ଚିନ୍ତାମଣି-ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ

କବିତା ବିଭାଗ

(ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ)

କବିବର ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି କବିଶେଖର

ପ୍ରକାଶକ

ଶ୍ରୀ ଉପେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତି ବି. ଏ., ଡି. ଇଡି.

ବାଣୀ-ସାହିତ୍ୟ-ମନ୍ଦିର

ଭଦ୍ରକ

ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ

୧୯୩୮

ମୂଲ୍ୟ—ଛଅ ଟଙ୍କା

ଭକ୍ତ୍ୟୁପହାର

କେ କହେ ଆଦର୍ଶ ରାଜା ଦୁର୍ଲଭ ଏ କାଳେ,
ଯେ କହେ, ସେ ଦୁଃସାହସୀ, ସତ୍ୟ ଅପଳାପୀ,
ନୁହେଁ ସେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀ, ସମ୍ବଳ ତାହାର
ଗତାନୁଗତିକ ପନ୍ଥା, ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ଏହା ।
ଅଛନ୍ତି ଏ କାଳେ ସୁଦ୍ଧା ରାଜଧର୍ମୀ ରାଜା
ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ଯୁଧିଷ୍ଠିର ତୁଲ ଏ ଉତ୍କଳେ ।
ହୋଇପାରେ କେବେ କହେ ରବିଶଶିଶୂନ୍ୟ
ମହାକାଶ, ଜ୍ୟୋତିଷ୍କର ନିତ୍ୟ ଲୀଳାସ୍ଥଳୀ,
ଦେବଭୂମି ଏ ଉତ୍କଳ ଭାରତ-ନମସ୍ୟ
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅଦ୍ୟାବଧି ରାଜଗୌରବରେ ।

ଦେଖିଛୁ ଯେ ଥରେ ମାତ୍ର ପ୍ରାଚୀନ କୋଶଳ,
ଅବସ୍ଥିତ ଏ କାଳେ ଯା ପାଟଣା ଅଂଶରେ,
ବିଦିତ ସେ ରାଜ୍ୟାଦର୍ଶ, ତଥା ରାଜାଦର୍ଶ ।
ବହେ ବକ୍ଷଧାରେ ତହିଁ ଉନ୍ନତିର ସ୍ରୋତ,
ନାହିଁ ତହିଁ ଭେଟି ବେଠି, ନାହିଁ ପ୍ରଜାପୀଡ଼ା,
ପ୍ରଜାବର୍ଗେ ସୁଶିକ୍ଷିତ କରିବା ଆଶୟେ
ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚଳିତ ତହିଁ ।
ପ୍ରଜାଙ୍କର ଧନଧର୍ମ ରକ୍ଷକ ନୃପତି
ଏ ଉକ୍ତିର ସାର୍ଥକତା ତହିଁ ପ୍ରମାଣିତ ।

ମଣେ ନିଜ ଜୀବନରୁ ସେ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜା
ରାଜକୃପା ରାଜଶକ୍ତି ସଂମିଶ୍ରଣେ ଗତା,
ଯଥା ପ୍ରଜା, ତଥା ରାଜା, ରାଜା ବି ମଣନ୍ତି
ରାଜକ୍ଷମତାରୁ ପ୍ରଜା-ସମବେତ-ଶକ୍ତି
ସାର୍ଥକ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନାମ ସର୍ବଥା ତାଙ୍କର ।
ବିଦ୍ୟା, ବୁଦ୍ଧି, ଚତୁରତା, ପ୍ରତିଭା, ମହତ୍ତ୍ୱ,
ଶୁଭଗୁଣ, ଶୁଭନୀତି, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ସତ୍‌ସାହସ,

କ୍ଷତ୍ରିୟବାଞ୍ଛିତ, ଦେହ ଲଭି ନାହିଁ ଲଭେ
ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ତାଙ୍କଠାରେ, ସର୍ବେ ସମଭାବେ
ଆଶ୍ରିଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ, ମଣି ମହତ ଆଶ୍ରୟ ।
ବିଶାଳ ବିସ୍ତୃତ ରାଜ୍ୟ ଅଧୀଶ୍ୱର ବୋଲି
ନାହିଁ ଗର୍ବ, ଅଭିମାନ, ଆଭିଜାତ୍ୟ ମୋହ,
କିମ୍ବା ଆତ୍ମବଡ଼ିମାଦି ଅଧମ-ସଙ୍ଖାଳ ।
ଅଳଙ୍କାରଶୂନ୍ୟ ତାଙ୍କ ରାଜକଳେବର,
ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଯାଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ସଦ୍‌ଗୁଣ ପ୍ରଭାରେ
କି ଲୋଡ଼ା ତାଙ୍କର ଭଲ ଧାତବ ଭୂଷଣେ,

ଥିଲେ ଅଳଙ୍କାର, ତାହା ଦିଶନ୍ତା ମଳିନ
ମହତ୍ତ୍ୱର ସୁବିମଳ ଜ୍ୟୋତିରେ ତାଙ୍କର,
ଶଶାଙ୍କ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ ଯଥା ତାରକାମଣ୍ଡଳୀ ।
ନିସର୍ଗ ଭୂଷଣ ଏବା ମହାର୍ଘ ସୁନ୍ଦର
ଶରୀରର ଧର ସିନା ପାର୍ଥିବ ଭୂଷଣ ।
କି ଗାଇବ ଏକମୁଖେ ହେ ନୃପପ୍ରବର
ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ଯଶୋଗାଥା, ଗାଉଛନ୍ତି ତ ତାହା —
ଗିରୀନ୍ଦ୍ର ଗନ୍ଧମାଦନ ଶତଗୁହାମୁଖେ,

ଗାଉଛନ୍ତି ନିର୍ଝର ସଦା ଝର୍ଝର ଆରବେ,
ଗାଉଛନ୍ତି ଅବିରତ ବନପକ୍ଷିକୁଳ
ମଧୁର କାକଳିଛଳେ ନବ ନବ ଛନ୍ଦେ,
ନବ ରାଗିଣୀରେ ହର୍ଷେ ବିହଙ୍ଗ ଭାଷାରେ,
ପ୍ରଜାକୁଳ ଛାମୁଙ୍କର ଗାବନ୍ତି ଆବର ।
ନବୀନ ଆଦର୍ଶ ରୀତି ରାଜ୍ୟେ ପ୍ରଚଳନ,
ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସୁସଂସ୍କାର ପ୍ରାଚୀନ ରୀତିର
ଛାମୁଙ୍କ ବିମଳକାନ୍ତି, ସୁରୁଚି-ସଙ୍ଗତ ।

କରିଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ପୃଥକ ବିଭକ୍ତ
ଶାସନ ବିଭାଗ ପୁଣି ବିଚାର ବିଭାଗ
ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି ଛାମୁ ନବଶୁଭ୍ରଦର୍ଶ ।
ଗଢ଼ି ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ, ସଂସ୍ଥାପି ଆବର
ସର୍ବୋଚ୍ଚ ବିଚାରାଳୟ, କରିଦେଲେ ମୁକ୍ତ

ଅର୍ଥ ନୈତିକ ଆଦି ଉନ୍ନତିର ପଥ
ସାଧାରଣ ପ୍ରଜାଙ୍କର ଚିରଦିନ ପାଇଁ ।
ଯେଉଁ ପ୍ରଜା-ପ୍ରତିନିଧି ଶାସନତନ୍ତ୍ରର
ମୂଳଭିତ୍ତି କରିଛନ୍ତି ଛାମୁ ସଂସ୍ଥାପନ,
ସ୍ୱକ୍ୟୋନ୍ନତି ପକ୍ଷେ ତାହା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୋପାନ ।
ଏଭଳି ଆନନ୍ଦ, ସୁଖ, ଏବେ ସ୍ୱାଧୀନତା
ଅର୍ପି ଦାହିଁ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଲେ ତେଣୁ ତେଉଁ ଭାବେ,
ଧନ୍ୟ ଦେବ, ଧନ୍ୟ ତବ ଉଦାର ହୃଦୟ ।

ଲଭିଲି ମୁଁ ଯେଉଁ ଦିନ ଛାମୁଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ
ସୌଭାଗ୍ୟର ଶୁଭଦିନ ସେ ଦିନ ମୋ ପକ୍ଷେ,
ଅପୂର୍ବ ସହାନୁଭୂତି, ଜୀବନ୍ତ ଉତ୍ସାହ
ଲଭି ଶ୍ରୀଛାମୁରୁ ହେଲି ଆଶ୍ୱସ୍ତ ମୁଁ,
ସେହି ସ୍ୱଜନକରୁଣାର ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ପାଇଁ
ଅର୍ପିଲି ପ୍ରଥମଖଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ମୋର
ଛାମୁଙ୍କ ପବିତ୍ର କରେ ଭକ୍ତି-ଉପହାର;
ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହେ ଅଭିଷିକ୍ତ ଏହା ।

ରବିରଶ୍ମି-ବିକଶିତ କମଳ କୁସୁମେ
ପୂଜନ୍ତି ରବିଙ୍କ ପାଦ, ଏହି ଭାବେ ଦେବ
ଘେନାହେବ ମୋର ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଉପହାର,
ଏତିକି ମାଗୁଣି ନୃପ ଶ୍ରୀପଦ-ପଙ୍କଜେ ।

ଭଦ୍ରଖ
୫।୧୧।୧୯୩୮

ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର
ଏକାନ୍ତ ବଶ୍ୟାବନତ
ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମହାନ୍ତି

ମୁଖବନ୍ଧ

ଓଡ଼ିଆ ସାରସ୍ୱତ ମନ୍ଦିରରେ କବିବର ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମହାନ୍ତିଙ୍କ ନିଷ୍ଠାପର ସାଧନା ଅତୁଳନୀୟ । ତାଙ୍କର ଏହି ବିଶାଳ ପଦ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ତାଙ୍କର ବହୁବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ତପସ୍ୟାର ପୁଞ୍ଜୀକୃତ ଫଳ । ତାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ଏଥିରେ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆରେ ମାତୃସାହିତ୍ୟର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସାଧନ ନିମନ୍ତେ କବିଜନୋଚିତ ଏତାଦୃଶ ବିଶିଷ୍ଟ ଶ୍ରମର ପଟାନ୍ତର ଏକାନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଓଡ଼ିଆରେ ସାଧକ କବି । ସାଧନାହିଁ ତାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ଜୀବନର ମୂଳମନ୍ତ୍ର । ସାଧନାଦ୍ୱାରା ମାନବ କି ମହନୀୟ ପଦବୀକୁ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇପାରେ, ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ ଜୀବନ ତାହାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ନିଦର୍ଶନ । ଧୂପ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ ଯେପରି ସୁବାସ ବିତରଣ କରେ, ସେହିପରି ରୋଗଦାହରେ ଦଗ୍ଧ ହୋଇ ସେ ନିଜ ପ୍ରତିଭାର କ୍ରମିକ ସ୍ଫୁଟୀକରଣ ଓ ପ୍ରକଟନଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳବାଣୀ ମନ୍ଦିରକୁ ସୁରଭିତ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ସେ ତାଙ୍କ ବିଶିଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀକୁ ମୁଦ୍ରିତାକାରରେ ଦେଖିଯିବେ, ଏହା ତାଙ୍କ ରୋଗଜଞ୍ଜାଳକ୍ଳିଷ୍ଟ ଜୀବନ ପକ୍ଷରେ କମ୍ ଆଶ୍ୱସ୍ତିର କଥା ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ଉପାସକ ଅନେକ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପ୍ରକାଶ ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ଚାହିଁ ବସିଥିବା କଥା ମୋତେ ଜଣା । କବିରୂପେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ ନାମ ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ, ଫକୀରମୋହନ, ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ନାମ ପରି ଉତ୍କଳର ପୁରପଲ୍ଲୀରେ ଘରେ ଘରେ ପରିଚିତ । ତାଙ୍କ ବିଶିଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀହିଁ ଉତ୍କଳର ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପରିଚୟସୂଚକ ହେବ । ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବା ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭାକୁ ପରିଚିତ କରାଇବାକୁ ଯାଉ ନାହିଁ । ସାରସ୍ୱତମନ୍ଦିରର ନିଷ୍ଠାପର ପୂଜକଙ୍କ ପ୍ରତି ଦେଶବ୍ୟାପୀ ଲୋକେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଯେଉଁ ଶ୍ରଦ୍ଧାସମ୍ମାନର ଅଞ୍ଜଳି ପ୍ରଦାନ କରି ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମାଧାନ କରନ୍ତି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖି ମୋର ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟକୁ ପୂରଣ କରୁଅଛି ମାତ୍ର ।

ବ୍ୟାସକବି ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଜୀବନର ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ କବିବର ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ଆଂଶିକଭାବରେ ନ ଥିଲେ ହେଁ, ଦୁହେଁ ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମାନ ଆସନରେ ଆସୀନ । ମୋ ମତରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ରାଧାନାଥ ଯୁଗର ଶେଷ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି । ତାଙ୍କ କବିତାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତାର ରସିକତା ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଯେ ରହିଅଛି, ଏଥିରେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସାଧକଜନୋଚିତ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟର ମୁଦ୍ରା ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ କବିତାର ପ୍ରତିଛନ୍ଦରେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଅଙ୍କିତ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ ଅପକ୍ୱବୟସର ଲେଖାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବୀଣଜନୋଚିତ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ କବିତା ସବୁବେଳେ ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର । କବିତା କବିଜୀବନର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ମାତ୍ର । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଦୁଃଖଗୁରୁଙ୍କର ପଟ୍ଟଶିଷ୍ୟ ହୋଇ କବିତା ସାଧନା ଆରମ୍ଭ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କ କବିତାରେ ଜ୍ଞାନୀଜନୋଚିତ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଅଛି । ସେ ଯେଉଁ ଯେଉଁଠାରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯେତେ ଯେତେ ପ୍ରକାର ରସ ଅବତାରଣା କରିବାକୁ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ସବୁ ରସ ଉପରେ ଗମ୍ଭୀର ରସ ତାର ମସୀମୟ ଛାୟାପାତ କରିଅଛି । ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ କବିତାର କଥଞ୍ଚିତ୍ ବୈଚିତ୍ର୍ୟହାନି ଘଟିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗୁରୁତ୍ୱ ଯେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଅଛି, ଏଥିରେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତେବେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଗମ୍ଭୀରରସ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ପାଠକମାନଙ୍କ ରୁଚ୍ୟୁପଯୋଗୀ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ବୋଧହୁଏ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ କବିତାକୁ ଲୋକେ ଯେତେ ଉପଭୋଗ୍ୟ ମନେ କରନ୍ତି, ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ଉପାସ୍ୟ ମନେ କରନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ଅନେକ

ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କାବ୍ୟ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦରେ ଲିଖିତ । ଓଡ଼ିଆରେ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରଥମେ ରାମଶଙ୍କର ଓ ତାଙ୍କ ପରେ ରାଧାନାଥ କରିଥିଲେ । ସଙ୍ଗୀତପ୍ରାଣ ଉତ୍କଳୀୟ ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ବେଶ ମଜାଇ ନିଜର ଅଧିଷ୍ଠାନ ଜମାଇବାକୁ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦ କ୍ଷମ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ କାବ୍ୟକଳାରେ ଅନେକ ଉତ୍କର୍ଷ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ କାବ୍ୟ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦୋନିବଦ୍ଧ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ସବୁ ଉତ୍କଳରେ ଯେତେ ଜନପ୍ରିୟ ଓ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହେବା ଉଚିତ, ତେତେ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । କଥାରେ କହନ୍ତି—ସୁନା ବାଙ୍କେ ଥିଲେ କାଉ ଖା ସେହିପରି ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ କାବ୍ୟୋତ୍କର୍ଷ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦବଶତଃ ବହୁଲୋକଗ୍ରାହୀ ହୋଇପାରୁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯେ ଅବିସମ୍ବାଦିତ, ଏ ବିଷୟରେ କାହାର ମତଦ୍ୱୈଧ ନାହିଁ ।

କବି ଯେଉଁଠାରେ ମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦରେ ହାତ ଦେଇଅଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ସେ ଅସାମାନ୍ୟ କୃତିତ୍ୱ ଦେଖାଇ ପାରିଅଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଘୁମୁସର କାବ୍ୟ ଓ କଳ୍ପଲତା କାବ୍ୟ ଏହାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ନିଦର୍ଶନ । ମିତ୍ରାକ୍ଷର ଅପେକ୍ଷା ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦ ପ୍ରତି କବିବରଙ୍କ ସ୍ପୃହା ଅଧିକ ଥିବାରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ କବିତା କହିଲେ ସାଧାରଣତଃ ଲୋକେ ତାକୁ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦବିଶିଷ୍ଟ କୌଣସି ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର କୃତି ବୋଲି ବୁଝିନିଅନ୍ତି ।

କବିବର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ କାବ୍ୟ କବିତା ଲେଖି ଉତ୍କଳ ସାରସ୍ୱତ ମନ୍ଦିରରେ ନିଜ ଆସନ ସୁଦୃଢ଼ୀଭୂତ କରିଅଛନ୍ତି । ଏତେ ଗୁଡ଼ିଏ କାବ୍ୟକବିତା ଫକୀରମୋହନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ବୋଧହୁଏ ଏ ଯୁଗରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କବି ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । କବିବରଙ୍କ କାବ୍ୟ କବିତାକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଚାରି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ:— ୧—ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କାବ୍ୟ, ୨—ପୌରାଣିକ ଓ ଐତିହାସିକ କାବ୍ୟ, ୩—ଖଣ୍ଡକବିତା, ୪—ବିବିଧ କବିତା ।

ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ଚିଲିକାକୁ ଆଦର୍ଶ କରି ଧରିଅଛନ୍ତି । ତେବେ କାବ୍ୟବିଶେଷରେ ବିଷୟ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଓ କଥାବସ୍ତୁର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଚିଲିକାକୁ ମଧ୍ୟ ବହୁଦୂର ଟପି ଯାଇଅଛି । ଚିଲିକାରେ ଯେପରି ପ୍ରକୃତିର ଆଲେଖ୍ୟ ସହିତ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଐତିହାସିକ ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀକ ବିଷୟର ଅବତାରଣା କରାଯାଇଅଛି, କବିବରଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ ହୋଇଅଛି ।

ଏ ସବୁ କାବ୍ୟ କବିବରଙ୍କ ସୂକ୍ଷ୍ମାତିସୂକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରକୃତି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣର ପରିଚାୟକ । ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ଏ ସବୁ କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛି, ସେ ସବୁ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ଏତେ ବିସ୍ତୃତ ଆଲେଖ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ କୁତ୍ରାପି ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଆମ୍ଭେମାନେ ଘୁମୁସର କାବ୍ୟ ଓ ସୁରଙ୍ଗୀ କାବ୍ୟ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିପାରୁଁ । ଘୁମୁସର ଓ ସୁରଙ୍ଗୀର ଯାବତୀୟ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀର ଯଦି ଆଲୋକଚିତ୍ର ବା ଫଟୋ ନିଆଯାଏ ଏବଂ ତାହା ପାଠକମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଏ, ତେବେ ପାଠକମାନେ ସେ ଫଟୋ ସବୁକୁ ତ୍ୟାଗ କରି କବିବର ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ କାବ୍ୟର ଆଲେଖ୍ୟକୁ ଅଧିକତର ବିସ୍ତୃତ ଓ କମନୀୟତର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବେ । ପ୍ରକୃତିବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଁ କରୁଁ କବି ଅଯଥା ଦାର୍ଶନିକ ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇପଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ଠାଏ ଠାଏ ଏ ସବୁ କବିତାରେ ଯେଉଁଠାରେ ଦାର୍ଶନିକତାର ଅବତାରଣା କରାଯାଇଅଛି, ତାହା କେବଳ ପ୍ରସଙ୍ଗାନୁରୋଧରେ ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ କାବ୍ୟମାନଙ୍କୁ କବିବରଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କାବ୍ୟ ବୋଲାଯାଇପାରେ ।

(୧) ଘୁମୁସର କାବ୍ୟ—୧୯୩୭, (୨) ମହୋଦଧି—୧୯୧୮, (୩) ସୁରଙ୍ଗୀକାବ୍ୟ—୧୯୧୨, (୪) ପ୍ରଣୟଚିଠାଉ—୧୯୨୩, (୫) ମହେନ୍ଦ୍ର—୧୯୧୮, (୬) ସିଂହଳରାଜ—୧୯୧୪, (୭) ଉତ୍କଳ କମଳା—୧୯୧୮, (୮) ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ – ୧୯୦୮, (୯) ମେଘାସନ—୧୯୦୮, (୧୦) ସାଲନ୍ଦୀ—୧୯୧୧, (୧୧) ସମାଧିକ୍ଷେତ୍ର—୧୯୧୧, (୧୨) ପ୍ରକୃତି ପେଟିକା—୧୯୧୦, (୧୩) ଧରାକୋଟଦର୍ଶନ—୧୯୦୯, (୧୪) ସେବାବ୍ରତ, (୧୫) ବିଶ୍ୱଚିତ୍ର, (୧୬) ଉତ୍କଳମିଳନ ।

ଏ କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ କବିବରଙ୍କ ଅକୃତ୍ରିମ ଦେଶପ୍ରୀତି ଉଦ୍‌ବେଳ ହୋଇ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଅଛି । କବିବର ଯେଉଁ ଯେଉଁଠାରେ ଉତ୍କଳର ଗୌରବଗାଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାର ଅବକାଶ ପାଇଅଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀ ଶତମୁଖୀ ହୋଇପଡ଼ିଅଛି । ଘୁମୁସରର କାବ୍ୟରେ ଉତ୍କଳର କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ କଥାର ଅବତାରଣା କରି କବିବର ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆଉ କେହି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସେପରି ଲେଖିଥିଲା ପରି ମୋ ମନେହୁଏ ନାହିଁ ।

"ସାରସ୍ୱତ-ରାଜ୍ୟ-ରାଜ-ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, କାବ୍ୟ-ତପୋବନ ତପଃସିଦ୍ଧ ଯତି ।
ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ କଳ୍ପଦ୍ରୁମ ମଞ୍ଜୁ, କବିକୁଳଟୀକା ଉପଇନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ।
ତାଙ୍କ ଜନ୍ମଧାମ ସାରସ୍ୱତ ତୀର୍ଥ, ଦର୍ଶନେ ଆଜ ମୁଁ ହେଉଛି ଧାବିତ ।

× × × ×

ବର୍ତ୍ତିଥାନ୍ତେ ଯଦି ଭଞ୍ଜମହାକବି, ଘେନନ୍ତି ମୁଁ ତାଙ୍କ ସେବକ ପଦବୀ ।
ଲେଖକ ହେବାକୁ କାହିଁ ମୋ ଭରସା, ମୋ ପକ୍ଷରେ ସିନା ତାହା ଲୋକହସା ।
ଲେଖନ ପତର ଶ୍ରୀକରେ ବଢ଼ାଇ, ଦେଇ ମୁଁ କରନ୍ତି ସଗର୍ବେ ବଡ଼ାଇ ।
ବାଣୀ-ବରପୁତ୍ର ପବିତ୍ରର ପଦ, ହୋଇଥାନ୍ତା ମୋର ଗୌରବ-ସମ୍ପଦ ।
ପାଦମୂଳେ ବସି ହୋଇ ଉଲ୍ଲସିତ, ଶୁଣୁଥାନ୍ତି ତାଙ୍କ ଲଳିତ ସଙ୍ଗୀତ ।
ସଧୀରେ ସଞ୍ଚାଳି କବି ପୁଣ୍ୟପାଦ, ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତି ମୋ ଅନ୍ତରର ସାଧ ।
ହାୟରେ ଏ ମୋର ତୁଚ୍ଛ ମନୋରଥ, ଫେରିବ ତ ନାହିଁ ସେ ଚୁଲୁଣା ରଥ ।
କାହିଁ ଭଞ୍ଜ, କାହିଁ ମୁହିଁ ଅକିଞ୍ଚନ, ଦେଖୁଛି ମୁଁ ବ୍ୟର୍ଥ କଳ୍ପନା ସ୍ୱପନ ।

ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜନ୍ମଭୂମି ଘୁମୁସର ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କବିବର ଯାହା ଲେଖିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅତୁଳ୍ୟ । ଯଥା—

ସାହିତ୍ୟେ ଉତ୍କଳ ନନ୍ଦନ ପ୍ରତୁଲ, ଗଞ୍ଜାମ ତହିଁରେ ପାରିଜାତ ଫୁଲ ।
ପୁଣ୍ୟ ଘୁମୁସର ସେ ଫୁଲର ମଧୁ, କାଳେ କାଳେ ଖ୍ୟାତ ତାହାର ବାରିଧୁ ।
ଅଥବା ଗଞ୍ଜାମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପୁସ୍ତିକା, ଘୁମୁସର ତାର ସୁବୋଧିନୀ ଟୀକା ।
ଶଶାଙ୍କ ମଣ୍ଡଳ ଉତ୍କଳ ଧରଣୀ, ଗଞ୍ଜାମ ତା ମଧ୍ୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶାମଣି ।
ଘୁମୁସର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ସେ ନିଶାମଣିର, ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା ନୁହେଁ ଏହି ଗୀର ।

ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କାବ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘୁମୁସର କାବ୍ୟ କି ଭାଷା, କି ଭାବ, କି ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକତା, ସବୁଥିରେ କବିବରଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ପରିପକ୍ୱତା ସ୍ଫୁଟ କରି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି । ଏ କାବ୍ୟଖଣ୍ଡି ବାରମ୍ବାର ପଢ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ନିତ୍ୟନବତା ଧାରଣ କରି ବରବଧୂ ସମାନ ପାଠକର ମନ ହରଣ କରେ ।

କବିବରଙ୍କ ପୌରାଣିକ ଓ ଐତିହାସିକ କାବ୍ୟମାନ ଅଧିକାଂଶ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦରେ ଲିଖିତ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଥମିକ ଲେଖା ପରି ବୋଧହୁଏ । କବିବରଙ୍କ ଲେଖାର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହି ଯେ, ତାଙ୍କର ଯେ କୌଣସି କବିତା ପଢ଼ିଲେ ତହିଁ ଉପରେ ପ୍ରବୀଣତାର ଗୋଟିଏ ସ୍ପଷ୍ଟ ଛାପ ଦେଖାଯିବ । ଯୌବନ-ସୁଲଭ ଉଚ୍ଛ୍ୱଳ ଭାବ ତାଙ୍କ କବିତାରେ ଏକାବେଳକେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । କବିତା ଯେତେ ପ୍ରାଥମିକ ହେଉ ପଛେ, ତହିଁରେ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟ ପ୍ରବୀଣ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଛାପ ଆଗରୁ ପ୍ରତିପାତ ହୋଇଯାଇଅଛି । ଏ ସମସ୍ତ କାବ୍ୟରେ କବି ବୀର ହିଁର ଅମର ଗାଥା ଗାନ କରି ବୀରଜନ୍ମଭୂମି ଓଡ଼ିଶା ଦେଶକୁ ଉନ୍ମାଦିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି । କବିବରଙ୍କ ନାରୀ ଆଲେଖ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେରଣାମୟ । କବିବର ସମାଜ ସମ୍ମୁଖରେ ଅତି ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ନରନାରୀ ଚରିତ୍ରମାନ ଆଣି ରଖିଅଛନ୍ତି ।

ତାହାଙ୍କ କାବ୍ୟର ନାୟକ,ନାୟିକା ସାମାନ୍ୟ ଇତର ଜନ ନୁହନ୍ତି । କବି ଏପରି ନାୟକନାୟିକା ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି, ଯାହା ପାଠକପାଠିକାମାନଙ୍କର ନମସ୍ୟ । ତେଣୁ କବି ପୂରା ଆଦର୍ଶବାଦୀ । ସମାଜର ସଙ୍ଗଠନ ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଯେପରି ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ କବିବରଙ୍କ ଲେଖନୀର "ସତ୍ୟ ସୁନ୍ଦର" ରୂପଟି ଦେଖୁଁ, ସେହିପରି ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖୁଁ 'ଶିବ ମଙ୍ଗଳ ରୂପଟି । ଏ ସବୁ କାବ୍ୟ ପାଠକଲେ କବିବରଙ୍କ ବହୁଶାସ୍ତ୍ରଦର୍ଶିତାର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ।

ଏ ସବୁ କାବ୍ୟର କଳ୍ପନାବିଳାସ ମଧ୍ୟ କମ୍ ନୁହେଁ । ଐତିହାସିକ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପଦ୍ୟାକାରରେ ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସର ରୂପ ଧାରଣ କରିଅଛି ବୋଇଲେ ଅତିରଞ୍ଜନ ହେବ ନାହିଁ ।

ଏ ସବୁ କାବ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ, ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଓ ସୁଭଦ୍ରା କାବ୍ୟମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନ ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚ ।

ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ କାବ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଅତୀତ ଗୌରବ କବିବର ଠାଏ ଠାଏ ଯେଉଁ ଜ୍ୱାଳାମୟୀ ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି, ତାହାର ପଟାନ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ।

କଟକନଗରୀର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କବିବର ଲେଖିଅଛନ୍ତି—

"ଗୌରବଗରିମାମୟୀ ଆଜନ୍ମ ସ୍ୱାଧୀନା
ନିଖିଳ ଉତ୍କଳମହୀ ସୀମନ୍ତକ ମଣି
ଉତ୍କଳ ହସ୍ତିନାପୁରୀ କଟକ ନଗରୀ
ବିରାଜିତ ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା କାଠଯୋଡ଼ୀ ମଧ୍ୟେ,
ଜାହ୍ନବୀ ଯମୁନା ମଧ୍ୟେ ହସ୍ତିନା ଯେସନ ।
ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ କିବା ବିସ୍ତାରି ଦ୍ୱିବାହୁ
ଆଲିଙ୍ଗିଛି ନଗରୀ କି ସପ୍ରେମେ, ସାଦରେ
ବହିଣ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ହୃଦେ ଅତୃପ୍ତ ଅନନ୍ତ
କିମ୍ବା ମୈତ୍ରୀ ରଙ୍ଗେ ପ୍ରୀତି ପରିଜନ୍ତା କୋଳେ ।
ରାଜଧାନୀ ସେ ନଗରୀ ସୁବିଶାଳସୀମ
ପୁଣ୍ୟଭୂମି ଉତ୍କଳର, ପଦାନତ ଯାର
ଆଜାହ୍ନବୀ-ଗୋଦାବରୀ ବିରାଟ ଭୂଖଣ୍ଡ,
କିଏ ପଟାନ୍ତର ତାକୁ ଧନେ ମାନେ ଜ୍ଞାନେ
ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତାରେ କିମ୍ବା ସୁଷମା ସମ୍ପଦେ
ହସେ ସୌମ୍ୟହାସେ ଧନୀ, ଝଟକେ ହାଟକେ
ଜ୍ୟୋତିଳ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କେ ଯେହ୍ନେ ଖଚିତ ତା ବପୁ ।"

ଉତ୍କଳର ସମୃଦ୍ଧି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କବିବର ଗାଇଅଛନ୍ତି—

"କିସ ଅବା ସେନାପତି ଅପୂର୍ବ ଉତ୍କଳେ
ଉତ୍କଳର ଏକ ଏକ ନୃପତିଙ୍କ ଗୃହ
କୁବେରର ରତ୍ନକୋଷ, ନ ଦେଖିଲେ ତାହା
ନ ଯିବେ ପରତେ କେହି କଥାରେ ସହଜେ,
ଚିର ରତ୍ନ ପ୍ରସବିନୀ ଏ ଉତ୍କଳ ମହୀ,
ଏଣୁ ଯେ ଦେଖୁଛ ହସ୍ତେ ମୁଦ୍ରିକା ମୋହର
ପ୍ରସବିଛି ଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କେନ୍ଦୁଝରର ଖଣି,
ଏଥିରେ ଜଡ଼ିତ ଯେଉଁ ହୀରକ କଣିକା
ମିଳେ ଏହା ମହାନଦୀ ବାଲୁକା ଗରଭେ ।
ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରାନ୍ତ ରତ୍ନଗର୍ଭ ଆରଣ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ,
କାହିଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଖଣି, କାହିଁ ହୀରକର ଖଣି,
କାହିଁ ଅଭ୍ର, କାହିଁ ଲୌହ, କାହିଁ ମୃଦଙ୍ଗାର
ନିହିତ ଭୂଗର୍ଭେ ବହୁ ଯୋଜନ ବିସ୍ତୃତ,
ଗଜଦନ୍ତ ଗଜମୁକ୍ତା ନାନା ମହୌଷଧି
ମହୁମ, କସ୍ତୁରୀ, ମଧୁ ସୁଲଭ ଅରଣ୍ୟେ ।
ମିଳେ ନୀଳଗିରି ରାଜ୍ୟେ କଜ୍ଜଳ କୃଷ୍ଣାଭ
ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ପଥରରଚି ସୁନ୍ଦର ବାସନ,
ବର୍ତ୍ତାମ୍ବା ମାଣିଆବନ୍ଧୀ ବସନ ସଦୃଶ
ନାହିଁ ସୂକ୍ଷ୍ମବସ୍ତ୍ର ଏଣୁ ଭାରତମଣ୍ଡଳେ ।
ତିଗିରିଆ ରାଜ୍ୟେ ମିଳେ ତସର ଖଣ୍ଡୁଆ,
ମାଗଧେ ଅନୁରୂପେ ଦ୍ରବ୍ୟ ନୁହେଁ ଅସୁଲଭ
ସ୍ୱରୁଚି ଶିଳ୍ପଜାତ ଉତ୍ତମ ପଦାର୍ଥ
ରେମୁଣାର କାଂସ୍ୟପାତ୍ର ପୃଥିବୀବିଖ୍ୟାତ ।
ବାଲେଶ୍ୱର ସୂକ୍ଷ୍ମବସ୍ତ୍ର ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟରୂପେ
ଯାଏ ପୋତେ ସିନ୍ଧୁବକ୍ଷେ ବହୁ ଦୂର ଦେଶେ ।
ଭଦ୍ରକାଳୀ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଭଦ୍ରଖ ନଗରେ
ବୁଣାହୁଏ କୋଷାବସ୍ତ୍ର ସ୍ପୃହଣୀୟ ଚିକ୍କଣ,

ପିମ୍ପୋଲର ଟୋପି, ଜାମା, ପାନମୁଣା ଆଦି
ସୂଚୀଶିଳ୍ପଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ହୁଏ ସମାଦୃତ
ସୁସଭ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଖଣ୍ଡେ ଅତୀବ ଆଗ୍ରହେ,

ଅଳକା ଅଚଳେ ଶୋଭେ ଚନ୍ଦନ କାନନ
ବ୍ରହ୍ମପୁରୀ ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଳଙ୍କାର
ଦେଖିଲେ ଅମରାବୃନ୍ଦ ହେବେ ଲାଳାୟିତ ।

କବିବର ନିମ୍ନଲିଖିତ ପୌରାଣିକ ଓ ଐତିହାସିକ କାବ୍ୟମାନ ଲେଖି ଉତ୍କଳ ସାରସ୍ୱତ ଭଣ୍ଡାରର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ବିଧାନ କରିଅଛନ୍ତି ।

(୧) ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ୧୯୧୬, (୨) କଳ୍ପଲତା—୧୯୧୫, (୩) ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦଦେବ—୧୯୨୩, (୪) ସୁଭଦ୍ରା—୧୯୨୦, (୫) ଶିଶୁପାଳବଧ—୧୯୦୯, (୬) ସପ୍ତରଥୀ—୧୯୧୧, (୭) ସପ୍ତସତୀ—୧୯୧୨, (୮) ଶଶିପ୍ରଭା—୧୯୧୫, (୯) ଆର୍ଯ୍ୟବାଳା—୧୯୧୪, (୧୦) ଭାରତଲଳନା—୧୯୧୪ ।

ଏ ସମସ୍ତ କାବ୍ୟ ଜାତୀୟ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ବୈଷୟିକ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶକୁ ଉନ୍ନତତର କରିବାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରେରଣା ଆଣିଦେବ ଓ ଏସବୁ କାବ୍ୟରେ କବିବର ଚିନ୍ତାମଣି ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଚିତ୍ରକୁ ଜାତି ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଅଛନ୍ତି, ତନ୍ନିମନ୍ତେ ଜାତିର ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରମାନେ ତାଙ୍କଠାରେ ଚିରଋଣୀ ହୋଇ ରହିବେ । ଏହି ଆଦର୍ଶମାନ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଉପରେ ଦିନେ ଯେଉଁ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିବ, ତହିଁରୁ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ ହେବ ଯେ, କବିମାନେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉ ନ ଥିଲେହେଁ ବିଶ୍ୱସମାଜର ସେହିମାନେହିଁ ବାସ୍ତବ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ । ("Poets are the unacknowledged legislators of the world")

କବିବର ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ ଖଣ୍ଡକବିତା ସଂଗ୍ରହ ମଧ୍ୟ କମ୍ ନୁହେଁ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଏକତ୍ରୀଭୂତ ହୋଇଅଛି । ଏଥିମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବିଶେଷର ଅନୁରୋଧରେ ଲିଖିତ ଓ ଅପରଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଣ୍ଣନାମୂଳକ । ଏ କବିତା ସବୁ କବିବରଙ୍କ ହୃଦୟର ଭାବାନ୍ତରର ଆଲେଖ୍ୟ ଅଟେ ଓ ପାଠକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପଭୋଗ୍ୟ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ଗୀତିକବିତା ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କର ଯେଉଁ ଗୋଟାଏ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଅଛି, ତହିଁ ଯୋଗୁଁ ଏ ଖଣ୍ଡକବିତାଗୁଡ଼ିକର ଯେ ଖୁବ୍ ଆଦର ହେବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଖଣ୍ଡକବିତାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ବଡ଼ କାବ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ସମସ୍ତ ବିଶିଷ୍ଟତାର ଆଧାର ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ ପୁସ୍ତକମାନ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ ଖଣ୍ଡକବିତାର ସଂଗ୍ରହ—

(୧) ପଦ୍ୟପୁଷ୍ପ, (୨) ସାନ୍ଧ୍ୟତାରା, (୩) କଳ୍ପନାକୁଞ୍ଜ, (୪) ଫୁଲଡାଲି, (୫) ଜନନୀ, (୬) ଶତଦଳ, (୭) ପୁଷ୍ପବାଟିକା, (୮) ବ୍ରଜରେଣୁ ।

ଏହା ଛଡ଼ା ନାନା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅନୁରୋଧରେ କବିବର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର କବିତା ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ଏଗୁଡ଼ିକ ବିବିଧ କବିତା ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଅଛି । ଏହି କବିତାଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରେ ନିବେଶିତ ହୋଇଅଛି—

(୧) ପ୍ରତିଲେଖ—୧୯୧୮, (୨) ମୋହିନୀ—୧୯୦୧, (୩) ବିଶ୍ୱଚିତ୍ର—୧୯୧୯, (୪) କୈବଲ୍ୟ-କଣିକା—୧୯୧୨, (୫) ନୀତିକୁସୁମ, (୬) ରାଜଭକ୍ତି, (୭) ଶିଶୁଧର୍ମନୀତିଶିକ୍ଷା, (୮) ଜଗନ୍ନାଥ ଜଣାଣ, (୯) ତୁଳସୀମାଳା, (୧୦) ବିବିଧ କବିତା ।

କବିବରଙ୍କ 'ଗଞ୍ଜାମଭ୍ରମଣ' ବ୍ୟାସକବି ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଉତ୍କଳଭ୍ରମଣ ଅନୁକରଣରେ ଲିଖିତ । କବିବର ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତିଭାର ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ଉପାସକ । ସେଥିଯୋଗୁଁ "ମଧୁଚକ୍ର" ପୁସ୍ତିକାରେ ସେ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କାବ୍ୟକବିତାରୁ ଅନେକ ସଦୁକ୍ତି ସଂଗ୍ରହ କରି ସନ୍ନିବେଶିତ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ 'ଷୁଦମଙ୍ଖ' ପୁସ୍ତିକାରେ ସେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସଦୁକ୍ତି ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି ।

ଏ କବିତାସଂଗ୍ରହରେ ଅନେକଗୁଡିଏ କବିତା କବିଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନମୂଳକ ଓ ତେଣୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦରଣୀୟ । ଏହି କେତୋଟି କବିତାରୁ କବିଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଜାଣିବାର ସୁବିଧା ପାଇ ପାଠକ ଅଶେଷ ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରେ ଅଥବା କେଉଁ କେଉଁଠାରେ କବିଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ସମଦୁଃଖୀ ହେବାର ଅବକାଶ ପାଇ ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ସାରସ୍ୱତ ଭାବପ୍ରବଣତାରେ ମଗ୍ନମାନ ହୁଏ ।

"ତୁଳସୀମାଳା"ର ନିମ୍ନଲିଖିତ "ପ୍ରାର୍ଥନା" ଜରାଜର୍ଜ୍ଜରକ୍ଲିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ ହୃଦୟର ଗୋଟିଏ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି ।

"ହେ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଜଗତବନ୍ଧୁ ,
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ଭାର ଉତାର କରୁ ହେ ।
ଶକ୍ତି ନାହିଁ ସେ ଗୁରୁ ଭାର ବହନେ,
ହରିନେଲାଣି ଜରା ଯେ ଶକ୍ତି-ଧନେ ହେ ।
ଓହଳି ପଡିଲାଣି ଶରୀର ଚର୍ମ,
ଆସୁଛି ଊଣା ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଧର୍ମ ।
ନିଷ୍ପ୍ରଭ ନେତ୍ରତାରା ରଙ୍ଗ ପାଂଶୁଆ,
ଦିନେ କୁହୁଡି ପ୍ରାୟ ଦିଶେ ଝାପସା ।
ଝଡିଗଲାଣି ଦାନ୍ତ କଟି ଆନତ,
ମୁଖ ନାସିକା ପଥେ ଶ୍ଳେଷ୍ମା ନିର୍ଗତ ।
କେଡେ ବୀଭତ୍ସ ଦିଶେ ତନୁ ସୁରୁଣା,
ଲାଗଇ ନିଜ ଦେହ ନିଜକୁ ଘୃଣା ।
ଏଡେ ନିଘୃଣା ଯେବେ ମାନବ ଦେହ,
କପାଁ କରନ୍ତି ଜନେ ତାହାକୁ ସ୍ନେହ ।
ମାଟିକୁ ସୁନା ମଣି କରନ୍ତି ଭ୍ରମ,
ଆଦେୟ ସୁନ୍ଦର ଶେଷେ ଅମନୋରମ ଯେ ।
ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲା ଗୁପ୍ତ ଦେବତା,
ଭଗ୍ନାହୁ ନାମଧାରୀ ବିଶ୍ୱ ଜିଣନ୍ତା ।
ଗଲାଣି ଛାଡି ସେହୁ ଭୁଲି ଅନ୍ୟତ୍ର,
ଅଚଳ ତାହା ବିନା ଜୀବନ ଯନ୍ତ୍ର ।
ଛଡାଇନେଲଣି ତ ମୋଠାରୁ ସବୁ,
ମିଛେ ଏ ପିଣ୍ଡ କପାଁ ରଖିଛ ପ୍ରଭୁ ।
ଏତିକି ଭିକ୍ଷା ପଡେ ହେ ଜଗସାଇଁ,
ମାଟିରେ ମାଟିଘଟ ଦିଅ ମିଶାଇ ।
ବିଚିତ୍ର ଏ ସଂସାର ଠାଣି ଚେହେରା,
କଳ୍ପନା ଛିଆରି ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଘେରା ।
କ୍ଷଣ କ୍ଷଣକେ ଆନ ଭାବ ତାହାର,
ତା ହାତୁଁ କର ପ୍ରଭୁ ଦୀନେ ଉଦ୍ଧାର ।

ଏହାକୁ ପାଠ କଲେ ଶଙ୍କରସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୋହମୁଦ୍‌ଗର ଓ ଓଡିଆ ମନବୋଧ ଚଉତିଶାର ଉପଦେଶ ମନକୁ ବୈରାଗ୍ୟରେ ବିବୁରାଇଦିଏ ।

ପୁନଶ୍ଚ "ଜଗନ୍ନାଥ ଜଣାଣ" କବିତାରେ ଭକ୍ତିପ୍ରବଣ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ ଆତ୍ମନିବେଦନ ଦେଖି କିଏ ତନ୍ମୟ ନ ହେବ ?

ତୁମ୍ଭର ହେମନ୍ତରେ ଦମ୍ଭ ଧରି ଅନ୍ତରେ
ବସିରୁଥାଏ ମୁଁ ଏସନ,
ଭବେ ବିପଦ ଛାର କି କରିପାରେ ତାର
ଯା ପ୍ରଭୁ ବିପଦନାଶନ ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ସତେ କି ଏ ଦମ୍ଭ ମୋହର,
ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିବ ଚକ୍ରଧର,
ତେବେ କିଏ କାହିଁକି ଶ୍ରୀପଦେ ହୋଇ ବିକା
ପୂଜିବ ଅଭୟ ପୟର ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !

× × ×

ସତ୍ୟଶିବ ସୁନ୍ଦର ହେ ପ୍ରଭୁ ନିରୀଶ୍ୱର !
ଘଟାଅ ମୋ ଭାଗ୍ୟେ ଏସନ,
କୁସୁମ ସୁଷମାରେ ପଲ୍ଲବ ନୀଳିମାରେ
ପାଇବି ତୁମ୍ଭର ଦର୍ଶନ ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ରବି ରଶ୍ମି ଧାରେ,
ଚନ୍ଦ୍ରର ଶୀତଳ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ,
ମହା ମହିମା ତବ ସର୍ବଦା ଅନୁଭବ
କରିବି ଯେଉଁକି ସବୁଠାରେ ହେ
ମହାଅଭୁ !

ନାନାବିଧ କବିତା ସଂଗ୍ରହରୁ ଏହିପରି ନାନା ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇପାରେ ।

ସ୍ଥୂଳତଃ ଉପସଂହାରରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଏ ଯୁଗରେ ଉତ୍କଳର ଅନ୍ୟତମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତୀୟ କବି । ତାଙ୍କ କବିତା ପ୍ରଧାନ ଜାତୀୟ ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ । ଜାତିଗଠନ ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ କବିତା ଓ କାବ୍ୟମାଳା ଅସରନ୍ତି ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ କହିଲେ ଅତିରଞ୍ଜନ ହେବ ନାହିଁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିଙ୍କର ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଉପରେ ଅସାଧାରଣ କ୍ଷମତା ଅଛି । ଭାବ ପ୍ରକାଶ ନିମନ୍ତେ ସେ କେଉଁଠାରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାଷାର ଅଭାବ ବୋଧ କରିଅଛନ୍ତି, ଏହାର ନିଦର୍ଶନ ତାଙ୍କ କବିତାରେ ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ବହୁଶାସ୍ତ୍ରଦର୍ଶିତା ନ ଥିଲେ କବିଙ୍କର ଏ ଯୋଗ୍ୟତା ଥାଆନ୍ତା ନାହିଁ । ବାଗ୍‌ଦେବୀ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀ ଉପରେ ସର୍ବଦା ପୁଷ୍ପ-ଚନ୍ଦନ ବୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । କୌଣସିଠାରେ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟକବିତାରେ ଭାଷାଦୈନ୍ୟ ନ ଦେଖି ମନେ ହୁଏ ଯେ, ମା ସାରଦା ତାଙ୍କ କରୁଣା ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିଙ୍କ ଉପରେ ଆଦୌ ଊଣା କରି ନାହାନ୍ତି ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିଙ୍କ କବିତାରେ ବିଶ୍ୱଭାବର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଅଛି । ତାଙ୍କ କବିତାର ଛନ୍ଦମାନ ଦେଶକାଳ ନିର୍ବିଶେଷରେ ନାନା ଉପଲକ୍ଷରେ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଅବାଧରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ । ତାଙ୍କ କବିତାର ନିମ୍ନଲିଖିତ ସଦୁକ୍ତିନିଚୟ ଏ କଥାର ସମର୍ଥନ କରିବ । ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ବିଣ୍ଟୀକୃତ ସୂକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସଂଗ୍ରହ କଲେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପୁସ୍ତକ ହେବ । ଯଥେସମାନ ମୁକ୍ତାରେ ଗ୍ରଥିତ ହୋଇଥିବା ମୁକ୍ତାମାଳାରୁ ଗୋଟିଏ ମୁକ୍ତା ବାଛିବା ଭଳି ମୁଁ ଏଠାରେ ମୋ ଅନୁଭୂତି ସଙ୍ଗେ ଖାପ ଖାଉଥିବା କେତେ ଗୋଟି ସଦୁକ୍ତି (Motto ବା ଅର୍ଥାନ୍ତରନ୍ୟାସ) ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର କାବ୍ୟରୁ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରି ମୋ ମନ ବୋଧ କଲି ମାତ୍ର ।

"ସୁକଲ୍ପନା ହେଲେ କାର୍ଯ୍ୟେ ପ୍ରମାଣିତ,
ସାଫଲ୍ୟ ଗୌରବେ ଫୁଲିଉଠେ ଚିତ୍ତ ।
ସେହି ସୁଖ ସିନା ଜୀବନେ ଅତୁଳ,
ଭୁକ୍ତଭୋଗୀ ଏକା ବୁଝେ ତାହା ମୂଲ ।— ଘୁମୁସର ୪ର୍ଥ ସର୍ଗ
ପରିହାସ କଲେ ବିଅର୍ଥେ ପରକୁ,
ଛିଟିକି ଆସେ ତା ନିଜ ଉପରକୁ ।— ଘୁମୁସର ୬ଷ୍ଠ ସର୍ଗ
କହନ୍ତି ଯାହାକୁ ଜନେ ଅସୁନ୍ଦର,
ସୁନ୍ଦରର ସିନା ତାହା ରୂପାନ୍ତର । ,, ,,
ହୃଦୟ ଯାହାର ଉଦାର ମହାନ,
ଥାଏ ନାହିଁ ତାର ବଡ଼ ସାନ ଜ୍ଞାନ । ,, ୧ମ ସର୍ଗ
ଆନନ୍ଦ ଅମୃତେ ପୂରିଲେ ହୃଦୟ,
ଅମଧୁର ସୁଦ୍ଧା ହୁଏ ମଧୁମୟ ।— ,, ,,
ଦୀନ ଆଶା ବଣମାଲତୀର ସମ,
ଝଡ଼ି ପଡ଼ିଯିବା ପାଇଁ ତା ଜନମ । ,, ,,
ନିଜ ମାଂସଦାନେ ଯାହା ମନେ ତୋଷ,
ସେ କିପାଁ ବହିବ ପରମାଂସେ ଲୋଭ ।— ,, ,,

ଭଗ୍ନ ଆକାଙ୍କ୍ଷାର ଦାରୁଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା,
ଭୁକ୍ତଭୋଗୀ ଜନେ ଏକା ସିନା ଜଣା । ଧୂମୁଷର ୨ୟ ସର୍ଗ
ପର୍ଣ୍ଣୁଛେଡ ଫୁଲ ସେ ମଞ୍ଜୀରୁ ଝଡ଼ି,
ବାର୍ମିଜଲେ ପଡ଼ି ଯାଉଅଛି ସଡ଼ି ।
ଅଗ୍ରାହ୍ନିକ ସବେକ୍ୟ ହାସ୍ୟରେ ଏସନ,
ସ୍ତଣୀର ପ୍ରତିଭ୍ର ହୁଏ ଅକାରଣ । ” ୩ୟ ସର୍ଗ
ଦୁର୍ବଳ ପାଖରେ କଣମୋଡ଼ା ଖଟେ,
ମାତ୍ର କରଯୋଡ଼ା ପ୍ରବଳ ନିକଟେ । ” ୪ର୍ଥ ସର୍ଗ
ଦାନ ସଙ୍କଟରେ ଯେ ଚିର ମୁକ୍ତହସ୍ତ,
ସେହି ଏକା ଜାଣେ ଦାନର ମହତ୍ତ୍ୱ ।— ” ”
ପେଟର ଶାସନ ଅସହ୍ୟ କଠୋର,
ତାହାର ଜ୍ୱାଳାରେ ସାଧୁ ହୁଏ ଚୋର ।— ” ”
ଧ୍ୱଂସପନ୍ଥୁ କାଳ ଧ୍ୱଂସ ତାର ନୀତି,
ନିର୍ବାଣୀ ଛନ୍ଦେ ସେ ଗାଏ ଧ୍ୱଂସ ଗୀତି ।— ” ”
କରିବାକୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟ କେତେ ଜଣ,
ମାତ୍ର ବାଛିବାକୁ ଛନ୍ତି ପଣ ପଣ ।
ନ ଦେଖନ୍ତି ନିଜ ନେନେ ନିଜ ହିତ,
ପର ଉପଦେଶେ ଦେଖାନ୍ତି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ।— ” ”
ସ୍ୱାର୍ଥପୂଜା ସିନା ନିଜ ହିତ ପାଇଁ
ପୂଜ୍ୟପୂଜା ବିନା ପୂଜା ମିଳେ ନାହିଁ ।— ” ”
ଖୋଜେ ନାହିଁ ଶୋଭା ବାହ୍ୟ ଆଡ଼ମ୍ବର,
ଗୁଣ ଯୋଗେ ଏକା ଦିଶେ ସେ ସୁନ୍ଦର ।
ସୁନ୍ଦର ମଧ୍ୟରେ ନ ଥାଏ ସୁନ୍ଦର,
ଅସୁନ୍ଦର ମଧ୍ୟେ ସୁନ୍ଦରର ଘର ।— ” ୫ମ ସର୍ଗ
ବଳରେ କରେ ଯେ ସାଧୁ ବ୍ୟବହାର,
ବୀର ଆଖ୍ୟା ଏକା ସାର୍ଥକ ତାହାର ।
ହେଉ ପଛେ ବୀର ନିଷ୍ଠୁର ଶରୀର,
ମାତ୍ର ବୀରପୂଜା କରି ଜାଣେ ବୀର ।— ” ”
ସେ ନୁହେଁ ବୀର, ଯେ ବଳିଷ୍ଠ ଶରୀର,
ସାହସୀ ପୁରୁଷ ଏକା ମହାବୀର ।— ” ୬ଷ୍ଠ ସର୍ଗ
ଚରିତହିଁ ଧର୍ମ, ଉନ୍ନତିର ସଖା,
ତା ବିନା ଉନ୍ନତି ହୁଏ ସୂର୍ପଣଖା ।— ” ”
ଭଙ୍ଗା ଗଢ଼ା ବେଲ୍ନ ନିୟତିର ପାଦ,
ଭୁଲେ ସେ ତହିଁରେ ବହୁଣ ଆସ୍ୱାଦ ।— ” ୭ମ ସର୍ଗ
ସୁନ୍ଦର ଶରୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଭଣ୍ଡାର,
କି ଲୋଡ଼ା ତହିଁକି ବହୁ ଅଳଙ୍କାର ।

ବହୁ ଦୃଶ୍ୟ ନୁହେଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମାପ,
ଅଳ୍ପ ଫୁଲେ ସିନା ସୁନ୍ଦର ଗୋଲାପ ।—ଦ୍ରୁମୁଷର ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

ଟଳିପାରେ ତୁଙ୍ଗ ହିମାଦ୍ରି ଅଚଳ,
ଟଳିପାରେ ପୃଥ୍ୱୀ ସ୍ୱର୍ଗ ରସାତଳ ।
ଟଳିଯାଇପାରେ ଯୋଗୀ ଯୋଗ ଧ୍ୟାନ,
ବୀରର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ହୁଏ ନାହିଁ ଆନ ।
ବରିନିଏ ବୀର ମୃତ୍ୟୁକୁ ପୁଲକେ,
ନାହିଁ ପଛଘୁଞ୍ଚା ବୀରର ଜାତକେ ।
କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ବା ଶରୀର ପତନ,
ବୀର ପୁରୁଷର ପ୍ରିୟ ଏହି ପଣ ।— ,, ୮ମ ସର୍ଗ
ଫୁଟାଏ ଯେ ମାତୃମୁଖେ ହାସ୍ୟରେଖା,
ସେହି ସିନା ଏକା ପୁତ୍ର ମଧ୍ୟେ ଲେଖା ।— ,, ,,
ଜନମିଲେ ବଂଶେ ସୁକୃତି ନନ୍ଦନ,
ବଂଶ ଅପବାଦ କରେ ସେ ଛେଦନ । — ,, ,,

ଏହିପରି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ସୂକ୍ତିରେ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ ଲେଖନୀ ଅଜସ୍ରସ୍ରାବୀ । ଉତ୍କଳ-ସାରସ୍ୱତ-ଭଣ୍ଡାରକୁ ତାଙ୍କ ଦାନ ବିପୁଳ । ସେ ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ଦୁଶ୍ଚିକିତ୍ସ୍ୟ ରୋଗପୀଡ଼ାରେ ନିତ୍ୟ ମୁହ୍ୟମାନ । ତାଙ୍କ ସାଂସାରିକ ଜଞ୍ଜାଳ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚୁର । ତଥାପି ଏସବୁ ଜ୍ୱାଳାରେ ବିବ୍ରତ ନ ହୋଇ ସେ ଯେଉଁ ନିଷ୍ଠାପର ବାଣୀସେବା ଓ କଠୋର ତପସ୍ୟା କରି ଓଡ଼ିଆଭାଷାକୁ ତାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ଦାନଦ୍ୱାରା ସମୃଦ୍ଧ କରିଗଲେ, ତନ୍ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଯେ କି ପ୍ରକାରେ ପୂଜା କଲେ ଜାତି ଋଣମୁକ୍ତ ହେବ, ମୁଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରୁ ନାହିଁ । 'ସ୍ୱଭାବକବି" କବିବର ଉପାଧି କିଛି ନୁହେଁ । ଜାତିର କୃତଜ୍ଞତା କବିଙ୍କ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ତାଙ୍କ ପାଖେ ଏପରି ଆକାର ଧାରଣ କରି ପହୁଞ୍ଚିବା ଉଚିତ, ଯାହା କି ସେ ରକ୍ତମାଂସ ଶରୀର ଘେନି ଅନୁଭବ କରି ପାରିବେ । କିନ୍ତୁ ଉତ୍କଳର ସେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ ଆସିଅଛି କି ?

"ଉତ୍କଳ-କମଳା" ଓ "ଉତ୍କଳ-ମିଳନ" ରେ ସେ ଉତ୍କଳର କୃତିପୁତ୍ର ଓ ପୁତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଆଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଏକାଧାରରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ କୁତ୍ରାପି ମୋ ଆଖିରେ ପଡ଼ି ନାହିଁ । କବିବର ଉତ୍କଳମାତାଙ୍କର ଓ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କ ଗୁଣ ଚିହ୍ନିଅଛନ୍ତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ଚିହ୍ନାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଜାତି କବିବରଙ୍କ ଗୁଣ ନ ଚିହ୍ନିଲେ ଦୁରପନେୟ କଳଙ୍କରେ ଭାଗୀ ହେବ ।

ଉତ୍କଳବାସୀ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରନ୍ତୁ କି ନ କରନ୍ତୁ, କବିବର ଚିନ୍ତାମଣି ଏହି ବିପୁଳ କାବ୍ୟ-କଳ୍ପତାରୁକୁ ଜାତିର ହସ୍ତରେ ସମର୍ପଣ କରି ଏ ଜାତିକୁ ଉନ୍ନତତର କୋଠୀ କୁ ଉନ୍ନୀତ କରିଗଲେ । ଜାତିର ଗୌରବର ଉଚ୍ଚଚୂଡ଼ ସ୍ତମ୍ଭରୂପେ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ଚିରକାଳ ବିରାଜିତ ରହିବ । ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ ଯଶଃମୁକୁଟଭୂଷିତ ଶିର ନରପତି-ମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈର୍ଷଣୀୟ ହେବ ।

ପ୍ରଭୁ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ ଉତ୍ତର-ଜୀବନର ଜଞ୍ଜାଳ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଭାର ଲଘୁ କରନ୍ତୁ ଓ ସେ ଆଉ କେତେ ବର୍ଷ ବସି ରହି ସାରସ୍ୱତ ସଙ୍ଗୀତ ମୂର୍ଚ୍ଛନାରେ ଉତ୍କଳର ଗଗନମଣ୍ଡଳକୁ ମୁଖରିତ କରନ୍ତୁ । ତାଙ୍କ ଅଜସ୍ରସ୍ରାବୀ ଲେଖନୀ ବଜ୍ର ହୋଇଥାଉ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ ଆଶ୍ରମ
କଟକ
୧୯୩୭ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ

ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ

କବିବର ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନ-ଚରିତ

ଭଦ୍ରଖ ସବ୍‌ଡିଭିଜନର ଅନ୍ତର୍ଗତ କୁଳମୁଲାଇ ଗ୍ରାମରେ ୧୮୬୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଚିନ୍ତାମଣି ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପିତା ୰ ମଦନମୋହନ ମହାନ୍ତି ସ୍ଥାନୀୟ ରାଜ-ବଂଶପାଳୟର ଜଣେ ମୁକ୍ତାର ଥିଲେ । ମାତାଙ୍କର ନାମ ନେହପ୍ରଭା ଦେବୀ ।

ପଞ୍ଚବର୍ଷ ପଞ୍ଚମାସ ସମୟରେ ବାଳକର ବିଦ୍ୟାରମ୍ଭର ନିୟମ ଅଛି । ତଦନୁସାରେ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କର ବିଦ୍ୟାରମ୍ଭ ହେଲା । ମାତ୍ର ସ୍ୱ ଗ୍ରାମରେ ବା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗ୍ରାମରେ ପାଠଶାଳା ନ ଥିବାରୁ ଶିକ୍ଷାର ସୁବିଧା ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ସମୟରେ ବିଦ୍ୟାପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର ତେତେ ଆଗ୍ରହ ନ ଥିଲା । ସୁତରାଂ ୫।୬ ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରାମରେ ସୁଦ୍ଧା ଗୋଟିଏ ପାଠଶାଳା ନ ଥିଲା । କିଛିଦିନ ପରେ ବିଦେଶୀୟ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଯତ୍ନରେ କୁଳମୁଲାଇ ନିକଟସ୍ଥ ନରପୁର ଗ୍ରାମରେ ଗୋଟିଏ ପାଠଶାଳା ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଚିନ୍ତାମଣି ୬ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେହି ପାଠଶାଳାକୁ ପ୍ରେରିତ ହେଲେ । ଦୁଇତିନି ବର୍ଷ ପରେ ସେହି ପାଠଶାଳାଟି ଅପରପ୍ରାଇମେରୀ ସ୍କୁଲରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଚିନ୍ତାମଣି ସେହିଠାରେ ପଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତୀକ୍ଷ୍ଣ-ବୁଦ୍ଧି, ସୁଶୀଳ ଏବଂ ଅଧ୍ୟୟନପ୍ରିୟ ହେତୁ ସେ କ୍ରମେ ଗୁରୁମହାଶୟଙ୍କର ସ୍ନେହଭାଜନ ହୋଇଉଠିଲେ । ସେ ଶୈଶବରୁ ନିର୍ଜନତାପ୍ରିୟ । ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ବସି ପଢ଼ାଶୁଣା କରିବାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଅଦ୍ୟାବଧି ମଧ୍ୟ ସେହି ଅଭ୍ୟାସ ଅକ୍ଷତ ଅଛି । ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତିଶକ୍ତି ଅତି ପ୍ରଖର । ମନୋଯୋଗପୂର୍ବକ ଥରେ ଦୁଇଥର ପଢ଼ିଗଲେ ତାହା ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଯାଏ । ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ସମୟରୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଯାହା ଘଟିଥିଲା, ତାହା ସବୁ ଅଦ୍ୟାବଧି ତାଙ୍କ ମନରେ ଅଛି । ସେ ଅଭ୍ୟାସର ଏକାନ୍ତ ବିରୋଧୀ । ଯାହା ପଢ଼ନ୍ତି, ତାହାର ଅର୍ଥ ବୁଝି ପଢ଼ନ୍ତି । ସହାଧ୍ୟାୟୀମାନେ ଇତିହାସ ଘୋଷନ୍ତି; ମାତ୍ର ସେ ନ ଘୋଷି ଘଟଣାଟି ମନରେ ରଖି ତାହା ଗଳ୍ପ କହିଲା ପରି ନିଜ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ସେ ଏପରି ସୁବୋଧ ଯେ, ଅଧ୍ୟୟନ ଅବସ୍ଥାରେ କୌଣସି ସହପାଠୀ ଥରେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ନାମରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଭିଯୋଗ ଆଣି ନ ଥିଲେ ।

୧୬ ବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମ ସମୟରେ ଚିନ୍ତାମଣି ଉକ୍ତ ନରପୁର ସ୍କୁଲରୁ ଅପରପ୍ରାଇମେରୀ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ । ତହୁଁ ପରେ ପ୍ରବଳ ଚକ୍ଷୁରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ଦୁଇବର୍ଷ କାଳ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ପଢ଼ା ଛାଡ଼ିଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କର ବିଚିତ୍ର ଲୀଳା ! ନାନା ଔଷଧ ଯାହାଠାରେ ବିଫଳ ହୋଇଥିଲା, ଦୁଇ ବର୍ଷ ପରେ ସେହି ରୋଗ ଆପେ ଭଲ ହୋଇଗଲା । ତହୁଁ ଚିନ୍ତାମଣି ଦୁଇ ମାଇଲ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ବାସୁଦେବପୁରେ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ଭର୍ଣ୍ଣାକ୍ୟୁଲର ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ତାହାଙ୍କର ପିତୃବିୟୋଗ ହେବାରୁ ଅସହ୍ୟ ଆର୍ଥିକ କଷ୍ଟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । କେତେବେଳେ ଅର୍ଦ୍ଧାହାର, କେତେବେଳେ ବା ଉପବାସ, ଏହିପରି କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଏତେ କଷ୍ଟରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଅଧ୍ୟୟନ ତ୍ୟାଗ କଲେ ନାହିଁ । ଆଦୌ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଥିଲା ନାହିଁ, ତଥାପି ସେ ନିରାଶ ହେଲେ ନାହିଁ । ସହପାଠୀମାନଙ୍କ ଗୃହକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ, କେତେବେଳେ ବା ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ମାଗି ଆଣି ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତୈଳାଭାବରେ ରାତିରେ ରୋଷାଇଶାଳରେ ଚୁଲି ପାଖରେ ବସି ସେହି ଆଲୋକରେ ପୁସ୍ତକ ପାଠ କରନ୍ତି । ଗୃହ ସନ୍ନିକଟରେ ସାଳନ୍ଦୀ ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ । ରାତିରେ ସେହି ନଦୀର ବାଲୁକା ଆସନରେ ବସି ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣରେ ନିର୍ଜନରେ ପାଠାଭ୍ୟାସ କରନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମତଃ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାସୁଦେବପୁର ସ୍କୁଲର ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ମାତ୍ର ଅଧିକ ଦିନ ସେହି ଶ୍ରେଣୀରେ ରହିବାକୁ ହେଲା ନାହିଁ । ସ୍କୁଲର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଜଣେ ଉତ୍କଳବିଖ୍ୟାତ ପଣ୍ଡିତ । ସେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ସର୍ବ-ବିଷୟକ ଯୋଗ୍ୟତା ବିଶେଷତଃ ସାହିତ୍ୟରେ ଅସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଦେଖି ଛ ମାସ ପରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଉନ୍ନୀତ କରାଇଦେଲେ । ସେ ଶ୍ରେଣୀର ମାସିକ ବେତନ ତିନିଅଣା । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ତାହା ଦେବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହେବାରୁ ତାତ୍କାଳିକ ସ୍କୁଲ୍ ସବ୍‌ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ଦୟା କରି ବାସୁଦେବପୁର ସ୍କୁଲର ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ କହି ଫ୍ରି କରାଇଦେଲେ । ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଜ୍ୟାମିତିରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ଦକ୍ଷତା ଦେଖି ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟାକରଣ ଏବଂ ଜ୍ୟାମିତି ପାଠ ଗ୍ରହଣର ଭାର ତାଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରିଥିଲେ । ସମୟ ସମୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢାଇବାକୁ ମଧ୍ୟ ପଠାଉ-ଥିଲେ । ମାତୃଭାଷାର ରଚନା ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ସୁନ୍ଦରରୂପେ ସଜ୍ଜିତ କରି ଲେଖିପାରୁଥିଲେ । ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଛାତ୍ର-ମାନଙ୍କୁ ତାହା ଲେଖିନେବା ସକାଶେ ଦିଅନ୍ତି ।

ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଆବାଲ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନପ୍ରିୟ । ବାଳକସୁଲଭ କ୍ରୀଡ଼ା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସେ ସର୍ବଦା ଅଧ୍ୟୟନ-ନିରତ ଥାଆନ୍ତି । ସ୍କୁଲ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ବ୍ୟତୀତ ସେ ଅନେକ ବାହାରେ ପୁସ୍ତକ ଏବଂ ପତ୍ରିକା ମାଗି ଆଣି ପଢନ୍ତି । କବିତା ପୁସ୍ତକପାଠରେ ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରୁ ତାଙ୍କର ପରମ ଆଗ୍ରହ । ସେ ସମୟରେ ପୋଷ୍ଟଅଫିସମାନଙ୍କରେ ରିଦ ଛାପାଫର୍ମ ସେର ଛଅପଇସା ଲେଖାଏଁ ବିକ୍ରୟ ହେଉଥିଲା । ସୁଲଭ ହେତୁ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ତାହା କିଣି ଆଣି ଲେଖୁଥିଲେ । ବାଉଁଶ କାଟିର କଲମ ଏବଂ ଲାଉପତ୍ର ରସରେ ଧାନଉଁଷା ହାଣ୍ଡିକଳା ମିଶା କାଳି ତାଙ୍କର ଲେଖାର ସମ୍ବଳ ଥିଲା । ଶୀତ କାଳରେ ପାକଲ ସୁଇମଞ୍ଜିରୁ ରସ ବାହାର କରି ସେଥିରେ ଲେଖନ୍ତି । ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରେ ସେ ରାମାୟଣ ମହାଭାରତ ଅନେକ ଥର ପଢିଥିଲେ । ଛାପା ପୁସ୍ତକ ଅଭାବରେ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ମାଗି ଆଣି ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତି । ବାଇଗବା ଫଳରୁ ମଞ୍ଜି ବାହାର କରି ତାହାକୁ କହ୍ନିରେ ଗୁନ୍ଥି ଶୁଖାଇ ରଖିଥାନ୍ତି । ତାହାକୁ ଜାଳି ସେହି ଆଲୋକରେ ସନ୍ଧିପାହାନ୍ତା ପୁସ୍ତକାଦି ପାଠ କରନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ସେ ଅମରକୋଷ ଅଭିଧାନ ଖଣ୍ଡି ଟୀକା ସାହାଯ୍ୟରେ ପଢି ଆୟତ୍ତ କରିଥିଲେ ।

କବି ଆବାଲ୍ୟ ପୁଷ୍ପପ୍ରିୟ । ସେ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ପୁଷ୍ପୋଦ୍ୟାନ ରୋପଣ କରିଥିଲେ । ସ୍କୁଲରୁ ଆସି ବଗିଚାରେ ଗଛ ଲଗାଇବା, କୋଡିବା, ପାଣି ଦେବା ପ୍ରଭୃତି ନ କରି ଆହାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ନିଜର ଅଭାବ ମୋଚନ ପାଇଁ ଗୃହସ୍ଥର ଉପଯୋଗୀ ଶାକସବଜିର ବୃକ୍ଷ ମଧ୍ୟ ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହୁଏ । ପିଲାଦିନରେ କବିଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ ଏବଂ ଉଦ୍ୟାନ ରଚନା ଯେପରି ପ୍ରିୟ ଥିଲା, ସନ୍ତରଣ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପ୍ରିୟ ଥିଲା । ନଦୀରେ ସନ୍ତରଣ ଶିଖିବା ସମୟରେ ତିନିଥର ଆସନ୍ନ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ଅଦ୍ଭୁତ ଦୈବୀକୃପାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ ।

ନରସିଂହପୁର ଗ୍ରାମରେ ଗୋଟିଏ ଯାତ୍ରା ଆଖଡ଼ା ଥିଲା । ସେଥିରେ ପୌରାଣିକ ଆଖ୍ୟାନମାନ ପ୍ରାଚୀନ ରୀତିରେ ଅଭିନୀତ ହୁଏ । ସେହି ଯାତ୍ରାରେ ଗୀତ ହେଉଥିବା ଦେବଦେବୀଙ୍କର ବନ୍ଦନା ଏବଂ ଚୌପଦୀମାନ ଏତେ ଦୂର ଅଶ୍ଳୀଳ ଯେ, ତାହା ଶୁଣିବାର ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ଆଦିରସ-ବର୍ଜିତ ସରଳ ଚୌପଦୀ ଏବଂ ବନ୍ଦନାମାନ ରଚନା କରିଦେଲେ । ଅଭିନେତାମାନେ ତାହା ଆନନ୍ଦରେ ଗ୍ରହଣ କରି ବ୍ୟବହାର କଲେ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକମତେ ସମୟ ସମୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୀତ ମଧ୍ୟ ଲେଖାଇନେଲେ । ଆଦିରସପ୍ଳାବୀ ବୀଭତ୍ସ ଚୌପଦୀ ବଦଳରେ ଭକ୍ତିରସର ଚୌପଦୀ ଲୋକଙ୍କ ମନକୁ ଛୁଇଁଲା । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଗୀତ ରଚନା କରିଦିଅନ୍ତି; ମାତ୍ର ନିଜ ନାମରେ ଭଣିତ ନ କରି ଯାତ୍ରାଦଳର ଅଧିପତି ନାମରେ କରନ୍ତି ।

୧୭ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଭର୍ଣ୍ଣାକ୍ୟୁଲର ପାସ୍ କଲେ । ତେତେବେଳକୁ ଦୁରବସ୍ଥାର ସୀମା ନାହିଁ । ଏକମାତ୍ର ମାତା ଅଭିଭାବିକା । ସେ ବା କଅଣ କରିବେ ? ଏଥିମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଋଣ ହୋଇଗଲାଣି । ଏଣିକି ଉପାର୍ଜନର ପନ୍ଥା ନ ଦେଖିଲେ ଚଳିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସେ ପଢିବା ଆକାଂକ୍ଷା ପରିତ୍ୟାଗ କରି

କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ରହି ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ କୃତସଙ୍କଳ୍ପ ହେଲେ । ସେ ସମୟର ସ୍କୁଲ୍ ସବ୍‌ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ଦ୍ୱାରକାନାଥ ଘୋଷ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କୁ ଅତି ସ୍ନେହଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡିଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ଭଦ୍ରଖ ପ୍ରେଜର ବାଳିକା ସ୍କୁଲର ଅସ୍ଥାୟୀ ହେଡ୍‌ପଣ୍ଡିତରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ସ୍କୁଲର ସମ୍ପାଦକ ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ଅଫିସରଙ୍କ ନିକଟକୁ ରିପୋର୍ଟ କଲେ । ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ଅଫିସର ଜଣେ ସାହେବ । ସେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କୁ ଦେଖି ରିପୋର୍ଟ ପିଠିରେ ଲେଖିଦେଲେ ଯେ, ଯାହାକୁ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଉଅଛି, ସେ ପିଲାହେତୁ ଶାସନର ଅଧୀନ । ଅତଏବ ତାହା ହାତରେ ଶାସନଭାର ଦେବା ସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ । ବୟସ ୧୭ ବର୍ଷ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଚିରରୁଗ୍ଣ ଏବଂ ଦୁର୍ବଳ ହେତୁ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ୧୩।୧୪ ବର୍ଷର ବାଳକ ପରି ଦିଶୁଥିଲେ । ତାହାହିଁ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟଲାଭର ଅନ୍ତରାୟ ହୋଇବସିଲା । ଏହି ସମୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଭବିଷ୍ୟତ ଭାବନାରେ ବ୍ୟସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ଅଧ୍ୟୟନରୁ ବିରତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା ପୁସ୍ତକ ଏବଂ ପତ୍ରିକା ପାଇଁ ନାନା ଲୋକର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହୋଇ ନିଜର ଅଭିପ୍ରାୟ ସିଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ଜ୍ୟୋତିଷ ଏବଂ ଚିକିତ୍ସାପୁସ୍ତକ ଆଲୋଚନାରେ ଅଧିକ ସମୟ ବ୍ୟୟ କରୁଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ "କବିତାବଳୀପ" ପରିବର୍ତ୍ତରେ "କବିତା-କୁସୁମ" ଅପର ପ୍ରାଇମେରୀର ପାଠ୍ୟ ହେଲା । ନୂତନ ପୁସ୍ତକ ସେକାଳ ପକ୍ଷରେ କଠିନ ହେବାରୁ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଭାବନାରେ ପଡ଼ିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ତାହାର ଖଣ୍ଡିଏ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଲେଖିଲେ । ପଦ୍ୟମାନଙ୍କର ବାକ୍ୟାନ୍ୱୟ, ପଦାନ୍ୱୟ, ବିଶଦ ଅର୍ଥ, ଭାବାର୍ଥ, ସମାସ, କୃଦନ୍ତ, ତଦ୍ଧିତ, ରସ, ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରଦର୍ଶନପୂର୍ବକ ଏରୂପ ବିସ୍ତୃତ ସରଳ ଭାବରେ ତାହା ଲିଖିତ ହେଲା ଯେ, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଛାତ୍ର ନିଜେ ନିଜେ ତାହା ପଢ଼ି ଆୟତ୍ତ କରିପାରିବ । ସବଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ବ୍ୟାଖ୍ୟାଖଣ୍ଡି ଦେଖି ଯଥେଷ୍ଟ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଅଧୀନସ୍ଥ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ତାହା ଉଭାରି ନେଇ ପଢ଼ାଇବା ସକାଶେ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ତଦନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ହେଲା । ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷକମାନେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କୁ ଡାକିନେଇ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । ସମସ୍ତ ସମୟରେ କଠିନ ବା ଜଟିଳ ବିଷୟମାନ ତାଙ୍କୁ ପଚାରି ବୁଝିନେଉଥିଲେ ।

ଅତଃପର କେଉଁଠାରେ ଦୁଇମାସ, କେଉଁଠାରେ ଚାରିମାସ ଏହିପରି ଦୁଇବର୍ଷ କାଳ ଅସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ କଟିଲା ପରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ହରିଶଙ୍କରପୁର ଖାସମାହାଲ ଅପରପ୍ରାଇମେରୀ ସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ସେଠାରେ ଶେଷ ପରୀକ୍ଷାରେ ଦୁଇବର୍ଷ ଭଲ ଫଳ ଦେଖାଇଲେ । ଛାତ୍ରାଭାବ ହେତୁ ୧୮୯୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ ସ୍କୁଲ କୁମାରପୁରକୁ ଉଠିଗଲା । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ସେହି ସ୍କୁଲରେ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷକାଳ ସୁଖ୍ୟାତିର ସହିତ କଟାଇଥିଲେ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ସ୍କୁଲ ବୃତ୍ତି ପାଏ । ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଅଃ ପ୍ରାଃ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୁମାରପୁର ଆଦର୍ଶ ସ୍କୁଲ ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ ହେଲା । ଏହି ସ୍କୁଲରୁ ଛାତ୍ରମାନେ ଭର୍ଣ୍ଣାକୁଲାର ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ପାସ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସ୍କୁଲଟି ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚାର ଆଦ୍ୟ ସାରସ୍ୱତ ପୀଠ । ଏହିଠାରୁ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା ଆରମ୍ଭ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ବୟଃକ୍ରମ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ କବିତା—"ସୁଗ୍ରୀବ ସହିତ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମିତ୍ରତା ।" ଗୋଟିଏ ଖାତା କରି ଅତି ଗୋପନରେ ତହିଁରେ କବିତା ଲେଖନ୍ତି । ଏହା ତାଙ୍କ ଛାତ୍ରମାନେ ସୁଦ୍ଧା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।

ସେ ସମୟରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରମାନାଥ ଦାସ ଭଦ୍ରଖର ସ୍କୁଲ ସବ୍‌ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ଥିଲେ । ରମାନାଥ ବାବୁ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ । ସେ ଦିନେ କୁମାରପୁର ସ୍କୁଲ ପରିଦର୍ଶନ କରିବା ସମୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖାତା ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର କବିତା ଖାତାଖଣ୍ଡି ଦେଖିଲେ । ସେଥିରୁ କେତୋଟି କବିତା ପାଠକରି ସେ ବିଶେଷ ପ୍ରୀତିଲାଭପୂର୍ବକ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କୁ କବିତା ଲେଖା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଉତ୍ସାହିତ କଲେ । ରମାନାଥ ବାବୁ କେବଳ ଏତିକିରେ କ୍ଷାନ୍ତ ହେଲେ ନାହିଁ । ସେ ବାରମ୍ବାର ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କୁ କବିତା ଲେଖିବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରି ତାଙ୍କୁ କବିତା ଲେଖାରେ ନିଜର ସହକାରୀ କରିନେଲେ ଏବଂ ନିଜର କବିତାପୁସ୍ତକ ଏବଂ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବ୍ରହ୍ମଗୀତା ପୁସ୍ତକମାନ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କଦ୍ୱାରା ସଂଶୋଧନ କରାଇନେଲେ । କ୍ରମେ ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରଣୟ ଗାଢ଼ରୁ ଗାଢ଼ତର ହେଲା ।

ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ଦକ୍ଷତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ରମାନାଥ ବାବୁ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକାଂଶ ସମସ୍ତ ଅଫିସ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଉଥିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ଭୁଲ ବୋଲି ସେ ଅନେକ ସମୟରେ କହି ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ରମାନାଥ ବାବୁ 'ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ'ର ଗ୍ରାହକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବାରମ୍ବାର ସନିର୍ବନ୍ଧ ଅନୁରୋଧରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ସେହି ପତ୍ରିକାରେ ପଦ୍ୟ ଗଦ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଏବଂ ପତ୍ରିକାର ଗ୍ରାହକ ହେଲେ । ଏହି ସୂତ୍ରରେ ହିତୈଷିଣୀର ସମ୍ପାଦକ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳମଣି ବନ୍ଦ୍ୟୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ସହିତ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ପରିଚୟ ଏବଂ ବନ୍ଧୁତା ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ନୀଳମଣି ବାବୁ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ଆଗ୍ରହ ସହିତ ପତ୍ରିକାସ୍ଥ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଅନେକ ସମୟରେ ସ୍ୱୀୟ ଅଭିପ୍ସିତ ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ ବରାଦ୍ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଚେଷ୍ଟାରେ ବାମଣ୍ଡା ରାଜା ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା (ଯୁବରାଜ ଥିବା ସମୟରେ) ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକ "ମୋହିନୀ" ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏଣେ ହିତୈଷିଣୀରେ ନିୟମିତରୂପେ ଲେଖା ଚାଲିଲା ।

ସ୍ୱଆମାଳରେ ଉଦୀୟମାନ ସୁଲେଖକ ୰ ଜଗବନ୍ଧୁ ମହାପାତ୍ର ନାମକ ଜଣେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ଯୁବକ ଥିଲେ । ସେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ, ଗାଙ୍ଗପୁର ଯୁବରାଜଙ୍କର ଗୃହଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରଚନା ଶକ୍ତିରେ ମୋହିତ ହୋଇ କବିବର ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ ସହିତ ସେ ମିଳିତ ହେଲେ । ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କୁ ସଙ୍ଗୀ ପାଇ ଆତ୍ମୋନ୍ନତିରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଜଗବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଏକ ଆସନରେ ବସି କବିତା ଲେଖିବାର ଅନେକ ଥର ଦେଖାଯାଇଅଛି । ଦୁହେଁ ମିଶି ବଙ୍ଗଳା ପତ୍ରିକା ଏବଂ ଭଲ ଭଲ ପୁସ୍ତକମାନ କିଣି ପଢିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ସତ୍ସାମାନ୍ୟ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ କୁମାରପୁର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗଣେଶ୍ୱରପୁର ଶାସନରେ ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତ ଟୋଲ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ପୁରୀଜିଲ୍ଲା କାକଟପୁରନିବାସୀ ପଣ୍ଡିତ ଅନିରୁଦ୍ଧ ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ ଅଧ୍ୟାପକ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ସେ ସଂସ୍କୃତ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପାରଦର୍ଶୀ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଭଞ୍ଜ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ତମ ଅର୍ଥ କରିପାରନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଆବାଲ୍ୟ ଭଞ୍ଜଭକ୍ତ । ଭଞ୍ଜଙ୍କ କାବ୍ୟକୁ ସେ ପ୍ରାଣର ସହିତ ଆଦର କରନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତଙ୍କଠାରୁ ସେ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ରୀତିମତ ପାଠକଲେ । କୁମାରପୁର ସ୍କୁଲରେ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମସଭା ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ପ୍ରତ୍ୟହ ରାତ୍ରିରେ ୯ଘଣ୍ଟାଠାରୁ ୧୧ଘଣ୍ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଭା ହୁଏ । ଟୋଲପଣ୍ଡିତ ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତ ପାଠକରି ଅର୍ଥ ବୁଝାନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହରିବଂଶ, ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ପ୍ରଭୃତି ପୁରାଣ ପାଠକରନ୍ତି ।

ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନ ସ୍ପୃହା ଆବାଲ୍ୟରୁ ବଳବତୀ । ଅରଣ୍ୟ ଏବଂ ପର୍ବତ ଦେଖିବା ପ୍ରକାଶ ସେ ଥରେ କେନ୍ଦୁଝରର ସୁନାଘାଇ ପର୍ବତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ଆବାଲ୍ୟ ସରସ୍ୱତୀ ଭକ୍ତ । ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ ଦିନ ସାଡ଼ମ୍ବରରେ ସରସ୍ୱତୀ ପ୍ରତିମାର ପୂଜା କରନ୍ତି । ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରୁ ସେ ଦୈନନ୍ଦିନ ଘଟନା ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ । ସେ ରଚନା ଅସାର ବାଜେ କଥାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ,—ତାହା ନୀତି ଉପଦେଶଗର୍ଭକ ଏବଂ ଭାବବ୍ୟଞ୍ଜକ । ତାଙ୍କର ଛାତ୍ରମାନେ ସୁଦ୍ଧା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଏହି ରୀତି ଅନୁକରଣ କରୁଥିଲେ । ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗରେ ତାଙ୍କର ଅନେକ ଛାତ୍ର ଉପଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରଣାଳୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । କେବଳ ପୁସ୍ତକ ଶିକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦାନ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ପୁସ୍ତକ ବ୍ୟତୀତ ସେ ନାନା ବିଷୟର ମୌଖିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ନ ଦେଇ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ବୁଝାଇ ଏରୂପ କୌଶଳରେ ଶିକ୍ଷା ଦଅନ୍ତି ଯେ, ତାହା କେହି ଆଜୀବନ ବିସ୍ମୃତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଦ୍ୟାବଧି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବାଦ ଅଛି ଯେ—"ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ ବେତ ଯାହା ପିଠିରେ ବାଜିଛି, ସେ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇପାରିଛି ।" ତାଙ୍କର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

'ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ' ପତ୍ରିକାରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ରଚନା ଦେଖି ତତ୍କାଳୀନ ସ୍କୁଲ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟରର କବିବର ରାୟ ରାଧାନାଥ ରାୟବାହାଦୁରଙ୍କର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ସେ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାଠାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଉତ୍ସାହପୂର୍ଣ୍ଣ ପତ୍ର ଲେଖିଲେ । ପତ୍ରରେ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଶଂସା ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । କିଛି ଦିନ ପରେ ଭଦ୍ରଖ ଗସ୍ତରେ ଆସି ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କୁ ଡକାଇ ଆଣି ସାକ୍ଷାତ କଲେ । ରଚନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ କଥା ହେଲା ପରେ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ଶେଷରେ କହିଲେ ଯେ,—"ଆପଣ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ମନା କରିପାରୁ ନାହିଁ; ତଥାପି ଖୁବ୍ ସାବଧାନ ଥିବେ, ଯେପରି କୌଣସି କଠିନ ପୀଡ଼ାରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ନ ହୁଅନ୍ତି । ଆପଣ ବୋଧହୁଏ ଜାଣନ୍ତି, ମୋର ସେହି ଦଶା ।" ଏହି କବିବାଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଜୀବନରେ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସଫଳ ହୋଇଅଛି । ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ସ୍ନେହଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ପ୍ରତିଥର ଭଦ୍ରଖ ଗସ୍ତରେ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଡକାଇ ଆଣି ସାକ୍ଷାତ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାବ୍ୟ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କୁ ସ୍ନେହୋପହାର ଦେଉଥିଲେ । ସେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କୁ ସଂସ୍କୃତ ପଢ଼ିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରିଦେଇଥିଲେ ।

ମୋଫସଲ ସ୍କୁଲରେ ଦୁଇ ଓଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହୁଏ । ସ୍କୁଲର ଗୌରବ ଅକ୍ଷତ ରଖିବା ସକାଶ ରାତିରେ ମଧ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବାକୁ ହୁଏ । ସୁତରାଂ ଆତ୍ମୋନ୍ନତି କରିବାକୁ ସମୟାଭାବ । ମାତ୍ର ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞଙ୍କୁ କିଏ ବାଧା ଦେଇପାରିବ ? ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ରାତିରେ ଉଜାଗର ରହି ସେହି ସମୟରେ ପୁସ୍ତକପତ୍ରିକାପାଠ ଏବଂ ରଚନା ପ୍ରସ୍ତୁତି କରନ୍ତି । ଭାତ ଖାଇ ରାତି ଜାଗରଣ କଲେ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ହେବ ବୋଲି ସେ ନୈଶାହାର ଏକାବେଳକେ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ତାଙ୍କର ଅନେକ ବନ୍ଧୁ ଏବଂ ଉପରିସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀମାନେ ତାଙ୍କର ଏହି ଅତିରିକ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଜାଣିପାରି ତାହାଁରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ କାହାରି କଥାରେ କର୍ଣ୍ଣପାତ କଲେ ନାହିଁ । ତିନିବର୍ଷ କାଳ ରାତି ଅନାହାର ଏବଂ ଅନିଦ୍ରାରେ କଟାଇ ଶେଷରେ ବାତରକ୍ତ ପୀଡ଼ାରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ । ତହିଁରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଚେତନା ହେଲା ନାହିଁ କିମ୍ବା ପୀଡ଼ା ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଜଣେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଚିକିତ୍ସକ ବନ୍ଧୁ ଯୋଗିକଲ୍ପ ଷେତ୍ରମୋହନ ବାନର୍ଜୀ ବଳାତ୍କାରରେ ନିଜ ଗୃହରେ ତାଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା କରି ରୋଗ ଦମିତ କରି ରଖିଲେ; ମାତ୍ର ଭୀଷଣ ଦୁର୍ବଳତା ଚିରସହଚର ହୋଇ ରହିଲା । ଉପରିସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଠିକ୍ ବନ୍ଧୁପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟର ସୁଖ୍ୟାତି ତାଙ୍କୁ ସାଧାରଣର ପ୍ରିୟପାତ୍ର କଲା । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଉଠିଲା । ଅନ୍ଧକାର ଘରେ ଆଲୁଅ ଜାଳିଲେ ଚେମଣିଆମାନେ ତାହା ନିଭାଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି, ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ । ତାଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟବାଦିତା ମଧ୍ୟ ଶତ୍ରୁବୃଦ୍ଧିର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ । ଏହି ସ୍ପଷ୍ଟବାଦିତା ହେତୁ ସେ ଜୀବନରେ ଅନେକ ଥର ବିପନ୍ନ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଶେଷରେ ସତ୍ୟର ଜୟ ହୋଇଅଛି । ସ୍କୁଲର ଫଳ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେହେଁ, ଉପରିସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ସନ୍ତୁଷ୍ଟି ସତ୍ତ୍ୱେ ଶତ୍ରୁମାନେ ତାଙ୍କ ନାମରେ ବେନାମୀ ଦରଖାସ୍ତ କରୁଥିଲେ । ସେ ସବୁବେଳେ କବିତା ଲେଖନ୍ତି, ସ୍କୁଲ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ମିଥ୍ୟା ଅଭିଯୋଗ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେଥିରେ କିଛି ହୁଏ ନାହିଁ । ଥରେ ଏହିପରି ଖଣ୍ଡେ ବେନାମୀ ଦରଖାସ୍ତର ତଦାରଖ ଫଳରେ ତାଙ୍କର ବେତନ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥିଲା ।

ଏହା ପରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି କେତେ ମାସ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟିଂ ପଣ୍ଡିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷତାର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାହେତୁ ତାଙ୍କୁ ସ୍ଥାୟୀଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ସକାଶ ଉପରିସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀମାନେ କହିବାରୁ ସେଥିରେ ସେ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । କହିଥିଲେ—ନ ବୁଲି ଘରେ ବସି ଡାଏରୀ ଲେଖିଲେ ପାପ ହେବ, ବୁଲିଲେ ଆତ୍ମୋନ୍ନତି କରିବା ଦୂରରେ ଥାଉ, ଦୈନିକ କ୍ରିୟାକଳାପକୁ ମଧ୍ୟ ସମୟ ଅଣ୍ଟିବ ନାହିଁ । ଏହିପରି ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟପରାୟଣ ହେତୁ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ସମଧିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଗୌରବ କରନ୍ତି । କୌଣସି ଭର୍ଣ୍ଣାକ୍ୟୁଲାର ସ୍କୁଲର ହେଡ଼ପଣ୍ଡିତ କାର୍ଯ୍ୟ ଖାଲି ହେଲାକ୍ଷଣି ଉପରିସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବାଗ୍ରେ ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତି; ମାତ୍ର ସେ ତାହା ବିନୟର ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରନ୍ତି ।

କାରଣ ଆଉ କେହି ନୁହେଁ, ଯେ କାର୍ଯ୍ୟର ଭାର ନେଲେ ସମୟରେ ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ଘଟିବ; ସୁତରାଂ ଲେଖାପଢା ଚଳି ପାରିବ ନାହିଁ । ଅବସ୍ଥା ଅସ୍ୱଚ୍ଛଳ, ସେ ଆଡ଼କୁ ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ । ଯାହା ହେଉ, ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି ସକାଶେ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ବୁଝାଇ କାଉପୁର ଭର୍ଣ୍ଣାକ୍ୟୁଲାର ସ୍କୁଲର ହେଡପଣ୍ଡିତ ପଦରେ ଡେପୁଟୀ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ମହାଶୟ ନିଯୁକ୍ତ କରିଦେଲେ । ଏହି ସମୟରେ "ଶତଦଳ" ନାମକ ପୁସ୍ତକଖଣ୍ଡି ସ୍ଥାନୀୟ ଜମିଦାରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ମୁଦ୍ରିତ ହେଲା । କାଉପୁର ସ୍କୁଲକୁ ସେ ବର୍ଷକ ସକାଶେ ଯାଇଥିଲେ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ପରେ ସ୍କୁଲର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ସ୍ଥାନୀୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜମିଦାର ମହାଶୟ ରାଧାକାନ୍ତ ରାୟ ତାଙ୍କୁ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ; ମାତ୍ର ଚିନ୍ତାମଣି ସେଥିରେ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରଧାନ କାରଣ କାଉପୁରର ଜଳବାୟୁ ତାଙ୍କ ଶରୀରରେ ଚଳିଲା ନାହିଁ ।

ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ପ୍ରଧାନ ସହର ବ୍ରହ୍ମପୁରରୁ 'ଗଞ୍ଜାମ ଓଡ଼ିଆ ହିତବାଦିନୀ" ନାମରେ ଖଣ୍ଡେ ପାକ୍ଷିକ ସମ୍ବାଦ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ପତ୍ରିକାର ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାରୀ ଜଣେ ତୈଲଙ୍ଗୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି । "ପ୍ରଜାବନ୍ଧୁ"ର ସମ୍ପାଦକ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବାନୁସାରେ ସେ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କୁ ସମ୍ପାଦକ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ୧୯୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ଚିନ୍ତାମଣି ବ୍ରହ୍ମପୁର ଯାଇ କାର୍ଯ୍ୟଭାର ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ପତ୍ରିକାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ନାମ ଉଠାଇ ଦେଇ କେବଳ "ହିତବାଦିନୀ" ରଖିଲେ । ସେ ଏହି ପତ୍ରିକା ବର୍ଷେ କାଳ ଦକ୍ଷତାର ସହିତ ପରିଚାଳନ କଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ପତ୍ରିକା ନାମରେ ପ୍ରଶଂସା ଧ୍ୱନି ଉଠିଲା । ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ଓଡ଼ିଶା ସଙ୍ଗେ ଗଞ୍ଜାମ ମିଳନର ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ତେଲଙ୍ଗା ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଦଳାଦଳିରେ ଏକ ବର୍ଷ ପରେ ପତ୍ରିକାଖଣ୍ଡି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ତହିଁ ପରବର୍ଷ ଗଞ୍ଜାମଜିଲ୍ଲାର ସୁରଙ୍ଗୀ ରାଜାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଇଚ୍ଛାପୁରରୁ "ଉତ୍କଳବାସୀ" ନାମକ ସାପ୍ତାହିକ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଗଞ୍ଜାମର ପ୍ରଧାନ ଓକିଲ ପର୍ଶୁରାମ ପାତ୍ର ବି. ଏଲଙ୍କ (ବର୍ତ୍ତମାନ ସାର, ଏ.ପି. ପାତ୍ର, କେ. ଟି.) ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁସାରେ ଚିନ୍ତାମଣି ସେହି ପତ୍ରର ସମ୍ପାଦକ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଉପଯୁକ୍ତ ସହକାରୀ ଅଭାବରୁ ତାଙ୍କୁ ଅତିରିକ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଏକବର୍ଷକାଳ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରି ସେ ଗୁରୁତର ପୀଡ଼ାରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ । ତହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ଏହି ପୀଡ଼ା ବର୍ଷେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଶଯ୍ୟାଗତ ରଖିଥିଲା । ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ଜୀବନାଶା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ; ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଉପରୋକ୍ତ କବିରାଜ ବନ୍ଧୁ କ୍ଷେତ୍ରମୋହନ ବାନର୍ଜୀ ହତାଶ ନ ହୋଇ ପ୍ରାଣପଣ ଚିକିତ୍ସାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ଯମଦ୍ୱାରରୁ ଫେରାଇ ଆଣିଥିଲେ । ପୀଡିତାବସ୍ଥାରେ ସେ "ସଂଯମଶିକ୍ଷା" ଏବଂ "ନାମମାହାତ୍ମ୍ୟ" ନାମରେ ଦୁଇଖଣ୍ଡି ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଥିଲେ ।

ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ ପରେ ଚିନ୍ତାମଣି ବ୍ରହ୍ମପୁର ଆସି ଜନୈକ ତୈଲଙ୍ଗୀୟ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ "ସ୍ୱଦେଶ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ" ନାମରେ ଖଣ୍ଡିଏ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେଥିରେ କୃଷି, ଶିଳ୍ପ, ବାଣିଜ୍ୟ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ସେ ୮ । ୯ ଖଣ୍ଡ କୃଷିପୁସ୍ତକ ଲେଖିଥିଲେ । ଗଡ଼ଜାତର କେତେକ ରାଜା, ଗଞ୍ଜାମର କୃଷିସଭା ଏବଂ କଟକର ଉତ୍କଳସଭା ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକମାନ କିଣିନେଇ କୃଷକମାନଙ୍କୁ ବିତରଣ କରିଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମପୁର ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ତାଙ୍କର "ନୀତିକୁସୁମ" ନାମକ କବିତାପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ "ଗଞ୍ଜାମ ଭ୍ରମଣ" ଲିଖିତ ହୋଇ ଧାରାବାହିକରୂପେ "ପ୍ରଜାବନ୍ଧୁ" ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା ।

ମୟୂରଭଞ୍ଜର ରାଜଧାନୀ ବାରିପଦାରୁ ପ୍ରକାଶିତ "ମନୋରମା" ନାମକ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ପଦ ଶୂନ୍ୟ ହେବାରୁ ଉତ୍କଳର ବ୍ୟାସକବି ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ସେହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ତହିଁ ସେ ସ୍ୱଦେଶଲକ୍ଷ୍ମୀ ଛାଡି ମନୋରମା ପରିଚାଳନ କଲେ । ଏହିଠାରେ ଚିନ୍ତାମଣି ମେଘାସନ, ସାଳନ୍ଦୀ ଏବଂ ଶିଶୁପାଳ-ବଧ ଏହି ତିନିଖଣ୍ଡ କାବ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ । ମାଲି ମୋକଦ୍ଦମା ପ୍ରଭୃତି ନାନା ଆପଦ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ମନୋରମା ଏପରି ଦୁରବସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ଆଉ ଅଧିକ ଦିନ ଚଳିପାରିଲା ନାହିଁ । ତହିଁ ଚିନ୍ତାମଣି ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଧରାକୋଟ ରାଜାଙ୍କ ଆହ୍ୱାନମତେ ଧରାକୋଟ ଯାଇ କୃଷ୍ଣସିଂହ ମହାଭାରତର ସଂଶୋଧନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ

ହେଲେ ଏବଂ ସେଠାରୁ "ଜ୍ଞାନଦର୍ପଣ" ନାମରେ ଖଣ୍ଡେ ମାସିକ-ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେଥିରେ ପ୍ରଧାନତଃ କୃଷି-ଶିଳ୍ପାଦି ବିଷୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଧଡ଼ିକୋଠରେ "ଉତ୍କଳ-କମଳା" କାବ୍ୟ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ମହାଭାରତ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେବାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଧଡ଼ିକୋଠ ତ୍ୟାଗକଲେ । ଧଡ଼ିକୋଠ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ଆଉ କେତେ ଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ମଧ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ଧଡ଼ିକୋଠରେ ସେ ପ୍ରବଳ ଆମାଶୟରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ଗୃହକୁ ଗଲେ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ-ଲାଭ ପରେ ତୀର୍ଥଭ୍ରମଣ ନିମିତ୍ତ ରମ୍ଭା ଗଲେ । ସେଠାରେ ବାହୁଡ଼ାଫେରନ୍ତା ସୁରଙ୍ଗୀରାଜାଙ୍କର ଟେଲିଗ୍ରାମ ପାଇ ୧୯୧୧ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ଇଚ୍ଛାପୁର ଯାଇ ୧୯୨୨ ସାଲ ସୁଦ୍ଧା ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ ।

ସୁରଙ୍ଗୀର ରାଜା ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି ଦେବ ଜଣେ କବି ଏବଂ ଗ୍ରନ୍ଥକାର । ସେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କୁ ମାସିକ ତିରିଶ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ ସାହିତ୍ୟିକ ବୃତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରି ନିଜରଚିତ ପୁସ୍ତକର ସଂଶୋଧନ ଭାର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ନ୍ୟସ୍ତ କରିଥିଲେ । ଏହିପରି ଉଭୟଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଉଭୟେ ସାହିତ୍ୟସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ଏହି କେତେ ବର୍ଷ ମଧରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ସାହିତ୍ୟ ସେବାର ଉପଯୁକ୍ତ ଅବସର ପାଇ ଅନେକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କାବ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଓ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ମେଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେସନ, ଆଇ. ଏ, ବି. ଏ. ଶ୍ରେଣୀମାନଙ୍କରେ ତାଙ୍କର କେତେକ ପୁସ୍ତକ ପାଠ୍ୟ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲା ।

କବି ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ମାତୃଭକ୍ତ । ତାଙ୍କର ଜନନୀ ଦେବୀ ବହୁ ଅସହ୍ୟ କ୍ଳେଶ ସହ୍ୟ କରି ତାଙ୍କୁ ପଢାଇଥିଲେ । ତାହା ସ୍ମରଣ କରି ଅନେକ ସମୟରେ ସେ ଲୋତକ ବର୍ଷଣ କରନ୍ତି । ସ୍ୱର୍ଗତଃ ଜନକଜନନୀ, ମାତୃଭୂମି ଏବଂ ମାତୃଭାଷାଦେବୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ପ୍ରାତସ୍ତନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଧଡ଼ିକୋଠ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ତାଙ୍କର ମାତୃବିୟୋଗ ଘଟିଲା । ସେଥିରେ କବିଙ୍କର ହୃଦୟ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲା । ସେ ଶୋକବ୍ୟଥା ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି "ଜନନୀ" ନାମରେ ଖଣ୍ଡିଏ ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଥିଲେ ।

୧୯୧୨ ସାଲରେ କବି ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ସପ୍ତରଥୀ ଓ ସାଳନ୍ଦୀ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । "ଉତ୍କଳଦୀପିକା"ର ପ୍ରବୀଣ ସମ୍ପାଦକ ରାୟବାହାଦୁର ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ ଉଭୟ ପୁସ୍ତକ ପାଠ କରି ଲେଖିଥିଲେ—"ଯେଉଁ କବି 'ମୋହିନୀ' ରୂପରେ ବାହାରି ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କୁ ବିମୋହିତ କରି ପରେ ଉତ୍କଳ କାବ୍ୟକାନନରେ 'ଶତଦଳ' ଫୁଟାଇଥିଲେ, ତାହାଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷରର ସପ୍ତରଥୀ ଓ ମିତ୍ରାକ୍ଷରର ସାଳନ୍ଦୀ ବାହାରି ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟଭଣ୍ଡାରକୁ ଦୁଇଗୋଟି ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ ଯୋଗାଇବା ଆଶା କରାଯାଇପାରେ; ମାତ୍ର ସେ ଆଶା ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଫଳବତୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ଫଳତଃ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁ ସେ ଆଶା ଫଳାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆପେ ଉତ୍କଳୀୟ ଆଧୁନିକ କବିମାନଙ୍କ ମଧରେ ଉଚ୍ଚାସନରେ ବସିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହେବା ଅତୀବ ପ୍ରୀତିକର । ଉତ୍କଳକବି ରାଧାନାଥଙ୍କ ପଦାଙ୍କାନୁସରଣ ଅନେକେ କରୁଅଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ସେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧରେ କବି ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ପ୍ରଧାନ । ଏମନ୍ତ କି ଏହାଙ୍କ ଅନେକ ଲେଖା ରାଧାନାଥଙ୍କ ଲେଖାକୁ ବାଜିମାରିବା ଦେଖାଯାଏ । ଅମିତ୍ରାକ୍ଷରରେ କବି ଯେ ପ୍ରତିଭା ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି, ମିତ୍ରାକ୍ଷରରେ ମଧ ସମାନ ଭାବରେ ତାହା ବିଦ୍ୟମାନ । ସାଳନ୍ଦୀର ସୁମିଷ୍ଟ ଜଳ ପ୍ରବାହ ଦେଶକୁ ଉର୍ବର କଲା ପରି କବିଙ୍କ ରସମୟ ବାକ୍ୟପ୍ରବାହ କବିତା-କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଉର୍ବର କରିଅଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଇତିପୂର୍ବେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁଙ୍କୁ ନୈତିକ କବି ବୋଲି ବୋଲିଅଛୁଁ ଏବଂ ଉପରୋକ୍ତ କାବ୍ୟଦ୍ୱୟରୁ ଯେମନ୍ତ ପ୍ରକୃତି, ତେମନ୍ତ ଲୋକଚରିତ୍ରରୁ ନୀତିମାନ ନେଇ ସେ ଯେଉଁ ଅପୂର୍ବ ମାଳା ଗ୍ରନ୍ଥି-ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଚିରକାଳ ଉତ୍କଳୀୟମାନଙ୍କୁ ବିମୋହିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନୀତିମାର୍ଗରେ ଜାଗ୍ରତ ରଖିବ ।"
[ଉତ୍କଳଦୀପିକା—୪୮ଶ ଭାଗ, ୨୭ଶ ସଂଖ୍ୟା, ୨୯ । ୭ । ୧୯୧୨ ।]

ବଡ଼ଖେମଣ୍ଡୀ ରାଜଧାନୀ ଦିଗପହଣ୍ଡିରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନଙ୍କ ସମ୍ପାଦକତ୍ୱରେ "ଗଞ୍ଜାମଗୁଣ-ଦର୍ପଣ" ନାମକ ସାପ୍ତାହିକ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ବାହାରୁଥିବା ସମୟରେ କବି ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନଙ୍କ ଆହ୍ୱାନମତେ ସେଠାକୁ ଯାଇ ପନ୍ଦର ଦିନ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ସେ ବଡ଼ଖେମୁଣ୍ଡୀର କେତେକ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରି "ପ୍ରକୃତି-ପେଟିକା" ପୁସ୍ତିକା ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । ପ୍ରକୃତିପେଟିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ପରେ ଉତ୍କଳର

କେନ୍ଦ୍ରେକ ମାଇନର ନରପତିଙ୍କ ପ୍ରାଇଭେଟ ସଂସ୍କୃତ ଅଧ୍ୟାପକ ଉତ୍କଳ-ପରିଚିତ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୋମନାଥ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ ମହୋଦୟ କବି ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ କାବ୍ୟକବିତା ପାଠରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ କବିବର ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ କରିବା ସକାଶେ ୧୯୧୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ । ଉତ୍କଳର ବ୍ୟାସକବି ଫକୀରମୋହନ, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ, ରାମଶଙ୍କର ରାୟ, ଓଡ଼ିଆ ଟ୍ରାନ୍ସଲେଟର ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ପ୍ରମୁଖ ବିଖ୍ୟାତ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଏବଂ ଉତ୍କଳର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁମୋଦନ କରିଥିଲେ । ସେହି ଦିନରୁ ସେ ଉତ୍କଳବାସୀଙ୍କ ନିକଟରେ କବିବର ଉପାଧିରେ ଅଭିହିତ ହେଉଅଛନ୍ତି ।

ପାରଳାଖେମଣ୍ଡିର ମହାରାଜା କାପ୍ଟେନ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବ, ଲୁଣ୍ଡିଗଡ଼ର ରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମାହେଶ୍ୱରୀ ପ୍ରସାଦ ଦେବ ଉଭୟେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ ସାହିତ୍ୟସେବାର ପ୍ରଧାନ ଉତ୍ସାହଦାତା । ଉଭୟ ନରପତି ବହୁ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରି ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ଅନେକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କାବ୍ୟ ଛପାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ କବିଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଅଭାବମୟ ଜାଣି ଉଭୟେ ମାସିକ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଅଦ୍ୟାପି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜା ମହୋଦୟ ମାସିକ ସାହାଯ୍ୟପ୍ରଦାନ କରୁଅଛନ୍ତି ।

କବି ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅଭାବ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ସେ ଆଡ଼କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥାଏ ନାହିଁ । ସଂସାରୀ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଉଦାସୀନ । ବନପର୍ବତରେ ଭ୍ରମଣ, ପୁସ୍ତକ ପାଠ ଏବଂ ପୁସ୍ତକ ଲେଖା, ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । ସେ ଅନେକ ଦୁର୍ଗମ ଅରଣ୍ୟରେ ଭ୍ରମଣ ଏବଂ ଦୁରାରୋହ ଭୀଷଣ ଗିରି ଆରୋହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଯେତେ ଲେଖନ୍ତି, ତାହାଠାରୁ ଅନେକ ପଢନ୍ତି । ଆଡ଼ମ୍ବର କାହାକୁ କହନ୍ତି, ସେ ତାହା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ବେଶଭୂଷା ଏପରି ସରଳ ଯେ, ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସେ ଉତ୍କଳର ପ୍ରଧାନ କବି ବୋଲି କେହି ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ । ଯେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଥରେ ମାତ୍ର ପରିଚିତ ହୋଇଅଛି, ସେ ତାଙ୍କ ବିନୟ, ସୌଜନ୍ୟ ଏବଂ ସରଳବ୍ୟବହାରରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ବଙ୍ଗ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ । ତାଙ୍କର ବଙ୍ଗଳା କବିତା "ଭାରତବର୍ଷ" ନାମକ ବଙ୍ଗଳା ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଥରେ ଜଣେ ରାଜା ତାହାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଉପାଧି ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରମଣି କହିଲେ—"ମୋର ସେ ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ ଶବ୍ଦସମ୍ଭାର ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ସାଇନବୋର୍ଡର ଭାର ମୋ ପକ୍ଷରେ ଦୁର୍ବହ ।" ଏହିପରି ପରିହାସ ଉକ୍ତିଦ୍ୱାରା ତାହା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ଅଭିମାନ ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନାହିଁ । ସେ ଅନେକ ଥର କହନ୍ତି—"ମୁଁ ପର୍ବତ ସହିତ ଆତ୍ମତୁଳନା କରିବା ସକାଶେ ପର୍ବତ ଦେଖିବାକୁ ଯାଏଁ । ତାକୁ ଚାହିଁ ମୁଁ ମୋତେ ଚାହିଁଲେ ମୋର ଅସ୍ତିତ୍ୱର କଳ୍ପନା ସୁଦ୍ଧା ପାଏ ନାହିଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମନୁଷ୍ୟ କେଉଁ ମୁଖରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱର ଗର୍ବ କରେ ?"

ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ପୌରାଣିକ, ଐତିହାସିକ, କାଳ୍ପନିକ, ରାଜଭକ୍ତି, ଲୋକଚରିତ, ଧର୍ମ, ସମାଜସଂସ୍କାର ପ୍ରଭୃତି ନାନା ବିଷୟରେ କାବ୍ୟ ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ବହୁତ ଖଣ୍ଡକବିତା ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାର ଅନେକ କବିତା ଅନାସ୍ଥାବଶତଃ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଅଛି । ପାକପ୍ରଣାଳୀ ଓ କୃଷିବିଷୟକ କେତେଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଅଛି । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଖାଲି କବି ନୁହନ୍ତି, ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଗଳ୍ପଲେଖାରେ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଅଛି । କବିଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀମାନ୍ ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତି ବି. ଏ, ଡି. ଇଡ଼, ଭଦ୍ରଖ ହାଇସ୍କୁଲର ଏସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ହେଡ୍‌ମାଷ୍ଟର । ସେ ଉପାର୍ଜନକ୍ଷମ ହେଲାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବିଦେଶ ଛାଡ଼ି ଘରେ ରହି ସାହିତ୍ୟସେବା କରୁଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ବୟୋଧର୍ମରେ ଅତି ଦୁର୍ବଳ । ଗୋଟିଏ ଚକ୍ଷୁର ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ଏକାବେଳକେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଅଛି । ଶ୍ରବଣ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ହ୍ରାସ ହୋଇଆସୁଅଛି । ତଥାପି ସେ ସାହିତ୍ୟସେବା ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଧର୍ମଚର୍ଚ୍ଚାରେ ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ବ୍ୟୟିତ ହେଉଅଛି । ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଏବଂ ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାର ଆଲୋଚନା ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ସେ "ଧର୍ମ ଜୀବନ" ନାମରେ ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଖଣ୍ଡିଏ ପୁସ୍ତକ ଓ କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରି ସୁଦ୍ଧା ସେ ସଦାନନ୍ଦମୟ । ଦୁଃଖଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବା ଜରାଯନ୍ତ୍ରଣା ତାଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ସହାସ୍ୟ ମୁଖକୁ ମଳିନ କରିପାରି ନାହିଁ । ବିଶେଷତଃ ପୁତ୍ରଗୌରବରେ ତାଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ହୋଇଅଛି । ବଂଶରେ ସାହିତ୍ୟସେବା

ଅକ୍ଷତ ରଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଅଳ୍ପକାଳରେ ପୁତ୍ରକୁ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସେ ଶୁଭଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି ।

କବିଙ୍କର ଜୀବନ ସର୍ବଦା ଆଶଙ୍କାପ୍ରବଣ । ଏଣୁ ତାଙ୍କର ଅନୁଜ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୋମନାଥ ମହାନ୍ତି ସର୍ବଦା ପାଖରେ ରହି ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରତି ସତର୍କ ତୀକ୍ଷ୍ଣଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥାଆନ୍ତି; ନଚେତ କବି ଶାରୀରିକ ନିୟମ ପାଳନରେ ଯେରୂପ ଅସାବଧାନ, କେତେବେଳେ ସେ କଅଣ ଘଟନ୍ତା, ତାହା ବୋଲିହୁଏ ନ ପାରେ । ଔଷଧ ପ୍ରତି ଆଜୀବନ ଘୃଣା; କେବଳ ଅନୁଜଙ୍କ ସାଧ୍ୟସାଧନାରେ ଔଷଧ ସେବନ କରନ୍ତି । ଲେଖି ବସିଥିଲେ କି ପଢି ବସିଲେ ନିତ୍ୟକର୍ମ ସୁଦ୍ଧା ବିସ୍ମୃତ ହୁଅନ୍ତି । ସେ କେବଳ ପେନ୍‌ସିଲରେ ଲେଖିଥାଆନ୍ତି; ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତ ଏବଂ ପୁସ୍ତକ ଛାପା ପ୍ରଭୃତି ତେଣିକି ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନୁଜ ପ୍ରତି ନ୍ୟସ୍ତ । ସମୟର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝି ସେଥିର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ଚିନ୍ତାମଣି ଯେପରି କରନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତାହା ଶିଖିବାର ବିଷୟ । ଶୟନାବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା କାଗଜ ପେନ୍‌ସିଲ ଶଯ୍ୟା ଉପରେ ପଡିଥାଏ ।

୧୯୧୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ କବି କଠିନ କାଶ ରୋଗରେ ଏକାବେଳକେ ଭଗ୍ନସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ହୋଇପଡିଲେ । ତହିଁ ପୂର୍ବ-ବର୍ଷ ପୁରୀର ମହୋଦଧି କୂଳରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି "ମହୋଦଧି" କାବ୍ୟ ଲେଖୁଥିବା ସମୟରେ ଭୀଷଣ ଆମାଶୟରେ ଅସ୍ଥିଚର୍ମସାର ହୋଇଥିଲେ । ଏହାପରି ସେ ବାରମ୍ବାର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଅସୀମ କୃପାରୁ ଯମଦ୍ୱାରରୁ ଫେରି ଆସି ସମ୍ପ୍ରତି ଅତି ଶୀର୍ଣ୍ଣ, ଅତି ଦୁର୍ବଳ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛନ୍ତି । ୧୯୨୫ ମସିହାରେ କବି କଠିନ ରୋଗରେ ପାଞ୍ଚଦିନ କାଳ ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇପଡିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଡାକ୍ତରକବିରାଜମାନେ ସୁଦ୍ଧା ହତାଶ ହୋଇପଡିଥିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ ଅପାର କରୁଣାରୁ ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ-ଭଙ୍ଗା ଶରୀର ସେହି ଦିନୁ ଅଧିକ ଭାଙ୍ଗିପଡିଲା ।

୧୯୩୨ ସାଲରେ ଭଦ୍ରଖର ସବଡିଭିଜନାଲ ଅଫିସର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ଦାସ ଏମ୍. ଏ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ନାରାୟଣ ସାହୁ ଏମ୍.ଏ., କୋ-ଅପରେଟିଭ ବିଭାଗର ଏସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରାର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶରତ୍‌ଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖର୍ଜି ବି.ଏ.ଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ଭଦ୍ରଖ ହାଇସ୍କୁଲ ହଲରେ କବିବର ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସଭା ହୋଇଥିଲା । ସଭାରେ ଉତ୍କଳର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ କେତେ ଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ ଯୋଗଦେଇଥିଲେ ଏବଂ କେତେ ଜଣ ସାହିତ୍ୟିକ କବିବରଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତି ସୂଚକ ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ପଠାଇଥିଲେ । ପ୍ରୋଫେସର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନାରାୟଣ ମୋହନ ଦେ ଏମ୍.ଏ. ମହୋଦୟ ସଭାପତି ଆସନ ଅଳଙ୍କୃତ କରିଥିଲେ । ସେହି ବିରାଟ ସଭାରେ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ ଆବାଲ୍ୟ ସାହିତ୍ୟସେବା ସକାଶ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରିଯାଇ ଅଭିନନ୍ଦନ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ପାଟଣାର ଏଡ଼ଭୋକେଟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ ଦାସ ଏମ. ଏ., ବିଏ. ଲ., ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ ଏମ. ଏ., ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର ବି. ଏ. ପ୍ରମୁଖ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସଭାରେ କବିବରଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରିଥିଲେ । ଭଦ୍ରଖ ଇଉନିୟନବୋର୍ଡ, ସ୍ଥାନୀୟ ମୁସଲମାନ ସମାଜ, ହାଇସ୍କୁଲର ଛାତ୍ରବୃନ୍ଦ ଏବଂ ସେନାପତି ପ୍ରଗନାର ପଲ୍ଲୀମଙ୍ଗଳ ସମାଜ କବିବରଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରି ଅଭିନନ୍ଦିତ କରିଥିଲେ ।

କଟକ "ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ସମାଜ"ର ୨୧ଶ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ କବିବର ଚିନ୍ତାମଣି ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ କଟକ ସବୁଜ ସାହିତ୍ୟ ସଙ୍ଘର ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ କର୍ମୀମାନେ ସଙ୍ଘପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକମାନ କବିବରଙ୍କୁ ଉପହାର ପ୍ରଦାନ କରି ଖଣ୍ଡିଏ ମାନପତ୍ର ମଧ୍ୟ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ ।

୧୯୩୩ ମସିହାରେ ଘୁମୁସରର କେତେ ଜଣ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ କବିବରଙ୍କୁ ଭଦ୍ରଖରୁ ନେଇ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଭଞ୍ଜଭୂମି ଘୁମୁସରର ତାବନ୍ତୀୟ ବିଖ୍ୟାତ ସ୍ଥାନ ଦେଖାଇ ଖଣ୍ଡିଏ କାବ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିଦୃଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କର ବିପୁଳ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ହୋଇଥିଲା । କବିବର ସେଠାରୁ ଫେରିଆସି "ଘୁମୁସର କାବ୍ୟ" ଲେଖିଅଛନ୍ତି ।

ଜୟପୁରାଧୀଶ୍ୱର ସାହିତ୍ୟ-ସମ୍ରାଟ, ମହାରାଜ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ବିକ୍ରମଦେବ ବର୍ମ ମହୋଦୟଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆହୂତ ହୋଇ କବିବର ଚିନ୍ତାମଣି ୧୯୩୪ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚମାସରେ ଜୟପୁର ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ପାଇଁ ସ୍ଥାନୀୟ ହାଇ ସ୍କୁଲରେ ସଭା ହୋଇଥିଲା । ସ୍ଥାନୀୟ ଶିକ୍ଷିତ ଅଧିବାସୀ ଏବଂ ଓଡିଆ ସମାଜର କର୍ମୀମାନେ କବିବରଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡିଏ ମାନପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେ "ଜୟପୁର" ନାମରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଗଦ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ।

ଚିନ୍ତାମଣି ପ୍ରତ୍ୟହ ସ୍ୱତ ଶନତା ବେଳୁ ଉଠି ନିତ୍ୟକର୍ମଶେଷରେ ପୂଜାଜପ ସମାପ୍ତ କରି ଭଞ୍ଜକାବ୍ୟ ଆବୃତ୍ତି କରନ୍ତି । ଭଞ୍ଜକାବ୍ୟ ସୁଭଦ୍ରା ପରିଣୟର ସରଳ ସୁବୋଧିନୀ ଟୀକା ଲେଖି ସେ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କୋମ୍ପାନୀକୁ ଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ବାବୁ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କୋମ୍ପାନୀର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ବରାତ ଅନୁଯାୟୀରେ ଉକ୍ତ ଟୀକା ଲେଖା-ଯାଇଥିଲା । ଗୌରୀଶଙ୍କର ବାବୁ ସେ ଟୀକା ପାଇ କବିଙ୍କୁ ଅଶେଷ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଇ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭଞ୍ଜକାବ୍ୟର ଟୀକା ଲେଖିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କୋମ୍ପାନୀର ବିଶୃଙ୍ଖଳାରେ ପାଣ୍ଡୁଲିପି କଅଣ ହେଲା, ଅନେକ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ତାହା ମିଳିଲା ନାହିଁ ।

୧୯୩୬ ସାଲରେ ଆନ୍ଧ୍ର-ୱାଲ୍ଟିୟର ଇଉନିଭର୍ସିଟି କବିବର ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କୁ "କବିଶେଖର" ଉପାଧି ସହ ସନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରି ସମ୍ମାନିତ କରିଅଛନ୍ତି ।

ସ୍ୱର୍ଗତ ମହାମାନ୍ୟ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ରଜତ ଜୁବୁଲୀ ଉତ୍ସବରେ କବିବରଙ୍କୁ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ରଜତ ଜୁବୁଲୀ ପଦକ ମିଳିଅଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟ ଷଷ୍ଠ ଜର୍ଜ ମହୋଦୟଙ୍କ ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ଉତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷେ ଓଡ଼ିଶା ସରକାର କବିବର ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କୁ କରୋନେସନ ମେଡାଲ ପ୍ରଦାନ କରି ସମ୍ମାନିତ କରିଅଛନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ କବିବରଙ୍କର ବୟସ ୭୧ ବର୍ଷ । ଚକ୍ଷୁର ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି କମିଯିବାରୁ ସେ ଲେଖାଲେଖି କରି ନ ପାରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ଅକ୍ଷତ ରଖିଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ "ନବୋତ୍କଳ କାବ୍ୟ" ଲେଖୁଅଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳ ଏବଂ ସମଗ୍ର ଗଡ଼ଜାତରାଜ୍ୟର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ, ଐତିହାସିକ, ଭୌଗୋଳିକ ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀକ ବିବରଣ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ରହୁଅଛି । ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ତାହା ଶେଷ କରିପାରିଲେ ଉକ୍ତ କାବ୍ୟ ଖଣ୍ଡିଏ ମହାକାବ୍ୟର ଆକାର ଧାରଣ କରିବ । ବୟୋଧର୍ମରେ ତାଙ୍କର ଶରୀରର ଶକ୍ତି କ୍ଷୟ ହେଉଅଛି; ମାତ୍ର ମନର ଶକ୍ତି ଅସାଧାରଣ । ସେ କହନ୍ତି—"ମନରେ ବଳ ଥିଲେ ଶରୀରରେ ବଳ ଆସେ ।"

ଏଠାରେ କବିବର ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନୀ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ତାଙ୍କ ନିଜ ଲିଖିତ ବିସ୍ତୃତ "ଜୀବନ ପଞ୍ଜିକା" ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ଚତୁର୍ଥ ଭାଗରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ ।

ପ୍ରକାଶକର ନିବେଦନ

ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ୫୦ ବର୍ଷ ହେବ କବି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ସାହିତ୍ୟସେବା କରିଆସିଅଛନ୍ତି । ବାଣୀ ଆରାଧନାରେ ଆତ୍ମନିୟୋଗ କରି ସେ ଆଜି ଉତ୍କଳର ସାରସ୍ୱତ ତପୋବନର ତପଃସିଦ୍ଧ ଯତିରୂପେ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆଜନ୍ମ ଦରିଦ୍ର । ଅତି ଅଳ୍ପ ବୟସରେହିଁ ତାଙ୍କୁ ସୁଦୂର ଯାବତୀୟ ଧନ୍ଦା ମୁଣ୍ଡାଇବାକୁ ପଡିଅଛି । ତାହା ଉପରେ ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ରୋଗର ଆକ୍ରମଣରେ ଜର୍ଜରିତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ ଜୀବନ କାଟାଇବାକୁ ହୋଇଅଛି । ତଥାପି ସେ ଦିନେ ହେଲେ ସାହିତ୍ୟସେବା ତ୍ୟାଗ କରି ନାହାନ୍ତି । ଏହି ଦୀର୍ଘ ୫୦ ବର୍ଷବ୍ୟାପୀ କଠୋର ତପସ୍ୟାବଳରେ ସେ ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀଙ୍କୁ ନାନା ଆଭରଣରେ ଭୂଷିତ କରି-ପାରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅଜସ୍ରସ୍ରାବୀ ଲେଖନୀ ନାନା କାବ୍ୟ କବିତା, ଗଳ୍ପ-ଉପନ୍ୟାସ, ପ୍ରବନ୍ଧ-ନିବନ୍ଧ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ-ଭଣ୍ଡାରକୁ ଦାନ କରି ତାହାର ପରିପୁଷ୍ଟି ସାଧନ କରିଅଛି । ଏହି ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ସେ ସମସ୍ତ ଏକତ୍ର ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ କରି, ଉତ୍କଳର ସୁଧୀଜନବର୍ଗଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଅଛି । ଏହା ମୂଳରେ ଦୁଇଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ—ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ସମୂହ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ—କବିଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହ ଦାନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ଯତ୍କିଞ୍ଚିତ ପୁରସ୍କାର ଦେବା । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ଉତ୍କଳର କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ "ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି-ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ" ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ନାନା କାରଣରୁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲା । ଅବଶେଷରେ ୧୯୩୬ ମସିହାରେ କବିବର ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଯେତେ-ବେଳେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ଊନବିଂଶତ୍ ଅଧିବେଶନର ସଭାପତିରୂପେ ବରିତ ହୋଇ ଉକ୍ତ ସଭାରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ କଟକ ଯାଇଥିଲେ, ସେହି ସମୟରେ କେତେ ଜଣ ସାହିତ୍ୟିକ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ମିଳିତ ବୈଠକରେ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ପୁନର୍ବାର ଆଲୋଚିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଉତ୍କଳର ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିବା କଥା ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । ତାହାରି ଫଳରେ ଉତ୍କଳର କେତେ ଜଣ ଖ୍ୟାତନାମା କୃତସନ୍ତାନଙ୍କ ସ୍ୱାକ୍ଷରରେ ଖଣ୍ଡିଏ ନିବେଦନ ପତ୍ର ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାହିଁ ଏ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପ୍ରକାଶ ଦିଗରେ ପ୍ରାଥମିକ କ୍ଷୀଣ ଉଦ୍ୟମ । ଉତ୍କଳର ମାନନୀୟ ନେତୃବୃନ୍ଦଙ୍କ ନିବେଦନ ଫଳରେ ପ୍ରଥମେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଦାନବୀର କୀର୍ତ୍ତିକୁଶଳ ମହାରାଜା କାପ୍ଟେନ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବ ମହୋଦୟ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର କାର୍ଯ୍ୟାରମ୍ଭ ପାଇଁ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଉତ୍କଳଗୌରବ ମହାରାଜା ମହୋଦୟ କବିଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ । ଅନ୍ୟୂନ ବ ୨୨ ର୍ଷ ହେଲା ମହାରାଜା ମହୋଦୟ କବିଙ୍କୁ ମାସିକ ବୃତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରି ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ପଥ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସୁଗମ କରିଅଛନ୍ତି । କବି ମହୋଦୟ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଚିରଋଣୀ । ଦାନଶୀଳ ପାରଳା ମହାରାଜାଙ୍କର ଏହି ମହନୀୟ ଦାନକୁ ମୂଳପାଣ୍ଠି କରି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରାଗଲା । କିଛି ଦିନ ପରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶୁଭାନୁଧ୍ୟାନ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ରାଟ, ଉତ୍କଳ-ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ବିକ୍ରମଦେବ ବର୍ମା ଡି. ଲିଟ୍ ମହୋଦୟଙ୍କର କୃପାଦୃଷ୍ଟି ଲାଭ କରିପାରିଲା । ଏହି ଦୁଇ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ବଦାନ୍ୟତା ଉପରେ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ମୂଳଭିତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

ଯେ କୌଣସି ମହତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଗଲେ ପଦେ ପଦେ ବାଧାବିଘ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ହୁଏ । ବିଶେଷତଃ ଉତ୍କଳ ପରି ଦେଶରେ ଏହା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଏ ଦେଶରେ ଧନର ଅଭାବ ଅପେକ୍ଷା ମନର ଅଭାବ ବେଶି । ଯେ କୌଣସି କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଉତ୍କଳୀୟ କର୍ମୀର ଏହା ପ୍ରଧାନ ଅନୁଭୂତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଏ ଗୁରୁତର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଭାର ବହନ କରିବାକୁ ଯାଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କେତେ ଥର ନିବିଡ଼ ନୈରାଶ୍ୟ ଅନ୍ଧକାରରେ ପଡି ହତ୍‌ବୁଦ୍ଧି ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଛି । କେତେ ଥର ନିଃସହାୟ ନେତ୍ରରେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ରହିବାକୁ ହୋଇଛି । "ହା, ହତୋଽସ୍ମି" କହି କେତେ ଥର କପାଳରେ କରତାଡ଼ନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି ! କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ଅବଶେଷରେ ସେ ନୈରାଶ୍ୟର ନିବିଡ଼ ଘନଘଟା କଟିଯାଇଛି,—ଆଶାର ଦାମିନୀ ଦୀପ୍ତି ଦେଖା ଦେଇଛି । ଯେ କୌଣସି ମହଦନୁଷ୍ଠାନ ସହସ୍ର ବାଧାବିଘ୍ନ, ଆପଦ୍‌ବିପଦ୍, ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ସତ୍ତ୍ୱେ ମସ୍ତକ ଉତ୍ତୋଳନ କରି ଉଠେ, ଏ ଧାରଣା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୃଢ ହୋଇଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନିତାନ୍ତ ବିପନ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଉତ୍କଳର କେତେ ଜଣ ଦାନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ବାହାରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ସହାନୁଭୂତି ବ୍ୟତୀତ ଏ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯେ ଅସମାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା, ଏଥିରେ ଅଣୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପ୍ରକାଶ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁମାନେ ଅକାତରରେ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ନାମ କୃତଜ୍ଞତା ସହିତ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

୧ । କାପ୍‌ଟେନ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବ ... ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି

୨ । ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ରାଟ୍ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ବିକ୍ରମ ଦେବ ବର୍ମା ଡି. ଲିଟ୍ ... ଜୟପୁର

୩ । ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜମୋହନ ଦେବ ... କଲାହାଣ୍ଡି

୪ । ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ଦେବ ... ଆଠମଲ୍ଲିକ

୫ । ରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମାହେଶ୍ବରୀ ପ୍ରସାଦ ଦେବ ... ଲଣ୍ଡିଗଡ଼

୬ । ରାୟବାହାଦୁର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭୂସ୍ବାମୀ ଭାସ୍କରଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର, ଜମିଦାର ... ଏଡ଼ତାଲ

୭ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୌଧୁରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ନାରାୟଣ ପ୍ରହରାଜ ମାନଧାତା, ଏମ୍. ଆର୍. ଏ. ଏସ୍., ପ୍ରୋପ୍ରାଇଟର, ଇର୍ଣ୍ଣା ଇଷ୍ଟେଟ୍ ।

ପ୍ରକାଶ ଥାଉ କି ମହନୀୟକୀର୍ତ୍ତି, ମହାମନା, ଚୌହାନକୁଳତିଳକ, ଉତ୍କଳମୁକୁଟମଣି ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାଜେନ୍ଦ୍ରନାରାୟଣ ସିଂହଦେବ ପାଟଣାଧୀଶ୍ବର ମହୋଦୟ ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ଗୋଟିଏ ଭାଗ ଛପାଇ ଦେବାକୁ ଉଦାର ଭାବରେ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରକାଶକ ସଂସ୍ଥା ମହାରାଜା ମହୋଦୟଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଋଣପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ ।

"ଚିନ୍ତାମଣି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ" ପ୍ରଥମେ ଦୁଇଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କଳ୍ପନା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଚତୁର୍ଖଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କବିତାଭାଗ ଦୁଇଖଣ୍ଡରେ ଏବଂ ଗଦ୍ୟଭାଗ ଦୁଇଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ହେଲା ।

ଏ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ କବିଙ୍କ ଲେଖାର କ୍ରମବିକାଶ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଯତ୍ନ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ଛପା ଆରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କେତେକ ପରିମାଣରେ ସେ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ କାରଣବଶତଃ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ବିରତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କବିଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ଅନୁଯାୟୀ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ "ଘୁମୁସର କାବ୍ୟ" ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ସର୍ବାଦୌ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହୋଇଅଛି । ମହାକବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହା ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କର ଅପରିମେୟ ଶ୍ରଦ୍ଧାଭକ୍ତିର ନିଦର୍ଶନ । କବି କେବଳ ରାଧାନାଥଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ନୁହନ୍ତି,—ଭଞ୍ଜଙ୍କର

ପ୍ରଭୁବ ମଧ ତାଙ୍କ ଉପରେ କମ୍ ନୁହେଁ । ଭଞ୍ଜସାହିତ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ଗଭୀର ପ୍ରବେଶ । ଭଞ୍ଜସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରି ସେ ଅନାବିଳ ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି । କବିଚୂଡ଼ାମଣି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କର ସେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଭକ୍ତ,—ଭଞ୍ଜସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଯେ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଗାଢ, ସେହି ପରିମାଣରେ ଐକାନ୍ତିକ । ଭଞ୍ଜ ଜନ୍ମଭୂମି ଘୁମୁସରକୁ ସେ ଉତ୍କଳର ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି । ଘୁମୁସର ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ସେ କି ପରିମାଣରେ ବ୍ୟାକୁଳ ଥିଲେ ଏବଂ ଘୁମୁସର ଭ୍ରମଣ ସମୟରେ ତାଙ୍କର କି ଉଦ୍‌ବେଳ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା, ତାହା ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ପବିତ୍ର ଭଞ୍ଜଭୂମି ଦର୍ଶନ ଆଶାରେ ବାହାରିଲା ବେଳେ କବି ତାଙ୍କର ହୃଦୟର ଯେ ଭାବୋନ୍ମେଷର ଚିତ୍ର ଘୁମୁସର କାବ୍ୟରେ ଦେଇଅଛନ୍ତି, ତହିଁରେ କୃତ୍ରିମତାର ଗନ୍ଧଲେଶ ନାହିଁ,—ତାହା ଅନ୍ତସ୍ତଳନିହିତ ଉଦ୍ଦାମବାସନାର ବାଙ୍ମୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । କବି ଲେଖିଅଛନ୍ତି—

"ତାଙ୍କ ଜନ୍ମଧାମ ସାରସ୍ୱତ ତୀର୍ଥ,
ଦର୍ଶନେ ଆଜ ମୁଁ ହେଉଛି ଧାବିତ ।
ବହୁଦିନର ଏ ଦର୍ଶନ-ପିପାସା,
ମେଣ୍ଟିଲା କି ନାହିଁ, ମୋ ସେ ଦୀନ ଆଶା ।
ଦୀନ ଆଶା ବଣମାଲତୀର ସମ,
ଝଡ଼ ସହିଯିବା ପାଇଁ ତା ଜନମ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ଆଜ ସେ ପୁରୁଣା ସାଧ,
ଏହା ସିନା ଦେବ ! ତୁମ୍ଭ ଆଶୀର୍ବାଦ ।"

ଧର୍ମପ୍ରାଣ ହିନ୍ଦୁ ପୁରୀ, ବାରାଣସୀ, ରାମେଶ୍ୱରକୁ ଯେଉଁ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖେ, କବି ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଘୁମୁସରକୁ ସେହି ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖନ୍ତି । ଭଞ୍ଜକବିଙ୍କ ନାମ ତାଙ୍କଠାରେ ହରିନାମ ସଦୃଶ । ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ "ଘୁମୁସର କାବ୍ୟ" ସର୍ବ-ପ୍ରଥମେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ହେବା ମୂଳରେ ଏହି ପବିତ୍ର ଭକ୍ତିଭାବ ନିହିତ ଅଛି । ଏହାର ବହୁଳପ୍ରଚାରରେ କରିବା ଅଯାଚିତ ଓ ଗର୍ବିତ ମନେ କରି ଆମ୍ଭେମାନେ "ଘୁମୁସର କାବ୍ୟ"କୁ ମୂଳରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଅଛୁଁ । ଏତଦ୍ବାରା "ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ"ର ଗୌରବ ବର୍ଦ୍ଧନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ମଧ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଅଛି ।

ତଥାପି ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନା ସୁପ୍ରଶସ୍ତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପଦ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶର କ୍ରମ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ସେଥିରୁ କବିପ୍ରତିଭାର ବିକାଶ ଓ ବିବୃଦ୍ଧିର ପରିଚୟ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟସେବୀମାନେ ସହଜରେ ପାଇପାରିବେ ।

ପଦ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶର କ୍ରମ —

୧—ମୋହିନୀ

୨—ଶତଦଳ

୩— ଶଶିପ୍ରଭା—(ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ ପତ୍ରିକାରେ ୧୮୯୬ ସାଲରେ "ସୁଲକ୍ଷଣା" ନାମରେ ଧାରା-ବାହିକରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ପରେ ୧୯୧୭ ସାଲରେ "ଶଶିପ୍ରଭା" ନାମରେ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।)

୪—ଗଞ୍ଜାମ ଭ୍ରମଣ

୫—ମେଘାସନ

୬—ଶିଶୁପାଳବଧ
୭—ଧସ୍ୱକୋଠ ଦର୍ଶନ
୮—ଜନନୀ
୯—ସଙ୍ଗଭକ୍ତ
୧୦—ଉତ୍କଳ କମଳା
୧୧—ପ୍ରକୃତି ପେଟିକା
୧୨—ସମାଧି କ୍ଷେତ୍ର
୧୩—ଅଭିଷେକ
୧୪—ସାଳନ୍ଦୀ
୧୫—ସପ୍ତରଥୀ
୧୬—ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ
୧୭—ସପ୍ତସଙ୍ଗୀ
୧୮—ସୁରଙ୍ଗୀକାବ୍ୟ
୧୯—କୈବଲ୍ୟ-କଣିକା
୨୦—ବଣମାଳତୀ
୨୧—ମାତୃଚୂଳା—(୧୯୧୩ ସାଲରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା; ପରେ ୧୯୧୯ ସାଲରେ 'ପଦ୍ମପୁଷ୍ପ' ପୁସ୍ତିକାରେ 'ମାତୃପୂଜା' ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।)
୨୨—କଳ୍ପନାକୁଞ୍ଜ
୨୩—ଆର୍ଯ୍ୟବାଳା
୨୪—ସିଂହଦ୍ୱାର
୨୫—ଭାରତଲଳନା
୨୬—ଫୁଲତଳି
୨୭—ତୀର୍ଥବାରି
୨୮—କଳ୍ପଲତା
୨୯—ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ
୩୦—ବସନ୍ତଚନ୍ଦ
୩୧—ମହେନ୍ଦ୍ର
୩୨—ପ୍ରତିଲେଖ
୩୩—ମହୋଦଧି
୩୪—ପଦ୍ମପୁଷ୍ପ
୩୫—ସାନ୍ଧ୍ୟତାରା
୩୬—ସୁଭଦ୍ରା
୩୭—ପ୍ରଣୟ-ଚିଠାଉ
୩୮—ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦଦେବ
୩୯—ସେବାବ୍ରତ

୪୦—ତୁଳସୀମାଳା
୪୧—ଜଗନ୍ନାଥ ଜଣାଣ
୪୨—ଶିଶୁଧର୍ମ ନୀତିଶିକ୍ଷା
୪୩—ବ୍ରଜରେଣୁ
୪୪—ପୁଷ୍ପବାଟିକା
୪୫—ଖୁଦମଲୁଖ—(ଏକପଦ ଦୁଇ ପଦ ବିଶିଷ୍ଟ ସୂକ୍ତି କବିତା ବର୍ଣ୍ଣନ ସମୟରେ ଲିଖିତ ହୋଇ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଆକାରରେ ଥିଲା; ପରେ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ଦିଆଗଲା ।)
୪୬—ଉତ୍କଳ ମିଳନ
୪୭—ଘୁମୁସରକାବ୍ୟ
୪୮—ନବୋତ୍କଳକାବ୍ୟ—(୧୯୩୭ ସାଲ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି । ତାହା ଶେଷ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର କବିତା ଖଣ୍ଡରେ ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ ।)

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ କେତେକ ମିତ୍ରାକ୍ଷର, କେତେକ ବା ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦୋନିବଦ୍ଧ । କବିଙ୍କର କାବ୍ୟ କବିତା ଆଲୋଚନା କଲେ ଜଣାଯାଏ, କବି ଉଭୟ ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗରେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କବି ଅମିତ୍ରଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗରେ ଏପରି କୁଶଳତା ଅର୍ଜନ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ଅମିତ୍ରଛନ୍ଦ କୋମଳ, ମସୃଣ ଓ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ । କବି ଏ ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରି କେବଳ ପୌରାଣିକ, ଐତିହାସିକ ବା କଳ୍ପନାମୂଳକ କାବ୍ୟ ଲେଖି ନାହାନ୍ତି, ଏପରି କି ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କାବ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏ ଛନ୍ଦ ନିର୍ବିକଳ୍ପ ମନରେ ବ୍ୟବହାର କରିପାଇଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର "ମହେନ୍ଦ୍ରଗିରି" କାବ୍ୟ ଏହାର ଉଦାହରଣ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହା ଏକ ଅଭିନବ ପନ୍ଥା । ସାଧାରଣତଃ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କାବ୍ୟମାନ ମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦରେ ରଚିତ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଅମିତ୍ରଛନ୍ଦର ଉପଯୋଗିତା ମଧ୍ୟ ଏ ଦିଗରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସୁଯୋଗ୍ୟ ବିନ୍ଧାଣୀ ପରି ତାହା ପ୍ରୟୋଗ କରି କାବ୍ୟର ସରସତା ସମ୍ପାଦନ କରିପାରିଛନ୍ତି । ମିତ୍ରାକ୍ଷରରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲେ ଅବଶ୍ୟ ମହେନ୍ଦ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଧିକ ଗୀତିମୟ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା; ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ତାହାର କୌଣସି ମର୍ଯ୍ୟାଦାହାନି ଘଟିଥିଲା ପରି ବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ବର୍ଣ୍ଣନାର ମଞ୍ଜୁଳତା ସର୍ବଥା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଅଛି ।

ଉତ୍କଳ ପ୍ରକୃତି ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟୀ । କବି ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଏହି ମନୋହାରିଣୀ ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟୀ ଦେବୀଙ୍କର ଉପାସକ । ଉତ୍କଳର ଯେଉଁ ଗହନ ପ୍ରଦେଶରେ ଯେଉଁ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛି, ତାହା ସେ କବିର ଦୃଷ୍ଟି, ଦାର୍ଶନିକର ହୃଦୟ ଓ ପ୍ରକୃତତତ୍ତ୍ୱାନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁର ଉନ୍ମାଦନା ନେଇ ଖୋଜିବୁଲିଛନ୍ତି । କେତେବେଳେ ମହୋଦଧିର ସୁଗମ୍ଭୀର ଆହ୍ୱାନ ଶୁଣି ସେ ପାଗଳ ହୋଇଛନ୍ତି, କେତେବେଳେ ସିଂହଗିରି ବା ମେଘାସନର ଅପରୂପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ମଦିରା ପାନ କରିବା ଆଶାରେ ସେ ତୃଷାର୍ତ୍ତ ପ୍ରାଣରେ ଧାଇଁଛନ୍ତି, ପୁଣି କେତେବେଳେ ବା ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡର ଶାନ୍ତ କମନୀୟ ଶୋଭା ତାଙ୍କୁ ଅତି ଆଦରରେ ନିଜ କୋଳକୁ ଟାଣିନେଇଛି । କବି ଯେ ପ୍ରକୃତିର ସନ୍ତାନ, ପ୍ରକୃତି ଯେ ତାର ଆଦରିଣୀ ମାତା, ଏହା ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ ଜୀବନରେ ପରିସ୍ଫୁଟ । ଉତ୍କଳ ପ୍ରକୃତିକୁ ସେ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ବୁଝିଛନ୍ତି । ଗିରିଗର୍ଭମୟୀ,କାନନକୁନ୍ତଳା ଉତ୍କଳମାତାର ମୋହିନୀ ମୂର୍ତ୍ତି ତାଙ୍କଠାରେ କେବଳ ଉପାସନାର ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ—ପ୍ରାଣର ପ୍ରିୟଜନ ସଦୃଶ ।

କବି ଚନ୍ଦ୍ରମଣି କେବଳ କବିତା-ଲେଖକ ନୁହନ୍ତି । ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସମାନ କୃତିତ୍ୱ । ତାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଓ ସରଳ । ତାହା ଅଯଥା ସମାସବହୁଳ ବା ସଂସ୍କୃତାନୁଗାମୀ ନୁହେଁ । ଅଳ୍ପ କଥାରେ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବା ତାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ଲେଖାର ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଗଦ୍ୟ ରଚନା "ସଂଯମଶିକ୍ଷା ।"

ନାନା ଗଳ୍ପ ଉପନ୍ୟାସ ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କରି ସେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ସମୃଦ୍ଧି ସମ୍ପାଦନ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ଲେଖାରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ପଦ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ଆଭାସ ମିଳେ । ଗଦ୍ୟ କିପରି ପଦ୍ୟମୟ ହୋଇପାରେ, ତାହାର ଉଦାହରଣ ତାଙ୍କ ଲେଖାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇପାରେ । କବିଙ୍କର ଗଦ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶର କ୍ରମ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

ଗଦ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶର କ୍ରମ—

୧—ସ୍ୱସମଶିକ୍ଷା

୨—ନାମମାହାତ୍ମ୍ୟ

୩—କୃଷି ପୁସ୍ତକାବଳୀ—(ଚେରେଚଣା ଚାଷ, କଦଳୀ ଚାଷ, ତମାଖୁ ଚାଷ, ହଳଦୀ ଚାଷ, ବିଲାତି ଆଳୁ ଚାଷ, ପଟୋଳ ଚାଷ, କପା ଚାଷ, ମାଣ୍ଡିଆ ଚାଷ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚାଷ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ୧୯୦୬ ସାଲରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

୪—ଯୁଗଳମଠ

୫—ବୁଲାଫକୀର

୬—ପୁଣ୍ୟପୀଠ

୭—ପାଚକ—(ରନ୍ଧନ ଶିକ୍ଷା)

୮—ରତ୍ନମଞ୍ଜୁଷା

୯—ଚିଲିକାଭ୍ରମଣ

୧୦—ସୁଧିଷ୍ଠିର

୧୧—ଝଙ୍କାଗଛ

୧୨—ରୁପାଚୁଡ଼ି

୧୩—ତ୍ରିବେଣୀ

୧୪—ଶନିଖ୍ୟା

୧୫—ଝିଅଧନା

୧୬—ରାମଚନ୍ଦ୍ର—(ଅପ୍ରକାଶିତ)

୧୭—ଆଲିବାବା (,,)

୧୮—ନନ୍ଦନକାନନ (,,)୨୦ଟି ଗଳ୍ପର ସମଷ୍ଟି)

୧୯—ଧର୍ମଜୀବନ (,,)

୨୦—ବଜାସଣ୍ଡୁର (,,)

୨୧—ବିବିଧପ୍ରବନ୍ଧ (,,)

୨୨—କଟକରେ ଗୁରୁଦିନ (")

୨୩—ଜୟପୁର (")

୨୪—କଳାହାଣ୍ଡି ଭ୍ରମଣ (")

୨୫—ଲଞ୍ଜିଗଡ଼ ଦର୍ଶନ (")

୨୬—ବ୍ୟଞ୍ଜନ ସୁଧା (")

୨୭—ବିଦୂଷକ (") (ହାସ୍ୟରସାତ୍ମକ କବିତା ଗଳ୍ପର ଏକୀକରଣ)

୨୮— ଧର୍ମବିଷୟକ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ (ଅପ୍ରକାଶିତ)

୨୯—ପଣ୍ଡିତ ନୀଳମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନଙ୍କ ଜୀବନୀ (")

୩୦—ଜୀବନ ପଞ୍ଜିକା (କବିଙ୍କର ଆତ୍ମ ଜୀବନୀ) (")

ଭାଷାକୋଷକାର, ଉତ୍କଳର ଅମରସିଂହ, ରାୟବାହାଦୁର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ସାହିତ୍ୟବିଶାରଦ ମହୋଦୟ ଏ କବିତାଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗୃହୀତ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଗବେଷଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁଖବନ୍ଧ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କହିବାର କିଛି ନାହିଁ । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରହରାଜ ମହାଶୟଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଅତି ଉଚ୍ଚରେ । ତାଙ୍କର ପରିପକ୍ୱ ଲେଖନୀପ୍ରସୂତ ଭୂମିକା ଏ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ଆଦର ଯେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ବଢାଇବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ସଙ୍କଳନ ସେ ଅକାତରରେ ଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିବାରୁ ପ୍ରକାଶକ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଚିରଋଣୀ ।

ଏହା ଛଡ଼ା ମୋର ପିତୃ-ପ୍ରତିମ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୋମନାଥ ମହାନ୍ତି ମହାଶୟ ଓ ''ସହକାର'' ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବାଳକୃଷ୍ଣ କର ବି. ଏ. ମହୋଦୟ ଏ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ପ୍ରୁଫ୍ ସଂଶୋଧନ ଭାର ବହନ କରି ମୋତେ କୃତଜ୍ଞତାପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ କରିଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତରର ଧନ୍ୟବାଦ ଅର୍ପଣ କରୁଅଛି ।

ପରିଶେଷରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ବଦାନ୍ୟତା ବଳରେ କବିଙ୍କ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ଏ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇପାରିଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଅନ୍ତରର ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଅଛି । ଏତିକି ମାତ୍ର କରିବା ଛଡ଼ା ମୋର ଏ ଅପରିଶୋଧ୍ୟ ଋଣପାଶରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବାର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ ।

ବାଣୀ-ସାହିତ୍ୟ-ମନ୍ଦିର
ଭଦ୍ରକ
୭ । ୧ । ୩୮

ଶ୍ରୀ ଉପେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତି
ପ୍ରକାଶକ

ସୂଚୀପତ୍ର

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧ । ଘୁମୁସର କାବ୍ୟ	୧
୨ । ବକମାଢତ୍ୟ	୧୩୭
୩ । କଳ୍ପଲତା	୨୨୯
୪ । ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବ	୨୮୭
୫ । ମହୋଦଧି	୩୮୯
୬ । ସୁଭଦ୍ରା	୪୧୯
୭ । ସୁରଙ୍ଗୀ କାବ୍ୟ	୪୯୭
୮ । ପ୍ରଣୟ ଚଠାଉ	୫୫୯
୯ । ବସ୍ତ୍ରଚନ୍ଦ	୫୯୯
୧୦ । ମହେନ୍ଦ୍ର	୬୫୫
୧୧ । ସିଂହସ୍ୱାକ	୬୯୫
୧୨ । ଉତ୍କଳ-କମଳା	୭୧୯
୧୩ । ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ	୭୫୫
୧୪ । ଶିଶୁପାଳ-ବଧ	୭୭୩

ଘୁମୁସର କାବ୍ୟ

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

ସୌଭାଗ୍ୟର ଏ କି ମହା ଶୁଭଦିନ,
ନାଚଉଠେ ପ୍ରାଣେ ପୁଲକ ନବୀନ ।
ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ କୋଟି ଆନନ୍ଦ-ହାଟବଳି,
ମନ ମଧ୍ୟେ ପଶି ଯାଉଅଛି ଖେଳି ।
ଯାହାକୁ ଚାହିଁଲେ ସେ ମଧୁର ଦିଶେ,
ଅମଧୁର ଯେହ୍ନେ ନାହିଁ କାହିଁ ବିଶ୍ୱେ ।
ଆନନ୍ଦ-ଅମୃତେ ପୂରିଲେ ହୃଦୟ,
ଅମଧୁର ସୁଦ୍ଧା ହୁଏ ମଧୁମୟ ।
ଆନନ୍ଦ ଆବେଗ ବଢ଼ୁଛି ସର୍ବଥା,
ପର୍ବ ଦିବସର ପୂର୍ବଦିନେ ଯଥା ।
ଆନନ୍ଦ ପଛରେ ଧାଉଁଛି ଆନନ୍ଦ,
ବର୍ଷୁଛି ହୃଦୟେ ମଧୁ ମକରନ୍ଦ ।

ବ୍ୟାପିଛି ମାନସେ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଭାବ,
ଆନ ଚିନ୍ତା ପାଇଁ ନାହିଁ ତହିଁ ଠାବ ।
ସଂସାର ବାସନା ବହୁ ଦୂରାନ୍ତରେ,
ରହିଲାଣି ଯାଇ ହତାଶ ଅନ୍ତରେ ।
ଅଭୀଷ୍ଟଦାୟିନୀ ଦେବୀ ବୀଣାପାଣି,
କି ଶୁଭ ସୁଯୋଗ ଘଟାଇଲ ଆଣି ।
ଘେନ ମାତଃ ପୂତ ଭକ୍ତି କୃତଜ୍ଞତା,
ଆଗେ ମାତୃପୂଜା, ପଛେ ଆନ କଥା ।
ସାରସ୍ୱତ-ରାଜ୍ୟ ରାଜ-ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ,
କାବ୍ୟ-ତପୋବନ-ତପଃ ସିଦ୍ଧ ଯତି,
ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-କଳ୍ପଦ୍ରୁମ ମଞ୍ଜୁ,
କବି-କୁଳଟିକା ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ।

ତାଙ୍କ ଜନ୍ମ ଧାମ ସାରସ୍ୱତ ତୀର୍ଥ
ଦର୍ଶନେ ଆଜି ମୁଁ ହେଉଛି ଧାବିତ ।
ବହୁଦିନର ଏ ଦର୍ଶନ-ପିପାସା—
ମେଣ୍ଟନ୍ତା କି ନାହିଁ, ସେ ଯେ ଦୀନ ଆଶା ।
ଦୀନ ଆଶା ବଣମାଳତୀର ସମ,
ଝଡ଼ି ସଡ଼ିଯିବା ପାଇଁ ତା ଜନମ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ଆଜି ସେ ପୁରୁଣା ସାଧ,
ଏହା ସିନା ଦେବ, ତୁମ୍ଭ ଆଶୀର୍ବାଦ ।
ଲଗୁଥିଲା ମୋତେ ଯେ ଇଚ୍ଛା ଆକୁଳ,
ଭାଗ୍ୟ ସେ ଇଚ୍ଛାର ଆଜି ଅନୁକୂଳ ।
ମାତ୍ର ସେ ଇଚ୍ଛାର କାହିଁ ଆଦି ଅନ୍ତ,
ତୁମ୍ଭେ ଏକା ଦେବ, ଜାଣ ସେ ଉଦନ୍ତ ।
ବଞ୍ଚିଥାନ୍ତେ ଯେବେ ଭଞ୍ଜ ମହାକବି,
ପାଆନ୍ତ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସେବକ-ପଦବୀ ।
ଲେଖକ ହେବାକୁ କାହିଁ ମୋ ଭରସା,
ମୋ ପକ୍ଷରେ ସିନା ତାହା ଲୋକହସା ।
ଲେଖନ ପତର ଶ୍ରୀକରେ ବଢ଼ାଇ—
ଦେଇ ମୁଁ କରନ୍ତି ସଗର୍ବେ ବଡ଼ାଇ ।
ବାଣୀ ବରପୁତ୍ର ପରିଚାର ପଦ
ହୋଇଥାନ୍ତା ମୋର ଗୌରବ-ସମ୍ପଦ ।
ପାଦମୂଳେ ବସି ହୋଇ ଉଲ୍ଲସିତ,
ଶୁଣୁଥାନ୍ତି ତାଙ୍କ ଲଳିତ ସଙ୍ଗୀତ ।
ସଧୀରେ ମଞ୍ଜାଳି କବି ପୁଣ୍ୟପାଦ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତି ମୋ ଅନ୍ତରର ସାଧ ।
ହାୟରେ ଏ ମୋର ତୁଚ୍ଛା ମନୋରଥ,
ଫେରିବ ତ ନାହିଁ ସେ ରୁକୁଣା ରଥ ।
କାହିଁ ଭଞ୍ଜ, କାହିଁ ମୁହିଁ ଅକିଞ୍ଚନ,
ଦେଖୁଛି ମୁଁ ବ୍ୟର୍ଥ କଳ୍ପନା-ସ୍ୱପନ ।

ସାହିତ୍ୟ ଉତ୍କଳ-ନନ୍ଦନ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ,
ଗଞ୍ଜାମ ତହିଁରେ ପାରିଜାତ ଫୁଲ ।
ପୁଣ୍ୟ ଘୁମୁସର ସେ ଫୁଲର ମଧୁ,
କାଳେ କାଳେ ଖ୍ୟାତ ତାହାର ବୀରଧୁ ।
ଅଥବା ଗଞ୍ଜାମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପୁସ୍ତିକା,
ଘୁମୁସର ତାର ସୁବୋଧିନୀ ଟୀକା ।
ଶଶାଙ୍କମଣ୍ଡିତ ଉତ୍କଳ ଧରଣୀ,
ଗଞ୍ଜାମ ତା ମଧ୍ୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶାମଣି ।
ଘୁମୁସର ଜ୍ୟୋସ୍ନା ସେ ନିଶାମଣିର,
ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା ନୁହେଁ ଏହି ଗୀର ।
ଶୋଭାଲକ୍ଷ୍ମୀ ସଦା ବୁଲୁଛନ୍ତି ତହିଁ,
ନାଚି-ଖେଳି-ଧାଇଁ-ହସି-କଥା କହି ।
ଏତେ ଅତି-ଦୃଶ୍ୟ ଏତେ ଅତିଚିତ୍ର,
ଏତେ ବନଗିରି ପ୍ରସ୍ରବଣ ପବିତ୍ର,
ଆନ କାହିଁ ନାହିଁ ନ ଥିଲା ନାକର,
ପ୍ରକୃତିର ତାହା ଶୋଭା-ଗନ୍ତାଘର ।
ସେ ଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନେ ବଳୁଛି କୌତୁକ,
ମାତ୍ର କବି-ଭାଷା ହୋଇ ରହେ ମୂକ ।
ଲଳିତ ଲାବଣ୍ୟ ଗଢ଼ା ବନ ସୃଷ୍ଟି,
ବସନ୍ତ ତହିଁରେ କରେ ମଧୁ ବୃଷ୍ଟି ।
ଲୋମକୂପଯାକ ହୋଇଥିଲେ ଆଖି,
କାହିଁତେ ସେ ଶୋଭା ହୁଅନ୍ତା ବା ଚାଖି ।
କଳନ୍ତି ବିଧାତା ତ କହି ନାହିଁ ତାହା,
ନରପ୍ରାଣେ ବଡ଼ ଅଭାବ ଏ ଆହା ।
କବି-କଳ୍ପଜିଣା ବିଶ୍ୱ-ମନୋଲୋଭା,
ମହାଶୋଭା ନୁହେଁ—ତାହା ଅଛି ଶୋଭା ।
କାବ୍ୟ-ଜନ୍ମ ଆଗୁଁ ପ୍ରକୃତି-ସୁନ୍ଦରୀ,
କାବ୍ୟ-ଚଉତୋସ୍ ରୂପ ଅଛି ଧରି ।
ମହାକବି ହେବେ ଭଞ୍ଜ ବୀରବର,
ଜାଣିଥିଲା ଏହା ବିଧାତା ନାକର,
ତେଣୁ ଜନ୍ମ ଦେଲା ତାଙ୍କୁ ଶୁଭକ୍ଷଣେ,
କବିତା ମୂର୍ତ୍ତିର ଏ ନିକୁଞ୍ଜ ବନେ ।
ଏଭଳି ସୁତୀର୍ଥ ଥିଲେ ଆନ ଦେଶେ,
ବଢ଼ିଥାନ୍ତା ତାର ଗୌରବ ବିଶେଷେ ।

ଛୁଟିଥାନ୍ତେ ବହୁ ଦେଶୁ ଯାତ୍ରୀ ଧାଡ଼ି,
ଦେଉଥାନ୍ତେ ଭକ୍ତି ତା ପଦେ ଅଜାଡ଼ି ।
କବି-କଣ୍ଠ ଭଞ୍ଜ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ପାଦେ,
ଢାଳୁଥାନ୍ତେ ଜନେ ମଣିରତ୍ନହାରେ ।
କବି-ସିଂହାସନ ମୋଡ଼ି ମାଣିକ୍ୟରେ,
ଗଢ଼ା ହୋଇଥାନ୍ତା ମହା ଆଡ଼ମ୍ବରେ ।
ଉଠୁଥାନ୍ତା ସଦା ବାଦିତ୍ର ଝଙ୍କାର,
ଲାଗିଥାନ୍ତା ପୂଜା କବି-ପ୍ରତିଭାର ।
ସାହିତ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରଭା ସୁବିମଳ,
କରୁଥାନ୍ତା ଆହା ଦିଗନ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ହେଉ ଘଟେ ଏବେ ଦୁର୍ଲଭ ସେ କଥା,
ମାତ୍ର ଭବିଷ୍ୟତେ ନ ହେବ ଅନ୍ୟଥା ।
ସେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କାଳେ ଭଞ୍ଜ ଜନ୍ମ ସ୍ଥାନ ।
ମହାତୀର୍ଥରୂପେ ଲଭିବ ସମ୍ମାନ ।
ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ଜାଗିବ ପ୍ରଖରେ,
ଭଞ୍ଜକବି କୀର୍ତ୍ତି ଘୋଷିବ ବିଶ୍ୱରେ ।
ବାଣୀତୀର୍ଥ ଏହି ଘୁମୁସର ଗଡ଼,
ଉତ୍କଳରେ ହେବ ଦ୍ୱିତୀୟ ଝଙ୍କଡ଼ ।
ଉଚ୍ଚ ଭାବ, ନବ କଳ୍ପନାନିକର,
ଆଣିବ ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରାଣେ ଯୁଗାନ୍ତର ।

କସୁତେ ଅନ୍ତରେ ବୁଦ୍ଧଖୋଲ ଗିରି,
ମର୍କତ ପ୍ରାଚୀର ପ୍ରାୟେ ଚାରୁ ଶିରୀ ।
ତୁଙ୍ଗ ଚୂଡ଼ା ତାର ବହୁଦୂରୁଁ ଦିଶେ,
ଭଞ୍ଜ-ରାଜବଂଶ ପାଟହସ୍ତୀ କି ସେ ?
କିମ୍ବା ଘୁମୁସର ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରହରୀ,
ସଦର୍ପରେ ଠିଆ ରୁଦ୍ର ବପୁ ଧରି ।
ପବିତ୍ର ସେ ଗିରି ବୁଦ୍ଧଦେବ ସ୍ପର୍ଶେ, ୧
ଗାଏ ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଗୁହା-ମୁଖେ ହର୍ଷେ ।

ସିଦ୍ଧଯୋଗୀ ପ୍ରାୟେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ସଦା,
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ତା ଚୂଳେ ଅମର-ପ୍ରମଦା ।
ଐତିହାସିକ ସେ ଗିରି ସୁରବାସ,
ନୀରବେ ବଖାଣେ ବହୁ ଇତିହାସ ।
ପଞ୍ଚଚୂଡ଼ ଗିରି ପଞ୍ଚ ଶମ୍ଭୁପୀଠ, ୨
ଚିର ମୌନବ୍ରତୀ ଯୋଗ-ଯୋଗନିଷ୍ଠ ।
ସେ ପାଞ୍ଚ ଶିଖର ଚାହିଁ ପରସ୍ପରେ,
କହୁଥାନ୍ତି କଥା ମୌନ ସଙ୍କେତରେ ।
ନେତ୍ରଭାଷା ତାହା ନାହିଁ ତହିଁ ରବ,
ବୁଝିବା ତା ଆନ ପକ୍ଷେ ଅସମ୍ଭବ ।
ମହତେ ବୁଝନ୍ତି ମହତଙ୍କ କଥା,
ଇତର ପକ୍ଷେ ତା ନିପଟ ଧୃଷ୍ଟତା ।
ଦୋଳାରେ ଆରୋହି ଉଠିଲି ଉପରେ,
ଦେଖି ଦେଖି ବହୁ ଦୃଶ୍ୟ ସମ୍ମୁଖରେ ।
ପ୍ରକୃତି ଦେବୀଙ୍କ ମହାଶକ୍ତି ନଗ,
ଖସିପଡ଼ିଛି କି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୁ ସ୍ୱରଗ ।
ଲୋମ କେଶ ପ୍ରାୟ ଆଶିର ଚରଣ,
ବ୍ୟାପିଛି ତାହାକୁ ଅରଣ୍ୟ ଭୀଷଣ ।
ପଡ଼ିଛି ପାବଚ୍ଛ ପ୍ରସ୍ତର ବାନ୍ଧୁଣି,
ସ୍ୱର୍ଗକୁ କି ଅବା ଲାଗିଛି ନିଶୁଣୀ ।
ଏକେଡ଼େ ଭାଗ୍ୟଧର ମୁହିଁ ଏ ମହୀରେ,
ଯାଉଅଛି ଉଠି ସ୍ୱର୍ଗେ ସଶରୀରେ ।
କେବଣ ଜନ୍ମର କେଉଁ ତପେ ଆହା,
ଲଭି ଏ ସୁଫଳ କେ କହିବ ତାହା ?
ଅପାର ଜଞ୍ଜାଳ ପରାଭବ ପାଇ,
ମହାଭୟେ ଛାଡ଼ିଗଲାଣି ପଳାଇ ।
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଅମୃତେ ପୂରିଛି ଉଦର
ଦିବ୍ୟଭାବେ ଆଜି ଭରୁଛି ଅନ୍ତର ।
ମୋ ଇଷ୍ଟଦେବତା ଦେବୀ ବାଗୀଶ୍ୱରୀ !
କୃତାର୍ଥ ମୁଁ ଏବେ ତୋ କୃପା ସୁମରି ।

୧ ଜୁଗୁଡ଼ାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବୁଦ୍ଧଖୋଲ ପର୍ବତରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି ।
୨ ଗଙ୍ଗାଧର, ଜଟାପାଶ୍ୱର, ମକରେଶ୍ୱର, ବୁଢେଶ୍ୱର ଏବଂ ନୁଢେଶ୍ୱର ଏହି ପଞ୍ଚଶମ୍ଭୁ ପର୍ବତ ଉପରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ।

ଏ ଆନନ୍ଦ ତୋର ପ୍ରସାଦ କେବଳ,
ଏ ସୌଭାଗ୍ୟ ତୋର କରୁଣାର ଫଳ ।

ଗିରିପାଦମୂଳେ 'କଦଳୀ ଖାଲିଆ, ୧
ତହିଁ ଗିରିଯାତ୍ରୀ ମେଣ୍ଟାନ୍ତି ହାଲିଆ ।
ଘୋଷେ ଜନଶ୍ରୁତି ଅତୀତେ ସେ ବନେ,
ଯୋଗ ସାଧୁଥିଲେ ମହାଯୋଗୀ ଜଣେ ।
କାହିଁ ସେ ଉଦ୍ୟାନ, ଯୋଗୀ ମହାଯଶା,
ଭଜିଛି ସେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ମଶାନର ଦଶା ।
ନିୟତି ନିୟମ ଆହା କି ନିଷ୍ଠୁର,
ଭଙ୍ଗୁର ଭବେ କେ ନୁହେ ଅଭଙ୍ଗୁର ।
ଆଜି ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ଦେବତା-ସଦନ,
କାଲି ସେ ହେଉଛି କଣ୍ଟକିତ ବନ ।
ନିୟତିର ସ୍ରୋତ ଏକାନ୍ତ ଅବାଧ୍ୟ,
ଫେରାଇବ ତାକୁ ଅଛି କାର ସାଧ୍ୟ ?
ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ଦୁର୍ଜ୍ଜେୟ ଦୁର୍ନିବାର ଅତି,
ଫେରାଇ ନ ପାରେ ନିଜେ ତା ନିୟତି ।
ଦେଖିଲି ପଥରଖାଇଙ୍କ ଆବାସ, ୨
କରନ୍ତି ସେ ଦେବୀ ଖଣ୍ଡୋପଳ ଗ୍ରାସ ।
ପଥିକ ଦେବୀଙ୍କୁ କରେ ଶିଳା ଦାନ,
ଚଳି ଆସୁଛି ଏ ବିଚିତ୍ର ବିଧାନ ।
ଝଙ୍କାଖଣି କୂପ ସ୍ଥିତ ତାହା ପାଶେ,
ଏବେ ତାହା କ୍ରମେ ପୋତିହୋଇ ଆସେ ।
ଭଞ୍ଜବଂଶୀ ନୃପେ ବହି ଶତ୍ରୁ ଶଙ୍କା,
ରଖୁଥିଲେ ତହିଁ ଲୁଚାଇଣ ଝଙ୍କା ।
ସେ ଅତୀତ ସ୍ମୃତି ବହେ ଏବେ କୂପ,
ସରିଛି ସେ ଯାଗ ଅଛି ଖାଲି ଯୂପ ।
ତହୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରେ ଦିଶେ ଭାଲୁଡଲୀ,
ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବିକଟ ସେ ସଙ୍କଟ ସ୍ଥଳୀ ।

ରୁକ୍ଷ ବଧୂଙ୍କର ହୁଳାହୁଳି ଧ୍ୱାନ,
ଶୁଣି ଉଡ଼ିଯାଏ ପାନ୍ଥ ଚିତ୍ତ ପ୍ରାଣ ।
ଶ୍ରୀକରଭଞ୍ଜଙ୍କ ଭଗ୍ନ ଦୁର୍ଗ ତହିଁ,
ରହିଛି ଅବଧି ଗତ ସ୍ମୃତି ବହି ।
ଥିଲା ତାହା ଦିନେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ନଗରୀ,
ରାଜରାଜେଶ୍ୱରୀ ରମ୍ୟ ବେଶ ଧରି ।
ହୋଇଛି ତା ଭାଗ୍ୟ ବହୁକାଳୁ ଶେଷ,
ଧରିଅଛି ଏବେ ଘୃଣ୍ୟ ଶବ ବେଶ ।
ହୋଇ ବିକଳାଙ୍ଗ ଗଳିତ ପଳିତ,
କାଳ ତୁଣ୍ଡେ ଏବେ ହେଉଛି ଚର୍ବିତ ।
ଦେଖି ଦେଖି ବହୁ ଦୃଶ୍ୟ ତହିଁ ପରେ,
ପ୍ରବେଶିଲି ଯାଇ ପ୍ରଥମ ଶିଖରେ ।
କାଟିଦେଲା ପ୍ରାୟ ସଳଖ ସେ ଚୂଡ଼ା,
ଅତି ଭୟଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଉଜୁଡ଼ା ।
ଝାଙ୍ଗରମୁଣ୍ଡିଆ ତ୍ରିପଣ୍ଡ କାଳିଆ,
କ୍ରୁଦ୍ଧ ଦୈତ୍ୟ ପ୍ରାୟ ହୋଇଅଛି ଠିଆ ।
ତହୁଁ ଜଳଧାର ଗର୍ଜି ଗର୍ଜି ଖରେ,
ଢେଉଁ ପଡ଼େ ତଳେ ପ୍ରସ୍ତର ଉପରେ ।
ବହୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱୁ ଜଳ ପଡ଼ୁଛି କଚାଡ଼ି,
ଦୃପ୍ତ ସିଂହ ପ୍ରାୟ ଘୋର ରଡ଼ି ଛାଡ଼ି ।
ହୀରକର ସ୍ତମ୍ଭ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱୁ ନିପତିତ,
ହୋଇଯାଏ କିବା ଚୂର୍ଣ୍ଣବିଚୂର୍ଣ୍ଣିତ ।
ପଶେ କି ପାତାଳେ ଭୁଜଙ୍ଗ ପ୍ରଚଣ୍ଡ
କିମ୍ବା ଗିରିଗର୍ଭ ମପା ମାନଦଣ୍ଡ ।
ବହୁ ଜଳବିନ୍ଦୁ ସୃଜୁଅଛି ପୁଣି,
ମଣି ମୁକ୍ତାରାଶି ଦେଉଛି କି ବୁଣି ।
ପ୍ରତିଫଳି ସ୍ତମ୍ଭେ ଅଂଶୁମାଳୀ କର,
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ପ୍ରାୟ ଦିଶଇ ସୁନ୍ଦର ।
ଆସେ ସୂକ୍ଷ୍ମଧାର ତରୁ ଠେଲୁଁ ସ୍ରବି,
ହର ଜଟାରୁ କି ବହୁଛି ଜାହ୍ନବୀ ?

୧ କଦଳୀ ଖାଲିଆ ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ପୂର୍ବେ ବିସ୍ତୃତ କଦଳୀ ବନ ଥିବାରୁ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ କହନ୍ତି ।
୨ ପଥରଖାଇ ଦେବୀଙ୍କ ଆସ୍ଥାନ । ପଥିକମାନେ ତାଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ପଥର ଉପହାର ଦେଇ ପର୍ବତ ଉପରକୁ ଉଠନ୍ତି ।

ତଳେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ବୁଦ୍ଧଦେବ ମୂର୍ତ୍ତି,
କରେ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ପୂର୍ବକାଳ ସ୍ମୃତି ।
ସଖୀଦ୍ୱୟ ମଧ୍ୟେ ନବସନ୍ତ କାଳୀ,
ବିଲମ୍ବିତ କଣ୍ଠେ ବହୁ ରତ୍ନମାଳୀ ।
କେତେ ଭଗ୍ନମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ,
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସକଳ କାଳ ପ୍ରଭାବରେ ।
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ଗିରି ବୁଦ୍ଧଦେବ ଧାମ,
ତେଣୁ ଖ୍ୟାତ ବୁଦ୍ଧପ୍ରପାତ ତା ନାମ ।
ପ୍ରପାତ ସମୀପେ ସ୍ଥିତ ବେନି ଦରୀ,
ଦର୍ଶିବୁ ଦାନବ ପ୍ରାୟ ହାଆଁ କରି ।
ପୂର୍ବେ ହୋଇଥିଲା ତପସ୍ୱୀ ଆଶ୍ରୟ,
ଏକାଳେ ଆଭାସେ ଯେହ୍ନେ ଯମାଳୟ ।
ସମ୍ମୁଖରେ ଉଭା ପ୍ରକାଣ୍ଡ ରସାଳ,
ଯମାଳୟର ସେ କିବା ଦ୍ୱାରପାଳ !
ଫଳେ ନତ ତହିଁ ଅସଂଖ୍ୟ ଝୁମ୍ପୁରି, ୧
ଶ୍ୟାମାଲତା ୨ କାହିଁ ବଳୁଛି ଚଉଁରୀ ।
ପ୍ରାବୃଟେ ପ୍ରପାତ ଉଠି ଗିରେ ଚେଇଁ,
ହସ୍ତିଶୁଣ୍ଡାକାରେ ପଡ଼େ ତଳେ ଢେଇଁ ।
ଧୂ ଧୂ ଶବ୍ଦେ କମ୍ପି ଉଠେ ବସୁମତୀ,
କମ୍ପେ ବନଗିରି, କମ୍ପେ ବନସ୍ପତି ।
ମହାବିଭୀଷିକା ଦେଖାଏ ଭ୍ରୂକୁଟି,
ସତେ ବା ସେ ଗିରି ପଡ଼ିବ ଲେଉଟି !
ଘଷି ଘଷି ଫେନ କରେ ସେ ଉଦ୍‌ଗାର,
ଛାଡ଼େ ଅବିରତ ବିକଟ ହୁଙ୍କାର ।
ସେ ହୁଙ୍କାରେ ଭୀତ ହୋଇଣ ଶ୍ୱାପଦ,
ହିଂସାବୃତ୍ତି ଭୁଲି ଗଣଇ ବିପଦ ।
ଜନ୍ତୁ ଖର ସ୍ରୋତ ନିମ୍ନେ ଯାଏ ମାଡ଼ି,
ପଳାନ୍ତି ଜନ୍ତୁଏ ଭୟେ ଗିରି ଛାଡ଼ି ।
ସ୍ରୋତମୁଖେ ଯାହା ପଡ଼େ ସେହି କାଳେ,
ଟାଣିନିଏ ତାକୁ ଅତଳ ପାତାଳେ ।

କରେ ସ୍ରୋତ ଖଣ୍ଡ-ପ୍ରଳୟ ସୃଜନ,
ମହା ମହା ବୃକ୍ଷ କରେ ଉତ୍ପାଟନ ।

ଗିରି ଭୃଗୁ ପୃଷ୍ଠେ ଘନ ଅରଣ୍ୟାନୀ,
ଗିରି ରାଜାର ସେ ପ୍ରିୟ ରାଜଧାନୀ ।
ନବସନ୍ତ ତହିଁ ନାନାଜାତି ପ୍ରଜା,
ସମ ସ୍ନେହେ ସର୍ବେ ପାଳେ ଶୈଳ-ରାଜା ।
ହୃଦୟ ଯାହାର ଉଦାର ମହାନ,
ଥାଏ ନାହିଁ ତାର ସାନ ବଡ଼ ଜ୍ଞାନ ।
ବିଜ୍ଞାତ ସୁରାଜା ରାଜନୀତି ମର୍ମ,
ନିର୍ମଳ ଆଦର୍ଶ ତାର ରାଜଧର୍ମ ।
ଅଭାବ କାହାକୁ କହନ୍ତି ସେ କଥା,
ସେ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଜାଏ ଅଜ୍ଞାତ ସର୍ବଥା ।
ଭୋଗୀ ରାଜା ନୁହେଁ ଗିରି, ଯୋଗୀ ରାଜା,
ବାଜେ ତାହା ନାମେ ଭବେ ଜୟବାଜା ।
ତା ରାଜ୍ୟର ସବୁ ପ୍ରଜା ହରଷଢ଼ି,
ରାଜ-ଗନ୍ତାଘରୁ ନେଉଛନ୍ତି ପଢ଼ି ।
ବହୁ ଜୀବଜନ୍ତୁ ବହୁ ତରୁଲତା,
ପୋଷିଛନ୍ତି ଅଚଳ ପ୍ରକାଶି ମମତା ।
ଗୟଳ, କୁଟୁରା, ଖଗ, ୩ ନୀଳଗାଈ,
ଢିଙ୍କିଆ, ୪ ନେଉଳ, ସର୍ପ-ଶଲଖାଯ୍ମୀ ।
ବରାହ, ଶମ୍ବର, ମୃଗ, ମହାବଳ
ଶଶକ, କଠାସ, ହିଙ୍କାରୀ, ଚିତଲ ।
ଏ ଆଦି ପଶୁଏ ବିବିଧ ପ୍ରକାର,
ପୋଷା ହୋଇଛନ୍ତି ଯାଦୁଘରେ ତାର ।
ବହୁ ପକ୍ଷୀ ତାର ରାଜ-ପକ୍ଷିଶାଳେ,
ଅଛନ୍ତି, ତା ବ୍ୟକ୍ତ ହେବ ଯଥାକାଳେ ।
ରଚିଛି ଆଦର୍ଶ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର ପୁଣି,
ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜେ ତାହା ଡାକେ ଚିରଋଣୀ ।

୧—ଏକପ୍ରକାର ଫଳ, ତାକୁ ତରକାରି କରାଯାଏ । ୨—ସୁଆଁଲ ଲତା । ୩—ବନ୍ୟପଶୁ ବିଶେଷ ।
୪—ଏକପ୍ରକାର ବାଘ । ଏହାର ଆଗ ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବ, ପଛ ଗୋଡ଼ ଖର୍ବ ।

ଔଷଧିରେ ଭାର ବନ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ,
ଉଜ୍ଜଳେ ସେ ବନ ଖାଣ୍ଡବ ନିଶ୍ଚୟ ।
ସେ ବନ ସମୀପେ ବନ୍ଧା ଦେଇ ମନ,
ମୁକ୍ଳାଇ ହେବ ନାହିଁ କଦାଚନ ।
ମାୟା-ଡୋର ତାର ହୁଏ ନାହିଁ କାଟି,
ଆଖି-ପକ୍ଷୀର ସେ ବୃକ୍ଷ ଅଠାକାଠି ।
ନିଶୀଥେ ସେ ବନେ ଗନ୍ଧର୍ବକଳାପ,
ବୈଦେହୀଶ କାବ୍ୟ କରନ୍ତି ଆଳାପ ।
ଶୈଳେ ଚାହିଁ ଦେଖି ନିଜକୁ ମୁଁ ଭାବି,
ଗଲା ମୋ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ତା ଦେହେ ମିଳାଇ ।
ବିସ୍ମୟରେ ଗଲା ବୁଜି ଆଖିପତା,
ପାରିଲି ମୁଁ ବୁଝି ନିଜର କ୍ଷୁଦ୍ରତା ।
ତୁଟିଯାଏ ସିନା ଦେଖି ମହୀୟାନ,
ବ୍ୟର୍ଥ ଆତ୍ମଦର୍ପ ବ୍ୟର୍ଥ ଅଭିମାନ ।
ନ ହୁଏ ମାନବକୁ ସତ୍ୟଜ୍ଞାନ ଆଉ,
କ୍ଷୁଦ୍ରତ୍ୱେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଛାଡେ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ।
ଗିରି ପାଦମୂଳେ ବିଶେଷ ଅଭିରାମ,
ପ୍ରସିଦ୍ଧ "ମୁକୁନ୍ଦପୁର" ନାମେ ଗ୍ରାମ ।
ଆହା ସେ ମାଧୁରୀ ବଚନକୁ ବଳେ,
ବସିଛୁ କି ଭକ୍ତ ଦେବପାଦ ତଳେ ।
କାମ୍ୟ ବସି ପ୍ରଭୁ ପାଦତଳେ ଦାସ,
ନୀରବେ ଜଣାଏ ନିଜ ଅଭିଳାଷ ।
ନବସନ୍ତ ତହିଁ ଖଣ୍ଡସ୍ତ ନଗର,[1]
ଖଣ୍ଡା ନିର୍ମାଣରେ ଦକ୍ଷ ଯାଙ୍କ କର ।
ଭଞ୍ଜବଂଶୀ ବୀରେ ପୂର୍ବେ ଯୁଦ୍ଧ ଅସ୍ତ୍ର
ଯୋଗାଉଣ ଥିଲେ ସେ ଜାତି ଅଜସ୍ର ।
ଏକାଳେ ସେ ବିଦ୍ୟା ଅନଭ୍ୟାସେ ଭୁଲି,
ଗଢୁଛନ୍ତି ପିଠାକାଠି କରଚୁଲି ।
ଗଡ଼ିଗଲେ ପରା ଆଉ କେତେକାଳ,
କର୍ମଶାଳ ତାଙ୍କ ହେବ ହାଣ୍ଡିଶାଳ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଚୂଡ଼ାରେ ନବସନ୍ତ ହର,
ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦେବତା ପ୍ରଭୁ ଗଙ୍ଗାଧର ।
ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ କୂଟେ ତାଙ୍କ ଧବଳ ମନ୍ଦିର,
ହୀରା ହର୍ମ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଦିଶେ ସୁଦୂରରେ ।
ପ୍ରତାପୀ ସେ ଶିବ ମହା-ମହିମିତ,
ରାଜର୍ଷି ଶ୍ରୀଧର ଭଞ୍ଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।
ଧାର୍ମିକ ସେ ନୃପ ଦୟା-କ୍ଷମା-ଖଣି,
ଭଞ୍ଜବଂଶୀ ରାଜା ଶିର-ଚୂଡ଼ାମଣି ।
ହତାଶ ରୋଗୀଏ ପୀଡ଼ା-ମୁକ୍ତି ଆଶେ,
ପଡ଼ନ୍ତି ଧାରଣା ତାଙ୍କ ପୀଠପାଶେ ।
ଟେକିଛନ୍ତି ଫଣୀ ଫଣା ଶିରୋପର,
ଦୀପ ଧରି ଉଭା ଦ୍ୱିପାଶେ ଅପ୍ସରୀ ।
ଗଙ୍ଗାଧର ବାମେ ବସନ୍ତି ଶଙ୍କର,
ସୁନ୍ଦର ମନ୍ଦିରେ ଶ୍ରୀମକରେଶ୍ୱର ।
ପାର୍ବତୀ ଗଣେଶ ମୂର୍ତ୍ତି ସୁଗଠିତ,
ଦେଉଳ ଭିତ୍ତିରେ ଅଛି ସଂଯୋଜିତ ।
ସମ୍ମୁଖରେ ବୃଷ ରୌପ୍ୟାଙ୍କିତ ବର୍ଣ୍ଣ,
ଆଜ୍ଞା ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ରହିଛି ଉତ୍କର୍ଣ୍ଣ ।
ଦେବାର୍ଚ୍ଚନ କାଳେ ବାଜେ ବାଦ୍ୟ ଘଣ୍ଟା
ହର ହର ରବେ ଗର୍ଜି ଉଠେ ଘଣ୍ଟା ।
ବମ ବମ ଶବ୍ଦ ଘୋଷେ ଶଙ୍ଖବର,
ପୂରିଲେ ସେ ଶବ୍ଦେ ଶିଙ୍ଗା ରୁଦ୍ର ସ୍ୱର ।
ଦଣ୍ଡ-ମୁଣ୍ଡେ ଗିରି-ଯୋଗୀ ରୁଦ୍ରକାୟ,
ଉଚ୍ଚାରେ ଗମ୍ଭୀରେ ଓଁ ନମଃ ଶିବାୟ ।
ଗିରିସ୍ଥ କାନନୁ ଉଠେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି,
ଭୈରବ ଆରବେ ଗର୍ଜେ କି ଅଶନି !
ଧ୍ୱନି ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ହୋଇ ମିଶାମିଶି
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ବ୍ୟାପିଯାଏ ଦିଶି ଦିଶି ।
ବନପକ୍ଷିକୁଳ ଉଲ୍ଲାସେ ପ୍ରମତ୍ତ
ବଜାଇ ଦିଅନ୍ତି ବାଦ୍ୟ-ନହବତ ।

୧ — ଖଣ୍ଡା ନିର୍ମାଣ କରନ୍ତି ବୋଲି ଏ ଗାଁର ନାମ ଖଣ୍ଡସ୍ତ ହୋଇଥିଲା ।

ଶୁଣି ସେହି ଶବ୍ଦ-କୋମଳ କଠୋର,
ଭକ୍ତ ପ୍ରାଣ ହୁଏ ପ୍ରେମରେ ବିଭୋର ।
ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ସେ ହୋଇଯାଏ କ୍ଷଣେ,
କର୍ଣ୍ଣରେ ଅମୃତ ବୃଷ୍ଟି ପ୍ରାୟ ମଣେ ।
ସେକାଳେ ସେ ଗିରି କୈଳାସ ବିଭବ—
ଲୁଣ୍ଠି କରି ମନେ ବହେ ମହାଗର୍ବ ।
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ଗିରି ପୁଣ୍ୟ ଦେବଧାମ,
ବିଷୟ-ବିଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣର ଆଶ୍ରମ ।
ଧର୍ମ-ଅର୍ଥ-କାମ-ମୋକ୍ଷର ଆଧାର,
ପଶୁ ଜନ୍ତୁ ତହିଁ ନର ଜନ୍ମ ସାର ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପଦ ମହିମାର କେନ୍ଦ୍ର
ଉତ୍କଳେ ସେ ଗିରି ଦ୍ୱିତୀୟ ମହେନ୍ଦ୍ର ।
ସବୁ ତରୁଲତା ସବୁ ମହୌଷଧି,
ଅତି ସୁଲଭ ସେ ଶୈଳେ ନିରବଧି ।
ବାସ୍ତବେ ସେ ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଷମାର ଟିକା
ଧନ୍ୱନ୍ତରିଙ୍କର ଭୈଷଜ୍ୟ ବଟିକା ।
ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଗୁଳ୍ମ ୧ କାହିଁ ଘନ ଘନ
କରେ ଗିରିଗ୍ରେ ଚାମର ବ୍ୟଜନ ।
ଶତରେ ଧୂସ୍ତୂର କେନ୍ଦୁ ୨ ଫଳ ମିଠା,
ଭଲ୍ଲୁକ କୁଳର ପ୍ରିୟ ମଣ୍ଡାପିଠା ।
ଭୁଞ୍ଜି ତାହା ଶୋଇ ପଡନ୍ତି ନିଶାରେ,
କେବେ ବା ଉନ୍ମତ୍ତ ମଦ୍ୟପ ପ୍ରକାରେ ।
ତରୁତଳେ ଲତା ଲୁଣ୍ଠିତ ଗହଳେ
ନମେ କିବା ସତୀ ପତିପାଦ ତଳେ ।
ତରୁ ଶିରେ ବନ୍ଦା ମାଡ଼ିଛି ରୁଚିରେ ୩
ଶ୍ୟାମ ପାଗ କିବା ଶୋଭେ ଗୌର ଶିରେ ।
କିମ୍ବା ହର ଶିରେ ଖେଳେ ମନ୍ଦାକିନୀ,
ଅମନ୍ଦଗାମିନୀ ନଗେନ୍ଦ୍ର-ନନ୍ଦିନୀ ।

ତରୁ-ରାଜଜେମା କୁସୁମ ସୁନ୍ଦରୀ,
ହସେ ପିତୃକୁଳେ ଦିଗ ଦୀପ୍ତ କରି ।
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବନେ ମାଡ଼ିଅଛି ରୁଞ୍ଜି,
ମଞ୍ଜୁ ପଦ୍ମରାଗେ ମଣ୍ଡିତ କି କୁଞ୍ଜ !
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ରସାଳ ଯୋଡ଼ି ଶାଖାକରେ,
ଆଶ୍ରୟ ଶଇଳେ ନମସ୍କାର କରେ ।
ପୂଜ୍ୟ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଉଚିତ ସର୍ବଥା
ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥେ କି ବୁଝନ୍ତି ଏ କଥା ।
କାଖେ ଧରି ବକ୍ଷ ମର୍କତ କଳସ,
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଉଭା ହୋଇଛି ପଣସ ।
ମାତୃକୋଳେ ବସି ଶିଶୁ ପୁତ୍ରଗଣ
ଶୋଷୁଛନ୍ତି କିବା ହର୍ଷେ ମାତୃସ୍ତନ ।
କୁସୁମ ସ୍ତବକେ କାହିଁ ଗିରିମଲ୍ଲୀ ୪
ଧରି ଚାରୁଶୋଭା ହସୁଛି ଦୋହଲି ।
କାହିଁ ବା ବାସନ୍ତୀ ବସନ୍ତ-କାନ୍ତାରୀ ୫
ରୂପେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ କରୁଛି ଅଟବି । ୬
ବସନ୍ତ-ସ୍ୱକାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ତବକ,
ଧରି କର୍ଣ୍ଣିକାର ଟେକିଛି ମସ୍ତକ । ୭
ବକ୍ଷ ନେତ୍ର ଫେଡ଼ି ଦେଖୁଛି ତଟ,
କୌଶିକ ଦମ୍ପତି ୮ ପ୍ରେମୋନ୍ମତ୍ତ ନାଟ ।
କଳାଡ଼ୋଳା ପ୍ରାୟ ସେ ନେତ୍ର-ଭ୍ରମର,
ବସି ଘୋଷୁଅଛି ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱର ।
ସୁ-ନାରୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟେ ସୁନାରୀ ସୁନ୍ଦରୀ,
ହୋଇଅଛି ଉଭା ଫୁଲହାର ଧରି ।
ନିପୁଣ ହସ୍ତରେ ଗୁନ୍ଥା ସେହି ହାର,
ବସନ୍ତ-ସମ୍ରାଟେ ଦେବ ଉପହାର ।
ଫୁଲ-କାନେ ଅଳି କହେ ଗୁପ୍ତ କଥା,
ରସିକା କର୍ଣ୍ଣରେ ସୁରସିକ ଯଥା ।

୧—ଏକପ୍ରକାର ପତ୍ର ସୁନ୍ଦର ଗୁଳ୍ମ । ୨—ଧୂସ୍ତୂର କେନ୍ଦୁ ଖାଇଲେ ନିଶା ହୁଏ । ୩—ବନ୍ଦା—ଶୁଷ୍କ ବୃକ୍ଷ ବିଶେଷ । ବନ୍ଦା—ଦନ୍ଦନ୍ଥା ଲତା । ୪—ଭୁଇଁଜ ଫୁଲ । ୫—ବାସନ୍ତୀ—ବାସଙ୍ଗ ଫୁଲ । ୬—ଅଟବି—ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟ । ୭—କନିଅର ଫୁଲ । ୮—ଲକ୍ଷ୍ମୀପେଚା ବା ଋଷିପେଚା ।

ଦ୍ୱିଧାର କରତ ଧରିଛି କେତକୀ,
ଲମ୍ପଟ ଭ୍ରମର ବକ୍ଷ ଚିରିବ କି ?
ଦ୍ୱିତୀୟ ଶିଖରେ ବହୁଛି ନିର୍ଝର,
ସୃଜି ସୁମଧୁର କୁଳୁ କୁଳୁ ସ୍ୱର ।
ହେରିଲେ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ନେତ୍ର ବିନୋଦନ,
ମହାଭାବେ ଚିତ୍ତ ହୁଏ ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ।
ଧନ୍ୟ ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟା ସର୍ଜନା କୌଶଳ,
ପାଷାଣ ଭିତରେ ଅଛି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳ ।
ରଖିଛନ୍ତି ଆହା ସେହି ବିଶ୍ୱସାଇଁ ;
କଠୋର ହୃଦୟେ କରୁଣା ଲୁଚାଇ ।
ବହୁ ବନ ତରୁ ଗୁଳ୍ମ ଲତା ଘାସ,
ଝର ବେନି ତୀରେ କରନ୍ତି ନିବାସ ।
ନାରିକେଳ ଏକା ବୈଦେଶିକ ତହିଁ,
ଔପନିବେଶିକରୂପେ ଅଛି ରହି ।
ଶିର ଆବୃନ୍ତକ ବତୀ ଶିଖା ପ୍ରାୟେ,
ଚମ୍ପକ କଳିକା କମ୍ପି ଶୋଭା ପାଏ ।
ନାଗଜିହ୍ୱା ୧ ରସ ଖାଇ ପୁଲକିତା;
ଅଶୋକ କାନନେ ନିବସନ୍ତି ସୀତା ୨
ମହାକାଳୀ ୩ ଉଭା ଟେକି ବିଷ ଫଣା,
ମହାକାଳୀ ପ୍ରାୟ ରୁଷ୍ଟା ବିଭୀଷଣା ।
ଜଗିଛି ଅନଳ ସଙ୍ଗାତ ଅରଣୀ ୪
ହେବା ପାଇଁ ଯଜ୍ଞେ ପ୍ରଥମ ବରଣି ।
ତରୁ-ଋଷି ମଧ୍ୟେ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଆଛୁ ,
ଦେହସାର ତାର ଅବୁ ଯାଦୁ କାଛୁ ।
ଗୁଣ ହେତୁ ଲଭେ ଆଦର ଅତୁଲ୍ୟ ,
ମୂଲ୍ୟବାନ ଗୁଣ, ରୂପ ହୀନ ମୂଲ୍ୟ ।

ଚିର-ଲଜ୍ଜକୁଳୀ ଲଜ୍ଜକୁଳୀ ଲତା,
ଭୂଆସୁଣୀ ପ୍ରାୟ ଲାଜେ ଅବନତା ।
ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ବହେ ସେ କଣ୍ଟକ,
ଚରିତ୍ର ତାହାର ସ୍ୱଚ୍ଛ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ।
ଭାରତ-କନ୍ୟା ସେ ସାବିତ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତି,
ପ୍ରାଣାଧିକ ମଣେ ସତୀତ୍ୱର ମୂଲ୍ୟ ।
ଚରିତ୍ରେ କରେ ସେ ବିଶେଷ ମମତା,
ଚରିତ୍ରହିଁ କରେ ମାନବେ ଦେବତା ।
ଜଗେ ଯେ ଚରିତ୍ରେ ହୋଇ ସାବଧାନ,
ନୀଚ ହେଲେ ବି ସେ ପୂଜ୍ୟ ମହୀୟାନ ।
ହସୁଛି ମାଳତୀ ଅରଣ୍ୟ ଅପ୍ସରୀ,
ସ୍ୱର୍ଗର ଅପ୍ସରୀ ନୁହେଁ ତାକୁ ସରି
ସୁଦୀର୍ଘ ପଲ୍ଲବେ ସୃଜି ଘନ ଛାଇ,
ଠିଆ ହୋଇଅଛି ଠାବେ ଠାବେ ଗୁଇ । ୫
ବିତରୁଛି ବନ ସୁନ୍ଦର ସୁବାସ ୬
ମୁଚୁକୁନ୍ଦେ କରି ତୀବ୍ର ପରିହାସ ।
ଅଗୁଣା ପାଦପ ହରିତ ଚିକ୍କଣ,
ଭୂଇଁ ଖଜିରର ରମ୍ୟ ସଂସ୍କରଣ ।
ଅଳିକୁଳେ କରି ଗନ୍ଧେ ସମାକୁଳ ,
କଣ୍ଟକ ଦୁର୍ଗରେ ନିବସେ ଆଙ୍କୁଳ । ୭
କୋଳିମାନେ ନତ ବେତସ-ବଲ୍ଲରୀ,
ଜପେ କି ଯୋଗିନୀ ଜପାମାଳି ଧରି ।
ଶୋଭେ ବାଉବସା ତାଳପତ୍ରେ ଝୁଲି,
କୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତ କଣ୍ଠେ କି ସେ ମାଳ ଝୁଲି ?
ରକ୍ତକାନ୍ତ ପାଟ ନେପୁର ମୁଷିକେ, ୮
ଖେଳୁଥାନ୍ତି ପୁଚ୍ଛ ସଞ୍ଚାଳି ନିର୍ଭୀକେ ।

୧—ସୁଗନ୍ଧିଲତା, ଅନନ୍ତମୂଳ । ୨—ଅଛୁଗଛ । ୩—ବିଛୁଆତି । ୪—ଅଗ୍ନିମନ୍ଥନ ଦଣ୍ଡ, ଅଗ୍ୟାବଥୁ ଗଛ । ୫—ଗୁଇ—ବୃକ୍ଷବିଶେଷ । ଏହାର ପତ୍ର ଲମ୍ବରେ ଦେଢ଼ ହାତ ଏବଂ ଓସାରରେ ପ୍ରାୟ ହାତକରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ହୁଏ । କଦଳୀପତ୍ର ପରି ଖାଇ ପତ୍ରରେ ଭାତ ଖିଆଯାଏ । ୬—ବନସୁନ୍ଦର—ବୃକ୍ଷବିଶେଷ । ଏହା ଠିକ୍ ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ଗଛ ପରି । ୭—ଆଙ୍କୁଳ—ପୁଷ୍ପବିଶେଷ । ୮—ପାଟ ନେପୁର ମୂଷାର ଆକୃତି ଓର୍ଦ୍ଧ୍ୱପଦ । ସେ ବୃକ୍ଷରୁ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରକୁ ଡେଇଁ ଯାଇପାରେ ।

ନ ଡରନ୍ତି କାହେ ନ ଡରନ୍ତି ସର୍ପେ
ଦେଖାନ୍ତି ମାର୍ଜାରେ ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଷ୍ଠି ଦର୍ପେ ।
ତୀକ୍ଷ୍ଣ କଣ୍ଟଦାନ୍ତୀ ରୁକ୍ଷ ଶବ୍ଦ ତାର୍,
କାଠଖୁମ୍ପା ଧ୍ୱନି କରେ ଅନୁକାର୍ ।
ନୁହେଁ ମୂଷା କାମ୍ବା ନକୁଳ, ମାର୍ଜାର୍,
ଏ ଭିନ୍ନଙ୍କର୍ ସେ ମିଶ୍ରିତ ସଂସ୍କାର୍ ।
କର୍କଶ ଶବଦେ କ୍ରୂର୍ କାହ୍ଲକୁଳ,
ବାନ୍ଧୁଛନ୍ତି କଣ୍ଠେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ମୁନା ଶୂଳ ।
ଚଞ୍ଚଳପ୍ରକୃତ ଭୂତକାନକର୍, ୧
ଅନୁକରୁଛନ୍ତି ବୀଣା ସୂକ୍ଷ୍ମ ସ୍ୱର୍ ।
ବନ-ଚଢ଼େଇଆ କଲାପୀ ଉଚାଟେ,
'କାଏ ହୋ 'କାଏ ହୋ' ଗଭୀରେ କୁହାଟେ ।
ଲୁଚି ରହି ପିକ ପତ୍ର ଅନ୍ତରାଳେ,
ପଞ୍ଚମ ସ୍ୱରରେ କଣ୍ଠେ ସୁଧା ଢାଳେ ।
ଉଚ୍ଚତରୁ ଚୂଡ଼େ ଗାବେ ରଙ୍ଗମୁଣ୍ଡୀ, ୨
କଲହେ ନିଯୁକ୍ତ କାହିଁ କଲିତୁଣ୍ଡୀ । ୩
ନିକାଞ୍ଚନେ ବସି ଝୁରେ କୁରୁରିଣୀ
କା ଶୋକ ତାହାର୍ ଜାଣେ ସେ ଦୁଃଖିନୀ ।
ଝିଲ୍-ମହୁରିଆ ଚଲି ଘୁରି ଘୁରି,
ବଜାଏ ସଘନେ ମଧୁର୍ ମହୁରୀ ।
ଖଣ୍ଡିଉଡ଼ା ଦେଇ ଶିଶୁ ଡମ୍ବକାଉ ୪
ଉଡ଼େ କଣ୍ଠ-ଢକା ପିଟେ ଢାଉଁ ଢାଉଁ ।
ଗହନ ବନସ୍ତେ ଘୋଡ଼ାଙ୍ଗୀ ଘୋଡ଼ାଙ୍ଗ ୫
ପ୍ରେମେ ପରସ୍ପରେ କରନ୍ତି ସୁଆଙ୍ଗ ।
ନିର୍ଭୟେ ବୁଲନ୍ତି ବଲିଆନିଚୟ,
କୋଷ୍ଠୀରେ ତାଙ୍କର ଲେଖା ନାହିଁ ଭୟ ।
ଖେଳନ୍ତି ଶାଖାରେ ଶାଖାମୃଗଗଣ,
ବାଛି ବାଛି ଫଳ କରନ୍ତି ଭକ୍ଷଣ ।

ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଯେତେକ ବହୁଗୁଣ ତାର୍,
ଫୋପାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି କରି ନାରଖାର୍ ।
ଛଦ୍ମଯୋଗୀ ପ୍ରାୟ ଘୃଣିତ ପ୍ରକୃତ,
ଆଚରନ୍ତି ସଦା ଦୁଷ୍ଟ ଦସ୍ୟୁବୃତ୍ତି ।
ଯାହା ଧନ ଖାଇ ପୋଷନ୍ତି ଜୀବନ,
କରନ୍ତି ତାହାର୍ ଅନିଷ୍ଟ ସାଧନ ।
ଏତେ ଅକୃତଜ୍ଞ ଈର୍ଷାପ୍ରାଣ ଜୀବ,
ଭୂମଣ୍ଡଳେ କେହି ଦ୍ୱିତୀୟ ନ ଥିବ ।
ସବୁ ଅତ୍ୟାଚାର୍ ବନରେ କରନ୍ତି,
ବନ ଯେହ୍ନେ ତାଙ୍କ ଯୌତୁକ ସମ୍ପତ୍ତି ।
ଦରିଗର୍ଭ ଗିରି ଅରଣ୍ୟ-ଭୀଷଣ,
ଅଛନ୍ତି ଶ୍ୱାପଦ ତହିଁ ପଣ ପଣ ।
ମାତ୍ର ତାହାଙ୍କର୍ ନାହିଁ ଉପଦ୍ରବ,
ଭୀତିଶୂନ୍ୟ ମନେ ଭ୍ରମନ୍ତି ମାନବ ।
ଶିବଙ୍କର୍ ଏହା ପ୍ରଭାବର୍ ଫଳ,
କାଲେ କାଲେ ତାଙ୍କ ମହିମା ଅଟଳ ।
ଏ ଶୈଳେ ଭ୍ରମରମାରୀ ମହୌଷଧି,
ଅଛି ବୋଲି ଲୋକେ କହନ୍ତି ଅବଧି ।
କାହିଁ ଶାଲପର୍ଣ୍ଣୀ କୃଷ୍ଣପର୍ଣ୍ଣୀ ବେନି,
ସଞ୍ଚାଳନ୍ତି ଧୀରେ ଧୀରେ ଜଟା-ବେଣୀ ।
ଭୂଇଁରେ ବସିଣ କାହିଁ ଭୂଇଁନିମା,
ଦସ୍ତାରୁଛି ସ୍ନିଗ୍ଧ ଚକ୍କଣ କାଳିମା ।
ଦଗ୍ଧ ପିତ୍ତ ଶୂଳ ଔଷଧି ମୁଣ୍ଡିକା; ୬
ଗୁଳ୍ମ ଗହଳରେ ଟେକିଅଛି ଶିଖା ।
ଅଶୋକପାଦପ ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ବନେ,
ବସନ୍ତେ ଅଶୋକକୁଣ୍ଡ ନିକାଞ୍ଚନେ ।
ବନଦେବୀଙ୍କର୍ ଦର୍ପଣ ସେ କୁଣ୍ଡ,
ଝର ଜଳ ଆସି ହୁଏ ତହିଁ ଜୁଣ୍ଡ ।

୧—ଭୂତକା—ଭୂତ ଚଢ଼େଇ । ୨—ଯାମନାମା ପକ୍ଷୀ ପହ୍ଣକିଆ । ୩—ପୁଣ୍ଡୁକ ଚଢ଼େଇ । ୪—କୁମ୍ଭାଟୁଆ । ୫—ଘୋଡ଼ାଙ୍ଗ—ବନ୍ୟ ଘୋଟକ । ଅଣ୍ଡିରା ଘୋଡ଼ାଙ୍ଗର ମୁଣ୍ଡରେ ଶିଙ୍ଗ ଥାଏ । ୬—ମୁଣ୍ଡିକା—ଔଷଧି ବୃକ୍ଷବିଶେଷ । ତାହାର ପତ୍ର ବାସେ ।

ରମ୍ୟ ଶୈଳ-ଶିବ ତୃତୀୟ ନୟନ,
ପବିତ୍ର ତା ଜଳ ଯଥା ଦେବ-ମନ ।
ତୀରସ୍ଥ ବନ୍ଧୁଳ ପାଦପମଣ୍ଡଳୀ,
ଅର୍ପନ୍ତି ତାହାକୁ ଭକ୍ତି-ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ।
ବିମ୍ବିତ ତହିଁରେ ଦେଖି ନିଜ କାନ୍ତି,
କୁସୁମ ସୁନ୍ଦରୀ ହସି ଉଠୁଥାନ୍ତି ।
ନିଜ ରୂପେ ମୁଗ୍ଧ ପାଦପ ତନୂଜା[1]
କରନ୍ତି ସେ କୁଣ୍ଡେ ଆତ୍ମଦାନେ ପୂଜା ।
ଝୁଣ୍ଡ ହୋଇ ଗିରି-ବିଦ୍ୟାଧରୀମାନ,
କରନ୍ତି ସେ କୁଣ୍ଡେ ନିତ୍ୟ ପ୍ରାତଃସ୍ନାନ ।
ଅଦ୍ଭୁତ ପବିତ୍ର ସେ ସଲିଳ ଗୁଣ,
ଝଟକେ ତାଙ୍କର ଲାବଣ୍ୟ ଦ୍ୱିଗୁଣ ।
କି ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ଆର୍ଦ୍ର ମୁଖ-ଶଶୀ,
ଯାଉଛି କି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଫୁଲରେ ବରଷି ।
ସେ ଶୋଭାରେ ହାସ୍ୟ ଅଙ୍କିଦିଏ ଦାଗ,
ପ୍ରେମ କୋଳେ କିବା ଖେଳେ ଅନୁରାଗ ।
ତୃତୀୟ ଶିଖରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହର,
ବିଶ୍ୱ ଦୁଃଖହାରୀ ଶ୍ରୀ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ।
ହୋଇଉଠେ ମନ ସେଠାରେ ଉଦାସ,
ଖେଳିଯାଏ ଦେହେ ଅପୂର୍ବ ଉଲ୍ଲାସ ।
ସ୍ଥାନ ମାହାତ୍ମ୍ୟର କିସ ଅବା ଚିତ୍ର,
ପାପ ମନ ତହିଁ ହୁଏ ସୁପବିତ୍ର ।
ବଂଶବୃଦ୍ଧା ପକ୍ଷୀ କୁଟିଳ ତାହୁକ,
ଜାତିପ୍ରାଣେ ତହିଁ ଲଗାଏ କୁହୁକ ।
ଜାତିଦ୍ରୋହୀ ସେହୁ ଘର-ବିଭୀଷଣ,
ପର ପାଇଁ ଦିଏ ଆତ୍ମୀୟେ କଷଣ ।
ପଞ୍ଜୁରୀରେ ଥାଇ କପଟ କାତରେ,
ଡାକେ ଜାତିଗଣେ ସମୁଚ୍ଚ ସ୍ୱରେ ।
ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନେ ଶୁଣି ତାର ଡାକୁ,
ଆସନ୍ତି ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ତାକୁ ।

ଖୋଲି ଦେଇ ତହୁଁ ପଞ୍ଜୁରୀର ଦ୍ୱାର,
ବନ୍ଦୀ କରେ ତାଙ୍କୁ କ୍ରୂର ଦୁଷ୍ଟତାର ।
ଶେଷେ ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଉଲ୍ଲାସ ଅନ୍ତରେ,
ଜାତିଗଣେ ଅର୍ପେ ଘାତକ ହସ୍ତରେ ।
ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କ ପୁଣ୍ୟପୀଠ ସ୍ଥାନ,
ରମଣୀୟ ଅତି ସୁତୀର୍ଥ ସମାନ ।
ଶାନ୍ତି ନିବାସ ସେ ଦୁର୍ଲଭ ଅତୁଳ,
ଯୋଗ ସାଧନର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁକୂଳ ।
ଜାଣି ଏହା ଶିବ ଜ୍ଞାନ-କଳ୍ପତରୁ,
ବାଛି ନେଇଛନ୍ତି ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ।
ସମ୍ମୁଖେ 'ମଇଁଷି ଖଭ' ଅଧିତ୍ୟକା,
ପ୍ରତିପଦେ ଆଣେ ପତନ ଆଶଙ୍କା ।
ମଖମଲ ଲତା ମାର୍ଗ-ବରଣା,
ଅଶୋକ ମସ୍ତକେ ଟାଣିଛି ଓଢ଼ଣା ।
ମଣ୍ଡି ହୋଇ ଫୁଲେ ପଳାଶ ଲୁଣ୍ଡକା[2]
ଦିଶେ ଯଥା ଉଭା ସୁ-ଅଭିସାରିକା ।
ବନଦେବୀ ସିନ୍ଥି ସିନ୍ଦୁରର ରେଖା—
ପ୍ରାୟ ସୁରୁଚିର ଦୂରୁ ଯାଏ ଦେଖା ।
ଅଥବା ପ୍ରକୃତି ପ୍ରକାଶ ମମତା,
ଗିରିରାଣୀ ପାଦେ ମଣ୍ଡିଛି ଅଳତା ।
ଅଦୂରେ କାନ୍ତାରେ ବହୁଛି ଝରଣା,
ମୃଗୟୂକୁଳର ମୃଗୟାର ଠଣା ।
ପ୍ରସିଦ୍ଧ "ଶମ୍ବରଖଦା" ତାହା ନାମ,
ଶମ୍ବରେ ସେଠାରେ କରନ୍ତି ବିଶ୍ରାମ ।
ସୁଦୂର ବିସ୍ତୃତ ସେ ବନ-ବାରିଧି
ଉଞ୍ଜିବୀରେ ତହିଁ ରଚନ୍ତି ପାରିଧି ।
ବନପଶୁଙ୍କର ନିପାନ ସେ ସ୍ଥାନ[3]
କରନ୍ତି ଶମ୍ବରେ ତହିଁ ଜଳ ପାନ ।
ପାଷାଣନିର୍ମିତ ଦୃଢ଼ ସ୍କନ୍ଧାବାରେ,
ଲୁଚି ରହିଥାନ୍ତି ବୀର ବେଣ୍ଟକାରେ ।

୧—ଫୁଲ । ୨—ଲଡ଼ା ପଳାଶ । ୩—ପଶୁମାନଙ୍କର ଜଳ ପିଇବା ଘାଟ ।

ଯଥାକାଳେ ପେଷି ରନ୍ଧ୍ରପଥେ ବାଣ,
ବଧନ୍ତି ଭୃଷାର୍ତ୍ତ ପଶୁଙ୍କର ପ୍ରାଣ ।
ନିରୀହ ପ୍ରାଣୀର ପ୍ରାଣେ ଦେଇ ପୀଡ଼ା,
ଆଚରନ୍ତି ବୀରେ କି ନିଷ୍ଠୁର କ୍ରୀଡ଼ା !
ବୀର ହିଆ କିବା ପାଷାଣେ ନିର୍ମିତ,
ପର ପ୍ରାଣ ନାଶେ ନୁହେଁ ସେ ବ୍ୟଥିତ ।
ନିଜ ପ୍ରାଣ ତାଙ୍କ ମହା ମୂଲ୍ୟବାନ,
ଧୂଳିରୁ ହୀନ କି ନିରୀହର ପ୍ରାଣ ।
ଦୁର୍ବଳର ପ୍ରାଣ ଯାର ଉପଭୋଗ୍ୟ,
ମାନବ ଆଖ୍ୟାର ସେହିଟି କି ଯୋଗ୍ୟ ।
ଶିକ୍ଷା ପଶୁ ପ୍ରାଣ କରେ ଯେ ହରଣ,
ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ମଥା କରେ ସେ ଚର୍ବଣ ।
"ଜୀବେ ଦୟା" ଏହି ଶାସ୍ତ୍ର ସତ୍ୟ ବାଣୀ,
ଘଷିଦିଏ ପାଦେ ମୂଲ୍ୟହୀନ ଜାଣି ।
ସୃଷ୍ଟିରେ ଆଦର୍ଶ ଜୀବ ପଶୁ ନର,
ପର ପ୍ରାଣେ ସେ କି ପୋଷିବ ଉଦର ?
ପ୍ରାଣ ବହି କରେ ଆନ ପ୍ରାଣ ନାଶ,
ସେ ନିଶ୍ଚେ ପଶୁର ଦାସ ଅନୁଦାସ ।
ଜୀବହତ୍ୟା ଧର୍ମ ଭଣେ ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ର,
ଶାସ୍ତ୍ର ନୁହେଁ ତାହା—ଧର୍ମର ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର ।
ହତ୍ୟାକୁହିଁ ଧର୍ମ ମଣିଲେ ଅଗତ୍ୟା,
ପାପ ଶବ୍ଦ ତେବେ କରୁ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ।
ନିଜ ମାଂସ ଦାନେ ଯାହା ମନେ କ୍ଷୋଭ,
ସେ କିପାଁ ବହିବ ପର ମାଂସେ ଲୋଭ ?

ହତ୍ୟା ଯେବେ ଧର୍ମ ସଭ୍ୟତାର ସାର,
ତେବେ ସେ ସଭ୍ୟତା ପଦେ ନମସ୍କାର ।
ସ୍ୱାର୍ଥଦାସ ନର ବୁଝେ ସ୍ୱାର୍ଥ ମର୍ମ,
ତେଣୁ ହତ୍ୟା ନାମ ଦେଇଅଛି ଧର୍ମ ।

ପର ତନୁ ଭୁଞ୍ଜି ନିଜ ତନୁ ପୋଷେ,
ଲିପ୍ତ ହୁଏ ସେହୁ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ଦୋଷେ ।

ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରାଣେ ଅଛି ବ୍ରହ୍ମ ସତ୍ତା,
ଜୀବହତ୍ୟା କଲେ ସ୍ପର୍ଶେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ।

ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ନର ରୂପାନ୍ତର ଆପେ,
ଜାଣୁ ଜାଣୁ ଲିପ୍ତ ହୁଏ ମହାପାପେ ।

ମାନବ ସ୍ୱଭାବ କେଡ଼େ ବିପରୀତ,
ନିଜ ଦେହୁଁ ଲୋମ ଦାନେ ସେ କୁଣ୍ଠିତ ।

କିନ୍ତୁ ପରଦେହ ଭକ୍ଷଣେ ନିପୁଣ
ଏହାଟିକି ଶ୍ରେଷ୍ଠଜୀବ ଶ୍ରେଷ୍ଠଗୁଣ ?

ଯେଉଁ ଦିନ ସେହୁ ବୁଝିବ ନିକର,
ହତ୍ୟାର କୁଫଳ, ସୁଫଳ ଜ୍ଞାନର;

ବୁଝିବ ଆଉର ପାପପୁଣ୍ୟ ଭେଦ,
ସେ ଦିନ ନିଶ୍ଚୟ ଲଭିବ ନିର୍ବେଦ ।

ସେହି ଦିନ ତାର ଆରମ୍ଭ ସର୍ବଥା
ପ୍ରକୃତ ସୁଶିକ୍ଷା, ଆଦର୍ଶ ସଭ୍ୟତା ।

ସେ ଦିନ ସେ ପ୍ରାଣେ ଭୁଞ୍ଜିବ ତୌବର୍ଗ
ସେହି ଦିନ ଏକା ଧରା ହେବ ସ୍ୱର୍ଗ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

ଦୂରସ୍ଥେହ୍ ମାର୍ଗେ ଶୋଭେ ସିଦ୍ଧଗୁମ୍ଫା,
ଅପ୍ରଶସ୍ତ ମୁଖ ଯେହ୍ନେ ତେଲ କୁମ୍ଭା ।
ଶିଖରୀର ତାହା ବିଶାଳ ଉଦର,
ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳ ସେ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନର ।
ବସୁଥିଲା ତହିଁ ପୂର୍ବେ ଯୋଗିସଭା,
ଉଠୁଥିଲା ତହୁଁ ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ ପ୍ରଭା ।
ଏକାଳେ ନିର୍ଜନ ଦେଖି ଲାଗେ ତ୍ରାସ,
ମଣି ଚମଣିର ନିଭୃତ ନିବାସ ।
ସାଇଁ ସାଇଁ ଶବ୍ଦେ ତହିଁ ନିସ୍ତବ୍ଧତା,
କହି ବୁଲେ ଏବେ ନିଜେ ନିଜ କଥା ।
ଶୁଭୁଥିଲା ଗର୍ଭୁ ମୃଦଙ୍ଗ ନିନାଦ,
ସେ ଅତୀତ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାରେ ପ୍ରବାଦ ।
ନଇଁ ବସି ପୁଣି ଆଣ୍ଠେଇ ଶେଷରେ,
ପଶିବାକୁ ହୁଏ ସେ ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ।
କାହିଁ ଶୋଇ ପାନ୍ଥ ହୁଏ ଅଗ୍ରସର,
ସରୀସୃପ ହୁଏ ପାଦସତ୍ତ୍ୱେ ନର ।
ତେଣିକି ଅନ୍ଧାର ଅମାନିଶା ସମ,
ପଶିବାକୁ ତହିଁ ଭୀତ ହେବ ଯମ ।
କେତେ ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ସ୍ଥାନ ସୁଶୀତଳ,
ହୁଏ ତହିଁ ମନେ ସଂଯମ ପ୍ରବଳ ।
ନୀଚ ବୃତ୍ତି ଲଭେ ସେଠାରେ ବିନାଶ,
ହୋଇଉଠେ ମନ ଗଭୀର ଉଦାସ ।
ମାନସକୁ ଦୃଢ଼େ ଘେରେ ଧର୍ମଭାବ,
ନ ଥାଏ ଅସାର ଚିନ୍ତାପାଇଁ ଠାବ ।
ସ୍ଥାନଗୁଣେ ମନ ପବିତ୍ର ସର୍ବଥା,
ଗଙ୍ଗାଜଳ ସ୍ପର୍ଶେ ଦୁଷ୍ଟ ପାତ୍ର ଯଥା !
ଅଜ୍ଞାତରେ ଆସି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବ,
ଚନ୍ଦ୍ରାଶଙ୍କ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରକାଶେ ସ୍ୱଭାବ ।
ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ସେ କରେ ଦୃଢ଼େ ଆକର୍ଷଣ,
ଫେରିବାକୁ ତହୁଁ ବଳେ ନାହିଁ ମନ ।

ସେ ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ ସ୍ଥାନେ ଥିବା ଯାଏଁ,
ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଥିଲି ପ୍ରାୟେ ।
କି କାଉଁରୀମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭାବେ କେଜାଣି,
ମନ ନେତ୍ର ପ୍ରାଣେ ଧରେ ଦୃଢ଼େ ଟାଣି ।
ପ୍ରତି ଶିଳାଖଣ୍ଡ ସହିତେ ମାନବ,
ତୀବ୍ର ଆକର୍ଷଣ କରେ ଅନୁଭବ ।
ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ବାସନା ବେଦନା ଏଡ଼ାଇ,
ବହୁକଷ୍ଟେ ହୁଏ ତା ମାୟା ଛିଣ୍ଡାଇ ।
ଫେରେ ଖାଲି ଦେହ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା' ଆଦର,
ମାତ୍ର ମନ ତହିଁ ରହେ କରି ଘର ।
ଅନାୟତ୍ତେ ସିନା ଫେରି ଆସେ ଦେହ,
ମାତ୍ର ଆଜୀବନ ଝୁରେ ତାର ସ୍ନେହ ।
ଗୁମ୍ଫା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଛି କିମ୍ବଦନ୍ତୀ,
ଯୋଗ ସାଧୁଥିଲେ ତହିଁ ଜଣେ ଯତି ।
ମଇଁଷି ଗୋଟିଏ ନିତି ପ୍ରାତେ ଯାଇ,
ଦେଇଆସେ ଦୁଧ ସେ ଯୋଗୀଙ୍କ ପାଇଁ ।
ଦିନେ ମହିଷାଳ ମଇଁଷି ସଙ୍ଗରେ,
ପଶିଲାକ ଯାଇ ସେ ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ।
ଦୟା ବହି ତାକୁ ଯତି ମତିମାନ,
କଲେ ଯଜ୍ଞଚରୁ ଅନ୍ନଟିଏ ଦାନ ।
କହିଲେ—'ଏ ଅନ୍ନ କଲେ ତୁ ଭକ୍ଷଣ,
କ୍ଷୁଧାତୃଷା ତୋତେ ନ ଦେବ କଷଣ ।
ନ କରିବୁ କେବେ ପ୍ରକାଶ ଏ କଥା,
କଲେ ତୋର ମୃତ୍ୟୁ—ନ ହେବ ଅନ୍ୟଥା ।'
ତହୁଁ ମହିଷାଳ ସାଧୁ ଆଜ୍ଞା ପାଳି,
ଚରୁଅନ୍ନ ଭୁଞ୍ଜି ଗଲା ତହୁଁ ଚାଲି ।
ସେହି ଦିନୁଁ ସେହୁ ଲଭିଲା ସନ୍ତୋଷ,
ନ ଲାଗିଲା ଆଉ ତାକୁ ଭୋକ ଶୋଷ ।
ଅନାହାରେ ଯାପେ ରଜନୀଦିବସ,
ହେଲା ନାହିଁ ତାର ଶରୀର ଅବଶ ।

ଆତ୍ମୀୟେ ତାହାର ନଦେଖି ଏ ରୀତି,
ଜୀବନ ସନ୍ଦେହ ଜାଣି କଲେ ଭୀତି ।
ଖୁଆଇବା ପାଇଁ କଲେ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା,
ପ୍ରବୋଧିଲେ ଆସି ବନ୍ଧୁ ଉପଦେଷ୍ଟା ।
ମାତ୍ର ସବୁ ଚେଷ୍ଟା ହେଲାକ ବିଫଳ,
ଛୁଇଁଲା ନାହିଁ ସେ କେବେ ଅନ୍ନ ଜଳ ।
ଚିନ୍ତାକୁଳ ହୋଇ ସ୍ୱଜନେ ତାହାର,
ବିବିଧ ଉପାୟ କଲେ ବାରମ୍ବାର ।
ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ତାର ନ ଟଳିଲା ମନ,
ସାଧୁଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ରଖିଲା ଗୋପନ ।
ନିରୁପାୟ ହୋଇ ଜ୍ଞାତି ପରିବାର,
ମନେ ମନେ ତାର ମୃତ୍ୟୁ କଲେ ସାର ।
ଏହିପରି ଗତ ହେଲା କେତେ ଦିନ,
ଶରୀର ତାହାର ହେଲା ନାହିଁ କ୍ଷୀଣ ।
ଦିନେ ଆସି ଜଣେ ସାଧୁବେଶୀ ଭଣ୍ଡ,
କହିଲା—'ତା ପଣ କରିବି ମୁଁ ପଣ୍ଡ ।
ଖୁଆଇବି ନିଶ୍ଚେ ତାହାକୁ ଆହାର୍ଯ୍ୟ,
ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମୋର ନ ହେବ ନିଷ୍ଟାର୍ଯ୍ୟ ।'
ମାତ୍ର ମାନେ ନାହିଁ ଦୃଢ଼ବ୍ରତୀ ମନ,
ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ କାହାରି ବଚନ ।
ଭଣ୍ଡ ତାପସର ପ୍ରୟତ୍ନ ସକଳ,
ମହିଷାଳ ପାଶେ ହେବାରୁ ବିଫଳ,
ଘୋର କୁଟ୍ଟରଣୀ କଲା ହୋଇ ବାଧ୍ୟ,
ଭ୍ରଷ୍ଟଚରିତ୍ରର କାସ ବା ଅସାଧ୍ୟ ?
ଶୁଷ୍କ ମତ୍ସ୍ୟଚୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ନରେ ଗୋଳାଇ,
ବଳାତ୍କାରେ ତାକୁ ଦେଲା ସେ ଖୁଆଇ ।
ତହୁଁ ମହିଷାଳ ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁ ଉଚ୍ଚାରି,
ପକାଇଲା ଗିରେ ଯଜ୍ଞାନ୍ନ ଉଦ୍ଗାରି ।
ଅକସ୍ମାତ ସେହୁ ତେଜିଲା ଜୀବନ,
ଭୟେ ଭଣ୍ଡ-ସାଧୁ କଲା ପଲାୟନ ।
ନ ଜାଣିଣ ବିଛା ମନ୍ତ୍ର ସେ ପାମର,
କାଳସର୍ପ ତୁଣ୍ଡେ ଭରିଦେଲା କର ।
ମାନବ ଧର୍ମରେ ଅର୍ପି ଜଳାଞ୍ଜଳି ।
କଲା ଅବ୍ୟାପାର ନୀତି ପଦେ ଦଳି ।
ଏତେ ଅକରଣୀ କଲା ଦୁଷ୍ଟ ଠକ,
ସାଧୁ ନୁହେଁ ତ ସେ—ସାଧୁର କଳଙ୍କ ।
ଅନ୍ତେ ନର୍କ ଗତି ଅର୍ଜିଲା ସେ ପାପୀ,
ଜନରବ ଏହା ପ୍ରଚାରେ ଅଦ୍ୟାପି ।

ଅଛି ମହାଦୃଶ୍ୟ ପର୍ବତେ ପ୍ରଚୁର,
ସକଳ ସୁନ୍ଦର ସକଳ ମଧୁର ।
ବୁଲି ବୁଲି ମୁହିଁ ଗିରିଯାକ କାହିଁ,
ଅସୁନ୍ଦର କିଛି ଦେଖିଲି ତ ନାହିଁ ।
ଦେଖିଲି ତାହାର ବାହାର ଭିତର,
ସବୁ ମୋ ନୟନେ ଦିଶିଲା ସୁନ୍ଦର ।
ଚିରସୁନ୍ଦରଙ୍କ ସୁନ୍ଦର ସୃଷ୍ଟିରେ,
ଅସୁନ୍ଦର କାହୁଁ ପଡ଼ିବ ଦୃଷ୍ଟିରେ ?
କହନ୍ତି ଯାହାକୁ ଜନେ ଅସୁନ୍ଦର,
ସୁନ୍ଦରର ସିନା ତାହା ରୂପାନ୍ତର ।
କାହାର ଉଆଣ ଅସୁନ୍ଦର ଶବ୍ଦ,
ଭାବି ଏହା ହୁଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟେ ମୁଁ ସ୍ତବ୍ଧ ।
ଶବ୍ଦକୋଷେ ତାକୁ ଦେଇଛି ଯେ ସ୍ଥାନ,
ନାହିଁ ତାର ଟିକେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଜ୍ଞାନ ।

ମହାକାବ୍ୟ ଗିରି, ଶୃଙ୍ଗାବଳି ସର୍ଗ,
କବିତା ତହିଁରେ ତରୁଲତାବର୍ଗ ।
ଫୁଲ ଅଳଙ୍କାର, ପାଖୁଡ଼ା ସୁଛନ୍ଦ,
କେଶର ତା ଭାବ ରସ-ମକରନ୍ଦ ।
ପୁଷ୍ପ ସଉରଭ—ମଧୁର ମୂର୍ଚ୍ଛନା,
ମହାକବି ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ରଚନା ।
ଯତି ଉପଯତି ସୁନ୍ଦର କଳିକା,
ଫଳପତ୍ର ଅର୍ଥ-ସମ୍ବୋଧିନୀ ଟୀକା ।

ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ ସେହି କାବ୍ୟର ପାଠକ,
ନିର୍ଝରିଣୀକର ତାଳଙ୍କ ବାଦକ ।
ଶିଖଣ୍ଡୀ-ନର୍ତ୍ତକ, ପାଳିଆ-ଗନ୍ଧର୍ବ,
ଶ୍ରୋତା ଦ୍ରଷ୍ଟା ବେନି ଚନ୍ଦ୍ର ଦିବାକର ।
ବହିତ 'ଶାମୁକ କୁଣ୍ଡ' ଦରୀ ଶିରେ,
ସବୁକାଳେ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱଚ୍ଛ ନୀରେ ।
ଏ ଶଙ୍ଖ ଶାମୁକେ ପରି ଗିରିବାଳେ,
ପିଉଥିଲେ ଦୁଗ୍ଧ ଅତି ଶିଶୁକାଳେ ।
ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିଖରେ ଅଛି ବିଦ୍ୟମାନ,
ରୁଚିର 'ଉଆସ ଖୋଲ' ନାମେ ସ୍ଥାନ ।
ଭଞ୍ଜ ରାଜାଙ୍କର ପୂର୍ବ ରାଜଧାନୀ,
ହୋଇଅଛି ଏବେ ଘନ ଅରଣ୍ୟାନୀ ।
ଭଗ୍ନଦୁର୍ଗ ତହିଁ ରହିଛି ଅବଧି,
ବକ୍ଷେ ଧରି ବନ ଅଭର ଔଷଧି ।
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶିଳାଦନ୍ତ ବିସ୍ତାରି ଉଆସ,
କରୁଛି କାଳକୁ ତୀବ୍ର ପରିହାସ ।
ଥିଲା ଦିନେ ଦୁର୍ଗ ଅମର ସମାନ,
ଏବେ ହୋଇଅଛି ଶୋଭାର ଶ୍ମଶାନ ।
ଅତୀତ ସ୍ମୃତିର ବହୁ ହୀର ମୋତି,
ଭଗ୍ନଦୁର୍ଗ ତଳେ ପଡ଼ିଅଛି ପୋତି ।
ନୃତ୍ୟ ବାଦ୍ୟେ ଥିଲା ଗନ୍ଧର୍ବ ଆଳୟ,
ଗାଉଥିଲେ ଗୀତ ନର୍ତ୍ତକୀନିଚୟ ।
ଗାବନ୍ତି ସଙ୍ଗୀତ ଏବେ ପକ୍ଷିଆଳି,
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଉଠି ଧରୁଅଛି ତାଳି ।
ମଲ୍ଲ-ବୀରଙ୍କର ଦୃପ୍ତ ଦୀର୍ଘ ଗତି,
ଉଠୁଥିଲା ଯେଉଁ ଦୁର୍ଗ ହରିଘଡ଼ି,
ଏବେ ସେ ଦୁର୍ଗରେ ଗର୍ଜନ୍ତି ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ,
କି ନୋହେ ନିୟତି ହେଲେ ପ୍ରତିକୂଳ ?
ରହିଛି କାସାର ହୋଇଣ ନିର୍ମାଖୀ,
ଗତ ସୌଭାଗ୍ୟର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ମୌନ ସାକ୍ଷୀ ।

ଶୋଭୁଥିଲା ପୂର୍ବେ କୁମୁଦ୍ର କମଳେ,
ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ଏବେ ଘନ ତୃଣେ, ଦଳେ ।
ପର୍ବତଶିଖରେ ରସାଳ କାନନ,
ଅତି ରମଣୀୟ ଅତି ପୁରାତନ ।
ରଖିଛି ଜାଗ୍ରତ ଅତୀତର ସ୍ମୃତି,
ଲୁପ୍ତ ଭାଗ୍ୟ ସ୍ମରି ବିଷାଦିତ ମୂର୍ତ୍ତି ।
ରକେ ଗିରିଚୂଳେ ବହୁ ତରୁଲତା,
ଶୈଳରାଜା ଶିରେ କି ସେ ରାଜଛତା !
କଣ୍ଟକ କଞ୍ଚୁକଧାରୀ ଜନ୍ଦାମାରୀ[୧]
ବସିଛି ସୌରଭ-ପସରା ବିସ୍ତାରି ।
ପଦ୍ମର ସୁବାସ ମୃଣ୍ମିକା ପାଦପ,
ବିତରି ବହିଛି ଦାତାପଣେ ଦର୍ପ ।
ଚାରୁ ଫୁଲଧଣ୍ଡାଙ୍କ ବିରଚି ଅତଣ୍ଡି[୨]
ପ୍ରଣୟୀ ପାଦପ କଣ୍ଠେ ଅଛି ମଣ୍ଡି ।
ସେ ଗିରିଶିଖରୁ ଚାହିଁଲେ ଚୌପାଶେ,
ସୁଷମା ସାଗରେ ନେତ୍ର ଡେଇଁ ଝାସେ ।
ଉପକଣ୍ଠୁ ଦୂର ଚକ୍ରବାଳ ଯାଏଁ,
ଛବି ପ୍ରାୟେ ଗିରିସ୍ତର ଶୋଭା ପାଏ ।
ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ଶିଳ୍ପୀ କଳ୍ପ ତୁଳିକାରେ,
ଅଙ୍କିଛି କି ବହୁ ଚିତ୍ର ଏକାଧାରେ ?
ପ୍ରକୃତିର ନଗ୍ନ ସ୍ୱାଭାବିକ ମୂର୍ତ୍ତି,
ଦେଖୁଥିଲେ ଆଶା ଭରେ ନାହିଁ ପୂର୍ତ୍ତି ।
ସବୁ ମହାଦୃଶ୍ୟ ଯେହ୍ନେ ତହିଁ ଥୁଆ,
ଯେତେ ଦେଖିଲେ ବି ଦିଶେ ନୂଆ ନୂଆ !
କରୁଛି ପ୍ରକୃତି କେତେ ଶୋଭା ସୃଷ୍ଟି
ଶୋଭା ଶିରେ ଶୋଭା ହୋଇଯାଏ ବୃଷ୍ଟି ।
ଆକାଶ ସେ ଶୋଭା କରେ ଅନୁକୃତି,
ଘନେ ଯୋଡ଼ି ଗଢ଼େ ସେଭଳି ଆକୃତି ।
ସେହିପରି ଗିରି ସେହିପରି ଗଛ,
ରୂପବର୍ଣ୍ଣ ଠାଣି ସବୁ ସମକକ୍ଷ ।

୧ — ଜନ୍ଦାମାରୀ—କଣ୍ଟା କିଆ ପୁଷ୍ପବିଶେଷ । ୨ — ଅତଣ୍ଡୀ—ଲଇବାଙ୍କାଳା ଲତା ।

କିନ୍ତୁ ହୁଏ ନାହିଁ ତାହା ଚିରସ୍ଥାୟୀ,
ଯାଏ କେଉଁ ଆଡ଼େ କ୍ଷଣକେ ମିଳାଇ ।
କିମ୍ବା ନ ହେବାରୁ ଅନୁରୂପ ତାହା,
ଲିଭାଇ ପକାଏ ଲଜ୍ଜାବଶେ ଆହା !
ସଜାଇଲେ ଯେତେ ପରିପାଟୀ କରି,
କୃତ୍ରିମ କି ହେବ ପ୍ରାକୃତିକ ସରି !
ପରିହାସ କଲେ ବିଅର୍ଥେ ପରକୁ,
ଛୁଟିକି ଆସେ ତା ନିଜ ଉପରକୁ ।
ସୃଜିଛି ପ୍ରକୃତି ଶୋଭା ନବ ନବ,
ଲାଗିଛି ସର୍ବତ୍ର ବିବାହ ଉତ୍ସବ ।
ବସନ୍ତ ବିବାହ ଧରଣୀ ସହିତ,
ଗନ୍ଧର୍ବ ବିଧାନେ ହୁଏ ସମାହିତ ।
ଦିଗଙ୍ଗନା ସହ ଗିରିର ବିବାହ,
କୁସୁମକୁ ବିଭା ହୁଏ ଗନ୍ଧବାହ ।
ନୀରବ ବିବାହ ତରୁଲତାଙ୍କର,
ଧରିଛି ଲତିକା ତରୁବର କର ।
ସ୍ତବ୍ଧ ବିଜନତା ଓଁକାର ଉଭୟେ,
ଧର୍ମତଃ ଆବଦ୍ଧ ଶୁଭ-ପରିଣୟେ ।
ପ୍ରବୀଣ ପୁରୋଧା ବିହଙ୍ଗମଗଣ,
କରନ୍ତି ବିବାହ-ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ ।
ଯଥା ରାବଣସ୍ୟ ମନ୍ଦୋଦରୀ ତଥା—
ଏ ବରକନ୍ୟାଏ ହୁଅନ୍ତି ସର୍ବଥା ।
ସହକାର ରାଜଜେମା-ବକୁଳର,
ଲାଗିଅଛି ତେଣେ ମହା ସ୍ୱୟମ୍ବର ।
ପିକରାଜ ଭୃଙ୍ଗରାଜ ଆଦି କେତେ,
ରାଜା ଉପବିଷ୍ଟ ସ୍ୱୟମ୍ବର କ୍ଷେତ୍ରେ ।
ହଳଦୀବସନ୍ତ କନ୍ୟା ସହଚରୀ,
ଚହ୍ନାଇ ଦେଉଛି ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ।
ଦେଖ ସଖି ଏହି ପୁଷ୍ପ-ସିଂହାସନେ,
ଉପବିଷ୍ଟ ଯେଉଁ ବୀର ହୃଷ୍ଟମନେ;
ଧରନ୍ତି ସେ ନାମ ମଧୁପ ଭ୍ରମର,
ରାଜକୁଳେ ଧନ୍ୟ ନାଗର-ପ୍ରବର ।

ଉପବନ-ରାଜ୍ୟେ ଅଟନ୍ତି ସେ ରାଜା,
ବାଜେ ତାଙ୍କ ନାମେ ସଦା ଜୟ-ବାଜା ।
ଦୃଢ଼ ବଂଶ-ଦୁର୍ଗେ କରନ୍ତି ନିବାସ,
ପାରେ ନାହିଁ ପଶି ତହିଁ ଶତ୍ରୁ-ତ୍ରାସ ।
ଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଅଶେଷ ନାୟିକା,
ପ୍ରେମପଣେ ସର୍ବେ ତାଙ୍କ ପଦେ ବିକା ।
କା ନାମ ଗୋଲାପ, କାହା ନାମ ହେନା,
ରୂପେ ଗୁଣେ ଯେହ୍ନେ ସ୍ୱର୍ଗାପ୍ସରା ମେନା ।
ବୀଣା ବାଦନେ ସେ ରାଜା ମହୋଦୟ,
ପାରନ୍ତି ଗନ୍ଧର୍ବେ କରି ପରାଜୟ ।
ଅଭିଜ୍ଞାତ ପୁଣି ବହୁ କାରୁକଳା,
ମାତ୍ର ଏକା ରୂପେ ଅଟନ୍ତି ସେ କଳା ।
କିନ୍ତୁ କଳା ପରା କୃଷ୍ଣ ଦାମୋଦର,
କରନ୍ତି କି କେହି ତାଙ୍କୁ ହତାଦର ?
ଗୁଣ ହେତୁ ସର୍ବେ ଲଭନ୍ତି ପ୍ରଶଂସା,
ଗୁଣହୀନ ରୂପ ସିନା ଲୋକହସା ।
ବରିଲେ ତାଙ୍କୁ ଗୋ ରାଜେନ୍ଦ୍ର-ଦୁହିତା,
ଲକ୍ଷ ଗୁଣୀ ମଧ୍ୟେ ହେବୁ ତୁ ବନ୍ଦିତା ।
ଏଣେ ଦେଖ ଏହି କୋକିଳ ଭୂପତି,
ଯୋଗି-ଋଷି ପ୍ରାୟେ ଫଳାହାରବ୍ରତୀ ।
ସୁମଧୁର କଣ୍ଠେ ଗାଇ ସେ ସଙ୍ଗୀତ,
କରନ୍ତି ମୋହିତ ଜଗଜ୍ଜନ ଚିତ୍ତ ।
ଇଚ୍ଛୁ ଯେବେ ହେବୁ ପତି-ସୋହାଗିନୀ,
ବର ତେବେ ତାଙ୍କୁ ଗଜେନ୍ଦ୍ରଗାମିନି !
ପୁଣି ଦେଖ ଏହି ଅନିଳ ନୃପତି,
ବଳବନ୍ତ ପଣେ ଟେକ ଯାଙ୍କ ଛତି ।
ଅଗମ୍ୟ ତାଙ୍କର ତ୍ରିଭୁବନେ ନାହିଁ,
ଇଚ୍ଛିଲେ ପାରନ୍ତି ପୃଥ୍ୱୀ ଲେଉଟାଇ ।
ତାଙ୍କପ୍ରତି ତୋର ଇଚ୍ଛା ଯେବେ ବଳେ,
ଅର୍ପ ବରମାଲ୍ୟ ତେବେ ତାଙ୍କ ଗଳେ ।
ସେ ଯଥା ତେଜସ୍ୱୀ ରୂପସୀ ତୁ ତଥା,
ଦେହ୍ନଙ୍କ ମିଳନ ସୁନ୍ଦର ସର୍ବଥା ।

ଶାଶ୍ୱତ ବେଭାର୍ ଏ ତ ସଂସାରର,
ସୁଷମାର ଶୌର୍ଯ୍ୟ ସିନା ଯୋଗ୍ୟ ବର ।
ନତୁବା ବିଜୁଳି ବରିଥାନ୍ତା କି ସେ,
ଅନଳ-ଉଦ୍ଗାରୀ କଠୋର କୁଳିଶେ ?
କିମ୍ବା ଶୋଭାସ୍ୱଣୀ ନଳିନୀ ସୁନ୍ଦରୀ,
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡେ ଥାଆନ୍ତା କି ବରି ?
ଏହିପରି ଯେତେ କନ୍ୟାପ୍ରାର୍ଥୀ ନୃପେ,
ଚିହ୍ନାଇଲା ସଖୀ ବର୍ଣ୍ଣି ଗୁଣେ ରୂପେ ।
କିନ୍ତୁ ବାଳା ମନେ କେହି ରୁଚୁ ନାହିଁ,
ନଷେଧୁଛି ମୌନେ ମସ୍ତକ ହଲାଇ ।
ତହୁଁ ସର୍ବେ ହୋଇ ଭଗ୍ନମନୋରଥ,
ଆଶ୍ରିଲେ ସ୍କାଏ ସ୍ୱାଗମନ ପଥ ।
ବରିଛି ସୁନ୍ଦରୀ ବସନ୍ତେ ଗୋପନେ,
ଅନ୍ୟ ବର ତାର ରୁଚିବ କି ମନେ ?
ବହିଛି ବିଧାତା ପୂର୍ବୁଁ ଯେ ନିର୍ବନ୍ଧ,
କେ କରିବ ଆନ ସେ ମହା ସମ୍ବନ୍ଧ ?
କୁମୁଦିନୀ ଧନୀ ତେଜି ସୁଧାକରେ,
ଛନ୍ଦିବ କି କରି ଧୂମକେତୁ କରେ ?

ଦୂରି ଶୈଳଶିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତର ଶୋଭା,
ଆହା କି ସୁନ୍ଦର ଜନମନ ଲୋଭା ।
କନକେ ରଞ୍ଜିତ ପଶ୍ଚିମ ଆକାଶ,
ପିନ୍ଧିଛି ପ୍ରତୀଚୀ ପୀତପଟ୍ଟବାସ ।
ଅସ୍ତଗାମୀ ରବି ସୁବର୍ଣ୍ଣ କିରଣ,
ବୋଲି ହେଲେ ଶିରେ ତରୁ ଗିରିଗଣ ।
ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲା କି ଭାସ୍କର ଖୁସିରେ
କାଞ୍ଚନ କିରୀଟ ସମସ୍ତଙ୍କ ଶିରେ ।
ସଭିଙ୍କ ବଦନ ଉଠିଲା ଉଲ୍ଲସି,
ପରସ୍ପରେ ଚାହିଁ ହେଲେ ହସାହସି ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ୟୋତି ଜଳେ ଖଗେ ଅବଗାହି,
ଉଡ଼ିଲେ ଗଗନେ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ।

ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସାଗରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୀନାକ୍ଷୀ,
ସନ୍ତରନ୍ତି କିବା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପକ୍ଷ ଟାଳି ।
ତଳକୁ ତଳକୁ ରବି ଘୁଞ୍ଚି ଘୁଞ୍ଚି,
ପର୍ବତ ଉହାଡ଼େ ଯାଉଅଛି ଲୁଚି ।
ଦେଖି ତାହା ପ୍ରତେ ହେଉଛି ଏଭଳି,
ସ୍ୱଚ୍ଛ ଶିରେ ଯାଏ ବସ୍ତୁ ଚକ୍ର ଗଳି ।
ଅଥବା ଯେସନ ଉପରାଗେ ରାହୁ,
ଗିଳି ଦେଉଅଛି ସୂର୍ଯ୍ୟେ ଟାହୁଁ ଟାହୁଁ ।
ମହାଦାତା ରବି ଦାନେ ମୁକ୍ତହସ୍ତ,
ବୁଣି ବୁଣି ରତ୍ନରେଣୁ ହେଲା ଅସ୍ତ ।
କେତାଣି କାହାର ଆଜ୍ଞା ଶୁଣି କଣ୍ଠେ,
ବୋଲି ହେଲେ ଶୈଳେ କେକୀକଣ୍ଠ ବର୍ଣ୍ଣେ ।
ବହୁରୂପୀ ଗିରି ଗଗନ ସମାନ,
ଧରେ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ରୂପ ଆନ ଆନ ।
କରିଛି ସେ ପରା ମାନସେ କଳ୍ପନା,
ଅର୍ପିବ ଶଶାଙ୍କେ ପ୍ରୀତି-ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ।
ଅଭ୍ୟର୍ଥନା-ସଭା ହୋଇଛି ଗଠିତ,
ବହୁ ଗିରି-ସଭ୍ୟ ଛନ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ।
ବିହଙ୍ଗକୁଳର ହର୍ଷ ହୁଲାହୁଳି,
ଦିଗ-ଦିଗନ୍ତରେ ଉଠୁଛି ଉଛୁଳି ।
ପୁଷ୍ପମାଳା ଧରି ଉଭା ତରୁବରେ,
ଲମ୍ବାଇବା ପାଇଁ ଶଶାଙ୍କ କଣ୍ଠରେ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରେ ଲେଖି ରଖିଛି ଅଶୋକ,
ସର୍ବ ଶରୀରରେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଶ୍ଳୋକ ।
ଖଦିର ପାଦପ ଉଭା ହର୍ଷଭରେ,
ଅର୍ଘ୍ୟ ବନ୍ଦାପନା ଦୀପ ଧରି କରେ । *
ଅରଣ୍ୟ-ଭେରୀଆ ଫେରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ହେରି,
ବଜାଉଛି ଉଚ୍ଚେ ଚନ୍ଦ୍ର-ବିଜେ-ଭେରୀ ।
ଏ ସମୟେ ଘନ ଘୋଟି ଦୈତ୍ୟବତ ।
ରୋଧିଦେଲା ଚନ୍ଦ୍ର ଆଗମନ ପଥ ।
ସମସ୍ତଙ୍କ ମନ ଗଲା ତହୁଁ ଫାଟି,
ଏତେ ଉତ୍ସବଟା ହୋଇଗଲା ମାଟି ।

* ଖଇର ଫୁଲ ଧାପଣିଆ ପରି ଦଶେ ।

ଉଦ୍‌ବେଳ ଆଶାରେ ହେଲା ବଜ୍ରପାତ,
ଲାଗିଲା ସଭିଙ୍କ ଅନ୍ତରେ ଆଘାତ ।
ଭଗ୍ନ ଆକାଙ୍କ୍ଷାର ଦାରୁଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା,
ଭୁକ୍ତଭୋଗୀ ଜନେ ଏକା ସିନା ଜଣା ।
ମତ୍ସରୀ ସ୍ୱଭାବ ସତତ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ,
ଘଟାଇବା ପାଇଁ ଶତ୍ରୁକାର୍ଯ୍ୟ ବିଘ୍ନ ।
ଜାଳିଦେଇ ଅଗ୍ନି ଆଶାର୍ଥୀର ପ୍ରାଣେ,
କି ଯଶ ଲଭେ ତା ସେହି ଏକା ଜାଣେ ।
ଅକୃତ ତାହାର ନୁହେଁ କେଉଁ ପାପ,
ତା ଠାରୁ ଭୀଷଣ ନୁହେଁ ନାଗସାପ ।
ନ କଲେ ସେ ଦିନେ ପର ଅପକାର,
ମନସ୍ତାପେ କାଟେ ସେ ଦିନଟି ତାର ।
ଦୈବେ କ୍ଷଣେ ଗଲେ ହିଂସାବୃତ୍ତି ଛାଡ଼ି,
ପକାଏ ସେ କ୍ରୋଧେ ନିଜକୁ କାମୁଡ଼ି ।
ବିନା ମେଘେ ସୃଜିପାରେ ସେ ଅଶନି,
ମଙ୍ଗଳ କୋଷ୍ଠିରେ ସେ ରନ୍ଧ୍ରସ୍ଥ ଶନି ।
ଥାଉ ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗ କି ଲାଭ ତହିଁରେ,
ଚକଟିଲେ ପଙ୍କେ ଛିଟିକେ ଶରୀରେ ।
ବୁଲି ବୁଲି ଥକା ପଡ଼ିଲାଣି ପାଦ,
ମାତ୍ର ମନେ ନେତ୍ରେ ନାହିଁ ଅବସାଦ ।
ସେ ବେନଙ୍କ ଶାଧ ଯାଇନାହିଁ ତୁଟି,
ପାଦ ଏକା ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଏ ଭ୍ରୁକୁଟି ।
କି କରିବ ଜଗ ହେଲା ଭଗାରୁଣୀ,
କରୁଛି ସାହାଯ୍ୟ ପୀଡ଼ା ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ।
ଶୋଷଛନ୍ତି ମୋର ସେ ବେନି ତାପସୀ,
ଶରୀରର ଆୟୁ ଅନୁକ୍ଷଣ ବସି ।
ଗିରିର ସୁଷମା ଅସୀମ ଅପାର,
କିସ ମୁଁ ଦେଖିବି କ୍ଷୁଦ୍ର ନର ଛାର ।
ଆବର କ୍ଷୀଣାୟୁ ଅଛି ଦୀନ ହୀନ,
କ୍ଷୀଣ କଳେବର ଚିର ପରାଧୀନ ।
କ୍ଷଣିକର ମୁଁ ଦ୍ରଷ୍ଟା ସଂସାରର,
କମ୍ପୁଛି ତା ଡରେ ହୋଇ ଥରହର ।

ଦୁଃଖେ ଶୋକେ ଆତ୍ମା ପଡ଼ୁଅଛି ଥକି,
ଭବ-ବଜାରେ ମୁଁ ଦୁଃଖର ଗହକି ।
ଦୁଃଖ ଉପାଦାନେ ଗଢ଼ା ମୋ ଜୀବନ,
ଦୁଃଖ ଏକା ମୋର ଚିର ଗଣ୍ଠିଧନ ।
ଯେଉଁ ଦୁଃଖାନଳ ଜଳେ ଅନ୍ତସ୍ତଳେ,
ନ ଲିଭିବ ତାହା ସପ୍ତସିନ୍ଧୁ ଜଳେ ।
ଆଜୀବନ କଲି ଦୁଃଖକୁ ବରଣ,
ସଂସାରେ ମୋହର ଜନ୍ମ ଅକାରଣ ।
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ମୋ ଭଳି ନାହିଁ ହୀନକର୍ମା,
ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ପଣେ ମୁଁ ମୋହର ଉପମା ।
ଚିର-କଣ୍ଟକିତ ମୋ ଜୀବନ-ପଥ,
ଚିର ହାହାମୟ ମୋର ମନୋରଥ ।
ଦୁଃଖେ ମୋର ଜନ୍ମ ଦୁଃଖରେ ବର୍ଦ୍ଧନ,
ଦୁଃଖ ଭୋଗ ମୋର ଲଲାଟ ଲେଖନ ।
ଦଗ୍ଧ ଭାଗ୍ୟେ ମୋର ସୁଖ ପରାଙ୍ମୁଖ,
ଯାଉଛି ମୁଁ ଫେରି ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ ଦୁଃଖ ।
ଆଜୀବନ ମୁହିଁ ଦୁଃଖପଦେ ବିକା,
ସୁଖ ସିନା ମୋର ଭାଗ୍ୟେ ମରୀଚିକା ।
ସାଫଲ୍ୟ ସହିତ ନାହିଁ ମୋର ଭେଟ,
କଳ୍ପନା ପିଷ୍ଟକେ ପୂରଉଛି ପେଟ ।
ନ ଘଟୁ ବାସ୍ତବ ସୁଖ ପଛେ ଭାଗ୍ୟେ,
କଳ୍ପନାକୁ ମୁହିଁ ପୂଜେ ଅନୁରାଗେ ।
ପ୍ରଦାନେ କଳ୍ପନା ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଚୁର,
ସୁଖ ସ୍ୱପ୍ନ ପରି କଳ୍ପନା ମଧୁର ।
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଯାଏ ବାସ୍ତବ ମିଳାଇ,
କଳ୍ପନା ତ କିନ୍ତୁ ଚିରକାଳ ସ୍ଥାୟୀ ।
କଳ୍ପନା ମାଧୁରୀ ଉପଭୋଗ୍ୟ ଯାର
ମଣେ ସେ ବାସ୍ତବେ ଅଳୀକ ଅସାର ।
ନ ଥାଉ ପଛକେ କଳ୍ପନାର ସ୍ୱାଦ,
ମନର ସେ ପ୍ରିୟ ପୁଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟ ।
ସୁଖ ବୋଲି ଯାହା ହୁଏ ଅଭିହିତ,
ମଣେ ମୁଁ ତାହାକୁ କପୋଳକଳ୍ପିତ ।

ଏଣୁ ମୁହିଁ ଦୁଃଖେ ନେଇଅଛି ବରି,
ପୂଜା କରେଁ ତାକୁ ଇଷ୍ଟଦେବ ପରି ।
ସୁଖ ଆଖ୍ୟାଧାରୀ ଶବ୍ଦ ଦୁଃଖରତ,
କୁଟିଳ ସେ ତାର ଢଙ୍ଗ ବିପରୀତ ।
ଗୁଢ଼ ଛଦ୍ମବେଶୀ ଠକ ଦୁରାଚାର
ଚିହ୍ନିବା କଠିଣ ସ୍ୱରୂପ ତାହାର ।
ବାହ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ସେ ମହାକାଳ ଫଳ,
ଗର୍ଭ ତାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗାରେ କେବଳ ।
ସେ ସୁଖେ ମୋହର ବଳେ ନାହିଁ ମନ,
ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ ତାହା ନୁହେଁ ମୁଁ ଭାଜନ ।
ଦୁଃଖ ଏକା ମୋର ପ୍ରାଣର ସଙ୍ଗାତ,
ମୋହୋ ବିନା ଆହା ହେବ ସେ ଅନାଥ !
ବଡ଼ ଅସହାୟ ଏ ଜୀବନ-ତରୀ,
ବହୁ ଛିଦ୍ରେ ପାଣି ପଶେ ତହିଁ ଝରି ।
ଝମ୍ପେ ଘନ ଘନ ବିପଦ-ବତାସେ,
ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଘୁରି ଏଣେ ତେଣେ ଭାସେ ।
ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗ ଆସେ ଖରେ ଧାଇଁ,
ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ ତାକୁ ଦେବାକୁ ବୁଡ଼ାଇ ।
ଡାକେ ସେ କାହାକୁ ଆର୍ତ୍ତେ ହାତ ଠାରି,
ନାହିଁ କର୍ଣ୍ଣଧାର ନେବାକୁ ଉଦ୍ଧାରି ।
ଅବହେଳେ ବୁଡ଼ିଯିବ ସେ ତ ଖରେ,
ଅତଳ ଉଦ୍‌ବେଳ ସାଗର ଗର୍ଭରେ ।
ହରାଇବ ସଖା ଚିରଦିନ ପାଇଁ,
ବିଶ୍ୱେ କାହାକୁ ତା ଜଣାଯିବ ନାହିଁ ।
ଆସିଥିଲା ଏକା ଯିବ ହୋଇ ଏକା,
ସଙ୍ଗୀ ବୋଲି କେହି ଦେବେ ନାହିଁ ଦେଖା ।
ଏତକାରେ ସବୁ ହୋଇଯିବ ଶେଷ,
ନ ରହିବ ତାର ନାମ ରୂପ ଲେଶ ।
ସରିଯିବ ତାର ଯାତ୍ରା ଅଭିନୟ,
ଭଙ୍ଗିବ ସୁଆଙ୍ଗ ସମୂଳେ ବିଲୟ ।
ଏହି ସିନା ନର-ଜୀବନର କ୍ରୀଡ଼ା,
କ୍ରୀଡ଼ା ନୁହେଁ ଆହା ପ୍ରାଣାନ୍ତକ ପୀଡ଼ା ।
ଗାଉଛି ମୋ ଆତ୍ମା ସକରୁଣ ଗୀତା,
ଜଳେ ଅନ୍ତସ୍ତଳେ ସ୍ମରଣର ଚିତା ।
ଦୁଃଖ ପାଇଁ ଦୁଃଖୀ ନୋହି କଦାଚନ,
କରୁଛି ମୁଁ ତାକୁ ପ୍ରେମେ ଆଲିଙ୍ଗନ ।
ସେହି ମୋ ଆନନ୍ଦ ସେହି ମୋ ଜୀବନ,
ସେହି ମୋର ସୁଖ ମହାର୍ଘ ରତନ ।

ଘେନ ନମସ୍କାର ଚିର ଦେବଧାନୀ,
ରଖିଥିବୁ ମନେ ମାଗୁଛି ମେଲାଣି ।
ନ ପାରିବି କେବେ ତୋ ସ୍ମୃତି ପାଶୋରି,
ନେଇ ଯାଉଛି ମୁଁ କରି ତାହା ଚୋରି ।
ଦେଖୁଥିବି ତୋତେ କଳ୍ପନା-ନୟନେ,
ପୂଜୁଥିବି ନିତି ତୋ ଚାରୁ ଚରଣେ ।
ଭକ୍ତି-ପୁଷ୍ପେ ବୋଳି ଶ୍ରଦ୍ଧା-ସୁଚନ୍ଦନ,
କରୁଥିବି ମୋଦେ ତୋତେ ସମର୍ପଣ ।
ପ୍ରୀତି-କର୍ପୂରରେ କରିବି ଆରତି,
ସ୍ତୁତି-ଗୀତି ମୋର ହୋଇବ ବିନତି ।
ବିଚ୍ଛେଦ-ଲୋତକେ ତୋ ପଦ-ନଳିନ,
ଦେଉଥିବି ଚିର ଧୋଇ ପ୍ରତିଦିନ ।
ଦୂରେ ଥିଲେ ପାଶେ ଅଛୁ ଥିବୁ ଜାଣି,
କେତେ ଦୂରେ ଚନ୍ଦ୍ର ପୁଣି କୁମୁଦିନୀ ।
ଅଟେ ସିନା ପ୍ରୀତି ଅଭେଦ ତାଙ୍କର,
ଯେତେ ଦୂରେ ଥିଲେ ଯେ ଯାର ସେ ତାର ।
ତୋର ଅଧିକାରୀ ଭକ୍ତ ମହାକବି,
ଗାଇଛନ୍ତି ଏହା ପ୍ରୀତି ରସେ ଦ୍ରବି ।
ସେ ମହା କବିତା କରି ହୃଦ୍‌ବୃତ୍ତି,
ଘେନୁଛି ମେଲାଣି ଭଜି ମୁଁ ନିବୃତ୍ତି ।
ଯେତେ କାଳ ମୋତେ ଧରିଥିବ କ୍ଷିତି,
ତେତେ କାଳ ହେବୁ ମୋ ନେତ୍ର-ଅତିଥି ।
ଆଉ ଦଣ୍ଡେ ରହି ଦେଖିନ୍ତି ତୋହର,
ଅପୂର୍ବ ସୁଷମା, ମୂର୍ତ୍ତି ଚାରୁତର ।

କ୍ରାନ୍ତି ଡାକିଲଣି ଦାରୁଣ ସଂସାର,
ଛାଡ଼ି ଘନ ଘନ ସଘୋଷ ହୁଙ୍କାର ।
ଅବ୍ୟର୍ଥ ତାହାର ସେ ରୁଦ୍ର ଆହ୍ୱାନ,
କାହିଁ ମୋର ଶକ୍ତି କରିବାକୁ ଆନ ?

ଯେ ବଜ୍ର ଶୃଙ୍ଖଳ ଛନ୍ଦିଛି ପୟରେ,
ଛିଣ୍ଡାଇ ନୁହେଁ ତା କାହାରି ବଳରେ ।
ଓଟାରୁଛି ତାକୁ ଧରି ଦୃଢ଼ ହସ୍ତେ,
ଯାଉଛି ରେ ଗିରି ନମସ୍ତେ ନମସ୍ତେ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

ଛଅ ପ୍ରାୟ ଚାରୁ 'କରଚୁଲି' ବନ, ୧
ଘୁମୁସର-ସ୍ୱର୍ଗେ ନନ୍ଦନ-କାନନ ।
ଭାଷାକୁ ଜିଣେ ତା ଶୋଭା ମନୋରମା,
ସେହି ଏକା ନିଜେ ତାହାରି ଉପମା ।
ବାମେ ଶୈଳମାଳା ଯାମ୍ୟେ ବନଶ୍ରେଣୀ,
ପ୍ରକୃତିର କି ସେ ଯୁଗ୍ମ ନୀଳବେଣୀ ?
ବେନିଙ୍କର ରମ୍ୟ ବିଚିତ୍ର ସୁଷମା,
ବହିଛି ମହେନ୍ଦ୍ର ଉଦ୍ୟାନ ଉପମା । ୨
ମଧ୍ୟେ ରାଜପଥ କି ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ,
ଶୋଭା-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶିରେ ସିନ୍ଥିରେଖା କି ସେ !
ବନ ନୁହେଁ ତାହା ଶୋଭା-ପାରାବାର,
ଭବ-ଅଗ୍ନି କ୍ଷେତ୍ରେ ଶୀତଳ କାସାର ।
କିମ୍ବା ପ୍ରତେ ହୁଏ ମାନସେ ଏସନ,
କ୍ଷିତିବ-ଶିରୀ ସେ ଅଳକା ଭୁବନ ।
ଶିଶୁ ଯୁବା ବୃଦ୍ଧ ଶ୍ୟାମକାନ୍ତ ଶାଳ,
ଲଗି ଲଗି ଉଭା ଗୁନ୍ଥା ଯେସନ୍ତେ ମାଳ ।
ସୁଦୂର ବିସ୍ତୃତ ନିଘଞ୍ଚ ପ୍ରକାଣ୍ଡ,
ଥାଉ ଆନ ତହିଁ ନ ଗଳିବ କାଣ୍ଡ ।
ଦିବସେ ଅନ୍ଧାର ମହା ଭୟଙ୍କର,
ପଶିବାକୁ ତହିଁ ଡରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ-କର ।
ଥାଉ ଆନ, ଭୟ ଦେଖି ବଢ଼େ ତ୍ରାସ,
ଶାର୍ଦ୍ଦୁଳ ରାଜାର ଅଜେୟ ଉଆସ ।

ଦୁଷ୍ଟ ଶ୍ୱାପଦର ଗଜନେ ମୁଖର,
ମୃତ୍ୟୁ ଦେବତାର ପ୍ରିୟ କେଳିଘର ।
ପଶିବାକୁ ପ୍ରାଣ ଥରଇ ସର୍ବଥା,
ଦୁଃସାହସ ଭଜେ ସେଠାରେ କ୍ଳୀବତା ।
ରହିଥାଏ ମନ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁମୁଖୀ,
ଛନକାରେ ରକ୍ତ ଯାଉଥାଏ ଶୁଖି ।
ମୟୂର ମୟୂରୀ ଅଭିସାର ସ୍ଥଳୀ,
ରଚନ୍ତି ଦମ୍ପତି ତହିଁ ପ୍ରେମ କଳି ।
ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ବାନର କେଳି କୋଳାହଳେ,
ସ୍ଥାନ ତେଜି ଶାନ୍ତି ପଳାଏ ଦୂରକଳେ ।
ବନଦେବୀଙ୍କର ନୂପୁର ନିକ୍ୱଣ—
ପ୍ରାୟ ସୁମଧୁର ଝିଙ୍କାରୀ ନିଃସ୍ୱନ ।
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବନ ଅତୀବ ଗମ୍ଭୀର,
ଶୁଭେ ନାହିଁ ସ୍ୱର କେବଣ ପ୍ରାଣୀର ।
ନିସ୍ତବ୍ଧତାର ଅଶବ୍ଦ ଶବଦ,
ରୋମ-ହର୍ଷକାରୀ ମହାଭୟପ୍ରଦ ।
ସାହସ ଦିଦୃକ୍ଷା କରି ତହିଁ ପାଳି,
ଖେଳୁଥାନ୍ତି ପାନ୍ଥ ମନେ ଲୁଚକାଳି ।
ଭୟେ ଭୟେ ତହିଁ ଶାକଟିକଗଣ,
ନୀରବେ କରନ୍ତି ଶକଟ ଚାଳନ ।
ଯାତ୍ରୀ ଦର୍ଶକର ନାହିଁ ଟଳେ ଶଙ୍କା,
ଡରେ ତାକୁ ଭୟ ଯେହ୍ନେ ଦୃଶ୍ୟରଙ୍କା ।

୧—ଭୁରୁଙ୍ଗାଠାରୁ ଊଣା ମାଇଲ ଦୂରରେ ସୁଦୂର ବିସ୍ତୃତ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶାଳବନ । ଏହା ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କର ରକ୍ଷିତ ଅରଣ୍ୟ । ପଥ ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ମାଇଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପି ରହିଅଛି । ୨—ପଶ୍ଚିମରେ ମହେନ୍ଦ୍ରମାଳ ଓ ପୂର୍ବରେ ଶୋଭଲକ୍ଷ୍ମୀ ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡର ଉପମା ।

ନ ଗଣେ ବିଭୃଷା ଶଙ୍କା କମ୍ପା ଥକା,
ଭଙ୍ଗିଦିଏ ଭୟେ ମାରି ଗଡ଼ଲ ଧକ୍କା ।
ହେଲେ ମନ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ଦାସ,
ମୃତ୍ୟୁକୁ ସଗର୍ବେ କରେ ଉପହାସ ।
ପ୍ରାଣକୁ ଯେ ପାଣି ଦେଇଛି ଛଡ଼ାଇ,
ଛାର ତାହା ପାଶେ ମୃତ୍ୟୁର ବଡ଼ାଇ ।
ମୃତ୍ୟୁଭୟ ଜିଣା ସୁଦୃଶ୍ୟ ମୋହନ,
ମରଣାନ୍ତେ ସୁଦ୍ଧା ରଖେ ସେ ସ୍ମରଣ ।
ଦର୍ଶକ ହୃଦୟ ବୀରର ହୃଦୟ,
ମହାବୀର ପରି ସଦା ସେ ନିର୍ଭୟ ।

ଶାଳତରୁକୁଳ ଦିଶେ ବିଚ୍ଛୁରିତ,
ପ୍ରବାଳ ପାଟଳ ପଲ୍ଲବେ ମଣ୍ଡିତ ।
କରିଅଛି ଲତା ବୃକ୍ଷେ ଆଲିଙ୍ଗନ,
ମମତା ପ୍ରକାଶି ଯଥା ନିଜ ଜନ ।
ଜଗତର ଏ ତ ଶାଶ୍ୱତ ବେଭାର,
ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ପର ହୁଏ ଆପଣାର ।
ମାଡ଼ିଛି ଅତଣ୍ଡୀ ଶ୍ୟାମତରୁ ଦେହେ,
ଖାସ ଛାଇ ଲବା କୋଳାକୋଳି ସ୍ନେହେ ।
ତରୁରାଜା ଦାହ ସୁଶାନ୍ତ ନିମନ୍ତ,
ହୋଇଅଛି ଅବା ଚନ୍ଦନେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ।
ଅଥବା ବୈଷ୍ଣବ ସ୍ୱଧର୍ମ ବିଧିରେ,
ତିଳକର ଛାପା ମାରିଛି ଶରୀରେ ।
ଶାଳ ପଲ୍ଲବରେ ଶ୍ୱେତପତ୍ର ତାର,
ଦିଶୁଅଛି ଦୂରୁ ଆହା କି ବାହାର !
ଶ୍ୱେତ ଶତଦଳ ପାଖୁଡ଼ା ଗୋଟିଏ,
ପଦ୍ମରାଗ ପାତ୍ରେ ଥୋଇଛି କି କିଏ ?
ସେ ବନେ କବିତା ବର୍ଷେ ଦିବାନିଶି,
କୋମଳ କଠୋର ତହିଁ ମିଶାମିଶି ।

ଭୀଷଣ ସହିତେ ମିଶିଛି ସୁନ୍ଦର,
ସୃଜିଛି ପ୍ରକୃତି ଅଦ୍ଭୁତ କନ୍ଦର ।
କୋଳା କୋଳି ପୁଣି ତହିଁ କାନ୍ଦ ହସ,
ରୌଦ୍ରରସେ ମିଶିଅଛି ଶାନ୍ତ ରସ ।
ସ୍ତବ୍ଧ ବନସ୍ଥଳୀ ଗଭୀର ନିର୍ଘୋଷେ,
ପ୍ରଣବ କବିତା ସ୍ୱର ତୋଳି ଘୋଷେ ।
ବେଳେ ବେଳେ ଯାଏ ସେ ଶବଦେ ଜିଣି,
ନିଶୀଥେ ବ୍ୟାଘ୍ରର ଭୈରବ ରାଗିଣୀ ।
ବିରଚି କୁକ୍କୁଟେ ହର୍ଷେ ଗଣ୍ଡି ନାଟ,
ଦଣ୍ଡକେ ଘଡ଼ିକେ ଛାଡ଼ୁଛି କୁହାଟ ।
ଲାଗିଅଛି ଏବେ ତହିଁ ଅଭିନବ,
ବସନ୍ତ ଶୃଙ୍ଗାର ଚର୍ଚ୍ଚରୀ ଉତ୍ସବ ।
ଦିବ୍ୟ ବେଶେ ସାଜି ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ,
ବିହରେ ଯେସନ ସ୍ୱର୍ଗର ଅପ୍ସରୀ ।
ବନ-ରାଜଜେମା ବନରାଜ-ସୁତ, *
ଫଗୁ ଖେଳେ ମତ୍ତ ଅଯୁତ ଅଯୁତ ।
ଶାଲ୍ମଳୀ ସୁନ୍ଦରୀ ଫିଙ୍ଗିଦିଏ ଅଙ୍ଗୁ,
ଦିଗ ଦୀପ୍ତ କରି ମୁଠା ମୁଠା ଫଗୁ ।
କୁସୁମ ରଜରେ କେହି ବା କେଶରେ,
ରଚିଅଛି ଫଗୁ ବିବିଧ ରଙ୍ଗରେ ।
ରତନ ରେଣୁରେ ରଚି ଫଗୁ କେହି,
ଚର୍ଚ୍ଚରୀ କ୍ରୀଡ଼ାରେ ହୋଇଛନ୍ତି ସ୍ନେହୀ ।
ହିଙ୍ଗୁ ବଉଳକୁ ତରୁ ସହକାର,
ଫଗୁ କରି ବାଣ୍ଟିଦିଏ ବାରମ୍ବାର ।
କିଂଶୁକ-ରସିକ ସର୍ବାଙ୍ଗ ଶରୀରେ,
କରିଛି ରଞ୍ଜିତ ଲୋହିତ ଅମ୍ବରେ ।
ପୁଷ୍ପ ଗନ୍ଧେ ସିକ୍ତ ସେ ଫଗୁ ନିଚୟ,
ରୂପ ତେଜେ ପୁଣି ଦିବ୍ୟ ଆଭାମୟ ।
ମଧୁ ପ୍ରିୟବଧୂ ସୁନ୍ଦରୀ ସୁନାରୀ,
ହସ୍ତେ ଧରି ଉଭା ଫଲ-ପିଚକାରୀ ।

* ବନ-ରାଜଜେମା — ଲତା; ବନ-ରାଜସୁତ—ତରୁ

ହଳଦୀବସନ୍ତ ହରିଣଏ ଚଞ୍ଚୁ,
ପିକ ସଙ୍ଗେ ଗାଇ ଚର୍ଚ୍ଚରୀ ସଙ୍ଗୀତ ।
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ବନ ଶୋଭାର ଆଳୟ,
ହୃଦେ ମଧୁସ୍ମୃତା ହୋଇଛି ଉଦୟ ।
ସ୍ୱାତୀ କୋଳେ କ୍ଷଣ ଉଦେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ,
କ୍ଷମ୍ବା ପିତୃ ଅଙ୍କେ ଖେଳୁଛି ଅତନୁ

କରୁଚୁଲି ବନ ଚାରୁ ଚିତ୍ରମୟ,
ବନଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରିୟ ରଙ୍ଗାଳୟ ।
ପକ୍ଷିକୁଳ ତହିଁ ଗନ୍ଧର୍ବଙ୍କ ପରି,
ପକ୍ଷିଣୀ ସୁନ୍ଦରୀ ଅପୂର୍ବ ଅପ୍ସରୀ ।
ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ବାଦ୍ୟ କଳା କଉଶଳେ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ସକଳେ ।
ଅନ୍ତ ନାହିଁ ଛନ୍ଦ ସ୍ୱର ରାଗିଣୀର,
ସ୍ୱର ମିଶାମିଶି ଯଥା ନୀର କ୍ଷୀର ।
ସର୍ବେ ଆଶୁ କବି ସର୍ବେ ସୁଗାୟକ,
କେହି ସୁନର୍ତ୍ତକ କେହି ସୁବାଦକ ।
ଟୋପା ବସନ୍ତଟି ଦକ୍ଷ ବିଦୂଷକ,
ଅଲୌକିକ ହାସ୍ୟ ରହସ୍ୟ ରଚକ ।
ନକଲିଆ ପଣେ ମହା ଧୁରନ୍ଧର,
ସ୍ୱରେ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ବିବିଧ ସୁନ୍ଦର ।
ଫୁଲ ସୁନ୍ଦରୀର ଅଳକ କମ୍ପାଇ,
ଚୋର ପରି ଖରେ ଯାଉଛି ପଳାଇ ।
କେବେ ପାଦପରୁ ଝଡ଼ାଇ ପତର,
ହସି ଉଠେ ଉଚ୍ଚେ ହୋଇ ଝର ଝର ।
ଭେଟୁଛି ଛାମୁରେ ପୁଷ୍ପ ପରିମଳ,
ନାଚୁଅଛି କେବେ ହସି ଖଳଖଳ ।
ପଛଆଡ଼ୁ ଛୁଇଁ ଦେଇ ଅତର୍କିତେ,
ଲୁଚିଯାଉଅଛି ଭୟଭୀତ ଚିତ୍ତେ ।

ନର୍ତ୍ତକୀକୁଳର ପିନ୍ଧା ବାସ ଫେଇ,
କରୁଛି କୌତୁକ ନାଚ ଥେଇ ଥେଇ ।
ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଦେବୀ ଅଭିନୟ ଦେଖି,
ଯୋଗ୍ୟ ପୁରସ୍କାର ଦେଉଛନ୍ତି ଲେଖି ।
କାହା ଭାଗ୍ୟେ କୋଳି କାହା ଭାଗ୍ୟେ ଫଳ,
କାହା ଭାଗ୍ୟେ ମିଳେ ସୁଶୀତଳ ଜଳ ।
ବନବାସୀ ଜୀବ ସଦାନନ୍ଦମୟ,
ସର୍ବେ ଚିରସୁଖୀ ଚିର ଅନାମୟ ।
ନ ଜାଣନ୍ତି କେହି ଅକାଳ ମରଣ,
ଭୋଗନ୍ତି ସକଳେ ସୁଦୀର୍ଘ ଜୀବନ ।
ଆରୋଗ୍ୟ ବିଧାନ ନୀତି ପାଳନରେ,
ଆସନ ତାଙ୍କର ମାନବ ଉପରେ ।
ଭୁଲନ୍ତି ମାନବେ ଖୋଜି ବ୍ୟର୍ଥ ସୁଖ,
ବିଧି ପାଳନରେ ସଦା ପରାଙ୍ମୁଖ ।
ଏହା ତାଙ୍କ ଜ୍ଞାନଗରିମାର ଫଳ,
ବୁଦ୍ଧିର ବଡ଼ାଇ ବ୍ୟର୍ଥ କେବଳ ।
ପଶୁ ପକ୍ଷୀଠାରୁ ଶିଖିବା ବିଷୟ,
ଯଥେଷ୍ଟ ତାଙ୍କର ଅଛି ସୁନିଶ୍ଚୟ ।
ବହୁ ଶୁଭନୀତି ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା,
ଏକତାର ସର୍ବେ ଶିକ୍ଷାଦାନ-କର୍ତ୍ତା ।
ନାନା ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ମାନବ ଦେଖାଇ,
କେଉଁ ମୁଖେ କରେ ଶିକ୍ଷାର ବଡ଼ାଇ ?
ପେଟପୋଷା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ସିନା ତାର,
ସଭ୍ୟତାର ବୃଥା କହେ ଅହଙ୍କାର ।
ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଉନ୍ନତି ନାହିଁ ଯେ ଶିକ୍ଷାର,
ସେ ଶିକ୍ଷା କେବଳ ଶରୀରର ଭାର ।
ଯେବଣ ଉନ୍ନତି ଧର୍ମଭାବଶୂନ୍ୟ,
ଅବନତିଠାରୁ ତାହା ସିନା ନ୍ୟୂନ ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ଏବା ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରତି,
ପଶୁପକ୍ଷୀ କେବେ ଆକୃଷ୍ଟ ନୁହନ୍ତି ।

ଈଶ୍ୱରନିର୍ଭର ଭାବ ତାହାଙ୍କର,
ମାନବ ଅପେକ୍ଷା ଶୁଭାଦର୍ଶତର ।
ସେହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଭାବରେ,
ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ସେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ଅଭାବରେ ।
ଅଳ୍ପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଅଧିକେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ,
ନ ହୁଅନ୍ତି କେବେ ଲୋଭରେ ଆକୃଷ୍ଟ ।
ବିଶ୍ୱାସ ତାଙ୍କର ସୁଦୃଢ଼ ଅଟଳ,
ସଙ୍କଟ ସକାଶେ ନୁହନ୍ତି ବିକଳ ।

ତନ୍ତୁ ଖଣ୍ଡା ଠେକା ଖଣ୍ଡାଳ ଶିଖରୀ ୧
ବୀର ଦର୍ପେ ଉଭା ପ୍ରକୃତି-ପ୍ରହରୀ ।
ପ୍ରତେ ହୁଏ ମନେ ଯେହ୍ନେ ରଣ-ଯୋଷା,
ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି ମସ୍ତକେ ତୈଳଙ୍ଗୀୟ ଖୋଷା ।
ଶ୍ୱାପଦସଙ୍କୁଳ ଭୀମକାନ୍ତ ଗିରି,
ଘୁମୁସର ରାଜ୍ୟ ସୀମାନ୍ତ ପାଚେରି ।
ପୃଷ୍ଠଭାଗେ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ଲୁକ୍କାୟିତ,
ଉତ୍କଳ ଖଣ୍ଡର ଆନ ବାଣୀ ତୀର୍ଥ ।
କବି-ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ ଜନ୍ମଭୂମି,
ବହୁଛନ୍ତି ବାଘୂଆ ଯା ଚରଣ ଚୁମି ।
ଚାହିଁଛନ୍ତି ଖଣ୍ଡାଳେ ଅଦୂରେ ସୋଲରି, ୨
ଭଗବତୀ ଦେବୀ ବିହାର-ଶିଖରୀ । ୩
ବାଘ ପ୍ରାୟ ଗର୍ଜି ବାଘୂଆ ସରିତ, ୪
ବନସ୍ଥଳୀ ଭେଦି ହୁଏ ପ୍ରବାହିତ ।
ପ୍ରଖରଗାମିନୀ ସ୍ୱଚ୍ଛ ପୂତଜଳା,
ବନଦେବୀଙ୍କର ହୀରକ ମେଖଳା ।
ଗର୍ଭେ ଗଣ୍ଡଶୈଳ ସ୍ତକେ ଶତ ଶତ,
କରଭକୁଳ କି ଜଳକେଳି ରତ ?

କୁମ୍ଭୀ ଜଳେ ବୁଡ଼ି ମହିଷନିକର,
କରନ୍ତି ଶୀତଳ ଉଷ୍ଣ କଳେବର ।
ସେ ନଦୀର ନୀର ମାତୃକ୍ଷୀର ଭଳି,
ନୀର ନୁହେ ତାହା ଦିବ୍ୟ ରସାବଳୀ ।
ନଦୀ ବେନି ତୀରେ ଧାଣ୍ଡି କନିଅର,
ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ପୁଷ୍ପେ ଦିଶେ ମନୋହର ।
ସ୍ତକେ ଗଣ୍ଡଶୈଳ ପ୍ରପାତ ଭୀଷଣ,
ରୁଦ୍ର ଧୁଧୁ ଶବ୍ଦେ କମ୍ପାଇ କାନନ ।
ଅରଣ୍ୟାନୀ କୋଳେ ସୁପ୍ତ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି,
ଜାଗି ଉଠେ ସେହି ଶବ୍ଦେ ସେହିକ୍ଷଣି ।
ସେ ରୁଦ୍ର ଗର୍ଜନ ଶୁଣି ମହାବଳ,
ପଳାଇ ସଭୟେ ଆଶ୍ରେ ଗୁପ୍ତସ୍ଥଳ ।
ଠାବେ ଠାବେ ଶୋଭେ ପ୍ରସ୍ତର ବେଦିକା,
କେହି ଘନକୃଷ୍ଣ କେହି ଦିଶେ ଫିକା ।
ହୋଇଛନ୍ତି କି ବିଛା ମର୍କତ ବରଣ,
ଜଳଦେବୀଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ଆସ୍ତରଣ ।
ବସି ତହିଁ ଦେବୀ ପ୍ରକାଶି ଆଗ୍ରହ,
କରନ୍ତି ସମ୍ଭାଷ ବନଦେବୀ ସହ ।
ସେ କାଳେ ବେନିଙ୍କି ପାଣି କନିଅର,
ଢାଳନ୍ତି ଭକ୍ତିରେ ପଲ୍ଲବ ଚାମର ।
ଜଳସ୍ରୋତ ବେଦୀ ଚଉପାଶେ ବୁଲି,
କୁଳୁ କୁଳୁ ସ୍ୱରେ ଦିଏ ହୁଳାହୁଳୀ ।
ଅତି ପ୍ରଖର ସେ ତରଙ୍ଗିଣୀ ରୟ, ୫
ପଶିବାକୁ କରେ ବାଘ ସୁଦ୍ଧା ଭୟ ।
ରଙ୍ଘ ରଙ୍ଘ ଶବ୍ଦେ ବହେ ନଦୀ ଗର୍ଜି,
ତେଣୁ ସେ ସ୍ଥାନର ନାମ ରଙ୍ଘରଙ୍ଘି ।
ଅଦୂରେ ତାହାର ସ୍ତକେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଗଣ୍ଡ,
ବନ୍ୟାକାଳେ ଛାଡ଼େ ଗର୍ଜନ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ।

୧—ଦରଚୁଲି ବଣର ଅଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବତ । ୨—ବାଣପୁରସ୍ଥ ସୋଲରି ପର୍ବତ । ୩—ସୋଲରି ପର୍ବତରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦେବତା ଭଗବତୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଅଛି । ୪—ବାଘୂଆ ନଦୀ ଦରଚୁଲି ବଣକୁ ଭେଦ କରି ବହିଯାଇଅଛି । ୫—ସ୍ରୋତ

ସ୍ରୋତ ଜଳଲତା ସୃଜଇ ବହୁଳ,
ଫୁଟାଏ ଭଉଁରୀ ସେ ଲତାରେ ଫୁଲ ।
ପ୍ରାବୃଟେ ଧରେ ସେ ଭୀଷଣ ଆକୃତି,
ଜନ୍ମେ ହ୍ରଦ ହେଉ ସେ ବିକଟ ମୂର୍ତ୍ତି ।
ଭାସେ ଫେନପୁଞ୍ଜ ସଲିଳ ଆଚ୍ଛାଦି,
ଧାଏଁ ତୀରବେଗେ ସ୍ରୋତ ଉଚ୍ଛଳି ନାଦି ।
ଉଗାରି ଗରଳ ମହା ଅଜଗର,
ଧାଇଁଛି କି କ୍ରୋଧେ ହୋଇ ଖରତର !
ଚକ୍ରାବର୍ତ୍ତେ ଘୂରି ଧାଏଁ ଗଣ୍ଡପଥେ,
ଖୋଜନ୍ତି କି ଆହା ଗଙ୍ଗା ଭଗୀରଥେ ।
ହୁନ୍ତାଳି ହୁନ୍ତାଳି ସ୍ରୋତ ଗଣ୍ଡଗର୍ଭେ,
କଳ କଳ ନାଦେ ହୁଙ୍କାରେ ଭୈରବେ ।
ସେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଆବର୍ତ୍ତେ ନାବ ଯାଏ ବୁଡ଼ି,
ଭୟେ ପକ୍ଷୀ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ନ ପାରନ୍ତି ଉଡ଼ି ।
କରୁଥାନ୍ତି ବୃକ୍ଷେ ବସି ଆର୍ତ୍ତନାଦ,
ଗଣୁଥାନ୍ତି ମନେ ଭୀଷଣ ପ୍ରମାଦ ।
କେତେ ତାଳପତ୍ର ସ୍ରୋତେ ଯାଏ ଭାସି,
କବି-କଳ୍ପନାରେ ଯଥା ଭାବରାଶି ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂରେ ରମ୍ୟ ଗ୍ରାମ ଅବସ୍ଥିତ,
ମୁକୁନ୍ଦ ପୁରାଖ୍ୟ ମୁକୁନ୍ଦ ସ୍ଥାପିତ ।
ସେ ଗ୍ରାମେ ଖଇରା ଜାତଙ୍କର ବାସ,
କରନ୍ତି ତାହାରି ଖଇର ନିର୍ଯାସ ।
ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦଭଞ୍ଜ ଶତ୍ରୁ ଭୀତି ବହି,
ରାଜ୍ୟ ଛାଡ଼ି ଆସି ଲୁଚିଥିଲେ ତହିଁ ।
ରାଜା ଅଦର୍ଶନେ ରାଣୀ ବହି ତ୍ରାସ,
ଦେଇଥିଲେ ଏହି ଗଣ୍ଡେ ଆସି ଝାସ ।
ସେ ଦିନୁ ବହିଛି ରାଣୀଗଣ୍ଡ ନାମ,
ସତୀ ସ୍ପର୍ଶ ପୂତ ମହାତୀର୍ଥ ଧାମ ।

ମଣିରତ୍ନମୟ ହର୍ମ୍ୟେ ଯାଙ୍କ ବାସ,
ଦେଲେ ସେ ରାଣୀଏ ଗଣ୍ଡଗର୍ଭେ ଝାସ ।
କିସ ଅସମ୍ଭବ ବିଧାତା ସନ୍ତୋଷେ,
କିସ ବା ନ ଘଟେ ହାୟ ବିଧି ରୋଷେ ?
ନଦୀ ବେନି ତୀରେ ବନ ଭୟଙ୍କର,
ବସନ୍ତ-ବିଭବେ ସମୃଦ୍ଧ ସୁନ୍ଦର ।
ମାତୃ ମୂର୍ତ୍ତି ଛବି ବହିଣ ଆକୁଳ,
ହୋଇଅଛି ଉଭା କୋଳେ ଧରି ଫୁଲ ।
ଗୁଳ୍ମ ରାଣୀ ଅଗ୍ନିକୁମାରୀ ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗୀ, ୧
ନର୍ତ୍ତକୀ ଠାଣିରେ ଠିଆ ଗ୍ରୀବା ଭାଙ୍ଗି ।
କାହିଁ ପାଳଧୂଆ ବଧୂଲୀ ଅଧରେ,
ଖେଳାଇ ସୁହାସ ଦିଗ ଦୀପ୍ତ କରେ ।
କମ୍ପେ ଚଳଦଳ ହୋଇ ଥର ହର,
ଆକ୍ରମିଛି ତାକୁ ଯେସନ୍ତେ ମାଳଜ୍ୱର ।
ବନ ପଦପ୍ରାନ୍ତେ କରଚୁଲୀ ପଲ୍ଲୀ,
ଦୂରୁ ଦିଶେ ଋଷି-ପୁଣ୍ୟାଶ୍ରମ ଭଳି ।
କାନନ ଶ୍ଲୋକର କି ସେ ପାଦ-ଟୀକା,
ଗୁରୁ ପାଦେ ନମେ ଅଥବା ସାଧିକା ।
ବସେ ଶ୍ରମ ପାଦେ ଅବା ସଫଳତା,
ବର୍ଣ୍ଣ ପଦପ୍ରାନ୍ତେ କିମ୍ବା ମାତ୍ରା ଯଥା ।
ଦୁଇ ଧାଡ଼ି ବୃକ୍ଷ ମଧ୍ୟେ ପଥ ରେଖା,
ନଦୀ ତୀରେ ବନ୍ଧ ପ୍ରାୟ ଯାଏ ଦେଖା ।
କିମ୍ବା ଶୋଭା-ରାଣୀ କେଶ-ବେଶ-ପ୍ରିୟା,
ଚୂର୍ଣ୍ଣ କେଶ ଭାଙ୍ଗି ରଚନ୍ତି ପାଣ୍ଡିଆ ।
ଖମ୍ବ ପରି ଉଭା ଦୂରେ ଖମ୍ବେଶ୍ୱରୀ, ୨
ଖମ୍ବେଶ୍ୱରୀ ଦେବୀ ଆସ୍ଥାନ ଶିଖରୀ ।
ତେଣେ ନବଦୁର୍ଗ ୩ ଏଣେ ଘୁମୁସର,
ମଧ୍ୟସ୍ଥଳେ ଦର୍ପେ ଉଭା ଗିରିବର ।

୧—ଅଗ୍ନି କୁମାରୀ—ଲୁଣ୍ଡପୋଡ଼ା ଗଛ । ୨—ଖମ୍ବେଶ୍ୱରୀ ପର୍ବତରେ ଖମ୍ବେଶ୍ୱରୀ ଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ୩—ଖମ୍ବେଶ୍ୱରୀ ପର୍ବତ ନୂଆଗଡ଼ ଏବଂ ଘୁମୁସରର ସୀମାସ୍ତମ୍ଭ ସ୍ୱରୂପ ।

ବେନ ରାଜ୍ୟର ସେ ଦୁର୍ଗ ସୀମା ବନ୍ଧ,
ବନ୍ଧବଧୂ ସଙ୍ଗେ କ୍ରୀଡ଼େ ତହିଁ କନ୍ଧ ।
ବନ୍ଧା ଗୋ-କୁଆଁର ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ,
ଯାପନ୍ତି ଗୋଯୂଥେ ନିଶା ଭୟକାଳରେ ।
ସେ କୁଆଁରେ ବ୍ୟାଘ୍ର ପାରେ ନାହିଁ ପଶି,
ଫେରିଯାଏ ଦୁଃଖେ ଛକି ବସି ବସି ।
ବୃତ୍ତାକାରେ ଠିଆ ହୋଇ ଗୋରୁଗଣ,
କରନ୍ତି ବିଫଳ ବ୍ୟାଘ୍ର ଆକ୍ରମଣ ।
ଶୃଙ୍ଗକୁନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବ୍ୟାଘ୍ର ଆଡ଼େ,
ଛିଡ଼ା ହୋଇଥାନ୍ତି ସଦପେ ଖୁଆଡ଼େ ।
ଭୟରେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ହୋଇଣ ଅବଶ,
ଗୋଷ୍ଠେ ପଶିବାକୁ ନ କରେ ସାହସ ।
ଗୋବତ୍ସ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଶୋଇ ରଖୁଥାଇ,
ନିର୍ଭୟେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ ଯାପେ ରାତ୍ରିକାଳ ।

ଅରଣ୍ୟନିବାସୀ ପାଦପସର୍ବେ,
ରତ ପରସ୍ପରେ ସମ୍ମାନ ଗୌରବେ ।
କେ କାହାକୁ କରି ବନ୍ଧୁତ୍ୱେ ବରଣ,
କରିଅଛି ପ୍ରେମେ ଦୃଢ଼େ ଆଲିଙ୍ଗନ ।
କେହି କାହା ପଦେ ଲୋଟି ଅବିରାମ,
କରୁଛି ସଭକ୍ତି ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ ।
କେ କାହାକୁ ମଣି ଅପତ୍ୟ ସମାନ,
ଶିରେ କର ରଖି କରୁଛି କଲ୍ୟାଣ ।
ଚୁମ୍ବୁଅଛି କିଏ କାହାର ମସ୍ତକ,
ସ୍ନେହ ଭାବେ ଯଥା ତନୟେ ଜନକ ।
ଶାଖା କର ଯୋଡ଼ି କେହି ବାରମ୍ବାର,
କରୁଛି କାହାକୁ ପ୍ରୀତି-ନମସ୍କାର ।

ଟେକିଛି ବା କେହି କାହା ଶିରେ ଛତା,
ନୃମଣି ମସ୍ତକେ ଛତ୍ରଧର ଯଥା ।
କିଏ କାହା ଦେହେ ପଡ଼ିଅଛି ଢଳି,
ଅତି ସୁଆଗରେ ଖେଳ ହେଲା ଭଳି ।
ରହନ୍ତି ସେ ବନେ ଅସଂଖ୍ୟ ଖଗାଳି,
ବସିଛି କି ତହିଁ ପକ୍ଷୀ ଚାଟଶାଳୀ ।
ଶ୍ରେଣୀ ଅନୁସାରେ ବିହଙ୍ଗମ-ଚାଟ,
ପଢ଼ୁଛନ୍ତି ସର୍ବେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପାଠ ।
ଗାଉଅଛି କିଏ ଗୀତ ଭାଗବତ,
କିଏ ରାମାୟଣ କେ ମହାଭାରତ ।
ଘୋଷୁଅଛି କିଏ ଚାଣକ୍ୟର ବିଧି,
ଗାଉଛି କିଏ ସେ ପ୍ରେମ-ସୁଧାନିଧି ।
କେ ଲବଣ୍ୟବତୀ ଗାଇ ମୋହେ ଚିତ୍ତ,
କିଏ ବା ଗାଉଛି ଅନ୍ୟ ଛାନ୍ଦ ଗୀତ ।
ଯୋଡ଼ି ଯମକର ମଧୁର ମୂର୍ଚ୍ଛନା,
ବିପଞ୍ଚୀ ଝଙ୍କାରେ ଦେଉଛି ଦୂର୍ଚ୍ଛନା ।
ଗୋମୂତ୍ର ଛନ୍ଦ କେ କରୁଛି ଆବୃତ୍ତି,
ଅନ୍ତର୍ଲିପିରେ କେ ହରେ ଶ୍ରୋତା ଧୃତି ।
ବ୍ୟାଘ୍ରଗତି ଛନ୍ଦ କେ କରେ ଗାୟନ,
ଗାଉଛି କେ ବସି ସିଂହାବଲୋକନ ।
କେହି ମେଷ ଯୁଦ୍ଧ ଗାଉଛି ସୁସ୍ୱରେ,
କାହାର ବା ସ୍ନେହ ଅବନା ଅକ୍ଷରେ ।
କେହି ଅନୁପ୍ରାସ ଗାଉଛି କୌତୁକେ,
ମୌନେ ବସି ଶ୍ରୋତା ଶୁଣୁଛି ଉତ୍ସୁକେ ।
କେହି ନିରୋଷ୍ଠକ କେହି ସରୋଷ୍ଠକ,
ଗାଉଛି ମଧୁରେ କେ "ରସପଞ୍ଚକ" । ୧
କେ ମାଳ ଯମକେ ବହାଏ ତ୍ରିବେଣୀ,
"ବୁଲେ ରାମ ରାମ ରାମନେତ୍ରୀ ଘେନି ।" ୨

୧—ରସପଞ୍ଚକ—ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କ କୃତ ଅବକାଶସ୍ୱ କାବ୍ୟ । ୨—ବୈଦେହୀଶ-ବିଳାସର ମାଳଯମକ

ପାଠସ୍ନେହୀ ଚାଟେ ହୋଇ ଆନନ୍ଦିତ,
ବିହଙ୍ଗ ଭାଷାରେ ଗାଉଛନ୍ତି ଗୀତ ।
ଅଧୋମୁଖେ ଝୁଲେ ଅଜିନ ପକ୍ଷକ, ୧
ପକ୍ଷୀ ବାଲଖିଲ୍ୟ କଠୋର ସାଧକ ।
ଯୋଗୀ ପ୍ରାୟ ସଦା ଫଳାହାର ବ୍ରତୀ,
ବିହଙ୍ଗ ସମାଜେ ନିଷ୍ଠାପର ଯତି ।
ନୁହନ୍ତି ସେ ଦ୍ୱିଜ, ପକ୍ଷୀ ମଧ୍ୟେ ଶୂଦ୍ର,
ଆଚାର ତାଙ୍କର ନୁହେ ନୀଚ କ୍ଷୁଦ୍ର ।
ଗୃଧ୍ର ଦେହ ଭାରେ ନତ ତରୁଡାଳ,
ପକ୍ଷୀ ସମାଜେ ସେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଚଣ୍ଡାଳ ।
ନ କରେ କେ ତାକୁ ସ୍ନେହ ବା ସମ୍ଭାଷ,
ନିର୍ଜନେ କରେ ସେ ଏକାକୀ ନିବାସ ।
ଅଖାଦ୍ୟ ଖାଦକ ପାପିଷ୍ଠ ଘୃଣିତ,
କୁକର୍ମେ ହୋଇଛି ସମାଜ-ବର୍ଜିତ ।

ବୁଗୁଡ଼ା ଗ୍ରାମର ଛବିଳ ଦେଉଳ, ୨
ଚାରୁ କାରୁଶିଳ୍ପେ ବିଶେଷ ସୁମଞ୍ଜୁଳ ।
ନିବସନ୍ତି ତହିଁ ଦେବ ଦିବାକର,
ସୁଗଠିତ ମୂର୍ତ୍ତି ଜନ ମନୋହର ।
ଦେଉଳ ଆକାରେ ହୋଇଛି ନିର୍ମିତ,
ଏକଚକ୍ରରଥ ସପ୍ତାଶ୍ୱ ଯୋଜିତ ।
ଦେଖେ ସେ ରଥର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପକଳା,
ଦେବଶିଳ୍ପୀ ମୁଖ ଲଜ୍ଜେ ହେବ କଳା ।
ଆପାଦମସ୍ତକ କାଷ୍ଠରେ ନିର୍ମିତ,
ବହିର୍ଭାଗ ତାମ୍ରଫଳକେ ପିହିତ ।
ଭିତ୍ତି ଗାତ୍ରେ ସ୍ଥିତ ଚିତ୍ର ଅଗଣିତ,
ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂଚି ମୁନେ ଯେସନେ ଖୋଦିତ ।
ସୃଷ୍ଟି ସେ ଅଦ୍ଭୁତ କଳା-କଉଶଳେ,
ଦ୍ୱିତୀୟ କୋଣାର୍କ ଉତ୍କଳ-ମଣ୍ଡଳେ ।
ବହୁ କାଳର ସେ ଶିଳ୍ପ ପୁରାବୃତ୍ତ;
ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପୀର ପ୍ରତିଭା-ସମ୍ଭୂତ ।

କୀର୍ତ୍ତିଗ୍ରାସ ପଡ଼ୁ କାଳର ଅଟୁଆଁ,
ଯେତେ ଦେଖିଲେ ବି ଦିଶେ ଯେହ୍ନେ ନୂଆ ।
ତ୍ରେତା ଦ୍ୱାପରର ଘଟଣାସମୂହ,
ଏକାଧାରେ ତହିଁ ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି ବ୍ୟୂହ ।
ବହୁମୁଖଧାରୀ ବହୁ ମହାକବି,
ନ ପାରିବେ ବର୍ଣ୍ଣି ଯୁଗାନ୍ତେ ସେ ଛବି ।
ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ବଳେ ସେ ଚିତ୍ର କୁହୁକ,
ସ୍ୱୟଂ ବାକ୍ୟଦେବୀ ଦେଖି ହେବେ ମୂକ ।
ଫୁଟାଇଛି ଆହା ଶିଳ୍ପୀ କି କୁନ୍ଦରେ,
କବି-କଳ୍ପନାକୁ ନୀରସ କାଷ୍ଠରେ ।
ସେ ଏକା ଭାବୁକ ସେହି ଏକା କବି,
ଭାଷା କବିତାର ଛାୟା ପ୍ରତିଚ୍ଛବି ।
କରିଛି ସେ ଯେଉଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସର୍ଜନା,
ସଜ୍ଜିତ ତହିଁ ଅମର କଳ୍ପନା ।
କେଉଁ କାଳୁ ଶିଳ୍ପ ରହିଛି ଜୀବିତ,
ଭାଷେ ମଧୁ ଭାଷା ଗାଏ ମଧୁ ଗୀତ ।
ଥିଲେ ମାତ୍ର ଶିଳ୍ପୀ ହୋଇ ନାହିଁ ବଣା,
ଚାଲିଛି ଅବାଧେ ସ୍ୱାଧୀନ କଳ୍ପନା ।
ସୃଜିଛି ସେ ଯେଉଁ ଦୃଶ୍ୟ ହିମାଳୟ,
କାଳେ କାଳେ ନାହିଁ ତାହାର ବିଲୟ ।
ଧନ୍ୟ ସେହି ଶିଳ୍ପୀ ଶିଳ୍ପି-କୁଳ-ଈଶ,
ବିଶ୍ୱକର୍ମାର ସେ ପ୍ରିୟତମ ଶିଷ୍ୟ ।।
ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ତାହାର ଆଦର୍ଶ ତୂଳିକା,
ଅଙ୍କିଛି ଅପୂର୍ବ ଶିଳ୍ପକଳା-ଟିକା,
ନିଜ କଳ୍ପନାକୁ ଭାଷା, ରୂପ, ପ୍ରାଣ,
ବିଚକ୍ଷଣ ଶିଳ୍ପୀ କରିଛି ପ୍ରଦାନ ।
ନୁହେଁ ପର ଶିଳ୍ପୀ—ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ ସେ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତା ଶିଳ୍ପ ତାହାର ସୁଯଶେ ।
କାଷ୍ଠନିର୍ମିତ ସେ ରଥ ନୁହେଁ ଆହା,
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଲଳିତ ଚିତ୍ରକାବ୍ୟ ତାହା ।
ରଥଚୂଡ଼ା ସ୍ଥିତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଳସେ,
ଦେଖନ୍ତି ଶ୍ରୀମୁଖ ତ୍ରିଦିବୁଁ ତ୍ରିଦଶେ ।

୧—ବାହୁଡ଼ । ୨—ସୂର୍ଯ୍ୟମନ୍ଦର

ଛବି ଗାତ୍ରେ ଅଙ୍କା ବହୁବିଧ ଛବି,
ଦେଖି ଭକ୍ତି ରସେ ଚିତ୍ତ ଯାଏ ଦ୍ରବି ।
ଲାଗିଛୁ ପଞ୍ଚାଳେ ମହା ଲକ୍ଷ୍ମୀବନ୍ଧା,
କାହିଁ ବା ଅଙ୍କିତ ଦଶ ମହାବିଦ୍ୟା ।
ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଦେବତା ସର୍ବେ ଚିତ୍ରି ତହିଁ,
ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଉପମା ଅଛୁ ତେଣୁ ବହି ।
ଦ୍ୱାରକା ଧାମର ଚିତ୍ର ତହିଁ ଅଙ୍କା,
ରଥ ନୁହେଁ ତାହା ଦ୍ୱିତୀୟ ଦ୍ୱାରକା ।
ବହେ ସେତୁବନ୍ଧ ଛବି ଅନୁପମ,
ତେଣୁ ବିଶେ ତାହା ରାମେଶ୍ୱର ସମ ।
ନର-ନାରାୟଣ ତହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ,
ତହୁଁ ପୁଣ୍ୟଧାମ ବଦ୍ରିକା ସମାନ ।
ସର୍ବ ତୀର୍ଥ ଧାମ ତହିଁ ଏକତ୍ରିତ,
ଭାରତ ସହିତ ତେଣୁ ଉପମିତ ।
ବହିଅଛୁ ତାର ଯୁଗର ଆଭାସ,
ତେଣୁ ସେ ବିରାଟ ବିଶ୍ୱ-ଇତିହାସ ।
ବହେ ଦେବ, ନାଗ, ମାନବର ଛବି,
ରଚିଛୁ ତ୍ରିପୁର ପଗ ଚିତ୍ର କବି ।
ଚିତ୍ର ପ୍ରତିମାର ହାବଭାବ ଠାଣି,
ଫୁଟାଇଛୁ ଦକ୍ଷ ହସ୍ତରେ ବଖାଣି ।
ଦେଇ ପାର ନାହିଁ କେବଳ ଜୀବନ,
ତଥାପି ଦିଶନ୍ତି ଜୀବିତ ଯେସନ ।
କାହିଁ ରାସଲୀଳା କାହିଁ ରାମାୟଣ,
କାହିଁ ବା ଭାରତ ଗ୍ରନ୍ଥ ବିବରଣ ।
କାହିଁ କେତେ ଚିତ୍ର ହୋଇଛୁ ଅଙ୍କିତ,
ସତ୍ୟ ଲେଖା ପ୍ରାୟ ହୁଏ ସେ ପ୍ରତୀତ ।
କାହିଁ ବା ଅଙ୍କିତ ରାମ ରାବଣର,
ମହାସମାରୋହେ ଭୀଷଣ ସମର ।
ଯାମ୍ୟେ ନବଗ୍ରହ ମୂର୍ତ୍ତି, ଯାମ୍ୟେତରେ—
ଦଶ ମହାବିଦ୍ୟା ଅଙ୍କିତ କାନ୍ଥରେ ।

ପୂର୍ବେ ଭାଗବତ ବିବରଣାବଳୀ,
ପଶ୍ଚିମେ ରାଜନ୍ତି ସପ୍ତର୍ଷି ମଣ୍ଡଳୀ ।
ତାର ଦ୍ୱାରପାଳ ଉଭା ଚଉପାଶେ,
ଆନନ୍ଦ ଉଚ୍ଛ୍ୱାଳ ମଧୁ ମନ୍ଦ ହାସେ ।
ପୂର୍ବେ ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି ନାଟ୍ୟସାମ୍ୟ ଦକ୍ଷେ, ୧
ବିରାଜେ ଭୈରବ ଦକ୍ଷେତର ବକ୍ଷେ ।
ପଶ୍ଚିମରେ ଦଣ୍ଡପିଙ୍ଗଳ ଆସ୍ଥାନ,
ନାହିଁ ବଡ଼ ସାନ ଚାରହେଁ ସମାନ ।
କୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମଲୀଳା ଆଦ୍ୟ ଶେଷ ଯାଏ,
ପଣସା ଦେହରେ ଅଙ୍କା ଠାଏଁ ଠାଏଁ । ୨
ରୁଅ ବତାମାନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ ଅତୁଳ,
ଫୁଟିଛୁ ତହିଁରେ ବହୁ ପଦ୍ମଫୁଲ ।
ଲାଳିତ୍ୟ ସୌରଭ ନାହିଁ ତହିଁ ଏକା,
ମାତ୍ର ନୈସର୍ଗିକ ପ୍ରାୟ ଯାଏ ଦେଖା ।
ସେ ପୁଷ୍ପ ହାସ୍ୟରୁ ପଡ଼େ ଯେବେ ଝଡ଼ି,
ମଣି ମୁକ୍ତା ହୀର ରତ୍ନ ହରଗଡ଼ି ।

ତନୁ ଢାଙ୍କି ଛାୟା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦୁକୂଳେ, ୩
ବସିଛନ୍ତି ସତୀ ପତି-ପାଦମୂଳେ ।
ଆହା କି ସୁଷମା ମନନେତ୍ର-ଲୋଭା,
ଶୌର୍ଯ୍ୟ-ପାଦତଳେ ବସିଛୁ କି ଶୋଭା !
କାମ୍ୟ ଯଥା ଭାବ ପଦପ୍ରାନ୍ତେ ଭାଷା,
ଅଥବା ସାଫଲ୍ୟ ପାଦତଳେ ଆଶା ।
ନତୁବା ଏସନ ପ୍ରତେ ହୁଏ ସିନା,
ବହ୍ନି ପାଦତଳେ ସ୍ୱାହା କି ଆସୀନା !
ବାମେ ବାଲଖିଲ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣେ ତୁମ୍ବରୁ,
ଗନ୍ଧବକୁଳର ଚିରସ୍ଥାୟୀ ଗରୁ ।
ଅଙ୍କିତ ଖୋଦିତ ସୁଚିତ୍ରନକର,
ଧର୍ମଭାବମୟ ପବିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ।

୧—ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି, ନାଟ୍ୟସାମ୍ୟ, ଭୈରବ, ଦଣ୍ଡପିଙ୍ଗଳ ରଥଦ୍ୱାରପାଳଙ୍କର ନାମ । ୨—କଦଳୀଭଣ୍ଡା ଆକୃତିର କାଷ୍ଠଖଣ୍ଡ । ୩—ଛାୟା—ସୂର୍ଯ୍ୟପତ୍ନୀ

ନାହିଁ କେଉଁଠାରେ ଅଶ୍ଳୀଳତା ଲେଶ,
ଭକ୍ତି ଆକର୍ଷକ ସର୍ବରୂପ ବେଶ ।
ସୁବିଶାଳ ସ୍ତମ୍ଭେ ବରିଛି ଆଗରେ, ୧
ଆସୀନ ଅରୁଣ ଧ୍ୟାନେ ଯୁକ୍ତ କରେ ।
ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଛାମୁରେ ଗରୁଡ଼ ଯେସନ,
କିମ୍ବା ରାମ ଆଗେ ପବନ-ନନ୍ଦନ ।
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ସେ ଖମ୍ବ ଶତ୍ରବିବର୍ଜିତ,
ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରସ୍ତରେ ହୋଇଛି ନିର୍ମିତ ।
ଉତ୍ତର ପାରୁଶେ ଗୃହେ ବାପିଘର
ବାପି ନୁହେଁ ତାହା—କ୍ଷୁଦ୍ର ସରୋବର ।
ବାପି ତଳଯାଏଁ ଲାଗିଛି ପାହାଚ,
ପାଳିତ ତହିଁରେ ନାନା ଜାତି ମାଛ ।
ସନ୍ତରନ୍ତି ହର୍ଷେ ଦେବ-ଭୋଗ ଖାଇ,
ଛୁଇଁଲେ ବି ତାଙ୍କୁ ନ ଯାଆନ୍ତି ପଳାଇ ।
ଭୟ ତାଙ୍କ ମନେ ପ୍ରାଏ ନାହିଁ ଠାବ,
ବିସ୍ମୃତ ସକଳେ ମାନବ-ପ୍ରଭାବ ।
ବାପି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଭାଗେ ବନ୍ଧା ଛାମଣ୍ଡିଆ,
ଲତା ଗହଳରେ ଦିଶେ ବାହାରିଆ ।
ଫୁଟିଅଛି ତହିଁ ନାନାବର୍ଣ୍ଣ ଫୁଲ,
ରୂପ କୁମାରୀଏ ୨ ହୋଇଛନ୍ତି ଠୁଳ ।
କରନ୍ତି ସେ ଶୋଭା ମିଳେ ଉପଭୋଗ,
ଶୋଭା-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭାଗ୍ୟେ ଆହା କି ଦୁର୍ଯୋଗ !
ପର୍ଯ୍ୟୁଷିତ ଫୁଲ ସେ ମଞ୍ଚାରୁ ଝଡ଼ି,
ବାପି ଜଳେ ପଡ଼ି ଯାଉଅଛି ସଡ଼ି ।
ଅଗ୍ରାହକ ରାଜ୍ୟେ ହାୟରେ ଏସନ,
ଗୁଣୀର ପ୍ରତିଭା ହୁଏ ଅକାରଣ ।
ଶିଶିର ଶୋକାଶ୍ରୁ ନୟନରେ ଭରି;
ମନଦୁଃଖେ ଫୁଲେ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି ଝରି ।
କେ ବୁଝିବ ତାଙ୍କ ଦଗ୍ଧ-ହୃଦ-ବ୍ୟଥା,
ମନଦୁଃଖ ମନେ ମରୁଛି ସର୍ବଥା ।

ପୁଷ୍ପିତ ତରୁଏ ଅଛନ୍ତି ଉଭାରି,
ସୁଖଦୁଃଖ କେହି ନ ବୁଝେ କାହାରି ।
ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି ସର୍ବେ ସ୍ୱାର୍ଥ ଦାସ,
ସ୍ୱାର୍ଥ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କରିଅଛି ଗ୍ରାସ ।
ହୋଇଛନ୍ତି ସର୍ବେ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ତନ୍ମୟ,
କି ଗୃହସ୍ଥ ସଙ୍ଗୀତେ ବିମୁଗ୍ଧ ହୃଦୟ ।
ସୁଖ ବୋଲି ଯାକୁ ମଣେ ଭ୍ରାନ୍ତ ଲୋକ,
ସୁଖ ନୁହେଁ ତାହା—ସୁଖ-ସ୍ୱପ୍ନାଲୋକ ।
ପ୍ରଳୟ ବିଷାଣ ବାଜେ ରୁଦ୍ର ନାଦେ,
ମଙ୍ଗଳ ବାଜଣା ମଣେ ତାକୁ ହ୍ଲାଦେ ।
ଅଗ୍ନିଚକ୍ର ରଥେ ଧାଇଁ ଆସେ ମୃତ୍ୟୁ,
ମଣନ୍ତି ତାହାକୁ ଲୋକେ ମଧୁଋତୁ ।
ଶେଷ ରଶ୍ମି ରେଖା ଦେଖି ଏ ପୃଥିବୀ,
ଗୋଧୂଳି କୋଳରେ ଯାଏ ଯଥା ଲିଭି ।
କ୍ଷୀଣ ପ୍ରାଣ ଶିଖା ଲିଭିଯିବ ତଥା,
ମୃତ୍ୟୁ-ସିନ୍ଧୁ କୋଳେ, ନ ହେବ ଅନ୍ୟଥା ।

ବରିଛି ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖେ ରୁଚିର,
ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଛବିଳ ମନ୍ଦିର ।
ଅଛନ୍ତି ବରିଛି ଜଗନ୍ନାଥେ ଚାହିଁ,
ଜଗନ୍ନାଥ ଛନ୍ତି ତାହାଙ୍କୁ ଅନାଇଁ ।
ନେତ୍ରେ ନେତ୍ରେ ନିତି ହୁଏ ତାହାଙ୍କର,
ଭାବ ବିନିମୟ ଦେବ ହୃଦୟର ।
ବେନି ଦେବତାଙ୍କ ପବିତ୍ର ଆଲଣ୍ଡ,
ଦେଖନ୍ତି ବେନିଏ ଆଗ୍ରହରେ ଅଣ୍ଡ ।

ମଠ ଇତିହାସ ଗାଏ କଳରବ,
କେତେ ବା ସମ୍ଭବ କେତେ ଅସମ୍ଭବ ।

୧—ପ୍ରସ୍ତରନିର୍ମିତ ଅରୁଣ ସ୍ତମ୍ଭର ଉଚ୍ଚତା ୧୭ ଫୁଟ ଏବଂ ପରିଧି ୬ ଫୁଟ । ୨—ଶୋଭା

ମାଳତୀ ପବତେ ଗୋପ ଶିଶୁଗଣ,
ଡ଼ାବୁଲ * ଖେଳରେ ବଳାଇଲେ ମନ ।
ଗର୍ତ୍ତ ଖୋଳୁ ଖୋଳୁ ବାହାରିଲା ଚକ,
ବର୍ଣ୍ଣେ ତହୁଁ ରକ୍ତ ଯଥା ଅଳକ୍ତକ ।
ଦେଖିଣ ବାଳକେ ଅଦ୍ଭୁତ ବ୍ୟାପାର,
ଯାଇ ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟେ କଲେ ତା ପ୍ରଚାର ।
ଚଢ଼ି ସେ ବାରତା ନରତୁଣ୍ଡ ଯାନେ,
ପ୍ରବେଶିଲା ଯାଇ ଶେଷେ ରାଜକାନେ ।
ସେ କାଳର ରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀକରଭଞ୍ଜ,
ଭଞ୍ଜବଂଶ ସରେ ସୁମଞ୍ଜୁଳ କଞ୍ଜ ।
ଖୋଳା ହୋଇ ଗିରି ତାହାଙ୍କ ଆଦେଶେ,
ବାହାରିଲା ସୂର୍ଯ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ଅବଶେଷେ ।
ଲକ୍ଷ ମୁଦ୍ରା ବ୍ୟୟେ ଏ ରଥ ନିର୍ମାଣି,
ସଂସ୍ଥାପିଲେ ତହିଁ ସେ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଆଣି ।
ବହିଲେ ବିରଞ୍ଚିନାରାୟଣ ନାମ,
ସେ ଦିନୁଁ ଏ ମଠ ହେଲା ପୁଣ୍ୟଧାମ ।
ପୂର୍ବ୍ବୁ ରଘୁନାଥ ଥିଲେ ସେ ସ୍ଥାନରେ,
ବଂଶାଦି ପୁରୁଷ ମିଳିଲେ ତତ୍ପରେ ।
ସେ କାଳୁ ଅବଧି ସେ ବେନି ଦେବତା,
ଅଛନ୍ତି ଏକତ୍ରେ ପ୍ରକାଶି ମମତା ।

ରାଜର୍ଷି ଶ୍ରୀକରଭଞ୍ଜ ମହାମତି,
ଭଞ୍ଜରାଜା ମଧ୍ୟେ ଆଦର୍ଶ ନୃପତି ।
ଅଦ୍ଭୁତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାଙ୍କ ରାଜବିଧି,
ନିଜକୁ ମଣନ୍ତି ପ୍ରଜା-ପ୍ରତିନିଧି ।
ନିଜ ବିଧାନରେ ନିଜକୁ ଶାସନ
କରି କରୁଥିଲେ ପ୍ରକୃତି ପାଳନ ।
ଦେହେ ରାଜା, ମାତ୍ର ବ୍ୟବହାରେ ଯୋଗୀ,
ସଂଯମେ ବିଳାସୀ ତ୍ୟାଗେ ମହାଭୋଗୀ ।
ମୃତ୍ତିକା ରାଜ୍ୟରେ ସିନା ରାଜପଣ,
କରୁଥିଲେ ସେହି ସୁଜ୍ଞାନୀ ସଜ୍ଜନ ।
ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ହୃଦ-ରାଜ୍ୟେ ଶୁଭ୍ରାଚାରୀ—
ସତ୍ୟ ଧର୍ମ ଥିଲେ ରାଜତ୍ୱ ବିସ୍ତାରି ।
ରାଜମୁକୁଟେ ସେ ନୃପ ଗଣାଧାର,
ମଣୁଥିଲେ ପ୍ରଜାଦତ୍ତ ପୁରସ୍କାର ।
ରତ୍ନୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ରାଜକୋଷେ ସେ ଭୂପତି,
ମଣନ୍ତି ପ୍ରଜାଙ୍କ ଗଚ୍ଛିତ ସମ୍ପତ୍ତି ।
ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଜ୍ଞା ତାଙ୍କ ଥିଲା ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ,
ପ୍ରଜା ସୁଖେଦୁଃଖେ ଥିଲେ ସୁଖୀଦୁଃଖୀ ।
ଜୀବନ ତାଙ୍କର ନୁହେଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ,
ପ୍ରକୃତି କଲ୍ୟାଣେ ଥିଲା ସେ ନିରତ ।
ନ୍ୟାୟ ପ୍ରେମ ସଙ୍ଗେ ରଚନ୍ତି ସେ କ୍ରୀଡ଼ା,
ନ ଜାଣନ୍ତି ତାଙ୍କ ପ୍ରଜା ରାଜପୀଡ଼ା ।
ନ ଥିଲା ଶୋଷଣ ନୀତି ତାହାଙ୍କର,
ପୋଷଣ କେବଳ ଥିଲା ପ୍ରିୟତର ।
ପ୍ରତିଦାନ ପାଇଁ ଛାଡୁଥିଲେ କର,
ପ୍ରଜାପିତା ଆଖ୍ୟା ସାର୍ଥକ ତାଙ୍କର ।
ଆଦର୍ଶ ତାଙ୍କର ଥିଲା ରାଜଗୁଣ,
ଦେଉଥିଲେ ଗୁଣେ ନେଇ ବହୁଗୁଣ ।
ଘୋଷୁଥିଲେ ପ୍ରଜା ରାଜ-ଉଦାରତା,
ନର ନୁହନ୍ତି ସେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବତା ।
ଭୁଞ୍ଜୁଥିଲେ ପ୍ରଜା ସେ ରାଜାଙ୍କ ପାଇଁ,
ରାମ-ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଜା ସୌଭାଗ୍ୟ ବଳାଇ ।
ନ ଥିଲା ତାଙ୍କର ରାଜ-ଅଭିମାନ,
ରାଜନ୍ୟ-ସୁଲଭ ଗର୍ବ୍ବ ଗୁମାନ ।
ନ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଧର୍ମେ ଅବସାଦ,
ଅଧର୍ମ ପଥରେ ନ ପକାନ୍ତି ପାଦ ।
ବହୁ ପୁଷ୍କରିଣୀ ବହୁ ଦେବାଳୟ,
ଗାଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଅନାମୟ ।
ମଣୁଥିଲେ ନାହିଁ ନିଜକୁ ସେ ରଜା,
ପ୍ରଜା ସଙ୍ଗେ ମିଶି ହୋଇଥିଲେ ପ୍ରଜା ।
ଧନ ଯଉବନ ପଦ ଆଧିପତ୍ୟ,
ଗଣୁଥିଲେ ସବେ ନିପଟ ଅସତ୍ୟ ।

* ପିଲବାଟି ଖେଳ ବା ଡାବୁ ଖେଳ ।

ସୁପାଳନେ ରାଜ୍ୟ ନ ଥିଲେ ଉପକାରୀ,
ତଥା ସୁଶାସନେ ଦସ୍ୟୁ ଦୁଷ୍ଟାଚାରୀ ।
ଦୁଃଖୀ ନେତ୍ରୁଁ ତପ୍ତ ଲୋତକ ନିଃଶେଷେ,
ପୋଛୁ ଦେଉଥିଲେ କୁଞ୍ଜ କାନନରେ ସେ ।
ଦେଉଥିଲେ ଗୁଣିଜନେ ପୁରସ୍କାର,
ଶିଷ୍ଟେ ସମାଦର ସ୍ନେହ ବ୍ୟବହାର ।
ଅକ୍ଷମ ଦୁର୍ବଳ ରକ୍ଷା ମାନସରେ,
ଧରିଥିଲେ ନୃପ ରାଜଦଣ୍ଡ କରେ ।
ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତର ଦାନ ତାହାଙ୍କର,
ପାରୁଥିଲା ନାହିଁ ଜାଣି ଦକ୍ଷେତର ।
ବାସ୍ତବରେ ରାଜା ପ୍ରଜାର ସେବକ,
କରିଥିଲେ ସେଏ ଏ ସୂକ୍ତି ସାର୍ଥକ ।
ସାଧାରଣ ତାଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତି ଅମିର,
ମାତ୍ର ସେ ମଣନ୍ତି ନିଜକୁ ଫକୀର ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ସ୍ୱାଗତ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ମହାକବି,
ବାଣୀ ତପ-କୁଞ୍ଜ ପିକ, କବି-ରବି ।
ଆସିଅଛୁ ମୁହିଁ ବହୁ ଦୂରୁ ଧାଇଁ,
ତୁମ୍ଭ ଜନ୍ମଭୂମି ସନ୍ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ।
ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବା ଭଳି ଦିବ୍ୟ ଆଖି—
ନାହିଁ ମୋର, ତେଣୁ ମୋ ଆଶା ନିର୍ମାଖି ।
ସାରସ୍ୱତ ନେତ୍ର ଯୋଗେ ସିନା ଜନ,
ସାରସ୍ୱତ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ଭାଜନ ।
ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ଷୁ ଦାନେ ପୂରାଅ କାମନା,
ଶ୍ରୀଚରଣେ ତବ ଏତିକି ପ୍ରାର୍ଥନା ।
ତମ୍ଭର ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରଭାବେ ମୋ ଚକ୍ଷୁ,
ହୋଇଉଠୁ ଦେବ କ୍ଷଣେ ପ୍ରଭାବିତ ।
ଉପଲବ୍ଧି "ଟେଖାଳ-ପାତ୍ରେରୀ" ଦର୍ଶନେ,
ଧାବିତ ମୁଁ ଆଜି ମହା ହୃଷ୍ଟ ମନେ ।
କର ଆଶୀର୍ବାଦ ପୂରୁ ମୋର ଆଶା,
ଦୃଶ୍ୟାମୃତ ପାନେ ମେଣ୍ଟୁ ମୋ ପିପାସା ।
ମହାଜନ କୃପା ସିନା ସମରଥ,
କରିବାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୀନ ମନୋରଥ ।
ଶକ୍ତି ଦାନେ କର ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ସଂହାର,
ଘେନ ଭକ୍ତିପୂତ କୋଟି ନମସ୍କାର ।
ହୁଅ ଆବିର୍ଭୂତ ହୃଦ-ସିଂହାସନେ,
ଧନ୍ୟ ହେଉ ପଦ କୁସୁମ ସ୍ପର୍ଶନେ ।
ଗଙ୍ଗା ସ୍ପର୍ଶେ ପୂତ ହେଉ କର୍ମନାସା,
ଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଦିଅ ଯୋଗ୍ୟ ଭାଷା ।
ଆବାଲ୍ୟ ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ପାଦେ କ୍ରୀଣା ଭକ୍ତ,
ସଦା ତୁମ୍ଭ କାବ୍ୟ-ସୁଧା ଅନୁରକ୍ତ ।
ତୁମ୍ଭ କଣ୍ଠେ ଯଥା ବସନ୍ତି ଭାରତୀ,
ବସ ତଥା ମୋର ହୃଦେ ମହାମତି !
ଶୁଷ୍କ ହୃଦ ଉଠୁ ପଲ୍ଲବି ହରଷେ,
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ତରୁ ଯଥା ବସନ୍ତ ପରଶେ ।
ଭକ୍ତି ଶତଦଳ ପାଖୁଡ଼ା ବିଛାଇ,
ହୃଦ-ସିଂହାସନ ରଖିଛି ସଜାଇ ।
ବସେ କର ତହିଁ ହେ କବି-ସମ୍ରାଟ,
ଗୁରୁ ହୋଇ ମୋତେ ସନ୍ତ ଦିଅ ପାଠ !

ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟ ଅହୋ କି ଭୀଷଣ,
ଭୀଷଣ ଯେପରି ବିଚିତ୍ର ତେସନ ।
ଅମରାବତୀର ସୁଷମାର ଟିକା,
ପୁଣି ଯମପୁରୀ ମହାବିଭୀଷିକା ।
ସମାବେଶ କିବା ତହିଁ ଏକାଧାରେ,
ପୂରି ଉଠେ ଚିତ୍ତ ଆନନ୍ଦେ ଶଙ୍କାରେ ।
ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଶାଳବଂଶ ଅରଣ୍ୟାନୀ,
ଶ୍ୱାପଦ ରାଜ୍ୟର କି ସେ ରାଜଧାନୀ ।
ନିମ୍ନେ ଜନ୍ତୁରାଜ୍ୟ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ପକ୍ଷିରାଜ୍ୟ,
ଦେହିଙ୍କ ରାଜିରେ ହୋଇଛି ବିଭାଜ୍ୟ ।
ଖୁନ୍ଦି ହୋଇଅଛି ପାଦପନିକର,
ପଶେ ନାହିଁ ତହିଁ ଉଷ୍ମେ ରବି-କର ।

ପ୍ରତିଘାତ ପାଇ ଫେରି ଆସେ ଶବ୍ଦ,
ଶ୍ମଶାନ ପ୍ରାୟ ସେ ନିସ୍ପନ୍ଦ ନିସ୍ତବ୍ଧ ।
ବିଜନତା ଦେବୀ ଭୈରବ ସଙ୍ଗିଣୀ,
ଗାଉଛନ୍ତି ନୀରବେ ବଜାଇ କିଙ୍କିଣୀ ।
ଲତା କେଶ ମେଲି ନୀରନ୍ଧ୍ର ଅଟବି,
ଦିଶେ ଯଥା ମୁକ୍ତ-କୁନ୍ତଳା ଭୈରବୀ ।
କେଜାଣି କାହିଁକି ହୋଇ କ୍ରୋଧାସକ୍ତ,
ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ଶରୀରୁ ଶୋଷିନିଏ ରକ୍ତ ।
କଣ୍ଟକ ନଖର କୀଲକ ଦଶନା,
ବିଲୋଳ ପାଟଳ ପଲ୍ଲବ ରସନା ।
ସେ ବିକଟ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ପ୍ରତେ ହୁଏ,
ଅଦ୍ଭୁତ ସଙ୍ଗୀତ ଅଦ୍ଭୁତ ଗାଉଛିଏ ।
ପବନ ତାହାର ଖର ଶ୍ୱାସ ପରି,
ନିଜ ପ୍ରଶ୍ୱାସରେ ନିଜେ ଉଠେ ଥରି ।
ଅନ୍ଧାରେ ଗଠିତ ତନୁ ଭୟଙ୍କର,
ସାନ ଭଉଣୀ ସେ ମୃତ୍ୟୁ ଦାନବର ।
ବିଭୀଷିକା ତାର ହୁଏ ନାହିଁ କହି,
ଭୟ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭୟେ କାନ୍ଦି ଉଠେ ତହିଁ ।
କିମ୍ବା ସେ ଉଲଗ୍ନ ମହାକାଳୀମୂର୍ତ୍ତି,
ଦୃଷ୍ଟି ମାତ୍ରେ ହୃଦ ହରିନିଏ ଧୃତି ।
ଏ ବନରେ ପରା ଭକ୍ତ ମହାକବି,
ବିମୋଧାଭାସରେ ଅଙ୍କିଛନ୍ତି ଛବି ।
"ବେନ ମହାରଣ୍ୟ ସତ୍ୟବାକେ ହୀନ,
ବିଘନ ପଶରେ ସତ୍ୟବାକେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।
ବାଜି ଗମ୍ୟ ନୋହେ ସର୍ବ ସମୟରେ,
ବାଜିଗଜି କ୍ରୀଡ଼େ ବିଗତ ଭୟରେ ।"
ଛନ୍ଦ ଅନବୋଧେ କବି-ମୁଖ-ସୃତ—
କବିତା ହୋଇଛି କଳଙ୍କିତ ବିକୃତ ।
ସେ ଲାଗି ମୁଁ ଯାଚେଁ କ୍ଷମା କବି-ପାଦେ,
ଅନୁତାପ ଦୋଳା ଦାରୁଣ ବିଷାଦେ ।
ବାମ ଭାଗେ ଉଭା "ତର୍କାଇ" ଶିଖରୀ,
ଠିଆ ଠାଣି ଯଥା ମଦମତ୍ତ କରୀ ।

ଦକ୍ଷିଣେ "ଦାନ୍ତରି" ଶିଳା ଦନ୍ତୁରିତ,
କକଟ-କଣ୍ଟକେ ତରୁ କଣ୍ଟକିତ ।
ମଧ୍ୟରେ "ଗୁଡ଼େଇ ମୁଣ୍ଡି" ଉଠାଣିଆ,
ଲୌହ ଗୁଜ ପରି ହୋଇଅଛି ଠିଆ ।
ଭିନ୍ନ ଗିରି ଚୂଡ଼ା ଚୁମ୍ବୁଛି ଆକାଶ,
ପ୍ରକୃତିର କି ସେ ଶ୍ୟାମ ବସ୍ତ୍ରାବାସ । ୧
ସେ ରହସ୍ୟମୟୀ ରହସ୍ୟ ଉଦ୍ଭାବି,
ଅଥବା ରଚିଛି ଗିରି ମେଢ଼େଶ୍ୱରି ।
ଭିନ୍ନ ଗିରି ପାଦେ ବନ ଘନଶ୍ୟାମ,
ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ 'ଖୋଲ ପାଣ୍ଡେରି' ତା ନାମ ।
ଗଭୀର ସେ ଅତି ଯେସନେ ପାତାଳ,
ବୁଡ଼ିଯିବ ପରା ତହିଁ ସପ୍ତତାଳ ।
ବନଦେବୀଙ୍କର କି ସେ ନାଚ କୁଣ୍ଡ,
ସବୁ ଜାତି ତରୁଲତା ତହିଁ ରୁଣ୍ଡ ।
ଉଭା ସର୍ବେ ହୋଇ ଦେହ ଘଷାଘଷି,
ଥାଉ ଆନ, ଛୁଇଁ ନ ପାରିବ ପଶି ।
କୋଟି ଅମାନିଶା ଅନ୍ଧାର ସେଠାରେ,
ଖଣ୍ଡା ଖଣ୍ଡି ହୋଇଅଛି କୋଧାରେ ।
ବ୍ୟାଘ୍ରକୁଳର ସେ ଥାନ ପଟା ଭୂଇଁ,
ଲଗାନ୍ତି ବଗୁଡ଼ି ପରି ଖୁଆ ଖୁଇ ।
ବଂଶବୃଦ୍ଧି ତହିଁ କରନ୍ତି ନିର୍ଭୟେ,
ନବସନ୍ତ ସୁଖେ ଯେନ କାନ୍ତିଚୟେ ।
ଦୂରେ ଦେଖାଯାଏ "ବଜ୍ରଗଡ଼" ଗିରି,
ତୋଳିଛି ମସ୍ତକ ନଭ ବକ୍ଷ ଚିରି ।
ବେଷ୍ଟିତ ଚୌପାଶେ ପର୍ବତ ମେଖଳା,
ମଧ୍ୟେ ବନକର୍ମୀ ଆବାସ ବଙ୍ଗଳା । ୨
ସପ୍ତରଥୀ ମିଳି କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ରଣେ,
ବେଢ଼ିଥିଲେ କିବା ଅର୍ଜୁନ ନନ୍ଦନେ !
ବଙ୍ଗଳା ଅଳିନ୍ଦେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ କାଳରେ,
ବସେ ବ୍ୟାଘ୍ର-ସଭା ମହା ଆଡ଼ମ୍ବରେ ।
କିମ୍ବା ଶୋଭା ବେଦୀ ଶାଳ୍ମଳୀକୁଳର,
ବସନ୍ତି ସଦଳେ ତହିଁ ବନ୍ୟାବର ।

୧— ତମ୍ବୁ । ୨— ଖୋଲପାଣ୍ଡେରି ବଣରେ ବନବିଭାଗୀୟ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ବଙ୍ଗଳା ଅଛି ।

ଯୌବଣ ମାୟାବୀ ସୃଜିଲା ସଂସାର,
ଆଶା ଲାଳସା ର ସର୍ଜନା ତାହାର ।
ଅତି ଅଲୌକିକ ସିନା ତାହା ମାୟା,
ରୂପରେଖାହୀନ କେବଳ ସେ ଛାୟା ।
ସେ ମହା ମାୟାର ତତ୍ତ୍ୱ ଆଲୋଚନା,
କ୍ଷୁଦ୍ର ନର ପକ୍ଷେ ସିନା ବିଡ଼ମ୍ବନା ।

ଦୁର୍ଗ ଯାମ୍ୟତରେ ଲଙ୍କାଗଡ଼ ଗିରି,
ତୋଳିଛି ମସ୍ତକ ନଭ ଗର୍ଭ ଚିରି ।
ମାତୃର ମନ୍ଦିର ପ୍ରାୟ ଦୂରୁ ଦିଶେ,
ଲଙ୍କାଦେବୀ ପ୍ରିୟ ବିଜୟ ବେଦୀ ସେ ।
ଦସ୍ୟୁ ହେରି ଦୁର୍ଗେ ଲଭି ମନେ ତ୍ରାସ,
ଦରୀ-ନାସେ ଗିରି ଛାଡ଼େ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ।
ମନେ ମନେ ଭାବେ ନିୟତି ଅଧୀନେ,
ମୋହର କି ହେବ ଏହି ଦଶା ଦିନେ ।
କାଳ ବା ଅସାଧ୍ୟ ଦୁରନ୍ତ କାଳର,
ବସିବ ମୋ ସ୍ଥାନେ ହ୍ରଦ ବା ସାଗର ।
ଉଦୟ ପଛରେ ରହିଛି ରେ ଅସ୍ତ,
ଜୀବନ କଣିକା କାଳ ହସ୍ତେ ନ୍ୟସ୍ତ ।
ଦେଖିଥିଲି ଗିରି ଦୁର୍ଗ ଅହଙ୍କାର,
ଧ୍ୱଂସ ଦେଖି ଏବେ କରେ ହାହାକାର ।

"ବଲ୍ଲବ" ଗ୍ରାମଟି ଶସ୍ୟସୁଶ୍ୟାମଳ,
ପ୍ରକୃତି-ଦେବୀଙ୍କ ପ୍ରିୟ କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଥଳ ।
ଧାଡି ଧାଡି ହୋଇ ଦୁଇ ପାଶେ ଘର,
ମଧ୍ୟସ୍ଥଳେ ଦାଣ୍ଡ ପ୍ରଶସ୍ତ ସୁନ୍ଦର ।
କୃଷି ସେ ଗ୍ରାମର ମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ,
କରନ୍ତି କୃଷାଣେ ନାନା ଶସ୍ୟ ଆୟ ।

ଦାଣ୍ଡ, ପିଣ୍ଡା, ବାଡି, ପ୍ରାଙ୍ଗଣନଚୟ,
ସୁପକ୍ୱ ମରିଚେ ଦିଶେ ରଙ୍ଗମୟ ।
ଲାଗିଛି ଉତ୍ସବ ଯେହ୍ନେ ଚଇତ୍ରୀର,
ବହ୍ନିକରେ ବୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଅବିର ।
ବିଛା ହୋଇଅଛି କାମ୍ବା ରଙ୍ଗ ପାଟ,
ବିଜେ ହେବେ ବୋଲି ବସନ୍ତ-ସମ୍ରାଟ ।
ଅନନ୍ତର ଗ୍ରାମ ଛାଡି ବାସ୍ପରଥ,
ଧରିଲା ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସୃଷ୍ଟିଧର ପଥ । ୧
ବହିଛି ସେ ପଥ କରୁଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତ,
ଆବର ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା କଟରଲ ସ୍ମୃତି । ୨
ସରଣୀର ପ୍ରାନ୍ତ ରେଣୁରେ ନିର୍ମିତ,
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ଅଧ୍ୟା ଅଛି ଲୁକ୍କାୟିତ ।
ନାନା ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ବିସ୍ତୃତ ଦ୍ୱିପାଶେ,
ଗର୍ଭେ ଧରି ଶସ୍ୟ ସାଫଲ୍ୟ ସୁହାସେ ।
ଛଳ ଫୁଲ କଣ୍ଠ ନେତ୍ରେ ଝଲୋରମା,
ନାସିକା ସଙ୍ଗେ ଯେ ଯୋଖେ ତା ଉପମା ।
ପିନ୍ଧାଇଛି ପକ୍ୱ ଲଙ୍କା ସସମ୍ମାନେ, ୩
ପଦ୍ମରାଗ ଚମ୍ପା କ୍ଷେତ୍ରଲକ୍ଷ୍ମୀ କାନେ ।
ଧୂଆଁ ପତ୍ର କାହିଁ ଢାଳେ କଟୁଗନ୍ଧ,
କେତେ ସ୍ଥାନେ କେତେ ହୋଇଅଛି ଖନ୍ଦ ।

ସୁପ୍ରଭାତ ଆଜି ଭାଗ୍ୟ ସୁପ୍ରସନ୍ନ,
କଲି ତନଗଡ଼ା ଗୋଶାଳା ଦର୍ଶନ ।
ଆହା କି ପବିତ୍ର ତୀର୍ଥ ମନୋରମ,
ଗୋଶାଳା ନୁହେଁ ସେ—ସୁରଭୀ ଆଶ୍ରମ ।
ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଆବାଲ୍ୟ ସଂସ୍କାରୀ, ୪
ସେ ପୁଣ୍ୟ ଆଶ୍ରମେ ତୀବ୍ର ତପଚାରୀ ।

୧—୧୯୧୯ ସାଲ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସମୟରେ ଏହି ସଡ଼କ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା । ୨—ଓଡ଼ିଆବନ୍ଧୁ କଟରଲ ସାହେବ ଅକର୍ମୀ ଲୋକଙ୍କୁ କର୍ମ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ଏହି ସଡ଼କ ତିଆର କରାଇଥିଲେ । ୩—ସୁପକ୍ୱ ଲୋହିତ ବର୍ଣ୍ଣର ଲଙ୍କାମରିଚ । ୪—ତନଗଡ଼ାରେ ଉତ୍କଳର ଏକମାତ୍ର କଷ୍ଟାପର ନବୀନ ସମାଜ-ସଂସ୍କାରକ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ପଣ୍ଡା ବି, ଏ, ମହାଶୟଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗୋଶାଳା ଅବସ୍ଥିତ ।

ସଂସ୍କାର, ସାହିତ୍ୟ ତପସ୍ୟା ସାଧନ,
କରନ୍ତି ସେଠାରେ ହୋଇ ଯୋଗମଗ୍ନ ।
ଦିଶୁ ନାହିଁ ନେତ୍ରେ ଶୁଭୁ ନାହିଁ କାନେ,
ତଥାପି କର୍ମରେ ରତ ଏକଧ୍ୟାନେ ।
ଏ ଆଶ୍ରମ ତାଙ୍କ ପବିତ୍ର ସୁକୃତି,
ବହିଥିବ କାଳେ କାଳେ ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତି ।
ନିଜ ସ୍ମୃତିସ୍ତମ୍ଭ ନିଜେ ଗଲେ ପୋତି,
ନିଃସରିବ ତହୁଁ ଶୁଭ୍ର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜ୍ୟୋତି ।
ପାରିବ ସେ ନବ ଆଦର୍ଶ ବିତରି,
ମହିମ୍ନ କ୍ତା ସ୍ତମ୍ଭ ନୁହେଁ ତାକୁ ସରି ।
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଶକ୍ତି-ଧନେ ଧନୀ,
ଚାଲୁଛି ଅଶ୍ରାନ୍ତେ ତାହାଙ୍କ ଲେଖନୀ ।
ନ ଥାଏ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ଆକ୍ଷେପେ କଟାକ୍ଷେ,
ସତ୍ୟ ଶିବ ସେବା-ରତ ମନୋବାକ୍ୟେ ।
କରିବାକୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟ କେତେ ଜଣ,
ମାତ୍ର ବାଛିବାକୁ ଛନ୍ତି ପଣ ପଣ ।
ନ ଦେଖନ୍ତି ନିଜ ନେତ୍ରେ ନିଜ ହିତ,
ପର ଉପଦେଶେ ଦେଖାନ୍ତି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ।
ଏହି ଜ୍ୟୋତିଷ୍କଟି ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ବତାସେ,
ଜଳେ ଧୁକୁ ଧୁକୁ ସଂସ୍କାର ଆକାଶେ ।
ତଥାପି କରୁଛି ବିକିରଣ ଜ୍ୟୋତି,
ପ୍ରଭାହୀନ ନୁହେଁ ପ୍ରସ୍ତର ମୋତି ।

ଅହୋ କି ସୌଭାଗ୍ୟ ଅହୋ କି ସୁଦିନ,
ଖେଳିଯାଏ ପ୍ରାଣେ ଉଲ୍ଲାସ ନବୀନ ।
ଭଞ୍ଜ କବିଙ୍କର ସ୍ମୃତି ସୌଧ ତୁଳ,
ଦୂରୁ ଦିଶେ ବହି ଉପମା ଅତୁଳ ।
କି ଅମୃତମୟ ସୁଖ ସ୍ୱପନର—
ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲେ ଭଙ୍ଗା ତାହା କଳେବର ।

ଗାଉଛି ନୀରବେ ଭଞ୍ଜ କବି ଗୀତ,
କବିତାରେ ହର୍ମ୍ୟ ହୋଇଛି ନିର୍ମିତ ।
ଦୃଷ୍ଟି ମାତ୍ରେ ସେହି ସୌଧରୂପୀ ଯତି,
ନେଲିକ ଓଟାରି ହୃଦୟୁ ଭକତି ।
ହାତ ଯୋଡ଼ି ତହୁଁ କହିଲି ପ୍ରଣାମ,
ତ୍ରିବାର ଉଚ୍ଚାରି ମହାକବି ନାମ ।
ଘୁମୁସର ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟ ଭୂମି ବହୁ ସ୍ଥାନ,
ନ ଦେଖିଲି କାହିଁ ଭଞ୍ଜ ସ୍ମୃତି ଆନ ।
ଧନ୍ୟ ତନରଡ଼ା ଯୁବକମଣ୍ଡଳୀ,
ଅର୍ପନ୍ତି ଉପେନ୍ଦ୍ର ପାଦେ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ।
ଜାତୀୟ କବିଙ୍କ ଆଦର ସମ୍ମାନ,
କରି ଜାଣନ୍ତି ସେ ଯୁବା ମତିମାନ ।
ପ୍ରତିଭା ପୂଜାର ଯେ ଦକ୍ଷ ପୂଜାରୀ,
ପ୍ରତିଭାର ସେହି ଯୋଗ୍ୟ ଅଧିକାରୀ ।
ଛୁଇଁବା ମାତ୍ରେ ସେ ପବିତ୍ର ମନ୍ଦିର,
ଉଠିଲି ଶିହରି ଉଲ୍ଲାସେ ଶରୀର ।
ସତେ ଯେସନେ ତହିଁ ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭାବ,
ଖେଳି ବୁଲୁଅଛି ସହ ହାବଭାବ ।
ସତେ ଯେସନେ ତାଙ୍କ କବିତା-କଳାପ,
ଅଲକ୍ଷିତେ କିଏ କରୁଛି ଆଳାପ ।
କିନ୍ତୁ ଭାଷାହୀନ କି ମହାବିଷାଦ,
ଘୋଟିଛି ମନ୍ଦିରେ ଆମସ୍ତକ ପାଦ ।
ମହାକବିଙ୍କର ବିରହ ବେଦନା,
ଘାରୁଛି ତା ପ୍ରାଣେ ହୁଏ ସମ୍ଭାବନା ।
ବହୁ ପାଣ୍ଡୁଲେଖ୍ୟ, ଗ୍ରନ୍ଥ ଏକାଧାରେ,
ରହିଛି ଗଚ୍ଛିତ ଭଞ୍ଜ ପାଠାଗାରେ । *
ସଞ୍ଚିତ ତହିଁରେ ଯେ ରତ୍ନ ବିଭବ,
ଖଜଣାଘରେ ସେ ରତ୍ନ ଦୁର୍ଲଭ ।
ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟେ ଆଦର୍ଶେ ତାହାର,
ପ୍ରତି ଘର ହେଉ ଭଞ୍ଜ ପାଠାଗାର ।

* ତନରଡ଼ାର ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ପାଠାଗାର ଏକ ବୃହତ୍ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ପାଠାଗାରରେ ଓଡ଼ିଆ, ଇଂରାଜୀ, ବଙ୍ଗଳା ପୁସ୍ତକ ଦୁଇ ହଜାର ଅଛି । ଅନେକ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପୁସ୍ତକ ଏହି ପାଠାଗାରରେ ଦେଖାଗଲା । ଏରୂପ ସୁପରିଚାଳିତ ବୃହତ୍ ପାଠାଗାର ସମସ୍ତ ଉତ୍କଳରେ ବିରଳ ।

ଏଣିକି ମାଗୁଣି ବାଗ୍‌ଦେବୀ ଚରଣେ,
ଏକାନ୍ତ ବିନୟେ ବାକ୍ୟେ-ପ୍ରାଣେ-ମନେ ।
ସ୍ଥାପିଲେ ମନ୍ଦିର ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ, ୧
ସାହିତ୍ୟ-ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ-ଭୂଷଣ ।
ସଞ୍ଚାରିଲେ ପ୍ରାଣ ଶ୍ରୀ ରାଧାମୋହନ ୨
ଯୁବକ ସମାଜେ ଗର୍ବ-ଗଣ୍ୟଧନ ।
ରାଓ ନରସିଂହ ମୁଖ୍ୟ ପୃଷ୍ଠରକ୍ଷୀ, ୩
ପୁସ୍ତକ ବୃଦ୍ଧିରେ ଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ।
ହେ ସାହିତ୍ୟବୀର ଭକ୍ତ କବିବର,
ମାନବ କି ସ୍ମୃତି ରଖିବ ତୁମ୍ଭର ?
ରଖି ଯାଇଅଛ ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭ ସ୍ମୃତି,
ପ୍ରତିଫଳେ ତୁମ୍ଭ କାବ୍ୟେ ତୁମ୍ଭ ମୂର୍ତ୍ତି ।
ସ୍ମୃତି-ପୂଜା ସିନା ନିଜ ହିତ ପାଇଁ,
ପୂଜ୍ୟ ପୂଜା ବିନା ପୂଜା ମିଳେ ନାହିଁ ।
ତୁମ୍ଭ କାବ୍ୟ-ପୁତ୍ର କବିତା-କନ୍ୟାଏ,
ଗାଉଥିବେ ସ୍ମୃତି ସୃଷ୍ଟି ଥିବା ଯାଏଁ ।
ଉପଯୁକ୍ତ ପୁତ୍ରକନ୍ୟା ସେ ତୁମ୍ଭର,
ପିତୃଭକ୍ତିରେ ସେ ଉଭେ ଧୂରନ୍ଧର ।
ଯେତେ କାଳ ଯାଏଁ ବହୁଥିବ ବାତ,
ହେଉଥିବେ ଚନ୍ଦ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟ ଆତଯାତ,
ତେତେ କାଳ ଯାଏଁ ସେ ବେନି ତୁମ୍ଭର,
ଘୋଷୁଥିବେ କୀର୍ତ୍ତି-ଗୀତ ନିରନ୍ତର ।
ଫୁଲ, ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ, ବିଜୁଳି ଆବର,
ଚନ୍ଦ୍ର, ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ତାରା ଜଗତେ ସୁନ୍ଦର ।
ମିଶାଇଣ ଏହି ଷଡ଼ ଉପାଦାନ,
କଲେ ତୁମ୍ଭ ସ୍ମୃତି-ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ,
ହେବ ନାହିଁ କେବେ ସେ ମନ୍ଦିର ମୂଲ୍ୟ,
ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତିଭାର କଣିକାକୁ ତୁଲ୍ୟ ।
ସାରସ୍ୱତ ପୂଜା ଲୋଡ଼େ ନାହିଁ ଆନ,
ବିନା ସାରସ୍ୱତ ଶୁଦ୍ଧ ଉପାଦାନ ।
ପାଠାଗାର ତୁମ୍ଭ ଯୋଗ୍ୟ ପୂଜା ବେଦୀ,
ପାରେ ସେ ଜ୍ଞାନାସ୍ତ୍ରେ ଅଜ୍ଞାନତା ଛେଦି ।
ହେ ସାହିତ୍ୟଶିଳ୍ପି, ହେ ଯୋଗିପ୍ରବର,
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତୁମ୍ଭେ ଅଜର ଅମର ।
ଭାରତୀ ଭଣ୍ଡାର ଆଣିଥିଲ ଲୁଟି,
ବାଣ୍ଟିଦେଇ ତାହା ଗଲ ହେ ଲେଉଟି ।
ସେ ରତ୍ନେ ସମୃଦ୍ଧ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ,
କୋଟି ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ।
ଯାଇଅଛ ତୁମ୍ଭ ମାଟିଦେହ ମରି,
ମାତ୍ର ଭ୍ରମୁଅଛ କୀର୍ତ୍ତି-ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ।
ମାଟିପିଣ୍ଡ ସିନା ଲଭୁଛି ବିଲୟ,
କିନ୍ତୁ ବଞ୍ଚିଅଛି ମୂର୍ତ୍ତି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ।
ସେ ମୂର୍ତ୍ତିର ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ କେବେ ଭବେ,
ମରି ତୁମ୍ଭେ ଚିର ଅମୃତ ଉତ୍ସବେ ।
କି କଠୋର ତପେ ଉତ୍କଳ ଧରଣୀ,
ଲଭିଲା ଏଭଳି ପୁତ୍ର ଗୁଣମଣି ।
କେବଣ ସଦୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ସେବି,
କେଉଁ ମହାତୀର୍ଥେ ଝାସିଥିଲ ଦେବୀ ।
କେ କହିବ ତାହା ଜଣା ବା କାହାକୁ,
ଗୋଚର ଏକା ତା ଜଗତନାଥଙ୍କୁ ।
କୋଟି ପୁତ୍ର ପଛେ ଜନ୍ମ କରୁ ମାତା,
ଗୋଟିଏ ସୁପୁତ୍ର ଯୋଗେ ହୁଏ ଖ୍ୟାତା ।
କୋଟି କୋଟି ତାରା କି କରନ୍ତି ଆସି,
ଚନ୍ଦ୍ର ହେତୁ ସିନା ଧନ୍ୟା ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ।

୧—ସାହିତ୍ୟବନ୍ଧୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏହି ସ୍ମୃତି ମନ୍ଦିର ପାଠାଗାରର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା । ୨—ଉତ୍ସାହୀ ଯୁବକ ବାବୁ ରାଧାମୋହନ ଦାସ ପାଠାଗାରର ସୁପରିଚାଳକ । ତାଙ୍କ ପରିଚାଳନା କୌଶଳରେ ପାଠାଗାରର ପ୍ରଭୂତ ଉନ୍ନତି ସାଧିତ ହୋଇଅଛି । ୩—ବ୍ରହ୍ମପୁରର ଭୂତପୂର୍ବ ଡେପୁଟୀ କଲେକ୍ଟର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନରସିଂହ ରାଓ ପାଠାଗାରର ପ୍ରଧାନ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ । ସେ ଅଦ୍ୟାବଧି ପ୍ରତିବର୍ଷ ଦୁଇଶତ ଟଙ୍କାର ପୁସ୍ତକ ପାଠାଗାରକୁ ସାହାଯ୍ୟ ପଠାଉଅଛନ୍ତି । ପାଠାଗାରରେ ଅନେକ ମାନଚିତ୍ର ଅଛି ।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ରସଲକୋଣ୍ଡା ଜଳାଧାର, ୧
ଦିଶେ ଯଥା କ୍ଷୁଦ୍ର ନୀଳ ପାରାବାର ।
ଅଗାଧ ଗଭୀର ନିର୍ମଳ ପାବନ, ୨
ମହାବିଦ୍ୱାନର ହୃଦୟ ଯେସନ ।
ଅଥବା ପଡ଼ିଛି ପାତାଳକୁ ବାଟ,
ଖୋଲିଛି ତା ଦ୍ୱାର ଦର୍ପଣ-କବାଟ ।
ରବି ପ୍ରତିବିମ୍ବ ବହିଛି ବକ୍ଷରେ,
ତେଣୁ ନୀଳାକାଶ ଉପମା ସେ ଧରେ ।
ଦେଶପ୍ରେମୀ ହୃଦେ ଦେଶପ୍ରୀତି ପ୍ରାୟେ,
ଜଳେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ କେଡ଼େ ଶୋଭା ପାଏ ।
ଭାବୁକ ନେତ୍ରେ ତା ବହୁରୂପେ ଦିଶେ,
ଖାଇ-ସ୍ଥୂଳଦେହେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆତ୍ମା କି ସେ ?
ଜଳୁଛି ବାଡବ ସିନ୍ଧୁଗର୍ଭେ କିବା,
ମହାତ୍ମା ମସ୍ତିଷ୍କେ ଅଥବା ପ୍ରତିଭା ।
ବାଘଦେଇ ସ୍ୱପ୍ନଦେଇ ରତନେଇ, ୩
ଉଭାହୋଇଛନ୍ତି ତା ତୀରେ ପାଦ ଦେଇ ।
ଭିନ୍ନ ଶୈଳର ସେ ସୁନୀଳ ଦର୍ପଣ,
ଦେଖୁଛନ୍ତି ମୁଖ ତହିଁ ଗିରିଗଣ ।
ମାଛରଙ୍କା ପକ୍ଷୀ ଖରେ ଜଳେ ବୁଡ଼ି,
ଥଣ୍ଟେ ମାଛ ନେଇ ଯାଏ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉଡ଼ି ।
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ କିବା ସ୍ନାନ କରି ଜଳେ,
ଉଠିଯାଉଅଛି ପୁଣି ନଭସ୍ଥଳେ ।
ଚକ୍କ ମାରି ଚିଲ ବୁଲେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉଡ଼ି,
ବିନା ସୂତ୍ରେ ଖାଇ ଉଡ଼ାଏ କି ଗୁଡ଼ି । ୪

ଗିରି-ବାହୁ ଜଳେ ସୃଜେ ନୀଳବେଣୀ,
ଖେଳେ କି ଶାଦ୍ୱଳେ ମରୀଚିକା ଶ୍ରେଣୀ ? ୫
ସେ ମୃଦୁ କଲ୍ଲୋଳ ବନପାଦେ ଲାଗି,
ସ୍ତର ସ୍ତର ହୋଇ ପଡ଼ୁଥାଏ ଭାଙ୍ଗି ।
ବନଲକ୍ଷ୍ମୀ ପାଦେ ଯେସନ୍ତେ ଜଳାଧାର,
ଜୁହାରୁଛି ହାତ ଯୋଡ଼ି ବାରମ୍ବାର ।
କଳ-ହଂସ-କେଳିସର ଘୁମୁସରେ,
ଇନ୍ଦୀବର ପ୍ରାୟେ ଶୋଭା ଜଳି ଧରେ ।
ବ୍ରହ୍ମପୁର, ଛତ୍ରପୁର, ଘୁମୁସର,
ପୁଣି ଇଚ୍ଛାପୁର ମାତୃକା ଏ ସର ।
ଏ ଚାରି ତାଲୁକ ଅନାବୃଷ୍ଟି କାଳେ,
ଇନ୍ଦ୍ରପରି ଏହି ଜଳି ପ୍ରତିପାଳେ ।
ନାଳ ପଥେ ବଡ଼ନଦୀ ଜଳରାଶି,
ପୂର୍ଣ୍ଣ କରେ ଏହି ଜଳାଧାରେ ଆସି ।
କେଡ଼େ ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତ ସ୍ଥପତି-ପ୍ରବର, ୬
ସ୍ଥାପତ୍ୟ ବିଦ୍ୟାରେ ଅତି ଧୁରନ୍ଧର । ୭
ମିଶାଇଛି ନେଇ ଆହା କି ଛନ୍ଦରେ,
କୃତ୍ରିମ ତଟିନୀ କୃତ୍ରିମ ସାଗରେ !
ଭୀତ ଅଜଗର ଧାଇଁ ଆସି କବେ,
ପଶି ଯାଉଛନ୍ତି କି ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭେ ?
ନିଦାଘ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଉଷ୍ମାବହ ବାଘ,
କିମ୍ବା ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରୀ ଅଗ୍ନିଷ୍ଟୋମ ଯାଗ ।
ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଗ୍ରାମ ପଦା ବାଟ,
ଛାଡ଼େ ବିଭୀଷିକା ନିଃଶବ୍ଦ କୁହାଟ ।

୧—ରସଲକୋଣ୍ଡା ଜଳାଧାର ୧୮୯୪ ସାଲରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ମହାନଦୀର ସାତକୋଶିଆ ଗଣ୍ଡରୁ ପାଣି ଅଟକାଇ ଏହି ଜଳାଧାରକୁ ପାଣି ଆଣିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବଙ୍ଗ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଅସମ୍ମତ ହେବାରୁ ବଡ଼ନଦୀରେ ଆନିକଟ କରି ପାଣି ଅଣାଗଲା । ତେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ବଙ୍ଗଳାର ଅଧୀନରେ ଥିଲା । ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ କଟକ ଓ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ବର୍ତ୍ତମାନ ପରି ବନ୍ୟାରେ ଛାରଖାର ହେଉ ନ ଥାନ୍ତା । ୨—ଜଳାଧାରର ଗଭୀରତା ୪୦ ଫୁଟରୁ ଅଧିକ । ୩—ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗ । ୪—ବାଗଜଳେଇ । ୫—ଶାଦ୍ୱଳ—ତୃଣପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତର । ୬—ଇଞ୍ଜିନିୟର ବେଙ୍କଟରାଓ ନାଇଡୁ । ଡାକନାମ କଳା ସାହେବ । ୭—ସ୍ଥାପତ୍ୟ ବିଦ୍ୟା—ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂ ବିଦ୍ୟା ।

ଅଗ୍ନିକଣାରାଶି ବର୍ଷୁଛି ତପନ,
ଉଷ୍ଣ-ନିଶ୍ୱାସ ଦୃଷ୍ଟ ଭୂପୃଷ୍ଠ ଯେସନ ।
ଭୀଷଣେ କବଳେ ରହିଛନ୍ତି କାକେ,
ବୃଷ୍ଟିକାଳେ ମଣ୍ଡୂକେ କାଳ ଯେସନ୍ତେ ଡାକେ ।
ମଧ୍ୟାହ୍ନ-ବାନ୍ଧବ ଯାମଘୋଷୀ ତୋଷେ, ୧
"ଖଟ୍ରେଶୁ ଖଟ୍ରେଶୁ" ଉଚ୍ଚକଣ୍ଠେ ଘୋଷେ ।
କାହାର ଖଟରେ ଶୁଆଏ ବିହଙ୍ଗ,
ସେହି ଏକା ଜାଣେ ତାହା ରସ ରଙ୍ଗ ।
ନୀରବେ ସ୍ତବଧ ଧରଣୀ-ତାପସୀ,
ପଞ୍ଚାଗ୍ନି ସାଧନା କରେ ରୌଦ୍ରେ ବସି ।
ଫେରି ନୀଳବେଣୀ ନାଚେ ମରୀଚିକା,
ହାତ ଧରି ତାର ନାଚେ ବିଭୀଷିକା ।
ଧାବନ୍ତି ତା ଦେଖି ମୃଗମୃଗୀଗଣ,
ଆଶା ପଛେ ଧାଏଁ ଆଶାୟୀ ଯେସନ ।
ଆଶା ପ୍ରାୟ ତୃଷ୍ଣା ମହା ପ୍ରତାରକା,
କୁହୁକ ମନ୍ତ୍ର ଜାଣେ ସୁଯଷ୍ଟୀକା ।
ଅଗ୍ନି-ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରାୟ ଧରଣୀ ଆକାଶ,
ରୌଦ୍ରରେଖା ଯେସନ୍ତେ ମହାକାଳ ହାସ ।
ସନ୍ତରିବାକୁ ସେ ଅନଳ-ସାଗରେ,
ଦୁଃସାହସ ଖଗେ ନ କରନ୍ତି ଡରେ ।
ମାତ୍ର ଯାନ-ବୈତ୍ୟ ୨ ଧାଇଁ ଅଛି ସୁଖେ,
ନିର୍ଭୟେ ସୋରିଷମୂଳୀ ଅଭିମୁଖେ ।
ଦୁର୍ବଳର ଯମ ପ୍ରବଳ କେବଳ,
ପ୍ରବଳକୁ କିପାଁ ଡରିବ ପ୍ରବଳ ?
ପଥ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଶୋଭେ "ଡୁମ୍ବୁ" ନାମେ ଗ୍ରାମ, ୩
କ୍ଲାନ୍ତ ପାନ୍ଥେ ତହିଁ କରନ୍ତି ବିଶ୍ରାମ ।
ସାଧକ ପ୍ରାୟ ସେ ଖରା ବର୍ଷା ଶୀତେ,
ତୀବ୍ର ତପେ ରତ ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତେ ।
ତରୁଲତାଶୂନ୍ୟ ଦିଶେ ନିଛାଟିଆ,
ଛାୟାଦାନେ ଦକ୍ଷ ଦାଣ୍ଡେ ଛାମୁଣ୍ଡିଆ ।

ସେ ଗ୍ରାମର ଭଦ୍ର ଗୃହସ୍ଥଜନର,
ଅତିଥିସତ୍କାରେ ସତତ ତତ୍ପର ।
ଗଡିଚଳେ ଯାନ ପଶ୍ଚିକର୍ଣ୍ଣି ତୀରେ
ପ୍ରବେଶିଲା ଯାଇ ସୋରିଷମୂଳୀରେ ।
ବାମକେ ଅଗ୍ରତେ ବିଶାଳ ଅଚଳ ୪
କଙ୍କଣ ଦେଈଙ୍କ ପୁଣ୍ୟପୀଠ ସ୍ଥଳ ।
ଦେବୀଙ୍କର ତହିଁ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରତିମା, ୫
ବସିଛି ବିସ୍ତାରି ଅଦ୍ଭୁତ ମହିମା ।
ପର୍ବତର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ନୟନ ସ୍ୱରୂପ,
ଶିଖରରେ ସ୍ଥିତ ପୁଣ୍ୟତନ କୂପ ।
ବହିଯାଏ ଗିରିପାଦେ ବଡ଼ନଦୀ,
ହିମାଳୟ ପାଦେ ଯେସନ୍ତେ ବିସ୍ତୁନଦୀ ।
ଅଦୂରେ ବଙ୍ଗଳା ଦିଶେ ଶୋଭାବନ, ୬
ତରୁସ୍ତ ମୂଳରେ ପ୍ରଦୀପ ଯେସନ ।
ବହୁଛି ସୋରିଷମୂଳୀ ନାମେ ଘାଇ, ୭
ବିଜୟ ଶଙ୍ଖ ସେ ସଦର୍ପେ ବଜାଇ ।
ଘାଇ ପଥେ ଯାଇ ବଡ଼ନଦୀ ଜଳ,
ନୀଳ ଜଳାଧାରେ କରେ ସୁପ୍ରବଳ ।
କାହା ଶାପେ ଅବା କି ପାପେ କେଜାଣି,
ଲଭିଛି ବନ୍ଧନ ଦଶା ନଦୀରାଣୀ !
ଚତୁର୍ମାସ୍ୟ କାଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣଗର୍ଭା ନଈ,
ରୁଦ୍ଧ ରୋଷେ ଫୁଲି ଭୈରବେ ଗର୍ଜଇ ।
ବନ୍ଧେ ବନ୍ୟାସ୍ରୋତ ହୋଇ ପ୍ରତିହତ,
କଳକଳ ଶବ୍ଦେ ଘୂରେ ଅବିରତ ।
ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ସର୍ବଥା,
ମାତ୍ର ଭୁଲେ ତାର ପ୍ରତାପ କ୍ଲୀବତା ।
ସତେ ବା ସେଠାରେ ଲାଗିଛି ଆବର,
ଗଜ-କୁମ୍ଭୀରର ଭୀଷଣ ସମର ।
କମ୍ପାଏ ଗଗନ ଛାଡ଼ି ରୁଦ୍ର ଧ୍ୱନି,
ପ୍ରଳୟେ ଯେସନ ଗରଜେ ଅଶନି ।

୧—ଯାମଘୋଷୀ—ପହଡ଼କୁଆ ପକ୍ଷୀ । ୨—ମୋଟରକାର । ୩—ଝୁମ୍ବୁ ଗ୍ରାମର ଡାକନାମ ଡୁମ୍ବୁ ଗ୍ରାମ । ୪—କାଙ୍କଣଦେଈ ପର୍ବତ । ୫—ଦଶହାତ ଉଚ୍ଚତାବିଶିଷ୍ଟ ପାଷାଣ ପ୍ରତିମା । ୬—P. W. D. ଡାକବଙ୍ଗଳା । ୭—ଆନିକଟ ।

କଙ୍କଣ-ଶିଖରୀ ଶିହରି ସେ ସ୍ୱରେ,
କହେ ଆଜ ଶୈଳେ କମ୍ପିତ କଣ୍ଠରେ—
"କଲଣି ତ ଇନ୍ଦ୍ର ପୁଣି ଅଭିଯାନ,
ସାବଧାନ ଭାଇ, ସର୍ବେ ସାବଧାନ !"
କେତେ ରମଣୀୟ ଦେବ-ପ୍ରିୟଭୂମି,
ଯଜ୍ଞଧୂମେ ଯେସନ୍ତେ ଉଠଇ ପ୍ରଧୂମି ।
ବାଳ-ଶ୍ୱେତହସ୍ତୀ ପର୍ୟ୍ୟନ୍ତେ ଘନାଳି,
ଖେଳୁଛନ୍ତି ଗିରିଚୂଳେ ଛୁଟକାଳି ।
କୌତୁକ ଗଣ୍ଡରେ ଖଣ୍ଡେ ଆସି ଘୂରି,
ବନଗର୍ଭେ ପଶି ଯାଉଅଛି ଲୁଚି ।
ପଛେ ଉଡ଼ିଆସି ଆଉ ଖଣ୍ଡେ ଘନ,
ଖୋଜୁଛି ତାହାକୁ ବିଦାରି କାନନ ।
କାହୁଁ ଦୂରେ ଦୁହେଁ ଉଠି ଶିର ତୋଳି,
ପ୍ରେମେ ପରସ୍ପରେ ହୋନ୍ତି କୋଳାକୋଳି ।
ପୁନଶ୍ଚ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଯାଇ ଖରେ,
ଧାଇଁ ବୁଲେ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡକ ପଛରେ ।
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେସନ୍ତେ ଶୀତେ ଗିରିଚୂଡ଼ା,
ଦୋହରାଇ ଘୋଡ଼ି ହେଉଛି ପାଛୁଡ଼ା ।
କିମ୍ବା ପର୍ବତର ହୁଏ ଦେବାର୍ଚ୍ଚନ,
ଲଗି ହେଉଛି ସେ ଶରୀରେ ଚନ୍ଦନ ।
ବଗଲା ସମ୍ମୁଖେ ସ୍ୱଭେ ବାଣକାର, [1]
ଜାଳିଲା ସ୍ୱେଚ୍ଛନ୍ଦ ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରକାର ।
ଖେଳିଲା ହାବେଳି ଆକାଶରେ ଛୁଟି,
ଧୂମକେତୁ କିବା ଯାଏ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉଠି ?
ବହ୍ନି ଉଭେ ଯାଇ ପକାଏ ଉଗାରି,
ଶ୍ୱେତ ପୀତ ରକ୍ତ ନୀଳ ରଙ୍ଗ ଚାରି ।
ଅଥବା ତୌବର୍ଣ୍ଣୀ ଫୁଲ ହାରାବଳୀ,
ଛିଡ଼ିଯାଇ ଫୁଲ ପଡ଼ୁଅଛି ଗଳି !
ଚଳତାରା ପ୍ରାୟେ ପ୍ରଦୀପ ପଞ୍ଝରୀ,
ଉଡ଼ିଲା ସଧୀରେ ଦିଗ ଆଲୋ' କରି ।

ଏହିପରି କେତେ ଅପୂର୍ବ ଖେଳକୁ,
ଦେଖି ମନପ୍ରାଣ ଉଠିଲା ପୁଲକି ।
ଅପକ୍ୱ ବୟସେ ବାଣ-କାରିଗର,
ଭଲ ଶିଖିଅଛି ଅଦ୍ଭୁତ ସୁନ୍ଦର !
"ମୁଁ ଚଷାପୁଅ ମୋ କଷ୍ଟ ଜାଣ" ବୋଲି,
ସ୍ୱରେ ଚଷାପୁଅ [2] ଡରୁଡ଼ାଲେ ଡୋଳି ।
କାହାକୁ ସେ କହେ କି କଷ୍ଟ ତା ପ୍ରାଣେ,
ତାହା ଅନ୍ତର୍ବ୍ୟଥା ସେହି ଏକା ଜାଣେ !
ପକ୍ଷୀର ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି ଷୋଳପଣ,
କେହି ଜଣେ ତାର ଫେଡ଼ିବ କଷଣ ।
ତାହାରି ଉଦ୍ଦେଶେ କହୁଛି ସେ କଥା,
ଜଣାଉଛି ଆର୍ତ୍ତେ ନିଜ ମନବ୍ୟଥା ।
ପରିହିତ ପାଇଁ ସ୍ୱଭରେ ନ ଶୋଇ,
"ଏଠି ଗୋ ଏଠି ଗୋ" ଉଚାରେ ଟେଣ୍ଟୋଇ । [3]
ବ୍ୟାଘ୍ର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉଡ଼ି ସେ ଗଗନେ,
ସତର୍କ କରଏ ବ୍ୟାଘ୍ରଭୀତ ଜନେ ।
ଗଭୀର ନିଶୀଥେ ସେ ନିସ୍ତବ୍ଧ ସ୍ଥାନ,
ହୋଇଉଠେ ଭାବପ୍ରବଣ ମହାନ ।
ସୁପ୍ତ ବସୁମତୀ ସୁପ୍ତ ମହୀଧର,
ନୀଡ଼କୋଳେ ସୁପ୍ତ ବିହଙ୍ଗନିକର ।
ଶୁଭେ ମାତ୍ର ଶୂନ୍ୟ ସାଇଁ ସାଇଁ ସ୍ୱନ,
ସୁପ୍ତିମଗ୍ନା ମହୀ ଦେଖେ କି ସ୍ୱପନ ?
ଅଥବା ଉଚାରେ ରଜନୀ-ତାପସୀ,
ପ୍ରଣବ ଓଁକାର ଯୋଗଧ୍ୟାନେ ବସି ।
କ୍ଷୀଣାଲୋକ ଜାଳି ଖଦ୍ୟୋତନିକର,
ଦେଉଛନ୍ତି ମୁହୁଃ ନିଭାଇ ଆବର ।
ତମଃ-କଷଟିରେ କେଉଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣକାର,
କାଟିଯାଉଛି କି ଶତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଗାର ?
କିମ୍ବା ବହୁନେତ୍ର ଫେଡ଼ି ନିଶୀଥିନୀ,
ନିଜ ରୂପ ହେରି ହୋଇ ବିଷାଦିନୀ;

୧—ଅନନ୍ତରାମ ପଣ୍ଡା ଅଦ୍ଭୁତ ବାଣକାର । ଏ ସୌଦାମଣୀ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଦାଦାପୁଅ ଭାଇ ଅଟନ୍ତି । ୨—ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ପକ୍ଷିବିଶେଷ । ୩—ଟେଁଟେଁଣ୍ୟା ପକ୍ଷୀ ।

ଆପେ ଆପଣାକୁ କରି ମହାଭୟ,
ଲୁଚି ପକାଉଛୁ ମୁହୁଃ ନେତ୍ରଚୟ।
ପ୍ରତେ ହୁଏ ହେରି ସେହି ଜ୍ୟୋତ-ଗାର,
ହସି ଉଠୁଛୁ କି ନୈଶ ଅନ୍ଧକାର ?
ମତ୍ତଗଜ ପରି ଦୂରେ 'ଚନ୍ଦ୍ରଗିରି' ୧
ମିଶାଇଛି ନୀଳନଭେ ନୀଳ ଶିରୀ।
କଳିଙ୍ଗ-ସମ୍ରାଟ ପ୍ରାୟ ସେ ଅଟଳ,
ରଖିଅଛି ପୋଷି ବହୁ ଦନ୍ତାବଳ !
ସେ କରିକୁଳର କପୋଳ-କଣ୍ଡୂଳ—
ଘର୍ଷଣେ ପାଦପୁ ଝଡ଼ିପଡ଼େ ଫୁଲ।
ଅଗସ୍ତ୍ୟ-ପର୍ବତେ ଦେବତା ଜ୍ଞାନରେ,
ପୂଜନ୍ତି କି ତାକୁ ମାତଙ୍ଗନିକରେ ?
ଲୁଚିଥାଏ ବ୍ୟାଘ୍ର ଭଣ୍ଡାଘାସ ବଣେ, ୨
ମୃଗ ଅପେକ୍ଷାରେ ଉଚାଟ ନୟନେ।
ଥାଉ ଆନ ଜୀବ, କେ ଗଣେ ଇତରେ,
ଲୁଚିଯାଏ ହସ୍ତୀ ସେ ତୃଣ ଭିତରେ !
ଛରୁଆମ୍ବା ଗ୍ରାମେ ବ୍ୟାଘ୍ର ଜନଶୂନ୍ୟ—
କରି ଦେଇଅଛି ଦୁରନ୍ତ ପିଶୁନ।
ଏକମାତ୍ର ବୃଦ୍ଧା ଅଭିମାନ ବହି,
କୁକୁର ସହିତେ ଅଛି ଗ୍ରାମେ ରହି।
ବନପତି ବ୍ୟାଘ୍ର ହୋଇ ଦୟାବାନ,
ଖଣ୍ଡିବ ପରା ତା ଅନ୍ଧ ଅଭିମାନ !
ହାୟ ବୃଦ୍ଧା ନାରୀ, ଶୋକେ ତୁ ବାୟାଣୀ,
ନୃଶଂସ ବିଧାନ ପାରୁ ନାହୁଁ ଜାଣି ?
ଅଭିମାନେ ମୃତ୍ୟୁ ଦେଲେ ତୁ ଫଟାଇ,
ହେବ କି ସେ ବାଘ ତୋ ବଂଶେ ଫେରାଇ ?
ହୋଇଗଲେଣି ସେ ବାଘ ପେଟେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ,
ବୃଥା ତନୁ ଝୁରି ହେଉ କପାଁ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ?
ଦଗାଦାର ଯମ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଅଜ୍ଞାନ,
ନ ଗଣେ ସେ କାହା କ୍ରୋଧ ଅଭିମାନ।

କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କେତେ ହେଲେହେଁ ଆତୁର,
ଆର୍ଦ୍ର ନୟନରେ ନ ଚାହେଁ ସେ କ୍ରୁର।
ଲୁଝେ ନାହିଁ ଦୁଷ୍ଟ ଧର୍ମ ବା ଅଧର୍ମ,
ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖ ଦେଖି ହସେ ସେ ଅଧମ।
ବର୍ଣ୍ଣି ନୁହେଁ ବାକ୍ୟେ ତାହା ଦୁଷ୍କରଣୀ,
ତା ପରି ଭୀଷଣ ନୁହେଁ କାଳଫଣୀ।
'କୋକଲବା ମୁଠା' ଅଧିବାସୀଙ୍କର,
ଦୁଃଖ ଶୁଣି ଯିବ ତରଳି ପଥର।
ନାହିଁ ପଥ, ନାହିଁ ଦେଶ ଗ୍ରାମପାଶେ,
ବର୍ଷାକାଳେ ତାହା ଦ୍ୱୀପ ପରି ଭାସେ।
ଯେଣେ ଅନାଇଲେ ତେଣେ ଜଳାର୍ଣ୍ଣବ,
ଗ୍ରାମେ ଯାତାୟତ ହୁଏ ଅସମ୍ଭବ।
ଆମ୍ଭମାନେ ଦୋଷୀ ବନ୍ଦୀ ହେଲା ପରି,
ରହନ୍ତି ଗୃହସ୍ତେ କପାଳ ଆଦରି।
ଲବଣ ଅଭାବେ ଖାଆନ୍ତି ମନୁଷ୍ୟ,
ସାହାଜ ଗଛର ଅଖାଦ୍ୟ ପାଉଁଶ। ୩
ଏହାଠାରୁ ବଳି ଦୁରଦୃଷ୍ଟ ଦାଉ,
ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନେ କିସ ଅଛି ଆଉ ?
ଆହା ! ସେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଗ୍ରାମବାସିଗଣ,
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଜୀବନେ ଜୀବନ୍ତ-ମରଣ !

ଚନ୍ଦ୍ରଗିରି ଚୂଡ଼େ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଛବି—
ଆଙ୍କନେ ଅକ୍ଷମ ଭାଷାଶିଳ୍ପୀ କବି !
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେହ୍ନେ ଦିନମଣି ଆସି,
ମୁକ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି ଦୁଷ୍ଟ ଗ୍ରହଗ୍ରାସୁଁ।
କ୍ରମେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉଠେ ଭାସ୍କରମଣ୍ଡଳ,
ଅଗ୍ନିଶୈଳ ୪ କିବା ଉଦ୍ଗାରେ ଅନଳ ?
ଅବା କାମେ ଭସ୍ମ କରିବା କାରଣ,
ଫେଡିଲେ ତ୍ରିନେତ୍ର ତୃତୀୟ ନୟନ ?

୧—ଘୁମୁସର କୋକଲବାମୁଠାର ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ। ୨—ସାତ ଆଠ ହାତ ଲମ୍ବ ବିଶିଷ୍ଟ ଘାସ। ୩—ସାହାଜଗଛର ପାଉଁଶ ଲୁଣିଆ। ୪—ଅଗ୍ନେୟ ଗିରି।

କାଳ କୁମ୍ଭାଟୁଆ ବାଉ ବସି ପିଟେ,
ମାତିଲେ ସକଳେ ପ୍ରାତଃ ତୌର୍ଯ୍ୟତ୍ରିକେ ।
ଉଠିଲା ପୃଥୁଳେ ବହୁ ପକ୍ଷିରବ,
ଲାଗିଲା ପ୍ରଭାତୀ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ !
ହସିଲେ ଦିଗ୍‌ବଧୂ ହସିଲେ ପର୍ବତେ,
ହସିଲେ କାନନେ ପାଦପ ସମସ୍ତେ ।
ରାତିପିନ୍ଧା ବସ୍ତ୍ର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରୁ କାଢ଼ି,
ପିନ୍ଧିଲା ପ୍ରକୃତି ସୁନାରଙ୍ଗ-ଶାଢ଼ୀ ।
ମୋହିନୀ ମୂରତି ଧରି ପୁଣି ଦ୍ରୁତ,
ବିତରିଲା ହର୍ଷେ ଶିଶିର-ଅମୃତ !
କୃଷକେ କାନ୍ଧରେ ବହିଣ ଲଙ୍ଗଳ,
ଗମିଲେ କ୍ଷେତକୁ କରିବାକୁ ହଳ ।
ଘୁଞ୍ଚି ଅସାଢ଼ତା କ୍ରମେ ଯାନ୍ତେ କଟି,
ସର୍ବ ପ୍ରାଣେ ଗଲା ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ପ୍ରକଟି ।
ନିଜ ଧନ୍ଦା ଦୁଃଖେ ଲାଗିଲେ ସକଳେ,
କର୍ମସ୍ରୋତ ଜାଗି ଧାଇଁଲା ପ୍ରବଳେ ।
ସୃଷ୍ଟି-କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ କର୍ମର ତରଙ୍ଗ,
ଖେଳିଲା ବସୁଧା ସଞ୍ଚାଳିଣ ଅଙ୍ଗ ।
ନୈଶ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଛୁଟିଲା ଝଟକେ,
ପୂରିଲା ଧରଣୀ ତୀବ୍ର କୋଳାହଳେ ।
ଫୁଲ୍ଲକାନନେ ଅଳି କହିଲା ବଚନ,
ଗୁଞ୍ଜରଣ ସ୍ୱରେ ଋତୁ-ଆଗମନ ।
ମସ୍ତକେ ଓଢ଼ଣୀ ଟାଣି ସେ ସୁନ୍ଦରୀ,
ବହିଲେକ ଲଜ୍ଜା ଭୂଆସୁଣୀ ପରି ।
କୁସୁମ ନିଶ୍ୱାସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବନସ୍ଥଳୀ,
ସୁବାସରେ ବନ ଉଠୁଛି ଉଚ୍ଛୁଳି ।
ହେଲା ବହୁ ନବ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି,
ସୁଷମା ଉପରେ ମଧୁରିମା ବୃଷ୍ଟି !
ଅଗୁଣୀ ଉପମା ବହୁ କେତେ ଫୁଲ,
ଦେଖାଇଲେ ରୂପ ଚହଟ ଅତୁଳ ।
ହେଉ ପଛେ ରୂପ ଅନନ୍ୟ-ସୁନ୍ଦର,
ମାତ୍ର ଗୁଣ ତାର ଭୂଷଣନିକର ।
ହେଉ ପଛେ ରୂପ ଯେତେ ମହୀୟାନ,
ମାତ୍ର ଗୁଣ ନିଶ୍ଚେ ସେ ରୂପର ପ୍ରାଣ ।
ଖୋଜେ ନାହିଁ ଶୋଭା ବାହ୍ୟ ଆଡ଼ମ୍ବର,
ଗୁଣଯୋଗେ ଏକା ଦିଶେ ସେ ସୁନ୍ଦର ।
ଥିଲେ ଥାଉ ରୂପ କନ୍ଦର୍ପ ସମାନ,
ତଥାପି ସେ ଜନ ନୁହେଁ ରୂପବାନ ।
ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ପରି ଯା ରୂପ କଦର୍ଯ୍ୟ,
ସେହିଥିରେ ଥାଏ ଅତୁଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ।
ସୁନ୍ଦର ମଧ୍ୟରେ ନ ଥାଏ ସୁନ୍ଦର,
ଅସୁନ୍ଦର ମଧ୍ୟେ ସୁନ୍ଦରର ଘର ।
କାନନ ପ୍ରକୃତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଖଣି,
ବସାଇଛି ତହିଁ ଶୋଭା-ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ।
ସେ ଶୋଭା ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣି ନୁହେଁ ଗୀରେ,
ବୁଡ଼ିଯାଏ ଭାଷା ଦୃଶ୍ୟ-ବାରିଧିରେ ।
ନ ପାରିବେ ବର୍ଣ୍ଣି ସେ ଶୋଭାର ଲେଶ,
ଅଶେଷ ମୁଖରେ ଶେଷ କରି ଶେଷ ।

ଯାଉଛି ମୁଁ ଏବେ ଦେଖିବା କୁଳାଡ଼,
କବିଯଶେ ଗଢ଼ା ଯାର ମେରୁହାଡ଼ ।
ବୋଲିହେଲେ ମୁଠେ ସେ ରେଣୁ ମସ୍ତକେ,
ଅପସରିଯାଏ ମୂଢ଼ତା ପଲକେ ।
ବାଣୀ-ବୈକୁଣ୍ଠ ସେ, ଦୃଶ୍ୟେ ଅତୁଳିତ,
ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମେ ଗାନ୍ତି ତହିଁ ଗୀତ ।
ସେ ସ୍ଥାନ ମୃତ୍ତିକା, ବାୟୁ ନଭ ଜଳ,
ତରୁ ଲତା ବନ ଗିରି ଫୁଲ ଫଳ;
ଗଢ଼ା କବିତାର ଉପାଦାନେ ସର୍ବେ,
ମତ୍ତ ପଶୁପକ୍ଷୀ କବିତା ଉତ୍ସବେ !
କୁଳାଡ଼-ମହିମା ଚିର-ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ,
ଯେତେକ ଭଞ୍ଜ-କାବ୍ୟକବିତା-ନିଚୟ !
ଭଞ୍ଜ-ରାଜଧାନୀ ବିଖ୍ୟାତ କୁଳାଡ଼,
ବ୍ୟାଘ୍ରଦେଇ ତାକୁ କରିଛି ଉଜାଡ଼ । *

* ପଙ୍କଜ ବିଶେଷ । କେହି କେହି ବାଗ୍‌ଦେବୀ ଖଙ୍କତ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି ।

ଗିରିପାଦ ତଳେ ଶୋଭେ ସେ ନଗରୀ,
ଦେବ-ପାଦେ ଯେହ୍ନେ ତୁଳସୀ ମଞ୍ଜରୀ ।
ସୁବଳୟ ତଳେ ହୋଇଛି ବା ଅଙ୍କା,
କମଳା-ବିଳାସ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁରୀ-ଲଙ୍କା ।
ଭଗ୍ନ ଆହା ! ଏବେ ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ-ହାଟ,
ସରିଛି କସ୍ତୁରୀ ପଡ଼ିଛି କପାଟ !
କିନ୍ତୁ ଭାଗିନାହିଁ ଶୋଭା-ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଘଟା,
ନେଇଛି ସେ ତହିଁ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ପଟା ।
ଯେଣେ ଦେଖ ତେଣେ ସଦା ହସି ହସି,
ଶୋଭା ପରେ ଶୋଭା ଯାଉଛି ବରଷି ।
ବନଗିରିସ୍ରୋତ କଟିନେତ୍ର କାସ୍ତି,
ମୁକୁଳିବ ତହୁଁ ଅଛି କାହା ଚାସ୍ତି ?
ଶିବିକାରେ ବସି ଭେଦି ଘୋର ବନ,
କଲୁ ବ୍ୟାଘ୍ରଦେଇ ଗିରି ଆରୋହଣ ।
ଅଗମ୍ୟ ସେ ଗିରି କଣ୍ଟକ-କାନନେ,
ଅନ୍ଧାରିତ ପୁଣି ଘନ-ବଂଶବନେ ।
ନିର୍ଜନ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଭୀଷଣ ସେଠାବ,
ଶ୍ୱାପଦର ସଙ୍ଗ୍ୟା ନାହିଁକ ଅଭାବ ।
ଉଠି ବେତେଦୂର କାଟି କାଟି ବଣ,
ପଡ଼ିଲେକ ଥକ୍କା ଯାନବାହିଗଣ ।
ଅଗ୍ରେ ଠିଆ ପୁଣି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଉପଳ,
ସେହିଠାରୁ ହେଲା ଶିବିକା ଅଚଳ ।
ତୀର୍ଯ୍ୟକ ଭାବରେ ହୋଇ ଗଡ଼ାଣିଆ,
ସେ ବିଶାଳ ଶିଳା ହୋଇଅଛି ଠିଆ ।
ଶବଳିତ ତୃଣେ ଶରୀର ଆଚ୍ଛନ୍ନ,
ବୃଦ୍ଧା ହୋଇଅଛି ଗାଲୁଚା ଯେସନ ।
ଆରୋହଣ ତହିଁ ନର-ବାହନରେ,
ଉଠିଲୁ ପିଚ୍ଛିଳ ପାଷାଣ ଶିଖରେ ।
ଧାଇଁଲେ ବାହକେ ହୋଇ ତରତର,
ପାଦ-ସ୍ଖଳନର କାହିଁ ଅବସର ।
ଉଠିଲେ ସେ ହସି ହସି ଅନାୟାସେ,
ଅସାଧ୍ୟ ସୁସାଧ୍ୟ ହୋଇଛି ଅଭ୍ୟାସେ ।

ଗିରିଚୂଡ଼ା ପରି ସେ ଶିଳା ଆକାର,
ନାମ "ବେହରଣ ଚାଅଁଡ଼ା" ତାହାର ।
ଭାବିଲୁ ଆନନ୍ଦେ କି ତପେ କେଜାଣି,
ବସାଇଲ ଭାଗ୍ୟ ଅଧାସ୍ୱର୍ଗେ ଆଣି ।
ଶାଳ ପିଆଳାଦି ଅଶେଷ ପାଦପ,
ଟାଣିଛନ୍ତି ଶିଳା-ଶିରେ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ।
ହୋଇଅଛି ଉଭା ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗୀ କରୁଣା, ୧
ଅଙ୍ଗ ସଞ୍ଚାଳୁଛି ନର୍ତ୍ତକୀ ଅରୁଣା ।
ଡିଗ କୀର୍ତ୍ତି କରି ଅସଂଖ୍ୟ କୁଦାଳ, ୨
ବିରୁଢ଼ନ୍ତି କାହିଁ ହୋଇ ମାଳମାଳ ।
କାହିଁ ପତ୍ରଗନ୍ଧୀ ସୁନ୍ଦରୀ ସୁଗନ୍ଧୀ, ୩
ମାରିଦେଇ ଅଛି ଅରଣ୍ୟାନୀ ସନ୍ଧି ।
କାହିଁ ଉଭା ଟେଙ୍ଗୁ—ଫୁଲ ପେଣ୍ଡା ଧରି,
ଅତର ପଟ୍ଟସ୍ତେ ସୁଗନ୍ଧ ବିତରି ।
ଧବଳ ଚାମର ଧରିଣ ଶିରୀଷେ,
ବିଅଁଚ୍ଛନ୍ତି ମୃଦେ ଗିରିଦେବେ କି ସେ ?
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ-ପୀଡ଼ିତ ପ୍ରଜାପ୍ରାୟେ କେହି,
ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ ଅଛି କ୍ଷୀଣଦେହୀ ।
ନଖଦନ୍ତ ପ୍ରାୟ କଣ୍ଟକ ପ୍ରକାଶି,
ଉଭା କେହି ଯେହ୍ନେ ପ୍ରେତ-ପୁରୀବାସୀ ।
ବେହରଣ ଶିଳା ପ୍ରଶସ୍ତ ବିସ୍ତୃତ,
ଭଞ୍ଜକବି ସ୍ପର୍ଶେ ପରମ ପବିତ୍ର ।
ଶିଳା ନୁହେଁ ତାହା ମହେନ୍ଦ୍ର ଆସନ,
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁବର୍ଣ୍ଣୀ ତୃଣେ ଶୋଭାବନ ।
ମଣିରତ୍ନ ନୁହେଁ ସେ ତୃଣକୁ ସରି,
ଚାଅଁଡ଼ା କି ସ୍ୱପ୍ନ ସ୍ୱର୍ଗ ଅପସରୀ ?
ଏହିଠାରେ ବସି ଲେଖିଥିଲେ କବି,
କାନନ ଭ୍ରମଣ ଛାନ୍ଦ ଅନୁଭବି ।
ଏ ଇନ୍ଦ୍ର-ବେଦୀରେ ଭଞ୍ଜ-ବୀରବର,
ଗାଉଥିଲେ ଗୀତ ମଧୁର ସୁନ୍ଦର ।
ଶୁଣି ସେ ପ୍ରଗିଣୀ ପଶୁପକ୍ଷିକୁଳ,
ଭାବାବେଶେ ଆସି ହେଉଥିଲେ ଠୁଳ ।

୧—କଣ୍ଟାଲେମ୍ବୁ । ୨—ବିଲ୍ୱବର୍ଣ୍ଣ ଲତାବିଶେଷ । ୩—ବୃକ୍ଷବିଶେଷ ।

କେତେ ନାଚୁଥିଲେ ପ୍ରେମେ ଝୁଲି ଝୁଲି,
କେତେ ଦେଉଥିଲେ ଉଚେ ହୁଳାହୁଳି ।
ବଂଶରନ୍ଧ୍ରେ ପଶି ପାଗଳ ପବନ,
ଉଠାଏ ଫୁଟିଲେ ଶତ ବଂଶୀସ୍ୱନ ।
ମଧୁର ସେ ସ୍ୱର ଓଁକାର ଯେସନ,
ଶୁଷ୍କ ତରୁପିଣ୍ଡେ ସଞ୍ଚାରେ ଜୀବନ ।
ଶୁଣି ଆହା ସେହି ସ୍ୱର ରମଣୀୟ,
ହୋଇଯାଏ ବଶ୍ୟ ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ।
ପୁଷ୍ପିତ ପାଦପେ ଢାଳି ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି,
ପୂଜା ଶେଷବାଦ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଅଳି ।
ମହାଭାବେ ଭୋଳ ହୋଇ ଲତାଙ୍ଗନା,
କରୁଥିଲେ ମୋଦେ କଳ-ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ।
ସୁପ୍ରଶସ୍ତଭାବନ୍ତ ଯେହ୍ନେ ବାସ୍ତବରେ,
ପ୍ରଶସ୍ତା ପୂଜା ସେ ଖୋଜି ଖୋଜି କରେ ।
ସେ ସ୍ଥାନର ସର୍ବ ତରୁଲତାଗଣ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଭଞ୍ଜ-ବିରହେ ବିଷଣ୍ଣ !
ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଅଛି ଶୋକେ କାହା ଅଣ୍ଟା
ଝୁରିଝୁରି କେତେ ହୋଇଛନ୍ତି କଣ୍ଟା ।
ନୀରବରେ କେହି କାନ୍ଦୁଅଛି ଦୁଃଖେ,
ଶୋକ ପାଣ୍ଡୁ ଶୁମା ଦୋଳା କାହା ମୁଖେ ।
ଅଦ୍ୟାପି ପାଦପେ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦେ,
ଝୁରିଝୁରି ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଦାରୁଣ ନିର୍ବେଦେ ।
ହାୟ ! ଭଞ୍ଜ, ତୁମ୍ଭ ଗୁଣ କେ ନ ଜାଣେ,
ବାନ୍ଧିଅଛ ତୁମ୍ଭ ମୂର୍ତ୍ତି ସର୍ବପ୍ରାଣେ ।
ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମ ସଙ୍କେତ ଭାଷାରେ,
କହନ୍ତି ସର୍ବେ ଘୋର ନିଶ୍ୱାସରେ ।
ସେ ମାଳ-ଯମକ ସେ ଗୋମୂତ୍ର-ଛନ୍ଦ,
କିଏ ଗାଇ ଦେବ ଦେଶକୁ ଆନନ୍ଦ ?
କିଏ ଦେଖାଇବ ସାହିତ୍ୟ-ଚାତୁରୀ,
କିଏ ଚଖାଇବ ସୁରସ ମାଧୁରୀ ?
ସେହି ନବ୍ୟେଷ୍ଟିକ ସର୍ବେଷ୍ଟିକ ବାଣୀ,
ଅବନା ଛନ୍ଦ କେ ଶିଖାଇବ ଆଣି ?

ଦିବ୍ୟ ଅନୁପ୍ରାସ ରମ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର,
କେ ରଚିବ ଅଛି ଶକତି କାହାର ?
ବିରଚି କେ ବନ୍ଧ ଅକ୍ଷର କଣ୍ଠରେ,
ମଣ୍ଡିବ ସାହିତ୍ୟ ଜନନୀ-କଣ୍ଠରେ ?
କିଏ ଦେଖାଇବ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଆଣି ସ୍ୱର୍ଗ,
ସାହିତ୍ୟେ ପ୍ରାଣ କେ କରିବ ଉତ୍ସର୍ଗ ?
କରିବ କେ ଆଉ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ସୃଷ୍ଟି,
ଆନନ୍ଦେ ଆନନ୍ଦ କେ କରିବ ବୃଷ୍ଟି ?
ଛଣାସୁଧା-ଜଣା ସୁମଧୁର ଭାଷା,
ଶୁଣାଇ କିଏ ବା ଶମିବ ପିପାସା ?
ମୂକ ହୋଇଅଛି ଶୁକ ବହି ଶୋକ,
ନ ଶୁଣି ତୁମ୍ଭର ମୁଖସୃତ ଶ୍ଲୋକ !
କିଏ ଦେଖାଇବ ବାଣୀ ଶିଳ୍ପଛବି,
ହା ହା ଉପଇନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ କବିରବି !
ଶୋକାଶ୍ରୁରେ ସର୍ବ ନେତ୍ର ଅଛି ଦ୍ରବ
ହା ହା ଉପଇନ୍ଦ୍ର ରାଜକବି-ରବି ! !
ତୁମ୍ଭ ବିନା ଦେଶ ହୋଇଛି ଅଟବୀ,
ହା ହା ରାଜଋଷି ଭଞ୍ଜ ମହାକବି !
ସାହିତ୍ୟେ ନିୟୁକ୍ତ ପ୍ରହାରିଲ ପବି,
ହା ହା ଭଞ୍ଜକୁଳ-କଞ୍ଜ-କୁଞ୍ଜ-ରବି !
ବୁଝିବ କେ କ୍ଷୋଭ ବିନା ଅନୁଭବୀ,
ହା ହା ବୀରବର କବିଗୁରୁକବି !
ସାହିତ୍ୟ-କମଳୁ ତୁଟିଛି ସୁରଭି,
ହାୟ ହାୟ ହାୟ ମହା କବିରବି ! !
କାବ୍ୟ-ବୀରବର ସାର୍ଥ ଏ ପଦବୀ,
ହା ହା ସାରସ୍ୱତ-ଯୋଗୀ ଭଞ୍ଜକବି ।
କଳ୍ପନା ତୁମ୍ଭର ଆବାଲ୍ୟ ବାନ୍ଧବୀ,
ହା ହା କବିକୁଞ୍ଜ-ଶୁକ, ଦେବକବି !!
ଏହିପରି ଗିରି ତରୁ ଲତା ତୃଣ,
ବାହୁନି କାନ୍ଦନ୍ତି ଉପଇନ୍ଦ୍ର ଗୁଣ ।
କାନ୍ଦୁଛି ଗଗନ, କାନ୍ଦୁଛି ପବନ,
କାନ୍ଦୁଛି ବିଜୁଳି ସଙ୍ଗେ ନଭେ ଘନ ।

କାନ୍ଦୁଅଛୁ ଦିନ କାନ୍ଦୁଅଛୁ ରାତି,
କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ଘୋଡ଼ା କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ହାତୀ ।
କାନ୍ଦନ୍ତି ଆବର ରବିଶଶିତାରା,
କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ସର୍ବେ ଏ ଉତ୍କଳ ସାରା ।
କାନ୍ଦୁଛି କାନନ, କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ଫୁଲ,
ନଦୀ, ସର, ସିନ୍ଧୁ, ଦେବତା, ଦେଉଳ ।
ଯାହା ଅଭାବରେ କାନ୍ଦଇ ସଂସାର,
ଦେବତାଙ୍କ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଆସନ ତାହାର ।
ଯୋଗଜନ୍ମା କବି ଥିଲେ ଭକ୍ତମଣି,
ଅପୂର୍ବ କଳ୍ପନା-ଶବ୍ଦ-ଭାବ ଖଣି ।
ଏତେ ଚାରୁକଳା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସର୍ଜନା,
ଆନ ଦେଶ ଆନ ସାହିତ୍ୟେ ଅଜଣା ।
କାନ୍ଦୁଛି ଉତ୍କଳ, କାନ୍ଦୁଛି ଗଞ୍ଜାମ,
କାନ୍ଦୁଛି କୁଳଡ଼ କବି ଜନ୍ମଧାମ ।
ଅସହ୍ୟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ବିରହ-ଯନ୍ତ୍ରଣା,
କାନ୍ଦଣାହିଁ ମହାଶୋକର ସାନ୍ତ୍ୱନା ।
କାନ୍ଦ ଲୋ ଅଭାଗି ଘୁମୁସର ଭୂମି,
ଶୋକାନଳ ହୃଦେ ନ ରଖ ପ୍ରଧୂମି ।
ରୁଦ୍ଧଶୋକ ଅତି ଅସହ୍ୟ ଭୀଷଣ,
ଅଗ୍ନି-ଶୈଳଗର୍ଭେ ଅନଳ ଯେସନ ।
କାନ୍ଦ ପ୍ରାଣ ଖୋଲି, ଅଶ୍ରୁ ସହିତରେ—
ଶୋକ-କ୍ଲେଦ ଯାଉ ବାହାରି ସତ୍ୱରେ ।
ହରାଇଛୁ ଯେଉଁ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ-ରତନ,
କି କରିବୁ ଆଉ ନ କରି କ୍ରନ୍ଦନ ?
ମାତ୍ର ତୋର କବି-ଜନନୀ ସୁଖ୍ୟାତି,
ଥିବ ଯେତେ ଦିନ ଥିବ ଦିନପତି ।
ପାର୍ଥିବ ସମ୍ପଦ ଏତେ ଦେଇ ପଦେ,
ଏବେ ତୁ କୁବେର ନିସର୍ଗ-ସମ୍ପଦେ ।
ଅସ୍ଥାୟୀ ଉପେକ୍ଷି ପାଇଅଛୁ ସ୍ଥାୟୀ,
ସୁଭାଗିରେ ଗଣ୍ୟା ତହିଁ ସେଥିପାଇଁ ।
ହୁଯେ ହୋଇଅଛୁ ବାଣୀତୀର୍ଥ ସ୍ଥାନ,
ତୋ ଭାଗ୍ୟେ ଏ ସିନା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ସମ୍ମାନ ।
କି ଭାଗ୍ୟ ଅର୍ଜ୍ଜିଛି ଅବା ଏଥି ବଳି,
ଭାଗ୍ୟବତୀ କିଏ କାହିଁଛି ତୋ ଭଳି ?
ଯେଉଁ ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧିଛୁ ଅଧୁନା,
ଗିଲଟି ନୁହେଁ ସେ ଖାଣ୍ଟି ସଇ ସୁନା ।

ରାଜ-ବେହରଣ ଥିଲା ଏ ଉପଳ,
ଏବେ ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ ବେହରଣ ସ୍ଥଳ ।
ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହର ଗୋପନ ମନ୍ତ୍ରଣା,
ହେଉଥିଲା ଏଥି ପୂର୍ବେ କୁଟାମଣା ।
ରାଜ୍ୟ-ଶାସନର ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା,
ହେଉଥିଲା ସବୁ ଏଠାରେ ମୀମାଂସା ।
ଏହିଠାରୁ ଜାତ ନୀତି-ନିୟମାଦି,
ରାଜାଙ୍କର ଏହା ଉପ-ରାଜଗାଦି ।
ଥିଲା ତାହାଙ୍କର ନୀରବ ସଚିବ,
ମନ୍ତ୍ରଗୁପ୍ତିପଟୁ ବିଶ୍ୱାସୀ ଅତୀବ ।
ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ ତାର ହୋଇଛି ଅନ୍ତର,
ଏବେ ତାହା ଖଣ୍ଡେ ଅଲୋଡ଼ା ପଥର ।
ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତରେ ବହୁ ଇତିହାସ,
କରୁଛି ଚାଙ୍ଗଡ଼ା ନୀରବେ ପ୍ରକାଶ ।
ଅଥବା ପ୍ରାଚୀନ ବଙ୍କ ଉପାଧ୍ୟାୟ,
ନତୁ ଇତିବୃତ୍ତ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଅଧ୍ୟାୟ ।
ଅଦୂରେ ବିସ୍ତୃତ ନଅର ଚାଙ୍ଗଡ଼ା,
ଗିରି-ଦେବୀ ତହିଁ ରଚନ୍ତି ଆଖଡ଼ା ।
କୁଳିଶ ତାହାକୁ ପାରେ ନାହିଁ ଭେଦି,
ଗିରିରାଜାର ସେ ଅଭିଷେକ-ବେଦି ।
ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣ ପଣ୍ଡ ହେବା ଛଳେ,
ଉଠି ଆସୁଥିଲା ନଅର ଏ ସ୍ଥଳେ ।
ନିକାଞ୍ଚନ ବନ ନୀରନ୍ଧ୍ର ନିଘଠ,
ଏ ସ୍ଥାନେ ପ୍ରବେଶ କାଟିକର ପାଠ !
ଥାଉ ଆନ କଥା ସଂସାର ବାସନା,
ପଶିବାକୁ ତହିଁ ପ୍ରକୃତିର ମନା ।

ବିପୁଳ ବିସ୍ତୃତ ଅଛି ଶିଳା ବନ୍ଧ,
ପାରନ୍ତି ବିଂସତ୍‌ ଲୋକ ବସି ତହିଁ ।
ଅନନ୍ତଶୋଭା ସ୍ଥାନ ପ୍ରକୃତି ସର୍ଜନା,
ପଶିପାରେ ନାହିଁ ମାନବ କଳ୍ପନା ;
ସଂସାରର ତହିଁ ନାହିଁ ଉପସର୍ଗ,
ସୃଜିଛି ବିଧାତା ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ବି ସ୍ୱର୍ଗ ।
ବସିଲେ ସେ ସ୍ଥାନେ ପ୍ରତେ ହୁଏ ମନେ,
ଉପବିଷ୍ଟ ଯେସନେ ମୁକ୍ତି-ସିଂହାସନେ ।
ନଷ୍ଟ ସେ ସ୍ଥାନ ଶିର ନଭସ୍ଥଳ,
ଗ୍ରାମ୍ୟ ପାପ-ପଙ୍କେ ନୁହେଁ ସେ ପଙ୍କିଳ ।
ଅରଣ୍ୟାନୀ ତାକୁ ଚଉଦିଗୁ ଛାଇ,
ପ୍ରାଣମଣି ପ୍ରାୟ ରଖିଛି ଲୁଚାଇ ।
ପ୍ରାତ-ବୈତାଳିକ ବୃକ୍ଷ ବିହଙ୍ଗ-କଳାପ,
ବିଭାଷ ରାଗିଣୀ କରନ୍ତି ଆଳାପ ।
କୁସୁମ-ପରାଗ ବୋଳି ହୋଇ ଅଳି,
ଉଡ଼ୁଛି ଚୌପାଶେ ପ୍ରେମେ ଢଳି ଢଳି ।
ବୋଲି ହୋଇ ପ୍ରେମ-ଯଜ୍ଞର ବିଭୂତି,
ଧରିଅଛି କିବା ପ୍ରେମଯୋଗୀ ମୂର୍ତ୍ତି ।
ଶୁଣି ପ୍ରେମ-ଗୀତ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱରେ,
କରୁଛି ଆବୃତ୍ତି ମଧୁର ଛନ୍ଦରେ ।
ଛନ୍ଦି ହୋଇ ଗେଲେ ଲତାର ଶିକୁଳି,
ଚୋର ପରି ଉଭା ଭରତ ବାଟୁଳି । ୧
କେବଣ ପାଦପେ ଚଉପାଶୁଁ ଧରି,
ଟାଣନ୍ତି ସବଳେ ବିବିଧ ବଲ୍ଲରୀ ।
ଭୁଞ୍ଜୁଛି ସେ ତରୁ ପ୍ରାଣେ ଅବିରଳ,
ବହୁ-ବିବାହର ବିଷମୟ ଫଳ ।
ସେ ଚାଣ୍ଡିଆ ଯେସନେ ମାଳୁଣୀ ପସରା,
ବିବିଧ କୁସୁମ ଗନ୍ଧେ ସଦା ଭରା ।
କ୍ଷୁଦ୍ର ପେଙ୍ଗୁ ଫୁଲ ସୁଗନ୍ଧ-ଆକର ;
ଅତରେ ଗଢ଼ା କି ତାହା କଳେବର ?

ଅଧୋମୁଖେ ଲାଜେ ବସିଛି ରଚଣା, ୨
ଦୁର୍ଗନ୍ଧେ ବୈବର୍ତ୍ତୀ ଉଗ୍ର ଦର୍ପହିଣା ।
କାହା ଅଭିଶାପେ କି ଜାଣି ତା ଫୁଲ,
ବୀଭତ୍ସ ଘୃଣିତ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଅତୁଳ ।
ସେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଦୈତ୍ୟରୂପୀ ଚାଣ୍ଡିଆରେ,
ସ୍ଥିତ ଜଳକୁଣ୍ଡ ଶୁକ୍ତିକା ଆକାରେ ।
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଚକ୍ଷେ ଦେଖି ତା ଏସନ,
ଚାଣ୍ଡିଆର କି ସେ ବିଶାଳ ନୟନ ।
କଳାଡ଼ୋଳା ପ୍ରାୟେ ତାହା ମଧ୍ୟେ ଜଳ,
ସମୀର ଆଘାତେ ହୁଏ ଢଳଢଳ ।
କୁଟୁରୁଏ ୩ ତହିଁ ଥାନ୍ତି ବସା କରି,
ଜଳକୁଣ୍ଡର ସେ ବୁଦ୍ଧିଶ୍ରୀ ପ୍ରହରୀ ।

ଗିରିଶିରେ ଉଭା ହୋଇ ହୃଷ୍ଟ ଚିତ୍ତେ,
ଚାରିଦିଗେ ଚାହିଁଦେଲି ଅତର୍କିତେ ।
ବିରାଟ ପୃଥିବୀ ବିରାଟ ଗଗନ,
ବିରାଟେ ବିରାଟ କରେ ଆଲିଙ୍ଗନ ।
ମିଶିଯାଇଛନ୍ତି ଚକ୍ରବାଳ-ମୂଳେ,
ନ ଯାଏ ତେଣିକି ଦୃଷ୍ଟିରେଖା ଠୁଳେ ।
ମଗ୍ନ ସେ ବିରାଟ ଅସୀମତା ମଧ୍ୟେ,
ମୋ କ୍ଷୁଦ୍ରତା ଯେସନେ ତରୀ ମହାହ୍ରଦେ ।
କାନେ କାନେ କିସ ହୋଇ କୁହାକୁହି,
ସେ ଗୋପନ ତଥ୍ୟ ଜଣା ତାହାଙ୍କୁହି ।
ଚାରିଆଡ଼େ ଖାଲି ଦିଶେ ଗିରିଦଳ,
ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଛନ୍ତି ଯେସନେ କ୍ଷାତୀଦଳ ।
କିମ୍ବା ଶୋଭାଦେବୀ ମର୍କତ-ମନ୍ଦିର,
ହୁଡ଼ ମାରି ଯେସନେ ଟେକିଛନ୍ତି ଶିର ।
କଲ୍ୟାଣ ନମନ୍ତେ ବନ୍ଧୁ ମାଲ ଯୁବା,
ମାଲଭୂମିରେ କି ହୋଇଛନ୍ତି ଉଭା ?

୧—ଭରତବାଟୁଳ—ଭେରୁଗଛ । ୨—ରୁଷବଂଶ , ଏହାର ଫୁଲ ଅତୀବ ଦୁର୍ଗନ୍ଧମୟ । ୩—ଏକଜାତୀୟ କ୍ଷୁଦ୍ର ବ୍ୟାଘ୍ରକୁ କୁଟୁରୁ କହନ୍ତି ।

ଅଥବା କଳିଙ୍ଗ ମନେ ବହ୍ନି କ୍ରୋଧ,
ନେବାକୁ ମନାସି ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଶୋଧ,
ସାଜି ଗଜସେନା ତରଙ୍ଗେ ତରଙ୍ଗେ,
ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥେ ଉଦ୍ୟତ ରଘୁପ୍ରଜା ସଙ୍ଗେ । ୧
କିମ୍ବା ବସିଅଛି ମହୀଧର ସଭା,
ବହୁ ଦୈତ୍ୟବଳ ଏକତ୍ରିତ ଅବା ?
ଗଞ୍ଜାମର ବହୁ ରାଜ୍ୟ, ରାଜଧାନୀ,
ଗିରି, ନଦୀ, କ୍ଷେତ୍ର, ତୋଠା, ଅରଣ୍ୟାନୀ,
ଦେଉଳ, ସଡ଼କ, ତଡ଼ାଗ, ପ୍ରାନ୍ତର,
ଛବି ଅଙ୍କା ପ୍ରାୟ ଦିଶୁଛି ସୁନ୍ଦର ।
ବିଶେ ଭୋଇତୋଠା ସୁଦୂର ବିସ୍ତୃତ,
ପକ୍ୱ ଆମ୍ବ ଯାର ଯେସନ ଅମୃତ ! ୨
ଦୂରେ ବଡ଼ନଦୀ ଯାଉଅଛି ବହି,
ଧାଉଁଛି କି ଖରେ ବନ୍ଦେ ଶ୍ୱେତ-ଅହି ।
ସମ୍ମୁଖେ ବସିଛେ ଗିରି କଳାଧାର,
ଶିଳାଖଣ୍ଡେ ଯାର ଅଙ୍କା କଳାଗାର । ୩
ଅକାଠ ବନ୍ଧର ମହିମା ଅଦ୍ଭୁତ,
ସିଞ୍ଚିଲେ ତା ଜଳ ଛାଡ଼ିଯାଏ ଭୂତ । ୪
ଚନ୍ଦ୍ରଗିରିଠାରୁ ଆସି କରିଦଳ,
ପିଅନ୍ତି ନିଦାଘେ ସେ ବନ୍ଧରୁ ଜଳ ।
ଗିରି ଉପକଣ୍ଠେ କୁଲାଡ଼ କଟକ,
ବିଷ୍ଣୁ-କଣ୍ଠେ କି ସେ କୌସ୍ତୁଭ-ପଦକ ?
ଖଣ୍ଡାଧୂଆ ବନ୍ଧ ଦକ୍ଷିଣେ ତାହାର,
ସ୍ୱଚ୍ଛ ଯାର ନୀର ଯେହ୍ନେ କାଚଧାର । ୫

"ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀ" "ବ୍ୟାଘ୍ରଦେବୀ" ଗିରିବର,
ବିରାଜନ୍ତି ଯେହ୍ନେ ଯାମଳ ସୋଦର ।
ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀ ଶୈଳ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀ ପୀଠ, ୬
କୁଲାଡ଼ ଦୁର୍ଗର ମର୍କତ-କିରୀଟ ।
ବୃଷ୍ଟି-ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ଅଷ୍ଟଭୁଜା,
ବର୍ଷା ହୁଏ କଲେ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀ ପୂଜା ।
ଟାଙ୍ଗିଡ଼ା ପଶ୍ଚାତେ ଦିଶେ ମନୋହର,
ହ୍ରଙ୍ଗ୍‌ଲାଇ ନାମେ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଶିଖର ।
ହ୍ରଙ୍ଗ୍‌ଲାଇ ଦେବୀ ପ୍ରିୟ ବାସସ୍ଥଳ,
ସେ ଶିଖରୁ ଜାତ ହୁଏ ଦାବାନଳ ।
ଗିରିଗାତ୍ରେ 'ଆମ୍ବାଶୀତଳ' ପାଦପ,
ଗୁରୁ ଗର୍ବେ ସ୍ଫୀତ ଯେହ୍ନେ ପରନ୍ତପ ।
'ଯୋଗଣି ସୁନ୍ଦରୀ' 'ମଣିଷ ମୁଣ୍ଡିଆ',
କଳାଭୂତ ପରି ହୋଇ ହୋଇଛନ୍ତି ଠିଆ । ୭
ଗିରିଦେହେ ଦରୀ ବିରାଜେ ପ୍ରଚୁର,
ବନଶ୍ରୀକାର ସେ ଶ୍ରେଣୀହଂସପୁର ।
ଏ ଗିରି ବାଉଁଶ ଉତ୍କଳେ ବିଖ୍ୟାତ,
ଉଇତା ତାହାର ଶତାଧିକ ହାତ ।
ଘନ ବନ ଭେଦି 'ମଘର ନର୍ଝର',
ଝର ଝର ସ୍ୱରେ ଝରେ ନିରନ୍ତର ।
ବହି ଆଣୁଅଛି ଶୀତଳ ପବନ,
ପୁଷ୍ପ ପରିମଳ ଦୂରରୁ ବହନ ।
କୁହୁ କୁହୁ ସ୍ୱରେ ବହୁ ପିକରୁତ,
ବରଷି ଯାଉଛି କର୍ଣ୍ଣରେ ଅମୃତ ।

୧—କଳିଙ୍ଗ ସହିତ ରଘୁରାଜାଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ରାମାୟଣରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ । ୨—ଭୋଇତୋଠା ଅମ୍ରୋଦ୍ୟାନ କୁଲାଡ଼ଠାରୁ ଘୁମୁସର ଦୁର୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାର ମାଇଲ ବ୍ୟାପି ରହିଅଛି । ୩—କଳାଧାର ପର୍ବତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡରେ କଳାଦାଗ ବିଦ୍ୟମାନ । ୪—ଅକାଠବନ୍ଧ ନାମକ ପୁଷ୍କରିଣୀରେ ସ୍ନାନ କଲେ କିମ୍ବା ତାହାର ଜଳ ନେଇ ସିଞ୍ଚିଲେ ଭୂତାକ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଦେହରୁ ଭୂତ ଛାଡ଼ିଯାଏ ବୋଲି ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ କହନ୍ତି । ୫—ଦଶହରା ସମୟରେ ଏହି ବନ୍ଧରେ ପୂଜାପାଠ ଖଣ୍ଡା ଧୁଆ ହୁଏ । ୬—ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀ ଶୈଳରେ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀ ଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଅଛି । ୭—ବୃହତ୍ ଆମ୍ବଗଛ । ଫଳ ଖୁବ୍ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ, ଚଇତ ଗଣ୍ଡି ବେଢ଼ୁଗଛ ପରି ଥିଲା ।

ତମାଳ ପାଦପେ ମାଣ୍ଡଣ ମାଳତୀ,
ସୃଜିଅଛୁ କୁଞ୍ଜ ସମଞ୍ଜୁଳ ଅତି ।
ଏହିଠାରେ କବି-କୌସ୍ତୁଭ-ପଦକ ୧
ରଚିଥିଲେ ଛାନ୍ଦ ସେ ମାଳଯମକ ।
ଅଛୁ ସେହି ବନ ସେହି ମହୀଧର,
ମାତ୍ର ନାହାନ୍ତି ତ ଭଞ୍ଜ ବୀରବର !
ପଚାରିଲେ ସେହି ବନଗିରିବ୍ରଜେ,
'ସମସ୍ତେ ତ ଅଛୁ କାହିଁ ଗଲେ ଭଞ୍ଜେ ?'
କହେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଛୁଟ ରହି କାହିଁ,
ଶୋକବୋଳା ସ୍ୱରେ,-'ନାହିଁ,ହାୟ ନାହିଁ ।'
ପର୍ବତ ପୃଷ୍ଠରେ ଦିଶେ ସୁରୁଚିର,
ବ୍ୟାଘ୍ରଦେବୀଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ମନ୍ଦିର ।
ପର୍ବତ ଉପରେ ଛନ୍ତି ମୂଳ ଦେବୀ,
ପ୍ରଭାବିତ ଜନ ଜାଣନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ସେବି ।
ମହିମା ଅପାର ରୂପ ଭୟଙ୍କର,
ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ଏହି ଦେବୀ ତାହାଙ୍କର ।
ବଖାଣେ ପ୍ରବାଦ—ଦେବୀଙ୍କ ପୂଜାରୀ,
ଆସୁଥିଲା ଫେରି ଦିନେ ପୂଜା ସାରି ;
ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ପଥେ ଦୈବକ୍ରମେ,
ଛାଡ଼ି ଆସିଅଛି ପୂଜା ଗଡ଼ୁ ଭ୍ରମେ ।
ଫେରିଯାଇ ତହୁଁ ଦେଖିଲା ସେ ସ୍ଥାନେ,
ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣା ଦେବୀ ସନ୍ନିଧାନେ ।
ଚଣ୍ଡୀ ଚାମୁଣ୍ଡାଦି ବସି ସର୍ବେ ତହିଁ,
ଖାଉଛନ୍ତି ଭୋଗ ବଳି ମୃଦୁ କହି ।
ଦେଖି ଦ୍ୱିଜମଣି ଭୟ ବହି ମନେ,
କହିଲା ଦେବୀଙ୍କୁ ବିନୟ ବଚନେ—
'ନ ଜାଣି ମୁଁ ଦୋଷ କରିଛି ଜନନି,
କ୍ଷମ ଅପରାଧ କ୍ଷମାପାତ୍ର ମଣି ।
କ୍ଷମାମୟି, କ୍ଷମା ତୁମ୍ଭର ଭୂଷଣ,
ଅଧମ ସନ୍ତାନେ ହୁଅ ସୁପ୍ରସନ୍ନ ।'

ଏହା ଭାଷି ନେନେ ପୂଜାରି ଭେତକ,
ଦେବୀ ପାଦତଳେ ପିଟିଲା ମସ୍ତକ ।
ଉଠାଇ ତାହାକୁ ଦେବୀ ଦୟାବତୀ,
କହିଲେ ମଧୁରେ ହସି ଏ ଭାରତୀ—
'ଭୟ ନାହିଁ ବତ୍ସ ! ଜାଣେ ମୁଁ ନିକର,
ଗଡ଼ୁ ଲାଗି ତୁହି ଆସିଛୁ ଆବର ।
ହୁଅ ତୁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ତେଜି ଖେଦ ପଣ୍ଡ,
ଅଜ୍ଞାତ ଦୋଷର ନାହିଁ କିଛି ଦଣ୍ଡ ।
ଫିଙ୍ଗୁଛି ମୁଁ ଗଡ଼ୁ ଚାହାଁ ସାବଧାନେ,
ପଡ଼ିବ ସେ ଯାଇ ତଳେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନେ,
କରିବୁ ତୁ ମୋତେ ପୂଜା ସେହିଠାରେ,
ନ ଆସିବୁ ଆଉ ଏ ସ୍ଥାନକୁ ବାରେ ।'
ଏହା ଭାଷି ଗଡ଼ୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ବଳେ,
ପଡ଼ିଲା ସେ ଆସି ଏ ପର୍ବତ ତଳେ । ୨
ଶୁଣି ଦେବୀ ବାଣୀ ଯେ ଆଜ୍ଞା ଉଚ୍ଚାରି,
ନମି ତାଙ୍କ ପଦେ ଫେରିଲା ପୂଜାରୀ ।
ଏ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଯାଇ ରାଜାଙ୍କ ଛାମୁରେ,
ଜଣାଇଲା ଖରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆତୁରେ ।
ସେ କାଳର ରାଜା ଧନଞ୍ଜୟ ବୀର,
ଥାପିଲେ ଦେବୀଙ୍କୁ ନିର୍ମାଣି ମନ୍ଦିର ।
ମନ୍ଦିର ମସ୍ତକେ ଛନ୍ଦି ଶାଖାପୁଞ୍ଜ,
ସୃଜିଛନ୍ତି ବୃକ୍ଷେ କୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟେ କୁଞ୍ଜ ।
ସେ ମନ୍ଦିର ଦ୍ୱାରେ ନାହିଁ ଚଉକାଠ,
ନ ଖୋଲା ସେ ସଦା ନାହିଁକ କବାଟ ।
କାରଣ ତାହାର କେହି ନ ଜାଣନ୍ତି,
ସେ ବିଷୟେ ମୂକ ସ୍ୱନ୍ଧା କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ।
ଶବପୃଷ୍ଠେ ବ୍ୟାଘ୍ର ବ୍ୟାଘ୍ରପୃଷ୍ଠେ ନିଜେ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଦେବୀ ଯାମ୍ୟମୁଖେ ବିଜେ ।
ଅଷ୍ଟଭୁଜା ଦେବୀ ଧନୁର୍ବାଣକରା,
ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣା ରକ୍ତନେତ୍ରା ରକ୍ତାମ୍ବରା ।

୧--ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ । ୨—ବାର ହାତ ଉଚ୍ଚର ଖାଲରେ ଅସି ଗଡ଼ୁ ପଡ଼ିଲା ।

ନାଭିସୂତ୍ର ନାଳବୃନ୍ତ ଆକୃତି,
ଢାଙ୍କି ଯାଇଅଛି ସିନ୍ଦୂରରେ ମୂର୍ତ୍ତି ।
ଦେବୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବେ ବ୍ୟାଘ୍ର ଉପଦ୍ରବ,
ନାହିଁ ସେ ଅଞ୍ଚଳେ—ଘୋଷେ ଜନରବ ।
ଥିଲା ତହିଁ "କାଞ୍ଚି ନଅର" ସୌଖୀନ,
ରହିଅଛି ମାତ୍ର ଏବେ ତାର ଚିହ୍ନ ।
ଭୂଗର୍ଭେ ପ୍ରୋଥିତ ଜୀର୍ଣ୍ଣ କଳାଧାନ, ୧
ଦିଏ ଧାନଘର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରମାଣ ।
ଅଛି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଗଡଖାଇ,
କଣ୍ଟକ ଗୁଳ୍ମରେ ଯାଇଛି ସେ ଛାଇ ।
କାଳ ପ୍ରଭାବରେ ଏବେ ସେ ନିର୍ଜଳ,
ସଙ୍କେତେ ଜଣାଏ ଅସ୍ଥାୟୀ ସକଳ ।
ଚନ୍ଦ୍ରପଟ୍ଟ ପରି କୁଲ୍ଡ଼ ନଗର,
ନିସର୍ଗ କୃତ୍ରିମ ଦୃଶ୍ୟେ ଚାରୁତର ।
ଗିରି-ଅପସରେ ଶୋଭେ ପୃଷ୍ଠଦେଶ ।
ବହିଛି ସାତ୍ତ୍ୱିକ ସୁଧା ଶୁକ୍ଳବେଶ ।
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଶୁକ୍ଳବାସ ଶୁକ୍ଳ ଉତ୍ତରୀୟ,
ଶୁକ୍ଳହିଁ କେବଳ ହୋଇଅଛି ପ୍ରିୟ ।
ଦ୍ୱିପାଶେ ବସନ୍ତି ମଧ୍ୟେ ଶୋଭେ ଦାଣ୍ଡ,
ସରଳ ନିର୍ମଳ ପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ।
ଓଷ୍ଠାଧର ମଧ୍ୟେ ଯଥା ହାସ୍ୟରେଖା,
ତଥା ରାଜପଥ ଦୂରୁ ଯାଏ ଦେଖା ।
ନଗର ମସ୍ତକେ ତୋଳିଅଛି ଶିର,
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ମନ୍ଦିର ।
ଦେଉଳ ଅଗ୍ରତେ ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥ,
ଉଭା ଚାହିଁ ପ୍ରଭୁ ଆଗମନ ପଥ ।
ଦେବପୂଜା ନୀତି ଭୋଗରେ ଆଦର,
ପୂର୍ବାପର ତେତେ ନାହିଁ ଆଡ଼ମ୍ବର ।
ଚାଲିଅଛି ତାହା ବିଧିରକ୍ଷା ଛଳେ,
ନିଭୁନାହିଁ ଦୀପ ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ଜଳେ ।

ଦୁର୍ଗ ପୂର୍ବଭାଗେ ବଡ଼ନଦୀ ତୀରେ,
ପ୍ରାଚୀନ ମନ୍ଦିର ଉଭା ଦୃପ୍ତ ଶିରେ ।
ଅଧିଷ୍ଠିତ ତହିଁ ଦେବ ନାରାୟଣ,
ଦୁଃଖୀ ଅନାଥର ଅଭୟ ଶରଣ ।
ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାପ ପ୍ରାଶ୍ଚିତ ସ୍ୱରୂପ,
ସ୍ଥାପିଲେ ତାହାକୁ କୃତ୍ତିଭଞ୍ଜ ଭୂପ ।
ଯଥାସ୍ଥାନେ ବ୍ୟକ୍ତ ହେବ ସେ ବୃତ୍ତାନ୍ତ,
ରାଜବଂଶାବଳୀ ସଙ୍ଗେ ଆମୂଳାନ୍ତ ।
କାଶୀନାଥ ପାତ୍ର ଘଣ୍ଟା-ବାଦ୍ୟକର,
ଘଣ୍ଟା ବାଦନେ ସେ ଅତି ଧୁରନ୍ଧର ।
ଗୋଟାଏ ଘଣ୍ଟାର ସ୍ୱର ଘନଘଟା,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେହ୍ନେ ବାଜେ ବହୁ ଘଣ୍ଟା ।
'କୁଲ୍' 'ଡ଼' ନାମରେ କନ୍ଧ ଦୁଇଜଣ,
କରୁଥିଲେ ଏହି ବନେ ରାଜପଣ ।
ଘୁମୁସର-ପତି ପ୍ରତାପ ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ, ୨
ଦେଖି ଏ ସ୍ଥାନର ଶାନ୍ତି-ଶୋଭାମୟ,
ଦୁର୍ଗ ଉପଯୁକ୍ତ କରି ଅନୁମାନ,
କନ୍ଧ ରାଜା ଦ୍ୱୟେ ମାଗିଲେ ଏ ସ୍ଥାନ ।
ନ ଦେବାରୁ କନ୍ଧେ ବଧି ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ,
କଲେ ରମ୍ୟ ଦୁର୍ଗ ଏଠାରେ ନିର୍ମାଣ ।
ମରଣ ପୂର୍ବରୁ ସେ ବନ୍ୟନୃପତି,
କହିଲେ ଭୂପାଳେ କରୁଣ ମିନତି—
"ହେ ନୃପ, ଛାମୁରେ ଏହି ନିବେଦନ,
ଆମ୍ଭ ନାମେ ଦୁର୍ଗ କରିବ ସ୍ଥାପନ ।
ତହୁଁ ତାଙ୍କ ନାମେ ନୃପ ଗୁଣଧାମ,
ରଖିଲେ 'କୁଲଡ଼ା' ନବ ଦୁର୍ଗ ନାମ ।
ବିପକ୍ଷେ ନୃମଣି କଲେ ମିତ୍ର ଜ୍ଞାନ,
ବୀର ସିନା ବୁଝେ ବୀରର ସମ୍ମାନ ।
ବୀର ଶୌର୍ଯ୍ୟ-ରତ୍ନ ଚିହ୍ନର ଗ୍ରାହକ,
ବହୁଗୁଣ ମୂଲେ କଣେ ସେ ହୀରକ

୧—କାଞ୍ଚିନଅର ପାଖରେ ଖୋଳିଲେ ବହୁବର୍ଷର ପୁରୁଣା କଳାଧାନ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ବାହାରୁଅଛି ।
୨—ପ୍ରତାପଭଞ୍ଜ କୁଲଡ଼ ଦୁର୍ଗ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ।

ଜଗତେ କରେ ଯେ ସାଧୁ ବ୍ୟବହାର,
ବୀର ଆଖ୍ୟା ଏକା ସାର୍ଥକ ତାହାର ।
ଜଗତ ପ୍ରଶସ୍ତ ଯେ ପ୍ରକାଶେ ସମ୍ଭ୍ରମ,
ଜାଣିତ ସେ ଏକା ବୀର-ଧର୍ମ ମର୍ମ ।
ହେଉ ପଛେ ବୀର ନିଷ୍ଠୁର ଶରୀର,
ମାନ୍ୟ ବୀରପୂଜା କରିଜାଣେ ବୀର ।

ଆବାଲ୍ୟ ପୋଷିତ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ମୋହର,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଜ ଆହା କି ଶୁଭ ବାସର !
ଜାତୀୟ କବିଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ଜନ୍ମତୀର୍ଥ,
ପରଶେ ମଣିଲି ନିଜକୁ ପବିତ୍ର ।
ଯାର ପୁଣ୍ୟରେଣୁ ମାଖି ହେବାପାଇଁ,
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ସୁଦୂରୁ ଆସିଥିଲି ଧାଇଁ ।
ସେ ତୀର୍ଥର ବାୟୁ ବିଶୁଦ୍ଧ ପାବନ,
ଭାଗ୍ୟବଳେ ଆଜି କଲି ମୁଁ ସେବନ ।
ସାରସ୍ୱତ-ଯୋଗୀ ତପସ୍ୟା-ଆଶ୍ରମ,
ହେରିଲି ତା ଦିବ୍ୟ ଶୋଭା ଅନୁପମ !
ଅସମ୍ଭବ ଆଜି ହୋଇଛି ସମ୍ଭବ,
ଲଭିଅଛି ଦୀନ କୁବେର ବିଭବ ।
ଏ ସ୍ଥାନକୁ ଛାଡ଼ି ଯିବାପାଇଁ ଆଜି,
ଦେହ ମନ ନେତ୍ର କେହି ନୁହେଁ ରାଜି ।
ହେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ବନ୍ଦ୍ୟ ମହାକବି,
କାବ୍ୟାମୃତରସ-ସ୍ୱାଦୁ-ଅନୁଭବି !
ମାଗୁଛି ମେଲିଣି ଘେନ ମୋ ସମ୍ମାନ,
ରହିଗଲା କାନ୍ତି ମନେ ଆରମାନ,
କରିଥିଲେ ତୁମ୍ଭ ଚରଣ ଦର୍ଶନ,
ମଣିଥାନ୍ତି ମୋର ଅଦୃଷ୍ଟକୁ ଧନ୍ୟ !
ହୋଇଥାନ୍ତା ପ୍ରାଣ-ପିପାସା ତୃପତ,
ମଣିଥାନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଖେ କରଗତ !
ଶିରେ ସିଞ୍ଚି ତମ୍ଭ ଶ୍ରୀଚରଣାମୃତ,
ବିହ୍ୱଳ ପ୍ରେମରେ କରିଥାନ୍ତି ନୃତ୍ୟ !

ସେହି ଖେଦ ଏକା ରହିଗଲା ମନେ,
ଅସମ୍ଭବ କିନ୍ତୁ ତାହା ତ ସ୍ୱପନେ ।
ଯାଉଛି ଏ ସ୍ଥାନୁ ଘେନି ମୁଁ କେବଳ,
ତବ ଶ୍ୱାସ ତବ ଲେତକ ସମ୍ବଳ ।
ହେଉ ଅବଧାନ ଗୁଣିପୂଜ୍ୟ ଗୁଣି,
ବାହୁଡ଼ାଣି ବେଳେ ଏତକ ମାଗୁଣି ।
ଆଉ ଥରେ ଦେବ ହୁଅ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ,
ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ର ହେଉ ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ।
ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟେ ହେ ନର-ଦେବତା,
ଦେଖାଇଲ ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ ଦକ୍ଷତା,
ନବୀନ ସାହିତ୍ୟେ ସେ ଭଳି ଯତନେ,
ବିଭୂଷିତ କର ଅଭିନବ ରତ୍ନେ ।
ହୋଇ ଆବିର୍ଭୂତ ଏ ଉତ୍କଳେ ତୁଷ୍ଟ,
କରି ଦିଅ ତାକୁ ସକଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ।
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଯେସନେ ହୁଅନ୍ତି ସମ୍ଭୂତ,
ଧର୍ମହାନି କାଳେ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ଅଚ୍ୟୁତ,
ସାହିତ୍ୟ-ପତନେ ଅବତରି ତଥା,
କରୁଥାଅ ତାକୁ ସତେଜ ସର୍ବଥା ।
ଅନ୍ଧାର ମଳିନ ବନଗର୍ଭୁ ତବ,
ଭାସି ଆସେ ଯେସନେ ପକ୍ଷି-କଳରବ,
ଅଜ୍ଞାତ ରାଜ୍ୟରୁ ଆସେ ତେସନେ ଭାସି,
ତବ ଛାନ୍ଦ ସ୍ୱର ରସ ଭାବରାଶି ।
ବସାଇ ଯାଇଛ ଏଥି ଚିରନ୍ତନୀ,
ସାହିତ୍ୟ-କଳାର ମହାପ୍ରଦର୍ଶନୀ ।
କବିତାମୟ ଏ ସୁରମ୍ୟ ଭୂମିର,
କବିତାରେ ଗଢ଼ା ସର୍ବ କଳେବର ।
ଯାଇ ନାହିଁ ତୁମ୍ଭେ କାହିଁ କବିଭୂପ,
ଅଛି ଏହି ରାଜ୍ୟେ ଧରି ବାଣୀରୂପ ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କୁଞ୍ଜ ସ୍ୱର୍ଗ ଯାଏ ବଳି,
ବସନ୍ତର ଚିର ପ୍ରିୟ-ଲୀଳାସ୍ଥଳୀ ।
ଆଶ୍ରିଛି ବସନ୍ତ ଏ କୁଞ୍ଜ-କ୍ରୋଡ଼,
ପହଞ୍ଚେ ଏଠାରୁ ନ କାହିଁ ସେ ଗୋଡ଼ ।

ଦେବଚକ୍ଷୁ-ଚୋର ଏ ସୁଷମା ସଭା,
ପାରିବ କେ ମୂର୍ଚ୍ଛି ଦେହାନ୍ତରେ ଅବା ?
ନଶୀଥେ ଏଠାରେ ଉତ୍କଳ ପ୍ରକୃତି,
ଭେଟି ଦେଉଥିବେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ହେ କୃତି !
ମହୋଦଧି ତୁଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗ-ସଙ୍କୁଳ,
ଭେଟୁଥିବ ଆଣି ଗୁଡ଼କଙ୍କ ଫୁଲ ।
ଚିଲିକା ସୁନ୍ଦରୀ ମହୋଦଧି-ସୁତା,
ଭେଟୁଥିବ ନିତି ପ୍ରବାଳ ମୁକୁତା ।
ଭେଟୁଥିବ ପୁଣି ସେ ମହେନ୍ଦ୍ରମାଳ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣଜିତ ସୁପକ୍ୱ ତମାଳ ।
ଘେନି ଋଷିକୁଲ୍ୟା ସଙ୍ଗିନୀନିକର,
ଦେଉଥିବ ଭେଟି ବିଦୁଲ ଚାମର । ୧
ନଦୀ ଶଙ୍ଖୋତ୍ପଲା ସ୍ୱଚ୍ଛସ୍ରୁତନୀର,
ଭେଟୁଥିବ ଆଣି କୋଷ୍ଠିମର୍ମସ୍ପୃହୀର । ୨
ଉତ୍କଳ-ନନ୍ଦନ-କାନନ-ଉଦ୍ୟାନ, ୩
ଭେଟୁଥିବ ରମ୍ଭା ନାରିକେଳମାନ ।
ଶୋଭାଙ୍ଗୀ ସାଳନ୍ଦୀ ପୁଷ୍ପ ମକରନ୍ଦ,
ଭେଟୁଥିବ ଲଭି ପରମ ଆନନ୍ଦ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା ନଦୀ ବାଇ କଳବେଣୁ,
ଭେଟୁଥିବ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପାତ୍ରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଣୁ ।
ହେମସିଂହାସନେ ବସି ଦେବଗଣ,
କରୁଥିବେ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗୀତ ଶ୍ରବଣ ।
ତୁମ୍ଭ ଶିରେ ହସ୍ତ ନ୍ୟସ୍ତ ବୀଣାପାଣି
ଉଚ୍ଚାରୁଣ ଥିବେ ସ୍ନେହେ ଆଶୀର୍ବାଣୀ ।
ଅପ୍ସରୀ ଗହଣେ ଆସି ସୁରାଙ୍ଗନା,
କରୁଥିବେ ମୁଦେ କର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ।
ପାରିଜାତ ହାର ତୁ ହାଇ ତୁହାଇ,
ଦେଉଥିବେ ତୁମ୍ଭ ଗଳାରେ ପିନ୍ଧାଇ ।
ଉତ୍କଳ ଧରଣୀ ଅତୀବ ଆଦରେ,
ବସିଥିବେ ଘେନି ତମ୍ଭଙ୍କୁ କୋଳରେ ।
କରୁଥିବେ ପୁଣି ଦେବୀ ଘନ ଘନ,
ବାତ୍ସଲ୍ୟେ ତୁମ୍ଭର ମସ୍ତକ ଚୁମ୍ବନ ।
ଅକାଳରେ ତୁମ୍ଭେ ବିସର୍ଜିଲ ପ୍ରାଣ,
ଦେଶ ପକ୍ଷେ ଏହା ଅତି ଅକଲ୍ୟାଣ ।
ଅଗୁଣୀ ଅକର୍ମା ଖଳ ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକେ,
ଭୁଞ୍ଜୁଛନ୍ତି ଦୀର୍ଘ ଆୟୁ ଇହଲୋକେ ।
ମାତ୍ର ଅଳ୍ପାୟୁଷ କର୍ମୀ ଗୁଣବାନ,
ବିଧାତାର ଏ କି ବିଚିତ୍ର ବିଧାନ ?
ଦୁର୍ଜନର ଆୟୁ କାଟି ବିଶ୍ୱସାଇଁ,
ନ ଦିଅନ୍ତି ଶିଷ୍ଟ ସଜ୍ଜନେ କାହିଁ ?
କି କ୍ଷତି ବା ତହିଁ ହୁଅନ୍ତା ତାଙ୍କର,
ତାହା ସିନା ଏକା ତାଙ୍କୁହିଁ ଗୋଚର ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ

ଋଷିକୁଲ୍ୟାର ଦୃଶ୍ୟ ଅପରୂପ,
ଅଳକାପୁରୀକୁ କରୁଛି ବିଦ୍ରୂପ ।
ରଜତ କୁମୁଦ ସଦୃଶ ଆକୃତି,
ବହୁଛି ମହାତ୍ମା ଋଷିଙ୍କ ସ୍ମୃତି ।
ସୌଧ-ଧବଳିତ ଶୋଭାମୟୀ ପୁରୀ,
ଶୋଭେ ଯେଉଁକି ସର ଶତଦଳେ ପୂରି !
ବାଣିଜ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱୟେ ରାଜଧାନୀ,
ଘେରିଛି ଚୌପାଶେ ଗିରି-ଅରଣ୍ୟାନୀ ।

୧—ପାଣି ବେତ ।
୨—ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ମହାନଦୀ ଗର୍ଭରୁ ହୀରା ମିଳେ ।
୩—ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ ।

ନିସର୍ଗ କୃତ୍ରିମ ସୁଦୃଶ୍ୟ ନିକର,
ପ୍ରେମ ଆଲିଙ୍ଗନେ ବଦ୍ଧ ପରସ୍ପର ।
ବହୁଛି ଲହରୀଖେଳୀ ଗିରିନଦୀ,
ନଗରୀ ପଥରେ ଦୃଢ଼େ ହୋଇ ଛନ୍ଦି ।
ଏସ ସ୍ଥଳ୍ୟ ଯୁବକେ କର୍ମୀ ଦେଶପ୍ରାଣ,
ଯୁବକ ପଦବୀ କରନ୍ତି ପ୍ରମାଣ ।
ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ମୂଳ ସିନା ଧର୍ମବଳ,
ଧର୍ମବଳେ ହୁଏ ସଫଳ ସକଳ ।
ବୁଝିଛି ଏ ସତ୍ୟ ଉତ୍କଳଯୁବକ,
ଦେଶପକ୍ଷେ ଏହା ସୌଭାଗ୍ୟସୂଚକ ।
ପଢ଼ୁଛନ୍ତି ସର୍ବେ ଦେଶୋନ୍ନତି ଗ୍ରନ୍ଥ,
ଶୋଧି ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ସନ୍ଥ ।
ସ୍ଥାପି ଧର୍ମସଭା ଦେଖାନ୍ତି ଆଦର୍ଶ,
ପ୍ରଚାରନ୍ତି ଦେଶେ ଧର୍ମର ଉତ୍କର୍ଷ ।
ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କ ଚିହ୍ନ ହସ୍ତାଙ୍କିତ,
ହେରି କିଏ ଗର୍ବେ ନ ହେବ ମୋହିତ ।
ଯନ୍ତ୍ର-ଅଙ୍କା ଚିହ୍ନ ନୁହେଁ ତାହା ସରି,
କଳ୍ପନା ବା ରୂପ ଯାଇଅଛି ଧରି ?
ଉତ୍କଳର ଶିଳ୍ପ ବିଶ୍ୱ-ପ୍ରଶସ୍ତିତ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଅଛି ଅଦ୍ୟାପି ଜୀବିତ ।
ଆଶା ହୁଏ ଦିନେ ଯୁବକ-ପୁଙ୍ଗବେ,
ଫେରାଇ ଆଣିବେ ଜାତୀୟ ଗୌରବେ ।
ଯୁବକ ହୃଦୟେ ସେ ଶୁଭ ପ୍ରେରଣା,
ଜାଗିଲାଣି ତାର ଦିଶୁଛି ସୂଚନା ।
ସାଧୁ ଏ ଆଦର୍ଶ ମଙ୍ଗଳ କାରଣ,
ଭାବି-ଉନ୍ନତିର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଲକ୍ଷଣ ।

ଗିରିମୁଖେ ବଢ଼ କୋଦଣ୍ଡା ବସତି,
ବୈଷ୍ଣବ-ପ୍ରଧାନ ରମଣୀୟ ଅତି ।
ମାତ୍ର ଶୁକ୍ଳ ବସ୍ତ୍ରେ କଳାଦାଗ ପରି,
ଭ୍ରାତୃଭେଦେ ଗ୍ରାମ ରହିଅଛି ଭରି ।
ଭ୍ରାତୃବିଚ୍ଛେଦର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରମାଣ,
ବହିଅଛି ବକ୍ଷେ ଭାରତ ପୁରାଣ ।
ବହୁଛି ଆବର ଏ ଭାରତ ଖଣ୍ଡ,
ଭୁଞ୍ଜୁଛି ସେ ଭ୍ରାତୃ-ବିରୋଧର ଦଣ୍ଡ ।
ଜାଣି ଏହା ଭ୍ରାତୃ-ବିବାଦେ ଯେ ମାତେ,
ନିଜ ଗୋଡ଼ ସେହୁ ହାଣେ ନିଜ ହାତେ ।
ଅଙ୍ଗ ଢାଙ୍କି ଯାନ ବସନ-କଞ୍ଚୁକେ,
ଧାଇଁଲୁ କାଳିଙ୍ଗା-ଘାଟି ଅଭିମୁଖେ ।
ପଥ ବେନି ପାଶେ ଶ୍ୟାମ ଶାଳବନ,
ରହିଛି ବିସ୍ତୃତ ଯୋଜନ ଯୋଜନ ।
ଯେସନ ବିରାଟ ବେନି ସୈନ୍ୟଥାଟ,
ଓଗାଳି ଅଛନ୍ତି ପରସ୍ପରେ ବାଟ ।
ଶୀତଳ ସେ ବନ ଛାୟା-ଆଚ୍ଛାଦିତ,
ନିଦାଘେ ବି ତହିଁ କରେ ଉଠେ ଶୀତ ।
ବେଢ଼ିଛି ବିଶାଳ ବୃକ୍ଷେ ଗୁଳ୍ମବନ,
ଅବଧାନେ ଯେହ୍ନେ ଚାଟ ପିଲାଗଣ ।
ପଥ ଭେଦି ବହେ ବେଙ୍ଗଗୁବା ନଦୀ,
ବେନି ତୀରେ ତାର ପୁଷ୍ପିତ ବନୌଷଧି ।
ଶିଳା-ଦନ୍ତୁରିତ ଗର୍ଭରେ ତାହାର,
ବାଙ୍କି ବାଙ୍କି ବହେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳଧାର ।
କାହିଁ ଝରଝର କାହିଁ କଳକଳ—
ଶବ୍ଦ ଜଳସ୍ରୋତ ସୃଜେ ଅନର୍ଗଳ ।
ଅଜସ୍ରେ ତହିଁ ତୁତୀ ପକ୍ଷିବାର,
ଝଙ୍କାରନ୍ତି ମୁଦେ କଣ୍ଠବୀଣା ତାର ।
କ୍ରୀଡ଼ୁଛନ୍ତି କାହିଁ ବସନ୍ତ ବାନ୍ଧବ, ୧
ସୃଜେ କାହିଁ ଭଦ୍ରୁ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁସ୍ୱବ । ୨
ଆର୍ତ୍ତେ ଘନେ ଜଳ ମାଗୁଛି ଚାତକ,
ସାହୁକାର ଦ୍ୱାରେ ଯେସନ ଖାତକ ।

୧—ଘଲବର୍ଣ୍ଣର କ୍ଷୁଦ୍ର ପକ୍ଷିବିଶେଷ । ୨—ଭଦ୍ରୁ—ଭଦଭଦଳିଆ ପକ୍ଷୀ ।

ଡାକେ ତାଙ୍କୁ ନଦୀ କଳକଳ ସ୍ୱରେ,
କରେ ସେ ଉପେକ୍ଷା ତାଙ୍କୁ ଅନାଦରେ ।
ହେଉ ପଛେ ଶିରେ କୋଟି ବଜ୍ରପାତ,
ନ ପାତେ ମହତ ନୀଚ ପାଶେ ହାତ ।
ଇତର ପକ୍ଷୀଏ ହୋଇ ଦଳଦଳ,
କରୁଛନ୍ତି ସର୍ବେ କଳି-କୋଳାହଳ ।
ନଦୀ-ତୀରବନେ ବସିଅଛି ଅବା,
ପକ୍ଷୀ ଜାତିଙ୍କର ଜାତିଆଣ ସଭା !
ମାଗୁଛି କି ଦୋଷୀ ଅପରାଧ ମୁକ୍ତି,
ଲାଗିଅଛି କେତେ ଯୁକ୍ତି ପ୍ରତିଯୁକ୍ତି ।
ଜ୍ୱରରୋଗୀ ପ୍ରାୟ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ପତର,
କମ୍ପୁଅଛି ବୃକ୍ଷେ ହୋଇ ଥରହର ।
ଦେଉଛି ମଲ୍ଲଙ୍ଗ କେଉଁ ବୃକ୍ଷେ ଝାଇ,
ନଦୀ ଏକା ତାଙ୍କୁ ରଖିଛି ବଞ୍ଚାଇ ।
ଔଦହଂଜାତ ରୋଗ ଦେହର ଉଗାରୀ,
ବନଜ ଔଷଧ ମାନ ଉପକାରୀ ।
ଘନଶ୍ୟାମ ମୂର୍ତ୍ତି କାଳିଙ୍ଗା ପର୍ବତ,
ତୋଳିଛି ଅଦୂରେ ମସ୍ତକ ଉନ୍ନତ ।
ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ ଶ୍ରାନ୍ତା ବହୁ ଅବା,
ଅତସୀ କୁସୁମେ ମଣ୍ଡିଅଛି ଗଭା !
ବନ ଛିଦ୍ରପଥେ ଦିଶେ ରମ୍ୟା ଗ୍ରାମ,
ଥରି ଉଠେ ପ୍ରାଣ ଶୁଣି ଯାହା ନାମ ।
ଜ୍ୱରପ୍ରିୟ ଭୂମି ଖେଳେ ତହିଁ ହାସ,
ବାରମାସ ତାହା ଜ୍ୱରର ନିବାସ ।
ଅସହ୍ୟ ତା ପ୍ରାଣେ ଜ୍ୱରର ଯନ୍ତ୍ରଣା,
ତେଣୁ ଗିରିପାଦେ ପଡିଛି ଧାରଣା ।
ଗିରିତଳେ ଦୁର୍ଗାପ୍ରସାଦ ବସନ୍ତି,
ପଡି ପାଦସେବା କରୁଛି କି ସତୀ ?
ଶ୍ରୀ ରଘୁନନ୍ଦନ ବିହାର ଉଚ୍ଚାରି,
ଉଠିଲୁ ଘାଟିରେ ପର୍ବତେ ଜୁହାରି ।
ଧର୍ମପଥ ପରି ଦୁରାରୋହ ତାହା,
ଉଠିବାକୁ ତହିଁ ପାଏ ନାହିଁ ଗାହା ।

ମାତ୍ର ଓହ୍ଲାଇବା ସହଜ ସୁଗମ,
ସରଳ ସୁଗମ୍ୟ ପାପପଥ ସମ ।
ଉତ୍ଥାନର ପଥ ଦୁର୍ଗମ ପ୍ରକୃତ,
ପତନର ପଥ କିନ୍ତୁ ପୁଷ୍ପାସ୍ତୃତ ।
ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରି ପର୍ବତକୁ ଘାଟି,
ଯାଉଅଛି ଉପେ ନାଗ ବାଟ କାଟି ।
କାହିଁ ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଉଭା ଗିରିରାଜ,
ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଯେହ୍ନେ ବାସୁକି ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ।
ଚାହିଁଲେ ତଳକୁ ଘୂରିଯାଏ ମଥା,
କଳି ହୁଏ ନାହିଁ ତାର ଗଭୀରତା ।
କାହିଁ ବେନି ଚୂଡ଼ା ମଧ୍ୟେ ସର୍ପ ଭଳି,
ସଙ୍କଟରେ ଘାଟି ଯାଉଅଛି ଗଳି ।
ପ୍ରେତେ ଯେହ୍ନେ କିଏ ଗିରି କଳେବରେ,
ଲେଖିଛି କବିତା ଗୋମୂତ୍ର ଛନ୍ଦରେ ।
କମ୍ୱା ଗିରିକଣ୍ଠୁ ଛିଣ୍ଡି ଫୁଲହାର,
କଟିରେ ଅଟକି ଦିଶୁଛି ଉଦାର ।
ଅଥବା କଟିରେ ପ୍ରକୃତି-କମଳା,
ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ମୃଦେ ପ୍ରବାଳ-ମେଖଳା ।
ଅବା ଅଜଗର କପାଁ ଭୟ ପାଇ,
ପାତାଳ ପୁରକୁ ଯାଉଛି ପଳାଇ !
ସେ ପାତାଳେ ବୃକ୍ଷ ହୋଇ ଖୁନ୍ଦାଖୁନ୍ଦି,
ସୌରକର ପଥ ଦେଇଛନ୍ତି ରୁନ୍ଧି ।
ପ୍ରଭାତେ ସୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ଧାର ପଳାଇ,
ଲୁଚିରହେ ପରା ସେହିଠାରେ ଯାଇ ।
ବହୁବର୍ଣ୍ଣ ଫୁଲେ ହୋଇ ଆଚ୍ଛାଦିତ,
ପ୍ରାବୃଟେ ସେ ସ୍ଥଳୀ ଦିଶେ ବିଚ୍ଛୁରିତ ।
ଯେସନେ ଖରଡ଼ ହୋଇଥାଏ ବାଞ୍ଛା,
ଯେତେ ଦେଖିଲେ ବି ପୂରେ ନାହିଁ ଇଚ୍ଛା ।
ଉଠାଣିଆ ପରେ ପୁଣି ଗଡ଼ାଣିଆ,
ଏହିପରି ସାରା ପଥ ବଙ୍କୁରିଆ ।
ସଙ୍କେତ ଭାଷାରେ କବା ଏହି ତଥ୍ୟ,
ଶିଖାଉଛି ପାନ୍ଥଜନେ ଗିରିପଥ ।

ଜୀବନର ପଥ ଏହ୍ନପର ସିନା,
ନୁହେଁଟି ସମାନ ଖାଲଢ଼ିପ ବିନା ।
ତେଣୁ ସେ ପଥରେ ଚାଲୁଚାଲୁ ପାନ୍ଥ,
ବାରମ୍ବାର ବୁଣ୍ଟି ହୁଏ ପଥକ୍ଳାନ୍ତ ।
ଅନ୍ଧାରୀ କୋଠର ଅନ୍ଧାରିତ ବଣ,
ଯମପୁରୀଠାରୁ ବିକଟ ଭୀଷଣ ।
ଉପଯମ ପରି ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁଗଣ,
ଦିବସରେ ତହିଁ କରନ୍ତି ଭ୍ରମଣ ।
ଆଲୋକ ସେ ସ୍ଥାନେ ପାରେ ନାହିଁ ଛୁଇଁ,
ବିଭୀଷିକାର ସେ ଚିରକ୍ରୀଡ଼ା ଭୂଇଁ ।
ବିପଦ ସମୟେ ଗଜପତିବାରେ,
ନେଉଥିଲେ ଆଶ୍ରା ଯାଇ ସେ ଅନ୍ଧାରେ ।
ତଳୁ ଦିଶେ ଯାହା ସାନ ଗୁଳ୍ମଠାରୁ,
ଏଠାରେ ହୁଏ ସେ ଦାରୁ ମହାଦାରୁ ।
ମଣୁଥିଲି ତଳୁ ଯାହାକୁ ମୁଁ ଘାସ,
ଦେଖିଲି ସେ ଦୀର୍ଘ ପୃଥୁଳ ବାଉଁଶ ।
ମଣୁଥିଲି ଯାକୁ ଦୂରୁ ବନବ୍ୟୂହ,
ବନ ନୁହେଁ ତାହା ଯୋଧନସମୂହ ।
ଜବା ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ମନ୍ତ୍ର ଜାଣେ ଗିରି,
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଧରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶିରୀ ।
ସେ ସ୍ଥାନ ଏକାନ୍ତ ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ,
ଶୁଣାଯାଇପାରେ ନାଡ଼ୀ-ଗତି-ଶବ୍ଦ ।
ଅନ୍ଧାର କୋଠରେ ଜନୈକ ତପସ୍ୱୀ,
ସାଧୁଥିଲେ ତପ ଶିଳାଖଣ୍ଡେ ବସି ।
ତାହାଙ୍କର ମୁଖ-ବିନିସୃତ ଶ୍ଳୋକ,
ଘୋଷୁଥିଲେ ଶୁକ ଭୁଲି ଶୋଷ, ଭୋକ ।
ନାହାନ୍ତି ସେ ଯୋଗୀ ନାହାନ୍ତି ସେ ଶୁକ,
ମୁଖରିତ ବନ ହୋଇଅଛି ମୂକ ।
ଅତୀବ ବିଚିତ୍ର ଲୀଳା ନିୟନ୍ତର,
ଅଥିର ସଂସାରେ ସକଳ ଅଥିର ।
ବଟ-ତାଳ-ତରୁ ତହିଁ ଜଟାଧାରୀ,
ବେଢ଼ିଏ ପାଦପକୁଳେ ତପଚାରୀ ।

ଦୀର୍ଘ ବଂଶଦଣ୍ଡ ଉଗ୍ରଫଣୀ ଯଥା,
ଶତହସ୍ତ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଟେକିଅଛି ମଥା ।
ଭଲ୍ଲୁକ-ଭୀଷଣ ମହୁଲ-କାନନ,
ପ୍ରବାଳ-ପାଟଳ ପତ୍ରେ ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ।
ପିକକୁଳ-କଣ୍ଠ-ବିପଞ୍ଚି ପଞ୍ଚମେ,
ଝଙ୍କାରିତ ଏବେ ବସନ୍ତ ଆଗମେ ।
ସେ ସ୍ୱର କର୍ଣ୍ଣର ଟାଳୁ ବନ୍ଦୀବାସ,
ନ ଲୋଡ଼େ ସେ ତହିଁ ଛଳେ ଅବକାଶ ।
ଚନ୍ଦ୍ରଭାନୁ ବୀର ପାରିଧି ଘଟଣା,
କରିଥିବେ କବି ଏଠାରେ ରଚନା ।
ଅନ୍ଧାର-କୋଠରୁ ଅଳ୍ପଦୂର ଯାଇ,
ଯାନରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଦେଲି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଚାହିଁ ।
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରସ୍ତର ଗିରି କଳେବରେ,
ରହିଛି ଅଟକି ତୀର୍ଯ୍ୟକ ଭାବରେ ।
ତକ୍ଷଣେ ଯେହ୍ନେ ସେ ଶିଳା ଦୈତ୍ୟବେଶୀ,
ଗଡ଼ି ଆସି ତଳେ ଦେବ ସବୁ ପେଷି ।
କାହିଁକି କେଜାଣି ତାହାର ଏ ଯିଦ,
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପାନ୍ଥେ ଦେଖାଉଛି ଭୀତି ।
ବାମଭାଗେ ଉଭା ଶୈଳ ସୁବିଶାଳ,
ବାମେତର ପାଶେ ଅତଳ ପାତାଳ !
ଅରଣ୍ୟ ତଳକୁ ଯାଇଛି ଓହ୍ଲାଇ,
ଦୃଷ୍ଟିରେଖା ତାହା ଭେଦିପାରେ ନାହିଁ ।
ମଧ୍ୟରେ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ପଥ ଭୀତିପ୍ରଦ,
ରହିଅଛି ହସ୍ତ ପ୍ରସାରି ବିପଦ ।
ଦେଖି ଦେଖି ପଥେ ଦୃଶ୍ୟ ଅଗଣନ,
କରିବାକୁ ହେଲା ଘାଟି ଆରୋହଣ ।
ଶସ୍ୟରକ୍ଷି-ଜନ-କ୍ଷୁଦ୍ର-ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀ,
ବନ ଅନ୍ତସ୍ଥଳ ଦିଶୁଅଛି ଫୁଟି ।
ବୈରାଗୀ ପ୍ରାୟେ ସେ ପ୍ରତେ ହୁଏ ମନେ,
ସଂସାରୁ ଆସି କି ରହିଛି ନିର୍ଜନେ ?
ତଳେ ଜଗନ୍ନାଥ-ପ୍ରସାଦାଖ୍ୟ ଗ୍ରାମ,
କରୁଅଛି ଶୈଳେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ ।

ଗିରି-ପାଳିତ ସେ ଜାଣେ ଗିରି-ଶକ୍ତି,
ନିବେଦୁଛି ଢେଣ୍ଟୁ ଗିରିପାଦେ ଭକ୍ତି ।
ଗିରି-ଚାମର କି ସଞ୍ଚାଳେ କେଶରୁ ୧
ଗିରିଦେହେ ସଦା ଢାଳନ୍ତି ଚାମର ?
କାହୁଁ ଅବା କୁଣ ବାତେ ଯାଏ ଛୁଟି,
ଶୋଭେ ଯଥା ଶୈଳେ ଧାନଶୀଷା ଫୁଟି ! ୨
ଯେ ଦିଗେ ଚାହିଁଲେ ସେ ଦିଗେ ପର୍ବତ,
କେହି ଖର୍ବକାୟ କେହି ବା ଉନ୍ନତ ।
ଗୂ ସ୍ତ ଶତାରେ ବା ରତ ଗିରି ସର୍ବ,
ପକ୍ଷଚ୍ଛେଦୀ ଇନ୍ଦ୍ରେ ଦେବେ ପରାଭବ ।
ହୋଇଯାଏ ତହିଁ ଦୃଷ୍ଟିରେଖା ରୁଦ୍ଧ,
ଲାଗିଅଛି ଅବା ରାମାୟଣ ଯୁଦ୍ଧ !
ରୁକ୍ଷରକ୍ଷ-ଦଳ ଫୁଲାଇଣ ଛାଆ,
ଯୁଦ୍ଧ ଆଶେ କିବା ହୋଇଛନ୍ତି ଠିଆ ?
ରଣ-ଡେଙ୍ଗୁରୁଆ ଡମ୍ବାଉ ପରି,
ବଜାଉଛି ରଣ-ଘୋଷଣା-ନାଗରୀ ।
କେଉଁ ଗିରିଶିରେ ଶୋଭେ ଦୁଧଖଣ୍ଡି,
ବାନ୍ଧିଛି କି ବୀର ଖୀରେନ୍ଦ୍ର-ପଗଡ଼ି ।
ଝାଙ୍ଗର କା' ଚୂଡ଼ା ଦିଶେ ରଙ୍ଗାଳିଆ,
ଗୈରି-କାରିଟେ କି ରଙ୍ଗପନ୍ଦି ଛୁଆ ।
ଅହୋ କି ନୀରନ୍ଧ୍ର ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କାନ୍ତାର,
ଯେସନ ସୁନୀଳ ରୁଦ୍ର ପାରାବାର !
ଲାଖାରସେ ମଧୁ ସ୍ୱାଗତ-ଗୀତିକା,
ଲେଖିଛି ପୁଷ୍ପିତ ପଳାଶ ଲତିକା ।
ସୁନାଫୁଲ ଝୁମ୍ପା ଝୁଲାଇ ସୁନାରି ୩
ନାଚେ ମୁଗ୍ଧ ଯେହ୍ନେ ନାଗରୀ ନାହାରି ।
ରଙ୍ଗ-ପାଟଲୁଗା ପିନ୍ଧି କେନ୍ଦୁ କାହିଁ,
ହସୁଛି ସଗର୍ବେ ଆନ ବୃକ୍ଷେ ଚାହିଁ ।
ବାହୁନ୍ଡି ପଡ଼ିଛି ତଳେ ପୁଷ୍ପଜାଳ,
ଛିଣ୍ଡି ପଡ଼ିଛି କି ହୀରା-କଣ୍ଠୀମାଳ ?

ସର୍ବାଙ୍ଗେ ଶମନ୍ତି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଗହଣା,
ଝାଣିଛି ଅଶୋକ ମସ୍ତକେ ଓଢ଼ଣା !
ବହୁଳ ହଳଦୀ ଲଗାଇ ଶାଳୁଣୀ, ୪
ମୌନେ ଉଭା ନୂଆ ଭୂଆସୁଣୀ ଭଳି ।
ଅତଶୀକୁ ପ୍ରେମେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି,
ଦିଶେ ତରୁ ଶୁକ୍ଳ ଚର୍ମବେଗୀ ପରି ।
ତରୁବରେ ଭ୍ରମେ ମଣି କାଦମ୍ବିନୀ,
ଆଲିଙ୍ଗିଛି ଅବା ସ୍ଥିର ସୌଦାମିନୀ !
ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ହୃଦେ ସତ୍ୟଶିବ ଭାବ,
କିମ୍ବା ଦୈବବଶେ ପାଇଅଛି ଠାବ ।
ମଣ୍ଡିଛି "ଲକ୍ଷ୍ମଣଭେଦୀ" ଗୁଳ୍ମ ଯୋଷା, ୫
ଚାରୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଫୁଲେ ବନଦେବୀ ଖୋଷା ।
ଗୁଳ୍ମ ଗହଳରେ ବସି ଲାଜକୁଳୀ,
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ପଡ଼େ ଲଜ୍ଜାରେ ଢାଉଁଳି ।
ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ବାନର ରୁଦ୍ର କୋଳାହଳେ,
ଅତିଷ୍ଠ ପଶୁଏ ସେ ଭୀଷଣ ସ୍ଥଳେ ।
ଶ୍ରାନ୍ତ ପକ୍ଷିକୁଳ କ୍ଷୀଣକଣ୍ଠ ସ୍ୱନ,
ଭସାଇ ଆଣୁଛି ଦୂରୁ ସମୀରଣ ।
ମହାକାଲୀ ପରି ଦିଶେ ମହାକାଳୀ, ୬
ଲହ ଲହ ପତ୍ର-ରସନା ସଞ୍ଚାଳି ।
ପର୍ବତଶିଖରେ ଚୌଖୁଣ୍ଟା କିଆରି,
କାଙ୍ଗୁ କୃଷି ହେତୁ ହୋଇଛି ତିଆରି ।
ମାରୁବାଡ଼ି ବେଶ ଧରିବା ଭୂଧର,
ହୋଇଛି ଡାଳରେ କୋଠି କାଠିଖର ।
ଉଗାରୁଛି କଟୁ ଗନ୍ଧ ସିନ୍ଦୁବାର, ୭
ପବନରେ ଖେଳେ ଦୋଳି କୋବଦାର । ୮
ମହୁଲ ଫୁଲର ମଧୁର ଆମୋଦ,
ଖେଳାଏ ମାନସେ ଅପୂର୍ବ ବିନୋଦ !
ଉଡ଼ୁମ୍ବର ତରୁ ଭୂଷିତ ଫଳରେ,
ଉଭା କିବା ଭକ୍ତ ଜପାମାଳି କରେ ?

୧—ଫୁଲ ଛାଞ୍ଚୁଣି ବୁଲୁ । ୨—ଫୁଟି ପାଣିରେ ଧାନଶୀଷା ଆକାରର ଚନ୍ଦ । ୩—ବୃକ୍ଷବିଶେଷ ।
୪—ହଳଦିଆ ଶିମିଳି । ୫—ଗୁଳ୍ମବିଶେଷ । ୬—ବହୁଆଗ । ୭—ବେଗୁନିଆ । ୮—କାଞ୍ଚନ ।

ଶୈବପ୍ରାୟ୍ କଣ୍ଠ ବାହୁ ମଣିବନ୍ଧେ,
ବାନ୍ଧିଛି ରୁଦ୍ରାକ୍ଷମାଳା ମହାନନ୍ଦେ ।
ପିନ୍ଧି ସହଚରୀ କଣ୍ଟକ-କଞ୍ଚୁକେ, ୧
ବୀରନାରୀ ପରି ଠିଆ ହାସ୍ୟମୁଖେ ।
ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା ଗୁଣେ ସତୀ ଦକ୍ଷା,
ନିଜ ବଳେ କରେ ନିଜକୁ ସେ ରକ୍ଷା ।
ଭୀଷଣ ଅରଣ୍ୟ ନୀରବତାମୟ,
ଗଛେ ପତ୍ରେ ବୋଳା ଶୋଭା ସଙ୍ଗେ ଭୟ ।
ନିସ୍ତବ୍ଧତା-ଚଣ୍ଡୀ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ହୁଙ୍କାର,
କରନିଏ ପିଣ୍ଡୁ ଧଇର୍ଯ୍ୟ ବାହାର ।
ସେ ଅଶବ୍ଦ ଶବ୍ଦେ ଥରିଉଠେ ପ୍ରାଣ,
ଥରିଉଠେ ଆତ୍ମା ବୁଡିଯାଏ ଜ୍ଞାନ ।
ରୁଷ୍ଟା ପେତୁଣୀ ବା ଭୂତ ରହି ବନେ,
ନୀରବରେ ଦାନ୍ତ ଚଗଡ଼େ ସଘନେ ।
ପ୍ରକୃତ ଶବଦୁଁ ବଳିଣ ନକର,
ନିଶବ୍ଦ ଶବଦ ସିନା ଭୟଙ୍କର !
ବୁଲନ୍ତି ନିର୍ଭୟେ ବନ୍ୟ-ଶିଶୁଚୟ,
କାହାକୁ ତାଙ୍କର ନାହିଁ ତିଳେ ଭୟ ।
ଅଭୟ-ଗୁରୁର ଯେହୁ ପ୍ରିୟ ଚାଟ,
ଭୟ ତାକୁ ଭୟେ ଛାଡିଦିଏ ବାଟ !
ବାଘଭାଲୁ ରାଜ୍ୟ ଯାହାଙ୍କ ଆଗାର,
ବାଘଭାଲୁଙ୍କ ସେ ମଣନ୍ତି ମାର୍ଜାର ।
ସଂଗ୍ରହନ୍ତି ଅଭ୍ର, ଶବର-ଅଙ୍ଗନା,
ଯୌବନଶ୍ରୀ-ଭାରେ ମନ୍ଥରଗମନା ।
ନାନାବର୍ଣ୍ଣ ଫୁଲ ଗୁନ୍ଥି ବନଯୋଷା,
ମଣ୍ଡନ୍ତି ତହିଁରେ ତୈଲଙ୍ଗୀୟ ଖୋଷା ।
କେହି ଅବା ଭୋଳି ସମଧୁର ବୋଲି,
ଭଞ୍ଜି ଅଙ୍ଗ ସୁଖେ ଲତା-ଦୋଳେ ଦୋଳି ।
କେହି ବନୌଷଧି କରୁଛି ସଂଗ୍ରହ,
ଲଗାଉଛି କିଏ କା ସଙ୍ଗେ କଳହ ।

ଛୁରିଅନା ଫୁଲେ ବିରଚି କେ ଚୂଡ଼ା,
ଜୁଡ଼ା ପରେ ଖୋଷି ସୃଜେ ଉପଜୁଡ଼ା ।
କର୍ଣ୍ଣିକାର କଢ଼ ଦୋଳେ କାହା କର୍ଣ୍ଣେ,
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଚମ୍ପକେ ଝିଙ୍କାର ସୁ-ବର୍ଣ୍ଣେ ।
ମଣ୍ଡିଛି ନାସାରେ କେବଣ ରମଣୀ,
ବକୁଳ-କୁସୁମ-ହୀରକ-ବସଣୀ ।
ଗୁଞ୍ଜିଫଳେ ରଚି ପଦ୍ମରାଗ ହାର,
ଲମ୍ବାଏ କେ ସ୍ନେହେ ବକ୍ଷରେ କାହାର ।
ଫୁଲ ଚୂଡ଼ି, ଫୁଲ ତାଡ଼, ଫୁଲ ବଳା,
ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ମୋଦେ ସକଳ ଅବଳା !
ନାନାଜାତି ଫୁଲ ମଣ୍ଡି ଅଙ୍ଗଦେଶେ,
ବାହାରନ୍ତି ସର୍ବେ ଫୁଲରାଣୀ ବେଶେ ।
କୁସୁମ-ଜ୍ୟୋତିରେ ମିଶେ ହାସ୍ୟ-ଜ୍ୟୋତି,
ବରଷେ କି ସତେ ମୋତି ପରେ ମୋତି ?
ସାଥୀ ସଖୀ ମିଳି ଖେଳି ଲୁଚକାଳି,
ଫୁଲ ଫିଙ୍ଗାଫିଙ୍ଗି ହେଉଛନ୍ତି ବାଳୀ ।
ନାନା କଉତୁକ ଭୁଞ୍ଜୁଛନ୍ତି ସର୍ବେ
ମତ୍ତ ହୋଇ ଫୁଲ-ଚର୍ଚ୍ଚରୀ ଉତ୍ସବେ !
ସଙ୍କଟ ତୀର୍ଯ୍ୟକ ବକ୍ର ଘାଟିପଥ,
ଧାବିତ ତହିଁରେ ଧୂମଧ୍ୱଜ ରଥ । ୨
ରୁଦ୍ରସ୍ୱରେ ଗାଇ ଭୈରବ ସଙ୍ଗୀତ,
ଘାଟିଟିରେ ଯାଇ ହେଲା ଉପସ୍ଥିତ ।
ସ୍ତବ୍ଧ ହେଲି, ହେବି ଗିରିଶିରେ ଧରା,
ମାୟା-ରାଜ୍ୟେ ଆସି ପ୍ରବେଶିଲି ପରା !
ସମତଳ ଭୂମି ସୁବିସ୍ତୃତ ସ୍ଥଳୀ,
ଯାଏ ନାହିଁ ଜଣା ଘାଟିମୁଣ୍ଡ ଭଳି ।
ଅଢ଼ାଇ ସହସ୍ର ଫୁଟ ତଳେ ଯାଇ,
ରହିଲାଣି ମହୀ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଲୁଚାଇ ।
ଉପରକୁ ସ୍ୱର୍ଗ ଆଉ କେତେ ଦୂର,
ଜାଣନ୍ତି ଏକା ସେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ-ଠାକୁର !

୧— ସହଚରୀ—କୁରୁବକ । ୨—ମୋଟରକାର ।

ଭାବିଥିଲି ହେଲି ମୁକ୍ତ ଭବ-ପଙ୍କୁ,
ମାତ୍ର ଆସି ଏଥି ହେଲି ମୁଁ ବିଶଙ୍କୁ !
ଏ ସ୍ଥାନ "ଉଦୟ ଗିରି" ନାମେ ଖ୍ୟାତ,
ବେଳ ଦ୍ୱିଘଣ୍ଟରେ ହୁଏ ଏଥି ପ୍ରାତ ।
ପୃଥିବୀ-ସୁଲଭ ପୃଥୁ କୋଳାହଳ,
ନାହିଁ ଏଥିଃ ଏହା ସ୍ୱପ୍ନ-ସ୍ୱର୍ଗସ୍ଥଳ ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିବାସ ଶାନ୍ତିମୟ ସ୍ଥାନ,
ଜଳବାୟୁ ଦୋଷେ ହୋଇଛି ଶ୍ମଶାନ !
ନବୀନ ପ୍ରବାସୀ ପକ୍ଷେ ଭୟଙ୍କର,
ସ୍ନାନ କଲେ ତହିଁ ହୁଏ ମାଲଜ୍ୱର ।
ଶସ୍ୟପ୍ରସୂ ରକ୍ତ ମୃତ୍ତିକା ରସାଳ,
କିନ୍ତୁ ମାଳ ନାମ ହୋଇଅଛି କାଳ ।
କନ୍ଧ-ଗଣ୍ଡାଦିର ଆଦିମ ନିବାସ,
ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷେ କିନ୍ତୁ ଦେହବନ୍ତ ତ୍ରାସ ।
ମମତା ଯାହାର ନାହିଁ ଆୟୁପ୍ରତି,
ସେ ଏକା ସେ ରାଜ୍ୟେ କରିବ ବସତି !
ରହିଛି ଆଚ୍ଛନ୍ନ ଅନ୍ଧ-କୁସଂସ୍କାରେ,
ପଶି ନାହିଁ ଶିକ୍ଷାସଭ୍ୟତା ସେଠାରେ !
ରାଜକୃପା ଯୋଗୁଁ ଏକାଳେ ତାହାର,
ଘୁଞ୍ଚୁଛି ସଧୀରେ ଅଜ୍ଞାନ-ଅନ୍ଧାର ।
ଉତ୍କଳ ଯୁବକ ଦୁଇଜଣ ରହି,
ଶିକ୍ଷାର ଆଲୋକ ଜାଳୁଛନ୍ତି ତହିଁ ।
ଜଣେ କରୁଛନ୍ତି ପ୍ରସ୍ତୁତ ଶିକ୍ଷକ, ୧
ପାଠ-ପରୀକ୍ଷକ ଅପର ଯୁବକ । ୨
ଉଭୟେ ସାହସୀ ଉଭୟେ ବିଦ୍ୱାନ,
ବଢାଉଅଛନ୍ତି ଜାତୀୟ ସମ୍ମାନ ।

ସେ ନୁହେଁ ବୀର—ଯେ ବଳିଷ୍ଠ ଶରୀର,
ସାହସୀ ପୁରୁଷ ଏକା ମହାବୀର ।
ନୁହନ୍ତି ଓଡିଆ ଭୀରୁ କାପୁରୁଷ,
ଦେଖାନ୍ତି ତାହାର ପ୍ରମାଣ ଚାକ୍ଷୁଷ ।
ଶୀତବର୍ଷା-ଋତୁ-ପ୍ରଧାନ ସେ ସ୍ଥଳ,
ଖଟେ ନାହିଁ ତହିଁ ନିଦାଘର ବଳ !
ଦୁଇଗୁଣ ବର୍ଷା ଦୁଇଗୁଣ ଶୀତ—
ସହି ଅଧିବାସୀ ନ ହୁଅନ୍ତି ଭୀତ ।
ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳେ ବହି ପ୍ରଖର ପବନ,
ବୋଳିଦିଏ ଦେହେ ଶୀତଳ ଚନ୍ଦନ ।
ତେଣୁ ସେ ସ୍ଥାନରେ ନାହିଁ ଗ୍ରୀଷ୍ମଭୟ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେହ୍ନେ ବସନ୍ତ ସମୟ !
ବହୁ ସ୍ଥାନେ ଫୁଟେ ବହଳେ-ଧାତୁକୀ, ୩
ଅତି ଭୟଙ୍କର ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ-ଘାତୁକୀ ।
ବହୁଫଣ ଫଣୀ ପ୍ରାୟ ଫଣଫଣା, ୪
ବାତାଘାତେ ଧୀରେ ସଞ୍ଚାଳୁଛି ଫଣା ।
ପ୍ରେତମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରାୟେ ଦୀର୍ଘାଙ୍ଗ ସଲପ, ୫
ଉଭା ହୋଇ ଟଳେ ଯେସନ ମଦ୍ୟପ !
ପୀୟୂଷ ପାଦପ କି ସେ ହନୁମନ୍ତ, ୬
ଲୋମେ ଲୋମେ ବାନ୍ଧ ବାନ୍ଧିଛି ପର୍ବତ ।
କିମ୍ବା କାଳୀମୂର୍ତ୍ତି ଭୀଷଣ କରାଳ,
ଗଳେ ବିଲମ୍ବିତ ନରମୁଣ୍ଡମାଳ !
ଥାନ୍ତା ଯେବେ ସ୍ୱର୍ଗେ ସେ ଫଳ ସୁନ୍ଦର,
ଅମୃତର ଆଉ ନ ଥାନ୍ତା ଆଦର !
ଉପବନ-ରାଣୀ ଗୋଲାପ ସୁନ୍ଦରୀ,
ହସୁଅଛି ଯେହ୍ନେ ସ୍ୱର୍ଗ-ବିଦ୍ୟାଧରୀ !

୧—କଲଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲର ହେଡମାଷ୍ଟର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର । ୨—ସ୍କୁଲ ଡେପୁଟି ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସତ୍ୟବାଦୀ ପଟ୍ଟନାୟକ । ୩—ଧାତୁକୀ—ଔଷଧି ଜାତୀୟ ଗୁଳ୍ମ । ଫୁଲରେ ମଧୁ ଜର୍ଜର ହୋଇଥାଏ । ସେହି ଅଠାଳିଆ ମଧୁ ବାଘ ଦେହରେ ଲାଗିଲେ ଘା ହୋଇଯାଏ । ପର୍ବତର ଯେଉଁ ଅଂଶରେ ଧାତୁକୀ ଫୁଲ ଫୁଟିଥାଏ, ବାଘ ଭୟରେ ସେ ଅଂଶକୁ ଯାଏ ନାହିଁ । ଧାତୁକୀ ଫୁଲ ବସନ୍ତ କାଳରେ ଫୁଟେ । ୪—ଫଣଫଣା—ବୃକ୍ଷବିଶେଷ । ଏହାର ପତ୍ର ଅନେକାଂଶରେ ସାପଫଣା ପରି । ୫—ତାଳ ବୃକ୍ଷ । ୬—ପୀୟୂଷ—ଅମୃତମଣ୍ଡା ।

ଦେଖି ତା ସମ୍ମାନ ହୋଇଣ ଅଧୀର,
ବାନ୍ତା-ଲଜ୍ଜା-ଦୁଃଖେ ଶୀର୍ଣ୍ଣ କରବୀର ।
ହେଉ ପଛକେ ସେ ଉଦ୍ୟାନ-ଅପ୍ସରୀ,
ନୁହେଁ ଗୋଲାପର ସେବତୀକୁ ସରି ।
ଦୋଳି ଖେଳେ ରତ କାହ୍ନୁ ରହଭାର, ୧
ଉପବନ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜନନେତ୍ର-ଦାର ।
ସୁଷମା-ସମ୍ରାଜ୍ଞୀ ଅତୁଲ୍ୟ ରୂପସୀ,
ଶୋଭା-ସ୍ୱର୍ଗ ଶଚୀ ଅଥବା ଉର୍ବଶୀ !
ଗୁଳ୍ମ-ଗ୍ରାଜଜେମା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗୀ ସେବତୀ,
ବସିଛି ଦ୍ୱିମନ୍ତ୍ରି ମାଗ୍ରେଗ-ଜଗତୀ !
ବିଦ୍ୟୁତ୍ପ୍ରଭା ଯେହ୍ନେ ପ୍ରଗଲ୍ଭା ବାଳିକା, ୨
ରୂପେଶ୍ୱରୀ ରମ୍ଭା ଲାବଣ୍ୟ-ଚନ୍ଦ୍ରିକା ।
ମୁଗ୍ଧନେତ୍ରେ ତାକୁ ରହିଛି ନିରେଖି,
ସଖୀ ପ୍ରାୟେ ଜମ୍ବୁ ଚାରୁ ଗ୍ରୀବା ଟେକି ।
ଚାତକିନୀ ମିତେ ଆହ୍ୱାନେ କାତରେ,
କରୁଣ-ବିଷାଦ-ବୋଲା ଦୀନସ୍ୱରେ ।
ରଚୁଛି କବିତା ବନକଣ୍ଠ ପିକ,
ବିହଙ୍ଗମକୁଳେ ରସଜ୍ଞ ରସିକ !
କ୍ଷୁଦ୍ର ଫୁଲଠୁଁ ଲୁଚ ଫୁଲବନେ,
ବୀଣାଗୀଣା ସ୍ୱରେ ସିସାରେ ସଘନେ ।
ଯୌବନ ସୁଷମା ବହ୍ନିଣ ବସନ୍ତ,
ଖେଳେ ତହିଁ ସଦା ହୋଇ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ।
ଏ ଉଦୟଗିରି ସ୍ୱଭାବ ଶୈଳେନ୍ଦ୍ର,
ବନଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ବାଣିଜ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ର ।
ସମସ୍ତ ଗଞ୍ଜାମ ଭୂଖଣ୍ଡ ସହିତ,
ଏ ଗିରି ବିବିଧ ସୂତ୍ରେ ସମ୍ପର୍କିତ ।
ବୀରଜାତି କନ୍ଧ ନିର୍ମଳ ବିଶ୍ୱାସୀ,
ଶକ୍ତିରେ ଶ୍ୱାପଦେ ରଖିଛନ୍ତି-ଶାସି ।
ଆଡ଼ମ୍ବରଶୂନ୍ୟ ଅକପଟ ପ୍ରାଣ,
ସରଳ ସ୍ୱଭାବ ମେଳିଆ ପ୍ରଧାନ ।

ଶସ୍ୟପ୍ରାପ୍ତି ଆଶେ ଧର୍ମେ ପଦେ ଦଳି,
ଦେଉଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରେ ପୂର୍ବେ ନରବଳି !
ସେ ନିଷ୍ଠୁର ପ୍ରଥା ଘୃଣିତ କୁତ୍ସିତ,
ସ୍ୱଜ-ବିଧାନରେ ହୋଇଛି ରହିତ ।
ଅପୂର୍ବ ଛନ୍ତି ଏବେ ମଇଁଷି ମେରିଆ,
ଶୁଣିଲେ ତା ଦୁଃଖେ କାନ୍ଦି ଉଠେ ହିଆ !
ନ ବଧି ପାଷଣ୍ଡେ ତାହାକୁ ଚଞ୍ଚଳ,
ମାରନ୍ତି ବହୁତ କରି କଲବଲ । ୩
ମହୁଲି ସଲପ ମଦ ପିଇ କନ୍ଧେ,
ଚାଙ୍ଗୁ ବାଦ୍ୟ ବାଇ ନାଚନ୍ତି ଆନନ୍ଦେ ।
ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି ସେ ନୃତ୍ୟେ କନ୍ଧବାଳା,
ପିନ୍ଧି ନୃତ୍ୟସାଜ ଚାରୁ ପୁଷ୍ପମାଳା ।
ଉଚ୍ଚ ନିଶାଭୋଳେ ଗୀତେ ରଖି ଲୟ,
ଉନ୍ମାଦ ନୃତ୍ୟରେ ହୁଅନ୍ତି ତନ୍ମୟ ।
ଲୁହାଟନ୍ତି ହର୍ଷେ ତୋଳି ଉଚେ ଖଡ଼ା, ୪
ଉତ୍ତେଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ ବୀରନୃତ୍ୟ ତାହା !
ନାଚି ଉଠେ ସେହି ମଧୁ ନୃତ୍ୟକାଳେ,
ପକ୍ଷିପକ୍ଷ-ଚୂଡ଼ା ଶିରେ ତାଳେତାଳେ ।
ଜାତୀୟ ନୃତ୍ୟ ସେ କନ୍ଧ ସମାଜର,
କଲେ ତାକୁ କେହି ହାସ୍ୟ ଅନାଦର;
ଜାଣିବ ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ଆୟୁ,
ସେହିକ୍ଷଣି ଉଡ଼ିଯିବ ପ୍ରାଣବାୟୁ ।
ସହି ନ ପାରି ସେ ଜାତି ଅପମାନ,
କରନ୍ତି ତକ୍ଷଣେ ପ୍ରତିଶୋଧ ଦାନ ।
ଜାତିଧାରୀ ଜାତି ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା,
ବୁଝେ ସୁଜ୍ଞ ଏହା ଅନାର୍ଯ୍ୟର ମଥା ।
ହେଉ ପଛେ କନ୍ଧ ଅସଭ୍ୟ ବଣୁଆ,
ମାତ୍ର ଜାତୀୟତା ଗୁଣରେ ଟାଣୁଆ ।
ଯେ ଜାତି ଏକତା-ଜାତୀୟତା-ହୀନ,
ଭାଗ୍ୟ ତାର ଅମା-ଅନ୍ଧାରେ ମଳିନ !

୧ ପୁଷ୍ପ ବଗିଚା, ଏଠାର ଫୁଲ ଦିନେ ତାର ପର । ୨—ବିଦ୍ୟୁତ୍ପ୍ରଭା—ଧୀର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା । ୩—କନ୍ଧମାନେ ଏବେ ଭୂଦେବତାଙ୍କ ମହିଷୀ ବଳି ଦେଉଅଛନ୍ତି । ତାହାର ମୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଅଙ୍ଗ କାଟି ଛଟପଟ କରି ମାରନ୍ତି । ୪—ହସ୍ତରେ ଖଣ୍ଡା ମିଶିଥିବାରୁ ସେହି ଲୁହାଟ ବିକଟ ବୋଧ ହୁଏ ।

ଚରିତ୍ର ବଳରେ ସେ ଜାଣ୍ଟ ନାଗର,
ରଖିଛନ୍ତି ଦୃଢ଼ ସମାଜେ ନଜର ।
ନାଗରିକ ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ ତାଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ,
ନିସର୍ଗ ଶିକ୍ଷାରେ ମାତ୍ର ଅତି ଦକ୍ଷ ।

ଧାଙ୍ଗଡ଼ା ଧାଙ୍ଗିଡ଼ୀ ଚାରୁ ନୃତ୍ୟକଳା, ୧
ଲଳିତ ମଧୁର ନବ ଛାନ୍ଦେଁ ଢଳା !
ହେରି ନୃତ୍ୟଠାଣି ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯଥା,
ଖେଳିବୁଲେ ଘୂରି ଘୂରି ବିଦ୍ୟୁଲ୍ଲତା !
ଧାଙ୍ଗିଡ଼ୀ କୁଳର ନୃତ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ,
ପାଦ ଅଳଙ୍କାର ବାଜେ ନାନା ଢଙ୍ଗେ ।
ନୃତ୍ୟକାଳେ ତାଙ୍କ ନେତ୍ର-ସଞ୍ଚାଳନ,
ଶୋଭେ ଯେହ୍ନେ ଦୋଳେ କମଳ-କାନନ !
ବିଶାଳ ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଛଟା,
ସ୍ୱଭାବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଯାଏ ତହିଁ ଫୁଟି !
ଚିତାକୁଟା ମୁଖ ଶ୍ରୀହୀନ ବିକୃତ,
କମଳ କି ଅହା ଶୈବାଳେ ଆବୃତ ?
ଅଥବା ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଲାଗିଛି ଗ୍ରହଣ,
ମଧୁପ-ବେଷ୍ଟିତ କିବା ମଧୁପାଣ !
କିମ୍ବା ପଦ୍ମପତ୍ରେ ବିରହୀ ନାୟକ,
ଲେଖିଛି ଅନଙ୍ଗ-ପ୍ରାର୍ଥନା-ପତ୍ରକ ।
ଠିଆହୋଇ କରି ବସିଣ ଛରିଲା,
ରଚନ୍ତି ଅଦ୍ଭୁତ ରମ୍ୟ ନୃତ୍ୟଲୀଳା ।
ବସି ବସି ନୃତ୍ୟ ଆହା କି ସୁନ୍ଦର,
ନୃତ୍ୟକଳାର ସେ ଅପୂର୍ବ ଛନ୍ଦର !
ବଜାଏ ଧାଙ୍ଗଡ଼ା ଖଞ୍ଜଣୀ ଉଛାଟେ,
ମାତନ୍ତି ଧାଙ୍ଗିଡ଼ୀ ମଧୁମସ୍ତ ନାଚେ !
ନ ଚାହିଁ କାହାକୁ ନର୍ତ୍ତକୀନଚୟ,
ରଖିଥାନ୍ତି ସଦା ନୃତ୍ୟେ ଦୃଢ଼ଲୟ ।

ଉଲ୍ଲାସର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଥାନ୍ତି ମୁଖେ ବୋଳି,
କର୍ଣ୍ଣେ କର୍ଣ୍ଣଭୂଷା ଖେଳୁଥାଏ ଦୋଳି ।
ଚାରୁ ନୃତ୍ୟକଳା ବିଶେଷତ୍ୱଭରା,
ମଧୁରସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେସନ ଶର୍କରା ।
ଯନ୍ତ୍ରବଳେ କିବା କୃତ୍ରିମ ଅପ୍ସରା, ୨
ନାଚୁଛନ୍ତି ହୋଇ ହାତ ଧରାଧରି ?
ଧାଙ୍ଗଡ଼ା ଧାଙ୍ଗିଡ଼ୀ ବିବାହ ବିବୃତ୍ତି,
ପ୍ରଚାରେ ଏସନ ସତ୍ୟ ଜନଶ୍ରୁତି ।
ସେ ବିବାହ ରୀତି ଅଟେ ଭିନ୍ନତର,
ନୁହେଁ ସେ ଗାନ୍ଧର୍ବ କିମ୍ବା ସ୍ୱୟମ୍ବର ।
କିମ୍ବା ଏ ଉଭୟ ପଦ୍ଧତି ମିଶିଛି,
ସହଜରେ ବୁଝି ହୁଏ ନାହିଁ କିଛି ।
ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ଅଛି କୁଳାଚାର,
ପାତ୍ରପାତ୍ରୀଙ୍କର ପ୍ରୀତି-ଉପହାର ।
ବର ଉପହାର ଟୋକିଏ ଉଖୁଡ଼ା,
କନ୍ୟା ଦିଏ ବରେ ଭେଟି ନାସପୁଡ଼ା ।
ଉଖୁଡ଼ା ନାସରେ ବରକନ୍ୟାଦ୍ୱୟ,
ପରସ୍ପରେ ପ୍ରୀତି କରନ୍ତି ବିନିମୟ ।
ପାତ୍ରପାତ୍ରୀଙ୍କର ବିବାହ ନିର୍ବନ୍ଧ,
ଭାଙ୍ଗିଲେ କ୍ୱଚିତ ଏ ଘଟେ ଫଳ ମନ୍ଦ ।
ଗୋପନେ ପ୍ରେମିକ-ପ୍ରେମିକା ଦ୍ୱିଜଣ,
ଲୋମହର୍ଷୀ କାଣ୍ଡ କରନ୍ତି ସର୍ଜନ ।
ନିଛାଟିଆ ସ୍ଥାନେ ବରଗଛ ତଳେ,
ପରସ୍ପରେ ଦୃଢ଼େ ଆଲିଙ୍ଗି ବିକଳେ ।
ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜନ୍ମେ ମିଳନ ମନାସି,
ମରନ୍ତି ବେନିଏ ବୃକ୍ଷେ ଦେଇ ଫାଶୀ ।
ପ୍ରେମପଥେ ବାଧା ଦେଲେ ଏହିମତି,
ଘଟେ ସିନା ଶେଷେ ଦାରୁଣ ଦୁର୍ଗତି ।
ଭୁଞ୍ଜି କନ୍ଦକାନ୍ତ ପ୍ରୀତି-ଅଭିଶାପ,
ନ କରନ୍ତି ଦୂର ସମାଜୁ ଏ ପାପ ।

୧—ଅବିବାହିତ ପୁରୁଷ ଏବଂ ଅବିବାହିତା କନ୍ୟାକୁ ଜନମାନେ ଧାଙ୍ଗଡ଼ା, ଧାଙ୍ଗିଡ଼ୀ କହନ୍ତି ।
୨—କୃତ୍ରିମ ଅପ୍ସରା—କଣେଇ ।

ଆତ୍ମହତ୍ୟା-ଦଣ୍ଡ ଏହି କୁସଂସ୍କାର,
ଆଶୁ ବାଞ୍ଛନୀୟ ସଂସ୍କାର ତାହାର ।
କିନ୍ତୁ ତାହା ମଧ୍ୟେ ଅଛି ଯେଉଁ ସାର,
ସ୍ୱଚ୍ଛ ବିଶ୍ୱାସର ଦୃଢ଼ତା ଅପାର;
ନିତାନ୍ତ ସାମାନ୍ୟ ନୁହେଁ ତାହା ମୂଲ୍ୟ,
ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟେ ବାଞ୍ଛିତ ତାର ଆନୁକୂଲ୍ୟ ।
କନ୍ଧ ଶକ୍ତି କୃଷି ମୃଗୟାରେ ନ୍ୟସ୍ତ,
ବ୍ୟଭିଚାର ପ୍ରତି କନ୍ଧ ଖଡ୍ଗହସ୍ତ ।
ରକ୍ଷନ୍ତି ଧର୍ମ ଉନ୍ନତିର ସଖା,
ତା ବିନା ଉନ୍ନତି ହୁଏ ଶୂର୍ପଣଖା ।
ନ ବୁଝେ ଅସଭ୍ୟ କନ୍ଧ ଧର୍ମକର୍ମ,
ରକ୍ଷିବେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମଣେ ସାରଧର୍ମ ।
ମିଥ୍ୟାର ଶତ୍ରୁ ସେ ସତ୍ୟର ପୂଜାରୀ,
ନୁହେଁ ସେ ଛଳକାରୀ କର୍ମ ତପଚାରୀ ।
ସରଳ ସେ ଜାତି ନାହିଁ ତାର ଶଙ୍କା,
ଭାଙ୍ଗି ଯିବ ପଛେ ହେବ ନାହିଁ ବଙ୍କା ।
ପ୍ରକୃତି ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ତାହାର,
ପ୍ରକୃତିଦେବୀର ଜ୍ଞାତି ପରିବାର ।
ପ୍ରକୃତିର ଯଥା ପୂଜେ ସେ ପ୍ରସ୍ତର,
ପ୍ରକୃତି ତାହାକୁ ଦିଏ ତଥା ବର ।
ପ୍ରକୃତି ସଙ୍ଗରେ ରହିଛି ସେ ମିଶି,
ଖେଳେ ତାହା ସଙ୍ଗେ ହର୍ଷେ ଦିବାନିଶି ।
ଆତ୍ମଶକ୍ତି ଆତ୍ମ-ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଉପେକ୍ଷି,
ହୁଏ ନାହିଁ କେବେ ପରମୁଖାପେକ୍ଷୀ !
ବିଳାସ ଆଡ଼କୁ ନାହିଁ ତାର ଦୃଷ୍ଟି,
କରେ ନାହିଁ ବ୍ୟର୍ଥ ଅଭାବର ସୃଷ୍ଟି ।
ନିଜ ଅବସ୍ଥାରେ ସନ୍ତୋଷ ତାହାର,
ନ ଦେଖାଏ ତାକୁ ଭ୍ରୂକୁଟି ସଂସାର ।
ବନ ତାର ପିତା ବନ ତାର ମାତା,
ବନ ଏକା ତାର ଶାନ୍ତିସୁଖଦାତା ।
ବନ ଫଳମୂଳେ ଗଠିତ ତା ଦେହ,
ତା ପ୍ରତି ବନର ଅଲୌକିକ ସ୍ନେହ ।

ବନକୁ ସେ ଛାଡିପାରେ ନାହିଁ କ୍ଷଣେ,
ବନଗିରିକୁ ସେ ପ୍ରାଣ ପରି ମଣେ ।
ମଧୁର ଶୀତଳ ଗିରି-ଝର ନୀର,
ସଞ୍ଚାରେ ତା' ଦେହେ ବିଶୁଦ୍ଧ ରୁଧିର ।
ବନଗିରି ତାର, ବନଗିରିର ସେ,
ତହିଁରେ ନିବସେ ତହିଁରେ ବିଳସେ ।
ଚିର ଅ-ଋଣୀ ସେ ଚିର ଅ-ପ୍ରବାସୀ,
ଭୁଞ୍ଜେ ସଦା ପ୍ରାଣେ ଶୁଦ୍ଧ ସୁଖରାଶି ।
ନଗର-ସୁଲଭ ଜଟିଳ ଭାବନା,
ପାରେ ନାହିଁ କରି ତାକୁ ବାଟବଣା !
ସଂସାର-ମରୁର ଭୀଷଣ ଉତ୍ତାପ,
ନ ପାରେ ତା ପ୍ରାଣେ ପ୍ରକାଶି ପ୍ରତାପ ।
ଭବ-ପାରାବାରେ ତା ଜୀବନ-ତରୀ,
ଚାଲେ ଅବାଧରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ସନ୍ତରି ।
ଅନାବିଳ ତୃପ୍ତି ବିଶୁଦ୍ଧ ଆନନ୍ଦ,
କରେ ଉପଭୋଗ ବନବାସୀ କନ୍ଧ ।
ନ ହେଉ ସେ ପଛେ ସୁସଭ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତ,
ମାତ୍ର ତା ଜୀବନ-ପଥ ଆଲୋକିତ !
ଲୋଡ଼େ ନାହିଁ କନ୍ଧ ରଙ୍ଗଦିଆ ଖ୍ୟାତି,
ତାହାଠାରୁ ସୁଖୀ କେଉଁ ସଭ୍ୟ ଜାତି ?

ଆନନ୍ଦ ଆବେଗେ ଫୁଲି ଉଠେ ହିଆ,
ଉଦୟଗିରିର ଆଜି ମୁଁ କୁଣିଆ !
ଅଦୃଷ୍ଟକୁ ଆଜି ନାହିଁ ପଟାନ୍ତର,
ମୁକୁଳା ମୋ ପାଇଁ ରାଜ-ଗନ୍ତାଘର !
ବିଶ୍ୱ-ବିଜୟିଣୀ ପ୍ରକୃତି-ଜନନୀ,
ବସାଇଛି ତହିଁ ମହା ପ୍ରଦର୍ଶନୀ;
ପୁଣି ସଦାବର୍ତ୍ତ ଖୋଲିଛି ତାହାରେ,
କେଉଁ ପଦାର୍ଥ ବା ଅପୂର୍ବ ସେଠାରେ ?
ଅଭାବ ସକାଶେ ନାହିଁ ତହିଁ ଠାବ,
କେବଳ ଅଭାବ ସେଠାରେ ଅଭାବ !

ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ୱର୍ଗେ ଆଜି ଭୁଞ୍ଜିଲି ଅମୃତ, ୧
ଏଥୁ ବଳି କିସ ସୌଭାଗ୍ୟ ଅଦ୍ଭୁତ ?
ଯାହା ଶୁଭୁ ଥିବା ହେଲେ ଯାହାଛଥି,
ଘର ଦେଖି ଥିବା ହୁଅନ୍ତି ଅଶ୍ରଥି ।
ହୃଦୟୀ ଗୃହରେ ହେଲେ ଅଭ୍ୟାଗତ,
ଅବାଞ୍ଛିତ ସୁଖ ହୁଏ ପରାପତ ।
ଗିରିର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଜାଣିଥିଲେ ଯୋଗୀ,
ଆଦର ସେ ଜାଣେ ଯେହୁ ଭୁକ୍ତଭୋଗୀ ।
ସେ ସୁଖ ବର୍ଣ୍ଣନେ ଲେଖନୀ ଅଯୋଗ୍ୟ,
ଦେହପ୍ରାଣର ସେ ଏକା ଉପଭୋଗ୍ୟ !
ଅସୁଲଭ ତହିଁ ପାର୍ଥିବ ଆଚାର,
ସେ ସ୍ଥାନର ଧାରା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରକାର ।
କରିବାକୁ ହେଲା ଉଷ୍ଣଜଳ ପାନ,
ଦେଶଭେଦେ ଭିନ୍ନ ହୁଏ ତ ବିଧାନ ।
ପାର୍ଥିବ ରାଜ୍ୟ ସେ ନୁହେଁ ବାସ୍ତବରେ,
ତେଣୁ ଅପାର୍ଥିବ ନିୟମ ଆଚରେ ।
ଶୀତଳ ସଲିଳ କଲେ ତହିଁ ପାନ,
ଜଳପରି ହୁଏ ଜ୍ୱରକୁ ଆହ୍ୱାନ ।
ଜ୍ୱର-ଦୈତ୍ୟ ତହିଁ କରିଛି ସ୍ଥାପନ,
ନର-କଙ୍କାଳରେ ଦୃଢ଼ ସିଂହାସନ ।
ତଥାପି ସେ ସ୍ଥଳ ସ୍ୱର୍ଗ ସମକକ୍ଷ,
ଭୁତଳେ ତାହାର ନାହିଁ ଉପଲକ୍ଷ ।
ପାର୍ଥିବ ବିଷାକ୍ତ ବାଷ୍ପ ଭେଦି ଭୂଇଁ,
ସେ ପୁଣ୍ୟଧାମକୁ ପାରେ ନାହିଁ ଛୁଇଁ ।
ପାର୍ଥିବ ଗହଳି ପାର୍ଥିବ ଉଷ୍ମତା,
ପଶିପାରେ ନାହିଁ ସେଠାରେ ସର୍ବଥା ।
ସ୍ପର୍ଶ କଲାକ୍ଷଣି ଏ ସ୍ଥାନର ଧୂଳି,
ସଂସାରକୁ ମୁହିଁ ଯାଇଥିଲି ଭୁଲି !
କି ମୋହନ ମନ୍ତ୍ର ଜାଣେ ଏହି ଗିରି,
ବାହ୍ନିରଖେ ପ୍ରାଣ ଦେଖାଇ ସୁଶିରୀ ।

କଣ୍ଠପାରେ ଗିରି ଗୃହୀକୁ ବୈରାଗୀ,
ମୋହମଗ୍ନ ଜନେ ପୁଣି ସର୍ବତ୍ୟାଗୀ ।
ଲଗାଇଦିଏ ସେ କି ଅଛେଦ୍ୟ ମାୟା,
ଅଦୃଶ୍ୟ ଓଠାରେ ମନ-ନେତ୍ର-କାୟା ।
ମନଭୁଲା କଥା କହି ନୀରବରେ,
ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନ କରିନିଏ ପରେ !
ମସ୍ତକରୁ ଜନ୍ମି କଳ୍ପନା ଯେସନ,
କରେ ଯାଇ କର୍ମେ ଦୃଢ଼େ ଆଲିଙ୍ଗନ;
ତେସନ ସାଲୁକୀ ଏ ଶୈଳୁ ବାହାରି,
ମହାନଦୀ ସଙ୍ଗେ ମିଶାଇଛି ବାରି । ୨
ଲକ୍ଷ୍ମୀଛନ୍ତି ମିଶି ଉଭୟେ ଏକତା,
ସନ୍ଧି ସାଧନରେ ବେଦପଦ ତଥା ।
ଏ ଉଦୟଗିରି ଉତ୍କଳର ଅଙ୍ଗ,
ହୋଇଥିଲା ଛିନ୍ନ ହରାଇ ତା ସଙ୍ଗ ।
ବହୁବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ତୀବ୍ର ତପଫଳେ,
ମିଶିଅଛି ଏବେ ପୁନଶ୍ଚ ଉତ୍କଳେ ।
ମଙ୍ଗଳ ମଧୁର ଏ ଶୁଭ ମିଳନ,
ଆଶା-ସାଫଲ୍ୟର ସଂଯୋଗ ଯେସନ ।
ଭାଗ୍ୟ ଅବଳରୁ ଏ ଉତ୍କଳ ମହୀ,
ବିକଳାଙ୍ଗେ ଥିଲା ବହୁ ଦୁଃଖ ସହି ।
ହୋଇ ସେ ସ୍ୱଭାବେ ରାଜରାଜେଶ୍ୱରୀ,
ଯାପୁଥିଲା ଦିନ ଦୀନହୀନ ପରି ।
ପର ଓଳିତଳେ ଗୁଞ୍ଜିଥିଲା ମଥା,
ଭୁଞ୍ଜୁଥିଲା ପ୍ରାଣେ ଅଙ୍ଗଚ୍ଛେଦ ବ୍ୟଥା ।
ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦୁରିତ ବାରଣ,
ଏତେ କାଳେ ତାର ଫେଡ଼ିଲେ କ୍ଷଣ !
ତାଙ୍କରି ଅଦ୍ଭୁତ କରୁଣା ଅପାଙ୍ଗ,
ପ୍ରଦାନିଲା ତାକୁ ସଦୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ।
ରକ୍ତର ସମ୍ପର୍କ ଯା ସଙ୍ଗେ ଯାହାର,
ତା ସଙ୍ଗେ ମିଳନ ତାର ଅନିବାର ।

୧—ଅମୃତ—ଅମୃତମଣ୍ଡା । ୨—ସାଲୁକୀ ମହାନଦୀର ଉପନଦୀ ।

ସେ ଦୃଢ଼ ସମ୍ପର୍କ କରିବାକୁ ବ୍ୟର୍ଥ,
ହେବ ନାହିଁ କେହୁ କଦାପି ସମର୍ଥ ।
ସ୍ୱଜାତୀୟ ଅଣୁ ଆକର୍ଷଣ ବଳେ,
ଏ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ମିଶିଲା ଉତ୍କଳେ ।
ସୁଦୂର ଅତୀତୁ ଯାହାର ବିଚ୍ଛେଦ,
ଅର୍ପୁଥିଲା ପ୍ରାଣେ ନିଦାରୁଣ ଖେଦ;
ଦେବେ ତାହା ସଙ୍ଗେ ଘଟିଛି ମିଳନ,
ହସ୍ତଗତ ଆଜି ବାଞ୍ଛିତ ରତନ !
ବିଚ୍ଛେଦ ଶେଷରେ ମିଳନର ସୁଖ,
ବର୍ଣ୍ଣିବେ ଅକ୍ଷମ ଦେବ ଚତୁର୍ମୁଖ ।
ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଖ, ଆନନ୍ଦ ଅତୁଳ,
ବିସର୍ଜନେ ପ୍ରାଣ ହେଉଛି ବ୍ୟାକୁଳ ।
ଜନନୀର ସେହି ଯୁକ୍ତ ଅଙ୍ଗ ଦେଖି,
ଅତୃପ୍ତ ଦିଦୃକ୍ଷା ନ ହୁଏ ଉପେକ୍ଷି !
ମାହେନ୍ଦ୍ର ଯୋଗରେ ପାହିଥିଲା ରାତି,
ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦେ ଫୁଲିଉଠେ ଛାତି !
ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତି ହେରି ମାତୃଦେବୀଙ୍କର,
ମଣୁଛି ନିଜକୁ ମହା ଭାଗ୍ୟଧର !
ହେଲା ଆଜି ଜନ ଜୀବନ ସଫଳ,
ଧନ୍ୟ ହେଲା ମୋର ନୟନଯୁଗଳ !
ବାହି ଇଚ୍ଛାବୋଧେ ହୋଇ ଅସମର୍ଥ,
ମଣୁଥିଲି ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନେ ମୁଁ ବ୍ୟର୍ଥ !
ହେଲା ଏବେ ମନୁ ସନ୍ଦେହ ଭଞ୍ଜନ,
ଜାଣିଲି ମୋ ପ୍ରତି ବିଧାତା ପ୍ରସନ୍ନ !
ଏ ମଙ୍ଗଳ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ,
ରଖିଥିଲେ ନିଷ୍ଠେ ମୋତେ ସେ ବଞ୍ଚାଇ ।
ଭ୍ରାନ୍ତମତି ମୁହିଁ ଅଜ୍ଞାନ ପାଷଣ୍ଡ,
ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଦୟାକୁ ମଣୁଥିଲି ଦଣ୍ଡ ।
ଦେବଙ୍କ ମହିମା ଦେବଙ୍କୁ ଗୋଚର,
କି ବୁଝିବ ତାହା ହୀନବୁଦ୍ଧି ନର !

ଶୋକମ୍ଳାନ ମାତୃବଦନ-ମଣ୍ଡଳ,
ମଞ୍ଜୁ-ହାସ୍ୟେ ଆଜି ଦିଶେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ !
ଖେଳିଯାଉଅଛି ଉତ୍କଳେ ଉଲ୍ଲାସ,
ହସୁଛି ଆକାଶ, ହସୁଛି ବତାସ ।
ଏ ଆନନ୍ଦଦାତା ଗଜପତି ରାଜା, *
ବାଜୁଅଛି ତାଙ୍କ ନାମେ କୀର୍ତ୍ତି-ବାଜା ।
ବହୁ କ୍ଲେଶ ସହି, ସାରି ବହୁ ଧନ,
ଫେଡ଼ିଛନ୍ତି ସ୍ୱୟେ ଜନନୀ କଷଣ ।
ଘୋଷୁଥିବେ ଜନେ ଏ କୀର୍ତ୍ତି ଅକ୍ଷୟ,
ଜୟ ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଜୟ !
ଯାବତ ମହୀରେ ଥିବ ଏ ଉତ୍କଳ,
ରହିବ ତାବତ ଏ ଯଶ ନିର୍ମଳ !
ଦେଶ-ଇତିହାସ ପବିତ୍ର ବକ୍ଷରେ,
ରହିବ ଅଙ୍କିତ ଅକ୍ଷୟ ଅକ୍ଷରେ ।
ସ୍ୱର୍ଗଧାମ ନୁହେଁ ମାତୃମହୀ ତୁଲ୍ୟ,
ଜ୍ଞାତ ମାତୃଭକ୍ତ ଏ ସଦୁକ୍ତି ମୂଲ୍ୟ ।
ଜନନୀ କଷଣ ମାତୃଭକ୍ତ ପ୍ରାଣେ,
ଶତ ବଜ୍ରାଘାତ ତୀବ୍ର ବ୍ୟଥା ଆଣେ ।
ସେ ବ୍ୟଥା ମୋଚନେ ଉତ୍ସର୍ଗି ସେ ପ୍ରାଣ,
କଲେ ଜନନୀଙ୍କୁ ସଙ୍କଟରୁ ତ୍ରାଣ ।

ଏତେ ଉଚ୍ଚେ ଉଠି ସହିଣ କଷଣ,
ତଳକୁ ଯିବାକୁ ବଳୁ ନାହିଁ ମନ ।
ଉନ୍ନତ ଶିଖରୁ ଘଟିଲେ ପତନ,
ଅମଙ୍ଗଳ ତାହା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ।
କିନ୍ତୁ କି କରିବ କି ଚାରା ମୋହର,
ସଂସାରର ମୁଁ ଯେ ଭୃତ୍ୟ ବଚସ୍କର ।
ଆଦେଶ ତାହାର ନ ପାରେ ଉପେକ୍ଷି,
ଦେଉଛି ତ ପୂର୍ବୁ ମୁଚୁଲିକା ଲେଖି ।

*—ପାରଳାଖେମଣ୍ଡିର ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବ ।

ଜାଣି ତ ନ ଥିଲି ଏ ପୋଡ଼ା 'ସଂସାର,
ଏତେ ବାହ୍ୟାସିଆ ଏତେ ଦଗାଦାର !
ଅନାୟାସେ ଗଲି ତାହା ଫାନ୍ଦେ ପଡ଼ି,
ଛାଡ଼ୁଅଛୁ ଏବେ ନାହି ନାହି ରଡ଼ି !
ଲତାର ପ୍ରଥମ ମଧୁର ପରଶେ,
ଫୁଲି ଉଠେ ତରୁ ଅଧୀର ହରଷେ;
କିନ୍ତୁ କ୍ରମେ ଭିଡ଼ି ଧରିଲେ ଆକଟି,
ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ କାନ୍ଦେ ଚାପି ହୋଇ ତଣ୍ଟି !
ସେହି ଦଶା ସିନା ସଂସାରୀ ମାନର,
କେମନ୍ତେ ବା ତହୁଁ ହେବ ମୁଁ ଅନ୍ତର ?
କ୍ଷଣକ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ପାଇଁ,
ସାରା ଜୀବନଟା ସୁଖ ଅଣ୍ଟେ ନାହିଁ ।
ଭୁଞ୍ଜିଛି କୋଟଲା ଜାଣୁ ଜାଣୁ ଆହା,
କି କରିବ ପିତା ଲଗିଲେ ବି ତାହା !
ମଧୁ ବୋଲି ପିଇଦେଲି ହଳାହଳ,
କି ହେବ ବା ହେଲେ ପଶ୍ଚାତେ ବିକଳ ।
କି ଫଳ ବା ଗାଇ ବ୍ୟର୍ଥ ଶୋକ-ଗୀତ,
ଆସିବ ତ ନାହିଁ ବାହୁଡ଼ି ଅତୀତ !
ଉତ୍ଥାନ ପତନ ବିଧାତା ବିଆଣ,
ଯାହା ବଳେ ତାହା କରି ନୋହେ ଆନ !
ସତତ ସେ ଦେଖ ପର୍ଯ୍ୟାୟ-ତରଙ୍ଗେ,
ଘୂରି ବୁଲୁଛନ୍ତି କାଳଚକ୍ର ସଙ୍ଗେ ।
ଅନୁସରି ସେହି ଅବ୍ୟର୍ଥ ବିଧାନ,
କରୁଛି ମୁଁ ଦୁଃଖେ ତଳକୁ ପ୍ରୟାଣ ।
କି ସହଜଗମ୍ୟ ଅଧୋଗତି ପଥ,
ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ତହିଁ ଧାଏଁ ମନୋରଥ ।
ନ ଥିଲେ ତାହାର ଏ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଗୁଣ,
ଆଣନ୍ତେ ତାହାକୁ କିପାଁ ଜନେ ପୁଣ ?
ଗିରିପଥ କ୍ରମେ ତଳକୁ ସ୍ଖଳିତ,
ଗିରି ମାନ-ରକ୍ଷା କିବା ବିଲମ୍ବିତ ?

କିମ୍ବା ଜନ୍ମେଜୟ ରାଜା ସର୍ପ-ଯାଗ—
ଭୟେ ଅଦ୍ୟାବଧି ଛାଡ଼ି ନାହିଁ ନାଗ !
ବାସୁକି ରାଜ୍ୟକୁ ଅଛୁ ତେଣୁ ଧାଇଁ,
ଜୀବନ ବିକଳେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ।
ଅଥବା କୁମାରି ଶିରୀ ଭୋଗବତୀ, ୧
ପାତାଳ-ମୁଖରେ କରୁଅଛୁ ଗତି ।
ଦୂରୁ ଗିରିମାଳା ଦିଶେ ଧୂମାୟିତ,
ତୋଳିଅଛୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଚୂଡ଼ା ଅଗଣିତ ।
ଅତୀତର ଉଷ୍ଣଶ୍ୱାସ ଉତ୍କଳର,
ବସି ଯାଇଛୁ କି ହୋଇ ସ୍ତର ସ୍ତର ?
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରସ୍ତର ଆଶ୍ରି ମହୀତଳୁ,
ରହିଛୁ ଅଟଳ ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତରୁ ।
ଅପସରେ ଅଙ୍ଗ ନାହି ତରୁରାଜ, ୨
ଗିରିପୃଷ୍ଠେ କିବା କରିଛି ବିରାଜ ?
ବେଢ଼ି ବସିଛନ୍ତି ରାଜା ଚଉକଡ଼ି,
ଅମାତ୍ୟ ସଦସ୍ୟ ସୈନ୍ୟ ସେନାପତି ।
ଦୂରପାଶେ ତରୁ କଣ୍ଟେଇଜପ ରୂପେ, ୩
ବେନ୍ନ କଣ୍ଟେ କାସ କହୁଛନ୍ତି ଭୂପେ ।
କାସଲୟ ବ୍ୟାକେ ଖଡ଼ି ସଞ୍ଚାଳନ,
କରନ୍ତି ଛାମୁରେ ଭୃତ୍ୟ ତରୁଗଣ ।
ରହିଛି ଉଭାରି ଧୂତୁରୀ ସୁନ୍ଦରୀ,
ରଜତ-ପରିଖ ଚାରୁକରେ ଧରି । ୪
ହୀରକ-ଆଲଟ ଟେକି ସସ୍ତ୍ରଫେଣୀ,
ସୁରିତରେ ଉଭା, ହୋଇ ଶ୍ରେଣୀ ଶ୍ରେଣୀ ।
ହସ୍ତିଦନ୍ତ ବନ୍ଧ-ଡଉଁରୀ ମସ୍ତକେ, ୫
ମଣ୍ଡିଛି ଅଗସ୍ତି ସ୍ତବକେ ସ୍ତବକେ ।
ତରୁରାଜାଙ୍କର ନର୍ତ୍ତକୀ ସେ ପରୀ,
ପାଦପକୁଳର ସୁନ୍ଦରୀ ଅପ୍ସରୀ !
ଶ୍ୟାମାଲତା ଶୁକ୍ଳ ପୁଷ୍ପେ ବିମଣ୍ଡିତ,
ସୁଖନିଦ୍ରା କିବା ସ୍ୱପନେ ଜଡ଼ିତ ?

୧—ଭୋଗବତୀ—ପାତାଳଗଙ୍ଗା । ୨—ଅପସର—ପିଠିଉଞ୍ଚୁଆ । ୩—କଣ୍ଟେଇଜପ—କାନଖୁହା, ଖଟୁଆ । ୪—ପରିଖ—ପିକଦାନ । ୫—ବନ୍ଧ ଡଉଁରୀ—ମସ୍ତକର ଅଲଙ୍କାରବିଶେଷ ।

ଝିଙ୍କାରି ଝଙ୍କାର ଶବ୍ଦେ ଘନ ଘନ,
ଧରୁଅଛି ମୃଦୁ ହଂସକ ନିଃସ୍ୱନ । ୧
ବସନ୍ତ-ବିରହ-ବିବଶା ଶାଳ୍ମଳୀ—
ହୃଦେ ଉଠିଥିଲା ବିରହାଗ୍ନି ଜଳି ;
ପ୍ରିୟ ସହବାସେ ଏବେ ସେ ନାୟିକା,
ଫୁଲ ଛଳେ ଝାଡ଼େ କି ଅଗ୍ନିକଣିକା ?
କି ଦୁଃଖେ କେଜାଣି ଆହା କୋବିଦାର, ୨
ଖୋଲି ପକାଇଛି ଅଙ୍ଗ ଅଳଙ୍କାର !
ଖେଳେ ଶୈଳେ ଘନ ଧରି ଧୂମାକୃତି,
ବୋଳୁଛି କି ଯୋଗୀ ଶରୀରେ ବିଭୂତି ?
ଦେଖାଉଅନନ୍ତ ରୌଦ୍ର-ଛାୟାଦ୍ୱୟ,
ଆଶା ନିରାଶାର କ୍ରୀଡ଼ା ଅଭିନୟ ।
ଗଡ଼ପଥେ ବହୁ ଦୃଶ୍ୟ ଚାହିଁ ଚାହିଁ,
ପର୍ବତ ତଳକୁ ଆସିଲି ଓହ୍ଲାଇ ।
ନମି ସାନୁମାନେ ଯୋଡ଼ି ବେନିପାଣି,
ବାହୁଡ଼ିଲି ମାଗି ତା ପାଶୁ ମେଲାଣି ।
ଅନନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ନିସର୍ଗ ବିଭବ,
ସର୍ବାଂଶରେ ଏହି ସୁରାଜ୍ୟେ ସୁଲଭ ।
ଏ ରାଜ୍ୟବାସୀଏ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଲୋଲୁପ,
ଦେଖନ୍ତି ଶୋଭାର ବାସ୍ତବ ସ୍ୱରୂପ ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପିତୁଳା ପ୍ରାୟେ ଏଥି ଶୋଭା,
ନଗ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ଦିଶେ ନେତ୍ରଲୋଭା ।
ଯେ ଆଡ଼େ ଚାହିଁଲେ ବୃଷ୍ଟିଧାରା ପରି,
ଶୋଭା ପରେ ଶୋଭା ପଡ଼ୁଅଛି ଝରି ।
ଏ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ତୀର୍ଥେ କରେ ଯେ ବିହାର,
କୋଟି ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ତାହା ପାଶେ ଛାର !
ସ୍ୱଭାବେ ଏ ସ୍ଥଳୀ ଶୋଭା-ଆସ୍ପଦା,
ଜନ୍ମ-ଜଡ଼ମୁଖେ ଫୁଟାଏ କବିତା !
ଶୋଭା-ଶସ୍ତ୍ରପ୍ରଦୀ ବହେ ଏ ରାଜ୍ୟରେ,
ଭସାଇନିଏ ସେ ଶୋକେ ତାପେ ଖରେ ।

ଉଦେ ଏ ରାଜ୍ୟରେ କୋଟି ଶୋଭା-ଶଶୀ,
ସବୁ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ନାହିଁ ଧାରେ ମସି ।
ଏ ରାଜ୍ୟ ସୁଷମା-ମାନସର ତୁଲ୍ୟ,
ଫୁଟେ ତହିଁ ଶୋଭା-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ପଦ୍ମଫୁଲ !
ଲାଳିତ୍ୟ, ସୁବାସ କି ସୁନ୍ଦର ଆହା,
କାଳେ କାଳେ କେବେ ନ ମଉଳେ ତାହା !
ଏ ସୁଷମା-ସ୍ୱର୍ଗ ବନଗିରିବୀଥି,
ହେବ ନାହିଁ ଆଉ ମୋ ନେତ୍ର-ଅତିଥି !
ଏ ଜନ୍ମେ ଏଥିକି ଆଦ୍ୟ ଶେଷ ଦେଖା,
ଏହା ବିନା ଆଉ ନାହିଁ ଭାଗ୍ୟେ ଲେଖା !
ଦେବୀ ବୀଣାପାଣି ଅଭୀଷ୍ଟଦାୟିନୀ,
ଶ୍ରୀପଦରେ ତବ ଏତିକି ଦୟିନୀ—
ହେଉ ଭାବିଜନ୍ମ ଏ ରାଜ୍ୟେ ମୋହର,
କୃପା ବହି ମାତଃ ପ୍ରଦାନ ଏ ବର ।
ଏ ବନ-ପଲ୍ଲବେ ଏହି ବନ-ଫୁଲେ,
ପୂଜିବି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ବସି ତରୁମୂଳେ ।
ଏହି ଗିରିବରୁ ଆଣି ପୂତଜଳ,
ପଖାଳିବି ତୁମ୍ଭ ଚରଣ-କମଳ ।
ରଚିବି ଆସନ ବହୁବର୍ଣ୍ଣୀ ଘାସେ,
ତୋଳିଦେବି କୋଳି ନୈବେଦ୍ୟ ସକାଶେ ।
ସମର୍ପିବି ଧୂପ ସର୍ଜ-ରସ ଜାଳି,
ସଜାଇବି ପର୍ଣ୍ଣ-ପୁଟେ ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ ।
ପୂଜାର ତାବତ ସାମଗ୍ରୀନିବହ,
କରିବି ଏ ବନ-ଶୈଳରୁ ସଂଗ୍ରହ ।
ଖଦିର ପାଦପ ଜାଳିଥିବ ଦୀପ, ୩
କର୍ପୂର କଣିକା ଭରିଥିବ ନୀପ ।
ଶ୍ରୀମୁଖ ଶୋଧନେ ପକ୍ୱ ହରିତକୀ,
କାନନରୁ ଖୋଜି ଆଣି, ଥିବି ରଖି ।
ଏକତନ୍ତ୍ରୀ ବୀଣା ବାଇବ ଭ୍ରମର,
ମିଶିବ ସେ ସ୍ୱରେ ତୁମ୍ଭ ବୀଣାସ୍ୱର ।

୧—ହଂସକ—ନୂପୁର । ୨—କୋବିଦାର—ରକ୍ତ କାଞ୍ଚନ । ୩—ଖଇର ଫୁଲର ଆକୃତି ସର୍ପଶିଖା ପରି ।

ସେ କାଳ ଆନନ୍ଦ କଳ୍ପନା-ଅତୀତ,
ଅମୃତ ଉତ୍ସବେ ପୂରିବ ମୋ ଚିତ୍ତ !
ହେବ କି ଜନନ ! ଏ ଆଶା ସଫଳ,
ତୁମ୍ଭ କୃପା ମୋର ଭରସା କେବଳ !

ଗିରିପାଦପୀଠେ ହୋଇଅଛି ବଟା,
ବିଶଦ ତୃଣର ବିଚିତ୍ର ଗାଲିଚା !
ବନା ଫୁଲେ ବନ ଦିଶେ ଧବଳିତ, ୧
ହୋଇଅଛି କେଳିକଦମ୍ବ ପୁଷ୍ପିତ । ୨
ଠିଆ ହୋଇ ଅଗ୍ରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଅବା,
ଦେଖୁଛି କୌତୁକେ କୁମୁଦିନୀ-ସଭା ।
ଲଗିଅଛି ନିଆଁ ଗୁଳ୍ମ କଣ୍ଟାବନେ,
ଉପଯୁକ୍ତ ଦଣ୍ଡ ମିଳୁଛି ଦୁର୍ଜନେ !
ଶାସ୍ତି ନୋହେ ଦୁଷ୍ଟେ ଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାରେ,
ଦୁଷ୍ଟ ଜଳୌକାକୁ ଲୁଣ ସିନା ମାରେ !
ନ ରୁଚେ ଔଷଧ ମୁମୂର୍ଷୁକୁ ଯଥା,
ଘେନେ ନାହିଁ ଦୁଷ୍ଟ ତଥା ଭଲ କଥା ।
ଗିରି ନମ୍ନେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦେଶେ ସ୍ୱର୍ଗ,
ଏ ଆଡ଼େ ବନ୍ଧନ, ତେଣେ ଅପବର୍ଗ ।
ଗିରି ସ୍ୱର୍ଗମର୍ତ୍ତ୍ୟ ସୀମାସ୍ତମ୍ଭ ଯଥା,
ଏଣିକି ମାନବ, ତେଣିକି ଦେବତା ।

ପାପପୁଣ୍ୟ ପୁଣି ସ୍ୱର୍ଗ-ନରକର,
ମିଳନ-ମନ୍ଦିର ଏହି ମହୀଧର !
ସତ୍ୟର ଆଲୋକେ ପାଖେ ଉଦ୍ଭାସିତ,
ମିଥ୍ୟା-ଅନ୍ଧକାରେ ଆନ ଅନ୍ଧାରିତ ।
ପାଖେ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ, ପାଖେ କୁହୁ ଅମା !
ପାଖେ ସୁଷୁପ୍ତି, ପାଖେ ଜାଗ୍ରତ ଉପମା ।
ପାଖକରେ ମୃତ୍ୟୁ କରେ ଗ୍ରାସପଣ,
ଆନପାଖେ ତାର ଅନନ୍ତ ଜୀବନ ।
ପାଖେ ଚିରଶାନ୍ତି, ପାଖେ କୋଳାହଳ,
ପାଖକେ ଅମୃତ, ପାଖେ ହଳାହଳ ।
ଏ ପାଖରେ ମାୟା, ସେ ପାଖରେ ତ୍ୟାଗ,
ଏ ପାଖେ ଆସକ୍ତି, ସେ ପାଖେ ବିରାଗ ।
ଝାଉଁଦେଇ ଅଂଶୁ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ରବି,
ଖସିଗଲେ ତଳେ ଧରି ରଙ୍ଗଛବି ।
ଝଡ଼ିଯାନ୍ତେ ଅଂଶୁ ଦିଶିଲେ ସେ ଫିକା,
ତାଙ୍କର କିରଣେ ଯଥା ଦୀପଶିଖା ।
ଲେଖା ଛବି କି ସେ ଶୂନ୍ୟ କୋଷ୍ଠଧାରୁ,
ଛାଡ଼ିଗଲା କିବା ଦର୍ପଣରୁ ପାରୁ !
ଦିବାଶେଷ ଜାଣି ଧୂମଧ୍ୱଜ ରଥ, ୩
ବାହୁଡ଼ିଲା ଧରି ଆଗମନ ପଥ ।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

ଭଦ୍ର ଜନପଦ ରମ୍ୟ ବେଲଗୁଣ୍ଠା,
ଅତିଥି-ସତ୍କାରେ ନାହିଁ ତାର କୁଣ୍ଠା ।
ବନ୍ୟ-ବାଣିଜ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ର ସୁପ୍ରଧାନ,
"ପଲ୍ଲିବାସୀ" ପତ୍ର ପୁଣ୍ୟ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ।
"ପଲ୍ଲିବାସୀ" ପଲ୍ଲୀଦୂତ, ପଲ୍ଲୀପ୍ରାଣ,
ପଲ୍ଲୀ ପଲ୍ଲୀ ବୁଲି ସାଧୁଛି କଲ୍ୟାଣ ।

ଶୋଭେ ପାନ୍ଥଶାଳା ଗ୍ରାମଚୂଡ଼ା ପରି,
ଅଦୂରେ ବିରାଜେ ଯାମଳ ପୋଖରୀ ।
ଗ୍ରାମଟି ଯେସନ ଧାର୍ମିକ ମହତ,
ଗୃହ-ନୀର-ଦାନେ ପୂଜେ ଅଭ୍ୟାଗତ ।
ସେ ସ୍ଥାନର ମାଛ ପିତ୍ତଳ-ନିର୍ମିତ,
ଉନ୍ନତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଖଣ୍ଡେ ସୁପ୍ରଥିତ ।

୧—ବନାଫୁଲ—ଶଙ୍ଖାମି ବା ଶଙ୍ଖପୁଷ୍ପୀ । ୨—କେଳିକଦମ୍ବ—କଇମ ଫୁଲ । ଏହା ଅବିକଳ କଦମ୍ବଫୁଲ ପରି । ୩—ମୋଟର ଯାନ ।

ଧରିଲେ ତାହାକୁ ହସ୍ତେ ଦୃଢ଼ କରି,
ଛଟପଟ ହୁଏ ଜୀଇଥିଲା ପରି ।
ଅଦ୍ଭୁତ ଶିଳ୍ପୀର କଳ୍ପନା କୌଶଳ,
ଆଖି କାଣ୍ଡ ଠାଣି ସବୁ ଅବିକଳ ?
ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦେଶେ ଲଭି ସେ ଆଦର,
ରଖିଅଛି ଟେକ ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡର ।
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୁନ୍ଦର ପିତ୍ତଳର ଢାଳ,
ଦିଆ ହୋଇଅଛି ଯେସନେ ସୁନାଖାଲ !
ଧାତୁ ଶିଳ୍ପେ ଗ୍ରାମ ଦକ୍ଷତା ଦେଖାଇ,
ପ୍ରାଚୀନ ସୁଖ୍ୟାତି ରଖିଛି ବଞ୍ଚାଇ ।
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ମନ୍ଦିର,
ରୂପାଶୈଳ ପ୍ରାୟ ତୋଳିଅଛି ଶିର ।
ଶିଳ୍ପେ ଦେବଶିଳ୍ପୀ ସଉଧ ସଦୃଶ,
ବାସ୍ତବରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦର୍ଶନୀୟ ଦୃଶ୍ୟ !
ନୂତନ ସେ କାନ୍ତି ହେରି ତା ଗଠନ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେସନେ ସତେ ପୁରାତନ !
ଯେଉଁ ଶିଳ୍ପ ହେତୁ ଉତ୍କଳ ବନ୍ଦିତ,
ରହିଛି ସେ ଶିଳ୍ପ ଅଦ୍ୟାପି ଜୀବିତ !
କଲ୍ୟାଣପ୍ରସୂ ଏ ଶୁଭ ସମାଚାର,
କ୍ଷୀଣ-ଜ୍ୟୋତିରେଖା ଭବିଷ୍ୟ ଆଶାର ।
ଅମର ଉତ୍କଳ ଚାରୁ-କାରୁକଳା,
ପାରି ନାହିଁ କାଳ କରି ତାକୁ କଳା ।
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଶିଳ୍ପୀ କରିଛି ରଚନା,
ମିଶାଇ ପ୍ରାଚୀନେ ନୂତନ କଳ୍ପନା ।
ସେ ସକଳ ଦୃଶ୍ୟ ଅତି ଚମତ୍କାର,
ହେମ-ବିଦ୍ରୁମର ସଂଯୋଗ ପ୍ରକାର ।
ଅଛନ୍ତି ଅବଧି ଶିଳ୍ପୀ ମୟ ନିଭ, ୧
ସେକ ଅଭାବରେ ହୋଇଛନ୍ତି କ୍ଲୀବ ।
ଉପଯୁକ୍ତ ସେକ, ଉତ୍ସାହ ଆଦର,
ଉନ୍ନତିର ଦୁଇ ବଳିଷ୍ଠ ପୟର ।

ସ୍ଥାନୀୟ କେତେକ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ବ୍ୟକ୍ତି,
ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣେ ନିୟୋଜିଲେ ଶକ୍ତି ।
ଶ୍ରୀବାଲୁଙ୍କି ଦାସ କରଣ ସାମନ୍ତ,
ହାଡ଼ି ପାସ, ପୂର ପାସ ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ ।
ଭଦ୍ର ଭାଗୀରଥି ସୁବୁଦ୍ଧି ଆଦର,
ଅଦମ୍ୟ ଚେଷ୍ଟାରେ ଏହି ଚାରିଙ୍କର ।
ହୋଇଛି ନିର୍ମିତ ଏ ରମ୍ୟ ଦେଉଳ,
ନିଖିଳ ସୁଷମା ହୋଇଛି କି ଠୁଳ ?
ଚତ୍ୱାରିଂଶ ବର୍ଷ ଲାଗି ଅହରହ,
ଲକ୍ଷାଧିକ ମୁଦ୍ରା କଲେ ସେ ସଂଗ୍ରହ ।
ସେହି ଧନେ ହେଲା ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ,
ତାଙ୍କ ଶୁଭାଦର୍ଶ ରହିଛି ଜୀବିତ !
ଗ୍ରାମେ ଠାବେ ଠାବେ ପୁଷ୍ପ-ଉପବନ,
କରେ ଜନ ମନ-ନୟନ ହରଣ !
ଶଙ୍କର ତ୍ରିଶୂଳ ଟେକଣ ଜୟନ୍ତୀ, ୨
କି ସୁନ୍ଦର ଉଭା ହୋଇ ପନ୍ତି ପନ୍ତି ।
ଦିଶେ ସେ ତ୍ରିଶୂଳ ପ୍ରଗାଢ଼ ଲୋହିତ,
ସଦ୍ୟ ଦୈତ୍ୟ ରକ୍ତେ କି ଅବା ରଞ୍ଜିତ !
ଉତ୍କଳେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ "ବେଲଗୁଣ୍ଠା" ହାଟ,
ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ପ୍ରାୟ ବିସ୍ତୃତ ବିରାଟ ।
ବିବିଧ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ବନଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ,
ସେ ମହା-ହାଟର ପ୍ରଧାନ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।
ମାଲ-ବାଣିଜ୍ୟର ପରମ ସହାୟ,
ଏକାଧାରେ ଚଳେ ନାନା ବ୍ୟବସାୟ ।
ବହୁଦୂରୁ ହୁଏ ଜନ ସମାଗମ,
ଦେଖାଯାଏ ଦୂରୁ ନରସିନ୍ଧୁ ସମ ।
ଗହ ଗହ ସ୍ୱରେ ଗର୍ଜିଉଠେ ହାଟ,
ଜନତା ଗହଳେ ରୁଦ୍ଧ ହୁଏ ବାଟ ।
ସୂତାଖିଅଠାରୁ ମୁକୁତା ଅବଧି,
ବିକା ହୁଏ ପୁଣି ବହୁ ମହୌଷଧି ।

୧—ମୟ—ମୟ ଦାନବ । ୨—ରକ୍ତଜବା ।

ବାଲୁପଦରର କାଷ୍ଠ-ଶିଳ୍ପକଳା,
ରମଣୀୟ ଅଟ ଯେତେକ ଛାଞ୍ଚେ ଢଳା !
ଚନ୍ଦଶିଳ୍ପେ ଖ୍ୟାତ ବରପାଲୀ ଗ୍ରାମ,
ଟେକ ଅଗ୍ନିଶିଳ୍ପେ ନବଗ୍ରାମ ନାମ । ୧
ମାତ୍ର ବେଲଗୁଣ୍ଠା ଦକ୍ଷ ବନ୍ଧୁ ଶିଳ୍ପେ,
କଳାଦେବୀ ଚିରପୂଜ୍ୟ ତା ସମୀପେ ।
ଘୁମୁଷର ରାଜ୍ୟେ ଏହି ଚାରି ସ୍ଥାନ,
ପ୍ରଶଂସିତ କଳାବିଦ୍ୟାରେ ପ୍ରଧାନ ।
ରାତ୍ର ଥାଉଁ ଗ୍ରାମେ କରନ୍ତି ଆବୃତ୍ତି,
ଜଭୁକା ବିଭାସ ରାଗେ ପ୍ରଭୁ ସ୍ତୁତି । ୨
ପ୍ରଭାତ ପୂର୍ବରୁ ଶୁଣି ସେହି ସ୍ୱର,
ଭାଙ୍ଗିଯାଏ ନିଦ୍ରା ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କର ।
ଦିନସାରା ସାଧୁ ତପ ଅଧୋମୁଖେ,
କରନ୍ତି ପାରଣା ରାତ୍ରେ ଇଚ୍ଛା ସୁଖେ ।
ଗ୍ରାମର ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବଜନକର,
ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟେ କରନ୍ତି ଆଦର ।
ନବସନ୍ତ ତହିଁ ସୁପଣ୍ଡିତ ଜ୍ଞାନୀ,
ବୃଦ୍ଧ କବିଚନ୍ଦ୍ର ଅଷ୍ଟ ଅବଧାନୀ ! ୩
ଅର୍ଜିଛନ୍ତି ପୁଣି ଆଶୁକବି ଯଶ,
ଅଟେ ଉପଭୋଗ୍ୟ ତାଙ୍କ ହାସ୍ୟରସ !

ବଜ୍ରର ଅଭେଦ୍ୟ ଦୁର୍ଗ ବଜ୍ରଗଡ଼,
ପ୍ରକାଶେ କ୍ଳୀବତା ଯହିଁ ମହାଝଡ଼ । ୪
ଗିରି-ପରିଖର ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟକେନ୍ଦ୍ର,
ଅତୀବ ତେଜସ୍ୱୀ ସେ ରାଜ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ର ।
ଧନୁର୍ବିଦ୍ୟାରେ ସେ ଯଥା ଧନଞ୍ଜୟ,
ପ୍ରବଳ ଶତ୍ରୁକୁ ନ କରନ୍ତି ଭୟ !
ବଜ୍ରଗଡ଼ ଦୁର୍ଗ ଚତୁଷ୍କୋଣାକାର,
ଏକମାତ୍ର ତାର ପ୍ରବେଶ ଦୁଆର ।

ଭଞ୍ଜରାଜା ତାହା ନ ପାରିଲେ ଜିଣି,
ଆଚରିଲେ ତହୁଁ ନିନ୍ଦ୍ୟ କୂଟନୀତି ।
ସେ ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗାତ ବସାଇ,
ବାନ୍ଧିଲେ ସମ୍ପର୍କ ଛଳେ କରିସାଇଁ ।
ବସନ୍ତି ସେ ରାଜ୍ୟେ ଶମ୍ଭୁ ବୈଦ୍ୟନାଥ,
ମହିମା ତାଙ୍କର ଚୌଦିଗେ ବିଖ୍ୟାତ ।
ଦେବ-ଦରଶନ ଛଳେ ଭଞ୍ଜରାଜା,
ବିଜେ ହେଲେ ଦିନେ ବଜାଇଣ ବାଜା ।
ପୁରନାରୀ ବେଶେ ସଶସ୍ତ୍ର ସୈନିକେ,
ଶିବିକା ଆରୋହି ଚଳିଲେ ଅନ୍ତିକେ ।
ବଜ୍ରଗଡ଼-ପତି ଆସି ଆନନ୍ଦରେ,
ନେଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ସାଦରେ ।
ଆଗେ ଆଗେ ସବୁ ଚାଲିଲ ଶିବିକା,
ତହିଁ ପଛେ ବିଜେ ବଜ୍ରଗଡ଼-ଟିକା ।
ତାଙ୍କ ପଛେ ଭଞ୍ଜ କୁଟିଳ ନରେଶ,
ବିଜେ ହୋଇ କଲେ ନଅରେ ପ୍ରବେଶ ।
କୌଶଳେ ସେ କୋଷୁଁ କରିବାଳ ଆଣି,
ବଜ୍ରଗଡ଼ ନୃପେ ପକାଇଲେ ହାଣି ।
ହାନ୍ଦୋଳାରୁ ସୈନ୍ୟେ ପଡ଼ିଲେ ବାହାରି,
ଶସ୍ତ୍ରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ଧନୁର୍ବାଣଧାରୀ ।
ଏ ଭୀଷଣ ଦୃଶ୍ୟ ହେରି ବହୁ ଭୟ,
ପଳାଇଲେ କାହିଁ ପ୍ରହରୀନିଚୟ ।
ତହୁଁ ବଜ୍ରଗଡ଼ ଅଜେୟ ଉନ୍ନତ,
ଭଞ୍ଜରାଜାଙ୍କର ହେଲ କରଗତ ।
ନିଜ ପୁଣ୍ୟପୀଠେ ହେରି ହତ୍ୟାପାପ,
ଲଭିଲେ ଧୂର୍ଜଟୀ ଦାରୁଣ ସନ୍ତାପ ।
କମ୍ପିଲ ଶରୀର ଭୂକମ୍ପନେ ଯଥା,
ସେ କମ୍ପେ ଦେଉଳ ଭଜିଲ ବକ୍ରତା । ୫
ଭଞ୍ଜରାଜାଙ୍କ ଏ ପିଶାଚ ବେଭାର,
ଜନଶ୍ରୁତି ଏବେ କରୁଛି ପ୍ରଚାର ।

୧—ନବଗ୍ରାମ—ନୂଆ ଗାଁ । ୨—ଜଭୁକା—ବାଦୁଡ଼ି । ୩—ଆନନ୍ଦ କବିଚନ୍ଦ୍ର ରାଜଗୁରୁ । ୪—ପ୍ରବଳ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ । ୫—ବୈଦ୍ୟନାଥଙ୍କ ଦେଉଳ ଏକକୁ ଟିକିଏ ଢଳିଅଛି ।

ମିଶାଇଲେ ନୃପ ବିଶ୍ୱାସରେ ବିଷ,
ଏଥି ବଳି ଅହୋ ଅଛି ପାପ କିସ ?
ନାହିଁ ସେଣୁ ଦୁର୍ଗ ନାହାନ୍ତି ଭୂପାଳ,
ରହିଛି କୁକୀର୍ତ୍ତି ମାତ୍ର ଚିରକାଳ !

ବାଲୁକେଶ୍ୱରଙ୍କ ଓଟ୍ଟଳ ଦେଉଳ,
ଉଭା ବକ୍ଷ ତୁଳେ ତ୍ରିଶୂଳୀ ତ୍ରିଶୂଳ ।
'ନୀଳଆ' ତାହାର ମାୟୁର ଦର୍ପଣ, ୧
ପଛୁ ପ୍ରତିବିମ୍ବ କରୁଛି ଧାରଣ ।
ସରପୂତ ନୀରେ ସ୍ନାନ କେଉଁ ମୁନି,
ହୋଇଛି କି ଉଭା ତୀରେ ହୋଇ ଭୁନି ?
ସିନ୍ଧୁସୁତ ଇନ୍ଦୁ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନେ,
ଉଠି ଆସି ଉଭା କିବା ହୃଷ୍ଟ ମନେ ?
* ଇସୀଶାଖେ ବସି ପାଳତୀ ମାଳତୀ ୨
ପ୍ରାବୃଟେ ଶିବଙ୍କୁ କରନ୍ତି ଆଳତି ।
ନାରିକେଳ ତରୁ ଶାଖା ସଞ୍ଚାଳନ,
କରୁଛି ଶିବଙ୍କ ଚାମର ବ୍ୟଜନ ।
ଉଦ୍ୟାନେ ପୁଷ୍ପିତ ପାଦପକଳାପେ,
ରତ ପରସ୍ପରେ ନୀରବ ଆଳାପେ !
ଶିବ ପାଦୋଦକେ ଭସ୍ମ ହୁଏ ବିଷ,
ତାଙ୍କ ନେତ୍ରାନଳେ ଯେସନ ରତୀଶ ।
ଅମୃତ ପାଦୁକ ସିଞ୍ଚିଦେଲେ ଆଣି,
ସର୍ପ ଘାତୁଡ଼ର ବିଷ ହୁଏ ପାଣି ।
ପାଞ୍ଚକ୍ରୋଶ ମଧ୍ୟେ ଶିବଙ୍କ ପ୍ରଭାବେ,
ସର୍ପାଘାତ ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ କେଉଁଠାବେ !
ଅଦୂରେ ଦେଉଳ ଦିଶେ ଶୋଭାବନ,
ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ତହିଁ ସତ୍ୟନାରାୟଣ !
ଦୀପଦଣ୍ଡି ପାଶେ ମଣ୍ଡି ଉଚ୍ଚସ୍ତମ୍ଭ,
କରୁଛି ଗରୁଡ଼ ହାତ ଯୋଡ଼ି ସ୍ତବ ।

ଗଳଦେବୀଙ୍କର ବିଳାସ ମନ୍ଦିର,
ପ୍ରାୟେ ଦୀପଦଣ୍ଡି ଦିଶେ ସୁରୁଚିର ।
କ୍ଷୀଣ୍ଡା ସରଗର୍ଭେ ବାଳୁତ ବୋଇତ,
ଖଟା ହୋଇ ଦୂରୁ ଦିଶେ ବିଚ୍ଛୁରିତ ।
ବର୍ଣ୍ଣିଥିଲେ ବସି ସେ ଦୃଶ୍ୟ ସୁଷମା,
ସରିଯିବ କବି-ସମ୍ବଳ ଉପମା !

ପଥପାର୍ଶ୍ୱେ ଶୋଭେ ଗୋବର୍ ବସନ୍ତ,
ସାହିତ୍ୟ-ସେବାରେ ଆଗ୍ରହିତ ଅନ୍ତ ।
ଲମ୍ବାଇଛି କଣ୍ଠୀ-ସେବତୀ ତାହାର
ବକ୍ଷେ ରମଣୀୟ ପଦ୍ମସ୍ୱଗ-ହାର !
ଅଦୂରେ ତାହାର ଦିଶେ ବିଚ୍ଛୁରିତ,
ମାଳତୀ ପର୍ବତ ମାଳତୀ-ବେଷ୍ଟିତ ।
ପାଶେ ଧବକୋଠ ପାଶେ ଘୁମୁସର,
ସନ୍ଧିସ୍ତମ୍ଭ ରୂପେ ଉଭା ଗିରିବର !
ଆଲିଙ୍ଗନ ଆଶେ ଯେସନ୍ତେ ସେ କାହାକୁ,
ରହିଛି ବିସ୍ତାରି ବିଶାଳ ବାହାକୁ ।
ଖଣ୍ଡ-ଖଟୀ ପ୍ରାୟ ଚିର-ଭୀତିପ୍ରଦ,
ଠୁଳ ତହିଁ ସବୁ ଦୁରନ୍ତ ଶ୍ୱାପଦ !
ପାଦେ ସମତଳ କ୍ଷେତ୍ର ସୁବିସ୍ତୃତ,
କଣ୍ଟକିତ ଗୁଳ୍ମଲତାରେ ଆବୃତ ।
ଅତୀତେ ସେ ସ୍ଥାନେ ଥିଲା ରାଜଦୁର୍ଗ,
କରନ୍ତି ରାଜତ୍ୱ ଏବେ ମୃଗୀମୃଗ ।
ସାକ୍ଷୀରୂପେ ଠିଆ ଦୁର୍ଗ ଭଗ୍ନସ୍ତୂପ,
ହୋଇଛି ଅମର ଶ୍ମଶାନ ସ୍ୱରୂପ ।
ଏଠାରୁ ବିରିଞ୍ଚି ଦେବ ହୋଇ ନୀତ,
ବୁଗୁଡ଼ାରେ ହୋଇଅଛନ୍ତି ସ୍ଥାପିତ ।
ଧନ୍ୟଜାଡଙ୍କର ଭକ୍ତିପୂଜା ଗ୍ରନ୍ଥ,
ବସନ୍ତି "କୁଦ୍ଦୁଡ଼ାଗାଈ" ଦେବୀ ତହିଁ ।

୧—ନୀଳଥା—ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ । *—ଇସୀ—ବାରଗଛ ସଦୃଶ ଏକଜାତୀୟ ବୃକ୍ଷ ।
୨—ପାଳତି—ଯେଉଁ ସେବାଦାସୀ ପାଳି ଅନୁସାରେ ଖଟେ ।

ରତ୍ନେଶ୍ୱରୀ ଭଗ୍ନମୂର୍ତ୍ତି ଅଷ୍ଟଭୁଜା,
ଅବଧି ସେଠାରେ ପାଉଛନ୍ତି ପୂଜା । ୧
ସାମ୍ୟଦିରେ ସ୍ଥିତ ସର "ରାଣୀବନ୍ଧ",
ବିସ୍ତାରି ବିଜନେ ଶତଦଳ ଗନ୍ଧ । ୨
ଦେବୀ ବୀଣାପାଣି ପୁଣ୍ୟ-କେଳିସର,
ବହୁ ଜଳପକ୍ଷୀ ଆରବେ ମୁଖର ।
ଜନଶ୍ରୁତି ବୃଦ୍ଧେ ବଖାଣେ ଏସନ,
ବେଳେ ବେଳେ ତହୁଁ ମିଳେ ରତ୍ନଧନ । ୩
କେଶରୀ-ବଂଶୀୟ ନରପତିଗଣ,
କରୁଥିଲେ ପୂର୍ବେ ତହିଁ ରାଜପଣ ।
ଅଦୂରେ କେଶରୀ ପଲ୍ଲୀ ବିଦ୍ୟମାନ, ୪
ଜନପ୍ରବାଦର ଏହାହିଁ ପ୍ରମାଣ ।
କିନ୍ତୁ କାହାଠାରୁ ରାଜପଣ ଶେଷ,
ଜନରବ ତାହା ଅଜ୍ଞାତ ବିଶେଷ ।
ଗଡ଼ଭୂମି ପୂର୍ବେ ଖର୍ବ ଗିରିଚୂଡ଼େ,
ଉଚ୍ଚ ଶିଳାସ୍ତମ୍ଭ ଉଭା ହୋଇ ଦୃଢ଼େ;
ବହୁଛି ମସ୍ତକେ ପ୍ରଦୀପ ବିଶାଳ,
ତୋଳିଅଛି ଫଣା ଯେସନେ କୃଷ୍ଣ ବ୍ୟାଳ !
ଦୀପଟି ଶୈଳର କ୍ଷୁଦ୍ର ସଂସ୍କରଣ,
ରହେ ତାହା ଗର୍ଭେ ତୈଳ ଧୂମହରଣ ।
ଯୁଦ୍ଧକାଳେ ଯାଏ ସେ ଦୀପରୁ ଜଣା,
ଜୟ-ପରାଜୟ ପ୍ରକୃତ ସୂଚନା ।

ଗୁପ୍ତ ଅଭିଳାଷ ସଙ୍କେତ ଦୀପ ସେ,
ଅଜୟରେ ନିଭେ ବିଜୟରେ ହସେ ।
ଶେଷ କେଶରୀ ଏ ସଙ୍କେତ ସର୍ଜନେ,
ଆଣିଥିଲେ ଆପେ ନିମନ୍ତ୍ରି ମରଣେ ।
ବେନ ନୃପ ଭଞ୍ଜ-କେଶରୀ ମଧ୍ୟରେ,
ଭୀଷଣ ସମର ଘଟିଲା ଥରେ । ୫
କେଶରୀ-ମହିଷୀ ପୃଚ୍ଛିଲେ ଏକାନ୍ତେ,
ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା କାଳେ ଦୀନକଣ୍ଠେ କାନ୍ତେ—
"ପୋଡ଼ା ପ୍ରାଣ ମୋର ହେଉଛି ବିକଳ,
ଜାଣିବି କେମନ୍ତେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କୁଶଳ !"
ଶୁଣି ନରମଣି ଦେଖାଇଣ ଦୀପେ,
କହିଲେ ମଧୁରେ ପ୍ରେୟସୀ ସମୀପେ
"ଶୁଣ ପ୍ରିୟେ ! ଯାହା କହୁଛି ତା ସତ,
ଜଳୁଥିବ ଜାଣ ଏ ଦୀପ ଯାବତ,—
ତାବତ ମୋହର ନାହିଁ ପରାଜୟ,
ନିଭିଲେ ଜାଣିବ ମୃତ୍ୟୁ ସୁନିଶ୍ଚୟ ।
ତେଣିକି କରିବ ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭ କର୍ମ,
ସତୀଦେବୀ ତୁମ୍ଭେ, ଜାଣ ସତ୍ୟଧର୍ମ ।"
ଏହି ଗୁପ୍ତକଥା ରାଜାରାଣୀଙ୍କର,
ଶୁଣିଲା କୌଶଳେ ଶତ୍ରୁ ଗୁପ୍ତଚର ।
ସେଦିନ ତୁମୁଳ ସଂଗ୍ରାମ କାଳରେ,
ନିଭାଇଦେଲା ସେ ପ୍ରଦୀପ ସତ୍ୱରେ ।

୧—ରତ୍ନେଶ୍ୱରୀ—ରାଜାଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବୀ । ୨—ରାଣୀବନ୍ଧ ଶ୍ୱେତ ଶତଦଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

୩—ତିରିଶି ବର୍ଷ ପୂର୍ବରେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେଠାରୁ ଗୋଟିଏ ସୁନା ମଦ ପାଇଥିଲେ । ମୁଦଟି ବଯ୍ସ୍କ ଲୋକର ଗୋଡ଼ ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଳିକୁ ସୁଦ୍ଧା ଢିଲା ହେବ ।

କେତେ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରେ ଜଣେ ଗଉଡ଼ ସେଠାରେ ଗାଈ ଚରାଇ ଚରାଇ ଖଣ୍ଡେ ଅତ୍ୟୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ପ୍ରସ୍ତର ପାଇଥିଲା । ଗଉଡ଼ ଅବା ତାହାର ମୂଲ୍ୟ କଅଣ ବୁଝିବ । ସେ ଯାଇ ଭୂମୁଷରର ତାତ୍କାଳିକ ଡେପୁଟି କଲେକ୍ଟର ଜନୈକ କମା ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ହୀରା ଖଣ୍ଡିକ ଦେଖାଇଲା । ପଣ୍ଡିତେ ଗଉଡ଼କୁ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ଦେଇ ତାହା ଗ୍ରହଣ କଲେ । ହୀରା ଖଣ୍ଡକ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ କାଟିବା ପାଇଁ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ତିନିଶ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟ ହୋଇଥିଲା । ଏହିଥିରୁ ହୀରାର ମୂଲ୍ୟ ଅନୁମେୟ । ହୀନ-କପାଳିଆ ଜନ୍ମ-ଦରିଦ୍ର ସୌଖୀନ ଅଙ୍ଗ ସାଜି ମହାଦେବଙ୍କର ବର ବ୍ୟର୍ଥ କଲା ପରି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ ମୂର୍ଖ ଗଉଡ଼ ଭଗବାନଙ୍କର ଅକସ୍ମାତ୍ ଦୟା ହରାଇ ବସିଲା ଏବଂ ସାତପୁରୁଷରେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଏକାଦଶ ବୃହସ୍ପତି ଯୋଗ ଘଟିଲା । "କପାଳଃ କପାଳଃ କପାଳୋହି ମୂଳଂ ।"

ଆଉ ଥରେ ଜଣେ କାଠୁରିଆ ସ୍ତ୍ରୀ ସେହି ମାଳତୀଗଡ଼ରୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଲଙ୍କାର ପାଇଥିଲା । ତିନିବର୍ଷ ପୂର୍ବରେ ରତ୍ନେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ପୂଜାରୀ ଗୃହଭୂମିରୁ ଗୋଟିଏ ତୁମ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷୁଦ୍ର କଳସୀ ପାଇଥିଲେ; ସେଥିରେ କେତେକ ସୁନାରୂପାର ଅଲଙ୍କାର ଥିଲା । ୪—ପ୍ରଚଳିତ ନାମ କେଶରୀପଲ୍ଲୀ ଗ୍ରାମ ।

୫—ରାଜା ଦ୍ୱୟଙ୍କର ନାମ ଏବଂ ଘଟଣାର କାଳନିର୍ଣ୍ଣୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜନଶ୍ରୁତି ନୀରବ ।

ସେ ସଙ୍କେତୁ ବୁଝି ରାଜାଙ୍କ ବିନାଶ,
ରାଣୀ, ସହଚାରୀ କୂପେ ଦେଲେ ଝାସ !
ଫେରୁ ଖରେ ରାଏ ହେଉ କୁ-ଶକୁନ,
ଦେଖିଲେ ନଅର ଜନପ୍ରାଣିଶୂନ୍ୟ ।
ଜାଣିଲେ ଏ ନଷ୍ଟେ ଶତ୍ରୁର ଚକ୍ରାନ୍ତ,
ବିସର୍ଜିଲେ ପ୍ରାଣ ହୋଇ ଶୋକାକ୍ରାନ୍ତ ।
ତାଙ୍କଠାରୁ ଶେଷ ସେ କେଶରୀ ବଂଶ,
ବୈରି-ଛଳନାରେ ଭଜିଲା ବିଧ୍ୱଂସ ।
ଘଟିଲା ଆବର ଘଟଣା କରାଳ,
ବଜ୍ରାଘାତେ ଦୀପ ହେଲା ବେନି ଫାଳ ।
ଯାଇଛି ସେ ଦୁର୍ଗ, ଯାଇଛି ବିଭୂତି,
ବଞ୍ଚି ରହିଅଛି ମାତ୍ର ଜନଶ୍ରୁତି ।
ଗିରି-ଲୋମାବଳୀ ପ୍ରାୟ ଦିଶେ କୁଶ, ୧
କ୍ଷୁଦ୍ରକଣ୍ଟା ଯେଉଁଠେ ରାଜେ ମୁର୍ଗାତୃଣ ।
ପର୍ବତ-କଟିରୁ ଝରେ ଝର ଧାର,
ବିଲମ୍ବିତ କିବା ଶ୍ଳଥ ଚନ୍ଦ୍ରହାର !
ଅଦୂରେ "କନ୍ଦୁଣୀ ଦେବୀ" ବିରାଜିତା,
ଖ୍ୟାତ ବନଦେବୀ କନ୍ଦୁଣୀ-ପୂଜିତା ।
ପର୍ବତ-ରାଜାର ଅଙ୍ଗରକ୍ଷୀ ପରି,
ସିଂହବଣ ଉଭା ପତ୍ର-କାତୀ ଧରି ।
ଭୀଷ୍ମ କଣ୍ଟା-କୁନ୍ତ ଟେକିଛି ବରଇଁ,
ପାଗପ୍ରାୟେ ଶିରେ ମାଣ୍ଡିଛି କାଇଁ ।
କି ଶୋଭେ କେତକୀ ଲୋଟିଛି ଭୂତଳେ,
ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗିନୀ 'ଲତା ବାର୍ତ୍ତାକୀ' ଝଳକେ ! ୨
ଛୁଞ୍ଚିଯାଇଅଛି କଣ୍ଠରୁ ତାହାର,
ସୁରଙ୍ଗ ପ୍ରବାଳ ମନୋହର ହାର । ୩
ସୁନାରୀ, ମହୁଲ, ଡଉ, ଶେଫାଳିକା,
ବ୍ରାହ୍ମଣୀୟା, ପଦ୍ମ-ଯାଉଁଳ, ମୁଣ୍ଡିକା ।
ଆମ୍ର, ଆମ୍ରାତକ, ଧାତୁକୀ, ନାରଙ୍ଗ,
ବେଲ, ଫଣଫଣା, ଆଙ୍କୁଲ, ବାସଙ୍ଗ ।

ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ଆଦି ପାଦପନିକର,
ଉଭା ଠେସାଠେସି ହୋଇ ପରସ୍ପର ।
ରାମ ପାଦତଳେ ଉପବିଷ୍ଟ ସୀତା,
ପଦସେବା ଲୋଭେ ଅତି ହରଷିତା । ୪
ପତର-ସୁନ୍ଦର ବହୁ ଗୁଳ୍ମଲତା,
ଦେଖାଉଅଛନ୍ତି ରୂପ-ମଧୁରତା । ୫
ରୁକ୍ଷମୂଳ-ହରା ନିର୍ଲଜ୍ଜା ନିର୍ମୂଳୀ,
ଯହିଁ ତହିଁ ଯାଇ ପଡିଅଛି ଝୁଲି । ୬
ବହେ ଶିଳାରସ ଉପଲ ଖଣ୍ଡରୁ,
ମଦବାରି ଯଥା ମାତଙ୍ଗ ଗଣ୍ଡରୁ ।
ଆଚ୍ଛନ୍ନ ସେ ଶିଳେ ପୀତ ଶଇବାଳ,
ବହୁଲେ କି ତହିଁ ଶୋଭା ହରିତାଳ ?
ନବଗ୍ରାମ ମିଶି କେଟଗା ଉତ୍ପତ୍ତି,
ରଘୁନାଥ ପୀଠ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବସତି ।
ବୈଷ୍ଣବ-ଶାସ୍ତ୍ରରେ ତୀର୍ଥ-ଛାପା ପ୍ରାୟେ,
ବହୁ ପୁରାସ୍ମୃତି ଗ୍ରାମେ ଦେଖାଯାଏ ।
ରମ୍ୟ ପ୍ରାକୃତିକ ସୁଷମା ନିବାସ,
ଛୁଟକାଳ ଖେଳ ବୁଲେ ଇତିହାସ !
ଘନଶ୍ୟାମ କାନ୍ତ ନାରିକେଳ ଦଳ—
ବକୁଳ ଛାୟାରେ ଗ୍ରାମ ସୁଶୀତଳ !
ଦୂରେ ରହି ତାଳ ଧରି ଦୈତ୍ୟବେଶ,
ଉଡ଼ାଉଛି ଶିରେ ଫରଫରେ କେଶ ।
ବାହ୍ୟ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଉଭୟ ସୁନ୍ଦର,
ଶ୍ରୀକରଭଞ୍ଜଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିରେ ଭାସ୍ୱର ।
କରାଇଅଛନ୍ତି ସେହି ନରରାଣ,
କାଷ୍ଠ-ଦେବାଳୟ ଏ ଗ୍ରାମେ ନିର୍ମାଣ ।
ଯୁଗୁଡ଼ା ମନ୍ଦିର ଏ ମନ୍ଦିରଦ୍ୱୟ,
ଏକ ମାତାର କି ଯମଜ ତନୟ ?
ପ୍ରଭୁ ରଘୁନାଥ ତହିଁ ଅଧିଷ୍ଠିତ,
ରଘୁ-କୁଳ-ଚୂଡ଼ା ମହିମା-ମଣ୍ଡିତ !

୧—କୁଶ—ଏକପ୍ରକାର ଲମ୍ବ ତୃଣ । ୨—ଲତାବାର୍ତ୍ତାକୀ—ଜନାକୁଡ଼ । ୩—ଫଳଗୁଚ୍ଛକ ପ୍ରବାଳ ପରି । ୪—ରାମ—ରାମଫଳ, ସୀତା—ସୀତାଫଳ । ୫—ଟୋବସଲାଟାୟ ଗୁଳ୍ମ । ୬—ନିର୍ମୂଳୀ—ଲତାର ମୂଳ ନାହିଁ; ପବନରେ ଉଡ଼ିଆସି ବୃକ୍ଷ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରରେ ମାଡ଼େ ।

ପାଶେ ଗୋପୀନାଥ ଦେବଙ୍କ ଦେଉଳ;
ହୀର୍ ସୌଧ ପ୍ରାୟେ ବିଶେ ସୁମଞ୍ଜୁଳ !
ଗାଡଆଣ ଧନେ ଆଲଆ ଗାଡର୍,
ହୋଇଛି ନିର୍ମିତ ସେ ତୁଙ୍ଗ-ମନ୍ଦିର୍ ।
ରଘୁନାଥ କାଷ୍ଠ-ମନ୍ଦିରର କମ,
ଥାଉ ଆନ କଥା ଦେବ-ମନୋରମ ।
ସେ ମନ୍ଦିରେ ବସି ଗାଇ ମଧୁଗାନ,
କରନ୍ତି ବହଙ୍ଗେ ଶୋଭାମୃତ ପାନ ।
ଦେଖନ୍ତି ଭାସ୍କର ଥାଇଣ ଗଗନେ,
କୋଣାର୍କର ସ୍ମୃତି ପଡ଼ିଯାଏ ମନେ ।
ହସନ୍ତି ନିଶାରେ ଦେଖି ଚନ୍ଦ୍ରତାର୍,
ଶୋଭାଦେବୀର ସେ ଶୋଭା ନେହକାର୍ !
ସେ ମନ୍ଦିର ଶୋଭା ନଭୁ ହେରି ମେଘ,
କରେ ସ୍ଥଗିଥିଲ ସ୍ୱୀୟ ଗତିବେଗ ।
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେହ୍ନେ ଅମର-ନିର୍ମିତ,
ଶୋଭା ସ୍ୱପ୍ନପୁରୀ କଳ୍ପନା-କଳ୍ପିତ !
ବଛା ହୋଇ ଗ୍ରାମ୍ୟ କାଷ୍ଠଶିଳ୍ପୀମାନେ,
ଥିଲେ ନିୟୋଜିତ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣେ ।
ଦିନସାର୍ ଖୋଲ କରେ ଯେ ବାହାର୍,
ତୋଳାବନ୍ତୁ ବେଶି କାଷ୍ଠ ଗୁଣ୍ଡାକାର୍ ।
ଅନଭିଜ୍ଞ ବୋଲି ହୋଇ ବିବେଚିତ,
ତକ୍ଷଣେ ହୁଏ ସେ କର୍ମୁ ବିତାଡ଼ିତ ।
'ମୋହନ' 'ଭଦ୍ରର' ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ 'ରେଖ' ୧
ପ୍ରାଚୀନ କଳାର ରଖିଅଛି ଟେକ ।
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପର ସେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଆଦର୍ଶ,
ଶିଳ୍ପ ବିକାଶର ଚରମ ଉତ୍କର୍ଷ ।
ଅଭିଷେକ ମୂର୍ତ୍ତି, ଅନନ୍ତ ଶୟନ,
ନୋହେ ପୁରାତନ ସର୍ବଦା ନୂତନ ।
ମକର-ବାହନେ ବରୁଣ ନୈଋତ,
ଐରାବତ ପୃଷ୍ଠେ ବିଜେ ପୁରୁହୂତ ।
ମହିଷ-ବାହନେ ଯମ ଅଗ୍ନି ଟବନ,
ହଂସ-ପୃଷ୍ଠେ ବ୍ରହ୍ମା ଐଶାନୀଙ୍କୁ ଘେନ ।
ଉପବିଷ୍ଟ ମୃଗେ ପବନ, ଧନଦ,
ମନ--ଦଣ୍ଡେ ବିଜେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ । ୨
ଇୟୁବଜୟର ସୁନ୍ଦର ଆକୃତି,
ଅତି ଚମତ୍କାର ବେନି ସିଂହମୂର୍ତ୍ତି !
ନିପୁଣ ହସ୍ତରେ ହୋଇଛି ଖୋଦିତ,
ଦେଖାଇଛି ଶିଳ୍ପୀ ଅପୂର୍ବ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ।
ଶିଳ୍ପ-ଚାତୁରୀରେ ରେଖର ଦେହଳୀ,
ଉପମାର ଦର୍ପ ଦେଇଅଛି ଦଳି ।
ଜୀବିତ ଭଙ୍ଗୀରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭାବ,
ଯେହ୍ନେ ତାହା ଖଣ୍ଡେ ସ୍ୱଭାବୋକ୍ତି କାବ୍ୟ !
ଅନୁରୂପ ଲତାପତ୍ରର ନିର୍ମାଣ,
ଦେଇପାରି ନାହିଁ ଶିଳ୍ପୀ ଖାଲି ପ୍ରାଣ ।
ଆଦର୍ଶର ତାହା ପରମ ଆଦର୍ଶ,
ଶିଳ୍ପି-ପ୍ରତିଭାର ଅଦ୍ଭୁତ ଉତ୍କର୍ଷ ।
ଥିଲା ଏ ନେଟଗା ଅଳକା ସମାନ,
ପାଉଥିଲା ପୂଜା ଯେହ୍ନେ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ ।
ଭାଗ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାର ଉଠୁଥିଲା ହସି,
ହୋଇଅଛି ଏବେ ଶ୍ମଶାନ-ତୁଳସୀ !
ପ୍ରାଧାନ୍ୟ, ସମ୍ପଦ, ସୌଭାଗ୍ୟ, ଗୌରବ,
ମହାକାଳସ୍ରୋତେ ଭାସିଯାଏ ସର୍ବ !
ମାୟାବୀ ବଞ୍ଚକ ସିନା ଏ ସଂସାର,
ଆଲୋକ ପଛରେ ରହିଛି ଅନ୍ଧାର ।
ସେ ବେନକୁ ପୁଣି ପର୍ଯ୍ୟାୟ କ୍ରମରେ,
ଘୁରାଉଛି କାଳଚକ୍ରେ ନିରନ୍ତରେ ।
ଭଙ୍ଗାଗଢ଼ା ବେନି ନିୟତିର ପାଦ,
ଚାଲେ ସେ ତହିଁରେ ବହିଣ ଆହ୍ଲାଦ ।
ଅଖଣ୍ଡ ସେ ଗତି ନିତ୍ୟ ଅବ୍ୟାହତ,
ଭ୍ରାମ୍ୟ ଭୂମି ତାର ଅସୀମ ଅନନ୍ତ !

୧—ଦେଉଳର ଭିତର ଅଂଶ । ୨—ମନ-ଦଣ୍ଡ—ଚିହ୍ନ ।

ଭାଗ୍ୟ-ଶଶୀ ଅସ୍ତ ହେବାରୁ ସହସା,
ଭଜିଛୁ କେତେଗୋ ଦିନ-କଉଁ ଦଶା !
ଥିଲା ଭାଗ୍ୟଦୀପ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଅତି,
ଏବେ ତାହା ଆହା ତୈଳହୀନ ବତୀ !
ହୋଇଛୁ ତା ମୁଖ ଶୋକାଶ୍ରୁ-ମଳିନ,
ମଳିନ ଯେସନ ପ୍ରଦୋଷ ନଳିନ !
କାନନ କେତେଗୋ ନିସର୍ଗ-ସୁନ୍ଦର,
ପାଇଲାଣି ତୋର ଦୁଃଖ-ସ୍ୱଭାବସ୍ଥି !
ଦୁଃଖ ପରେ ସୁଖ ବାହୁଡ଼େ ଆବର,
ନିଶାଥିନୀ ଅନ୍ତେ ଯେସନ ବାସର ।
ଦୁଃଖର ଗୌରବ ହୁଏ ଯେଉଁ ଭାଗ୍ୟ,
ସୁଖର ବି ଅଛି ସେ ଭାଗ୍ୟରେ ଭାଗ ।
ଯେଉଁ ନଭେ ଘୋଟେ ଉଆଁସ ତିମିର,
ସେହି ନଭେ ଉଦେ ହୁଅନ୍ତି ମିହିର ।
ନେଲାଣି ତ ତୋତେ ମିଶାଇ ଉତ୍କଳ,
ନିଶ୍ଚିତ ତୋହର ଭବିଷ୍ୟ ମଙ୍ଗଳ !

ରମ୍ୟ ବେଣୀପଲ୍ଲୀ ଦିବ୍ୟ-ରୂପେଶ୍ୱରୀ,
ଖସି ପଡ଼ିଛୁ କି ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଅପ୍ସରୀ ?
ପ୍ରଭୁ ଗୋପୀନାଥ ପାଳିତ ଭୂଭାଗ,
ବିଜେ ସେ ସ୍ଥାନେ ସେ ବହୁ ଅନୁରାଗ ।
ଉପବନ-ଜେମା ସନ୍ଦରୀ ନିଆଳୀ,
ନିତି ତାଙ୍କ ପାଦେ କରେ ନିଉଛାଳି !
ନିଦବ-ଦୁର୍ଲଭ ସୌରଭ ତାହାର,
ଭକ୍ତିରେ ଦେବଙ୍କୁ ଅର୍ପେ ଉପହାର ।
ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପ୍ରତିପାଳି,
ବାରମାସ ଫୁଟେ ସେଠାରେ ନିଆଳୀ ।
ଗୋପୀନାଥ ଭଞ୍ଜ ନୃପ-ପାଟେଶ୍ୱରୀ,
ବେଣୀପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମେ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣି,

ଗୋପୀନାଥ ଦେବେ କଲେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ,
ଅଦ୍ୟାପି ରହିଛି ସେ କୀର୍ତ୍ତି ଜୀବିତ ।
ଗୋପୀନାଥ ଭଞ୍ଜ ନୃପତି ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ,
ବହନ୍ତି ଶରୀର ବିଶାଳ ପୃଥୁଳ ।
ବଧନ୍ତି ଭୀଷଣ ବ୍ୟାଘ୍ରେ ବେକ ମୋଡ଼ି,
ମୁଠାରେ କଉଡ଼ି ରହେ ବାରବୋଡ଼ି । *
ନିଖିଳ-ଉତ୍କଳ ରାଜ-ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ,
ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ମହାମତି,
ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କ ମଉଷୀ ସୋଦର,
ଅଖଣ୍ଡ ସଦ୍ଭାବ ଥିଲା ଦୋହିଙ୍କର ।
ଦିନେ ଭଞ୍ଜ ନୃପ ବାହାରି ସଦଳେ,
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଯାଇ ନୀଳାଚଳେ ।
ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ ସିଂହଦ୍ୱାରେ ଗଳି—
ନ ପାରିଲା ତାଙ୍କ ଦେହ ହସ୍ତୀ ଭଳି ।
ତହୁଁ ଶିର ନଇଁ ଅଣେଇ ଆବର,
ପାରି ହେଲେ ଦ୍ୱାର ଭଞ୍ଜ ବୀରବର ।
ତା ଦେଖି ସମ୍ରାଟ ପରିହାସେ ଭଣି—
"ବଡ଼ ପାତଳ ତ ଭଞ୍ଜ ନୃପମଣି ।"
ବୋଲାଇଲେ ସେହି ଦିନୁ ନୃପଭଞ୍ଜ—
ସ୍ୱନାମ ପାତଳୀ ଗୋପୀନାଥ ଭଞ୍ଜ ।
ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ଦିନ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ନିଜେ,
ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥେ ହୋଇଥାନ୍ତି ବିଜେ ।
ପ୍ରବେଶିଲେ ତହୁଁ ସେହି ଦିନ ସଞ୍ଜେ,
ଶିବିକା ଆରୋହୀ ଗୋପୀନାଥ ଭଞ୍ଜେ ।
ବଜାଇ କାହାଳୀ ପୁଣି ନାନା ବାଜା,
ଛିଡ଼ ଚେଙ୍କ ଯାତ୍ରା ଦେଖୁଥାନ୍ତି ରାଜା ।
କଣାଇଲେ ଭୃତ୍ୟେ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ କତି,
ଆସୁଛନ୍ତି ଦର୍ପେ ଘୁମୁସର-ପତି ।
କେଡ଼େ ସାହସୀ ସେ ନ ବହି ନମ୍ରତା,
ଉଡ଼ାଉଅଛନ୍ତି ନୀଳାଚଳେ ଛତା ।

* ତାଙ୍କ ମୁଠାରେ ଚିକପଣ କଉଡ଼ି ଧରେ ।

ଶୁଣିଣ ସମ୍ରାଟ ଅତି କ୍ରୋଧଭରେ,
ଆଦେଶିଲେ ଛତା ଭାଙ୍ଗି ଦିଅ ଖରେ ।
ପ୍ରଭୁ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ଦୀର୍ଘ ରଥ ଛାଡ଼ି,
ଧାଇଁଲେ ପାଇକେ ଟେକି ଠେଙ୍ଗା ବାଡ଼ି ।
ତହୁଁ ଶିବିକାରୁ ଓହ୍ଲାଇ ନୃପତି,
ମିଳିଲେ ସମ୍ରାଟ ଛାମୁରେ ଝଟତି ।
ଭାଷିଲେ ତାହାଙ୍କୁ ରାଜ-ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ,—
"କେତେ ଦର୍ପେ ତୁମ୍ଭେ ଉଡ଼ାଉଛ ଛତି ।"
ଶୁଣି ଏହା ହସି ରାଜା ଗୋପୀନାଥ,
ଉତ୍ତରିଲେ ଧୀରେ ଯୋଡ଼ି ଦେନି ହାତ,—
"ଗଜପତି ବଂଶ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କର,
ସାମନ୍ତ ରାଜାଏ ସିନା ଛତ୍ରଧର ।
ଯାହା ମୋ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ପାଳୁଛି ତାହା ମୁଁ,
କେଉଁ ଦୋଷ ଏଥି ବିଚାରନ୍ତୁ ଛାମୁ !
ଅଧୀନ ରାଜାଏ ନ ଟେକିଲେ ଛତି,
ବୋଲାଇବେ କେମନ୍ତେ ଛାମୁ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ?"
ଶୁଣି ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଲଭିଣ ସନ୍ତୋଷ,
ଭଗ୍ନୀପତିଙ୍କର କ୍ଷମା କଲେ ଦୋଷ ।
ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ଆଜ୍ଞା ହେଲା ସେହିକ୍ଷଣି

ଶୁଣ ବୀରବର ଭଞ୍ଜ ନରମଣି—
"ଆଜିଠାରୁ ତୁମ୍ଭେ କାହାଳୀ ବଜାଇ,
ଛତି ଟେକି ଆସ କିଛି ଭୟ ନାହିଁ ।"
ଛାଡ଼ ହେଲା ତାଙ୍କୁ ସେଦିନୁ ସର୍ବଥା,
ହାନ୍ଦୋଳା, କାହାଳୀ ପୁଣି ରାଜଛତା ।
ଚାଳକଗଣର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ଫଳେ,
ଗୋପୀନାଥ ସେବା ଚଳୁଛି ଶୃଙ୍ଖଳେ ।
ଯଥାକାଳେ ହୁଏ ଯଥା ଦେବନୀତି,
ଦେବ ତୁଲ୍ୟ ହୁଏ ପୂଜିତ ଅତିଥି ।
ପୁଷ୍ପିତ ଉଦ୍ୟାନ ମଧ୍ୟରେ ମନ୍ଦିର,
ନଭେ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରାୟ ଦିଶେ ସୁ-ରୁଚିର !
ତାଳବଳୀ ପ୍ରାୟେ ତାହା ଚଉପାଶେ,
ଫୁଟିଥାଏ ଫୁଲ ବସନ୍ତର ସୁହାସେ !
ଦୃଶ୍ୟର ଗହଳ ନାହିଁ ସେ ସ୍ଥାନରେ,
ତଥାପି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ ଜନମନ ହରେ ।
ସୁନ୍ଦରୀ ଶରୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଭଣ୍ଡାର,
କି ଲୋଡ଼ା ତାହାଙ୍କୁ ବହୁ ଅଳଙ୍କାର ?
ବହୁ ଦୃଶ୍ୟ ନୁହେଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମାପ,
ଅଳ୍ପ ଫୁଲେ ସିନା ସୁନ୍ଦର ଗୋଲାପ !

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗ

ଧୂମଧ୍ୱଜଯାନ ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ,
ପ୍ରବେଶିଲା ଯାଇ ମୂଳ ଘୁମୁସରେ ।
ବିଶାଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନବରତ୍ନ ଶ୍ରେଣି,
ତା ମଧ୍ୟେ ଗଞ୍ଜାମ ମହାର୍ଘ ସୁମଣି !
ସେ ମଣିର ଜ୍ୟୋତି ଏହି ଘୁମୁସର,
ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ-ରତ୍ନ-ଗନ୍ତାଘର ।
ବୌଦ୍ଧ ରାଜ୍ୟ ରାଜା ବନମାଳୀ ଭଞ୍ଜ,
ଭଞ୍ଜ-ରାଜବଂଶ-ସର-ମଞ୍ଜୁ କଞ୍ଜ !

ତାଙ୍କ ଅଧୀନସ୍ଥ ଝିଞ୍ଜିଲୀ ଅଞ୍ଚଳେ, *
ବିଦ୍ରୋହାଗ୍ନି ଜଳି ଉଠିଲା ପ୍ରବଳେ ।
ନ ମାନିଲେ ପ୍ରଜା ଶାସନ ତାଙ୍କର,
ଦେଲେ ନାହିଁ ମେଳ ବାନ୍ଧି ରାଜକର ।
କୋପ ବହି ତହୁଁ ଭଞ୍ଜ ନରପତି,
ଭାଇ ରଘୁନାଥେ ହକାରି ଝଟତି;
ଆଦେଶିଲେ ତୁମ୍ଭେ ବିଦ୍ରୋହ ନିବାରି,
ଝିଞ୍ଜିଲୀ ରାଜ୍ୟରେ ହୁଅ ଦଣ୍ଡଧାରୀ ।

* ସେତେବେଳେ ଘୁମୁସର ନାମ ହୋଇ ନ ଥିଲା, ରାଜ୍ୟର ନାମ ଝିଞ୍ଜିଲୀ ଥିଲା ।

ତହୁଁ ରଘୁନାଥ ଭଞ୍ଜ ମଣ୍ଡମାନ,
ଖିଞ୍ଜିଲୀ ମୁଖରେ କଲେ ଅଭିଯାନ ।
ବଳେ ଛଳେ କରି ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ,
ନିଜ ସିଂହାସନ କଲେ ସଂସ୍ଥାପନ ।
ବିଦ୍ରୋହୀଏ ଲଭି ଶାସ୍ତି ଉପଯୁକ୍ତ,
ହେଲେ ତାହାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବଶୀଭୂତ ।
ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରଶସ୍ତ ଦୁର୍ଗ ସେ କାଳରେ,
ନ ଥିଲ ମୂଳୁହୁଁ ଖିଞ୍ଜିଲୀ ଭିତରେ ।
ଦିନେ ଭଞ୍ଜରାଜା ସଦସ୍ୟ ଗହଣେ,
ବିଜେ ହୋଇଥିଲେ ଅରଣ୍ୟ ଭ୍ରମଣେ ।
ଦେଖିଲେ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଗୁମା ନରବର, ୧
ଚଉପାଶେ ତାର ବେଢ଼ିଅଛି ସର । ୨
ମଣି ତାକୁ ଦୁର୍ଗ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ,
କରାଇଲେ ଗଡ଼ ସେଠାରେ ନିର୍ମାଣ ।
ଗୁମା-ସର ସ୍ମୃତି ରଖି ରାଜ୍ୟଧର,
ରଖିଲେ ଦୁର୍ଗର ନାମ ଘୁମୁସର ।
ଖିଞ୍ଜିଲୀ ଅଭିଖ୍ୟା ଭଜିଲା ବିଶ୍ରାମ,
ବହିଲା ନଗରୀ ଘୁମୁସର ନାମ ।
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ପରିଚ୍ଛଦେ ବହିଣ ବିରାଗ,
ଆସ୍ଥା ପ୍ରାୟେ ତାହା କଲା ପରିତ୍ୟାଗ ।
ଇନ୍ଦ୍ରାଳୟେ ହସେ ଯେଉଁ ରାଜଧାନୀ,
ହୋଇଛି ସେ ଆହା ଏବେ ଅରଣ୍ୟାନୀ !
ନାହିଁ ଆଉ ତାର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରତାପ,
ପଡ଼ିଅଛି ହାୟ ଯଥା ମୃତସାପ !
ନାହିଁ ସେ ସମ୍ପଦ ନାହିଁ ସେ ସୁଷମା,
ବହିଅଛି ଏବେ ମରୁର ଉପମା ।
ନାହିଁ ନଗରୀର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୂର୍ତ୍ତି,
କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରାମ ଏବେ ବହିଛି ତା ସ୍ମୃତି !
ତଥାପି ସେ ଗ୍ରାମ କେଡ଼େ ମନୋରମ,
ପବିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ଯେସନେ ଯୋଗାଶ୍ରମ !

ଭାଗ୍ୟ-ସୂର୍ଯ୍ୟ କଲା କାଳରାହୁ ଗ୍ରାସ,
ମାତ୍ର ନଷ୍ଟ ନାହିଁ ପ୍ରଭାର ଆଭାସ ।
ସୁଲକ୍ଷଣବନ୍ତ ଶ୍ରୀଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭଞ୍ଜ,
ଭଞ୍ଜ-ମହାବଂଶ-ମହାତରୁ-ମଞ୍ଜ ।
ଧୂନିଆ ନାମରେ କ୍ଷୌରକାର ଜଣେ,
ଖଟିଥାଏ ତାଙ୍କୁ ପରିଚାର ପଣେ ।
ଯାଇ ସେହି ସରେ ନୀର ଆନୟନେ,
ଅପୂର୍ବ ଘଟଣା ହେରିଲା ନୟନେ ।
ଶତଦଳ ପୃଷ୍ଠେ ଖେଳୁଛି ଖଞ୍ଜନ,
ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟ ସୌଭାଗ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ !
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭଞ୍ଜେ ସେ ନିବେଦିଲା ଯାଇ—
"ଅଳ୍ପଦିନେ ସ୍ୱାମୀ ହେବେ ନରସାଇଁ ।
ଆସିଲି ଏବେ ମୁଁ ଦେଖି ସରୋବରେ,
ଖେଳୁଛି ଖଞ୍ଜନ ଫୁଟିଲା ପଦ୍ମରେ !
ଏହି ଘଟଣାକୁ କହନ୍ତି ଲୋକେ ତ,
ନୃପତି ହେବାର ମଙ୍ଗଳ ସଙ୍କେତ ।"
କୁମାର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଶୁଣି ଏ ବଚନ,
ହସି ହସି ତହୁଁ ଭାଷିଲେ ଏସନ, —
"ଧୂନିଆ ତୁ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ପାଗଳ,
ଅର୍ଜ୍ଜିବୁ ତୁ ପୁଣ୍ୟ, ଭୁଞ୍ଜିବି ମୁଁ ଫଳ !"
ହାତ ଯୋଡ଼ି ତହୁଁ କହିଲା ଧୂନିଆ,—
"ମୁଁ ପରା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅନୁସରଣିଆ ।
ରାଜା ଭୁଞ୍ଜେ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରଜା ପାପ ଲାଗି,
ପ୍ରଜା ପୁଣ୍ୟେ କିପାଁ ନ ହେବ ସେ ଭାଗୀ ?
ମଣିମାଙ୍କର ମୁଁ ପାଳିତ କିଙ୍କର,
ଯା କିଛି ମୋହର ସବୁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ।
ଭୃତ୍ୟପାଇଁ ନୁହେଁ ରାଜପଦ ସୃଷ୍ଟି,
ମରୁଭୂମି ଶିରେ ସମ୍ଭବେ କି ବୃଷ୍ଟି ?
ଗଜମୋତି ସିନା ଗଜଶିରେ ଫଳେ,
ଶୂକର ପକ୍ଷେ ତା ପରିହାସ ବଳେ ।

୧—ଗୁମା— ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶସ୍ତ ଭୂମି । ୨—ସର —ଜଳା, ପଡ଼ିଆ ।

ଚନ୍ଦ୍ରକ ବଢ଼ାଏ ଶୋଭା ମୟୂରର,
କାକକୁ କି ତାହା ଦିଶିବ ସୁନ୍ଦର ?
ଗୁଞ୍ଜା ଗଡ଼ଗଡ଼ କନ୍ଧର ଭୂଷଣ;
ମାନବ କି ତାକୁ ମାଣିକ୍ୟ ରତନ ?"
ଶୁଣିଣ ଏ ବାଣୀ ନୃପତିନନ୍ଦନ,
ମୃଦୁହାସ୍ୟ ମୁଖେ ଭାଷିଲେ ବଚନ—
"ମୁଁ ଯେବେ ନୃପତି ହେବି ଏ ମହୀରେ,
ପାଟପଣେ ଶାଢ଼ୀ ବାନ୍ଧିବି ତୋ ଶିରେ ।"
ସିଂହାସନେ ବସି ରାଜପୁତ୍ର କୃତୀ,
ପାସୋରି ନ ଥିଲେ ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ।
କରି ମେଦିନୀର ଉପାଧି ଅର୍ପଣ,
ଧୂଳିଆକୁ କଲେ ମନ୍ତ୍ରିତ୍ୱେ ବରଣ ।
ତୁରଙ୍ଗ ପାଳକ ପୁରସ୍କାର ପାଇ,
ପାତ୍ର ଆସନରେ ବସିଲା ସେ ଯାଇ ।
ଦୟା ସୁଧା ବଡ଼ ବଡ଼ଲୋକଙ୍କର,
ହୃଦହୀନ ସିନା ଇତର ପାମର ।
ଅପୂର୍ବ ବିଚିତ୍ର ଭାଗ୍ୟର ରହସ୍ୟ,
ଦୀନ ଶିରେ ଢାଳେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଳସ ।
ଆଜି ଯେ ନଗଣ୍ୟ କାଲି ସେ ପୂଜିତ,
ଅସମ୍ଭବେ ଭାଗ୍ୟ କରେ ସମ୍ଭାବିତ ।
କିସ ନୋହେ ଭାଗ୍ୟ ହେଲେ ଅନୁକୂଳ,
କପାଳ କପାଳ କପାଳହିଁ ମୂଳ ।
ସେହି ମହାପ୍ରାଣ ନୃପ ମହାମନା,
କରାଇ ଏ ସ୍ଥାନେ ଦେଉଳ ରଚନା ।
କଲେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବାସୁଦେବେ ତହିଁ,
ଧର୍ମଭାବେ ଦୃଢ଼ ହୃଦେ ଭକ୍ତି ବହି ।
ପ୍ରଭୁ ବାସୁଦେବ ଅତୁଳ ପ୍ରତାପୀ;
ପାପମୁକ୍ତ ହୁଏ ସେବି ତାଙ୍କୁ ପାପୀ ।
ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାପଦ୍ମ କରେ ଧରି,
ରାଜନ୍ତି ଦେଉଳ ଗର୍ଭ ଦୀପ୍ତ କରି ।
କି ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି ଭକ୍ତି-ଆକର୍ଷଣୀ,
ଦୃଷ୍ଟିମାତ୍ରେ ନିଏ ମନପ୍ରାଣ କିଣି ।

ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ମୋର ଅନ୍ଧାରିତ ହୃଦେ,
ହେଲା ପ୍ରେମଭକ୍ତି-ଉଷାଲୋକ ଉଦେ ।
ଦଶ ଅବତାର ସ୍ତବ ପାଠ ପରେ,
ନମିଲି ଭକ୍ତିରେ ଦେବଙ୍କ ପୟରେ ।
ନାରିକେଳ କୁଞ୍ଜେ ଉତୁଙ୍ଗ ଦେଉଳ,
ଶୋଭେ ଭକ୍ତ କୀର୍ତ୍ତି ହେଲା ପ୍ରାୟେ ଠୁଳ !
କିମ୍ବା ନାଗରାଜା କ୍ଲେଶ ଅସମ୍ଭାଳେ,
ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନବାତ ପାତାଳେ;
ଭୂଗର୍ଭ ବିଦାରି ତୋଳି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଶିର,
କରୁଅଛି ପାନ ଶୀତଳ ସମୀର !
ବକୁଳ ପାଦପ ଭକ୍ତଜନ ଭଳି,
ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପୟରେ ଢାଳେ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି !
ମଧୁପ୍ରିୟା ମଧୁ-ମାଳତୀ ବଲ୍ଲରୀ,
ରୂପ-ମହୋତ୍ସବ ସୃଜିଛି ସୁନ୍ଦରୀ !
ବସନ୍ତ-ରାଜାର ପାଟଖଣ୍ଡାଧାରୀ,
ପୁଷ୍ପିତ ପଳାଶ ରହିଛି ଉଭାରି ।
ଶୀତଦୈତ୍ୟ ଶିର ଛେଦିଣ ସତ୍ୱର,
ହୋଇଛି ସେ ଖଣ୍ଡା ଶୋଣିତେ ଜର୍ଜର !
ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗୀ ଭଗ୍ନି ଉଭା ତାହା ପାଶେ,
ଚିର-ହାସ୍ୟମୟୀ ରତ ଚିରହାସ୍ୟେ ।
ମୃତବତ୍ସା ଶୋକେ ହୋଇ ସମାକୀର୍ଣ୍ଣ,
ଶତବର୍ଷ ଦିଶେ କଣ୍ଟାପରି ଶୀର୍ଣ୍ଣ ।
ଦୀନା ପ୍ରାୟେ ଚମ୍ପା ରହିଛି ବିରସେ,
ନାହିଁ ତା ଶରୀରେ ଅଳଙ୍କାର ମଣେ ।
ଇଟାକୁଟି ମେଲି ବସିଛି ତୁଳସୀ,
ଧ୍ୟାନମଗ୍ନା ଯେସନେ ସ୍ଥବିରା ତାପସୀ !
ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସେହୁ ସେବାଦାସୀ ପଦେ,
ଖଟିଥାଏ ସଦା ବାସୁଦେବ ପଦେ ।
ଦେଉଳ ଭିତରେ ଅଛି ସଂଯୋଜିତ,
କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରସ୍ତର-ଖୋଦିତ ।
ତେଜି ରାଏ ରାଜ୍ୟ ଅତୁଳ ବିଭବ,
ଜଟା-ଚୀର ଧରି ହେଲେକ ବୈଷ୍ଣବ ।

ସେହି କାଳର ଏ ମୂର୍ତ୍ତି ଅବିକଳ,
ସଦ୍ୟ ଉତ୍ସାରିତ ପ୍ରାୟେ ଢଳଢଳ !
ସୁଭବେଶେ ଶୋଭେ ସମୀପେ ତାଙ୍କର,
ଧାର୍ମିକ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭଞ୍ଜ ନରେଶ୍ୱର ।
ଦେବନଙ୍କ ସଚିବ ଦେବନଙ୍କ ଆଗରେ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଉଭା ଖଣ୍ଡା ଧରି କରେ ।
କୃଷ୍ଣ ଭଞ୍ଜଙ୍କର ସଚିବ ପ୍ରଧାନ,
ବହନ୍ତି ଅଙ୍କୁର ପାକ ଅଭିଧାନ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରି ପଦଧାରୀ,
ପୂର୍ବ ବିବର୍ଣ୍ଣିତ ଧୁନ୍ଦିଆ ଭଣ୍ଡାରୀ !
ପାଉଛନ୍ତି ସେ ପୂଜା ନିତ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ସହ,
ବଢ଼ିଲେକର ଏ ବଡ଼ ଅନୁଗ୍ରହ ।
ଶୋଭେ ପିତାପୁତ୍ର ଦେବନ ମହାଭାଗ,
ଏକତ୍ରିତ ଯେସନ୍ତେ ତ୍ୟାଗ ଅନୁରାଗ ।
ମୂର୍ତ୍ତିର ଗଠନ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ,
ଦେଖାଉଛନ୍ତି ଶିଳ୍ପୀ ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ନୈପୁଣ୍ୟ !
ମୂର୍ତ୍ତିରେ ସ୍ୱଭାବ-ସୁଷମା ମଣ୍ଡାଇ,
ମାହ୍ୟାପ୍ରାଣ ଯେସନ୍ତେ ଦେଇଛନ୍ତି ପୂରାଇ !
କେତେ ଚମତ୍କାର ବଦନର ଠାଣି,
କାହାର ଆସୁଛି ସତେ ଯେସନ୍ତେ ବାଣୀ !
ହେଲେହେଁ ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ବାକ ସର୍ବଥା,
ମାତ୍ର ତାହା ନେତ୍ର କହେ ବହୁ କଥା !
ମନୋଗତ ଭାବ-ଚେଷ୍ଟା-ଚିନ୍ତାରାଶି,
ମୁଖନୟନରୁ ଉଠୁଛି ଆଭାସି ।
ନବଚନ୍ଦ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ଦେହଳୀରେ ସ୍ଥିତ,
ଉଦାର ଗମ୍ଭୀର ଚିନ୍ତା-ବିଜଡ଼ିତ ।
ସତେ କି କେବଣ ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା,
କରୁଛନ୍ତି ବସି ନୀରବେ ମୀମାଂସା !
କାହା ମୁଖେ ହାସ ଉଠୁଛି ସଞ୍ଚରି,
ଦୃଷ୍ଟିରୁ କରୁଣା ପଡ଼ୁଅଛି ଝରି ।

ବହୁଅଛି କେହି ଶାନ୍ତ ସୌମ୍ୟଠାଣି,
ନିଷ୍ଠୁର କର୍କଶ କାହାର ଚାହାଣି ।
ପ୍ରତିଭା-ଜ୍ୟୋତିରେ କା ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
କାହା ନେତ୍ରେ ଜଳେ ଉଗ୍ର କ୍ରୋଧାନଳ ।
ପ୍ରାଚୀର ମଧ୍ୟରେ ଶୋଭେ ଦେବ ଦ୍ୱାର,
ଛବିଳ ଦେଉଳେ ଶ୍ରୀ କପିଳେଶ୍ୱର ।
ପ୍ରଭାତୀ ଦେବତ ମହିମାର ଖଣି,
ତୋଳିଛି ମସ୍ତକେ ଫଣା ମହାଫଣୀ ।
କୃଷ୍ଣ ଭଞ୍ଜଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ସମାଧି,
ଶୋଭେ ଯେସନ୍ତେ ଶୁଭ୍ର ହୀର-ରଜତାଦି ।
ସମୀପେ ମନ୍ଦିର ଅତି ଖର୍ବକାୟ,
ଟେକିଛି ମସ୍ତକ ବେଙ୍ଗଛତା ପ୍ରାୟ ! ୧
ରହିଛି ତା ମଧ୍ୟେ ଉପଳେ ଉତ୍କୀର୍ଣ୍ଣ, ୨
ବୈଷ୍ଣବରାଜାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟପାଦ ଚିହ୍ନ । ୩
ବଂଶ ଅଧିଦେବୀ ବ୍ୟାଘ୍ରଦେବୀ ତହିଁ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଶୋଭେ ଅଷ୍ଟଭୁଜ ବହି ।
କୁଳଡ଼ରେ ଦେବୀ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ବାହିନୀ,
ମାତ୍ର ଘୁମୁସରେ ମହିଷ-ମର୍ଦ୍ଦିନୀ ।
ଗଡ଼-ନବରର ଚିହ୍ନ ସୁଦ୍ଧା ନାହିଁ,
କାଳଗର୍ଭେ ତାହା ଯାଇଛି ମିଳାଇ ।
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଛିନ୍ନ ଜାଲୀ ରହି ବିଦ୍ୟମାନ,
ଦେଉଛି ଦୁର୍ଗର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରମାଣ ।
ଲହର ଖଣ୍ଡିରୁ ଆସି ଏକ ଧାର,
ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିଲା ଏଠି ଜଳାଧାର ।
ସେ କୃତ୍ରିମ ଧାର ଛିନ୍ନରଜ୍ଜୁ ପ୍ରାୟେ,
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ମାତ୍ର ଏବେ ଦେଖାଯାଏ ।
ପରିଖା ସମୀପେ ସ୍ଥିତ ଜୀର୍ଣ୍ଣତର,
ରାଜମହିଷୀଙ୍କ କେଳି-ସ୍ନାନ-ସର ।
ତାଙ୍କ ପ୍ରସାଧନ ଗନ୍ଧେ ଜଳ ତାର,
ବାସୁଥିଲା ସଦା ଯେସନ୍ତେ ପୁଷ୍ପସାର !

୧—ବେଙ୍ଗଛତା—ଛତ୍ର । ୨—ଉତ୍କୀର୍ଣ୍ଣ—ଖୋଦିତ । ୩—ବୈଷ୍ଣବରାଜା—କୃଷ୍ଣ ଭଞ୍ଜ ।

ସର-ଗଜଜେମା ବସି ପିତୃକୋଳେ, ୧
ହସୁଥିଲା ଝୁଲି ସମୀର ହିଲ୍ଲୋଳେ ।
ଜଳ-ଦରପଣେ ହେରି ନିଜ ମୁଖ,
ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଧନୀ ଭୁଞ୍ଜୁଥିଲା ସୁଖ ।
ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତ ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ନାନ ସମୟରେ, ୨
ବଢ଼ୁଥିଲା ଫୁଲସଂଖ୍ୟା ସରୋବରେ ।
ସର-କମଳ କେ, କେ ମୁଖ-କମଳ,
ବାରି ହୁଏ ନାହିଁ ଉଭେ ଅବିକଳ ।
ପ୍ରସ୍ତର ପାଇଛି ସୁନ୍ଦର ଗଠନ;
ଶୋଭେ ସରସୀରି ନିବଳୀ ଯେସନ ।
ଭାଗ୍ୟର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟା ସମାପତ,
ହୋଇଛି ତାହାର ବହୁଦିନୁ ସତ ।
କିନ୍ତୁ ରହିଛି ଯେ ଚିତା-ଭସ୍ମ ଟିକ,
ହୀରାନୀଲ ଠାରୁ ତା ମୂଲ୍ୟ ଅଧିକ !
କାଲିଆମ୍ବା ଗିରି ଦୂରେ ତୋଳି ମଥା,
ବିସ୍ତାରିଛି ଡେଣା ମହାପକ୍ଷୀ ଯଥା ।
ନରପ୍ରାଣ ଘେନି ତହିଁ ବେଳେ ବେଳେ,
ମାତନ୍ତି ଶ୍ୱାପଦେ ରୁଦ୍ର ଧ୍ୱଂସ ଖେଳେ ।
ଶୁଣି ତାହାଙ୍କର ଭୀମ ବଜ୍ରନାଦ,
ମହାଭୟେ ପାନ୍ଥ ଗଣନ୍ତି ପ୍ରମାଦ ।
ଉପକଣ୍ଠେ "ଢେଙ୍ଗା ପଦର" ନଗରୀ,
ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ଚ୍ୟାଉ ସ୍ମୃତି ଅଛି ଧରି । ୩
ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି ସେ କଳାକୁଶଳୀ,
ବିବିଧ ଛନ୍ଦରେ ଭଞ୍ଜ-ବଂଶାବଳୀ ।
ବଂଶ-ଇତିହାସ-ନିବିଡ଼-ଅନ୍ଧାର,
ପ୍ରଦୀପ ଭଳି ସେ ଆଲୋକ ସଞ୍ଚାରେ ।
ବିରଚି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ରାମାୟଣ ଗ୍ରନ୍ଥ,
ଧର୍ମ-ପିପାସୁଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନିଲେ ସନ୍ତ ।
ରାମାୟଣ ରଚି ନାନାବିଧ ଛନ୍ଦେ,
ଅଙ୍କିଛନ୍ତି କବି ପରମ ଆନନ୍ଦେ ।
କରିଣ କୁଳେ ସେ ଦୀପ୍ତ କୋହିନୂର,
ମହକୁଛି ତାଙ୍କ ସୁକୀର୍ତ୍ତି-କର୍ପୂର !

କାଲିଆମ୍ବା ଚୂଳେ ଅସ୍ତ ହେଲେ ରବି,
କି ସୁନ୍ଦର ଲାଲ ଝୁମ୍ପୁ ଝୁମ୍ପୁ ଛବି !
ଦିବସ-ଜୀବନ ଶେଷ ଦୀପଶିଖା,
ଜ୍ୟୋତିହୀନ ହୋଇ ଦିଶେ କିବା ଫିକା !
ଅଥବା ବାରୁଣୀ-ତରୁଣୀ ପୁଥିକା,
କରିଛି ପ୍ରସବ ରକତ ଫେଣ୍ଟୁଲା !
କିମ୍ବା ସରଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରୋଜିନୀ ସତୀ,
ପତି ବିରହରେ ହୋଇ ଶୋକମତୀ,
ସଜାଉଛି ଚିତାକୁଣ୍ଡ ଗିରିଶିରେ,
ବିସର୍ଜିବ ପ୍ରାଣ ଝାସିଣ ତହିଁରେ ।
କରୁଛି ଏ ଗିରି ସତତ ଆବୃତ୍ତି,
ନୀରବ ବାଣୀରେ ବହୁ ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି ।
ଯବକାଳେ ଗୁପ୍ତ-ମନ୍ତ୍ରଣା ସମିତି,
ବସୁଥିଲା ଏହି ଖୋଳେ ଯଥାରୀତି ।
ବୈରୀ ଦାଉ ବ୍ୟର୍ଥ କରିବା ସକାଶେ,
ଲୁଚୁଥିଲେ ସେନା ଏଥି ବ୍ୟାଘ୍ର-ବାସେ ।
ଏହି ଗିରିଶିରୁ ଗଡ଼ାଇ ପାଷାଣ,
ଅନାୟାସେ ନାଶୁଥିଲେ ଶତ୍ରୁ ପ୍ରାଣ ।
ଦକ୍ଷା ଅଭିନେତ୍ରୀ ପ୍ରକୃତି ରସିକା,
ଖସାଇ ଦେଲଣି କୃଷ୍ଣ ଯବନିକା ।
ହେଉଛି ଅନ୍ଧାର କ୍ରମେ ଅଗ୍ରସର,
ଘେନୁଛି ବିଦାୟ ଏବେ ଘୁମୁଷର !
ଆସିଥିଲି ବହି ଉଲ୍ଲାସ ଆହ୍ଲାଦ,
ଯାଉଛି ମୁଁ ଘେନି ବିଚ୍ଛେଦ-ବିଷାଦ !
ବହୁଛୁ ତୁ କେଡ଼େ ବିଶାଳ ଶରୀର,
ଶୋଇଛୁ କି ଦୃପ୍ତ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ବୀର ?

୧—ସର ଗଜଜେମା—ପଦ୍ମ । ୨—ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତ ସୁନ୍ଦରୀ—ଅନ୍ତଃପୁରସ୍ଥ ମହିଳା । ୩—ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ଚ୍ୟାଉପଟ୍ଟନାୟକ ଢେଙ୍ଗା ପଦରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

କାନନ-କୁନ୍ତଳା ଗିରି-ଗଭାମୟୀ,
ଧରିଅଛୁ ବିଶ୍ୱ ମନକ୍ଷଣା ଛବି ।
ଦେବଭୂମି ତୁହି ଦେଉଳମାଳିନୀ,
ଉତ୍କଳ-ମାନସ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ସରୋଜିନୀ ।
ତୋର କୀର୍ତ୍ତି, ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରଭାବ,
ମହତ୍ତ୍ୱ, ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମଭାବ;
ତୋ ଶିଳ୍ପ, ବାଣିଜ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟ ଆଦର,
ତୋ ଆଦର୍ଶ ଏକା ତୋତେ ପଟାନ୍ତର !
ତୋ ଉନ୍ନତ କଳା ସ୍ୱଚ୍ଛ ନିଷ୍କଳଙ୍କ,
ଉତ୍କଳ ଅଭିଧା କରୁଛି ସାର୍ଥକ । *
ତୋ ଶିଳ୍ପିକୁଳର ଧନ୍ୟ ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟି,
ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କ ଭାବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି !
ନିରେଖି ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଅଦ୍ଭୁତ,
ହେଉଅଛି ବିଶ୍ୱ ମୁଗ୍ଧ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ।
ସତ୍ୟ ସହିତରେ କଳ୍ପନା ମିଶାଇ,
ଅଭିନବ କଳା ଅଛନ୍ତି ଭିଆଇ ।
ଅନୁକରଣରେ ସେ ନୁହେଁ କଳୁଷିତ,
ଶିଳ୍ପୀର ସେ ଧନ ନିଜ ଉପାର୍ଜିତ ।
ବିବିଧ ବିଦ୍ୟାରେ ତୋ ପୁତ୍ରେ ନିପୁଣ,
ବିଭୁ କୃପାରେ ତୁ ସର୍ବଗୁଣେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।
ଛୁଇଁ ନାହିଁ ତୋତେ ଭୀରୁତା କଳଙ୍କ,
ହୋଇ ନାହିଁ ବୀରଶୂନ୍ୟ ତୋର ଅଙ୍କ ।
ବୀରତ୍ୱ ପ୍ରମାଣ ଅଦ୍ୟାପି ତୋହର,
ରହିଛି ଅକ୍ଷତ ଅଜର ଅମର ।
କିଏ ବା ନ ଜାଣେ ତୋ ଘନ ନାୟକେ,
ଦୃପ୍ତ ମହାବଳ ଡରେ ଯା ଶାୟକେ ।
ହେଉ ସେ ପଛକେ ନୀଚ ଜାତି ପାଣ,
ମାତ୍ର ବଜ୍ର ପରି ଅବ୍ୟର୍ଥ ତା ବାଣ ।
ଶ୍ୱାପଦକୁଳର ଯମ ସେ ବାଣୁଆ,
ଭୀଷଣ ଶାର୍ଦ୍ଦୁଳେ ମଣେ ଯଥା ଭୁଆ ।

ବାଘୁଣୀ ନୟନୁ ସେ ଘନ ନାୟକ,
ଝରୁଏ ଉତ୍ତପ୍ତ ବୈଧବ୍ୟ ଲୋତକ ।
ତାହା ଯୋଗୁଁ ତୋର ମଶାମାଳି ଗ୍ରାମ,
ହୋଇଅଛି ଏବେ ବୀର ତୀର୍ଥଧାମ ।
ଭକ୍ଷେଲ ଶାର୍ଦ୍ଦୁଳ ଦିନେ ତା ପିଅରେ,
ଶୁଣି ବୀରମଣି କମ୍ପିଲା କ୍ରୋଧରେ ।
ଜାଗିଲା ବୀର ହୃଦ ଅନ୍ତସ୍ତଳେ,
ପ୍ରତିଶୋଧ ସ୍ପୃହା ଅତୀବ ପ୍ରବଳେ ।
କଲା ସେ କଠୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ତକ୍ଷଣେ,
ଅଷ୍ଟାଧିକ ଶତ ଶାର୍ଦ୍ଦୁଳ ନିଧନେ ।
ବୀରର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଅଭଙ୍ଗ ଅଟଳ,
ହୁଏ ନାହିଁ ତାହା କଦାପି ବିଫଳ ।
ନଦୀ ପ୍ରାୟ ତାହା ଧାଏଁ ଏକମୁଖେ,
ଗଣେ ନାହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟପଥେ ବିଘ୍ନ ଦୁଃଖେ ।
ଟଳିପାରେ ତୁଙ୍ଗ ହିମାଦ୍ରି ଅଚଳ,
ଟଳିପାରେ ପୃଥ୍ୱୀ ସ୍ୱର୍ଗ ରସାତଳ;
ଟଳି ଯାଇପାରେ ଯୋଗୀ ଯୋଗ ଧ୍ୟାନ,
ବୀରର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ହୁଏ ନାହିଁ ଆନ ।
ବରିନଏ ବୀର ମୃତ୍ୟୁକୁ ପୁଲକେ,
ନାହିଁ ପଛଘୁଞ୍ଚା ବୀରର ଜାତକେ ।
କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ବା ଶରୀର ପତନ,
ବୀର ପୁରୁଷର ପ୍ରିୟ ଏହି ପଣ ।
ଘନ ବୀର ସେହି ଦିନୁ ଅଦ୍ୟାବଧି,
ଅଠାବନ ବ୍ୟାଘ୍ର ସାରିଲାଣି ବଧି ।
ପାଳୁଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ବୀର ଆପଣାର,
ଖୋଜେ ନାହିଁ ଖ୍ୟାତି କିମ୍ବା ପୁରସ୍କାର ।
ଗିରିବନେ ଖୋଜି ବଧୁଛି ସେ ବାଘ,
ଆଚରୁଛି ପିତୃଶତ୍ରୁ-ମେଧ ଯାଗ ।
ଯେଉଁ ଦିନ ଯଜ୍ଞେ ଦେବ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି,
ଭୁଲିବ ସେ ଦିନ ପିତୃଶୋକ ସ୍ମୃତି ।

*— ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କଳା ଯାହାର ସେ ଉତ୍କଳ ।

ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ଭୀଷ୍ମ, ତେଜବୀର୍ଯ୍ୟେ ଭୀମ,
ଅତି ସାହସରେ କଳଙ୍କ ପ୍ରତିମ ।
ଏହିଭଳି ବୀରେ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ତୋ କୋଳେ,
ମତ୍ତ ହୋଇ ଉଗ୍ର ଶୌର୍ଯ୍ୟ-ନିଶା ଭୋଳେ ।
ବୀରପୁତ୍ର ତୋର ବନ୍ୟ କନ୍ଦରସ୍ଥ,
ସତ୍ୟ ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ସମରେ ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ ।
ସ୍ଥୂଳକାଣ୍ଡ ତରୁ ଶାଳ, ପିଆଶାଳ,
କାଣ୍ଡ ବିନ୍ଧି କରି ପାରନ୍ତି ଦ୍ୱିଫାଳ ।
ତନ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟାବଳେ ତୋହୋ ପୁତ୍ରଗଣ,
ପାରୁଥିଲେ କରି ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନ ।
ରହିଛି ସେ ବିଦ୍ୟା ଏବେ ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ,
ସାଧକ ଅଭାବେ ହୋଇ ଉପହାସ୍ୟ ।
କି କୁଟିଳ ଖଳ କାଳର ସ୍ୱଭାବ,
କରିଦିଏ ଧ୍ୱଂସ ସବୁରି ପ୍ରଭାବ ।
ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁ ବଶ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାବଳେ,
ଗଲାଣି ସେ ବିଦ୍ୟା ଏବେ ରସାତଳେ ।
ତୋ ବନ୍ୟ-ସମ୍ପଦ ଅସୀମ ଅପାର,
ଜଣା ତାକୁ କୋଟି କୁବେର ଭଣ୍ଡାର ।
ସବୁ ଜାତି ଗଛ ସକଳ ଔଷଧି,
ଗନ୍ତାଘରେ ତୋର ଅକ୍ଷୟ ସମ୍ପଦ ।
ଗଜରାଜ ସହ ଗଜରାଜ-ପ୍ରିୟା,
ତୋ ବନରେ ଆସି ହୁଅନ୍ତି କୁଣିଆ । *
ସେବୁ ତାଙ୍କୁ ବାସ ଖାଦ୍ୟପେୟ ଦାନେ,
ମହତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ମହତହିଁ ଜାଣେ ।
ତୋର ବାନ୍ଧି ତୋଠା ସୁଗମ୍ୟ ସରଣୀ,
ଦେଉଳ ପୋଖରୀ ହେବ ନାହିଁ ଗଣି !
ସତତ ତୋ ଭୂମି ସୁଜଳା ସୁଫଳା,
କୃଷି-ସମ୍ଭାରେ ତୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ କମଳା !
କୃଷକ ତୋହର ପରାଶର ଋଷି,
ଯେବେ ଦେଖ ତେବେ କ୍ଷେତେ ଥାଏ କୃଷି ।

ପ୍ରକୃତି-କମଳା କରୁଣା ପ୍ରକାଶି,
ବୁଣନ୍ତି ତୋ ବକ୍ଷେ ସଦା ରତ୍ନରାଶି ।
କୃଷିଶିଳ୍ପଜାତ ପଦାର୍ଥ ସକଳ,
ବାଣିଜ୍ୟକୁ ତୋର ରଖିଛି ସବଳ ।
ତୋ ହାଟ ବଜାର ମେଳା ଯାତ୍ରାଚୟ,
ବାଣିଜ୍ୟ ବୃଦ୍ଧିର ଦିଏ ପରିଚୟ ।
ତୋର ଉଦ୍ଭାବିତ ଶିଳ୍ପଦ୍ରବ୍ୟମାନ,
ଦେଶ ବିଦେଶରେ ଲଭୁଛି ସମ୍ମାନ ।
ପୂର୍ବର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପୂର୍ବର ମହତ୍ତ୍ୱ,
ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଗେ ରଖିଛୁ ଅକ୍ଷତ ।
ବିଜ୍ଞାନର ଶକ୍ତି ଏକାଳେ ପ୍ରବଳ,
କରିପାରି ନାହିଁ ତୋ ଶିଳ୍ପେ କବଳ ।
ଶିଳ୍ପକଳା ତୋର ଉନ୍ନତ ଅଦ୍ଭୁତ,
ହେଉଥିବ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପୁରସ୍କୃତ ।
ନଦୀ ଉପନଦୀ ପୁଣି ଶାଖାନଦୀ,
ହୋଇଛି ତୋ ଦେହେ ଶିରାପ୍ରାୟେ ଛନ୍ଦି ।
ଗିରି ବନୁ ସାର ବହିଆଣି ଖରେ,
ଢାଳି ଦେଉଛନ୍ତି ସର୍ବେ ତୋ ବକ୍ଷରେ ।
ସ୍ୱଭାବ-ଉର୍ବର ମୃତ୍ତିକା ତୋହର,
ହେଉଛି ସେ ସାରେ ବିଶେଷ ଉର୍ବର ।
ବହୁ ଅନୁଭବୀ ବୟସେ ପ୍ରାଚୀନ,
ଖଣିଜ ବିଭବେ ନୋହୁ ତୁହି ଦୀନ ।
ବହୁମୂଲ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୋ ଉଦର,
ରତ୍ନଗର୍ଭା ଖ୍ୟାତି ସାର୍ଥକ ତୋହର ।
ମେଲିଛୁ ସତତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ପସର,
ସ୍ୱପ୍ନ-ଶୋଭା-ସ୍ୱର୍ଗେ ତୁ ରମ୍ଭା ଅପ୍ସର ।
ନିତ୍ୟ ନବଶୋଭା ବିଶ୍ୱେ ଭେଟି ଦେଉ,
ଖେଳାଉ ତୁ ଶୋଭା-ସରେ ଶୋଭା-ଢେଉ ।
କରି ନାହିଁ ତୋତେ ଶୋଭା ଚାରୁତର,
ତୁ ଏକା ତାହାକୁ କରିଛୁ ସୁନ୍ଦର !

*—ସମୟ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶା ଗଡ଼ଜାତର ହାତୀପଲ ସମ୍ମୁଖର ବଣକୁ ଆସନ୍ତି ।

ଶୋଭାରାଣୀ ତୋତେ ହାର ଶୋଭାପଣେ,
ପଶିଛି ଶରଣ ଭୟେ ତୋ ଚରଣେ ।
ଶୋଭା-ବନ୍ଧର ତୁ ମାଣିକ୍ୟ-ମଞ୍ଜୁଷା,
ମହାର୍ଘ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଭୂଷଣର ଭୂଷା ।
ବଂଶ-ଦୁର୍ଗ ତୋର ନୀରନ୍ଧ୍ର ଦୁର୍ଗମ,
ଭେଦିବାକୁ ତାହା ଅଶନି ଅକ୍ଷମ !
ଉଗ୍ର ଶକ୍ତି ଦୃପ୍ତ ବୈରୀ ଉଚ୍ଚ ମଥା,
ସେ ଦୁର୍ଗ ଦର୍ଶନେ ଭଜିବ ନମ୍ରତା ।
ଗିରିମାଳ ତୋର ଉଗ୍ର ଦୈତ୍ୟ ସୈନ୍ୟ,
ସୌଭାଗ୍ୟେ ତୋହର ନାହିଁ ଧାନେ ଦୈନ୍ୟ !
ଧନ୍ୟ ଘୁମୁସର ଧନ୍ୟ ତୋ ମହିମା,
ଯାଇଛୁ ତୁ ଲଙ୍ଘି ପ୍ରଶସ୍ତିର ସୀମା ।
ତୋ ଦର୍ଶନେ ମୋର ଦେହେ ପ୍ରାଣେ ମନେ
ମଳୟ ହିଲ୍ଲୋଳ ଖେଳୁଛି ସଘନେ ।
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣ ଉଠିଲା ମଞ୍ଜରି,
ବସନ୍ତେ ତୋ ବନେ ଧ୍ରୁବ ତରୁ ପରି ।
ଉଠିଲାକ ଫୁଟି ଶୁଷ୍କ ହାଡ଼େ ଫୁଲ,
ପଶିଗଲା ଦେହେ ଶକ୍ତିର ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ।
ସାହିତ୍ୟେ ତୋହର ଅଦ୍ଭୁତ ନୈପୁଣ୍ୟ,
ଅଦ୍ୟାପି ତୋ ଅଙ୍କ ନୋହେ କବିଶୂନ୍ୟ ।
ସାରସ୍ୱତ ବୀଣା ଅମୃତ ଝଙ୍କାର,
ସାହିତ୍ୟ ମହିମା କରୁଛି ପ୍ରଚାର ।
କବି ଆଶୁକବି ବହୁ ଅବଧାନୀ,
ଅବଧି ତୋହର ରଖିଛନ୍ତି ଆଣି । *
ସାହିତ୍ୟ ତୋହର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦର୍ପଣ,
ପ୍ରତିଫଳେ ତହିଁ ତୋର ବଡ଼ପଣ ।
କାବ୍ୟକଳାପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ,
ଗାଉଛି ତୋହର ଗୌରବ-ସଙ୍ଗୀତ ।
ଖେଳାଏ ସେ ହୃଦେ ଆନନ୍ଦ-ଲହରୀ,
ବାସନ୍ତୀ-ଚନ୍ଦ୍ରିକା ସ୍ନିଗ୍ଧଜ୍ୟୋସ୍ନା ପରି ।

କବିକୁଳ ତୋର ଅଜର ଅମର,
କାବ୍ୟାବଳୀ ଛଟା-ଅମୃତ ନିକର !
ଅତୁଳ ଚାତୁରୀ ଦକ୍ଷତା ଅତୁଳ,
ରସ-ଅଳଙ୍କାର ସବୁ ତହିଁ ଠୁଳ !
କଳାଶିଳ୍ପୀ ପରି ଭାଷାଶିଳ୍ପୀ ତୋର,
ହର-ହୃଦହରଆ ବଧୂ-ଚିତ୍ତ-ଚୋର ।
ରାଜପୁତ୍ରେ ତୋର କବି ଯୋଗୀ ବେନି,
ପାଳୁଥିଲେ ପ୍ରଜା ନ୍ୟାୟ-ନୀତି ଘେନି ।
ସିଂହାସନ ତୋର ଯୋଗି-ସିଂହାସନ,
ଭୋଗୀ ରାଜ୍ୟ ଭୁଞ୍ଜି ନୋହୁ କଦାଚନ ।
ତୋର ସାରସ୍ୱତ-ବିପଞ୍ଚୀ ମୂର୍ଚ୍ଛନା,
ଗନ୍ଧର୍ବ ବାଦିନେ ପ୍ରଦାନେ ଦୂର୍ଚ୍ଛନା ।
କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ତୋର ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ,
କାବ୍ୟଦୁର୍ଗେ ଉଡ଼େ ଉଚ୍ଚେ ଯାର ଧ୍ୱଜ !
ରାଜପୁତ୍ର, କିନ୍ତୁ ବ୍ୟବହାରେ ଯତି,
ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ସ୍ୱର୍ଗ-ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ।
କରି ଯାଇଛନ୍ତି ସେହି ମହାପ୍ରାଣ,
ସାହିତ୍ୟର ତାଜମହଲ ନିର୍ମାଣ ।
ହେରି ତାହା ହେବେ କୋବିଦେ ନିର୍ବାକ
ଭାଷା-ଶିଳ୍ପ ତୋର ଭାଷାର କୋଣାର୍କ ।
କାବ୍ୟ-ସରୋବରେ ଫୁଟାଇ କମଳ,
କରିଛନ୍ତି କବି ତୋ ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
କାଳେ କାଳେ ତୁହି ସୁକବି-ଜନନୀ,
ମହାର୍ଘ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ମଣିଗର୍ଭ-ଖଣି !
ବହିଯିବ କେତେ ଦିନ ପରେ ଦିନ,
କବିଯଶ ତୋର ନ ହେବ ମଳିନ ।
ଗୌରବ-ଗର୍ବିତ ଅତୀତ ତୋହର,
ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବ ତୋତେ ନିରନ୍ତର !
ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭାବେ ଜଗତେ ତୁ ଧନ୍ୟା,
ପୁତ୍ରଯୋଗେ ସିନା ମାତା ହୁଏ ଗଣ୍ୟା !

ଫୁଟାଏ ଯେ ମାତୃ-ମୁଖେ ହାସ୍ୟରେଖା,
ସେହି ସିନା ଏକା ପୁଅ ମଧ୍ୟେ ଲେଖା ।
ପୁଅ ତୋର ସିଦ୍ଧ ସାରସ୍ୱତ ଯତି,
ଯୋଗମାତା ତୁହି ମହା ଭାଗ୍ୟବତୀ ।
ପୁଣ୍ୟ ବକ୍ଷେ ତୋର ତୋହର କୁମାର,
ମଣ୍ଡିଛି ଯେ କୀର୍ତ୍ତି-କୋହିନୂର ହାର;
ପୁରାତନ ନୁହେଁ, ନିତ୍ୟ ସେ ନବୀନ,
କାଳେ କାଳେ ତାର ଜ୍ୟୋତି ଅମଳିନ !
ବୈଦେହୀଶ କାବ୍ୟ ରସର ଲହରୀ,
କୋଟି ଧନ୍ୟ 'କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ-ସୁନ୍ଦରୀ !
ଲାବଣ୍ୟ ମଞ୍ଜୁଷା ସେ 'ଲାବଣ୍ୟବତୀ',
'କଳା କଉତୁକ' କଳାବନ୍ତ ଅତି !
ରସସିନ୍ଧୁ 'ରସତରଙ୍ଗ' ଅବନୀ,
ପାଉଥିବା ଯାଏଁ ଉତ୍କଳେ ଅର୍ଚ୍ଚନା,
ହୋଇଥିବୁ ତୁହି ସାରସ୍ୱତ ଧାମ,
ଘୋଷୁଥିବେ ଜନେ ତୋର ପୁଣ୍ୟ ନାମ !
କାବ୍ୟମାଳା ତୋର ଶ୍ରୁତି-ରସାୟନ,
ମୋହୁଥାଏ ବାଳବୃଦ୍ଧଯୁବା ମନ ।
କି ଅମୃତମୟ ଛାନ୍ଦଗୀତ ସ୍ୱର,
ଛୁଏ ତହିଁ ମୁଗ୍ଧ ମୂର୍ଖ ନିରକ୍ଷର !
ଯେତେକାଳ ଥିବ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ,
ଭଞ୍ଜକବି ନାମ ରହିଥିବ ନିତ୍ୟ ।
ତେତେକାଳ ତୁହି ଥିବୁ ଗୁଣଜ୍ୟେଷ୍ଠ,
ଉଚ୍ଚମଥା ତୋର ହେବ ନାହିଁ ହେଠ ।
ସ୍ୱରଶିଳ୍ପେ ତୋର ନାହିଁ ପଟାନ୍ତର, ୧
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାହାର ତାଳ, ମାନ, ସ୍ୱର !
ରସ ସୁମଧୁର ଉପାଦେୟ ଭାବ,
ପ୍ରାଣ-ଅନ୍ତଃପୁରେ ପ୍ରକାଶେ ପ୍ରଭାବ ।
ଶୁଣିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ସଙ୍ଗୀତ ତାନ,
ପଶୁପକ୍ଷୀ ସୁଦ୍ଧା ଟେକିଥାନ୍ତି କାନ ।
ନାଟଉଠେ ତହିଁ ଅରସିକ ଚିତ୍ତ,
କାଳେ କାଳେ ଖ୍ୟାତ ଦକ୍ଷିଣୀ ସଙ୍ଗୀତ ।
ତୋର ଆୟୁର୍ବେଦ ଜ୍ୟୋତିର୍ବେଦ ନାମେ,
ଉଠୁଥିଲା ଜୟଧ୍ୱନି ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ।
ଅଦ୍ୟାପି ସେ ବିଦ୍ୟା ରହିଛି ଜୀବିତ,
ମାତ୍ର ଭସ୍ମେ ଅଗ୍ନି ରହିଛି ଛାଦିତ ! ୨
ଫୁଙ୍କିଦେଲେ ଭସ୍ମେ ଉଦ୍ଧତବ୍ୟ-ବାୟୁ,
ଉଠିବ ସେ ପୁଣି ହୋଇ ଦାଉ ଦାଉ ।
ଇତିହାସ ତୋର ଯଶ-ଶୌର୍ଯ୍ୟମୟ,
ବହୁଅଛି ବକ୍ଷେ ମହା ସୁଖୋଦୟ ।
ତୋର ଦେବାଳୟ ନଦୀ ସରୋବର,
ବନଗିରି ଦଗ୍ଧ ଭଗ୍ନଦୁର୍ଗ ଘର;
ସର୍ବେ ସୁବିସ୍ପଷ୍ଟ ମହା ଇତିହାସ,
ଅତୀତର ସାକ୍ଷୀ ଘଟଣା-ନିବାସ ।
ତାମ୍ର ପ୍ରସ୍ତରାଦି ଫଳକେ ଖୋଦିତ,
ବହୁ ଇତିବୃତ୍ତ ତୋ ଗର୍ଭେ ପ୍ରୋଥିତ ! ୩
ଯେବେଣେ ଅନାଇଲେ ଦିଶେ ଇତିହାସ,
ଇତିହାସେ ଗଢ଼ା ତୋର ଅସ୍ଥିମାଂସ ।
ଅତୀତର କେତେ ଇତିହାସ ପୋଥି,
ଶିଳାଖଣ୍ଡ ତଳେ ପଡ଼ିଅଛି ପୋତି ।
କରୁଛନ୍ତି ଯତ୍ନ ତୋ କୃତୀ କୁମାରେ,
ସେ ଅମୂଲ୍ୟ ଲୁପ୍ତରତ୍ନ ସମୁଦ୍ଧାରେ ।
କ୍ଷୁଦ୍ର ମସୀବିନ୍ଦୁ ପ୍ରାୟେ ଶୁକ୍ଳବାସେ,
ଥିଲା ଯେଉଁ ଦୋଷ ତୋର ଇତିହାସେ ।
ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ସୁକୃତି-ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ,
ଯାଇଛି ସେ ଦାଗ ଧୋଇ ନିର୍ବିକାରେ ।
ଜନମିଲେ ବଂଶେ ସୁକୃତି ନନ୍ଦନ,
ବଂଶ-ଅପବାଦ କରେ ସେ ଛେଦନ ।
ଗିରିଦେହୁଁ ଜନ୍ମ ଲଭି ଦାବାନଳ,
କରେ ଆବର୍ଜନା ତା ବକ୍ଷୁ ନିର୍ମଳ ।

୧—ସ୍ୱରଶିଳ୍ପ—ସଙ୍ଗୀତ । ୨—ଛାଦିତ—ଆଚ୍ଛାଦିତ । ୩—ଉତ୍କଳରେ କେତେ ଖଣ୍ଡ ତାମ୍ରଲିପି ଓ ଶିଳାଲିପି ମିଳିଅଛି ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ତୋର ଅମୂଲ୍ୟ ଭୂଷଣ,
ଦାନ ଦୟା ପୁଣ୍ୟ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଚେତନ ।
ନିଖିଳ ସଦ୍‌ଗୁଣେ ଲଭିଛୁ ଉତ୍କର୍ଷ,
ଆଦର୍ଶର ତୁହି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଦର୍ଶ ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ଦେବୀ ତୁ ଅମର-ବନ୍ଦିତା,
ପ୍ରକୃତି-ରାଣୀର ସ୍ନେହର ଦୁହିତା ।
ପ୍ରକୃତି-ମାତା ତୋ ଦେହ ରକ୍ଷାପାଇଁ,
ନୀଳଚେଲାଞ୍ଚଳ ଦେଇଛୁ ଘୋଡ଼ାଇ ।
ଭାଗ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ କୀର୍ତ୍ତିଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେବୀଙ୍କର,
ପ୍ରିୟତମା ସଖୀ ତୁହି ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତିର !
ପବିତ୍ର ତୁ ଯେହ୍ନେ ସ୍ୱର୍ଗ ମନ୍ଦାକିନୀ,
ଚିର ଯୋଗମଗ୍ନା ଗିରି-କାଦମ୍ବିନୀ ।
ଧର୍ମଭାବେ ଶୁଭ୍ର ଦୀପ୍ତ ତୋର ଅଙ୍ଗ,
କି କରି ପାରିବ ପାର୍ଥିବ କଳଙ୍କ ?
ନ ଭଜିବ ତୋର କୀର୍ତ୍ତି ତହିଁ କ୍ଷୟ,
ତୁଷାର ଜଳରେ ହେବ କି ପ୍ରଳୟ ?
ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତିର ତୁହି ବହୁଗୁଣେ ଧନ୍ୟା,
ଶୋଭା-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଆଦରିଣୀ କନ୍ୟା ।
ବକ୍ଷେ ବିଲମ୍ବିତ ଧବଳ-ହାର,
ନୀଳମଣି ଜିଣି ଦିଶେ ଚମତ୍କାର !
କି ଚାରୁ ତା ପାଶେ କାଦମ୍ବିନୀମାଳା,
ପିନ୍ଧନ୍ତି ପ୍ରାବୃଟେ ଯାହା ଦିଗ-ବାଳା ।
ଗିରି-ମେଖଳା ତୁ, ଗିରି ତୋ ମୁକୁଟ,
ପୁଷ୍ପ ଲ ଶିଆଳୀ ଲତା ଜଟାଜୁଟ ।

ଦାବାନଳ ତୋର ଚାରୁହାସ ସ୍ୱଚ୍ଛ,
ଘନହାସ ବଦ୍ୟ ନୁହେଁ ତାକୁ ଲଜ୍ଜ !
କଣ୍ଠେ ବନଫୁଲ ଆହା କି ବାହାର,
ରଜନୀ କଣ୍ଠରେ ଯେହ୍ନେ ତାରା-ହାର ।
ଅରଣ୍ୟାନୀ ତୋର କୁଞ୍ଚିତ ସୁକେଶ,
ବସିଅଛୁ ଧରି ସ୍ୱର୍ଗାପ୍ସରୀ ବେଶ ।
ନିସର୍ଗ ସମ୍ପଦେ ତୁହି ଦୟାଳୟା,
ନିର୍ମମ ସଂସାରେ ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ଦୟା ।
ରାଜରାଜେଶ୍ୱରୀ ତୁହି ଏ ମହୀରେ,
ଦେବ ଆଶୀର୍ବାଦ ବର୍ଷେ ତୋର ଶିରେ ।
ତ୍ରେତା ଦ୍ୱାପରର ସମର ଉଭୟ,
କରୁଅଛୁ ତୁହି ବ୍ୟାଜେ ଅଭିନୟ ।
ରାମାୟଣ ମହାଭାରତୀୟ ବୀରେ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଚୂର୍ଣ୍ଣ ତୋ ବନଗିରିରେ ।
ବିରାଜନ୍ତି ରାମ ସହିତେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ୧
ଚଉପାଶେ ଉଭା ଯୂଥପତିଗଣ ।
ତାଳଜମ୍ବ, ଜାମ୍ବବ, ପନସ, ଗବୟ, ୨
ସୁଗ୍ରୀବ, ସୁଷେଣ, କୁମୁଦ ଦୁର୍ଜୟ ।
ନଳ, ନୀଳ, ହନୁ, ରକ୍ଷ ବିଭୀଷଣ, ୩
ଅଛନ୍ତି ଆବର ଶୂର ଅଗଣନ !
ବକ୍ଷୁ ହସ୍ତ ତୋଳି ବସିଛି ରାବଣ,
ଗର୍ବୋନ୍ନତ ଶିରେ ଉଭା କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ । ୪
ଶୁକ, ବଜ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ର, ବୀରେନ୍ଦ୍ର-ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ, ୫
ମେଘନାଦ କଙ୍କ ଆଦି ବୀରକୁଳ !

୧—ରାମ—ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ମୃଗ । ଲକ୍ଷ୍ମଣ—ରାମାନୁଜ ଏବଂ ସାରସପକ୍ଷୀ । ଯୂଥପତି—ସେନାପତି, ହସ୍ତୀ । ୨—ତାଳଜମ୍ବ—ବାନର ସେନାପତି, ତାଳଜମ୍ବ ଗଛ । ଜାମ୍ବବ—ଭଲ୍ଲୁକମନ୍ତ୍ରୀ, ଜାମ୍ବୁଗଛ । ପନସ—ବାନରବୀର, ପଣସଗଛ । ଗବୟ—ବାନର ଦଳପତି, ଗୟଳ । ସୁଗ୍ରୀବ—ବାନରରାଜା, ହଂସ । ସୁଷେଣ—ବାନର ଯୂଥପତି, ବେଲଗଛ । କୁମୁଦ—ବାନର ସେନାପତି, ଗମ୍ଭାରିବୃକ୍ଷ ।

୩—ନଳ—ବାନରବୀର, ପଦ୍ମ । ନୀଳ—କପିଯୂଥପତି, ମତ୍ସ୍ୟବିଶେଷ । ହନୁ—ପବନପୁତ୍ର, ମର୍କଟ । ବିଭୀଷଣ—ରାକ୍ଷସବୀର, ଭୟ । ଶୂର—ବୀର, ଶାଳ—ଗଛ । ୪—ରାବଣ—ଲଙ୍କାର ରାଜା, ସପ୍ତଫେଣୀଗଛ; ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ—ରାବଣହସ୍ତା । କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ—ରାବଣର ଭାଇ, ପଣସଗଛ । (କଳ୍ପିତାର୍ଥ) ୫—ଶୁକ—ରାକ୍ଷସବୀର, ଶୁକପକ୍ଷୀ । ବଜ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ର—ରାକ୍ଷସ ସେନାପତି, ବରାହ । ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ—ରାକ୍ଷସବୀର ଏବଂ ବ୍ୟାଘ୍ର । ମେଘନାଦ—ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ, ମୟୂର । କଙ୍କ—ରାକ୍ଷସ ବୀର, ପକ୍ଷିବିଶେଷ ।

ବହୁଛୁ ତୁ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରର ଉପମା,
ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ବଳେ ତୋ ଚାରୁ ସୁଷମା !
ସ୍ୱଭାବେ ତୋ ବକ୍ଷ ରଣ-ଯଜ୍ଞ ସ୍ଥଳ,
ବିହରନ୍ତି ତହିଁ ସଦା କୁରୁବଳ । ୧
ଗିରି-କପିଧ୍ୱଜ ସ୍ୟନ୍ଦନେ ଅର୍ଜୁନ, ୨
ବିଜେ ଘେନି କୃଷ୍ଣେ—ସୁନୀତି ନିପୁଣ ।
ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥେ ଉଦ୍ୟତ ମାନୀ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ୩
ନାବସେ ସଦର୍ପେ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଃଶାସନ ।
ଭୀଷ୍ମ ଦ୍ରୋଣ ସୌରି ଶଲ୍ୟ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, ୪
ବିଦ୍ୟମାନ ବୀରେ ଦିବସ ତ୍ରିଯାମା ।
ସ୍ଥଳ ସମୀପରେ ଉପବିଷ୍ଟ ପୁଣି,
ହଠ-କୂଟ-ପଟୁ ସଚିବ ଶକୁନି । ୫
ବିଜେ ନିକାଳଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରି-ଚୂଡ଼ାମଣି, ୬
ଶିଖଣ୍ଡୀ ନକୁଳ ଭୀମ ବୀରଗ୍ରଣୀ ।

ସୁବିଶାଳ ତୋର ମୂର୍ତ୍ତି ଘୃମ୍ରତର,
ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେଖା ମୋର କ୍ଷୀଣତର ।
କୁଞ୍ଚିତ ନେତ୍ରରେ ଦେଲେ ତୋତେ ଚାହିଁ,
ଦୃଷ୍ଟିରେଖା ଯାଏ ତୋ ଦେହେ ମିଳାଇ ।
ଅଳ୍ପଦିନ ମାତ୍ର ମହା ଆନନ୍ଦରେ,
ହୋଇଥିଲି ମୁହିଁ କୁଣିଆ ତୋ ଘରେ ।
ସାମାନ୍ୟ ଦେଖାରେ ନ ପୂରିଲା ଆଶା,
ଶିଶିରେ କି ମେଣ୍ଟେ ଚାତକ ପିପାସା ।
ଦୁଃଖ-ତାପ ତପ୍ତ ବିଶ୍ୱ-କୋଳାହଳ,
ଯାଇଥିଲି ଭୁଲି ତୋ କୋଳେ ସକଳ ।

ପାରୁଥିଲି ନାହିଁ ହାହାକାର ଶୁଣି,
ପଶିବି ତା ମଧ୍ୟେ ଏବେ ଯାଇ ପୁଣି ।
ଉଚ୍ଚାରିଲି କ୍ଷଣି ବିଦାୟ ଶବଦ,
ଥରିଉଠେ ଆତ୍ମା, ହୁଏ ପ୍ରାଣ ସ୍ତବ୍ଧ !
ଆଲୋକକୁ ଆସି ପୁଣି ଅନ୍ଧକାରେ,
ଫେରିଯିବା ପାଇଁ କେ ଇଚ୍ଛେ ସଂସାରେ ?
ତୋର ସ୍ନେହାମୃତେ ହୋଇଣ ବିସ୍ମୃତ,
କିଏ ଭୁଲି ଇଚ୍ଛେ ସ୍ୱର୍ଗର ଅମୃତ ।
ତୋର ପଶୁପକ୍ଷୀ ବନ ସାନୁମାନ,
ମୋହଠାରୁ କୋଟି ଗଣେ ଭାଗ୍ୟବାନ ।
କରନ୍ତି ସେମାନେ ତୋ ପାଦ-ପୂଜନ,
ମୋ ଭାଗ୍ୟେ ତା ସିନା ବିଫଳ ସ୍ୱପନ ।
ଏହି ରୁଦ୍ଧ ବ୍ୟଥା ଅନ୍ତର ବିଦାରି,
ଅଶ୍ରୁ ରୂପେ ନେତ୍ରେ ପଡ଼ୁଛି ବାହାରି ।
ଜାଗେ ଯେବେ ପ୍ରାଣେ ବିଚ୍ଛେଦ ଆଶଙ୍କା,
ପଶିଯାଏ ଆସି ଛାତିରେ ଛନକା ।
ବିଚ୍ଛେଦାଶ୍ରୁ-ଅର୍ଘ୍ୟ ଢାଳି ତୋ ପଦରେ,
ମାଗୁଛି ମେଲାଣି ନମ୍ରେ ଯୋଡ଼କରେ ।
ଭାସିବ ଜୀବନେ ତୋ ସ୍ମୃତି-ତରଙ୍ଗେ,
ଜୀବନାନ୍ତେ ତାହା ଘେନିଯିବି ସଙ୍ଗେ ।
ସ୍ମରୁଥିବି ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ତୋର ସ୍ମୃତି
ପୂଜିବି ହୃଦୟେ ଗଢ଼ି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତି ।
ଯେତେ ଗୁରୁଶୋକ ଅଛି ଭୂମଣ୍ଡଳେ,
ବିଚ୍ଛେଦ ତୀବ୍ରତା ସବୁଠାରୁ ବଳେ ।
ବନ୍ଧୋଧର୍ମେ ମୁହିଁ ଜନ୍ମ-ଧନେ ଧନୀ,
ଥରୁଅଛି କର, ଥରୁଛି ଲେଖନୀ !

୧— କୁରୁବଳ—କୌରବସେନା, ପକ୍ଷିବିଶେଷ । ୨—ଅର୍ଜୁନ—ମଧ୍ୟମପାଣ୍ଡବ, ଅର୍ଜୁନଗଛ । କୃଷ୍ଣ—ଭଗବାନ, କୋକିଳ । ୩—ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ—କୁରୁରାଜା, ବ୍ୟାଘ୍ର—(କଳ୍ପିତାର୍ଥ), ଦୁଃଶାସନ—କୁରୁରାଜଭ୍ରାତା, ସର୍ପ (କଳ୍ପିତାର୍ଥ) । ୪—ଭୀଷ୍ମ—ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ପକ୍ଷୀୟ ମହାରଥୀ, ହସ୍ତୀ । ଦ୍ରୋଣ—କୌରବପାଣ୍ଡବଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ରଗୁରୁ, ଡାମରକାଉ । ସୌରି—କର୍ଣ୍ଣ, ଅଶନଗଛ । ଶଲ୍ୟ—କୌରବପକ୍ଷୀୟ ରଥୀ ଏବଂ କଣ୍ଟକ । ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା—ଦ୍ରୋଣପୁତ୍ର, ବଣଘୋଡ଼ା ଗଛ । ୫—ଶକୁନି—କୁରୁମନ୍ତ୍ରୀ, ଶାଗୁଣା ପକ୍ଷୀ । ୬—ନିକାଳଙ୍କ—ସହଦେବ, କୁକ୍କୁଟ । ଶିଖଣ୍ଡୀ—ଦ୍ରୁପଦରାଜ-ପୁତ୍ର, ମୟୂର । ନକୁଳ—ଚତୁର୍ଥ ପାଣ୍ଡବ, ନେଉଳ । ଭୀମ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଣ୍ଡବ, ଭଲ୍ଲୁକ ।

ଭଜିଲାଣି ସର୍ବ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଜଡ଼ତା,
ଉତ୍ସାହ ଉଦ୍ୟମ ପୋଡିଲାଣି ମଥା ।
ନିର୍ଦ୍ଦୟା ନିଷ୍ଠୁର ଦୁଷ୍ଟା ଜରାସୁରୀ,
କରୁଛି ଶରୀରୁ ଶକ୍ତି-ବଳ ଚୁରି ।
ଶାରଦୀୟ ଘନ ସିନା ମୁଁ କେବଳ,
ପଡିଅଛି ଧଡ଼ ଶୁଖିଲାଣି ଜଳ ।
ଆୟୁ-ତୈଳ କ୍ଷୟେ ପ୍ରାଣ-ଦୀପଶିଖା,
ହୋଇ ଆସୁଅଛି କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଫିକା ।
ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟେ ଦିନେ ପ୍ରାଣ-ପକ୍ଷୀ,
ଉଡ଼ିଯିବ କେଉଁ ଗୁପ୍ତସ୍ଥାନେ ଲକ୍ଷି ।
ସବଳେ ଚପୁଡ଼ି ହେଲେହେଁ ଅବଶ,
ଶୁଷ୍କ କାଷ୍ଠୁ କାହୁଁ ବାହାରିବ ରସ ?
ବରପୁତ୍ର ତୋର ଭକ୍ତ ବୀରବର,
ବର୍ଣ୍ଣିଥାନ୍ତେ ଯେବେ ଆଖ୍ୟାନ ତୋହର;
ବାହାର ଥାଆନ୍ତା କେତେ ନବତତ୍ତ୍ୱ,
ଫୁଟି ଉଠିଥାନ୍ତା କବିତା ମହତ୍ତ୍ୱ ।
କାହିଁ ସେହି, କାହିଁ ମୁହିଁ ଅନାଦୃତ,
ମୋ ହସ୍ତରେ ତୁହି ହୋଇଛୁ ବିକୃତ ।
ତୀବ୍ର ଉତ୍ତାପରେ ଗଢ଼ା ମୋ ଜୀବନ,
ଜୀବନ ନୁହେଁ ତା ଦୀପ୍ତ ହୁତାଶନ ।
ନିଜ ଶକ୍ତି ପ୍ରତି ଜନ୍ମୁଛି ସନ୍ଦେହ,
ମନର ଆଦେଶ ମାନୁ ନାହିଁ ଦେହ ।
ସାଧି ନାହିଁ ତିଳେ ବିଶ୍ୱ ଉପକାର,
ବସୁଧାକୁ ଖାଲି ଦେଇଛି ମୁଁ ଭାର ।
ଅନନ୍ତ ମୋହର କଳ୍ପନାନଚୟ,
ପ୍ରସବଛି କିନ୍ତୁ ମଶା ହିମାଳୟ ।
କରି ନାହିଁ କିଛି କର୍ମ ମୁଁ ସଞ୍ଚୟ,
ମୋ ଜୀବନ-ଖାତା ଶୂନ୍ୟ ପୃଷ୍ଠାମୟ ।
ମହା-ଦରବାରେ କର୍ମର ହିସାବ,
ଦେବାକୁ ତ କିଛି ନାହିଁ ମୋ ଜବାବ ।
ଏଣୁ ଅନୁତାପ ଦହୁଛି ଜୀବନ,
ମୋ ମାନବ ଜନ୍ମ ସିନା ଅକାରଣ ।
ତପ୍ତ ମରୁଭୂମି ମୋ ହୃଦୟ ସ୍ଥଳ,
ତୋ ଦୃଶ୍ୟ ମଧୁରେ ହେଉଛି ଶୀତଳ ।
ଛଟପଟ ତାହା ହେବ ପୁଣି ହାୟ,
ତପ୍ତ ବାଲୁକାରେ ଜନାଖିଇ ପ୍ରାୟ ।
ପାରିଥାନ୍ତି ହୋଇ ଯେବେ ମୁଁ ସ୍ୱାଧୀନ,
ଭ୍ରମନ୍ତି ତୋ ବକ୍ଷେ ହୋଇ ଉଦାସୀନ ।
ମହତ ସଂସର୍ଗେ ଶିଖନ୍ତି ମହତ୍ତ୍ୱ,
ସାମ୍ୟ ଉଦାରତା ଶୁଭ ଭାବ ତତ୍ତ୍ୱ ।
କରୁଥାନ୍ତି ତୋର ଶୋଭାମୃତ ପାନ,
ପୂରିଥାନ୍ତା ସଦା ପୁଲକରେ ପ୍ରାଣ !
କିନ୍ତୁ ଦୀନଭାଗ୍ୟେ କାହିଁ ଗୃହସୁଖ,
ଦଗ୍ଧ ଭାଗ୍ୟ ମୋର ମୋ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ।
କି ଫଳ ଖୋଜେ ମୁଁ ହୁଡ଼ିଛି ତ ବୁଝି,
ହରାଇଛି ନିଜେ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ-ସମୃଦ୍ଧି ।
କ୍ଷଣିକ ଭ୍ରାନ୍ତିର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ପାଇଁ,
ସମଗ୍ର ଜୀବନ ସୃଷ୍ଟା ଅନ୍ତେ ନାହିଁ ।
ଥାଅ ଗୁମୁସର ଘେନୁଛି ମେଲାଣି,
ବନ୍ଦି ତୋ ପଦର ଯୋଡି ବେନିପାଣି ।
ରଖିଥିବୁ ଦେବି କରୁଣା ସତତ,
ଘେନ କୃତଜ୍ଞତା ଭକ୍ତି ଦଣ୍ଡବତ ।
ମାଗୁଛି ଏ ଭିକ୍ଷା କର ଆଶୀର୍ବାଦ,
ଜନ୍ମାନ୍ତରେ ଯେହ୍ନେ ପୂଜିବି ତୋ ପାଦ ।

ନବମ ସର୍ଗ

ଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶାବଳୀ

ଭଞ୍ଜ-ରାଜବଂଶ ଅତି ପୁରାତନ,
ଇତିହାସ ତାର ଅନ୍ଧାରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ।
ହୃତଅଛି କାଳ କ୍ରମେ ତା ବିଭବ,
ରାଜବଂଶାବଳୀ ଏକାଳେ ଦୁର୍ଲଭ ।
କବି ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ଚମ୍ପୂ ବିରଚିତ,
ବଂଶ-ବୃକ୍ଷ ମାନ ରହିଛି ଜୀବିତ ।
ଭଞ୍ଜ-ମହାବଂଶ ଶେଷ କୁଳାଙ୍କୁର,
ଅଚ୍ଛନ୍ତ କୁଳତେ ରଚି ରମ୍ୟପୁର ।
ରାଜବଂଶାବଳୀ ଅଛି ତାଙ୍କ ଘରେ,
ଲିଖିତ ସେ ପୋଥି ସେକାଳ ଗଦ୍ୟରେ ।
ସେ ଦୁଇ ପୁରୁଣା ପୋଥିରୁ ସଙ୍କଳି,[୧]
ଲିଖିତ ଏ ଭଞ୍ଜ-ରାଜବଂଶାବଳୀ ।
ବହୁ ଜନଶ୍ରୁତି ପ୍ରବୀଣ-କଥିତ,
ଏ ବଂଶାବଳୀରେ ହୋଇଛି ଗ୍ରଥିତ ।

ତ୍ରେତାଯୁଗେ ଦିନେ ମହର୍ଷି ବଶିଷ୍ଠ,
ପୁଷ୍କର ତୀର୍ଥରେ ଥିଲେ ତପୋନିଷ୍ଠ ।
ମୃଗ-ଦମ୍ପତିର ଉନ୍ମାଦ ସଙ୍ଗମ--
ନିରେଖି ତାଙ୍କର ଟଳିଲା ସଂଯମ ।
କ୍ଷରିଲା ଋଷିଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମବୀର୍ଯ୍ୟ ତବେ,
ମଦନର କିସ ଅସାଧ୍ୟ ବା ଭବେ ?
ମହାରୁଦ୍ରଠାରୁ ପାଇ ପରାଭବ,
ନ ଛାଡ଼ିଲା ତେବେ ସେ ଦୁଷ୍ଟ ସ୍ୱଭାବ ।
ମହାବଳୀ କାମ ବିଜୟୀ ଅଦ୍ଭୁତ,
ଏତେ ଯୋଗୀଙ୍କୁ ସେ କଲା ପରାଭୂତ ।

ବିନାସ୍ତ୍ରେ ସଂଯମୀ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦିଏ କାଟି,
ଫୁଲବାଣେ ତାର ବଜ୍ର ଯାଏ ଫାଟି ।
ଜଳେ ପଶି ତହୁଁ ମହର୍ଷି ବଦନ,
କଷା-କଉପୀନ କଲେ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ ।
ସ୍ୱଭାବରେ ଋଷି-ବୀର୍ଯ୍ୟ ଅବିନାଶୀ,
ଜଳେ ଦୁଇ ବିନ୍ଦୁ ଉଠିଲକ ଭାସି ।
ତୃଷିତା ମୟୂରୀ ମିଳି ତହିଁ ତୀରେ,
ପିଇଲା ସେ ରେତ ଜଳ ସହିତରେ ।
ଡିମ୍ବ ଦୁଇ ଗୋଟି ପ୍ରସବି ତକ୍ଷଣେ,
ପଳାଇ ସତ୍ୱରେ ଲୁଚିଲା ସେ ବନେ ।
ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣା କରି ବିଲୋକନ,
ଭାବିଲେ ମହର୍ଷି ମାନସେ ଏସନ—
ଆମ୍ଭ ବୀର୍ଯ୍ୟୁ ଏହି ଡିମ୍ବର ଉଦ୍ଭବ,
ଅବଶ୍ୟ ଏଥିରୁ ଜନ୍ମିବେ ମାନବ ।
ଉଠାଇଣ ତହୁଁ ତଳୁଁ ଡିମ୍ବ ବେନି,
ଗଲେ ତପୋଧନ ଆଶ୍ରମକୁ ଘେନି ।
ଦିବସେ ତାହାକୁ ରଖନ୍ତି ରୌଦ୍ରରେ,
ରଜନୀରେ 'କସି' ପାଦପ ଗହ୍ୱରେ ।[୨]
ଦିନେ ଏକ ଡିମ୍ବ ଫୁଟି ଅକସ୍ମାତ,
ହେଲା ତହୁଁ ଏକ ଦିବ୍ୟ ପୁତ୍ର ଜାତ ।
ହେରି ଋଷି ଶିଶୁ ରୂପ ଅଭିରାମ,
ରଖିଲେ ମଦନ ଗୁଣା ତାହା ନାମ ।
ଅପର ଗୋଟିକ ଡିମ୍ବ ନିଜ ଛାଏଁ,
ନ ଫୁଟି ରହିଲା ବହୁ ଦିନ ଯାଏଁ ।
କଲେ ତାକୁ ମନ୍ତ୍ର ଦଣ୍ଡରେ ଭଞ୍ଜନ,
ଜନ୍ମିଲା ତହିଁରୁ ସୁନ୍ଦର ନନ୍ଦନ ।

୧—ସଙ୍କଳି—ସଙ୍କଳନ କରି, ସଂଗ୍ରହ କରି । ୨—କସି—ବୃକ୍ଷବିଶେଷ ।

ମୁଦ ଲଭି ତହୁଁ ଋଷି ପୁଣ୍ୟଧାମ,
ରଖିଲେ ମୋଦକ ଭଞ୍ଜ ତାହା ନାମ ।
ଭଞ୍ଜନରୁ ଜାତ ହେତୁ ଭଞ୍ଜ ପଦ,
ଲଭିଲା ସେ ଶିଶୁ ଗୌରବ ସମ୍ପଦ ।
ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟେ ଯତ୍ନେ ପ୍ରତିପାଳି ମୁନି,
ଶସ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟା ଶିଖାଇଲେ ପୁଣି ।
ହୁଅନ୍ତେ ସେ ବୟଃପ୍ରାପ୍ତ ବେନି ଜଣ,
ଦିନେ ତାଙ୍କୁ ଋଷି କହିଲେ ଏସନ—
"ଉପାର୍ଜନ କର ରାଜ୍ୟ ବାହୁ ବଳେ,
ରାଜା ହୋଇ ତୁମ୍ଭେ ପାଳ ପ୍ରଜାଦଳେ ।
ଭାଗ୍ୟ, ଯଶ, ପୁଣ୍ୟ, ସମ୍ପଦ, ପ୍ରାଧାନ୍ୟ,
ଦେଇପାରେ ନାହିଁ କାହାକୁ କେ ଆନ ।
କିଣିବାକୁ ହୁଏ କର୍ମମୂଲ୍ୟେ ତାହା,
କର୍ମହିଁ ଅସାହା ଜୀବନର ସାହା ।"
ଏହିରୂପେ ପିତୃ ଉପଦେଶ ପାଇ,
ଆଶ୍ରମୁ ବାହାର ହେଲେ ଦୁଇ ଭାଇ ।
ଖଡୋରକୁ ଯାଇ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସହୋଦର,
ଯୁଦ୍ଧେ ଜିଣି ହେଲେ ସେ ରାଜ୍ୟ-ଈଶ୍ୱର ।
କନିଷ୍ଠ ମୋଦକ ଭଞ୍ଜ ମହାମତି,
ହରିହରପୁରେ ହେଲେ ଅଧିପତି ।
ବିସ୍ତୃତ ସେ ରାଜ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା ଯାମ୍ୟେ,
ସେଦିନୁ ବିଖ୍ୟାତ ଭଞ୍ଜଭୂମି ନାମେ । ୧
ଚୌହାନ ବଂଶୀୟ ହୀରାଖଣ୍ଡ ପତି, ୨
ଭଞ୍ଜେ କନ୍ୟାଦାନ କଲେ ମହାମତି ।
ସେ କନ୍ୟା ଗର୍ଭରୁ ଜାତ ବେନି ସୁତ,
ଲତା ଗର୍ଭୁ ଯଥା କଳିକା ସମ୍ଭୂତ ।
ବେନି ପୁତ୍ରେ ରାଜ୍ୟେ ବହି ଅନୁରାଗ,
ବାଣ୍ଟି ଦେଲେ ରାଜ୍ୟ କରି ବେନି ଭାଗ । ୩
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତା ହେଲେ ଭଞ୍ଜଭୂମି ରଜା,
କନିଷ୍ଠ ପାଳିଲେ ଦକ୍ଷିଣାଂଶ ପ୍ରଜା ।

ଯେ ରାଜ୍ୟେ କନିଷ୍ଠ ହେଲେ ନରେଶ୍ୱର,
ସେ ରାଜ୍ୟର ନାମ ହେଲା କେନ୍ଦୁଝର ।
ଭଞ୍ଜବଂଶ ତହିଁ ଲଭିଲା ବର୍ଦ୍ଧନ,
କମଳ-କାନନ ବସନ୍ତେ ଯେସନ ।
ଦଇତାରି ଭଞ୍ଜ ସେ ବଂଶ ସମ୍ଭୂତ,
ଗୃହ-ଦୋଷେ ହେଲେ ରାଜ୍ୟୁ ବହିଷ୍କୃତ ।
ସେ କାଳ ରାଜାଙ୍କ ନିଜ ପିତୃବ୍ୟ ସେ,
ରାଜରୋଷେ ପାତ ଦୁରଦୃଷ୍ଟ ବଶେ ।
ବନମାଳୀ ଭଞ୍ଜ ରଘୁନାଥ ଭଞ୍ଜ,
ଥିଲେ ତାହାଙ୍କର ଯୁଗଳ ଅଙ୍ଗଜ ।
କେନ୍ଦୁଝର ତେଜି ଘେନି ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟ,
ବୌଦ୍ଧ ରାଜ୍ୟେ ଯାଇ ନେଲେ ସେ ଆଶ୍ରୟ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣ ବଂଶଜ ସେ ରାଜ୍ୟର ରଜା,
ଦାନେ ଧର୍ମେ ଯଶେ ଟେକ ତାଙ୍କ ଧ୍ୱଜା ।
ବହନ୍ତି ସେ ନାମ ଦୀନବନ୍ଧୁ ନନ୍ଦ,
ଅନପତ୍ୟ ହେତୁ ସଦା ନିରାନନ୍ଦ ।
ଦୈତ୍ୟାରି ଭଞ୍ଜଙ୍କୁ ବହୁ ସମାଦରେ,
ରଖିଲେ ନୃପତି ବଉଦ ଗଡ଼ରେ ।
ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ରରୂପେ କଲେକ ଗ୍ରହଣ ।
ପରେ ସାନରାଣୀ ଗର୍ଭରୁ ତାଙ୍କର,
ଜାତ ହେଲା ଏକ ସୁନ୍ଦର କୁମର ।
ପରମ ଆନନ୍ଦେ ସେ ନୃପ-ତିଳକ,
ରଖିଲେ ସେ ପୁତ୍ର ନାମ ବିନାୟକ ।
ବଢ଼ିଲେ କ୍ରମଶଃ ସେ ତିନି କୁମାର,
ଧର୍ମବଳେ ଯଥା ନୃପତି ଭଣ୍ଡାର ।
ଏକତ୍ରେ ସେ ତିନି ଭୂପାଳ ନନ୍ଦନ,
କରନ୍ତି ଆହାର ବିହାର ଶୟନ ।
କ୍ରମଶଃ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଉଠୁଥାଏ ବଢ଼ି,
ନ ହୁଅନ୍ତି କେହି କେବେ ଛଡ଼ାଛଡ଼ି ।

୧—ଭଞ୍ଜଭୂମି—ମୟୂରଭଞ୍ଜ । ୨—ହୀରାଖଣ୍ଡ—ସମ୍ବଲପୁର । ୩—ମୋଦକ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟଙ୍କ ନାମ ବିଷୟରେ ବଂଶାବଳୀ ନୀରବ ।

ମାତ୍ର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ, ସେ ସ୍ନେହ ମଧ୍ୟରେ,
ଜଳୁଥିଲା ଈର୍ଷା-ଅନଳ ପ୍ରଖରେ ।
କିଏ ଦେଖିଥିଲା ଫେଣ୍ଡଣ ଭବିଷ୍ୟ,
ସର୍ପମଣି ତଳେ ଅଛି ତୀବ୍ର ବିଷ !
ଫୁଲ ମଧ୍ୟେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଲୁଚିଥାଏ କୀଟ,
ପାପେ କଳଙ୍କିତ ଆହା ପୁଣ୍ୟପୀଠ ।
ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ବେନି ହୋଇ ପାପାକ୍ରାନ୍ତ,
ରଚିଲେ ଗୋପନେ ଭୀଷଣ ଚକ୍ରାନ୍ତ ।
ଭାବିଲେ ସେ ଦିନେ ଏହି ବିନାୟକ,
ଏ ରାଜ୍ୟର ହେବ ପ୍ରକୃତ ପାଳକ ।
ନିଜ ପୁତ୍ର ଥାଉଁ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ରେ ଛାର,
ଅର୍ପିବେ କି ରାୟେ ରାଜ୍ୟ ଅଧିକାର ?
ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ନଖୁରୁ ଅସଫା,
ପର ମୁଣ୍ଡେ ଢେଙ୍କି ଢାଳେ କି ମାଲୁପା ?
ବିନାୟକ ଥିଲେ କାହିଁ ଆମ୍ଭ ଭଲ,
ଆମ୍ଭ ସୌଭାଗ୍ୟରେ ସେହି ଏକା ଶଲ୍ୟ ।
ନିପାତି ତାହାକୁ ନିବାରିବା ଦକ,
କରିବା ଜୀବନ ପଥ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ।
ଏହି ପାପ ଚିନ୍ତା ପୋଷି ଅହରହ,
ମିଶନ୍ତି ତାହାରେ ବିନାୟକ ସହ ।
ହସ୍ତିପୃଷ୍ଠେ ଦିନେ ବିନାୟକେ ଘେନି,
ଭ୍ରମଣେ ବାହାର ହେଲେ ଭାଇ ବେନି ।
ଗ୍ରାମପ୍ରାନ୍ତେ ଯାଇ ନିର୍ଜନ ପ୍ରାନ୍ତରେ,
ପେଲି, ଦେଲେ ତାକୁ ନିଷ୍ଠୁର ଅନ୍ତରେ ।
ପଡିଲା ବାଳକ ଭୂମିପୃଷ୍ଠେ ଯାଇ,
ହସ୍ତିପାଦେ ତାକୁ ଦେଲେ ଚକଟାଇ !
ସ୍ୱାର୍ଥ-ନିଶା ଭୋଳେ ଧର୍ମପଥ ହୁଡି,
କଲେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାପ-ପଙ୍କେ ବୁଡି ।
ନୃପରାଜାଙ୍କର ବାତ୍ସଲ୍ୟ କରୁଣା,
ଭୁଲିଗଲେ ହୋଇ ରାଜଶ୍ରୀ ରଙ୍କୁଣା ।

କପଟେ-କାନ୍ଦଣା କାନ୍ଦି ଦୁଇ ଭାଇ,
ରାଜାଙ୍କ ଛାମୁରେ ନିବେଦିଲେ ଯାଇ ।
ଭାଇ ବିନାୟକ ଲଭିଲା ଆଘାତ,
ଖସିପଡି ହସ୍ତିପୃଷ୍ଠୁ ଅକସ୍ମାତ,
ଧରୁ ଧରୁ ଆମ୍ଭେ ତାହାକୁ ଆବଟି,
ଦୁଷ୍ଟ ହସ୍ତୀ ଦେଲା ପାଦରେ ଚକଟି ।
ଅପଘାତେ ଭାଇ ତେଜିଲା ଜୀବନ,
ସହିଲା ସହି ଏ ଦାରୁଣ କଷଣ ।
ଶୁଣି ନୃପ ଶୋକେ ହେଲେ ଆତ୍ମହାରା,
ବହିଲା ନୟନୁ ଶ୍ରାବଣର ଧାରା ।
ଗୁପ୍ତ ଦେଶାଚର କହିଲା ଏସନ, *
ଶୁଣନ୍ତୁ ମହିମା ସତ୍ୟ ମୋ ବଚନ ।
ଏ ବେନି ସୋଦର ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରବଞ୍ଚକ,
ମହାପାପାଚାରୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ କଳଙ୍କ !
କପଟେ ଏ ଦୁହେଁ ବଧିଲେ କୁମାରେ,
ଦେଖିଛି ମୁଁ ଥାଇ ଗୋପନେ ସେଠାରେ ।
ଶୁଣି ନୃପ ହୋଇ ବିସ୍ମୟେ ଉଦାସ,
ନିଜ କର୍ଣ୍ଣେ ନିଜେ କଲେ ଅବିଶ୍ୱାସ ।
ଏତେ କୃତଘ୍ନ କି ହୋଇପାରେ ନର,
ଏ ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କର ଘାରିଲା ଅନ୍ତର ।
ସତେ କି ମୁଁ ହାୟ ମଣି ଫୁଲମାଳ,
କଣ୍ଠରେ ଲମ୍ବାଇଥିଲି କାଳ ବ୍ୟାଳ ।
ସତେ କି ବା ଭ୍ରମେ ମାର୍ଜାର ଜ୍ଞାନରେ,
ଭୀଷଣ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ପୋଷିଥିଲି ଘରେ ।
ଏହା ଭାବି ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶୋକାର୍ଦ୍ର ହୃଦୟେ,
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ଦ୍ୱୟେ—
"ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ତୁମ୍ଭେ ଉଭୟେ ଆମ୍ଭର,
ଆମ୍ଭ ଅନ୍ତେ ରାଜ୍ୟେ ହେବ ଅଧୀଶ୍ୱର ।
ହୋଇଥିଲେ ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ତୁମ୍ଭ କଥା,
ହେବ ତୁମ୍ଭ ବଂଶ ଆଦର୍ଶ ସର୍ବଥା ।

*—ଦେଶାଚର—ଦୂତ ।

ନତୁ କରିଥିଲେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାପ,
ତେବେ ତୁମ୍ଭ ବଂଶେ ଫଳିବ ଏ ଶାପ ।
"ଲାଗିଥିବ ସଦା ବଂଶରେ ତୁମ୍ଭର,
ହତ୍ୟା ଅନାଚାର ପାପ ଭୟଙ୍କର ।
ଖୁଡ଼ୁତା ପୁତୁରା ବାପ ପୁଅ ନନା,
ମଧ୍ୟେ ଲାଗିଥିବ ବୀଭତ୍ସ ଘଟଣା ।
ପରସ୍ପରେ ଲାଗିଥିବ ହଣାକଟା,
ଭୁଞ୍ଜୁଥିବେ ମନସ୍ତାପ ହଟହଟା ।
ହତାହତ କାନେ ଅର୍ପି ଜଳାଞ୍ଜଳି,
ସ୍ୱାର୍ଥ ପଦେ ଧର୍ମେ ଦେବେ ବଳାବଳ ।
ଅତେଇ-ଦିନଆ ଉପାଧିରେ ବାଇ—
ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟ ଅନାଇବେ ନାହିଁ ।
ନିଜ ଜୀବନର ଇତିହାସ ଅଧ୍ୟା,
ଲେଖିବେ ସ୍ୱଜନ-ରକ୍ତେ ବହି ଶ୍ରଦ୍ଧା ।
ଋଷିରକ୍ତେ ଗଢ଼ା ପ୍ରାଣପିଣ୍ଡ ଯାର,
କରିବେ ସେ ନୃପେ ପିଶାଚ ଆଚାର ।"
ଶୋକାବେଗେ ଏହା ଭାଷି ନରନାଥ,
ପରକ୍ଷଣେ ହେଲେ ପୂର୍ବ ପରି ଶାନ୍ତ ।
ସୋଲ ନାଆଁ ପରି ବ୍ରାହ୍ମଣର କୋପ,
ଜଳଉଠି ଭୁଜେ ପର କ୍ଷଣେ ଲୋପ ।
ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟେ ଚାହିଁ ସେ ବୃଦ୍ଧ ରାଜନ,
ବାତ୍ସଲ୍ୟ କୋମଳେ ଭାଷିଲେ ଏସନ—
"କଲେ ସୁଦ୍ଧା ତୁମ୍ଭେ ଯେତେ ଗୁରୁଦୋଷ,
ପିତୃହୃଦ ତଳେ ନ ବହିବ ରୋଷ ।
ସ୍ନେହମୟ ପିତା ପିତାର ସ୍ୱଭାବ,
ପିତୃହୃଦେ କାହିଁ କ୍ରୋଧ ପାଇଁ ଠାବ ?
ଦେଇଛି ତ ଯାଚି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ ସ୍ନେହ,
ରହିବ ମୋ ସତ୍ୟ ଥିବା ଯାଏ ଦେହ ।
ସ୍ନେହ ମାନବର ବିଧିଦତ୍ତ ଧନ,
ରହେ ନାହିଁ କ୍ରୋଧେ କାହା ବଡ଼ ପଣ ।
ସ୍ନେହ ତେବେ ନୁହେଁ ଫେରିବାର ବାରୁ,
ଦେଖ ନୁହେଁ ମୁକ୍ତ ତା ମହାପ୍ରଭାରୁଁ ।

ରାଜା ହେବ ତୁମ୍ଭେ ମୋ ଅନ୍ତେ ଏ ରାଜ୍ୟେ,
ପାଳିବ ନ୍ୟାୟରେ ପରଜା ସମାଜେ ।
ବଶିଷ୍ଠ ତୁମ୍ଭର ଗୋତ୍ର ସୁମହତ,
ତୁମ୍ଭ ବଂଶେ ହେବେ ଦଶ କର୍ମେ ବ୍ରତ ।"
ଏହା ଭାଷି ତୁନି ହେଲେ ନରବର,
ବନ୍ଦିଲେ କୁମାରେ ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀପୟର ।
କୋଟି ଧନ୍ୟ ବୃଦ୍ଧ ରାଜାଙ୍କ କରୁଣା,
ସ୍ୱର୍ଗ ପ୍ରଭୁ ତା ନୁହେଁ ତଳେ ଊଣା ।
ଆଦର୍ଶ ତାଙ୍କର ଦେବ ବ୍ୟବହାର,
ପୁତ୍ର-ଶତ୍ରୁ କରେ ଦେଲେ ରାଜ୍ୟଭାର ।
ପାଦପର ପ୍ରାଣ ଦୟାରେ ସଜଳ,
ଶାଖାଚ୍ଛେଦୀକୁ ସେ ଦିଏ ସୁଦ୍ଧା ଫଳ ।
ମହାଜନ ହୃଦ ଆହା କି ପବିତ୍ର,
ମହାଶତ୍ରୁକୁ ବି ମଣନ୍ତି ସେ ମିତ୍ର ।
ଏଭଳି ରାଜା ଯେ ଜନ୍ମେ ନରକୁଳେ,
ନମନ୍ତି ଦେବତା ତାହା ପାଦମୂଳେ ।
ଶମ ଦମ ଦୟା ଆବର ତିତିକ୍ଷା,
କେବଳ ତାହାର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଦୀକ୍ଷା ।
ସୁଲଭ ଯେ ରାଜ୍ୟେ ଏଭଳି ସୁରାଜା,
ତୁଚ୍ଛ ମଣେ ସ୍ୱର୍ଗେ ସେ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜା ।
ବୃଦ୍ଧ ବିପ୍ର ରାଜା ହରି ପୁତ୍ରଶୋକେ ।
ଅଳ୍ପଦିନେ ଗଲେ ଚଳି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଲୋକେ ।
ବନମାଳୀ ଭଞ୍ଜ ହେଲେ ରାଜେଶ୍ୱର,
ପୂରିଲା କରାଳ କଦାଶା ତାଙ୍କର ।
କିଛିଦିନ ପରେ ଖିଞ୍ଜିଳୀ ଖଣ୍ଡରେ,
ବିଦ୍ରୋହ-ଅନଳ ଜଳିଲା ପ୍ରଖରେ ।
ରଘୁନାଥ ଭଞ୍ଜେ ନବୀନ ନୃପତି,
ବିଦ୍ରୋହ ଦମନେ ଦେଲେ ଅନୁମତି ।
କହିଲେ ବିଦ୍ରୋହୀ ମେଳିଆଙ୍କୁ ମାରି
ସେ ରାଜ୍ୟରେ ତୁମ୍ଭେ ହୁଅ ଦଣ୍ଡଧାରୀ ।
ଭ୍ରାତୃରାଜାଙ୍କର ପାଇ ଏ ଆଦେଶ,
ଲଭିଲେ ଅନୁଜ ସନ୍ତୋଷ ବିଶେଷ ।

ଖିଣ୍ଡିଲୀରେ କରି ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ,
ଦୁର୍ଗ ରଚି ତହିଁ କଲେ ରାଜପଣ ।
ସେ ଦିନୁ ଖିଣ୍ଡିଲୀ ହେଲାକ ସ୍ୱାଧୀନ,
ବନ୍ଧୁ ଘୁମୁସର ଅଭ୍ୟୁଧା ନବୀନ । ✻
ଦର୍ଶ ଦେବାଳୟ ତୋଠା ସରୋବର,
କଲେ ବହୁ କୀର୍ତ୍ତି ସେହି ନୃପବର ।
ଏକବିଂଶ ବର୍ଷ ରାଜତ୍ୱ ସେ କରି,
ଗଲେ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକେ ପ୍ରାଣ ପରିହରି ।
ଶ୍ରୀ ଅର୍ଜୁନ ଭଞ୍ଜ ତାହାଙ୍କ ନନ୍ଦନ,
ପଞ୍ଚଦଶ ବର୍ଷ କଲେ ରାଜପଣ ।
ଶ୍ରୀ କେଶବ ଭଞ୍ଜ ତାହାଙ୍କ ତନୟ,
ପାଳିଲେକ ବିଂଶ ବର୍ଷ ପ୍ରଜାଚୟ ।
ନ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନସନ୍ତତି,
ଭାଇ ବନମାଳୀ ହେଲେ ନରପତି ।
ଷୋଡ଼ଶ ବର୍ଷ ସେ ବସି ସିଂହାସନେ,
ଆୟୁଶେଷେ ଗଲେ ଅମର ଭୁବନେ ।
ଏଥୁ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କ ସୁଯୋଗ୍ୟ ଆତ୍ମଜ,
କଲେ ରାଜପଣ ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳ ଭଞ୍ଜ ।
ଶତ୍ରୁ ତସ୍କରଙ୍କ ଦର୍ପ କରି ଧ୍ୱଂସ,
ଶାସିଲେ ସେ ରାଜ୍ୟ ତେଇଶ ବରଷ ।
ତାଙ୍କର ଗୋବିନ୍ଦ ଭଞ୍ଜ ନାମେ ସୁତ,
ପଞ୍ଚଦଶ ବର୍ଷେ ହେଲେ ମହୀଭୃତ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ଭଞ୍ଜ ତାହାଙ୍କ କୁମର,
ପାଳିଲେ ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷ ଘୁମୁସର ।
ହରିକୃଷ୍ଣ ଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କର ନନ୍ଦନ,
ମଣ୍ଡିଲେ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ସିଂହାସନ ।
ତଦୂର୍ଦ୍ଧାରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଗୌରହରି,
ଦଶବର୍ଷ ମାତ୍ର ରାଜପଣ କରି,
ଲଭିଲେ ପଞ୍ଚତ୍ୱ ହୋଇ ନିଃସନ୍ତାନ ।
ଭ୍ରାତା କୃଷ୍ଣଭଞ୍ଜ ହେଲେ ନରରାଣ ।

ଷୋଡ଼ଶ ବରଷ ପ୍ରତିପାଳି ପ୍ରଜା,
ନଶ୍ୱର ଶରୀର ତେଜିଲେ ସେ ରଜା ।
ରାଜା ହେଲେ ତହୁଁ ନରସିଂହ ଭଞ୍ଜ,
ଆଜିକେ ତାଙ୍କର ହୋଇଯାଏ ସଞ୍ଜ ।
ଅଠର ବରଷ ରାଜ୍ୟଭୋଗ କରି,
ଗଲେ ପରଲୋକେ ଭାଗ୍ୟ ଅନୁସରି ।
ପିତୃ ଅନ୍ତେ ପୁତ୍ର ବଳଭଦ୍ର ଭଞ୍ଜ,
ଉଡ଼ାଇଲେ ଧର୍ମରାଜ୍ୟେ ଖ୍ୟାତିଧ୍ୱଜ ।
ହେଲେହେଁ ବିଶାଳ ରାଜ୍ୟ ଅଧିକାରୀ,
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତିର ଭିଖାରୀ ।
ଏକବିଂଶ ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିପାଳି,
କାଳସ୍ରୋତେ ସ୍ୱୟେ ଦେଲେ ତନୁ ଢାଳି ।
ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦ ଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟ ସୁତ,
ରାଜନୀ-ବାଞ୍ଛିତ ବହୁ ଗୁଣଯୁକ୍ତ ।
ପ୍ରାଣପଣେ ପାଳି ପିତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ,
ଶାନ୍ତିରେ ରାଜତ୍ୱ କଲେ ଷୋଳବର୍ଷ ।
ତାଙ୍କ ପରେ ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀମଧୁସୂଦନ,
ରାଜସିଂହାସନ କଲେ ଆରୋହଣ ।
ଶାସି ପାଳି ପ୍ରଜା ବରଷ ପନ୍ଦର,
କାଳବଶେ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ଲୋକାନ୍ତର ।
ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ର ନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜ,
ମୃଗୟୁ ମଣ୍ଡଳେ ଟେକ ଯାଙ୍କ ଧ୍ୱଜ ।
ଊନବିଂଶ ବର୍ଷ ବସି ରାଜାସନେ,
ଯଥାକାଳେ ଗଲେ ଶାଶ୍ୱତ ଭୁବନେ ।
ନୃପ-ହୀର ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ହୀରାଧର,
ରାଜ୍ୟ-ଯନ୍ତ୍ରର ସେ ଯନ୍ତ୍ରୀ ଧୁରନ୍ଧର ।
ପଞ୍ଚଦଶ ବର୍ଷ ପ୍ରଜା ପାଳି ସୁଖେ,
କଲେ ମହାଯାତ୍ରା ଦିବ୍ୟଧାମ ମୁଖେ ।
ନରହରି ଭଞ୍ଜ ପୁତ୍ର ତାହାଙ୍କର,
କଲେ ରାଜପଣ ବରଷ ଅଠର ।

✻—ଘୁମୁସର ନାମକ ଇତିହାସ କାବ୍ୟାଂଶରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।

ନରହରିଙ୍କର ପୁତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ,
ଚଳଇଷ୍ୟ ଭେଦେ ଥିଲେ ସୁବିଖ୍ୟାତ ।
ଊନବିଂଶ ବର୍ଷ ହୋଇ ନରତ୍ରାଣ,
ଦେହ ତେଜି କଲେ ଦିବିବେ ପ୍ରୟାଣ ।
ତାହାଙ୍କ କୁମର ବଳେ ଅନୁପମ,
ମତ୍ତହସ୍ତୀ ଭଞ୍ଜ ମତ୍ତହସ୍ତୀ ସମ ।
ଅତି ବୀର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ, ଅମାନୁଷ ବଳେ,
ବଧନ୍ତି ସେ ତଣ୍ଡି ଚିପି ମହାବଳେ ।
ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କ ସୁତ,
ଦଶ ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ପାଳି ହେଲେ ମୃତ ।
ତାଙ୍କ ବୀରପୁତ୍ର ସୁନୀତି-ଆଳୟ,
ପ୍ରତାପୀ ପ୍ରତାପଭଞ୍ଜ ସଦାଶୟ ।
ଦୁଇହସ୍ତେ ଠୁଳ କରି ଧନଧାନ୍ୟ,
ବହୁହସ୍ତେ ତାହା କରୁଥିଲେ ଦାନ ।
ଅତୁଳ ତାଙ୍କର ଶୌର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭାବ,
ଗଙ୍ଗା ଜଳ ପରି ନିର୍ମଳ ସ୍ୱଭାବ ।
ଧାର୍ମିକ ଦୟାଳୁ ଦାତା କ୍ଷମାମୟ,
ପାଳୁଥିଲେ ପୁତ୍ର ତୁଲ୍ୟ ପ୍ରଜାଚୟ ।
ରାଜଧର୍ମ ରାଜନୀତି ବିଚକ୍ଷଣ,
ଉଦାର ହୃଦୟ ସତ୍ୟପରାୟଣ ।
କୁଲାଡ଼ରେ ଦୁର୍ଗ ସେ ନୃପ ନିର୍ମାଣି,
କରିଥିଲେ ତାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରାଜଧାନୀ । ୧
ତୋଳାଇ ଦେଉଳ ଅମର-ଲୋଭିତ,
ଜଗନ୍ନାଥେ ତହିଁ କଲେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।
ଆଡ଼ମ୍ବରେ ଦେବ ପୂଜାନୀତି ପାଇଁ,
ଖଞ୍ଜି ଦେଇଛନ୍ତି ଗ୍ରାମ ଧୂଆଁ ଛାଇ ।
ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ରାଜା ଗୁଣି-ଅଳଙ୍କାର,
ଅର୍ପନ୍ତି ଗୁଣୀଙ୍କୁ ଯାଚି ପୁରସ୍କାର ।
ବହୁ ନୟନର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ,
କରୁଥିଲା ତାଙ୍କ ଯୁଗଳ ନୟନ ।

ସପ୍ତଦଶ ବର୍ଷ ହୋଇ ରାଜ୍ୟେଶ୍ୱର,
ହୋଇଛନ୍ତି ମରି ସୁଦ୍ଧା ସେ ଅମର ।
ବଜ୍ରଧର ଭଞ୍ଜ ତାହାଙ୍କ କୁମର,
କଲେକ ରାଜତ୍ୱ ଦଶ ସମ୍ବତ୍ସର ।
ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟ ରାଜା ଗୁଣିକ ଧାର୍ମିକ,
କିନ୍ତୁ ଭାଗ୍ୟଦୋଷେ ଥିଲେ ଅପୁତ୍ରିକ ।
ତହୁଁ ତାଙ୍କ ଭ୍ରାତା ଶ୍ରୀହରି ଶରଣ,
ତ୍ରୟୋଦଶ ବର୍ଷ କଲେ ରାଜପଣ ।
ତାଙ୍କର କପିଳ ଭଞ୍ଜ ନାମଧାରୀ—
ପୁତ୍ର ଘୁମୁସରେ ହେଲେ ଅଧିକାରୀ ।
ସପ୍ତବିଂଶ ବର୍ଷ ଅନ୍ତେ ସେ ନୃପତି,
ଦେହ ତେଜି କଲେ ପରଲୋକେ ଗତି ।
ଶ୍ରୀମନ୍ତ ଶ୍ରୀଧର ତାହାଙ୍କ ନନ୍ଦନ,
ମଣ୍ଡିଲେ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ସିଂହାସନ ।
ତାଙ୍କ ଗୁଣଧର ପୁତ୍ର ରାମଚନ୍ଦ୍ର,
ପ୍ରକୃତି ରଞ୍ଜନେ ଯଥା ରାମଚନ୍ଦ୍ର !
ଧରି ରାଜଦଣ୍ଡ ବର୍ଷ ଏକବିଂଶ,
ଲଭିଲେ ପଞ୍ଚତ୍ୱ ସେ ସାଧୁ କ୍ଷିତୀଶ ।
ଯଥାକାଳେ ତାଙ୍କ କୁମାର ଲକ୍ଷଣ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ ସିଂହାସନ ।
ପଞ୍ଚଦଶ ବର୍ଷ ରାଷ୍ଟ୍ର ଯନ୍ତ୍ର ଚାଳି,
ତେଜିଲେ ଜୀବନ କାଳ ଆଜ୍ଞା ପାଳି ।
ତ୍ରିଲୋଚନ ଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ମଣି,
ଅଷ୍ଟାଦଶ ବର୍ଷ ପାଳିଲେ ଧରଣୀ ।
ତାଙ୍କ ସୁତ ହରି ସେବକ ନୃବର,
ରାଜା ହେଲେ ମାତ୍ର ବରଷ ସତର ।
ସବୁ ସୁଖେ ସୁଖୀ ମାତ୍ର ନିଃସନ୍ତତି,
ଭ୍ରାତା ଗଦାଧର ହେଲେ ଅଧିପତି ।
ପଞ୍ଚବିଂଶ ବର୍ଷ ଧରା ପାଳି ଧର୍ମେ,
ସମ୍ବରିଲେ ଲୀଳା ନିୟତି ନିୟମେ ।

୧—କୁଲାଡ଼ର ନାମକରଣ ଇତିହାସ କାବ୍ୟାଂଶରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ପୁତ୍ର ଦୟାନିଧି ଦୃଢ଼ ସତ୍ୟବାଦୀ,
ଏକବିଂଶ ବର୍ଷ ମଣ୍ଡି ରାଜଗାଦି ,
କଲେକ ଜୀବନ ଯଜ୍ଞ ଉଦ୍‌ଯାପନ,
ତେଜି ରାଜ୍ୟ, ଧନ, ପୁତ୍ର, ପରିଜନ ।
ଏଥିଅନ୍ତେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଗିରିଧର,
ପାଳିଲେ ବିଂଶୋନବର୍ଷ ଘୁମୁସର । ୧
ତାହାଙ୍କ କୃପାଳୁ ପୁତ୍ର କୃପାସିନ୍ଧୁ,
ଘୁମୁସର-ଭାଗ୍ୟ-ନଭ-ପୂର୍ଣ୍ଣଇନ୍ଦୁ ।
ଦ୍ୱାଦଶ ବରଷ କଲେ ରାଜ୍ୟଭୋଗ,
ଅକାଳେ ତାଙ୍କର ଘଟିଲା ବିୟୋଗ ।
ପୁତ୍ର ପଦ୍ମନାଭ ଷଡ଼ବିଂଶ ବର୍ଷ,
ପ୍ରଜାକୁଳେ ଦେଲେ ସୁଖଶାନ୍ତିହର୍ଷ ।
ତାହାଙ୍କ ସୁଯୋଗ୍ୟ ତନୟ ମାଧବ,
ଦୀନ-ଦୁଃଖି-ପିତା ଅନାଥ-ବାନ୍ଧବ,
ଦଶବର୍ଷ ମାତ୍ର ହୋଇ ନରମଣି,
ଆଶ୍ରା କଲେ ଆହା ଅନ୍ତିମ ସରଣୀ !
ରାଜା ହେଲେ ପୁତ୍ର କମଳଲୋଚନ,
ବିଂଶ ବର୍ଷ ପରେ ତେଜିଲେ ଜୀବନ ।
ହରିହର ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦେବୋପମ,
ଦୁର୍ବଳର ବନ୍ଧୁ ପ୍ରବଳର ଯମ,
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ଭୋଗ କରି,
ଗଲେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଲୋକେ ପ୍ରାଣ ପରିହରି ।
କୁମାର ପାଗଳୀ ରଘୁନାଥ ଭଞ୍ଜ,
ଆକାରେ ପ୍ରଭାବେ ମତ୍ତ ମତଙ୍ଗଜ ।
ପିତୃ ବିୟୋଗାନ୍ତେ ହୋଇ ନରପତି,
ସାଧିଲେ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଭୂତ ଉନ୍ନତି ।
ଭଞ୍ଜବଂଶର ସେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ,
ଶିଷ୍ଟେ ପୋଷି ଦୁଷ୍ଟେ ବିହୁଥିଲେ ଦଣ୍ଡ ।
ହିରଣ୍ୟ ଭୂଷଣ ଥିଲେ ସେ ନରନାୟକ,
ଶତ୍ରୁ ନାରୀ ନେତ୍ରେ ବୈଧବ୍ୟ ଲୋତକ ।
ତାଙ୍କ ଭୀମମୂର୍ତ୍ତି ବିକଟ ଭ୍ରୂକୁଟି—
ଦେଖି ବୈରିବୀର୍ଯ୍ୟ ଅଧେ ଯାଏ ତୁଟି !
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶରୀର ନରେ ଅପ୍ରତିମ,
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ଯଥା କଳିଯୁଗେ ଭୀମ ।
ତ୍ରୟୋବିଂଶ ବର୍ଷାନ୍ତେ ବିସର୍ଜିଲେ ପ୍ରାଣ,
କାବ୍ୟାଂଶେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ତାହାଙ୍କ ଆଖ୍ୟାନ । ୨
ରାଜା ହେଲେ ତାଙ୍କ କୁମାର ଦେବେନ୍ଦ୍ର,
କ୍ଷତ୍ରିୟ-ବାଞ୍ଛିତ ସଦ୍‌ଗୁଣର କେନ୍ଦ୍ର ।
ବାଜୁଥିଲା ତାଙ୍କ ନାମେ ଖ୍ୟାତି ବାଜା,
ଥିଲେ ସେ ସୁଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପ୍ରିୟ ରାଜା ।
ସପ୍ତଦଶ ବର୍ଷ ପରେ ନରସାଇଁ,
ଗଲେ ଚାଲି ସ୍ୱର୍ଗେ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ କନ୍ଦାଇ ।
ରାଜେ୍ୟ ଅଭିଷିକ୍ତ ପୁତ୍ର ହୃଷୀକେଶ,
ଆଡ଼ମ୍ବରଶୂନ୍ୟ ତାଙ୍କ ରାଜବେଶ !
ଅଷ୍ଟାଦଶ ବର୍ଷ ଅନ୍ତେ ସିଂହାସନ—
ଶୂନ୍ୟ କରି କଲେ ତ୍ରିଦିବେ ଗମନ ।
ଆରୋହଣ ଗାଦି ପୁତ୍ର ପୀତାମ୍ବର,
ଏକବିଂଶ ବର୍ଷେ ପ୍ରାପ୍ତ ଲୋକାନ୍ତର ।
ପୁତ୍ର କଳନାକ୍ଷ ଦ୍ୱାଦଶ ବରଷ,
ସିଂହାସନେ ବସି ଅର୍ଜିଲେ ସୁଯଶ ।
ପୁତ୍ର ତ୍ରିବିକ୍ରମ ଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କ ପରେ,
ଦଶବର୍ଷ ରାଜା ହେଲେ ଘୁମୁସରେ ।
ତାହାଙ୍କର ପାଟକୁମାର ଗୋବିନ୍ଦ,
ରୂପେ ଗୁଣେ ଶୀଳେ ବୈଭବେ ଅନିନ୍ଦ୍ୟ ।
ଷୋଳବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିପାଳି ଶେଷେ,
ଚାଲିଗଲେ କେଉଁ ଅନୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦେଶେ ।
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିଜେ ହେଲେ ତାହାପରେ,
ତାହାଙ୍କ ତନୟ ଗଜେନ୍ଦ୍ର କନ୍ଧରେ ।
ରାଜକାର୍ଯ୍ୟେ ତାଙ୍କ ନ ଥିଲା ଆଳସ୍ୟ,
ପାଳିଲେ ସେ ପ୍ରଜା ପଞ୍ଚଦଶ ବର୍ଷ ।

୧—ବିଂଶୋନ—ଉନବିଂଶ । ୨—ପୁଣ୍ୟବତୀ ସର୍ଗରେ ପାଗଳୀ ରଘୁନାଥ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବିଷୟ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ପିତା ପରେ ପୁତ୍ର ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ଗୋପାଳ,
ଘୁମୁସର୍‌ ରାଜ୍ୟେ ହେଲେକ ଭୂପାଳ ।
ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷାନ୍ତେ ତେଜିଲେ ସଂସାର,
ଉଠିଲା ପ୍ରଜାଙ୍କ କଣ୍ଠୁ ହାହାକାର !
ନରପତି ହେଲେ ପୁତ୍ର ବନମାଳୀ,
କବେଦୀ, ପଣ୍ଡିତ ଶୂର ଗୁଣଶାଳୀ ।
ଆହା କି ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ ତିନିବର୍ଷ ପରେ,
ହେଲେ ସେ ନିହତ ଅନୁଜ ହସ୍ତରେ !
ଧିକ ରାଜପଦ ଧିକ ସେ ବିଭବ,
ଯା ଲୋଭେ ପିଶାଚ ପାଲଟେ ମାନବ ।
କେଉଁ ନାରକୀ ଏ ମହାପାପ ଶୁଣି,
ନ ରୋଧିବ ହସ୍ତେ କର୍ଣ୍ଣପଥ ପୁଣି ?
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତା ହତ୍ୟା ପିତୃହତ୍ୟା ସମ,
ଜାଣେ ନାହିଁ ଏହା କେଉଁ ନରାଧମ ?
ରାଜପୁତ୍ର ହୋଇ ଏତେ ଅକରଣି,
କେମନ୍ତେ ଏ ପାପ ସହିଲା ଧରଣୀ ?
ବଡ଼କୁଳରେହିଁ ସବୁ ସମ୍ଭାବିତ,
ଏ ମହାପାପର ନାହିଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ !
ଅତେଇଦିନିଆ ଏ ଜୀବନ ପାଇଁ,
ହୁଅନ୍ତି ପିଶୁନେ ମୂଢ଼େ ଆତତାୟୀ ।
କେତେ ଦିନ ଭଲା ଭୁଞ୍ଜିଲେ ସେ ଛିତି,
ଯୁଗେ ଯୁଗେ କିନ୍ତୁ ରହିଲା ଅକୀର୍ତ୍ତି !
ଭ୍ରାତୃରକ୍ତସିକ୍ତ ପାପ ସିଂହାସନେ,
ବସିଲେ ସେ ରାଜପୁତ୍ର ହୃଷ୍ଟମନେ ।
ଗୋପୀନାଥ ଭଞ୍ଜ ନାମ ତାହାଙ୍କର,
କଲେ ସେ ରାଜତ୍ୱ ଦ୍ୱାବିଂଶ ବତ୍ସର ।
ଭ୍ରାତୃରକ୍ତପାନେ ରାଜତ୍ୱ ପିପାସା,
ମେଣ୍ଟିଲା ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ଆଶା ।
ଯା ଦୃଷ୍ଟିରେ ନର-ପ୍ରାଣ ଏତେ ଛାର,
ସେ ପୁଣି ବହନ୍ତି ନରରକ୍ଷା ଭାର !

ଗୋପୀନାଥ ଭଞ୍ଜ ହୋଇ ନରପତି,
ଦାନେ, ପୁଣ୍ୟେ, ଯଶେ ବଳାଇଲେ ମତି ।
ଗୋପୀନାଥପୁର ଶାସନ ବସାଇ,
ଦାନ କଲେ ତାହା ବ୍ରାହ୍ମଣେ ନୃସାଇଁ ।
ଧର୍ମକର୍ମେ ସଦା ନିବେଶିଲେ ଚିତ୍ତ,
ଏହା ପରା ଭ୍ରାତୃହତ୍ୟା ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ।
ଜୀବହତ୍ୟା କରି ମାଂସଦାନ ସମ,
ଏ ଦାନର ପୁଣ୍ୟ ଅଟି ଅନୁପମ ।
ତାଙ୍କ ମହାଦେଈ କଲେ ସଂସ୍ଥାପନ,
ନୀଳାଦେଈପୁର ନାମରେ ଶାସନ । *
କାଳବକ୍ଷେ ରଖି କୁକୀର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କିତ,
ହେଲେ ସେ ନୃପତି କାଳ-କବଳିତ ।
ରାଜ୍ୟ, ଆଧିପତ୍ୟ, ଧନ, ବନ୍ଧୁ, ସ୍ନେହୀ,
ରଖି ନ ପାରିଲେ ଧରି ତାଙ୍କୁ କେହି ।
କାଳ ଆଜ୍ଞା କେହି ପାରେ ନାହିଁ ଫିଙ୍ଗି,
ଭାଙ୍ଗିପିଏ କାଳ ବଡ଼ମା ବାଲୁଙ୍ଗ ।
କରୁଛି ସର୍ଜନା କାଳ ଏକ କରେ,
ଆନ କର ତାର ନିଯୁକ୍ତ ଧ୍ୱଂସରେ ।
ପାପୀ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ନିଷ୍ଠୁର ନୃଶଂସ,
ନ ରହିବେ କେହି, ସର୍ବେ ହେବେ ଧ୍ୱଂସ !
ନୀତିଧର୍ମେ ନୃପ କରିଣ ଅନ୍ୟଥା,
କେତେ ଦିନ ପାଇଁ କଲେ କେତେ କଥା !
ମଣିଥିଲେ ପରା ନିଜକୁ ଅମର,
କାମ୍ବା ବକ୍ରେ ଗଢ଼ା ଶିର ତାହାଙ୍କର ।
ଭ୍ରାତୃହତ୍ୟା ପାପେ କେଉଁ ସ୍ୱର୍ଗେ ଗତି,-
କଲେ, ତାହା ଜାତ ସେହି ନରପତି ।
ମସ୍ତିଷ୍କ ଦୁର୍ଜନେ ହିଂସା-ନିଶା ଖାଇ,
ପରଭାଗ୍ୟ, ପ୍ରାଣ ନିଅନ୍ତି ଛଡ଼ାଇ ।
କିନ୍ତୁ ହୁଡ଼ିଯାନ୍ତି ନିଜ ଭାଗ୍ୟ, ପ୍ରାଣ,
ନ ଲଭିବ କାହାପାସୁଁ ପରିତ୍ରାଣ ।

* —ମହାଦେଈ ରାଜାଙ୍କ ପରି ନିଜର ନାମାନୁସାରେ ଶାସନ ବସାଇଥିଲେ ।

ବସ୍ତୁପଛେ ମୂଷା ଜନ-ଅପବାଦ,
ମାତ୍ର ତାହା ପଛେ ଛକିଛି ମାଜାର ।
ଦହେ ପଦ୍ମବନ ଶିଶିର ଅଚରେ,
କେତେ ଦିନ ଅବା ବଞ୍ଚେ ସେ ମହୀରେ ।
ବଡ଼ଲୋକଙ୍କ ଯେ ସବୁ କଥା ସାଜେ,
ଦୀନ ପକ୍ଷେ ଏକା ବେତବାଡ଼ି ବାଜେ ।
ବିଦ୍ୟୁ-ଜ୍ୟୋତି ପରି ଜୀବନ ଅସ୍ଥାୟୀ,
ଏହିକ୍ଷଣି ଅଛି ଏହିକ୍ଷଣି ନାହିଁ ।
ଆଖି ବୁଜି ଦେଲେ ଅନ୍ଧାର ହଠାତ,
ଏଥିରେ କିପାଇଁ ଏଡ଼େ ଉତପାତ ?
ନର ଜୀବନର ମହାଲକ୍ଷ୍ୟ ହୁଡ଼ି,
ଜଳ ଭ୍ରମେ ନର ସନ୍ତରେ ଲୁହୁଡ଼ି !
ଭୁଞ୍ଜେ ତାର ଫଳ ଉତ୍କଟ ଅତ୍ୟନ୍ତ,
କର୍ମଦୋଷେ ହୁଏ ସେ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ।

ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ଧାର୍ମିକ ତନୟ,
ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ଯଥା ଧନଞ୍ଜୟ ।
ପ୍ରକାଶିଲେ ପ୍ରଭା ସିଂହାସନେ ବସି,
ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ନଭେ ଯେସନ୍ତେ ପୂର୍ଣ୍ଣଶଶୀ ।
ଘୁମୁସର ମହୀ ହସିଲା ଉଲ୍ଲାସେ,
କାନନ ପ୍ରକୃତି ଯଥା ମଧୁମାସେ ।
ନାତି-ଶୀତ-ଉଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ସୁଶାସନେ,
ଶୋକ-ତାପ ଦୈନ୍ୟ ନ ଜାଣିଲେ ଜନେ ।
ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜର ମଙ୍ଗଳ ନିମିତ୍ତ,
ଥିଲା ରାଜକୋଷ ସର୍ବ-ଉନ୍ମୁକ୍ତ ।
ମଣୁଥିଲେ ସଦା ସେ ନୃପ ରତନ,
ନିଜ ଜୀବନକୁ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଜୀବନ ।
ମଣନ୍ତି ନିଜକୁ ସେ ନୃପକେଶରୀ,
ପ୍ରଜାଙ୍କର ଧନ, ଜୀବନ ପ୍ରହରୀ ।

ଅର୍ପିଥିଲେ ପ୍ରଜାହିତେ ପ୍ରାଣ ଦେହ,
କରନ୍ତି ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ପୁତ୍ରପରି ସ୍ନେହ ।
ପ୍ରଜା ବି ସମର୍ପି ଭକ୍ତି ବହୁଗୁଣ,
ସୁଝି ଦେଉଥିଲେ ତାଙ୍କର ସେ ଋଣ !
ପ୍ରଖର-ପ୍ରତିଭ, ଚତୁର ଅଗ୍ରଣୀ,
ପାରନ୍ତି ଉଡ଼ନ୍ତା ପକ୍ଷୀ ପକ୍ଷ ଗଣି ।
ସରଳ ଜୀବନ କରୁଣ ଯାପନ,
ଦାନ ପାଇଁ ନୃପ ସଞ୍ଚିଥିଲେ ଧନ ।
ଲଙ୍ଘିଯାଏ ତାଙ୍କ ଦାନ-ଦୟା ସୀମା, ୧
ଥିଲା ନାହିଁ ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରେ କାଳିମା ।
ଅବ୍ୟର୍ଥ ତାଙ୍କର ଥିଲା ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦ,
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କିବା ସ୍ୱୟଂ ଧନୁର୍ବେଦ ।
ସୁରୁଚି ବାଞ୍ଛିତ ଗୁଣେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ,
ସାହିତ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀତ-ଶିଳ୍ପ ସୁନିପୁଣ !
ବିରଚିଲେ ଗ୍ରନ୍ଥ ମଦନ-ମଞ୍ଜରୀ,
ଶାଳୀହୋତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥ ବହୁ ଯତ୍ନ କରି । ୨
ପୁଣି ରଘୁନାଥ-ବିଳାସ ସୁକାବ୍ୟ,
ରସ-ଭାବ-ପ୍ରାଣ ସରଳ ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ ।
କୁଲଡ଼ ଗଡରେ ରହିଲେ ନୃପତି,
ସତୁରି ସହସ୍ର ବ୍ୟୟରେ ଜଗତୀ ।
ତହିଁ ଖଟଦୋଳିବାଙ୍କିଆ ଲଗାଇ,
ନବରତ୍ନେ ତାହା ଥିଲେକ ମଣ୍ଡାଇ ।
ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ନାମରେ ଶାସନ.
ବସାଇଲେ ନିଜ ଦାମେ ଯଶୋଧନ ।
ଦେଉଳ, ମଣ୍ଡପ, ପୁଷ୍କରିଣୀ, କୂପ,—
ଆଦି ବହୁକୀର୍ତ୍ତି ସମ୍ପାଦିଲେ ଭୂପ ।
ଶାସନ୍ତି ସେ ରାଜ୍ୟ ରାଜଧର୍ମୋଚିତ,
କିନ୍ତୁ ନୀତିଦ୍ୱାରା ନିଜେ ସୁଶାସିତ ।
ନ ଜାଣେ ଯେ କରି ନିଜକୁ ଶାସନ,
ତାହା ପାଇଁ ସୃଷ୍ଟ ନୁହେଁ ରାଜାସନ ।

୧—ଦୟା ତୁଳନାରେ ଦାନ ଅଧିକ କରନ୍ତି । ୨—ମଦନମଞ୍ଜରୀ କାବ୍ୟ, ଶାଳୀହୋତ୍ରନାମକ ଘୋଟକ ପୁରାଣ ।

ସୁପୁରୁଷ ସେଏ କନ୍ଦର୍ପ-ସୁନ୍ଦର,
ସଙ୍ଗୀତ-କଳାରେ ଅତି ଧୁରନ୍ଧର ।
ଗୁଣାବାଦ୍ୟ ପୁଣି ପୁଡ଼ାବାଦ୍ୟ ସର୍ବ—
ବାଦ୍ୟବିଦ୍ୟାରେ ସେ ତୁମ୍ବୁରୁ ଗନ୍ଧର୍ବ । ୧
ରଖିଥିଲେ ବୃତ୍ତି ଦେଇ ବହୁ ଗୁଣୀ,
ପୋଷିଥିଲେ ସାତକୋଡ଼ି ସେ ନାଚୁଣୀ । ୨
ଅନୁଜ ଗୋବିନ୍ଦ ଭଞ୍ଜଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦେ,
ଅଭିଷିକ୍ତ କଲେ ଥାଟରାଜା ପଦେ ।
ରାଜ୍ୟ ଶାସନର ବିଶ୍ୱାସୀ ସହାୟ;
ଦେଲେ ତାଙ୍କ କରେ ବହି ଅନୁରାଗ ।
ସେ ସୁଜା କର୍ତ୍ତବ୍ୟେ ନିଜକୁ ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ—
କରି, କରୁଥିଲେ ରାଜାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ।
କୃଷିଶିଳ୍ପକଳା ସମୁନ୍ନତି ପାଇଁ,
କରୁଥିଲେ ବହୁ ବ୍ୟୟ ନରସାଇଁ ।
ବସାଇ ରାଜ୍ୟରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ହାଟ,
ଅନ୍ତର୍ବାଣିଜ୍ୟର ଖୋଲିଦେଲେ ବାଟ !
ରାଜ୍ୟୋନ୍ନତି-ଯଜ୍ଞେ ଦକ୍ଷ ପୁରୋହିତ,
ନବଭାବେ କଲେ ରାଜ୍ୟ ସୁଗଠିତ ।
ନବ ମହାଦେଈ ଗର୍ଭୁ ରାଜାଙ୍କର,
ଲଭିଲେ ଜନମ ଦ୍ୱାଦଶ କୁମର ।
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଗଙ୍ଗାଧର ଶାନ୍ତ ସୌମ୍ୟ ଶିଷ୍ଟ,
ଦେବପୂଜକ ପ୍ରାୟେ ସତ୍ୟ-ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ।
ଦ୍ୱିତୀୟ କୁମାର ପିତୃ ଅନୁରକ୍ତ,
ଜଗନ୍ନାଥ ଭଞ୍ଜ ଜଗନ୍ନାଥ ଭକ୍ତ ।
ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟେ ନୀତିଜ୍ଞ ଉଦାର,
ଅର୍ପିଲେ ଗୁଣର ଯୋଗ୍ୟ ପୁରସ୍କାର ।
ମୁଠା ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରସାଦ ଆଖ୍ୟାତ,
ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ଇଷ୍ଟପ୍ରାଣ ଜଗନ୍ନାଥ ।
ତହିଁ ସେ ସୁନ୍ଦର ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣି,
ଦଧିବାମନଙ୍କୁ ସଂସ୍ଥାପିଲେ ଆଣି ।

ସ୍ଥାପିଲେ ଶାସନ ମଙ୍ଗରାଜପୁର,
ପୋଷିଥିଲେ ବହୁ ଅନାଥ ଆତୁର ।
'ପଟ୍ଟଣା ଗୁଡ଼ା ରେ ସେ ରାଜ-ନନ୍ଦନ,
ସମ୍ପାଦିଲେ ଧାନ ଲକ୍ଷେକ ଭରଣ ।
ଶ୍ରୀହରି ଶରଣ ତୃତୀୟ କୁମାର,
ପାଇଲେ ବୁଗୁଡ଼ା ମୁଠା ଅଧିକାର ।
ଅତି ବଳବନ୍ତ ଶତ୍ରୁ-ଭୀତିପ୍ରଦ,
ହନ୍ତକାରୁ ବଡ଼ଜେନା ତାଙ୍କ ପଦ ।
କଣାଳ ତାହାଙ୍କ ପିତଳର ଫରୀ, ୩
ବହନ୍ତି ଦିଜଣ ଭେଣ୍ଡା ସଙ୍ଗୀ କରି ।
ବୁଗୁଡ଼ାରେ ଖଞ୍ଜି ବହୁ ସେବାବୃତ୍ତି,
ସ୍ଥାପିଲେ ସେ ତହିଁ ଜଗନ୍ନାଥ ମୂର୍ତ୍ତି ।
ନିଜ ନାମେ ପୁଣି ବସାଇ ଶାସନ, ୪
କଲେ କ୍ଷାତ୍ରୋଚିତ ସୁଯଶ ଅର୍ଜନ ।
ପ୍ରଜା ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ସେ ନୃପ-ତନୟ,
ସ୍ଥାପିଲେ ରାଜ୍ୟରେ ବହୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ।
ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ଆଦର୍ଶ ନୃନାଥ,
ହେଲା ତାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ଦେଶେ ଦେଶେ ଖ୍ୟାତ ।
ପ୍ରତାପୀ ହେତୁ ସେ ନୃପ ମତଙ୍ଗଜ,
ବୋଲନ୍ତି ପ୍ରତାପ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ।
ମଣ୍ଡାଦେଈ ତାଙ୍କ ସୁଆଗୀ ମହିଷୀ,
ଏକ ହୋଇଥିଲ ବେନ ପ୍ରାଣ ମିଶି ।
ନୂଆଗଡ଼ ରାଜଜେମା ସେ ରୂପସୀ,
ଶୋଭା-ସାଗରୁ କି ସଞ୍ଜାତ ଇନ୍ଦିରା ?
ରଖିଥିଲେ ବଶେ ନୃପେ ମଣ୍ଡାଦେଈ,
ପୂର୍ବେ ଦଶରଥେ ଯେସନେ କୈକେୟୀ !
ପ୍ରୀତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ରାଜହୃଦ ଜିଣି,
ନେଇଥିଲେ ରାଣୀ ସ୍ୱାମୀ ମନ କିଣି ।
ରାଜାଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ ସେ ସାକ୍ଷାତେ,
ରାଜକୋଷ କଞ୍ଚି ଥାଏ ତାଙ୍କ ହାତେ ।

୧—ଗୁଣାବାଦ୍ୟ—ବୀଣା, ସେତାର ପ୍ରଭୃତି । ପୁଡ଼ାବାଦ୍ୟ—ଢୋଲ, ତବଲା, ମୃଦଙ୍ଗାଦି ।
୨—ନାଚୁଣୀ—ନର୍ତ୍ତକୀ, ନାଚୁଅଣୀ । ୩—ଫରୀ—ଢାଲ । ୪—ହରିଶରଣପୁର ଶାସନ ।

ଅତି ପ୍ରୀତିଫଳ ଅତି ବିଷମୟ,
ପରିଣାମେ ହେଲା ଏ ଉକ୍ତିର ଜୟ ।
ସାମନ୍ତ ସୈନିକ ପାଇକ ଚାକର,
ସର୍ବେ ରାଣୀଙ୍କର ହେଲେ ବଶମ୍ବର ।
ସ୍ୱାମୀ ସୁଆଗରେ ଗର୍ବିତା ସେ ପୁଣି,
ବାଘ ବଳେ ସିନା ପ୍ରମତ୍ତା ବାଘୁଣୀ ।
ବସିଥାନ୍ତି ରାଜା ରାଜପଦ ନେଇ,
ରାଜ୍ୟେ ହର୍ତ୍ତା କର୍ତ୍ତା ହେଲେ ମନ୍ତ୍ରାଦେଈ ।
ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟେ କଳଙ୍କ ଲଗେ ଆହା ଚାନ୍ଦେ,
ପଡିଗଲେ ଏଡ଼େ ରାଜା ନାରୀ-ଫାନ୍ଦେ ।
ମନ୍ତ୍ରାଦେଈଙ୍କର ଭୀଷଣ କୁଯଶେ,
ଲଗିବ କଳଙ୍କ ଭଞ୍ଜ ମହାବଂଶେ ।
ବହୁ-ବିବାହର ବିଷମୟ ଫଳ,
ଲୁଞ୍ଚିବେ ନୃପତି-କଣ୍ଠେ-କମଳ ।
ମନ୍ତ୍ରାଦେଈଙ୍କର ପୁତ୍ର ନୀଳକଣ୍ଠ,
ଅତି ସଂଶୟବାନ ଚତୁର କର୍ମଠ ।
କିରୂପେ ହେବେ ସେ ରାଜା ଘୂମୁଷରେ
ପାଞ୍ଚୁଥାନ୍ତି ରାଣୀ କୁଟିଳ ଅନ୍ତରେ ।
ଦିନେ ମନ୍ତ୍ରାଦେଈ ସ୍ୱାମୀ ପାଶେ ବସି,
ନିବେଦିଲେ ଧୀରେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ।
ହେଲେଣି ତ ଛାମୁ ବୃଦ୍ଧ ଅବସନ୍ନ,
ଭଜୁଛି ଶୀର୍ଣ୍ଣତା କ୍ରମେ ଅପଘନ ।
ଅର୍ପି ରାଜ୍ୟଭାର ନୀଳକଣ୍ଠ କରେ
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତୁ ବିଶ୍ରାମ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ ।
ଶୁଣି ରାଣୀ-ବାଣୀ ନୃପତି-ପୁଙ୍ଗବ,
ଅଳ୍ପମାତ୍ର ହସି ରହିଲେ ନୀରବ ।
ତହୁଁ ମନ୍ତ୍ରାଦେଈ ହୋଇଣ ବିରସ,
କହିବାକୁ ଆଉ ନ କଲେ ସାହସ ।
ଲଭିଲେ ମାନସେ ଦୁର୍ବିଷହ କଷ୍ଟ,
କିନ୍ତୁ ହେଲେ ନାହିଁ ସଙ୍କଳ୍ପରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ।
ଖାଇଲା ଅନ୍ତରେ ସଦା ଦୁଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା
ଅନ୍ନଜଳ ତାଙ୍କୁ ହେଲା ବିଷ ପିତା ।

କୁଚକ୍ରୀର ସିନା ସ୍ୱଭାବ ଏସନ,
କୌଶଳେ ଅଭୀଷ୍ଟ କରେ ସେ ସାଧନ ।
ଅସାଧ୍ୟ ତାହାର ନାହିଁ କିଛି ଭବେ,
ସବୁ ଅସମ୍ଭବ ତାଠାରେ ସମ୍ଭବେ ।
କୂଟ ମିଥ୍ୟା ପାପେ ସାଧେ ସେ ସ୍ୱକର୍ମ,
ପାପହିଁ ତାହାର ସ୍ୱଭାବଜ ଧର୍ମ ।
ଅନ୍ୟାୟ କୁଯଶେ ନାହିଁ ତାର ଭୟ,
ଲେଖା ତାହା ଭାଗ୍ୟେ ଅନ୍ତିମେ ନିରୟ ।
ସୁଆଗୀ ବଚନେ ନୃପ ହୋଇ ସ୍ତବ୍ଧ,
ଭାବିଲେ ଘଟିଲା ବିଷମ ବିପଦ !
ଗଙ୍ଗାଧର ମୋର ପ୍ରଥମ ତନୟ,
ରାଜ୍ୟ-ଅଧିକାରୀ ସର୍ବଗୁଣାଶ୍ରୟ ।
ତାକୁ ତେଜି କଲେ ନୀଳକଣ୍ଠେ ରାଜା,
ବାଜିବ ମୋ ନାମେ ଅପଖ୍ୟାତି-ବାଜା !
ସ୍ତ୍ରୈଣ ବୋଲି ମୋତେ ନିନ୍ଦିବେ ସକଳେ,
ସେ ଦାରୁଣ ଲଜ୍ଜା ମୃତ୍ୟୁଠାରୁ ବଳେ ।
କରିବି ଯେବେ ତା ନୀତି ପଦେ ଦଳି,
ରାଜଧର୍ମେ ସିନା ଦେବି ଜଳାଞ୍ଜଳି ।
କି ପାପେ ବିଧାତା ହୋଇଣ ମୂଢ଼େଇ,
ଛନ୍ଦିଲେ ମୋ ଗଳେ ଏ ଦୁଷ୍ଟା କୈକେୟୀ !
ଦଶରଥ ଭାଗ୍ୟେ ଘଟିଥିଲା ଯାହା,
ଘଟିବ ପର ତା ମୋ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟେ ଆହା !
ମଣୁଥିଲି ଯାକୁ ମଣିରତ୍ନମାଳ,
ମୋ ଭାଗ୍ୟେ ହେଲା ସେ ମହାକାଳ ବ୍ୟାଳ ।
ବିଧାତାର ଏ କି ବିଧାନ ବିଶିଷ୍ଟ,
ସୁନ୍ଦର ଫୁଲରେ ରଖେ ବିଷ କୀଟ !
ସେହି ବିଧି ସିନା ଶୀତଳ ଚନ୍ଦନେ,
ନିହିଅଛି ତୀବ୍ର ତିକ୍ତତା ଗୋପନେ ।
କରୁଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସାକ୍ଷୀ ରଖି ଦେବେ,
ନୀଳକଣ୍ଠେ ରାଜା ନ କରିବି କେବେ ।

ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ନାମେ ଯୋଗୀ ସୁବିଖ୍ୟାତ,
ପ୍ରବେଶିଲେ ଆସି ଦିନେ ଅକସ୍ମାତ ।

ସ୍ଥାନ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ନୃପ ମହାମନା,
ସୁକୋଶଳ ଭାବେ କଲେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ।
ଭବିଷ୍ୟତ ଜ୍ଞାତା ଅଟନ୍ତି ସେ ଯତି,
ପଚାରିଲେ ଦିନେ ତାଙ୍କୁ ନରପତି—
"ଅଛନ୍ତି ମୋହର ଦ୍ୱାଦଶ କୁମର,
ଷଡ଼ ପୁତ୍ର ପୁଣି ଆଠ-ରାଜାଙ୍କର ।
ବସିବ ମୋ ଅନ୍ତେ କିଏ ସିଂହାସନେ,
କହନ୍ତୁ ତାପସ ଦୟା ବହି ମନେ !"
ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ସେ ତାପସ,
ଭାଷିଲେ କୋମଳେ ହୋଇ ହସ ହସ—
"କୁମାରଗଣଙ୍କୁ ଦେଖି ନୃପବର,
କାଲି ଦେବି ତୁମ୍ଭ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ।"
ତହୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଘେନି ପରଦିନ,
ହେଲେ ନୃପ ଯୋଗୀ ସମୀପେ ଆସୀନ ।
ହେରି ସର୍ବେ ଯୋଗୀ କହିଲେ ଉତ୍ତର—
"ଧନ ପରେ ରାଜା ହେବ ନରେଶ୍ୱର ।"
ଶୁଣି ଏହା ରାୟେ ହୋଇଣ ବିସ୍ମିତ,
ସନ୍ଦେହ-ଦୋଳାରେ ହେଲେ ଦୋଳାୟିତ ।
କହିଲେ ତାପସେ —"ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଏ କଥା,
ଶୁଣି ମୋ ହୃଦୟେ ଜାତ ମହାବ୍ୟଥା ।
ଆଠରାଜାଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗଜ,
ପୁତୁରା ମୋହର ବନ୍ଧୁ ଘନ ଭଞ୍ଜ ।
ସେ କେମନ୍ତେ ରାଜା ହେବ ମୋହୋ ଅନ୍ତେ,
ଏ କଥା ତ ମୋତେ ହେଉ ନାହିଁ ପ୍ରତେ ।"
ଭାଷିଲେକ ମୃଦୁ ହାସ୍ୟେ ଯୋଗିବର,
"ଅବ୍ୟର୍ଥ ମୋ ବାକ୍ୟ ଘଟିବ ନିକର ।"
ତହୁଁ ନରମଣି ଦାରୁଣ ବିଷାଦେ,
ବାହୁଡ଼ିଲେ ନମି ତପୋଧନ ପାଦେ ।
ସେହି ଦିନୁ ଚିନ୍ତି ବୃଦ୍ଧ ନରପାଳ,
ଚିନ୍ତିତ ମାନସେ ଯାପୁଥାନ୍ତି କାଳ ।
ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷୀଣ ଶରୀରେ ତାଙ୍କର,
ଦୁଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା-କୀଟ ପଶିଲା ସତ୍ୱର ।

ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଭାବୀ ଭାଗ୍ୟଚକ୍ର,
ସ୍ମୃତି-ପଟେ ଅଙ୍କି ହେଉଥିଲେ ଭୀତ ।
ପ୍ରିୟ ଘୁମୁସର ଭବିଷ୍ୟତ ଚିନ୍ତା,
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟକେ ଜାଳୁଥିଲା ଚିତା !
ବର୍ତ୍ତମାନ ଚକ୍ର ହେରି ଅହର୍ନିଶି,
ଭବିଷ୍ୟତ ତାଙ୍କୁ ଯାଉଥାଏ ଦିଶି ।
କିଛିଦିନ ପରେ ମନ୍ତ୍ରୀଦେଈ ପୁଣି,
ଗର୍ଜି ଫାଇଁ ଫାଇଁ ଯେସନ ତମ୍ପୁଣୀ;
ଯାଇ ସ୍ୱାମୀ ପାଶେ କଲେ ଜଣାମଣା,
କାନ୍ଦି ମାୟାବିନୀ ମାୟାର କାନ୍ଦଣା—
"ଛଅ ପୁଅଯାକ ଆଠରାଜାଙ୍କର,
ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସହଚର ।
ଗୁଣଧର ତାଙ୍କ କୁସଂସର୍ଗେ ପଡ଼ି,
ନାନା ଅପକର୍ମେ ରତ ହରଘଡ଼ି ।
ବସି ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରନ୍ତି ସେମାନେ,
ମୋ ପୁଅକୁ ଦିନେ ମାରିଦେବେ ପ୍ରାଣେ ।
ନ କରନ୍ତୁ ଛାମୁ ଏହା ଅପ୍ରତ୍ୟୟ,
ଦୃଢ଼ରୂପେ ମୁହିଁ ବୁଝିଛି ନିଶ୍ଚୟ ।
ସେ ଦୁଷ୍ଟଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ତଡ଼ନ୍ତୁ ସତ୍ୱର,
ନତୁ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବି ନିକର ।"
ଏହା ଭାଷି ରାଣୀ ଫେରିଗଲେ ତ୍ୱରା,
ଅସମ୍ଭାଳ କ୍ରୋଧେ ହୋଇ ଆତ୍ମହରା ।
ଶୁଣି ଏହା ନୃପ ହୋଇଣ ତାଟଙ୍କା,
ଗଣିଲେ ମାନସେ ଭବିଷ୍ୟ ଆଶଙ୍କା ।
ନ ପାରିଲେ ବୁଝି ମନ୍ତ୍ରୀଦେଈ ଛଳ,
ଉଠିଲା ପ୍ରଜ୍ୱଳି ହୃଦେ କ୍ରୋଧାନଳ ।
ଆଠରାଜାଙ୍କୁ ସେ ହକାରି ତକ୍ଷଣେ,
କହିଲେ ଆଦେଶ କଠୋର ବଚନେ-
"ପୁତ୍ରମାନେ ତବ ଦୁଷ୍ଟ କୁଳାଙ୍ଗାର,
କରୁଛନ୍ତି ରାଜ୍ୟେ ବହୁ ଅତ୍ୟାଚାର ।
ଆଠଦେଈଙ୍କୁ ସେ ଦେଇ କୁମନ୍ତ୍ରଣା,
କଲେଣି ତାହାଙ୍କୁ ମାଟିର ଖେଳଣା ।

ରାଜ୍ୟରୁ ସେମାନେ ଯାଉନ୍ତୁ ବାହାରି,
ଅନ୍ୟଥା ନ ହେବ ମଙ୍ଗଳ କାହାରି ।"
ଆଠରାଜା କିଛି ନ ଦେଇ ଉତ୍ତର,
ଦୁଃଖେ କ୍ଷୋଭେ ଗଲେ ଫେରି ସେ ସତ୍ୱର ।
ଷଡ଼କୁମାରଙ୍କ ହୃକାର ଚଞ୍ଚଳ,
ଜଣାଇଲେ ରାଜ ଆଜ୍ଞା ଅଟଳ ।
ଶୁଣି ପୁତ୍ରମାନେ ମନେ ଭୟ ଗଣି,
ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ଗଲେ ସେହିକ୍ଷଣି ।
ରହିଲେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ ଯାଇ ତିନି ଭାଇ,
ଦୁଇଟି ରହିଲେ ନୂଆଗଡ଼େ ଯାଇ ।
ଗଲେ ଧଉଳକୋଠେ ସାନ ଭଉଣୀ ଏକା,
ରହିଲେ ସେଠାରେ ନୃପେ କରି ଦେଖା ।
ସହି ନ ପାରିଣ ପୁତ୍ରଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦ,
ଆଠରାଜା ସଦା କରୁଥାନ୍ତି ଖେଦ ।
ଦିନେ ରାଜା ପାଶେ ପ୍ରକାଶି ଛଳନା,
ଗଲେ ନୂଆଗଡ଼େ ହୋଇ କ୍ଷୁବ୍ଧମନା ।
ରହିଲେ ସେଠାରେ ପୁତ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ,
ନ ଆସିଲେ ଆଉ ଫେରି ଘରଦ୍ୱାରେ ।
ମନ୍ତ୍ରୀ ମହାଦେଇ ଶୁଣି ଏ ସମ୍ବାଦ,
ଲଭିଲେ ମାନସେ ଅପାର ଆହ୍ଲାଦ ।
ଏହି ସୁଯୋଗରେ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ତାଙ୍କର,
ରାଜା କରିବାକୁ ହେଲେ ସେ ତତ୍ପର ।
ଚମ୍ପାନାନୀ ନାମେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀକି ଡାକି,
କହିଲେ ତାହାକୁ ଏକାନ୍ତେ ଏକାକୀ—
"ମୋ କଥା ଯେବେ ତୁ ରଖିବୁ ଲୋ ନାନି,
ଦେବି ଧନରତ୍ନ ଭଣ୍ଡାରରୁ ଆଣି ।
ନ ଜାଣିବେ କେହି ନ ପାରିବେ ଦେଖି,
ବଡ଼ ଗ୍ରାମ ଖଣ୍ଡେ ଦେବି ତୋତେ ଲେଖି ।
ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତର କରଣୀ ତୋହର,
ନ ପାରିବ ଜାଣି ଯେହ୍ନେ ଦକ୍ଷେତର ।
ସକାଳେ ତ ରାଜା କରନ୍ତି ଯୋଗଣ,
ଉଷ୍ମ ଦୁଧ, ସରୁ ଚକୁଳି, ଛଅଣ ।
ତାହା ସଙ୍ଗେ ବିଷ ଦେବୁ ତୁ ମିଶାଇ,
କାମ ସାରି ମୋତେ ଜଣାଇବୁ ଯାଇ ।"
ଧିକ ଶତ ଧିକ ମନ୍ତ୍ରୀଦେଈ ରାଣୀ,
ଉଚ୍ଚାରିଲୁ ତୁଣ୍ଡେ କେମନ୍ତେ ଏ ବାଣୀ ?
ନ ଗଲା ଯା ଛିଣ୍ଡି ତୁମ୍ଭ ପାପ ଜିଭ,
ଏ କଳଙ୍କ ତବ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଥିବ ।
ରାଜରାଣୀ ହୋଇ ଏଡ଼େ ମହାପାପ,
ତକ୍ଷଣେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନ ଦଂଶିଲା ସାପ !
ନିଜ ମୁଖେ ହୋଇ କଳଙ୍କ ଲେପିତ,
ପତି-ପିତୃକୁଳ କଲୁ କଳଙ୍କିତ !
ପତି ଗୁରୁ, ପତି ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା,
ଭୁଲିଗଲୁ ହାୟ କେମନ୍ତେ ଏ କଥା !
ସ୍ୱାମିହତ୍ୟା, ଗୁରୁହତ୍ୟା, ରାଜହତ୍ୟା,
ତିନି ମହାପାପ ଅର୍ଜିଲୁ ସର୍ବଥା !
ହୋଇ ରାଜବଧୂ, ରାଜଜେମା ପୁଣି,
କର୍ମଦୋଷେ ସିନା ହେଲୁ ପିଶାଚୁଣୀ !
ଦେବୀକୁଳେ ଜନ୍ମି ହେଲୁ ତ ଦାନବୀ,
ନ ପଡ଼ିଲା ତୁମ୍ଭ ମସ୍ତକେ ଯା ପବି ।
ବଂଶଧରେ ତବ ସ୍ମରି ଏ ଅଯଶ,
ହେବେ ହେଟମୁଣ୍ଡ ହୋଇ ଲଜ୍ଜାବଶ ।
କାନ୍ଦିବେ କି ସର୍ଜି ରୁଧିର ଲୋତକ,
ରାଣୀକୁଳେ ତୁମ୍ଭେ ଘୃଣିତ କଳଙ୍କ ।
ଯେଉଁ ରାଜକୁଳେ ଜନମି ସାବିତ୍ରୀ,
ପତି-ପିତୃକୁଳ କଲେକ ପବିତ୍ରି ।
ଘୋଷେ ଯାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ର-ଇତିହାସ,
ଘୋଷୁଛନ୍ତି ଧରିତ୍ରୀ ଆକାଶ ବତାସ ।
ମୃତସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଯେ ଦେଲେ ପ୍ରାଣଦାନ,
ଲଭିଲେ ସ୍ୱରଗେ ଅତୁଳ ସମ୍ମାନ !
ସେହି କୁଳେ ଜାତ ତୁମ୍ଭେ କି ଗୋ ସତେ,
କିଏ ସେ ବା ଏହା କରିବ ପରତେ !
ମଣିଖଣିରୁ କି ସମ୍ଭାତ ଖପର,
ରସାଳ ପାଦପେ ଫଳେ କି କଳସ ?

ରାଣୀ ଆଜ୍ଞାମତେ ନୃପେ ଚମ୍ପାରାଣୀ,
ବିଷବୋଳା ଖାଦ୍ୟ ପରଶିଲା ଆଣି ।
ଭୁଞ୍ଜି ତାହା ନୃପ ପଡ଼ିଲେକ ଢଳି,
ତରଙ୍ଗ ଆଘାତେ ବାସି ପଦ୍ମ ଭଳି ।
ତୀବ୍ର କଷ୍ଟେ ଘାରି ତେଜିଲେ ଜୀବନ,
ଅସ୍ତ ଘୁମୁସର ସୌଭାଗ୍ୟ-ତପନ !
ଧିକ ଚମ୍ପା ନାରୀ-ରୂପିଣୀ ବାଘୁଣୀ,
ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନୋହୁ ତୁ ଦୁଷ୍ଟା ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ !
କେଡ଼େ କୃତଘ୍ନା ତୁ କେଡ଼େ ପାପୀୟସୀ,
ଆଶ୍ରୟ-ପାଦପେ ଛେଦିଲୁ ରାକ୍ଷସୀ !
କି ସାହସେ କଲୁ ଏଡ଼େ ପାପ କାମ,
ପରଶିବ ପାପ ଧରିଲେ ତୋ ନାମ !
ଦୁଷ୍କରଣୀ ତୋର କରିଣ ଶ୍ରବଣ,
ତେଜିବେ ଘୃଣାରେ ଜନେ ନିଷ୍ଠୀବନ ।
କେଉଁ ନାରକୀ ତୋ ପାପ ନାମ ଶୁଣି,
ନ ଦେବ ଲୋ ତୋତେ ତୀବ୍ର ଶାପ ପୁଣି !
ଏଡ଼େ କଳଙ୍କୀ ତୁ ନାରୀ ଜନ୍ମ ପାଇ,
ମାତୃଗର୍ଭେ ଦୁଷ୍ଟା ନ ମଲୁ କିପାଇଁ ?
ଧନଲୋଭେ ଗଲୁ ପରିଣାମ ଭୁଲି,
ରାଜ-ଜୀବନକୁ ମଣିଲୁ ପିମ୍ପୁଡ଼ି !
ଏ ମହାପାପର ନାହିଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ,
କାଳେ କର୍ମଫଳ ଭୁଞ୍ଜିବୁ ନିଶ୍ଚିତ ।
କେଉଁ ପାପଫଳେ ହାୟ ନରମଣି,
ପୋଷିଥିଲେ ଘରେ ଏ ଦୁଷ୍ଟା ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ।
ମଣିଥିଲେ ଯାକୁ ନିରୀହା ମାର୍ଜାରୀ,
ବାଘୁଣୀ ହୋଇ ସେ ଦେଲା ପ୍ରାଣେ ମାରି ।
ମହୀଲତା ହେଲା କାଳ ଭୁଜଙ୍ଗିନୀ,
ଦୂରରୁ ପ୍ରକୃତି ହୁଏ ନାହିଁ ଚିହ୍ନି !
ଜଣାଇଲା ଚମ୍ପା ଧାଇଁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସେ,
ରାଜମୃତ୍ୟୁ ବାର୍ତ୍ତା ମଣ୍ଡାଦେଈ ପାଶେ ।

ଶୁଣି ମଣ୍ଡାଦେଈ ଗଲେ ଉଠିଯାଇ,
କହିଲେ ଗୋପନେ ନୀଳକଣ୍ଠେ ରହି ।
ଆଜି ପ୍ରାତେ ରାଜା ତେଜିଲେ ଜୀବନ,
ରାଜା ହେବାକୁ ତୁ କର ଆୟୋଜନ ।
ଚନ୍ଦ୍ରାଦୟାଙ୍କୁ ମୁଁ ତୋଷି ବହୁଧନେ *
କରାଇଛି ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମତ ଗୋପନେ ।
ଅଛି ସେ ବାହାରେ ତାହା ସାହାଯ୍ୟରେ,
ହାଣିପକା ଯାଇ ବେଗେ ଗଙ୍ଗାଧରେ ।
ପୁଣି ବି ତାରି କରିଣ ନିଧନ,
ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ହୋଇ କର ରାଜପଣ ।
ମାତୃ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ପୁତ୍ର ନୀଳକଣ୍ଠ,
ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନେ କଲେ ନାହିଁ ମଠ ।
ଚନ୍ଦ୍ରାଦୟାଙ୍କୁ ସେ ଘେନିଣ ସଙ୍ଗରେ,
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଗଙ୍ଗାଧର ଘରେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରାଦୟା ତାଙ୍କ ଇଙ୍ଗିତରୁ ଜାଣି,
ଗଙ୍ଗାଧର ଉଚ୍ଚେ ପକାଇଲା ହାଣି ।
ପୁଣି ଶତ୍ରୁଞ୍ଜୟ ପଳାଉଁ ପଳାଉଁ,
ଚନ୍ଦ୍ରାଦୟା ହସ୍ତେ ହେଲେକ ଗତାୟୁ ।
ପାଇକ ନାୟକ ମାନଙ୍କ ସହିତ,
ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ଥିଲେ ବଶୀଭୂତ ।
ନ ଘଟିଲା ବିଘ୍ନ ଗାଦି ଆରୋହଣେ,
ବସିଲେ ସେ ଯାଇ ପିତୃ-ସିଂହାସନେ ।
ଭାଇ ପୁତୁରାଙ୍କ ରକ୍ତେ ଅଭିଷେକ,
ଦର୍ପେ ବୀରବାହୁ ଥିବେ ପରି ଠେକ !
ବସି ସେ ବେନିଙ୍କ ଶବ-ସିଂହାସନେ,
ଅସହ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ଭୁଞ୍ଜୁଥିବେ ମନେ !
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ଏବେ ମଣ୍ଡାଦେଈ ସାଧ,
ଭୁଞ୍ଜୁଥିବେ ପ୍ରାଣେ ଦୁର୍ଲଭ ଆହ୍ଲାଦ ।
ଦୟାଧର ପ୍ରଭୁ ସହି ଏ ପାତକ,
ପାପହାରୀ ସଂଜ୍ଞା କଲେକ ସାର୍ଥକ ।

*—ଚନ୍ଦ୍ରାଦୟା ମଣ୍ଡାଦେଈଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସୀ ପରିଚାରିକା ।

ପିତା, ପୁତ୍ର, ପୌତ୍ର ଏକାଦିନେ ନାଶ,
ଅଦୃଷ୍ଟର ଏ କି ତୀବ୍ର ପରିହାସ !
ଶତ୍ରୁଞ୍ଜୟ ପତ୍ନୀ ଥିଲେ ଗର୍ଭବତୀ,
ଗର୍ଭରକ୍ଷା ପାଇଁ ଭୀତ ହେଲେ ଅତି ।
ପାଇକେ ତାହାଙ୍କୁ ଗୁପ୍ତେ ଘେନିଯାଇ ।
ବାରବା ଗ୍ରାମରେ ରଖିଲେ ଲୁଚାଇ । ୧
ପଞ୍ଚଷଠି ବର୍ଷ କରି ରାଜପଣ,
କଲେ ଧନଞ୍ଜୟ ମରଣେ ବରଣ ।
ଏଡ଼େ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ରାଜର୍ଷି କପାଳେ,
ଅପମୃତ୍ୟୁ ଥିଲା ଲେଖା ବୃଦ୍ଧକାଳେ ।
ବୃଥା ନିୟତିର ନିନ୍ଦିବ ବିଧାନ,
ନ ପାରନ୍ତି କରି ଦେବତାଏ ଆନ ।
ସ୍ୱୟଂ ନିୟତିର ନାହିଁ ଶକ୍ତି ଯାର,
ଲଙ୍ଘିବାକୁ ନିଜେ ନିଜ ସୃଷ୍ଟିଧାର ।
ମୃତ୍ୟୁ ସମୟକୁ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର,
ହୋଇଥିଲା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନବେ ସମ୍ବତ୍ସର ।
ଭଞ୍ଜରାଜା ମଧ୍ୟେ ତାହାଙ୍କ ସମାନ,
ଥିଲେ ନାହିଁ କେହି ଦୀର୍ଘ ଆୟୁଷ୍ମାନ ।
ବହୁମୁଖୀ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରତିଭା ବଳରେ,
ସାଧୁଥିଲେ କାର୍ଯ୍ୟ ବହୁ କୌଶଳରେ ।
ତାଙ୍କ ଦାନ ପୁଣ୍ୟ ଦୟା ସାଧୁଭାବ,
ଦେଇଥିବ ତାଙ୍କୁ ଦେବମେଳେ ଠାବ ।

ଦଶମ ସର୍ଗ

ତାଙ୍କ ପରେ ହେଲେ ନୀଳକଣ୍ଠ ରାଜା,
ଉଡ଼ାଇ ଚୌଦିଗେ ଅପଖ୍ୟାତି-ଧ୍ୱଜା ।
କବୀନ୍ଦ୍ର ଉପେନ୍ଦ୍ର ତାହାଙ୍କ କୁମାର,
କାବ୍ୟକଳାଦକ୍ଷ ବାଣୀ ଚିତ୍ରକାର ।
ବାଣୀ-ପଦେ ସଦା ରଖିଥାନ୍ତି ଭକ୍ତି,
କବିତ୍ୱ ତାଙ୍କର ସହଜାତ ଶକ୍ତି ।
ସେ ଶକ୍ତି ତାରକ-ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରସାଦେ, ୨
ଅଦ୍ଭୁତ ବିକାଶ ଲଭିଥିଲା ହ୍ଲାଦେ ।
ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀ ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର ମଣି,
ଅର୍ପିଥିଲେ ତାଙ୍କ କରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲେଖନୀ ।
ଶାସ୍ତ୍ର, ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ, ପୁରାଣ,
ଗଣିତ, ଜ୍ୟୋତିଷ, ଦର୍ଶନ, ବିଜ୍ଞାନ;
ଆୟୁର୍ବେଦ, ଧନୁର୍ବେଦ ଏକାଧାରେ,
ଜାଣିଛନ୍ତି କବି କାବ୍ୟେ ଦକ୍ଷତାରେ ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ବୈଚିତ୍ର୍ୟ କରି ବହୁ ସୃଷ୍ଟି,
ମଧୁ ପରେ ମଧୁ କରିଛନ୍ତି ବୃଷ୍ଟି ।
ହୋଇପାରେ ଯେତେ କଳାସୃଷ୍ଟି କାବ୍ୟେ,
ସାଧିଛନ୍ତି କବି ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ।
ଅଳଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ରୁ ସବୁ ଅଳଙ୍କାର,
ଲୁଟି ନେଇଛନ୍ତି କବି କଳାକାର ।
ଅପୂର୍ବ ଉପମା ଅଦ୍ଭୁତ ଚାତୁରୀ,
ପ୍ରତି କବିତାରେ ରହିଅଛି ପୂରି ।
କଳ୍ପନା ସଙ୍ଗେ ସେ ରଚନ୍ତି ବିଳାସ,
ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟେ କବି କାଳିଦାସ !

ନୂଆଗଡ଼ ରାଜ-କେମ୍ବାଦେଈଙ୍କର, ୩
ଗ୍ରହିଥିଲେ ପାଣି ଭଞ୍ଜ କବିବର ।

୧—ବାରବା ଗ୍ରାମ କରଡ଼ା ରାଜ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ୨—କବିବର ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ରାମତାରକ ମନ୍ତ୍ର ସାଧନ କରି କବି ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି ସ୍ୱପ୍ରଣୀତ କାବ୍ୟରେ ଲେଖିଯାଇଅଛନ୍ତି । ୩—ନୂଆଗଡ଼ ରାଜା ବନମାଳୀ ସିଂହଙ୍କ କନ୍ୟା ଭଞ୍ଜଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ବାଣପୁରର ରାଜା ଅଚ୍ୟୁତ ହରିଚନ୍ଦନ ରାୟଙ୍କ କନ୍ୟା କବିଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ ବୋଲି କଥିତ ହୁଏ ।

ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ତହିଁ ଗୁଣାଗ୍ରାମ,
ଯୌତୁକ ସ୍ୱରୂପେ ମାଲସାହି ଗ୍ରାମ ।
ଅଳ୍ପ କାଳ ପରେ ସେ ରାଜନନ୍ଦିନୀ,
ଗଲେ ସ୍ୱର୍ଗେ ତେଜି ମାଟିର ମେଦିନୀ ।
ତହୁଁ ବାଣପୁରେ ଭକ୍ତଙ୍କ ବିବାହ,
ରାଜକନ୍ୟା ସହ ହୋଇଲ ନିର୍ବାହ ।
ସେ ରାଜକୁମାରୀ କାବ୍ୟ-ବିନୋଦିନୀ,
ନିଜ ଗୁଣେ ନେଲେ ସ୍ୱାମୀ ମନ କିଣି ।
ଯୁକ୍ତା ହେଲା ମଣି ସଙ୍ଗତେ ହାଟକ,
ବହିଥିଲା ବହ୍ନି କି ରାଜଯୋଟକ ?
ଦୋହିଙ୍କ ହୃଦୟ ଏକା ମଣି ଖଣି,
ଦୋହିଏ ଦୋହିଙ୍କ ଯେହ୍ନେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି !
ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଣର ଦୁଇ କଳେବର,
ଦୁଇ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦର ।
ଏକ ସଙ୍ଗୀତର ଅବା ଦୁଇ ସ୍ୱର,
ଯଥା ଏକ ଆତ୍ମା ପାର୍ବତୀ ଶଙ୍କର ।
ଊଷା ପ୍ରଭାତର ଶୁଭ୍ର ବିଭା ପ୍ରାୟେ,
ଏ ବିବାହ ଉଭେ ସର୍ବଥା ଯୋଗାଏ ।
ବରିଲା ବିଦ୍ୟୁତେ କାମ୍ବା ବାରିବାହ;
ଅବା ଭାଷା ସହ ଭାବର ବିବାହ ।
ଅଥବା ମାନସେ ପ୍ରତୀତ ଏପରି,
ଛନ୍ଦ ଗଲେ ଛନ୍ଦା କବିତା-ସୁନ୍ଦରୀ !
ପତିଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଥିଲେ ପ୍ରାଣାଧିକା,
ସାହିତ୍ୟ-ଯଜ୍ଞର ଉତ୍ତର ସାଧିକା ।
ବିଦୁଷୀ ପ୍ରେୟସୀ ସ୍ୱଧର୍ମପ୍ରବୀଣା,
ସାରସ୍ୱତ-ଯୋଗୀ ଉପଯୁକ୍ତ ସିନା ।
କୋକିଳ ବାନ୍ଧବୀ ରସାଳ-ମୁକୁଳ,
ଲୁଚିବ କି ତାକୁ ଦେବେ ଆନ ଫୁଲ ?
ବାରିଦର ବାଞ୍ଛା ମୟୂରୀ ସୁନ୍ଦରୀ,
ତେଣୁ ସେ ସାଦରେ ଅଛି ତାକୁ ବରି ।
ସତୀ ସୀମନ୍ତିନୀ ପତିପରାୟଣା,
ଆଦର୍ଶ ଗୃହିଣୀ ସେ ରାଜଦୁଲଣା ।

ପ୍ରକାଶନ୍ତି ପତି ପ୍ରତି ଗୁରୁଭକ୍ତି,
ପତି ହିଁ ତାଙ୍କର ଗତି ମୁକ୍ତି ଶକ୍ତି ।
ପତିପୂଜା ତାଙ୍କ ଇଷ୍ଟଦେବ ପୂଜା,
ପତିପ୍ରାଣା ଯେହ୍ନେ ଧରିତ୍ରୀ ତନୁଜା ।
ନ କହୁଣୁ ସ୍ୱାମୀ ଜାଣି ତାଙ୍କ ମନ,
କରୁଥିଲେ ତାଙ୍କ ଅଭୀଷ୍ଟ ପୂରଣ ।
ଭାଗ୍ୟେ ଗୁଣବତୀ ଦେବୀ ପତ୍ନୀ ଲଭି,
ସ୍ୱଗୃହକୁ ସ୍ୱର୍ଗ ମଣୁଥିଲେ କବି ।
ଧର୍ମ ସାଧନର ସହାୟ ନିମନ୍ତେ,
ସଧର୍ମିଣୀ ଧାତା ସୃଜିଛି ଜଗତେ ।
ରମଣୀ ପୁରୁଷ ଉଭୟ ଶକ୍ତିରେ,
ପୁଷ୍ଟିତାକୁ ଲଭେ ଧର୍ମ ଧୀରେ ଧୀରେ ।
ଏକର ପୀଡ଼ାରେ ଆନ ଭୁଞ୍ଜେ ବ୍ୟଥା,
ଆଦର୍ଶ ଦମ୍ପତୀ ସେ ଏକା ସର୍ବଥା ।
ଦମ୍ପତି ସମ୍ବନ୍ଧେ ଅଦ୍ଭୁତ ବ୍ୟାପାର,
ଜନଶ୍ରୁତି ସଦା କରୁଛି ପ୍ରଚାର ।
ମନେ ମନେ ଦିନେ ବିଚାରିଲେ କବି,
ବାଣପୁର ଜେମା ଦେବୀ କି ମାନବୀ ?
ଦ୍ୱିତୀୟା ଜାୟା ତ ବୋଲନ୍ତି କନିଆଁ,
ବାସ୍ତବରେ କନ୍ୟାଜାୟା ଉଷ୍ଣ ନିଆଁ ।
କିନ୍ତୁ ସେ ରୀତି ତ ନାହିଁ ମୋ ପ୍ରିୟାର,
କେଡ଼େ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ଏହାଙ୍କ ବେଭାର !
ରାଜକନ୍ୟା କେହି ଏଭଳି ହେବ କି,
ଖଟିଛନ୍ତି ପାଦେ ଯେସନ ସେବକୀ !
ଏତେ ଅନୁରାଗ, ଭକ୍ତି, ଦେବୀ ବିନା,
ମାନବୀ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ ସିନା !
କୌତୁକରେ ଆଜି ବଡ଼ ପ୍ରିୟା ମନ,
କରିବ ଦୁର୍ବାର ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ ।
ବୁଝିବି ଅଛି କି ଏ ସୁନାରେ ଖାଦ,
ମେଣ୍ଟିଯିବ ସତ୍ୟ ସନ୍ଦେହର ବାଦ ।
ବୁଝିବି ଆବର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ଏ କଥା,
ଏ ସୁଗନ୍ଧ ଫୁଲେ ଅଛି କି ତୀବ୍ରତା ।

ଧଳା ଫର୍ ଫର୍ ବିଶୁଦ୍ଧ କର୍ପୂର୍,
ଚାଖିଲେ ଜାଣିବ ପିତା କି ମଧୁର୍ ।
ସତାର୍ ଏସନ କବି ମହାମନା,
ବାହାରିଲେ ଧରି ମୃଗୟା ଛଳନା ।
ଘେନିଲେ ମେଲଣି ପ୍ରିୟା ପାଶୁ ଖରେ,
ସଜେ ହେଲେ ବନେ ଧନୁ ଧରି କରେ ।
ରଙ୍ଗପ୍ରିୟ କବି ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ,
ଆଦେଶିଲେ ଜଣେ ପରିଜନେ ଚାଇ ।
କହିବୁ ତୁ ଯାଇ ନଅରେ ତୁରନ୍ତ,
ଯୁବରାଜ ହେଲେ ବାଘବେଣ୍ଟେ ହତ ।
କାନ୍ଦିବୁ କପଟେ ଶୁଖାଇଣ ମୁଖ,
ତୋ ପଛେ ଯାଇ ମୁଁ ଦେଖିବି କୌତୁକ !
ସେହିପରି ଭୃତ୍ୟ କରନ୍ତେ ବଖାଣ,
କବିପତ୍ନୀଙ୍କର ଉଡ଼ିଗଲା ପ୍ରାଣ ।
ମୁଦିଲେ ସେ ଆଖି କମଳିନୀ ଯଥା,
ବାସ୍ତୁ-ମୁଖୁ ଶୁଣି ରବି ଅସ୍ତ କଥା ।
ଉଠିଲା ନଅରୁ ଶୋକ ହାହାକାର,
କାନ୍ଦିଲେ ସ୍ୱଜନ ଜ୍ଞାତି ପରିବାର ।
ଦେଖିଣ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଫେରି ଆସି କବି,
ମଣିଲେ ମସ୍ତକେ ପଡ଼ିଲା କି ପବି ?
ପ୍ରେମ-ପରୀକ୍ଷାରେ ଘଟିଲା କୁଫଳ,
ମହାଶୋକେ କବି ହେଲେକ ବିକଳ ।
ବିରହ-ବିଧୁର ଚକ୍ରବାକ ଯଥା,
ଦେଖି ଚକ୍ରବାକୀ ନିଷାଦ-ନିହତା ।
ଭାଳିଲେ—"ଅର୍ଜିଲି ଅହୋ କେଡ଼େ ପାପ,
ଅଦୃଷ୍ଟର ହାୟ କି ନିଷ୍ଠୁର ଶାପ ?
ରହସ୍ୟରେ କରି ପାରିଧି ପ୍ରୟାଣ,
କଲି ମୁଁ ପାରିଧି ସିନା ପ୍ରିୟା ପ୍ରାଣ ?
ନିଜ ହାତେ ସିନା ନିଜ ସୁଖତରୁ,—
ଛେଦିଲି ମୁଁ ତୁଚ୍ଛା ଖିଆଲବଶରୁ ।
ମୋହରି ଶଙ୍କରୁ ଜନ୍ମ ଲଭି ବ୍ୟାଧି,
ମୋହରି ଉପରେ ନେଲା ବାଢ଼ି ସାଧି ।

କ୍ରୀଡ଼ାଶିଶୁ ଦଶା ଲଭିଲି ମହୀରେ,
ନିଜେ ଖଣା ଖୋଳ ପଡ଼ିଲି ତହିଁରେ ।
ନାରୀ ବଧ ପୁଣି ଧର୍ମପତ୍ନୀ ବଧ,
କେନ ପାପେ ପ୍ରାଣ ହେଉଛି ଦଗଧ !
ଅର୍ଜିଲି ସ୍ୱଦୋଷେ କଳଙ୍କ ଦୁର୍ଜ୍ଜନା,
କରୁଛି ବିବେକ ଅକଥ୍ୟ ଭର୍ତ୍ସନା !
ବାଜିବ ମୋ ନାମେ ଉଚ୍ଚେ ନିନ୍ଦା-ଭେରି,
କାନ୍ତି ଗଲା ତଥା ନ ଆସିବ ଫେରି ।
କହିଗଲା ବାଣୀ ବହିଗଲା ପାଣି,
ବାହୁଡ଼ି ନ ଆସେ କେବେ ସେ ଉଜାଣି ।
ବାଞ୍ଛିଛି ମୁଁ ଆଶା ମୋର ପ୍ରିୟତମା,
କରିବ ନିଶ୍ଚେ ମୋ ଅପରାଧ କ୍ଷମା ।
ସତୀ ନାରୀ କେବେ ବହେ ନାହିଁ ରୋଷ,
ଧରେ ନାହିଁ ସତୀ କେବେ ପତି-ଦୋଷ ।
ମୁଁ ସିନା ନାରକୀ ସେ ପୁଣ୍ୟହୃଦୟା,
ମାଗିବ ମୋ ଲାଗି ପ୍ରଭୁ ପାଦେ ଦୟା ।
ସତୀର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ଭାବଗ୍ରାହୀ,
ଦେବେ ମୋତେ ନିଶ୍ଚେ ଏ ପାପରୁ ତ୍ରାହି ।
ଏହା ଭାବି କବି ତେଜି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ,
ଲଭିଲେ ମାନସେ କିଞ୍ଚିତ ଆଶ୍ୱାସ ।
କଲେ କବିବର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦୁର୍ବହ,
ନ କରିବେ ଆଉ ଦାର-ପରିଗ୍ରହ ।
ସେହି ଦିନୁ କଲେ ବିଧୁର ମୋହିନୀ—
କଳ୍ପନା ରାଣୀଙ୍କୁ ଜୀବନ ସଙ୍ଗିନୀ ।
ଶୟନେ ସ୍ୱପନେ ଦିବସ ଶର୍ବରୀ,
କଳ୍ପନା ତାଙ୍କର ହେଲା ସହଚରୀ ।
କଳ୍ପନା-ବିଳାସୀ କଳ୍ପନା ସଙ୍ଗରେ,
ମାତିଲେ ବିନୋଦେ ବିବିଧ ରଙ୍ଗରେ ।
ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର ମଣି କଳ୍ପନା-ସୁନ୍ଦରୀ,
ନେଲାକ କବିଙ୍କୁ ସମାଦରେ ବରି ।
ଦଇବେ ମାଳତୀ ଭେଟିଲେ ଚନ୍ଦନେ,
ଧରେ ସିନା ତାକୁ ଦୃଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନେ ।

କଳ୍ପନା ତାହାର ଚନ୍ଦ୍ରପଟେ ଫେରି,
କେତେ ମହାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଇଲା ନେଇ ।
ନେଇଗଲା କେତେ ପର୍ବତ କାନ୍ତାରେ,
ରାଜ୍ୟ, ମରୁଭୂମି, ମହାସିନ୍ଧୁ ପାରେ ।
ତୋଳିଦେଲା କେତେ ଆକାଶରୁ ଫୁଲ,
ଚମ୍ପା, ନାଗେଶ୍ୱର, ବଉଳ, ଆଉଲ ।
ବୁଲାଇଲା ନେଇ ବହୁ ସ୍ୱପ୍ନ-ସ୍ୱର୍ଗେ,
ଭୁଞ୍ଜିଲେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ସୁଖ ତା ସଂସର୍ଗେ ।
ଅପାର୍ଥିବ ରତ୍ନେ ଗୁନ୍ଥି ଚାରୁହାର,
ପିନ୍ଧାଇଲା କବି-କଣ୍ଠେ ବାରମ୍ବାର ।
ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀ-ଭକ୍ତ କବିବର,
ମନ୍ଥିଲେ ମୁଦେ କଳ୍ପନା-ସାଗର !
ସେ ମନ୍ଥନୁଁ ଜାତ ହୋଇଛି ଯେ ସୁଧା,
କରୁଛି ତା ପାନ ଉତ୍କଳ ବସୁଧା ।
ସେ ମନ୍ଥନୁଁ ଜାତ କାବ୍ୟ-ପାରିଜାତ,
ସୁଗନ୍ଧ ସମ୍ଭାରେ ସାହିତ୍ୟେ ବିଖ୍ୟାତ ।
ଚନ୍ଦ୍ରତୁଲ୍ୟ ପୁଣି ଜନମି ସଙ୍ଗୀତ,
ସାହିତ୍ୟ-ମନ୍ଦିରେ କରେ ଆଲୋକିତ ।
କବି, କଳ୍ପନାର ଏ ଅପୂର୍ବ ବିଭା,
ହେଲା ସାରସ୍ୱତ ବିଧାନରେ ନିଭା ।
କଳ୍ପନା-ବୈଚିତ୍ର୍ୟ କଳ୍ପନା-କୌତୁକ,
କଳ୍ପନା ରସିକ ପକ୍ଷେ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ।
କଳ୍ପନାର ଭାଷା କଳ୍ପନାର ଛନ୍ଦ,
ବାସ୍ତବରୁ ବଳି ପ୍ରଦାନେ ଆନନ୍ଦ ।
କଳ୍ପନାରେ ଯେଉଁ ମଧୁ ବିଦ୍ୟମାନ,
ଭୁକ୍ତଭୋଗୀ ବିନା ନ ଜାଣେ ତା ଆନ ।
ପ୍ରଥମେ କଳ୍ପନା ପଶ୍ଚାତେ ସର୍ଜନା,
ଏ ଅନନ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ବିଧିର କଳ୍ପନା ।
ପଛେ ତାହା ରୂପ ଯାଇଅଛି ଧରି,
କଳ୍ପନା ଶୂନ୍ୟରେ ଛାଞ୍ଚବନ୍ଧା ପରି ।
ଜଗତର ଯେତେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅନୁଷ୍ଠାନ,
କଳ୍ପନା ସବୁରି ମୂଳେ ବିଦ୍ୟମାନ ।
ନ ସମ୍ଭବେ ଭବେ କିଛି ତାହା ବିନା,
କଳ୍ପନା କାର୍ଯ୍ୟର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆତ୍ମା ସିନା !

ନୂଆଗଡ଼ ରାଜ୍ୟେ ମାଳୀସାହୀ ଗ୍ରାମ,
ଥିଲା କବିଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଲୀଳାଧାମ ।
ସେ ଗ୍ରାମ ତାଙ୍କର ଯୌତୁକ ସମ୍ପତ୍ତି,
ପ୍ରକାଶନ୍ତି ତେଣୁ ମମତା ତା ପ୍ରତି ।
ନିବସି ସେ ସ୍ଥାନେ ଏକତାନ ମନେ,
ରତ ଥିଲେ କବି ବାଣୀ-ଆରାଧନେ ।
ସେହି ଗ୍ରାମ ତାଙ୍କ ସାଧନାର କ୍ଷେତ୍ର,
ବନ୍ଦୀ କରିଥିଲା ଦେହ ମନ ନେତ୍ର ।
ସାରସ୍ୱତ-ଯୋଗୀ ତେଜି ରାଜଭୋଗ,
ସାଧୁଥିଲେ ତହିଁ ସାରସ୍ୱତ-ଯୋଗ ।
ରଘୁନାଥ ନାମେ ଜନୈକ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ,
କବି-ନିକେତନେ ପ୍ରବେଶିଲେ ଆସି ।
ଆତିଥ୍ୟେ ସନ୍ତୋଷ ଲଭି ଯୋଗିବର,
ଦେଲେ ତାଙ୍କୁ ରାମ-ତାରକ ମନ୍ତ୍ର ।
ସିଙ୍ଗୁମ୍ଫା ଗର୍ଭେ ବସି ରାଜସୁତ, ୧
ଜପିଲେ ସେ ମନ୍ତ୍ର ହୋଇ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ।
ସେ ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭାବେ କବି-ପ୍ରତିଭାର,
ଘଟିଲା ବିକାଶ ଅତି ଚମତ୍କାର !
ବହୁ ଛାନ୍ଦ କାବ୍ୟ ବିରଚିଲେ କବି,
ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ନନ୍ଦନ-ରବି ।
ଅତୁଳ ଗୌରବ ଅତୁଳ ସୁଖ୍ୟାତି,
ଲଭିଲେ କୁମାର କାବ୍ୟରସେ ମାତି ।
ସଙ୍ଗୀତ ଚୌପଦୀ ଅବନା କବିତା, ୨
ରଚିଛନ୍ତି ବହୁ ସେ କବି-ସବିତା ।

୧—ସିଙ୍ଗୁମ୍ଫା ନୂଆଗଡ଼ ରାଜ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ୨—ଅବନା କବିତା ରାଜା ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ "ରସତରଙ୍ଗ" ନାମରେ ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ କାବ୍ୟ ଅବନା ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖିଥିଲେ ।

ବହୁଭାଷାଭିଜ୍ଞ ସୁରସିକ କବି,
ଅଙ୍କିଛନ୍ତି କେତେ ଚାରୁବନ୍ଧ ଛବି ।
ଯାଗ, ନାସ, ଶୋଣା, ପଶାଖେଳ ଗୀତ,
ଚାତୁରୀ ଛଟାରେ ମୋହି ନଏ ଚିତ୍ତ ।
କାବ୍ୟ ମହାକାବ୍ୟ ଦ୍ୱିପଞ୍ଚାଶ ଖଣ୍ଡ, *
ବିରଚିଲେ କବି ସାହିତ୍ୟ-ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ।
ବହୁମୁଖୀ କବି-ପ୍ରତିଭାର ଛାୟା,
କାବ୍ୟ-ଦର୍ପଣରେ ଧରିଅଛି କାୟା ।
ଯୋଗସିଦ୍ଧ ଯୋଗୀ ଭକ୍ତ ବୀରମଣି,
କାବ୍ୟବୀରକୁଳେ ଆଦର୍ଶ ଅଗ୍ରଣୀ ।
ଶତ ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କ ଅଦ୍ଭୁତ କ୍ଷମତା,
ନର ନୁହନ୍ତି ସେ ବରେଣ୍ୟ ଦେବତା !
ସାହିତ୍ୟେ ବୀରତ୍ୱ ଦେଖି ତାହାଙ୍କର,
ଲଭିଲେ ସନ୍ତୋଷ ନବଦୁର୍ଗେଶ୍ୱର ।
ଜାମାତୃ-ଗୌରବେ ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟ,
ଉଠିଲା ଉଲ୍ଲାସେ ଫୁଲି ଅତିଶୟ ।
କରି ବୀରବର ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ,
ଅର୍ପିଲେ କବିଙ୍କୁ ବିପୁଳ ସମ୍ମାନ ।
ସ୍ଥାପି ଯାଇଛନ୍ତି କବି ଓଡ଼ଗ୍ରାମେ,
ପ୍ରତାପୀ ଦେବତା ରଘୁନାଥ ନାମେ ।
ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ସେହି କବିଙ୍କର,
ପୂଜୁଥିଲେ ନିତି ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀପୟର ।
କୃପାମୟ ହରି ଦୁଃଖିତାପହାରୀ ।
ଡାକିଲେ ଶୁଣନ୍ତି ଆତୁର ଗୁହାରି ।
ସାଟୋପେ ପୂଜିତ ଅଦ୍ୟାପି ସେ ମୂର୍ତ୍ତି,
ବଢ଼ାଉଛନ୍ତି ଦେବ ଭକ୍ତକବି ସ୍ମୃତି ।

ଓଡ଼ଗ୍ରାମ-ଭାଗ୍ୟ ସେ ଦିନୁ ଉଦିତ,
ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥରୂପେ ଉତ୍କଳେ ପୂଜିତ ।
ଉଦ୍ଯାପିଣ କବି ସାରସ୍ୱତ ଯାଗ,
ଚତ୍ୱାରିଂଶ ବର୍ଷେ କଲେ ତନୁତ୍ୟାଗ !
ସାହିତ୍ୟ-ଶଶାଙ୍କ ହେଲେ ଅସ୍ତମିତ,
ସାହିତ୍ୟ-ଗଗନ ହେଲା ଅନ୍ଧାରିତ ।
ସେହିଦିନୁ ଭକ୍ତ ଚରି ସୁନମଣି,
ଧରି ନାହିଁ ଗର୍ଭେ ଉତ୍କଳ ଧରଣୀ ।
କାନ୍ଦୁଛି ଉତ୍କଳ, କାନ୍ଦୁଛି ଗଞ୍ଜାମ,
କାନ୍ଦେ ଘୁମୁସର, ମାଳୀସାହୀ ଗ୍ରାମ ।
କାନ୍ଦୁଛି କୁଳାଡ଼ ବକ୍ଷେ କର ହାଣି,
କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ଶୋକେ ଦେବୀ ବୀଣାପାଣି ।
କବିତା ଅମୃତ, ସୁକବି ଅମର,
ଘଟେ ମାତ୍ର ସିନା ତାର ଘଟାନ୍ତର ।
କାବ୍ୟ ନୁହେଁ ଖାଲି ସୁକବିର ସ୍ମୃତି,
ତାହାରି ମଧ୍ୟରେ ଥାଏ କବିମୂର୍ତ୍ତି ।
ବହୁ ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି କାବ୍ୟରୂପରେ ସେ,
ବୁଲୁଥାଏ ଘରେ ଘରେ ଛଦ୍ମବେଶେ ।
ଧରି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ କୀର୍ତ୍ତି-କଳେବର,
ଭକ୍ତ ମହାକବି ତ୍ରିକାଳେ ଅମର !
ଉପମାରେ ଭକ୍ତ ଦ୍ୱିତୀୟ କାଳିଦାସ,
ଭାବେ ଭବଭୂତି ସୁକବି ସଙ୍କାଶ ।
କାବ୍ୟକଳା ତାଙ୍କ ଅମର ଗୌରବ,
ଆନ ଭାଷା, ଆନ ସାହିତ୍ୟେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ !
ଅଙ୍କି ତାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ଜୀବନୀ,
ପବିତ୍ର ହେଲା ଏ ଦୁର୍ବଳ ଲେଖନୀ ।

* ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ, ଚନ୍ଦ୍ରକଳା, ଚନ୍ଦ୍ରରେଖା, ଶବ୍ଦରେଖା, ଚିତ୍ରକାବ୍ୟ ବନ୍ଧୋଦୟ, ହେମମଞ୍ଜରୀ, ଇଚ୍ଛାବତୀ, କଳାବତୀ, କଳାକଉତୁକ, କାମକଳା, କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡସୁନ୍ଦରୀ, ଲାବଣ୍ୟବତୀ, ମୁକ୍ତାବତୀ, ମନୋରମା, ଲତା, ପ୍ରେମସୁଧାନିଧି, ଶଶିରେଖା, ଶୋଭାବତୀ, ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା, ସୁଭଦ୍ରା ପରିଣୟ, ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟମୋହିନୀ, ଅବନା ରସତରଙ୍ଗ, ବା ଚଉତିଶା, ବ୍ରଜଲୀଳା, ଚୋପଦୀଭୂଷଣ, ଛାନ୍ଦଭୂଷଣ, ଚୋପଦୀଚନ୍ଦ୍ର, ଯମକରାଜ ଚଉତିଶା, କଟପାୟୀ, ବୃଷ୍ଟିବିହାର, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମାହାତ୍ମ୍ୟ, ରସପଞ୍ଚକ, ରସଲେଖା, ସଙ୍ଗୀତ-କୌମୁଦୀ, ହାସ୍ୟାର୍ଣ୍ଣବ, ଚକାଡ଼ାବୋଲି, ଗୀତାଭିଧାନ ପ୍ରଭୃତି ୫୨ ଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ।

ଧନ୍ୟ ହେ କବୀନ୍ଦ୍ର ସାରସ୍ୱତ-ଯତି,
ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁତ୍ର ହୋଇ ପୂଜିଲ ଭାରତୀ ।
ରାଜପୁତ୍ର ତୁମ୍ଭେ ହୋଇଥିଲେ ରାଜା,
ବାଜନ୍ତା କି ଏତେ ସୁଖ୍ୟାତିର ବାଜା ?
ସାରସ୍ୱତ-ରାଜ୍ୟେ ଯେ ମଉଡ଼ମଣି,
କେଉଁ ଲୋଡ଼ା ତାର ଧୂଳିର ଧରଣୀ ।
ଖେଳେ ଯେ ବିହଙ୍ଗ ଅନନ୍ତେ ସନ୍ତର,
ତୁଟିବ କି ତାକୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ପଞ୍ଜୁରୀ ?
ବହି ଉଚ୍ଚ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉଚ୍ଚାଦର୍ଶ ପ୍ରୀତି,
ରଖିଗଲ ତୁମ୍ଭେ ଅନଶ୍ୱର କୀର୍ତ୍ତି ।
ଦେଇଗଲ କବି ଉତ୍କଳେ ଯେ ଦାନ,
ଅତୁଳନ ତାହା, ମୂଲ୍ୟ ମହୀୟାନ ।
ଉତ୍କଳ ଭାଷାକୁ ବଙ୍ଗ କବଳରୁ,
ଉଦ୍ଧାରିଛ ତୁମ୍ଭେ କବି-କଳ୍ପତରୁ ।
ଅଛି ଏ ଭାଷାର ସ୍ୱାଧୀନତା, ପ୍ରାଣ,
ତୁମ୍ଭ କାବ୍ୟ ଏହା କଲା ସପ୍ରମାଣ ।[୧]
ତୁମ୍ଭ ଯୋଗୁଁ ସଦା ଏ ଉତ୍କଳ ଜାତି,
ସାହିତ୍ୟ-ଗୌରବେ ଫୁଲାଇବ ଛାତି ।
ଗୋଟିଏ ଜନ୍ମରେ ହେ ସାହିତ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟ,
କରିଗଲ ଦେବ ବହୁ ଜନ୍ମ କାର୍ଯ୍ୟ ।
ପରମାୟୁ ତବ ସ୍ୱଳ୍ପ ସୀମାବଦ୍ଧ,
ମାତ୍ର କରିଗଲ ସୁକର୍ମ ଅନନ୍ତ ।
ବିଶ୍ୱ-ହିତକାମୀ ଜନେ ବିଶ୍ୱସାଇଁ,
ନ ଦିଅନ୍ତି ହାୟ ଦୀର୍ଘାୟୁ କାପାଇଁ ?
କରୁଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଅଜର ଅମର,
କି କ୍ଷତି ବା ତହିଁ ହୁଅନ୍ତା ତାଙ୍କର ।
ସେହି ବିଧି ଫୁଲେ ମଣ୍ଡି ଗନ୍ଧଜାଳେ,
ନିଏ ତାକୁ ସଞ୍ଜେ ଫୁଟାଇ ସକାଳେ !

ପୁଣି ବିଦ୍ୟୁ ଜ୍ୟୋତି ଦେଇ ସେ ଦେଖାଇ,
ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ତାକୁ ହରିନଏ କାହିଁ ।
ବିଧାତା ବିଧାନ ମହା ବଳୀୟାର,
ଅବ୍ୟର୍ଥ ସେ, ତାର ନାହିଁ ପଠାନ୍ତର ।
ମାତଃ ବୀଣାପାଣି ଏ କେଉଁ ରହସ୍ୟ,
ତୋ ଭକ୍ତର ହେବ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ।
ସେହି ହେବ ରୁଗ୍ଣ ସେହି ହେବ ଦୀନ,
ସେହି କ୍ଷୀଣାୟୁ ସେହି ପରାଧୀନ ।
ତୋତେ ପଠାନ୍ତର ତୋ ଲୀଳା ସୁନ୍ଦର,
ତୋ ବିଧାନ ଏକା ତୋତେ ହିଁ ସୁନ୍ଦର ।

ଶତ୍ରୁଞ୍ଜୟ ପତ୍ନୀ ବାରବା ଗ୍ରାମରେ,
ପ୍ରସବିଲେ ପୁତ୍ର କେତେ ଦିନ ପରେ ।
ବହିଲେ କୁମାର ନାମ ରଣ ଭଞ୍ଜ,
ରୂପେ ଦେବ-ଶିଶୁ କୃତ୍ତିକା-ଅଙ୍ଗଜ ।
ଶୁଣି ଘନ ଭଞ୍ଜ ଧରାକୋଟେ ଥାଇ,
ଅଧୀର ଉଦ୍‌ବେଗେ ଆସିଲେକ ଧାଇଁ ।
ଗାଳିଞ୍ଜି ମୂଠାର ଗରୁଡ଼ ଗ୍ରାମରେ,
ରହି ମାଳ କଣ୍ଠେ ଡ଼କାଇଲେ ଶିରେ ।
ଆସିଲେ ସକଳ ଦିଗାଳ, ମଲ୍ଲକେ,[୨]
କହିଲେ ତାହାଙ୍କୁ ବସାଇ ଅନ୍ତିକେ—
“ଦେଖୁଛ ତ ସର୍ବେ ରାଜାଙ୍କ ଦୁର୍ନୀତି,
ଅର୍ଜିଲେଣି ବୀର ବହୁ ବୀରକୀର୍ତ୍ତି !
କରି ପିତା ଭ୍ରାତା ଭ୍ରାତୃପୁତ୍ରେ ହତ,
ସିଂହାସନେ ବସି ଦେଖାନ୍ତି ମହତ୍ତ୍ୱ ।
ନ୍ୟାୟ ବିଚାରେ ଏ ରାଜ୍ୟ ଘୁମୁସର,
ଶତ୍ରୁଞ୍ଜୟ ପୁତ୍ର ରଣ ଭଞ୍ଜଙ୍କର ।

୧—ଓଡ଼ିଆ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷା ନୁହେ—ବଙ୍ଗଳାର ଉପଭାଷା, ଏହି ହାସ୍ୟକରଯୁକ୍ତି ଦେଖାଇ ବଙ୍ଗାଳିମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ଚଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ; ମାତ୍ର ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ସେ ଚେଷ୍ଟାର ଅନ୍ତରାୟ ହୋଇଥିଲା । ୨—ସମର ବିଷୟୀୟ ଉପାଧିବିଶେଷ ।

ଚାଲି ତାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ଘେରନ୍ତି ଅଚିରେ,
ବାନ୍ଧିବା ମୁକୁଟ ରଣ ଭଞ୍ଜ ଶିରେ ।”
ନୀଳକଣ୍ଠ ପ୍ରତି ସମସ୍ତେ ବିରକ୍ତ,
ତେଣୁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବେ ହେଲେ ଏକମତ ।
ତହୁଁ ଘନ ଭଞ୍ଜ ପୁଲକିତ ମନେ,
ହେଲେ ଅଗ୍ରସର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନେ ।
ଠୁଳ କରି ବହୁ ସୈନ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ,
କୁଲଡ଼ ମୁଖରେ କଲେ ଅଭିଯାନ ।
ନୀଳକଣ୍ଠ ଭଞ୍ଜ ଶୁଣି ଏ ବ୍ୟାପାର,
ତାଳୁଗଲେ ଦୁର୍ଗୁ ଘେନି ପରିବାର ।
ପାପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସମ୍ପଦ ଅସ୍ଥିର,
ଅସ୍ଥିର ଯେସନ ସାନ୍ତୁ ପତ୍ରେ ନୀର ।
ହତ୍ୟା-କଳଙ୍କିତ ସୌଭାଗ୍ୟ ସବଂସ,
ସମର୍ପନ୍ତି ଭାଗ୍ୟଦେବୀ ଛାଡ଼ପନ ।
ବସନ୍ତେ ବିନାଶି ଉଗ୍ର ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁ,
ପାରେ କି ଏଡ଼ାଇ ହେବେ ନିଜ ମୃତ୍ୟୁ ?
ପଛେ ପଛେ ତାର ଆସି ବର୍ଷା କାଳ,
ଦଣ୍ଡ ଦେଇ ତାକୁ ହୁଏ ସେ ଭୂପାଳ ।
ପରଭାଗ୍ୟ ଲୁଟି ସ୍ୱଭାଗ୍ୟ ଯେ ଗଢ଼େ,
ଅକାଳ ତଡ଼ିତ ତାହା ଶିରେ ପଡ଼େ ।
ନୀଳକଣ୍ଠ ଭଞ୍ଜ ବହୁ ଛନ୍ଦୁଭ୍ରଷ୍ଟ,
ଧରାକୋଟେ ଯାଇ ନେଲେକ ଆଶ୍ରୟ ।

କଷ୍ଟଦିନ ତହିଁ ରହି ମନଦୁଃଖେ,
କଲେ ସେ ପ୍ରୟାଣ ଅସ୍ତଦୁର୍ଗ ମୁଖେ ।
ଖଟଦୋଳି ଆଦି ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ଭାର,
ଦେଲେ ଜଗଦ୍ଦେବେ ପ୍ରୀତି-ଉପହାର । ୧
ତହୁଁ ନବଦୁର୍ଗେ କଲେ ସେ ଗମନ,
ଲଙ୍ଘି ପଥେ ବହୁ ଗିରି ଗ୍ରାମ ବନ ।
ସୌଭାଗ୍ୟ ସମ୍ପଦ ସତତ ଅସ୍ଥିର,
ଆଜି ଯେ କୁବେର କାଲି ସେ ଫକୀର !
ମାଳୀସାହୀ ଗ୍ରାମେ ଭଞ୍ଜ କବିମଣି,
କରିଥିଲେ ଯାଇ ପୂର୍ବରୁ ରହଣି ।
ନୀଳକଣ୍ଠ ଭଞ୍ଜ ଯାଇ ପୁତ୍ର ପାଶେ,
ରହିଲେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଉପେକ୍ଷି ପ୍ରବାସେ ।
ତିନି ବର୍ଷ ମାତ୍ର କରି ରାଜପଣ,
ଭୁଞ୍ଜିଲେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଅକାଳ ପତନ ।

ଏଣେ ଘନ ଭଞ୍ଜ ବୋଧି ପ୍ରଜାବୃନ୍ଦେ,
ରାଜ୍ୟେ ଅଭିଷିକ୍ତ କଲେ ରଣ ଭଞ୍ଜେ ।
ସିଂହାସନେ ଖାଲି ସ୍ଥାପି ନବ ନୃପେ,
ଚଳାଇଲେ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିନିଧିରୂପେ ।
ଗଲା ଏହି ଭାବେ ଚାରିବର୍ଷ ବିତି,
ଓଠାରିଲା ଘନ ଭଞ୍ଜେ ବଂଶ ରୀତି ।
ଭ୍ରମଣ ଛଳରେ ଦିନେ ଶିଶୁ ଭୂପେ,
ଘେନି ଯାଇ ବନେ ପେଲିଦେଲେ କୂପେ ।
ଫେରି ଆସି ରାଜ୍ୟେ କଲେ ସେ ରଟନା,
ପ୍ରକାଶି କପଟେ ଗଭୀର ଶୋଚନା ।
ବାଳୁତ ସୁଲଭ ଖେଳେ ନରରାଣ,
କୂପେ ପଡ଼ି ହାୟ ବିସର୍ଜିଲେ ପ୍ରାଣ !
ତହୁଁ ଯଥାବିଧି ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି ସମ୍ପାଦି,
ବସିଲେ ସେ ନିଜେ ମାଡ଼ି ରାଜଗାଦି ।
ଧିକ ରାଜ୍ୟଲିପ୍ସା ନରକ-ନିଶୁଣି,
ଅସାଧ୍ୟ ତାହାର କେଉଁ ପାପ ପୁଣି ?
ରାଜ୍ୟ ଧନ ଆୟୁ ହୋଇଥିଲେ ସ୍ଥାୟୀ,
କ କରନ୍ତା ଅବା କସ ଆତତାୟୀ ?
ନୀଳକଣ୍ଠେ ଘୃଣ୍ୟ ମଣନ୍ତି ଯେ ଲଟି,
ନିଜେ ପୁଣି ହେଲେ ସେହି ପାପଭାଗୀ ।
ଏ ହେତୁ ସେ ପ୍ରଜା କ୍ଷୋଭପରିଜନ,
ସଭିଙ୍କର ହେଲେ ବିରାଗଭାଜନ ।
ଘନ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଏ କଳଙ୍କ କାହାଣୀ,
ବ୍ୟାପିଲା ଚୌଦିଗେ ଯେସନେ ବଢ଼ି ପାଣି ।
ଏ ଭୀଷଣ ବାର୍ତ୍ତା ନବାବ କର୍ଣ୍ଣରେ,
ପ୍ରବେଶିଲା ଯାଇ ଇଚ୍ଛାପୁରେ ଖରେ । ୨

୧—ତେତେବେଳେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ଚିକାକୋଲ ସରକାର ଅଧୀନସ୍ଥ ଇଚ୍ଛାପୁର ବିଭାଗର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା । ୨—ଫ୍ରେଞ୍ଚ ସରକାର ନିଯୁକ୍ତ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ନବାବ ଇଚ୍ଛାପୁର ବିଭାଗର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ଥିଲେ ।

ତହୁଁ ସୈନ୍ୟଦଳ ଆସି ବନ୍ଧୁ ଖଞ୍ଜେ, ୧
ଧରି ନେଇଗଲେ ରାଜା ଧନ ଭଞ୍ଜେ ।
ଇଚ୍ଛାପୁରେ ବନ୍ଦୀ ହେଲେ ନରପତି,
କେଉଁ ଦାଉ ଅବା ନ ସାଧେ ନିୟତି !
ନବାବଙ୍କ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ଘୋଟକ,
ଅତି ବଳୀଆର ନ ମାନେ ଆଟଙ୍କ ।
ଶୁଣିଲେ ନବାବ ରାଜା ଧନ ଭଞ୍ଜେ,
ଘୋଟକେ ସୁସାଧ୍ୟ କରିବେ ସହଜେ ।
ତହୁଁ ତାଙ୍କୁ ଡାକି ନବାବ ତକ୍ଷଣେ,
ଆଦେଶିଲେ ଦୁଷ୍ଟ ଅଶ୍ୱ ଆରୋହଣେ ।
ଧନ ଭଞ୍ଜ ଧରି ଅଶ୍ୱ ବାଗ କରେ,
ବୀରଦର୍ପେ ଡେଇଁ ଚଢ଼ିଲେ ଅଶ୍ୱରେ ।
ବାୟୁବେଗେ ତାକୁ ଦେଲେ ଝପଟାଇ,
ପକ୍ଷୀ ପରି ଘୋଡ଼ା ଉଡିଗଲା କାହିଁ ।
ଦୂର ଦୂରାନ୍ତରେ ଧାଇଁ ନାନାରଙ୍ଗେ,
ମିଶିଗଲା ଯାଇ ଚକ୍ରବାଳ ସଙ୍ଗେ ।
ନବାବ ସନ୍ଦେହ-ଜାଲେ ହୋଇ ଛନ୍ଦି,
ବିଚାରିଲେ ଶଠେ ପଳାଇଲା ବନ୍ଦୀ ।
ବିସ୍ତୃତ ଟଙ୍କ ମୁଠା ସୋରଡ଼ା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ,
ଘେନିଗଲା ନୃପେ ଅଶ୍ୱ ବଳବନ୍ତ ।
କରିଣ ବିଶ୍ରାମ କେତେ କ୍ଷଣ ତହୁଁ,
ଆସିଲେ ବାହୁଡି ଶଠେ ଭୟ ବହୁ ।
ଜଣାଇଲେ ଯାଇ ନବାବ ଛାମୁରେ,
ଅବାଧ୍ୟ ଘୋଟକ ଘେନିଗଲା ଦୂରେ ।
ଦେଖି ତାହାଙ୍କର ବିକ୍ରମ ସୌଜନ୍ୟ,
ହେଲେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ନବାବ ପ୍ରସନ୍ନ ।
ଶାନିବାରି ପେଣ୍ଠ ସାରସଙ୍ଗ ଗ୍ରାମ,
ପ୍ରଦାନିଲେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରୀତିରେ ଇନାମ ।୨
ବାର୍ଷିକ ରାଜସ୍ୱ ସପତ ହଜାର,
ଲେଖିଦେଇ ଦେଲେ ରାଜ୍ୟ ଅଧିକାର ।

ହର୍ଷେ ଧନଭଞ୍ଜ ବଜାଇଣ ବାଜା,
ହେଲେ ଆସି ପୁଣି ଘୁମୁସରେ ରାଜା ।
ଅଟନ୍ତି ସେ ଆଠରାଜାଙ୍କର ସୁତ,
ରାଜ ଔରସରୁ ନୁହନ୍ତି ସମ୍ଭୂତ ।
ଏଥିଯୋଗୁଁ କେତେ ପ୍ରଜା ଜମିଦାର,
ରାଜା ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ନ କଲେ ସ୍ୱୀକାର ।
ତହୁଁ ତାଙ୍କୁ ରାଜା କଲେ ବଳେ ସାଧ୍ୟ,
ହେଲେ ସର୍ବେ ବଶ, କରି ଦାନେ ବାଧ୍ୟ ।
କି ରହସ୍ୟମୟ ମାନବ ଜୀବନ,
ଯଥା ରଙ୍ଗଢିଆ ସୁଦୀର୍ଘ ସ୍ୱପନ ।
କିମ୍ବା ସ୍ୱପ୍ନ ମଧ୍ୟେ ସ୍ୱପନ ଆବର,
ସ୍ୱପନରେ ଗଢ଼ା ଜୀବନ ନିକର ।
ବଡ଼ ଅସହାୟ ମାନବ ଏ ଭବେ,
ପଥହରା କ୍ଳାନ୍ତ ପକ୍ଷୀ ସିନ୍ଧୁଗର୍ଭେ !
ଅବଶ ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ଡେଣାଦ୍ୱୟ,
ଆତୁର ଚିତ୍କାରେ ଖୋଜୁଛି ଆଶ୍ରୟ ।
କାନ୍ଦୁଛି ନୀରବେ ଚଉଦିଗେ ଚାହିଁ,
ଅନନ୍ତ ସାଗରେ ସ୍ଥଳକୂଳ ନାହିଁ ।
ଉଦ୍ଧାରିବା ପାଇଁ ତାକୁ ଏ ସଙ୍କଟୁ,
ମୃତ୍ୟୁ ବିନା ଅନ୍ୟ କେହି ନୁହେ ପଟୁ ।
ଜନ୍ମ ପଛେ ପଛେ ମୃତ୍ୟୁ ନିଃଶବ୍ଦରେ,
ଅବିଶ୍ରାମେ ସଦା ଧାଇଁଛି ସତ୍ୱରେ ।
ଦିନେ ଆସି ସେହି ଅଜ୍ଞାତ ଅତିଥି,
ଭେଟିବ ନ ବାରି ବାରି ଲଗ୍ନ ତିଥି ।
ନିଜକୁ ମାନବ ସମର୍ପି ତା ପାଦେ,
ଅତିଥି ସତ୍କାର କରିବ ଆହ୍ଲାଦେ ।
ନର ଜୀବନର ଏହି ପରିଣାମ,
ଏଥିକୁ ସେ ଯାଏ କରି କେତେ କାମ !
କେତେ ଦିନକୁ ସେ ବାନ୍ଧେ କେତେ ଆଶା,
ମେଣ୍ଟେ ନାହିଁ ତାର ଦୁର୍ବାର ପିପାସା ।

୧ —ଖଞ୍ଜ—କୌଶଳ । ୨ —ପୁରସ୍କାର ।

ମାନବ ଜୀବନ ଯେତେକ ତାର ଛାଇ,
ଦିବସରେ ଥାଏ ରାତ୍ରେ ରହେ ନାହିଁ ।
ଏଥିକୁ କାହିଁକି ଏତେ ହଟହଟା,
ଏତେ ଈର୍ଷା ଦ୍ୱେଷ ଏତେ ଘୃଣାକଥା ।
ନୀତିଧର୍ମେ କଲେ ଦ୍ୱିଦିନ ଯାପନ,
ଲୁଟିଯାତ୍ରା ଅବା କେଉଁ ବଡ଼ପଣ !
ନିର୍ମଳ ସରଳ ପଥ ପରିହରି,
କି ଫଳ ବା କଣ୍ଟାବଣରେ ଝାଟରି ?

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଉତ୍କଳ ନୃପତି,
ଯବନ-ଦୌରାତ୍ମ୍ୟେ ଭୀତ ହୋଇ ଅତି ।
କଟକ ଦୁର୍ଗରୁ କଲେ ପଳାୟନ,
ମାଡିବସିଲା ତା ଦୁରନ୍ତ ଯବନ ।
ଅସ୍ତ୍ରଦୁର୍ଗେ ଯାଇ ରହିଲେ ନୃମଣି,
ବିକ୍ରମ ପାସୋରି ଚରେ ଦୁଃଖ ଗଣି ।
ଶୁଣି ଘନ ଭଞ୍ଜ ପ୍ରବେଶି ସେ ସ୍ଥାନେ,
ଆସିଲେ ତାହାଙ୍କୁ ଘେନି ସସମ୍ମାନେ । ❋
ରଖି ଜଗନ୍ନାଥ-ପ୍ରସାଦ ଦୁର୍ଗରେ,
ଅର୍ପିଲେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ତାଙ୍କୁ ନିରନ୍ତରେ ।
ତେଜି ନରପତି ବିଶ୍ରାମ ବ୍ୟସନେ,
ରତ ହେଲେ ସଦା ଯୁଦ୍ଧ ଆୟୋଜନେ ।
ବହୁ ରଣଦକ୍ଷ ସୈନ୍ୟ କରି ଠୁଳ,
କଲେ ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା ଶୁଭ ଅନୁକୂଳ ।
ପ୍ରବେଶି କଟକେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସହ,
ଯବନ ସହିତେ ରଚିଲେ ବିଗ୍ରହ ।
ଭୀମ ପରାକ୍ରମେ କଲେ ଆକ୍ରମଣ,
ହାଣ ଖାଇ ମଲେ ଶତ୍ରୁସେନାଗଣ ।
ଯବନ-ବାହିନୀ ଗଣିଣ ଆତଙ୍କ,
ପଳାଇଲେ ବ୍ୟଗ୍ରେ ହୋଇ ଛନ୍ନଭଙ୍ଗ ।

କଟକ ନଗରୀ ଉତ୍କଳ ମହୀର,
ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ହେଲା ହସ୍ତଗତ ।
ଦୁର୍ଗଚୂଡ଼େ ଦର୍ପେ ଉଡ଼ିଲା ପ୍ରଖରେ,
ଉତ୍କଳର ଜୟଧ୍ୱଜା ଫର ଫରେ ।
ରାଜନ୍ୟ-ମଣ୍ଡଳି-ମୁକୁଟ-ରତନ,
ଘନ ଭଞ୍ଜ ପ୍ରତି ହେଲେ ସୁପ୍ରସନ୍ନ ।
କଲେ ତାଙ୍କୁ ରାଏ ଉଚ୍ଚ ପୁରସ୍କୃତ,
"ଷୋଳଶିବର" ପଦେ କରି ଅଲଙ୍କୃତ ।
ଯୁଦ୍ଧଜୟୀ ବୀରେ ଧନରତ୍ନ ଦାନେ,
ତୋଷିଲେ ସମ୍ରାଟ ବିହିତ ସମ୍ମାନେ ।

ତହୁଁ ଘନ ଭଞ୍ଜ ଘେନି ଦଳବଳ,
ବାହୁଡ଼ି ଆସିଲେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟେ ଚଞ୍ଚଳ ।
ଷଣ୍ଢ ବରପୁର ଶାସନ ବସାଇ,
ରଖିଲେ ଉପାଧି-ସ୍ମୃତି ନିରସ୍ତାଇଁ ।
ମଠ, ପାନ୍ଥଶାଳା, ଜଳାଶୟ ଆଦି,
ଯାଇଛନ୍ତି ବହୁ କୀର୍ତ୍ତି ସେ ସମ୍ପାଦି ।
ରାଜ୍ୟ ଚାଳନେ ସେ ଅତି ବିଚକ୍ଷଣ,
ଥିଲା ତାଙ୍କଠାରେ ନୃପତି ଲକ୍ଷଣ ।
ଅଦ୍ଭୁତ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତି,
ସବୁ ବିଭାଗେ ସେ ସାଧିଲେ ଉନ୍ନତି ।
ପ୍ରଜାପ୍ରୀତି ତାଙ୍କ ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ,
ମଣନ୍ତି ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ସନ୍ତାନୁଁ ଅଧିକ ।
ରାଜସ୍ନେହେ ପ୍ରଜା ଭୁଲି ଶୋକତାପ,
ମଣୁଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଯେସନେ ନିଜ ବାପ !
ନିରେଖି ତାଙ୍କର ଲୋକହିତ କାମେ,
ଡାକୁଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଲୋକନାଥ ନାମେ ।
କାବ୍ୟକଳା ନେଇ ରାଜମନ କିଣି,
ଲେଖିଲେ ସେ କାବ୍ୟ—'ତ୍ରିପୁର ମୋହିନୀ ।'

୧—ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଘନ ଭଞ୍ଜଙ୍କର ପିଉସା ବୋଲି ଅନେକେ କହନ୍ତି ।

ରଚନ୍ତି ସେ ନବ ରସର ବାରିଧି,
ଲେଖିଲେ ଆବର କାବ୍ୟ ରସନିଧି ।
ଥିଲେ ଘନ ଭଞ୍ଜ ରାଜଧର୍ମୀ ଭୂପ,
ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ଯଜ୍ଞେ ଦୃଢ଼ ଯୂପ ।
ଦାନେ ଧର୍ମେ ନ୍ୟାୟେ ଶୌର୍ଯ୍ୟେ ବୀର୍ଯ୍ୟେ ପୁଣି,
ଥିଲେ ସେ ଆଦର୍ଶ ଅଗ୍ରେଗୀ ଅରଣୀ ।
ସର୍ବ ଗୁଣେ ଗୁଣୀ ସେ ନରନାୟକ,
କିନ୍ତୁ ପୌତ୍ର ହତ୍ୟା ଚନ୍ଦ୍ରରେ କଳଙ୍କ !
ସପ୍ତବିଂଶ ବର୍ଷ କରି ରାଜପଣ,
ଭବଲୀଳା ନୃପ କଲେ ସମ୍ବରଣ ।

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ

କୃଷ୍ଣ ଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କ ପ୍ରଥମ ସନ୍ତତି,
ଘୁମୁସର ରାଜ୍ୟେ ହେଲେ ଅଧିପତି ।
ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଯଥା ବଢ଼େ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷେ ,
ତଥା ତାଙ୍କ ଖ୍ୟାତି ବଢ଼ିଲା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ।
ଦାନ ଦୟା ସେବା ତାଙ୍କ ନିତ୍ୟକର୍ମ ,
ଧରିଥିଲା ମୂର୍ତ୍ତି ଯେସନେ ରାଜଧର୍ମ ।
ମାନବ ଶରୀରେ ଦେବତା ମସ୍ତକ,
ଯୋଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ ଜଗତ-ଜନକ ।
ଧର୍ମ ପାଳନରେ ଯଥା ଯୁଧିଷ୍ଠିର
କାନକୁହା ବାକ୍ୟେ ସଦା ସେ ବଧିର ।
ରବିରୂପେ ଉଦେ ହେଲେ କୃଷ୍ଣ ଭଞ୍ଜ,
ହସିଲା ଆହ୍ଲାଦେ ଘୁମୁସର-କଞ୍ଜ ।
ନାରାୟଣ ମନ୍ତ୍ର ଉପାସକ ହୁଏ,
ନାରାୟଣ ଶବ୍ଦ ତୁଣ୍ଡେ ଲାଗିଥାଏ ।
ହୃଦୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମରସେ ଭରା,
ମେଲିଥିଲେ ପ୍ରେମ-ଦାନର ପସରା ।
"ବସୁଲ" ଆବର "ଘରଭୁଲା" ଦାନ ୧
ସହ, କଲେ ନୃପ ଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ ।
ପୁରୀକ୍ଷେତ୍ରେ ଯାଇ ଦାନ କଲେ ଭୂପ,
ରାଣୀଙ୍କ ତଉଲେ ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସ୍ତୂପ ୨
ତିନି ଦିନ ଯାଏଁ ସେଠାରେ ନିୟତ,
ଧରିଥିଲେ ଦାନ-କଳ୍ପତରୁ ବ୍ରତ ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣେ ଗୋବିନ୍ଦ, ଗରୁଡ଼ ନିର୍ମାଣି,
ଦେଉଥିଲେ ଦ୍ୱିଜେ ହୋଇ କୁଶପାଣି ।
ବସ୍ତ୍ର ସହ ଧେନୁ କରି ଅଲଙ୍କୃତ,
ଦାନ କଲେ ରାଜା ବ୍ରାହ୍ମଣେ ବହୁତ ।
ବସାଇଲେ ରାଜ୍ୟେ ମେଳା ଯାତ୍ରା ହାଟ,
ବନାଇଲେ ପୁଣି ବହୁ ବାଟ ଘାଟ ।
ବାପୀ ପୁଷ୍କରିଣୀ ଖୋଳାଇଲେ ଦେଶେ,
ତୋଳା ହେଲା ଦୁର୍ଗ ତାହାଙ୍କ ଆଦେଶେ ।
ଆଶ୍ରମ ମଣ୍ଡପ ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରାଚୀର,
ହେଲା ସୁନିର୍ମିତ ପ୍ରସ୍ତର ମନ୍ଦିର ।
ସ୍ୱନାମେ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ନାମେ,
ସ୍ଥାପିଲେ ଶାସନ ପୁଣ୍ୟାର୍ଜନ କାମେ । ୩
ରଚିଲେ କୁଲାଡ଼େ ସେ ନୃପ-ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ,
ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଧବଳ ଦେଉଳ ।
ଧରିଲା କୁଲାଡ଼ ଅପୂର୍ବ ସୁଷମା,
ବହିଲା ଅମର-ଅଳକା ଉପମା । ୪
ଭୁଞ୍ଜିଲେ ପ୍ରଜାଏ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଶାନ୍ତି ସୁଖ,
ନ ରହିଲେ ରାଜ୍ୟେ ଦରିଦ୍ର ଭିକ୍ଷୁକ ।

୧—ଦୁଇପ୍ରକାର ମହାଦାନ । ୨—କୃଷ୍ଣଭଞ୍ଜଙ୍କର ଅଠ ରାଣୀ ଥିଲେ । ୩—କୃଷ୍ଣଶରଣପୁର ଏବଂ ନାରାୟଣପୁର ନାମକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ । ୪—ଇନ୍ଦ୍ରପୁରୀ ଏବଂ କୁବେର ପୁରୀ । ଏତଦ୍ୱାରା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ସମୃଦ୍ଧି ଉଭୟ ସୂଚିତ ହେଉଅଛି ।

ବୃଦ୍ଧ ନବାବଙ୍କ ଅଯୋଗ୍ୟତା ହେତୁ;
ଉଇଁଲା ନବାବୀ ଭାଗ୍ୟେ ଧୂମକେତୁ ।
ଜମିଦାରମାନେ ଦେଲେ ନାହିଁ କର,
ପଣ୍ଡିଲକ ତାଙ୍କ ରାଜସ୍ୱ ବିସ୍ତର ।
ଦ୍ୱେଷ ବହି ତହୁଁ ଫ୍ରେଞ୍ଚ ସେନାପତି,
ଆସିଲେ ସସୈନ୍ୟେ ବୁସି ମହାମତି ।
ତହୁଁ ଶଙ୍କା ବହି ଜମିଦାରଗଣ,
ନିଜ ନିଜ ଦେୟ କଲେ ସମର୍ପଣ ।
ଏକା କୃଷ୍ଣ ଭଞ୍ଜ ଦେଲେ ନାହିଁ କର,
ବୁସିଙ୍କ ଆଦେଶ ନ କଲେ ଖାତର ।
ତହୁଁ ବୁସି ହୋଇ କ୍ରୋଧେ କମ୍ପମାନ,
ଘୁମୁସର ମୁଖେ କଲେ ଅଭିଯାନ ।
କିନ୍ତୁ ରାଜ୍ୟ ସୀମା କରନ୍ତେ ପରଶ,
ଉଡିଗଲା ତାଙ୍କ ଧଇର୍ଯ୍ୟ ସାହସ ।
ଦେଖିଲେ ନୀରନ୍ଧ୍ର ଭୀମ ବଂଶବନ,
ରହିଛି ବିସ୍ତୃତ ଯୋଜନ ଯୋଜନ ।
ଯେସନ ନିବିଡ଼ ନିସର୍ଗ ପ୍ରାଚୀର,
ଥାଉ ଆନ ତହିଁ ନ ଗଳଇ ତୀର ।
ସେହି ବତ୍ରବନ କରିବାକୁ କ୍ଷୟ,
ଲଗିବେ ବଜ୍ରାଗ୍ନି ଉଭେ ପରାଜୟ ।
ଅନ୍ଧାର ଦେଖିଲେ ବୁସି ଭବିଷ୍ୟତ,
ମାତ୍ର ହେଲେ ନାହିଁ ସଙ୍କଳ୍ପୁ ବିରତ ।
ଗଣେ ନାହିଁ ବୀର ବାଧାବିଘ୍ନଚୟ,
ଭୀରୁର ସଙ୍କାଳ ସିନା ଟାଳି ଭୟ ।
ଆଦେଶିଲେ ବୁସି ସଇନ୍ୟେ ହକାରି,
"ବଣ କାଟି କାଟି ଚାଲ ଦିଗ ବାରି ।"
ତହୁଁ ସେନାଦଳ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶସ୍ତ୍ରାଘାତେ,
ଲାଗିଗଲେ ବଂଶ-ଅରଣ୍ୟ ନିପାତେ ।
ଲୁମ୍ବ ପଛେ ଲୁମ୍ବ, ଲୁମ୍ବ ତାହା ପଛେ ,
ଲଗାଲଗି ହୋଇ ରହିଛି ନିଘଞ୍ଚେ ।
ଥକିଲେ ସୈନିକେ ଲୁମ୍ବ ହାଣି ହାଣି,
ବହିଲେ କି ସବେ ସମୁଦ୍ରର ପାଣି ?

କୁଠାର କଟାରୀ ଦାଆ ଖଣ୍ଡା ଠାଙ୍ଗି,
କେତେ ହେଲା ଲୁଣ୍ଠା କେତେ ଗଲା ଭାଙ୍ଗି ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ ସୈନିକନିକର,
ନ ପାରିଲେ ଆଉ ହୋଇ ଅଗ୍ରସର ।
ପ୍ରାଣପଣ ଚେଷ୍ଟା ଅତିରିକ୍ତ ଶ୍ରମେ,
ଦୁର୍ବଳ ପୀଡିତ ହେଲେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ।
ଅସହ୍ୟ ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ହୋଇ ଦଗ୍ଧୀଭୂତ,
ଦିନକରେ ହେଲେ ବହୁ ସେନା ମୃତ ।
ସେନାପତି ବୁସି ଗଣିଲେ ପ୍ରମାଦ,
ଘାରିଲା ଅନ୍ତରେ ଭୀଷଣ ବିଷାଦ ।
ତୀବ୍ର ଅନୁତାପ ଦେଲା ଶ୍ୱାସ ରୁନ୍ଧି,
କି କରିବେ କିଛୁ ନ ଦିଶିଲା ବୁଦ୍ଧି ।
ଭୁଞ୍ଜିଲେ ମାନସେ ନିଦାରୁଣ ବ୍ୟଥା,
ତପ୍ତ ମରୁଗର୍ଭେ କ୍ଳାନ୍ତ ପାନ୍ଥ ଯଥା ।
ଏଣେ କୃଷ୍ଣ ଭଞ୍ଜ ଶତ୍ରୁ ଆଗମନେ,
ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର ବିଚାରିଲେ ମନେ ।
ବିଦେଶୀୟ ସୈନ୍ୟ ଦକ୍ଷ ସୁଶିକ୍ଷିତ,
ଆବର ଉନ୍ନତ ଶସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ର ସଜ୍ଜିତ ।
ଦେଶୀୟ ପାଇକେ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦକ୍ଷ,
ନ ହେବେ କଦାପି ତାଙ୍କ ସମକକ୍ଷ ।
ବୃଥା ବଳକ୍ଷୟ କଲେ ରଣେ ମାତି,
ମିଳିବ ବା କେଉଁ ଦୁର୍ଲଭ ସୁଖ୍ୟାତି ।
ଏହା ଭାବି ନୃପ ବିବେକ-ବାରିଧି,
ସନ୍ଧି ପାଇଁ ଦୂତ ପେଷିଲେ ପ୍ରଣିଧି ।
ବୁସି ସାହେବଙ୍କ ଲାଞ୍ଛଣି କାଳରେ,
ଏ ଶୁଭ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରବେଶିଲା ଶିରେ ।
ଆତୁର ରୋଗୀର ବାଞ୍ଛିତ ଆହାର,
ବିହିଲା କି ବୈଦ୍ୟ ହୋଇଣ ଉଦାର ?
ଲଭିଲା ପରାଣେ ନବପ୍ରାଣ ବୁସି,
ସନ୍ଧି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ହେଲେ ମହାଖୁସି ।
ଉଭୟ ପକ୍ଷର ସମ୍ମତି ସହିତ,
ସନ୍ଧିପତ୍ର ତହୁଁ ହେଲା ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ।

ବାହୁଡ଼ିଲେ କୁସି ହୋଇ ହର୍ଷଯୁତ,
ଘୁମୁସର-ନଭ ହେଲା ମେଘମୁକ୍ତ ।
ଧାର୍ମିକ ତେଜସ୍ୱୀ ବୀର କ୍ଷମାବନ୍ତ,
କୃଷ୍ଣଭଞ୍ଜ ଖ୍ୟାତି ବ୍ୟାପିଲା ଦିଗନ୍ତ ।
ଅନାଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାଳକବାଳିକା,
ପାଳୁଥିଲେ ସ୍ନେହେ ନୃପକୁଳଟିକା ।
ବୃନ୍ଦେ କ୍ରୀଡ଼ାସଙ୍ଗୀ ଏକପ୍ରାଣମନ,
ଯୌବନରେ କ୍ରମେ କଲେ ପଦାର୍ପଣ ।
ଯୁବତୀ ନିକଟେ କୁତ୍ସିତ ପ୍ରସ୍ତାବ,
କଲା ସେ ଯୁବକ ଚପଳ-ସ୍ୱଭାବ ।
ଯୁବତୀ ସେ କଥା ରାଜାଙ୍କ ଛାମୁରେ,
ଜଣାଇଲା ଯାଇ କାନ୍ଦିଣ ଆତୁରେ ।
ଘୃଣା କରି ରାଜା କ୍ରୋଧିତ ଅନ୍ତରେ,
ନଅରୁ ଯୁବକେ ତଡ଼ିଦେଲେ ଖରେ ।
କେତେ ଦିନ ପରେ ପୁଣି ଅକସ୍ମାତ,
ଦେଖିଲେ ନଅରେ ତାକୁ ନରନାଥ ।
ଅସମ୍ଭାଳ କ୍ରୋଧେ ହରାଇ ବିବେକ,
ପକାଇଲେ ହାଣି ଯୁବକର ବେକ ।
କ୍ରୋଧର କ୍ଷଣିକ ଉତ୍ତେଜନା ତାପେ,
ଲିପ୍ତ ହେଲେ ନୃପ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାପେ ।
କ୍ରୋଧ ପଛେ ପଛେ ଅନୁତାପ ଆସି,
ଘାରିଲଁକ ତୀବ୍ର ପ୍ରଭାବ ପ୍ରକାଶି ।
ସେ ମହାପାତକୁ ଉଦ୍ଧାର ନିମିତ୍ତ,
କଲେ ସେ ଏ ବହୁ ଦାନ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ।
ହୃଦୟର ଦ୍ୱାର ଭଣ୍ଡାରର ଦ୍ୱାର,
ରଖିଲେ ମୁକୁଳା ହୋଇ ନିର୍ବିକାର ।
ବହୁ ଦେବାଳୟ ହୋଇ ବିନିର୍ମିତ,
ବିଷ୍ଣୁ ଶିବ ତହିଁ ହେଲେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।
ଜଳକୀର୍ତ୍ତି ନୃପ କଲେ ଠାବେ ଠାବେ,
ଦାନ କଲେ ଧେନୁ ଗଜ ଅଶ୍ୱ ଭାବେ ।
କାରାଗାରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ ବନ୍ଦୀଗଣ,
ଋଣମୁକ୍ତ ହେଲେ ଋଣଗ୍ରସ୍ତ ଜନ ।
ତଥାପି ମାନସେ ନ ଲଭିଲେ ଶାନ୍ତି,
ଚିନ୍ତାରେ ମଳିନ ହେଲା ସୌମ୍ୟ କାନ୍ତି ।
ଲାଗିହେବା କାଳେ ତିଳକ ସେ ନୃପ,
ଦେଖିଲେ ଦର୍ପଣେ ମୃତବିପ୍ର--ରୂପ ।
ଭାବିଲେ ସେ ତହୁଁ ତେଜି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ,
ଭଙ୍ଗି ନାହିଁ ପାପ ସମୂଳେ ବିନାଶ ।
ଦିନେ ଦ୍ୱାପରର ବୀର ଖ୍ୟାତନାମା,
ଦେଖାଦେଲେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ।
ଭାଷିଲେ ବାତ୍ସଲ୍ୟ କୋମଳ ଏ ଗିର ।
'ତେଜ ବତ୍ସ ଚିନ୍ତା ଚିତ୍ତ କର ସ୍ଥିର ।
ବ୍ୟର୍ଥ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବ୍ୟର୍ଥ ମନସ୍ତାପ,
ନ ଛୁଇଁବ ତୋତେ କଦାପି ଏ ପାପ ।
ଶୁଣ ବୀରମଣି ଶଙ୍କା କର ଦୂର,
ପୂର୍ବ ଜନମରେ ଥିଲୁ ତୁ ବିଦୁର ।
ସେବିଥିଲୁ ଦୃଢ଼େ କୃଷ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମରାଶି,
ସେ ସୁକୃତ ତୋର ଉଦେ ହେଲା ଆସି ।
ନାରକୀଙ୍କ ଦୁଃଖେ ହୋଇଣ ବ୍ୟଥିତ,
ଯୁଧିଷ୍ଠିରେ ପ୍ରଭୁ କଲେ କଳଙ୍କିତ ।
ମିଥ୍ୟାବାଦ ଛଳେ ନରକ ଦର୍ଶନ,
କରାଇଲେ ତାଙ୍କୁ ଜଗତ-ଜୀବନ ।
ଦେଖି ନାରକୀଏ ଧର୍ମରାଜ ମୂର୍ତ୍ତି,
ଭୀଷଣ ନରକୁ ଲଭିଲେକ ମୁକ୍ତି ।
ହତ୍ୟାପାପ ଛଳେ ତୋତେ ସେହିପରି,
ଦେଖାଇ ତାରିବେ ପାପିକୁଳେ ହରି ।
ତୀର୍ଥପଥେ ତୋତେ କରିଣ ଦର୍ଶନ,
ସର୍ବପାପୁ ମୁକ୍ତ ହେବେ ପାପିଗଣ ।
ରଙ୍ଗନାଥ ତୀର୍ଥେ ଯାଇ ତୁ ବହନ
କର ରଙ୍ଗନାଥ ବିଗ୍ରହେ ପୂଜନ ।
ବେଙ୍କଟ ନୃସିଂହବେଶୀ ବଂଶଧର,
ବାଳକୃଷ୍ଣାଚାର୍ଯ୍ୟ ଗୋସ୍ୱାମୀ ପ୍ରବର । *

* ବେଙ୍କଟ ନୃସିଂହବେଶୀ ଶିବାଜୀଙ୍କ ସଭା-ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ଏ ବଂଶସ୍ଥ ଭଞ୍ଜରାଜବଂଶର ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥ ଅଗ୍ରସ୍ତି ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କଠାରୁ ସନନ୍ଦ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସଂଗୃହୀତ ।

ଗୁରୁପଦେ ତାଙ୍କୁ ବରି ତୁ ତ୍ୱରିତ,
ତହୁରୁ ନାରାୟଣ ମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ ।
ସେ ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭାବେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାପ,
ହୋଇଯିବ ଧ୍ୱଂସ ତେଜ ମନସ୍ତାପ ।"
ଏହା ଭାଷି ଦେବୀ ହେଲେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ,
ଭାଙ୍ଗିଲା ରାଜାଙ୍କ ନିଦ୍ରା ଅବସାନ ।
ଉଠି ନରପତି ହେଜି ସ୍ୱପ୍ନକଥା,
ତେଜିଲେ ମାନସୁଁ ଭୀତି, ଚିନ୍ତା, ବ୍ୟଥା ।
ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସେ ପାଳି ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ,
ରଙ୍ଗନାଥ ତୀର୍ଥେ ମିଳିଲେ ନରେଶ ।
ଗୁରୁପଦେ ବରି ବାଳକୃଷ୍ଣାଚାର୍ଯ୍ୟ,
ସଙ୍ଗେ ଘେନି ତାଙ୍କୁ ଆସିଲେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ।
ନାରାୟଣ ମନ୍ତ୍ର କରିଣ ଗ୍ରହଣ,
ଗୁରୁଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣା ଦେଲେ ବହୁ ଧନ ।
ଗଜ ବାଜୀ ଛତ୍ର ପାଲିଙ୍କି ହାନ୍ଦୋଳା,
ଗୁରୁଙ୍କ ଭକ୍ତିରେ ଅର୍ପିଲେ ସଙ୍ଗୋଳା ।
ଗ୍ରାମ ଭୂମି ତୋଟା ଗୃହ ଅଳଙ୍କାର,
ଅର୍ପିଲେ ଆହ୍ଲାଦେ ଶ୍ରଦ୍ଧା-ଉପହାର ।
ଅର୍ପିଲେ ଆବର ରାଜଗୁରୁ ପଦ,
ବଂଶାନୁକ୍ରମରେ ସମ୍ମାନ ସମ୍ପଦ ।
ବିଷ୍ଣୁଚକ୍ରେ ଦିବ୍ୟ ଦେଉଳ ନିର୍ମାଣି,
ନାରାୟଣ ମୂର୍ତ୍ତି ସଂସ୍ଥାପିଲେ ଆଣି ।
ନିତ୍ୟାନ୍ନ ନିମନ୍ତେ ପୂଜା ନୀତି କାମ,
ଖଞ୍ଜିଦେଲେ ରାଜ୍ୟେ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରାମ ।
ନାରାୟଣେ ନିତି ନ କରି ଦର୍ଶନ,
ନ କରନ୍ତି ଜଳ କେବେ ସେ ଗ୍ରହଣ ।
ଜପି ଇଷ୍ଟ ମନ୍ତ୍ର, ପିଇ ପାଦୋଦକ,
ମଣନ୍ତି ଜୀବନ ଜନମ ସାର୍ଥକ ।
ନାରାୟଣ ମନ୍ତ୍ର ଜପି ନରରାଣ,
ଲଭିଲେକ ହତ୍ୟା ପାପୁ ପରିତ୍ରାଣ ।

ଫରାସି ଉଖାରୁ ଆସିଲେ ଇଂରାଜ,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଶାନ୍ତ ହେଲା ସୁବରାଜ ।
ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲାର ରାଜନ୍ୟକଳାପ—
ମଧ୍ୟେ କୃଷ୍ଣ ଭଞ୍ଜ ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପ ।
ହେଳାରେ ରାଜସ୍ୱ କଲେ ନାହିଁ ଶୋଧ,
ପ୍ରକାଶିଲେ ତେଣୁ ପ୍ରତିନିଧି କ୍ରୋଧ । *
ଆସିଲେ ସେ ଘେନି ସଙ୍ଗେ ସେନାଗଣ,
ବିଷ୍ଣୁଚକ୍ର ଦୁର୍ଗ କଲେ ଆକ୍ରମଣ ।
ଶୁଣି କୃଷ୍ଣ ଭଞ୍ଜ ମନାସି ସଦ୍ଭାବ,
ପଠାଇଲେ କରି ସନ୍ଧିର ପ୍ରସ୍ତାବ ।
ସର୍ତ୍ତାରି ତେଇଶ ଗ୍ରାମ ନରସାଇଁ,
ନେଇଥିଲେ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ମିଶାଇ ।
ତେର ଖଣ୍ଡ ତହୁଁ କଲେ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ,
ରାଜ-ପ୍ରତିନିଧି ହେଲେ ହୃଷ୍ଟମନ ।
ତେଣିକରେ ତୁଷ୍ଟି ଭଜି ପ୍ରତିନିଧି,
ଫେରିଗଲେ ସନ୍ଧି କରି ଯଥାବିଧି ।

କୃଷ୍ଣ ଭଞ୍ଜ ରାଜା ପନ୍ଦର ହଜାର,
ରଖିଥିଲେ ସୈନ୍ୟ ରଣେ ବଳୀଆର ।
ଆଶୁ ବିପଦେ ସେ ନ ହୋଇ ଆକୁଳ,
କରୁଥିଲେ କ୍ଷଣେ ବହୁ ସୈନ୍ୟ ଠୁଳ ।
କନ୍ଧ ବୀରଙ୍କର ବିକଟ ଭ୍ରୂକୁଟି—
ଦେଖି ବୈରିକୁଳ ବଳ ଯାଏ ତୁଟି ।
ସ୍ୱଭାବରେ କନ୍ଧ ଅଦ୍ଭୁତ ସାମର୍ଥି,
ଯୁଦ୍ଧକୁ ମଣନ୍ତି ପିଲାଖେଳ ପରି ।
ଯୁଦ୍ଧ ନାମ ଶୁଣି ଉଠନ୍ତି ସେ ମାତି,
ଦେଖାନ୍ତି ଶତ୍ରୁଙ୍କ ନିର୍ଭୟରେ ଛାତି ।
ଛାତି ବକ୍ର ରଡ଼ି ବିକଟ କୁହାଟେ,
ଧାଆନ୍ତି ସେ କରି ଅବାଟକୁ ବାଟ ।

* ଇଂରାଜ ରେସିଡେଣ୍ଟ କଟ୍ସଫୋର୍ଡ ସାହେବ ।

ରୁଦ୍ର ପରାକ୍ରମେ ବଦାନ୍ୟ ଅର୍କ,
ବିଜୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଆଣନ୍ତି ସେ ଝିଙ୍କି।
ଥିଲା ରାଜାଙ୍କର ଦୁର୍ଗ ଚତୁଷ୍ଟୟ,
ଥିଲେ ତହିଁ ବହୁ ସୈନ୍ୟ ଗଜ ହୟ।
ବିଷ୍ଣୁଚକ୍ର ପୁଣି କଣ୍ଟାର କୋଠରେ,
ଥିଲା ଦୃଢ଼ ଦୁର୍ଗ ନିର୍ମିତ ପ୍ରସ୍ତରେ।
ଅଷ୍ଟ ମହାଦେଈ ଗର୍ଭେ ରାଜାଙ୍କର,
ଲଭିଥିଲେ ଜନ୍ମ ଦ୍ୱାଦଶ କୁମର। *
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବହୁ ଗୁଣବନ୍ତ,
ଶୋଭାପଣେ ଋତୁସମ୍ରାଟ ବସନ୍ତ,
ନବ ଦୁର୍ଗାଧିପ ଜେମାମଣିଙ୍କର,
ଗ୍ରହିଥିଲେ ପାଣି ଭଞ୍ଜ ନୃପବର।
ଶ୍ୱଶୁର ରାଜାଙ୍କ ଉପରୋଧ କ୍ରମେ,
ହୋଇଥିଲେ ବଦ୍ଧ କଠୋର ନିୟମେ।
ତାଙ୍କ କନ୍ୟା ଗର୍ଭେ ହେଲେ ପୁତ୍ର ଜାତ,
ଘୁମୁସର ରାଜ୍ୟେ ହେବ ପ୍ରଜାନାଥ।
ପାଳି କୃଷ୍ଣ ଭଞ୍ଜ ସେ ସତ୍ୟ ସନ୍ଧିତେ,
କଲେ ରାଜ୍ୟେ ରାଜା ନିବନ୍ଧମ ଭଞ୍ଜେ।
ନବଖଣ୍ଡ ଗ୍ରାମ ପ୍ରଦାନି ଲକ୍ଷ୍ମଣେ,
ଶାନ୍ତ କଲେ ବହୁ ପ୍ରବୋଧ ବଚନେ।
ଊନବିଂଶ ବର୍ଷ ହୋଇ ଧରାଧବ,
ଶେଷ ଜୀବନରେ ହେଲେ ସେ ବୈଷ୍ଣବ।
ରାଜ୍ୟ ଧନ ମାନ ମଣି ସବୁ ମିଛା,
ଆଶ୍ରିଲେ ରାଜର୍ଷି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତା।
ରାଜବେଶ ତେଜି ପିନ୍ଧିଲେ କୌପୀନ,
ଧର୍ମ ସାଧନରେ କଲେ ତନୁ କ୍ଷୀଣ।
ଯୋଗିପକ୍ଷେ ରାଜବେଶ ହାସ୍ୟକର,
କିନ୍ତୁ ଯୋଗିବେଶ ରାଜାଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର।

ଉଦେ ହେଲେ ରାଜ୍ୟେ ଯଥା ଧୂମକେତୁ,
ନିବନ୍ଧମ ଭଞ୍ଜ ଅମଙ୍ଗଳ ହେତୁ।
ତାଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରେ ହୋଇ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ,
ପଳାଇଲେ ପ୍ରଜା ଛାଡ଼ି ଗୃହ ବିତ୍ତ।
ନ ରହିଲା ଆଉ ନୀତିର ଆଦର,
ପ୍ରକମ୍ପିଲା ରାଜ୍ୟ ହୋଇ ଥରହର।
ଉଗ୍ର କ୍ରୋଧୀ ଦମ୍ଭୀ ଆବର ନୃଶଂସ,
ନ ପାରନ୍ତି କରି ନିଜକୁ ସେ ବଶ।
ହେଲେ ପ୍ରଜା ତାଙ୍କ କ୍ରୋଧଯାଗେ ଛାଗ,
ବସନ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ ଉଇଁଲା ନିଦାଘ।
ଉଡ଼ାଇଲେ ବୀର କୀର୍ତ୍ତି କୃଷ୍ଣ ଧ୍ୱଜା,
ଭଞ୍ଜବଂଶରେ ସେ ଦୁଷ୍ଟ କଂସ ରଜା।
ଯେଉଁ ସରେ ଜନ୍ମେ କୁମୁଦ କମଳ,
ସେହି ସରୁଁ ଜାତ ପୂତିଗନ୍ଧ ଦଳ।
ଚନ୍ଦନ ପାଦପ ଭଗ୍ନ ଶାଖାମୃଗେ,
ଏ ବରୁଙ୍କ ବିଧି ଅଛି ଚାରିଯୁଗେ।
ନିବନ୍ଧମ ଭଞ୍ଜ ହୋଇ ରାଜ୍ୟେଶ୍ୱର,
କେତେ ବର୍ଷ ଯାଏଁ ଦେଲେ ନାହିଁ କର।
ବହି ପ୍ରଶନ୍ଧି ବହୁତ ଉପାୟ,
ନ ପାରିଲେ କରି ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ।
ଅଳ୍ପ କେତେ ବର୍ଷ ରାଜଦଣ୍ଡ ଧରି,
ମଣିଲେ ନିଜକୁ ସ୍ୱର୍ଗେ ଇନ୍ଦ୍ର ପରି।
ପ୍ରକୃତି ପୁଞ୍ଜେ ସେ ଦଣ୍ଡିଲେ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ,
ନିର୍ଦ୍ଦୋଷେ ଦଣ୍ଡିତ କଲେ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡେ।
ପୂଜ୍ୟ ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତେ ନ ଗଣି କିଞ୍ଚିତ,
କଲେ ପିତୃଦତ୍ତ ବିଷୟୁଁ ବଞ୍ଚିତ।
ନିରୁପାୟ ତହୁଁ ହୋଇଣ ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
ଆସିକାରେ ଯାଇ ମିଳିଲେ ବହନ।

* କୃଷ୍ଣଭଞ୍ଜ ରାଜନ ଘରୁ ଦୁଇକନ୍ୟା, ଧରାକୋଟ, ଖଲ୍ଲିକୋଟ ଓ ବଡ଼ଖେମୁଣ୍ଡିରୁ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ କନ୍ୟା, ଦଶପଲ୍ଲାରୁ ଦୁଇଟି କନ୍ୟା ବିବାହ କରିଥିଲେ। ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ନୂଆଗଡ଼ର ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମାନଧାତାଙ୍କ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପଣବନ୍ଧ ହୋଇ ବିବାହ କରିଥିଲେ।

ଗର୍‌ଶୋଧା ଲଲ୍ଲ ଆଖ୍ୟାଧାରୀ ଜଣେ,
ଥିଲେ ତହିଁ ରାଜ ଭୂରକ୍ଷକ ପଣେ ।
ରାଜାଙ୍କ ଭୀଷଣ ଅତ୍ୟାଚାରମାନ,
କଲେ ତାଙ୍କ ପାଶେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ।
ଘେନି ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ଗଲ୍ଲା ସେନାବାସେ,
ଦେଖା ହେଲେ ଯାଇ ପ୍ରତିନିଧି ପାଶେ ।
ଜଣାଇଲେ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ଅବସ୍ଥା,
ରାଜାଙ୍କ ଦୁର୍ନୀତି, ପ୍ରଜା ଦୁଃଖ-ବ୍ୟଥା ।
କହିଲେ ସେ ମୋତେ ଦେଲେ ରାଜ୍ୟଭାର,
ଦେବି ମୁଁ ରାଜସ୍ୱ ଷାଠିଏ ହଜାର ।
କଉଡ଼ାଏ କଉଡ଼ି ନ ରହିବ ବାକୀ,
କରୁଛନ୍ତି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଧର୍ମେ ରଖି ସାକ୍ଷୀ ।
ପ୍ରତିନିଧି ଶୁଣି ପ୍ରକାଶି ସମ୍ମତି,
ରାଜା ହେବାପାଇଁ ଦେଲେ ଅନୁମତି ।
ସୈନ୍ୟ ସେନାପତି ଦେଇଣ ସଙ୍ଗରେ,
ପେଷିଲେ ତାହାଙ୍କୁ ଖରେ ଘୁମୁସରେ ।
ବିକ୍ରମେ ଏହା ଜଣା କଲ ଦୂତ,
ସମର ନିମନ୍ତେ ହେଲେ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।
ପ୍ରବେଶନ୍ତେ ଯାଇ କୋମ୍ପାନୀଙ୍କ ଥାଟ,
ରାଜସେନା ତାଙ୍କୁ ଓଗାଳିଲେ ବାଟ ।
ଲାଗିଲାକ ତହୁଁ ବିଷମ ସମର,
ହେଲା ରଣଭୂମି ଶୋଣିତେ ଜର୍ଜର ।
ଭଗ୍ନ ଅସ୍ତ୍ରେ ପୁଣି ହୋଇ ସେ ଅଗମ୍ୟ,
ଦିଶିଲା ଭୀଷଣ ମୃତ୍ୟୁପୁରୀ ସମ ।
ଭୀଷଣୁଁ ଭୀଷଣ ହେଲା ଯୁଦ୍ଧ ଅନ୍ତ,
ମଲେ କ୍ରମେ ବହୁ ସୈନ୍ୟ ସେନାପତି ।
ବିକ୍ରମ ଭଞ୍ଜ ଲଭି ପରାଜୟ,
ହେଲେ ପ୍ରାଣଭୟେ ଏକାନ୍ତ ଅଥୟ ।
ଶତ୍ରୁ ଗୋଳାଘାତେ ହୋଇ ଭଗ୍ନଜାନୁ,
ପଳାଇଲେ ରାଜା ଶେଷେ ଯୁଦ୍ଧସ୍ଥାନୁ ।
ଶତ୍ରୁସେନା ତାଙ୍କ ପଛେ ଧାଇଁ ଧାଇଁ,
ନ ପାରିଲେ ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରି କାହିଁ ।

କେତେ ଜଣ ବୀର ପାଇକ ସାହାଯ୍ୟ,
ମିଳିଲେ ସେ ଯାଇ ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜ୍ୟ ।
ଶତ୍ରୁଭୟେ ରହି ନ ପାରିଣ ତହିଁ
ଗଲେ ବୌଦ୍ଧ ରାଜ୍ୟ ବହୁ କ୍ଲେଶ ସହି ।
ରହିଲେ ସେଠାରେ ଶାରଦା କୁଦରେ,
ପରିବାର ସହ ଚିନ୍ତିତ ଅନ୍ତରେ ।
ବସିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭଞ୍ଜ ସିଂହାସନେ,
ପାଳିଲେ କୁଶଳେ ପ୍ରଜା-ପରିଜନେ ।
ଧରି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ପିତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ,
ସାଧିଲେ ରାଜ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ ଉତ୍କର୍ଷ ।
ବିକ୍ରମ ଭଞ୍ଜ ଏଣେ ଗୋପନରେ,
ପ୍ରବେଶିଲେ ଯାଇ ବିଜୟ ନଗରେ ।
ବିଜେରାମ ରାଜା ସେ ରାଜ୍ୟ ନୃପତି,
ଅର୍ଜିଥିଲେ ବହୁ ଖ୍ୟାତି ପ୍ରତିପତ୍ତି ।
ବିକ୍ରମ କରି ତାହାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ,
ବସାଇଲେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ସଙ୍ଗାତ ।
ନିଜର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କରିଣ ବର୍ଣ୍ଣନ,
ତାଙ୍କ ଆନୁକୂଲ୍ୟ କଲେ ଆକର୍ଷଣ ।
ଅନନ୍ତର ଘେନି ବିଜେରାମ ରାଜେ,
ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ସୁଦୂର ମାନ୍ଦ୍ରାଜେ ।
ବିଜେରାମ ତହୁଁ ଲାଟ ପାଶେ ଯାଇ
ନିବେଦିଲେ ଭଞ୍ଜ ରାଜାଙ୍କୁ ଚହ୍ନାଇ ।
"ଏ ରାଜା ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଭାସ୍କର ବଂଶଜ,
ଘୁମୁସର ପତି ବିକ୍ରମ ଭଞ୍ଜ ।
ଜଣାଇବା ପାଇଁ ନିଜର ଦୁର୍ଗତି,
ଆସିଛନ୍ତି ବହୁ ଦୂରୁ ମହୀପତି ।
କୃଷ୍ଣ ଭଞ୍ଜ ରାଜା ଏହାଙ୍କ ଜନକ,
ଥିଲେ ସତ୍ୟ ଧର୍ମ ନୀତି ଉପାସକ ।
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ କୁମାରେ ସେ ଅଯୋଗ୍ୟ ଜ୍ଞାନରେ,
ନ କଲେ କଦାପି ରାଜା ଘୁମୁସରେ ।
ଏହାଙ୍କୁ ହିଁ କରି ରାଜ୍ୟେ ଅଭିଷିକ୍ତ,
ଯଥାକାଳେ ବୃଦ୍ଧ ହେଲେ ଲୋକାତୀତ ।

ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଚକ୍ରାନ୍ତରେ ଭୁଲି,
ଦେଲେ ପ୍ରଭନାଥ ଏହାଙ୍କୁ ଘଉଡ଼ି ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭଞ୍ଜଙ୍କୁ ଦେଲେ ରାଜପଣ,
ତେଣୁ ଏ ଛାମୁରେ ପଶିଲେ ଶରଣ ।
ପାଇଲେ ରାଜତ୍ୱ ହେବେ ଆଜ୍ଞାଧୀନ,
ରାଜସ୍ୱ ପାଇଁ ମୁଁ ରହିଲି ଜାମିନ ।”
ବକେଇମଙ୍କର ଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି,
ବିକ୍ରମେ ରାଜ୍ୟ ଦେଲେ ଲାଟ ପୁଣି ।
ତହୁଁ ବିକ୍ରମ ଆସି ଦର୍ପଭରେ,
ରାଜା ହେଲେ ପୁଣି ବହୁ ଆଡ଼ମ୍ବରେ ।
ପୂର୍ବ ଅତ୍ୟାଚାର ବଢ଼ିଲା ଦିଗୁଣ,
ପ୍ରଜା ଜମିଦାରେ ମଣିଲେ ସେ ତୃଣ ।
ପାଇଲେ ଦୁର୍ଜନ କ୍ଷମତା ପ୍ରଶ୍ରୟ,
ଘଟଣେ ଘଟାଇ ପାରେ ସେ ପ୍ରଳୟ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଆଶ୍ରୀଷ୍ଟ ସମସ୍ତେ,
ଲଭିଲେ କଠୋର ଦଣ୍ଡ ତାଙ୍କ ହସ୍ତେ ।
ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡାଦେଶ ହେଲା କାହା ପ୍ରତି,
ଦୁଷ୍ଟ ରାଜ୍ୟେ ସିନା ଶିଷ୍ଟର ଦୁର୍ଗତି ।
ହୃତରାଜ୍ୟ ହୋଇ ନୃପତି ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
ପ୍ରଭନାଥ ପାଶେ ପଶିଲେ ଶରଣ ।
ଜଣାଇଲେ ସବୁ କୂଟ ସମାଚାର,
ବକେଇମଙ୍କର ମିଥ୍ୟା ବ୍ୟବହାର ।
ଶୁଣି ପ୍ରଭନାଥ ହୋଇଣ ବିସ୍ମିତ,
ଲାଟଙ୍କ ସମୀପେ ଲେଖିଲେ ତୁରିତ ।
ବିକ୍ରମ ଭଞ୍ଜ ଅବାଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତ,
ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷାହୀନ ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ।
ରାଜ୍ୟ ଚାଳନେ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷମ,
ନୁହେଁ ପ୍ରଜାବନ୍ଧୁ, ପ୍ରଜାଙ୍କର ଯମ ।
ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ସଦା ପ୍ରଜାଏ ତା ପ୍ରତି,
ଘଟିବ ବିଦ୍ରୋହ ହେଲେ ସେ ଭୂପତି ।
ଶ୍ରୀଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭଞ୍ଜ ସୁଶିକ୍ଷ ସୁଜନ,
ରାଜ୍ୟ ପାଳନରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଜନ ।
ହେଲେ ସେ ନରେଶ ଦୂର ହେବ ଶଙ୍କା,
ସର୍ବାଗ୍ରେ ରାଜସ୍ୱ ଦେବେ ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କା ।
ପତ୍ର ପାଠେ ଲାଟ କରି ସୁବିଚାର,
ସ୍ୱୀୟ ପୂର୍ବାଦେଶେ କଲେ ପ୍ରତ୍ୟାହାର ।
ପେଷି ପ୍ରଭନାଥ ସୈନିକ ପ୍ରହରୀ,
ବିକ୍ରମ ଭଞ୍ଜେ ନେଲେ ବାନ୍ଧି ଧରି ।
ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ ତାଙ୍କୁ କରି ସେହିଠାରେ
ରଖିଦେଲେ ବୃତ୍ତି ମାସିକ ହାରାରେ ।
ଲଭିଲେ ସେ ଶୁଣି ପରେ ଅଧିକାର,
ସପ୍ତସପ୍ତ ଆୟୁ ହୋଇଲା ମୂଠାର ।
ଇଂରାଜ କୋମ୍ପାନୀ ବୃତ୍ତିଭୋଗୀ ଭାବେ,
ପରିବାର ସହ ରହିଲେ ସେଠାବେ ।
ବିକ୍ରମ ଭଞ୍ଜ ସାତବର୍ଷ ମାତ୍ର,
ରାଜ୍ୟ ଶାସି ହେଲେ ଅଭକ୍ତିର ପାତ୍ର ।
ନିଜ କର୍ମଦୋଷେ ହେଲେ ଅପଦସ୍ଥ,
ଜୀବନ-ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଭାଗ୍ୟରବି ଅସ୍ତ ।
କାଚ ପରି ଭାଗ୍ୟ ଭଙ୍ଗୁରତାପୂର୍ଣ୍ଣ,
ସାମାନ୍ୟ ଆଘାତେ ହୋଇଯାଏ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ।
ଦମ୍ଭ ଅତ୍ୟାଚାର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରାନ୍ତି ବସି,
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ କେବେ ନ ପାରନ୍ତି ରହି ।
ସଂଯମୀ ପ୍ରତି ସେ ସଦା ବରଭୁଜା,
ନ ଘେନନ୍ତି ଦେବୀ ଦାମ୍ଭିକର ପୂଜା ।

ଏଥୁଅନ୍ତେ ହେଲେ ନୃପତି ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
ପଶିଲା ପ୍ରଜାଙ୍କ ପିଣ୍ଡରେ ଜୀବନ ।
ଶୀତଭୀତ ରାଜ୍ୟେ ବସନ୍ତ ଉଦିତ,
ଘୁମୁସର ମହୀ ହେଲା ପ୍ରମୁଦିତ ।
ପୂର୍ବ ରାଜାଙ୍କର କର୍ମଚାରିଚୟ,
ନ ଆସିଲେ କେହି ତରେ ବହି ଭୟ ।
ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟୁ ତହୁଁ ଆଣିଣ ଦେଭାଣି,
ଚଳାଇଲେ କାର୍ଯ୍ୟ ଭଞ୍ଜ ଦଣ୍ଡଧାରୀ ।

ଧୁନ୍ଦିଆ ଭଣ୍ଡାରୀ ରାଜାଙ୍କ ନମତା, ୧
ଦେଲେ ତାଙ୍କୁ ନୃପ ସଚିବ କ୍ଷମତା ।
ଆଶ୍ ଭାଗୀଧର ଧୁନ୍ଦିଆ ଚରିତ,
ହୋଇଅଛି ପୂର୍ବେ କାବ୍ୟାଂଶେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।
କୁମାର ଶ୍ରୀକରେ ଯୁବରାଜ ପଦେ,
କଲେ ଅଭିଷିକ୍ତ ନୃମଣି ଆନନ୍ଦେ ।
ରାଜ୍ୟ ଚାଳନର ସୁନ୍ଦର ଶୃଙ୍ଖଳା,
ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତା-ଛାଞ୍ଚେ ହୋଇଥିଲା ଢଳା ।
ରାଜ୍ୟ-ଯନ୍ତ୍ର ସୁଖେ ଚଳିବା କାରଣ,
ପ୍ରତି ମୁଠାରେ ସେ ରଖିଲେ କରଣ ।
ଶ୍ରୀଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭଞ୍ଜ ଶାନ୍ତ ଶିଷ୍ଟ ଧୀର,
ସତ୍ୟ ଧର୍ମ ବୀର ଦାନ ଦୟା ବୀର ।
ବସାଇଲେ ଚାରି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ, ୨
ଛତ୍ର ସ୍ଥାପି କଲେ ଅକ୍ଷମ ପୋଷଣ ।
ବାସୁଦେବ ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣି ପ୍ରସ୍ତରେ,
ସ୍ଥାପିଲେ ଦେଉଳ ତୋଳି ଘୁମୁସରେ । ୩
ପ୍ରିୟ ଭ୍ରାତା ଜୟ ମଙ୍ଗଳଙ୍କ ସୁତ,—
ରଘୁନାଥେ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି ବହୁତ ।
ରାଜପୁତ୍ର ପରି ପାଳଣ ଆଦରେ,
ରଖିଥାନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ପାଖରେ ।
ଘୁମୁସରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାରୁ ଧୁନ୍ଦିଆ,
ଯୁବରାଜ ହେଲେ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ।
କହିଲେ ପିତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଏସନ,
ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପିତଃ ଅତି ଅଶୋଭନ ।
ଇତରଙ୍କୁ ଦେଲେ ଉଚ୍ଚ ଅଧିକାର,
କରିବ ସେ ତାର ଅପବ୍ୟବହାର ।
ନୁହେଁ ତାହା ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରର ବିଧାନ,
ଅଧିକାର ପ୍ରତି ତାହା ଅସମ୍ମାନ ।
ମୂଷିକେ କେଶରୀ କଲ ପ୍ରାୟଁ ଯତି,
ଅପାତ୍ରରେ ଦାନ ଭୟଙ୍କର ଅତି ।

ଢାଳିଲେ ଭସ୍ମରେ ଦେବଭୋଗ୍ୟ ଘୃତ,
ଘୃତର ମହତ୍ତ୍ୱ ହୁଏ ସିନା ଚ୍ୟୁତ ।
ନିବେଦିଲେ ପୁତ୍ର ବିନୟ ବଚନେ,
ମାତ୍ର ନୃପ ତାହା ନ ଶୁଣିଲେ କର୍ଣ୍ଣେ ।
ତହୁଁ ଯୁବରାଜ ବହି ଅଭିମାନ,
ଗୃହ ତେଜି କଲେ ଆସିକା ପ୍ରୟାଣ ।
ବିରଚି ଆବାସ ନିବସିଲେ ତହିଁ,
ପିତୃ-ବ୍ୟବହାରେ ତୀବ୍ର ବ୍ୟଥା ସହି ।
ହେଲା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବୃତ୍ତିର ବିଧାନ,
ବାରଶ ଟଙ୍କାର ଭୂସ୍ୱତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ ।
ସେ ବୃତ୍ତି ବାମନ ପୁର ମୁଠାରୁ ସେ,
ପାଇ ଆଧିପତ୍ୟ କଲେ ନିରଙ୍କୁଶେ ।
ସ୍ୱବୁଦ୍ଧି ରାଜାଙ୍କ କୁବୁଦ୍ଧି ଦୋଷରେ,
ରହିଲେ ସୁଯୋଗ୍ୟ ପୁତ୍ର ରାଜ୍ୟାନ୍ତରେ ।
ଖୋରଧା ନୃପତି କୃଷ୍ଣ ସିଂହଙ୍କର,
ଜେମାଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ ନରବର ।
ଶେଷ ଜୀବନରେ ପୁରାଣ ଶ୍ରବଣେ,
ରତ ଥିଲେ ରାଏ ବରି ସୁବ୍ରାହ୍ମଣେ ।
ଆଠ ବର୍ଷ ମାତ୍ର କରି ରାଜପଣ,
ତେଜିଲେ ନୃମଣି ନଶ୍ୱର ଜୀବନ ।
ପିତା ତାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟୁ କଲେହେଁ ବଞ୍ଚିତ,
ରାଜପଦେ ଭାଗ୍ୟ କଲା ଅଧିଷ୍ଠିତ ।
ଭାଗ୍ୟଲିପି ସଦା ଅବ୍ୟର୍ଥ ଅକ୍ଷୟ,
ଖତ କଣ୍ଠେ ତାର ନାହିଁ ପରାଜୟ ।
ଅଦୃଷ୍ଟର ଦାନ ଶତ୍ରୁର ଛାଇ,
ଶକ୍ତି ନାହିଁ କାର ନେବାକୁ ଛଡ଼ାଇ ।
ସ୍ୱଭାବରେ ଧୂର୍ତ୍ତ ଧୁନ୍ଦିଆ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ,
ରାଜମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଫାନ୍ଦିଲା ଚକ୍ରାନ୍ତ ।
ଧାଇଁ ଯାଇ ନାଥ ବେବର୍ତ୍ତାଙ୍କ ପାଶେ,
କହିଲା ଏସନ ଖରେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସେ ।

୧—ନମତା—ସେବକ । ୨—ବଡ଼େ ଲକ୍ଷ୍ମଣପୁର, ପ୍ରତାପ ଲକ୍ଷ୍ମଣପୁର ବୀରଲକ୍ଷ୍ମଣପୁର ଓ ବାସୁଦେବପୁର, ଏହି ଚାରି ଶାସନ । ୩—ପୁରୁଣା ଘୁମୁସରର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

'ମୃତ୍ୟୁକାଳେ ରାଜା ବହୁ ହୃଦେ ବ୍ୟଥା,
କହିଯାଇଥିଲେ ମୋତେ ଏହି କଥା ।
ବେବର୍ତ୍ତୀଙ୍କୁ କହ ମୋର ଏ ଆଦେଶ,
ରଘୁନାଥ ଭଞ୍ଜେ କରିବ ନରେଶ ।'
ବିଚକ୍ଷଣ-ବୁଦ୍ଧି ନାଥ ବ୍ୟବହର୍ତ୍ତା,
କପଟେ ସମ୍ମତି ବହିଲେ ଅଗତ୍ୟା ।
ସେହି ରାତ୍ରେ ଯାଇ ଆସିବା ଚଞ୍ଚଳ,
ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜଙ୍କୁ କହିଲେ ସକଳ ।
ଘେନି ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ଆସିଲେ ସତ୍ୱରେ,
ବାଦ୍ୟ ପଠୁଆର ସଂଗ୍ରହ ପଥରେ ।
ବୀରଦର୍ପେ ବୀର କାହାଳୀ ସଘନ,
ବାଜିଲା ଚକିତେ ନଅର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ।
ଢାଉଁ ଢାଉଁ ଶବ୍ଦେ ଗରଜିଲା ଢକା,
ପଶିଲା ଧୁନ୍ଦିଆ ଛାଣ୍ଡରେ ଛନକା ।
ଉଡ଼ାଇ ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜ ରାଜଛତ୍ର,
ସିଂହାସନେ ବସି ହେଲେ ମହୀପତି ।
ବେଭାରୀଏ ଆସି କଲେ ନୃପେ ଦେଖା,
ନ ଆସିଲା ଧୁନ୍ଦି ମେଦିନୀର ଏକା ।

ସରିଲା ତାହାର ବଡ଼ପଣ ଏବେ,
ଏତେ ଦିନେ ହେଲେ ପ୍ରତିକୂଳ ଦେବେ ।
ମହାଭୟେ ଲୁଚି ରହିଲା ସେ ଘରେ,
ଜନ୍ମ ବୃହସ୍ପତି ଘଟିବ ଭାଗ୍ୟରେ ।
ନାଥ ବେବର୍ତ୍ତୀଙ୍କୁ ରାଜଗୁରୁ ପଦ—
ସହ ଦେଲେ ରାଜା ବଳୟ ଅଙ୍ଗଦ ।
ଆନ କର୍ମଦକ୍ଷ କର୍ମଚାରୀ ଆଦି,
ଗୁଣ ତୁଳନାରେ ଲଭିଲେ ଉପାଧି ।
କାହାକୁ ବା ଭୂମି ଧନରତ୍ନ ଦାନେ,
କଲେ ପୁରସ୍କୃତ ବହୁତ ସମ୍ମାନେ ।
କିଛି କାଳ ପରେ ଦିନେ ଅତି ଭ୍ୱର୍,
ଧୁନ୍ଦିଆକୁ ହେଲା ଛାମୁକୁ ହକର୍ ।
ନ ଆସିଲା ଭୟେ ବହି ସେ ବିଶେଷ,
କଲକ ଅମାନ୍ୟ ନୃପତି ଆଦେଶ ।
ତହୁଁ ଦୁଷ୍ଟ ହେଲା ରାଜାଜ୍ଞାରେ ବନ୍ଦୀ,
ସରିଗଲା ତାର ସବୁ ଅଭିସନ୍ଧି ।
ଲୁଣ୍ଠିଲେ ପାଇକେ ତାହାର ସମ୍ପତ୍ତି,
ନିଜ ଦୋଷେ ଖଳ ଭୁଞ୍ଜିଲା ଦୁର୍ଗତି ।

ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗ

ସୁବିଜ୍ଞ ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜ ନରମଣି,
ସମୁଦ୍ର ଲହରୀ ପାରନ୍ତି ସେ ଗଣି ।
ବୈଷ୍ଣବ ଧାର୍ମିକ ଧୀର ସମଦର୍ଶୀ,
ବୋଲନ୍ତି ତେଣୁ ସେ ମହନ୍ତ ରାଜର୍ଷି ।
ଭୁଞ୍ଜିଲେ ପ୍ରଜାଏ ତାଙ୍କ ସୁପାଳନେ,
ରାମରାଜ୍ୟ ସୁଖ ଅତି ହୃଷ୍ଟ ମନେ ।
ଦେବଦ୍ୱିଜେ ନୃପ ପ୍ରକାଶିଲେ ଭକ୍ତି,
ନିୟୋଜିଲେ ସଦା ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟେ ଆସକ୍ତି ।
ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପବିତ୍ର ଶ୍ରୀକର,
ଦାନ-ଜଳେ ସିକ୍ତ ଥିଲା ନିରନ୍ତର ।

ଥରେ ମହା ମହା ବାରୁଣୀ ଯୋଗରେ,
ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ ସାରି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଅନ୍ତରେ ।
କଲେ ବିପ୍ରେ ଦାନ ଧୂଆଁଛାଇ ଗ୍ରାମ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ ଦୀନ ଦୁଃଖୀ ମନସ୍କାମ ।
କୁଲଡ଼େ ନିର୍ମାଣ କଲେ ନୃପବର,
ରତ୍ନେଶ୍ୱରଙ୍କର ମଣ୍ଡପ ସୁନ୍ଦର ।
ଧନଞ୍ଜୟ ପୁରେ ଯୁଗଳ ମଣ୍ଡପ,
ନିର୍ମାଣିଲେ ପୁଣି କରି ସେ ସଂକଳ୍ପ ।
ସଂସ୍ଥାପିଲେ ତହିଁ ବହୁତ ବିଧାନେ,
ଶ୍ରୀବାଲୁକେଶ୍ୱରେ, ବୀର ହନୁମାନେ ।

ଉନ୍ନତ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧି ସେ ଅନେକ,
ରଖିଲେ ଅକ୍ଷତ ଭଞ୍ଜବଂଶ ଟେକ ।
କ୍ଷତ୍ରିୟ ସେ, କିନ୍ତୁ ଆଚାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ସଦା ପରମାର୍ଥ ଚିନ୍ତା-ପରାୟଣ ।
ବିଶ୍ୱାସଘାତକ କର୍ମଚାରୀ ଦୋଷେ,
ନ ଆସିଲା ରାଜ୍ୟ ଅର୍ଥ ରାଜକୋଷେ ।
ପଡ଼ିଲା ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଦଇବେ ଆଉର,
ଚଢ଼ିଲାକ ବାକୀ କୋମ୍ପାନୀଙ୍କ କର ।
ମୃତେ ଉପି ନାଥ ବେବର୍ତ୍ତା ପ୍ରଣବ,
ପଚ୍ଛିଲୁ ହେଲେ ସେ ବଗୁଡ଼ ବୈଷ୍ଣବ ।
ହୀନଶକ୍ତି ସାଧୁ ସାଜିଲେ ତସ୍କର,
ଘଟିଲା ବ୍ୟତ୍ୟୟ ଚାଣକ୍ୟ ଶ୍ଳୋକର ।
ନ ଆସେ ବିପଦ ଏକାକୀ କେବଳ,
ସଙ୍ଗେ ଧରି ଆସେ ଜ୍ଞାତିବନ୍ଧୁ ଦଳ ।
ପୁଣି ଧନୁର୍ଜୟ ବଂଶ ଆଭରଣ,
କଲେ ଜନକଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ ।
ଘଟାଇଲେ ରାଜ୍ୟେ ବିବିଧ ଅନର୍ଥ,
ଶିକ୍ଷା ଉପଦେଶ ହେଲା ସବୁ ବ୍ୟର୍ଥ ।
ଅପାତ୍ରେ ବିଫଳ ଉପଦେଶାମୃତ,
ବିଫଳ ଯେସନ ପାଉଁଶରେ ଘୃତ ।
ବ୍ୟର୍ଥ ଉପଦେଶ ଅଧମେ ଅର୍ପଣ,
ବ୍ୟର୍ଥ ଅନ୍ଧ ଆଗେ ଧରିବା ଦର୍ପଣ ।
ନିମ୍ବମୂଳେ କଲେ ଗୋଦୁଗ୍ଧ ସେଚନ,
ପାରେ କି ସେ କରି ତିକ୍ତତା ବର୍ଜନ ?
ବଢ଼ିଲା ରାଜାଙ୍କ ବିରକ୍ତିର ମାତ୍ରା,
ପୁତ୍ରେ ରାଜ୍ୟ ଦେଇ କଲେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ।
ଧନୁର୍ଜୟଙ୍କର ସେକାଳେ ବୟସ,
ହୋଇଥିଲା ମାତ୍ର ଚଉଦ ବରଷ ।
ଅପକ୍ୱ ବୟସେ ପାଇ ଅଧିକାର,
ପ୍ରକାଶିଲେ ରାଜ୍ୟେ ପ୍ରତାପ ଦୁର୍ବାର ।
ଅଜାତ-ଯୌବନେ ଯୌବନ ବିଳାସେ,
ଢାଳିଦେଲେ ଦେହ-ପ୍ରାଣ ଅନାୟାସେ ।
କୁସଙ୍ଗରେ ମାତି ହୋଇ ଉତ୍ତେଜିତ,
ନିଜର ଚରିତ୍ର କଲେ କଳଙ୍କିତ ।
ତେଜିଲେ ନୃପତି ସକଳ ବେଭାର,
କାମିନୀ କାଞ୍ଚନ ହେଲା ଏକା ସାର ।
ରାଜ୍ୟାନ୍ତରେ ପେଷି ଦୁଷ୍ଟ ଗଣ୍ଡ ଜନ,
ଆଣିଲେ ସେ ଲୁଟି ବହୁ ଦ୍ରବ୍ୟଧନ ।
ଚଣ୍ଡା ସେନାବାସୁ ଦୁଇ ସରଦାର,
ଆସିଲେ ପଳାଇ ଘେନ ସେନାବାର
ଜଣକର ନାମ ସର୍ଦ୍ଦାର କାନ୍ଥନା,
ଭଗବାନ ସିଂହ ଅନ୍ୟ ଜଣର ନାଁ ।
ଧନୁର୍ଜୟ ତାଙ୍କୁ ରଖି ସମାଦରେ,
ଗଢ଼ିଲେ ସୈନିକଦଳ ଘୁମୁସରେ ।
ରାଜ୍ୟର ତିନିଶ ଲୋକ ଯଥାରୀତି,
ଶିକ୍ଷା କଲେ ଯୁଦ୍ଧବିଦ୍ୟା ପ୍ରତି ନିତି ।
କୋମ୍ପାନୀ ରାଜସ୍ୱ ନ ହେବାରୁ ଶୋଧ,
କରୁଥାନ୍ତି ତେଣୁ ମାନସେ ସେ କ୍ରୋଧ ।
ଫେରିଆସି ତୀର୍ଥୁ ଭଞ୍ଜ ନରମଣି,
ପୁତ୍ରମଣିଙ୍କର ଦେଖିଲେ କରଣି ।
ପୋଷିଥିଲେ ମନେ ପୂର୍ବୁ ଯେ ଆଶଙ୍କା,
ଦେଖି ଏବେ ତାହା ହେଲେ ସେ ତାଟଙ୍କା ।
କଲେ ପୁତ୍ରେ କ୍ରୋଧେ କଠୋର ଭର୍ତ୍ସନା,
ପ୍ରବର୍ତ୍ତକଦଳ ଭୁଞ୍ଜିଲେ ଲାଞ୍ଛନା ।
ଧନୁର୍ଜୟ ତହୁଁ ଘୋର ଅଭିମାନେ,
ବୁଲିଲେ ରାଜ୍ୟାନ୍ତେ ଯାଇ ନାନାସ୍ଥାନେ ।
ନବଦୁର୍ଗେ ଶେଷେ କଲେ ଅବସ୍ଥିତି,
ପୋଷି ହୃଦୟରେ ଦୁଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା ଭୀତି ।
ବାରମ୍ବାର ପିତା କଲେହେଁ ଆହ୍ୱାନ,
ନ ଆସିଲେ ବହି ଗଭୀର ଗୁମାନ ।
ଦିନେ ମାନଧାତା ନବଦୁର୍ଗ ପତି,
କଲେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆସି ତାଙ୍କ କତି ।
ଆଦି କମସର ଅକସୁଗାଁ ଗ୍ରାମ,
ଲେଖିଦେବ ମୋତେ ଯେବେ ଗୁଣଧାମ,

ତେବେ ମୁଁ ସମର୍ପି କନ୍ୟା ଭୁମ୍ବ କରେ,
ବରିବି ଭୁମ୍ବଙ୍କୁ ଜାମାତୃ ପଦରେ।
ପେଷି ଘୁମୁସରେ ସୈନ୍ୟ ସେନାପତି,
ଚେକାଇବ ଭୁମ୍ବ ଶିରେ ରାଜଛତ୍ର।
ଶୁଣି ଧନଞ୍ଜୟ ଭୁଲି ପରିଣାମ,
ସେହିକ୍ଷଣି ଦେଲେ ଲେଖି ବେନି ଗ୍ରାମ।
ପୁଣି କପ ଭାବ ନୃପତି-ତନୟ,
ସେ କନ୍ୟାକୁ କଲେ ନାହିଁ ପରିଣୟ।
ଛୁଟିଲା ନିବନ୍ଧ, ନବଦୁର୍ଗ ସାଇଁ,
କିନ୍ତୁ ଗ୍ରାମଦ୍ୱୟ ନ ଦେଲେ ଫେରାଇ।
ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ,
ବହୁ ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକ ସଂଗ୍ରହି ସତ୍ୱରେ,
ଗୋପନେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟେ ଆସିଣ ଲେଉଟି,
ବାନକୁଟ୍ଟି ରୁଟରେ କଲେ ଧନ ଲୁଟି। *
ବହୁଗ୍ରାମ ପୋଡ଼ି ଲୁଟି ଦୁଷ୍ଟମନେ,
ପ୍ରବେଶିଲେ ଯାଇ କରଚୁଲି ବନେ।
ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜେ ତା ଶୁଣି ଧାଇଁବାରେ,
ପେଷିଲେ ପାଞ୍ଚଶ ପଦାତି ସଙ୍ଗରେ।
କରଚୁଲି ବନେ ହେଲା ଘୋର ରଣ,
ଧନଞ୍ଜୟ ପକ୍ଷୁଁ ମଲେ ବହୁ ଜନ।
ତେବେ ହେଲେ ବନ୍ଦୀ ତେବେ ବକଳାଙ୍ଗ,
ଏତିକରେ ସାଙ୍ଗ ହେଲା ରଣ-ଯାଗ।
କଠୋର ଭାବରେ ଭୁଞ୍ଜି ପରାଜୟ,
ପଳାଇଲେ ଲୁଚି ବେଗେ ଧନଞ୍ଜୟ।
ଧରାକୋଟେ ଅଷ୍ଟାଦୁର୍ଗେ ପୂର୍ବଖଣ୍ଡେ,
ଯାଇ ଅତ୍ୟାଚାର କଲେ ସେ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ।
ଦସ୍ୟୁବୃତ୍ତି ଧରି ହୋଇ ନୀଚମନା,
ପିତାଙ୍କ ନାମରେ ଦେଲେ ସେ ଦୁର୍ଚ୍ଛନା।
ପ୍ରଚାରି ବୁଲିଲେ ଚୌଦିଗେ ଏସନ,
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜ ପେଷି ଦୁଷ୍ଟ ଜନ,

କରୁଛନ୍ତି ଲୁଟି ରାଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟାନ୍ତରେ,
ନିଶୀଥେ ଗୋପନେ କୃତ୍ରିମ ବେଶରେ।
ଏହିରୂପେ ବହୁ କୁତ୍ସା ପ୍ରଖ୍ୟାପନେ,
ବୋଳାଇଲେ କାଳି ପିତାଙ୍କ ବଦନେ।
କେ କରିବ ଏହା ପିତୃ ଭକ୍ତ ବିନା,
ପିତୃଭକ୍ତିର ଏ ପରାକାଷ୍ଠା ସିନା!
ଫିଙ୍ଗିଲେ ଇଷ୍ଟକ ଦେଉଳ ଭିତ୍ତିକି,
ନିଜ ଉପରକୁ ପଡ଼େ ସେ ଛିଟିକି।
ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ପିତୃନିନ୍ଦା ଭାଷେ,
ନ ଆଣିଲେ କେହି ଠୁଳେହେଁ ବିଶ୍ୱାସେ।
ଅଧିକନ୍ତୁ ନିଜ ଆଚରିତ ପାପେ,
ପିତୃଦ୍ରୋହୀ ଆଖ୍ୟା ଲଭିଲେ ସେ ଆପେ!
ଶିଖିଥିଲା ଶିକ୍ଷା କି ଦୋଷେ ଶତ୍ରୁରେ,
କୁଳାଙ୍ଗାର ପୁତ୍ର ଋଷି-ପିତା ଭାଗ୍ୟେ।
ବନୁଁ ଜାତ ହୋଇ ଦାବାନଳ ଯଥା,
ସେହି ବନ ସଙ୍ଗେ ସାଧେ ସେ ବୈରିତା;
ଶତ୍ରୁର ବିଧାନ ଅଛି ତ ଏସନ,
କାର ସାଧ୍ୟ ତାହା କରିବ ଖଣ୍ଡନ?
ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜଙ୍କୁ ଚାରିଆଡ଼ୁ ଆସି,
ଘେରିଲା ବିପଦ ପ୍ରତାପ ପ୍ରକାଶି।
ଟଙ୍କାକୁ ଉରଣେ ହେଲା ଧାନ ଦର,
ରାଜ୍ୟରୁ ଆଦାୟ ହେଲା ନାହିଁ କର।
ହେଲେ ନରପତି ଚିନ୍ତାରେ ଅବଶ,
ନ ପାରିଣ ଶୁଝି କୋମ୍ପାନୀ ରାଜସ୍ୱ।
କଳନ୍ତର ସାନ ପାଇଛା ଏକାଳେ,
ବନ୍ଦୀ ହୋଇଥିଲେ ଗଞ୍ଜାମ ବନ୍ଦୀଶାଳେ।
କୌଶଳେ ତହୁଁ ସେ କରି ପଳାୟନ,
ଘୁମୁସରେ ଯାଇ ମିଳିଲେ ବହନ।
ଦେଲେ ତାଙ୍କୁ ରାଜା ସାଦରେ ଆଶ୍ରୟ,
ନିରାଶ୍ରୟ ପ୍ରାଣ ହୋଇଣ ସଦୟ।

* ବାନକୁଟ୍ଟି ଘୁମୁସର ରାଜ୍ୟର ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମ।

ପୁଣି ମଣି ଦେଓ ଗଞ୍ଜା ବନ୍ଦୀ ବାସେ,
ରାଜବନ୍ଦୀରୂପେ ଥିଲେ ମହାବାସେ ।
ନେବାକୁ ତାହାଙ୍କୁ ମୁକୁଳାଇ ତହୁଁ,
ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ ଚଠଓ ।
ରାଜା ପାଞ୍ଚଶତ ପାଇକ ପଠାଇ,
ଆଣିଲେ ଗୋପନେ ତାଙ୍କୁ ମୁକୁଳାଇ ।
ରଖିଲେ କୁଲଡ଼େ ପ୍ରଦାନ ଆଶ୍ରୟ,
କୋମ୍ପାନୀଙ୍କ ଛଳେ କଲେ ନାହିଁ ଭୟ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବ ପାରଳା ନୃପତି,
କେଜାଣି ଗଣି କି ଅଜ୍ଞାତ ବିପତ୍ତି,
ପରିବାରବର୍ଗ ଘେନିଣ ସଙ୍ଗରେ,
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଆସି ଘୁମୁସରେ ।
ଭଞ୍ଜ ନରପାଳ ପ୍ରକାଶି ସମ୍ମାନ,
ନିଜ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟେ ଦେଲେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ।
ଗୁପ୍ତ ଦୂତ ଯାଇ ସକଳ ଘଟଣା,
କୋମ୍ପାନୀ ନିକଟେ କଲାକ ବର୍ଣ୍ଣନା ।
ତହୁଁ ପ୍ରତିନଧି ଆସିଣ ତ୍ୱରିତ,
ଘୁମୁସର ରାଜ୍ୟେ ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ଚତୁର ସହସ୍ର ପାଇକ ଗହଣେ,
ସାହେବଙ୍କୁ ନୃପ ଭେଟିଲେ ତକ୍ଷଣେ ।
ରାଜବନ୍ଦୀଦ୍ୱୟେ ରଖିଥିବା କଥା,
ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ ଶ୍ରୀକର ସର୍ବଥା ।
କହିଲେ ସାହେବ ତାଙ୍କୁ ଅନନ୍ତର,
ଆଣିଦିଅ ମଣି ଦେଓଙ୍କୁ ସତ୍ୱର ।
କାଲି ଆସିବାକୁ କହି ନରପତି,
ଆସିଲେ ବସାକୁ ମାଗି ଅନୁମତି ।
ମାତ୍ର ପ୍ରତାରଣା କରି ଦଣ୍ଡଧାରୀ,
କୁଲଡ଼ ଗଡ଼କୁ ଆସିଲେ ବାହାରି ।
ବୁଝିଣ ସାହେବ ରାଜାଙ୍କ ଛଳନା,
ଫେରିଲେ ଗଞ୍ଜାମେ ହୋଇ କ୍ଷୁବ୍ଧମନା ।
ନୃପତିଙ୍କ ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରକୃତିସକଳ,
ଲାଟଙ୍କ ସମୀପେ ଲେଖିଲେ ଟଏଲ ।

ଲାଟ ଆଦେଶରେ ଚିନାପାଟଣାରୁ,
ଆସିଲେ ବାହିନୀ ଘେନି ନଳୀ, ଦାରୁ ।
କିଙ୍କ ବିଚକ୍ଷଣ ବ୍ରୋନ ମହାମତି,
ସେ ସୈନ୍ୟ-ଦଳର ହେଲେ ସେନାପତି ।
ଇଂରାଜ-ବାହିନୀ ଯଥାସମୟରେ,
ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଘୁମୁସରେ ।
ଶୁଣି ନରପତି ବହି ମନେ ତ୍ରାସ,
ଦୁର୍ଗା-ପ୍ରସାଦରେ କଲେ ଯାଇ ବାସ ।
ଧନୁର୍ଜୟ ଭାସି ଆନନ୍ଦ-ତରଙ୍ଗେ,
ଦେଖା କଲେ ଆସି ସେନାପତି ସଙ୍ଗେ ।
ପିତୃରାଜାଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ସାଲଙ୍କାରେ,
କହିଲେ ସାହେବ ପାଶେ ନିର୍ବିକାରେ ।
ସେନାପତି ଲଭି ଅପାର ଆହ୍ଲାଦ,
ଅର୍ପିଲେ ତାହାଙ୍କୁ ବହୁ ଧନ୍ୟବାଦ ।
କହିଲେ ଯଦ୍ୟପି କରିବ ସାହାଯ୍ୟ,
ଦେବି ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଘୁମୁସର ରାଜ୍ୟ ।
ମଣି ଧନୁର୍ଜୟ ସିଦ୍ଧ ମନୋରଥ,
ଦୁର୍ଗାପ୍ରସାଦକୁ କଢ଼ାଇଲେ ପଥ ।
ଲାଗିଲା ସେଠାରେ ଭୀଷଣ ସମର,
କମ୍ପିଲା କାନନ ଶିଖରି-ଶିଖର ।
ମାଲ ଲୋକେ ଧରି ନଳୀ ଧନୁର୍ବାଣ,
କଲେ ଆସି ଯୁଦ୍ଧ ପଣ କରି ପ୍ରାଣ ।
କନ୍ଦେ ତରୁ ଶିଳା ଉହାଡ଼ରେ ଥାଇ,
ଫିଙ୍ଗିଲେ ପ୍ରସ୍ତର ଲୁହାଇ ଲୁହାଇ ।
ଖାଇ ଭାଙ୍ଗି ପରି ଫୁଟିଲା ବନ୍ଧୁକ,
ଛଟ କଟ ଶବ୍ଦେ ରଟିଲା କାର୍ମୁକ ।
ଛୁଟିଲା ଶାୟକ ସାଇଁ ସାଇଁ ସ୍ୱରେ,
ଫୁଟିଲା ଛଟକେ ଅରାତି ବକ୍ଷରେ ।
ବଜ୍ର ରଡ଼ି ପ୍ରାୟେ ଗର୍ଜିଲା କମାଣ,
ଉଦ୍ଗାରି ଅନଳ ବିଦାରି ପାଷାଣ ।
ବହୁ ସୈନ୍ୟ ଦେହୁଁ ବୁହାଇ ରକତ,
ଉଭୟ ପକ୍ଷରୁ ହେଲେ ହତାହତ ।

ଅଶାନ୍ତିଆ ସ୍ଥାନେ ଇଂରାଜ-ବାହିନୀ,
ଥିବାରୁ ସମର ନ ପାରିଲେ ଜିଣି ।
ବୃଥା ବଳକ୍ଷୟେ ନ ବଳାଇ ମତି,
ଫେରାଇଲେ ସୈନ୍ୟ ବିଜ୍ଞ ସେନାପତି ।
ତହୁଁ ଆସି କଲେ କୁଳଡ଼େ ସମର,
ମାରି ନ ପାରିଲେ ହୋଇ ଅଗ୍ରସର ।
ସେନାପତି ଶେଷେ ଯାଇ ଘୁମୁସରେ,
ସମର୍ପିଲେ ରାଜ୍ୟ ଧନୁର୍ଜୟ କରେ ।
ରାଜ-କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ବହୁ ଉପଦେଶ,
ନୀତିଶିକ୍ଷା ନୃପେ ଅର୍ପିଲେ ବିଶେଷ ।
ସାହେବଙ୍କଦ୍ୱାରା ହୋଇଣ ଆହୂତ,
ଆସିଲେ ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜ ତହିଁ ଦ୍ରୁତ ।
ସେନାପତି ତାଙ୍କୁ ପାଖରେ ବସାଇ,
କୋମଳ ବଚନେ କହିଲେ ବୁଝାଇ ।
'ହୋଇଥାନ୍ତି ରାଜା ତୁମ୍ଭର କୁମାର,
ଭଞ୍ଜ ତୁମ୍ଭେ ବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାଦଶ ହଜାର ।
ପିତାପୁତ୍ର ଦୁହେଁ ସୁଖେ କାଳ ଯାପି,
କର ନାହିଁ କେହି ଫିତୁରୀ କଦାପି । ୧
ଟଙ୍କା ପଶୁବର୍ଷେ ରାଜ୍ୟ ପାଞ୍ଚ ମୂଠା, ୨
ମାଗିଲେ ଶ୍ରୀକର ନ ବହିଣ କୁଣ୍ଠା ।
ପ୍ରକାଶି ସମ୍ମତି ତହିଁ ସେନାପତି,
ବାହୁଡ଼ିଲେ ଘେନି ସୈନିକ ପଙ୍କତି ।
ସେ ଦିନୁ କୁଳଡ଼େ ରହିଲେ ଶ୍ରୀକର,
ଦୁର୍ଗାପ୍ରସାଦରେ ତୋଳିଲେ ନଗର ।
ମାଳ କନ୍ଧେ ବଶେ ରଖି ନରନାଥ,
କରନ୍ତି ଉଭୟ ଦୁର୍ଗେ ଯାତାୟାତ ।
ଧନୁର୍ଜୟ ଘେନି ପାତ୍ରମିତ୍ର ପୁରେ,
ରହିଲେ ପୁରୁଣା ଘୁମୁସର ଦୁର୍ଗେ ।
ଅମର ରାଜାଙ୍କ କନ୍ୟା ରମାନଭା,
ଧନୁର୍ଜୟ ତାଙ୍କୁ ହେଲେ ଆଗେ ବିଭା ।

ପରେ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ବୌଦ ରଣପୁର,
ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତୃତ ସୁଦୂର ।
ଏହି ଚାରି ରାଜଜେମାଙ୍କ ସହିତ,
ବିବାହ ତାଙ୍କର ହେଲା ସମାହିତ ।
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତେ ଅତୀତ କାଳ କତିପୟ,
ବିଚାରିଲେ ଦିନେ ରାଜା ଧନୁର୍ଜୟ ।
ଦଦେଇ ରାଜାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଯଦୁ ଭଞ୍ଜେ,
ଅଛନ୍ତି ତ ରାଜା ହେବେ ଏଥି ସହଜେ ।
ଦୁଇ ଭାଗ ତେବେ ହେବ ଘୁମୁସର,
ହେବ ସଙ୍କୁଚିତ ରାଜ୍ୟ ପରସ୍ପର ।
ଏହା ଭାବି ନୃପ ପେଷି ପଠେଆର,
ପାଞ୍ଚ ମୂଠାଯାକ କଲେ ଅଧିକାର ।
ଦୁର୍ଗରକ୍ଷିବର୍ଗେ କରିଣ ବିନାଶ,
କୁଳଡ଼ ଦୁର୍ଗରେ କଲେ ଆସି ବାସ ।
ସେକାଳେ ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜ ନରମଣି,
କରୁଥିଲେ ଦୁର୍ଗାପ୍ରସାଦେ ରହଣି ।
ଶୁଣିଲେ ସେଠାରେ ଏହି କୁସମ୍ବାଦ,
ଚକ୍ଷୁକର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟେ ଘଟିଲା ବିବାଦ ।
କ୍ରୋଧ କ୍ଷୋଭ ଘୃଣା ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶେ,
ପରିବାର ସହ ତହୁଁ ବେଗେ ଆସି,
ରଖି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗାଳେଣ୍ଡ ମୂଠାରେ,
କଲେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ପୁଣି ଧାଡ଼ିକାରେ ।
କାଶୀ ବଦ୍ରିନାଥ ଦ୍ୱାରକା ପ୍ରୟାଗ,
ଭ୍ରମିଲେ ଅନେକ ତୀର୍ଥ ମହାଭାଗ ।
ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମେ ଅଛି ଯେତେ ତୀର୍ଥ,
ଭ୍ରମିଲେ ସେ ହୋଇ ପ୍ରେମେ ପୁଲକିତ ।
ଫେରି ଆସି ତହୁଁ ସୁବୈଷ୍ଣବ ସାଜେ,
ବସା କରି ଶେଷେ ରହିଲେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜେ ।
ଲାଟ ସାହେବଙ୍କ ବାଞ୍ଛିତ ନନ୍ଦନ,
ସର୍ପାଘାତେ ଥିଲା ହୋଇ ଅଚେତନ ।

୧—ଫିତୁରୀ ମେଳ, ବିଦ୍ରୋହ । ୨—ନୂଆଗଡ଼ ଗ୍ରାମଠାରୁ କୁଳଡ଼ ସହିତ ଗାଳେଣ୍ଡ କୋଦଳବା ମଟାହୁଡ଼ା, ପାଞ୍ଚଗଡ଼, ଇନ୍ଦ୍ରରଗଡ଼ଭଳ, ସାବାଡ଼ ପୂର୍ବଗଡ଼ତଳ ।

ବୃଥା ହେଲା ଯେତେ କଲେ ପ୍ରତିକାର,
ଉଠିଲା ପୁଥୁଲେ ଶୋକ ହାହାକାର ।
ଶୁଣି ଏ ଦୁର୍ବାର୍ତ୍ତା ଭଞ୍ଜ ନରମଣି,
ପ୍ରବେଶିଲେ ତହିଁ ଆସି ସେହିକ୍ଷଣି ।
ବାଳକ ଦେହରେ ବୁଲାଇଣ ହାତ,
ଝାଡିଦେଲେ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ନରନାଥ ।
ନିଦ୍ରାରୁ ଉଠିଲା ପ୍ରାୟେ ସେ ନନ୍ଦନ,
ଉଠି ବସି କଲା ନେତ୍ର ଉନ୍ମୀଳନ ।
ହେରି ସର୍ବେ ଏହି ଘଟଣା ଅଦ୍ଭୁତ,
ନିର୍ବାକ ବିସ୍ମୟେ ହେଲେ ଅଭିଭୂତ ।
ଶୋକ-ପାଣ୍ଡୁରିତ ଲୋକଙ୍କ ବଦନେ,
ମୃଦୁ ହାସ୍ୟରେଖା ଖେଳିଲା ତକ୍ଷଣେ ।
ପର୍ଯ୍ୟୁସିତ ପଦ୍ମେ ଭାସ୍କର-ମୟୂଖ,
ନିପତିତ ପ୍ରାୟେ ଦିଶିଲା ସେ ମୁଖ ।
ଭୂପେ ଚାହିଁ ଲୋକେ ପୁଚ୍ଛିଲେ ଏସନ,
"କିଏ ତୁମ୍ଭେ ସିଦ୍ଧ ତାପସ ସଜ୍ଜନ ?
କହ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିବ ତୁମ୍ଭର,
ମାଗିବ ଯା ତାହା ଦେବ ମୁଁ ନିକର ।
ସତ୍ୟ କହ ତୁମ୍ଭେ କିଏ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେତେକ ଛଦ୍ମବେଶଧାରୀ ।
ଉଠୁଛି ମୂର୍ତ୍ତିରୁ ଦେବତ୍ୱ ଆଭାସି,
ନୁହଁ କେବେ ପର ପ୍ରସାଦ-ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ ।
ହେବ ନିଶ୍ଚେ କେଉଁ ଉଚ୍ଚବଂଶଧର,
ଆତ୍ମ-ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ ସତ୍ୱର ।
ପାରିଲେ ମୁଁ ରଖି ତୁମ୍ଭର ସମ୍ମାନ,
ମଣିବ ନିଜକୁ ଅତି ଭାଗ୍ୟବାନ ।"
ଏ ଶୁଭ ସୁଯୋଗେ ନିଶ୍ଚେ ନରନାଥ,
ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ନିଜ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ।
ନ ମାଗିଲେ ତାହା ନୃପତି ମଣ୍ଡଳ,
ପୁତ୍ରସ୍ନେହ ହୃଦେ ଉଠିଲା ଉଚ୍ଛୁଳ ।
ଦାମ୍ଭିକ କୁପୁତ୍ର କଲେ ଶତ ଦୋଷ,
ସୁପିତା ତହିଁକି ନ ବହେ ଆକ୍ରୋଶ ।
ବରଞ୍ଚ ବାଞ୍ଛେ ସେ ପୁତ୍ରର କଲ୍ୟାଣ,
ପୁତ୍ର ସ୍ନେହ ନରେ ବିଧାତାର ଦାନ ।
ଆତ୍ମପରିଚୟ ଦେଇ ନରପତି,
ଭାଷିଲେ ବିନୟେ ପ୍ରାର୍ଥନା ଭାରତୀ,
"ଦେଇଛ ଦେଉଛ ଦେବ ତୁମ୍ଭେ ପୁଣି,
କିସ ଅଛି ଆଉ ଅଧିକ ମାଗୁଣି ?
ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ରହି ନିରାପଦ ସ୍ଥାନେ,
ରତ ହେବି ଇଷ୍ଟଦେବ-ପୂଜା ଧ୍ୟାନେ ।
ସ୍ୱେଚ୍ଛାକ୍ରମେ ପୁଣି କରିବି ଭ୍ରମଣ,
ସଙ୍ଗୋଳି ନିର୍ବିଘ୍ନେ ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁଜନ ।
ଏତିକି ସୁବିଧା ହେ ଗୁଣଗୁଣି,
ଦେଲେ ତୁମ୍ଭ ପାଶେ ହେବି ଚିରଋଣୀ ।"
ଲଭି ରାଜାଙ୍କର ସତ୍ୟ ପରିଚୟ,
ବସାଇଲେ ତାଙ୍କୁ ଲାଟ ମହୋଦୟ ।
ଭଣିଲେ ସସ୍ମିତେ ମୃଦୁ ମଧୁଭାଷେ,
ଲେଖୁଛି ମୁଁ ଜିଲା-ପ୍ରତିନିଧି ପାଶେ ।
ତବ ମନୋମତ ଭାବତ ବ୍ୟବସ୍ଥା,
କରିବେ ସେ ନିଶ୍ଚେ, ନ ହେବ ଅନ୍ୟଥା ।
ଗଞ୍ଜାମରେ ଯାଇ କର ମହୀନାଥ,
ଜିଲା ଅଧିକାରୀ ସହିତେ ସାକ୍ଷାତ ।
ଶୁଣି ଭଞ୍ଜରାଜ ସାହେବଙ୍କ ବାଣୀ,
ଧନ୍ୟବାଦ ଅର୍ପି ଘେନିଲେ ମେଲାଣି ।
ଆସିଲେ ଗଞ୍ଜାମେ ବାହୁଡି ସତ୍ୱର,
ଘେନି ସଙ୍ଗେ ସାଧୁ ବୈଷ୍ଣବନିକର ।
ଭାଗିନେୟ ତାଙ୍କ ସୁରଙ୍ଗୀ ଭୂପାଳ,
ରହିଲେ ସେଠାରେ ଆସି କିଛିକାଳ ।
ତହିଁ ଯାଇ ମିଳି ଗଞ୍ଜାମ ସହରେ,
ଦେଖା କଲେ ନୃପ ଜିଲା-କଲେକ୍ଟରେ ।
ପୂର୍ବରୁ ସେ ଜ୍ଞାତ ଲାଟଙ୍କ ଆଦେଶ,
ଭଞ୍ଜ-ଭୂପେ କଲେ ଆଦର ବିଶେଷ ।
ବୋଇଲେ ସାହେବ ତାହାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନେ,
"କର କିଛିଦିନ ଅପେକ୍ଷା ଏ ସ୍ଥାନେ ।

କରିଦେବ ତବ ସକଳ ସୁବିଧା,
ରହି ନୃପ ମନେ ନ କରିଣ ଦ୍ୱିଧା ।"
ତହୁଁ ଭଞ୍ଜମଣି ବସା କରି ତହିଁ,
ରହିଲେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ ଦୃଢ଼ଆଶା ବହି ।
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ହେଲା ବହୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ,
କ୍ରମଶେ ଶ୍ରୀକର ହେଲେ ଶୂନ୍ୟହସ୍ତ ।
ସାହେବଙ୍କୁ ଦିନେ କହିଲେ ଏସନ,
ସରିଗଲା ମୋର ଆଣିଥିବା ଧନ ।
ଯାଉଛି ମୁଁ ରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରହଣ ଅର୍ଥ,
ଆସିବି ନ କରି ବିଳମ୍ବ ନିରର୍ଥ ।
ଉପସ୍ଥିତ ତାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଦର୍ଶନେ,
କହିଲେ ସାହେବ ସମ୍ମତ ତତକ୍ଷଣେ ।
ହୃଷ୍ଟ ଚିତ୍ତେ ତହୁଁ ଯୋଗୀ ନରଗଣ,
ନୂଆଗଡ଼ ରାଜ୍ୟେ କଲେକ ପ୍ରୟାଣ ।
ପଛେ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ଦଶପଲ୍ଲା ବୋଦେ,
ଯାପି କେତେ ଦିନ ପରମ ପ୍ରମୋଦେ;
ଶେଷେ କେନ୍ଦୁଝରେ ରହିଲେ ସେ ଯାଇ,
ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟ ବ୍ରତ ଉଦ୍‌ଯାପନ ପାଇଁ ।
ନିୟତିଙ୍କ ବଳ ନାହିଁତ କାହାରି,
ଆଜି ଯେହୁ ଦାତା କାଲି ସେ ଭିଖାରି !
ଯେଉଁ ପୁଣ୍ୟକର ଦାନୋତ୍ସର୍ଗ ନୀରେ,
ଥିଲା ପରିଷିକ୍ତ ଦିବାଯାମିନୀରେ ।
ସେହି କର ହାୟ, ଏ କି ବିପରୀତ,
ଅପର ନିକଟେ ହେଲା ପ୍ରସାରିତ !
ଭାଗ୍ୟଦେବ ଯେବେ ହୁଅନ୍ତି ବିମୁଖ,
ଦୁଃଖ ଦେବାଲାଗି ଦିଅନ୍ତି ସେ ସୁଖ ।
ପରିବର୍ତ୍ତନର ଉତ୍ତାଳ ଲହରୀ,
ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଆସେ ମାଡ଼ି ଏହିପରି ।
ଭାଗ୍ୟ-ବିଶ୍ୱକର୍ମା ମହା କର୍ମଶାଳେ,
ଭଙ୍ଗାଗଢ଼ା ଭାଗ୍ୟ ହୁଏ ଅନ୍ତରାଳେ ।
କାଳ-ଭାଣ୍ଡେ ଭାଗ୍ୟ ଆଉଟି ବିନ୍ଧାଣୀ,
ବିପରୀତ ଛାଞ୍ଚେ ଢାଳିଦିଏ ଆଣି ।
ଦୁର୍ବଳେ ପ୍ରବଳ ଦେଖାଇ ଭ୍ରୂକୁଟି,
ନେଉଅଛି ତାହା ଭାଗ୍ୟରତ୍ନ ଲୁଟି ।
ତାହା ଭାଗ୍ୟପୁଣି ଲୁଟୁଅଛି ଆନ,
ବିଧାତାର ଏହା ଶାଶ୍ୱତ ବିଧାନ !
ଏହି ଜନ୍ମକୋଷ୍ଠୀ ଭାଗ୍ୟର ଭାଗ୍ୟରେ,
ଲେଖିଛନ୍ତି ବିଧାତା ଅମର ଅକ୍ଷରେ ।

ଏଣେ ଧନୁର୍ଜ୍ଜୟ ବସି ରାଜ୍ୟଭାର,
କଲେ ଦୁର୍ନିବାର କ୍ଷମତା ବିସ୍ତାର ।
ତୀବ୍ର ନିଶାଭୋଳେ ହୋଇ ଜ୍ଞାନହତ,
ହେଲେ ନାନାବିଧ କୁକର୍ମରେ ରତ ।
ରାଜ୍ୟବାସୀ ବହୁ ଧନୀ ମାନୀ ଜନେ,
ରଖିଲେ ସେ ବନ୍ଦୀ କରି ଅନଶନେ ।
ଧନଦ୍ରବ୍ୟ ଲୁଟି ଆଣିଲେ ତାଙ୍କର,
ଦେଲେ ନାହିଁ ଗର୍ବେ କୋମ୍ପାନୀର କର ।
ବିଦେଶୀ ବଣିକ ପାଖୁଁ କିଣି ଦ୍ରବ୍ୟ,
ନ ଦେଇଣ ମୂଲ୍ୟ ରହିଲେ ନୀରବ ।
ତହୁଁ ସେ ବଣିକେ ଯାଇଣ ହତାଶେ,
କଲେକ ଗୁହାରି କଲେକ୍‌ଟର ପାଶେ ।
କଲେକ୍‌ଟର ହୋଇ ଦୁଃଖିତ କୋପିତ,
କଲେ ବହୁବାର ନୃପେ ସତର୍କିତ ।
ମାତ୍ର ଧନୁର୍ଜ୍ଜୟ ମନେ ଦମ୍ଭ ବହି,
କଲେ ନାହିଁ ତିଳେ କର୍ଣ୍ଣପାତ ତହିଁ ।
କର୍ମଚାରିବୃନ୍ଦ ନ ପାଇ ବର୍ତ୍ତନ,
ଦୁରବସ୍ଥା ଭୁଞ୍ଜି ହେଲେ କଦର୍ଥନ ।
ଖେମଣ୍ଡୀ-ନିବାସୀ ମାନ୍ତ୍ରିକ-ଲଲାମ,
ନୀଳକଣ୍ଠ ରାଜଗୁରୁ ତାଙ୍କ ନାମ ।
ମନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସାୟେ ମାତିଣ ଦ୍ୱିଜାତି,
ସର୍ବଙ୍କ ବୋଲୁ ସେ ଲଭିଥିଲେ ଖ୍ୟାତି ।
ଶିଖି ତାଙ୍କଠାରୁ କି ମନ୍ତ୍ର ନୃପତି,
ବାତୁଳ ପରାଏ ହେଲେ ଛନ୍ନମତି ।

କି ଅଜ୍ଞାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ନଥିର ଭିତରେ,
ଚୋରିଗଲା ବୋଲି ନୃପ କ୍ରୋଧଭରେ,
ପାଟମହାଦେଈ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ଖରେ,
ରଖିଲେ ଶିକୁଳି ଦେଇ ବନ୍ଦୀ ଘରେ ।
ଲୌହ ଶୃଙ୍ଖଳରେ ହସ୍ତପଦ ଛନ୍ଦି,
ପୁନି ବାଇଭଦ୍ରେ କଲେ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦୀ ।
ନଥିର ମଧ୍ୟରେ ସାତ କୋଣ୍ଡି ଲୋକେ,
ରହିଲେ ବନ୍ଦୀରେ ଜଳ ଶୋଷେ ଭୋକେ ।
ବାହାରରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ଚାରିଶତ,
ସ୍ୱଜନେ ଶେଷେ ଶାସ୍ତି ଭୁଞ୍ଜିଲେ ସତତ ।
ଦସ୍ୟୁ ଗନ୍ଧାଇତ ରଘୁ ମଉଗଜେ,
ପରିବାର ସହ ବନ୍ଦୀ କଲେ ଭଞ୍ଜେ । *
କଲେ ପୁଣି ତାଙ୍କ ସର୍ବସ୍ୱ ହରଣ,
କଷଣ ଉପରେ ବିହିଲେ କଷଣ ।
ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପାଟରାଣୀ ହାୟ,
ରହିଲେ ବନ୍ଦୀରେ ହୋଇ ଅସହାୟ ।
ବୃଦ୍ଧା ଜନନୀଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଶିକୁଳି,
ଲଗାଇଲେ ନୃପ ସୁପୁତ୍ର-ମଣ୍ଡଳୀ ।
ସର୍ବନାଶ କାଳେ ବିପରୀତ ମତି,
ନଷ୍ଟଚରିତ୍ରର କାହିଁକି ବା ଗତି ?
ବଂଶଲୋପ କାଳେ ଦୈବ ଘଟସୁନେ,
ଜନ୍ମନ୍ତି ବଂଶରେ ଧର୍ମଛଡ଼ା ପୁନେ !
କି ଫଳ ବା ବର୍ଣ୍ଣି ଏ ପାପ ଆଖ୍ୟାନ,
ଅପବିତ୍ର ସିନା ହେବ ଶ୍ରୋତା କାନ !
ସ୍ମରିବେ ତ୍ରିବାର ଶିବ ଶିବ ଶିବ,
ଧନୁର୍ଜୟ ଦ୍ୱିତୀ ଆଉରଙ୍ଗଜୀବ ।
ସ୍ୱଜାକୀର୍ତ୍ତି-ପୂତା ଘୁମୁସର ମହୀ,
ଏ ମହାପାତକ ରହିଲୁ ତ ସହି !
ପୁଣ୍ୟବକ୍ଷ ତୋର ନ ଗଲା ଯା ଫାଟି,
ନ ଗଲୁ ପାତାଳେ ପଶି ତୋର ମାଟି ।

ମନ୍ତ୍ରାଣୀଙ୍କର ବୀଭତ୍ସ କଳଙ୍କ,
ସହିଛୁ ତ ପୂର୍ବେ ନ ବହି ଆତଙ୍କ ।
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତୃହନ୍ତା ଗୋପୀନାଥଙ୍କର,
ସହିଛୁ କଳଙ୍କ ଘୃଣ୍ୟ ଭୟଙ୍କର ।
ଘନ ଭଞ୍ଜଙ୍କର ପୌତ୍ରହତ୍ୟାପାପ,
ସହିଛୁ ନ ଦେଇ ତୀବ୍ର ଅଭିଶାପ ।
ସହିଛୁ ଏ ସର୍ବ, କି ତାରି ତୋହର,
ସହି ସହି ଦେହ ହୋଇଛି ପଥର !
ସହନଶୀଳତା ତୋର ନିରୁପମ,
ଧନ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଧନ୍ୟ ତୋ ସଂଯମ !
ସେହି ଗୁଣେ ଭୂମି ଶୋକଦା ଦୁଃଖଦା,
ସହିବାରୁ ସିନା ନାମ ସର୍ବଂସହା !
ମହାକବି ଜନ୍ମତୀର୍ଥେ ହତ୍ୟାଲୀଳା,
ଦେଖି କାନ୍ଦିଥିବେ ବନ-ତରୁଶିଳା ।
ଏହି ହତ୍ୟା ଏହି ଘୃଣ୍ୟ ଆଚରଣ,
ହେଲା ଭଞ୍ଜବଂଶ ପତନ କାରଣ ।
ପଳାଇ ଗୋପନେ ଦସ୍ୟୁ ଗନ୍ଧାଇତ,
ଗଞ୍ଜାମ ସହରେ ହେଲା ଉପସ୍ଥିତ ।
ଧନୁର୍ଜୟଙ୍କର ସବୁ ଅତ୍ୟାଚାର,
କଲେକ୍ଟର ପାଶେ କଲାକ ପ୍ରଚାର ।
ବାରମ୍ବାର ନୃପେ କଲେ ସେ ସତର୍କ,
ମାତ୍ର ସବୁଚେଷ୍ଟା ହେଲା ନିରର୍ଥକ ।
ନିଦାଘ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ କରମାଳୀ କର,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଯଥା ହୁଏ ସୁପ୍ରଖର;
ଧନୁର୍ଜୟଙ୍କର ବଢ଼ିଗଲା ତଥା,
ଦୁର୍ଜୟ ପ୍ରତାପ ଘୃଣ୍ୟ ବର୍ବରତା !
ସର୍କାରୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଉଣ୍ଡାଇ ସେ ବାଣ୍ଡ,
କୁଳଡ଼ ମଧ୍ୟରୁ ଦେଲେ ନାହିଁ ଛାଣ୍ଡ !
କୋମ୍ପାନୀ ଦାରୋଗା ଠଣାଦାରଗଣେ,
ପାଇକ ପଠାଇ ତଡ଼ିଲେ ତକ୍ଷଣେ ।

ଦସ୍ୟୁ ଗନ୍ଧାଇତ, ରଘୁ ମଉଗଜ ରାଜାଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ନମତା ଅର୍ଥାତ୍ ବେଶ୍ୟା । ସେମାନେ ଦୁଇ ଭାଇ ଥିଲେ ।

ସଭୟେ ସେମାନେ ଯାଇ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସେ,
କହିଲେ ଘଟଣା କଲେକ୍ଟର ପାଶେ ।
ସବୁ ଅତ୍ୟାଚାର ଶୁଣି କଲେକ୍ଟର,
ଗବର୍ଣ୍ଣର ପାଶେ ଲେଖିଲେ ସତ୍ୱର ।
ଏଣେ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ନରପତି,
ବାଉଳ ପରାୟେ ହେଲେ ଛନ୍ନମତି ।
ଗଡ଼ ବାନ୍ଧି ରହି ଉଦୟଗିରିରେ,
ଦଣ୍ଡିଲେ ଅଦୋଷେ ମାଳ କନ୍ଧବୀରେ ।
ପାପ ଅତ୍ୟାଚାରେ ଦଲେ ନୃପ ମୂଳ,
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାଙ୍କୁ ହେଲେ ପ୍ରତିକୂଳ ।
ବଢ଼ିଲା କ୍ରମଶଃ କ୍ରୋଧ ଅତ୍ୟାଚାର,
ଧର୍ମାଧର୍ମ ଜ୍ଞାନ ହେଲା ଏକାକାର ।
ଧର୍ମ-ଆସନରେ ବସିଲା ଅଧର୍ମ,
ସାଧିଲେ ନିର୍ଭୟେ ବହୁ ଅପକର୍ମ !
ଲଜ୍ଜା ଅପବାଦେ ଦେଇ ବିସର୍ଜନ,
ଏଡ଼େ କୁଳେ ଜନ୍ମି ହେଲେ ଅଭାଜନ ।
କେଉଁ ଅପଦେବ କେଉଁ ଦୁଷ୍ଟ ଭୂତ,
ଆକ୍ରମି ତାହାଙ୍କ କଲା ଜ୍ଞାନଚ୍ୟୁତ ।
କିମ୍ବା ଏହା କେଉଁ କୁଗ୍ରହ ଭିଆଣ,
କହିବ ତା ଗଣି କେଉଁ ସର୍ବଜାଣ ।
ନିୟତିର ଲୀଳା ନିୟତ ବିଦିତ,
ନରଜ୍ଞାନ ତହିଁ ଚିର-ପରାଜିତ !

କଲେକ୍ଟର ପତ୍ର ପଢ଼ି ଗବର୍ଣ୍ଣର,
ତାରିଦଲ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରେଷିଲେ ସତ୍ୱର ।
ଫ୍ଲେଚେର୍ ସାହେବ ହୋଇ ସେନାପତି,
ଘୁମୁସର ମୁଖେ କଲେ ଖରେ ଗତି ।

ଘାଲେଞ୍ଜି ମୂଠାରେ ଶିବିର ନିର୍ମାଣି,
ନବସିଲେ ତହିଁ ନିରାପଦ ଜାଣି ।
ଚାରିମୁଖେ ବାର୍ତ୍ତା ପାଇ ଧନଞ୍ଜୟ,
ତିଳେ ମାତ୍ର ମନେ ନ ଗଣିଲେ ଭୟ !
ଘେନି ପରିବାର, ବନ୍ଦୀ, କର୍ମଚାରୀ,
ଗଲେ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟେ ସତ୍ୱର ବାହାରି ।
କେରଣ୍ଡି ଖୋଲର ଜିରଙ୍ଗ ଘାଟିରେ,
ପୁଟ କରି ନୃପ ରହିଲେ ସୁସ୍ଥିରେ । ୧
ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ କୋମ୍ପାନୀ ବାହିନୀ,
ଧାଇଁଲା ସଦର୍ପେ ରଣେ ନିଃଶଙ୍କିନୀ ।
କନ୍ଧ ସହି ଥିଲା ରାଜାଙ୍କ ବିରୋଧ,
ସାଧିଲେ ସେମାନେ ଆସି ପ୍ରତିଶୋଧ ।
ଦୁଇଜଣ କନ୍ଧ କଢ଼ାଇଲେ ବାଟ,
ଘାଟି ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା ଥାଟ ।
ଘୋଟକେ ଆରୋହି ତହୁଁ ଧନଞ୍ଜୟ,
ପଳାଇଲେ ହୋଇ ଭୟରେ ଅଥୟ ।
ସେନାପତି ନାମ ପଚାରନ୍ତେ ବାଟେ,
ଢଗ ମେଳି ଅଶ୍ୱେ ପିଟିଦେଲେ ଛାଟେ । ୨
କଶାଘାତେ ଅଶ୍ୱ ବାୟୁବେଗେ ଧାଇଁ,
ଗଭୀର ଅରଣ୍ୟେ ଲୁଚିଗଲା କାହିଁ ।
ରାଜ-ଅନୁଚରେ ଏହି ଅବସରେ,
ପଳାଇ ଲୁଚିଲେ ଯାଇ ବନାନ୍ତରେ ।
ପୁଟ ମଧ୍ୟେ ତହୁଁ ପଶି ସେନାପତି,
ବନ୍ଦୀବର୍ଗେ ଦେଖି କ୍ଷୁବ୍ଧ ହେଲେ ଅତି ।
ଲୌହ-ଶିକୁଳିରେ ହସ୍ତପଦ ଛନ୍ଦି,
ରଖିଥିଲେ ନୃପ ତହିଁ ବହୁ ବନ୍ଦୀ ।
ସଦୟେ ସାହେବ ଆଦେଶିଲେ ଖରେ,
ଭଙ୍ଗା ହେଲା ବେଡ଼ି ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡରେ ।

୧—ପୁଟ—ଗୁପ୍ତନିବାସ । ୨—ରାଜାଙ୍କୁ ସାହେବ ନାମ ପଚାରିବାରୁ ସେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପ୍ରକାରେ କହିଥିଲେ ବୋଲି ଜନଶ୍ରୁତି ଅଛି:—"ହାତୀର ନାମ ରତନଗଜ, ଘୋଡ଼ର ନାମ ସୁରେଖା, ହମାର ନାମ ଧନଞ୍ଜୟ ଫେର ଫେର ମାରେଗା ।"

ବନ୍ଦୀମୁକ୍ତ ଗଡ଼େ ଦେଖି ଅସ୍ତ୍ରଧାର,
କହିଲେ ରାଜାଙ୍କ ସବୁ ଅତ୍ୟାଚାର ।
ଶୁଣି ସେନାପତି ଲଭିଲେ ବିସ୍ମୟ,
ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲେ ନେଇ ସୈନ୍ୟଚୟ ।
କୁପାରି ଗ୍ରାମରେ ଛାଉଣି ପକାଇ,
ବିଶ୍ରାମିଲେ ତହିଁ କେତେ ଦିନ ପାଇଁ ।
ତାହାଙ୍କ ଆଦେଶେ ବନ୍ଦୀମୁକ୍ତ ନରେ,
ବାହୁଡ଼ିଲେ ହର୍ଷେ ନିଜ ନିଜ ଘରେ ।
ସସୈନ୍ୟ ସାହେବ ତହୁଁ ଯାଇ ପୁଣି,
ପକାଇଲେ ବେଣୀପଲ୍ଲୀରେ ଛାଉଣି ।
ପାଇଲିପଡ଼ାରେ ରହି କଲେକ୍ଟର,
ମୁସ୍ତାଜରଗଣେ ଡାକିଲେ ସତ୍ୱର ।
କଲେ ସେ ଘୋଷଣା ତାଙ୍କ ମୁଖରେ,
ନୂଆ ଜମା ଧାର୍ଯ୍ୟ ହେବ ସମ୍ମୁଖରେ ।
ନାରସୁ ନାଇଡ଼୍ ନାମରେ ଦୋଭାଷୀ,
ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଥିଲା ତହିଁ ଆସି ।
ଧନୁର୍ଜୟ ଭଞ୍ଜେ ହେଲକ ଡାକରା,
ଛଦ୍ମସ୍ତ୍ରତ ନୋହି ଆସିଲେ ସେ ତ୍ୱରା ।
ସାହେବଙ୍କୁ ଭେଟି ବାଙ୍କଣା ଗ୍ରାମରେ,
ବହୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ ପରସ୍ପରେ ।
ସଙ୍ଗରେ ଯିବାକୁ ଡାକିଲେ ସାହେବ,
କହିଲେ ବନସ୍ତେ ତହୁଁ ନରଦେବ ।
"ଆଗେ ଆଗେ ଚାଲେ ହୁଅନ୍ତୁ ଆପଣ,
ଯାଉଛି ମୁଁ ପଛେ ବଢ଼ାଇ ଯୋଗଣ ।"
ତହୁଁ ଦୋଭାଷୀଙ୍କୁ ଜଗାଇ ସେଠାରେ,
ଗଲେ କଲେକ୍ଟର ଫେରି ଧାଡ଼ିକାରେ ।
ଯୋଗଣ ଶେଷରେ ଅଶ୍ୱେ ଚଢ଼ି ରାୟ,
ପଳାଇବା ପାଇଁ ଫାନ୍ଦିଲେ ଉପାୟ ।
ଏକାଳେ ଦୋଭାଷୀ ସତ୍ୱର ଆସିଣ,
ଧରିଲା ଓଠାରି ଅଶ୍ୱର ଖଲିଣ ।
ବସାଇ ରାଜାଙ୍କୁ ପାଲିଙ୍କି ଯାନରେ,
ପାଇଲିପଡ଼ାକୁ ନେଇଗଲା ଖରେ ।

ଶୁଣି ରାଜାଙ୍କର ଦୁଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାର,
ଚାହିଁଲେ ସାହେବ ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରତିକାର ।
ଭଞ୍ଜ ନୃପତିଙ୍କୁ ସୈନିକ ଘେରାଇ,
ଦେଲେ ସେ ତକ୍ଷଣେ ଗଞ୍ଜାମେ ପଠାଇ ।
ବନ୍ଦୀଶାଳେ ତହିଁ ରହି ଧନର୍ଜୟ,
କୁଟିଳ ଚନ୍ତାରେ ଯାପିଲେ ସମୟ ।
ଦକ୍ଷ କଲେକ୍ଟରେ କୋମ୍ପାନୀ ସର୍କାର,
ଦଶ ସସ୍ର ମୁଦ୍ରା ଦେଲେ ପୁରସ୍କାର ।

ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜ ତ ଥିଲେ କେନ୍ଦୁଝରେ,
ଅଣାହେଲେ ତାଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ସତ୍ୱରେ ।
ବନ୍ଦୀଶାଳ ମଧ୍ୟେ ଆଗାର ନିର୍ମାଣି,
ତହିଁରେ ତାହାଙ୍କୁ ରଖାଗଲା ଆଣି ।
ଧନୁର୍ଜୟଙ୍କର କଳଙ୍କ ଯାବତ,
କଲେକ୍ଟର ଆସି ଚାହିଁଲେ ତଦନ୍ତ ।
ନଅରେ ବନ୍ଦିନୀ ଥିଲେ ବହୁ ନାରୀ,
ସାହେବଙ୍କ ଆଗେ କହିଲେ ଗୁହାରି—
"ବଳଭଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ରାଜାଙ୍କ ନନ୍ଦନ,
ସ୍ୱହସ୍ତେ ତାହାଙ୍କୁ କଲେ ସେ ନିଧନ ।
ବହୁ ପୁରନାରୀ ଖାଇଛନ୍ତି ହାଣ,
ରାଜରୋଷୁଁ କେହି ଲଭି ନାହିଁ ତ୍ରାଣ ।
ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହାଣି ପକାଇ କୂପରେ,
ପୋତି ଦେଇଛନ୍ତି ମୃତ୍ତିକା ପ୍ରସ୍ତରେ ।"
ଇଚ୍ଛିଲେ ସାହେବ ଦେଖିବାକୁ କୂଅ,
ଦେଖାଇଲେ ନେଇ ବନ୍ଦିନୀ ସମୂହ ।
କଲେକ୍ଟରଙ୍କର ଆଦେଶ ପ୍ରକାରେ,
ଖୋଳାହେଲା କୂପ ବିସ୍ତୃତ ଆକାରେ ।
ବାହାରିଲା ତହୁଁ ନରାସ୍ଥି କଙ୍କାଳ,
ହସ୍ତ ପଦ ଖଣ୍ଡି ମୁଣ୍ଡ ମାଳ ମାଳ !
ନେଇ କଲେକ୍ଟର ସଙ୍ଗରେ ସେମାନ,
ଗଞ୍ଜାମ ସଦରେ କଲେକ ପ୍ରସ୍ଥାନ ।

ଛାରଖାର ହେଲା କିଛୁ ଦିନାନ୍ତରେ,
ଟଣ୍ଟାମ ନଗର କାଳ-କମ୍ପଜ୍ୱରେ ।
ହଟମ ଲୋକକ୍ଷୟ ହେଲା ଅବର୍ଜିତ,
ପଳାଇଲେ ଜନେ ଛାଡ଼ି ଗୃହ-ଭିଟ ।
ସିନ୍ଧୁବେଳା-ଟିକା-ସୁନ୍ଦରୀ ନଗରୀ,
ଶ୍ମଶାନ ପରାୟେ ଦିଶିଲା ହତଶ୍ରୀ ।
ତହୁଁ ବ୍ରହ୍ମପୁର ହେଲା ରାଜଧାନୀ,
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଯହିଁ ଧନୀ ମାନୀ ଜ୍ଞାନୀ ।
ଛୁଡି ପଣ୍ଡଛୁ କା ବନ୍ଦିବ ଗୁଟର,
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀ ମିଳନ-ମନ୍ଦିର !
ଜନକ ଶ୍ରୀକର ପୁତ୍ର ଧନୁର୍ଜୟ,
ବନ୍ଦୀଶାଳେ ତହିଁ ରହିଲେ ଉଭୟ ।
କୁଟିଳ କୁଚକ୍ରୀ ଧନୁର୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ,
ଖୋଜୁଥାନ୍ତି ସଦା ଆପୋଦ୍ଧାର ଖଞ୍ଜ ।୧
ମତାଇ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଗୁପ୍ତେ ବହୁ କୋହ୍ନ,
ଲାଇଦେଲେ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ବିଦ୍ରୋହ ।
ବିଦ୍ରୋହୀ ପ୍ରଜାଏ ହୋଇ ଉତ୍ତେଜିତ,
ପୋଡ଼ିଦେଲେ ଗ୍ରାମ ଲୁଟିନେଲେ ବିତ୍ତ ।
ସର୍କାର ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ ସକାଶେ,
ପେଷିଲେ ଶିକ୍ଷିତ ସୈନ୍ୟ ଚଉପାଶେ ।
କୃଷ୍ଣପ୍ରଭୃତିକ କେତେ ଜଣ ମନ୍ତ୍ରୀ,
ବିଦ୍ରୋହ ଯନ୍ତ୍ରର ହୋଇଥିଲେ ଯନ୍ତ୍ରୀ ।
ବ୍ରିଟିଶବାହିନୀ ଗଡ଼ କରି ରୁଦ୍ଧ,
ଲୁଚି ରହି ବନେ କରୁଥାନ୍ତି ଯୁଦ୍ଧ ।
କହିଲେ ସେମାନେ ଯୁବରାଜେ ବୃତ୍ତି—
ଖଞ୍ଜିଲେ ଘଟିବ ଯୁଦ୍ଧର ନିବୃତ୍ତି ।
କୁମାରୀ ଗୋଟିକୁ କୁମାର ସଜାଇ,
ବସ୍ତ୍ର ରତ୍ନେ ମଣ୍ଡି ଘୋଟକେ ବସାଇ,
ଯୁବରାଜ ବୋଲି ଦେଲେ ପରିଚୟ,
ସରଳ ସର୍କାର କଲେ ତା ପ୍ରତ୍ୟୟ ।
ଯୁବରାଜ ପାଇଁ ହେଲା ବୃତ୍ତି ଧାର୍ଯ୍ୟ,
ଷୋଳ ସହସ୍ର ମୁଦ୍ରା ବାର୍ଷିକ ସାହାଯ୍ୟ ।
ଶଠ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ନ ବହିଣ ଶଙ୍କା,
ଦୁଇ ବର୍ଷ ଯାଏଁ ଭୁଞ୍ଜିନେଲେ ଟଙ୍କା ।
ଧନୁର୍ଜୟ ଯୋଗୁଁ ହେଲା ଏ ଫିତୁରୀ,
ବୁଝିଲେ ସର୍କାର ରାଜାଙ୍କ ଚାତୁରୀ ।
ପ୍ରବଳ ବିଦ୍ରୋହ ଭଜିଲାକ ଶାନ୍ତି,
ଧନୁର୍ଜୟ ଦଣ୍ଡ ଭୁଞ୍ଜିଲେ ସେ ଭ୍ରାନ୍ତ ।
ସରିଲା ତାଙ୍କର ସବୁ କୂଟ ଫନ୍ଦି,
ଚିତ୍ତୁର କାଞ୍ଚିକ୍ଷେତ୍ରେ ହେଲେ ରାଜା ବନ୍ଦୀ ।୨
ଛୁଟର ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜ ନରପତି,
ସୁଦୂର ଦେଶାନ୍ତରେ ହେଲେ ଯନ୍ତ୍ରମତି ।
ମନେ ମନେ ଦିନେ ଭାବିଲେ ନୃବର,
କୋମ୍ପାନୀର ଅଛି ବାକୀ ବହୁ କର ।
ନ ଶୁଝିଲେ ତାହା ନ ରହିବ ରାଜ୍ୟ,
ଗଲେ ମୁଁ କରନ୍ତି ଆଗେ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ ।
ଛାଡ଼ି ଏ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବି କେଉଁରୂପେ,
ହୋଇଛି ତ ବନ୍ଦୀ ନଜେ ବନ୍ଦୀରୂପେ ।
ଏହା ପାଞ୍ଚି ନୃପ ରାତ୍ରେ ଗୋପନରେ,
ପଳାଇ ମିଳିଲେ ଯାଇ ଘୁମୁସରେ ।
ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଛଦ୍ମ ପୌତ୍ର ଦେହ,
ମନେ ମନେ ରାଜା ଗଣିଲେ ସନ୍ଦେହ ।
ଏକାଦଶୀ ବ୍ରତ କରି ସେ ପାଳନ,
କରୁଥିଲେ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନ ।
ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ ପୌତ୍ରେ କଲେ ସେ ଇଙ୍ଗିତ,
ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ନ ହେଲା ପାଳିତ ।
ମୌନେ ମୃଦୁ ହାସ୍ୟେ ପୌତ୍ର ବୁଦ୍ଧିମାନ,
ପିତାମହ ଆଜ୍ଞା କଲେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ।
ତହୁଁ ନରବର ବୁଝିଲେ ସହଜେ,
ନୁହନ୍ତି ଏ କେବେ ବଳଭଦ୍ର ଭଞ୍ଜେ ।

୧—ଖଞ୍ଜ—କୌଶଳ, ଉପାୟ । ୨—ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟସ୍ଥ ଚେଙ୍ଗଲ ପଟ୍ଟ ନଗର ।

ଜାଣିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଲୋକଙ୍କୁ ପଚାରି,
କୃତ୍ରିମ କୁମାର ଅଟେ ସେ କୁମାରୀ ।
ଏ ଗୁପ୍ତ ରହସ୍ୟ ବୁଝି ନରପତି,
ଗବର୍ଣ୍ଣର ପାଶେ ଲେଖିଲେ ତଡ଼ତି ।
ଗବର୍ଣ୍ଣର ଲଭି ସନ୍ତୋଷ ଅପାର,
ସମର୍ପିଲେ ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ରାଜ୍ୟଭାର ।
ଧୁମୁଷର ଦୁର୍ଗେ ନିବସି ଶ୍ରୀକର,
ପାଳିଲେ ପ୍ରକୃତି ଯଥା ପୁରନ୍ଦର ।
ଦ୍ୱାଦଶ ମୂଠାରେ ନବର ପ୍ରାକାର,
ନିର୍ମାଣି ସ୍ଥାପିଲେ ଦ୍ୱାଦଶ ଖମାର ।
ଲାଗିଲା ପ୍ରତ୍ୟହ ବୈଷ୍ଣବପଙ୍ଗତ,
ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଭୋଜନ, ଦାନ-ପୁଣ୍ୟବ୍ରତ ।
ନିଜେ ଫୁଲ ତୋଟା ରଚନ୍ତି ନରେଶ,
ଦେବତାଙ୍କ ବଡ଼ସିଂହାର ସୁବେଶ ।
ମାଳତୀ କୁସୁମ ବନରୁ ତୋଳାଇ—
ଗୁନ୍ଥି ଚାରୁହାର ରଖନ୍ତି ଶୁଖାଇ;
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଭୂଷଣ ସକାଶେ,
ପ୍ରେରନ୍ତି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ ତାହା ଭୁଲା ମାସେ ।
ଆକନ୍ଦ ସୂତାରେ ବୁଣାଇ ବସନ,
କରନ୍ତି ବୈଷ୍ଣବଗଣେ ବିତରଣ ।
ପ୍ରତିବର୍ଷ ପୁଣି ସର୍ବ ଜମିଦାର,
ଲଭନ୍ତି ସେ ବସ୍ତ୍ର ସ୍ନେହ-ଉପହାର ।
ରାଜ-ପରିଚ୍ଛଦ କରି ବିବର୍ଜନ,
ପିନ୍ଧନ୍ତି ନୃପତି କଷାୟ ବସନ ।
ଚାରିମାସଯାକ ଚତୁର୍ମାସ୍ୟା କାଳେ,
ରଖାଇ ବୈଷ୍ଣବକୁଳେ ଦେବଆଳେ;
ଅର୍ପନ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟେକେ କମ୍ବଳ ଲୋମଶ,
ଆଉର ମାସିକ ମୁଦ୍ରା ପଞ୍ଚଦଶ ।
ପ୍ରତିବର୍ଷ ଚୈତ୍ରେ ନୃପତି-ପୁଙ୍ଗବ,
ରାମ-ନବମୀରେ କରନ୍ତି ଉତ୍ସବ ।

ଚାରି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବୈଷ୍ଣବପ୍ରବୀଣ,
ସେ ଉତ୍ସବେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି ଆସିଣ ।
ପାଞ୍ଚ ସହସ୍ର ମୁଦ୍ରା ହୁଏ ତହିଁ ବ୍ୟୟ,
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଆନନ୍ଦ ସୁଖ ପ୍ରଜାଚୟ ।
ଧରାକୋଟ ରାଜା ଗୋପୀ ସିଂହଙ୍କର—
ଭଗିନୀକୁ ବିଭା ହେଲେ ନରବର ।
ଦୁର୍ଗ ଉପକଣ୍ଠେ ନୃପତି-ରତନ,
ସ୍ଥାପିଲେ ସ୍ୱନାମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ । ୧
ବାଲିପଦରରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର,
ତୋଳାଇଲେ ରାଜା ଦେଉଳ ସୁନ୍ଦର ।
କୁଟୁଡ଼ାରେ ରଚି ମଠ ଶୋଭାବନ,
ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି ଦେବତା କଲେ ସଂସ୍ଥାପନ । ୨
ପୂଜିଲେ ଆଉର ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବେ ସ୍ଥାପି,
ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟମନ୍ଦିର ବିରାଜେ ଅଦ୍ୟାପି ।
ଦେବନୀତି ପାଇଁ ନୃପତି ଲଲାମ,
ଖଞ୍ଜିଲେ ଆଦିତ୍ୟପୁର ନାମେ ଗ୍ରାମ । ୩
ପୁଣି ରାମ-ସୀତା-ଲକ୍ଷ୍ମଣେ ବସାଇ,
ପୂଜାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ ନରସାଇଁ ।
ଚଢ଼ିଆ ପଲ୍ଲୀର ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦ ଦାସେ, ୪
ଚେଲାରୂପେ ସଦା ଥିଲେ ତାଙ୍କ ପାଶେ ।
ସୁବୈଷ୍ଣବ ସେହୁ ସର୍ବଗୁଣବନ୍ତ,
କଲେ ତାଙ୍କୁ ରାଜା ସେ ମଠେ ମହନ୍ତ ।
ଧୁମୁଷର ତାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିରେ ମଣ୍ଡିତ,
କାବ୍ୟାଂଶରେ ତାହା ହୋଇଛି ବର୍ଣ୍ଣିତ ।
ପଞ୍ଚବିଂଶ ଲକ୍ଷ ମୁଦ୍ରା କରି ବ୍ୟୟ,
କଲେ ବହୁ କାର୍ତ୍ତି ନୃପତି ସଞ୍ଚୟ ।
ଧନୁର୍ଜୟଠାରୁ ନବଦୁର୍ଗ ସାଇଁ,
ନେଇଥିଲେ ଦୁର୍ଗ ଦୁଇଟି ଲେଖାଇ ।
କରିବାକୁ ସେହି ଦୁର୍ଗ ସମୁଦ୍ଧାର,
ପେଷିଲେ ଶ୍ରୀକର ଦକ୍ଷ ସେନାବାର ।

୧—ଶ୍ରୀକରପୁର ଶାସନ । ୨—ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି—ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଭଦ୍ରା । ୩—ଆଦିତ୍ୟପୁର—ଆଦପୁର । ୪—ବେଲଗୁଣ୍ଠା ନିକଟସ୍ଥ ଚଢ଼ିଆପଲ୍ଲୀ ଗ୍ରାମ ।

କବିସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ତ୍ୟାଙ୍କ ସନ୍ତତି,
ସେ ସୈନ୍ୟଦଳର ହେଲେ ସେନାପତି ।
ଜଗନ୍ନାଥ ଫୌଜ ବକ୍ସି ତାଙ୍କ ନାମ,
ଅଦ୍ଭୁତ କୌଶଳେ ହେଲେ ସିଦ୍ଧକାମ ।
ବ୍ୟାଘ୍ରଦେବୀଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ପାଇ,
ଜୟଶ୍ରୀ-ମଣ୍ଡିତ ହେଲେ ଯୁଦ୍ଧେ ଯାଇ ।
ନବଦୁର୍ଗ ତୀରେ ରଣ ବାହୁଡ଼ାଣି,—
କହୁଥିଲେ ଯାଇ ସ୍ୱପ୍ନବାକ୍ୟ ଯେ ବାଣୀ;
ଗାଉଛନ୍ତି ଅଦ୍ୟାପି ତାହା ଜନଶ୍ରୁତି,
କନ୍ଧଶକ୍ତି ତହିଁ ଧରିଅଛି ମୂର୍ତ୍ତି । *
ନବଦୁର୍ଗ ଆସି ପାଇକେ ଗୋପନେ,
କରୁଥିଲେ ଚୋରି ଲୁଟ ହତ୍ୟା ବନେ ।
ଧରିଆଣି ତାଙ୍କୁ ଭଞ୍ଜ ନରପତି,
ଦିହଲେ କୌତୁକ ଶାସ୍ତି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ।
ନ ପଚାରି ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ସଙ୍କଟେ,
ଛ'ର କଲେ ତାଙ୍କ ନଶ ପଟେ ପଟେ ।
ରହସ୍ୟ ପିନ୍ଧାଇ ପୁଣି ଶଙ୍ଖାଶାଢ଼ୀ,
ନାରୀବେଶ କରି ଦେଲେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ।
ହେଲେ ସେ ପାଇକେ ଲଜ୍ଜିତ ବିଶେଷ,
ବୀରପକ୍ଷେ ସିନା ମୃତ୍ୟୁ ନାରୀବେଶ !
ଦ୍ୱାବିଂଶ ବରଷ ପାଳି ବସୁମତୀ,
ବିଶ୍ରାମେ ଶ୍ରୀକର ବଳାଇଲେ ମତି ।
କ୍ରମରେ ଅଧିକ ହେବାରୁ ବୟସ,
ଜରା ଆକ୍ରମଣେ ହେଲେ ସେ ଅବଶ ।
ତହୁଁ ଗବର୍ଣ୍ଣରେ ଲେଖିଲେ ରଠାଉ,
ସାଧୁଅଛି ଜରା ମୋହୋ ସଙ୍ଗେ ଦାଉ ।
ପାଉ ନାହିଁ ଶକ୍ତି କରିବାକୁ କାର୍ଯ୍ୟ,
ନ ପାରିବି ଆଉ ପରିଚାଳି ରାଜ୍ୟ ।
ଦୟା ବହି ଦେଲେ ମୋ ପୁତ୍ରେ ପଠାଇ,
ଅର୍ପି ତାକୁ ରାଜ୍ୟ ଲଭିବି ମୁଁ ସାହା ।

କରୁଛନ୍ତି ବିନୟେ ଏତିକି ପ୍ରାର୍ଥନା,
ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନେ ଘେନ ମହାମନା !"
ରାଜାଙ୍କର ପତ୍ର ପଢ଼ି ଗବର୍ଣ୍ଣର,
ଦେଲେ ଧନୁର୍ଜୟେ ପଠାଇ ସତ୍ୱର ।
ପୂରିଲା ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜ ମନସ୍କାମ,
ପୁତ୍ରେ ରାଜ୍ୟ ଦେଇ ନେଲେ ସେ ବିଶ୍ରାମ ।
ଜୀବନ-ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ନୀଳାଚଳେ ଯାଇ,
କଲେ ତୀର୍ଥବାସ ଜଗନ୍ନାଥେ ଧ୍ୟାଇ ।
ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁହୀନ ପ୍ରାଣ—
ପ୍ରଦୀପ କଦାପି ନ ଭଜେ ନିର୍ବାଣ ।
ମାଟିଦେହ ଏକା ଲଭୁଛି ବିଲୟ,
ମାତ୍ର କୀର୍ତ୍ତି-ଦେହ ଅମର ଅକ୍ଷୟ ।
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀକର ଭଞ୍ଜ କର୍ମଖାତା,
ଭଞ୍ଜ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ହୋଇଲେ ଅନାଥା ।
ଧନୁର୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ରାଜା ହୋଇ ପୁଣି,
ଶାସିଲେ ତାଲୁକ ଦର୍ପେ ଶିର ଝୁଣି ।
ସେହି ଜନପୀଡ଼ା ସେହି ଅତ୍ୟାଚାର,
କଲା ଆସି ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତ ଅଧିକାର ।
ବଢ଼ିଲା ପ୍ରବଳେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଲାଳସା,
ସେହି ଏକା ହେଲା ସତତ ବେବସା ।
ଘୁମୁସର ମଧ୍ୟେ ବାଲିପଦରରେ,
ନିବସନ୍ତି ବହୁ ଖ୍ୟାତ ଶିଳ୍ପକରେ ।
ଶିଳ୍ପେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଗ୍ରାମ ଚିରକାଳ,
କି ସେ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଚାରୁ ଶିଳ୍ପଶାଳ !
ସେ ଗ୍ରାମ-ନିବାସୀ ଜଣେ ସୂତ୍ରଧର,
ବିଦିତ ବିବିଧ ଅଦ୍ଭୁତ ହୁନର ।
ଥିଲା ତାର ଏକ କନ୍ୟା ରୂପବତୀ
ରାଜାଙ୍କ କୁଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା ତା ପ୍ରତି ।
କହିଲେ ଶିଳ୍ପୀକୁ ଡାକି ସେ ସତ୍ୱରେ,
ଛାଡ଼ିଯିବୁ ତୋର କନ୍ୟାକୁ ନଅରେ ।

* ନୟାଗଡ଼ ବୀରମାନେ ଫେରିଯାଇ କହୁଥିଲେ—"ଛନ୍ଦଭରଳରେ ଅମ୍ଭେ ତାଙ୍କୁ ବାରୁ ନ ପାରିଲୁଁ କେବେ ଜଣି, ଅନ୍ଧଲୋକ ପରି ଗୁହିଁ ରହିଥାଉଁ କନ୍ଧ ଢଳେ ମୁଣ୍ଡ ହାଣି ।"

ସଭ୍ୟେ ବର୍ଣ୍ଣିବୀ ସମ୍ମତ ପ୍ରକାଶି,
ମିଳଲ୍ ମେଲଣି ମାଗି ଗୃହେ ଆସି ।
ନିଜ କନ୍ୟା ତୁଲ୍ୟ କାଷ୍ଠେ ଅବିକଳ,
ନିର୍ମାଣିଲ୍ ଏକ ପ୍ରତିମା ସୁଢ଼ଳ ।
ବିଚିତ୍ର କୌଶଳେ ଗଢ଼ିଲ୍ ସେ ତହିଁ,
ତାର ପେଟ-କଣ୍ଠା ଯାହା ଲୋଡ଼ା ଯହିଁ ।
ହସିଲ୍ ତହୁଁ ସେ କୃତ୍ରିମ-ପୁତ୍ରିକା,
ଚାଲିଲ୍ ଯେସନ ପ୍ରକୃତ ବାଳିକା !
ନିଜେ ଗଢ଼ି ଶିଳ୍ପୀ ନିଜେ ସେ ନିହାରି,
କନ୍ୟା କି ପ୍ରତିମା ନ ପାରିଲ ବାରି ।
ସଜାଇ ତାହାକୁ ବସ୍ତ୍ର ଅଳଙ୍କାରେ,
ରଖିଲ୍ ନୃପତି ଶୟନ ଆଗାରେ ।
ନିବେଦିଲ୍ ଯାଇ ନୃପେ ଯୋଡ଼ି ପାଣି,
ଛାଡ଼ିଗଲ୍ ମୋର ଦୁହିତାକୁ ଆଣି ।
ଶୁଣି ରାଜା ଉଠି ଆନନ୍ଦେ ଅଚିରେ,
ବେଗେ ହେଲେ ଯାଇ ପହୁଡ଼ ମନ୍ଦିରେ ।
ପରଶନ୍ତେ ତାକୁ ନୃପ ବେନି ହାତେ,
ଚାଲିଲ୍ ସେ କନ୍ୟା ନୃମଣିଙ୍କ ସାଥେ ।
ବେଗେ ହୋଇ ରାଜା ଗଜଦନ୍ତ ଖଟେ,
ବସିବାକୁ ତାକୁ ଡାକିଲେ ନିକଟେ ।
ମାତ୍ର ଖଟେ ଉଠି ପାରିଲ ସେ ନାହିଁ
ହସିଲ୍ କେବଳ ରାଜା ମୁଖେ ଚାହିଁ ।
ପଚାରିଲେ ଯାହା ନ କହିଲ୍ କଥା,
ନୃପ ଚିତ୍ତେ ଜାତ ସନ୍ଦେହ ସର୍ବଥା ।
ହସିଲେ ରହସ୍ୟ ପଛେ ଜାଣି ପାରି,
ପ୍ରକୃତ ନୁହେ ଏ କୃତ୍ରିମ-କୁମାରୀ ।
ଆନନ୍ଦେ ଆଦରି ଭାବିଲେ ଏସନ,
ଅଛନ୍ତି ମୋ ରାଜ୍ୟେ ଏଡ଼େ ଗୁଣିଜନ !
ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପ୍ରାୟେ ଗଢ଼ିଛି ପ୍ରତିମା,
କଳ ନୁହେଁ ତାର ଦକ୍ଷତାର ସୀମା ।
ଧନ୍ୟ ଶିଳ୍ପୀ ଧନ୍ୟ ପ୍ରତିଭା ତାହାର,
ନିର୍ମାଣିଛି ମୂର୍ତ୍ତି କେଡ଼େ ଚମତ୍କାର !

ଏହା ଭାବି ସ୍ୱୟେ ପ୍ରହୃଷ୍ଟ ଅନ୍ତରେ,
ହକାରିଲେ ସେହି ଦକ୍ଷ ସୂତ୍ରଧରେ ।
ଏଣେ ଶିଳ୍ପମଣି ଦୁଃଖେ କାଳ ଯାପି,
ହେଉଥିଲ୍ ଭୟେ ବିକଳେ ସନ୍ତାପି ।
ଭାବୁଥିଲ୍ ମନେ—ନୃପ ମହାବଳୀ,
ନିଶ୍ଚେ ଆଜି ମୋତେ ଦେବେ ଦଣ୍ଡାବଳୀ ।
ମାତ୍ର ଧନୁର୍ଜ୍ୟ ନୋହି ନୃପମନ,
ଅଧିକ ତା ପ୍ରତି ହେଲେ ସୁପ୍ରସନ୍ନ ।
ପ୍ରକାଶି ବିଶେଷ ସ୍ନେହ ଶିଷ୍ଟାଚାର,
ଅର୍ପିଲେ ଶିଳ୍ପୀକୁ ବହୁ ପୁରସ୍କାର ।
ଶିଳ୍ପୀ ମୃତପିଣ୍ଡେ ପଶିଲ୍ ଜୀବନ,
ଭାବିଲ୍ ଏ କିସ ସତ୍ୟ ନା ସ୍ୱପନ ?
ମଣୁଥିଲ୍ ଯାକୁ ଶମନସ୍ୱରୂପ,
ଶମନ ନୁହେଁ ସେ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଭୂପ ।
ଭୀତି ପରିବର୍ତ୍ତେ ମନେ ଜାତ ଭକ୍ତି,
ବିପତ୍ତି ବଦଳେ ପ୍ରଲବ୍ଧ ସମ୍ପତ୍ତି ।
ଅଦୃଷ୍ଟ ଯାହାକୁ କରେ ପୁରସ୍କୃତ,
ତୀବ୍ର ବିଷ ହୁଏ ତା ପକ୍ଷେ ଅମୃତ ।
ଗୁଣ-ପୁରସ୍କାର ଅଛି ଭୂମଣ୍ଡଳେ,
ଦିଏ ତା ପ୍ରକୃତି ଯାଚି ବଳେ ବଳେ ।
ଧନୁର୍ଜ୍ୟ ଭଳି ଦୃପ୍ତ ନରପତି,
କ୍ରୋଧୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ଦୁଷ୍ଟ ପାପମତି ।
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ପୁଣି ଉଗ୍ର ନାଗ ସାପ,
ଅକୃତ ତାଙ୍କର ନାହିଁ କେଉଁ ପାପ ।
ଥିଲ ଗ୍ରାହକତା ତଥାପି ତାଙ୍କର,
ଜନମ ସଂସ୍କାର ଚିର ଅନଶ୍ୱର ।
ମଧୁଚକ୍ରେ ଯୁକ୍ତା ଥାଏ ମଧୁ ମିଠା,
ନ ଥାଏ କେବଳ ମାଛି ଡିମ୍ବ ସିଠା ।
ଥିଲେହେଁ ତୀକ୍ଷ୍ଣତା ନିମ୍ବ ଫଳେ ପୂରି,
ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ନ ଥାଏ ମାଧୁରୀ ।
ଦୁରଦୃଷ୍ଟ ଦୋଷେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବଂଶଜେ,
ଆଶ୍ରିଥାନ୍ତି ପଛେ ଦୁଷ୍ଟ ଗୁଣବ୍ରଜେ,

ମାତ୍ର ନ ପାରନ୍ତି ଛାଡ଼ି କେଉଁମତେ,
ସେ ଦୁର୍ଗୁଣେ ତାର ବଂଶୀୟ ମହତ୍ୱେ ।
ଚନ୍ଦନକୁ ସର୍ପେ ଥାଆନ୍ତି ଆବରି,
ମାତ୍ର ତା ସୌରଭ ପାରନ୍ତି କି ହରି ?
ଅଶିଶତ ମୁଦ୍ରା ବ୍ୟୟେ ଧନୁର୍ଜୟ,
ଯୋରଣ୍ଡା ରାଜ୍ୟକୁ କରିଥିଲେ କ୍ରୟ ।
ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ,
ବର୍ଷିଯାଉଥିଲା ଅଗ୍ନି ଘୁମୁସରେ ।
ଅତ୍ୟାଚାରେ ରତ ସଦା ନରନାଥ,
ହତ୍ୟାରେ ବୀଭତ୍ସ କରିଥିଲେ ହାତ ।
ଶୁଣିଲେ ତାଙ୍କର ପାପ ଭୟଙ୍କର,
ପାପର ଆତ୍ମା ବି କାନ୍ଦିବ ନତର ।
ମାତା ଈନ ପତ୍ନୀ, ପୁତ୍ରେ କରି ହତ୍ୟା,
ଉଡ଼ାଇଲେ ଉଚ୍ଚେ କଳଙ୍କର ଛତା ।
ସେହି ପାପେ ଗଲେ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ଛାଡ଼ି,
ଧାନ ଗଛେ ଫଳ ହେଲେ ସେ ଅଗାଡ଼ି ।
ପୈଶାଚିକ ହତ୍ୟା ଅମାନୁଷୀ ଦଣ୍ଡ,
ଥିଲା ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଖଣ୍ଡ !
ଧର୍ମ ବୋଲି କିଛି ଅଛି ଯେ ଜଗତେ,
ଏ କଥା ତାଙ୍କର ଥିଲା ନାହିଁ ପ୍ରତେ ।
ଏତେ ମୂଢ଼ ଭାଗ୍ୟେ ଅହୋ କି ରହସ୍ୟ,
ଢାଳନ୍ତି ବିଧାତା ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଳସ !
ରାଜତ୍ୱରୁ ହେଲା ଦୁଇବର୍ଷ ଗତ,
ହେଲେ ପୂର୍ବ ପରି ନୃପତି ଉନ୍ମତ୍ତ !
କଲେ ସେ ସର୍କାର ଆଦେଶ ଅମାନ୍ୟ,
ବସିଲେ ପ୍ରକାଶି ଆପଣା ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ।
ଟିମିସନ ଥିଲେ ଜିଲ୍ଲା କଲେକ୍ଟର,
ଯୁଝିଲେ ତାହାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମତାନ୍ତର ।
ବିଦ୍ରୋହ ସକାଶେ ଲୋକଙ୍କୁ ମତାଇ,
ଉଦୟ ଗିରିରେ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ ଯାଇ ।
ବିଦ୍ରୋହ ଅନଳ ଜଳିଲା ଉତ୍କଟେ,
ଦେଖୁଥିଲେ ବସି ତାହା ସେ ନିର୍ଭୀକେ ।

ସେନାପତି ତାଙ୍କ ଦୁଷ୍ଟ ଆଚରଣ,
ଗବର୍ଣ୍ଣର ପାଶେ କଲେ ନିବେଦନ ।
ଲେଖିଲେ ଆବର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶାସକ,
ଘୁମୁସର ପାଇଁ ଶୀଘ୍ର ଆବଶ୍ୟକ ।
ରସଲ ସାହେବ ତହୁଁ ଯଥାବିଧି,
ଆସିଲେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରତିନିଧି ।
ବାରବଲ ସୈନ୍ୟ ଘେନିଣ ସଙ୍ଗରେ,
ମାଲ ସହ ସାଧ୍ୟ କଲେ ଘୁମୁସରେ ।
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି "ଦୋରା ବିଶୋଇ" ଦୁର୍ଦ୍ଦମ,
"ବଳୀଆର ସିଂହ" ବଳେ ସିଂହ ସମ,
ଧାନୁକୀ ସଂଗ୍ରାମ ସିଂହ "କୃଷ୍ଣ ଗୁରୁ"
ବୈରୀ ପକ୍ଷେ କାଳ ଯା କୁଟିଳ ଭ୍ରୂରୁ,
ବଜ୍ରବାହୁ "ବାହୁ ବଳେନ୍ଦ୍ର" ଯା ନାମ,
ଆବର "ସୁନଆ ସିଂହ" "ହାତୀରାମ ।"
ଦେଖାଇଣ ଥିଲେ ଏ ବୀରସକଳ,
ସମରେ ଅଦ୍ଭୁତ ସାହସ କୌଶଳ ।
"ଚକ୍ର ବିଶୋଇ"ର ସଂଗ୍ରାମ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ,
ହେରି ଶତ୍ରୁ ସୁଦ୍ଧା ହେବ ବିମୋହିତ !
ପ୍ରାଣପଣେ ଯୁଝି ବହିଣ ସାୟକ,
ଶେଷେ ବୀରମଣି ହେଲା ପଳାତକ ।
ରହିଲା ସେ କେଉଁ ଗୁପ୍ତ ବାସେ ଯାଇ,
ବହୁ ଅନ୍ୱେଷଣେ ନ ମିଳିଲା କାହିଁ ।
ବୀର ହରି ଭଞ୍ଜ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ମତି,
ଘୁମୁସର ପକ୍ଷେ ଥିଲେ ସେନାପତି ।
ରଘୁ ପଟ୍ଟନାୟକ ଚ୍ୟାଉ ପଟ୍ଟନାୟକ,
ଇଂରାଜ ପକ୍ଷରେ ଥିଲେ ସହାୟକ ।
ରସଲ ସାହେବ ଜୟୀ ହୋଇ ରଣେ,
ବିହିଲେକ ଶାସ୍ତି ରାଜଦ୍ରୋହୀ ଜନେ ।
ପାଇକ ସର୍ଦ୍ଦାର ଚାଳିଶ ଚୌରାଶି,
ବିଦ୍ରୋହୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଦିଆଗଲା ଫାସି ।
ରାଜଦ୍ରୋହୀଙ୍କର ଭୂମି ହେଲା ବଟା,
ରାଜଭକ୍ତେ ଭୂମି ଦିଆଗଲା ପଟ୍ଟା ।

ଅପରାଧୀ ହସ୍ତେ ପିନ୍ଧେଲ ଶୃଙ୍ଖଳା,
ସପକ୍ଷେ ଲଭିଲେ ଖାଡ଼ୀ ସୁନାବଳା ।
ପାଇଲେ ଅନେକେ ବହୁ ପୁରସ୍କାର,
ଉପକାରର ତା ପ୍ରତି-ଉପକାର !
ସ୍ୱନାମେ ରସଲ ନଗର ବସାଇ, ❋
ରଖିଲେ ସେଠାରେ ସୈନିକ ଜଗାଇ ।
ନାନା ସ୍ଥାନୁ ଆଣି ବଣିକଜନକରେ,
ସୁନ୍ଦର ସଜ୍ଜିତ କଲେ ସେ ସହରେ ।
କେତେ ଦିନାନ୍ତରେ ରାଜା ଧନଞ୍ଜୟ,
ଉଦୟଗିରିରେ ଭଜିଲେ ବଲୟ ।
କଲେ ସେ ରାଜତ୍ୱ ଚାରିବର୍ଷ ମାତ୍ର,
ନ ହେଲେ କାହାର ଭଲେ ପ୍ରିୟପାତ୍ର ।
କି କୁକ୍ଷଣେ ଥିଲେ ହୋଇ ଅବତଂସ,
ରାଜ୍ୟ ରାଜବଂଶ ସବୁ କଲେ ଧ୍ୱଂସ ।
ମହାକାଳ ବକ୍ଷେ ବହୁକାଳ ହିଣ୍ଡି,
କେତେ ରାଜବଂଶ ଗଲା ଆହା ଛିଣ୍ଡି !
ବ୍ରଜରାଜ ଭଞ୍ଜ ତାହାଙ୍କ କୁମାର,
ସାରି ପିତାଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି ସତ୍କାର ।
ରସଲ ସାହେବେ ଦେଖା କଲେ ଯାଇ,
ଖଞ୍ଜିଲେ ସାହେବ ବୃତ୍ତି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ।
ମାସିକ ହଜାରେ ଧାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ବୃତ୍ତି,
ଗବର୍ଣ୍ଣର ତହିଁ ଦେଲେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ।
ନ ଆସି ରାଜ୍ୟକୁ ଫେରି ପୁନର୍ବାର,
ନଜରବନ୍ଦୀରେ ରହିଲେ କୁମାର ।
ପାଟମହାଦେଈ ପୁରୀକ୍ଷେତ୍ରେ ବାସ,
କରିବାକୁ କଲେ ସ୍ୱଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ ।
ତାଙ୍କର ସଦିଚ୍ଛା ବୁଝି ସୁସଙ୍ଗତ,
ଦିଆଗଲା ତାଙ୍କୁ ବୃତ୍ତି ପାଞ୍ଚଶତ ।
ବାକୀ ପାଞ୍ଚଶତ ପ୍ରଦତ୍ତ କ୍ରମରେ,
ହେଲେକ ସେ ବନ୍ଦୀ ରସ୍ପୁକୁ ସହରେ ।

ଘୁମୁସର ଭାଗ୍ୟ ଘୁଞ୍ଚିଲା ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ,
ସେ ଦିନୁ ହେଲା ସେ ଇଂରାଜ ଅଧୀନ ।
ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନେ ଏବେ ଘୁମୁସର,
ଭୁଞ୍ଜୁ ଅଛି ସୁଖଶାନ୍ତି ନିରନ୍ତର ।
ଶିଳ୍ପକଳା ତାର ସୁବିଖ୍ୟାତ ଚିର,
ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତାରେ ଟେକୁଛି ସେ ଶିର ।
ସକଳ ବିଷୟେ ସାଧୁଛି ଉନ୍ନତି,
ଦୁଃଖ ପରେ ସୁଖ ପ୍ରଦାନେ ନିୟତି ।
ଘୁମୁସର ପକ୍ଷେ ଇଂରାଜ ଶାସନ,
ବିଧି ଆଶୀର୍ବାଦ ଶୁଭ ନିଦର୍ଶନ ।
ଚିର-ପ୍ରଶସ୍ତିତ ଘୁମୁସର ରାଜ୍ୟ,
ଶୌର୍ଯ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଶକ୍ତି ତାର ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।
କେତେ ଧନୀ, ମାନୀ, ଜ୍ଞାନୀ, ସୁପଣ୍ଡିତ,
କରିଥିଲେ ତାର ବକ୍ଷ ବିମଣ୍ଡିତ ।
ଗୁଣିକ, ବଣିକ, ଧାର୍ମିକ ଅନେକ,
ରଖିଯାଇଛନ୍ତି ଘୁମୁସର ଟେକ ।
କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ କେତେ କର୍ମୀ ମହାମନା,
ଯାଇଛନ୍ତି କରି କର୍ମ-ଆରାଧନା ।
ନିଜ ଜୀବନକୁ କରି କର୍ମମୟ,
ଦେଶ ପାଇଁ ଗଲେ କରି ଆୟୁ କ୍ଷୟ ।
କେତେ ଦେଶପ୍ରେମୀ, ଦେଶପ୍ରାଣ ଜନ,
କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରେ କଲେ ଯଶ ଉପାର୍ଜନ ।
ଏହି ଘୁମୁସରେ ନରସିଂହ ଦାସ,
ଜନ୍ମ ଦେଶ ଲାଗି ଗ୍ରହିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ।
ଭୀଷ୍ମ ପରି ଧରି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମହତ,
ଆଚରିଲେ ଚିର-କୁମାର ସୁବ୍ରତ ।
ଦେଶଚିନ୍ତା ତାଙ୍କ ଶ୍ୱାସପ୍ରଶ୍ୱାସରେ,
ମିଶି ରହିଥିଲା ରଜନୀ-ଦିବସରେ ।
ଶତହସ୍ତ ହୋଇ କରୁଥିଲେ କାମ,
ରୋଗ ପୀଡ଼ାରେ ବି ନ ଥିଲା ବିଶ୍ରାମ ।

❋ ରସଲକୋଣ୍ଡା ସହର

ସ୍ୱକୃତର ଶ୍ରମେ କଲେ ତନୁ ତ୍ୟାଗ,
ରହିଲା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେଶସେବା-ଯାଗ ।
ରଖିଗଲେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ମହତ,
ଜନମିବେ ତହୁଁ ନରସିଂହ ଶତ ।
ଧୂଆଁ ଛାଇ ଗ୍ରାମେ ହରହର ଦ୍ୱିଜ,
ଜନ୍ମ ବୁଣିଗଲେ ଦେଶଭକ୍ତି-ବୀଜ ।
ଉତ୍କଳ ମିଳନ ପାଇଁ ନିରନ୍ତର,
କାନ୍ଦୁଥିଲା ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଅନ୍ତର ।

ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ହେଲେହେଁ ଦୁର୍ବଳ,
ମନୋବଳେ ଥିଲେ ଦୃପ୍ତ ଦନ୍ତାବଳ ।
ପେଟଚିନ୍ତା ଭୁଲି ଦେଶଚିନ୍ତା ରତ—
ହୋଇ ଦେଖାଇଲେ ମାନବ ମହତ୍ତ୍ୱ ।
ଉତ୍କଳେ ସେ ଋଷି ଦଧୀଚି ସମାନ,
ସ୍ୱଦେଶ ସେବାରେ ବିସର୍ଜିଲେ ପ୍ରାଣ ।
ଏହିପରି କେତେ ମହାଜନଙ୍କର,
ପୂତ ଚିତାଭସ୍ମ ବହେ ଘୁମୁସର ।

ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ

ଉପହାର

ଫେଡ଼ ଫେଡ଼ ସିଂହଦ୍ୱାର କେ ଅଛ ପ୍ରହରୀ,
ବହୁଦୂରୁ ଆସିଛି ମୁଁ ରାଜପୂଜା ପାଇଁ ।
ଉତ୍କଳ-ଉଦ୍ୟାନର, ସାହିତ୍ୟ-ଭରସା,
ବାଣୀକୁଞ୍ଜ-ଲକ୍ଷ୍ମୀଗଡ଼-ମଞ୍ଜୁ-ମହୀଭୂଷା,
ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ମାହେଶ୍ୱରୀପ୍ରସାଦ ଦେବାଖ୍ୟ
ହେ ନୃପ, ଘେନବା ହେଉ ଦୀନ ଅର୍ଘ୍ୟପୂଜା
ଦୀନର, ନୃପତି ତୁମ୍ଭେ, ଥିବ ବହୁଗୁଣେ
ବିମଣ୍ଡିତ, କଲ୍ୟାଣିତ ନିସର୍ଗ ନିୟମେ,
ମାତ୍ର ମୋର ପୂଜାଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେ ସେ ସକଳ ।
ଗୁପ୍ତ ସାହିତ୍ୟିକ ତୁମ୍ଭେ ନୀରବ ସାଧକ,
ଧରିଛ ଆତ୍ମଗୋପନ—ମହାବ୍ରତଧାରୀ,
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ବାଣୀ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ସୌଧ,
ପୂଜୁଛ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ ବାଣୀ ବରଦ ପୟର ।
ସେ ପୂଜାର ଘଣ୍ଟାସ୍ୱନ ପବନ ମଧୁର,
ଶୁଣୁଛି ଉତ୍କଳ ତାହା ଉତ୍କର୍ଣ୍ଣେ ଉଷତେ ।
ତାହା ହିଁ ମୋହର ପୂଜା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କେବଳ,
ତାହା ମୋ ଅନ୍ତରତର ପ୍ରାଣର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ।
ତୁମ୍ଭର ସେ ପୂଜା ନୁହେଁ ସ୍ୱାର୍ଥ-କଳୁଷିତ,
ତୁମ୍ଭର ସାହିତ୍ୟ-ସେବା ସାହିତ୍ୟ ସକାଶେ,
ନୁହଁ ହେ ତୁମ୍ଭର ତୁମ୍ଭେ—ତୁମ୍ଭେ ଜଗତର,
ହୋଇପାରେ ନିଜପାଇଁ କିଂଶୁକ ସୌରଭ,
ଚମ୍ପକ ଚହଟେ ମାତ୍ର ଜଗତ ସକାଶେ !

କିଏ ସାହିତ୍ୟିକ ? ନୃପ ! ସାହିତ୍ୟ ଯେ ବୁଝେ,
ଆଦର ସାହିତ୍ୟେ କରେ ରକ୍ଷଣପୋଷଣ
କାୟମନଃପ୍ରାଣେ, ସେହି ସାହିତ୍ୟିକ ଏକା,
ନ ଲେଖୁ ପଛକେ କାବ୍ୟ, ନ ଲେଖୁ ନାଟକ ।
କେଉଁ ପୁଣ୍ୟବଳେ ପୁଣି କେଉଁ ପୁଣ୍ୟ ବେଳେ
ହୋଇଥିଲି ପରିଚିତ ତବ ସହ ରାଏ ?
ଢାଳିଲ ଯେ ଉତ୍ସାହର ଅମୃତପ୍ରବାହ
ବିଫଳ-ବାସନା-କ୍ଳାନ୍ତ ନୈରାଶ୍ୟ-ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ
ହୃଦୟେ ମୋହର, ଜାଣେ ମନ ମୋର ତାହା ।
ଶୁଣି ତବ ଉତ୍ତେଜନା ଉଠାଇ ସଙ୍ଗୀତ
ବାଜିଣ ଉଠିଲା ମୋର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ମନୋବୀଣା —
ଛିନ୍ନତାର, ଚିରସ୍ଥାଣୁ, ସତତ ନୀରବ !
ନୋହିଥିଲେ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ କୃପାଦୃଷ୍ଟିପାତ
ହୋଇଥାନ୍ତା ପରିଣତ ଏ "ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ"
କୀଟଖାଦ୍ୟ କିମ୍ବା କାଳଖାଦ୍ୟ କଣ୍ଟକାଳେ;
ଏ କୃପାର ପ୍ରତିଦାନ କି ଦେବି ନୃବର ?
ଅର୍ପିଛି ତାହାକୁ ଏକା ଉପହାରରୂପେ,
ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କୃପାର ଫଳ—ବନ ଫଳଫୁଲ,
ସେହି ଫଳଫୁଲେ ପୁଣି ପୂଜନ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ।
ତବ ପୂତ ସ୍ନେହ-ସ୍ମୃତି ରହିଲା ଜଡ଼ିତ
ଏ "ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ" ସହ, ଥିବାଯାଏ ତାହା,
ଏହା ହିଁ ମୋହର ନୃପ, ସାନ୍ତ୍ୱନା ଆନନ୍ଦ !

ଭଦ୍ରକ
୭।୯।୧୯୧୭

ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର
ସ୍ନେହାନୁଗତ
ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି

ଭୂମିକା

ଅତୀତର ସ୍ମୃତିରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିୟମିତ ହେଲେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଫଳଲାଭ ହୁଏ । ଅତୀତ କାଳ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ଥିଲେ ତହିଁର ସ୍ମରଣଦ୍ୱାରା ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁରୁଷାର୍ଥ ସାଧନରେ ତତ୍ପରତା ଜାତ ହୋଇ ଭବିଷ୍ୟତରେ ନଷ୍ଟଗୌରବର ଉଦ୍ଧାର ହେବାର ସମ୍ଭାବନା । ଏହି ନ୍ୟାୟରୁ ଅତୀତର ଆଲୋଚନା ସର୍ବଥା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପୃଥିବୀର ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନୀୟା ରତ୍ନଗର୍ଭା ଭାରତଭୂମି ଅତୀତ କାଳରେ ବହୁ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ସିଂହାସନରେ ପରିଶୋଭିତ ହୋଇ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ବିଜୟବାନା ଉଡ଼ାଇଥିଲା । ସେ ବହୁଯୁଗର କଥା । ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସ୍ମରଣୀୟ ସମୟରେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ଇତିହାସର ଅଧୀନ । ତାହା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ପୂର୍ବକାଳୀନ ଲୋକମାନଙ୍କର ତ୍ରୁଟି ହେତୁ ନାନା ପ୍ରକାର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ଗାଳଗଳ୍ପ ଏବଂ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ପରମ୍ପରା ଆନୀତ ହୋଇ ସେହି ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଉଦ୍ଭବ, ଜୀବନୀ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଇତିହାସର ନିୟମରୁ ବାହାରିଯାଇଅଛି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୫୬ ବର୍ଷ ସମୟରେ ଏହାଙ୍କ ସମ୍ବତ୍ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି; ମାତ୍ର ଅନେକ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସ୍ଥିର କରିଅଛନ୍ତି ଯେ, ଛ' ଶତ ବର୍ଷ ତହିଁରେ ଯୋଗ ହୋଇ ଗଣନାରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ହେତୁ ପ୍ରକୃତରେ ସମ୍ବତ୍ ୫୪୪ ମସିହାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେଉଅଛି । ଅନେକଙ୍କର ମତ, ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ । ଏହା ହେଲେ ସେହି ସମୟରେ ଉତ୍କଳରେ ଯଯାତି କେଶରୀ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିବାରୁ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ବୋଲିବାରେ ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । ପୁରୀ ଦେଉଳ ଯଯାତି କେଶରୀଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ହେତୁ ସେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଆଖ୍ୟା ପାଇଥିଲେ ଏବଂ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ଚରିତରେ ତହିଁର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ଯଯାତି କେଶରୀଙ୍କ ସହି ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ସ୍ଥାପନ କରିବାରେ ଉତ୍କଳ-କବି ଉତ୍କଳ-ଗୌରବର କଳ୍ପନା କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ଐତିହାସିକ ତତ୍ତ୍ୱ କଳ୍ପନା-ଜାଲରେ ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ଥିବାରୁ ଏହି କାବ୍ୟଗତ କଳ୍ପନାମାନ ପାଠକେ ସମାହିତ ହୋଇ ଆସ୍ୱାଦନ କରିବେ । ନବରତ୍ନାଳଙ୍କୃତ ସଭାର ମହାପ୍ରତାପୀ ନ୍ୟାୟାଧୀଶ ରତ୍ନାକରତୀରସ୍ଥ ଭାରତର ରତ୍ନଭୂତ ସକଳଲୋକକର୍ଷଣକାରୀ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଓ ଜଗନ୍ନାଥଦେବଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରି ନ ଥିବା କବିଙ୍କ ମନକୁ ଆସୁ ନାହିଁ; ଅଥଚ ସେ ଉତ୍କଳକୁ ଆପଣାର ଆୟତ୍ତାଧୀନ କରି ନ ଥିଲେ । ଏଣୁ କବି-କଳ୍ପନାରେ ଯାହା କିଛି ଅଧିକ ହୋଇଅଛି, ତାହା ପୂର୍ବ କଳ୍ପନା ସହିତ ସଂଯୋଜିତ ହେବ ।

ମୁଁ ଏହି କାବ୍ୟ ଖଣ୍ଡିକର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପାଠ କରିବାକୁ ପାଇ ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ ମଣିଅଛି ଏବଂ ଅନୁରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଭୂମିକା ଲେଖିବାଦ୍ୱାରା କାବ୍ୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା କିଛି ମାତ୍ର ବୃଦ୍ଧି ପାଇ ନ ଥିଲେହେଁ ମୋତେ ଦୁଇ ପଦ କହିବାର ଅବସର ମିଳିଅଛି । ପାଠକମାନେ ଏ କାବ୍ୟକୁ ନାନାବିଧ ରତ୍ନ ସଞ୍ଚୟ କରି ପାରିଲେ ଆଧୁନିକ କବିକୁଳକୁଶଳୀଙ୍କ ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେବ ।

୩୧ । ୧ । ୧୬
କଟକ } ଶ୍ରୀ ରାମଶଙ୍କର ରାୟ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶକଙ୍କର ନିବେଦନ

ଅତୀତ ଗୌରବର ପୁଣ୍ୟସ୍ମୃତି ବର୍ତ୍ତମାନ ଏବଂ ଭାବୀଯୁଗରେ ଉନ୍ନତିର ଘୃତାକ୍ତ ବର୍ତ୍ତିକା ଜାଳିଦିଏ । ବିଶେଷତଃ ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତିର ବିରାଟ ସୌଧପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଯେଉଁ ଯୋଗଜନ୍ମା ମହାପୁରୁଷମାନେ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ସ୍ମୃତି-ମନ୍ଦିରରେ ନିଜର ଚନ୍ଦନପୁଷ୍ପାସ୍ତୃତ ମୂର୍ତ୍ତି ସଂସ୍ଥାପନ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଅସାଧାରଣ ସ୍ମୃତି-ମୂର୍ତ୍ତି ଅତୁଳ ପାବନ୍ୟ ଓ ସ୍ନିଗ୍ଧ ତରଳ ମଧୁରତାରେ ଅବଶ୍ୟ କମନୀୟ ହୋଇ ରହିଅଛି ଏବଂ ଚିରକାଳ ଥିବ, ସେହି ପ୍ରାତଃସ୍ମୃତ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଜୀବନୀ ଅନୁଧ୍ୟାନ କେବଳ ବାହ୍ୟିକ ଉନ୍ନତି ନୁହେଁ—ବିପୁଳ ପୁଣ୍ୟାର୍ଜନର ସୁପନ୍ଥା, ଏହା ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ନୁହେଁ। ଅର୍ଦ୍ଧଭାରତର ଅର୍ଥାତ୍ ସମସ୍ତ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତର ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ସମ୍ରାଟ୍, ପରମେଶ୍ୱର ଧାର୍ମିକପ୍ରବର ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ମଧ୍ୟଯୁଗର ଉନ୍ନତି-କଳ୍ପଦ୍ରୁମ ଅଟନ୍ତି । ତାହାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ କି ସାହିତ୍ୟ, କି ଜ୍ୟୋତିଷ, କି ଆୟୁର୍ବେଦ, କି ଇତିହାସ, କି ଦର୍ଶନ, କି କୃଷି, କି ଶିଳ୍ପକଳା, କି ବାଣିଜ୍ୟ ସକଳ ବିଦ୍ୟାର ଅସାଧାରଣ ଉନ୍ନତି ସଂସାଧିତ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ପରିତାପର ବିଷୟ, ତାହାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଇତିହାସ ପ୍ରାୟ ନୀରବ ! ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ଚରିତବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ଯେ କେତେଖଣ୍ଡ ପ୍ରାଚୀନ ପୁସ୍ତକ ଅଛି, ତାହା ଏରୂପ ଅତିରଞ୍ଜିତ ଏବଂ ଅମାନୁଷୀ ଘଟଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେ, ତାହା ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରି ହୁଏ ନାହିଁ । ସେଥିରେ ସତ୍ୟର ସତ୍ତା ବା ମୌଳିକତା ଥିବା ପରି ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଏତାଦୃଶ ସତ୍ୟଗୋପନ ଏବଂ କାଳ୍ପନିକତ୍ୱର ପ୍ରଚାର ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଣବାୟୁ ପକ୍ଷରେ ବିଷମ ବିଷାକ୍ତ ଏବଂ ଘୋର ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର । ଯାହାଙ୍କ ଯୋଗେ ଭାରତଭୂମି ଚିରଗୌରବାନ୍ୱିତ, ଯାହାଙ୍କ ଜୀବନର ପୂତ ଲଳିତ ସୁନ୍ଦର ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରାଣମୟୀ ରାଗିଣୀରେ କୋଟିକଣ୍ଠରେ ଗୀତ ହେବାର ବାଞ୍ଛନୀୟ; ତାଙ୍କର ଜୀବନୀ ତମସାଚ୍ଛନ୍ନ ! ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ କବି ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଏହି ତ୍ରୁଟି ଅନୁଭବ କରି ନାନା ପୁସ୍ତକ, ପତ୍ରିକା ଓ ଆଖ୍ୟାୟିକା ଅବଲମ୍ବନପୂର୍ବକ "ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ" କାବ୍ୟ ପ୍ରଣୟନ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଯହିଁରୁ ଯେତିକି ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟ ପାଇଅଛନ୍ତି, ତହିଁରେ ନିଜର କବି-କଳ୍ପନା ମିଶାଇ କାବ୍ୟର ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଗଠନ ଏବଂ ମଣ୍ଡନ କରିଅଛନ୍ତି । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ କବିବର ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର କଳ୍ପନା ବାସ୍ତବବତ୍ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । କାବ୍ୟର ଗୁଣାଗୁଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ କିଛି କହିବି ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ ବନ୍ଦନୀୟ ରାମଶଙ୍କର ରାୟ ମହୋଦୟଙ୍କ ଲିଖିତ ଭୂମିକା ସେଥିର ନୀରବ ସାକ୍ଷୀ । ରେଣୁମାତ୍ର ହୀରକଣିକା ବହୁ କିରଣରେଖା ନିର୍ଗତ ହେଲା ପ୍ରାୟ ସେହି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭୂମିକାରୁ କାବ୍ୟର ଅଶେଷ ଉତ୍କର୍ଷ ଆଭାସି ଉଠିଅଛି । ମେଘାସନ ପର୍ବତ ଶିଖରରୁ ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳର ଦୂରଶୋଭା ଦର୍ଶନ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏବଂ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ନବରତ୍ନଶୋଭିତ ସଭାର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରଭୃତି ପାଠ କଲେ ପାଠକବର୍ଗ କାବ୍ୟର ଉପାଦେୟତା ଅକ୍ଲେଶରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବେ ।

କଳାହାଣ୍ଡି ଅନ୍ତଃପାତୀ ଲାଞ୍ଜିଗଡ଼ର ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମିକ ପ୍ରତିଭା-ପଣ୍ଡିତ ରାଜା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀମାହେଶ୍ୱରୀପ୍ରସାଦ ଦେବ ମହୋଦୟ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଏହି ବିରାଟ କାବ୍ୟର ମୁଦ୍ରଣବ୍ୟୟ ପାଞ୍ଚଶତ ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି କୀର୍ତ୍ତି ବଦାନ୍ୟତା ହେତୁ ସେ ଏକା ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟର ନୁହେଁ—ଉତ୍କଳ ଜାତିର ଧନ୍ୟବାଦଭାଜନ ହୋଇଅଛନ୍ତି । କବିମହୋଦୟଙ୍କର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ସହ ଶଂସିତ ରାଜା ମହୋଦୟଙ୍କର କୋମଳ କମନୀୟ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି କାବ୍ୟାଦ୍ୟରେ ସଂଯୋଜିତ ହେଲା ।

ବ୍ରହ୍ମପୁର, ଗଞ୍ଜାମ
୭ । ୯ । ୧୯୧୭

ଶ୍ରୀ ମାନଧାତା ଗୋରଚାନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

ସ୍ୱଗତ ଅତୀତ-ସ୍ମୃତି ସୁସ୍ୱପ୍ନମୟି,
ସୁଖଦୁଃଖ-ଉନ୍ମେଷିଣି, କହ କୃପା କରି
ରାଜର୍ଷି ଚନ୍ଦ୍ରମାଦିତ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆଖ୍ୟାନ,
ଯେଉଁ ତବ ରଙ୍ଗାଳୟ ମହାଯବନିକା
ଦେଖାଅ ସେ ନାଟକର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିନୟ;
ଭାବ-ଯଜ୍ଞବେଦିକାରେ ବସି ଦୁର୍ବାସନେ
ଶିଖାଅ ସେ ଅଭିନୟ କରି ମୋତେ ଠାଟ ।

ଅମର କୌସ୍ତୁଭ-ଭୂଷା ସୁଷ୍ଟରମାଳିନୀ ❋
କାମଗଣ୍ଡ, ଦୀପ୍ତିମତୀ ଭବେ ଅପ୍ରତିମା,
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାସାର ଉପାଦାନେ ହୋଇ ସେ ଗଠିତ,
ସୌଦାମିନୀ ପ୍ରଭା-ଜଳେ କରିଅଛି ସ୍ନାନ ।
ଦେବ-ପ୍ରତିଭା ସେ କବା, ସ୍ୱଭାବ-ଭାସ୍ୱର,
ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବହାରେ ଜଳେ ଧାଉ ଧାଉ !
ସ୍ତମ୍ଭଦ୍ୱାରେ ଗବାକ୍ଷରେ ଯାଉଁଳ କବାଟ
ହୀରଦୀପ୍ତ, ଦିଶେ ତାର ନେତ୍ରପଥ ପ୍ରାପ୍ତ,
ଉଭା ବସ୍ତ୍ର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସ୍ତମ୍ଭ ହୋଇ ଧାଡି ଧାଡି
ଧରି ରତ୍ନ ମେହେସ୍ୱବୀଚୟ, ଶବଳିତ,
ଝୁଲୁଛି ମାଣିକ୍ୟ ହାଣ୍ଡି, ମାଣିକ୍ୟର ଝାଡ଼,
ଥୋପା ଥୋପା ଗଜମୁକ୍ତା ଗୁମ୍ଫିତ ସୂତରେ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦୀ-ଶୀକର-ସିକ୍ତ ଶୀତ-ସମୀରଣ
ଖେଳେ ତହିଁ ମନ୍ଦେ ମନ୍ଦେ, ବହରି ସତତ
ନନ୍ଦନର ପାରିଜାତ-ପୁଷ୍ପ-ପରିମଳ ।

ସେ ମହାସଭାରେ ମେଘ-ମର୍କତ ଆସନ,
ବିଦ୍ୟୁ ତହିଁ ଖଚିତ କୁନ୍ଦନ ଲଣ୍ଠକା,
ତାରସ୍ୱଜି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ରତ୍ନ-ଦୀପାବଳୀ,
ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳାଗ୍ରେ ହୀରକ କଳସ !
ସ୍ୱର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନୀରୂପେ ଜଗତେ ସେ ସଭା,
ଧରେ ଯାହା ଗର୍ଭେ, ତାହା ସକଳ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ,
ନଶ୍ୱର ପାର୍ଥିବତା ନାହିଁ ତହିଁ କିଛି;
ପବନ କୁଷ୍ମାଣ୍ଡେ ମନା ଅଲାବୁ ମିଶ୍ରଣ ।
ଏପରି ସଭାରେ ଦିନେ ଶଚୀ ବଜ୍ରପାଣି
ଗଜଦନ୍ତ-ସିଂହାସନେ, ଉପବିଷ୍ଟ ଦେବେ
ମେଘ-ମଞ୍ଚେ, ଯତବ୍ରତ ଦେବର୍ଷିଙ୍କ ସହ;
କରୁଛନ୍ତି ପିକକଣ୍ଠ ଗନ୍ଧର୍ବନିକର
ପଞ୍ଚମେ ସଙ୍ଗୀତାଳାପ ଝଙ୍କାରି ବଲ୍ଲକୀ,
ନୃତ୍ୟେ ରତ ଅପ୍ସରାଏ, ଅଶେଷ ଠାଣିରେ !
ସେ ଦୃଶ୍ୟ ମଧୁର ବଡ, ପ୍ରାଣ ଉନ୍ମାଦକ,
ଯେସନ ଚନ୍ଦ୍ରିକାହାସି-ମଧୁ-ପର୍ବନିଶା !
ଆଖ୍ୟାରେ ଗନ୍ଧର୍ବସେନ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କୁମର
କରୁଥିଲେ ନୃତ୍ୟକଳା ସଭା ମଧ୍ୟେ ବସି,
ସ୍ୱଭାବତଃ ନାରୀନୃତ୍ୟ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ-ଉତ୍ପାଦୀ,
ଏକେ ସେ ଯୁବକ, ହେଲେ ଚଳଚିତ୍ତ ତହିଁ ।
ବୁଝି ପାରି ବଜ୍ରୀ ତାହା ଆକାର ଇଙ୍ଗିତୁ
ଉଠିଲେ ପ୍ରଜ୍ୱଳି ଖରେ ରୋଷେ ଘୃଣାଭରେ,
ବଳିଗଲା ତାଙ୍କ କ୍ରୋଧ ଦୁର୍ବାସା କ୍ରୋଧରୁ,
ଭାଷିଲେ ତନୁଜେ ଚାହିଁ ଆରକ୍ତ ନୟନେ,—

“ବର୍ବର, ନୋହୁ ତୁ ଯୋଗ୍ୟ ବସିବାକୁ ଏଥି,
ଅପବିତ୍ର କଲୁ ଆଜି ସ୍ୱର୍ଗ-ଦେବସଭା,
ହୋଇ ତୁ କାମାନ୍ଧ ମୂଢ଼, ପ୍ରାକୃତ ପ୍ରକାରେ
ପାପ-ପଦେ ଦେବ-ଧର୍ମେ ଦେଲୁ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି,
କେଡ଼େ ଅକରଣୀ ତୋର, ଅହୋ କି ଅଦ୍ଭୁତ !
ହେଲା ନାହିଁ ଲଜ୍ଜା ତଳେ ସୁରଗଣ ପ୍ରତି,
କାହିଁ ଭୀତି ମୋହୋ ପ୍ରତି, ଧିକ୍ କୁଳାଙ୍ଗାର !
ସହେ ନାହିଁ ପାପଭାର ପବିତ୍ର ଅମର,
ଅତଏବ ଆରେ ଦୁଷ୍ଟ ପାଶବ-ଆଚାର,
ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତୁହି ହୋଇ ସ୍ୱର୍ଗଚ୍ୟୁତ,
ରହି ଯାଇ ମର୍ତ୍ତ୍ୟପୁରେ ଖର ରୂପ ଧରି ।”
ଶୁଣି ଏ କଠୋର ଶାପ ପୁରନ୍ଦରସୂନୁ,
ଭୟେ କମ୍ପି ଥରହର, କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟେ
ନିବେଦିଲେ ପିତୃପଦେ କରୁଣେ କାତରେ,—
“ଅଜ୍ଞାନ ବାଳୁତ ମୁହିଁ, ପିତଃ, ଦୁରାଚାର,
ମାତ୍ର ତୁମ୍ଭେ କ୍ଷମାମୟ ପିତା, ପୁତ୍ର ପ୍ରତି
ପିତୃସ୍ନେହ ନୈସର୍ଗିକ ବିଧି, ପିତାପାଶେ
କ୍ଷମଣୀୟ ଆତ୍ମଜର କୋଟି ଅପରାଧ !
ଘଟେ ପୁଣି ଅତିବଡ଼ ଧୀମାନ ଜନର
ସ୍ଖଳନ ଏ ଭବେ ପଦ, କି ଚାର ବା ଏଥି
ମୋ ଭଳି ତରଳମତି ଅଜ୍ଞ ବାଳକର ?
ଜାଣୁ ଜାଣୁ ଏହା କଲି ସିନା ଦଗ୍ଧ ମୋତେ
ତୀବ୍ର * ଦୁର୍ଦ୍ଧଷଣାନଳେ, ଅହୋ କି ଯନ୍ତ୍ରଣା !
ବରଂ ଏହାଠାରୁ ଶ୍ରେୟ ଶିରେ ବଜ୍ରାଘାତ,
ସତ୍ୟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ତାହା ମୋହୋ ଦୁଷ୍କୃତର ।
ପିତୃଦେବ, ଶୁଣିଛି ମୁଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ବେଭାର
ନିର୍ମମ, ନିଷ୍ଠୁର, ନାହିଁ ତହିଁ ମୈତ୍ରୀ, ପ୍ରୀତି
ଅନାବିଳ, ଜଳେ ଘରେ ସ୍ୱାର୍ଥ-ହୁତାଶନ,
ପୁଣି ତାହା ବିସର୍ପିତ ଦ୍ୱେଷ-ହିଂସା-ବିଷେ;
ଯେତୁ ଧର୍ମ ଅପଲାପ ଭୂମି, ନାହିଁ ଯହିଁ
ସାମ୍ୟ-ସୁଧା, ବହେ ନାହିଁ ସ୍ନେହ-ମନ୍ଦାକିନୀ,
ଫୁଟେ ନାହିଁ ପୁଣି ଆହା ଶାନ୍ତି-ପାରିଜାତ,
ସେ ଅସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟେ ପିତଃ, ଯିବାକୁ ସର୍ବଥା
ନ ବଳେ ମାନସ, ହୁଏ ମହାଭୟ ଜାତ,
ମାଗୁଛି ଏ ଭିକ୍ଷା ତେଣୁ, ପ୍ରକାଶି କରୁଣା
କର ଶାପମୁକ୍ତ ଏହି ହତଭାଗ୍ୟ ସୁତେ !”
ଶୋକବୋଳା କାତରୋକ୍ତି ଶୁଣି ସୁନାସୀର
ଗନ୍ଧର୍ବସେନର, ହେଲେ ଦୟାର୍ଦ୍ର ହୃଦୟ,
ନିମିଷେ ** ମିଳାଇଗଲା ସେ ଦୁର୍ବାର କ୍ରୋଧ,
ଅଳ୍ପକ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ସିନା ମହତର କୋପ,
ଜଳର ଉଷ୍ଣତା ପ୍ରାୟ, କୋପ ନୁହେ ତାହା,
କେବଳ କୋପର ଛଳ, ଅବାଧ୍ୟ ବର ସେ
ଦୁର୍ନୀତି ଦମନ ପକ୍ଷେ, ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ଏ ନୁହେ ।
ଭାଷିଲେ ସହାସ୍ୟାମ୍ବକ କୋମଳ ବଚନେ—
“ବତ୍ସ, ଆସେ ନାହିଁ ଫେରି କାହିଁ କେଉଁ କାଳେ
କହିଗଲା କଥା, ତଥା ବହିଗଲା ପାଣି,
ହସ୍ତଚ୍ୟୁତ ତୀର ଆଉ ନ ଆସେ ହସ୍ତକୁ;
ହେବ ନାହିଁ ପଣ୍ଡ ବାବୁ, ବଚନ ମୋହର,
ଫଳିବ ନିକର *** ତାହା । ଏକା ଜଗତ୍ପିତା
କୁକର୍ମର ଦଣ୍ଡଦାତା, ବିହିଲେ ସେ ତୋତେ
ମୋହୋଦ୍ୱାରା ଶାସ୍ତି, ମୁହିଁ ନିମିତ୍ତ ମାତର !
ହେବ ନାହିଁ ଭୋଗିବାକୁ ଏ ଅଭିସମ୍ପାତ
ଚିରଦିନ ତୋତେ, ରାତ୍ରେ ହେବୁ ତୁ ମାନବ,
ଦିବସେ ଗର୍ଦ୍ଦଭ ରୂପ ଧରିବୁ ଆବର ।
କିଛିକାଳ ଏହିପରି ରହିବୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ,
ଧାରା ନଗରୀର ରାଜା ପରମ ଧାର୍ମିକ,
ଧରନ୍ତି ସେ ଧାର ନାମ, କରିବେ ସେ ଯେବେ
ଭସ୍ମୀଭୂତ ତୋର ଏହି ଗର୍ଦ୍ଦଭ ଶରୀର,
ଶାପମୁକ୍ତ ହୋଇ ତେବେ ଆସିବୁ ମୋ ପାଶେ ।
ସହିବାକୁ ଦୁଃଖ କେବେ ନ ହେବୁ ବିମୁଖ,

* ଅତ୍ୟୁଷ୍ମତାଗ୍ନିରେ । ** ମୁହୂର୍ତ୍ତିକରେ । *** ନିଶ୍ଚୟ ।

ନାହିଁ ତ ସୁଖର ସାଧ୍ୟ ସୁଖ ଉତ୍ପାଦନେ,
ଦୁଃଖର ତା ସାଧ୍ୟ, ଦୁଃଖ ସୁଖଠାରୁ ଶ୍ରେୟ,
କରେ ଦୁଃଖ ଚରିତ୍ରକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ ନିର୍ମଳ,
ଦୂଷିତ ଆବିଳ ଜଳେ ସ୍ଫଟିକାରି * ଯଥା ।
କ୍ଲେଶ ଏକା ଜୀବନର ପ୍ରବୀଣ ବିନ୍ଧାଣୀ,
ଭାଙ୍ଗି ଦେଇ ଜୀବନର ଗମନସୋପାନ,
ଗଢ଼ିଦିଏ କରି ତାକୁ ଅନନ୍ୟ ସୁନ୍ଦର !"
ନୀରବନ୍ତେ ଆଖଣ୍ଡଳ, ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ
ଖସି ଅଭିଶପ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗୁ, କ୍ଷୀଣପୁଣ୍ୟ ଯଥା,
ପୃଥ୍ୱୀ ପରଶେ ହେଲେ ପ୍ରାପ୍ତ ଖରବର ।
ତହୁଁ ଯାଇ ଧାରାରାଜ୍ୟେ ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ,
ରହିଲେ ବିରସ ମନେ ଜୀବନ୍ମୃତ ପ୍ରାୟ,
ନିବସନ୍ତି ନିଶେ ନିତ୍ୟ ନରରୂପେ ଗ୍ରାମେ,
ଦିବସେ ଗର୍ଦ୍ଦଭରୂପେ ଏକ ସରୋବରେ ।
ଅଶୁଭ ସମୟ ଆସେ ତୁରଙ୍ଗ ଗତିରେ,
ମାସ ଯାଏ ମଠେ ଅତି, କମଠ ଯେସନ,
ଅଟେ ଏହା ପ୍ରକୃତିର ଶାଶ୍ୱତ ନିୟମ !
ଏହିରୂପେ କିଛିକାଳ ହୋଇଗଲା ଗତ,
ଭାବୁଥାନ୍ତି ଅନୁକ୍ଷଣ ବିପନ୍ନ ବାସବ,
"କେମନ୍ତେ ଭେଟିବି ଯାଇ ଧାରା-ନଗରେଶେ,
କେବେ ଦିନେ ହେବ ଅବା ଦୁର୍ଗତି ମୋଚନ,
ହୋଇ ଦେବରାଜସୁତ, କୃତକର୍ମ ଦୋଷେ
ହରାଇ ବସିଲି ହାୟ ! କେଡ଼େ ବଡ଼ପଣ,
ଇନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଔରସରୁ, ଦେବ ଦେହ ବହି
ଲଭିଲି ପଶୁତ୍ୱ ଏବେ, ଧିକ ମୋ କରଣି ।
ଅହୋ ! କି ଭୀଷଣ ଶତ୍ରୁ ଦୁରନ୍ତ ଯୌବନ,
କରେ ନିତ୍ୟ ଆୟୁଃ ପାନ ଚରିତ୍ର ସହିତ ।
ଯଦ୍ୟପି ଆକୃଷ୍ଟବନ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତା ସେହି,
ଦିଅନ୍ତା ସମ୍ଭୃଷ୍ଟ ତାକୁ ଅନଳେ ନିକ୍ଷେପି !"
ଏହିପରି ଭାବୁ ଭାବୁ କେତେ କାଳ ପରେ
ନିୟତି ଘଟାଇଦେଲା ଶୁଭଯୋଗ ଆସି;
କରେ ଆନୟନ ଯଥା ଜୀବନେ ସେ ଦୁଃଖ,
ତଥା ସୁଖ-ସୁଧା ସୁଦ୍ଧା ଦାତବ୍ୟ ତାହାର ।
କେବେ ଦିନେ ବିପ୍ର ଜଣେ ବାସର-ଶୈଶବେ ❀
ପ୍ରବେଶି ମଘବାସୂନୁ-ନିବାସତଡ଼ାଗେ,
ସ୍ନାନ ତର୍ପଣାଦି ଶେଷେ ବାହୁଡ଼ିବାବେଳେ
ସମ୍ବୋଧି ତାହାଙ୍କୁ ଯାଚି, ଜଳଗର୍ଭେ ଥାଇ
ଭାଷିଲେ ଏସନ ନମ୍ରେ—"ମର୍ତ୍ତ୍ୟଦେବ, ହେଉ
ମଙ୍ଗଳ ତୁମ୍ଭର, କର କିଛି ଉପକାର
ମୋର, ପର ଉପକାରେ ମିଳେ ଯେ ସୁଫଳ
ସୁଧାମୟ, ଥିବ ତୁମ୍ଭେ ତାହା ସୁବିଦିତ,
କି କହିବି ଅଧିକ ମୁଁ, ସେହି ତ ବୈଦିକ !
ଧନ୍ୟ ସେ, ଝରେ ଯା ନେତ୍ରୁ ଅଶ୍ରୁ ପରଦୁଃଖେ,
ସେହି ଅଶ୍ରୁ ନିନ୍ଦେ ସ୍ୱର୍ଗ ମନ୍ଦାକିନୀ-ଧାର !
କହ ଯାଇ ଧାରେଶ୍ୱରେ କରି ଅନୁଗ୍ରହ,
ମୋହର ଏ ବାର୍ତ୍ତା—ମୁହିଁ ଦେବରାଜ-ସୁତ,
ନାମ ମୋ ଗନ୍ଧର୍ବସେନ, ପିତୃ ଅଭିଶାପେ
ରହିଛି ମୁଁ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟେ ଆସି ବହୁଦିନୁ
ଏହି ସରୋବର ମଧ୍ୟେ, ସ୍ୱୀୟ କନ୍ୟାଦାନେ
କରନ୍ତୁ ସେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ମାନିତ ମୋତେ ।"
ତଥାସ୍ତୁ ଉଚ୍ଚାରି ଦ୍ୱିଜ, ଯାଇ ଯଥାକାଳେ
ନିବେଦିଲେ ଏ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ନରବର ଧାରେ ।
ଶୁଣି ରାଏ ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଅଶ୍ରୁତ ସମ୍ବାଦ,
ହେଲେ ହେଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, କଲେ ନାହିଁ ଅବିଶ୍ୱାସ,
ଜାଣନ୍ତି ସେ ଏ ଦୁର୍ଜ୍ଞେୟ ବିଷମ ସଂସାରେ
ନୁହେଁ କିଛି ଅସମ୍ଭବ, ଏ ତ ରହସ୍ୟର
ରଙ୍ଗଭୂମି, ନାହିଁ ଏଥି କେଉଁ ଅଭିନୟ ?
ବାର୍ତ୍ତାବହ ବିପ୍ରେ ଘେନି ତହୁଁ ଧାରାଧୀଶ,
ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ସେହି ପୁଷ୍କରିଣୀତୀରେ ।
ଅନନ୍ତର ଉଚ୍ଚକଣ୍ଠେ କହିଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣ—

* ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ଫିଟ୍‌କିରି । ❀ ପ୍ରାତଃକାଳରେ

"ହେ ଗନ୍ଧର୍ବସେନ, ବଙ୍ଗେ ନୃପମଣି ଏଥି,
ଅଛୁ ଯା ବକ୍ତବ୍ୟ ତବ ବଖାଣ ସତ୍ୱର।"
ଉଠିଲାକ ପରକ୍ଷଣେ ଜଳଗର୍ଭ ଭେଦି
ଏସନ ଭାରତୀ—"ନୃପ, ଇନ୍ଦ୍ରସୁତ ମୁହିଁ,
ନବେଦିଛୁ ମୋ ଅଭୀଷ୍ଟ ପୂର୍ବରୁ ଛାମୁରେ
ଏହି ଦ୍ୱିଜଦ୍ୱାରା, ହୁଏ ଯଦି ମନୋନୀତ
ତାହା, ତେବେ କର ସେହି ଶୁଭମହୋତ୍ସବ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଭୂପ—"ଯିବ କାରୁପେ ବିଶ୍ୱାସ
ତୁମ୍ଭେ ଇନ୍ଦ୍ରସୁତ ବୋଲି, ଗଢ଼ି ଦେବ ଯେବେ
ଆଜି ରାତ୍ରି ମଧ୍ୟେ ଏକ ଲୌହମୟ ଗଡ଼
ଏହି ସ୍ଥାନେ, ଦୀର୍ଘେ ଦଶ କ୍ରୋଶ, ପ୍ରସ୍ଥେ ତଥା,
ଉତ୍ସର୍ଗରେ ଛନ କ୍ରୋଶ, ସପରିଖ, ତେବେ
ବୁଝିବି ଯଥାର୍ଥ ତୁମ୍ଭେ ମହେନ୍ଦ୍ର-ତନୟ।"
ବୋଇଲେ ବନ୍ଦ୍ରିଜ ତହୁଁ, "ହେଉ ତେବେ ରାଏ
ଯାଅ ଆଜି, କାଲି ଆସି ଦେଖିବ ପ୍ରଭାତେ।"
ଶୁଣି ଏହା ନରନାହା ବାହୁଡ଼ି ନଗରେ,
ପରଦିନ ପ୍ରତ୍ୟୁଷରେ ଆସି ପୁନରପି
ହେରିଲେ ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ, ହୋଇଛି ନିର୍ମିତ
ଦୁର୍ଗ ସ୍ୱପ୍ନଙ୍କେଶମତେ, ଅଧିକନ୍ତୁ ତାହା
ସମଣ୍ଡିତ ସୁକୋଶଳ ଭାବେ। ଅୟସୀ ଭିତ୍ତିକା
ପିହିତ *ସୁରଟ-ପଟେ ଠଙ୍ଗା ତହିଁ କେତେ
ଚିତ୍ର,—ପ୍ରକୃତିର ଦିବ୍ୟ ସାମୟିକ ରୂପ,
ଚାରିଦିଗେ ରାଜେ ଚାରୁ ସୁବିଶାଳ ଦ୍ୱାର,
ଖୋଦିତ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ତାର ଦଶ ଅବତାର,
ଚଣ୍ଡୀଯୁଦ୍ଧ, ରାମାୟଣ, ଭାରତ ଘଟନା,
ଭୂତଳେ ଅତୁଳ ସେହି ଆଲେଖ୍ୟ ମହିମା,
କୃତ୍ରିମ ସେ, ମାତ୍ର ଦିଶେ ନୈସର୍ଗିକ ପ୍ରାୟ।
ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ଲମ୍ବମାନ ଜାଲି-ଯବନିକା,
ଝଟକେ ତହିଁରେ ଥୋପା ଥୋପା ହୀରା-ନୀଳା-
ମୋତି-ମାଣିକ୍ୟାଦି ରତ୍ନରାଜି, ଝଟକେ କି
ପ୍ରାତେ ହିମକଣିକାତ ଲୂତାତନ୍ତୁ ଜାଲି,
ବାଳାରୁଣ ରକ୍ତ ପୀତ ମିଶ୍ରିତ କିରଣେ।
ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପରିଖା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମଳ ସଲିଳେ,
ଉଠି କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ବୀଚି ମନ୍ଦ ଗନ୍ଧବହେ
ଦେଉଅଛି ଶିର ପିଟି ଦୁର୍ଗ ପାଦତଳେ।
ଅବଲୋକି ପ୍ରଜାପାଳ ଏସନ ନବର
ଅପୂର୍ବ, ଭାବିଲେ ଅହୋ, କେଡ଼େ ଅମାନୁଷୀ
କଳ୍ପନା-ଅତୀତ କ୍ରିୟା ହେଲା ଆଜି ମୋର
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ଗୋଚର, ଯାର କ୍ଷମତା ଏ ଭଳି
ଅଲୌକିକ, ନୁହେ ସେହୁ ଦୁର୍ବଳ ମାନବ।
ପ୍ରକାଶ୍ୟେ ଆହ୍ୱାନି ତହୁଁ ଭାଷିଲେ ମଧୁରେ—
"ହେ ଗନ୍ଧର୍ବସେନ, ତୁମ୍ଭେ ମହେନ୍ଦ୍ରତନୁଜ,
ଅନୁକୂଳ ସାକ୍ଷ ତାର ତବ ଏ କରଣୀ।
ତୁଟିଲା ସନ୍ଦେହ ମୋର, ହେଲି କୃତସତ୍ୟ,
ବରିବି ଜାମାତୃପଦେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ;
ହେଉଛି ବିଦାୟ ଆଜି, ଶୁଭଲଗ୍ନ ବୁଝି
ବିବାହ ସମ୍ଭାର ସହ ଆସିବ ସତ୍ୱର।"

ଅନନ୍ତର ନିରୁପିତ ବିବାହ ଦିବସେ
ହୁଆଇ ଉତ୍ସବ, ରାଏ ପାରିମିତ୍ର ସହ
ବିଜେ ହେଲେ ପଟୁଆରେ, ପୁରନାରୀବ୍ରାତ
ଚଳିଲେ ତେମାଙ୍କୁ ଘେନ ଶିବିକା ଆଗ୍ରହେ।
ବାଜିଲା ମଙ୍ଗଳ ବାଦ୍ୟ, ଉଡ଼ିଲା ନିଶାଣ,
କୃତ୍ରିମ ଉଦ୍ୟାନଶ୍ରେଣୀ ମୋହନ ମାଧୁରୀ
ରାଜିଲା ଦ୍ୱିପାଶେ, ମଧ୍ୟେ ଧାଇଁ ନରପାଳ
ଚଳିଲେ ମଣ୍ଡିମନ୍ତ ବାରଣେ ଆଗ୍ରହେ।
ଚାଲିଲା ପୁରତେ ଛତ୍ର, ତସ୍ୱ, ଆଡ଼ାଣୀ
ମଣିମୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ ରାଜଦଣ୍ଡ ଟେକି
ଚାଲିଲା ଖଣ୍ଡିଆ, ଘୋଷି ଉଚ୍ଚେ ଘନ ଘନ
"ରାଜ ବିଜେ, ରାଜ ବିଜେ" ଦୋଳିଲା ଚାମର

* ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପଟରେ

କୁଟିଳ-କୁଞ୍ଚିତ ଖଡ଼ି, ମଧୁରେ ସଧୀରେ ।
ମିଳିଲେ ସକଳେ ଯାଇ ପୁଷ୍କରିଣୀ ତୀରେ
ସେହି ହିରଣ୍ମୟୀ ପୁରୀ ମଧ୍ୟେ, ହେରି ତାର
ସୁଧାବୋଳା ମଧୁରିମା, ଅଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ରୂପ,
ମଣିଲେ ବିସ୍ମୟମିଶା ଆନନ୍ଦ ଅନ୍ତରେ
ନିଶ୍ଚୟ ଏ ସ୍ୱପ୍ନ-ସ୍ୱର୍ଗ ! ଅଙ୍କିତ ତହିଁରେ
ହେମଦୀପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣଚୟେ ଶୁଭଶ୍ଲୋକାବଳୀ,
ଅଙ୍କିତ ବଧ୍ୟାର୍ଦ୍ଧ ହୃଦେ ପରଦୁଃଖ ଯଥା ।
ନୁହେ ମାନବର ସାଧ୍ୟ ଏ ପୁରୀନିର୍ମାଣ,
ଏ ରୂପ-ଅମରପୁରୀ ନିର୍ମାଣ ଯଦ୍ୟପି
ହୋଇଥାନ୍ତା ସାଧ୍ୟାୟତ୍ତ ନରର, ତେବେ ସେ
ଲଭିଥାନ୍ତା ଦେବଲୋକ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଆସନ !
ବସିଲା ବିବାହ-ସଭା ମଣ୍ଡିତ ମଣ୍ଡପେ,
ଉପବିଷ୍ଟ ନୃପ ସହ ବିବାହ ଯାତ୍ରୀଏ
ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନେ, ଘେରି ରତ୍ନମୟ ବେଦୀ
ବସିଗଲେ କୁଶାସନେ ବ୍ରହ୍ମା ପୁରୋହିତେ,
ଆବର ବରଣୀ ବିପ୍ରେ କୁଶବଟୁ କରେ,
ବେଢ଼ି ଅବା ଶ୍ରୁତ୍ୟ ସ୍ମୃତି, ପାଠପୋଥି ଧରି ।
ବାଜିଲା ମଙ୍ଗଳ ବାଦ୍ୟ, ଘୋଷେ କମ୍ବୁପଙ୍କ୍ତି
ଅମ୍ବୁପ୍ରଣ ଯଥା—ସ୍ଥୂଳ ଅବଚ୍ଛିନ୍ନ ସ୍ୱରେ,
ମୂର୍ଚ୍ଛମୂର୍ଚ୍ଛ ହୁଳାହୁଳି, ସେ ଶବ୍ଦ-ସାଗରେ
ସ୍ତୁତିଲା ଲହରୀମାଳ, ଉଛୁଳିଲା ଦିଗ ।
ଜଣାଇଲା ପାଟଯୋଶୀ * ଗଣି ଶୁଭବେଳା
ନୃପଙ୍କ ଛାମୁରେ, ତହୁଁ ସ୍ୱଏ ଆଦେଶିଲେ
ପୁରୋହିତେ, ଆନୟନେ ଦେବେନ୍ଦ୍ର-କୁମାରେ ।
ମିଳି ସହୋଦରତୀରେ ସତ୍ୱର ପୁରୋଧା
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ଉଚ୍ଚେ—"ହେ ଗନ୍ଧର୍ବସେନ,
ଉପସ୍ଥିତ ଲଗ୍ନ, ଆସ ବିବାହ-ମଣ୍ଡପେ ।"
ଅନନ୍ତର ଉଠି ସଙ୍ଗେ ବୀଭତ୍ସ ଗର୍ଦ୍ଦଭ
କଲାଦ୍ରୁ ଶବ୍ଦରେ ହେଲା ଉପସ୍ଥିତ ଖରେ

ସଭା ମଧ୍ୟେ, ଦେଖି ତହିଁ ବୈପରୀତ୍ୟ ଲୀଳା,
ନିହ ଅଂସେ * ମୁଖ, କାଳ କର୍ଣ୍ଣ ଆସ୍ୱେବ
ସଂକୁବୋଧ୍ୟ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିସୂଚୀ ସଙ୍ଗୀତ ଆଳାପ ।
ଅବଲୋକି ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଅଶ୍ରୁତ ଘଟଣା
ଚଣିଲେ ତାଟଙ୍କା ସର୍ବେ, ନୃପ, ସଭାଜନେ,
ନୀରବ ନିସ୍ପନ୍ଦ ଭାବ ଭଜିଲାକ ସଭା ।
କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସେହି ନୀରବତା ତୋଡ଼େ
ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ହାସ୍ୟଧ୍ୱନି ଉଠିଲା ଉଭସି,
ପୋଛିଲେ ତଳକୁ ମଥା ଲଜ୍ଜାବଶେ ସ୍ୱଏ ।
ନ କହିଲେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ କେହି କିଛି ଭୟେ,
ମାତ୍ର କଲେ ବହୁ ବ୍ୟଙ୍ଗ ଲଘୁତମ ସ୍ୱରେ,
କେ କହିଲା, "ଭଲେ ଦେଖ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ତନୁଜ
ବରବେଶେ, କି ଶୋଭାରେ ଆହା ଏ ରୂପର !
ଦେଖି ତାହାଁ ବରିଛନ୍ତି ସ୍ୱଜା ଏ ଜାମାତା,
ଶଙ୍ଖ ଆଙ୍କ ଦାନାକୁଡ଼ା ।" କେ ବୋଲେ, ଏ ବର
କୁରୁଚି-ରୁଚିର କିମ୍ବା ସୁନନ୍ଦ୍ୟ ସୁନ୍ଦର,
ବିବାହେ ଏ ଯୁଗ୍ମକର୍ମୀ—ବର, ବାଦ୍ୟକାର;
ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର—ଶ୍ରୀଷ୍ଟ ସୁନ୍ଦର ସଂସାରେ,
ଏ ତା' ନବ ସଂସ୍କରଣ—ଗର୍ଦ୍ଦଭୀ-କୁମାର ।"
ବସିଥିଲେ ସଭାଗୃହେ ପୁରନାରୀବ୍ରାତ
ଲୋକଚକ୍ଷୁ ଅନ୍ତରାଳେ, ଦେଖି ସେ ଗର୍ଦ୍ଦଭେ
ଉଠିଲେ ଚମକି, ତାହୁଁ ପରସ୍ପର ମୁଖେ
ସବିସ୍ମୟେ, ଏହି କଥା ହେଲେ କହା କହି—
"ଅହୋ, କି ଅଶୁଭ, କିପାଁ ବିବାହ କାଳରେ
ଉପସ୍ଥିତ ଅମଙ୍ଗଳ-ଧୂମକେତୁ ଖର ?
ସତେ କି ଏ ଶୋଭା-ସ୍ୱପ୍ନ-ପ୍ରତିମାକୁ, ହାୟ,
ଛନ୍ଦିବେ ଗର୍ଦ୍ଦଭ ପଦେ ଆମ୍ଭ ନରବର !
ସ୍ତୁତିଲା କି ବିଧି, ଶୋଭା-ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟ-ପାଟସ୍ୱଣୀ
ଫୁଲେ କୁଞ୍ଜ କୀଟ ପାଇଁ, ଅବା ମଳୟଜେ
(ଦେବଭୋଗ୍ୟ) ଖଳ କାଳ ହୁଳାହୁଳୀ ଲାଗି ?

* ପଞ୍ଚକୋଣାଡ଼ିତ ଶାରଦ ବସ୍ତ୍ରକରେ

ହା ବିଧାତଃ ! ତବ ପକ୍ଷେ କିବା ଅସମ୍ଭବ ?
କେମାଭାଗ୍ୟେ ଏ ଲଜ୍ଜା—ଏ ତୀବ୍ର ଉପହାସ
କେଉଁ ପାପେ ଅବା ଶାପେ ? ହାୟ କି ବିପାକ !
ରଖିଛ ତ ତୁମ୍ଭେ ଆହା ଶୋଭାଙ୍ଗୀ କମଳ
କଦର୍ଯ୍ୟ ଦୁର୍ଗନ୍ଧମୟ ପଙ୍କ ସହବାସେ,—
ମିଶାଇ ମାଟିରେ ରତ୍ନେ—ମୋତି ଶୁକ୍ତିକାରେ;
ନହୁଛ ତ ପୁଣି ଗଙ୍ଗା ପାପହା ସଲିଳେ
ସର୍ପ, ଭେକ, ମତ୍ସ୍ୟ, କୂର୍ମ, କୁମ୍ଭୀର, ମକରେ;
କି ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ଅଘଟନେ ଅବା !"
ଭାଷିଲ୍ ଜରତୀ ଜଣେ, "କିପାଁ ନିନ୍ଦ ବିଧି ?
ଅଛି ଏଥି କିଛି ଗୁପ୍ତ ରହସ୍ୟ ନିହିତ,
ଏହିକ୍ଷଣି ଅବଶ୍ୟ ତା' ହେବ ଉଦ୍ଘାଟିତ;
ଆସେ ଯାହା ଅମଙ୍ଗଳରୂପେ, ହୁଏ ତାହା
ମଙ୍ଗଳ ନିଦାନ ଶେଷେ, ଥାଏ ପ୍ରଶସ୍ତି ସିନା
କଷି ଆମ୍ରେ ଅମ୍ଳ କଷାରସ, ମାତ୍ର ସେହି
ରସ ହୁଏ ପରିଣାମେ ଅମୃତ ସମାନ !"
ଏ ଉକ୍ତିରେ ଉପବିଷ୍ଟ ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀ
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ନୃପେ, "ଧାର୍ମିଜ, ଏ କି
ଇନ୍ଦ୍ରପୁର ? ଘଟେ ହୁଏ ପ୍ରତାରଣା ପର;
ଦେଖା ନାହିଁ କାହିଁ କେବେ ଏରୂପ ବିବାହ,
ଶୁଣା ଅଛି ମାତ୍ର ପୂର୍ବେ ଉପକଥା ଏକ—
ବିବାହ ଗର୍ଦ୍ଦଭ ଉଷ୍ଟ୍ରେ, ଦେଖି ସେ ବିବାହେ
ଗର୍ଦ୍ଦଭ ଉଷ୍ଟ୍ରର ରୂପ, ହୋଇ ବିମୋହିତ,
ବୋଇଲା 'ଆହାରେ କିବା ଅପରୂପ ରୂପ !'
ତଥା ଉଷ୍ଟ୍ର ସୁଦ୍ଧା ଶୁଣି ଗର୍ଦ୍ଦଭ ଆରବ,
କହିଲା, 'କି ସୁଧା ସ୍ୱର—କର୍ଣ୍ଣ ରସାୟନ !'
କିନ୍ତୁ ସେ ବିବାହ ଥିଲା ସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ
ପଶୁ ପଶୁ ମଧ୍ୟେ, ନୁହେଁ ଏ ତାହା ସମାନ,
ନର ପଶୁ ପରିଣୟ କିମାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଅହୋ !
ଦେବ କି ହେ ସତେ ଠେକା ଜାଣୁ ଜାଣୁ ସ୍ୱଏ;
ସୁଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭ ଦାନବ ହସ୍ତରେ ?
ଅଦ୍ୟକାର ଏ ଘଟଣା ହେବ ବିଘୋଷିତ
ବହୁକାଳ କାଳ-କଣ୍ଠେ, ଆଜିର ଏ ଦିନ
ହୋଇବ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ଷଷ୍ଠିତମ ପଦେ, *
ବହୁଯୁଗ ବ୍ୟାପିବ ତା' ଦୀର୍ଘ ପରମାୟୁ,
ଅନନ୍ତ ସମୟ-ସ୍ରୋତେ ଖେଳିବ ଯାବତ
ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତ ଏ ଘଟଣା, ଦେଶକାଳାତୀତ,
ସ୍ମରଣୀୟ ଆଜ ଦିନ ଅନନ୍ତ ଭାରତ !"
ଗର୍ଦ୍ଦଭ ସ୍ୱରୂପୀ ଐନ୍ଦ୍ରି ଶୁଣି ଏ ବଚନ,
ହେରି ପୁଣି ନୃପତିଙ୍କ ମୌନ ଭାବ, ହେଲେ
ହତାଶ, ନ ହେଲେ ମାତ୍ର ହତାକାଙ୍କ୍ଷ କଦା,
ମରିଯାଏ ଆଶା, କିନ୍ତୁ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଅମର ।
ହୋଇ ସେ ବାଞ୍ଛିତ ସେହି ଆକାଙ୍କ୍ଷା ମନ୍ତ୍ରରେ
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ତାହୁଁ ଭାବ ବୈବାହିକେ ✤
ବିନୟ ତରଳ-କଣ୍ଠେ, ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ—
"ନରପତେ, କୃତସତ୍ୟ ନ କର ଅନ୍ୟଥା,
ଯଶସ୍ୱୀ ନୃପତି ତୁମ୍ଭେ, ସତ୍ୟ ଅବତାର,
ନ ଭୁଲ ନ ଭୁଲ ରାଏ, ସତ୍ୟର ମହିମା ;
ଅନ୍ଧାର-ଦହନ ସତ୍ୟ; ଜଗତ-ନୟନ
ରବି ଶଶୀ ବିତରନ୍ତି ଯେ ମହା ଆଲୋକ,
ସତ୍ୟର ଆଲୋକ ତାହା, ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁଧାମୟ !
ସତ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗ, ସତ୍ୟ ମୋକ୍ଷ, ଦେବତ୍ୱ ସତ୍ୟ ହିଁ,
ପୁଣି ସତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ସ୍ଥିତି, ସତ୍ୟ ସଂପାଳନ
ମାନବର ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନିତ୍ୟ ଧର୍ମ-ବ୍ରତ ।
ସତ୍ୟ ଦୃଢ଼ ସେତୁବନ୍ଧ ଭବ-ପାରାବାରେ
ଶୋକ-ତାପ-ପାପ-ଦୁଃଖ-ବୀଚି ବିଭୀଷଣ,
ସତ୍ୟ ସତ୍ୟବାନ ଦେହେ ସୁରକ୍ଷା-କବଚ ।
ଥିଲେ ପରିଜ୍ଞାତ ସତ୍ୟ-ଗୌରବ-ଗରିମା
ସାଧୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ଧର୍ମରାଜ, ସତ୍ୟରାଜ,
ସନାତନ ଅନୁରୋଧେ ସୁଦ୍ଧା କୃଷ୍ଣଙ୍କର,

* ଖାଟିଏ ବଣ୍ଟ । ✤ ଷଣ୍ଢର

ସ୍ୱୟଂ କୃଷ୍ଣଗତପ୍ରାଣ, କୃଷ୍ଣଭକ୍ତବର,
ନ ତେଜିଲେ ସତ୍ୟ କେବେ, "ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ହତ"
କହି, ଶେଷେ କହିଥିଲେ "ନରେ ବା କୁଞ୍ଜରେ"
କଲ ଦେଲେ ମିଥ୍ୟାବେଶ ସତ୍ୟ-ଅର୍ଗଳରେ,
ସଶରୀରେ ସ୍ୱର୍ଗେ ସେଣୁ ଗଲେ ସତ୍ୟ ହେତୁ।
ପଞ୍ଚଧେୟ ବସ୍ତୁ ଭୁଲ୍ୟ ଜୀବ-କଳେବର,
ହୁଏ ଜୀବ ମାନ୍ୟାମାନ୍ୟ ଗୁଣାଗୁଣ ହେତୁ –
ବସ୍ତୁହେତୁ ନୁହେଁ, ଅତଃ ଉଚନୀଚ ନ୍ୟାୟ
ନୁହେଁ ସୁସଙ୍ଗତ କେବେ ଦେହ ସମ୍ପର୍କରେ।
ନୀଚକୁ ବା କାହିଁ ଘୃଣା, ନୀଚର ମହିମା
ନୁହେଁ ତ ସାମାନ୍ୟ, ତାହା ଅଗାଧ ଅସୀମ,
ଋଷେ ସିନା ବୃଷ୍ଟିଦାର ସଞ୍ଚି ନୀଚଭୂମି!
ମୋର ଏ ସ୍ୱସଭ୍ତନ୍ ପିତୁ ଅଭିଶାପୁଁ,
ହେବ ସ୍ୱବ ହେଲେ ନର, ନ କର ସନ୍ଦେହ।"
ସଭାସ୍ଥ ସକଳ ଜନେ ଶୁଣି ଏ ଭାରତୀ
ଉଚ୍ଚାରିଲେ ସମସ୍ୱରେ ନଟେଁ ଏ ବାସବ
ଛଦ୍ମରୂପୀ, ନୁହେ କେବେ ପ୍ରକୃତ ଗର୍ଦ୍ଦଭ,
ସମ୍ଭବେ କି ପଶୁମୁଖେ ଶୁଦ୍ଧ ଦେବଭାଷା?
କର କନ୍ୟାଦାନ ସ୍ୱଏ, ପରିହର ଦ୍ୱିଧା।
ବିଷମ ଦୁଃସହ ଖେଦେ ନୃପତିଙ୍କ ମତି
ଯାଇଥିଲା ଦାହୁଁ ଉଡ଼ି, ନ ଜାଣନ୍ତି ସେହି,
ମାତ୍ର ଏହି ଖରରୂପୀ ମାଘବେୟ ବାଣୀ
ଆଣିଲା ଓହ୍ଲାଇ ତାକୁ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱଜ୍ୟକୁ;
ନିଦାଘ-ସଂଦଗ୍ଧ ମହୀ ଶୁଣିଲା କି ଆହା
ବର୍ଷୋନ୍ମୁଖୀ ନବ ମେଘ ସାନ୍ତ୍ୱନା-ନିସ୍ୱନ!
ପଡ଼ିଲା ବିଷାଦ-ବକ୍ଷେ ଆଶାଲୋକ ରେଖା,
କ୍ଷୀଣ ତାରାଲୋକ ଯଥା ଉଆଁସ ଅନ୍ଧାରେ;
ବାଜିଲା ଆଶାର ବଂଶୀ ପ୍ରାଣ-ବୃନ୍ଦାବନେ,
ମଧୁରେ ମଧୁରେ, ଆହା, ସୁଧାସିକ୍ତ ତାନେ।
ନୈରାଶ୍ୟର ମହାଧ୍ୟାନ ଭୁଟିଯାନ୍ତେ ଖରେ
ଶୋଭିଲା ନୃପତି ନେତ୍ରେ ତୃପ୍ତିର ମୟୂଖ,
ଆନନ୍ଦ-ଅମୃତବୀଚି ଖେଳିଲା ବଦନେ;
ଆଶା ଆଶ୍ୱାସିନୀ ଶକ୍ତି ତଡ଼ିଲା କ୍ଷଣକେ
ମନୁ ଶୋକବୋଳାମୃତ, ତଥୁଁ ନବୋତ୍ସାହେ
ସମାପି ଉଦ୍‌ବାହ କ୍ରିୟା ସ୍ୱଏ ଯଥାବିଧି,
ରତ ହେଲେ ମହୋଲ୍ଲାସେ ଧନ-ବିତରଣେ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

ଅସ୍ତୋନ୍ମୁଖ ରବି-ରଶ୍ମି-ରଜ୍ଜୁ ଧରି ଧୀରେ
ଅବତରି ଦିବୁ ସନ୍ଧ୍ୟା, ଅସିତବସନା,
ନିଭାଇଲା ପ୍ରକୃତିର ଚାରୁ ହାସ୍ୟଛଟା।
ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଘନ ପ୍ରତୀଚୀ ଗଗନେ
ଶୋଭିଲେ, ଗର୍ଜ୍ଜାଇ ଯଥା ଆଗ୍ନେୟ ଭୁଜଗ,
ସ୍ୱକେ ତାରାଜି ତହିଁ ଫଣାମଣିରୂପେ।
ହେଲେ ବୃକ୍ଷେ ଛାୟାଶୂନ୍ୟ ଅନ୍ଧାର ପରଶେ,
ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱହୀନ ଯଥା ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ମାନବେ
ଅବିଦ୍ୟା ସଙ୍ଗମେ। ସନ୍ଧ୍ୟା ଅନ୍ଧକାର ସହ
ଢାଳିଲା ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟଧାରା ପ୍ରକୃତି ପଟ୍ଟରେ।
ଗଭୀର ଆକାଶ ଦୃଶ୍ୟ ଗଭୀର ଧରଣୀ,
ସବୁ ଗଭୀରତାମୟ, ବାଜିଲା ଗଭୀରେ
ଦେବାଳୟେ ଶଙ୍ଖ, ଆହା ପ୍ରକୃତି ତାପସୀ,
ଉଚ୍ଚାରେ କି ଏକାକ୍ଷରୀ ଓଁକାର ମନ୍ତ୍ର?
ସେ ପ୍ରଣବ ପୂତ ଧ୍ୱନି ବହି ସାନ୍ଧ୍ୟବାତ
ମିଶାଇଲା ଦିଶେ ଦିଶେ ମହାଶୂନ୍ୟେ ନେଇ।
ମିଶିଗଲେ ମହାରୁଦ୍ରେ ଅନନ୍ତ ଊର୍ମିରେ,
ସନ୍ତାପ-ସାଗରେ ଲୀନ ତତ୍ତ୍ୱ ଶାନ୍ତ ଯଥା।

ସାମ୍ୟାଙ୍କୁ ଗନ୍ଧର୍ବସେନ ଯାଇ କକ୍ଷାନ୍ତରେ
ତେଜି ପଶୁଦେହ, ଧରି ଦେବଦେହ, ଆସି
ଉପସ୍ଥିତ ସଭା ମଧ୍ୟେ; ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅନ୍ତରେ
ହେଲେ ଉପବିଷ୍ଟ ଯାଇ ନୃପତି ସକାଶେ ।
ଝଲକେ ପାବନ ସୌମ୍ୟ ବଦନମଣ୍ଡଳେ
ଦେବତ୍ୱର ଦିବ୍ୟ ବିଭା, ମହିମା-ମଣ୍ଡିତ,
ଉଠୁଛି ଆଭାସି ନେତ୍ରେ ଅମର ପ୍ରତିଭା ।
ମୁଖ-ସୁସ୍ମିତ, ହାସ୍ୟ-ସୁସ୍ମିତ, ଆହା କି ମାଧୁରୀ
ସ୍ମିତ ପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ସତତ !
ଦେବପ୍ରଭା ପୁଣି ଦେବଦେହ ସୌରଭରେ
ହେଲା ସଭା ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ, ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁବାସିତ ।
ହେରି ସଭାଜନବୃନ୍ଦ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଅଦ୍ଭୁତ,
ଲଭିଲେ ବିସ୍ମୟ ! ତୋଳି ସନ୍ଦିଗ୍ଧହୃଦୟ,
ଉଠିଲା ସଭାରୁ ରବ "ଇନ୍ଦ୍ରପୁତ୍ର" ବୋଲି ।
ସୁରନାରୀ ଗହଣରେ ବସି ରାଜବାଳା
ଅଙ୍କୁଥିଲା କି ଅଦ୍ଭୁତ ଦାରୁଣ ଶୋକର
କଳ୍ପିତ ଅରୂପ ଛବି, ଅଜସ୍ର ନୟନେ,
ଢୁଏ ସିନା ନିର୍ବାପିତ ଶୋକାଗ୍ନି ଲୋତକେ,
ଯେ ଶୋକ ଲୋତକରୋଧୀ, ଦୁର୍ବିଷହ ତାହା,
ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ, ଅହୋ, ଯମଦୂତ ପରି;
ଦହେ ସେହୁ ଅନ୍ତସ୍ଥଳ ଅନ୍ତଃକରଣର
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ, ପାଦପେ ଯଥା କୋଟର ଅନଳ ।
ହୃଦୟ-କପାଟ-ପୁଟ ଉଦ୍‌ଘାଟି କିଶୋରୀ
ବିଷାଦର କି କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନେ
ଇଚ୍ଛୁଥିଲା ମୁହୁର୍ମୁହୁ, ମାତ୍ର ମନୋମତ
ଦର୍ଶକ ଅଭାବେ ବାଳା ରଖୁଥିଲା କଳ
ଅତି କଷ୍ଟେ ସେ କପାଟେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ-ଅର୍ଗଳରେ ।
ପ୍ରବେଶନ୍ତେ ଏ ସମୟେ "ଇନ୍ଦ୍ରସୁତ" ଧ୍ୱନି
ଶ୍ରବଣ-କୁହରେ ତାର, ତହୁଁ ସେ ସତ୍ୱର
ଚାହିଁଲା ଗନ୍ଧର୍ବସେନେ ଚୋରି ଚାହାଣିରେ,
ଉନ୍ମୋଚି ଓଢଣା ଟିକୁଁ ଆବେଗ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ,
ଚାହେଁ ଯଥା ଫୁଲ୍ଲରାଣୀ ମଧୁପ-ମୋହିନୀ
ପଲ୍ଲବେ ଆଡ଼େଇ ଦେଇ ଅନନ୍ତ ଗଗନେ ।
ଭାବିଲା ସ୍ୱଗତେ ବାଳା, "ଏ କି ସ୍ୱପ୍ନ ? ଯେବେ
ସ୍ୱପ୍ନ, ତେବେ ସତ୍ୟଠାରୁ ସ୍ୱପ୍ନ ମହୀୟାନ,
ତେବେ ସ୍ୱପନ ହିଁ ସୁଖ, ଚେତନା ଯାତନା;
କିପାଁ ସ୍ୱପ୍ନେ ଭ୍ରାନ୍ତି ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନେ ସଂସାର ?
ହେଲେ ପଛେ ହେଉ ଭ୍ରାନ୍ତି, ମାତ୍ର ତାହା ପରି
ମଧୁର ସୁନ୍ଦର କିଛି ନାହିଁ ଜଗତରେ ।"
ଉପବାସୀ ଚକ୍ଷୁ ତାର ଲଭିଲା ସହସା
ଅମୃତ ପାରଣା, ଗଲା ଶୁଖି ଆଶଙ୍କାର
ତପ୍ତ ବୈତରଣୀ, ହୃଦେ ବହିଲା ପ୍ରଖରେ
ଆଶା-ତୃପ୍ତି-ଆନନ୍ଦର ତ୍ରିବେଣୀ ପ୍ରବାହ !
ଦିଶୁଥିଲା ଯେ ଆନନ ନୈରାଶ୍ୟ ମଳିନ
ପ୍ରାବୃଟେ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ପ୍ରାୟ, ଉଜିଲା ସେ ଏବେ
ପ୍ରସନ୍ନତା, ସଜୀବତା, ଯଥା କମଳିନୀ
ହୋଇ ଘନଚ୍ଛାୟାମୁକ୍ତ ବାସର-ଯୌବନେ,
କରେ ଉପଲବ୍ଧି ପୁଣି ପୂର୍ବ ମଧୁରିମା ।
ନିନ୍ଦୁଥିଲା ଯେଉଁ ଭାଗ୍ୟେ ଯାମପୂର୍ବେ ଜେମା,
ଭାବୁଥିଲା ଅର୍ପି ଯାଉ ବଳି ଦୁଃଖ ପଦେ
ଲଭିବ ନିଷ୍କୃତି, ଅହୋ ! ସେହି ଭାଗ୍ୟ ଏବେ
ଦେଖିଲା ମମତାଯୁକ୍ତ ଗୌରବ-ନେତ୍ରରେ,
ନିୟତି ବ୍ୟବସ୍ଥା-ଗ୍ରନ୍ଥେ ଏହା ମହାଧାର—
ଆଜି ଯେ ନିନ୍ଦ୍ୟ; ସେ କାଲି ପ୍ରଶସ୍ତି-ପିଣ୍ଡିତ !
ଅନନ୍ତର ଶଶବ୍ୟସ୍ତେ ଉଠି ନୃପମଣି
ନବୀନ ଜାମାତୃବରେ ଆଲିଙ୍ଗି ଆଦରେ
ବର୍ଜି ଆକାଙ୍କ୍ଷା ସ୍ନେହେ ଚୁମ୍ବିଲେ ମସ୍ତକ ।
"କ୍ଷମିବ ମୋ ଦୋଷ ବାବୁ" ଭାଷିଲେ ଧାରେଶ,
"ପୋଷିଥିଲି ସନ୍ଦେହ ମୁଁ ମନେ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତି
ପାପବୁଦ୍ଧି ଦୋଷେ, ତୁଚ୍ଛ କ୍ଷୁଦ୍ର ନର ମୁହିଁ,
କ୍ଷୁଦ୍ର ମୋ ହୃଦୟ, କାହୁଁ ପାରିବ ବା ବୁଝି
ଦେବଲୀଳା, ପଶିବ କି ଗୋଷ୍ପଦ ସଲିଳେ

ମହାକାଶ ପ୍ରକୃତିର ମହା ପ୍ରତିଚ୍ଛାୟା ?
ଅବା ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ନଖ-ଦର୍ପଣରେ ?”
ଏହା ଭାଷି ନରେଶ୍ୱର ଆନନ୍ଦବିହ୍ୱଳେ
ଘେନି କନ୍ୟାଜାମାତାଙ୍କୁ ମହାଆଡ଼ମ୍ବରେ
ଯାତ୍ରା କଲେ ସଦଳରେ ନଗରାଭିମୁଖେ ।
ପର ଦିନ ନରନାହା ଯୌତୁକ ସ୍ୱରୂପେ
ଅର୍ପିଲେ କନ୍ୟାକୁ ବହୁ ଧନ, ରତ୍ନ, ଗଜ,
ବାଜୀ, ଦାସ, ଦାସୀ ସହ ରମ୍ୟ ଅଟ୍ଟାଳିକା
ଏକ, ବିମଣ୍ଡିତ ଦିବ୍ୟ ସୁକୌଶଳ ସାଜେ ।
ରହିଲେ ଗନ୍ଧର୍ବସେନ ରାଜକନ୍ୟା ସହ
ସେ ଆବାସେ, ସୁଖମୟ, ପରମ ହରଷେ ।
ପବିତ୍ର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ-ମନ୍ଦାକିନୀଧାର
ବହିଲା ବେନିଙ୍କ ହୃଦେ ଖରତର ଭାବେ,
ବୃଦ୍ଧି ଲଭି କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସ୍ନେହ-ଅନୁରାଗ-
ବୀଚି, ବେନି ହୃଦ-ସିନ୍ଧୁ କରି ଦେଲା ଏକ ।
ଭିନ୍ନ ଶରୀର, ମାତ୍ର ଏକଇ ପରାଣ,
ଏକ ଆଲବାଳସ୍ଥିତ ଯୁଗ୍ମ ତରୁବର
କାଳବଶେ ମିଶି କିବା ହୋଇଅଛି ଏକ ?
କିମ୍ବା ଏକସୂତ୍ରେ ଗୁନ୍ଥା ଯୁଗଳ ମୁକୁତା,
ଅବା ଏକ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରେ ଲଗ୍ନ ଦୁଇ ତାର ?
ବେନିଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ ଥିଲେ ବେନିଏ ମୋହିତ,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବହିର୍ବିକାଶ ଅଟଇ କେବଳ—
ହୃଦୟସ୍ଥ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପବିତ୍ର ପ୍ରୀତିର,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ ସାନ ବଡ଼ ଭେଦ;
ଏଣୁ ସେ ଦମ୍ପତି ସଦା ଅବଲୋକୁଥିଲେ
ପରସ୍ପର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଅନନ୍ତ ଈଶ୍ୱର
ଅନନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରାଶି । ଜଣକ ହୃଦୟେ
ଉଠେ ଯେବେ ଯେଉଁ ଭାବ, ପ୍ରତିଫଳେ ତାହା
ସେହି ଦଣ୍ଡେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣେ, ପ୍ରତିଫଳେ ଯଥା
ଦର୍ପଣେ ପତିତ କର ଗୃହଭିତ୍ତିପରେ ।
ଭାବି ଏକ ଆରେକକୁ ସ୍ୱଧର୍ମ-ସହାୟ,
ଜୀବନର ମହାସଙ୍ଗୀ ସଂସାର-କାନ୍ତାରେ,
ଅର୍ଦ୍ଧକଳେବର, ମଣୁଥିଲେ ପରସ୍ପରେ
ନୟନ-ସଙ୍ଖାଳି, ତଥା ଉଭେ ଉଭୟର
ବଚନକୁ ମଣୁଥିଲେ ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀତ !
ଆଦର୍ଶ ପୁରୁଷ ଧର୍ମେ ମିଶି ଉର୍ଜ୍ଜସ୍ୱଳ
ଆଦର୍ଶ ରମଣୀଧର୍ମ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ସୃଜିଥିଲା
ଶାନ୍ତିର ବୈକୁଣ୍ଠ ଧାମ; ବିରାଜେ ଯେ ଗୃହେ
ପବିତ୍ର ଦାମ୍ପତ୍ୟ-ପ୍ରେମ ଅମର-ବାଞ୍ଛିତ,
ସ୍ୱର୍ଗ, ତୀର୍ଥ, ତପୋବନ ନାମାନ୍ତର ତାର ।
ଏରୂପେ ଗନ୍ଧର୍ବସେନ କ୍ଷେପିଲେ ସମସ୍ତ,
ଦିବସେ ଗର୍ଦ୍ଦଭ, ରାତ୍ରେ ନରରୂପ ଧରି ।
ନବଦମ୍ପତିଙ୍କ ସ୍ନେହ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ ବନ୍ଧନ
ହେଲା କ୍ରମେ ଦୃଢ଼ତର, ବର୍ଦ୍ଧିଲା ମମତା
ଅନୁଦିନ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି, ତଦ୍ଦର୍ଶନେ
ବର୍ଦ୍ଧିଲା ଧାରେଶ୍ୱରଙ୍କ ସନ୍ତୋଷ ବିଶେଷ ।
ଜାମାତା ଦେବକୁମାର, କନ୍ୟା ନାରୀଦେବୀ,
କି ଅମୃତ ଦୃଶ୍ୟ ଦେବଦେବୀ ସମ୍ମିଳନ !
କି ଅବା ସେ ସ୍ୱପନର ପ୍ରେମ-ପକ୍ଷିଯୁଗ
ବିଳସନ୍ତି ସ୍ୱପନର ପ୍ରେମ-କୁଳାୟରେ !
ପୂଜୁଥିଲା ଯଥା ଜେମା ପତି-ପଦାମ୍ବୁଜ
ଭକ୍ତି-ପାତିବ୍ରତ୍ୟ-ଫୁଲେ, ତଥା ଦେବପତି
ଢାଳୁଥିଲେ ପ୍ରାଣେ ତାର ପ୍ରଣୟ-ଆଶିଷ-
ଧାର, ଅନାବିଳ, ପୁଣି ଶୀତଳ ମଧୁର !
ଦୁହିଁଙ୍କର ଗୁଣ-ଋଣ ଦୁହେଁ ଗୁଣ-ଧନେ
ଦେଉଥିଲେ ଶୁଝି ସଦ୍ୟ, କରି ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ।

ଇନ୍ଦ୍ରପୁତ୍ର ଔରସରେ କିଛିଦିନାନ୍ତରେ
ହେଲା ଉପପତ୍ନୀ ଗର୍ଭୁ ପୁତ୍ର ଏକ ଜାତ,
ସୁନ୍ଦର, ଲକ୍ଷଣବନ୍ତ, ଆଦରେ ଜନକ
ଦେଲେ ନବଜାତ ଶିଶୁ ନାମ ଭର୍ତ୍ତୃହରି ।
ଗଣି ଶିଶୁ ଜନ୍ମଲଗ୍ନ ପ୍ରବୀଣ ଗଣକେ
କୋଇଲେ—“ଏ ହେବ ମହାପ୍ରତିଭା-ମଣ୍ଡିତ !
କୋଷ୍ଠୀର ସର୍ବୋଚ୍ଚ କେନ୍ଦ୍ରେ ସ୍ଥିତ ବୃହସ୍ପତି

ମିତ୍ର ଗ୍ରହ ସଙ୍ଗେ, ତାଙ୍କ ଶୁଭ ଦୃଷ୍ଟି ସଦା
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳବ ବାଳକର ସୌଭାଗ୍ୟ-ମନ୍ଦିର ।
ହେବ ସୁପଣ୍ଡିତ, କବି-କାବ୍ୟକଳାନିଧି,
କେବଳ ସ୍ତ୍ରୈଣତା ଦୋଷେ ଅର୍ଜିବ ଅଖ୍ୟାତି,
କଳାଦାଗେ କଳଙ୍କିତ କଳାକର ଯଥା,
ଜୀବନ-ସାୟାହ୍ନେ ହେବ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ-ନିରତ ।

ବସିଣ ନିଭୃତେ ଦିନେ ଧାରେଶୀ ଧାରେଶ
ଭାଷିଲେ ସ୍ୱଗତେ, "ରୂପେ ଗୁଣେ ମୋ ଜାମାତା
ସ୍ୱଜା ରୂପ-ଗୁଣ-ଯୋଗ୍ୟ, ମାତ୍ର ଦିନେ ପଶୁ,
ଏ ଲଜ୍ଜା ତାହାର ମୁହିଁ କରିବି କ୍ଷାଳନ ।
ଯତ୍ନେ ତାର ଅପତନୁ ରହିଥାଏ ପଡ଼ି
ଗତପ୍ରାଣ ପ୍ରାୟ, ଆଜି ନଷ୍ଟ କରି ତାହା
କରିବି ଗନ୍ଧର୍ବସେନେ ମୁକ୍ତ ଖର ରୂପୁଁ,
ଅମର ସେ, ନ ସମ୍ଭବେ ମରଣ ତାହାର ।"
ଏହା ଭାବି ସେହି ଯତ୍ନେ ପ୍ରିୟ ଜାମାତାର
ତ୍ୟକ୍ତ ପଶୁଦେହ କଲେ ଅନଳେ ନିକ୍ଷେପ,
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ହେଲା ତାହା ଭସ୍ମେ ପରିଣତ ।
ଅନନ୍ତର ଇନ୍ଦ୍ରାଙ୍ଗଜ ମିଳି ନୃପ ପାଶେ
କୋମଳ-କୃତଜ୍ଞ-କଣ୍ଠେ କହିଲେ, 'ହେ ନୃପ,
ହେଲା ଏତେକାଳେ ଆସି ଶାପାନ୍ତ ମୋହର,
ଦଗ୍ଧ କଲେ ତୁମ୍ଭେ ମୋର ଗର୍ଦ୍ଦଭ ଶରୀର,
ହେବି ଶାପମୁକ୍ତ ମହୁଁ, ଥିଲି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ।
ସାଧିଲ ମହୋପକାର ତୁମ୍ଭେ ମୋର ସଏ,
ଯେଣୁ ମୁଁ ମେଲାଣି, ହେଉ ମଙ୍ଗଳ ତୁମ୍ଭର
ଯିବି ଏବେ ପିତୃ କତି, ତନୟା ତୁମ୍ଭର
ହୋଇଅଛି ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା, ଜନ୍ମିବ ଯେ ସୁତ
ଗର୍ଭୁ ତାର, ନୃପବର, ହେବ ସେ ବାଳକ
ପ୍ରଦୀପ୍ତ ଆଦିତ୍ୟ ସମ ବିପୁଳ ବିକ୍ରମୀ,
ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ପ୍ରତାପଶାଳୀ, ବହିବ ଶରୀରେ
ସହସ୍ର ମାତଙ୍ଗବଳ, ହେବ ପୁଣି ଜ୍ଞାନୀ,
ନିର୍ଭୀକ, ପରୋପକାରୀ, ସାହସୀ, ଧାର୍ମିକ,
କରିବ ସେ ଏକଚ୍ଛତ୍ରା ସସାଗରା ଧରା,
ତାର କୀର୍ତ୍ତି-ଯାଗ ଧୂମ-ପବିତ୍ର-ସୁରଭି
ବହିବ ଅନନ୍ତ କାଳ ଭାରତୀୟ ବାୟୁ,
ଯାବତ ଥିବ ଏ ଧରା, ଥିବ ଏ ଭାରତ,'
ରହିବ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ବୋଲି ତାହା ନାମ ।"

ଶୁଣି ରାଜଜେମା ସ୍ୱାମି-ବିଦାୟପ୍ରୟାଣ,
ବେଶବାସ ଅସମ୍ଭାଳେ ଧାଇଁ ଆସି ଖରେ,
ପଡ଼ି ସ୍ୱାମୀ ପଦତଳେ, ଢାଳିଲା ଲୋତକ,
ଯଥା କ୍ଷୀଣା ସୌଦାମିନୀ, ନଭଃ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲତା
ଅବଲୁଣ୍ଠି ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ବାରିବାହପଦେ,
କରେ ବର୍ଷାଧାର ବ୍ୟାଜେ ଶୋକାଶ୍ରୁ ବର୍ଜନ !
ଆହା କି ସୁନ୍ଦର ସେହି ବିହ୍ୱଳିତ ବେଶ,
ଅଯତ୍ନବିନ୍ୟସ୍ତ କେଶ ପଡ଼ି ବାଳାମୁଖେ
ଦିଶେ ବିଶୃଙ୍ଖଳ ଯଥା ଶୋଭାର ବିପଣୀ !
ଉଡ଼ାଇ ଶୈବାଳରାଶି ଧୀର ସମୀରଣ
ପକାଉଛି ଆଣି କିବା ପଙ୍କଜିନୀ ପରେ ?
ଭାଷିଲା ଆରତେ ଜେମା ଶୋକ-ଗଦଗଦେ,
"ସତେ କି ହେ ଛାଡ଼ିଯିବ ପ୍ରଭୋ, ଏ ଦାସୀକି,
ସତେ କି ସେବକୀ ହେବ ବଞ୍ଚିତ ଏଣିକି
ସେ ପଦସେବାରୁ ଦେବ, ସତେ କି ହେ କହ
ଫଳିବ ନିଷ୍ଠୁର-ଫଳ କରୁଣା-ପାଦପେ ?
ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରାଣ, ମୁଁ ଶରୀର, ପ୍ରାଣର ଅଭାବେ
ସମ୍ଭବେ କି, ସୁରମଣି ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଦେହର ?
ତୁମ୍ଭେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଝର ଶୈଳ-କର୍କଶ ସଂସାରେ,
ପଦାଶ୍ରିତା ଲତା ମୁହିଁ, ଶୁଖିଗଲେ ଝର,
କେମନ୍ତେ ବଞ୍ଚିବ ଭଲା ଅନାଥା ଲତିକା ?
ପ୍ରାଣ-ତରଣୀର ମୋର ତୁମ୍ଭେ କର୍ଣ୍ଣଧାର
ଏ ଭବ-ସାଗରେ, ମୁହିଁ ଆରୋହୀ କେବଳ,
ତୁମ୍ଭ ବିନା ସେ ତରଣୀ ଆରୋହୀ ସହିତେ
ଦୁଃଖ-ବାତ୍ୟାବର୍ତ୍ତେ ପଡ଼ି ହେବ ନିମଜ୍ଜିତ ।
ଯିବ ଯଦି ଦିବେ, ନାଥ, ନିଅ ଏ ଦାସୀକି,

ଉପେକ୍ଷି ଛାୟାକୁ କେବେ ଯାଏ କାହିଁ କାୟା;
ହୁଏ ଯଦି ସ୍ଥାନାନ୍ତର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରଦୀପ,
ଚାଲିଯାଏ ଶିଖା ତେବେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାର;
କହିଗଲେ ସବୁଁ ଜଳ, ରହେ କି ଶଫରୀ ?”
ରମଣୀ-କରୁଣ-ବାଣୀ ଶୁଣି ଇନ୍ଦ୍ରସୁତ
ଉଠାଇ ସାଦରେ ତାକୁ ଅବନୀ-ଶଯ୍ୟାରୁ
ସ୍ୱହସ୍ତେ ଆଡ଼େଇ ଦେଇ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଅଳକ
ନିହାଳେ ପ୍ରେୟସୀ ମୁଖେ ଦୃଷ୍ଟି ଅପଲକ,
ଅନ୍ଧାରେ ଆଡ଼େଇ ଦେଇ ଅର୍ଦ୍ଧମୁଖେ ଆହା
ଦେଖିଲେ କି ଦିନମଣି କମଳିନୀ ମୁଖ ?
ମିଶିଲା ନୟନକୋଣ ନୟନକୋଣରେ,
ବହିଲା ପ୍ରେମର ଧାର ନୟନୁ ନୟନୁ,
ନୟନେ ନୟନେ ହେଲା ଅନ୍ତିମ ସମ୍ଭାଷ,
କି ଗଭୀର ଉପଦେଶ ଢାଳିଲା ତରୁଣ
ବିଦଗ୍ଧ ତରୁଣୀପ୍ରାଣେ ନୟନ ସଙ୍କେତେ,
ନୀରବ ଭାଷାରେ ବାଳୀ କି ବୁଝିଲା ତହୁଁ,
କେ ଭେଦିବ ପ୍ରେମର ସେ ରହସ୍ୟ ନିଗୂଢ଼ ?
ଏହି ଭାବେ କିଛିକ୍ଷଣ ହୁଅନ୍ତେ ଅତୀତ,
ଭାଷିଲେ ଗନ୍ଧର୍ବସେନ ପ୍ରୀତିବୋଳା ସ୍ୱରେ—
“ସୁବଦନେ, ଏ ସଂସାର-ସନ୍ଦର୍ଭ ଜଟିଳ,
ବିଷମ ସମସ୍ୟାପୂର୍ଣ୍ଣ, ନୁହେଁ ଏ ସଂସାର,
ନିଦ୍ରା-ଚିତ୍ରପଟାଙ୍କିତ ସୁଖ-ସ୍ୱପ୍ନ ଏହା ।
ନୁହେଁ ଏ ମିଳନଧାମ, ନିତ୍ୟେ ବିଚ୍ଛେଦର
ଭୂମି, ନୁହେଁ ଚିର ଏଥି କାହାରି ମିଳନ,
ନେଇପାରେ ନାହିଁ ସଙ୍ଗେ ଏଥୁ କିଛି କେହି,
ଥାଉ ଆନ କଥା ଦୂରେ, ନିଜର ଶରୀରେ
(ସଂସାରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରିୟ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଜୀବନ)
ନେବାକୁ ସଙ୍ଗରେ କାର ନାହିଁ ଅଧିକାର,
ମାଟିର ଅର୍ଜନ ରହେ ପଡ଼ିଣ ମାଟିରେ ।
ପ୍ରାକ୍ତନ ନିୟମେ ଜୀବ ଆସେ ଏକୁଟିଆ,
ଯିବାବେଳେ ସେହିପରି ଯାଏ ମଧ୍ୟ ଏକା ।
ନୁହନ୍ତି ଅମର କେହି ଏ ମର ଜଗତେ,
କରୁଛନ୍ତି ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସର୍ବେ ମହାଗତି,
କି ସ୍ଥାବର, କି ଜଙ୍ଗମ, ମୃତ୍ୟୁ ଅଭିମୁଖେ ।
ତୁମ୍ଭେ ମୁଁ ବା କାଳବଶେ ଯିବ ଦିନେ ଚାଲି,
ଆଜି କିମ୍ବା କାଲି, ନତୁ ଦୂର ଭବିଷ୍ୟତେ,
ମୋହର ଗନ୍ତବ୍ୟଦେଶେ, ଅବଶ୍ୟ ସେ ଦିନ
ଘଟିବ ଉଭୟ ଭାଗ୍ୟେ ଅଖଣ୍ଡ ମିଳନ ।
ନାହିଁ ଗୋ ସେ ଦେଶେ, ସେହି ପୁଣ୍ୟମୟ ଦେଶେ
ବିଚ୍ଛେଦ-ଜନିତ ପ୍ରେମ ଶିରଶ୍ଛେଦ ପ୍ରିୟେ,
କିମ୍ବା ସେ ଦେଶର ପ୍ରେମ ନୁହେଁ ଜ୍ୱାଳାମୟ,
ଯଥା ଏ ପାର୍ଥିବ ପ୍ରେମ, ଭଙ୍ଗୁର, ଅସାର !
ଜୀବନ-ସାୟାହ୍ନ ତବ ନୋହିଛି ଯାବତ,
ତାବତ ନିବସ ଧନ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ।
ଯାଉଛି ମୁଁ ଅଗ୍ରେ, ଏବେ ଘେନୁଛି ବିଦାୟ
ରହିଥିବ ସ୍ୱର୍ଗେ ତବ ଗନ୍ତପଥ ଚାହିଁ,
ଯଥାକାଳେ ପରସ୍ପରେ ହେବ ତହିଁ ଭେଟ ।”
ଏହି କାଳେ ଉପସ୍ଥିତ ଆସି ଦେବରଥ,
ଅମର ବିଭବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଦିବ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ,
ପ୍ରବାହିତ ଦେବବାୟୁ—ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁଶୀତଳ,
ହେଲା ସ୍ଥଳୀ ସୁରଭିତ ଦେବସୌରଭରେ;
ବସିଲେ ଗନ୍ଧର୍ବସେନ ଦେବରୂପ ଧରି
ସେହି କାମଗତି ରଥେ, ଝଟକେ ଶରୀରେ
କିରଣ-କଞ୍ଚୁକ, ଶିରେ କିରଣ-କିରୀଟ !
ଦୀପି ଅନଶ୍ୱର ବକ୍ଷ ଚଳିଲା ସ୍ୟନ୍ଦନ,
ଘନ ଘନ ଜୟଘଣ୍ଟା ହେଲା ନିନାଦିତ,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଉଠେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଅମର-ବିମାନ
ଶୂନ୍ୟେ, ମହାଶୂନ୍ୟେ, ଯଥା ପ୍ରଦୀପ-ପଙ୍କତି
ଦୀପାବଳୀ ଅମାବାସ୍ୟା ସନ୍ଧ୍ୟେ, ଗଲି ଖରେ
ଅନନ୍ତ ଅନନ୍ତ ମହାନୀଳିମାରେ ମିଶି ।
ଜାମାତୃବିଚ୍ଛେଦେ ସିଏ ଏବେ ଶୋକାକୁଳ,
ମିଶିଲା ସେ ଶୋକେ ଭୟ, କ୍ଷତେ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାୟ,
ଜାମାତୃ ଭବିଷ୍ୟ-ବାଣୀ ଶୁଣିଲା ବେଳରୁ
ଥିବୁଅଛି ଅନ୍ତଃସ୍ଥା, ଭାବୀ ବନ୍ଦ୍ୟସୁତ

ହେବ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, ଏହି ଭାଷି ବରଦେଲା
ବୃଦ୍ଧ ନୃପେ ମ୍ରିୟମାଣ, ଜପିଲେ ସେ ତହୁଁ
ନିଜ ଅଧିକାରଚ୍ୟୁତ ମନ୍ତ୍ର, ବୁଝାଇଲେ
ମନ୍ତ୍ରିବର୍ଗ କେତେ, ମାତ୍ର ସେ କଳ୍ପିତ ଭୟ
ନ ମାନି କାହାରି ଦତ୍ତ ସାନ୍ତ୍ୱନା କିଛି ହିଁ,
ଲଭିଲା ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବୃଦ୍ଧି ବହୁଗୁଣେ ।
ହାସେ ହୋଇ ଛନ୍ନମତି, ସ୍ଥିର କଲେ ଶେଷେ
ସଂହାରି ଦୌହିତ୍ରେ ଜାତମାତ୍ରେ, ମୁକ୍ତ ହେବେ
ଆସନ୍ନ ଆଶଙ୍କା-ଗ୍ରାହ ଭୀଷଣ କବଳୁ ।
ପାଞ୍ଚି ଏହି ପାପପାଞ୍ଚି, ହକାରି ପ୍ରହରୀ
ଜଗାଇଲେ କନ୍ୟାଗୃହ ଚୌପାଶେ ନିବଡ଼େ,
ପ୍ରଦାନ ଆଦେଶ ସର୍ବେ ବିଶେଷ ଭାବରେ,
ଦେବାକୁ ସମ୍ବାଦ ତୂର୍ଣ୍ଣ ଶିଶୁଜନ୍ମ କ୍ଷଣେ ।
ଏଣେ ଯଥାକାଳେ ଯାଇ ବାଜିଲା ବାଳାର
ପିତୃକୃତ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ସମ୍ବାଦ ଶ୍ରବଣେ
ଶତବଜ୍ର ବଳ, ହାୟ କ୍ଷତ ମଧ୍ୟେ କ୍ଷତ !
ସ୍ୱଭାବେ ତ ଥିଲା ପତି-ବିଚ୍ଛେଦ-ବିଧୁରା,
ତହିଁପରେ ଭାବୀ ଆଶାଭରସାର ସ୍ଥଳ
ଅଜାତ ଶିଶୁର ହତ୍ୟାଶଙ୍କା, ଅହୋ, ହେଲା
ଅଗ୍ନିବୃଷ୍ଟି ପରେ ଅଗ୍ନିବୃଷ୍ଟି, ଦେଲା କରି
ଭସ୍ମୀଭୂତ ହୃଦ ତାର, ବୁଝିଲା ସେ ଏବେ,
ସ୍ୱାର୍ଥପାଇଁ କେଉଁ ପାପେ ପରାଙ୍ମୁଖ ନର ?
ଶିରେ କର ଦେଇ ବାଳା ଭାଳିଲା ଏସନ,
କି ପାପ ସଂକଳ୍ପ ! ଅହୋ, ସତେ କି ଜନକ
ଏଭଳି ବୀଭତ୍ସପଣ ପୋଷିଛନ୍ତି ମନେ !
ସତେ କି ସେ ଏହିରୂପେ ଦେବେ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି
ଅପତ୍ୟ-ବାତ୍ସଲ୍ୟ-ଯଜ୍ଞେ ! ହେଉଛି ସ୍ମରଣ,
ଖେଳୁଥିଲି ବାଲ୍ୟେ ଦିନେ ଧନୁର୍ବାଣ ଘେନି,
ବିନ୍ଧୁଥିଲି ଇତସ୍ତତଃ ନିର୍ଲକ୍ଷ୍ୟେ ଶାୟକ,
ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ଶିଶୁସହ ହୋଇଥିଲା ଉଭା
ପାଳିତ କୁରଙ୍ଗୀ ମୋର, ଦୈବେ ଏକ ଶର
ବାଜନ୍ତେ କୁରଙ୍ଗଶାବ କୋମଳ ଗାତ୍ରରେ,
ଛାଡିଲା ସେ ପ୍ରାଣ, ତହୁଁ ମାତା ତାର ହୋଇ
ଶୋକୋଚ୍ଛ୍ୱାସେ ରୁଦ୍ଧକଣ୍ଠ, ଚାହିଁ ଥରେ ମୋତେ
ଥରେ ମୃତ ଶିଶୁ ମୁଖେ, ବ୍ୟାକୁଳ ନୟନେ,
ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ତେଜିଲା ଜୀବନ;
ସେ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଏତେ କାଳେ ଅବା
ଘଟାଇଲା ବିଧି ଆଣି ଦଗ୍ଧ ଭାଗ୍ୟେ ମୋର !
ଶୁଣିଛି ପୁରାଣେ, କ୍ରୂର ରକ୍ଷୋଧର୍ମୀ କଂସ
କରିଥିଲା ଦେବକୀଙ୍କୁ ବନ୍ଦିନୀ ଏପରି,
ମାତ୍ର ତାହା ଭ୍ରାତା ଭଗ୍ନୀ ସମ୍ପର୍କର କଥା,
ହୋଇ ଜନ୍ମଦାତା ପିତା, ଏଡ଼େକ ନିଷ୍ଠୁର
କନ୍ୟାପକ୍ଷେ, କେଉଁକାଳେ ଶୁଣା ନାହିଁ କାହିଁ;
ଆଚରିବା ଥାଉ ତେଣେ ଏଭଳି ପାତକ,
ଉଚ୍ଚାରଣେ ଅପବିତ୍ର ନ ମଣିବ ଭଲା
କେବଣ ନାସ୍ତିକ ସ୍ୱୀୟ କଣ୍ଠ ରସନାକୁ ।
ହୋଇ ଗର୍ଭଧାରୀ ମାତା, କେମନ୍ତେ ଦେଖିବ
ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ସୁତହତ୍ୟା, ଫାଟିଯିବ ଛାତି,
ଆହା ସେ କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ସମ୍ଭବ କି କେବେ
ମାତୃଚକ୍ଷୁ, ମାତୃହୃଦ ବାତ୍ସଲ୍ୟ-ଗଠିତ !
କଷ୍ଟଭୋଗ ଅବସାନେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗଠାରୁ
ତା ଆଗୁଁ ମରଣ ଶ୍ରେୟଃ, ହେଲେ ହେଉ ପଛେ
ଆତ୍ମହତ୍ୟା ମହାପାପ, ମାତ୍ର ତା ଯନ୍ତ୍ରଣା
ନୁହେଁ ତୀବ୍ର ଉପସ୍ଥିତ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସମାନ ।
କି ଅଶାନ୍ତି ଛାୟାପାତ ହେଲା ପ୍ରଭୋ, ପ୍ରାଣେ,
ଶାନ୍ତିମୟ ତୁମ୍ଭେ, ସୃଜ ଅଶାନ୍ତି କାପାଇଁ ?
ରଖିଛ ଜଡ଼ିତ କପାଁ ସୁଖ ସଙ୍ଗେ ଦୁଃଖ,
ଚରାଚର ତବ ସୃଷ୍ଟି, ତୁମ୍ଭର ସର୍ଜିତ
ସୁଖ, କେ ସୃଜିଲା ଦୁଃଖ, ତୁମ୍ଭ ବିନା ଆଉ ?
ଆନନ୍ଦରେ ଆସି ଜୀବ, ସଂସାରପ୍ରବାସେ
କଟାଇ ଆନନ୍ଦେ ଦୁଇ ଦିନ, ଯାଇ ପୁଣି
ମିଶିଲେ ତୁମ୍ଭର ସତ୍ୟ ସଦାନନ୍ଦମୟ
କ୍ରୋଡ଼େ, ପ୍ରଭୋ, ଏଥିରେ ବା କି କ୍ଷତି ତୁମ୍ଭର ?
ମାନବ ପଛକେ ହେଉ ସ୍ୱଭାବଦୁର୍ବଳ,

ମାତ୍ର ତବ ଶକ୍ତି-ଶଙ୍ଖ-ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଧ୍ୱନି
ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଅକ୍ଷମ କି ସେହି ଦୁର୍ବଳତା ?
ନାହିଁ ପଳାୟନ ପଥ, ଅବରୁଦ୍ଧ ତାହା
ଅସ୍ତ୍ର-କଣ୍ଟକିତ ଭୀମ ପ୍ରହରୀ-ପାଦପେ,
ଜଳରେ କୁମ୍ଭୀରଭୀତି, ସ୍ଥଳେ ବ୍ୟାଘ୍ରଭୀତି,
ଉଭୟ ସଙ୍କଟାକୀର୍ଣ୍ଣ, ଏ ବେନି ମଧ୍ୟରେ
ନାହିଁ ତ ତୃତୀୟ ସ୍ଥାନ, ଅତଃ ଏ ଦୁଷ୍କାଳେ
ମୃତ୍ୟୁ ହିଁ ପରମାଶ୍ରୟ, ବସି ମୃତ୍ୟୁ-ନାବେ
ପାରି ହେବ ଅବହେଳେ ଏ ଦୁଃଖ-ବାରିଧି !
ହେ ହରି, ଅନାଥନାଥ, ବିପନ୍ନ-ବାନ୍ଧବ,
ସ୍ୱାର୍ଥ-ଦ୍ୱେଷ-ବିଷ-ଦିଗ୍ଧ ଏ ପାପ ପୃଥିବୀ
ଲାଗୁଛି ଅସୁଖ ମୋତେ, ରୋଗି-ଶଯ୍ୟା ପ୍ରାୟ,
ନାହିଁ ଆଉ ଆକାଙ୍କ୍ଷାର ଦାରୁଣ ପିପାସା,
ହେଲଣି ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ, ପ୍ରଭୋ, ଆଶା-ବାରି ପାନେ
ବିଷାକ୍ତ ପଙ୍କିଳ ପୁଣି କୀଟାଣୁ-ଦୂଷିତ,
ଘେନ ଏବେ ଏ ଦାସୀକି ଶ୍ରୀପଦସମୀପେ,
ଖଣ୍ଡିବ ସେ ରୋଗ ମୋର ତବ ପାଦୋଦକେ,
ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ, ପ୍ରଭୋ, ଭକ୍ତ ହେବାର ଗୌରବ,
ନୁହେଁ ମୁଁ ତହିଁକି ଯୋଗ୍ୟ, ହେବ ମାତ୍ର ଦାସୀ,
ପୂରିଅ ଏ ବାଞ୍ଛା ମୋର, ବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ !
ଏଥିଅନ୍ତେ ରାଜକନ୍ୟା ବିଷାଦ-ବିବଶା
ଶାଣିତ ଛୁରିକାଘାତେ ବିଦାରି ଉଦର,
ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତହିଁ ତେଜିଲା ଜୀବନ,
ପାର୍ଥିବ ଶୋଚନା ସହ ପାର୍ଥିବ ଶରୀର
ରହିଲା ପୃଥ୍ୱୀରେ ପଡ଼ି, ସାଙ୍ଗ ଭବଲୀଳା ।
ଗର୍ଭରୁ ବାହାରି ଶିଶୁ ଅକ୍ଷତଶରୀରେ
ତଳେ ପଡ଼ି ମୃଦୁ ସ୍ୱରେ ରଡ଼ିଲା ସଘନେ,
ଜାଗି ସେ କ୍ରନ୍ଦନ ସ୍ୱରେ ପ୍ରହରୀନିକର,
ମିଳି କେମା ଗୃହେ, ଦେଖି ଭୀଷଣ ଘଟଣା
ମଣିଲେ ବିସ୍ମୟ, ତହୁଁ ଘେନି ନବଜାତ
ଶିଶୁ, ସମର୍ପିଲେ ନେଇ ନୃପତି ନିକଟେ,
ଦେଖି ରାଏ ଶିଶୁମୁଖ, ଶିଶୁର ଆକୃତି,
ମୋହନ-ମାଧୁରୀବୋଳା, ଯୁକ୍ତ ସୁଲକ୍ଷଣେ,
ହେଲେ ସ୍ନେହସିକ୍ତଚିତ୍ତ, ପିଶାଚୀ ଜିଘାଂସା
ହେଲା ନିର୍ବାସିତା, ଆସି ବସିଲେ ତା ସ୍ଥାନେ
ଦୟା-ଦେବୀ, ପୁଣ୍ୟବତୀ, ସ୍ନିଗ୍ଧ-ସୁଧାମୟୀ;
ରାଜାଙ୍କ ଦାରୁଣ ପଣ ହେଲା ଅନ୍ତର୍ହିତ ।
ପୌତ୍ର ଯେହୁ ଦେବରାଜ ସୁନାସୀରଙ୍କର,
ସଂସ୍ଥାପି ଭାରତେ ଧର୍ମ ଅଖଣ୍ଡ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ
ଧରିବ ଯେ ସମ୍ରାଜ୍ଞତ୍ୟ ଦର୍ଶନ ଆଦିର
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବର୍ତ୍ତିକାପୁଞ୍ଜ ଜଗତ ସମ୍ମୁଖେ,
ପ୍ରେରିତ ଯେ ବିଶ୍ୱହିତ ସାଧନ ସକାଶେ,
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ମର୍ତ୍ତ୍ୟପୁରେ ଯେ ମହାପୁରୁଷ
ମହାକର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଭାର ବହି ଶିରୋଦେଶେ,
କାର ସାଧ୍ୟ ସଂହାରିବ ସେ ଦେବବାଳକେ ?
କନ୍ୟାର ମଙ୍ଗଳବାର୍ତ୍ତା ପୁଚ୍ଛନ୍ତେ ନରେଶ,
କହିଲା ପ୍ରହରୀ, "ହାୟ, କାହିଁ କନ୍ୟା ନୃପ,
ଚିରି ସ୍ୱୀୟ ଗର୍ଭ ସେହୁ ହେଲେଣି ଗତାସୁ !"
ଶୁଣି ଏ ଲୋମହର୍ଷଣ ବିପଦ ବାରତା
ହେଲେ ନୃପ ବିଷବର୍ଷୀ ଶୋକରେ ବିହ୍ୱଳ,
ବିସ୍ତାରି ସହସ୍ର ଶିଖା ଅନୁତାପାନଳ,
ଦଗ୍ଧ କଲା ମର୍ମସ୍ଥଳ, ମିଶି ତହିଁ ପୁଣି
ଅପତ୍ୟସ୍ନେହର ସ୍ମୃତି ଆହୁତିରୂପରେ
କଲା ତାକୁ କୋଟିଗୁଣେ ଅସହ୍ୟ, ପ୍ରଖର ।
ଭାଷିଲେ ଗଦ୍‌ଗଦେ ରାଜା ଶୋକଭଗ୍ନ ସ୍ୱରେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରୁ ନୟନେ, ଚାହିଁ ସଚିବ ବଦନ—
"ଅହୋ, କେଡ଼େ ପାପିଷ୍ଠ ମୁଁ, ନାରକୀ, ପାମର,
ଲିପ୍ତ ହେଲି କନ୍ୟା-ବଧ-ସମୁତ୍କଟ ପାପେ !
ଅକ୍ଷାଳିତ ଏ କଳଙ୍କ ରହିଲା ମୋହର
ସୁଦୃଢ଼େ ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ପ୍ରାଣ-ପଞ୍ଜିକାରେ,
ପ୍ରାଣାନ୍ତରେ ପୁଣି ମିଶି ରହିବ ସ୍ମୃତିରେ ।
ପ୍ରାକୃତ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ, ତୁଚ୍ଛ ଧନମୋହେ ପଡ଼ି
ଅର୍ଜିଲି ଯେ ପାପ, ନାହିଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ତାର,
ଏଥିଲାଗି ପ୍ରାପ୍ୟ ମୋର ହେବ ପରକାଳେ

ଭାବୀ ବଂଶଧର ବଳି ଦୁରାତ୍ମା ଉପାଧି ।
ଧିକ୍ କାପୁରୁଷ ମୁହିଁ, ସୃଜିଲି ନରକ
ନିଜ ହାତେ ନିଜପାଇଁ, ମୋର ଏ ଦୁଷ୍କୃତ—
ଘୃଣ୍ୟ, ଅମାନୁଷୀ ଏହି ଅକ୍ଷମ୍ୟ ଦୁଷ୍କୃତ
ରଖିବାକୁ ଦେଖୁ ନାହିଁ ସ୍ଥାନ ଚରାଚରେ !
ହାୟ, ମା, କି ହେବ ମୋର ପାରତ୍ରିକ ଗତି,
ନିଷ୍ଠୁର ମୁଁ, ନର-ପଶୁ, ପାପୀ, କନ୍ୟାଘାତୀ,
ନୁହେଁ ପିତା ଯୋଗ୍ୟ କେବେ ତୋ ପରି ଦେବୀର;
ମୁହିଁ ସିନା ଅଭାଜନ, ମାତ୍ର ତୁ ମାଆ ଗୋ,
ଦୟା-କ୍ଷମା-ସ୍ନେହ-ପ୍ରୀତି-ଭକ୍ତି-ପ୍ରସ୍ରବଣ,
କ୍ଷମିବୁ ସ୍ୱଗୁଣେ ତୋର ଅଧମ ଜନକେ ।
ମାଗିବୁ ମୋ ପାଇଁ କ୍ଷମା ବିଶ୍ୱପତି କତି,
ମୋ ପରି ଧରମଦ୍ରୋହୀ ଅପବିତ୍ର ଡାକ
ନ ପାରିବ ପଶି ତାଙ୍କ ପବିତ୍ର ସୁଧାମେ,
ଯଥା ସିନ୍ଧୁଘୋଷ ବଡ଼ଦେଉଳ ବେଢ଼ାରେ ! ❋
ମା, ତୁ ପୁଣ୍ୟବତୀ ସତୀ କଲେ ଜଣାମଣା
ତୋର ଏହି କୃପାପାତ୍ର ଦୁଃସ୍ଥ ପିତାପାଇଁ,
ନିଶ୍ଚେ ସେ ମୋ ପ୍ରତି ହେବେ କରୁଣା-ପ୍ରବଣ ।
ଅହୋ, କି କରିବି, କାହିଁ ଯିବି, କେ ରଖିବ
ମୋତେ ଆତ୍ମ-ଦୁଷ୍କୃତିର ଭୀଷଣ କବଳୁଁ ?
ଚାହେଁ ଯେଉଁ ଦିଗେ ନାଚେ ସ୍ୱକୃତ ପାପର
ଅସଂଖ୍ୟ ବିକଟାକାର ଛାୟା ମୋ ନୟନେ,
କି ଭୀଷଣ ପୁଣି ସେହି ଛାୟାର କରଣୀ,
ପ୍ରଦାନେ ସେ ଧମନୀରେ ଅନଳ ଫୁତ୍କାର ।"
ରାଜାଙ୍କ ଏ ଆକ୍ଷେପୋକ୍ତି ପ୍ରଳାପମିଶ୍ରିତ
ଶୁଣି ମନ୍ତ୍ରୀ କାଳୋଚିତ ବୋଲିଲେ ସାନ୍ତ୍ୱନା—
"ତେଜ ନୃପ ଖେଦ, ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ ଅନୁତାପ,
ମାନବ ଦୁର୍ବଳମତି, ଏ ସଂସାରେ ତାର
ସ୍ଖଳନ ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ; ବରଂ ସ୍ୱାଭାବିକ ।
ଆସି ନାହିଁ ଭବେ ନର ସୁଖଭୋଗ ପାଇଁ,
ଆସି ଅଛି ସୁଖାର୍ଜନ ପାଇଁ, ନୁହେଁ ଧରା
ଭୋଗଭୂମି ତାର, ଅଟେ କର୍ମଭୂମି ସିନା,
ଦୁଃଖଭୋଗ ମାତ୍ର ଏଥି ପ୍ରାପ୍ୟ ମାନବର;
ଅତଃ ନୀରବରେ ସର୍ବ ସହିବା ଉଚିତ ।"
ଏହିରୂପେ ନାନାଭାବେ ପ୍ରବୋଧି ସଚିବ,
ଶିଶୁକୁ କୋଡ଼ରେ ଘେନି ମିଳି ଅନ୍ତଃପୁରେ,
ସମର୍ପି ମହିଷୀ କରେ କହିଲେ ଏସନ,—
"ଦେବି, ତବ ହୃଦୋଦ୍ୟାନ-ଜାତ ଲତିକାରେ
ଫୁଟିଥିଲା ଏ ଫୁଲଟି, ଘେନନ୍ତୁ ସାଦରେ ।
ନାହାନ୍ତି ଗୋ, ତେଜି ପ୍ରାଣ ତନୟା ତୁମ୍ଭର,
ରୂପାନ୍ତର ଏରୂପେ ସେ, ଧରି ଏହି ଭାବ,
କର ଏ ବାଳକେ ଏବେ ଲାଳନ ପାଳନ ।
ଥିଲା ଯେଉଁ ସ୍ନେହ ତେମା ପ୍ରତି, ସେହି ସ୍ନେହ
ପ୍ରତିଫଳୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଏ ଶିଶୁ ଉପରେ ।
ଦେଖି ଏହି ସୌମ୍ୟମୁଖ, ମୁଖେ ଚାରୁ ହାସ,
(ଶୋଭା-ସୁଧା-ପାର୍ବାରେ ପୁଷ୍ପପରି ଲହରୀ)
କନ୍ୟାର କରୁଣ ସ୍ମୃତି ପାସୋରିବ ମନ ।"
କରିଛନ୍ତି ରକ୍ଷା ସିଏ ନ ବଧି ଶିଶୁକୁ,
ଜାଣି ଏହା ରାଣୀ ଭକ୍ତିକୃତଜ୍ଞତା ସହ
ବହିଲେ ଈଶ୍ୱରୋଦ୍ଦେଶ୍ୟେ ଅସଂଖ୍ୟ ପ୍ରଣତି,
ପରିହରି କନ୍ୟାଶୋକ ତହୁଁ ମହାଦେଈ,
କରାଇଲେ ତ୍ୱରା ଜାତସଂସ୍କାର ଶିଶୁର ।
ବିତରିଲେ ବହୁ ଧନ ଏକାଦଶ ଦିନେ
ରଖିଲେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ଦୁହିତୃଜ ନାମ
ପିତୃନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁସାରେ, ପୁନର୍ବିଶେଷେ
ପାଳିଲେ ସଯତ୍ନେ ରାଣୀ ଶିଶୁକୁ ସର୍ବଥା ।

❋ ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେଉଳ ବେଢ଼ା ଭିତରକୁ ସମୁଦ୍ରଗର୍ଜନ ଶ୍ରୁତିଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

ବଢ଼ିଲେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ଆଦିତ୍ୟ-ଦର୍ଶନ,
ସୁଖ ସ୍ନେହ ସମ୍ଭୋଗର ସୁକୋମଳ କୋଡ଼େ,
ବୟୋବୃଦ୍ଧି ସହକାରେ ବର୍ଦ୍ଧିଲା ପ୍ରତିଭା,
ବଢ଼େ ଯଥା ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷେ ଶଶଧର ସହ
ସୁହାସୀ ଚନ୍ଦ୍ରିକା— ଚନ୍ଦ୍ର-ଚନ୍ଦ୍ରିମା ରୂପିଣୀ।
ବହିଲା ଶୁଭାନ୍ତେ ଖରେ ସହସ୍ର ଧାରରେ
କୌତୁକ ବାଳୁତ ଲୀଳା ପବନ ଅମୃତ-
ଉତ୍ସ, ଗଲା ତହିଁ ଧୋଇ ସ୍ୱଜାଗ୍ରଣୀ ମନୁ
କନ୍ୟାବିୟୋଗର ସେହି ଜ୍ୱାଳାମୟୀ ସ୍ମୃତି
ସେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନାର ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ଶୋକ।
ଏହିରୂପେ କେତେକାଳ ହୁଅନ୍ତେ ଅତୀତ,
ସ୍ୱର ଦିନେ ଧାର ସ୍ୱଏ କୌତୁକ ଉଦ୍ୟମେ
କହିଲେ, "ହେ ବତ୍ସ, ତେଜି କ୍ରୀଡ଼ା ସୁଖ ଏବେ
ନାନା ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନେ କର ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ,
ବିଦ୍ୟାଲାଭ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ; ମାତ୍ର ଅଜ୍ଞତାର
ସୁଖଠାରୁ ସାତ ନଷ୍ଟେ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ଦୁଃଖ।
ବିଦ୍ୟାର୍ଜନ ଦୁଃଖ କେବେ ଦୁଃଖ ନୁହେ ବାବୁ,
ଭାବୀ ସୁଖ ଭୋଗର ସେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୋପାନ,
ବିଦ୍ୟା ସ୍ପର୍ଶମଣି, ହୁଏ ପରଶେ ତାହାର
କଳଙ୍କିତ ନର-ଲୌହ ଶୁଦ୍ଧ କଳଧୌତ।
ଜୀବସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟେ ରାଜା ଯାହା ଯୋଗେ ନର,
ବିଦ୍ୟା ସେହି ହିତାହିତ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରସୂତି,
ମାନବ ଜୀବନ-ପଥ ଜଟିଳ କୁଟିଳ,
କରିଦିଏ ବିଦ୍ୟା ତାକୁ ସୁଗମ୍ୟ ସରଳ।
ଅରୂପା ଜନନୀ ବିଦ୍ୟା, ମନୁଜ କୁଳର
ଚତୁର୍ବର୍ଗଦାୟୀ, ବଳେ ଜନୟିତ୍ରୀଠାରୁ,
ମାତୃଦତ୍ତ ଏ ଶରୀର ଅସ୍ଥିମାଂସମୟ,
କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ, ମାତ୍ର ବିଦ୍ୟା- ମାତୃ-ଦତ୍ତ ଦେହ
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅପାର୍ଥିବ ରହେ, ଚିର ଅନଶ୍ୱର।
ଅବିଦ୍ୟାର ଶିକ୍ଷାଗାର ଏ ଛାର ସଂସାରେ
ବିଦ୍ୟା ହିଁ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଏକା, ପ୍ରଦାନେ ସେହୁ
ନ୍ୟାୟ-ନିଷ୍ଠା-ଦୟା-ଧର୍ମ-ସତ୍ୟ-ସରଳତା-
ବିନୟ-ସୌଜନ୍ୟ-ଶିକ୍ଷା, କରେ ସମୁର୍ବର
ଜ୍ଞାନ-ଭକ୍ତି-ପ୍ରୀତି-ଜଳେ ହୃଦୟ-ଊଷରେ।
କରିପାରେ ବିଦ୍ୟା ସିନା କଦର୍ଯ୍ୟେ ସୁନ୍ଦର,
ନୀଚେ ଉଚ୍ଚ, ଦୀନେ ରାଜା, ଅପୂଜ୍ୟେ ପୂଜିତ,
କରିପାରେ ଦୀପ୍ତ ପୁଣି ତିମିରିତ ସ୍ଥାନେ।
ବିଦ୍ୟା ଦୁର୍ବଳର ବଳ, ସେ ବଳେ ମାନବ
ଉଡ଼ିପାରେ ବିହାୟସେ ବିହଙ୍ଗମ ଭଳି,
ଭେଦିପାରେ ଅନାୟାସେ ଅଚଳ-ଅର୍ଗଳୀ।
ବାସ୍ତବ ପରମବନ୍ଧୁ ବିଦ୍ୟା, ତା ବନ୍ଧୁତା
ନୁହେଁ ଦୁଷ୍ଟ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ଦୋଷେ କଦାଚନ
ପାର୍ଥିବ ବନ୍ଧୁତା ସମ, ମିଶି ରହେ ତାହା
ରୁଧିରର ପରମାଣୁ ସହ ଆଜୀବନ।
ବିଦ୍ୟା ଅଚୌର୍ଯ୍ୟାପହାର୍ଯ୍ୟା ସମ୍ପତ୍ତି ମହତୀ,
ଅକ୍ଷୟା, ପ୍ରତ୍ୟୁତ ନିତ୍ୟ କ୍ରମବିବର୍ଦ୍ଧିତା,
ପ୍ରାକୃତ ଅର୍ଥ ମୂଲ୍ୟରେ ନୁହେଁ କ୍ରେୟ ତାହା,
ଉପାର୍ଜେୟ ଏକାନ୍ତିକୀ ସାଧନା ପ୍ରଭାବେ।
ଅତଏବ ନାନାଶାସ୍ତ୍ର-କୁସୁମ-ଷଟ୍‌ପଦ
ପ୍ରବୀଣ ପଣ୍ଡିତବର୍ଗେ କରାଇ ପ୍ରସନ୍ନ,
ଶିକ୍ଷା କର ତାଙ୍କଠାରୁ ହିତଉପଦେଶ।
ସମୟକୁ ନ ନିୟୋଗି ପ୍ରହସନରେ,
ତାହାର ପ୍ରହରୀ ହୋଇ କର ଅଧ୍ୟୟନ—
କାବ୍ୟ, ବ୍ୟାକରଣ, ବେଦ, ବେଦାଙ୍ଗ, ପୁରାଣ,
ଇତିହାସ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ମହାତ୍ମା-ଚରିତ,
ଜ୍ଞାନଶାସ୍ତ୍ର, ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର, ଶିଳ୍ପ, ଧନୁର୍ବେଦ,
ସଙ୍ଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ରାଦି ବହୁ ଶୁଭ ବିଦ୍ୟାମାନ।
ହୁଅ ପୁଣି ହସ୍ତୀ ଅଶ୍ୱ ରଥାରୋହେ ଦୃଢ଼,
ବ୍ୟାୟାମେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ନିତ୍ୟ, ଲମ୍ଫେ, ଉଲ୍ଲମ୍ଫନେ,
ଗଡ଼ଚକ୍ରଭେଦେ, ବ୍ୟୂହରଚନେ, ଧାବନେ,
ବ୍ୟୂହିତବାହିନୀଭଙ୍ଗେ ହୁଅ ସୁନିପୁଣ।
ବିଗ୍ରହ, ଆସନ, ସନ୍ଧି, ଯାନ, ଦ୍ୱୈଧାଶ୍ରୟ,
ଏହି ଷଡ଼ ରାଜଗୁଣେ; ଚୌବିଧ ଉପାୟ—
ଭେଦ, ଦଣ୍ଡ, ସାମ, ଦାନେ ଲଭ କୁଶଳତା।"

ଏହିରୂପେ ଧାରାଧୀଶ ଦେଇ ଉପଦେଶ
ଅର୍ପିଲେ ଦୌହିକବଦ୍ୱୟେ ଯୋଗ୍ୟ ଗୁରୁକରେ ।
ରତ ହେଲେ ଅଧ୍ୟୟନେ ଉଭୟ କୁମାର,
ଉପେକ୍ଷି ଆଲସ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ା— ଶୈଶବ-ସୁଲଭ,
ନ ରହିଲା ରୁଚି ଆଉ ଆହାରେ ଶୟନେ,
ରୁଚି ଅଧ୍ୟୟନେ ସଦା, ନ ଲାଗିଲା ସୁଖ
ରାଜହର୍ମ୍ୟ ଶିକ୍ଷାଗାର ଭଲ, ଦେନି ଭ୍ରାତା
ବାଳବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ପ୍ରାୟେ ପାଠଶାଳାଶ୍ରମେ
ରହିଲେ ସାଧନା-ଯଜ୍ଞେ ଦୀକ୍ଷିତ ନିୟତ ।
ବଢ଼ିଲା ପ୍ରତିଭା କ୍ରମେ ଗୁରୁ ଉପଦେଶେ,
ସ୍ୱଭାବ ତେଜସ୍ୱୀ ହୀରା ପାଇ ଦୀପାଲୋକ
ପ୍ରକାଶିଲା ଯଥା ଦ୍ୟୁତି ପୂର୍ବୁ ବହୁଗୁଣେ ।
ସ୍ପର୍ଶିଲା ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଦେନି ଭ୍ରାତା ପ୍ରାଣେ,
ହୁଡ଼ ରଖି ପରସ୍ପରେ କଲେ ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ ।
ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ଅର୍ଥେ ଜାତ ଯେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା,
ପବିତ୍ର ସେ, ନୁହେଁ କେବେ ଈର୍ଷା ଅଭିଖ୍ୟାତ,
ଉନ୍ନତି ଅମୃତ ଫଳ କରେ ସେ ପ୍ରସବ —
ପ୍ରସବେ ପିଶାଚୀ ଈର୍ଷା, ପାପ-ହଳାହଳ ।
ହେଲେ ହେଁ ସୁବିଚକ୍ଷଣ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭର୍ତ୍ତୃହରି,
କଠୋର ପ୍ରତିଯୋଗିତା- ପରୀକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ
ସର୍ବୋଚ୍ଚେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେଲା ବିକ୍ରମଙ୍କ ସ୍ଥାନ ।
ମେଧାବୀ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ, ମହାମତିମାନ,
ଅଲୌକିକ ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତ ସ୍ମୃତିଶକ୍ତିବଳେ
ଶିଖିଲେ ବିବିଧ ବିଦ୍ୟା ଅତ୍ୟଳ୍ପ ସମୟେ
ପଢ଼ନ୍ତି ଶୁଣନ୍ତି ଯାହା ବାରେକ ମାତର,
ରଖନ୍ତି ତାହାକୁ ହେତୁ ନୋହେଁ ତା ବିସ୍ମୃତ ।
ଦେଖି ବାଳକର ଏହି ଅନନ୍ୟ ପ୍ରତିଭା,
ଭାବୁଥିଲେ ଲୋକେ, ସତେ ସ୍ମୃତିଦେବୀ ଅବା
ଅବଭୂତି ଧରାଧାମେ ପୁରୁଷ ରୂପରେ ।

ଅନନ୍ତର ରାଜା ଦିନେ ଡକାଇ ବିକ୍ରମେ
ବୋଇଲେ, "ହେ ବତ୍ସ, ତୁମ୍ଭେ ହୋଇଅଛ ଏବେ
ସର୍ବାଂଶରେ ଉପଯୁକ୍ତ, ଏଣୁ ମୋ ବାସନା,
ସମର୍ପିବି ତବ କରେ ମାଳବ ପ୍ରଦେଶ;
ମହାକର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଭାର ବହି ଏବେ ଶିରେ
କର ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜେ ଧର୍ମେ ଶାସନ ପାଳନ ।
ଶୁଣ କହୁ ରାଜନୀତି ଅବହିତ ମନେ,
ନୁହେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ, ବାପୁ, ନୃପତି ଜୀବନ,
ତାହା ସାଧାରଣ, ପ୍ରଜାର ରକ୍ଷକ;
ରାଜ୍ୟରୂପ ମହାଗୃହେ ପ୍ରଜା ପରିବାର,
ରାଜା ମୁଖ୍ୟ ଗୃହକର୍ତ୍ତା କୁଟୁମ୍ବ-ପାଳକ ।
ପ୍ରଜାପାଳ ସତ୍ୟ-ନ୍ୟାୟ-ଧର୍ମ-ଅବତାର,
ଆଚରି ସେ ସାମ୍ୟନୀତି କରିବ ଶାସନ,
ବିଚାରି ତାହାର ଜାତି-ଧର୍ମ--ଆତ୍ମ-ପର—
ବିଭେଦରହିତ । ଶାନ୍ତ, ଶିଷ୍ଟ, ନୀତିମାନ,
ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ, ମିଷ୍ଟଭାଷୀ, ଧାର୍ମିକ, ଦୟାଳୁ
ଯେ ନୃପ, ସେ ପ୍ରକୃତିର ମହାର୍ଘ ଭୂଷଣ,
ସର୍ବଲୋକନୟାତ୍ମକ ଅଟେ ରାଜନୀତି,
ମାତ୍ର ତାହା ହେଲେ ମୃଦୁ, କରନ୍ତି ପ୍ରଜାଏ
ଅତିକ୍ରମ, ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଥିଲେ ହୁଅନ୍ତି ସଂତ୍ରସ୍ତ,
ଅତଃ ତାହା ନାତି-ଉଷ୍ଣ, ବା ନାତି-ଶୀତଳ
ହେବାର ଉଚିତ, ଯଥା ମଳୟ-ମାରୁତ ।
କର୍ମମୟ ଏ ଜୀବନ, କର୍ମ ହିଁ ଜୀବନ,
କର୍ମବିମୁଖତା-ମୃତ୍ୟୁ, ପ୍ରଜାଦର୍ଶ ରାଜା,
ଦେଖି ତାଙ୍କୁ କର୍ମରତ; କର୍ମୀ ହେବେ ପ୍ରଜା,
ଦୈବନିର୍ଭରତା ଖାଲି ଆଳସ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ,
କରେ ସିନା କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାଣୀ ଜୀବନ ଉପରେ
ପୌରୁଷ, ପୌରୁଷ ସଦା ବାଞ୍ଛନ୍ତି ଦେବତା ।
ହେବେ ନାହିଁ ଆଦୃତ ନୃପ ଚାଟୁବାଦୀ ଗିରେ,
ନାହିଁ ଶତ୍ରୁ ମାନବର ସ୍ତାବକ ସମାନ,
ପଶା, ବେଶ୍ୟା, ମଦ୍ୟ ପୁଣି ମୃଗୟାବ୍ୟସନ
ତେଜିବେ ସର୍ବଥା ରାଜା, ନୁହଇ ଉଚିତ
ଭୃତ୍ୟ ସହ ପରିହାସ, କ୍ଷମ୍ୟ ତାହା ପ୍ରତି
ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ ଅତି, ରଖିବେ ନୃମଣି

ସୁମନ୍ତ୍ରଣା ଗୁପ୍ତ, ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଅଂଶ
କରିବେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାବେ ।
ଧର୍ମ, ମିତ୍ର, ମନ୍ତ୍ରୀ, ରାଷ୍ଟ୍ର, କୋଷ, ଦୁର୍ଗ, ବଳ,
ରାଜ୍ୟର ଏ ସପ୍ତ ଅଙ୍ଗ, ହୁଏ ଯଦି କେହି
ପ୍ରତିକୂଳ ଯେ କୌଣସି ଏକ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତି,
ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗୁରୁ ସେହୁ ବିପକ୍ଷେ ଗଣିତ ।
ରାଜା ପ୍ରଜାଙ୍କର ନିସର୍ଗ-କଣ୍ଟକ,
ହରିବେ ସେ ନିଜ କଷ୍ଟେ ପ୍ରକୃତି କର୍ଷଣ,
ବିଳାସ ଆଶ୍ରୟୀ ରାଜା ଭକ୍ଷ୍ୟ ବିଳାସର;
ଅନ୍ନ ଶକ୍ତି ଅକ୍ଷମାଦି ଅନାଥପାଳନ,
ଯଥାକାଳେ ଭୃତ୍ୟବର୍ଗେ ବର୍ତ୍ତନପ୍ରଦାନ,
ଅଧୀନସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀ ପ୍ରତି ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର,
କୃଷି, ଶିଳ୍ପ, ଶିକ୍ଷା, ଧର୍ମ ବାଣିଜ୍ୟ ଉନ୍ନତି
ରାଜାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ, ଦୋଷେ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରାପ୍ୟ,
ଅଛି ଗୁଣେ ପୁରସ୍କାର, ବିଶିଷ୍ଟ ଗୁଣିକେ
ଲଗାଇବେ କର୍ମେ ରାଏ କରି ବୃତ୍ତିଦାନ ।
ମନ ସମୁଦ୍ରର ଭୂମି କାମନା ଉତ୍ତୁର,
ଉଠିବ ତହିଁରେ ସଦା ମେଳା ମେଳା ହୋଇ
ସୁପାଦପ କୁପାଦପ ଉଭୟ ଅଙ୍କୁର,
ମାତ୍ର ବତ୍ସ, ବାଛି ତାହା ତୁମ୍ଭେ, "କୁ" ଉପାଡି
"ସୁ" ପାଳିବ ଯତ୍ନେ, ଯଥା ଚତୁର କୃଷୀବଳ
ଉପାଡି ବାଳୁଙ୍ଗା କ୍ଷେତ୍ରୁଁ ରଖେ ଧାନ ଗଛ ।
ଚଳାଇବ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ସଚିବ ସହାୟେ,
ମାତ୍ର ତବ ଅନ୍ତରସ୍ଥା-ସୁମନ୍ତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରଣା
ଶୁଣିବ ସର୍ବାଗ୍ରେ, ପଛେ ଆନ ଅମାତ୍ୟର ।"

"ମାତାମହ, ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ତବ ଆଜ୍ଞା ମୋର—"
ଭାଷିବେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ, "ଆଦର ହେ ଦେବ,
ସୁପାବନ ଉପଦେଶ କୈବଲ୍ୟ-କଣିକା,
ସହିତ ତା' ଆଶୀର୍ବାଦ ଜ୍ଞାନେ, ଘେନା ହେଉ
ଭକ୍ତିବୋଳା କୃତଜ୍ଞତା ଏ ନାତିଭୃତ୍ୟର,
କେବଳ ଏତିକି ନୁହେ, ସେ ଉପଦେଶର

ନୁହେଁ ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରତିଦାନ କୃତଜ୍ଞତା ଖାଲି,
ପ୍ରାଣଠାରୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ଥାନ୍ତା ଯଦି କିଛି,
ନୁହନ୍ତା ତେବେ ସେ ସୁଦ୍ଧା କିଞ୍ଚିତ ସମାନ,
ଯାହାହେଉ ଅର୍ପୁଅଛି ସାନନ୍ଦେ ନିଜକୁ,
ଏହା ବିନା ଯୋଗ୍ୟ ଦେୟ ପାଉ ନାହିଁ ଖୋଜି ।
ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ଆଦେଶ ତବ, ଦେବାଦେଶ ପ୍ରାୟ,
ମାତ୍ର ଦେବ, ଅଛନ୍ତି ମୋ' ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭର୍ତ୍ତୃହରି,
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସତ୍ତ୍ୱେ କନିଷ୍ଠର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ
ଧର୍ମବିଗର୍ହିତ, ଅତଃ ହେଉନ୍ତୁ ସେ ରାଜା,
ରହିବି ମୁଁ ମନ୍ତ୍ରୀ ପଣେ ତାହାଙ୍କ ସକାଶେ ।"
ଶୁଣି ଏ ଭାରତୀ ରାଜପାରିଷଦ ଦଳ
ଭାଷିଲେ ବିସ୍ମୟାନନ୍ଦ-ଆଲିଙ୍ଗିତ ସ୍ୱରେ—
" କୁମାର, ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ତୁମ୍ଭେ ଆଜି କି ଅଦ୍ଭୁତ
ଅଗ୍ନି ପରୀକ୍ଷାରୁ, ଧନ୍ୟ ହୃଦୟ ତୁମ୍ଭର,
ମହାପୁରୁଷ ଜୀବନେ ଆସଇ ଏପରି
ସୁକଠୋର ପରୀକ୍ଷାର ଶୁଭ ସୁପ୍ରଭାତ ।
ପରମ ଧାର୍ମିକ ତୁମ୍ଭେ, ଧର୍ମରକ୍ଷାପାଇଁ
ରାଜ୍ୟଭୋଗ ତ୍ୟାଗ ମହାପୁରୁଷର କର୍ମ,—
ପୁରୁଷ ମାତ୍ରର ନୁହେଁ, ଘୃଷ୍ଟିର ଚକ୍ରଳେ
ପ୍ରୀତି, ମାତ୍ର ତାହା ଘୃଣ୍ୟ କେଶରୀ ପକ୍ଷରେ,
ତବ ଏ ବିମଳ କୀର୍ତ୍ତି ପୂତ ସୁଧାମୟ,
ଭବିଷ୍ୟ ପୁରାଣ-ବକ୍ଷେ ଶୋଭିବ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳେ,
ଯେସନ ସୌଭ୍ରାତୃବର ଭରତ ଆଖ୍ୟାନ
ଶୋଭେ ରାମାୟଣ-ବକ୍ଷେ ଅମର-ଅକ୍ଷରେ ।"
ଲଭି ପରିତୁଷ୍ଟି ଏ ଦୌହିତ୍ର ବଚନେ
ପ୍ରଶଂସି ବିଶେଷେ ତାଙ୍କୁ, ଭର୍ତ୍ତୃହରି କରେ
ମାଳବ ଶାସନ ଭାର କଲେ ସମର୍ପଣ,
ରହିଲେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରୀପଦେ ।

ମାଳବର ରାଜଧାନୀ ହେଲା ଉଜ୍ଜୟିନୀ,
ବ୍ୟାପିଲା ସେ ତ୍ରୟୋଦଶ କ୍ରୋଶ ଦୀର୍ଘେ, ନବ-
କ୍ରୋଶ ପ୍ରସ୍ଥେ, ଚଳାଇଲେ ରାଜ୍ୟ-ରକ୍ଷବରେ

ଭର୍ତ୍ତୃହରି, ସୁସାରଥି ପ୍ରାୟ, ଯୋଚି ତହିଁ
ସୁମନ୍ତ୍ରୀ ବିକ୍ରମଙ୍କର ସୁମନ୍ତ୍ରଣା-ହୟ ।
ଲଭିଲା ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ରାଜ୍ୟ ଶାସନେ ପାଳନେ,
ସତ୍ୟ, ଧର୍ମ, ନ୍ୟାୟ, ନିଷ୍ଠା ଆଶ୍ରିଲେ ପ୍ରଜାଏ,
ଦୁର୍ଜନର ଅତ୍ୟାଚାର, ଚୌର୍ଯ୍ୟ ଉପଦ୍ରବ
ହେଲା ତିରୋହିତ, ହର୍ଷେ ହସିଲା ନଗର,
ଷୋଳକଳା ସୁଖ ଶାନ୍ତି ଖେଳିଲା ଚୌଦିଗେ ।

ଥିଲେ ଭର୍ତ୍ତୃହରିଙ୍କର ଯୁଗଳ ମହିଷୀ
ଅନଙ୍ଗା ପିଙ୍ଗଳାନାମ୍ନୀ, ପରମାସୁନ୍ଦରୀ,
ଦ୍ୱିତୀୟା ସରଳା, ସାଧ୍ୱୀ, ପୁଣ୍ୟ-ଦୟାବତୀ,
ପ୍ରଥମା ତା ବିପରୀତ - ମୁଖରା, ଦୁଃଶୀଳା,
ରୌଦ୍ର, ଚଣ୍ଡିକାର ଏହା ବିରୋଧ ମିଳନ ।
ମିଶିଥିଲା ଦେବୀ ସଙ୍ଗେ ଦୁର୍ମୁଖା ଦାନବୀ,
ଅଥବା ଅବିଦ୍ୟା ବିଦ୍ୟା ସହ, କେଉଁ ପାପେ
ଅବା ଶାପେ, କେ କହିବ ତାହା ? ବହୁଥିଲା
ଏକ ହୃଦେ ତ୍ରିଦିବର ମନ୍ଦାକିନୀଧାର,
ଆନ ହୃଦେ ଦାଉଦାଉ ଶ୍ମଶାନାଗ୍ନି ଶିଖା;
ଏକ ମଳୟଜ, ଆନ କଟୁ ଉପଲେପ;
ସୁରଭି ଗୋଲାପ ଏକ, ଆନ ଓଲ ଫୁଲ;
ଏକ ହୃଦ ଅନାବିଳ ପ୍ରେମ-ପାରାବାର,
ଆନ କ୍ରୋଧ ବିଦ୍ୱେଷର ପଙ୍କିଳ ପଲ୍ୱଳ;
ଏମନ୍ତ କି, ଏକ ହୃଦ ପବିତ୍ର ସ୍ୱରଗ;
ଆନ ପାପ-କୀଟ-ଦୁଷ୍ଟ ମହାକୁମ୍ଭୀପାକ;
ସୁଚାରୁ ଚରିତ-ଚୂଡ଼େ ଶୋଭେ ଏକ ଶିର;
ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ଅଭିମାନ ଅହଙ୍କାରେ ଆନ । *
ଧୂର୍ତ୍ତା-ଶିରୋମଣିବର ଅନଙ୍ଗା ରୂପସୀ,
ସ୍ୱାଧୀନ-ଭର୍ତ୍ତୃକା ହେଲା କପଟ କୌଶଳେ,
ଯାହା ଫାନ୍ଦେ ବନ୍ଦୀ ହେଲେ ରାଜା ଭର୍ତ୍ତୃହରି,
ଅଳି ଯଥା ଉର୍ଣ୍ଣନାଭି-ଜାଲେ, ଯମ ସେହୁ
ଲୌହ-ଦୃଢ଼-କାଷ୍ଠ ଭେଦେ; ମାତ୍ର ପାରେ ନାହିଁ
ଛିନ୍ନ କରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂତ୍ର ସେ କ୍ଷୁଦ୍ର କୀଟର !

ଭର୍ତ୍ତୃହରି ସମ ରାଜା, ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ, ଧାର୍ମିକ,
ରହିଲେ ରମଣୀବଶେ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତେ ସର୍ବଦା,
କେତେ ଆକର୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ରମଣୀ ମଧ୍ୟରେ !
"କାମିନୀ" ତ୍ର୍ୟକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ର ବଶୀକରଣର,
ଅଛି ଏ ଜଗତେ ଯେତେ ଦ୍ରବ୍ୟ ଲୋଭନୀୟ,
ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ତାହାର ନିଶ୍ଚେ କାମିନୀ, କାଞ୍ଚନ !
ପବିତ୍ର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରୀତି; ମାତ୍ର ହେଲେ ତାହା
ବୀଭତ୍ସତା-ବିସର୍ପିତ, ହୁଏ ଅଭିହିତ
କଳଙ୍କ-କାଳିମାମୟ "କାମୁକତା" ନାମେ ।
ଅବନତି-ପେଚୁଣୀର କାମୁକା ରମଣୀ
ଅମୋଘ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର, ଜିଣେ ସେ ତାହା ବଳରେ !
ହୋଇଛନ୍ତି ନାରୀଏ ପଛେ ସ୍ୱଭାବେ ଅବଳା,
ପ୍ରଭାବେ ପ୍ରବଳା ମାତ୍ର, ସମର୍ଥ ସେମାନେ
ଆଣିବାକୁ ଟିଙ୍କି ବଳେ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ନରକେ
ଆନନ୍ଦ-ଅମୃତମୟ ଧାମୁ ମୁନିମନେ ।
ଯୋଗୀଙ୍କର ଯୋଗ-ଯଜ୍ଞ, ସଂଯମି-ସଂଯମ
ପାରନ୍ତି ସେ ପଣ୍ଡ କରି ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗ ମାତ୍ରକେ !
ବନ୍ଦୀ ହେଲେ ଭର୍ତ୍ତୃହରି ଅନ୍ତଃପୁର-ଟୋପେ
ଗଜମୂର୍ଖ ପ୍ରାୟ, ଆଉ ନ ହେଲେ ବାହାର,
ସଂଘଟିଲା ରାଜକାର୍ଯ୍ୟେ ଏଣେ ବିଶୃଙ୍ଖଳା,
ହେଲେ ମନ୍ତ୍ରୀ ପାରିଷଦେ ବିଶେଷ ଚିନ୍ତିତ ।

ଏହି ରୂପେ କେତେ କାଳ ହୁଅନ୍ତେ ଅତୀତ,
ବିଜେ ହେଲେ ଦୈବେ ଦିନେ ରାଜା ସିଂହାସନେ,
କିନ୍ତୁ ଇତସ୍ତତଃମନା, ଧୃତ ପକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟ,
ନିରେଖି ଏସନ ଭାବ ଭର୍ତ୍ତୃହରିଙ୍କର
ସଚିବ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି—
"ମହାରାଜ, ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ର-ଅର୍ଥବେତ୍ତା ଆପଣ,
ପରମ ପଣ୍ଡିତ, ଜଣା ମଧ୍ୟ ନୃପତିର

* ଅଭଙ୍ଗୁର—ପରହଂସା ।

କର୍ତ୍ତବ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟତା, ମାତ୍ର ଜାଣି ଶୁଣି ପୁଣ
କରନ୍ତି ଯେ ବ୍ୟବହାର, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ତା ଅତି।
ସର୍ବନାଶ ହେତୁ ନଷ୍ଟେ ରାଜାର ସ୍ତ୍ରୈଣତା,
ଯେ ରାଜା ଅବଳାବଶ, ଅବଳା ସେ, ତାର
ଯୋଗ୍ୟ ସିଂହାସନ ନାହିଁତ, ରମଣୀର
ବାସାଙ୍ଗନ ତାର ଯୋଗ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀଜନପରିଚ୍ଛଦ,
ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପାଶବତ ପ୍ରୀତି, ପଦ ତାର
"ରମଣୀ-ରଞ୍ଜନ," ନୁହେଁ "ପ୍ରକୃତି-ରଞ୍ଜନ"।
ସ୍ତ୍ରୈଣତାର ଶେଷ ଫଳ ତୀବ୍ର ବିଷମୟ,
ହୋଇଛି ତା ସପ୍ରମାଣ ମହୋଜ୍ଜ୍ୱଳଭାବେ
ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଦଶରଥ ରାଜାଙ୍କ ଜୀବନେ,
ଘଟିଲା ତାଙ୍କର ଯଶୋନାଶ ପୁତ୍ରଶୋକ,
ଅବଶେଷେ ପ୍ରାଣନାଶ ଘୋର ଅନୁତାପେ।
ନୃପତିର ଅନୁଷ୍ଠେୟ ସପ୍ତବିଧ ବ୍ରତ—
କରନ୍ତି ପୃଥିବୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦ୍ର ଯଥା ଜଳେ
ବର୍ଷାକାଳେ, ତଥା ରାଜା ନ୍ୟାୟାର୍ଜିତ ଧନେ
କରିବେ ଭଣ୍ଡାର ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଇନ୍ଦ୍ରବ୍ରତ ଏହା;
ରସ ରଶ୍ମି ରବି, ରସ ଶୋଷନ୍ତି ଧରାରୁ,
ସେହିପରି ରାଜା କର କରିବେ ଗ୍ରହଣ,
ଏହା ସୂର୍ଯ୍ୟବ୍ରତ; ତହୁଁ ପରେ ବାୟୁବ୍ରତ,
ବ୍ୟାପ୍ତ ସର୍ବଭୂତେ ବାତ, ବାହ୍ୟେ ଅଭ୍ୟନ୍ତରେ,
ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜଙ୍କ ପକ୍ଷେ ରାଜାର ଏ ନୀତି
ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ସର୍ବଥା; ହେବେ ଯମତୁଲ୍ୟ ଭୂପ
ବିଚାରେ ଅପକ୍ଷପାତୀ, ଏ ଶମନବ୍ରତ;
ବନ୍ଧ କରି ପାଶବାରେ ପାଶ ଅସ୍ତ୍ରପାଣି
ରଖେ ଯଥା, ତଥା ନୃପ ଚୋର ଦୁଷ୍ଟଗଣେ
ରଖିବେ ଶାସନ କରି, ବରୁଣବ୍ରତ ଏ;
ଶଶଧର ସ୍ନିଗ୍ଧକର ଦେଖିଲେ ପ୍ରାୟ
ସର୍ବଗୁଣେ ବିଭୂଷିତ ହୋଇ ନରମଣି
କରିବେ ପ୍ରକୃତି ଜନେ ସଦା ଆହ୍ଲାଦିତ,
ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରେ ଉକ୍ତ ଏହା ଚନ୍ଦ୍ରବ୍ରତ ନାମେ,
ସର୍ବଂସହା ଧରା ପାଳଇ ସର୍ବେ ସମଭାବେ,
ତେସନ ନୃପତି ସହି ସମସ୍ତ ଅର୍ତ୍ତିକ
ସକଳର, ସମଭାବେ କରିବେ ପାଳନ,
ଏହା ପୃଥ୍ୱୀବ୍ରତ। ଏହି ସପ୍ତ ମହାବ୍ରତ
ପାଳନ୍ତି ଯେ ନରବର କାୟବାକ୍ୟମନେ,
ତାଙ୍କ ଇହପରକାଳ ସୁଖେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ।
ସର୍ବଲୋକ ତୁଚ୍ଛୀକୃତ ସ୍ତ୍ରୈଣ ପ୍ରଜାପାଳ,
ରାଏ, ନୋହି ବହୁଦର୍ଶୀ, ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦୃଷ୍ଟି ବଳେ
ଦେଖନ୍ତି, ରମଣୀ ଦେହ ମୂଳ ଉପାଦାନ
ତ ବୀଭତ୍ସ. ଦୁର୍ଗନ୍ଧିତ ରକ୍ତ ମାଂସ ମେଦେ,
ଅସ୍ଥି ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଅତଃ କୁଅନ୍ତି ମଣିଷ
ଅବସ୍ଥିତ। ମହୀନାଥ, ମୋର ଏ ବଚନ
ନୁହେଁ ଛାମୁପ୍ରତି ଶିକ୍ଷା—ସ୍ମରଣ କେବଳ;
ବୋଲିବେ ଅବା "ତତ୍ତ୍ୱ ଖାଇବା ଲୋକର
ଦାନ୍ତ ଗଣନାରେ ଅଛି କେଉଁ ପ୍ରୟୋଜନ?"
ମାତ୍ର ଯେ ପିଠରୁ ମୂଳପିଣ୍ଡ ଚଳଇର,
ହେଲେ ସେ ବିକୃତ, ଆଉ କି ସୁଖ ପିଠାରେ?
ନବେଦିତ ନିର୍ଭୟରେ ସର୍ବବିଧ ନୀତି
ନୃପତି ଛାମୁରେ ମନ୍ତ୍ରୀ, ମନ୍ତ୍ରିଧର୍ମ ଏହା,
ହୀନ ଯେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୁଦ୍ଧି ନୈତିକ ସାହସେ,
"ଯେ ଆଜ୍ଞା" "ଯେ ଅଜ୍ଞା" ସଦା ଇଷ୍ଟମନ୍ତ୍ର ଯାର,
ନୁହେଁ ସେ ସଚିବ—ଅଟେ ସ୍ତାବକପୁଙ୍ଗବ,
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଜଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ତାହା କଳେବର;
ଏଣୁ ଭଲ ଜଣାମଣା ଛାମୁରେ ସକଳ,
ଆଚରନ୍ତୁ ଯାହା ଶ୍ରେୟ, ବିଚାରି ତାହାହିଁ।"
ଶୁଣି ଏ ସୁନୀତି ବାଣୀ ରାଜା ଭର୍ତ୍ତୃହରି
ନ କହିଲେ କିଛି, ମାତ୍ର ଚନ୍ଦନଙ୍କ ପ୍ରତି
ହେଲେ ଅନ୍ତରେ କ୍ରୋଧ, ଯଥା ବହ୍ନିଶିଖା
ବାହାରେ ଶୀତଳ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ ଗର୍ଭରେ
ଧରେ ଉଷ୍ଣ ଅଗ୍ନିରେଣୁ। ଅଦୂରଦର୍ଶୀର
ବଡ଼ କଷ୍ଟକର ସିନା ତଦୀୟ କାର୍ଯ୍ୟର
ତତ୍ତ୍ୱ ସମାଲୋଚନା, ଅମୃତ ଔଷଧ
ମୁମୂର୍ଷୁ ପକ୍ଷରେ ତିକ୍ତ, କରେ କି ଆଦର
ମଦ୍ୟପ୍ରିୟ ଆଖୁଭୁକ୍ ମଧୁର ଶର୍କରା?
ହିତ ଉପଦେଶ ବୃଥା ବାତୁଳ ନିକଟେ,

ହେଉ ଯତ୍ନେ ମହୋତ୍କୃଷ୍ଟ ବୀଜ, ପଡ଼ିଲେ ସେ
ଊଷର ଭୂମିରେ, ଲଭୁ କେଉଁ ଫଳ କହିଁ ?
ପୂର୍ବ ଭ୍ରାତୃପ୍ରୀତି-ଗଙ୍ଗେ ପ୍ରବାହୀ ଗଳଥା,
ଆଣିଲା ଆସନ୍ତି କୋପ, ଈର୍ଷା, ଅହମିକା,
ଛୁଟିଗଲା ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଅକଳ୍ପ ମମତା !
ଏଣେ ଏ ଅପ୍ରିୟବାର୍ତ୍ତା ଯାଇ ଯଥାକାଳେ
ସ୍ପର୍ଶନ୍ତେ ଅନଙ୍ଗା କର୍ଣ୍ଣ, ଜଳିଲା ସେ କ୍ରୋଧେ,
ହେଲା ତାର ହିଂସା-ସ୍ରୋତ ପ୍ରଖରେ ଧାବିତ
ସିନ୍ଧୁମୁଖୀ ନଦୀ ପ୍ରାୟ ବନମଙ୍କ ପ୍ରତି ।
ସ୍ୱଭାବେ ନାଗୁଣୀ ଯଥା କ୍ରୋଧ ଉପାଦାନେ,
ଚାଳିଲେ ତାହାକୁ ପୁଣି ମନ୍ତ୍ରରେ ଫୁଲାଇ
ଅଛୁ କି ନିସ୍ତାର ଆଉ ? ଦଂଶି ସେ ଚାଳକେ,
ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିଶୋଧ ଲଭେ ପରକ୍ଷଣେ !
ସେ ଦିନୁଁ ଦୁଃଶୀଳା ରତ ନାନା ଆୟୋଜନେ
ବନମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଭର୍ତ୍ତୃହରିଙ୍କର
ମନୋଭଙ୍ଗ ଅର୍ଥେ, ଫଳେ ଘଟାଇଲା ତାହା,
ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ଯିବା ଦୁଃସାଧ୍ୟ ମହୀରେ,
ବିଘ୍ନ ତହିଁ ସ୍ୱାଭାବିକ; ମାତ୍ର କୁକାର୍ଯ୍ୟର
ଦ୍ୱାର ମୁକ୍ତ, ଅବହେଳେ ହୁଏ ତାହା ସାଧ୍ୟ ।
କି ଅସାଧ୍ୟ କୁଟିଳାର, ପାରେ ସେ ଉପାଡ଼ି
ଶିଳା ଅନଳରେ ଧୂମ କୂଟବୁଦ୍ଧିବଳେ,
ପୁଣି ସେ ଶଠା ସ୍ୱଭାବରେ କଣ୍ଠ ପାରେ ହାଟ;
ତାହାର କୁପରାମର୍ଶେ ହୋଇ ଛନ୍ନମତି
ମାଳବେଶ ଭର୍ତ୍ତୃହରି, ସଭାମଧ୍ୟେ ଦିନେ
କହିଲେ ଅନୁଜେ ଅତି କଠୋର ଭାଷାରେ—
"ହେ ବନମାଦିତ୍ୟ, ତୁମ୍ଭେ ମିତ୍ରରୂପୀ ଅରି,
ନ ହୁଅ ଉଚିତ ତବ ମୁଖାବଲୋକନ,
ଅତଃ ଏହିକ୍ଷଣି ହୁଅ ଏ ରାଜ୍ୟ ଅନ୍ତର ।"
"ଯେ ଆଜ୍ଞା ମଣିମା, ମୁହିଁ ମିତ୍ରରୂପୀ ଅରି,"
ଭାଷିଲେ ବନମାଦିତ୍ୟ ବାମାନ୍ଧ ଅଗ୍ରତେ,
"ମୁହିଁ ମିତ୍ରରୂପୀ ଅରି, ହେଉଛି ବିଦାୟ,
ଘେନନ୍ତୁ ପ୍ରଣାମ ତେବେ, ବୁଝିବେ ପଶ୍ଚାତେ
ସତ୍ୟ, ଅଧାର୍ମିକ ପାଶେ ଧର୍ମ ଉପଦେଶ
ଧର୍ମ ପ୍ରତି ବକ୍ରୋକ୍ତି ତୁଲ୍ୟ, ସେଥିପାଇଁ
ଅନୁତପ୍ତ ମୁହିଁ, ଗଜମୁକ୍ତାର ଗୌରବ
ବୁଝିବ କି ଭିଲ—ଗୁଞ୍ଜା-ଗରଗଡ଼-ପ୍ରିୟ ?
ଯାହାକୁ ଶୀତଳ ଜଳ ନ ଲାଗେ ସଲିଳ,
ଶିବାଦଷ୍ଟ ରୋଗୀ ପକ୍ଷେ ମାତ୍ର ତା' ବୀଭତ୍ସ, *
ଦେଖିଲେ ସେ ଜଳ, ମଣେ ଅନଳ ସମାନ,
ଫଳେ ହତଭାଗ୍ୟ କରେ ମରଣେ ବରଣ !"
ଏହା ଭାଷି ବନମାର୍କ ସଭାମଧ୍ୟୁ ଉଠି
ଗମିଲେ ମାଳବ ତେଜି ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟମୁଖେ ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ଯୁବାଙ୍କ ଏ ଅତର୍କିତବାରତା ଦର୍ଶନେ
ମନ୍ତ୍ରୀ ପାରିଷଦ ପୁଣି ସକଳ ପ୍ରଜାଏ
ଭଜିଲେ ବିଷାଦ ଘୋର, ରଟିଲା ଅଖ୍ୟାତି
କୋଟିମୁଖେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ଭର୍ତ୍ତୃହରିଙ୍କର,
ହେଲା ଏବେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଅତି ବିଶୃଙ୍ଖଳ
ଶାସନ ଅଭାବେ, ଯଥା ଛିନ୍ନସୂତ୍ର ହାର,
ପ୍ରଜା ସଙ୍ଗେ ହେଲା ରାଜ୍ୟ ଅରାଜକ ପ୍ରାୟ,
ନାନାବିଧ ଅମଙ୍ଗଳ ଘଟିଲା ଆବର—
ଉଲ୍କାପାତ, ଭୂମିକମ୍ପ ଆଦି, ଦେଖି ଏହା
ହେଲେ ରାଏ ଦିନୁଦିନ ଏକାନ୍ତ ଉନ୍ମନା ।
ଦିନେ କ୍ଷିପ୍ତ ମନେ ଶାନ୍ତିକରଣାଭିପ୍ରାୟେ
ଗଲେ ବନେ ମାଳବେଶ, ଦେଖିଲେ ସେଠାରେ
ରହିଛନ୍ତି ଉନ୍ମୁକ୍ତ ସଦା ପ୍ରକୃତି-ପ୍ରଣୀତ
ଅଯତ୍ନ ଶୋଭାର ଛନ୍ଦ, ରସାଳ, ଚଟୁଳ,

* ଶିଆଳକାମୁଡ଼ା ରୋଗୀ ଜଳ ଦେଖିଲେ ଭୟରେ ଚିତ୍କାର କରେ ।

ବୃକ୍ଷେ ବସି ପକ୍ଷିପନ୍ତ୍ର, ରତ ଆବୃତ୍ତିରେ
ମୃଦୁସ୍ୱରେ ଜଗତର ଜୀବନ୍ତ କବିତା !
ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ସେତାର୍-ତାର୍ ଝଙ୍କାରେ ମଧୁପ
ଗୁଞ୍ଜ ଗୁଞ୍ଜ, ଫୁଲ୍‌କୁଳ ନର୍ତ୍ତକୀ ପରାଏ
ଆନ୍ଦୋଳି ମୃଦୁଳ ବାତେ ପ୍ରକାଶନ୍ତି ନାନା
ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ, ବିସ୍ତାରିଣ ନୀରବ ସୁହାସ !
ବିଚରନ୍ତି ମୃଗଯୂଥ, ଶୋଭେ ଯାହା ଶିରେ
ଦୀର୍ଘ ଝଂଠାଲିଆ ଶୃଙ୍ଗ, କଣ୍ଠେ ପ୍ରଲମ୍ବ,
ରତ କେହୁ ଶାବକର ଶରୀର ଲେହନେ
ମଧୁର ବାତ୍ସଲ୍ୟବଶେ, କେହୁ ଖେଳବଶେ
ଆଚରେ କୃତ୍ରିମ ରଣ ସମକକ୍ଷ ସହ ।
ପଳାଇଲେ ହେରି ସର୍ବେ ଭର୍ତ୍ତୃହରି ନୃପେ
ଇତସ୍ତତଃ, ଚୋର ଯଥା ପ୍ରହରୀ ଦର୍ଶନେ,
ଚାହିଁ ଥରେ ଥରେ ଗ୍ରୀବା ଭାଙ୍ଗି ପୃଷ୍ଠଦେଶେ
ସାଧ୍ୱସ ଉଦ୍‌ବେଗବ୍ୟଞ୍ଜୀ କାତର ଚାହାଣୀ ।
କାନନର କେଉଁ ଅଂଶ ହୋଇ ଝାଙ୍କୃତ
ଗଜମୁକ୍ତା, ଗଜଶିର, ଗଜାସ୍ଥି ବିଙ୍କାଲେ,
ଦେଉଛନ୍ତି ଚହ୍ଲାଇ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ନୀରବ ସଙ୍କେତେ
ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷପାରିଧିସ୍ଥଳୀ ବୋଲି ସେ ନିଜକୁ ।
ଏରୂପେ ପ୍ରକୃତି-ଛନ୍ଦ ପୃଷ୍ଟ୍ୟ ଲେଉଟାଇ
କ୍ରମେ କ୍ରମେ, ପଢ଼ି ତାହା ନୟନ-ବଦନେ,
ହେଲେ ଅଗ୍ରସର୍ ରାଏ, ଯାଇ ଏକ ସ୍ଥାନେ
ଦେଖିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ, ବନ୍ୟ ନାରୀ ଏକ
ଘେନି ମୃତ ପତି କୋଳେ, ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡେ ପଶି
ଲଭିଲା ସହମରଣ—ଅମ୍ଳାନ ବଦନେ !
ଅନନ୍ତର ଭର୍ତ୍ତୃହରି ବାହୁଡ଼ି ନଗରେ
ବିବରିଲେ ଦୃଷ୍ଟାପୂର୍ବ ରମଣୀ-କରଣୀ
ନେଇ ପତ୍ନୀ ପାଶେ, କିନ୍ତୁ ଅନଙ୍ଗା ସେ କଥା
ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲା ପ୍ରାୟ ରହିଲା ନୀରବ ।
କହିଲା ପିଙ୍ଗଳା ତହୁଁ—"ସତୀର ଜୀବନ
ନୁହେଁ ସତୀପାଇଁ, ତାହା ପତିପାଇଁ ସିନା,
ଅଛି ଯେଉଁ ରମଣୀର ଏତାଦୃଶ ଜ୍ଞାନ,
ସେହି ମାନ୍ୟା, ସେହି ଧନ୍ୟା, ସେହି ନାରୀଦେବୀ,
ତାହାର ସହଗମନ ଧର୍ମ ସ୍ୱାଭାବିକ !
ଥିଲେ ଉଭେ ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା,
ପ୍ରେମେ ମିଶି ବେନି ପ୍ରାଣ ହୋଇଥିଲା ଏକ,
ବାସ୍ତବ ପ୍ରେମର ନାହିଁ ବିଚ୍ଛେଦ ଯନ୍ତ୍ରଣା,
ପ୍ରଦର୍ଶିଲେ ସେଥିର ସେ ସଜୀବ ପ୍ରମାଣ ।"

ଆଉ ଦିନେ ନରମଣି ହେଲେ ବେଣ୍ଟ * ବିଜେ,
ସ୍ୱଭାବ ପରୀକ୍ଷା ଅର୍ଥେ ବେନି ବନଚାର
ଏକାକୀ କାନନେ ରହି, ସଙ୍ଗୀ ବେଣ୍ଟକାରେ
କଲେ ଆଜ୍ଞା ଦାନ, ଯାଇ ସମସ୍ତେ ନଗରେ
କରିବ ଘୋଷଣା—"ରାଜା ବ୍ୟାଘ୍ରଦ୍ୱାରା ହତ !"
ଶୁଣିବାନ୍ତେ ଦେହଳୀ ଧରି ହୋଇଥିଲା ଠିଆ
ପିଙ୍ଗଳା, ଏକାଳେ ଦୂତ କରନ୍ତେ ପ୍ରକାଶ
ରାଜବଧ ବାର୍ତ୍ତା, ସତୀ ହୋଇଗଲା ରେଖା—
ଆକସ୍ମିକ ମହାଶୋକ-ଅସହ୍ୟ ଆବେଗେ,
ଥିଲା ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ, ରହିଲା ସେପରି,
ମାତ୍ର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଗଲା ତକ୍ଷଣେ ବାହାରି !
ମେଢ଼େ ବିସର୍ଜିତପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରତିମା ସଦୃଶ
ରହିଲା ଜୀବିତ ପ୍ରାୟ ଉଭା ତାର ଶବ !
ଅନଙ୍ଗା ଏ ବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ବାହ୍ୟେ କଲା ଦୁଃଖ,
ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ ମାତ୍ର ଲଭିଲା ଯେ ମୋଦ ,
ଅନିର୍ବଚନୀୟ ତାହା, ଆସେ ଯଦି ଫେରି
ମୃତପିଣ୍ଡେ ପୂର୍ବ ପ୍ରାଣ ପୁଣି, ମରଣର
ବହୁଦିନ ପରେ, ତେବେ ହେବ ନାହିଁ କେହି
ତଥା ଆନନ୍ଦିତ, ଦୁଷ୍ଟା କେତେ ଯେ ଦେଖିଲା
ଜାଗ୍ରତ ଦୁରାଶା ସ୍ୱପ୍ନ, କେତେ ଯେ ତୋଳିଲା
ଭାବି-ଭାଗ୍ୟ-ଅଟ୍ଟାଳିକା, ବନ୍ଧାଇଲା ତହିଁ
କଳ୍ପିତ ସୁଖର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସୁଗମ୍ୟ ସୋପାନ,
ଭାଷା, ଭାବ, କଳ୍ପନା ତା ପ୍ରକାଶେ ଅକ୍ଷମ !

* ପାରଧି

ସ୍ୱଗତେ ଭାଳିଲା ଭ୍ରଷ୍ଟା—"କେଡ଼େ ଶୁଭଦିନ
ଆଜି, ଜଣାଇଲା ଦୂତ କି ଶୁଭ ସମ୍ବାଦ,
ପୂର୍ବରୁ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟେ ଦେଇଛି ଘଉଡ଼ି,
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ରାଜା ବନେ ଶାର୍ଦ୍ଦୁଳ ଜଠରେ,
ଥିଲା ସହଚାରିଣୀ ଏକ ପ୍ରାଣ-ଭଗାରୁଣୀ
ମୃତ ସେହୁ, ନିଷ୍କଣ୍ଟକେ ଏବେ ରାଜା ହେବ
ଉପପତି ମୋର, ସୁଖେ ରହିବି ନିର୍ଭୟେ ।"
ଏକାଳେ ମିଳନ୍ତେ ଆସି ରାଜା ଭର୍ତ୍ତୃହରି
ଉଠା ପଡ଼ିଗଲା ଦୁଷ୍ଟା କଳ୍ପନା-କୁଆରେ,
ଦୁରାକାଙ୍କ୍ଷା-ଶୈଳ ତାର ଅକାଳ କୁଳଶେ
ଗଲା ଟଳି ଟଳି ହୋଇ, କେଡ଼େ ବେଗେ ହାୟ !
କି କଲା ବିଧାତା, ଗୁଞ୍ଜି ଦେଇ ହାତେ ମଣି,
ବାନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧୁ ପଣତରେ ନେଲା ତା ଛଡ଼ାଇ !
ବଡ଼ ଦୁଃଖିଆ ସେ, ନାହିଁ ବିଶ୍ୱାସ ତାହାକୁ,
ଭଣ୍ଡାଏ ସେ ସୁଖ ବୋଲି ଅର୍ପି ଅନୁତାପ ।
ଦୁରାଶା-ପାଦପେ ଫଳା ଫଳେ ଏହିପରି
ଶୂନ୍ୟଫଳ, ନିଷ୍ଠୁର ମହାନିସ୍ୱନରେ ।
ଅନଙ୍ଗା ରାଜାଙ୍କୁ ଦେଖି ପାର୍ଶ୍ୱେ ଉପସ୍ଥିତ,
ବିସ୍ତାର କପଟେ ଶୋକେ କପଟେ କାନ୍ଦଣା
ବୋଇଲା, "ହେ ନାଥ, ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟ ଦାସୀର,
ଦେଖିଲା ଯା ଚିରପ୍ରିୟ ସୌମ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ତବ,
ଶୁଣି ତବ ଶୋକାବହ ନିଧନ ସମ୍ବାଦ
ଯାଉଥିଲି ଏହି ମାତ୍ର ତେଜିବାକୁ ପ୍ରାଣ
ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡେ ପଶି, ଦୈବେ ଦେଖିଲି ଶ୍ରୀମୁଖ !
ହୋଇଥିଲେ କ୍ଷଣମାତ୍ର ବିଳମ୍ବ ତୁମ୍ଭର,
ନ ଘଟନ୍ତା ଭାଗ୍ୟେ ଆଉ ତୁମ୍ଭଙ୍କ ଦର୍ଶନ ।
କଟିଗଲା କେଡ଼େ କଷ୍ଟ ପୂର୍ବ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ,
ନ ହେଉ ଶତ୍ରୁକୁ ସୁଦ୍ଧା ଏଭଳି ବିପାକ !"
ଶୁଣି ଏହା ଭର୍ତ୍ତୃହରି, ମଣି ପ୍ରବଞ୍ଚନା
ରହିଲେ ନୀରବ, ମାତ୍ର ସତୀଶିରୋମଣି
ପିଙ୍ଗଳା ମରଣେ ହେଲେ ଦୁଃଖିତ ବିଶେଷ ।

ବସି ସ୍ୱଏ ସଭା ମଧ୍ୟେ ଅନନ୍ତର ଦିନେ
ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀ ସହ ରତ କାବ୍ୟାଳାପେ,
ଲାଗିଅଛି ପରସ୍ପର କଥା କଟାକଟି
ଯୁକ୍ତି ପ୍ରତିଯୁକ୍ତିବଳେ, ପ୍ରଦର୍ଶାଇ କେହି
ବିବିଧ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ବିବିଧ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ
କରୁଅଛି ସ୍ୱମତର ଦୃଢ଼ ପୋଷକତା,
ଅର୍ଥାନ୍ତରେ ଅନ୍ୟ ତାହା କରୁଛି ଖଣ୍ଡନ,
ଏହିପରି ଲାଗିଅଛି ଘୋର ବାଦ୍ୟ-ରଣ,
କଳ ତୁଲ୍ୟ କୋଳାହଳେ ମୁଖରିତ ସଭା ।
କେଡ଼େ ମଧୁର ସେ କଳ, ସ୍ୱପ-ସୁଧାବୋଳା,
ନାହିଁ ତହିଁ କ୍ରୋଧ-ପ୍ରେତ ବିଭୀଷଣ ଛାୟା,
ପ୍ରତ୍ୟୁତ ସେ ଆମୋଦର ଅମର ଭଣ୍ଡାର,
ସତ୍‌ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା ତାର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଜୀବନ ।
କୋବିଦ କୋବିଦ ମଧ୍ୟେ ଘଟୁଅଛି କେତେ
ମତଭେଦ, ମାତ୍ର ତାହା ହେଉ ନାହିଁ କେବେ
ମନୋଭେଦେ ପରିଣତ, ଇଚ୍ଛେ ନାହିଁ ସିନା
ଭ୍ରାନ୍ତ ମତ ସଂଶୋଧନେ ଅଜ୍ଞ ଆତ୍ମଶ୍ଳାଘୀ,
ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରକୃତ କିନ୍ତୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟତ୍ୟୟ,
ମଣନ୍ତି ସେ ମହାଶିକ୍ଷା ଭ୍ରମ ସଂଶୋଧନେ,
ସ୍ୱଭାବତଃ ଛାଗ ଭୀତ ସରସୀ ପ୍ରବେଶେ,
ମାତ୍ର ତହିଁ ସ୍ନାନ ଗଜ ଲଭେ ପରିତୋଷ !
ଲଗିଛି ସମାଲୋଚନା ଭର୍ତ୍ତୃହରିକୃତ
ନବ କାବ୍ୟବିଶେଷର, ଧରୁଅଛି କେହି
ଉପମାର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା, ଯତିପାତ ଦୋଷ,
ଶ୍ରୁତିକଠୋରତା ଆଦି ଅଧମ ମେଳର,
ନ ମଣି ଧର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହା କେବଣ ବିଦୁଷ,
ବିମୋହିତ କବିତାର ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ଭାବେ ।
ଏସନ ବାଦାନୁବାଦ ଲାଗିଛି ସଭାରେ,
ଚାଲିଛି ଅପରିଚ୍ଛିନ୍ନ ବାକ୍ୟର ପ୍ରବାହ,
ଉପସ୍ଥିତ ଏହି କାଳେ ତପସ୍ୱୀ ଏକ,
ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ-ନିରତ, ନାଚେ ବଦନମଣ୍ଡଳେ
ବୈରାଗ୍ୟ, ସଂଯମ, ତ୍ୟାଗ, ଶାନ୍ତି, ସନ୍ତୃପ୍ତିର

ସୁଧାସ୍ନିଗ୍ଧ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ସ୍ୱପନ-ଚନ୍ଦ୍ରିକା !
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଗବତ ପ୍ରେମେ, ମାନ୍ତ ଶୂନ୍ୟାସ୍ପିତ
କାମନା ସମ୍ପର୍କେ, ଯଥା ଭୋଳା ମହେଶ୍ବର,
ଜିତ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ସର୍ପ-ଶୋଭା ପିଙ୍ଗଳିତ ଜଟା, *
ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ପ୍ରାୟ ଲମ୍ବିତ ଉରସେ,
କଳ୍ପକୌପୀନଧାରୀ, ହସ୍ତେ ଆଶୀବାଣ୍ଡ
ଶୋଭେ ଭୂବ-ନଶ୍ୱରତା ନିଦର୍ଶନରୂପେ ।
ପ୍ରଣମନ୍ତେ ଭର୍ତ୍ତୃହରି, ଆଶିଷି ତାପସ,
ଭେଟିରୂପେ ଦିବ୍ୟଫଳ ପ୍ରଦାନ ଛାମୁରେ
ଭାଷିଲେ କୋମଳେ, "ନୃପ, ପ୍ରକୃତି-ରଞ୍ଜନ,
ତପୋଲବ୍ଧ ଫଳ ଏହା, ଭୁଞ୍ଜିଲେ ଏ ଫଳ
ନାହିଁ ମିଳେ ଜରା ମୃତ୍ୟୁ ବିପଦ କଦାପି ।
ତପସ୍ୱୀ ମୁଁ, ସଦା ମୃତ୍ୟୁ-କରୁଣା ଭିଖାରୀ,
କି ଲୋଡ଼ା ଅମରତ୍ୱ ମୋର? ମୋ ପକ୍ଷେ ତା' ଶାପ,
ଧନ୍ୟ ଯା' ଜୀବନ-ସୂତ୍ରେ ଜଗତଜୀବନ,
ବାଞ୍ଛନୀୟ ସିନା ଚିରଜୀବନ ତାହାର !"
ସସମ୍ମାନେ ଭର୍ତ୍ତୃହରି ପରିତ୍ରାଣ ଫଳ
ପ୍ରକାଶିଲେ କୃତଜ୍ଞତା କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟେ—
ହୃଦୟ-ସୌଜନ୍ୟସିକ୍ତ ଶୀତଳ ବଚନେ;
ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମେଲାଣି ମାଗି ହେଲେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ।

ବାସର-ଯୌବନେ ରତ୍ନ ଦେଲେ ମୁକୁଳାଇ
ପ୍ରଭାଭଣ୍ଡାରର ଦ୍ୱାରମୁକୁଳା କବାଟ
ଏବେ ବେଳେ, ଏଣେ ନୃପ ହୃଦୟ-ଅମ୍ବରେ
ଆନନ୍ଦ-ମଧ୍ୟାହ୍ନ-ରବି କଲାକ ବିସ୍ତାର
ଅନନ୍ତ ମୟୂଖମାଳା ଅନନ୍ତ ଆବେଗେ ।
ତହୁଁ ସ୍ୱଏ ସଭା ଭାଙ୍ଗି ସ୍ୱତେ ହୋଇ ଖରେ
ଅନ୍ତଃପୁରେ ଦେଲେ ଫଳ ଅନଙ୍ଗା ହସ୍ତରେ,
ଆଗରୁ ତ ଆତ୍ମଦାନ କରିଥିଲେ ତାକୁ,
ଏବେ ପ୍ରାଣ-ଫଳ ହେଲା ତା' ଯୋଗ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣା ।
ଅଜର ଅମର ଫଳ ଲଭି ସେ ଦୁଃଶୀଳା
ମଣିଲା ଦରିଦ୍ର ଜନ ଗୁପ୍ତନିଧି ପ୍ରାପ୍ତି ଭଳି,
ଭାବିଲା ଏ ଫଳ ନୁହେଁ, ଅଯାଚିତ ବର
ଅମୂଲ୍ୟ, ଅମୃତମୟ ଅସ୍ୱପ୍ନ-ସୁଲଭ,
ଯୋଗ୍ୟ ଉପହାର ଏହା ମୋ ପ୍ରିୟତମର ।
ଅର୍ପି ଏହା କରିବି ତା' ତୃପ୍ତି ଆକର୍ଷଣ,
ତାହା ତୃପ୍ତି ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅମରତା ଏକା,
ନତୁ ମୁଁ ଅମର ହେଲେ କେଉଁ ସୁଖ ଭଲା ?
ଯେହୁ ମୋର ଚିତ୍ତଚୋର, ଅର୍ପିଛି ଯା ପାଦେ
ପ୍ରାଣ, ଫୁଲମାନ ସହ କଳାଞ୍ଜଳିରୂପେ,
ଏ ଫଳେ ତାହାକୁ କଲେ ଜରାମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ,
ଭୁଞ୍ଜିବି ମୁଁ ତାହା ସୁଖେ ସୁଖ ନିରଙ୍କୁଶ,
ସେହି ମୋର ସୁଖ-ଉତ୍ସ, ସୁଖର ନିଧିବ,
ତାହାର ପ୍ରଣୟ ମୋର ଆନନ୍ଦ ଅମୃତ,—
ଜରାମୃତ୍ୟୁନିବାରକ ଅମୋଘ ଔଷଧ !
ଏହା ଭାଳି, ହୋଇ ହୃଷ୍ଟା ଅତୀବ ଉଷତ
ଦେଲା ନେଇ ସେହି ଫଳ ଏକ ନୀଚତାସେ,
ଥିଲା ଯେଣୁ ବହୁକାଳୁ ତାହା ସହିତରେ
ବନ୍ଧା ସେ ଚୋରା ପ୍ରଣୟେ । ସେ ନୀଚ-କାଙ୍ଗର
ଆଜୀବନ ଥିଲା ଏକ ବାରାଙ୍ଗନା ପଦେ,
ପାଇ ପ୍ରାଣ-ଫଳ ତାକୁ ଅର୍ପିଲା ସଗର୍ବେ ।
ସେ ବେଶ୍ୟା ତାହାକୁ ନେଇ ଭେଟି ଦେଲା ନୃପେ
ସନ୍ନ୍ୟାସି-ପ୍ରଦତ୍ତ ଫଳେ ଚିହ୍ନିପାରି ସ୍ୱଏ,
ଗଣିଲେ ସନ୍ଦେହ, ତହୁଁ ପୁଚ୍ଛନ୍ତେ ତାହାକୁ
ଫଳପ୍ରାପ୍ତି ସମାଚାର, ଭଣିଲା ଗଣିକା,
ଲଭିଛି ସେ ତାହା ତାର ପ୍ରିୟ ଉପପତି
ଗଜଭୃତ୍ୟଠାରୁ । ଭୂପ ହକାରି ଭୃତ୍ୟକୁ
ପଚାରିଲେ, "କହ, କାହୁଁ ପାଇଲୁ ଏ ଫଳ ?"
ଭୟେ ଭୃତ୍ୟ କମ୍ପି କମ୍ପି କହିଲା—"ମଣିମା,
ହେବଡ଼ କାଳେ ଦୟା କ୍ଷମା ଅଭୟ ଆଦେଶ,
କହୁଅଛି ସତ୍ୟ, ଦେଲେ ଅନଙ୍ଗା ସେବକେ ।"
ଶୁଣି ଏହା ଭର୍ତ୍ତୃହରି ହେଲେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ,
ପଡ଼ିଲା ଆକାଶ ଭାଙ୍ଗି କିବା ମସ୍ତକରେ,

ହେଲା ନେତ୍ର ଅପଲକ, ବିସ୍ମୟେ ପାଣ୍ଡୁର,
କଳଙ୍କ-ନରକ ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ସମ୍ମୁଖେ ।
ଅନଙ୍ଗାର କୂଟ-ଗ୍ରୀଷ୍ମ-ଉଫଣା-ଫଣିନୀ
ଦଂଶିଲା ସହସ୍ର ମୁଖେ ମର୍ମେ ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ,
ଘାରିଲା ସେ ବିଷ ହୃଦେ, ମାତ୍ର ନ ଆଣିଲା
ମୂର୍ଚ୍ଛା, କେ କହିବ କଥା ? ଘଟିଥିଲେ ତାହା,
ହୋଇଥାନ୍ତା କ୍ଷଣେ ହେଲେ ଯାତନା ବିସ୍ମୃତ !
କି ଅମୃତ ସୁଖସ୍ପର୍ଶ ଦୁଃଖୀ ପକ୍ଷେ ଆହା
ମୂର୍ଚ୍ଛା, ତା କୋମଳ କୋଳେ ପାଶୋରେ ମାନବ
ପଲକେ ଅନନ୍ତ ତାପ ଅନନ୍ତ ବେଦନା,
ସ୍ୱପ୍ନ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ସ୍ୱର୍ଗ ତାହା ତାପିତ ପକ୍ଷରେ !
ତେଜି ପୁଏ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ—ଅନୁତାପସୂଚୀ,
ବସେ କଲେ ଏକୁଟିଆ ନିର୍ଜନ ମନ୍ଦିରେ ।
ଘୃଣା-ବାତ୍ୟାବର୍ତ୍ତେ ଜାଗି ଅପମାନ-ବୀଚି,
ଗଭୀର ବିକଟ ରୁଦ୍ର ଗର୍ଜନ ଉଠାଇ,
ଉଦ୍‌ବେଳିଲା ଘନ ଘନ ହୃଦୟ-ସାଗରେ ।

ରୋଧି ତାର ମହାବେଗ ଧୈର୍ଯ୍ୟେ ନରନାହା,
ଭାଳିଲେ ଏସନ—"ହାୟ ! କି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ମୁହିଁ
ସ୍ୱଭାବ-ସୌଭାଗ୍ୟଶାଳୀ ରାଜକୁଳେ, ବୁଡ଼ି
କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ପାରାବାରେ ସଂଗ୍ରହିଲି ସିନା
ରତ୍ନ ବୋଲି ଶୁକ୍ତି, ସେହି ତୁଚ୍ଛ କୁଭୂଷଣ
ଅଖ୍ୟାତି ପଦକ ରୂପେ ବହିବି ବକ୍ଷରେ,
ଏହା ମୋ ଅର୍ଜିବା ଫଳ, କେ ଭୁଞ୍ଜିବ ଆଉ
ମୋହ ବିନା ? କାଳକୂଟ ଉପୁଜି ସାଗରୁ,
ହେଲା ଶେଷେ ଶିବଙ୍କୁ ତା କରିବାକୁ ପାନ !
ଧିକ୍ ଶତ ଧିକ୍ ମୋତେ, ମଣିଲି ଯା ମୋହେ
ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟାନ୍ନ ଇଷ୍ଟଦେବ ନିର୍ମାଲ୍ୟ ସମାନ !
ମଣୁଥିଲି ଯାହାକୁ ମୁଁ ପୂତ ନାମାବଳୀ *
ଛି ଛି ସେ ତ କଦାଚାର କନ୍ଥା, ମଣୁଥିଲି
ପ୍ରଶସ୍ତି ଯାହାକୁ, ସେ ତ ସୁତୀବ୍ର ଭର୍ତ୍ସନା !

କେତେ ସ୍ନେହେ କେତେ ଯତ୍ନେ ହୃଦ-ଉପବନେ
ରୋପିଥିଲି କୁଞ୍ଜଲତା—ନିକୁଞ୍ଜ ସୁନ୍ଦରୀ,
ମାତ୍ର ସେ ଯେ ଶତାବରୀ କଣ୍ଟକଦନ୍ତୁରା,
ଜାଣିବି କେମନ୍ତେ ଏହା, ମୁହିଁ ମୂଢ଼ମତି,
କାମିନୀ-କୁହୁକେ ଅନ୍ଧ, କାମିନୀ କିଙ୍କର,
ଆଘ୍ରାଣିଲି ହେଙ୍ଗୁ ସିନା ମୃଗନାଭି ଜ୍ଞାନେ !
କି ପ୍ରଭେଦ ମହାକାଳ ‡ ସୁରଙ୍ଗ ରସାଳେ,
କି ପ୍ରଭେଦ ଅପଭାଷା ପବିତ୍ର ସଂସ୍କୃତେ,
କି ପ୍ରଭେଦ ଅବା ତୀର୍ଥ, ବାରବାମାଳୟେ,
ନ ପାରିଲି ବାରି ହାୟ, ଦୁର୍ବଳ ବୁଦ୍ଧିରେ !
ବସାଇଲା ଦୁଷ୍ଟାରିଣୀ ହଠହଠା-ହାଟ,
ଲଜ୍ଜା, ଭୟ ନାରୀଧର୍ମେ ଅର୍ପି ଶିରଚ୍ଛେଦ
ଶାସ୍ତି, କେଡ଼େ ଦୁଃସାହସ ଅହୋ ଦୁଃଶୀଳାର,
ବୁଡ଼ି ଆପେ ପାପୀୟସୀ କଳଙ୍କ-ନରକେ,
ବୁଡ଼ାଇଲା ମୋତେ, ମୋର ସୁପାବନ କୁଳେ,
ଯଥା ନିଶୀଥିନୀ ବୋଲି ହୋଇ ଦେହେ କାଳି,
ବୋଳେ ସେହି କାଳି ପୁଣି ପ୍ରକୃତି ବଦନେ !

ଯେ ଅଖ୍ୟାତି-ଅଟ୍ଟାଳିକା ତୋଳିଲା ପାମରୀ,
ନ ଭାଙ୍ଗିବ ସହଜେ ତା, ବହୁକାଳଯାଏ
ବହିଯିବ କାଳସ୍ରୋତ ଜୁହାରି ତା ପଦେ,
ମାତ୍ର ତହୁଁ ନ ପାରିବ ଖସାଇ ଇଷ୍ଟକ
ଖଣ୍ଡେ । ଯେତୁ ରାଜରାଣୀ, ରମଣୀ ଆଦର୍ଶ,
ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜର ମାତା, ନାରୀରୂପା ଦେବୀ
ତାହାର ଏ ଅବରଣୀ-ଏ ନୀଚ ଆଶୟ
ଶୁଣି ନ ମଣିବ କିଏ କର୍ଣ୍ଣେ କଲୁଷିତ ?
ଏ ଭଳି ନଷ୍ଟା କି ପୁଣି ଲଭନ୍ତି ଜନମ
ସାଧାରଣ ଯଶସ୍ୱିନୀ ରାଜରାଣୀକୁଳେ ?
ବାହାରେ ଅଙ୍ଗାର କିମ୍ବା ହୀରକ ଆକରୁ,
କେବା କ୍ଷମ ଭେଦନେ ଏ ପ୍ରକୃତିରହସ୍ୟ !
ନିହିତନ୍ତ ମାଧୁରୀ ଯେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଇକ୍ଷୁଦଣ୍ଡେ,

* ନାମମନ୍ତ୍ରଲିଖିତ ବହିର୍ବାସ ।

‡ ଫଳବିଶେଷ ।

ସେ ବିଷ ତ ରଖିଥନ୍ତି ସୁଗନ୍ଧି ଚନ୍ଦନେ
ଲୁକ୍କାୟିତା, ପଶ୍ଚାତେ ଯେଉଁ ହିମାଳୟ ଶୈଳ
ପ୍ରସବେ ଅମରୌଷଧି, ସେହି ତ ପ୍ରସବେ
ବିଷବଲ୍ଲୀ, ବିଧିର ଏ ବିଚିତ୍ର ବିଧାନ !
ଯେସନ ଛଡ଼ାଇନିଏ ପ୍ରକୃତି ମସ୍ତକୁ
ସୁଷମା-କିରୀଟ ଗ୍ରୀଷ୍ମ, ଅନଙ୍ଗା ତେସନ
ମୋର ଚିର ଖ୍ୟାତି-ଚୂଡ଼ା ନେଲାକ ଛଡ଼ାଇ,
ଥିଲି ମୁହିଁ ନିର୍ବିବେକ, ହୀନ ସହବାସେ
ହେଲି ହୀନତର, ମାତ୍ର ଉଚ୍ଚ ସଂସର୍ଗରେ
ଧରି ତ ପାରିଲି ନାହିଁ ଉଚ୍ଚାଦର୍ଶ ଥରେ !
ଚେତାଇଲେ ବାରମ୍ବାର ମୋତେ ମୋ ଅନୁଜ
ଧାର୍ମିକ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ଅମାତ୍ୟପ୍ରବର,
ତାହା ସଂସର୍ଗରେ ସୁଦ୍ଧା ନ ଘୁଞ୍ଚିଲା ମୋର
ଜଘନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୈଣତା ଦୋଷ—ଜୀବନ୍ତ କୁସଙ୍ଗ,
ସ୍ୱାତୀଯୁକ୍ତ * ବୃଷ୍ଟିବିନ୍ଦୁ ପରଶେ ଶୁକ୍ତିକା
ଧରେ ମୋତି ଗର୍ଭେ, ଏହି ନିସର୍ଗ ନିୟମ
ହେଲା ଏ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଭାଗ୍ୟେ ନିରର୍ଥ ପ୍ରବାଦ;
ଅବହେଳି ସାଧୁ ବାକ୍ୟ, ସେହି ମହାପାପେ
ଭୁଞ୍ଜୁଛି ମୁଁ ଅଭାଜନ ଏହି ମନସ୍ତାପ !
ନ ପାରିଲି କଳି ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ନାରୀର
କୁଟିଳ ହୃଦୟ, ଭଲା କେମନ୍ତେ ବା ତେବେ
କଳିବି ଅନନ୍ତ ଏହି ପ୍ରକୃତିସୃଷ୍ଟିର
ଅନନ୍ତ ମାନସ, ହାୟ, ସ୍ୱତୋପାଧି ସିନା
ମୋହୋ ପକ୍ଷେ ବିଧାତାର ଅପାତ୍ରରେ ଦାନ !
ନୁହେଁ ମୁଁ ତାହାଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟ, ଏ ଭାଗ୍ୟବନ୍ଧନ
ଛିଣ୍ଡାଇବି ବୋଲି ଆଜି, ହେବ ଆଜ ଦିନ
ମୋର ଭୋଗ-ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ ଦିବସ ।
କରୁଛି ସତର୍କ ମୋତେ ଭ୍ରୂକୁଟୀ ସଙ୍କେତେ
ଉତ୍କଣ୍ଠେ ଭବିଷ୍ୟତ, ଆଜି ଏ ଘଟଣା
ଫିଟାଇଲା ମୋ ହୃଦୟ-ମୋହ ଯବନିକା,
ଫିଟାଏ ଯେସନ ଉଷା, କମଳରୂପିଣୀ
କମଳ-ପାଟଳ-କରେ ପ୍ରାଚୀ ଆବରଣ
କଜ୍ଜଳ କାଳିମାମୟ, ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରାତଃକାଳେ ।
ପିଙ୍ଗଳାର ହିତାଦର ଅଭିଶାପରୂପେ
ଫଳିଲା ମୋ ଭାଗ୍ୟେ ଏବେ । ପିଙ୍ଗଳେ, ତୁ ସତୀ
ପ୍ରକୃତ ସହଧର୍ମିଣୀ, ଶୁଣି ମୋ ମରଣ
ତେଜିଲୁ ଜୀବନ, ଦେବି, ଚରିତ୍ର ତୋହର
ବିଶୁଦ୍ଧ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଯଥା ଅନଳମାର୍ଜିତ
କୁନ୍ଦନ, ଅଥବା ଧର୍ମ-ଶାଣିତ ପ୍ରତିଭା,
କାହୁଁ ବା ଚିହ୍ନିବି ତୋତେ ଅପଦାର୍ଥ ମୁହିଁ !
ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ସୁଲଭ ହେଲେ, ହୁଏ ହତାଦର,
ଏହା ପ୍ରପଞ୍ଚର ଧାରା, ତୋହର ଅଭାବ
ବୁଝାଉଛି ଏବେ ମୋତେ ମହାମୂଲ୍ୟ ତୋର !
ପବିତ୍ର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରୀତି ଅମିଶ୍ର ଗୋକ୍ଷୀର,
ତାହା ପ୍ରାପ୍ୟ ତୋର, ମାତ୍ର କରି ତାକୁ ମୁହିଁ
ପାଶବିକ କାମୁକତା-ଲବଣେ ବିକୃତ,
ଦେଇଥିଲି ଅଜାଣତେ ତା' ଅନଙ୍ଗା-ପାତ୍ରରେ !
ସ୍ୱାହାଭୋଗ୍ୟ ଯଜ୍ଞହବି ଅର୍ପିଲି ଶୁନୀକୁ; ✤
ଏହି ଅନୁତାପାନଳେ ଦହି ଆଜୀବନ
ଢାଳୁଥିବି ବସି ତୋର ସ୍ମୃତିରେ ଶୋକାଶ୍ରୁ !
ପଦେ ଦଳି ସୁଶୀତଳ ମୃଣାଳଲତିକା,
ଜଡ଼ାଇଲି ବିଚ୍ଛୁଆତି ଅଙ୍ଗେ, ମୋତି ତେଜି
ଖେଳୁଥିଲି ପୁତି ❦ ଘେନି, ଉପେକ୍ଷି ମୋଦକେ
ଗିଳିଲି ଗରଳଗୋଳା-ପ୍ରାଣସଂଘାତିକା !
ଅବସାନ ଏତେ କାଳେ ଏ ସତୀଦ୍ରୋହୀର
ଜୀବନ କଳ୍ପନା-ସ୍ୱପ୍ନ, ବୀଭତ୍ସ ବିକଟ,
ମାତ୍ର ନୁହେଁ ଅବସାନ ଜୀବନ-ଶର୍ବରୀ !
ଚାରୁହାସ୍ୟ-ଚନ୍ଦ୍ରିକେ, ଦେବି, ଯେତିକି ତୋ ପ୍ରତି
ହେଉଥିଲି ମୁଁ ନିର୍ମମ, ତେତିକି ତୁ ସତୀ,
ଢାଳୁଥିଲୁ ମୋହୋ ପଦେ ଭକ୍ତି-ସୁଧା-ଧାର,
ସର୍ବଂସହା ଯଥା ଲଭେ ଯେତେ କୋଡ଼ାପଡ଼ା
କୃଷୀବଳ ହସ୍ତେ, ତୋଷେ ତତୋଽଧିକ ତାକୁ

* ସ୍ୱାତୀ ନକ୍ଷତ୍ରରେ ବୃଷ୍ଟିଜଳ ପାନ କଲେ ଶୁକ୍ତି ମୁକ୍ତା ଧାରଣ କରେ ବୋଲି ପ୍ରବାଦ ଅଛି ।
✤ କୁକୁରୀ ।   ❦ ପଥରମାଳ ।

ଦେଇ ଶସ୍ୟ ମଣିରତ୍ନ-ଉପସଂସ୍କରଣ !
ନାଚୁଛନ୍ତି ନେତ୍ର ଅଗ୍ରେ ବହୁମୂର୍ତ୍ତି ଧରି
ବିବିଧ ସଦ୍‌ଗୁଣ ତୋର, ପ୍ରଦର୍ଶେ ଦର୍ପଣ
ଏକ ପ୍ରତିବିମ୍ବ, ମାତ୍ର ହେଲେ ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ
ସେ ଦର୍ପଣ, ଧରେ ତେବେ ଶତ ପ୍ରତିଚ୍ଛବି !
ପୁଣ୍ୟଶୀଳେ, ହେଲି ଯିବା ହାୟ ମୁହିଁ ତୋର
ମୃତ୍ୟୁହେତୁ, ଆତ୍ମକୃତ ସେ ମହାପାପର
ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନିମନ୍ତେ ଆତ୍ମବଳିଦାନ,
ଅତଏବ ବନେ ଯାଇ ତପସ୍ୟା ଆଚରି,
ତେଜି ପାପତନୁ ହେବି ଏ ପାପୁଁ ନିଷ୍କୃତ !
ଅହୋ, କି ଅଚିନ୍ତନୀୟ ଅରଣ୍ୟମହିମା,
ତାହା ପୁଣ୍ୟମୟ ଦେଶ, ନ ପଡ଼େ ତହିଁରେ
ପାର୍ଥିବ କୌଟିଲ୍ୟ ଛାୟା, କ୍ଷୁଦ୍ର, ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ,
କିମ୍ବା ସେ ବିଷାକ୍ତ ନୁହେଁ ପ୍ରତାରଣା-ବାଣେ,
ଅବିଶ୍ୱାସ- ପାଦପର ସୁଖ-ବୃନ୍ତେ ତହିଁ
ଫୁଟେ ନାହିଁ ସ୍ୱାର୍ଥ-ଫୁଲ—ପୂତିଗନ୍ଧମୟ,
ଶମିବି ସେଠାରେ ଯାଇ ଦୁର୍ବିଷହ ଜ୍ୱାଳା !
ନିଖିଳ ପୁଣ୍ୟପ୍ରସୂ ଯେଉଁ ଅରଣ୍ୟାନୀ
ଯହିଁ ବ୍ୟାସ ବାଲ୍ମୀକି ଆଦି ମହର୍ଷିଏ
(ଭାରତ-ଭାରତୀ-ଖଣି ଦୀପ୍ତ ମହାମଣି,
ଭାରତ-ଦେବାଳୟର ଅନିର୍ବାଣ ଦୀପ)
ଲଭିଛନ୍ତି ଅମରତା, ଆବର ଯା କୋଳ
ମୁମୁକ୍ଷୁ ଚରମାଶ୍ରୟ, ଜୀବାତ୍ମା ଯା ଯୋଗେ
ଲଭେ ପରମାତ୍ମା-ପଦ-ପଙ୍କଜ-ସନ୍ନିଧି;
ମାନବ ସଭ୍ୟତାର ଯେ ଆଦି ଜନ୍ମଭୂମି,
ସଦା ସୁସ୍ତା ଶାନ୍ତିଦେବୀ ଯା ପାବନ କୋଡ଼େ
ପ୍ରୀତିଦେବୀ ସହ,ସେହି ଅରଣ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ
ସାଧନାର ସ୍ୱର୍ଗଧାମ କାହିଁ'ଛି ମହୀରେ ?
କ୍ଷିପ୍ତମନ ଚଞ୍ଚଳତ୍ୱକ ବନ, ପ୍ରଦାନି ସେ
ନୀରବ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ମନ୍ଦ ଉପଶମେ ବେଗ,
ଦେଖାଇ ସେ ବକ୍ଷ ଫେଣ୍ଡି ଅନନ୍ତ ଶୋଭାର
ଅନନ୍ତ ନିର୍ଝର,ଗାଇ ଅନନ୍ତ ସଙ୍ଗୀତ,
ଶିଖାଇ ନିଷ୍କାମ ଦୀକ୍ଷା, କରାଏ ପ୍ରବେଶ
ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟେ, ଅବଲୋକି ତହିଁ
ପରମାତ୍ମା ଦେବତାଙ୍କ ମହା ନୀରାଜନା,
ମିଶାଏ ସାଧକ ସେହି ଅନନ୍ତ ଆଲୋକେ
ମହାମହୋଲ୍ଲାସେ ସ୍ୱୀୟ ଜୀବାତ୍ମା-ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ,
ଯେସନେ ଖଦ୍ୟୋତ(ତମଃ-ଘନ-ବିଦ୍ୟୁଲ୍ଲତା)
ମିଶାଏ ସ୍ୱକ୍ଷୀଣଜ୍ୟୋତି ପ୍ରଦୀପ ଜ୍ୟୋତିରେ ।
ବନସ୍ଥିତ ଦାବାନଳ, କେବଳ ବନର
ଆବର୍ଜନା ଧ୍ୱଂସ ନୁହେଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହାର,
ଜଟିଳ ଲାଳସା-ଭ୍ରୂଣ ଦହେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସେହି
ସଂସାରର, ଅନୁରୂପେ, ହୁଏ ସେ ନିର୍ମଳ ।"
ଅନନ୍ତର ଭର୍ତ୍ତୃହରି ହକାରି ସଚିବେ
ଜଣାଇ ସ୍ୱମତ ତାଙ୍କୁ ବାନପ୍ରସ୍ଥ ବ୍ରତ,
ରାଜ୍ୟ ତେଜି ଗଲେ ବନେ । ନିବର୍ତ୍ତିବା ପାଇଁ
ବୁଝାଇଲେ ମନ୍ତ୍ରିବର ବିବିଧ ବିଧାନେ,
ମାତ୍ର ହେଲେ ନାହିଁ ରାଏ ସଂକଳ୍ପ-ବିଚ୍ୟୁତ,
ବର୍ତ୍ତମାନ ଆହ୍ୱାନେ କି ବାହୁଡ଼େ ଅତୀତ ?
କିଅବା ବିଷୟ ତାକେ ବୈରାଗ୍ୟ ? ଧାବିତ
ଯା ମନ ଶାଶ୍ୱତ ଦିଗେ, ଅଛି ସାଧ୍ୟ କାର
ଫେରାଇବ ତାକୁ ? ଗଲଦିକୁ ତରଙ୍ଗିଣୀ
ଘେନିଣ ମେଲାଣି ଗିରିପଦୁ,ଗିରି ତାକୁ
କେବେ ଯେ ଡାକୁଛି ନତ ପଛୁ ଦଣ୍ଡମୁଖେ,
ମାତ୍ର ସେ ତା କର୍ଣ୍ଣପାତ କରୁଛି କି କେବେ ?

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ଏଣେ ଶ୍ରୀ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ଭୂମି ଭାରତର
ବହୁ ଗ୍ରାମ ରାଜଧାନୀ ଗିରି ବନ ଆଦି
ଏକାକୀ, ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଶୂନ୍ୟ ନିରାଲମ୍ବଭାବେ
ସେବି ବହୁ ପୂତତୀର୍ଥ, ଅର୍ଜିଲେ ଅପାର
ପୁଣ୍ୟ, ଲୋକାତୀତ ଜ୍ଞାନ । ଦେଖି ନାନା ଜାତି,
ନାନା ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀର ଆଚାର ବେଭାର,
କରି ନାନା ଦେଶ ରାଜନୀତି ମର୍ମଭେଦ,
ଲଭି ତହୁଁ ମହାଶିକ୍ଷା କେତେ ଦିନ ପରେ
କଲେ ଅବସ୍ଥାନ ଆସି ଗୁର୍ଜର ପ୍ରଦେଶେ ।
ଦିନେ ନିଶାଯୋଗେ ବୀର ଦେଖିଲେ ସ୍ୱପନେ—
ଅଗ୍ରେ ଉଭା ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତି, ମାତୃ-ଭାବମୟୀ,
ମନୋହର ମହାପ୍ରଭା ସ୍ଫୁରେ ଅପଘନ,
ଦୋଦୁଲ୍ୟ କିରୀଟ ଶିରେ ଦିବ୍ୟ ଆଭାମୟ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରତନ କିବା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ତଡ଼ିତ ଜଡ଼ିତ ?
ସ୍ନେହ-ସୁଧାବୋଳା ଦୃଷ୍ଟି, ପ୍ରସନ୍ନ, ପାବନ,
କରୁଣା-କୌମୁଦୀ-ଧାର ଢଳ ଢଳ ମୁଖେ ।
ବସନ୍ତେ କୋକିଳା ଯଥା ସମ୍ବୋଧିଲା ପ୍ରାୟେ
ସମ୍ବୋଧି କହିଲେ ଦେବୀ, "ଉଠ ଉଠ ବୀର,
ଉଠ ଶରେ, ଯାଇ କର ଅବନ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶେ,
ଚିହ୍ନିଲଟି ମୋତେ, କହ ! ପଡ଼ୁଛି କି ମନେ
ଅତୀତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ? ଯାକୁ ଭ୍ରାତୃଭକ୍ତିବଶେ
ତେଜିଥିଲ ନିର୍ବିକାରେ, ବୀରମଣି, ମୁହିଁ
ସେହି ଉଜ୍ଜୟିନୀ-ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ, ତେଜିଲେହେଁ
ତୁମ୍ଭେ ମୋତେ, ପାରି ନାହିଁ ମାତ୍ର ମୁହିଁ ମନୁ
ମୁକୁଳି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ! ଦେବ, କି ବର୍ଣ୍ଣିବ ହାୟ
ଅବନ୍ତୀ ନଗରୀ-ଦୁଃଖ, ବହୁ କାଳୁ ଧନୀ
ଭଜିଛି ବିଧବା ଦଶା, ନିସ୍ପ୍ରଭ ସେ ଏବେ
ଦାରୁଣ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ ଆହା ନଳିନୀ ପ୍ରାୟେ *
ଅଥବା ରଜନୀ ଯଥା ନ ଦେଖି ଉଦିତ
ରଜନୀ-ରଞ୍ଜନ-ଚନ୍ଦ୍ରେ, କି ଅବା ଯେସନ
ଶୁଭକର୍ମ ବ୍ୟତିରେକେ ମନୁଜ ପ୍ରତିଭା !
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ମଡ଼କ, ହତ୍ୟା, ଚୌର-ଉପଦ୍ରବ,
ଅନାବୃଷ୍ଟି, ଅତିବୃଷ୍ଟି, ଧର୍ମର ବିପ୍ଲବ,
ନିରନ୍ତର କେତେ ମହାବାତ୍ୟା ଭୟଙ୍କର
ଗଲାଣି ବହି ତା ଭାଗ୍ୟେ, ବାକ୍ୟାତୀତ ତାହା !
ନାହିଁ ପୂର୍ବ ରାଜଧାନୀ, ହୋଇଛି ଏବେ ସେ
ଭସ୍ମରାଜା-ରାଜଧାନୀ ଅମଙ୍ଗଳାବାସ,
ଭଗ୍ନ ଅଟ୍ଟାଳିକାଶ୍ରେଣୀ, କେହି ଅବା ରହି
ଅର୍ଦ୍ଧଭଗ୍ନ ଭାବେ, ଜରା-ଜର୍ଜରିତ ପ୍ରାଣେ,
ବିସ୍ତାରି ଇଷ୍ଟକ-ଦନ୍ତ ଧରିଛି ବିକୃତ
ରୂପ, ନଶ୍ୱରତା-ସୂଚି-ଉନ୍ମେଷକ, ହାୟ !
ଥିଲା ସେହୁ ଅଳକାର ଅଳଙ୍କାର ସମ,
ବଳଛି ସେ ପୁରୀ ଏବେ ପ୍ରେତପୁରୀଠାରୁ,
ଧରିଛି ମହତ ଆହା ନୀଚର ଉପମା !
ଥିଲା ଯହିଁ ସୁପ୍ରାପ୍ତ ସଦା ସଜ୍ଜନର
ମନୋରଥ-ରଥ ଗତିପଥ, ଏବେ ତାହା
କଣ୍ଟକ-ଆସ୍ତୃତ ! ଭୀତ ସର୍ବ ପ୍ରଜାକୁଳ,
ରୁହାଉଅଛନ୍ତି ନେଇ ନୈରାଶ୍ୟ-ଲୋତକ,
ଆହା, ସେ ଲୋତକ ନୁହେଁ—ରୁଧିର ଆସାର !
ସୁଧିମଣି, ତୁମ୍ଭର ଏ ନିଷ୍ପୃହ ଭ୍ରମଣ
ନୁହେଁ ବିଧି ଅଭିପ୍ରାୟ, ଜନ୍ମ ତବ ଭବେ
ମହାକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନାର୍ଥେ, ବହିବ ଉଜାଣି
ଆଜି ଜୀବନର ସ୍ରୋତ ତବ ନିରନ୍ତର
ଘୋର ଆବର୍ତ୍ତରେ, ତେଜି ଔଦାସ୍ୟ ମାନସୁ
ପ୍ରବେଶ ସଂସାରେ, କର କର୍ମ ଉପାସନା,
ବୀର, ନୁହେଁ ତାହା ଦୁଃଖ ତୁମ୍ଭ ପକ୍ଷେ କେବେ,
ଯାହା ଦୁଃଖେ କୋଟି କୋଟି ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସୁଖ,
ନୁହଇ ତ ତାହା ଦୁଃଖ ଦୁଃଖରେ ଗଣିତ,

* ପାଠଲବର୍ଣ୍ଣବିଶିଷ୍ଟ ପୁଷ୍ପବିଶେଷ । ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ନ ଦେଖିଲେ ତାହା ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଚିର-ସୁଖ-ସ୍ୱର୍ଗରେ ଯେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବିମାନ ,
ସେହି ସୁଖରୂପୀ ଦୁଃଖମହାସ୍ତ୍ର-ବାହିନୀ ।
ବୃଷ୍ଟି , ବଜ୍ର, ଶୀତାତପ ସହି ସଦ୍ୟ ଶୈଳ
ଉଦରେ ଅଶ୍ରିତ ଜୀବେ କରେ ନିଷ୍ପଦେ
ରକ୍ଷଣ ପାଳନ, ତାହା ମହତ୍ତ୍ୱ ତାହାର ।
ଅତଃ ହେ ମହାନ୍ ଭବ, ଉଠି ତୁମ୍ଭେ ତ୍ୱରା
ଅବନ୍ତୀନଗରେ ଯାଇ ବସ ରାଜାସନେ ।"
ଏହା ଭାଷି ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୁଅନ୍ତେ ସେ ଦେବୀ,
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଖରେ ସ୍ୱପ୍ନ ବିକ୍ରମାର୍କଙ୍କର,
ଉଠି ବସି ବୀରବର ଚାହିଁଲେ ଚୌଦିଗେ,
ଦେଖିଲେ, ତାହାନ୍ତି ଦେବୀ, ଗଲେଣି ଉଭେଇ
ନୈଶ ଅନ୍ଧକାରେ, ତଥା ତାଙ୍କ ସୁବଚନ
ଯାଇଅଛି ମିଶି ନୈଶ ନୀରବତା ସହ ।
ସ୍ମୃତି ଏହି ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତ ସ୍ୱପନ ଘଟଣା,
ହେଲା ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତାଗାରେ ବିସ୍ମୟ ଭୁଣିଆ,
ଅଜ୍ଞାତ ଉତ୍କଣ୍ଠା-ସ୍ରୋତ ବହି ଶିରତରେ
ହେଲା ଉଦ୍‌ବେଲିତ କ୍ରମେ, ସ୍ମୃତି ଲୁହୁଳନୀ
ଫେରି ତାଙ୍କୁ ଚିତ୍ରପଟେ ଦେଖାଇଲା ଆଣି
ଅରୂପ ଅତୀତ ଚିତ୍ର, ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ।
ଭାଳିଲେ ସ୍ୱଗତେ ବୀର—"ଏହା କି ସ୍ୱପନ,
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପରାଏ ପ୍ରତେ, ସତେ କି ମାଳବ
ବିପନ୍ନ, ସତେ କି ତାର ଶିରଫୁଲଗତି
ଅବନ୍ତୀ ଉଚ୍ଛନ୍ନ, ଏଥେ ଅସମ୍ଭବ କିବା ?
ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ହେଲେ ରାଜା, ହୁଏ ଛାରଖାର
ରାଜ୍ୟ, ଏହା ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ, ଯେ ଯନ୍ତ୍ରଚାଳକ
ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ, ସେ ଯନ୍ତ୍ର ବା ନ ଭାଙ୍ଗିବ କିପାଁ ?
ଯିବାରି ଉଚିତ ମୋର ମାଳବେ ଏକାଳେ ।"
ଏହିପରି ଭାଳୁ ଭାଳୁ ଶେଷ ନିଶୀଥିନୀ,
ଅରୁଣ-ତରୁଣୀ ଉଷା ଅରୁଣବରଣା,
ଭାବ୍ୟଭାଗ୍ୟ-କୁଣ୍ଡଳିନୀ, ଉଦ୍ଘାଟି ସତ୍ୱର
ପ୍ରାଚୀଦିଗ-ଦେବାଳୟ-ହୈମ-ସିଂହଦ୍ୱାର,
ଦେଖାଇଲା ଅନନ୍ତର ଅନନ୍ତ ସୁଷମା !

ସରସୁ ସ୍ତୁତା ସଙ୍ଗେ ଜିନୀ କର୍ଣ୍ଣମୂଳେ ଅଳି
ମଧୁଜୀବୀ, ଜଣାଇଲା ମଞ୍ଜୁଳ ଗୁଞ୍ଜନେ
ରବି ଆଗମନ ବାର୍ତ୍ତା ରବି-ଦୂତରୂପେ,
ତହୁଁ ଧନୀ ରବିବନ୍ଧୁ, ଉନ୍ମୀଲି ନୟନ
ସପୁଲକେ, ସମୀରଣ ଆକୁଳିତ ଛଳେ
ଶିର ନଇଁ, ନିବେଦିଲା କୃତଜ୍ଞତା ତାକୁ ।
ଅବିରାଜି କ୍ରମାମ୍ବେ କାନନ-କୁମାରୀ
ଫୁଲକୂଳ, ନାଚି ନାଚି ହସିଲେ ସଧାରେ,
ତେଜି ତରୁ ସ୍ଥାନମାନ, ଭବନକନ୍ଦର,
ଅନ୍ଧାର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରେତମୂର୍ତ୍ତି, ଭୟାବହ,
ଧରିଲେ ମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି, ନିର୍ମଳ ସୁନ୍ଦର !
ଗାଇଲେ ବିହଗବର୍ଗ—ପ୍ରଭାତପ୍ରହରୀ,
ବୋଲି ଦେହେ ବାଳରବି-କନକ-କିରଣ ।
ଢଳ ଢଳ ନିଶା ଅସ୍ତ-ହିମବନ୍ଦୁ ପରେ
ପ୍ରତିଫଳି ଢଳ ଢଳ ଶିଶୁ ସୌର କର,
ବଢ଼ାଇଲା ଦିବ୍ୟବିଭା, ବଢ଼ାଏ ଯେସନ
ବଂଶୀୟ ପ୍ରତିଭା ଯୋଗ୍ୟ ବଂଶଧର ହୃଦେ ।
ପାଳୁଛି ପାଟଳ ପାଟ ଧନୀ ପୌରନାରୀ
ଆବରିଲେ ଦେହ ଏବେ ସୁନୀଳ ଦୁକୂଳେ ।
ରାଜିଲା ଚୁଡ଼ରେ ଶିରେ ରକ୍ତରବିଛବି,
ଅମନ୍ଦ ସୁନ୍ଦର ଫୁଲ୍ଲ ମନ୍ଦାର ଯେସନ ।
ହାଣିଲେ କିରଣ-କୁନ୍ତ ଦେବ ବିଭାବସୁ
କୁମୁଦିନୀ ବକ୍ଷେ, ଚନ୍ଦ୍ର-ହୃଦୟ-ଚନ୍ଦ୍ରିକା,
ତହୁଁ ସେ ହରାଇ ଚେତା ଗୁରୁ କ୍ଲେଶାବେଗେ
ପଡ଼ିଲା ସରସୀ-ଶେଯେ ଢଳି, ନେତ୍ର ମୁଦି ।

ସମାପି ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ତ୍ୱରା,
ଯାତ୍ରା କଲେ ଉଜ୍ଜୟିନୀ ମୁଖେ, ଲଙ୍ଘି ପଥେ
ବହୁ ରାଜ୍ୟ, ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ, କାନନ, ପ୍ରାନ୍ତର
ଉପସ୍ଥିତ ଯଥାକାଳେ ଅଭୀଷ୍ଟ ପ୍ରଦେଶେ ।
ତହୁଁ ଛଦ୍ମବେଶେ କରି ନଗରୀ ପ୍ରବେଶ,
ଦେଖି ତାର ଶୋଚନୀୟ ଦାରୁଣ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା

ଲଭିଲେ ବିଷାଦ, ହେଲା ନେତ୍ର ଛଳ ଛଳ,
ଚାହିଁଲା ଅନ୍ତର ଶୋକେ, ଅସ୍ଫୁଟେ, କରୁଣେ,
କାନ୍ଦେ ଯଥା ହାୟ, ଦୁଃଖେ ମର୍ମଭେଦୀ ସ୍ୱରେ
ବିଦେଶାଗତ ସୁପୁତ୍ର ଦେଖେ ଯେବେ ଗୃହେ
ଆସି, ପୂଜ୍ୟା ଜନନୀର ପ୍ରାଣାନ୍ତକ ପୀଡ଼ା,
କାନ୍ଦେ ଯଥା ନିଷ୍ଠାପର ଦେବତା-ପୂଜାରୀ,
ହେରି ପ୍ରାତେ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଇଷ୍ଟଦେବତାର
ଚୌର୍ଯ୍ୟକୃତ ଅପମାନ, ଅସହ୍ୟ ତାହାର;
ଅଥବା ଯେସନ କାନ୍ଦେ ଉଦ୍ୟାନ-ପାଳକ
ଦେଖି ଯତ୍ନବର୍ଦ୍ଧିତ ଉଦ୍ୟାନ ତରୁର
ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦୀନଦଶା, ଦୁଷ୍ଟ କପିକୃତ ।
ବିଷମ ଆର୍ତ୍ତିରେ ବୀର ଭାଷିଲେ ଏସନ—
"ଉଜ୍ଜୟିନି, ହା ଅଭାଗିଁ, କି ଦଶା ଲୋ ତୋର ?
ଫୁଲ୍ଲ ଭୁଞ୍ଜି ଗରବିଣୀ, ସୁଷମା-ବାରିଧି,
କେଉଁ ଦୂର ଅଗସ୍ତ୍ୟ ଲୋ ଶୋଷିଲା ତୋହର
ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ସେ ଶୋଭା-ବାରି ? ହେଲୁ ତୁ ଶ୍ରୀହୀନା
ବାଳବିଧବା ସଦୃଶ, ଫାଟିଯାଏ ଛାତି,
ଫିଟିଯାଏ ଅଶ୍ରୁ-ଉତ୍ସ ସହସ୍ର ଧାରରେ
ଅସମ୍ଭାଳେ, ହେରି ତୋର କାଙ୍ଗାଳୁଣୀ ବେଶ !
କ୍ଷିପ୍ରା ସିପ୍ରେ ! ଦିବ୍ୟଗନ୍ଧମୟୀ ଗନ୍ଧବତି ! *
ତୁମ୍ଭେ ତବ ଉଜ୍ଜୟିନୀ ଭାଗ୍ୟଦା, ପାଳିକା—
ତୁମ୍ଭ ଧାରା ଥିଲା ତାର ମାତୃସ୍ତନ୍ୟ ଧାର,
ତୁମ୍ଭ ନେତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନେ ଜୀବନ୍ମୃତ ସେହୁ,
ଦେଖ, ଏଣୁ ଅଶାଳିତ କଳଙ୍କର ଛାୟା,
ବହିଲ କେମନ୍ତେ ଭଲା ନିର୍ମଳ ହୃଦୟେ ?
କି ହେତୁ କରୁଣା ଈଶା ପ୍ରଭୁ ମହାକାଳ †
ମହାରୁଦ୍ର, ସଦାଶ୍ରିତା ଉଜ୍ଜୟିନୀ ପ୍ରତି ?
ଅନାଥା ସେ ଏବେ, ହାୟ ଦୁର୍ବଳା ପୀଡ଼ିତା,
ଦେବ ଦେଖିଲ ତ ଏଣୁ ମହାକାଳ କ୍ରୀଡ଼ା
ବସି ବିଶ୍ୱ-ସିଂହାସନେ, ଅବହେଳେ ପ୍ରଭୋ,
ଶୂଳି ! ଯେ ମହାନିଃଶୂଳ ପ୍ରେରିଲା ଛଟକେ
ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ନିସୁରବକ୍ଷେ ସଂଯମନୀ ପୁରେ,
କ୍ଷମ ଯେ ବିଶ୍ୱଧର୍ଷଣେ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗ ମାତ୍ରକେ,
ସେ ରୁଦ୍ର ତ୍ରିଶୂଳ ତବ ପର୍ଯ୍ୟୁଦସ୍ତ କି ହେ
ତବ ଅଧିଷ୍ଠିତ ରାଜ୍ୟ ବିପଦ ନାଶନେ ?
କେ ବୁଝିବ ଲୀଳା ତବ—ଧାରଣା ଅତୀତ ?"

ଏରୂପେ ଉନ୍ମାଦିନୀ ଆକ୍ଷେପି ବହୁଶଃ
ଭ୍ରମୁ ଭ୍ରମୁ ଇତସ୍ତତଃ, ହେଲେ ଅତର୍କିତେ
ଉପସ୍ଥିତ ଯାଇ ଏକ କୁମ୍ଭକାର ଗୃହେ ।
ଦେଖିଲେ ଲଗିଛି ତହିଁ ରାଜସଭା, ମିଳି
ରାଜକୀୟ ପାତ୍ର, ମନ୍ତ୍ରୀ, ପାରିଷଦ ଆଦି
ମଣ୍ଡି କୁମ୍ଭକାର ସୁତେ ଭୂପେନ୍ଦ୍ରୋପଯୋଗୀ
ବସନ ଭୂଷଣେ, ପୁଣି ପିନ୍ଧାଇ ମସ୍ତକେ
ମଣିମୟ ରାଜଚୂଡ଼ା, ଘେନଗଲେ ଭୃତ୍ୟ ।
ବିଳପିଲେ ତହୁଁ ବୃଦ୍ଧ କୁମ୍ଭାର-ଦମ୍ପତି
ବିଷମ ବ୍ୟାକୁଳେ ଉଚ୍ଚେ, ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ସ୍ୱରେ,
ଯଥା ଶୁକ ଶାରୀ, ଯେବେ କୁଳାୟୁ ତାଙ୍କର
ଶାବକେ ବ୍ୟାଧ ଧରି ଆବଦ୍ଧି ପିଞ୍ଜରେ
ଘେନଯାଏ ଦମ୍ଭୀ ଆହା ମହାଦମ୍ଭଭରେ ।
ସେ କାଳେ ଶାବକ ଚାହିଁ ଦୀନ ନେତ୍ରେ ଯଥା
ଜନକ-ଜନନୀ ମୁଖ, ହୋଇ ଛଟିପଟି
ଡାକେ ଘନ ଘନ ତାଙ୍କୁ ନେବାକୁ ଉଦ୍ଧାରି,
ତଥା ମହାବ୍ୟଥିତାସ୍ୟ କୁମ୍ଭକାର ସୁତ !
ପ୍ରବୋଧି ଉନ୍ମାଦିନୀ ଦମ୍ପତିଯୁଗଳେ
ପୁଛନ୍ତେ ଶୋକର ହେତୁ, କହିଲେ ବେନିଏ
କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ, ତେଜି ଶୋକତପ୍ତ ଶ୍ୱାସ—
ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ ଅର୍ଦ୍ଧଭଗ୍ନ ସ୍ୱରେ, ଖିନ୍ନ ପ୍ରାୟ—
"ହାୟ, କି କହିବୁଁ ଆମ୍ଭ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ କଥନ,
ସାଧ୍ୱୀ, ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର, ଏ ଆମ୍ଭ ବେନିର,

* ସିପ୍ରା ଓ ଗନ୍ଧବତୀ ଉଜ୍ଜୟିନୀର ନଦୀଦ୍ୱୟ । † ଉଜ୍ଜୟିନୀର ଅଧିଷ୍ଠାତା ଶିବ ।

ରାଜକର୍ମଚାରୀବୃନ୍ଦ ଯାଉଛନ୍ତି ଯେନ
ତାଙ୍କୁ, ବସାଇବାପାଇଁ ରାଜସିଂହାସନେ,
ଏହା ଆମ୍ଭ ଉପସ୍ଥିତ ଶୋକର କାରଣ ।”
ନ ପାରି ସମ୍ବରି ହାସ୍ୟ ବୀର ଏ ବଚନେ
ଭାଷିଲେ, “ତୁମ୍ଭେ କି ଭଲ ସ୍ୱଭାବ-ବାତୁଳ,
କିମ୍ବା ବୃଦ୍ଧବୃଦ୍ଧା ବେନ ହେଲ ଛନ୍ନମତ,
ବୟୋଧର୍ମେ ? ପୁତ୍ର ତବ ହେବ ରାଜ୍ୟେଶ୍ୱର,
ଏଥିରେ ତୁମ୍ଭର ଦୁଃଖ, କି ଅଦ୍ଭୁତ କଥା ?
ଅନୁସରିବାକୁ ନରେ ଯେ ସୌଭାଗ୍ୟ ପଛେ
ସଦା ଲାଳାୟିତ, ନିଜ ତୋଷେ ଶାନ୍ତି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ,
ମଣ କିପାଁ ତୁମ୍ଭେ ସେହି ସମ୍ପଦେ ବିପଦ ?
ସ୍ୱଭାବେ ଦରିଦ୍ର ତୁମ୍ଭେ, ନୀଚକୁଳେ ଜାତ,
ତୁମ୍ଭ ପକ୍ଷେ ଏ ସୌଭାଗ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନାତୀତ ବର,
ମଣୁଛ ତାହାକୁ ତୁମ୍ଭେ ତୀବ୍ର ଅଭିଶାପ !
ମଣେ ଗହ୍ୱଦୃଷ୍ଟି ସିନା ଫୁଲମାଳେ ବ୍ୟାଳ ।
ସମ୍ପତ୍ତି, ପ୍ରାଧାନ୍ୟ, ପଦ ଉପେକ୍ଷ୍ୟ କାହାର
ବିଶେଷତଃ ତୁମ୍ଭ ପରି କେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଧନର ?
ପ୍ରକୃତରେ ଯେ ମହାନ, ସେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ,
ନ ମଣେ ସେ ଆପଣାକୁ ବଡ଼, ଇଚ୍ଛେ ଏକା
ହେବାକୁ ମହାନ କ୍ଷୁଦ୍ର, ମାତ୍ର ତୁମ୍ଭଠାରେ
ବ୍ୟତ୍ୟୟ କିପାଇଁ ଚିର-ପ୍ରଚଳିତ ଧାରା ?
ବ୍ୟର୍ଥ ସତ୍ୟ ବିଧାତାର ଅପାତ୍ରରେ ଦାନ ।”
ଉତ୍ତରିଲ କୁମ୍ଭକାର—“ହେ ଜିଜ୍ଞାସୁ, ନୁହେଁ
ସୌଭାଗ୍ୟ ଏ—ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ସୁତୀବ୍ର ବିଦ୍ରୂପ,
ଜନ୍ମୁଛି କାରଣ ତାର ଶୁଣ ଅବହିତେ ।
ପାଳୁଥିଲେ ଏ ପ୍ରଦେଶ ରାଜା ଭର୍ତ୍ତୃହରି,
ପତ୍ନୀର ଅସଦାଚାରେ ହୋଇ ସେ ବ୍ୟଥିତ
ଗଲେ ରାଜ୍ୟ ତେଜି ବନେ ତପସ୍ୟାଭିପ୍ରାୟେ,
ହେଲା ଅରାଜକ ହାୟ ଅବନ୍ତୀ ନଗରୀ,
ଅବନୀ-ସୀମନ୍ତଟିକା—ପ୍ରଶସ୍ତିମାଳିନୀ,
ଯେହ୍ନେ ତରୀ କର୍ଣ୍ଣଧାରଶୂନ୍ୟ ତରଙ୍ଗିତ—
ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ, ଘଟେ ଭାଗ୍ୟେ ଯେ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ତାର,
ଭୁଞ୍ଜିଲ ଅଭାଗୀ ତାହା । ଦେଖିଣ ଅନାଥା
ତାକୁ, ଅଗ୍ନିବେତାଳାଖ୍ୟ ଅପଦେବ ଏକ
ଭକ୍ଷିଲ ନିର୍ଦ୍ଦୟେ ପ୍ରଜା, ଯଥା ମହାବଳ
ରକ୍ଷୀପାଳଶୂନ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠେ ପଶି ଅବହେଳେ
ବିନାଶେ ଗୋଯୂଥ । ଦେଖି ଏ ନୃଶଂସ ଲୀଳା
ବହୁ ମହାପ୍ରାଣିକ୍ଷୟ, ସଚିବନିକର
ବେତାଳ ସମୀପେ ଯାଇ କଲେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ—
‘ହେ ବେତାଳରାଜ, ହୁଅ କ୍ଷାନ୍ତ ତୁମ୍ଭେ ଏବେ
ମାନବ ଜୀବନ ନାଶୁଁ, ହେଲା ଆଜିଠାରୁ
ଏହି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ—ଆମ୍ଭେ ବସାଇବୁଁ ନିତ୍ୟ
ଏ ରାଜ୍ୟର ଜଣେ ଜଣେ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାତେ
ରାଜସିଂହାସନେ, ହେବ ସେ ଦିବସେ ରାଜା,
ମାତ୍ର ରାତ୍ରେ ତୁମ୍ଭେ ତାକୁ କରିବ ଭକ୍ଷଣ ।’
ସେହି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣମତେ ଆଜି ମୋର ପାଳି,
ତହୁଁ ପାତ୍ରମନ୍ତ୍ରୀବର୍ଗ ଘେନିଗଲେ ଧରି
ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ରେ ହାୟ ! ରଙ୍କରତ୍ନ ମୋର;
ଉପସ୍ଥିତ ଜୀବନର ସାୟଂକାଳେ ମୁହିଁ,
ବହିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ସ୍ୱଶରୀରର ଭାର,
ଏ କାଳେ ବିଧାତଃ ଭଲା କେମନ୍ତେ ସହିବି
ଦୁର୍ବିଷହ ପୁତ୍ରଶୋକ ଭାର,—କଲେ ଯାହା
ସପ୍ତଦ୍ୱୀପ, ସପ୍ତସିନ୍ଧୁ ଅଷ୍ଟକୁଳାଚଳ !
ସିନ୍ଧୁ ନିଧନରେ ଯଥା ଅନ୍ଧକ ଅନ୍ଧକୀ *
ତେଜିଲେ ଜୀବନ, ତଥା ବୃଦ୍ଧବୃଦ୍ଧା ବେନ
ଘେନିବୁ ବିଦାୟ ଆମ୍ଭେ ଭବୁଁ ପୁତ୍ରାଭାବେ,
ଲଭିବ ଶମନ ବିପ୍ର, ପୁତ୍ରେ ଦାନରୂପେ,
ଆମ୍ଭେ ବେନ ସେ ଦାନର ବଳିତ ଦକ୍ଷିଣା ।”

ଶୁଣି ଏହା ବିକ୍ରମାର୍କ ବ୍ୟଥାର୍ଦ୍ର ହୃଦୟେ
ଭାଷିଲେ—“ହେ ବୃଦ୍ଧ, ନୁହଁ ଚିନ୍ତାକୁଳ ଆଉ,
ଅର୍ପି ମୋତେ ତୁମ୍ଭ ପୁତ୍ର ପ୍ରତିନିଧିରୂପେ,

* ଦଶରଥକର୍ତ୍ତୃକ ଅନ୍ଧକମୁନିପୁତ୍ର ସିନ୍ଧୁମୁନିଙ୍କ ହତ୍ୟା ବିବରଣୀ ରାମାୟଣରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ଲଭ ଏ ସଙ୍କଟୁ ତ୍ରାଣ ଉଭୟଙ୍କ ଶ୍ରେୟ
ତହିଁ, ହେବ ପ୍ରାଣ-ରକ୍ଷା ପୁତ୍ରର ତୁମ୍ଭର,
ଦ୍ୱୟେ ଏ ପରୋପକାର ସଂସାଧନ ହେତୁ
ହେବ ମୋର ପୁଣ୍ୟାର୍ଜନ, ବିଶେଷତଃ ଯଦି
ପାରେ ସେ ବେତାଳେ ବଧି, ହେବି ତେବେ ସୁଖୀ ।
"ଅହୋ କି ଭୀଷଣ କଥା" କହିଲ କୁମାର,
ଭାବୀ ନରବର ବାଟ ରଖିବାକୁ ଜାତି
ଅର୍ପୁଛ କି ଉପଦେଶ ମୋତେ ? ହା ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ,
ବଞ୍ଚାଇବ ନିଜ ପୁତ୍ର ପର ପୁତ୍ର-ଦାନେ,
ଏଥୁ ବଳି ମହାପାପ କି ଅଛି ମହୀରେ ?
ତହିଁରେ ଅଛଥି ତୁମ୍ଭେ ଦେବତା ସମାନ,
ମହାଭାଗ, ନ ଶୁଣାଅ ଏ ପାପ-ପ୍ରସ୍ତାବ ।
ହେଲା ଜାଣି ଏଥରକ ପୁତ୍ର-ରକ୍ଷା ମୋର,
ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ପୁଣି ପଡ଼ିବ ମୋ ପାଳି,
ତେତେବେଳେ କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ହେବ ତ ନିଶ୍ଚୟ
ଅର୍ପିବାକୁ ପୁତ୍ରେ । ଆତ୍ମପ୍ରାଣେ ପରପ୍ରାଣେ
ନାହିଁ ଭେଦ କିଛି, ଧାତୁ ମୃତ୍ତିକା ଶିଳାଦି
ଯେଉଁ ଘଟେ ଥାଉ ଜଳ, ଏକ ଦ୍ରବ୍ୟ ସେହୁ,
ଅତଏବ ପରହତ୍ୟା ଆତ୍ମହତ୍ୟା ସମ,
ଜୀବନ ହି ଆତ୍ମା, ଆତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମସତ୍ତା ଭିନ୍ନ
ନୁହେ କିଛି ଆନ, କରେ ବିନାଶ ଯେ ତାକୁ
ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ମହାଦୋଷେ ଦୋଷୀ ସେ ପାମର ।
ଭାବି ଦେଖ, କୁମର ମୋ ନ ହେବ ଅମର,
ମରିବ ଅବଶ୍ୟ ଦିନେ, ମହାନିୟନ୍ତାର
ଅକାଟ୍ୟ ନିୟମେ, ଜନ୍ମ-ମରଣର ହେତୁ,
ସୃଷ୍ଟି ପଛେ ପଛେ ଲଗି ରହିଛି ସଂହାର,
ସଂଲଗ୍ନ ଅତୀତ ଯଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ପଛେ,
ସୃଷ୍ଟିଲୀଳା ପ୍ରାୟ ସଦା ଲାଗିଛି ସଂସାରେ
ସଂହାରର ମହାଲୀଳା, ହେଲେ ରୁଦ୍ଧ ତାହା,
ହେବ ସୃଷ୍ଟି-ଦ୍ୱାର ରୁଦ୍ଧ, ନ ଶୋଷିଲେ ରବି
ଧରଣୀରୁ ରସ, ହେବ ବୃଷ୍ଟି ଅବା କାହୁଁ ?
ସୃଷ୍ଟି ପରି ସଂହାରହିଁ ବିଧାତୃ-ବାଞ୍ଛିତ ।
ଯାହା ହେଉ, ଆତ୍ମପ୍ରାଣ ସଂରକ୍ଷଣ ପାଇଁ
ନ ପାରିବ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ ଅର୍ପି ମୃତ୍ୟୁମୁଖେ,
ଜ୍ଞାନାନ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସ ଅନ୍ଧ ପ୍ରାୟ, ପ୍ରଦାନେ ସେ
ମୃତ୍ୟୁକୁ ଠକିବା ଲାଗି ପଶୁପକ୍ଷୀ ବଳି
ଦେବପୀଠେ, ଫଳେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ହତ୍ୟାପାପେ
ନଷ୍ଟ କରେ ଦୁଷ୍ଟମତି ଇହ ପର କାଳ ।"

"ନ ହୁଅ ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ବୃଦ୍ଧ, ଜାଣିବ ପଶ୍ଚାତେ,"
ଭାଷିଲେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ —"ନ ହେଲେ ମାନ୍ତ୍ରିକ
ମନ୍ତ୍ରରେ ନିପୁଣ, ବାନ୍ଧେ କି ସାହସ ହୃଦେ
ଧରିବାକୁ ବିଷାକ୍ତ ସର୍ପେ ? କି ଭୟ ବା
ସେ ବେତାଳେ ? ସମ୍ଭବେ କି କେତକୀ-କରତେ
ତରୁଚ୍ଛେଦ, ବରଂ ବାଜି ତାହା ତରୁଦେହେ
ଝଡ଼ିଯିବ ଦାନ୍ତ ତାର—କୋମଳ କଣ୍ଟକ !
ଯାଉଛି ମୁଁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକ୍ରମେ ବେତାଳ ସମୀପେ,
କାହିଁ ହେବ ବର୍ଣ୍ଣୀୟାନ, ଏଥେ ପାପ ତବ ?
କିଏ ଯଦି ଝାସ କେଲି ସମୁଦ୍ର ସଲିଳେ,
ଲାଗିବ କି ସାଗରରେ ତାର ହତ୍ୟାଦୋଷ ?
ପରୋପକାର ସାଧନେ ଘଟେ ମୃତ୍ୟୁ ଯାର,
ନୁହେଁ ସେ କଦାପି ମୃତ, ମୃତ ସେହି, ଜୀଏ
ଯେହୁ ନିଜ ପାଇଁ । ଭବେ ପର ଉପକାର
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ୱର୍ଗ ! ଧରେ ତରୁବର
ପରୋପକାରାର୍ଥେ ଫଳ, ବହେ ତରଙ୍ଗିଣୀ
ପର ହିତେ ନୀରସ୍ରୋତ, ଦୁଗ୍ଧ ବହେ ଗାଭୀ ।
ସାଧି ନାହିଁ ପର ହିତ ଯେ ମାନବ ଜୀବେ,
ନୁହେ ସେ ମାନବ—ପ୍ରେତମୂର୍ତ୍ତି ମାନବର ।
ହୁଅ ନାହିଁ ଭୀତ ତୁମ୍ଭେ କାମ୍ୟ ଧୈର୍ଯ୍ୟତ୍ୟାଗ,
ନ ହେବ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଆଉ ପୁତ୍ରେ ଅର୍ପିବାକୁ
ବେତାଳ କବଳେ, କର ବିଶ୍ୱାସ ଏ କଥା ।
ପହୁଞ୍ଚିଲେ ଅବନତି ଚରମ ସୀମାରେ
ପ୍ରକୃତିପର୍ଯ୍ୟାୟେ ଆସେ ଆବର ଉନ୍ନତି,
ହିମପାତେ ପଦ୍ମବନ ଦଗ୍ଧ ହେଲା ପରେ,

ହୋଇ ଉଠେ ପୁଣି ସିନା ନବ ପଲ୍ଲବିତ;
ଚନ୍ଦ୍ରକ୍ଷୟ ଅନ୍ତେ ତାର ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ କଳା;
ପାହିଲାଣି ଏ ରାଜ୍ୟର ଅବନତି-ନିଶା
ତମୋମୟୀ, ଭୟଙ୍କରୀ, ଦର୍ଶିବ ଅଚିରେ
ଉନ୍ନତି-ଉଷାର ଏବେ ପାଇଲ ମହତ୍ତ୍ୱ,
ନ କର ସନ୍ଦେହ ଏଥି, ଦେଖିବ ସାକ୍ଷାତେ ।"
ଶୁଣି ଏହା କୁମ୍ଭଜୀବୀ, ଆନନ୍ଦେ ବିଭୋଳ
ଭାଷିଲା, "ଏ ଅକଳ୍ପନା-ସୁଲଭ ସ୍ୱରରେ
କେ ଆଶିଷ ମୋତେ, ଆହା କଲି ଯାହା ପାନ
କର୍ଣ୍ଣ-ଭୃଙ୍ଗେ ଏଣୁ ଦଣ୍ଡେ, ତାହା କି ବଚନ ?
ବଚନ କି ହୋଇ ପାରେ ଏତେ ମଧୁମୟ,
ସୁଶୀତଳ, ଶାନ୍ତିକର, ପ୍ରାଣାରାମ-ପ୍ରଦ ?
ନା, ନା, ସେ ବିଶୁଦ୍ଧ ସୁଧା, ଅମର ସମ୍ପଦ !
ଅଥବା ଦେଖୁଛି ମୁହିଁ ଜାଗ୍ରତ ସ୍ୱପନ
ଆସନ୍ନ ପତନମୁଖୀ ଦୁରାଶା-ଶୈଳର
ତୁଙ୍ଗ ଚୂଳେ ବସି; ଅହୋ, କି ଅଦ୍ଭୁତ ଭ୍ରମ,
ସ୍ୱପ ନୁହେଁ, ସ୍ୱପ୍ନ ନୁହେଁ ଏହା, ବାଇଲେ ଯେ
ଆଶା-ବଂଶୀ, ଏଣୁ ତ ସେ ଉଭା ସୁରତରେ ।"
ଏହା ଭାଷି ବର୍ଜି ଅଶ୍ରୁ କହିଲା ଏସନ—
(ନୁହେ ତାହା ଅଶ୍ରୁ, ଚିର ସଞ୍ଚିତ ଦୁଃଖର,
ଆନନ୍ଦ କୃତଜ୍ଞତାର ଅବାଧ ପ୍ରବାହ)
"ପ୍ରଭୋ, କେଉଁ ଦେବ ତୁମ୍ଭେ, କେମନ୍ତେ ଚିହ୍ନିବ
ଅଜ୍ଞାନ-ବିଷାକ୍ତ ନେତ୍ରେ, ନୁହଇଁ ତ କେବେ
ପରହିତେ ପ୍ରାଣଦିତ୍ସା * ମାନବ ବେଭାର,
ଧରିବ ମଣିର ବିଭା କାଚ ବା ମୃତ୍ତିକା ?
ଅଥବା ମୋ ସୌଭାଗ୍ୟର ସୌଭାଗ୍ୟ-ଦେବତା
ତୁମ୍ଭେ କି ମା ବହୁଜନ୍ମ ତୀବ୍ର ସାଧନାର
ଆଶାତୀତ ଆକସ୍ମିକ ମହାପୁରସ୍କାର,
ଅବା ଦୟାଦେବୀ ଧରି ପୁରୁଷ ଆକୃତି,
ବେଦନା-ବିକ୍ଷତ ହୃଦେ ଢାଳିବାକୁ ମୋର
କରୁଣା-ଅମୃତଧାର, ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ଏଥି !
ବିପଦ ଅସହ୍ୟ ଥିଲେ ଆସି ଥରେ ଥରେ
ଦେଇ ଯାଉଥାଏ ଆଶା କେତେ ଆଶ୍ୱାସନା,
ମାତ୍ର ଯେବେ ସ୍ତୂପୀଭୂତ ହୁଏ ଦୁର୍ବିପାକ,
ନ ଆସେ ସେକାଳେ ଆଉ, ଯଥା ସୌଦାମିନୀ;
ଦେଖାଏ ବିଭ୍ରାନ୍ତ ପାନ୍ଥେ ବୃଷ୍ଟି ପୂର୍ବୁ ପଥ
ଘୋର ଘନଘଟାଚ୍ଛନ୍ନ ତାମସ ନିଶୀଥେ,
ମାତ୍ର ହେଲେ ବୃଷ୍ଟି, ଧନୀ ଲୁଚଇ ଅମ୍ବରେ,
ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ, ତେବ, ତେଜିବାରୁ ଆଶା,
ଜୀବନ-ସଙ୍ଗୀତ ଛନ୍ଦ ହୋଇଥିଲା ମୋର
ସ୍ୱରଶୂନ୍ୟ, ଶୁଷ୍କବୃନ୍ତି ଶିଥିଳ ମଳିନ
ଶିଶୁକର-ବିଦଳିତ କୁସୁମ ସଦୃଶ ।
ପାଣି ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଦେହରକ୍ତ ଶୋକେ,
ଏ ଆସନ୍ନମୃତ୍ୟୁକାଳେ କି ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭାବେ
କରି ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ମୋତେ, ଦେଲ ନବ ପ୍ରାଣ,
ବିଷ-ବିଚେଷ୍ଟିତ ଜନେ ଜାଙ୍ଗୁଳିକ ପ୍ରାୟ,
ତୁମ୍ଭର ଏ ଋଣ ଦେବ, ନ ପାରିବି ଶୁଝି
ବହୁଜନ୍ମ ଯାଏଁ ହୋଇ ସେ ପଦ-ସେବକ ।
ବଚନଭଙ୍ଗୀରୁ ତବ ଉଠୁଛି ଆଭାସି
ଅତୁଳ ସାହସ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ମାତ୍ର ତାହା ଦେବ,
ହେବ ନାହିଁ ଲୋଡ଼ା କେବେଁ ବେତାଳ ଦମନେ,
କେବଳ ତୁମ୍ଭର ଧର୍ମ ବଧ ପକ୍ଷେ ତାର
ଅମୋଘ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର, ନିଶ୍ଚେ ତେଜିବ ସେ ପ୍ରାଣ
ତବ ସନ୍ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରେ, ମୋର ଏ ବିଶ୍ୱାସ,
ଯେସନେ ନୃଶଂସ କଂସ କଂସାରି ଦର୍ଶନେ ।
ଅତଏବ ତବ ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ମମ,
ରାଜସଭା ମଧ୍ୟେ ଦେବ, ଚଳେ କର ଏବେ,
ପ୍ରଦାନ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପୁଣେ ଆଶିଷ ମୋହର ।"

ଏ ଅନ୍ତେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟେ ଘେନି କୁମ୍ଭକାର,

* ପ୍ରାଣଦାନେଚ୍ଛା

ମିଳି ଯଥାସ୍ଥାନେ, କଲେ ଭଣାମଣା ଏହା—
"ଅଚହ୍ନିତ ଏ ପଥିକ, ଇଚ୍ଛନ୍ତି ରାଜତ୍ୱ,
ବେତାଳ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ପ୍ରକାଶନ୍ତି ପୁଣି
ସାଗ୍ରହ ଆକାଂକ୍ଷା, ଯହୁ ଘଟନା ସକଳ
ନିରେଖିଲୁ ବହୁତ ମୁଁ, ମାତ୍ର ଏ ତେଜସ୍ୱୀ
ନ ହେଲେ ନିବୃତ୍ତ, ବରଂ ନିର୍ଭୟ ଅନଳ,
ତଥାଚ ସେ କରିବ କା ଶୀତତା ସ୍ୱୀକାର ?
ଅତଏବ ଏ ଆର୍ତ୍ତର ପୁତ୍ର ବିନମ୍ରେ
ରକ୍ଷଣ ଏହାଙ୍କୁ କର ସୁବିଧାନ ମୋତେ ।"
ଏ ବଚନେ ରାଜକୀୟ କର୍ମଚାରୀଚୟ
ହୋଇ ଅସମ୍ମତ, ଦେଲେ ପୁନେ ଛାଡ଼ି ତାର;
ତହୁଁ ରାଜପଥରେ ମିଳି ସେହି ସ୍ଥାନେ,
କଲେ ଭାବୀ ନୃପତିଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ମାର୍ଜନା ।
ସ୍ୱଭାବେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ରୂପସ ପୁରୁଷ,
ଏହିକାଳେ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆସି ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ
ପରଶନ୍ତେ ତାଙ୍କ ଚାରୁ ଶରୀର-ଦେଉଳେ,
ଫୁଟିଲା ଶତ ଗୁଣ ଫଳ, ଫୁଲ ଯଥା
ପରଶି ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଚନ୍ଦ୍ରହିରଣ୍ୟ-ଗଞ୍ଜିନୀ * ।
ଖଞ୍ଜିଲେ ଯା ଅଙ୍ଗେ ରୁକ୍ମ ❀ ରତ୍ନ ଅଳଙ୍କାର
ବେଶକାରେ, ବୃଥା ତାହା, ଆକୃତି-ମଧୁର
ଯାର, ତାହା ଶୋଭା ଏକା ଭୂଷଣ ତାହାର
ନିସର୍ଗ-ରୁଚିର, କେଉଁ ଲୋଡ଼ା ତାର ଭଲ
ଭାରଭୂତ ମୃଦ୍‌ବିକାର ✽ କୃତ୍ରିମ ଭୂଷଣେ ?
ଜାତ ଇନ୍ଦ୍ର ଅଂଶୁ, ମିଶି ନରେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତିଭା
ଦେବେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତିଭା ସହ ପ୍ରକାଶିଲା ଯେଉଁ
ମହାପ୍ରତିଭାର ବିଭା, ମଳିନ ତା ବଶ
ବିଶ୍ୱ-ଆସ୍ୟ-ହାସ୍ୟଚ୍ଛବି ଚନ୍ଦ୍ରାଂଶୁ-ମୟୂଖ ।
ଅନନ୍ତର ମନ୍ତ୍ରିବର୍ଗ ରାଜ-ଉପଚାରେ
କରାଇ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟେ ବସେ ସିଂହାସନେ,
ନିର୍ବାହିଲେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାମତେ ।

ଧରି ନବ ନୃପେ ଅଙ୍କେ ରାଜସିଂହାସନ
ହେଲା ସୁପାବନ, ଯଥା ମଣ୍ଡିତ ବିମାନ
ଦେବତା ପ୍ରତିମା ଯୋଗେ, ହୀରା ନୀଳା ଆଦି
ଭଦ୍ରାସନଲଗ୍ନ ରତ୍ନେ, ଉଠିଲେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳି
ଦ୍ୱିଗୁଣେ ନୃପତିଙ୍କର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ମୟୂଖେ;
ପ୍ରକାଶେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦୀପ ପ୍ରତିଜ୍ୟୋତି ଯଥା
ବକ୍ଷୋଧୃତ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଶଳିତା ଶିଖାରେ ।
ସମାପି ସଚିବବୃନ୍ଦ ସେ ଦିନର ଯେତେ
ଉପସ୍ଥିତ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ, ଦିବା ଅବସାନେ
ଗମିଲେ ସ୍ୱବାସେ ମାଗି ଛାମୁରୁ ମେଲାଣି ।
ନବୀନ ନରେଶଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟପାଟବେ
ମନ୍ତ୍ରୀଏ ବିସ୍ମୟ ଭଜି, କଲେ ପରସ୍ପରେ
କଳ୍ପନା ଜଳ୍ପନା ବହୁ । କେ କହିଲା, "ଅହୋ,
କି ଅଭୂତ ବୈଚକ୍ଷଣ୍ୟ, କି ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶିତା,
କିଏ ଏହି ଛଦ୍ମବେଶୀ ପୁରୁଷପ୍ରବର ?
ପ୍ରତେ ହୁଏ, ନୁହନ୍ତି ଏ ସାମାନ୍ୟ ମାନବ,
ସମ୍ଭବ କି ନର ପକ୍ଷେ ଏ ଭଳି ପ୍ରତିଭା—
ନୀତି, ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତି !" କେହି ବା କହିଲା,
"କର୍ତ୍ତବ୍ୟେ ଯେ ଶତଚକ୍ଷୁ, ଶତକର୍ଣ୍ଣ, ପୁଣି
ଶତହସ୍ତ, ଅତିକ୍ରମେ ନରଜ୍ଞାନ ସୀମା
ଔଦାର୍ଯ୍ୟ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଯାଙ୍କ, ନୁହନ୍ତି ତ ସେହୁ
ଦୁର୍ବଳ ଅପୂର୍ଣ୍ଣମତି ଇତର ମାନବ !
ନିଶ୍ଚେ ଏ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ, କାରଣବିଶେଷେ
କରିଛନ୍ତି ଶୂରମଣି ଆତ୍ମସଂଗୋପନ,
ଦ୍ୱାପରେ ପାବନି ଯଥା ବଧି ବକାସୁରେ
ରକ୍ଷା କଲେ ତା' କବଳୁ ଏକଚକ୍ରା ଗ୍ରାମେ,
ତଥା ଏ ତେଜସ୍ୱୀ ପ୍ରାଣେ ବିନାଶି ବେତାଳେ
ପ୍ରକାଶିବେ ଆତ୍ମଶକ୍ତି, ସୁକୀର୍ତ୍ତି ସଂସ୍ଥାପି,
ଲଭିବ ସଙ୍କଟୁ ତ୍ରାହି ଭୀତା ଉଜ୍ଜୟିନୀ ।"
ଭାଷିଲା ଅପର ମନ୍ତ୍ରୀ, "କେଉଁ ପ୍ରୟୋଜନ

* ରୌପ୍ୟ । ❀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ । ✽ ମାଟିର ରୂପାନ୍ତର

ତର୍ଜଣାରେ, ରହୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି କାଲ୍‌ଯାଏଁ,
ପ୍ରାତଃକାଳେ ହେବ ଗୁପ୍ତ ରହସ୍ୟ ପ୍ରକଟ ।"
ଏ ବଚନେ ସର୍ବେ ତହୁଁ ଭଜି ନୀରବତା
ଆଶ୍ରିଲେ ଅଚିରେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଗନ୍ତବ୍ୟ ସରଣୀ ।
ସମାପି ସାନ୍ଧ୍ୟାହ୍ନିକକୃତ୍ୟ ଏଣେ ଆର୍ଯ୍ୟ ସୂନୁ,
ଶାଣିତ କୃପାଣ କରେ ମଣ୍ଡି ସ୍ୱକାୟରେ
ରହିଥିଲେ ଅବହିତ ଶବ୍ଦ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ,
ଯଥାକାଳେ ମିଳି ଦୃଷ୍ଟ ଭୀଷଣ ବେତାଳ,
(ଅମାନୁଷୀ ପ୍ରଚଣ୍ଡତୁଣ୍ଡ, ବିକୃତ ବଦନ)
ବିକ୍ରମେ ଧରିବା ଆଶେ ବିସ୍ତାରନ୍ତେ ବାହୁ,
ଦେଲେ ସେ ସବଳେ ଠେଲି ବାମ କରେ, ତର୍ଜ୍ଜି
ପଡ଼ିଲ ଦୁର୍ଜନ ଦୂରେ କରାଳ ଉଲ୍ଲାସେ ।
ଦେଖି ତା ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ କରି ପରିହାସ
ଭାଷିଲେ ସକ୍ରୋଧେ, "ଧିକ୍ ଦୁରନ୍ତ ବର୍ବର,
ଏହି ଛାର ବଳ ଧରି ଏତେ ଆସ୍ଫାଳନ !
'ସ୍ୱଳ୍ପ ବିତ୍ତ ଦରିଦ୍ରର ଗର୍ବର କାରଣ'
ଯଥାର୍ଥ ଏ ଉକ୍ତି, ଦୁରି ତୋର ମୋହ ଯୋଗୁଁ
ଉନ୍ମତ୍ତ ମାତଙ୍ଗ, ମୂଢ଼ ସେହି ରୀତି ତୋର ।
ଶେଷ ତୋର, ଖଳ, ଆଜି ମାନବ-ପାରିଧି,
ସେହି ପାରିଧିର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବୁ ତୁହି ଆପେ,
ହେବ ମହା ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ତୋ ମହାପାପର ।
ଯେ ଜଘନ୍ୟ ଯାଗ, ଦୁଷ୍ଟ, ଥିଲୁ ତୁ ଆଚରି,
ପିଣ୍ଡ ତୋର ସେ ଯାଗର ହେବ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି,
ମୁଁ ହେବି ପୁରୋଧା ତହିଁ, ଦକ୍ଷିଣା ସ୍ୱରୂପେ
ଶୋଣିତ ରେ ଆଜି ତୋର କଳଙ୍କିତ ପ୍ରାଣ ।
ତୋର ଏହି ଦୁଷ୍କରଣୀ ବୀଭତ୍ସ ନାଟକେ
ଭରିବ ସଂପାତ କାଳ ଶର ଯବନିକା,
ଶୋକର ଅନ୍ତିମ ଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ଏ ଧରଣୀ
ପୂଜିବ ଆଶାର ପାଦ ନବୀନ ଉତ୍ସାହେ,
ଆଜି ଏହି ବୀରମାତା ଅବନ୍ତୀ ଭାଗ୍ୟରେ
ମହାପରିବର୍ତ୍ତନର ସୌଭାଗ୍ୟ ସୁଦିନ,
ଧର୍ମ ଯଦି ସତ୍ୟ, ସତ୍ୟ ଯଦି ସତ୍ୟ, ତେବେ
ନିଶ୍ଚୟ ସଫଳ ହେବ ମୋର ଏ ବଚନ ।"
ଶୁଣି ଏହି ଅରୁନ୍ତୁଦ ସୁତୀବ୍ର ଭର୍ତ୍ସନା
ରୁଷିଲା ବେତାଳ, ତହୁଁ ଉଠି ସେ ତ୍ୱରିତେ
ସବଳେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟେ ଧରିଲା ଆକର୍ଷି,
ଲାଗିଲା ନରସ୍ତ୍ର ଯୁଦ୍ଧ, ତୁମୁଳ ଅତୀବ,
ବେନି ବୀରେ ଛନ୍ନାଛନ୍ନି ହୋଇ ଭୁଜେ ଭୁଜେ,
ପଦେ ପଦେ, ପିଠାପିଠି ହେଲେ ଶିରେ ଶିରେ ।
ଏହିରୂପେ ମଲ୍ଲରଣେ ମାତିଲେ ଉଭୟେ
ଅର୍ଦ୍ଧଯାମଯାଏଁ, ଶେଷେ ହେବାରୁ ଦୁର୍ବଳ
ବେତାଳ, ବିକ୍ରମ ତାକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ଦୂରେ ।
ଲଭି ପରାଭବ କ୍ରୂର, ହୋଇ ଯୁକ୍ତପାଣି
ଭାଷିଲା ବିନୟେ; "ବୀର, ଜାଣିଲି ମୁଁ ଏବେ
ନିଶ୍ଚୟ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ଅଟନ୍ତି ଆପଣ,
ନଥିବା ଜିଣିବ ମୋତେ ଯୁଗାନ୍ତେ ସମରେ
ଏଭଳି ସାମର୍ଥ୍ୟ ନାହିଁ ମାନବ ସୃଷ୍ଟିରେ ।
ତୁମ୍ଭେ ଇନ୍ଦ୍ରପୌତ୍ର, ତେଣୁ ଜିଣିଲ ସହଜେ,
ବୀରବର, ମାଗୁଛି ମୁଁ ପ୍ରାଣଭିକ୍ଷା ପଦେ,
ପ୍ରକାଶି କରୁଣା କର ଅପରାଧ କ୍ଷମା,
ବୀର ତୁମ୍ଭେ, ବୀରଧର୍ମ ନୁହେ ହେ ଅଜ୍ଞାତ,
କ୍ଷମା ସିନା ବୀରତ୍ୱର ଗୌରବଭୂଷଣ ।
ଶରଣରକ୍ଷଣ ଏକା ମହତଲକ୍ଷଣ,
ଅଗ୍ନି ନାହିଁ କେତେ କଷ୍ଟ ସାଗରେ ମନ୍ଦର,
ମାତ୍ର ସେହି ପର୍ବତର ସ୍ୱଗାତ୍ରେ ମୈନାକ
ପଶନ୍ତେ ଶରଣ ଆସି ସୁନାସୀର ଭୟେ,
ସାଦରେ ଆଶ୍ରୟ ତାକୁ ଦେଲା ଅମ୍ବୁପତି ।
ଗୁଣଧର, ତୁମ୍ଭେ ଏକା ପୁଣ୍ୟ ଅବନ୍ତୀର
ଉପଯୁକ୍ତ ରାଜା, କ୍ଷମ ଧୃଷ୍ଟତା ମୋହର,
ସାଧିବ ଭବିଷ୍ୟେ ବହୁ ଉପକାର ତବ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ବିକ୍ରମାର୍କ, "ଭୟ ନାହିଁ ବୀର,
ନିରେଖି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ରଣେ ଏକାନ୍ତ ଅକ୍ଷମ
ଲଭୁଛି ମୋ କ୍ରୋଧାବେଗ ପୂର୍ବ ଉପଶମ,
ମାତେ ସ୍ୱତଃ ପରାଜୟ ଭୁଣ୍ଡଲତାହୀନ

ଈଶ୍ୱର ନକରନ୍ତୁ ଅଗ୍ନି, କି କାର୍ଯ୍ୟ ସୂତ୍ରରେ ?
ବସାଏ ଯେ ଅସ୍ତ୍ରଚୋଟ ବଳିତ ଶରୀରେ,
ସେ ପିଶାଚ, ବୀରଧର୍ମ, ନାହିଁ ଭେଦ କିଛି
କେତେ ବଳିତର ପ୍ରାଣେ—ଭେଦ ପରିଣାମେ,
ପରିଣତେ ସମ୍ଭାବନା କେତେ ପକ୍ଷେ ମାନ,
ଅତଏବ ଯଥାଇଚ୍ଛା ଗମ ବୀରମଣି ।”
ଯେ ଆଜ୍ଞା ଉଚାରି ହର୍ଷେ ତହୁଁ ସେ ବେତାଳ
ଜୁହାରି ବିକ୍ରମେ କଲା ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ,
ନିଶୀଥ ସମୟ ଜାଣି ପହୁଞ୍ଚିଲେ ସ୍ୱଏ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ

ଅନନ୍ତର ଯଥାକାଳେ ପାହିଲା ଯାମିନୀ,
ପାହିଲା ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ-ରଜନୀ
ଅବନ୍ତୀର ବାସିବଶେ, ଅଦ୍ୟର ପ୍ରଭାତ
ତାହା ପକ୍ଷେ ପୁନର୍ଜନ୍ମ-ମଙ୍ଗଳ ପ୍ରଭାତ ।
ବିହଗେ ଆଳାପ କଲେ ବିଭାଷରାଗିଣୀ
ମଧୁସ୍ରାବୀ ସ୍ୱରେ, ତହିଁ ମିଶାଇଲେ ସ୍ୱର
ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟନିରତ ଯୋଗୀ ପ୍ରଣବ ଓଁକାର ।
ଆହା କି ପବିତ୍ର କାଳ, ତରୁଲତା ଆଦି
ସର୍ବେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ, ଧନୀ କାନନକମଳା
ସୁକୁମାରୀ ଫୁଲକୁଳ ରତ ମହାଯୋଗେ,
ବରଷିଁ ଶିଶିର ଛଳେ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ କଣିକା ।
ଭକ୍ତର ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ଆହା କି ଅମୂଲ୍ୟ ଧନ,
କି ଦେବଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ନିଧି, କି ପବିତ୍ର ତାହା,
ପୂଜା-ଫୁଲ, ତୁଳସୀ ବା ନିର୍ମାଲ୍ୟପ୍ରଭୃତି,
ଅଙ୍ଗେ ବୋଳି ତାକୁ ଅଳି ହେଉଅଛି ଧନ୍ୟ,
ଯଥା ସୁବୈଷ୍ଣବ, ବୋଳି ହୋଇ ଦେହେ, ଶିରେ
କୀର୍ତ୍ତନ-ମଣ୍ଡଳୀ-ପଦଧୂଳି ଭକ୍ତିଭାବେ
ମଣନ୍ତି ଆତ୍ମାକୁ ମୁକ୍ତ, କୃତାର୍ଥ, ପାବନ ।
ମଧୁର ପ୍ରଭାତେ ପଞ୍ଚ ମଧୁର ମୟୂଖ
ଉଷାର, ଭାଙ୍ଗିଲା ଯେବେ ହୋଇଗଲା ଆହା
ମଧୁ ପରେ ମଧୁ ବୃଷ୍ଟି, କ୍ରମ୍ୟା ଫୁଟିଗଲା
ଫୁଲ ପରେ ଫୁଲ, ଦିଗ ଦିଶିଲା ପ୍ରସନ୍ନ ।
ଭୂଷିତ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଶୋଭେ ଚନ୍ଦ୍ରାତପେ ହେମ
ଠାବେ ଠାବେ, ଆହା କିବା ବେଦିକା ପ୍ରକୃଷ୍ଟ,
ଅଙ୍କିଛି ବିଶାଳ ବକ୍ଷେ ପ୍ରଣବର ମୁଦ୍ରା
ଚନ୍ଦନେ, ଆଗ୍ରହେ, ଭକ୍ତି ଅନୁସ୍ୱାର ସହ ।
ଏକାଳେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ହୋଇ ଶଯ୍ୟୋତ୍ଥିତ,
ସାରି ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ହେଲେ ସିଂହାସନେ ସ୍ଥିତେ,
ଆସି ସଭାସଦେ ତହୁଁ ନମିଲେ ପୟରେ,
ନମେ ଯଥା ପକ୍ୱଶାଳୀ ହେମନ୍ତେ କେଦାରେ ।
ଭାଷିଲେ ସକଳେ, "ପ୍ରଭୋ, ନିଶ୍ଚୟ ଆପଣ
ମହାତ୍ମା ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ,ନତୁ ଶକ୍ତି କା'ର
ଶାସିବ ବେତାଳ ଦୁଷ୍ଟେ, ଅଗସ୍ତ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ
ଶୋଷଣେ କ୍ଷମ ବା କିଏ ଅଗାଧ ସାଗର ?
ତନ୍ତୁପ୍ରାଣ ଅନ୍ଧ ଆମ୍ଭେ,ବିଷୟର କୀଟ,
ନ ପାରିଲୁଁ ଚିହ୍ନି ଯାହା ଛାମୁଙ୍କ ସଦୃଶ
ଋଷିକଳ୍ପ ସାଧୁଜନେ, ଆଜ୍ଞା ହେଉ କ୍ଷମା,
ଛାମୁଙ୍କ ସଂସର୍ଗେ ଏବେ ଲଭିବୁଁ ଯୋଗ୍ୟତା,
ପରଶି ମଳୟ ଗିରି ପବନ ସନ୍ଧି
ଲଭେ ହୀନ ତରୁ ସୁଦ୍ଧା ଚନ୍ଦନର ଭାବ ।
ଛାମୁଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ଏବେ ପାଳନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଛାମୁ,
ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଜ୍ଞାବହ ମାତ୍ର, ଯଥାଦେଶ
ସାଧିବୁଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସର୍ବେ, ଧରଣୀ ଧାରଣ
ଶେଷ ଭୁଜଙ୍ଗର କାର୍ଯ୍ୟ—ନୁହେଁ ଉଣ୍ଡୁରର !
ହେବ ନୃପ ଉଜ୍ଜୟିନୀ ଛାରଖାର ଏବେ,
ମାତ୍ର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ତାର ମେଣ୍ଟିବ ଅଚିରେ,

ସୁ-ସୁପଣ୍ଡଣ୍ଣବସନ୍ତର ଅନୁପସ୍ଥିତରେ
ରଚିଥାଏ ଯେତେ ଯତ୍ନ ତା ବିଳାସଗୃହ
ଏହି ପ୍ରକୃତିର, ଆସି ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ସେ
କରି ତା ସଂସ୍କାର, ମଣ୍ଡେ ମଣିମାଣିକ୍ୟରେ ।
ଢାଳିଲ କି ଶାନ୍ତି-ବାରି ଅବନ୍ତୀ ପସ୍ତଣେ !
କି ଦ୍ରବ୍ୟେ ପୂଜିବୁଁ ଆଜି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଚରଣ ?
ନାହିଁ କିଛି, ଏଣୁ ଖାଲି ଆନନ୍ଦ-ଲୋତକେ,
ଧୋଇଦେଇ ଶ୍ରୀଚରଣ ମେଣ୍ଟାଉଛୁଁ ଆଶା ।"
ଏ ପ୍ରୀତି-ଅଭିନନ୍ଦନ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଛଳେ
ଭାଷିଲେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ସଂକ୍ଷେପେ ଏମନ୍ତ—
"ମନ୍ତ୍ରିବର୍ଗ, ତବ ଏହି ଆଶାର ସାଫଲ୍ୟ
ତୁମ୍ଭର ମସ୍ତିଷ୍କଜାତ ମନ୍ତ୍ରଣାସାପେକ୍ଷ,
ଅନିଳ ସହାୟ ହେତୁ ଅନଳ ପ୍ରବଳ !

ବିକ୍ରମ ଆଗମ ବାର୍ତ୍ତା ହେଲା ପ୍ରଚାରିତ
ତଡ଼ିତ ଗତିରେ, ଶୁଣି ନାଗରିକ ଜନେ
ଏ ମଙ୍ଗଳ ସମାଚାର ଅର୍ପି ଧନ୍ୟବାଦ
ଅନାଦି କରୁଣାମୟେ, ସୌଭାଗ୍ୟ ନିଜର
ଜୀବନଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ସୁଖେ ହେଲେ ସେ ବିହ୍ୱଳ,
ଚିର ଆଶଙ୍କାର ସ୍ମୃତି ବିସୋରି ପଲକେ ।
ଜଗତୀ ଉଦ୍ୟାପିଥିଲା ଯେଉଁ ଆଶା-ବ୍ରତ
ସୁନଷ୍ଟ ଧରିଲା ତାହା ବହୁକାଳ ପରେ,
ବାଳବୃଦ୍ଧ ସର୍ବେ ଆଜି ଆଶାର ପୂଜାରୀ
ତାହାର ପ୍ରଣବ ମନ୍ତ୍ରେ ଜପିଲେ ତାହାକୁ ।
ଲାଗିଲା ସାଟୋପେ ରାଜ୍ୟେ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ,
ଉଡ଼ାଇ ମଙ୍ଗଳଧ୍ୱଜା ନଗର-ନିବାସୀ
"ଜୟ ମହାରାଜ ଜୟ ବିକ୍ରମ-ଆଦିତ୍ୟ"
ଉଚ୍ଚାରି ଉଚ୍ଚରେ, କଲେ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ମୋଦେ ।
କାହିଁ ନୃତ୍ୟଗୀତ, କାହିଁ ଦରିଦ୍ରଭୋଜନ,
କାହିଁ ଦେବାର୍ଚ୍ଚନା, ଯଜ୍ଞପୂଜା, ଏହିରୂପେ
ନାନା ଅନୁଷ୍ଠାନ ବକ୍ଷେ ଧରିଲା ନଗରୀ ।
ଚାରୁ ହାସ୍ୟଧାରା ଚିର ବିରସ ବଦନେ
ପଡ଼ିଲା ଉଛୁଳି, ହୃତ ସୁଖଶାନ୍ତି ତାର
ଆସିଲା ବାହୁଡ଼ି, ହେଲା ଚିନ୍ତା ଦୂରୀଭୂତ ।

ମାହେନ୍ଦ୍ରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ
ପବିତ୍ର ରାଜତ୍ୱ, ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା
ବିଶ୍ୱ-ଇତିହାସେ ଏକ ନବୀନ ଅଧ୍ୟାୟ
ଉପାଦେୟ । କର୍ମବୀର ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ଆଜି
ମହୀ-କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ, ମହାନୀୟତର ସ୍ରୋତ
ବହିବ ଉଜାଣି, ଏବେ ହସିବ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳେ
ଧରଣୀରେ ରତ୍ନରାଜି, ଉଠିବ ଜନତା—
ସ୍ୱର ଅବନ୍ତୀର ପ୍ରତି ଲୋମକୂପୁଁ, ଜାଣି
ଏହା ବିଶ୍ୱରାଣୀ ରମା, ଦେବୀ ବୀଣାପାଣି,
ଆସ୍ଥା କଲେ ସ୍ୱତଃ ଆସି ସେ ରମ୍ୟ ନଗରୀ,
ବସନ୍ତ ଆଗମ ଜାଣି ବିଳମ୍ବେ କି କେବେ
ସୁକଣ୍ଠୀ କୋକିଳା, କିମ୍ବା ରସାଳକଳିକା ?
ଅବର ଆତ୍ମିକ ଧର୍ମ, ବହୁଦିନୁ ଯେହୁ
ଲୁଚିଥିଲା ସ୍ଥାନାନ୍ତରେ ଅସହାୟ ହେତୁ,
ଲଭି ଏବେ ବିକ୍ରମାର୍କେ ପୃଷ୍ଠରକ୍ଷିରୂପେ
ଆସିଲା ନିର୍ଭୟେ, ଘେନି ଆତ୍ମଜ ଆତ୍ମଜା—
ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ, ପ୍ରୀତି, ଭକ୍ତି, ପବିତ୍ରତା ଆଦି ।

ବିକ୍ରମାର୍କ ରାଜପଦେ ହୋଇ ଅଧିଷ୍ଠିତ
ଚିନ୍ତା କଲେ ଅବନ୍ତୀର ଉନ୍ନତି ଉପାୟ,
ଆଗେ ଚିନ୍ତା, ତହିଁ ପଛେ ଚେଷ୍ଟା, ସର୍ବଶେଷେ
କରୁଥିଲେ ସେ ଚେଷ୍ଟାକୁ କାର୍ଯ୍ୟେ ପରିଣତ,
ଉଦ୍ୟାନପାଳକ ଯଥା, କରେ ସେ ପ୍ରଥମେ
ବୀଜରୁ ଅଙ୍କୁରୋତ୍ପତ୍ତି, ଅଙ୍କୁରୁ ପାଦପ,
ପାଦପରୁ ଫୁଲ ଫଳ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମରେ ।

* ପ୍ରବୀଣ ବକାଣି

ରାଜ୍ୟର ସେବକ ରାଜା, ନୁହନ୍ତି ସ୍ୱାମୀ କେବେ,
ରାଜପଦ ନୁହେଁ ଭୋଗ-ବିଳାସ ଉପାୟ,
ଶକ୍ତିମୟୀ ପ୍ରଜାଶକ୍ତି ତାହା, ଧରୁ ମନେ
ଏହି ଭାବ ରାଏ, କାର୍ଯ୍ୟେ ନିରତ ସତତ
ନ ଭଜି ବିଶ୍ରାମ କ୍ଷଣେ । କାହିଁ ବା ବିଶ୍ରାମ
ମହାରାଜ ପ୍ରାଣେ, ନ୍ୟସ୍ତ ଯାହା ଶିରେ ସଦା
କୋଟି ପ୍ରଜା ଧନପ୍ରାଣ ସଂରକ୍ଷଣ ଭାର,
ଅଛି କି ବିଶ୍ରାମ ତାର ? ହୁଏ ଯଦି କ୍ଷଣେ
ସ୍ଥିର ବାୟୁ, ହେବ ସୃଷ୍ଟି ଜୀବଶୂନ୍ୟ ତେବେ ।
କର୍ମସାଧନ ହିଁ ପୁଣ୍ୟ, ନିଷ୍କ୍ରିୟତା ପାପ,
ନୋହି ଆଳସ୍ୟର ଦାସ ଖଟାଏ ଯେ ତାକୁ
ଦାସପଣେ, ସେହି ଏକା କର୍ମୀ, ଆନର ଯା
କର୍ମକ୍ଳାନ୍ତି, ମଣେ ସେ ତା ଶାନ୍ତି, ତୃପ୍ତି, ସୁଖ ।
କ୍ରୀଡ଼ାକ୍ଳାନ୍ତ କେବେ କାହିଁ ହୁଏ କି ବାଳକ ?
ପ୍ରତ୍ୟୁତ ସେ ଲିପ୍ତ ହୁଏ ଯେତିକି କ୍ରୀଡ଼ାରେ
ତେତିକି ପ୍ରବୃଦ୍ଧି ଲଭେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ତାହାର,
ଏହିଭାବେ ସାଧେ କର୍ମ ଯେ ନମସ୍ୟ ଜନ
କର୍ମଦେବ ମହାପୂଜାବେଦୀ—ଏ ମହୀରେ,
ଛନ୍ଦିହୁଏ ତାହା ପଦେ ସିଦ୍ଧି ଅଯାଚିତେ ।
ଲଗିଲା ରାଜ୍ୟସ୍ଥ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଦୁର୍ଗ, ଦେବାଳୟ,
ତଡ଼ାଗ ସଂସ୍କାର—କାହିଁ ନୂତନ ନିର୍ମାଣ
ବର୍ତ୍ମ ରଥ୍ୟା, କୂଲ୍ୟାଯୋଗେ କୃଷି ବାଣିଜ୍ୟର,
ଘଟିଲା ଉନ୍ନତି କ୍ରମେ, କାହିଁ ଶିଳ୍ପଶାଳା,
କାହିଁ କୃଷିଶାଳା, କାହିଁ ଅନାଥ-ଆଶ୍ରମ,
ଗୋଶାଳା, ଔଷଧାଳୟ, ଶାନ୍ତିରକ୍ଷାଗାର,
ସଭାଗୃହ, ବନ୍ଦିଶାଳା, ଧର୍ମାଧିକରଣ,
ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଗୃହ, ହାଟ ବିପଣୀବୀଥିକା,
ଅନ୍ନଛତ୍ର, ପାନ୍ଥାଗାର, ପ୍ରଜାଶିକ୍ଷା ପାଇଁ
ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର, ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଆଦି
ଯାବତୀୟ ନାଗରିକ ପୂର୍ତ୍ତ ଉପାଦାନେ
ଶୋଭିଲା ନଗରୀ, ହେଲେ ନିୟୋଜିତ ବହୁ
ସ୍ୱଦେଶରକ୍ଷାର୍ଥେ ସେନା ସମରକୁଶଳ ।

ନ ହେଲେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଧର୍ମଭିତ୍ତି ପରେ
ହୁଏ ନାହିଁ ସ୍ଥାୟୀ କଦା କେବଳ ଉନ୍ନତି,
ବାଲିବନ୍ଧ, ଅଟ୍ଟାଳିକା ସମ୍ଭାଳିବ କାହିଁ ?
ସଂଯମିତ—ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରେ ଧର୍ମଜ୍ଞାନ
ସିନା ମାନବଚରିତ୍ରେ—ସ୍ୱଭାବୋଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ।
ଜାଣି ଏହା, ଧର୍ମଭାବବୃଦ୍ଧି ଅଭିପ୍ରାୟେ
ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜର କଲେ ନିୟୋଜିତ ରାଏ
ଧର୍ମଗୁରୁଚୟେ, ଭ୍ରମି ସର୍ବତ୍ର ସେମାନେ
ପ୍ରଚାରିଲେ ନିତ୍ୟ ସତ୍ୟଧର୍ମର ମହିମା ।
ଏହିରୂପେ ସୁସାଧନା ସଂଗୃହୀତ ହେଲେ
ତୋଳିଦେଲେ ନବ ଭାଗ୍ୟ-ହର୍ମ୍ୟ ଅବନୀର,
ହେଲା ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ସେହି, ଲୁଅମଳ ତ୍ୟାଗେ
ଅମଳୀ ଶାଖୀର ଯଥା, ବିଭାତିଲା ତାରୁ
ନବଶୋଭା, ସୃଷ୍ଟି ଯଥା ମହାବାତ୍ୟା-ପରେ ।
ପାଳିଲେ ନୃପତି ପ୍ରଜା ପୁତ୍ରନିର୍ବିଶେଷେ,
ନାହିଁ ଶତ୍ରୁମିତ୍ର ଭେଦ, ମିତ୍ରଠାରୁ ବଳି
ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତି ପ୍ରକାଶନ୍ତି ସଂପ୍ରୀତି ବିସ୍ତର,
ଯେଣୁ ମହାଜ୍ଞାନୀ, ତେଣୁ ଜାଣନ୍ତି ନିକର,
ବଢ଼ାଏ ଅନ୍ଧାର ସିନା ପ୍ରଦୀପର ପ୍ରଭା,
କେବଳ ସର୍ପର ମଣି ନୁହେଁ ଭାର୍ଯ୍ୟକର,
ବିଷ ସୁଦ୍ଧା ସମାଦୃତ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ,
ବିନାଶେ ସେ ପ୍ରାଣ, ଏହା ହେଲେହେଁ ନିତାନ୍ତ,
ଔଷଧରୂପରେ କରେ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ପୁଣି ।
ବିଶୋଭିଲା ଉଜ୍ଜୟିନୀ ରମଣୀୟ ବେଶେ,
ଫୁଲର ପିନ୍ଧିଲାଟିଏ ଉଭା କବା ଆହା
ପିନ୍ଧି ଫୁଲ ଅଳଙ୍କାର, ଫୁଲର ମୁକୁଟ,
ବିସ୍ତାରି ଫୁଲର ହାସ ନର୍ତ୍ତନ ଭଙ୍ଗୀରେ ।
ବାହ୍ୟ ଶୋଭାଠାରୁ ବଳେ ଅନ୍ତରର ଶୋଭା,
ଅନନ୍ତ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟଦୋଳା, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ସିକତ,
ସ୍ୱାଧୀନତା-ମୁକ୍ତବାୟୁ ଖେଳାଇ ଚହଟି,
ଭିତର ଉନ୍ନତି-ପୁଷ୍ପ-କୋମଳ-ଆମୋଦ ।
ଯଥା ରାଜା ପ୍ରଜାପ୍ରିୟ, ତଥା ପ୍ରଜାକୁଳ

ରାଜଭକ୍ତି, ଯୋଗ୍ୟ ରାଜା ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରଜା, ଦୁହେଁ
ଯୋଗ୍ୟତାର ପ୍ରାପ୍ୟ ମୂଲ୍ୟ ପରସ୍ପରଠାରୁ
ପରିପ୍ରାପ୍ତ ମଣୁଥିଲେ କୃତାର୍ଥ ନିଜକୁ ।
ଏ ପ୍ରଭେଦ ରାଜା ପ୍ରଜା ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ,
ଯେତିକି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଛି ସମଷ୍ଟି ବ୍ୟଷ୍ଟିରେ,
ତେତିକି ପ୍ରଭେଦ ମାତ୍ର, ସେ ପ୍ରଭେଦଟିକ
ବଳେଭ ସଂଯୋଗ ତହୁଁ ହେବନାଏ ସମାନ,
ସ୍ୱଜାତି ବିକ୍ରମଙ୍କର ଏ ଚିର ଧାରଣା ।
ଭାଗ୍ୟଧର ରାଜା ହୋଇ ବହନ୍ତି ଯେ ମନେ
ଏଭଳି ମହୋଚ୍ଚ ସାମ୍ୟ, ଦୈନ୍ୟ, ସରଳତା,
ସ୍ପୃଶି ରାଜପଦ ତାଙ୍କୁ ଧନ୍ୟ ହୁଏ ଭବେ,
ପ୍ରଣମେ ଜଗତ ତାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ପାଦମୂଳେ ।
ନୃପତି ସଦ୍ଗୁଣରାଶି ଥିଲା ପ୍ରତିଫଳି
ପ୍ରତି ପ୍ରଜା ପ୍ରାଣେ, ଯଥା ଶିକ୍ଷକ ସ୍ୱଭାବ
ପ୍ରତିଫଳେ ଅବିକଳ ସୁଛାତ୍ର ହୃଦୟେ,
ପ୍ରଜାଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ—ରାଜା ଦେବତା ତାଙ୍କର,
ପ୍ରବାହିତ ଯେ ଶୋଣିତ ପ୍ରଜାକଳେବରେ,
ନୁହେଁ ସେ ଶୋଣିତ—ରାଜ କରୁଣାପ୍ରବାହ,
ରାଜା ପରମାତ୍ମା, ପ୍ରଜା ଜୀବାତ୍ମାସ୍ୱରୂପ,
ତାହାଙ୍କ ଶାସନଦଣ୍ଡ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ସଦା
ପ୍ରଜା ପକ୍ଷେ, ବହେ ଶିରେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଦଣ୍ଡ ଯଥା
ସାଦରେ ପ୍ରକୃତି, ମଣି ପ୍ରାଣେ ହିତ ତାହା ।
ନିର୍ମଳ ବିଶ୍ୱାସ କେତେ, ଏଭଳି ସୁ ପ୍ରଜା
ଯାର, ସେହି ରାଜା ଏକା ଭବେ ଭାଗ୍ୟବାନ,
ସେହି ରାଜ୍ୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ସ୍ୱର୍ଗ, ମହାତୀର୍ଥ ନରୁ ।

ବିକ୍ରମଙ୍କ ସୁପାଳନେ ଦୈନ୍ୟ ହେଲା ଦୂର,
ନ ଭୁଞ୍ଜିଲେ ପ୍ରଜା କେହି ଅଭାବଜନିତ
କ୍ଳେଶ, ସର୍ବେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ, ଧର୍ମପରାୟଣ,
ନାହିଁ ରାଜ୍ୟେ ହିଂସା, ଦ୍ୱେଷ, ପାପ, ପ୍ରତାରଣା,
ବହିଲା ସର୍ବତ୍ର ଶାନ୍ତି-ସଖ୍ୟ-ସ୍ନେହ-ପ୍ରୀତି—
ପୂତସ୍ରୋତ, କଳି ଶବ୍ଦ ହେଲା ଦ୍ୟବହୃତ
ସ୍ୱରଅର୍ଥେ, ମିଥ୍ୟା, କ୍ରୋଧ ଆଳସ୍ୟ, ଲୁସ୍ୱାର୍ଥ
ଲୋଭ, ଚୌର୍ଯ୍ୟ, ଅହଙ୍କାର ଏ ଶବ୍ଦସକଳ
ପ୍ରଚଳିତ ଅଭିଧାନ୍ ହେଲ ବହିଷ୍କୃତ ।
ଲଭିଲ ପ୍ରବଳେ ବୃଦ୍ଧି ସତ୍ୟର ସାଧନା,
ଶରୀରେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅର୍ପି ନାନା ଉପାବ୍ରତ
ନ ପାଳି ନଗରବାସୀ ଧରିଲେ ହୃଦୟେ
ଦୟା, କ୍ଷମା, ସାମ୍ୟ, ନିଷ୍ଠା, ସୌଜନ୍ୟ, ଶିଷ୍ଟତା,
ପରୋପକାରାଦି ବ୍ରତ, ବିବୁଧ-ବନ୍ଦିତ ।
କ୍ଷେତ୍ର ଯଥା ଗୁଣେ ନେଇ ବିହନସ୍ୱରୂପେ,
ଅର୍ପେ ଶତଗୁଣ ଶସ୍ୟ, ତଥା ନରମଣି
ଷଷ୍ଠାଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ଉତ୍ପନ୍ନ ଶସ୍ୟର
ରାଜକରରୂପେ, ତହିଁ ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜର
ସାଧୁଥିଲେ ବହୁ ସୁଖ ସୁବିଧା ଉପାୟ ।
ମଣନ୍ତି ସେ ରାଜକୋଷ ସଂରକ୍ଷିତ ଧନେ
ପ୍ରଜାଙ୍କ ଶୋଣିତ, ତେଣୁ କପର୍ଦ୍ଦକ ତହୁଁ
ନ କରନ୍ତି ବ୍ୟୟ କେବେ ନିଜପାଇଁ ନୃପ,
ବୋଲନ୍ତି, "ପ୍ରଜାଙ୍କ ଧନ ଶଙ୍କରନିର୍ମାଲ୍ୟ ।"
ଦୁର୍ବଳ-ପକ୍ଷପାତିନୀ ତାଙ୍କ ରାଜନୀତି,
ଆଣିଥିଲା ଦାହୁଡ଼ାଇ ସୃଷ୍ଟିର ସ୍ତରେ
ସୁଦୂର ଅତୀତ ଗର୍ଭୁ, ଅପନ୍ତି ଯା'କୁ ସେ
ଦଣ୍ଡ, ଦୋଷୀ ଜାଣେ, ପୁଣି ପାଳନ୍ତି ତାହାକୁ
ପ୍ରଜାଙ୍କାଣେ, ଅଛି ସତ୍ୟ ଶାସନ କ୍ଷମତା
ପିତାର ସନ୍ତାନ ପ୍ରତି, ମାତ୍ର ବଳେ ତହୁଁ
ପାଳନଦାୟିତ୍ୱ, ଏହା ଥିଲେ ସେ ବିଜ୍ଞାତ ।
ନୁହେଁ ଅଳଙ୍କାର ରାଜମୁକୁଟ ତାଙ୍କର,
ବରଞ୍ଚ ସେ ଅଳଙ୍କାର ରାଜମୁକୁଟର,
ପଦ୍ମପତ୍ର ଜଳ ମଧ୍ୟେ ଯେତିକି ଅନ୍ତର,
କିମ୍ବା ଶାଖୀ ଶାଖା ମଧ୍ୟେ ଯେତେ ବ୍ୟବଧାନ,
ତେତିକି ଅନ୍ତର ରଖି ମଣନ୍ତି ନିଜକୁ
ପ୍ରଜାଠାରୁ, ପ୍ରଜାପ୍ରାଣେ ମିଶାଇ ସ୍ୱପ୍ରାଣ,
ମହତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଧରି ଅର୍ପୁଥିଲେ ହାତ
ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟେ, ସାଧୁଥିଲେ ଅନାୟାସେ ତାହା,

ସଢ଼ିଛାର ପଛେ ପଛେ ଥାଏ ଲୁଚ ସିନା
ସିଦ୍ଧି ଦେବୀଙ୍କର ଶୁଭ୍ର ଅବ୍ୟର୍ଥ ଆଶିଷ ।
ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜ ବାଞ୍ଛାବନ୍ତ ଯେପରି ନୃପତି,
ସେହିପରି ରାଜାଦେଶ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ପ୍ରଜା,
ଆହା, ଗଙ୍ଗା ଯମୁନାର କି ମଧୁ ମିଳନ,
ସେ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରୟାଗ ତୀର୍ଥେ ନିତ୍ୟ ଅବଗାହି
ମଣୁଥିଲେ ପରସ୍ପରେ କୃତାର୍ଥ ନିଜକୁ ।
ସେ ଅମୃତ ସମ୍ମିଳନ ବିସ୍ତାରି ଚୌଦିଗେ
ଜୀବନ୍ତ ଜାତୀୟତାର ଜୀବନ୍ତ ଜୀବାଣୁ,
କଲା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମୁଦ୍ଦୀପ୍ତ ଗୌରବ-ଗର୍ବିତ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ-ଜୀବନୀ-ଶକ୍ତି ମହିମା-ପ୍ରଭାବେ ।

ମହାପ୍ରାଣ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଯଶ-ଶଙ୍ଖ ଧ୍ୱନି
ବ୍ୟାପିଲା ଚୌଦିଗେ ମିଶି ସଦାଗତି ସହ,
ଜଳିଲା ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶିଖେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଘୃତଦୀପ
କୁଟିରର, ସେ ଆଲୋକ ଗଲା ଦେଶେ ଦେଶେ,
ପାଇ ସେ ସଙ୍କେତ ଦୂରୁ ଦୀନଦୁଃଖୀଚୟ
ଉତ୍କଣ୍ଠିନୀ ଅଭିମୁଖେ ହେଲେ ପ୍ରଧାବିତ,
ତୀର୍ଥ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯଥା ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀଦଳ ।
କେତେ ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ କର ଲଭିଲା ପୂର୍ଣ୍ଣତା,
କେତେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ହେଲା ସୌଭାଗ୍ୟ ଘଟିତ,
ହତାଶ ବଦନେ କେତେ ଖେଳିଲା ଆଶାର
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ନୃପତିଙ୍କ ଦାନେ, କେ କହିବ ତାହା ?
ଦରିଦ୍ର କ୍ରନ୍ଦନଧ୍ୱନି ପ୍ରବେଶିଲା ଯଣି
ତାଙ୍କ ସିଂହାସନ ତଳେ, ହେଉଥିଲା ତାର
ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରତିକାର ଅନତିବିଳମ୍ବେ ।
ଗଲା ଦିନ ବୈବସ୍ୱତନ, ରଘୁ, ଯୁଧିଷ୍ଠିରାଦି
ଦାନବୀରେ, ଉପଯୁକ୍ତ ପୂଜକ ଅଭାବେ
ହୋଇଥିଲେ ଦାନଦେବ ଅନାଥ ସଂସାରେ,
ମାତ୍ର ଏତେ କାଳ ପରେ ଲଭି ସେ ସହାୟ
ବଦାନ୍ୟ ବନ୍ଦ୍ୟୋପାଧ୍ୟାୟ, ଦେଖାଇଲେ ପୁଣି
ଦୂର ଅତୀତର ସ୍ମୃତି ଗୌରବ-ଗରିମା,

ସେ ଅନନ୍ତ ଗରିମାର ଅମୃତ କ୍ଷରଣେ,
ନ ରହିଲା କାହିଁ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରକୃତି ବଦନେ
ଦୈନ୍ୟର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ପାଣ୍ଡୁ କ୍ଷୀଣତମ ଛାୟା
ନ ଥିଲା ଜଗତେ କିଛି ଅଦେୟ ତାଙ୍କର,
ପ୍ରତେ ହୁଏ, କେହି ଯଦି ମାଗିଥାନ୍ତା ପ୍ରାଣ,
ଅକାତରେ ସେତେବେ ତାକୁ ଅର୍ପିଥାନ୍ତେ ତାହା,
ଅତାଳକବଳ ତାଙ୍କ ସ୍ନେହକୋଷ ସଦା ।
ବିପୁଳ ଦାନସାଗର ସୃଜିଥିଲେ ସତ,
ମାତ୍ର ନ ଢାଳନ୍ତି କେବେ ପାଉଁଶରେ ଘୃତ,
ଅଥବା ଦୁଗ୍ଧରେ ମଧୁ । ସାତ୍ତ୍ୱିକ ସେ ଦାନ,
ନୁହେଁ ତା ଅଗ୍ରିମ ମୂଲ୍ୟ ସ୍ତବ ପ୍ରଶସ୍ତିର ।
କେବଳ ଅର୍ଥମୂଳକ ନୁହେଁ ତାଙ୍କ ଦାନ,
ଆଉ ଏକ ମହାଦାନେ ପ୍ରକୃତିକୁ ସିଏ
ଅର୍ପି ମହାଧନୀ ଆଖ୍ୟା କରିଥିଲେ ଧନ୍ୟ,
ପରମାର୍ଥମୂଳକ ସେ ଦାନ, ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି
ଚୌବର୍ଣ୍ଣର ଧର୍ମରାଜ୍ୟେ ସମ ଅଧିକାର ।
ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଢ଼ିବ ଶାସ୍ତ୍ର, ଉପାର୍ଜିବ ଜ୍ଞାନ,
ହେବ ଅପବିତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ର ଶୂଦ୍ରର ପରଶେ,
ଅହୋ ! ଏ କି ଏକମୁଖୀ ନିର୍ଦୟ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ
ଦ୍ୱିଜାତିକୁଳର, ଏ କି କଠୋର ବଞ୍ଚନା,
ବିଦ୍ୟା ସାଧାରଣ ଧନ, କେବଳ ନିଜର
ମଣିବା ତାହାକୁ ଘୋର ବାତୁଳତା ସିନା,
ପବନେ ନିଜସ୍ୱ କରି କେ ପାରିବ ରଖି ?
ନୁହେଁ କି ମାନବ, ଭଲା ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣେତର ?
ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବ ଦେହ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର
ପବିତ୍ର ମନ୍ଦିର, ନାହିଁ ଉଚ୍ଚନୀଚ ଭେଦ,
ମଣେ ଯେ ବ୍ୟତ୍ୟୟ ଏହା, ସ୍ୱାର୍ଥଜୀବୀ ସେହୁ,
ଅଜ୍ଞାନ କୁଟିଳଚିତ୍ତ ସମାଜ-କଣ୍ଟକ ।
ଅପବିତ୍ରତା ଆକ୍ଷେପ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରପ୍ରତି
ନିତାନ୍ତ ଅବମୃଷ୍ୟତା, ଆଉର ନିଷ୍ଠୁର
ଶାସ୍ତ୍ରର ଅବମାନନା, କରିପାରେ ଯେହୁ
ଅପବିତ୍ରେ ସୁପବିତ୍ର, ସଲ୍ଲେବ ଚରୁଷେ

ଅଶୁଦ୍ଧତା ତାର୍, ହୁଏ ଲୌହ ଯିବା ସୁନା
ଅୟସ୍କାନ୍ତ ସ୍ପର୍ଶେ, ମାତ୍ର ଅୟସ୍କାନ୍ତ ମଣି,
ଲଭେ କି ଅୟସଭାବ ଅୟସ ପରଶେ ?
ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଧିକାରୀ କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ବ୍ରାହ୍ମଣ କି ବିଧିସୃଷ୍ଟ ଏକା ଏ ସଂସାରେ,
ଆନ ଉପଦେବସୃଷ୍ଟ, ଅହ୍ଲଶସ୍ତ୍ର ଅବା ?
ଏହି କି ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମ, ନାହିଁ ସାମ୍ୟ ନୀତି
ଯହିଁ, ନୁହେଁ ଯେ ଧୂପିତ ପ୍ରୀତି-ମୈତ୍ରୀ-ଧୂପେ,
କେବଳ ଆତ୍ମାଭିମାନ, ନୀଚ ପ୍ରତାରଣା
ଯାର ମୂଳଭିତ୍ତି, ଧର୍ମ ଯେବେ ସେହି, ତେବେ
କୋଟିଗୁଣେ ଶ୍ରେୟ ବରଂ ଅଧର୍ମୋପାସନା ।
ଯେ ଜାତି ଦେଖାଇ ମହାତ୍ୟାଗର ଆଦର୍ଶ
ମଣ୍ଡିଥିଲେ ବିଶ୍ୱୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗୌରବ-କିରୀଟ
ଆର୍ଯ୍ୟସମାଜର ଶିରେ, ହାୟ, ସେହି ଜାତି,
ହୋଇ ଏବେ ସ୍ୱାର୍ଥପର, ପରଶ୍ରୀକାତର,
ବୋଳିଲେ କଳଙ୍କ-କାଳି ସମାଜ-ବଦନେ ।
ବିଶ୍ୱହିତେ, ଦେବହିତେ ତେଜିଲେ ଶରୀର
ମହର୍ଷି ଦଧୀଚି ମୁନେ, ଏହାଠାରୁ ବଳି
ତ୍ୟାଗର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆନ କି ଅଛି ମହୀରେ ?
ତାଙ୍କ ବଂଶଧରେ ଏବେ ଅର୍ପି ଜଳାଞ୍ଜଳି
ସେ ପୈତୃକ ଯଶେ, କଲେ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ସମ୍ବଳ ।
ଉଦର ସେବାର୍ଥେ ପୁଣି ସୃଜି ଧର୍ମ ନାମେ
ଅଧର୍ମ ଆଚାର, ନାନା, ପ୍ରେତବଳି ଆଦି
ବୃଥା କୁଟକାଣ୍ଡେ, (ସର୍ବେ ଅଧର୍ମ-ସେବକ)
ଛନ୍ଦି ନାନା କର୍ମ-ଜାଲେ ସମାଜ ପାଦରେ,
ଶୋଷି ନାନାଭାବେ ରସ ହୃଦୟୁ ତାହାର
ରଖିଛନ୍ତି କରି ତାକୁ ଅଥର୍ବ ଅସାଡ଼,
ହୋଇ ସମଦଶାପନ୍ନ, ନିଖଟ୍ଟୁପଣରେ
ଅଧୋଗତିକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ମଣି ଭ୍ରାନ୍ତେ ହାୟ !
ସାମାନ୍ୟ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ଏ କି ସ୍ୱଳ୍ପ ଅନୁତାପ !
ନ ତୁଟିଲେ ଦ୍ୱିଜାତିର ଏ ସ୍ୱାର୍ଥ-ଶିକୁଳି,
ଦେଶର ବା ସମାଜର କାହିଁ'ଛି କଲ୍ୟାଣ ?
ଧର୍ମର ଏ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ଅଧଃପାତହେତୁ,
ଆର୍ଜବ-ବର୍ଜିତ ଯେଉଁ ଧର୍ମର ସରଣୀ,
ବିସ୍ତୃତ ଯାହାର ସୀମାବଦ୍ଧ, ଅସ୍ପୃଷ୍ଟ ସେ,
ଭାବି ଏହା ନୃପ, ଦେଲେ ରାଜ୍ୟରେ ଘୋଷଣା
"ବ୍ରାହ୍ମଣ-ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ହେଲା ଆଜଠୁ ରହିତ,
ଶାସ୍ତ୍ରପାଠେ ନ ରହିବ ଆଉ ତାହାଙ୍କର
ଏକାଧିପତ୍ୟ, ସକଳେ ଜାତିନିର୍ବିଶେଷେ
ହେବେ ଅଧିକାରୀ ତହିଁ, ସମଭାବେ ସଦା ।"
ଶୁଣି ଏ ମଙ୍ଗଳାଦେଶ ନାଗରିକଜନେ
ପୁଲକ-ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କଣ୍ଠେ ବିକ୍ରମଙ୍କ ନାମେ
ଉଚ୍ଚାରିଲେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଜୟଜୟକାର ।
ଏହିରୂପେ ଛେଦି ବହୁ ସ୍ୱାର୍ଥାଚାର-ତରୁ,
(ବହୁକାଳୁ ଦୃଢ଼ମୂଳ, ଶାଖା-ପ୍ରଶାଖିତ)
କୁସଂସ୍କାର ଆକ୍ରମଣୁ ରଖିଲେ ସମାଜେ,
ରଖେ ଯଥା ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଘଉଣ୍ଡି ଭ୍ରମରେ
ନିଖିଳ ଲାବଣ୍ୟରାଣୀ ସୁତନ୍ୱୀ ସୁମନେ ।
ଦୂର କରି ଆବର୍ଜନା ସମାଜ-ଦେଉଳୁ,
ବିଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କାର-ଚୂନ ଚଢ଼ାଇଲେ ତହିଁ,
ହେଲା ପୁନର୍କୀର୍ତ୍ତି ସତ୍ୟ ଧର୍ମର ମହିମା ।

ଥିଲା ପର-ଉପକାର ବିକ୍ରମାର୍କଙ୍କର
ଆଶୈଶବ ଧୃତବ୍ରତ, ପାଇଲେ ସେ ତାହା
ହୁଅନ୍ତି ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ, ଭୁଲିଯାନ୍ତି ପୁଣି
କ୍ଷୁତ୍-ପିପାସା, ନିଦ୍ରା, ମଣି କୋଟିନିଧିଲାଭ,
ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରିୟ ସେ ତାଙ୍କର ।
ଏଣୁ ବ୍ରତ ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ସଙ୍କଟେ ବବଳେ
ପଡ଼ିବାକୁ ହେଉଥିଲା କେତେ କେତେ ଥର
ମାତ୍ର ତାହା ନ ଛାଡ଼ିଲେ ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ।
ଜଳେ ବହ୍ନି କରିପାରେ ବରଂ ତନୁତ୍ୟାଗ,
ତଥାପି ନ କରେ ସ୍ୱୀୟ ଉଷ୍ଣତା ବର୍ଜନ ।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

ଦିନେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷେ ବହମ ଭୂପତି
ଫେଇ ରାଜପରିଚ୍ଛଦ ଦେହୁଁ ବିଜେ ହେଲେ
ବିଶ୍ରାମ ମଣ୍ଡପେ, ଦିବା ଅବସାନେ ଯଥା
ନଭ-ଦରବାର ତେଜି ଦିନେଶ ଭାସ୍କର
ପ୍ରାଚୀ-ଗନ୍ତାଘରେ ରଖି ପ୍ରଭା-ପରିଚ୍ଛଦ,
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ବିଶ୍ରାମ ଯାଇ ଅସ୍ତଗିରି କୋଳେ ।
ଦେଖୁଛନ୍ତି ବସି ରାଏ ପ୍ରକୃତିରାଣୀର
ହାସ୍ୟମୟୀ ମଧୁରିମା ଉଦ୍ଭୁତ ମାନସେ,
ଶାନ୍ତ ସମୀରଣ ବୃକ୍ଷୁ ପଡ଼ୁ ପତ୍ର, ଫୁଲ
ଭେଟୁଛି ଛାମୁରେ ତାହା ମଣିମୁକ୍ତା ବ୍ୟାଜେ ।
ତ୍ରସ୍ତାର ଗୋଧୂଳି ଧନୀ, ପଙ୍କଜ-ପାଠେଲା,
ଶୀତଳ କିରଣରୂପ ପ୍ରବାଳ ରଚନା,
ଚାହିଁଲି ସରାଗେ ସୃଷ୍ଟି, ଚାହେଁ ଯଥା ଗାଭୀ
ନିମଜ୍ଜି ବାତ୍ସଲ୍ୟ ରସେ ବତ୍ସବତୀ-ବେଳ ।
ଧୂମ୍ର ଧୂସରିତ-କରେ ଧୀରେ ସନ୍ଧ୍ୟାଦେବୀ
ପ୍ରଦାନିଲେ ଧରଣୀକୁ ମହା ଆଲିଙ୍ଗନ,
ସେ ଅନନ୍ତମିଳନର ନିର୍ବାଣ-ଗୀତିକା
ଗାଇଲେ ଅମୃତ କଣ୍ଠେ କୌଶିକ କୌଶିକୀ
ସାନ୍ଧ୍ୟ ନୀରବତା-ବକ୍ଷ ମୁଖରି ସଘନେ ।
ଏ ସମୟେ ଉପସ୍ଥିତ କାପାଳିକ ଏକ,
ଘୋର କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଯଥା ପାଷାଣ ବିଗ୍ରହ,
ଶୀର୍ଣ୍ଣକାୟ ନୁହେଁ ଢେଙ୍ଗା ଅଥବା ବାଙ୍ଗର,
ତାମ୍ରତାର ସମ ଦିଶେ ଶ୍ମଶ୍ରୁ, ଲୋମାବଳୀ
ଲମ୍ବିତ ପିଙ୍ଗଳ ଜଟା ଆଶୀର୍ଷପଯ୍ୟର
ନ୍ୟଗ୍ରୋଧ ପ୍ରରୋହଙ୍କ ପ୍ରାୟ, ନେତ୍ର ବେନି କି ସେ
ପ୍ରଦୀପ୍ତ ପାବକ-କୁଣ୍ଡ, ବିନଃସୃତ ତହୁଁ
କଠୋରତା ବିମିଶ୍ରିତ ବିଭୀଷିକା ଜ୍ୟୋତି ।
ଆଶିଷି ନରେଶେ ଯତି ଭାଷିଲା ଏସନ—
"ମହାରାଜ, ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ ରାଜନ୍ୟ-ସମାଜେ,
ତବ କର୍ମ ବ୍ରତ, ତବ ଅତୁଳ ସାଧନା
ରଖିଛି ଏ ଭାରତର ମହତ୍ତ୍ୱ ଅକ୍ଷତ ।
ଜନ୍ମସ୍ରୋତେ ଭାସି ଆସି ଅସଂଖ୍ୟ ମାନବ
କେବଣ ଅଜ୍ଞାତ ଦେଶୁ ଭବେ ଅବିରତ
ଯାଉଛନ୍ତି ପୁଣି ମୃତ୍ୟୁ-ସ୍ରୋତେ ଭାସି କେଉଁ
ଅଦୃଶ୍ୟ ଦେଶେ, ଅର୍ପି ସତ୍ତା ଆପଣାର
ଧ୍ୱଂସ-ଯଜ୍ଞେ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତିରୂପେ, ଏହିରୂପେ
ଲାଗିଅଛି ସକଳର ଗମନାଗମନ,
ମାତ୍ର ଯେଉଁ କୃତୀ ଆସି ନ ଯାଏ ବାହୁଡ଼ି,
ଦେଖି ଯେହୁ ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନର ଛାୟା
ଅତୀତ-ଦର୍ପଣେ ହେଉଥାଏ ଅଗ୍ରସର,
ସଦା ସ୍ୱୀୟ ଜୀବନର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ସାଧନେ,
ସେ ଧନ୍ୟ, ବରେଣ୍ୟବର, ଶତ ଧନ୍ୟ ତାର
ଜନୟିତ୍ରୀ, ଜନ୍ମଭୂମି, ଆବର ଜନକ ।
ଶାରୀରିକ ଉପାଦାନେ ନାହିଁ ଭେଦ କିଛି
ମାନବ ମାନବ ମଧ୍ୟେ, ଭେଦ ଖାଲି ଗୁଣେ,
ବିନିର୍ମିତ ଯେଉଁ କାଷ୍ଠେ ଦେବତା ପ୍ରତିମା,
ସେହି କାଷ୍ଠ ହୁଏ ପୁଣି ଶ୍ମଶାନ ଇନ୍ଧନ ।
ପରମ ଧାର୍ମିକ ତୁମ୍ଭେ ପର ଉପକାରୀ,
ହିମାଦ୍ରି ବିରାଟ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ,
ମାତ୍ର ତାହା ଯଶ-ଶୈଳ ତୁଳନାରେ ତବ
ଖର୍ବାକୃତି, ଯଥା ଗିରି ବେଲ ତୁଳନାରେ,
ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମୁଁ, ବ୍ରତ ମୋର ତୀର୍ଥପର୍ଯ୍ୟଟନ,
ସମସ୍ତ ଭାରତ ଭ୍ରମି ଶୁଣିଛି ତୁମ୍ଭର
ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରଶଂସା-ଭେରୀ-ମଧୁର ନିସ୍ୱନ,
ମାତ୍ର କାହିଁ ଶୁଣି ନାହିଁ ନିନ୍ଦା ଅପବାଦ,
ଆସିଛି ମୁଁ ଏଣୁ କିଛି ଉପକାରେ ଆଶେ,
ଆଜ୍ଞା ହେଲେ ନିବେଦିବି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଛାମୁରେ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ବହମାର୍କ, "ଯତି, ପଣ ମୋର

ଏହା, ଯେ ଯାଚକ ଯେବେ ଯେଉଁ ଉପକାର
ମୋ ସମୀପେ, ହେଉ ସେ ସାଧ୍ୟାତୀତ ତାହା,
ପ୍ରାଣପଣେ ଯତ୍ନପର ହେବି ସେ କରମେ,
ବ୍ରତ ମୋର ଏହା, ଯଥା ତପସ୍ୟା ତୁମ୍ଭର,
ପୁଣ୍ୟର ସରଳ ପଥ ମୋ ପକ୍ଷେ ଏହାହିଁ ।
ତପ, ଜପ, ଯଜ୍ଞ ଆଦି ଧର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ
ମହାନମାନଙ୍କରେ ତୀବ୍ର ସାଧନା-ସାପେକ୍ଷ,
ମାତ୍ର ଯେ ସନ୍ତରେ ସଦା ଭବ-ସାଗରର
କୋଳାହଳ-ଢେଉ ପରେ, କାହିଁ ନକାଞ୍ଚନ
ଭାଗ୍ୟେ ତାର ? ନୁହେଁ ଏହା ତପୋବନ, ଋଷି,
ଏ ଯେ ଗୃହ୍ୟାଶ୍ରମ, ଶାନ୍ତି-ମୃଗ ନ ବିଚରେ
ଏଥି, ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ, ଧନ୍ୟ ବାସସ୍ଥାନ ତବ,
ଆକାଙ୍କ୍ଷାର ଆକାଙ୍କ୍ଷିତ ସ୍ଥଳୀ, ସୁପାବନ ।
ଆଶାରେ ନୈରାଶ୍ୟ ନାହିଁ ତହିଁ, ନାହିଁ ପୁଣି
କର୍ମରେ ସ୍ୱାର୍ଥର ଛାୟା—ବିଷ-ବିସର୍ପିତ,
ବିଷୟ-ଜଞ୍ଜାଳ ବୃକ୍ଷେ ଶୋକ ତାପ ଫଳ
ନ ଫଳେ ସେଠାରେ କେବେ ହେଲେହେଁ ସେସ୍ଥାନ
ଧରା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ, ମାତ୍ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାଠାରୁ ।
ପାନ୍ଥରେ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇ ଦିବା ଅବସାନେ
ପ୍ରବେଶିଲୁ ତପୋବନେ କାଲି, ଦେଲା ଢାଳି
କି ଅନାସ୍ୱାଦିତ ସୁଧା କିଏ ପ୍ରାଣେ ଯଥା,
ଆହା, ପ୍ରକୃତିର କିବା ବିଶୃଙ୍ଖଳ ଶୋଭା—
କି ଦୁଃଖପାସୋରା ମୂର୍ତ୍ତି—ନୟନ-ମୋହନ,
ନାହିଁ ହିଂସା-ପିଶାଚୀର କ୍ରୂର ଅଭିନୟ,
ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ ସର୍ବେ ତହିଁ ଯତିବ୍ରତଧାରୀ,
ଅଧିଷ୍ଠିତ ପ୍ରୀତିଦେବୀ ଶାନ୍ତି-ସିଂହାସନେ,
ମଣ୍ଡି ଶିରେ ସ୍ନେହ-ମୈତ୍ରୀ-ମୁକୁଟ ଅଂଶୁଳ ।
ଋଷିଶିଶୁକୁଳ ବସି ଅଜିନ ଆସନେ
ରତ ବେଦାଭ୍ୟାସେ, କଳକଣ୍ଠ ସମୁତ୍ଥିତ
ସେ ମଧୁର ଛନ୍ଦ କରି ଅନୁକୃତି ଶୁକ—
ଅନୁକୃତିପଟୁ, ଗାଏ ତରୁଶାଖେ ବସି ।
ଶସ୍ୟଭେ ନୀବାରସ୍ତୂପ ଆଶ୍ରମ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦେବାଳୟ ପ୍ରାୟ, ଓଠାରି ତହିଁରୁ
କେହିଏ କେହିଏ ତୃଣ କୋମଳ ଦଶନେ
ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ମୃଗଶିଶୁ କରୁଛି ଅଭ୍ୟାସ
ଭାବୀ ଜୀବନର ବୃତ୍ତି, ଶିଖୁଛି ନୀରବେ
ସେ ମହା ଅଗୁରୁ ବିଦ୍ୟା ନିଜେ ନିଜଠାରୁ ।
କାହିଁ ଋଷିବାଳା ବସି ଆଶ୍ରମ ଦୁଆରେ,
(ବ୍ରତବୀବିଜୟକର, ପ୍ରକୃତ୍ୟୁପାସିକା)
ଛନ୍ଦି ସୁକୋମଳ ବାହୁ ମୃଗବଧୂ ଗଳେ,
ଭୁଞ୍ଜାଏ ଆଦରେ ତାକୁ ନୀବାର ତଣ୍ଡୁଳ,
ସ୍ୱଭାବଚପଳା ମୃଗୀ ଚାହେଁ ଇତସ୍ତତଃ
ତରଳନୟନେ ଯେବେ ଠେଲି ଭକ୍ଷ୍ୟପାତ୍ର,
ମୁଖ, ବ୍ୟର୍ଥ ଭୟେ, ତେବେ ସରଳା ବାଳିକା,
ଚାହେଁ ସ୍ନେହ-ରୋଷ-ମିଶା ମଧୁର ଚାହାଣି,
ସେ ନବୀନ ଈରସ୍ୟାରେ କୁରଙ୍ଗିଣୀ ଧନୀ
ଫେରାଇ ବଦନ ରଖେ ଭକ୍ଷ୍ୟପାତ୍ରେ ଆଣି ।
କାହିଁ କୁମାରୀଏ ମିଳି ସିଞ୍ଚନ୍ତି ସଲିଳ
ସୁପୁଷ୍ପିତ ପାଦପ ମୂଳେ, ଶିରେ ଝଡିପଡେ
ଠୋପା ଠୋପା ଜଳବିନ୍ଦୁ କୁସୁମ ଉପରୁ,
ଆହା କିବା ରୂପରାଶି ରମ୍ୟ ସୁମନାର
ଭଙ୍ଗୁସ୍ୱଳ ହାସରାଶି ଝରୁଛି ତରଳ !
ଝରୁଅଛି ତାହା ସହ ସ୍ନେହ-ହାସ୍ୟ-ସୁଧା
ସୁସ୍ମାଙ୍ଗୀ ବାଳିକାକୁଳ ବନ୍ଧୁଲୀ-ଅଧରୁ ।
ଉଠୁଛି ଆଶ୍ରମୁ ହୋମଗନ୍ଧ, ମିଶି ତହିଁ
ବାସୁକ ବଦରୀସିଦ୍ଧ ମଧୁର ଆମୋଦ
ହୁଏ ଅତି ଉପାଦେୟ, ଘ୍ରାଣ-ରସାୟନ ।
ଥାଉ ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା, ଋଷି, କି ଆଦେଶ ତବ
ବଖାଣ ସତ୍ୱର, ତାହା ପାଳିବି ନିଶ୍ଚୟ ।"
ଭାଷିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ—"କାଲି କୃଷ୍ଣା ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ,
କରିବି ନିଶୀଥେ ଯାଗ, ବଳିଦାନ ଆଦି
ଶ୍ମଶାନେ, ସାରିବ ଶବସାଧନା ମୋହର,
ଅଣିମାଦି ଅଷ୍ଟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲଭିବି ମୁଁ ତହିଁ,
ମହାତ୍ମକ, ହେବ ତୁମ୍ଭେ ଉତ୍ତରସାଧକ,

ସେ କାର୍ଯ୍ୟ କଠିନ ବଡ଼, ଅସାଧ୍ୟ ଅନ୍ୟର,
ନିଖିଳଗୁଣଶ୍ରେଷ୍ଠ ତୁମ୍ଭେ, ପରମଧାର୍ମିକ,
ସର୍ବଦା ଶମନେ ସ୍ପୃହା ନାହିଁ ତବ ଭୟ,
ତୁମ୍ଭେ ହିଁ ଭାଜନ ଏକା ସେ କାର୍ଯ୍ୟସାଧନେ ।"
ଶୁଣି ତହୁଁ ମୃଦୁହାସ୍ୟେ ଭାଷିଲେ ନରେଶ—
"ଅହୋ, କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ଋଷି, ହେବ କି ହେ ଭଲ
ତନ୍ତ୍ର ବୈତରଣୀ ପାରି ଶବ-ନାବେ ବସି,
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଆସକ୍ତ କର୍ମ, ଉପେକ୍ଷି ଈଶ୍ୱରେ !"
କହିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ତହୁଁ "ନୃପ, ଅଛି ବିଧି
ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରେ—ବଳିଦାନ, ଶବସାଧନାର,
ଧର୍ମର ଅସଂଖ୍ୟ ପଥ, ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଗୋଟିଏ,
କେହି ଗମେ ଋଜୁପଥେ, କେହି ବା କୁଟିଳେ,
ମାତ୍ର ସର୍ବ ତଟିନୀର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବାରିନିଧି ।"
"ଧର୍ମର ଅସଂଖ୍ୟ ପଥ, ଯଥାର୍ଥ ତାପସ"
ଉତ୍ତରିଲେ ଅବନୀଶ, "ମାତ୍ର ଧୃତ ପଥ
ତବ ନୁହେଁ ସୁଖ୍ୟା, ଯଜ୍ଞ, ଅତ୍ୟଧମ ପଥ
ଧର୍ମସାଧନର, ତାହା ଭୌତିକ ତାମସ
ଜଘନ୍ୟ ବର୍ବରଲୀଳା, ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଆଚାର !
ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ—ସର୍ବଧର୍ମମତ,
ମାତ୍ର ଯାର ମୂଳଭିତ୍ତି ହତ୍ୟା, ନିଷ୍ଠୁରତା,
ନାହିଁ ଯହିଁ ସ୍ନେହ, ମାୟା, ଦୟା, ପ୍ରୀତି, ନୀତି,
ଧର୍ମ ନୁହେଁ ତାହା—ପାପ ଛଦ୍ମସଂଜ୍ଞା ସିନା ।
କୀଟ, ବ୍ରହ୍ମଯାଏ ସର୍ବ ଯାହାଙ୍କ ସର୍ଜନା,
ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରକନ୍ୟା ଅର୍ପି ବଳିରୂପେ ତାଙ୍କୁ,
କରିବ କି ତାହାଙ୍କର ସନ୍ତୋଷ ସାଧନ ?
ପଶୁ ବଳି ଅର୍ଥ, ଯଜ୍ଞ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରକାର—
ସଂଯମ ହିଁ ମହାଯଜ୍ଞ, ପଶୁବଳି ତହିଁ
ମାନବର ପଶୁଭାବ--କାମ, କ୍ରୋଧ ଆଦି ।
ଅତଃ ଶବସାଧନାର ଅର୍ଥ ଶୁଣ ଏବେ--
ସାଧକ ତନ୍ମୟ ଚିତ୍ତେ କରିବ ସାଧନା,
ହେବ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ, ନିସ୍ପନ୍ଦ ନିଶ୍ଚଳ
ଶବ ପରି, ସଂକ୍ଷେପତଃ ସମାଧି ଯା' ନାମ,
ସେହି ତ ଶବସାଧନା, ହେଉ ଅବଗତେ ।
ନ ବୁଝି ପ୍ରକୃତ ମର୍ମ ତାନ୍ତ୍ରିକ ପାମର,
କରୁଛି ହତ୍ୟାରେ ଖାଲି ବିକୃତ ତାହାକୁ ।
ଏହି ଯେ ପ୍ରକୃତି, ଏହା ପ୍ରତି ଲୋମକୂପେ
ବିରାଜେ-ଅନନ୍ତ-ଭୂମା-ଅନନ୍ତ-ମହିମା,
କେତେ ମହାତତ୍ତ୍ୱ ରତ୍ନ ରହିଛି ଜଡ଼ିତ
ଏହା ଅନ୍ତର୍ଦିରେ, ଋଷି, ଏ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷୀଭୂତ
ଅମ୍ବୁନିଧି ଛାଡ଼ି, ଭଲ କେଉଁ ଭ୍ରମେ ପଡ଼ି
ଲୋଡ଼ୁଛ କି ଅଷ୍ଟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ? ଅନିଶ୍ଚିତ ତାହା ।
ସ୍ୱଦାନେ ଯେ ଧର୍ମନାମେ ହତ୍ୟାରେ ପ୍ରଶ୍ରୟ,
କରେ ସେ ଧର୍ମକୁ ହତ୍ୟା, ଆତ୍ମହତ୍ୟା ସହ,
ପିଇ ସେ ଅମୃତ ମୁଖେ ଉଗାରେ ଗରଳ,
ଯଥା ମହୀ ପାନ କରି ନବ ବୃଷ୍ଟି-ସୁଧା
ବୈଶାଖେ, ଉଦ୍ଗାରେ ବହୁ ବିଷକୀଟ, ଅହି ।
କହୁ ନାହିଁ ଏ କଥା ମୁଁ ପ୍ରତିକୂଳଭାବେ,
ହୋଇଅଛି ସତ୍ୟବଦ୍ଧ, ହେବି ମୁଁ ସହାୟ,
ବିଶେଷତଃ କର୍ମ ତବ ଅଲୌକିକ ଅତି,
ଜନ୍ମେ ଅଛି କୁତୂହଳ ଦେଖିବାକୁ ତାହା,
ଆସିଲାଣି ସନ୍ଧ୍ୟା, ଏବେ ବାହୁଡ଼ ଆଶ୍ରମେ,
ହେବ ଉପସ୍ଥିତ ଆସି ଯଥାକାଳେ କାଲି ।"
"ତଥାସ୍ତୁ" ଉଚ୍ଚାରି ସାଧୁ ଆକ୍ରିଲେ ସରଣୀ ।

ଅନନ୍ତର ପରବର୍ତ୍ତୀ ରଜନୀ-ଯୌବନେ *
ବିକ୍ରମୀ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ, ତୀକ୍ଷ୍ଣଖଡ୍ଗପାଣି,
ଯାତ୍ରା କଲେ ଯୋଗୀ ସହ ଏକାକୀ ଗୋପନେ
ନିବିଡ଼ ଅନ୍ଧାରେ ମଗ୍ନ ଅନନ୍ତ ମାଧୁରୀ
ପ୍ରକୃତିର, ମଗ୍ନ ନରଚେତନା-ତରଣୀ
ନିଦ୍ରା-ପାରାବାର ଗର୍ଭେ, ସୁପ୍ତା ବସୁନ୍ଧରା,

* ନିଶୀଥ ସମୟରେ

ନୀରବ ନିଶ୍ଚଳ ସର୍ବେ, ଆବର ନିଶ୍ଚେତ ।
ସେହି ମହାନୀରବତା ସୂଚାଏ ସୃଷ୍ଟିକୁ
ଜୀବଶୂନ୍ୟ ପ୍ରାୟ, ସତେ ବା ଯାଇଛି ଉଠି
ଅବନୀ ନଗରୀ କେଉଁ ଅଜ୍ଞାତ ପ୍ରଦେଶେ ?
କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ ଉଭେ ମିଳନ୍ତେ ଶ୍ମଶାନେ,
ଭଣ୍ଡ ଯତି ନରବରେ ବୋଇଲା ସମ୍ବୋଧି—
"ହେଏ, ରହିଲି ମୁଁ ଏହି ଠାବେ, ଆରମ୍ଭିବି
ଇଷ୍ଟଯାଗ, ଯାଅ ତୁମ୍ଭେ ଯାମ୍ୟୋତର ଦିଗେ,
ଭେଟିବ ପଥରେ ଏକ ଶାଲ୍ମଳୀ ପାଦପ
ବହୁଶାଖ, ତୁଙ୍ଗଚୂଡ଼, ଅଛି ତା ଗର୍ଭରେ
ଶବ, ଆଣ ତାହା ତୂର୍ଣ୍ଣ, ଦେବ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି ।"
ତଥାସ୍ତୁ ଉଚ୍ଚାରି ନୃପ ଗମିଲେ ଉତ୍ତରେ,
ଜଳୁଛି ଶ୍ମଶାନେ ଚିତା, ମିଞ୍ଜିମିଞ୍ଜି ଭାବେ
ଧୂମହୀନ, ନିଷ୍କମ୍ପନ, ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଆଲୋକ
ଶ୍ମଶାନର ବିଭୀଷିକା ବଢ଼ାଏ ଦ୍ୱିଗୁଣ;
ଯୋଗଣଶୀଳା କି ତାହା ଶ୍ମଶାନ-ସ୍ୱାମୀର ?
ଘାତକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ଶିବା ବସିଅଛି ଜଗି ।
ଚାଲିଛନ୍ତି ନୃପବର ଅନ୍ଧକାରେ ବୁଡ଼ି,
ଚାଲୁ ଚାଲୁ ପଛେ ଆନ ଚାଲିଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ
ହୁଏ ଭ୍ରମଜାତ, ମାତ୍ର ଚାହିଁଲେ ପଛକୁ,
ଦିଶେ ନାହିଁ କେହି, କାହିଁ ଯାଏ ସେ ଉଭେଇ,
ନିଜ ପଦ ଶବ୍ଦ ଭ୍ରମେ ଅନ୍ୟର ବୋଲିଣ,
ଏହିପରି ଶୂନ୍ୟ ରୂପ ଧରି ନିସ୍ତବ୍ଧତା
ମାୟାମୟୀ ମାୟାବିନୀ ଦେଖାଇଲ ଭୀତି
ମାତ୍ର ବିକ୍ରମଙ୍କ ପାଶେ ବୃଥା ହେଲା ମାୟା ।
ଅନ୍ଧକାରେ ପଥ କଳି ନ ପାରି ନରେଶ
ଚାଲିଲେ ଅପଥେ, ଯଥା ଯୌବନେ ଯୁବକ,
ଝୁଣ୍ଟି ଝୁଣ୍ଟି ଖଡପଥେ ନରମୁଣ୍ଡମାଳ,
ନରାସ୍ଥି, ପଞ୍ଜରାସ୍ଥି ହେଲେ ଅଗ୍ରସର ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଭାଗେ ସୁବିସ୍ତୃତ ଅନନ୍ତ ଆକାଶ,
ଧୌତ ଶାନ୍ତ-ଜଳେ, ନୀଳ, ଚଟୁଳ ମଧୁର,
ବିରାଟ ଶ୍ମଶାନ ନାମେ ବସୁଧା ବକ୍ଷରେ,
ବିଜନ ଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ, ନିରାଟ, ଗମ୍ଭୀର,
ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମିଶା ସେ ବିକଟ ଛବି
ଆଣିଦେଲା କେତେ ସ୍ମୃତି, କେତେ ନବ ଭାବ,
ପୁଣି ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ହରି ସବୁ କଲା ହୃଦ
ଶୂନ୍ୟାୟିତ, ଭୀତି ଆଉ ସାହସ ଉଭୟେ
ଘନ ଘନ ଲୁଚକାଳି ଖେଳିଲେ ସେକାଳେ ।
ଆସନ୍ନନିର୍ବାଣ ଚିତା ବିଦାରି ଅନ୍ଧାର
ଉଠିଲା ପ୍ରଜ୍ୱଳି ପୁଣି, ସର୍ବବିଧ୍ୱଂସିନୀ
ନିଷ୍ଠୁରର କି ସେ ତୀବ୍ର ସମୁତ୍କଟ ହାସ—
ଜ୍ୱାଳାମୟ, ନିରେଖି ତା ଭାଳିଲେ ଭୂପତି—
ଏହି ମହାଚିତା ସିନା ନର ଜୀବନର
ଅନ୍ତିମ ଅନଳଶ୍ୱାସ, ଏ ରୁଦ୍ର ଅନଳେ
ମିଶାଏ ଶରୀର ଆହା ମାନବ-ଖଦ୍ୟୋତ !
କେତେ କେତେ ପ୍ରବଳର ଦୁର୍ବାର କ୍ଷମତା,
ଦୁର୍ବଳ-ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା, କ୍ରୋଧାନ୍ଧର କ୍ରୋଧ,
ଅଭିମାନୀ-ଅଭିମାନ, ଅହମିକାମୟ,
ଲୀନ ଏ ପାବକେ, ଏହା ଅମୃତସୋପାନ
ନିର୍ବାଣର, କରେ ନର ହୃଦଭାର ଲଘୁ ।
ଏହିପରି ଭାଳି ଭାଳି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ
ଶାଲ୍ମଳୀ ପାଦପ ପାଶେ, ଦେଖିଲେ ସେଠାରେ
ତରୁ-କ୍ରୋଡ଼େ*ସ୍ଥିତ ଶବ, ବଢ଼ାନ୍ତେ ତା ପ୍ରତି
ଧରିବା ଆଶୟେ କର, ଏକାଳେ ବେତାଳ
ଏକ ମିଳ ଅକସ୍ମାତ, ବୋଇଲା ନିଷେଧି—
"ତିଷ୍ଠ ତିଷ୍ଠ ହେ ସାହସି, କହ, ତୁମ୍ଭେ କିଏ ?
ଏ ମହାଶ୍ମଶାନେ ଏକା ମୋର ଅଧିକାର,
କିପାଇଁ ଆସିଲ ଏଥି ଅର୍ପିବାକୁ ପ୍ରାଣ ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ଈଷଦ୍ଧାସ୍ୟେ ସଗର୍ବେ ବିକ୍ରମ—
"ଭ୍ରାନ୍ତ ତୁମ୍ଭେ, ଏ ଶ୍ମଶାନ ନୁହେ ଅଧିକୃତ

* ବୃକ୍ଷ କୋଟରରେ

ତାହାର, ବରଞ୍ଚ ସର୍ବେ ଆସନ୍ତି ଅନ୍ତିମେ
ଏହା ଅଧିକାରେ, ଯେଉଁ ବିରାଟ ଶୂନ୍ୟତା
ଖେଳୁଛନ୍ତି ତା ବକ୍ଷେ, ସେହି ଅଧିକାରୀ ତାର ।
ଏ ସଂସାର ମାନବର କ୍ଷଣିକ ପ୍ରବାସ,
ଦୁର୍ବଳ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣବୁଦ୍ଧି ସ୍ୱଭାବେ ମାନବ,
ବୁଝିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ସେ ବିଶାଳ ବିଶ୍ୱର
କ୍ଷୁଦ୍ରାଦପି କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ବାଲୁକଣା ତତ୍ତ୍ୱ,
ତାର ଅଧିକାର ଲଜ୍ଜା; ହାସ୍ୟକର କଥା ।
ଅଧିକନ୍ତୁ—ପ୍ରାଣ-ଯନ୍ତ୍ରେ ବାଜଇ ଯାହା ନାମେ
ସଦା ମୋର ମୋର ଧ୍ୱନି, ସେ ପ୍ରିୟ ଶରୀରେ
ନାହିଁ ସୁଦ୍ଧା ମାନବର ତିଳେ ଅଧିକାର,
ଅନ୍ୟଥା, ସେ ପାରନ୍ତା କି ଉପେକ୍ଷି ତାହାକୁ ?
ମୋ ନାମ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ, ଯୋଗୀ ଅନୁରୋଧେ
ଆସିଛନ୍ତି ନେବାକୁ ଶବ, ଅଛି ସାଧ୍ୟ କାର
ଲଙ୍ଘାଇବ ଅନ୍ତରାୟ ମୋ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପଥେ ?"
ଲଜ୍ଜାବୋଳା, ମ୍ଳାନ ମନ, ଅସୁନ୍ଦର ହାସ୍ୟେ,
ଭାଷିଲା ବେତାଳ, ନମ୍ରେ ଧୀରେ, "ଯଶୋଧନ,
ଚିହ୍ନିଲନି ମୋତେ, ଅଗ୍ନି ବେତାଳ ମୋ ନାମ,
ପୂର୍ବେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଯୁଦ୍ଧେ ମୁହିଁ ଲଭି ପରାଜୟ
ହୋଇଥିଲି ସତ୍ୟବଦ୍ଧ ସ୍ୱତଃ ସାଧିବାକୁ
ଉପକାର ଛାମୁଙ୍କର ଅନାହୂତ ଭାବେ,
ନୃପ, ଏବେ ଉପସ୍ଥିତ ସେହି କାଳ ଆସି ।
ସତ୍ୟ ଦେବ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଧମ ଶ୍ରେଣୀୟ,
ନିଷ୍ଠୁର ସ୍ୱଭାବ, ମୂଢ଼, ଅକ୍ଷମାସର୍ବସ୍ୱ,
ମାତ୍ର ସତ୍ୟରକ୍ଷା ଆମ୍ଭ ଜୀବନ ଜୀବିକା,
ସତ୍ୟ ଏକା ଅନଶ୍ୱର ଏ ନଶ୍ୱର ଭବେ,
ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏ ଅନନ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ସତ୍ୟ-ଦୃଢ଼
ଭିତ୍ତିପୃଷ୍ଠେ, ସତ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରେ ସୁପରିଚାଳିତ ।
ଇତର ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଆମ୍ଭେ ଦେବତା ସମାଜେ,
ମାନବେ ଅନ୍ତ୍ୟଜ ପ୍ରାୟେ, ନ ଜାଣି ଅପର
ଧର୍ମ, ସତ୍ୟ ବିନା, ସତ୍ୟ ଆମ୍ଭ ଶ୍ରେୟ, ପ୍ରେୟ,
ସତ୍ୟ, ଏ ବର୍ଗର ପ୍ରାଣ ସତ୍ୟ-ପଦେ ବିକା ।
ବେତାଳସମ୍ରାଟ ମୁହିଁ, ଭୂତବର୍ଗେ ମୋର
କାମରୂପୀ, କାମଗତି, ଅର୍ପନ୍ତି ସେ ଆଣି
ନିଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବାର୍ତ୍ତା ମୋତେ ନିତି ନିତି,
ଶୁଣି କାଲି ଭଣ୍ଡ ଯୋଗୀ ଛଳନା ସମ୍ବାଦ,
ଉଦ୍ଧାରାର୍ଥେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ତା ଅଭିସନ୍ଧି-ଫାନ୍ଦୁ
ଉପସ୍ଥିତ ନିଶୀଥେ ମୁଁ ଏ ଭୀଷଣ ସ୍ଥଳେ ।
ଯାହା ପ୍ରତାରଣା-ଜାଲେ ପଡ଼ିଅଛ ସ୍ୱଏ,
ନୁହେଁ ସେ ପ୍ରକୃତ ଯୋଗୀ—ଛଦ୍ମ କାପାଳିକ,
ସାଧୁବେଶଧାରୀ, ଯୋଗ ତାର ହିଂସା, ଧ୍ୟାନ—
ପରନିଷ୍ଟ, ଦେହବୋଳା ଭସ୍ମ ପ୍ରବଞ୍ଚନା,
ଇଷ୍ଟମନ୍ତ୍ର ଦୁରାକାଙ୍କ୍ଷା, ଲୋଭ ରଜ୍ଜୁ ଜଟା,
ନଖ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଅସ୍ତ୍ର, ଶ୍ମଶ୍ରୁ ପୁଣି ଭଷାବାସ—
ଅସନ୍ତୋଷ ଅସଂଯମ ପ୍ରକାଶ ପତାକା ।
ଅବିଦ୍ୟା କୁବିଦ୍ୟା ଯେତେ ଅଛି ଏ ସଂସାରେ,
ସେ ସର୍ବର ଭକ୍ତ ଦୁଷ୍ଟ, ବିଳାସର କୀଟ,
ବିରାଟ ବାସନା-ବହ୍ନି ଜାଲି ହୃଦ-ବନେ,
ପାରୁ ନାହିଁ କରି ତାହା ନିର୍ବାପିତ ନିଜେ
ଅର୍ଥ-ବାରି ଅଭାବରେ, କିନ୍ତୁ ଦୁରାଚାର
ବୁଝି ନାହିଁ ଅର୍ଥ ତହିଁ ନୁହେଁ ଶାନ୍ତିବାରି,
କେବଳ ଆହୁତି ଅର୍ଥ, ଅର୍ଥଲୋଭେ ପାପୀ
ରତ ମହାପାପେ ସଦା, ନ ଚାହିଁ ଥରେ ହେଁ
ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟଗର୍ଭେ ବିଧିଲିପି ପ୍ରତି ।
ହେବ ନାହିଁ ତବ ସହ ସମକକ୍ଷ ବଳେ,
ଜାଣି ସେ ନାରକୀ ଏହା, ବିଶେଷତଃ ଦେଖି
ସରଳ ବିଶ୍ୱାସ ତବ ଆଣିଛି ଭୁଲାଇ,
ବିନାଶି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଆଜି କୂଟ କୌଶଳରେ
ହେବ ବୋଲି ସ୍ୱଜା, ଦୁଷ୍ଟ ବାନ୍ଧିଛି ଦୁରାଶା,
ଛୁଅ * ସିନା ତାର ନୃପ, ଏ ଶବ ସାଧନା ।

* ଛଳନା ଶବକ

ଯେଉଁ ଆଶାବାନ୍ଧି ସଦା ଜାଗୁଛନ୍ତି ସେ ପାଶେ,
ସ୍ୱପ୍ନ ଅସ୍ତ୍ରଦୋଷ ତାହା, ଏହି ଯାଗ-ଯାଗ—
ଶେଷେ ଯେବେ ତା ସଙ୍କେତ ମତେ ତୁମ୍ଭେ ନୃପ
ବିହିବ ପ୍ରଣାମ, ତେବେ ବଧିବ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
ତୁମ୍ଭର ଅଜ୍ଞାତସାରେ, ଥିବ ଅବହିତ ।
ତାହିଁ ଲାଗି ଭୟ କମ୍ପ ଉଦ୍‌ବେଗ କାରଣ,
ଥିବି ମୁହିଁ ତବ ସଙ୍ଗେ ଛାୟାରୂପ ଧରି,
ସାଧିଲଣି ବୃଦ୍ଧ ଯେତେ ସୃଷ୍ଟି ଅକଲ୍ୟାଣ,
ସେ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ରୂପେ ଅର୍ଘ୍ୟ, ସ୍ୱସ୍ତି,
ତାହା ଅନୁଷ୍ଠିତ ଯାଗେ ତା ଶିର ଆହୁତି ।"
ଭଣିଲେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ—"ହେଲି ପ୍ରୀତ ଅତି
ତବ ଏ ପ୍ରତ୍ୟୁପକାରେ, ବିଳମ୍ବ କିପାଇଁ
ଦୁର୍ନୀତି ଦମନେ ତେବେ ? ହୁଅ ଅଗ୍ରସର
ତ୍ୱରା, ସେ ଭଣ୍ଡ-ଜୀବାରେ କରି ଉତ୍ପାଟିତ
ସନ୍ନ୍ୟାସି-ଶାରଦ-କ୍ଷେତ୍ର, କରିବ ନିର୍ମଳ,
କାଟି କାବ୍ୟ ଦୋଷ ଯଥା ସୁ-ସମାଲୋଚକ
କରେ ତାକୁ ନିଷ୍କଳଙ୍କ, ଅନନ୍ୟ ସୁନ୍ଦର,
ସମାଲୋଚକ ସମ୍ବଳ କଲ୍ପନା-ତୂଳିକା,
ମୋ କଲ୍ପତୂଳିକା ମାତ୍ର ହେବ ଏହି ଅସି,
କାବ୍ୟ ହେବ ପାମରର ଜୀବନପଞ୍ଜିକା,
ଘନୀଭୂତ ଦୋଷ ତହିଁ ଶିର ତାହାର ।"
ବୋଇଲା ବେତାଳ ତହୁଁ ନରେଶେ ସମ୍ବୋଧି,
"ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ, ଅଛି ମୋର ପ୍ରଶ୍ନ ଏକ, କଲେ
ଆଗେ ସମାଧାନ ତାହା, ଯିବି ଶବ ଘେନି,
ଶୁଣ ହେଉ ପ୍ରଶ୍ନ ଏବେ ଜଣାଏଁ ଛାମୁରେ—
ଏକଦା ଜନୈକ ଦ୍ୱିଜ ଘୋର ବନପଥେ
ଭ୍ରମୁଥିଲା ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା ସଧର୍ମିଣୀ ସହ,
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନିଦାଘ ଋତୁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟ,
ହେଲା ରୁଦ୍ର ରୌଦ୍ରତେଜ ଅସହ୍ୟ ଅତୀବ,
ବର୍ଷିଲା ଅନଳଧାର ନଭୁ ଅନର୍ଗଳ,
ତରୁପର୍ଣ୍ଣେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ ରୌଦ୍ରରେଖା,
ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରନ୍ଧ୍ରପଥେ ପଡ଼ିଥିଲା ଝରି,
ଆଣିଲା ପବନ ବହି ପାବକପ୍ରବାହ ।
ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ଉଭେ ହୋଇ ତୃଷ୍ଣାରେ ଅଧୀର,
ହେଲେ ପ୍ରଧାବିତ ବନବକ୍ଷେ ଇତସ୍ତତଃ
ଜଳାଶୟ ଅନ୍ୱେଷଣେ, ବହୁଳ ପ୍ରୟତ୍ନେ,
ଦାରୁଣ ତୃଷ୍ଣା ଯଥା କରେ ଧାଁ-ଦଉଡ଼
ତାର ଚିର ପ୍ରିୟବାସ ତୃପ୍ତିକାଙ୍କ୍ଷୀ ହୃଦେ ।
ଉନ୍ମତ୍ତ ପ୍ରାୟ ହୋଇ କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ
ମିଳିଲେ ଦମ୍ପତି ଏକ ପଲ୍ୱଳ ନିକଟେ,
ଦେଖିଲେ ସଞ୍ଚିତ ତହିଁ ଅଛି ସ୍ୱଳ୍ପ ଜଳ
ପଦ୍ମପତ୍ରେ, ଚଞ୍ଚଳିତ, କୀଟାଣୁ-ଦୂଷିତ,
ମାତ୍ର ତାହା ହରିପାରେ ଜଣକ ପିପାସା ।
ବ୍ରାହ୍ମଣୀକୁ ଚାହିଁ ତହୁଁ ବୋଇଲା ବ୍ରାହ୍ମଣ,
'ନିବାର ପିପାସା ପ୍ରିୟେ, ଏହି ଜଳ ପାନେ ।'
ସ୍ୱାମୀର ଆଦେଶ ଶୁଣି ଭାଷିଲା ବ୍ରାହ୍ମଣୀ,
'ଦେବ, ଜଗତର ଧାତ୍ରୀ ଯେଉଁ ନାରୀ ଜାତି,
ଯାହାଙ୍କର ଧର୍ମ ସଦା ଜଗତର ସେବା,
ସେହି ନାରୀ ଜାତି ରଖି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ତୃଷିତ
ମେଣ୍ଟାଇବ ଜଳପାନେ ସ୍ୱୀୟ ଦଗ୍‌ଧ ତୃଷା,
ଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାଣ କେବେହେଁ ସମ୍ଭବେ କି ଏହା ?
ତୁମ୍ଭେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ, ଗୁରୁ, ଜୀବନ୍ତ ଦେବତା,
ପିପାସାରେ କଲବଲ ଦେଖିଣ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
ପିଇବି ମୁଁ ଜଳ, ହାୟ, ରମଣୀ-ସୁଲଭ
କୋମଳ ପରାଣେ ଦେବ ନ ପାରିବ ଦାସୀ
ସହି ତାହା କଦାଚନ, କ୍ଷମା କର ପ୍ରଭୋ,
ଶାନ୍ତ ହୁଅ ଆଗେ ତୁମ୍ଭେ ଏହି ଜଳ ପାନେ,
ପଛେ ମୋତେ ଆଣି ଦେବ ଅନ୍ୟତ୍ର ଅନ୍ୱେଷି ।'
ପତ୍ନୀର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି କହିଲା ବ୍ରାହ୍ମଣ,
'ନାରୀର ଭରଣଭାର ନ୍ୟସ୍ତ ସ୍ୱାମୀ ପରେ,
ବିଧାତା ନିର୍ବନ୍ଧ ଏହା, ଆଶ୍ରିତ ପାଳନ
ଆଗେ, ପଛେ ନିଜ କଥା, ପ୍ରିୟେ, ଏହା ସିନା
ପ୍ରଭୁପଣ, ବିଶେଷତଃ ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା ତୁମ୍ଭେ,
ପିପାସାରେ ବିସର୍ଜିଲେ ପ୍ରାଣ, ହେବ ମୁହିଁ

ଲିପ୍ତ ନାରୀହତ୍ୟା ପୁଣି ଭ୍ରୂଣହତ୍ୟା ପାପେ,
ଅତଏବ ଏ ଅନ୍ୟାୟ୍ୟ ଅନୁରୋଧୁ, ଦେବ,
କ୍ଷାନ୍ତ ହୋଇ ପିଅ ଜଳ ନ ଭାବିଣ ଦ୍ୱିଧା ।'
ଏହନ ବାଦାନୁବାଦେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ଦୁହେଁ
ନ ପିଇଲେ କେହି ଜଳ, କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ
ହୋଇଗଲା କଣ୍ଠରୁଦ୍ଧ, ଶେଷେ ସେ ଦମ୍ପତି,
ପରସ୍ପର ମୁଖେ ଚାହିଁ ତେଜିଲେ ଜୀବନ ।
ବୋଲନ୍ତୁ ନୃବର ଏବେ, ଏ ବେନି ମଧ୍ୟରେ
କାହାର ଅଧିକ ପ୍ରୀତି ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ମୋର ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ନରନାହା—"ଅତୀବ ସହଜ
ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ସଦୁତ୍ତର, କାହିଁ କା'ର ପ୍ରୀତି ?
ଥାନ୍ତା ଯଦି ପ୍ରୀତି ତେବେ ପିଇଥିଲେ ଜଣେ
ଜଳ, ହୋଇଥାନ୍ତା ଶାନ୍ତ ଅନ୍ୟର ପିପାସା,
ଉଭୟଙ୍କର ମରଣ ଯେ କଲା ସଂଘଟନ
ତାହା କାମ ମାୟା ସିନା, ପ୍ରୀତି ନୁହେଁ କେବେ,
ପ୍ରୀତି ପୂତ ମନ୍ଦାକିନୀ, ମାୟା କର୍ମନାଶା,
ପ୍ରୀତି ସ୍ୱର୍ଗଦେବୀ, ମାୟା ଶ୍ମଶାନ-ଡାକିନୀ,
କେଉଁ ଗୁଣେ ଭଲ ଜ୍ୱାଳାମୟୀ ଅଗ୍ନିଶିଖା
ବସିବ ଶୀତଳ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଆସନେ ?"
ନୀରବନ୍ତେ ବିକ୍ରମାର୍କ, କହିଲା ବେତାଳ—
"ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତର ନୃପ, ମାନିଲା ହୃଦୟ,
ବିଚାର ବୁଝିଲୁ ତବ ଶତ ଧନ୍ୟବାଦ,
ତବ ସୂକ୍ଷ୍ମ ତର୍କଣାର ଅସୀମ ଆଶଂସା
ଶୁଣିଥିଲି ଦୂତମୁଖୁଁ ପୂର୍ବେ, ମାତ୍ର ଆଜି
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ଲଭି ତାର, ମେଣ୍ଟାଇଲି
ଅବିଶ୍ୱାସ ବିଶ୍ୱାସର ବିଷମ କଳହ ।
ଥିଲେ ଶତ ସନ୍ଦେହାନ, ହୁଏ ନାହିଁ ରଖି
ଦୃଷ୍ଟିକୁ ସରଳ, ତେଣୁ ନ ଛନ୍ଦି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
ମୂଢ଼ ପଣେ କରୁଥିଲି ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଜିଜ୍ଞାସା,
କ୍ଷମିବ ମହାତ୍ମା, ମୋର ଏହି ପ୍ରଗଲ୍ଭତା ।
ଚାଲ ତୁମ୍ଭେ ଅଗ୍ରେ ଅଗ୍ରେ, କାନ୍ଧେ ଶବ ନେଇ,
ଅନୁସରିବ ମୁଁ ସଙ୍ଗେ ଛାୟାରୂପ ଧରି ।"

ତଥାସ୍ତୁ ଉଚ୍ଚାରି ରାଜା ଗମିଲେ ଚଞ୍ଚଳେ ।
ପ୍ରବେଶନ୍ତେ ଯାଇ ଦୁହେଁ ଭଣ୍ଡ ସାଧୁ ପାଶେ,
ଶବ ଥୋଇ ଉଭା ହେଲେ ଅଦୂରେ ବେତାଳ
ଅଦୃଶ୍ୟ, ସମ୍ବୋଧି ତହୁଁ ଧୀରେ ନରବର
କହିଲେ ତାପସେ, "ଏହି ଆଣିଲି ମୁଁ ଶବ
ତବ ଆଜ୍ଞାମତେ, ଯୋଗି, କର ପରୀକ୍ଷା ।"
ବିସ୍ତଟ ଅନଳକୁଣ୍ଡ ଜାଳି ଛଦ୍ମଯତି
ବସିଥିଲା ନୃପାଗମ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ତହିଁ
ନିମୀଳି ନୟନଦ୍ୱୟ, ଡାକନ୍ତେ ଏକାଳେ
ସ୍ୱଏ, ଉଠି ଶଶବ୍ୟସ୍ତେ ଟାଣି ନେଇ ଶବେ
ବସି ତା କଙ୍କାଳ ପରେ, ଅସ୍ପଷ୍ଟେ ଉଚ୍ଚାରି
କି'ବାର କି ମନ୍ତ୍ର, ଦେଲା ପାବକେ ଆହୁତି ।
ଅନନ୍ତର ଉଭା ହୋଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପରେ
ଧରି ଆଶାବାଡି କରେ ବୋଇଲା ବିନମେ—
"ଶ୍ମଶାନ ଶଙ୍କରୀ ପଦ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନୃପ,
କର ପ୍ରଣିପାତ, ସାଙ୍ଗ ଇଷ୍ଟ ଯାଗ ଏବେ ।"
ଭାଷିଲେ ଅବନ୍ତୀପତି ମୃଦୁହାସ୍ୟେ ତହୁଁ—
"ଯୋଗୀ ତୁମ୍ଭେ, ଏ ଯଜ୍ଞର ପ୍ରଧାନ ସାଧକ,
କରିବା ଉଚିତ ସିନା ପ୍ରଣାମ ତୁମ୍ଭର
ଅଗ୍ରେ, ତହିଁ ପରେ ଯାହା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୋହର,
ପାଳିବି ଅବଶ୍ୟ ତାହା, ସେ ମୋର ଅଜ୍ଞାତ,
ହେବ ନାହିଁ ତାହା ମୋତେ ଦେବାକୁ ଶିଖାଇ ।"
ନ କରି ଦ୍ୱିରୁକ୍ତି କିଛି କପଟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
କହିଲା ମହୀରେ ଲୁଟି ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ,
ଏକାଳେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ବୁଝି ଅବସର,
ଖରକରେ କରବାଳେ କାଟି ଶିର ତାର
ନିକ୍ଷେପିଲେ ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡେ—ତାହାର ସଙ୍କଳ୍ପିତ,
ଯେ ଶିକାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଆସିଥିଲା ବ୍ୟାଧ,
ହେଲା ଶେଷେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ ସେହି ଶିକାରର,
ହାତେ ହାତେ କୃତକର୍ମ ଭୁଞ୍ଜିଲା ପାମର !

ଏଅନ୍ତେ ଆକାଶୁ ହେଲା ଅଶରୀରୀ ବାଣୀ
"ହେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ, ହେଉ ମଙ୍ଗଳ ତୁମ୍ଭର,

ଅମଙ୍ଗଳ-ଧୂମକେତୁ ଏ ନର-ରାକ୍ଷସେ
ବଧି ତୁମ୍ଭେ ସାଧିଲ ଯେ ସୃଷ୍ଟିର କଲ୍ୟାଣ,
ଯୋଗ୍ୟ ଧର୍ମ ତାହା, ନୃପ, ତୁମ୍ଭର ସମାନ
ଦୁର୍ନୀତି-ଦମନ-ଦକ୍ଷ ଧର୍ମରକ୍ଷୀଙ୍କର,
ପ୍ରୀତ ହୋଇ ସାଧୁ କାର୍ଯ୍ୟେ ପିତାମହ ତବ
ତ୍ରିଦିବଭରସା ଇନ୍ଦ୍ର, ଅଛନ୍ତି ପଠାଇ
ସ୍ନେହ-ଉପହାରସ୍ୱରୂପୀ ଏହି ସିଂହାସନ
ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶ ପୁତ୍ତଳଖଚୀ, ବିଚିତ୍ର ସୁନ୍ଦର,
ହେଲେ ଉପବିଷ୍ଟ ଏହି ମହାସିଂହାସନେ,
ଧରିବ ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ତୁମ୍ଭେ, ସୁଧୀବର,
ନ୍ୟାୟ ମୀମାଂସାର ଗୂଢ଼ ସୂକ୍ଷ୍ମତତ୍ତ୍ୱମାନ
ନଖ-ଦର୍ପଣରେ ତବ ହେବ ସୁବିମ୍ବିତ ।
ଦେବସ୍ୱର୍ଗ ଦୂତ ମୁହିଁ, ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାମତେ
ଆସିଥିଲି ଅର୍ପିବାକୁ ତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ,
ଘେନ ଏହି ସିଂହାସନ, ହେଲି ମୁଁ ବିଦାୟ ।"
କହୁଁ କହୁଁ ଏହା, ନଭୁ ଖସିଲା ସବେଗେ
ଜ୍ୟୋତିଃପିଣ୍ଡ, କୋଟି ଉଲ୍କା-ଆଲୋକ-ଲାଞ୍ଛନ,
ଐଶ୍ୱରୀ ଶୋଭା କି ସେ ? ଆସେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟପୁରେ
ମହାକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନାର୍ଥେ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ରୂପରେ !
ସେ ସୁରମ୍ୟ ସିଂହାସନ ପରଶନ୍ତେ ମହୀ
ପ୍ରଭେ ହେଲା ଦିବା ପ୍ରାୟ ତମିସ୍ର ନିଶୀଥ,
ଲଭି ତା ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ମଣିଲେ ନିଜକୁ
ଧନ୍ୟ, ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ, ଫୁଟି ଉଠିଲା ନୟନେ
ସୌଭାଗ୍ୟ-ଶ୍ରୀ ଦୀପ୍ତ ଜ୍ୟୋତି, ଖେଳିଲା ଆନନେ
ଆନନ୍ଦ-ଅମୃତ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା, ହେରି ଅପଲକେ
ଦେବସିଂହାସନ ଶୋଭା ଭାବିଲେ ମାନସେ—
ଆହା ଏହା ଢ଼ଳା କାହା ଶୂନ୍ୟ କଳ୍ପନାର
ସଜୀବ ସଚେଷ୍ଟ ଛାଞ୍ଚେ, ଅଦ୍ଭୁତ ଛନ୍ଦରେ !
ହେଲା ବିକ୍ରମଙ୍କ ଭାଗ୍ୟେ ଅଷ୍ଟନିଧି ଲାଭ,
ତହୁଁ ସେ ବେତାଳ ଶିରେ ବହାଇ ତାହାକୁ
ବାହୁଡ଼ିଲେ ଗୃହେ ଶେଷେ ଅବନ୍ତୀ ନଗରେ,
ସଂସ୍ଥାପିଲେ ଯଥାସ୍ଥାନେ ଦେବ-ସିଂହାସନ ।

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗ

ଶକାଦିତ୍ୟ ନାମେ ଏକ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ନୃପତି
ଦୁର୍ଦ୍ଦମ ଶକଜାତିର ଲଭି ସହାୟତା
ବିସ୍ତାରିଲା ସ୍ୱପ୍ରଭାବ । ଜିଣିଲା ସେ ବହୁ
ରାଜ୍ୟ ବାହୁବଳେ, ତାର ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ପ୍ରତାପେ
ହେଲେ ଭାଲ୍ଲାଳକ ନୃପେ ଶଙ୍କିତ ସରବେ ।
କଳେ ଛଳେ କଉଶଳେ ଉତ୍କୋଚ ପ୍ରଦାନେ
ହରି ସେ ସ୍ୱାଧୀନ ବହୁ ପାର୍ବତୀୟ ଜାତି
ଶେଷେ ଆକ୍ରମିଲା ଯାଇ ହସ୍ତିନା ନଗରୀ
ଗୋପନେ ନିଶୀଥେ । ଥିଲେ ନଗରନିବାସୀ
ବିଶ୍ରାମଦା ନିଦ୍ରାଦେବୀ-ଅଙ୍କେ ଅଚେତନ,
ଏକାଳେ ପିଶାଚ ପରି ଖଣ୍ଡିଲୁଟେ ପୂରବ
ବଧ କରି ରାଜପାଳ ନାମୀ ସୁପ୍ତନୃପେ,
ନିସ୍ୱପଦେ ଅଧିକାର କଲା ସିଂହାସନ ।
ଶୁଣି ଏହି ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଉଜ୍ଜୟିନୀପତି
ଚତୁରଙ୍ଗ ସେନା ସହ କଲେ ଅଭିଯାନ
ଶକାଦିତ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହସ୍ତିନାଭିମୁଖେ ।
ଜାହ୍ନବୀ-ମେଖଳାମୟୀ ହସ୍ତିନା ସୁଷମା
ନିରେଖି ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ, ଭାଳିଲେ ସ୍ୱଗତେ—
ଭାରତ-ମସ୍ତକେ ଏ କି ଶେଫାଳିକା ଶୋଭା ?
କେବଣ ଅଦ୍ଭୁତ ଶିଳ୍ପୀ ଇଚ୍ଛାମାତ୍ରେ ଯତ୍ନେ
ସୃଜିଛି ଏ ରମ୍ୟ ପୁରୀ, ଇଚ୍ଛା ଉପାଦାନେ ।
ଜଗତେ ଆଦର୍ଶ ଯାର ବୀରତ୍ୱ, ମହତ୍ତ୍ୱ,
କ୍ଷମା, ତେଜସ୍ୱିତା, ଯୁଦ୍ଧେ ଯାର ଶୌର୍ଯ୍ୟ ନୀତି
ପ୍ରବୀଣ-ସେବକ, ଯେତୁ ଗତ ଗୌରବର

ଅଙ୍ଗୁଳିନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସ୍ତମ୍ଭ ଆର୍ଯ୍ୟସମାଜର,
ବୀରତ୍ୱର ବରଣୀୟ ସେ ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥର
କି ତୁଳନା କାହିଁ ? ଏହି ସୁନ୍ଦରୀ ପୁରୀର
(ରାଜସୂୟ ଅଶ୍ୱମେଧ ଆଦି ଯଜ୍ଞପୂତ)
ପ୍ରତ୍ୟେକ ଇଷ୍ଟକଖଣ୍ଡ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଣୁରେ
ଜଡ଼ିତ କେତେ ମହାସ୍ମୃତି, ଉଦ୍ଭାସିତ
କେତେ ପୁରବୃତ୍ତସ୍ମୃତି, କେ କଳିବ ତାହା ?
ଭାଙ୍ଗି ଭାଙ୍ଗି ଏହିପରି ପ୍ରତେ ହେଲା ଭୂତ
ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାୟ, ସତେ କି ହସ୍ତିନା ପୁଣି
ଧରିଲା ବକ୍ଷରେ ସେହି ଅତୀତ ଯୁଗର
ବୀରତ୍ୱ-ମହିମାମୟ ଅପ୍ରତିମ ଛବି,
ସତେ ଯେସନ୍ତେ ଚାଲିଗଲେ ଆଖି ଆଗେ ଖେଳେ
ଭୀମାର୍ଜୁନ ମହାରଥ, ଭାରତ-ଗୌରବ,
ସଗର୍ବେ ଉଡ଼ାଇ ନଭେ ବିଜୟ-ପତାକା ।
ବୀରତ୍ୱର ଏ ନୀରବ ମହା-ଅଭିନୟ
ବିକ୍ରମଙ୍କ ବୀରହୃଦ ଲଭିଲା କି ଶିକ୍ଷା
ମହାବ୍ରତର, ତାହା ଜାଣନ୍ତି ସେ ଏକା ।
ଏଣେ ଶକାଦିତ୍ୟ ଶୁଣି ବିକ୍ରମାଗମନ
ନିଜକୁ ଅକ୍ଷମ ମଣି ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ
ବିନା ଯୁଦ୍ଧେ ରାଜ୍ୟ ତେଜି ପଳାଇଲା ଭୟେ ।
ନିରୁପଦ୍ରବରେ ତହୁଁ ଅବନ୍ତୀ-ମଣ୍ଡନ
କଲେ ଅଧିକାରଭୁକ୍ତ ହସ୍ତିନା ନଗରୀ ।
ସେ ଦିନୁ ଶକାରି ଆଖ୍ୟା ଲଭି ନରମଣି
ପ୍ରଚାରିଲେ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ଶକାବ୍ଦ ସ୍ୱନାମେ ।
ବିଜୟଶ୍ରୀବିମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ମାଳବେଶ
ଘେନିଣ ବିଜୟଲବ୍ଧ ବହୁ ରତ୍ନରାଶି,
ଅଗଣିତ ଅଶ୍ୱଗଜରଥ ଆଦି ସହ
ସସୈନ୍ୟେ ବାହୁଡ଼ିଗଲେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟେ ସାନନ୍ଦେ ।

ଇନ୍ଦ୍ରଦତ୍ତ ସିଂହାସନେ ବସି ବୀରମଣି
ଶାସିଲେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସୁଖେ, ସ୍ୱର୍ଗେ ଇନ୍ଦ୍ର ଯଥା,
ତାହାଙ୍କର ଶୌର୍ଯ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିଭା-ମୟୂଖ
ବ୍ୟାପିଲା ଧରଣୀ, ସ୍ୱଚ୍ଛ ପୂତ ସେ ଆଲୋକେ
ଭଜିଲା କ୍ଷୀଣତା ସର୍ବ ନରପତି ପ୍ରଭା,
ପ୍ରକାଶନ୍ତି ଜ୍ୟୋତି ସତ୍ୟ ତାରକାନିକର,
ମାତ୍ର ଉଦେ ହେଲେ ଚନ୍ଦ୍ର, ଦିଶନ୍ତି ମଳିନ,
(ମଳିନ ଯେସନ ଦୀନ ହାସ୍ୟ)ସ୍ୱାଭାବିକ
ଏହା । ଦିଗଙ୍ଗନାକୁଳ ଗାଇଲେ ତାଙ୍କର
ଗୌରବ-ଗରିମା-ଗୀତି କୋଟି କଣ୍ଠ ଫେଡ଼ି,
ମହାରାଷ୍ଟ୍ର-ଦେଶପତି ଶୁଣି ସେ ଗୀତିକା
ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲି ବପୁକାନନେ ଭାଳିଲେ ଏସନ
ଏତେ ଦିନେ ଇଷ୍ଟଦେବ ପ୍ରସନ୍ନ ମୋ ପ୍ରତି,
ଏତେ ଦିନ ପରେ ଆଣି ଘଟାଇଲା ବିଧି
ମୋ କନ୍ୟାର ଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ର ମୋର ମନୋମତ,
ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ଇନ୍ଦୁମତୀ ତନୟା ମୋହର,
ଅନନ୍ତ ଲାବଣ୍ୟଧାମା, ଅନନ୍ତ ସଦ୍ଗୁଣା,
ସରଳତା-ପବିତ୍ରତା- ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମା
ଆହା କି କୋମଳହୃଦା ଜେମାମଣି ମୋର,
କରୁଣାର ଉପାଦାନେ ବିଧାତା କି ଅବା
ନିର୍ମାଇଛି ସୁକୁମାର ଅଙ୍ଗଯଷ୍ଟି ତାର ?
ନିସ୍ପନ୍ଦ ଲୋତକ କେତେ ତାହା ନେତ୍ରେ ପୁଣି,
ଆତୁର ଦରିଦ୍ର ଦୁଃଖ ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରକେ
ଝରେ ତହୁଁ ଝର ପ୍ରାୟ ଅଶ୍ରୁ ଅନର୍ଗଳ !
ରାଜକନ୍ୟା, ମାତ୍ର ନାହିଁ ଅଳିଅଳ ଭାବ,
ସଦା ଦୁଃଖି-ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖୀ, ଦୁଃଖୀର ଆଶ୍ରୟ ।
ନାହିଁ ଛଳେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ବିକୃତାଡ଼ମ୍ବର,
ଯଥା ସେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ କଷିତ-କାଞ୍ଚନ
ନୃପତି ସମାଜେ, ତଥା କନ୍ୟାରତ୍ନ ମୋର
ନୃପଜା ସୃଷ୍ଟିରେ, ତେବେ ଉଭୟର ସମ,
ନିଶ୍ଚେ ସେ କାଞ୍ଚନେ ମୁକ୍ତା ଯୋଜିବ ରତନ ।
ଏହା ଭାବି ସ୍ୱୀୟ ପାଶେ ପାତ୍ରମିତ୍ରଗଣେ,
ଘେନି ତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶ, ବରଗିଲେ ଦୂତ
ଅବନ୍ତୀ ନଗରେ ଲେଖି ବରଣ ଚିଠାଉ ।

ଦିବସର ଶ୍ରାନ୍ତ-ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଶେଷ ରଶ୍ମିରେଖା
ମିଶିଗଲା ସନ୍ଧ୍ୟାନଳେ, ମିଶିଯାଏ ଯଥା
ମୁମୂର୍ଷୁର ଶେଷ ଆଶା, ଚିର ନିବୃତ୍ତିର
ମହାମୌନତା ଗରଭେ, ବାରୁଣୀ ତାପସୀ
ଜାଳିଲା ଆରତି ଚନ୍ଦ୍ର-ଦୀପେ ସନ୍ଧ୍ୟା ପ୍ରତି,
ନାହିଁ କେବେ ବିରତି ସେ ମହା ଆରତିର ।
ସେ କାଳର ରମଣୀୟ ସେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ
ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରକୃତି-ଦେବୀ ପ୍ରତି ଲୋମକୂପେ
ମୁକ୍ତ କରି କି ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନ-ଗନ୍ଧାଗାର,
କଲା ତାକୁ ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ମହିମା-ଜ୍ୟୋତିତ ।
ଜାଳିଲା ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଧାରା, ମଣି ତାକୁ ଧରା
ଦେବ-ଆଶୀର୍ବାଦଧାରା ଧରିଲା ମସ୍ତକେ ।
ହସିଲେ କୁସୁମେ, ମାତ୍ର ଦୁଃଖିନୀ ପଦ୍ମିନୀ
ପୋତିଲା ତଳକୁ ମଥା, କି ତୀବ୍ର ବ୍ୟଥାରେ,
ସେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନାର ଘନ କାତରତା
ବାହାର ପଡ଼ିଲା ତାର ଚକ୍ଷୁ ମୁଖ ବାଟେ,
ଏ ସମୟେ ମିଳି ଦୂତ ବିହଙ୍ଗ ସକାଶେ
ଅର୍ପିଲା ବିନୟେ ଧୀରେ ଶ୍ରୀଛାମୁରେ ଲେଖ ।

ଅନନ୍ତର ଯଥାକାଳେ ଶୁଭାର୍ଥ ବିହଙ୍ଗ
ବିଜେହେଲେ ଠହିବରେ * ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଦେଶେ
ପରମଗୌରବେ ତାଙ୍କୁ ଛନ୍ଦି ନରପତି,
ସମର୍ପିଲେ ତାଙ୍କ କରେ ଦୁହିତା ☙ ନିଜର ।
ଅପୁତ୍ରକ ସିଏ, ତେଣୁ ଯଉତୁକରୂପେ
ଦେଲେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର, ରାଜ୍ୟ ନବ ଜାମାତାଙ୍କୁ ।
ସରିଲା ବିବାହ, ନବ ଦମ୍ପତି ଯୁଗଳ,
ଲଭି ପରସ୍ପରେ ସଙ୍ଗୀ ଭାବି-ଜୀବନର,
ସହାୟ ସମ୍ବଳହୀନ ଭବ-ମରୁପଥେ,
ମଣିଲେ କୃତାର୍ଥ । ନରପ୍ରାଣେ ପରିଣୟ
ମଙ୍ଗଳ ସଂସ୍କାର ସାର, ବରକନ୍ୟାଙ୍କର
ହସ୍ତଗ୍ରନ୍ଥି ନୁହେଁ ଖାଲି ପ୍ରଣୟ ବନ୍ଧନ,
ଧର୍ମର ବନ୍ଧନ ତାହା, ସତ୍ୟର ବନ୍ଧନ,
ଅଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଭିନ୍ନ ତେଣୁ, ବିବାହ ଦିବସ,
ଗୃହାଶ୍ରମ ପ୍ରବେଶର ଆଦ୍ୟ ଦିନ ସିନା,
ସେ ଦିନୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ଧର୍ମଜୀବନର
ପ୍ରକୃତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ତାହା ମହାଶୁଭ ଦିବା ।
ନବୀନା ମହିଷୀ ସହ ଅବନ୍ତୀଭରସା
ବାହୁଡ଼ିଲେ ରଥେ ବସି ସଦଳେ ସ୍ୱଦେଶେ,
ବିହଙ୍ଗଙ୍କ ଦକ୍ଷେତରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଜେମା
ଶୋଭିଲେ ଯେସନ ପୁଣ୍ୟ ପାଶେ ପବିତ୍ରତା,
ଅବା ତପଃ ପାଶେ ସିଦ୍ଧି, କୃପା ସ୍ନେହ ପାଶେ,
ଅଥବା ବସନ୍ତ ରାଜା ବିଜେ ପୁଷ୍ପରଥେ
ସୁଷମା-ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ସହ, ମହାସମାରୋହେ ।
ଲାଗିଲା ବେନଙ୍କ ମଧ୍ୟେ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ସମ୍ଭାଷ,
ପ୍ରଥମତଃ ଥରେ ଥରେ ବାଧା ଦେଲା ବ୍ରୀଡ଼ା,
ମାତ୍ର ଉଦ୍ଦାମ ପ୍ରୀତିର ପ୍ରଖର ପ୍ରବାହେ
ହୋଇ ସେ ଅକ୍ଷମ ଶେଷେ ଆତ୍ମ-ସଂରକ୍ଷଣେ
ବୁଡ଼ିଗଲା ତହିଁ । ବହୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପରେ
ଭାଷିଲେ ଦୟିତ—"ପ୍ରିୟେ, ଭାଗ୍ୟଧର ମୁହିଁ
ଲଭି ତୁମ୍ଭ ଭଳି ପତ୍ନୀ—ନିଖିଳ ସଦ୍‌ଗୁଣା,
ଆଜିଠାରୁ ହେବ ସତି, ତୁମ୍ଭେ ଗୋ ପୂଜିତା
ମୋ'ର ହୃଦ-ସିଂହାସନେ, ପ୍ରେମ-ପାରିଜାତେ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଇନ୍ଦୁମତୀ ସୁନ୍ଦରୀ-ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ,
ପ୍ରଭୋ, ଏ କି ଅସଙ୍ଗତ କଥା, କରିବାକୁ
ଅଧିକାର ହୃଦ ତବ, ଘଟନ ପରମ,
ଅଛି କି ରମଣୀ କାହିଁ ରମଣୀ-ସୃଷ୍ଟିରେ ?
ତୁମ୍ଭେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ, ପୂଜ୍ୟ ହୃଦୟଦେବତା,
ଆକାଙ୍କ୍ଷାର ସ୍ୱର୍ଗଧାମ, ଏ କଣା କଙ୍କଣ

* ଆଡ଼ମ୍ବର । ☙ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ରାଜକନ୍ୟା ଇନ୍ଦୁମତୀଙ୍କ ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।
ଗାନ୍ଥିକ ପ୍ରମାଣ ମୃଗ୍ୟ ।

ସେବାଦାସୀ ସିନା, ଦେବ, ଚରଣେ ତୁମ୍ଭର ।"
କହିଲେ ନୃମଣି, ପ୍ରିୟେ, "ଏହି ଆତ୍ମଗ୍ଲାନି
ତବ ବିଶେଷତ୍ୱ, ସ୍ତ୍ରୀତ୍ୱ, ମହତ୍ତ୍ୱ, ଦେବତ୍ୱ,
କିପାଁ ନ ମଣିବି ଧନ୍ୟ ଲଭି ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ?"
ଏହିପରି ସ୍ନେହାଳାପ କରୁଁ କରୁଁ ଦୁହେଁ
ମିଳିଲେ ଅବନ୍ତୀ ରାଜ୍ୟେ, ତହୁଁ ଯଥାବିଧି
ଲାଗିଲା ଆନନ୍ଦୋତ୍ସବ ସପ୍ତ ଦିବାନିଶି ।
ନବୀନା ଭାମିନୀ ସହ ବିକ୍ରମ ନୃପତି
ସଂଯାପିଲେ ସୁଖେ ଦିନ ଏକ ମନପ୍ରାଣେ,
ବଦ୍ଧ କି କରୁଣୀ କବି ଏକଇ ଶୃଙ୍ଖଳେ !
ମିଶିଲା ଆତ୍ମାରେ ଆତ୍ମା, ଭିନ୍ନ ଖାଲି ଦେହେ,
ଯଥା ଏକମାତ୍ର ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱିଅର୍ଥ ବୋଧକ ।
ଏହି ଶୁଭ ଉଦ୍‌ବାହର ସ୍ଥାୟୀ ସ୍ମୃତିରୂପେ
ସଂସ୍ଥାପିଲେ ବିକ୍ରମାର୍କ ନବ ରାଜ୍ଞୀ ନାମେ
ଇନ୍ଦ୍ରପୁର ରାଜ୍ୟ, ଯାମ୍ୟଭାଗେ ଅବନ୍ତୀର,
ପରିଚିତ ଏବେ ତାହା ଇନ୍ଦୋର ଆଖ୍ୟାରେ ।
ଏ ଅନ୍ତେ ଅବନ୍ତୀ-ପତି ମହୀ-ସୁନାସୀର
ସାଜିଲେ ବିରାଟ ଚମୂ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ଆଶେ ।
ବାହାରିଲେ ଚିରଜୟୀ ଉଜ୍ଜୟିନୀ ବୀରେ
ଦୀପ୍ତ ପ୍ରକ୍ଷ୍ୱେଡ଼ନଧାରୀ, ଉଠନ୍ତି ଆଭାସି
ପ୍ରାକର୍ମ ସାହସ ନେତ୍ରୁ, କମ୍ପାଇ ଆକାଶ
ଜୟ ମହାକାଳ ରବେ ଚାଲିଛନ୍ତି ଖରେ
ଅସ୍ତ୍ରଲେଖାଙ୍କିତ ବକ୍ଷ ଫୁଲାଇ ଉଲ୍ଲାସେ,
ସମ୍ମୁଖସାମରୀ ସବେଁ, ମହାଭୀତି ସ୍ଥଳ
ଭୟଙ୍କର, ଦୁରନ୍ତ ଯମ, ଥାଉ ଆନ କଥା,
ସମରେ ଅମରଞ୍ଜୟୀ, ଅପୃଷ୍ଠଦରଶୀ,
ତେଣୁ ନାହିଁ ଅସ୍ତ୍ରଲେଖା ପୃଷ୍ଠେ । ତାଙ୍କ ପଛେ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଳସଯୁକ୍ତ ସୁନ୍ଦର ସ୍ୟନ୍ଦନ,
ଗର୍ବୋନ୍ନତଗ୍ରୀବ ଅଶ୍ୱ, ମତ୍ତ ଦନ୍ତାବଳ—
ଆୟସୀ ଅମ୍ବାରି—ହେମ ଲୁବେଣୀମଣ୍ଡିତ ।

ମିଶିଲେ ତା ସହ ଆସି ହସ୍ତିନା-ନିବାସୀ
ଦାମ୍ଭିକ ଆସ୍ତିକବୃନ୍ଦ, ଶୃଙ୍ଖଳ, ପୃଥୁଳ,
ବିଶାଳ ଉଷ୍ଣୀଷ ଶିରେ, ଦିଶୁଛନ୍ତି ଯଥା
ଆଭୀକ * ନୃସିଂହ ମୂର୍ତ୍ତି, ବିନା ପରଶନେ
ହରନ୍ତି ଯେ ଦରଶନ ମାତ୍ରେ ଅରିଙ୍କର
ଅଧେ ବଳ, ଅଧେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ । ଆସିଲେ ଆବର
ମହାରାଷ୍ଟ୍ର, ମହାବୀରେ ମହାରଣରଙ୍ଗୀ,
ଚାହାଁଣି ବୀରତ୍ୱବ୍ୟଞ୍ଜୀ ଉଦାର, କଠୋର,
ଯାହାଙ୍କ ତ୍ରିଶୂଳ ମୁନେ ବସେ ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ
ଭୁବନ-ଦମନ-ଦକ୍ଷ ଦୁରନ୍ତ ଶମନ ।
ଏହିରୂପେ ନାନାଦେଶ ସୈନ୍ୟ ସମାବେଶେ
ହେଲା ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ମହୀ ଅଷ୍ଟାଦଶ ✣ ଯୁଣ ।
ସଂଖ୍ୟାରେ ସୃଜନା ହେଲା ତ୍ରିକୋଟି ପଦାତି,
ରଥାରୋହୀ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସେହି ପରିମିତ,
ଚତୁଷ୍କୋଟି ଗଜାରୋହୀ, ଚତୁର୍ଲକ୍ଷ ପୋତ ।
ଘେନି ଚତୁରଙ୍ଗ ବଳ ବିଜେ ହେଲେ ରଥେ
ଭାରତେ ଅପ୍ରତିରଥ ବିକ୍ରମାର୍କ ରଥୀ,
ସଚଳ ସାଗର ପ୍ରାୟ ଚଳିଲା ବାହିନୀ,
ପ୍ରଥମେ ପ୍ରତୀଚୀ ମୁଖେ, ଗଭୀର ନିର୍ଘୋଷେ ।
ବୀଚି ତହିଁ ସୈନ୍ୟପନ୍ତି, ବୀରପାଗ ଫେନ,
ରକ୍ତ ବୈଜୟନ୍ତୀମାଳା ବିଦ୍ରୁମ-ଲତିକା,
ଧନୁଶର ସର୍ପଜାଳ, ଫଳକ କଚ୍ଛପ,
ଖଡ୍ଗ ମୀନ, ଅଶ୍ୱଗଜ ତିମିତିମିଙ୍ଗିଳ,
ଶକଟ କର୍କଟ, ରଥ ଅଟ୍ଟାଳିତ ପୋତ,
ରତ୍ନାକର ରତ୍ନରାଶି ବୀର ଅଳଙ୍କାର ।
ଭୀତି ଲଭି ବିକ୍ରମଙ୍କ ଦୁର୍ବାର ବିକ୍ରମେ
ଥୋକେ ନୃପ, କରି ତାଙ୍କ ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର,
ଭେଟିଲେ ଛାମୁରେ ଆଣି ରାଜକରରୂପେ
ବହୁ ଧନ, ରତ୍ନ, ଗଜ, ବାଜୀ, ସ୍ୟନ୍ଦନାଦି
ସ୍ୱୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସହ, ଭେଟେ ଯଥା ନଦ

* ଭୟାନକ ✣ ଯୋଜନ

ସିନ୍ଧୁ ପଦେ ଢାଳି ଦେଇ ଶରୀର-ସମ୍ବଳ ।
ଚଳାଇ ସ୍ୱକୀୟ ଶକ ବିଜିତ ପ୍ରଦେଶେ
ଘେନ ସଗର୍ବିତ ସୈନ୍ୟ ହେଲେ ଅଗ୍ରସର
ଧାଏ ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତି, ମିଶି ଠାବେ ଠାବେ
ପଥେ ବହୁ ନରପତି-ଚମୂ, ହେଲା କ୍ରମେ
ସମ୍ରାଟବାହିନୀ ଉଗ୍ର ପୃଥୁତର, ଯଥା
ନଦୀ, ଘେନ ଗଣ୍ଡପଥେ ବହୁ ଉପନଦୀ
ହୁଏ ପୃଥୁତମା । ବଳେ କି ବିକ୍ରମ ସମ
ହେଲେ ହେଁ ବିକ୍ରମ, ମାତ୍ର ନ କରନ୍ତି ରଣ
କୁଟିଳ ସନ୍ଧିତେ, କେବେ ଯୁଦ୍ଧେ କି ନଳୁଚ
ମଣିଚୂଡ଼ ଅହି ଭିନ୍ନ ମହୀଲତା ସହ ?
ସତତ ସଦର୍ପ ସେହି ପରାଜିତ ପ୍ରତି,
ମାତ୍ର ଯେ ବିଜୟଦର୍ପେ ବିଜିତ ଉପରେ
କରେ ଅତ୍ୟାଚାର, ନୁହେ ବୀର ସେ କଦାପି,
ସେ ପିଶାଚ, ନତୁ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁ ନରରୂପୀ,
ପ୍ରଦର୍ଶେ ସେ ଅସମ୍ମାନ ପୁଣ୍ୟ ବୀରଧର୍ମେ ।
ବୀର ପକ୍ଷେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ୱର୍ଗ, ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ତୀର୍ଥ
ରଣସ୍ଥଳୀ, ବୀରର ସେ ଜୀବନ-ବାଞ୍ଛିତ,
ବାଲ୍ୟେ ଯେ ସୁହୃଦବର, ଯୌବନେ ସଙ୍ଗିନୀ,
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ ମରଣର ଶେଷ ମହାଶଯ୍ୟା,
କରେ ତାକୁ ଅପବିତ୍ର ଅତ୍ୟାଚାରୀ ବୀର ।
ପକ୍ଷାନ୍ତେ ଯେ ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତି ପ୍ରକାଶେ କରୁଣା,
ମଣେ ଶତ୍ରୁ ଗୌରବକୁ ନିଜର ଗୌରବ,
ସେହି ବୀର, ବୀରତ୍ୱର ମହିମିତ ଭୂଷା ।
ଲଙ୍ଘି ବହୁ ବନ, ଗିରି ଚାରୁକାନ୍ତଚୂଡ଼,
ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତର, ନଦୀ, ରମ୍ୟ ରାଜଧାନୀ,
ମିଳିଲା ବାହିନୀ ଯାଇ ଗୁଇକ୍ୱାଡ଼ ଦେଶେ ।
ସ୍ୱଦେଶ ରକ୍ଷାର୍ଥେ ତହୁଁ ସେ ରାଜ୍ୟ ସୈନିକେ
ଦଳେ ଦଳେ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟୁ ହୋଇ ବହିର୍ଗତ
ଧାଇଁଲେ ଅରାତି ପ୍ରତି, ସନ୍ଧ୍ୟାଗମେ ଯଥା
ବାହାରି ଗେରୁଆ ଖୋଲୁ ୧ ପଲ ପଲ ହୋଇ
ଅସଂଖ୍ୟ ୨ ଅଜିନପକ୍ଷ, ହୁଅନ୍ତି ଧାବିତ
ଆକାଶେ ଉଦ୍ୟାନମୁଖେ ୩ ଫଳାଶନ ଆଶେ ।
ଉତ୍ତେଜନା ଉଚ୍ଛ୍ୱାସରେ ହୋଇ ପ୍ରଦୀପିତ
ସକଳ ବୀରର ଆସ୍ୟ, ନିଷ୍ଠୁର ହାସିତ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ, ଯେତେହେଁ ସର୍ବେ ଶରୀର ଅପେକ୍ଷା
ଅଧିକ ବଳିଷ୍ଠ ମନେ, ଲାଗିଲା ସମର,
ମାତ୍ର କେତେ କ୍ଷଣ ଅବା ତିଷ୍ଠିବ ଶଲଭ
ଜ୍ୱାଳାବଳବିଭୂଷିତ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅନଳେ ?
ନ ପାରି ବିପକ୍ଷବୀର୍ଯ୍ୟ ସହି ଗୁଇକ୍ୱାଡ଼
ପଳାଇଲେ ଇତସ୍ତତଃ ଭଙ୍ଗ ଦେଇ ରଣେ,
ଆଶାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ସୌଧ ହେଲା ଧୂଳିସାତ !
ଏଥିଅନ୍ତେ ଜୟୋଲ୍ଲାସେ ବିଜୟବାହିନୀ
ଚଳିଲା ଗୁର୍ଜର ଦେଶେ ୪ ସାଗର-ମେଖଳ,
ଦୀପ୍ତ ଯାର ବକ୍ଷ ସଦା, ଦୀପେ କକ୍ଷ ଯଥା,
ଦ୍ୱୀପ-ଦ୍ୱୀପାନ୍ତରାନୀତ ମାଣିକ୍ୟ-ମୌକ୍ତିକେ,
ମହାଦୁର୍ଗ ଭାରତର ଜଳଦ୍ୱାରରୂପୀ,
ବସି ଯେଉଁ ଦ୍ୱାରେ ଆହା ଭାରତଜନନୀ
କରନ୍ତି ଶ୍ରବଣ ନିତ୍ୟ ରତ୍ନାକର ମୁଖେ
ସଂସାରର କି ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ବ୍ୟାକୁଳ ବେଦନା—
ଗୀତ, ସେ ଅନନ୍ତ ରୁଦ୍ର ଅଖଣ୍ଡ ଗୀତିକା
ଅନନ୍ତ ଆକାଶ ଶୁଣି ସ୍ତମ୍ଭିତ ସର୍ବଥା ।
ଗର୍ଜିଲା ଗୁର୍ଜର ମହୀ ହେରି ବୈରିଥାଟ,
ମାତ୍ର ତାହା ବୃଥା, ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ ଆସ୍ଫାଳନ,
ବ୍ୟର୍ଥ ଆସ୍ଫାଳନ ଯଥା ତା ପଦେ ସିନ୍ଧୁର ।
ନିରେଖି ଗୁର୍ଜରପତି ସୈନ୍ୟ-ପାରାବାର,
ହୋଇ ସ୍ତବଧ ମହାଭୀତ, ଦଳେ ଆସି ଖରେ
ସନ୍ଧି, ଅର୍ପି ଯଥୋଚିତ ରାଜକର, ତହୁଁ

୧—ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାସ୍ଥ ଇଚ୍ଛାପୁରର ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ପର୍ବତ । ୨—ବାଦୁଡ଼ି । ୩—ସମୁଦ୍ର ବେଳାସ୍ଥ ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ ।
୪—ଆଧୁନିକ ଗୁଜରାଟ ।

ବିଜେ ହେଲେ ବିକ୍ରମାର୍କ ଉତ୍କଳ ଉପକୂଳେ ।
ପୂର୍ବଭାଗେ ରତ୍ନାକର ଅଛି ବିଲମ୍ବିତ,
ଚର ବୀଚି-ବିକ୍ଷୋଭିତ, ଅକଳିତ କୂଳ,
କି ରୁଦ୍ର ବିସ୍ତୃତି ଅହୋ, ଅନନ୍ତ, ଅଗମ୍ୟ,
ଯେସନ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ, ଖିଳ ଜ୍ଞାନାତୀତ,
ମାନବର କ୍ଷୁଦ୍ରାଦପି କ୍ଷୁଦ୍ର ଅନୁଭୂତି
ନ ପାରି ସେ ବିସ୍ତୃତିର ସୀମା ସ୍ପର୍ଶ କରି,
ବୁଡ଼ି ମରେ ଶେଷେ ତାର ଅଗାଧ ସଲିଳେ ।
ଊର୍ମିମୁକୁଳିତ ବକ୍ଷ ଦେଖାଇ ପ୍ରକୃତି
ପ୍ରକାଶେ କି ବିଶ୍ୱଭୂମା ମହିମା-ଗରିମା ?
ବିରାଟେ ବିକଟେ ରମ୍ୟ ସାଗର-ତାଣ୍ଡବ
ହେଲେ ନୃପବର ହୃଷ୍ଟ, ବିଶାଳ ବାରିଧି,
ବିଶାଳ ବିକ୍ରମ-ହୃଦ, ବିଶାଳ ବିଶାଳ
ଭେଟି—ବାରୀନ୍ଦ୍ର ନରେନ୍ଦ୍ର ଭେଟି, ମହା ମହା —
ମିଳନରେ ସଂଜାତ କି ମହାଭାବ ଅବା
କେ କହିବ ତାହା, ସେ ଯେ ଅଜ୍ଞେୟ ଅନ୍ୟର !
ପୂର୍ବରୁ ସଜ୍ଜିତ ତହିଁ ଥିଲା ରଣତରୀ
ଚତୁର୍ଲକ୍ଷସଂଖ୍ୟା, ନୃପ ଆରୋହି ସଦଳେ
ରୋମ ରାଜ୍ୟ * ଅଭିମୁଖେ କଲେ ଅଭିଯାନ ।
ଚାଲିଲା ତରଣୀସଙ୍ଘ ଲହରୀ ବିଦାରି
ବିହଙ୍ଗଗଣରେ ଖରେ, ପ୍ରତେ ହେଲା ଯଥା
କେତେ ମହାନଗରୀ ବା ଯାଉଅଛି ଭାସି
ଲଙ୍ଘି କ୍ରମେ ସିନ୍ଧୁ ସିନ୍ଧୁ ✠ ଦେଶନସଙ୍ଗମ,
ରଖି ଦକ୍ଷଭାଗେ ଅବ୍ଧି-ଆରବ-ମୁଖର
ଆରବ ନଗରେ, ମ୍ଲେଚ୍ଛ ଯବନବସତି,
ପଶିଲା ତରଣୀବାର ଲୋହିତ ସାଗରେ ।
ହେରି ତହିଁ ରକ୍ତଜଳ ଭାରତୀୟ ବୀରେ
ଲଭିଲେ ବିସ୍ମୟାନନ୍ଦ, ପ୍ରତିଫଳି ମୁଖ
ଲୋହିତ ସଲିଳବିମ୍ବେ ଦିଶିଲା ରକ୍ତାଭ,
ପଦ୍ମ ଯଥା ବୋଲହୋଇ ଊଷା ପାଟଳିମା;
କା' ସହ ତର୍କିବ-ଶ୍ରୀମା ଇଚ୍ଛି ସୃଷ୍ଟିବୃଣୀ
ସୃଜିଛନ୍ତି ଫଗୁଜଳେ ମହାକାଳାଶୟ,
ଖେଳୁଛନ୍ତି ଲୋହିତବୀଚି ଲୋହିତ ହରଷେ,
ରୂପ-ପାରାବାରେ ଯଥା ସୁଷମା ଲହରୀ,
କିମ୍ବା ହଠେ ରଙ୍ଗସ୍ଥଳେ ରଙ୍ଗ ବିନ୍ଦୁ ଭାସି !
ଓହ୍ଲାଇ ବାହିନୀ ତହିଁ, ଚାଲି ଖଣ୍ଡେ ଦୂର
ଆରୋହିଲା ତରୀ ପୁଣି ଭୂମଧ୍ୟସାଗରେ ।
ଧାଇଁଲା ତରଣୀ ଏବେ ଖରେ ସେ ସାଗରେ,
ଲୋହିତସାଗର ଶୋଭା ଦିଶିଲା ସେଠାରୁ
ସୀମନ୍ତ ସିନ୍ଦୂର କାନ୍ତି ପ୍ରାୟ ପ୍ରକୃତିର ।
ଦିଶିଲା ଅଗ୍ରତେ ରୋମ ସୁରମ୍ୟ ନଗରୀ,
ଇତିହାସପ୍ରସିଦ୍ଧା, ସୌଭାଗ୍ୟଶାଳିନୀ,
ସଭ୍ୟତାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୀଠ, ଧନେ, ମାନେ, ଜ୍ଞାନେ,
ପୁଣି ଶୌର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭାବରେ ଜଗତେ ଅତୁଳା,
ବିରାଜେ ବାରିଧି ପ୍ରାନ୍ତେ, ନଭଃପ୍ରାନ୍ତେ ଯଥା
ଧ୍ରୁବତାରା, କିମ୍ବା ଲଙ୍କା ଭାରତ-ପଦ୍ମରେ ।
ସେ ଦେଶ ନୃପତି ଶୁଣି ଶତ୍ରୁ-ଆଗମନ,
ସାଜି ତ୍ୱରା ତରୀବ୍ୟୂହ ଓଗାଳିଲେ ପଥ
ବିପୁଳ ବିକ୍ରମେ ଆସି, ସାଗରବକ୍ଷରେ
ବେନି ନୌବାହିନୀ ଦୃଶ୍ୟ ଦିଶିଲା ରୁଚିର,
ମଧ୍ୟେ ନୀଳ ପାରାବାର ମାତ୍ର ବ୍ୟବଧାନ,
ଶାରଦୀୟ ମେଘରନ୍ଧ୍ରେ ନଭରେଖା ଯଥା,
ଅଥବା ମର୍କତେ ଦନ୍ତା ରଜଦାନ୍ତ ପାଶେ
ଶୋଭେ ନବରାଜଧାନୀ ନବରତ୍ନଖଚୀ
ବାରୀଶ ବରୁଣଙ୍କର । ଲାଗିଲା ସମର,
ପ୍ରଥମତଃ ତରୀଚୂଡ଼ ଧ୍ୱଜ କଟାକଟି,
ଦ୍ୱିତୀୟେ ପତାକା ବଳ, ଚାଲିଲା ଆକାଶେ
ଶର, କୋଟି କୋଟି ଉଲ୍କାପ୍ରାୟ ସନସନେ,
ବର୍ଷିଲା ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗରାଶି ବାଣ ସଂଘର୍ଷଣେ,
ଆର୍ତ୍ତନାଦ, ବୀରନାଦ ଧନୁର ଟଙ୍କାର

* ଇଟାଲୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ ରାଜ୍ୟ । ✠ ସମୁଦ୍ର ଓ ସିନ୍ଧୁନଦ ।

ମିଶି ହୋଇ ପୁଥୁଳିତ, ଦେଖନ୍ତେ କୁଢ଼ାଇ
ପାରାବାର ଚିରନ୍ତନ ଗଭୀର ତରଙ୍ଗ ।
ମଣିମଣ୍ଡି ଚାକଚକ୍ୟ ଗଜଦନ୍ତ ପୋତେ
ଦେଖୁଥିଲେ ବିକ୍ରମାର୍କ ରଣ, ମନ୍ତ୍ରିବର
ବୀରସେନ ସହ ଧୀରେ ଏତେବେଳଯାଏଁ,
ମାତ୍ର ହେରି ଆତ୍ମପକ୍ଷେ କିଞ୍ଚିତ ଦୁର୍ବଳ
ଉଠିଲେ ଉଭୟ ବୀରେ ଟଙ୍କାରି ଅଧିଜ୍ୟ,
ବରଷିଲେ ବାଣଧାର ବର୍ଷାଧାର ସମ
ଲଘୁହସ୍ତେ, କିଏ କେବେ ନିଏ ତୂଣୁ ଶର,
ଯୋଡ଼େ ତାହା କେତେବେଳେ ଶରାସନେ ନେଇ,
କେତେବେଳେ କରେ ଅବା ଗୁଣ ଆକର୍ଷଣ,
ହେଲା ନାହିଁ ଜାଣି କିଛି, କେବଳ ସତତ
ଦିଶୁଥାଏ ଦେନି ଧନୁ ମଣ୍ଡଳ ଆକାର ।
ବିପକ୍ଷର ରଣତରୀ କେତେ ହେଲା ମଗ୍ନ,
କେତେ ଭଗ୍ନ, ଅର୍ଦ୍ଧଭଗ୍ନ, ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ କେତେ,
କେତେ ବା ଅଚଳ, ଦେଖି ତାହା ବିପକ୍ଷର
ହୋଇଗଲା ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ ଆଶା-ବିନ୍ଧ୍ୟାଚଳ ।
ଲକ୍ଷି ରୋମେଶ୍ୱର ବକ୍ଷ ଶ୍ରୀବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ
ବାନ୍ଧିଲେ ଶାୟକ ଏକ, ମାତ୍ର ପରକ୍ଷଣେ
କି ଭାବିଣ ମନେ, ପଡ଼ୁ ପଡ଼ୁ ତାହା ଯାଇ
ବିପକ୍ଷ ବକ୍ଷରେ, ମାରି ଖରେ ଆନ ଶର
ନେଲେ ତା ଉଡ଼ାଇ, ଦେଖି ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଶିକ୍ଷା
ଦେଲେ ଛିନ୍ନଭଙ୍ଗ ଭୟେ ପଲ୍‌ଟନଦଳେ ।
ବନ୍ଦୀ କରି ତହିଁ ରୋମ ସ୍ୱଧର୍ମୀ ଅଧିପେ
ବାହୁଡ଼ିଲେ ବିକ୍ରମାର୍କ ଭାରତାଭିମୁଖେ ।
ଚାଲିଲା ତରଣୀବ୍ୟୂହ ଖରେ ଅବିରତ,
ଦୋଳିଖେଳ ଖେଳି ଖେଳି ଲହରୀ-ଦୋଳାରେ,
ଜୟୋଲ୍ଲାସେ ମାତି ସୈନ୍ୟେ କଲେକ ଆବୃତ୍ତି
ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ, ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁମଧୁର ସ୍ୱରେ,
ଯଥାକାଳେ ଆସି ସର୍ବେ ମିଳିଲେ ସ୍ୱଦେଶେ ।
ବଶତା ସ୍ୱୀକାର କରି ରୋମ-ଅଧିପତି
ମାଗନ୍ତେ ମେଲଣି, ତହିଁ ଭାରତ-ସମ୍ରାଟ
ଲଭି ପରିତୁଷ୍ଟି ଦେଲେ ତାହାଙ୍କୁ ବିଦାୟ
ସସମ୍ମାନେ, ଗଲା ବୀର ବିରସେ ବାହୁଡ଼ି,
ସେ ଦିନୁ ଚଳିଲା ରୋମେ ଖଗେନ୍ଦ୍ର-ଅଙ୍କିତ
ସୁନ୍ଦର ଦୀନାର ମୁଦ୍ରା ସମ୍ରାଟ-ଆଦେଶେ । *

ନବମ ସର୍ଗ

ଅନନ୍ତର ପୂର୍ବଦିଗ ବିଜୟ-ମାନସେ
ଯାତ୍ରା କଲେ ଯଶୋଧନ ଶ୍ରୀବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ,
ପ୍ରଥମତଃ ମରୁଗର୍ଭ ରାଜସ୍ଥାନ ଜିଣି,
(ଚିର ବୀରଧାତ୍ରୀ ବୀର-ପିଣ୍ଡମୁଣ୍ଡେ ଗଢ଼ା)
ମିଳିଲେ ସସୈନ୍ୟେ ଯାଇ ପଞ୍ଚନଦ ଦେଶେ,
ନିବସନ୍ତି ଯହିଁ ଏବେ ଶୂରଶିଖ ଶିଖେ
ଲୌହବର୍ମଧାରୀ, ଯାଙ୍କ ଦ୍ୱିଧାର କୃପାଣ,
ଅରି ଲହୁ-ଲେହନରେ ଅଶେଷ ତତ୍ପର ।
ସେଥୁଁ ତହୁଁ ରାଜବର, ହସ୍ତିନା ପଥରେ
ଉଭେ ହେଲେ ବୀରବର ମଥୁରା ନଗରେ,
ପୌରାଣିକ କଂସରାଜ୍ୟ, ଅଦୂରେ ଯାହାର
ରାଜେ ବୃନ୍ଦାବନଧାମ, ନିକୁଞ୍ଜ-ମଞ୍ଜୁଳ,
ଯାର ପୁଣ୍ୟରେଣୁକଣା ବୈଷ୍ଣବ-ବାଞ୍ଛିତ,
ଯେଣୁ ତାହା କୃଷ୍ଣପ୍ରେମେ ଅଭିସିକ୍ତ ଶୀତଳ ।
ବିଳସି ଯେଠାରେ ଶ୍ୟାମ, ଘନଶ୍ୟାମକୁଞ୍ଜେ
ଶ୍ୟାମିକାଙ୍ଗୀ ରାଧା ସହ, ବଜାଇ ମୁରଲୀ

* ରୋମର ପ୍ରାଚୀନ ମୁଦ୍ରା "ଡେନେରିଅସ" ସମ୍ଭବତଃ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ଗରୁଡ଼ାଙ୍କିତ ମୁଦ୍ରା ଏହି "ଦିନାର" ଶବ୍ଦଜ ।

ମୋହିଲେ ଗୋପିକାକୁଳ ଅତୀତ ଯୁଗାନ୍ତେ ।
ନିହିତ କି ଗଢ଼ତତ୍ତ୍ୱ କୃଷ୍ଣ ଅବତାରେ,
କୃଷ୍ଣରୂପୀ ଆତ୍ମା ଖେଳେ ଦେହ-ବୃନ୍ଦାବନେ
ପ୍ରକୃତି-ରାଧିକା ସହ ବାଇ ଜ୍ଞାନ ବଂଶୀ
ହରନ୍ତି ସେ ଜୀବରୂପା ଗୋପାଙ୍ଗଣୀ ମନ,
ଭବପାରେ ଜ୍ଞାନ-ନେତ୍ରେ ତାଙ୍କୁ ଯେ ଦର୍ଶନ
ସେ ଅଜ୍ଞାତ ଦେଶେ, ଲଭେ ନିର୍ବାଣ ମୁକ୍ତି ସେ,
ପ୍ରଦର୍ଶିଲେ ହରି ସିନା କୃଷ୍ଣରୂପ ଧରି
ମାନବ ଶିକ୍ଷାର୍ଥେ ଏହି ରୂପକାଭିନୟ ।
ମଥୁରା ପତନ ଅନ୍ତେ ବଜ୍ରସ୍ୱବାହିନୀ
ଚାଲିଲା ସରଯୂତୀର କୋଶଳାଭିମୁଖେ,
ରଘୁକୁଳ ରାଜଧାନୀ ସତୀ ସୀତା-ପୂତ,
ଯା ମହିମା ମହାସ୍ତୁତି ଘୋଷେ ରାମାୟଣ ।
ଗଙ୍ଗାପଥେ ଜୟ କରି ପ୍ରୟାଗ ନଗରୀ—
ଜାହ୍ନବୀ-ଯମୁନା ଯୋଗ ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥସ୍ଥଳୀ,
ବାରାଣସୀ—କୈଳାସ ଯେ ଭାରତ-ସ୍ୱର୍ଗର,
ପ୍ରବେଶିଲେ ଜଙ୍ଗମାର୍କ ମଗଧପ୍ରଦେଶେ,
ପଞ୍ଚଶୈଳଦ୍ୱାରବେଷ୍ଟିତ ଗିରିବ୍ରଜପୁରେ, ୧
ସ୍ଥାପିଥିଲେ ରାଜଧାନୀ ଜରାସନ୍ଧ ଯହିଁ ।
ଉଦ୍‌ବୋଧିଲେ ଶାକ୍ୟସୁତ, ପାଶେ ଉରୁବିଲ୍ୱ, ୨
ତଦନ୍ତେ ପାଟଳୀପୁର, ରାମସଂସ୍ଥାପିତ, ୩
ରାଜେ ଯହିଁ ବୁଦ୍ଧଗୟା, ତୀର୍ଥ ସୁପାବନ, ୪
ତହିଁ ବୋଧିଦ୍ରୁମ ମୂଳେ ଯୋଗୀ ଶାକ୍ୟସିଂହ,
(ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ ଯାଙ୍କ ଧର୍ମନୀତି)
ଲଭିଥିଲେ ସତ୍ୟଧର୍ମ—ଦିବ୍ୟ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ।
ବାହାରି ପାଟଳୀପୁରୁ ସମ୍ରାଟବାହିନୀ
ଉପସ୍ଥିତ ଦାତାକର୍ଣ୍ଣ-ଅତୀତ-ପାଳିତ
ଅଙ୍ଗେ, ତହିଁ ପରେ ବଙ୍ଗେ । ବୀର ବଙ୍ଗାଧିପ
ଘେନି ଦନ୍ତାବଳ ବଳ ଅର୍ବୁଦସଂଖ୍ୟକ
ଆରମ୍ଭିଲେ ଘୋର ରଣ, ମାତ୍ର ପରିଣାମେ
ନ ପାରି ସମ୍ଭାଳି ଯୁଏ ଜଙ୍ଗମ-ଜଙ୍ଗମ
କୁର୍ଦ୍ଦଣ୍ଡ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ, ଅର୍ପି ଉପହାରରୂପେ
ସର୍ବ ଯୂଥପଙ୍କଯୂଥେ ସମ୍ରାଟ ହାମୂରେ,
ବଶତା ସ୍ୱୀକାର କରି ଚଳିଲେ ଗହଣେ ।
ବେନି ନରପତି ସେନା ମିଶି ହେଲା ଏକ,
ସନ୍ଧି ସାଧନାରେ ଏକ ଯୁଗ୍ମପଦ ଯଥା ।
ଅନନ୍ତର ଅନୀକିନୀ କପିଶା ଉତ୍ତରି
(ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଣୁ ରୂପାନ୍ତର ଯା ବାଲୁକାରାଶି)
ଉପସ୍ଥିତ ଉତ୍କଳର ନିସର୍ଗ ପ୍ରାଚୀର—
ମେଘାସନ ଶୈଳ ପାଶେ, ଅଭ୍ରଚୁମ୍ବିଚୂଡ଼,
ଦେବଧାମ ଗିରିବର, ଦେବରୁପଧାରୀ,
ପରିହରି ସଂସାରର ବିଳାସ ବାସନା
ନିରତ କି ଯୋଗୀ ଯୋଗେ ଏ ମହାବିଜନେ ?
ଲମ୍ବିତ ଦକ୍ଷିଣସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରୀୟ ଯଥା
ଶୋଭାଙ୍ଗୀ ବଳାଙ୍ଗୀ, ବାମେ ସ୍ୱଚ୍ଛୋଦା ସାଳନ୍ଦୀ
ଶୁଭ୍ର, ଉପବୀତ ପ୍ରାୟ, ଶିରେ ଘନସ୍ତର,
ଶୋଭେ ଯେସନେ ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧ ଜଟାର ମୁକୁଟ ।
ଆରୋହିଲେ ସେ ପର୍ବତେ ଜଙ୍ଗମଆଦିତ୍ୟ
ମନ୍ତ୍ରୀ ସହ, ତଳେ ରଖି ବିରାଟବାହିନୀ,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ନରମଣି ଉଠିଲେ ଉପରେ ।
ତଳୁ ଯା ଆଭାସୁଥିଲା ତୃଣଭୂମି ସମ,
ହେଲା ତାହା ପରିଣତ ଭୀଷଣ କାନ୍ତାରେ,
ଗୁଳ୍ମ ହେଲା ମହାତରୁ, ଖର୍ବ ଖଣ୍ଡୋପଳ
ବିଶାଳ ଶେଖର, ଦୃଷ୍ଟି ଜିଣୁ କରିଯୂଥ ।

୧—ବୈଭାରଗିରି, ବିପୁଳଗିରି, ରତ୍ନଗିରି, ଉଦୟଗିରି ଓ ଶୋଣଗିରି । ଅଧୁନିକ ନାମ ରାଜଗୃହ ଗିରିବ୍ରଜପୁର । ୨—ଉରୁବିଲ୍ୱ ପର୍ବତରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ରହି ବୌଦ୍ଧଗୀତ ରଚନା କରିଥିଲେ । ୩ ପାଟଳପୁର ବଳରାମଙ୍କଦ୍ୱାରା ସଂସ୍ଥାପିତ ବୋଲି କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି । ୪ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଏଠାରେ ଦିବ୍ୟ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ଦେଖି ଦେଖି ଗଣ୍ଡପଥେ ଏହିପରି ନାନା
ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଭୋଗିବାକୁ ପ୍ରାପ୍ତ,
ହେଲେ ଅଗ୍ରସର, ତହୁଁ ପ୍ରକୃତିସୁନ୍ଦରୀ
ପଥରୁ ଘୁଙ୍ଘୋଟ ନେଲା ଯୋଗାଇ ନିଯୋଗୀ ।
ଧରିଲେ ନୃପତି ଶିରେ ପୁଷ୍ପ-ପାଟଛତ୍ରୀ
କେତେ ତରୁ ଛନ୍ଦଧରରୂପେ, କେତେ ଧରି
ବିଟପ-ଚାମରବାର ଢାଳିଲେ ସଧୀରେ,
ଗାଇଲେ ବିଜୟହୁହୁଳା ଖଗ-ବୈତାଳିକେ ।
ହସୁଛି ମଧ୍ୟରେ ରବି ଚାରୁ ନୀଳିମାରେ,
ସେ ମହାନୀରବ ହାସ୍ୟ ମିଶୁଛି ଆକାଶେ,
ଅନନ୍ତ ମହାର୍ଘ ରତ୍ନ ପଡ଼ିଛି ବିଞ୍ଛୁଡ଼ି
ବହୁ କାଷ୍ଠପାଷାଣର ବିକୃତ ବିଭୂତି,
ଅପୂର୍ବ ସ୍ୱଭାବ ଶୋଭା, ଅତି ବିଶୃଙ୍ଖଳ,
ମାତ୍ର ସେହି ବୈଶୃଙ୍ଖଲ୍ୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ତାର,
ଶୃଙ୍ଖଳ-ଆବଦ୍ଧା ଶୋଭା ନଷ୍ଟେ ବିକଳାଙ୍ଗୀ,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଯେତିକି ହୁଏ ମୁକ୍ତ, ବିଶୃଙ୍ଖଳ
ତେତିକି ସେ ହୁଏ ସିନା ମଧୁର, ବ୍ୟାପକ !
କରି ନେତ୍ର ଶୀତଳ ସେ ଶୋଭା-ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୃତେ
ଉଠିଲେ ଅବନ୍ତୀନାଥ ସପ୍ତମ ଶିଖରେ,
ନବସନ୍ତ ତହିଁ ଏକ ଜଟିଲ ତାପସ
ଧର୍ମାନନ୍ଦ ନାମେ, ନୃପ ନମିଲେ ପଦ୍ମରେ,
ସସ୍ମିତେ ଆଶିଷି ଯତି, ଅଭ୍ୟାଗତ ଜ୍ଞାନେ
ବସାଇଣ କୁଶାସନେ ପୁଚ୍ଛିଲେ ସ୍ୱାଗତ ।
ମନ୍ତ୍ରୀମୁଖୁଁ ପରିଚୟ ପାଇ ନୃପଙ୍କର
ଅଧୀର ଆନନ୍ଦେ ଯୋଗୀ ଭାଷିଲେ ଏସନ—
"ପୁଣ୍ୟ ସୁପ୍ରଭାତ ଅଦ୍ୟ, ଘଟିଲା ଭାଗ୍ୟରେ
ସମ୍ରାଟ ଦର୍ଶନ, ଦାନ ମୁଁ, ପୂଜିବି କାହିଁ ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ନରେଶ୍ୱର ସବିନୟେ—"ଯତି,
ହୁଅନ୍ତୁ ଆପଣ କ୍ଷାନ୍ତ, କାହିଁ ନରପୂଜା ?
ଲଭୁଛି ମୁଁ ଉପଯୁକ୍ତ ସୌଜନ୍ୟ ସତ୍କାର ।"
ଭାଷିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ—"ନୃପ,ଦେବପୂଜା ଏହା,
ନୁହେ ନରପୂଜା, କୋଟିଅନ୍ନସ୍ରଷ୍ଟା ଯେହୁ,
ଯାହାର ଜୀବନେ ରହେ ଜୀବିତ ପ୍ରକୃତି,
ହେଉ ପଛେ ଆକୃତିରେ ମାନବ ସେ, ମାତ୍ର
ଗୁଣରେ ଗୀର୍ବାଣ, ଗୁଣ ସର୍ବତ୍ର ପୂଜିତ ।"
ଏହିରୂପେ ବହୁ ଶିଷ୍ଟ ସମ୍ଭାଷଣ ପରେ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ବୃଦ୍ଧ ତପୋଧନେ—
"ଏ କେଉଁ ପ୍ରଦେଶ,ଦେବ,ବୋଲନ୍ତୁ ସଦୟେ"।
ଭାଷିଲେ ତାପସ— "ବୀର, ଏ ଉତ୍କଳ ମହୀ
ନିଖିଳ ଦେବାଧ୍ୟାସିତା, ପୁରାଣ-ପ୍ରଖ୍ୟାତା,
ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥମୟୀ ସ୍ଥଳୀ, ଦେଉଳମାଳିନୀ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଶତଦଳ ପୁଷ୍ପ ଭାରତ-ମାନସେ !
ବହୁ ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ-ସ୍ମୃତି-ପୁଣ୍ୟମକରନ୍ଦ
ମିଶ୍ରିତ ଏହାର ଅଣୁ ପରମାଣୁ ସହ,
ବହୁ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରୁ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ଅମର
ଦେଖାଉଛି ସମଭାବେ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶେ
ମୋକ୍ଷର ପରମ ପଥ ମାନବ ସମାଜେ ।
କେତେ ଧର୍ମ ଉପଧର୍ମ ଉଇଁ କାଳବଶେ
ଲଭିଲା ବିଲୟ ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ,
ମାତ୍ର ଏ ଉତ୍କଳମହୀ ରଖିଛି ସମ୍ପାଦି
ସନାତନ ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ-ମହିମା ଅକ୍ଷତ,
ଜ୍ୱଳେ ଅନିର୍ବାଣ ଏଥି ସତ୍ୟଧର୍ମ ଦୀପ ।
ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଯେବେ ଏ ପ୍ରଦେଶସୀମା-
ଏ ପ୍ରଦେଶ ଦୂରଶୋଭା ଶାନ୍ତିପ୍ରୀତିପ୍ରଦ,
ଆସ ତେବେ ମୋ ସହିତେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିଖରେ",
ଏହା ଭାଷି ଅଗ୍ରେ ଉଠି ଦେଖାଇଲେ ପଥ,
ଚାଲିଲେ ତାହାଙ୍କ ପଛେ ସମନ୍ତ୍ରୀ ସମ୍ରାଟ ।

ମେଘାସନ ସାନୁଦେଶେ ବସି ତପୋନିଧି
ବେନି ଆଗନ୍ତୁକ ସହ ଦକ୍ଷିଣାଭିମୁଖେ,
ବୋଇଲେ ବିଶଦକଣ୍ଠେ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶି—
"ଏହି ଯେ ଭୂଖଣ୍ଡ ଅଗ୍ରେ ରହିଛି ବିସ୍ତୃତ
ଶତଯୋଜ-ପଥ ପ୍ରାପ୍ତ, ଏ ଉତ୍କଳଭୂମି ।
ପୂର୍ବେ ନୀଳ ନୀରବର, ଅତଳ, ଅକୂଳ,

ଦକ୍ଷିଣରେ କୁଳାଚଳ ମହେନ୍ଦ୍ରଶିଖରୀ,
ପଶ୍ଚିମେ ମହେନ୍ଦ୍ରମାଳ ୧ ତୋଳିଛି ମସ୍ତକ
କୁଳିଶକଠିନ ଲୌହପ୍ରାଚୀର ପ୍ରତୁଲ,
ଉତ୍ତରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା, ଶତ୍ରୁପଥେ ଯାକୁ
ଆସିଛ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘି ନୃପ, ମଧ୍ୟେ ଏ ପ୍ରଦେଶ,
ରାଜେ ଯଥା ପ୍ରକୃତିର ଅନନ୍ତ ଉଦ୍ୟାନ,
ଅନନ୍ତ ସମ୍ପଦେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ସଦା ଫଳବାନ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରସୂ ଏ ଭୂଖଣ୍ଡ, ଧନେ, ମାନେ, ଜ୍ଞାନେ,
ପୁଣ୍ୟେ, ଶିକ୍ଷା, ସଭ୍ୟତାରେ ଭାରତେ ଅତୁଳ,
ଧରେ ବକ୍ଷେ ବହୁ ତୀର୍ଥ, ବହୁ ନଦନଦୀ,
ତଡ଼ାଗ, କାନନ, ହ୍ରଦ, ଗିରି ଉତ୍ସ, ଦରୀ—
ଉପତ୍ୟକା, ଦେବାଳୟ—ଚାରୁକାରୁ ବନ୍ତ ।
କି ସ୍ୱଭାବଶିଳ୍ପେ, କିବା କୃତ୍ରିମ ଶିଳ୍ପରେ
ଏ ପ୍ରଦେଶ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ମହାକର୍ମଶାଳ,
ନିସର୍ଗ କୃତ୍ରିମତାର ଏଭଳି ମିଳନ—
ଏଭଳି ପ୍ରଭୂତି-ପ୍ରଦ ମଧୁର ମାଧୁରୀ,
ଏକାଧାରେ ଧରିତଳେ ବିରଳ ବିରଳ ।
ଏ ଉତ୍କଳ ବୀରମାତା, ବହୁ କ୍ଷତ୍ରବୀରେ
ନିଯୁକ୍ତ ଭକ୍ତିନ ଅଙ୍ଗ ସେବାରେ ଏହାର,
ଏ ଦେଶର ଜଳେ, ବାତେ, ଆବର ମାଟିରେ
ମିଶ୍ରିତ ଅଖଣ୍ଡ ସୁଖ, ଶାନ୍ତି, ସ୍ୱାଧୀନତା ।
ଏହି ଯେ ଶାଳ-ଶ୍ୟାମଳ ବିଶାଳ ଭୂଭାଗ
ଦେଖୁଛ ପ୍ରସୃତ ଅଗ୍ରେ ପଶ୍ଚାପାଲି ପ୍ରାୟ,
ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ନୃପତିଙ୍କ ରାଜଧାନୀ ଏହା
ମୟୂରଭଞ୍ଜାଖ୍ୟା, ଚନ୍ଦ୍ର ମୟୂର-ମେଦୁର ।
ପଦେ ଶୋଭେ ନୀଳଗିରି ଅଥର୍ବ ପର୍ବତ,
ଅଙ୍ଗାରକାଳିମାମୟ ମୁଗୁନି-ଆକର ।
ଦିଶୁଛି ଦକ୍ଷିଣେ ଏହି ଅଦୂରେ ଯେ ଗିରି
ନୀଳ ନଭକୋଳେ ସୁପ୍ତ ଶ୍ୟାମଘନ ପ୍ରାୟ,
ସେ ଗନ୍ଧମାଦନ, ସ୍ଥିତ ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ ପଦ—
ତଳେ ତାର, ଧରିଛି ସେ କେନ୍ଦୁଝର ନାମ,
ସୁପ୍ରକାଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡାଧାର ପ୍ରପାତ-ମୁଖର, ୨
ଯା ସୂକ୍ଷ୍ମ ସିତାରୁ ତାର ଖ୍ୟାତ ଦେଶେ ଦେଶେ ।
ଉତ୍ତର ସୀମାରେ ତାର ପରିଖା ସ୍ୱରୂପେ
ଆଭାସେ ଯେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା, ତାହା ପୌରାଣିକ
ବୈତରଣୀ ନଦୀ, ପାପସନ୍ତାପହାରିଣୀ ।
ସମସ୍ତେ ଦିଶେ ଯେଉଁ ତୁଙ୍ଗ ସାନୁମାନ
ବହୁସ୍ତର ଭେଦି, ନାମ ତାର ମାଲ୍ୟଗିରି,
ମାତଙ୍ଗ-ଆତଙ୍କପ୍ରଦ, ସତତ ଭୀଷଣ,
ବସନ୍ତେ କାନନଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯହିଁ ନିକାଞ୍ଚନେ
ବସି ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁରଭିତ ନାଗେଶ୍ୱର-କୁଞ୍ଜେ,
ରଚନ୍ତି ସେ ଫୁଲେ ନାସେ ୩ ସୁବର୍ଣ୍ଣବସଣୀ
ନୈର୍ଋତେ ବାମଣ୍ଡା ରାଜ୍ୟ, କାନନଶ୍ୟାମଳ,
ପ୍ରପାତ ପ୍ରଧାନପାଟେ ଯହିଁ ସୌରକର
ସ୍ପର୍ଶେ ନିତ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଉଦୟାସ୍ତ କାଳେ,
ନିରେଖି କଳାପିକୁଳ ସେ ବର୍ଣ୍ଣ ବୈଭବ,
(ବର୍ଣ୍ଣନାର ଅସାଧ୍ୟ ସେ ଦୃଶ୍ୟବ୍ୟ ସର୍ବଥା)
ତୀବ୍ର ଲଜ୍ଜା ଗୁରୁଖେଦେ ସଙ୍କୋଚ ସ୍ୱପୁଚ୍ଛ
କଳାପନ୍ତ୍ର କେବା ରବେ, ବିସର୍ଜି ଲୋତକ—
ଧାରାପାତେ ଛନ୍ଦକିତ ଜଳକଣା ବ୍ୟାଜେ ।
ତେଣିକି ଯେ ଦିଶୁଅଛି ନୀଳରେଖାନିଭ
ଚକ୍ରବାଳ ପଦତଳେ ମିଶିଗଲା ପ୍ରାୟ,
ସେ ପ୍ରଦେଶ ରେଢ଼ାଖୋଲ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁର ଆଦି ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିକ୍ରମ ନୃପ, "ବାମଣ୍ଡା ଆକାଶ
କିପାଁ ଦିଶେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଏତେ ?" ତହୁଁ ଯକ୍ଷ
ରହି ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ କ୍ଷଣେ ଉତ୍ତରିଲେ ଧୀରେ—
"ଜାଣିଲି ମୁଁ ଯୋଗବଳେ ନୃପ, ଗତ ହେଲେ
ବହୁଶତ ବର୍ଷ, ହେବେ ଆବିର୍ଭୂତ ତହିଁ

୧—ଉତ୍କଳର ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳୀୟ ପର୍ବତ ମହେନ୍ଦ୍ରମାଳ ଆଖ୍ୟାତ । ୨—କେନ୍ଦୁଝରରେ ଖଣ୍ଡାଧାର ଜଳପ୍ରପାତ ବିଦ୍ୟମାନ । ୩—ମାଲ୍ୟଗିରିରେ ବିସ୍ତୃତ ନାଗେଶ୍ୱର ଉଦ୍ୟାନ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ।

ଗଙ୍ଗବଂଶେ ଏକ ରାଜା, ଅଦ୍ଭୁତପ୍ରଭବ,
(ରତ୍ନଗର୍ଭି-ବାମଣ୍ଡାର ମସ୍ତକ-ହୀରାମଣି)
ଯା' ଆକୃତି, ଯା' ବର୍ଣ୍ଣନ, ଯା' ଦର୍ଶନ ଅବେ
ଉତ୍କଳର ସର୍ବାଙ୍ଗେ ସେ ବୁଲାଇବେ ହାତ,
ହେବେ ତହିଁ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ, ସେ ଅମୃତହସ୍ତ।
ସର୍ବଗୁଣବଲକ୍ଷଣ ନରେଶ ତାହାଙ୍କୁ
ଉତ୍କଳ-ବଙ୍କିମଦେବତା ବୋଲିବେ ସକଳେ,
ଉତ୍କଳ-ଅବନ୍ତୀ ଆଖ୍ୟା ବହିବ ବାମଣ୍ଡା;
ଜନ୍ମିବେ ସେ ମହାଯଶା ସୁଦୂର ଭବିଷ୍ୟେ,
ଏହି ଜ୍ୟୋତି ତାଙ୍କ ଭାବି-ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରଭା।
ଏଣେ ଧୂମସ୍ତୂପ ପ୍ରାୟ ଆଭାସେ ଯେ ଶୈଳ,
ବୋଲିଏ ସେ ବାରୁଣଲ, ବିସ୍ତୃତ ତା ପଦେ
ଉତ୍କଳର ଜ୍ୱାଳାମୁଖୀ ତାଳଚେର ମହୀ,
ପବିତ୍ର ହିଙ୍ଗୁଳାପୀଠ ଉପନାମ ଯାର।
ଦିଶୁଛି ତା ବକ୍ଷେ ଯାହା ମଣିମାଳା ସରି,
ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନାମେ ତଟିନୀ ସେ, ଶିର କ୍ଷୀରନୀରା।
ବାମ ବାମେ କପିଳାସ ଅଭ୍ରଦୀପ୍ତ ଶୈଳ,
ଉତ୍କଳ-କୈଳାସଧାମ, ମହାଶମ୍ଭୁପୀଠ,
ଯା ନିର୍ଝର ସ୍ୱଚ୍ଛନୀର ଅଜୀର୍ଣ୍ଣର ଯମ।
ତାହାର ଦକ୍ଷିଣ ଦିଶେ ବଲ୍ମୀକ ଆକୃତି
ଯେ ଗିରି, ସାପୁଆମୁଣ୍ଡୀ ଅଭିଧା ତାହାର,
ପଦେ ରାଜେ ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ, ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ତାହା,
ନୀଳମାଧବ-ପାଳିତ, ଯହିଁ କାଂସ୍ୟକାରେ
ଗଢ଼ନ୍ତି ସ୍ୱହସ୍ତେ ପାନ କଳକୃତ ଭଳି।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ଶଙ୍କର—"ଦେବ, ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ନଭେ
ଜ୍ୱଳିବା ନକ୍ଷତ୍ର କର୍ତା ଉଦିତ ଦିବସେ ?"
ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ରହି ଭାଷିଲେ ତାପସ—
"ନିହେଁ ସେ ନକ୍ଷତ୍ରପୁଞ୍ଜ, ବହୁ ବର୍ଷ ପରେ
ଜନ୍ମିବେ ସେ ରାଜେ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନାମରେ
ଋଷିକଳ୍ପ ପ୍ରକୃତିର ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ଏକ,
ସେ ମହାପୁରୁଷ ଦୈବୀ ପ୍ରତିଭା ବଳରେ
ଉଦ୍ଭାବି ଜ୍ୟୋତିଷ ସୂତ୍ର, ବିଶୁଦ୍ଧ, ସରଳ,
କରିବେ ଜଗତେ ସ୍ତବଧ, ଏ ତାଙ୍କରି ପ୍ରଭା।
ତହିଁ ପରେ କିଛିଦୂରେ ଦିଶୁଛି ଦୀର୍ଘିକା
ପ୍ରକୃତି-ପାର୍ବତୀଙ୍କର ଲଲାଟଲୋଚନ
ପ୍ରାୟ, ସେ ଚିଲିକା ହ୍ରଦ, ରତ୍ନ-ରତ୍ନାକର
ଉତ୍କଳର, ଅବର ସେ ଶୋଭା-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସିନ୍ଧୁ।
ତାହାର ଦକ୍ଷିଣେ ବହେ ଋଷିକୁଲ୍ୟା ନଦୀ
(ଗଞ୍ଜାମର ଓଜସ୍ୱିନୀ ଜୀବନନାଡିକା)
ଋଷିମାଳ ଗିରିସୁତା, ଋଷିପତ୍ନୀ ପ୍ରାୟ
ଶାନ୍ତଶୀଳା, ଶୁଚିମତୀ, ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣମୟୀ,
ବିସ୍ତାରି ତଟିନୀ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ଅସଂଖ୍ୟ
ଦିଶେ ଯଥା ଉତ୍ପାଟିତ ନିଷ୍ପତ୍ର ପାଦପ।
ଏଣେ ଦେଖ ମାଲ୍ୟଗିରି ଉଷତ ଦୀର୍ଘ୍ୟକେ
ଲମ୍ବିତ ଯେ ଗିରିମାଳ ସୀମାସେତୁ ଯଥା,
ନାମିତ ସେ ପଞ୍ଚଧାର ନାମେ, ଝରେ ଦେଖ
ତାର ଉଷ୍ଣ ବାରିଝର * ଘର୍ମଧାରା ସମ।
ପୁରତରେ ଦିଶେ ଯାହା—ଶୀତେ ଶୀର୍ଣ୍ଣତନୁ
ନାଗୁଣୀ ସମାନ, ବକ୍ର ମନ୍ଥରଗମନା,
ସେହୁ ବଂଶଧାରା ନଦୀ—ଉତ୍କଳ-ଜାହ୍ନବୀ,
ଜନ୍ମ ବିନ୍ଧ୍ୟ ପାହୁ ଧନୀ, ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରୁ
କରୁଛି ଉତ୍କଳ ବକ୍ଷ ପବିତ୍ର, ଶୀତଳ,
ଢାଳି ଅକାତରେ ହୃଦୁ ଅମୃତପ୍ରବାହ।
ଆଭାସେ ଯେ ଅଂଶ ତାର ଗୁପ୍ତ ହେଲ ଭଳି,
ତାହା ସପ୍ତକୋଶୀ ଗଣ୍ଡ, ଶୈଳ-ସଙ୍କୁଳିତ,
ତହିଁ ନଦୀଶଯ୍ୟା ବହୁ ସଙ୍କଟେ ସଙ୍କୁଳ,
ଚିରଅନ୍ଧାରିତ ସ୍ଥଳୀ, ଅମା ରଜନୀର
ଜନ୍ମ ସେ ଅନ୍ତଃଶାଳ—ବିଭୀଷିକାବାସ।
ନାହିଁ ତହିଁ ଦିବସର ଅଧିକାର କିଛି,
ବସିଛି ତମସାର ସ୍ୱର୍ଗ ଅଖଣ୍ଡ ରାଜତ୍ୱ,

* ପଞ୍ଚଧାର ପର୍ବତରେ ଦେଉଳଝର ନାମକ ଉଷ୍ଣପ୍ରସ୍ରବଣ ଅଛି।

ସୃଷ୍ଟି ଯାନ୍ତି ସୋମ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅଦୃଶ୍ୟ ସେ ଠାବେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରୋତ୍ପଳା ଯାମ୍ୟ ତୀରେ ବୌଦ୍ଧ, ତହୁଁ ପରେ
ଖମ୍ଭଷର ରାଜ୍ୟ, ରମ୍ୟ, ବସୁଲସମୃଦ୍ଧ,
ବର୍ଦ୍ଧବଂଶୀୟ ନୃପେ ପାଳିତ, ଚାଳିତ,
ଏହୁ ଯେ ଦିଶୁଛୁ ଅର୍ଦ୍ଧ ବନମଗ୍ନ ଗିରି
ଚୌପଦଙ୍କ କଲ୍ପି ପ୍ରାୟ, ଅଭିହିତ ତାହା
କୁଧସର ନାମେ, ସ୍ଥିତ ଘୁମୁସରେ ସେହୁ ।”
ଭାଷିଲେ ନୃପଷଣ୍ଡମଣି, ‘କୁଧସର ଚୂଳେ
ଖେଳୁଛୁ ଯେ ଘନ, ତାହା କେଡ଼େ ରମଣୀୟ,
ସତେ କି ସେ ଘନ, କିମ୍ବା ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ଦର୍ପଣ,
ସ୍ୱଚ୍ଛ,ଆଭାମୟ,ଧୌତ ଦିବ୍ୟ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ଜଳେ !’
ଉତ୍ତରିଲେ ତପୋଧନ ମୃଦୁ ହାସ୍ୟେ ତହୁଁ —
(ପୂର୍ବପର କିୟତ୍‌କ୍ଷଣ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ରହି)
‘ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରଭା ସେ, ନୁହେଁ ବାରିବାହ,
ଜାତ ହେବେ ସେହି ରାଜ୍ୟେ ସୁଦୂର ଭବିଷ୍ୟେ
ମହାକବି ମହାପ୍ରାଜ୍ଞ ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଆଖ୍ୟାତ,
ଉତ୍କଳ ଭାଷାକୁ ସେହୁ କରିବେ ଜୀବିତ
ଜୀବନ୍ୟାସ ମନ୍ତ୍ରେ, ତହୁଁ ହେବ ସେ ପ୍ରବଳା,
ଭାସୁଥିବ ଏହିପରି ଏ ମହାପ୍ରଭା ।
ନଭେ କେତେକାଳଯାଏଁ, ବୃଷ୍ଟିବାୟୁ ଯଥା,
ହେଲେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କବି, ଆସ୍ତିକ ତାହାଙ୍କୁ ।
ତାହାର ଦକ୍ଷିଣେ ଦେଖ ଚଟୁଳଭୂଧର
ନୀଳ ରୁଦ୍ରକାନ୍ତ, ଦିଶେ ଯଥା କୃଷ୍ଣ ହରି
ଫୁଲର କେଶର ଉଭା ସଗର୍ବ ଠାଣିରେ,
ଗିରିଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସେହୁ ସିଂହଧ୍ୱଜ ନାମେ,
ଉତ୍କଳେ ସେ ହିମାଳୟ, ଖେମଣ୍ଡୀ-ମଣ୍ଡନ ।
ଝରେ ତାର ବନଭୂମି ଅଧିତ୍ୟକା ବକ୍ଷୁଁ
ଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଝର * ପୂତ ସତୀ ସୀତା ସ୍ନାନେ ।
ତାହାର ଆଗ୍ନେୟ ଭାଗେ ଅଗ୍ରଜ ତାହାର
ବିଦିତ ମହେନ୍ଦ୍ରଗିରି, ମହେନ୍ଦ୍ର-ବାଞ୍ଛିତ,
ଚକ୍ରବାଳେ ଘନ କାନ୍ତି ଲଭିଲ ପସ୍ୱଏ,
ଦିଗ୍‌ବିଜୟେ ଆସି ରଘୁ ଭାରତ ଭୂଷଣ,
(ଯେ ଭୂଷଣ ଅବିନାଶୀ ଚିର-ଅମଳିନ)
କରିଥିଲେ ତହିଁ ସୁଖେ କିଛି ଦିନ ଯାପନ,
ରଖିଛନ୍ତି ନିଦର୍ଶନ ପାଣ୍ଡବେ ତା ଚୂଳେ
ବନବାସ କାଳେ, ତୋଳି ଅଦ୍ଭୁତ ଦେଉଳ ।
ଆଭାସେ ଯା ପୂର୍ବେ ତାର, ଶ୍ୟାମଳ ଶାଦ୍ୱଳ
ପ୍ରାୟ, ମହୋଦଧି ତଟେ, ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ ସେ, †
ଉତ୍କଳ-କମଳାଙ୍କର ଅନନ୍ତ ଭଣ୍ଡାର,
ଅକାଳରେ ଫଳ ତହିଁ ଧରନ୍ତି ତରୁଏ !
ଅବତରି ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟଏ ବାରିଦ-ବିମାନେ,
ସମାପି ପ୍ରଭାତ ସ୍ନାନ ସିନ୍ଧୁ-ପୂତଜଳେ,
ତୋଳି ସେ ଉଦ୍ୟାନୁ ଫୁଲ, ଫୁଲ୍ଲ ଫୁଲକରେ,
ବିଭୂଷି ଖୋପାରେ ତାହା ଗମନ୍ତି ତ୍ରିଦିବେ ।
ଏହିପରି ପ୍ରକୃତିର କୋଟି ଉପାଦାନେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏ ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡ, ବିଶାଳ ଚଟୁଳ,
ନରଦୃଷ୍ଟି ସୀମାତୀତ ତା ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ସୀମା,
ଅନନ୍ତ ଗର୍ଭେ ତାର ସ୍ଥିତ କେତେ ସ୍ଥାନେ
କେତେ ରାଜ୍ୟ କେତେ ତୀର୍ଥ,କେ କଳିବ ତାହା?’
ଏହା ଭାଷି ନୀରବନ୍ତେ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ-ସମ୍ବଳ,
ଜିଜ୍ଞାସିଲେ ଧର୍ମଭୂପ, “ଦିଶୁଛନ୍ତି ଦୂରେ
ସଂଖ୍ୟାତୀତ ଶିଶୁଶ୍ରେଣୀ, ହୀରପନ୍ତି ଯଥା,
ଏ ନର-ବାମନ-ସ୍ରୋତ ବାହାରୁଛି କାହୁଁ,
ଧାବନ୍ତି ବା କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ କାହିଁ ? ଯତିବର,
ବୋଲନ୍ତୁ ଏହାର ତଥ୍ୟ, ସଦୟ ଅନ୍ତରେ ।”
ବଖାଣିଲେ ଯୋଗୀ, “ନୃପ, ଏ ଉତ୍କଳ ମହୀ
ନୁହେଁ ଖାଲି ମଣ୍ଡିତା ସ୍ୱଭାବ-ସମ୍ପଦେ,
ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରିୟ ପୀଠ ଧର୍ମଦେବଙ୍କର,

* ବିଶଦ ବିବରଣ “ସିଂହଧ୍ୱଜ” ପୁସ୍ତକରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ । “ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ” ପୁସ୍ତକରେ ବିଶେଷ ବିବରଣ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ପ୍ରସ୍ରବଣ ଜାଣିବ ଏହାକୁ ।
ତୀର୍ଥରାଜ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା
ପଢ଼ିଥିବ ପୁରାଣରେ, ସେ ମୋକ୍ଷଦ ଧାମ--
ସେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ବୈକୁଣ୍ଠ, ସ୍ଥିତ ଉତ୍କଳ ବକ୍ଷରେ,
ଏହି ଯେ ଦିଶୁଛି ଦୂରେ, ମହୋଦଧି ତୀରେ
ମହାକାଶେ ମହାସ୍ତମ୍ଭ, ଅତସୀନୀଳିମ,
ନୁହେଁ ତା ସିନ୍ଧୁ ନୀଳିମା, ଯଥା ସୌରଭରେ
ଘନର ବରଣ, ସ୍ଫୁରି ସେ ଅନନ୍ତ ପ୍ରଭା
ଦାରୁବ୍ରହ୍ମରୂପୀ ନୀଳମାଧବ ଶରୀରୁ
ବସ୍ତୁରି ଜଳଦପ୍ରାୟ ଶୋଭେ ନଭ-ଭାଲେ ।
ଶଙ୍ଖାକୃତ ସେହି ସ୍ଥଳୀ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଆଖ୍ୟାତ,
ଲଭିଥିଲା ରଥଯାତ୍ରା ତହିଁ, ରଥୋପରେ
ହେରିଲେ ବାମନ ମୂର୍ତ୍ତି, ନୋହେ ପୁନର୍ଜନ୍ମ,
ଏହି ଶାସ୍ତ୍ର ବିଶ୍ୱାସରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଜନେ
ଆସିଥିଲେ ଦୂରଦେଶୁ, ଯାତ୍ରା ସାଙ୍ଗ ଏବେ,
ଯାଉଛନ୍ତି ଫେରି ସର୍ବେ ସ୍ୱଗ୍ରାମାଭିମୁଖେ,
ନ ବୁଝନ୍ତି ବାଳକ ଯଥା ବାମନ ସକଳେ,
ଦିଶୁଛନ୍ତି କ୍ଷୁଦ୍ରକାୟ ଦୂରେ ଥିବା ହେତୁ ।”
ଭାଷିଲେ ଅବନ୍ତୀନାଥ, “ଥିଲେ ଶାସ୍ତ୍ରକାରେ
ଈଶ୍ୱରମନ୍ତ୍ରଦ୍ରଷ୍ଟା କେତେ, କି ଗଭୀର ଭାବ
ଅନୁସ୍ୟୂତ ଏ ବଚନେ, ଧନ୍ୟ ସେ ପ୍ରତିଭା,
ଦେହ-ରଥେ ବସି ବୁଦ୍ଧି ସାରଥିରୂପରେ
ଚଳାଏ ତାହାକୁ, ଯୋଚି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ତୁରଗ,
ମନ ତହିଁ ବାହନର ମୁଖବନ୍ଧ ରଜ୍ଜୁ,
ଜ୍ଞାନନେତ୍ରେ ଦେଖେ ଯେହୁ ସେହି ଦେହ-ରଥେ
ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ଆତ୍ମାରୂପୀ ବାମନ ମୂରତି,
ଜନ୍ମ ଜନ୍ମ ଯନ୍ତ୍ରଣାରୁ ଲଭେ ସେ ନିସ୍ତାର ।
ଶାସ୍ତ୍ରର ଏ ଅର୍ଥ ବୁଝି ଆସନ୍ତି କି ସର୍ବେ
କ୍ଷେତ୍ରେ ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥେ ବାମନ ଦର୍ଶନେ ?”

ଭାଷିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ—“ଘୋର ତାମସ-ପିହିତ
ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୂଢ଼ତତ୍ତ୍ୱ, ସଦ୍‌ଗୁରୁସାପେକ୍ଷ,
ଭେଦିବେ ସକଳେ କାହୁଁ ସେ ମହାରହସ୍ୟ ?”
ଅନନ୍ତର ସବିନୟେ ଅବନ୍ତୀ-ଈଶ୍ୱର
ନିବେଦିଲେ ଯତି କତି, “ଋଷେ, ଇଚ୍ଛା ମୋର
ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଦର୍ଶନେ, ଏବେ ହସ୍ତଗତ ଆହା
ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ ମୋର, ହେଲେ ହରାଇଲେ ଏହା
ରହିବ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ସଦା ଆକାଂକ୍ଷା ହୃଦୟେ,
ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଆକାଂକ୍ଷା ଜ୍ୱାଳା ଅସହ୍ୟ ମୋହର ।
ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ମୃତ୍ତିକା ନୁହେଁ ଏ ଉତ୍କଳ ମହୀ,
ନିଶ୍ଚେ ଏ ଜାଗ୍ରତା ଦେବୀ, ନ ଦେବ ଏହାର
ପବିତ୍ର ଶରୀରେ ପୀଡ଼ା ସେନା ସଂଘର୍ଷଣେ,
ଦଳିବ କନକଚୂର୍ଣ୍ଣି, କେ ଏତେ ପାଷଣ୍ଡ,
ବିଶେଷେ ଏ ଦେବଭୂମି, ପୂଜ୍ୟା ମାତୃସମା,
ଭକ୍ତିସହକାରେ ସିନା କରିବା ଦର୍ଶନ
ଉଚିତ ଏହାକୁ, ସ୍ୱୟଂ ମୁହିଁ, ଆଦେଶିବି
କାରୁ ସେ ବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ, ‘କର ବୋଲି ଏହା
ଭକ୍ତିରେ ଦର୍ଶନ’ ନୁହେଁ ଶୁଭଦ କଦାପି
ଭକ୍ତିରେ ବାଧ୍ୟତା, ବଳେ ଫୁଟାଇଲେ ଫୁଲ,
ହୁଏ ସିନା ନଷ୍ଟ ତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସୁବାସ,
ଅତଃ ଏ ଶିବିର ପଦେ ରଖି ଅନୀକିନୀ
ଯିବି ମୁହିଁ ଏକୁଟିଆ ନୀଳାଦ୍ରି ଦର୍ଶନେ,
ତପୋନିଧେ, ଦୟା କରି ଦେଖାନ୍ତୁ ସରଣୀ ।”
ଅନନ୍ତର ଶୈଳଶୃଙ୍ଗୁ ସର୍ବେ ଯଥାକାଳେ
ମିଳିଲେ ଅଚଳ ତଳେ, ତହୁଁ ମନ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି
ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ଭାର ଅର୍ପି ବାହିନୀର,
ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଅନୁଚର ସମଭିବ୍ୟାହାରେ
ବିଜେ କଲେ ରାଜମାର୍ଗ ସମତଳ ସ୍ଥଳେ,
ଅଗ୍ରତେ ଚାଲିଲେ ଯତି ଦେଖାଇ ସୁପଥ ।

ଦଶମ ସର୍ଗ

ଲଙ୍ଘି ପଥେ ବହୁ ନଦୀ, ନଗର ପ୍ରାନ୍ତର
ମିଳିଲେ ଯାତ୍ରିକେ ଯାଇ ବୈତରଣୀ ତୀରେ-
ପୁଣ୍ୟ ନାଭିଗୟା କ୍ଷେତ୍ରେ, ତ୍ରିଦିବଦୁର୍ଲ୍ଲଭ.
ପରଶମାତ୍ରକେ ଯାହା ପୂରିଲା ମାନସ
କି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଭକତର ଅମୃତ ପ୍ରବାହେ ।
ଅଜ୍ଞାତ, ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ, ଏ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଭାବ
ସ୍ଥାନର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ନଶ୍ଚେ, ଭାବି ଏହା ମନେ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ତାପସେ ନୃପ, "କେଉଁ ସ୍ଥଳୀ ଏହା ?
ସ୍ପର୍ଶମାତ୍ରେ ଆଣେ ମନେ ବୈରାଗ୍ୟ ସଂଯମ,
ପବିତ୍ର ଏ, ଥରେ ପାଦ ଚାଲିବାକୁ ଏଥି ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଯତି—"ଏହା ନାଭିଗୟା କ୍ଷେତ୍ର,
(ସୁରକ୍ଷିତ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରୀ ନିତ୍ୟ ଯଜ୍ଞଧୂମେ)
ପବିତ୍ରିତ ପୁରାଣେ ଏ ଗଦାତୀର୍ଥ ନାମେ,
ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ ଏଥି କରିଥିଲେ ବିଧି,
ତେଣୁ ଯଜ୍ଞପୁର ଆଖ୍ୟା ବୋଲଏ ଏ ଲୋକେ ।
ସେହି ଯଜ୍ଞୁଁ ଜନ୍ମ ଲଭି ଭବାନୀ ବିରଜା,
ଆଉର ଅଚ୍ୟୁତରୂପୀ ଶ୍ରୀ ବରାହଦେବ
ନିବସନ୍ତି ଏଥି, ମହାକ୍ଷେତ୍ର ଏ ଭାରତେ,
ସେବିଲେ ନିଖିଳ ତୀର୍ଥ, ନ ସେବି ଏହାକୁ
ଲଭେ ନାହିଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା ତୀର୍ଥାଟନବ୍ରତ ।"
ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶି ନୃପ ବୈତରଣୀ ପ୍ରତି
ପୁଚ୍ଛିଲେ ତାପସେ, "ଦେବ, କେଉଁ ନଦୀ ଏହା,
କିପାଁ ତା କୂଳେ ବସି ଅସଂଖ୍ୟ ମାନବ
ଆର୍ଦ୍ରବାସେ, ଯୁକ୍ତକରେ ଅଛନ୍ତି ନୀରବ,
କିଏ ବା ଏ ବିପ୍ର, ବସି ଅଗ୍ରତେ ତାଙ୍କର
କରୁଛନ୍ତି ସମାଳାପ କେବଣ ସଙ୍ଗୀତ ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ଯୋଗୀ—"ଏହା ବୈତରଣୀ ନଦୀ,
ଦାଢ଼ିଲେ ଏ ତୀର୍ଥେ ପିଣ୍ଡ, ମୃତ ପିତୃଗଣ
ଲଭନ୍ତି ସଂତୃପ୍ତି, ଏଣୁ ବିଶ୍ୱାସେ ଯାତ୍ରୀଏ
ବସି କରୁଛନ୍ତି ଏଥି ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଅନୁଷ୍ଠାନ,
ପୁରୋଧାଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ଅଗ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଦ୍ୱିଜ,
କରୁଛନ୍ତି ଆବୃତ୍ତି ସେ ଶ୍ରାଦ୍ଧମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚେ ।"
ଶୁଣି ଏ ଭାରତୀ ନୃପ ହେଲେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ,
ହେଲକ ବିଶାଳ ଭାଲ ବିସ୍ମୟେ କୁଞ୍ଚିତ,
ଭାଷିଲେ ଭୂପେଶ, "ଅହୋ, କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଏହା,
ଦେହାନ୍ତେ ଦେହୀର ଦେହ ମିଶେ ପଞ୍ଚଭୂତେ,
ଆତ୍ମା ଯାଏ ଲୋକାନ୍ତରେ, ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରବାଣୀ,
କିଏ ତେବେ କହ ଯତି, ବୈତରଣୀ ତୀରେ
ଶୁଣିବ ଆହ୍ୱାନମନ୍ତ୍ର, ଲଭିବ ସଂତୃପ୍ତି,
ଆତ୍ମା ନିରାକାର, ଅତଃ ଅତୃପ୍ତ ଅକ୍ଷୁଧ,
କେ ଭୁଞ୍ଜିବ ଭଲ ଏଥି ଏ ଭକ୍ଷ୍ୟସମ୍ଭାର ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ଯୋଗୀ, "ନୁହେଁ ନିରର୍ଥକ, ନୃପ,
ଶ୍ରାଦ୍ଧପ୍ରଥା, ପ୍ରକାରାନ୍ତେ ସୃଷ୍ଟିପୂଜା ତାହା ।"
ଭାଷିଲେ ରାଜନ, "ଋଷି, ଏ କି ସୃଷ୍ଟିପୂଜା,
ଯବ ତଣ୍ଡୁଳାଦି ନୁହେଁ ସୃଷ୍ଟି ଉପାଦାନ,
ସୃଷ୍ଟି ଶୂନ୍ୟମୟ, ତାର ଉପାଦାନ ତଥା,
ଭକ୍ତିପ୍ରୀତି ପ୍ରଦର୍ଶନ ମୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ
ଉପଯୁକ୍ତ ସୃଷ୍ଟିପୂଜା, ଶ୍ରଦ୍ଧାର୍ପଣ ସିନା
ଶ୍ରାଦ୍ଧ, ଛାଡ଼ି ଏ ସରଳ ପଥ, ଆଡ଼ମ୍ବର
କିପା ? କେଉଁ ପୁଣ୍ୟ ଅବା ତହିଁ ? ଅସାର ସେ !
ପୂର୍ବକାଳେ ଅବିରତ ରତ ରହି ଦ୍ୱିଜେ
ଯଜ୍ଞ ଆଦି ସାଧାରଣ ହିତକର କର୍ମେ,
ଆଦର୍ଶ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥବ୍ରତ ପାଳୁଥିଲେ ମୋଦେ,
କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପେ ତାହାଙ୍କୁ
ଭେଟନ୍ତି ଗୃହସ୍ଥେ ନେଇ ଆହାର୍ଯ୍ୟୋପାଦାନ,
କରି ତା ଗ୍ରହଣ ବିପ୍ର, ବିତରି ସ୍ୱଶିଷ୍ୟେ
ସାଧୁଥିଲେ ଏହିରୂପେ ଦାନ, ପ୍ରତିଗ୍ରହ ।
ତୋଷି ପୁଣି ଆଶୀର୍ବାଦେ ଦାତାର ମାନସ,
ବାଞ୍ଛନ୍ତି ତା ପିତୃଗଣ—ଗତାତ୍ମାକୁଶଳ,
କାଳକ୍ରମେ ଏ ସୁପ୍ରଥା ହୋଇ ପରିଣତ

ହୋଇଅଛୁ ପରିଣତ ବଧିର ଶ୍ରୋତାରେ ।
ନାହାନ୍ତି ଏକାଳେ ଆଉ ସେଭଳି ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ସ୍ୱାର୍ଥପଟୁ, କର୍ମଭୀରୁ ଏ କାଳର ଦ୍ୱିଜ,
ଉଦରସର୍ବସ୍ୱ, ସବୁ ତାଙ୍କର ଭୂଷଣ,
ବିପ୍ରକୁଳାଧମ ସର୍ବେ, ଆଳସ୍ୟ-ସେବକ,
ଅଜ୍ଞଶାସ୍ତ୍ର, ଅଧୋଗତ, ନଷ୍ଟ ବ୍ରାହ୍ମଣର
ଧର୍ମ ନୁହେଁ ପ୍ରେତକୁଳ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଭୋଜନ ।”
ଏଥିଅନ୍ତେ ଚାଲି ପାନ୍ଥେ ଦକ୍ଷିଣାଭିମୁଖେ,
ଲଙ୍ଘି ଗଡପଥେ ବ୍ରାହ୍ମୀ, ମିଳିଲେ ସକଳେ
ମହାନଦୀ ତୀରେ, ଦେଖି ବିପୁଳ ବିସ୍ତୃତି
ତାର ଜଳସିନ୍ଧୁ ପ୍ରାୟ, ହେଲେ ସ୍ତବ୍ଧ, ତହୁଁ
ବହୁମାର୍ଗ ପଚାରନ୍ତେ ନଦୀ ପରିଚୟ,
ସସ୍ମିତେ ଭାଷିଲେ ଯତି—“ମେଘାସନ ଶିଖୁ
ଦିଶୁଥିଲା ଯେ ତଟିନୀ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ସର୍ପ ପ୍ରାୟ,
ସେହି ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ଏହା, ମନ୍ଥରଗାମିନୀ,
ଲୁପ୍ତି ଲଭି ସୁବାହୁଙ୍କ ସ୍ତବେ ଭାଗୀରଥୀ
ହୋଇଛନ୍ତି ଆବିର୍ଭୂତା ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ନାମେ,
ଏହାର ସଲିଳରାଶି ଉତ୍କଳେ ପୀୟୂଷ ।”
ତହୁଁ ପରେ ତରୀଯୋଗେ ତରି ତରଙ୍ଗିଣୀ
ମିଳିଲେ ପଟିଆ ନହେ ପଥିକମଣ୍ଡଳୀ,
ଅହୋ, କି ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ—ଅସ୍ୱପ୍ନ-ସୁଲଭ,
ବସିଛୁ ଚୌପାଶେ ତହିଁ ଆନନ୍ଦର ହାଟ,
ଗର୍ଭେ ଅରବିନ୍ଦ, ମନ୍ଦ ଗନ୍ଧବହ ସହ
ଖେଳୁଛୁ ବିସ୍ତାର ହାସ, ଅଧୀର ଆନନ୍ଦେ,
ଚୌପାଶେ କାନନଶ୍ରେଣୀ ମହାନୀଳାମ୍ବିତ,
ବୋଳଇଦିଏ ନେତ୍ରେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଆନନ୍ଦ-ଅମିୟ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଖଗାଳିଏ ମୋଦେ ଗାବନ୍ତି ସଙ୍ଗୀତ,
ଯେତେକେ ନଦ, ପ୍ରକୃତିର ଶିଶୁ, ଖେଳେ କୋଳେ
ତାର ମହାନନ୍ଦେ ମହାସୁଷମା ବିଞ୍ଚୁଛି !
ଦିଶିଲା ସେଠାରୁ ଖର୍ବ ଖଣ୍ଡଗିରି ନଗ,
ଯେସନ ଦର୍ଶନଉତ୍କଣ୍ଠ୍ୟ ଦେବାଳୟ,
ପୁଚ୍ଛିଲେ ଅବନ୍ତୀପତି—“ଦେବ, କେଉଁ ଶୈଳ
ଏହା, ନୀଳମଣି ସ୍ତୂପ ପ୍ରାୟ ସୁଚତୁଳ ।”
ଭାଷିଲେ ତାପସ—“ଏହି ଦସ୍ତାଗର୍ଭ ଗିରି
ଧରେ ଖଣ୍ଡଗିରି ନାମ, ପୁରାକୀର୍ତ୍ତି-ପୂତ ।
ପୁଣ୍ୟ ଗର୍ଭ ତାର ଯତିମୁଖ-ବିନିଃସୃତ
ପ୍ରଣବ-ମୁଖର, ଶୋଭା-ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀର ଶିର
ଭୂଷଣ-ପେଟିକା କାମ୍ୟ ଶିଳ୍ପ-ଗନ୍ତାଘର ।”
ପଥ ଅତିକ୍ରମି ବହୁ କଥୋପକଥନେ
ପଶିଲେ ସକଳେ ଏକ କାନନ ମଧ୍ୟରେ,
ନାରିକେଳ ପୁନ୍ନାଗାଦି ପାଦପ-ବହୁଳ,
ଶିବମୟ ସ୍ଥାନ, ଯହିଁ ଦେଖ ତହିଁ ଶିବ ।
ଦେଖି ତା ତାଟଙ୍କା ଲଭି ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିକ୍ରମ—
‘ତାପସ, ଏ କେଉଁ ସ୍ଥଳୀ ?’ ଉତ୍ତରିଲେ ସେହୁ—
“ଦ୍ୱିତୀୟ ବାରାଣସୀ ଏ ଭାରତମଣ୍ଡଳେ,
ମହାଶକ୍ତ ପୀଠ, କୋଟି ଶିବମୂର୍ତ୍ତିପୂତ,
ଏକାମ୍ରକାନନ ନାମେ ପୁରାଣେ ପ୍ରଥିତ ।
ନିବସନ୍ତି ଏଥି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଭୁବନେଶ୍ୱର,
ଭୁବନବିଖ୍ୟାତ ଯାଙ୍କ ଅନନ୍ତ ପ୍ରତାପ,
ଏହାର ଅପର ଆଖ୍ୟା ଚକ୍ରକ୍ଷେତ୍ର, ସେବି
ଏ ପାବନ ତୀର୍ଥ ନରେ ଲଭନ୍ତି ଅକ୍ଳେଶେ
ନିଖିଳ ଭାରତ ତୀର୍ଥ-ସେବନ-ସୁକୃତ ।”
ଏକାମ୍ରେ ଉପେକ୍ଷି ସର୍ବେ ଆସୁଁ ଗଡପଥେ
ଭେଟିଲେ ଭାର୍ଗବୀ ନଦୀ, ହୀର-ଶୁଭ୍ରନୀର,
ବହୁଛି ତଟିନୀ ଯାମ୍ୟେ, ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ବେଗେ,
କି ସେ ଭାଗ୍ୟଦେବୀଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦଧାର ?
ପୁଚ୍ଛନ୍ତେ ଧରଣୀପାଳ ଭାର୍ଗବୀ ଚରିତ,
ଉତ୍ତରିଲେ ଯତିବର, “ମେଦିନୀ-ମଣ୍ଡନ,
ଋଷିଗୁରୁ ଭୃଗୁ ତପୁଁ ସଂଜାତା ଏ ନଦୀ,
ଭାର୍ଗବୀ ଆଖ୍ୟା ତହୁଁ ବହେ ଉତ୍କଳରେ ।
ଏହି ଯେ ଦିଶୁଛି ପୂର୍ବେ କୁଟିଳା ତଟିନୀ.
ସହୋଦରା ଏହାର ସେ, ଦଧିଭଦ୍ରା ନାମେ,
ମହାସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ଦ୍ୱିଜ ମହର୍ଷି ଦଧୀଚି
ସାଧୁଥିଲେ ତୀବ୍ର ତପ ଏ ନିମ୍ନଗା କୂଳେ ।

ତା ତୀରେ ଧବଳଗିରି ତୋଳିଛି ମସ୍ତକ,
ନୀରବ ଐତିହାସିକ ସେ ଗିରି, ଅଙ୍କିତ
ତା' ଅଙ୍ଗେ ଅମର ବର୍ଣ୍ଣେ ସୁଦୂର ଅତୀତୁଁ
ଐରସ୍ୱତା ଆଜ୍ଞାବଳେ ବୌଦ୍ଧାନୁଶାସନ ।
ବିନ୍ଦୁ ଛୁ ଦୀର୍ଘିକା ଦେଖ ସମ୍ମୁଖେ ବିସ୍ତୃତ
ସର ନାମେ, ସିନ୍ଧୁତୀରେ ଉପସିନ୍ଧୁ ପ୍ରାୟ,
ଅତୀତକାଳର କି ସେ ସ୍ମରଣ-ମୁକୁର,
ମହାଦାତା ପ୍ରାୟ ହ୍ରଦ କାନ୍ଥେ ଅକାତରେ
ଧନରାଶି, ମତ୍ସ୍ୟ ମୁକ୍ତା ପୁଷ୍ପର ବ୍ୟାଜରେ,
ଲୁଟିଛନ୍ତି ସେ ଧନୀ ଆଖ୍ୟା ଦାନେ ଅଲଙ୍କୃତ,
ମହିମିତ ଗୌରବିତ ଦାନେ ସିନା ଧନ ।"
ବହୁ ଦର୍ଶନୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଏହିରୂପେ
ମିଳିଲେ ଯାତ୍ରୀଏ ଶେଷେ ମହାସିନ୍ଧୁ ତୀରେ
ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାରେ, ଯହିଁ ଦେବେ ଓହ୍ଲାଇ ନିତିରୁ
ଆସନ୍ତି ଏ ମହାଧାମେ, ବୈକୁଣ୍ଠ ପତିଙ୍କ
ଦର୍ଶନଲାଳସେ, ନିତ୍ୟ ପ୍ରାତଃ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳେ ।
ଭବସିନ୍ଧୁ ସମ ସିନ୍ଧୁ, ଲହରୀ ଘଟନା,
ହାଙ୍ଗର ମଗର ଆଦି ଜନ୍ତୁ ରିପୁକୁଳ,
ତରୀ ମାୟା, ଜୀବ ତହିଁ ଆରୋହୀ, ସୁକୃତି-
ନାବିକ ଯୋଗେ ହୁଏ ସେ ଚାଳିତ ସତତ ।
ବର୍ଷୀୟାନ ରତ୍ନାକର ମହାସ୍ତୁଗତନ,
ମାତ୍ର ସେହି ସୁରତନ ଅନ୍ତସ୍ତର ଭେଦି
ଉଠୁ ଛି ଆଭାସି ଖରେ ନିତ୍ୟ ନୂତନତା,
ଜାଗ୍ରତ ସ୍ୱପ୍ନ ପ୍ର ଆଣେ ତା' ରୁଦ୍ର ବିସ୍ତୃତି ।
ସଦା ସେ ମୁଖର, କି ସେ ବିଶ୍ୱ-ବୈତାଳିକ ?
ଭାଙ୍ଗୁଛନ୍ତି କେତେ ଯାତ୍ରୀ ସମୁଦ୍ରେ ଲହରୀ
ଓଲଟି ତରଙ୍ଗାବେଗେ, ଯଥା ସନ୍ଧ୍ୟାଦେବୀ
ସମର୍ପନ୍ତି ଦୂରଗତ କ୍ରୀଡ଼ାରତ ବାଳେ
ମାତୃକୋଳେ ଅଣି, ତଥା ସାଗର ଲହରୀ
ଆଣିଦିଏ ବେଳା-ଅଙ୍କେ ସ୍ନାନଯାତ୍ରୀକୁଳେ ।
ସ୍ୱସ୍ତ୍ର ନାରିକେଳ ଆଦି ଭକ୍ତିଭେଟି ଦ୍ରବ୍ୟ
ନିକ୍ଷେପନ୍ତି ସିନ୍ଧୁଗର୍ଭେ ସଙ୍କଳନେ, ମାତ୍ର
ଯେଣୁ ତାର ମହାଜନବ୍ରତ, ଯହିଁ ତେଣୁ
ସ୍ପର୍ଶମାତ୍ରେ ତାହା, ଆଣି ଦିଅଇ ଫେରାଇ ।
କି ସୁନ୍ଦର ବେଳା, ଶଙ୍ଖଶୁକ୍ତି-ତାରକିତ,
ଲେଖିତ କର୍କଟେ ତହିଁ ପଦ୍ମରାଗଖଣ୍ଡ,
ଗଣ୍ଡରୁଲେ ମୃଦୁବାତେ ଗୁଡ଼ଙ୍କ ଫୁଲ ।
ସର୍ବାଙ୍ଗ ପ୍ରୋଥିତ କରି ବେଳା-ବାଲୁକାରେ
ତକ୍ଷକର ମୁଖ ଛିନ୍ନ, କେତେକ ସାଧକେ
କେଜାଣି କେବଣ ଧ୍ୟାନେ ଛନ୍ତି ନେତ୍ର ମୁଦି,
କେହି ବା ଉତ୍ଥାନଶାୟୀ ବକ୍ଷେ ଚାପି ଶିଳା,
ବିସ୍ତାରିତ କରତଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରାଧନେ ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିକ୍ରମ, "ଏ କି ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣା ?
ପଥପାର୍ଶ୍ୱେ ଶବପନ୍ତି ପ୍ରୋଥିତ କପାଇଁ ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ଯତି—"ଗୁଣ, ନୁହନ୍ତି ଏ ଶବ,
ଅଟନ୍ତି ଏମାନେ ଏକଶ୍ରେଣୀୟ ସାଧକ,
ଲଭନ୍ତି କି ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ପି ଶରୀରେ ଯନ୍ତ୍ରଣା,
ଜଣା ତାହାଙ୍କୁ ହିଁ ସେହି ସମସ୍ୟା ବିଷମ ।"
ଭାଷିଲେ ବିକ୍ରମ—"ଯତି, ମିଳୁଥାନ୍ତା ଯେବେ
କାୟକ୍ଲେଶ ବିନାମତ୍ୟେ ପୁଣ୍ୟ, କେଉଁ ଦିନୁ
ତେବେ ଯାଆନ୍ତାଣି ଉଠି ଅଭିଧାନ ଅଙ୍କୁ
ପାପ ଶବ୍ଦ, ନ ଥାଆନ୍ତେ ସଂସାରେ ପାତକୀ,
ଧର୍ମସାଧନର କ୍ଷେତ୍ର ନୁହେଁ ତ ଶରୀର,
ମନ ହିଁ ଭାଜନ ଏକା ତହିଁକି ସର୍ବଥା,
କିପାଇଁ ଏହାଙ୍କୁ ମୁଦ୍ରା ଅର୍ପନ୍ତି ଯାତ୍ରୀଏ ?"
କହିଲେ ତାପସ ତହୁଁ—"ହୁଏ ପୁଣ୍ୟାର୍ଜନ
ଦାନ କଲେ ତୀର୍ଥେ, ଏହି ଭ୍ରାନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସରେ
ଅର୍ପନ୍ତି ଏହାଙ୍କୁ ମୁଦ୍ରା ଦାନପାତ୍ର ଜାଣି ।"
"ପୁଣ୍ୟ ନୁହେଁ ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ", ଉତ୍ତରିଲେ ନୃପ,
"ଗଲେ ନାହିଁ ବିକାକିଣା ଧର୍ମ-ଜଗତରେ,
ପ୍ରେମ, ମୈତ୍ରୀ, ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ, ଶାନ୍ତି, ପବିତ୍ରତା,
ହେଲେ ସଂଜୀବିତ ମନେ, ହୁଅନ୍ତି ଧାର୍ମିକ
ମାନବେ, ଅନ୍ୟଥା ଦାନ ଯଦୃଚ୍ଛା ପାତ୍ରରେ
ଅସ୍ୱାଘାତ ସିନା ମୂଳେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବିତାର,

ତୁଅନ୍ତି ସେରୂପ ଦାନେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଯଦି,
ବସ୍ତୁତଃ ତା ପୁଣ୍ୟ ନୁହେଁ, ବରଞ୍ଚ ପାତକ,
କୁହନ୍ତି ସାଧକ ଏଣୁ ଭକ୍ତେ—ପଣ୍ଡଶ୍ରମୀ,
ସକଳେ ଅଳସ, ଶଠ, ଅର୍ଥସଂଗ୍ରାହକ,
ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟାପ୍ରଦର୍ଶନ ସିନା
ଧର୍ମର ଅବଜ୍ଞା, ପୁଣି ପ୍ରତାରଣା-ପୂଜା ।"

ଉତ୍ତରସ୍ୟେ ତପୀ ସଙ୍ଗେ ଭୂପ ଯଶୋଧନ
ଚାଲିଲେ ସୈକତ ପଥେ, ସ୍ଥାନପ୍ରଭାବରେ
ସ୍ଫୁରିଲା ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବ, ସ୍ଫୁରିଲା ପୁଲକ,
ଆଶ୍ରିଲେ ତାହାଙ୍କ ହୃଦେ ଏକକାଳେ ଆସି
ଆନନ୍ଦ, ସନ୍ତୋଷ, ଶାନ୍ତି, ବୈରାଗ୍ୟ, ସଂଯମ,
ପବିତ୍ରତା, ସୁଧାମୟ ଅନାବିଲ ସୁଖ ।
ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଅନୁଭବ ସ୍ୱଏ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ତାପସେ, "ପ୍ରଭୋ କେଉଁ ସ୍ଥଳୀ ଏହା,
କାହିଁ ଏହି ଜୀବନର ଜୀର୍ଣ୍ଣ-ଉପବନେ
ଉଦିତା ବସନ୍ତ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ? ଅହୋ, କି ସୌଭାଗ୍ୟ !
ଚିର ଅନ୍ଧକାରାବୃତ ଚିତ୍ତ-ଗୃହେ ଆଜି
ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ଜାଳିଲା କିଏ ମଣିମୟ ଦୀପ—
ସ୍ନିଗ୍ଧ, କାନ୍ତ, ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ, ବୋଲନ୍ତୁ ଗୋସାଇଁ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଯୋଗୀ- "ନୃପ, ଏ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରଧାମ,
ଶାସ୍ତ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣିତ ସ୍ୱର୍ଗ, ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ତାହା,
ମାତ୍ର ଏ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସ୍ୱର୍ଗ, ରୂପବନ୍ତ ଏଥି
ସାକ୍ଷାତ କୈବଲ୍ୟରୂପୀ ବ୍ରହ୍ମ ସନାତନ,
ସ୍ୱକସ୍ୱକେଶ୍ୱର ଏହୁ ଅଖିଳ ତୀର୍ଥର ।
ଗୋଟିଏ କୁସୁମେ ଯଥା ନ ହୁଏ ଦେଖାଇ
ଉଦ୍ୟାନର ସର୍ବବିଧ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଗରିମା
ତଥା ଏ କ୍ଷେତ୍ରବରର ଅକ୍ଷୟ ମହିମା
ହେବ ନାହିଁ ପଦେ ଅଧେ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଶେଷ !
ଏ ସ୍ଥାନ ପରଶମାତ୍ରେ ଭୁଲିଯାଏ ନର
ସ୍ୱଭାବଦୌର୍ବଲ୍ୟ, ସ୍ୱାର୍ଥ, ପାପ, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା,
ଅନ୍ତର୍ବର୍ତ୍ତିତା ଏହା ଅଜ୍ଞାନ ତେଜର ।

ଅଷ୍ଟଶମ୍ଭୁ, ଅଷ୍ଟଶକ୍ତି ବସନ୍ତି ଏହାର
ଅଷ୍ଟଦିଗେ, ବିରାଜନ୍ତି ମଧ୍ୟଭାଗେ ବହୁ
ଦେବଦେବୀ, ଲଭି ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ସନ୍ନିଧି,
ଯଥା ଗୁଣିଜନେ ଇଚ୍ଛି ନୃପ ସହବାସ
ନିବସନ୍ତି ଯାଇ ସର୍ବେ ରାଜଧାନୀ ସ୍ଥାନେ ।
ପୁଣି ଏ ପବିତ୍ର ସ୍ଥଳୀ ମଠେ, ଦେବାଳୟେ,
ସରେ, ସ୍ଥିତ ଅଳ୍ପ ଦୂରେ ତୀର୍ଥ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ,
କଳ୍ପଜୀବୀ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ତାପସସତ୍ତମ
ସାଧୁଥିଲେ କୂଳେ ଯାର ତପସ୍ୟା କଠୋର,
ଇଚ୍ଛ ଯଦି ଦେଖିବାକୁ ତାହା, ଆସ ତେବେ
ଏହି ପଥେ ।" ଏହା ଭାଷି ଘେନିଗଲେ ଋଷି
ଯଥାସ୍ଥାନେ ବନମାର୍ଗେ । ଦେଖି ନୃପ ତାର
କୂଳ କେଶନଖମୟ, ପୁଚ୍ଛନ୍ତେ କାରଣ,
ଉତ୍ତରିଲେ ତପୋଧନ, "କଲେ ମାନସିକ
ଏ ତୀର୍ଥେ ମସ୍ତକ କେଶ ଦେବାକୁ ଉଦ୍ଧାର,
ନ ବାଧେ ଆପଦ, ଏହି ମୂଢ଼ ଧାରଣାରେ
ହୋଇଛି ଏ ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥ ନର୍କେ ପରିଣତ !
ଅହୋ, କେଡ଼େ କୁସଂସ୍କାର, ଭାଷିଲେ ନରେଶ,
"ନଖକେଶ ଉତ୍କୋଚରେ ବଶ କି ଦେବତା ?
କି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଅଛି ଭଲା ବିପଦ ଉପରେ
ମାର୍କଣ୍ଡ ତୀର୍ଥର ? ଭଲେ ଅପବିତ୍ର ତାକୁ
କେବ ସେହି ବର—ଏହା ଅଦ୍ଭୁତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ !
ହାୟ ତୀର୍ଥ, ହାୟ ଧର୍ମ, ତୁମ୍ଭେ ପୁଣି କି ହେ
ମାନବ ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ଉତ୍କୋଚ-ଗ୍ରାହକ ?
କଲେ ଏଥି ସ୍ନାନ, କରି ମସ୍ତକ ମୁଣ୍ଡନ,
ଜଳଗୁଣେ ହୋଇପାରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ଉନ୍ନତି—
ରୋଗର ବୀଜାଣୁ ନଷ୍ଟ, ମାତ୍ର ତା ଦୂଷିତ
କରି ନଖଲୋମାଦିରେ ହେବା ନିରାପଦ,
ନିଶ୍ଚେ ଏହା ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ ବର୍ବର ଧାରଣା ।
କିଏ ତୀର୍ଥ ତପୋନିଧି, ଯେ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଶାନ୍ତିମୟ, ଘଟେ ସାଧୁସଙ୍ଗ ଯହିଁ,
ଅଥବା ଯେଉଁଠାରେ ଲଭେ ଚିତ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନତା,

ସେହି ତ ପରମ ତୀର୍ଥ, ଯେ ନର ପାଂଶୁଳ
କରେ ତାହା କଳଙ୍କିତ, ସେ ଘୃଣ୍ୟ ପିଶାଚ !"

ଏହିରୂପେ ଦେଖି ବହୁ ତୀର୍ଥ ପୀଠାଶ୍ରମ
ମିଳିଲେ ଶ୍ରୀ ବିକ୍ରମାଙ୍କ ସଙ୍ଗହଣେ ଯାଇ
ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସିଂହଦ୍ୱାରେ । ତହୁଁ ତପଚାରୀ
ଭାଷିଲେ ସସ୍ମିତେ, "ନୃପ, ଏହା ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର,
ମନୋବୃତ୍ତି-ମାନଦଣ୍ଡ ଉତ୍କଳଜାତିର,
ତ୍ରିଦିବେ ବୈକୁଣ୍ଠ ଯଥା, ତଥା ଏ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର;
ଭଗବାନ ଜଗନ୍ନାଥ ବିରାଜନ୍ତି ଏଥି,
କରିବ ସାର୍ଥକ ନେତ୍ର, ପ୍ରବେଶ ସତ୍ୱର" -
ଏହା ଭାଷି ଘେନଗଲେ ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟଭାଗେ ।
ଅବଲୋକି ମନ୍ଦିରର ବିରାଟ ଆକୃତି
କହିଲେ ଅବନ୍ତୀନାଥ ଭାବଗଦଗଦେ—
"ନିବସନ୍ତି ମଧ୍ୟେ ଯାର ବିରାଟ ପୁରୁଷ,
ବିରାଟ ବିରାଟତର ନୋହିବ ସେ କିପା ?
ଏ ଉଚ୍ଚ ମହତୀ କୀର୍ତ୍ତି ରଖିପାରେ ଯେହୁ,
ସେହି ଏକା ରଖିବାକୁ ଭାଜନ ସର୍ବଥା
ଜାତି, ଧର୍ମ, ସମାଜର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବିଶାଳ ।
ଅହୋ, କି ଅଦ୍ଭୁତ ଶିଳ୍ପ, ଯତନେ ଯନ୍ତ୍ରିତ, ନା
କଳ୍ପନା-କଳ୍ପିତ ? ବାରି ହୁଏ ନାହିଁ କିଛି,
ଆଭାସି ଉଠୁଛି ତହୁଁ ଜାତୀୟ ପ୍ରାଣର
ମହାସତ୍ତା, ମହାନତା, ମହାନୁଭବତା ।
ଧନ୍ୟ ଏ ଉତ୍କଳ ମହୀ, ଗରିଷ୍ଠ ଗୁଣିନୀ,
ବିତ୍ତେ ବଡ଼, ବଳ-ବିତ୍ତ ଚିତ୍ତେ ପୁଣି ବଡ଼,
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରେଶ୍ୱରୀ ଏହା ଏ ପୁଣ୍ୟ ଭାରତେ ।
ମାତ୍ର ଦେବ, ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ମୁଁ ଅତି, ଅଛି କିପାଁ
ବିରଚିତ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ
ବୀଭତ୍ସ ଅଶ୍ଳୀଳ ଚିତ୍ର, କୁରୁଚ୍ୟୁତ୍ପାଦକ,
ଦେବ-ଅନ୍ଧାରିଆ ସଙ୍ଗେ ମିଶିଲି କିରୂପେ
ଏ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ, ଲାଗେ ମନେ ଆଘାତ ଭୀଷଣ,
ଯେସନ ଅମୃତେ ଦେଖି ବିଷ-ବିସର୍ପିତ
ନ ହେବ ଶତଧା ଦୀର୍ଣ୍ଣ କାହାର ହୃଦୟ ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ଯୋଗୀ—"ନୁହେଁ ନିରର୍ଥକ ଏହା,
ଏ ଦିବ୍ୟ ଦେଉଳଗାତ୍ର ଦେଖାଇ ସଙ୍କେତେ
ସଂସାରର ଅଭିନୟ, ଅର୍ପେ ଉପଦେଶ,
ସଂସାରର ବହିର୍ଭାଗେ ଲାଗିଛି ନିୟତ
ଷଡ଼ରିପୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଏ ଘୃଣିତ ଲୀଳା,
ଏଣୁ କହେ ଏ ମନ୍ଦିର ନୀରବ ଭାଷାରେ—
'ହେ ପ୍ରବେଶି, ଏଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନ ବଳାଇ
ପଶ ଅଭ୍ୟନ୍ତରେ, ଯଦି କରିବ ସଫଳ
ଅମର ମାନବ ଆତ୍ମା, ହେର ନିରଞ୍ଜନେ
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡନିର୍ଲିପ୍ତ ବ୍ରହ୍ମ, ସତ୍ୟଶିବମୟ ।'
ଏ ଗଭୀର ମହାନୀତି, ଏହି ପୁଣ୍ୟ ବାଣୀ,
ଏହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତତ୍ତ୍ୱ, ଏ ସାରୋପଦେଶ
ଲୁକ୍କାୟିତ ଏ ଅଶ୍ଳୀଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଅନ୍ତରାଳେ ।
ଏଣେ ହେଉ ଦୃଷ୍ଟିପାତ, ଏହି ଯେ ମଣ୍ଡପ
ଦିଶୁଛି ସମ୍ମୁଖେ, ତାହା ଶ୍ରୀମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ,
ଧର୍ମପ୍ରାଣ ଶାସ୍ତ୍ରନିଷ୍ଠ ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀ
ବସି ଏଥି ସଂଗଠନ୍ତି ଯେବଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା,
ହୁଏ ତାହା ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତେ ପୂଜିତ, ଗୃହୀତ,
ପାପେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବିଧି ଅର୍ପନ୍ତି ଏ ସଭା ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିକ୍ରମ, "ଯତି, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଚୌର୍ଯ୍ୟ ଦାନେ
କରେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଲୋକ, ମାତ୍ର କି କ୍ଷମତା
ଧାତବ ପିଣ୍ଡର ଅଛି ପାପ ଉପରେ ବା ?
ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ—ଦୁଷ୍କୃତି ସୁମରି
ଅନୁତାପ, ଆଉ ପାପତ୍ୟାଗର ସଙ୍କଳ୍ପ ।"
ଭାଷିଲେ ତାପସ, "ସତ୍ୟ, ଯା କହିଲ ନୃପ,
କିନ୍ତୁ ହେଲେ ପ୍ରଚଳିତ ସେ ଉଚ୍ଚ ବିଧାନ,
ନ ରହିବ ପାପ ପ୍ରତି ଭୟ ଆଉ କାର,
ସେଥିଲାଗି କାୟକ୍ଲେଶ ଭ୍ରମଣୋପବାସ
ଅର୍ଥଦଣ୍ଡ ଆଦି ଅଛି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବିଧି ।
ଦେହକ୍ଲେଶ ଅର୍ଥନାଶ ବହୁଦିନଯାଏଁ
ରଖେ ସଂଜୀବିତ ପାପି-ମନେ ପୂର୍ବକୃତ

ପାପସ୍ପୃଷ୍ଟ, ଅନୁକ୍ଷଣ ଆଣିଦିଏ ଭୀତି,
ସେ ଫଳରେ ଥାଏ ପାପୀ ପାପରୁ ବିରତ ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିକ୍ରମ "ମୁକ୍ତି-ମଣ୍ଡପ ତଳରେ
ଲାଗିଛି କେବଣ ଭୋଜୀ ?" ଜିଜ୍ଞାସେ ତାଙ୍କୁ
ଉତ୍ତରିଲେ ଯୋଗୀ, "ନାହିଁ ଏଥି ଦେବଭୋଗେ
ପ୍ରଭେଦ କିଛି ହିଁ ଜାତି ବା ସମ୍ପ୍ରଦାୟର,
ଜାତିଧର୍ମନିର୍ବିଶେଷେ ଏକତ୍ରେ ଯାତ୍ରୀଏ
କରନ୍ତି ପ୍ରସାଦସେବା, ନିର୍ବିକାର ମନେ
ଏକପ୍ରାଣେ, ଧର୍ମର ଏ ମହୋଦାର ନୀତି
ଅଛି ସଦା ପ୍ରଚଳିତ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରବରେ ।"
ଭାଷିଲେ ବିକ୍ରମ ତହୁଁ ଅତୁଳ ଆହ୍ଲାଦେ—
"ସତ୍ୟ କି ହେ ଏ ବଚନ ? ଏହି ସମନ୍ୱୟ
ଧର୍ମର ସାଫଲ୍ୟ ସିନା—ମହତ୍ତ୍ୱ ଗୌରବ—
ଧର୍ମର ଧରମପଣ, ଏହି ସ୍ଥାନେ ଏକା
ଜୀବିତ ମୌଳିକ ଧର୍ମ, ଆହା କି ସୁନ୍ଦର
ସ୍ଥିତି, ନଚେତ୍ ଏ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଜଗତେ ଦୁର୍ଲଭ,
ନଚେତ୍ ଏଥି ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଧିଷ୍ଠିତ ।
ଚାଲ ଏବେ ତପୋଜୀବୀ ପ୍ରବେଶି ଦେଉଳେ
ହେରି ପ୍ରାଣାରାମପଦ ଶମିବା ହୃଦୟ,
(ଯେ ପଦ ପ୍ରତ୍ୟାଶେ ଆସ୍ଥା ଚିର-ପିପାସିତ)
ହେଉଛି ବ୍ୟାକୁଳ ପ୍ରାଣ, ସୁଧାପାନ ରଖି
ଅଗ୍ରେ,ହୋଇପାରେ ସ୍ଥିର କେ ନ ଭୁଞ୍ଜି ତାହା ?"

ଏଥିଅନ୍ତେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରେ ପ୍ରବେଶି ଆଗନ୍ତୁକ
ଦେଖିଲେ ଲାଗିଛି ତହିଁ ଭକ୍ତିର ଉତ୍ସବ,
ଭକ୍ତକଣ୍ଠ-ବିନିଃସୃତ ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧ ସ୍ତବେ
ମୁଖର ମନ୍ଦିର, ସର୍ବେ ଯାଚନ୍ତି ମୁକତି,
ମନ୍ଦିର ନୁହେଁ ତ ତାହା—ମୁକ୍ତିର ଆକର ।
କି ଅଜ୍ଞାତ ଆନନ୍ଦରେ ଉଠିଲା ଉଛୁଳି
ମନ, କି ସୁଧାପ୍ରବାହ ବହିଲା ହୃଦୟେ,
ଚକ୍ଷୁର ଅଜ୍ଞାତସାରେ, କେ ବୁଝିବ ତାହା ?
ହେରି ଦାରୁବ୍ରହ୍ମମୂର୍ତ୍ତି ନୀଳମଣିପ୍ରଭ
ଭକ୍ତିପ୍ରେମଭାବାବେଶେ ହୋଇ ବିହ୍ୱଳିତ
ବହିଲେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ ଲୁଟି ଅସଂଖ୍ୟ ପ୍ରଣତି,
ଉଠି ପୁଣି ଯୁକ୍ତକରେ ଭାଷିଲେ ଏସନ—
"ନିସ୍ତରିଲି ନିସ୍ତରିଲି ପ୍ରଭୋ, ମୁକ୍ତ ହେବା
କେଉଁ ଛାର, ଧନ୍ୟ ହେଲି ମୁହିଁ, ଦେଇ ନାହିଁ
ତୁମ୍ଭେ ଏ ଚର୍ମନୟନ ଅଳୀକ ସ୍ୱପ୍ନର
ବ୍ୟର୍ଥତା ଦର୍ଶନ ଲାଗି, ପ୍ରଦତ୍ତ ତା ଦେବ
ଶ୍ରୀରୂପ ଦର୍ଶନେ ତବ, ବୁଝିଲି ମୁଁ ଏବେ,
ଚରମ ସାଫଲ୍ୟ ଲଭି ହେଲା ଜୀବନର,
ବହୁଦିନ୍ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଶା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଜି !
କି ଭେଟି ଅର୍ପିବି ହରି, ଯାହା କିଛି ମୋର,
ତାହା ତ ତୁମ୍ଭର, ପୁଣି ତୁମ୍ଭେ ସୁଦ୍ଧା ମୋର,
ଅର୍ପିଲି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଏଣୁ ତୁମ୍ଭର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ !
ହୋଇଥାନ୍ତା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପିଣ୍ଡ ଯଦି ଏ ହୃଦୟ,
ଯତନେ ନିର୍ମାଣି ତହିଁ ରୁଚିର କଠାଉ,
ଦିଅନ୍ତି ହରଷେ ତବ ଚରଣେ ପିନ୍ଧାଇ ।
ସନାତନ, ପୁରାତନ, ହେ ଚିର-ନୂତନ,
କର ପରିଗ୍ରହ ମୋର ସମଗ୍ର ପ୍ରାଣର
ସମସ୍ତ କାମନା, ପୂଜା ଉପାଦାନରୂପେ ।
ହେଉ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଏ ଜୀବନର ପ୍ରତି ଦଣ୍ଡ ଲତା
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରାର୍ଥନା-ସଙ୍ଗୀତେ,
ଏତିକି ମାଗୁଣି ନାଥ, ସେ ଅଭୟ ପଦେ ।"
ସ୍ତବ ଏହିରୂପେ ଗାଏ, ରତ୍ନସିଂହାସନେ
(ଲକ୍ଷସଂଖ୍ୟ ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିରେଧୃତ ଯାହା)
ମହାର୍ଘ ରତନହାର ଅର୍ପି ଭେଟିରୂପେ,
ବାନ୍ଧି ଉତ୍ତମାଙ୍ଗେ ଦେବପ୍ରସାଦ ଶିରୋପା,
ବାହାରିଲେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସହିତ ।
ଆସୁ ଆସୁ ପଥେ ଯତି ପୁଚ୍ଛିଲେ ସାଗ୍ରହେ,
ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ସମସ୍ୟା, "ନୃପ, ପାରିଲ କି ଭେଦି ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ରାଏ, "ଅଛି ସନ୍ଦେହ ମୋ ମନେ,
ପୁଚ୍ଛିବି ପୁଚ୍ଛିବି ବୋଲି ଭାବିଥିଲି ଯାହା,
ଦୟା ବହି କଲ ତୁମ୍ଭେ ତା ଅବତାରଣା ;

ଯହିଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ବିକଳାଙ୍ଗ,
ବୋଲନ୍ତି ଏଥିରେ ଅଛି କି ତତ୍ତ୍ୱ ନିହିତ ?"
କହିଲେ ତାପସ, "ସତ୍ୟ ବିକଳାଙ୍ଗ ତାହା,
ଏ ରୂପ ଦେଖାଇ ବ୍ରହ୍ମ ବୋଲନ୍ତି ନୀରବେ,
'ନାହିଁ ମୋର ହସ୍ତପଦ, ତଥାପି ସକଳ
କାର୍ଯ୍ୟର କାରଣ ମୁହିଁ, ଅତଃ ହେ ମାନବ,
ବସି ରୁହେ ହସ୍ତପଦ, କି ହୁଅ ବିରତ
କର୍ମରୁ, କର୍ମ ମାନବର ଅଭୀଷ୍ଟ ଦେବତା,
ତାହା ବରେ ଲଭେ ନର ସାରୂପ୍ୟ ମୁକତି' ।"
ତୁଷ୍ଟି ଲଭି ଷଣ୍ଡମାର୍କ ପୁଚ୍ଛିଲେ ଆବର,
"ଏହି ଯେ ମାନବେ ଉଭା ଦୀର୍ଘକଣ୍ଠିଧାରୀ,
କେ ସେମାନେ, କରୁଛନ୍ତି କି ମନ୍ତ୍ର ଆବୃତ୍ତି ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ଧର୍ମାନନ୍ଦ—"ବୋଲନ୍ତି ସେମାନେ
ପଣ୍ଡା, ତୀର୍ଥପ୍ରଦର୍ଶକ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର,
ଉଚ୍ଚାରନ୍ତି ମୁଖେ ଯାହା, ମନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ ତାହା,
ଆଶୀର୍ବାଦ, ତିରସ୍କାର, ସର୍ବେ ଅର୍ଥ-ଦାସ,
ପାଇଲେ ସେ ଅର୍ଥ, କ୍ଷଣେ ଦିଅନ୍ତି ଉଠାଇ
ଯାତ୍ରୀ ସପ୍ତପୁରୁଷଙ୍କୁ ସପ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗ ଶିରେ,
ନ ପାଇଲେ ଅର୍ଥ, ଆଣି ପକାନ୍ତି ନରକେ ।"
କହିଲେ ନୃପତିମୌଳି, "ଯାହାଙ୍କ ଉଦର
କ୍ରୋଧ ଭର୍ତ୍ସନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଘୃଣ୍ୟ, କଳୁଷିତ,
ନୁହନ୍ତି ସେ ଦ୍ୱିଜ, ତାଙ୍କ ବ୍ୟାଜ ଆଶୀର୍ବାଦ
ନକେ ଅଭିଶାପ, ତୀର୍ଥ-କଣ୍ଟକ ସେମାନେ,
ମହାପାପ ସେ ପାପୀଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ !
ମାତ୍ର ଯେ ପ୍ରକୃତ ପଣ୍ଡା, କରିପାରେ ସେହି
ପ୍ରଜ୍ଞାରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବେଦ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତା କଥା,
କ୍ରୋଧ, ଲିପ୍ସା, ପ୍ରଲୋଭନ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ତାକୁ ଦୂରୁ,
ମଣେ ସେ ଜଗତଜନେ କୁଟୁମ୍ବ ସଦୃଶ,
ପାରେ କି ସେ ହୋଇ କେବେ ନୀଚ ହୀନମତି ?
ବଖାଣନ୍ତୁ ଦେବ, ଏବେ ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତିଆଖ୍ୟାନ,
ଏ ସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମେ କଲା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କେ କେବେ ?
ମାନବ କି ଦେବତା ସେ, କିମ୍ବା ସ୍ଥାନ ତାର
ଏ କୂର୍ମଙ୍କ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ, ମୁଁ ତା' ଶ୍ରବଣେ ଉତ୍ସୁକ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଯୋଗୀ ତହୁଁ ସାନନ୍ଦେ ସାଗ୍ରହେ,
"ଭାରତର ମହାକ୍ଷେତ୍ର, ମହାଧ୍ୱଂସକ୍ଷେତ୍ର,
ଯଦୁବଂଶ-କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର-ପ୍ରଭାସେ ଯେ କାଳେ
ତେଜି ମରତନ କୃଷ୍ଣ—ବୃଷ୍ଣିକୁଳଧ୍ୱଜ
କଲେକ ପ୍ରୟାଣ ସ୍ୱର୍ଗେ, ସେକାଳେ ତାଙ୍କର
ପବିତ୍ର ଶରୀର ହେଲା ନିହିତ ଅନଳେ,
ମାତ୍ର ତାହା ନ ଭକ୍ଷିଲ ସର୍ବଭକ୍ଷ ବଳେ,
ଜାଣି ତା ଅଦାହ୍ୟ ବୋଲି ଦାହକଜନର
ବିସର୍ଜିଲେ ସିନ୍ଧୁଜଳେ, ଭାସି ଭାସି ତାହା
ମହାଦାରୁଦଣ୍ଡରୂପେ କେତେ ଦିନାନ୍ତରେ
ଲଗିଲା ହିନ୍ତାଳବନେ ବାଙ୍କି ମୁହାଣରେ,
ଏହିରୂପେ କେତେ କାଳ ଗଲା ଅତିବାହି,
ତତ୍ପରେ ଘଟିଲା ଯାହା କହୁଛି ସକଳ ।
ନୁହେଁ ଏହା ଉପକଥା କିମ୍ବା ଜନଶ୍ରୁତି,
ବର୍ଣ୍ଣିତ ଏ ବୃତ୍ତତତ୍ତ୍ୱ ଉତ୍କଳ-ପୁରାଣେ । ୧
ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ନାମେ ରାଜା ଥିଲେ ମାଳବରେ
ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତିପରାୟଣ, ବିଷ୍ଣୁଗତପ୍ରାଣ,
ତାହାଙ୍କ ଭକ୍ତିରେ ତୁଷ୍ଟି ଲଭି ଜଗନ୍ନାଥ,
ଜଗନ୍ନାହା, ଜଗସ୍ତ୍ରାହା, କଲେ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ—
'ଦକ୍ଷିଣ ସମୁଦ୍ର ତୀରେ ବାଙ୍କି ମହାଣରେ
ଲାଗିଛି ଯେ ମହାଦାରୁ, ମୋ ସ୍ୱରୂପ ତାହା
ବସ୍ତୁ, ତୁ ନିର୍ମାଣି ତହିଁ ମୂର୍ତ୍ତି ଚାରି, କର
ସଂସ୍ଥାପନ ନେଇ ନୀଳଗିରିଚୂଡ଼େ, ତହିଁ
ବସୁଛିଛି ଚକ୍ର ମୋର ପୂର୍ବ କ୍ଷେତ୍ରବର, ୨
କଳିରେ କୈବଲ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ନାମେ ସେ ନାମିତ ।'
ଇଷ୍ଟଦେବ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ସେ ନୃପମଣ୍ଡଳ
ହେଲେ ପ୍ରେମାନନ୍ଦେ ଭୋଳ, ଭକ୍ତ ପକ୍ଷେ ସିନା

୧—"ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡ" ପଠିତବ୍ୟ । ୨—"ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମାହାତ୍ମ୍ୟ" ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଦେଶ-ରକ୍ଷା ଗୌରବ-ସମ୍ପଦ,
ସେହି ତାର ପ୍ରାଣାକାଂକ୍ଷା, ସେହି ତାର ସ୍ୱର୍ଗ,
ତେଣିକ ପାଇଲେ ମଣେ କୃତାର୍ଥ ନିଜକୁ !
ତହୁଁ ସ୍ୱଏ ଯଥାସ୍ଥାନେ ମିଳି ଯଥାକାଳେ,
ଉଠାଇ ସେ ରୁଦ୍ରଦାରୁ, ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣେ
ନିଯୋଜିଲେ ବାଛି ବାଛି ପ୍ରବୀଣ ବିଜ୍ଞାଣି,
ମାତ୍ର ଏ ଅନନ୍ତ ବିଶ୍ୱ ଯାହାର ଭିଆଣ
କେ କ୍ଷମ ନିର୍ମାଣେ ତାକୁ ? କି ସାଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର
ନିର୍ମାଣିବ ସ୍ରଷ୍ଟା, ସୃଜିପାରେ ବୁଦ୍‌ବୁଦ୍ କି
ସିନ୍ଧୁ ? ସର୍ବ ଶିଳ୍ପଦକ୍ଷ ଯାନ୍ତ୍ରିକମଣ୍ଡଳୀ
ନ ପାରିଣ ଗଢ଼ି ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରାଣପଣ ଯତ୍ନେ
ଭଜିଲେ ସ୍ୱୟନ୍ତ୍ର, ସହ୍ୟ ବୈମୁଖ୍ୟ ଅତୀବ,
ଛଦ୍ମ ସୂତ୍ରଧରରୂପ ଧରି ତହୁଁ ହରି,
ନିର୍ମାଣିଲେ ନିଜାଙ୍ଗନେ ଆପଣାକୁ ଆପେ,
ସାର୍ଥକିଲେ ଜଗତରେ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂବ ନାମେ ।
ତୋଳାଇ ଦେଉଳ ନୃପ ନୀଳାଦ୍ରି ଶିଖରେ,
କଲେ ତହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଚୟ ।
ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷାନ୍ତେ ହୁଏ ନୂଆ କଳେବର,
ନବମୂର୍ତ୍ତି ସଂସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ସିଂହାସନେ,
ବିସର୍ଜିତ ହୁଏ ତେବେ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରତିମା ।”
ଭାଷିଲେ ବିକ୍ରମ ଲଭି ବିସ୍ମୟ ବିଶେଷ—
“ମୃତ୍ୟୁର ଯେ ମୃତ୍ୟୁ, ଅଛି ତାର ମୃତ୍ୟୁ ପୁଣି,
ଅହୋ କି ଅଦ୍ଭୁତ କଥା, କେବେ ନୁହେଁ ତାହା,
ଦେଖାନ୍ତି ଏରୂପେ ସିନା ଇଙ୍ଗିତେ ଶ୍ରୀହରି
ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ମହାଲୀଳା, ହୁଏ ଏ ରୂପରେ
ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ସୁବୋଧ୍ୟ, ଭବେ ମତେ ଜାଣି ହେଲା,
ଆତ୍ମା ଜନ୍ମେ ନାହିଁ କେବେ, ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁ ଖାଲି
ସ୍ୱବେଶ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଅଭିନୟେ ଯଥା ।
ଜନ୍ମର ନିଦାନ ମୃତ୍ୟୁ, ତଥା ମରଣର
ନିଦାନ ଜନନ, ନୁହେଁ ଅନ୍ୟଥା ଏ ରୀତି,
ବୃକ୍ଷୁଁ ଫଳ, ଫଳୁଁ ବୃକ୍ଷ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ।
କହ ସତ, ଅଛି କି ହେ ସେହିକାଳୁ ଭଲ
ଅକ୍ଷତ ଏ ଦେବାଳୟ, କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କେହି
ତୋଳାଇଛି ବାସ୍ତୁରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳେ ?”
କହିଲେ ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତା—“ବିନଶ୍ୱର ଭବେ
ନୁହେଁ ଅବିନଶ୍ୱର କେହି—ଜଡ଼ ବା ଜଙ୍ଗମ,
କେତେ ଥର ଏ ମନ୍ଦିର ହୋଇଛି ଚର୍ବିତ
କାଳର କୁଟିଳ ଦନ୍ତେ, କେତେ ଥର ପୁଣି
ଉଦ୍ଭବିଛି କାଳଗର୍ଭୁ, କେ କହିବ ତାହା ?
ଦର୍ଶନେ ଏହାର ସତ୍ତା କେତେ ସୁପ୍ରସୃତ
କରେ ବଜ୍ରାଘାତ ଆସି ହୃଦୟ-କପାଟେ,
ଲଭି ଆଶେ ସୌଭାଗ୍ୟର ସ୍ୱପ୍ନ ସିଂହାସନ
ଯେତେ ବୀରେ ଆକ୍ରମିଲେ ଏ ଉତ୍କଳମହୀ,
ମାତ୍ର ସେ ମସ୍ତ୍ରିଗଣ ଦେଖାଇ ଆଟୋପ,
ଭୀଷଣ କାନ୍ତାର କାଳ ଘନାବଳୀ ପ୍ରାୟ *
ଭଜିଲେ ବିଳୟ ଶେଷେ, ଭୁଞ୍ଜିଲେ ପିଶୁନେ
ଉତ୍କଟ-କରଣୀ-ବୃକ୍ଷ ହଳାହଳ ଫଳ ।
ଥରେ ରକ୍ତବାହୁ ନାମେ ଦୈତ୍ୟକୁଳାଧମ
ଆକ୍ରମିଲା ଏ ଉତ୍କଳେ ଯାମ୍ୟଭାଗୁ ଆସି,
ଦହି ବହୁ ଗ୍ରାମ, ଧ୍ୱଂସି ବହୁ ଦେବାଳୟ,
ଲୁଣ୍ଠିଲା ଅକୁଣ୍ଠେ ଦୁଷ୍ଟ ଶ୍ରୀକୋଠଭଣ୍ଡାର ।
ଲକ୍ଷି ତହୁଁ ଭୀତ ଦେବ-ସେବକନିକର,
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ଘେନି ପଳାଇ ତତ୍‌କ୍ଷଣି
ମିଳି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁର ମଧ୍ୟେ ଗୋପାଳୀ ଗ୍ରାମରେ
ରଖିଲେ ଦେବତାବୃନ୍ଦେ ଭୂଗର୍ଭେ ଲୁଚାଇ ।
ଏଣେ ଦୈତ୍ୟ ଜୟଦୃପ୍ତ, ଘେନି ରତ୍ନସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ
ବାହୁଡ଼ିବା ବେଳେ ପଥେ, ପ୍ରଚଣ୍ଡା ଚିଲିକା
ଧରି ବିଶ୍ୱଧ୍ୱଂସୀ ରୂପ ନାଶିଲା ତାହାକୁ,
ବୁଡ଼ିଲା ଚିଲିକାଗର୍ଭେ ଆଶ୍ରୟ ତରଣୀ,
ଜୀବନ-ତରଣୀ ଯଥା କାଳସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ,

* ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ କାଳରେ ମେଘ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ଉଠାଏ; ମାତ୍ର ବିନ୍ଦୁପାତ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ରହିଲା ଉତ୍କଳ-ରତ୍ନ ଉତ୍କଳ-ଭଣ୍ଡାରେ ।
ଖଣ୍ଡକେ ଭକ୍ତ୍ୟାନନ୍ଦ ହୋଇ ପରିଣତ
ଅଶ୍ରୁଧାର ହାହାକାରେ, ମିଶିଗଲା ତାହା
ଚଲିବା ଅନନ୍ତ ତୀରେ ଅନନ୍ତ ନିର୍ଘୋଷେ ।
କେତେ ଦିନ ପରେ ହେଲେ ଉତ୍କଳେ ସମ୍ରାଟ
ଯଯାତି କେଶରୀ, ବୈରି-କୁଞ୍ଜର-କେଶରୀ,
ମହାଧର୍ମଶୀଳ ରାଏ, ପୁଣ୍ୟ ସଂସାଧନେ
ପୁଣ୍ୟର ପ୍ରଶସ୍ତଭୂଇଁ, ଧୋଇ ଦେଲେ ଯେହ୍ନେ ସ୍ୱୀୟ
ମହିମା-ମୟୂଖ-ସ୍ରୋତେ ଉତ୍କଳ ଲଲାଟ,
ଅବନତି-ଅନ୍ଧକାରେ, ନବରବି ପ୍ରାୟ,
ନୁହନ୍ତି ଖାଲି ସେ ନୃପ ଧର୍ମ-ଉପାସକ,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଆପଣେ ସୁଦ୍ଧା ଚରମ ଗ୍ରାହକ !
ଯୋଗିଜନ୍ମ ସେ ନରେଶ ଲଭି ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର, ଭୂମିଗର୍ଭୁ ଯଥାସ୍ଥାନୁ
ଉଦ୍ଧାରି ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତିଚୟ, ସଂସ୍ଥାପିଲେ ଆଣି
ନିର୍ମାଣି ଏ ଦେବାଳୟ, ଚାରୁକାରୁଠାଣି ।
ଏ ଜୀବନ୍ତ ମାନଦଣ୍ଡ ସତ୍ୟ, ସୁନ୍ଦରର,
ହେଉଛି ଧ୍ୱନିତ ମୁହୁଃ ସର୍ବାଙ୍ଗେ ଏହାର
ଧର୍ମର ଅଶବ୍ଦବାଣୀ, ଭାବନାଗୁମ୍ଫିତ ।
ପ୍ରସ୍ତର ଏହାର ଯୋଡ଼ା ଭକ୍ତି ଉପାଦାନେ,
ଯେଉଁ ଜାତିସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା, ଜାତୀୟ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ
ରଖିଛି ସମ୍ପାଦି ଦେହେ ଶିଳ୍ପକଳାବ୍ୟାଜେ,
କରିବ ସେ ଭାବୀ ଯୁଗେ ପୁଣ୍ୟପ୍ରଭାମୟ
ଭବିଷ୍ୟ ଉତ୍କଳବଂଶ ମଳିନ ଜୀବନେ ।"
କହିଲେ ତେଜସ୍ୱୀ ନୃପ ଶୁଣି ଏ ଭାରତୀ—
"ଏଭଳି ବିପୁଳକୀର୍ତ୍ତି ପାରନ୍ତି ଯେ ସ୍ଥାପି
ଧର୍ମରାଜ୍ୟେ, ସେ ଅମର, ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ଭବେ,
ତାହାଙ୍କ ଦର୍ଶନେ ମିଳେ ପୁଣ୍ୟ, ଦୂର ହୁଏ
ମାନବ ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ହୃଦସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା,
କାହିଁ'ଛନ୍ତି ସେ ମହାତ୍ମା, ସେ ସାଧୁପୁରୁଷ,
କଲେ ତାଙ୍କ ବାସସ୍ଥାନ ତୀର୍ଥ ଦେବାଳୟୁ,
ଆତ୍ମା ପିପାସିତ ମୋର ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନାର୍ଥେ ।"
ଭାଷିଲେ ତପସ୍ୱୀ ତହୁଁ, "ଅଛନ୍ତି ଯଯାତି
ପଦ୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ, ଜନଶ୍ରୁତି କରୁଛି ପ୍ରଚାର,
ଆସିବେ ବାହୁଡ଼ି ସେଠୁ ନୀଳାଚଳେ ଆଜି,
କରନ୍ତୁ ଅପେକ୍ଷା ଏଥି ଆଜି ଏ ଦିବସ,
ଭେଟାଇବି ତାଙ୍କୁ ନେଇ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟେ ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିକ୍ରମ, "ଯୋଗି, କାହିଁ ଅବସ୍ଥିତ
ପଦ୍ମକ୍ଷେତ୍ର, କିମ୍ପା ବା ସେ ଉତ୍କଳେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ?
ବଖାଣନ୍ତୁ ତା ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସଦୟେ ଆପଣ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ସମାଦରେ କ୍ଷିତୀଶେ ଯତୀଶ,
"ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଆଗ୍ନେୟ ଦିଗେ ବାରିଧି-ବେଳାରେ
ବିରାଜିତ ପଦ୍ମକ୍ଷେତ୍ର, କୋଣାର୍କ ଆଖ୍ୟାତ,
ମୈତ୍ରେୟ କାନନ ନାମେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପୁରାଣେ ।
ଦ୍ୱାଦଶ ବରଷ ତହିଁ ସାଧି ଘୋର ତପ
ପିତୃଶାପଗ୍ରସ୍ତ ଶାମ୍ବ, ଭାସ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ,
ଲଭିଥିଲେ ମହାବ୍ୟାଧି କବଳୁ ନିସ୍ତାର *
ମହାପୁଣ୍ୟପୀଠ, ମୁକ୍ତ ନିରାମୟ ତୀର୍ଥ,
ସ୍ୱୟଂ ତୀର୍ଥେଶ୍ୱର ଯାର ପ୍ରକ୍ଷାଳେ ଚରଣ,
ତହିଁ ଜାମ୍ବବତୀସୁତ ତପସ୍ତୁଷ୍ଟ ରୂପେ
ସ୍ଥାପି ଅର୍କ ପ୍ରସ୍ତରମୂର୍ତ୍ତି ରଖିଲେ କୀରତି,
ସେ ଦିନୁ ଖ୍ୟାପିତ ସ୍ଥଳୀ ଅର୍କକ୍ଷେତ୍ର ନାମେ ।
ଅଦୂରେ ତାହାର ସ୍ଥିତ ତୀର୍ଥ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା
ଆଲିଙ୍ଗେ ସାଗରେ ଯହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ନଦୀ
ଚନ୍ଦ୍ରିକାସଂକାଶ ଶୁକ୍ଳ ଶୀତଳ-ସଲିଳା,
ସ୍ନାନେ ତହିଁ ଛାଡ଼ିଯାଏ ରୋଗ, ପାପ, ତାପ ।"
ଏଣେ ଚାରମୁଖୁ ଶୁଣି ଯଯାତି କେଶରୀ
ଶିବିର ଆଗମ ବାର୍ତ୍ତା, ଆଗ୍ରହେ ତ୍ୱରିତେ,
ଆଦେଶିଲେ ମହାମାତ୍ୟେ ୧ ବାହନ ଚାଳନେ
ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରାଭିମୁଖେ, ଆଜ୍ଞା ପାଳିଲେ ମାହୁନ୍ତ,

* ଶାମ୍ବଙ୍କର ଅଭିଶାପ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶାମ୍ବପୁରାଣ ଏବଂ ନାରଦ-ଭକ୍ତସୁନ୍ଦରନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ । ୧—ହାତୀ ମାହୁନ୍ତ ।

ଯଥାକାଳେ ଯଥାସ୍ଥାନେ ମିଳି ଉତ୍କଳେଶ,
(ଉତ୍କଳକଣ୍ଠଭୂଷା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳହୀର)
ପ୍ରବେଶିଲେ ଗୃହଧର୍ମ୍ମେ, ଏକାଳେ ତାପସ
ଭେଟାଇଲେ ଶଙ୍କରାର୍କେ ତାହାଙ୍କ ସହିତେ,
ଭେଟାଏ ଯେସନ କର୍ମ ଅପବର୍ଗ ସହ
ଜୀବେ, କିମ୍ବା ସତ୍ୟ ଯଥା ଭେଟାଏ ଧର୍ମକୁ
ଲକ୍ଷ୍ୟ ସହ ନେଇ, ଅବା ସନ୍ତଙ୍କ ଯେରୂପେ
ଭେଟାଏ ଆତ୍ମୋନ୍ନତିକୁ ମନୁଷ୍ୟତା ସଙ୍ଗେ ।
ମିଷ୍ଟ ଶିଷ୍ଟ ସମ୍ଭାଷଣେ ବନ୍ଦି ନରବର
ଯତି ପରସ୍ପର ପାଶୁ ସ୍ୱାଗତ ସନ୍ଦେଶ,
ଶେଷେ ହେଲେ ସଖ୍ୟଭାବେ ଏକ ସିଂହାସନେ,
ବସିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅଗ୍ରେ ଯୋଗ ଆସନରେ ।
ଭାଷିଲେ ଅବନ୍ତୀପତି ଉତ୍କଳ-ମଣ୍ଡନେ—
"ମଣିଲି ବରେଣ୍ୟ ଧନ୍ୟ ନିଜକୁ ମୁଁ ଆଜି,
ନରଦେବ, ଲଭି ତବ ପୁଣ୍ୟ ଦରଶନ,
ଦେବରାଜ୍ୟ ଏ ଉତ୍କଳ, ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଏଥି
ଚକ୍ରଧର, ତୁମ୍ଭେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ସିନା,
ମଣେ ମୁଁ ଦର୍ଶନେ ତବ ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ମହାସତ୍ତ୍ୱ ମହାତ୍ମା ଯଯାତି—
"ଗୁଞ୍ଜେ ତୁଲେ ରତ୍ନଜୀବୀ ମାଣିକ୍ୟ ସହିତ,
ମାତ୍ର କି ଗୁଞ୍ଜର ମୂଲ୍ୟ ତା ମୂଲ୍ୟ ସମାନ ?
ନୁହେଁ ମୁହିଁ ପ୍ରତିନିଧି ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର,
ଯେ ଅଦ୍ୱୈତ, ଅଣାକାର, ଅତୁଲ୍ୟ, ଅନାଦି,
କିଏ ତାର ପ୍ରତିନିଧି ? ସେ ଅପ୍ରତିନିଧି,
କେଉଁ ଜନ୍ମ କେଉଁ ତପ ଫଳରେ କେଜାଣି
ଲଭିଛି ମୁଁ ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ସେବକ-ସୌଭାଗ୍ୟ,
ନତୁ ମୁଁ ଅଯୋଗ୍ୟ ତାଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣେ ।"
ଭଣିଲେ ଶଙ୍କର, "ଆହା, କି ଆତ୍ମଧିକ୍କାର,
ଅନ୍ତର ସଙ୍ଗୋପି ଆତ୍ମପ୍ରଚାର କେବଳ,
ମାତ୍ର ତାହା ନୁହେଁ ଧର୍ମଜ୍ଞାନୀ ଭକ୍ତଙ୍କର,
ଯାର ଯେତେ ଭକ୍ତି, ତାର ଦୈନ୍ୟ ସୁଦ୍ଧା ତେତେ,
ଯେ ଯେତେ ପ୍ରଧାନ, ମଣେ ସେ ନିଜକୁ ସିନା
ତେତିକି ଇତର, ଏହା ମହାଜନଧାରା,
ମଣୁଥିଲେ ଦନ୍ତାବଳ ଆପଣାକୁ ବଡ଼,
ବହନ୍ତା କି ପୃଷ୍ଠେ କ୍ଷୁଦ୍ର ମାନବେ କଦାପି ?"
ଏହିରୂପେ ବହୁବିଧ ବାକ୍ୟାଳାପ ପରେ
ନିବେଦିଲେ ଶଙ୍କରାର୍କ ଉତ୍କଳ ସମ୍ରାଟେ —
"ଆସି ନାହିଁ ନୃପ, ମୁହିଁ ସୀମାବୃଦ୍ଧି ଆଶେ
ତବ ରାଜ୍ୟ, ନାହିଁ ମୋର ଏ ରାଜ୍ୟ ଲାଳସା,
ଜାଣୁ ଜାଣୁ ଅପହରି ଦେବସ୍ୱ କେ କାହିଁ
ବରିବ ନରକ ମୃତ୍ୟୁ ଉଭେ ଯୁଗପତ,
କିଏ ଅବା କ୍ଷମ, କୁହେ କିଏ ବା ସାହସୀ
ଉତ୍ପାଟନେ ସଂଜାତ କେଶରୀକେଶର ?
ଯାପନ୍ତି ଏ ମହାତୀର୍ଥେ ଭବିଷ୍ୟ ଜୀବନ,
ମାତ୍ର କି କରିବି, ପଛୁ ଟାଣୁଛି ସଂସାର,
ଯାଉଛି ମୁଁ ଅନିବୃତ୍ତ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଘେନିଣ,
ଆଦର ଯାଉଛି ଘେନି ମହାସ୍ମୃତି, ପୁଣି
ମହାଶିକ୍ଷା, ତୁଳନାରେ ସେ ବେନି ରହିବ
କୋଟିଏ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସିନା ଅକିଞ୍ଚିତକର !
ରହିବ ଅଙ୍କିତ ଚିର ସେ ପବିତ୍ର ସ୍ମୃତି
ହୃଦେ ମୋର, ଧାତୁ ପିଣ୍ଡେ ଖୋଦିତଲିପି ପ୍ରାୟ,
ସେ ସ୍ମୃତି-ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦ୍ୟୁତି ନ ହେବ ମଳିନ
କାଳର କଜ୍ଜଳକାନ୍ତି ଅଙ୍ଗ ସଂଘର୍ଷଣେ,
ତାପ-ତପ୍ତ ବ୍ୟଥାକ୍ଳିଷ୍ଟ ଜୀବନ-ନିଦାଘେ
ଢାଳିବ ସେ ଶିକ୍ଷା—ସେହି ଅବିସ୍ମୃତ ଶିକ୍ଷା,
ପ୍ରାଣେ ମୋର ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ମଳୟ ଅନିଳ !
ଘେନୁଛି ମେଲାଣି ଏବେ, ରଖିଥିବ ମନେ,
ଏତିକି ମାଗୁଣି ଶେଷେ ନୃପ, ତବ ବଳ,
ଚଳାଇବ ଏ ଉତ୍କଳେ ତବ ଅଙ୍କ ସହ
ମୋ ଶକାବ୍ଦ, ପାଳିବ ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅନୁରୋଧ ।"
ଆଲିଙ୍ଗି ସାଦରେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ ଯଯାତି—
"ଅନିବୃତ୍ତ ଆକାଙ୍କ୍ଷା—ଯା ବୋଇଲେ ଆପଣ,
ତାହା ସତ୍ୟ, ମହାସତ୍ୟ, ପ୍ରକୃତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ,
ପ୍ରୀତିର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ପୁଣି ଧର୍ମର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ,

ଏ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ରହିଛନ୍ତି ସଜ୍ଜିତ,
ଯହିଁ ଦେଖ, ତହିଁ ଶୋଭାଦେବୀ ଶରୀରିଣୀ,
(ହାସ୍ୟ-ଆସ୍ୟା ଲସ୍ୟବେଶା ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲନୟନା,)
ଅବଗାହି ଥରେ କେଉଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ସେବକ
ଏ ଶୋଭା-ପ୍ରୟାଗ-ତୀର୍ଥେ ଲଭିବ ତର୍ପଣ ?
ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଭାବୁକ ନେତ୍ରେ ଭାବ-ହିମାଳୟ,
ଭକ୍ତନେତ୍ରେ ପାରମ୍ପର୍ଯ୍ୟ-ନିକୁଞ୍ଜନିଳୟ,
ଯୋଗିନେତ୍ରେ ଯୋଗବେଦୀ, ପ୍ରେମ-ପ୍ରସ୍ରବଣ
ପ୍ରେମିକ ନୟନେ, ରସ-ସିନ୍ଧୁ ରସିକର,
ସଂସାର-ଦୃଷ୍ଟିରେ ମହା ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଭଣ୍ଡାର,
ଦର୍ଶକ ପକ୍ଷରେ ଶୋଭା-ସ୍ୱପନ-ନନ୍ଦନ,
ଚିରଶାନ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗ ପୁଣି ବୈରାଗି-ଚକ୍ଷୁରେ,
ଢ ଅଜ୍ଞାତ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବରେ
ହରେ ସ୍ପର୍ଶମାତ୍ରେ ମନନେତ୍ର ଦର୍ଶକର ।
ଏ ବୈକୁଣ୍ଠ ଧାମେ ଚିରନିବାସ ଆକାଂକ୍ଷା
ବ୍ୟର୍ଥ ସ୍ୱପ୍ନ ସିନା ତୁମ୍ଭ ମୋ ଭଳି ଲୋକର,
ସେ ଭାଗ୍ୟ—ସେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲେଖିବାକୁ ବିଧି
ପସ୍ତଞ୍ଚଂଶ ରାଜା-ଭାଲେ, ବୁଝ ଆଜୀବନ
ସଂସାରଗହ୍ୱରେ ଆହା, ଯାପିବ ସମୟ
ତୁଚ୍ଛ ପ୍ରାଧାନ୍ୟର ତୀବ୍ର ଯନ୍ତ୍ରଣା ମଧ୍ୟରେ,
ଏହି ତ ରାଜଭାଗ୍ୟର ଜ୍ୱାଳାମୟ ସୁଖ !
ଗଣ୍ଡ ପକ୍ଷେ ଦୂର ସିନା ତବ ରାଜଧାନୀ,
ମାତ୍ର ନୁହେଁ ମନ ପକ୍ଷେ ଦୂର, ଦୃଷ୍ଟିସ୍ଥାନ
ମନର ନିକଟ ଅତି—ବ୍ୟବଧାନହୀନ ।
ପାଳିବ ଅବଶ୍ୟ ମୁହିଁ ତବ ଅନୁରୋଧ,
ମାତ୍ର ତାର ପ୍ରତିଦାନେ ରଖିବେ ଆପଣ
ମୋର ଏ ପ୍ରତ୍ୟନୁରୋଧ ବନ୍ଧୁ ଅନୁଗ୍ରହ,
ଆଜିକ ନଅରେ ମୋର ଗ୍ରହଣ ଆତିଥ୍ୟ,
ବାହୁଡିବେ କାଲି ପ୍ରାତେ ସ୍ୱଦେଶାଭିମୁଖେ ।"
ଏ ପ୍ରସ୍ତାବେ ଶଙ୍ଖମାର୍କ ପ୍ରକାଶି ସମ୍ମତ
ପ୍ରଦର୍ଶିଲେ କୃତଜ୍ଞତା ଉତ୍କଳେଶ ପାଶେ ।
ଏକାଳେ ଆଗତ ସନ୍ଧ୍ୟା ଦେଖି ବେନି ନୃପ
ଫେରି ହେଲେ କକ୍ଷାନ୍ତରେ ସାୟଂକୃତ୍ୟ ହେତୁ ।

ପ୍ରଭାତେ ଶଙ୍ଖମାଦିତ୍ୟ ଧର୍ମାନନ୍ଦ ସହ
ଆରୋହି ମାତଙ୍ଗୋପରି ବାହୁଡିଲେ ଦେଶେ,
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ସହଯାତ୍ରୀ ହୋଇ ଉତ୍କଳେଶ
ପ୍ରଦର୍ଶିଲେ ଶିଷ୍ଟାଚାର, ବିଦାୟ ସମ୍ଭାଷ
ଅନ୍ତେ ଘେନି ପରସ୍ପର ସ୍ନେହ ବେନି ନୃପେ
ଯାତ୍ରା କଲେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତୀପାଭିମୁଖେ ।
ଚାଲିଲା ଦ୍ୱିରଦବର ସମଭୂମି ପଥେ,
ଭେଟିଲା ଦିଦିନ ପରେ ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ନଦୀ ।
କାଳ ପ୍ରତି ଅଟ୍ଟହାସ ପ୍ରକାଶି ତଟିନୀ
କଳ କଳ ଛଳେ, ଚାଲେ ବେନି କୂଳେ ତାଳି
ଅମର ଅମୃତୌଷଧି ଅନନ୍ତ ଆସବ । *
ଭାଷିଲେ ଅବନ୍ତୀ-ପତି—"ନଦୀ ନୁହେଁ ଏ ତ,
ନଦୀରୂପେ ପ୍ରବାହିତା ଭାଗ୍ୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ-କୃପା,
କିମ୍ବା ଏହା ଦୁଗ୍ଧନାଳୀ ଚିରଦୁଗ୍ଧବତୀ
କାମଧେନୁ ଉତ୍କଳର, ଏହା ଦାଉ ସିନା
ଉତ୍କଳର 'ରତ୍ନପ୍ରସୂ' ଅଭିଧା ଦୁର୍ଲଭ,
ବିଶ୍ୱପତିଙ୍କର ଏହା ଏ ଉତ୍କଳ ପ୍ରତି
ଅତିରିକ୍ତ ମହାଦାନ—ଅସୀମ ଶୁଭର ।
ଏଣେ ବାମଭାଗେ ଦିଶେ ଏ କେଉଁ ପର୍ବତ ?
ବନସ୍ପୃଷ୍ଟ ଭୀମ, ସୁପ୍ତ ଅଜଗର ପ୍ରାୟ ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ଯୋଗିବର—"ନୃପ, ଏ ଉତ୍କଳେ
ଅବସ୍ଥିତ ପଞ୍ଚ ତୀର୍ଥେ ପଞ୍ଚ ଉପାସକେ,
ଯାଜପୁର ଶାକ୍ତ ତୀର୍ଥ, ପୁରୀ ବୈଷ୍ଣବର,
କୋଣାର୍କ ଭୁବନେଶ୍ୱର ସୌର ଶୈବ ତୀର୍ଥ,
ଗାଣପତ୍ୟ ତୀର୍ଥ ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଏ ଶିଖରୀ,
ସିଦ୍ଧିଦାତା ବିନାୟକ ଅବସ୍ଥାନ ହେତୁ

* ସାରାଂଶ

ଯେବେ ଏ ଭୂଧର ହୁଏ ସେ ନାମେ ଅହ୍ୱୂତ ।*
ସ୍ଥିତ ତାର ପୂର୍ବ ପ୍ରାନ୍ତେ ଚନ୍ଦନ-ବନ୍ଦିତ
ଅଖଣ୍ଡ ଅଚଳ, ସେହି ଏକା ସାର୍ଥକତ୍ୱ
ମହା ମହୀୟସୀ ଏହି ଉତ୍କଳ ଭୂମିର
'ମଳୟଜସୁଶୀତଳା'-ଗୌରବ ଉପାଧି ।
ଏହିରୂପେ ନାନା ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଘଟ୍ଟପଥେ
ମିଳିଲେ ସକଳେ ଯାଇ କେତେ ଦିନାନ୍ତରେ
ମେଘଶ୍ୟାମ ମେଘାସନ ସାନୁମାନ ପଦେ ।
ଭାଷିଲେ ଚନ୍ଦମ ତହୁଁ ବିନୟେ ତାପସେ—
'ଦେବ, ତବ ଉପକାର-ଋଣ, ଅଶୋଧିତ
ମୋହ ପକ୍ଷେ, ଲଭିଲି ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ପ୍ରସାଦେ
ନବ ଚକ୍ଷୁ, ନବ ଭାବେ ଚିହ୍ନିଲି ସଂସାରେ,
ତୁମ୍ଭର କରୁଣା ଏହା ଫୁଟାଇଲା ସିନା
ଏ ନୀରସ ଶୁଷ୍କ ପ୍ରାଣେ ଆନନ୍ଦ-ମନ୍ଦାର,
ଆଣିଲା ସ୍ପନ୍ଦନ ମୋର ଅବସନ୍ନ ପ୍ରାଣେ ।
ବରିଲି ମୁଁ ଗୁରୁପଦେ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଜି,
ଶିଷ୍ୟ ଅଧିକାର ପ୍ରଭୋ, ଅର୍ପି ଅଭାଜନେ
ସେ ପାବନ ପଦତଳେ କରନ୍ତୁ କୃତାର୍ଥ,
ମାଗୁଛି ମେଲାଣି ଏବେ, ଘେନା ହେଉ ମୋର
କୃତଜ୍ଞତା, ପ୍ରୀତିପୂଜା, ପ୍ରଣତି-ଆରତି ।"
ତୁଷ୍ଟି ଲଭି ଏ ବଚନେ ବୃଦ୍ଧ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ,
ନୃପଶିରେ କର ନ୍ୟସ୍ତ କରି ଆଶୀର୍ବାଦ,
ଗମିଲେ ଆଶ୍ରମ ଦିଗେ ମୃଦୁ ପଦକ୍ଷେପେ,
ପ୍ରବେଶିଲେ ଚନ୍ଦମାର୍କ ସ୍ୱକୀୟ ଶିବିରେ ।

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ

କରଗତ କରି ଆର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ ସମସ୍ତ
ଶମିଲା ଜିଗୀଷାନଳ, ଭଜିଲା ସାଫଲ୍ୟ
ଆଶା, ତହୁଁ ଚତୁରଙ୍ଗବାହିନୀ ସହିତେ
ମଣ୍ଡିଲେ ଅବନ୍ତୀ ମହୀ ଅବନ୍ତୀମଣ୍ଡନ,
ମଣ୍ଡନ୍ତି ଯେସନ ଆସି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଶଧର
ତାରକାମଣ୍ଡଳୀ ସହ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାରଜନୀ,
ଅଥବା ବସନ୍ତ ଯଥା ଋତୁକୁଳନାଥ
ବନାନ୍ତେ ପ୍ରକୃତି, ଘେନି ଗହଣେ କୁସୁମ,
କୋକିଳ, ମଳୟାନିଳ—ସଦସ୍ୟନିକରେ ।
ଲାଗିଲା ବିଜୟୋତ୍ସବ, ହସିଲା ନଗରୀ,
ଖେଳିଲା ଆନନ୍ଦ-ଢେଉ ଚୌଦିଗେ ଚହଟି ।
ଉଜ୍ଜୟିନୀ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିନୀ ସ୍ୱଭାବେ ସୁନ୍ଦରୀ,
ଆଜି ବିଭୂଷିତ ହୋଇ ବିଜୟ-ଭୂଷଣେ
ଧରିଲା ଅପୂର୍ବ ଠାଣି ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତୀତ ।
ଏବେ ତ କୁସୁମକୁଞ୍ଜ ସୁଷମାନିର୍ଝର,
ଆଲିଙ୍ଗିଲେ ତାକୁ ଆସି ବାସନ୍ତୀ ଚନ୍ଦ୍ରିକା
ମଧୁପ-ଭ୍ରମର ସହ, କି ଅନନ୍ତ ଶୋଭା—
ସ୍ରୋତ ହୁଏ ପ୍ରବାହିତ, କହିବ କି ଭଳି
ସେ ଶୋଭା ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଭାଷା, ହେଉ ପଛେ ଯେତେ
ପ୍ରାଣବତୀ, ଯେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅନନ୍ତ ପ୍ରବାହେ
ନ ପାରେ ସନ୍ତରି ଧନୀ ପ୍ରବଳା କଳ୍ପନା,
(ତରି ସନ୍ତରଣଦକ୍ଷା ଭାବ-ପାରାବାରେ)
ଭାଷା ସିନା ଅବହେଳେ ବୁଡ଼ିମରେ ତହିଁ ।
ଉପମା ବା କି ଖଟିବ ତାକୁ, ଉପମା ତ
ଭାଷାର ଅଧୀନ, ଭଜେ ତା ସହ ବାଲ୍ୟ ।
ଚନ୍ଦ୍ରାପରି ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ହୁଅନ୍ତା ଯଦ୍ୟପି
ତେବେ ବା ନଗରୀ ସହ ହୁଅନ୍ତା ତୁଳିତ ।
ସ୍ୱର୍ଗ-ସୁରଧୁନୀ-ସ୍ରୋତେ ଢାଳିଦେଲା ଦେହ
ଉତ୍ସବ-ଯମୁନା, ସେହି ପୁଣ୍ୟପ୍ରୟାଗରେ
ସ୍ନାନ କରି ନାଗରିକେ ଶୀତଳିଲେ ଆତ୍ମା ।

* ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ମହାବିନାୟକ ପର୍ବତ; ଏହା ଦର୍ପଣ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

ମାତ୍ର ଏ ଉତ୍ସବେ ଲିପ୍ତ ନୋହି ନୃପମଣି
ରତ ପୁରସ୍କାର ଦାନେ ସେନାନୀମଣ୍ଡଳେ ।
ଗୁଣ ତୁଳନାରେ ଲଭି ବୀରେ ବହୁଗୁଣ
ପୁରସ୍କାର, ମଣିଲେ ତା ଭାଗ୍ୟ ଆଶାତୀତ ।
ବିପକ୍ଷ ଭାବରେ ଯୁଝି ଯେଉଁ ଶୂରଗଣ
ଆସିଥିଲେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ, ଅର୍ପି ଅବ୍ୟାହତି
ତାଙ୍କୁ, ପୁରସ୍କାର ଦାନେ ଦେଲେକ ମେଲଣି !
ଅହୋ କି ଗଭୀର ଦୟା, ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୀତଳ,
ମିତ୍ର ଶତ୍ରୁ ଦୟାର୍ଦ୍ରତା, ଧର୍ମ ସ୍ୱାଭାବିକ,
ମାତ୍ର ଯାର ଦୟା ବର୍ଷେ ଅରାତି ମସ୍ତକେ
ଦୈବୀ ବର ପ୍ରାପ୍ତ, ସେହୁ ଦେବଙ୍କର ଦେବ ।

× × × ×

ସଖୀନ୍ତ *ସଙ୍ଗତେ ଦିନେ ରୂପସୀ ପ୍ରମୀଳା,
ପାଟେଶ୍ୱରୀ ଇନ୍ଦୁମତୀ ପ୍ରିୟ ସହଚରୀ
ଭ୍ରମୁଥିଲେ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତର ବହିରୁପବନେ ।
ବିସ୍ତାରି ଅଛନ୍ତି ତହିଁ ଅନନ୍ତ ସୁହାସ
ତାଳତରୁ ଲତାକୁଳ ପ୍ରସ୍ଫୁଟି-ପ୍ରସୂନେ,
ପଡୁଛି ସେ ହାସୁ ଝରି କି ଅମୃତମଖା
ମଧୁରିମା, କି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପ୍ରୀତି-ପୂତ ଝର,
ହେରି ତାହା ହେଉଅଛି ନୟନ ଶୀତଳ ।
ଆନନ୍ଦେ ବାମାଏ ଫେଇ ଅଙ୍ଗୁ ଅଳଙ୍କାର
ମଣ୍ଡିଲେ ବନସୁନ୍ଦରୀ କୁସୁମିତ ବେଶ,
ଫିଟାଇ କେ କଣ୍ଠୁ ହାର ଲମ୍ବାଇଲା ନେଇ
ମଞ୍ଜୁହାସୀ କୁଞ୍ଜଲତା ହରିତଳ ବକ୍ଷେ,
ଓହ୍ଲାଇ କେ ବାଜୁବନ୍ଧ ବାନ୍ଧିଲା ହରଷେ
ମାଳତୀ ବାହୁରେ, କେହୁ ପାଲଟି ସକଳ
ଜରିମୁଣ୍ଡା ପୀତ ପାଟ, ପିନ୍ଧାଇ ଗୋଲାପେ
ସଜାଇଲା କନ୍ୟାବେଶେ, ଖଣ୍ଡରେ ପାଦୁଡ଼
ପଦେ, ଫୁଟିଗଲା ବରେ କଣ୍ଟା, ତହୁଁ ବାଳା
ପ୍ରକାଶିଣ ସ୍ନେହମିଶା କୃତ୍ରିମ ବିସ୍ମୟ

ଭାଷିଲା, "ଉଦ୍ଧୁଣ୍ଡୀ ତୁ ଲୋ କେତେ ଅଳଙ୍କୃତୀ,
ଚମୁଟୁଛୁ ମୋତେ ? ଛି ଛି ଛଟୋଳୀ ବାୟାଣୀ !"
ଶୁଣି କହେ ଆନ ସଖୀ, "କି ଦୋଷ ତାହାର,
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ଅପାର୍ଥିବ ଭୂଷଣ-ଭୂଷଣା,
ତାହାର ସେ ଗଣ୍ଠିରତ୍ନ ଚିର-ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ,
ହରି ତୁହି କଲୁ ତାକୁ ଭାଗ୍ୟହୀନା ବୃଥା
ଲଦିଦେଇ ଗୁରୁ ଭୂଷା, ପାର୍ଥିବ, ଅସାର,
ତେଣୁ ସେ କୁପିତା, ଦେଲା ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତି ।"
ଏରୂପେ କୌତୁକେ ଲିପ୍ତ ଅଛନ୍ତି ବାଳାଏ
ଏକାଳେ ପ୍ରବେଶି ତହିଁ ରୂପରାଜ ନାମେ
ସୁବୋଧାକୁମର, ଦେଖି ସମ୍ଭ୍ରମେ ପ୍ରମୀଳା
ପ୍ରଣମି ତାହାଙ୍କୁ, ଧୀରେ ଭାଷିଲା ଏସନ—
'କୁଶଳ ତ ବିପ୍ରମଣି ? ତୁମ୍ଭେ ଭାଗ୍ୟଧର,
ନୃପଙ୍କ ଗହଣେ ଭ୍ରମି ବହୁ ରମ୍ୟ ସ୍ଥାନେ
ଆସିଲ ବାହୁଡ଼ି ସାଥି ଚିତ୍ତପ୍ରସନ୍ନତା ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଦ୍ୱିଜ—"ସତ୍ୟ ତାହା, ଦେଖି ବହୁ
ଜନପଦ, ବନ, ନଦୀ, ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଶିଖରୀ,
ସେବି ନାନାତୀର୍ଥ, ଲଭୁଥିଲି ନବ୍ୟ ସୁଖ,
ମାତ୍ର ନୃପଙ୍କର ଦୁଃଖ ସେ ସୁଖେ ମୋହର
ଦେଉଥିଲା ବୋଲି ସଦା ବିଷାଦ-କାଳିମା ।"
ପୁଚ୍ଛିଲି ପ୍ରମୀଳା, ଭୀତି-ଉଦ୍‌ବେଗ ବିହ୍ୱଳେ—
"ଅଙ୍କ ଭାରତର ଯେହୁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟେକେଶ୍ୱର,
ସମଗ୍ର ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ଯା ଅଙ୍ଗୁଳି ସଙ୍କେତେ
ଚାଳିତ ପାଳିତ, ଭଲା କି ଦୁଃଖ ତାଙ୍କର ?"
କହିଲେ ରୂପରାଜ—"କି ଦୁଃଖ ତାଙ୍କର ?
ଭୁଲିଥିଲେ କ୍ଷୁଧାତୃଷା ଏଣୁ କେତେ ମାସ,
ମଣୁଛି କି ବହ୍ନିମାର୍ଗେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ମାନବ ?
ଭ୍ରାନ୍ତ ସେ ଧାରଣା ତବ, ମହାଦେବତା ସେ
କେଉଁ ଗୁପ୍ତ ବେଦିକର, ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ବା ବହ୍ନିରେ
ପ୍ରୀତିର ପାବନ ମୂର୍ତ୍ତି, ହୃଦୟ ତାଙ୍କର

* ସଖୀସମୂହ

କରୁଣାର ଶୁଭ୍ର-ସ୍ୱର୍ଗ, ସ୍ନେହ ସିଂହାସନ !
କି ନିଷ୍କାମ ଧର୍ମ, କିବା ଆତ୍ମତ୍ୟାଗବ୍ରତ,
କି ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ, କି ଜୀବନ ପରହିତୈଷଣା,
ଦିନସାରା ନାହିଁ ତର ଭୀଷଣ ସମରେ,
ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲେ ଧରି ହସ୍ତେ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦିହୁଡି
(ଶତ ପରିଚାରୀ ସତ୍ତ୍ୱେ) ନିଜେ ନରମଣି
ଶତ୍ରୁପକ୍ଷ ରଣାହତ ସୈନିକ-ଶିବିରେ,
ଅମୃତ ପ୍ରଲେପ ଲେପି ଅସ୍ତ୍ରଲେଖା ପରେ
କରନ୍ତି ତାହାକୁ ସୁସ୍ଥ, ଧୋଇ ସ୍ୱହସ୍ତରେ
ତାହା କ୍ଷତସ୍ଥଳ, ଚିରି ଉତ୍ତରୀୟ ବାସ
ଦେଉଥାନ୍ତି ପଟି ବାନ୍ଧି ତହିଁ, ତାହାର ବା
ବିଶୁଷ୍କ ଅଧର ପ୍ରାନ୍ତେ ଧରି ପଥ୍ୟ ପାନ
ତୁଷ୍ଟାନ୍ତି ସସ୍ନେହେ ତାକୁ, ଦେଖି ଏହି ଦୃଶ୍ୟ,
ଏହି ବାଞ୍ଛନୀୟ ମହାଦୃଶ୍ୟ କରୁଣାର,
ଉଠୁଥାଏ ଶତ୍ରୁ ପକ୍ଷୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ରବ !
ଆହତ ଶୁଶ୍ରୂଷା ପରେ ନ ଭଜି ବିଶ୍ରାମ,
ସାହିତ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଭେ ପୁଣି ହୁଅନ୍ତି ନିରତ ।
ସ୍ୱଭାବେ ସାହିତ୍ୟ-ରଙ୍ଗ ଅମ୍ଭ ନୃପବର,
ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରତିଭାର ତରୁଣ ତପନ,
କାବ୍ୟ-ସହକାର କୁଞ୍ଜେ କଳନାଦି-ପିକ,
ପଢ଼ୁ ପଢ଼ୁ କାବ୍ୟ, ଯାଏ ବିଭାବରୀ ପାହି,
କାହିଁ ଅବା ଅବସର ଯୋଗଣେ ଶୟନେ ?
ବିଳାସ କୋମଳ ଅଙ୍କେ ସଦା ଯେ ପାଳିତ,
ନୁହେଁ କି ତାହାଙ୍କ ପକ୍ଷେ କଷ୍ଟକର ଏହା ?"
ଭଣିଲ ପ୍ରମୀଳା—"ଦେବ, ନ ହେଲେ ସେଭଳି
ହୃଦୟାଳୁ, ଶୋଭନ୍ତା ବା କାହୁଁ ଶିରୋପରେ
ମଗଧ-ମୁକୁଟ ଅର୍ଦ୍ଧ ଭାରତ-ସ୍ୱର୍ଗର ।
ଶୁଣିଲ ତ ନୃପତିଙ୍କ କଥା, ଶୁଣ ଏବେ
ରାଣୀଙ୍କ ବେଭାର, ଗୁଣେ ଦୁହେଁ ଦୁହିଙ୍କୁ ହିଁ
ପଟାନ୍ତର, ଯୋଗ୍ୟ ମଣି ଏ ଆଦିତ୍ୟବରେ
ଛନ୍ଦିଲ ତା କରେ ବିଧି ଏ କମଳିନୀକି ।
ନାହିଁ ଅଭିମାନ ଦମ୍ଭ ଆଳସ୍ୟ, ବିଳାସ,
ବହୁ ପରିଚାରୀ ସତ୍ତ୍ୱେ ସଦା କର୍ମରତା,
ସଦା ହାସ୍ୟମୟୀ, ସୁଖେ ଦୁଃଖେ କିବା ରୋଗେ,
କାନ୍ଦିଲେ କଦାପି, ସେହି କାନ୍ଦଣା ମଧ୍ୟରେ
ଉଠୁଥାଏ ଫୁଟି ହାସ, ଫୁଟି ଦିଶେ ଯଥା
କୁହେଳିକା-ମ୍ଳାନ ଲତା-କୋଳରେ ସୁମନ ।
ମହାସହ୍ୟଶୀଳା, ତେଣୁ ନ କାନ୍ଦନ୍ତି ସଦା,
ଯଦ୍ୟପି କାନ୍ଦନ୍ତି କେବେ, ତେବେ ପରଦୁଃଖେ ।
କି ବାତ୍ସଲ୍ୟ, କି ମମତା, କି ଦୀନତା, ଆହା,
ସ୍ନେହ, ପ୍ରୀତି, ସରଳତା ଏ ତ୍ରିବେଣୀ ଅବା
ବହୁଅଛି ଏକାଧାରେ ! ଯୋଗଣ ସମୟେ
ଥରେ ମାତ୍ର ନେଇଛନ୍ତି ମୁଖକୁ ଆହାର,
ଏକାଳେ ଶୁଣିଲେ ଯଦି ଦୀନ ଆତୁରର
କରୁଣ ପ୍ରାର୍ଥନା ସ୍ୱର, ଉଠିଲେ ତକ୍ଷଣେ,
ସରିଲା ଯୋଗଣ, ଧାଇଁ ଯାଇ କଲେ ତାର
ଉଚିତ ସତ୍କାର । ଯଦି ଶୁଣିଲେ ପୀଡ଼ିତ
ନଅର ମଧ୍ୟରେ କେହି, ଦାସୀ ପଛେ ହେଉ,
ନିଜେ ନିଜେ ପାଖେ ବସି କଲେ ତାର ସେବା,
ନିବାରିବ ଯେବେ, ତେବେ ମିଳିବ ଉତ୍ତର —
'ମାତୃଶକ୍ତିରୂପେ ଧାତା ସୃଜିଲେ ରମଣୀ,
କି ଅଛି ତାହାର ଧର୍ମପାଳନ ବ୍ୟତୀତ ?'
ପୁଣି କେଡ଼େ ପାତିବ୍ରତ୍ୟ-ନିଷ୍ଠା, ହେଲେ ଦିନ,
ନୃମଣି ପ୍ରବାସୀ, ତାଙ୍କ ରତ୍ନ-ପାଦୁକାକୁ
କରୁଥିଲେ ପୂଜା ନିତି ଦେବତା ବିଧାନେ,
ପାଇଲେ ପ୍ରାଣେଶଙ୍କର ଶ୍ରୀହସ୍ତ ଚିଠାଉ
ଲଗାଇ ମସ୍ତକେ ପଛେ ଫେଡ଼ନ୍ତି ତା ମୁଦ୍ର,
ପାଠାନ୍ତେ ସାଇତା ହୁଏ ପୂଜା-କୋଥଳିରେ ।
ଯେଦିନ ନୃମଣି କଲେ ବାହୁଡ଼ା ବିଜୟ,
ରାଣୀହଂସପୁରେ ହେଲ ଦୁହିଙ୍କର ଭେଟ,
ହେଲ ଚାରିଚକ୍ଷୁ ଏକଚକ୍ଷୁ, ଆହା କିବା
ତରଳ ଶୀତଳ ଦୃଷ୍ଟି, କା ନେତ୍ର-ଚକୋର,
ପିଇଲା ତା ମୁଖେନ୍ଦୁର ଅନନ୍ତ ଅମୃତ,
ହେଲ ନାହିଁ ବାରି ତାହା ମୁଁ କହିଁ ତ ଜାଣୁ ।

ଦେଖୁଛନ୍ତି କି ପୂର୍ଣ୍ଣଶଶୀ ଧନ୍ୟମୁଖ, ଧନ୍ୟ
ଶଶିମୁଖ ? ମହାରାଣୀ କମିଲେ ପଦ୍ମରେ,
ନମେ କି ପାର୍ବତୀ ନଦୀ ସାଗର-ଚରଣେ ?
ଖେଳିଗଲା କି ପ୍ରେମର ମଳୟ ମାରୁତ,
ଫୁଟିଗଲା କି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଆନନ୍ଦ-ସାଗର
ଶୁଭ୍ର ବର୍ଣ୍ଣାବଳୀ, ଆହା, ସେକାଳ ଆନନ୍ଦ,
ସେକାଳର ଶୂନ୍ୟ ଶୋଭା, ଭୁଞ୍ଜିଲେ କେବଳ
ଆନନ୍ଦ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀ ସେ ଦେନଏ ।
କି ମଙ୍ଗଳ ଦିନ ଆଜି, ଏଭଳି ସୁଦିନ
ଭାଗ୍ୟଧର ଜୀବନରେ ପ୍ରାୟଶଃ ଦୁର୍ଘଟ ।
ଧୋଇ ପତି-ପଦ୍ମପାଦ, ପଣତେ ପୋଛିଣ
ବସାଇ ଆସନେ କଲେ ଚାମର ବ୍ୟଜନ,
ନୃପବର ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ଚାମର ତତ୍‌କ୍ଷଣ
ଭାଷିଲେ ସସ୍ମିତେ,'ପ୍ରିୟେ, ଏତେ ସେବକୀରେ
ରହିବ କି ମୋର ସେବା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ତଳେହେଁ
ତୁମ୍ଭର ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ? ଛି ଛି ବସ ଆସି ପାଶେ;'
ଉତ୍ତରିଲେ ରାଣୀ,"ମୁଁ ଯେ ପ୍ରଧାନ ସେବକୀ ।"
ଆହା, କି ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ, ମଧୁର, ପାବନ,
ତା ମହତ୍ତ୍ୱ, ତା ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ଜାତ ଭୁକ୍ତଭୋଗୀ ।
ପୁଚ୍ଛିଲେ ମହଷୀ, "ବୀରବର, ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା
ନରମେଧ ? କି ନଷ୍ଟୁର ବୀର ଶିକାହୃତ,
ଜାହିଁ ଦୟା ମାୟା ଲେଶ, ଅଜାତରେ ବୀରେ
ନର୍ବିକାରେ ବନାଶନ୍ତି କେତେ ମହାପ୍ରାଣୀ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ନୃପ, "ପ୍ରିୟେ, ରମଣୀ କି ଊଣା ?
ବଧନ୍ତି ଅସ୍ତ୍ରରେ ବୀରେ, ମାତ୍ର ବିନା ଅସ୍ତ୍ରେ
ପାରନ୍ତି ରମଣୀ କରି କୋଟି ନରହତ୍ୟା
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ, ନାମେ ଭୀରୁ, ମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟେ ବୀର ।
କରୁଛ ମୁଁ ହତ୍ୟା ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସେ ହତ୍ୟାରେ
ତୁମ୍ଭର ଅଗାଧ ସ୍ୱାର୍ଥ ନବଦେ ଜଡ଼ିତ,
ଭୁଞ୍ଜିବ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ, ବସି ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ଆସନେ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଇନ୍ଦୁମତୀ ରାଣୀ, "ମହାରାଜ,
ଘେଡ଼ା ଜାହିଁ ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ, ଲଭୁଛି ମୁଁ ଯେଉଁ

ମହାରାଜ୍ୟ, ତବ ସୌମ୍ୟ ପୁଣ୍ୟ ପଦଦ୍ୱୟ,
ତାହା ତୁଳନାରେ ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ମୃଣ୍ମୟ—
ପର ରୁଧିରକ୍ତ ସିକ୍ତ ଏହି ତୁଚ୍ଛ ରାଜ୍ୟ
କେଉଁ ଛାର ନାଥ ? ତାହା ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟ ମୋର,
ତଳିନ୍ନ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରାଜ୍ୟ ମୋ ପକ୍ଷେ ଅଲଣା ।"
ଭାଷିଲେ ଜନମାହିତୀ ରାଣୀ କର ଧରି,
"ଦେବ, ଏହି ଦୈନ୍ୟ ଏବା ମହତ୍ତ୍ୱ ତୁମ୍ଭର,
ତୁମ୍ଭେ ଗୁଣବତୀ, ସତୀ, ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ପତି,
ଏହାହିଁ ମୋ ପକ୍ଷେ ଏବା ଗୌରବକାରଣ ।
ନୁହେଁ ଯୁଦ୍ଧ ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଧର୍ମରକ୍ଷାପାଇଁ,
ପୁଣି ଦୁଷ୍ଟ ଦମନାର୍ଥେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମର,
ଏ ଭାରତେ ଧର୍ମରାଜ୍ୟ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଦେଖି
(ଦ୍ୱିଜାତିର ସ୍ୱାର୍ଥଭୂତ ଦୁର୍ବାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ)
ଧର୍ମରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନାର୍ଥେ ଧରିଥିଲି ଅସି,
ସାଙ୍ଗ ଏବେ ସେ ସୁବ୍ରତ, ଆଜିଠାରୁ ଦେବ,
ସେଥିବ ମୁଁ ମସିଦଣ୍ଡ ଅସିଦଣ୍ଡ ତେଜି ।"
ଶୁଣି ପତି ବାଣୀ ସତୀ ଭାଷିଲେ ଏସନ—
"କେଉଁ ଅନ୍ତରାୟ ତବ ମନୋରଥ ପଥେ ?
କିନ୍ତୁ ନାଥ ସେଥିବାର ଏତିକି ମାଗୁଣି,
କରିବେ ନିଯୁକ୍ତ ମୋତେ ଲେଖିକାପଣରେ ।"
ଏହା କହି ସୁସ୍ନେହରେ ପ୍ରମୀଳା ସୁନ୍ଦରୀ
ଗମିଲା ସଙ୍ଗିନୀ ସହ ଅନ୍ତଃପୁର ମୁଖେ,
ଯଥାସ୍ଥାନେ ପୁସ୍ନେହରେ କଲେକ ପ୍ରସ୍ଥାନ,
ନୀରବିଲା ଉପବନ, ନୀରବେ ଯେସନ
ଉଡ଼ିଗଲେ ଶୁକସାରୀ ଅବି ଖଗାଳିଏ ।

ଇନ୍ଦ୍ରଦତ୍ତ ସିଂହାସନେ ମହାସଭା ମଧ୍ୟେ
ବିଜେ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରନସ୍ତ୍ରା ନରେନ୍ଦ୍ର-ଗୌରବ,
ସୁଶାସିଲେ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ହିରଣ୍ମୟୀ ମହୀ ।
ଅନ୍ତର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟୀ ସେ ବିରାଟ ସଭା
ନବରହେ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମତୀ, ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମତୀ ଯଥା
ମାନବର ଆଶା-ନିଶା ସାଫଲ୍ୟ-ଜ୍ୟୋତିଷ୍କେ,

ଜନ୍ମା ଯଥା ହିମାଳୟୁ ଅନନ୍ତ କନ୍ଦରୁ,
ଚିରଦୀପ୍ତା ମହୌଷଧି ତେଜ ଉର୍ଜ୍ଜିତା ଯୋଗେ ।
ସେ ଅତୁଲ୍ୟ ମହାତ୍ମାର ଅନଶ୍ୱର ଆଭା
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାରତ ବକ୍ଷ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳାଏ ତାର
ସୀମାତୀତ ସଂଖ୍ୟାତୀତ ଭୂଖଣ୍ଡ ଅଦ୍ୟାପି ।
ସଭା ଆଖ୍ୟାତ ସେ, ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ
ବାଣୀ-ମଣି-ଦେବାଳୟ, ପୂଜକମୁଖର,
ସେ ମହାପୂଜା ବୀଣାର ମଧୁର ମୂର୍ଚ୍ଛନା,
ସୁପ୍ତ ଇତିହାସ ଅଙ୍ଗେ ପ୍ରକାଶେ ସ୍ପନ୍ଦନ,
ଶୁଣୁଛି, ଶୁଣିବ ତାହା ଉତ୍କର୍ଣ୍ଣେ ଜଗତ,
ଶୁଣେ ଯଥା ସିନ୍ଧୁ କଣ୍ଠୁ ନିର୍ବାଣ ସଙ୍ଗୀତ
ଯୋଗସ୍ଥା ଯୋଗିନୀ ବେଳା, ସତତ ତନ୍ମୟେ ।
ଶୋକସ୍ମୃତି ବିଜଡ଼ିତ ଏକାଳେ ତା ନାମ,
ମାତ୍ର ରୁଦ୍ଧ ଅତୀତରେ କରେ ସେ ଅଙ୍କିତ
ସୁଦୂର ଭବିଷ୍ୟତର ଜୀବନ୍ତ ଆଦର୍ଶ,
ଏଣୁ ତାର ସ୍ମୃତି-ଭସ୍ମ ବୋଲି ହୋଇ କାଳ,
ପ୍ରକାଶୁଛି କୃତଜ୍ଞତାଜ୍ଞାପକ ଗୁମାନ ।
ଆର୍ଯ୍ୟଗାଣ୍ଡ-ସବଂଶଧ-ଉନ୍ନତି-ଜାହ୍ନବୀ
ଥିଲା ରୁଦ୍ଧସ୍ରୋତା ହୋଇ ବହୁକାଳଯାଏଁ,
ଐରାବତ ଦନ୍ତ ତୁଲ୍ୟ ଏ ସଭା ତାହାକୁ
କରିଦେଲା ଶତମୁଖୀ ଆବର ପ୍ରଖର,
ଅନନ୍ତ ବିଜ୍ଞାନ-ସିନ୍ଧୁ ଅଭିମୁଖେ ଚଳି
ହେଲା ସେ ଧାବିତା, ଭେଦି ଜ୍ଞାନ-ଫେନପୁଞ୍ଜ ।
ଗତ ଆର୍ଷ-ମହାଯୁଗ ସଭ୍ୟତା-ଲହରୀ
ଖେଳିଲା ଭାରତେ, ହେଲା ଭୂତ ବର୍ତ୍ତମାନ ।
କୋଟି ପରିମିତ ସୈନ୍ୟ ସେ ମହାସଭାର
ଚତୁଷ୍ଟ ପରିଧି ବେଢ଼ି ଅବସ୍ଥିତ ସଦା,
ଉତ୍କଳାନ୍ତ ସେ ସଭାର ଏକ ଅଂଶେ ବସି
ମହାକବି କାଳିଦାସ, କାବ୍ୟ-କଳାବାସ,
ଆସନ ବସନ ଶୁଭ୍ର, ଶୁଭ୍ର, ଉତ୍ତରୀୟ—
ଉପବୀତ ବିଲମ୍ବିତ ସ୍ୱଚ୍ଛ କବିତାର
ସରଳ ପ୍ରବାହ ପ୍ରାୟ, ମୂରତି ମଧୁର,
ଦୃଷ୍ଟି ରସିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ, ବସନ୍ତ ଯଥା
ସାହିତ୍ୟ-ମହାସୌଧର ତୁଙ୍ଗ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଚୂଡ଼ା ।
ଗାଢ଼ ଚିନ୍ତାଶୀଳତାର ସମ୍ଭାର ରେଖା
ଅଙ୍କିତ ସୁଢ଼ଳ ମୁଖେ, କେଜାଣି କେବଣ
ଚିନ୍ତାରାଜ୍ୟ ରହିଅଛି ସମ୍ମୁଖେ ବିସ୍ତୃତ,
କି ମହା କବିତା ଯେତେ ରହିଛି ଅଧରେ
ଅସମ୍ଭାଳେ, ସତେ ଅବା ପଡ଼ିଲା ବାହାର !
ବିରହୀ ଯକ୍ଷର କାଳୁ କରୁଣ କବିତା
ବାହାରିବ ତତକ୍ଷଣେ ବା ତରଳ ଛନ୍ଦରେ ।
ସାରସ୍ୱତ ସୁପ୍ରଶସ୍ତ ତା ଲେଖନୀ ଯାହାର
ସର୍ଜିଲା ସାହିତ୍ୟ-କୋଷେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ହୀର,
ମେଷଚକ୍ଷୁନୀଳା * , ପୁଣି ବାରବାଣୀ ସୁନା,
ପ୍ରଦର୍ଶିଲା ଯେ ଲେଖନୀ ସମସ୍ତ ଜଗତେ
ଆର୍ଯ୍ୟସାହିତ୍ୟର ଶକ୍ତି, ବିଶ୍ୱବିଜୟିନୀ,
ଆବର ମହାପ୍ରାଣତା—ଗଭୀର, ଅଚଳ,
ନିରୁପମା ଯା ଉପମା, ସ୍ୱୟଂ ବୀଣାପାଣି
କରନ୍ତି ନର୍ତ୍ତନ ଯାର ଜିହ୍ୱାଗ୍ରେ ସତତ,
ଯା ମହାପ୍ରତିଭା ପାଶେ ବିଶ୍ୱଚକ୍ଷୁ ରବି
ହୀନପ୍ରଭ, ହୀନପ୍ରଭ ଯଥା ଦୀପଶିଖା
ତାହାର ଅନନ୍ତ ତେଜେ ନିମଜ୍ଜି ଦିବସେ,
ପ୍ରାତର୍ନମ୍ୟ କଲ୍ପଜୀବୀ ସେ ମହାପୁଂସର
ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣିବା ସିନା ଧୃଷ୍ଟତା କେବଳ
କେ ଗଣିବ ସମୁଦ୍ରର ଅନନ୍ତ ଲହରୀ ?
ଉପବିଷ୍ଟ ଆନ ଅଂଶେ ମହାବାଗ୍ମୀବର
ବରରୁଚି, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଚୂଳ ମଣ୍ଡିତ ମସ୍ତକ,
ଦୀର୍ଘ ବପୁ, ତେଜସ୍ୱିତା ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରତିଭୂ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ-ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଉ ସ୍ପଷ୍ଟବାଦିତାରେ
ଗଢ଼ା ଯେତେ ଓଜସ୍ୱିନୀ ପ୍ରକୃତି ତାଙ୍କର ।

* ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ନୀଳା

ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ଯୁକ୍ତିତର୍କେ, ଅପକ୍ଷପାତିତ୍ୱେ,
ଅବାଚ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରଣା ଦାନେ, ସୁମନ୍ତ୍ର କେବଳ
ହେଲେ ହେବେ ତାଙ୍କ ସମ ସାକେତ-ସଚିବ ।
ତାଙ୍କ ପାଖେ ଧନ୍ୱନ୍ତରି, ମହା ଦାର୍ଶନିକ
ଉପବିଷ୍ଟ ଯୋଗ୍ୟାସନେ, ସମାଧିସ୍ଥ ଯଥା
ପ୍ରକୃତିର ମହାଯୋଗୀ ପ୍ରାଚୀନ ଶିଖରୀ,
ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଔଦାର୍ଯ୍ୟବୋଳା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କପାଳ,
ଚକ୍ଷୁଏ ସଙ୍କେତେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲିଣ ।
କି ଭକ୍ତି-ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟି, ବନ୍ଧା ରଖି ଥରେ
ହେବ ନାହିଁ ମୁକୁଳାଇ ତାହା ପାଶୁ ମନେ,
ଶାନ୍ତି, ତୃପ୍ତି, ସଂଯମର ମୁଦ୍ରା ସୁମୋହିନୀ
ମୁଦ୍ରିତ ଜ୍ଞାନଦୀପ୍ତ ନୟନଯୁଗଳେ ।
ତହିଁ ପରେ ଉପବିଷ୍ଟ ଧବଳଶ୍ମଶ୍ରୁଳ
ମିହିର—ତେଜସ୍ୱୀ ବୃଦ୍ଧ ବରାହମିହିର,
ଅନନ୍ତ ଅନନ୍ତେ ଯାଙ୍କ କଳ୍ପନା ସନ୍ତରି
ସୃଷ୍ଟିର ଜଟିଳ ଜାଲ ଭେଦି ଅବହେଳେ
କଲା ଗ୍ରହ-ଜଗତର ତତ୍ତ୍ୱ ଆବିଷ୍କାର,
ପ୍ରକାଶେ ଯେ ଜିହ୍ୱା ସଦା ନରଭାଗ୍ୟ ପରେ,
କୁହୁକ ଜ୍ୟୋତିଷ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଲା ପ୍ରତିଭାତ
ବିଶ୍ୱଜନେ, ଯାହା ବିଶ୍ୱକଲ୍ୟାଣନିଦାନ ।
ଏତେ ବଡ଼ ହିତୈଷୀ ଯେ ଭବ-ପ୍ରପଞ୍ଚର,
କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ହୃଦ ତାର ଈର୍ଷାର ନରକ,
କୁସୁମ ତ ନୁହେଁ ଖାଲି ସୁରଭି ଆଗାର,
କୃଷ୍ଣ ବିଷ କୀଟ ମୁଖା ଧରେ ସେ ଗରଭେ ।
ହା ବରାହ, କି ଅଶୁଭ କ୍ଷଣେ କେ ବହିଲା
ପଣ୍ଡିତ ଅଭିଧା ତବ ? ଆଚରିଲ ହାୟ,
ନାମ ଅନୁରୂପ ଧର୍ମ,* କେଉଁ ଗ୍ରହ ଦୋଷେ ?
ଯା ଜଣା ଦର୍ପଣେ ଥିଲା ଭୂଗୋଳ, ଖଗୋଳ,
ଭାବୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ତଥ୍ୟ, ସେହି ମେଧାବିନୀ,
ସେ ମହାପ୍ରତିଭାବତୀ, ପ୍ରତିଭା ସୁନ୍ଦରୀ *
କଲା ଆତ୍ମହତ୍ୟା ସିନା ତୁମ୍ଭରି ସକାଶେ ?
ତୁମ୍ଭ ଦୋଷୁ ସିନା ଦେବୀ ଭାରତମାତାର
ମୁକୁଟ ମହାର୍ଘ ମଣି ଝଡ଼ିଗଲା ଏବ !
ଜନନୀର ଆଶା-ପକ୍ଷୀ ଯାହାକୁ ନରେଖି
ବାନ୍ଧି ଆସୁଥିଲା ନୀଡ଼, ସେ ସୌମ୍ୟ ଶାବକେ
ବଧି ତୁମ୍ଭେ ବ୍ୟାଧରୂପେ, ଭାଙ୍ଗିଦେଲ ହାୟ,
ଅନନ୍ତ ଆକାଙ୍କ୍ଷାପୂର୍ଣ୍ଣ ସେ ସୁଖ-କୁଲାୟ,
କଲ ଦୁଃଖିନୀର ନେତ୍ର ଚିର ଅଶ୍ରୁଝର,
ସହିଲଟି ଏହା ତୁମ୍ଭ ଦାରୁଣ ହୃଦୟ ?
ଏହି ମହାପାପ—ଏହି ଅଧୌତ କଳଙ୍କ,
ବହିବ ମସ୍ତକେ ତୁମ୍ଭେ ଇହ ପରକାଳେ ।
ବରାହ ପୁରତେ ସ୍ଥିତ ଅମରପ୍ରତିଭ
ମହାତ୍ମା ଅମରସିଂହ, ଅଦ୍ଭୁତ ଶାବ୍ଦିକ,
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅଭିଧାନବେତ୍ତା ସରଳ ସ୍ୱଭାବ,
କଳେବର ତୁଳନାରେ ବୃହତ ମସ୍ତକ,
ଚିନ୍ତା-ନିର୍ନିମେଷ ନେତ୍ର ଭାବ-ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ,
ଦେଖିଲେ ତାର ପ୍ରାନ୍ତେ କିବା ମହିମାର ସ୍ୱଗ
ତରଳ ଶୀତଳ, ଯଥା ଦୋକୁଲ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ।
ତାଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଯଥାକ୍ରମେ ଶଙ୍କୁ, କ୍ଷପଣକ,
ମନସ୍ୱୀ ବେତାଳଭଟ୍ଟ, ଶ୍ରୀ ଘଟକର୍ପର,
ଶ୍ରୁତସେନ, ମଣିରଥ, ତ୍ରିଲୋଚନ ହରି,
କୁଣ୍ଡଳୀ କୁମାର ସିଂହ, ଅଂଶୁଦତ୍ତମଣି,
ବାଦରାୟଣାଦି ଖ୍ୟାତ ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀ
ଅବସ୍ଥିତ ପ୍ରଭାବନ୍ତ ନକ୍ଷତ୍ରସଂକାଶ ।
ଏତଦ୍ଭିନ୍ନ ଷୋଳ ଜଣ ବିଜ୍ଞ ଗ୍ରହବିପ୍ର,
ପୁଣି ସେହି ପରିମିତ ଦକ୍ଷ ଚିକିତ୍ସକ,
ସତତ ସେ ସଭା ମଧ୍ୟେ ଥାନ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ।
ସେ ସଭା ଆର୍ଯ୍ୟସଭ୍ୟତା-ଦେବୀ-ମେରୁଦଣ୍ଡ,

* ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ଖନା । ମହାରାଜ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ନବରତ୍ନରେ ସ୍ଥାନ ଦେବାକୁ ସଙ୍କଳ୍ପ କରିଥିଲେ; ମାତ୍ର ଖଳ ମିହିର ସେଥିରେ ଅନ୍ତରାୟ ହେଲେ ।

କିମ୍ବା ଉଦ୍ୟାନର ବଲ୍ଲୀଲତା, ଧରିଲା ସେ
ନାନା ଫଳ--ଇତିହାସ, ସାହିତ୍ୟ, ବିଜ୍ଞାନ,
ଦର୍ଶନ, ଜ୍ୟୋତିଷ ଆଦି, ସୁସ୍ୱାଦୁ ରସାଳ,
ଯା ସ୍ଥାୟୀ ମଧୁର ରସ ଚାଖୁଛି ଅଦ୍ୟାପି
ଭାରତ ରସନା ତୃପ୍ତ, ପୁଣି ଧରଣୀର ।
ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ଉଦ୍ୟାନର ଯାବତ କଲ୍ଲୋଳ
ଜନ୍ମ ଲଭି ଏହି କେନ୍ଦ୍ରୁ ବ୍ୟାପିଲା ସର୍ବତ୍ର,
ବ୍ୟାପେ ଯଥା ଲୋଷ୍ଟ୍ରାଘାତ-ସମୁତ୍ଥିତ ତେଉ
କ୍ରମଶଃ ଚାଳିତ ହୋଇ କାସାର ପରିଧି ।
ଏଭଳି ସଭାରେ ବସି ଶ୍ରୀ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ
ଅଷ୍ଟଶତ ନରପତି ପରିବୃତ ହୋଇ
କରନ୍ତି ବ୍ୟବସ୍ଥାମତେ ବିଚାର ମୀମାଂସା ।
ଛାଣି ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଚାରକୁ ନ୍ୟାୟ-ଛାଙ୍କୁଣୀରେ
ନେଉଥିଲେ ତୋଳି ସାର, ସାରୁଁ ପୁଣି ସାର,
ହେଉ ବ୍ୟବହାର ଯେତେ ଜଟିଳ କୁଟିଳ,
ବିଚକ୍ଷଣ ଶକ୍ତିବଳେ ନିଅନ୍ତି ସେ ବାଛି
ସତ୍ୟଟିକ ତହୁଁ, ଦଣ୍ଡ ବିହନ୍ତି ତଦ୍ରୂପ ।
ପୁରସ୍କାର ରୂପାନ୍ତର ତାଙ୍କ ଦତ୍ତ ଦଣ୍ଡ,
କେବଳ ଦୋଷର ବିହି ଶାସ୍ତି ଯଥାତଥ
ନ ହୁଅନ୍ତି ସେ କ୍ଷାନ୍ତ, ମଣି ତେତିକରେ ଖାଲି
ସ୍ୱକୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ, ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବୁଦ୍ଧିବଳେ
କରୁଥିଲେ ବାହାର ସେ ଅଶୁଭରୁ ଶୁଭ,
ଦୋଷୀର ଚରିତ୍ର ରୂପ କରି ସଂଶୋଧନ
ବିବିଧ ସୁଶିକ୍ଷାଦାନେ, ଆଣନ୍ତି ସତ୍ପଥେ
ତାକୁ, ଦଣ୍ଡଭୋଗ ପରେ ଯୋଗାଇ ସୁବୃତ୍ତି
ଗଢନ୍ତି ଜୀବନ ତାର ନବ ଉପାଦାନେ,
ଦେଖି ସେ ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥ ସରଳ ସୁଗମ
ମହାସୁଖେ ସାଧୁ ଭାବେ ହୁଏ ଅଗ୍ରସର ।
ଦୁର୍ଗମ ଦୁର୍ଜ୍ଞେୟ ଗୂଢ଼ ରାଜନୀତି ପଥ
ହେଲେ ସାଧାରଣ ପଥେ ସୁଗମ, ସୁଜ୍ଞେୟ ।
ବୟୋବୃଦ୍ଧି ସହ ତାଙ୍କୁ କଲା ଆଲିଙ୍ଗନ
ପ୍ରତିଭା, ସହସ୍ର ବାହୁ ବିସ୍ତାରି ଚୌପାଶୁ,
କରେ ଆଲିଙ୍ଗନ ଯଥା ଶୋଭା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲତା
ଚପଳା, ଆସନ୍ନବର୍ଷା ଆଡ଼ମ୍ବରୀ ଘନେ ।
ବ୍ୟାପିଲା ସର୍ବତ୍ର ଯଶ—ସମ୍ରାଟ-ବାଞ୍ଛିତ,
ହୋଇ ଆକର୍ଷିତ ତହିଁ ବହୁ ଗୁଣିଜନେ
ଆଶ୍ରିଲେ ତାହାଙ୍କୁ ଆସି, ଆଶ୍ରିନ୍ତି ଯେସନ
କୁସୁମେ କୁସୁମଲିଟ ଚହଟିଲେ ବାସ,
ଅବା ପକ୍ୱଶାଳୀପୂର୍ଣ୍ଣ କେଦାରେ ଖଗାଳି,
କିମ୍ବା ଯଥା ଆକାଙ୍କ୍ଷାରୁ ବିବିଧ ଉଦ୍‌ବେଗ,
ବୈରାଗ୍ୟେ ସଂଯମ, ଶାନ୍ତି, ସାମ୍ୟ, ତୃପ୍ତି, ପ୍ରୀତି ।
ଦେଖାଇ ସ୍ୱକୀୟ ବିଦ୍ୟା ଉତ୍କର୍ଷ ଛାମୁରେ,
ଲଭି ଉପଯୁକ୍ତ ବୃତ୍ତି ନିବସିଲେ ମୋଦେ ।
ବସେ ରାଜସଭା ମଧ୍ୟେ ନିତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ,
ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଲୋଭନେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତି ପ୍ରଜାଏ
ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ବହୁ—କୃଷିଶିଳ୍ପଜାତ
ଭେଟନ୍ତି ଛାମୁରେ ଆଣି ପ୍ରତ୍ୟହ ସୋତ୍ସାହେ ।
'ନ ହେଲେ ଅଭାବ ସହ କଠୋର ସଂଗ୍ରାମେ
ରତ, ଜନ୍ମେ ନାହିଁ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଣୀ ଶକ୍ତି',
ଏ ଅମୂଲ୍ୟ ଉପଦେଶ ସତ୍ୟଶିବମୟ
ଅର୍ପନ୍ତି ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜେ ସଦା ।

ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗ

ସାହିତ୍ୟ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସଭା ଭୂତଳେ ଅତୁଳ,
ମିଳନ୍ତି ପଣ୍ଡିତ ଜନ ଏକତ୍ରେ ଯେକାଳେ,
ସାରସ୍ୱତ-କଳକଣ୍ଠ ଶବ୍ଦରେ ମୁଖର
ହୁଏ ସଭା, ଖେଳେ ନବରସର ହିଲ୍ଲୋଳ
କଲ୍ଲୋଳ ବିବିଧ ରଙ୍ଗେ, ବହେ ଜ୍ଞାନ-ଗଙ୍ଗା,
ସତେ ଯେହ୍ନେ ବୀଣାପାଣି ବିଦ୍ୟାବିନୋଦିନୀ
ପରବ୍ରହ୍ମ ବସ୍ତୁ ରୂପ, କରିଣ ଖନନ
ଅନନ୍ତ ବିଦ୍ୟାର ଖଣି, ଅବତରନ୍ତି ଦେବୀ
ଅନର୍ଗଳ ଅବିରଳେ ଅନନ୍ତ ରତନ ।
ହୁଏ ଯେତେ ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନା,
ନ୍ୟାୟର ମୀମାଂସା, ଶ୍ଳୋକ ସମସ୍ୟା ପୂରଣ,
ଅଳଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ରାଦିର ସରଳ ବିଚାର,
ବର୍ଷିଯାଏ ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁଧାମୃତ ସଞ୍ଜୀବନୀ,
ଫୁଟିଯାଏ ପାରିଜାତ—ପ୍ରାଣଉନ୍ମାଦକ,
ଉପୁଜେ କଳହ—ଯୁକ୍ତିପ୍ରତିଯୁକ୍ତି ସହ,
କି ମଧୁର ସେ କଳହ— କର୍ଣ୍ଣରସାୟନ,
କି ପବିତ୍ର, କି ସରସ, କେତେ ବା ଗଭୀର,
ନାହିଁ ସେ କଳହେ ତୀବ୍ର କଟୂକ୍ତିର ଜ୍ୱାଳା,
ହିଂସା ଘୃଣା ଲାଞ୍ଛନାର ମର୍ମାନ୍ତିକ ତାପ,
ଅବା କ୍ରୋଧ-ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟାଭିଜନିତ ସ୍ତନିତ,
ଉଦ୍ଭାସିତ ସେ କଳହେ ପରମ କଲ୍ୟାଣ,
ସଂସାରର ଚିରନ୍ତନ ରହସ୍ୟ ନିଗୂଢ଼,
ମାନବବାଞ୍ଛିତ ତାହା, ମାନବପୂଜିତ,
ଆତ୍ମୋନ୍ନତି ସାଧନର ଅମୃତ ସୋପାନ ।
ଜୀବନର ମଳିନତା ହୁଏ ତହିଁ ଦୂର,
କନକ-କଳଙ୍କ ଅଙ୍କ ଅନଳେ ଯେସନ ।

ଦିନେ ଶ୍ରୀ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ପୁଚ୍ଛିଲେ ସଭାକୁ—
"ଜନ୍ମାନ୍ତରବାଦ ସତ୍ୟ, କି ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ?"
ପ୍ରଥମେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ କ୍ଷପଣକ
ଉତ୍ତରିଲେ—"ଅନ୍ଧକାର ସୃଷ୍ଟିର ରହସ୍ୟ,
ମାନବର ଦୃଷ୍ଟ—ଜ୍ଞାତ, ଅଦୃଷ୍ଟ—ଅଜ୍ଞାତ,
ନୁହେଁ ଆତ୍ମ-ଅନୁଭୂତ ଯାହା, ତା ସନ୍ଦେହ,
କେ ଦେଖିଛି ବା ଭୁଞ୍ଜିଛି ଜନ୍ମାନ୍ତର କାହିଁ ?
କିଏ କହେ ଜନ୍ମାନ୍ତର ସତ୍ୟ, କିଏ କହେ
ମିଥ୍ୟା, ଏହି ମତଭେଦ ଅଛି ଚିରକାଳ,
ଯହିଁ ମତାନ୍ତର, ତହିଁ ଆତ୍ମପ୍ରତୀତିର
ପ୍ରତିବିମ୍ବ କ୍ଷୀଣତର, ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅତୀବ ।
ମାନବର ଜଣା ଅଳ୍ପ, ଅଜଣା ଅନନ୍ତ,
ସୃଷ୍ଟି ମହାତତ୍ତ୍ୱ, ନରଧାରଣା ଅତୀତ,
କହିବ ଏପରି ସ୍ଥଳେ କେବଣ ସାହସୀ
ଅସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଜନ୍ମାନ୍ତର, ଅଥବା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ।"
ଏହା ଭାଷି କ୍ଷପଣକ ଗ୍ରହନ୍ତେ ଆସନ,
ଉଭା ହେଲେ ଧନ୍ୱନ୍ତରି—ସୁବର୍ଣ୍ଣସମ୍ବଳୀ,
କହିଲେ ସେ, "ସତ୍ୟ ନିଶ୍ଚେ ଜନ୍ମାନ୍ତରବାଦ,
ଯାହା ଶାସ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧ, ମିଥ୍ୟା କେ କହିବ ତାହା ?
ଶାସ୍ତ୍ର ଯଦି ସୁବିଶ୍ୱାସ୍ୟ, ମହାସତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ,
ତେବେ କିପାଁ ଅବିଶ୍ୱାସ୍ୟ ମିଥ୍ୟା ଜନ୍ମାନ୍ତର ?
ପୁତ୍ରରୂପେ ଜନ୍ମେ ପିତା, ଶାସ୍ତ୍ରମତ ଏହା,
ଅତଏବ ଜନ୍ମାନ୍ତର ଧ୍ରୁବ ଧ୍ରୁବ ଧ୍ରୁବ ।"
ଶେଷେ ଉଠି କାଳିଦାସ—ବାଣୀ-ବରଶିଷ୍ୟ,
ଭାଷିଲେ ଆଳଙ୍କାରିକ ଉତ୍ତେଜକ ଗୀରେ—
"ପୁତ୍ରରୂପେ ଜନ୍ମେ ପିତା ନୁହେଁ ଜନ୍ମାନ୍ତର
ତାହା—ଅଂଶାନ୍ତର ମାତ୍ର, ନିହିତ ତହିଁରେ
ବ୍ୟଷ୍ଟି ସମଷ୍ଟିର ଭାବ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସେ କଥା,
ଆଉ ଶାସ୍ତ୍ର, ସେ ତ ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଘଟଣାର
ସୁସ୍ଥ ପ୍ରତିଧାନ, ତେଜି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ
କେଉଁ ଫଳ ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ନିବିଡ଼ ଆଶ୍ଳେଷେ ?
କିପାଁ କିଏ ନ ମାନିବ ଜନ୍ମାନ୍ତରବାଦ,
ଲଭିଅଛି ଯାତାୟାତ ସଦା ଏ ସଂସାରେ

ସଚରାଚର, କି ସ୍ଥାବର କି ଅବା ଜଙ୍ଗମ,
ଅସ୍ତଗତ ରବିଶଶୀ ହୁଅନ୍ତି ଉଦିତ,
ବାଷ୍ପାକାରେ ଉଡ଼ିଯାଇ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଜଳରାଶି
ଆସେ ପୁଣି ବର୍ଷାରୂପେ ଫେରି ପୂର୍ବସ୍ଥାନେ,
କରି କ୍ଷୁଦ୍ର ବୀଜଟିଏ ଭୂଗର୍ଭେ ପ୍ରୋଥିତ,
ଜନ୍ମୁ କାଳେ କୋଟି ବୀଜ ଉତ୍ପୁଜିବ ତହୁଁ,
ହୁଏ ନାହିଁ ଉପ୍ତ ବୀଜ ନଷ୍ଟ କଦାଚନ,
ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଭାବାନ୍ତର ମାତ୍ର, ବୃକ୍ଷରୂପେ,
ପୁନଶ୍ଚ ସ୍ୱରୂପ ଧରି ଆସେ ବହୁଗୁଣେ,
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଦେଖି ଏହି ଜୀବନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ
କେଉଁ ଯୁକ୍ତି ବଳେ କିଏ କରିବ ଖଣ୍ଡନ
ଜନ୍ମାନ୍ତରବାଦ ? ଯେବେ ସର୍ବେ ଗତିଶୀଳ,
ପୁଣି ଅବିନାଶୀ, ତେବେ ଖାଲି କି ଜୀବାତ୍ମା
ଅଚଳ ଆସାଡ଼ ପୁଣି ଧ୍ୱଂସର ଅଧୀନ ?
ଅମର ଅଜର ଆତ୍ମା, ଜୀର୍ଣ୍ଣ ବସ୍ତ୍ର ପ୍ରାୟ
ତେଜି ଏକ ରୂପ ସେହୁ ଧରେ ଆନ ରୂପ,
ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି ପାର୍ଥେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏଥିର
ଚାକ୍ଷୁଷ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସାର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ରଣେ,
ତହୁଁ ସବ୍ୟସାଚୀ ହୋଇ ବିମୁକ୍ତସଂଶୟ
ହୋଇଥିଲେ ଯୁଦ୍ଧେ ରତ ଔଦାସ୍ୟ ବରଜି ।
ଦେହ ସଙ୍ଗେ ଆତ୍ମା ଯେବେ ହେଉଥାନ୍ତା ଧ୍ୱଂସ,
ହୁଅନ୍ତାଣି କେଉଁ କାଳୁ ତେବେ ଏ ଧରଣୀ
ଜୀବସୃଷ୍ଟିଶୂନ୍ୟ, ଭାଙ୍ଗି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମା
ନିର୍ମାଣିଲେ ଘଟ, ହୁଏ କି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ନଷ୍ଟ ?
ଅତଃ ଜନ୍ମାନ୍ତର ସତ୍ୟ, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ।”
ନୀରବନ୍ତେ ମହାକବି, ଉଠିଲା ସଭାରୁ
ପୃଥୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଶବ୍ଦ ସମର୍ଥନଶଂସୀ,
ଶୁଣି ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ-ପତି ଲଭି ପରିତୋଷ,
ପ୍ରଦାନିଲେ କାଳିଦାସେ ବହୁ ପୁରସ୍କାର—
କନକ କୁଣ୍ଡଳ, ବଳା, ଉପାଦେୟ ରତ୍ନ,
ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ର, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା, ପରିଚ୍ଛଦ ଆଦି ।
ଏହିପରି ନରବର ଅର୍ପନ୍ତି ଗୁଣର
ଅହରହ ଆଶାତୀତ ସଦ୍ୟ ପୁରସ୍କାର,
ମଣିମୁକ୍ତା ଗଜବାଜୀ ସ୍ୟନ୍ଦନ ପ୍ରଭୃତି
ଥିଲା ତାଙ୍କ ନିତ୍ୟ ଦାନ, ତାହାଙ୍କ ସମାନ
ପ୍ରତିଭାର ଉପାସକ, ପୁଣି ଗୁଣଗ୍ରାହୀ,
ଷୋଳକଳାପୂର୍ଣ୍ଣ ନୃପ ତ୍ରିକାଳଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ।

ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ଆଉ ଦିନେ ଶ୍ରୀ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ
ସଭା ପ୍ରତି, “ଆମ୍ଭେମାନେ ସାପେକ୍ଷ କାହାର ?”
ଉଭା ହୋଇ ତହୁଁ ଶଙ୍କୁ ଭାଷିଲେ ଏସନ –
“ଭାଗ୍ୟର ସାପେକ୍ଷ ତାହା, ରଜା, ଧନୀ,
ଦରିଦ୍ର, ପଣ୍ଡିତ, ମୂର୍ଖ, ସମସ୍ତେ ମାନବ,
ହସ୍ତ ପଦ ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣେ ସମସ୍ତେ ସମାନ,
ମାତ୍ର ଦେଖ ଗୌରବରେ ଇତର ବିଶେଷ,
ପିତାର ଯୁଗଳ ପୁତ୍ର, ଉଭୟର ପ୍ରତି
ସମ ସ୍ନେହ, ସମ ଯତ୍ନ, ସମାନ ତାଡ଼ନା,
ତଥାପି ତ ଦେଖାଯାଏ ଜଣେ ଗଜମୂର୍ଖ,
ଅପର ପଣ୍ଡିତ, ଏହି ତାରତମ୍ୟ ହେତୁ
ନୁହେଁ କି ଅଦୃଷ୍ଟ ? ଏଣୁ ଅଦୃଷ୍ଟ ହିଁ ମୂଳ ।”
ଉଠି ଖରେ କାଳିଦାସ କଲେ ପ୍ରତିବାଦ—
ଅଦୃଷ୍ଟ ହିଁ ମୂଳ, ଏହା ଗତରହୀନର *
ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ ଆଶା, ବ୍ୟର୍ଥ କଳ୍ପନାପ୍ରସୂତ,
‘ଅଦୃଷ୍ଟ ହିଁ ମୂଳ’ ଏହି ଅଚେତନ ଉକ୍ତି
ବାତବ୍ୟାଧି ପ୍ରାୟ, ତାର ଦାରୁଣ ବ୍ୟଥାରେ
ଘାରିଯାଏ ସର୍ବାଙ୍ଗର ଶକ୍ତି ପ୍ରତିଶକ୍ତି,
ପରାସ୍ତ ସେ ବ୍ୟାଧି ପାଶେ ସ୍ୱୟଂ ଧନ୍ୱନ୍ତରି ।
ଯାକୁ ବୋଲି ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ, ଅଦୃଷ୍ଟ ତାହା ହିଁ,
ଫଳତଃ ସେ ଅନିଶ୍ଚିତ, ତା ପ୍ରତି ନିର୍ଭର
ପ୍ରାଣ, କି ବିଷମ କଥା, କରିବ କି ତେବେ

* ଅଳସ

ମହାଶୂନ୍ୟେ ଶତପୁତ୍ରି ଅଟ୍ଟାଳି ନିର୍ମାଣ ?
ସଂକଳ୍ପେ ଭୋଜନ ପାନ କରି ଯେବେ କେହି
ଧରିପାରେ ସଙ୍କଳ୍ପରେ ପ୍ରାଣ, କିନ୍ତୁ ତେବେ
ସେହି ଅଦୃଷ୍ଟୋପାସନା,ମାତ୍ର ତୁଷ୍ଟ ନୁହେଁ
ସଂକଳ୍ପରେ ଯେହୁ, ଲୋକେ ପ୍ରକୃତ, ତାହାର
କର୍ମ ବିନା ଗତ୍ୟନ୍ତର ନାହିଁ କେଉଁ କାଳେ,
ହସ୍ତେ ଧରି ମୁଖେ ନେଇ ନ ଦେଲେ ଆହାର,
ଅଦୃଷ୍ଟ କି ଦେବ ଆଣି ଉଦରେ ପୂରାଇ ?
ମୋ ମତରେ ଆତ୍ମୋନ୍ନତି ସାପେକ୍ଷ ଶ୍ରମର ।"
ଲାଗନ୍ତେ ଅନେକ ତର୍କ ବିତର୍କ ଏପରି,
ଶେଷେ ନବରତ୍ନପାଳ କଲେ ଏ ମୀମାଂସା—
"ଶ୍ରମେ ଆତ୍ମୋନ୍ନତି— ଖାଲି କହିଲେ ଏତିକି
ହେଲା ନାହିଁ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ତର,
ନ ହେଲେ ଅଭାବ କାହିଁ କେ କରିବ ଶ୍ରମ,
ନ ହେଲେ ବୁଭୁକ୍ଷା ଉଦେ,ଭୁଞ୍ଜିବ କି କେହି ?
ଅତଏବ ଅଭାବ ହିଁ ଉନ୍ନତିର ହେତୁ ।"
ଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ମୀମାଂସା ଶୁଣି ସର୍ବସଭାଜନେ
ପ୍ରଶଂସିଲେ ଶତକଣ୍ଠେ ସମ୍ରାଟ ବିକ୍ରମେ ।

ସାହିତ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଭେ ଦିନେ ରତ ନୃପନାହା
ଅନେକ ପଣ୍ଡିତ କବି ସାହିତ୍ୟିକ ସହ,
ସାହିତ୍ୟର ସଂଜ୍ଞା ନେଇ ଲାଗିଥିଲା ତର୍କ,
କେ କହେ, "ସମ୍ୟକ ହିତ କରେ ଯେ ସାଧନ,
ସେ ସାହିତ୍ୟ;" କା ମତରେ "ହେଲେ ଅଲଙ୍କୃତ
ଭାଷା, ହୁଏ ଅଭିହିତ ସାହିତ୍ୟ ଆଖ୍ୟାରେ,"
ଏକ କହେ, "ସାହିତ୍ୟ ରସସିକ୍ତ ବାକ୍ୟାବଳୀ;"
ଆଉର୍ କେହି ବା କହେ, "ମହାପୁରୁଷଙ୍କ
ଉଚ୍ଚଭାବ, ଉଚ୍ଚଚିନ୍ତା ସାହିତ୍ୟ କେବଳ ।"
ଶେଷେ ଉଠି କାଳିଦାସ ଭାଷିଲେ ଏସନ—
ସାହିତ୍ୟ ଜୀବନ୍ତ ଏକ ତେଜସ୍ୱୀ ଦେବତା,
ଭାଷା ତାର ପ୍ରାଣ, ଭାବ ଆତ୍ମା, ରସ ଦେହ,
ଅଳଙ୍କାର ଅଳଙ୍କାର ତୁଲ୍ୟ । ସେ ଦେବତା
ସହ ମାନବର ନିତ୍ୟ ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ,
ଏମନ୍ତ କି, ସହାୟ୍ୟ ସେ ମାନବ ମାତ୍ରର
ପ୍ରତି ନିଃଶ୍ୱାସରେ । ଅଣେ ଯେ ମହାପ୍ରାଣତା
ମାନବ ଜୀବନେ, ଯେହୁ ମହାମହୌଷଧ
ଜାତୀୟ ନୈରାଶ୍ୟ ଆଉ ଅବସାଦ-ରୋଗେ,
ସେ ମହାହିତୈଷୀ ଧରେ ସାହିତ୍ୟ ଅଭିଖ୍ୟା ।"
ଏକାଳେ ପ୍ରବେଶି ଏକ ସୁପଣ୍ଡିତ ଦ୍ୱିଜ
ଥୋଇ ଲେଖ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ବିକ୍ରମ ଛାମୁରେ
ଭାଷିଲା ଆଶିଷ ଅନ୍ତେ— "ନୃପମୌଳିଟିକା,
ନିବାସ ବିଦର୍ଭେ ମୋର, ଶୁଣି ଛାମୁଙ୍କର
ନବରତ୍ନ-ସଭା-ଖ୍ୟାତି, ବିଦ୍ୱଜ୍ଜନମୟୀ,
ଆଣିଛି ଏ ଶ୍ଲୋକ ପାଦେ ପୂରଣ ସକାଶେ ।"
ଆଗନ୍ତୁକେ ସମ୍ମାନେ ବସାଇ ଆସନେ,
ସାଗ୍ରହେ ଅର୍ପିଲେ ରାଏ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ଲୋକେ
ନବରତ୍ନ ସଭାକରେ, ହେଲା ଶ୍ଲୋକ ପାଠ -
"କବି ପକ୍ଷେ କାହା ତୁଲ୍ୟ ନୃପେନ୍ଦ୍ରକଟକ ?"
ଲାଗିଲା ସମସ୍ୟାପୂର୍ତ୍ତି କବିକୁଳ ମଧ୍ୟେ,
କେ ବୋଇଲା ଶୂନ୍ୟେ ଚାହିଁ ଭାବି କ୍ଷଣକାଳ,
"ଦରିଦ୍ର ଭାଗ୍ୟରେ ଯଥା ସଂପ୍ରାପ୍ତି କନକ ।"
କେ ଭଣିଲା ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ ବାରମ୍ବାର,
"ଆତୁର ଚାତକ ତୁଣ୍ଡେ ଯଥା ଘନୋଦକ ।"
କେହି "ଅବା ପୁଷ୍ଟ କଣ୍ଠ ଗଭୀରେ ଉଚ୍ଚାରି,
"ବସନ୍ତ ଲଭିଲା ଯେସନେ ପ୍ରିୟଃ ମଣିବକ ।"
ପରିଶେଷେ କାଳିଦାସ କହିଲେ ଏସନ—
"ଶେଷ ପଦାଦ୍ୟରେ ଲେଖ ଅନୁସ୍ୱାର ଏକ ।"*
ଶୁଣି ଆଗନ୍ତୁକ ଦ୍ୱିଜ ଲଭି ମହାମୋଦ,

* ଶେଷ ପଦ "କଟକ"ର ଆଦ୍ୟବର୍ଣ୍ଣରେ ଅନୁସ୍ୱାର ଯୋଗ କଲେ "କଣ୍ଟକ" ହେବ, ଅର୍ଥାତ୍ କବି ପକ୍ଷରେ ନୃପାଳୟ କଣ୍ଟକ ତୁଲ୍ୟ, ଏହାହିଁ ଭାବାର୍ଥ ।

କହିଲା, "ଧନ୍ୟ ହେ ତୁମ୍ଭେ କବି କାଳିଦାସ,
(କବୀନ୍ଦ୍ର-କଣ୍ଠ-ଭୂଷା-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପାରିଜାତ)
କବିତ୍ୱ ଭଙ୍ଗିରେ ଦେଲ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର,
ଧନ୍ୟ ହେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟ-ସମ୍ରାଟ,
ସାଧୁ ତୁମ୍ଭେ, ଧନ୍ୟ ତବ ରତ୍ନଗର୍ଭା ସଭା,
ଶୁଣିଥିଲି ଏତେ କାଳ ଯାହା ଲୋକମୁଖେ,
ଦେଖିଲି ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଆଜି ବହୁ ଗୁଣ ତାର,
ସ୍ୱର୍ଗକୁଳେ ତୁମ୍ଭେ ସୁଖୀ, ମହାଭାଗ୍ୟଧର,
ଚିର ହାହାକାରମୟ ନରଜୀବନରେ
ସତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ନିତ୍ୟ ସୁଖ କେବଳ ଯୋଗାଏ,
କାବ୍ୟରସ-ସୁଧା ପାନ, ସଜ୍ଜନ ଆଳାପ,
ସୌଭାଗ୍ୟରୁ ବେନି ସୁଖ ସୁଲଭ ତୁମ୍ଭର !
ତୁମ୍ଭେ ନବରତ୍ନାଶ୍ରୟ, ମଳୟାଦ୍ରି ବିନା
କେ ବୁଝିବ ଏ ସୁରଭି ଚନ୍ଦନ ଗୌରବ,
ଦେବ ପୁଣି ହୃଦେ ଠାବ, ପୋଷିବ ଶୋଣିତେ ?
ଧନ୍ୟ ତବ ମହାସଭା, ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନଗର୍ଭା,
ଏବା ଏ ଭାରତେ ନୁହେଁ, କରୁଛି ଏ ସଭା
ଜଗତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଜାଳି ମାଣିକ୍ୟ-ଦିହୁଡ଼ି,
ସତ୍ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା ହୁଏ ଯହିଁ ନିତି,
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବାରସ୍ୱତୀ * ସେ, ପୁଣ୍ୟରେଣୁ ତାର
ଅମର-ବାଞ୍ଛିତ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଶାନ୍ତିନିଳୟ ସେ
ଝଞ୍ଜାଝଞ୍ଝଟିକାପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଶାନ୍ତ ସଂସାରେ,
ସତ୍ ସାହିତ୍ୟ କରେ କ୍ଷୁଧା ପିପାସା ହରଣ ।
କି ଅବା ବର୍ଣ୍ଣିବି କାଳିଦାସଙ୍କ ମହିମା,
ଯାହାଙ୍କ ଲେଖନୀରୂପ ହିମାଦ୍ରି-କନ୍ଦରୁ
ବହେ କାବ୍ୟାମୃତ-ଗଙ୍ଗା ସହସ୍ର ପ୍ରବାହେ,
ଅଶୁଷ୍କ ସେ ମହାଗଙ୍ଗା, ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଧା-ରସେ,
ବାରିଧି ଶୋଷଣେ କ୍ଷମ ମହର୍ଷି ଅଗସ୍ତ୍ୟ,
ମାତ୍ର ଶତ ଅଗସ୍ତ୍ୟର ସୁତୀବ୍ର ଶୋଷଣେ
ହେବ ନାହିଁ ତିଳେ ଶୁଷ୍କ ସେ ଗଙ୍ଗା କଦାପି,
ପ୍ରତ୍ୟୁତ ଶୋଷିବ ଯେତେ, ତହୁଁ ବହୁ ଗୁଣେ
ଉଠିବ ସେ କୂଳକଷା ବନ୍ୟାରେ ଉଚ୍ଛୁଳି !
ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତିତ୍ୱରେ କବିତ୍ୱେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟେ
କିଏ କାଳିଦାସ ସରି, ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖି
ଖୋଜିଲେ ଭବିଷ୍ୟେ, ଜଣେ ନ ମିଳିବ ଆନ ।
ଏ ଯୁଗେ ସେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ମହାକବି, ନୁହେଁ
ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ଏ କଥା କେବେ, ତାଙ୍କ ତୁଳନାରେ
ଆନ କବି ଛତ୍ର ପାଶେ ଶିଳୀନ୍ଧ୍ର ୧ ସମାନ ।"
ପ୍ରତ୍ୟହ ଏରୂପେ କେତେ ସାହିତ୍ୟସମସ୍ୟା,
ଧର୍ମନୀତି, ରାଜନୀତି, ସମାଜନୀତିର
ଗୂଢ଼ତତ୍ତ୍ୱ ସେ ସ୍ଥାନରେ ହୁଏ ମୀମାଂସିତ
ଦେଶଦେଶାନ୍ତରୁ ଆସି, ଫଳତଃ ସେ ସଭା
ମହୀରେ ଆଦର୍ଶ ମହାବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟ,
ଚିର ସ୍ଥିର ଯାହା ଯୋଗୁଁ ଭାରତର ଆଣି,
ଯା ଯୋଗୁଁ ଭାରତମାତା ଜଗତର ରାଣୀ,
ବିଶ୍ୱପ୍ରପୂଜିତା, ନିତ୍ୟ ଗୌରବ-ଗର୍ବିତା ।
ଅନନ୍ତ ଉନ୍ନତିମୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନ
କଲା ଗଠନ ସେ ସଭା, ତେଣୁ ତାହା ନାମ
ହୋଇଅଛି ଅଗ୍ରାସ୍ୟୂତ ମୁଖପତ୍ରରୂପେ
ଆର୍ଯ୍ୟଜାତି ସଭ୍ୟତାର ଅମରେତିହାସେ ।
ପ୍ରଜା ପାଇଁ ଅବାରିତ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଦ୍ୱାର,
ଶୁଣିବାକୁ ପ୍ରଜାଙ୍କର ପ୍ରାଣର ଗୁହାରି,
ନ ଥିଲା ତାଙ୍କର କାଳ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର,
ବେଳନିର୍ବିଶେଷେ ଯାଇ ଛାମୁରେ ସକଳେ
ନିବେଦି ସ୍ୱଅଭିଯୋଗ, ଲଭୁଥିଲେ ତାର
ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରତିକାର ନିର୍ବିଘ୍ନେ ତକ୍ଷଣେ,
କି ବାଳକ, କି ପ୍ରବୀଣ, ପ୍ରବଳ, ଦୁର୍ବଳ,
ସମସ୍ତଙ୍କ ଆବେଦନ ହୁଏ ସମଭାବେ
ଶୁଣା, ହୁଏ ବିଚାରିତ ଅପକ୍ଷପାତରେ ।
ରାଜକର୍ମଚାରୀ ହସ୍ତେ ଲାଞ୍ଛିତ, ପୀଡ଼ିତ

* ବୈକୁଣ୍ଠ । ୧—ଛତୁ

ନ ହେବେ ପ୍ରଜାଏ ଯହିଁ ଭ୍ରମେ ବା ସଜ୍ଞାନେ,
କରୁଥିଲେ ସ୍ୱଏ ତାର ବିହିତ ବିଧାନ ।
ନ ହୋଇ ସେବକ ମତେ ଚାଳିତ ରାମ,
ପ୍ରାକୃତ ନୃପତି ପ୍ରାୟ, କରୁଥିଲେ ତାଂ
ଚାଳିତ ସ୍ୱକୀୟ ମତେ ସତର୍କେ ସତତ ।
ଅପରାଧୀ କର୍ମଚାରୀ ଦଣ୍ଡଭୋଗ ପରେ
ହେଉଥିଲା ରାଜକାର୍ଯ୍ୟେ ପୁଣି ନିଯୋଜିତ,
କ୍ଷଣେ ମାତ୍ର ରୁଦ୍ଧ କରି ତଟିନୀର ବେଗ,
ପରକ୍ଷଣେ ଧରେ ତାକୁ ହୃଦେ ନଦୀନାଥ ।
ପୁତ୍ରର ମଙ୍ଗଳ ଲାଗି ଦଣ୍ଡ ଅର୍ପେ ପିତା,
ମାତ୍ର ଲଡୁମାନ ୧ ପରେ ଦେଉଛି ତାହାକୁ
ଭୁଞ୍ଜାଏ ସୁଖାଦ୍ୟ ଆଣି, ଏହା ପ୍ରାକୃତିକ ।
ପିତାର ଯଦ୍ୟପି ଅଛି ଶାସନକ୍ଷମତା,
ପୁତ୍ରଗଣ ତହୁଁ ବଳି ପାଳନଦାୟିତ୍ୱ,
ନୁହେଁ ତ ଅଜ୍ଞାତ ଏହା ଆଦର୍ଶ ପିତାର ।
କର୍ମଯୋଗୀ ରାମଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଅତୁଳ,
ଅଗାଧ, ବର୍ଣ୍ଣନାତୀତ, ବର୍ଣ୍ଣିଲେ ତାହାଙ୍କୁ
ଆଦର୍ଶ ନୃପତି ବୋଲି, ନ ହେବ ତାଙ୍କର
ପ୍ରକୃତଭାବ ଅନୁରୂପ ଅର୍ଥପ୍ରାଣ ଭାଷା,
ଆଦର୍ଶର ମହାଦର୍ଶ କହିଲେ ତଥାପି
ପୂର୍ଣ୍ଣାଂଶରେ ହେବ ନାହିଁ ଉପମା ସଙ୍ଗତ ।
ରାମଙ୍କ ପରି ରାଜା, ଭାରତ ଭାଗ୍ୟରେ
ବିଧିଦତ୍ତ ଅତର୍କିତ ମହାଦାନ ସିନା,
ପ୍ରକୃତର ମହାକାର୍ଯ୍ୟ ସଂସାଧନ ପାଇଁ
ସବୁ ଯୁଗେ ଧରାଧାମେ ହୁଅନ୍ତି ପ୍ରେରିତ
ବିଶିଷ୍ଟ ମହାତ୍ମାରୂପେ ଐଶୀ ଶକ୍ତିରୂପେ,
ମାତ୍ର ରାମଙ୍କ ପରି ପୂର୍ଣ୍ଣ କଳାଧାରୀ
ଖାଲି ଶକ୍ତି ଅବତାର ଆସନ୍ତି କ୍ୱଚିତ ।
ଯଶୋନିଧି ରାମାର୍କ, ପ୍ରକୃତି ସ୍ୱଣୀବ

ପ୍ରଶସ୍ତ-ଲକ୍ଷଣଦକ୍ଷ ଆଦର୍ଶ ବକ୍ଷଭ,
ଆଦର୍ଶ ସୋଦର, ପୁତ୍ର, ମିତ୍ର, ଭୃତ୍ୟ ଆ ।
ପ୍ରକୃତିର ସୁପ୍ରେରିତ, ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରାଣ,
ପ୍ରକୃତି ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ, ତାହାଙ୍କ ସଦୃଶ
ପ୍ରକୃତିର ମହାଗୁରୁ ପୁଣି ମହାଶିଷ୍ୟ
ସେହି ଏକା । ଭୁଞ୍ଜୁଥିଲେ ସିନା ଭାରତୀୟେ
ସଂକଳ୍ପରେ ରାମପୁର-ସୁଖ ରାମାୟଣେ,
ମାତ୍ର ତା ରାମଯୁଗେ ଭୋଗିଲେ ସେହିକେ,
ସଂକଳ୍ପର ମନ୍ତ୍ର ହେଲା ସତ୍ୟ ରସଗୋଲା । ୨
ହୋଇଥିଲା ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ କାଳେ ଦଳମସ୍ତ
ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତି-ସର୍ବ, ଫୁଟାଇଲେ ତହିଁ
ସ୍ୱପ୍ନସ୍ପୃଷ୍ଟ-ଶତଦଳ ଅବନ୍ତୀ-ନାୟକ ।
ଉନ୍ନତିର ବୈଦ୍ୟୁତିକ ତୀବ୍ର ଉତ୍ତେଜନା
ବହିଲା ଏ ଭାରତର ନିଃଶ୍ୱାସ-ପବନେ,
ଉଠିଲାକ ଚେଇଁ ସୁପ୍ତ ନର୍କୋଷ ସଭ୍ୟତା ।
ନାହିଲେ ସେ ଭାରତର ମନୀଷା-ମୁକୁଟେ
ମହାର୍ଘ-ମହିମା-ମଣି, ସେ ମଣି ସମୀପେ
ପରାସ୍ତ ହୂରନ୍ତକାଳ-ଧ୍ୱଂସପଟୁ-ହସ୍ତ !
ଏ ଭାରତ-କଳ୍ପଦ୍ରୁମ ତର ଫଳବାନ,
ଗୁଣିପଣେ ତା ମୂଳେ ସେ ଦେଲେ କାଟପାଣି । ୩
ତର ତନ୍ତ୍ରାବୀର ସ୍ୱଏ, ଭୋଗୁଥିଲେ ତାଙ୍କୁ
ନିତ୍ୟ ନବ ନବ କର୍ମ, ନବୀନ ତନ୍ତ୍ରାର
ଆଶାମୟ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନୀରବ ଆହ୍ୱାନ,
ପ୍ରସୂତ ସତତ ଯଥା ଆସ୍ୱାଦନପାଇଁ
ଥାଏ ଫଳ, ତଥା ନୃପ ସଦା ପ୍ରତୀକ୍ଷିତ
ଅର୍ପିବାକୁ କର୍ମପଦେ ନିଜକୁ ସର୍ବଥା,
ଖୋଜୁଥାନ୍ତି କର୍ମ ପୁଣି କର୍ମେ ଲିପ୍ତ ଥାଇ ।
ତାଙ୍କ ମହାଜୀବନର ପ୍ରତି ଦଣ୍ଡ ଲତା
ବିଶ୍ୱର କଲ୍ୟାଣମୟ ବିଧାନରେ ଭରା,

୧—ମୁଦକ ଭିକ । ୨—ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ବିଶେଷ । ୩—ଫଳପାଣି, ଅର୍ଥାତ୍ ମଳିନ ପାଣି ଗଛ ମୂଳରେ ଦେଲେ ଫଳ ଅଧିକ ହୁଏ ।

ପ୍ରଭୁତା-ମଦିର ନିଶା ଥିଲା ଯାହାଁ ପାଇଁ
ଆଣି ତାହାଙ୍କର ପ୍ରାଣେ କ୍ଷଣକ ସକାଶେ
ସମୁଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ ଅନାୟତ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ବାସନା,
ଅବା ଦୁରାକାଙ୍କ୍ଷା ବଶ ଉତ୍ତ ଉନ୍ମାଦନା,
ନ ଥିଲା କୋଷ୍ଠୀରେ ତାଙ୍କ ଦୁର୍ବଳ-ଦଳନ ।

କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସ୍ଥଳ-ଅଙ୍ଗେ ଆକ୍ରମିଲା ଜରା,
(ଜୀବନ-ଭାରତ ଗ୍ରନ୍ଥେ ଶାନ୍ତିପର୍ବରୂପା)
ମାତ୍ର ଭୟେ ନ ପାରିଲା ପଶି ମନକକ୍ଷ,
ଦେଖିବେ ଯଦି ଚୁଇଁ ଥାନ୍ତା ତାକୁ, ନିଶ୍ଚେ ତେବେ
ପଞ୍ଚଥାନ୍ତା ତୃଷ୍ଣା ଆପେ ଆପଣା କବଳେ ।
ବୃକ୍ଷର ପଲତେ ୧ ସିନା ମାଡି ବରେ ଉଇ,
ମାତ୍ର ତାର କାହା ସାଧ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶିବ ମଜ୍ଜାକୁ ?
ବୟୋଧର୍ମେ ହୋଇଗଲେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟେ ନିସ୍ତେଜ,
କିନ୍ତୁ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି କେବେ ନୋହିଲା ମଳିନ,
ସୁକର୍ମୀର କର୍ମଲିପ୍ସା ଅଜର, ଅମର ।
ସମୋତ୍ସାହେ ସମ ଧୈର୍ଯ୍ୟେ ଶାସି ବସୁନ୍ଧରା
ଦୀର୍ଘ ଶତବର୍ଷ କାଳ ସୁଚାରୁ ଶାସନେ,
ଉପସ୍ଥିତ ବିକ୍ରମାର୍କ ଜୀବନ-ସାୟାହ୍ନେ,
ଶୁଣି ଅନୁକ୍ଷଣ ସେ ମାନସ-ଶ୍ରବଣେ
କେଉଁ ଅଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଅମୃତ ଆହ୍ୱାନ
ଭାଷିଲେ ଏସନ—"ନୁହେଁ ପରିଜୟ କେବେ
ଭୋଗଦ୍ୱାରା ଭୋଗେ, ହୁଏ ତ୍ୟାଗଦ୍ୱାରା ତାହା,
ଇନ୍ଧନେ ଅନଳ କାହିଁ ଲଭିବ ନିର୍ବାଣ,
କିମ୍ବା ବାରିସେକେ ୨ ଭୂମି ଲଭିବ ଶୁଷ୍କତା,
ଭୁଞ୍ଜାଇଲେ ଯେତେ ଆଣି ରୋଗୀକୁ କୁପଥ୍ୟ,
ତେତିକି ବଢ଼ିବ ସିନା ରୋଗର ଯନ୍ତ୍ରଣା !
ଯୌବନ-ବସନ୍ତ ଗତ, ଉପସ୍ଥିତ ଏବେ
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ-ନିଦାଘ, ଉଗ୍ର ବ୍ୟାଘ୍ର ପ୍ରାୟ ଦେହୁ
ଶୋଷିଲା ସେ ନିତ୍ୟ, ତୀବ୍ର ଶୋଷଣ-କୌଶଳୀ,
ଅଦ୍ଭୁତ ବୀରତ୍ୱ ବେଶ ଆଣିଦେଲା ଜରା,
ଭଜିଲା ଶୁକ୍ଳିମା କେଶ, ଗଲା ଦନ୍ତ ଝଡ଼ି,
ଅସ୍ପୃଷ୍ଟ, ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହେଲା ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ,
ହୁଏ ଶ୍ଳେଷ୍ମା ନିର୍ଗତ ନବଦ୍ୱାର ପଥେ,
ଜୀବନ୍ତ ନରକ ଭୋଗ ଏହା ସିନା ପ୍ରାଣେ ।
କିନ୍ତୁ କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ଅହୋ, ସଂସାର-କୁହୁକ,
ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ବହେ ଆଶା, ଅଳି ଯଥା ଫୁଲ
କର୍ଣ୍ଣମୂଳେ—ସଦା କ୍ଷୁଦ୍ର-ଶୀତଳ ବାଣୀରେ
କେଉଁ ମାୟା ଭୁବନର ଅଲୀକ ବାରତା—
କେବଣ ଅସତ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗ ସ୍ୱପନ କାହାଣୀ ।
ହୋଇ ତା ମୋହନ ମନ୍ତ୍ରେ ଆବାଲ୍ୟ ଦୀକ୍ଷିତ,
ସେବି ତା ଅତୃପ୍ତ ପଦ ପଞ୍ଚଲିଣି ଥକ୍କା,
ଶାନ୍ତ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇଛି ଏବେ ନିଜ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ତନୁ
ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ଅବସର, ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ
କରିବି ମୁଁ ପାରତ୍ରିକ ପାଥେୟ ସଂଗ୍ରହ ।
ବିଶେଷତଃ ଏ ଜୀବନ ଟର ଟଳମଳ
ପଦ୍ମପତ୍ରେ ଜଳବିନ୍ଦୁ ପ୍ରାୟ, ଗଡ଼ି ପଡ଼ି
ଏକ୍ଷଣି ମିଶିପାରେ ଅନନ୍ତ ସଲିଳେ,
ନିୟତିର ପ୍ରତିକୂଳ ବାତ-ବିତାଡ଼ନେ,
କି ବିଶ୍ୱାସ ତାକୁ ? ଅତଃ ଜୀବନସଂଗ୍ରାମେ
ସନ୍ଧି ସଂସ୍ଥାପନେ ନୁହେଁ ଔଦାସ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ,
ଜୀବନ ଦିନାନ୍ତ କାଳ ୩ ଉପସ୍ଥିତ ଆସି,
ହେବ ଏବେ ଅନ୍ଧକାର, ବେଳ ଗତପ୍ରାୟ,
ସୁଦୀର୍ଘ ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥ, ଥାଉଁ ଥାଉଁ ନଭେ
କ୍ଷୀଣ ସନ୍ଧ୍ୟାଲୋକ, ପଥ ଧରିବା ଉଚିତ ।"
ଏହା ଭାବି ବିକ୍ରମାର୍କ ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ
ସ୍ୱସୁତ "କୁମାର ଗୁପ୍ତେ" ଅର୍ପି ରାଜ୍ୟଭାର
ହେଲେ ଚିରଦିନପାଇଁ ବିଷୟୁ ଅନ୍ତର,
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନାନ୍ତ ଛବି ଧରିଲା ଅବନୀ,
ଗଗନେ ପ୍ରାଚୀନ ରବି ଲଭିଲେ ବିଶ୍ରାମ,

୧—ବକଳ । ୨—ସେଚନରେ । ୩—ସନ୍ଧ୍ୟା

ନବ ପୂର୍ଣ୍ଣ-ଇନ୍ଦୁ ଭଳି ବନ୍ଦିଲେ ଧରଣୀ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ତେଜି ସୁଖଭୋଗ
ରତ ହେଲେ ଯୋଗେ, ପିନ୍ଧି ଗୈରିକ ବସନ,
ମହାଧର୍ମନିଷ୍ଠ ସିଏ, ପୁଣ୍ୟର ଆସ୍ୱାଦ,
ସାଧୁ ସୁକଠୋର ଯୋଗ ଏକାଗ୍ରତା ସହ,
ଯଥାକାଳେ ଦିବ୍ୟ ଲୋକେ କଲେକ ପ୍ରୟାଣ,
ଏକମାତ୍ର ପାରିଜାତ ଭାରତ-ନନ୍ଦନୁ
ଖସିଲା ମଉଳି ବୃନ୍ତ, ଏକ ମହାରବି
ହୋଇଗଲେ ଅସ୍ତ କାଳ-ଅସ୍ତାଦ୍ରି ଶିଖରେ !

ଚାଲିଲେ ମହୀରୁ ହାୟ ସେ ମହୀ-ମଘବା,
ଯାଙ୍କ ତିରୋଧାନେ ହୁଏ ଜଗତର କ୍ଷତି,
ତାହାଙ୍କୁ ଦୀର୍ଘାୟୁ ଦାନେ ପ୍ରାୟଶଃ କୃପଣ
ଧାତା, ନତୁ କି ହୁଅନ୍ତେ ଅସ୍ତ ଶାକ୍ୟସିଂହ,
ଚୈତନ୍ୟାଦି ସତ୍ୟଧର୍ମ ସଂସ୍ଥାପକଗଣ
ଅକାଳେ ବର୍ଷର ମହା କଠୋର ଆହ୍ୱାନେ ?
ଯାଇଛ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଏ ଭାରତେ
କରିଗଲ ଯେଉଁ ମହା ନବଶକ୍ତି ଦାନ,
ସେହି ଶକ୍ତିବଳେ, ହେଉ ପଛେ ଯେତେ କ୍ଷୀଣ
କାଳାବଶିଷ୍ଟ, ଯୁଗଚକ୍ର ଆବର୍ତ୍ତନେ
ଜାତୀୟେତିହାସ ଥିବ ପ୍ରାଣବନ୍ତ ସଦା।
କେବଳ ଅଜାତ ଦେଶୁ ଆଣି କି କୌଶଳେ
ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ପ୍ରଭାତର ଆନନ୍ଦ-ଆଲୋକ,
ଧୋଇଦେଲ ହେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଭାରତ-ଲଲାଟ ?
ନିଦାଘ ଦିନାନ୍ତେ ଯଥା ଶୀତଳ ପବନ
ଅରଣ୍ୟରେ ଲେପି ଦେଇ ଆଶୀର୍ବାଦ-ଲେପ
ରୌଦ୍ରତପ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ଶିରେ, ପ୍ରଦାନେ ତା ପ୍ରାଣେ
ନବାନନ୍ଦ, ତଥା ତୁମ୍ଭେ କଲ ଏ ଭାରତେ।
ଉଠାଇ ତୁମ୍ଭେ ହେ ଦେବ, ସ୍ୱର୍ଗେ ଏ ଭାରତେ
ଆଣିଲ ଭାରତେ ସ୍ୱର୍ଗ। କୈଶବ ଜୀବନେ
ଭାରତରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିଲ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଚାଦର୍ଶ
ସତ୍ୟ ଶିବ ସୁନ୍ଦରର, ବର୍ଣ୍ଣିବାକୁ ତାହା
କାହିଁ ବାଣୀ-ଭଣ୍ଡାରରେ ତୁଲ୍ୟମୂଲ୍ୟ ଭାଷା ?
କରୁଥିଲ ମାତୃଭୂମି ଅଭାବ ମୋଚନ
ଜୀବନେ, ମରଣେ ମାତ୍ର ଚାପିଲ ତା ବକ୍ଷେ
ଅଭାବର ଦୁର୍ବିଷହ ତୁଙ୍ଗ ହିମାଳୟ,
ଧରେ ଯେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଗତ ଜୀବନ ମହୀରେ,
ପୁଣି ଯେ ଜୀର୍ଣ୍ଣକୁ ଭାଙ୍ଗି ସେହି ଉପାଦାନେ
ଗଢ଼ିପାରେ ମନୋମତ ନୂତନ ସର୍ଜନା,
ତାହାରି ଅଭାବେ ମଣେ ଜଗତ ଅଭାବ।
ଯେତେ କାଳ ଥିବ ସୃଷ୍ଟି, ଥିବ ଏ ଭାରତ,
ତେତେ ଦିନଯାଏ ଦେବ, ଭାରତବାସୀଏ
ପୂଜିବେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନିତ୍ୟ ଅର୍ପି ତବ ପଦେ
ସ୍ମୃତି-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ପାରିଜାତ ସିକ୍ତ ଅଶ୍ରୁଧାରେ।

ସମନୂତା

❋ଭକ୍ତ୍ୟୁପହାର❋

ଗଙ୍ଗବଂଶ ଦୀପ୍ତ-ଦୀପ ବାମଣ୍ଡାମଣ୍ଡନ
ଉତ୍କଳ ଗୌରବ-ରବି ଆହେ ସ୍ୱଜନବନ୍ଧୁ
ମନୀଷୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ତ୍ରିଭୁବନ ଦେବ,
(ସାରସ୍ୱତ-ତପୋବନ ଚନ୍ଦ୍ରର ତାପସ)
ଅଟ ତୁମ୍ଭେ କବିପୁର କଳ୍ପ, ପ୍ରଣଫଳ
ଦେବୋପମ ଅଲୌକିକ ପିତୃ ସୁପ୍ରଭା
ସ୍ୱଭାବ ତେଜସ୍ୱୀ ହୃଦ-ବିମ୍ବେ ତବ, ଅହୋ
ବିସ୍ତାରୁଛି ଶତଗୁଣ ହିରଣ୍ମୟ ପ୍ରଭା,
ଭାସ୍କର କର ପରଶେ ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତ ଯଥା ।
ରାଜା ତୁମ୍ଭେ ମାତ୍ର ନାହିଁ ରାଜନ୍ୟସୁଲଭ
ବାହ୍ୟ ଆଡ଼ମ୍ବର କିମ୍ବା ବ୍ୟସନ ବିଳାସ,
ବେଶ ପରି ବ୍ୟବହାର ସରଳ ତୁମ୍ଭର ।
ବିବେକ-ସଚିବ ସହ ନିବସି ନିଭୃତେ
ଅବିରତ ରତ ତୁମ୍ଭେ ମହା ମନ୍ତ୍ରଣାରେ ।
ବାଣୀଶିଷ୍ୟ, ହୃଦ ତବ ପବିତ୍ର ନିର୍ମଳ,
ପୁଣି ସୁଶୀତଳ, ଯଥା ପରମପାବନୀ
ତବ କୁଳ ଅଧିଦେବୀ ଜାହ୍ନବୀ ସଲିଳ ।
ଅଧିଷ୍ଠିତ ଦେବ ତୁମ୍ଭେ ରତ୍ନ-ସିଂହାସନେ,
ମାତ୍ର ହୃଦ-ସିଂହାସନେ ବସାଇ ନିରତେ
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ସହ ଦେବୀ ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀ
ସମର୍ପୁଛ ପ୍ରୀତିପୂଜା ଭକ୍ତ୍ୟସ୍ତ ମାନସେ,
ଉଡ଼ାଉଛ ଯଶୋରାଜ୍ୟେ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଧ୍ୱଜା ।
ବିଜ୍ଞାନ-ବିନୋଦ, ତବ ସାରସ୍ୱତ ବୀଣା
ମଧୁର ଝଙ୍କାର ଲଙ୍ଘି ଉତ୍କଳର ସୀମା
ମୂର୍ଚ୍ଛୁରୁଛି ସମୁନ୍ନତ ଦୂର ବଙ୍ଗଦେଶେ ।
କଳ୍ପନା-କାନନ-ପିକ ହେ ମହାନୁଭବ
(ଜାତୀୟ-ସାହିତ୍ୟାଶ୍ରମ-ଦକ୍ଷସଂସ୍କାରକ)
କି ଗାଇବ ଜଡ଼କଣ୍ଠେ ମହିମା ତୁମ୍ଭର,
ଗାଉଛି ପ୍ରଧାନପାଠ ଶାଶ୍ୱତ ନିନାଦେ,
ଗାଉଅଛି ପୁଣି ତାହା ତବ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ
ନୀରବେ ଅମର ଗୀତେ, ପିନ୍ଧାଇଛ ଦେବ
ଯେଉଁ "ଅଳଙ୍କାରସାର,"-ଚାରୁ ଆଭାମୟ
ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-କଣ୍ଠେ, ଅମୂଲ୍ୟ ନିସ୍ତମ୍ଭ
ତାହା, ଦିବ୍ୟ ଜ୍ୟୋତି ତାର ଦେଖାଇବ ପଥ
ଦୁର୍ଗମ-ସାହିତ୍ୟ-ବନେ ନବୀନ ସାଧକେ ।
କର୍ମଯୋଗି, ଶିଖାଉଛ କର୍ମ ମହାଯୋଗ
ସଦା ଏ ଉତ୍କଳେ, ତେଣୁ ଉତ୍କଳବାସୀଏ
ନାନାଭାବେ ଋଣୀ ଦେବ ତୁମ୍ଭର ସମୀପେ,
ସେହି ଋଣ କଥଞ୍ଚିତ ପରିଶୋଧ ଆଶେ
ଅର୍ପିଲି ଏ କଳ୍ପଲତା, ଭକ୍ତି-ଉପାସ୍ୟକ
ବାଣୀସେବା-ପୂତ ତବ ଶ୍ରୀକର-କମଳେ,
ଶୋଭା ହେଉ ଶ୍ରୀଚାମୁରେ, ଏତିକି ମାଗୁଣି ।

ଶ୍ରୀଚାମୁଙ୍କର କୃପାଭିଳାଷୀ

ଭଦ୍ରକ
୧୦।୫।୧୯୧୫ } ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି

ଜନଲତା

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

(ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ)

ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ପ୍ରସିଦ୍ଧ   ଉତ୍କଳେ ବିଦିତ
ପୌରାଣିକ ଋଷିକୁଲ୍ୟା,
ପ୍ରକୃତି-ସୁନ୍ଦରୀ   ସୀମନ୍ତ ପରିଏ
ତଟିନୀକୂଳେ ଅତୁଲ୍ୟା ।
ବଡ଼ଗଡ଼ ମାଳ   ଦ୍ୱାରପାଳରୂପୀ
ଋଷିମାଳ ଶୈଳସୁତା,
ମୁକ୍ତାସ୍ତୁକ୍ତିମତୀ   ମୌକ୍ତିକ ସଲିଳା
ମୂନିକନ୍ୟା ସ୍ଥାନେ ପୂତା ।
କୁଳବାଳାକୁଳ   ମହତ୍ତ୍ୱ ମର୍ଯ୍ୟାଦା
ସମ୍ଭାଳି ରଖିଲ ପ୍ରାଏ,
ଅନ୍ତଃସ୍ରୋତା, ସ୍ରୋତ-ସମ୍ପଦେ ନଦୀରେ
ସେକଥେ ଆଚ୍ଛାଦି ଥାଏ ।
ବେନି ପାଶେ ବନ   ମଧ୍ୟେ ଶୈବଳିନୀ
ନଭେ ଛାୟାପଥ ଯଥା,
ଅବା ସେ ତଟିନୀ   ଗନ୍ତାମ ଅଞ୍ଚଳେ
ମନୋରଥ କଳ୍ପଲତା !
ଅଖିଳ ଉତ୍କଳେ   ଅନ୍ୟତମ ତୀର୍ଥ
ପରମ ପୁଣ୍ୟ ପାବନ
ଥାଉ ଆନ କଥା   ଅମରେ ତା ନୀରେ
ଇଚ୍ଛନ୍ତି ସାନ ତର୍ପଣ ।

ଥିଲା ତାର ତୀରେ   ପଦ୍ମପୁର ନାମେ
ଜନପଦ ସୁଶୋଭନ,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ମନ୍ଦାକିନୀ—   କୁଳନ-ପ୍ରଦେଶେ
ହସ୍ତିନାପୁର ଯେସନ ।
ବଜ୍ରପାଣି ନାମେ   ନରପତି ତହିଁ
କରୁଥିଲେ ରାଜପଣ,
ଭାରତୀ କମଳା   କରୁଥିଲେ ତାଙ୍କୁ
ସମାନ ଭାବେ ବରଣ ।
ଗାଙ୍ଗେୟ ସଙ୍କାଶ   ମହା ମହେଷ୍ୱାସ
ଅବ୍ୟର୍ଥ ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ,
ଆତୁର ମାରଣ   ନୁହେଁ ତାଙ୍କ ଅସ୍ତ୍ର
ବରଂ ଆତୁର ପକ୍ଷ ।
ପ୍ରାକୃତ ପାର୍ଥିବ   ଭୂଷଣେ ସେ ଘୃଣା
କରୁଥିଲେ ଅଶେଷ,
ମଣ୍ଡିଥାନ୍ତି ଦେହେ   ଦୟାଦାକ୍ଷିଣ୍ୟାଦି
ନିସର୍ଗ ଭୂଷାନିଚୟ ।
ମଣୁଥିଲେ ସିଏ   ଆପଣାକୁ ସଦା
ପ୍ରଜାକୁଳ ପ୍ରତିନିଧି,
ମଧୁ ଋତୁ ପ୍ରାୟ   ନାତିଶୀତଉଷ୍ଣ
ତାହାଙ୍କ ଶାସନ ବିଧି ।

ରାଜନର ସବୁ ଆଦର୍ଶ ଥିଲେ ସେ
ପ୍ରହ୍ଲାଦ-ଭକ୍ତି-ଧର,
ଓଟାରନ୍ତି ଯଥା ବାର୍ ସଙ୍ଗେ ରଥ
ସବୁ ସରୋଜିନୀ ଚଉ ।
ନ ଧରନ୍ତି ସେହୁ ରାଜଦଣ୍ଡ ଖାଲି
ପରଜା ଶାସନ ପାଇଁ,
ନିଜେ ସୁଦ୍ଧା ତହିଁ ଶାସିତ ସତତ
ହେଉଥାନ୍ତି ନରସାଇଁ ।
ନୃମଣି-ବାଞ୍ଛିତ ଗୁଣେ ବିଚକ୍ଷଣ
ବ୍ରତଧର୍ମପରାୟଣ,
ଯାଚକ ଯାଚନା - ରବେ ମୁଖରିତ
ନରହେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ।
କର୍ମଯୋଗୀ, କର୍ମେ ରତ ଥାଇ କର
ହସ୍ତପଦେ ଆତ୍ମଦାନ,
ଅର୍ପୁଥିଲେ ପୁଣି ସେ ଦାନ ଦକ୍ଷିଣା-
ରୂପେ କର୍ମଫଳମାନ ।
ସଦା ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟ, ଶରୀରେ ତାଙ୍କର
ନ ହୁଏ କବଚ ଶୋଭା,
ଧାତବ ବର୍ମରେ କି କାର୍ଯ୍ୟ ତାର ଯେ
ଦୁର୍ବଳର ବଳସେନା ।
ମୃତ୍ତିକା ଉପରେ ରାଜତ୍ୱ ସିନା ସେ
କରୁଥିଲେ ଯଶୋଧନ,
ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ହୃଦେ ବୈରାଗ୍ୟ-ନୃପତି
କରୁଥିଲା ରାଜପଣ ।
ସୁସ୍ମାକର ନାମେ ଅଭିହିତ ଥିଲେ
ତାହାଙ୍କ ପଞ୍ଚକୁମର,
ସମସ୍ତଙ୍କ ସଦ୍‌ଗୁଣ ସଂଜାତ କିବା ସେ
ଉପରୂପୀ ପୁଷ୍ପାକର ।
ଅଥବା କାୟାରୁ ଛାୟା ଜାତ କିମ୍ବା
ଶବ୍ଦରୁ ଜାତ ପ୍ରତିଧ୍ୱାନ,
ଅବା ସାଧନାରୁ ସାଫଲ୍ୟ, କିଅବା
ମାନସୁ ସମ୍ଭୂତ ଜ୍ଞାନ ।

ସେ ନୃପ-ନନ୍ଦନେ ଦେଖି ଲୋକେ ମନେ
ଆଣୁଥିଲେ ଏହା ପାଞ୍ଚେ,
କିମ୍ବା ଶୋଭାସାର ଗୋଳି ଅବା ବିଧି
ଢାଳିଛି ବିନୋଦ-ଛାଞ୍ଚେ !
ଅଥବା ଆହ୍ଲାଦ ଉପାଦାନେ ରଚି
ତୃପି ସେହି ଆହ୍ଲାଦରେ,
ନେତ୍ର-ରସାୟନ ଅନୁରାଗ-ଝାଳ
ଚଢ଼ାଇଛି ତା ଉପରେ ।
ଉପମାର ପ୍ରଶ୍ନ— ଉପମା ସୁଦ୍ଧା ସେ
କୁମାର ନିକଟେ ନିନ୍ଦ୍ୟ,
ଶୋଭା-କ୍ଷୀରସିନ୍ଧୁ ସାର ନବନୀତ
ଶୋଭା-ସର-ଅରବିନ୍ଦ ।
ସୁଲକ୍ଷଣ ସବୁ ସର୍ବ ଶୁଭଗୁଣ
ଆଶ୍ରିଥିଲେ ତାଙ୍କୁ କାୟା,
ଦେବ କି ମାନବ ଶକ୍ତି ନୁହନ୍ତେ ସେ
ନ ଥିଲେ ପଲକ ଛାୟା ।
ରତ୍ନ ଅଳଙ୍କାର ସିନା ଖାଲି ଧାତୁ
ଅସ୍ଥି ପ୍ରସ୍ତର ବିକାର,
ଏଣୁ ତାହା ସ୍ଥାନ ନିସର୍ଗ ମାଧୁରୀ
କରିଥିଲା ଅଧିକାର ।
ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ ବଦନ-ମଣ୍ଡଳେ
ଉତ୍ସାହର କୋଟି ପ୍ରଭା,
ହୃଦୟ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ବୀର୍ଯ୍ୟ
କଳି କେ ପାରିବ ଅବା ?
ଆଭାସି ଉଠଇ କଥାକେ କଥାକେ
ଔଦାର୍ଯ୍ୟ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ସବୁ,
ସାହିତ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀତ— ରସେ କେନାମଣି
ରତ ଥିଲେ ଅହରହ ।
ବୟସୀ ତାଙ୍କର ଥିଲେ ପ୍ରିୟତର
ରୂପରାଜ, ଜୟଧ୍ୱଜ,
ପ୍ରଥମ ପୁରୋଧା ନନ୍ଦନ, ଦ୍ୱିତୀୟ
ସଚିବ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଆତ୍ମଜ ।

ଭିନ୍ନ ମିତ୍ରଙ୍କର   ଏକବୟସ୍କ ଏକ
ମନ ପୁଣି ଏକଭାବ,
ବିନମ୍ର, ସୌଜନ୍ୟ,   ସାରଲ୍ୟ କିଅବା
ମିଳିଥିଲେ ଏକଠାବ ।
ଅବା ମିଳିଥିଲେ   ଅମୃତ ମିଳନେ
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଶାନ୍ତି, ଅବସର,
ଅଥବା କୁସୁମ—   ଧନୁ, ଋତୁରାଜ,
ଶୋଭାଖଣି ଶଶଧର ।
ଆକୃତିରେ ଭିନ୍ନ   ହେଲେହେଁ ଭିନ୍ନହେଁ
ମାତ୍ର ଏକ ପ୍ରକୃତିରେ,
ଏକ ହୋଇଥିଲା   କ୍ଷୀର ନବୀତ କି
ମିଶାମିଶି ହୋଇ ନୀରେ ?
ଯୋଗ୍ୟ ସହଚର   ଥିଲେ ପରସ୍ପର
କି କ୍ରୀଡ଼ା କିବା ପଠନେ,
ମିଳିଥିଲା ଅବା   ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ମମତା,
ପ୍ରେମ ନିସର୍ଗ ମିଳନେ ।
ଅତ୍ୟଳ୍ପ ସମୟେ   ସକଳ ବିଦ୍ୟାରେ
ହେଲେ ସର୍ବେ ଧୁରନ୍ଧର,
ମାତ୍ର ସୁକବିତ   ସୁଶ୍ରାବକ ହେଲେ
ଅଧିକେ ସୁଯୋଗ୍ୟତର ।
ସର୍ବବିଦ୍ୟା ମଧ୍ୟେ   ସାହିତ୍ୟେ ତାଙ୍କର
ଅଭିରୁଚି ସମଧିକ,
ତେଣୁ ଆନ ରସ ଅପେକ୍ଷା ହେଲେ ସେ
ସୁକାବ୍ୟ-ରସେ ରସିକ ।
କଳ୍ପନା-ଦେବୀଙ୍କ   ଚାଟଶାଳୀରେ ସେ
ପଢ଼ୁଥିଲେ ନିତି ପାଠ,
ନିସର୍ଗ ପ୍ରତିଭା   ବଳେ କିଛିକାଳେ
ହେଲେ ତହିଁ ବଡ଼ଚାଟ ।
ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି   ପଢ଼ୁଥିଲେ ସଦା
ପ୍ରକୃତି ବିଶ୍ୱଗ୍ରନ୍ଥ,
ଅବହିତ ଚିତ୍ତେ   ଶିଖିଲେ ନବନବ
ସେ ପ୍ରକୃତିଠାରୁ ପନ୍ଥ ।

ଯୋଗୀ ପ୍ରାୟ ବୀର   ନିକାଞ୍ଚନ-ପ୍ରିୟ
ବସି ନିତି ନିକାଞ୍ଚନେ,
ରତ ଥାନ୍ତି ମୁଦେ   ସାହିତ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଭେ
ବିବିଧ ଗ୍ରନ୍ଥାଲୋଚନେ ।
ସଂସ୍କୃତ-କବିତା—   ସଦ୍ୱେଦ-ସବିତା-
କାଳିଦାସ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ,
କବିବର ମାଘ   ଭାରବିଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥ
ପଠନେ ସେ କୁତୂହଳୀ ।
କେବେ ଭାଷାକାବ୍ୟ   ଅର୍ଥେ ରତ ଥାନ୍ତି
ବସିଣ ବନ୍ଧୁ ଗହଣେ,
କେବେ ବା ନିଯୁକ୍ତ   କୌତୁକ ଅନ୍ତରେ
କବିତା ପାଦପୂରଣେ ।
ଏକାନ୍ତେ ବସିଣ   କେବେ ଅବା ମଗ୍ନ
ଭାରତୀ-ଭାବ-ସାଗରେ,
ଗଣ୍ଡପାଣି ହୋଇ   ନିର୍ନିମେଷ ନେତ୍ରେ
ଏକାଗ୍ରେ ସାନୁରାଗରେ ।
ପଶୁପକ୍ଷୀ ସ୍ୱର   ଶୁଣି କେବେ ଯଦି
ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଥିଲା ଧ୍ୟାନ,
ହେଉଥିଲେ ତେବେ   କ୍ରୋଧ ଘୃଣା ଦୁଃଖ
ବିରକ୍ତିବଶେ ଅଜ୍ଞାନ ।
କଳ୍ପନା ମାତ୍ରକେ   କାର୍ଯ୍ୟ ଯେବେ ଅଟେ
ଯାଉଣ ଥାନ୍ତା ନିର୍ବାହ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ତେବେ   ସେ ରବବାଏ
ପାଉ ନ ଥାଆନ୍ତେ ଖାଦ୍ୟ !
ଭୁଲି ଯାଉଥିଲେ   କ୍ଷୁଧାତୃଷ୍ଣା ସେହୁ
ସାହିତ୍ୟ-ମୋଦକେ ମାତି,
ଯେତେ ଲାଗୁଥିଲା ସେ ନିଶା, ତେତେ ସେ
ସେବୁଥିଲେ ଦିନରାତି ।
କରୁଥିଲେ ତାଙ୍କ   ପାଣ୍ଡିତ୍ୟେ କବିତ୍ୱେ
ପଣ୍ଡିତ କବିଏ ପୂଜା,
ମାତ୍ର ସେ ନିରତେ   ପୂଜୁଥିଲେ ହୃତ—
ପଦ୍ମାସନେ ଶ୍ୱେତଭୁଜା ।

ସେ ମହାପୂଜାରେ   ପାର୍ଥିବ ପଦାର୍ଥ
ଘଟରେ ନାହିଁ କଦାଚନ,
ଭକ୍ତି ତହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ   ପ୍ରୀତି-ଗଙ୍ଗାଜଳ
ଅନୁରାଗହିଁ ଚନ୍ଦନ ।
ଜ୍ଞାନ ଘୃତଦୀପ   ତପସ୍ୟା ଯେ ଧୂପ
ଅଶ୍ରୁଣିଆ ସ୍ତବାବଳୀ,
କୃତଜ୍ଞତାବ୍ୟଞ୍ଜୀ   ଆତ୍ମସମର୍ପଣ
ସେ ପୂଜାର ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ।
ଏହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ   ପୂଜାଫଳେ କିବେ
ଜଣିଥେ ଶ୍ୱେତବସନା,
କୁମାର ଶୟନ—   କକ୍ଷେ ଆବିର୍ଭୂତା
ହେଲେ ହୋଇ ସୁପ୍ରସନ୍ନା ।
ସପ୍ତସ୍ୱର ସ୍ପଷ୍ଟ—   ବିପଞ୍ଚୀ ପରଶେ
ଭଙ୍ଗାଇ ତାଙ୍କ ସୁଷୁପ୍ତି,
ବୋଇଲେ ବାତ୍ସଲ୍ୟେ   ଉଠ ବତ୍ସ ମୁଁ ତୋ
ସେବାରେ ଲଭୁଛି ତୃପ୍ତି ।
'ଘେନ ଏହି ବୀଣା   ମୃତ୍ୟୁଭୟଭଞ୍ଜିଣୀ
ଯୋଗ୍ୟ ତୁ ବାଦନେ ଏହା,'
ଏତେ ବୋଲି ବୀଣା   ଅର୍ପି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ
ହେଲେ ଦେବୀ ଶୁଭ୍ରଦେହା ।
ସାରସ୍ୱତ ବରେ   ହେଲେ ସୁପ୍ରତିଭ
ଅଳ୍ପବୟେ ପୁଷ୍ପାକର,
ସ୍ୱଭାବ ତେଜସ୍ୱୀ   ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତେ କବି
ସମ୍ମାତ 'ଭାସ୍କର କରୁ ?
କିଶୋର ବୟସେ   ବହୁ ଉପାଦେୟ
କାବ୍ୟ କଲେ ପ୍ରଣୟନ,
ଅଳ୍ପକାଳେ ତାଙ୍କ   କବି-କୀର୍ତ୍ତିମାନ
ଚୌଦିଗେ ହେଲା ଆଚ୍ଛନ୍ନ ।
ତାଳଚେର କବି—   ମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟେ ସେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୀପକ ମଣି,
କଳ୍ପନା-କମଳ-   କାନନ-ସବିତା
ରମ୍ୟ କାବ୍ୟ-ରତ୍ନଖଣି ।

ସାହିତ୍ୟ ଜଟିଳ   ସମସ୍ୟା ମୀମାଂସା
କରୁଥିଲେ ସେ ସରଳେ,
ଶିକ୍ଷାର୍ଥେ ତାହାଙ୍କ   ପାଖେ ଆସୁଥିଲେ
କବି, ସାହିତ୍ୟ-ସେବକେ ।
ନବୀନ ଯୌବନେ   ବିବେକ-ପ୍ରଦୀପ
ହୃଦୟେ ଥିଲେ ଜଗାଇ,
ତାହା ଭୟେ ତହିଁ   ବିଳାସ-ବ୍ୟସନ
ପ୍ରବେଶି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।
କ୍ଷତ୍ରିୟ ପ୍ରତାପ   ପ୍ରକାଶୁଥିଲେ ସେ
ଦୁଷ୍ଟ ଦସ୍ୟୁଗଣ ପ୍ରତି,
ବୟସେ ଆକାରେ   ସାନ ସିନା ମାତ୍ର
ପ୍ରକୃତିରେ ବୃଦ୍ଧମତି ।
ସାକ୍ଷାତ ଦେବତା   ପିତୃମାତୃପଦେ
ବଚସ୍କର ଭୃତ୍ୟ ପରି,
ଖଟିଆନ୍ତି ସଦା   ଭକ୍ତିପ୍ଲୁତ ଚିତ୍ତେ
ଦୃଢ଼ତା ନିଷ୍ଠା ଆଚରି ।
ଭାବୀ ରାଜା ବୋଲି   ତିଳେ ଗୁମାନ-
ମୂଳୁଟେ ନ ବହୁ ମାଥେ,
ନିର୍ବିକାର ହୃଦେ   ମିଶୁଥିଲେ ସଙ୍ଗୀ
ପ୍ରାୟ ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜ ସାଥେ ।
ଜଗତେ ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ   ଅସାଧ୍ୟ ସାଧକ
ଯୌବନ, ଧନ, କ୍ଷମତା,
ମାତ୍ର ଏ ତିନହେଁ   ପୁଷ୍ପାକର ପାଖେ
ପୋତିଲେ ତଳକୁ ମଥା ।
ପ୍ରକୃତି-ରଞ୍ଜନ   ଗୁଣ ତାହାଙ୍କର
ଥିଲା ଅତି ଅଦଭୁତ,
ଆଉ ଆନ, ତର   ଶତ୍ରୁ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ
ଗୁଣେ ହେଲେ ବଶୀଭୂତ ।
ଶତ୍ରୁ ମୁଖେ ଯାର   ପ୍ରଶଂସା ସେ ସିନା
ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଶଂସ୍ୟ ଜନ,
ଧନ୍ୟ ତା ଜନମ   ଧନ୍ୟ ଜନ୍ମଭୂମି
ଶତଧନ୍ୟ ତା ଜୀବନ ।

ଅଶ୍ୱାରୋହଣେ ସେ   ଅଦ୍ଭୁତ କୌଶଳୀ
ସମକକ୍ଷ ତାହାଙ୍କର,
ଥିଲେ ଥିବ ଯିବା   ମାତ୍ର ଥିଲା କାହିଁ
ତାଙ୍କଠୁଁ ଅଧିକତର ।
ଖରଗଣ୍ଡ କାଳେ   ତାଙ୍କ ଅଶ୍ୱଖୁର
ଶବଦ ନ ଶୁଣୁଥିଲେ,
ଉଡ଼ୁଯାଉଛନ୍ତି କି   ଚଢ଼ୁଛନ୍ତି ସେହୁ
ବାରି ନ ହୁଅନ୍ତା ତଳେ ।
ଧାନୁଷ୍କରେ ଦକ୍ଷ   ଥିଲେ ଯୁବାମଣି
ଅମୋଘ ତାଙ୍କର ବାଣ,
ଶ୍ୱାପଦ ବ୍ୟତୀତ   ନାଶୁ ନ ଥିଲେ ସେ
ନିରୀହ ପ୍ରାଣୀର ପ୍ରାଣ ।
ଯୁଦ୍ଧେ ଥିଲେ ବୀର   ନୁହେଁ କ୍ଷତ୍ରଧର୍ମ
ଇତର ପ୍ରାଣସଂହାର,
କ୍ଷମତା ନୁହେଁ ତା   କ୍ଷମତାର ସିଦ୍ଧା
ଅଟେ ଅପବ୍ୟବହାର ।
ବଧଠାରୁ ଶ୍ଳାଘ୍ୟ   ମଣୁଥିଲେ ବଧ୍ୟ
ଜୀବର କ୍ରୀଡ଼ା ଦର୍ଶନେ,
ଏଣୁ ଲୁଚି ବସି   ଦେଖୁଥାନ୍ତି ପଶୁ
ଇଙ୍ଗିତ ଆଭାସ ବନେ ।
କେବେ ବସିଥାନ୍ତି   ଉତ୍କଟ ନିର୍ମାଣ
ପ୍ରତୀଚୀ ଶୈଳ ନିପାତେ,
କେବେ ଋଷିକୁଲ୍ୟା   ସଙ୍ଗମ ପ୍ରଦେଶେ
କେତକୀ-ବେଷ୍ଟିତ ସ୍ଥାନେ ।
ଯହିଁ ବେଳାଭୂମେ   ଗଭୀର ନିଶୀଥେ
ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳର ରୁଦ୍ରସ୍ୱର,
ସ୍ୱଭାବ-ଭୀଷଣ   ସିନ୍ଧୁ ନାଦେ କରେ
ସବିଶେଷେ ଭୟଙ୍କର ।
ସିନ୍ଧୁତୀରୀତନ୍ୱୀ—   ବାତ-ବିକୁଳିତ
ନାରିକେଳ-ତରୁଶାଖେ,
ଦୋଳି ଖେଳେ ରତ   ଥାନ୍ତି ମହାନନ୍ଦେ
ଚଞ୍ଚଳାକ୍ଷୀ ଚଞ୍ଚଳାବେ ।

ତହିଁ ଭୂତପୂର୍ବ   ଯବନେଶ୍ୱରଙ୍କ
ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ଭଗ୍ନ ଦୁର୍ଗ,
ମାନବ ଅଭାବେ   ଧରିଅଛି ଗର୍ଭେ
ବରାହ ଶମ୍ବର ମୃଗ ।
ଯେଉଁ ଦୁର୍ଗଦ୍ୱାର   ଶତ୍ରୁର ଅଗମ୍ୟ
ଥିଲା ଅସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରହରଣେ,
ପଶୁଅଛି ତହିଁ   ଏବେ ଭାଲୁ ଶିବା
ପରିଣତ ତାହା ବନେ ।
ଅହେ ପାନ୍ଥମନେ   ବିଶ୍ୱ ନଶ୍ୱରତା
ବିଲୋକ ତା ଅଧୋଗତି,
ଗଢ଼େ ନର ଯିବା   ମନୋମତ ଦ୍ରବ୍ୟ
ମାତ୍ର ତା ଭାଙ୍ଗେ ନିୟତି ।
ତାଳ-ବୀଚୀ ସହ   ଜଳ-ବୀଚୀ ସେହି
ଦୁର୍ଗର ଅସ୍ଥିକଙ୍କାଳ,
ଧୋଇ କ୍ରମେ ତାକୁ   ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ
କରୁଛନ୍ତି ହୋଇ ଉତ୍ତାଳ ।
ବହୁଦିନୁ ଭାଗ୍ୟ—   ତହିଁ ନିମଜ୍ଜିତ
ଉଦ୍ଧତ୍ୟ-ବାତ୍ୟା ବାଜି,
ମାତ୍ର ଦେହ-ତରୀ   ଅର୍ଦ୍ଧମଗ୍ନ ହୋଇ
ଭାସୁଅଛି ସୁଦ୍ଧା ଆଜି ।
କୋଟି ରତ୍ନଦୀପେ   ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଯେହୁ
ପୁରୀ ଥିଲା ପୁରାକାଳେ,
ରଜନୀରେ ଏବେ   କ୍ଷୀଣାଲୋକ ତହିଁ
ଦେଖାନ୍ତି ଖଦ୍ୟୋତଜାଳେ ।
ଭାଗ୍ୟ ପ୍ରତିକୂଳେ   ଏହିପରି କେତେ
ରାଜେନ୍ଦ୍ର ରମ୍ୟ ଭବନ,
ହୋଇଅଛି ଆହା   ଏବେ ବିଜନତା-
ତପସ୍ୱିନୀ ତପୋବନ ।
କେ ଲଙ୍ଘିବ ଭବେ   ପ୍ରାକୃତ ଶାସନ
ଜଙ୍ଗମ କିବା ସ୍ଥାବର,
ନରିପାରେ ସେହୁ   ସ୍ୱଖାତୁ ଭୂଗାମୀ
ଭୂଗାମିକ ଦଣ୍ଡଧର ।

ଶୈବାଳ-ସଙ୍କୁଳ   ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଦୁର୍ମ୍ୟ ତଳୁଁ
ସୁ ସ୍ରୋତର ହୋଇ ଚ୍ୟୁତା,
ଦେଖୁଥିଲେ ଦୂର୍ଗ— ପାଦେ, ସିନ୍ଧୁବକ୍ଷେ
କୁରଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗ-କ୍ରୀଡ଼ା ।
ଶୁଣି ମହାରୁଦ୍ର   ପ୍ରକୃତି-ଦେବତା
ବାଦ୍ୟ ନାଦ ଛଳରେ,
ଖେଳୁଥିଲା କେତେ   ନବୀନ କଳ୍ପନା-
କଲ୍ଲୋଳ ହୃଦ-ସାଗରେ ।
ପ୍ରକୃତି ବକ୍ଷେ—   ମହାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି
ସମ୍ମୁଖଭାଗେ ବିସ୍ତୃତ,
ମହାଭାବେ ରୁଦ୍ଧ   ହେଉଥିଲେ କ୍ଷଣ
କ୍ଷଣକେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ।
ଅନନ୍ତ ଅପାର   ପାରାବାରେ ଚାହିଁ
କରୁଥିଲେ ଏ କଳ୍ପନା,
ଏହା ଜଳଜଣା   ତୁଳନାରେ ସୁଦ୍ଧା
ନର ଅନ୍ତ ଅତୁଳନା ।
ଚକ୍ଷୁସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ଧ   ନବୋଧ ମାନବ
ଦେଖି ଏହା ଦେଖୁ ନାହିଁ,
ଅହୋ, କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ   ନଗଣ୍ୟ କ୍ଷମତା
ବଳେ ସେ କରେ ବଡ଼ାଇ ।
ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ ପ୍ରତାପୀ   ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ସିନ୍ଧୁ
ଲଙ୍ଘୁ ନାହିଁ ଗାରେ ସୀମା,
ତୁଚ୍ଛ ଅଧିକାରେ   ତୁଚ୍ଛ ନର ସିନା
ପ୍ରକାଶେ ତୁଚ୍ଛ ଗରିମା ।
ରାଜ-ନନ୍ଦନଙ୍କ   ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନା
କବି-ବଚନରୁ ବଳେ,
ପଠାନ୍ତର ତାଙ୍କୁ   ସେହି ଏକା ସିନା
ନୈତିକ ଚାରିତ୍ର୍ୟବଳେ ।
ବ୍ୟବହାର ନୀତି   ରାଜନୀତି ଧର୍ମ—
ନୀତି ଆଦି ନୀତିଗଣ
ପାଦପେ ବଲ୍ଲରୀ   ପ୍ରାୟ ଦୃଢ଼େ ତାଙ୍କୁ
କରିଥିଲେ ଆଲିଙ୍ଗନ ।
ଜନଶ୍ରୁତି-ଦୂତୀ—   ମୁଖୁ ରାଜା ରାଣୀ
ଶୁଣିଣ ପୁତ୍ର ସୁଖ୍ୟାତି,
ଅପାର ଆନନ୍ଦ   ସ୍ନେହରସେ ତାଙ୍କ
ଫୁଲି ଉଠୁଥିଲା ଛାତି ।
ଅପତ୍ୟ ସ୍ନେହରେ   ଗୁଣେ ପ୍ରଶଂସାକୁ
ମଣୁଥିଲେ କୋଟି ଗୁଣ,
ପାଣ୍ଡିରୂପେ ତାହା   ସ୍ଥାପି ପୁଣି ତହୁଁ
ଅର୍ପୁଥିଲେ ଲୋକେ ଋଣ ।
କୁମାରଙ୍କ ଗୁଣେ   ସ୍ୱଜନମଣ୍ଡଳ
ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲୋକମୁଖରୁ ,
ଉଠୁଥିଲା ଉଭେ,   ଫଳ ଯୋଗେ ସିନା
ହୁଏ ପ୍ରଶଂସିତ ତରୁ ।
ବୋଲୁଥିଲେ ଜନେ   ଧନ୍ୟ ହେମଲତାସ୍
ପ୍ରସବିଲେ ଏ କୁମର,
ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ଗର୍ଭେ   ସମ୍ଭୂତ କି କବା
କଳାପୂର୍ଣ୍ଣ କଳାକର ।
ରାଜରାଣୀକୁଳେ   ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭ
ଗର୍ଭ ମଣି-ଖଣି ସତୀ,
ଏଭଳି କୁମାର   ଅଙ୍କେ ଧରି ତୁମ୍ଭେ
ପୁତ୍ରବତୀ ଭାଗ୍ୟବତୀ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

ଗଞ୍ଜାମ-ଭୂମାକ୍ରି— ମଧ୍ୟହନ୍ତୁ ପସ୍ତରେ
ମହେନ୍ଦ୍ର ତନୟା * ଯହିଁ,
ବହି ଯାଉଅଛୁ ତରତରେ ଯଥା
ନକୁଳ-ସାଧ୍ୱସ୍ତ ଅହି ।
ରତ୍ନଗଡ଼ ନାମେ ସୁନ୍ଦର ନଗର
ଥିଲା ତହିଁ ପୂର୍ବକାଳେ,
ଯା ବିପଣୀମାଳା ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ସଦା
ମଞ୍ଜୁଳ ହୀରା-ପ୍ରବାଳେ ।
ସେ ନଗରବାସୀ ଚାରି ଜାତି ପ୍ରଜା
ଧର୍ମଶୀଳ ଧନବାନ,
ଛୁଇଁ ଥିଲା ନାହିଁ ତା ପବିତ୍ର ସୀମା
ଅସତ୍ୟ ଦୈନ୍ୟ ଅଜ୍ଞାନ ।
ଏକମନା ସର୍ବ ନାଗରିକେ ଏକ
ପରିବାରଭୁକ୍ତ ପରି,
ଥାନ୍ତି ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି
ସହାନୁଭୂତି ଆଚରି ।
ଭ୍ରାତୃଭାବେ ସର୍ବେ ପ୍ରଣୟ-ଡୋରକୁ
ବିଶ୍ୱାସ-କଷେ କଷାଇ,
ବାନ୍ଧି ରଖିଥିଲେ ହୃଦୟେ ହୃଦୟେ
ସୁଦୃଢ଼ ଗଣ୍ଠି ପକାଇ ।
ସମବେତ ଚେଷ୍ଟା ବଳେ ସାଧୁଥିଲେ
ମାତା ମାତୃଭୂମି ହିତ,
ସଂହତିର ମହା— ମହିମା ସକଳେ
ବିଶେଷେ ଥିଲେ ବିଦିତ ।
ପଶୁତା-ସୁଲଭ ଦ୍ୱେଷଦ୍ୱେଷ ତେଜି
ଦେଶୋନ୍ନତି ଆତ୍ମୋନ୍ନତି,
ସାଧି ଭୁଞ୍ଜୁଥିଲେ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ମଣ୍ଡଳେ
ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ ସୁଖ-ସମ୍ପତ୍ତି ।

ରାଜଭକ୍ତ ସର୍ବେ ପୂଜୁଥିଲେ ନୃପେ
ମହତୀ ଦେବତା ମଣି,
ଆଜ୍ଞାବହ ପଣେ ଥିଲେ ପୁଣି ରାଜ—
ଆଦେଶର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ।
ନଗର ସୁଷମା ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅନୁପମା
ଶୋଭାର ସେ ପାରାବାର,
ଉଠି ଆସିଛି କି ବିଚିତ୍ର ବୈଭ୍ରାଜ
ଅଳକାର ଅଳଙ୍କାର ।
ସୁଧା-ଧବଳିତ ତୁଙ୍ଗ ସୌଧମାଳା
ବିସ୍ତାରେ ଅପୂର୍ବ ପ୍ରଭା,
ଅବନୀ-ସୁନ୍ଦରୀ- ସୁରନ୍ଦରୀ ଶିରେ
କି ସେ ମଲ୍ଲିଫୁଲ ଗଭା ?
ବେନି ପାଶେ ହର୍ମ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ରଙ୍ଗପଥ
ଯାଏ କି ସୁନ୍ଦର ଦେଖା,
ଭାରତୀ-ପ୍ରକୃତି ସଧବା ଚିହ୍ନ ସେ
ସୀମନ୍ତେ ସିନ୍ଦୂର-ରେଖା ।
ନନ୍ଦନ, ସର— ଜୀବନ, ଉଦ୍ୟାନ
ସୁନ୍ଦର ନିର୍ମଳ ଘାଟ,
ବସିଥିଲା ଗୃହେ ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ସର୍ବତ୍ର
ଶୋଭା, ନିର୍ମଳତା ହାଟ ।
ଉଡ଼େ ଗୃହଚୂଡ଼େ ଚାରୁ ବୈଜୟନ୍ତୀ
ସୁଧୀର ବାୟୁ ଲହରେ,
ଏ ପୁରୀ ସମାନ ନାହିଁ ବୋଲି ଅବା
ହାତ ଟାଳି ନାହିଁ କରେ ।
ଶାଖା-ଦଣ୍ଡ ଟେକି ଦଣ୍ଡାଶୀ ପରାଏ
ତରୁରାଜି ପଥପାଶେ,
ଅଟଳ ସାହସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଉଭା କିବା
ରାଜ୍ୟ ଶାନ୍ତିରକ୍ଷା ଆଶେ ।

* ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ନଦୀବିଶେଷ । ଏହା ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତରୁ ନିର୍ଗତ ହୋଇଅଛି ।

ପ୍ରତିଗୃହ ଆଗେ ପଲ୍ଲବ ପାଦପେ
ବନ୍ଧାହୋଇ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶ୍ରିଆ,
ନବବଧୂ ଶିରେ ଓଢ଼ଣା ପରାଏ
କିଶେ ଅଙ୍ଗ ବାହାରିଆ ।
ଜମି ଉଠୁଥାଏ ମୁହୁର୍ମୁହୁ ଗାନ—
ବାହନେ ରାଜ-ସରଣୀ,
ବିଳାସ ଭବନୁ ଦେବାଳୟୁ ଉଠେ
ବାଦ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତର ଧ୍ୱନି ।
ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହସ୍ଥ ଗୃହ ଧନପୂର୍ଣ୍ଣ
ଧାନ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅମାର,
ସର୍ବମତେ ସେହୁ ସୁରମ୍ୟ ନଗର
କମଳା କୋଠଭଣ୍ଡାର ।
ନୃସିଂହ ନାମେ ଅରି-କରି-ସିଂହ
ସେ ନଗର ଦଣ୍ଡଧାରୀ,
ଯାଙ୍କ ସୁଶାସନେ ଥିଲେ ନାହିଁ ରାଜ୍ୟେ
ଦରିଦ୍ର ଚୋର ଭିକାରୀ ।
ହିମାଳୟ ପରି ହୃଦୟ ତାଙ୍କର
ଉଦାର ସ୍ଥିର ଉନ୍ନତ,
ପଦବ୍ରଜେ ବୁଲି ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା
ହେଉଥିଲେ ଅବଗତ ।
ଗର୍ଭବତୀ-ଜାହ୍ନବୀ— ଜଳେ ଚନ୍ଦ୍ରଶୁଦ୍ଧି
ସାଧୁଥିଲେ ହରିଗଣ,
ଚିର ଦରିଦ୍ରର ସଦ୍ୟ ଶୁଭାଦୃଷ୍ଟ
ଦେଉଥିଲେ ଦାନେ ଗଢ଼ି ।
ଜୀବନ ବ୍ୟତୀତ ଅଦେୟ ତାଙ୍କର
କିଛି ହିଁ ତ ଥିଲା ନାହିଁ,
ଥିଲା ସିନା ପ୍ରାଣ ନ ଥିଲକୁ ଭାଗ୍ୟେ
ପ୍ରାର୍ଥୀ କେହି ତାହା ପାଇ ।
ଧନେ ମାନେ ବଡ଼ ଥାଇ ଆପଣାକୁ
ମଣୁଥିଲେ ସଦା ସାନ,
ସାନର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ଏକା
ଭାଜନ ସିନା ମହାନ ।

ବଟ ବୀଜ ଛୋଟ, କିନ୍ତୁ ତା ବିରାଟ
ପାଦପ ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥାନ,
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ ମହାନେ ଧରେ ସାନ, ସେହୁ
ମହାନରୁ ମହୀୟାନ ।
ସାମ୍ୟଶାନ୍ତି ତାଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନ
ରାଜଦଣ୍ଡ ଥିଲା ନ୍ୟାୟ ,
ସତ୍ୟରୂପୀ ରତ୍ନ ମୁକୁଟେ ମସ୍ତକ
ମଣ୍ଡିଥାନ୍ତି ନରରାୟ ।
ମନ୍ତ୍ରଣା-କୁଶଳ ସଚିବପ୍ରବର
ବିଶୁଦ୍ଧ ନିରପେକ୍ଷତା,
ସଂଯମ ବାହନ ବିନୟ ଯେ ଯାନ
ସୁପ୍ରଶସ୍ତି ପାଠକତା ।
ରାଜକାର୍ଯ୍ୟେ ନ୍ୟସ୍ତ ଥିଲା ଏକ ହସ୍ତ
ପୁଣ୍ୟାର୍ଜନେ ଆନ କର,
ଦେବା ପାଇଁ ଖାଲି ନେଉଥିଲେ ନୃପ
ପରଜା ସକାଶୁ କର ।
ତୁଚ୍ଛ ରାଜଭୋଗ ପାରିଥିଲା ନାହିଁ
କରି ତାଙ୍କ ତନୁ ଭୋଗ,
ଭୋଗ ବୋଲି ଯାକୁ ବୋଲଇ ସଂସାର
ମଣନ୍ତି ସେ ତାକୁ ରୋଗ ।
ନାମେ ମାତ୍ର ସିନା ରାଜ୍ୟାଧିପ ମାତ୍ର
ଫଳେ ରାଜ୍ୟାଶ୍ରମ ଋଷି,
ବିଷୟ-କଳୌକା ଥିଲା ନାହିଁ ତାଙ୍କ
ଚରିତ୍ର-ଶୋଣିତ ଚୁଷି ।
ବିଶାଳ ରାଜ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ
ବିପୁଳ ବିଭବଶାଳୀ,
ମଣୁଥାନ୍ତି ସଦା ନିଜକୁ ପ୍ରଜାଙ୍କ
ଧନ ପ୍ରାଣ ଜଗୁଆଳି ।
ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମହିମା ଅଦ୍ଭୁତ, କିଏ ସେ
ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନେ କରି ଅନ୍ଧ,
ମାତ୍ର ସ୍ଥାପିଥିଲା ରତ୍ନଗଡ଼-ପତି—
ତହିଁ ପ୍ରତୀପ ସମ୍ବନ୍ଧ ।

ପ୍ରବାଶୁଣ ଥିଲେ ଶାନ୍ତ ପ୍ରଶାନ୍ତ କ୍ଷମା
ନ ବହୁ ମାନସେ ଈର୍ଷା,
ନର ପ୍ରାଣେ କ୍ଷମା ଦେବତ୍ୱ ନିଷ୍ଠୁର
ପଶୁପଣ ପ୍ରତିହିଂସା ।
ଚାରୁଶୀଳା ନାମେ ଥିଲେ ଅଦ୍ଭୁତ
ତାହାଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀ,
ନାରୀରୂପେ ଅବା ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ଧର୍ମ
ଜନ୍ମିଥିଲେ ମେଦିନୀ ।
ଶୋଭାଦେବୀ ତାଙ୍କୁ ଶୋଭାପଣେ ଊଣା
ସେ ଲାବଣ୍ୟ-ସିନ୍ଧୁ-ନଦୀ,
କୋଟି ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରଭା— ପୀୟୂଷ ଏକତ୍ର
କରିଥିଲା ଜବା ବିଧି ।
ନୃପ ସନ୍ନିଧାନେ ବସନ୍ତ ଦେବୀ
ଶୋଭାଗୁଣୀ ନୃପଦାରା,
ବସନ୍ତ ଅନ୍ତରେ ଧରି ରମ୍ଭା ଯଥା
ଚନ୍ଦ୍ର ପାଶେ ଚନ୍ଦ୍ରା ତାରା ।
ଜାତ କଲେ ସତୀ ପାଣ୍ଡବ ସମାନ
ସୁନ୍ଦର ପଞ୍ଚକୁମାର,
କନ୍ୟା ପ୍ରାପ୍ତି ଆଶେ ପାର୍ବତୀ ଭୁବନେଶୀ
ପାଳୁଥିଲେ ଓଷାବାର ।
ମହାଭାଗ୍ୟବତୀ ଶତ-ପୁତ୍ରବତୀ
ହେଲେ ହେଁ ରମଣୀଗଣ,
ମନରୁ ମୁରୁଛି ଯାଉନ୍ତି କି କଲ
କନ୍ୟାଲିପ୍ସା କଦାଚନ ।
ଦିନେ ନିଶିଯୋଗେ ସ୍ୱପନେ ଗିରିଜା
ବସି ରାଣୀ-ଶଯ୍ୟା ପାଶେ,
ଜଣାଇଲେ ଝିଅ ଲୋ ହେବ ମୋ ଆଶିଷ
ସୁମଧୁର ଧୀରଭାଷେ ।
କାୟମନୋବାକ୍ୟେ ସେବାରେ ମୋତେ ତୁ
ତୁଷ୍ଟ କଲୁ ଚାନ୍ଦମୁହିଁ,
ସେ ସୁକୃତ ଫଳେ ହେବ ଚାରୁଶୀଳେ
ତୋହର ଦୁହିତା ମୁହିଁ ।

ଏହା କହି ଖରେ ଶର୍ବାଣୀ ଅନ୍ତରେ
ଶିବବାଦୀ ଶିବଦାରା,
ମିଶିଗଲେ ଯଥା ନୀଳ ଊର୍ମି କୋଳେ
ବାଡ଼ବ ଅନଳଧାରା ।
ନିଦ୍ରାନାଶେ ରାଣୀ ସ୍ୱପ୍ନକଥା ହେଜ
ଲଭିଲେ ଅତି ସନ୍ତୋଷ,
ଘନ ଆଶା ଦାସୀ ଚାତକୀ ଯଥା
ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ଶୁଣି ଘନ-ଘୋଷ ।
ଭାବୀ କନ୍ୟା ଲାଭ ଆଶାରେ କଲେ ସେ
ସୁଖ-ସରେ ସନ୍ତରଣ,
ଉତ୍ସବର ପୂର୍ବ ଦିବସେ ଯେସନ
ଉତ୍ସବ-କର୍ତ୍ତାର ମନ ।
କେତେ କାଳ ପରେ ପ୍ରସବିଲେ ରାଣୀ
ଅପ୍ସରଜିତ ଦୁହିତା,
ଶୁକ୍ତିରୁ ମୁକୁତା ସଞ୍ଜାତ କିବା ସେ
ବସୁନ୍ଧରା ଗର୍ଭୁ ସୀତା ।
ଅଥବା କୁଞ୍ଜିରୁ ପ୍ରଭା ଉଦ୍ଭବ
ପ୍ରାଚୀଗର୍ଭୁ ଦିବ୍ୟତାରା,
କିବା ଚନ୍ଦ୍ରମାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ରୂପସୀ—
ଜଗଜ୍ଜନ-ନେତ୍ରତାରା ।
ଅଥବା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଲେଖନୀରୁ ଜାତ
ଶୁଭ୍ରମୟୀ ବର୍ଣ୍ଣାବଳୀ,
ଅବା ଶୋଭା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ- ସରୁ ସମ୍ଭବ
କନକ କମଳ କଳି ।
ଯେ କନ୍ୟା ଉମାଙ୍କ ରୂପମୂର୍ତ୍ତି ତାକୁ
ଉପମା କିସ ସର୍ବଥା,
ବିଶ୍ୱ-ବିନୋଦିନୀ ଆଶା ଉପରୂପ
କଲ୍ୟାଣ କାମନା ଯଥା ।
ରୂପ ଦେଖି ରମ୍ଭା ଅପସରି ଯିବ
ବ୍ରୀଡ଼ାବଶେ ଅପସର,
ସୁଗନ୍ଧ ଆବାସ ହୋଇଥିଲେ ସୁନା
କୁଅନ୍ତା କଣ୍ଟକ ସର ।

ତରୁଣ ଅରୁଣ   ନିନ୍ଦା କରୁଅଛୁ
ଅଧର ଆରକ୍ତ ପ୍ରଭା,
ରୂପ-ପାରାବାରେ   ପ୍ରବାଳ-ତରଣୀ
ଭାସୁଅଛୁ ଆହା ଅବା ।
ଉପମାର କଥା   ଚାରୁ ହେବ ସେଥୁ
ଚାରୁହାସ ସଙ୍ଗେ ତୁଲ,
ସମାନ ହୁଅନ୍ତା   ଫୁଟନ୍ତା ଯଦ୍ୟପି
ତଣ୍ଡିତ ଲତାରେ ଫୁଲ ।
ନିର୍ମାଣିଛୁ ଧାତା   କଳ୍ପନାରେ ନଷ୍ଟେ
ଏଣୁ ରୂପ-ରତ୍ନଲତା,
ଏହା ଭାଳି ବୁଧେ   ରାଜକୁମାରୀର
ନାମ ଦେଲେ କଳ୍ପଲତା ।
ଫଳେ ସେ ସୁରମ୍ୟ   ଅଦ୍ଭୁତ ଲକ୍ଷଣା
ଶୃଙ୍ଗାର-କୁସୁମବନେ,
ଅବଧି ସୁନ୍ଦର   ଫୁଲ ଫୁଟିଥିଲା
ତା' ମଧୁର ଅଙ୍ଗଘନେ ।
ବଦନ ଅମଳ   ପାଟଳ କମଳ
ନେତ୍ର ନୀଳ ଇନ୍ଦୀବର,
ଶ୍ରବଣ ପାଟଳୀ   ନାସା ତିଳଫୁଲ
ଗୋଲାପ ରକ୍ତ ଅଧର ।
ଦନ୍ତ କୁନ୍ଦକଳୀ   ପଦ୍ମ ହସ୍ତ ପଦ
ଅଙ୍ଗୁଳି ହେମ ଚମ୍ପକ,
ଅଗସ୍ତି ଲଲାଟ   କେତକୀ ସର୍ବାଙ୍ଗ
ନଅଳୀପାଖୁଡ଼ା ନଖ ।
ଏରୂପର ବକ୍ଷ   ସୁମନୋଜ୍ଞ ସ୍ତୂପେ
ଗଢ଼ା ସେ ସୁଷ୍ଠୁ-ପିତୁଳୀ,
କି ଛାର ବା ନାରୀ   କୋଟି ବିଦ୍ୟାଧରୀ
ଶୋଭାରେ ଯିବେ ମଉଳି ।
ବୟୋବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ   ଶୋଭା ବିସ୍ତାରିଲା
ସୁନ୍ଦରୀ-ମୁକୁଟ-ହୀରା,
ବହୁଭୂଷା ପୁଣି   ଅଙ୍ଗେ ଲାଗି ତାର
କିଣିଲେ ସୁନ୍ଦରତ୍ୱ ।

ଅଛାଡ଼ି ଦେଲେ ତା'   ନିସର୍ଗ ମାଧୁରୀ
କୃତ୍ରିମ ଭୂଷଣଗଣ,
ଅସୁନ୍ଦରେ ଭୂଷା   ଶୋଭା ଦିଏ ସିନା
ଶୋଭାଏ ସୁନ୍ଦରପଣ ।
ସ୍ୱଭାବ ଶୋଭାକୁ   ଦେଲା ଯଉବନ
ଶାଣିତ ପାଣିତ କରି,
ଚାଲୁଥିବା ବେଳେ ଶୋଭାଙ୍ଗୀ ସ୍ତ୍ରୀଅଙ୍ଗ,
ଶୋଭା ପଡ଼ୁଥିଲା ଝରି ।
ନାକେ, ନାଗେ, ନରେ ସୁନ୍ଦରୀ ସଂସାରେ
ସାର ସେ ନୃପ-ଦୁଲାଳୀ,
ଆନ ରାଜବାଳା   ସରସୀ ସରାଳୀ
ଏ ଯେ ମାନସ ମରାଳୀ ।
ଗୋଟିଏ ଇଣ୍ଡୁଲେ   ଗଢ଼ା ସେ ରୂପସୀ
ଉପମାକୁଳ-ସ୍ତମ୍ଭା,
ଆନ ରାଜଜେମା   ମଲ୍ଲୀଫୁଲ ଚମ୍ପା
ଏ ଯେ ସ୍ୱର୍ଗ ସ୍ଥିରଶମ୍ପା ।
ବର୍ଣ୍ଣି ବଇଭବେ   କନକ-କେତକୀ
ତାହା ପାଶେ ଅଳି ଫିକା,
ଆନ ସୁନ୍ଦରୀଏ   ଦୀପ୍ତ ଦୀପଶିଖା
ମାତ୍ର ସେ ଚାରୁଚନ୍ଦ୍ରିକା ।
ସୁବେଣୀ ତରଙ୍ଗେ   ଲମ୍ବମାନ ବେଣୀ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସେବତୀ-ସେବିତ,
ଉଆଁସ ଅନ୍ଧାର   ହୋଇଛୁ କି ମୁଖ-
ଶଶୀ ପଛେ ଲୁକ୍କାୟିତ ।
ବହୁଶାଟୀ ବନ୍ଧ—   ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱର ମସ୍ତକେ
ଶୋଭେ ଘନେ ଚକ୍ର୍ୟପର,
ଅବା ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ   ବିଶାଖା ନକ୍ଷତ୍ର
ଉଦେ ପ୍ରାଚୀ-ପୃଷ୍ଠୋପର ।
ସାରସ୍ୱତ ଗୀର   ଅକ୍ଷମ ତାହାର
ବର୍ଣ୍ଣନେ ମୂର୍ତ୍ତି-ସୁଷମା,
ତାର ଅମଳିନ   ହୋଇଥିଲେ ପଦ୍ମ
ଖଟନ୍ତା କିଛୁ ଉପମା ।

ଶୋଭା-ଉଚ୍ଛୋଳିତା   କରୁଣ କୁନ୍ତଳ
ଅଳକା କି ମନୋହର,
ଫୁଲ୍ଲ କମଳରୁ   ବେଢ଼ିଛନ୍ତି କିବା
ନିପାଶୁ ବହୁ ଭ୍ରମର ।
କପାଳେ କସ୍ତୁରୀ—   ତିଳା ଜାତ କରେ
ଅଦ୍ଭୁତ ଉପମା ମନେ,
ଭୟେ ହାର ଯହୁଁ   ଶରଣ ପଶିଛି
ସତେ କି ମୃଗଲାଞ୍ଛନେ ?
ଦେନ ଭ୍ରୁଭଙ୍ଗମୂଳେ   ହୀରାଖଚୀ ଚାପ
ଆହା କି ଶୋଭା ପ୍ରକାଶେ,
ବସନ୍ତ ଆଗମେ   ତଳା ସ୍ୱାତୀ ଅବା
ଉଦେ ମୃଗ-ଲକ୍ଷ୍ମ ପାଶେ ।
ଲଲାଟ ଚନ୍ଦନ-   ଚାକତ ଭଙ୍ଗିରେ
କି ସୁନ୍ଦର ଦ୍ୟୁତିହାସ୍ୟ,
ଚାକପଦୀ ଦେଇ   ଲେଖିଛି କି ବିଧି
ଛାଉଥିବା ବର୍ଣ୍ଣରସ୍ୟ ।
ନାସାଭୂଷା ମୋତି   ପ୍ରଶ୍ୱାସ-ଅନଳେ
ଦୋଳି ପ୍ରକାଶଇ ପ୍ରଭା,
ଶୋଣାରୂପୀ ହିଙ୍ଗ   ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଶଧରେ
ଆଲିଙ୍ଗି କରୁଛି ଅବା ।
ନୀଳଚେଲାବୃତ   ବକ୍ଷେ ବିଲମ୍ବିତ
ବହୁ ବେଣୀ ମୋତିହାର,
ନୀଳ ନଭସ୍ତଳେ   ବହୁଛି କି ଅହା
ଧାଉଁଏ ଧାଉଁଏ ତାର !
କାନ୍ତି-ପାରାବାର   ମନୋମତ-ବୀଚି
ବାହୁ ଶୋହେ ବାହୁବନ୍ଧେ,
ରତ୍ନଚୂଡ଼ୀ ସହ   ମାଣିକ୍ୟ ଅଙ୍ଗୁଳି
ଜଡ଼ଥାଏ ମଣିବନ୍ଧେ ।
ତାକୁ ସରୁ କମ   ହୀରକ ପଞ୍ଚମ
ଅଙ୍ଗ ରମଣୀୟ ପଦେ,
କନକ-ପାଦପେ   ରଜତ-ଲତା କି
ଛନ୍ଦିଥିଲି ନାନା ଛନ୍ଦେ ।

ଚାଲିବା ସମୟେ   ରୁଣୁ ଝୁଣୁ ବାଜେ
ବାଜେଣୀ ହେମ-ପାଦୁକ,
କହେ କି ଗଣ୍ଡରେ   ଘଟାଇପାରେ ଏ
ମଞ୍ଜୁ ମଞ୍ଜୁଳୀ ପା-ହୁଡ଼ !
ବାଜେ ତହିଁ ସଙ୍ଗେ   ମଧୁର ଆରବେ
ପ୍ରପଦେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଝୁଣ୍ଟିଆ,
ଝୁଣ୍ଟିଆ ନୁହେଁ ସେ   ବ୍ରଜ-ନନ୍ଦିନୀର
ଚଉସ୍ତ-ଘୋଷୀ ଘୁଣ୍ଟିଆ ।
ବୀଣା ପିକସ୍ୱରେ   ବାଣୀର ତୁଳନା
ଅଛି ପରମ୍ପର ପ୍ରଥା,
ମାତ୍ର ସେ ତୁଳନେ   ହେବ ମାନହାନ
ଚେମା-ବାଣୀର ସର୍ବଥା ।
ପୀୟୂଷ-ପୂରିତ   ଛଣା ପଣା ବୋଲି
ହୋଇଲେ ତାହା ଉଚିତ,
ସହସ୍ର ଅଂଶରୁ   ଏକାଂଶେ ବର୍ଣ୍ଣନା
ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ସଙ୍ଗତ ।
ରୂପ ଅନୁରୂପ   ଥିଲା ରୂପେଶ୍ୱରୀ
ଗୁଣଶୀଳର ଆଳୟ,
ପଞ୍ଚ ସହକାର   ନାମ ରସ ଗନ୍ଧ
ସବୁ ଥିଲା ମଧୁମୟ ।
ରମଣୀ-ସୁଲଭ   ଦୟା ଧର୍ମ ମୈତ୍ରୀ
କୋମଳ ଭାବସମୂହ
ଆଶ୍ରିଥିଲେ ତାର   ହୃଦୟେ ଯେସନ
ରତ୍ନାକରେ ରତ୍ନବ୍ୟୂହ ।
ସଙ୍ଗୀତ-ସାହିତ୍ୟ   ଶିଳ୍ପକଳା ଆଦି
ଶିଖିଲି କରି ଯତନ,
ସୀତା ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ   ଆଦର୍ଶ ଚରିତ
କରୁଥାଏ ଅଧ୍ୟୟନ ।
ବାତ୍ସଲ୍ୟ କରୁଣା   ଶାନ୍ତ ହାସ୍ୟରସେ
ତାହାର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୀତି,
ସେହି ରସେ ତେଣୁ   ସରସ କବିତା
ଲେଖୁଥାଏ ନିତି ନିତି ।

ସେ ଦଶରା ପାଠେ ଦବ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ
ଲକ୍ଷଣ ବସ୍ତୁ ମନେ,
ମଣୁଥିଲେ ଜେମା— ରୂପେ ସମ୍ଭୂତା କି
ଦଶରା-ଦେବୀ ଆପଣେ ।
ସୁଲଭତା ସତ ମାନ ନ ହୋଇଣ
ଇତର ଆମୋଦେ ରତ,
ନୀରବେ ବସିଣ କରୁଥାଏ ସୁଖେ
ସାହିତ୍ୟ-ସେବା ସତତ ।
ଗୁନ୍ଥୁଥାଏ ମାଳ କବିତା-ଫୁଲେ ସେ
ଛଇଳା ଲାବଣ୍ୟଲୀଳା,
ସାରସ୍ୱତ କାବ୍ୟ- କୁଞ୍ଜ-ବିଳାସିନୀ
କଳନାଦିନୀ କୋକିଳା ।
ସହଚରୀ ଥିଲେ ସାମନ୍ତ-ଦୁହିତା
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ, ଶଶିପ୍ରଭା,
ଗଙ୍ଗାରେ ଯମୁନା ସରସ୍ୱତୀ ମିଶି
ଏକ ହୋଇଥିଲେ ଅବା !

ଯେଉଁ ସଖୀ ସଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷ୍ୟୁ ମିଷ୍ଟାଳାପେ
ରତ ଥାଏ ମଦାଳସା,
କେବେ କରୁଥାଏ ସୁସଙ୍ଗୀତ ଚର୍ଚ୍ଚା
କେବେ ଖେଳୁଥାଏ ପଶା ।
ଜେମାମଣି ମନ ଜାଣି ସଖୀଦ୍ୱୟ
କରୁଥାନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ ସଦା,
ଶକୁନ୍ତଳା ଯୋଗ୍ୟ- ସଙ୍ଗିନୀ ଯେସନ
ଅନସୂୟା ପ୍ରିୟମ୍ବଦା ।
ନାନା ପ୍ରକାରମ୍ଭ ପର୍ ଦେଖେ ଜେମା
ସଖୀଙ୍କ ପ୍ରୀତି-ନମ୍ରତେ,
ସଖୀଏ ସୁଜା ସେ ଋଣ ଦେଉଥିଲେ
ପରିଶୋଧି ପ୍ରତିକ୍ଷଣେ ।
ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ମୂଲ୍ୟରେ ଥିଲେ ପରସ୍ପରେ
ପରସ୍ପର ପଦେ ବିକା,
ବାତ୍ସଲ୍ୟ କି କାର୍ଯ୍ୟ ଏକ ଆରେକକୁ
ମଣୁଥାନ୍ତି ପ୍ରାଣାଧିକା ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

କିଛିଦେ ସୁସ୍ତାକର ଗିରୀନ୍ଦ୍ର ମହେନ୍ଦ୍ର
ଦର୍ଶନେ ବଳାଇ ମତି,
ତନୟେ ସ୍ୱାଭୀଷ୍ଟ ନବେଦି ଖେନାଲେ
ପିତୃପାଶ୍ୱୁଁ ଅନୁମତି ।
ତତ୍‌କ୍ଷଣେ ଗମିଲେ ସଖା-ପରିକର
ଅନୁଗତ ଅଭିଜନ,
ପୌରଜନଙ୍କ ମୁଖେ ଚଳିଲେ ସକଳେ
ଆଗ୍ରେହ୍ୱ ସୁଚକ ଜଗ୍ମ ।
ସ୍ରୋତ ଅନୁକୂଳେ ଧାଇଁଲା ତରଣୀ
ଉର୍ମିକୂଳୀ ବକ୍ଷସ୍ଥଳେ,

ସମୟ-ସ୍ରୋତରେ ଜୀବନ-ତରଣୀ
ଯେସନେ ପ୍ରଖରେ ଚଳେ ।
ଧାଇଁ ଧାଇ ଆସି ଉଭୟ ତୀରବର୍ତ୍ତୀ
ଫଳିତ ପୁଷ୍ପିତ ଗଛେ,
ଯୁବସ୍ୱଜନଙ୍କର ଦେଖି ପାଶେ ଭେଟି
ଉଭେଇ ଯାଉଥାନ୍ତି ପଛେ ।
କୂଳ-ପଠାଚାରୀ ଗୋଯୂଥେ ନିରେଖି
ମତ୍ତ-ଗତ ଭଇଯାନ,
ହେଉଥାନ୍ତି ଭୟେ ଉଦ୍‌ବେଗେ ଉତ୍ପୁଚ୍ଛେ
ଇତସ୍ତତଃ ଧାବମାନ ।

ଠାବେ ଠାବେ ନଦୀ   ଗର୍ଭେ ମୀନଜୀବୀ
ଟାଣୁଥାନ୍ତି ଟେଙ୍କ ଜାଲ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଚଲି ମାରି   ଡେଇଁ ଯାଉଥାନ୍ତି
ବେଷ୍ଟିତ ବଦାଳଜାଳ ।
ତଲ୍ପରି ମୁଣ୍ଡାଇ   ନଦୀ-ତୀରେ ବସି
କାହିଁ ବା ବଡ଼ଶୀଧାରୀ,
ଜୀବେ ଯମପ୍ରାୟ   ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବେ
ମୀନାଙ୍କୁ ନିଏ ଓଟାରି ।
ସୁଲଭ-ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ   ଶୁକ୍ତିପନ୍ତି ପରେ
ପଡ଼ି କରମାଳୀ କର,
ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ସତୀ   ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଦେହ
ଧରଏ ବିଶେ ସୁନ୍ଦର ।
କାହିଁ ନଦୀତୀରେ ମୁଖରେ ତେଷ୍ଟୋଇ
ନଦୀତୀର-ସହଚରୀ,
କାହିଁ ଅବା ଚଢ଼ି   ମାରୁଥାନ୍ତି ଚଲ
ଗାଙ୍ଗେଇ ମତ୍ସ୍ୟମତ୍ସରୀ ।
ବିମଳ ଧବଳ   ସୈକତ-ଶଯ୍ୟାରେ
ମାଣ୍ଡିଅଛି କେତେ ଲତା,
ନବୀନ ସଂସାରୀ   ନିର୍ମଳ ହୃଦୟେ
ନବ ନବ ଚିନ୍ତା ଯଥା ।
ଅନ ବୃକ୍ଷ ଉଠେ   ପ୍ରତିଧ୍ୱନି, ଜାତ
ହୁଅନ୍ତେ ଏ କୁହୁ ସ୍ୱର,
ଶବେଦ ଅହ୍ୱାନେ   ବୈରାଗୀ ଯେସନ
ପ୍ରଦାନେ ପ୍ରତି-ଉତ୍ତର ।
ନଗର ପ୍ରାନ୍ତର   ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଲଙ୍ଘି
ଗଣ୍ଡପଥେ ନାନା ସ୍ଥାନେ,
ପ୍ରଦୋଷ ସମୟେ   ଉପସ୍ଥିତ ତରୀ
ମଞ୍ଜୁଳ ଗଞ୍ଜା-ମୁହାଣେ ।
ଯହିଁ ଋଷିକୁଲ୍ୟା   ଶାଶ୍ୱତ ସମର
ରତେ ମହାସିନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗେ,
ଆଘାତ ତରଙ୍ଗ   ଗଭୀର ନିର୍ଘୋଷେ
ଉତ୍ତଙ୍ଗ ସିନ୍ଧୁ ତରଙ୍ଗେ ।

ବେନିଙ୍କ ସଂଘର୍ଷେ   ଭୀଷଣ ଭଉଁରି
ଘୂରେ ସଦା ସେହିଠାରେ,
ଗୋଡ଼ାଇ ଅଛନ୍ତି   ବେନିଏ ବେନିଙ୍କୁ
ଅବା ଖରେ ଚନ୍ଦ୍ରାକାରେ ।
ସୁବସ୍ତ୍ରଜଙ୍କର   ଆଜ୍ଞା ଅନୁସରି
ସେଠାରେ ତୀରେ ତରଣୀ,
ଖଟାଇଲେ ନେଇ   ନାବିକନିକରେ
ଯାପନ ଆଶେ ରଜନୀ ।
କଳା ଧୂମବର୍ଣ୍ଣି   ପଶଏ ବହୁଳେ
ବ୍ୟାପିଲା ସାନ୍ଧ୍ୟ ଅନ୍ଧାର,
ଶ୍ମଶାନ-ଶଙ୍କୁଆ-   ଶିବା ବଜାଇଲେ
ଘଣ୍ଟ-ଶଙ୍ଖ ବାରମ୍ବାର ।
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଉଇଁ   ଅସଂଖ୍ୟ ତାରକା
ପ୍ରକାଶିଲେ ନଭେ ପ୍ରଭା,
ଗୋଟି ଗୋଟି ଆସି   ବିମଣ୍ଡିଲେ କିବା
ଅମରେ ଅମର ସଭା ।
ରଞ୍ଜା କୂର୍ଚ୍ଚ ଆସି   ଅନ୍ଧାର-ବାନ୍ଧବୀ
ରମଣୀ ପକ୍ଷିନିକର,
ଝିଙ୍ଗବୀଟ ପରି   ଉଡ଼ି କରୁଥିଲେ
ଅନ୍ଧକାରେ ଗାଢ଼ତର ।
କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ ଉଦେ ହେଲେ ନଭେ
କୁମୁଦିନୀ ତାପସ୍ୱଣ,
ଚରାଚର ବିଶ୍ୱ   ତଳି ତଳୁଁ କିବା
ସୁଷମା-ସଲିଳେ ସ୍ନାନ ।
ସହଯାତ୍ରୀ ସର୍ବେ   ଯଥାକାଳେ ହେଲେ
ଆହାରାନ୍ତେ ନିଦ୍ରାଗତ,
ମାତ୍ର ଯୁବସ୍ୱକ   ଦେଖୁଥିଲେ ସୃଷ୍ଟି—
ମାଧୁରୀ ବହି ଜାଗ୍ରତ ।
ସାରସ୍ୱତୋଦ୍ୟାନ   ଶୋଭା ପାଏନ ଯାର
ନୟନ ସଦା ଆତୁର,
ଶୟନ କି ଛାର   ହରିପାରେ ସେହି
ଲୁଲୁକ୍ଷା ତୃଷ୍ଣା ଚତୁର ।

ନତ୍ରାବାସ ସିନା   ଯେହ୍ନୁ ଚନ୍ଦ୍ରାଶୂନ୍ୟ
ଅଜସ୍ର ଭୋଗ-ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ,
ମାତ୍ର ଯେ ଭାବୁକ   ସୃଷ୍ଟି-ଶୋଭାପାୟୀ
ନିଦ୍ରା ତାର କ୍ରୀତଦାସୀ ।
ଚାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରିକାର   ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗୁର
ତରଙ୍ଗ ନୃତ୍ୟ ପୁଲକେ,
ଦେଖୁଥିଲେ ଯେବେ   ପୁଷ୍ପାକର ବସି
ଦ୍ୱିରଦ-ରଦ-ପଲଙ୍କେ ।
ଯେତେ ଉଠୁଥିଲେ   ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଶଶଧର
ତେଜିଣ ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଜନ,
ତରଙ୍ଗ-ତାଣ୍ଡବ   ବିଭୀଷିକା ଭାବ
ଲଭୁଥିଲା ବିବର୍ଦ୍ଧନ ।
ନିଶୀଥର ଘୋର   ଗଭୀର ଗର୍ଜନ
ମନେ ଉପୁଜାଏ ତ୍ରାସ,
ବୃଦ୍ଧ-ବିରହିଣୀ   କମଳିନୀ ଧନୀ
ଛାଡ଼େ କି ଖର ପ୍ରଶ୍ୱାସ ।
ଚିର-ମୁଖରିତ   ସେ ସ୍ଥାନ, ନିଶୀଥେ
ଅଧିକେ ହୁଏ ମୁଖର,
ସବୁକାଳେ ତହିଁ   ପ୍ରବେଶ ନିଷିଦ୍ଧ
ନୀରବତା-ଦେବୀଙ୍କର ।
ଦୋଳାଦୁଲ ମଧ୍ୟେ   ବସି ପୁଷ୍ପାକର
କରୁଥିଲେ କି କଳ୍ପନା,
କି ମହାଶିକ୍ଷାର   ଶୋଚିଲେ ବା ସନ୍ଥ
ତାହାଙ୍କୁ ହିଁ ତାହା ଜଣା ।
ଏଥି ଅନନ୍ତରେ   କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପାନ୍ଥ
ଆସିଲାକ ସେ ରଜନୀ,
ବିଜେ ଉଷାରାଣୀ   ନାସାରେ ଝମନ୍ତି
ଦୀପ୍ତ ଲୁଆଁ ତପ୍ତ-ମଣି ।
ନଦୀ-ତୀରବନ୍   ଉଡାଟେ ରଚିଲେ
କଉଶିକ ଲୁମ୍ବାଟୁଆ,

ହେମବର୍ଣ୍ଣବନ୍ତ   କୁଳଦୀବସନ୍ତ
ପ୍ରଭାତ-ତାଳୁଆ ଲୁଆ ।
ସେ ଶବଦେ ଜାଗି   ନଦୀ-କୁଦଶାୟୀ
ମତ୍ସ୍ୟପାଳେ ହର୍ଷଭରେ,
ମୁରଲୀ ବଜାଇ   ଗ୍ରାମ୍ୟ ଗୀତମାନ
ଗାଇଲେ ତମାଲି ସ୍ୱରେ ।
ଫେରିଗଲେ ବେଳା—   ବିହାରି ହରିଣେ
ତରତରେ ବନଭାଗେ,
ଭୀତବ୍ୟାଘ୍ରୀ ବ୍ୟସ୍ତ   ଅନାଉଣି ଚାହିଁ
କେବେ ପଛେ କେବେ ଆଗେ ।
ଏ କାଳେ ନାବିକେ   କ୍ଷେପଣୀ ଚାଳନେ
ବାହିଲେ ତରଣୀ ସୁଖେ,
ଚାଲିଲ ସେ ସିନ୍ଧୁ—   ବୀଚି କାଟି କାଟି
ଯାମ୍ୟ ଦିଗ ଅଭିମୁଖେ ।
ଝାଉଁ-ଝଙ୍କାରିତ   କେତକୀ-ସେବିତ
ସୁରମ୍ୟ ଗୋପାଳପୁରେ *
ଦକ୍ଷ ଭାଗେ ରଖି   ଚାଲିଲା ତରଣୀ
ସାଗରେ ତୀର ଅଦୂରେ ।
ଅଖିଳ ଗଞ୍ଜାମେ   ଟେକି ସେ ନଗରୀ
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ-ସୁଖ ଧନମାନେ,
ଯା ସୁଯଶ-ଗୀତ   ଗାଏ ରତ୍ନାକର
ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ତରଙ୍ଗ ତାନେ ।
କେତେ ଦୂରେ ଦିଶେ   ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ପ୍ରସବା
ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁର ସୁନ୍ଦର,
ପୁର୍ବକାଳେ ଯାହା   ଥିଲା ଗଞ୍ଜାମର
ସ୍ୱଦେଶୀ ପଣ୍ୟ ବନ୍ଦର ।
ଏଥି ଅନ୍ତେ ପୋତ   ହେଲା ଉପଗତ
ବାହୁଦା ସିନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗମେ,
ଯେ ପବିତ୍ର ତୀର୍ଥେ   ସ୍ନାନମାତ୍ରେ ଦେହୁ
ଘୋର ପାପ ଅପଗମେ ।

* ସମୁଦ୍ରକୂଳସ୍ଥ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ସ୍ଥାନ

ତୀର୍ଥଗଣ ତହିଁ   ପହଞ୍ଚିଲେ ଯାଇ
ଉଦ୍ୟାନର ସନ୍ନିଧାନେ,
କଳ୍ପତରୁ ପ୍ରାୟ   ସଦା ଫଳବାନ
ଯାହାର ପାଦପମାନେ ।
ଅଣ୍ଡେ ବାଟ ହାଣି   ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟ
ପ୍ରଚାରିଲା ବାଟହଣା,
ମଧ୍ୟାକାଶେ ଉଠି   ଧସ୍ୱ ପରେ ରବି
ଝାଡିଲେ ଅନଳ-କଣା ।
ସିନ୍ଧୁବୀଚି-ବେଣୀ   ଦିଶେ ଧପ ଧପ
ସ୍ପର୍ଶି ଖର ରଶ୍ମିଚୟ,
ସହସା କି ଅବା   ବାଡବ ଅନଳ
ଘୋଟିଲା ସାଗରମୟ ।
ସମୁଦ୍ରସଞ୍ଚାରୀ   ବିବିଧ ବିହଗେ
ତପ୍ତ ଜଳେ ବୁଡି ବୁଡି,
ଆତପ ସନ୍ତାପୁ   ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ
ଉଦ୍ୟାନକୁ ଗଲେ ଉଡି ।
ଶର-ଶୋକାକୁଳା   କୁରରୀ ଝୁରିଲା
ମର୍ମଭେଦୀ ଶୋକ ସ୍ୱରେ,
ପାଦପ ଛାୟାରେ   ଶୋଇଣ ଗୋଯୂଥେ
ରତ ହେଲେ ରୋମନ୍ଥରେ ।
ନିଚ୍ଛାଟ ବିସ୍ତୃତ   ବେଳାରେ ଖେଳିଲା
ମାୟାବିନୀ ମରୀଚିକା,
ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳକାନ୍ତ   ଦୂର ଶୈଳମାଳା
ସୁଷମା ଦିଶିଲା ଫିକା ।
ଭେଟିଲା ବୋଇତ   ନିସର୍ଗ ସୁନ୍ଦର
ଏ ଅନ୍ତେ ବାଲୁଆ ଗ୍ରାମ,
ଦାମୋଦର ଦେବ   ପୁଣ୍ୟପୀଠ ଭୂମି
ନାରିକେଳେ ଅଭିରାମ ।
ସାୟାହ୍ନେ ନାବିକେ   ଗଠାଇଲେ ନେଇ
ଯୁବରାଜ ଆଜ୍ଞା ବହି,
ସାଗର ତରଙ୍ଗେ   ଅଙ୍ଗ ଢାଳିଦିଏ
ମହେନ୍ଦ୍ର-ତନୟା ଯହିଁ ।

ଯାମିନୀ ଅନ୍ତିମ   ଯାମେ ପୁଣି ହେଲେ
ବହିତ୍ର ଛାଡ଼ି ନାବିକେ,
ଚଳିଲା ସେ ତେଜି   ମହାସିନ୍ଧୁ ବକ୍ଷ
ନଦୀରେ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗେ ।
ପ୍ରତ୍ୟୂଷେ ସକଳେ   ପହଞ୍ଚିଲେ ଯାଇ
ମହେନ୍ଦ୍ର ଅଚଳ ପାଶେ,
ମହେନ୍ଦ୍ର-ବାଞ୍ଛିତ   ମହେନ୍ଦ୍ର-ତନୟା
ନିସର୍ଗ ସୃଷ୍ଟବା-ବାସେ ।
ସ୍ୱଭାବେ ବସନ୍ତ   ଦଇବେ ସେ ଦିନ
ଆଚ୍ଛାଦିଥିଲା କୁହୁଡ଼ି,
ଗିରିବନସୀମା   ପ୍ରକୃତି ସୁଷମା
ରହିଥିଲା ସବୁ ବୁଡି ।
ଧୂଳିମୁଷ୍ଟି ପ୍ରାୟ   ଉଡି ବୁଲୁଥାଏ
ନଭେ ରେଣୁ ଆକାଶରେ,
ଚନ୍ଦନ ଚୂର୍ଣ୍ଣରେ   ଫଗୁ ରଚି ଧାଡ଼ି
ଫିଙ୍ଗେ କି ପ୍ରକୃତି ପରେ ।
କୁହେଳୀ କୋମଳ   ଆବରଣ ଭେଦି
କଳକଣ୍ଠ କୁହୁ ସ୍ୱନ,
ଆଗନ୍ତୁକ କର୍ଣ୍ଣେ   କର ଦେଉଥିଲା
ବିଶୁଦ୍ଧ ସୁଧା ସେଚନ ।
ନେବ ଅନ୍ତସ୍ଥଳେ   ବସି ବୃକ୍ଷଡାଳେ
କଣ୍ଠ-ତାନପୂର୍ଣ୍ଣ ତାର,
କଜ୍ଜଳ-କୁନ୍ତଳା   କଜ୍ଜଳ ପଡ଼ଶୀ
ଝଙ୍କାରୁଛି ବାରମ୍ବାର ।
ଘଣ୍ଟକେ କୁଜ୍ଝଟୀ   ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲା
ଉଦେ ଦେଖି ବିକର୍ତ୍ତନ,
ବୈରାଗ୍ୟ ଅଗ୍ରରେ   ଭବ-ବନ୍ଧନ କି
ତିଷ୍ଠିପାରେ କେତେ କ୍ଷଣ ?
ଦିଶିଲା ଧବଳ   ଦେବରୂପୀ ଗିରି
ଦେବ-ବିମୋହନ ବେଶ,
ଦେଖି ସୁପ୍ତାକର   ମଧୁରିମା ତାର
ଲଭିଲେ ତୋଷ ବିଶେଷ ।

ପାରିଷଦବର୍ଗ   ସହ ଓହ୍ଲାଇଣ
ତରଣୀରୁ ଯୁବରାଜ,
ଶିର ଆରୋହଣ   ମାନସେ ପିନ୍ଧିଲେ
କାନନ ଭ୍ରମଣ ସାଜ ।
ଚୁଡ଼ିଦା ପାଜାମା   ଢିଲା ଅଙ୍ଗରଖା
ଢିଲାଭିଡ଼ା ଶିରସ୍ତ୍ରାଣ,
ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଅସି ଗର୍ଭେ   ରୌପ୍ୟ ଅସିକୋଷ
କଟିତଟେ ଲମ୍ବମାନ ।
ବାମ ସ୍କନ୍ଧେ ଧନୁ   ବାମେତରେ ଧରି
ଶରପୂର୍ଣ୍ଣ ଶରାଧାର,
ଶିର ଆରୋହଣେ   ସଖା ଅନୁଚର
ସଙ୍ଗରେ ହେଲେ ବାହାର ।
ଆଗେ ଯୁବରାଜ   ମଧ୍ୟେ ସୌରେନ୍ଦ୍ରେୟ
ପଶ୍ଚାତେ ମନ୍ତ୍ରୀ ନନ୍ଦନ,
ଯଥା ଧର୍ମ ବେଦ   କରୁଅଛନ୍ତି କି
ସତ୍କର୍ମ ଅନୁଗମନ ।
ଲକ୍ଷ୍ମୀସ୍ୱରୂପରେ   ଅଛି ଲମ୍ବମାନ
ବନ ମଧ୍ୟେ ଧରାଧର,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେସନ୍ତେ   ଭାସି ଉଠିଅଛି
ସାଗରେ ରୁଦ୍ର ହାଙ୍ଗର ।
ଗିରି ଉପକଣ୍ଠ   ବନେ କିଛି ଦୂରେ
ଯାଇ ଆରୋହିଲେ ଗିରି,
ଅଲକ୍ଷିତେ ପାନ୍ଥେ   ଟାଣିନେଲା କ୍ରମେ
ସେ ଶୈଳ ଚଟୁଳଶିରୀ ।
ସ୍ୱଭାବ ସୁନ୍ଦର   ମହେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିତୀୟେ
ଲଭିଛି ମଧୁ ସୁଷମା,
ସୁନ୍ଦରେ ସୁନ୍ଦର   ମିଶିଲା ଉଭାରୁ
କି ଅଛି ତାର ଉପମା ।
ତାହିଁ ମଧୁ- ବଧୂ   ଅଶୋକ ଟାଣିଛି
ଓଢ଼ଣା ପୁଷ୍ପ-ସ୍ତବକେ,
କନକ-କଳିକା—   ଅଙ୍ଗୁରି ଟେକିଣ
ତାହିଁ ବା ଉଭା ଚମ୍ପକେ ।
ପାଟ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି   ପାଟ ଓଢ଼ା ଘୋଡ଼ି
ପାଟପାଗ ବାନ୍ଧି ମାଥେ,
ମଣ୍ଡିଚନ୍ତି ନଗେ   ତାହିଁ ବ୍ରହ୍ମତରୁ *
ଶୋଭାଙ୍ଗୀ ଶାଲ୍ମଳୀ ସାଥେ ।
ତାହିଁ ଅବା ବନ—   ନାଗରୀ କବରୀ
ସମଣ୍ଡିଛି ନାଗେଶ୍ୱର,
ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶୀ ଦ୍ୱିଜ   ପଢ଼ଏ ଓଁକାର
ଝଙ୍କାରେ ତହିଁ ଭ୍ରମର ।
ବସନ୍ତର ପାଟ-   ପତାକା ଉଡ଼ାଏ
ପଲ୍ଲବ ଛଳେ ମହୁଲ,
ଆକାଶେ କୁଣ୍ଡିବା   ଉଦେ ପ୍ରାୟ କେତେ
ଫୁଟିଛି କୁଟଜ ଫୁଲ ।
ତାହିଁ ଚୂରିଅଳା   ଗନ୍ଧେ ଆମୋଦିତ
ଅଚଳ-ମେଖଳା ବନ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ସାନ୍ତେ   କରୁଛନ୍ତି କି ସତେ
ନନ୍ଦନବନେ ଭ୍ରମଣ ?
ସଦ୍ୟ ବିକଶିତ   ବକୁଳ କରୁଛି
ଆକୁଳ ଭ୍ରମରକୁଳ,
ନାସା ତୃପ୍ତିଦାୟୀ   ଶୀତଳ ସୁରଭି
ବାତରେ ତାହିଁ ଆକୁଳ ।
ପତ୍ରହୀନ ଶାଖା   ପରେ ବସି ତାରି
କୋକିଳ କାନନ-କବି,
ଦଣ୍ଡକେ ଖଣ୍ଡକେ   କରି ଦେଉଅଛି
କବିତାମୟ ଅଟବୀ !
ପାଳଧୁଆ ଫୁଲୁ   ମଧୁ ପାନ କରି
କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ପକ୍ଷିଦଳ,
ଲୁଆଉଅଛନ୍ତି   ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟେ
କେଳି-କଳ-କୋଳାହଳ ।

* ପଳାଶ ଗଛ

ମିଶି ତହିଁ ସ୍ୱର   ଝର୍ଝର ଝଙ୍କାର
ହେଉଛି ପୃଥକ ତର,
ବାଜୁଛି ଏକତ୍ରେ   ଏକକାଳେ ଯଥା
ବିବିଧ ବାଦ୍ୟନିକର ।
ବାଳ-ରବିକର   କଳେବରେ ବୋଳି-
ହୋଇ ପ୍ରଜାପତିମାନେ,
ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ନବ—   ଶିଶୁ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ
ସୃଜୁଥିଲେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ।
ଏରୂପର ଶୋଭା-   ହାଟ ଦେଖି ଦେଖି
ବେନି ପାରୁଶେ ପୁରତେ,
ଉଠୁଥିଲେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ   କ୍ଳେଶ ଭୁଲି ପାନ୍ଥେ
ବନ୍ଧୁର ଦୁର୍ଗମ ପଥେ ।
କେଉଁଠାରେ ବସି   କେଉଁଠାରେ ନଇଁ
କାହିଁ ଧରି ତରୁବର,
କୁତୁହଳ ମନେ   ବ୍ୟସ୍ତେ ଗୌଣେ ପଥ
ହେଉଥାନ୍ତି ଅଗ୍ରସର ।
ଶୃଙ୍ଗ ପରେ ଶୃଙ୍ଗ   ଅତିକ୍ରମି କ୍ରମେ
ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିଖରେ ଯାଇ,
ଦେଖିଲେ ସେ ସ୍ଥାନ   ଅମର-ଦୁର୍ଲଭ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ତା ତୁଳନା ନାହିଁ ।
ଅତି ଉଚ୍ଚ ଚୂଡ଼ା   ଭବ ଆର୍ତ୍ତନାଦ
ଶୁଭେ ନାହିଁ ତାର କତି,
ସ୍ୱର୍ଗର ବଶୁଳ   ଶାନ୍ତି ତହିଁ ସଦା
ବହୁଆଣେ ସଦାଗତି ।
ପରଶ ମାତ୍ରେ ସେ   ଶୂନ୍ୟେ ହରିନଏ
ପାର୍ଥିବ ପ୍ରାକୃତ ଭାବ,
ପାପ-ଆତ୍ମା-ଲୌହ—   ପରଶମଣି ସେ
ଭ୍ରମେ ନର ମଣେ ସ୍ଥାବ ।
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟି କରି   ଉଡ଼ାଏ ସେ ସ୍ଥାନ
ଦାମ୍ଭିକ ଆତ୍ମପ୍ରାଧାନ୍ୟ,
ନାମ ଧରେ ସିନା   ସ୍ଥାବର, ମାତ୍ର ତା
ମହିମା ନୁହେଁ ସାମାନ୍ୟ ।

ଉପଳ-ବିତାନେ   ତହିଁ ସୁସ୍ଥିତର
କରୁଣ ଉପବେଶନ
ଭାବିଲେ ପାର୍ଥିବ   ହେଲା ଏତେ ଦିନେ
ନିଶ୍ଚେ ମୋ ନର-ଜୀବନ ।
ଥିଲେ ଥିବ ସ୍ୱର୍ଗ   ଅନୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦେଶେ
ଦେଖିଛି କିଏ ତା କାହିଁ,
ରିପୁ-ତାପ-ଦଗ୍ଧ   ଭବ-ମରୁଭୂମେ
ଏ ସ୍ଥଳ ଶୀତଳ ଛାଇ ।
କର୍ମ ସାଧନର   ଉପଯୁକ୍ତ ଧାମ
ମହାତୀର୍ଥ ସମ ଏହୁ,
ଏ ତୀର୍ଥେ ଉତର   ବାହ୍ୟର କଳୁଷ
ଧୋଇ ହୋଇଯାଏ ଦେହୁ ।
ନରକୁ ଦେବତା   କରିବାକୁ ଏକା
ଏ ସ୍ଥାନ ଉବେ ଭାଜନ,
ବିଷୟ-ବିଷମ-   ବ୍ୟାଧି-ନିମୀଳିତ
ନେତ୍ରେ ଅବ୍ୟର୍ଥ ଅଞ୍ଜନ ।
ସେ ଚଟୁଳ ଚୂଡ଼େ   ଭ୍ରମି ସୁବସ୍ଥିତ
ଲଭିଲେ ପ୍ରୀତି ଅମିତ,
ସଖାହୃଦୟେ ନାନା   ମଧୁର ସମ୍ଭାଷେ
ହରି ନେଉଥିଲେ ଚିତ୍ତ ।
ଠାବେ ଠାବେ ସ୍ଥିତ   ମୁନି-ଅଧ୍ୟାସିତ
କେତେ ରମଣୀୟ ବସ୍ତି,
ଆଶ୍ରମ ହରିଣେ   ଶୋଇଛନ୍ତି ଦ୍ୱାରେ
ଚନ୍ଦ୍ରାଭୟ ପରିହରି ।
ଉପଭୀମ ପ୍ରାୟେ   ତୋରଣ ମସ୍ତକ
ଭୀମସେନ ଦେବାଳୟ,
ଭୀମସେନ ବୀର   ରୁଦ୍ର କ୍ଷମତାର
ଦେଉଅଛି ପରିଚୟ ।
ପାର୍ଶ୍ୱଭାଗେ ତାର   ଧର୍ମଦ୍ୱାର ନାମେ
ଅଛି ଅପ୍ରଶସ୍ତ ଦ୍ୱାର,
ଅକ୍ଲେଶେ ଧାର୍ମିକ   ଭେଦେ ତାକୁ, ପାପୀ
ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ପାର ।

ସେହି ଦ୍ୱାରପଥେ   ଓହ୍ଲାଇଲେ ନମ୍ରେ
ସୁ ସ୍ତ୍ରୀବର ସଖା ସଙ୍ଗେ,
ମଞ୍ଜୁ ମଞ୍ଜୁ ଫଳା *   ନିକୁଞ୍ଜ ସେ ଶୃଙ୍ଗେ
ଶାଖା ତୋଳି ଦୋଳେ ରଙ୍ଗେ ।
ସୁଦୂର ଅତୀତୁ   ଅନ୍ୟ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ
ମନ୍ଦିର ଅଛି ଖଚିତ,
ଅଦ୍ଭୁତ କୌଶଳେ   ଦେଖି ତା ନିର୍ମାଣ
ବିସ୍ମୟେ ହେଲେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ।
ସର୍ବନିମ୍ନ ଶୃଙ୍ଗେ   ଅବତରି ପାନ୍ଥେ
ଭେଟିଲେ ସୁରମ୍ୟ ସର,
ବିରାଜନ୍ତି ତହିଁ   ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଆକୃତି
ମହେଶ ଗୋକର୍ଣ୍ଣେଶ୍ୱର ।
ପୃଥାଦେବୀଙ୍କର   ସୁଥିଲ ଦେଉଳ
ଅବସ୍ଥିତ ତହିଁ ପାଶେ,
ବସିଲେ ସକଳେ   ଆନନ୍ଦେ ସେଠାରେ
ଶ୍ରମ ମିଟାଇବା ଆଶେ ।
ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟେ   ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟର
ଲାଗିଲା ସମାଲୋଚନା,
କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ   ଚଳୁଥାଏ କେତେ
ତୁଳନା ପ୍ରତିତୁଳନା ।
ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କେ ପୁଚ୍ଛିଲେ   ପୁରୋହିତ-ସୁତ
ବୋଲୁବଟି ବନ୍ଧୁବର,
କମଳାଲଙ୍କୃତ   ଏ ସର ସଙ୍ଗତେ
ହେବ କିଏ ପଟାନ୍ତର ?
ସେ ବୋଲେ ଏ ସର   ସରସ ଗଭୀର
ଶୀତଳ ଶାନ୍ତ ନିର୍ମଳ,
ତୁଳନା ଏହାର   ଯୁବରାଜଙ୍କର
ଉନ୍ନତ ହୃଦ କେବଳ ।
ଯୁବରାଜ ହୃଦେ   ଭାବରାଶି ପ୍ରାୟ
ଖେଳେ ଏଥି ଜଳଲତା,

ମଧୁର କବିତା   ସଦୃଶ କମଳ
ଉଠିଛି ଫୁଟି ସର୍ବଥା ।
ଶୁଣି ସାଧୁ ସାଧୁ   ପ୍ରଶଂସି କହିଲେ
ସୁମେଧା ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗଜ,
କେଉଁ କଥାରେ ବା   ପରାଜୟ ତାର
ନାମ ଯାର ଜୟଧ୍ୱଜ ।
ବୋଲେ ଜୟଧ୍ୱଜ   ରସରାଜ ଜନା
ଏ ରସ ଜାଣିବ କିଏ,
ବାମ ନାମ ମଧ୍ୟେ   ଅସାମ୍ୟ ତୁମ୍ଭର
ଦେଖୁ ତ ନାହିଁ ଟିକିଏ ।
ନ ଦେଇ ଏ ବାକ୍ୟେ   ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯୁବରାଜ
ଗିରି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଚୂଡ଼ା ପ୍ରତି,
କବିକେନେ ହେର   ଲୁଚିଥିଲେ ତାର
ନିସର୍ଗ ଶୋଭା-ସମ୍ପତ୍ତି ।
ଏହିପରି ଭାବେ   ନରେନ୍ଦ୍ର-ନନ୍ଦନ
ଅତିବାହି କାଳ ଦଣ୍ଡେ
ଲେଖିଲେ ଦେଉଳ କାନ୍ଥେ ଏହା ଖୋଳି
ଗୈରିକ ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡେ—
"ସଂସାର-ଶ୍ମଶାନେ   ବୈକୁଣ୍ଠ ସମାନ
ତୁହି ରେ ମହେନ୍ଦ୍ର ଗିରି,
ଥରେ ଦେଖି ଆହା   ତୃପ୍ତ ହେବ କିଏ
ତୋ ଶୋକ-ପାସୋରା ଶିରୀ ।
ବିହରନ୍ତି ଯେହୁ ତୋ ଶିଖେ ତୋ ଫଳ-
ଅଶନେ ତୋ ଜଳ ପାନେ,
ଭାଗ୍ୟବାନ ସିନା   ଅଟନ୍ତି ସଂସାରେ
ନରକୁଳେ ସେହିମାନେ ।
ସଂସାର ତାହାଙ୍କୁ   କରିପାରେ ନାହିଁ
ମାୟାମନ୍ତ୍ରେ ବଶଭୁକ୍ତ,
ରିପୁ-ଜଳୌକାଏ   ଶୋଷି ନ ପାରନ୍ତି
ତାହାଙ୍କ ଚରିତ୍ର-ରକ୍ତ ।

* କଦଳୀ ଗଛ

ହେଉଛନ୍ତି ପଣ୍ଡିତେ ଅଶିକ୍ଷିତ ଜନ୍ମା
ହେଉଛନ୍ତି ପଣ୍ଡିତେ ଦୀନ,
ରାଜପୁତ୍ର ହୋଇ ମୁହିଁ ତାଙ୍କଠାରୁ
କୋଟି ଅଂଶେ ଭାଗ୍ୟହୀନ।
କରି ଦେଇଅଛୁ ସେମାନଙ୍କୁ ତୁଚ୍ଛ
ଆଦର୍ଶ ନର ରଚନା,
ସେ ଭାଗ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ମୋହ ପକ୍ଷେ ନିଶ୍ଚେ
ସ୍ୱପନ ନତୁ କଳ୍ପନା।”
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ମୃଗୁଣୀ ଗୋଟିଏ
ପଳାଇଲା ସେହି ବାଟେ,
ଜୀବନ ବିକଳେ ଶବଦ ଗଣ୍ଡରେ
ଧାଇଁଛି ଭୟ ଉଚ୍ଚାଟେ।
ଗଣ୍ଡ ଦେଖି ପ୍ରତେ ହୁଅଇ ଏସନ
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅନଳ-ହ୍ରଦେ,
ଧାବିତ ହେଲେ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ନ ଲଗିବ
ଉତ୍ତାପ ତାହାର ପଦେ।
ଦେଖି ପୃଥ୍ୱୀବର ସଖାଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧି
ଭାଷିଲେ କୋମଳେ ସ୍ୱରେ,
ଦେଖ ଦେଖ ମୃଗୀ ଉଦ୍ଭୀତ ବେଗରେ
ଧାଇଁଛି ତାହା ଭୟରେ।
ଏତିକେ ଭୀଷଣ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ସେଠାରେ
ଉପସ୍ଥିତ ଆଚମ୍ବିତେ,
ତହୁଁ ଯୁବରାଜ ଧନୁଃଶର ଧରି
ଉଠିଲେ ନିର୍ଭୀକ ଚିତ୍ତେ।
ଗଣ୍ଡପଥେ ତାର ଉଭା ହୋଇ ବୀର
ଓଗାଳିଣ ତାକୁ ବାଟ,
ଅଧିଜ୍ୟ ଟଙ୍କାର ଦେଇ ବାରମ୍ବାର
ଛାଡ଼ିଲେ ଉକଟ ଲୁହାଟ।
ନିରେଖି ସଶସ୍ତ୍ର ପୃଥ୍ୱୀବରେ ବ୍ୟାଘ୍ର
ନ କଲା ଆଗକୁ ଗଣ୍ଡ,
ଦୃଢ଼ତର ବନ୍ଧ ଅଗ୍ରେ ଭେଟି ଯଥା
ସ୍ତବ୍ଧ ହୁଏ ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ।।
ମନୋରଥ ପଥେ ବାଧା ପାଇ ସେହୁ
ବିକଟେ କଲା ଗର୍ଜନ,
ତାଲ ଅସି ଧରି ମନ୍ତ୍ରିସୁତ କଲେ
ପାର୍ଶ୍ୱଭାଗୁ ଆକ୍ରମଣ।
ପଶୁ-ଯନ୍ତ୍ରି ନର— ଯନ୍ତ୍ରି ମଧ୍ୟେ ତହୁଁ
ଲାଗିଲା ଘୋର ସମର,
କୋପେ ଯୁବରାଜ ହାଣିଲେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳେ
ଖରହସ୍ତେ ଖର ଶର।
ବାଣ ପରେ ବାଣ ଗୁନ୍ଥି ଦେଇଗଲେ
ନୃପସୂନୁ ମହାରଥୀ,
ଗଲା ଯାଉଥାଏ ଦୀପିନ * ଦେହେ ତା
ବଲ୍ମୀକେ ଭୁଜଗ ଯଥା।
ଶୈଳ ଝର ପ୍ରାୟେ ପ୍ରବଳେ ବହିଲା
ସର୍ବାଙ୍ଗୁ ତାର ରୁଧିର,
ତଥାପି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ ଅରି ପ୍ରତି
ନ ହେଲା ଛଳେ ଅଧୀର।
ଥରେ ଥରେ ମାତ୍ର ଲାଙ୍ଗୁଳ କଚାଡ଼ି
ଛାଡ଼ୁଥିଲା ଘୋର ରଡ଼ି,
ପ୍ରତେ ହେଉଥିଲା ଫାଟିଗଲା ଯଥା
ଗିରିବନ ତଡ଼ତଡ଼ି।
ଆତଙ୍କେ ପକ୍ଷୀଏ ଉଡ଼ିଯାଇ ନଭେ
କଲେ ମହା-କୋଳାହଳ,
ଲମ୍ଫ ଝମ୍ପ ମାରି ମନ୍ଥି ପକାଇଲା
ବନସ୍ଥଳୀ ମହାବଳ।
କ୍ଷୁରଧାର ତୀର ଗୁଣରେ ବସାଇ
ଆକର୍ଣ୍ଣ ଓଟାରି ବୀର,
ଛାଡ଼ିଦେଲେ ତାହା ଗ୍ରୀବାରେ ବାହାର
ହେଲା ଭେଦି ବ୍ୟାଘ୍ର ଶିର।

* ବ୍ୟାଘ୍ର

ବାଣପାତ ମାତ୍ରେ ଛୁଟିଆସି ବ୍ୟାଘ୍ର
ହେଲା ଯୁବରାଜ ଆଗେ,
ଖରେ ବୀରବର ଅସ୍ତ୍ରରକ୍ଷା କଲେ
ଲଙ୍ଘିଯାଇ ପାର୍ଶ୍ୱଭାଗେ ।
ଶାଣିତ ପାଣିତ ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ର ବାଣ
ନିକ୍ଷେପିଲେ ପୁନର୍ବାର,
ବାମକର୍ଣ୍ଣ ଭେଦି ହେଲା ସେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ
ଦକ୍ଷିଣ କର୍ଣ୍ଣେ ବାହାର ।

ପ୍ରାଣ ପରିହରି ପଡ଼ିଲା ସେ ତହୁଁ
କରିଣ ମୁଖ-ବ୍ୟାଦାନ,
ସଙ୍ଗୀ ବୟସ୍ୟେ ଆସି ନରେନ୍ଦ୍ର-ନନ୍ଦନେ
କଲେ ସାଧୁବାଦ ଦାନ ।
ବ୍ୟାଘ୍ର ଶିର ଚର୍ମ ନଗରେ ନେବାକୁ
ଦେଇ ଭୃତ୍ୟେ ଅନୁମତି,
ସଦଳେ ଆଖେଟୁ ନାଟେ ଯୁବରାଜ
ହର୍ମ୍ୟମୁଖେ କଲେ ଗତି ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ବସନ୍ତ ସମୟ ଅତି ରମଣୀୟ
ଋତୁକୁଳ-ଅଧିରାଜ,
ଭବେ ଧରାଧାମେ ଗହଣେ ଶୋଭନ
ନିଖିଳ ଶୋଭାସମାଜ ।
ଶୀତ ପାଣ୍ଡୁରତା ପରିହରି ଏବେ
ସ୍ଥାବର କିମ୍ବା ଜଙ୍ଗମ,
ମଧୁ ସଙ୍ଗେ ସର୍ବେ ଧରିଲେ ମଧୁର
ରୂପ ପ୍ରଭା-ମନୋରମ ।
ନାହିଁ ଶୈତ୍ୟ, ନାହିଁ ଉଷ୍ଣତା କି ଅବା
ବର୍ଦ୍ଧିଉଛି ଆକୁଳତା,
ଭୁବନ-ମୋହନ ମଧୁରିମା ଧରି
ହାସେ ରତ ତରୁଲତା ।
ଗନ୍ଧବହ ମନ୍ଦ ବହିଲା ଶୀତଳ
ପରିମଳ ମଦଧାର,
ପାନ୍ଥରେ ବାଜିଲା ଘନେ ଫୁଲଚଇଁ
କଣ୍ଟ ବାଦ୍ୟ-ଏକତାର ।
ଆମ୍ର-ମୁକୁଳର ମଧୁର ଆମୋଦ
ମତ୍ତ କଲା ଚାରିଆଡ଼େ,
ଖେଳାଏ କୁହୁତେ ନୀଳ ଧୂମବେଣୀ
ମୃଗତୃଷ୍ଣା ଚଉବାଟେ ।

ଜୀର୍ଣ୍ଣ ରୋମାବଳୀ ପରିତ୍ୟାଗ କରି
ଲୋମାବୃତ ପ୍ରାଣିଗଣ,
ଧରିଲେ ଶରୀରେ ଘନ ନବ ଲୋମ
ନିର୍ମଳ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଚିକ୍କଣ ।
ତରୁ ପ୍ରତିକୂଳ ଶିଶିର ନିଧନେ
ଫୁଲକୁଳ-ସାଆନ୍ତାଣୀ,
ସରୋଜିନୀ ଧନୀ ହସିଲା ଆନନ୍ଦେ
ଭେଦି ସରୋବର ପାଣି ।
ମଧୁ ମଧୁକାଳେ ସବୁ ମଧୁମୟ
ଦିବାରାତ୍ର ମଧୁମୟ,
ଆକାଶ ପୃଥିବୀ ବାୟୁ ମଧୁମୟ
ମଧୁମୟ ଦୃଶ୍ୟଚୟ ।
ସଖୀ ପରିବାରୀ ସହ ଦିନେ ପ୍ରାତେ
ରାଜବାଳା କଳ୍ପଲତା,
ଗୋକର୍ଣ୍ଣ-ଈଶ୍ୱର ଦର୍ଶନ ମାନସେ
ପୁରୁ ହେଲେ ବହିର୍ଗତା ।
ଅସଂଖ୍ୟ ମରାଳୀ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ହୋଇ
ଗଲେ ଚିଲ୍କାମୁଖେ ଉଡ଼ି,
ଠେଣା କି ପ୍ରଭାତ ବିଜୟ-ତୋରଣ
ରଚନା ପାଇଁ ଦଉଡ଼ି ।

କରୁଥାଏ କଭୁ　　ମୁଖରିତ ତାଙ୍କ
ଲଳିତ ସ୍ୱର ମଧୁର,
କାଳୁଛି କି ଅହୋ　ପଲାଶ୍ଳିତ ସ୍ୱନି—
ସ୍ୱଣୀଙ୍କ ପଦେ ଘୁଙ୍ଗୁର !
ଭଙ୍ଗ ପଥେ ପଥେ　　ଅଙ୍କି ଯାଉଛନ୍ତି
କେତେ ସ୍ଥାନେ କେତେ ଚକ,
କାହିଁ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ　କାହିଁ ମେହେନ୍ଦ୍ରବ
କାହିଁ ବା ଧ୍ୱଜ ବନ୍ଧକ ।
ଭାଙ୍ଗ ମଧୁ ପାଇଁ　　ଉଡ଼ି ଆସି ବସି
ଦେବାଳୟେ ଗୃହଚୂଳେ,
ଗଭୀରେ ଘୂମୁରେ　କୁରଙ୍ଗେଗୀ ଯଥା
ଲୁଣ୍ଠାଏ ଶୀତ ଅନୁକୂଳେ ।
ଚାଲିଛନ୍ତି କାନନ— କୋଳେ କଳ୍ପଲତା
ସୁନ୍ଦରୀ-ମଣ୍ଡଳ-ଶୋଭା,
ବାମପାର୍ଶ୍ୱେ ଚାଲେ　ସଖୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ
ବାମେତରେ ଶଶିପ୍ରଭା ।
ଅରଣ୍ୟାନୀ ଭେଦି　　ଚାଲିଅଛି ପଥ
ଛୋଟି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲତିକା,
ଅଥବା କି ଶାଖେ　　ଖେଳି ଯାଉଅଛି
ବାରିଦ-କୋଳେ କ୍ଷଣିକା ।
ଅବା ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ　　ତାରଣୀ ନକ୍ଷତ୍ର
ଉଦେ କି ବନ-ଗଗନେ,
କିମ୍ବା ଏକ ନାଡ଼େ　　ତିନି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପଦ୍ମ
ଫୁଟିଛି ମାନସ-ବନେ ।
ଗଲାବେଳେ ତାଙ୍କ　　ବାଣୀ ସାରସନ
ମଧୁରେ ହୁଏ କ୍ୱଣିତ,
ଶୁଣି ସେ ଶବଦ　　ହିଁକାରିଏ ହେଲେ
ନୀରବ ହୋଇ ଲଜ୍ଜିତ ।
ବନଦୂର୍ବା ପ୍ରାୟ　　ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ବନ
ଘେନିଣ ସଖୀକଲାପ,
ଭ୍ରମୁଛି ଚଳିଲା　　ବନଶୋଭା ହେରି
କରି କରି ପ୍ରେମାଳାପ ।

ଉଗଭୁମ ନେବେ　ଢାଳେ ଯାର ରୂପ
ଅନୁରାଗ-ସୁଧାଧାର,
ଦେଖୁଛି ସେ ଆଜ　ବନସ୍ଥଳୀ ଶୋଭା
ବୁଲି ବୁଲି ବନସାର ।
ଚନ୍ଦନ-ଚିତ୍ରିତ—　　ଧାତ୍ରୀ ଆମ୍ରତରୁ
ବାତେ ହଲଉଛି ମଥା,
ଉଡ଼ାଏ ଚନ୍ଦନ　ବନେ ଠାବେ ଠାବେ
ବସନ୍ତର ପାଟଛତା ।
ଶାଖେ ବସି ତାର　　ଚନ୍ଦ୍ରସୁଚ୍ଛ ଶିଖୀ
ବିସ୍ତାରୁଛି ଶିଖାକୂଟ,
ଥୋଇଛନ୍ତି ଅବା　　ବନଦେବୀ ତହିଁ
ରତନ-ଖଚୀ ମୁକୁଟ ।
ମୂଳେ ବସି ତାର　　ଚଞ୍ଚଳ ପ୍ରକୃତି
ଖଞ୍ଜକାୟ ବାୟସାଗନ୍ତ,
ଶୁକ-ମୁଖ-ଚ୍ୟୁତ　　ନୀବାର ତଣ୍ଡୁଳ
ଖୁଣ୍ଟି ଖୁଣ୍ଟି ଖାଉଛନ୍ତି ।
ଠୁଙ୍କୁଛନ୍ତି କୁଶ-　　କ୍ଷେତେ କୁଶାଙ୍କୁର
କାହିଁ ବା ମୃଗନିକର,
ଥରେ ଥରେ କାନ　　ଡେରି ଶୁଣୁଛନ୍ତି
ବନାନ୍ତଘୋଷିତ ସ୍ୱର ।
ଉଠୁଅଛି କାହିଁ　　ଅହି-ନକୁଳର
ଭୀଷଣ ରଣ-ତରଙ୍ଗ,
ଯୁଝୁଛନ୍ତି ଉଭେ　　ପ୍ରାଣପଣେ କେହି
ଦେଉ ନାହିଁ ପୃଷ୍ଠଭଙ୍ଗ ।
ବିବିଧ ଭଙ୍ଗୀରେ　　ଉଲ୍ଲମ୍ଫି ନକୁଳ
ପ୍ରକାଶି ବଳ-କୌଶଳ,
କ୍ରୋଧିତ ଫଣୀର　　ତୀବ୍ର ଫଣାଚୋଟ
କଲାକ ହେଲେ ବିଫଳ ।
ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦନ୍ତ—　　ନଖାଘାତେ ତାକୁ
କରିଣ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ,
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି　　ଛିଣ୍ଡାଇ ଶରୀର
ଶେଷେ କଲା ପ୍ରାଣେ ହତ ।

ବିକଟ କରୁଣ ବୀଭତ୍ସ ଏ ଦୃଶ୍ୟ
ବଂଶବନ ମଧ୍ୟେ ଦେଖି,
କି ଭାବ ମାନସେ ଉଠାଉଛେ ତାଙ୍କୁ କେ
ଡାକ ଦେଲେ କଣ୍ଠ ଟେକ ।
ଦୃଢ ତରୁସ୍କନ୍ଧେ ଝାଙ୍କି ପେଣ୍ଡା ପେଣ୍ଡା
ଫୁଟିଛି ମଧୁମାଳତୀ,
ପ୍ରବାଳ-ପାଟଳ ସୁସ୍ମିତହାସ ବାହି
ପ୍ରକାଶିଛି ନନ୍ଦ୍ୟାବର୍ତ୍ତୀ ।
ବୀରବେଶ ଧରି କାହିଁ ପିଆଶାଳ
ତୋଳିଛି ନଭେ ମଣ୍ଡଳ,
ଦୋଳେ କଣ୍ଠେ ହେମ ହୀରଶିଖରୀ ପୁଷ୍ପ-
ସ୍ତବକ-ବୀରବଉଳ ।
ବସନ୍ତ ବରଣେ ବଳାଇ ମାନସ
କାହିଁ ବା ସୁନାଝାବାର,
ହରଷ ଅନ୍ତରେ ଗୁନ୍ଥୁଅଛି ବସି
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ ଫୁଲହାର ।
ସ୍ୱଭାବେ କୁସୁମ- ସେହି ଅଙ୍ଗନାଏ
ପ୍ରବେଶି କୁସୁମବନେ,
ଫୁଲ ତୋଳି ତୋଳି ବୁଲିଲେ ଚୌଦିଗେ
ମହା କୁତୂହଳ ମନେ ।
ଫୁଲର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଫୁଲ ମୂଲ ସିନା
ବୁଝନ୍ତି ନାରୀ ମହୀରେ,
ଗୁଣ ବୁଝି ଗୁଣ ପୁରସ୍କାରରୂପେ
ଧରନ୍ତି ଆଦରେ ଶିରେ ।
ଫୁଲ ତୋଳୁ ତୋଳୁ ରହସ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ
କରି ବହୁ ଉତ୍ଥାପନ,
ହାସ୍ୟ-ପରିହାସେ କଣି ନେଉଥିଲେ
ଏକ ଆରେକର ମନ ।
ସୁନ୍ଦରୀ-ମୁକୁଟ- ମଣି ସୁଜବାଳା
ପରିହାସ ରସେ ଛଳ,
ଡାକିଲେ ସଜନି, ଦେଖ ଦେଖ ଶରେ
କଣ୍ଟାବଣେ ଆସି ମଲ୍ଲୀ ।

ଧାଇଁଗଲେ ତହୁଁ ଜେମା ନିକଟକୁ
ସମ୍ମୁଖେ ସଖୀଗଣେ,
ପରିହାସ ଜାଣି ସକଳେ ଲଜ୍ଜିତ
ହେଲେ ଶେଷେ ମନେ ମନେ ।
ହସି ହସି ପୁଣି ଭାଷିଲେ ଏସନ
ଜେମାମଣି ମଞ୍ଜୁଭାଷୀ,
ମିଛ କଥା ନୁହେଁ କଣ୍ଟାବଣେ ମଲ୍ଲୀ
ଫୁଟିଅଛି ଦେଖ ଆସି ।
ପ୍ରଶଂସି କହିଲ ସଖୀ ଶଶିପ୍ରଭା
ଧନ୍ୟ ତୁ ଧନ୍ୟ ଚତୁରୀ,
ପଣ୍ଡିତା ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରକାଶିବ କିଏ
ଏଭଳି ଗୂଢ଼ ଚାତୁରୀ !
ତୋ ହାସ୍ୟଛଟାରେ ପରାଜିତ ହୋଇ
ବନେ ପଶି ମଲ୍ଲୀ ଭଲ,
ଭୃଙ୍ଗସ୍ୱରଛଳେ କହୁଛି ଏ ମଲ୍ଲୀ
ରଖ ମୁଁ ଶରଣ ଗଲି ।
ପୁଚ୍ଛେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦେହା ସଖୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ
କହିବଟି ଜେମାମଣି,
ପଞ୍ଚାକ୍ଷରେ ହେବ କୁସୁମର ନାମ
ଶରତ-ପ୍ରିୟ-ମିତଣୀ ।
ଆଦ୍ୟ ଦୁଇବର୍ଣ୍ଣ ଶେଷ ତିନିବର୍ଣ୍ଣ
କରିଦେଲେ ବିଯୋଜିତ,
ହେବ ଦୁଇଗୋଟି ରମ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର
ରମଣୀକୁଳ-ବାଞ୍ଛିତ ।
ବୋଲେ ଜେମା ହସି ପଡିଲି ମୁଁ ଆସି
ଭଲ ଅବଧାନ ପାଲେ,
ସେ ଭୂଷଣଦ୍ୱୟ ତୋର ନାସେ ବକ୍ଷେ
ବିରାଜନ୍ତୁ ସଦାକାଳେ ।
କହେ ଶଶିପ୍ରଭା ହସି ତହୁଁ ସଖି !
ବୁଝିଲୁ ତ ଜେମା ଗୁଣ,
କେତେ ଚାତୁରୀରେ ସମର୍ପିଲି ଭଲ
ତୋହୋ ଧନେ ତୋତେ ଋଣ ।

ବଚନ ଇଙ୍ଗିତୁ ବୁଝାଯାଉଅଛୁ
ସଜନୀ କଳାକୁଶଳା,
ତୋର ଜିଜ୍ଞାସିତ ଜଟିଳ ପ୍ରଶ୍ନର
ଉତ୍ତର "ଦଣ୍ଡୀପୋହଳା" । *
ବାକ୍ୟାଳାପେ ସର୍ବେ ଅତିକ୍ରମି ପଥ
ଛୁଇଁଲେ ପର୍ବତ-ଉରୁ,
ଚଟୁଳ ଦେଖିଲେ ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ ଯହିଁ
ଗୋବର୍ଦ୍ଧନେଶ ଗୌରୀ-ଶୃଙ୍ଗୁ ।
ତହିଁ ସନ୍ନିକୂଳେ ବସିଲେ ସକଳେ
ଅନ୍ତର ସରସୀ ଘାଟେ,
ଅଚମ୍ବିତେ ଆହା ବସିଗଲା କିବା
କାନନେ ଚନ୍ଦ୍ରମା ହାଟେ ।
ଜନ ସଖୀ ପଛେ ମଣ୍ଡଳାକୃତିରେ
ବସିଲେ ସେବକୀଗଣେ,
ସ୍ୱାତୀତାରା ଯୁକ୍ତେ ଶତଭିଷା ଅବା
ଉଇଁଲେ ନଭ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ।
ମୁକ୍ତାପନ୍ତି ପ୍ରାୟ ସ୍ୱେଦଲ ବଦନୁ
ଘର୍ମ କଣିକା ଅସୀମ,
ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ହୋଇ ବସି ଯାଇଛନ୍ତି କି
ଅମଳ କମଳେ ହିମ ।
କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ ପଶିଲେ ସରବେ
ସ୍ନାନ ଅର୍ଥେ ସରୋବରେ,
କୌତୁକେ ତୋଳିଲ ସୁରବାଳା ବହୁ
କମଳ କମଳ-କରେ ।
ବୋଲେ ସଖୀ ତାଙ୍କେ ନ ଦିଅ ଗୋ ତାକୁ
କଷଣ ଶୋଭା-ପିତୁଳ,
ତୁମ୍ଭ ମୁଖେ କରେ ସମାନ ନୋହି ସେ
ପଡ଼ିଛି ଲଜେ ଝାଉଁଳି ।
ଜଣାଇବ କାସ ଛାମୁରେ ଅଧିକ
ନାହିଁ କି ସୁନୀତି ଜାଣି,
କେଉଁ ପଙ୍କରୁଷ ଲଭ୍ ହେବ ଏଥି
ମଣ୍ଡା ପରେ ଖଣ୍ଡା ହାଣି ।
ଆନ ସଖୀ କହେ ନାହିଁ ନାହିଁ ଜେମା
ଦେଖାନ୍ତି ସଙ୍କେତ କରି,
ସୁନ୍ଦରୀ-ହୃଦୟ- ସବୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ-ପଦ୍ମ
ଉପାଡ଼ିବେ ଏହିପରି ।
ଗେଲେ କେଜ୍ଝି କହେ ଧରିଲି ତୁମ୍ଭର
ମୋତେ ରକ୍ଷା ନାହିଁ ଆଉ,
ଆନ ବୋଲେ ଗଜେ ଗଣ୍ଡରେ ରଖିଛୁ
ତେଣୁ ନଜ ସାଧେ ଦାଉ ।
କେ ବୋଲଇ ମୋତେ ଭ୍ରମରେ କେତନ୍ତି
ରଖ ଆସି ତା ଅନ୍ତୋଷ୍ଟୁ,
ଆନ କହେ ସେ ତ ଭ୍ରମର ଛଳନା
ଭ୍ରମରେ କାପାଇ ଦୋଷ୍ଟୁ ?
ସ୍ନାନ-ଜଳକେଳି ସାରି ଏଥିଅନ୍ତେ
ଉପସ୍ଥିତ ସର୍ବେ କୂଳେ,
ସଖୀ ସଙ୍ଗେ ଜେମା ଆର୍ଦ୍ରବାସ ତେଜି
ପିନ୍ଧିଲେ ନୀଳ ଦୁକୂଳେ ।
ଶିବାଳୟେ ଯାଇ ଶିବ ଦୁର୍ଗାପଦେ
ନମ୍ର ହୋଇ ପ୍ରଣମିତ,
ପାଦୋଦକ ପାନେ ମଣିଲେ ଆତ୍ମାକୁ
କୃତକୃତ୍ୟ ସୁପବିତ୍ର ।
ଷୋଡ଼ଶୋପଚାରେ ସମର୍ପି ତାହାଙ୍କୁ
ସଭକ୍ତି ସପ୍ରୀତି ପୂଜା,
ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଇଷ୍ଟବର ମାଗି
ଫେରିଲେ ନୃପ-ତନୁଜା ।
ତଦନ୍ତେ ସକଳେ ପ୍ରବେଶିଲେ ଯାଇ
କୁନ୍ତୀଦେବୀ ଶିଳାସଦ୍ମେ,
ଦର୍ଶନ ଶେଷରେ ବନ୍ଦିଲେ ପ୍ରଣତି
ତାଙ୍କ ପୂତ ପାଦପଦ୍ମେ ।

* ଶେଫାଳିକା ଫୁଲ

ହୋଇଲେ ନୃପତି   ସଖୀଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧି
ଏ ଦେବୀ ପାଣ୍ଡବ-ମାତା,
ମହାରଥୀ ବର—   ସୁତେ ଧରି ଗର୍ଭେ
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ମର୍ତ୍ତେ ଖ୍ୟାତା ।
ଆଦର୍ଶ ଜନନୀ   ଆଦର୍ଶ ଗୃହିଣୀ
ଏବେ ଏହାଙ୍କ ସମାନେ,
ଦେଖିବାର୍ ଆଉ   ଭାରତମଣ୍ଡଳେ
ଶୁଣାଯାଉ ନାହିଁ କାନେ ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମୁକ୍ତା ଦେବୀ   ଲକ୍ଷ୍ମୀଛନ୍ତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ
ନିଜ ଗୁଣେ ଅମରତା,
ହୋଇଅଛନ୍ତି   ପ୍ରାତଃ-ସ୍ମରଣୀୟା
ହୋଇ ଉଦ୍ଭବ କୀର୍ତ୍ତି-ଛତା ।
ଭାରତ-ଲଳନା   ଗର୍ବ-ଗଣ୍ଡିଧନ
ଏହାଙ୍କ ନିଷ୍ଠୟ ଜାଣ,
ଏହାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ   ପବିତ୍ର ଜୀବନୀ
ଗାଉଛନ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ରପୁରାଣ ।
ଯେତେ କାଳ ଯାଏ   ଥିବ ରବିଶଶୀ
ଏ ଭାରତ ଦେବଧାମ,
ତେତେ କାଳାବଧି   ରହିବ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ
ସତୀ ପୃଥା ପୁଣ୍ୟନାମ ।
ରମଣୀ-ମାହାତ୍ମ୍ୟ   କରିଥିଲା ଯେଉଁ
ଦେଶ ଜଗତେ ସ୍ତମ୍ଭିତ,
ସେ ଦେଶ ରମଣୀ—   ଉନ୍ନତି-ପ୍ରବାହ
ରହିଛି ଆହା ସ୍ଥଗିତ !
ପ୍ରସବୁଣ ଥିଲା   ଯେ ଭାରତ-ଖଣି
ନାରୀ-ମଣି ପରମ୍ପର,
ସେ ମହାଖଣିରୁ   ବାହାରୁଛି ଏବେ
ଅଲୋଡ଼ା ଗୋଡ଼ି ଖପର ।
ଭାରତ-ରମଣୀ   ହରାଇଅଛନ୍ତି
ବହୁଦିନୁ ମନୁଷ୍ୟତା,
ଦେ ଜାଣି ନା ଶାପେ   ଉତ୍‌ଫଣା ଫଣିନୀ
ପାଲଟିଲେ ମହୀଲତା ।

ଥାଉ ଆଜ, ନାରୀ—   ଶିକ୍ଷାକୁ ଏ ଦେଶ
ମଣୁଅଛି ଅମଙ୍ଗଳ,
ଭାରତେ ଏଭଳି   କୁସଂସ୍କାର ହାୟ
ଅଶୁଭ ଗ୍ରହର ଫଳ !
ଏହା କହି ରାଜା   ନୈସ୍ରାଶ୍ୟବ୍ୟଞ୍ଜକ
ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇ,
ଇତସ୍ତତଃ ଦୃଷ୍ଟି   ସଞ୍ଚାଳଣ କେଲ
ମନ୍ଦିର କାନ୍ଥକୁ ଚାହିଁ ।
ଦେଖିଲ ତହିଁରେ   ଗୌରବେ ଅଙ୍କିତ
କବିତା, ଚାର୍ଯ୍ୟ-ପଣ୍ଡିତା,
ଲେଖି ଯାଇଥିଲେ   କୀର ସୁସ୍ରାବର
ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ କବିତା ।
ବାରମ୍ବାର ତାହା   କଲେ ଆବୃତ୍ତି
ଏକମନେ ଏକଧ୍ୟାନେ,
କେଉଁ ଭାବ-ଫୁଲ   ହୃଦ-ବନେ ତାର
ଫୁଟିଲା ସେହି ତା ଜାଣେ ।
ପୁଲକିତ ଗାତ୍ରେ   ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତେ
ସଖୀଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଲଳିତା,
ବୋଇଲା ସଜନି,   ଦେଖ ଦେଖ ଏଥି
ଲିଖିତ ଚାରୁ କବିତା !
ଆହା କି ଦୀନତା   କେତେ ଗୂଢ଼ଭାବ
ପୁଣି କେତେ ଅନୁତାପ,
ପଦ ପଦକରେ   ଭାସି ଉଠୁଅଛି
କରୁଣ ଆତ୍ମବିଳାପ !
ଲେଖକ ନିଜକୁ   ସ୍ୱଜାତିର ବୋଲି
ଅଛନ୍ତି ପଦେ ଚହ୍ନାଇ,
ସତେ କି ଏପରି   ନବ ଭାବରତା
ଅଛନ୍ତି ଗଞ୍ଜାମେ କାହିଁ !
ହୃଦୟ ତାଙ୍କର   କେତେ ସୁପ୍ରଶସ୍ତ
ଗଭୀର ପୁଣି ପାବନ,
କବି-କାର୍ଯ୍ୟମାତା—   ଭାରତୀଙ୍କର ସେ
ପ୍ରିୟ ଶ୍ୱେତପଦ୍ମାସନ ।

ହେଉଛନ୍ତି ପଛରେ ନରେନ୍ଦ୍ର-କୁମାର
ମାତ୍ର ସେ ପ୍ରକୃତ ଯତି,
କୁତ୍ସିତ ସଂସାର- କାରାଗାରେ ବଦ୍ଧ
ନ ଥିବ ତାଙ୍କର ମତି ।
ମହେନ୍ଦ୍ର-ଗୌରବ ମହେନ୍ଦ୍ର-ମାହାତ୍ମ୍ୟ
ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ଷେ ଅନୁଭୂତ,
ଦେଇଛନ୍ତି ତହୁଁ ଅମର ଆସନେ
ବସାଇ ତାହାଙ୍କୁ କତ ।
ଭାଗ୍ୟବତୀ ନଷ୍ଟେ ଗଷ୍ଟ୍ରାମ-ଜନନୀ
ଏଭଳି ନନ୍ଦନ ଧରି,
ଦେଖିଥିଲେ ମୁହିଁ ନିଶ୍ଚୟ ତାହାଙ୍କୁ
ଗୁରୁପଦେ ଥାନ୍ତି ବରି ।
ଲେଖିବା ପଣରେ ରହି ତାହାଙ୍କର
ପୂଜଣ ତାଙ୍କର ପାଦ,
ମଧୁର କବିତା ଶୁଣି ଅହରହ
ଲଭନ୍ତି ମହା ଆହ୍ଲାଦ ।
ପ୍ରଣାମ ବ୍ୟାଜରେ ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣେ
ଛୁଆଁଇ ମୋହର ଶିର,
ପବିତ୍ର କରନ୍ତି ମୋର ଏ ମାନବ
ମାନସ ଆତ୍ମା ଶରୀର ।
ଯେଉଁ ଦେଶେ ଥାନ୍ତୁ ରାଜା ହେଉଛନ୍ତୁ ବା
ହେଉଛନ୍ତି ରାଜ-ସନ୍ତତି,

ବସ୍ତୁତ ଭାରତୀ- କଳ୍ପନା-ରାଜ୍ୟେ ସେ
ଏକଚ୍ଛତ୍ର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ।
ଏହି କାଳେ ଏକ ଦାସୀ ଜଣାଇଲା
ପଦ୍ମପୁର ଯୁବରାଜ,-
ସୁଧାକର ଏଥି କେତେଦିନ ପୂର୍ବେ
କରଣ ଥିଲେ ବିରାଜ ।
ଜନଶ୍ରୁତି ମୁଖେ ଏ ସନ୍ଦେଶ ମୁହିଁ
ଶୁଣିଥିଲି ହେମାଦେଈ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଚକ୍ଷେ ଏ କବିତା ପଙ୍କ୍ତି
ଲେଖିଥିବେ ପରି ସେହି ।
ଏବେ ଦିନଯାଏଁ ଶୁଣୁଥିଲି ଯାଙ୍କ
କବିତ୍ୱ ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାନ,
ମାତ୍ର ନେତ୍ର ଆଜି ଲଭିଲି ସେ ଉକ୍ତି
ଚାକ୍ଷୁଷ ସତ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ।
ହେମା ସଙ୍ଗେ ସର୍ବେ ଏକେ ଏକେ ତାହା
କଲେକ ଅନୁମୋଦନ,
ପଡିଗଲା ତହୁଁ ସୁଧାକର ନାମେ
ଶତକଣ୍ଠେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ।
ଆଦରେ ସେ ଗୀତ ରତ୍ନଗର୍ଭ-ହେମା
ଲେଖି ବୃକ୍ଷ ପଲ୍ଲବରେ,
ସଖୀ ପରିବାରି ସେନଣ ଗହଣେ
ଫେରିଲେ ରାଜନବରେ ।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ପଦ୍ମପୁର-ପତି ବଜ୍ରପାଣି ସେନ
ଯୋଗ୍ୟ ପାରିଷଦ ମନ୍ତ୍ରୀ,
ପରିଚାଳୁଥିଲେ ଶୁଭେ ରାଜ୍ୟ-ଯନ୍ତ୍ର
ଯଥା ବିଚକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରୀ ।
କର୍ମଚାରୀ ପ୍ରତି ଭାରାର୍ପଣ କରି
ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହନ୍ତି ନାହିଁ,
ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି କାର୍ଯ୍ୟର ସର୍ବାଂଶ
ଦେଖୁଥାନ୍ତି ନିରସାଇଁ ।

ବୟସେ ସ୍ଥବିର ହେଲେହେଁ ଉଦ୍‌ଯୋଗେ
ଉତ୍ସାହେ ଯୁବକ ସମ,
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସତତ ପ୍ରକାଶୁଣ ଥିଲେ
ବିପୁଳ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବିକ୍ରମ ।
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଉପରେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବିସ୍ତାର
ଜରାର ସିନା କେବଳ,
କି ଚାରା ତାହାର ମାତ୍ର ସେ ଗ୍ରାସିବ
କର୍ମଯୋଗୀ ମନ ବଳ ।

ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷେ   ଭୃତ୍ୟ ପାରିଷଦେ
ବିଜେ ଭୂପ ଭାଗବତ,
ମେଲଣି ଦେଇଣ   ମନ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗେ ଥିଲେ
କଥୋପକଥନେ ରତ ।
ଏହି କାଳେ ଜଣେ   ଭୃତ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ
ଧରି ବ୍ୟାଘ୍ର ଚର୍ମ ଶିର,
ନୃଦେବେ ସତ୍ୱରେ   ପ୍ରଣିପାତ କରି
କହିଲା ବିନୟେ ଗିର ।
ମହେନ୍ଦ୍ର କାନ୍ତାରେ   ଏ ଭୀଷଣ ବ୍ୟାଘ୍ରେ
ଯୁବରାଜ ବୀରମଣି,
କତିଦିନ ପୂର୍ବେ   କରିଥିଲେ ବଧ
ବିପଦ ଭୟ ନ ଗଣି ।
ନୃପ-ମନେ ଆଣି   ଦେଲା ଏହି ବାଣୀ
ବିସ୍ମୟ ସଙ୍ଗେ ହରଷ,
ଉଚ୍ଛସି ଉଠିଲା   ବକ୍ଷ ତାହାଙ୍କର
ଶୁଣି ପୁତ୍ର-ଶୌର୍ଯ୍ୟଯଶ ।
ବାରମ୍ବାର ଚାହିଁ   ସଚିବ ବଦନେ
ବିସ୍ମୟ-ବ୍ୟଞ୍ଜୀ ନୟନେ,
ବୋଇଲେ ନିଶ୍ଚୟ   ଭାଗ୍ୟଧର ମୁହିଁ
ଲଭି ଏ ସୁପୁତ୍ର-ଧନେ ।
ଭାଷିଲେ ଅମାତ୍ୟ   କେଉଁ ବିଦ୍ୟାରେ ବା
ଅମ୍ଭ ଯୁବରାଜ ଊଣା,
ଶସ୍ତ୍ର-ବିଦ୍ୟାମାତା   ବୀଣାପାଣିଙ୍କର
ଯା ପ୍ରତି ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଣା ।
ଚତୁର୍ବେଦେ ଶାସ୍ତ୍ରେ   କାବ୍ୟ ପୁରାଣେ ତ
ଲଭିଛନ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଖ୍ୟାତି,
ଧନୁର୍ବେଦେ ଏବେ   ପ୍ରକାଶିଲେ ଯଶ
ହୋଇ ଏ ବ୍ୟାଘ୍ର ଅରାତି ।
ଦୂରୁହିଁ ଦୂରୁହି   ଏକାକୀ ବଧିବା
ଏ ଭୀଷଣ ମହାବଳ,
ସ୍ପର୍ଶନେ କି କାର୍ଯ୍ୟ   ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରେ ଯେ
ହରିପାରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବଳ ।

ଲୋକରକ୍ଷାକାରୀ—   କ୍ଷତ୍ରିୟ-ବାଞ୍ଛିତ
ସୁଗୁଣେ ନୃପ-ନନ୍ଦନ,
ମଣ୍ଡି କରୁଛନ୍ତି   ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମନ-
ନୟନ-ପ୍ରୀତିବର୍ଦ୍ଧନ ।
ପ୍ରକୃତି ବୈଚିତ୍ର୍ୟ   ପାରିବାରେ ମଣ୍ଡି
ଯେଉଁ କାବ୍ୟ-ପାରିଜାତ,
ଉଙ୍କାରୁ ଅଛନ୍ତି   ଏକାଧାରେ ତହିଁ
ହୁଏ ରସ ବାସ ଜାତ ।
ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସଂଜାତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ତାହା ଯେ
ଜ୍ଞାନ-ନେତ୍ରେ ପାରେ ଦେଖି,
ତାହାକୁ ହିଁ ସିନା   ପ୍ରକୃତ ଶାଶ୍ୱତ
ଶୋଭାପାଶ୍ୱୀ ଜଣେ ଲେଖି ।
କି ଅଛି ଅଜଣା   ଛାମୁରେ ଅଧିକ
କରିବ କିସ ଜଣାଣ,
ସାରା ରାଜ୍ୟ ଲୋକେ   କରୁଛନ୍ତି ସଦା
ଯୁବରାଜ ଯଶୋଗାନ ।
ହେଲେଣି ତ ଆସି   ପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କ ସେ
ବିବାହ ମହାସଂସ୍କାର,
କରାଇବା ପ୍ରତି   ଅବଧାନ ଏବେ
ହେଉ ନୃପ ଗୁଣାଧାର ।
ବିବାହ-ବନ୍ଧନ   ନରଜୀବନର
ପ୍ରଧାନ ସଂସ୍କାର ବ୍ରତ,
ଶୁଭାଶୁଭମୟ   ସଂସାର ଗୃହର
ପ୍ରଥମ ପ୍ରବେଶ ପଥ ।
ମନ୍ତ୍ରିବାଣୀ ଶୁଣି   ଭାଷିଲେ ସହର୍ଷେ
ପଦ୍ମପୁର-ନରନାହା,
ମନେ ମନେ ଯାହା   ଭାବୁଥିଲି ତୁମ୍ଭେ
କଲ ଉତ୍ଥାପନ ତାହା ।
ସୁସ୍ନେହତେ ପେଷି   କରିଅ ବହନେ
ଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ରୀ ଅନ୍ୱେଷଣ,
ସଂଯୋଗ କରିବା   କୁମାର-ମଣିରେ
ଶୋଭାଙ୍ଗୀ କନ୍ୟା-କାଞ୍ଚନ ।

ପରିଣୟ ଅନ୍ତେ ପୁତ୍ରବର କରେ
ସମର୍ପି ରାଜ୍ୟ ଭାର,
ପ୍ରଜା ପାଳନ- ଗୌଣ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରୁ
ଲଭିବି ମୁଁ ଅବସର ।
ପୁଣ୍ୟ ଜ୍ଞାନତୋଷୀ ବିଷୟ-ମୋହକ
ବହୁଦିନ ମୋତେ ଘାରି,
ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ହରି ସ୍ୱଅର୍ଥେ ମୋହର
ଦେଉଛନ୍ତି ଆୟୁଷ ସାରି ।
ଦୃଢ଼ ନିରଙ୍କୁଶ ମାୟା-ଜାଲିକା ତ
ହେବାର ଛିନ୍ନ ନୁହଇ,
କେବେ ହେଲେ ଛିନ୍ନ ପରକ୍ଷଣେ ପୁଣି
ଗଣ୍ଠି ପଡ଼ିଯାଏ ତହିଁ ।
ପ୍ରାବୃଟେ ତରୁଣ ଲତା ପ୍ରାୟ ବଢ଼େ
ନିତ୍ୟ ମନେ ସୁଖ-ଆଶା,
ନିବାରି ନୁହଇ କାହିଁରେ ସେ ଯଥା
ମଦ୍ୟପ ମଦ୍ୟପିପାସା ।
ଚିର ହାହାମୟ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଭବେ
ନିତ୍ୟ ସୁଖ ନାହିଁ କାହିଁ,
ସୁଖ ଅନୁଭବ ଭବେ ଯା ତା' ସିନା
ଦୁଃଖର ବିକଟ ଛାଇ ।
ସୁଖଭୋଗୀ ବୋଲି ଗଣେ ଯେ ନିଜକୁ
ଭୋଗକରେ ତାକୁ ସୁଖ,
ବୃଥା ଭ୍ରମେ ବୁଡ଼ି ମଣେ ସେ ଅଜ୍ଞାନ
ଦିନେଶେ ଶୀତମୟୂଖ ।
କୋଟି ଭୋଗଦ୍ରବ୍ୟେ ଦୁର୍ବାର ଲାଳସା
ହୁଏ ନାହିଁ ତୃପ୍ତ ସୁଦ୍ଧା,
ଯେତେ ଭୁଞ୍ଜିଲେ ହେଁ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ରୋଗୀର
ବଢ଼େ ସିନା କ୍ରମେ କ୍ଷୁଧା ।
ଆଶା-ଦରପଣେ ଦେଖି ଦେଖି ମୁଖ
ପଡ଼ିଲିଣି ମୁହିଁ ଅନ୍ଧ,
ବନ୍ଧୁ ନାହିଁ ମନ ସଂସାର-କାରାରେ
ହେବାକୁ ଆଉ ଆବଦ୍ଧ ।

ବଡ଼ ଦଗାଦାର ଏ ପ୍ରାଣ ଏହାକୁ
ପରତେ ନାହିଁ ସର୍ବଥା,
ସତ ବୋଲି ସିନା ସତତ ଏହାକୁ
ଭାବିବା ଉଚିତ କଥା ।
ହେଉଛନ୍ତି ନିକଟ କାଳ-ଉର୍ଣ୍ଣନାଭ
କ୍ରମେ ଜାଲ ଛାପି ଛାପି,
କେଉଁ ପଣ୍ଡ ଦିନେ ଜୀବନ-ମକ୍ଷିକା
ଅତର୍କିତେ ଦେବ ଚାପି ।
କରୁଅଛି ମୁହିଁ ଏ ସଙ୍କଳ୍ପ ଏବେ
ବିଷୟୁ ହୋଇ ବିରତ,
କାଟିବି ପଶ୍ଚିମ- ଜୀବନ ଆଚରି
ପୂତ ବାନପ୍ରସ୍ଥ-ବ୍ରତ ।
ଏହା ଭାଷି ନୃପ ଭଦ୍ରାସନୁ ଉଠି
ବିଜେ କଲେ ଯୋଗଣକୁ,
ମେଲାଣି ମାଗିଣ ମନ୍ତ୍ରିବର ତହୁଁ
ବାହୁଡ଼ିଲେ ଭବନକୁ ।
ଏ ଅନ୍ତେ ସଚିବ- ପୁଙ୍ଗବ ହକାରୁ
ଯଥାକାଳେ ସୁପ୍ରେରିତେ,
ଚରବର କହିଲେ ନରପତିଙ୍କର
ଆଦେଶ ପ୍ରହୃଷ୍ଟ ଚିତ୍ତେ—
"ଯାଅ ଚରମଣି ରାଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟାନ୍ତରେ
କରିଣ ତୁମ୍ଭେ ଭ୍ରମଣ,
ରାଜ-ନନ୍ଦନଙ୍କ ବିବାହାର୍ଥେ କର
ଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ରୀ ଅନ୍ୱେଷଣ ।"
"ତଥାସ୍ତୁ ଉଚ୍ଚାରି" ଶୁଭ ଅନୁକୂଳେ
ଯାତ୍ରା କରି ସୁପ୍ରେରିତ,
କେଉଁ କେଉଁ ରାଜ୍ୟେ ଭ୍ରମିଲେ ସେ କଥା
ହେଉଛନ୍ତି ତଳେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।
ପ୍ରଥମେ ସୁବୋଧା ପ୍ରବେଶିଲେ ଯାଇ
ସୁରମ୍ୟ ତୁମା ନଗରେ,
ଚୁମ୍ବି ଯା ଚରଣ ମହୋଦଧି ବୀଚି
ଚିର ଜୟଧ୍ୱନି କରେ ।

ଉପକୂଳେ ଯାର ଶୋଭେ ଧାଡି ଧାଡି
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଲବଣ ସ୍ତୂପ,
ଦୂରୁ ଦେଖାଯାଏ ଉଚ୍ଚ-ଦେବତାଙ୍କ
ବସନ ଗୃହ ସ୍ୱରୂପ ।
ଭିଲ-ମଲ୍ଲ-ପଲ୍ଲୀ ପାଲୁରେ ତପନ୍ତେ
ମିଳିଲେ ଭୂସୁରବର,
ପିତୃମନ୍ଦ କୁଣ୍ଡେ ଚନ୍ଦ୍ରାନନ ଯହିଁ
ଦୋଳ ଖେଳେ ନିରନ୍ତର ।
ବିଶ୍ୱ ପ୍ରାଣାରାମ ଶ୍ରୀରାମ ସାକେତ-
ସରସୀ-ଶୋଭୀ ରାଜୀବ,
ବନ ଯାତ୍ରାକାଳେ ସଂସ୍ଥାପିଲେ ଯହିଁ
ଅଳେଶ୍ୱର ନାମେ ଶିବ ।
ଗିରି-ଗର୍ଭାମୟୀ ସେ ସ୍ଥଳୀ ନୀରନ୍ଧ୍ର
ଅରଣ୍ୟାନୀ ସମାଚ୍ଛନ୍ନ,
ଦିବସରେ ସୁଦ୍ଧା ଶ୍ରୁତ ହୁଏ ତହିଁ
ବିକଟ ବ୍ୟାଘ୍ର ଗର୍ଜ୍ଜନ ।
ବାୟୁକୋଣେ ତାର ସୁବୀର ପ୍ରସୂତି
ବରୁଳ ନାମେ ନଗରୀ,
ତୋଳିଛି ବପ୍ରାଙ୍ଗ ଯହିଁ "ଶତ ଶୃଙ୍ଗ"
ଗହ୍ୱର-ଗର୍ଭ ଶିଖରୀ ।

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରସୂ ରାଜ୍ୟ ବୋଲି ଗଞ୍ଜାମରେ
ବିଶ୍ରୁତ ଯାହାର ଯଶ,
ସ୍ୱଦେଶେ ବିଦେଶେ ଯୋଗାଏ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ
ମଧୁର ଆମ୍ର ପନସ ।
ଗୁରୁବୃନ୍ଦ ଯାର ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଶିଷ୍ୟ ୧
ବୋଲି ଲଭିଛନ୍ତି ଖ୍ୟାତି,
ଯାହାଙ୍କ ଅବ୍ୟର୍ଥ ଲକ୍ଷ୍ୟରୁ ନିଷ୍କୃତି
ଲଭନ୍ତି ନାହିଁ ଅରାତି ।
ପୂର୍ବଶ୍ରେଣୀ ଗିରି— କନ୍ଦର-ନିବାସୀ
ମକରେଶ୍ୱରାଖ୍ୟ ହର,
ସାର୍ଥକଅଛନ୍ତି ଗଙ୍ଗାଧର ନାମେ
ଶିରେ ଧରି ପୂତ ଝର । ୨
ଖଣ୍ଡିକୋଟେ ଯାକୁ କରନ୍ତି "ନିର୍ମଳ-
ଝର" ତୀର୍ଥେ ପରିଣତ,
ଯେ ଦୁର୍ଗ ନିସର୍ଗ ଅପସରରୂପେ
ଶୋଭେ ମାଲୁଆ ପର୍ବତ ।
କ୍ଷତ୍ରବୃନ୍ଦ ଯାର ମହାବୀର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ
କରାଳ ଯେସନ କାଳ,
କୀର୍ତ୍ତିନୃତ୍ୟ କାଳେ ନାଚେ ତାଳେ ତାଳେ
ମସ୍ତକେ ବାବୁରି ବାଳ ।

୧—ଏକଦା ବରୁଳରେ ମହାଭାରତ ପାଠ ହେଉଥିଲା । ନାଗରିକମାନଙ୍କ ସହିତ ଜନୈକ ଅପରିଚିତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରତ୍ୟହ ମହାଭାରତ ଶୁଣି ଶେଷରେ କେଉଁଆଡ଼େ ଗୁପ୍ତ ଯାଉଥିଲେ । ଦ୍ରୋଣବଧ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପାଠସମୟରେ ସେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ହସ୍ତସ୍ଥିତ ଖଡ଼ଗ ତାଙ୍କ ଉପବିଷ୍ଟ ପ୍ରସ୍ତରରେ ବିଦ୍ଧ କଲେ । ତାହା ପ୍ରସ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଳିଗଲା । ତହୁଁ ସେ ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରନ୍ତେ ଜନୈକ ବରୁଳବାସୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ ତାହାଙ୍କ ଅନୁଗମନପୂର୍ବକ ବନ ମଧ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ପଦଧାରଣ କରି କହିଲେ, "ଆପଣ କେଉଁ ମହାପୁରୁଷ, ମୋତେ ପରିଚୟ ଦେବା ହେଉନ୍ତୁ ଏବଂ ଆପଣ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟା ଦେଖାଇଲେ, ମୋତେ ସେହି ବିଦ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।" ତହୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ—"ମୁଁ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, ମୋର ପିତାଙ୍କର ବଧ ଅନ୍ୟାୟରେ ହୋଇଥିବାରୁ ସେହି କଥା ଶୁଣି ମୋର କ୍ରୋଧ ଉଦ୍ରେକ ହୁଅନ୍ତେ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତରରେ ଖଡ଼ଗ ପ୍ରହାର କଲି । ଏ କାଳରେ ସେ ବିଦ୍ୟା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ହେବ ନାହିଁ । ଅତଏବ ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଅବ୍ୟର୍ଥ ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦ ଶିକ୍ଷା ଦେବି ।" ଏହା କହି ଖଣ୍ଡକେ ଧନୁର୍ବାଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୂର୍ବକ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହେଲେ । କାଳକ୍ରମେ ବରୁଳରେ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଉପଶିଷ୍ୟ ବିସ୍ତୃତ ହେଲେ । ବରୁଳ ବୀରମାନଙ୍କର ବାଣ ଅବ୍ୟର୍ଥ ବୋଲି ଗଞ୍ଜାମରେ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି ।

୨—ମହାଦେବଙ୍କ ମସ୍ତକରୁ ସର୍ବଦା ଝର ନିର୍ଗତ ହୁଏ ।

ଏକଟି ସଙ୍କଟ— ଉପମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରାୟ
ହରିଡାମୂଳ ସଙ୍କଟ, ୧
ଅନୁକ୍ଷଣ ଯହିଁ ଶ୍ୱାପଦ କୁହାଟ
ହେଉଥାଏ ପରକଟ ।
ନିର୍ଝର ଶୀତଳ ନାରାୟଣୀ ଖୋଲେ
ନବସନ୍ତ ନାରାୟଣୀ, ୨
ବସନ୍ତେ ଦେବୀଙ୍କ ପାଦରେ ଅଶୋକେ
ଖଟନ୍ତି ପୁଷ୍ପ ଖଟଣି ।
ଦେବୀଙ୍କର ତୀବ୍ର କୋପାନଳ ପ୍ରାୟ
ଚୌପାଶେ ଧାନୁଆ ଲଙ୍କା,
ଦରଶନେ ମନେ ସୁଖ ଦିଏ ମାତ୍ର
ପରଶନେ ଆଣେ ଶଙ୍କା ।
ଦୁର୍ଗ ପୂର୍ବଭାଗେ ଚାରୁ ଚଲ୍ଲାମ୍ବର
ଗୋପକୁଦା ବରକୁଦା,
ନିର୍ଭୟରେ ଯହିଁ ହରିଣ-ଶିଶୁଏ
କ୍ରୀଡ଼ୁଥାନ୍ତି ମାରି କୁଦା ।
ଚଲ୍ଲାଚାରୀ ମାନେ ଧରି କୁରୁବଳ ୩
ଉଚ୍ଚ ବୃକ୍ଷେ ହୃଷ୍ଟଚିତ୍ତେ,
ତ୍ରିଦିବସ ଦୁଃସହ ଉପବାସ ଅନ୍ତେ
ପାରଣା କରେ ନିଶୀଥେ ।
ଖଣ୍ଡିକୋଟ ପରେ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ନାମେ
ନଦୀମାତୃକ ପ୍ରଦେଶ, ୪
ଘୋର ଅବଗ୍ରହ କାଳେ ହୁଏ ନାହିଁ
ଯହିଁ ଶସ୍ୟକ୍ଷୟ ଲେଶ ।

ଯାମ୍ୟୋତ୍ତରେ ତାର ଘୁମୁସର ଗଡ଼
ଭଞ୍ଜବଂଶ ରାଜଧାନୀ,
ବିରାଜିତ ଯହିଁ ସୁବିଶାଳ ଶାଳ-
ଶ୍ୟାମାୟିତ ଅରଣ୍ୟାନୀ ।
ବାଘ-ଆରୋହିଣୀ ବାଘଦେଇ ଚଣ୍ଡୀ
ଯେ ରାଜ୍ୟର ଅଧିଦେବୀ,
କାଟସୁଞ୍ଜନୀର ପୁଣ୍ୟ ମହାନଦୀ ୫
ବହେ ଯା ପାଦର ସେବି ।
ବନପଥେ ତହୁଁ ଦକ୍ଷିଣାଭିମୁଖେ
ଯାତ୍ରା କରି ଦ୍ୱିଜବର,
ରଣ-କୀର୍ତ୍ତିମୟୀ ରଣଭୂ ରାଜ୍ୟରେ
ମିଳିଲେ ଯାଇ ସତ୍ୱର ।
ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ହରିଡ଼ା-ଖଣ୍ଡ
ସୋରଡ଼ା ପଶ୍ଚାତେ ରଖି,
ଗମିଲେ ଦକ୍ଷିଣେ ପଟ୍ଟ-ସୁବେଷ୍ଟିତ
ବଡ଼ଗଡ଼ ଗଡ଼ ଲକ୍ଷି ।
ବିରାଜିତ ଯହିଁ ଋଷ୍ୟାଶ୍ରମପୂତ
ଅଭ୍ରଂକଷ ଗିରିମାଳ,
ଯେ ଗିରି-କନ୍ଦର ଋଷିକୁଲ୍ୟା ନଦୀ
ଜନନ ଅନ୍ତରାଳ ୬
ବଡ଼ଗଡ଼ ପୂର୍ବେ ରମ୍ୟ ଧରାକୋଟ
ସମୃଦ୍ଧିବନ୍ତ ନଗର,
ପ୍ରଜାପାଳନ୍ତି ଯେ ରାଜ୍ୟେ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ
ନଳରାଜା ବଂଶଧର ।

୧—ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗିରିସଙ୍କଟ । ଏହାର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶାଳ ନଭଶ୍ଚୁମ୍ବୀ ପର୍ବତ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ୨—ନାରାୟଣୀ ଖୋଲରେ ନାରାୟଣୀ ଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଅଛି । ଏଠାରେ ଅଶୋକ ଏବଂ ଧାନୁଆ ଲଙ୍କାମରିଚ ଗଛ ବହୁଳ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ୩—ଚଲ୍ଲାଗୃଧ୍ର ବୃହତ୍ ପକ୍ଷୀବିଶେଷ । ୪—ଧନେଇ, ଜଗତା ବାଘୁଆ ଓ ଖରଖସା—ଏହି ନଦୀଚତୁଷ୍ଟୟ ହେତୁ ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟରେ ଅନାବୃଷ୍ଟି ବାଧେ ନାହିଁ । ୫—ଏହା ବଡ଼ନଦୀ ନାମରେ ମଧ୍ୟ ଖ୍ୟାତ । ୬—ଋଷିମାଳ ପର୍ବତରୁ ଋଷିକୁଲ୍ୟା ନଦୀ ନିର୍ଗତ ହୋଇଅଛି ।

ଋଷିକୁଲ୍ୟା କୂଳେ ବସନ୍ତ ଯା ବକ୍ଷେ
ଅଷ୍ଟସ୍ଥାନେ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼, ୧
ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ-ଭୀଷଣ "ସୁବଳ" ଯା ମାଥେଶ
ମାଗ୍ରମଣି ମକୁଟ୍ ।
ଖଣ୍ଡବୀର ଯାର ଅପ୍ରଧୃଷ୍ୟ ଯାଙ୍କୁ
ନ ପାରନ୍ତି ଶତ୍ରୁ କଣ୍ଟି,
ରକ୍ଷିଛନ୍ତି ଯଶ ହରିହର ଲୌହ
ସାବଳେ ପକାଇ ଗଣ୍ଠି । ୨
ଆଗ୍ନେୟ କୋଣରେ ସେରଗଡ଼ ନାମେ
ସୁନ୍ଦର ରାଜ୍ୟ ବଦ୍ଧିତ,
ସ୍ୱର୍ଭାନୁ ଯେହୁ ରକ୍ଷିଛି ଉତ୍କଳେ
ଜ୍ୟୋତିଷ ଚର୍ଚ୍ଚା ଜୀବିତ ।
ଗଭୀର ପ୍ରଖର ଅନ୍ନୁଣୀ ଯାହାର
ବକ୍ଷଲମ୍ବୀ ମୁକ୍ତାହାର,
ଅକସ୍ମାତ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ
ଭୀଷଣ ବନ୍ୟା ତାହାର ।
ଘୋଡ଼ାହାଡ଼ ତୀରେ ଗଙ୍ଗବଂଶୀ ରାଜ୍ୟ
ଶୋଭାଙ୍ଗୀ ସାନଖେମଣ୍ଡି,
ଶାଶ୍ୱତ ଭୂଷଣ ତପ୍ତ ପ୍ରସ୍ରବଣେ ୩
ଅଛି ଯେହ୍ନେ ଅଙ୍ଗ ମଣ୍ଡି ।
ଦୂରେ ସିଂହଦ୍ୱାର ୪ ଚୁମ୍ବନ୍ତି ଯା ଚୂଡ଼ା
ପ୍ରଥମେ ପ୍ରାତେ ସବିତା,
ବାଲ-ହିମାଳୟ ମହେନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗେ ଯେ
ଆଟରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ।

ଦାନ-ଯଜ୍ଞପୂତ ବୃହତ ଖେମୁଣ୍ଡି
ବସ୍ତ୍ରାବୃତ୍ତ ଯାମ୍ୟେ ଟିଗ୍ରି,
ବଢ଼ାଇଛି ଯାର ନିସର୍ଗ ମାଧୁରୀ
ମଞ୍ଜୁ କୁଞ୍ଜରେଖା ଗିରି ।
ଶଇଳ-ମେଖଳା ଦେଉଳମାଳିନୀ
ଅମର ବିହାର ସ୍ଥଳୀ,
ନିବସନ୍ତି ତହିଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀ
ବିସର୍ଜି ସପତ୍ନୀ କଳି ।
ସ୍ଥିତ ପୂର୍ବେ ତାର ମହୁରୀ ନଗରୀ
ଦେବଗିରିମାଳ ପାର୍ଶ୍ୱରେ, ୫
ମହାଶକ୍ତି ପୀଠ ତାରିଣୀ ଶିଖରୀ ୬
ବିରାଜେ ତାହା ଉତ୍ତରେ ।
ମହୁରୀ ପଶ୍ଚିମେ କୁଠାରୀ-ପାଳିତ
ଟେକଲି ରାଜ୍ୟ ବଦ୍ଧିତ,
ପ୍ରବାଳ ଦେଉଳ ପର୍ବତ ଯା ବକ୍ଷେ
ଲୋହିତ ଗିରି ଶୋଭିତ ।
ବେଳାବତୀରେ ତହିଁ ଅଧିଷ୍ଠିତା କନ୍ୟା—
ବାସିନୀ ମହେଶ-ଯୋଷା,
ଶିରେ ଶୋହେ ଯାର ମନ୍ଦାର-ବନ୍ଦିତ
ତୈଳଙ୍ଗୀୟ ବଙ୍କ ଖୋଷା ।
ପୁର୍ବେତରେ ତାର କୁରଙ୍ଗୀ-ସେବିତ
ବିସ୍ତୃତ ସୁରଙ୍ଗୀ ମହୀ,

୧—ଋଷିକୁଲ୍ୟା ଉଭୟ କୂଳସ୍ଥ ଅଷ୍ଟଶମ୍ଭୁ ଓ ଅଷ୍ଟଶମ୍ଭୁମନ୍ଦର ଧରାକୋଟ ରାଜବଂଶର କୀର୍ତ୍ତି । ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ଫୁଲଝରା ପର୍ବତ । ୨—ହରିହର ସିଂହ ନାମରେ ଧରାକୋଟରେ ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ବଳଶାଳୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୀର ଥିଲେ । ସେ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ସାବୁଳରେ ଗଣ୍ଠି ପକାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତି ସ୍ୱରୂପ ସେହି ସାବୁଳ ଦଶହରା ଦିନ ପୂଜିତ ହୁଏ । ୩—ସାନଖେମଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ତପ୍ତ ପ୍ରସ୍ରବଣ ଅଛି । ୪—ସିଂହଦ୍ୱାର ପର୍ବତ ପ୍ରାୟ ମହେନ୍ଦ୍ରର ସମକକ୍ଷ । ୫—ପଶ୍ଚିମଘାଟ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଗଞ୍ଜାମରେ ଦେବଗିରିମାଳ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ୬—ତାରାତାରିଣୀ ପର୍ବତରେ ତାରିଣୀ ଦେବୀ ଅଧିଷ୍ଠିତ ।

ଏଲଗଲ ଗଣ୍ଡ ୧ ନୀରମୃତ ସୁତ
ଚର କବ କୀର୍ତ୍ତିମୟୀ।
ନବସନ୍ତ ଯହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶୀ ନୃପ—
ଇଷ୍ଟଦେବୀ ହୂୟଶିନୀ,
ଭୀଷଣ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ଖଟେ ଯାଙ୍କ ପଦେ
ପ୍ରକାଶି ଭୟେ ଦମ୍ଭିନୀ ।
ଗଞ୍ଜାମମଣ୍ଡଳେ ଦ୍ୱିତୀୟ ମହେନ୍ଦ୍ର
ଉଭା ତାଲଗୁଣ୍ଡ ୨ ଯହିଁ,
ଯା ପଦେ ଶ୍ୟାମଳ କମଳା କାନନେ
ଉପୁଚ୍ଛି ନାରେ ବର୍ହୀ ।
ସୁରଙ୍ଗୀ ଦକ୍ଷିଣେ ଉରହ୍ମା ନଅର
ଜୟସନ୍ଧ ଗିରି ତଳେ,
ସୌମିତ୍ରି ସ୍ଥାପିତ ଚଣ୍ଡୀ ଛନ୍ତି ଯହିଁ
"ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଚଣ୍ଡୀ" ଅଚଳେ ।
ସମ୍ମୁଖେ ତାହାର ଜଳନ୍ତର କୁର୍ଗେ
ନମେଇଶୁଣୀ ମନ୍ଦିର
ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତ ଶିଖରେ
ଦୂରରୁ ଦିଶେ ରୁଚିର ।
ମହେନ୍ଦ୍ର ତନୟା ମୁହାଣେ ଯେଠାରେ
ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମହାଭାଗ,
କଯୁଲ ଦାନର ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହ
କରିଥିଲେ ମହାଯାଗ ।
ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ କ୍ଷେତ୍ର
ରହୁ ରେଣୁମୟ ସ୍ଥାନ,
ଅଦ୍ୟାପି ଯେଠାରୁ ମିଳଇ ଏବଧ
ରତନ କଣିକାମାନ ।
ଜଳନ୍ତର ରାଜ୍ୟ ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତେ
ନଗର ବୁଢ଼ାରସିଂହ,
ଜନ୍ମିଥିଲେ ଯହିଁ ଅମାନୁଷୀବାୟୁ
ନିଃଶଙ୍କ କ୍ଷତ୍ରିୟ ସିଂହ ୩
ପର୍ଶୁରାମଙ୍କର ପବିତ୍ର ଆଶ୍ରମ
ପାର୍ଶ୍ୱେ ପର୍ଶୁରାମ କୁଣ୍ଡ,
ସ୍ୱେଗତାପତାପ ଦୂର ହୋଇଯାଏ
ବୁଡ଼ାଇଲେ ତହିଁ ମୁଣ୍ଡ ।
କାନନ-କୁନ୍ତଳ କାଣ୍ଡରଲା ଗିରି
ଉତ୍ତଶିଖ ତାହା ଅନ୍ତେ,
ଫୁଟି ଯାଇଅଛି ଯା ବିଶାଳ ପିଣ୍ଡ
ପାବନ ମହାବଶିଖେ ।
ଗୋବଧ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ରୂପେ
ଶୂରସିଂହ ଗୁଡ଼ାକେଶ,
ସ୍ଥାପିଛନ୍ତି ଯହିଁ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନେ ଭିନ୍ନ
ଦିବ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ବ୍ୟୋମକେଶ । ୪

୧—ସୁରଙ୍ଗୀ ରାଜ୍ୟାନ୍ତର୍ଗତ ବାହୁଦାର ଏକଅଂଶ ଏଲଗଲ ଗଣ୍ଡ ନାମରେ ନାମିତ । ଏହି ଗଣ୍ଡର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟାନୀସଙ୍କୁଳ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ପର୍ବତମାଳା ଏପରି ଭାବରେ ଅବସ୍ଥିତ ଯେ, ଗଣ୍ଡଜଳରେ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ପଡ଼ିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ଏ ସ୍ଥାନର ନଦୀଶଯ୍ୟା ଅତି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ, ଗଭୀର ଓ ଗଣ୍ଡଶୈଳସଙ୍କୁଳ ।

୨—ସୁରଙ୍ଗୀର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ଏହି ପର୍ବତ ପାଦଦେଶରେ ବିସ୍ତୃତ କମଳା ଉଦ୍ୟାନ ଶୋଭପାଏ । ଏହାର ଫଳ ଶ୍ରୀହଟ୍ଟ କମଳାସ୍ୱରୂପ ମଧୁର ।

୩—ବାରଡ଼ାଙ୍ଗ ଅ ନିଃଶଙ୍କ ନାମରେ ଜଣେ ଅମାନୁଷୀ ବଳଶାଳୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ ରାଜା ପୂର୍ବେ ରାଜପଣ କରୁଥିଲେ । ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତର ଆପାଦମସ୍ତକ ଲମ୍ବିତ ଗୋଟିଏ ସିଆଡ଼ଲତା ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ପର୍ବତ ଉପରକୁ ଉଠି ଦେବଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ ।

୪—କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି ଯେ, ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଶଗଡ଼ା ଭ୍ରମରେ ଗୋବଧ କରି ସେହି ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ସକାଶେ ମୃତ ଗୋରୁକୁ ସମୁଦ୍ରରେ ନିକ୍ଷେପ କରିବା ମାନସରେ ବୋହି ନେଇ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତରେ ଗୋରୁର କାନ ଖସି ପଡ଼ିଲା । ତହୁଁ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ସେଠାରେ ଗୋକର୍ଣ୍ଣେଶ୍ୱର ମହାଦେବ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ସେହିପରି ମହେନ୍ଦ୍ରତନୟା ତୀରସ୍ଥ ପୁଟିଙ୍ଗି ଗ୍ରାମରେ ପୁଚ୍ଛ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ସେଠାରେ ପୁଚ୍ଛେଶ୍ୱର ଶିବଙ୍କୁ ଏବଂ ବାରୁଆ ଗ୍ରାମଠାରେ କୋଟି କୋଟି ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ ପଡ଼ିବାରୁ ସେଠାରେ କୋଟିଲିଙ୍ଗେଶ୍ୱର ନାମରେ ଶିବମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କଲେ ।

ସୁଟେଶ୍ୱର ଦ୍ୱାର ସୁନ୍ଦର ମନ୍ଦିର
ମୁଗୁନିଶିଳା ନିର୍ମିତ,
ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସ୍ଥାପତ୍ୟର
ଗାଉଛୁ ଗୌରବ-ଗୀତ ।
ନୈର୍ଋତେ ପାରଳା ସାହିତ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀତ
ଚୌଷଠ ଶିଳ୍ପକୁଶଳା,
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ସହ ଉତ୍କଳ-କମଳା
ଯେ ରାଜ୍ୟେ ସଦା ଅଚଳା ।
ସାଗର-ସଙ୍କାଶ କୃଷ୍ଣ ସରୋବର ୧
ଯା ବକ୍ଷ କୌସ୍ତୁଭମଣି,
ଦେବଗିରି ଆଦି ୨ ମହୀଧର ସଂଖ୍ୟା
ନ ହୁଏ ସହଜେ ଗଣି ।
ଅଶୋକ ଅଜୟ— ଗଡ଼ ଶୈଳ ତଳେ
ଅଜିତ ଅଜୟଗଡ଼,
ଦୁର୍ଗରକ୍ଷୀ ରୂପେ ସଦା ରୁଣ୍ଡ ଯହିଁ
ଦୁରନ୍ତ ପାଣ୍ଡ ମାକଡ଼ ।
ଯା ଛଟକ ଟେକ ଟେକଲି, ପାରଳା
ଉତ୍ତର ପୂର୍ବେ ଅଦିତ,
କରନ୍ତ କଦମ୍ବ— ବଂଶୀ ନୃପେ ଯାର
ଶାସନଦଣ୍ଡ ଚାଳିତ ।
ଦକ୍ଷ କଂସକା ଶିଳ୍ପୀ କର୍କଶ କରତ
ଶବ୍ଦେ ଯେ ସଦା ମୁଖର, ୩
ଅସ୍ତେ ଯେ ରାଜ୍ୟେ ବହୁଠାବେ ଶ୍ୱେତ-
ଶତଦଳଶୋଭୀ ସର ।
ତହୁଁ ଉତ୍ତର ଭାଗେ ତରଳା, ଯେ ରାଜ୍ୟେ
ଉତ୍କଳ-ମହୀମଣ୍ଡନ, ୪
କାମେଶ୍ୱର ଶିବ କାଟିଣୀ ଦୁର୍ଗାଙ୍କ
କରିଥିଲେ ସଂସ୍ଥାପନ ।

ଅତସୀ ନୀଳିମା— ନନ୍ଦୀ ନୀଳଗିରି
ସାତଭଉଣିଆ ଚିର,
ହୋଇଛୁ ଯାହାର ଅକ୍ଷୟ ଅଭେଦ୍ୟ
ଉତୁଙ୍ଗ ଦୁର୍ଗ ପାଚୀର ।
ମହୀ-ମଣ୍ଡଳାର ମଞ୍ଜୁ ଅଳଙ୍କାର
ମଞ୍ଜୁଷା ତାହା ଉଦରେ,
ମହେନ୍ଦ୍ର-ତନୟା ସହ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ୫
ଯହିଁ ଖରେ ଗତି କରେ ।
ସ୍ଥିତି ଶିଶୁପଦେ ବଟବୃକ୍ଷେ ଯହିଁ
ଜଗନ୍ନାଥ ବଳରାମ
କାଞ୍ଚି ଅଭିଯାନେ ଅଶ୍ୱ ବାନ୍ଧି ତହିଁ
କରିଣ ଥିଲେ ବିଶ୍ରାମ ।
ସେଦିନୁ ସେ ମହା-ମହୀରୁହ ରୌପ୍ୟ—
କବଚେ ହୋଇ ପିହିତ,
ଷୋଡ଼ଶୋପଚାରେ ସାଟୋପେ ହେଉଛି
ଦେବତା ତୁଲ୍ୟ ପୂଜିତ ।
ରାଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟାନ୍ତରେ ଭ୍ରମି ଏହିମତେ
ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ରୀ ଚାହିଁ,
ନ ପାଇ ପୁରୋଧା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ
ଶେଷେ ରହୁଗଡ଼େ ଯାଇ ।
ତହିଁ ରାଜକେମା କଳ୍ପଲତା କଥା
ଶୁଣି ଜନଶ୍ରୁତି-ମୁଖେ,
ପାତ୍ରଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ରୀ ଅଛି ବୋଲି ଭାବି
ବସା କଲେ ଆଶା ସୁଖେ ।
ଏଥି ଅନନ୍ତରେ ତହିଁ ଅପ୍ରମଣି
ନବପି ଦିବସ ସାତ,
ରାଜପାରିଷଦ ସାହାଯ୍ୟରେ କଲେ
ରାଜାଙ୍କ ସହ ସାକ୍ଷାତ ।

୧—ଏହା ପାରଳାର ସବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜଳାଧାର । ୨—ଦେବଗିରି ପାରଳା ରାଜ୍ୟର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ୩—ଟେକଲିରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପାଣିଆଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ୪—ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ କାଞ୍ଚିଯାତ୍ରା ସମୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଶିବଦୁର୍ଗାଙ୍କୁ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ୫—ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ସୁନାମୁଦିଆ ନଦୀ ।

ନିଜ ପରିଚୟ ଅନ୍ତେ ନୃପବରେ
ଆଶିଷ କଲେ ବିଶେଷ,
ଆସନ ଦେଖାଇ କଲେ ରାଏ ତାଙ୍କୁ
ବସିବା ପାଇଁ ଆଦେଶ।
ସ୍ୱାଗତ ସମ୍ଭାଷ ପରେ ପୁରୋହିତ
ବିନୟେ ଧୀରେ ସର୍ବଥା,
ବୋଇଲେ ମହିମା ଶୁଣିବା ହେଉନ୍ତୁ
ମୋର ଆଗମନ କଥା।
ପଦ୍ମପୁର ରାଜ୍ୟ ଯୁବରାଜଙ୍କର
ଯଶୋଗାଥା ଲୋକମୁଖେ,
ଶୁଣା ତ ଥିବ ମୁଁ ଜଣାଇବି କିବା
ବାହୁଲ୍ୟ ଛାମୁ ସମ୍ମୁଖେ।
ଛାମୁଙ୍କ ଦୁହିତା କଳ୍ପଲତା ଏବା
ତାହାଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟ ସଙ୍ଗିନୀ,
ରୋହିଣୀ ବିନା କି ଆନ ତାରା ହେବ
ଶଶାଙ୍କ ଅଙ୍କ-ଶୋଭିନୀ।
ଏହା ଭାଷି ତହୁଁ ବର୍ଣ୍ଣିଲେ ଭୂସୁର
ସୁ ସ୍ପାକର ଗୁଣରୂପ,
ଅଳଙ୍କାରଯୁକ୍ତ କରି ଉପସ୍ଥିତ
ତଭୁର କବିସ୍ୱରୂପ।
ଶୁଣି ନରମଣି ସଚିବେ ନିରେଖି
ବୋଇଲେ ହେ ମନ୍ତ୍ରିବର,
ଶୁଣିଲ ତ ତୁମ୍ଭେ ସାକ୍ଷାତେ ସୁଖ୍ୟାତି
ଯୋଗ୍ୟତା ସୁସ୍ପାକରର।
ପଦ୍ମପୁର-ପତି ମଣ୍ଡିଛନ୍ତି ପଦ୍ମ
ଶତ୍ରୁ-ସଦ୍ମ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ,
ସେହି ମହାବଂଶେ ଆମ୍ଭର ତ ସୁତା
ହୋଇଅଛି ଅବତଂସ।
ତାହାଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ବନ୍ଧନେ
କି ଅଛି ଆମ୍ଭ ଆପତ୍ତି,
ବରଞ୍ଚ ଏହାକୁ ବୋଲିବା ଉଚିତ
ସୌଭାଗ୍ୟ ବିଷୟ ଅତି।

ଜେମା ଯୋଗ୍ୟବର ନିଶ୍ଚେ ସୁ ସ୍ପାକର
ଅଟନ୍ତି ଆମ୍ଭ ମନକୁ,
ରୂପେ ଗୁଣେ ଶୀଳେ ପଟାନ୍ତର ଏକା
ସେ ଦୁହେଁ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ।
ବିଦ୍ୱାନ ବିଦୂଷୀ ଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ମିଳନ
ବିଧି ଘଟାଇଲା ଆଣି,
ଧ୍ୱସଗର୍ବ ଘନ ଯୋଗ୍ୟ ସଖୀ ବିନା
ବିଜୁଳି ଲାବଣ୍ୟଖଣି।
ଯାଅ ବିପ୍ରବର ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭର
କର ବେଗେ ନିବେଦନ,
କୁମାରଙ୍କ ଶୁଭ ପରିଣୟ ପାଇଁ
କରନ୍ତୁ ସେ ଆୟୋଜନ।
ତଥାସ୍ତୁ ଉଚ୍ଚାରି ଆଗନ୍ତୁକ ଦ୍ୱିଜ
ଛାମୁରୁ ହେଲା ମେଲାଣି,
ବିଜେ କଲେ ରାଏ ବିଚାର-ମଣ୍ଡପେ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମସ୍ତ ଜାଣି।

ଜଗତୀ ଉପରେ ରତ୍ନଖଟୀ ଖଟେ
ସମାସୀନା କଳ୍ପଲତା,
ସମବୟସୀଏ କହୁଛନ୍ତି ବସି
ନାନା କଉତୁକ କଥା।
ଏକାଳେ ସଖୀଏ ଜେମା ପାଶେ ଆସି
ସମ୍ଭାଷୁଁ ବାରମ୍ବାର,
କହିଲ କହିବି ଶୁଭକଥା ଏକ
ଦେବ କିସ ପୁରସ୍କାର ?
ଭାଷିଲେ ଜେମା ତୋ ବେପାରୀ ବୁଦ୍ଧିକୁ
ପଟାନ୍ତର ସଖୀ ନାହିଁ,
ଦ୍ରବ୍ୟ ନ ଦେଖୁଣୁ ଆଗତୁରା ଭାର
ଦର କେ ଛିଡ଼ାଏ କାହିଁ ?
ବୋଲେ ସଖୀ ତେବେ ହେଉ ଦ୍ରବ୍ୟ ଦେଖା
ପଶ୍ଚାତେ ହେବ ତା ମୂଲ,
ଏବେ କିଛି ଦେଇ ଇଷ୍ଟଦେବ ତବ
ଭାଗ୍ୟେ ହେଲେ ଅନୁକୂଳ।

ପଡ଼ୁଛୁ କି ମନେ କୁନ୍ତୀ ଦେବାଳୟେ
ପଢ଼ିଥିଲ ଯା' କବିତା,
ଆସନ୍ନ ଭବିଷ୍ୟେ ହେବ ତୁମ୍ଭେ ଧନ !
ତାଙ୍କ କରେ ସମର୍ପିତା ।
ଏ ଆନନ୍ଦ ବାର୍ତ୍ତା କର୍ଣ୍ଣୁ କର୍ଣ୍ଣାନ୍ତରେ
ଖେଳୁଛୁ ଦୁର୍ଗେ ବିତରି,
ପଦ୍ମପୁରୁ ଆସି ପୁରପ୍ରଧା ଗଲେଣି
ସମ୍ବନ୍ଧ ନିଶ୍ଚୟ କରି ।
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଶୋଭା- ଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପେ ତୁମ୍ଭେ
ପାଇବ ସେ ପୁରେ ପୂଜା,
ପାସୋରିବ ନାହିଁ ସେକାଳେ ଏଣିକି
ମାଗୁଣି ମୃଣାଳଭୁଜା ।
ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ ରୂପେ ନ ଲଭି ଯାହାଙ୍କୁ
ଶୋଚୁଥିଲ ରମ୍ଭୋରୁ,
ସେହି ଯୁବରାଜ ପୁଷ୍ପାକର ଏବେ
ହେବେ ତବ ପ୍ରାଣଗୁରୁ ।

ମାନବୀ ପ୍ରକୃତି ବୋଲାଇଦେଲ ଜେମା—
ବଦନେ ଲଜ୍ଜା ବହିଲେ,
ମାନ ପରକ୍ଷଣେ ହର୍ଷ ଅନୁରାଗ
ତଡ଼ିଲ ସେ ଭାବେ ବଳେ ।
ଇଚ୍ଛିଣ ମଙ୍ଗଳ- ବାର୍ତ୍ତା ବାହକାକୁ
ଦେବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ବଧାଇ,
ରତ୍ନକଣ୍ଠି-କଣ୍ଠୀ ରତ୍ନକଣ୍ଠି ସଖି
କଣ୍ଠରେ ଦେଲ ଲମ୍ବାଇ ।
ଜେମାଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ— କୃତ୍ୟ କଥା ଶୁଣି
ପରିବାରୀ ସହଚରୀ,
ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ— ପାରାବାର ଗର୍ଭେ
ଖେଳିଲେ ସର୍ବେ ସନ୍ତରି ।
ଆସନ୍ନ ପ୍ରଣୟ ଆଣିଦେଲ ଜେମା
ମନେ କେତେ ନବଭାବ
ସଫଳିଲେ ଆଶା ହୁଏ ସିନା ପିଣ୍ଡେ
ନୂତନ ଜୀବନ ଲାଭ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ

କେତେ ଦିନାନ୍ତରେ ସ୍ୱଦେଶୁ ବାହୁଡ଼ି
ରାଜ-ପଞ୍ଚପୁରୋହିତ,
ପଦ୍ମା-ପ୍ରିୟସଦ୍ମ ପଦ୍ମପୁର ଦୁର୍ଗେ
ହେଲେ ଆସି ଉପନୀତ ।
ସୁଧା-ସୁଶୀତଳ ମାତୃଭୂମି-କୋଳ
ପରଶି ବଟୁପୁଙ୍ଗବ,
ପ୍ରବାସ ଭ୍ରମଣ— ଭୁକ୍ତ ପୂର୍ବକ୍ଲେଶ
ବିସ୍ମୃତ ହେଲେ ସରବ ।
କି ମୋହନ ମନ୍ତ୍ର ଜାଣେ ଜନ୍ମଭୂମି
ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରେ ପଲକେ,
ବୈକୁଣ୍ଠକ ବଳେ ହରଇଏ ହୃଦୁ
ଶ୍ରାନ୍ତ ଶୋକ ତାପ ଦଳେ ।

ଚିର ଅମଳିନା ମାତୃଭୂମି ଛବି
ହୁଏ ନାହିଁ ପୁରାତନ,
ଯେତେ ଦେଖୁଥିଲେ ପ୍ରତେ ହେଉଥାଏ
ତେଣିକି ନବ୍ୟ ନୂତନ ।
ମାତୃଭୂମି ଦୃଶ୍ୟ ମାତୃଭୂମି ନାମ
ଉଭୟେ ମଧୁରତର,
ସମକକ୍ଷ ତାର ହେବ ନାହିଁ କେବେ
ଗୋକ୍ଷୀର ଖଣ୍ଡ ଶର୍କର ।
ବୋଲନ୍ତି ଜଗତେ ଏ ମାନବ ପୁରେ
ଜନନୀ ଏକା ନିଦର୍ଶୀ, *
ମାତ ତାହାଠାରୁ ନିଶ୍ଚେ ଜନ୍ମଭୂମି
କୋଟି ଗୁଣେ ଗରୀୟସୀ ।

* ଦେଖ

ଶୈଶବରେ ପିତା   ସନ୍ତାନେ ଜନନୀ
କରଇ ପ୍ରତିପାଳନ,
ମାତ୍ର ମାତୃଭୂମି   ସ୍ନିଗ୍ଧ ତନୁତ୍ରାଣେ
ପ୍ରତିପାଳେ ଆଜୀବନ ।
କୁକର୍ମ ଦର୍ଶନେ   ସୁଜନନୀ ସୁଦ୍ଧା
ପ୍ରକାଶେ କୃତ୍ରିମ ଦ୍ୱେଷ,
ମାତ୍ର ଧରେ ନାହିଁ   ଜନ୍ମଭୂମି କେବେ
ସନ୍ତାନର ଦୋଷାଦୋଷ ।
କରୁଛନ୍ତି କ୍ଷତ   କରୁଛନ୍ତି ଦଗ୍ଧ
ସନ୍ତାନେ ତାହାର ଅଙ୍ଗ,
ଅମେଧ୍ୟ ନିକ୍ଷେପେ   ନାହିଁ ସୁଦ୍ଧା ତାର
କିଞ୍ଚିତ ମାତ୍ର ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗ ।
କେତେଦିନେ ମାତା   ସନ୍ତାନେ ଉପେକ୍ଷି
ଚାଲିଯାଏ ଲୋକାନ୍ତରେ,
ମାତ୍ର ମାତୃଭୂମି   ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସୁଦ୍ଧା
ପାଉଁଶ ବହେ ବକ୍ଷରେ ।
ଜୀବ ଧମନୀରେ   ବହୁଅଛି ଯେଉଁ
ରୁଧିର ପ୍ରବାହବାର,
ଅଟେ ପିତା ତାହା   ମହା-ମହୀୟସୀ
ମାତୃଭୂମି ସ୍ତନ୍ୟଧାର ।
କରୁଅଛି ନିତ୍ୟ   ତା ମହାଶକତି
ତସ୍ୱତରେ ଶକ୍ତିମାନ,
ଭୂତଗଣଙ୍କର   ସେହୁ ଏକା ଭବେ
ସମ୍ବଳ ବଳନିଦାନ ।
ଜନ୍ମଭୂମି ସହ   ମାନବର ଅଛି
ଆଣବିକ ଆକର୍ଷଣ,
ତେଣୁ ତା' ଦର୍ଶନେ   ତା ନାମ ଶ୍ରବଣେ
ପୁଲକ ଉଠଇ ମନ ।
ଜନ୍ମଭୂମି ସଙ୍ଗେ   ତୁଳନା ପ୍ରସଙ୍ଗେ
ଅମସ୍ତ ଲେଖା ଇତରେ,
ଭୁଲାପାନେ ପଡ଼ି   ଲକ୍ଷ ହେଲୁ ତାହା
ଯାଉଛି ଉଠି ଉପରେ ।

ମାତୃଭୂମି, ମୁକ୍ତି   ବେନ ଦେବୀ ହେଲେ
ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ଏକତ୍ରିତ,
ସର୍ବାଗ୍ରେ ସାଧକ   ଭକ୍ତି ସ୍ରୋତ ହେବ
ପ୍ରଥମା ପ୍ରତି ଧାବିତ ।
ଏଣୁକରି ପିତା   ମହାସ୍ଥାନବରେ
ଉପେକ୍ଷି ବ୍ରତ ତପସ୍ୟା,
ଆଚରନ୍ତି ସଦା   ମନ ପ୍ରାଣ ସହ
ଜନ୍ମଭୂମି ବରିବସ୍ୟା । *
ସ୍ୱଦେଶ-ସେବକ   ପଦେ କ୍ରୀତଦାସ
ଧର୍ମ ଅର୍ଥ ମୋକ୍ଷ କାମ,
ଭବାବ୍ଧି-ତରଣେ   ତାରକ ମନ୍ତ୍ରର
ଜନ୍ମଭୂମି ପୁଣ୍ୟ ନାମ ।
ଜନ୍ମିଛି ମାନବ   ଶିରେ ଧରି ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ
ଜନ୍ମଭୂମି ଋଣଭାର,
ନ ଶୁଝିଣ ତାହା   ବଢ଼ାଏ ଯେ ସୁଧ
ବିଫଳ ଜୀବନ ତାର ।
ସ୍ୱଦେଶ ସେବାରେ   ଆତ୍ମସମର୍ପଣ
ନ କରେ ଯେ ଅଭିମାନୀ
ପଶୁ ବୋଲି ତାକୁ   ସମ୍ବୋଧିଲେ ସୁଦ୍ଧା
ହେବ ପଶୁ ମାନହାନି ।
ଜନ୍ମଭୂମି ଭକ୍ତି   ମାତୃଭୂମି ପୂଜା
ଦେବତ୍ୱ ମାନବ ପ୍ରାଣେ,
ସେହୁ ଏକା ପିତା   ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ଯେହୁ
ଏ ନିଗୂଢ଼ ମର୍ମ ଜାଣେ ।
ଏଥି ଅନନ୍ତରେ   ଋତ୍ୱିକ-ପ୍ରବର
ପ୍ରବେଶ ନୃପତି କକ୍ଷ,
ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱଏ   ସହାସ୍ୟ-ବଦନେ
ବନ୍ଦିଲେ ନମ୍ରେ ପ୍ରଣତ ।
ଅଞ୍ଜଳି ବିସ୍ତାରି   ଆଶୀର୍ବାଦ ଅନ୍ତେ
ଆସନ କରି ଗ୍ରହଣ,
ନିବେଦିଲେ ଦ୍ୱିଜ   ପଦ୍ମପୁର ଭୂପେ
ବଚନେ ଧୀରେ ଏସନ ।

* ସେବା

ଭୋ ନୃପ ଛାମୁଙ୍କ   ଅନୁଜ୍ଞା ପ୍ରମାଣେ
ରାଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟାନ୍ତରେ ଭ୍ରମି,
ପାତ୍ର ଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ରୀ   ନ ଦେଖିଣ ତାହିଁ
ହେଲୁ ମାତ୍ର ଖାଲି ଶ୍ରମୀ ।
ବର୍ତ୍ତୁଳ ପଥେ   ଶେଷେ ଗିରିଗୁରୁ
ମହେନ୍ଦ୍ରର ସନ୍ନିହିତ,
ରତ୍ନ-ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥଳ   ରତ୍ନଗଡ଼ ରାଜ୍ୟେ
ହେଲୁ ଯାଇ ଉପସ୍ଥିତ ।
ନଗରୀ ମାଧୁରୀ   ହେରି ବନଚାରୀ
ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବେ ରଙ୍କ,
ସୁବଳୟ ପଦେ   ସାଗର ମେଖଳା
ଯେସନ କନକ ଲଙ୍କା ।
କଣା ତ ଛାମୁରେ   ଶୂରସିଂହ ତହିଁ
କରୁଛନ୍ତି ରାଜପଣ,
ସୁରୂପ-ସୁଲଭ-   ଗୁଣ ଧୁରନ୍ଧର
ରାଜନୀତି ବିଚକ୍ଷଣ ।
କଲ୍ପଲତା ନାମେ   ତାହାଙ୍କ ଦୁହିତା
ସୁକୁମାରୀ ନିରୁପମା,
ସୁନ୍ଦରୀ ସୃଷ୍ଟିରେ   ପୁରନ୍ଦରୀ ବାଳା
ଶୋଭା-ସ୍ୱର୍ଗ-ତିଲୋତ୍ତମା ।
କେତେ କାଳ ବସି କେତେ ଶ୍ରମେ ଆହା
ନିର୍ମାଣିଛି ତାକୁ ବିଧି,
ନିଖିଳ-ସୁଷମା-   ରାଜ୍ୟେ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ
ନିଷ୍ଠେ ସେ ଲାବଣ୍ୟନିଧି ।
ସୃଜିଲା ଯେ ବିଧି   କୁମାର-ବିଧୁଙ୍କୁ
ଶୋଭା ଷୋଳକଳା ଭରି,
ସେହି ତ ସୃଜିଛି   ଏ କୁମୁଦିନୀକି
ବିଧୁପରାୟଣା କରି ।
ସୁପ୍ରଭାକରଙ୍କର   ସୁଯୋଗ୍ୟ ସଙ୍ଗିନୀ
ରାଜବାଳା କଲ୍ପଲତା,
ଅତଣ୍ଡୀ ବନା କି   ତମାଳେ ଶୋଭିବ
ପାଣ୍ଡୁର ବର୍ଣ୍ଣର ଲତା । *

ନୃପ କୁଳଲୀଳ   ମଣନ୍ତି ସକଳେ
ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅବତାର,
ଜନ୍ମକାଳୁ ତାର   ପ୍ରତିବର୍ଷ ତୋଳା
ଲାଗିଛି ରାଜଭଣ୍ଡାର ।
ନାଗରିକେ ଜେମା-   ପ୍ରଶସ୍ତି ବ୍ୟାଖ୍ୟାନେ
ହୋଇଛନ୍ତି ଶତଜିହ୍ୱ,
ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ୱଣୀର   ବାହ୍ୟ ଅଭ୍ୟନ୍ତର
ଉଭ ଶୋଭା ରମଣୀୟ ।
ଏହିପରି ତାର   ରୂପଗୁଣଗାଥା
ଶୁଣି ଶୁଣି ଲୋକମୁଖେ,
ସୁ ସମୟେ ଦିନେ   ଉପସ୍ଥିତ ହେଲୁ
ଯାଇ ନୃପତି ସମ୍ମୁଖେ ।
ସ୍ଫଟିକ ସଜ୍ଜିତେ   ବିଶ୍ରାମ-ମଣ୍ଡପେ
ବସିଥିଲେ ଯଶୋଧନ,
ଶିଷ୍ଟାଚାର ପରେ   ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ
କଲୁ ତହିଁ ଉତ୍ଥାପନ ।
ଆମ୍ଭ ଯୁବରାଜ   ସୁଖ୍ୟାତି ଶ୍ରବଣେ
ବୀର ରତ୍ନଗଡ଼ ପତି,
ଅମାତ୍ୟ ସଦସ୍ୟ   ସହଚର ସହ
ଲଭିଲେ ସନ୍ତୋଷ ଅତି ।
ଭାଷିଲେ ଭୂପେଶ   ଶାସ୍ତ୍ରାଦେଶ ଏହା
ଯୋଗ୍ୟ କୁଳ ଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ର,
ମିଳିଲେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ   କନ୍ୟା ସମ୍ପ୍ରଦାନ
ନ ବିଚାରି ଛିଦ୍ରମାତ୍ର ।
ଏବା ସୂର୍ଯ୍ୟକୁଳେ   ବଜ୍ରପାଣି, ଆମ୍ଭେ
ଲଭିଛୁଁ ଦୁହେଁ ଜନମ,
ପଦବୀ ଗୌରବ   ବଂଶ ତୁଳନାରେ
ନାହିଁ କିଛି ତାରତମ୍ୟ ।
ବିଶେଷେ ତାହାଙ୍କ   ସୁତ ସୁପ୍ରଭାକର
କ୍ଷତ୍ରିୟ ବଂଶ ଭୂଷଣ,
ଜାମାତା ପଦରେ   ବରଣେ ତାହାଙ୍କୁ
ମଣେ ମୁଁ ଭାଗ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ।

* ବାଇକ୍ଳ

ବହୁ ଦ୍ୱିଜ ତବ ନୃପେ କରନ୍ତୁ ସେ
ପରିଣୟ ଆୟୋଜନ,
ଶୁଭ କାର୍ଯ୍ୟ ଶୀଘ୍ର କରିବା ଉଚିତ
ବିଳମ୍ବେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ?
ଏହା ଭାଷି ମୋତେ ମେଲିଣି ପ୍ରଦାନ
କଲେ ରତ୍ନଗଡ଼ ପତି,
ନିବେଦିଲି ସବୁ ବିଚାରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
କରିଯାଉ ମହାମତି ।
ଶୁଣି ଏ ଭାରତୀ ହେଲେ ନରମଣି
ଆନନ୍ଦେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ,
ଆଦେଶିଲେ ମନ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି କରିବାକୁ
ପୁରୋହିତେ ପୁରସ୍କୃତ ।
ପୁଣି ଆଦେଶିଲେ ବିବାହ ସମ୍ଭାର
ଯଥାତଥ ଆହରଣେ,
ପଥ ସୁସଂସ୍କାରେ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣେ
ନଗର ପୁର ମଣ୍ଡନେ ।
ଯେ ଆଜ୍ଞା ଉଚାରି ବାହାରିଲେ ମନ୍ତ୍ରୀ
ପାଳିବାକୁ ରାଜାଦେଶ,
ବିଜେ କଲେ ତହୁଁ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତାଭିମୁଖେ
ହରଷେ ଖରେ ନରେଶ ।
ଆସ୍ଥାନ ମଣ୍ଡପେ ବିଜେ କରିଛନ୍ତି
ଯୁବରାଜ ପୁଷ୍ପାକର,
ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନେ ଉପବିଷ୍ଟ ସଖା
ଅନୁଚର ପରିକର ।
ଜୟଧ୍ୱଜ ସହ ଲାଗିଛି ଗଭୀର
ରାଜନୀତି ଆଲୋଚନା,
ଯୁକ୍ତି ପ୍ରତିଯୁକ୍ତି ସହ ଚାଲିଅଛି
ଅବାଧେ ନାନା କଳ୍ପନା ।
ଭାଷିଲେ କୁମାର ବୋଲନ୍ତି ସକଳେ
ରାଜପଦେ ଅଛି ସୁଖ,
ମାତ୍ର ମୋ ବିଚାରେ ସେ ସୁଖରେ ଇଚ୍ଛା
ନ କରିବ ସୁଜ୍ଞ ମୂର୍ଖ ।

ନୃପତି ପ୍ରଜାଙ୍କ ଧନ, ମାନ, ପ୍ରାଣ—
ପ୍ରହରୀ ସିନା କେବଳ,
ନିଜେ ଦୁଃଖ ସହି ପରେ ସୁଖ ଦାନେ
ରତ ଥାନ୍ତି ଅବିରଳ ।
ବୋଇଲେ ମନ୍ତ୍ରିଜ ପରାର୍ଥେ ଯେ ଦୁଃଖ
ଦୁଃଖ ନୁହେଁ କେବେ ତାହା,
ମଣନ୍ତି ତାହାକୁ ମହାତ୍ମା ମାନବେ
ମୁକ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଖ ସ୍ପୃହା ।
ତାହାଠାରୁ ବଳି ଅନାବିଳ ସୁଖ
ନାହିଁ କିଛି ଭବେ ଆନ,
ପରାର୍ଥେ ସଂସାରେ ଧରେ ଯେ ଜୀବନ
ସାର୍ଥ ଏକା ତାହା ପ୍ରାଣ ।
ରାଜାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ରାଜ ପ୍ରାଣ ଖାଲି
ବିଧି ସୃଷ୍ଟି କରି ନାହିଁ,
ମଣି ପ୍ରଭା ସିନା ନିଜ ପାଇଁ ମାତ୍ର
ଦୀପପ୍ରଭା ସବୁ ପାଇଁ ।
ରାଜ୍ୟ ରୂପ ଗୃହେ ନିବାସ କରନ୍ତି
ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜ-ପରିବାର,
ନୃପତି ଅଟନ୍ତି ଗୃହକର୍ତ୍ତାରୂପୀ
ଚାଳକ ପାଳକ ତାର ।
ଏକାଳେ ପ୍ରବେଶ ପୁରୋହିତ ସୁତ
ସ୍ଫୁରିଅଛି ମୁଖ ହାସେ,
ଉପବିଷ୍ଟ ହେଲେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆସନେ
ଯାଇ ଜୟଧ୍ୱଜ ପାଶେ ।
ପୁଚ୍ଛିଲେ ମନ୍ତ୍ରିଜ କିପାଁ ସଖେ ଆଜି
ଆନନ୍ଦେ ପୂରିଛି ଚିତ୍ତ,
ସେ ବୋଇଲେ ଆନନ୍ଦ- ସମ୍ବାଦ ଶ୍ରବଣେ
କିଏ ନୁହେଁ ଆନନ୍ଦିତ ।
ବୋଇଲେ ଜୟଧ୍ୱଜ ସେ ଆନନ୍ଦେ ପରା
ଏକା ତୁମ୍ଭ ଅଧିକାର,
ଉତ୍ତରିଲେ ସେହୁ ତୁମ୍ଭେ ସିନା ସବୁ
ବାଣ୍ଟି ବୁଲ ଦ୍ୱାର ଦ୍ୱାର ।

ହସି ହସି ତହୁଁ ଭାଷିଲେ ମନ୍ତ୍ରିଜ
ଏ ତ ଚିରନ୍ତନ ପ୍ରଥା,
ବଣ୍ଟାବଣ୍ଟି ଛଡ଼ା ପୁରସ୍କୃତଙ୍କର
ଥାଏ ନାହିଁ କିଛି କଥା ।
ସେ ବୋଲେ ସୁବୋଧ ଉପକାର ଭଲ
ବାହାର ନାହିଁ ବିଦିତ,
କମଳିନୀ ସହ ରତ୍ନଙ୍କି ଖଞ୍ଜିଲ
ସିନା କୃଷ୍ଣା-ପୁରସ୍କୃତ ।
ପୁରସ୍କୃତରୂପେ ପ୍ରାବୃଟେ ସମ୍ପାଦେ
ଘନ ଦେବୀ ପରିଣୟ,
ତୁମ୍ଭେ ସୁଜ୍ଞା ସଖେ ସୁବୋଧ କରଣୀ
ବୁଝିବ କିବେ ନିଶ୍ଚୟ ।
ଥାଉ ସେ ସମସ୍ୟା ହେବ ଯଥାକାଳେ
ଚାକ୍ଷୁଷ ମୀମାଂସା ତାର,
ଏବେ ଯୁବଯୁଗ ମଙ୍ଗଳ ପ୍ରସଙ୍ଗ
ଶୁଣ ହେ ମନ୍ତ୍ରିକୁମାର !
ରାଜନନ୍ଦନଙ୍କ ବିବାହ ନିର୍ବାହେ
ବଳିଛି ନୃପତି ମନ,
ଫେରି ଆସିଲେଣି ଜନକ ମୋହର
କରି ପାତ୍ରୀ ନିରୂପଣ ।
ବନ୍ଦଗଡ଼ କେମା କଳ୍ପଲତା ସହ
ଅଚିରେ ମଙ୍ଗଳକୃତ୍ୟ,
ଘଟିବ ଏକଥା ଶୁଣି ମୋ ହୃଦୟେ
ବିସ୍ତାରିଛି ମୋଦନୃତ୍ୟ ।
ରୂପେ ଗୁଣେ ଭବେ ଅନୁପମା କନ୍ୟା
ବୋଲି ବୋଲୁଥିଲେ ତାତ,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟର କୁସୁମ ନୁହେଁ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ
ସ୍ୱର୍ଗଚ୍ୟୁତ ପାରିଜାତ ।
ସଙ୍ଗୀତ ସାହିତ୍ୟ ରଚନାରେ ଅତି
ନିପୁଣା ନୃପତନୁଜା,
ବାଦ୍ୟ-ସୁକୁଶଳା— ସଖୀ ସଙ୍ଗେ ସଦା
ଆଚରେ ଭାରତୀ ପୂଜା ।

ବନ୍ଧ ବନ୍ଧ ଯେବେ ଉଠିବ ଏଣିକି
ଯେ ଗୁରୁ ଗମ୍ଭୀର ଭାବ,
ବିଶ୍ୱଜନ ମନ ରଞ୍ଜି ତଣିବ ସେ
ସାହିତ୍ୟ-କୋଷୁଁ ଅଭାବ ।
ପରସ୍ପରେ ଲଭି ପରସ୍ପର ହୃଦେ
ଖେଳିବ ଆନନ୍ଦ ହେଉ,
ଆନନ୍ଦ ସମ୍ବାଦ ଜଣାଇଲି ଏବେ
ପୁରସ୍କାର ଆଜ୍ଞା ହେଉ ।
ତହୁଁ ସୁପ୍ରଭାକର ବୋଇଲେ ହୋଇଣ
ହରଷ-ରସେ ଉଛଳ,
ଆନନ୍ଦର ସିନା ଯୋଗ୍ୟ ପୁରସ୍କାର
ସେହି ଆନନ୍ଦ କେବଳ ।
ଆନନ୍ଦ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ, ତେଣୁ ତାହା ଏକା
ପ୍ରକୃତ ପାରିତୋଷିକ,
ନରକର ଦୂତ ପାର୍ଥିବ ସମ୍ପଦ
ତାହାଠାରେ ଶତ ଧିକ ।
ପୁରସ୍କାରରୂପେ ଆନନ୍ଦ ଆସନେ
ଅର୍ଥେ ବସାଏ ଯେ ଜନ,
ଲୋଭୀ ସ୍ୱାର୍ଥପର ବ୍ୟତୀତ କି ଅଛି
ତାର ଯୋଗ୍ୟ ବିଶେଷଣ ।
ସହାସ୍ୟେ ଭାଷିଲେ ପୁରସ୍କୃତପୁତ୍ର
ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ଉକ୍ତି ବୀର,
ପାଇ ମୁଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଯୋଗ୍ୟ ପୁରସ୍କାର
ଏ ବନ୍ଧ-ଚାତୁରୀ ଗିର ।
ଏଥୁଅନ୍ତେ ସର୍ବେ ମେଲାଣି ଘେନିଣ
ସ୍ୱଗୃହେ କଲେ ଗମନ,
ସହଚର-ମନ୍ଦିରେ ବିଜେ ହେଲେ ତହୁଁ
ଏକାକୀ ନୃପ-ନନ୍ଦନ ।
ହେଲା ନାହିଁ ନିଦ୍ରା ରହିଲେ ଜାଗ୍ରତେ
ପଲ୍ୟଙ୍କ-ଅଙ୍କେ ଶାୟିତ,
ଅପ୍ରତ୍ୟାଶୀ ପୂର୍ବ ଭାବାବେଶେ ହୃଦ-
ସିନ୍ଧୁ ହେଲା ଉଦ୍‌ବେଳିତ ।

ଆନନ୍ଦ-ନନ୍ଦିନୀ କୁଞ୍ଜର ଉତ୍କଣ୍ଠା
କରେ ଯା ହୃଦୟେ ଘର,
ନିଦ୍ରାଦେବୀ ଶରେ ନିକଟୁ ତାହାର
ଘେନନ୍ତି ଛାଡ଼ପତ୍ର ।
ଭାବୀ ବାନ୍ଧବୀର ବାଣୀ ଆସ୍ୱାଦନା
କରିବା ବେଳୁ ଶ୍ରବଣ,
ଅଲକ୍ଷ୍ୟ ତାହାର ଚକ୍ଷୁ-ଚୁମ୍ବକ
ଆକର୍ଷୁଛି ପ୍ରାଣ ମନ ।
କଳ୍ପନା ସେବକ କଳ୍ପ-ତୂଳିକାକୁ
ସଂକଳ୍ପ-ରଙ୍ଗରେ ବୁଡ଼ା,
ଅଙ୍କିଗଲେ କେତେ ସଂକଳ୍ପ ସୁଖର
ସୁନ୍ଦର ସଂକଳ୍ପ ଛବି ।
ଭାଳିଲେ କୁମାର ନୃପତି-ନନ୍ଦିନୀ
ହେଲେ ମୋ ପ୍ରାଣସଙ୍ଗିନୀ,
ଚିରାଭିଳଷିତ ସାତ୍ତ୍ୱତୀ ସେବାରେ
କ୍ଷେପିବି ଦିବାଯାମିନୀ ।
ଧର୍ମ ଆଚରଣେ ସହକାରିଣୀ ସେ
ହେବ ମୋର ଅବିରତ,
ବିନା ସାଧନାରେ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ଆସି
ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ହେବ କରଗତ ।
ଜାଣିଲି ନିଶ୍ଚୟ ସୌଭାଗ୍ୟ ଦେବତା
ସୁପ୍ରସନ୍ନ ମୋହ ପ୍ରତି,
ସୁଲଭ କି ପୂର୍ବ— ସୁକୃତ ନ ଥିଲେ
ମନୋମତା ପ୍ରିୟବତୀ ।

ଏଣେ ନିରନ୍ତର ନଗର ମଣ୍ଡଳେ
ବ୍ରତ ନାଗରିକ ବାର,
ମାନବ ମଙ୍ଗଳ ଭଣ୍ଡ ସାଧୁକଙ୍କେ
ବିନାଶି ଆଳସ୍ୟଭାର ।
ବହୁଛି ଆନନ୍ଦ— ଜାହ୍ନବୀ ପ୍ରବାହ
କୂଳକୂଳ ତାର ନାହିଁ ।
ପଶିଛି ଶରଣ ନିସ୍ୱନନ୍ଦ ଶ୍ରେଣୀ
ଅସନ୍ତୋଷୀ ପଦେ ଯାଇଁ ।

ଅଟ୍ଟାଳିକା ଚୂଳେ ସ୍ଥାପୁଅଛି କେତେ
କଳସ ଶୁଭ ଶକୁନ,
ଦେଉଳ ମନ୍ଦିର ଚୂଡ଼ିରେ କେତେ ବା
ବିଲେସୁଅଛନ୍ତି ଚୂନ ।
ଲାଗିଅଛି କେତେ ସରଣୀ ସଂସ୍କାରେ
କେ ଅବା ପୁର ସଂସ୍କାରେ,
ଅସଂଖ୍ୟ ବେଠିଆ ବହୁଛନ୍ତି ଦ୍ରବ୍ୟ
ବିଶ୍ରାମରେ ବୋଝେ ଭାରେ ।
ପାଇକମଣ୍ଡଳୀ ଘଷି ଇଠାଗୁଣ୍ଡା
ନିର୍ମଳନ୍ତି ଫର ଖଣ୍ଡା,
କେତେ କଟି କଟେ କିଙ୍କିଣୀ କିଣିଣ
ଗଣୁଅଛି ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା ।
ବିପଣି ବୁଲିଣ ନବ ପରିଚ୍ଛଦ
କିଣନ୍ତି ବିଭବଶାଳୀ
କେତେ ଦୀନହୀନ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗୀ ପରେ
ପକାଉଅଛନ୍ତି ତାଳି ।
ଚାନ୍ଦନୀ ଉପରେ ବସି ବିପ୍ରମାନେ
ଛିଡ଼ନ୍ତି ହାବେଲୀ ବାଣ,
ସୋଲ ଫୁଲ ଝାଡ଼ କାହିଁ ବା ମାଳୀଏ
କରନ୍ତି ମିଳି ନିର୍ମାଣ ।
ଦଣ୍ଡାଳ ଓଠାର ଶିଖାଉଅଛନ୍ତି
ଅଶ୍ୱସାଦୀ ଅଶ୍ୱେ ନାଚ,
ଗବାକ୍ଷ କବାଟେ ଖଞ୍ଜୁଅଛି କେତେ
ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର କାଚ ।
ଚାଟ ପିଲା ପ୍ରାୟ ଭାଟେ ସ୍ୱସ୍ତିବାଦ
ଘୋଷୁଛନ୍ତି ଉଚ୍ଚସ୍ୱରେ,
ନଅର ସମ୍ମୁଖେ ବିବାହ ମଣ୍ଡପ
ମଣ୍ଡୁଛନ୍ତି ସୂତ୍ରଧରେ ।
ଫେରି ଆସିଲେଣି ଲଗ୍ନ ସ୍ଥିର କରି
ପାଠ ଜଉତିଷ ଯାଇ,
ସେ ଶୁଭ ବାସର ଭେଟିବାକୁ ଆଉ
ଅଧିକ ବିଳମ୍ବ ନାହିଁ ।

ଯେତିକି ନିକଟ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା
ମଙ୍ଗଳ ଶୁଭ ଦିବସ,
ବୃଦ୍ଧି ଲଭୁଥିଲା ତେତିକି ସମସ୍ତଙ୍କ
ଉତ୍ସାହ ପୁଣି ହରଷ ।
ଉତ୍ସବୋପଲକ୍ଷେ ଦଳୁଛନ୍ତି ସର୍ବେ
ତୃଷ୍ଣା ସ୍ୱାର୍ଥ ପିପାସା,
ଯା' ଇଚ୍ଛା ଏଭୋଜ ନେବାହାର ଦର୍ଶନେ
କାର ପୁରସ୍କାରେ ଆଶା ।
ଶତମୁଖୀ ହୋଇ ବହୁଛି ନଗରେ
ପ୍ରଶଂସାର ଲାଳସା-ନଦୀ,
ତ୍ୟାଗୀ ନେବେ ଯାହା ବିଷ-ତରଙ୍ଗିଣୀ
ଲୋଭୀ ନେବେ ଶାନ୍ତିପଦୀ ।
ଅପରାଧୀ ନରେ ଭାବିଲେ ନିଷ୍ଚୟ
ଖଣ୍ଡିବ ଆମ୍ଭ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା,
ଋଣୀଏ ଋଣରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ପାଇଁ
ବାନ୍ଧିଲେ ମନେ ଭରସା ।
ଆଶା-ଦରପଣେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଭାବି—
ସୁଖ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ନରେ,
ପ୍ରଲୋଭନ-ଯନ୍ତ୍ର ଫିଟିଥୁଆ ଅହୋ
ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ।
କେ ଭାବେ ନିଷ୍ଚୟ ଅଛି ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ
ଗୌରବଗର୍ଭ ପଦବୀ,
କୁଣ୍ଡଳ କଟକ ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ର ଲଭି
ଭାବିଲେ ପଣ୍ଡିତ କବି ।
ଏହିପରି ଆଶା- ଆନନ୍ଦ-ମୋଦକେ
ହୋଇଛନ୍ତି ସର୍ବେ ମତ୍ତ,
ମାତ୍ର କିଏ ଜାଣେ ହେବ ସେ ଆନନ୍ଦ
ନିରାନନ୍ଦେ ପରିଣତ ।
କିଏ ଜାଣିଥିଲା ଏ ସୁଖ ପୀୟୂଷ
ହେବ ଶେଷେ ଆହା ବିଷ,
ବାରିଗର୍ଭ ଘନ ଶୀତଳ ଗରଭେ
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ ଅଛି କୁଳିଶ !

କାହାକୁ ବା ଜଣା ଏ ଆସନ୍ନ ସୁଖ
ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଦଗାଦାର,
ଲୁଚାଇଣ ଥିଲା ପୃଷ୍ଠ ଅନ୍ତରାଳେ
ଦାରୁଣ ଦୁଃଖ-କୁଠାର !
ବିବାହ ଉତ୍ସବ ଦଶଦିନ ପୂର୍ବେ
ରନ୍ଧ୍ରଗଡ଼ ନରପତି,
ଖଳକୁଟେ ଭୁଲି ମଙ୍ଗଳ ନିର୍ବନ୍ଧେ
ପ୍ରକାଶିଲେ ଅସମ୍ମତି ।
ଖଳର ଅସାଧ୍ୟ କି ଅଛି, ସେ ସର୍ବ
ଅବଗୁଣର ଆଧାର,
ପଣ୍ୟ ବିନା ସୁଦ୍ଧା ଖୋଲିପାରେ ସେହୁ
ସହସ୍ର ଶତ ବେପାର ।
ସର୍ପଠାରୁ ବଳି ଖଳ ଉଗ୍ର ତାହା
ପାଇଁ କେ ଲଭିବ ଶାନ୍ତି,
ମନ୍ତ୍ରୌଷଧି ବଳେ ବଶ ହୁଏ ସର୍ପ
ଖଳର ଔଷଧି ନାହିଁ ।
ତୀବ୍ର ବିଷଦିଗ୍ଧ କଳ୍ପନା ତାହାର
ସର୍ବ ଉପଦ୍ରବ ମୂଳ,
ଥାଉ ଆନ କଥା ତୋଳି ପାରେ ଖଳ
ଆକାଶୁ ଅଦ୍ଭୁତ ଫୁଲ ।
ପୁଣି କରିପାରେ ଜଳକୁ ତାଳ ସେ
ବିନ୍ଦୁକୁ ଅଗାଧ ସିନ୍ଧୁ,
ଉଆଁସ ରାତିରେ ଉଦୟ କରାଏ
ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ପୂର୍ଣ୍ଣଇନ୍ଦୁ ।
ଖଳ ଲୋକେ ମିଳି ଜଣାମଣା କଲେ
ରନ୍ଧ୍ରଗଡ଼ ନରବରେ,
ଭ୍ରମେ ପଡ଼ି ସିନା କରୁଛନ୍ତି ଛାମୁ
କନ୍ୟାଦାନ ଅପାତ୍ରରେ ।
ମାୟାବୀ ପୁରୋଧା ଭୁଲାଇଲା ପଢ଼ି
ପ୍ରତାରଣା-ଭାଗବତ,
ତାହାର କୁହୁକେ ବିମୋହିତ ହୋଇ
ମିଛେ ମଣିଛନ୍ତି ସତ ।

କିଏ ଜାଣେ ତାହାଁ ଭଗ୍ନ ପୁଷ୍ପାକର
କୁରୂପ ବର୍ଦ୍ଧର ତୁଣ୍ଡା,
ଗଡ଼ଭୂତ ହୋଇ ବସିଥାଏ ଜଗି
ସତତ ମୁହଁ କୁଞ୍ଚୁଣ୍ଡା ।
ଏତେ ଅଲକ୍ଷଣ ଗ୍ରହସୁନ କାହିଁ
ଗ୍ରହକୁଟିଲ ଦେଖା ନାହିଁ,
ବାନର-ବକ୍ଷରେ ଗଜମୋତି ହାର
ନ ଦିଅ ସ୍ୱଏ ଲମ୍ବାଇ ।
କେମାକୁ ତା କରେ ସମର୍ପଣେ କେବେ
ନ ବଳାନ୍ତୁ ଆଉ ଚଣ୍ଡୀ,
ଗନ୍ଧ-ଗୋବର୍କୁ * ସୌମ୍ୟ କୁଞ୍ଜଲତା
ଉଠାଇବା ଅନୁଚିତ ।
ଅଶୋଭନ ସିନା ପାଟଡ଼ୋର ସହ
ଖୋଟ ଡ଼ୋରେ ଦେବା ଗଣ୍ଠି,
ହେବ ନା ସଙ୍ଗତ ଗୁନ୍ଥିଲେ ସ୍ୱଜନ
ଗୁଞ୍ଜ ସଙ୍ଗେ ସୁନାକଣ୍ଠି ।
ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ପାଦ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ
ଅର୍ଥହୀନ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଗୀତେ,
ଗୁରୁ ଚଣ୍ଡାଳର ସଂଯୋଗ ବୋଲିଣ
ବୋଲନ୍ତି ତାକୁ ପଣ୍ଡିତେ ।
ଭୁଟି ନ ପାରିଣ କୁଟିଳ ଖଳର
ସୁଦୃଢ଼ ରହସ୍ୟ-ବନ୍ଧ,
କୋଷ୍ଠି ଅମେଳର ଛଳ କରି ଭୂପ
ଦେଲେକ ଭାଙ୍ଗି ନବନ୍ଧ ।
ଏ ଦାରୁଣ ବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ପଦ୍ମସୁର—
ନୃପତି ହେଲେ ହତାଶ,
ଅନ୍ତଃପୁରେ ସୁଦ୍ଧା ସବେଗେ ବହିଲା
ହତାଶାରୂପୀ ବତାସ ।
ଗଡ଼ବାସୀ ହୃଦେ ବୃଦ୍ଧି ଥିଲା ଯେଉଁ
ଉତ୍ସାହ ଜୁଆର ଘଟା,
କେଡ଼େ ବେଗେ ଆହା ପଞ୍ଚଗଲା ତହିଁ
ଘଞ୍ଚକେ ଭୀଷଣ ଭଟା ।
ନୈରାଶ୍ୟ-ପିଶାଚ ଆରମ୍ଭିଲା ତାଙ୍କ
ହୃଦୟେ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ,
ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଖ ବିଷାଦ-ବିବର୍ଣ୍ଣ
କି ସାମନ୍ତ କିବା ଭୃତ୍ୟ ।
ବୀର ପୁଷ୍ପାଙ୍କର ଯଥାକାଳେ ଏହି
ଦୁଃସମ୍ବାଦ ହୋଇ ଶ୍ରୁତ,
ଦୁଃଖିତ କେବଳ ହେଲେ ମାତ୍ର ସିନା
ହେଲେ ନାହିଁ ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତ ।
ସମୀର ହିଲ୍ଲୋଳେ ଦୁଅନ୍ତି ଦୋହଳି
ବିଟପୀ ବଲ୍ଲରୀଦଳ,
ମାତ୍ର ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ ଦୁଏ ନାହିଁ ସୁଦ୍ଧା
ଗିରିଚୂଡ଼ା ଟଳମଳ ।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

ଏଥି ଅନନ୍ତରେ କେମା ରୂପ ଧରି
ନଶୀଥେ ନୟନ୍ତ ସ୍ୱଣୀ,
ସ୍ୱପନେ କୁମାରେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଲେ
କୋମଳ ମଧୁର ବାଣୀ ।
"ଶୁଣ ହେ ସୁନ୍ଦର ମୋ ପରିଚୟ ମୁଁ
ଧରେ କଲ୍ପଲତା ନାମ,
ଜନକ ମୋହର ରତ୍ନଗଡ଼-ପତି
କାଶିକ ଗୁଣାଭିରାମ ।
ମତହନ୍ତ-ମେଖଳେ କୁନ୍ତୀ ଦେବାଳୟେ
ପଡ଼ି ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ଦରଶା,
ସେଦିନୁ ହୋଇଛି ବଳେ ବଳେ ତବ
ପଦ୍ମରେ ଚର-ବନ୍ଦୀତା ।

* ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ପାଣ୍ଡୁର ବର୍ଣ୍ଣର ବୃକ୍ଷବିଶେଷ ।

ସେହୁ କଳ୍ପନାରୁ ତବ ପୁଣ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି
ଗଢ଼ିନେଇ ସଂକଳ୍ପରେ,
ସଂକଳ୍ପୋପଚାରେ ପୂଜୁଅଛୁ ନିତ୍ୟ
ଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରୀତି ଭକ୍ତିଭରେ ।
ମୋହୋ ବିଚାରରେ ପ୍ରାପ୍ତିଠାରୁ ପ୍ରାପ୍ତି-
ଆଶାରେ ସୁଖ ପ୍ରଚୁର,
ହେଉ ପଛେ ତୁଚ୍ଛ ଆଶା-ମୋଦକ ସେ
ମାତ୍ର ତା' ବଡ଼ ମଧୁର ।
ବାସ୍ତବେ ସଂକଳ୍ପ ସୁଖ ଅପାର୍ଥିବ
ଖୋଜେ ନାହିଁ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟ,
ବୁଝେ ତାର ମୂଲ୍ୟ ସେହୁ ସିନା ଯେହୁ
ଭ୍ରମିଛି ସଂକଳ୍ପ-ରାଜ୍ୟେ ।
ଆଶା ଆତୁରତା ବେଗେ କରେ ସେହି
ସଂକଳ୍ପ ସୁଖେ ଆହ୍ୱାନ
ତହୁଁ ସେ ହୃଦୟେ କରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ
ଆରୋହି ସଂକଳ୍ପ-ଯାନ ।
କିସ ନିବେଦିବ ସ୍ୱଭାବେ ଅବଳା
ବୁଦ୍ଧି ମୋ ଅତି ଦୁର୍ବଳ,
ସୁଧାପାୟୀଠାରେ ସୁଧାର ପ୍ରଶଂସା
ବାହୁଲ୍ୟ ସିନା କେବଳ ।
ଏସନେ ସଂକଳ୍ପ ସୁଖ ଭୁଞ୍ଜୁଥିଲି
ଆଚରି ସଂକଳ୍ପ-ବ୍ରତ,
ମାତ୍ର ସେ ସଂକଳ୍ପ ହେବାକୁ ବସିଲା
ପ୍ରକୃତରେ ପରିଣତ ।
ଶୁଣିଲି ଯେ ଦିନ ତବ ପୂତପଦେ
ଅର୍ପିବେ ମୋତେ ଜନକ,
ଭାବିଲି ପ୍ରାୟଶଃ ସଦିଚ୍ଛା ସଂସାରେ
ହୁଏ ନାହିଁ ନିରର୍ଥକ ।
ମାତ୍ର କାଳଚକ୍ର ସନ୍ଦେହ ମୀମାଂସା
କଲା ଶରେ ଦୂର ଆସି,

ତବ କରେ ପିତା ଅର୍ପିବାକୁ ମୋତେ
ଅମତ' ଛନ୍ତି ପ୍ରକାଶି ।
ଶୁଣିଲି ବେଳୁ ଏ ଦାରୁଣ ସମ୍ବାଦ
ବିଷାଦ ନୈରାଶ୍ୟମୟ,
ଯେ ଯାତନାନଳ ଜଳୁଛି ହୃଦେ ତା
କି କହିବ ସଦାଶୟ !
ନିନ୍ଦା ଅପବାଦ ପ୍ରସୂତ ଯଦ୍ୟପି
ନ ହୁଅନ୍ତା ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତା,
କି ତାପ ମୋ ହୃଦେ ସାହସି ପଶନ୍ତା
ଛାର ଏ ବେଦନା-ଚିତା ।
ଗୁରୁଦ୍ରୋହୀ ହେବ ଚଳିଲେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରେ
ପିତୃଇଚ୍ଛା ପ୍ରତିକୂଳେ,
ବରପୂର୍ବା ହୋଇ ଅନ୍ୟଥା ନାଶିବ
ସତୀତ୍ୱ-ଧନେ ସମୂଳେ ।
ଉଭୟ ସଙ୍କଟେ ପଡ଼ି କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ପାରୁ ନାହିଁ ସ୍ଥିର କରି,
ହେଉଅଛୁ ଛଟ- ପଟ ନାଗସାପ
ଛୁଚୁନ୍ଦ୍ରା ଧରିଲା ପରି । *
ପିତୃଇଚ୍ଛା, ନାଥ— ଧର୍ମ ଲଙ୍ଘିବାକୁ
ବଳକ ତ ଶକ୍ତି ନାହିଁ,
ଜାଣି ଜାଣି ଅହୋ ଏତେ ମହାପାପ
ଅର୍ଜିବ କାହିଁପାଇଁ ?
ମରିବି ତ ଦିନେ ଆଜି କାଲି ଆସ୍ତ
ପହଞ୍ଚିଲା ସେ ସମୟ,
ଏହା ଭାବି ମୁହିଁ ଦେହ ବିସର୍ଜନେ
ହୋଇଛି କୃତନିଶ୍ଚୟ ।
କରୁଛି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମନେ ମନେ ପୂର୍ବେ
ଧର୍ମତଃ ତୁମ୍ଭେ ମୋ ପତି
ଘେନିବାକୁ ତେଣୁ ଅନ୍ତିମ ବିଦାୟ
ଉପସ୍ଥିତ ତୁମ୍ଭ କତି ।

* ନାଗ ସାପ ଛୁଚୁନ୍ଦ୍ରା ଧରି ଖାଇଦେଲେ ମରିଯାଏ କିମ୍ବା ନ ଖାଇ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ସୁତରାଂ ଉଭୟ ଦିଗରେ ସଙ୍କଟ ।

ଯୋଗବିଦ୍ୟାବଳେ ଆସିଲି ଏ ସ୍ଥଳେ
ଭେଦି ନିଶା ତମୀଶିଖା,
ଶୋଚନ୍ତୁ ବିଦାୟ ଶ୍ରୀଚରଣୁ ଏବେ
ଏ ଜଣା ପାଦ-ସେବିକା ।"
ଏହା ଭାଷି ଛଦ୍ମ- ରୂପିଣୀ ନାୟିକା
ଯୋଡି ବଳୟିତ କର,
ଯୁବରାଜରେ ନମି ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରି
ଉଭେଇଗଲା ସତ୍ୱର ।

ଭାଙ୍ଗି ଯାନ୍ତେ ନିଦ୍ରା ଉଠି ବସି ଖଟେ
ନିଶାନ୍ତେ ବ୍ରଜନନ୍ଦନ,
ଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ସ୍ୱପ୍ନ— ବୃତ୍ତାନ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧେ
କଲେ କେତେ ଆନ୍ଦୋଳନ ।
ଘଟିଲା ପଶ୍ଚାତେ ସ୍ୱୀୟ ମନ ପ୍ରତି
ଅବିଶ୍ୱାସ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ,
ସେ କହିଲ ସ୍ୱପ୍ନ, ମାତ୍ର ଯୁବରାଜ
ମଣିଲେ ଘଟଣା ସତ ।
ଭାବିଲେ ଏ ନୁହେଁ ଭ୍ରାନ୍ତି-ବିଳାସିନୀ
ସ୍ୱପନ ଦେବୀ ଛଳନା,
ନିଶ୍ଚେ ଯୋଗବଳେ ଆସିଥିଲା ଏଥେ
ଛଇଲା ନବ ଲଳନା ।
ଶୁଣିଥିଲି ତ ସେ ଆୟତ୍ତ କରନ୍ତି
ସକଳ ବିଦ୍ୟା ବିଭବ,
ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ହେବ ବା କପାଇଁ
ତାହା ପକ୍ଷେ ଅସମ୍ଭବ ।
କାହିଁ ସେ ଜାଣିଲା କୁନ୍ତୀ ଦେବାଳୟେ
ଲେଖିଛି ମୁହିଁ କବିତା,
ହୁଏତ ହୁଏ ଏଣୁ ଯୋଗ ମହାବିଦ୍ୟା
ସାଧିଛନ୍ତି ନିଶ୍ଚେ ଲଳିତା ।
ନୋହିଲେ କି ଗଣ୍ଡ ନେବ ଭାଲେ ଏତେ
ଦିଗନ୍ତା ତାନ୍ତ୍ରିକୀମାନ,
ଦେବୀ ପ୍ରାୟ ପୁଣି ନିମିଷ ମଧ୍ୟରେ
ଲଭନ୍ତା କି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ।

ଶୁଣିଥିଲି ଯାହା ଜନଶ୍ରୁତି ମୁଖେ
ଦେଖିଲି ତହୁଁ ଅଧିକ,
ରୂପେ ଗୁଣେ ବାଳା ରୂପଗୁଣଭୂଷା
ଏ କଥା ନୁହେଁ ଅଳୀକ ।
ଏ ଲାବଣ୍ୟ-ଲୀଳା ସୁଶୀଳାମଣିଙ୍କ
ଭାଗ୍ୟଫଳେ ଅଙ୍କେ ବହି,
ଏତେ ଦିନ ପରେ ସାର୍ଥ କଲେ ସିନା
ବସୁନ୍ଧରା ନାମେ ମହୀ ।
ମୋହ ଲାଗି ଯେବେ ପ୍ରାଣ ହରାଇବ
କରିଅଛି ଟାଣପଣ,
ହେବି ତେବେ ମୁହିଁ ବ୍ରଜ-ତନୟାର
ମୃତ୍ୟୁର ମୂଳକାରଣ ।
ଅତଏବ ଯାଇ ରତ୍ନଗଡ଼େ ମୁହିଁ
ଭିଆଇ ନାନା ଉପାୟ
ବ୍ରଜନନ୍ଦିନୀର ସଂକଳ୍ପ ପଥରେ
ଘଟାଇବି ଅନ୍ତରାୟ ।
ଏସନ ବିଚାରି ବୀର ଯୁବରାଜ
ଅଶ୍ୱେ ଚଢ଼ି ପ୍ରାତଃକାଳେ,
ସଂଗୋପନ ଭାବେ ବାହାରିଲେ ଯୁକ୍ତ
ସଙ୍ଗେ ଘେନି ଅଶ୍ୱପାଳେ ।
ବାରୁଣୀ-ତୋରଣେ ଦେବ ବିକର୍ତ୍ତନ
ପ୍ରବେଶିଲେ ହସି ହସି,
ପ୍ରଦୃପ୍ତ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ହେମ କନ୍ଦୁକ କି
ଆସିଲା ତଳକୁ ଖସି ?
କିମ୍ବା ଦିବା-ନୃପ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷେ
ଅସ୍ତଗିରି-ଗନ୍ତାଘରେ,
ରତ୍ନରୂପ ରାଜ- ମକୁଟ ମସ୍ତକୁ
ଉତାରି ରଖିଲେ ଘରେ ।
ବଧୂଲୀ-ପାଟଳା ଗୋଧୂଳି ଆସିଲା
କିଞ୍ଚିତ ବିଭବ ଘେନି,
ସନ୍ଧ୍ୟା ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ସକାଶେ ସୃଜିଲା
ପ୍ରବାଳ ସୋପାନଶ୍ରେଣୀ ।

ଚୌଦିଗୁ ଶୁଭିଲା ଭଦ୍ରନାମା ଅଣ୍ଟ-
କୁଠାର ଅଘାତ ସ୍ୱର,
ଜଣାଇଦେଲା କି ସନ୍ଧ୍ୟାଗମ ପକ୍ଷୀ
ନାଗର୍ ପିଟି ସତ୍ୱର ?
ବେଳ ବୁଡ଼ିଲାଣି ମାଣି ସାଭଭ୍ରାୟ୍ଣ
ବିଶ୍ରାମିଲେ ବଂଶବନେ,
ଚର କଳପ୍ରିୟା କଲହ୍ଗୁଡ଼ୀ ନୀଡ଼େ
ରହିଲା ଉଡ଼େ ସଘନେ ।
ପଶ୍ଚିମାଭିମୁଖେ ଉଡ଼ିଗଲେ କାକେ
ଶ୍ରବ ଶ୍ରବ ପନ୍ତ ପନ୍ତ,
ଉଡ଼େ କି ରଜନୀ- ସ୍ୱଣୀଙ୍କ ଅସିତ
ବିଜୟ ବଇଜୟନ୍ତୀ ?
ଆନ ଖଗବର୍ଗ ସ୍ୱଭ ସ୍ୱବ ସୃଷ୍ଟି
ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ କୋଳାହଳେ,
ଦ୍ୱିଜ ନାମ ହେତୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ବନ୍ଦନା ବା
ଆବୃତ୍ତି କଲେ ସକଳେ ।
କେବଳ ନୀରବ ଚକୋର ଦମ୍ପତି
ଛିନ୍ନତାର ବୀଣା ପରି,
ଆସନ୍ନ ବିପଦେ ନିରେଖି ତାଙ୍କର
ବାକ୍ୟ ରୁନ୍ଧି ଗଲା ହରି ।
ଗୋରୁଯୂଥ ଘେନି ଗ୍ରାମେ ବାହୁଡ଼ିଲେ
ରଖୁଆଳ ପିଲାଗଣ,
ଗ୍ରାମ୍ୟ ଗୀତ ଗାଇ କନ୍ଧେ ହସ୍ତେ ଧରି
ବରଡ଼ା-ଛଡ଼ା ପାଞ୍ଚଣ ।
ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ନଭେ ଉଠିଲାକ ଫୁଟି
ସାନ୍ଧ୍ୟତାରା ଦୀପ୍ତିମତୀ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଦୀପ ଧରି ସାୟାହ୍ନେ ବାରୁଣୀ
କରେ କି ପ୍ରୀତି-ଆରତି ?
ସେ ସଙ୍କେତ ଦେଖି କୁଳବାଳାକୁଳ
ତୁଳସୀ-ଚଉରା ପାଶେ,
ଜାଳି ସନ୍ଧ୍ୟାବତୀ ବହିଲେ ପ୍ରଣତି
ବୃନ୍ଦାବତୀ ତୁଷ୍ଟି ଆଶେ ।

ବାଜିଲା ମଧୁରେ ଗ୍ରାମେ ପ୍ରତିଘରେ
ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଗମନୀ ଶଙ୍ଖ,
ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ କୋଟି କୋଟି ତାରା
ଛାଇଲେ ଆକାଶ-ଅଙ୍କ ।
ବହୁ ନେବ ଫେଡ଼ି ରଜନୀ ସମ୍ରାଜ୍ଞୀ
ଚାହିଁଲେ ସ୍ୱର୍ଗେ ଅବା,
କିମ୍ବା ବସିଗଲେ ଅନମ୍ବର ଦେଶେ
ପୁଣ୍ୟାତ୍ମାଙ୍କ ଧର୍ମସଭା ।
କିବା ଦେବେ ନର ପାର୍ଥିବ ବେଭାର
ଦେଖି ହସୁଛନ୍ତି ବସି,
ତାରକ୍ୟାରେ ତାଙ୍କ ଅଂଶୁକ ଦଶନୁ
ଉଠୁଛି ଶୋଭା ବରଷି ।
ଶିରୀଷାଦି ବହୁ— ଶୀର୍ଣ୍ଣପତ୍ର ତରୁ
ମୁଦିଲେ ପତ୍ର-ନୟନ,
ରଜନୀ ଆଗତ ଜାଣି କି ସକଳେ
ଆଶ୍ରିଲେ ସୁଖ ଶୟନ ?
ନିଶା ସଙ୍ଗେ କଲେ ସ୍ୱାଗତ ସମ୍ଭାଷ
କୌଶିକୀ ସହ କୌଶିକ,
ଗୁପ୍ତ ସ୍ଥାନ ତେଜି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଜୀବେ
ଭ୍ରମିଲେ ହୋଇ ନିର୍ଭୀକ ।
ବେଗୀ ସ୍କନ୍ଧେ *ପୁଣି କମଳିନୀ ସ୍କନ୍ଧେ
ଥୋଇ ନିଜ ଦୁଃଖଭାର,
ହସିଲା କୁମୁଦ ବଧୂ-ଚକୋରିନୀ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନୀର, କାସାର ।
ଘଡ଼ିକ ପୂର୍ବେ ଯେ କାନ୍ଦୁଥିଲା ଅହୋ
ଦୁର୍ଭାର-ଦୁଃଖ-କବଳେ,
କେଡ଼େ ବେଗେ ତାକୁ ଦେଲାକ ହସାଇ
ନିୟତି କି ମନ୍ଦବଳେ !
ନିୟତି କନ୍ଦାଏ ନିୟତି ହସାଏ
ବୃତ ତାର କନ୍ଦାହସା ।
କରିପାରେ ସେହୁ ଉପଲେ ଅଚଳ
ମଉ ମତଙ୍ଗଜେ ମଶା ।

* ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ବେଗୀର ବେଗଯନ୍ତ୍ରଣା ଅଧିକ ହୁଏ ।

ହସିବା କେବଳ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ, ତେବେ
ହସିବାରେ କେଉଁ ସୁଖ,
ଆଜୀବନ ବସି କାନ୍ଦୁଥିଲେ ଅବା
ଖଣ୍ଡିପାରେ ଭବ-ଦୁଃଖ ।
ଆସିବା ସମୟେ କାନ୍ଦେ ଜୀବ ପୁଣି
ଯିବାକାଳେ ଯାଏ କାନ୍ଦି,
ସ୍ଥିତକାଳେ କାନ୍ଦେ ସଂସାର ଜଞ୍ଜାଳ-
ଜାଲେ ହୋଇ ଆପେ ବାନ୍ଧି ।
କାନ୍ଦଣା ଜୀବର ଜୀବନସମ୍ବଳ
ସାଧନାର ମୁଖ୍ୟ ସ୍ପୃହା,
କାନ୍ଦିଲେ ଜନନୀ ଅନ୍ନ ଦ୍ରବ୍ୟ ଦିଏ
ହସିଲେ କି ଦିଏ ତାହା ?
ଦେଶ ଦୁଃଖେ ଯେହୁ କାନ୍ଦେ ତାର ସିନା
କାନ୍ଦଣା ଏକା କାନ୍ଦଣା,
ଆନର କାନ୍ଦଣା ନଭୁ ଲୋଭ ମୋହ
ସ୍ୱାର୍ଥର ତୀବ୍ର ଛଳନା ।
ରବି ଅର୍ଦ୍ଧ ଯାମେ ସୁସ୍ଥାକର ଦର
ରତ୍ନଗଡ଼େ ପଦାର୍ପଣ,
ରାଜନଗରର ଉପକଣ୍ଠେ କଲେ
ଅଶ୍ୱରୁ ଅବତରଣ ।
ଅଶ୍ୱପାଳେ ଅର୍ପି ରତ୍ନହାର ତାଙ୍କୁ
ମେଲାଣି ଦେଇ ସତ୍ୱର,
ନିଜ ଆଗମନ ପ୍ରକାଶ ବିଷୟେ
ନଷେଧି ଥରକୁ ଥର ।
ଅଶ୍ୱ ଘେନି ଯାନ୍ତେ ଅଶ୍ୱଦାସ, ବୀର
କ୍ଷଣେ ତହିଁ ହୋଇ ଠିଆ,
ନଗରାଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କଲେ ପରେ
ପଦବ୍ରଜେ ଏକୁଟିଆ ।
ଚାଲିଛନ୍ତି ପଥ ଭୟ ଅବା ବାଧା
କାହାପ୍ରତି ନଘା ନାହିଁ,
ହୃଦବନ୍ଧନାକୁ କେବେ କେଉଁ ଭଗ୍ନ
ଉଗାଳିଅଛି ବା କାହିଁ ?

ନଅର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ମନୋରମା ନାମେ
ମାଲୁଣୀ କରେ ବସତି,
ଅତର୍କିତେ ତହିଁ ପ୍ରବେଶିଲେ ଯାଇ
ଭାବୀ ପଦ୍ମପୁର-ପତି ।
ପଠ ଚରୁଥିଲା ବସି ସେ ମାଲୁଣୀ
ହୋଇ ଅତି ଖରକର,
ପଚାରିଲେ ତାଙ୍କୁ ଏ ଗ୍ରାମେ ମିଳେ କି
ବିଦେଶୀଙ୍କ ପାଇଁ ଘର ।
ଶୁଣି ମନୋରମା ଭାଷିଲା ହେ ବାବୁ
ଅଛି ଦେବ ଘର ଆସ,
ତର୍ତରେ ଯାଇ ଫିଟାଇଦେଲା ସେ
ନୃପତି ଯୋଗ୍ୟ ଆବାସ ।
ବସା କରି ତହିଁ ରହିଲେ ଭୂପତି
ମାନସେ ଲଭି ହରଷ,
ସାଗ୍ରହେ ତାହାଙ୍କୁ ସେବିଲା ମାଲୁଣୀ
ପ୍ରାଚୀନା କଙ୍କାଳବତ ।
ଶ୍ରମନାଶ ପରେ ମନୋରମା, ବୀରେ
ପୁଚ୍ଛିଲା କରି ଆଦର,
"ରାଜପୁତ୍ର ପ୍ରାୟ ଦିଶୁଛ ତ ବାପ
କେଉଁ ରାଜ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ଘର ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ତହୁଁ ନରେଶ-ନନ୍ଦନ
"ନୁହେଁ ମୁଁ ରାଜକୁମାର,
ଆସିଛି ଏ ରାଜ୍ୟେ ରହି କିଛିଦିନ
କରିବି ବୋଲି ବେପାର ।"
ତାହା ଶୁଣି ହସି ଭାଷିଲା ମାଲୁଣୀ
"ଛଳନା କର କିପାଇଁ,
ପଣତ ଉହାଡ଼େ ଦୀପପ୍ରଭା କେବେ
ଲୁଚାଇ ତ ହେବ ନାହିଁ ।
ଅସ୍ଥାନେ ପଡ଼ିଲେ ପଡ଼ିଥାଉ ମୋତି
ମାନ ତା ଦୂଷଣନଚୟ,
ମୋତି ବୋଲି ତାକୁ ଚହ୍ନାଇଦିଅନ୍ତି
ଜନସମାଜେ ନିଶ୍ଚୟ ।

ସୁନ୍ଦର ସୃଷ୍ଟିରେ ଏବନ୍ଧବ ପଣ
ତୁମ୍ଭେ ହେ ସୁନ୍ଦରୋତ୍ତମ,
ବିହାକର ବିନା ଲଭେ କି ରତନ
ପଲ୍ୱଳ ପଙ୍କେ ଜନମ ?"
ବାକ୍‌ଚାତୁରୀ ଛଳେ ରଖି ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗ
ଯୁବରାଜ ଗୁଣାଧାର,
ସସ୍ମିତେ ମାଗିଲେ ମାଳାକାରୁଣୀକୁ
ଆତ୍ମପରିଚୟ ତାର ।
ସେ ବୋଲେ "ମୁଁ ଅଟେ ମାଳାକାର-ନାରୀ
ନାମ ମୋର ଉତ୍ପଳୋତ୍ତମା,
ମାନ ଢ଼ାଳୁଛନ୍ତି ଜେମାଦେଈ ଏବେ
ସ୍ନେହବଶେ ମନୋରମା ।
ଆଜୀବନ ଏହା ଜୀବିକା ମୋହର
ଜେମାଙ୍କ ଖଟଣୀ ଫୁଲ,
ତାଙ୍କ ବିନା ଆନ କିଏ ବା ବୁଝିବ
ମୋ ଗୁନ୍ଥା ଫୁଲର ମୂଲ ?
କେଜାଣି କିପାଇଁ ଭିନ୍ନବିଧ ହେଲା
ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ ଆଉ ନୀତ,
ବେଶ ଭୂଷଣରେ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ଜେମା
ଧରୁଛନ୍ତି ଶୋକବ୍ରତ ।
ବିବାହ ନିର୍ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିଯିବାରୁ ବା
ଉଦାସ ଭାବ ଏସନ,
ଜଗତ-ଠାକୁରେ ଜଣା ଏହା ତାହା
କିଏ ଜାଣେ କାହା ମନ ?"
ଶୁଣି ଏ ଭାରତୀ ଭାବିଲେ କୁମାର
"ପୁରିବ ମୋ ମନୋରଥ,
ବିନା ଅନ୍ୱେଷଣେ ଅଯତ୍ନେ ବିଧାତା
ଦେଖାଇ ଦେଉଛନ୍ତି ପଥ ।
ଏହି ମନୋରମା ସାହାଯ୍ୟେ କେବଳ
ହେବ କାର୍ଯ୍ୟ ସହଜରେ,
ଏ ଭେଳା ସହାୟେ ତରିବି ମୁଁ ନିଶ୍ଚେ
ମୋହର ଇଚ୍ଛା-ସାଗରେ ।"

ଏସନ ଭାବିଣ ସୁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ
ଆନନ୍ଦ-ଭଣ୍ଡାର ଭୂର,
ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ବିନା ସାଫଲ୍ୟରୁ ଫଳ—
ଆଶାରେ ସୁଖ ପ୍ରଚୁର ।
ଏ ଅନ୍ତେ କୁଅନ୍ତେ ରଜନୀ ଅଧିକ
ଶୋଇବାକୁ ଗଲେ ବୀର,
ବିଦାୟ ଘେନିଣ ମନୋରମା ତହୁଁ
ଚଳିଲା ନିଜ ମନ୍ଦିର ।
ଜେମା ଲାଗିପାଇଁ ପ୍ରଭାତରୁ ଉଠି
ଗୁନ୍ଥିଲା ମାଳୁଣୀ ଫୁଲ,
ଦେଖିଣ କୁମାର ମିଳିଲେ ତା ପାଶେ
ଆନନ୍ଦେ ହୋଇ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ।
ନାନାବର୍ଣ୍ଣ ଫୁଲେ ଗୁନ୍ଥିଲେ ଯତନେ
ଅତି ରମଣୀୟ ହାର,
ଅଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ତା ଶିଳ୍ପର ମହିମା
ଦିଶଇ ବଡ଼ ବାହାର ।
ଗୁନ୍ଥିବା କୌଶଳେ ପୁଷ୍ପରେ ଅକ୍ଷର
ବିନ୍ୟାସି ଶୂର-ସନ୍ତତା,
ଦିବ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣମାଳେ ହାର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳେ
ରଚିଥିଲେ ଏ କବିତା—
"ସବୁକଥା ଜେମା ପ୍ରାକ୍ତନ ଅଧୀନ
ପ୍ରବଳ ସେ ସବୁଠାବେ,
ମାନି ତାହା ଆଜ୍ଞା ରହିବା ଉଚିତ
ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ସମଭାବେ ।
କିବା ଉପଦେଶ ଦେବି ମୁଁ ତୁମ୍ଭେ ବା
କେଉଁ ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞା,
ଚାଲିଲେ ପ୍ରାକ୍ତନ ପ୍ରତିକୂଳେ ହେବ
ଈଶ୍ୱର ଆଜ୍ଞା ଅବଜ୍ଞା ।
ଅତଏବ ଦେବି ! ଉତ୍ତମ ସଂକଳ୍ପ
ଆଚରିବା ନୁହେଁ ଧର୍ମ,
କାବ୍ୟପ୍ରବୀଣାକୁ ନାହିଁ ତ ଅଜଣା
ଧର୍ମାଧର୍ମ ଗୂଢ଼ ମର୍ମ ।

ଆସିଅଛୁ ମୁହିଁ ଭାବନା ନ କର
ଉପାୟେ ସାଧିବା କାର୍ଯ୍ୟ,
ଉପାୟରେ ସିନା ସଙ୍କଟରୁ ସୁଧା
ଲଭିଥିଲେ ପକ୍ଷିଗଣ ।
ଧୈର୍ଯ୍ୟଶୀଳେ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ଭାଳି ରହିବା
ସାଫଲ୍ୟ ଲଭିବ ସ୍ୱଚ୍ଛା,
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଉଦ୍ୟୋଗ ଅଭୀଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧିର
ଅଟେ ସିନା ବେନି ବାହା ।"

ଏହି ପାଞ୍ଚପଦ କବିତାରେ ରଚି
ପାଞ୍ଚଟି କୁସୁମହାର,
ମନୋରମା ହସ୍ତେ ଅର୍ପିଲେ ହେମାଙ୍କୁ
ଦେବାପାଇଁ ଉପହାର ।
ଦେଖିଣ ମାଲୁଣୀ ଲଭିଲା ଆନନ୍ଦ
ଦୀନନାଥ ଲଭି ଭକ୍ତ,
ହେମାଙ୍କ ଛାମୁରେ ଅର୍ପିବାକୁ ହାର
ଗଲା ଅତି ଦ୍ରୁତ ଚଳି ।

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗ

ଅଟ୍ଟାଳୀ ଉପରେ ନରେଶ ଦୁଲାଳୀ
କରୁଛି କିସ କଳ୍ପନା,
ପରିଚାରିକାଏ ଚଉପାଶେ ବେଢ଼ି
ବଡ଼ାଉଛନ୍ତି ମାଗଣା ।
ସିଦ୍ଧିଦେବୀଙ୍କୁ କି ଘେରି ବସିଛନ୍ତି
ଦଶବିଧ ସାଧନାକୁଳ,
ଅବା ଶତଦଳ ଚଉପଟେ ଫୁଟି
ରହିଛି କହ୍ଲାର ଫୁଲ ?
ଆଭାସି ଉଠୁଛି ହେମା ମୂରତିରୁ
ଗଭୀର ଚିନ୍ତାଶୀଳତା,
ଅକୂଳ ଅଗାଧ ଭାବନା-ସାଗରେ
ମଗ୍ନ ଆଜ କଲ୍ପଲତା ।
ବହୁଅଛି କେତେ ମନୋରଥ-ସ୍ରୋତ
ହୃଦୟେ ମୁହୁଃ ସଞ୍ଚରି,
ଧୈର୍ଯ୍ୟଶୀଳା ତାହା ରଖୁଛି ସମ୍ଭାଳି
ଗୁପତେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଆବରି ।
ରଖେ ଯଥା ଅନ୍ତଃ— ସଲିଳା ସାଲନ୍ଦୀ
ମେଘାସନ-ଶୈଳବାଳା,
ନିଦାଘ ସମୟେ ସିକତା ଘୋଡ଼ାଇ
ଶୀତ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସ୍ରୋତମାଳା ।
ବୃଷ୍ଟିଜଳ ପାତେ ବୁଦ୍‌ବୁଦ ପରାଏ
ଉଠି କେତେ ମନୋଭାବ,

ପରକ୍ଷଣେ ତାହା ହୃଦ-ସରୋବରେ
ଲୁଚୁଅଛି ଈପ୍ସିଭାବ ।
ଗଣ୍ଡେ କର ଥୋଇ ନିର୍ନିମେଷ ନେତ୍ରେ
ଭାଳଇ ଏସନ ଧନୀ,
ଫଳ ଲେଖେ ମୋର ସୌଭାଗ୍ୟ କୋଷ୍ଠିରେ
ହେଲେ ସିନା ରନ୍ଧ୍ରଗଣ ।
ପକ୍ଷପାତଶୂନ୍ୟ ନ୍ୟାୟେ ଯାହାଙ୍କର
ଦୁର୍ଜନ ସାହସ ତୁଟେ,
କର୍ମ ଦୁର୍ବଳକୁ ସେ ପିତା ମୋହର
ଭୁଲିଗଲେ ଖଳକୂଟେ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦୀ ହେଲେ କି ହେବ ପ୍ରତ୍ୟୁତ
ଭାଗ୍ୟ ମୋର ପ୍ରତିକୂଳ,
ଭାଗ୍ୟବତୀ ବୋଲି ବୋଲେ ଯେ ମୋତେ ସେ
ଜାଣେ ନାହିଁ ଭାଗ୍ୟମୂଳ ।
ବଳେ ବଳେ ଯାଚି ବନ୍ଧୁ ଆହା ମୋତେ
କଲେ କେତେ ପ୍ରତାରିତ,
ବଢ଼ାନ୍ତେ ହସ୍ତ ମୁଁ ସେ ମହାରତନ
କଲ ତାହିଁ ଲୁକ୍କାୟିତ ।
ମଧୁର ପଦାର୍ଥ ସନ୍ତାନେ ଦେଖାଇ
ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଦେଲେ ପିତା,
ସନ୍ତାନ ମନରେ କି କଷ୍ଟ ହୁଏ ତା
ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ କି ପିତା ?

ଛି ଦରିଦ୍ର ମୁହିଁ ବୁଦ୍ଧି ବିଶ୍ୱ ନାହିଁ
ମନଭ୍ରମେ ଇତସ୍ତତ,
ଦୃଢ଼ ବାଡ଼ବନ୍ଧ ପିଞ୍ଜ୍ରା ମଧ୍ୟରେ
ନବଧୃତ ପକ୍ଷବତ ।
ଅପରକୁ କଷ୍ଟ ପ୍ରଦାନେ ଯେ, କଷ୍ଟ
ସେ କି କେବେ ଭୁଞ୍ଜି ନାହିଁ,
କଷ୍ଟର ଯାତନା ଜାଣିଲେ ସେ ତାହା
ଆନେ ଦେବ କାହିଁପାଇଁ ?
ଔଷଧାର୍ଥେ ବୃକ୍ଷ ଲୋଡ଼ା ବୋଲି ବୃକ୍ଷ
ସୃଜିଲେ ପରନାଶନେ,
କେ କହିବ ମୋତେ ମାନବ ସୃଷ୍ଟି କଲେ
ଖଳକୁ କି ପ୍ରୟୋଜନେ ?
ସେ ପିଶୁନେ ସିନା ସାଧିଥିଲ ମୋହର
ସର୍ବନାଶ ହାୟ ହାୟ,
ନର ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ସଂସ୍କାରେ
ଘଟାଇଣ ଅନ୍ତରାୟ ।"
ଜେମାର ଏସନ ଭାଳୁଣି ବାଳରେ
ମାଳୁଣୀ ମିଳି ସେଠାରେ
ଛାମୁରେ ଅଦୂରେ ଫୁଲଡାଲି ଥୋଇ
ଠେକିଲା କୁସୁମହାରେ ।
ଅପୂର୍ବ ସୁଷମା ନିରେଖି ସେ ହାର
ହସ୍ତେ ନେଲେ ଜେମାମଣି,
ପାଞ୍ଚଗୋଟି ହାର ଏକତ୍ର ହୋଇଛି
ଜାଣିଲେ ସେ ତାହା ଗଣି ।
ତହିଁ ଶଶିଚତ ପାଞ୍ଚପଦ ଗୀତ
ନୀରବରେ କେତେ ଥର
ଆବୃତ୍ତି କରିଣ ଦେଖିଲେ ସ୍ୱାକ୍ଷର
ଯୁବରାଜ ପୁଷ୍ପାକର ।
ଜେମା ମନୁ ପୂର୍ବ ଶୋକ ତଡ଼ିଲା ଏ
ଅଭୂତପୂର୍ବ ସମସ୍ୟା,
କୁସଂସ୍କାରେ ଯଥା ତଡ଼ିଦିଏ ଶିକ୍ଷା
ଗଳଥା ଦାନେ ସହସା ।

ମାଳୁଣୀକି ଚାହିଁ ପୁଛିଲେ ନୃପଜା
ଗୁନ୍ଥିଛି ଏ ଫୁଲ କିଏ,
ସେ ବୋଲେ "କାଲିଠୁଁ ବସା କରି ଅଛି
ମୋ ଘରେ ବିଦେଶୀଟିଏ ।
ଜାଣେ ନାହିଁ ଦେଇ ଜାତି ସଂଜ୍ଞା ପୁଣି
କେଉଁ ରାଜ୍ୟେ ଘର ତାର,
କୌତୁକ ବଶରେ ଗୁନ୍ଥିଥିଲା ସେହୁ
ଏହି ରମଣୀୟ ହାର ।
ଆଣି ମୁହିଁ ତାହା ଭେଟିଲି ଛାମୁରେ
ତବ ମନ ତୁଷ୍ଟି ପାଇଁ,
କ୍ଷମା ଆଜ୍ଞା ହେଉ କହୁଅଛି ସତ
ଅପର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନାହିଁ ।"
ପ୍ରସନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମେଲାଣି ଦେଇଣ
ମାଳୁଣୀକି ମଦାଲସୀ,
ଜପମାଳା ପ୍ରାୟ ଫୁଲମାଳ ଧରି
ଭାଳିଲେ ଏସନ ବସି—
"ଧନ୍ୟ ହେଲି ଆଜ ପରଶି ଏ ମାଳା
ଭାରତୀ-ଭକ୍ତ ରଚିତ,
କୁନ୍ତୀ ଦେବାଳୟ କବିତା ସ୍ୱଗତ
ହେଉଛନ୍ତି ମନେ ଉଦିତ ।
ସେହି ଦିନ ପୁଣି ଆଜ ଦିନ ମୋର
ପ୍ରାଣେ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ,
ପିଇଲି ଯେ ମଧୁ ନୁହେଁ ତାହା ସରି
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଛଣା ଅମିୟ ।
ହର ହୃଦରଥା ଯୁବରାଜ ଖାଲି
ନୁହନ୍ତି କାବ୍ୟ-ରସିକ,
ଏଭଳି ସୁରୁଷ ହାତ ନ ଧରିଲି
ଜୀବନ ମୋହର ଧିକ !
କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମୋର ହୃଦଗତ ଭାବ
ଜାଣିଲେ ବୀର କେମନ୍ତେ,
ଅଦ୍ଭୁତ ସାଧନା ସାଧିଛନ୍ତି ସେହୁ
ହେଉଛନ୍ତି ଏସନ ପ୍ରତେ ।

ମୋହ ଛାର୍ ପାଇଁ   କେତେ କଷ୍ଟ ସହି
କଲେ ଏଥେ ଆଗମନ,
ଲେଖିଛନ୍ତି ପୁଣି   ମୋ ଶିବ ସାଧନେ
କରିବେ ବୋଲି ଯତନ ।
ସେ ଯତନ ପଛେ   କରନ୍ତି ମାତ୍ର ସେ
ମୋ ପକ୍ଷେ ଯାତନା ସମ,
କାହିଁ ମନାସିଲେ   ନୃପତି-ନନ୍ଦନ
କରିବାକୁ ଏ କରମ !
ଅସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାବଳେ   ଯୁବା-ଶିରୋମଣି
ସୁନିପୁଣ ଅତିଶୟ,
ଭାଗ୍ୟଦୋଷେ ମୋର ସେ ବିଦ୍ୟାର୍ ବୀର
ଘେନିବେ ନାହିଁ ଆଶ୍ରୟ ।
ତେବେ ତ ଘଟିବ   ମହାନର୍ଥ, ଜଳି
ଉଠିବ ସମରାନଳ,
ସମର୍ପିବେ କେତେ   ବୀରେ ରଣଚଣ୍ଡୀ-
ପଦ୍ମରେ ଶିର-କମଳ ।
ଆଜୀବନ କେତେ   ବିକଳାଙ୍ଗ ହୋଇ
ଭୁଞ୍ଜିବେ ଦାରୁଣ କ୍ଳେଶ,
ଧନେ ଜନେ ବନେ   ହୀନବଳ ହୋଇ
ଛାରଖାର ହେବ ଦେଶ ।
କେତେ ପରିବାର୍   ଅନାଥ ହୋଇଣ
କରିବେ ଶୋକେ ବିଳାପ,
ସହସ୍ର ଫଣାରେ   ମର୍ମସ୍ଥଳେ ମୋର
ଦଂଶିବ ସେ ଶୋକ-ସାପ ।
କେତେ ମହାପ୍ରାଣୀ ମୋ ଯୋଗୁଁ ଅର୍ପିବେ
ଜୀବ-ଯଜ୍ଞେ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି,
ଏତେ ଅମଙ୍ଗଳ   ହେତୁ ହୋଇ ମୁହିଁ
ଅର୍ଜିବି କେଉଁ ସୁକୃତି ?
ଏ ପାତକଠାରୁ   ବରଞ୍ଚ ସର୍ବଥା
ମରଣ ଶ୍ରେୟସ୍କରକ,
ଜାଣୁ ଜାଣୁ ଅହୋ   ଭୁଞ୍ଜିବ ସିନା ମୁ
ଜୀବନ୍ତେ ମହାନରକ !

ଆଶା-ମରୀଚିକା—   ଅନୁଗା ମୃଗୁଣୀ
ହୋଇ ଲୁବ୍ଧ କି ସୁଖେ,
ବାସନା-ଫଣିନୀ-   ଲୋଭ-ମଣିଲୁବ୍ଧା
ହୋଇ ପଶିବି ତା ମୁଖେ ।
ଜନକ ମୋହର   ମହାଧର୍ମଶୀଳ
ନରକୁଳେ ଦେବଋଷି,
ବ୍ରତପରାୟଣା   ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକା ମାତା
ସୁଗୁଣବତୀ ବିଦୁଷୀ ।
ସେ ପିତାମାତାଙ୍କ   ସୁତା ହୋଇ-ଛି ଛି
ହେବି କି ମୁଁ ଅଭାଜନ,
ଚନ୍ଦନ ପାଦପ   ଶାଖା କେତେବେଳେ
କରେ କି ଗନ୍ଧ ବର୍ଜନ ?
ଏହିପରି ନାନା   ଭାବୁ ଭାବୁ ତଳ
ପଲ୍ୟଙ୍କ ଅନାୟତରେ,
ପାଳଙ୍କଏ ଦେଖି   ଭୟରେ ଚିତ୍କାର
ଉଠିଲେ ଅତି ଆରତେ ।
ତୋଳିଧରି ତେମା-   ମୁଖେ ବାରି ସିଞ୍ଚି
ସଧୀରେ କରି ବ୍ୟଜନ,
ତରତରେ ନେଇ   କରାଇ ଦେଲେ ସେ
ସୁପାଣ୍ଡି ଶେଯେ ଶୟନ ।
କ୍ଷଣେ କେମାମୁଖ   ଫିକା ପଡ଼ିଗଲା
ହୋଇ ସ୍ୱେଦ-କଣ୍ଟକିତ,
ପର୍ଯ୍ୟୁଷିତ ହେମ-   କମଳ କି ଆହା
ହେଲା ହିମ-କଣ୍ଟକିତ ।
କରକା ପରାଏ   ଶୀତଳ ଲାଗିଲା
କଲ୍ପଲତା ଦେହସାରା,
ପଳାଇ ଯାଉଛି   ଜୀବନ-ତସ୍କର
ଗୃହୁଁ ତେଜି ପିଣ୍ଡ-ଦ୍ୱାର ।
ଦୁର୍ଲକ୍ଷଣ ଦେଖି   କାନ୍ଦିଲେ ଚେଟିଏ
ରଚି ଘୋର କୋଳାହଳ,
ଅନ୍ତଃପୁର ମଧ୍ୟେ   ଉଠିଲା ସହସେ
କରୁଣ ଶୋକ ତହଳ ।

ଈ ହେଲା ଈ ହେଲା ବୋଲି ସେବକୀଏ
ହାଣିଲେ ହୃଦୟେ ହାତ,
କେ ବୋଲଇ ହା ହା ଏତା ମେଲେ ତାହୁଁ
ହେଲା ଏ ଅଶନିପାତ !
ଶୋଇଅଛି ବାଳା ଉଦ୍ୟାନ ଭାବରେ
ଶ୍ରମ ଘର୍ମ-ଜଳେ ବୁଡ଼ି,
ଫୁଟି ରହିଅଛି କୁସୁମ ମାନ ତା'
ସୁରଭି ଯାଇଛି ଉଡ଼ି !
ହୃଦେ ହୁଏ ମନେ ନୀରବ ନିସ୍ପନ୍ଦ
ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ତାହାର,
ପଡ଼ିଅଛି ଖୋଲି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବୀଣା, ଛିଡ଼ି
ଯାଇଛି ବାଜେଣୀ ତାର ।
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଷମା ପ୍ରକାଶୁଛି ତନୁ
ତ ଥିଲେହେଁ ପ୍ରାଣବାୟୁ,
ଜଳୁ ଅବା ନିଭୁ ରତ୍ନ-ଦୀପ ସଦା
କିଶେ ସିନା ବାଢ଼ ବାଢ଼ ।
ତଡ଼ିତ ବେଗରେ ଘୋଷିଲା ନଗରେ
ହେମାର ମୃତ୍ୟୁସମ୍ବାଦ,
ଆବାଳବୃଦ୍ଧ ନାଗରିକେ ସର୍ବେ
ଗଣିଲେ ଶୁଣି ପ୍ରମାଦ ।
ଯହୁଁ ଶୁଣ ତହୁଁ ହେମା-ଶୋକ ଗୀତ
ଜବା ବାଟ ଜବା ଘାଟ,
ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ନଗରୀ ଭିତରେ
ବସିଗଲା ଶୋକ-ହାଟ ।
କର୍ଣ୍ଣେ କର୍ଣ୍ଣାନ୍ତରେ ଭ୍ରମି ଏ ସମ୍ବାଦ
ଆରୋହି ମାନବ-ଯାନେ,
ଯଥାକାଳେ ଯାଇ ପ୍ରବେଶିଲା ପୁଣି
ବୀର ସୁସ୍ତାକର କାନେ ।
ଭୀଷଣ ଦାରୁଣ ଏ ସମ୍ବାଦ ତାଙ୍କ
କରିଦେଲା ବୁଦ୍ଧି ବଣା,
ତହୁଁ ପରେ ଆହା— ବସ୍ତୁତ ଆସିଣ
ପ୍ରକାଶିଲା ପ୍ରତାରଣା ।

କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ ପ୍ରକୃତସ୍ଥ ହେଲେ
ମାନି ନ ସ୍ମରିଲା ଗିର,
ବିଷାଦ ନୈରାଶ୍ୟ— ଜଡ଼ିତ ପ୍ରଶ୍ୱାସ
ବଦନ ଭାଳିଲେ ବୀର—
"ଈ ବଚନ ଲୀଳା କୁଟିଳ କାଳର
ହୃଦେ ବିପରୀତ ହେଲା,
ଉଦ୍ଧାରିବା ଥାଉ କେମାକୁ ତାହାର
ବୁଡ଼ାଇଲି ପ୍ରାଣ-ଭେଳା ।
ଦୁର୍ବିପାକେ ଯେବେ ବାନ୍ଧି ନ ଥାନ୍ତି ମୁଁ
ଦୁଃସାହସ ଏଡ଼େ ଭଳ
ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନେ କିଆଁ ଆମନ୍ତି ଆଣନ୍ତି
ଅନୁତାପାନଳେ ଜଳ ।
କେତେ ଆଶା ଧରି ରୋପିଲି ଉଦ୍ୟାନେ
ମଧୁର ରସାଳ ତରୁ,
ଫଳିଲା ତହିଁରେ ଶଠା କରମଙ୍ଗା
ଆହା ମୋ କର୍ମଦୋଷରୁ !
କାଳବକ୍ତ୍ର ମୋର କୁଆଶା-ଶଇକେ
ଭାଙ୍ଗି କରିଦେଲା ଗୁଣ୍ଡା,
ରତ୍ନପିଣ୍ଡ ଜ୍ଞାନେ ଧରିଥିଲି ଯାକୁ
ହେଲା ସେ ଅଙ୍ଗାରମୁଣ୍ଡା ।
ନାରୀହତ୍ୟା ପାପେ ଲିପ୍ତ ହେଲି ଆଜି
ଧିକ ମୁହିଁ ଅକିଞ୍ଚନ,
ଏ ମହାପାପର ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ
ଆତ୍ମପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ ।
ଜୀବନନେତାର ଜୀବଦାନ ଶାସ୍ତି
ଗ୍ରହିବାର ଉପଯୁକ୍ତ,
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ହଜାଇ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦାନେ ସିନା
ଦୋଷରୁ ହୁଅନ୍ତି ମୁକ୍ତ ।
ଯେଉଁ ଅନୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦେଶେ ହେମାମଣି
ଅଛି ମହାଯାତ୍ରା କରି,
ସେ ଦେଶକୁ ଗଲେ ଲଭିବଇଁ ଶାନ୍ତି
ତା ସଙ୍ଗେ ସଦା ବିହରି ।

ପାର୍ଥିବ ମିଳନ ଭଙ୍ଗୁର ଅସାର
ଦିନେ ଦୁଇ ଦିନ ପାଇ
ମାତ୍ର ସେ ଦେଶର ଚିର ମିଳନର
ବିଚ୍ଛେଦ ଘଟଇ ନାହିଁ ।
ଅସାଧ୍ୟ ସନ୍ତାପେ ହେଉ ଯିବ ମୁକ୍ତି
ତଥାଚ ସେ ରମ୍ୟସ୍ଥଳେ ,
କଣ୍ଟକିତ ବୋଲି କମଳପ୍ରିୟ କି
ନ ତୋଳେ ଫୁଲ୍ଲ କମଳେ ।
ବିଶେଷେ ଏ ମହୀ ମହା ମରୁଭୂମି
ଶୋକ-ମୋହ-ତପ୍ତ ବାଲି,
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପବନରେ ଘୋଟିଯାଏ ଘୋର
ହୁଏ ନାହିଁ ତହିଁ ଚାଲି ।
ସୁଖରୂପେ ଏଥି ଖେଳେ ମରୀଚିକା
ଏଣୁ କେଉଁ ସୁଖ ଆଶେ,
ଶୀତଳ ସୁରଭି ଶେଫାଳୀ ଉପେକ୍ଷି
ରହିବ ଶାଲ୍ମଳୀ ପାଶେ ।"
ଏହିପରି ଶୋକ ଭାଳୁଣି ସମୟେ
ହେଲା ଦେହ ଅବସନ୍ନ,
ତହୁଁ ସୁସ୍ତ୍ରୀକର ପଲଙ୍କ ଅଙ୍କରେ
ସହସା କଲେ ଶୟନ ।

ସୁକାନ୍ତ-ସରସୀ ଏକଇ କମଳ
ପଡ଼ିଛି ଆଜ ମଉଳି,
ଏ ଦାରୁଣ ବାର୍ତ୍ତା ରାଜସଭା ମଧ୍ୟେ
ଶୁଣିଲେ ନୃପମଉଳି ।
ଘରେ ଆସି ତହୁଁ ଦେଖିଲେ ତନୁଜା
ଶୋଇଛି ମୃତ୍ୟୁଶେଯରେ,
ଇନ୍ଦୀବରନିନ୍ଦୀ— ନୟନ ନିମୀଳି—
ସୁସୁପ୍ତିର ଧର୍ମ କରେ ।
ମର୍ମ-ବର୍ମଭେଦୀ ଏ କଠୋର ଦୃଶ୍ୟ
ଅସହ୍ୟ ପିତୃ-ନୟନେ,

ଅଚେତନ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲେ ସିଏ
ତରୁ ଯଥା ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ ।
ମୂର୍ଚ୍ଛାବସ୍ଥାରେ ଦେଖିଲେ ସ୍ୱପନ
ଅଗ୍ରେ ଉଭା ହୈମବତୀ,
ଭକ୍ତି-ଆକର୍ଷିଣୀ ବରଦା ମୂରତି
ଶିବ-ସୀମନ୍ତିନୀ ସତୀ ।
ନୃପଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧି କୋମଳେ ଭାଷିଲେ,
"ଶୁଣ ରେ ଭକ୍ତପୁଙ୍ଗବ,
ଜନ୍ମମରଣର ଗୁପତ ରହସ୍ୟ
ଜଣା ତ ତୋତେ ସରବ ।
ଜାଣୁ ଜାଣୁ ବୃଥା ପ୍ରାକୃତ ପରିଏ
ଶୋକେ ହେଲୁ ଅଚେତନ,
ମୃତ୍ୟୁ ବୋଲି ଯାକୁ ସେ ସିନା ପ୍ରାଣୀର
ସ୍ୱଦେଶ ପରିବର୍ତ୍ତନ ।
ବିଶାଳ ସଂସାର ରଙ୍ଗଭୂମି ମଧ୍ୟେ
ଜୀବ ଅଭିନୟକାରୀ,
ଆନ ଅଭିନୟ ସକାଶେ ଯାଏ ସେ
ଏତ ଅଭିନୟ ସାରି ।
ଅଟେ ସିନା ମୃତ୍ୟୁ ଶରୀର ସଂସ୍କାର
ଜନ୍ମର ମୂଳ କାରଣ,
ମରଣର ପିତା ଜନମ ଅବର
ଜନ୍ମର ପିତା ମରଣ ।
କହୁଅଛି ଶୁଣ ଅବହିତେ ତୋର
କନ୍ୟାର ପୂର୍ବ ଆଖ୍ୟାନ,
ଶୁଣିଲେ ସେ କଥା ଛୁଟିଯିବ ମୋହ
ଶୋକାଗ୍ନି ହେବ ନିର୍ବାଣ ।
ଭକ୍ତିଦାନେ ମୋତେ ବଶ କରିଅଛୁ
ତୋହୋ ପାଟମହାଦେଈ,
ପୂଜୁଅଛି ସଦା ଷୋଡ଼ଶୋପଚାରେ
ପ୍ରୀତି ଦ୍ରବ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଦେଇ ।
ଆଗୁରେ ମୋଠାରେ କନ୍ୟାଲାଭ ବର
ମାଗିଲ ସେ ବାରମ୍ବାର,

କୁହୁଡ଼ିରୂପେ ତା ଗର୍ଭେ ଜନ୍ମିବାକୁ
କରିଥିଲି ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର ।
ସେହିପରି ଦେବୀ ପଦ୍ମପୁରେଶ୍ୱରୀ
କରି ଶିବନାମ ଜପ,
ସୁତ-ପ୍ରାପ୍ତି ଆଶେ ଏକାନ୍ତ ମନେ
ଆଚରିଲା ତୀବ୍ର ତପ ।
ତୁଷ୍ଟି ଲଭି ତହୁଁ ସଦୟ ଅନ୍ତରେ
ବର ଦେଲେ ତାକୁ ହର,
'ଶାନ୍ତ ହୁଅ ମାତଃ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଜନ୍ମ ଲଭି
ହେବ ମୁଁ ତୋହର କୁମର ।'
ସୁବ୍ରତ ପାଳନେ ଯଥାକାଳେ ଆମ୍ଭେ
ଶିବଶିବା ଦେନି ଗଣ,
କୈଳାସ ସୁଧାମ ଶୂନ୍ୟ କରି କଲୁ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ ।
ମୋହିଲେ ମହେଶ ସୁଧାକରରୂପେ
ପଦ୍ମପୁର ନରବରେ,
କୁହୁଡ଼ିରୂପରେ ତହୁଁ ମୁଁ ସ୍ୱଜନ
ଜନମିଲି ତୋହର ଘରେ ।
ଥିଲି ନିରୂପିତ ହୁଇଁବ ଯେବେ ମୁଁ
ସୁଧାକର ସ୍ୱପ୍ନମାଳା,
ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ଚଳିବ ସେହି ଦିନ ତେଜି
ବସୁମତୀ-ପାନ୍ଥଶାଳା ।
ମୋ ମୃତ୍ୟୁସମ୍ବାଦ ଶ୍ରବଣ ମାତ୍ରକେ
ସୁଧାକର ସେହି ଶୋକେ,
ବର୍ଜି ନରଦେହ ନିଜ ରୂପ ଧରି
ବିଜେ ହେବେ ଶିବଲୋକେ ।
ଆଣିଲି ନିୟତି ସେହି ସୁଧାକରେ
ପ୍ରତାରି ତୋର ନଗରେ,
ପଡ଼ିଅଛି ପ୍ରାଣ ତେଜି, ଖରେ ଯାଇ
ଦେଖ ତୁ ମାଳୁଣୀ ଘରେ ।
ମୋ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରମାଣେ କରିଅ ସଂସ୍କାର
ଏକତ୍ରେ ଉଭୟ ଶବ,

ଶୋକ ତେଜ ସ୍ୱଏ ଅନିତ୍ୟ ସକଳ,
ଅନିତ୍ୟ ସୁଖ ଏ ଭବ ।
ନୁହେଁ କେ ଭାଜନ ତୁଟିବ ଅଚ୍ଛିନ୍ନ
ନିୟତି ବଜ୍ରଶୃଙ୍ଖଳ,
ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ସୃଜୁଛି ନାଶୁଛି
ନିୟତି ପ୍ରବଳ ବଳ ।
ଯେତେ ବଳୀଆର ହେଉ ନିୟତିରୁ
ମାତ୍ର କେ ପାରିବ କଣ୍ଟି,
ବଳୀଠାରୁ ବଳ ମହାବଳୀର ସେ
ଚପିଦିଏ ଆସି ତଣ୍ଟି ।
ନିୟତି ନିୟମେ ବନ୍ଧା ସିନା ସବୁ
ସୂତେ ସାରଣୀ ପ୍ରକାର,
ନଚାଏ ଯେବେ ସେ ଯେଭଳି, ସେଭଳି
ନାଚେ ଏ ବିଶ୍ୱ ସଂସାର ।”
ଏହା ଭାଷି ଦେବୀ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲେ
ଲଭିଲେ ସଂଜ୍ଞା ସ୍ୱଜନ,
ବିବରି କହିଲେ ଜାତବନ୍ଧୁଜନେ
ସ୍ୱପ୍ନଦୃଷ୍ଟ ବିବରଣ ।
ବିଜେ କଲେ ପୁଣି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଘେନି
ମାଳୁଣୀ ଭବନେ ଯାଇ ।
ଦେଖିଲେ ସୁନ୍ଦର ଯୁବା ଏକ ଖଟେ
ହୋଇଛି ଉତ୍ଥାନଶାୟୀ ।
ନେତ୍ରପାର୍ଶ୍ୱେ ତାର ଅଙ୍ଗୁଳି ଚାଳନେ
ନ ପଡ଼ିଲା ପ୍ରତିଚ୍ଛାୟା,
ଲକ୍ଷଣୁ ଜାଣିଲେ ନାହିଁ ଆଉ ପ୍ରାଣ
ପଡ଼ିଅଛି ତୁଚ୍ଛା କାୟା ।
ମୂର୍ତ୍ତିରୁ ଆଭାସେ ଦେହ-ଦୀପାଧାରେ
ମୃତ୍ୟୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନାହିଁ,
କିନ୍ତୁ ବାତାଘାତେ ଦେଇଛି ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ
ଜୀବନ-ଦୀପ ନିଭାଇ ।
କୁମାରେ ନିରେଖି ବୋଇଲେ ସକଳେ
ଆହା ଏହି ପାରିଜାତ,

ଯେଉଁ ଭାଗ୍ୟଧର ସଂସାର-ନନ୍ଦନେ
ହୋଇଥିଲ ପ୍ରତିଭାତ ।
ଯାହା ବଂଶଖଣି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଥିଲ ଏ
ଅମୂଲ୍ୟ ଭାସ୍ୱର ମଣି,
ଯେଉଁ ଅଙ୍କଶଯ୍ୟା ଦେବକୁମାର ଏ
ମଣ୍ଡିଛୁ ଆସି ଧରଣୀ ।
ଯେଉଁ ଚନ୍ଦ୍ରାକାଶେ ଉଇଁ ଥିଲ ଏକ
କଳାପୂର୍ଣ୍ଣ କଳାକର,
ସ୍ୱରଗ କି ଛାର ସ୍ୱରଗର ସ୍ୱର୍ଗ
ତାର ସ୍ୱର୍ଗ ସେହି ଘର ।
ଏ ସଂସାରେ ଯେତେ ସୁନ୍ଦର ପଦାର୍ଥେ
ସାଧିଲ ବିଧାତା ତାହ,
ନୋହିଲେ ସ୍ୱଭାବ- ସୁନ୍ଦର ଫୁଲେ କି
ସୁଗନ୍ଧା ଦେଇ ସୁଲାସ୍ୟ ।
ଶୋଭା-ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ଚନ୍ଦ୍ରକଳୁ ସୃଷ୍ଟି
କରିଛୁ ଅଚିରପ୍ରଭା,
ଅତଏବ ଶୋଭା- ଅନ୍ୱେଷୀ ବିଧାତା
କି ଅଛି ସନ୍ଦେହ ଅବା !
ସୁ ସ୍ମାରକରେ ହେରି ବିଷମ ବ୍ୟାକୁଳେ
ମାଣ୍ଡଳ କାନ୍ଦ ଭୂପାଳେ,
ମାନ ନ ବାନ୍ଧିଲେ ଅଶ୍ରୁପଥ ଶୋକ
ରୁନ୍ଧିଦେଲା ସେହିକାଳେ ।
ଲଙ୍ଘିଗଲେ ସୀମା ଶୋକ ଆଉ ବାନ୍ଧି
ହୁଏ କାହୁଁ ବଦ୍ୟାଚନ,
ପଶ୍ମିତ ତାପେ ଦ୍ରବେ ଗନ୍ଧଶିଳା
ଅନ୍ତରେ ଦେ ହୁଏ ଘନ ।
ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ନୃପଙ୍କ ଆଦେଶେ
ଜ୍ଞାତି ପରିଜନମାନେ,
ପୁଷ୍ପ-ବ୍ୟବହାରେ ବେନି ଚତୁର୍ଦ୍ଦୋଳେ
ବହିଲେ ଶବେ ଶ୍ମଶାନେ ।
ଅଗ୍ରତେ ବାଜିଲା ବହୁ ଶୋକବାଦ୍ୟ
କମ୍ପିଲା ଶବଦେ ନଗର,

ଶବାହ୍ନ ଶେଷରେ ବାହୁଡ଼ା ଶଙ୍କସ୍ମେ
କରନ୍ତି କି କନ୍ୟାବର ?
ରଖିଲେ ଚୌଦୋଳ ଶବବାହୀ ଜନେ
ମହେନ୍ଦ୍ର-ତନୟା ତୀରେ,
ଚନ୍ଦନ ଇନ୍ଧନେ ସଜାଇଲେ ତହିଁ
ଚିତାଗ୍ନି ଯଥାବିଧିରେ ।
ପୂତଜଳେ ଶବେ କରାଇଣ ସ୍ନାନ
ପିନ୍ଧାଇ ପଟ୍ଟବସନ
ଗଳେ ପୁଷ୍ପହାର ଲମ୍ବାଇ ସର୍ବାଙ୍ଗେ
ଚର୍ଚ୍ଚିତ କଲେ ଚନ୍ଦନ ।
ଏଥିଅନ୍ତେ ନେଇ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଚିତାରେ
ବସାଇଲେ ବେନି ଶବ,
କୁସୁମ ନିକ୍ଷେପି ଢାଳିଲେ ଅନେକ
ଘଡ଼ା ଘଡ଼ା ଗବ୍ୟ ହବ୍ୟ ।
ପାବକ ପରଶେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିଲ ତନୁ
ବହିଲ ସୁଷମା-ଧାର,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଘନାସନେ ବସିଛନ୍ତି କିବା
ଚନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱାତୀ ତାରା ?
ଅବା ଉପବିଷ୍ଟ ଅଭିଷେକ ହେମ-
ବେଦୀ ପରେ ରାଜାରାଣୀ
ଶବଦାହୀଙ୍କର ହରିବୋଲ ଶବ୍ଦ
ସୁପ୍ରେରିତ ଆଶୀର୍ବାଣୀ ।
ଚିତା ହେଉଥିବା ଘୃତସ୍ପର୍ଶି ସିନା
ମନ୍ତ୍ରପୂତ ତୀର୍ଥଜଳ,
ଚିତା ବହ୍ନିକ୍ଷିପ୍ତ କୁସୁମ ନିକର
ପ୍ରଭାଙ୍କ ଭେଟି ସମ୍ବଳ ।
କ୍ରୋଧିତ ଉରଗ ପରାଏ ଗରଜ
ଜଳିଲା ଅଗ୍ନି ପ୍ରଖରେ,
ସୌଦାମିନୀ ନିଭ ଦୀପ୍ତିମତୀ ଶିଖା
ଖେଳିଲାକ ଅନମ୍ବରେ ।
ଚିତାନଳ ଭେଦି ବେନି ଜ୍ୟୋତିରେଖା
ଉଠିଲ ଅତି ପ୍ରଚଣ୍ଡେ,

ଲୁବ୍ଧଭେକେ ତାର   ଶବଦାହୀ ଜରେ
ଅଗ୍ନି ଦେଇଗଲେ ଦଣ୍ଡେ ।
ହାବେଳୀ ସ୍ୱାମୀ ସେ   ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଗତି କରୁ
ମିଶିଗଲା ବହ୍ନାସ୍ୟସେ,
ମିଶିଯାଏ ଯଥା   ଚପଳେ ଚପଳା
ନୀରଦ ନୀଳ ଉରସେ ।
ମିଶିଗଲା ଏଣେ   ସେହି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ
ଚିତାନଳେ ଦେହଶବ,
ଗଞ୍ଜନ ମଧ୍ୟରେ   ଭବ-ଲୀଳାଖେଳା
ସରି ତ ଗଲା ସରବ !

ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପୂର୍ବେ ଯେ   ଦିବ୍ୟତନୁ ଶୋଭା
ପ୍ରକାଶୁ ଥିଲା ବିଶେଷେ,
ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଆହା   ହେଲା ପରିଣତ
ମୁଠାଏ ଭସ୍ମେ ସେ ଶେଷେ !
ସ୍ୱର୍ଗ-ପଥରେ   ନାରାୟଣ ଚଢ଼ା
ପବନ ବାହି ସେଦିନେ,
ଗୃହେ ବାହୁଡ଼ିଲେ   ନର-ଜୀବନର
ପରିଣାମ ଦେଖି ମନେ ।

ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ

ଉପହାର

ଅତୁଳ-ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ, ରାଜନ୍ୟ-ମୁକୁଟମଣି,
ସ୍ୱଦେଶପ୍ରାଣ, ପ୍ରଜାବତ୍ସଳ, କଳାହାଣ୍ଡି ଅଧୀଶ୍ୱର
ଶ୍ରୀଳ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜମୋହନ ଦେବ, O. B. E.
ମହୋଦୟଙ୍କ କରକମଳେଷୁ ।

ଶ୍ରୀମନ୍ ମହାରାଜ,

ଶ୍ରୀଛାମୁ ଶାରଦୀୟ ରଜନୀର ରାଜଟିକା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଶଧର ତୁଲ୍ୟ କଳାହାଣ୍ଡିର ରାଜ-ସିଂହାସନରେ ଉଦିତ ହୋଇ ଯଶଃପ୍ରଭାରେ ଦିଗନ୍ତ ଉଦ୍‌ଭାସିତପୂର୍ବକ ସ୍ୱରାଜ୍ୟକୁ ରାମରାଜ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଛାମୁ ପୁଷ୍ପଜାତ ସୁବାସ ପ୍ରାୟ ଉପଯୁକ୍ତ ପିତାଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ପୁତ୍ର ଏବଂ ପବିତ୍ର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନାଗବଂଶର ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗୌରବ ମହାମଣି । ଶ୍ରୀଛାମୁ ଅଳ୍ପ ଦିନ ହେଲା ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରି ସ୍ୱୀୟ ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳର ହୃଦୟ-ସିଂହାସନ କିଣି ନେଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ଅନ୍ତରର ଅନ୍ତସ୍ତଳ ନିହିତ ସତୀପୂତ ମଙ୍ଗଳ ବାସନା ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି । ଅତଃ ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟତରେ ଶ୍ରୀଛାମୁ ଉତ୍କଳକୁ ନବୀନ ଆଦର୍ଶ ଜୀବନ ପ୍ରଦାନ କରିବେ, ଏ ଆଶା ଅବାସ୍ତବ ନୁହେଁ । ଶ୍ରୀଛାମୁ ଉତ୍କଳ ଭାଗ୍ୟରେ ବିଧାତାଙ୍କର ମହାଦାନ । ଦୀନ ଉତ୍କଳ କେବଳ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଉତ୍ତରର କୁବେର ବିଭବ ଲୁଣ୍ଠନ କରିବାକୁ କ୍ଷମ ହେବ ।

ମୁଁ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ଅମରବାଞ୍ଛିତ ସଦ୍‌ଗୁଣାବଳୀରେ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଏହି "ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦ-ଦେବ" କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ସୁପବିତ୍ର କର-କମଳରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଭକ୍ତିର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ଉପହାର ଅର୍ପଣ କଲି । ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ବିଦୁରର ଖୁଦକଣା ସଦୃଶ ଏହି ନଗଣ୍ୟ ଉପହାର ଶ୍ରୀଛାମୁରେ ଗୃହୀତ ହେଲେ ମୁଁ ଅସୀମ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଅନୁଭବ କରିବି ।

ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର
ଏକାନ୍ତ ବିନୟାବନତ
ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମହାନ୍ତି ।

ଭଦ୍ରଖ
ତା ୨୮ । ୮ । ୨୩

ନିବେଦନ

ଉତ୍କଳଭାରତୀଙ୍କ ଅପାର କରୁଣାରୁ "ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ" କାବ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଘଟଣାର ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟତା ସଜୀବ ରଖିବା ପକ୍ଷରେ ମୁଁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟାର ତ୍ରୁଟି କରି ନାହିଁ । ଇତିହାସ ସଙ୍ଗରେ କଳ୍ପନା ନ ମିଶିଲେ କାବ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ; ସୁତରାଂ କଳ୍ପନାର ସୁଦ୍ଧା ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ ମୁଁ ନେଇଅଛି । ମାତ୍ର ସେଥିପାଇଁ ଇତିହାସର ସତ୍ୟତା କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଇତିହାସର ପ୍ରାଣହାନି ଘଟି ନାହିଁ । ଇତିହାସକୁ କାବ୍ୟାକାରରେ ଢାଳିଲେ ତାର ଆକୃତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ; କିନ୍ତୁ ଉପାଦାନ ଏକ ।

କାବ୍ୟର ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଚାଳିଶ ଗୋଟି ପ୍ରଶ୍ନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜଧାନୀକୁ ପଠାଇଥିଲି । ଅଧିକାଂଶ ରାଜ୍ୟରୁ ଉତ୍ତର ପାଇଲି; ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ କେତେକ ରାଜ୍ୟରୁ ଏକାଧିକ ପତ୍ର ଲେଖି ସୁଦ୍ଧା ଉତ୍ତର ପାଇ ନାହିଁ । ସେରୂପ ସ୍ଥଳରେ ସ୍ଥାନୀୟ ପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନିକଟରୁ ଯେତିକି ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଅଛି, ତାହାହିଁ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି । ଏହି ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହରେ ବହୁତ ସମୟ ଅତୀତ ହୋଇଅଛି । ଯେଉଁ ସହୃଦୟ, ସଦାଶୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅନୁଗ୍ରହ କରି ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହରେ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲଣ୍ଡିଗଡ଼, ଧରକୋଟ, ରଣପୁର, ହିନ୍ଦୋଳ ଓ ପାରିକୁଦର ସାହିତ୍ୟରସିକ ରାଜାମାନେ, ଟେକଲିର ସାହିତ୍ୟସଖା ଯୁବରାଜ, ପୁରୀ ରାଧାକାନ୍ତ ମଠର ମହନ୍ତ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଗୋସ୍ୱାମୀ, ପରଳାଖେମଣ୍ଡିର କଲେଜର ସୁପରିଣ୍ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ ବି, ଏ, କଳାହାଣ୍ଡିର ସ୍କୁଲ ଡେପୁଟି ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନାରାୟଣ ବହିଦାର, ପାଟଣା ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀ ଡେପୁଟି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହରେକୃଷ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ବି, ଏ, କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଏମ୍, ଏ, କ୍ଲାସର ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ର ଏବଂ କନିକାର ପାଲେସ ମେନେଜର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପାଳପ୍ରସାଦ ଦାସ ବି, ଏ, ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଠାରୁ ଆଶାତୀତ ସାହାଯ୍ୟ, ସହାନୁଭୂତି ଏବଂ ଉତ୍ସାହ ପାଇଅଛି । ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ ଚିରଋଣୀ ।

ପ୍ୟାରିମୋହନଙ୍କ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ, ହଣ୍ଟର ସାହେବଙ୍କ ଇତିହାସ, ଗଡ଼ଜାତର ଅନେକ ରାଜବଂଶାବଳୀ ଏବଂ ମାଦଳାପାଞ୍ଜିରୁ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ କାବ୍ୟର ଉପାଦାନ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଅଛି । ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି ଦେଖିବା ସକାଶେ ମୁଁ ପୁରୀ ଯାଇ ସେଠାରେ ପନ୍ଦର ଦିନ କାଳ ଅବସ୍ଥାନପୂର୍ବକ ଯଥାଶକ୍ତି ଚେଷ୍ଟା କରି ହତାଶ ହୋଇଥିଲି । ଶେଷରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ମେନେଜର ରାୟସାହେବ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୌରିଶ୍ୟାମ ମହାନ୍ତି ଏବଂ ପଣ୍ଡିତପ୍ରବର ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସଦାଶିବ କାବ୍ୟକଣ୍ଠ ମହୋଦୟଙ୍କ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ମାଦଳାପାଞ୍ଜି ଦେଖି ଆଶା ସାର୍ଥକ କରିଥିଲି । ଏଣୁ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ କୃତଜ୍ଞ ।

କଟକ ମୁକୁର ପ୍ରେସର ମେନେଜର, ପ୍ରସିଦ୍ଧ "ମୁକୁର" ପତ୍ରର ସହକାରୀ ସମ୍ପାଦକ, ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦୟାନିଧି ମିଶ୍ର ବି, ଏ, ଏଲ୍. ଟି, ମହୋଦୟ ପ୍ରୁଫ୍ ସଂଶୋଧନର ଭାର ଗ୍ରହଣ କରି ମୋତେ ଦୁଃଶୋଧ୍ୟ ଋଣରେ ଆବଦ୍ଧ କରିଅଛନ୍ତି । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ସେ ମୋର ଆନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦ-ଭାଜନ ।

ଗ୍ରନ୍ଥକାର

ଭୂମିକା

କବିବର ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମହାନ୍ତି ମହୋଦୟଙ୍କ ପରିଚୟ ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୁଁ ଏ ଭୂମିକା ଲେଖୁ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ବିରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ତାଙ୍କୁ ବିଶିଷ୍ଟ କବି-ଆସନ ପ୍ରଦାନ କରି ଉତ୍କଳର ଘରେ ଘରେ ପରିଚିତ କରାଇଅଛି । ସେ ମୋଠାରୁ ପରିଚୟ-ପତ୍ର ପାଇବା ଆଶାରେ ମଧ୍ୟ ମତେ ଏ ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି ।

ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଉତ୍କଳର ଶେଷ ସ୍ୱାଧୀନ ନୃପତି । ସେ ସ୍ୱୀୟ ବାହୁବଳରେ ଗଙ୍ଗା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶ ଜୟ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଯବନ-ସେନାପତି କଳାପାହାଡ଼ କର୍ତ୍ତୃକ ଉତ୍କଳର ସ୍ୱାଧୀନତା ଅପହୃତ ହୋଇଥିଲା । କବିବର ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଏହି ଅମର ଉପାଖ୍ୟାନକୁ ସ୍ୱୀୟ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାବଳରେ କାବ୍ୟାକାରରେ ପରିଣତ କରି ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ପ୍ରଶଂସାଭାଜନ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

"ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ" କାବ୍ୟ ମହାନ୍ତି କବିଙ୍କ କବିତା-ନିକୁଞ୍ଜର ମନୋହର ପ୍ରସୂନ । ଭାଷାର ଲାଳିତ୍ୟ ତଥା ଭାବର ସରସତା ପୁସ୍ତକର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଙ୍କ୍ତିରୁ ଝରି ପଡୁଅଛି । ଚରିତ୍ର-ଚିତ୍ରଣର ମନୋହାରିତା କବିବରଙ୍କ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାର ଅନୁରୂପ ହୋଇଅଛି । ସ୍ୱଦେଶ-ପ୍ରାଣତାର ଅମୃତ-ନିସ୍ୟନ୍ଦରେ ପୁସ୍ତକଟି ସିକ୍ତ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ମହାନ୍ତି କବି ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ କେତେ ଭଲ ପାଆନ୍ତି, "ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ" କାବ୍ୟ ପଢ଼ିଲେ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଜଣାପଡ଼ିବ । ଶୌର୍ଯ୍ୟମାଳିନୀ, କୀର୍ତ୍ତିକିରୀଟିନୀ ଉତ୍କଳ-ଜନନୀଙ୍କ ଗୌରବ-ମୟ ଚିତ୍ରରେ ପୁସ୍ତକଟି ପୂର୍ଣ୍ଣ । ବଙ୍ଗ-ନବାବ ସଲିମାନଙ୍କ ଦରବାର-ଗୃହରେ ଦେଶଦ୍ରୋହୀ ଶେଖ ମନାଇ ସୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ନିନ୍ଦା ସହି ନାହାନ୍ତି; ଓଡ଼ିଆ ରମଣୀର ବୀରତ୍ୱ ଶତ୍ରୁମୁଖରେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଅଛି । ଏପରି ବୀର-ଜାତିର ଉପାଖ୍ୟାନ ପଢ଼ି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସୁପ୍ତ ଓଡ଼ିଆ କଣ ଉଠିବ ନାହିଁ ?

କବିଗୁରୁ ରାଧାନାଥ ସ୍ୱୀୟ କାବ୍ୟାବଳୀରେ କେବଳ "ଋଷିକୁଲ୍ୟାଠାରୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ତଟିନୀ ଯାଏ ସର୍ବ ଜନପଦ"ର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ମେହେତୁ କବି ସେ ଅଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ତତ୍‌ପ୍ରଣୀତ "ଉତ୍କଳ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ"ରେ ସମ୍ବଲପୁର ଓ ତତ୍ସଂଲଗ୍ନ ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ିକର ଚିତ୍ର ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ମହାନ୍ତି କବି ସମଗ୍ର ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳକୁ ଏହି କାବ୍ୟରେ ଯବନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛିଡ଼ା କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ବିଶେଷତ୍ୱ ଯୋଗେ "ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ" ଉତ୍କଳର କାବ୍ୟସମାଜରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରିବ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ।

ଏହି ପୁସ୍ତକର ପ୍ରକାଶକରୂପେ ମୋତେ ଗ୍ରହଣ କରି ଗୌରବାନ୍ୱିତ କରିଥିବାରୁ ମୁଁ କବିବରଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ ସାଧୁବାଦ ଅର୍ପଣ କରୁଅଛି । ଇତି ।

କଟକ
୨୨ । ୯ । ୧୯୨୪ } ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ମିଶ୍ର

ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

ଗୌରବ- ଗରିମାମୟୀ ଆନନ୍ଦ-ସ୍ୱାଧୀନା,
ନିଖିଳ ଉତ୍କଳମହୀ-ସୀମନ୍ତକ-ମଣି,
ଉତ୍କଳ-ହସ୍ତିନାପୁରୀ କଟକ ନଗରୀ,
ବିସ୍ତୃତ ଚନ୍ଦ୍ରୋପମା କାଠଯୋଡ଼ୀ ମଧ୍ୟେ,
ଜାହ୍ନବୀ-ଯମୁନା ମଧ୍ୟେ ହସ୍ତିନା ଯେସନ ।
ପ୍ରକୃତି-ସୁନ୍ଦରୀ କିବା ବିସ୍ତାରି ଦ୍ୱିବାହୁ
ଆଲିଙ୍ଗିଛି ନଗରୀକି ସପ୍ରେମେ, ସାଦରେ—
ବହୁଣ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ହୃଦେ ଅତୃପ୍ତ, ଅନନ୍ତ,
କିମ୍ବା ମୈତ୍ରୀ, ସ୍ନେହେ ପ୍ରୀତି-ପବିତ୍ରତା-କୋଳେ ।
ରାଜଧାନୀ ଯେ ନଗରୀ, ସୁବିଶାଳ-ସୀମ—
ପୁଣ୍ୟଭୂମି ଉତ୍କଳର, ପଦାନତ ଯାର
ଜାହ୍ନବୀ ଗୋଦାବରୀ-ବିସ୍ତୃତ ଭୂଖଣ୍ଡ,
କିଏ ପଟାନ୍ତର ତାଙ୍କୁ ଧନେ, ମାନେ, ଜ୍ଞାନେ,
ଶିକ୍ଷା-ସଭ୍ୟତାରେ କିମ୍ବା ସୁଷମା-ସମ୍ପଦେ ?
ହସେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟହାସେ ଧନୀ, ଝଟକେ ହାଟକେ,
ଜ୍ୟୋତିକ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କେ ଯେହ୍ନେ ଖଚିତ ତା ବପୁ ।
ଅଥବା ଏସନ ପ୍ରତେ, ଭୂତଳେ ସ୍ୱର୍ଗର—
ମହିମା-ମୟୂଖ-ଧାର ପଡ଼ିଛି କି ଛୁଟି,
କିମ୍ବା ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ ଆହା ନନ୍ଦନବନର
ବୃନ୍ତଚ୍ୟୁତ ସୌମ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପାରିଜାତ ପୁଷ୍ପ ।
ତୁଙ୍ଗ-ହର୍ମ୍ୟ-କିରୀଟିନୀ ନଗରୀ-ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ
ଚାରୁ-ଚାରୁକାର୍ଯ୍ୟମୟୀ, ଖେଳାଏ ଗରବେ
ଶାନ୍ତି-ମୃଦୁଗନ୍ଧହର, ସୁଖ-ବୀଚିହାର,
ଭାଗ୍ୟଦେବୀ କୃପା ପୁଣି ସ୍ୱାଧୀନତା, ଉଭେ

ଶରତ୍ ଅନୁକୂଳା ତାର, ଶେଷଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କୁ
ତରଙ୍ଗିଣୀରୂପେ, ଯେହ୍ନେ ନିସର୍ଗ ପରିଖା ।
ବସି ଧବଳସନେ କିବା ଶାରଦ କୌମୁଦୀ,
(ଢଳଢଳ କାନ୍ତିମତୀ, ରୂପ-ଗର୍ବେଶ୍ୱରୀ)
ଥୋଇ ବେନିପାଶେ ବେନି ହୀରକ ଦର୍ପଣ
ରତ ବେଶବିନ୍ୟାସରେ, ସସ୍ମିତ ବଦନେ
ମଣ୍ଡିତ ବିପଣିବୀଥି ରତ୍ନଆଭରଣେ,
ପ୍ରତିଫଳିଛି କି ଆହା ତଶାକ ମୁକୁରେ
ଅସଂଖ୍ୟ କୃତ୍ତିକାଜ୍ୟୋତି ? କାହିଁ ବା ଝଲସେ
ବନାତ- ଗୁମ୍ଫିତ ରକ୍ତ ଗୃହଭିତ୍ତି ପରେ
ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟ ଜଡ଼ିତ ହାର ରହି ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ।
ଅନନ୍ତ ଲାବଣ୍ୟଭୂଷା ପୀୟୂଷାଙ୍ଗୀ ଊଷା,
ବିସ୍ତାରି ଦୁକୂଳାଞ୍ଚଳ ରଖିଛି କି ଅବା
ଘୋଟାଇ ଅବାଧ ରତ୍ନ-ବାଳରୌଦ୍ର ସୃଷ୍ଟି ?
ବାଣିଜ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳୀ ସେ ମହାନଗରୀ,
ବିଶ୍ୱ ପଣ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟେ ସଦା ରହି ପ୍ରପୂରିତ,
ଆଚରିଛି ପଦ୍ମାଳୟା ଭଣ୍ଡାର ସହିତେ
ସୁକଠୋର ପ୍ରତିଯୋଗ, ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମେ ।
ଧରେ ଗର୍ଭେ ସେ ନଗରୀ ଦୁର୍ଗ ବାରବାଟୀ,
ବୀର ତୀର୍ଥ, ବୀରପ୍ରାଣେ ଗର୍ବ, ଜିଣେ ଯଥା
ମହତୀ ପ୍ରତିଭାରାଶି ଉତ୍କଳ-ମାତାର,
ବିଶ୍ୱ-ବନ୍ଦନୀୟା ପୁଣି ବିସ୍ମୟ-ନମସ୍ୟା,
ବିସ୍ତୃତ ରୁଦ୍ରକାୟ ସୌଧମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ।
ଅଥବା ଜାତୀୟ ଶକ୍ତି ହୋଇ ସ୍ତୂପୀକୃତ

ଦେବସ୍ତୁତ ଉତ୍କଳର, ଉତ୍କୀର୍ତ୍ତି ଗରବେ ।
ନଥିବା ଏସନ ଯୁଗେ, ହୋଇଛନ୍ତି କି ଆହା,
ସ୍ୱାଧୀନତା-ସିଂହାସନେ ଆରୂଢ଼ ଗରିମା ?
କ୍ଷମା ବୃଥା ଏ କଳ୍ପନା, ସୌଭାଗ୍ୟ-ଦେବତା
ଉତ୍କଳର, ବିନିର୍ମାଣି ଅପୂର୍ବ ମୁକୁଟ
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମହିମା-ରତ୍ନେ, ଦେଇଛନ୍ତି ପିନ୍ଧାଇ
ଝଟକ-ହାଟକହାସୀ କଟକ ମସ୍ତକେ ।
ଅଭ୍ରଚୁମ୍ବୀ ସେ ପ୍ରାସାଦ, ସ୍ୱର୍ଗ ସପ୍ତତଳ,
ମାତ୍ର ତାହା ନବତଳ, ସ୍ୱର୍ଗ ଗର୍ବ୍ୟାନ,
ସୁଶୋଭନ ସଂସ୍କରଣ ଅଥବା ସ୍ୱର୍ଗର ।
ଧବଳ ମୃଗୁନି ଶିଳେ ନିର୍ମିତ ସେ ହର୍ମ୍ୟ
ଯାମଳ-ପ୍ରାଚୀରବେଷ୍ଟୀ, ଏକଇ ମଣ୍ଡଳ
ଶୋହେ ଚନ୍ଦ୍ର ଚାରିପାଶେ, ମାତ୍ର ଏ ଦୁର୍ଗର !
ଯୁଗଳ ମଣ୍ଡଳ, ଯେହ୍ନେ ଅର୍ପିବାକୁ ଲଜ୍ଜା
ଶଶଧରେ, ଧରିଛନ୍ତି ସେ ଉଭୟ ରେଖି ।
ଗଜ, ବାଜୀ, ଦାସେରକ ଆଦି ପଶୁକୁଳ
ପ୍ରଥମ ତଳରେ ବନ୍ଧା ସେ ରମ୍ୟ ହର୍ମ୍ୟର,
ଦ୍ୱିତୀୟରେ ରକ୍ଷୀ ବାସ, ସୁସଜ୍ଜିତ ତହିଁ
ଅକଳିତ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଯୁଦ୍ଧୋପକରଣ ,
ତୃତୀୟରେ ନବସନ୍ତ ପରିକରଚୟ,
ଚତୁର୍ଥରେ ଗନ୍ତାଘର, ରତ୍ନେ ମହୋଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେହ୍ନେ ତାହା ବିଶ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ।
ପଞ୍ଚମେ ରନ୍ଧନଶାଳା, ବିଶାଳ ବିସ୍ତୃତ,
ଷଷ୍ଠରେ ସାହାଣମେଲା, ଗୁଜଦରବାର,
ସପ୍ତମ ତଳରେ ହୁଏ ଗୋପନ ମନ୍ତ୍ରଣା,
ଅଷ୍ଟମରେ ଅନ୍ତଃପୁର, ନବମ ତଳଟି
ସମ୍ରାଟ-ଶୟନାଗାର ରୂପେ ନିରୂପିତ । *
ଉଠି ସେ ପ୍ରାସାଦ ଚୂଳେ ବୀର ଉତ୍କଳେଶ,
କରନ୍ତି ଭକ୍ତିରେ ବନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ଦର୍ଶନ,
ମଣନ୍ତି ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ, ଜୀବନେ ସାର୍ଥକ ।
ଚୂଡ଼େ ଉଡେ ସୁବିଶାଳ ସ୍ୱାଧୀନ କେତନ
ସଞ୍ଚାଳି ଅଂଶୁକ ପୁଚ୍ଛ, କରି ପରିହାସ
ଅନମ୍ବରେ ଅନୁପମ ସୌଦାମିନୀ ଲାସ୍ୟ ,
ଖେଳେ କି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୀନ ସାଗରେ ତରଙ୍ଗି ?
ରବିରୂପୀ ହେମବପୁ ହଂସୀ-ବସନ୍ତ,
ହିରଣ୍ୟ-କିରଣ-ବେଣୀ କରି ସଙ୍କୁଚିତ
ଅସ୍ତଗିରି-ଚୂଡ଼-ନୀଡ଼େ ଲଭନ୍ତେ ବିଶ୍ରାମ,
ବାହାରି ପୂର୍ବାଦ୍ରି ଖୋଲି ପ୍ରଦୋଷ-ରମଣି,
ବିସ୍ତାରିଲା ପକ୍ଷପୁଟ, କୃଷ୍ଣାଭ ଧୂସର ।
ମଣ୍ଡିଲା ପଡ଼ି ନୀରଣ୍ଡ୍ର ବିଚ୍ଛେଦ ପାଣ୍ଡିମା,
ବିହଙ୍ଗେ ଆଳାପ କରି ବିଷାଦ ରାଗିଣୀ
କରୁଣ କାତର ସ୍ୱରେ ଫେରିଲେ କୁଲାୟେ ।
ମହାନଦୀ-ପଠାଚାରୀ ଶିବା ସନ୍ଧ୍ୟାଦୂତ
ପ୍ରଚାରିଲା ସନ୍ଧ୍ୟାଗମ, କଣ୍ଠ-ଘଣ୍ଟା ପିଟି,
ଦିବସର କୋଳାହଳ ବୁଡ଼ିଗଲା ଧୀରେ
ସନ୍ଧ୍ୟା ନୀରବତା ମଧ୍ୟେ, ଉଇଁ ସାନ୍ଧ୍ୟତାରା
ପ୍ରତୀଚୀ-କୁନ୍ତଳମଣି, ଝୁଲିଲା ସଧୀରେ
ତରଳ ଆଲୋକବିନ୍ଦୁ ପ୍ରାୟ ନଭଃକୋଳେ,
ଅର୍ପିଲା କି ସୀମନ୍ତିରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ସୁଜଟିଳା ?
ଅଙ୍କେ ଧରି ତାରା-କନ୍ୟା ଆସିଲା ଶର୍ବରୀ,
ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ବିଭାବରୀ, ନିମେଷ ମଧ୍ୟରେ
ଢଧାଇଦେଲା ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଆସି ପ୍ରକୃତି ପାଣ୍ଡିମା,
ଧୋଏ ସଫଳତା ଯଥା ଆଶାର ମାଳିନ୍ୟ ।
କ୍ରୀଡ଼ାକ୍ଳାନ୍ତ ଶିଶୁଦେହେ ମାତୃଦେବୀ ପ୍ରାୟ
ଚନ୍ଦ୍ରିକା ବୁଲାଇଦେଲା ସୁଧା-ସିକ୍ତ-କର
ମହୀ-କଳେବରେ, ଲଭି ସେ ସିଗ୍ଧ ପରଶ
ଶୀତଳ କୋମଳ, ସୁପ୍ତ ରୌଦ୍ର-ଦଗଧ ଧରା ।
ସୁପ୍ତ ବାରବାଟୀ-ବଧୂ-ମୟୂଖମାର୍ଜିତ,
ଅହୋ, କି ସୌଭାଗ୍ୟ ତାର, ଆପାଦମସ୍ତକ
ମଣିଦୀପ୍ତ, ଗର୍ବ ଦୀପ୍ତ ମହାପ୍ରଭାବନ୍ତ
ନୃପତି-ମକୁଟମଣି ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟେ ।
ଉତ୍କଳର ସ୍ୱର୍ଗଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଶୋଭାଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର

* ଅବୁଲଫଜଲଙ୍କ ଆଇନଅକବରୀରେ ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି । ଏହା ସେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଦେଖିଥିଲେ ।

ପ୍ରାସାଦ ସୁଶୋଭିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସିଂହାସନ,
ଲଜା ଅଛୁ ତାର, ତାହା ବଳା ଆଜ ।
ସ୍ମ ଚତୁରର, ସୁପ୍ତ ନୌକା-ଗର୍ଭେ ମାଝି,
ଭ ବେବଲ ଚର ନହ୍ୱାକାଜସ୍ୱିନୀ
ମ୍ନ ମହାନଦୀ, ଉତ୍କେ ସତନ୍ତ୍ର-ତାରକା,
ସଙ୍ଗେ ଜାଗ୍ରତ ନେତ୍ର ନୟନ-ତାରକା
ର୍ଗ ମଧ୍ୟେ ଉପବିଷ୍ଟ ନୃପବରଙ୍କର ।
କ ମହା ଉଦାସ ବେଦ ଗାଇ ଶବ୍ଦୋସ୍ମୃଳା
ଅଙ୍କେଯ଼ ମଧୁର ଛନ୍ଦେ, ଧାଇଁ ଅଛୁ କାହିଁ
କ ମହାନ କର୍ମାହ୍ୱାନେ, ସ୍ମୃତୃଷ୍ଟ ମନକୁ
ବହୁ ସ୍ୱର, ବହୁ ଛନ୍ଦ, ମାଧ ନୁହେଁ ତାହା
ନିସ୍ୱରର ନିରର୍ଥକ ହାସ୍ୟ ବା ପ୍ରଳାପ,
ମହାଭାବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାହା ସଙ୍କେତ-ପୁସ୍ତଣ ।
ଅବା କି ନବୀନ ବାର୍ତ୍ତା, ହୃଦୟର କଥା
କହୁ କହୁ ଅନର୍ଗଳ କେଜାଣି କାହାକୁ
ଧାଉଁଛୁ ଉନ୍ମତ୍ତ ପ୍ରାଣେ, ନ ଚାହିଁ ଅତୀତେ
ଫେରି, କିମ୍ବା ଭବିଷ୍ୟତ ଭାବନା ନ କରି,
ବର୍ତ୍ତମାନେ କରିଅଛୁ ସମ୍ବଳ କେବଳ ।
ସବୋଇ ପ୍ରାସାଦ-ଅଙ୍କେ ବିଜେ ଉତ୍କଳେଶ
(ଉତ୍କଳ-ଗୌରବ-ଗିରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚୂଡ଼ା)
ସୁଶ୍ଳୋକ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ, ଗମ୍ଭୀର ବଦନେ ।
ଜାନ ଗରିମାର ପୁଣ୍ୟ ସୁପ୍ରଖର ଦୀପ୍ତି
ନିଃସୃତ ନୟନୁ, ଯଥା ପଦ୍ମଦଳୁ ପ୍ରଭା,
ଚିନ୍ତା-ବୀଚି-ବିକୁଞ୍ଚିତ ବିଶାଳ କପାଳ ।
ନେତ୍ର ନିର୍ନିମେଷ, ଯେହ୍ନେ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି ବ୍ୟୋମେ
ଭବିଷ୍ୟ ଅଦୃଷ୍ଟଲିପି ଆକାଶେ ନିଭର
ଅଦୃଶ୍ୟ ଅକ୍ଷରଙ୍କିତ, କିମ୍ବା ଶୁଣୁଛନ୍ତି
କାହାର ନୀରବ ବାଣୀ ନୟନ-ଶ୍ରବଣେ ।
ଉତ୍କଳ ଅଦୃଷ୍ଟ-ଚକ୍ର ନ୍ୟସ୍ତ ଯାଙ୍କ କରେ,
ଭୀତ-ପ୍ରକମ୍ପିତ ଯାଙ୍କ ତର୍ଜନୀ-ତର୍ଜନେ
ଆବଙ୍ଗ-ତେଲିଙ୍ଗ ମହୀ, ଯାହାଙ୍କ ମାନସ
ଆନନ୍ଦ-ଅଳକାନନ୍ଦା ତୀର୍ଥେ ସ୍ନାତ ସଦା,
ଅସଂଖ୍ୟ ସ୍ୱଜନ୍ୟଶିର ଅଙ୍କେ ଯା ପଦ୍ମରେ
ସୁନ୍ଦର କିରୀଟ ଶୋଭା, ଦଣ୍ଡବତ କାଳେ,
କି ଜଟିଳ ଚିନ୍ତା ଆଜି ଘାରୁଛି ତାହାଙ୍କୁ ?
କି ଚିନ୍ତା-ଶୈବାଳ ଆହା ଆଚ୍ଛାଦିଛି ଘନେ
ନିର୍ମଳ ଜାହ୍ନବୀ ଜଳେ, କେ କହିବ ତାହା ?
ସାମାନ୍ୟ ଲୋକର ମନ ବୁଝିବା କଠିନ,
କେ ବୁଝିବ ସ୍ୱଜମନ—ବିରାଟ ବିଶାଳ ।
ଅବା ଏ ଭାବନା ନୁହେଁ, ଦେଖୁଛନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନେ,
ପ୍ରକୃତି ଶୋଭାର ମୁଗ୍ଧ ଉପାସକ ପ୍ରାୟ
ପ୍ରକୃତି-ଭଣ୍ଡାର ଫେଇ ଗୁପ୍ତରତ୍ନେ ତାର
ଭଣ୍ଡାରୁ ହୃଦୟେ । ବସି କଳ୍ପନା ଛାମୁରେ
ଲେଉଟାଇ ଯାଉଅଛୁ କେତେ ଚିତ୍ରପଟ,
ଏକମନେ ଏକଧ୍ୟାନେ ସେ ଚିତ୍ରକୁ ନୃପ
ନେଉଛନ୍ତି ଶଶବ୍ୟସ୍ତେ ହୃଦୟ-ଫଳକେ
ଅଙ୍କି ଚିନ୍ତା ତୁଳିକାରେ, ପରମ ଆଗ୍ରହେ ।
ତୋଳୁଛନ୍ତି ମନେ ମନେ କଳ୍ପ-ପାଦପରୁ
ମଧୁର ରସାଳ ଫଳ ବାଞ୍ଛା ମନୋମତ,
ଦୁହୁଁଛନ୍ତି କାମଧେନୁ ସୁଧା ଦୁଗ୍ଧଧାର ।
ରହିଛୁ ବିସ୍ତୃତ ଅଗ୍ରେ ପୀନ ଶବ୍ଦୋସ୍ମୃଳା
ବିରାଟ ଆଦର୍ଶ ଚିତ୍ର ପ୍ରାୟ ପ୍ରକୃତିର,
ଦେଖୁଛନ୍ତି ନୃପମଣି ଅତୃପ୍ତ ନୟନେ
ନୈଶ ପ୍ରକୃତିର ଶୋଭା, ମହାନଦୀ-ଜଳେ
ଚନ୍ଦ୍ରିକାର ସୌମ୍ୟ ସ୍ନାନ, ଅନନ୍ତ ବିଳାସ,
ଅଭ୍ର-କପାଟିତ ଚାରୁ ଗବାକ୍ଷ ପଥରେ ।
ଯେହ୍ନେ ତାଙ୍କ ମନଃପ୍ରାଣ ଖୋଜୁଅଛୁ ପଶି
ଅଣୁ ପରମାଣୁ ମଧ୍ୟେ ପ୍ରକୃତି ମାତାର ।
ବିମ୍ବିତ ତାରକାପନ୍ତି ତଟିନୀ-ମୁକୁରେ
ନିସ୍ତବ୍ଧ, ନିସ୍ତବ୍ଧ ଯଥା ବଳାକାର ହାସ ।
ଧରଣୀ ଅନନ୍ତ ଅଙ୍କେ ସୁପ୍ତ ମହାକାଶ,
ନଦୀବକ୍ଷେ ଯୋଗାସନେ ଯୋଗସ୍ଥା ଚନ୍ଦ୍ରିକା,
କହ୍ଲାର, ଚପଳ ଆଦି ବିହ୍ୱତ ମୀନାଳ
ଚନ୍ଦ୍ରିକିତ ସ୍ରୋତନୀରେ ଉଠୁଛନ୍ତି ତେଜି,

ମହାନଦୀ କୋଟି ରମ୍ୟ ରସନା ବିସ୍ତାରି
ଲେହୁଛନ୍ତି କି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୃତ, ନିର୍ବିକାରବତ ?
ସତେ କି ସମ୍ରାଟ ଏହି ପ୍ରକୃତି-ସମ୍ପଦେ
ଲୁଟୁଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ଚୋଷ୍ୟସ୍ନିଗ୍ଧ ସ୍ୱାଦ,
ନାହିଁ ନାହିଁ; ହେଉ ନାହି ପ୍ରତ୍ୟୟ ତ ଏହା
ଆକାର ଇଙ୍ଗିତୁ, ଯେତେକ ଦେଖୁଛନ୍ତି ସବୁ,
ଶୁଣୁଛନ୍ତି ସବୁ, ମାତ୍ର ଆସୁ ନାହିଁ କିଛି
ଅନୁଭୂତିକି ତାଙ୍କର, ଯେମନ୍ତ କି ଦୁଃଖ—
ମଗ୍ନ ଅଜାଣିତ ଚିନ୍ତା ଘାରୁଛି ତାଙ୍କର
ମନ ସହ ଶରୀରର ସ୍ତମ୍ଭିଛନ୍ତି, ଶିର ।
ବିରଳେ ଯାହାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ଉତ୍କଳ ବକ୍ଷରେ
ଶୁଭ୍ର-ସୌଭାଗ୍ୟର ହାର ପ୍ରାୟ, ଯା' ମହିମା—
ଗୌରବ ସ୍ତୁତିଣୀ ଦୂରେ ଘୋଷୁଛି ତ୍ରିବେଣୀ—
ଘାଟ, ମାତୃଭକ୍ତି ଯାଙ୍କ ଜୀବନର ବ୍ରତ,
ମାତ୍ରାଦେଶେ ଚନ୍ଦ୍ରୋତ୍ପଳା-ଜାହ୍ନବୀ ମିଶ୍ରଣେ
ଗ୍ରହିଛନ୍ତି ଯେହୁ ମହାସଙ୍କଳ୍ପ ଦୁରୂହ,
କି ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କର ଆଜି ପଡ଼ିଅଛି ଦଳ !
କିମ୍ବା କି ଅତୀତ-ସ୍ମୃତି-ଆଗାର-କପାଟ
ହୋଇଛି ଅର୍ଗଳମୁକ୍ତ ସମ୍ମୁଖେ ତାଙ୍କର ?
ଜାଣନ୍ତି କେବଳ ସେହି, ସେ ଗୁପ୍ତ ରହସ୍ୟ ।
କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ ଧୀରେ ତେଜି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ
ଭାଷିଲେ ସ୍ୱଗତେ ଏହା, "ଏହି ଯେ ବହୁଛି
ଅଗ୍ରେ ମହାନଦୀ, ବୋଲି ବହୁ ସ୍ମୃତି ଦେହେ
ପ୍ରକୃତି-ପୀୟୂଷ-ସ୍ତନ୍ୟ-ମହାଧାର ପ୍ରାୟ,
ଅମର ଏହାର ସ୍ରୋତ, କେବଳ କି ଆସି
ଉତ୍କଳର ସ୍ୱାଧୀନତା-ସ୍ରୋତ ଏତେ ଦୂର,
ଥମିଯିବ ଏଇଠାରୁ, ସମ୍ଭବ କି ଏହା ?
ସତେ କି ତା' ଭାଗ୍ୟ-ରବି ଯିବେ ଆହା ଲୁଚି
ନିୟତିର ସୁନବଦ୍ଧ ଅଞ୍ଚଳ ଉହାଡ଼େ !
ନ ହେଉଣୁ ସନ୍ଧ୍ୟା, ଶେଷ ହେବ କି ଦିବସ ?

ବସନ୍ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୋଗ ନ ହେଉଣୁ ହାୟ
ଶୁଖାଇଦେବ କି ଗ୍ରୀଷ୍ମ ବସନ୍ତର ମାଧୁରୀ !
ଯବନର ପଦାନତ ହେବ କି ଉତ୍କଳ,
(ଚିର ଆର୍ଯ୍ୟ-ବନ୍ଦନୀୟା, ଆର୍ଯ୍ୟର ଜନ
ପୁଣ୍ୟ କମଣ୍ଡଳୁ ଆହା ହେବ ସୁରାପାତ୍ର !
ଋଷ୍ୟାଶ୍ରମ ପରିଣତ ଶ୍ୱାପଦ-ଆଳୟେ !
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଶୁକଶାରିକାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ-କୁଳାୟେ
କ୍ରୀଡ଼ିବେ କି ଅମଙ୍ଗଳ ପେଚକ-ପେଚକୀ !
ପୂଜାପୋଥି-ରାଜି ହେବ ଅଗ୍ନିର ଭକ୍ଷ !
ସତେ କି ଲିଖିଛି ତାହା ଭାଗ୍ୟେ ଏହା ବିଧି ?
ଜାତୀୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଆଉ ଜାତୀୟ ଗୌରବ,
ଏହି ବେନି ଦେବତାଙ୍କ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଖଟୁଲି
ସନ୍ତାପର ଭସ୍ମସାତେ ହେବ ପରିଣତ !
ହୃଦୟର ରକ୍ତଦାନେ ଉତ୍କଳୀୟ ବୀରେ
କରିଥିଲେ କରସ୍ଥ ଯେ ବିଜୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କି,
ସେହି ଦେବୀ, (ଆଣିଲେ ଯେ ଉନ୍ନତି-ସୂର୍ଯ୍ୟରେ
ମଙ୍ଗଳ-ମଧ୍ୟାହ୍ନ-ଦୀପ୍ତି କମ୍ର * ପୁଣ୍ୟମୟ)
ଯିବେ କି ଆସ୍ଥାନ ତେଜି ଏତେ କାଳ ପରେ ?
ଯେ ଗାଙ୍ଗେୟ ନୃପତିଙ୍କ ବିଜୟ-କୃପାଣ
ଚମକୁଥିଲା ଆଗଙ୍ଗାସେତୁବନ୍ଧ ଯାଏଁ, ❊
ପ୍ରାଣୁ ବଳି ପ୍ରିୟତମା ତାଙ୍କ ଜନ୍ମଭୂମି
ହେବ କି ବକମ୍ପ, ସତେ ଯବନ-ପ୍ରତାପେ !
ବାଜୁଛି ଅମର ଛନ୍ଦେ ଯା'ଙ୍କ ଯଶୋବୀଣା,
ତାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ସିଂହାସନେ, ପିନ୍ଧି ଧର୍ମମୁଖା
ବସିବ ଅଧର୍ମାଚାରୀ, ପାଷଣ୍ଡ, ନାରକୀ !
ମହାକୀର୍ତ୍ତି-କାସ୍ତିନୀ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅମର
ବହିବ କି ଚିରେ ହାୟ କଳଙ୍କ-କାଳିଠ !
ସ୍ୱର୍ଗର ମହାର୍ଘ ମଣି ଯିନା ସ୍ୱାଧୀନତା,
ବର୍ଷିଦଇ ବର ତାହା ଉତ୍କଳ ଭାଗ୍ୟରେ,
ଛଡ଼ାଇ ନେବ କି ହାୟ, ଏବେ ତା' ବିଧାତା ?

* କମନୀୟ, ସୁନ୍ଦର । ❊ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ସୀମା ଗଙ୍ଗାଠାରୁ ସେତୁବନ୍ଧଯାଏଁ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା ।

ଲୁପ୍ତ ପାତକ ପରି ଦଣ୍ଡାପହରଣ
ନିଷ୍କୃତ ସେ ପାପ କି ଏବା ନର ପାଇଁ,
ନର୍କାରେ ବା ସ୍ପର୍ଶି ତାହା ଅମର ଆତ୍ମାକୁ ?
ହୃ ମା ଉତ୍କଳଭୂମି, କପାଁ ହେଲୁ ତୁହି
ପରାଧୀନୀ ? ସେହି ଭାଗ୍ୟ ହେଲା ତୋ ଭଗାଗ୍ଯ,
ଲିଖାଇଥିଲେ ଅଭାଗୀ ଲୁ, ଆସନ୍ତା କି ଲଗି
ବର ଯବନ, ଲଙ୍ଘି ବହୁ ଗିରି, ନଦୀ,
ବଳି ଅନାଯ୍ୟ ଆଶା, ଦ୍ୟାକୁଳ ବାସନା ?
ଅଥବା ଏ ନୁହେଁ ତାର୍ ଯୁଦ୍ଧ-ଅଭିଯାନ,
ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ-ଆହ୍ୱାନ ଏ, କିମ୍ବା ଭାଗ୍ୟଦେବ
ଦେବେ ତାକୁ ଛାଡ଼ପତ୍ର, ଫେରିଯିବ ଦୁଷ୍ଟ
ଲୋକନିଣ ବିଫଳତାର୍ ଖେଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଶ୍ରୁ !
ଆସନ୍ନ ଆନନ୍ଦ ତାର୍ ମିଶିଯିବ ଖରେ
ହତାଶାର୍ ଜ୍ୱାଳାମୟ ପ୍ରଖର ନିଃଶ୍ୱାସେ !
କଳ୍ପନା-କୁହୁକେ ସିନା ଅଙ୍କୁଥାଏ ନର
ସୌଭାଗ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣଚିତ୍ର, ମାତ୍ର କାଳ ତାକୁ
କରିଦିଏ ବିକଳାଙ୍ଗ, ଅଥବା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ।
ଯେଉଁ କାଳ ସ୍ରଷ୍ଟା, ସେହି ପୁଣି ସଂହାରକ,
ଦକ୍ଷ ହସ୍ତ ତାର୍ ଯଥା ଦକ୍ଷ ନିର୍ମାଣରେ,
ତଥା ଦକ୍ଷେତର ହସ୍ତ ଭଞ୍ଜନ ନିପୁଣ ।
ଭାଙ୍ଗି ସେ ଆଶାସ୍ତମ୍ଭ-ଆଶା ସେହି ଉପାଦାନେ
ସ୍ମୃତିର ସମାଧିମଠ ରଚେ ବିନିର୍ମାଣି ।
ମସ୍ତିଷ୍କକୁଳର ଦେଖେ ଅତୃପ୍ତ ଲାଳସା,
କେଉଁଠି ଝୋପାଏ ମଧୁ ସଂଞ୍ଚିତ ଜାଣିଲେ
ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ ଧାଇଁ ଦେବେ ପିପୀଲିକା ପ୍ରାୟ,
ଶୃଗାଳବୃନ୍ଦ-ବ୍ରଣଗନ୍ଧ ଆଘ୍ରାଣ ମାତ୍ରକେ
ହେବେ ତହିଁ ଭଣଭଣ ଘୃଣ୍ୟ ମକ୍ଷୀ ଯଥା ।
ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ, ପ୍ରଜାପୀଡ଼ା, ଲେବଳ ସମ୍ଭବ,
ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତ ସର୍ବ୍ୱଗୁଣ ଭରେ ସେ ଦୁଷ୍ଟଙ୍କୁ ।
ପ୍ରଜାର ଯେ ଧନଧର୍ମ ହରେ ଅଧିକାର,
ନୁହେଁ ସେ ନୃପତି, ଘୃଣ୍ୟ ଦସ୍ୟୁପତି ସେହୁ ।
ବିସ୍ତାରେ ଯେ ଆଧିପତ୍ୟ ପ୍ରଜାହୃଦ-ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟ,
ସେ ସିନା ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱଜା ପ୍ରକୃତିରଞ୍ଜନମୟୀ,
ତାହାଙ୍କ ମହିମାରଶ୍ମି ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଧରା
ଉଠିଯାଏ ଦେବଲୋକେ ସନ୍ତରି ଅମ୍ବର ।
ସୁମରିଲେ ଯବନର ପାପ, ଦୁଷ୍ଟାଚାର,
ଧମନୀରେ ଅଗ୍ନିସ୍ରୋତ ହୁଏ ପ୍ରବାହିତ;
ଖରେ ହୁଏ ଅନୁଭୂତ ପ୍ରତି ଲୋମକୂପେ
ବିଷମ ବୈଦ୍ୟୁତ ତାପ ବୀରର ଅସହ୍ୟ !
ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, ସେହିକ୍ଷଣି ଶତ୍ରୁ ଶୋଣିତରେ
ନିଭାଇ ସେ ତାପ, ହିଆ କରିବି ଶୀତଳ ।
ସ୍ତମ୍ଭଭେଦି-ବାଣ ଶିକ୍ଷା ଥାନ୍ତା ଯଦି ମୋର *
ଏହି ଦଣ୍ଡେ ପେଷି କାଣ୍ଡ ଛିନ୍ନାନ୍ତ ତା ମୁଣ୍ଡ,
ଅଛି କି ଏଭଳି ବିଦ୍ୟା ଧନୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ରେ ?
ଏବେ ତା ଅଜ୍ଞାତ; କିନ୍ତୁ ଗତ ବୀର ଯୁଗେ
ସେ ଅଦ୍ଭୁତ ମହାବିଦ୍ୟା ନୁହେଁ ଅସମ୍ଭବ ।
କୃଷାଣ ସମ୍ଭାଳି ରଖେ ବେଢ଼ା ଦେଇ ବାଡ଼
ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରେ, ଥିବାଯାଏ ସେ ବାଡଟି ଦୃଢ଼,
ଶସ୍ୟାଳ ଅକ୍ଷତ ରହେ; ମାତ୍ର ହୁଏ ଯଦି
ଛିଦ୍ରଯୁକ୍ତ ସେ ଶୃଙ୍ଖଳ, ତେବେ ଦଳଦଳ—
ପଶି ଦୁଷ୍ଟ ପଶୁକୁଳ ଉଜାଡ଼ନ୍ତି ଖେତ,
ସେହି ଦଶା ଉତ୍କଳର ଘଟିଛି ସମ୍ପ୍ରତି !
ନଥିଲୁ କି ହୁଅନ୍ତା ଦୁଷ୍ଟ ସାହସୀ ଏଭଳି ?
ପଶିବ ପ୍ରହରୀ-ଗୃହେ କି ସାହସେ ଚୋର ?
ସେ ତ ତାର ଯମାଳୟ; ଜାଣୁ ଜାଣୁ କେହି
କରିବ କି ସ୍ନାନ ଯାଇ ଅନଳ-ସାଗରେ ?"

* ସ୍ତମ୍ଭଭେଦୀ ବାଣ—ଶବ୍ଦକୁ ସ୍ମରଣ କରି ବାଣ ମାରିବା ଅର୍ଥାତ୍ ଶବ୍ଦଭେଦୀ ବାଣ ପରି ସ୍ମୃତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବାଣ ମାରିବା ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

ଏହିପରି ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ଉତ୍କଳ-ନୃପେଶ,
ଏକାଳେ ଉଠିଲା "ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ" ଧ୍ୱନି
ଦ୍ୱାର ପାଶେ, ଭାଙ୍ଗିଗଲା ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଧ୍ୟାନ,
ପ୍ରବେଶିଲେ ରାଜଗୁରୁ ଯୋଗାନନ୍ଦ ସ୍ୱାମୀ ।
ତପଃକୃଶ ଗୌରବପୁ, ସଂଯମ ନିଷ୍ଠାର
ପୁଣ୍ୟମୟ ମହତ୍ତ୍ୱରେ ଦିଶେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ;
ପ୍ରଜ୍ଞାପ୍ରଦୀପ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି ଗଭୀର, ଉଦାର,
ତୁଷ୍ଟିର ଅମୃତାନନ୍ଦେ ଶୀତଳ, ପାବନ ।
ମସ୍ତକେ ପିଙ୍ଗଳ ଜଟା ଅଯତ୍ନ ସୁନ୍ଦର
ଶୋଭେ ତାମ୍ରତାରତରୀ କିରୀଟସଙ୍କାଶ ।
ସହାସ୍ୟ ବଦନ ତପଃ-ପ୍ରଭାରେ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ।
ଗୁରୁଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖି ନୃପନାହାଙ୍କର,
ଉଠିଲା ପୁଲକେ ଫୁଲି ପଲକେ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ,
ପ୍ରାଣ ଭକ୍ତିରସେ; ଉଠି ସିଂହାସନୁ ତ୍ୱରେ
ପ୍ରଣମିଲେ ଗୁରୁପଦେ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଲୋଟାଇ,
ପ୍ରଣମେ ବାସବ ଯଥା ବୃହସ୍ପତି-ପଦେ;
କିମ୍ବା ଯଥା ଭକ୍ତିଭରେ କରେ ପ୍ରଣିପାତ
ଜ୍ଞାନପାଦେ ପ୍ରେମ, ଅବା କର୍ମ କର୍ତ୍ତାପାଦେ ।
ସାଦରେ ଉଠାଇ ତାଙ୍କୁ ଯୋଗୀ ଯୋଗାନନ୍ଦ
ତାଙ୍କ ସ୍ନେହ-ସିକ୍ତ ନେତ୍ରେ ଅର୍ପିଲେ ଆଶିଷ-
"ହୁଅ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ବତ୍ସ, ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ଯଥା
ପୁଣ୍ୟଯଶ ତୁମ୍ଭ ତାତ ବିଜୟୀ ବୀରବର ।"
ବସାଇ ଆଚାର୍ଯ୍ୟେ ରାଜେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟାସନେ
ପୁଚ୍ଛାକଲେ ସବିନୟେ, ଅତି ଦୀନଭାବେ,—
"କିପାଁ କୃପା ଆଗମନ ଅସମୟେ ଦେବ,
ନ ଆଜ୍ଞା ପାଇବ ଦାସ, କରନ୍ତୁ ଆଦେଶ,
ସାଧିବି ତା' ଅବିଳମ୍ବେ ପରମ ଆଗ୍ରହେ
କୃତାର୍ଥ ମୁଁ, ଦେବ, ପାଇ ତୁମ୍ଭ ପରି ଗୁରୁ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଯୋଗାନନ୍ଦ ସ୍ନେହସିକ୍ତ ଗୀରେ,—
"ଅପର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ବତ୍ସ, ନାହିଁ କିଛି ମୋର,
ତୀର୍ଥାଟନୁ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହୋଇ ଏହିକ୍ଷଣି
ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବାକୁ ଆସିଲି ପ୍ରଥମେ
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ, କୁଶଳ ବତ୍ସ ତୁମ୍ଭର ତ ସବୁ ?"
କହିଲେ ନରେଶ, "ଗୁରୋ, କାହିଁକି କୁଶଳ
ରାଜପ୍ରାଣେ, ଚିରଚିନ୍ତା-ଅଶାନ୍ତି-ଜର୍ଜର ।
ଆବାଲ୍ୟ ପୋଷିତ ରାଜା ନୃପତି-ମାତାର
ପ୍ରଚଣ୍ଡ କଠୋର କ୍ରୋଡେ, ଆଦର ବର୍ଜିତ,
ଅନ୍ୟର କୁଶଳ ଯାହା ସ୍କନ୍ଧରେ ନିର୍ଭର,
ଧନ-ଧର୍ମ-ଜୀବନର ସତର୍କ ପ୍ରହରୀ
ଅନ୍ୟର ଯେ, ଛାଡ଼େ ନାହିଁ ଭାବନା ଯାହାକୁ
କେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ, କାହିଁ କୁଶଳ ତାହାର !
କାହିଁ ସୁଖ, କାହିଁ ଶାନ୍ତି ନୃପତି-ଜୀବନେ ?
ରାଜାଙ୍କୁ ଅଗାଧ ସୁଖୀ ବୋଲନ୍ତି ମାନବେ;
ମାତ୍ର ସେ ଅଗାଧ ସୁଖେ ଅଗାଧ ବିପଦ ।
ଥାଇପାରେ ରାଜସୁଖ ରାଜ-ଉପାଧିରେ,
ମାତ୍ର ରାଜପ୍ରାଣେ ସୁଖ ସ୍ୱପନର ସ୍ୱପ୍ନ,
ନାହିଁ ଏହା ଅଗୋଚର ସେ ପଦ-ପଙ୍କଜେ ।
ନାହିଁ କେହି ଉତ୍କଳର ଏ ଘୋର ନିଶୀଥେ
ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରଜା ବା ଜଣେ ପରିଚାର ମୋର,
ସମସ୍ତେ ନିଦ୍ରାମଗ୍ନ, ମୁଁ ଏକା କେବଳ
ଉନ୍ନିଦ୍ର, ଚିନ୍ତିତ; ଏହା ରାଜସୁଖ ଯେବେ,
କିଏ ଭଲ କହିବ ସେ ସୁଖେ ତେବେ ଈର୍ଷା,
ଯେ କହିବ, ତାକୁ ବଳି ଗଣ୍ଡମୂର୍ଖ କିଏ ?"
ଶୁଣି ଏହା ଶାନ୍ତ ସ୍ୱରେ ଭାଷିଲେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ,-
"ସତ, ବତ୍ସ, ଯା କହିଲ ନୁହେଁ ରାଜା ସୁଖୀ ।
ରାଜ୍ୟ ସୁଖେ ସୁଖୀ ନୁହେଁ ବାସ୍ତବେ ସୁରାଜା,
ମାତ୍ର ତାହାପାଇଁ, ବତ୍ସ, ଚିର-ମୁକୁଳିତ
ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସୁଖ-ଦ୍ୱାର, ଭୋଗେ ନାହିଁ ସୁଖ,
ସୁଖ ତ୍ୟାଗେ, ନ ବୁଝେ ସେ ଆପଣାର ଦୁଃଖ
ପରମ ସୁଖୀ ସେ, ଦୁଃଖ ପୁରସ୍କାର ସୁଖ,

ଦଣ୍ଡର ଚରଣ ହୁଏ ମାର୍ଜିତ, ଉନ୍ନତ ।
ରାଜ୍ୟଅଶ୍ୱ, ରାଜା ତାର ଆରୋହୀ ଚାଳକ,
ଦଣ୍ଡରଜ୍ଜୁ ରାଜନୀତି, ହେଲେ ତା ଶିଥିଳ
ଅଣଶାସ୍ତ୍ରଃ ପୁଣି ପ୍ରଜାର ଜୀବନ
ସାଟ ମୁକୁଟାପେକ୍ଷା ମହା ମୂଲ୍ୟବାନ
ରକ୍ଷ ଯେ ଏ ନୀତି, ତାର ସାର୍ଥକ ନିଶ୍ଚୟ
ଯୋଗାଧି, ସେହି ଏକା ସୁଖୀ ପ୍ରକୃତରେ ।
ଏଥି ଯେ ବିଳାସୀ, ଭୋଗୀ, ସ୍ୱାର୍ଥର ସେବକ,
ନୁହେଁ ସେ ଉପାଧିବନ୍ତ, ଉପାଧି-କିଙ୍କର,
ଭୋଗ ତାହା ପକ୍ଷେ ସିନା ଆପାତ ମଧୁର,
ମାତ୍ର ପରିଣାମ ତିକ୍ତ, ବଡ଼ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ସେ !
ଉତ୍କଳ-ମୁକୁଟ-ରତ୍ନ ତୁମ୍ଭେ ଯଶୋନିଧି,
ତୁମ୍ଭ ପରି କର୍ମବୀର, ବୀର୍ଯ୍ୟବୀର, ପୁଣି
ଧର୍ମବୀର, କେ ଅଛି ଏ ଉତ୍କଳ ମଣ୍ଡଳେ ?
ଅପାର୍ଥିବ କ୍ଷମା ଗୁଣ, ଶୌର୍ଯ୍ୟକୁ ତୁମ୍ଭର
କରିଅଛି ଅଭିନବ ମାଧୁରୀ ପ୍ରଦାନ,
ରାଜା ନୁହଁ ତୁମ୍ଭେ, ବସ୍ତୁ, ସଂସାର-ତାପସ ।
ତୁମ୍ଭ ସଂସ୍ଥାପିତ ବହୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଶାସନ,
ତୁମ୍ଭକୃତ ଦେବାଳୟ, କୂପ, ପୁଷ୍କରିଣୀ,
ପ୍ରଚାରେ ଉତ୍କଳ-ବକ୍ଷେ ମହିମା ତୁମ୍ଭର ।
ଏହା ତ ପରମ ସୁଖ, ଏଭଳି ସୁଖ ବା
ଘଟେ କେତେଜଣ ଭାଗ୍ୟେ ? ଯାହା ଭାଗ୍ୟେ ଘଟେ
ସେହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ନରଦେବ, ଶର୍ମୁକ୍ତ ସେହି ।
ନାହିଁ ସୁଖ ଭୋଗେ, କିମ୍ବା ସମ୍ପଦେ ବୀରତ୍ୱେ,
ଭୋଗେ ସୁଖ ମଣେ ଯେହୁ, ଭୋଗର ସେ ଭୋଗ୍ୟ ।
ନାହିଁ ବା ସମ୍ପଦେ ସୁଖ, ଓଠାରେ ସମ୍ପଦ
କୁପଥେ, ତାହାର ତାହା ଧର୍ମ-ଚରନ୍ତନ ।
କୁପଥଗାମୀର ମତ ନଦୀଗଣ୍ଡତୁଲ୍ୟ
ନିମ୍ନମୁଖୀ, ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ପତନ ତାହାର ।
ସମ୍ପଦ ଚନ୍ଦନତୁଲ୍ୟ ହେଲେହେଁ ସୁଗନ୍ଧି,
ମାତ୍ର ଫଣୀ-ବେଷ୍ଟିତ ! ଅଳୀକ ସମ୍ପଦେ
ଆକର୍ଷିତ ଅନ୍ଧ ଜନ, ମୂଢ ମୃଗ ଯଥା
ଧାଏଁ ପ୍ରାଣପଣେ ବ୍ୟର୍ଥ ମରୀଚିକା ପଛେ ।
ଶେଷେ ଦଗ୍ଧ ହୁଏ ଶୋକେ, ଘୋର ନୈରାଶ୍ୟରେ
ଦଗ୍ଧ ହୁଏ ଯଥା ତରୁ କୋଟର-ଅନଳେ ।
ଆବର ସମ୍ପଦୁ ଜାତ କୁଚିନ୍ତା-ଦୁହିତା,
ସାଗରୁ ଲହରୀ ଯଥା, ସେହି ଚିନ୍ତାରାଶି
ଜାଳଦିଏ ମାନବକୁ ଚିତାଗ୍ନି ପ୍ରାୟ ।
ସମ୍ପଦ ଅସ୍ଥିର, ଯଥା ତପ୍ତ ମରୁସ୍ଥଳେ
ପାନ୍ଥପାଦ, କିମ୍ବା ପଦ୍ମଦଳେ ଜଳକଣା;
ଅଶେଷେ ମଳିନ କରେ ବୁଦ୍ଧିକୁ ସମ୍ପଦ,
ମଣିକୁ ମଳିନ ଯଥା କରିଦିଏ ଧୂଳି ।
ସମ୍ପଦ ନିବିଡ଼ ମେଘ, ଆତ୍ମା-ବିହଙ୍ଗକୁ
ଦିଏ ନାହିଁ କରଇ ସେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗାମୀ କେବେ ।
ସମ୍ପତ୍ତି-ଦୁହିତା ଆଶା, ବଢ଼େ ସେ ଅବାଧେ,
ମାତ୍ର ହୁଏ ନାହିଁ ପୂର୍ତ୍ତି, ଅଗାଧ ଜଳରେ
ବୁଡ଼ାଇଲେ ପୂର୍ତ୍ତି ଯଥା ନ ହୁଏ ଚୋବାଇ ।
ଆଶାରୁ ଜନମେ ଅନ୍ୟ ଆଶା, ସ୍ୱଭାବେ ସେ
ବାନରୀ ସଦୃଶ ପଶେ ଅଗମ୍ୟ କାନନେ,
ନ ଥିଲେହେଁ କ୍ଷୁଧା, କରେ ଫଳ ପ୍ରତି ଆଶା ।
ସମ୍ପଦ ଅସାର, ପୁଣି ଜୀବନ ଅସାର,
ଜାଣି ଶୁଣି ସୁଦ୍ଧା ଏହା ଇଚ୍ଛନ୍ତି ମାନବେ
ସୁଦୀର୍ଘ ଜୀବନ, ଜରା ରୋଗର ଆକର,
ଦୀର୍ଘଜୀବୀ, ଭାରବାହୀ ବୃଦ୍ଧ ଗଧ ସିନା ।
ବାୟୁପାନ କରି ପ୍ରାୟ ସତତ ଉରଗ,
କରେ ରୋଗ ଆୟୁପାନ, ଜଡ଼ଜଙ୍ଗମର ।
ମାନବ ଜୀବନ ସିନା ମୃତ୍ୟୁ-ତଟିନୀର
ପତନଉନ୍ମୁଖ ତଡ଼ା ପରେ ଠିଆ ସଦା,
କେବେ କେତେ କ୍ଷଣ ପାଇଁ ଲୋଡ଼ା ତାର ସୁଖ !
ନିର୍ଜୀବ ଯାହାର ମନ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନଯୋଗେ,
ତାହାର ଜୀବନ ଏକା ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ,
ଭୁଞ୍ଜେ ସେ ଅମୃତ ଶାନ୍ତି, ନିତ୍ୟ ସତ୍ୟ ସୁଖ ।
ନାହିଁ ବା ବୀରତ୍ୱେ ସୁଖ, ନାଶି ମହାପ୍ରାଣୀ
ଲଭନ୍ତି ବୀରେ ଯେ ସୁଖ, ସୁଖ ନୁହେଁ ତାହା,

ବିଫଳ ସୁଖର ତାହା ଭସ୍ମ ସିଂହାସନ,
ସନ୍ତାପ୍ତ ସେ ମହାଶୋକେ, ତୀବ୍ର ଅନୁତାପେ ।
ପକ୍ଷାନ୍ତେ ଯେ ତରେ କ୍ଷୁଦ୍ର-ସମର-ସାଗର,
ନୁହେଁ ସେ ପ୍ରକୃତ ବୀର, ପାରେ ଯେ ଉତ୍ତରି
କାମନା-ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ରୁଦ୍ର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ସାଗର,
ସେ ଏକା ପ୍ରକୃତ ବୀର, ସେହି ଏକା ସୁଖୀ ।
ସୁଖର ଆବାସ ସେବା, ମହତ ଯେମାନେ—
ରବି, ଶଶୀ, ଘନ, ବାୟୁ, ତରୁଲତା ଆଦି,
ସର୍ବେ ପରିଗ୍ରହିଛନ୍ତି ସେବାବ୍ରତ ସଦା,
ସେହି ବ୍ରତ ମହିମିତ କରୁଛି ତାହାଙ୍କୁ ।
ଦେଶସେବା, ଜନସେବା ପୁଣି ଦୀନସେବା
ହୋଇଛି ଜୀବନେ ତବ ଏକମାତ୍ର ଧର୍ମ,
ପ୍ରଜାପାଳନ, ମହାସେବା ମହାସୁଖ,
ତେବେ ବତ୍ସ, କିଏ ସୁଖୀ ତୁମ୍ଭ ବିନା ଆନ ?
ସୁଖଦୁଃଖତତ୍ତ୍ୱ, ନୃପ, ଜଟିଳ, ଦୁରୂହ,
ଗଢ଼ା ହୁଏ କେଉଁସ୍ଥାନେ, କେଉଁ ଉପାଦାନେ
ସୁଖଦୁଃଖ, ଦେବତାଙ୍କ ଅଗୋଚର ତାହା,
କ୍ଷୁଦ୍ର ନର କି ବୁଝିବ ସେ ମହାରହସ୍ୟ !
ଥାଉ ତାହା ଆଲୋଚନା, କହ ବତ୍ସ ଆଗେ,
ଆସିବା ସମୟେ ମୋର ଏଥେ, ଥିଲ ତୁମ୍ଭେ
କି ନିଭୃତ ଶ୍ୱାସରୋଧୀ ବିରାଟ ଚିନ୍ତାରେ
ମଗ୍ନ ମୌନ ?" ଉତ୍ତରିଲେ ସସ୍ମିତେ ସମ୍ରାଟ
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜଡ଼ିତ ଲଘୁସ୍ୱରେ, "ଗୁରୁଦେବ,
କିଛି ତ ଅତୀତ ନୁହେଁ ସେ ଦିବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିର ?
ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଅଟନ୍ତି ଆପଣ,
ଦୀପ୍ତ ଯୋଗବଳ ଯାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିର ଆଲୋକେ,
ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ପୁରୁଷ ଯେ, କି କଥା ଅଜ୍ଞାତ
ତାହାଙ୍କର ? ତେବେ ଯଦି ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା
ଭୃତ୍ୟମୁଖୁ, କହେଁ ତେବେ, ଶୁଣନ୍ତୁ ସଦୟେ ।
ଦେଖି ଆକବରଙ୍କର ଦାଉସାଭୀ ପଣ
ଜଳୁଛି ହୃଦୟେ ଯେଉଁ ଅନୁତାପାନଳ,
ନ ନିଭିବ ତାହା ପୁରେ ସପ୍ତସିନ୍ଧୁନୀରେ ।

ସେ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା ସ୍ମରଣ ମାତ୍ରକେ,
ବିସ୍ମୟେ ଶୀତେଇ ଉଠେ ଶରୀର, ମାନସ
ଏତେ ସ୍ୱାର୍ଥପରାୟଣ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ?
ବାକ୍ୟଦାନେ ଦାତା କର୍ଣ୍ଣ, ମାତ୍ର ଯଥାକାଳେ
ରହି ଆପେ ଅନ୍ତରାଳେ ଦେଖନ୍ତି କୌତୁକ,
କିଏ ଜାଣିଥିଲା ଏହା, ଛି-ଛି ବଡ଼ ଲଜ୍ଜା !
ବିଦ୍ରୋହ-ଅନଳ ଜାଳି ବଙ୍ଗର ନବାବ
ସଲିମାନ, କଲା ଯେବେ ଉଦ୍‌ବ୍ୟସ୍ତ ସମ୍ରାଟେ,
ମାଗିଲେ ସେ ଦୂତ ପେଷି ଉତ୍କଳ ସାହାଯ୍ୟ
ବୈରି ଦମନାର୍ଥେ, ହେଲି ସମ୍ମତ ମୁଁ ତହିଁ ।
ତହୁଁ ଭୟେ ସଲିମାନ ଅର୍ପି ବହୁ ଧନ,
ଆବର କେତେକ ଅଂଶ ଆପଣା ରାଜ୍ୟର,
କଲା ସନ୍ଧି ସଂସ୍ଥାପନ ଆକବର ସହ ।
ସେହି ଅବସରେ ସିନା ଆସି ସଲିମାନ
ଆକ୍ରମିଲା ଏ ଉତ୍କଳେ, ଜିଣିଥିଲେ ରଣ
ମଣିଥାନ୍ତା ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ନିଜକୁ ମନସ୍ୱୀ ।
ମାତ୍ର ନ ପୂରିଲା ଆଶା, ଗଲା ଦୁଷ୍ଟ ଫେରି
ଘେନି ବିଫଳତା-ଅସ୍ତ୍ର, ରଣ-ବ୍ରଣ ଚିହ୍ନ ।
ଏ ସମୟେ ଆକବର ରହିଲେ ନୀରବ,
ଏହା କି ମରଣପଣୀ କ୍ଷତ୍ରିୟର ଧର୍ମ,
ବିଶେଷେ ସମ୍ରାଟଯୋଗ୍ୟ ! ଏଭଳି ଦୁର୍ବଳ
ହେବ ନାହିଁ କେବେ ସୁଦ୍ଧା ଇତର ହୃଦୟ ।
ଏ ତ ଗଲା ପରକଥା, ଏବେ ଗୁରୁଦେବ,
ଶୁଣିବାକୁ ଅବଧାନ ହେଉ ଘରକଥା,—
ଜାଣନ୍ତି ତ ଭଲରୂପେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜେ,
(ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ର କ୍ଷୁଦ୍ର ସାମନ୍ତ ନୃପତି)
ନ ପାଇ ଜୀବନ ତାର ସନ୍ତୋଷ ଧୈର୍ଯ୍ୟର
ଆଶ୍ରୟ, ଧାଉଁଛି ସଦା ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ଦିଗେ ।
ଅଛନ୍ତି ତା ସଙ୍ଗେ ଶେଖୀ ମନାଇ ଉଭୟ,
(ଉତ୍କଳର ଦୁଷ୍ଟଗ୍ରହ ଦେଶଦ୍ରୋହୀ) ।
ଏହି ଜନ୍ମସୂର୍ଯ୍ୟଯୋଗ ଆଣିବ ଉତ୍କଳେ
ଅମଙ୍ଗଳ-ଧୂମକେତୁ ଯବନେ ଆମନ୍ତ୍ରି ।

ସ୍ରୋତେ ମନାଇ ଶିଖୀ ଯାଉଛନ୍ତି ଶୌତେ
ଠେଲିବାକୁ ଉଚ୍ଛିନ୍ନରେ ଯବନ-ପନ୍ଥର,
ଅତଃପର ଉଠିବ କି ବିଷମ ସମସ୍ୟା,
ଜାଗିବ କାଲି ତାହା ବାହୁଙ୍କରେ ଦୂତ ।
ଏବେ ତ ମାର୍ଜାର ଲୋଭୀ, ଦେଖିଲେ ସେ ଦେବେ
ଧନ୍ଦାନ୍ତି, ମନ ତାର ଲାଗେ ନାହିଁ କାହିଁ;
ପ୍ରହୃତ ବା ବିତାଡ଼ିତ ହେଲେ ହେଁ ତଥାପି
ବାରମ୍ବାର ଫେରିଆସି କରେ ଆକ୍ରମଣ ।
ତୁମେ ଯଦି କେହି ତାକୁ ଡ଼ାକିଆଣି ସ୍ନେହେ
ଅବାଧେ ଭେଟାଇଦିଅ ଦୁଧହାଣ୍ଡି ପାଶେ,
ତେବେ ତାର ଏକାଦଶ ବୃହସ୍ପତି ଯୋଗ,
ଏହା ହିଁ ହୋଇଛି ସଦା ଭାବନୀୟ ମୋର ।"
ନୀରେନ୍ଦ୍ରେ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, ଭାଷିଲେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ,—
"ଛି ଦୁରାଶା ଯବନର, ଏବେ ଲୁଣ୍ଠନାରେ
ନ ଛାଡ଼ିଲି ତାହା ତୃଷ୍ଣା, ଅହୋ ଦୁରାଶା କି
ଏତେ ମିଠା, ଲାଳସାର ଅନଳ ରସନା
କାହିଁରେ କି ପାଏ ନାହିଁ ବାଧା କଦାଚନ ?
ଭାବୁଛି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୌଧ ତୋଳିବ ଆକାଶେ
ଦୁରନ୍ତ ଯବନ, ପୁଣି ଉଠିବ ସ୍ୱର୍ଗକୁ
ଧରି ରଶ୍ମି-ରଜ୍ଜୁ, ଧିକ୍ ଦୁରାକାଙ୍କ୍ଷା ତାର ।
ଜାଣେ ନାହିଁ ଅର୍ବାଚୀନ, ଦୁରାଶା ପଶ୍ଚାତେ
ସୁବିସ୍ପଷ୍ଟ ବିଫଳତା ରହିଥାଏ ଲୁଚି ।
ଯେ ଜିଗୀଷାନଳ ତାର ଜଳୁଛି ଅନ୍ତରେ
ଦୁର୍ବାର, ତାହାର ରକ୍ତେ ହେବ ସେ ଶୀତଳ,
ରବିସ୍ୱତ୍ୱେ ଗ୍ରହପଣ କରିବ ଖଦ୍ୟୋତ,
ଅସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ତ ଭଣା ନୁହେଁ, ପୋଡ଼ି ମରେ ନିଜ
ଅଗ୍ନି ସାହସିବ ପଣେ, ସେହି ରବିତେଜେ ।
ଧିକ୍ ଶିଖୀ, ଶତ ଧିକ ମନାଇ ପାମରେ,
ଯବନ-ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ-ସେବୀ, ଉଦଷ୍ୟ ବଂଶୀୟେ
ସେ ନର-କୁକ୍କୁର ନାମେ ତୋଷିଣ କୁକ୍କୁର
ମାରିବେ ଗୋଇଠା, ମୁଖେ କ୍ଷେପି ନିଷ୍ଠୀବନ ।
ଦେ କାଟେ ଆଶ୍ରୟ-ତରୁ, ଯେ କାଟେ ସେ ନୀଚ;
ପରହାତେ ସମର୍ପିବ ନିଜର ମାତାକୁ—
କେ ଅଛି ଏଭଳି ବିଶ୍ୱେ ନାରକୀ, ପାପିଷ୍ଠ ?
ଯେଉଁ ଗାଭୀ-କ୍ଷୀରେ ହୁଏ ପୁଷ୍ଟ କଳେବର,
କେ ଟେକିବ ତାକୁ ହାୟ କଂସାଇ ହସ୍ତରେ ?
କିମ୍ବା କିଏ ଦେବ ତାକୁ ବ୍ୟାଘ୍ରମୁଖେ ବଳି ?
ଯେ ଦେବ, ନିଷ୍ଠୁର ସେହୁ, ନାହିଁ ତା ଶରୀରେ
ହୃଦୟ ବା ଆତ୍ମା, ଧିକ ପାପପ୍ରାଣ ତାର !
ବୃକ୍ଷ ମଲେ ଶାଖା ମରେ, ନ ବୁଝେ ସେ ଏହା ।
ହେଉ ପଛେ ସଲିମାନ ବୀର, ଶକ୍ତିମୟ,
ମାତ୍ର ସେ ଭୁମ୍ବର, ବସ୍ତ୍ର, ପରଜାତ ବୈରୀ ।
କି କରିବ ଭୁମ୍ବର ସେ, ଦୀପ କଣେ ତମେ,
ମାତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣରେ ଉଭେ ସେ ନିସ୍ପ୍ରଭ ।
ଦଳନ୍ତି ଜିଆକୁ ସର୍ବେ ପଦେ ଅକ୍ଲେଶରେ,
ମାତ୍ର କିଏ ଦଳେ ସର୍ପେ ? ଯେ ଦଳେ, ସେ ମରେ ।
କି ଚିନ୍ତା ବା ବସ୍ତ୍ର, ଶିଖୀ ମନାଇ ସକାଶେ?
ଶୂନ୍ୟର କି ଅଛି ମୂଲ୍ୟ, ଅଙ୍କ ତୁଚ୍ଛ ସେହୁ ।"
"ସତ ଗୁରୋ, ଯା କହିଲେ ଶୂନ୍ୟ ମୂଲ୍ୟହୀନ,
ମାତ୍ର ସେହୁ ବସେ ଯେଉଁ ସଂଖ୍ୟାର ଦକ୍ଷିଣେ,
ତାହାର ବଢ଼ାଇଦିଏ ମୂଲ୍ୟ ଦଶ ଗୁଣ ।
ନାହିଁ ଚିନ୍ତା ଲେଶ ମାତ୍ର ଯବନ ସକାଶେ,
ଚିନ୍ତା ଏକା ଘରଭେଦୀ ବିଭୀଷଣ ପାଇଁ;
ତାହା ଯୋଗେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କା ବିଧ୍ୱଂସ ସମୂଳେ ।
କି କରିବ ସଲିମାନ, ଶିଖୀ ମନାଇ ତ
ସ୍ୱଜାତୀୟ ସଲିମାନ, ସ୍ୱଜାତି ବିନାଶ
ହୋଇଛି ସହଜ ଧର୍ମ ବେନି ପାଷଣ୍ଡର !
ବଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟତାପଠାରୁ, ସୂର୍ଯ୍ୟତାପ-ତପ୍ତ
ବାଲିକଣା, ନିଜ ଛାଇ ହୁଏ ନାହିଁ ଲଘି ।
ନ ଥାନ୍ତା ଯଦ୍ୟପି ଜ୍ୱର-ଉପସର୍ଗ, ତେବେ
କେ ଜାଣନ୍ତା କିପାଁ ଜ୍ୱରେ, କୁସୁମ-ହାରର
ବନ୍ଧନରେ ସୁଦ୍ଧା ହୁଏ ଯନ୍ତ୍ରଣାନୁଭବ ।
କିନ୍ତୁ ଦେବ, ଏ ସକଳ ଭାବନାର କଥା,
ନୁହେଁ ତ ଉଦ୍ଭବ କଥା ।" କହୁଁ କହୁଁ ଏହା

ପ୍ରଭାଭାର ବହ୍ନ୍ୟଚ୍ଛଟା ହେଲ ଶସ୍ତ୍ରବ୍ରତ
ନୃପତି-ନୟନ, ତହୁଁ ଭାଷିଲେ ସତେଜେ, —
“ଯା କରନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥେ, ଯା ଥାଉ କପାଳେ,
କରୁଛୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦେବ, କରି ଅଧିକାର
ବଙ୍ଗ, ନବାରିବ ରଣକଣ୍ଡୂ ଯବନର ।
ସମସ୍ତ ଭାରତ ଯଦି ହୁଏ ତାହା ପକ୍ଷ,
ଅବଶ୍ୟ କରିବ ଯୁଦ୍ଧ ତେବେ, ଏହା ସତ୍ୟ,—
ନୁହେଁ କେବେ ବାଗ୍ମିତାର ନିଷ୍ଫଳ ଭୂଷଣ ।
ଥାଉଁ ଥାଉଁ ମୁଁ ଜୀବିତ, ନ ପାରିବ ସ୍ପର୍ଶି
ଯବନ ଏ ପୁଣ୍ୟଭୂମି ଉତ୍କଳର କେଶ ।
ଯେଉଁ ଗଜପତି ରାଜା ଦୟାର ଦେବତା,
ଜାତୀୟ ବେଦ ବା ଗୀତା ଯାହାଙ୍କ ଜୀବନୀ
ନିତ୍ୟପୂତ ପୂଜାପାଠ୍ୟ, ସ୍ମରିଲେ ଯା ସ୍ମୃତି
ଲୁଚିଯାଏ ଅତୀତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳ,
ଶୁଣୁଛି ମୁଁ ଅନାମୟ ରାଜ୍ୟ, ତାହାଙ୍କର
ଆନନ୍ଦ-ଆଦେଶ, ମୋର ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ
ହେବ ନାହିଁ ମ୍ଳାନ ତାଙ୍କ ପାବନ ଗୌରବ ।
ଜୟଧ୍ୱନି ମୁଖରିତ ତାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ଚୈତ୍ୟ
ଯବନର ଭେରୀଧ୍ୱନି ନ ପାରିବ ପଶି;
ଶ୍ରୁତି-ସ୍ତୋତ୍ର-ମୁଖରିତ ପୁଣ୍ୟ ତପାଶ୍ରମେ
ତାତର କର୍କଶ ଶବ୍ଦ ଅସହ୍ୟ ସର୍ବଥା ।
ଯାବଦ୍ୟମାନ ଏ ମନରେ ଉତ୍କଳର ତେଜ,
ବାହୁରେ ଉତ୍କଳ-ବୀର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରତି ଧମନୀରେ
ବହୁଛି ଉତ୍କଳ ରକ୍ତ, ଆବର ସେ ରକ୍ତେ
ଯାବଦ୍ୟମାନ ଉତ୍କଳର ମହୀୟସୀ ଶକ୍ତି,
ସେହି ଶକ୍ତିବଳେ ଦେବ, ପଠାଣ-ଶୋଣିତେ
ଉତ୍କଳସ୍ୱାଧୀନତାର ପୀନ ଇତିହାସ
ଲେଖିବ ନିଷ୍ଠୁର, ଏହି ଅସି-ଲେଖନୀରେ ।”
ଏଥୁଅନ୍ତେ ହେରି ଗୁରୁ ନୃମଣି ବଦନେ
ଧ୍ୟାନ ଅପଲକ ନେତ୍ରେ, ଭାଷିଲେ ଗଭୀରେ,-

“ଶୁଣି ବତ୍ସ, ତୁମ୍ଭର ଏ ସଜୀବ ଭାରତ
ବହୁଛି ପ୍ରଖରେ ମୋର ଶିରା ପ୍ରଶିରାରେ
କି ଏକ ନୂତନ ଶକ୍ତି-ଅଗ୍ନିମୟ ସ୍ରୋତ,
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଭଗ୍ନ ଦେଉଳର ସୁପ୍ତ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଦେବ
ଉଠିଲେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ । ବୃଦ୍ଧ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମୁଁ,
ନିରହିଂସ୍ର, ତଥାପି ହେ ନୃପ, ଶୁଣି ତବ
ଅଗ୍ନିବର୍ଷୀ ବୀରଭାଷା, ଯାଉଛି ତରଳି
ବିଶୁଷ୍କ ଶୋଣିତ ମୋର ଚିର ସୁଶୀତଳ ।
ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ ମାତୃଭକ୍ତ, ଧନ୍ୟ ଦେଶଭକ୍ତ,
ଶୁଣି ଏ ଉଦାତ୍ତ ବଂଶୀ, କାହା ମନୋମୃଗ
ନ ହେବ ଅଧୀର ? ଶୁଣି ଗ୍ରାମଦେବୀ ପୀଠେ
ମାଦଳ ବାଜଣା, ସ୍ଥିର ହୁଏ କି କାଳସୀ ?
ଏ ଜୀବନ୍ତ ଉତ୍ସାହରେ, ହେଉଅଛି ପ୍ରତେ
ଆସିଲା କି ଫେରି ମୋର ଅତୀତ ଯୌବନ,
ତୁମ୍ଭେ ଏବେ ବତ୍ସମଣି, ଯୋଗ୍ୟ ରାଜା ସିନା
ଅନଙ୍ଗ-ପ୍ରତାପ ଆଜି-ନୃପ-ସିଂହାସନେ ।
ନ ହେଲେ ଏମନ୍ତ କୃତୀ ହୁଅନ୍ତ କି ତୁମ୍ଭେ
ଦେବସ୍ତୁତ ଉତ୍କଳର ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ?
ଦାୟିତ୍ୱର ବୋଝ ତବ ସମ୍ରାଟ ମୁକୁଟ,
ବିଶାଳ ହୃଦୟ ତବ, ବିଶାଳ ଯେସନ
ତୁମ୍ଭ ଅଧିକାର, କିମ୍ବା ଅଜମ୍ବର ଯଥା
ଉଚ୍ଚ, ସମୁଦାର, ତଥା ହୃଦୟ ତୁମ୍ଭର ।
ଅର୍ପନ୍ତି ବିଧାତା ଯାକୁ ଉଚ୍ଚ ଅଧିକାର
ଆବର ଦାୟିତ୍ୱ, ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବତ୍ସ,
ପ୍ରେରନ୍ତି ତାହାକୁ ଦେଇ ଉନ୍ନତ ହୃଦୟ,
ସ୍ୱୟଂ ତୁମ୍ଭେ ଏ ଉକ୍ତିର ସଫଳ ପ୍ରମାଣ ।
ହେଲାଣି ବହୁତ ରାତି, ଯିବ ମୁଁ ଆଶ୍ରମେ !”
ଏହା ଭାଷି ଆସନରୁ ଉଠନ୍ତେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ,
ପ୍ରଣମି ତାହାଙ୍କ ପଦେ ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦଦେବ,
ଚଳେ ହେଲେ ନିମ୍ନକକ୍ଷ ଅନ୍ତଃପୁର ମୁଖେ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

ପ୍ରଭାତ ଆସିଲା ନିଶି, ଫାଟିଲା ସିନ୍ଦୁର
ପୂର୍ବଦିଗେ, କାଦମ୍ବିନୀ ଦିଶିଲା ମଳିନ
ଶତାୟୁକାଳୀନ ହାସ୍ୟ ଯଥା, ତଳେ ଉଷା
ଚାରୁ ସ୍ନିଗ୍ଧ କଳେବର—ସଦ୍ୟ ସିନ୍ଧୁ ସ୍ନାତ ।
କୁସୁମ ସୁଷମାସିକ୍ତ ସୌମ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ତାର
ସ୍ଫୁରିପଡ଼େ ମଧୁରିମା, ପାଟଳିମା ସହ ।
ଝଲୁଚାଇ ପ୍ରାଚୀଦେବୀ କସ୍ତୁରୀ ପ୍ରଲେପ
ଦେଲା କି କୁଙ୍କୁମ ବୋଳି, ଅଥବା ପାଲଟି
ନୀଳପାଟ, ରଙ୍ଗପାଟେ ଆବରିଲା ଦେହ ।
ସୁଖଶୀତ ସମୀରଣ ବହେ ଧୀରେ ଧୀରେ
ଚୋରାଇ ସୌରଭଧନ କୁସୁମ ନିଃଶ୍ୱାସୁ,
ବିତରିଲା ବହିଆଣି ଅମୃତ ସ୍ୱର୍ଗର
ପୁଣ୍ୟ ଶୁଭ ଆଶୀର୍ବାଦ, ଧରଣୀମଣ୍ଡଳେ ।
ଆସିଲା ପ୍ରଭାତ, ପିନ୍ଧି କିରଣ-କିରୀଟ
ଶିରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବୃଦ୍ଧି ଲଭିଲା ଆଲୋକ,
ଲଭେ ପରିବୃଦ୍ଧି ଯଥା ବାଣିଜ୍ୟର ଧନ ।
ମିଶିଗଲା ଅନ୍ଧକାର ଆଲୋକ ସାଗରେ
ମିଳାଏ ଜୀବାତ୍ମା ଯେସନ୍ତେ ପରମାତ୍ମା ସହ,
ବାହାରିଲେ ରବି, ଗଭା ବଉଦେ ବିଭେଦି,
ଶତ ଆବରଣ ଭେଦି ପ୍ରତିଭା ଯେସନ ।
ଥିଲା ମହାଭାବେ ମୌନ, ନିସ୍ପନ୍ଦ, ପ୍ରକୃତି,
ଲଭିଲା ସଜଳ ମୂର୍ତ୍ତି, ସ୍ପର୍ଶି ସୌରକର
ଆଣିଲା ତା ପ୍ରାଣେ ନବ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ, ସ୍ପନ୍ଦନ ।
ଦିଶିଲା ସେ ସ୍ୱପ୍ନସ୍ୱର୍ଗ ଅପ୍ସରୀ ପରାୟେ
ସ୍ନାନ ଶୋଭା ନୀରେ, ତାର ବହିଲା ଅଧରେ
ହାସ୍ୟର ବିଦ୍ୟୁତ ଧାର—କୋଟି ପ୍ରବାହରେ ।
ତରଳ କିରଣସ୍ପର୍ଶେ ହସିଲା ଆକାଶ
ମୌନହାସ, ହର୍ଷେ ପୁଣି ହସିଲେ ପାଦପେ,
ସେ ହାସ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିରେ ମିଶି ବାଳରୌଦ୍ରଜ୍ୟୋତି
ସୃଜିଲା ଅନନ୍ତ, ଦିବ୍ୟ, ଜ୍ୟୋତିର ଉତ୍ସବ;
ପ୍ରକୃତି-ସୁନ୍ଦରୀ କିବା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଚଉଁରୀରେ
ବାନ୍ଧୁଛି ବିପୁଳ ଗଭା, ସୁମନ-ମୌକ୍ତିକ ।
ବନକଣ୍ଠ ବିହଙ୍ଗମେ, କଲେକ ଆବୃତ୍ତି
ପ୍ରଭାତୀ ଛନ୍ଦରେ କିଶ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କବିତା,
ଆଳାପିଲେ କ୍ରୌଞ୍ଚ କ୍ରୌଞ୍ଚୀ କରୁଣ ରାଗିଣୀ,
ସେ ଶୋକ ବିଳାପ ଧ୍ୱନି, ହୃଦୟ-ଦାରକ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଜ୍ୱାଳାଦଗ୍ଧ ସଂସାରର ଯେସନ୍ତେ
ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହାହାକାର ନୈରାଶ୍ୟଜଡ଼ିତ ।
କି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ସେ ଶୋକ-ସ୍ୱର, ଫୁଟାଇ ଶରୀରେ
ଭେଦିଯାଏ ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟେ, ଭଅଁର ଯେସନ
ଭେଦିସାରି କାଷ୍ଠ ଖଣ୍ଡେ, ଭେଦେ ଧରାବକ୍ଷ ।
କି ଶୋକ ଏ ପକ୍ଷିପ୍ରାଣେ, ଶର ଅଘାତର
ଅସୀମ ସେ ଶୋକ ଶକ୍ତି ଓଟାରିଲା ବଳେ
କବିତା ଅକବିକଣ୍ଠୁ, ଝରାଇ ତା ପ୍ରାଣେ
ଆକଣ୍ଠ କରୁଣରସେ, ସେହି ଶୋକ ଏକା
ସୃଜିଲା ସଂସାରେ ଶ୍ଳୋକ, ପ୍ରଥମ ସଙ୍ଗୀତ,
ଜଗତର ଆଦିକାବ୍ୟ ପୁଣି ରାମାୟଣେ ।
ସମୁଦ୍ରର ଅନ୍ତ ପାର, ମାତ୍ର ସେ ଶୋକର
ମହିମା ଅପାର ପୁଣି ଗରିମା ଅକ୍ଷତ,
ଶୋକ ନୁହେଁ, ତାହା ବିଶ୍ୱ ଆଶୀର୍ବାଦ ଶ୍ଳୋକ
ସାରି ପ୍ରାଭାତିକ କୃତ୍ୟ ସ୍ନାନପୂଜା ଆଦି
ଉତ୍କଳ-ପ୍ରଦୀପ ବୀର ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ,
ବିଜେ ହେଲେ ଦରବାରେ, ଧରିଲା ମସ୍ତକେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଛତ୍ର ଛତ୍ରଧର ହେମ ମୟୂଖିତ ।
ବସିଲେ ସମ୍ମୁଖେ ପାତ୍ର-ମିତ୍ର-ସଦସ୍ୟାଦି,
ଦିଶିଲା ଯେ ଦୃଶ୍ୟ, ଉଦେ ପ୍ରାଚୀ ପୃଷ୍ଠେ ଯଥା
ଶଶୀ ସହ ଶତଋକ୍ଷ । ମୁଖ୍ୟ ନାଗରିକ,
ଅଳଙ୍କାରେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ, ବସିଲେ ତତ୍ପରେ,
କାନ୍ତି ଯୁଏ, ନିଜ ଗୁଣେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ନିଜେ,
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚନ୍ଦ୍ର ଯଥା ଆପଣା କିରଣେ ।

ଥିଲେ ସେ ସଭାରେ କବି, ପଣ୍ଡିତ, ଧାର୍ମିକ,
ଶିଳ୍ପୀ, ବଣିଜାର ଆଦି ଗୁଣିକମଣ୍ଡଳୀ,
ମାତ୍ର ଥିଲେ ନାହିଁ ତହିଁ ଖଳ, କାନକୁହା,
ଚୁଗୁଲିଆ, ବଗୁଲିଆ, ପରଶ୍ରୀକାତର,
ସାହସିଆ, ବାଆପିଆ କିମ୍ବା ସ୍ୱାର୍ଥଦାସ,
ଦ୍ୱାରେ ଉଭା ବେତ୍ରଧର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବେତ୍ର କରେ ।
ପ୍ରଥମେ ସସଜ୍ଜ ସୈନ୍ୟ-ଅସ୍ତ୍ର-କଣ୍ଟକିତ,
ଉଭା ହୋଇ ସମ ସ୍ତରେ, ଅସ୍ତ୍ର ସଞ୍ଚାଳନେ
ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧି ସମ୍ରାଟେ, ଗଲେ ଯଥାସ୍ଥାନେ ଫେରି ।
ତଦନ୍ତେ ଆସିଲା ପାଟହସ୍ତୀ, ଶିରେ ଶୋଭେ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଝାଲର, ହୀରା-ମାଣିକ୍ୟ-ଗୁମ୍ଫିତ,
ଲଗାଇ ସେ ଶିରେ ଶୁଣ୍ଢ, ପ୍ରଣମି ସମ୍ରାଟେ
ଫେରିଗଲା ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଗମନେ ।
ଅନନ୍ତର ପାଟଅଶ୍ୱ, ରତ୍ନ ପଲ୍ୟାଣିତ,
ଯୋଡ଼ି ଅଗ୍ରପାଦ, ତହିଁ ଲଗାଇ ମସ୍ତକ,
ହ୍ରେଷାରବେ ହୃଦୟର ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶି
ବାହୁଡ଼ିଲା ଅଶ୍ୱାବାସ-ମନ୍ଦୁରାଭିମୁଖେ ।
ରାଜଭକ୍ତ ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜ ଆସି ଅବଶେଷେ
ସମର୍ପି ବିବିଧ ଭେଟି ସମ୍ରାଟ ଛାମୁରେ,
ବାହୁଡ଼ିଲେ ଉପଯୁକ୍ତ ପୁରସ୍କାର ଲଭି ।
ହେଲା ରାଜକାର୍ଯ୍ୟାରମ୍ଭ ଘୋଷି ଏ ଶପଥ
ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ, କଲେ ବିଚାର ଆରମ୍ଭ,—
"ଏ ରାଜ୍ୟ ନରର ନୁହେଁ, ଦେବତାର ରାଜ୍ୟ,
ରାଜା ଏଥି ଜଗନ୍ନାଥ, ମୁଁ ତାଙ୍କ କିଙ୍କର
ଆଜ୍ଞାବହ, ଦେବକାର୍ଯ୍ୟ, ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଭୁକାର୍ଯ୍ୟ
ସାଧିବି ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରାଣପଣେ ଆଜୀବନ,
ସତ୍ୟ, ଧର୍ମ, ନ୍ୟାୟଦେବ ଆଜ୍ଞା ଶିରେ ଧରି,
ଯାହାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ, ହେବେ ସେ ମୋର ସହାୟ ।
ଅତଃପର ହେଲା ବହୁ ବିଚାର ମୀମାଂସା,
ଆସି ପ୍ରତିବିଭାଗର ମୁଖ୍ୟ କର୍ମଚାରୀ,
ରାଜକୀୟ କାଗଜରେ କରାଇ ସ୍ୱାକ୍ଷର
ବିଦା ହେଲେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଉପଦେଶ ଘେନି ।
ଏକାଳେ ଦକ୍ଷିଣଦୂତ ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ,
(ବୀର୍ଯ୍ୟଦୃପ୍ତ ଦୀପ୍ତ ମୁଖ ଉତ୍ସାହେ ପୂରିତ)
କର୍ମଠ, ବାକ୍ୟଠ ପୁଣି, ଲଗାଇ ମସ୍ତକ
ସମ୍ରାଟ ପଦ୍ମରେ, ଉଠି ଉଭା ହୋଇ ଦୂରେ
ବିବରିଲା କରପୁଟେ ଏସନ ଭାରତୀ,—
"ଲଭି ଦେବ, ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ଅବ୍ୟର୍ଥ ଆଦେଶ
ବହୁ ଭାଗ୍ୟଫଳେ, ଯାଇ ଭ୍ରମିଲି ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ
ବହୁଦେଶେ ବହୁବେଶେ; କିନ୍ତୁ ନ ଦେଖିଲି
କାହିଁ ବୈଦେଶିକ ଭୀତି, ଯାଇଛି ତ ଭାଙ୍ଗି
ବାହ୍ମଣୀ ରାଜ୍ୟ, ଦକ୍ଷ ଭୁଜ ଯବନର,
ତେଲିଙ୍ଗର ସେହି ଦଶା, ଅକ୍ଷମ ସେ, ଦେବ,
ନିଜ ଘର ନିଜ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷଣରେ ଏବେ,
ସେ କିପାଁ ବାନ୍ଧିବ ସାହା ଅପର ଧର୍ଷଣେ,
ସବେ ମତ୍ତ ପରସ୍ପର ଗୃହ-ବିବାଦରେ!
ନାହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ କିଛି ବୈଦେଶିକ ଶଙ୍କା;
ମାତ୍ର ଦେବ, ରାଜନୀତି ନୁହଇ କେବଳ
ବର୍ତ୍ତମାନ, ଅତୀତ ବି ଦେଖିବା ଉଚିତ,
ଶିରେ ଅଛି ଭୂତଚକ୍ର ଆସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ।"
ଭାଷି ଏହା ବାର୍ତ୍ତାହର ଘେନିଲା ମେଲାଣି
ସମ୍ରାଟ ଛାମୁରୁ, ହୋଇ ଯଥାପୁରସ୍କୃତ ।
ଆସିଲା ଉତ୍ତରଦୂତ, ବକ୍ତା ପ୍ରୌଢ଼ବୟସ୍କ,
ପ୍ରଜ୍ଞା-ମଣ୍ଡିତ ମୁଖ ଗମ୍ଭୀର, ସୁନ୍ଦର ।
ନମି ରାଜପଦେ ଦୂତ କହିଲା ବିନୟେ,—
"ସେ ପଦ-ପ୍ରସାଦେ ଦେବ ଆସିଲି ମୁଁ ଭ୍ରମି
ତାମ୍ରକଣ୍ଠ-ଧୂମ୍ରମୟ ଗଙ୍ଗାପୂତ ବଙ୍ଗେ
ନୃପପଦେ, ଆଣିଛି ଯେ ଗୋପନୀୟ ବାର୍ତ୍ତା
ଶୁଣିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ହେଉ କହୁଛି ଛାମୁରେ —
ଛଦ୍ମବେଶେ ବହୁଠାବେ ଭ୍ରମିଲି ଏକାକୀ,
ବୁଝିନେଲି ପ୍ରଜାଙ୍କର ମନୋଗତ ଭାବ
ସୁକୌଶଳେ; ମାତ୍ର କାହିଁ ପଣ୍ଡ ନାହିଁ ଚିନ୍ତା ।
କି କହିବି ହାୟ ବଙ୍ଗପ୍ରଜାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା,
ସବେ କ୍ଲାନ୍ତ, ମ୍ଲାନ, କଙ୍କାଳାସ୍ଥିସାର ।

ସ୍ୱର୍ଗର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ସାଧ୍ୱ ବଙ୍ଗଭୂମି,
ହେଉଛନ୍ତି ଅକାଳରେ କାଳ-କବଳିତ
ନିତ୍ୟ କେତେ ମହାପ୍ରାଣୀ, କାହିଁ ତା କଳନା;
କିନ୍ତୁ କାହିଁ କେବେ ରାଜଦୃଷ୍ଟି ସେ ଆଡ଼କୁ
ବଙ୍କ ସଦା ରାଜଦୃଷ୍ଟି ପରସ୍ୱହରଣେ ।
ଯଥାତଥା ଶୁଣିଲି ମୁଁ ସଲିମାନ ନିନ୍ଦା,
କେହି କହେ ଅହୋ, କେଡ଼େ ଦୁର୍ବାର ଲାଳସା,
ଆଜୀବନ ପରରାଜ୍ୟ କରି ଆତ୍ମସାତ,
ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ନ ଭଜିଲା ଶାନ୍ତି ରାଜପ୍ରାଣ,
ପରସ୍ୱତ୍ୱ, ଗ୍ରାସଚିନ୍ତା ଘାରୁଛି ଯବନେ,
କାହିଁ ତାର ଅବସର ପ୍ରଜାଚିନ୍ତା ପାଇଁ ?
ପରପ୍ରାଣେ ନିଜ ଭାଗ୍ୟ ଗଢ଼ିବ ମନସ୍ୱୀ,
ବାନ୍ଧିଅଛି ଏ ଦୁରାଶା, ସେହି ଦୁରାଶା ହିଁ
ହେବ ତାର ପରିଣାମେ ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ,
ଯେସନ ଶୁକ୍ତିର-ମୁକ୍ତା, କସ୍ତୁରୀ ମୃଗର ।
ଆନ କହେ—'ମନ ତାର ଅସ୍ଥିର ସତତ;
ଅସ୍ଥିର ଯେସନ ମତ୍ତ ମତଙ୍ଗଜ କର୍ଣ୍ଣ,
ନ ମଣେ ସେ ପରାଜୟେ ଲଜ୍ଜା, ଅପମାନ,
କେଉଁ ଅପକାର୍ଯ୍ୟ ଭଲ ଅସାଧ୍ୟ ତାହାର ?
ପାଷଣ୍ଡ ସେ, ସ୍ୱଭାବତ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନହୀନ ।
ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ ହସ୍ତେ ଲଭି ପରାଜୟ,
ଆସିଲା ପଳାଇ ଦୁଷ୍ଟ ଜୀବନବଳନେ
ପୁଚ୍ଛକଟା ଶ୍ୱାନପ୍ରାୟ, କିମ୍ବା ଭୂତପ୍ରାୟ
ଖାଇ ପୃଷ୍ଠଭାଗେ ଲୋଷ୍ଟ୍ର, ଲଗୁଡ଼ ପ୍ରହାର,
ଛି, ନିର୍ଲଜ୍ଜ, କେଉଁ ମୁଖେ ବାନ୍ଧିଛି ଭରସା
ପୁନଶ୍ଚ ଉତ୍କଳ ଦେଶ ଆକ୍ରମଣ ଲାଗି ?
ଜାଣିଛି ଦୁଷ୍ଟର ସଦା ଦୁର୍ବାର ବାସନା,
ଏ ହେତୁ ଅଶାନ୍ତ-ଦେବୀ କେବେ ହେଁ ତାହାକୁ
ନ ଓହ୍ଲାନ୍ତି କୋଳୁ କେବେଁ, ଧର୍ମ ନାମେ ପାପୀ
କରଇ ଅଧର୍ମ କର୍ମ, ମରିବ ଅଚିରେ ।
ଦୌରାତ୍ମ୍ୟର ଲୀଳାଭୂମି ହୃଦୟ ତାହାର,
କରିଅଛି ତହିଁ ପୁଣି ଏକ ଅବସରେ
ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଦୁରାଶା ସହ, ଏ ଜନ୍ମେ ହେଁ ତାକୁ
ନାଶିବେ ସମୂଳେ ନିଶ୍ଚେ, ରହେ କେତେ କ୍ଷଣ
ଦୁର୍ଜନ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ, ଢାଙ୍କେ କେତେ କ୍ଷଣ ଭଲା
କୁଜ୍‌ଝଟି ଅବନୀବକ୍ଷ, ସ୍ପର୍ଶିଲେ ତାହାକୁ
ସୌରକର, ଉଡ଼ିଯାଏ ବାଷ୍ପ ହୋଇ କାହିଁ,
ଦକ୍ଷିଣା ପବନସ୍ପର୍ଶେ କୂଳଙ୍କଷା ବନ୍ୟା
ଛାଡ଼ିଯାଏ ଅଳ୍ପକ୍ଷଣେ, ଏଥର ଯବନ,
ଗଲେ ଉତ୍କଳକୁ ଆଉ ନ ଆସିବ ଫେରି ।'
ଏହିରୂପେ ନାନା ସ୍ଥାନେ ଶୁଣି ନାନା କଥା
ହେଲି ଉପସ୍ଥିତ ଯାଇ ଗୌଡ଼-ଦରବାରେ
ଇସଲାମ-ସନ୍ନ୍ୟାସି-ବେଶେ, ଯବନ ଦର୍ବାର
ଫକୀର ସାଧୁଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଚିର ଅବାରିତ ।
ମଣ୍ଡିତ ଦର୍ବାର ହର୍ମ୍ୟ ବିବିଧ ମଣ୍ଡନେ,
ଟଙ୍ଗା ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଶବଳିତ କାଚଝାଡ଼ପୁଞ୍ଜ
ହୋଇ ମୃଦୁ ପ୍ରକାଶିଛି ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ-ଭଙ୍ଗି ।
ବିଜଡ଼ିତ ଗୃହଭିତ୍ତି ରଙ୍ଗ ମଖମଲେ,
ଆଉର ସଜ୍ଜିତ ବହୁ ଅଶ୍ଳୀଳ ଚିତ୍ରରେ,
ଯେହ୍ନେ ତାହା ବିଳାସର ବୀଭତ୍ସ ମନ୍ଦିର ।
ତଳେ ବିଛା ସୁକୋମଳ ସୁରମ୍ୟ ଗାଲିଚା,
ତହିଁ ପରେ ଗଜଦନ୍ତ ରତ୍ନ ପଲଙ୍କରେ
ଉପବିଷ୍ଟ ସଲିମାନ, ବଙ୍ଗର ନବାବ,
ଲହରିତ ଘନଶ୍ମଶ୍ରୁ ଆନାଭିଲମ୍ବିତ,
ଦୁରୂହ ତନ୍ଦ୍ରାର ଚିହ୍ନ ଅଙ୍କିତ ବଦନେ ।
ସୁବିଶାଳ ବକ୍ଷ, ଯେହ୍ନେ ପ୍ରେମ ରଙ୍ଗଭୂମି
ଷାଜ ଶକ୍ତି ଦେବୀଙ୍କର, ଅଥବା ଯେସନ
କୁମ୍ଭୀପାକ ନରକର ବିକଟ କପାଟ ।
ଈର୍ଷାର ଅନଳକୁଣ୍ଡ ଜଳୁଛି ତା ମଧ୍ୟେ
ପୁଣି ସୁପ୍ତ ତହିଁ କେତେ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା,
କୁଟିଳତା ଦୁରାକାଂକ୍ଷା—ଭୀମଭୁଜଙ୍ଗିନୀ ।
ଉଭାର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱେ ପରିଚାରହସ୍ତ,
ସିଞ୍ଚୁଛନ୍ତି ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ଗୋଲାପ ଅତର
ନବାବ ଶରୀରେ, କେଶେ, ଆଉର ଶ୍ମଶ୍ରୁରେ,

ସୁସୌରଭେ ସ୍ନାନ ହର୍ମ୍ୟ ଉଠୁଛି ମହକି ।
ଅଙ୍ଗେ ଥୁଆ ଅଲବଲ୍ଲା, ଦୀର୍ଘ ନଳ ତାର
ଲମ୍ବିଛି ନବାବଙ୍କର ପଦପ୍ରାନ୍ତ ଯାଏଁ,
କି ଅଛି ଉପମା ତାର, ମହତ୍ତ୍ୱ ପଦ୍ମରେ
ନମସ୍କାରେ କ୍ଷମା କରି ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଲୋଟାଇ;
ମାତ୍ର ଏ ଅଧମସ୍ଥଳେ ଉତ୍ତମ ଉପମା ।
ଜହାରେ ଦୌବାରିକ୍ୟ ପଦେ ନିଶାହକ୍କ ଯଥା,
ଏମନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣିଲେ କିଛି ହୁଅନ୍ତା ସଙ୍ଗତ ।
ଏକପାର୍ଶ୍ୱେ ଉପବିଷ୍ଟ ସଚିବ କରିମ୍ ଖାଁ,
ଓଠକ ଦେଇ ଅପସରେ, ଜନ୍ମବାସସିଆଁ,
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମସ୍ତକେ ଶୋଭେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଉଷ୍ଣୀଷ,
ଶ୍ମଶ୍ରୁଜାଲ ମଧ୍ୟେ କିଶେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ବଦନ,
ଶୈବାଳସଙ୍କୁଳ କି ସେ ଛିନ୍ନ ଶତଦଳ !
ବିଶାରଦ ମନ୍ତ୍ରିବର ମନ୍ତ୍ରଣା ପ୍ରଦାନେ,
କୂଟନୀତି-ବିଚକ୍ଷଣ, କୂଟ ଚାଣକ୍ୟ ସେ,
ସୁଖ-ଦୁଃଖେ ଶାନ୍ତଚିତ୍ତ ବିରାଟ ବିପୁଳ ।
ଉପବିଷ୍ଟ ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱେ କୁମାର ବାଜିଦ୍,
ତଦୀୟ ଅନୁଜ ଭ୍ରାତା ଦାଉଦ ତା ପାଶେ,
ତହିଁ ପରେ ଖାଁ ଜାହାନ, କୁତୁଲ୍ ଖାଁ ଆଦି
ନବାବ ବୟସ୍ୟବୃନ୍ଦ ଆସୀନ ସମ୍ଭ୍ରମେ ।
ବସିଛନ୍ତି ଏକକୋଣେ ବେତ୍ରାସନ ପରେ
ଉତ୍କଳକଳଙ୍କ ଶିଖୀ, ମନାଇ ଉଭୟ ।
ବସିଛନ୍ତି ସର୍ବେ ମୌନେ, ପ୍ରତେ ହେଲ ଦେଖି
ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି ମେଣ୍ଟ କରି ସଜୀବ ବ୍ୟର୍ଥତା ।
ଲାଗିଛି ବାରାଙ୍ଗୀ ନୃତ୍ୟ, ତନ୍ମୟ ସକଳେ
ତହିଁ, ଯେତେକ ସମସ୍ତଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ, ଅନୁଭୂତି,
ଉଡ଼ିଯାଇ ଲାଗିଅଛି ବାରାଙ୍ଗନା ଅଙ୍ଗେ,
ତ ଆସେ ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ଫେରି ବହୁ ସାଧନାରେ ।
ନୀରବ ଦର୍ବାର ହର୍ମ୍ୟ, ମାତ୍ର ଥରେ ଥରେ
ତବ୍ଲ ଉଲ୍ଲାସ ଧ୍ୱନି ଉଠି ଉଚ୍ଚସ୍ୱରେ
ନର୍ତ୍ତକୀ ସ୍ତାବକ କଣ୍ଠୁ, ଯାଉଅଛି ଥମି,
ଯାଉଛି ତୌପାଶୁ ବର୍ଷି ପୁରସ୍କାର ମୁଦ୍ରା ।

ନୃତ୍ୟ ଶେଷେ ବାଦଶାହ ଧରି ଧୂ ମ୍ରନଳ
ଚୁମ୍ବିଲେ ଅଧୀର ହର୍ଷେ, ଅସୀମ ସନ୍ତୋଷେ,
ଉଦଗାରନ୍ତେ ଧୂମ୍ରରାଶି, ସେ ଧୂମ୍ରପଟଳ
କୁଣ୍ଡଳୀ ଆକାରେ ଭ୍ରମି ନବାବ ଶ୍ମଶ୍ରୁରେ
ଖେଳିଲା କୁଟିଳେ, ଯଥା ଧୂମାକାର ଘନ
ଖେଳେ ପଶି ଗିରିଶୃଙ୍ଗ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ।
ଅନନ୍ତର ଚାହିଁ ଶିଖୀ ମନାଇ ବଦନ,
"କୁଶଳ ତ ମହାପାତ୍ରେ" ପୁଚ୍ଛିଲେ ସସ୍ମିତେ ।
କରି ବହୁ ଘେନାଘେନ ଉତ୍ତରିଲା ଶିଖୀ,—
"ଜାହାଁପନା କୁଶଳ ପୁଣି, ବଙ୍ଗ ବାଦଶାହ,
ଅଭାଗା ଭାଗ୍ୟରେ, ସବୁ ଜାଣନ୍ତି ଆପଣ
ହୃଦୟର ଗୁପ୍ତ କଥା, ଆମ୍ଭର କୁଶଳ
ଆପଣଙ୍କ ହସ୍ତେ ଥିବା !" ନୀରବନ୍ତେ ଶିଖୀ,
ବକ୍ତୃତା ମନାଇ ତହୁଁ ଉଠି କରପୁଟେ,—
"ଜାହାଁପନା, କି କହିବ ବାହୁଲ୍ୟ ମୁଁ ଆଉ,
ଆପଣ ହିଁ ହୋଇ ଆମ୍ଭ ଭାଗ୍ୟର ବିଧାଣି
ଗଢ଼ିଦେବେ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଭଗ୍ନ ଭାଗ୍ୟ ଏ ଦେହର,
ବାନ୍ଧି ଏହି ଆଶା ପ୍ରାଣେ, ଆସିଅଛୁଁ ଏଥି ।
ପ୍ରଭୁପଦେ ଆପଣଙ୍କୁ ବସାଇ ଦେଲେ,
ହେବୁ ଆମ୍ଭେ ଆଜ୍ଞାବହ, ଏ କଥା ପଦ୍ମରେ,
କରିଛି ଯେ ନବାସିତ ସ୍ୱଳ୍ପ ଅପରାଧେ
ଅମ୍ଭ ଉଭେ, ପ୍ରତିଫଳ ନ ଦେଲେ ତାହାକୁ
ତାହିଁ କି କୁଶଳ, ଏହି ଅକୁଶଳ ପ୍ରାଣେ ?"
ଶୁଣି ଏହା ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଘୃଣାରେ ମୋ ମନ,
କ୍ରୋଧେ, ଦୁଃଖେ ଉଠିଲାକ ପୂରି ଏ ହୃଦୟ,
ନୟନରୁ ନିକଶିତ ହେଲା ଅଗ୍ନିକଣା,
କି କରିବ, ହୋଇପଡ଼େ ଜାଣେ ପ୍ରକାଶିତ
ଏ ଭାବ ମୋହର, ଏହି ଭୟେ ପ୍ରକାଶିଣ
ନୀରବ ଅବଜ୍ଞା, କଲି ଆତ୍ମସମ୍ବରଣ ।
ସ୍ୱଜାତି ଓଡ଼ିଆ ମୁଁ, ସ୍ୱଜାତିନିନ୍ଦା-ବାଣୀ
କେବେ ନ ସହିବି, ଏହା ଚିରପଣ ମୋର,
ତଥାପି ତା ସହିଥାନ୍ତି, କହିଥାନ୍ତା ଯେବେ

ବିପକ୍ଷ ଯବନ, ମାତ୍ର ସ୍ୱଜାତିର ନିନ୍ଦା
ସ୍ୱଜାତି ମୁଖରେ, ତାହା ଅସହ୍ୟ ସର୍ବଥା ।
ସହିହୁଏ ବୈଶାଖର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ରୌଦ୍ରତାପ,
ମାତ୍ର ସହି ହୁଏ ନାହିଁ ଆଷାଢ଼ ଗୁଳ୍‌ଗୁଳ ।
କହିଲି ମୁଁ ମନେ ମନେ, ଧିକ୍ ରେ ମନାଇ,
ଧିକ୍ ଶିଖୀ ଯବନର ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟଭୋଜୀ,
ନିଭି ନାହିଁ ସୁଦ୍ଧା ଦୀପ, ଆଶା–ମନ୍ଦିରରୁ
ଅବଧି ତୁମ୍ଭର ! ହାୟ ମାୟାବିନୀ ଆଶା,
କେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ନ ଛାଡ଼ୁ ମାନବେ ।
ରେ ସ୍ୱଜାତିଦ୍ରୋହୀ, ତୁମ୍ଭେ ଦେଖାଇଲ ଆଜି
ଯେ ଦୃଶ୍ୟ ଏଠାରେ କହି ଦୀନ କାକୁବାଣୀ,
ପ୍ରକୃତିବନ୍ଧୁଙ୍କ ତାହା ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ।
ଦେଖି ସେହି ପାପ ଦୃଶ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ତୁମ୍ଭର
ମୃତ ପିତୃଗଣ, ରୋଷ-ଆରକ୍ତ ନୟନେ
ଢାଳୁଛନ୍ତି ତୁମ୍ଭ ଶିରେ ତପ୍ତ ଅଭିଶାପ,
ଅସହ୍ୟ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ତାଙ୍କ ଦେବ–ନେତ୍ରେ ସଦା ।
ସେହି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିଦେବାଳୟ
ଭାଙ୍ଗି, ତହିଁ ଗଢ଼ିବାକୁ ମନାସିଛ ପଶୁ
ବିଳାସ–ମନ୍ଦିର ତବ ପ୍ରଭୁ ଯବନର,
ହେବ ରେ ସେ ଆଶା ପଣ୍ଡ, ଜାଣିଥା ନିଚର ।
ଯେଉଁ ଜିହ୍ୱା ଉଚ୍ଚାରିଲା ଯବନର ସ୍ତବ,
ପୁଣି ଦେଶଦ୍ରୋହବାଣୀ, ସେ ଜିହ୍ୱାକୁ ମୂଢ଼
ବୁଡ଼ାଇଲେ ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡେ, ନ ହେବ କଦାପି
ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ତୁମ୍ଭ କରଣୀର ।
ମଣୁନାହିଁ ଅଶୁଚି ମୁଁ ଯବନଦର୍ଶନେ,
ତୁମ୍ଭ ପରି ପାପମୁଖ ନିରେଖି କେବଳ
ମଣୁଛି ମୁଁ ଆପଣାକୁ ଅପବିତ୍ର ଅତି,
ଯିବାବେଳେ ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନେ ଯିବି ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ।
ଅନନ୍ତର ବାଦସାହେ ସମ୍ବୋଧି ସରବ
କହିଲା, ଆମ୍ଭ ଲାଗି ବିପକ୍ଷ ଏ ବେନି,
ବିଗତ ଉତ୍କଳ–ଯୁଦ୍ଧେ ଆମ୍ଭ ବିରୁଦ୍ଧରେ
ନ ଧରିଲେ ଅସ୍ତ୍ର ବୋଲି ଏ ଶିଖୀ, ମନାଇ,
ଉତ୍କଳ–ସମ୍ରାଟ ତାଙ୍କୁ ତଡ଼ିଦେଲେ ଦେଶୁ,
ମହା ଉପକାରୀ, ପୁଣି ପରମବିଶ୍ୱାସୀ
ଏ ଦୁହେଁ ଆମ୍ଭର, ବଙ୍ଗ–ବାଦସାହ–ଭକ୍ତ,
ଜିଣିବା ଉତ୍କଳ ଆମ୍ଭେ ଏହାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟେ ।"
ନ ସରୁଣୁ କଥା, ଉଠି କୁମାର ବାଜିଦ୍
କହିଲେ ସଗର୍ବେ ତାହିଁ, କିଏ ଉପକାରୀ,
କେ ବିଶ୍ୱାସୀ ମନ୍ତ୍ରିବର ?—ଏ ଶିଖୀ ମନାଇ ?
ଏ ଦୁହେଁ ସ୍ୱାର୍ଥର ଭୃତ୍ୟ ପୋଷିଲେ ଶରୀର
ଯାର ଅନ୍ନଜଳେ, ତାକୁ କରିବାକୁ ଧ୍ୱଂସ
ଇଚ୍ଛନ୍ତି ଯେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରୀ, ଦିନେ ତାଙ୍କ ହାତେ
ତୁମ୍ଭର ଯେ ସେହି ଦଶା ଘଟିବା ସମ୍ଭବ,
କି ବିଚିତ୍ର ଏଥି ଭଲ ଦେଖିଛ କି ଭାବ ।
ବିଶ୍ୱାସୀ ମହୋପକାରୀ ଏମାନେ ଯଦ୍ୟପି,
ଜାତି–ଦେଶ-ରାଜଦ୍ରୋହୀ କିଏ ତେବେ ଆଉ ?
କିପାଁ ପରସ୍ୱତ୍ୱ, ଗ୍ରାସେ ସମୁଦ୍ୟତ ତୁମ୍ଭେ ?
ନୁହେଁ ଏହା ଉପଦେଶ ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମର,
ସନ୍ତୋଷ ସମାନ ବିତ୍ତ ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ,
ଉପେକ୍ଷି ତାହାକୁ ଭଲ କି ଫଳ ଈର୍ଷାରେ,
କି ଫଳ ବା ପାପମୂଳ ଅତି କାମନାରେ ?
ଉପେକ୍ଷା- ବ୍ୟଞ୍ଜକ ହାସ୍ୟ ପ୍ରକାଶି ସରବ,
କହିଲେ, ବାଳୁତ ତୁମ୍ଭେ, କି ବୁଝିବ ଏବା
ରାଜନୀତି, ରାଜ୍ୟବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ରାଜାର
ହୁଏ ଯୁଦ୍ଧ ଆବଶ୍ୟକ, ନୁହେଁ ତା ଅଧର୍ମ ।
"ସତ୍ୟ ମୁଁ ବାଳକ," ନମ୍ରେ ଭାଷିଲେ କୁମାର,
କିନ୍ତୁ ବାଳବୃଦ୍ଧଭେଦ ଗୌରବ–ରାଜ୍ୟରେ,
ଜ୍ଞାନରାଜ୍ୟେ ନାହିଁ ତହିଁ ଇତର ବିଶେଷ ।
ମନ୍ତ୍ରିବର, ତୁମ୍ଭେ ମୋର ପିତୃସଖା, ପୂଜ୍ୟ,
ନାହିଁ ମୋର ଇଚ୍ଛା କେବେ ଭଣ୍ଡ ଯୁକ୍ତିରଣେ
ଅତିକ୍ରମିଯିବା ପାଇଁ ମୁହିଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ,
ପୁଚ୍ଛିବି ସରଳପ୍ରାଣେ ସରଳ ବିଶ୍ୱାସେ
ଯାହା, କୃପା କରି ତାରେ ଦେବ ତା ଉତ୍ତର,
ମଣିଲେ ଧୃଷ୍ଟତା ଏହା କ୍ଷମିବ ସ୍ୱଗୁଣେ ।

ପଢିଛନ୍ତି ଭକ୍ତର ମୁହିଁ ଆର୍ଯ୍ୟ ପୁରାଣରେ
ପୁଣ୍ୟ ଉପାଖ୍ୟାନ, ଶିଶୁ-ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଧ୍ରୁବର,
ଜ୍ଞାନବଳେ ଲଭିଛନ୍ତି ଅକ୍ଷୟ ସ୍ୱର୍ଗ ସେ,
କେଉଁ ବୃଦ୍ଧ ମହର୍ଷି ବା ପଠାନ୍ତର ତାଙ୍କୁ ?
ଏତେବେଳ ଯାଏଁ ଥିଲେ ନୀରବ ନବାବ,
ଶୁଣୁଥିଲେ ଅବହିତେ ଉଭୟର ଯୁକ୍ତି,
ଆର୍ଯ୍ୟ-ପୁରାଣ ନାମ ଶ୍ରବଣ ମାତ୍ରକେ
କହିଲେ କର୍କଶ ସ୍ୱରେ,—"କୁମାର ଦାଉଦ୍
କାଫେର ପୁରାଣ ପଢି ହେଲୁଣି କାଫେର ।
ଏହି ବୁଦ୍ଧି ଧରି ପରେ ହେବ ସେ ବଙ୍ଗର
ଭାବୀ ଅଧୀଶ୍ୱର, ଅହୋ, କି ଦାରୁଣ ଲଜ୍ଜା !"
ଶୁଣି ଏ ମଧୁର ବ୍ୟଙ୍ଗ କୁମାର ଦାଉଦ୍,
ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇ ଉତ୍ତରିଲେ ବିନୟେ ସମ୍ଭ୍ରମେ,—
"କିପାଇଁ ବିଦ୍ୱେଷ ପିତଃ ପରଧର୍ମ ପ୍ରତି,
ନୁହେ ତାହା ନ୍ୟାଯ୍ୟ, ନୁହେ ଅବହିତ ଏହା
ସେ ଚରଣେ, ଧର୍ମରକ୍ଷୀ ନୃପତି ନୟନେ
ସମାନ ସକଳ ଧର୍ମ, ସକଳ ମାନବ ।"
"ଅହୋ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦାନ," କହିଲେ ନବାବ
ଶାସନବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ୱରେ, "ରେ ଅସଗ୍ରମାନ,
ମତି ତବ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ନ ହେଲେ, କୁମାର,
ପଣ୍ଡ ନ ହେବାକୁ ତୋତେ ବର୍ଜିତ ନିଶ୍ଚୟ
ଭାବୀ ବଙ୍ଗ-ସିଂହାସନୁ ।" ଏହା ଭାଷି ପିତା,
ଫେରାଇଲେ ଘୃଣାଭରେ ମୁଖ ଅନ୍ୟ ଦିଗେ ।
ଶୁଣି ଏ ଆଦେଶ ପୁତ୍ର, ସସ୍ମିତ ବଦନେ
ଭାଷିଲା ଏସନ, "ପିତଃ, ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ତବ
ଏ ଆଦେଶ ଏ ଦାସର, ନାହିଁ ଲୋଡ଼ା ପିତଃ
ନରରକ୍ତେ ସଂସ୍ଥାପିତ ରାଜ-ସିଂହାସନ ।
ତୁମ୍ଭେ ମୋର ପିତା, ଗୁରୁ, ପରମଦେବତା,
ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ନୁହେ ମୋ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ,
ନୁହେ ତାହା ଶାସ୍ତ୍ରନୀତି, ସାଧୁ ବ୍ୟବହାର,
ଅର୍ପନ୍ତୁ ବିଦାୟ ତାତ, ଯିବି ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନେ,
ଯାଚେ ଦାସ ଏହି ଭିକ୍ଷା ରାଜପଦ-ପ୍ରାନ୍ତେ ।
କିଏ ରାଜା ପିତୃଦେବ ? କରୁପାରେ ଯେହୁ
ଅବହେଳେ ପାଳେ ସୃଷ୍ଟି; ଆଜ୍ଞାବଳେ ଯାର
ପ୍ରଦାନେ ଆଲୋକ ରବି, ଶଶୀ, ଅନଳାଦି,
ସେହି ଏକା ରାଜା ପିତଃ, ରାଜା ତାର ପ୍ରଜା ।
ପାର୍ଥିବ ନୃପତିବର୍ଗ ପ୍ରଜାର ମୁଖିଆ,
କରନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରଜାଠାରୁ ନେଇ ନ୍ୟାଯ୍ୟ ମୂଲ
ଦିଅନ୍ତି ତାହାର କର ବାଞ୍ଛିତ ସୁବିଧା ।"
ଏହା କହି ପିତୃପଦେ ଜୁହାରି ଭକ୍ତିରେ,
ଦରବାରୁ ବହିର୍ଗତ ହେଲା କ୍ଷିପ୍ରପଦେ
ଭାଙ୍ଗିଲା ଦର୍ବାର, ସର୍ବେ ଗମିଲେ ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ।
ନିବେଦିଲା ଗୌଡ଼ବାର୍ତ୍ତା ଶ୍ରୀଛାମୁରେ ସବୁ,
ଠଉରନ୍ତି ମୁହିଁ ଦେବ, ଆକାର ଇଙ୍ଗିତୁ,—
ବହୁଦିନୁ ଉତ୍କଳର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ,
ଚାରୁଶିଳ୍ପ, ଯବନଙ୍କୁ କରିଛି ଆକୃଷ୍ଟ,
ବିଶ୍ୱବିମୋହନ ପୁଷ୍ପେ କେ ନୁହେ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ !
ରୂପ ହେତୁ ସୀତା ସିନା ହରିଲା ରାବଣ,
ମାତ୍ର ସେ ସବଂଶେ ମଲା ସେହି ସୀତାଲାଗି,
ଲଭିବ ଯବନ ତଥା ସମୂଳେ ବିଧ୍ୱଂସ ।"
ଶୁଣି ଦୂତବର-ବାଣୀ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ,
ପ୍ରଶଂସି ବିସ୍ତର ତାକୁ, ଆଦରି ପ୍ରଶଂସି
ସଜ୍ଜନ ବାକ୍ୟରେ, ହୋଇ ସ୍ତବ୍ଧ ମୁଗ୍ଧ ଗୁଣେ
ପ୍ରଦାନିଲେ ବହୁମୁଦ୍ରା ଦୂତେ ପୁରସ୍କାର ।
ଏକାଳେ ଉଠିଲା ବାଜି ସଭାଭଙ୍ଗ-ଭେରୀ,
ଶୁଣି ତାହା ସିଂହାସନୁ ଉଠି ନୃପନାଥ
ବିଜେ ହେଲେ ଅନ୍ତଃପୁରେ; ତହୁଁ ସଭାସଦେ
ଗଲେ ନିଜ ନିଜ ଗୃହେ, ଘେନାଣ ମେଲାଣି ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ନୀତ ସାରୁ ମହାଦେବୀ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଜ୍ଞୀ,
ଏବେ ସଖୀଗହଣରେ ବିଶ୍ରାମ-ମଣ୍ଡପେ,
ବସିଗଲେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମହାମେଳା ସତେ
ବସିଛି ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ-ହାଟ, କିମ୍ବା ଫୁଟିଗଲେ
କମଳ, କୁମୁଦ ପୁଷ୍ପ, ମଣ୍ଡପ-କାସାରେ ।
କେହି ସ୍ନେହ, କେହି ପ୍ରୀତି, କେହି ବା ପ୍ରେମର
ସ୍ୱପ୍ନମୂର୍ତ୍ତି, ସଖୀ ସର୍ବେ ସମରୂପବୟା,
ମଧୁର-ମାଧୁରୀ-ମଖା ବଦନ-ମଣ୍ଡଳ ।
ମଧ୍ୟରେ ଅଜାତୋପମା ସମ୍ରାଟ-ମହିଷୀ
ଉପବିଷ୍ଟ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରୀ ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତି ଧରି,
ଏ ସୁନ୍ଦର ବସନ୍ତ, ଲଳିତ, କୋମଳ,
ଆସିଛି କି ଖସି ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ କେଉଁଠୁ- ସ୍ୱର୍ଗୁ ଅବା
ରଶ୍ମିରେଖାଟିଏ, କିମ୍ବା ଚହଟୁ ଶରୀର
ସଞ୍ଜୀବନୀ-ସୁର-ସୁଧା, ତ୍ରିଦିବ-ବିଭବ ।
ନଭୁ ଶସ୍ୟବଣୀ ବୟସ୍ୟା, ମାତୃତ୍ୱ-ମହିମା
ଉଠୁଛି ବଦନେ ଭାସି, ସ୍ଥୂଳ ଅବୟବ
ପ୍ରୌଢ଼ତ୍ୱ-ବ୍ୟଞ୍ଜକ, ମାତ୍ର ଅଙ୍ଗ-ଶୋଭା ତାଙ୍କ
ନ ଭଜେ ପ୍ରୌଢ଼ତ୍ୱ,ଖେଳେ ନବୀନ ଯୌବନେ ।
କରୁଣା-ପ୍ରଦୀପ୍ତ ନେତ୍ର, ପ୍ରଶାନ୍ତ ନାଟିକ *
ପବିତ୍ର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ ଲୁପ୍ତ-ଅମ୍ଳାନ ଶାନ୍ତିର ।
ହୃଦୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଜ୍ଞାନ-ଗାୟତ୍ରୀ-ପ୍ରଭାରେ ।
ଶୋଭା-ସିନ୍ଧୁ ଜାତ-ଶଶୀ ବୋଲିବା ତାହାଙ୍କୁ
ଅତି ଅସଙ୍ଗତ, ଯେଣୁ ସିନ୍ଧୁଜନ୍ମ ଇନ୍ଦୁ,
ତାହାଙ୍କର ଅକଳଙ୍କ ବଦନର ଛାୟା ।
ଗଢିଛି ଯେ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାତା, ବିନାନୁକରଣେ,
ସଂଗ୍ରହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସାର ସ୍ୱୀୟ କଳ୍ପନାରୁ,
କି ସାଧ୍ୟ ସେ ସୌମ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି, ଅକରନିର୍ମିତ,
ବର୍ଣ୍ଣିବ ଭାଷାଶିଳ୍ପୀ ଶବ୍ଦ-ସୁବର୍ଣ୍ଣରେ ।
ଅଙ୍ଗେ ଚଙ୍ଗା ଶାରିକାକୁ ସମ୍ବୋଧି ମହିଷୀ
କହିଲେ ବସନ୍ତବୀଣା-ବାଣୀରେ ଏସନ,—

"କହ ଶାରି, ଜଗବନ୍ଧୁ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ।"
ପାଳିଲା ଆଦେଶ ପକ୍ଷୀ, କହିଲା ତକ୍ଷଣେ,
"କହ ସାରି, ଜଗବନ୍ଧୁ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ।"
କହେ ଯଥା ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଧ୍ୱନି-ଅନୁକାରୀ ।
ପଢ଼ାଉଅଛନ୍ତି ଦେବୀ ପ୍ରିୟ ଶାରିକାକୁ,
ମାତ୍ର ମନ ଭ୍ରମୁଅଛି କାହିଁ, ମନେମନେ
ଯେତେକ ପଢୁଛନ୍ତି ବସି ଜୀବନନାଟ୍ୟର
ବିସ୍ମୃତ ଅତୀତ-ପୃଷ୍ଠା, ଓଲଟି ପାଲଟି,
ପଢୁଛି ବାହାର ଯେତେକ ତୁଣ୍ଡୁ ଅନାୟାସେ
"କହ ଶାରି, ଜଗବନ୍ଧୁ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ।"
କି ମିଷ୍ଟ ସେ ସ୍ୱର, ତାହା ଆବୃତ୍ତି ସମୟ
ନାରୀସ୍ୱର, ଶାରିସ୍ୱର ହୁଏ ନାହିଁ ବାରି ।
ଦେଖି ଏ ଉଦାସଭାବ ମହାଦେଈଙ୍କର
ବାଲ୍ୟ-ସହଚରୀ ଏକ, ପୁଚ୍ଛିଲା ବିନୟେ,—
"କିପାଁ ଅନ୍ୟମନା ଆଜ ମଣିମା ଏଭଳି ?"
ସ୍ୱପ୍ନୋତ୍ଥିତ ପ୍ରାୟ ରାଜ୍ଞୀ ଉଠିଣ ଚମକି
କହିଲେ, "ସଙ୍ଗିନି, ଗତ ରାତ୍ରେ ଦେଖିଲି ମୁଁ
ସ୍ୱପ୍ନ ଏକ, ତାହା ଅତି ବିଚିତ୍ର, ଅଦ୍ଭୁତ,
କହୁଛି ତା' ଶୁଣ ସଖି ଅବହିତ ଚିତ୍ତେ ।
ଦେଖିଲି ସ୍ୱପ୍ନରେ,—ବସି ବାତାୟନ ପାଶେ
ପଢୁଛି ମୁଁ ଗୀତା, ଦୂରେ ଶୁଭିଲା ଏକାଳେ
କ୍ରୋଧ କୋଳାହଳ, ଚାହିଁ ଦେଖିଲି ସହସା
ରାଜମାର୍ଗେ ଶତ ଶତ ଭୀଷଣ ଯବନ,
ହୁଙ୍କାର ଝଙ୍କାର ଉଠେ ଯାଉଛନ୍ତି ଘେନି
ବଧ୍ୟଭୂମିମୁଖେ ଏକ ଦେବୀ-ପ୍ରତିମାକୁ ।
ଛିନ୍ନବାସ-ପରିହିତା ବିଷାଦ-ମଳିନା
ସେ ଦେବୀ,ତଥାପି ଅହୋ,କି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତି,
ଚାହିଁ ଦେଲା କ୍ଷଣି ନେତ୍ର ପଡିଗଲା ଝୁଙ୍କି ।
ଚର୍ମସୂତ୍ରେ ହସ୍ତପଦ ବନ୍ଧା ଦେବୀଙ୍କର,
ନାହିଁ ମୁଖେ ଭାଷା, ନାହିଁ କାତରତା-ଚିହ୍ନ,

* ଭାଲ

କିନ୍ତୁ ନେଇ ଅଶ୍ରୁ-ଅର୍ଘ୍ୟ, ଅସୀମ ଧୈର୍ଯ୍ୟରେ
ସହୁଛନ୍ତି ଯବନର ଶତ ଅତ୍ୟାଚାର ।
କିନ୍ତୁ କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ଅହୋ, କି ମହା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ,
ପଲକେ ସେ ଦୃଶ୍ୟ କାହିଁ ଗଲା କି ଉଭେଇ ।
ଅନନ୍ତର ଅନାଘ୍ରାତ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌରଭେ
ସହସା ପୂରିଲା ଗୃହ, ହେଲା ଦୀପ୍ତ ପୁଣି
କି ଏକ ଶୀତଳ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଅମୃତ ଜ୍ୟୋତିରେ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସେ ଜ୍ୟୋତି ଯଥା ବୃଷ୍ଟି-ଧୌତ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ।
ହେବ ନାହିଁ ବର୍ଣ୍ଣି ତାର ନୀରବ ମହିମା,
ହୋଇଲି ତାଟକା ମୁଁ ହେରି ଏ ବ୍ୟାପାର ।
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଆବିର୍ଭୂତ ଦେବୀ-ମୂର୍ତ୍ତି ଏକ,
ତେଉଁ ଜ୍ୟୋତି ସ୍ୱକାୟର ସେ ଦିବ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୂର୍ତ୍ତି
ଜ୍ୟୋତିର୍ବାସ-ପରିହିତା, ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-କିରିଟିନୀ,
ବିଲମ୍ବିତ ବକ୍ଷୋଦେଶେ ମହାଜ୍ୟୋତିହାର,
ବିରାଜିତ ଜ୍ୟୋତିର୍ହାସ୍ୟ ଅଧରପ୍ରାନ୍ତରେ ।
ଜ୍ୟୋତିରେ ଗଠିତ ତନୁ, ଚଢ଼ାଇଛି ପୁଣି
ଜ୍ୟୋତିର ପ୍ରଲେପ ତହିଁ, ଅହା କି ରୁଚିର,
ହୋଇଛି କି ମିଶାମିଶି ବିଦ୍ୟୁତେ ବିଦ୍ୟୁତ ।
ଅଳଙ୍କାରଶୂନ୍ୟ ତନୁ ତେବେ କି ସୁନ୍ଦର,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ବିଧାତାର ପୂଜା-ପ୍ରତିମା ସେ ।
ଦେବୀଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖି ପୁଚ୍ଛିଲି ବିନୟେ
ସ୍ତୁତିବଚରେ, 'କିଏ ତୁମ୍ଭେ ଦେବି ? କୃପା କରି
ଆତ୍ମ-ପରିଚୟ ଦାନେ କର ମା କୃତାର୍ଥ
ଏ ଦାସୀକି, ଶ୍ରୀପଦ୍ମରେ ଏତିକି ମାଗୁଣି ।'
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ ଏହି ସ୍ନେହସ୍ନାତ ବାଣୀ—
'ଉତ୍କଳର ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ମୁହିଁ ଲୋ କୁଳଜି,
ଚିର ଆଶ୍ରିତା ତୋର, କେତେ ଯେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ
ପୂଜାରେ ତୋ ହେରି ମୁହିଁ, କି କହିବି ତାହା;
ଭକ୍ତି ତୋର, ରାଜରାଣି, ବିଶ୍ୱାସେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ବନ୍ଧା ମୁଁ ଭକ୍ତିରେ ତୋର ନିର୍ମୋଚ୍ୟ ବନ୍ଧନେ
ତୋର ହିତ ଚିନ୍ତା, ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସତତ;
କିନ୍ତୁ କି କରିବି, ହାୟ, ନିୟତି ଅଲଂଘ୍ୟ ।
ନିୟତି ପ୍ରବଳ ଯହିଁ, ଜାଣିବୁ ସେଠାରେ
ପରାସ୍ତ ସହସ୍ର ଚେଷ୍ଟା, ସହସ୍ର ପୌରୁଷ ।
ଥିଲି ଚିରଗର୍ବିତା ମୁଁ, ସୁପୁତ୍ର-ଗୌରବେ,
ଏବେ ସେ ସୌଭାଗ୍ୟରବି ଅସ୍ତୋନ୍ମୁଖ ମୋର
ଅଜାହ୍ନବୀ ସେତୁବନ୍ଧ ଥିଲି ମୁଁ ପୂଜିତା,
କରିବାକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ମୋର ସେ ପୂଜା, ମାଆ ଲୋ
ପ୍ରସାରିଛି ସର୍ବନାଶୀ ବାହୁ ସେ ନିୟତି,
ଭୀଷଣ ଭଙ୍ଗୁର ସିନା ଏ ଭବ-ବିଭବ ।
ହେବ ଲୋ ଆରମ୍ଭ, ହାୟ, ଅଦୂରେ ଭବିଷ୍ୟେ
ଶେଷାଧ୍ୟାୟ ଉତ୍କଳର ଭାଗ୍ୟେତିହାସର,
ବଡ ଭୀଷଣ ସେ ଅଧ୍ୟା, ହୃଦୟଦାରକ ।
ଏହି ଯେ ଦଣ୍ଡକପୂର୍ବେ ଦେଖିଲୁ ତୁ ସ୍ୱପ୍ନେ
ରଜ୍ଜୁବଦ୍ଧ ନାରୀମୂର୍ତ୍ତି, ନିର୍ଜିତା, ଦଣ୍ଡିତା,
ଅଟନ୍ତି ସେ ଉତ୍କଳର ସ୍ୱାଧୀନତା-ଦେବୀ ।
ଫଣିନୀର ବିଷଦନ୍ତ ଏକା ରହେ ସିନା
ଶିରୋମଣି ତାର, ଗଲେ ତାହା ଭାଙ୍ଗି, ଆଉ
କେ ଡରେ ତାହାକୁ, ସର୍ବେ ଦଳନ୍ତି ପାଦରେ ।
ସେହି ଦଶା ଉତ୍କଳର ଘଟିଛି ସମ୍ପ୍ରତି ।
ଅମର ବିଳାସ-ସ୍ଥଳୀ ଏ ପୂଣ୍ୟ ଉତ୍କଳ,
ଜାଗ୍ରତ ଯହିଁରେ କୋଟି ସୁରର ମହିମା,
ବିଶ୍ୱର ଆରାଧ୍ୟା ସେହି ପ୍ରାତସ୍ମୃତ ଭୂମି
ନ୍ୟାୟେ, ସତ୍ୟେ, ତପେ, ଦାନେ, ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ସଦା
ଧର୍ମର ବର୍ତ୍ତିକା ତହିଁ ଜଳେ କୋଟି ଶିଖେ,
କିନ୍ତୁ ସେ ଧର୍ମର ଶିଖା ମ୍ଳାନ ଏବେ ହାୟ
ପାପ ପର୍ଶେ, ତନୁ ତାର ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ଏବେ
ହିଂସା, ଦ୍ୱେଷ, ଆତ୍ମଭେଦେ, ରୋଗେ ରୋଗୀ ଯଥା,
ଘଟିବ ପତନ ତାର ନିଶ୍ଚେ ବିଧି-ରୋଷେ ।
ହୋଇଛି ଉଚ୍ଛନ୍ନ କେତେ ସମୃଦ୍ଧ ନଗର
ଭ୍ରାତୃଭେଦେ, ଏହି ଦଶା ଭାରତର ଏବେ,
ମୂଳକୁ ହାଣିଲେ ବାଧେ ଡାଳକୁ ସର୍ବଥା,
ଅତଃ ଏ ଉତ୍କଳମହୀ, ଏ ମହାପ୍ଲାବନେ
ନ ହେବ ସମର୍ଥ କେବେ ଆତ୍ମ-ସଂରକ୍ଷଣେ ।

ସତ୍ୟ-ଧର୍ମ-ନ୍ୟାୟ-ସୂତ୍ରେ ଗ୍ରଥିତ ସମାଜ,
ଛିଣ୍ଡିଲେ ସେ ସୂତ୍ର, ତାର ପତନ ଅବାର୍ଯ୍ୟ ।
ତାହିଁ ତ୍ତ ସେ ଉତ୍କଳର ଅମର ପ୍ରତିଭା
ବିଶ୍ୱ-ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ, ତାହିଁ ସେ ହୃଦୟ ହାୟ
କାନ୍ଦେ ଯେତ୍ତୁ ପର ଦୁଃଖେ, ତାହିଁ ସେ ଚରିତ,
କରିଥିଲା ଯାକୁ ଚିର-ମାଧୁରୀ ପ୍ରଦାନ
ଦୟା, ଧର୍ମ, ତ୍ୟାଗ, କ୍ଷମା, ପରୋପକାରିତି ।
ନାହିଁ ତତ୍ତ୍ୱ, ଅଛି ଖାଲି ଶଠତା, ଭଣ୍ଡତା,
କ୍ରୋଧ,ହିଂସା,ହତ୍ୟା, ଲୋଭ, କଳହ, କୁଚକ୍ର ।
ମିଥ୍ୟା ପ୍ରବଞ୍ଚନା ଆଜି ହୋଇଛି ଏକାଲେ
ଧର୍ମ ବ୍ୟବସାୟ ପଣ୍ୟ ମାନବ ସମ୍ବଳ ।
ନାହିଁ ଆଉ ସେହି ଦେଶ, ନାହିଁ ସେ ସମାଜ,
ନାହିଁ ପୂର୍ବ ରୀତି, ନୀତି, ଶିକ୍ଷା ସରଳତା,
ନାହିଁ ଦାନ, ତପ, ଯଜ୍ଞ, ନାହିଁ ସେ ମନୁଷ୍ୟ,
ନାହିଁ ସେହି ମନୁଷ୍ୟତା, ସୁକୃତି ସୌରଭ,
ଦେଶପ୍ରୀତି, ପବିତ୍ରତା,ସଂଯମ ଏ ସୂତ୍ରେ
ରହିଅଛି ଅଭିଧାନେ ଶବରୂପ ଧରି ।
ହୋଇଅଛି ଉସ୍ମାଦିତ * ଜାନର ପିପାସା,
ଅଛି ଖାଲି ସେ ସ୍ମୃତିର ବକ୍ରସୂଚୀ ମାତ୍ର ।
ନାହିଁ ହୃଦୟରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ମନରେ ସାହସ,
ଦେହେ ବଳ, ଧମନୀରେ ଉଷ୍ଣ ଉଷ୍ମ ରକ୍ତ,
ପ୍ରତି ସ୍ତରେ ବସେ ହତ୍ୟା, ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର,
ସମାଜ-ପ୍ରାସାଦ-ଦେହୁ ଯାଉଅଛି ଝଡ଼ି
ଏକତା-ମସଲ-ଚୂନ, ତହୁଁ ସେ ପ୍ରାସାଦୁଁ
ଯାଉଛି ଅଲଗା ହୋଇ ଖଣ୍ଡି ଖଣ୍ଡି ଇଟା,
ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ କେତେ ଦିନ ଅବା
ତିଷ୍ଠିପାରେ କାହିଁ କହ ଜାତୀୟ ସମାଜ !’
ଏହା ଭାଷି ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭଜିଲେ ମୌନତା,
ସଙ୍ଗୀତ ଆଳାପ ପରେ ସହସା ଯେସନ
ମଧୁର ବେହେଲା ବାଦ୍ୟ ଭଜେ ନୀରବତା ।
ଦେବୀ,ବାକ୍ୟ ଅବସାନେ ପୁଚ୍ଛିଲି ମୁଁ ଏହା

ହୃଦୟ-ପଞ୍ଜରଭେଦୀ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି,
ଲୋତକପ୍ଳାବିତ ନେତ୍ରେ—ଗଦଗଦ କଣ୍ଠେ—
‘ସତେ କି ଗୋ ଦେବି, ହାୟ, ଏତେ ଦିନ ପରେ
ମରିଯିବ ଉତ୍କଳର ଚିର-ସ୍ୱାଧୀନତା,
ଦେବତୀ-କରେ ହାୟ ରହିବ କି ବାନ୍ଧି
ହମାଦ୍ରି-ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ-ଚୂଡ଼ା ଲୌହ-ବଜ୍ର-ଦୃଢ଼
କହିବେ ଏ ଦଣ୍ଡ କହି ଦେଉଁ ପାପେ ମୋର ?’
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ, ‘ନୋହୁ ଦୋଷୀ ତୁ ମହର୍ଷି,
ମହାପୁଣ୍ୟପ୍ରାଣ, ଏକା ତୋ ପୁଣ୍ୟବଳରେ
ଯାଇ ନାହିଁ ଅଧଃପାତେ ଅଦ୍ୟାପି ଉତ୍କଳ,
ଅପରର ଦୋଷେ ତୁହି ଲଭିବୁ କଷଣ,
ଭୁଦ୍ରା ହେତୁ ମାଡ଼ ଖାଏ ଅନଳ-ଦେବତା ।
ନ କର ମାଆ ଲୋ ଚିନ୍ତା ମାତୃମହୀ ଲାଗି,
ନ ରହିବ ଆଜୀବନ ଏ ଦଶା ତାହାର,
ପାତକର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଅଛି ଚିରକାଳ,
ବହୁବର୍ଷ ସୁସଞ୍ଚିତ ପାତକରାଶିର
କରିବ ସେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାନେ
ଉତ୍ଥାନ ପତନ ପରେ, ଏହା ବୈଧ ବିଧି,
ଉତ୍ଥାନ ପତନ ଦୁହେଁ ଚକ୍ରନେମୀ ପରି
ଭ୍ରମନ୍ତି ନିୟତ, ସେହି ଘୂର୍ଣ୍ଣନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ
ଆଣିବ ତା ଭାଗ୍ୟେ ଦିନେ ଉତ୍ଥାନ ଅବଶ୍ୟ ।
ଦୁଃଖ-ଅମାନିଶା ଅନ୍ତେ ହାସ୍ୟମୟୀ ଉଷା
କରିବ ତା ଭାଗ୍ୟାକାଶ ଉଦ୍ଭାସିତ ଆସି ।
ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଜନ୍ମ, ପୁଣି ଧ୍ୱଂସ ପରେ ସୃଷ୍ଟି
ଶାଶ୍ୱତ ନିୟମ ଏହା, ଅବ୍ୟର୍ଥ ଅକାଟ୍ୟ,
ଏ ଉତ୍କଳ ଦେବଭୂମି—ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦେଶ,
ନ ସମ୍ଭବେ ଧ୍ୱଂସ କେବେ ଏ ପୁଣ୍ୟ ତୀର୍ଥର,
ଲଭିବ ପତନ ମାତ୍ର, ବହୁ ବର୍ଷ ଯାଏଁ,
ପାପର ଭୀଷଣ ବନ୍ୟା ଛାଡ଼ିଗଲା ପରେ
ହୁଏ କ୍ଷେତ୍ର ସମୁର୍ବର, ଶୁଭ୍ରଶସ୍ୟପ୍ରସୂ !
ଲାଗିଅଛି ସୁବର୍ଣ୍ଣରେ ବହୁକାଳ କଳଙ୍କ,

* କର୍ମୂଳ

ଅତଏବ ଆବଶ୍ୟକ ଅନଳ ପରୀକ୍ଷା,
ତଦନ୍ତେ ଉଠିବ ସେହୁ ହୋଇ ଦାଉ ଦାଉ ।
ବହୁ ଶତ ବର୍ଷ ପରେ ଆସି ଏକ କାଳ
ବୀର ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପୁ, ମହାବୀର୍ଯ୍ୟ, ମହାପ୍ରାଣ,
ବସିବ ଏ ଭାରତର ଦେବ-ସିଂହାସନେ
ବିଧି-ଶୁଭ-ପ୍ରେରଣାରେ, କରିବ ଭାରତେ
ଏକଚ୍ଛତ୍ର ରାଜତ୍ୱ ସେ, ସତ୍ୟେ, ଧର୍ମେ, ନ୍ୟାୟେ,
ହେବ ତାର ଚରବ୍ରତ ସ୍ୱାଧୀନତା-ଦାନ ।
ସେହି କାଳ, ମାନବର ଦାସତ୍ୱ ମୋଚନ
ଉଡ଼ାଇବ ଧରିତଳେ ସୁକୀର୍ତ୍ତି-କେତନ,
ସେହି କାଳ ଉତ୍କଳକୁ କରିଣ ସୁଯୋଗ୍ୟ
ଯାଚ ଦେବ ସ୍ୱାଧୀନତା ଉଦାର ହୃଦୟେ ।
ନ କର ଉତ୍କଳେଶ୍ୱର, ଖେଦ ବା ବିକ୍ଷୋଭ,
ନିୟତିର ଲୀଳା ଏହା, କେ ଖଣ୍ଡିବ କହ,
ଚିରଦିନ ବସୁଦଶା ନ ହନ୍ତି କାହାର ।
ଯେ ମହା ଉତ୍ପାତ, ବତ୍ସେ, ଘଟିବ ଉତ୍କଳେ
ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟେ, ସେଣୁ ଭବିଷ୍ୟତ ଦ୍ୱାର
ଦେଖାଇଥାନ୍ତି ତା' ତୋତେ, ଶମ୍ଭୁ ମହାଦେଈ,
ଦୟାର୍ଦ୍ର ହୃଦୟ ତୋର, ଦ୍ରବେ ପର ଦୁଃଖେ,
ନ ପାରିବ ସହି କେବେ ସେ ବିକଟ ଦୃଶ୍ୟ,
ଏଣୁ ଆସି ପାଶେ ତୋର, କହିଲି ସଙ୍କେତେ,
ନେଉଛି ବିଦାୟ ଏବେ, ଦେଇ ଆଶୀର୍ବାଦ ।'
ଏହା ଭାଷି ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ହୋଇଲେ ଅନ୍ତର୍ହିତ,
ମିଶିଗଲା ଜ୍ୟୋତିର୍ମୂର୍ତ୍ତି ଗୃହୋଦରେ କାହିଁ
ମିଳିଯାଏ ସ୍ୱପ୍ନ ଯଥା ଜାଗରଣେ ତୂର୍ଣ୍ଣ,
ଜ୍ୟୋସ୍ନା ଯଥା ଉଷାରାଗ ପ୍ରଭାତ-ଆଲୋକେ ।
ଛୁଟିଗଲା ନିଦ୍ରା ମୋର, ଉଠିଲି ଶିହରି,
ସେହି ଶିହରଣ ସଖି, ରହିଛି ଅବଧି
ଦେହେ, ପ୍ରାଣେ ଲାଗି ମୋର, କାହିଁକି କେଜାଣି
ତେଣିକିବେଳୁ ମୋ ଆତ୍ମା ହେଉଅଛି ଘାଣ୍ଟି ।"
କହିଲା ସଙ୍ଗିନୀ, "ଦେବି, କପାଁ ଚନ୍ତାର୍ଥିନୀ
ଏଥିଲାଗି, ଚିରରୁଦ୍ଧ ଭବିଷ୍ୟତ-ଦ୍ୱାର
ଦୃଢ଼-ବଜ୍ର-ଅର୍ଗଳରେ, କେ ଭେଦିବ ତାହା,
ସେ ଦ୍ୱାରର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଦେବଙ୍କ ଅସାଧ୍ୟ ।
ଅତୀତ ଯାହାର ଚିର-ସୁନ୍ଦର, ସୁନ୍ଦରି,
ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧୁମୟ, ଭବିଷ୍ୟତ ତାର
ନିଶ୍ଚୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର । କି ଭୟ ଯବନେ,
ସେ ତ ପଲାତକ ଶତ୍ରୁ, ଅନୁଗ୍ରହ-ପ୍ରାର୍ଥୀ !"

"ଜୟ ଜଗଦୀଶ ହରେ" ଉଚ୍ଚାରି ଏକାଳେ
ଆସିଲା ବୈଷ୍ଣବୀ ଏକ, ଶରୀର-ଜ୍ୟୋତିରେ
ହସାଇ ଗମନ-ପଥେ, ଜପାମାଳୀ କରେ ।
କି ପ୍ରସନ୍ନ ହାସ୍ୟୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୂର୍ତ୍ତି, ପ୍ରତେ ଯଥା
ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ସିଦ୍ଧିଦେବୀ, ବଦନ ପ୍ରଦୀପ୍ତ —
ସ୍ୱଚ୍ଛ, ଶୁଭ୍ର, ସୁପାବନ ସତ୍ୟର ଆଲୋକେ,
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବେନି ନେତ୍ର ଆନନ୍ଦ, ତୃପ୍ତିର
ଜୀବନ୍ତ ଜ୍ୟୋତିରେ, ଭାଲେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତିଳକ,
ଶୋଭେ ଯଥା ସାଫଲ୍ୟର ଅମୃତ କିରଣ,
ମାନସେ ଧ୍ୱନିତ ହୁଏ ମୋକ୍ଷର ସଙ୍ଗୀତ,
ମାତୃ-ଆଶୀର୍ବାଦ ପ୍ରାୟ ବଚନ ଶୀତଳ ।
ଆରମ୍ଭିଲା ସେ ବୈଷ୍ଣବୀ ଭଜନ-ସଙ୍ଗୀତ
ପ୍ରେମ ଢଳଢଳ କଣ୍ଠେ ସୁମଧୁର ଛନ୍ଦେ,
ଶୁଣିଲେ ଅନନ୍ୟକର୍ଣ୍ଣେ ରାଣୀ ସସଙ୍ଗିନୀ ।
ଆଣିଦେଲା ସେ ସଙ୍ଗୀତ ଭାଷା ରାଣୀ-କଣ୍ଠେ,
ମଳୟ-ମାରୁତ ଯଥା ଆଣିଦିଏ ଭାଷା,
ବୀଣାବାଣୀ ପିକ-କଣ୍ଠେ, ବସନ୍ତ ସମୟେ ।
ଭାଷିଲେ ମହିଷୀ, "ଏ କି ସ୍ୱର୍ଗର ସଙ୍ଗୀତ !
କେତେ ଶକ୍ତି ସଙ୍ଗୀତର, ସ୍ପର୍ଶି ମର୍ମସ୍ଥଳ
କରିଦିଏ ତହୁଁ ମୁଗ୍ଧ, ମନର ବେଦନା ସେ,
କରେ ସେ ସବଳ, ସୁସ୍ଥ ପୀଡ଼ିତ ମାନସେ,
ପଶୁ ସୁଦ୍ଧା ହୁଏ ତହିଁ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ।"
କହିଲେ ପ୍ରଶଂସି ରାଣୀ ବୈଷ୍ଣବୀଙ୍କ ଚାହିଁ—
"ତୁମ୍ଭେ ଏକା ସୁଖୀ, ମାତା, ଏ ବିଶ୍ୱ ସଂସାରେ,
ଜୀବନ ତୁମ୍ଭର ଧନ୍ୟ, ଭକ୍ତିରସପାନେ ।"

ଭାଷିଲା ବୈଷ୍ଣବୀ,—"ନୁହେଁ ସୁଖୀ ମୁଁ ମହିଷି,
ଏ ସଂସାରେ ଆସି ମୁହିଁ ହଜାଇଛୁ ଯେତେ,
ପାଇ ନାହିଁ ସୁଦ୍ଧା ତାର ଶତାଂଶୁ ଏକାଂଶ ।
କାହିଁ ସୁଖ ସଂସାରରେ, ମତ୍ତ-ମତ୍ତବଗ୍ରୀ
ଚଳେ ସଦା ଆକାଙ୍କ୍ଷାର ଅଙ୍କୁଶ-ତାଡ଼ନେ,
ହୋଇ ନାହିଁ ପ୍ରାର୍ଥନାର ପୂର୍ଣ୍ଣଚ୍ଛେଦ ମୋର,
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ମେଘତୁଲ୍ୟ ଦରିଦ୍ରର ଆଶା
ଭରି ହୁଏ ଅନ୍ତର୍ହିତ, ନ ଭିଜ୍ଞି ପଲକେ ।
ଦୁଃଖମୟ ଏ ବିଶ୍ୱରେ କାହିଁ ନିତ୍ୟ ସୁଖ,
ଅବିରାମ ଯାତ୍ରା-ପଥେ ପଥିକ ମାନବ,
ଆସିବ ଦ୍ୱିଦିନ ପରେ ଅନାହୂତ ବେଗ
ଅବ୍ୟର୍ଥ ଆହ୍ୱାନ ପତ୍ର ଧରିଣ ମୃତ୍ୟୁର,
ମିଶିଯିବ ଆୟୁକଣା ମୃତ୍ୟୁ-ସମୁଦ୍ରରେ,
ମହାପାରାବାରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ବୃଷ୍ଟି-ବିନ୍ଦୁ ଯଥା ।
ଧାଏଁ ମନ-ମୃଗ, ଭୋଗ-କୁଶାଙ୍କୁର-ଲୋଭେ;
ମାତ୍ର ସେହି କୁଶବନେ ବସିଥାଏ ଲୁଚି
ମୃତ୍ୟୁ-ବ୍ୟାଘ୍ର, ମ ଉବସି କିଏ ତାଣ୍ଟି ରପି ।
କୁହନ୍ତି କାହାର କେହି ନିର୍ମମ ସଂସାରେ,
ବିଶେଷତଃ ନିଜ ଦେହ ନୁହେଁ ଆପଣାର ।
ସୁଖ କି ନିଜର ହେବ ତେବେ ମହାଦେବି,
ମୋର ତ ଏ ଦେହ ନୁହେଁ,ମୁଁ ନୁହେଁ ଦେହର,
ଅସ୍ଥି-ମାଂସ-ବିନିର୍ମିତ, ସ୍ନାୟୁ-ରଜ୍ଜୁ-ବନ୍ଧ
ଦେହରେ କି ଫଳ ? ତାହା ରକ୍ତେ କର୍ଦ୍ଦମାକ୍ତ,
ବସିଛି ତା ଦ୍ୱାରେ ଜରି ବୁଭୁକ୍ଷା-କୁକ୍କୁରୀ,
ଯୌବନ-ବାନର କରେ ସେ ଘରେ ଉତ୍ପାତ ।
ତ କହିବ ମହାରାଣି, ଏ ସଂସାର ମୋତେ
ଦେଉ ନାହିଁ ଛାଡ଼ି କ୍ଷମା ରଖି ନାହିଁ ଧରି,
ପଡ଼ିଛୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅବସ୍ଥାରେ ସଦା ।
ପାଉ ନାହିଁ ଖୋଜି ମୁହିଁ ଏ ଦଗ୍ଧ ସଂସାରେ
ଶାନ୍ତିମୟ, ଚନ୍ଦ୍ରାହର, ନିରୁପାଧି ସ୍ଥାନ;
ଏଣୁ ତେଜି ମୃତ୍ୟୁଭୟ, ନିଯୁକ୍ତ ମୁଁ ସଦା
ମହାମୃତ ସନ୍ଧାନରେ—ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ସୁଖ ।"
ଅନନ୍ତର ନରେଶ୍ୱରୀ ପୁଛିଲେ ସାଦରେ,
"କହ ମାତଃ, କେଉଁ ଦେଶ ମାତୃମହୀ ତବ,
ଆସିଲ କେଉଁଣ ସ୍ଥାନୁ, ଯିବ ଅବା କାହିଁ ?"
କହିଲ ବୈଷ୍ଣବୀ, "ଦେବି, ଜନ୍ମଭୂମି ମୋର
ବଙ୍ଗ ମଧ୍ୟେ ଗୌଡ଼ରାଜ୍ୟେ, ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ମୁହିଁ,
ବାହାରିଛି ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମ-ଦର୍ଶନ-ମାନସେ ।
ନର-ନାରାୟଣ-ପାଦ ବନ୍ଦି ବଦ୍ରିନାଥେ,
ଆସିଲି ଦ୍ୱାରକାନାଥେ, ଜଗନ୍ନାଥେ ନମି
ଯିବି ରାମନାଥେ; କିନ୍ତୁ ଘଟିଲା ପଥରେ
ପ୍ରତିବନ୍ଧ, ବର୍ଷେ କାଳ ରହିଗଲି ତହିଁ ।
ଯବନ ଗୌଡ଼େଶ କନ୍ୟା ରଖିଥିଲା ମୋତେ
କରିଣ ଭକ୍ତିରେ ବଶ, ବଡ଼ ଧାର୍ମିକା ସେ,
ଶୁଣେ ନିତି ମୋ ମୁଖୁଁ ସେ ଗୀତା, ଭାଗବତ,
ବୈଷ୍ଣବ ଅଧ୍ୟାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ, ପ୍ରେମଭକ୍ତିଶ୍ଳୋକେ,
ତହିଁରେ ଆନନ୍ଦ ତାର, ତହିଁରେ ସନ୍ତୋଷ ।
ହେଲା ତାର ଶୁଭ ବିଭା ରାଜରାଜେଶ୍ୱର,
ଜନୈକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସହ, ବିବାହ ଉତ୍ତାରୁ
ଆସିଲି ମୁଁ ତୀର୍ଥାଟନେ ପ୍ରବୋଧି ତାହାକୁ,
ନେଇଛି କରାଇ ସତ୍ୟ ଭେଟିବାକୁ ପୁଣି ।"
ଶୁଣି ଏହା ନୃପେନ୍ଦ୍ରାଣୀ, ପୁଛିଲେ ଆଦରେ,—
"ଯବନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବିଭା କି ଅଦ୍ଭୁତ କଥା,
ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ମୋର, କହ ତା ବିବରି ।"
ଶୁଣି ଏ ଆଦେଶ-ବାଣୀ ମହାରାଣୀଙ୍କର,
କହିଲ ବୈଷ୍ଣବୀ ମଞ୍ଜୁ ମଧୁର ଭାଷାରେ ।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

“ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର ସଲ୍ଲମାନ ଦୁହିତା ଦୁଲାଳୀ,
ରୂପବତୀ, ଗୁଣବତୀ, ପଣ୍ଡିତା, ଧାର୍ମିକା,
କି ବର୍ଣ୍ଣିବ ରୂପ ତାର, ସେହି ରୂପ ଏକା
କରିଛି ଜୀବନଦାନ ଶୋଭାକୁ ସର୍ବଥା ।
ମନ୍ଥନଶୀଳା ସେ ବାଳା ଉପମା-ସିନ୍ଧୁର,
ବିଶ୍ୱରେ ସୁନ୍ଦରୀ ନାହିଁ ତାହା ତୁଲ ଆନ ।
ବୋଲନ୍ତି କୋଣ୍ଡେ ଦର୍ପେ, ସାର ସୁନ୍ଦରୀଏ
ହେବେ ନାହିଁ ଉପମିତ ଛାୟାକୁ ତାହାର ।
ବାଲ୍ୟକାଳେ ତାହା ସଙ୍ଗେ ଉପମାଜୀବୀଏ,
ଯୋଗନ୍ତେ ଉପମା, ତହୁଁ ଉପମେୟସକଳ
ଅସମକକ୍ଷତା ଭୟେ ଛାଡ଼ି ବାହୁ ରବ
ପଶିଲେ ଶରଣ ଯାଇ ବାଳା-ପଦତଳେ ।
ଦେଖି ଏ ବ୍ୟାପାର କବି କଲ୍ପନା-କିଙ୍କର,
ମଣିଲେ ନିରୁପମା ହିଁ ଉପମା ଏହାର ।
ତଦନ୍ତେ ଯୌବନ-ଶିଳ୍ପୀ ବହୁ ହସ୍ତେ ତାକୁ
ସଜାଇଛି ବହୁ ଯତ୍ନେ, ନିରାଭରଣା ସେ,
ତେବେ ସୁଦ୍ଧା କି ସୁନ୍ଦର, ନ ଦିଶେ କି ଆହା
ସ୍ପର୍ଶିତା ପଲାଶଲତାଠାରୁ କୋଟି ଗୁଣେ
ଶୂନ୍ୟସ୍ପୃଷ୍ଟା ନାଗବଲ୍ଲୀ ମଧୁର ସୁନ୍ଦର ?
ମଣ୍ଡିଥାଏ ମାଙ୍ଗଭାଗେ * ଝନୋଟି କେବଳ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସେବତୀଫୁଲ, ହୀରା-କଣିକାର,
ଦିଶେ ଯଥା ସ୍ନିଗ୍ଧ ନୀଳ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଗଗନେ
ଝୁଲୁଛି ଶ୍ରବଣଭାଗେ, ତରଳ-ମୟୂଖା ।
ମୋହନିଆ, ସଙ୍ଗିନୀ ତାର ଚାରୁହାସିନୀ,
କଟାଏ ତା ସହ ବାଳା, ଆନନ୍ଦେ, ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ,
ସାହିତ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀତ-ଚର୍ଚ୍ଚା-ବିନୋଦେ ସମୟ ।

“ଜାଲଚାନ୍ଦ” ନାମେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନ
ନଗର-ରକ୍ଷକ-ପଦେ ଥିଲା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ,
ଦୀର୍ଘାୟତ ଦୃଢ଼ ବପୁ, ବୀରଶିରଚୂଡ଼ା,
ଅଷ୍ଟାଦଶ-ମଲ୍ଲବଳ ବହେ ସେ ଶରୀରେ ।
କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଦେହ ତାର, ଅତିମାନୁଷିକ,
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଯେସନ ଗିରିଚୂଡ଼ା, ଏଣୁ ବୀର
ପରିଚିତ ଗୌଡ଼େ କଳାପାହାଡ଼ ନାମରେ ।
ଦେଖନ୍ତି ତାହାକୁ ପ୍ରୀତି-ବିଶ୍ୱାସ-ନୟନେ
ନବାବ, ଅର୍ପନ୍ତି ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ,
ନାଗରିକେ ଭୟ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି ସକଳ ।
ନିଷ୍ଠାବନ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେ, ଯାଏ ନିତି ପ୍ରାତେ
ମହାନନ୍ଦା ତଟିନୀକି ସ୍ନାନ-ତର୍ପଣାର୍ଥେ,
ରାଜପୁରୀ-ପ୍ରାଚୀରର ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ମାର୍ଗେ ।
ଦେଖିଲା ନୃପଜା ଦିନେ ଅଟ୍ଟାଳୀରେ ବସି,
ସ୍ନାନାନ୍ତେ ଯାଉଛି ଜାଲ ଆବାସାଭିମୁଖେ
ପଢ଼ି ପଢ଼ି ଗଙ୍ଗାସ୍ତୋତ୍ର, ସୁଲଳିତ ସ୍ୱରେ ।
ସ୍ୱରମୁଗ୍ଧା ଏଣୀ ପ୍ରାୟ ଶୁଣି ଶୁଣି ତାହା
ନବାବନନ୍ଦିନୀ ଏଣୀନୟନା ଦୁଲାଳୀ,
ଭାବିଲା ସ୍ୱଗତେ, “ଆହା, ଦିଶେ କି ସୁନ୍ଦର
ସଦ୍ୟସ୍ନାନ-ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଏ ଉନ୍ନତ ତନୁ !
ମହାବୀର ଫୌଜଦାର, ମହାଭାଗ୍ୟଧର,
ଭୀଷ୍ମ ତୁଲ୍ୟ ଦୁର୍ବିଜୟ ଥିଲେ ଏ ସଶସ୍ତ୍ର;
ଧାର୍ମିକତା, ରସିକତା, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ମହତ୍ତ୍ୱ
ଉଠୁଛି ଆଭାସି ସୌମ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିରୁ ଏହାର,
ଯେ ଏହାର ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଧନ୍ୟ ତା ସୌଭାଗ୍ୟ !
ତେ ଭଲ୍ଲବ ଯୁବାମଣି ଊଢ଼ କି ଅନୂଢ଼,
ଜାଣିଲେ ଅନୂଢ଼, ବରି ଧର୍ମପତିରୂପେ
ମଣନ୍ତି ଜୀବନେ ସାର୍ଥ, ଶରୀରେ ପାବନ ।”
ଭାବୁଁ ଭାବୁଁ ଏହା ହେଲା ପ୍ରଲୁବ୍ଧା କୁମାରୀ,
ସମ୍ପଦ, ସମ୍ମାନ, ରୂପ, ବୀର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ସିନା
ପ୍ରଲୋଭନ ଅବସ୍ଥିତ ବୀର ରମଣୀର

* ସଖୀ

ସେହି ଶୁଭ ପ୍ରଭାତରେ ହେଲା ସଂସ୍ଥାପିତ
ମିଳନ-ମଙ୍ଗଳ-ଘଟ ବାଳା ହୃଦୟରେ,
ନ ରହିଲା ନିଜ ମନ ନିଜ ମଧ୍ୟେ ତାର ।
ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁଣ ଦୃଷ୍ଟିର ଅତୀତ,
ରହିଲା ତାହାକୁ ଚାହିଁ ସତୃଷ୍ଣ ନୟନେ,
ନିରେଖେ ଚାତକୀ ଯଥା ଆଶାବେନ୍ଧେ ଘନେ ।
ପ୍ରବେଶ କରଇ ଦେଲା କିଏ ଯେସନ୍ତେ ତାର
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷପୀଡ଼ିତ-କ୍ଷୁଧା ଯୁଗଳ ନୟନେ !
ପ୍ରଥମେ ନୟନେ ହୋଇ ପ୍ରୀତି ସଞ୍ଚାରିତ
ତଦନ୍ତେ ଘାରିଲା ପ୍ରାଣେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ,
ନ ଜାଣିଲେ କେହି, ଏକା ଜାଣିଲା ତା ବାଳା !
ଆବର ଭାବିଲା ସେହୁ, "ହିନ୍ଦୁ ବାଳଚାନ୍ଦ,
ଯବନୀ ମୁଁ, କେମନ୍ତେ ବା ସମ୍ଭବ ମିଳନ,
ଯାହା ହେଉ ଗଲାଣି ତ ହସ୍ତୁ ଖସି ପଶା,
ପଡ଼ୁ ବା ନ ପଡ଼ୁ ଦାନ, କି ଚିନ୍ତା ତହିଁରେ ।"

ବସିଛି ଯବନଜେମା ସଜ୍ଜିତ କକ୍ଷରେ,
ରହିଛି କି ଫୁଟି ଆହା କେବଳ ଗୋଟିଏ
ସୁଷମା-କାସାରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଲାବଣ୍ୟ-କମଳ !
ଆସିଲା ମୋଣ୍ଡଆ ସଖୀ ପଶାପାଲି ଘେନି,
ଖେଳିଲେ ଉଭୟେ; କିନ୍ତୁ ନରେନ୍ଦ୍ର-ସୁତାର
ନ ଲାଗିଲା ଖେଳେ ମନ, ଯେସନ୍ତେ ହସ୍ତ ତାର
ଖେଳେ ରତ; ମାତ୍ର ମନ ଭ୍ରମୁଅଛି କାହିଁ ।
ପଡ଼େ ଯେବେ ଛନ ଦାନ, ଛକର ଉଭାରେ
ଘେନିଯାଏ ସାରୀ ତେବେ କୁମାରୀ ଦୁଲାରୀ,
ଅସୁରରେ ବାନ୍ଧିଦିଏ ଯୁଗ କେତେବେଳେ ।
ନିରେଖି ତାହାକୁ ଅନ୍ୟମନସ୍କା ମୋଣ୍ଡଆ,
କହିଲା ସହାସ୍ୟେ, 'କିପାଁ ଭାବାନ୍ତର ସଖି ?'
ଉତ୍ତରିଲା ଜେମା ତହୁଁ ସହାସ୍ୟେ ସଲଜ୍ଜେ,-
'କାହିଁ ସଖି, କି ଦେଖିଲୁ ଭାବାନ୍ତର ମୋର ?'
କହିଲା ମୋଣ୍ଡଆ, "ତୁମ୍ଭେ ନ କହ ପଛକେ,
ମାତ୍ର କହୁଅଛି ତୋର ଭଙ୍ଗୀ, ବ୍ୟବହାର ।"

"କିସ କହୁଅଛି ସଖି, ବ୍ୟବହାର ମୋର ।"
ପୁଚ୍ଛିଲା ନୃପଜା, ତହୁଁ କହିଲା ସଙ୍ଗିନୀ,—
"କହୁଅଛି ପ୍ରେମ-କୀଟ ପଶିଛି ଏ ଫୁଲେ ।"
"ସତ ସଖି ଅନୁମାନ ଯଥାର୍ଥ ତୋହୋର"
କହିଲା କି ଶୋଭାମଣି, ଅସ୍ଫୁଟ ହାସ୍ୟେ,—
"ଯାଇ ମହାନନ୍ଦାକୂଳେ ସ୍ନାନତର୍ପଣାଦି
ବାହୁଡ଼ିଲେ ଏହି ପଥେ ଫୌଜଦାର ଆଜ,
ଦେଖିଲାବେଳୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସ୍ନାନ-ସ୍ନିଗ୍ଧ ତନୁ,
ହୋଇଛି ମାନସ ମୋର ଉଚ୍ଛନ୍ନ, ଚଞ୍ଚଳ,
ଶୁଣିଲୁ ତ ଏବେ, ତୁହି ପ୍ରାଣାଧିକା ମୋର,
କେଉଁ କଥା ଗୋପନୀୟ ମୋର ବା ତୋପାଶେ ?"
କହିଲା ମୋଣ୍ଡଆ, ହର୍ଷଗଦଗଦ ସ୍ୱରେ,—
"ବିଦୂଷୀ ତୁ ଯୁବବାଳା, ଆବର ଚତୁର,
ଅପାତ୍ରେ ତ କରୁ ନାହୁଁ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ;
କିନ୍ତୁ ସମ୍ଭବେ କି ହିନ୍ଦୁ ଯବନେ ବିବାହ ?"
'କିପାଁ ଅସମ୍ଭବ ସଖି,' ଭାଷିଲା ନୃପଜା,
'ପ୍ରେମ ଯେ ଅଘୋରପନ୍ଥୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସଦୃଶ,
ମାନେ ନାହିଁ କଦାପି ସେ ଜାତି-ଧର୍ମ ଭେଦ,
ପବିତ୍ର ସେ, ଅପବିତ୍ରେ କରେ ସୁପବିତ୍ର ।
ଯାହା ହେଉ, ସାରିଛି ତ ଆତ୍ମଦାନ କରି,
ନ କରିବେ ମୋତେ ଯେବେ ସେ ପାଣିଗ୍ରହଣ,
କରିଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା, ତେବେ ରହିବି କୁମାରୀ
ଆଜୀବନ; ମାତ୍ର ଆନେ ନ ଆଣିବି ମନେ ।
ନାହିଁ ଆନ ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ଏ ହୃଦୟେ ମୋର,
ପଡ଼େ ନାହିଁ ପ୍ରତିବିମ୍ବେ, ଏକ ଦର୍ପଣରେ
ଦୁଇ ପ୍ରତିବିମ୍ବ କିମ୍ବା ଏକ ରଜନୀରେ
କରେ ନାହିଁ ଦୁଇ ଚନ୍ଦ୍ର ବିଳାସ କଦାଚ,
ନୁହେଁ ତାହା ଧର୍ମ, ନୁହେଁ ବିଧାତ-ବିଧାନ,
ରହିବି ମାନସପଦ୍ମ-ପଦ ଧ୍ୟାୟି ସୁଖେ ।
କାନନର ଯେଉଁ ଅଂଶେ ଥାଏ ଶିଖଣ୍ଡିନୀ,
ଚଳୁ ବା ନ ଚଳୁ ଘନ ତାକୁ; ମାତ୍ର ସେହୁ
ଘନପ୍ରାଣା, ଧ୍ୟାନ କେବେ ତାହିଁ ଥାଏ ଘନେ,

ସେହି ତାର ପ୍ରାଣେ ସୁଖ, ସେହି ତା ସର୍ବସ୍ୱ,
ସେହି ସୁଖ ତାହା ପକ୍ଷେ ମୁକ୍ତି-ସ୍ୱରୂପ୍ୟା,
ସେହି ତାହା ହୃଦୟର ମଙ୍ଗଳ-ପ୍ରଲେପ,
ତାହା ବିନା ନ ଲୋଡ଼େ ସେ ଆନ ଗ୍ରାମ୍ୟସୁଖ ।"
କହିଲା ମୋଢଆ ସଖୀ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପ୍ରଦାନ,—
'କିପାଁ ହେମାମଣି, ଏତେ ମନସ୍ତାପ ତୋର ?
କିପାଁ ବା ରହିବୁ ଭୁଲି ଆକନ୍ଦକୁମାରୀ,
ଘଟୁ ସେହି ଦଶା, ସଖି, ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ତୋହୋର ।
ଥାଉଁ ଏ କିଙ୍କରୀ ତୋର କିପାଁ ଏତେ ଚିନ୍ତା,
ଯେ କୌଶଳେ ହେଉ ପଛେ ସାଧିବି କାର୍ଯ୍ୟ ମୁଁ,
କି ହୁଏ ସବିଚ୍ଛା କେବେ ବିଫଳ ସଜନି,
ଫଳେ କାଳ ଅନୁସାରେ ଶୁଭାଶୁଭ ଫଳ,
ରହ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି, ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ସହିତେ,
ତୋ ଭାଗ୍ୟେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ସୁଖର ପ୍ରଭାତ ।
ଯାଉଛି ମୁଁ ଏହି ଦଣ୍ଡେ, ଜଣାଇବି ଏହା
ମହିଷୀ ଛାମୁରେ, ଏବେ ଶୋଇଛନ୍ତି ମେଲଣି ।'
ଶୁଣି ବ୍ରଜବାଳା, ହୋଇ ବିସ୍ମୟ-ସ୍ତମ୍ଭିତା
ଚାହିଁଲା ସଜନୀ ମୁଖେ, ନୀରବ ନୟନେ,
କି ଅବ୍ୟକ୍ତ କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶିଲା ହେମା
ସଖୀ କତି, ଯୋଗ୍ୟ ଭାଷା, ଭାବ ଅଭାବରେ,
ଜାଣେ ତାହା ଅନ୍ତରସ୍ଥା ଏକା ସେ ବାଳାର ।
ଚନ୍ତାଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ଚିତ୍ତେ କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ
କହିଲା, 'ମୋଢଆ, ତୁ ମୋ ହୃଦ-ମୋଢମାଳା
ସଦୟ ଦେବତା ତୁ ଲୋ, ସଖୀରୂପ ଧରି
ରହିଛୁ ମୋ ପାଶେ ଆସି, ତୁ ଯାର ସହାୟ,
କି ଭାବନା ତାର, ପୂର୍ଣ୍ଣ କିସ ବା ଅପୂର୍ବ,
ଯା ଲୋ ସଖି, ଯାହା ଇଚ୍ଛା କର ଯା ତୋହର ।୮
ଲଭି ଏ ସଙ୍କେତାଦେଶ ପ୍ରାଣବୟସ୍ୟାର,
କାର୍ଯ୍ୟ-କାର୍ଯ୍ୟ-ବିଚକ୍ଷଣା ସୁନ୍ଦରୀ ମୋଢଆ
ଚାଲିଗଲା ତ୍ରସ୍ତ, ରାଣୀହଂସପୁର-ମୁଖେ ।

ଏଥୁ ଅନ୍ତେ ରାଣୀପାଶେ ପ୍ରବେଶି ମୋଢଆ,
ବନ୍ଦିଲା ପ୍ରଣତ ପଦେ, ଜାତୀୟ ବିଧାନେ,
ପ୍ରଣମେ ବିନତ ଯଥା ଭକ୍ତି ପଦତଳେ,
ଉଠାଇ ତାହାକୁ ରାଣୀ, ପୁଚ୍ଛିଲେ, 'ମୋଢଆ
କୁଶଳ ତ, କୁଶଳ ତ ଦୁଲାଳୀ ମୋହର ?'
ଉତ୍ତରିଲା ମୋଢ, 'ଦେବି, ସେ ପଦ-ପ୍ରସାଦେ
କୁଶଳ ଏ କିଙ୍କରୀର, ଅଛନ୍ତି କୁଶଳେ
ହେମାମଣି, ମହାରାଣି, ହୃଦମଣି ତବ ।
କେବଳ ଗୋଟିଏ କଥା କରିବି ଜଣାଣ,
ଶୁଣିବାକୁ ଅବଧାନ ହେଉ ଦୟା କରି—
ଆସକ୍ତ, ମହିମା, ତବ ପ୍ରାଣର ଦୁହିତା
ଫୌଜଦାର୍ କାଲଚାନ୍ଦ ପ୍ରତି, ବରିବେ ସେ
ତାଙ୍କୁ ଧର୍ମପତିରୂପେ, କରିଛନ୍ତି ପଣ,
କରି ମା ଏଥିର ତୁମ୍ଭେ ବିହିତ ଉପାୟ ।'
ଶୁଣିଣ ଯବନେଶ୍ୱରୀ, ଚକିତ ନୟନେ
ଚାହିଁ କନ୍ୟାସଖୀ-ମୁଖେ, ଭାଷିଲେ ଏସନ—
'ଫୌଜଦାର୍ କାଲଚାନ୍ଦ, ସେ ପରମ ହିନ୍ଦୁ,
ହେବ ବା ଯବନଜାମି କିପାଇଁ, ମୋଢଆ ?
ଏଭଳି ଗୁଆଁର ନୁହେଁ ଗୌଡ଼-ଫୌଜଦାର,
ବଳିନାହିଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଜାଲେ ବୁଣିଛି ଦୁଲାଳୀ,
ଅସମ୍ଭବ ଏ ସଙ୍କଳ୍ପ ହେବାକୁ ବିରତ,
କହ ଯା ମୋଢଆ ତାକୁ ବୁଝାଇ ସକଳ ।'
'କେ ବୁଝିବ ରାଣୀମାତା, ନ ଜାଣ କି ତବ
ତନୟା-ସ୍ୱଭାବ, ରୁଷ୍ଟ ଅଭିମାନବତୀ,
ପାରିବ ସଂକଳ୍ପଚ୍ୟୁତ କରି କିଏ ତାକୁ,
ଫେରାଇବ କିଏ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ମାନସେ,
ଏହି ଯେ ଧାଇଁଛି, ଦେବି, ମନ୍ଦାକିନୀ ସଦା
ସିନ୍ଧୁମୁଖେ, ଫେରିବାକୁ କହିଲେ ତାହାକୁ,
ଯିବ କି ସେ ଫେରି ? ତୁମ୍ଭ ମାତୃକଳ୍ପା ମୋର
ମୁଁ ତୁମ୍ଭର କନ୍ୟା, ଶିଷ୍ୟା, କି କହିବି ଆଉ,
ନିପୁଣା ପ୍ରବୀଣା ତୁମ୍ଭେ କିସ ବା ନ ଜାଣ ?'
ଭାଷିଲେ ମହିଷୀ, ଧୀରେ, ଅନୁକୂଳ ଗିରେ,—
'ସତ ଲୋ ମୋଢଆ, ଯାହା କହିଲୁ ତୁ ସତ୍ୟ,

ଦୁଲ୍ଲଭୀ ଖଟୋଲ ବନ୍ଧ, ବଡ଼ ଏକଗୁଣ୍ଡା,
ଯାଏଁ ନ ରାଜାଙ୍କ ହାତ ଢରେଁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ,
ବୁଝେଁ ତାଙ୍କ ମତାମତ, ଯାଅ ତୁ ମୋ ଛଅ
ଫେରି କେମାହଂସପୁରେ”—ଏହା ଭାଷି ରାଣୀ
ଚାଲିଗଲେ ଅନ୍ୟ ଦିଗେ, ଚିନ୍ତିତ ମାନସେ ।

ବସିଛନ୍ତି ଯବନରାଜ ବିଳାସକକ୍ଷରେ,
ଯାଉଛନ୍ତି ଅତର ବହୁ ବସ୍ତ୍ରପରିଚ୍ଛଦକୁ,
ସିକ୍ତ ବସ୍ତ୍ର ଜଳପ୍ରାୟ, ରୁଜ ଦେଇ ଦୀର
ମହାଚନ୍ଦ୍ରାଶୀର ଯଥା, ଭୁଞ୍ଜୁଛି ଆସନ ।
ବାହାରୁଛି ତୁଣ୍ଡ ଲୁଣ୍ଡ ସୁବାସିତ ଧୂମ,
ବାହାରେ ଯେସନ ଧୂମ ଆଗ୍ନେୟଗିରିର
ଶିଖର-ଗହ୍ୱରୁ, ଭାବି-ଉପଦ୍ରବ-ଶଂସୀ,
ଏକାଳେ ପ୍ରବେଶ ରାଣୀ ନୃପଙ୍କ ସକାଶେ ।
ଦାମ୍ପତ୍ୟ ସମ୍ଭାଷ ପରେ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ
ଭାଷିଲି ମଞ୍ଜୁଳ ଭାଷେ ଯବନ-ମହିଷୀ—
‘ଜାହାଁ ନାଥ, ମନୋଯୋଗ ହେଉ ନାହିଁ ତବ
ଦୁଲ୍ଲଭୀ ବିବାହେ, ଭଲ ଏତେଦିନଯାଏଁ ?’
କହିଲେ ନବାବ, ‘ରାଣି, ଭୁଲି ନାହିଁ ତାହା,
ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ରାଭାବେ ସେ ଆଡ଼କୁ ମୋର
ଦୃଷ୍ଟି ସତ୍ତ୍ୱେ ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ, କହିଲି ନିକର ।’
କହିଲେ ନୃପଙ୍କଜାୟା, ‘ନେଇଛନ୍ତି ସେ ବାଛି
ନିଜ ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର, ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ତାର ।’
ପୁଚ୍ଛିଲେ ନବାବ, ‘କେ ସେ ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର ?’
‘ଫୌଜଦାର କାଲାଚାନ୍ଦ,’ ଉତ୍ତରିଲେ ରାଣୀ ।
‘ଯଥାର୍ଥ ସେ ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର, କହିଲେ ବଙ୍ଗେଶ,
କାଲାଚାନ୍ଦ ରୂପବାନ, ଦକ୍ଷ, ବୀରବର,
ଅବର ସଦ୍‌ବଂଶଭୂଷା; କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରି,
ହିନ୍ଦୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେ, କେବେ ମଙ୍ଗିବ କି ଭଲ
ଯବନୀ-ବିବାହେ, ହେବ ଜାତିପାତ ତାର ।’
‘କିପାଁ ହେବ ଜାତିପାତ ତାର,’ ଦୃଢ଼ସ୍ୱରେ
ଭାଷିଲେ ମହିଷୀ, ‘ହେବ ହିନ୍ଦୁମତେ ତାହା ।
କିପାଁ ଅସ୍ୱୀକୃତ ଅବା ହେବ କାଲାଚାନ୍ଦ.
ବାଦସାହ-ଜାମାତାର ଜାଣେ ସେ ଗୌରବ,
ସମ୍ମାନ, ପ୍ରାଧାନ୍ୟ, ନୁହେଁ କାର ବାଞ୍ଛନୀୟ ?
ପ୍ରାଣନାଥ, ସ୍ୱପନେ ହେଲେ କରଗତ
ଭାଗ୍ୟଫଳେ, ଅନାଦରେ କେ ଫିଙ୍ଗେ ତାହାକୁ ?
ଯେ ଫିଙ୍ଗେ, ସେ ଅମାନବ, ଚିରଭାଗ୍ୟହୀନ ।
ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରଭୁ; ସେ ତୁମ୍ଭର ଆଜ୍ଞାବହ ଭୃତ୍ୟ,
ହେବ କି ସାହସ ତାର ତବାଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘନେ ?
କେ ନ ଜାଣେ ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର ଅତୁଳ ପ୍ରତାପ,
ଲଙ୍ଘିବ ତାହାଙ୍କୁ ଭଲା କେ ଅଛି ଦ୍ୱିଶିର ?
ଯେ କୌଶଳେ ହେଉ ନାଥ, କରୁଅ ସ୍ୱୀକୃତ
କାଲାଚାନ୍ଦେ, ନତୁ ନଷ୍ଟେ ମରିବ ଦୁଲ୍ଲଭୀ ।’
ଶୁଣି ସଲିମାନ ଏହା, ଗମ୍ଭୀର ବଦନେ
କହିଲେ, ‘କରିବ ଚେଷ୍ଟା ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରେୟସି !’
ଏହା ଭାଷି ଉଠିଗଲେ ରାଜା କକ୍ଷାନ୍ତରେ,
ବିଦେ ହେଲେ ନୃପଜାୟା ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତାଭିମୁଖେ ।

ନିର୍ଜନ ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ବସି ବଙ୍ଗଭାଗ୍ୟ-ବିଧି
ସଲିମାନ, ହକାରିଲେ କାଲାଚାନ୍ଦେ ତ୍ୱରା ।
କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ ଆସି ଗୌଡ଼ଫୌଜଦାର,
ପ୍ରଣମିଲି ଭୂମି ଚୁମ୍ବି ନବାବ ପାଦରେ ।
ଉଠାଇ ନବାବ ତାକୁ, ବସାଇ ସମୀପେ,
କହିଲେ ମଧୁର ସ୍ୱରେ ସ୍ନେହସିକ୍ତମୁଖେ—
‘ଜାଣ ତୁମ୍ଭେ ଫୌଜଦାର, କରେଁ କେତେ ସ୍ନେହ
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ, ଯେଣୁ ତୁମ୍ଭେ ପରମ ବିଶ୍ୱାସୀ,
ତୁମ୍ଭ ପରି ରାଜଭକ୍ତ ନାହିଁ ମୋ ଦରବାରେ,
କରିଛ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ସଦା କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ମୋତେ,
ଆଜ ତାର ପୁରସ୍କାର ଅର୍ପିବି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ।
ଅଛି ମୋର କନ୍ୟା ଏକ ଦୁଲ୍ଲଭୀ ନାମରେ,
ସୁଷମା-ସଦ୍‌ଗୁଣବତୀ, ଅର୍ପିବି ତାହାକୁ
ତୁମ୍ଭ କରେ, ଏହା ମୋର ଏକାନ୍ତ କାମନା,
ମଣ ନାହିଁ ମିଥ୍ୟା କିମ୍ବା ପରିହାସ ଏହା,

ପାଇଲେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତବ ହେବ ଶୁଭଙ୍କରୀ ।'
ଶୁଣି ଏହା କାଲଚାନ୍ଦ, ହେଲା ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ,
ସାଧ୍ୱସ, ବିସ୍ମୟ, ବେଦନା ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଗଣ୍ଡରେ;
ଆରମ୍ଭିଲେ ହୃଦେ ତାର ବିଷମ ଉତ୍ପାତ,
କହିଲା ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ—
"ମହାରାଜ, ଜଣା ମୁହିଁ ଛାମୁଙ୍କ କୃପାରେ,
ବର୍ଣ୍ଣିଛି ତା ନିତ୍ୟ, ଦେବ-ଆଶୀର୍ବାଦ ପ୍ରାପ୍ତ
ଭାଗ୍ୟେ ମୋର, ଆଜୀବନ ଋଣୀ ମୁଁ ପଦ୍ମରେ,
କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୋ, ନୁହେଁ ଦାସ ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର
ରାଜକନ୍ୟାଙ୍କର, କିଏ ଯୋଗ୍ୟାଶ୍ରୟ ଦେବ,
ସହକାର ବିନା, ସୌମ୍ୟ ମାଧବୀ ଲତାର ?
ରବି ବିନା ପଦ୍ମିନୀର ଉପଯୁକ୍ତ ବର,
ଶଶାଙ୍କ ସଙ୍ଗତେ ତାର ବିବାହପ୍ରସଙ୍ଗ
ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ବିନା, ପୁଣି ଅଧମ ମିଳନ,
ବିଶେଷେ ପଦ୍ମିନୀ ପକ୍ଷେ ଅପମାନ ତାହା ।
କ୍ଷମା ଆଜ୍ଞା ହେଉ ରାଜ, ଏ ବିବାହେ ମୋର
ଇଷ୍ଟାପେକ୍ଷା ଅନିଷ୍ଟର ଆଶଙ୍କା ଅଧିକ,
ହେବ ମୋର ଜାତିପାତ, ତହିଁରେ ନବାବ,
ଆଜୀବନ ସମାଜରେ ରହିବି ପତିତ ।"
ଶୁଣି ଏହା ରୁଷ୍ଟ ସ୍ୱରେ କହିଲେ ବଙ୍ଗେଶ—
"ବାଦସାହ-ଜାମାତାକୁ ବାରିବ ସମାଜେ
କେ ଅଛି ସାହସୀ ? ଯଦି ଥାଏ କେହି, ତେବେ
ପଡ଼ାଇ ଝଲମା ତାକୁ ନେବି ପ୍ରତିଶୋଧ ।"
ସବିନୟେ କାଲଚାନ୍ଦ କହିଲା ଆବର,—
"କ୍ଷମନ୍ତୁ କିଙ୍କରେ ପ୍ରଭୋ, କରୁଣା ହୃଦୟେ,
ନ ପାରିବି ଜାତିଧର୍ମ ନଷ୍ଟ କରି କେବେ ।"
ଗର୍ଜି ଉଠି ଗୌଡ଼େଶ୍ୱର କହିଲେ ସରୋଷେ—
"କାଲଚାନ୍ଦ, ଜାଣ ତ ମୁ କିଏ; ଜାଣିଛ ତ
ମୋ ଆଦେଶ-ଲଙ୍ଘନର ଅଗ୍ନିମୟ ଫଳ ?"
ଉତ୍ତରିଲା କାଲଚାନ୍ଦ, "ଜାଣେ ବାଦସାହା,
ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର ଛାମୁ,
ଜାଣେ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ, ତବ ଆଦେଶ ଲଙ୍ଘନେ,
ତଥାପି ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ ସ୍ୱଧର୍ମ କଦାପି ।"
ଶୁଣି ଏ ନିର୍ଭୀକ ବାଣୀ, ଦର୍ପୀ ବଙ୍ଗାଧିପ,
ଉଠିଲେ କ୍ରୋଧରେ ଜଳି, କପାଳମଣ୍ଡଳେ
ଉଠିଲା ଉଚ୍ଛଳି ଶିରା, କହିଲେ କର୍କଶେ—
"କେ ଅଛ ରେ, ନେଇଯାଅ ବାନ୍ଧି ଏ ବର୍ବରେ
କାରାଗାରେ, କାଫେରର ହେବ କାଲି ଶୂଳ ।"
ଆଜ୍ଞାମାନେ ଜଟୁଆଳେ ଧାଇଁ ଆସି ଗରେ,
ଘେନଗଲେ କାଲଚାନ୍ଦେ ଟାଣି କାରାପୁରେ;
ଉଠିଗଲେ ବାଦସାହ ନମାଜ ସକାଶେ ।

ଶୁଣି ଏହି ଦୁଃସମ୍ବାଦ, ନରେନ୍ଦ୍ର କୁମାରୀ
ଉଠିଲା ଫାଟାସି, ବକ୍ଷ ଭିଜିଲା ଲୋତକେ,
ଝିଲିଲା ସେ ଯଥା କ୍ଷୀଣା ହିମସିକ୍ତ ଲତା,
ପଡ଼ିଲା ସେ ଶୋକାବେଗେ ସଖୀ ଅଙ୍କେ ଢଳି,
ପଡ଼ିଲା କି ଢଳି ଆହା, ସମୀରବେଗରେ
ଦ୍ରୁମାଗ୍ର ଗୋଲାପ, ଆନ ଗୋଲାପ ଉପରେ ।
ଦରିଧ ବଳି ଅସମ୍ଭାଳ ଶୋକଚିନ୍ତା ତାକୁ—
ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦାହ-ପ୍ରଦାୟିନୀ, ଭୁଜଙ୍ଗ ଯେସନ
ଦହେ ଫୁଲକୁଲେଶ୍ୱରୀ କୋମଳ-କମଳେ ।
କହିଲା କଶୋରୀ, କ୍ଷୋଭ-କାତର ଭାଷାରେ,—
"ଆଶାବନେ ଆଶାଫୁଲ ଫୁଟି, ଏତେ ଚାଞ୍ଚେ,
ଝଡ଼ିପଡ଼େ, ହାୟ, ତାହା ନ ଥିଲି ମୁଁ ଜାଣି ।
ହା ନିର୍ମମ ପିତା, ତବ ଏ ନିଷ୍ଠୁରତାର
ଅଛି କିସ ପ୍ରତିଦାନ ? ହୋଇଥାନ୍ତା ଯେବେ
ଅଶ୍ରୁ ଘନ, ଗୁନ୍ଥି ତହିଁ ଚାରୁ ମୁକ୍ତାହାର,
ଅର୍ପନ୍ତି ତା ରାଜପଦେ ପ୍ରତିଦାନ-ଭେଟି ।
ଦେଖିବି କେମନ୍ତେ କିଏ କାଲି ପ୍ରାତେ ଭଗ୍ନ
ମାନସ-ସ୍ୱାମୀଙ୍କି ମୋର କରିବ ନିହତ ?"
ସ୍ୱଭାବତଃ ଶୀଘ୍ର ଆସେ ଅଶୁଭ ସମୟ,
ଭାବୁ ଭାବୁ ବାଳାମଣି, ପାହିଗଲା ରାତି,
ଏଣେ ବଧ୍ୟସ୍ଥଳେ ନେଇ କଲା ଉପସ୍ଥିତ
କାଲଚାନ୍ଦେ ଜଟୁଆଳ, ନବାବ ଆଦେଶେ ।

ଧାଇଁଲେ ଚୌଦିଗୁ ଲୋକେ ଦେଖିବାକୁ ହତ୍ୟା,
ହେବ ମହାପ୍ରାଣିହତ୍ୟା, ହୋଇ ମହାପ୍ରାଣୀ
ଦେଖିବ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ବସି ପାପୋର୍ ନଇକୁ,
ଜଗତେ ଅଦର୍ଶନୀୟ କିସ ତେବେ ଆଉ ?
ଏ ସମୟେ ଜନାର୍ଣ୍ଣବ ସନ୍ତରି, ବିଦାରି,
ଉନ୍ମାଦିନୀ ବେଶେ ରାଜଦୁହିତା ଦୁଲାଲୀ
ଧାଇଁ ଆସି ଉଭା ହେଲା କାଲାଚାନ୍ଦ ବାମେ,
ଛନ୍ଦି ବାହୁପାଶେ ସ୍କନ୍ଧ, ଅବଚଳ ମୂର୍ତ୍ତି,
ଆଲିଙ୍ଗିଛି ସୃଷ୍ଟି କିବା ମଳୟ ଅନଳେ !
ନିରେଖି ଜନତା ଏହି ଯୁଗଳ ମିଳନ,
ହେଲା ସ୍ତବ୍ଧ ମୁଗ୍ଧ, ତେଣେ ବାର୍ତ୍ତା ପାଇ ରାଏ
ଆସିଲେ କ୍ରୋଧରେ ଧରି ନିଷ୍କୋଷ କୃପାଣ !
ଦେଖି ତାଙ୍କୁ, ଦ୍ୱୟ ଯାଇ କିଶୋରକିଶୋରୀ
ପ୍ରଣମିଲେ ନବାବଙ୍କ ପରଶି ପୟର ।
ମଧୁର ମିଳନ-ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ନରସାଇଁ
ଭୁଲିଗଲେ କୋପ, ଉଭେ ଷହିଲେ ଆଶିଷ ।
କ୍ରୋଧସ୍ଥାନେ ବସିଗଲା ଆନନ୍ଦ ବାତ୍ସଲ୍ୟ,
ସ୍ନେହ-କ୍ଷମା-ଆବରଣେ ଢାଙ୍କିଗଲା ଦୋଷ,
କନ୍ୟା-ଜାମାତାକୁ ରାଜା ନେଇ ଅନ୍ତଃପୁରେ,
କରାଇଲେ ସାଡମ୍ବରେ ଉଦ୍‌ବାହ-ଉତ୍ସବ ।
ଅନନ୍ତର କାଲାଚାନ୍ଦ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଅର୍ଥେ
ମାଗିଲା ବ୍ୟବସ୍ଥା ବହୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଣ୍ଡଳେ,
ମାତ୍ର କେହି ଦେଲେ ନାହିଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ତାହାକୁ,
ତହୁଁ ସେ ପଡିଲା ଅଧ୍ୟା, ଇଷ୍ଟଦେବପୀଠେ,
କଟିଗଲା ସପ୍ତ ଦିବାନିଶି, ଅନଶନେ—
ଅଶୟନେ, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ନ ହେଲା କରୁଣା
ଇଷ୍ଟଦେବତାର, ତହୁଁ କ୍ରୋଧେ ଅବିଶ୍ୱାସେ
ଉଠିଲାକ ପୂରି ପ୍ରାଣ ତାର, ଭାଙ୍ଗି ମୂର୍ତ୍ତି
ଭାବିଲା ଏସନ, "ଶିଳା-କାଷ୍ଠ-ନିର୍ମିତ
ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ମୂର୍ତ୍ତିର ଭଲ କାହିଁକି କ୍ଷମତା—
ଅର୍ପିବ ସେ ଗତି, ମୁକ୍ତି, ପୂଜିଲେ ତାହାକୁ !
ଭ୍ରାନ୍ତ ହିନ୍ଦୁ, ପୂଜେ ମୂର୍ତ୍ତି, ଉଠାଇ ଏ ମତ,
ପ୍ରଚାରି ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମ—ନିରାକାରବାଦ
ଦେଖାଇବ ମୁକ୍ତିପଥ, ସମସ୍ତ ଭାରତେ ।
ଭାଙ୍ଗିବ ପ୍ରତିମା ଆଗେ, ତେବେ ହେବ ମୋର
ସରଳ ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥ, ବଲି ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା,
କରି ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ଯାତ୍ରା, ଭାଙ୍ଗିବ ପ୍ରତିମା ।
ମେଘ ଦେହୁଁ ଜଳ ଆସି ହେଲେ କଳୁଷିତ
ଧରାସ୍ପର୍ଶେ, ଘନ ତାକୁ କରେ କି ବର୍ଜନ ?
ଅଗ୍ନି-ପରୀକ୍ଷାରେ ତାକୁ କରାଇ ସଂସ୍କାର
ଛନ୍ଦେ ପିନା ପୁଣି, ଏହା ପ୍ରକୃତିର ଧାରା,
ମାତ୍ର ଆର୍ଯ୍ୟସମାଜର ଏ ଧାରା ଅଜ୍ଞାତ ।"
ନୀରବନ୍ତେ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ, ଭାଷିଲେ ଆହ୍ଲାଦେ
ଉତ୍କଳର ରାଜେନ୍ଦ୍ରାଣୀ, ଶୁଣିଥିଲୁ ପୂର୍ବେ
କଳାପାହାଡ଼ର ନାମ, ଥିଲୁ ମୁଁ ଅଜ୍ଞାତ
ରମଣୀ-ମସ୍ତକମଣି ଦୁଲାଲୀ-ଆଖ୍ୟାନ,
ଜାତ ବାଳା, ଅମଙ୍ଗଳୁ ମଙ୍ଗଳ ସଦୃଶ,
ରଖେ ନାହିଁ ଜାତି ଧର୍ମ ଭେଦାଭେଦ ପ୍ରେମ,
ନ ଗଲେ ଆତ୍ମାରେ ଆତ୍ମା ମିଳାଇ ସର୍ବଥା
ହୁଏ ନାହିଁ ପ୍ରେମ, ବାଳା ଆଦର୍ଶ ପ୍ରେମିକା,
ପ୍ରେମବଳେ ମୃତ୍ୟୁମୁଖୁଁ ଉଦ୍ଧାରିଲା ପ୍ରିୟେ !
କହ ମାତା, କି ଅଭୀଷ୍ଟ ପୂରାଇବ ତୋର ?"
କହିଲା ବୈଷ୍ଣବୀ, "ଫେରି ରାମେଶ୍ୱରୁ ମୁହିଁ
ରହିବ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ, ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥେ ଧ୍ୟାୟି,
କରିଦେବ ମହାରାଣି ! ଏ ସୁବିଧା ମୋର ।"
ଶୁଣି ରାଣୀ, ଡକାଇଣ ଛାମୁକରଣକୁ
ଲେଖାଇ ଚଉଠା, ଦେଲେ ବୈଷ୍ଣବୀ ହସ୍ତରେ,
ବୋଇଲେ, "ଦେଖାଇ ଏହା ଯେ କୌଣସି ମଠେ,
ରହିବ ପ୍ରସାଦ ପାଇ ବଞ୍ଚିଥିବା ଯାଏ ;
ହୁଅ ମା ମେଲଣି ଏବେ, ଘେନ ଏହି ଭିକ୍ଷା ।"
ଏହା ଭାଷି ବୈଷ୍ଣବୀକୁ ଦେଇ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା,
ବିଦେ ହେଲେ ମଣୋହିକା, ସଙ୍ଗିନୀ ଗହଣେ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ

ସମର-ମନ୍ତ୍ରଣା-ସଭା ବସିବ ପ୍ରଭାତେ,
ଥାଇଁ ରାତି ଅର୍ଦ୍ଧଯାମ ଡାକୁଛି ଡାକୁଆ
ଘୂରି ଘୂରି ପ୍ରଶସ୍ତପଥ, ଗଳି, ଉପଗଳି,
"ଉଠ ଉଠ ନାଗରିକେ, ସମ୍ରାଟ ଆଦେଶେ
ବସିବ ମନ୍ତ୍ରଣ-ସଭା ପ୍ରଭାତ ସମୟେ,
ଯଥାକାଳେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବ ସର୍ବେ ଯାଇ ।"
ଶୁଣି ରାଜାଦେଶ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାଗରିକବର୍ଗ,
ଶଯ୍ୟା ତେଜି ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ସମାପି ସତ୍ୱର,
ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ପରିଚ୍ଛଦେ ହୋଇ ସୁସଜ୍ଜିତ
ବାହାରିଲେ ନାନାପଥେ ସଭା ଅଭିମୁଖେ ।
ଛୁଟିଲି ମାନବ-ବନ୍ୟା ସଭା-ସିନ୍ଧୁ ଲକ୍ଷି,
ଛୁଟେ ଯଥା ଚନ୍ଦ୍ରା ବର୍ମଆଡେ, ଶେଷେ ପୁଣି
ମିଶିଯାଏ କର୍ମେ, ତଥା ମିଳିଲେ ସକଳେ
ପ୍ରଧାନ ନଗରବାସୀ ମନ୍ତ୍ରଣା-ସଂସଦେ ।
ବିପୁଳ ବିସ୍ତାରବତୀ ସେ ମହତୀ ସଭା,
ଭିତ୍ତି ତାର ସୁଚର୍ଚ୍ଚିତ ଆପାଦମସ୍ତକ,
ବୀରଭାବ-ଉଦ୍ଦୀପକ ବିବିଧ ଚିତ୍ରରେ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଅଙ୍କିତ ତାହିଁ ମତ୍ତ ମାତଙ୍ଗର,
ଭୀଷଣ ସମର, କାହିଁ ଚଣ୍ଡୀପୂଜା, କାହିଁ
ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ-ରକ୍ଷ-ବକ୍ଷ ବିଦାରଣ,
ନଗ୍ନା-ଚିତ୍ରପଟେ ମୁଗ୍ଧ ସ୍ୱପ ଚିତ୍ର ଯଥା ।
କାହିଁ ବା ଅଙ୍କିତ ଦିବ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ସଭା,
ସୁଧୀବର ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଭାରତ-ପ୍ରଦୀପ
ଉପବିଷ୍ଟ ତହିଁ, ଯଥା ଇନ୍ଦ୍ର, ସ୍ୱର୍ଗେଶ୍ୱର
ବିରାଜିତ ହେମାସନେ ସୁରସଭା ମଧ୍ୟେ ।
ଧରିଛନ୍ତି ଧର୍ମରାଜ ଧର୍ମ-ତୁଳାଦଣ୍ଡ,
ସତ୍ୟ ନ୍ୟାୟ ଦେବା ପାଇ ଲାଗିଅଛି ତହିଁ,
ଏକ ପାଶେ ଥୋଇ ଦୋଷ, ଆର ପାଶେ ଦଣ୍ଡ ।
ତଉଲୁଅଛନ୍ତି ଦ୍ୱୟେ ସମାନଭାବରେ,
କେବେ ବା ତଉଲୁଛନ୍ତି ଗୁଣପୁରସ୍କାର ।
ଉପବିଷ୍ଟ ସଭାମଧ୍ୟେ ସିଂହାସନ ପୃଷ୍ଠେ
ବୀରାସନେ ରଥୀବାସ ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦଦେବ
ଉତ୍କଳ-ଜୀବନ-ଧନ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ,
ପ୍ରସ୍ଫୁଟିଅଛି ମୁଖେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ମହିମା ।
ଆସୀନ ସମ୍ମୁଖ ଭାଗେ ମହାର୍ଘ ଆସନେ
ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ବିଦ୍ୟାଧର—ପ୍ରଧାନ ସଚିବ,
ସ୍କନ୍ଧେ ଶୁଭ୍ର ଉପବୀତ, ଶୋହେ ସେ ଯେସନ
ସୂକ୍ଷ୍ମ କୌଶେୟ-ସୂତ୍ରଗୁଚ୍ଛ ଗୌର ବରଦେହେ ।
ନେତ୍ରେ ବଳ ଉପନେତ୍ରେ *, ଇନ୍ଦ୍ରଲୁପ୍ତ ❀ ଶିରେ
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର ଚିହ୍ନ, ଚର୍ମଲୋଳିତ, ଖାଣ୍ଡୁର ।
ଭାବନା-ଗଭୀର ମୁଖେ ଉଠୁଅଛି ଭାସି
ପ୍ରବୀଣତା ଦୀପ୍ତି, ମୂର୍ତ୍ତି ଦୟାରେ ଗଠିତ ।
ବସିଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ୱେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ
ସମରସଚିବ, ବୀର, ଗୁଣ-ବିଚକ୍ଷଣ,
ନ୍ୟାୟ ସମ ନିର୍ଭୀକ ସେ, ସ୍ୱଦେଶ-ଆଲୋକ ।
ତହିଁ ପରେ ଉପବିଷ୍ଟ ଲୁଣ ସାମନ୍ତରା,
ଦୀର୍ଘବପୁ, ସେନାପତି ସମରେ ଶମନ,
ଦୃଷ୍ଟି ଅତି ତୀକ୍ଷ୍ଣ, ଯଥା ଭାଦ୍ର ଖରରୌଦ୍ର,
ବୀର୍ଯ୍ୟର ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ, କିନ୍ତୁ କ୍ଷମାର ଦେବତା ।
ସମାସୀନ ରତ୍ନାସନେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ବାମେ
ଉତ୍କଳର ଯୁବରାଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ
ଉତ୍ସାହ-ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନେତ୍ରେ, ସିଂହଶିଶୁ ଯଥା,
କ୍ଷାତ୍ରଶକ୍ତି ଲୀଳାଭୂମି ବିଶାଳ ଉରସ,
ତେଜସ୍ୱିତା, ମନସ୍ୱିତା, ସାହସିତା ଆଦି
ଉଠୁଛି ମୂର୍ତ୍ତିରୁ ଫୁଟି, ପରିଚ୍ଛଦ ଭେଦି ।
ରାଜପୁତ୍ର, ସୁବିଶାଳ ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡର

* ଚଷମା ❀ ଚନ୍ଦୁଆ

ଭାବୀ ଅଧୀଶ୍ୱର, ମାତ୍ର ନାହିଁ ଅଭିମାନ
କିମ୍ବା ଗର୍ବ, ନତଶିର ବିନମ୍ର ସୌଜନ୍ୟେ,
ନତଶିର ଫଳବନ୍ତ ମହୀରୁହ ଯଥା,
ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ବା ଆଭିଜାତ୍ୟ ଅଚିହ୍ନା ତାଙ୍କର ।
ତାଙ୍କ ପାଶେ ରାଜଗୁରୁ ଯୋଗାନନ୍ଦ ସ୍ୱାମୀ
ଉପବିଷ୍ଟ ବେତ୍ରାସନେ, ଯୋଗେ କ୍ଲାନ୍ତଶ୍ରାନ୍ତ,
ଯେସନ୍ତେ ଯୋଗୀ ପ୍ରସ୍ରବଣ ଜୀବନ୍ତ କଙ୍କାଳ,
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶୁକ୍ଳ କେଶଗୁଚ୍ଛ ଉଡ଼େ ଶିରୋଦେଶେ
ଶୋଭା ଯଥା ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର ଜୟଧ୍ୱଜା ପ୍ରାୟ,
କିମ୍ବା ତାହା ଯୋଗିବର-ଯୋଗ-ପ୍ରଭାର
ରଶ୍ମିରେଖା, ଉଠିଅଛି ମସ୍ତିଷ୍କ ବିଭେଦି ।
କି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନେତ୍ରଜ୍ୟୋତି, କି ସ୍ନିଗ୍ଧ ମଧୁର,
ପ୍ରାବୃଟ ଦିନାନ୍ତେ ଯଥା ବୃଷ୍ଟିଧୌତ ରୌଦ୍ର,
ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟସର୍ବସ୍ୱ ଗୁରୁ, ଗଭୀର ନିର୍ବେଦୀ ।
ତହିଁପରେ ବସିଛନ୍ତି ସାମନ୍ତ ଭୂପାଳେ,
ଧନିକ ବଣିକକୁଳ, ନଗରପାଳକ,
କୃଷକ, ଦର୍ଶକ, ଶିଳ୍ପୀ, ଯଥାଯୋଗ୍ୟାସନେ ।
ମଣ୍ଡିଛନ୍ତି ଏକପ୍ରାନ୍ତ ସେ ମହାସଭାର
ସାମରିକ ଉଚ୍ଚତମ କର୍ମଚାରିବର୍ଗ,
ଅନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତେ ଉପବିଷ୍ଟ ବୀର ଇବ୍ରାହିମ,
ହସ୍ତିନାର ସିଂହାସନ-ଚ୍ୟୁତ ବାଦସାହ ।
ଘନକୃଷ୍ଣ ଶ୍ମଶ୍ରୁଜାଲେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ବକ୍ଷ,
ଗଣ୍ଡ-ନ୍ୟସ୍ତ-କରେ ବୀର ବସିଛନ୍ତି ମୌନେ
ଶୋକର ପ୍ରତିମା ପ୍ରାୟ, କି ଦୁର୍ବହ ଭାର
ରହିଛି ମସ୍ତକେ ଯେଙ୍କେ ଚାପା ଅନୁକ୍ଷଣ,
ଶୋକର ଛାୟାରେ ମ୍ଳାନ ବଦନମଣ୍ଡଳ ।
କାଲି ଯେହୁ ଅଧୀଶ୍ୱର ବିଶାଳ ରାଜ୍ୟର,
ପରହାତେ ଆଜି ହାୟ ଉପଯାଚକ ସେ !
କି ନ କରେ କାଳ, ବିଶ୍ୱ ଅଦୃଷ୍ଟ କାହାଣୀ,
କି ନ କରେ ଭାଗ୍ୟ ପୁଣି, ରହସ୍ୟ-ରସିକ,
ନିର୍ମମ ସେ ଅତି, ବ୍ୟଙ୍ଗ ପରିହାସ ତାର
କ୍ରୀଡ଼ାଭିରୁଚି, ଭୟଙ୍କର, ଅସହ୍ୟ ଅତୀବ,
ଦଣ୍ଡକେ ସେ ଭାଗ୍ୟ ପାରେ ଚଢ଼ାଇ ଶୋଭାରେ
ଆଉର ଦଣ୍ଡକେ ପାରେ କରାଇ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ।
ପୁଂସ-ଭାଗ୍ୟ, ସ୍ତ୍ରୀ-ଚରିତ୍ର, ଧରେ କେତେ କେତେ
କି ଆକାର, ଅଗୋଚର ଦେବଙ୍କର ତାହା ।
ଅନନ୍ତର ଶାନ୍ତସ୍ୱରେ ସଭାକୁ ସମ୍ବୋଧି
କହିଲେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ, ଉତ୍କଳ ସମ୍ରାଟ,—
"ଶୁଣିଛ ତ ସଭ୍ୟବୃନ୍ଦ, ଶୁଣିଛ ତ କାଲି
ଗୌଡ଼-ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ଚର ଦୂତମୁଖୁ ସବୁ,
ମୃଗତୃଷ୍ଣା-ବିଭୂଷଣୀ, ତରୁବୀରୁତ୍-ଶୂନ୍ୟା
ମରୁଭୂମି ଯବନର ଆଦି-ଜନ୍ମଭୂମି,
ଦେଖି ସେ ସୁଜଳା, ଶ୍ୟାମା, ଶସ୍ୟଶୋଭାମୟୀ
ବସୁଧା ଉତ୍କଳ ମହୀ, ପଡ଼ିଅଛି ଲୋଭେ ।
ଲୁବ୍ଧମନେ ଉତ୍କଳରାଜ୍ୟ ଦେଖିଛି ଯବନ,
ଶୁଣି ତା ବିଭବ, ଖ୍ୟାତି, ସୌଭାଗ୍ୟ, ମହିମା,
ନାଚୁଛି ସେ ଘ୍ରାଣଗନ୍ଧେ ବାୟସୀ ସମାନ ।
ସ୍ୱଭାବେ ଯବନ ଜାତି ପରସ୍ୱହାରକ,
ବାରମ୍ବାର ଆକ୍ରମଣ କରି ଉତ୍ତରଦିଗୁ
କରୁଛନ୍ତି ଉତ୍କଳର କ୍ରମେ ଶକ୍ତିକ୍ଷୟ,
ଭାଗ୍ୟେ ପୂର୍ବେ ରକ୍ଷା ସିନା, ବିଧିଦ୍ୱେଷ ପ୍ରାୟ
ଗର୍ଜୁଛି ସତତ, କିନ୍ତୁ ସେ ଦିଗ ବି ସୁଦ୍ଧା
ନ ପାନ୍ଥା ନିଷ୍ଠୁର, ଦୁଷ୍ଟ ଯବନକୁଳର
ପାପଚକ୍ଷୁ ପ୍ରଲୋଭନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କଦାଚ ।
ବାନ୍ଧିଅଛି ସଇମାନ ଦାରୁଣ କୁସ୍ୱପ୍ନ
ପୁନର୍ବାର ଆକ୍ରମଣ କରିବ ଉତ୍କଳେ,
ଏଥିକୁ ପ୍ରତୀକାର କିସ କହ ତୁମ୍ଭେମାନେ ?
ପ୍ରତୀକାର, ଶ୍ରେୟସ୍କର ସିନା ନିରାପଦ ବୃହ,
ପ୍ରକାଶ ସଭ୍ୟର ସର୍ବେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାଷ ମତ,
ସ୍ପଷ୍ଟଭାଷା ରହୁ ନିଷ୍ଠେ ସତ୍ୟର ବକ୍ଷରେ,
ନିର୍ଭୀକତା ପ୍ରାଣ ତାର, ଧର୍ମ ତାର ଆତ୍ମା,
ଅତଏବ ସଭ୍ୟବୃନ୍ଦ, ବଖାଣ ସ୍ୱମତ ।"
ନୀରବିଲେ ନୃପବର, କ୍ଷଣକ ଉତ୍ତାରେ
କହିଲେ ବଣିକଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଭାରି ପହିଲେ,—

'ମହାତ୍ମନ୍, ମୋ ମତରେ ସ ର-ମନ୍ତ୍ରଣା
କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନୁହେଁ ଉଚିତ ସମ୍ପ୍ରତି ।
ବିଗତ ସମରେ ଜୟ ହେଲେ ହେଁ ଆମ୍ଭର,
ହୋଇଛି ଅଶେଷ କ୍ଷତି କୃଷ୍ଣବାହିନୀରେ,
ବିଶେଷତଃ ଶୁଣି ନାହିଁ ବୀରଙ୍କ ଶରୀରୁ
ଅସ୍ତ୍ରାଘାତ-ବ୍ରଣ, ବ୍ୟର୍ଥ ଯୁଦ୍ଧେଚ୍ଛା ଏକାଳେ,
ବୃଥା ଶକ୍ତି ଅପଚୟ, ଅପଯଶ ତହିଁ ।
ନୁହେଁ ତ ସାମାନ୍ୟ ବୀର ବଙ୍ଗ-ବାଦସାହ,
ବହୁ ଯୁଦ୍ଧେ ସୁନିପୁଣ, ଜାଣିଛନ୍ତି ଅନେକେ,
ଆବର ସହାୟ ତାର ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ
ଆକବର, ରଥୀଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଅତୁଳପ୍ରତାପ ।
ଥାଏ ଯଦି ଅଭିଳାଷ ବଙ୍ଗ ଅଭିଯାନେ,
କରିବା ଉଚିତ ତେବେ ସର୍ବାଗ୍ରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ
ଆକବରେ, ନତୁ ପତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସର୍ବଥା ।
ଡର ନାହିଁ ଆକ୍ରମଣ ଶଙ୍କା ତ ଉତ୍କଳେ,
ତେବେ କାହିଁ ଏତେ ଚିନ୍ତା, ଏତେ ବା ବ୍ୟସ୍ତତା ?'
ଶୁଣି ଏ ଦୁର୍ବଳ ବାଣୀ, ନ ପାରିଲେ ସହି
ଯୁବରାଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ଉତ୍କଳ-ବତ୍ସଳ,
ହେଲା ତାଙ୍କ ବୀରହୃଦେ ତକ୍ଷଣେ ଆରମ୍ଭ
ଭୀଷଣ ଅନଳ-କ୍ରୀଡ଼ା ବିଦ୍ୟୁତ ଗତିରେ,
କହିଲେ ସେ ଉଠି ଦର୍ପ-ସତେଜ ଭାଷାରେ,
ବହିଲା କି ଛିଦ୍ର ପାଇ ଗଦ୍ଗଦ ଗର୍ଜନେ
ରୁଦ୍ଧ ଜଳାଶୟ ଜଳ, ବେଗେ ଅନର୍ଗଳ,—
"ଡର ନାହିଁ ଆକ୍ରମଣ ଶଙ୍କା ତ ଉତ୍କଳେ,
ତେବେ କାହିଁ ଏତେ ଚିନ୍ତା, ଏତେ ବା ବ୍ୟସ୍ତତା
କି ସୁନ୍ଦର ଯୁକ୍ତି ଏହା, ପଟାନ୍ତରଶୂନ୍ୟ !
ଭକ୍ଷଣାଶେ ଧାବମାନ ମହାବଳେ ତେବେ
ନ ମାରିବ ଆସି ସେହୁ ନ ଭକ୍ଷିବା ଯାଏଁ !
କାହିଁ ଯୁଦ୍ଧ ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ? ଯେ ଓଡ଼ିଆ ବାହୁ
କରିଥିଲା ଆକାଂକ୍ଷୀ ଗୋଦାବରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ,
ଅସାଡ଼ କି ଏବେ ତାହା ? ହାୟ କି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ !
ଜାଣେ ମୁଁ ସାମାନ୍ୟ ବୀର ନୁହେଁ ସଲିମାନ,
ପଳାଇଲା ସର୍ବାଗ୍ରେ ସେ ବିଗତ ସମରେ ।
ଜାଣିଛନ୍ତି ଅନେକେ ସେହୁ, ମାତ୍ର ଯେଉଁ ଶଶୀ
ନିସ୍ପ୍ରଭେ ତାରକାବର୍ତ୍ତେ, ନଭେ ସେହି ପୁଣି
ହୋଇଯାଏ ହୀନପ୍ରଭ ଭାସ୍କର-କିରଣେ ।
କାହିଁ ବା ସାହାଯ୍ୟ ଭିକ୍ଷା ମୋଗଲ ସମୀପେ ?
ଉତ୍କଳ ସ୍ୱାଧୀନ ରହୁ, ଇଚ୍ଛେ କି ମୋଗଲ ?
ମଶକର ଉପଦ୍ରବ ନିବାରଣ ପାଇଁ
ଦେବ କି ଲଗାଇ ଆଣି ଗୃହରେ ଅନଳ,
କିମ୍ବା ଭେକ ତଡ଼ିବାକୁ ପୋଷିବ କି ସର୍ପେ ?
ଥାଏ ଯଦି ଅଭିଳାଷ ବଙ୍ଗ ଅଭିଯାନେ,
କରିବା ଉଚିତ ତେବେ ସର୍ବାଗ୍ରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ
ଆକବରେ, ନତୁ ପତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସର୍ବଥା—
ଓଡ଼ିଆ ମୁହଁର ଭାଷା ନୁହେଁ ଏହା କେବେ ।
ହେଉଥିବ ପ୍ରବାହିତ ଯାହାର ଶରୀରେ
ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦାର ରକ୍ତ ବିନ୍ଦୁଏ କେବଳ,
କରିବ କି ଏଭଳି ସେ କୁତ୍ସିତ ପ୍ରସ୍ତାବ !
ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ସକଳ
ଥିଲେ ବରଣୀୟ ଦେବ, ବୀରେନ୍ଦ୍ର ସମାଜେ,
ଅଦ୍ଭୁତ କରଣୀବନ୍ତ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ବୀରେ
ରଖିଗଲେ କୀର୍ତ୍ତି ଚିହ୍ନ ବିଶ୍ୱ-ଇତିହାସେ,
ଯାହାଙ୍କ ସ୍ମରଣମାତ୍ରେ ପୂରି ଉଠେ ହୃଦ
ଆନନ୍ଦ କଲ୍ୟାଣ ଭକ୍ତି ଉତ୍ସାହ ଉତ୍ସବେ,
ତାଙ୍କ ବଂଶଧର ତୁଣ୍ଡେ ନ ସମ୍ଭବେ କେବେ
ଏଭଳି ଜଘନ୍ୟ, ଲଘୁ, କାପୁରୁଷ ବାଣୀ !
ନ ଗଣେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ବର୍ବର ଯବନେ,
ଡରିବ କି ଅମଙ୍ଗଳେ ମଙ୍ଗଳର ସୁତ,
ଓଡ଼ିଆ ଅନଳୁ ଜାତ, ନ ଡରେ ସେ ଶୀତେ ?
ଅନୁଷ୍ଣ ଅନଳ, ଏହା ଅସଙ୍ଗତ କଥା ।
ନ ଡରେ ଓଡ଼ିଆ ବୀର ରଣେ ବା ମରଣେ,
ମୃତ୍ୟୁପଥ ତାହା ପକ୍ଷେ ସରଳ ସୁଗମ୍ୟ,
ସରଳ ସତ୍ୟର ପଥ ସାଧୁପକ୍ଷେ ଯଥା ।
ଚୂର୍ଣ୍ଣ କର ଏହି ଦଣ୍ଡେ ଦୁର୍ବଳତା-ଦମ୍ଭ

ପ୍ରହାର ବିବେକ-ବଜ୍ର, ତୁଅ ଅଗ୍ରସର,
ଯବନର ଏ ଉତ୍କଳ ଆକ୍ରମଣ ପୂର୍ବୁ,
ଉତ୍କଳ-ବାହିନୀ କରୁ ବଙ୍ଗ ଆକ୍ରମଣ,
ଚଳନ୍ତୁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ମୁଁ ବିବେକ-ଆଦେଶେ ।"
ଏହା ଭାଷି ଯୁବରାଜ ବସନ୍ତେ ଆସନେ,
ଉଠି ତହୁଁ ସେନାପତି, କହିଲେ ସତେଜେ
ଜଳଦ-ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରେ, ଗଲା ଯେସନେ ଫାଟି
ସହସା ସଂରୁଦ୍ଧଗର୍ଭ ଆଗ୍ନେୟ ପର୍ବତ,
ବାହାରି ତହିଁରୁ ତପ୍ତ ଧାତୁଖଣ୍ଡ, ହେଲା
ଚୌଦିଗେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ଖରେ, ତଥା ଅନର୍ଗଳ
ବାହାରିଲା ମୁଖୁଁ ତାଙ୍କ ଅନଳ ବକ୍ତୃତା ।
କହିଲେ ସେ,—"ଶତ ଧନ୍ୟ ଯୁବରାଜ ଆମ୍ଭ;
ତାଙ୍କର ଏ ସାର ଉକ୍ତି, ମହାନ, ମୌଳିକ,
ବୟସେ ସେ ଶିଶୁ, ମାତ୍ର ପ୍ରଜ୍ଞାରେ ପ୍ରୌଢ଼,
ହେଲେ ହେଁ ପ୍ରଦୀପ କ୍ଷୁଦ୍ର, ଆଲୋକେ ଆଗର,
କ୍ଷୁଦ୍ର କୁସୁମର ସିନା ସୌରଭ ଅଧିକ !
କିପାଁ ଅବସର-ପ୍ରତେ ସହାୟତା-ଭିକ୍ଷା;
ବହ୍ନିଶିଖା ନତଶିର ହୁଏ ନାହିଁ କେବେ ।
ହୋଇଅଛୁ କ୍ଷତ ସତ୍ୟ କୃଷିବାଣିଜ୍ୟର,
କି ଚିନ୍ତା ସେ ଲାଗି, ହେବ ବର୍ଷାନ୍ତେ ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଧ୍ୱଂସ ହେଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା, ମିଳିବ କି ଆଉ ?
କେ ଇଚ୍ଛେ କି' ଦିନ ବଞ୍ଚି ଗ୍ରାମ୍ୟ ସୁଖାମୋଦେ
ମରିବାକୁ ଆଜୀବନ ? ଯେ ଇଚ୍ଛେ, ସେ ଭୀରୁ
ହୋଇ ଯଶୋଦେବଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ସୁତ
କିପାଇଁ ମରଣେ ଭୟ, ମିଶିଅଛି ମୃତ୍ୟୁ
ମାନବ ଶୋଣିତେ, ତାକୁ ନ ହେବ ଏଡ଼ାଇ ।
ବୀରର ଜୀବନ କେବେ ନୁହେଁ ବାଞ୍ଛନୀୟ,
ମରଣ ହିଁ ବାଞ୍ଛନୀୟ, ବୀରର ଶୋଣିତ
କରେ ସିନା ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜାତୀୟ କେତନକୁ ।

ଶୁଖି ନାହିଁ ଅସ୍ତ୍ରକ୍ଷତ ବୀରଙ୍କ ଗାତ୍ରରୁ,
ନ ଶୁଖୁ ପଛକେ, ମାତ୍ର କରିବେ ସେ ଯୁଦ୍ଧ,
ଶୁଖିବ ନାହିଁ ସେ କ୍ଷତ ଔଷଧ ବିଶେଷେ,
ଲାଗିଲେ ତହିଁରେ ଶତ୍ରୁ-ଶୋଣିତ-ପ୍ରଲେପ
ଶୁଖିଯିବ ମନକୁ ସେ ବିନା ଔଷଧରେ ।
ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଉତ୍କଳର ସୁପୁତ୍ର ଗହଣେ,
ସ୍ପର୍ଶି ନ ପାରିବ ତାକୁ ଯବନ-ପେଚକ,
କରନ୍ତି ମାନରକ୍ଷା ଯେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ
ପୁରୁଷୋତ୍ତମର କାଞ୍ଚିରଣେ, ହେବେ ସେହୁ
ସାହା, ହେବ ତାଙ୍କ ବଳ ସାତୁଆଳ ବାର [୧]
ଗଦା ଅମାବାସ୍ୟା, କ୍ରୋଧ ଦୁର୍ଯୋଗ ବଜ୍ରମୃ,
ଦୁରନ୍ତ ଦଳନଶକ୍ତି ହେବ ସ୍ୱାତୀ ଋକ୍ଷ, [୨]
ସେ ମହାଉତ୍ପାତେ, ହେବ ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟେ
ଚୂର୍ଣ୍ଣ, ଭଗ୍ନ, ଉତ୍ପାଟିତ ଯବନ-ବାହନ ।
ଆଶାର ଦର୍ପଣେ ମୁଖ ଦେଖୁଛି ଯବନ
ମୂର୍ଖ ଗର୍ବେ, ମାତ୍ର ଦୁଷ୍ଟ ଜାଣେ ନାହିଁ ପଛ—
ଆଶାର ସମାଧିକ୍ଷେତ୍ର ଦୁରାକାଙ୍କ୍ଷୀ ହୃଦ ।
ମାତିଛି ମସ୍ତ୍ରୀ ଶିଖୀ ମନାଇ ବଳରେ,
ମନାସିଛି ଆଶାବନ୍ଧେ [୩] ବାନ୍ଧିବ ମାତଙ୍ଗ,
ଭାଜିବ ପଛ ସେ ମାଛ ସେହି ମାଛ ତେଲେ,
ଉପାଡ଼ିବ ପଦବିଦ୍ଧ କଣ୍ଟକ କଣ୍ଟକେ,
ବ୍ୟର୍ଥ ହେବ ସେ ଚାତୁରୀ, ବ୍ୟର୍ଥ ହେବ ଯତ୍ନ ।
ଦେହ କଣ୍ଡୂୟନ ସ୍ଥାନ ନୁହେଁ ଶମୀବୃକ୍ଷ,
ହୁଏ କଳେବର କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ତହିଁରେ ।
ପ୍ରବଳ ଜାମାତା ବଳେ ବଙ୍ଗ ଅଧୀଶ୍ୱର
ଶ୍ୟାଳକ ବଳରେ ଯେସନେ ବିରାଟ ନୃପତି,
କୀଚକେ ମାରୁତି ବଧି ବସାଇଲା ଯଥା
ଯୁଧିଷ୍ଠିରେ ବିରାଟର ରାଜସିଂହାସନେ,
ବଧି କଳାପାହାଡ଼କୁ ବସାଇବ ତଥା

୧—ଶନିବାର । ଶନିବାର, ଅମାବାସ୍ୟା, ବଜ୍ରମୃଯୋଗ ଏବଂ ସ୍ୱାତୀ ନକ୍ଷତ୍ର ଏକତ୍ରେ ପଡ଼ିଲେ ମହା ଉପଦ୍ରବ ଘଟେ । ୨—ତାରା । ୩—ଲୁଚିଅଣୀ ସୂତା ।

ବଙ୍ଗ ସିଂହାସନେ ନଷ୍ଟେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ରାଟେ,
ଦୃଢ଼ ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମୋର, ବୀରର ପ୍ରତିଜ୍ଞା
ଅଟଳ, ଅଟଳ ଯଥା ବିଧାତୃ ବିଧାନ ।
ତହୁଁ ପରେ ଛେଦି ଶିଖୀ ମଜାଇବ ଶିର,
ପଠାଇବି ନେଇ ତାହା ଚଣ୍ଡାଳ ହସ୍ତରେ
ଚର୍ମନାଶା ଜଳେ,ମୋର ନିବାର ଏ ସତ୍ୟ,
ଜୀବନ୍ତ ଜାଗ୍ରତ ମୂର୍ତ୍ତି ମୁହିଁ ତା ମୃତ୍ୟୁର,
କୋଟିପ୍ରାଣ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ନାହିଁ ତା' ନିସ୍ତାର ।
ଇଚ୍ଛେ ଯେ ତସ୍କରବାକୁ ଯବନର ଦାସୀ
ନିଜ ଜନନୀଙ୍କୁ, ନୁହେଁ କ୍ଷମାପାତ୍ର ସେହୁ,
ନରବର କୁକ୍କୁର ସେ, ନର୍ଦ୍ଦମାର କୃମି,
ଅସ୍ପର୍ଶ୍ୟ ତାହାର ମାଂସ ଶିବା-ଶକୁନିର ।
ଯେଉଁ ବୀରସନ୍ତାନ ବା ପାନ କରି ବାଲ୍ୟେ
ଅନଳ-ତେଜସ୍ୱୀ ଦୁଗ୍ଧ, ବୀରମାତାଠାରୁ,
ହେବ ଅଲଜୁକ ପଣେ ସମରେ ବିମୁଖ ?
ଯେ ହେବ, ସେ କାପୁରୁଷ, ତାର ଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନ
ଅନ୍ଧାର ଗମ୍ଭିରୀ ଘର, ସେ କୁଳାଙ୍ଗାରର
ଅବଳା-ପଣତ ଏକା ଅଭୟ କବଚ !
କିନ୍ତୁ ବୀର ଡରେ ନାହିଁ ମରଣେ କଦାପି,
ମୃତ୍ୟୁର ଅଶୋକ-ଅଙ୍କ ବାଞ୍ଛିତ ତାହାର ।"
ଅନନ୍ତର ଉଭା ହୋଇ ବୃଦ୍ଧ ମହାପାତ୍ର
ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ବିଦ୍ୟାଧର, ଚାହିଁ ସଭା ପ୍ରତି
କହିଲେ ଉତ୍ସାହବର୍ଷୀ ବଚନ ଏସନ,—
"ହେୟ ଜାଣେ ବିପକ୍ଷକୁ ନ କଲେ ଶାସନ,
ବଢ଼େ ତାର ଅତ୍ୟାଚାର, ବଢ଼େ ତା ପ୍ରଶ୍ରୟ ।
ସତ୍ୟ ନିଶ୍ଚେ,—ଦୟା କ୍ଷମା ବୀରର ଭୂଷଣ,
ମାତ୍ର ତାହା ହୁଏ ଯଦି ଅପାତ୍ରେ ଅର୍ପିତ,
କରେ ତେବେ ଭୟଙ୍କର ଫଳ ସେ ପ୍ରସବ,
ଅନୁଚିତ ଦୟା କ୍ଷମା ଦେଶ-ବୈରୀ ପ୍ରତି ।
ବାତୁଳ ଯବନପତି, ଦୁଃଖେ ଆତୁର,
ଜାତିଦ୍ରୋହୀ ଗଣ୍ଡାସ୍ୱତ ଦୁଇଟା ଉପରେ
କରୁଅଛୁ ନିଜ ଭାବୀ ସୌଭାଗ୍ୟ ନିର୍ଭର,
ଭାବନ୍ତୁ ଉପୁଡ଼ା ଧାନ ବୁଣି କିଆରରେ
କରିବ ଅମଳ ଶସ୍ୟ, ଅସମ୍ଭବ ତାହା !
ଜାଣେ ନାହିଁ ଶୂନ୍ୟବୀର୍ଯ୍ୟ ସେ ବେନି ଗର୍ଦ୍ଦଭ,
କେବଳ ରସନା-ଅସ୍ତ୍ରେ ଦକ୍ଷ ବିଚକ୍ଷଣ ।
ଭୀମରୋଳ-ମଧୁଚକ୍ର ଏ ଉତ୍କଳ ମହୀ,
ମଧୁଲୋଭେ ମାଡିଅଛି ଯବନ-ଭଲ୍ଲୁକ
ଦୁହିବ ପଶ୍ଚାତେ, ଯେବେ ଉଡ଼ି ଝାଙ୍କେ ଝାଙ୍କେ
ମଧୁ ସଂରକ୍ଷକ ଭୀମ ଭୀମରୋଳବର୍ଗ,
ବିନ୍ଧିବେ ତା' ମୁଖେ, ନାସେ,ଶ୍ରବଣେ, ନୟନେ
ବିଷସ୍ରାବୀ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶୃଙ୍ଗେ, ତେତେବେଳେ କୃଷ୍ଣ
ହୋଇ ମହା ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ଅସହ୍ୟ ଜ୍ୱାଳାରେ,
ପଳାଇବ ଛାଡ଼ି ରବେ ଆଶ୍ରୟ-କାନନୁ ।"
ତହୁଁ ପରେ ରାଜଗୁରୁ ଉଠି ଯୋଗାନନ୍ଦ,
ଅନୁମୋଦି ତାଙ୍କ ବାକ୍ୟ, କହିଲେ ଏମନ୍ତ,—
"ତ୍ୟାଗୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମୁଁ ,ନୁହେଁ ଯୁଦ୍ଧ-ବ୍ୟବସାୟୀ,
ତେବେ କିପାଁ ଉପସ୍ଥିତ ମନ୍ତ୍ରଣା ସଂସଦେ,
କହିପାରେ କେହି ଏହା; ମାତ୍ର ତାହା ଭ୍ରମ,
ତ୍ୟାଗୀ ସତ୍ୟ ଯୋଗୀ,ମାତ୍ର କି ଗୃହୀ କି ଯୋଗୀ,
ସମସ୍ତଙ୍କ ସମାଶ୍ରୟ ଦେବୀ ମାତୃମହୀ,
ଶିଶୁର ଜନନୀ ଯଥା, କେ ତେଜିବ ତାହା ?
ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ନିଷ୍କାମୀ ନୁହେଁ, କାମନା ଅଭାବେ
କାହିଁ କର୍ମ, କାହିଁ ଧର୍ମ, କାହିଁ ଅବା ଜ୍ଞାନ ?
ଏ ସଂସାର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର, କର୍ମ ବ୍ୟତିରେକେ
ହୁଏ ନାହିଁ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି, ମିଳେ ନାହିଁ ମୁକ୍ତି,
ନଦୀ ତୁଲ୍ୟ ନିୟତ ଯେ କର୍ମରତ, ଧନ୍ୟ
ସେହୁ, କର୍ମ ଏକା ତାର ଚତୁର୍ବର୍ଗଦାତା,
କର୍ମୀ ସେହୁ—କର୍ମ ମଧ୍ୟେ ଯାଏ ଯେ ମିଳାଇ ।
ନାମାବଳୀ ଉତ୍ତରୀୟ, ଦ୍ୱାରିକାର ଛାପା,
ଯୋଗୀର ସମ୍ବଳ ନୁହେଁ, ଅଥବା କେବଳ
ଦେବପୂଜା, ଶାସ୍ତ୍ରପାଠ, ନୁହେଁ ତା' କର୍ତ୍ତବ୍ୟ,
ଯାହା ଜନହିତ, ଦେଶହିତ, ତାହା ସିନା
ତପ, ଜପ, ଯଜ୍ଞ, ବ୍ରତ, ସ୍ୱଧର୍ମ ସାଧୁର ।

ଦେଶମାତା ଏ ପ୍ରକୃତ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେବତା,
ତାହାର ପୂଜା ହିଁ ପୂଜା, ଛାଡ଼ ହୁଏ ସବୁ;
ମାତ୍ର ଛାଡ଼ ହୁଏ ନାହିଁ ସ୍ୱଦେଶ କଦାଚ,
ଯହିଁରେ ଉତ୍ପତ୍ତି, ପୁଣି ଶେଷେ ଯହିଁ ଲୟ,
କେ ପାରିବ ତେଜି ତାକୁ, କେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ?
ସଂସାରୀ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ସର୍ବେ ଉତ୍କଳସନ୍ତାନ,
ମାତୃବକ୍ଷେ ପଦାଘାତ କେ ପାରିବ ସହି ?
ଶତ ସ୍ୱର୍ଗୁ ଗରୀୟସୀ ନିଶ୍ଚେ ଜନ୍ମଭୂମି,
ଶତ ଗଙ୍ଗାଠାରୁ ବଳେ ଏହି ମହାନଦୀ,
ତେଜି ଏ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ତୀର୍ଥ, ଅନ୍ୟ ତୀର୍ଥ ଆଶେ
ଭ୍ରମେ ଯେ, ସେ ଅକୃତଜ୍ଞ, ଭ୍ରାନ୍ତଜ୍ଞାନହୀନ ।
ହାୟ ମାତା ମାତୃମନ୍ତ୍ର, ଅକୃତୀ ଅଧମ—
ସୁତ ମୁଁ ତୁମ୍ଭର, ନାହିଁ ଯୋଗ୍ୟତା ମୋହର
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଡାକିବା ଭଳି, ନିଜ ଗୁଣେ ଦେଖ,
କର ଅଧିଷ୍ଠାନଶୂନ୍ୟ ହୃଦ-ସିଂହାସନେ,
ଯାତେ ଏହି ଭିକ୍ଷା ଦାସ, ସେ ବରଦ ପଦେ ।
ଅତଏବ ହେ ଉତ୍କଳ-ସନ୍ତାନମଣ୍ଡଳ,
ତୁମ୍ଭ ମଧ୍ୟେ ରଣ-ଯଜ୍ଞେ ପୁରୋଧା ଯେମାନେ,
ଢାଳନ୍ତୁ ସେମାନେ ଶତ୍ରୁ-ଶୋଣିତ-ଆହୁତି
ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସ୍ରୁବ ସ୍ରୁଚେ, ଅଜ୍ଞ ଯେଉଁମାନେ,
ପୁରୋଧା-ଆଦ୍ୟାରେ, ହୁଅନ୍ତୁ ସେମାନେ,
ସେ ଯଜ୍ଞର ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହେ ସଂରତ ।
ଯୋଗ୍ଛଦିଅ ପାପସ୍ପୃଷ୍ଟ ଶିଖୀ ମନାଇର
ରକ୍ତପଙ୍କେ, ମାତୃଦ୍ରୋହୀ ପାପିଷ୍ଠ ସେ ବେନି,
ଯେଉଁ ମାତୃସ୍ତନ୍ୟପାନେ ପୁଷ୍ଟ ହେଲେ ବେନ,
ପରହସ୍ତେ ବିକିବାକୁ ଇଚ୍ଛନ୍ତି ତାହାକୁ,
ଯୋଗାଏ ଆହାର ହସ୍ତ ମୁଖକୁ ସର୍ବଦା
ମାତ୍ର ମୁଖ ଦଂଶେ ହସ୍ତେ, କି ବିଚାର ଏହି ?"
ଛିହନ୍ତେ ଆସନ ଗୁରୁ, ଚାହିଁ ଇବ୍ରାହିମେ
ପୁଛିଲେ ସସ୍ମିତେ ସୁଧୀ ଉତ୍କଳ ସମ୍ରାଟ—
"କିସ ମତ ଶୂରଙ୍କର ?" ତହୁଁ ଇବ୍ରାହିମ
ଉଠି ଶଶବ୍ୟସ୍ତେ, ଥୋଇ ବେନି କର ଶିରେ
କହିଲେ ଲଷ୍ଟନମତେ ସମ୍ରାଟେ ସଲାମ ।

ଅନନ୍ତର କହିଲେ ସେ, "ହେ ମହାଧିରାଜ,
କିସ ମତ ଶୂରଙ୍କର ବିଦିତ ତା ଛାମୁ,
ବିଦିତ ଆଶ୍ରୟଦାତା ଆଶ୍ରିତର ଦୁଃଖ ।
ଜନ୍ମ ମୋର ବୀରବର ସେରସାହା-ବଂଶେ
ପୂର୍ବ ପିତାର୍ଜିତ ମୋର ଦିଲ୍ଲୀ ସିଂହାସନ,
ମୋଗଲର ପ୍ରରୋଚନେ ଦୁଷ୍ଟ ସଲିମାନ
ଡକିଲି ବୃଥାରେ ମୋତେ, ଜଳୁଛି ଅନ୍ତରେ
ଯେଉଁ ଅପମାନ-ଅଗ୍ନି, ନ ପାରିବ ତାକୁ
ନିର୍ବାପନ ଜଗତର ସଲିଳ-ସମଷ୍ଟି ।
ହତଭାଗ୍ୟ, ବିପନ୍ନ ମୁଁ କୃପା କରି ଛାମୁ
ପ୍ରଦାନଅଛନ୍ତି ମୋତେ ଅଭୟ-ଆଶ୍ରୟ,
ମାଗିବାକୁ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ମୋର, ଦେବ,
କେବଳ ଏତିକି ଭିକ୍ଷା, ବଧି ସଲିମାନେ,
ଦେଲେ ତାର ରକ୍ତ ମୋତେ, ଅବଗାହି ତହିଁ
କରିବି ଏ ଜ୍ୱାଳା-ଦିଗ୍ଧ ହୃଦୟେ ଶୀତଳ ।"
ଏହିପରି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତେ ସଦସ୍ୟେ,
ବହୁମତେ ସ୍ଥିର ହେଲା ବଙ୍ଗ ଆକ୍ରମଣ,
ସର୍ବଶେଷେ ଉତ୍କଳେଶ ଦେଖାଇ ସ୍ମିତ ଅସି
କହିଲେ ସଭାକୁ ଚାହିଁ ସୁଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରେ,—
"ଏ ପ୍ରିୟ ଅସିକୁ ମୋର କଲି ଆମନ୍ତ୍ରଣ
ଗୌଡ଼ ଯୁଦ୍ଧେ, ପିଆଇବି ଆକଣ୍ଠ ଏହାକୁ
ଶତ୍ରୁର ରୁଧିର-ପଣା, ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମୋର ।
ଆବର ଯବନମୁଣ୍ଡେ ରଚିବି ନିକର
ରଣଚାମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟ ସିଂହାସନ ବେଦୀ,
ଶୁଭ୍ରରେ ଚାମର, ଅଉ ସଦ୍ୟୋଷ୍ଣ ଶୋଣିତେ
ବିହିବି ତର୍ପଣ ତାଙ୍କ, ଶତ୍ରୁ ଶବ-ସ୍ତୂପେ
ପୋତା ହେବ ଉତ୍କଳରେ ସ୍ୱାଧୀନତା-ଧ୍ୱଜା ।
ଥିବା ଯାଏ ଉତ୍କଳର ଜଣେ ମାତ୍ର ବୀର,
ନ ପାରିବ ସ୍ପର୍ଶି କେବେ ତାହାକୁ ଯବନ ।"
ଶୁଣି ଏହି ବୀରବାଣୀ ବୀରଙ୍କର ହିଆ
ଉଠିଲା ସମୁଚ୍ଛ୍ୱସି ନବୀନ ଉତ୍ସାହେ,
କଲେ ସର୍ବେ ଜୟଧ୍ୱନି କମ୍ପାଇ ଗଗନ,
ଭାଙ୍ଗିଲା ମନ୍ତ୍ରଣାସଭା, ଗଲେ ସର୍ବେ ଉଠି ।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

ବହ୍ନାର ଆସ୍ଥେମେ * ବଟେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ-ଈଶ୍ୱରୀ
ରତ୍ନବେଦୀ-ବକ୍ଷେ, ଯଥା ସତେଜା ସୁନ୍ଦରୀ,—
ପୁଷ୍ପେ ମଣିମାଣିକ୍ୟତ ସରସୀ-ଉରସେ,
ଅଥବା ଏକତା-ବକ୍ଷେ ଜନଶକ୍ତି ଯଥା ।
ଜଗତପାଳନୀ ମୂର୍ତ୍ତି, ରହିଅଛୁ ଲାଗି
ତୃପ୍ତିର ମଧୁର ହାସ ମନ୍ଦାର ଅଧରେ,
ମହିମାର ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜ୍ୟୋତି ଫୁଟୁଛି ନୟନେ,
ଜ୍ଞାନର କମଳାଲୋକ ଖେଳୁଛି ବଦନେ,
ଖେଳୁଥାଏ ଚନ୍ଦ୍ରେ ଯଥା ଅମ୍ଳାନ କୌମୁଦୀ ।
କରୁଣା-କୋମଳ ବକ୍ଷ, ଶାନ୍ତ ହୈମାସନ,
ମାତୃତ୍ୱ, ଦେବୀତ୍ୱ ତହିଁ ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି ବସା,
ସମାବୃତ ଦେହଲତା ଫେନ ନୀଳାମ୍ବରେ,
ଉଦ୍ଭାସିତ କିବା ସ୍ୱଚ୍ଛ ଘନ ଅନ୍ତରାଳେ
ସୁଷମା-ସମ୍ରାଜ୍ୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସୌଦାମିନୀ !
ଅଙ୍ଗେ ସେ ବରାଙ୍ଗେ ରତ୍ନ ଅଳଙ୍କାରସଜ୍ଜା,
ବଢ଼ାଇଅଛନ୍ତି ସ୍ତ୍ରୀୟ ସୌଭାଗ୍ୟ, ଗୌରବ,
ମାତ୍ର ତହିଁ ମହୀୟସୀଙ୍କ ନିସର୍ଗ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ପଡ଼ିଅଛି ଢାଙ୍କି, ଯେହ୍ନେ ଭୂଷଣର ଭୂଷା,
ସୁନ୍ଦରମା ସୁନ୍ଦରର...କି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଭଲା
ବଢ଼ାଇବ ତାର—ତୁଚ୍ଛ ପାର୍ଥିବ ଭୂଷଣ ?
ବେଦୀ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ଟାଣିଛି ପ୍ରକୃତି
ଘନଲତା-ବିଜଡ଼ିତ ପାଦପ ଶାଖାରେ,
ଛତର ବିଚ୍ଛେଦ ପଥେ ପଡ଼ି ରବିରଶ୍ମି
ଶୋଭେ ଯଥା ବେଦୀବକ୍ଷେ ଚନ୍ଦନ ଛିଟିକା ।
ସମୀରତ ପୁଷ୍ପଗନ୍ଧ ଆସି ଥରେ ଥରେ
ଭେଟି ଯାଉଅଛି ଶରେ ମହର୍ଷୀ ଛାମୁରେ,
କି ଶୀତଳ, ଚିତ୍ତହର, ଆହା ସେ ସୁବାସ,
ଆବର ମଧୁର କେତେ, ମଧୁର ଯେସନ
ମଳୟ ସୁରଭି ଶ୍ୱାସ, କିମ୍ବା ମାତୃସ୍ନେହ,
ଅଥବା ଶିଶୁର ମୁଗ୍ଧ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସଙ୍ଗୀତ !
ଋତ ସ୍ତବ ଆବୃତ୍ତିରେ ବିହଙ୍ଗନିଚୟ,—
(କାନନ ଦେବୀଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଚତୁର ଚାରଣ)
ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ମହାମହିମିତା ନରଦେବୀଙ୍କର,
ଲଳିତ କୋମଳ ଛନ୍ଦେ, ଜାତୀୟ ଭାଷାରେ ।
ଭାବମୟ ସେ ସଙ୍ଗୀତ, ତାନ-ଲହରିତ,
ଶ୍ରୁତମାତ୍ରେ ଭାସେ ପ୍ରାଣ ପୁଲକ-ବନ୍ୟାରେ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ସାରସ୍ୱତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବୀଣା ପାଇଁ
ନାହିଁ ବଳି ଏହାଠାରୁ ସଙ୍ଗୀତ ଜଗତେ ।
ସତ ନିଶ୍ଚେ, ନିଃସନ୍ଦେହ, ଏଭଳି କବିତା
ବିଶ୍ୱକବି ପ୍ରତିଭାର ଅସାଧ୍ୟ ସର୍ବଥା ।
ଉପବିଷ୍ଟ ଭିନ୍ନାସନେ ପ୍ରୌଢ଼ା ସଙ୍ଗିନୀଏ,
ଲଗିଅଛି ଗୀତାଚର୍ଚ୍ଚା, ସମ୍ରାଟ ମହିଷୀ
ପଢ଼ି କର୍ମଯୋଗ ଅଧ୍ୟା, କରୁଛନ୍ତି ବ୍ୟାଖ୍ୟା,
ଭକ୍ତି-ଘୃତ ପ୍ରଦୀପରେ କରି ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ
ଜ୍ଞାନ ଦେବାଳୟ, ଆହା ଯାଏ କି ବରଷି
ସଙ୍ଗୀତ ଗନ୍ଧର୍ବ ବୀଣା, ସୁସ୍ୱର ଜନକ,
ସଖୀଏ ଅନନ୍ୟକର୍ଣ୍ଣେ ଶୁଣୁଛନ୍ତି ମୌନେ ।
ଉଠୁଅଛି ବେଳେବେଳେ ମହାଦେବୀ ମୁଖେ
ଭାସିଣ ସାର୍ଥକ ହାସ, ମଧୁରେ ମଧୁରେ,
କୁସୁମିତ କିବା ଆହା ସଙ୍ଗୀତ ଲତିକା !
ବୁଝାଉଅଛନ୍ତି ରାଣୀ କର୍ମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ,
କର୍ମ ଏକା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପନ୍ଥା ମୁକତି-ତୀର୍ଥର,
କର୍ମୀର ମରଣ ନାହିଁ, ସ୍ୱୀୟ କର୍ମ ତାକୁ
ରକ୍ଷା କରେ ସଦା, ଦେଇ ଅନନ୍ତ ଜୀବନ !
ଅନନ୍ତ, ଅମୃତ ସେହି ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ
କର୍ମୀର ମରଣ ଯାଏ ମିଳାଇ ସର୍ବଥା ।
କର୍ମୀର ସେ ପୁଣ୍ୟସ୍ମୃତି, ହୁଏ ଚିରକାଳ
ସେହି କର୍ମୀ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମାର ପୂଜାର ସାମଗ୍ରୀ ।

* ଉପବନ

ଏ ସମୟେ ବାର୍ତ୍ତାହାରୀ ଜଣାଇଲା ଆସି,—
"ପ୍ରଣିପାତ, ଶୁଭାଗତେ ଦ୍ୱାରେ ରାଜରାଜେଶ୍ୱର ।"
ଶୁଣି ଏହା, ଉଠି ତ୍ୱରା, ସଙ୍ଗିନୀ ଗହଣେ
ଦ୍ୱାରେ ହେଲେ ମହାରାଣୀ ଅନ୍ତଃପୁର-ମୁଖେ ।
ଦ୍ୱାରେ ଅନ୍ତଃପୁର କକ୍ଷେ ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦଦେବ
ମଧ୍ୟମାକାଶର ଦୀପ୍ତ ମାଧ୍ୟନ୍ଦିନ ରବି,
ସୁବର୍ଣ୍ଣଶିରସ୍ତ୍ର ଶିରେ, ଝରେ ତହୁଁ ଜ୍ୟୋତି
ପୁଞ୍ଜ ପୁଞ୍ଜ, ଝରେ ଯଥା ନିଶା ଅବସାନେ
ପ୍ରଭାତ ନକ୍ଷତ୍ରମଣି ଶୁକ୍ରତାରା-ଦେହୁ ।
ସ୍ଥୂଳ ଦୃଢ଼ ଦୀର୍ଘକାୟ, ତେଜସ୍ୱୀ ପୁରୁଷ,
ତେବେ, ମୁଖେ ତେଜସ୍ୱିତା ଉଠୁଛି ଆଭାସି,
ଦୟାରେ ସଜଳ ସଦା ହେଲେହେଁ ସୁବୀର,
ପାରେ କାହୁଁ ତେଜି କେବେ ସ୍ୱାଭାବିକ ତେଜ,
ପାରିବ କି ତେଜି କେବେ ଅନଳ ଉଷ୍ଣତା ?
ତେଜସ୍ୱିତା ସୁବୀରର ପୁଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟ,
ବହ୍ନିକଣ, ବହ୍ନିଗିଳା ଚକୋରର ଯଥା ।
ପ୍ରଣମିଲେ ରାଜପଦେ ସଖୀ ସହ ଆସି
ମହାଦେଇ, ଉତ୍କଳର ରାଜଶ୍ରୀରୂପିଣୀ,
ପ୍ରଣମେ ଯେସନ ଦିବା, ରବି ପାଦମୂଳେ
କମଳ କହ୍ଲାର ଆଦି ସଙ୍ଗିନୀ ସହିତେ ।
ଉଠି ଖରେ ରାଜା, ଧରି ମହିଷୀଙ୍କ କର,
ବସାଇ ଆସନେ ତାଙ୍କୁ, ବସିଲେ ଆପଣେ,
ବାହୁଡ଼ିଲେ ସଙ୍ଗିନୀଏ ଘେନିଣ ମେଲାଣି ।
ସସ୍ମିତେ ନିରେଖି ରାୟେ ମହିଷୀ ବଦନେ
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି, "ପ୍ରିୟେ, ଆସିଲି ମୁଁ ଏବେ
କହିବାକୁ ଯୁଦ୍ଧସଭା ମନ୍ତ୍ରଣା ସମ୍ବାଦ,
ହେଲା ଯୁଦ୍ଧ ସାର, ଦେବି, ପାତ୍ର ମିତ୍ରଆଦି
ସଭିଙ୍କ ମତରେ, ଯାଇ ଉତ୍କଳବାହିନୀ
କରିବ ସତ୍ୱର ଗୌଡ଼ ଦୁର୍ଗ ଅବରୋଧ ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ମହିଷୀ ବ୍ୟଗ୍ରେ, "କି କହିଲ ନାଥ
ହେଲା ଯୁଦ୍ଧ ସାର," ଭାଷି ମହାଦେବୀ ଏହା
ରହିଲେ କରୁଣ ନେତ୍ରେ ଚାହିଁ ପତିମୁଖେ,
ଚାହେଁ ଯଥା ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ, ସରୋଜା-ସପତ୍ନୀ,
ଦିବାକର-ମୁଖପଦ୍ମେ ଅନିମେଷ ନେତ୍ରେ,
କିମ୍ବା ଯଥା ନିଶୀଥିନୀ, ତାରକା-ନୟନେ
ଚାହିଁରହେ ନିଶାନାଥ-ସୁନ୍ଦର-ବଦନେ ।
ଅଶ୍ରୁ ଭାରାବନତ ନେତ୍ର ଦିଶେ ଛଳ ଛଳ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ କି ନୀହାର ବାରି ପଦ୍ମ ପାଖୁଡ଼ାରେ ?
ନିରେଖି ଏ ଭାବ ରାଜା ପ୍ରଣୟିନୀଙ୍କର
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିସ୍ମୟେ, "କିପାଁ କ୍ରନ୍ଦନ ପ୍ରେୟସି,
ଇତର ରମଣୀ ପ୍ରାୟ ଯୁଦ୍ଧ ନାମ ଶୁଣି ?
ନୁହେଁ ଏହା ସୁଶୋଭନ ତୁମ୍ଭ ପକ୍ଷେ ଦେବି !"
ଭାଷିଲେ ମହିଷୀ, "ଦେବ, କାନ୍ଦୁ ନାହିଁ ମୁହିଁ
ନିଜ ପାଇଁ, କାନ୍ଦେ ପ୍ରାଣ ପରପ୍ରାଣ ଲାଗି,
ନତୁ ମୁହିଁ ବୀରପତ୍ନୀ, ବୀରମାତା ହୋଇ
କାନ୍ଦିବି କିପାଇଁ ଛାର ଯୁଦ୍ଧ ନାମ ଶୁଣି !
ବୀରନାରୀ କ୍ଷତ୍ରିୟାର ନୟନେ କଦାପି
ଥାଏ ନାହିଁ ଅଶ୍ରୁ, ଥାଏ ଅନଳ-ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ।
ଯଶୋଗୌରବ ତୁମ୍ଭେ ନାଥ, ଜୟଶ୍ରୀ, ଯଶଶ୍ରୀ—
ଚିରସହଚରୀ ତବ, ଜାଣେ ମୁଁ ନିକର,
ଏଣୁ ତବ ପରାଜୟେ ନୁହେଁ ମୁଁ ସନ୍ଦିଗ୍ଧ,
ଯହିଁ ପାଇଁ ଦୁଃଖିତା ମୁଁ କହୁଛି ଶବର ।
ସଂଗ୍ରାମ ନିଶ୍ଚୟ ଯଦି, ହେବ ନାହିଁ ତେବେ
ନିରସ୍ତ୍ର ସଂଗ୍ରାମ, ହେବ ଲୋକକ୍ଷୟ ତହିଁ,
ଫଳେ କେତେ ନାରୀ ହେବେ ପତିପୁତ୍ରଶୂନ୍ୟା,
କେତେ ଶିଶୁ ହୃତପିତୃ, ଭ୍ରାତୃହୀନ କେତେ,
ସେମାନଙ୍କ ହୃଦଦାହୀ ବ୍ୟାକୁଳ ବିଳାପ,
ଶୋକର ଉଚ୍ଛୁଳା ବନ୍ୟା ବହାଇବ ଦେଶେ ।
ଅଶ୍ରୁତ ସେ ଆର୍ତ୍ତସ୍ୱର ହେଲେ ହେଁ ମୋ କର୍ଣ୍ଣେ,
ମାତ୍ର ହେବ ପ୍ରାଣ-କର୍ଣ୍ଣ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ତହିଁରେ ।
ଦଗ୍ଧ ହେବ ବକ୍ଷ ମୋର ଲକ୍ଷପ୍ରାଣୀଙ୍କର
ଉଷ୍ଣଶ୍ୱାସେ, ସହିବ ତା' କେମନ୍ତେ ମୁଁ ହାୟ,
ଫାଟିଯିବ ତହିଁ ମୋର ବୁକ ଅଶ୍ରୁଝର,
ଆବର ଆସିବ ଭାସି ସେ ଅଶ୍ରୁ-ପ୍ରବାହେ

ଅସଂଖ୍ୟ କରୁଣ ସ୍ମୃତି, ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦାହେ ଭରା,
ଅସହ୍ୟ ସେ ପ୍ରାଣେ ମୋର, ଅସହ୍ୟ, ଅସହ୍ୟ ।
ଏହି ମୋର ଦୁଃଖ ନାଥ, ଦୁର୍ବହ ବେଦନା,
ନୋହିଲେ କ୍ଷତ୍ରିୟକନ୍ୟା ଡରେ କି ମରଣେ ?
ବହ୍ନିଆଣେ ଯେଉଁ ମୃତ୍ୟୁ, ମଙ୍ଗଳାଶୀର୍ବାଦ-
ମାନବ-ଅଜ୍ଞାତ ମହା ମଙ୍ଗଳ ସ୍ୱର୍ଗର,
ବାନ୍ଧିଦିଏ ଯେଉଁ ମୃତ୍ୟୁ ଯଶ-ଶାଢ଼ୀ ଶିରେ,
ଡରେ କି ହେ ତାକୁ ଯଶ-ରଙ୍କୁଣୀ କ୍ଷତ୍ରିୟା ?
ଜାଣେ ସେହି ଭଲ ରୂପେ, ଯଶୋବନ୍ତ ଜନ
ଅମୃତ-ସାଗର-ବକ୍ଷେ ଚିର ଆନ୍ଦୋଳିତ ।”
ଶୁଣି ବୀରବାମା ବାଣୀ ବୀର ଉତ୍କଳେଶ
ଲଭିଲେ ପରମ ପ୍ରୀତି, ଖେଳିଗଲା ଶିରେ
କି ଏକ ଅନନୁଭୂତ ଆନନ୍ଦ ଆବେଗ
ପ୍ରତି ଧମନୀରେ ତାଙ୍କ, ଉଠାଇ ଲହରୀ,
ଆବର ଉଠିଲା ବାଜି ହୃଦୟ-ମନ୍ଦିରେ
କେଶବର ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ମଧୁର ନିନାଦେ ।
ଭାବିଲେ ନୀରବେ ନୃପ ମାନସେ ଏସନ,—
“ସୁଶୀତଳ କାଦମ୍ବିନୀ ସଜଳ ଗରଭେ
ଇରମ୍ମଦ ପ୍ରାୟ, ସୁପ୍ତ ରାଣୀଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିରେ
କ୍ଷାତ୍ର ତେଜ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ଏ କ୍ଷାତ୍ର ଶକ୍ତିଦେବୀ ।”
ସମ୍ବୋଧି ରାଣୀଙ୍କୁ ସ୍ନେହେ କହିଲେ ଆଦରେ,—
“ସତ ପ୍ରିୟେ ଯା କହିଲ ହେବ ଲୋକକ୍ଷୟ,
ମାତ୍ର ଦେଶ, ଜନକ୍ଷୟ ନୁହେଁ ଅବହିତ
ମାତୃମହୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂରକ୍ଷଣ-କର୍ମେ ।
ମାତୃସମା ମାତୃଭୂମି ବିପନ୍ମୁକ୍ତି ପାଇଁ
ସମରେ ଯେ ଆତ୍ମବଳି, ଧନ୍ୟ ତାର ଜନ୍ମ,
ସେହି ଏକା ଚିରମୁକ୍ତ, ଆସନ ତାହାର
ଦେବତାଙ୍କ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ, ସେହି ଦେବପୂତ ନର,
ପବନ ପ୍ରସାଦ ତାର ଜାତୀୟ କୈବଲ୍ୟ,
ତାହାର ଅମୂଲ୍ୟ ସ୍ମୃତି ଜାତିର ସମ୍ପତ୍ତି—
ଜାତି-କଣ୍ଠଭୂଷା, ଭକ୍ତ-କଣ୍ଠଭୂଷା ଯଥା
ତୁଳସୀର କଣ୍ଠୀ, ଭକ୍ତ-ଜୀବନ-ସମ୍ବଳ ।

ଉପସ୍ଥିତ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କି ମତ ତୁମ୍ଭର
କହ ପ୍ରିୟେ, ଶୁଣିବାକୁ ଉତ୍ସୁକ ମୁଁ ତାହା;
ତୁମ୍ଭେ ମୋର ପତ୍ନୀ, ସଖୀ, ମନ୍ତ୍ରଣା-ସଚିବ,
ତବ ସୁମନ୍ତ୍ରଣା ମୋର ଶ୍ରେୟ, ପ୍ରେୟ, ଗ୍ରାହ୍ୟ ।”
ପଦ୍ମମୁଖୀ ଏ ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି ମହାଦେଈ
ହେଲେ ହେଟମୁଖ, ହେଲା ବିମ୍ବିତ କପୋଳେ
ଲଜ୍ଜା ପାଟଳିମା-ଛାୟା, ସତୀର ଏ ଧାରା ।
କହିଲେ ମହିଷୀ, “ନାଥ, କି ମତ ମୋହର,
ବୈରିଗ୍ରାସୁ ମାତୃଭାର କାହାର ଅମତ ?
ଦେଖୁଛି ମୁଁ ପ୍ରତିସ୍ୱପ୍ନେ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ଭୀଷଣ,
ନିଶୀଥେ ନଗରୀ ଯେବେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ଶୟନେ,
ନଭେ ଦୀପ ପ୍ରଭାଶରୁ, ନଦୀ-ଗର୍ଭ-ନାରୁ,
କରେ ଆସି ରାଜପଣ ଘୋର ନିସ୍ତବ୍ଧତା,
ସେକାଳେ ମୁଁ ଶୁଣେ ନିତି ଅଶରୀରୀ ବାଣୀ,
କେ ଯେହ୍ନେ କହୁଛି ଗର୍ଜି ମେଘମନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱରେ—
‘ଦେଖ ଦେଖ ଖରେ ଦେଖ ଅନାଇଁ ଏ ଆଡ଼େ,
ଫେଣ୍ଡିତ ଭବିଷ୍ୟ ଦ୍ୱାର-ଅଶନି-ଅର୍ଗଳ ।’
ଶୁଣି ସେ ବିକଟ ଡାକ ହୁଏଁ ମୁଁ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ,
ଦେଖେଁ ସେହି ମୂର୍ଚ୍ଛା ମଧ୍ୟେ ସ୍ୱପ୍ନ ଭୟାବହ,—
ଆଚମ୍ବିତେ ଆବିର୍ଭୂତ ତପସ୍ୱିନୀ ମୂର୍ତ୍ତି
ନୟନ ଅଗ୍ରତେ ମୋର, ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ,
ବୃଦ୍ଧା ସେ, ସଧବା ଚିହ୍ନ ବହିଛନ୍ତି ଦେହେ—
ସୀମନ୍ତେ ସିନ୍ଦୂର, ହସ୍ତେ କୁସୁମ କଟକ ।
ବଦନ ବିଷଣ୍ଣ ଅତି, ଥରେ ଥରେ ଦେବୀ,
ଚମକି ଉଠିଲା ଭଳି କହୁଥାନ୍ତି ଡାକି—
ରଖ ରଖ ପୁତ୍ରେ, ମୋତେ ଯବନ-କବଳୁ ।
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୁଅନ୍ତି ସେ କାହିଁ,
ତୁଟିଯାଏ ସ୍ୱପ୍ନ ମୋର, ଉଠିବସେଁ ଖରେ,
ମହାରାଜ, ନିଶ୍ଚେ ସେହି ଉତ୍କଳ-ଜନନୀ,
ଯବନ-ଶଙ୍କାରେ ମୁଖ ଭଜନ୍ତି ପାଣ୍ଡିମା,
କର ତୁମ୍ଭେ ଉତ୍କଳର ଏ ଦୁଃଖ ଖଣ୍ଡନ
ସଦ୍ୟବତ ପ୍ରାୟ, ଦେବ ମୋର ଏହି ମତ ।

ଜଳେ ନଭ-ନୀଳିମାକୁ ବାରୁଦ ଅନଳ,
ମାତ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ତାକୁ କରି ଉତାଳିତ
କରୁଥିଏ ମୁକ୍ତ , ଦୀପ୍ତ, ଛିନ୍ନ ଗର୍ଭମାନ
ଗଗନର, ତଥା ନାଥ, ଉତାଳ ଯବନେ,
ନିଭାଅ ଉତ୍କଳ ମୁଖୁ ଆପଦ-କାଳିମା,
ଲଭୁ ଦୁଷ୍ଟ ପାପଲିପ୍ତ ବୈରିତାର ଫଳ ।
ସତ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ, ସ୍ୱଭାବତଃ ଶାସ୍ତା ଦୁର୍ବୃତ୍ତର,
ଅର୍ପ ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତି ବର୍ବର ଯବନେ ।”
ଏକାଳେ ପ୍ରବେଶି ପୋଠା ୧ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତ-ପ୍ରହରୀ,
ଅର୍ପିଲା ସମ୍ରାଟ କରେ ସଚିବ ଚିଠାଉ ।
ପାଠାନ୍ତେ ନୃପେଶ, ଚାହିଁ ମହିଷୀ ବଦନ
କହିଲେ, “ଯିବି ମୁଁ ଏବେ ଦରବାର-ଗୃହେ,
ଅଛନ୍ତି ଉତ୍କଳେ ଯେତେ ମିତ୍ର, ସାମନ୍ତାଦି
ନୃପବୃନ୍ଦ, ଯିବ ତାଙ୍କୁ ରଣ-ନିମନ୍ତ୍ରଣ
ତାଙ୍କ ପାଶେ, ହେବ ସେହି ପରାମର୍ଶ ଆଜି,
ଜଣାଇଅଛନ୍ତି ତାହା ମନ୍ତ୍ରୀ ଏ ପତ୍ରରେ ।”
ପୁଚ୍ଛିଲେ ସମ୍ରାଜ୍ଞୀ, “ଦେବ, କିପାଁ ଏତେ ସଜ୍ଜା
ପରାଜିତ ଶତ୍ରୁ ଲାଗି ?” ଉତ୍ତରିଲେ ସ୍ୱୟେ —
“କେବଳ ବଳରେ ଦେବି, ହୁଏ ନାହିଁ ରଣ,
କୌଶଳ ବି ଆବଶ୍ୟକ, ଯୋଗ୍ୟ ପଥ୍ୟ ବିନା
ଖାଇ ଔଷଧରେ ବ୍ୟାଧି ନ ହୁଏ ଦମିତ,
ଆସିଲେ ସକଳେ ହେବ ଯୁକ୍ତି-ପରାମର୍ଶ,
ଅନନ୍ତର ହେବ କାର୍ଯ୍ୟ ଯାହା କାଳୋଚିତ ।
ତୁମ୍ଭର ସାହାଯ୍ୟ ପୁଣି ଆବଶ୍ୟକ ପ୍ରିୟେ,
ହୋମ-ପୂଜାଦିରେ ତୁମ୍ଭେ କରିବ ସଂଗ୍ରହ
ଦୈବ ବଳ, ସର୍ବକାର୍ଯ୍ୟେ ପ୍ରୟୋଜନ ତାହା,
ଦୈବ ବଳ ଅଭାବରେ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଆତ୍ମଶକ୍ତି,
ନ ଲଭିଲେ ଅଗ୍ନି କଣା, ଜଳେ କି ବାରୁଦ ?”
କହିଲେ ଉତ୍କଳେଶ୍ୱରୀ ଉତ୍ସାହ ବଚନେ,—
“ଅବଶ୍ୟ ପାଳିବି ଆଜ୍ଞା, କିଙ୍କରୀ ମୁଁ ତବ,
ତବ ଆଜ୍ଞା ମୋର ନିତ୍ୟେ ନୈତିକ୍ୟ-ସରଣୀ,
ନୁହେଁ ସୃଷ୍ଟ କମଳିନୀ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ
ଶୋଭା ଖାଲି, ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହାର-
ଲାଗିବ ସେ ଦେବପୂଜା ପବିତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟରେ ।”
ଶୁଣି ଏହା ନୃପମଣି ଲଭି ପରିତୋଷ
ବାହାରିଲେ ଅନ୍ତଃପୁରୁ ଲୋଡ଼ିଣ ବିଦାୟ ।
ଦର୍ବାର ମଣ୍ଡପେ ବିଜେ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ,
ବେଷ୍ଟିତ ଚୌପାଶେ ମନ୍ତ୍ରୀ ପାରିଷଦବର୍ଗ,
ଏ କାଳେ ପ୍ରବେଶି ଭକ୍ତେ ସମର-ସଚିବ
ରଖିଲେ ଛାମୁରେ ରଣ-ନିମନ୍ତ୍ରଣ-ପତ୍ର
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକୃତ, ପ୍ରଣମନ୍ତେ ସମ୍ରାଟ ଇଙ୍ଗିତେ
ହେଲା ତାଙ୍କ ନାମାଙ୍କିତ ମୁଦ୍ରା ମୁଦ୍ରିତ ।
ଏଥିଅନ୍ତେ ଦଳେ ଦଳେ ଆସି ଦେଶାଉରେ ୨
ବସନ-କବଚଧାରୀ ୩, କର୍ମଠ, ବିଶ୍ୱାସୀ,
ନମିଲେ ସମ୍ରାଟ-ପଦେ, ନମନ୍ତି ଯେସନ
ଶିଷ୍ୟବର୍ଗ, ଉପଦେଷ୍ଟା ଗୁରୁ ପାଦମୂଳେ ।
ସେଥି ମଧ୍ୟୁ ଜଣେ ଜଣେ ହକାରି ସଚିବ,
କରି ତାଙ୍କୁ ପୁରସ୍କୃତ ପାନ-ଫୁଲ-ଦାନେ,
ପେଷିଲେ ଚୌଦିଗେ, ଦେଇ ନିମନ୍ତ୍ରଣ-ପତ୍ର ।
କହିଲେ ସକଳେ ପୁଣି ସମ୍ବୋଧି ଏସନ,—
“ଯାଅ ସର୍ବେ ଦୂତବର, ଆମନ୍ତ୍ରି ସତ୍ୱର
ମିତ୍ର ସାମନ୍ତାଦି ନୃପବୃନ୍ଦେ ଉତ୍କଳର,
ଆସିବ ବାହୁଡ଼ି, ଧରି ରାଜାଦେଶ ଶିରେ ।
ଦେଖୁଛି ମୁଁ ନିଜ ମଧ୍ୟେ କରି ଅବସ୍ଥାନ
ବିଶ୍ୱାସ-ନୟନେ, ପଢ଼ି ଯୁଦ୍ଧ-ନିମନ୍ତ୍ରଣ
ମୁଖ୍ୟ ୪ କ୍ଷତ୍ରିୟବୀରେ, ଯବନ ଉପରେ
କରିବେ ଭୀଷଣ କ୍ରୋଧ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯେତେକେ
ଯୋଗାଇବ ସେ କ୍ରୋଧର ଆହାର ତକ୍ଷଣେ
ଉତ୍ତେଜନା-ଉଷ୍ମ ବାକ୍ୟ, କହିବ ସଦର୍ପେ,—
‘ସ୍ୱଦେଶଭକ୍ତିକପ୍ରାଣ ହେ ବୀରମଣ୍ଡଳ,
ମହାଭାଗ୍ୟେ ଆସେ ସିନା ଏ ଶୁଭ ଆହ୍ୱାନ
ଜାତୀୟ ଜୀବନେ, ଜାଗ ଏହି ଦଣ୍ଡେ ସର୍ବେ,

୧—ନପୁଂସକ । ୨—ଦୂତମାନେ । ୩—ଅଙ୍ଗରଖା, ଜାମା । ୪—ମୁଖ୍ୟ, ପ୍ରଧାନ ।

ଉଠ ଉତ୍କଳ, ଉଠ ଉଠ, କର ନାହିଁ ମଠ,
ନିଜ ଶକ୍ତି ନିଜ ମାନ ରଖ ଅବ୍ୟାହତ,
କ୍ଷତ୍ରିୟର ମାନ ଏକା କ୍ଷିତିରୁ ମହାନ ।
ଉତ୍କଳ ଅଶକ୍ତ, ଏହି ଘୃଣ୍ୟ ବିଶେଷଣ
ଭବିଷ୍ୟତ ଅଭିଧାନେ ଯାଅ ନାହିଁ ରଖି ।
ଥାଉଁ ଥାଉଁ ମଣିଫଣ ୧ ଜୀବିତ, ଜାଗ୍ରତ,
କେ ସାହସୀ କାଢ଼ିନେବ ମଣି, ଫଣୁ ତାର ।
ନାଶି ଦେଶ-ବୈରିଚୟ, ପ୍ରାଣପାତ-ପଣେ,
ସ୍ମୃତିର ଅକ୍ଷୟ ମଠ ସ୍ଥାପିଯାଅ ବୀରେ,
ରକ୍ଷିଯାଅ ବୀରକୀର୍ତ୍ତି, ବୀରେନ୍ଦ୍ର-ବାଞ୍ଛିତ ।'
କହିଲେ ପ୍ରଣମ୍ୟବର୍ଗ, 'ପାଳିବୁଁ ନିକର
ଯଥାଦେଶ ମନ୍ତ୍ରିବର, ଛୁଇଁ ଧନୁର୍ବାଣ
କରୁଛୁଁ ଶପଥ ସର୍ବେ, ଆଣିବୁଁ ନିମନ୍ତ୍ରି
ଶିଷ୍ଟାନୁପେ ମିଷ୍ଟଭାଷେ, ପରମ ସୌଜନ୍ୟେ,
ମାତ୍ର ହେବ ଯେଉଁ ଦୁଷ୍ଟ ଦ୍ରୋହୀ ଯୁକପଦେ,
ନ ଆଣି ତାହାକୁ, ହାଣି ଆଣିବୁଁ ତା' ଶିର ।'
ଶୁଣି ଏହା ମନ୍ତ୍ରିବର, ହେଲେ ସନ୍ତୋଷିତ,
କହିଲେ ଆବର, ଶାନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ବଚନେ,—
"ଯା କହିଲ ଦୂତେ, ତାହା ସମ୍ଭବେ ତୁମ୍ଭଙ୍କ,
ଧନୁର୍ବାଣ ସ୍ପର୍ଶଠାରୁ ବଳି, ନାହିଁ କିଛି—
ବୀର ପକ୍ଷେ ସୁକଠୋର ଉତ୍କଟ ଶପଥ,
ଯାଅ ସର୍ବେ, ଯାଅ ତ୍ୱର ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ-ସାଧନେ ।"
ତହୁଁ ବାର୍ତ୍ତାହରବର୍ଗ ଉଚ୍ଚାର ଉଚ୍ଚରେ
ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ, ଜୟ ଉତ୍କଳର ଜୟ,
ଘେନିଲେ ମେଲାଣି ନୃପେ ଜୁହାର ଭକ୍ତିରେ ।
ଚଳିଲେ ସେହି ମୂହୂର୍ତ୍ତରେ ଯାହା ଚାରଚୟ,
କେହି ଅଶ୍ୱେ, କେହି ରଥେ, କେହି ତରଣୀରେ
କେହି ବା ଆରୋହି ଶାନ୍ତ ଦନ୍ତଧର ୨ ପୃଷ୍ଠେ ।
ଏଥନ୍ତେ ହକାର ଗୃହେ କର୍ମଚାରିବୃନ୍ଦେ
ବାଣ୍ଟିଦେଲେ କାର୍ଯ୍ୟମାନ, ଯଥାଯୋଗ୍ୟଭାବେ ।
କଲା କେ ଗ୍ରହଣ ଖାଦ୍ୟ-ଆୟୋଜନ-ଭାର,
କେ ପଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ, କେହି ଯୁଦ୍ଧାସ୍ତ୍ର ନିର୍ମାଣ,
କେହି ତମ୍ବୁସିଆଁ, କେହି ଔଷଧ ସଂଗ୍ରହ,
ଏହିପରି ନାନା ଜନେ ନାନା କାର୍ଯ୍ୟ ଭାର
ହେଲା ସମର୍ପିତ । ଶେଷେ ଅତି ବୃଦ୍ଧ ଜଣେ
(ଜରାରେ ଦୁର୍ବଳ, ମାତ୍ର ଉତ୍ସାହେ ପ୍ରବଳ)
ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ କଲା କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରାର୍ଥନା ।
ଜଣାଇଲା ବୃଦ୍ଧ, ଧୀରେ ସମ୍ରାଟ ଛାମୁରେ,
"ଆଜ୍ଞା ହେଉ ମହାରାଜ, ଏ ଅଧୀନ ପ୍ରତି
କିଛି କର୍ମଭାର, ଯତ୍ନେ ସମ୍ପାଦିବି ତାହା ।
ବୃଦ୍ଧ ମୁ ସ୍ଖଳିତପଦ, ଦେଖନ୍ତି ନଭୁବା
କେତେ ଶକ୍ତିଧର ବଙ୍ଗଯବନ-ଭୂପତି ।
ହରିଅଛି ଜରା ମୋର ସାହସ, ବିକ୍ରମ,
ଦେଉଛି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ବହ୍ନି ନିଭାଇ ଆବର,
ମାତ୍ର ମହାରାଜ, ନଭେ ନାହିଁ ସହଜରେ
ବୀର ହୃଦୟର ବୀର୍ଯ୍ୟ-ବହ୍ନି, ଧ୍ରୁବ ଏହା ।
ବାଜି ଉଠେ ଆଜି, ଦେବ, ପ୍ରାଚୀନ ସଙ୍ଗୀତ
ଜୀବନର, ପ୍ରାଣ-ଯନ୍ତ୍ରେ, ନବ ତାନ ଛନ୍ଦେ,
କରୁଛି ମୋ ଆତ୍ମା ମୋତେ ଗୋପନେ ଭର୍ତ୍ସନା,
କହୁଛି ସେ ମୁକ୍ତି ନାହିଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତ୍ୟାଗରେ,
ମୁକ୍ତି ଅଛି କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ, କର୍ମତ୍ୟାଗ-ପାପ ।
ଡାକୁଅଛି କର୍ମ ମୋତେ ବଜ୍ର ଆହ୍ୱାନରେ,
ହୋଇ କର୍ମଜୀବୀ ନର, ଏଡ଼ିବୁ କେମନ୍ତେ
କର୍ମ-ଦେବତାର ସେହି ପୁଣ୍ୟ ଆମନ୍ତ୍ରଣ ?
ଶୁଣି ଏ ବିବେକ-ବାଣୀ, ଆସିଛି ମୁଁ ଏଥି
ଆଶାର କେତ୍ୟାତରେ କରି ହୃଦୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।"
ଶୁଣି ଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ସ୍ନେହେ, ସ୍ଥବିର ବୀରର,
ଅଦୃଷ୍ଟଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ, ପ୍ରଶଂସି ବହୁତ,
ପ୍ରଦାନି ପାରିତୋଷିକ ବହୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର,
ନିୟୋଜିଲେ ଅନ୍ୟତମ ଯୁଦ୍ଧମନ୍ତ୍ରି-ପଦେ ।
ମହା ଆନନ୍ଦିତ ବୃଦ୍ଧ, କି ଅଛି ଅଧିକ
ଅସ୍ତ୍ର-ପୁରସ୍କାରଠାରୁ ବୀରର ଗୌରବ ?
ପ୍ରକାଶି ସେ କୃତଜ୍ଞତା ସମ୍ରାଟ ଛାମୁରେ
ଘେନିଲା ମେଲାଣି, ତହୁଁ ଛାଡ଼ିଲା ଦରବାର ।

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗ

ଆସନ୍ନ ସମର ବାର୍ତ୍ତା ବ୍ୟାପିଲା ଚୌଦିଗେ
ନରବର୍ଣ୍ଣ-ଯାକେ ଚଳି, ବ୍ୟାପେ ଯଥା ଗନ୍ଧ
ମଧୁଗର୍ଭ ୧ ଗର୍ଭୁଁ ଜନ୍ମି, ଆଶ୍ରେଷି ସମୀରେ,
କିମ୍ବା ଯଥା ଭ୍ରାନ୍ତିଜନ୍ୟା ସ୍ୱପ୍ନ କୁହୁକିନୀ,
ବ୍ୟାପେ ଚଳି ସୁପ୍ତି-ପୃଷ୍ଠେ, ନୈଶ ଅନ୍ଧତମେ ।
ଚିର-ମୁଖରିତ ଏବେ କଟକ ନଗରୀ
ଜାଗ ଜାଗ, ଲଗ ଲଗ, ସାଜ ସାଜ ରବେ
ଧରୁଣ ପ୍ରକଟ ମୂର୍ତ୍ତି ଖେଳୁଛି ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ,
ବହୁଅଛି ଶତଧାରେ ଉତ୍ତେଜନା ସ୍ରୋତ,
ନାହିଁ ଏବେ ଅଧିକାର ନଗର ପ୍ରବେଶେ
ଆଳସ୍ୟର, ଲୁଚୁଛି ସେ ଧନଘରେ ଯାଇ,
ଅନ୍ଧୁଦିନ ପାଇଁ ସ୍ୱକ୍ଷି ନେଇଛି ବିଦାୟ।
ସ୍ୱଭାବେ ଜୀବନବତୀ କଟକ ନଗରୀ—
ନିଖିଳ ଉତ୍କଳମହୀ କ୍ଷେତ୍ରେ ସ୍ୱତ୍ତଧାରୀ,
ଲଭୁଛି ସେ ଆଜ ଯେତେକ ଦୁଇଟା ଜୀବନ,
ଭୀଷଣ ଉତ୍ସବ ସାଜେ ହୋଇ ସୁସଜ୍ଜିତ !
ଲାଗିଛି ନଗରେ, ବ୍ୟସ୍ତେ କର୍ମ ଆରମ୍ଭିବା,
ଯହିଁ ଦେଖ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାହା କର୍ମ କୋଳାହଳେ;
ସେ କର୍ଣ୍ଣଭେଦାରୀ ସ୍ୱର ନ ଧରୁ ମହୀରେ,
ସବେଗେ ଯାଉଛି ଉଠି ଅନନ୍ତ ଅନନ୍ତେ ।
ମିଳି ଶ୍ରମଜୀବକୁଳ ସହସ୍ର ସହସ୍ର
କରୁଛନ୍ତି ସମତଳ ସୈନ୍ୟ-ଗତି-ପଥ,
ବହୁ ଅନ୍ଧ ୨ ବାପୀ ଖୋଳା ଲାଗିଛି ଦ୍ୱିପାର୍ଶ୍ୱେ,
ମହାନଦୀ କୂଳେ କୂଳେ ହେଉଛି ନିର୍ମିତ
ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ସୈନ୍ୟାବାସ, ବହୁଦୂରବ୍ୟାପୀ;
ନିମନ୍ତ୍ରିତ ନୃପଗଣଙ୍କ ଅବସ୍ଥାନ ପାଇଁ
ଲାଗିଛି ନିର୍ମାଣ ହର୍ମ୍ୟ କାଠଯୋଡ଼ୀ ତୀରେ ।
ସ୍ତୂପୀକୃତ ଖାଦ୍ୟ-ଶସ୍ୟ ପର୍ବତ-ଆକାରେ,
ବାନ୍ଧି ତାହା ଅଖାପଟେ ଶତ ଶତ ଲୋକେ,
ପ୍ରେରୁଛନ୍ତି ବୋଝେ, ଭାରେ, ଶକଟରେ ସଦା
ପ୍ରତ୍ୟେକ ଠଣାକୁ, ରକ୍ଷୀ ଅସ୍ତ୍ରଧାରୀ ସଙ୍ଗ ।
ଦିବାରାତ୍ର ଲାଗିଅଛି କର୍ମକାର-ଶାଳ,
ବସି ସେ ଅକଟହାସ୍ୟେ କରୁଛି ଉଦ୍ଗାର
ସୃଜି ସୃଜି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର, ଗଦା, ଶୂଳ, ଶେଲ,
ଅସି, କୁନ୍ତ, ବର୍ଚ୍ଛା, ତୀର, ଟଙ୍ଗ, ଛେଲ ଆଦି ।
ଧନୁର୍ଙ୍ଗେ ୩ ନିର୍ମିତ କାହିଁ ହେଉଛି କାର୍ମୁକ,
କାହିଁ ମୂର୍ଗାସ୍ନେହେ ବଳା ହେଉଛି ଶିଞ୍ଜିନୀ,
କାହିଁ ବା ପ୍ରାଚୀନ ଅସ୍ତ୍ର ହେଉଛି ଶାଣିତ,
ଘୂରୁଅଛି ଶାଣଚକ୍ର ଘର୍ଘର ନିର୍ଘୋଷେ
ବିସ୍ଫୁରି ଅନଳକଣା, ଭୀଷଣ ବେଗରେ ।
କାହିଁ ଅସ୍ତ୍ରିକୁଳ ବସି ଇଷ୍ଟକ ଚୂର୍ଣ୍ଣରେ
କରୁଛନ୍ତି ପରିଷ୍କୃତ ମନ୍ତ୍ରପୂତ ୪ ଅସ୍ତ୍ରେ,
କାହିଁ ସୂଚୀଜୀବିବୃନ୍ଦ ସିଉଁଛନ୍ତି ବସି
ନବ ତମ୍ବୁ, କେହି ରତ ଜୀର୍ଣ୍ଣତା-ସଂସ୍କାରେ,
କାହିଁ ବା ପତାକା ସିଆଁ ଲାଗିଛି ସାଟୋପେ ।
ଲାଗିଛନ୍ତି ଚର୍ମକାରେ ବିବିଧ କର୍ମରେ,
ନିର୍ମାଣୁଛି କେହି ସ୍ଥୂଳ ଗଣ୍ଡାର ଚର୍ମରେ
କଞ୍ଚୁକ, ଫଳକ, କେହି ଅଶ୍ୱର ପଲ୍ୟାଣ ୫,
କେହି ବା ଶମ୍ବର-ଚର୍ମ କାଟି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ,
କରୁଛି ରଚନ ତହିଁ ଗୋଧା ଅଙ୍ଗୁଳିତ୍ର ।
ବ୍ୟାଧିବେତ୍ତା ବୈଦ୍ୟବର୍ଗ ଭ୍ରମି ବନେ ବନେ
କରୁଛନ୍ତି ଅସ୍ତ୍ରକ୍ଷତ ଔଷଧ ସଂଗ୍ରହ ।
କାହିଁ ବା କୃତ୍ରିମ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଛି ଗହଳେ,
ଅଶ୍ୱ, ହସ୍ତୀ, ଚାମେୟାଦି ୬ ଲଭୁଛନ୍ତି ଶିକ୍ଷା,
ବସି ସାଦୀ ଦ୍ୱିରଦଗଣ ତୁରଙ୍ଗମ-ପୃଷ୍ଠେ,
ବାମ ହସ୍ତେ ଧରି ଦୃଢ଼େ ଅଶ୍ୱର କଷାକ ୭
ଦକ୍ଷିଣେ ପ୍ରତୋଦ ଦଣ୍ଡ ଶିଖାଉଛି ତାକୁ
କରୁଚେ ବିପକ୍ଷ ଅସ୍ତ୍ର କରିବ ସେ ବ୍ୟର୍ଥ ।

୧—ସ୍ତୂପ । ୨—କୂପ । ୩—ଧମଣା ଭାଟି । ୪—ଚଳନ୍ତିକ । ୫—ଜିନ । ୬--ଜନ୍ତୁ । ୭—ଲଗାମ । ୮—ଚାବୁକ ।

ଜରେ ଗଜ ଅଶ୍ୱବର ବନ୍ଧ ଭଙ୍ଗିରେ,
କେବେ ଛୁଟେ ବାତବେଗେ,
କେବେ ବା ଲେଉଟେ,
କେବେ ଘୂରେ ଚକ୍ରାବର୍ତ୍ତେ, କେବେ ପ୍ଲୁତଗତି,
କେବେ ଅବା ଶୋଇଯାଏ ଭୂଇଁରେ ଲମ୍ପଟି ।
ଚଳନ୍ତି ଗଜେନ୍ଦ୍ରବୃନ୍ଦ ନିଷାଦି-ସଙ୍କେତେ,
କେବେ ଖରେ, କେବେ ଗୌଣେ,
ଟେକନ୍ତି ଅବା ଲମ୍ବ
ମସ୍ତକେ ଅଙ୍କୁଶାଘାତ, ଗର୍ଜି ମେଘମନ୍ଦ୍ରେ,
ହୋଇ କ୍ରୋଧେ ସନ୍ଧୁକ୍ଷିତ ୧ ଆସ୍ଫାଳି ଭୀଷଣେ
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶୁଣ୍ଡ, ଦନ୍ତେ, ଶୁଣ୍ଡେ ପଦେ,
ପକାନ୍ତି ଉପାଡ଼ି ମହୀ, ବୃକ୍ଷପ ଅନଯେ ।
ରୁଣ୍ଡ ହୋଇ ପଦାତିକେ ପ୍ରତି ଆଖଡ଼ାରେ
ଶିଖୁଛନ୍ତି ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ, ଧନୁର୍ବେଦ ବିଦ୍ୟା,
ଲଗିଛନ୍ତି ବନ୍ଧୁକେକ ବାରୁଦ ବଟାରେ,
କେତେ ପୁଣି ଲଗିଛନ୍ତି ବାଟୁଲି ବଳାରେ ।
ବଛା ବଛା ସୁପ୍ରବୀଣ କମ୍ମାରିଏ ଆସି
ଗଢ଼ୁଛନ୍ତି ନଳୀ, ଗୁଲି, କମାଣ ପ୍ରଭୃତି
ଅଗଣିତ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର, ଲାଗିଛି ଏରୂପେ
କେତେ ସ୍ଥାନେ କେତେ କାର୍ଯ୍ୟ କେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ତାହା,
ହୁଅନ୍ତା କଳ୍ପନା ଯେବେ ସକାନ୍ତ, ସଜୀବ,
ପାରନ୍ତା ତେବେ ସେ ବର୍ଣ୍ଣି, ସେ ମହା ସମ୍ଭାର ।
କହିଲେ ସରିବ କାହୁଁ ବୀରଙ୍କ ଆନନ୍ଦ,
ଭାବୀ ରଣ ପୁଣ୍ୟଦିନ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଭାତକୁ
ରହିଲେ ସେ ଚାହିଁ, ବ୍ୟଗ୍ର ଉତ୍ସୁକ ନୟନେ,
ସୌଭାଗ୍ୟ ସମ୍ଭବ ୨ ଯିବା ବୀର ପକ୍ଷେ ରଣ ।
ପିତାମହ ବର୍ମ କେହି ବକ୍ଷକୁ ଶଯ୍ୟାରେ,
କେହି ବା ଶିକେଇ ଶିକେ ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ମାର୍ଗଣ
କଷୁଅଛି ଧାର, କେହି ବଜ୍ର କବଚରେ
ରଚୁଛି ବଜ୍ରକବଚ, ଅସ୍ତ୍ରେ ଅଭେଦ୍ୟ ।

ହେଉଛନ୍ତି କୁହାକୁହି ନାଗରିକ ବୀରେ,—
"ଭଲ ଯୋଗେ ରଣଖେଳ ଲାଗିବ ଆମ୍ଭର,
ସ୍ୱଭାବେ ଏ ମଧୁମାସ, ଖେଳନ୍ତି ସକଳେ
ହର୍ଷେ ମାତି ଫଗୁଜଳେ ପିଚକାରୀ ଖେଳ,
ଖେଳୁଛି ପ୍ରକୃତି-ରାଣୀ, ରଙ୍ଗ ନୀରେ ତାର
ନିଷିକ୍ତ ଶାଳ୍ମଳୀ, ଜବା ସହଚରୀ ବାସ,
ପଡ଼ୁଛି ନିଗିଡ଼ି ତହୁଁ ବାସନ୍ତୀ ମାଧୁରୀ,
ଖେଳିବା ପିଚକା ଆମ୍ଭେ ଶତ୍ରୁର ଶୋଣିତେ ।"
କହିଲ ମାତାକୁ ସୁତ, "ଯିବି ମୁଁ ସମରେ,
ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା ଅଛି ମୋର, ଯବନ ଶୁଣ୍ଡରେ
ଭରିତ ଚାମର, ତାହା ଢାଳନ୍ତି ଭକ୍ତିରେ
ଧନୁର୍ବେଦ ଦେବଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ ପଦମୂଳେ,
ନ ମେଣ୍ଟିବ ଯେବେ ମନ ଆଶମାନ ମୋର,
ରହିଯିବ ଜୀବନରେ ଦୁଃଖକ୍ଷତ ତେବେ,
ତୀବ୍ର ଜ୍ୱାଳାକର ତାହା, ଅଶୁଷ୍କ ସର୍ବଥା,
ବୀର ପକ୍ଷେ ସେହି ବ୍ୟଥା ଅସହ୍ୟ ଜନନି !"
କହିଲ ପ୍ରବୋଧି ମାତା, "ବାଳୁତ ତୁ ବାବୁ,
କିପରି କରିବୁ ଭଲ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ରଣେ ?"
"ବାଳକ ମୁଁ" ମହାଦର୍ପେ କହିଲ ତନୟ,
"ବାଳକ କି ଜନନି ମୁଁ, ହେଲଣି ତ ମୋର
ବାରବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମ, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଯଦି
ନୋହିବ ସମର୍ଥ ହାୟ, ଆତ୍ମରକ୍ଷା ବ୍ରତେ,
ଧିକ ତେବେ ଜନ୍ମ ମୋର ପୂତ ବୀରବଂଶେ ।"
ଶୁଣି ବୀରସୁତ ବାଣୀ ସେ ବୀର ଜନନୀ
ସ୍ନେହାନନ୍ଦଭରେ ପୁତ୍ରେ ଆଉଜାଇ କୋଳେ
ଘନ ଘନ ଚୁମ୍ବି ଶିର, ଭାଷିଲା ଏସନ—
"ଧନ୍ୟ ହେଲୁ ବତ୍ସମଣି ! ଧନ୍ୟ ମୁଁ ଉଦରେ
ତୋ ଭଳି ବୀରେନ୍ଦ୍ର ସୁତେ, ଯେଉଁ ବଂଶ ବୀରେ
ମୁଖ ମାରି ଭାଙ୍ଗିଥିଲେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳର ଦନ୍ତ,
ମହାର୍ଘ ଭୂଷଣ ମଣି ତୁହି ସେ ବଂଶର,

୧—ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ, ଉଦ୍ଦୀପିତ । ୨—ଉତ୍ସବ ।

ଯାଅ ବତ୍ସ, ଯାଅ ଯୁଦ୍ଧେ, କରୁଛୁ କଲ୍ୟାଣ,
ତୋହର ସ୍ୱଦେଶ–ପ୍ରେମ ରଖିବ ରେ ତୋତେ ।”
ଲଭି ମାତୃଆଜ୍ଞା ପୁତ୍ର, ମହା ହୃଷ୍ଟମନେ
ଜୁହାରି ଜନନୀ ପଦେ, କହିଲା ମଧୁରେ,–
“କି ଭୟ ଜନନ ତାର, ମାତୃଆଶୀର୍ବାଦ
କୁଳିଶ-କବଚ ପ୍ରାୟ ଆବୃତ ଯା ଦେହେ ।
ତବ ଶୁଭ ଆଶୀର୍ବାଦ, ଦେଖାଇବ ମୋତେ
ସାଫଲ୍ୟ-ସରଣୀ ଅଗ୍ରେ, ସରଳ, ମଙ୍ଗଳ ।”
ଅର୍ପି ପୌତ୍ରେ ପିତାମହ ଅସ୍ତ୍ର ପୁରସ୍କାର
କହିଲା, “ଉତ୍କଳ ଭୁଣ୍ଡେ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ
ପଶିବୁ ସମରେ ଏହି ଧନୁର୍ବାଣ ଧରି,
ସ୍ୱଦେଶ ସ୍ୱଜାତି ବେନି ମାନରକ୍ଷା ପାଇଁ
କରିବୁ ପଛକେ ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରାଣଦାନ ରଣେ;
ମାତ୍ର ନ ଫେରିବୁ କେବେ ଭୀରୁ ଫେରୁ ପ୍ରାୟ
ପୃଷ୍ଠେ ବହି ଅସ୍ତ୍ରଲେଖା, ବୀରର ତା ମୃତ୍ୟୁ ।
ମାନମୂଲ୍ୟେ ବୀର କେବେ କିଣେ ନାହିଁ ପ୍ରାଣ,
କିଣେ ପ୍ରାଣମୂଲ୍ୟେ ମାନ, ଏହା ତାର ଧର୍ମ,
ପ୍ରସ୍ତୁତ ସତତେ ବୀର, ପ୍ରାଣ ଦେବା ପାଇଁ,
ମାତ୍ର ମାନ ଦେବାକୁ ସେ ସର୍ବଦା କୁଣ୍ଠିତ,
ରଖିଥିବୁ ଏ କଥାକୁ ସବୁବେଳେ ହେଜୁ ।
ସର୍ବତ୍ର ଅଜେୟ ବତ୍ସ, ଏ ମହାଧନୁକ
ଆଜାନ୍ତବୀ ଗୋଦାବର୍ତ୍ତ, ଇଷ୍ଟ ଧନୁ ଏହା
ଆମ୍ଭ କୁଳେ, ଦେଲି ତୋତେ ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର ଜାଣି,
ରଖିବୁ ତୁ ପ୍ରାଣପଣେ ଏ ଧନୁ ଗୌରବ ।
ବୀରର୍ଷଭ ପିତା ତୋର ଏହି ଧନୁ ଧରି
ଦେଇଥିଲା ଘଉଡ଼ି ସେ ଦୁର୍ମଦ ଯବନେ
ଶୃଗାଳ କୁକ୍କୁର ପରି, ହାୟ ସେ ବୀରେନ୍ଦ୍ର
ନାହିଁ ରେ ବାଞ୍ଛିତ ଆଉ ଏ ମର ଭୁବନେ,
ଭୁଞ୍ଜୁଛି ସେ ବୀର ସ୍ୱର୍ଗେ ଦେବ ଦେହ ଧରି,
ଅଛି ମାତ୍ର ନାମ ତାର କାମେ ଅନୁସ୍ୟୂତ ।”
କହୁଁ କହୁଁ ବୃଦ୍ଧନେତ୍ର ବହିଲା ଶୋକାଶ୍ରୁ,—
ଧାରାକାରେ, ମାତ୍ର ବୀର-ହିଆ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଦା
ବୀରତେଜେ, ସ୍ପର୍ଶି ତାହା ଶୁଖିଗଲା ଅଶ୍ରୁ,
ଶୁଖିଯାଏ ରୌଦ୍ରେ ଯଥା ଆପଗା * ପ୍ରବାହ ।
କ୍ଷଣକେ ସମ୍ବରି ଶୋକ କହିଲା ସ୍ଥବିର,
“ସ୍ମରିବୁ ସତତ ବତ୍ସ, ଦେଶରକ୍ଷା-ଭାର
ନ୍ୟସ୍ତ ର ତୋ’ ବାହୁପରେ, ଯୁଦ୍ଧ, ଯୁଦ୍ଧ ସଦା
ଯବନର ଅନ୍ତସ୍ପୃହା ଡାକୁଛି ବ୍ୟାକୁଳେ,
ନିବାର ତା ରଣ-କଣ୍ଡୂ, ଏହି ଅସ୍ତ୍ରମୁନେ ।
କରୁଛି ମୁଁ ଆଶୀର୍ବାଦ, ହୋଇ କୃତକର୍ମା
ଆସିବୁ ବାହୁଡ଼ି ସୁଖେ ଏହି ଧନୁ ଧରି,
ରଣରଙ୍ଗୀ ଉତ୍କଳୀୟେ ତରି ସ୍ୱଜଭକ୍ତ,
ନ ଲଗେ କଳଙ୍କ ଯେତେକ ତାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟଯଶେ,
ନ ଅର୍ଜିବୁ ସ୍ୱଜଦ୍ୱେଷ, ବଧି-ଦ୍ୱେଷ ଯଥା ।
ଘେନ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଏ ପ୍ରସାଦୀ ଫୁଲ,
ବାନ୍ଧ ଦୃଢ଼େ ଉତ୍ତରୀୟେ, ଏ ଫୁଲପ୍ରସାଦେ
ଲଭିବୁ ସର୍ବତ୍ର ଜୟ, ସର୍ବତ୍ର ମଙ୍ଗଳ ।”
ଘରିଅଛି ବୀରବରେ ପରିହାସ କାହିଁ
ମାତାମହୀ-ଦୌହିତର, ଶଠତ ଭଙ୍ଗିରେ,
କହିଲା କୃତ୍ରିମ ଦ୍ୱେଷେ ବୃଦ୍ଧା ମାତାମହୀ
ଦୌହିତ୍ରେ, “ଶଙ୍କିତ ଯେବେ ଯିବାକୁ ତୁ ଯୁଦ୍ଧେ,
ଦେ’ରେ ତେବେ ବାଣ ତୋର ଯିବି ମୁଁ ସମରେ,
ତୁ ଯାଇ ରନ୍ଧନଶାଳେ ପ୍ରକାଶ ବୀରତ୍ୱ ।”
ପୁଚ୍ଛିଲା ସସ୍ମିତେ ନାତି, “କି ଲୋଡ଼ା ବାଣରେ,
ଭୀଷଣ ଅମୋଘ ବାଣ ତବ ନେତ୍ର, ଜିହ୍ୱା,
ସେହି ବାଣେ ଧୀରନାଶ, ମାତାମହେ ମୋର,
ପରାଜୟି, ରଖିଅଛ ଚିର ବଶ କରି,
ସ୍ୱାଧୀନତ୍ୱ ବାବାନା ଉଡ଼ାଇଛ ଭବେ,
ଯବନ ବା କେତେ ମାତ୍ର, ଆଈ, ତବ କଛ ?”
ଶୁଣି ନାତିବାଣୀ ବୃଦ୍ଧା, କହିଲା ସଲଜ୍ଜେ,–
“ନେଇ ଯା ତେବେ ରେ ମୋର ନାତୁଣୀବହୂକୁ
ରଣସ୍ଥଳେ, ବଧିବ ସେ ନେତ୍ର-ଜିହ୍ୱା-ବାଣେ

* —ନଦୀ

ସସୈନ୍ୟେ ଯବନସଙ୍ଗେ, ଥିବୁ ଲୁଚି ଲୁଚ
ତା ପଛରେ, ପିନ୍ଧି ତାର ବସ୍ତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ।"
"ଯଥାର୍ଥ କହୁଛ ଆଇ", କହିଲ ଦୌହିତ୍ର,
"ପାଳନ୍ତି ମୁଁ ଯଥାଦେଶ, ମାତ୍ର କେ କରିବ
ପଦସେବା ତବ, ଶିଷ୍ୟା ସେବକୀ ଅଭାବେ,
ସେବନ୍ତି ମୁଁ, ମାତ୍ର ମୋର ନାହିଁ ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ,
ଏଣୁ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବା ଉଚିତ ।"
ଦୟିତେ ଚିନ୍ତିତ ଦେଖି ପୁଚ୍ଛିଲା ଦୟିତା,
"ଭାବୁଛ ବସିଲେ ନାଥ, କିସ ଅବିରଳ ?
ଚିର ପରନ୍ତପ ତୁମ୍ଭେ, କି ସନ୍ତାପ ତବ ?"
କହିଲ ଏକାନ୍ତେ କାନ୍ତ, କାନ୍ତାକୁ ଏସନ,
"ନୁହେଁ ଆନ ଚିନ୍ତା ପ୍ରିୟେ, ତବ ଚିନ୍ତା ବିନା ।"
"ମୋ ନିମନ୍ତେ ଚିନ୍ତା ?" ବ୍ୟସ୍ତେ ଭାଷିଲ ଭାମିନୀ
"ନାହିଁ ନାହିଁ, ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର ନ ହୁଅ ଚିନ୍ତିତ
ଏ କିଙ୍କରୀ ପାଇଁ, ଯାଅ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ସମରେ ।
ତବ ଏ ଦାସୀକି ପ୍ରଭୁ, ଏ କଣା ଦାସୀକି
ବୀରପତ୍ନୀ-ଗୌରବରୁ ନ କର ବଞ୍ଚିତ ।
ପ୍ରେମ-ଡୋରେ ବନ୍ଧା ତବ ସଦା ଏ ସେବକୀ,
ପ୍ରେମ-ରାଜ୍ୟେ ନାହିଁ ନାଥ ଦୂର-କଟ ଭେଦ,
ବନ୍ଧନ ଅନନ୍ତ ତାର, ନ ଛେଡ଼େ ସେ ସ୍ପର୍ଶ,
ଆକର୍ଷଣ ସୁଖ ତାର ଯହୁ ତାକୁ ପର ।
ତବ ଅଦର୍ଶନେ, ଦେବ, ବକ୍ଷ ସ୍ପୃଶି ତବ
ରହିବ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ, ଏଥେ ନ କର ସନ୍ଦେହ,
ନାରୀଭାଗ୍ୟ ପଣ ହସ୍ତେ, ଜାଣୁ ଜାଣୁ ଏହା
ଯେ କରେ ପତିକୁ ପୁଣ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଚ୍ୟୁତ,
ସେ ଅଭାଗୀ, ଭାଙ୍ଗେ ସିନା ନିଜ ହସ୍ତେ ନିଜ
ସୌଭାଗ୍ୟ-ମନ୍ଦିର, ନୁହେଁ ସତୀଧର୍ମ ତାହା ।
ଦେଶରକ୍ଷାଠାରୁ ବଳି ପାବନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
କି ଅଛି ମାନବପକ୍ଷେ, ମହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଯେ,
ସେହି ଏକା ଅମରତା ମର ନରପ୍ରାଣେ,
କେ ସାହସୀ ଘଟାଇବ ଅନ୍ତରାୟ ତହିଁ ?
କେ ହେବ ପିଶାଚ ସେହି ପୁଣ୍ୟ ଯଜ୍ଞକାର୍ଯ୍ୟେ,
ଯାଅ ବୀର, ନିର୍ବିଘ୍ନରେ କର ଦେଶପୂଜା ।"
ବୀର ପୁତ୍ରେ ଚାହିଁ ପିତା କହିଲ ଉଦାର
"କରିବା ଗୌଡ଼ାଭିଯାନ ପିତାପୁତ୍ର ବେନି,
ମୃତ୍ୟୁ-ମହାସିନ୍ଧୁତଟେ, ବୀରର ଜୀବନ
କେ ଜାଣି ପଡ଼ିବ ଢଳି କେତେବେଳେ ଅବା
ସେ ଅତଳ ସିନ୍ଧୁଗର୍ଭେ, କେ ପାରିବ କହି ?
ଅନ୍ଧକାର ଭବିତବ୍ୟ, ଅନ୍ତରାଳେ ଅନ୍ତରାଳ
ମିଳେ ନାହିଁ କାହିଁ ତାର ଗୁପ୍ତ ମହାଗର୍ଭ ।
ଅଛି ମୋର ମନ-ସାଧ ଶିଖୀ ମନାଇବି
ଅର୍ପିବି ମୁଁ କଶାବଳି ରଣଚଣ୍ଡୀ-ପଦେ,
କିନ୍ତୁ ଦୈବେ ଘଟେ ଯଦି ଆଶାରେ ପ୍ରମାଦ,
ସାଧିବୁ ତୁ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ, କହୁଛି ଏତିକି ।
କାଞ୍ଚିଯୁଦ୍ଧେ ଜଣେ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଆମ୍ଭର
ଦେଖାଇ କୃତିତ୍ୱ ବହୁ, ସମ୍ରାଟ ଛାମୁରୁ
ଲଭିଥିଲେ "ଶୂରସିଂହ" ଗୌରବ ଉପାଧି,
ଅବଧି ଅକ୍ଷତ ଅଛି ସେ ମହାସମ୍ମାନ
ଆମ୍ଭ ବଂଶେ, ଏଣିକି ତା ନ୍ୟସ୍ତ ତୋହୋ ହସ୍ତେ ।"
କହିଲ ତନୟ, ଧରି ଜନକପଦ୍ମ,—
"କରୁଛି ଶପଥ ପିତଃ ଛୁଇଁ ପାଦ ତବ
ପାଳିବି ଆଦେଶ ନିଶ୍ଚେ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି,
କିନ୍ତୁ ପିତଃ, ସ୍ୱୟଂ ତୁମ୍ଭେ ବୀରେନ୍ଦ୍ରକେଶରୀ,
କିପାଁ ଏ ଆଶଙ୍କା ତବ, ଆତ୍ମ-ଅବିଶ୍ୱାସ
ନ ଶୋଭିବ ତବ ମୁଖେ ଏ ବାକ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ।"
କେହି ବସି ଶରଦଣ୍ଡେ ବସାଉଛି ଫଳା,
ପାଶେ ଆସି ଅଳି କରି ଅନୁଜା ତାହାର
କହୁଛି, "ଆଣିବ ଭାଇ ମୋ ପାଇଁ ନିଶ୍ଚୟ
ଯବନର ଚନ୍ଦ୍ରପାଗ, ମଣି ମୁକ୍ତାହାର,
ସଜାଇ କଣ୍ଢାଇ ତହିଁ ଖେଳିବି ମୁଁ ନିତି,
ନୋହିଲେ କହିବି ନାହିଁ ଅଭିମାନେ କଥା ।"
ଶୁଣି ସ୍ୱସା-ବାଣୀ, ହସି ଭାଷିଲ ଅଗ୍ରଜ,—
"ବଡ଼ ଅଭିମାନିନୀ ତୁ, ଏତେ ଶୈଶବରୁ
ଏ ଦୁର୍ଜୟ ଅଭିମାନ ଶିଖିଲୁ ବା କାହୁଁ,

ନ ହେଲେ ଯବନପାଗ, ଯବନଭୂଷଣ,
ହେବ ନାହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପର୍ବ ତୋ କଣ୍ଢେଇ ଖେଳ ?
ହେଉ ଯା, କହିଲୁ ଯାହା, ଆଣିବୁ ସକଳ ।"
ଶୁଣି ଏହି ସ୍ନେହ ବାଣୀ ଅଜ୍ଞାନା ବାଳିକା,
ମହାନନ୍ଦେ ତାଳି ମାରି କଲ୍ଲ ପ୍ରସ୍ଥାନ ।
ପ୍ରାନ୍ତରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲମନେ ଗୋପସୁତଗଣ
ଛାଡ଼ିଦେଇ ଗୋରୁଗୋଠ ହୋଇ ଏକ ଦଳ,
କରୁଛନ୍ତି ଭାବୀ ଯୁଦ୍ଧ ଅଭିନୟ ସର୍ବେ,
ଉଡ଼ାଇ ଟାଙ୍ଗିଣ ଡାଙ୍ଗ ଉତ୍କଳ-ବାହିନୀ
ଖେଦି ନେଇ ଯାଉଛନ୍ତି ଯବନ ସେନାଙ୍କୁ,
ଯବନେ ପଳାଇଛନ୍ତି ତ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ।
ବଢ଼ିଅଛି ଚତୁର୍ଗୁଣ ପୂଜାଭୋଗ ମାତ୍ରା
ପ୍ରତି ଦେବାଳୟେ, ମହାରାଣୀଙ୍କ ଆଦେଶେ,
ଲାଗିଅଛି ଦେବୀପୀଠେ ହୋମ ଚଣ୍ଡୀଗୁଣା,
ଶିବାଳୟେ ବସି ବିପ୍ରେ କରନ୍ତି ଆବୃତ୍ତି
ସୁସ୍ୱରେ ମହିମ୍ନସ୍ତୋତ୍ର, ଦେଖି ଅବା ରତ
ସାଟୋପେ ରୁଦ୍ରାଭିଷେକେ ଭଦ୍ରଗତ ମାନସେ !
ସହିସ୍ର ବରଣୀ ବିପ୍ରେ ବିଷ୍ଣୁ ଦେବାଳୟେ
ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ସହସ୍ର ନାମ କରୁଛନ୍ତି ଜପ,
ଦେଖି ବା ବିଶୁଦ୍ଧ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରି ତୁଣ୍ଡରେ
ଚଢ଼ାଉଛି ଦେବପଦେ ଅତି ସନ୍ତର୍ପଣେ
ଲକ୍ଷସଂଖ୍ୟ ସଚନ୍ଦନ ତୁଳସୀ ମଞ୍ଜରୀ,
ରତ ଦେଖି ଆସ୍ୱାଦିବେ, ସେ ପୁଣ୍ୟ ଅଲେଖ
ପଞ୍ଚଣ ପ୍ରତିମା ମୁଖେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳେ ଦ୍ୱିଗୁଣ,
ଆଲୋକେ ଆଲୋକ ମିଶି ହେଉଛି ବହୁଳ ।
ବାଜୁଛି ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ—ଝାଞ୍ଜ କରତାଳ,
ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟା, ତୁରୀ, ଭେରୀ, ମୃଦଙ୍ଗ, ମନ୍ଦିର,
ଲାଗିଅଛି ବିତରଣ ରାଶି ରାଶି ଭୋଗ,
ଭୁଞ୍ଜି ତାହା ବାଳ, ବୃଦ୍ଧ, ଯୁବକ ପ୍ରଭୃତି
ଉଚ୍ଚାରନ୍ତି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହେ ବିପୁଳ ପୁଲକେ
ଜୟ ଉତ୍କଳର ଜୟ, ଫଟାଇ ଗଗନ ।
ଏହିପରି ନାନାସାଜେ ହୋଇ ସୁସଜ୍ଜିତ
ଦିଶୁଛି ନଗରୀରାଣୀ ବୀରେନ୍ଦ୍ରାଣୀ ପ୍ରାୟ ।

ନବମ ସର୍ଗ

ପାଇ ରଣ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଚନ୍ଦ୍ରବଳୀଙ୍କର
ମିତ୍ର ସାମନ୍ତାଦି ନୃପେ, ଜାଗିଲେ ସତ୍ୱର
ଧରି ନବୋତ୍ସାହ ମନେ, ଜାଗନ୍ତି ଯେସନ
ବିଦ୍ୟୁଦ୍ଦନ୍ତୀଏ ଧରାଧର ବାସୁକୀ ସଙ୍କେତେ ।
ଖେଳିଗଲା ସାମନ୍ତ ହୃଦେ ଆନନ୍ଦ ସ୍ପନ୍ଦନ
ନିରବଦ୍ୟ, ବୀରପକ୍ଷେ କି ଅଛି ଗୌରବ
ଯୁଦ୍ଧ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ବିନା, ବାଞ୍ଛିତ ସେ ତାର,
ଯୋଗୀର ବାଞ୍ଛିତ ଯେହ୍ନେ ମୁକ୍ତିର ଆହ୍ୱାନ ।
ଉତ୍କଳର ଏକପ୍ରାନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ ଯାଏଁ
ପଡ଼ିଗଲା ହୁଳହୁଳି ସାଜ ସାଜ ରବେ,
ଅଧୀର ଉତ୍କଣ୍ଠା-ସ୍ରୋତ ବହିଲା ସବେଗେ
ଉଚ୍ଛୋଳ କଲ୍ଲୋଳ-କ୍ରୀଡ଼ା ବିସ୍ତାରି ସର୍ବତ୍ର ।
ଘରଘରେ କଣ୍ଠରୁଦ୍ଧ—ଦୀନବେଶୀ ଯୋଗୀ
ରୁଦ୍ର ଉଦ୍ଦୀପନାଗର୍ଭ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ
ବୀରରସେ, ଶୁଣି ତାହା ବୀରଧର୍ମୀ ବୀରେ,
ମଣି ତାକୁ ଜୀବନର ଅମର ସାହିତ୍ୟ
ମହାର୍ଘ, ମଧୁର, ହେଲେ ଆକୃଷ୍ଟ ତା ପ୍ରତି,
ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ପୁଣି ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ
କରନ୍ତି ଜାତିକୁ ସିନା ସଜୀବ, ସବଳ ।
ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ନଷ୍ଟେ ଜାତୀୟ ପ୍ରାଣର
ଅପୂର୍ବ ବିଚିତ୍ର ଚିତ୍ର, ଜାତୀୟ ଆଦର୍ଶ,
ଆଣି ସେ ଚେତନା, ମୃତ ଜାତୀୟ ଜୀବନେ,

ପ୍ରଦାନେ ଜାତିକୁ ବସ୍ତୁ ନୂତନ ସମ୍ପଦ ।
ଶକ୍ତିର ଯାହାର ଭାଷା, ଭାବ ଯାର ପ୍ରାଣ,
ଅଳଙ୍କାର ଅଳଙ୍କାର ସଦୃଶ ଆବର,
ତେବେ ନ ରସେ ସେ ସାହିତ୍ୟେ, ଅରସିକ ଜନ ?
ବୀରଙ୍କର ବୀର-କଥା, ଶୁଣି ସେ ସଙ୍ଗୀତ
ଉଠିଲା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଅସମ୍ଭାଳେ ।
ତେବେ ନୁହେଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବଶ, ଅଥବା ବିମୁଗ୍ଧ
ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଜଗତର ପ୍ରଭୁ, ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା,
ମାନବ କଣା କେବଳ ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପଥରେ,
କିଏ ବା ସୁନ୍ଦର ହେବେ ସଙ୍ଗୀତ ଅପେକ୍ଷା ?
ନ ହେଉ ପଛକେ ତାହା ସରୂପ-ସୁନ୍ଦର,
ଅରୂପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ ମାନବ କେ ତାର ତୁଳନା ?
ସାଜିଲା ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ରଞ୍ଜବଂଶୀ ରାଜ୍ୟ,
ମହାର୍ହ ମହୁଡ଼ମଣି ଗଡ଼ମଣ୍ଡଳର,
ଲଭିଲା ସଂଗ୍ରହ ସୈନ୍ୟ ଲତିକା-ସଙ୍କେତେ ୧
ପ୍ରଶସ୍ତାମ୍ବୁ, ପ୍ରଶସ୍ତଗିରି-ଗହ୍ୱର-ଗର୍ଭରୁ ।
ବହଇ ବିସ୍ତୃତ ରାଜ୍ୟ, ଶୋଭେ ଶିରେ ତାର
ଗିରିରାଜ "ମେଘାସନ" ମଣ୍ଡବା-ନିବାସ,
ଉଭା କେବା ମଙ୍ଗଳର ସୁମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି,
ସତୀର ବକ୍ଷସ୍ଥଳର ଉପରେ ସୁଦୃଢ଼େ,
କିମ୍ବା ଭଞ୍ଜ-ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ବସିଛନ୍ତି ଶିରେ
ବହଇ ବିପୁଳତାର ସୁବହଇ ବୋଝ ।
ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଚୂଡ଼ାଳ ଚିର ବହି ରୁଦ୍ର ତନୁ
ମହାକାଶ-ରୁଦ୍ରତାକୁ କରେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା,
ଅଥବା ପ୍ରସ୍ତରମୟ ଅମର ତାପସ,
ବିଶ୍ୱର ପ୍ରଶସ୍ତ ଭକ୍ତି ଗ୍ରହଣ ସକାଶେ
ନୀରବେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ, ଧରେ ବେନ ନେତ୍ର

ସାଫଲ୍ୟ-ଆନନ୍ଦ-ଅଶ୍ରୁ ପ୍ରାୟ ଅବିରଳ
ସାଲନ୍ଦୀ, ବଳାଙ୍ଗୀଧାର—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପୀୟୂଷିତା
ଶୁଭ୍ର, ଘନ, ଶୋଭେ ଜଟା ଶ୍ମଶ୍ରୁଜାଲ ଯଥା ।
ସାଲନ୍ଦୀ-ଅନ୍ତଃଶୀଳ କି ଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ,
ନିରନ୍ତ ସେ ସର୍ଜ ୨ ହିଂସ୍ର ଜୀବଙ୍କ ନିଲୟେ
ଉଦରେ ପଶିବାକୁ ତହିଁ ସ୍ୱୟଂ ସମୀରଣ,
ପଶେ ଯେବେ କେବେ, ତେବେ ନ ପାରି ବାହାରି
ଘୂରି ବୁଲେ ପକ୍ଷୀ ଯଥା ପିଞ୍ଜର ମଧ୍ୟରେ ।
ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ଆରଣ୍ୟ ସ୍ୱରେ ଗାଇ ରୁଦ୍ର ଗୀତ
କରିବିଏ ଜାଗରିତ ଗୁରୁହୋଧ ଭରେ
ପର୍ବତର ଶାନ୍ତ-ତୁଙ୍ଗ-ଶୃଙ୍ଗଶାୟୀ ଘନେ ।
ବିରଚନ୍ତି ତହିଁ ଦିବ୍ୟ ଆଖଣ୍ଡଳ-ଧନୁ
ଶିଖଣ୍ଡିମଣ୍ଡଳ, ଘନ କୀଚକ-ନିକୁଞ୍ଜେ,
ପାନ କରି ଶୁକ ସାରି ପକ୍ୱ ଦ୍ରାକ୍ଷା-ରସ
କରନ୍ତି ଅନୁକରଣ ଆନନ୍ଦେ ନିର୍ଭୟେ
ବନ୍ୟ ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କର ସ୍ୱର ଅବିକଳ ।
ଗରିଷ୍ଠ ଭୋଜନକ୍ଲାନ୍ତ ମହାବଳ ବ୍ୟାଘ୍ର
ଯାଏ ତହିଁ ସୁଖେ ନିଦ୍ରା ବିସ୍ତାରି ବଦନ,
ଓଠାରି ତା ଦନ୍ତ-ସନ୍ଧି-ଲଗ୍ନ ମାଂସ ଖଣ୍ଡେ
ଦୃଢ଼ ଥଣ୍ଟେ, ତୀକ୍ଷ୍ଣଲୌହ ଚମୂଠା ସଙ୍କାଶ,
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ସାନନ୍ଦେ କୃଷ୍ଣ କରଟ ନିକର ।
ଜଗନ୍ତି ଆଖେଟ ୩ ତହିଁ ବନ୍ୟ ବୀରବର୍ଗ
ବାଥୁଡ଼ି, କୁରୁମି ଆଦି ଜଙ୍ଗଲ-ଦୃପ୍ତାଭ,
ହସ୍ତେ ଧରି ପ୍ରକ୍ଷେପଣ ୪ ଚର୍ମ-ଶିଞ୍ଜିନୀତ,
ଅବ୍ୟର୍ଥ ସନ୍ଧାନୀ ସର୍ବେ, ଅବ୍ୟର୍ଥପ୍ରହାରୀ ।
ପ୍ରବେଶନ୍ତି ତହିଁ ଭଞ୍ଜନୃପଙ୍କ-ଆଦେଶ,
କରି ତାହା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ସେ ବୀର-ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେ,

୧—ଏହା ଲତାର ଟେଲିଗ୍ରାମ । ଗଡ଼ଜାତର ଗ୍ରାମମାନ ଲତାରେ ପରସ୍ପର ସଂଯୁକ୍ତ ଥାଏ । ସେହି ଲତାକୁ ଟାଣିଲେ ଗ୍ରାମବାସିମାନେ ସଙ୍କେତ ଅନୁସାରେ ଆସି ଯଥାସ୍ଥାନରେ ଲୁଣ୍ଡ ହୁଅନ୍ତି । ପୂର୍ବେ ଏହି କୌଶଳରେ ଅଳ୍ପସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନେ ଅଧିକ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିପାରୁଥିଲେ ।
୨—ଶାଳଗଛ । ୩—ପାରଧି । ୪—ଲୌହଧନୁ ।

ହେଲେ ଖରେ ପ୍ରଧାବିତ ରାଜଧାନୀ-ମୁଖେ,
କମ୍ପାଇ କାନନ-ଭୂମି ବିକଟ ହୁଙ୍କାରେ ।
କୁଳୁଅନା ନାମେ ଘାଟି ସଙ୍କଟ-ସଙ୍କୁଳ,
ନିବସନ୍ତି ଦସ୍ୟୁ-ଗର୍ଭେ ତପସ୍ୱୀଏ ତହିଁ,
ଶୁଣି ଯହିଁ ଦନ୍ତାବଳ ଭୀଷଣ-ଗର୍ଜନ
ଚୀତ୍କାରନ୍ତି ଋଷିସୁତେ, ମଣି ବଜ୍ରପାତ,
ଜୈମିନି ପୁଲହ ସ୍ମରି ୧ ମହାବ୍ୟାକୁଳେ
ଛୁଟନ୍ତି ପଳାଇ ଯାଇ ଆଶ୍ରମ ମଧ୍ୟରେ ।
ସେ ସ୍ଥାନନିବାସୀ ଲୋକ, ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ପାଇଲେ
ଉନ୍ମତ୍ତ ହାଣ୍ଡିଅ-ପାନେ, ବାଇ ଚାଙ୍ଗୁ-ବାଦ୍ୟ
ରତ ଥିଲେ ତୌର୍ଯ୍ୟତ୍ରିକେ, ଏକାଳେ ସେଠାରେ
ପ୍ରବେଶନ୍ତେ ରାଜାହ୍ୱାନ, ଧରି ଧନୁର୍ବାଣ
ଧାଇଁଲେ ସକଳେ ବ୍ୟଗ୍ରେ ବିପୁଳ ଉତ୍ସାହେ ।
ଏହିପରି ନାନାସ୍ଥାନୁ ଆସି ସୈନ୍ୟବୃନ୍ଦ
ଜୁଣ୍ଡ ହେଲେ ଦଳେ ଦଳେ ରାଜଧାନୀ-କେନ୍ଦ୍ରେ,
ନୃପତି-ଆଦେଶେ ତହୁଁ ସାଜିଲା ବାହିନୀ,
ବାହାରିଲେ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଗଜାରୋହୀ ବୀରେ
ପିନ୍ଧି ଲୌହ ସାଞ୍ଜୁ, ଶିରେ କୌଶେୟ ଉଷ୍ଣୀଷ ।
ବାଜିଲା ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ, ଡମ୍ଫ ନାଗରଡ଼ି,
ବାହାରିଲା ରାଜଛତ୍ର ଆଢ଼ାଣୀ, ତସ୍ୱସ,
ଉଡ଼ିଲା ମୟୂରାଙ୍କିତ ଅସଂଖ୍ୟ ପତାକା,
ବାହାରିଲେ ଶତଶତ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ପାଇକେ
ବୋଲି ଦେବେ ଗୀତ ମାଟି, ଚାଲିଲା ବାହିନୀ
'ଜୟ ମା କୀଚକେଶ୍ୱରୀ' ୨ ଉଚ୍ଚାରି ଉଚ୍ଚରେ ।
ଚିତ୍ରଗଡ଼ୁ ଗିରିବାଳା ୩ ଜଳ ଲହରି ଯଥା
ଯାଉଁ ଯାଉଁ ସିନ୍ଧୁମୁଖେ, ଗନ୍ତବ୍ୟ ୪ ପଥରେ
ମିଶି ତା ସହିତ ଉପନଦୀ, କରେ ତାକୁ
ପ୍ରବଳ ସ୍ଥୂଳ, ତଥା ସେ ବାହିନୀ ସହ
ପଥେ ମିଶି ନୀଳଗିରି-ରାଜ୍ୟ-ଅନୀକିନୀ,
କଲା ତାକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ ଦ୍ୱିଗୁଣ ପ୍ରବଳ ।
ଚାଲିଲା ଉଭୟ ଚମୂ ହୋଇ କଦମ୍ବିତ ୫
ହେଲେ ତା ଚାଳକ ବୀର ନୀଳଗିରି-ପତି
ବୈରି-ବର୍ଗ-ଧୂମକେତୁ, ସ୍ୱଦେଶୈକପ୍ରାଣ
ନାରାୟଣ ମାନଧାତା ୬ ତାହାଙ୍କ ସଙ୍କେତେ
ଚାଲିଲା ବାହିନୀ ବେଗେ କଟକାଭିମୁଖେ,
ଚଳନ୍ତି ମାନବେ ଯଥା ସତ୍ୟ ଧର୍ମ ଆଦି
ଜ୍ଞାନର ସଙ୍କେତେ, ଫେରି ନ ଚାହିଁ ପଛକୁ ।
ସାଜିଲେ ଉଲଗ୍ନକାନ୍ତି ୭ ଖଡ୍ଗାଙ୍ଗ ଜୁଆଙ୍ଗେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଖଣି ରାଜ୍ୟ ୮ ବୀର ଭୂୟାଁଜାତି ସହ,
ହୁଏ ଯହିଁ ନିପତିତ ଖଣ୍ଡାଧାର ୯ ଧାର
ତାପକ୍ଳିଷ୍ଟ ଧରଣୀର ମସ୍ତକ ଉପରେ
ବର୍ଷି ମଙ୍ଗଳାଶିଷ ପୁଣ୍ୟଧାରା ପ୍ରାୟ-
କାନନ ପ୍ରକୃତି ସଦା କରି ପ୍ରଧ୍ୱନିତ ।
ଯହିଁ ଗୋନାସିକା-ଶୃଙ୍ଗୁ ଝରେ ବୈତରଣୀ,
ଧରାର ପୀୟୂଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ତନ୍ୟଧାରା ପ୍ରାୟ,
ଆସିଲେ ସେ ଦେଶୁ ବୀରେ ପାଇ ରଣାହ୍ୱାନ ।
ବିହରନ୍ତି ଯେଉଁ ବୀରେ ଗନ୍ଧମାଦନରେ ୧୦
ଆସିଲେ ସେ ସର୍ବେ, ଘେନି ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପାଇଁ
ମୃଗନାଭି, ଲୌହ-ତାର ୧୧ ଝରା ୧୨ ଉପହାର
ଗଲେ ସର୍ବେ ଉତ୍କଳର ରାଜଧାନୀ-ମୁଖେ ।
ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ମଳୟଗିରି ମଳୟ-ନିଳୟ,
ଉଭା ଯେଉଁ ନିର୍ଜ୍ଜନ ଅରଣ୍ୟାନୀ ଗର୍ଭେ

୧—ଜୈମିନି ପୁଲହ ପ୍ରଭୃତି ପଞ୍ଚଋଷି ବଜ୍ରବାରକ । ଏମାନଙ୍କ ନାମ ସ୍ମରଣ କଲେ ବଜ୍ରାଘାତରୁ ନିସ୍ତାର ମିଳେ । ୨—ମୟୂରଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶର ଇଷ୍ଟଦେବୀ । ୩—ନଦୀ । ୪—ଯିବାବାଟ । ୫—ମିଶ୍ରିତ । ୬—ନାରାୟଣ ବସନ୍ତ ବରାଟ ଭୁଜଙ୍ଗ ମାନଧାତା ନୀଳଗିରିର ରାଜା ଥିଲେ । ସେ କଳାପାହାଡ଼ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟରୁ ଓଡ଼ିଶା ମହାରାଜାଙ୍କ ନିର୍ମିତ ଉଦାର ଚଣ୍ଡୀ ଦେଉଳ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ୭—ଜୁଆଙ୍ଗ ଜାତିର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଲୁଗା ପିନ୍ଧନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ଲୁଗା ପିନ୍ଧିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ବାଘ ଖାଇଯିବ । ୮—କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟରେ ପୂର୍ବେ ସୁନାର ଖଣି ଥିଲା । ୯—ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜଳପ୍ରପାତ । ୧୦—ଗନ୍ଧମାଦନ କେନ୍ଦୁଝରର ବୃହତ୍ ପର୍ବତ । ୧୧—କେନ୍ଦୁଝରରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଡାର ତାର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ୧୨—ଗଡ଼ୁ । କେନ୍ଦୁଝରର ଗଡ଼ୁ ଯେପରି ସୁଦୃଶ୍ୟ, ସେହିପରି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଅଟେ ।

ଉତ୍କଳ-ପ୍ରକୃତି-ସ୍ୱଣୀ-ପାଟହସ୍ତୀ ପ୍ରାୟ,
ସାଜିଲେ ସେ ସ୍ଥାନ ବୀରେ, ଚମୂର ଉତ୍ସାହେ ।
ସେ ଶିଖରୀ ଉତ୍କଳର ନନ୍ଦନକାନନ,
ବସିଛୁ ବିସ୍ତାର ଯେଉଁ ଅନନ୍ତ ଅତୀତୁ
ଅନନ୍ତ ନୀଳିମା ସହ ଅନନ୍ତ ଗରିମା,
ନିରେଖି ତା ମହାମୂର୍ତ୍ତି ମହା ପାଷଣ୍ଡର
ବିଦ୍ରୋହୀ ମାନସ, ହୁଏ ଭକ୍ତିରେ ଆନତ ।
ତହିଁ ଶୋଭା-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ ଆମନ୍ତ୍ରଣ
ଶୋଭା-ଅରସିକ ମୂଢ଼ ପାରେ ନାହିଁ ଏଡ଼ି,
କାହିଁ କୋଶକୋଶବ୍ୟାପୀ ନାଗେଶ୍ୱର ବନ,
କାହିଁ ଚୂତବନ, କାହିଁ ଚମ୍ପକ-କାନନ,
କାହିଁ ଅବା ରଙ୍ଗବୃନ୍ତ ଗଙ୍ଗଶିଉଳୀର
ବିଶାଳ ଅରଣ୍ୟ, ତହିଁ ବିହର ବସନ୍ତେ
କୁରଙ୍ଗମାତଙ୍ଗଯୂଥ ହୁଅନ୍ତି ଉନ୍ମତ୍ତ
ଶୀତଳ ସୁରଭି-ଘ୍ରାଣେ, ପରମ ଆନନ୍ଦେ ।
କାହିଁ ଶୋଭେ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର, ଶାଳୀଗୋପକୁଳ
ତଡ଼ାଇ ଅନଳେ ବାଣ, ବନ୍ଧି ସ୍ୱନବାକେ
ଖେଦାନ୍ତି ଗଜଯୂଥେ—ଶସ୍ୟଲୁବ୍ଧବାସୀ ।
ଧରେ ଗିରି ବକ୍ଷୁ ଗୁମ୍ଫା, ପ୍ରତି ଗୁମ୍ଫା ତାର
ଆମୋଦିତ ଚନ୍ଦନର ମୃଗନାଭି-ଗନ୍ଧେ ।
ବସି ସେହି ଗୁମ୍ଫା-ମୁଖେ ନିଶୀଥ ସମୟେ
ଶ୍ୟାମଳ-ଶୈବାଳ-ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶିଳାପୃଷ୍ଠେ ନିତ
ଚନ୍ଦ୍ରିକା-ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଶାଖୀ-ଚନ୍ଦ୍ରାତପ-ତଳେ
କିନ୍ନରୀଏ, ବୀଣାକଣ୍ଠେ ଗାଆନ୍ତି ସଙ୍ଗୀତ ।
ପ୍ରକୃତିର ମହାଶକ୍ତି ସେ ମହାଶିଖରୀ
ପେଷିଲା କୁଆଁଙ୍ଗ ବୀରେ, ସ୍ୱକୀୟ ପାଳିତ,
ଉତ୍କଳ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ସହାୟତା ପାଇଁ,
ଗମିଲେ କଟକେ ବୀରେ ଟେକି ଅସ୍ତ୍ରବେଗ ୧ ।

ଆବର ପେଷିଲା ସୈନ୍ୟ କପିଳାସ କ୍ଷେତ୍ର,
ବିରୂପାକ୍ଷ ସଂରକ୍ଷିତ ଅକ୍ଷୟ ଶିଖରୀ
ସ୍ୱତେ ଯହିଁ କପିଳାସ, ଶୈବ-ଗୌରବର
ଖ୍ୟାତ ତୀର୍ଥ, ବହୁପବେ ୨ ଚିର ଭାରତେ ।
ନିର୍ଝର, ଝର୍ଝର-ଶବ୍ଦେ ପଢ଼େ ତହିଁ ସଦା
ପବିତ୍ର ମହିମ୍ନ ସ୍ତୋତ୍ର ଉଚ୍ଚ ବଜ୍ରକଣ୍ଠେ,
ଦିଶେ ଯଥା ବିଲମ୍ବିତ ଶୁଭ୍ର ଉପବୀତ
ଗିରି-ସ୍କନ୍ଧେ, ବିରଚିତ ରଜତ-ସୂତ୍ରରେ ।
ଭୁଞ୍ଜିଣ ଶବର ବୀରେ ଅର୍ଦ୍ଧଦଗ୍ଧ ମାଂସ,
କରନ୍ତି ତା ଜୀର୍ଣ୍ଣ ସେହି ଝର-ଜଳ-ପାନେ ୩
ପ୍ରଚାରେ ପ୍ରବାଦ ଯହିଁ ଭୀମ ନଗରୀରେ
ଜନ୍ମିଥିଲେ ଉତ୍କଳର ସମ୍ରାଟ ମୁକୁଟ
ଶ୍ରୀଅନଙ୍ଗ ଭୀମଦେବ ଗଜପତି ବୀର ୪
ଅମରଯଶସ୍ୱୀ, ଗୁଣେ ଅମର ସଙ୍କାଶ ।
ବାଣୀବ୍ରତ ବ୍ରଜନାଥ ୫ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳେ
ଜନ୍ମି ଯାକୁ ପରିଣତ କଲେ ବାଣୀପୀଠେ,
ଆସିଲେ ସେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ବୀରେ, ଉଚ୍ଚାରି ଉଚ୍ଚରେ
ଜୟ ଶିବଶମ୍ଭୋ, ଜୟ ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ।
ଗର୍ଜିଲା ହିଙ୍ଗୁଳାପୀଠ ୬ ଲୌହଗର୍ଭମହୀ,
ତଥା ବୀରବୃନ୍ଦେ ତାର ଲୌହଦୃଢ଼ ବପୁ
ଅସ୍ତ୍ରର ଅଭେଦ୍ୟ, ଯେହୁ ମଣନ୍ତି ସମରେ
ପ୍ରିୟତମ କ୍ରୀଡ଼ାପ୍ରାୟ, ଭୟର ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ,
ତେଜସ୍ୱୀ ଅନଳସମ, କ୍ଷମାରେ ଶୀତଳ ।
ପବିତ୍ର ସେ ମହାପୀଠ, ଖଟେ ଯା ସେବାରେ
ଶୀତ-ପୂତ-ତୋୟା ବ୍ରାହ୍ମୀ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ-ନମସ
ଆସିଲେ ସେ ସ୍ଥଳୁ ବୀରେ ସାଜ ବୀର ସାଜେ ।
ସାଜିଲା ହିନ୍ଦୋଳ ସ୍ୱତ୍ୱ ମହାସମାରୋହେ
ସୁରଙ୍ଗ କମଳାଲେମ୍ବୁ ହିଙ୍ଗୁଳିତ ମହୀ, ୮

୧—ପାଲଲହଡ଼ାର ପତାକା ସର୍ପାଙ୍କିତ । ୨—ଅଦ୍ୟ, କପିଳାସ ପର୍ବତରେ ଅଛି, ମଳେ । ୩—କପିଳାସର ଜଳ ଅତି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର । ୪—ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ଉତ୍କଳର ବିଖ୍ୟାତ ସମ୍ରାଟ ଅନଙ୍ଗ ଭୀମଦେବ ଢେଙ୍କାନାଳ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଭୀମନଗରୀରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ୫—କବି ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା ଢେଙ୍କାନାଳବାସୀ । "ସମରତରଙ୍ଗ" ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାବ୍ୟ । ୬—ତାଳଚେର ହିଙ୍ଗୁଳାପୀଠ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ୭—ତାଳଚେରରେ ଲୁହାଖଣି ଅଛି । ୮—ହିନ୍ଦୋଳରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କମଳାଲେମ୍ବୁ ପ୍ରଚୁର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ।

ସେ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଅତୁଳ ପ୍ରତାପୀ
ବୀର ଶ୍ରୀ ଉଦ୍ଧବ ଦେବ ଢେକାମଣି ରାୟେ, ୧
ଘେନଣ ତଳତା ୨ ବାସୀ ଜୁଆଙ୍ଗ ବାହିନୀ
ସମରେ ଅମରବାସ, ଛୁଟିଲେ ଝଟକେ
ବର୍ଚ୍ଛାଙ୍କିତ ମହାଧ୍ୱଜା ଉଡ଼ାଇ ସଦର୍ପେ । ୩
ଉଷ୍ଣପ୍ରସ୍ରବଣଗର୍ଭ ପଞ୍ଚଧାର ଶୈଳେ ୪
ରତ ଥିଲେ ମୃଗୟାରେ କଦମ୍ବ ବଂଶୀୟେ,
ପାଇ ରଣ-ନିମନ୍ତ୍ରଣ, ତେଜି ସେ ବ୍ୟସନ,
ଧାଇଁଲେ ସବଳେ ବୌଦମୁଖେ, ଘେନି ତାଙ୍କୁ
ସଙ୍ଗେ ବୌଦରାଜ୍ୟ ବୀରବର୍ଗେ, କଲେ ଯାତ୍ରା
ସପ୍ତକୋଶୀ ଗଣ୍ଡ ମାର୍ଗେ ୫ ଆଗ୍ରେହି କୌବାରେ,
ଚଳେ ଯଥା ମହାଯାତ୍ରା ଧ୍ୱଂସପଥେ ଜୀବ
ଜନ୍ମାନ୍ତର ରାଜ୍ୟେ, ସର୍ବେ ବାହାରିଲେ ଯାଇ
ବଟ୍ଟମୂଳ-ଘାଟିପଥେ, ରଥକାଷ୍ଠବନେ ୬ ।
ଭୀଷଣ ସେ ମହାଗଣ୍ଡ, ମାୟାପୁରୀପ୍ରାୟ,
ଅରଣ୍ୟ ଅନ୍ଧାର, ଯଥା ବର୍ଷା ଅମାନିଶା,
ବେନି ପାର୍ଶ୍ୱେ ତୁଙ୍ଗଶୈଳ ଚୁମ୍ବୁଛି ଅମ୍ବର,
ଯେସନେ ଦୃଢ଼ ଋଷି ବେନି, ଯାଉଛନ୍ତି ବଢ଼ି
ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ତଦୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ତଦୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ
ମଧ୍ୟରେ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ପଥ, ସଙ୍କଟ-ସଙ୍କୁଳ,
ବହୁଛନ୍ତି ସେହି ପଥେ ଉତ୍କଳ-ଜାହ୍ନବୀ
ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା, ଖେଳି ଖେଳି ବିଚିତ୍ର ଭଙ୍ଗିରେ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେସନେ ଗଙ୍ଗା ପଶୁଛି ପାତାଳେ ।
ନୀରବ ନିଭୃତ ସ୍ଥଳୀ, କେବେ କେବେ ମାତ୍ର
ସ୍ରବନ୍ତି ଝଙ୍କାରକୁଳ, ମିତଭାଷୀ ପ୍ରାୟେ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଜଗତର ସର୍ବନିର୍ଜନତା,
ଠୁଳ ହୋଇ ତହିଁ ଯେସନେ କରୁଛନ୍ତି ବିଶ୍ରାମ,
ସେହି ନୀରବତା-ଝିଲ୍ଲୀଝଙ୍କାର-ମୁଖର,
ଶୋଷିନିଏ ପିଣ୍ଡ, ପ୍ରାଣ ନବଯାତ୍ରୀଙ୍କର ।
ହୋଇ ତହିଁ ବିଭୀଷିକା ସକାନ୍ତ ସଜୀବ,
ବିକଟ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ କରୁଛି ବିସ୍ତାର,
ସେ ଭୀଷଣ ବିଭୀଷିକା, ଯମଦୂତୀ ପ୍ରାୟେ
ଓଷ୍ଠାରେ ପଥିକ-କର ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ,
ତହୁଁ ସେହି ବିଭୀଷିକା ମଧ୍ୟରେ ପଥିକ
ନିଜକୁ ହରାଇ ବସେ ହତାଶ ମାନସେ ।
ବାହାନ୍ତି ନାବିକେ ତହିଁ ସନ୍ତର୍ପଣେ ନାବ,
ତଳୁ ଜଳଦସ୍ୟୁ ପ୍ରାୟେ ମଗ୍ନୋପଳଖଣ୍ଡ
ଗ୍ରାସିବେ ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ତରୀ, ଗୁପ୍ତ ଆକ୍ରମଣେ ।
ପାର ହୋଇ ସୈନ୍ୟବ୍ୟୂହ ସେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଗଣ୍ଡ,
ଦେଖିଲେ ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱେ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଅଲେଖ,
ମଣିଲେ ଲଭିଲୁ ଯେସନେ ଦୃଷ୍ଟି ପୁନର୍ଜନ୍ମ,
କିନ୍ତୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପରେ ଦେବ ଅଂଶୁମାଳୀ
ଗମନ୍ତେ ପାହାଡ଼ଚୂଡ଼ା ଉହାଡ଼େ ପଶ୍ଚିମେ,
ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଅକାଳସନ୍ଧ୍ୟା ଭ୍ରାନ୍ତି ହେଲା ଜାତ ।
ବିଶ୍ରାମି ସୈନ୍ୟେ ତହିଁ ସ୍ୱଳ୍ପକ୍ଷଣ ମାତ୍ର,
ଚାଲିଲେ ମାରଧମୁଖେ ବର୍ତ୍ତୁଳ ପଥେ ।
ରଣପୁର ରାଜ୍ୟ, ବିଶ୍ୱ-ବାସବ ସ୍ଥାପିତ ୭
ରଣପ୍ରାଣ ବୀରବାସ, ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଯାର
ମଣିନାଗ ଦୁର୍ଗା, ମହାପ୍ରତାପଶାଳିନୀ ୮
ଗୌର ୯ ପଦରେଣୁ ପୂତ ସେ ପବିତ୍ର ରାଜ୍ୟ,
ଅସୀମ-ଲାବଣ୍ୟରାଣୀ ପ୍ରକୃତି-ସତୀର,
ପୂର୍ବେ ତହିଁ ରଣାସୁର କରିଥିଲା ବାସ,

୧—୧୫୬୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଉଦ୍ଧବ ଦେବ ଢେକାମଣିଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ୨—ହିନ୍ଦୋଳର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ୩—ହିନ୍ଦୋଳ ରାଜବଂଶର ସଙ୍କେତ ବର୍ଚ୍ଛା । ୪—ଆଠମଲ୍ଲିକ ପଞ୍ଚଧାର ପର୍ବତରେ ଦେଉଳଝରର ନାମକ ଉଷ୍ଣ ପ୍ରସ୍ରବଣ ଅଛି । ୫—ମହାନଦୀର ସାତକୋଶିଆ ଗଣ୍ଡ । ୬—ଦଶପଲ୍ଲାବନରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରଥକାଠ ଆସେ । ୭—ବିଶ୍ୱବାସବ ରଣପୁର ରାଜବଂଶର ଆଦିପୁରୁଷ । ୮—ମଣିନାଗ ପର୍ବତ-ବାସିନୀ ମଣିନାଗଦୁର୍ଗା ରଣପୁରର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ । ୯—ରଣପୁରର ଗୁଲିଆ ପର୍ବତରେ ଅଙ୍କମଣିଲା ପ୍ରସ୍ତର ଉପରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପଦଚିହ୍ନ ଅଛି ।

ସେ ନାମେ ନାମିତ ରାଜ୍ୟ ଅଦ୍ୟାପି ଲୋକରେ ।
ଅମାନୁଷୀ ବୀର୍ଯ୍ୟଧର ସେ ରାଜ୍ୟର ବୀରେ
ପାରନ୍ତି ଝମ୍ପାକେ ଉଠି ବଣହସ୍ତୀ ଉପରକୁ,
କୀଳିତ ଦନ୍ତୀର ଦନ୍ତ ପାରନ୍ତି ଉପାଡ଼ି ।
ଜନ୍ମି ଥିଲେ ତହିଁ ବୀର ଶାରଙ୍ଗ ନରେନ୍ଦ୍ର,
ଅଲୌକିକ ଶବ୍ଦଭେଦୀ ବିଦ୍ୟା-ବିଶାରଦ,
ଭାଙ୍ଗୁଥିଲେ ଶୁଣ୍ଡପୁରେ ଏକ ମୁଷ୍ଟ୍ୟାଘାତେ,
ଆବର ଉଦ୍ଭବ ଥିଲେ ଜ୍ୟୋତିଷପ୍ରବର
କେରଳୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ର, ତାହାଙ୍କ ପଞ୍ଜିକା
ଉତ୍କଳର ପ୍ରତିଗୃହେ ଥିଲା ସମାଦୃତ ।
ହାୟ, ସେ ଗୌରବ ଏବେ ହୋଇଛି ନିକ୍ଷିପ୍ତ
ବିସ୍ମୃତିର ଭସ୍ମସ୍ତୂପ ଗଭୀର ଗର୍ଭେ ।
ସେ ରାଜ୍ୟର ଅଧିପତି ନୃସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର,
ବେଣୁବଂଶୀ ୧ ମହାକ୍ଷତ୍ରୀ, ରଣଧୁରନ୍ଧର,
ଚଳେ ଅଶ୍ୱଯାନ ସୈନ୍ୟ, ସେନାପତି ସହ,
ବାହାରିଲେ ଓଡ଼ ସୈନ୍ୟ ରଚ ବୀରନୃତ୍ୟ
ଉଠିଲ ସଭାଳେ ନାଚ ବୀର ଶିରୋଦେଶେ
ଲୁଗଡ଼ା ଟୋପରେ ଖୋସା ମୟୂର-ଚନ୍ଦ୍ରିକା,
ଆବର ନାଚଇ ସ୍ତ୍ରୀବାଲମ୍ବିତ ଝୁଲୁପି ।
ଅସ୍ତ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୌହ ତୂଣ ବାଜଇ ଝନ୍‌ଝନ୍,
ଆକଟିଲମ୍ବିତ ବକ୍ର କବଚ ସନ୍ନାହେ,
ମିଶିଲେ ପଦାତିବୀର ଗାଇସ୍ତଏ ଆସି
ଗାଇର-କୃଷ୍ଣାଭ, ଗର୍ବ-ସ୍ଥୂଳ-ଦୃଢ଼ତନୁ,
ହାଣ୍ଡିଆ ସଲପ ମଦ୍ୟ ପାନେ ଅହର୍ନିଶ,
ବକ୍ଷେ ବିଲମ୍ବିତ ଲୌହ କବଚ, ଉପରେ
ଲାଇଁ ପ୍ରବାଳ ମାଳ—ପ୍ରିୟ ଅଳଙ୍କାର ।
ଆବର ମିଶିଲେ ଆସି ବେନ୍ଦୁବନାଚାରୀ
କନ୍ଧବୀରେ, ଦୋଳ ହୋଇ ଗେରୁମାଟି ଦେହେ
ସୁଷ୍ଠ ଅବୟବ ଯାଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିପୁଷ୍ଟ—
ଧାନୀଶୈଳ ୨ ପଦମୂଳେ, ମନ୍ଦାକିନୀ ୩ କୂଳେ,
ବାଜିଲା ଗମ୍ଭୀରେ ଚାଙ୍ଗୁ, ଭେରୀ, ଟମକାଦି
ଉତ୍ତେଜକ ରଣବାଦ୍ୟ, ଉଡ଼ିଲା ପତାକା
ଚନ୍ଦ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟାଙ୍କିତ, ନଭେ ସଞ୍ଚାଳି ସ୍ୱପୁଚ୍ଛ,
ବାହାରିଲା ରାଜହସ୍ତୀ—ଶୁଭ୍ର, ସଞ୍ଚାଳିର
ହସ୍ତିଦନ୍ତ ପାଲିଙ୍କିରେ ଆରୋହି ନରେଶ
ହେଲେ ଅଗ୍ରଯାତ୍ରୀ, ପଛେ ଚାଲିଲା ବାହିନୀ,
ଗାଇ ବୀରରସେ ଗୀତ—ସ୍ୱଦେଶମଙ୍ଗଳ,
ପ୍ରଣମି ପରମା ମାତା ମାତୃମହୀ ପଦେ ।
ଆସିଲେ କ୍ଷତ୍ରିୟବୀରେ ସମ୍ବଲଇ କ୍ଷେତ୍ରକୁ
ଶୋଭେ ଯାର ପୃଷ୍ଠଭାଗେ ଶୈଳସ୍ତରାବଳୀ
ଅକଳିତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସୌଧମାଳା ପ୍ରାୟ ।
ବୀରତୀର୍ଥ ସେ ପ୍ରଦେଶ, ଅନ୍ୟ ନାମ ତାର
ହୀରାଖଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟ, ରହି ଅଦ୍ୟାବଧି ସ୍ତବ୍ଧ
ଗିରିଗାତ୍ରେ, ନଦୀଗର୍ଭେ ଜ୍ୟୋତିଶିଳାଖଣ୍ଡ ୪
କରୁଛି ଘୋଷଣା ମୌନେ ସଙ୍କେତ ଭାଷାରେ
ଅତୀତ ଇତିହାସର ସଜୀବ ସତ୍ୟତା ।
ସାଜିଲା ବାମଣ୍ଡା ମହୀ ପଶ୍ଚିମ-ପ୍ରଦୀପ,
ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସମ୍ମିଳନ ଭୂମି,
ଝରେ ଯହିଁ ଅନିନ୍ଦ୍ୟ ପ୍ରଧାନ-ପ୍ରପାତ
ଗଙ୍ଗାବତରଣ ଦୃଶ୍ୟ ଶିଖରୀ ଶିଖରୁ ।
ଦବାଇଛି ସେ ପ୍ରପାତ, ନିଜ ଶକ୍ତିଦାନେ
ଗାଙ୍ଗେୟ ରାଜ୍ୟର ଶକ୍ତି ବହୁଶତ ଗୁଣେ ।
ବର୍ଣ୍ଣି ନ ହେବ ସେ ରାଜ୍ୟର ବୀରତ୍ୱ ଗରିମା,
ପାରନ୍ତି ବାମଣ୍ଡାବୀରେ ରକ୍ତହସ୍ତେ ନାଶି
ସଶସ୍ତ୍ର ବିପକ୍ଷକୁଳେ, ଧରିଲେ ସେ ଅସ୍ତ୍ର
କେ ଅଣ୍ଟିବ ତାଙ୍କୁ, ରଥୀ, ଅତିରଥ ଆଦି,
ପାରନ୍ତି ସେ ମହାବାହୁ ଶାସ୍ତ୍ରକେ ଫଟାଇ ।
ଘେନି ଚତୁରଙ୍ଗ ସୈନ୍ୟ ସେ ରାଜ୍ୟ ନୃପତି

୧—ବେଣୁବଂଶ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶର ଶାଖାବିଶେଷ । ୨—ରଣପୁରର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ୩—ରଣପୁରର ବୃହତ୍ ନଦୀ । ୪—ହୀରାଖଣ୍ଡ ।

ଯାହା ଦଳେ ପୂର୍ବମୁଖେ, ଶୁଭ୍ର ଅଭ୍ରକୂଳେ,
ଆରୋହି ବାରଣ-ପୃଷ୍ଠେ ଚିତ୍ରଶୃଙ୍ଗୋପମ ।
ବାହାରିଲେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁରୁ ସୋମବଂଶୀ ବୀରେ
କୌଶେୟ ଉଷ୍ଣୀଷଧାରୀ, ଧରି କରେ ଦୃଢ଼େ
କୃପାଣ ଫଳକ, କେହି କାର୍ମୁକ, ଶାୟକ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁର ମହୀ ତର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ-ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ସୋମବଂଶୀ ନୃପଙ୍କ ଯଶୋଧାରୀ ରୂପେ
ବହେ ଯହିଁ ମହାନଦୀ, ମୃଦୁ କଳନାଦେ,
ସେ ରାଜ୍ୟେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ମେରୁ ଶମ୍ଭୁଦେବାଳୟେ
ହୋଇଥିଲା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବୃଷ୍ଟି ସୁଦୂର ଅତୀତେ
ଶିବକୃପାରୁ ଯେ, ସେହି ସୌଭାଗ୍ୟ ଦିବସୁ
ବହିଅଛି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁର ଅଭିଧା ନଗରୀ ।
ରମିଲେ ସେ ରାଜ୍ୟବୀରେ ନୃପଙ୍କ ସହିତ
ବଙ୍ଗ ବିଜୟାର୍ଥେ, କରି କଠୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ।
ସାଜିଲା ସ୍ୱାଧୀନ ପୂର୍ବକୋଶଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ୧
ସୀମନ୍ତକ ମହାମଣି ଅଠର ଗଡ଼ର,
ସୁରକ୍ଷିତା ସେ ନଗରୀ ମହୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟୀ,
ବହିଃଶତ୍ରୁ ଶୂନ୍ୟ, ବୀର ନାଗରିକେ ତାର
ଯାପନ୍ତି ସମୟ ସଦା ମହାସୁଖାମୋଦେ
ବର୍ଷକ ଜୀବନ ପ୍ରାୟ, ଅସ୍ତ୍ରବିଦ ସବେ,
ନ ଦେଖନ୍ତି ଭବିଷ୍ୟତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭିନ୍ନ ।
ଯାଦୁବିଦ୍ୟା-ବିଚକ୍ଷଣ ଭୋଜରାଜାଙ୍କର *
ଅବଧି ପ୍ରତିଭା ଚିହ୍ନ ବହିଛି ନଗରୀ ।
ରଚିଲେ ବୈଜଳ ଦେବ ଯହିଁ ସଂସ୍କୃତରେ
ବୈଜଳକାରିକା ନାମେ ବ୍ୟାକରଣ ଗ୍ରନ୍ଥ,

ଚୌହାନ ଗୌରବଚୂଡ଼ା ସେ ରାଜ୍ୟର ରାଜା
ବୀରବର ଶ୍ରୀହୃଦୟ ନାରାୟଣ ଦେବ,
ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସ୍ୱସାପତି ୨ ପରମଧାର୍ମିକ,
ମାତ୍ର ଧନୁର୍ବେଦେ, ସେହି ଧନୁର୍ବେଦୋପମ,
ସୁନିପୁଣ ରାଜସୂତ୍ରେ ତପଃ ସାଧନାରେ ।
ସେ ରାଜା ଆଦର୍ଶ ଯୋଗୀ, ଆଦର୍ଶ ସଂସାରୀ,
ସଂସିକ୍ତ ଯୋଗରେ ସଦା, ଅସିକ୍ତ ଭୋଗରେ,
ଯେସନ ମିଥିଳାପତି ରାଜର୍ଷି ଜନକ,
କିମ୍ବା ଯଥା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସତ୍ୟ-ଧର୍ମପ୍ରାଣ ।
ନିନ୍ଦା ସ୍ତୁତି ଉଭୟଙ୍କୁ ମଣି ତୁଲ୍ୟମୂଲ୍ୟ
କରନ୍ତି ଉପେକ୍ଷା ତାକୁ ଘୃଣା ସହକାରେ ।
ସାଜିଲେ ଚୌହାନ ବୀରେ ତାହାଙ୍କ ଆଦେଶେ,
ଆବର ସାଜିଲେ ଗନ୍ଧମାଦନ-ବିହାରୀ
କଇଁଆ, ଗିଙ୍ଗରା, କୁର୍ମି, କୁଡ଼େବାଦି ବୀରେ,
ରତ ଥିଲେ ସର୍ବେ ଧରି ଶିଙ୍ଗୁ ୩ ଯଷ୍ଟି ହସ୍ତେ
ସୁଆଁ କ୍ଷେତ୍ର ସଂରକ୍ଷଣେ, ଉପତ୍ୟକାଗାମୀ
ଶସ୍ୟଚୋର ନୀଳଗାଈ, ମୃଗ ଉପଦ୍ରବୁ ।
କେ ପିନ୍ଧିଲା ଲୌହସାଞ୍ଜୁ, କେ ଚର୍ମ କଞ୍ଚୁକ,
କେହି ବା ପିନ୍ଧିଲା ଭୂଲୀ, ଭଙ୍ଗିଆ, ଫତେଇ,
ଧାତବଶିରସ୍ତ୍ରେ କେହି ଆଚ୍ଛାଦିଲା ଶିର,
କେହି ବା ବାବୁରୀ ପରେ ବାନ୍ଧିଲା ଯତନେ
କୌଶେୟ ବସନେ ପାଗ, କେହି ଛୁଟ ବାସେ,
ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ ଯାଇ ସର୍ବେ ଦୁର୍ଗ ସିଂହଦ୍ୱାରେ ।
ବାଜିଲା ନାଗରା, ତାସା, ଟିମିକି ୪ ପୂରୁଥିଲେ,
ଉଡ଼ିଲା ପତାକାଶ୍ରେଣୀ ଚନ୍ଦ୍ର-ସମାଙ୍କିତ,

୧—ପାଟଣା ରାଜ୍ୟର ମହାଭାରତୀୟ ନାମ ପୂର୍ବକୋଶଳ ।

* ପାଟଣାରେ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଭୋଜନାମକ ଜଣେ ରାଜା ଯାଦୁବିଦ୍ୟାରେ ନିପୁଣ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସାତଜଣ ଶିଷ୍ୟା ଥିଲେ ଯଥା—ମଦନାମାଲୁଣୀ ବା କଜଳଦେଇ ମାଲୁଣୀ, ଲୁହୁକୁଟୀ ଲୁହୁରାଣୀ, କେଡାଇ ଧୋବଣୀ, ସୁହୁକୁଟୀ ଚମାରୁଣୀ, ପଦ୍ମପିକୀ ଶଉରାଣୀ, ଗାଙ୍ଗୀ ଗଉଡୁଣୀ ଏବଂ ଶୁଅ ତେଲୁଣୀ । ପୂର୍ବେ ପାଟଣା ଯାଦୁବିଦ୍ୟାର ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନ ଥିଲା । କଥିତ ହୁଏ, ଗଞ୍ଜାମ, ଓଡ଼ିଶା ଓ ବଙ୍ଗଦେଶରୁ ଲୋକେ ଯାଦୁବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା ସକାଶେ ପାଟଣାକୁ ଆସୁଥିଲେ । କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଲାବଣ୍ୟବତୀରେ ଭୋଜରାଜାଙ୍କ ଯାଦୁବିଦ୍ୟାର ପ୍ରଶଂସା କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଲାବଣ୍ୟବତୀ ୧୪ଶ ଛାନ୍ଦ ୧୬ ପଦ । ୨—ପାଟଣାର ରାଜା ହୃଦୟ ନାରାୟଣ ଦେବ ଉତ୍କଳ ସମ୍ରାଟ ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ଭଗିନୀପତି ଥିଲେ । ସେ ୧୫୫୧ରୁ ୧୫୭୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜପଣ କରିଥିଲେ ।

୩—ପାଟଣା ଗନ୍ଧମାଦନ ପର୍ବତରେ ଶିଙ୍ଗୁପର ଅରଣ୍ୟ ଅଛି । ୪—ବାଦ୍ୟବିଶେଷ ।

ବାହାରିଲେ ପୂର୍ବୁ ସୈନ୍ୟେ, ବାହାରିଲ ପରେ
ବତିଶ ସହସ୍ର ଖଣ୍ଡା ୧ ତରସ୍ତଥା ମତେ ।
ବାଇଲେ ନୃପଙ୍କ ଶଙ୍ଖ, ରତ୍ନ ବିଜୃମ୍ଭିତ,
ଗାଇଲେ ବନ୍ଦୀଏ ଦୂହା ନୃପଙ୍କ-ମଙ୍ଗଳ
ପଢ଼ିଲେ ପୁରୋଧାକୁଳ ପୁଣ୍ୟ ବେଦମନ୍ତ୍ର,
ଚାଳିଲ ବାହିନୀ ଶୁଭ ମାହେନ୍ଦ୍ର ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ।
ସାଙ୍ଗର ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷସେନ କଳାହାଣ୍ଡୀମନ୍ତ୍ରୀ ୨
ସୁବିଶାଳ ବପୁଷ୍ମତୀ, ବିରାଟ ଆଟୋପେ ।
ପଦାତିକ ଖଣ୍ଡାଏତ, ବଙ୍କା ୩ ବୀରବରେ
ଆଚ୍ଛାଦି ଶରୀର ଦୀପ୍ତ ଆୟସୀ କଞ୍ଚୁକେ,
ପିନ୍ଧିଣ ଜଙ୍ଘିଆ, କାଛୁ, ଧରି ଧନୁର୍ବାଣ
ବାହାରିଲେ ଦଳେ ଦଳେ ବାହୁ ଫୋଟି ମାରି ।
ଦୋଳାଇ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳମୁଖା ଟୋପରି ମସ୍ତକେ,
ଗର୍ଜିଲେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳୋପମ ବିକଟ ଗର୍ଜନେ,
ସେ ଗର୍ଜନେ ଥରହର ଥରିଲା ଗଗନ,
ଥରିଲା ପବନ ପୁଣି ଥରିଲା କାନ୍ତାର ।
ମିଶିଲେ ସେ ଦଳେ କନ୍ଧ, ଝୋଡ଼ିଆ, ଭତ୍ରା-
ବନ୍ୟବୀରେ, ବନ୍ୟଫୁଲେ ମଣ୍ଡି ପେଣ୍ଡାବାଳ,
ବୋଳି ଦେହେ ଗେରୁ ମାଟି ଧରି ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର,
କାଳାନ୍ତକ ଯମପ୍ରାୟ ଦିଶିଲେ ସକଳେ ।
ବାଜିଲା ମାଦଳ, ଶିଙ୍ଗା, ଘୁମୁରା ଗମ୍ଭୀରେ,
ଉଡ଼ିଲା ଉରଗାଙ୍କିତ ଦୀର୍ଘ କୃଷ୍ଣ କେତୁ,
"ଜୟ ମା ମାଣିକେଶ୍ୱରୀ" ଉଚ୍ଚାରି ଉଚ୍ଚରେ
ଟଳିଲା ବିକଟ ଥାଟ, ଯେ ଥାଟ ଦର୍ଶନେ
ଶୁଖିଯାଏ ଅଧେ ରକ୍ତ ଅରାତି ଶରୀରୁ ।
ହେଲେ ପୁରସ୍ସର ୪ ସେନାପତି ବୃନ୍ଦ
ଖଣ୍ଡାବର୍ଦ୍ଧାଧାରୀ, ବସି ତୁରଙ୍ଗମ ପୃଷ୍ଠେ,
ବିଶାଳ ଶରୀର ଦୀର୍ଘ ଶାଳତରୁ ପ୍ରାୟ,
ବିଶାଳ ଉଷ୍ଣୀଷ ଶିରେ ଜ୍ୱଳେ ଜଳଜଳେ
ଝରିପଡ଼େ ନୟନରୁ ଶୌର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତାପ ।
ସୁପ୍ରାଚୀନ କଳାହାଣ୍ଡୀ ଉତ୍କଳେ ଅମର,
କରନ୍ତି ରାଜତ୍ୱ ଯହିଁ ଶାନ୍ତି ସୁଖେ ଏବେ
ଶ୍ରୀବ୍ରଜମୋହନ ଦେବ ଦେବେନ୍ଦ୍ରପ୍ରତିମ ।
ପୁଣ୍ୟ ନାଗବଂଶର ସେ ସୁଯୋଗ୍ୟ ଦାୟାଦ
ଜନ୍ମ ଜାତ ପ୍ରତିଜନ୍ମ ଯଥା, ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ,
ବିଚକ୍ଷଣ, ବିଜ୍ଞମଣି, ଦେଖି ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖ
ଆର୍ଦ୍ର ହୋଇ ଆସେ ତାଙ୍କ କରୁଣା ନୟନ,
ଝରିପଡ଼େ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଅନୁକମ୍ପା-ଅଶ୍ରୁ ।
ଉତ୍କଳ ଭାଗ୍ୟରେ ସ୍ୱୟଂ ମଙ୍ଗଳ ସଙ୍କେତ,
"ମାନବ ନଶ୍ୱର, ମାତ୍ର କୀର୍ତ୍ତି ଅନଶ୍ୱର"
ଧରି ଏହି ଭାବ ନୃପ, ରତ ଅବିରତ
ସୁକୀର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନେ, ତେଣୁ ଲଭିଛନ୍ତି ସେହୁ
ଗୌରବ ଉପାଧିବହୁ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ପାଶୁଁ
ଅଯାଚିତେ, ସଦ୍‌ଗୁଣର ପୁରସ୍କାର ରୂପେ ।
କଳାହାଣ୍ଡୀ ଭୋଜବିଦ୍ୟା-ବିଶାରଦ ରାଜ୍ୟ,
ମାନିବେ ନିପୁଣ ତହିଁ ଅସ୍ତ୍ରବାରଣୀରେ,

୧—ଯୁଦ୍ଧସମୟରେ ପାଟଣାରୁ ୩୨ ହଜାର ଖଣ୍ଡା ବାହାରିଥିଲା । ୨—ଏ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଥମ ରାଜା କଳାହାମିରଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ରାଜ୍ୟର ନାମ କଳାହାଣ୍ଡୀ ହୋଇଅଛି । କଳାହାଣ୍ଡୀରେ ଯେଉଁ ମାଣ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ତାହା ବାଲେଶ୍ୱର ଗୁଡ଼ ସେର ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ଏହି ମାଣ ରାଜପୁତାନା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟତ୍ର ପ୍ରଚଳିତ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଅନୁମିତ ହୁଏ, କଳାହାମିର ରାଜପୁତାନାରୁ ଆସିଥିଲେ । ଏହି ରାଜବଂଶ କିପରି ଧ୍ୱଂସପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା, ତାହା ଜଣାଯାଇ ନାହିଁ । ତହିଁପରେ ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ଶୋଭନ ଦେବ ସିଂହବାହୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ପୁରୀରୁ ଆସି ରାଜପଣ କଲେ । ଏହି ବଂଶର ଶେଷରାଜା ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଦୁହିତାଙ୍କୁ ଛୋଟନାଗପୁର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଛତରଙ୍ଗ ଗଡ଼ର ରାଜଭ୍ରାତା ରଘୁନାଥ ସାଏଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ବିବାହ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ରାଜଗାଦି ସମର୍ପଣ କଲେ । ରଘୁନାଥ ସାଏ ୯୧୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସିଂହାସନାରୋହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ନାଗବଂଶୀୟ । ଏହି ନାଗବଂଶୀୟ ୩୦ ପୁରୁଷର ରାଜା ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜମୋହନ ଦେବ ବର୍ତ୍ତମାନ କଳାହାଣ୍ଡୀ ସିଂହାସନରେ ଅଧିରୂଢ଼ । ୩—ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ଶୋଭନ ଦେବଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ବଙ୍କାଜାତି ପୁରୀର ବାଙ୍କି ମୁହାଣରୁ ଆସି କଳାହାଣ୍ଡୀରେ ସୈନ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ ହୋଇ ବାସ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ବଂଶଧରମାନେ ଅଦ୍ୟାପି ଜାଗିର ଭୂମି ଭୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହି ବଙ୍କାଜାତି ସମ୍ଭବତଃ ଭୂୟାଁ ଜାତି । ୪—ଅଗ୍ରଗାମୀ ।

ସେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟର ଅଧୀଶ୍ୱର ନାଗବଂଶଧର
ନାଗତୁଲ୍ୟ ଉଗ୍ରତେଜା, ଯେଉଁ ସ୍ୱବାହିନୀ,
ଚଳେ ଯାହା ଗଙ୍ଗବଂଶ ରାଜଧାନୀ ଦିଗେ,
ଚାଲିଲେ ସବଳେ ଲଙ୍ଘି ଗିରି, ବନ, ନଦୀ ।
ମିଳିଲେ ସେ ଦଳେ ପଥେ ଲାଞ୍ଜିଗଡ଼ ବୀରେ;
ଯାହାଙ୍କ ଯହିଁ ଉତ୍କଳର ଗିରିଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ
ବସନ୍ତ-ଶ୍ରୀ-ବିମଣ୍ଡିତ "ନିୟାମ" ଶିଖରୀ,
ରଚନ୍ତି ଯା ଅଙ୍ଗେ ସଦେ ନୂରଯ୍ୟାବିନୋଦ
ମୃଗସ୍ଥ କୁଳର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲାଞ୍ଜିଗଡ଼ାଧିପ—
ବୀର ମାହେଶ୍ୱରୀ ଦେବ, ସାହିତ୍ୟ ଜୀବନ,
ଭାରତୀ-ମୁକୁଟଭୂଷା ଉପଯୁକ୍ତ ମଣି ।
ପ୍ରଚାରୁଛନ୍ତି ଚିରବର ଶିର ତୋଳି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ
ତାହାଙ୍କ ସୁଖ୍ୟାତି-ଗୀତି ଶତମୁଖ-ମୁଖେ
ଦେବଲୋକେ, ଦେବପ୍ରିୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ।

ଅନନ୍ତର ବାରବାଟି ଦୁର୍ଗେ, ଅର୍କ୍ଷ ସ୍ୱନେ
ଗର୍ଜିଲେ କମାଣ, ଯଥା ଦିଏ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର
ଦୁର୍ଗର ପ୍ରାଚୀର ଭାଙ୍ଗୁ, ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ତୋଳି,
ତଥା ଶୁଣି ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସମର ଆହ୍ୱାନ,
ଜାଗି ଶରେ ସଜ ହେଲା ଦକ୍ଷିଣ ଉତ୍କଳ ।
ଆସିଲେ କଳିଙ୍ଗ ଦୁର୍ଗୁ ତୈଲଙ୍ଗୀୟ ସୈନ୍ୟ
ମସ୍ତକରୁ ବହୁବର୍ଣ୍ଣ-ପରିଛଦଧାରୀ,
ବାନ୍ଧି ଝୁଟ ୧ ଚଉକନା ୨ ଜରିପାଗପଟେ ।
କଳିଙ୍ଗ ସାହସୀ, ଏହି ଅମର ଗୌରବ
ସ୍ମରେ ଯୁଗେ ତାହାଙ୍କର ଅପାର୍ଥିବ ଭୂଷା ।
ବାହାରିଲେ ଗଜ ସୈନ୍ୟ, ଲୌହଢାଲ ଶିରେ,
ଶୁଣ୍ଢେ ଧରି ଅଷ୍ଟଶିର ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମୁଦ୍‌ଗର ।
ଏହି ଗଜ ସୈନ୍ୟଦଳେ କଳିଙ୍ଗ ନୃପତି
ସମରେ ଅଜେୟ ସଦା, ଆଉ ଆନ କଥା,
ହୋଇଥିଲେ ତାଙ୍କ ସହ ସନ୍ଧିରେ ଅବଦ୍ଧ
ଭାରତ ଗୌରବ-ଦୀପ ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ରଘୁ ।

ସାଜିଲ ପାରଳା ଶିଳ୍ପ-କୋଷ୍ଠପ କୁଶଳା ୩
ଗଙ୍ଗବଂଶୀ-ଗଜପତି ନୃପଙ୍କ ପାଳିତ,
ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ-ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କୀର୍ତ୍ତନେ, ଭକତେ
ଲିଖିଥିଲେ ଅଙ୍କିତ '[illegible]-ମଞ୍ଜରୀ' ।
ଗୌରଗଭାମୟୀ ସ୍ଥଳୀ, ଯହିଁ ଦେବଗିରି ୪
ଦେବକୁଳ ପ୍ରିୟବାସ, ବିରଜିତ ଯଥା
ପ୍ରକୃତିଦେବୀଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ମର୍କତ ମନ୍ଦିର,
ଆବର ଭରତେ ଚମ୍ପାଗିରି ଧରି ଶିରେ
ଦୁର୍‌ଧଟିଲା ୫ ପ୍ରଭ ଶୁଭ୍ର ସୁନ୍ଦର ମଣ୍ଡପ,—
ଉମି-ଅଶ୍ମିବିନର୍ତ୍ତିତ, ଚାରୁ କାରୁସ୍ୱତ ।
ସେ ରାଜ୍ୟର ମଲ୍ଲବୀରେ, ଉଗ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟ ଦୃପ୍ତ,
ବାହୁ ପାତି ଅବହେଳେ କରନ୍ତି ଆହ୍ୱାନ
ପ୍ରମତ୍ତ ମାତଙ୍ଗେ ରଣେ, ପାରନ୍ତି ଆବର
ହସ୍ତୀକୁ ଚପେଟାଘାତେ କରି ପରାଜୟ,
ସେ ଅତୀତ ବୀରବୀର୍ଯ୍ୟ ବୈଭବର ସ୍ମୃତି
ବହିଅଛି ଅଦ୍ୟାବଧି ହାତୀବାଡ଼ୀ ଗ୍ରାମ ୬ ।
ନ୍ୟାସୀ ପ୍ରାୟ ସେ ରାଜ୍ୟର ମୁଖଲିଙ୍ଗ ଗ୍ରାମ
ରଖିଛି ରକ୍ଷିତ ବହୁ ସତ୍ୟ ଇତିହାସ—
ତାମ୍ରଲିପି, ଶିଳାମୂର୍ତ୍ତି, ଆବର ଅନେକ
ଇଷ୍ଟକ ପ୍ରସ୍ତର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଭଗ୍ନସ୍ତୂପତଳେ ।
ହୋଇଛି ସମାଧିପ୍ରାପ୍ତ ସେହି ସ୍ତୂପତଳେ
ଅସଂଖ୍ୟ ଅତୀତ ସ୍ମୃତି, ବହୁ ସୁଖଦୁଃଖ ।
ଥିଲା ତାହା ରାଜଧାନୀ ପୂର୍ବେ କଳିଙ୍ଗର,
ମିଳେ ତହୁଁ ଭୂମିଗର୍ଭୁ କୃତକ ଅଦ୍ୟାପି

୧—ଗନ୍ଧିତ ବସ୍ତ୍ର । ୨—ରୁମାଲ । ୩—କୋଷ୍ଠପ ଚର୍ଚ୍ଚା ସହାରେ ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ପାରଳା ପ୍ରସିଦ୍ଧ ।
୪—ପାରଳାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ୫—ଶ୍ୱେତ ମର୍ମର ପ୍ରସ୍ତର । ୬—ପାରଳାର ଜନୈକ ରାଜା ଏକ ଚପେଟାଘାତରେ ଗୋଟାଏ ବନ୍ୟ ହସ୍ତୀକୁ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁଠାରେ ଏ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା, ସେ ଗ୍ରାମର ନାମ ହାତୀବାଡ଼ୀ ।

ପ୍ରାଚୀନ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରା ଶିବଲିଙ୍ଗ ସହ, ୧
ହରିଛି ସେ ଭାଗ୍ୟ ତାର ବହୁକାଳୁ ତାକ,
ସେ ଅତୀତ ସୌଭାଗ୍ୟର ପ୍ରେତ ଆତ୍ମା ଏବେ
ଝରୁଅଛି ଅଶ୍ରୁପାତ, ଢାଳି ତପ୍ତଶ୍ୱାସ ।
ଆଜି ସେ ଭଗ୍ନାବଶେଷ ମଧ୍ୟେ ପ୍ରକୃତିର
ଉଠୁଅଛି ଫୁଟି ମହା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଗରିମା,
ଫୁଟି ଉଠେ ଯଥା ଘୋର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ
ମୋହନ ମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି—ସୁଚନ୍ଦ୍ରବନ୍ତାର ।
ସାଜିଲେ ବିଶୋଇବର୍ଗ ସେ ରାଜ୍ୟ ସାମନ୍ତ,
ସାଜିଲେ ବରଣ ସୈନ୍ୟ, ମସିଦଣ୍ଡ ତେଜି,—
କରେ ଧରି ଅସି ଦଣ୍ଡ, ଅଧୀର ଅଗ୍ରହେ ।
ଧରିଣ ସାବେଳୀ, ପଠା ୨ ସାଜିଲେ ଶବରେ
ଖୋସି ପେଣ୍ଡାବାଲେ ଫୁଲ, ଲଗାଇ ହଳଦୀ,
କାଛୁ ପିନ୍ଧି କଟିଦେଶେ ବାନ୍ଧିଲେ ଖାଗୁଣ୍ଡ ।
ଉଡ଼ିଲା ଲୋହିତ ଧ୍ୱଜ, ନରମୁଣ୍ଡବେରୁ ୩
ଝାମ୍ପ, ଢୋଲ, ବୀରତୂର ବାଜିଲା ଗହଳେ,
ଇହାର ମାଣିକେଶ୍ୱରୀ-ପଦ୍ମରେ ସୈନିକେ
ହେଲେ ଅଗ୍ରସର ତୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ସବମୁଖେ ।
ସାଜିଲା ଟିକାଲୀ ରାଜ୍ୟ, ବସୁପ୍ରସୂ ମହୀ,
ବିଦ୍ୟାପୀଠ, ଉତ୍କଳର ଦ୍ୱିତୀୟ ଝଙ୍କଡ଼,
ଅଧିଷ୍ଠିତା ଯହିଁ ଦେବୀ ଭାରତୀ ଜନନୀ ୪
ଭାଷାମାତା, ଗିରିମୂଳେ ନୀରଜଳ ପ୍ରଦେଶେ ।
ସ୍ଥଳେ ତାଙ୍କ ଦେଉଳ ସର, ଶତଦଳଶୋଭୀ—
ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସାଗର ୫ ଅଦୂରେ ସୁରତେ ।
ବସନ୍ତେ ମଣ୍ଡିତ ଯେବେ ହୁଏ ସାଗରର
ଦିଗନ୍ତବିସ୍ତାରୀ ବପୁ ଶ୍ୱେତ ଶତଦଳେ,
ବସୁଥାନ୍ତି ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ସ୍ୱପ୍ନ ସ୍ୱପ୍ନାନ୍ତରେ

କୃଷ୍ଣକାନ୍ତ ଅଳିବୃନ୍ଦ, କାହିଁ ବା ହୀରକ
ସୁପ୍ତ ଅଙ୍କେ ଚନ୍ଦ୍ରପକ୍ଷ ଶାର୍ବରୀନଦର,—
ରୌପ୍ୟରଶ୍ମି-ପକ୍ଷ ଉଡ଼ବଣିଆ ସହିତ,
ହେର ସେ ସୁଷମା,—ଲୀଳା ଲୋଲ କମଳର,
ପ୍ରାଣମଧ୍ୟେ ବାଲ୍ୟ କାଳ ଖେଳେ ଲୁଚକାଳି ।
ସେ ରାଜ୍ୟର ନରନାଥ ସମର-କେଶରୀ
ନରସିଂହ ଜେନାମଣି, କଲେ ଶୁଭଯାତ୍ରା,
କାଦମ୍ବବଂଶୀୟ ବୀରେ ସଙ୍ଗତରେ ଘେନି,
ଚାଲିଲେ ସକଳେ "ଜୟ କୁଠାରୀ" ଉଚାରି ୬
ଆସିଲେ କୂର୍ମଙ୍କ ସୈନ୍ୟ ମହେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଦେଶେ,
କରେ ଯହିଁ ଆଲିଙ୍ଗନ ଗିରୀନ୍ଦ୍ର ମହେନ୍ଦ୍ର
ଅନନ୍ତ ନୀଳିମ ନଭେ ଅନନ୍ତ ପ୍ରେମରେ,
ସେହି ମହାମିଳନର ବିଜୟ-ସଙ୍ଗୀତ
ଗାବନ୍ତି ବିହଙ୍ଗେ ପ୍ରାତେ, ବାସର-ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟେ,
ସେ ମହାସଙ୍ଗୀତ, କରେ ଭାଷାଦାନ ଭାବେ ।
ଦେବରୂପୀ ଚିରବର, ଦେବଅଧ୍ୟୁଷିତ,
ନିଶୀଥେ ମାଗଧୀ   କୁଞ୍ଜେ ବସି ତା ଶାଖରେ
କରନ୍ତି ଆବୃତ୍ତି ବେଦ, ଗିରିଦେବତାଏ,
ବନାଦୀପେ, ଜ୍ୟୋତିଲତା ୮ ଆଲୋକ ସାହାଯ୍ୟେ
ଝରେ ଦେଖ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ୯ ମହେନ୍ଦ୍ରତନୟା ୧୦
ବହୁଧାରେ, ସ୍ରୋତେ ହୁଏ ଦୂରୁ ଦେଖି ଯେହ୍ନେ
ତୃଷାତୁର ବହୁଫଣ ଅଜଗର ଯେନ,
ଓହ୍ଲାଇ ପର୍ବତୁ ଖରେ ସିନ୍ଧୁ ଅଭିମୁଖେ
ଧାଇଁ ଛନ୍ତି ପିଇବାକୁ ପାଣି ମହାବ୍ୟସ୍ତେ,
ପଥାପଥ ନ ବିଚାରି ଗଭୀର ଗର୍ଜନେ ।
ଭ୍ରମନ୍ତି ଶବରବଧୂ, ଅନାବୃତକେଶୀ,
ଗିରି-ପ୍ରକୃତିର ମୁଗ୍ଧା ଉପାସିକା ପ୍ରାୟ,

୧—ମୁଖଲିଙ୍ଗରେ ପ୍ରାଚୀନ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ବୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବାର ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ୨—ଶସ୍ତ୍ରବିଶେଷ । ୩—ପାରଳାର ପତାକା ଯବନମୁଣ୍ଡାଙ୍କିତ । ୪—ଟିକାଲିର ଗାଲାମ୍ବା ପର୍ବତ ତଳେ ଶାଳସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଅଛି । ୫—ଟିକାଲିର ବୃହତ୍ ପୁଷ୍କରିଣୀ । ୬—ଟିକାଲି ରାଜବଂଶର ଇଷ୍ଟଦେବୀ । ୭—ପିପ୍ପଳୀ । ୮—ମହେନ୍ଦ୍ରରେ ଏକଜାତୀୟ ଲତା ଅଛି, ସେଥିରୁ ରାତିରେ ଆଲୋକ ନିର୍ଗତ ହୁଏ । ୯—ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ସୁନାମୁହିଁ, ଏ ନଦୀ ମହେନ୍ଦ୍ରରୁ ବାହାରିଅଛି । ୧୦—ମହେନ୍ଦ୍ରତନୟା ନଦୀ ମହେନ୍ଦ୍ରରୁ ନିର୍ଗତ ହୋଇଅଛି ।

ଉପେକ୍ଷି ସେ ପକ୍ୱ ଦ୍ରାକ୍ଷା, ଅଖାଦ୍ୟ ଜ୍ଞାନରେ,
ତୋଳନ୍ତି ସାଗ୍ରହେ ଆମ୍ବ, ଦଇଁଆଡ଼ି ତୋଳି,
ବାସ୍ତବରେ ପକ୍ୱ ହେଲେ ନ ଚାହେଁ ବାୟସ,
ଅଥବା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଦ୍ରବ୍ୟ ପଡ଼ିଲେ ଅସ୍ଥାନେ
ହୁଏ ସିନା ଏହିରୂପେ ତ୍ୟକ୍ତ, ଅବଜ୍ଞାତ,
ଗଣ୍ଡମୂର୍ଖ ସମାଜରେ ପଣ୍ଡିତ ଯେସନ ।
ମହାପୁଣ୍ୟତମ ଗିରି, ପୁରାଣପ୍ରସିଦ୍ଧ,
ଆଉର ପ୍ରସିଦ୍ଧ—ଧରି ପୁଣ୍ୟ ତାହାକୁ,
ଧରିଛି ସେ ଦେହେ ବହୁ ପୌରାଣିକ ଚିହ୍ନ,
ବୈଷ୍ଣବ ଶରୀରେ ତୀର୍ଥଛାପା ଚିହ୍ନ ଯଥା ।
କାହିଁ ସ୍ଥିତ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ନଷ୍ଟ୍ରଳ ଦେଉଳ,
ଉଭା ସେ ଭଗ୍ନାବଶେଷ ପ୍ରାୟ ଅତୀତର,
କାହିଁ ବା ଭାର୍ଗବାଶ୍ରମ, ଯାଜ୍ଞସେନୀ ଶିଳା,
ଭିକ୍ଷାମ-ପାଷାଣଖଣ୍ଡ କାହିଁ ରଘୁଙ୍କର ୨ ।
ସେ ଗିରି-କାନ୍ତାର-ଚାରୀ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଜାତିତେ,
ଧାଇଁଲେ ଆହୁତ ସ୍ଥାନେ ବିପୁଳ ଉଲ୍ଲାସେ ।
ସାଜିଲା ସୁରଙ୍ଗୀ ରାଜ୍ୟ, କୁରଙ୍ଗୀ-ସେବିତ,
ରାଜବୃନ୍ଦ ତାର ତ୍ୟାଗୀ, ପରମ ବୈଷ୍ଣବ,
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ସେ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତି ଧୂଳିକଣା
ତ୍ୟାଗର ପୁଣ୍ୟରେ, ପୂଜ୍ୟ ତୀର୍ଥରେଣୁ ପ୍ରାୟ ।
ଜୀବନ-ସାୟାହ୍ନେ ହୋଇ ବିଷୟ ନିର୍ଲିପ୍ତ,
ହୁଅନ୍ତି ସେ ରାଜ୍ୟ ରାଜା ମଠର ମହନ୍ତ ।
ଆଉର ସେ ରାଜ୍ୟ ଦୀପ୍ତ କବି-ଗୌରବରେ,
ସ୍ୱଭକ୍ତ ଦୀନବନ୍ଧୁ, ରାଜର୍ଷିପ୍ରତିମ,
ସିଞ୍ଚାଇଲେ ମାତୃକଳ୍ପା ମାତୃଭାଷା-ଗଳେ
ନବଦିବ୍ୟ ରତ୍ନହାର, ପ୍ରଭା-ଚାକଚକ୍ୟ,
ଜଗଦ୍ଦେବ ଉପାଧିକ ସେ ରାଜ୍ୟର ରାଜା,
ଘେନି ସୈନ୍ୟଦଳ—ରଣେ ଅପୃଷ୍ଠ-ଦରଶୀ,
ନୃସିଂହୀ ୩ ନାମାଙ୍କିତ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସଙ୍ଗେ,
କଲେ ରଣ ଅଭିଯାନ ସାଟୋପେ, ସତେଜେ ।
ସାଜିଲା ମନ୍ଦସା ରାଜ୍ୟ, ବୀରତ୍ୱେ ଖ୍ୟାତ,
ଖଗାଇ କେସରିମାଳ ଯା' ଶିରେଭୂଷଣ,
ବଜାଇ ଗନ୍ଧର୍ବେ ବୀଣା ସାନନ୍ଦେ ତାର
ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଦନା ଗୀତ ରଚନ୍ତି ନିଶୀଥେ ।
ଆଉର ସାଜିଲା ବୀରବନ୍ଦିତା ଖେମଣ୍ଡୀ
ଗଜପତି-ମନ୍ତ୍ରୀ, ଚର-ସମ୍ବନ୍ଧିଶାଳିନୀ,
ଦାହାରଣ ସେ ରାଜ୍ୟର ଶୂରବାସ ଶୂରେ
ଧାଇଁଲେ କଟକମୁଖେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରତାପେ ।

ଏଥୁଅନ୍ତେ ଖଣ୍ଡାଧାରୀ ଖଣ୍ଡାଏତ ବୀରେ
କଲେକ ପ୍ରୟାଣ, ଚାରି ଖିଣ୍ଡସିଙ୍ଗ ଗଡ଼ ୪,
ଋଷିକୁଲ୍ୟା-ସ୍ପର୍ଶ-ପୂତ, ବୀରବର୍ଗ ଯାର
ଅତିମାନୁଷିକ ବୀର୍ଯ୍ୟ-ପ୍ରଦର୍ଶନ-ପଟୁ । ୫
ସୁନ୍ଦର ସେ ରାଜ୍ୟ-ଦୃଶ୍ୟ, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳେ
ଭଞ୍ଜ କୃଷ୍ଣସିଂହ-ଦେନ-ବିନୋଦନ-ଅର୍ଥେ
ସାଜିଥିଲ ଯେତେକେ ତାକୁ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକୃତ,
ରଚିଲେ ଭାରତ ଭକ୍ତ ଭାରତୀ-ସେବକ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛେ ତହିଁ ସୁବନସ୍ଥ ୬ ଘଣ୍ଟାକୁଟରେ ୭
ମଧ୍ୟାହ୍ନ-ମୟୂଖ-ଭୀତ ଶଯ୍ୟାଳୁ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ
ଗର୍ଜେ ଯହିଁ କ୍ରୋଧେ ଲଭି ନିଦ୍ରାରେ ବ୍ୟାଘାତ,
ତହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶୀ ନୃପକୁମାର ସକଳ
ରତ ହୋଇ ପାରିଧିରେ, ଧନୁର୍ବେଦ ଶିକ୍ଷା

୧—ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତର ପରଶୁରାମ କୁଣ୍ଡ ନିକଟରେ ୩ଖଣ୍ଡ ହଳଦିଆ ପଥର ଅଛି । ଦ୍ରୌପଦୀ ତାହା ଉପରେ ବସି ହଳଦୀ ଲଗାଇଥିବାର ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ୨—ରଘୁ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ କାଳରେ ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତରେ ଛନ୍ଦସ୍ୱନ୍ଦ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ୩—ସୁରଙ୍ଗୀ ରାଜ୍ୟର ଇଷ୍ଟଦେବୀ । ୪—ପୂର୍ବକାଳରେ ଧରାକୋଟ, କଇଗଡ଼, ସୋରଡ଼ା ଓ ସେରଗଡ଼ ଏକତ୍ରରେ ଚାରି ଖିଣ୍ଡସିଙ୍ଗ ନାମରେ ଆଖ୍ୟାତ ଥିଲା । ୫—କଥିତ ହୁଏ, ଭଞ୍ଜରାଜାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଧରାକୋଟର ଜଣେ ବୀର ଯାଇ ପଥର ଗୁମ୍ଫା ଉପରେ ସାବେଲୀ ଅସ୍ତ୍ର ପୋତି ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିଲେ । ୬—ଧରାକୋଟ ଦୁର୍ଗସଂଲଗ୍ନ ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ଗୁଳିଅ । ୭—ଦଂଷ୍ଟ—ପାହାଡ଼ ।

କରନ୍ତି ସ୍ଵପକ୍ଷ, ସ୍ବୀୟ ବୟସ୍ୟ ଗହଣେ ।
ସେ ରାଜ୍ୟର ଯନ୍ତ୍ରବୀରେ ଆଚ୍ଛାଦି ଶରୀର
ପିତ୍ତଳ କଣ୍ଟକେ, ତଥା ଆବରି ମସ୍ତକ
ଟାଙ୍ଗିଆ ଉଷ୍ଣୀଷେ ୧ ଘନ-ଲୌହଜାଲ-ବେଷ୍ଟି
ଯାହା ବଳେ ସାମରିକ ଉପାଦାନ ଘେନି ।

ସଭ ହେଲେ ଭୂମୁଖରେ ବରକ୍ତ-ବଂଶୀୟେ,
ଗ୍ରାମେ ଯହିଁ ପ୍ରକୃତିର ନନ୍ଦନ-କାନନ
ବିଶାଳ ସରଳ ଶାଳେ ନୀରନ୍ଧ୍ର, ଚଞ୍ଚଳ,
ସୁଖମୟ ପ୍ରିୟବାସ ଦର୍ଶକ ନେତ୍ରର ।
ସଂଗ୍ରହି ଅସ୍ତ୍ର ୨ ତହୁଁ ବନଚର ନରେ
କରନ୍ତି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ, ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ।
ଚିର-ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସେ ରାଜ୍ୟ ଧନେ, ମାନେ, ଜ୍ଞାନେ,
ବୀର୍ଯ୍ୟେ,ଯଶେ,ଧର୍ମେ,ପୁଣି ସ୍ଵଦେଶ-ସେବାରେ,
ବିଶେଷେ ଜନମି ତହିଁ ଭଞ୍ଜ ମହାକବି
ବୀରବର ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଉତ୍କଳ-ଗୌରବ,
(ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରତିଭା-ସିନ୍ଧୁ-ସଂଜାତ-ଶଶାଙ୍କ)
କଲେ ତାକୁ କୋଟି ଧନ୍ୟ, ବିଶ୍ୱ-ବନ୍ଦନୀୟ ।
ଥିଲେ କବି ମାତୃଭାଷା-ଅଙ୍କ ବେଶକାର,
ଯାଇଛନ୍ତି ସଜାଇ ସେ ଉତ୍କଳଭାଷାକୁ
ରାଜରାଜେଶ୍ୱରୀ- ବେଶେ, ଭକ୍ତି-ଆକର୍ଷକ
ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତିବଳେ ଛନ୍ତି ସେ ନିର୍ମାଣି
କଳ୍ପନାର ମନୋରମ ଯେଉଁ ମାୟାପୁରୀ
ଜବରନେ ଝଲମଲ, ପଶିଲେ ସେ ପୁରେ
ନ ବଳେ ଇଚ୍ଛାର ଇଚ୍ଛା ଫେରିବାକୁ ତହୁଁ ।
ଭୁଞ୍ଜିଥିଲେ କବିମଣି, ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ
ଜାତି ପକ୍ଷେ ପୁଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟଜଳ ପ୍ରାୟ,
ଉନ୍ନତି-ମଞ୍ଚର ତାହା ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ସୋପାନ,
ତେଣୁ ସଦା ଯୋଗବ୍ରତ ଯୋଗିବର ପ୍ରାୟ
ରତ ରହି ସାରସ୍ଵତ-ମହାଯୋଗ ଧ୍ୟାନେ,
କରୁଥିଲେ ଜାତିହିତେ ତନୁପ୍ରାଣ କ୍ଷୟ ।
ଲଭିଛନ୍ତି ତପସ୍ୟାରେ ଆଶାତୀତ ସିଦ୍ଧି ।
କରିଛନ୍ତି ବିଜେ ପୁଣ୍ୟ ସାହିତ୍ୟମନ୍ଦିରେ
ଯଶ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନେ, ଯଶୋଦେବ ପ୍ରାୟ
ବହି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବପୁ, ଅନନ୍ତ ଜୀବନ,
ନ ଥିଲା, ନ ହେବ, ନାହିଁ ତାଙ୍କ ସମ ଆଉ ।

ବାହାରିଲେ ଗୋପୀନାଥ ହରିଚନ୍ଦନାଖ୍ୟ
ବୀର ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗପତି ବଘେଲ-ଭାସ୍କର ।
ମିଳିଲେ ତାହାଙ୍କ ସହ ଖଲ୍ଲିକୋଟ-ନାହା
ସମରରସିକ, ଶୂର, ଅବ୍ୟର୍ଥ ପ୍ରହରୀ,
ଅତୀବ ମୃଗୟାପ୍ରିୟ ସେ ପ୍ରକୃତି-ପତି,
ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ମହାଶର ନ ଲଭେ ଆସ୍ୱାଦ
ବରାହ ହରିଣ ଆଦି ଜୀବର ଶୋଣିତ,
ତପୋବନ ନିରାପଦ କରିବା ମାନସେ
ବଧନ୍ତି ଶ୍ୱାପଦେ ରାଜ୍ୟେ, ବଧନ୍ତି ଆବର
ଭୀମକାନ୍ତି-ଅହିରାଜେ ୩ —ବନଧୂମକେତୁ ।

ସାଜିଲା ଚିଲିକା-ଗର୍ଭେ ପାରିକୁଦ ରାଜ୍ୟ,
ସାଗର-ମେଖଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କା ଦ୍ୱୀପୋପମ,
ନନ୍ଦେ ଯହିଁ ଜ୍ୟୋତିସ୍ତୂପେ ରଜନୀ ଅନ୍ଧାରେ
ଚଳାତୀରେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ ଶଙ୍କୁକୁଳମାନ ।
ଧବଳ ସେ ଦ୍ୱୀପ, ଶିପ, ଶଙ୍ଖାଦି ଅସ୍ଥିରେ,
ଦିଶେ ଦୂରୁ ରମ୍ୟ ରୌପ୍ୟ-ମଣ୍ଡପ ସଙ୍କାଶ ।
ଧାଇଁଲା ଚିଲିକା-ଗର୍ଭେ ସୈନିକ ବୋଇତ
ଅଗଣିତ, ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଚିଲିକା-ଉରସ
ଶରତ ପ୍ରାରମ୍ଭେ ଯଥା ରାଜହଂସଯୂଥେ,
ଚାଲିଲା ଅରିକ ୪ ବଳେ ସନ୍ତରି ତରଣୀ,
ଖେଳିଲା ସେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଚିଲିକା-ବକ୍ଷରେ,
ମୁମୁକ୍ଷୁ ହୃଦୟେ ମୋକ୍ଷ-ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପ୍ରାୟ ।
ଶାଶ୍ୱତ ସୁନ୍ଦର ଶିବ ଚିଲିକାର ଦୃଶ୍ୟ

୧—ଟାଙ୍ଗିଆ—ଏକପ୍ରକାର ଶିରସ୍ତ୍ରାଣ । ୨—ତୂଣୀ । ୩—ଖଲ୍ଲିକୋଟ ରାଜ୍ୟସ୍ଥ ନାରାୟଣୀ ଖୋଲରେ ଅବସ୍ଥ ୨୫ । ୩୦ ହାତ ଲମ୍ବର ଅଜଗର ସର୍ପ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ୪—ଅହୁଲା ।

ହିଣିଲ ଭୀଷଣତମ, ଉଠିଲେକ ଜାଗି
ଚିଲ୍‌କାବକ୍ଷେ ସୁପ୍ତ ରୁଦ୍ର ତରଙ୍ଗନିକର,
ଅଥୟ ଚିଲିକା ଯେହ୍ନେ ନିଜ ବୀର୍ଯ୍ୟେ ନିଜେ ।
ବଜାଇଲେ ସୈନ୍ୟ ବୀଣା, ସେ ପୃଥୁଳ ସ୍ୱର
ଶ୍ରୁତେ ହେଲା ଚିଲ୍‌କାଟାଏ ଶଗାଳ କଣ୍ଠରେ
ଅଗ୍ନିବୀଣା ସ୍ୱର ପ୍ରାୟ, ତହୁଁ ତ୍ରସ୍ତେ ବ୍ୟସ୍ତେ
ଉଡ଼ିଗଲେ ସେ ସକଳ ବୃଳ ଅନ୍ଧମୁଖେ ।
ତାହୁଁ ସଦ୍ୟ ଶାଣୋତ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଖଣ୍ଡା ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରାୟ
ଶଦାର ଚିଲ୍‌କା-ବକ୍ଷ ଖଣ୍ଡା ମତ୍ସ୍ୟଦଳ
ରତ ଥିଲେ ସନ୍ତରଣେ, ହେରି ପୋତଶ୍ରେଣୀ
ବୁଡ଼ିଗଲେ ସେ ସକଳ ଜୀବନତଳେ ।
ଦେଖି ଦେଖି ନାନାଦୃଶ୍ୟ ସୈନିକମଣ୍ଡଳୀ
ହେଲେ ଅଗ୍ରସର "ଜୟ ବାଲିଜୟୀ" ଶବ୍ଦେ ।

ବାହାରିଲେ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଦୁର୍ଗ ଖଣ୍ଡାଏତ ସୈନ୍ୟ
ତେଜି ଯହୁଁ ବରୁଣେଇ ଅଭ୍ରଚୁମ୍ବୀ ଗିରି
ଉତ୍କଳେ ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ ଲିଙ୍ଗ ୧ ଦିବ୍ୟ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟାବାସ,
ଆବର ବକ୍ଷେ ଯହୁଁ ତପ୍ତ ପ୍ରସ୍ରବଣ,
ସ୍ୱଜାତୀୟ କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରତାପ
ଫୁଟୁଅଛି ଯେହ୍ନେ ତହିଁ ଦୃପ୍ତଜଳରୂପେ ।
ଶୀତ ସ୍ପର୍ଶେ ଦେହ ତପ୍ତ କରିବା ମାନସେ
ଜାଳିଣ ଅନଳକୁଣ୍ଡ କସ୍ତେ ତା ତୀରେ
ଦଗ୍ଧ କରି ପକ୍ଷୀମାଂସ ଭୁଞ୍ଜିଲେ ସାନନ୍ଦେ,
ନିବାରନ୍ତି ତୃଷା, ଝର-ତପ୍ତ ବାରି-ପାନେ ।
ତେଜସ୍ୱୀ ନିଦାଘ ରୌଦ୍ର ପ୍ରାୟ ଖୋର୍ଦ୍ଧାବୀରେ,
ଦେବେ ପଛେ ପ୍ରାଣ, ମାତ୍ର ନ ଛାଡ଼ିବେ ଠାଣ ।
ବସ୍ତ୍ରେ କୋଣାର୍କ କ୍ଷେତ୍ର ପୂର୍ବସିନ୍ଧୁ ତୀରେ,
ବିପୁଳ ପୁଣ୍ୟଦ ତୀର୍ଥ, ପୂତ, ଅନାବିଳ,
ଖେଳେ ଯହିଁ ବେଳାନାଥ ୨ ବେଳା ସଙ୍ଗେ ସଦା
ସିନ୍ଧୁପ୍ରିୟା ୩ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, ଅଦୂରେ ତାହାର
କରେ ଅର୍ଥହୀନ ଭାଷେ ବିସ୍ରମ୍ଭ ସମ୍ଭାଷ ୪
ନିବାଞ୍ଛେ ପ୍ରିୟପଣ ଊର୍ମିଧର ୫ ସହ ।
ଉଭା ଯହିଁ ବିକଳାଙ୍ଗ ଭାସ୍କର ମନ୍ଦିର
ଗତ ଶିଳ୍ପଗରିମାର ପ୍ରେତମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରାୟ,
ଖଣ୍ଡ ଭଗ୍ନୋପଳେ ତାର ଅଙ୍କ ଲୁକାୟିତ
ଜାତୀୟ ଇତିହାସର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପୃଷ୍ଠା ।
ଆସିଲେ ସେସୈନ୍ୟ ତୀରେ ଘୋର କୋଳାହଳେ,
କମ୍ପିଲା ସୈକତ ଭୂମି ବୀର-ପଦକ୍ଷେପେ ।

ଆସିଲେ ଦର୍ପଣ-ଦୁର୍ଗୁ ସାଜ ହୋଇ ସୈନ୍ୟ,
ଯହିଁ ବରୁଣିଆ ଶୈଳେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଦେବ
ଅମରମଣ୍ଡଳୀ ମୌଳି-ମନ୍ଦାର-ହେରମ୍ବ,—
ମହାବିନାୟକ ନାମେ ସିଦ୍ଧିନିଧିଦାତା,
ସୁନାଝର ନାମେ ଉତ୍ସ ଝରେ ସେ ପର୍ବତୁ,
ଲୋକେ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଯାର ଅଦ୍ଭୁତ ମହିମା ୬
ଧାଇଁଲେ ସେ ଶୈଳବାସୀ ଶବର ସୈନିକେ
ବାନ୍ଧି ବାହେ ପକ୍ଷିପର, କଟିରେ ଘାଗୁଡ଼ି,
କମ୍ପିଲା ଗଗନ ବୀର ବିକଟ ଲୁହାଟେ,
ଖେଳିଲା ସେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଗିରିଗୁହା-ତଳେ ।
ଲୁଙ୍ଗଦଲ ୭ ଜଡ ସ୍ତମ୍ଭ ସାଜିଲା କନକା
ଲବଣ-ନିର୍ମାଣ-ଦଶା ୮, ଅଦୂରେ ଯାହାର
ରଚେ ଚାଟୁ ଊର୍ମିବେଶ ୯ ଆହିତା-ଶର୍ବରୀ
ସିନ୍ଧୁସ୍ୱନୀ ବେଳାପାଶେ, ଯଥା ସ୍ୱୈଣଜନ
ସ୍ୱାଧୀନଭର୍ତ୍ତୃକା ପ୍ରିୟା ମାନଭଙ୍ଗ ଆଶେ

୧—ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ବରୁଣେଇ ପର୍ବତ ଉତ୍କଳର ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗ । ସେଠାର ଜଳବାୟୁ ଅତି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରଦ । ୨—ସମୁଦ୍ର । ୩—ନଦୀ । ୪—ପ୍ରଣୟ ସମ୍ଭାଷଣ । ୫—ସମୁଦ୍ର । ୬ କଥିତ ଅଛି, ସୁନାଝରରେ କାହା ବୁଡ଼ାଇଲେ ତାହା ସୁନା ହୋଇଯାଏ । ସେ ଅଞ୍ଚଳର ଜଣେ ତେଲୀ ରାଜା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକଳେବର ଧାରଣ ଆଶାରେ ସେଥିରେ ସ୍ନାନ କରି ଆଉ ଉଠିଲା ନାହିଁ । ସେହି ଦିନରୁ ଝରର ସେ କ୍ଷମତା ବିଲୁପ୍ତ ହେଲା । ୭—ଲୁଙ୍ଗଦଲ ଭଞ୍ଜଦେବ କନକା ରାଜବଂଶର ଆଦିପୁରୁଷ । ସେ କନକା ଜୟ କରିଥିଲେ । ୮— କନକାରେ ଲବଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ୯—ସମୁଦ୍ର ।

ବସେ ବାଲୁ ପାଶେ ତାର୍, ଅଧୀର୍ ହୃଦୟେ ।
ତୀରେ ଶୋଭେ କୃଷ୍ଣସାର କୁରଙ୍ଗ-ନିବାସ
ସୁନ୍ଦରୀ, କୋଚଲା, ବନ ହିନ୍ତାଳ କାନନ,
ଯହିଁ ବନଦେବୀକୁଳ ଜଳଦେବୀ ସହ
ବସି ନିବାଞ୍ଛନେ, ହର୍ଷେ, କର ବିନିମୟ
ବନରତ୍ନ ପୁଷ୍ପସଙ୍ଗେ ମୁକ୍ତା ପ୍ରବାଳାଦି
ସିନ୍ଧୁରତ୍ନ ପୁଞ୍ଜେ, ତାହା ମଣ୍ଡନ୍ତି ସୁଆଗେ
ପରସ୍ପର କବରୀରେ ପରମ ଯତନେ
ପ୍ରୀତି-ନିଦର୍ଶନରୂପେ ଶୁଭ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟର ।
ଅଧିଷ୍ଠିତ ତହିଁ ଦେବ ଗୋକର୍ଣ୍ଣ-ଈଶ୍ୱର
ଅତୁଳପ୍ରଭାବୀ ଶିବ, ସ୍ୱୟଂ ଲଙ୍କେଶ୍ୱର
ନ ପାରି ଉପାଡ଼ି ଯାଙ୍କୁ ବାହୁବଳ ବଳେ,
ରାଜେ ପୁଷ୍କରିଣୀରୂପେ ଆଣ୍ଠୁ ଚିହ୍ନ ତାର ୧ ।
ଦ୍ୱିତୀୟ ପରମାନନ୍ଦ ଭଞ୍ଜଦେବ ନାମେ
ସେ ରାଜ୍ୟର ଅଧୀଶ୍ୱର, କଲେ ସୈନ୍ୟ ଠୁଳ
ରାଜ୍ୟର ଦକ୍ଷିଣ କେନ୍ଦ୍ରୁ, ବହୁ ସୈନ୍ୟାବାସୁ ।
ଧନେଶ୍ୱର ବଣିକର ସଂସ୍ଥାପିତ ପୀଠୁ
ଆସିଲେ ସୈନିକେ, ଯହିଁ ପୁଳକ ସ୍ୱରୂପେ,
କରେ ସିନ୍ଧୁ ଚଣ୍ଡୀପାଠ ମଙ୍ଗଳା ଛାମୁରେ ୨,
ଧାଇଁଲେ ଧାମରା ଧାମୁ ୩ କୈବର୍ତ୍ତବାହିନୀ
ଜଳଯୁଦ୍ଧ ବିଶାରଦ, ପିନ୍ଧି ପକ୍ଷଟୋପି,
ଯହିଁ ବହୁ ସିନ୍ଧୁବଧୂ ୪ ମିଳି ସିନ୍ଧୁସଙ୍ଗେ
ରଙ୍ଗ ହୋଇ ବଲଗୋଲେ, ଭୁଞ୍ଜାନ୍ତି ତାହାକୁ
ବହୁ ଶବାହର ଶକ୍ତ ବିଷମୟ ଫଳ,
ସେ ଭଞ୍ଜାଳେ ତାହେ ସିନ୍ଧୁ ସଦା ଉଭସ୍ରୋତେ ।
ସେ ମୁହାଣ ଗର୍ଜନରେ ପୋଷନ୍ତି ଆଶଙ୍କା
ପଶ୍ଚିମ ପ୍ରଦେଶବାସୀ, ମହା ଉତ୍ପାତର ।୫
ଆସିଲେ କପାଟଶୂନ୍ୟ ଶିଆଳିଆ ଗ୍ରାମୁ ୬
ଦୃପ୍ତ ଖଣ୍ଡାଏତ ସୈନ୍ୟ, ଆସିଲେ ଆବର
ବାରଗ୍ରାମୁ ବୀରବର୍ଗ, ଦେବୀଙ୍କ ଆଦେଶେ ୭
ନାହିଁ ସେ ଗ୍ରାମରେ ଢେଙ୍କି, କପାଶାଳ ଯନ୍ତ୍ର ।
ଘେନି ସେ ସବଳେ ସଙ୍ଗେ ରବିକୁଳ-ଚୂଡ଼ା,
ଉଡ଼ାଇ ମୟୂରାଙ୍କିତ ସୁନୀଳ ପତାକା,
ରକ୍ତଟିକ ବଂଶଗତ ରାଜଚିହ୍ନଶଂସୀ,
ବଳେ ହେଲେ ଜୟଦୁର୍ଗା ଇଷ୍ଟଦେବୀ ସ୍ମରି ।
ମିଳିଲେ ସେ ସୈନ୍ୟବ୍ୟୂହେ ଆଳି, ମଧୁପୁର,
କୁଜଙ୍ଗ, ପଟିଆ ଆଦି ରାଜ୍ୟର ବାହିନୀ ।
ଆସିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସିବୃନ୍ଦ ଖଣ୍ଡଗିରି କୋଳୁ,
ଉତ୍କଳର ତପଃକ୍ଷେତ୍ର, ଶ୍ରୁତି-ସ୍ମୃତି-ସ୍ଫୀତ,
ଅବର ସେ ତୀର୍ଥ, ସାଧୁପଦରେଣୁପୂତ,
ଆସିଲେ ତ୍ୟାଗୀଏ ତହୁଁ ସ୍ୱଦେଶ ଆହ୍ୱାନେ ।
ମାତାଥିବା ମାତୃଭୂମି ଅବ୍ୟର୍ଥ ଆହ୍ୱାନ
କେ ପାରିବ ଏଡ଼ି, ହେଉ ଗୃହୀ ବା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ।
ଏହିପରି ନାନାସ୍ଥାନୁ ଉତ୍କଳସନ୍ତାନେ
ଧାଇଁଲେ କଟକମୁଖେ ବୀରସାଜେ ସାଜି ।

୧—ରାବଣର ଆଣ୍ଠୁ ଚିହ୍ନରୁ ଦୁଇଟି ପୁଷ୍କରିଣୀ ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ୨—ଧନେଶ୍ୱର ବଣିକ ପାଟଣାମଙ୍ଗଳାଙ୍କୁ ସିଂହଳରୁ ଆଣି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ୩—ଧାମରା ମୁହାଣରେ ଧାମରା ଦେବୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ୪—ନଦୀ । ୫—ଧାମରା ମୁହାଣ ଗର୍ଜିଲେ ଝଡ଼ତୋଫାନର ଆଶଙ୍କା କରାଯାଏ । ୬—ଶିଆଳିଆ ଗ୍ରାମର ଶବା-ବୁଢ଼ୀ ଦେବୀଙ୍କ ଆଦେଶରେ କାହାର ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରରେ କବାଟ ନାହିଁ । ୭—ବାରଗ୍ରାମର ମାଟିଆ ମଙ୍ଗଳା ଦେବୀଙ୍କ ଆଦେଶରେ ବାରଖଣ୍ଡ ଗ୍ରାମରେ ଢେଙ୍କି ବା କପାଶାଳ କାହାର ଘରେ ନାହିଁ ।

ଦଶମ ସର୍ଗ

ଚତୁରଙ୍ଗ ବଳ ସହ **ଆସି** କ୍ରମେ କ୍ରମେ
ସକଳ ରାଜ୍ୟର ରାଜା, ମିଳିଲେ କଟକେ,
ଆଣିଥିଲେ ଯେଉଁମାନେ ଯେଉଁ ଉପାୟନ
ସମ୍ରାଟ ସକାଶେ, ଦେଇ କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷେ ତାହା,
ଗମିଲେ ସେମାନେ ସ୍ୱୀୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆବାସେ,
ବାଟ, ଘାଟ, ତୋଟା, ପଦା ହେଲ ଲୋକାରଣ୍ୟ।
ନଦୀବକ୍ଷେ ନଦୀତୀରେ ବହୁଜନ-ସ୍ରୋତ
ଅନୁଲୋମେ ପ୍ରତିଲୋମେ ବହିଲା ସତତ,
ଜଳେ ଯଥା ବହୁ ତୁଳୀ ମହାନଦୀ ବକ୍ଷେ
ହୋଇ ଧାଡି ଧାଡି, ତାଟେ ଅଗ୍ନି ଘନ ଘନ
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶତଘ୍ନିଙ୍କ ଅନ୍ଧକାର ରାତେ,
ପ୍ରତିଫଳ ସେ ଆଲୋକ ତଟିନୀ-ସଲିଳେ,
ଆଲୋକର ମହୋତ୍ସବ ସୃଜେ ନଦୀ-ଗର୍ଭେ,
କରି ତୀବ୍ର ପରିହାସ ତାରକିତ ନଭେ ।
ହୋଇଥିଲା ନିର୍ମାଣିତ ପୂର୍ବୁ ଯଥାସ୍ଥାନେ
ବହୁ ରାଜଯୋଗ୍ୟାବାସ, ରହିଲେ ତହିଁରେ
ନିମନ୍ତ୍ରିତ ରାଜବୃନ୍ଦ, ରାଜମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ,
କେବଳ ପାଟଣାଧୀଶେ ନେଲେ ଅଗ୍ରସରି
ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ, ସ୍ୱୀୟ ଆବାସ ମନ୍ଦିରେ,
ତାହାଙ୍କ ଭଗିନୀପତି ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଧୁ ସେ ।
ପ୍ରୌଢ଼ ପୁଷ୍ପକୋଶକେଶ, ପରମ ପ୍ରଜ୍ଞାଢ୍ୟ,
ସତ୍ୟପ୍ରାଣ, ମହେଷ୍ୱାସ, ଗାଙ୍ଗେୟ ଯେସନ,
ଆବର ବିଶ୍ୱାସ ବୀର—ଭକ୍ତିଭାବବାଦୀ,
ପଟାନ୍ତରଶୂନ୍ୟ ତାଙ୍କ ସାଧୁତା, ଭଦ୍ରତା ।
ବସେ ଦେହି ନୃପବର ସାହାଣମଣ୍ଡପେ,
ସ୍ୱଭାବେ ପାଟଣାପତି ପରିହାସ-ପ୍ରିୟ,
କହିଲେ ସେ ପରିହାସେ ଶ୍ୟାଳକ ସମ୍ରାଟେ,
"ଦୂତହସ୍ତୁ ପାଇ ତବ ନିମନ୍ତ୍ରଣ-ପତ୍ର,
ଭାବିଲି ଏ କଳିଙ୍ଗ ଆମନ୍ତ୍ରଣ ପତ୍ର,
ଘଟିଥିବ ମନୋଭେଦ କେବଣ କାରଣୁ,
ମହାରାଜା ମହାରାଣୀ ଦେହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ,
ସେ ହେତୁ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ମୋତେ ମାନିଛନ୍ତି ଉଭେ ।
କିନ୍ତୁ ମୁହ ଫେରି ମୁହେ ପଢ଼ନ୍ତେ ଚିଠାଉ,
ବୁଝିଲି ଏ ତାହା ନୁହେଁ—ଯୁଦ୍ଧ-ନିମନ୍ତ୍ରଣ ।"
ଶୁଣି ଏହା ହସି ହସି ଭାଷିଲେ ଏସନ
ଉତ୍କଳେଶ, ଉତ୍କଳର ମଙ୍ଗଳ ପ୍ରଦୀପ—
"ଶତ ଧନ୍ୟ ରସରାଜ, ରସିକଶେଖର,
ଏ ବୃଦ୍ଧ ବୟସେ ସୁଦ୍ଧା ଏତେ ରସିକତା !
ନାହିଁ ଭାଇ ସେ ବୟସ ମୋର ଆଉ ଏବେ,
ଯେବେ ନାହିଁ ଶରତରେ ଦୋକାଇ କଦାପି
ନଷ୍ଟ କରିଥାନ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ତବ ଆଶା,
ଯାଉ ତାହା, ବହୁଅଛ କହ କେଉଁ ଦିନୁ
ଦାମ୍ପତ୍ୟ-କଳହଭଙ୍ଗା ଗୌରବ ଉପାଧି ।"
କହିଲେ ହୃଦୟଦେବ, "ହେଉ, ତବ କଥା
ବାକ୍ୟରଣେ ପରାଜୟ କରୁଛି ସ୍ୱୀକାର,
କହ ଏବେ ଯୁଗଳର ସୁଖର ସମ୍ବାଦ ।"
"କାହିଁ ସୁଖ, କାହିଁ ଶାନ୍ତି, ରାଜପ୍ରାଣେ ଭାଇ,
ବିଶାରଦ ଅନୁଭବୀ ତୁମ୍ଭେ ତ ତହିଁରେ",
କହିଲେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଉତ୍ତମୁ ଶିହରି,
ଶିହରେ ଯେସନ ଯୋଗୀ ଶୁଣି ପାପନାମେ ।
"ରାଜ୍ୟ, ଧନ, ମାନ, ସବୁ ଚନ୍ତାମିଶା ସୁଖ,
ଚନ୍ତା-ସେନାଠାରୁ ଶ୍ରେୟ ନିର୍ଜନତା-ସେବା ।
ଦେଖୁଛ ତ ଉତ୍କଳର ଉପସ୍ଥିତ ଦଶା,
ଭ୍ରାତୃଭେଦେ, ଗୃହଭେଦେ ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ ସେହୁ,
ତହିଁ ପରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ସାରଙ୍ଗଦୁର୍ଗେଶ,
ଜାତୀୟ ଗୌରବ-ରତ୍ନ, ପେଷିଛୁ ରୋଷରେ
ଟିଶୀ ମନାଇଙ୍କ ହୃଷ୍ଟ ସଲ୍ମାନ ପାଶେ,
ତାଙ୍କର ଭରସାବଳେ ଉଠିଛି ସେ ଫଳି ।
ତୁମ୍ଭେ ମୋ ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ, ଏ ସଙ୍କଟକାଳେ
ତୁମ୍ଭ ସହାୟତା ମୋର ଅଗ୍ରେ ପ୍ରୟୋଜନ,
ବାନ୍ଧିଛି ମୁଁ ଆଶା, ବନ୍ଧୁ, ତବ ବାହୁବଳେ
ଏ ଯୁଦ୍ଧେ ବିଜୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଣିବ ମୁଁ ଜିଣି ।"

ଭାଷିଲେ ପାଠଣାନାଥ, "କି ଚିନ୍ତା ସେ ଲାଗି ?
ଯେଉଁଠାରେ ନ୍ୟାୟ, ଧର୍ମ, ସେହିଠାରେ ଜୟ,
କାହିଁ ଏ ଦୁରଭିସନ୍ଧି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର,
ଆଶା ପରା ଉତ୍କଳର ହେବ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ !
ଆଶାର କିଙ୍କର ମୂଢ଼, କାମନା ଗର୍ଦ୍ଦଭ,
ସ୍ୱପ୍ନରେ ସେ ଆଶା ତାର ନ ହେବ ସାର୍ଥକ ।
ଯେବେ ଇଚ୍ଛା ଖାଣ୍ଟୁ, ଚାଟୁ ବ୍ୟଞ୍ଜନପାତ୍ରକୁ,
ମାଛି କାହିଁ ଭୋଗେ ତାର ବ୍ୟଞ୍ଜନର ସ୍ୱାଦ ।
ଲଗାଇ ନୟନେ ଦୃଷ୍ଟି, କଳ୍ପନା-କଜ୍ଜଳ,
ଦେଖୁଛନ୍ତି କି ତାର ଭାବୀ କର୍ମଫଳ ମୂର୍ତ୍ତି,
ଘଷିଘୋଡ଼ା ଦେଖି ପରା ଗୋବରର ହାସ୍ୟ,
ସେ ନିର୍ଲଜ୍ଜ, ଧିକ ମୂଢ଼, ଉତ୍କଳପାଂଶୁଳ ।
କେଉଁ ବଂଶେ ଜନ୍ମ ନେଇ କରୁଛନ୍ତି କି କର୍ମ,
ଅଥବା ମୋର ଏ ଭ୍ରମ, ହୁଏ କି ଶୀତଳ,—
ଶୀତଳ-ସଲିଳ-ଜାତ ବାଡ଼ବ ଅନଳ,
ଗଙ୍ଗାରେ କୁମ୍ଭୀର ଜନ୍ମେ, କି ବିଚିତ୍ର ଭବେ ?
ବସି ଯଥା ବୃକ୍ଷପରେ ଉପବୃକ୍ଷ ଆସି
କୌଶଳେ ଗଳାଇ ଚେର ଶାଖାରେ ତାହାର,
ଶୋଷେ ରସ, ମାରେ ତାକୁ, ମରେ ପୁଣି ନିଜେ,
ତଥା ବଙ୍ଗବାଦସାହ ନାଶି ରାମଚନ୍ଦ୍ରେ,
ମରିବ ଚେଷ୍ଟାରେ ନିଜେ, ଦେଖୁଛି ମୁଁ ଏହା
ନିଜ ମଧ୍ୟେ ଥାଇ, ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ-ନୟନେ ।
ତୁଚ୍ଛ ଶୈଖୀ ମନାଇଲୁ କି ଭୟ ବା କାର,
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ମହୀଲତା, ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ନାହିଁ
ଶିର ତାର, ଓଲପାଣି ଆଶ୍ରୟ ତାହାର,
ଭାସିଯିବେ ଅଭିଶାପ-ବନ୍ୟାରେ ବର୍ବର,
ନ ଉଚାର ତାଙ୍କ ନାମ, ଉଚାରିଲେ ଦେବେ
ଧୋଇ ଜିହ୍ୱା ଗଙ୍ଗାଜଳେ କର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ।"

ଏ ସମୟେ ସେନାପତି ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ
ନିବେଦିଲେ ନତଶିରେ ସମ୍ରାଟ ଛାମୁରେ,—
"ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞାମତେ ରାଜନ୍ୟକଳାପ
ରଖି ଅର୍ଦ୍ଧସୈନ୍ୟ ସ୍ୱୀୟ ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା ଲାଗି,
ଘେନି ଅପରାର୍ଦ୍ଧ ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ଆସି,
ଛନ୍ତି ସର୍ବେ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ।
ଦେଖିଛି ଗଣନା କରି ତନ୍ନ ତନ୍ନ ଭାବେ
ଉପସ୍ଥିତ ସୈନ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ପଞ୍ଚାଶ ସହସ୍ର ।"
ଭାଷିଲେ ସମ୍ରାଟ, "ତେବେ ଭାଗ କରି ସେନା
ରଖ ପୁରୀ, ବାରବାଟୀ ଉଭୟ ଦୁର୍ଗରେ ।
ପୁରନ୍ଦର ଜଗଦେବ ରହନ୍ତୁ ପୁରୀରେ
ରଖି ସୁସଜ୍ଜିତ ଦଶ ସହସ୍ର ସୈନିକ ।
ତୁମ୍ଭେ ସୁଦ୍ଧା ଘେନି ସୈନ୍ୟ ସେହି ପରିମିତ
ରକ୍ଷା କର ସତର୍କରେ ବାରବାଟି ଦୁର୍ଗ,
ବନ୍ଧୁବର ଇବ୍ରାହିମ, ପୁଣି ଯୁବରାଜ,
ରହନ୍ତୁ ଏ ଉଭେ ତୁମ୍ଭ ସାହାଯ୍ୟ ସକାଶେ,
ଘେନି ଅବଶିଷ୍ଟ ସୈନ୍ୟ ତିରିଶ ସହସ୍ର
ଯିବେ ବଙ୍ଗବିଜୟାର୍ଥେ ଏ ହୃଦୟ ଦେବ ।
ତୁମ୍ଭ ବିନା ବାରବାଟି ଦୁର୍ଗର ସଂରକ୍ଷା
ଅନ୍ୟର ଅସାଧ୍ୟ, ତେଣୁ କଲି ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
ବରିଲି ଏହାଙ୍କୁ ମୁହିଁ ସେନାପତି-ପଦେ
ବଙ୍ଗ-ଅଭିଯାନେ," ଭାଷି ଏସନ ସମ୍ରାଟ
ସ୍ୱହସ୍ତେ ପତନୀ * ଘେନି ବାନ୍ଧିଲେ ସାଦରେ
ପାଠଣା ନୃପତି ଶିରେ, ତହୁଁ ପୁରୋଧାଏ
କଲେ ତାଙ୍କୁ ଅଭିଷିକ୍ତ ତୀର୍ଥପୂତ ନୀରେ,
ବାଜିଲା ମଙ୍ଗଳ ଶଙ୍ଖ, ମଧୁର ମହୁରୀ,
ଲମ୍ବିଲା ବରଣମାଲ୍ୟ ସେନାପତି-ବକ୍ଷେ,
ଉଠିଲା ପୃଥୁଳେ ହର୍ଷେ ଜୟ ଜୟ ଶବ୍ଦ ।
ହକାରି ସଚିବେ ରାୟେ କହିଲେ ଆଦେଶ—
"କରିବ ମଙ୍ଗଳଯାତ୍ରା ଉତ୍କଳ-ବାହିନୀ
କାଲି ପ୍ରାତେ ଗୌଡ଼ମୁଖେ, ଏହି ଅବସରେ,
କର ତୁମ୍ଭେ ଯାଇ ତ୍ୱରା ସକଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା ।"

* ଶ.ଢୀ

ଶୁଣିଣ ସମ୍ରାଟ-ଆଜ୍ଞା ସଚିବପ୍ରବର,
ଯେ ଆଜ୍ଞା ଉଚ୍ଚାର କଲେ ଅନୀକ ପ୍ରସ୍ଥାନ ।
ଉଦ୍‌ଘାଟିଲ ଉଷାଦେବୀ ପ୍ରାଚୀ ହେମଦ୍ୱାର
ନିଶା ଅନ୍ତେ, ବାହାରିଲେ ଜ୍ୟୋତିର୍ଗର୍ଭ ରବି
ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ରଥେ, ହେମ ତୁରଙ୍ଗଯୋଜିତ ।
ପିଟିଲ ଏକାଳେ ଏଣେ ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗେ
ସୁକଠିନ-ହୃଦ୍ୱାରଭେଦୀ ଢଂକାର ନିନାଦ
ଢନ୍ ଢମ୍ ଢମ୍ ସ୍ୱରେ, ବାଜି ଦୁର୍ଗଦ୍ୱାରେ,
ଯେତେକ ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ ଫେଡିଲ ନୟନ
ନିଶାର ଶୟନ ପରେ ହୋଇ ସଂଜ୍ଞାଗତ ।
ବାହାରିଲେ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟୁ ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦଦେବ
ସୁବର୍ଣ୍ଣହାଉଦାମଣ୍ଡି ଗଜବର ପୃଷ୍ଠେ
ବୀରବେଶେ, ଚିତ୍ତବର ପାଟଣେଶ ସଙ୍ଗେ ।
ଶୋଭେ ଶିରେ ରାଜଛତ୍ର, ଯେଉଁ ଛତ୍ରତଳେ
ଲଭିଛି ମହାରାଜ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନ ଉତ୍କଳ,
ଉଡିଲ ନିଶାଣ କେତୁ ସୁଦର୍ଶନାଙ୍କିତ ।
ପଡିଲ ଉଚ୍ଚୁଳ ଶଙ୍ଖ ହୁଳହୁଳି ଶବ୍ଦ,
ଚଳେକ ଆକୃତି ଯାତ୍ରା ମଙ୍ଗଳ ସଂସ୍କୃତେ
ରତ୍ନକମଣ୍ଡଳୀ, ଭାଟେ ଗାଇଲେ ବନ୍ଦନା,
ବିପୁଳ ବାଦିତ୍ର ନାଦେ ଦେଲ ପ୍ରତିନାଦ
ସମୁନ୍ନତ ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗର ପ୍ରାଚୀର,
ବାହାରିଲେ ସୈନ୍ୟେ ଲଙ୍ଘି ପ୍ରାଚୀର ପରିଖା ।
ଦେଖି ରାଜବାଜେ, ଭୂପ ଧାଇଁଲେ ଚୌଦିଗୁ
ବୀରବୃନ୍ଦ, କହି ଜୟ ଉତ୍କଳେଶ-ଜୟ,
ବାହାରିଲେ ନୃପକୁଳ ବସି ଯଥ ଯାନେ,
ଗଜଶାଳୁଁ ଗଜଯୂଥ, ମନ୍ଦୁରାରୁ ହୟ ।
ମତ୍ତନାଦୀ ଗଜ ଅଶ୍ୱେ ବସୁଦମା ନୃପେ
ବାହାରିଲେ ଗୁରୁଦର୍ପେ, ଧରି ବାମ କରେ
ବଲ୍ଗାଲତା ୧ ବାମେତରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରତୋଦ ୨,
ଦୌଡ଼ିଲେ କଟାଣ୍ଡ ଘୋଡ଼ ଝଡ଼ଗତି ଘୋଡ଼ା,
ବାହାରିଲ ଭାରବାହୀ ଅସଂଖ୍ୟ ଶକଟ,
ଆକାଶି ଘର୍ଘର ସ୍ୱରେ ଭୈରବ ସଙ୍ଗୀତ ।
ଆଡମ୍ବର ଶୁଣୁ ବୋଝ ବହି ଏହିପରି
ସାଜିଲ ବାହିନୀ ରୁଦ୍ର ବିରାଟ ସାଜରେ ।
ଏଥୁଅନ୍ତେ ସମବେତ ସୈନ୍ୟବ୍ୟୂହେ ହେରି
କହିଲେ ଜୀମୂତମନ୍ଦ୍ରେ ନରସେନାପତି,—
"ଶୁଣ ଶୁଣ ବୀରବୃନ୍ଦ, ଉପଦେଶ ମୋର,
ନ କରିବ ଆତ୍ମବଳେ କେବେ ଅବିଶ୍ୱାସ,
ବୁଝିବ, ମାନବ ନୁହେଁ ସାମାନ୍ୟ ମାନବ,
ବିଶ୍ୱର ସେ ପ୍ରତିନିଧି, ହେଉ ପଛେ କ୍ଷୁଦ୍ର,
ବର୍ତ୍ତମାନ ତା'ର, ମାତ୍ର ଭବିଷ୍ୟ ଅନନ୍ତ,
ଅତଏବ ବର୍ତ୍ତମାନ ନ ଭାବି କେବଳ
ଭାବିବ ଭବିଷ୍ୟେ, ପୁଣି ଭାବିବ ଅତୀତେ,
ଅତୀତ ନିର୍ମାଲ୍ୟ, ହୁଏ ଭବିଷ୍ୟ ନୈବେଦ୍ୟ ।
ସୁମର ଅତୀତେ ବୀରେ ହେ ଶୂରଶାର୍ଦ୍ଦୂଳେ,
କେତେ ଶକ୍ତିଧର ପୂର୍ବପୁରୁଷେ ତୁମ୍ଭର
ଦେଖ ଅଗ୍ରେ ଉଭା ଏହି ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ
ବଜ୍ରର ଅଭେଦ୍ୟ, ଦେଖ ଏ ନଦୀ ସୁଡ଼ଙ୍ଗ, ୩
ଦେଖ ମନୋନେତ୍ରେ ପୁରୀ କୋଣାର୍କ ଦେଉଳ,
ସ୍ମର କାଞ୍ଚି-ଯୁଦ୍ଧ, ସ୍ମର ତାମ୍ରଲିପ୍ତ ଜୟ, ୪
ଏ ସକଳ ଯାହାଙ୍କର ଅନାବିଳ କୀର୍ତ୍ତି,
ଅବତଂସ ତୁମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କର ବଂଶରେ ।
ସ୍ମର ଏହା ପରିହର ଆତ୍ମ-ଅବିଶ୍ୱାସ,—
ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ଭୀରୁତା, କେହି ନ ଦେଲେ ଆଶ୍ରୟ
ଅଥବା ଆହାର, ଯିବ ଆପେ ଆପେ ମରି
ନିଶ୍ଚୟ ଭୀରୁତା, ଏହା ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ କଥା ।
ଦେବମହୀ ଏ ଉତ୍କଳ, ଋଷିଙ୍କ ମତେ,
ବହୁ ପୁଣ୍ୟଫଳେ ନର ଜନ୍ମେ ଏ ଉତ୍କଳେ,

୧—ଲଗାମ । ୨—ଚାବୁକଦଣ୍ଡ । ୩—ଗୋଟିଏ ସୁଡଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ଦୁର୍ଗର ଖାଇ ସହିତ ମହାନଦୀର ସଂଯୋଗ ଥିଲା । ସେହି ସୁଡଙ୍ଗ ନିମ୍ନସ୍ଥ ଗୁପ୍ତପଥରେ ଅନ୍ତଃପୁରସ୍ଥା ମହିଳାବୃନ୍ଦ ମହାନଦୀ ସ୍ନାନକୁ ଯାଉଥିଲେ । ୪—ପ୍ରଚଳିତ ନାମ୍‌ ତମଲୁକ । ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ତମଲୁକ ଜୟ ଇତିହାସ-ପ୍ରସିଦ୍ଧ ।

ଦେବତୁଲ୍ୟ ଶକ୍ତିବନ୍ତ ଏ ଦେଶବାସୀଏ
ଥିବ ମାତୃଭକ୍ତ, ମନ୍ତ୍ର-ମନ୍ତ୍ରର ସୁଯୋଧା,
ଆତ୍ମ ଶକ୍ତିର ସ୍ପନ୍ଦ, ଅସାଧ୍ୟ ଶବଦ
ନାହିଁ ତାଙ୍କ ଅଭିଧାନେ, ନାହିଁ ତାଙ୍କ ତୁଣ୍ଡେ,
ହେଳା ଏହା ରଖିବ ହେ ବୀରେ, ଅଖଣ୍ଡିତ
ଏ ସଙ୍କଳ୍ପ, ସାଧନାର [illegible]ଷ ସୀମାଯାଏଁ ।
ନ ଭୁଲ ନ ଭୁଲ ତୁମ୍ଭେ ଜନ୍ମ ବୀରବଂଶେ,
ଶୁଣ୍ଡି ଆଜ କୋଟିପ୍ରାଣ ଏକସୂତ୍ରେ ତୁମ୍ଭେ
ମଣ୍ଡି ଆସ ରଣଧୂଳି ଶରୀରେ ସକଳେ,
ମିଶିଅଛି ସେ ଧୂଳିରେ ବହୁ ଶୌର୍ଯ୍ୟବୀର୍ଯ୍ୟ,
ସେଉଳି ପବିତ୍ର ଧୂଳି ନାହିଁ ଭୂମଣ୍ଡଳେ,
ଭୂଷଣ ସେ ତୀର୍ଥଧୂଳି ସୌଭାଗ୍ୟବନ୍ତର ।
ସ୍ୱାଧୀନତା-ମହାରତ୍ନେ ମଣ୍ଡିତ ଯେ ଶିର
ହେ ବୀରେ ତୁମ୍ଭର, ନୋହୁ ଅପବିତ୍ର ତାହା
ବିଧର୍ମୀ ଯବନ ଶତ୍ରୁ ପାଦୁକା ଆଘାତେ ।
ତୋଟି ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ବର୍ଜନେ, କୋଟି [illegible] ରକ୍ତସ୍ରୋତେ
ରକ୍ଷିତ ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତା, ରଖ ତା' ଅକ୍ଷତ ।
ମାତୃଭୂମି ସଂରକ୍ଷଣ ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ମାତୃଭକ୍ତ ତନୟର, ଆଉର ସ୍ୱଧର୍ମ,
ଡାକୁଅଛି ସେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଶୁଣ ତା ବଚନ,
ସେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଆଶୀର୍ବାଦେ ସ୍ୱର୍ଗର ଗରିମା,
ମସ୍ତକେ ପିନ୍ଧାଇ ଦେବ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୁକୁଟ,
ଅକ୍ଷୟ ଭାସ୍ୱର, ତୁଚ୍ଛ ସେ ମୁକୁଟ ପାଶେ,
କୋଟି ସମ୍ରାଟର କୋଟି ମାଣିକ୍ୟ ମକୁଟ ।
ସେ ମହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳ, ହେ ବୀରପୁଙ୍ଗବେ,
ଲଭ ବିଧି-କରୁଣାର ସାର୍ଥକ କଲ୍ୟାଣ,
ଆଉର ଗୌରବ ଅର୍ଘ୍ୟ ସ୍ୱଦେଶ ସକାଶୁ ।
ମାର ଅବା ମର କର ଦୃଢ଼ ପଣ ଏହା,
ଏଥୁ ଆନ ଯେତେକ ଭାବନା ନ କର ଅର୍ଜନ,
ନ ଡର ମରଣେ, ନୁହେଁ ଅମଙ୍ଗଳ ତାହା ।
ଖୋଜିଯାଏ ମୃତ୍ୟୁ ନବ-ଜୀବନ ସ୍ୱର୍ଗଲୁ,
ମଲେ ବିହରିବ ସେହି ଅମୃତ-ସ୍ୱର୍ଗରେ,
ଜନମେ ମୃତ୍ୟୁରୁ ସିନା ଅନନ୍ତ ଜୀବନ,
ଭିଅ ହେ ମିଶାଇ ସେହି ଅନନ୍ତ ଜୀବନେ
ନିଜକୁ ମରଣ ସହ, ସୀମାବନ୍ତ ହୋଇ
ଅସୀମରେ ମିଶିବା ତ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ।
ଶୁଣ ଶୁଣ କାନ ଡେରି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସଙ୍ଗୀତ,—
"କୋଟି ପୁଣ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିମତୀ, ଅମର ବନ୍ଦିନୀ,
କୋଟି ତୀର୍ଥ ଗୌରବିନୀ, ଦେଉଳମାଳିନୀ,
ନମସ୍ତେ ଉତ୍କଳମାତା, ବୀର-ପ୍ରସବିନୀ,
ଅଖଣ୍ଡ-ସ୍ୱାଧୀନା ଦେବୀ ଶିର-କିରୀଟିନୀ ।"
ଆହା, କି ମଧୁର ସ୍ୱର, ମଧୁର ମୂର୍ଚ୍ଛନା,
ଆଣୁଛି ତା ଦେବ ବାୟୁ ଦେବଲୋକୁ ବହି ।
ବୁଝିଲ କି ବୀରବୃନ୍ଦ, କାହାର ଏ ସ୍ୱର,
କାହାର ପ୍ରାଣର ଭାଷା, କାହାର ବନ୍ଦନା,
କାହାର ଏ ଭଲ ପୁଣି ସଙ୍କେତ ଆଦେଶ ?
ଦେଖ ଚାହିଁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ, ସ୍ୱର୍ଗେ ଚକ୍ରସୁଦର୍ଶନ,
କୋଟି ସୂର୍ଯ୍ୟ ତେଜସ୍ୱର ବୈଷ୍ଣବୀ ଆୟୁଧ,
ଜଳେ ରୁଦ୍ର ତେଜେ, ରୁଦ୍ର କ୍ରୋଧାନଳ ପ୍ରାୟ,
ନମ ବୀରେ ଚକ୍ରସ୍ୱର୍ଗେ ନନ୍ଦଶିରଶ୍ଚେଦୀ ।
ଦେଖ ସେହି ଚକ୍ର ତଳେ ଜ୍ୟୋତି ସିଂହାସନେ
ଉପବିଷ୍ଟ କୋଟି ଧର୍ମସ୍ୱ ଦେବଦେହ ଧରି
ଉତ୍କଳର ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାପ୍ତ ସମ୍ରାଟମଣ୍ଡଳୀ,—
କପିଳେନ୍ଦ୍ର, ନରସିଂହ, ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରାଦି ।
ତାଙ୍କରି ପାବନ କଣ୍ଠୁ ହେଉଛି ଉତ୍ଥିତ
ମହିମା-ମଙ୍ଗଳ ଗୀତ ଦେଶ-ମାତୃକାର ।
ଏଣେ ଶୁଣ, ଉଠୁଅଛି ଜୟ ଜୟ ଧ୍ୱନି
ଦୁର୍ଗ-ଦେବାଳୟ କଣ୍ଠୁ ପଡ଼ୁଅଛି ଝରି
ଦେବ-ଆଶୀର୍ବାଦ ପୁଣି ବାହିନୀ ମସ୍ତକେ,
କରି ଏବେ ଯତ୍ନା 'ଜୟ ଉତ୍କଳ' ଉଚ୍ଚାରି ।"
ଏ ବାଣୀ-ବାରୁଣୀ * ପାନେ

ହେଲେ ଉତ୍ତେଜିତ

* ମଦସ୍

ବାରୁଣୀଏ ୧ ସ୍ୱଭାବତଃ ଉଷ୍ମ ବୀରରକ୍ତ,
କୁଯେ ଶୁଣି ଉତ୍ତେଜନା ଅଗ୍ନିବର୍ଷୀ ଗୀତ
ଛୁଟିଲା ଉଲ୍ଲାସ ପ୍ରାଣ ଶିରାପ୍ରଶିରାରେ,
ଚାଲିଲା ବାହିନୀ ତହୁଁ, ପବନ ତ ଭରେ
ଛୁଏ ଯଥା ଅଗ୍ରସର ତରଙ୍ଗମାଳିକା,
ଉଚାରି ସମୁତେ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଜୟ,
ଜୟ ଉତ୍କଳେଶ, ଜୟ ଉତ୍କଳର ଜୟ ।
ମିଳିଲେ ଏକାଳେ ଆସି ସତ୍ୱର ଗମନେ
ରାଜଗୁରୁ ଯୋଗାନନ୍ଦ, ଗମ୍ଭୀର ନିର୍ବେଦୀ ।
ଓହ୍ଲାଇ ବାରଣ ପୃଷ୍ଠୁ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ,
ଲୋଟିଲେ ପ୍ରଣତି ପୂଜ୍ୟ ଗୁରୁଦେବ ପଦେ ।
ଉଠାଇ ସମ୍ଭ୍ରମେ ଶିଷ୍ୟେ, କରି ଆଶୀର୍ବାଦ
କହିଲେ ସସ୍ମିତେ ଗୁରୁ, ମଧୁର ବଚନେ,—
"ଯାଅ ବତ୍ସ, ହୃଷ୍ଟମନେ, ନିର୍ଭୟେ, ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ,
ପ୍ରକୃତିର ଆଜ୍ଞାବହ ମାନବ ସତତ,
ଚଳେ ତାହା ପ୍ରେରଣାରେ, ତାହାର ଶକ୍ତିରେ,
ନେ ଲଙ୍ଘିବ ସେ ଦେବୀର ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ଶାସନ ।
ତେଜି ଫଳାଫଳ ଆଶା, ପ୍ରକୃତି ଆଦେଶେ
କରିବ ମାନବ କର୍ମ, ଏହା ଆର୍ଷ ବାଣୀ,
ତୁମ୍ଭେ ପୁଣି ଧରି ସେହି ମହାଜନ ପନ୍ଥା
ଯାଅ ବଙ୍ଗ ଆକ୍ରମଣେ, ନାଶି ମାତୃବୈରି,
କରୁଛି ମୁଁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଫେରିଆସ ଶୁଭେ
ସ୍ୱଦେଶ-ଗୌରବ କରି ସହସ୍ର ଗୁଣିତ ।
ଯିବି ମୁଁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ ଏବେ, ଭୋକନ୍ତି ମେଳଣି,
ହେବ ବତ୍ସ ଯଥାକାଳେ ଭେଟ ତବ ସହ ।"
ଏହା କହି ହେଲେ ଗୁରୁ ଗମନେ ଉଦ୍ୟତ,
ସେ ଆଜ୍ଞା ଉଚାରି ରାୟେ ବସିଲେ ବାରଣେ ।
ବାନ୍ଧିଲେ କଳିଙ୍ଗେଶର ମହାନଦୀ ବକ୍ଷେ
ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଗଜ-ସେତୁ, ନେତାରେ ଯେସନ
ବାନ୍ଧିଲେ କରିବନ୍ଧ କପିଶା ବକ୍ଷରେ
ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ମହାରଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରଘୁ ୨ ।
ପାରିହେଲେ ସୈନ୍ୟ ତହୁଁ,
କେହି ବା ନୌକାରେ
କେହି ଅବା ଭେଳାଯୋଗେ ଉଭୟ ନିମ୍ନଗା
ମିଳିଲେ ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱେ ପ୍ରସ୍ତୃତ ପ୍ରାନ୍ତରେ ।
ଚାଲିଲା ବାହିନୀ, ଟଳି ନରସିନ୍ଧୁ ପ୍ରାୟ,
ଅଥବା ଚାଲିଲା ଖରେ ପଥାପଥ ବ୍ୟାପି
ବୀର୍ଯ୍ୟର ଅନଳଧାର ଉଦ୍‌ଗାରିମୁଖେ ।
ବାଦ୍ୟକାର, କେତୁଧର, ଚାଲିଲେ ସର୍ବାଗ୍ରେ,
ତହୁଁ ପଛେ ଗଜାରୋହୀ, ପରେ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ,
ତାହା ପଛେ ଭାରବାହୀ ଶକଟ, ଗର୍ଦ୍ଦଭ,
ଉଷ୍ଟ୍ର,,, ବଳୀବର୍ଦ୍ଦ ଆଦି ଚାଲିଲା ମଧ୍ୟରେ
ଚୌପାଶେ ବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ପଦାତିନିକରେ,
ସର୍ବଶେଷେ ଗଲେ ବୈଦ୍ୟ, ସେବକ ପ୍ରଭୃତି ।
ଚତୁରଙ୍ଗ ବାହିନୀର ଦୃପ୍ତ ପଦାଘାତେ
ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ଥରଥରେ ଥରିଲା ଅବନୀ,
ଉଠିଲା ବାଦିତ୍ର ସ୍ୱନେ ଉଚ୍ଛୁଳି ଗଗନ,
ମିଶିଲା ତହିଁରେ ପୁଣି ସୈନ୍ୟ କୋଳାହଳ,—
ସତତ ଘୂର୍ଣ୍ଣିତନେମୀ ଶକଟ ଚକ୍ରର
ଘର୍ଘ-କ୍ଷ୍ୱଣାକାର ଶବ୍ଦ, ବାରଣ ଘଣ୍ଟିକା,
ସ୍ୱଦେଶ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଗୀତ ବନ୍ଦିକଣ୍ଠୋଦ୍‌ଗୀତ,
ଏ ସକଳ ସମବାୟେ ହେଲା ସମୁତ୍ଥିତ
ବିପୁଳ ଭୈରବ ସ୍ୱର, ଗର୍ଜିଲା ଯେସନ
ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ରୁଷ୍ଟ ତରଙ୍ଗିଣୀ-ନାହା ।
ଶୁଣି ସେହି ଶବ୍ଦ, ହେଲା ବଧିର ପୃଥିବୀ,
ଭରିଲେ ପର୍ବତେ ହୋଇ ବିସ୍ମୟେ ସ୍ତବଧ ।

୧—ଯୋଦ୍ଧା ଜାତି । ୨—ଦିଗ୍‌ବିଜୟାର୍ଥେ ରଘୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯିବା ସମୟରେ ଗଜ ସେତୁରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ନଦୀ ପାର ହୋଇଥିଲେ । (ରଘୁବଂଶ)

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ

ଚାଲ ମା କଳ୍ପନା-ଦେବୀ, ଅଦେହା ଭାରତୀ
ଘେନି ଏ କାଙ୍କରେ ସଙ୍ଗେ ଦୂର ବଙ୍ଗଦେଶେ—
ମହାପ୍ରାଣ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ-ପଦରେଣୁ-ପୂତ,
ଘେନିଯାଏ ଯଥା ନଦୀ ପାରାବାରପ୍ରିୟା
ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ରସ୍ୱଳ୍ପ ତୃଣେ, ମହାସିନ୍ଧୁତୀର୍ଥେ,
ସୁଦୂର ପର୍ବତ ପାଦୁ ବହି ଆଣି ବକ୍ଷେ,
ମହତ ସଙ୍ଗମେ ଉଦେ କ୍ଷୁଦ୍ରର ସୌଭାଗ୍ୟ !
ଦେଖିବ ସେ ତୀର୍ଥ ଅଙ୍କେ ବସିଣ ନିଃଶଙ୍କେ
ସଲ୍ଲମାନ ଦୁଷ୍ଟ ଖଣ୍ଡ ତୀର୍ଥ କପି ପ୍ରାୟ,
ରତ ଯହିଁ ପାପଚକ୍ରା, ପାପମନ୍ତ୍ରଣରେ
ଉତ୍କଳ-ପାଂଶୁଳ ଶିଖୀ ମନାଇ ସହିତ,
କିଅ ଦିବ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣ, ଦେବ, ଶୁଣିବ ସେ ଭାଷା ।
ତୁମ୍ଭେ ସୁଦ୍ଧା ଆସ ଫେରି ହେ ଅତୀତଦେବ
ବର୍ଷ ମାନେ, ଘେନି ତବ ପ୍ରାଚୀନ ପଞ୍ଜିକା,
ଦେଖିବ ଫିଟାଇ ତାର କୀଟଦଂଷ୍ଟ୍ର, ପୃଷ୍ଠା,
ଘେନ ତହୁଁ ଉପାଦାନ ବିରଚିବ ଗୀତ ।
କରୁ ବା ନ କରୁ ମୁଗ୍ଧ ସେ ଗୀତିକା ଆନେ,
ତହିଁ କି ନାହିଁ ମୋ ଲକେ ଭୀତି ବା ଭାବନା,
ରଚିବ ମୁଁ ନିଜ ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନ ଅର୍ଥେ,
କ୍ରୀଡ଼ାପ୍ରିୟ ଶିଶୁ କିମ୍ବା ବାତୁଳ ଯେସନ
ନିଜେ ରଚି ନିଜେ ଗାଇ ନିଜେ ହୁଏ ମୁଗ୍ଧ,
ତେସନ ମୋ ଲଗି ଏକା ମୋର ଏ ଗୀତିକା ।
ପ୍ରଦୀପର ଜ୍ୟୋତି ସିନା ଜଗଜ୍ଜନ ପାଇଁ,
ମାତ୍ର ଖଦ୍ୟୋତର ଜ୍ୟୋତି ଖଦ୍ୟୋତ ପ୍ରକାଶେ ।

ଉପବିଷ୍ଟ ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର ସୁସଜ୍ଜିତ କକ୍ଷେ
କୋମଳ ସୁପାଣ୍ଡ ୧ ଅଙ୍କେ, ଇଷ୍ଟ ଆକୁଳିତ,
ନିହତ ଶର୍ବରୀଭାର ଭୁଙ୍ଗ ଅପସରେ ।
ଧରି ପରିଚର-କରେ ଧୀରେଣ ୨ ଦ୍ୟଜନୀ,
ଝୁଣ୍ଟୁ ଛନ୍ତି ସତର୍କେ, ଧୀରେ ସଞ୍ଚାଳଣ ବାହୁ,
ଉଠୁଛି ମହକ ଗୁହ, ଆବର ପ୍ରାଙ୍ଗଣ
କୁସୁମ, ଅତର, ଚୁଆ, ଚତୁଃସମ ୩ ଗନ୍ଧେ ।
ଉପବିଷ୍ଟ ଯଥ ସ୍ଥାନେ ଦ୍ୱୀପ କାଲଚାନ୍ଦ
ବଙ୍ଗଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେନାପତି, ନବାବ ଜାମାତା,
ଚ ହୁଁ ଶୂନ୍ୟେ ଅର୍ଥହୀନ କଠୋର ଦୃଷ୍ଟିରେ ।
ସେ ଦୃଷ୍ଟି, ତା' ହୃଦୟର ଗୋପନ କୁଭାବେ
ଦେଉଛନ୍ତି ଦେଖାଇ ବସ୍ତ୍ର ପରିଚ୍ଛଦ ଭେଦି !
ବସିଛନ୍ତି ଯବନମନ୍ତ୍ରୀ ସେନାପତି ପାଶେ,
ଉପବିଷ୍ଟ ଶଠ ଯଥା ନୃଶଂସ ସମୀପେ,
ସ୍ଥୂଳ ମୂର୍ତ୍ତିରୁ ତାର ଉଠୁଅଛି ଫୁଟି
ଅସ୍ୱାଭାବୀ ଚତୁରତା, ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ—ପଣ୍ଡିତ୍ୟ ।
ରସସିନ୍ଧୁ-ବିଦୂଷକ ଉଭା ସ୍ୱକପାଶେ
ସସ୍ମିତ ବଦନେ, ଯେଉଁଙ୍କ ଆକାର ହାସରେ
ଫୁଟି ଉଠୁଅଛି କେତେ ବାସନା-ବାରତା,
ନୃତ୍ତିତ ଅଧର ପ୍ରାନ୍ତେ ଅସ୍ଫୁଟ କୌତୁକ ।
ବସିଛନ୍ତି ମନାଇ ମୌନେ, ଚିନ୍ତାସ୍ନାତ ନେତ୍ରେ,
ଯେଉଁଙ୍କ ଅସ୍ଫୁଟେ ଗୁରୁ ନିରନ୍ତର ଯାତନା
ଘାରୁଛି ତା ମନେ ପ୍ରାଣେ, ଆବର ଶରୀରେ,
ରୁଦ୍ଧ ହେଲେ ମନକଥା ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ,
କରେ ସେ କେବଳ ସିନା ବେଦନାର ସୃଷ୍ଟି ।
ବସିଛନ୍ତି ତା ପାଶେ ଶିଖୀ,—ସମଦୁଃଖୀ ସଖା ।
ଲସ୍ୟ ରତ ଲସିବାଏ ଫୁଲଇ ନାସିକା,
ଦେଖାଇ ବିବିଧ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ, କୃଶ କଟି
ଧଟିନୀ ୪ ବେଷ୍ଟିତ, କିଶେ ପରିପାଟୀ ଅତି
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସାରସନେ, ନିଜ ବାମ କର ତହିଁ
ନାଚୁଛନ୍ତି ନର୍ତ୍ତସବ୍ଦ, ଘୂରି, ଫେରି, ବୁଲି
ଯେସନ ଲେଟଣୀ ପାଣି ଲୁଟିଯାଏ ତଳେ ।
ପୁଚ୍ଛିଲେ ନବାବ, ହସି ବିଦୂଷକେ ଚାହିଁ,—
"କି ଭେଦ ମଦିରନେତ୍ରା, ମଦିରା ମଧ୍ୟରେ ?"
ଉତ୍ତରିଲ ବିଦୂଷକ, "ନାହିଁ କିଛି ଭେଦ,
ଦୁଷ୍ଟ ଅନଳ-ଶିଖାରୂପିଣୀ ସେ ହେଲେ,
ଗୋଟିଏ ତରଳା, ଯଥା ତୀବ୍ର ହଳାହଳ,

୧— ଶଯ୍ୟା । ୨—କେଶା ତେଲ । ୩— ଚନ୍ଦନ, ଅଗୁରୁ, କସ୍ତୁରୀ, କୁଙ୍କୁମ । ୪—ଜରିକାମ । ୫—ଶାଢ଼ୀ ।

ଅପରୂପ ରୌପ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତ୍ୟ ରୂପ-ବିହଙ୍ଗିନୀ,
ରମଣୀ ସୁବୋଧା ନୃତ୍ୟେ ବିନାଶ-ଶଙ୍କର,
ସୁଣି ନାଗପଣ୍ଡା ବେନ୍ଦ୍ର, ଚଳନ-ତୀର୍ଥର ।”
ଭାଷିଲେ ବଙ୍ଗେଶ ତହୁଁ, “ହେ ବୟସ୍ୟବର !
ବଡ଼ ଅରସିକ ତୁମ୍ଭେ, ‘ଅଗୁଣ-ଗ୍ରାହକ,
ଗଜମୁକ୍ତା ମୂଲ୍ୟ କାହୁଁ ବୁଝିବ ଶବର,
ପଚା ସଢ଼ା ବଣକୋଳି ଜୀବିକା ଯାହାର ।
ଯାଅ ଏବେ ବିଦା କର ଏ ନର୍ତ୍ତକୀକୁଳେ,
ଅର୍ପି ଶତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ପୁରସ୍କାରରୂପେ ।”
“ଯେ ଆଜ୍ଞା” ଉଚ୍ଚାରି ତହୁଁ ରାଜ-ପରିହାସୀ, ୧
ସେକ୍ଷଣ ନର୍ତ୍ତକୀବୃନ୍ଦ ଗଲା ସ୍ଥାନାନ୍ତରେ ।
ଅନନ୍ତର ଚାହିଁ ଶିଖୀ ମର୍ଦ୍ଦାଇ ଉଭୟେ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବଙ୍ଗେଶ, କୃପା-କୋମଳ ବଚନେ,
“କାହିଁ ମହାରାଜେ ଆଜ ବିରସ ବଦନ ?”
ବ୍ୟଥିତ ହୃଦୟ, ସଦା ଖୋଜୁଥାଏ ଆର୍ତ୍ତେ
ସହାନୁଭୂତିର ସ୍ଥଳ, ଦୈବେ ପାଇଲେ ତା
ନ ରଖି ଗୋପନେ ବ୍ୟଥା, ପକାଏ ଅଗାଡ଼ି ।
ବେଦନା ବ୍ୟଥିତ କଣ୍ଠେ କହିଲେ ମନାଇ
ପ୍ରକାଶି ବିଷାଦକୋଳା ଶୁଷ୍କ ଫିକା ହାସ୍ୟ ,
ଯେସନ ମଳିନ, ଫିକା, ବର୍ଷାକାଳ ଶଶୀ,
ଅଥବା ମଳିନ ଯଥା ଛାୟାଚ୍ଛନ୍ନ ଫୁଲ ।
“ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର, କାହିଁ ହର୍ଷ, କାହି ଶାନ୍ତି ସୁଖ
ଦୀନ ହୃଦେ, ଚିତା ଚୁଲ୍ଲୀ ସେ ଯେ ସ୍ୱବଶର,
ଜଳେ ତାହା ଅବିରାମ ଦାଉ ଦାଉ ହୋଇ,
ଆଶାର ସମାଧିକ୍ଷେତ୍ର ଦରିଦ୍ର ହୃଦୟ ।
କାହିଁ ବାସ, ନାହିଁ ଅର୍ଥ, ଆତ୍ମୀୟ, ବାନ୍ଧବ,
ବିନା ଦୋଷେ ନିର୍ବାସିତ, ବିପନ୍ନ, ଲାଞ୍ଛିତ,
କି ଅଛି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଆଉ ଏହାଠାରୁ ବଳି ?
କି କହିବି ବାଦସାହ, ଲୁହୁଛି ହୃଦେ
ମର୍ମର ପସୁଏ ଦୁଃଖ, ସହି ନ ହେଁ ତାହା,
ଦୁଃଖଚକ୍ରେ ଏ ହୃଦୟ କ୍ଷତ-ରେଖାଙ୍କିତ ।
କୁଅନ୍ତା ଦେଖାଇ ଯେବେ, ଦେଖନ୍ତ ଚାକ୍ଷୁଷେ,
କୁଳଙ୍କଷା ଶୋକବନ୍ୟା ଧାଇଁଛି କପର
ପ୍ରଖରେ ଏ ଦଗ୍ଧ ହୃଦେ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ-ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗି ।
ବହୁଛି ବିପଦ-ବାତ୍ୟା ଭୟଙ୍କର ବେଗେ,
ସେ ବାତ୍ୟାର ଅସମ୍ଭାଳ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଆଘାତେ
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ମୋର ଭାବି-ଆଶା-ସୌଧ
ହରୁଛି ଚୁମ୍ବନ ଧୂଳି ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତରେ,
ଦଶଦିଗ ଦିଶୁଛି ମୋ ନୟନେ ଅନ୍ଧାରିତ ।”
ଶୁଣି ଏ ଉଦାସ ବାଣୀ, ହତାଶା-ବୋଳିତ,
କହିଲେ ଜବାବ ଦମ୍ଭ-ସଜୀବ ଭାଷାରେ,—
“କାହିଁ ଏ ବୈକଲ୍ୟ ବନ୍ଧୁ, ନ ଜାଣ କି ତୁମ୍ଭେ
କେ ତୁମ୍ଭର ପୃଷ୍ଠରକ୍ଷୀ, ଉତ୍ତରସାଧକ ?
ବନ୍ଧୁ ତବ ସଲିମାନ ବଙ୍ଗ-ବାଦସାହ,
ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଜୀବିତ ସେ, ଏ ଦୈନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର
ନ ରହିବ ବେଶି ଦିନ, କର ଏ ବିଶ୍ୱାସ,
ତୁମ୍ଭେ ମୋର ବନ୍ଧୁ, ବଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁପ୍ରୀତି ତବ ।
ତେଜପାରେ ବୃକ୍ଷେ ଫଳ, ବାରି ବାରିବାହ,
ସମ୍ଭବ ଏ କଥା, ମାତ୍ର ଅସମ୍ଭବ ସଖେ,
ତୁମ୍ଭ ଆମ୍ଭ ଛଡ଼ାଛଡ଼ି, କହିଲି ନିକର,
ତୁମ୍ଭର ସାହାଯ୍ୟେ ମୁହିଁ ଜିଣିବି ଉତ୍କଳ
ବାନ୍ଧିଛି ଭରସା, ହୁଏ ଉତ୍ପାଟିତ ଯିନା
କଣ୍ଟକେ କଣ୍ଟକ, ଏହା ମହାଜନ-ବାଣୀ,
ସୁଗ୍ରୀବ ସାହାଯ୍ୟେ ପସ୍ତ ରଘୁକୁଳ-କେତୁ,
ହୋଇଥିଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ବଳୀ ବାଳିବଧେ ।”
ରାଜବାକ୍ୟ ଅବସାନେ କହିଲ ମନାଇ,
“ଧନ୍ୟବାଦ ବାଦସାହ, ଏତେବେଳଯାଏଁ
ଜଳୁଥିଲି ମୁହିଁ ତବ ହୃଦୟର ବଳ,
ମାତ୍ର ଏବେ ଅହାପରେ ୨ ପାରୁଅଛି ବୁଝି
କର୍ମବୀର, ବଳବୀର, ବୁଦ୍ଧିବୀର ତୁମ୍ଭେ,

୧—ବିଦୂଷକ । ୨—ନିଃସନ୍ଦେହରେ ।

ନିଶ୍ଚୟ ସଫଳ ହେବ ଅଭୀଷ୍ଟ ତୁମ୍ଭର ।
ଆଣିଛି ମୁଁ ଉତ୍କଳର ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର
ପୁଣ୍ୟ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ତବ ପାଶେ ବଳେ ବଳେ,
କରୁଛନ୍ତି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଏବେ ଧର୍ମେ ସାକ୍ଷୀ କରି
ସାଧିଲେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତବ ପ୍ରାଣପାତ ଯାଏଁ,
ଉତ୍କଳର ସିଂହାସନ ଅର୍ପିବେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ,
ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ ଏହା ମୋର ସତ୍ୟ ଶତବାର ।"
ନୀରବନ୍ତେ ବାକ୍ୟରଥୀ ସାମନ୍ତ ମନାଇ,
ମୃଦୁହାସ୍ୟେ ହାସ୍ୟକାରୀ କହିଲା ଏସନ,—
"ବାକ୍ୟଦାନେ ମହାପାନେ ଗଲେଣି ତ ବଳି
କଲ୍ପଦ୍ରୁମେ, କାର୍ଯ୍ୟଦାନେ ହେବେ କି ସେ କାମ୍ୟ?
ମହର୍ତ ଲୋକର ବାକ୍ୟ ହୁଏ କାହିଁ ଆନ ।"
ଭେଦିଲା ଏ ପରିହାସ-ଶାଣିତ ଛୁରିକା
ମନାଇ ହୃଦୟେ, ତହୁଁ କହିଲା ସେ ରୋଷେ—
"ମହତେ ମହତ ଚକ୍ଷେ, କାହୁଁ ବା ଚିହ୍ନିବ
ହାସ୍ୟକାରୀ, ଅମହତ ବ୍ୟବସାୟଜୀବୀ,
ନୁହେଁ କେବେ ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଏ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି,
ନୁହେଁ ଶଠ, ନୁହେଁ ଭଣ୍ଡ, ନୁହେଁ ସେ ବହୃତ
ଘୃଣିତ ଇତର ପ୍ରାୟ, ସତ୍ୟ ତାର ଧର୍ମ,
ତାହା ବାକ୍ୟ, ପ୍ରତିଧ୍ୱନି କାର୍ଯ୍ୟର ତାହାର ।"
ଦେଖି ମନାଇର କୋପ ଚତୁର ବଙ୍ଗେଶ,
ଅନଳ କଟାକ୍ଷପାତେ ଶାସି ବିଦୂଷକେ,
ଉଠିଯାଇ ମନାଇଙ୍କ କଲେ ଆଲିଙ୍ଗନ,
କହିଲେ କୋମଳେ, "ବନ୍ଧୁ, ତେଜ ମନଖେଦ,
ଭଦ୍ରଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ଏହି ବିଦୂଷକ ଜାତି
ନ ଜାଣନ୍ତି ଆନ କିଛି ପରିହାସ ବିନା,
ଅଧର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସେ ମୂଢ଼ଙ୍କ ଅଲଣା ବଚନ ।
ଜାଣେ ମୁଁ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ପରମ ବିଶ୍ୱାସୀ,—
ନୁହନ୍ତି ସେ ଅକୃତଜ୍ଞ କିମ୍ବା ହୃଦହୀନ ।
ବସ ତୁମ୍ଭେ ଶାନ୍ତ ହୋଇ," ଏହା କହି ସ୍ୱୟେ
ବସାଇ ତାହାକୁ, ନିଜେ ବସିଲେ ଆସନେ ।
ଏଥୁଅନ୍ତେ ମନାଇଙ୍କ ସମ୍ବୋଧି ବଙ୍ଗେଶ,
ପୁଚ୍ଛିଲେ ମଧୁର ଗିରେ, "କି ଦେଖୁଛ ସଖେ,
ଭବିଷ୍ୟ ଅଦୃଷ୍ଟ ମୋର, ସତେ କି ଏ ଯୁଦ୍ଧେ
ହେବ ମୋର ନିଃସନ୍ଦେହ ଅଭୀଷ୍ଟ ସଫଳ?"
ଉତ୍ତରିଲା ଦୃଢ଼ସ୍ୱରେ ମନ୍ତ୍ରୀ ମନାଇ,
"ନ ହେବ ଉପାଇ, ନୃପ କି ସନ୍ଦେହ ତହିଁ,
ଏବେ ସିନ୍ଧୁ ବିଶ୍ୱତ୍ରାସ-ଦକ୍ଷ, ଦୁଯେ ଯଦି
ଲଭେ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ସାହା, ତେବେ ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର,
କେ ଅଣ୍ଟିବ ତାକୁ? ସ୍ୱୟଂ ବୀରବର ତୁମ୍ଭେ,
ତହିଁପରେ ସେନାପତି ବୀର ଚୂଡ଼ାମଣି
ଜାମାତା ତୁମ୍ଭର, ରଣେ ଚିର-ଅପ୍ରଧୃଷ୍ୟ,
କି ଭୟ ତୁମ୍ଭର ରାଜ୍ୟେ, ତେଜ ଏ ଦୌର୍ବଲ୍ୟ।"
"ସତ୍ୟ ଯା କହିଲ ସଖେ" ଭାଷିଲେ ନବାବ,
"କିନ୍ତୁ ସେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ
ନୁହେଁ ତ ସାମାନ୍ୟ ବୀର, ଗତ ଯୁଦ୍ଧେ ତାର
ପାଇଛି ମୁଁ ପରିଚୟ, ଚାକ୍ଷୁଷ ପ୍ରମାଣ ।
ସ୍ମରି ତାର ଅମାନୁଷୀ ଅଦ୍ଭୁତ ବୀରତ୍ୱ
ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଦେହ ମୋର ଉଠୁଛି ଶୀତେଇ
ଶତ୍ରୁ ସେ ମୋହର, କିନ୍ତୁ ଗୁଣରାଶି ତାର
ପ୍ରଶଂସ୍ୟ ଶତ୍ରୁର ସୁଦ୍ଧା । କରେ ସେ ସମର
ଏକ ହସ୍ତେ ଧରି ଶସ୍ତ୍ର ଅନ୍ୟ ହସ୍ତେ ଶାସ୍ତ୍ର,
ଧାର୍ମିକ ସେ, ଲଙ୍ଘେ ନାହିଁ କେବେ ରଣଧାରା ।
କି ବୀରତ୍ୱ, କି ସାହସ, କେଡ଼େ ତେଜସ୍ୱିତା,
ଗତ ଯୁଦ୍ଧେ ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବେ ମୁଁ ଲଭି ପରାଜୟ
କରନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତାବ ସନ୍ଧି, କହିଲା ସେ କ୍ରୋଧେ
'ସନ୍ଧି ଏହି ଅସ୍ତ୍ରମୁଖେ,' ଦେଖାଇ କୃପାଣ,
ଆବର କହିଲା ଗର୍ଜି ଦୃପ୍ତ ସିଂହ ପ୍ରାୟ,
'ଶ୍ୱଶୁରରକ୍ତେ ସନ୍ଧିପତ୍ର ହେବ ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ'
ଓହୋ, କେଡ଼େ ଦର୍ପୋଦ୍ଧତ ନିର୍ଭୀକ ଉତ୍ତର,
ନ ଗଣେ ସେ ଯମତୁଲ୍ୟ ବୈରୀର ବିକ୍ରମେ ।"
ରାଜବାକ୍ୟ ଅବସାନେ କହିଲା ମନାଇ,
"କି ବର୍ଣ୍ଣିବ ବାଦସାହ, ମୁକୁନ୍ଦ-ବୀରତ୍ୱ,
ଏକାକୀ ସେ ବୀର୍ଯ୍ୟଧର ବଂଶମଣି ସମ,

ଅଦ୍ଭୁତ କୌଶଳୀ ପୁଣି, ସାମାନ୍ୟ କୌଶଳେ
କରନ୍ତି ସେ ମତ୍ତହସ୍ତୀ, କ୍ରୁଦ୍ଧ ବ୍ୟାଘ୍ରେ ବଶ,
ଶୁଣନ୍ତି, କହୁଛନ୍ତି ତାଙ୍କ କୃତିତ୍ୱ କାହାଣୀ ।
ଅରଣ୍ୟେ କରିବା ଆଶେ ବନ୍ଦୀ ଶ୍ୱାପଦ,
କରନ୍ତି ସେ ବେଳେ ବେଳେ ମୃଗୟା ବିହାର;
ଥରେ ଦନ୍ତାବଳ ପୃଷ୍ଠେ ଆରୋହି ସମ୍ରାଟ
ପଶିଲେ ଗଭୀର ବନେ, ଦୈବେ ହେଲା ବୃଷ୍ଟି
ଅନୁଗାମୀ ମୃଗୟୁଏ ପଳାଇ ସତ୍ୱର
ପଶିଲେ କନ୍ଦରେ, ନୃପ ରହିଲେ ଏକାକୀ ।
ଏକାକେ ବିଦାରି ବନ ମଡ଼ ମଡ଼ ଶବ୍ଦେ
ପ୍ରମତ୍ତ ମାତଙ୍ଗ ଏକ, ଶିଖାରି ଦ୍ୱିଦନ୍ତ
ଛୁଟିଲାକ ରାଜହସ୍ତୀ ଅନୁମଣେ ତ୍ରସ୍ତ,
ସେ ସଙ୍କଟେ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ସମ୍ରାଟ,
ଧରିଣ ଅଙ୍କୁଶ କରେ ଏକ ଲମ୍ଫେ ଯାଇ
ବସିଲେ ଅରଣ୍ୟ ହସ୍ତୀ ପୃଷ୍ଠେ ଦୃଢ଼ାସନେ ।
କଲେ ତାହା ମେରୁଦଣ୍ଡେ ଅଙ୍କୁଶ ଆଘାତ,
ଭେଦିଗଲା ସେ ଅଙ୍କୁଶ ମେରୁ ମଜ୍ଜା ତାର,
ଫେରିଲା ତହୁଁ ସେ ଦନ୍ତୀ ଦବିଟ ଚିତ୍କାରେ ।
ଏହି ଅବସରେ ପୁଣି ଲମ୍ଫ ଦେଇ ନୃପ
ବସିଲେ ସ୍ୱହସ୍ତିପୃଷ୍ଠେ, ସେ ବନ୍ୟ ଦ୍ୱିରଦ
ପଳାଇଲା ପ୍ରାଣଭୟେ, ନ ଚାହିଁ ପଛକୁ ।
ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗେ ଥରେ ପୋଷା ମହାବଳ
ପଳାଇଲା ଯନ୍ତ୍ରା ଭାଙ୍ଗି, ଧରିବାକୁ ତାକୁ
ନ କଲେ ସାହସ କେହି, ତହୁଁ ମହାରାଜା
ଶୂନ୍ୟହସ୍ତେ ଏକୁଟିଆ ଧାଇଁଲେ ତା ପଛେ ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇଁ ତହୁଁ ଲେଉଟି ସକ୍ରୋଧେ
ସେ ଭୀଷଣ ମହାବଳ ଆକ୍ରମିଲା ନୃପେ ।
ଲମ୍ଫ ମାରି ଗ୍ରାସିବାକୁ ହୁଅନ୍ତେ ଉଦ୍ୟତ,
ଧରିଲେ ସମ୍ରାଟ ତାର ତଣ୍ଟି ଚପି ଆଣ୍ଟେ
ବାମ ହସ୍ତେ, ବାମେତରେ ବ୍ୟାଘ୍ରହସ୍ତ ହସ୍ତ,
ଅନାୟତ୍ତ ହୋଇ ସେହୁ ରହିଲା ନିସ୍ତଳେ ।

ସେହିପରି ବଜମୁଷ୍ଟି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପେଷଣେ
ଥିଲେ ଆଉ କିଛିକ୍ଷଣ, କରିଥାନ୍ତା ବ୍ୟାଘ୍ର
ବ୍ୟାଘ୍ରଲୀଳା ସମ୍ବରଣ, ଆସି ପଶୁରକ୍ଷୀ,
ଘେନଗଲେ ବାନ୍ଧି ତାକୁ ଲୌହ-ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ।
ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର, ସୁବରିଲ ଏକାଳେ ଭାରତେ
ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କ ଭଳି ବୀର, ତଥାପି ଭ୍ରମର
ହତାଶ ହେବାର ତାଙ୍କ କେବଳ କାରଣ,
କୌଶଳେ ସାଧିବା କାର୍ଯ୍ୟ, ରହୁ ନଭାବନ *।"
"ହୋଇ ନାହିଁ ହତାଶ ମୁଁ", କହିଲେ ନବାବ,
"ଉତ୍କଳର କମକାନ୍ତି ସନ୍ଦର୍ଶନ ଦିନୁ
ମନ ମୋର ସେହିଠାରେ, ଜିଣିବ ଉତ୍କଳ,
ଜଳୁବା ମରିବ ରଣେ, ପଣ ଏହା ମୋର ।
କି ସୁନ୍ଦର ସେ ପ୍ରଦେଶ, ଗଢ଼ା ଯେହ୍ନେ ସ୍ୱପ୍ନେ,
ଅଥବା ପଡ଼ିଛି ଖସି ସତୁଟ ସ୍ୱର୍ଗର
ଗୋଟିଏ ମହିମାରଶ୍ମି ଅବନୀ-ବକ୍ଷରେ,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟେ, ଯେହ୍ନେ ଅମର ଭୁବନ ।
ଅମର ବଳଭାପୂର୍ଣ୍ଣ ନିସର୍ଗ ଉଦ୍ୟାନ
ସେ ଉତ୍କଳ,-କମନୀୟା ପ୍ରକୃତିରାଣୀର,
କିମ୍ବା ତାହା ଅସରନ୍ତା ରତ୍ନ-ଗନ୍ତାଘର
ଲାବଣ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀର, ତହିଁ ଶିତରେ ସୁଷମା
ଜୁଇ ହାତେ ଋତୁରାଜ, ପ୍ରତି ପଦେ, ପୁଷ୍ପେ
କରୁଛି ବସନ୍ତ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ସତତ ।
ତାହିଁ ଶୋଭେ ମହାରଣ୍ୟ-ଗିରିମୁକୁଟିତ,
ଦୂରୁ କିଶେ ଚିତ୍ରପଟେ ଅଙ୍କିତ ଯେସନ
ସ୍ୱପ୍ନଛବି, ମୃଗନାଭି କସ୍ତୁରୀ କାନ୍ତରେ,
ତାହାଁ ଅବା ଉଠିଅଛି ଫୁଟି ନଦୀରୂପେ
ପ୍ରକୃତିମାତାର ସ୍ନିଗ୍ଧ ମଧୁର ମାତୃତ୍ୱ,
କଳ୍ପତେ କୁସୁମାକୀର୍ଣ୍ଣ କାନନ ତା ତୀରେ ।
ତାହିଁ ଶୋଭେ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର, ଦିଗନ୍ତବିସାରୀ,
ଉତ୍କଳ-କମଳାଙ୍କର କୋଠଭଣ୍ଡାର ସେ,
ହେମନ୍ତେ ସେ କ୍ଷେତ୍ର, ହୋଇ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଶସ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ

ସାର୍ଥ କରେ ଉତ୍କଳର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରସୂ ଆଖ୍ୟା ।
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସେ ଉତ୍କଳ ସକଳ ବିଭବେ—
ଧନ, ଧର୍ମ, ଜ୍ଞାନ, ଦାନ, ବଳ, ମାନ ଆଦି,
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆହା, ଯଥା ବର୍ଷା ଜଳାଶୟ
କୁମୁଦ, କମଳେ, ଜଳେ, ମରାଳମାଳାରେ ।
ଉତ୍କଳର ଗ୍ରାମ, ପଲ୍ଲୀ, ପ୍ରାନ୍ତର, ନଗର
ବସନ୍ତ କାନନଠାରୁ ବଳି ମୁଗ୍ଧକର ।
ଜ୍ଞାନ ମହାରତ୍ନାକର ଏ ଭାରତ ଭୂମି,
ମୁକ୍ତିରତ୍ନ ଉତ୍କଳ, ତା ଅଗାଧ ଗରଭେ,
କାମ୍ୟ କଳ୍ପଲତା ସମ ଏ ମହୀମଣ୍ଡଳ,
ଭାରତ ସେ ଲତିକାର ଭୂଷଣ-କୁସୁମ,
ଉତ୍କଳ ସେ ସୁମନର ଭୂଷଣ ସୁରଭି,
ଅଥବା ଭାରତ ଗଜ, ଉତ୍କଳ ତା ମୋତି ।
କି ଅଦ୍ଭୁତ ଉତ୍କଳର କଳାକୁଶଳତା,
କି ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି ଶିଳ୍ପ, ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ
ଉଠିଛି ଶିଳ୍ପୀର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଭା,
ଥାଉ ଆନ କଥା ସ୍ୱୟଂ ଶୋଭାଭକ୍ତ କବି,
ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ବସେ ନିଜକୁ ହରାଇ ।
କି କହିବ ଅଧିକ ମୁଁ, ବିଧାତା ସୃଷ୍ଟିରେ
ଯାହା କିଛି ଅଛି ସତ୍ୟ, ଶିବ ବା ସୁନ୍ଦର;
ସେ ସକଳ ଏକାଧାରେ ସୁଲଭ ଉତ୍କଳେ ।
ତାରକସି ଅଳଙ୍କାର ଦେଖିଛ କେତେକେ,
କୃତ୍ରିମ ସେ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଉପୁଜାଏ ମନେ
ନୈସର୍ଗିକ ଭ୍ରାନ୍ତି, କିବା ଗଠନକୌଶଳେ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେହ୍ନେ ତାହା ଅକରନିର୍ମିତ ।
ନିରେଖି ସେ ଅଳଙ୍କାର, ନାରୀ କେଉଁ ଛାର,
ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଲୋଭନେ ପଡ଼ିବେ ଜ୍ଞାନୀଏ ।
କି କହିବ ଉତ୍କଳର ସୌଭାଗ୍ୟ କାହାଣୀ,
ଥରେ ମାତ୍ର ଦେଖି ମୁହିଁ ଆନନ୍ଦବିହ୍ୱଳ,
ସେ ଆନନ୍ଦ-ଶିହରଣ ରହିଛି ଅବଧି
ଲାଗି ମୋ ଶରୀରେ, ମନେ, ଅପାସୋରି ତାହା
ଉତ୍କଳର ସେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ସେ ମହାସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
କରୁଛି ମୋ ମତିଗତି ସଦା ଆକର୍ଷଣ ।
ଏକାଳେ ସଙ୍କେତ ଘଣ୍ଟା ବାଜିଲା ମସ୍‌ଜିଦେ,
କୁର୍ଣ୍ଣିଶ କୋରଣପାଠ ସମସ୍ତ ଆଗତ,
ଉଠିଗଲେ ବାଦସାହ, ସଦସ୍ୟ ଗହଣେ,
ଗମିଲେ ମନାଇ, ଶିଖୀ ଆବାସାଭିମୁଖେ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗ

ପାରି ପ୍ରାଭାତିକକୃତ୍ୟ ଯବନ ଭୂପତି
ବିଜେ ହେଲେ ଦରବାରେ, ସଭାସଦବର୍ଗ
ନିଜ ନିଜ ଯୋଗ୍ୟାସନେ ବସିଗଲେ ଆସି ।
ବାଦସାହେ ଅନ୍ୟମନା ହେରି ମନ୍ତ୍ରିବର
ପୃଚ୍ଛିଲେ ବିନୟେ, "ପ୍ରଭୋ, କିପା ଭାବାନ୍ତର
ଆଜି କାହିଁ ଚିନ୍ତା ରେଖା ସମ୍ପ୍ରତି ଶ୍ରୀମୁଖେ !"
ଉତ୍ତରିଲେ ବଙ୍ଗାଧିପ ଅନୁତପ୍ତ ସ୍ୱରେ,—
"ହୋଇଥିଲି ନିବାସିତ ଗତ ସ୍ୱପ୍ନେ ମୁହିଁ
ଯେ ସୁନ୍ଦର ସୁଖସ୍ୱର୍ଗ୍ୟେ, ନା ନା, ସୁଖସ୍ୱର୍ଗେ,
କେ ଆଣିଲା ତହୁଁ ମୋତେ କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି
ସୃଷ୍ଟି ତପ୍ତ ଧରିବକ୍ଷେ—ସ୍ୱାର୍ଥ କଳୁଷିତ ?
ହାୟ ବିଧି, ହରିନେଲୁ କାହିଁ ସେ ସୁଷମା ?
ରଖିଥିଲେ ସେ ଶୋଭାକୁ ଚିର ସ୍ଥିର କରି
କି କ୍ଷତି ହୁଅନ୍ତା ତୋର, ପାରୁ ନାହିଁ ବୁଝି !
ହୁଏ ଯଦି ଭ୍ରମ ତାହା, ତେବେ ସେ ଭ୍ରମହିଁ
ସ୍ମରଣୀୟ, ବାଞ୍ଛନୀୟ, ସୁଖତୃପ୍ତିପ୍ରଦ ।
କି କହିବ ମନ୍ତ୍ରିବର, ଗତ ରଜନୀରେ
ଆହାରାନ୍ତେ ଶଯ୍ୟା ଅଙ୍କେ ହେଲି ମୁଁ ନିଦ୍ରିତ,
ଜାଣେ ନାହିଁ କେତେକ୍ଷଣେ ହୋଇଗଲି ମୁକ୍ତ
ସ୍ୱପ୍ନରାଜ୍ୟ ସିଂହଦ୍ୱାର, ବାହାରିଲେ ତହୁଁ

ରଶ୍ମିରଥେ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ, ଭୁବନମୋହିନୀ;
ଚାହିଁ ଦେଇ ସ୍ନେହାବିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିପାତେ ମୋତେ,
ଗଲେ ସେ ଅନ୍ୟାସ୍ର ଭ୍ୱସ୍ତ, ପକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟ ଉଡ଼ି ।
ତହିଁ ପରେ ଆବିର୍ଭୂତା ନାରୀମୂର୍ତ୍ତି ଏକ
ମାତୃତ୍ୱର ଉପମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରାୟ, ଝରେ ନେତ୍ର
ଦେବ ଜ୍ୟୋତି, ପ୍ରତେ ହୁଏ ଦେବୀ ନିଶ୍ଚେ ସେହି,
ଅଧରେ ମଧୁର ହାସ, ଶୋଭେ ଯେସନେ ଆହା
ସଦ୍ୟଃସ୍ଫୁଟ ପଦ୍ମଦଳେ ଅରୁଣ କିରଣ !
ଆବେଗ-ଜଡ଼ିତ ସ୍ୱରେ କହିଲେ ସେଦେବୀ,—
'ଚାଲ ଚାଲ ଚାଲ ବତ୍ସ ! ଚାଲ ଉଠି ତ୍ୱରା
ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ ଏ, ଭାଗ୍ୟଧର ତୁହି,
ଏତେଦିନେ ଫିଟିଲାରେ ଭାଗ୍ୟ-ଦ୍ୱାର ତୋର,
ଚାଲ ଏବେ ତୋର ଭାବୀ ସୌଭାଗ୍ୟ-ମନ୍ଦିରେ,
ଏତେଦିନେ ସୁପ୍ରସନ୍ନ ଦେବତା ତୋ ପ୍ରତି,
ସେହି ଦୈବବଳେ, ବାବୁ, ବତ୍ସ ରେ ତୁହି
ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନ, ନୁହେଁ କିସ ଶତ୍ରୁତୋଷେ,
ଆବର ସେ ଶତ୍ରୁଦୃଷ୍ଟେ କି ଅବା ଦୁର୍ଘଟ,
ଦେଖିବୁ ଅଦୂରେ ତୁହି ଏ ବେନି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।'
ଏସନ ବଖାଣି ଦେବୀ, ଛୁଆଇଁ ମୋ ଦେହେ
କରଧୃତ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଗଣ୍ଡିକା
ହେଲେ ଅଗ୍ରସର, ଅହୋ, କି ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି
କ୍ଷୁଦ୍ର ସେହି ଗଣ୍ଡିକାର, ଓଟାରିଲା ବଳେ
କରି ମୋତେ ଅଣାୟତ୍ତ, ବାକ୍ୟବୁଦ୍ଧିହୀନ,
ଗୋଡ଼ାଇଲି ମାତା ପଛେ ଶିଶୁପ୍ରାୟ ମୁହିଁ ।
କି ମାୟା ସେ ଦେବୀଙ୍କର, ଯାଉଛି ମୁଁ କାହିଁ,
କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଚାଲୁଛି କି ଉଡ଼ୁଛି, କିଛି ହିଁ
ଗଲା ନାହିଁ ଜଣା ମୋତେ, କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ
ଦେଖିଲି ଯା, ଦେଖି ନାହିଁ ମାନବ କେବେ ତା ।
ଦେଖିଲି ସମ୍ମୁଖଭାଗେ ରହିଛି ବିସ୍ତୃତ
ଅଦୃଷ୍ଟ-ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଦେଶ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ, ସୁଶୋଭିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଫୁଲଫଳେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ତରୁଲତା ତହିଁ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବିହଙ୍ଗେ
କରନ୍ତି ସଙ୍ଗୀତାଳାପ ବିଟପୀ ବିଟପେ,
ସୁବର୍ଣ୍ଣପିତୁଳା ପ୍ରାୟ ସେ ଦେଶ ମାନବ ।
ତହିଁ ମଧ୍ୟେ ଏକ ସ୍ଥାନେ ଲାଗିଛି ଉତ୍ସବ,
ରୁଣ୍ଡ ବହୁଲୋକ, ସର୍ବେ କେୟୂର, କୁଣ୍ଡଳ,
ଅଙ୍ଗଦ, ବଳୟଧାରୀ, ଦେବୀଙ୍କ ଇଙ୍ଗିତେ
ଅଭ୍ୟର୍ଥି ସେମାନେ ମୋତେ, ବସାଇଲେ ନେଇ
ଏକ ହେମମଞ୍ଚେ, ତହୁଁ ଉଠିଲା ଉଚ୍ଛଳ
ଆନନ୍ଦ ସଙ୍ଗୀତ ବାଦ୍ୟ ଘୋର କୋଳାହଳ ।
ସେହି କୋଳାହଳେ ମୋର ଭାଙ୍ଗିଗଲା ନିଦ୍ରା,
ରହିଗଲା ସୁଖସ୍ୱପ୍ନ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହାୟ !
ସେ କାଳୁ କି ଏକ ବ୍ୟଗ୍ର ଅଜ୍ଞାତ ପ୍ରେରଣା,
କାହୁଁ ଆସି ଦେଖାଉଛି ଅଙ୍ଗୁଳି ସଙ୍କେତେ
ଗନ୍ତବ୍ୟ ସରଣୀ ମୋତେ, ଯେସନେ ଧମନୀରେ
ଢାଳି ଦେଉଅଛି କେଉଁ ସଦୟ ଦେବତା
ତୀବ୍ର ଉତ୍ତେଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ ମଦିରା,
ନବସି ମୋହର ଦୃଷ୍ଟି ଅନ୍ତରାଳେ ତାର୍ହ ।"
ନୀରବନ୍ତେ ସଇମାନ, କହିଲା ମନାଇ—
"ରାଜ୍ୟଲାଭ, ବାଦସାହ, ଏ ସ୍ୱପ୍ନର ଫଳ ।"
କେ କହିଲା ନିଶ୍ଚେ ହେବ ଉତ୍କଳ ବିଜୟ,
କେ କହିଲା ହେବ ଦିଲ୍ଲୀ ସିଂହାସନ ଲାଭ,
ଏହିପରି ଆଲୋଚନା ଲାଗିଛି ସଭାରେ,
ଏକାଳେ ଦକ୍ଷିଣଦୂତ ହେଲା ଉପସ୍ଥିତ ।
ବିକଟ ଆକୃତିବନ୍ତ ସେ ଯବନ ଦୂତ
ପଳିତ ଶ୍ମଶ୍ରୁଳ, ପ୍ରୌଢ଼, ବଦନୁ ତାହାର
ଝଟୁଛି ଦୃଢ଼ତା ଫୁଟି ନିର୍ଭୀକତା ସହ ।
ସମ୍ମୁଖେ ନୁଆଇଁ ଶିର ନବାବ ଚରଣେ
କହିଲା ସେ ଦୂତ, "ପ୍ରଭୋ, ଅନୁଜ୍ଞା ପ୍ରଭାବେ
ଭେଟିଲି ମୁଁ ଯାଇ ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜେ
ଗୋପନେ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼େ, ଛଦ୍ମବେଶ ଧରି,
କେତେ ଯେ ସମ୍ମାନ ତହିଁ କଲି ଉପଭୋଗ
କି କହିବି ତାହା, ବଡ଼ ଉଦାର ସେ ରାଜା,
କଲେ ମୋତେ ବହୁ ଚର୍ଚ୍ଚା ରାଜ-ଉପଚାରେ ।

ଦେଖିଲି ମୁଁ ତାହାଙ୍କର ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର ପ୍ରତି
ଅଗାଧ ବିଶ୍ୱାସ ଭକ୍ତି, ଅଛନ୍ତି ସେ ସଦା
ଚାହିଁ ଆଗମନ ପଥ ବଙ୍ଗ-ବାହିନୀର,
ଭଣ୍ଡନ୍ତି ବାଦସାହେ ଅସଂଖ୍ୟ ସଙ୍କେମ।
ଆଉର କହିଲେ ମୋତେ, କହିବ ନବାବେ
ଆସିବାକୁ ସୈନ୍ୟ ସେନା ସତ୍ୱର ଉତ୍କଳେ,
ଦେଖାଇବେ ପଥ ଶିଖୀ ମନାଇ ଉଭୟେ,
ସେହେତୁ ପେଶିଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ଏଥିପୂର୍ବୁ ମୁହିଁ।
ଯେ କହିବ ଅଧିକ ବା, ସାକ୍ଷାତରେ ସବୁ,
ଜିଣିଲେ ନବାବ ଯୁଦ୍ଧେ, ଆଜୀବନ ମୁହିଁ
ରହିବ କୃତଜ୍ଞ, ଋଣୀ ତାହାଙ୍କ ସମୀପେ,
ଛାଡିଦେବ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା ଉତ୍ତରସ୍ଥ ତାଙ୍କୁ।
ଯାଅ ଦୂତ ତ୍ୱରା ଏବେ, କହିବ ବଙ୍ଗେଶେ,—
ଭରିଅଛି ଯାହା ଆଜି ଉତ୍କଳ-ବାହିନୀ
ଗୌଡ଼ ଆକ୍ରମଣ ଅର୍ଥେ, ମାଗଧ ମାର୍ଗରେ,
ଏହି ଏକା ଉପଯୁକ୍ତ ସୁସମୟ ଅତି,
ଆସି ବାଦସାହ ଖରେ ଅରଣ୍ୟ ମାର୍ଗରେ,
ବାରବାଟୀ ଅବରୋଧ କରନ୍ତୁ କଟକେ।
ଅଛି ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସଦା ତାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟାର୍ଥେ,
ଆସନ୍ତୁ ସେ ଶୀଘ୍ର, ଲଭେ ନ କରି ବିଳମ୍ବ।
ସେନା ମୁଁ ମେଲିଣି ତହୁଁ ତାହାଙ୍କ ଛାମୁରୁ
ଆସିଲି ଦେବାକୁ ବାର୍ତ୍ତା, ସତ୍ୱର ଗତିରେ,
ଅଛନ୍ତି ପାର୍ବତୀ କ୍ଷେତ୍ରେ ୧ ଉତ୍କଳସମ୍ରାଟ
ସେନା ଚତୁରଙ୍ଗ ଚମୂ, ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟେ
ଆକ୍ରମିବେ ଆସି ଗୌଡ଼ ବଙ୍ଗ ରାଜଧାନୀ।
ଆଉର ଆସିଲି ଦେଖି ଭାଗୀରଥୀ ତୀରେ
ଲାଗିଛି ଆଟୋପ ସହ ଶିବିର ସ୍ଥାପନ,
ବର୍ଷାବାସେ ଗଙ୍ଗାତୀର ଯାଇଛି ଆଚ୍ଛାଦି,
ଶ୍ରାବଣ ମାସରେ ପଥ, ପ୍ରାନ୍ତର ଯେସନ
ହୁଏ ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ଶୁଭ୍ର ଭୂଇଁଛତା ୨ ପୁଞ୍ଜେ।"

ଶୁଣି ଦୂତବାଣୀ, ହେଲା ଉଲ୍ଲାସ-ମୁଖର
ସଭା, ହର୍ଷେ କାଳିଦ ନ କହିଲେ ଏସନ,—
"ପଡିଛି ଯନ୍ତ୍ରାରେ ଆସି ବଳେ ବଳେ ସିଂହ,
ଛାଡିବନି ସୁଯୋଗ ଏ, ମିଳେ ଭାଗ୍ୟଫଳେ।
ଶତ୍ରୁ ଆସି ଗୌଡଗଡ଼ ଆକ୍ରମିବା ପୂର୍ବୁ
ଶତ୍ରୁ ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ ଆମ୍ଭର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ,
ମୋ ମତରେ ଅର୍ଦ୍ଧସୈନ୍ୟ ସେନା ବାଦସାହ
ରହନ୍ତୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ସେନା ଅପରାର୍ଦ୍ଧ ମୁହିଁ
ଏ ଶିଖୀ ମନାଇ ସହ, ବନମାର୍ଗେ ଯାଇ
କରେଁ ଖରେ ଆକ୍ରମଣ ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ।
ପାଇ ଏ ସମ୍ବାଦ ଶତ୍ରୁ, ଫେରିଯିବା ବେଳେ
ପଛେ ପଛେ ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର ଯିବେ ସୈନ୍ୟ ସେନା,
ହେବ ଗୌଡ଼ ନିରାପଦ, ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ଦୋଷେ
ହେବେ ବେନି ପାଶୁ ବନ୍ଦୀ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ।"
ସମସ୍ତଙ୍କ ମନୋମତ ହେଲା ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ,
ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ତହୁଁ ପ୍ରାତେ ସମରାଭିଯାନ,
ଭାଙ୍ଗିଲା ସଂସଦ, ଗଲେ ବାଦସାହ ଉଠି,
ପାତ୍ର, ମିତ୍ର, ସେନାପତି ଗଲେ ନିଜାବାସେ।

ପାହିଲା ରଜନୀ, ଝରି ପଡିଲା କାତର
ଆକାଶର ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ପ୍ରେମ-ଅଶ୍ରୁ ପ୍ରାୟ,
ମହାଯୋଗୀ ମହାକାଶ, ପକ୍ଷିସ୍ୱର ଛଳେ
ଗାଇଲା ସେ ସାମବେଦ ଗମ୍ଭୀରେ ସୁଛନ୍ଦେ।
ପ୍ରାଣାୟାମପରାୟଣ ସେ ତାପସବର,
ଅନ୍ତରେ କୁମ୍ଭକେ ରୋଧି ୩ ଛାଡନ୍ତେ ରେଚକ ୪
ବହିଲା ଶୀତଳ ବାୟୁ ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁରଭିତ,
ଏକାଳେ ଯବନ ଦୁର୍ଗ ବାହାରିଲେ ସୈନ୍ୟ,
ବାହାରନ୍ତି ହୀସ୍ପନ୍ତି ୫ ବିବରୁ ଯେସନ,
ବାହାରିଲା ସେନାପତି ବୀର କାଲାଚାନ୍ଦ
ଆବରି ଭୀଷଣ ବପୁ ଆୟସୀ ସନ୍ନାହେ,

୧—ପାର୍ବତୀକ୍ଷେତ୍ର—ଯାଜପୁର। ୨—ଛତୁ। ୩—ପ୍ରାଣାୟାମ କାଳରେ କୁମ୍ଭକ ବାୟୁକୁ ଅନ୍ତରରେ ରୁଦ୍ଧ କରି। ୪—ରେଚକ ବାୟୁକୁ ବାହାର କରି ଦିଆଯାଏ। ୫—ପିମ୍ପୁଡ଼ିମାଳ।

ବିଶାଳ ପାଦପେ * ପାଦ, ଉଷ୍ଣୀଷେ ମସ୍ତକ ।
ବାନ୍ଧିଲି ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ, ଖେଳିଲି ଅମ୍ବରେ
ଚତୁରସ୍ର ରକ୍ତକେତୁ, ଧୂମକେତୁ ପ୍ରାୟ,
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ସୈନ୍ୟେ ବଙ୍ଗ-ଅଧିପତି,
"ହେ ବୀରେନ୍ଦ୍ରବୃନ୍ଦ, ସର୍ବେ ଜାଣିବ ନିକର
ଇସ୍ଲାମ ଧର୍ମର ଟେକ, ଇସ୍ଲାମ ଗୌରବ
ନ୍ୟସ୍ତ ତୁମ୍ଭ ହସ୍ତେ ଆଜି, ବାନ୍ଧ ହେ ସାହସ,
ନ ଡରିବ ଦେଖି ଅଗ୍ରେ ଭୀଷଣ ବିପଦେ,
ବୀରବଂଶେ ଜାତ ତୁମ୍ଭେ, ସ୍ମରିବ ସତତ ।
ଚଳିବେ ନିଜ ନିଜ ଗନ୍ତବ୍ୟ ସରଣୀ,—
ତିମିର ନିସ୍ତବ୍ଧ ଘୋର ଅମା ରଜନୀର
ଦୁଃଖିହାସ୍ୟ ସମ କ୍ଷୀଣ ଚପଳା ଚମକେ ।
କରିବ ଲୁଣ୍ଠନ ପରେ ରଣଜୟ ପରେ,
ମାତ୍ର କେବେ ନ କରିବ ଭ୍ରମେ ସୁଦ୍ଧା ବୀରେ—
ଉତ୍ପୀଡ଼ନ, ଅତ୍ୟାଚାର, ନାରୀଜାତି ପ୍ରତି,
ନାରୀଜାତି ମାତୃଜାତି, ପୁଣି ଦେବୀଜାତି,
ସାବଧାନ, ସାବଧାନ, ନ ଭୁଲିବ ଏହା,
ଲଙ୍ଘିବ ଯେ ଏ ଆଦେଶ, ଶତ୍ରୁ ସେ ମୋହର,
ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ତାହା ଭାଗ୍ୟେ ଶିରଶ୍ଛେଦ ଶାସ୍ତି ।"
ଅନନ୍ତର ତାହିଁ ଶୈଳୀ, ମନାଇ ଉଭୟେ
କହିଲେ ବଙ୍ଗେଶ "ଜନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭ ଭରସାରେ
ରହିଲି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମୁହିଁ, କହିବ ବେନିଏ
ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ାଧୀଶ୍ୱର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜେ—
ଶତବାର ସମ୍ମତ ମୁଁ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବେ,
ହେଲେ ମୋର କରଗତ ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ,
କରୁଛି ଶପଥ ମୁହିଁ କୋରାଣ ପରଶି,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା ଦକ୍ଷିଣରୁ ତୁମ୍ଭ ଜନକର ।"
ଏଥିଅନ୍ତେ ଯଥାବିଧି ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧି ନରେଶେ
"ଅଲ୍ଲା ହୋ ଆକବର୍" ରବେ ଚାଲିଲା ବାହିନୀ,
ଏକାଳେ ଅତାର୍ଯ୍ୟୀ ପକ୍ଷୀ ୧ ସ୍ୱର ତାର ସ୍ୱରେ

ଉଚ୍ଚ ଉତ୍କର୍ଷେ ଜଣାଇଲା ମଙ୍ଗଳ ସଙ୍କେତ ।
ଲଙ୍ଘି ବହୁ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର, ତୃଣାସ୍ତୃତ ଭୂମି
ଦେଖି ଦେଖି ନାନାଦୃଶ୍ୟ ଚାଲିଲା ବାହିନୀ ।
ଗଡ଼ପଥେ ଗିରିବନ କଲା ଅତିକ୍ରମ,
ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ ବନ, ଅତି ନୀରନ୍ଧ୍ର ସେ
କକୁଭ ୨, ନଟୋଳ ୩, ଶାଳ, ମାକନ୍ଦ ୪ ଶିଂଶପା ୫
ଖାଦିରୀ ୬ ଅସନ ଆଦି ବିବିଧ ପାଦପେ ।
କଣ୍ଟକ ଲତାଗ୍ରନ୍ଥିଧାରୀ କେତକୀ କାନନ
ଟେକି କଡ଼ିକୁନ୍ତ ଅସ୍ତ୍ର, ତୀକ୍ଷ୍ଣ କଣ୍ଟକିତ,
ଉଭା ବନଦେବୀଙ୍କର ଦୁର୍ଗରକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟ,
ବୃକ ୭ ଭୟେ ପଶି ତହିଁ ନ ପାରନ୍ତି ଗଜେ ।
ଯାହିଁ ରତ ଗିରିବର ଅନମ୍ବର ସହ
ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରେମାଲିଙ୍ଗନେ, ମିଶାଇ ତା ଦେହେ
ଅନନ୍ତ ନୀଳିମା, ପୁଣି ମହିମା, ସୁଷମା ।
ଗିରିପୃଷ୍ଠେ ଗିରି, ଗିରିମାଳ ତାହା ପୃଷ୍ଠେ,
ଏହିପରି ବହୁ ସ୍ତରେ ବହୁ ଗିରିମାଳ
ଦୃଷ୍ଟ ଦିଶେ ଚକ୍ରବାଳ ପୃଷ୍ଠେ, ଉଷ୍ଟ୍ର ୮ ଯଥା
ନୀଳ ଦେହ ବସି ବିଶ୍ୱ ଶିଳ୍ପକର, ଅଥବା
ଲଗାଇଛି ଝାଲର, ତା ନଭଃ ଚନ୍ଦ୍ରାତପେ ।
କାମରୂପୀ ମହୀଧର, ଦଣ୍ଡକେ ଘଡ଼ିକେ
ବଦଳାନ୍ତି ରୂପ, କେବେ ଆପିଙ୍ଗଳ ମୂର୍ତ୍ତି,
କେବେ ବା ଧୂମଳ ତନୁ ଖର ସୌରକରେ,
କେତେବେଳେ ରୁକ୍ଷ ରୂପ, ନିଷ୍ପତ୍ର କାଳିଆ ।
ଚାଲିଲା ବାହିନୀ, ଗିରିସଙ୍କଟ ପଥରେ,
କର୍କଶ ବର୍ତ୍ମ, ତହିଁ ଚାଲିଲା ସତର୍କେ
ଶମ୍ବୁକ ଗତିରେ, ଆହା କି ଦୁର୍ଗମ ସ୍ପୃହା,
କଣ୍ଟକେ ରକ୍ତାକ୍ତ ପଦ ହେଲେ ପଦାତିକେ ।
ରୋଧିଅଛି ପଥ କାହିଁ ତୁଙ୍ଗ ଶିଳାସ୍ତୂପ
ଭୀମ ଦୈତ୍ୟହାସ୍ୟ ଯେସନ୍ତେ ଅନ୍ଧାରେ ଗଠିତ,
ସତତ ପତନୋନ୍ମୁଖ ସୃଷ୍ଟି କାଳୁ ତାହା ।

*—ଯୋଦ୍ଧା । ୧—ଶଙ୍ଖଚିଲ । ୨—ଅର୍ଜୁନଗଛ । ୩—କଦମ୍ବଗଛ । ୪—ଆମ୍ବ । ୫—ଶିଶୁଗଛ ।
୬—ଖଇରଗଛ । ୭—ବଣଅ କୁକୁର । ଏମାନଙ୍କ ନିବାସ-ଅରଣ୍ୟରେ ହସ୍ତୀ ବ୍ୟାଘ୍ର ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରବଳ ଜନ୍ତୁ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ସାହସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ୮—ଦୁଣୀର ।

ଅରଣ୍ୟର ଯେଉଁ ଅଂଶ ଅଛନ୍ତି ସଭୟେ
ଚୋଧାନ୍ତି ଶ୍ୱାପଦଙ୍କ ବିକଟ ଗର୍ଜନେ,
କରେ ଯହିଁ ବିଭୀଷିକା ଦନ୍ତ କଡ଼ମଡ଼ ।
ବସନ୍ତି ଭୀଷଣ ପୁଣି ସେ ବିଭୀଷିକାକୁ
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱପଦୀ କରୁଣାର ପୃଥୁଳ ଚକ୍ରାର,
ତପସ୍ୱୀ ବାଲଖିଲ୍ୟ ଯେସନ୍ତ ଫଳାହାରବ୍ରତୀ,
ଆଚରନ୍ତି ତୀବ୍ର ତପ ଝୁଲି ଅଧୋମୁଖେ,
ଦିବସେ ଉପାସ ତାଙ୍କ ବୃକ୍ଷରେ ପାରଣା ।
ଯାହିଁ ବହେ ନଦୀ, ଯେଉଁ ପାତାଳ ଗର୍ଭେ
ପଶୁଛନ୍ତି ସେ, ଯାଏ ନାହିଁ ଜଣା, ଶୁଣାଯାଏ
ଶବ୍ଦମାତ୍ର, ମିଳେ ନାହିଁ ସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ ।
ଏହିପରି ବହୁ ବନ, ବହୁ ଗିରି ଲଙ୍ଘି
ହେଲେ ଅଗ୍ରସର କ୍ରମେ ଯବନ-ବାହିନୀ ।
ନାନା କଥା ଭାବି ଭାବି ଚାଲୁଛନ୍ତି ବୀରେ,
ବିଜୟ ବାହୁଡ଼ା ବେଳେ କେ ନେବ କି ଦ୍ରବ୍ୟ
ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରୀତି-ଉପହାର,
କହିଛି କି ଦ୍ରବ୍ୟ ପାଇଁ କାହାର ଆତ୍ମୀୟ,
ଏହି ଭାବନାରେ ରହି ବିଭୋର ଲୁବ୍ଧକେ
ଲୁଣ୍ଠୁଛନ୍ତି କଳ୍ପନାର କୁବେର-ଭଣ୍ଡାର ।
ସ୍ତବ୍ଧତାଭୋଳା ଦୃଷ୍ଟିପାତେ ପୁଚ୍ଛିଲେ ଶିଖୀକୁ
ସେନାପତି,"ମହାପ୍ରାଣେ, କି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଦ୍ରବ୍ୟ
ମିଳେ ତୁମ୍ଭ ଉତ୍କଳରେ, କର ତା' ବର୍ଣ୍ଣନ,
ଶୁଣିବାକୁ ବଢ଼େ ମୋର ବଳନ୍ତି ଆଗ୍ରହ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଶିଖୀ, ତେଜି ଦୀର୍ଘ ତପ୍ତ ଶ୍ୱାସ,—
"କିସ ଅବା ସେନାପତି, ଅପୂର୍ବ ଉତ୍କଳେ,
ଉତ୍କଳର ଏକ ଏକ କୃପଣଙ୍କ ଗୃହ
କୁବେରର ରତ୍ନକୋଷ, ନ ଦେଖିଲେ ତାହା
ନ ଯିବେ ପରତେ କେହି କଥାରେ ସହଜେ ।
ଚିରରତ୍ନପ୍ରସବିନୀ ଏ ଉତ୍କଳ ମହୀ,
ଏହି ଯେ ଦେଖୁଛ ହସ୍ତେ ମୁଦ୍ରିକା ମୋହର,
ପ୍ରସବଛି ଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କେନ୍ଦୁଝର ଖଣି,
ଏଥିରେ ଜଡ଼ିତ ଯେଉଁ ହୀରକକଣିକା,
ମିଳେ ଏହା ମହାନଦୀ ବାଲୁକା ଗର୍ଭେ ।
ସିନ୍ଧୁପ୍ରାୟ ରତ୍ନଗର୍ଭ । ଆରଣ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ,
କାହିଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଖଣି, କାହିଁ ହୀରକର ଖଣି,
କାହିଁ ଲୌହ, କାହିଁ ଅଭ୍ର, କାହିଁ ମୃଦଙ୍ଗାର*
ନିହିତ ଭୂଗର୍ଭେ, ବହୁ ଯୋଜନ ବିସ୍ତୃତ ।
ଗଜମୁକ୍ତା, ଗଜଦନ୍ତ, ନାନା ମହୌଷଧି,
ମହମ, କସ୍ତୁରୀ, ମଧୁ, ସୁଲଭ ଅରଣ୍ୟେ ।
ମିଳେ ନୀଳଗିରି ସ୍ଥଳେ କଜ୍ଜଳ କୃଷ୍ଣାଭ
ମସୃଣ ପଥରରଚୀ ସୁନ୍ଦର ବାସନ,
ବଡ଼ାମ୍ବା ମାଣିଆବନ୍ଧୀ ବସନ ସଦୃଶ
ନାହିଁ ସୂକ୍ଷ୍ମବସ୍ତ୍ର ଏହି ଭାରତମଣ୍ଡଳେ ।
କଟିକିଆ ସ୍ଥଳେ ମିଳେ ତସର ଖଣ୍ଡୁଆ,
ମାଗଧେ ଅନୂପେ ସୁନା ନୁହେଁ ଅସୁଲଭ
ତାରୁ କଳା ଶିଳ୍ପଜାତ ଉତ୍ତମ ପଦାର୍ଥ,
ରେବଣାର କାଂସ୍ୟପାତ୍ର ପୃଥିବୀବିଖ୍ୟାତ ।
ବାଲେଶ୍ୱରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମବସ୍ତ୍ର ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟରୂପେ
ଯାଏ ପୋତେ ସିନ୍ଧୁବକ୍ଷେ ବହୁ ଦୂରଦେଶେ,
ଭଦ୍ରକାଳୀ-ଅଧିଷ୍ଠିତ ଭଦ୍ରଖ ନଗରେ
ବୁଣା ହୁଏ କୋଷାବସ୍ତ୍ର ସୁଦୃଶ୍ୟ, ଚିକ୍କଣ,
ପିମ୍ପୋଲର ଟୋପି, ଛାମା, ପାନମୁଣା ଆଦି
ସୁଚିଶିଳ୍ପଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ, ହୁଏ ସମାଦୃତ
ସୁସଭ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଖଣ୍ଡେ ଅତୀବ ଆଗ୍ରହେ,
ଅଳଙ୍ଗ ଅଟଳେ ଶୋଭେ ଚନ୍ଦନ କାନନ ।
ବ୍ରହ୍ମପୁରୀ ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ର, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଅଳଙ୍କାର,
ଦେଖିଲେ ଅମରାବୃନ୍ଦ ହେବେ ଲଜ୍ଜାନ୍ୱିତ ।"
ଚାଲି ଚାଲି ଏହିପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ସନ୍ଧ୍ୟା, ଆରମ୍ଭିଲା ଯହିଁ
ଦୈବାତ ପ୍ରକୃତି ଏକ ଜଘନ୍ୟ କୌତୁକ,
ଚଳ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ପ୍ରାୟ ଧାଇଁଲେ ଆକାଶେ
ଗର୍ଜି ମେଘମାଳା, ମର୍ତ୍ତ-ମଳିନ କାନ୍ତିରେ,

*—ପଥର କୋଇଲା ।

ଶୁଭ୍ର ବଜ୍ର ରୁଦ୍ର ଲୀଳା ପ୍ରସାରିଲା ନଭେ,
ଉଠିଲା ବାତୁଳ ବାୟୁ ଡାକି ହାହାକାରେ
ହୁଙ୍କାରେ କି ଅନ୍ଧକାର ବିକଟ ହୁଙ୍କାରେ ।
ପୂରିଲା ଗଗନ, ପାଣିଢାଳୁଅ ୧ ଚଳାରେ
କୁଣ୍ଠେୟ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ବନ, ତହୁଁ ପରେ ପୁଣି
ଅଣଚଣ୍ଡଯୋଗ କମ୍ପା ମଣ୍ଡା ଭୟଙ୍କର
ଅଭିଶପ୍ତ ଭଳି ପ୍ରାୟ ଏ ମହା ଦୁର୍ଯୋଗ,
ହେଲେ ସୈନ୍ୟ ଦେବମାନ ନିଦାରୁଣ ଭୟେ,
ଅସିପତ୍ର ୨ ପତ୍ର ଯଥା ପ୍ରଭଞ୍ଜନବଳେ ।
ବରଷିଲା ଅନର୍ଗଳ ଗର୍ଜମାନ ମେଘ
ମୂଷଳ ଧାରାରେ, ବିଦ୍ୟୁ ଖେଳିଲା ଚହଟି
ଖଳ ଖଳ ଅଟ୍ଟହାସେ, ଆବର ହସିଲା
ହୋ ହୋ ରବେ ବିଭୀଷିକା, ଜ ରେ କି ଡାକୁଣୀ
ଖେଳାଇ କୃପାଣ ଖରେ, ଦ୍ୱେଷରକ୍ତ ନେତ୍ରେ,
ଅଥବା ପ୍ରକୃତି, ନିଜ କ୍ରୋଧମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି
ନିଜେ ହୋଇ ଭୀତ, ଚାହିଁ ଦେଇ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ
ପକାଉଛି ଆଖି ବୁଜି, ନ ସହି ସେ ଦୃଶ୍ୟ ।
ଦୂର ବାତ୍ୟାବିକ୍ଷୋଭିତା ସିନ୍ଧୁ-ବାନ୍ଧବୀର
ଉଠିଲା ବିଳାପ ଧ୍ୱନି, ଗର୍ଜୁଛି କି ଆହା
ଶତ୍ରୁ ଦ୍ୱେଷ, ଉତ୍କଳର ରିଷ୍ଟ-ଭଙ୍ଗ-ଅର୍ଥେ ।
ଅଥବା ଉତ୍କଳଦେବୀ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶକ୍ତି ବହି
ଉପସ୍ଥିତ, ବିପକ୍ଷକୁ ବାଧା ଦେବା ପାଇଁ
ଧରି ଏ ଉତ୍ପାତମୟ ବିଭୀଷିକାରୂପ ।
କିନ୍ତୁ ହାୟ, ବୃଥା ଆଶା, ଅନୁକୂଳା ଯାର
ଭାଗ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ, କାହିଁ କିବା ଆପଦ ତାହାର,
ହେଲେ ସବୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ଭୋଜବାଜି ପ୍ରାୟ
କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ କାହିଁ, ହସିଲା ଗଗନ,
ହସିଲା ପବନ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଆବର ଚନ୍ଦ୍ରିକା,
ହସିଲେ ତାରାଏ ହୋଇ ମୁହଁ ଚହାଁଚହିଁ
ସମ୍ଭାଷି ନୀରବ ସ୍ୱରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି,
ଚାଲିଲା ବାହିନୀ ହସି ନବୀନ ଉତ୍ସାହେ ।
ଏଥିପରି ଘଟି ବହୁ ବିଘ୍ନ ଭୟାବହ
ଶ୍ୱାପଦସଙ୍କୁଳ ପଥେ, ନ ପାରିଲା କରି
ସେ ବିରାଟ ବାହିନୀର ଗତି ପ୍ରତିହତ,
ଉତ୍ସାହ-ଉତ୍ସରେ ସ୍ନାତ ହୃଦୟ ଯାହାର
କି କରିବ ବିଘ୍ନ ତାର, ବରଞ୍ଚ ତା' ପଦେ
ସଭୟେ ଜୁହାରେ ବିଘ୍ନ, ଗଳବସ୍ତ୍ର ହୋଇ,
ମାଗେ କାହିଁ କୋଟି ବିଘ୍ନେ ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍ୟମ,
ନ ଗଣେ ଉତ୍ସାହୀ କେବେ ସହସ୍ର କୁଳିଶେ ।
ଦିବା ଯାମୀ ଅତିକ୍ରମ ଚାଲି ଅନୀକିନୀ,
ମିଳିଲା କଟକେ ଯାଇ ନିଶୀଥ ସମୟେ,
ନିସ୍ତବ୍ଧ ପ୍ରକୃତି, ନିଦ୍ରା-ନୀରବ ଜଗତ,
ସୁପ୍ତ ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ, ସୁପ୍ତ-ଅନ୍ଧକାର,
ସୁପ୍ତ ନଭଗର୍ଭେ ତାରା, ସୁପ୍ତ ବିଭାବରୀ,
କେବଳ ଜାଗ୍ରତ ସେହି ଚିର-ଜାଗର
ରକ୍ଷୀବନ୍ୟା ୪ ଚନ୍ଦ୍ରୋପଳା ଉତ୍କଳ ଜାହ୍ନବୀ,
କରୁଛି ସେ କଳକଳେ କରୁଣ ବିଳାପ ।
ଏ କାଳେ ଗୁଡ଼୍‌ଗୁମ ସ୍ୱରେ ଗର୍ଜିଲା କମାଣ
ଦୁର୍ଗ ଉପକଣ୍ଠେ, ତହୁଁ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିଛଟାଳ
ଉଚ୍ଚରିଲା ଦର୍ପେ ତାକୁ ଦୁର୍ଗର ପ୍ରାଚୀର,
ସେ ଶବଦେ ଭଗ୍ନନିଦ୍ର ହୋଇ ନାଗରିକେ,
ଉଠି ବସି ସୁଚକିତେ ଚାହିଁଲେ ଚୌଦିଗେ
ହୋଇଣ ବିସ୍ମିତ, ସ୍ତବ୍ଧ, ବ୍ୟଥିତ, ଉଚ୍ଚାଟ ।
ଥରିଲେ ସକଳେ ଭୟେ, ଥରନ୍ତି ଯେସନ
ମାଲ୍ୟଗିରି ଉପତ୍ୟକା ସୁପ୍ତ ଝୋପ ଗର୍ଭେ
ଗର୍ଜମାନ ଗଜଯୂଥ ପ୍ରବଳ ଶବଦେ
ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ଜନାଶ୍ରୟବାସୀ ଜନବୃନ୍ଦ ।
କମ୍ପା ଅର୍କସ୍ୱନି କାଳେ କୋଣାର୍କ ଦେଉଳୁ
ଖସିଲେ ବିଶାଳ ଶିଳା, ଅନାନ୍ତି ସଭୟେ
ଉଠି ବସି ଚଉପାଶେ ଭାଟକା ନୟନେ

୧—ଝଟକୋଇ । ୨—ଆଖୁ । ୩—ନଦୀ । ୪—ସୁବାଞ୍ଚ ଋଷିଙ୍କ ତପଃପ୍ରଭାବରେ ଗଙ୍ଗା ମହାନଦୀ ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ପୁରାଣପ୍ରସିଦ୍ଧ ।

ଦେବାସ୍ତ୍ର ଲୁଣ୍ଠୀ ରଣାସ୍ତ୍ରୀ ନୁଆଏ ଯଥା ।
ଉଠିଲା ସମର-ବାଦ୍ୟ ବାଜି ଆଚମ୍ବିତେ
ରୁଦ୍ରତାଳେ, ମୃଦୁ ଊର୍ଦ୍ଧେ ଘୋରଘଲେ ଅସି
ଅସଂଖ୍ୟ ଯବନସୈନ୍ୟ ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗେ,
ଆଲ୍ଲା ହୋ ଆକବର ଶବ୍ଦ ଉଠିଲା ପୁଥୁଲେ !
ଶତ୍ରୁର ଏ ଆକସ୍ମିକ ଗୁପ୍ତ ଆକ୍ରମଣେ
ପଡ଼ିଗଲା ହୁଲସ୍ଥୁଳ ଦୁର୍ଗ ଅଭ୍ୟନ୍ତରେ,
କ୍ଷଣକେ ବଦ୍ୟୁତବେଗେ ହୋଇଗଲା ସ୍ପଷ୍ଟ,
'ଦୁଷ୍ଟ କଳାପାହାଡ଼ର ଦୁର୍ଗ ଅବରୋଧ ।'
ସାଜ ସାଜ ବୋଲି ତହୁଁ ପଡ଼ିଗଲା ହୁଣ୍ଡ,
ସମର-ସଙ୍କେତ-ଭେରୀ ଗର୍ଜିଲା ଭୈରବେ ।
ହୋଧାଲୁ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ପ୍ରାୟ ଫୁଲି ସେନାପତି
କହିଲେ ଅବଜ୍ଞାବ୍ୟଞ୍ଜୀ ଶ୍ଳେଷଭରା ଗିରେ,—
"ଉତ୍କଳର ମଧୁଲୋଭେ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଯବନ
ଧାଇଁ ଆସୁ ବାରମ୍ବାର, ଲଭୁ ପରାଜୟ
ନାହିଁ ଯୁକ୍ତା ଲଜ୍ଜା ତାର ଜନ୍ମସିଦ୍ଧ ପ୍ରାୟ,
ଛଡ଼ାଇବି ଆଜ ମୁଖନାଳିତା ତାହାର,
ଯିବ ସେ ଶମନପୁରେ, ତାହାର ଶୋଣିତେ
ଅର୍ପିବି ତର୍ପଣାଞ୍ଜଳି ରଣଦେବୀ ପଦେ ।"
ଏହା ଭାଷି ବୀରବର ଗଲେ ଅସ୍ତ୍ରାଗାରେ,
ଧାଇଁଲେ ତାହାଙ୍କ ପଛେ ଅଧୀନ ସୈନିକେ ।
ସୁବସ୍ତ୍ର ସ୍ୱମଚନ୍ଦ୍ର ପଶି ଅସ୍ତ୍ରଗୃହେ
ଦାଢ଼ୁଛନ୍ତି ଖରହସ୍ତେ ବର ଅସ୍ତ୍ରଚୟ,
ଏ କାଳେ ମିଳିଲେ ତହିଁ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଜ୍ଞୀ,
ପ୍ରଣମିଲେ ଜେନାମଣି ଜନନୀ ପଦ୍ମରେ,
ପ୍ରଣମେ ସାଧକ ଯଥା ମହାଭକ୍ତିଭରେ
ଧନୁର୍ବେଦ-ବିଦ୍ୟାପଦେ, ଅଥବା ଯେସନ
ଲୋଟାଏ ମସ୍ତକ ଫୁଲ, ଲତା-ମାତାପଦେ ।
ଉଠାଇ ଜନନୀ ସୁତେ, ସ୍ନେହ ନିର୍ଝରିଣୀ,
ଆଶୀର୍ବାଦି ଶାନ୍ତସ୍ୱରେ ଭାଷିଲେ ଏସନ,—
"ଆସିଲୁ ରେ ବାବୁ ମୁହିଁ ସଜାଇବି ତୋତେ
ମନୋମତ ବୀରସାଜେ, ସ୍ୱହସ୍ତେ, ସାନନ୍ଦେ,
ବୀରକନ୍ୟା, ବୀରପତ୍ନୀ, ବୀରମାତା ମୁହିଁ,
ଦେଖି ତୋର ବୀରବେଶ ସାର୍ଥକିବ ନେତ୍ର,
ମଣିବ ନିଜକୁ ପୁଣି ଗୌରବ-ଗର୍ବିତା ।"
ଏହା ଭାଷି ମହାଦେଈ ସଜାଇଲେ ସୁତେ,
ପିନ୍ଧାଇଲେ ପାଦମୁଣା ୧ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଜରିଖଚୀ,
ଆବରିଲେ ବୀରବପୁ ଧାତବ କଞ୍ଚୁକେ,
ତହିଁ ପରେ କଟିବନ୍ଧ ଭିଡ଼ି ସଯତନେ
ଝୁଲାଇଲେ ଅସିକୋଷ, ବାନ୍ଧିଲେ ପୃଷ୍ଠରେ
କନକ କଳମ୍ବ ୨ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ନିଷଙ୍ଗ
ଲମ୍ବାଇଲେ ସ୍କନ୍ଧଦେଶେ ଶିଞ୍ଜିନିତ ଚାପ ୪,
ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ବାନ୍ଧିଲେ ଗୋଧା ଚର୍ମବିନିର୍ମିତ,
ପିନ୍ଧାଇଲେ ଅଙ୍ଗୁଳିତ୍ର ଅଙ୍ଗୁଳି ଅଗ୍ରରେ,
ଶିରେ ଦେଲେ ଶିରସ୍ତ୍ରାଣ-ମଣିମୁକ୍ତାଖଚୀ ।
ଏହିପରି ନାନା ସଜେ ମଣ୍ଡିଲେ କୁମାରେ,
ମଣ୍ଡିଲେ ଯେସନ ଭଦ୍ରା ଅଭିମନ୍ୟୁ ବୀରେ,
ଯେ କାଳେ ଆଦେଶ ଲଭି ବୀରେନ୍ଦ୍ର ଅର୍ଜ୍ଜୁନ
ଧର୍ମସୁତ, ଯାତ୍ରା କଲା କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ରଣେ
ଦ୍ରୋଣକୃତ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ବିଭେଦନ ଅର୍ଥେ,
ଭେଦନେ ଅକ୍ଷମ ଯାହା ଯକ୍ଷ ସୁରାସୁର ।
ବେଶ ସାରି ମହାରାଣୀ, କଲେ ଆଶୀର୍ବାଦ
କୁମାର-ମସ୍ତକେ ଥୋଇ ଶ୍ରୀକର-ସରୋଜ,
ଶୋଭିଲା କି ଆହା ଦେବ ପ୍ରସାଦ-କୁସୁମ
ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ ଭକ୍ତଶିରେ, ଭାଷିଲେ ମହିଷୀ,—
ଯାଅ ବତ୍ସ ନିର୍ଭୟରେ, ନାଶି ଦେଶବୈରୀ
ସ୍ୱଦେଶ, ସ୍ୱଜାତି ମୁଖ କର ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ।"
ଭାଷିଲେ କୁମାର, "ମାତ, କି ଭୟ ତାହାର,
ମାତୃ-ଆଶୀର୍ବାଦ ଯାର ଅମୋଘ କବଚ,"
ଏହା କହି ମାତୃପଦେ ଜୁହାରି କୁମାର,
ଧାଇଁଲେ ସବେଗେ ରଣେ, ଧାଇଁଲେ ପଶ୍ଚାତେ
ରଣୋନ୍ମତ୍ତ ବୀରବୃନ୍ଦ, "ମାର ମାର" ସ୍ୱନେ,

୧ ପାଜାମା । ୨ ବାଣ । ୩—ତୂଣୀର । ୪—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଯୁକ୍ତ ଧନୁ ।

ଅସ୍ତ୍ରାଳ ଆୟୁଧ ଖରେ ଗୁରୁ କ୍ରୋଧଭରେ ।
ରୁଦ୍ରନାଦେ ଉଦଘାଟିତ ହେଲା ଦୁର୍ଗଦ୍ୱାର,
ବାହାରିଲେ ସେନାପତି ଲମ୍ଫ ଦେଇ ଆଗେ,
ତାଙ୍କ ପଛେ ଯୁବରାଜ, ତଦନ୍ତେ ବାହିନୀ,
ବାହାରନ୍ତି ଝଞ୍ଜା-ବୀଚି ବର୍ଷାଗମେ ଯଥା
ବଲ୍ମୀକ-ବିବର-ଗର୍ଭୁ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ,
ଉତ୍କଳ, ଯବନ ଚମୁ ହେଲେ ମିଶାମିଶି ।
ଲାଗିଗଲା ହାତାହାତି ତୁମୁଳ ସମର,
ଉତ୍କଳ ଯବନ ସୈନ୍ୟ ହେଲେ ହଣାହଣି,
ଉଠିଲା କୃପାଣ ଚୋଟ ଝନ୍‌ଝାନ୍ ଶବ୍ଦ,
ଛିନ୍ନପଦହସ୍ତ ରୁଣ୍ଡ ପଡ଼ିଲା ବିସ୍ତର,
ବହିଲା ଶୋଣିତ-ନଦୀ, ଦିଶିଲା ବୀଭତ୍ସ
ରଣସ୍ଥଳୀ, ଆହତର ବିକଟ ଚିତ୍କାର,
ଜେତାର ସଦର୍ପ ଉଚ୍ଚ ଆନନ୍ଦ ହୁଙ୍କାର,
ଅସ୍ତ୍ରର ଝନ୍‌ଝନ, କଲା ପ୍ରକମ୍ପିତ ନଭେ ।
ଥରଥରେ ରଣଭୂମି ଥରିଲା ସଘନେ,
ପ୍ରତେ ହେଲା ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ଭୂମିକମ୍ପ ପ୍ରାୟ,
ମାର୍ ମାର୍ । କାଟ୍ କାଟ୍, ମଲି ମଲି ବିନା
ନ ଶୁଭଇ ଅନ୍ୟ ବାଣୀ କାହାରି ତୁଣ୍ଡରୁ ।
ଏହିପରି ବିଶୃଙ୍ଖଳ ଉତ୍କଟ ସମର
ଲାଗିଲା ପ୍ରଭାତ ଯାଏଁ, ମଲେ ବହୁ ସୈନ୍ୟ
ଦେନି ପକ୍ଷ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ସମର ପ୍ରାଙ୍ଗଣ
ସଂଖ୍ୟାତୀତ ମୃତଦେହେ ଭଗ୍ନ ଅସ୍ତ୍ରଚୟେ ।
ବହୁ ଖ୍ୟାତନାମା ବୀର ଯବନ ପକ୍ଷର
ହେଲେ ଭୂରି ରକ୍ତଭୋଗ ରଣ ଚାମୁଣ୍ଡାର ।
ହେରି ସ୍ୱୀୟ ସେନ୍ୟକ୍ଷୟ ଧାଇଁଲା ସକ୍ରୋଧେ
ଦୁରନ୍ତ କଳାପାହାଡ଼, ଚଢ଼ି କୃଷ୍ଣ ହୟେ,
ଆରୁଢ଼ କି ଶିଖିଚୂଡ଼ା, ଗିରିଚୂଡ଼ା ପରେ,
ଅଥବା ଅନ୍ଧାରପୃଷ୍ଠେ ଆରୁଢ଼ ଅନ୍ଧାର ।
ଦେଖି ତାକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ଦ୍ରୁତବେଗେ
ଉତ୍କଳର ସେନାପତି ତୁନ ସାମନ୍ତରା,
କହିଲେ କର୍କଶେ ଗର୍ଜି ସେ କଳାପାହାଡ଼େ,
"ସେନାପତି, ଏହି କି ହେ ବୀରଧର୍ମ ତବ,
ବୀର ନୁହଁ, ଚୋର ତୁମ୍ଭେ, ଧିକ, ଶତ ଧିକ୍
ବୀରତ୍ୱେ ତୁମ୍ଭର, ଧିକ୍ କାପୁରୁଷ ଭୀରୁ ।
ସ୍ୱଭାବତଃ ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ ତୁମ୍ଭେ, ହିନ୍ଦୁ ହୋଇ
ଯବନ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଭୋଗୀ, ନାରକୀ, ପତିତ,
ତୁମ୍ଭେଁ ବା ବୁଝିବ କ୍ଷାତ୍ରଧର୍ମର ମହିମା,
ଖଣ୍ଡିବୃତ୍ତି ଏବା ତବ ଜୀବନ ଜୀବିକା ।"
ଉତ୍ତରିଲା ତହୁଁ କଳାପାହାଡ଼ ସହାସ୍ୟେ,
"ସାମନ୍ତରା, କାହିଁ କର ତୁଣ୍ଡ ଅପବିତ୍ର
ଅମୂଳକ ନିନ୍ଦାବାଦେ, ଅରାଜନୈତିକ,
ବଳେ, ଛଳେ, କୌଶଳରେ ନାଶିବ ବିପକ୍ଷେ—
ଏହା ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର-ଉକ୍ତି, ରାଜାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ,—
ବଢ଼ାଇବ ସ୍ୱରାଜ୍ୟସୀମା ବିବିଧ ଉପାୟେ ।
ଗ୍ରହିଛି ମୁଁ ଧର୍ମାନ୍ତର, ଏହା ସତ୍ୟ କଥା,
ମାତ୍ର ତେଜି ସାରତତ୍ତ୍ୱ, କେ ଲୋଡ଼େ ଅସାରେ ?
"ଅସାର କି ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ, ବଙ୍ଗ-ସେନାପତି",
ପଚାରିଲେ ସାମନ୍ତରା, "ଅଛି ଶାସ୍ତ୍ରେ ଲେଖା—
ସ୍ୱଧର୍ମେ ନିଧନ ଶ୍ରେୟ, ମାତ୍ର ଦୁଃଖାବହ
ପରଧର୍ମ, ପିତା ଯଦି ହୁଏ ଅସୁନ୍ଦର,
କେଉଁ କୁଳାଙ୍ଗାର ତେବେ ଉପେକ୍ଷି ତାହାକୁ
ଆଣିବ ସୁନ୍ଦର ପର ମାତା ପାଇଁ ବାନ୍ଧୁ ?"
ଶୁଣି ଏହି ମର୍ମଚ୍ଛିଦ ଉପହାସ-ବାଣୀ
ଉଠିଲା ପ୍ରଜ୍ୱଳି କ୍ରୋଧେ ସେ କଳାପାହାଡ଼,
ଜଳି ଉଠେ ତପ୍ତ ତୈଳ ବାରିପାତେ ଯଥା,
ଅଥବା ଭୂତୈଳ ✤ ଯଥା ଅନଳ ପରଶେ,
କ୍ରୋଧରେ ଆଚ୍ଛାଦି ଲଜ୍ଜା, କହିଲା ଦୁରନ୍ତ,—
"କି ଫଳ ବାଚାଳେ, ହୁଅ ସଂଗ୍ରାମେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ।"
'ତଥାସ୍ତୁ' ଉଚାରି ତହୁଁ ତୁନ ସେନାପତି
ବିପକ୍ଷର ଅଙ୍ଗେ ଲକ୍ଷି ଫିଙ୍ଗିଲେ ସବଳେ
ହସ୍ତଧୃତ ଶଲ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ରେ, ବାଜନ୍ତେ ସେ ଶେଲ

✤ ବେନ୍‌ଜୋଲାଇନ ତେଲ ।

ସମ୍ବରିଲ ଜିହ୍ୱା, ଦଂଶି ଅଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଳୀକା,
ପଡ଼ିଲ ସେ ଗ୍ରୀବା ଭାଙ୍ଗି ଅଦ୍ୱେହୀ ସହିତେ ।
ଉତ୍କଳ-ବାହିନୀପତି ନିରେଖି ସେ ଦୃଶ୍ୟ
କହିଲେ ବିଦ୍ରୂପେ ଉଚ୍ଚ ଖଳଖଳ ହାସ୍ୟ,—
"ଛି ଛି ! ଏହି ମୁଖେ ପୁଣ ଆସିଛ ବୀରେନ୍ଦ୍ର
ମନାସି ଉତ୍କଳ-ଜୟ, ଧୃଷ୍ଟତା ସେ ତବ ।
ଏ ବୀରତ୍ୱ ଶୁଣି ତବ ଅନ୍ନଦାତା ପ୍ରଭୁ,
ଅର୍ପିବେ ନିଶ୍ଚୟ ତାଙ୍କ ବଙ୍ଗସିଂହାସନ
ଯୋଗ୍ୟତାର ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ପୁରସ୍କାରରୂପେ,
ନ ଭୁଲିବେ ଗୁଣଧର ଜାମାତା ଗୁଣ ସେ ।"
ଶୁଣି ଏହି ଦର୍ପସ୍ଫୀତ ତପ୍ତ ବ୍ୟଙ୍ଗ ବାଣୀ
ହେଲା କ୍ରୋଧେ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ଯବନ-ଜାମାତା,
ସବେଗେ ଆସ୍ଫାଳି ଅସି-ତୀକ୍ଷ୍ଣ କ୍ଷୁରଧାର,
ଧାଇଁଲା ସତ୍ୱର କୁନ୍ଦ ସାମନ୍ତର ପ୍ରତି ।
ଯୁଝିଲେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ସମ ବେନି ସେନାପତି,
ଝଟିଲ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗରାଶି ଖଡ୍ଗେ ଖଡ୍ଗ ବାଜି
ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ, ବୀର-ରକ୍ତ ବୋହିଲା ସ୍ରବଣ,
ଏହିପରି ହେଲା ଯୁଦ୍ଧ ଅର୍ଦ୍ଧଯାମକାଳ ।
ଅନନ୍ତର ବୀରବର କୁନ୍ଦ ସାମନ୍ତର
ପ୍ରହାରିଲେ ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟେ ଅରିଶିରେ ଅସି,
ପ୍ରତିଅସି ପାତି ତାହା ନେଲାକ ସମ୍ଭାଳି
ଯବନ-ବାହିନୀପତି, ମାତ୍ର ଗଲା ଭାଙ୍ଗି
କୃପାଣ ତାହାର, ଆଉ ଏକ ଆଘାତରେ
ଲଭିଥାନ୍ତା ପଞ୍ଚତ୍ୱ ସେ, ଏହି ଅବସରେ
ଦେଖି ସେନାପତିଙ୍କର ଆସନ୍ନ ମରଣ
ଯବନ ସୈନିକ ଜଣେ, ଆସି ପୃଷ୍ଠଭାଗୁ
ହାଣିଦେଲା ଦ୍ରୁତକରେ ସାମନ୍ତର ଶିରେ,
ଢଳିଲେ ସେ ପ୍ରାଣ ତେଜି ରଣଭୂମି-ଅଙ୍କେ;
ଉଠିଲା ସ୍ୱପକ୍ଷ ପକ୍ଷୁ ଜୟ ଜୟ ଧ୍ୱନି,
ହେରି ଏ ଅନ୍ୟାୟ ଯୁଦ୍ଧ ରୁଷିଲେ କୁମାର,
ଉଠିଲା ପ୍ରଜ୍ୱଳି ତାଙ୍କ ପ୍ରୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ନୟନେ
ରୁଦ୍ରକ୍ରୋଧ ହୁତାଶନ, ହେଲା ଦୀପ୍ତତର
ମହାକୋପେ ଦୀପ୍ତ ମୁଖ, ଆରକ୍ତ-ଆଲୋକେ
ଝଟେକେ ଦ୍ୱିଗୁଣ ଯଥା ପ୍ରତିମା ବଦନ,
କାମ୍ବା ଯଥା ଅଭ୍ରଖଣ୍ଡ ପ୍ରଭାକର କରେ ।
ଅଗ୍ରସରି ରଣେ ତହୁଁ ନୃପେନ୍ଦ୍ର-ତନୟ
ହେଲେ କ୍ଷଣେ ଉଭା ବେନି ବାହିନୀ ମଧ୍ୟରେ,
ଦିବାନିଶି ସନ୍ଧିସ୍ଥଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁ ଯେସନ ।
କହିଲା କଳାପାହାଡ଼, ତାହାଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧି,—
"ସୁକୁମାର, ଶିଶୁ ତୁମ୍ଭେ, କ୍ଷାନ୍ତ ହୁଅ ରଣେ,
ନୁହେଁ ଯୁଦ୍ଧ ଧୂଳିଖେଳ ବାଳକ-ସୁଲଭ ।"
ଶୁଣି ଏହା ଯୁବରାଜ, କହିଲେ ଏସନ
ତାଚ୍ଛଲ୍ୟବ୍ୟଞ୍ଜକ ହାସ୍ୟେ, ସଦର୍ପେ ଗମ୍ଭୀରେ,
"ଶିଶୁ, ବୃଦ୍ଧ, ଏ ବିଚାର ଶିଷ୍ଟାଚାରକ୍ଷେତ୍ରେ,
ମାତ୍ର ନାହିଁ ଭେଦ-ଜ୍ଞାନ ଯୋଗ୍ୟତା ବିଷୟରେ,
ସେ ବିଷୟରେ ଶିଶୁ ସୁଦ୍ଧା ବୃଦ୍ଧ ବୃଦ୍ଧଠାରୁ,
ହୁଅ ଆଗେ ବୀରମଣି ପ୍ରବୃତ୍ତ ସମରେ
କିଏ ବୃଦ୍ଧ କିଏ ଶିଶୁ, ବୁଝିବ ପଶ୍ଚାତେ ।"
ଶୁଣି କାଲିଚାନ୍ଦ ଏହା, ଭାବିଲା ସ୍ୱଗତେ,—
"ନୁହେଁ ତ ଏ ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ ବାଳକ,
ଅନଲ୍ପ ଅନଳ ଜାତ ପ୍ରାୟ ଏ ପ୍ରଖର",
କହିଲା ଆପଣା ସୈନ୍ୟେ, "ହୋଇ ସାବଧାନ
ଯୁଝିବ ଏ ଶିଶୁ ସହ, ହେ ବୀରମଣ୍ଡଳି,
କ୍ଷୁଦ୍ର ମାଣବକ * ଜାଣି ନ କର ଉପେକ୍ଷା,
ଶିଶୁ ସର୍ପଦଂଶନରେ ଘଟେ ସୁଦ୍ଧା ମୃତ୍ୟୁ ।
ଅଜାତଶ୍ମଶ୍ରୁ ଏ, ମାତ୍ର ବଜ୍ରଦୃଢ଼-ବପୁ,
ହେଉ ପଛେ ବୟଃକ୍ରମେ ଆକାରେ ବାଳକ,
ମାତ୍ର ଶୌର୍ଯ୍ୟେ, ବୀର୍ଯ୍ୟେ, ଧୈର୍ଯ୍ୟେ,
ଆଉର ଚାତୁର୍ଯ୍ୟେ
ଅତୁଳିତ ଏ କୁମାର, କୁମାରପ୍ରତିମ ।"
ସେନାପତି ଇଙ୍ଗିତରେ ବେଢ଼ିଲେ କୁମାରେ
ଯବନ-ସୈନ୍ୟବୃନ୍ଦ, ନିବିଡ଼ ବେଷ୍ଟନେ,
କୁମାରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟାର୍ଥେ ମିଳନ୍ତି ସେଠାରେ
ଅସଂଖ୍ୟ ଉତ୍କଳ-ସୈନ୍ୟ,—ବୀର ଜଗଜ୍ଜେଠୀ,

* ବାଳକ

ଧରିଲା ସଂଗ୍ରାମ ମହାଭୀଷଣ ଆକାର,
ଲଟିଗଲା ଅଭିନୟ-ହତ୍ୟା ନାଟକର ।
ସଙ୍କଟରୁ ନ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପି ଶୂର ଯୁବରାଜ,
ତରୁଣ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରାୟ ଯୁଝିଲେ ସାହସେ ।
ଭୀଷଣ ପରଶୁ ପିଟି ଘେନଗଲେ ଖେଦି
ଅଗ୍ରଭାଗେ ଗଜେନ୍ଦ୍ରରେ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ବ୍ୟୂହ,
ସେ ଆଘାତେ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ତାହାର ମସ୍ତକ,
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ମେରୁ ସହ କଙ୍କାଳ ତାହାର,
ତାହାର ବା ପଞ୍ଜରସ୍ଥି ହେଲା ଗୁଣ୍ଡୀଭୂତ,
ପଡ଼ିଲେ ବିସ୍ତର ସୈନ୍ୟ ଚୁମ୍ବି ରଣଭୂମି ।
ତହୁଁ ବହୁ ଦକ୍ଷ ଯୋଦ୍ଧା ଯବନ ପକ୍ଷର,
ଆକ୍ରମି କୁମାରେ ଅସ୍ତ୍ର କ୍ଷେପିଲେ ଚୌଦିଗୁ,
ଦେଖି ତାହା ଯୁବରାଜ ମହା ବେଗଭରେ
ଘୂରାଇଲେ ଝଡ଼ବେଗେ ବିଶାଳ ପରଶୁ,
ବାଜି ତହିଁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ବିପକ୍ଷର ଅସ୍ତ୍ର,
ହେରି ବୈରିବୀରେ ତାହା, ହେଲେ ଆତଙ୍କିତ,
ଉଠିଲା ସପକ୍ଷ କଣ୍ଠୁ ସାଧୁ ସାଧୁ ଧ୍ୱନି ।
କଲେ ଅରିକୁଳ ବହୁ କଳ୍ପନା, ଜଳ୍ପନା,
କେ କହିଲା—"ଏ ବାଳକ ନୁହେଁ ତ ମାନବ,
କେହୁଁ ଉପଦେବ ବହି ଛଦ୍ମ ନରରୂପ
କରୁଛି ସଂଗ୍ରାମ ଆସି, କାଫେର ପକ୍ଷରେ ।"
କେ କହଇ "ନାହିଁ ନାହିଁ, ଅଟେ ମାନବ ଏ,
ଜାଣେ ସ୍ୱୟଂ ଧନୁର୍ବେଦ, ଅବା ଯାଦୁଶକ୍ତି,"
କେ କହିଲା—"ଶୁଣିଛି ମୁଁ ଏ ଦେଶ ଯୋଦ୍ଧାଏ
ଦକ୍ଷ 'ବାଣବାରଣୀ'ରେ, ନିଶ୍ଚେ ସେହି ବିଦ୍ୟା
ଶିଖିଛି ଏ ରାଜପୁତ୍ର, ଏହା ମୋ ବିଶ୍ୱାସ ।"
ଯବନ-ବାହିନୀପତି ଶୁଣି ଏ ମନ୍ତବ୍ୟ
କହିଲା ତାଚ୍ଛଲ୍ୟବ୍ୟଞ୍ଜୀ ଗର୍ବିତ ବଚନେ—
"ବୃଥା କଥା ଏ ସକଳ, ଘୋର କୁସଂସ୍କାର,
ଶବ୍ଦର ସମଷ୍ଟି ମନ୍ତ୍ର, କି ଶକ୍ତି ତାହାର ?
ବୀରବର ଯୁବରାଜ, ସ୍ୱୀୟ ବାହୁବଳେ
ବିମୁଖିଲେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସେ, ନିର୍ଭର ସାହସେ
ପୁନର୍ବାର ଆକ୍ରମଣ କର ଯାଇ ସର୍ବେ ।"
ଲଭି ସେନାପତି-ଆଜ୍ଞା ପ୍ରବୀଣ ସୈନିକେ
ଏକ କାଳେ ବହୁ ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଷିଲେ ନୃପଜେ,
ଉଠିଲା ସମରାନଳ ପୁନଶ୍ଚ ପ୍ରଜ୍ୱଳି,
ଘୂରାଇଲେ ଯୁବରାଜ ପରଶୁ ପ୍ରଖରେ,
ଗର୍ଜିଲା ସେ ମହାଅସ୍ତ୍ର ସାଏଁ ସାଏଁ ସ୍ୱରେ,
ଚକ୍ରପ୍ରାୟ ଅବିରତ ଘୂର୍ଣ୍ଣନ ସମୟେ
ପରଶୁ କି ଚକ୍ର ତାହା ହେଲା ନାହିଁ ବାରି ।
ଯୁଝିଲେ କୁମାରମଣି ଅଦ୍ଭୁତ ବିକ୍ରମେ,
ଯୁଝିଲେ ଯେସନେ ବୀରଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଭିମନ୍ୟୁ
ସପ୍ତରଥୀ-ବିବେଷ୍ଟିତ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ମଧ୍ୟେ,
ମହାଘୋର ଭୟଙ୍କର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ରଣେ ।
ହେରି ବିପକ୍ଷର ଏହି ଅବୈଧ ସମର
ଉତ୍କଳ-ରାଜେନ୍ଦ୍ର-ସୁତ, ଗର୍ଜିଲେ ସକ୍ରୋଧେ,
ମାର ମାର ଶବ୍ଦେ ବୀର ଧାଇଁଲେ ସମ୍ମୁଖେ,
ପ୍ରହାରି ପ୍ରହାରି ସୈନ୍ୟେ ନିର୍ଘାତ ପ୍ରହାରେ ।
କେବେ ବାମେ, କେବେ ଦକ୍ଷେ,
କେବେ ପଶ୍ଚାଦିଗେ
ଧାଇଁଣ ନକ୍ଷତ୍ରବେଗେ ମାଡ଼ିଲେ ବିପକ୍ଷେ,
କଲେ ରଣକ୍ରୀଡ଼ା ବୀର ବିବିଧ ଭଙ୍ଗିରେ,
ଯେସନ ରାଘବ ମତ୍ସ୍ୟ ୧ ଓଲଟି ପାଲଟି
ଖେଳେ ନଦୀଗର୍ଭେ, ହୋଇ ଆନାୟ ୨ ବେଷ୍ଟିତ,
ଲମ୍ଫେ ଝମ୍ପେ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦିଏ ଜାଲ ।
କର୍ଣ୍ଣଭେଦୀ କୋଳାହଳ ଉଠିଲା ବିପକ୍ଷୁ ,
ବହୁ ସୈନ୍ୟ ସେନାପତି ଗଲେ ଧ୍ୱଂସପୁରେ,
ବୋଲାବୋଲି ହେଲେ କେତେ, ନୁହେଁ ଏ ବାଳକ,
ନିଶ୍ଚେ ଖଣ୍ଡେ ଦାବାନଳ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ, ଦୁର୍ବାର,
ଧ୍ୱଂସ କରି ସୈନ୍ୟାରଣ୍ୟ ଆସୁଅଛି ବ୍ୟାପି,
ଅଥବା ଏ ଜ୍ୱାଳାବହ୍ନି ଉଦ୍ଗୀତ-ପ୍ରବାହ ।
ଦିଶିଲା ସମରସ୍ଥଳୀ ଶୋଣିତ-ଶୋଣିମ

୧—ତାଳଆକାରସ୍ଥ ବୃହତ୍ ମତ୍ସ୍ୟ । ୨—ମାଛଧରା ଜାଲ । ୩—ରକ୍ତିମ ।

ଯେସନ ପ୍ରତୀଚୀ-ଦୃଶ୍ୟ ଗୋଧୂଳି ସମୟେ,
କିମ୍ବା ଯଥା ସୁରଞ୍ଜିତ ଦିଶେ ଦୋଳପର୍ବେ
ଦେବତା ମିଳନ ଭୂମି, ଅବୀର ପ୍ରଭାବେ ।
ଯୁଝି ଯୁଝି ଯୁବରାଜ, ହୋଇ ଅବସନ୍ନ
ବସିଗଲେ ଅବଶେଷେ ରଣଭୂମି ବକ୍ଷେ,
ଯୁଝି ଯଥା ସ୍ରୋତ ସଙ୍ଗେ ତୀରସ୍ଥ ପାଦପ,
ଶେଷେ ଢାଳିଦିଏ ବପୁ ଉପୁଡ଼ି ସେ ସ୍ରୋତେ ।
ତହୁଁ ତାଙ୍କ କର ଧରି ବଙ୍ଗ ସେନାପତି,
କହିଲା, "ହେ ଯୁବରାଜ, ବନ୍ଦୀ ତୁମ୍ଭେ ଏବେ",
ଏହା ଭାଷି ନ ଦେଇଣ ବାକ୍ୟ ଅବସର,
ପେଷିଲା ଶିବିରେ ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷକ ଗହଣେ ।
ସେନାପତି ହତ, ଶୁଣି ବନ୍ଦୀ ଯୁବରାଜ,
ହେରି ଏହି ଭୟାବହ ବିଷମ ବିପଦ,
ପଳାଇଲେ ଇତସ୍ତତଃ ଉତ୍କଳ-ସୈନ୍ୟବେ,
ରୁଦ୍ଧ ହେଲା ଏହିକାଳେ ମହିଷୀ-ଆଦେଶେ
ଦୁର୍ଗଦ୍ୱାର, ନ ପାରିଲେ ଶତ ଚେଷ୍ଟାବଳେ
ଉତ୍ପାଟି ବା ଭଗ୍ନ କରି ଯବନେ ତାହା ହି ।
ତହୁ ବଙ୍ଗ ସେନାପତି ଅର୍ଦ୍ଧେକ ସୈନ୍ୟବେ
ନିୟୋଜିଣ ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ ଅବରୋଧେ,
ଘେନି ଅପରାର୍ଦ୍ଧ, କଲା ଦକ୍ଷିଣେ ପ୍ରୟାଣ ।
କହିଗଲା ଯିବାବେଳେ ରକ୍ଷିବର୍ଗେ ଯାଇ—
"ସାବଧାନ, ନ କରିବ ଅସମ୍ମାନ କେହି
ବନ୍ଦୀ ଯୁବରାଜେ, ମୁଗ୍ଧ ବୀରତ୍ୱେ ମୁଁ ତାଙ୍କ,
ହେଉ ପଛେ ପୂଜାଫୁଲ ଶୁଷ୍କ ବା ମଳିନ,
ମାତ୍ର ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ନିଶ୍ଚେ ।"

ତ୍ରୟୋଦଶ ସର୍ଗ

ଗଙ୍ଗାତୀରେ ବସ୍ତ୍ରାବାସେ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ
ବସି ମୌନେ, ଦେଖୁଛନ୍ତି ଜାହ୍ନବୀ ସୁଷମା,
ଧାଉଁଛି ହିମାଦ୍ରିସୁତା ଅଧୀର ଉଦ୍‌ବେଗେ
ସିନ୍ଧୁ-ପ୍ରେମେ ଆତ୍ମହରା, ଗାଇ କଳଗୀତ ।
ହେଲେହେଁ ଅବୋଧ୍ୟ ସେହି ଅର୍ଥହୀନ ଗୀତ,
ସ୍ୱର ତାର ସୁମଧୁର, ଶୁଣି ତା ନୃମଣି
ହେଉଛନ୍ତି ମୁଗ୍ଧ, ଯଥା ସ୍ୱରମୁଗ୍ଧ ମୃଗ ।
ଗଙ୍ଗାବକ୍ଷେ ପୋତରାଜି ଯାଉଅଛି ଭାସି
ଉଠାଇ ତରଙ୍ଗପନ୍ତି, ତଥା ନୃପ-ହୃଦେ
ଭାସିଯାଏ ଚିନ୍ତାରାଶି, ତୋଳି ଭାବ-ବୀଚି ।
ଭାବୁଛନ୍ତି ସ୍ୱୟେ, "ପ୍ରେମତୀର୍ଥ ଗୌଡ଼ରାଜ୍ୟ,
ଅନ୍ତର ବାହାର ଉଭେ ପବିତ୍ର ଏହାର,
ପୁଣ୍ୟ ଗୌର ପ୍ରେମ-ଧାରା ବହୁଛି ଅନ୍ତରେ,
ବାହାରେ ପବିତ୍ର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜାହ୍ନବୀ ପ୍ରବାହ ।
ପୁଣ୍ୟପ୍ରାଣ ସେନବଂଶୀ ନୃପତିକୁଳର
ଥିଲା ଯେତେ ସୌଭାଗ୍ୟର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦେଉଳ,
ଏବେ ତାହା ଯବନର ପଦାନତ ହାୟ,
କାଳବଶେ ତୀର୍ଥ ଆହା ହୋଇଛି ଶ୍ମଶାନ,
କି ନ କରେ ଦୁଷ୍ଟ କାଳ, ତା' ଉଚ୍ଚପ୍ରଭାବେ
ଦାନବ-ଆବାସ ଏବେ ନନ୍ଦନ-କାନନ ।"
ଏ ସମୟେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଶୁଷ୍କମୁଖେ
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ବାର୍ତ୍ତାବହ, ନୁଆଁଇ ମସ୍ତକ
ସମ୍ରାଟ ଛାମୁରେ, ଯୋଡ଼ି ହସ୍ତ ନିବେଦିଲା
ଅଧୀର ବ୍ୟାକୁଳେ, "ଦେବ, ଦୈବଦୁର୍ବିପାକେ
ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଜଣାଉଛି ଅଶୁଭ ସମ୍ବାଦ
କ୍ଷମନ୍ତୁ ଏ ଦାସେ, ହାୟ, ବୀରେନ୍ଦ୍ର-ଗୌରବ,
କେମନ୍ତେ କହିବ ସେହି ଦାରୁଣ ଦୁର୍ବାର୍ତ୍ତା,
ଶୁଣିବେ ବା ଛାମୁ ତାହା, ଗତ ରଜନୀରେ
ଅତି ସନ୍ତର୍ପଣେ ଯାଇ ଯବନ-ବାହିନୀ,
ଆକ୍ରମିଲା ବାରବାଟୀ, ସ୍ୱୟଂ କାଳଚାନ୍ଦ
ଚାଳକ ସେ ବାହିନୀର, ପଥ-ପ୍ରଦର୍ଶକ
ମସ୍ତରୀ ମନାଇ, ଶଠୀ, ଦୁଷ୍ଟ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରୀ,

ଦୁର୍ଗମ ଅରଣ୍ୟ ପଥେ ଗୋପନେ ସେ ବେନି
ସେନାପତି ଯବନଙ୍କୁ ଆମନ୍ତ୍ରି ସାଦରେ,
ନିଜ କରେ ନିଜ ଘରେ କଲେ ଅଗ୍ନିଦାନ ।
ଲାଗିଲା ସମର ସେଠି ଗଭୀର ନିଶୀଥେ,
ମାତ୍ର ସେ ସମରେ ହତ କୁନି ସେନାପତି,
ବନ୍ଦୀ ଯୁବରାଜ, ଦୁର୍ଗ ଅବରୁଦ୍ଧ ଏବେ ।"
ଶୁଣି ଏ ବିପଦ ବାର୍ତ୍ତା ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ,
ହେଲେ ପ୍ରପୀଡ଼ିତଚିତ୍ତ, ବିଷଣ୍ଣ ବିଷାଦ
ହାତ ଧର୍ଯ୍ୟଧର ହୋଇ ନାରିଲେ ହୃଦୟେ ।
ହେଲା ତାଙ୍କ ହୃଦମଧ୍ୟେ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ;
ମାତ୍ର ହେଲେ ନାହିଁ ନୃପ ଅଧୀର ତହିଁରେ,
ଶତ୍ରୁ ସିନା ବୀରହୃଦ ଗୌରବର ସ୍ଥାୟୀ,
ହେବ ପଛେ ବଜ୍ରଘାତେ ଶତଧା ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ;
ମାତ୍ର ନ ଟଳିବ କେବେ, ହର୍ଷେ ବା ବିମର୍ଷେ,
ସମଭାବାପନ୍ନ ସଦା ସେ ମହାହୃଦୟ ।
ଭଣିଲେ ନୃପେନ୍ଦ୍ର ଗର୍ଜି ଶେର ହୁଙ୍କି କ୍ରୋଧେ,—
"ହତ ମୋର ସେନାପତି, ବନ୍ଦୀ ପୁଣି ପ୍ରିୟ
କୁମାର,—ଶୂରେନ୍ଦ୍ରମୌଳି-ମୁକୁଟରତନ,
ଧୋଇବି ଏ କଳଙ୍କ ମୁଁ ବିପକ୍ଷ ଶୋଣିତେ ।"
ଏହା ଭାଷି ନୃପବର ଉଠିଣ ଆସନୁ
ଭୟଙ୍କର ତୁରଙ୍ଗମେ ଆରୋହି ସତ୍ୱର
ଧାଇଁଲେ ଉତ୍କଳମୁଖେ, ପ୍ରଚାରି ଆଦେଶ
ସହବାସୀ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରତି ଅନୁଧାବନର,
ଧାଏଁ ଯଥା ସ୍ଥାନାନ୍ତରେ କାର୍ଯ୍ୟାନ୍ତରେ ରତ
ଉଦ୍ୟାନପାଳକ, କ୍ରୋଧେ ଲୋଷ୍ଟ୍ର ହାତେ ଧରି,
ଶୁଣେ ଯେବେ ଲୋକମୁଖେ ସୁନ୍ଦର ସଜ୍ଜିତ
ଫଳେ ଫୁଲେ ଭରା ତାର ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ୟାନର
ଦୁଷ୍ଟ କପିକୁଳକୃତ ଛାରଖାର ବାର୍ତ୍ତା ।
ଗୌଡ଼ ଦୁର୍ଗ ଅବରୋଧ ତେଜି ପାଠଶେଶ,
ସହକର୍ମୀ ସୈନ୍ୟବ୍ୟୂହ ସହିତରେ ଘେନି
ଫେରିଲେ ସ୍ୱଦେଶମୁଖେ, ଫେରିଯାଏ ଯଥା
ବେଳାପ୍ଲାବୀ ଜଳରାଶି ଜୁଆର ଉତ୍ତୁର୍ଣ୍ଣ,
ନଦୀନାହା ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ, ପୂର୍ବାଗତ ସ୍ଥାନେ,
ହୁଏ ବେଳା ନିଷ୍କଣ୍ଟକ, ହେଲା ତଥା ଗୌଡ଼ ।
ଗୌଡ଼େଶ୍ୱର ସୁଲେମାନ ଦେଖି ଏ ସୁଯୋଗ,
ଉତ୍କଳବାହିନୀ ପଛେ ଧାଇଁଲା ସସୈନ୍ୟ ।
ଏଣେ ନୀଳାଚଳ ମୁଖେ ଯବନ ବାହିନୀ—
ଧାଇଁଲା ଦୁର୍ବାର ବେଗେ, ଜଗୀଷାଦୃପ୍ତମତି,
ଶୁଣି କଳାପାହାଡ଼ର ଆଗମନ-ବାର୍ତ୍ତା
ଥରିଲେ ସାଧୁସେ ପ୍ରଜା, ଥରିଲେ ଦେଉଳ,
ଥରିଲେ ଘ୍ରାଣମାଳିକ, ଜ୍ୱରେ ରୋଗୀ ପ୍ରାୟ ।
ଅନ୍ୟର କି କଥା, ଶୁଣି ପାପ ନାମ ଯାର
ଥର ଉଠେ ଧର୍ମ, ନ୍ୟାୟ, ସ୍ୱୟଂ ଭୀତ ପୁଣି,
ବାଳକ ଗୋଚର୍ମ ବାଦ୍ୟ ଶୁଣିର) ଆରବେ ।
ଲଙ୍ଘି ବହୁ ବନ, ଗ୍ରାମ, ତଟିନୀ, ପ୍ରାନ୍ତର,
ଚାଲିଲା ଉଲ୍ଲାସଭରେ ସେ ଦୃପ୍ତ ବାହିନୀ,
ଲୁଆଇ ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥେ ବହୁ ଉପଦ୍ରବ,
ସେ ଦୁଷ୍ଟଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରେ କେତେ ଦେବାଳୟ
ହେଲା ଭ୍ରଷ୍ଟଶୋଭ, ଭଗ୍ନ, ନଷ୍ଟ କେତେ ବା;
କେତେ ଚାରୁ ମୂର୍ତ୍ତି, ଯେ ସ୍ୱପ୍ନନିର୍ମିତ,
(ଗୌରବ-ଘୋଷିତ ଭବ ସ୍ୱଦେଶୀ ଶିଳ୍ପୀର)
ହେଲା ବିକଳାଙ୍ଗ, କେତେ ହତଶ୍ରୀ, ବୀଭତ୍ସ ।
ସେ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନୁ ଉତ୍କଳର ଶିଳ୍ପଲକ୍ଷ୍ମୀ, ହାୟ,
ହୋଇଛି ଅସାଡ଼, ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ହରାଇ,
ଶିରେ ଶିରେ କ୍ଷତ ହୋଇ ବିସର୍ପିତ,
ରହିଛି ତାହାକୁ ଏବେ ମୃତ ପ୍ରାୟ କରି ।
ଏହି ଅବସରେ ଆସି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ
ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ର କ୍ଷୁଦ୍ର ସାମନ୍ତ ନୃପତି,
ପ୍ରଚାରିଲା ନୀଳାଚଳେ ମିଥ୍ୟାରେ ଏସନ—
ନିହତ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ସୁଲେମାନ ହାତେ,
ରାଜ୍ୟ ଏବେ ଅରାଜକ, ଆସୁଛି ଯବନ
ଜଣି ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ ଦକ୍ଷିଣାଭିମୁଖେ
କରି ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ପଡ଼ା ଲୁଣ୍ଠନ, ଦହନ,
ହାଣ ଖାଇ ମରୁଛନ୍ତି ଗ୍ରାମବାସୀ ଜନେ ।

ଶୁଣି ଏହା ନାଗରିକେ ତେଜି ଗୃହ, ଧନ,
ପଳାଇଲେ କଏ କାହିଁ, ପଳାଇ ଯେସନ
ମୃଗପଲ, ଏଣେ ତେଣେ ଛୁଟନ୍ତି କାନନେ
ଶୁଣି ବ୍ୟାଘ୍ର ଆଗମନ ଫେରଣ୍ଡା ମୁଖରୁ ।
ପଳାଇଲେ ସୈନ୍ୟବର୍ଗ ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ ହୋଇ,
ପଳାଇଲେ ଦୁର୍ଗରକ୍ଷୀ, ହେଲା ଦୁର୍ଗ ଶୂନ୍ୟ,
ଏହି ସୁଯୋଗରେ ଦୁଷ୍ଟ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ,
ନିଜକୁ ସମ୍ରାଟ ବୋଲି କଲାକ ଘୋଷଣା ।
ଧିକ୍ ନରାଧମ, ଧିକ୍ ଉତ୍କଳପ୍ରା ଶୂଳ,
ଧିକ୍ ଦେଶଦ୍ରୋହୀ, ଧିକ୍ ଧିକ୍‌ରେ ମିଥ୍ୟକ,
ତୋର ଏ ଦୁରଭିସନ୍ଧି ହେବ ନଷ୍ଟେ ପଣ୍ଡ,
ଉପାଧି-କଙ୍କର, ହେବ ଶତବୃଶ୍ଚି ତୋର
କାମନାର ଉଗ୍ର ତୃଷ୍ଣା ଏ ଅନଳ ପାତେ,
ଜାଳିଲୁ ଯେ ଅନଳ ତୁ ସେ ହେବ ତୋ ଚିତା ।
କରିବୁ ତୁ ଅନୁତାପ ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟେ,
ତୋ ପାପ କାହାଣୀ ଏକା କରିବ ତୋ ପୃଷ୍ଠେ
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଚାବୁକାଘାତ, ଅଙ୍କୁଶ ଯେବଣ
ଭବିଷ୍ୟତ ସୁଖଛବି ଆଶା-ତୂଳିକାରେ,
ସେ ଭବିଷ୍ୟ, ଅନ୍ଧକାର କାଣିଥା ରେ ତୋର ।
ହେଉଅଛି ମୃଣ୍ଡ କୋଣ ତୋ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟେ
ଯେ ରୁଦ୍ର ଲାଳସା-ହେତୁ, ଭୀଷଣ, ଅଦମ୍ୟ,
ଷଷମ ଆଘାତ ତାର ନ ପାରିଣ ସହି
ଫାଟିଯିବ ହୃଦ ତୋର ଶତସହସ୍ରଧା ।

ଆସି ଯଥାସମୟରେ ଯବନ ବାହିନୀ,
ଶୂନ୍ୟ ନୀଳାଚଳ ଦୁର୍ଗେ କଲାକ ପ୍ରବେଶ
ଅବାଧେ, ଆନନ୍ଦ ତାର ନ ଧରିଲା ପ୍ରାଣେ,
ବିନା ଯୁଦ୍ଧେ କରଗତ କରି ନୀଳାଚଳେ ।
ଉଭାରି କଳାପାହାଡ଼ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପାଶେ
କହିଲା ସଦର୍ପେ ପାପୀ ନଚାଇ ତର୍ଜନୀ,—
"ଉତ୍କଳ ସୌଭାଗ୍ୟ ଶିଖା ଏ ମହାଦେଉଳେ
କରି ଚୂର୍ଣ୍ଣ, ପୂରାଇବ ଚିରସାଧ ଆଜ,
ଏ ମନ୍ଦିର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହେବ ଧୂଳିସାତ୍
ଉତ୍କଳ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ମନ୍ଦିର
ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ, ଆର୍ଯ୍ୟତୀର୍ଥ ଯିବ ରସାତଳେ ।"
ଏ ସମୟେ ଦୂତ ଆସି କହିଲା ଏସନ,—
"ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ର ରଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ
ନିଜକୁ ସମ୍ରାଟ ବୋଲି କରିଣ ଘୋଷଣା
ଉପବିଷ୍ଟ ସିଂହାସନେ, ନ ଘେନି ଆଦେଶ
ଅତୁଳ ମହିମାନ୍ୱିତ ବଙ୍ଗେଶ୍ୱରଙ୍କର ।"
ଶୁଣି କଳାପାହାଡ଼ ଏ ଦୁଃସାହସିକତା
ଉତ୍କଳର କ୍ଷୁଦ୍ର ଏକ ସାମନ୍ତ ରଜାର,
କ୍ରୋଧେ ଉଚ୍ଚ ଆଦେଶିଲା ସ୍ୱୀୟ ସୈନ୍ୟଦଳେ
ଆଣିବାକୁ ବନ୍ଦୀ କରି ରାମଚନ୍ଦ୍ରେ ତ୍ୱରା ।
କହିଲା କର୍କଶ ସ୍ୱରେ, "ବିଶ୍ୱାସଘାତକ,
ଏତେ ଗର୍ବ କାଫେରର, କ୍ଷୟ କରି ରକ୍ତ
ଜିଣିଲୁଁ ଏ ଦେଶ ଆମ୍ଭେ, ସେ ହେବ ସମ୍ରାଟ,
ତାହା ଶୁଣି ବାଦଶାହ ବିନା ଆଦେଶରେ,
କି ବିଶ୍ୱାସ କାଫେରକୁ, ମାତୃମହୀ ପ୍ରତି
ନାହିଁ ଯାର ପ୍ରାଣେ ତିଳେ ସ୍ନେହ ବା ମମତା,
ହେବ କି ମମତା ତାର ଅନ୍ୟ ପ୍ରତି କେବେ,
କରିବ ମୁଁ ସୁଲେନାମା ତାହା ସଙ୍ଗେ ଆଜି
ଅସି ମୁନେ, ଥିଲେ ଦୁଷ୍ଟ କରିବ ସେ ନଷ୍ଟେ
ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର, ତଡ଼ିବାକୁ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଏ ଦେଶୁଁ,
ଜାଣି ତାକୁ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ କରିବ ଉଚିତେ ।"
ପାଇ ସେନାପତି ଆଜ୍ଞା ଅଧୀନ ସୈନିକେ,
ବାନ୍ଧିଆଣି ରାମଚନ୍ଦ୍ରେ କଲେ ଉପସ୍ଥିତ,
ନ ଦେଇ ତାହାକୁ ବାକ୍ୟ ଅବସର ତିଳେ
କହିଲା କଳାପାହାଡ଼ ଘାତକେ ଆହ୍ୱାନ,
"କର ଏହି କାଫେରର ମସ୍ତକ ଛେଦନ",
ପାଇଲା ଘାତକ ଆଜ୍ଞା, ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ମଧ୍ୟରେ
ଚୁମ୍ବିଲା ଧରଣୀ ତଳ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଥା,
ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହେଲା ତା' ପାପର ।

ଏ କାଳେ ଯବନ ଦୂତ ଆସି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସେ

ଜଣେଇଲ,"ଗୌଡ଼ଦୁର୍ଗ ଅବରୋଧ ଲାଗି
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସୈନ୍ୟ ନେଇ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ,
ହୋଇଲେଣି ସେ ସିଦ୍ଧଭାଗୀ ବଙ୍ଗାଳୀ ଏ ପାଶେ।"
ଶୁଣି ଏ ସନ୍ଦେଶ ହୋଇ କ୍ଷୁବ୍ଧ, ନବୃତ୍ତ
ଫେରିଲ କଳାପାହାଡ଼ ଉତ୍ତରାଭିମୁଖେ।

ଯାଜପୁର ୧ ଉପକଣ୍ଠେ ରହିଛି ବିସ୍ତୃତ
ଗୋହିରାଟିକିର ନାମେ ବିଶାଳ ପ୍ରାନ୍ତର
ତରୁଶୂନ୍ୟ ମରୁପ୍ରାୟ, ଦିଗନ୍ତବିସାରୀ।
ନିସ୍ତବ୍ଧ ନିର୍ଜନ ସଦା, ନୀରବତା ସହ
କରେ ତହିଁ ରାଜପଣ ମହାନିସ୍ତବ୍ଧତା,
ପ୍ରାଣର ଉଦାସଗୀତ ଗାଇ ଦିନରାତି
ରେଗୁଡ଼ି ୨ ଗେଗୁଡ଼ିଗର୍ଭା, ବୈତରଣୀ କନ୍ୟା
କରୁଛି ମୁଖର ସେହି ଅମୁଖରତାକୁ।
ହେଲା ଭେଟ ପରସ୍ପରେ ସେ ମହାପ୍ରାନ୍ତରେ
ଉତ୍କଳ ଯବନ ବେନି ମହାବାହିନୀର,
ହେଲା ତହିଁ ଉଭୟର ଶିବିର ସ୍ଥାପିତ,
ଦିଶିଲା ପ୍ରାନ୍ତର ନର-ସାଗର ସଦୃଶ।
ସୁପ୍ରସ୍ତୁ ବାହିନୀଦ୍ୱୟ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ
ରହିଲେ ଶିବିର ଗର୍ଭେ, ଅଧୀର ଉଦ୍‌ବେଗେ,
ରୁଦ୍ଧବୀର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ତରଳ ଅଗ୍ନିସ୍ରୋତ ଯଥା
ଆଗ୍ନେୟ ଗିରିର ଗର୍ଭେ ରହେ ଅସମ୍ଭାଳେ।
ଅକସ୍ମାତ ଅଗ୍ରେ ଦେଖି ଉତ୍କଳସମ୍ରାଟେ
କହିଲା କଳାପାହାଡ଼, "ସଲାମ ସମ୍ରାଟ",
ପ୍ରତିଶିଷ୍ଟାଚାରେ ତହୁଁ ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ,
"ନମସ୍କାର" ସେନାପତି କହିଲେ ସହାସେ।
ଅନନ୍ତର କାଳାଚାନ୍ଦେ ପୁଚ୍ଛିଲେ ମୁକୁନ୍ଦ,
"ସେନାପତି, ଗ୍ରହିଥିଲ ପରା ହେ ସନ୍ନ୍ୟାସ,
ପୁଣି କାହିଁ ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ବଳିଲା ଲାଳସା ?"
"ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମୁଁ, ମହାରାଜ", ଉତ୍ତରିଲା କାଳ
"ନାହିଁ ମୋର ସ୍ୱଜେୟ ଲୋଭ, ମାନସ କେବଳ
ଇସ୍ଲାମଧର୍ମର ସ୍ୱାଚ୍ଛ୍ୟ କରିବି ସ୍ଥାପନ,
କରିବି ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମ ଜଗତେ ପ୍ରଚାର।"
ଶୁଣି ଏହା ହସି ହସି କହିଲେ ସମ୍ରାଟ—
"ମୂର୍ତ୍ତି ବିଧ୍ୱଂସ କି ହେବେ ଧର୍ମ, ସେନାପତି ?
କହାଁ ଭଲ ମୂର୍ତ୍ତି ଦ୍ୱେଷ, ନୁହେଁ ମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜା,
ଶିଖିଛ କି ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷାର ସେ।
ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଏ ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତି,
ମୂର୍ତ୍ତିମାନ, ସେନାପତି, ସବୁ ତ ବିଶ୍ୱର,
ଅନନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତିର ମଧ୍ୟେ କରି ଅବସ୍ଥାନ
ମୂର୍ଖ ନର, କେମନ୍ତେ ବା କରିବ ଧାରଣା
ଅମୂର୍ତ୍ତିର, ଏହା ଅତି ବିଷମ ସମସ୍ୟା,
ଅନନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତିର ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ ତାହାର,
ଥାଉ ଆନ, ଦେହ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଯେ ଅନ୍ନରେ,
ସେ ଅନ୍ନ ତ ମୂର୍ତ୍ତି ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ ଆଉ କିଛି,
ସେନାପତି, ହୋଇ ତୁମ୍ଭେ ନିଜେ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ
କରୁଅଛ କାହିଁକି ଭଲ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତି ଘୃଣା,
ମୂର୍ତ୍ତିଦ୍ରୋହ ଆତ୍ମଦ୍ରୋହ, ଆତ୍ମ-ଅବିଶ୍ୱାସ,
କରି ତୁମ୍ଭେ ମୂର୍ତ୍ତି ନିନ୍ଦା, ହେଉଅଛ ସିନା
ଆତ୍ମଦ୍ରୋହ-ମହାପାପେ ସଂଲିପ୍ତ ସର୍ବଥା।"
କହିଲା କଳାପାହାଡ଼, "କ୍ଷମନ୍ତୁ ସମ୍ରାଟ,
ଆସି ନାହିଁ ଛାମୁରୁ ମୁଁ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ପାଇଁ,
ଆସିଛି ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥୀ ହୋଇ, ଜାଣିବେ ନିଶ୍ଚୟ।"
ଶୁଣି ଏହା ଉଚ୍ଚହାସ୍ୟେ କହିଲେ ମୁକୁନ୍ଦ,
"ବଳିଛି ମାନସ ଯଦି ହେବାକୁ କ୍ଷୁଣିଆ
ଟେକସ୍ତ୍ର-ମୁଖେ ପରା, ପୂରିବ ସେ ଆଶା,
ହେଉ ତେବେ, ହୁଅ ଆସି ପ୍ରବୃତ୍ତ ସମରେ,
ମୃତ୍ୟୁକାଳେ ରୋଗୀ କେବେ ନ ଭୁଞ୍ଜେ ଔଷଧ।"
ଏହା ଭାଷି ଦ୍ରୁତବେଗେ ଘେନି ଦ୍ରୁଘଣ ୩
ହୋଇଲେ ଅଗ୍ରସର ସ୍ୱଏ କାଳାଚାନ୍ଦ ପ୍ରତି,
ସେ ସୁଦ୍ଧା ଧାଇଁତ ହେଲା ଅସି ଚର୍ମ ଧରି।
ଲାଗିଲା ସମରକ୍ରୀଡ଼ା ବେନି ବୀରଙ୍କର,

୧—ଯାଜପୁର। ୨—ଜଳାବଶେଷ। ୩—ଲୌହ ମୁଦ୍ଗର।

ବେଳଏ ଚତୁର ରଣେ, ପଦ୍ମ ବହୁଯୁଦ୍ଧେ,
ପରସ୍ପର ଛିଦ୍ର ଖୋଜି ବୁଲିଲେ ଉଭୟେ ।
କେବେ ବାମେ, କେବେ ଦକ୍ଷେ, କେବେ ସନ୍ନିକଟେ
କେବେ ଅବା ଦୂରେ, ଘୂରି ଚକ୍ରାକାରେ ଖରେ
ହେଲେ ବେନି ଚାହାଁ ଚାହିଁ ସଦର୍ପ ଦୃଷ୍ଟିରେ
କେବେ ବା ଉଲ୍ଲମ୍ଫି ଉଠି ହେଲେ ପିଠାପିଠି
ଅଶ୍ୱେ ଅଶ୍ୱେ, ଘନ ଘନ ଛାଡ଼ି ହୁହୁଙ୍କାର,
ଏହିରୂପେ ହେଲା ଯୁଦ୍ଧ ଘଡ଼ିଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ,
ଅବଶେଷେ ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଆଘାତେ
ପଡ଼ିଲା ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ବଙ୍ଗ-ସେନାପତି ।
ହେରି ସେନାପତି ଦଶା ଯବନ-ବାହିନୀ
ଘେରିଲା ମୁକୁନ୍ଦଦେବେ ବହୁ ପ୍ରହରଣେ,
ଧାଇଁଲେ ତା ଦେଖି କ୍ରୋଧେ ଉତ୍କଳ-ବାହିନୀ
ମାର ମାର ସ୍ୱରେ, ଗଲା ରୋଳ ସ୍ୱର୍ଗ ଲଗେ ।
ମାଡ଼ିବସି ଶତ୍ରୁପୃଷ୍ଠେ ଉତ୍କଳ-ପଦାତି,
ମାଡ଼ିବସେ ମାଛ ପୃଷ୍ଠେ ଉଣ୍ଡିନାଭ ଯଥା,
ମୋଡ଼ିଲା ମସ୍ତକ, କାହିଁ ଯବନ କୃପାଣେ
ପଡ଼ିଲା ଉତ୍କଳ ସେନା ଛିନ୍ନଶିର ହୋଇ ।
ଯୁଝିଲେ ପାଟଣାପତି, ରଥୀନ୍ଦ୍ର-ଗୌରବ,
ବିପୁଳ ବିକ୍ରମେ, କରିବେଷ୍ଟି ହରି ପ୍ରାୟ,
ଆପଣା ଶକ୍ତିରେ ହୋଇ ଆପଣେ ଅଥୟ ।
ଦେଖି ଅଗ୍ରେ ମନାଇଙ୍କ ପଳାୟନପର
କହିଲେ ଧିକ୍କାରି ତାଙ୍କୁ ବୀରେଶଭୂଷଣ,—
"ପଳା ନା, ପଳା ନା ପାପି, ନାହିଁ ଭୟ କିଛି,
ନ କରିବ ବଧ ତୋତେ କର କଳଙ୍କିତ,
ବଧିବ ତୋ ପାପ ତୋତେ, ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟେ ।
ରାଜଦ୍ରୋହୀ, ଦେଶଦ୍ରୋହୀ ରେ ମହାପାମର,
ଯୋତା ରଚି ଚର୍ମେ ତୋର ମଡ଼ାଇଲେ ତାହା
ଚଣ୍ଡାଳ ପାଦରେ, ହେବ ନାହିଁ ତେବେ ସୁଦ୍ଧା
ରେ ବର୍ବର ତୋ ପାପର ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ।"
ଏହା ଭଣି ଘୃଣାଭରେ ଫେରାଇ ବଦନ,
ରତ ହୋଇ ରଣେ, କଲେ ବିଦ୍ୟାସ୍ତ୍ର ଉପଯେ,
କେତେ ଯେ ବଧିଲେ ଅରି, ଶବଗୁସ୍ତ ଏବା
କରିପାରେ ସଂଖ୍ୟା, ତାହା ଅସାଧ୍ୟ ଆନର ।
ଦେଖୁ ଦେଖୁ ବୀର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ଲଭିଲା ପ୍ରବୃଦ୍ଧି,
ନବଦିପ୍ତ ବୀର୍ଯ୍ୟ-ବହ୍ନି ପ୍ରତି ଲୋମକୂପୁ,
ମନ୍ଥିଲେ ବିପକ୍ଷ-ବ୍ୟୂହ, ପଳାଇଲେ ଭୟେ
ଯବନ ସୈନିକେ, ଦେଇ ପୃଷ୍ଠଭଙ୍ଗ ରଣେ,
କୂଳ-ବିପ୍ଲାବିନୀ ବନ୍ୟା ଜଳସ୍ରୋତ ପ୍ରାୟ
ପଥାପଥ ନ ବିଚାରି ଯଦୃଚ୍ଛା ଗମନେ ।
ପଳାଇଲେ ଗଜଯୂଥ ଅଙ୍କୁଶ ନ ମାନି,
ପଳାଇଲେ ସୈନ୍ୟ ଦଳ ପୁଚ୍ଛକଟା ଅଶ୍ୱେ,
ଯେ ଦିଗେ ପାଟଣା-ପତି ହେଲେ ପ୍ରଧାବିତ
ଆସିଲା କାଫେର କହି ସେ ଦିଗ ଯବନେ
ପଳାଇଲେ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତେ ଜୀବନବିକଳେ,
ମାଡ଼ିଦଳି ମୃତ ପୁଣି ମୁମୂର୍ଷୁ ସୈନିକେ ।
ଏହି ସମୟରେ ଆସି ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ
ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର ସଲିମାନ ସୈନ୍ୟ ସହ, ଶୁଣି
ସେନାପତି ପରାଭବ, ପଶିଲେ ସମରେ ।
ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ଉତ୍କଳେଶ କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି,
"ନମସ୍କାର ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର", ତହୁଁ ସଲିମାନ
ସମ୍ରାଟେ ସଲାମ କରି କହିଲା ସହାସ୍ୟ,
"ଉତ୍କଳେଶ, ଶିଷ୍ଟାଚାର ହେଲାଣି ଯଥେଷ୍ଟ,
ଉପସ୍ଥିତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ହେବା ଏବେ ରତ,
ଜାଣୁଛି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଗ୍ରେ ମୁହୁଃ ବ୍ୟଗ୍ରସ୍ୱରେ,
ନାହିଁ ଆଉ ଶିଷ୍ଟାଚାରେ ଅବସର ମୋର ।"
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବିଦ୍ରୂପ ବାଣୀ ଶୁଣି ଯବନର
କହିଲେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ପ୍ରତି ବିଦ୍ରୂପରେ,—
"ଧନ୍ୟବାଦ ବାଦସାହ, ହୃଦୟର ବ୍ୟଥା
କିଏ ଶକ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ହୃଦୟୀ ବ୍ୟତୀତ,
କଥା ପଦକେ ସେ କରେ ସେ ବ୍ୟଥା ଶୀତଳ,
ଗତଯୁଦ୍ଧେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ କ୍ଷମା କରି ଭ୍ରମେ
ଭୁଞ୍ଜିଥିଲି ଯେ ଅସହ୍ୟ ଅନୁତାପ ବ୍ୟଥା,
ବୁଝିଲ ତା ତୁମ୍ଭେ, ମୋତେ ଆହ୍ୱାନି ସମରେ,

ଆସ ତେବେ ବିଳମ୍ବରେ କାହିଁ ପ୍ରୟୋଜନ ।"
ଏହା ଭାଷି ଉତ୍କଳେଶ ଶୂରେଶ-ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ,
ଯୁଝିଲେ ଯବନପଣ୍ଡ ସଲିମାନ ସହ,
ଯୁଝେ ଯଥା ହରିବର କରିବର ସଙ୍ଗେ ।
ଉଠିଲାକ ଅନ୍ତରଳ ଅସ୍ତ୍ରର ଝନ୍‌ଝନ,
ପୂରିଲା ସମରସ୍ଥଳୀ ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାରେ,
ଝାମ୍ପି ଭଣ୍ଡ ଉତ୍କଟଳଙ୍ଗ, ନାଗଙ୍ଗଣ୍ଡ ଯଟ୍ଟେ,
କପୋତ ଉପରେ ଯଥା ସବେଗେ ଶଞ୍ଚାଣ,
ପିଟିଲେ ମୁଦ୍‌ଗରେ, ସେହି ନିର୍ଘାତ ପ୍ରହାରେ
ପଡିଲା ଯବନ ତଳେ ଶୋଣିତ ଉଗାରି,
କରି ତାକୁ ମୃତକଳ୍ପ ରଥୀନ୍ଦ୍ର ମୁକୁନ୍ଦ,
ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ଦୂରେ,ମୃତ ସୈନ୍ୟସ୍ତୂପ ମଧ୍ୟେ ।
କୌଶଳୀ ହୃଦୟଦେବ ଏଣେ କୌଶଳରେ
ନିପାତି ଯବନ ସୈନ୍ୟ, ଆଇଲେ ମୁକୁନ୍ଦେ
କହିଲେ ତାହାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣେ ଅନୁଚ ଶବଦେ,
କହେ ପିକବର ଯଥା ଋତୁବର କର୍ଣ୍ଣେ,—
"ବାଘକୁ ଘାଉଲା କରି ନ ମାରି ଜୀବନେ
ଛାଡିଦେବା ନିଶ୍ଚେ ଭାବି-ବିପଦ-ଜନକ ।"
ପ୍ରକାଶି ଉଦାର ହାସ୍ୟ କହିଲେ ମୁକୁନ୍ଦ,—
"ବଞ୍ଚିଥାଉ ଯେନ ଦୁଷ୍ଟ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଜୀବନ ।"

ଅସ୍ତ ହେଲେ ଦିନନାଥ, ଆସିଲା ଅନ୍ଧାରି
ସନ୍ଧ୍ୟା, ତେଜେ ଦେବ ସୂତା ଶିବିରମୁଖେ
ଦୁସ୍ତ ହର୍ଷେ, ଅନ୍ତରୀୟ * ଉତ୍ତରୀୟ ଉଭେ
ଶତ୍ରୁରକ୍ତେ ସୁରଞ୍ଜିତ, ଶୋଭେ ଯଥା ଆହା
ଶାଲ୍ମଳୀ, କିଂଶୁକ, ତରୁ ରକ୍ତ ପରିଚ୍ଛଦେ
ବସନ୍ତ ଉତ୍ସବେ, ଆସି ସୂତ-ପୁରୋହିତ,
ଦେବ ନୃପତିଙ୍କୁ କରି ବିଜୟ ବରଣ,
ବିଜୟ ଚନ୍ଦନ ମାଲ୍ୟ ଅର୍ପି ସମାଦରେ
ଘେନିଗଲେ ଶିବିରକୁ ଆଶିଷି ବିସ୍ତର,
ବାଜିଲା ବିଜୟ-ଶଙ୍ଖ, ଗାଇଲେ ବନ୍ଦନା
ସୂତଭାଟେ, ନବ ଛନ୍ଦେ ରଚି, ଜନକଣ୍ଠ,
ଉଠିଲା ପୃଥୁଳେ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଜୟ ।
ଲଗିଲା ବିଜୟୋଲ୍ଲାସେ ଅବାଧ ଉତ୍ସବ,
ବିଶ୍ରାମିଲେ ବୀରବୃନ୍ଦ ଶିବିର-ଗରଭେ ।
ଅହୋ, କି ଭୀଷଣ ରାତ୍ରି, କି ମହାଅନ୍ଧାର,
ସ୍ୱାଧୀନତା ଶେଷ ରାତ୍ରି ଆଜି, ଉତ୍କଳର
ଅଥବା ବଙ୍ଗର, ତାହା କେ ପାରିବ କହି,
ବିଷାଦ-ତିମିରମୟୀ ସେ ମହାନିଶାରେ
ଧାଇଁଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସିଦଳ ରଣଭୂମି ମୁଖେ
ଚିକିତ୍ସା ଶୁଶ୍ରୂଷା ଅର୍ଥେ ଆହତ ସୈନ୍ୟର,
ଦିହୁଡି, ଔଷଧ, ପଥ୍ୟ, ଜଳପାତ୍ର ଧରି ।
କେତେ ଭୟାବହ ମୂର୍ତ୍ତି ସମରକ୍ଷେତ୍ରର,
ତୁଚ୍ଛ ତାହା ବେଦନାହୀ ଅକରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ,
ଯନ୍ତ୍ରଣା-ଜଡିତ ଆର୍ତ୍ତ-ବିହ୍ୱଳ ଚିତ୍କାରେ ।
କାହିଁ ମୃତ ସୈନ୍ୟଦଳ ପଡିଛନ୍ତି ମୁମୂର୍ଷୁ,
କ୍ଷୀଣକଣ୍ଠେ ଉଚ୍ଚାରୁଛନ୍ତି ମଲି ମଲି ବାଣୀ,
କେହି ଜଳ ଜଳ ବୋଲି ହେଉଛନ୍ତି ଜଳପି,
କେଉଁଠି ଯବନ ଶବ ପଡିଛନ୍ତି ଉତ୍ତାନେ
ଆଲିଙ୍ଗି ଉତ୍କଳୀ ଶବେ, ପଡିଛନ୍ତି କାହିଁ ବା
ପଦାହତ, ପାଦ ଲଦି ସେନାପତି ଶିରେ ।
ବହୁଛନ୍ତି ସମର ସ୍ଥଳୀ ସାମ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ,
ନାହି ତହିଁ ଶତ୍ରୁ-ମିତ୍ର, ସ୍ୱଜାତି ବିଜାତି,
ସାନ ବଡ ଭେଦ, ମହାମିଳନ ଭୂମି ସେ,
ହିଂସା, ଦ୍ୱେଷ, ଅଭିମାନ ଯାଏ ସବୁରି ।
ଜଳିଲା ସମର କ୍ଷେତ୍ରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଦିହୁଡି
ବିଦାରି ଅନ୍ଧାର-ବକ୍ଷ, ଲଗିଗଲେ ତହିଁ
ସେବାବ୍ରତେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଏ, ଚିରସେବାବ୍ରତୀ,
ମିଳିଲେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଆସି ତାଙ୍କ ସହି
ଘେନି ପରିକରଦଳ, ସର୍ବେ ଏକମନେ
ଶତ୍ରୁ ମିତ୍ର ନିର୍ବିଶେଷେ ଲଗିଲେ ସେବାରେ ।
ଆହତର ଅସ୍ତ୍ର କ୍ଷତ ଧୌତ କରି ଜଳେ,

* ପରିଧେୟ ବସ୍ତ୍ର ।

କଲେ ତହିଁ କ୍ଷତସ୍ଥଳେ ଔଷଧ ପ୍ରଲେପ,
ବାନ୍ଧିଦେଲେ ତାହାର ବା ଭଗ୍ନ ସ୍ଥାନେ ପଟି,
ତାହାକୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ ଚିକିତ୍ସା-ଶିବିରେ ।
ଆହତ ବିପକ୍ଷ ବୀରେ, ନିରେଖି ମୁକୁନ୍ଦେ
ଗଣିଲେ ପ୍ରମାଦ, ମାତ୍ର ସମ୍ରାଟ ତାହାଙ୍କୁ
ଦୃଷ୍ଟିରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଅର୍ପି କଲେ ଭୀତିଶୂନ୍ୟ,
ସେ ଭୀତି-ଘଉଡ଼ା ଦୃଷ୍ଟି, ପ୍ରସନ୍ନ ଶୀତଳ,
ଖେଳି ଦେଲା ଅନ୍ତରରେ, ସାଧ୍ୱସ, ସନ୍ଦେହ,
ଲଭି ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କ ସେବା, ଯତନ ଶୁଶ୍ରୂଷା,
ହେଲା ତାଙ୍କ ବୈରିନେତ୍ର ଲୋତକେ ସଜଳ,
ନମିଲେ ସମ୍ରାଟେ ସର୍ବେ କୃତଜ୍ଞ ହୃଦୟେ ।
ଅଦୂରେ ଯବନ ଏକ ଶୋଇ ଧୂଳିଶେଯେ,
ଅନବଦ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ହୋଇ ଛଟପଟ
ମାଗୁଅଛି ଶାନ୍ତସ୍ୱରେ ଜଳ ଦିଅ ବୋଲି,
ଶୁଣିଣ ସମ୍ରାଟ ତାର ଆକୁଳ ଆହ୍ୱାନ,
କରାଇଲେ ଜଳପାନ ଆଦରେ ତାହାକୁ,
ଧୋଇ ଦେଇ ଧୀରେ ତାର ରକ୍ତାକ୍ତ ଶରୀର
ବସାଇଲେ ଅଙ୍କେ ତୋଳି, ଚାହିଁ ସେ ସମ୍ରାଟେ
ଦୀନ ଆର୍ତ୍ତ ନେତ୍ରେ, ତୀବ୍ର ଯନ୍ତ୍ରଣା-ନିଷ୍ପିଷ୍ଟ,
କହିଲା ଦୁର୍ବଳ କଣ୍ଠେ, "କେ ତୁମ୍ଭେ ହୃଦୟି,
ନର, ନା ଦେବତା, ହାୟ, ଏ ମହାବିପଦେ
କରୁଛ ଶୁଶ୍ରୂଷା ମୋତେ ଆତ୍ମୀୟ ସଦୃଶ
ନିର୍ବିକାରେ, ସ୍ୱପ୍ନ କିମ୍ବା ସତ୍ୟ ଏ ଘଟଣା
ପାରୁ ନାହିଁ ବୁଝି କିଛି, କେ ତୁମ୍ଭେ ଦୟାଳୁ,—
ଅସମ୍ଭବ ନରପ୍ରାଣେ ଏତେ ଉଦାରତା !
ମାନବ, ମାନବ ପ୍ରତି ଏଭଳି କରୁଣା
ପାରି ନାହିଁ ଦେଖିଲେ ଦ୍ରବେଣୀ ନିଷ୍ଠୁର,
ଅଚିନ୍ତ୍ୟ କି ଦେବ କୃପା ଓହ୍ଲାଇ ତଳକୁ
ଦେବ ପରଖନ୍ତି ? କିସ କହିବ ଅଧିକ ?
ଅସ୍ଥି ପଞ୍ଜରରେ ମୋର ବରତ କଟାଉ,
ଦେଲେ ତା ପିଆଇ ପୁଣି ପଯ୍ୟରେ ତୁମ୍ଭର,
ହେବ ନାହିଁ କେବେ ସୁଦ୍ଧା ଶୋଧିତ ଏ ଋଣ !
ପୁଣ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗେ ପରିଣତ ହେଲା କଷ୍ଟେ ଅଜ୍ଞ
ଏ ପାପ ହୃଦୟ ମୋର, ପରଶେ ତୁମ୍ଭର,
କେ ତୁମ୍ଭେ ମହାତ୍ମା, କିଅ ପରିଚୟ ଦାସେ ।"
କହିଲେ ସମ୍ରାଟ ତହୁଁ ମୃଦୁ ମଧୁହାସେ,—
"ଗଙ୍ଗେଶ୍ୱର, ପାରୁ ନାହିଁ ଚହ୍ନି ପରୁ ମୋତେ,
ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ମୁଁ", ଶୁଣି ସୈନ୍ୟମାନ ଏହା
ରହିଲେ ସଚକ୍ଷେ ଚାହିଁ ସମ୍ରାଟ ବଦନେ,
ଅସ୍ପନ୍ଦ ଶରୀରେ, ଯେତ୍କେ ଶରୀର ତାହାର
କେବଳ କମ୍ପନମୟ, ଅନ୍ୟୋନ୍ଦ୍ରିୟଶୂନ୍ୟ,
କି ଭାବିଲା ମନେ ମନେ ସେହି ତା' କହିତ,
ଏହିଭାବେ କେତେ କ୍ଷଣ ଗଲା ପରେ ପଶି
ଛିନ୍ନତାର ବୀଣାତୁଲ୍ୟ ରୁଦ୍ଧ କଣ୍ଠୁ ତାର
ହେଲା ସମୁତ୍ଥିତ, "ତୁମ୍ଭେ ଉତ୍କଳସମ୍ରାଟ !
ଏତେ ଉଚ୍ଚ ତବ ହୃଦ, ଏତେ ଦୟା ପୁଣି
ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତି, ବୁଝିଲି ମୁଁ ଏବେ, ମହାରାଜ—
ବୁଝିଲି ମୁଁ ଏବେ, କିପାଁ ଅମୋଦିତ ତବ
ଗୌରବ-ସୌରଭେ ଦିଗ, ଶତ୍ରୁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭର,
ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତି ଦୟା ତବ ଦୁର୍ଲଭ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ,
ଜାଣିଲି ମୁଁ, ଫୁଟେ ସୁଦ୍ଧା କୋମଳ କୁସୁମ
କଠିନ ଶରୀର-ବୃକ୍ଷେ, ଜାଣିଲି ଆବର
ଲୁଣି ଜଳେ ମୁକ୍ତା ଫଳେ, ଯଥାର୍ଥ ଏ କଥା ।"
ଶୁଣି ଏ ପ୍ରଶଂସାବାଣୀ ସୈନ୍ୟମାନ ମୁଖୁ
ସସ୍ମିତେ ଭାଷିଲେ ତହୁଁ ଉତ୍କଳସମ୍ରାଟ—
"ନାହି ଶତ୍ରୁମିତ୍ର ଭେଦ ସମୟ ନିକଟେ,
ଆଜି ଯେ ପରମ ଶତ୍ରୁ, କାଲି ସେ ସୁହୃତ,
ପ୍ରେମରାଜ୍ୟ ଏ ଉତ୍କଳ, ପ୍ରେମରାଜ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗ,
ନାହି ତହିଁ ଜାତି, ଧର୍ମ, ଇତର ବିଶେଷ,
ବିଶ୍ୱପ୍ରେମ ମହାଧାର ବହେ ଏ ଉତ୍କଳେ,
ପ୍ରେମରାଜ୍ୟ ପ୍ରଜା ସର୍ବେ ଉତ୍କଳବାସୀଏ,
ନ ଭେଟନ୍ତି ପ୍ରେମ ସେତୁ ଦ୍ୱେଷେ ବା ଘୃଣାରେ,
ବିଶେଷତଃ ତୁମ୍ଭେ ଏବେ ନୁହଁ ଶତ୍ରୁ ମୋର,
ତୁମ୍ଭେ ମୋର ବନ୍ଧୁ, ମୋର ରାଜ୍ୟର ଅତିଥି ।

ଶୁଣି ବନ୍ଧୁ ସମ୍ବୋଧନ", କହିଲେ ନବାବ,—
"ଏ କି କଥା, ଦେବୋଚିତ ଏ କି ଉଦାରତା,
ସହୃଦୟତା କି ଏତା ପ୍ରାଣ ଏ କଥାର,
କି ହେତୁ ଓଡ଼ିଆ ବଡ଼, ଜାଣିଲି ମୁଁ ଏବେ,
ଏହି ସହୃଦୟତା ହିଁ କରନ୍ତି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
ବଡ଼ଠାରୁ ଅତି ବଡ଼, ଏହା ମୋ ବିଶ୍ୱାସ,
ଏହି ସହୃଦୟତା ହିଁ କରନ୍ତି ଆରୋପ
ଦୁର୍ଲଭ ଦେବତ୍ୱ ତବ ମାନବ ପ୍ରାଣରେ ।"
ନ ସରୁଣୁ ବାକ୍ୟ ତାର କହିଲେ ମୁକୁନ୍ଦ,
"ବିଜେ କର ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର, ବିଶ୍ରାମ ଶିବିରେ,
ଯିବି ମୁଁ ଅନ୍ୟତ୍ର, ଏବେ ଘେନନ୍ତୁ ମେଲାଣି",
ଏହା ଭାଷି ଆଦେଶିଲେ ବାହକଜନରେ
ଆଣିବାକୁ ସୁସଜ୍ଜିତ ଶିବିକା ସତ୍ୱର,
ପାଳିଲେ ବାହକେ ଆଜ୍ଞା, ତହୁଁ ଉତ୍କଳେଶ,
ବସାଇ ନବାବେ ଯାନେ, ବିସର୍ଜନ କରି,
ଦେଲେକ ପଠାଇ ତାଙ୍କୁ ଯବନ-ଶିବିରେ ।
ଯିବାବେଳେ ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର ଜୁହାରି ସମ୍ରାଟେ
ଭାଷିଲା ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠେ, "ଉତ୍କଳ ସମ୍ରାଟ,
ମାନୀ ଏତା କରେ ସିନା ମାନୀ-ମାନ ରକ୍ଷା,
ଯାଉଛି ମୁଁ, କାଲି ହେବ ସମରେ ସାକ୍ଷାତ ।"
ଦୂରୁ ଏ ଘଟଣାବଳୀ ସ୍ତବ୍ଧ ମୁଗ୍ଧ ନେତ୍ରେ
ଦେଖୁଥିଲେ ଯୋଗାନନ୍ଦ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଗହଣେ,
ଧାଇଁଆସି ଚହିଁଲେ ସେ ଅଧୀର ଆନନ୍ଦେ
ଆଲିଙ୍ଗିଣ ଶିଷ୍ୟ ନୃପେ, କହିଲେ ଏସନ,—
"ଧନ୍ୟ ବତ୍ସ, ଧନ୍ୟ ତବ ସାଧୁ ବ୍ୟବହାର,
ସାର୍ଥକ ତୁମ୍ଭଠାରେ କରଦେବ ଆଖ୍ୟା ।"
ପ୍ରଣମି ସମ୍ରାଟ ତହୁଁ ଗୁରୁପାଦ ତଳେ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ସାଗ୍ରହେ, "ଦେବ, କାହୁଁ ଆଗମନ ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ଯୋଗାନନ୍ଦ, "ନୀଳାଚଳଧାମେ
ସ୍ଥାପି ଏକ ସେବାଳୟ, ସନ୍ନ୍ୟାସିଗଣରେ
ଦେଉଥିଲି ସେବାବ୍ରତ ଶିକ୍ଷା, ଉପଦେଶ,
ଆସିଥିଲି ସେବା ଅର୍ଥେ ସେମାନଙ୍କ ସହ
ଏ ସମର-କ୍ଷେତ୍ରେ, ହନି ହେଲଣି ବହୁତ,
ଚାଲ ଏବେ ଯିବା ବତ୍ସ ଶିବିରେ ତୁମ୍ଭର ।"
"ଯେ ଆଜ୍ଞା ଉଚ୍ଚାରି" ନୃପ, ଗୁରୁଙ୍କ ପଶ୍ଚାତେ
ବିଜେ ହେଲେ ଶିବିରରୁ ସେବକ ଗହଣେ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ସର୍ଗ

ଉପବିଷ୍ଟ ସଲିମାନ ଶିବିର-ଗରଭେ
ସଭାସଦବର୍ଗ ସହ ଗଭୀର ନିଶୀଥେ,
ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ କକ୍ଷ, ନୀରବ ନବାବ
ଅଧୋମୁଖେ, ରଣଲବ୍ଧ ଲଜ୍ଜା, ଅପମାନେ ।
ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ସ୍ଥିରଦୃଷ୍ଟି, ବହେ କି ନ ବହେ
ଶ୍ୱାସ, ଯାଉ ନାହିଁ ଜଣା, ଅସ୍ପନ୍ଦ ଶରୀର
ଯେସନ ପ୍ରସ୍ତର ମୂର୍ତ୍ତି, ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯଥା
ଘୂରୁଛି ମସ୍ତକ ତାର, ଘୋର ପରାଜୟେ;
ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ ପୃଥ୍ୱୀ, ମଣୁଛି ସେ ଯେସନେ
ଗଲଣି ଧରଣୀ ଧସି ଅତଳ ପାତାଳେ ।
କି ନିଷ୍ଠୁର ଶୋକସ୍ମୃତି, କିଆଁ ସେ ନ ଯାଏ
ଦୁର୍ଘଟଣା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମିଳାଇ ସର୍ବଥା,
ସହି ହୁଏ ମହାବ୍ୟଥା ଶସ୍ତ୍ରକ୍ଷତ-ଜାତ,
ମାତ୍ର କେବେଁ ସହି ନୁହେଁ ସ୍ମୃତିର ଯନ୍ତ୍ରଣା
ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟା ସ୍ମୃତି, ପୁଣି ବଡ଼ ହଠିଆଣୀ,
ଯେତେ ଘଉଡ଼ାଇଲେ ଦୂରୁ ଆସେ ସେ ନିର୍ଲଜ୍ଜା,
ସେହି ସ୍ମୃତି ବିଷଧରୀ, ବିଷଦନ୍ତେ ଆଜି
କରୁଅଛି ବାରମ୍ବାର ନବାବେ ଦଂଶନ ।
କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ ଛାଡ଼ି ତପ୍ତ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ
କହିଲା ଯବନପତି ଅବସନ୍ନ କଣ୍ଠେ,—
"ନିୟତିର କି ନିଷ୍ଠୁର ତୀବ୍ର ପରିହାସ,
ହତାଶାର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସେ ଗର୍ବ ମିଳାଇ

ପ୍ରାଣର କାମନା ମୋର, ଏତେ ଦିନ ପରେ
କିଏ ଜାଣିଥିଲା ହାୟ, ହୋଇଯିବ ନଷ୍ଟ
ବହୁଦିନ ଯତ୍ନେ ଗଢ଼ା ଆଶା-ସୌଧ ମୋର
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ, ନୈରାଶ୍ୟର ଭୀମ ବଜ୍ରାଘାତେ ।
ସେପରି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ହାୟ, ଅମର ଔଷଧି
ଯାଏ ସୁଦ୍ଧା ପାଣି ହୋଇ, ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ଏହା;
ଦୈବ ଯହିଁ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ରୁଷ୍ଟ, ପ୍ରତିକୂଳ,
ଫଳେ ତହିଁ କୋଟି ଯତ୍ନ କ୍ଳୀବତ୍ୱ, ବିଲୟ ।
ଏ ଘଟଣା, ପ୍ରାଣେ ମୋର ଗଲା ଶଲ୍ୟ ରଖି"
ଏହା ଭାଷି ନଳ ପ୍ରତି ନମ୍ର ହୋଇ ନଳେ
କହିଲା ଆବର ଗର୍ଜି, "ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ମୋର
ଶରୀର ମଧ୍ୟରୁ ଆଣି ପ୍ରାଣକୁ ଓଟାରି
ପକାଇବ କାଟି ତାହା ଖଣ୍ଡଖଣ୍ଡ କରି,
ଅସହ୍ୟ ଏ ଅପମାନ ବୀରପ୍ରାଣେ ମୋର ।
ଜଳୁଛି ମୋ ପ୍ରାଣେ ଯେଉଁ ଅପମାନ ଅଗ୍ନି,
ନ ହେବ ଶୀତଳ ତାହା, ନଷ୍ଟେ ମୋ ବିଶ୍ୱାସ —
କୋଟି ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ପ୍ରଳୟ-ସଲିଳେ ।
କି ଉଦାର କୃପାଦୃଷ୍ଟି ଓଡ଼ିଆ ହୃଦୟ,
ଶତ୍ରୁ ମୁଁ ତାହାର, ମାତ୍ର ସେକାଳେ ସେ ମୋତେ
ମୃତକଳ୍ପ ଅବସ୍ଥାରେ, ଛାଡ଼ି ଦେଲା ପୁଣି,
କି ଲଜ୍ଜା ଏ, ଛି ଛି, କେଡ଼େ ଦାରୁଣ ଅବଜ୍ଞା,
ଶତ୍ରୁର ଉପେକ୍ଷାଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ବରଂ ଶ୍ରେୟ ।
ପ୍ରତାପୀ ନବାବ ମୁହିଁ ସମ୍ରାଟ ବଙ୍ଗର,
ପଡ଼ିଲି ସମରକ୍ଷେତ୍ରେ ହୀନ, ଅରକ୍ଷିତ—
ପ୍ରାୟ, କଲା ଶତ୍ରୁ ମୋର ଚିକିତ୍ସା, ଶୁଶ୍ରୂଷା,
ଏହି ଲଜ୍ଜା ସ୍ମୃତି, ଘେନି କୋଟି ବଜ୍ରଜ୍ୱାଳା
ପଶୁଛି ହୃଦୟେ ମୋର, ପାରୁ ନାହିଁ ସହି,
କି କାର୍ଯ୍ୟ ବା ଥାଇ ମୋର ସୈନ୍ୟ, ସେନାପତି ।
ଏ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ତିରସ୍କାର ଶୁଣି ପ୍ରଭୁଙ୍କର
କହିଲା କଳାପାହାଡ଼, "କି ଦୋଷ କାହାର,
ଜାଣ ପ୍ରଭୁ, ବୀର୍ଯ୍ୟସିଂହ ସେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ,
ଶତସିଂହ ପରାକ୍ରମ ତା' ବାହୁଯୁଗଳେ;
କେତେ ବାରେ * କରେ ଯୁଦ୍ଧ, ଅଦ୍ଭୁତକୌଶଳୀ
ସ୍ୱୟଂ ତୁମ୍ଭେ ମହାବୀର, ବହୁବୀର ଜୟୀ,
ମାତ୍ର ଦେଖିଛ କି କାହିଁ ଭାରତମଣ୍ଡଳେ
ଏ କାଳେ ତା ତୁଲ୍ୟ ବୀର, ହେଉ ପଛେ ଶତ୍ରୁ,
ମାତ୍ର ତା ବୀରତ୍ୱ, ଶକ୍ତି, ନମସ୍ୟ ଶତ୍ରୁର,
ନାହିଁ ଲଜ୍ଜା, ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର, ତାହିଁ ଦୁଃଖ କିଛି
ସେରୂପ ବୀରର ସହ ପରାଜୟେ କେବେ,
ବହୁଶିକ୍ଷା ଲଭ ତହିଁ, ସୁବୀର-ବାଞ୍ଛିତ ।
ଏକେ ସିନ୍ଧୁ ଶତ୍ରୁ-ଗ୍ରାସ-କ୍ଷମ, ଦୁଜେ ଯଦି
ହୁଏ ସାହା ମହାନଳ ମହାଶକ୍ତିଧର,
ତେବେ କି ଅସାଧ୍ୟ ତାର, କେ ଅଣ୍ଟିବ ତାକୁ,
ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ହୃଦୟ ଦେବ ସାହା ମୁକୁନ୍ଦର ।
ଅଲୌକିକ ପରାକ୍ରମ ଧରେ ସେ ଶରୀରେ,
ଶତ ସିଂହ ତେଜସ୍ୱର ବୀରବୀର୍ଯ୍ୟ ତେଜେ,
କି ଓଜସ୍ୱ, କି ପ୍ରଭାବ, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ମୁଖରେ
ପ୍ରକଟିତ ସଦା ତାର ଯୌବନ-ପ୍ରତିଭା ।
କି ଦୃଢ଼ ବ୍ୟବସ୍ଥା ତାର, (ଶିକ୍ଷଣୀୟ ତାହା)
ସୁତରାଂ ଦେ ନାହିଁ ଫାଙ୍କ ସେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟେ,
ସେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆମ୍ଭ ପକ୍ଷେ ହେଲା ଅନ୍ତରାୟ,
ଆକ୍ରମିଲ ପୃଷ୍ଠଭାଗୁ ବୈରି-ବ୍ୟୂହେ ତୁମ୍ଭେ,
ତେଣୁ ତବ ସାହାଯ୍ୟାର୍ଥେ ନ ପାରିଲେ ଯାଇ
ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଥିବା ସୈନ୍ୟ, ସେ ହୃଦୟ ଦେବ
ରଖିଲା ପ୍ରାଚୀରରୂପେ ମଧ୍ୟେ ପ୍ରତିବନ୍ଧ
ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀ ସୈନ୍ୟ ସହ, କାର ଶକ୍ତି ପ୍ରଭୁ
ଭେଦିବ ସେ ମହାବ୍ୟୂହ, ଅଗ୍ରସର ମାତ୍ରେ
ଶରର ହୋଇ ଛିନ୍ନଶିର ପଡ଼ିଲେ ସୈନିକେ,
ତେଣୁ ଯୁଦ୍ଧ ସମାଚାର ହେଲା ନାହିଁ ଜାଣି,
ଘଟିଲାକ ପରାଜୟ ସଂଗ୍ରାମେ ଆମ୍ଭର ।
କିନ୍ତୁ ତହିଁ କି ଶୋଚନା, ଜୟ ପରାଜୟ
ଅଛି ତ ସମରେ, ଥାଏ ନନ୍ଦନ ପଶ୍ଚାତେ

* ପ୍ରକାରେ

ହାସ୍ୟ, ତଥା ପରାଜୟ ପରେ ଅସେ ଜୟ,
ନ ଚିନ୍ତା, ନ ଲଜ୍ଜା କ୍ଷମା ନ ଦୁଃଖ ଅଜସ୍ରେ,
ଉତ୍କଳ ପ୍ରତାପ ମୁହିଁ କରି ନଷ୍ଟେ ପ୍ରଭୋ,
ବିଜୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କି ଶିରେ ବସାଇବି ତବ ।"
ଏସନ ଆଶ୍ୱାସ ଅର୍ପି ପଷଣ୍ଡ ନବାବେ
ଶୋଇଗଲ ସେନାପତି ଶୟନ-ଆଗାରେ,
କରି ତହୁଁ ଜୟଧ୍ୱନି ଉପସ୍ଥିତ ଜନେ,
ଉଠିଗଲେ ହୃଷ୍ଟମନେ ନିଜ ନିଜ କକ୍ଷେ ।

ଏଥିଅନ୍ତେ ରଜନୀ-ରାଣୀ ଯଥାସମୟରେ
ଟାଣିନେଇ ପ୍ରତୀଚୀରୁ କୃଷ୍ଣ ପାଟାଞ୍ଚଳ
ରଖିଲା ଗୋଟାଇ, ତହୁଁ ଆସିଲେକ ଜିଣି
ପ୍ରାତଃଲକ୍ଷ୍ମୀ ଉଷ ମୁଖ, ଦୀପ୍ତ, ସୁପାଟଳ ।
ଉଷାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସ୍ନିଗ୍ଧ ମଧୁର ମୟୂଖେ
ବର୍ଣ୍ଣନେଲେ ଗଚ୍ଛ, ପଦ୍ମ ସହାସ୍ୟ ବଦନେ,
ନୈବେଦ୍ୟମୋହିନୀ ଧନୀ ତରୁ-ସ୍ୱଜନେମା
ଫୁଲଫୁଲ, ପିତୃ ଅଙ୍କେ ଦୋହଲି ମୃଦୁଲେ
ନମିଲେ ଉଷାର ସେହି ପଦ୍ମବ ଆଲୋକ
ଭକ୍ତିଭରେ, ନତଶିରେ । ଶୀତ ସମୀରଣ,
ବିତରିଲା ବହିଆଣି ବିଶ୍ୱ-ଆଶୀର୍ବାଦେ,
ନିସର୍ଗ ସୁଷମା ନେତ୍ରେ ଦର୍ଶିଲା ଅମୃତ ।
ଶୋଭିଲେ ପର୍ବତବୃନ୍ଦ, ପ୍ରକୃତିଦେବୀଙ୍କ
ନୀଳମଣିମୟ ରମ୍ୟ ମନ୍ଦିର-ସକାଶ ।
ଗାଇଲେ ବିହଙ୍ଗବର୍ଗ, ସ୍ୱଭାବେ ସେ ଦ୍ୱିଜ,
କଲେ ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟମନ୍ତ୍ର ଆବୃତ୍ତି ସୁସ୍ୱରେ ।
ଉଇଁଲେ କିରଣମାଳୀ ବିଶ୍ୱବନ୍ଧୁ ରବି
କନକ-କିରଣ-ରଥେ, ରଥାଶ୍ୱ ପ୍ରଭାରେ *
ହେଲା ପୌରନ୍ଦରୀ ପୃଷ୍ଠ ଲୋହିତିମାମୟ,
ହସିଲା ଭୁବନ, ଗଲା ନବ ବଳ ଖେଳି
ସୃଷ୍ଟି ଦେହେ, ସଜୀବତା ଉଠିଲା ନିଦ୍ରାନ୍ତ,
କ୍ଲାନ୍ତ, କର୍ମୋନ୍ମୁଖତା, ହେଲା ଶଯ୍ୟାତ୍ୟାଗୀ ।

ଏକାଳେ ଉଭୟ ପକ୍ଷ ସାଜିଲେ ସମରେ,
ଗଜେନ୍ଦ୍ର-ଲାଞ୍ଛିତ ଧ୍ୱଜ ଉଡ଼ାଇ ଯବନେ
ବାହାରିଲେ ରଣକ୍ଷେତ୍ରେ, ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସହ,
ଉଚାରି ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରେ 'ଆଲ୍ଲା ହୋ ଆକବର'
ଉତ୍କଳବାହିନୀ ଗାଇ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ
ରୌଦ୍ରରସେ, ସମୁତ୍ତୋଳି ସୁଦର୍ଶନ ଧ୍ୱଜ,
କଲେ ରଣଯାତ୍ରା ଦର୍ପେ, ଅତୁଳ ଉତ୍ସାହେ ।
ଧାଏଁ କେହି ବୀରମଦେ ହୋଇଣ ଉନ୍ମତ୍ତ
ନିଜକୁ ବିସୋରି ଯନ୍ତ୍ରଚାଳିତ ପରାୟେ,
କେଉଁଠି ପଡ଼ୁଛି ପଦ, ଶୂନ୍ୟେ ବା ପାତାଳେ
ଜାଣେ ନାହିଁ ତାହା, କେହି ବା କଳ୍ପନାବଳେ
କରିଲ ଶତ୍ରୁକୁ ଉଭା ସମ୍ମୁଖେ ନିଜର
ଭୁଷୁଛି ନିଷ୍ଠୁରେ ସେହି ଶୂନ୍ୟ ବୈରିବକ୍ଷେ,
ଛାଡି ଉଠେ ବୀର ରଣ ଘଡ଼ଘଡ଼ ଯଥା ।
ମିଳିଲେ ଉଭୟ ପକ୍ଷ ସମର-ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ,
ମିଳିଲେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଶୂରେଶଶୋଭନ,
ଆରୋହି ବାରଣ ପୃଷ୍ଠେ, ଧନୁର୍ବାଣ ହସ୍ତେ,
ଠେକିଛି ମସ୍ତକ ପରେ ଛତ୍ର ଛତ୍ରଧର,
ରମ୍ୟ ହେମ ଗିରିଚ୍ଛବି ଠେକିଥାଏ ଯଥା
ଶତବର୍ଗ, ଶତସ୍ୱର୍ଗ ସୁଷମା ସମ୍ପଦ
ଉଚ୍ଚତର ଶିରେ, ପୃଷ୍ଠେ ବହୁଣ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ
ଝୁଲୁଛି ଗୌରବ-ଗର୍ବେ ହର୍ଷେ ଗଜବର ।
କୃଷ୍ଣକାନ୍ତ ମହାହସ୍ତୀ ଆରୋହି ନବାବ
ମିଳିଲେ ସମରକ୍ଷେତ୍ରେ, ଭୀମ ଅସି କରେ ।
ସମର-ସଙ୍କେତ ଭେରୀ ବାଜନ୍ତେ ଭୈରବେ
ଏ କାଳେ, ଉଭୟ ପକ୍ଷେ, ଲାଗିଲା ସମର,
ଉଠିଲା ପୃଥିଲେ ଶର ସନ୍ ସନ୍ ସ୍ୱନ,
ଘୋଡ଼ାଟାପୁ ଟପ୍ ଟାପ୍, ଚକ୍ର ଘର୍ ଘର୍,
ଚଳହସ୍ତୀ ଗଳଘଣ୍ଟି ଠଣ୍ ଠଣ୍ ଶବ୍ଦ,
ଉଡ଼ିଲା ପତାକା ଶୂନ୍ୟେ ପତ୍ ପତ୍ ସ୍ୱରେ ।
ଶୀତଳ ଅମ୍ବରବର ଦ୍ୱିତୀୟ କୁମାର,

* ରବିରଥର ଅଶ୍ୱ ଲୋହିତବର୍ଣ୍ଣ

ଦେଖି ଶିଖୀ ମନାଇଙ୍କ ଅଗ୍ରେ ରଣବେଶେ,
କହିଲେ କର୍କଶସ୍ୱରେ ଭୀଷଣ କ୍ରୋଧରେ,—
"ଆସ ଆସ ଉତ୍କଳର କୁଳାଙ୍ଗାରଦ୍ୱୟ,
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପାଇଲେ ରଣେ ନ ଛାଡ଼େ ମୁଁ ଆଜେ,
ସମର୍ପିତ ମନ୍ତ୍ରାଭୋଗ ରଣ ଚାମୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ
ମୁଣ୍ଡ ତବ, ଯବନର ପାଦୋଦକପାୟୀ,
କେ ଯୁଝିବ ବେନି ମଧ୍ୟୁ ହୁଅ ଅଗ୍ରସର,
ମାତୃଘାତୀ ପାପୀ ତୁମ୍ଭେ, ନାରକୀ, ପାମର,
ବଧିବା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚେ ସର୍ବାଗ୍ରେ ଉଚିତ।"
କହିଲେ ମନାଇ ତହୁଁ କ୍ରୋଧେ, "ମ୍ଲେଚ୍ଛସୁତ,
କିପାଁ ଏତେ ଅସ୍ଫାଳନ, ଭ୍ରାତୃ ଘାତ ପ୍ରାୟେ
ନ କର ସମର କିମ୍ବା ନ ମାର ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ?
ଜଳୁଛି, କୁମାର, ଦେହେ ଯେ ମହା ଅନଳ,
ହେବ ନିର୍ବାପିତ ତାହା ଉତ୍କଳ-ଶୋଣିତେ,
ବୀରବର, ଦିଅ ଭିକ୍ଷା, ମାଗୁଛି ମୁଁ ରଣ।"
କହିଲେ କୁମାର,—"ମୂଢ଼, ଉତ୍କଳ ଶୋଣିତେ
ନ ହେଉଣୁ ହୃଦ ତବ ଶୀତଳ, ତତ୍ପୂର୍ବେ
ତବ ଉଷ୍ଣ ଶୋଣିତରେ କରୁ ସେ ତର୍ପଣ
ତବ ପ୍ରେତାତ୍ମାର, ଏବେ ସମ୍ଭର ଏ ଅସ୍ତ୍ର,"
ଏହା କହି ମହାତେଜେ ଧରି ଭୁଶୁଣ୍ଡିକ
ଫିଙ୍ଗିଲେ କୁମାର, ସେହି ଅବ୍ୟର୍ଥ ଆଘାତେ
ପଡ଼ିଲାକ ଛିଣ୍ଡି ତଳେ ମନାଇ ମସ୍ତକ।
ତହୁଁ ଶିଖୀ ମହାକ୍ରୋଧେ ହୋଇ ଅଗ୍ରସର
ବିନ୍ଧିଲା କୁମାରେ ବାଣ, ଶିଞ୍ଜିନୀ ଆକର୍ଷି,
କାଟିଗଲା ସେହି ବାଣେ କୁମାର-ଧନୁକ।
ପଲକେ କୁମାର ପୁଣି ନେଲେ ଅନ୍ୟ ଧନୁ,
ମାତ୍ର ତହିଁ ନ ଦେଉଣୁ ଗୁଣ, ଗଲା ତାହା
ଶିଖୀବାଣେ ଅତର୍କିତ ବେନି ଖଣ୍ଡ ହୋଇ।
ଲଜ୍ଜାରେ କ୍ରୋଧରେ ତହୁଁ ହୋଇ ଥରଥର
ମ୍ଲେଚ୍ଛସୁତ, ତୋଳି ଧରି ଅଷ୍ଟଶିର ଗଦା
ଫିଙ୍ଗିଲେ ସବଳେ, ଚାପି ଦଶନେ ଅଧର।
ବାଜି ସେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଗଦା, ଶିଖୀ କଳେବର

ଗଲା ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ, ଦୁଷ୍ଟ ତେଜିଲା ଜୀବନ,
ହେରି ତା' ବିଜୟ ଗର୍ବେ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲି କୁମାର
ବାଇଲେ ବିଜୟ ଶଙ୍ଖ ଉଚ୍ଚେ ଘନ ଘନ,
ନାଚଉଲ ଉତ୍କଳସୈନ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ବିହ୍ୱଳେ,
ଜୟ ଜୟ ରବେ ହେଲା ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ଗଗନ।
ଅନନ୍ତର ଦ୍ୱେଷତପ୍ତ ଯବନ ସୈନ୍ୟକେ
ଘେରିଲେ କୁମାରେ ଆସି, ଧାଇଁଲେ ତା ଦେଖି
ଉତ୍କଳ ସେନାକେ, ହେଲା ମହାଘୋର ରଣ,
ଧର ଧର, ମାର ମାର, କାଟ୍ କାଟ ଶବ୍ଦ
ଉଠିଲା ଚଉଦିଗେ, କାହିଁ ଯବନ ସାହିଏ
ମଣ୍ଡିଲେ ଉତ୍କଳସୈନ୍ୟ, ଦଳିଲେ କାହିଁ ବା
ଉତ୍କଳ ନିଷାଦିବୃନ୍ଦ ଯବନପାଇକେ।
କାହିଁବା ବିପକ୍ଷଗ୍ରାସ ହୋଇ ପ୍ରଭୂତ
ଅଗ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସୈନ୍ୟବ୍ୟୂହ, ଯାଉଛି ପଶ୍ଚାତେ
ଫେରି, ପୁଣି ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ବାହିନୀ ସହସ
ଧାଇଁଛି ଆଗକୁ ଖରେ ବିପୁଳ ଉଦ୍ୟମେ,
ମହାନାଦେ ଗର୍ଜି ଗର୍ଜି ସିନ୍ଧୁବୀଚି ପ୍ରାୟେ।
ଏହିପରି ହେଲା ଯୁଦ୍ଧ କେତେ ବେଳ ଯାଏଁ,
ବହୁ ସୈନ୍ୟ, ସେନାପତି ଉଭୟ ପକ୍ଷର
ତେଜିଲେ ଜୀବନ, ହେଲେ ବିକଳାଙ୍ଗ କେତେ,
ବହିଲା ଶୋଣିତ-ସ୍ରୋତ ସମର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ,
ମାତ୍ର କେହି ନ ପାରିଲେ ଜିଣି କାହାରିକି,
ଉଭୟେ ସମାନ ଦମ୍ଭୀ, ଅଟଳପ୍ରତିଜ୍ଞ।
ଦେଖିଣ ପାଠଣାନୃପେ ଉତ୍କଳୀୟ ସୈନ୍ୟେ,
ହେଲେ ସ୍ୱୟଂ ମତ୍ତ ହୋଇ ଦ୍ୱିଗୁଣ ଉତ୍ସାହେ,
ପଳାଇଲେ ଶତ୍ରୁସେନା ତ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ,
ପଳାନ୍ତି ଯେସନ କରୀ, ହେରି ଅବଲୀଳେ,
ଦୈବେ ଯେବେ ପଶୁରାଜ ପଡ଼େ ଯୂଥମଧ୍ୟେ,
କିମ୍ବା ଦୂର ଅନ୍ଧକାର ଅରୁଣ ଦର୍ଶନେ।
ଯବନ-ବାହିନୀପତି ଦେଖି ସୈନ୍ୟଭଙ୍ଗ
ଶାପି ସୈନ୍ୟେ ରୁଦ୍ର ରୋଷେ ତର୍ଜନୀ ନର୍ତ୍ତନେ,
ଉଗ୍ର ଭର୍ତ୍ସନା ବାକ୍ୟେ, ଫେରାଇଲେ ସବଳେ

ଲାଗିଲା ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ, ଗର୍ଜିଲେ ବୀରେନ୍ଦ୍ର,
ଭୀଷଣ କଳମ୍ବ କୁଳ ଉଡ଼ିଲା ଅମ୍ବରେ
ଗର୍ଜି ସନସନ୍ ସ୍ୱନେ, ତୀକ୍ଷ୍ଣ କ୍ଷୁରଧାର ।
ମାଣ୍ଡିଲେ ହୃଦୟ ଦେବ, ଉତ୍କଳମାତାର
ହୃଦୟ-ଗୌରବ ଧନ, ସମର ତରଙ୍ଗ ।
ମନ ପ୍ରାୟ ଇତସ୍ତତଃ ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ଗତି
ଖେଳେ ଯଥା ତିମିଙ୍ଗିଳ, ଓଲଟି ପାଲଟି
ସିନ୍ଧୁଗର୍ଭେ, ହୋଇ କ୍ଷୁଦ୍ର ମୀନାଳୀ-ବେଷ୍ଟିତ ।
କଲେ ମହାବାଣ ବୃଷ୍ଟି, ପ୍ରତେ ହେଲା ଯେତେକେ
ନୁହେଁ ତାହା ବାଣବୃଷ୍ଟି—ମୃତ୍ୟୁବୃଷ୍ଟି ସତେ,
ବୀର-ବପୁ ବୀରତେଜେ ଦିଶିଲା ଭାସ୍ୱର,
ସତେ ବା ଆଗ୍ନେୟ ଗିରି କରୁଛି ଉଦ୍‌ଗାର
ରନ୍ଧ୍ରେ ରନ୍ଧ୍ରେ ଜ୍ୱାଳାରାଶି ତୀବ୍ର, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ଯବନ ସୈନ୍ୟର ପ୍ରତିଲୋମରୂପେ ବୀର
ଖୁଣ୍ଟି ଦେଇଗଲେ ଶର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶତ,
ଭେଦିଲା ସେ ବାଣ କାହା ବଦନ-ବିବରେ,
କାହା କଣ୍ଠମୂଳେ, ଗ୍ରୀବାମୂଳେ, ନେତ୍ର ମଧ୍ୟେ,
କାହାର ବା ଚର୍ମ, ବର୍ମ ଭେଦି, ଭେଦିଗଲା
ମର୍ମସ୍ଥଳେ, ପଡ଼ିଲା ସେ ଛିନ୍ନତରୁ ପ୍ରାୟ ।
ଚକ୍ଷୁ, କର୍ଣ୍ଣ, ନାସାଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଅବା କେହୁ,
ଧରିଲା ବିକଟାକାର, ପ୍ରେତମୂର୍ତ୍ତି ଯଥା ।
ତ୍ୟକ୍ତ ଭଗ୍ନ ଅସ୍ତ୍ରଖଣ୍ଡେ ହୋଇ କ୍ଷତପଦ
ପଡ଼ିଗଲେ କେତେ ସେନା ସମର ପ୍ରାନ୍ତରେ,
ଉଠିଲା ଅଦ୍ଭୁତ କଣ୍ଠୁ ଆର୍ତ୍ତ କଳରବ,
ଉଠିଲା ଆବର କ୍ଷୀଣ ମୁମୂର୍ଷୁ କଣ୍ଠରୁ
ହୃଦଦ୍ରାବୀ ବିକରୁଣ ବ୍ୟାକୁଳ ପ୍ରଳାପ,
ବିଷାଦ ବେଦନମୟ ହେଲା ରଙ୍ଗଭୂମି ।
ଭଗ୍ନୀପତି ସଙ୍ଗେ ଆସି ମିଳିଲେ ମୁକୁନ୍ଦ
ମିଳିଲେ କି ଧନଞ୍ଜୟ ଭାରତ-ଗୌରବ,
ବୀରର୍ଷି ଗାଙ୍ଗେୟ ସହ, ଅନ୍ୟ ନରବରେ
ହେଲେ ଆସି ପୃଷ୍ଠବଳ ସସୈନ୍ୟ ତାଙ୍କର ।

ଆସି ତହିଁ ସଇମାନ ମିଳିଲେ ସତ୍ୱର,
ମିଳିଲେ ଆବର—ଢଳାପାହାଡ଼ ଦୁର୍ମଦ,
ଘଟିଲା କରାଳ ଯୁଦ୍ଧ, ଲାଗିଗଲା ପୁଣି
ଧ୍ୱଂସଲୀଳା ଅଭିନୟ—ଭୟାବହ ଦୃଶ୍ୟ ।
ଯୁଝିଲେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଅତୁଳ ବିକ୍ରମେ,
କେବେ ଅଶ୍ୱେ, କେବେ ଗଜେ,
କେବେ ବା ଭୂତଳେ
ହୋଇ ଉଭା, ବୀରବର ବର୍ଷିଲେ ଶାୟକ,
ମଲେ ସେ ଅନଳବାଣେ ଅସଂଖ୍ୟ ଯବନ ।
କେବେ ଅବା ଧନୁ ତେଜି ଧରି ଅସି କରେ
ସଂହାରିଲେ ବୈରିଦଳ, ସେ ମହା କୃପାଣ
ଘୂରିବା ସମୟେ, (ଯଥା ଭାର୍ଗବର * ଚକ୍ର)
ଚକ୍ର କି କୃପାଣ ତାହା ହୁଏ ନାହିଁ ବାର ।
ଜ୍ୱଳିଲା ସମରାନଳ କ୍ରମଶଃ ପ୍ରଖରେ,
ହେଲେ ସେ ଅନଳେ ଭସ୍ମ ଉଭୟ ପକ୍ଷର
ବହୁ ସେନା, ସେନାପତି, ବହୁ ସୈନ୍ୟେଶ୍ୱର,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ରଣସ୍ଥଳୀ, ରଣଚଣ୍ଡୀଙ୍କର
ମନୋଜ୍ଞ ସମ୍ଭାରେ ବହୁ. ମାତ୍ର ତେବେ ସୁଦ୍ଧା
ହେଲେ ନାହିଁ ଜୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅନୁକୂଳା କା'ର ।
ଯୁଝିଲେ ଯବନ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରାଣ-ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ,
ଜଣେ ମଲେ ଦଶ ଜଣ ହେଲେ ଆସି ଠିଆ
ତାହା ସ୍ଥାନେ, ହିନ୍ଦୁସେନା ହେଲା କ୍ରମେ ହ୍ରାସ,
ବହୁଗୁଣ ବର୍ଦ୍ଧମାନ ମାତ୍ର ଶତ୍ରୁସେନା ।
ଅଦମ୍ୟ ଉତ୍ସାହେ ବେଢ଼ି ଉତ୍କଳସମ୍ରାଟେ
ବର୍ଷିଲେ ଯବନବର୍ଗ ବହୁ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଅସ୍ତ୍ର,
ପ୍ରତିଅସ୍ତ୍ରେ କ୍ଷିପ୍ରହସ୍ତେ କଲେ ତା ଚ୍ଛେଦନ
ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ, ଏହିରୂପେ ବହୁବାର
ଲଭି ପରାଜୟ, ହେଲେ ନାହିଁ ନିରୁତ୍ସାହ
ଯବନପକ୍ଷୀୟେ, କେବେଁ କହିବାଏ ମାତ୍ର,
ବରଞ୍ଚ ସାହସ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଶକ୍ତି, ନିର୍ଭୀକତା,
ଲଭିଲା ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ପ୍ରବୃଦ୍ଧି ତାଙ୍କର ।

* କୃଷ୍ଣର ଚକ୍ର

ବର୍ଷିଲେ ସୁନଶ୍ଚ ଅସ୍ତ୍ର ମୁହୁଃ ଘଣି ଘଣି,
ସହିଲେ ସମ୍ରାଟ ତାହା, ସହେ ଯଥା ତରୁ
ବୃଷ୍ଟି-ବାରିଧାର, ଦୃଢ଼ ଅଚଞ୍ଚ ଶରୀରେ,
ବହିଲା ରୁଧିର ଧାର ସର୍ବାଙ୍ଗୁ ତାଙ୍କର,
ଗୈରିକ ନିର୍ଝର ଯଥା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମେରୁ-ଦେହୁ,
ମାତ୍ର ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ନାହିଁ ତିଳେ ହେଁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ,
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୃପମଣି, ରତ ବାମ ହସ୍ତ
ରକ୍ତ ପୋଛିବାରେ, ଆନ ଅରି-ମାରଣରେ ।
ହାଣ ଖାଇ ମତ୍ତଚିତ୍ତ ଯବନ ସୈନ୍ୟତେ,
ଛିଣ୍ଡ ପଡ଼ୁଅଛି ମୁଣ୍ଡ ଲୁଡ଼ ଲୁଡ଼ ହୋଇ,
ଏଣୁପର ବରି ଯୁଦ୍ଧ ବେଳବୁଡ଼ ଯାଏଁ
ହେଲେ ଅବସନ୍ନ ଘନ୍ୟେ, ବହୁ ରକ୍ତସ୍ରାବେ
ପଡ଼ିଗଲା ଦେହୁ ପିଠା, ମାନ ହେଲା ମୁଖ,
ହେଲା ମୁଷ୍ଟି ଶିଥିଳିତ, ଖସିଲା କୃପାଣ ।
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ବୀରତୀର୍ଥେ ବୀରବପୁ ତାଙ୍କ
ପଡ଼ିଲାକ ଢଳି, ହେଲେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ସମ୍ରାଟ ।
ବୀରେନ୍ଦ୍ର ହ୍ୱଦଯ୍ୟେ ଦେବ ଦେଖି ଏ ଘଟଣା,
ଛୁଟି ଆସି ଗୁଣମୁକ୍ତ ବାଣଗଣ ଅଗ୍ରେ,
ତୋଳିନେଇ କୋଳେ ନୃପେ, ଫେରିଲେ ଶିବିରେ,
ରଣ ତେଜି ବହୁବୀରେ ଧାଇଁଲେ ପଶ୍ଚାତେ ।
ପଥ ମଧ୍ୟେ ଥରେ ନେତ୍ର ଉନ୍ମୀଲି ସମ୍ରାଟ,
କ୍ଷୀଣକଣ୍ଠେ ଉଚ୍ଚାରିଣ "ନାରାୟଣ ହରି"
ମୁଦିଲେ ନୟନ ପୁଣି ଅନ୍ତିମ ମୁଦ୍ରଣେ,
ଉତ୍କଳର ରତ୍ନଦୀପ ଗଲା ହାୟ ନିଭି ।
ଦୀପଶୂନ୍ୟ ଅନ୍ଧକାରେ ଏବେ ସେ ଅଭାଗୀ
ହେଲା ହାୟ ଚିରମଗ୍ନ, ଭାଙ୍ଗିଗଲା ତାର
ସୁଖର ସପନୀ, ପୁଣି ଗଲା ଶେଷ ହୋଇ
ସୌଭାଗ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନତା ଅଧ୍ୟାୟ ତାହାର,
ଭବିଷ୍ୟ ଅଧ୍ୟାୟ ହେବ ଲୋତକେ ଲିଖିତ ।
ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତଙ୍କ କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହେଲା ବାଷ୍ପେ,
ରୁଦ୍ଧ ହେଲା ସମୀରଣ, ସ୍ରୋତେ ହେଲା ଯେତେକ

ଅସ୍ଥିର ସମସ୍ତ ସ୍ରୋତ ସ୍ଥିର ହେଲା କ୍ଷଣେ ।
ହେଲା ଦିଗ ହାହାମୟ, ହାହାକାର ରବେ
ବହିଲା ପବନ, ବୃକ୍ଷ, ଲତା, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ,
ସର୍ବେ କଲେ ହାହାରବ, ହେଲା ଚରାଚର
ହାହାମୟ, ମହାଶୋକ ଗ୍ରାସିଲା ଉତ୍କଳେ ।
କାନ୍ଦିଲେ ସକଳ ଜନ, କାନ୍ଦିଲେ ପର୍ବତେ,
କାନ୍ଦିଲେ ରଜନୀ ଦିବା, ଆକାଶ ପାତାଳ,
କାନ୍ଦିଲେ ନିର୍ଝରେ ଢାଳି ଝର୍ଝରେ ଲୋତକ,
କାନ୍ଦିଲେ ପ୍ରଜାମାବର୍ଗ, ନିର୍ବାକ ବିଷାଦେ,
କାନ୍ଦିଲା ବସନ ବକ୍ଷ ଭିଜାଇ ପ୍ରକୃତି,
ପ୍ରିୟ ପ୍ରେମକୁସୁ ତାର ହେଲା ଉଚ୍ଚାରିତ
କ୍ରନ୍ଦନଧ୍ୱନିର ଉସ୍ତ୍ର, ଅବାରିତ ବେଗେ,
ମହାଶୂନ୍ୟ ଦେବତାଏ ଦେଖି ଉତ୍କଳର
ଭାଗ୍ୟଅସ୍ତ, ହେଲେ ସର୍ବେ ବିଷଣ୍ଣ ବଦନ,
ସ୍ୱଭାବତଃ ଦେବନେତ୍ର ଲୋତକବିହୀନ,
ତଥାପି ଆସିଲା ତାହା ଆର୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୋଇ ।
ଦେବପ୍ରାଣେ ତାହାଙ୍କର ଅସହ୍ୟ ଏ ଦୃଶ୍ୟ,
ତେଣୁ ଘନ-ଆବରଣେ ଲୁଚିଲେ ଅମ୍ବରେ,
ଲୁହୁଣ୍ଡରେ ମୁହଁ ଢାଙ୍କି ଲୁଚିଲେ ଦୁଣ୍ଡଏ ।
ଉତ୍କଳର ସ୍ୱାଧୀନତା-ସୌଭାଗ୍ୟ-ମିହିରେ
ଅସ୍ତ ଦେଖି, ଅସ୍ତ ହେଲେ ମିହିର ଚଞ୍ଚଳେ,
ଅନ୍ଧ ହୋଇଗଲା ସୃଷ୍ଟି, ଫୁଟିଗଲା ତାର
ଏକ ଚକ୍ଷୁ ପ୍ରଭାଧର * ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଦୀପ ।
ମିଶିଗଲା ସୌର-ଜ୍ୟୋତି ମହା ଅନ୍ଧକାରେ,
ଏଣେ ମିଶିଗଲା ହାୟ ନୃପ ପ୍ରାଣଜ୍ୟୋତି
ମହାମୃତ୍ୟୁ-ଅନ୍ଧକାରେ, ହେଲେ କଣାଦେବୀ
ନୀରବତା ମାଳା ପିନ୍ଧି ବସୁନ୍ଧ୍ୟେ ସ୍ତବଧ ।
ଉତ୍କଳ ସୌଭାଗ୍ୟ ଲିପି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ
ନିଭିଗଲା ହାୟ, ଆଉ ନ ରହିଲା ଚିହ୍ନ ।
ଗେଙ୍ଗୁଟୀ-ସୁରଭେ ଏଣେ ଘୃତ-ପରିକରେ
କରି ସୁସଜ୍ଜିତ ଚିତା ଚନ୍ଦନ ଇନ୍ଧନେ,

* ସୂର୍ଯ୍ୟ

ବସାଇଲେ ବୀର ବେଶେ ସମ୍ରାଟେ ତହିଁରେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସ୍ୱଖରେ ବନ୍ଧି, ଧରି ପୁଣ୍ୟ ଅଙ୍କେ
ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଉତ୍କଳେଶ ଅ-ଜୀବ ଶରୀରେ।
ଦିଶିଲା ସମ୍ରାଟ-ତନୁ, ଅଗ୍ନିମଧ୍ୟେ ବୁଡ଼ି
ଜ୍ୟୋତିଗର୍ଭେ ଯୋଗମଗ୍ନ ଜ୍ୟୋତିମୂର୍ତ୍ତିପ୍ରାୟ,
ଲହ ଲହ ଅଗ୍ନିଶିଖା ଶୋଭିଲା ମସ୍ତକେ,
ଦୋଦୁଲ୍ୟ କିରୀଟ ଯଥା ଜ୍ୟୋତିବିନିର୍ମିତ।
ନିରେଖି ତା' ଯୋଗାନନ୍ଦ, କହିଲେ ଗଦଗଦେ,
"ଏ ସୁନ୍ଦର ବେଶେ ବସ, ଉପବିଷ୍ଟ ତୁମ୍ଭେ
ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ସିଂହାସନେ ଜ୍ୟୋତି ଅଳଙ୍କୃତ,
ବୀରକୁଳେ ବାଞ୍ଛିତ ଏ ମହାସିଂହାସନ,
ଯାଅ ବସ, ଜ୍ୟୋତିସ୍ୱଜ୍ୟୋତି ଜ୍ୟୋତିରଥେ ବସି,
ଘେନି ଉତ୍କଳର ଚିର ସ୍ୱାଧୀନତା-ଧନ,
ତପ୍ତ ଅଶ୍ରୁ, ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ—ହତାଶାବ୍ୟଞ୍ଜକ,
ସ୍ୱଜାତିର ରୂପେ, ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ୟ ତା' ତୁମ୍ଭର,
ଭୁଞ୍ଜ ସୁଖ ବୀର ସ୍ୱର୍ଗେ, ବୀର, ଦେବ ସହ।
ପାଇଲା ଉତ୍କଳମାତା ଯେ ମହା ଆଘାତ,
ନ ଶୁଖିବ ଯୁଗାନ୍ତରେ ସେ ବିଷମ କ୍ଷତ,
ଆଜି ତାର ଅଙ୍କ ଶୂନ୍ୟ, ଏବେ କାଳ ପରେ,
ତୁମ୍ଭ ଭଳି ପୁତ୍ର ଆଉ ନାହିଁ ତା ଭାଗ୍ୟରେ।
ଯେ ସୌଭାଗ୍ୟ-ସୂର୍ଯ୍ୟ ତାର ଅସ୍ତ ହେଲା ଆଜି
ଗୋହିରୀ ପ୍ରାନ୍ତରେ, ଆଉ ନ ଉଇଁବ ସେହି,
ଏ ଶୋକର ମହାସାକ୍ଷୀ ଏ ଗୋହିରୀକ୍ଷେତ୍ର,
ଏ ଗେଙ୍ଗୁଟୀ,-(ବୈତରଣୀ ପ୍ରାଣର ତନୁଜା)
ବିଷଣ୍ଣ ଶ୍ରୀହତହାସିକା ଏ ଶୋକ ସ୍ମୃତିର,
ବହିବେ ଏ ମହାସ୍ମୃତି କାଳେ କାଳେ ବେନି।"
କୁସୁମ, ଗୁଗ୍ଗୁଳ, ଘୃତ ଲଭି ଅଗ୍ନିଦେବ,
ଦଣ୍ଡକେ ଉଦରସାତ କଲେ ରାଜବପୁଃ
ଧ୍ୱଂସଯଜ୍ଞ ଏ ଚିତାଗ୍ନି, ସମ୍ରାଟ ଶରୀର
ହେଲା ତହିଁ ଭସ୍ମଶେଷ, ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ
ଉଡ଼ିଗଲା ଭସ୍ମ ହୋଇ ଉତ୍କଳର ଆଶା,
ଏ ମହାପତନ ହାୟ, ଥିଲା ତା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ !
ଅନନ୍ତର ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପୂତ ଚିତା ଭସ୍ମ
ଭସାଇ ଗେଙ୍ଗୁଟୀ ଜଳେ, ଶବଦାହୀବର୍ଗ
ବାହୁଡ଼ିଲେ ଶୋକମଗ୍ନ ଅବସନ୍ନ ଚିତ୍ତେ
ଉତ୍କଳ-ଶିବିରେ, ସେହି ବିଷାଦ-ନିଶୀଥେ।

ପଞ୍ଚଦଶ ସର୍ଗ

ସମ୍ରାଟଙ୍କ ମହାମୃତ୍ୟୁ ଦାରୁଣ ଦୁର୍ବାର୍ତ୍ତା
ହେଲା ପ୍ରଚାରିତ, ଚଢ଼ି ଜନକଣ୍ଠ-ଯାନେ
ରଣସ୍ଥଳେ, ଶତ୍ରୁପକ୍ଷ ଅଧୀର ଆନନ୍ଦେ,
ଘୋଟିଗଲା ଅନ୍ୟ-ପକ୍ଷେ ବିଷାଦ-କାଳିମା,
ନୈଶ୍ୟ କାଳିମା ସହ, ହୋଇ ଗାଢ଼ତର,
କିବା ରଜନୀର ଦୃଶ୍ୟ ବହିଲା ସେ କ୍ଷେତ୍ର।
ଛୁଟିଲେ ଯବନ ସେନା ଦ୍ୱିଗୁଣ ଉତ୍ସାହେ,
କଲେ ଆସି ଉତ୍କଳୀୟ ସୈନ୍ୟବ୍ୟୂହେ ବନ୍ଦୀ,
କେତେ ବା ପଳାଇ ଯାଇ ଲଭିଲେ ନିସ୍ତାର,
ପ୍ରବେଶି ଗହନ ବନେ ଲୁଚିଲେ ସଭୟେ।
ଶ୍ମଶାନୁ ବାହୁଡ଼ି ଏଣେ ସ୍ୱଜ-ପଣ୍ଡିତକେ
ଶୋକ-ଶୂନ୍ୟାଶ୍ରିତ ମନେ, ବାହୁଡ଼ନ୍ତି ଯଥା
ପୂଜାନ୍ତେ ପୂଜକବର୍ଗ ପୂଜା ପ୍ରତିମାକୁ
ଅତଳ ତଟିନୀ ଗର୍ଭେ ବିସର୍ଜି ବରଷେ,
ଦେଖିଲେ ଶିବିର ଶୂନ୍ୟ, ହାୟ ସେ ଶିବିର
ପ୍ରକାଶୁଛି ଯେସନେ ମୌନେ ମହାବ୍ୟାକୁଳରେ
ନିସ୍ପନ୍ଦ ନିସ୍ତବ୍ଧପ୍ରାୟ ଅତି ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ।
କହିଲେ ପାଟଣାପଣ୍ଡ ଯୋଗୀ ଯୋଗାନନ୍ଦେ,
"ନିଭିଲା ଦିହୁଡ଼ି, ପୁତ୍ରେ, ହାୟ ଏ ଉତ୍କଳ
ଲୁଚିଗଲେ ଧ୍ରୁବତାରା ଘନ ଅନ୍ତରାଳେ,
ବୀରଶୂନ୍ୟ ଏ ଉତ୍କଳ, ଶୌର୍ଯ୍ୟର ସମାଧି,
ପୁଣ୍ୟ-ସ୍ୱର୍ଗ ପରିଣତ ପାତକ-ନରକେ।

କି ସୁଖେ ରହିବା ଆଉ, ସ୍ୱଜାତି ଲାଞ୍ଛନା,
ଧର୍ମର ଅବମାନନା, ସ୍ୱଦେଶ ଦୁର୍ଗତି,
ଏହି ପାପ ଦୃଶ୍ୟଚୟ, ସହିବ କି ହାୟ
ଜାତିଧର୍ମଦେଶପ୍ରାଣ ଓଡ଼ିଆ ନେତ୍ରରେ ।
ସର୍ବମତେ ଅସହ୍ୟ ସେ ଦୃଶ୍ୟର ଯନ୍ତ୍ରଣା,
ଦେଖି ତା ବ୍ୟଥାରେ ସିନା ଛାଡ଼ିଯିବ ପ୍ରାଣ ।
ଚାଲ ଗୁରୁଦେବ, ହେବା ଉଭେ ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମୀ,
ଶ୍ମଶାନପଥର ଯାତ୍ରା ଆସିଲଣି ସତ୍ୟ ”
ଏହା କହି ଲେଖି ଲେଖା ସ୍ୱହସ୍ତରେ ସ୍ୱୟଂ
ପେଶିଲେ ସଚିବ ପାଶେ ପ୍ରଣିଧି ହସ୍ତରେ,
ପୁତ୍ରେ ରାଜା କରିବାକୁ ଅର୍ପି ଅନୁମତି,
ଜଣାଇ ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜେ ଅନ୍ତିମ ବିଦାୟ ।
ଅନନ୍ତର ଯୋଗାନନ୍ଦ ଦେଖି ରଣକ୍ଷେତ୍ରେ
କହିଲେ ବାହୁକ ଖେଦେ ଅର୍ଦ୍ଧଭଗ୍ନ ସ୍ୱରେ,—
“କି ସୁନ୍ଦର ସନ୍ତାନର ହାର, ମା ଉତ୍କଳ,
ପିନ୍ଧିଚୁ ବକ୍ଷରେ ଆଜ, ହାୟ ଲୋ ଜନନି,
ଏହା ପର ସୁଖ ତୋର, ଏହା ପର ଇଚ୍ଛା,
ପୂରିଲା ତ ମନୋରଥ ଏବେ ମା ତୋହର ।
ଦେବଦ୍ରୋହୀ ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ ରେ କଳାପାହାଡ଼ ,
ପୂରିଲା ତ ଏବେ ତୋର ପ୍ରାଣର କାମନା,
ଉତ୍କଳର ନରନାରୀ ପ୍ରତିନିଃଶ୍ୱାସରେ
ବର୍ଷିବେ ତୋ ପ୍ରତି ଶାପ, ରକ୍ତ ଢାଳି ନେତ୍ରୁ ।
ଦର୍ପୋଦ୍ଧତ ହୃଦ ତୋର ହେବ ବ୍ୟଥାସିକ୍ତ
ଅଦୂରେ ଭବିଷ୍ୟେ, ପାପି, ହେବୁ ତୁ ନିପାତ,
ଏହିପରି ଶେଷଦିନ ତୋ ଦଗ୍ଧ ଭାଗ୍ୟରେ
ଆସିବ ରେ ଦିନେ ନଷ୍ଟେ, ଜାଣିଥା ଦୁର୍ମତି,
ନିୟତି ପର୍ଯ୍ୟାୟବତୀ, ପ୍ରତିଫଳ-ଦାତ୍ରୀ,
ଉତ୍ଥାନ ପତନ କାର୍ଯ୍ୟେ ରତ ସେ ନିୟତ,
ବାସ୍ତବ ଏ, କଳ୍ପନାର ନୁହେଁ ଗାଳଗଳ୍ପ,
ଭାଙ୍ଗିଦେବ ସେ ନିୟତି, ଆଶା-ସ୍ୱପ୍ନେ ତୋର
ସଦନ, କି ମହାମଣି ହେଲା ଆଜ ତୋର
ରାଜମୁକୁଟର ଭୂଷା, ଅମରଦୁର୍ଲଭ,
କରିଥିଲୁ ଯେଉଁ ତୀର୍ଥେ କି ତପସ୍ୟା ତୁହି
କେ କହିବ ତାହା, ତୋର ସଫଳ ସେ ତପ ।
କରିଥିଲେ ଅଳଙ୍କୃତ ଯେଉଁ ସିଂହାସନେ
ରାଜର୍ଷି ଅନଙ୍ଗଭୀମ, ରାଜେନ୍ଦ୍ର-ଶ୍ରେଷ୍ଠ,
ଦେବାଂଶ କପିଳ, ବୀରରାଜ କାଞ୍ଚୀଜେତା,
ଅବାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ବୈଷ୍ଣବ ପ୍ରତାପ,
ଯେଉଁ ସିଂହାସନ ପଦେ ହୁଏ ବିଲୁଣ୍ଠିତ
ସମସ୍ତ ଆର୍ଯ୍ୟଜାତିର ମସ୍ତକ ଭକ୍ତିରେ,
ଯେଉଁ ସିଂହାସନ ପଦ ଚୁମ୍ବେ ପ୍ରତିଦିନ
ବହୁ ନୃପତିଙ୍କ ରାଜମୁକୁଟ ଭାସ୍ୱର,
ସେହି ମହା ସିଂହାସନେ ବସିଲୁ ତୁ ଆଜ,
କି ନ ହୁଏ ଭାଗ୍ୟ-ଦେବ-ଅନୁକୂଳେ ଭଲ,
ଭାଗ୍ୟ ତୋର ସୁପ୍ରସନ୍ନ, କେ ରୋଧିବ ତୋତେ,
କିନ୍ତୁ ଉତ୍ଥାନର ଶେଷେ ପତନ ନିଶ୍ଚୟ ।
ଦିଅ ମା ଉତ୍କଳ ମହୀ, ବିଦାୟ କାଳରେ,
ଥାଅ ତୁମ୍ଭେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ତୁମ୍ଭ ମହିମାରେ,
ତବ ଦତ୍ତ ଅନ୍ନଜଳେ ପୁଷ୍ଟ ଏ ଶରୀର,
ନ ପାରିଲି ତବ କାର୍ଯ୍ୟେ ବଳି ଦେଇ ତାହା,
ଏହି ଅନୁତାପ-ସ୍ମୃତି ରହିଲା ମାନସେ,
ସ୍ମୃତିର ମନ୍ଦିର ସିନା ମାନବ ହୃଦୟ,
ଦହୁ ହେବ ଏ ସ୍ମୃତିରେ ଜୀଇଥିବାଯାଏଁ,
ଏହି ସ୍ମୃତି, ଉଠାଇବ ହୃଦୟେ ସତତ
ବିଷାଦର ସ୍ୱରଶୂନ୍ୟ ନିଶବ୍ଦ ସଙ୍ଗୀତ ।
କର ଆଶୀର୍ବାଦ, ଯେମନ୍ତେ ଜନ୍ମାନ୍ତରେ ପୁଣି
ମାତୃରୂପେ ଉପଲବ୍ଧି କରି ମା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
କରିବି ମୁଁ ଦେହପାତ ତୁମ୍ଭର କାର୍ଯ୍ୟରେ,
ସେବେ କି ମା ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ ହେବ ଏ ଭୃତ୍ୟର,
ସେନୁଷ୍ଠ ବିଦାୟ ଏବେ ପ୍ରଣମି ପଦ୍ମରେ ।”
ଏ ଅନ୍ତେ ହୃଦୟ ଦେବେ କହିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ—
“ଚାଲ ହେ ରାଜଶେଖର, ଚାଲ ଯିବା ଏବେ,
ବିଷୟ-ବିଷମ-ବିଷ, ଭୋଗ ରୋଗ ତୁଲ୍ୟ
ମରୀଚିକା ସମ ସୁଖ, ଆଉ କି ଆଶାରେ

ରହିବା ସଂସାରେ, ହୋଇ ବନ୍ଧନେ ଆବଦ୍ଧ,
ଯାହା ନିତ୍ୟ, ଯାହା ସତ୍ୟ ଅନ୍ୱେଷିବା ତାହା ।"
ଏହା ଭାଷି ଯୋଗାନନ୍ଦ ଭଜିଲେ ମୌନତା,
ଚଳେ ଯେନ ମହାଯାତ୍ରା ପଶ୍ଚିମାଭିମୁଖେ ।

ଏଣେ ଦୂତ ରୁଦ୍ଧଦ୍ୱାର ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗେ
ପଶି ଭଗ୍ନଦୂତ, ଗୁପ୍ତ ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ମାର୍ଗରେ,
ଉଭା ହେଲା ମୁକୁନ୍ଦରେ ମହାରାଣୀ ଆଗେ ।
ଥିଲା ଶଯ୍ୟାରେ ତାର ବାତଗ୍ରସ୍ତ ପ୍ରାୟ,
ଝରିଲା ନୟନୁ ଅଶ୍ରୁ, ଛିନ୍ନ ହେଲା ବକ୍ଷ,
ରହିଲା ସେ ଅଧୋମୁଖେ ମୌନ ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ।
ନିରେଖି ଏ ଭାବ ତାର, କହିଲେ ମହର୍ଷୀ,—
"କି ଭୟ ତୁମ୍ଭର ଦୂତ, ସମ୍ବର ବେଦନ,
କହ ତୁମ୍ଭ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବହି ସମର-ସମ୍ବାଦ ।"
ଉତ୍ତରିଲା ଦୂତ, "ଭୟ ନୁହେଁ ମହାଦେବି,
ଶୋକର ଆବେଗ ମୋତେ କରୁଛି ନୀରବ,
କି କହିବି ଦେବି, ଛିନ୍ତ୍ର ବାଜିଯାଏ ଜିଭ,
କି ପାପେ ଏ ଦଗ୍ଧ ଭାଗ୍ୟେ ଲେଖିଥିଲା ବିଧି
ତବ ପାଶେ ଦେବାକୁ ଏ ଦାରୁଣ ବାର୍ତ୍ତା ।
କି ବର୍ଣ୍ଣିବି ମହେନ୍ଦ୍ରାଣି, ସମର-ସନ୍ଦର୍ଭ,
ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ଦେଖି ନାହିଁ ଏଭଳି ସମର
ଭୟଙ୍କର, ଶୁଣି ନାହିଁ ଶ୍ରବଣେ କଦାପି,
ପଶିଲେ ଉଭୟ ପକ୍ଷ ସବେଗେ ଆହବେ,
ଲାଗିଲା ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ, ଅସ୍ତ୍ରେ ହଣାହଣି,
ବହୁ ସୈନ୍ୟ, ସେନାପତି ଉଭୟ ପକ୍ଷର
ହେଲେ ହତାହତ, ରକ୍ତେ ଭିଜିଲା ବସୁଧା,
ତଥାପି ଯବନ ଦଳେ ନ ଟେକିଲା ରଣୁ ।
ରକ୍ତବୀଜ ପ୍ରାୟ, ଦେବି, ଯବନ-ବାହିନୀ,
ନାହିଁ ତାର ଶେଷ, ଯେତେ ଚଳେ ହେଁ ନିଧନ,
ହୋଇଯାନ୍ତି ଠିଆ ଆସି ଦଶ ଗୁଣ ତାର ।
ପଶିଲେ ଉତ୍କଳେଶ୍ୱର ସେ ମହାସମରେ,
ଅବହେଳେ ଭାଙ୍ଗେ ଯଥା କଦଳୀ କାନନେ
ପ୍ରମତ୍ତ ମାତଙ୍ଗବର, ତଥା ନୃପନାହା
ଚମନ୍ତି ବିପକ୍ଷ ବ୍ୟୂହ କଲେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ।
ଯେତେ ଥର ଆକ୍ରମିଲା ଯବନ-ବାହିନୀ,
ତେତେ ଥର କରିଦେଲେ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ତାକୁ,
ଏହିପରି ଯୁଝି ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ ଯାମ ଯାଏଁ
ହେଲେ ପରିଶେଷେ ଶ୍ରାନ୍ତ, ବସିଗଲେ ତଳେ,
ସେହିକ୍ଷଣି ତୋଳି ବ :ରଣ,
ଘେନିଗଲେ ଅଶ୍ୱପୃ ଖ,
ମାନ ହାୟ, କି କହି ଭାଷା,
ପଥ ମଧ୍ୟେ ଯଶୋପ୍ରାଣ ସମ୍ବରିଲେ ଲୀଳା !
ଥିଲା ଯାହା ଅବଶିଷ୍ଟ ଉତ୍କଳ-ବାହିନୀ,
ହେଲେ ତହିଁ କେତେ ସୈନ୍ୟ ବନ୍ଦୀ ଶତ୍ରୁ ହାତେ
କେତେ ବା ପଳାଇ ଯାଇ ପଶିଲେ କାନନେ,
ସମର-ହତାବଶିଷ୍ଟ ସାମନ୍ତ ରାଜାଏ
ଯବନକୁ କରଦାନେ କରି ଅଙ୍ଗୀକାର
ଗଲେ ସ୍ୱୀୟ ରାଜ୍ୟେ ଫେରି, ଆସିଲି ମୁଁ ଏହା
ଦଗ୍ଧ ଭାଗ୍ୟ ଘେନି ହାୟ ଦେବାକୁ ବାର୍ତ୍ତା ।
ନିବେଦିଲି ସବୁ, ଦେବି, ଅନିତ୍ୟ ସଂସାର,
ଅନିତ୍ୟ ଜୀବନ, ପୁଣି ଅନିତ୍ୟ ସକଳ,
ବୁଝି ଏହା ତେଜି ଦୁଃଖ, କର ମା ପାଳନ
ଉପସ୍ଥିତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଯ , ଭିତାରେ ତୁମ୍ଭର ।"
କହିଲେ ମହର୍ଷୀ ହସି, (ମଳିନ ସେ ହାସ୍ୟ
ହାୟ, ଯଥା ମେଘାବୃତ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା, କିମ୍ବା ଯଥା
ସନ୍ଧ୍ୟାମ୍ଳାନ ନଳିନର ବିଶୁଷ୍କ ଅଧର)
"ଦୁଃଖ କାହିଁ ଦୂତ, ଶୁଣି ପତିର ବୀରତ୍ୱ
କ ମଣେ ଗୌରବାନନ୍ଦ ଯେଉଁ ବୀରଜାୟା,
ନ ହେଲେ ଜୀବନ୍ତେ ସ୍ୱୟେ ଶତ୍ରୁର ଅଧୀନ,
ମାତୃଭୂମି ରକ୍ଷାକଲେ ଅର୍ପେ ଯେ ଜୀବନ,
ତାହାର ମରଣ ଧନ୍ୟ, ପବିତ୍ର ମରଣ,—
ସୁଖମୟ ମରଣ ସେ, ଗୌରବ ମରଣ,
ଦୂତବର, ଆଜି ମୋର ଆନନ୍ଦ ସୁଦିନ,
ଭର୍ତ୍ତାର ମିଳନ ତେଜି ମିଳିବ ମୁଁ ଆଜି

ଜୀବନ-ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସହ ଅନନ୍ତ ମିଳନେ,
କାହିଁ ଦୁଃଖ, ଆଜ ମହାମିଳନର ଦିନ,
ମହ ସୁଖ ଦିନ, ମହା ସୌଭାଗ୍ୟର ଦିନ ।
ଜାହାନ୍ତ ତଦାପି ମର ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ,
ତାହାଙ୍କ ଅମର ଆତ୍ମା, ଲଭି ଅଗ୍ନି-ଶୁଦ୍ଧି
ମୃତ୍ୟୁଦ୍ୱାର୍, ଧରିଅଛି ନବ କଳେବର ।
ଦେଖ ଦେଖ ଦୂତବର ଚାହିଁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଦେଶେ,
ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଯାନେ ବସି ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ
ଦେବବେଶ, ଯାଉଛନ୍ତି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ସ୍ୱର୍ଗେ ।"
ଏହା ଭାଷି ମହାରାଣୀ ଉନ୍ମାଦିନୀ ପ୍ରାୟ
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଚାହିଁ ହସ୍ତ ଟେକି କହିଲେ ସୋତ୍ସାହେ,
"ରହ ରହ ନାଥ, କର ଅପେକ୍ଷା ନିମେଷେ,
ଯିବି ମୁହିଁ ତବ ସଙ୍ଗେ ସେବାଦାସୀରୂପେ,
ଅସ୍ତ ହେଲେ ଦିବାନାଥ, ରହେ କି ହେ ଦିବା
କଳୁଷ-କାଳିମାପ୍ଳୁତ ଏ ମର ଜଗତେ ?
ତୁମ୍ଭେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ, ମୁଁ ଭୂତଳେ, ମଧ୍ୟେ ବ୍ୟବଧାନ
ଅନନ୍ତ ଗଗନ, ନାଥ, ହୀନ ଅବଳା ମୁଁ,
ଲଙ୍ଘିବାକୁ ଏତେ ପଥ ଯିବି ବା କିରୂପେ,
ତୁମ୍ଭେ ଦେବ ଉତ୍କଳର ସୁଖ-ରଜନୀର
ସିତ-ଟିକା ଚନ୍ଦ୍ର, ମୁହିଁ କ୍ଷୀଣଜ୍ୟୋତି ତାରା,
ମୋ ଆଶା-ନଭର ଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର ତବ,
ନ ଦେଖି ସେ ଚନ୍ଦ୍ରେ, ହାୟ, ବଞ୍ଚିବ କି ତାରା,
ନିଅ ପ୍ରଭୁ ସଙ୍ଗେ ମୋତେ, ସଙ୍ଗିନୀ ମୁଁ ତବ ।
"ଯାଅ ଦୂତ, ଯାଅ ଏବେ କର ଆତ୍ମରକ୍ଷା,
ବୀରମାତା, ବୀରସୁତା, ବୀରଜାୟା ମୁହିଁ,
ରକ୍ଷିତ ମୁଁ ବୀରନାରୀ ଅନ୍ତିମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ,
ପାଳି ସେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଯିବି ସ୍ୱାମୀ ସନ୍ନିଧାନେ ।"
ଏହା ଭାଷେ ରାଣୀ, ଦୂତେ ପ୍ରତ ନ ମେଲିଣି
ଭାବିଲେ ସ୍ୱଗତେ ପୁଣି, "ଅହୋ କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ !
ଲୁଚିଗଲେ ଦିନମଣି ଖଦ୍ୟୋତ ପ୍ରଭାରେ,
ତାହୁଁ ଆସି ଆବରିଲା ନିର୍ମେଘ ଆକାଶେ
ଜାଲମେଘ, ଲାଗେ ମୋତେ ଅସମ୍ଭବ ଅତି !
ମା ଭାରତ, ତୋର ତେଉଁ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ କୋଣେ
ଜଳୁଥିଲା ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ଆଶା-ଦୀପଟିଏ,
ତା ସୁଦ୍ଧା ନିଭାଇଦେଲା କାଳବାତ୍ୟା ହାୟ !
କାନ୍ଦୁଛୁ ଏ ସ୍ୱଜନସ୍ମୃତି, କାନ୍ଦେ ଯଥା ହାୟ
ଶଫରୀ ଆକାଶ୍ରୟବନ୍ଧ, ଜନନିମେଷ ନେତ୍ରେ,
ସୁମର ଆସନ୍ନ ମୃତ୍ୟୁ ଧୀବର ହସ୍ତରେ,
ଜାଣୁ ମୁହିଁ ସ୍ୱଜାତି ଦେବ ନ ଦେବ ଏହାକୁ
ଶତ୍ରୁ ହସ୍ତେ ଛାଡ଼ି ଦେବେ, ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଏ ମୋର ।"
ଏହା ଭାବି ମହାଦେବୀ ଗଲେ ଅନ୍ତଃପୁରେ ।

ଶୁଣିଲେକ ଏ ସମୟେ ଦୁର୍ଗ ବହିର୍ଭାଗେ
କର୍ଣ୍ଣଦାହୀ କୋଳାହଳ ଯବନସେନାର
ଗର୍ଜିଲା କମାଣ, ବଜ୍ରନାଦେ ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ—
ଉଗାରି ଅନଳଗୋଳା, କରାଳ, ଭୀଷଣ ।
ବାଜି ସେହି ଗୋଳା, ଦୁର୍ଗ ପ୍ରାଚୀରେ, କପାଟେ,
ହୋଇଗଲା ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ,
ବିପକ୍ଷ ପକ୍ଷର ବହୁ ପ୍ରୟତ୍ନ, କୌଶଳେ
ନ ହେଲା ପ୍ରାଚୀର ଭଗ୍ନ କମ୍ପ ହୋଇ ମୁକ୍ତ ।
ଉଲ୍ଲଙ୍ଘି ପ୍ରାଚୀର ବହୁ ଯବନସେନାଏ
ପଶିବାକୁ ଦୁର୍ଗମଧ୍ୟେ କଲେ ଦୃଢ଼ପଣ,
ଲାଗିଲା ନିଶୁଣୀ ବହୁ ପ୍ରାଚୀର ଭିତ୍ତିରେ,
ଚଢ଼ି ତହିଁ ଶତ ଶତ ସଶସ୍ତ୍ର ସୈନିକେ
ଉଠିଲେ ପ୍ରାଚୀର-ଶିରେ ଅତ୍ରାଣ ଆୟାସେ,
ଉଚାରିଲେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରେ, "ଅଲ୍ଲା ହୋ ଆକବର"
ଏଣେ ଧନୁର୍ବାଣ ହସ୍ତେ ହେଲେ ବହିର୍ଗତ
ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତ ଅବଳା-ସୈନ୍ୟ, ମହାରାଣୀ ସହ,
ବାସନ୍ତୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶା ଶତେ ଜାତା ଅହା
ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମତୀ ନଭଦେଶୀ ତାରକା ଗହଣେ ।
ସର୍ବେ ଭୀମା, ମୁକ୍ତକେଶୀ, ସମରରଙ୍ଗିଣୀ,
ମାର ମାର କହି ବେଗେ ଧାଇଁଲେ ସାହସେ,
ଧାଇଲେ ମହିଷୀ ଶରେ ଟଙ୍କାରି କାର୍ମୁକ,
ଚିପାଶେ ଆତ୍ତେଇ ଦେଇ ସଖୀ ସେନ୍ୟଦଳେ,

ଧାଏଁ ଯଥା ମହାକୋପେ ସଘନେ ନିଃଶ୍ୱାସି—
ପଦଦଳିତା ମାତଙ୍ଗିନୀ, ଆନ୍ଦୋଳି ଆନନ ।
ଟାଣିଲେ ସବଳେ ବାଣ, ଶିଞ୍ଜିନୀ ଆକର୍ଷି,
ବଧିଲେ ଯବନ-ସୈନ୍ୟ, ସହସ୍ର ସହସ୍ର
ଛିନ୍ନ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡ କାର ଅବ୍ୟର୍ଥ ଆଘାତେ,
ପଡ଼ିଲା ତା ପିଣ୍ଡ ଗଡ଼ ପ୍ରାଚୀର ଉପରୁ,
କାହାର ଛିଡ଼ିଲା ହସ୍ତ, କାହାର ବା ପାଦ,
ଛିନ୍ନ ହୋଇ କଣ୍ଠନଳ କେବଣ ବୀରର,
ପଡ଼ିଲା କୃପାଣ ଖସି, ଧରିଲା ବା କେହି
ଚକ୍ଷୁକର୍ଣ୍ଣନାସାଶୂନ୍ୟ ବିକୃତ ଆକାର ।
ବଢ଼ିଲା ଉତ୍କଳେଶ୍ୱରୀ ନାରୀ-ପରାକ୍ରମ,
ପ୍ରଭାରେ ପୂରିଲା ମୁଖ, ଦିଶିଲା ସୁନ୍ଦର
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ସ୍ନାତ ପୁଷ୍ପ ଯଥା, ଅତୁଳ ବିକ୍ରମେ
ମାଡ଼ିଲେ ରମଣୀ-ସୈନ୍ୟ, ମାଡ଼ିଲେ ମହିଷୀ,
ମତ୍ତ ଯଥା ମହାଦୁର୍ଗା ଦୁରନ୍ତ ଧର୍ଷିଣୀ,
ଯୋଗିନୀଗଣେ ଘେନି ଦୁଷ୍ଟ ଅସୁର-ସମରେ ।
ଶରହସ୍ତେ ଖର ତୀର ବିନ୍ଧିଲେ ସବଳେ,
ଧରିଲା ଧନୁକ ସଦା ମଣ୍ଡଳ ଆକାର,
କେବେ ଟଙ୍କାରନ୍ତି ଗୁଣ, ଯୋଖନ୍ତି ଶାୟକ,
କରନ୍ତି ସନ୍ଧାନ, କଷ୍ଟ ହେଲା ନାହିଁ ବାରି ।
ଉଭା ହେବାମାନେ ଉଠି ପ୍ରାଚୀର ଉପରେ
ଶତ୍ରୁସେନା, ଶିର ତାଙ୍କ ଚୁମ୍ବିଲା ଧରଣୀ
ବାମା-ବାଣେ, କର୍ଣ୍ଣି ନୁହେଁ ରମଣୀ-ବିକ୍ରମ,
ନାମେ ସେ ଅବଳା, ମାତ୍ର ପ୍ରବଳା ଶକ୍ତିରେ,
ଅବଣୀ ଶୀତଳ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଅଗ୍ନିଗର୍ଭା ।
ଉତ୍କଳ-ମହିଳାଙ୍କର ଦେଖି ଏ ବିକ୍ରମ
ଅଦୃଷ୍ଟ-ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ ଯବନ ଯୋଦ୍ଧାଏ
କହିଲେ ପ୍ରଶଂସି, ଶତକଣ୍ଠେ, ଶତ ଜିଭେ,—
"ଧନ୍ୟ ଏ ଉତ୍କଳ ମହୀ—ବୀରଧାତ୍ରୀଚୂଡ଼ା,
ଏତେ ବଳ, ଏତେ ତେଜ, ଏତେ ଶକ୍ତି ବହେ
ଯେ ଦେଶେ ଅବଳାମାନେ, ନ ହେବ ବା କିମ୍ପା
ସେ ଦେଶ ମହୀରେ ଧନ୍ୟ, ଅତୁଳ, ଆଦର୍ଶ,
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅବଳା, ସ୍ୱୟଂ ରଣଚଣ୍ଡୀ ପ୍ରାୟ ।
କିମ୍ବା ଧନୁର୍ବେଦ ବିଦ୍ୟା, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶକ୍ତି ବହି
ଉତ୍କଳୀୟ ନାରୀରୂପେ କରନ୍ତି ସମର,
ପୁଣ୍ୟପୀଠ ଏ ଉତ୍କଳ ଶୌର୍ଯ୍ୟ-ଦେବତାର ।
ଏ ଦେଶର ମୃତ୍ତିକାରେ, ଗଗନେ, ପବନେ,
ସାଗରେ, କାନ୍ତାରେ, ଶୈଳେ ମିଶିଅଛି ଶୌର୍ଯ୍ୟ ।"
ଅନନ୍ତର ପୁନର୍ବାର ସାହସେ ନିର୍ଭର
ଉଠିଲେ ଯବନ ସେନା ପ୍ରାଚୀର ମସ୍ତକେ
ତହୁଁ ପଛେ ତହୁଁ ପଛେ ମାଳଗୁନ୍ଥା ପ୍ରାୟ,
ଧରି ବହୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର—ଯମଦୂତ ତୁଲ୍ୟ ।
ମରଣକୁ ନ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପି ଲମ୍ଫ ଦେଇ ସର୍ବେ
ପଶିଲେ ପ୍ରାଚୀର ମଧ୍ୟ ବିସ୍ତୃତ ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ,
ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସେ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ପୂରିଲା ପଲକେ
ଅସଂଖ୍ୟ ଯବନ ସେନ୍ୟେ, ତହୁଁ ମହାରାଣୀ
ସମର ଅସାଧ୍ୟ ଜାଣି, ସଖୀ-ସେନା ସହ
ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରାଚୀର-ଦ୍ୱାର କରି ଖରେ ରୁଦ୍ଧ,
ପ୍ରବେଶିଲେ ଯାଇ ଗୁପ୍ତ ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ,
ଯେ ଗୁପ୍ତ ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ମାର୍ଗେ ମହାନଦୀ-ସ୍ନାନେ
ଯାଉଥିଲେ ଅନ୍ତଃପୁର-ମହିଳାଏ ପୂର୍ବେ ।
ସେ ଶୂନ୍ୟ ସୁଡ଼ଙ୍ଗେ ପଶି ଉତ୍କଳ-ଈଶ୍ୱରୀ
ହେଲେ ଅନ୍ତର୍ହିତ, ପ୍ରିୟ ସଖୀଗଣ ସହ,
କେଣେ ଗଲେ ନ ଦେଖିଲା ନ ଜାଣିଲା କେହି,
ଉତ୍କଳର ସ୍ୱାଧୀନତାରୂପିଣୀ ସେ ଦେବୀ,
ଛାଡ଼ିଗଲେ ଉତ୍କଳକୁ ଏ ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ !
କି ଲେଖିବ ଆଉ ହାୟ, ହେଲା ସବୁ ଶେଷ,
ଚକ୍ଷୁ ନାହିଁ ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ ଅସାଡ଼ ଲେଖନୀ,
କରୁଛି ଲେଖନୀ ପୁଣି ଶୋକାଶ୍ରୁ ବର୍ଷଣ !
କାହିଁ ଗଲେ ଉତ୍କଳମାତା, କାହିଁ ପ୍ରାଣ ଉଡ଼ି,
କାହିଁ ଚଉକାଳ, ସେହି କାନ୍ଦଣା ହିଁ ଏବେ
ସାନ୍ତ୍ୱନା ତୋ ଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣେ, ସେହି କ୍ରନ୍ଦନ ହିଁ
ହତାଶାର ଆଶା ତୋର, କାହିଁ ଗଲେ ଅଭାଗି,
ସରିଗଲା ସବୁ ହାୟ, ହାୟ ହାୟ ହାୟ !

ଅରଣ୍ୟପର୍ବ ।

ଉପହାର

ମାନନୀୟ, ପ୍ରକୃତପୁଞ୍ଜ-ରଞ୍ଜନ, ସାହିତ୍ୟସୁହୃତ ଶ୍ରୀଲ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଜା
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହଦେବ ବୀରବର ବଜ୍ରଧର ନରେନ୍ଦ୍ର
ମହାରାଜ ଫିଉଡେଟରୀ ଚିଫ୍ ଓ ରଣପୁର ଧରାଧୀଶ୍ୱର
ମହୋଦୟ ସମୁଦାରହୃଦୟେଷୁ—

ପ୍ରସୃତକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀମନ୍ମହାରାଜ,

ଶ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହ ମୁଁ ଚାକ୍ଷୁଷ ଭାବରେ ପରିଚିତ ନ ହେଲେ ହେଁ ଶ୍ରୀମାନଙ୍କର ଜନମୁଖକୀର୍ତ୍ତିତ ସୌଜନ୍ୟ, ସାତ୍ତ୍ୱିକତା ଏବଂ ଉଦାରତା ପ୍ରଭୃତି ସଦ୍‌ଗୁଣନିଚୟ ମୋର ଅପରିଜ୍ଞାତ ନୁହେଁ। ଶୁଣିଅଛି, ଶ୍ରୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଶ୍ରୀମାନଙ୍କ ବହାର-ମହୀଧର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ-ଶୃଙ୍ଗ ମୈନାକ ତୁଲ୍ୟ ମହିମିତ ଏବଂ ପୁଣ୍ୟପ୍ରବଣ। ଏହି ସୁଖ୍ୟାତି ଶ୍ରବଣରେ ମୋର ହୃଦୟର ଭକ୍ତି କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିନୀ ପ୍ରାବୃଟତଟିନୀ ତୁଲ୍ୟ ଶ୍ରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ୱତଃ ପ୍ରଧାବିତ ହୁଏ ଏବଂ ଶ୍ରୀମାନ୍ ଯେ ଜଣେ ଯୋଗଜନ୍ମା ଉଦୀୟମାନ ଆଦର୍ଶ ନରପତି, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହରେ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହୁଏ। ସେହି ଭକ୍ତିର ଜୀବନ୍ତ ନିଦର୍ଶନସ୍ୱରୂପ ଏହି "ମହୋଦଧି" କାବ୍ୟ ଶ୍ରୀମାନଙ୍କ ସୁପବିତ୍ର କରକମଳରେ ଶ୍ରଦ୍ଧୋପାୟନ ଅର୍ପଣ କଲି। "ବନମାଳିକା" ପ୍ରତି ସାହିତ୍ୟ-ବିଶାରଦ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଲକ୍ଷ୍ମୀଗଡ଼ାଧୀଶ୍ୱରଙ୍କର ଯେରୂପ ଅତୁଳ ଆନୁକୂଲ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଥିଲା, "ମହୋଦଧି" ପ୍ରତି ଶ୍ରୀମାନଙ୍କର ତାଦୃଶ ଆନୁକୂଲ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେବ, ଏହା ହିଁ ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରାର୍ଥନା।

ଇଚ୍ଛାପୁର, ଗଞ୍ଜାମ
ତା ୨।୧।୧୯୧୮

ଶ୍ରୀମାନଙ୍କର
ଏକାନ୍ତ ସଦ୍‌ଗୁଣମୁଗ୍ଧ
ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି

ମହୋଦଧି ।

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

ସ୍ୱାଗତ ଭାରତୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ବୀଣାପାଣି,
ବାଣୀ ବିଶ୍ୱରାଣୀ ବିଦ୍ୟା-ଠାକୁରାଣୀ ।
କର ମା କୃତାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ-ରତ୍ନ ଦାନେ,
ରଞ୍ଜିବି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ତବ ଦତ୍ତ ଜ୍ଞାନେ ।
ଦିଅ ଦେବି, ଦିବ୍ୟ ଅଚର୍ମ ନୟନ,
ତବ ସୌମ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି କରିବି ଦର୍ଶନ ।
ଦିଅ ନିଷ୍ଠା, ମନ ତବ ପାଦେ ଲଟୁ,
ଦିଅ ହସ୍ତ ତବ ପୁଣ୍ୟ-ପୂଜା-ପଟୁ ।
ଦିଅ ଜିହ୍ୱା ରଟୁ ତବ ଗୁଣାବଳୀ,
ପଦ୍ମରେ ଝଙ୍କାର କରେ ଏଣୁ ଅଳି ।
ଦୀନହୀନ ମୁହିଁ ଅତୀବ ଦୁର୍ବଳ,
ସମ୍ବଳ କେବଳ ତୋ ପାଦ-କମଳ ।
ଉଷ୍ଟ୍ର ଶବ୍ଦ ବାରେ ନ ପାରୁ ଉଚାରି,
ଗଲା ଯା ରସନା କ୍ରମେ ଖିଲ୍ ମାରି,
ସେହୁ ନିତା ମୂର୍ଖ ଅଣଅନୁଭବୀ,
ହେଲା ତୋହ ବରେ କବିକୁଳେ ରବି ।
ରୋପିଗଲା ଭବେ କୀର୍ତ୍ତି କଳ୍ପଦ୍ରୁମ,
ଫୁଟେ ଯହିଁ ଫୁଲ ହୀରକ, ବିଦ୍ରୁମ ।
ଧାଇଁଛି ମୁଁ ତହୁଁ କୃପାଭିକ୍ଷା ଆଶେ,
ତୃଷାର୍ତ୍ତ ଯେସନ ଧାଏଁ ବାରି ପାଶେ ।
ପୂରାଅ କାମନା କରି ଅନୁଗ୍ରହ,
ଜଣାଉଛି ବହୁ ବ୍ୟାକୁଳ ଆଗ୍ରହ ।
ମାତୃସ୍ନେହେ ମାତଃ, ଅର୍ପ କୃପା-ତରୀ
କଳ୍ପନା-ସାଗରେ ଖେଳିବି ବିହରି ।
ସୁସାଧନା-ମଠେ ପ୍ରବେଶାଅ ଯବେ,
ମଣ୍ଡିବିଅ ପ୍ରାଣ ସାଫଲ୍ୟ-ଗୌରବେ ।
ଜ୍ୟୋତି-ଜଳେ ଧୋଇ ମୋ ଜଡ଼ତା-ମସୀ
ଦେଖାଅ ସମ୍ମୁଖେ ଆଦର୍ଶ ଆରସି ।

ବିରାଟ ସୁନ୍ଦର ରୁଦ୍ର ମହୋଦଧି,
ଅଶାନ୍ତ ପ୍ରଶାନ୍ତ ପୂତ ଅନବଧି✱
ମହାପ୍ରକୃତିର ମହାଶକ୍ତି ସିନ୍ଧୁ,
ଅଥବା ମହୀର ମହାକେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ,
କିମ୍ବା ଏକୀଭୂତା ସୃଷ୍ଟିର କ୍ଷମତା,
ଅବା ଏ ବାସୁକି ନୀଳ ପାଟଛତା,
କିବା ଉଚ୍ଛଳ ଅମର ଔଷଧି,
ନତୁ କ୍ଷୀରଭାଣ୍ଡ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରବଧି,
କିମ୍ବା ଯାଗକୁଣ୍ଡ ନଭ-ଯୋଗିକୃତ,
ନିଭୁଛି ଅନଳ, ରୁଦ୍ଧଅଛି ଘୃତ ।
ଦର୍ଶନେ ନୟନେ ଆଣେ ଅବସାଦ,
ବଧିର ଶ୍ରବଣ ଶୁଣି ତା ନିନାଦ ।
କଳ୍ପନା ତା ସୀମା କଳିବାକୁ ଯାଇ,
ବସେ ନିଜ ମଧ୍ୟେ ନିଜକୁ ହରାଇ ।
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ସିନ୍ଧୁ ଅକୂଳ ଅନନ୍ତ,
ହୋଇଛି ଉପାଧି ଯୋଗେ ସୀମାବନ୍ତ ।
ସୀମାତୀତ ହୋଇ ଯେଣୁ ସୀମାଯୁତ,
ନ ମରି କଳ୍ପନା ହୁଏ ଜୀବନ୍ମୃତ ।

✱ ଅସୀମ

ହସୁଇ ଭରସା ସାହସ ଉଦ୍ୟମ,
ସତ୍ତେ ଶେଷେ ଧନୀ ହୋଇ ଅସାଷ୍ଟମ* ।
ତରଙ୍ଗ ତାହାକୁ ଭସାଇ ଭସାଇ,
ବେଳା-ପଦେ ଆଣି ଦିଏ ଆଉଟାଇ ।
ମହାଜଳାରଣ୍ୟ ଦେଖି ମାତ୍ରେ ଭୟ,
ମୂର୍ଚ୍ଛା ନୋହୁ ସ୍ତବ୍ଧ ହୁଅଇ ହୃଦୟ ।
ମିଶାଇଛନ୍ତି ଚକ୍ରବାଳେ ସୁନୀଳିମା,
ଶେଷ କି ଏଠାରୁ ଧରଣୀର ସୀମା !
ଧନ୍ୟ ମହୋଦଧି ଧନ୍ୟ ତୋ ମହିମା,
ଉତ୍କଳର ତୁହି ବିଧିସୃଷ୍ଟ ସୀମା ।
ରଚନ୍ତି ବିହାର ଅମରେ ତୋ ତୀରେ,
ଉପାଧିବନ୍ତ ତୁ ନର-ଉପାଧିରେ ।
ସ୍ୱଭାବେ ତୁ ସିନ୍ଧୁ ଅନନ୍ତ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ,
ସେ ଉପାଧି ତୋତେ କରିଦେଲା ଶୀର୍ଣ୍ଣ ।
ଲୁଟିଛୁ ତୁ ଭଲେ ଉପାଧିର ମୂଲ,
ତାହା ସିନା ଖାଲି ଆକାଶର ଫୁଲ ।
ଫେନ-ଦନ୍ତପନ୍ତି କରଣ ବିକାଶ,
ପ୍ରକାଶିଛୁ ଗର୍ବେ ଉଠେ ଅଟ୍ଟହାସ ।
ହାସ୍ୟରସେ ଅଛୁ ମତ୍ତ ହରିଷଣ୍ଡ,
ହସି ହସି ଯାଉ ବେଳାପଦେ ଗଣ୍ଡ ।
ଶୁଣି ସେହି ହାସ ବିକଟ ଭୈରବ,
କମ୍ପି ଉଠେ ଧରା, ଭାଙ୍ଗିପଡ଼େ ନଭ ।
ଉତ୍ତାଳ-ତରଙ୍ଗ-ତାଣ୍ଡବ-ନର୍ତ୍ତନ,
ଦେଖି ଲୁଟେ ଭୟେ ନେତ୍ରମଧ୍ୟେ ମନ ।
ନାହଁଛନ୍ତି ଋତ୍ କି କଥା-ସାହିତ୍ୟ,
ଅବା ସେ ତୋହର ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ।
କିମ୍ବା ନବେକୁଛୁ ହୃଦ କୃତଜ୍ଞତା,
ତାହା ପଦେ, ଯେ ତୋ ଜୀବନଦେବତା ।
ସେ ସଙ୍ଗୀତେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରସାଦ,
ଅଛି ଉତ୍ତେଜନା, ନାହିଁ ଅବସାଦ ।

ସେ ସଙ୍ଗୀତେ ହୋଇ ତନ୍ମୟ ବିହ୍ୱଳ
କର୍ଣ୍ଣେ ପରିଣତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସକଳ ।
ଅଟୁ ମହୋଦଧି ମହାସ୍ମରଣ-ନ,
ସତ୍ୟ ଶିବ ଧ୍ରୁବ ରମ୍ୟ ସନାତନ ।
କୁବେରର ତୁହି ଗୁପ୍ତ ଗନ୍ତାଘର,
ଜାତୀୟ ଜୀବନ କରୁ ସମୁନ୍ନତ ।
ତୋ ଦର୍ଶନେ ମନେ ହୁଏ ସମୁଦିତ,
କେତେ ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି ଗୌରବ-ଦୀପିତ ।
ବାଣିଜ୍ୟର ତୁହି ସହାୟ ପ୍ରଧାନ,
ଜ୍ଞାନଭୂମିର ତୁ ପ୍ରଥମ ସୋପାନ ।
ଉତ୍କଳ-ସନ୍ତାନେ ଭ୍ରମି ତୋ ଉରସେ,
ମଣ୍ଡି ହେଉଥିଲେ ଧନେ, ଜ୍ଞାନେ, ଯଶେ ।
ସାଧବ-ବହୁଏ ହୋଇ ଏକତ୍ରିତ,
ବନ୍ଦାଉଥିଲେ ତୋ ତୀରେ ବୋଇତ ।
ସେ ଉତ୍କଳକାଳେ ଉତ୍କଳ-ବଣିକ,
ମଣୁଥିଲେ ତୁଚ୍ଛ ମୌକ୍ତିକ ମାଣିକ ।
ଏବେ ଉତ୍କଳର ନାହିଁ ସେ ବିଭବ,
ନାହିଁ ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ, ନାହିଁ ସେ ଗୌରବ ।
ଏବେ ତା ମହିମା ଲଭିଛି ନମ୍ରତା,
ଶଶାଙ୍କ ଅସ୍ତାନ୍ତେ ତୋ ଜୁଆର ଯଥା ।
ସୁପ୍ରେମୌନା ଦେବୀ ନିସ୍ତନ୍ଦ ଏକାକେ,
କେଜାଣି କି ଅଛି ଭବିଷ୍ୟ କପାଳେ ?
ନିର୍ଭୟେ ଯେ ପକ୍ଷୀ ମୁକ୍ତନଭେ ଝୀଡ଼େ,
କେଜାଣି କାହିଁ ସେ ସୁପ୍ତ ଏବେ ନୀଡ଼େ ?
ବିଳାସ ଦୂଷିତ ସମୀର ସେବନେ
ଘାରିଛି ଆଳସ୍ୟ-ବାତ ଦେହେ ମନେ ।
ସୁଶିକ୍ଷା-ବଟିକା ଜଳବାୟୁ ପାଚନ
ସିନା ଏହି ବ୍ୟାଧି ବିନାଶେ ଭାଜନ ।
ବୃଷ୍ଟିମାନେ ସିନ୍ଧୁ ଦେଉ ତୁ ଛଡ଼ାଇ
ତୁଚ୍ଛ ନର ତୁଚ୍ଛ ମମତା ବଢ଼ାଇ ।

• ମୁକ୍ତିଛ

ଚାହିଁଲେ ନିଜକୁ ତୋତେ ଦେଇ ଚାହିଁ,
ଯାଏ ଢେଉଁଆଡ଼େ ଅସ୍ମିତା ମିଳାଇ ।
ବିସ୍ମୃତି-ସାଗରେ ବୁଡ଼ି ମରେ ମନ,
ତୋ ଗଭୀର ଗର୍ଭେ ତରଣୀ ଯେସନ ।
ଯା ଲାଗି ନରର ଅହଙ୍କାର, ଦ୍ବନ୍ଦ୍ବ,
ପାଏ ନାହିଁ ଖୋଜି ମୂଳ ତାର କନ୍ଦ ।
ବଳେ ବଳେ ଆସି କରେ ଅଧିକାର,
ଆତ୍ମଶ୍ଳାଘା ସ୍ଥାନ ଅସ୍ଥ-ତିରସ୍କାର ।
ଧନବ୍ୟାନେ ତାର ବଢ଼ାଉ ପିପାସା,
ବୁଡ଼ାଉ ଜାହାର ନାବ ସଙ୍ଗେ ଆଶା ।
ଜାଲ ପରି ତୁହି ଭଙ୍ଗାଗଢ଼ାପଟୁ,
କେତେ ଭାଗ୍ୟ ଭାଙ୍ଗୁ କେତେ ପୁଣି ଗଢ଼ୁ ।
ଶାରଦ ଅମ୍ବରେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଘନ ପରି,
ଭାସି ବୁଲେ କେତେ ତୋହ ବକ୍ଷେ ତରୀ ।
ଅବା ଧୂମୋଦ୍‌ଗାରୀ ଆଗ୍ନେୟ ବିହଙ୍ଗେ,
ଜଳ ଖେଳେ ମାଡି ସନ୍ତରନ୍ତି ରଙ୍ଗେ ।
ବୀଚିପନ୍ତି ତୋର ଚଳଶୈଳେ ସମ,
ନ ହୁଏ ତାହାର ଗତିରୋଧେ କ୍ଷମ ।
ଦୃଢ଼ବ୍ରତ ଜନ ସଦିଚ୍ଛା ସମାନ,
ଶତ ବିଘ୍ନ ଲଙ୍ଘି ହୁଏ ଧାବମାନ ।
ଗତିରେଖା ତାର ତୋହ ବକ୍ଷସ୍ଥଳେ,
ଜାତ ମାତ୍ର ଯାଏ ଉଭେଇ ତକ୍ଷଣେ ।
କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ତାହା, କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଯଥା
ମିଥ୍ୟାଭାଷୀ ଭଣ୍ଡ ବାହ୍ୟପ୍ରିୟ କଥା ।
ଫେନଚୂଡ଼ ବୀଚି ଧାଏଁ ଗର୍ଜନ୍ତି ୧
ଛୁଇଁ ବେଳ ପଦ ପଡ଼େ ମଥା ଭାଙ୍ଗି ।
ପଛେ ପଛେ ରହି କିସର ଲହରୀ ୨
ସ୍ରୋତେ ହୁଏ ଛିନ୍ନ ଢେଉପ୍ରାୟ ରଥ୍ୟା ସରି ।
ଅବା ସତ୍ୟ ଧର୍ମ-ବିଶ୍ୱାସ ହିଁ ରେଖା,
ସାଧକ ହୃଦୟେ ଦେଇଅଛି ଦେଖା ।

ଅଥବା ତାହିଁରୁ ଭିନ୍ନ, ଧର୍ମଗାର
ଲଙ୍ଘିଗଲେ ଏହା ନାହିଁ ଟି ନିସ୍ତାର ।
ନୀଳ ବ୍ୟୋମ ତୋତେ କରୁଛି ଇଙ୍ଗିତ ୩
ଘନ-ବୀଚିମାଳେ ହୋଇ ତରଙ୍ଗିତ ।
ତୋ ବକ୍ଷେ ପ୍ରବାଳ ରହିଛି ଜଡ଼ିତ,
ଉପମାରୂପେ ସେ ବହୁଛି ତଡ଼ିତ ।
ହୁଏ ରୁଦ୍ର ଧ୍ୱନି ତୋ ଅଙ୍କେ ଜନିତ,
ତାହା ତୋତେ ସୃଷ୍ଟି ବିକଟ ସ୍ତନିତ ।
ପରିହାସ ଏହା, କି ପ୍ରତିଯୋଗିତା,
ଶୀତ ବାତ ଦମ୍ଭା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଚିତା ।
ଅଥବା ଫାଲ୍‌ଗୁନ ଅବା ଜ୍ୟୈଷ୍ଠ ମାସ,
ମର୍ମଘ୍ନ କ୍ରନ୍ଦନ କିବା ସୁଖ ହାସ !
କେ ସୁପଟୁ ଏହି ସମସ୍ୟା ପୂରଣେ,
କେବା ଦକ୍ଷ ଏହି ରହସ୍ୟୋଦ୍‌ଘାଟନେ ।
ବର୍ଣ୍ଣି ସିନା ଜାଣେ ବର୍ଣ୍ଣିବାର କଥା,
ସାନ ତ ତହିଁକି ଅକ୍ଷମ ସର୍ବଥା ।
ଛିନ୍ନକୂଳେ ସିନ୍ଧୁ ତୁହି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ,
ମନ୍ଦାକିନୀ ବକ୍ଷେ ଋତ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ।
ତୀର୍ଥେଶ୍ୱର ଯେଣୁ, ତେଣୁ ତୀର୍ଥାଶ୍ରୟ,
ମିଶାନ୍ତି ତୀର୍ଥେ ତୋ ପୂତପୟେ ପୟ ।
ତଟିନୀଏ ବହି ଆବର୍ଜନାରାଶି,
ମିଶନ୍ତି ନୈତିକେ ତୋ ସଲ୍ଲେ ଆସି ।
ନିର୍ବିକାର ହେଲୁ ଘୃଣା ନ ଦେଖାଇ,
ନେଉ ତୁ ସେ ସର୍ବ ସ୍ୱଦେହେ ମିଶାଇ ।
ଅଧମେ ଯେସନ ମହାଜନକୁଳ,
ନିଅନ୍ତି ସଂଗତେ କରି ଆତ୍ମତୁଲ ।
ଗଙ୍ଗାଗର୍ଭେ ନେଇ ସୁରା ଢାଳିଦେଲେ,
ହୋଇଯାଏ ତାହା ଗଙ୍ଗାଜଳ ହେଲେ ।
ଘୃଣା ପରିବର୍ତ୍ତେ କରୁଣା ପ୍ରକାଶ,
ମହାମନାଙ୍କର ଶାଶ୍ୱତ ଅଭ୍ୟାସ ।

୧—ଗଭୀର ଗର୍ଜନ କରି । ୨—ସାଧାରଣତଃ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତର ଲହରୀ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।
୩—ସମୁଦ୍ର ଏବଂ ଆକାଶର ସାଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ।

ସ୍ରଷ୍ଟା ଆଦିସୃଷ୍ଟି ତୁହି ପାରାବାର,
ତୋ ଅଙ୍ଗରେ ସିନା ଜନ୍ମ ଏ ଧରାର ।
ରବି ଶଶୀ ଆଦି ଜ୍ୟୋତିଷ୍କମଣ୍ଡଳ,
ତୋ ଅଙ୍ଗରେ ଜାତ—ଅନିଳ, ଅନଳ ।
ଗଲେଣି କେତେ ଯୁଗ ମହାଯୁଗ ବହି,
ସର୍ଗ ଅନ୍ତୁ ତୁହି ଏକଭାବେ ରହି ।
ଅମର ତୋ ସ୍ୱର ଆଉ ଭୟଙ୍କର,
ତୁଙ୍ଗ ଢେଉ ଉଠୁ ଫୁଲୁ କେତେ ଥର ।
ଛାଡ଼ୁ ହୁହୁଙ୍କାର ଅବା ହାହାକାର,
ଜାଣ୍ୟା ସେ ଉଭୟ ମିଶି ଏକାକାର ।
ଅହୋ, କି ଅଦ୍ଭୁତ ଅଶ୍ରୁତ ଏ କଥା,
ଏତେ ଶକ୍ତି ଯାର, ଏତେ ତାର ବ୍ୟଥା ।
ବହେ ଏ ଜଗତେ ଯେ ଯେତିକି ଭାର,
ତେତିକି ଆଘାତ ଲାଗେ ପ୍ରାଣେ ତାର ।
କେତେ ରତ୍ନ ଦେବେ ଦେଲୁ କୋଷାଗାରୁ
ମାନବ ଭାଗ୍ୟକୁ ଲବଣ ଉଦ୍‌ଗାରୁ ।
ନୁହେଁ ଏହା ତୋର ଦୁର୍ଜ୍ଞେୟ ରହସ୍ୟ,
ଭେଦିବେ ଏ ମାୟା ଭାବୁକେ ଅବଶ୍ୟ ।
ଗର୍ବ ଦମ୍ଭ ସ୍ୱାର୍ଥ ବିଦ୍ୱେଷ ନୀଚତା,
ଯାହାର ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ ସର୍ବଥା,
ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଳ ମାତ୍ର ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ,
ପାରେ ଯେ ଅଗ୍ରଜ ମସ୍ତକ ଫଟାଇ,
ଦେଖି ପ୍ରତିବେଶୀ କଷ୍ଟ ଉପବାସ,
ରଚେ ଅଲକ୍ଷିତେ ବ୍ୟଙ୍ଗ ପରିହାସ,
ତାର ସିନା ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ୟରେ ବାସିଶ,
ଅମୃତ ବଦଳେ କାଳକୂଟ ବିଷ ।
ଶବରୀର ପ୍ରୀତି ପୂତି ଗୁଞ୍ଜାମାଳେ,
କେଉଁ ଲେଖା ତାର ହୀରକପ୍ରବାଳେ ।
ହାୟ ! ନର ସିନା ତୁଚ୍ଛ ଅଳ୍ପମାନେ,
ବିକର୍ଷିତ କରେ ଧର୍ମ ସତ୍ୟ ଜ୍ଞାନେ ।
ପଇସାକ ପାଇଁ ହାୟ ନିର୍ବିକାରେ,
ଜାତିପରିବାରେ ପେଷେ କାସୁଆରେ,

ଅକ୍ଷମ ଦୁଷ୍ଟକ ଜନେ କୋପ ବହି,
ଘରଡ଼ାଇଦିଏ କଟୁ କଥା କହି ।
ମାନିନୀ ସ୍ତ୍ରିୟାକୁ ବସାଇ ଖଟରେ,
ଖଟାଏ ମାତାକୁ ହାଣ୍ଡିଶାଳ ଘରେ ।
ବୃଦ୍ଧ ତାତେ ମଣି ଜୀବନର ଭାର,
ପ୍ରତିକ୍ଷଣ ପାଞ୍ଚେ ପଞ୍ଚତ୍ୱ ତାହାର ।
କରୁଥାଏ ସଦା ଶିକ୍ଷାର ବଡ଼ାଇ,
ସଭ୍ୟତାର ଧ୍ୱଜା ସଦର୍ପେ ଉଡ଼ାଇ ।
ଏହା ଯେବେ ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତା-ଆଚାର
ତେବେ ତାହା ପଦେ ଦୂରୁଁ ନମସ୍କାର ।
ନାହିଁ କି ରେ ସିନ୍ଧୁ ତୋ ଦେହେ କ୍ଷମତା,
ନାଶିବାକୁ ଏହି ପାପ ଅଜ୍ଞାନତା ।
ଦେଖା ମହୋଦଧି ପ୍ରଭାବ ତୋହର,
ସ୍ୱାର୍ଥଠାରୁ ବଳି ତୁହି ଭୟଙ୍କର ।
ଉଗ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ଉଭା ହୋଇ ଅଗ୍ରେ,
ଫେରାଅ ମାନବ ମତି-ଗତି ବ୍ୟଗ୍ରେ ।
ଊର୍ମି ଜଳେ ଭାଳୁ ଧୋଇଦେଇ ପଙ୍କ,
ନରଲୋକୁଁ ଦୂର କର ଏ କଳଙ୍କ ।
ବାହି ସିକନ୍ଦର ତୋହ ବକ୍ଷେ ତରୀ,
ଆସିଥିଲେ ବୀର ଦିଗ୍‌ବିଜୟ କରି,
ଯାହାଙ୍କ ସେନାଏ ନାରିକେଳ ଖାଇ,
କହିଥିଲେ ଗଳ୍ପ ସ୍ୱଦେଶରେ ଯାଇ,
"ଅଛି ଏକ ତରୁ ଭାରତ-ମଣ୍ଡଳେ,
ତହିଁ ରସ ପିଠା ସାତୀପଣା ଫଳେ ।"
ଜଳେ ଜୟ, ମାତ୍ର ନ ହେଲା ତା ଚିର,
ଅପବ୍ୟୟ ହେଲା ମାନବ ରୁଧିର ।
ସାଧି ନ ପାରିଲେ ଯାହା କରବାଳେ,
ସାଧିଲେ ଚୈତନ୍ୟ ତାହା କରତାଳେ ।
ଅସିଜାତୁଁ ଜଳି ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ଭୁବିତେ
ନିଭିଯାଏ ଯଥା ଜବନ୍ୟ ଶୋଣିତେ ,
ତଥା କ୍ଷୀଣସ୍ଥାୟୀ ହେଲା ତାଙ୍କ ଜୟ,
କାଳ ତ କାହାକୁ ନ କରେ ଅକ୍ଷୟ ।

ଧର୍ମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏବା ରହେ ବନ୍ଧୁ ବିନ,
କର୍ମଲକ୍ଷ୍ୟ ତାହା ତୁଳନାରେ ହୀନ ।
ଧାଇଁଦେଲ ଶୁଣି ଦୈତ୍ୟ ରକ୍ତବାହୁ
ଏ ଉକ୍ତିରେ, ଯଥା ଶଶୀ ପ୍ରତି ରାହୁ ।
ମାତ୍ର ତୋ ତନୟା ଦୁର୍ଦ୍ଦଣ୍ଡା ଚଣ୍ଡିକା,
ବଜାଣିଲା ତାକୁ ଚରଣ ଝଟକା ।
ଜଳୁଥିଲା ଦମ୍ଭୀ ଜିଗୀଷା-ଅନଳେ,
ଲିଭିଲା ସେ ଚିରଶାନ୍ତ ଦହ-ଜଳେ । ୧
ତୋ ଦର୍ଶନେ ସିନ୍ଧୁ, ହୋଇ ଛନ୍ନମନା
କେତେରୂପେ ତୋତେ ଦେଖେଁ ମୁଁ କଳ୍ପନା ।
ମହାରୁଦ୍ର ଅବା ବସି ଯୋଗାସନେ,
ଉଚ୍ଚାରନ୍ତି ଉଚ୍ଚେ ଓଁକାର ସ୍ୱନନେ ।
ଫେନଚୂଡ଼ ବୀଚି ଧରିଛି ଏ ଛବି,
କଣ୍ଠାଭୂଷେ ଜଟା ଉ ମସ୍ତେ ଜାହ୍ନବୀ ।
କିବା ନୀଳମଣି ନୀଳାଦ୍ରି-ମଣ୍ଡନ,
ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଶଙ୍ଖ କରନ୍ତି ବାଦନ ।
ଦ୍ୱିଜେ ସପ୍ତଶତୀ ଗାଆନ୍ତି ଯେସନ,
ସପ୍ତସ୍ୱରୀ ବୀଚି ବିଶେ ଶୋଭାବନ ।
ଅବା କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର—ସମର-ମୁଖର,
ତୋଳାଇଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜେତା ଦଳଭର ।
ନହୁବା ନିଖିଳ ଚରାଚର ଭବେ,
ଏତେ ଶକ୍ତି ଆଉ କା ଦେହେ ସମ୍ଭବେ ?

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

ସରସ୍ୱତୀ ମୁଖୁ ସିଂହଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ବ୍ୟାପ୍ତ ମହୋଦଧି ରୁଦ୍ର ବପୁବନ୍ତ ।
କେତେ ତୀର୍ଥ କେତେ ଇତିହାସ ସ୍ଥଳୀ,
ସ୍ୱକେ ଉପକୂଳେ କାଳଦର୍ପ ଦଳି ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ପ୍ରଶାନ୍ତ ପବିତ୍ର ଲୌହିତ୍ୟ ୨
ତୋହ ନୀରେ ନୀର ମିଶାଉଛି ନିତ୍ୟ ।
ଯା ତୀରେ କାଉଁରୀ କାମଚଣ୍ଡୀ ରାଜ୍ୟ ୩
ଘୋଷେ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଯା ଅଦ୍ଭୁତ କାର୍ଯ୍ୟ ।
ନିବାସୀଏ ତାର କରି ମନ୍ତ୍ର ଜପ,
ପାରୁଥିଲେ ହେଳେ ଚଳାଇ ପାଦପ ।
ନୁହେଁ ତ ଏ କଥା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବିଶେଷ,
ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ କରିପାରୁଥିଲେ ମେଷ ।
ବାରି-ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଅବନୀ ପାବନୀ,
ଦେବୀ ସୁରଧୁନୀ ସୃଜି କଳଧ୍ୱନି,
ଲୋଟାଏ ତୋ ପଦେ ସସମ୍ଭ୍ରମେ ମଥା,
ପ୍ରାବୃଟେ ପୟୋଦରେ କାଦମ୍ବିନୀ ଯଥା ।
ତୋଳି ଧରି ତାକୁ ତୁଙ୍ଗ ବୀଚି-କରେ,
କରୁ ଆଲିଙ୍ଗନ ବିପୁଳ ପ୍ରେମରେ ।
ହୁଏ ପରିଣତ ସେ ମହାଆଶ୍ଳେଷେ,
ଦେହ ପ୍ରାଣ ଏକପ୍ରାଣରେ ନିମେଷେ ।
ଗଣ୍ୟ ତୀର୍ଥେ ଧନ୍ୟ ସେ ମିଳନ ସ୍ଥାନ,
ମିଳେ ଦିବ୍ୟଗତି କଲେ ତହିଁ ସ୍ନାନ ।
ମୁହାଣେ 'ସାଗରଦ୍ୱୀପ' ମନୋରମ,
ମୁଖ୍ୟ ନାମ ଯାର କପିଳ-ଆଶ୍ରମ ।
ହେଲେ ଭସ୍ମୀଭୂତ ତହିଁ ଋଷିଶାପେ,
ସଗରସନ୍ତାନେ ସମୁଚିତ ପାପେ ।
ଭଗୀରଥ ତପେ ଆସି ଭାଗୀରଥୀ
ପ୍ରଦାନଲେ ତାଙ୍କୁ ସଦୟେ ସଦ୍‌ଗତି ।
ସୂର୍ଯ୍ୟ ପିତୃକୁଳେ ତୋଷେ ସେ କୁମର,
ସେହି ପିତା ବଂଶେ ଯୋଗ୍ୟ ବଂଶଧର ।
ସୁତ ନାମ ତାର ସାର୍ଥକ ସର୍ବଥା,
ଭାସ୍ୱର ମଣିରେ ମଣ୍ଡିତ ତା ମଥା ।

୧— ହ୍ରଦ । ୨— ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ନଦ । ୩— ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରକୂଳସ୍ଥ ଆସାମ ପ୍ରଦେଶ ପୂର୍ବେ କାଉଁରୀ ରାଜ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଉଥିଲା । ସେଠା ଅଧିବାସୀମାନେ ମନ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟାରେ ବିଶେଷ ପାରଦର୍ଶୀ ଥିଲେ ।

ଉପକଣ୍ଠେ ତୋର ସୁନ୍ଦରୀ-ସୁନ୍ଦର ୧
ଜୀରନ୍ତ 'ସୁନ୍ଦରବନ' ଭୟଙ୍କର ।
ବ୍ୟାଘ୍ରଭୟ ସ୍ଥଳେ, ଜଳେ ନକ୍ରଭୟ,
ଶ୍ୱାପଦର ତାହା ଶାଶ୍ୱତ ଆଳୟ ।
ତୋ ରୁଦ୍ର ନିନାଦେ ମିଶେ ହରଘଣ୍ଟ,
ଯହିଁ ବଢ଼ଟାଙ୍କ ମହାବଳ ରଣ୍ଟି ।
ପାରେ ନାହିଁ ଭେଦି ସେ କାନନେ ଶସ୍ତ୍ର,
ସତତ ଗଣ୍ଡାଏ ଦିଅନ୍ତି ପହରୀ ୨
ମହୋତ୍ସବ ସୃଜି ବନଦେବୀଗଣ,
ଜଳଦେବୀକୁଳେ କରି ଆମନ୍ତ୍ରଣ,
ବନ୍ୟ ପକ୍ଷୀକୋଳ ତୋଳି ଅଣି ଘୋଳ,
ଭୁଆନ୍ତି ସେ ବନେ ନିତ୍ୟ ବନଭୋଜ ।
ଲତା-ଦୋଳେ ବସି ସିନ୍ଧୁପାଟେଶ୍ୱରୀ
ଚାରୁ ବନଫୁଲେ ରଚନ୍ତି କବରୀ ।
ଢାଳନ୍ତି ସଖୀଏ ପ୍ରବାଳ-ଚାମର,
ଗାବନ୍ତି ସ୍ୱାଗତ ସଙ୍ଗୀତ ଖେଚର ।
ସୁଣ୍ଡ୍ରବ ମଧ୍ୟ ଅଙ୍ଗବାସୀ ଯୋଧେ,
ଭଗୁଥିଲେ ତହିଁ ପାରିଧି ପ୍ରମୋଦେ ।
ତାଙ୍କ ସମାଗମେ ସେକାଳେ ଅଟବୀ,
ନନ୍ଦୁଥିଲା ରମ୍ୟ ରାଜଧାନୀ ଛବି ।
ରତ୍ନପ୍ରଭା ପୃରେ କରୁଥିଲା ସ୍ନାନ,
ଲଭୁଥିଲା ତେତେ ସଫଳ ସମ୍ମାନ ।
ସେ ଗୌରବସ୍ତର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବାସର,
ବହୁଦିନୁ ଆହା ହୋଇଛି ଅନ୍ତର !
ସେ ଅତୀତ-ସ୍ମୃତି-ଉତ୍ତେଜନା ଗୀତ,
ହେଉଅଛି ଏବେ ନୀରବେ ଧ୍ୱନିତ ।
ବହୁ ପୁରାବୃତ୍ତ ଘଟନା ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ,
ସୁପ୍ତ ସ୍ୱପ୍ନ ପ୍ରାୟ ବେଢ଼ିଛି କାନନେ ।

ଆଜି ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗ କି ହେବ ତା ଫରି,
ତେଣୁ ଫଳ ଭଲ ଉଭାଣି ପଞ୍ଚୁଁରି ।
ଯାଉ ସେ ଅତୀତ ଯାଉଛି ତ ଚାଲି,
ବର୍ତ୍ତମାନ ହେଉ ଜୀବନ-ସଙ୍ଗାଳି ।
ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ଏ ବନ ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ନନ୍ଦନ, ୩
ହୋଇବା ଏକାଳେ ପରି ଅଶୋଭନ ।
ହେବ ସେ ସାଦୃଶ୍ୟ ବନନ୍ଦୀରେ ନନ୍ଦୀ,
ବଲ୍ମୀକ ସଙ୍ଗତେ ଭୁଜା ଯଥା ବନ୍ଦୀ ।
ମାତ୍ର ଏ ବର୍ଣ୍ଣନା ନୁହେଁ ଉପହାସ—
"ଏକ ତତ୍ତ୍ୱ ଅବା ଦ୍ୱିବିଧେ ପ୍ରକାଶ ।
ଜମ୍ମା ହୁଇ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଏକଇ ଶ୍ଳୋକର,
ଅଥବା ଦ୍ୱିଛାୟ ଏକ କଳେବର ।"
ତାମ୍ରଲିପ୍ତପୁରୀ କୁବେର-ଭବନ,
ବାଣିଜ୍ୟ-କମଳା-ରତ୍ନସିଂହାସନ ।
ନିଃଶଙ୍କେ ନର୍ତ୍ତନ୍ତେ ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ପୁରେ
ଶାସୁଥିଲେ ବସି ଭଞ୍ଜବଂଶୀ ଶୂରେ । ୪
ଉତ୍କଳୀୟ ରାଜା ଉତ୍କଳୀ ପରଜା,
ଉଡ଼ୁଥିଲା ଦର୍ପେ ଉତ୍କଳୀୟ ଧ୍ୱଜା ।
କଲା ତହିଁ ଆସି ଦୈତ୍ୟ ରକ୍ତବାହୁ,
ସ୍ୱାଧୀନତାଧାରୀ ଉତ୍କଳେ ଚଢ଼ାଉ । ୫
ଛୁଇଁଣ କୁକ୍ଷଣେ ବିଶ୍ରୁତ ଦେଶ,
ଅକାଳେ ବିଫଳେ କଲା ଆୟୁ ଶେଷ ।
ଜାଣିଲା ତାକୁ ତା ଦୁର୍ବାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା,
ଉଚ୍ଚ ଅସନ୍ତୋଷ, ଉପାଧି-ପିପାସା ।
ଅଳ୍ପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ସଜ୍ଜନ ଆଚାର,
ମାତ୍ର ମନ୍ତ୍ରବାଦ ନ ଅଣ୍ଟେ ସଂସାର ।
ଭସ୍ମାଣ୍ଡ ତରଙ୍ଗ-କର ଦାମୋଦର
କରୁଛି ମର୍ଦ୍ଦନ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ତୋ ଭର ।

୧—ସୁନ୍ଦରବନ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ସୁନ୍ଦରୀବୃକ୍ଷରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ୨—ସୁନ୍ଦରବନରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଗଣ୍ଡା ବୁଲୁଥିଅନ୍ତି । ୩—ସୁନ୍ଦରବନର ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ନନ୍ଦନକାନନ ତୁଲ୍ୟ ମନୋରମ । ୪—ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଗୁହ ଜଣ ରାଜା ତମଲୁକରେ ରାଜପଣ କରୁଥିଲେ । (ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଇତିହାସ) ୫—ରକ୍ତବାହୁ ତମଲୁକଠାରୁ ପୋତଯୋଗେ ଆସି ଉତ୍କଳରେ ଚଢ଼ାଉ କରିଥିବା ବିଷୟ ଉକ୍ତ ଇତିହାସରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।

ଯା ଶବଟ ବନ୍ୟା ବୃହ୍ନୁଁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଲୁଟେ,
ତୀର ଜନପଦେ ଅସ୍ଥିର ପ୍ରାବୃଟେ । ୧
ଶିଥିଳ-କୁଟିଳ-ଗାମିନୀ ହୁଗୁଳି,
ନର୍ତ୍ତୁଛାଏ ତୋତେ ଦେଇ କୁଳକୁଳୀ ।
ତୀରେ କଲିକତା ଦେବମନୋହର,
କଳିଯୁଗେ ଧନୀ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଅମର ।
ମହତ୍ତ୍ୱମଣି ସେ ଭାରତମାତାର,
ନବଭାରତର ନବ ଅଳଙ୍କାର ।
ଭାରତ ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର ସେ ନିଶ୍ଚିତ,
ଶିକ୍ଷା, ଶକ୍ତି, ନୀତି ସେଠାରେ କେନ୍ଦ୍ରିତ ।
ବସନ୍ତ ତା ବକ୍ଷେ ମହାକାଳୀ ସୁଖେ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଗନ୍ତ ମହିମା-ମୟୂଖେ । ୨
ମହାଶକ୍ତି ପୀଠ ଧରଣୀରେ ସାର,
ଲଗିଥାଏ ମାତ୍ର ନୃଶଂସ ବେଭାର ।
ବଳି ରକ୍ତେ ସିକ୍ତ ହାସ୍ୟ ତୀର୍ଥସ୍ଥଳ,
ନନ୍ଦନକାନନେ ଜଳେ ଦାବାନଳ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ସୈକତିନୀ ନଦୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା,
ଗୌରବ-ପୁସ୍ତକେ ଖ୍ୟାତ ଯାର ଲେଖା,
ଯାହା ବକ୍ଷେ ରଘୁ ରଚି ଗଜ-ସେତୁ,
ପାରିଥିଲେ ସୈନ୍ୟ ଅରକୁଳ-କେତୁ; ୩
ସେ ଅମିୟତୋୟା ନଦୀ-ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟ-ଶ୍ରେଣୀ,
ମିଶାଉଛି ଆଣି ତୋ ପାଣିରେ ପାଣି ।
ପୁଷ୍ପୋତ୍ଫୁଲରୂପେ ପିପିଲି ନଗର,
ବାନ୍ଧିଦିଏ ହାତଗଣ୍ଠି ଉଭୟର ।
ସ୍ୱୟଂ ବାରାହ୍ରାଣୀ ସର୍ବତୀର୍ଥେଶ୍ୱରୀ,
ଗଣ୍ଠାଇ ଏଠାରେ ଚାରୁ ଶଙ୍ଖ-ଭଙ୍ଗୀ ।
ଏ ସଙ୍ଗମ ତୀର୍ଥେ ସ୍ନାନ ପୁଣ୍ୟ ମନେ,
ରଚନ୍ତି ବିହାର ତୀର୍ଥ-ତାଳବନେ ।

ସୁନ୍ଦାଳନକୁଞ୍ଜ ଚାରୁ, ନିରୁପମ,
ଲୁଚେ ତହିଁ ବ୍ୟାଘ୍ର ଜନ୍ତୁରୂପୀ ଯମ;
ହାଟବହାସିନୀ ଶକୁଳ ଉଦରେ,
ଲୁଚିଥାଏ ଯଥା ବଜ୍ର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନରେ ।
ଅଦୂରେ ବାଲିଆପାଳ ଅବସ୍ଥିତ,
ତୁଙ୍ଗ ବାଲିସ୍ତୂପ-ସ୍ତରେ ତରଙ୍ଗିତ ।
ସ୍ୱଜନଗଣ ତହିଁ କରେ କୀର୍ତ୍ତିଜ୍ଜ୍ୱର,
ଯୌତୁକ ଭୂଇଁ ସେ ଭଞ୍ଜୁବଂଶର ।
ଭୁଷଣ୍ଡିଭଞ୍ଜର ବସନ୍ତ ସଙ୍ଗମେ,
ବନ୍ଦେ ତାଙ୍କୁ ଧନୀ ସଦା ସସମ୍ଭ୍ରମେ ।
ତସ୍ଥପାଦ ୪ ଟେକି ଯେ ଛ ବେଳା କର,
ଲୁହାରନ୍ତି ଦୁରୁ ନାଶକନକର ।
ବିଦେଶୀ ବଣିକେ ଏଠାରେ ପହିଲେ,
ବାଣିଜ୍ୟ ମନ୍ଦିର ସଂସ୍ଥାପିଣ ଥିଲେ । ୫
ଏହିଠାରୁ ପୋତବାହୀ ଓଡ଼ିଆଏ,
ଭ ମୁହାଁଇ ଯାଉଥା ବାଲିଦ୍ୱୀପ ଯାଏ ।
ହୋଇଛି ଅତୀତ ସେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିନ,
ସେ ପୂର୍ବଗୌରବ ଏକାଳେ ମଳିନ ।
ଭାଗ୍ୟ ତ ତାହାର ନୁହେଁ ଆଙ୍କାବନ୍ତ,
ନିର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ ସେ ଉଣ୍ଡରୁଲେ ଅହରହ ।
ଏକ ସ୍ଥାନେ ବହୁ ଦିନ ଯାପିବାର,
ଲେଖି ନାହିଁ ବିଧି କୋଷ୍ଠୀରେ ତାହାର ।
ଉତ୍ଥାନ ପତନ ଲାଗିଛି ସତତ,
ଉତ୍ଥାନ ପତନେ ଗଢ଼ା ଏ ଜଗତ ।
ପତନର ହେତୁ ଉତ୍ଥାନ ଯେସନ,
ଉତ୍ଥାନେ ଆତ୍ମ୍ୟାନେ ତେସନ ପତନ ।
ଅଦ୍ୟ ଦିବସର ବୈଫଲ୍ୟରେ ସିନା,
ହେଉଅଛି କାଲି ସଫଳତା କଣା ।

୧—ଦାମୋଦରର ପ୍ରବଳ ବନ୍ୟା ପ୍ରାୟଶଃ ପ୍ରତିବର୍ଷ ବଙ୍ଗଦେଶକୁ ଆକ୍ରମଣ କରେ । ୨—କାଳୀଘାଟରେ କାଳୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ୩—ଦଶରଥଙ୍କ କାଳରେ ଅଯୋଧ୍ୟାମନ୍ତ୍ରୀ ରଘୁ ଗଜସେତୁଦ୍ୱାରା ଏହି ନଦୀ ପାର ହୋଇଥିଲେ । ୪—ହାତ । ୫—ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ମୁହାଣର ପିପିଲି ବନ୍ଦରଠାରେ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜମାନେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏବଂ ଇଂରେଜମାନେ ୧୬୩୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ବାଣିଜ୍ୟ-କୋଠି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

ପାଞ୍ଚପଡ଼ା ମୁଖେ ଖଳିତ ସାରଥା, ୧
ବଖାଣେ ନୀରବେ ବହୁ ପୁର୍ବକଥା ।
ଦୃଷ୍ଟିମାତ୍ରେ ତାକୁ ଭାବୁକ-କଳ୍ପନା
ସ୍ମୃତି-ମୂଲ୍ୟେ କଣେ ଅତୀତ ଘଟଣା ।
ଭବ-ଦାବେ ଦଗ୍ଧ ମାନବାତ୍ମା ଯଥା,
ଧାଏଁ ଶମ୍ଭୁପାଶେ ନିବେଦନେ ବ୍ୟଥା;
ତଥା ବଙ୍ଗୋପଦୀ ନୀଳାଙ୍ଗୀ ବଳାଙ୍ଗୀ
ଧାଉଁଛୁ ତୋ ପାଶେ ବହୁ ବାଙ୍କ ଭାଙ୍ଗି ।
ଦାରୁଣ ସନ୍ତାପେ ହୋଇ ଛିନ୍ନମନା
ଜଣାଏ ପ୍ରାଣର ବ୍ୟାକୁଳ ବେଦନା ।
ଶଶ୍ୱର ସନ୍ତାପ ଖଣ୍ଡେ ଯାହା ଜଳ,
ନିଜ ଦେହ ତାପ ନାଶେ ସେ ଦୁର୍ବଳ ।
ଇଚ୍ଛିଲେ କ୍ଷଣକେ ଯାର ବର୍ଷି ଘନ
କରିପାରେ ଭବୁ ଅଗ୍ନି ନିର୍ବାପନ,
ମାତ୍ର ନିଜ ଦେହଜାତ ବଜ୍ରାନଳେ,
ନିଭାଇ ନ ପାରେ କୋଟି ଅସ୍ରା ଜଳେ ।
ଭୁଞ୍ଜି ତା' ବେଦନା ଖଣ୍ଡିବନ ଭାଜନ,
ନିବେଦୁଛି ତେଣୁ ଫେଣ୍ଟ ପ୍ରାଣମନ ।
ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ପ୍ରାର୍ଥନା ହୃଦୟାନ୍ତ ପାଶେ,
ସଫଳତା ସିନା ଲଭେ ଅନାୟାସେ ।
ତୀରେ ବାଲେଶ୍ୱର ସମୃଦ୍ଧ ନଗର,
ସଦ୍‌ଗୁଣ-ସଭ୍ୟତା-ମାଣିକ୍ୟ ଆକର ।
ବସ୍ତ୍ର ଶିଳ୍ପ ଯାର ଅତୁଳ ଅଦ୍ଭୁତ,
ସୁଦୂର ବିଦେଶେ ହୁଏ ସମାଦୃତ ।
ହେଉଥିଲା ଚହିଁ ସୁଲୁପ ନିର୍ମିତ,
ଜାତୀୟ ଅର୍ଣ୍ଣବ ରଥ-ମେଦୁରିତ ।
ଖଣ୍ଡବ୍ୟସ୍ତେ ତୋତେ ସଙ୍ଖୋଳିବା ପାଇଁ,
ଦୃଶ ଚାଂ୪ଦାଂଶ ଆସେ ବେଗେ ଧାଇଁ ।

ଜନ୍ମି ଯାହା କୂଳେ ଜଣ ରାଧାନାଥ ୨
ଉତ୍କଳ ଭାଷାକୁ କଲେକ କୃତାର୍ଥ ।
ଉତ୍କଳକୁ କଲେ ଦିବ୍ୟ ରତ୍ନ ଦାନ,
ସାହିତ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ରେ ସେ ପ୍ରବୀଣ କୃଷାଣ ।
ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣମୟୀ କଳ୍ପନା ମୂର୍ତ୍ତି,
କରିଦିଏ ଆଶା ସ୍ୱପ୍ନେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରଭ ।
ସ୍ୱର୍ଗବାର୍ତ୍ତା ଆଣେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଆଚମ୍ବିତେ,
ବର୍ତ୍ତମାନାସନେ ବସାଏ ଅତୀତେ ।
ଜଡ଼ ତୁଳିକାରେ କଳ୍ପନାର ଛବି,
ଅଙ୍କିବା ଅସାଧ୍ୟ ନ ମଣନ୍ତି କବି ।
ତାଙ୍କୁଥିଲେ ନିଜ ରକ୍ତ ନିର୍ବିକାରେ,
ଜାତୀୟ-ସାହିତ୍ୟ ଶିରୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ।
ହେବାଯାଏ ଆହା ମୃତ୍ୟୁ-ଶଯ୍ୟାଗତ,
ଥିଲେ ସମଭାବେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିରତ ।
ଅସ୍ତକାଳେ ସୁଦ୍ଧା ଦେବ ଦିବର୍ତ୍ତନ
କରିଯାନ୍ତି ସ୍ନିଗ୍ଧ ରଶ୍ମି ବିକୀରଣ ।

ବସନ୍ତ ବେଳାରେ ପାଟଣମଙ୍ଗଳା,
ଦନୁଜଦଳନୀ ପ୍ରତାପ-ପ୍ରବଳା ।
ଅଦୂରେ ଆଣ୍ଡଆ ୩ ସମୁଚ ଭୂଖଣ୍ଡ,
ତଟେ ଯାକୁ ସଦା ତରଙ୍ଗ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ।
ଚିର ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମ ଅତୀବ ଉର୍ବର,
ଖମ୍ବଆଲୁ ଯାର ସ୍ତମ୍ଭଦମ୍ଭହର ।
ପ୍ରାଚୀନ ବାଣିଜ୍ୟକେନ୍ଦ୍ର-ଚୂଡ଼ାମଣ
ଯୋଗାଉଣଥିଲା ଉତ୍କଳେ ଲବଣ ।
ଯାଇଛି ଚାଲି ତା ସୌଭାଗ୍ୟ ସୁଦିନ,
ଏବାଳେ ନଗର ଅତି ଦୀନହୀନ ।

୧—ସାରଥା ନଦୀର ପାଞ୍ଚପଡ଼ା ମୁହାଣରେ ଅବସ୍ଥିତ । ୨—ଚାଂଦବାଂଶ ନଦୀକୂଳସ୍ଥ କେଦାରପୁର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଜନ୍ମଭୂମି । ୩—କରଞ୍ଜଅଡ଼ଆ ଗ୍ରାମ । ଏଠାରେ ଖମ୍ବଆଳୁ ଗୁଡ଼ ହାତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବ ଏବଂ ତଦୁପଯୋଗୀ ମୋଟ ହୁଏ । ୪—ଚୂଡ଼ାମଣ ପ୍ରାଚୀନ ବନ୍ଦର । ପୂର୍ବେ ଏଠାରେ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଲୁଣ ମରା ହେଉଥିଲା ।

ଅନନ୍ତର ଲେଖା ଅଙ୍କିତା ଆବର,
ତୋ ମହିମା ବଧି କୃତ ସରୋବର ।
ଗାଣି ପ୍ରଜା ମାଛ ଖନନ୍ତି ସେଠାରେ ୧
ଅଛି ବୋଲି ଶୁଣ ପ୍ରବାଦ ପ୍ରଚାରେ ।
ସେ ବର୍ଷ ପାଟେ ପାନ୍ତୁ ହୁଏ ଘଣା,
ବେଣାମୂଠା ଯହିଁ ତରୁରୂପେ ଗଣା ।
ବନ୍ଧନ-ବନ୍ଦିତ ରମ୍ୟ ଚାନ୍ଦବାଲି,
ବାଣିଜ୍ୟ-ଗୌରବ ରଖିଛି ସମ୍ଭାଳି ।
ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ହୋଇ ବାଷ୍ପୀୟ ଶକଟ,
ପାରି ନାହିଁ କରି ତାକୁ ଅପ୍ରକଟ । ୨
ପାଶେ ତାର ରୁଦ୍ର ଧାମରା ମୁହାଣ,
ବଖାଣେ ଯେ ବର୍ଷା ଭବିଷ୍ୟପୁରାଣ । ୩
ସାଲନ୍ଦୀ ସଖୀଙ୍କ ଏକ ଆଡ଼ୁ ଘେନ,
ଆସେ ବୈତରଣୀ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସ୍ରୋତ-ବେଣୀ ।
ଆନ ଆଡୁ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ସଙ୍ଗିନୀ ଗହଣେ,
ଧାଏଁ ବୀରେ ରୌଣେ ତୁକୁ କୋଳାହଳେ ।
ଆସନ୍ତେ ପଖାଳି ଧାମରା ପଥର, ୪
ହୋଇଛନ୍ତି ଏକ ମିଶି ପରସ୍ପର ।
ମଣି ତୋତେ ସିନ୍ଧୁ ଅନ୍ତିମ ଆଶ୍ରୟ,
ଭଜିଛନ୍ତି ଶେଷେ ତୋ ପଦେ ବଳୟ ।
ଦୃଢ ସେ ମିଳନ, ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସେ ପାଶ,
ବିଚ୍ଛେଦର ତହିଁ ନାହିଁ ଅବକାଶ ।
ସେ ମିଳନତୀର୍ଥ ପରମ ପାବନ,
କଳିର କଳୁଷନାଶନେ ଭାଜନ ।
ମରୁଧାମେ ଏକା ସେ ତୀର୍ଥ ସମ୍ଭବ,
ମାତ୍ର ମରତରେ ୫ ତାର ଅସୁଲଭ ।

ହେଉ ପଛେ ମଞ୍ଚ ଯେତେ କଳୁଷିତ,
ମାତ୍ର ନୁହେଁ ଏହା ଦେବଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ ।
କଣ୍ଟକେ ଗଞ୍ଜିତ ନୁହେଁ ଖାଲି ବନ,
ଫୁଟେ ସୁଦ୍ଧା ତହିଁ ସୁରଭି ସୁମନ ।
ଥିଲେହେଁ ଆମିଷ ଶୁକ୍ତିକା ଗରଭେ,
ମାତ୍ର ଗୌରବିତ ମୌକ୍ତିକ-ବଇଭବେ ।
ହୁଅନ୍ତି ଅମରେ ଏଥି ସୁଦ୍ଧା ଜାତ,
ଫୁଟେ ଏ ଶ୍ମଶାନେ ପ୍ରୀତି-ପାରିଜାତ,
ବହେ ସୁଦ୍ଧା ଏଥି ଦୟା-ମନ୍ଦାକିନୀ,
ବେଳେ ବେଳେ ଯାଏ ଛିଡ଼ିବେ ଏ ଜାଣି ।
କନକା ଭୂଖଣ୍ଡେ ବ୍ରାହ୍ମୀ ବେନି କରେ, ୬
ଧରିଛି କୁଣ୍ଢାଇ ଉନ୍ମତ୍ତ ପ୍ରେମରେ ।
ବେଳାପୃଷ୍ଠେ ଯହିଁ ହିନ୍ତାଳ କାନନ,
ଅଜଗର ଶ୍ୱାସେ ଅରେ ଘନ ଘନ ।
ଧନ୍ୟ ଜେମାଦେବୀ ତରଙ୍ଗତାଣ୍ଡବୀ,
ଏ ମହୀମଣ୍ଡଳେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜାହ୍ନବୀ,
ସୁକାନ୍ତ ମହର୍ଷି ତପଃସିଦ୍ଧିଧାମ, ୭
ଅବନୀ-ହୃଦୟ-ସୁଶୀତଳ-ହାର,
ସେହି ଚନ୍ଦ୍ରୋତ୍ପଳା ନଦୀ ନିରବଧି,
ସଙ୍ଖୋଳୁଛି ତୋତେ ସ୍ନେହେ ମହୋଦଧି !
ଦୂରୁ ଦିଶେ ଯଥା ସୁପର୍ଣ୍ଣ ଭୟରେ,
ପଶୁଛି ପନ୍ନଗୀ ସମୁଦ୍ର ଉଦରେ ।
ଅସ୍ତଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭା ସେ ସଙ୍ଗମେ,
ସିନ୍ଧୁ ବୀଚି ଅଙ୍ଗେ ବୋଳି ହୋଇ ଭ୍ରମେ ।
ଜବା ସେ କାଳର କଷଟିରେ ଲେଖା,
ପ୍ରତିଭା-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣର ଶତ ଦୀପ୍ତରେଖା ।

୧—ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ସାମାନ୍ୟ ମେଘଖଣ୍ଡଦ୍ୱାରା ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ବୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କଠାରୁ ବାରମ୍ବାର କର ନେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠା ବୋଧ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଟରେ ଅନ୍ନ ଖଇଞ୍ଚ ବୁଡ଼ାଇ ଦେଲେ ମାଛ ପଡ଼ନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ୨—ରେଲ ବାଟ ଫିଟିବାଦ୍ୱାରା ଚାନ୍ଦବାଲି ବନ୍ଦରର ଗୌରବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହ୍ରାସ ହୋଇ ନାହିଁ । ୩—ଧାମରା ମୁହାଣର ଗର୍ଜନ ବିପୁଳ ବୃଷ୍ଟିସୂଚକ । ୪—ଧାମରା ମୁହାଣରେ ଧାମରା ଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଅଛି । ୫—ସ୍ୱର୍ଗ । ୬—ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀର ଦୁଇ ଶାଖା କନକାର ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣ ଦୁଇ ବାଗରେ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ । ୭—ମହାନଦୀ ସୁକାନ୍ତ ମହର୍ଷିଙ୍କ ତପସ୍ୟାରୁ ଜାତ ବୋଲି ପୌରାଣିକ ପ୍ରମାଣ ଅଛି ।

ଉତ୍କଳର ନୀତି, ଶିକ୍ଷା, ଶକ୍ତି, ବଳ—
ମୂଳ ଉପାଦାନ ଯା ଅମୃତ ଜଳ,
ଯାହା ଜଳପାନେ ଉତ୍କଳୀୟ ବୀରେ,
ଅତୁଳ କୀର୍ତ୍ତି ଅର୍ଜିଲେ ମହୀରେ ।
ଅର୍ଜିଥିଲେ ପୁଣି ଅସୀମ ସାହସ,
ପ୍ରଦର୍ଶିଥିଲେ ଶମନେ ସାଧ୍ୱସ ।
ନ ଗମନ୍ତି ରଣେ ମରଣ ମନାସି,
ଗମନ୍ତି କେବଳ ମାରଣ ମନାସି ।
'ଶତ୍ରୁ ଉଦ୍ଧର' ଏ ମୃତ ପ୍ରାର୍ଥନା
ନ କରନ୍ତି କେବେ ସ୍ୱପ୍ନେ ସେ କଳ୍ପନା ।
'ଶତ୍ରୁବଳୁ ଭୟ ନ କରୁଁ', ଏ ବର
ଯାଚନ୍ତି ସେ ଇଷ୍ଟଦେବେ ଯୋଡ଼ି କର ।
ତାହାରେ ଓଡ଼ିଆ ବୀର ରଣବେଶେ,
ମାନ ନ ତାହାରେ ମରଣବେଶେ ସେ ।
'ରଖ ରଖ' ରଣେ ଏ କ୍ଲୀବ ବଚନ,
ନ ଉଚ୍ଚାରେ ବୀର ଓଡ଼ିଆ ବଦନ ।
ଥିଲେ ବୋଲି ସିନା ଏତେ ଗୁଣଚୟ,
ଅଳୁମାଖି ଗଙ୍ଗା କରିଥିଲେ ଜୟ ।
ନିର୍ବାଣ ଏବେ ସେ ଉତ୍ସାହ-ହୁତାଶ,
ଜାଣି ତାକୁ କାଳ ଲଭୁଛି ବିନାଶ ।
ଉତ୍କ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରସ୍ତର ଝାଡ଼ି ବୃକ୍ଷୁ ଫଳେ,
ଫଳ ସଙ୍ଗେ ସିନା ପଡ଼େ ନିଜେ ତଳେ ।
ସେ ଗରିମା କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ଅଳ୍ପେ ଅଳ୍ପେ,
ଏ କାଳରେ ଆସି ରହିଲାଣି ଗଳ୍ପେ ।
ତହୁଁ ସୁଦ୍ଧା ଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ସେ ବହନ,
କରିବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମ-ସମ୍ବରଣ ।
କାଠଯୋଡ଼ିପୁରୀ ଦେବୀକଳ୍ପା ଦେବୀ, ୧
ମଣୁଛୁ କୃତାର୍ଥ ତୋହୋ ପାଦ ସେବି ।

ଦକ୍ଷିଣେ ତାହାର ସୁପ୍ରାଚୀନା ପ୍ରାଚୀ,
ପ୍ରାଚୀ ଦିଗମୁଖେ ଆସେ ନାଚି ନାଚି ।
ଯା ପବିତ୍ର ତୀର କରୁଛି ମଣ୍ଡନ,
ପୌରାଣିକ ରମ୍ୟ ଦଣ୍ଡକକାନନ । ୨
ଯା କୂଳେ କେନ୍ଦୁଳୀ ଗ୍ରାମ ବିଦ୍ୟମାନ,
କବି ଜୟଦେବ ପୁଣ୍ୟ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ । ୩
ପାନ କରି କବି ଏ ନଦୀ ଉଦକ
ବିରଚିଲେ "ଗୀତ-ଗୋବିନ୍ଦ" ପୁସ୍ତକ ।
ସିତ-ପୂତ ନୀର ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅତୁଳନା,
ସଲିଳ ଏହାର ପଞ୍ଚାମୃତ ପଣା ।
ଗଙ୍ଗାଦେବୀ କରି ପ୍ରାଚୀନୀରେ ସ୍ନାନ,
ଲଭନ୍ତି ଜଗତ ପାପୁଁ ପରିତ୍ରାଣ । ୪
ସ୍ୱକୀୟ ଅତୁଳ ପାବନ୍ୟେ ଜାହ୍ନବୀ,
ନ ପାରନ୍ତି ଦୁଷ୍ଟ ପାପେ ପରାଭବି ।
ଅସାଧ୍ୟ ବ୍ୟାଧିର ପାଶେ ମହୋଦଧି,
ହୀନବୀର୍ଯ୍ୟ ସିନା ହୁଏ ମହୌଷଧି ।
ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ନଦୀ ତନୟା ତାହାର, ୫
ଲମ୍ବାଏ ତୋ କଣ୍ଠେ ପ୍ରେମ-ହେମ ହାର ।
ମକରେ ଏ ତୀର୍ଥେ ପଡ଼େ ସ୍ନାନଯୋଗ,
ଖଣ୍ଡନେ କ୍ଷମ ଏ ପାପତାପରୋଗ ।
ଦେଖି ଏଥି ଯାତ୍ରୀ ପ୍ରାତେ ରବିରଥ
ମହାନନ୍ଦେ ମଣେ ସାର୍ଥ ମନୋରଥ ।
ଆଦର୍ଶେ କୋଣାର୍କ ଦର୍ଶକର ନେତ୍ର,
ପୌରାଣିକ ନାମ ଯାର ପଦ୍ମକ୍ଷେତ୍ର ।
ତୋଳୁଛି ତା ବକ୍ଷେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଭଗ୍ନ ଶିର,
ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ-ଭାସ୍ୱର ଭାସ୍କର ମନ୍ଦିର ।
ପ୍ରାଚୀନ ଶିଳ୍ପର ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରତିଭା,
ବିସ୍ତାରୁଛି ତହିଁ ମହିମାର ବିଭା ।

୧—ପୂର୍ବ ଉଲ୍ଲେଖିତ ଦେବୀ ନଦୀ । ୨—ପ୍ରାଚୀ ନଦୀର ତୀରବର୍ତ୍ତୀ ଭୂଖଣ୍ଡ ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ । (ପ୍ରାଚୀମାହାତ୍ମ୍ୟ) ୩—ପ୍ରାଚୀନଦୀ ତୀରସ୍ଥ କେନ୍ଦୁଳୀ ଶାସନ ଜୟଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମଭୂମି । ୪—ଗଙ୍ଗାଦେବୀ ପାପ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତିବର୍ଷ ପ୍ରାଚୀ ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କରନ୍ତି ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପଦ୍ମପୁରାଣରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ । ୫—ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ତୀର୍ଥରେ ମାଘ ଶୁକ୍ଳ ସପ୍ତମୀ ଦିନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ରଥ ଦେଖାଯାଏ ।

ଦୃଷ୍ଟିମାତ୍ରେ ତାହା ଦର୍ଶନକରେ,
ଅତୀତ ଯୁଗକୁ ଟାଣିନିଏ ଖରେ ।
ଫିଟାଇ ଅତୀତ ଜାତୀୟେତିହାସେ,
ପଢେ ଖ୍ୟାତ ଅଧ୍ୟା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଭାଷେ ।
ନ ହେଉ ଦେଉଳ ପଛେ ପ୍ରାଣବାନ,
ମାତ୍ର ଦରଶନେ ମୃତେ ପ୍ରାଣଦାନ ।
ଆଜିହିଁଏ ପୁଣି ଦସ୍ୟୁରେ ସଂହୃତ,
ଆଶା ଚନ୍ଦ୍ରପଟେ ଭୂବିଖ୍ୟାତ ଛବି ।
ଉତ୍କଳ ମହତ୍ତ୍ୱ ଉତ୍କଳ ସଭ୍ୟତା,
ଉତ୍କଳର ଶିକ୍ଷା ଦକ୍ଷତା ଏକତା,
ଗୋଟି ଗୋଟି ଆଣି ଦେଖାଇ ଆଗରେ,
ବୁଡ଼ାଏ ମାନସେ ବିସ୍ମୟ-ସାଗରେ ।
ବିସ୍ତୃତ ଅଦୂରେ ନୈବେଦ୍ୟ ଭାଜନ,
ଶ୍ୟାମଳ ଚଟୁଳ ପୁନ୍ନାଗେ ଶୋଭନ ।
ପିତୃ ଅଭିଶପ୍ତ ଶାମ୍ବ ମହାମନା,
କରି ଏ କାନନେ ସୂର୍ଯ୍ୟେ ଆରାଧନା,
ଦେଖି ପଦ୍ମପତ୍ରେ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ମୂରତି,
ଲଭିଥିଲେ ବ୍ୟାଧି ହସ୍ତୁ ଅବ୍ୟାହତି । ୧

ବସନ୍ତ ଜଣୀଏ ବିବୁଧ-ବନିତା,
ପୁନ୍ନାଗ-ପତ୍ରରେ ହୋଇ ପ୍ରଲେପିତା,
ଅବତରି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ପ୍ରସ୍ରେହ ସାହାଯ୍ୟେ,
ବିହରନ୍ତି ଏଥି ପୁଷ୍ପସ୍ମିତ ସ୍ୱଚ୍ଛେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରିକା-ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଚଳ ଶମ୍ଭୁକରେ
ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକେ କ୍ରୀଡ଼ା ରଚନ୍ତି ଆଦରେ
ପୁଷ୍ପରେଣୁ ଆଣି ସିନ୍ଧୁ ସମୀରଣ,
ଦେବୀଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖେ କରେ ବିଲେପନ ।
ଭୃଗୁ ସ୍ନାନପୂତା ଭାର୍ଗବୀଦୁହିତା—
କୁଶଭଦ୍ରା, ଅଗ୍ରେ ବୁଏ ପ୍ରବାହିତା ।
କି ଗୁପ୍ତ ଉଦନ୍ତ ତାହୁଁ ଆଣି ବହି,
ଯାଉଛି ତୋ କର୍ଣ୍ଣେ ଅନର୍ଗଳ ବହି ।
ବିଲ୍ୱେଶ୍ୱର ହର ୨ ବାଲୁଶୈଳଶିରେ
ବସନ୍ତି ବିବିକ୍ତେ ରୁଚିର ମନ୍ଦିରେ ।
ସକୃଷ୍ଣପାଣ୍ଡବ ସ୍ନାନ ସିନ୍ଧୁଜଳେ
ଶିବରୂପେ ଏଥି ସ୍ଥାପି ବିଲ୍ୱଫଳେ,
ସମାପି ଶଙ୍କର ପୂଜା କୁତୂହଳେ,
ବାଡବ ବାଧାଏ ପଶିଲେ ଭୂତଳେ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

ମହୀ-ମଣ୍ଡିତ ମହାବ୍ଧି ତଟରେ,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ବଇକୁଣ୍ଠ ବିସ୍ତୃତ ତୋ ତୀରେ ।
ଚାରିଧାମେ ସାର ଜଗନ୍ନାଥ ଧାମ,
ସ୍ୱର୍ଗେ ଅନୁପମ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅଭିରାମ ।
ଭାରତ-ଅଙ୍କରେ ଉତ୍କଳ-ହୀରକ,
ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ତାହାର ଆଲୋକ ଝଲକ ।

ଭାରତ-ଅଙ୍ଗରେ ବେଦିକା ଉତ୍କଳ,
ପୁଣ୍ୟ ବେଦଧ୍ୱନି ତହିଁ ନାଦିତଳ ।
ଅଥବା ଭାରତ ରମ୍ୟ ଉପବନ,
ଉତ୍କଳ ତହିଁରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ସୁମନ;
ଶଙ୍ଖକ୍ଷେତ୍ର ତାର ଦିବ୍ୟ ପରିମଳ,
ବସି ଯାଇଅଛି ହୋଇଣ ବହଳ ।

୧ — କୃଷ୍ଣଙ୍କପୁତ୍ର ଶାମ୍ବ କୋଣାର୍କରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆରାଧନା କରି ଆରୋଗ୍ୟ ଲଭିଥିଲେ । ୨ — ବିଲ୍ୱେଶ୍ୱର ଅର୍ଥରେ ବେଲ ଫଳ ସଦୃଶ । ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ସହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାତାଳପ୍ରବେଶ "ଦେଉଳମାହାତ୍ମ୍ୟ"ରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।

ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମର ବର୍ତ୍ତିକା
ତୋଳଛୁ ଯେ କ୍ଷେତ୍ରେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶିଖା ।
ଭାଗ୍ୟଧରେ ଧନ୍ୟ ତୁହି ମହୋଦଧି,
ପଖାଳୁ ସେ କ୍ଷେତ୍ର-ପାଦ ନିରବଧି ।
ମୂରୁଛୁ ନ ପାଶୁ ତୋ ତୀର ସୁଷମା,
ବିଳସନ୍ତି ତହିଁ ନୀଳାଦ୍ରି-ଚନ୍ଦ୍ରମା ।
ମହୀତଳେ ମୌନ ମହିମା ପ୍ରକାଶି,
ବିଜେ ତୋ ପ୍ରତୀରେ ପ୍ରଭୁ ବ୍ରହ୍ମରାଶି ।
ଭକ୍ତ ବୈଷ୍ଣବର ପୁଣ୍ୟ ସ୍ତୁତିଗାନେ,
ରଙ୍କ ଅତୁରଙ୍କ ଆକୁଳ ଆହ୍ୱାନେ,
ଚିର ମୁଖରିତ ତାହାଙ୍କ ଦେଉଳ,
ଏକାଧାରେ ତହିଁ ଚତୁର୍ବର୍ଗ ଫଳ ।
ଦୂରେ ଚକ୍ରତୀର୍ଥ ସିକତାପ୍ରବଣ
ସ୍ପର୍ଶମାତ୍ରେ କରେ ପତିତେ ତାରଣ ।
ଭଗ୍ନସ୍ତୂପେ ଗଣା ତହିଁ ପାଣିବେତ,
ଉଡ଼ାଏ ସତତ ପବନ ବ୍ୟାଜେ କେତ ।
ପଶୁପକ୍ଷୀଶୂନ୍ୟ ନିସ୍ତବ୍ଧ ନିର୍ଜନ,
କରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ପାନ୍ଥେ ସମ୍ଭାଷଣ ।
ସପ୍ତଦିନବ୍ୟାପୀ ଉତ୍ପାତ ପ୍ରବଳ,
କଲା ଯେବେ ପୁରୀକ୍ଷେତ୍ରେ ଟଳମଳ,
ବହିଲା ପ୍ରବଳେ ପ୍ରଳୟ ପବନ,
ଶୁଭି ଘନଘନ ସନସନ ସ୍ୱନ ।
ବର୍ଷିଲା ମୁଷଳଧାରେ କାଦମ୍ବିନୀ,
ସପ୍ତ ଦିବାନିଶି ହସିଲା ଦାମିନୀ ।
ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ କାଳ ଅନଳ ରସନା,
ଲହଲହ କଲା ପ୍ରାୟ ଗଲା ଜଣା ।
ମୃତ୍ୟୁବୃଷ୍ଟି ପ୍ରାୟ ହେଲା ବଜ୍ରବୃଷ୍ଟି,
ସତେ ଅବା ଗଲା ରସାତଳେ ସୃଷ୍ଟି ।
ତୁହି ସୁଦ୍ଧା ସିନ୍ଧୁ ନ ରହି ନୀରବେ,
ଯୋଗଦେଲୁ ଆସି ସେ ରୁଦ୍ରତାଣ୍ଡବେ ।

କୋପେ ଶିର ଟେକି ଉଭେ ଗଳଗାଜି,
ଧାଇଁଲୁ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ ଦଳବଳ ସାଜି ।
ଉତ୍ତାଳ ପ୍ରବାହେ ଉଚ୍ଛୁଳି ତୁ ଅତି,
ଫିଙ୍ଗି ଚୂର୍ଣ୍ଣି କଲୁ କୂଳେ ପୋତପନ୍ତି ।
କେତେ ବା ବୁଡ଼ାଇ କଲୁ ଗର୍ଭସାତ୍,
ଅନର୍ଗଳ ରଡ଼ ଛାଡ଼ିଲୁ ନିର୍ଘାତ ।
ବିପଦରେ ହୋଇ ଆତ୍ମୀୟ ମଜ୍ଜିତ,
ହେଲେ କ୍ଷେତ୍ରଦେବୀ ଭୀତିବ୍ୟଥିତ ।
ଡାକିଲେ କରୁଣେ ଲଙ୍ଘି ଧୈର୍ଯ୍ୟସୀମା,
ରଖ ନୀଳମଣି ନୀଳାଦ୍ରି-ମଣିମା ।
ଦେବୀଙ୍କର ଦୁଃଖେ ଦ୍ରବି ଜନାର୍ଦ୍ଦନ,
ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରେ ପେଷିଲେ ବହ୍ନ ।
ଚକ୍ରବର ତହୁଁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗେ ବିନାଶି,
ପଡ଼ିଲା ଏଠାରେ ତୋହ ତୀରେ ଆସି ।
ଚକ୍ରତୀର୍ଥ ନାମେ ସେଦିନୁ ଏ ସ୍ଥାନ,
ଲଭିଲା ନିଖିଳ ଭୁବନେ ସମ୍ମାନ ।
ନୀଳାଦ୍ରି-କେଶରୀ ଆଜ୍ଞା ଶିରେ ଧରି,
ହନୁମାନ ଏଥି ରହିଛନ୍ତି ପ୍ରହରୀ । *
ବସିଅଛୁ ଜଗି ବେଳାଭୂମି ମାଡ଼ି,
ସିନ୍ଧୁ ଲୁ ଏ ପାଖେ ଦେବ ନାହିଁ ଛାଡ଼ି ।
ଅନନ୍ତର 'ବାଙ୍କିମୁହାଣ' ସୁତାରୁ,
ଲାଗିଥିଲା ଆସି ଯହିଁ ବ୍ରହ୍ମଦାରୁ;
ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ଲଭି ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ନୃପ,
ନିର୍ମାଣିଲେ ତହିଁ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ରୂପ ।
ବସିଣ ପ୍ରଭାତେ ସେ ସଙ୍ଗମ ସ୍ଥଳେ,
ନିରେଖିଲି ସିନ୍ଧୁ ଲୀଳା କୁତୂହଳେ ।
ତୋଳି ନୀଳସିନ୍ଧୁ ନୀଳବାହୁଶ୍ରେଣୀ,
ଆଲିଙ୍ଗି ବାଙ୍କିକୁ ଯାଉଅଛୁ ଘେନି ।
ବେଳାଙ୍କର ସେହି ମଧୁର ଆଶ୍ଳେଷ,
ସ୍ମରୁଅଛୁ ସଦା ତରଙ୍ଗେ ଅଶେଷ ।

* ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ବେଡ଼ିଅମହାବୀରଙ୍କର ମନ୍ଦିର ବିଦ୍ୟମାନ ।

ନ ପାରି ସହି ସେ ତରଙ୍ଗକଟକା,
ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁଅଛି ଭୀମ ବାଲିତଟା ।
ରୌପ୍ୟ ଆସ୍ତରଣ ମେଲି ଦେଲା ପରି,
ଯାଏ ଫେନସ୍ତୂପ ବାଲି ପରେ ଚରି ।
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ କାହିଁ ଯାଏ ପାଣି ମରି,
ଶୁଷ୍କ ବେଳାଭୂମି ଅହୋ, କି ଶାମ୍ବରୀ ।
ଲୋହିତ କର୍କଟ ବେଳା ବକ୍ଷ ଛାଇ,
ବୁଲନ୍ତି ପ୍ରଖରେ ଇତସ୍ତତଃ ଧାଇଁ ।
ଆହା ସେ ମାଧୁରୀ କେଡ଼େ ଚମତ୍କାର,
ଉଡ଼ୁଛି କି ବାତେ ସୁରଙ୍ଗ ମନ୍ଦାର ?
ଅଥବା ଚାଲନ୍ତି ଶ୍ୱେତ ଦୂର୍ବାଦଳେ,
ଇନ୍ଦ୍ରଗୋପକୀଟପୁଞ୍ଜ କୁତୂହଳେ ।
ଶୁଭ୍ରଚଞ୍ଚୁ-ପାଣ୍ଡୁ ବାଲିକୁଦେ ବସି,
ଆହ୍ୱାନନ୍ତି କାନ୍ତେ ଚକୋରପ୍ରେୟସୀ ।
ଥରେ ଥରେ ସିନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗମେ ଗାଧୋଇ,
ଉଡ଼ି ଆସି କୂଳେ ବସୁଛନ୍ତି ଗାଙ୍ଗୋଇ ।
କଉପୀନଧାରୀ କଜ୍ଜଳ-କାଳିଆ,
ବୁଲୁଛନ୍ତି କେତେ ବେଳାରେ ନୁଳିଆ ।
ଯମ ପ୍ରାୟ ତାଙ୍କୁ ମଣି କରକଟ
ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି ଭୟେ ଅପ୍ରକଟ ।
ସିନ୍ଧୁଗର୍ଭେ ଘନ ଚକ୍ର ବନ୍ଧବତ୍,
ଅନନ୍ତକୁ କରିଅଛି ସୀମାବନ୍ତ ।
ରକ୍ତଚ୍ଛବି ରବି ଉଇଁଲେ ସାଗରୁ,
କୋକନଦ ଶିରି ଟେକିଲା କି ସରୁଁ ।
ଅବା ସୁଦର୍ଶନ ଦୈତ୍ୟ ବଧ ପରେ,
ଆସୁଅଛି ଫେରି ଚକ୍ରଧର କରେ ।
ପାଟହୋସ୍ତକାରେ ଲୋହିତ ମୟୂଖ,
ଅସିଲାବ ଲମ୍ବି ହୋଇ ଅଧୋମୁଖ ।
ପ୍ରତିଫଳେ "ବେଳା ପ୍ରବାଳ"ରେ ତାହା, *
ସିନ୍ଧୁରେ ସିନ୍ଦୁର ମିଶିଲା କି ଆହା !

ହୋଇ ହୋଇ ବାଳରଶ୍ମି ସିନ୍ଧୁଜଳ,
ନୀଳ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦିଶିଲା ପାଟଳ ।
ତାହୁଁ ତାହୁ ପୁଣି ଚଲଚନ୍ଦ୍ରବତ,
ପାଟଳ ଧୂମଳେ ହେଲା ପରିଣତ ।
ଏହିପରି ବହୁ ଶୋଭା ଆବର୍ତ୍ତନ,
କରିଦେଲା ମୋର ଚିତ୍ତେ ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ।
ନିବାକେ ବାଗ୍ମୀ ସେ ପାରୁ ପଚେ କରି,
ମୌନ କଲା ମୋର ମୁଖୁ ଭାଷା ହରି ।
ଆସିଥିଲି ହୋଇ ଅତି ପିପାସିତ,
ଜଳ ଦେଖି ହେଲା ତୃଷ୍ଣା ଅନ୍ତର୍ହିତ ।
ଏହି ଭାବେ ବସି ଉଦାସୀନ ପ୍ରାଣେ,
ଭାବୁଥିଲି କିସ ମୁହିଁ ତା ନ ଜାଣେ ।
ଏକାଳେ କଲ୍ପନା ଛଟକିନୀ-ଟିକା,
ବିସ୍ତାରିଲା ଅଗ୍ରେ ଅପୂର୍ବ ପଟ୍ଟିକା ।
ଦିଶିଲା ଅଦୂରେ ଦିବ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣତରୀ,
ଆସେ ତୀର ବେଗେ ତୀର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ।
ବହୁବର୍ଣ୍ଣୀ ରତ୍ନେ ଚିତ୍ରିତ ତା ତନୁ,
ସୃଜନ୍ତି ପ୍ରଭାରେ ଶତ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ।
ଉପବିଷ୍ଟା ତହିଁ ଯୁଗଳ ଅମରୀ,
ଜ୍ୟୋତିର୍ବାସାବୃତା ଜ୍ୟୋତିକୁଳେଶ୍ୱରୀ ।
ମଣିଚୂଡ଼ା ଶିରେ ବିସ୍ତାରନ୍ତି ଲାସ୍ୟ,
ଖେଳୁଛି ଅଧରେ କରୁଣାର ହାସ୍ୟ ।
ଝରେ ମାତୃସ୍ନେହ ନେତ୍ର ଚକ୍ଷୁ ବାଟେ,
ମହିମାର ମୁଦ୍ରା ମୁଦ୍ରିତ ଲଲାଟେ ।
ଏକ କୋଳେ ଶୋଭେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଞ୍ଜିକା,
ଆନେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣ ସଚ୍ଛିଦ୍ର ହଣ୍ଡିକା ।
ମୁଠି ମୁଠି ତହୁଁ ଫିଙ୍ଗୁଛନ୍ତି ଅନ୍ନ,
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ମୀନେ ତା ବିସ୍ତାରି ବଦନ ।
ଚିହ୍ନିଲି ତାଙ୍କୁ ସେ ପଦ୍ମାଳୟା, ବାଣୀ,
ନମିଲି ଉଦ୍ଦେଶେ ତାଙ୍କୁ ଯୋଡ଼ି ପାଣି ।

* ବେଳା ପ୍ରବାଳ, ବେଳା ଜାତ ଲୋହିତ ବର୍ଣ୍ଣ ଜଡ଼ାବଶେଷ ।

ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଆସି ଅଲକ୍ଷଣ ପରେ,
ଲାଗିଲା ତରଣୀ ତାଙ୍କ ମୁହାଣରେ ।
ତାହୁଁ ଆସି ତହୁଁ ମିଳଲ ତୁରିତେ,
ଭାରତୀ ତାପସୀ ଅତି ଅତର୍କିତେ ।
କଳେବରୁ ତପ୍ତ କାଞ୍ଚନଦ୍ୟୋତିରୁଚି,
ଗୈରିକ ବସନ ଫୁଟି ବାହାରୁଛି ।
ବନ୍ଧା ହୋଇ ଶିରେ ଶୁକ୍ଳ ଜଟାଜୁଟ,
ଶୋଭେ ଯେସନେ ତାରୁ ହୀରକ ମୁକୁଟ ।
ସ୍ୱୟଂ ସୃଷ୍ଟିଦେବୀ କିମ୍ବା ମହାଶକ୍ତି,
ଦୃଷ୍ଟିମାନେ ଲୁଟେ ହୃଦୟରୁ ଭକ୍ତି ।
ଅବା ଆବିର୍ଭୂତା ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ଦୟା,
ଉଦାର ଗଭୀର ବଦାନ୍ୟହୃଦୟା ।
ସହାସ୍ୟ ବଦନେ ଆସି ସେ ତତ୍‌କ୍ଷଣ,
ବେନ ଦେବୀ ପଦେ ବହିଲ ପ୍ରଣତି ।
ଉଠାଇ ଦେବ ଏ ତାହାକୁ ସାଦରେ,
ଆଲିଙ୍ଗିଲେ ଦୃଢ଼େ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ପ୍ରେମରେ !
ପୁଛିଲେ ସସ୍ନେହେ ବାଣୀ ବାଦ୍ୟ-ଗଣି,
କୁଶଳଟିକି ଗୋ ଉତ୍କଳ-ଧରଣି !
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ ଦୀନତା ପ୍ରୟୋଗେ,
କୁଶଳ ସିନା ମା ତୁମ୍ଭ ଦେଖା ଯୋଗେ ।
ସର୍ବ କୁଶଳର ହୋଇ ଠାକୁରାଣୀ,
ପୁଚ୍ଛା କର କିପାଁ ବହୁ ବନ୍ଧ ବାଣୀ ।
ଯଥା ଆଶୀର୍ବାଦ ଏ ସେବକୀ ପ୍ରତି,
ତଥା ସେ ମଙ୍ଗଳେ ଅଛୁ ଭଗବତି !
ତ୍ରିକାଳଜ୍ଞା ତୁମ୍ଭେ କି ଅବା ନ ଜାଣ,
ସବୁ ସିନା ଦେବୀ, ତୁମର କୃପାଣ ।
ଦେଇଛ ଦେଉଛ ଦେବ ଭବିଷ୍ୟତେ,
ତବ ଦାନେ ସର୍ବେ ଜୀବିତ ଜଗତେ ।
ସଂସାରର ମନପ୍ରାଣ ତୁମ୍ଭେ ବେନି,
ଏ ପ୍ରକୃତି ସିନା ସୃଷ୍ଟି ତୁମ୍ଭ ଯେନି ।
ଚାହୁଁଛ ପାଉଛ ତୁମ୍ଭେ ଉଭେ ଭବେ,
ସର୍ବେ ମୃତ ତୁମ୍ଭେ କ୍ଷାନ୍ତ ହେଲେ ନବେ ।

ବିଶ୍ୱେ ଏହି ଯେ ବସ୍ତୁ ଦୃଶ୍ୟପଙ୍କ୍ତି,
ଏ ସର୍ବ ତୁମ୍ଭର ଅଗଣିତ ଶକ୍ତି ।
ଚନ୍ଦ୍ରୁ ସତତ ସୁଷମା-ତରଙ୍ଗ,
ତବ ତୂଳି ମୁନୁ ଶୁଖେ ନାହିଁ ରଙ୍ଗ
ବାହାରେ ତହିଁରୁ ସୃଷ୍ଟି ଏକାଧାରେ,
ସପ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଯାକ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ।
ନ ଲଭେ ଯାବତ ପ୍ରାପ୍ୟ ମୁଁ ସକଳ,
କାହିଁ ମା ଭାବତ ସର୍ବଥା ମଙ୍ଗଳ ।
ଭାଷିଲେ ଭାରତୀ ବୀଣାନିନ୍ଦୀ ସ୍ୱରେ,
ଅତି କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ କି ଭୁଞ୍ଜେ ବେନ କରେ ?
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର ବତ୍ସେ ରହ ତୁ ନିର୍ଭୟେ,
ସର୍ବ ଅଧିକାର ଲଭିବୁ ଲୋ କ୍ରମେ ।
ଭାଗ୍ୟ-ନଭେ ତୋର ଶୁଭ-ତାରପଙ୍କ୍ତି
ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠୁଛନ୍ତି ।
କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ତୋର ହେଉଅଛି ସୃଷ୍ଟି,
ନିଶ୍ଚୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପଶ୍ଚିମ ଅଦୃଷ୍ଟ ।
ସୁତମାନେ ତୋର ଟେକୁଛନ୍ତି ମଥା
ସୁପ୍ତି ଭଙ୍ଗେ ଶିଶୁ ମାତୃଅଙ୍କେ ଯଥା ।
କର୍ମବିମୁଖତା ବର୍ଜି ଧୀରେ ଧୀରେ,
ହେଲେଣି ପଥିକ ଉନ୍ନତି-ବୀଥିରେ ।
ଆତ୍ମବିସ୍ମରଣ କରି ପରିତ୍ୟାଗ
ଆଣୁଛନ୍ତି ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା-ଯାଗ ।
ନାହିଁ ସେ ପୂର୍ବର କୋଣପଶା ରୀତି,
ବିଦେଶ ଗମନେ ନ ବହନ୍ତି ଭୀତି ।
ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଆଶେ ଉତ୍ସର୍ଗି ଜୀବନ,
କଲେଣି ତୋ ସୁତେ ସିନ୍ଧୁ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ
କୃଷି କଳା ପଣ୍ୟ ଭିନ୍ନ ବିଦ୍ୟାପ୍ରତି,
ହେଲେଣି ଅଭୀଷ୍ଟ ବ୍ରତେ ଯଥା ବ୍ରତୀ ।
କୃଷାଣ ପଦବୀ କଳଙ୍କ ଅଙ୍କା,
ବର୍ଜି ବଢ଼ୁଲଣି ସାଧୁ ଶୁଭ ସଂଖ୍ୟା ।
ଶୁଣି ଯେ ପଦକୁ ତୋ ନିର୍ବୋଧ ସୁତ
ପ୍ରାଣ ଥାଉଁ ଗଣା ହେଉଥିଲେ ମୃତେ,

ପୂଜ୍ୟପୂଜା ସର୍ବେ ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟତିକ୍ରମ,
ହୋଇଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରସ୍ୱ ଅର୍ଜ୍ଜନେ ଅକ୍ଷମ ।
ଗୌରବେ ହୀନତା ମଣି ଲଜ୍ଜା-ମଦେ,
ହରାଇଥିଲେ ସୌଭାଗ୍ୟ ସମ୍ପଦେ ।
ମଣୁଥିଲେ ଭ୍ରମେ ଭୂଇଲୁ ସେ ନୀଚ,
ଭୁଲୁଥିଲେ ରତ୍ନ ସନ୍ତେ ତଣ୍ଡିତ ୧;
ସେହି ପାପ ଫଳେ ତୋ ଅଙ୍କ କୁମର,
ହୋଇଥିଲେ ସିନା ନୀଚୁ ନୀଚତର ।
ମହାଜନ ନନ୍ଦା ଅପବାଦ ବାଣୀ
ମହାଜନାସନୁ ଅଣେ ନମ୍ରେ ଟାଣି ।
ନୀଚ ସିନା ବହେ ଅଦ୍ଭୁତ ସାହସ,
ମଧୁର ଉପରେ ଢାଳେ କଟୁରସ !
ନୀଚଙ୍କ ଆବାସ ନୀଚର ହୃଦୟ,
ପୋଷିବାକୁ ତାହା ଆନ ମଣେ ଭୟ ।
ଲୁଣ୍ଠୁଛନ୍ତି ଏବେ ନରଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ,
ଲୁଣ୍ଠୁଛନ୍ତି କୃଷି ନରଙ୍କ ନରତ୍ୱ ।
ଅବା ସେ ଦେବତ୍ୱ, ନରତ୍ୱରୁ ବଳ,
ଗୁଣ ଗରିମା ତା ଜାଣେ ନୁହେଁ କଳ ।
ଅର୍ପୁଛନ୍ତି ପୂଜା ତେଣୁ ତୋ ପଦ୍ମରେ,
ଘୃଣା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଭକ୍ତିଭରେ ।
ଶୁଣି ତୋ ନନ୍ଦନେ ରାଜାଙ୍କ ଆହ୍ୱାନ,
ପ୍ରଦର୍ଶନ୍ତି ରାଜଭକ୍ତିର ପ୍ରମାଣ ।
ରାଜଭକ୍ତି ଗୁଣେ ଜଗତେ ବଡ଼ିଆ
ଅଟନ୍ତି କେବଳ ତୋପୁତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ।
ଦେବ-ପଦସେବା ଲଭି ଯଥା ଫୁଲ
ମଣେ ଭାଗ୍ୟବାନ ନିଜକୁ ଅତୁଳ ।
ରାଜସେବା ଲଭେ ତଥା ତୋ କୁମରେ,
ମଣନ୍ତି ନିଜକୁ ଅମର ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ।
ରାଜଭକ୍ତି-ରହେ ଗଢା ତାଙ୍କ ପିଣ୍ଡ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜଭକ୍ତି-ଅମୃତେ ପିଚଣ୍ଡ । ୨

ରକ୍ତରୂପେ ଦେହେ ବହେ ରାଜଭକ୍ତି,
ରାଜଭକ୍ତି ତାଙ୍କ ସଞ୍ଜୀବନୀ ଶକ୍ତି ।
ମଣନ୍ତି ସେ ନିଜ ପ୍ରାଣେ ରାଜତନ୍ତ୍ର,
ରାଜାଦେଶେ ପୁଣି ପୁଣ୍ୟ ମୁକ୍ତିମନ୍ତ୍ର ।
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ଯେଣୁ ବର ବୀର ଜାତ,
ରାଜସାହାଯ୍ୟାର୍ଥେ ଫୁଲାଇଲେ ଛାତ ।
ଯାହାଙ୍କର ପୂର୍ବ ବଂଶଧରମାନେ,
ମଣୁଥିଲେ କ୍ରୀଡ଼ା ରଣ ଅଭିଯାନେ,
ମହାବଳ ବ୍ୟାଘ୍ରେ ନ କରନ୍ତି ଦକ,
ହସ୍ତୀକୁ ମଣନ୍ତି ମୂଷିକଶାବକ ।
ଥାଉ ଆନ, ଯମ ସଙ୍ଗେ ଯୁଝିବାକୁ
ନ ଗଣନ୍ତି ଭୀତ, ନ ବହନ୍ତି କାଲୁ ।
କଟେକ୍ଷି ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କ ପିତ୍ତ ପ୍ରାଣ,
ମିଳୁଥିଲା ଖାଲି ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଉପାଦାନ ।
ପ୍ରତିନିଃଶ୍ୱାସରେ ଉଗ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟ-ବାୟୁ,
ବହୁଥିଲା ତାଙ୍କ ଥିବାଯାଏ ଆୟୁ ।
ଦୃଷ୍ଟିମାନେ ଶତ୍ରୁ ଦେହୁ ଯା କୃପାଣ
ଅସ୍ପର୍ଶେ ଶୋଷୁଥିଲା ଅରିପ୍ରାଣ ।
ବାହୁବଳେ ଯାଙ୍କ ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ଭାରତ,
ଉତ୍କଳର ହୋଇଥିଲା ପଦାନତ ।
ହୀନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ବଂଶଧରେ,
ନହନ୍ତି ମାତ୍ର ସେ ଊଣା ସାହସରେ ।
ଉତ୍‌ଫଣ ଫଣୀ ସେ ପାସୋରି ପ୍ରଭାବ,
ଭଜିଥିଲେ ସିନା ମହୀଲତା ଭାବ ।
ଦୈବେ ଲଭି ଏବେ ରାଜାଙ୍କ ଉତ୍ସାହ,
ଇଚ୍ଛନ୍ତି ସେ ରଣ-ରସେ ଅବଗାହ ।
ମୃତପ୍ରାୟ ଥାଏ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ନଦ,
ନିଦାଘେ ହରାଇ ପ୍ରତାପ-ସମ୍ପଦ,
ମାତ୍ର ଯେବେ ଲଭେ ପ୍ରାବୃଟର ଜଳ,
ତେତେବେଳେ ତାର ଅସମ୍ଭାଳ ବଳ ।

୧—ସ୍ଥୂଳ । ୨—ପେଟ ।

ଦେଖି ତୋ ସୁତଙ୍କ ସୁବୁଦ୍ଧି ଉଦୟ,
ଆମ୍ଭେ ବେନି ଭଗୀ ହୋଇଛୁ ସଦୟ।
ଆସିଅଛୁଁ ତେଣୁ ଲଭିଣ ଉଲ୍ଲାସ,
କରିବୁଁ ଏଣିକି ତୋ ଠାରେ ନିବାସ।
ରହୁ ନଷ୍ଟନ୍ତେ, ତୋ ଶତ୍ରୁଙ୍କ ଦୁର୍ଗତି,
ଆସନ୍ନ ଉତ୍କର୍ଷେ ହେବୁ ଭାଗ୍ୟବତୀ।
ସାଙ୍ଗ ହେବ ତୋର ଭାଗ୍ୟର ପରୀକ୍ଷା,
ସାର୍ଥକ ହେବ ତୋ ଉତ୍କଳ ଅଭିଳାଷା। ୧
କହିଲେ କମଳା, ବାଣୀ ଦେବୀ ପ୍ରତି
ଅମୃତୁଁ ଅଧିକ ମଧୁର ଭାରତୀ,—
ସପତ୍ନୀ ବୋଲିଣ ତୋତେ ମୋତେ ଜନେ
ଦିଅନ୍ତି କୁତ୍ସନା ୨ କାହିଁ ଅକାରଣେ।
ଏଣୁ ଅଜ୍ଞପଣେ ବୋଲନ୍ତି ଅବର,
ନ କରେଁ ବୋଲି ମୁଁ ତୋ ସୁତେ ଆଦର।
ଅଗ୍ରଜା ତୁ ମୋର ଚିରବନ୍ଦନୀୟା,
ଏକ ଉପାଦାନେ ଗଢ଼ା ବେନି ହିଆ।
ତୋ ସୁତେ ତ ମୋର ଅଟନ୍ତି କୁମର,
ନ ବୁଝନ୍ତି ଏହା ଅଜ୍ଞାନ ପାମର।
ନ ହୁଏ ଯେଠାବେ ତୋ ପୂଜା ଲୋ ଅପା,
ଯିବାକୁ ସେ ସ୍ଥାନେ ଭାରି ମୁହିଁ ଖପା।
ଦୈବେ ଗଲେ ମାନ ନ୍ୟସ୍ତଭର ଧାରି,
ହେଲେହେଁ ଅମର ମଣେ ତାହା ହାରି।
ଉତ୍ତରିଲେ ହସି ଶ୍ୱେତପଦ୍ମାସୀନା,
ଲୋକ ଅପବାଦ ଉପେକ୍ଷଣୀୟ ସିନା।
ତହିଁକି ଡରୁଣି, ନ ଭଜ ବ୍ୟଥାକୁ,
ନ କର ଲୋ ଘେନା ଏ ଛାର କଥାକୁ।
ଭଲରୂପେ ମୁହିଁ ଜାଣିଛି ତୋ ଚିତ୍ତ,
ସେ ରଚନା ଖାଲି ବିଅର୍ଥ କଳ୍ପିତ।
ହିଂସୁକିରି ଦେବେ ମୂଢ଼ ଅଭାଜନ,
ବାତୁଳ ଅଖ୍ୟାତି କରନ୍ତି ଅର୍ପଣ।
ଶମ୍ଭୁ ମହିମା ଓ ହାସ ସେ କଥାରେ,
ମହାଯୋଗୀ ଜାଣେ ପୂଜ୍ୟ ସେ ସଂସାରେ।
ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଋଷିକୁଳଚୂଡ଼ା,
ବୋଲନ୍ତି ତାହାଙ୍କୁ ଖଳେ କଳିହୁଡ଼ା।
ଜଣା ନୁହେ ତହିଁ ତାଙ୍କ ଖ୍ୟାତିବିଭା,
ଅମର ସଂପୂଜ୍ୟ ଯାଙ୍କ ସୁପ୍ରତିଭା।
ଭାଷିଲେ ଏ ଅନ୍ତେ ଉତ୍କଳ ସୁମତି
କୃତଜ୍ଞତାବ୍ୟଞ୍ଜୀ ବିନୟ ଭାରତୀ,—
ଶୁଣି ମୋ ଭାଗ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟପତ୍ରିକା
କୃତାର୍ଥ ହେବି ଗୋ, ହେଲି ଏ ସେବିକା।
ଦୂରରେ ଥିଲେ ହେ ସାଫଲ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱ;
ମଣିଲିଣି ମୁହିଁ ତାହା କରଗତ।
ସାଫଲ୍ୟ ଅଧିକ ତବ ଆଶୀର୍ବାଣୀ,
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟାଶା ସହିତେ ଭେଟାଇ ଦେଲଣି।
ଢାକିଦିଏ ପ୍ରାପ୍ତି ସୁଖ ପ୍ରିୟମୁଖ,
ପ୍ରାପ୍ତ୍ୟାଶାରେ କ୍ରମେ ବୃଦ୍ଧି ଲଭେ ସୁଖ।
ଅନନ୍ତର ସର୍ବେ ଗଲେକ ମିଳାଇ,
ଛାୟାବାଜି ପ୍ରାୟେ କେଉଁ ଅଡ଼େ କାହିଁ;
ମିଳାଏ ଯେସନ ଅନମ୍ବସ୍ୱେଦରେ,
କ୍ଷଣଦା ବିଭାସ ପ୍ରାତେ ସୌରକରେ।
ଅଥବା କିଶୋରୀ ବକୁଳ ସନ୍ଧିତ ୩
ଅଲକ୍ଷିତେ ଯାଏ ଘନଦୋଳେ ଲୁଚି।
ଅଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣା,
କରିଦେଲା ମୋତେ କ୍ଷଣେ ଛନ୍ନମନା।
ସତ୍ୟ କି ସ୍ୱପନ ନ ପାରିଲି ବାରି,
କି ଅଜ୍ଞାତ ନିଶା ଦେଲା ହୃଦ ଘାରି।
ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପରେ ସିନ୍ଧୁ କୋଳାହଳ
ଭାଙ୍ଗିଦେଲା ମୋର ସେ ଉଗ୍ର ଅମଳ।
ସମ୍ମୁଖେ ବିସ୍ତୃତ ସିନ୍ଧୁ ପୂର୍ବପର,
ପୂର୍ବପର ଜାତେ ଫେନିଳ ଲହରୀ,
ତାହିଁ ସେ ସ୍ଥାନର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଷମା,
କଣ୍ଠକ ପୂର୍ବେ ଯେ ଥିଲା ନିରୁପମା।

୧—ଉତ୍ (ଉତ୍କୃଷ୍ଟ) କଳା ଯାହାର, ସେ ଉତ୍କଳ; ଶିଳ୍ପକଳାରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ। ୨—ଦୁର୍ନାମ, ଅପବାଦ। ୩—ପ୍ରାପ୍ତି ସହିତ

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ଅଦୂରେ ସ୍ୱରଗେ ଯେବେ ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର,
ଗାଉଛନ୍ତି ପୁରାଣ ମହିମା ଯାହାର ।
ଅମର ଅମରୀ ଏ ପଥେ ଓହ୍ଲାଇ
ଆସନ୍ତି ବିଶ୍ୱେଶ ସନ୍ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ।
ଓହ୍ଲାଇ ଏ ପଥେ ତପସ୍ୱୀ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ,
ସିନ୍ଧୁନୀରେ ସ୍ନାନତର୍ପଣ ସମ୍ଭାରି,
ଚଳେ ଯାଇ "ବଡ଼ଦେଉଳ" ପ୍ରଶସ୍ତା,
ଯେଣ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ନୃପ ଭକ୍ତି ନିଷ୍ଠା ।
ସେକାଳ ଉତ୍ସବ ହୋଇ ବପୁଷ୍ମାନ,
ବସିଥିଲା ଯୋଡ଼ି କଣ୍ଠେ ଭାଷା ଦାନ ।
ଉଭା ହୋଇ ତୀରେ ଅଷ୍ଟାଳଦାପନ୍ତ,
ସିନ୍ଧୁଜଳେ ପ୍ରଶସ୍ତ ଦେଖୁଛନ୍ତି ।
ଯାତ୍ରୀ କୋଳାହଳେ ସ୍ଥାନ ପରିପୂର,
ନବସେ କି ଏହି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ନଗରୀ ?
ଶୁଣି ଶୁଣି ସଦା ପ୍ରାକୃତ ବଚନ,
ହୋଇ ଯାଇଛି ତା ବଧିର ଶ୍ରବଣ ।
ଶୁଣି ସମୁଦ୍ରର ମହାବେଦଗାନ,
ଲଭିବ ବାଧିର୍ଯ୍ୟ ରୋଗୁ ପରିତ୍ରାଣ । *
କରୁଛନ୍ତି ସ୍ନାନ ଶତ ଶତ ଯାତ୍ରୀ,
ଚଳାଉଛି ବପ୍ରେ ଲୁଣ ତାମ୍ରପାତ୍ରୀ ।
ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ନାଚୁଥି ତରଙ୍ଗ
ଦେଇଛି ଲଗାଇ ନୃତ୍ୟ ଖେଳରଙ୍ଗ ।
ଦେଖୁ ଦେଖୁ ବୀଚି ଖରେ ଆସି ମାଡ଼ି
ସ୍ନାତାଙ୍ଗଣେ ଦିଏ ବେଳାରେ ବଟାଡ଼ି ।
ଚଳେ ଉଠି ଠିଆ ହେଲେ ବାରମ୍ବାର,
ସେ ଦୁର୍ଗତି ବଳୁ ନାହିଁଟି ନିସ୍ତାର ।
ଫେରି ପ୍ରଶଂସିତ ପାଦତଳୁ ବାଲି,
ତୋଳି, ପକାଇ, ଯାଏ ଖରେ ଚାଲି ।
ରତ ଛନ୍ତି ଭକ୍ତେ ଜପେ ସ୍ତବେ ଧ୍ୟାନେ,
କେହି ବା ନମସ୍କ ପିତୃପିଣ୍ଡଦାନେ ।

ଜଳସିନ୍ଧୁରବେ ଜନସିନ୍ଧୁରବ
ମିଶି ହୋଇଅଛି ବିକଟ ଭୈରବ ।
ଦେଖୁଛନ୍ତି କି ଯାତ୍ରି, ଏହି ମହାସିନ୍ଧୁ,
ଭବସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ ଯଥା କୁଶବିନ୍ଦୁ ।
ଏହା ତହୁଁ ବଳିଅଛି ହେ ପ୍ରବଳ,
ଫୁଟୁଅଛି ସଦା ସେ ସିନ୍ଧୁର ଜଳ ।
କେତେ ରୂପ ସେହୁ ଧରେ ନିଜ ଠାଏଁ,
ତରଳ ଅନଳ ପ୍ରାୟ ବୀଚି ଧାଏ ।
ଏଭଳି ପଣ୍ଡାଏ କାହାନ୍ତି ସେ ସ୍ଥାନେ,
ପାରି କରି ଦେବେ ଆଶୀର୍ବାଦ-ଯାନେ ।
ଭାବୁଛନ୍ତି ଚଢ଼ି ସେ ସିନ୍ଧୁର କଥା,
ଭାବୁଛ କି କି ହେ ଶେଷଦିନ ବ୍ୟଥା ।
ଏହି ଆଶୀର୍ବାଦ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତି ଫଳ
ରହିବ ପଣ୍ଡା ଏ ସୈକତେ କେବଳ
ସେ ଦେଶକୁ ଏହା ଆସେ ନାହିଁ ନେଢ଼ା,
ମାଟି ସେ, ମାଟିରେ ଥିବ ହୋଇ ଯୋଡ଼ା ।
ଶେଷଦିନ ବଡ଼ ଅନ୍ଧାର ଭୀଷଣ,
ଭୁଞ୍ଜାଏ ସେ ସାରା ଜନ୍ମର ଅର୍ଜନ ।
ଜୀବନସଞ୍ଚିତ ସତ୍କର୍ମ ଆଲୋକ
ସେ ଦିନର ପଥ କରଏ ବିଲୋକ ।
ହୋଇବ ଆରମ୍ଭ ଯେଉଁ ଦିନ ହାୟ,
ଜୀବନର ମହାପ୍ରସ୍ଥାନ ଅଧ୍ୟାୟ ।
ଗମିବ ସେଦିନ ନିଳୟୁ ସତ୍ୱରେ,
ମହାପ୍ରସ୍ଥାନର ତୀର୍ଥ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ।
ଯିବ ସେହି ସିନ୍ଧୁ ସମ୍ମୁଖେ ହାତବୋଡ଼ି,
ଦେବ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ପୋଡ଼ି ।
କରିଦେବ ପୁଣି ଆତଙ୍କେ ଭେକା,
ନିରୁପାୟେ ପାନ୍ଥ ଠିଆ ହେବ ଏକା ।
କରିଥିଲେ ସେହି ସତ୍କର୍ମ ସମ୍ପନ୍ନ,
କରିଥିଲେ ତହି ଅଙ୍ଗ ଅବସନ୍ନ,

* ବଧିରତା

ତରଙ୍ଗରୂପେ ଆସି ସେ ସୁନ୍ଦର ତୀର,
ଚୁମ୍ବନ ଦାଏ ସେ ଛୁଟନ୍ତ ବାରମ୍ବାର ।
ସେ ସିନ୍ଧୁ ଭାବନା ଏ ସିନ୍ଧୁଦର୍ଶନେ
ଜାଗି ଜାଗି ଯାଏ, ଥରେ ହେଲେ ମନେ ।
ଟାଣି ଶୁଣିବାରେ "ସମୁଦ୍ର ଫେଣ୍ଟାରେ" ୧
ବେଳାଭୂମି ଯକ୍ଷଶାଳାକୁ ଧାଇଁବାରେ ।
ପଡନ୍ତି କି ଭୁଣି ବସ୍ତୁବନ୍ଧ ନିଧି,
ରତ୍ନନିଧି ଉପାଧି ସାର୍ଥକନ୍ତି ତଥି ।
ଟିପାକାଠି ପରେ ଜାଲ ବାନ୍ଧି ବାନ୍ଧି ୨
ଆସୁଛନ୍ତି ନୋଳିଆ ସ୍ୱାମୀଗୀତ ଗାଇ ।
ଟିପାକାଠି ଖଣ୍ଡି ଆରୋହୀ ସହିତ
ଲୁଣ୍ଠ ଉଠି କୂଳେ ଧାଇଁଛି ଭୂରିତ ।
ତୀରେ ଥାଇ ତାକୁ ଦେଖାନ୍ତି ସ୍ୱବାଟ,
ମାଉ ତା ଅସ୍ଥିରେ ସଙ୍କେତ ଲୁହାଟ ।
ଜୀବନ୍ତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ରଷ୍ଟା ନାହିଁ ଭଲେ ବ୍ୟଥା,
ସମସ୍ତ ହୃଦୟରେ ନକ୍ଷତ୍ରମାଳ ଯଥା ।
ବସିଲ ଦଣ୍ଡକେ ମତ୍ସ୍ୟକାନ୍ତିମାନ,
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସେ, ଉଭା ମୀନ-ସାନ୍ଧ୍ୟମାନ ?
ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଉପଜୀବସାସ୍ତ୍ରୀ
ଆସୁଛନ୍ତି ଶରେ ହୋଇ ଜୟାଶାସ୍ତ୍ରୀ ।
ଦିବସ-ତସ୍କର ବେଳ ଚଳି ଆଜି ୩
ଲେଉଟିଲେ ଅବାଣ୍ଟ ଝାଙ୍କି ମତ୍ସ୍ୟଗାଜି ।
ଶଙ୍ଖଚିଲ ମାଛ ସୋନାପିବା ଦେଖି,
ଧାଇଁଲ ମାଟିଆ ବିଶ୍ରାମ ଉପେକ୍ଷି ।
ନଭେ ବେନିକର ହେଲ ଖଣ୍ଡଯୁଦ୍ଧ,
ଚକ୍ଷୁଲେ ଦୁହେଁ ହୋଇ ବଡ କ୍ରୁଦ୍ଧ ।
ମିଶି ତହିଁ ଟେଉ ଚହେଟା ଆରବ
ସୃଜନ୍ତି ନବୀନ ଶବ୍ଦ-ମହାର୍ଣ୍ଣବ ।
ବର୍ଦ୍ଧନ-ରଙ୍ଗ ନୋଳିଆ ବାଳକେ
ଖେଳୁଛନ୍ତି ବେଳାଭୂମିରେ ପୁଲକେ ।

ବାଳଶାସ୍ତ୍ରୀ ଯୋଗୀ ବର୍ଦ୍ଧନବେଳେ
ଧରୁଛନ୍ତି ତହିଁ ଶବ୍ଦ କୌଶଳେ ।
ବଡ଼ଶୀରେ ବେନ୍ଧି ମତ୍ସ୍ୟ ପାଞ୍ଚ ସାତ
ଓଷ୍ଠାଗ୍ର ଅର୍ପେ ତରେ ଆସ୍ୱାଦ ।
ଚଳୁଛନ୍ତି ବାଳେ ସନ୍ତରଣ ଶିକ୍ଷା,
ଭାବୀ ଜୀବନର ଜୀବନ୍ତ ଜୀବିକା ।
ଶିର ଜନ୍ମଭୂମି ଏ ବେଳା ତାଙ୍କର,
ମାତ୍ର କର୍ମଭୂମି ଅନନ୍ତ ସାଗର ।
ଜଳେ ବୁଡ଼ି ମୁଦ୍ରା କରନ୍ତି ସଂଗ୍ରହ, ୪
ବୁଡ଼ୁଥାନ୍ତି ସିନ୍ଧୁଜଳେ ଅହରହ ।
ଜଳମାନବ ଏ ଛୋଟା ସିନ୍ଧୁ-ସୁତ,
କାହାର ନଜୁ ଏ କରଣୀ ଅଦ୍ଭୁତ ।
ତାହାଙ୍କର ସିନ୍ଧୁ , ସିନ୍ଧୁର ସେମାନେ,
ପୂଜନ୍ତି ତାହାକୁ ସଦା ଦେହେ ପ୍ରାଣେ ।
ଜୀବନ ଅଦୃଷ୍ଟ ଶରୀର ତାଙ୍କର
ଗଢ଼ୁଛି ବନ୍ଧାଣିରୂପେ ରତ୍ନାକର ।
ଶିକ୍ଷା ସେ ଜାତିର ସାବତ ଜନନୀ, ୫
ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷାଦାନେ ନୁହନ୍ତି ଅଧନୀ ।
ସୁକଠୋର ଶ୍ରମେ, ଅଧ୍ୟବସାୟରେ,
ଅସୀମ ସାହସେ ନବ ଉପାୟରେ,
ଅନେକଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବେ ସମୁଚିତ,
ଏ ବିଦ୍ୟା ତାଙ୍କର ଅଗ୍ରୁରୁଦୀକ୍ଷିତ ।
ବେଳା ଖୋଲି ଗର୍ଭେ ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କର ମଠ ୬
ରଖିଛି ନିଜକୁ କରି ଅପ୍ରକଟ ।
ମହାଜନେ ବଡ ଅପ୍ରକଟପ୍ରିୟ,
ନାମ ପରି କାମ ପ୍ରକାଶେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ।
ତେବେ ଅନୁଭବ କରେ ସେ ପ୍ରକାଶ,
ଫୁଟିଲେ ଫୁଲ କେ ଢାଙ୍କିବ ସୁବାସ ?
ମଠର ଗଠନ ରୁଚିର ମଧୁର,
ରସାତଳେ ଯଥା ବୈରୋଚନପୁର । ୭

୧—ସମୁଦ୍ରର ଜହାଜୁଡ ଶୁଷ୍କ ଫେନଖଣ୍ଡ । ୨—କେତେକ ଖଣ୍ଡ ପାଳଧୂଆ କାଠର ସମଷ୍ଟି । ୩—ଶଙ୍ଖଚିଲ, ମାଟିଆଚିଲ ପ୍ରଭୃତି ପକ୍ଷୀମାନେ । ୪—ଯାତ୍ରୀମାନେ ଜଳକୁ ମୁଦ୍ରା ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ ନୋଳିଆ ବାଳକମାନେ ଜଳରେ ବୁଡ଼ି ତାହା ଘେନିଆସନ୍ତି । ୫—ଜନନୀ ମା ବା ବିମାତା । ୬—ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମଠ । ୭—ବଳିରାଜା ପୁର ।

ମଧ୍ୟେ ବସ୍ତ୍ରାବୃତ ଶଙ୍କର ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି,
ମୂର୍ତ୍ତିରୁ ଆଭାସି ଉଠୁଅଛି ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ।
ଧର୍ମପ୍ରଚାରର ତୀବ୍ର ଜ୍ୟୋତିରଶ୍ମି
ଦକ୍ଷତେଜେ ଅଛି ମହିମା ପ୍ରକାଶି ।
ଏକ୍ଷେତ୍ରରୁ ଆର୍ଯ୍ୟ-ଧର୍ମସଂସ୍କାରର
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜ୍ୟୋତିର୍ଝର ଝରେ ନିରନ୍ତର ।
ସୁକ୍ତି ତର୍କ ଯେତେକ ରହିଛି ଅଧରେ
କରୁଣାର ହାସ୍ୟ-ରେଖା ସହିତରେ ।
ସପତଲହରୀ ମଠ ତହିଁ ପାଶେ, ୧
ଚାହିଁଛି ସହାସେ ସମୁଦ୍ର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ ।
ବହିଛି ବହୁତ ପୁଣ୍ୟ ପୁଣ୍ୟସ୍ମୃତି—
ସଙ୍ଗ ଭକ୍ତବର ଜଗନ୍ନାଥ ମୂର୍ତ୍ତି ।
ହୋଇ ଭାଗବତରଚନା ତନ୍ମୟ
ହେଲି ତ ଜୀବନ ଦଲେ ଏଥି କ୍ଷୟ ।
ବୀଣାଖଣ୍ଡି ତାଙ୍କ ସ୍ନିଗ୍ଧ ମଧୁନାଦୀ,
ପ୍ରଭଦ୍ରହ୍ମେ ପୂଜା ପାଏ ଗନ୍ଧରାଜି ।
ସ୍ମୃତି-ତୋଳିଲ ସେ ଭକ୍ତ ବଡଙ୍କର,
ରଖିଛି ଉତ୍କଳେ ଧର୍ମେ ସେ ଅମର ।
ଅହୋ କି କରୁଣ ରୂପବତୀ ସ୍ମୃତି,
ହୃଦ୍‌ଗା ଅଗ୍ରେ ଧର କରୁଣ ଆକୃତି ।
କୈମିନ୍ନ ତୀର୍ଥ ସେ ଭୁବନବନ୍ଦିତ,
ତେବେ ତୀର୍ଥ, କିନ୍ତୁ ଏବେ ମହାତୀର୍ଥ ।
ତୋଟା ଗୋପୀନାଥ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗେ ମିଶିଣ,
ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଏଥି ହୋଇଥିଲେ ଲୀନ ।
ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଗୀତ
କରେ ତାଙ୍କ ପୀଠେ ନିତ୍ୟ ମୁଖରିତ ।
ଧର୍ମସ୍ୱତ୍ୟେ ସେହୁ ଧର୍ମର ଅଧିପ,
ଜାଳଗଲେ ଚିର ଅନିର୍ବାଣ ଦୀପ ।
ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନଗଙ୍ଗା ଦେଲେ ସେ ବହାଇ,
ହ୍ରାସତା ତାହାର କାଳେ କାଳେ ନାହିଁ ।

ବସନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରୁଙ୍କି ବାଲିସ୍ତୂପେ
ପ୍ରଭୁ ଲୋକନାଥ ଗୋପନଥାନରୂପେ ।
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟବହାରୀ, ୨
ସତତ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରବିହାରୀ ।
ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶ୍ରୀଛାମୁକୁ ଯାଇ
ଆସନ୍ତି ତାବତ ପ୍ରସାଦ ବୁଝାଇ ।
ହରଚଣ୍ଡୀ ପଦ ପ୍ରକ୍ଷାଳି ମଙ୍ଗଳା ୩
ସାଗର ସଙ୍ଗମେ ଧାଇଁଛି ସୁଜଳା ।
ଦିଶୁଛି ଅଦୂରେ ଚଳିତା ମୁହାଣ,
ପୋତବାହୀଙ୍କର ଥରେ ଯହିଁ ପ୍ରାଣ ।
ଦୂର ଦିଗ୍ସ ବୀଚି ଧାଇଁ ଗଳଗାଜି
ଆଘାତେ ସଙ୍ଘାତେ ଶୋଭେ ଉଲ୍ଟିବାଜି ।
କମ୍ବା ତେନ ମଞ୍ଜି ବେଗେ ଦେଇ ଧାଡ଼ି
ପରସ୍ପର ସ୍ପର୍ଶେ ପଡନ୍ତି ଚରାଣ୍ଡି ।
ଦୂରେ ଠୁଳ ଯାଇ ସାଗର ପୀୟୂଷ,
ଧରିଛି କି ସିନ୍ଧୁ ସଲିଳ ଗଣ୍ଡୂଷ ।
ଅର୍ପିବ କାହାକୁ କେଉଁ ମହାଦାନ,
କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ତାହା କି ଜାଣିବ ଆନ ।
ଜଗତେ ବିପୁଳ ଏତ୍କି ଯେ ଗଳିତା,
ଉତ୍କଳୀୟେ ଏହା ଗୁଣ-ଧନେ ବଡ଼ା ।
ଏହା ଶଙ୍ଖ ଏହା ଶାମୁକା ପ୍ରଭୃତି
ଦୂଷିତ ରତ୍ନର ସିନା ଉପାକୃତି । ୪
ଥାଇଛି ଦିନ ଏ ଜଳଧି ନିଶ୍ଚୟ
ଉତ୍କଳେ ସୁବର୍ଣ୍ଣରୌପ୍ୟଗୃହମୟ ।
ଉତ୍କଳର ଏହା ଶରପୋତାଶ୍ରୟ,
ଗର୍ବଦେଶ ବଳୁ ଜୀବ ରତ୍ନାକର ।
ନିତ୍ୟ ସ୍ତୂପ ସ୍ତୂପ ଯୋଗାଇ ଲବଣ
କରୁଅଛି ଉଣା ଦରିଦ୍ର ଭକ୍ଷଣ ।
କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଅହୋ, ଉତ୍କଳ ଗର୍ଭରେ
ରେଚେ ରତ୍ନାକର ବଢ଼ି ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ

୧—ମାତ୍ର ଲହରୀ ମଠରେ ଭକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତରମୂର୍ତ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ । ୨—ଲୋକନାଥଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଭଣ୍ଡାରୀ ବୋଲି କହନ୍ତି । ୩—ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ନଦୀ । ୪—ଅଳ୍ପ ରୂପ ।

ତେବେ ନ ଘୁଞ୍ଚିଲା ତା ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା,
ଏହା ସିନା ଘୋର ବିଷମ ସମସ୍ୟା !
ଚିନ୍ତିବା ଦୋଷ କି କାରଣ ଏଥିର,
ଭାବନାରେ କିଛି ହେଉ ନାହିଁ ସ୍ଥିର ।
ଧାଇଁଛି ଅଭାବ, ସେ ଏକା ଭାଜନ
କରିବାକୁ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଉଦ୍ଘାଟନ
ଜଡ଼ିତ ତା ପାଶେ ମାଣିକପାଟଣା,
ରହିଛି ନୀରବେ ଅତୀତ ଘଟଣା ।
ଉତ୍କଳ ନୃପେନ୍ଦ୍ର କାଞ୍ଚି ଅଭିଯାନେ
ନୀଳାଦ୍ରି କେଶରୀ ଏହି ପୁଣ୍ୟ ସ୍ଥାନେ
ଭୁଞ୍ଜିଥିଲେ ଦଧି ସର ନବନୀତ,
ଗୋପିକା ମାଣିକା ସୁଚରିବେଷ୍ଟିତ ।
ସେହିଦିନୁ ଖ୍ୟାତ ମାଣିକପାଟଣା,
ସେହି ଦିନୁ ହେଲା ବଡ଼ପଣେ ଗଣା ।
ପୁଣ୍ୟ ଋଷିକୁଲ୍ୟା ଋଷିକୁଳସୁତା,
ଧରି ସ୍ତନ୍ୟଧାରା ଚାରୁ ଧୀରନୃତ୍ୟା,
ଲୋଟେ ସିନ୍ଧୁପଦେ ହୋଇ ହେଠମୁଖୀ,
ଦେବ ପଦେ ଅଧ୍ୟା ପଡ଼ିଛି କି ଦୁଃଖୀ !
ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ଦୁର୍ଗ ଉଭା ରହି ପାଶେ
ଭବଭଙ୍ଗୁରତା ନୀରବେ ପ୍ରକାଶେ ।
ପୁରାଣେ ପ୍ରଧାନ ତୀର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟରେ,
ଅଙ୍କିତ ଏ ତୀର୍ଥ ନାମ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରେ ।
ଜାଣି ବା ନ ଜାଣି କଲେ ଏଥି ସ୍ନାନ,
ମିଳେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଶାନ୍ତି, ସୁଖ, ପୁଣ୍ୟ, ଜ୍ଞାନ ।
ଗଙ୍ଗାସାଗର ଏ ଉତ୍କଳମଣ୍ଡଳେ,
ସିନ୍ଧୁ ଯୋଟିକୁଳ ଇଛନ୍ତି ଏ ଜଳେ ।
ଏହିଠାରୁ ବଳସୁନ ସଂସ୍ଥାପିତ
କଳିଙ୍ଗମଣ୍ଡଳ ଯାମ୍ୟେ ବିଲମ୍ବିତ । ୧
"କଳିଙ୍ଗ ସାହସୀ" ଏ ଖ୍ୟାତି-ପଦକ
ଡାକେ ଡାକେ ଯାର ବକ୍ଷେ ଝକଝକ ।

ବାହୁତ "ଗୋପାଳପୁର" ପୋତାଶ୍ରୟ,
ସୋରଲା, ଯା ବକ୍ଷ ଭୁଣସ୍ତୂପମୟ,
ବାହୁଦାସଙ୍ଗମ ୨ ତଦନ୍ତେ ଉଦ୍ୟାନ,
ବିରାଟ ବାରିଧି ଦାଢ଼େ ବିଦ୍ୟମାନ ।
ଉଦ୍ୟାନର କିବା ସୁଷମା ମହିମା,
ଝରି ପଡ଼ୁଅଛି ଅନନ୍ତ ନୀଳିମା ।
ପନସ ଲଙ୍ଗଳୀ ୩ ରମ୍ଭା ସହକାର,
ଦାନର ସାମଗ୍ରୀ ନଭ୍ୟ ଏ ତାହାର । ୪
ରେ ଉଦ୍ୟାନ ତୋର ବସନ୍ତମାଧୁରୀ
ହେରି ମହାନନ୍ଦେ ଉଠେ ହୃଦ ପୂରି
କାହିଁ ବା ମଞ୍ଜୁଳ-ଦ୍ରୁମ ବନ୍ଧୁ ସ୍ନେହ,
ସୁଚାଟଳ-ପାଟେ ଆବରିଛି ଦେହ ।
ବସନ୍ତର କି ସେ ନବ ଅନୁରାଗ,
ଲଭି ତୋର ସ୍ନିଗ୍ଧଶୀତଳ ସୁଆଗ,
ବସି ଯାଇଅଛି ହୋଇଣ ବହଳ,
ସୌର କର ସ୍ପର୍ଶେ ଦିଶେ ଢଳଢଳ ।
କାମ୍ୟ ତୁ ବସନ୍ତ ଦୁହା ଛନ୍ଦେ ଛନ୍ଦେ
ଲେଖିଛୁ ଅଲତା ଜଳେ ଭୂର୍ଜପତ୍ରେ ।
ଫଳ ଛଳେ ଶିରେ ଖୋଷିଛି ତମାଳ,
ତେଲିଙ୍ଗୀସ୍ତୁ ବନ୍ଧ ଖୋଷା ମାଳ ମାଳ,
ନାରକେଳ ଯଥା କୁମ୍ଭାର କୁଟୁମ୍ବ,
ମୁଣ୍ଡାଇଛି ବହୁ ମାରକଟୀ କୁମ୍ଭ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ପକ୍ୱ ଫଳ ବାନ୍ଧି ଧରି
ଉଭା କେତେ ରମ୍ଭା ଉଦ୍ୟାନ-ଅପ୍ସରୀ ।
ମୂଳେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁଅ ଶୋଭାପାଏ,
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ପରି ମାତାକୁ କନ୍ୟାଏ ।
ଫେଉଣ ଶାଳ୍ମଳୀ ଅଙ୍ଗୁ ଆଭରଣ,
ଗୋଟି ଗୋଟି କରେ ଆନେ ସମର୍ପଣ ।
ମାସ ତହିଁ ଶୋଭା ନୋହେ ଅପରର,
ଯାହା ଅଳଙ୍କାର ତାହାକୁ ସୁନ୍ଦର !

୧—ନାଳିକ ମୁକ୍ତ କଳିଙ୍ଗରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ୨—ନଦୀସଙ୍ଗମ । ୩—ନାରକେଳ ।
୪—ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ ଅସମୟରେ ଫଳଧାରଣ କରେ ।

ପରଗୁଣେ ଲଭ୍ ଯାହାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା,
କେବଳ ସୁଲଭ ତହିଁ ଲୋକହସା ।
ସ୍ୱଭାବେ ତୁ ଚିର ବସନ୍ତନିଳୟ,
ହୁଯେ ମିଳେ ଯେବେ ବସନ୍ତ ସମୟ,
ମାଧୁରୀ ଉପରେ ବରଷେ ମାଧୁରୀ,
ଭାବୁକ କଳ୍ପନା ହେଲେ ନାଏ ଉଡ଼ି ।
ନବ ସୁଧାସ୍ରୋତେ ମିଶେ ନବ ସୁଧା,
ଖଣ୍ଡେ ସେ ଦର୍ଶକ ଦିଦୃକ୍ଷାର କ୍ଷୁଧା ।
ବନ୍ୟ ପକ୍ୱ ଫଳ ଫୁଲର ଆମୋଦ
ବହି ସମୀରଣ ବଣରେ ବିନୋଦ ।
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସମ୍ପତ୍ତି ପାର୍ଥିବ ସମ୍ପତ୍ତି—
ସନ୍ନିସ୍ଥଳେ ସଦା ତୋହର ବସନ୍ତି ।
ସ୍ୱର୍ଗେ ତୁ ଦୁର୍ଲଭ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ନିରୁପମ,
ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟେ ତୁ ମହୋଚ୍ଚ ଉତ୍ତମ ।
ମହେନ୍ଦ୍ର, ତାହାର ମହେନ୍ଦ୍ର-ତନୟା
ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ ପୟ ମିଶାଏ ସୁପୟା ।
ବନ୍ଦର ବାହୁଅ ଅଣ-ସୁସ୍ତଜନ, ୧
ସୋଡ ଶ୍ୱାସ-ଧୂମେ ଯା ଶିର ଆଚ୍ଛନ୍ନ ।
ଯାହାର ଦକ୍ଷିଣେ ବଂଶଧାରା ନଦୀ,
କଳିଙ୍ଗ-କିଦିବେ ପୁତ ବସ୍ତୁପଦୀ ।
ନବ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟାବାସ ଉଆଲଟଅର୍,
ଛଡ଼ି ପ୍ରାୟ ଦିଶେ ଦୂରରୁ ସୁନ୍ଦର ।
ଏ ଅନ୍ତେ ବିଶାଖାପାଟଣା ବଟେକ,
ସୀମାଚଳ ଯାର ମହିମାବର୍ଦ୍ଧକ ୨ ।
ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ
ତୋଳିଲେ ଯା ଶୃଙ୍ଗେ ଦେଉଳ ବିରାଟ ।
ତାରୁ ଶିଙ୍ଗ ସେଣ୍ଡ ଭାବକସି ନାମ —
ଯୋଗୁଁ ସଦା ଟେକ ଏ ପାଟଣା ନାମ ।
ପାଏଶେ ତାର "ରାଜ-ମହେନ୍ଦ୍ରୀ" ନଗର,
ଯେ ବିଦ୍ୟାନଗରୀ ନାମେ ସୁଚିହ୍ନିତ ।
ସ୍ୱଦେଶୀ ବାଣିଜ୍ୟ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ କେନ୍ଦ୍ର,
ତୋଳାଇଲେ ଦୁର୍ଗ ତହିଁ କପିଳେନ୍ଦ୍ର । ୩

ଲଭି ଚାରୁସୃଷ୍ଟି ତାରୁ ପଞ୍ଚବାସ,
କରୁଛନ୍ତି ତା ଯଶ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରକାଶ ।
କେଉଁଠେ ଶୋଭା ଧରେ ଅଯେ ଗୋଦାବରୀ,
ଲମ୍ବିତ ଗୋଛାଏ ଯଥା ରୂପାକର ।
ଶୁଭ୍ର ସ୍ୱଚ୍ଛଜଳା ଜାହ୍ନବୀ ପରାଏ,
ତୀର୍ଥେଶ ସେ ରୂପେ ନିତ୍ୟ ପୂଜା ପାଏ ।
ସୁନ୍ଦର, ଯେସନ ସୁନ୍ଦର ବିଗ୍ରହ,
ଭୀଷଣ, ଯେସନ ଦୁଷ୍ଟ ଅନୁଗ୍ରହ ।
ଥିଲା କାଳେ ଏହି ନଦୀ-ମୌଳିଟିକା
ଉତ୍କଳର ସୀମା ନିସର୍ଗ ପରିଖା ।
ଉତ୍କଳର କୈବର୍ତ୍ତ ଏହା ବକ୍ଷେ
ପ୍ରଣିଦମ୍ଭ, ଥିଲା ପୂର୍ବେ ଲକ୍ଷେ ଲକ୍ଷେ ।
ଏହାର କୂଳରେ ପଞ୍ଚବଟୀ ବନ,
ହରିନେଲା ଯହିଁ ସୀତାଙ୍କୁ ରାବଣ ।
କାନ୍ଦିଲେ କୁରଙ୍ଗେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିକଳେ,
କାନ୍ଦିଲେ ଆକୁଳେ ବିହଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳେ ।
କାନ୍ଦିଲେ ଆବର ପାଦପ ବଲ୍ଲରୀ,
କାନ୍ଦିଲେ ଆପଣେ ଏହି ଗୋଦାବରୀ ।
ଦଣ୍ଡକ କାନନ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡବିଖ୍ୟାତ,
ରାମାୟଣ କାଣ୍ଡ ବଳି ସୁକପାତ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣେ ସେ ବନେ ପଶି ସୂର୍ପଣଖା
ଛାରଖାର କଲା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁରୀ ଲଙ୍କା ।
ଅଭୀଷ୍ଟ ଦେଇଫଳ୍ୟ ହୋଇ ମହାରୁଷ୍ଟା
ହନୁ-ତରୁ ବୀଜ ପୋତିଦେଲା ଦୁଷ୍ଟା ।
କାଳେ ଧୂଳିସ୍ପର୍ଶି ପ୍ରାୟ ସ୍କନ୍ଧପନ୍ତି,
ସତତ ସେ ବନେ ଉଚ୍ଚ ବୃକ୍ଷଛନ୍ତି ।
ସଂସ୍ପର୍ଶ ତା, ତହିଁ ଗଢ଼ିବ କଣ୍ଟେଇ,
ନାହିଁ କ ସେଭଳି ଯୋଗୀ ହାୟ କେହି !
ନିଜ ଘରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାଣିକ୍ୟ ରତନ,
ତାହା ପ୍ରତି ଆର ନାହିଁ ଭଲେ ଯତ୍ନ ।
ଧିକ ଧିକ ଆମ୍ଭେ ଅଲକ୍ଷଣପଣେ
ବୁଲୁଁ ପର ଘରେ ଭାଗ୍ୟ ଅନ୍ୱେଷଣେ ।

୧—ମୃଗଜନ । ୨—ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସୀମାଚଳ ତୀର୍ଥ ବିଶାଖାପାଟଣାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ୩—ଗଜପତି କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଉତ୍କଳସମ୍ରାଟ

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ଅନନ୍ତର ଆନ୍ଧ୍ରମଣ୍ଡଳ ବିସ୍ତୃତ
ସ୍ଥାପିଲେ ଯେ ରାଜ୍ୟ ଚଣ୍ଡାମିବସୁତ ୧
ସଂସ୍କୃତ ବର୍ଣ୍ଣର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚାରଣେ
ସୁଦକ୍ଷ ଏ ଦେଶ ବୈଦିକ ବ୍ରାହ୍ମଣେ ।
ମଛଲିପଟ୍ଟଣ ବାଣିଜ୍ୟ-ଆଗାର,
ଦେଶେ ଦେଶେ ଖ୍ୟାତ ଛିଟ ବସ୍ତ୍ର ଯାର ।
ହୀରକ ପ୍ରସୂତ ତରଙ୍ଗିଣୀ କୃଷ୍ଣା ୨
ଧାଇଁଛି ସାଗର ପଦେ ଋଷି ତୃଷ୍ଣା ।
ଯୋଗ୍ୟ ଏହା ତୀର ଗଙ୍ଗେଶ୍ୱର ଜାଣି,
ସ୍ଥାପିଲେ ଅମରାବତୀ ରାଜଧାନୀ ।
ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ ମହିଷୀ ସକଳେ,
ରଚୁଥିଲେ ଜଳକେଳି ଏହା ଜଳେ ।
ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗରାଗ କୁଙ୍କୁମାଦି ମିଶି,
ବହୁଥିଲା ଜଳ ବାସ ଦିବାନିଶି ।
ଗମନ୍ତି ଏଠାରୁ ଗଙ୍ଗବଂଶୀ ବୀରେ,
ପାରଧି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂର୍ବଘାଟ ଶିରେ ।
ଏହା ପୁଣ୍ୟତୀରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ବୀର,
ତେଜିଲେ ଅନିତ୍ୟ ପାର୍ଥିବ ଶରୀର ।
ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଏହି ନଦୀ ଜଳେ ୩
ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ ଉତ୍କଳ-ମଣ୍ଡଳେ ।
କୃଷ୍ଣା କୃଷ୍ଣବେଣୀ ତେଇ ମୃଦୁଳ ଉ
ନାଚିଲା ଉଲ୍ଲାସେ ଜୟଗୀତ ଗାଇ ।
ନାଚିଲା ଅବନୀ ନାଚିଲା ଗଗନ,
ଘୋଷି ନବ ନୃପ ଜୟ ଘନ ଘନ
ଦିଗ୍‌ବଧୂଏ ତାଳ ଆଳଟ-ବିକଳ
ହର୍ଷେ ସମସ୍ତରେ ହେଲେ ହୁଳାହୁଳ ।
ପ୍ରାଚୀନ ଭାସ୍କର ହେଲେ ଅସ୍ତମିତ,
ନବ ରାଜା ଶଶୀ ହେଲେ ସମୁଦିତ ।
ବିଷାଦ-ତାମସ ଘୋଟିବାକୁ ଭବେ
ନ ପାଇଲା ମାତ୍ର ଅବକାଶ ଲବେ ।
ସବୁ୍ର୍ଣ୍ଣ-ଜରୁଣେ ନବ ନରମଣି,
ହେଲେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଉତ୍କଳ ଧରଣୀ ।
ସ୍ଥୂଳତୋଳରାଜ୍ୟ ସୋମଲତାପୂତ ୪
ସିନ୍ଧୁ ଉପକଣ୍ଠେ ରହିଛି ବିସ୍ତୃତ ।
ମଧ୍ୟେ ଉପକୂଳ ଶୋଭେ ମଲବାର,
ବାରବାନୀ ପୃଷ୍ଠେ ଯା ବପଣୀବାର ।
ନନ୍ଦନ-ନିନ୍ଦିତ ଯାର ଉପବନ,
ଏଲା ଦାରୁଚିନି ମରିଚେ ସୁଘନ ।
ଏଲା ଲେଭେ ରୁଣ୍ଡ ଦେବବାଳାକୁଳ,
ସେବେ ତାଙ୍କୁ ସିନ୍ଧୁ ସମୀର ମୃଦୁଳ ।
କାଞ୍ଚନସୁଲଭା ବିଦ୍ୟାବତୀ କାଞ୍ଚି,
ଠୁଳ ସର୍ବେ ବୁଧେ ଶାସ୍ତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ । ୫
ଏହି ରାଜ୍ୟ ଜିଣି କପିଳେନ୍ଦ୍ର-ସୁତ
ଲଭିଥିଲେ ଯଶ-ବିଭବ ପ୍ରଭୃତ ।
କାଞ୍ଚିରାଜକେମା ପଦ୍ମାବତୀ ସହ,
ଘେନିଗଲେ ବୀର ଗୋପାଳ-ବିଗ୍ରହ ।
ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ନଗରୀ ବହୁ ଭାଗ୍ୟବତୀ,
ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତେ ଠେକ ଯାର ଛନ୍ଦ ।
ବସ୍ତ୍ର-ଶିଳ୍ପ ଯାର ଦେଦମନୋହର,
ସ୍ୱଦେଶେ ବିଦେଶେ ଲଭେ ସମାଦର ।
ଚାରୁ ଦାରୁକଳା ବାଣିଜ୍ୟ ଗୌରବେ
ଖ୍ୟାତ ଏ ନଗରୀ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଭବେ ।

୧—ବଣ୍ଣାମିନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅନନ୍ତ ଏଠାରେ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ୨—କୃଷ୍ଣାନଦୀ ଗର୍ଭରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ହୀରକ ମିଳେ । ୩—କୃଷ୍ଣାନଦୀ ତୀରରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କର ଦେହତ୍ୟାଗ ଘଟିବାରୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ସେଠାରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ । ୪—ସ୍ଥୂଳମଣ୍ଡଳରେ ସୋମଲତା ବହୁଳଃ ମଧୁକୁଣ୍ଡ ଥିଏ । ୫—ଶାସ୍ତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଲୋଚନାରେ କାଞ୍ଚି ସମସ୍ତ ଭାରତରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା ।

ଦିଶୁଅଛି ଆହା କେତେ ନିରୁପମ
ରୁଚିର କାବେରୀ ସାଗରସଙ୍ଗମ ।
ଯା ତୀରେ ବିଶିଷ୍ଟପଲ୍ଲୀ ଅଭିରାମ,
ବସିଲେ ବିଶିର ରକ୍ଷେ ଯହିଁ ରାମ ।
ନଳକୃତ ସେତୁ ସମୁଦ୍ର ବକ୍ଷରେ,
ମାରକତୀ-ମାଳା ପ୍ରାୟ ଶୋଭା ଧରେ ।
ଏହି ପଥେ ଯାଇ ଶ୍ରୀରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁରୀ ଲଙ୍କା କଲେ ଆକ୍ରମଣ ।
ଶେଷ ମହୋଦଧି, ଏଠାରୁ ତୋ ସୀମା,
ମାତ୍ର ନୁହେଁ ଶେଷ ଅନନ୍ତ ମହିମା ।
ଅସୀମ ତୁ, ମାତ୍ର ଆଖ୍ୟା ନିରର୍ଥକ
ଅସୀମତ୍ୱ ତୋତେ ରଖିଛି ପୃଥକ ।
ଧନ୍ୟ ମହୋଦଧି ମହୀରେ କୀର୍ତ୍ତି,
ଲଭେ ତୋ ଅପତ୍ୟବାତ୍ସଲ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ।
ଯେଣୁ ସ୍ନେହଶୀଳା ଦୁହିତା ପ୍ରାର୍ଥନା
ଘଟାଇଛୁ କେତେ ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣା ।
ବନ୍ଧ ଦେଉଳକୁ ତୋ ଘୋର ଗର୍ଜନ
ଶୁଭେ ନାହିଁ ତିଳେମାତ୍ର କଦାଚନ । *
ନିଶାନାଥ ଲୀଳା ନିତି ଦେଖି ଦେଖି
ପାରୁ ନାହୁଁ ତେବେ କିନ୍ତୁ ତା ଉପେକ୍ଷି ।
ଅଙ୍କେ ଧରି ମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କ ଶଶାଙ୍କର,
ଅଙ୍କେ ଯଥା ଅଙ୍କେ ପଦ୍ମମୂର୍ତ୍ତି ସର ।
ଉଇଁଲେ ସେ ନଭେ ପ୍ରକାଶି ସୁଭାତି,
ଫୁଲିଉଠେ ହର୍ଷେ ତୋ ବିଶାଳ ଛାତି ।
କେଉଁ ପିତା ପୁତ୍ରେ ଦେଖି କୀର୍ତ୍ତିବନ୍ତ,
ନ ଘେନେ ବା ସ୍ୱର୍ଗସୁଖେ କରଗତ ।
ଅନବଦ୍ୟ ତୋର ତାଣ୍ଡବ ବିଳାସ,
ଅଦ୍ଭୁତ ମାଧୁରୀ କରେ ସେ ପ୍ରକାଶ ।
ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ବାହାରି ଅନନ୍ତ ଅନଳ
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ବ୍ୟାପେ ତୋହର ବକ୍ଷସ୍ଥଳ ।
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପୁଣି ହୋଇ ଅତି କ୍ଷୀଣ
ପରଶେଷେ ହୁଏ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗେ ବିଲୀନ ।

ପରମାଣୁ ଅଣୁ ଉଦରୁ ଜନମେ,
ହୁଏ ଲୀନ ଅଣୁ ତା ଗର୍ଭେ ଚରମେ ।
ମହୋଦଧି ତୁହି ଅକ୍ଷୟ ଭଣ୍ଡାର,
ଯହିଁ ନଭେ ମିଶି ଧରୁ ଏକାକାର ।
ଏକ ଛାଞ୍ଚ ଧାତା କ୍ୱଚିତ ଉଠାଇ
ପରସ୍ପରେ ଅବା ଦେଖିଲା ମିଳାଇ,
କେଉଁଟି ମଧୁର ଗମ୍ଭୀର ଉଦାର,
କିଏ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଭାବର ଆଧାର,
ଇତର ବିଶେଷ ନ ପାଇ କଳିତ,
ଦେଇଅଛି ତେଣୁ ଉଭେ ଏକତ୍ରିତ ।
କେବେ ମୂର୍ତ୍ତି ତୁହି ଧରୁ ସିନ୍ଦୂବର,
କେବେ ବା ସୁନ୍ଦର କେବେ ଭୟଙ୍କର ।
କେବେ ଅବା ଧରୁ ଦୀନ ବେଶ ଅତି,
ବେଦନା-ବ୍ୟଥିତ କରୁଣ ମୂରତି ।
କେବେ ବିଶ୍ୱପ୍ରେମ ଉନମତ୍ତ ସ୍ମୃତି
ଧରିଣ ପ୍ରକାଶୁ ଉଦାସ ଆକୃତି ।
କେବେ ସୁଖଦୁଃଖ ନୈରାଶ୍ୟ ଉତ୍ସାହ,
ଭସ୍ମର ବହାଉ ପ୍ରବଳ ପ୍ରବାହ ।
ଚିରକାଳ ତୁହି ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ନୀର,
କେବେ ଧରୁ ତନୁ ଗୋରୋଚନା-ଗୌର ।
କେବେ ହେଉ ଶ୍ୱେତଚନ୍ଦନେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ,
ପୁଣି କୌମୁଦୀରେ ହେଉ ତୁ ଅର୍ଚ୍ଚିତ ।
କେବେ ରୁଦ୍ର ରୂପ ଦେଖି ଦେହ ଥରେ,
ଲେଖୁ ହାସ୍ୟ-ଲେପ କେବେ ବା ଅଧରେ ।
ଦାରୁଣ କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ଦୁରାଶାର,
ପ୍ରଦର୍ଶନପଟୁ ତୁହି ରତ୍ନାଧାର ।
କବି ତୁହି ନିତ୍ୟ ରଚୁ ନବ କାବ୍ୟ,
ଦୃଶ୍ୟକାବ୍ୟ ସହ ପ୍ରଦର୍ଶାଉ ଶ୍ରାବ୍ୟ ।
ସାହିତ୍ୟସେବୀ କବିର କବିତା—
ଅମୃତ, ସେ ଜଣ ଅମର ସବିତା ।
ସୁଜନ ପ୍ରାୟ ତୋ ଅଜର ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ,
ତଥାପି ଜଗତ ଉଦ୍ଧାରଣେ ଶକ୍ୟ ।

*—ବନ୍ଧଦେଉଳକୁ ସମୁଦ୍ରଗର୍ଜନ ନ ଶୁଭିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ "ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ"ରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।

ଓଦେଶର ଅବସ୍ଥା, ଜାତୀୟ ଗୌରବ,
ସ୍ୱଚ୍ଛ ପ୍ରଶସ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ନିକର ।
ଏଭଳି ତ୍ରିବେଣୀ ସାହିତ୍ୟ ପଦ୍ୟରେ
ଅର୍ପେ ଯେ ପ୍ରାଣ ସେ ନମସ୍ୟ ବିଶ୍ୱରେ ।
ମହୋଦଧି, ଲୁବ୍ଧ ହୋଇ ତୋ ଦର୍ଶନେ
ବସିଲି ବେଳାରେ ବାସର ଯୌବନେ ।
ସିନ୍ଧୁତୀରୁ ବାତ ବହୁଛି ନର୍ତ୍ତିତେ,
ଚାହିଁଲି ତୋ ରୂପ ମୁଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟିପାତେ ।
ଉଡ଼ୁଛି ବାଲୁକା କୁଜ୍ଝଟି ସମାନ,
ବାଲୁକା ସ୍ରୋତରେ କଲି ତହିଁ ସ୍ନାନ ।
ବେଳାଭୂମି ତପ୍ତ ମାତ୍ର ଶାନ୍ତମୟ,
ଶାନ୍ତମୟ ଯଥା ସାଧକ-ହୃଦୟ ।
ତୋ ସୁମହାସ୍ୱନି ନିତ୍ୟ ନବ ନବ,
ମଧୁର ଭୀଷଣ ଅଯତ୍ନ-ସମ୍ଭବ ।
ସେ ସୁଷମା ସଦା କହି ଭୁଲେ କଥା;
ଆଣେ ନାହିଁ ମନେ ବିସ୍ମୃତିର ବ୍ୟଥା ।
ମନୋନେତ୍ର ଦୃଢ଼େ କରେ ଆକର୍ଷଣ,
ଲଗାଇଦିଏ ସେ ନେତ୍ରେ ସୁଧାଞ୍ଜନ ।
ସପ୍ତସ୍ତର ବୀଚି ବାଇ ମହାଭେରୀ ୧
ବେଳାପଦ ଚୁମ୍ବିଯାଉଥାଏ ଫେରି ।
ବକ୍ଷ ଆଣି ସିନ୍ଧୁ ବଂଶୀ ଚୁଇଁ ଫଳେ ୨
ନିକ୍ଷେପିଲି ନେଇ ବେଳାରେ ବହୁଳେ ।
ଫେନପୁଞ୍ଜ ନଭ ଆଚ୍ଛାଦନ କରି
ଭୁଲିଲି ଉଷ୍ଣ ରୁପାଫୁଲ ପରି ।
ଆଶଙ୍କା ଆଘାତ ମାଡ଼ି ହୃଦେ ବାନ୍ଧି
ଗଲି ତାର ଖରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ-ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗି ।
ଆଶା-ପକ୍ଷୀ ତାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଡେଣା ଝୁଙ୍କି
ବସିଲା ନିଷ୍ଠଳେ ଘରହରି ଭୁଙ୍କି ।
ଫେରିଯିବାବେଳେ ତରଙ୍ଗ ଅଧୀରେ,
ଗଡ଼ିଯାଏ ଫେନ ଅଶେଷ ଭଙ୍ଗୀରେ ।

ପ୍ରକୃତିଦେବୀ ବା ଲୁଚିଣ ସେ ସ୍ଥାନେ,
ଲେଖିଅଛି ଦୃଷ୍ଟି ବିବିଧ ବିଧାନେ ।
ପ୍ରିୟଦେବତାଙ୍କ କରୁଣ ଅର୍ଚ୍ଚନା
ସାର୍ଥକ ହେବ ତା ପ୍ରାଣର ବାସନା ।
ମହୋଦଧି, ତୋର ଉଚ୍ଚ ଉପକୂଳେ
ଭକ୍ତେ ଅରହନ୍ତ ହୋଇଣ ମାନବେ,
ଶାନ୍ତି ଅର୍ଥେ କରି ନାନା ଆକିଞ୍ଚନ
ଫଳଫୁଲେ ତୋତେ କରନ୍ତି ପୂଜନ ।
ଛାଡ଼ି ଲୁଚି ତାହା ପରଶ ମାତ୍ରକେ,
ଦେଉ ପୁଣି ଆଣି ଫେରାଇ ପଲକେ ।
ସର୍ବସ୍ୱ ପ୍ରଦାନେ ନାହିଁ ଯାର କ୍ଷୋଭ,
ସେ କାହିଁ କରିବ ପରଦ୍ରବ୍ୟେ ଲୋଭ ।
ମହାଜନ ଧାରି ଏହା ଚିରନ୍ତନ,
ସ୍ୱର୍ଗ ମାତ୍ର ଖାଲି କରନ୍ତି ଗ୍ରହଣ ।
ନିତ୍ୟ ଦାନ ଯାର ବ୍ରତର ବିଧାନ,
ଗ୍ରହିବ କି ସେହୁ ଅପରର ଦାନ ?
କେବଳ ଦାତାର ମନତୁଷ୍ଟି ପାଇଁ
ଛୁଇଁ ଦତ୍ତଦ୍ରବ୍ୟ ଦିଏ ସେ ଫେରାଇ ।
ମହୋଦଧି, ତୋର ଜଳେ ହୃତାଦରେ
ଲବଣାକ୍ତ ହେତୁ ନିନ୍ଦନ୍ତି ପାମରେ ।
ନାହିଁ କେତେ ଭବେ ଦୂଷିତ ପଲ୍ୱଳ,
ଧରେ ଦଳଗନ୍ଧୀ ପଙ୍କିଳ ବା ଜଳ ।
ଧରେ କୀଟ-କୁଷ୍ଟ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ସର୍ବଥା,
ତାହା ନୀର କଣ୍ଠୁ ହଳାହଳ ଯଥା ।
କିଏ ଅବା କହ ବର୍ଜିତ କୁଗୁଣ,
କେଉଁ ଦୋଷ ତୋର ବହୁ ଖାଦ୍ୟ ଲୁଣ ।
ଏଥିପାଇଁ କାହିଁ ରଟେ ତୋ କୁତ୍ସନା,
ତାହା ଭାବି ସିନ୍ଧୁ ନ କର ଶୋଚନା ।
ଆଦ୍ୟେପନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରେ କଳଙ୍କ ସକଳେ,
କେ କାହିଁ ଆକ୍ଷେପ କରେ ତାହିଁଦଳେ ?

୧—ପ୍ରବଳ ଝଟିକା ସମୟରେ ସମୁଦ୍ରଗର୍ଭରେ ସାତଗୋଟା ଲହରୀ ପ୍ରଧାବିତ ହୁଏ । ୨—ଏକପ୍ରକାର ବୃନ୍ତବିଶିଷ୍ଟ ଲମ୍ବ ଫଳ । ଏହାର ଅବୃନ୍ତ ବଂଶୀ ତୁଲ୍ୟ ।

ହେଉ ପଛେ ପଦ୍ମ ପଙ୍କରୁ ସଂଜାତ,
ମାତ୍ର ନୁହେଁ କି ସେ ସୁଗନ୍ଧେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ?
ଲବଣ ତୋହର ନୁହେଁ ଅବଗୁଣ,
ମାନବର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ରଖେ ସେ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ।
ନ ବୁଝିଣ ଭ୍ରାନ୍ତେ ଜ୍ଞାନବିରହିତ
ହିତକୁ ମଣନ୍ତି ସିନା ବିପରୀତ ।
ଆକାଶ ପ୍ରାୟ ତୁ ପୁଣ୍ୟ ପୁରାତନ,
ଦେଖିଛୁ ବିଧ୍ୱର୍କ ଧରଣୀ ଜନମ ।
ତୋହ ଆଗେ ସୃଷ୍ଟ ଅନିଳ ଅନଳ,
ଦେଖିଅଛୁ ସ୍ରଷ୍ଟା ସୃଷ୍ଟିର କୌଶଳ ।
କେତେ ତିରୋଧାନ କେତେ ଅଭ୍ୟୁଦୟ
କରିଛୁ ସକଳ ହୃଦୟେ ସଞ୍ଚୟ ।
କୋଟି ଇନ୍ଦୁବୃନ୍ଦ ସୁରସ୍ୟନ୍ଦ ତରଣି
ପ୍ରତି ବୁଦ୍‌ବୁଦରେ ଉଠେ ତୋର ଭାସି ।
ଶୋଷି ଜଳରାଶି ତୋହ ଗର୍ଭୁ ଘନ
କରେ ଚରାଚର ପ୍ରବୃଦ୍ଧ ପାଳନ ।
ସେହି ଜଳ ପୁଣି ନଦୀ ପଥେ ବହି
ଯଥାକାଳେ ଆସି ତୋ ସଙ୍ଗେ ମିଶଇ ।
ବିଶ୍ୱର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ ଉଦ୍ଧାରେ
ତୋହ ରତ୍ନ ଫେରି ଆସେ ତୋ ଭଣ୍ଡାରେ ।
ଯାହା ଯୋଗୁଁ ଦେବ ସ୍ୱର୍ଗର ମହତ୍ତ୍ୱ,
ସେ ସକଳ ସିନା ତୋହ କୃପାଦତ୍ତ ।
ଭାଗ୍ୟଧର ତୋହ ହେତୁ ସୁରବର ୧
କରିଅଛୁ ତୁହି ଦେବଙ୍କୁ ଅମର ।
ରୁଷ୍ଟ କରି ତୋତେ କପର୍ଦ୍ଦି-ମୁକୁଟ, ୨
ଭୁଞ୍ଜିଲେ ସେ ଫଳେ ତୀବ୍ର କାଳକୂଟ ।
ପ୍ରକାଶନ୍ତି ତୋହ ପ୍ରସାଦେ ସୁଷମା
ବିଷ୍ଣୁ ବକ୍ଷସ୍ଥଳେ କୌସ୍ତୁଭ, ରମା ।
ମିଶି କେତେ ନଦୀ ତୋ ଦେହରେ ଆସି
ନ ପାରିଲେ ତୋର କଟୁତା ବିନାଶି ।

ସାଧୁଙ୍କର ସିନା ସ୍ୱଭାବ ଏସନ,
ସମସ୍ତଙ୍କ ସହ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମିଳନ ।
ମାତ୍ର ତାହାମତେ ସେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ
ନ ହୁଅନ୍ତି ଲବେ ଭ୍ରମେ କଦାଚିତ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁତ ସକଳେ ଆତ୍ମମତାଧୀନ—
କରିବା ବିଷୟେ ଅଟନ୍ତି ପ୍ରବୀଣ ।
କି ବର୍ଣ୍ଣିବ ସିନ୍ଧୁ ତୋ ଗୁଣ ମହାନ,
ତରୁଣ ଦୁର୍ବଳ ଜ୍ଞାନ, କ୍ଷୀଣପ୍ରାଣ ।
ମହାମରୁଭୂମି ଅନନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ,
ଗଣ୍ଡୂଷ ଜଳେ କି ହେବ ଆର୍ଦ୍ରୀଭୂତ ?
ଚନ୍ଦ୍ରଚୁମ୍ବିଚୂଡ଼ ହିମାଦ୍ରି ଶିଖର,
ଲଙ୍ଘିପାରିବ କେ ମୁଷ୍ଟିବଳ କରି ?
ଯେବେ କେହି ଜଣେ ସ୍ୱଭାବଭବନ ୩
ହୁଅନ୍ତା ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଆସି ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ,
ବହି କୋଟି ଯୁଗ କୋଟି ବର୍ଷ ଆୟୁ,
ବର୍ଣ୍ଣନ୍ତା କିନ୍ତୁ ସେ ତୋ ଗୁଣ-ଅଧ୍ୟାୟୁ ।
ବାନ୍ଧିଥିଲି ଆଶା ତୋହ ତୀରେ ବସି
“ମହୋଦଧି କାବ୍ୟ” ସମାପିବି ହସି ।
ଅର୍ଦ୍ଧଲେଖା ପରେ ଦୁଷ୍ଟ ଦୈବ ହାୟ
ଘଟାଇଲା ଆଣି ଘୋର ଅନ୍ତରାୟ ।
ଦାରୁଣ ସଙ୍କଟ ପୀଡ଼ା କାହୁଁ ଆସି
ବସିଲା ମୋହର ମସ୍ତକେ ଗ୍ରାସି ।
ନିରାଶା—ରାକ୍ଷସୀ ଆସି ତର୍ଜ୍ଜ ଧାଇଁ
ନେଲା ମୋ ସଦିଚ୍ଛା ସ୍ୱଦେହେ ମିଶାଇ ।
ଚାହିଁଲି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଖରେ ସ୍ଥାନତ୍ୟାଗ,
ଭ୍ରଷ୍ଟ କରି ମୋର ଅନୁଷ୍ଠିତ ଯାଗ ।
ମାତୃମହୀ ୪ ଅଙ୍କେ ଦ୍ୱେଗଶେଯେ ଶୋଇ
କଲି କାବ୍ୟ ଶେଷ କ୍ଷୁଣ୍ଣମନା ହୋଇ ।
କଲୁ ତୁ ମୋ କଣ୍ଠେ ଯେଉଁ ଭାଷା ଦାନ,
ଏ କାବ୍ୟ ତାହାର ସିନା ପ୍ରତିଧ୍ୱାନ ।

୧—ଐରାବତ ହସ୍ତୀ, ଉଚ୍ଚୈଃଶ୍ରବା ଅଶ୍ୱ, ପାରିଜାତ ପୁଷ୍ପ ପ୍ରଭୃତି ଯାହାଯୋଗୁଁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରତ୍ୱ, ସେ ସକଳ ସମୁଦ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ । ୨—କପର୍ଦ୍ଦିମୁକୁଟ—ଶିବ । ୩—ଜଳ । ୪—ଭଦ୍ରକ ।

ଦୂରଦେଶୁ ଆସି କେତେ କେତେ ରୋଗୀ
ହେଉଛନ୍ତି ତୋହ ତୀରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଭୋଗୀ ।
ମାଛି ଆକ୍ରମଣ କଲା ମୋତେ ପୀଡ଼ା,
ଏ କଥାରେ ଭୁଲ ତୋର କେଉଁ ବ୍ରୀଡ଼ା !
ମଧୁ ସ୍ୱର୍ଗେ ସର୍ବତନ୍ତ୍ର ପକ୍ଷପାତ,
କେବଳ କୀଟକ ପକ୍ଷପାତହତ ।
ସେଥିଲାଗି କେ କରେ ମଧୁକୁ ଆକ୍ରୋଶ,
କୀଟକର ତାହା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ଦୋଷ ।
ତୋ ଜଳ ତୋ ବାୟୁ ମହାପାରାବାର,
ସାଧୁଛି ମୋହର ବହୁ ଉପକାର ।
ନିବାସ-ସୌଭାଗ୍ୟ ଲଭି ତୋହ ତୀରେ
ମଣିଛି ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମୁଁ ମହୀରେ ।
ବେଳାଭୂମି ତୋର ସୁଷମାର ଉତ୍ସ,
ତ୍ରିଦିବ ସମ୍ପଦ ତାଠାରେ ନିଲୁଚ୍ଛ ।
ପ୍ରତିଦିନ କରି ତୋ କୂଳେ ଭ୍ରମଣ
ପ୍ରତିଥର ତୋତେ ଦେଖିଛି ନୂତନ ।
କାମରୂପୀ ତୁହି ଯେସନ ଆକାଶ,
କାମନା ପନ୍ଥରେ କବି-ଜୀବଦାସ ।

ମୁହିଁ ଆଜୀବନ, ତୋହଠାରେ ଋଣୀ,
କୃତଜ୍ଞତା-ପାଶେ ବଦ୍ଧ ନିତ୍ୟ ପୁଣି ।
ହରାଇ ତୋ ତୀର-ବିହାର-ସୌଭାଗ୍ୟ
ମଣୁଅଛି ମୁହିଁ ଜୀବନେ ଅଶ୍ଳାଘ୍ୟ ।
ଚିରଦିନ ଯିବ ଏକଭାବେ କାଳ,
ନୁହେଁ ଏହା ଦଗ୍ଧ ସଂସାରର ଚାଲ ।
ଈଶ୍ୱର ବିଧାନ ହେବ ନାହିଁ ଆନ,
ଏ ସଂସାର ନୁହେଁ ଚିର ସୁଖସ୍ଥାନ ।
ଚିରସୁଖ ଏଥି ଲୋଡ଼େ ଯେଉଁ ମୂର୍ଖ,
ତାହା ଭାଗ୍ୟେ ଏହା ଲେଖା ଚିରଦୁଃଖ ।
ଜୁହାର ବିଦାୟ ହେଉ ବନ୍ଧୁବନ୍ଧ,
ମାତ୍ର ପୁନର୍ବାର ସୁଦୃଢ଼ ସମ୍ବନ୍ଧ ।
ଅନ୍ତର୍ଗତେ ନିତ୍ୟ ତୋହ ଗୁଣ ଭାଳି
କରିବି ତୋ ମୂର୍ତ୍ତି କଳ୍ପନାସଙ୍ଖାଳି ।
ନ ଯିବ ପାସୋର ସେ ମଧୁର ଯୋଗ, *
ଏକଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ତିନ ଋତୁ ଭୋଗ ।
ଭେଜନ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଭକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୂଜା ପୁଣି,
ଥାଉ ତୋ କରୁଣା ଏତକ ମାଗୁଣି ।

* ବର୍ଷା, ଶୀତ, ଗ୍ରୀଷ୍ମ—ଏହି ତିନ ଋତୁ ବର୍ଷାକାଳରେ ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଭୋଗ ହୁଏ ; ଅର୍ଥାତ୍ ସେହିକ୍ଷଣି ବର୍ଷା, ସେହିକ୍ଷଣି ଶୀତ ଏବଂ ସେହିକ୍ଷଣି ଖରା ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ।

ସମାପ୍ତ ।

ଉପହାର

ନିଖିଳସଦ୍‌ଗୁଣ-ବିଚକ୍ଷଣ, ମାତୃସାହିତ୍ୟସହାୟ, ସଜ୍ଜନପ୍ରିୟ
ମଞ୍ଜୁଷପାଟଣା ଯୁବରାଜ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଉମାଶଙ୍କରପ୍ରସାଦ ସିଂହଦେବ
ମହୋଦୟଙ୍କ କରାରବିନ୍ଦେଷୁ

ଶ୍ରଦ୍ଧାସ୍ପଦ ଶ୍ରୀମନ୍ ମହାଭାଗ,

ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ସୌଜନ୍ୟ, ବିନୟ, ବିଦ୍ୟାବତ୍ତା ପ୍ରଭୃତିର ସୁଖ୍ୟାତି ଜନମୁଖରେ ଶ୍ରୁତ ହୋଇ ମୁଁ ପରମାପ୍ୟାୟିତ ହୋଇଅଛି । ଅଧିକନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରୀତି ମୋତେ ବିଶେଷଭାବରେ ସ୍ତବ୍ଧ ମୁଗ୍ଧ କରିଅଛି । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ନବଯୁଗ ସାହିତ୍ୟ-ସାଧନାର ପୁଣ୍ୟ ମଙ୍ଗଳ ଉଷାକାଳରେ ଶ୍ରୀଛାମୁ ଉତ୍କଳ-ଭାଗ୍ୟରେ ବିଧାତାଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦୀ ଫୁଲରୂପେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ବିଧାତା ଯାହାଙ୍କୁ ନେତାରୂପେ ସର୍ଜନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ଆଦର୍ଶ ଗୁଣ ଦେଇ ପ୍ରେରଣ କରନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଜନହିତଯଜ୍ଞରୂପ କଠୋର ବ୍ରତାନୁଷ୍ଠାନ ବାସନା ତାହାଙ୍କ ଶକ୍ତିକୁ ସତତ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରେ । କୁସୁମଜାତ ସୌରଭ ଜମ୍ବା ବୃନ୍ତଜାତ ରଶ୍ମିତୁଲ୍ୟ ଶ୍ରୀଛାମୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପିତାଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଗୁଣଧର ପୁତ୍ର । ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କଦ୍ୱାରା ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ସମ୍ୟକ୍ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେବ, ଏରୂପ ଆଶା କରିବା ସତ୍ୟର ଅପଲୁଣ୍ଠ ନୁହେ । ରାଜକୁମାର ସୁଲଭ ବିଳାସବାସନା ପରିତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ଶ୍ରୀଛାମୁ ସାରସ୍ୱତାଶ୍ରମରେ ତରୁଣ ଯୋଗୀ ପ୍ରାୟ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଆତ୍ମନିୟୋଗ କରିଅଛନ୍ତି, ଏହା ସାମାନ୍ୟ ଶ୍ଳାଘାର କଥା ନୁହେଁ । ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ଅପାର୍ଥିବ ଗୁଣାବଳୀରେ ମୋହିତ ହୋଇ ମୁଁ ଏହି "ସୁଭଦ୍ରା" କାବ୍ୟ ଖଣ୍ଡି ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ପବିତ୍ର କରକମଳରେ ପ୍ରୀତ୍ୟୁପହାର ଅର୍ପଣ କଲି । ମହତ୍‌ଦୃଷ୍ଟିରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ସୂକା ମହତ୍‌ରୂପେ ପ୍ରତିଭାତ ହୁଏ । ଅତଃ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭରସା, ମୋର ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଉପହାର ଶ୍ରୀଛାମୁରେ ଉପେକ୍ଷିତ ହେବ ନାହିଁ ।

ଭଞ୍ଜପୁର, ଗଞ୍ଜାମ
୨୭।୨।୨୦

ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର
ଏକାନ୍ତ ସଦ୍‌ଗୁଣମୁଗ୍ଧ
ଶ୍ରୀଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି

ସୁଷମା ।

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

ସ୍ୱାଗତ କଲ୍ପନାଦେବି, ଭାରତୀ-ତନୟା,
ଭାବ-ମାତା, ଅଣାଚାସ୍ତ ଅନାଦି ଅନନ୍ତା,
ଡାକେଖଇ ନବୋଧ ସୁତ ଜନନୀ ଯେସନ
ଘେନି ଯାଇ ଯାତ୍ରାସ୍ଥଳେ, ଦେଖାଏ ତାହାକୁ
ଯାତ୍ରା, ଅନ୍ତସ୍ଥଳେ ରହି, ତେସନ ଗୋ ମାତଃ,
ଘେନ ଏ ସେବକେ ତୁମ୍ଭେ ଚାଲ ଦୟାମୟୀ
ଅତୀତର ରଙ୍ଗାଳୟେ, ଘଟିଅଛି ଯହିଁ
ଭଦ୍ରାର୍ଜନ ବଦାନ୍ୟର ପୁଣ୍ୟ ଅଭିନୟ,
ଦେଖିବାକୁ ଶୋଭା ସଙ୍ଗେ ଶୌର୍ଯ୍ୟର ବିକାଶ
ଏକାନ୍ତ ଆଶାୟୀ ଦାସ, କ ବଳେ ତା ଆଶା
ଦର୍ଶନେ ଚକ୍ରିନୀ ସହ ରତର ବିକାଶ
ପ୍ରାତେ, ଜମ୍ୱା ଫୁଲ ସହ ମତ୍ତ ମଧୁପର ।
ଅତଃ ଦେବି, ଆସ ତୁମ୍ଭ ଅବାଧଗାମିନୀ,
ଘେନ ଏ ସନ୍ତାନେ ବୋଲେ ଚାଲ ଯଥାସ୍ଥାନେ ।
ବୈଦିକ, ରତ୍ନାକର ମଧ୍ୟେ ହ୍ରାସ୍ୱବତୀ—
ଭାରତର ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥ—ଜାନକୀନାଦର,
ହୃଦେ ଯଥା ସିନ୍ଧୁ ଅଙ୍କେ ଉମା—ଗିରୀନ୍ଦ୍ରକା,
ଜମ୍ୱା ରମା—ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ, ବାସୀନ୍ଦ୍ରକୂହତା,
ଅବା ହୃଦେ ଅର୍ଦ୍ଧ ଉମା ଅର୍ଦ୍ଧ ରମା ମୂର୍ତ୍ତି
ଶୈଳେଶ ଜଳେଶ ବୋଲେ । ତଦା ସେ ନଗରୀ
ନବ ସୁକସଂସ୍କରଣ ଅମରାବତୀର,

ଅଥବା ଏସନ ପ୍ରତେ—ସୁଷମା-ସ୍ୱର୍ଗର
ଅମୂଲ୍ୟ ଅଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦର ମଣି ସେ ।
ଭାରତେ ସେ ମୁକ୍ତିତୀର୍ଥ, ବୀରତୀର୍ଥ ପୁଣି,
ବୀରଦର୍ପେ ବୀରବୀର୍ଯ୍ୟେ ଗଠିତ ତା ରେଣୁ,
ଚନ୍ଦ୍ରକଳ୍ପ ଏ ଭାରତ—ଅମୃତ-ଆଧାର,
ହ୍ୱାରକା ସେ ଚନ୍ଦ୍ର ଅଙ୍କେ ସୁନ୍ଦରୀ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ।
ମହାଶକ୍ତି-ପ୍ରସୂତି ସେ ଶକ୍ତିମତୀ ଦେବୀ,
ବୈଦିକ-ଶିରେ ତାର ମାସ୍ତକମଣ୍ଡନ,
ସିନ୍ଧୁ—ତା ଚରଣାମୃତପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକୁଣ୍ଡ ।
ଭ୍ରାନ୍ତ ହୁଏ ଆଗନ୍ତୁକ ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପ୍ରଦେଶି,
ଭାବେ ଏହା ସ୍ୱପ୍ନପୁରୀ, ନା, ସତ୍ୟ ନଗରୀ,
କମ୍ୱା ଅର୍ଦ୍ଧ ସ୍ୱପ୍ନ, ଅର୍ଦ୍ଧ ସତ୍ୟ ସମାବେଶ,
ଅଥବା ସ୍ୱପନ ସତ୍ୟ ବେନିରୁ ବାହାର
ଅନ୍ୟ କିଛି, ସମ୍ଭବେ କି ଏଭଳି ନିର୍ମିବ
ଅବିକ୍ରିତେ, ଭାବି ଏହା ହୁଏ ସ୍ତବ୍ଧ ମୂରଧ ।
ଯେ ପୁରୀ ଅଦ୍ୱୈତ ଶିଳ୍ପୀ ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କ
ସ୍ୱହସ୍ତରଚିତ, ନାହିଁ ଉପମା ତାହାର,
ଉପମାର ଜନନୀ ସେ—ସୁଷମାଜନନୀ ।
ଆଦର୍ଶ ମାନବ ଯେନ୍ତୁ, ଆଦର୍ଶ ଦେବତା,
ପୁଣି ଯେ ଆଦର୍ଶ ଯୋଗୀ, ଆଦର୍ଶ ସଂସାରୀ,
ସ୍ୱଜାତି ପ୍ରଜାତି ବୀର୍ଯ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ଯାହାର,

ଆଦର୍ଶ ପ୍ରେମିକ ପୁଣି ଆଦର୍ଶ ଧାର୍ମିକ,
ଅଧିକନ୍ତୁ ଆଦର୍ଶର ଆଦର୍ଶ ଯେ ଭୂପେ,
ସେହି ବୃଷ୍ଣିକୁଳୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର
ଯେ ଆଦର୍ଶ ରାଜଧାନୀ, କେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ତାର
ବିରାଟ ମହିମା ଗାଥା—ଅନନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ।
ସାଗର-ମୁକୁରେ ମୁଖ ଦେଖେ ସେ ନଗରୀ,
କି ସୁନ୍ଦର ପ୍ରତିଚ୍ଛାୟା, ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେବେ
ନିଜ ଅନୁରୂପ ସୃଷ୍ଟି ନ ଦେଖି ଏ ସୃଷ୍ଟି
ସ୍ୱର୍ଗେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ, ଖୋଜିବାକୁ ପଶିଛି ପାତାଳେ,
ହିଲ୍ଲୋଳକମ୍ପନ ଛଳେ ସଞ୍ଚାଳି ମସ୍ତକ
କହୁଛି ବା ନାହିଁ ନାହିଁ ନାହିଁ ମୋ ସମାନ ।
ବିପଣୀବୀଥିକା, ହର୍ମ୍ୟ, ମଣିରେ ଭାସ୍ୱର,
ହୁଏ କକ୍ଷ ଆଲୋକିତ ଦୀପାଲୋକ ବିନା
ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମଣିରେ ରାଜେ, ନାହିଁ ସେ ନଗରେ
ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ବିପଦ, ବ୍ୟାଧି, ମିଥ୍ୟା, ପ୍ରବଞ୍ଚନା,
ଅଛି ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ, ଧର୍ମ, ଦୟା, ପ୍ରୀତି, ଶାନ୍ତି,
ନାହିଁ ତହିଁ ଅପରାଧୀ, ତେଣୁ ନିସ୍ତରଙ୍ଗ
ରାଜଦଣ୍ଡନୀତି ସିନ୍ଧୁ, ନାହିଁ ଚୌରଭୀତି,
କିମ୍ବା ଶତ୍ରୁଭୀତି, ରାମରାଜ୍ୟ ପ୍ରଜା ପ୍ରାୟ
ନିବସନ୍ତି ନାଗରିକେ ସୁଖାନନ୍ଦେ ତୁଷ୍ଟ ।
ଗିରିବର ରୈବତକ ଉଭା ସିନ୍ଧୁତୀରେ
ତୋଳି ଶୂନ୍ୟେ ସାନୁ, ଘନଲେହୀ, ଉଭା ଯଥା
ନିର୍ବିକାର ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶୀ ଉଲଗ୍ନ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
ନିଜରୂପେ ନିଜେ ହୋଇ ମୁଗ୍ଧ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ,
ସିନ୍ଧୁଧୂମ ଜଳଦରେ ଭୂଷଣ ବିଭୂତି ।
ସତ୍ୟ ସେ ପ୍ରକୃତି-ମାତା ଅଲେଖ ଦୁଲାଳ,
ଭାଗ୍ୟଧନ୍ୟ, ମାତୃଅଙ୍କେ ସମାଧିସ୍ଥ ସୁଖେ,
କିମ୍ବା ଯଦୁବଂଶ କୀର୍ତ୍ତି ପର୍ବତ ଆକାରେ
ଯାଉଛି ବଢ଼ିଲେ ବସି, ଉଦ୍ଭାସି ଚୌଦିଗ
ମହିମା-ମୟୂଖଜାଳେ, ମିଶାଇ ନୀଳିମା
ଅନନ୍ତ-ନୀଳିମାମୟ-ସିନ୍ଧୁ ନୀଳିମାରେ ।
ଶୋଭେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସରସ୍ୱତୀ—ଲୋହିତସଲିଳା,
ଯଥା ପଞ୍ଚ ଉତ୍ତରୀୟ, ଚାରୁଧାର ତାର
ଶୀତଳ, ପବିତ୍ର, ମୃଦୁ, ଆହା ସେ ଯେସନ
ଋଷିକଣ୍ଠନିଃସୃତ ପୁଣ୍ୟ ବେଦଧାର ।
ଦ୍ୱାରାବତୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ନବ ବୃନ୍ଦାବନ,
ରୈବତକ—ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଲୀଳାମହୀଧର,
ସାଗର—କାଳିନ୍ଦୀ ହ୍ରଦ, ଖେଳେ ବକ୍ଷେ ତାର
ବର୍ତ୍ତୁଳ ଲହରୀରୂପ ସଗୋଷ୍ଠୀ କାଳୀୟ
ତୋଳି ଫଣା ଶତ ଶତ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ କୋଟି,
ଗର୍ଜି ରୋଷେ ଫେନ ଛଳେ ଉଗାରେ ଗରଳ,
ଯହିଁ କୃଷ୍ଣ, ତହିଁ ଗୋପ, ତହିଁ ବୃନ୍ଦାବନ ।
ଉଭା ହୋଇ ଗିରିପଦେ ନବୀନା କିଶୋରୀ
ଏକ, ଅନିମେଷନେତ୍ରେ ଦେଖୁଛି ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ
ଦୂର ସିନ୍ଧୁ ଚକ୍ରବାଳେ, କି ମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି,
ପୁଣ୍ୟର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତି କିବା ସେ ରୂପସୀ,
କିମ୍ବା ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଲତାଫୁଲ—ଦିବ୍ୟ ସୁରଭିତ,
ଅଥବା କୁସୁମ-ସିନ୍ଧୁ-ମନ୍ଥନଜା ରମା ।
ନତୁବା ସେ ନାରୀମୂର୍ତ୍ତି-ଶୋଭା ମହିମାର,
ଅବା ସୁଷମାର ରମ୍ୟ ଭାଷାବତୀ ଭୂଷା ।
ବିମ୍ବୋଷ୍ଠୀର ଓଷ୍ଠାଧର ଉପମା ସୃଷ୍ଟିରେ
ଘଟାଇଛି ହାହାକାର, କାହୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବ
ଶୋଭା-ସମୁଦ୍ରର ସ୍ଥିର ପ୍ରବାଳ ତରଣୀ,
ସୁସ୍ମାଧରେ ସୁସ୍ମିତହାସ, ଆହା କି ରୁଚିର,
କରୁଛି କି ଅଲିଗଣ କୁସୁମେ କୁସୁମ ?
କି ସୁନ୍ଦର ମୁଖ, ଚାରୁ ଚାଙ୍ଗୁଡ଼ିରେ ଏକ
ଥୁଆ କି ବିବିଧ ଫୁଲ—କଞ୍ଜ, ନୀଳୋତ୍ପଳ,
କେତକୀ, ପାଟଳୀ, ଜବା, କୁନ୍ଦବକୁଳାଦି ।
ସ୍ୱଭାବେ ବଦନ ଆଭା ଚଟୁଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
କରୁଛି କୁଣ୍ଠିତ ତାକୁ ଅସ୍ତରବି-ପ୍ରଭା ।
ଶୋଭେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଅଙ୍ଗଯଷ୍ଟି ଗୈରିକ ବସନେ,
ବାଳତପସ୍ୱିନୀ ବାଳା, ଚାରୁ ମଣିବନ୍ଧେ
ରୁଦ୍ରାକ୍ଷ ବଳୟ ଶୋଭେ, ଶୂନ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଅଙ୍ଗ,
ମାତ୍ର ସେ ଶୂନ୍ୟତା ଏବା ଶୋଭାକୁ ତାହାର

କରନ୍ତି ପୁଷ୍ପିତା ତାନ, ପୁଣି ପ୍ରାଣଦାନ,
ବଢ଼ାଉଛନ୍ତି ସେ ଶୂନ୍ୟତା ଶୋଭାର ଗୌରବ ।
ଦେଖୁଛନ୍ତି କିଶୋରୀ ମୁଗ୍ଧ ଅପଲକ ନେତ୍ରେ
ଅସ୍ତୋନ୍ମୁଖ- ରବିଛବି, ତ୍ରିଦିବ-ଦୁର୍ଲଭ,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସିନ୍ଧୁଜଳେ ବୁଡ଼ାଇ ଶରୀର
ହେଲେ ରବି ଅର୍ଦ୍ଧମଗ୍ନ, ପଦ୍ମସ୍ୱଗଭସ୍ତି
ଭାସେ କି ଲେଉଟି ପଶ୍ଚ ପାରାବାର-ତୀରେ ।
ବୁଡ଼ିଗଲେ ଦିନମଣି ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ତ୍ୱସ୍ତ,
ବୁଡ଼ିଯାଏ ଭାଗ୍ୟ ଯଥା ବାସନା-ସାଗରେ,
ଧରିଲା ବାରୁଣୀ-ସ୍ୱଣୀ ଶବଳିତ ଛବି,
କଲା ତାକୁ ଅନୁକୃତ ଅନନ୍ତ ବାରିଧି,
ବେଶ ପରେ ବେଶ ପୁଣି ତହିଁ ପରେ ବେଶ,
ଘଟିଲା ପରିବର୍ତ୍ତନ ବେଶର କେବଳ
ଉଭୟର, ଯେସନ୍ତେ ବେନି ନିରତ ଅଖଣ୍ଡ—
ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ, ବ୍ୟସ୍ତପ୍ରାଣେ, ବ୍ୟସ୍ତମନେ ।
ପ୍ରକୃତି ଶୋଭାରେ ଆଜି ତନ୍ମୟ ସୁନ୍ଦରୀ,
ନିଶ୍ଚଳ ନିସ୍ପନ୍ଦ ଦେହଯଷ୍ଟି, ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ଥିର,
ଏ କି ଯୋଗ ବାଳିକାର, ଏ କି ମହାଲୟ,
ଯେମନ୍ତ କି ସର୍ବ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ତାହାର
ପାଷାଣତ ହୋଇ ନେଲେ, ରହିଛନ୍ତି ଅଟଳ
ସାନ୍ଧ୍ୟ ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରକୃତିର ମୋହନ ବିନୋଦେ,
ଛଡ଼ାଇଲେ ବଳେ ସୁଖ ଆସୁ ନାହିଁ ଛାଣି ।
ମଧୁର ସୌରଭମୟ ସାନ୍ଧ୍ୟ ସମୀରଣ
ପରିଶ୍ରାନ୍ତଭାବେ ବୋଳା, ଯଥା ଦେବତାନିର୍ମାଲ୍ୟ,
ବହୁଅଛି ଧୀରେ ଗୌଣେ, ସ୍ପୃଶି ବାଳାତନେ
କୃଷ୍ଣକେଶୁ, ଭୃଙ୍ଗମାଳ, ବାରିଦ ଉପମା ।
ବନ୍ଦୁଅଛି କିଶୋରୀଙ୍କ ଧୀରେ ସମାଦରେ
ଶ୍ୟାମା ଅରଣ୍ୟାନୀ, ଶ୍ୟାମ ଶୀତଳ ଅଞ୍ଚଳେ,
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ବୀଚି-କର ଯେଉଁ ରତ୍ନାକର
ଯାଉଛି ପ୍ରଣମି ଆସି ପାବନ ପଦ୍ମରେ,
ଉଦେ ହେଲେ ନଭେ ଆସି ପୂର୍ଣ୍ଣ-ଶର୍ବରୀଶ,
ମାତ୍ର ତାହା ପ୍ରତି ନାହିଁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ବାଳାର,
ଏକ ମହାଭାବେ ମଗ୍ନ ସେହୁ ପୂର୍ବାପର ।
ଦେଖୁଛନ୍ତି ସେ ଦୃଶ୍ୟପଟେ ଅବା ବାଳାମଣି
ଭାବୀ ଜୀବନର ଚିତ୍ର, ଅଥବା ପଢ଼ୁଛନ୍ତି
ଅତୀତର ଇତିହାସ, କେ କହିବ ତାହା,
ଏକାଳେ ଶୁଭିଲା ଶବ୍ଦ—"ସୁଭଦ୍ରା, ସୁଭଦ୍ରା",
ନ ଭାଙ୍ଗିଲା ତେବେ ଧ୍ୟାନ, କି ଅଭଙ୍ଗ ଯୋଗ
ପ୍ରବେଶ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପରେ ନାରୀମୂର୍ତ୍ତି, ନା, ନା,
ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତି, ରୂପସର୍ଗେ ସ୍ୱର୍ଗସୁକେଶ୍ୱରୀ,
ଲାବଣ୍ୟପ୍ରତିମା, ଦେହେ ନ ଧରି ଲାବଣ୍ୟ
ପଡ଼ୁଛନ୍ତି ଉଛୁଳି, ପ୍ରତେ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଏସନ—
ମହାବଂଶେ ମହା ଅଂଶେ ଜନ୍ମିଛନ୍ତି ମହିଳା,
ବଦନୁ ଆଭାସି ଉଠେ ମହତ୍ତ୍ୱ-ମହିମା,
ହାସ ଯଥା ପୁଷ୍ପବୀଚି ରୂପରତ୍ନାକରେ;
ସ୍ନେହାମୃତେ ଢଳ ଢଳ କୁରଙ୍ଗନୟନ ।
ମାତୃତ୍ୱର—ଦେବୀତ୍ୱର ପବିତ୍ର ପ୍ରଲେପେ
ଲିପ୍ତ ଦୀପ୍ତ ଭାଲପଟ—ତପ୍ତ ହେମନିଭ,
କରୁଣାର ମନ୍ଦାକିନୀ ବହୁଛି ଅଧରୁ ।
ଆସି ଦେବୀ ପୃଷ୍ଠଭାଗୁ, ବେନି କମଳରେ
ଧଇଲେ ସେ କିଶୋରୀର ନୟନ ଆଚ୍ଛାଦି,
ସମୃଣାଳ କୋକନଦ ଇନ୍ଦୀବର ପରେ
କଲପଣ୍ଡ ଢାଙ୍କିଦେଲା ସୁଷମା ତାହାର ।
ପରଶେ ତରୁଣୀ ହସ୍ତ, ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଧ୍ୟାନ
କିଶୋରୀର, କହିଲା ସେ ଧୀରେ ସ୍ମିତହାସେ—
"ଛାଡ଼ ଛାଡ଼, ଚିହ୍ନିଲିଣି ସତ୍ୟଭାମା ଦେବୀ,
ରଙ୍ଗମୟୀ ବିନା ଆଉ କାହାର ଏ ରଙ୍ଗ ।"
ହସି ତହୁଁ ନବାଗତା କହିଲେ—"ସୁଭଦ୍ରେ,
କିପରି ଚିହ୍ନିଲୁ ମୋତେ ?" "ଚିହ୍ନିଲି କିପରି"
ଉତ୍ତରିଲେ ଭଦ୍ରା—"ତବ କ୍ଷୀରର ପରଶୁ,
ପାପଧର୍ମବିହାରିଣୀ ନାରୀହସ୍ତ କେବେ
ହେବ ନାହିଁ ଗୋସ୍ୱାମିଣି, ଏତେ ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ
ଅଥବା ଶୀତଳ ଏତେ, ଦେବୀହସ୍ତ ବିନା ।"
ବାଧା ଦେଇ ସତ୍ୟଭାମା, ପଚାରିଲେ ସ୍ନେହେ —

"କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟେ କେମାମଣି ଏକାକିନୀ ଏଥି ?"
ଭାଷିଲେ ସୁଭଦ୍ରା "ଇଚ୍ଛା କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ବନ୍ଧୁ !
ଦେଖୁଥିଲି ପ୍ରକୃତିର ମହାପୂଜା ଏଥି,
ଏ ଅନନ୍ତ ସିନ୍ଧୁ—ତର ତରଙ୍ଗାକୁଳିତ,
ରତ୍ନ ଚନ୍ଦ୍ରାଘରରଶ୍ମୀ—ସ୍ୱଜସ୍ୱେଜସ୍ୱୀ
ଭାରତମାତାର, ନତୀ ପ୍ରକାଶି ଗିରିର ।
ଢାଲିଦେଇ ଫେନପୁଷ୍ପ ଅଞ୍ଜଳି ଅଞ୍ଜଳି
ରୈବତକ ପୁଣ୍ୟପଦେ, ଗାଇ ଗାଇ ସ୍ତବ
ଯାଉଛନ୍ତି ପଛକୁ ଘୁଞ୍ଚି, ଲଭି ପରିତୁଷ୍ଟି
ଭକ୍ତିରେ ତାହାର ଗିରି, କରେ ଆଶୀର୍ବାଦ
ଗୁହାମୁଖେ । ହାସ୍ୟମୟ ବିଶ୍ୱଚରାଚର,
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୃତେ ସ୍ନାନ କରି ରୈବତ ଶିଖରି
ପ୍ରକାଶୁଛନ୍ତି ଠେକ ଠେକ ନବୀନ ସୁହାସ,
ହସୁଅଛନ୍ତି ବେଳା – ସିନ୍ଧୁବାସବୀ ସୁନ୍ଦରୀ,
କି ସୁନ୍ଦର, କି ଉଦାର, କୌମୁଦୀର କ୍ରୀଡ଼ା
ବେଳାବକ୍ଷେ, ଆଲୋକିତ ବେଳାବକ୍ଷ ତହିଁ,
ଆଲୋକିତ ସତ୍ୟବକ୍ଷ ପୁଣ୍ୟାଲୋକେ ଯଥା,
କିମ୍ବା ଯଥା ତପୋବୃତ୍ତି ଆଲୋକିତ ତ୍ୟାଗେ ।"
"ଥାଉ ଥାଉ କବିବରେ ! କବିତା ରଚନା—"
କହିଲେ ସସ୍ନେହେ ଦେବୀ କୃଷ୍ଣପ୍ରଣୟିନୀ—
"ହେଲଣି ଯଥେଷ୍ଟ, ଏବେ ହେଉ ସର୍ଗ ସାଙ୍ଗ,
ଯଥା ଭ୍ରାତା, ତଥା ଭଗ୍ନୀ, ଧନ୍ୟ ମହାକବି
ଭ୍ରାତା ଯାର, ଏ ଅନନ୍ତ ଅଖଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ
ଯାହାଙ୍କର ମହାକାବ୍ୟ, ଯାହାଙ୍କ କବିତା
ହେଉଛନ୍ତି ଧ୍ୱନିତ ସଦା ବିଶ୍ୱ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ,
ଅମର ଯେ କବି, ଯାଙ୍କ କବିତା ଅମୃତ,
ତାଙ୍କ ଭଗ୍ନୀ, ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟା, ନ ହେବ କିପାଇଁ
ଭାବ୍ୟବଳୀ-ବିନୋଦିନୀ, କବିତାକୁଶଳା,
ଭଗ୍ନୀ ହୃଦେ ଭ୍ରାତୃଗୁଣ ଅଛି ପ୍ରତିଫଳି ।
ଚାଲ ଏବେ କେମାଦେଇ,ଭ୍ରାତାଙ୍କ ଆଦେଶ—
ମଣ୍ଡାଇବା ରୈବତକ ପ୍ରମୋଦ-ଭବନ,
ଶୀଘ୍ରେ ହେବେ ଭାଲି ତହିଁ ରଥୀନ୍ଦ୍ର ଅର୍ଜୁନ,"

ଏହା କହି ବାହାରିଲେ ସୁଭଦ୍ରାକୁ ଘେନି ।
ପ୍ରେମଭରେ ପରସ୍ପରେ ସ୍କନ୍ଧେ ଛନ୍ଦି ହସ୍ତ
ଚାଲିଲେ ବେନିଏ—ଯଦୁବଧୂ ଯଦୁକନ୍ୟା;
ଅର୍ଦ୍ଧସ୍ଫୁଟ ସରୋଜିନୀ, ଫୁଲ୍ଲ ସରୋଜିନୀ,
ହୋଇଛନ୍ତି କି ଛନ୍ଦାଛନ୍ଦି ମୃଣାଳେ ମୃଣାଳେ,
ପାଟଳବସନା ଭଦ୍ରା, ସତୀ ସତ୍ୟଭାମା
ପୀତଦୁକୂଳିନୀ, ଆହା, କି ବରମାଧୁରୀ,
ଗଣ୍ଡିତ କି ବିଦ୍ୟୁଲ୍ଲତା ପ୍ରବାଳ-ଲତାରେ !
ସତ୍ୟଭାମା ମୁଖୁ ଶୁଣି ଅର୍ଜୁନର ନାମ
କୃଷ୍ଣାନୁଜା, ହୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପୁଚ୍ଛିଲା ସାଗ୍ରହେ—
"କିଏ ସେ ଅର୍ଜୁନ ଦେବି, କି ବୃତ୍ତବନ୍ତ ସେ ?
ଭାଇ ତ କହନ୍ତି ସଦା—ଅର୍ଜୁନକୁ ଘେନି
କରିବେ ସେ ଧର୍ମରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ ଭାରତେ,
ଅର୍ଜୁନ ତାଙ୍କର ସଖା, ପ୍ରିୟତମ ଶିଷ୍ୟ,
ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଭକ୍ତ, ପୁଣି ପାର୍ଥ ପୂର୍ଣ୍ଣନର,
ଅର୍ଜୁନ ନିଷ୍କାମଧର୍ମୀ, ଯୋଗୀ, ଆତ୍ମଜ୍ଞିୟ,
ବସ୍ତୁ, କୃଷ୍ଣ, ମୂର୍ତ୍ତିଭେଦ, ମାତ୍ର ଏକ ଆତ୍ମା ।"
"କେବଳ ଏକାତ୍ମା ନୁହେଁ ସୁଭଦ୍ରା !" ଭାଷିଲେ
ସତ୍ରାଜିତକନ୍ୟା —"ଏକରୂପ, ଏକବୟଃ,
ଏକପ୍ରାଣ, ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭାଇ ତବ ପାର୍ଥ—
ପିତୃସ୍ୱସା-ସୁତ, ବିଶ୍ୱେ ଏକମାତ୍ର ବୀର ।
ଏହା ପାର୍ଥ ଲକ୍ଷେ ରାଜା ଜିଣି ବାହୁବଳେ
ବିଭେଦି ଅଦ୍ଭୁତ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଲଭିଲ ଦ୍ରୌପଦୀ
ସ୍ୱୟମ୍ବର ସ୍ଥଳେ, ପୂର୍ବେ ପାଞ୍ଚାଳ ନଗରେ ।
ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥନିବାସୀ ସେ ପଣ୍ଡୁରାଜାସୁତ,
ପଣ୍ଡୁଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ପୁତ୍ର ସ୍ୱଧର୍ମାନୁରାଗୀ,
ଅନୁରକ୍ତ ଭକ୍ତ ତବ ଭ୍ରାତୃଦେବଙ୍କର,
ତୃତୀୟ ପାଣ୍ଡବ ପାର୍ଥ, ତୁମ୍ଭ ଭ୍ରାତା ଯଥା
ଦେବ ମଧ୍ୟେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ତଥା ଧନଞ୍ଜୟ
ନର ମଧ୍ୟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠାଦର୍ଶ, ତାହାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟେ
ସଂସ୍ଥାପିବେ ଧର୍ମରାଜ୍ୟ ଅଖିଳ ଭୂମିର ।
ଭୀମ ପାପକନ୍ୟା ସହ ଆସୁରିକ ବଳ

ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧ ଭାରତେ, କୁରୁଗ୍ଳାନି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
ଜରାସନ୍ଧ, ଶିଶୁପାଳ ଆଦି ଦୁଷ୍ଟ ନୃପେ
କ୍ଷତ୍ରକୁଳ-ଧୂମକେତୁ, ରାଜକୁଳ ପଶୁ,
କରୁଛନ୍ତି ଧର୍ମରାଜ୍ୟେ ବିଷମ ଉତ୍ପାତ,
ଘଟିବ ସେ ପାପୀଙ୍କର ଆଶୁ ଅବସାନ ।"
"କିପାଇଁ ବିଳମ୍ବ ତେବେ ଧ୍ୱଂସରେ ତାଙ୍କର ?"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ସୁଭଦ୍ରା,
"ଆସି ନାହିଁ ସେ ସମୟ,"
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ, "କାଳେ ଅସମୟେ କାର୍ଯ୍ୟ
ଘଟିବ ନକର ବହୁ ଜନକ୍ଷୟ, ହେଲେ
ବୃଥା ଲୋକକ୍ଷୟ—ହେଲେ ଧରା ନିର୍ମାନବ,
ଧର୍ମରାଜ୍ୟ ସଂସ୍ଥାପନ କା ଲାଗି ସୁଭଦ୍ରା ?
ଅସ୍ତ ହେଲେ ରବି, ଯଥା ଲୁଚନ୍ତି କୁଳାୟେ
ଶିଷ୍ଟ ବିହଙ୍ଗମକୁଳ—ଶୁକ ପିକ ଆଦି,
ପେଚକ, ଘୁଡ଼ୁରୁଘୁମା, ଅମଙ୍ଗଳ ପକ୍ଷୀ
ଜୀବଘାତୀ, ଧରାତଳେ କରନ୍ତି ଗର୍ଜନ,
ଦେଖି ତଥା କ୍ଷୀଣ, ମ୍ଳାନ, ଧର୍ମ-ଦୀପଶିଖା,
କରୁଛନ୍ତି ଅତ୍ୟାଚାର ଦୁଷ୍ଟ ନୃପଗଣ ।
ଶେଷେ ଭୟେ ନତଶିର, ଯନ୍ତ୍ରଣା ଜର୍ଜର,
ମଲେ ଦୁଷ୍ଟେ, ଧର୍ମରାଜ୍ୟ ହେବ ସଂସ୍ଥାପିତ ।
ନ ଦେଲେ ଉପାଡ଼ି କ୍ଷେତ୍ରୁ ବାଳୁଙ୍ଗା ସମୂଳେ—
ଧାନ୍ୟଶସ୍ୟ, ଧାନଗଛ ଲଭିବ କି ବୃଦ୍ଧି ?"
"ଏହା କି ଅର୍ଜୁନଦ୍ୱାରା ସାଧିବେ ଅଗ୍ରଜ ?"—
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିସ୍ମୟେ ଭଦ୍ରା,
"ହଁ, ଅର୍ଜୁନଦ୍ୱାରା,"
ଉତ୍ତରିଲେ ସତ୍ୟଭାମା;
ତହୁଁ ଯଦୁ-କନ୍ୟା
ଦ୍ୱିଗୁଣ ବିସ୍ମୟ ଲଭି ଭାଷିଲେ ଏସନ—
"ଭ୍ରାତାରୂପୀ ନାରାୟଣ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ,
ତାଙ୍କର ସହାୟ ଲୋଡ଼ା, ଅସମ୍ଭବ ଅତି,
ଧର୍ମରାଜ୍ୟ ସଂସ୍ଥାପନ ତାହାଙ୍କ ଶକ୍ତିର
ଅସାଧ୍ୟ କି ଦେଖ ?" "ନୁହେଁ ଅସାଧ୍ୟ ସୁଭଦ୍ରା"
ସସ୍ମିତେ କହିଲେ ଦେବୀ, ବୀଣାନିନ୍ଦୀ ସ୍ୱରେ-
"ନ ମିଶିଲେ ନୀତିସଙ୍ଗେ ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ହେବ ନାହିଁ
ସତ୍ୟର ଉଦ୍ଧାର, ସଖି, ଶୁଣ ଅବହିତେ,
ବସନ୍ତ, ବସନ୍ତସଖା- ମଳୟ ଅନିଳ
ଦୁହିଙ୍କ ଶକ୍ତିରେ ସିନା ଜନ୍ମେ ପିତୃମର୍ଦ୍ଦେ
ବିଶୁଦ୍ଧ ଶୀତଳ ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁରଭି ଚନ୍ଦନ,
ନଷ୍ଟ ହୁଏ ଉଗ୍ର ତୀବ୍ର ନିମ୍ବକାଷ୍ଠଗନ୍ଧ ।
ଶରତ ଅନିଳ ବେନି ସଂଯୋଗରେ ହୁଏ
ଗୃହଗର୍ଭ ଆଲୋକିତ, ଅନ୍ଧକାର ଦଗ୍ଧ,
ବୃଷ୍ଟିବିନ୍ଦୁ, ସ୍ୱାତୀଯୋଗ, ଉଭୟେ ଫଳାନ୍ତି
ଶୁକ୍ତିଗର୍ଭେ ମୁକ୍ତାଫଳ, କୁମ୍ଭ ମୁକ୍ତାଦନ୍ତ !
ରହିଛି ଏକାଧିପତ୍ୟ ଜାତିବିଶେଷର
ଧର୍ମରାଜ୍ୟେ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଅନ୍ୟର,
କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା, ଅହୋ ମୂଳଲକ୍ଷ୍ୟ ଯାହା
ନର ଜୀବନର, ସେହି ଧର୍ମରୁ ସେ ହାୟ
ରହିବ ବଞ୍ଚିତ ସଦା, କି ସ୍ୱାର୍ଥପରତା !
ହୋଇପାରେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ନିଷିଦ୍ଧ ବ୍ୟବସ୍ଥା
ଅଯୋଗ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ମାତ୍ର ଯୋଗ୍ୟ ପକ୍ଷେ କିପାଁ ?
ନ ରହେ ଆବଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଜାତିବିଶେଷରେ
କିମ୍ବା ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷରେ, ସାଧାରଣର ସେ,
କେ କହିବ ବାୟୁ ମୋର, କେ କହିବ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା
ମୋହପାଇଁ ସୃଷ୍ଟି ଏହା, ଯାହା ଦୈବଦାନ,
ଭୋଗେ ତାହା କିଏ ଦେବବାଧା ! ନତେ ହୋଇ
ମାନବ, ମାନବତ୍ୱ ଯେ ହରେ ଅପରର,
କେଉଁ ଧର୍ମ ତାର, ତାହା ତାକୁ ହିଁ ଗୋଚର ।
ସମୁଦାର ନୀତିବନ୍ତ ମାନବ ସମାଜ
ସମଭାବେ ଅଧିକାର ପ୍ରଦାନେ ସକଳେ,
ଅନ୍ୟଥା ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ସେହି ସମାଜ ସର୍ବଥା ।
ଉଠିବ ଏ ଅତ୍ୟାଚାର ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟେ,
ଧର୍ମ-ସୁଧା, ଶାସ୍ତ୍ର-ମଧୁ ପିଇବେ ମାନବେ
ନିଜ ହସ୍ତେ ମହାନନ୍ଦେ ଜାତିନିର୍ବିଶେଷେ,
ଅର୍ଜୁନ ସହାୟ ଏକା ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିବେ ।"

ନୀରବନ୍ତେ ସତ୍ୟଭାମା—ଅଷ୍ଟପାଟବଂଶୀ,
କହିଲେ ସୁଭଦ୍ରା—"ଧନ୍ୟ ଅର୍ଜୁନ ଜୀବନ,
ଯାହାର ସାହାଯ୍ୟପ୍ରାର୍ଥୀ ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣ
ନର ନୁହେଁ, ଦେବ, ସେହୁ, ଛଦ୍ମରୂପୀ ଦେବ,
ତା ପଦଦର୍ଶନ ତୀର୍ଥଦର୍ଶନ ସଦୃଶ ।"
"ସେ ତୀର୍ଥରେ ବୁଡ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କି ସୁଭଦ୍ରା ?"
କହି ଏହା ସତ୍ୟଭାମା ପରିହାସ ଛଳେ
ଲୀଳାଲୁବଳୟ କରେ ଶ୍ୟାମଳ ସଧୀରେ
ବିଶୃଙ୍ଖଳ ନୀଳକେଶ, ଚାହିଁଲେ ବଦନେ,
ଅନ୍ଧାରେ ଆଡେଇ ଦେଇ ଦେଖିଲା କି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା
ସୁନ୍ଦରୀ ଧରଣୀ ମୁଖ । ଆଦରେ ଆବର
କହିଲେ—"ତୁହି ତ ଭଦ୍ରା, ପତିତପାବନୀ
ପୁଣ୍ୟତରଙ୍ଗିଣୀ ଗଙ୍ଗା, ମହାତୀର୍ଥରୂପା,
କେଉଁ ସିନ୍ଧୁସଙ୍ଗେ ମିଶି, ହୁଅ ତା କହ ତ ଭଦ୍ରା,
କରିବୁ ମଧୁର ତାକୁ, ଶୀତଳ, ପାବନ,
ସେ ବରେଣ୍ୟ,ଭାଗ୍ୟଧନ୍ୟ,କେଉଁ ସିନ୍ଧୁ ଭଦ୍ରା ?"
ପ୍ରକାଶି ମଧୁର କ୍ରୋଧ, ସୁମଧୁର ଲଜ୍ଜା,
କହିଲେ ସୁଭଦ୍ରା ତହୁଁ—"ନ ଗଲା ବାଳକ
ପରିହାସପ୍ରିୟତାଙ୍କର ଛଳ, ପରିହାସ ।"
ହସି ହସି ସତ୍ୟଭାମା ହାସକୌତୁକିନୀ,
ସୁଭଦ୍ରା ଚିବୁକ ଧରି କହିଲେ ସୁଆଗେ,
"ଥାଉ ତେବେ ପରିହାସ ଏବେ ଲୋମାମଣି,
ଆସିବ ସୁଦିନ ଯେବେ, କରିବା ସେଦିନ
ଆଶାପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିହାସ, ଆସନ୍ତୁ ସେ ଦିନ ।"
ଏହିରୂପେ ରସାଳାପେ ଅନ୍ତଃପୁର ପଥ
ମିଳିଲେ ଉଭୟେ ଯାଇ ପ୍ରମୋଦଭବନେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

ରୈବତ ପର୍ବତେ ଶୋଭେ ପ୍ରମୋଦ-ଭବନ
ସୃଷ୍ଟିପିତା କୃଷ୍ଣଙ୍କର, ନବ ସ୍ୱପ୍ନସ୍ୱର୍ଗ,
ଅଦୃଷ୍ଟ-ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ । ବୀଥି ବୀଥି ହର୍ମ୍ୟ
ଦିବ୍ୟ ଧ୍ୱଜଚୂଡ଼, ଉଭା ବିଚିତ୍ର ଭଙ୍ଗୀରେ,
ଗବାକ୍ଷ-ଚକ୍ଷୁରେ ଚାହିଁ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ ପୁରୀ,
ଦେଖୁଅଛି ତିନି ଦିଗେ ଅନନ୍ତ ବାରିଧି,
ଅନ୍ୟ ଦିଗେ ଶ୍ୟାମାସ୍ତୃତ ଭୂ-ପ୍ରକୃତି ଛବି,
ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ଯେତେକେ ଦେଖି ବିଶ୍ୱବିସ୍ମିତା,
ପ୍ରକାଶିଛି ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ଚକିତ ସୁହାସ ।
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସେ ପୁରୀ ନିଜେ ନିଜର ଜ୍ୟୋତିରେ ।
ବୈଜ୍ଞାନିକ କୌଶଳରେ ନିର୍ମିତ ନଗରୀ,
ଯେ ଶୋଭା ତାହାର, ସ୍ୱୟଂ ଶୋଭା-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅବା
ଧରିଣ ଯୁବତୀ ମୂର୍ତ୍ତି ବସିଛି ପର୍ବତେ
ମଣ୍ଡି ହୋଇ ଚତୁର୍ବିଧ ରତ୍ନେ, ଶୋଭେ ତାହିଁ
ବନରତ୍ନ—ପବସ୍ତମ୍ଭ, ଖଣିରତ୍ନ—ମଣି,
କାହିଁ ବା ଝଟକେ ମୁକ୍ତା ପ୍ରବାଳ ଇତ୍ୟାଦି
ସିନ୍ଧୁରତ୍ନ, ସରରତ୍ନ—ସରୋଜ କୁମୁଦ ।
କେଉଁ ହର୍ମ୍ୟ ଗଜାକୃତି, ଅଶ୍ୱାକୃତି କେହି,
କେହି ବା ଗଠିତ ବୃହତ୍ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ ଆକାରେ,
କାହାର ବା ପକ୍ଷିମୂର୍ତ୍ତି, ବିରାଟ, ସୁନ୍ଦର ।
ପ୍ରତିକକ୍ଷେ ସୁରକ୍ଷିତ ଆଲୋକ, ସଲିଳ
ସୁକୌଶଳେ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣତନ୍ତୁ ଲାଗିଛି ଭିତ୍ତିରେ,
କଲେ ତାହା ଆକର୍ଷଣ ବାହାରେ ଆଲୋକ,
ଆବର ଶୀତଳ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅମୃତ ସଲିଳ ।
ନାନା ରତ୍ନେ, ନାନା ଶିଳ୍ପେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିକକ୍ଷ,
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରତ୍ନ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିଳ୍ପ, ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ
ଯାହା ଯହିଁ ମିଳେ ଭବେ, ସେ ସବୁ ତହିଁ
ଏକାଧାରେ ସମାକୃଷ୍ଟ, ସୁତରାଂ ସେ ପୁରୀ

ବିଶ୍ବର ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର, ବିଶ୍ବପ୍ରଦର୍ଶନୀ ।
ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ, ବାତାୟନେ, ଅଭ୍ର ର କବାଟ—
ନୀଳ ପୀତ ରକ୍ତ ଶ୍ୱେତ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର,
ସୃଜିଅଛି ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ମହୋତ୍ସବ ସଦା ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ନୀଳ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ଶୋଭେ ନଭନିଭ,
ଝଙ୍ଗା ତହିଁ ହୀରା, ନୀଳା, ପ୍ରବାଳଗୋମେଦ,
ରବି ଶଶୀ ନକ୍ଷତ୍ରାଦି ଜ୍ୟୋତିଷ୍କମଣ୍ଡଳୀ
ରଚିତ କି ଏକଯୋଗେ କୃତ୍ରିମ ଆକାଶେ
ନିସର୍ଗ ଆକାଶ ତେଜି, କେଉଁ ଅଂଶେ ଅବା
ପଦ୍ମରାଗ କାନ୍ତି ମଧ୍ୟେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦୀପଶିଖା
ଦୋହୁଲି କୌଶଳେ, କେବେ ଧୀରେ
କେବେ ଖରେ,
ଜଳାଉଛି ରଙ୍ଗଘରେ ବହ୍ନିଲୀଳା ଭ୍ରାନ୍ତି ।
ତରୁଲତା ପଶୁପକ୍ଷୀ ନରନାରୀ ଆଦି
କେତେ ଚାରୁ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦିତ ଭିତ୍ତିରେ,
କି ଅତୁଳ ଦକ୍ଷତାରେ ଖୋଦିତ ସେ ମୂର୍ତ୍ତି !
ଜୀବନଶୂନ୍ୟ ପାଷାଣରେ ଉଠୁଛି ଉଭାସି
ପ୍ରାଣଆଭା, ଜଡ଼ସ୍ତମ୍ଭେ ଚୈତନ୍ୟର ଲୀଳା ।
ପଡ଼ୁଛି ନିରେଖି ତହିଁ ପ୍ରକୃତ ପୁଷ୍ପର
କୋମଳତା ନିସର୍ଗତା ମୋହନ ମାଧୁରୀ ।
କାହିଁ ସ୍ଥଳେ ମୃନ୍ମୂର୍ତ୍ତି, ସତ୍ୟ କି କୃତ୍ରିମ
ହେଉ ନାହିଁ ବାରି, ଦେଖି ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେସନେ
କହିବ କହିବ ବୋଲି କହୁଛି ଉଦ୍ବେଗ
କି ଅମୂଲ୍ୟ କଥା, ଅବା ଉପଦେଶ ବାଣୀ,
ମାତ୍ର କଥା ଯାଉଅଛି ଅଧରେ ମିଳାଇ ।
ଉଭା ଏକ ଠାବେ ଯୁଗ୍ମ ସୁବର୍ଣ୍ଣପ୍ରତିମା
ନୃତ୍ୟବେଶେ, ଧରି କରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବୀଣାଯନ୍ତ୍ର,
ଅଭ୍ୟାସନ୍ତ ତେଣାକଟା ପରି ପ୍ରାୟ ଦେନ,
ମାତ୍ର କି କୌତୁକ କାଣ୍ଡ, କିବା ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ
ଛୁଇଁ ଦେଲକ୍ଷଣି ହାତ ସେ ପ୍ରତିମାଦେହେ,
ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ବାଦ୍ୟେ ସଙ୍ଗେ ହୃଷୀକେଶକୀର୍ତ୍ତି,
ଗନ୍ଧର୍ବନଗରୀ ଭୁଞ୍ଜି ବହେ ବୈଭବ ।

ସ୍ୱଭାବ ପାଦପ ସହ କୃତ୍ରିମ ପାଦପ
ବିସ୍ତରେ ଅଳିନ୍ଦେ, ଉଭେ ଫଳପୁଷ୍ପବନ୍ତ,
ଅଣ୍ଡ ମାତ୍ର ବିହଙ୍ଗମେ ଫଳେ, ବାରୁଛନ୍ତି
ପ୍ରକୃତ କୃତ୍ରିମ, ତଥା ଗନ୍ଧ ଘ୍ରାଣି ଅଳି,
ଶ୍ରାନ୍ତ କ୍ଳାନ୍ତ, ଉଡ଼ି ବୁଲି ପୁଷ୍ପୁ ପୁଷ୍ପାନ୍ତରେ ।
କୃତ୍ରିମେ ବାସ୍ତବ ପୁଷ୍ପ ମଣି କେତେ ଥର,
ହେଉଅଛି ପ୍ରତାରିତ ବସିଯାଇ ତହିଁ ।
ଦ୍ୱାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଝଙ୍ଗା କେତେ ଚାରୁ ଚିତ୍ରପଟ,
କାହିଁରେ ଅଙ୍କିତ କୃଷ୍ଣ ବସୁଦେବ ମୂର୍ତ୍ତି
କାହିଁରେ ଦେବକୀ ଦେବୀ—ମହାଭାଗ୍ୟବତୀ,
କାହିଁ ନନ୍ଦ ଯଶୋଦାଙ୍କ ପୁତେଣାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି
ହୋଇଛି ଚିତ୍ରିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରଙ୍ଗେ, କାହିଁ ଅବା
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଟେ ରାଜଯୋଗୀ ଉଗ୍ରସେନ ଛବି ।
କେତେ ସ୍ଥାନେ କେତେ ବୃଷ୍ଣୀ କେ କହିବ ତାହା,
ବର୍ଣ୍ଣୁଥିଲେ ନ ସରିବ ସେ ପୁରୀ-ମହିମା ।

ପ୍ରମୋଦମନ୍ଦିର ଆଜ ହେଉଛି ମଣ୍ଡିତ,
କରୁଛନ୍ତି ପରିଷ୍କାର ସଂସ୍କାର, ସୁସଜ୍ଜା
ଶତ ଶତ ପରିଚାରୀ, ବୃନ୍ଦେ ବୃନ୍ଦେ ବୁଲି,
ଚହଟି ଯାଉଛି ବୃନ୍ଦ ବନ୍ୟଭାଗୀଙ୍କର
ବନ୍ୟତ ଗନ୍ଧରେ, ଯେସନେ ବୃନ୍ଦ ନୁହେଁ ତାହା—
ଚଳଲତା ଉପବନ, କିମ୍ବା ସେ ପ୍ରାସାଦ
ନାରୀ-ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଶାନ୍ତ ସଂଯତତାରୂପେ
ଭଦ୍ରା, ସତ୍ୟଭାମା, ନାରୀଗୁରୁ, ଦିଅନ୍ତି ସେ
କାମନା ବାସନାରୂପା ଶିଷ୍ୟବର୍ଗେ ଶିକ୍ଷା
ଶିବଦା ନିବୃତ୍ତି-ବିଦ୍ୟା, ହୁଏ ଯିନା କର୍ମେ
କର୍ମର ନିବୃତ୍ତି, ବନ୍ଧେ ବିଷ ହୁଏ ନଷ୍ଟ ।
ବ୍ୟସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୁଏଁ ଆଜି ମନ୍ଦିରସଜ୍ଜାରେ,
ହେଉ ନାହିଁ କେନଙ୍କର ମନୋମତ ଯାହା,
ଭଙ୍ଗା ହୋଇ ତାହା ପୁଣି ନବୀନ ଭାବରେ
ହେଉଛି ମଣ୍ଡିତ, ହୁଏ ସଂସ୍କାର ତାହାର,
ଲଗିଅଛି ଏହିପରି କେତେ ଲଗାଲଗା,

ସ୍ୱଭାବେ ସୁନ୍ଦରତର ସଜ୍ଜା ଉପାଦାନ ,
ରୂପେ ହୋଇ ସୁବିନ୍ୟସ୍ତ ସୁନ୍ଦରୀ ଶରୀରେ
ଦିଶିଲା ଦ୍ୱିଗୁଣ ଦୀପ୍ତ, ମଧୁର, ସୁନ୍ଦର ।
"କାହିଁ ସତ୍ୟା, କାହିଁ ଭଦ୍ରା" କହି ବାରମ୍ବାର
(ଉଠିଲା କି ବାଜି ଆହା ଅମୃତ ରାଗିଣୀ)
ଅମୃତ ସ୍ୱରରେ, ବର୍ଷି ଅମୃତ ଚୌଦିଗେ,
ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ଆସି ରୁକ୍ମାଙ୍ଗୀ ରୁକ୍ମିଣୀ,
ଅଷ୍ଟପାଟବଂଶୀଶ୍ରେଷ୍ଠା, କୃଷ୍ଣ-ପାଟରାଣୀ ।
କୃଷ୍ଣପ୍ରାଣା ଦେବୀ, ମୁଖେ, ରହିଅଛି ଲାଗି
ନାରାୟଣ ହରି ଶବ୍ଦ, ଯେମନ୍ତେ ପତାଶ୍ରବ
ଉରସରେ ତାରକବ୍ରହ୍ମନାମ ଅବିରତ ।
ଶତ ଶଶିବଦୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୁଖ-ଶତଦଳ ,
ଦୋଳା ତହିଁ ପ୍ରୀତିଭକ୍ତିର ପଦ୍ମଜ୍ଞାନ ବିଭା,
କୁସୁମ ବେଣୀରେ ଗଢ଼ା ସୁତନ୍ୱୀ ସୁତନୁ,
ନିତମ୍ବ ଛୁଆଁବା ନବ ଅମର, ଏ ତାର
ଭୂଷଣର ଉପଯୁକ୍ତ ମଣି, ଗୃହିଣୀ ଯେ
କୃଷ୍ଣଙ୍କର, ଅବତୀର୍ଣ୍ଣା ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଂଶେ,
କି ଉପମା ତାହାଙ୍କର, ସ୍ୱୟଂ ନିରୁପମା,
ଦେବ ମହିମାର ମହାମୂଲ୍ୟର ଲଲାଟ ।
ଶୋଭିବ ଯେବଣ ଅଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ଅଳଙ୍କାର
ଅଛି ତହିଁ ତାହା, ମାତ୍ର ତହୁଁ ବହୁଗୁଣେ
କରିଅଛି ସୁନ୍ଦର ତାଙ୍କୁ ନିସର୍ଗ ଭୂଷଣ
ସ୍ନେହ, ଦୟା, ସରଳତା, ପ୍ରୀତି, ପବିତ୍ରତା ।
ଯଶସ୍ୱିନୀ, ମାତ୍ର ଆସ୍ଥା ନାହିଁ ରାଣୀବେଶେ,
ଶ୍ରଦ୍ଧା ସମଧିକ ଯେମନ୍ତେ ଦୀନବେଶେ ତାଙ୍କ ।
ବୈଦର୍ଭୀଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମେ ପ୍ରଣମିଲେ ଦ୍ୱୟ
ଭଦ୍ରା ସତ୍ୟଭାମା ବେନି, ପ୍ରଣମନ୍ତି ଯଥା
ସାନ୍ଧ୍ୟତାରା, କୁମୁଦିନୀ ଅବନତ ଶିରେ
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଶର୍ବରୀ ପଦେ, ଅଥବା ଯେସନ
ପ୍ରଣମେ ତୁଳସୀ ପଦେ ଦୀପଶିଖା ସହ
ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ, କିମ୍ବା ଦାତେ ପଣ୍ଡିଲ କି ତଳ
ସ୍ଫଟିକ କମଳ ଆନ କମଳ ପଦ୍ମରେ ।

ତୋଳି ଧରି ଦେବୀ, କଲେ ଉଭେ ଆଶୀର୍ବାଦ-
"ହୁଅ ଚିର ଭାଗ୍ୟବତୀ, ଧର୍ମେ ଥାଉ ମତି ।"
ଶୁଣି ଏ ଆଶିଷ, ହସି ଭାଷିଲେ ସୁଭଦ୍ରା—
"ବନ୍ଧୁ, ଠାକୁରାଣି ! ତବ ଏ ଶୁଭାଶୀର୍ବାଣୀ
ହୋଇଛି ସଫଳ ପୂର୍ବୁ ଜୀବନେ ମୋହର,
ଭ୍ରାତା ଯାର ନାରାୟଣ, ତ୍ରିଲୋକ-ଆଶ୍ରୟ,
ଭ୍ରାତୃବଧୂ—ଶସ୍ତ୍ରାଗ୍ରଧ୍ୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀ,
ତାହାଠାରୁ ଭାଗ୍ୟବତୀ କିଏ ଏ ସଂସାରେ ?
ସୁଭଦ୍ରା ସେବକୀ ସଦା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର,
କରିଅଛ ଭାଗ୍ୟବତୀ ତୁମ୍ଭେମାନେ ତାକୁ
ସ୍ନେହ,କୃପା ଦାନେ,ତେଣୁ ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ସେ।
ଜାଣେ ନାହିଁ ଧର୍ମାଧର୍ମ କିଛି, ଜାଣେ ଖାଲି
କୃଷ୍ଣସେବା, ସେବ୍ୟ ସେବା, ଦୀନ ରୁଗ୍ଣ ସେବା,
ଏହାହିଁ ମୋହର ଧର୍ମ,—ଜୀବନର ବ୍ରତ ।"
ମୃଦୁ ହାସ୍ୟେ ଏ ଉକ୍ତିର ନୀରବ ଉତ୍ତର
ଅର୍ପିଣ ରୁକ୍ମିଣୀ ଦେବୀ, ଭାଷିଲେ ସସ୍ନେହେ-
"ଚାଲ ଆଗେ କାର୍ଯ୍ୟାବଳି ଦେଖିବା ତୁମ୍ଭର ।"
କୌମୁଦୀମାର୍ଜିତ ସନ୍ଧି, ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଢଳଢଳ,
ଚାଲିଲେ କାନନେ ତହୁଁ ତିନି, ଧୀରେ ଧୀରେ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ ସ୍ରୋତେ ଯାଉଛି କି ଭାସି
ତ୍ରିକୋଟି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପଦ୍ମ, କିମ୍ବା ପ୍ରତେ ହୁଏ—
ସରଳ କବିତାପଙ୍କ୍ତି, ଚାଲିଛି ସଧୀରେ
ହୋଇ ମହାତରଙ୍ଗିନୀ,—ଭାଷା, ଭାବ, ଅର୍ଥ
ଗୌରବରେ ଗୌରବିନୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଗୌରବେ ।
ଯାଉଁ ଯାଉଁ ବେନି ପାର୍ଶ୍ୱେ ଦେଖାନ୍ତି ଉଭୟେ
ସ୍ୱ ସ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ଅଦମ୍ୟ ଆଗ୍ରହେ,
କହେ ଭଦ୍ରା—"ଦେଖ ବନ୍ଧୁ,ମୋର ଏ ମନ୍ତ୍ରଣି"
ସତ୍ୟଭାମା କହେ, ଅପା ! ଦେଖ ଏଣେ ମୋର,
ଦେଖିଣ ରୁକ୍ମିଣୀ, ବହୁ ପ୍ରଶଂସି ବେନିଙ୍କି,
ଥିଲା ଯହିଁ ଯା ଅଭାବ, ଭ୍ରମ ବା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ,
କରିଦେଲେ ନିଜେ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ, ସଂଶୋଧନ ।
ଏହିରୂପେ ନାନା ସ୍ଥାନେ ବୁଲି ବୁଲି ସବେ

ହୋଇ କ୍ଳାନ୍ତ, ବିଶ୍ରାମିଲେ ଅଶୋକମଣ୍ଡପେ,
ରୁକ୍ମିଣୀ ସୁଭଦ୍ରାମୁଖ ଚାହିଁ ସ୍ନେହଭରେ
କହିଲେ କରୁଣାମୟୀ ଆଦରେ ସୁଆଗେ —
"ଯାଇଅଛି ଶୁଖି ଆହା ସୁଭଦ୍ରା-ବଦନ,
ଖଟି ଖଟି ସେବାଶ୍ରମେ ଦିବସ ରଜନୀ,
ହେଲଣି ତ କେମାମଣି ଅସ୍ଥିଚର୍ମସାର !"
କରି ତାହା ସମର୍ଥନ ସତ୍ରାଜିତସୁତା
କହିଲେ କୋମଳେ, "ଅପା, ବାଳିକାହୃଦୟେ—
ଅଜ୍ଞାନ ତରଳ କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳିକାହୃଦୟେ,
ନିଷ୍କାମ କର୍ମର ବୀଜ କରିବା ବପନ
ହେଲା କି ସଙ୍ଗତ କାର୍ଯ୍ୟ, ପାରିବ କି ସହି
ସୁକୁମାରୀ ଶେଫାଳିକା ଖର ରୌଦ୍ରତାପ ?"
ଭାଷିଲେ ସସ୍ମିତେ ଦେବୀ "ସତ୍ୟ ! ବାଳିକା ତୁ,
କି ବୁଝିବୁ ମର୍ମ ଅବା ନିଷ୍କାମ କର୍ମର ?
କି ବୁଝିବ ଅଜ୍ଞାନା ମୁଁ, ମଙ୍ଗଳ ମହତ୍ତ୍ୱ
ତାର, ରୋପିଛନ୍ତି ଭ୍ରାତା ଭଗ୍ନୀ ହୃଦେ ତାହା,
ଯେ ମଙ୍ଗଳମୟ, ତାଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
ନିଶ୍ଚୟ ମଙ୍ଗଳ ସତ୍ୟ, କି ସନ୍ଦେହ ତହିଁ ?
ଏ ଜୀବନ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ, କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଯଥା
କୀଟକ ଅନଳ * ସ୍ଥାୟୀ, କର୍ମ ଏକା ଭବେ,
ହୋଇ ଅସ୍ଥବସ୍ତ୍ରଖଣ୍ଡରେ ଆପାଦମସ୍ତକ
ମଗ୍ନ, ଜଗତର ସେବା କରିବା ହିଁ କର୍ମ,
କର୍ମରେ ଉନ୍ନତି ଲଭି ମାନବ ଅସାର,
କର୍ମରେ ଦେବତ୍ୱ ଲଭି, କର୍ମରେ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ,
ସଂସାରେ ଯେ ଯେତେ ବଡ଼, ତେତେ କର୍ମବ୍ୟସ୍ତ
କର୍ମ ତାର ଯେତେ ବଡ଼, ତେତେ ମୂଲ୍ୟବାନ ।
ରବି ଶଶୀ ବାୟୁ ଆଦି ସଦା କର୍ମମଗ୍ନ,
କି ଅଛି କାମନା ତାର, ସର୍ବେ ମହାତ୍ୟାଗୀ,
ତ୍ୟାଗ-ଯାଗ-ପୂତ ଆତ୍ମା ଧନ୍ୟ ଏ ମହୀରେ ।'

ଅନନ୍ତର ସତ୍ୟଭାମା ସୁଭଦ୍ରାକୁ ଚାହିଁ
କହିଲେ—"ସୁଭଦ୍ରେ, ଦେଖ ତୁଲ ତୁଲ ଆଜ
ବଡ଼ କ୍ଳାନ୍ତ ଅପା, ସ୍ରବେ ସ୍ୱେଦବିନ୍ଦୁ ମୁଖେଁ,
ଶୋଭେ ଯଥା ଫୁଲ୍ଲପଦ୍ମେ ନୀହାରକଣିକା,
ଦେଉଛି ମୁଁ ବିଞ୍ଚି ତାଙ୍କୁ, ଯାଇ ତୁମ୍ଭେ ତ୍ୱରା
ଶେଷ କରି ଆସ ଭଗ୍ନି, ଅବଶିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ,
ଯିବା ହଂସସ୍ତରେ, ବୃଦ୍ଧି ହେଉଛି ଅଧିକ ।"
ଚଳିଗଲେ ଭଦ୍ରା ତହୁଁ, ସତୀ ସତ୍ୟଭାମା
ବିଞ୍ଚିଦେଲେ ସପତ୍ନୀଙ୍କି ପଦପ୍ରାନ୍ତେ ବସି,
ବିଞ୍ଚୁ ବିଞ୍ଚୁ ଜାତ ହେଲା ହୃଦୟେ ତାଙ୍କର
କି ପ୍ରଖର ଉତ୍ତେଜନା, କି ମୌନ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ,
ହେଲା ନେତ୍ର ଛଳଛଳ, ହାସ୍ୟମୁଖେ ଅଶ୍ରୁ
କି ସୁନ୍ଦର ! କି ସୁନ୍ଦର ବୃଷ୍ଟିସିକ୍ତ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା,
ଲୁଚାଇ ବଦନ ଦେବୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ଅଙ୍କେ
ମାତୃଅଙ୍କେ ଯେହ୍ନା କନ୍ୟା ପ୍ରାୟ, କ୍ଷଣ ପରେ
କହିଲେ ଏସନ—"ଅପା ! ତବ ପଦେ ଆଜ
କରିବି ଗୋଟିଏ ଅଳି, ରଖିବ ମୋ କଥା ।
କି ଶୀତଳ ଅଙ୍କ ତବ, ସ୍ନେହର ନିଧିବ,
ଲଭି ତାହା ମାତୃଅଙ୍କ ପାସୋରିଛି ମୁହିଁ,
ଭାଗ୍ୟବତୀ, ଭଉଣି ! ମୁଁ, ପାଇ ତୁମ୍ଭ ଭଳି
ସ୍ନେହମୟୀ ପ୍ରେମମୟୀ ସପତ୍ନୀ-ରତନ,
ତୁମ୍ଭ ପରି ଦେବ ! ଦେବୀ-ସପତ୍ନୀ ମୋ ଭାଗ୍ୟେ
ମିଳୁ ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରେ, ତୁମ୍ଭ ପାଶେ ଏକା
ଏ ଦୀନା ସତ୍ୟଭାମାର ଯାବତ ଭିକ୍ଷାଳ ।
ତୁମ୍ଭେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ଭଗ୍ନୀ, ତୁମ୍ଭେ ମାତୃକଳ୍ପା ଦେବୀ,
ମୁଁ ତବ କିଙ୍କରୀ ମାତ୍ର, ରଖିବ ମୋ କଥା ।"
ଏହା ଭାଷି ସତ୍ୟଭାମା ରହିଲେ ନୀରବ,
କରୁଁ କରୁଁ ବୀଣା ଚାରୁ ସଙ୍ଗୀତ ଆଳାପ
ସହସା ଗଲା କି ରହି, ନ ସରୁଣୁ ଗୀତ ?
ସହାସ୍ୟେ ରୁକ୍ମିଣୀ ତହୁଁ ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କର
ଉତ୍ତେଜନାତପ୍ତ ଭାଲେ ବୁଲାଇ ସୁଧୀରେ
ବାତ୍ସଲ୍ୟଶୀତଳ ହସ୍ତ, ଯଥା ସନ୍ଧ୍ୟାରାଣୀ
ବୁଲାଏ ଅମୃତ ହସ୍ତ ତପ୍ତ ଧରାଭାଲେ,
ଉତ୍ତରିଲେ ମଞ୍ଜୁଭାଷେ—"ଭ୍ରାନ୍ତିର ସ୍ୱପନ

* ଜାଉଁଶ ନିଅଁ ।

ଏ ତୋହର ସତ୍ୟଭାମା, ମୁଁ ବଡ଼ ତୁ ସାନ !
ସାମାନ୍ୟ ସେବକୀ ମାତ୍ର ଆମ୍ଭେ ଦୁଇ ଜଣ
ଏକ ପ୍ରଭୁ ପଦ୍ମପାଦେ, ଦୁଇ ଲତା ଆମ୍ଭେ
କ୍ଷୁଦ୍ର ସତ୍ତ୍ୱା, ଏକମାତ୍ର ସହକାରାଶ୍ରିତା,
ଆମ୍ଭେ ଯେବେ କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀ, ଅଛନ୍ତି ମିଶାଇ
ଏକଇ ଅନନ୍ତ ସିନ୍ଧୁ ଜୀବନେ ଜୀବନ,
ନାହିଁ ଏଥି ବଡ଼ ସାନ, ଉଭୟେ ସମାନ ।
କି ବାସ୍ତାଣୀ ତୁମ୍ଭ ସତ୍ୟ ! କି ଅଛି ଅଦେୟ
ତୋତେ ମୋର, ଅର୍ପିଛି ତ ସର୍ବସ୍ୱ ମୁଁ ତୋତେ
ଅଧିକନ୍ତୁ ଜୀବନ ଯେ ଜୀବନର ମୋର,
ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସୁଦ୍ଧା ତୋତେ କରିଛି ଅର୍ପଣ,
ସତ ସତ୍ୟ ! ତୋହ ପରି ସେବା ପ୍ରଭୁଙ୍କର
ନ ପାରିବ କରି ମୁହିଁ, ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଭାର
ଅର୍ପି ସଦା ଶିରେ ତୋର, ଅଛି ମୁଁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ।
କି ଇଚ୍ଛା ତୋହର କହ, କହୁଛି ନିକର,
କରିବ ପୂରଣ ତାହା ପ୍ରଭୁ କୃପାବଳେ,
ମାଟିରୁ ଜୀବନ ଯଦି, ଅର୍ପିବି ଏକ୍ଷଣି ।"
ଶୁଣି ଏହା ସତ୍ୟଭାମା ଉଠି ବସି ଖରେ
ଆନନ୍ଦ-ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠେ କହିଲେ ଏସନ—
"ଛନ୍ଦିବାକୁ ପାର୍ଥ କରେ ସୁଭଦ୍ରାର କର
ଶୁଭ ପରିଣୟ-ସୂତ୍ରେ, ବଳିଛି ମାନସ,
ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତୁମ୍ଭେ ଏକା ସହାୟ ମୋହର ।
ତୁମ୍ଭ ବିନା ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସମୀପେ
କରିବାକୁ ନିବେଦନ ନାହିଁ କେ ଦ୍ୱିତୀୟ ।"
କହିଲେ ରୁକ୍ମଣୀ ଦେବୀ ସ୍ନେହମଖା ସ୍ୱରେ,
"ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସତ୍ୟଭାମା ତୋ ମନୋନୟନ,
ଅର୍ଜୁନ ହିଁ ସୁଭଦ୍ରାର ଉପଯୁକ୍ତ ବର ।
ଯେ ଦେବତ୍ୱ ଅଛି ନର ପାର୍ଥ ଚରିତରେ,
ଦେବ ଚରିତରେ, ଭଗ୍ନି ! ନାହିଁ ସେ ଦେବତ୍ୱ
ଅନନ୍ତ କି ନର ପାର୍ଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି,
ବିଶ୍ୱପ୍ରେମ—ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସୁଭଦ୍ରା ଆମ୍ଭର,
ଦୁହେଁ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ, ଶିଷ୍ୟ, ଦୁହିଙ୍କ ମିଳନ
ମଣିକାଞ୍ଚନର ଯୋଗ, ଦୁହିଙ୍କ ମିଳନ
କୃଷ୍ଣଭକ୍ତି ପ୍ରଚାରର ଶୁଭ ସଦୁପାୟ,
ଯଦୁକୁଳ ସୌମ୍ୟ ଲଭି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିବ ଆହା
କୁରୁକୁଳୋଦ୍ୟାନ, ହେବ ଦୃଢ଼ ସମ୍ମିଳିତ
ମହାବଂଶେ ମହାବଂଶ ତେଜସ୍ୱୀ ଶୋଣିତ,
ଏହା ଏ ଭାରତ ଭାଗ୍ୟେ ମଙ୍ଗଳ ନିଦାନ ।
ହେଲା ମୋର ମନୋମତ ତୋର ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ,
କରୁଅଛି ଆଶୀର୍ବାଦ ପୂରୁ ତୋ ବାସନା,
କିନ୍ତୁ ଭଗ୍ନି ! ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସକାଶେ
ନିବେଦନେ ଅକ୍ଷମ ମୁଁ, କ୍ଷମା କର ମୋତେ,
ସୁଭଦ୍ରା ଜୀବନାଧିକ ଜୀବନ ମୋହର,
ଛାଡ଼ି ପୁଣ୍ୟ ସହବାସ ତାର, କେମନ୍ତେ ବା
ଧରିବି ମୁଁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଆଉ କେମନ୍ତେ କହିବି
ବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗ ତାର ସ୍ୱାମୀ ସନ୍ନିଧାନେ,
ଇଚ୍ଛିଲେ ମୁଁ କହିବାକୁ, ଦେବ ନାହିଁ କହି
ସ୍ନେହତନ୍ତ୍ର କଦାପି, ଦେଇ ବାରମ୍ବାର ବାଧା ।
ମୋ ପ୍ରାଣର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସୁଭଦ୍ରା ସୁନ୍ଦରୀ,
ଗୁନ୍ଥା ତହିଁ ମୋ ପ୍ରାଣର ଆଶା-ବାସନାଦି,
ଯଦୁକୁଳ-ଶୋଭା-ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଆହା ମୋ ସୁଭଦ୍ରା,
କି ପୁଣ୍ୟ ହୃଦୟ ତାର—ଦୟାର ଦର୍ପଣ,
ପାପର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଛାୟା ସ୍ପର୍ଶି ନାହିଁ ତାକୁ ।
କି ଜ୍ଞାନ ଗରିମା ଖେଳେ ବାଳିକାହୃଦୟେ,
ଦେଇ ଥିଲେ ଉପଦେଶ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସଦା—
'ପରାର୍ଥେ ଯେ ଦୁଃଖ ଭୋଗ, ସ୍ୱର୍ଗ ଭୋଗ ତାହା'
କି ଗଭୀର ଉପଦେଶ, ସତ୍ୟ ତଥ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ
ଗୁଣବତୀ ସୁଭଦ୍ରାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସର୍ବଗୁଣ,
ଫୁଲ ପ୍ରତି ପାଖୁଡ଼ାରେ—ପ୍ରତ୍ୟେକ ପତ୍ରରେ
ନିବସେ ସୁଗନ୍ଧ, ବିଶ୍ୱମନୋମୁଗ୍ଧକର ।
କେତେରୂପେ ଶାନ୍ତି ଦିଏ ଭଦ୍ରା ମୋ ଜୀବନେ
କେତେରୂପେ କରେ ସେବା,
ମାତୃରୂପେ କେବେ
ପ୍ରାଣରେ କରୁଣା-ଧାର ଢାଳିଦିଏ ଆସି,

ତେବେସେତେବେକନ୍ୟାରୂପେ,ଭଗ୍ନୀରୂପେକେବେ
କେବେ ଗୁରୁରୂପେ ଅର୍ପେ ଶାସ୍ତ୍ର ଉପଦେଶ ।
ଏ ଫୁଲଟି ଯଦୁକୁଳ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତ-ଉଦ୍ୟାନୁ
ଗଲେ କି ରହିବ ଆଉ ଉଦ୍ୟାନର ଶୋଭା ?"
କହୁଁ କହୁଁ ଏହା, ଖସି ପଡ଼ିଲା ନୟନୁ
ଅଲକ୍ଷିତେ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଅଶ୍ରୁ ଦେବୀଙ୍କର,
ପୋଛିଦେଇ ସତ୍ୟଭାମା ଅଞ୍ଚଳେ ସେ ଅଶ୍ରୁ
ଭାଷିଲେ କୋମଳେ—
"ଝିଅ ପର ଘର ଶୋଭା,
କେ ରଖି ପାରିବ ସଦା ସେ ରତ୍ନ ଗୃହରେ ?
ଭାବ ଅପା ! ତୁମ୍ଭ ଆମ୍ଭ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ କାହିଁ,
ରହୁଛେ କାହିଁ ବା ଆସି, ବିଧି ବିଧାନ ସେ,
କେ ଖଣ୍ଡିବ ସେ ବିଧାନ, ଅଖଣ୍ଡ ଅକ୍ଷୟ ।
ଖଣିଗର୍ଭେ ଜନ୍ମେ ମଣି, ମାତ୍ର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳାଏ
ଅପରର ଗୃହ, ଏହା ନିୟତିର ଲୀଳା ।"
'ସତ୍ୟ ଯା କହୁଛ, ସତ୍ୟ ! ନିୟତିର ଲୀଳା—'
ଭାଷିଲେ ରୁକ୍ମିଣୀ, "କନ୍ୟା ପରଘର ଶୋଭା,
ରଖିବା ଅବିବାହିତା ସୁଯୋଗ୍ୟା କନ୍ୟାକୁ
ନୁହେଁ ଧର୍ମ, ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ନିକେ ତୁମ୍ଭ କିନ୍ତୁ
ନ ଜାଣଇ ସ୍ୱାମିପଦେ, ମୋହର ବିଶ୍ୱାସ,
ଶୁଣିଲେ ଏ ସୁପ୍ରସ୍ତାବ ଖଣ୍ଡିବେ ନିଶ୍ଚେ ସେ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ସତ୍ୟଭାମା, ସତ୍ୟ-ପୂତମୂର୍ତ୍ତି—
"ଖଟେ, ନାହିଁ, ଅପା ! ମୋର ସାହସ ତହିଁକି,
ହେଉ ତେବେ ନିବେଦିବି ପଦ୍ମରେ ତାଙ୍କର
ମାତ୍ର ମୁଁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ନ ପାରିବି କହି,
ତବ ପ୍ରତିନିଧିରୂପେ କରିବି ଜଣାଣ ।"
ଏକାଳେ ସୁଭଦ୍ରା ଆସି ମିଳନ୍ତେ ସେଠାରେ,
ବିଜେ କଲେ ସର୍ବେ ମିଳି ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତାଭିମୁଖେ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟ, ଧରା—ତରଳଅନଳ,
ତେଜସ୍ୱୀ ଭୂପତି ଯଥା, ରୋଷେ ଉତ୍କଟ,
ସ୍ୱଜନୀତିବଳେ କରି ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଶଙ୍କିତ,
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡକରେ ତଥା ଜୀବକୁଳ
ନୀରବ, ସଶଙ୍କ । ନରେ ବିଶ୍ରାମିଲେ ସୁଖେ
ଗୃହେ, ପଶୁପକ୍ଷିବୃନ୍ଦ—କାନନେ, କୁଳାୟେ,
ଶିଥିଳ ଏକାଳେ କର୍ମ-ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ସବୁଙ୍କର ।
ବିଜେ କୃଷ୍ଣ, ମାଧ୍ୟାହ୍ନିକ ଉପାସନା ପରେ
(ଯାଦବ-ଅଦୃଷ୍ଟାକାଶ-ଉଜ୍ଜ୍ୱଳଚନ୍ଦ୍ରମା)
ବିଶ୍ରାମ-ମଣ୍ଡପେ, କିବା ଅଦ୍ଭୁତ—ସୁନ୍ଦର
ସେ ମଣ୍ଡପ, ବହୁବର୍ଣ୍ଣୀ ପ୍ରସ୍ତରେ ନିର୍ମିତ,
ମାତ୍ର ସେ ପ୍ରସ୍ତରେ ନାହିଁ ପ୍ରସ୍ତର-ସୁଲଭ
କଠିନତା, କୋମଳ ସେ, କୋମଳ ଯେସନ
ସୁପାଣ୍ଡୁ ଚନ୍ଦ୍ରିକା, ବିସ୍ତା ମଣ୍ଡପେ ଗଳିତ,
ପଡ଼ିଅଛି ତା ଉପରେ ମାଣିକ୍ୟ ମୁକ୍ତାରେ
ଚାରୁ ସରୁ କାରୁକର୍ମ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ହୋଇ ।
ହୀରକର ସ୍ତମ୍ଭଗାତ୍ରେ ମାଡ଼ିଛି ବରୁଣେ
ସପୁଷ୍ପା ସୁବର୍ଣ୍ଣଲତା, ପ୍ରବାଳର ଫୁଲ,
ବନ୍ଧା ତହିଁ ରୌପ୍ୟସୂତ୍ରେ ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟର କଢ଼ି,
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପତ୍ରରେ ଢଙ୍କା ମଣ୍ଡପର ଚାଳ ।
ଝୁଲୁଛି ମଣ୍ଡପ କୋଣେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପଞ୍ଜୁରୀ,
ବସିଣ ସାରିକା ତହିଁ, ଅବସନ୍ନ କଣ୍ଠେ
"ନାରାୟଣ ହରି" ଶବ୍ଦ ଉଚାରୁ ଉଚାରୁ
ପଡ଼ୁଛି ଢୁଳେଇ, ତହୁଁ ଉଚାରିତ ଶବ୍ଦ
ଯାଉଛି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ପୁଣି ବିଶୃଙ୍ଖଳ ହୋଇ
ମଦ୍ୟପ ପ୍ରଳାପ ଯଥା, କିମ୍ବା ଶିଶୁବାକ୍ୟ;

ସ୍ୱଭାବେ ସେ ଯଦୁନନ୍ଦ, ଯାଉଅଛୁ ଭାଙ୍ଗି
କ୍ଷଣ କ୍ଷଣ ନିଦ୍ରା, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ପକ୍ଷୀ
ଉଡ଼ୁଅଛୁ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରେ ହରି ନାମ ଗାଇ ।
ସାରିକାର ଝଙ୍କୃତି, ଅର୍ଦ୍ଧ ଜାଗରଣ
ଦେଖୁଥାନ୍ତି ବସି କୃଷ୍ଣ ନିର୍ନିମେଷେ ଚାହିଁ ।
କି ଭକ୍ତିଶୋଭିନୀ ମୂର୍ତ୍ତି ! ସନ୍ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରେ
ହୋଇଯାଏ ଭକ୍ତିଭାଣ୍ଡ ଅଜାତେ ଉଜାଡ଼,
କି ମୋହନ ବେଶ, କିବା ଚାରୁ ଠାଣି-ମାଣି,
କି ସୁନ୍ଦର ଶ୍ୟାମ ତନୁ, ହୋଇଛନ୍ତି ଆହା,
ଅରୂପ-ସୁନ୍ଦର, ଏବେ ସରୂପ ସୁନ୍ଦର ।
ପ୍ରଶାନ୍ତ ଶରୀର, ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ନିସ୍ପନ୍ଦ,
ଯଥା ବାରିଗର୍ଭ ଘନ—ଅବାତସିନ୍ଧୁବଧି,
ମହାଚିନ୍ତାଶୀଳ ମୂର୍ତ୍ତି, ମସ୍ତକେ ଯେସନ
କି ବିଶାଳ ଚିନ୍ତାଭାର ରହିଅଛୁ ଚାପି ।
ତୋଟି ଶଚିପ୍ରଭା ଖେଳେ ବଦନ-ପଙ୍କଜେ,
ସ୍ଥିର—ସତ୍ୟପୂତ ଦୃଷ୍ଟି, ନିଃସରେ ତହିଁରୁ
କରୁଣା-ନିର୍ଝରଧାର, ତୃପ୍ତି ପ୍ରୀତି ସହ,
ସତେ କିବା ଶାନ୍ତି-ଦେବୀ ପୁରୁଷ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ।
ତାହାର ଶରୀରୁ ଦିବ୍ୟ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଜ୍ୟୋତି
ପଡ଼ୁଛି ବିକୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଚୌଦିଗେ ସତତ,
ଲଗିଛି ଜ୍ୟୋତିର କ୍ରୀଡ଼ା, ଜ୍ୟୋତିର ଉତ୍ସବ
ଅଥବା ଜ୍ୟୋତିର ଜ୍ୟୋତି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ଏହୁ ।
ଶୋଭେ ଚାରୁ ବନମାଳା ବନମାଳୀ ବକ୍ଷେ,
ଘନ ବକ୍ଷେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଯଥା ବର୍ଷାକାଳେ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଉପବୀତ, ଯଥା ବିଜୁଳି-ବିକାଶ ।
ଏ ସମୟେ ସତ୍ୟଭାମା ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ
ପ୍ରଣମିଲେ ପଦ୍ମପଦେ, ପ୍ରଣମେ ଯେସନ
ଶେଫାଳିକା ଫୁଲକୁଳ ସ୍ୱଜନ୍ମକ୍ଷେତ୍ରସ୍ଥି
ଶରଦ ପଦ୍ମରେ ପ୍ରାତେ, ହେଲା ମିଶାମିଶି
ମଣ୍ଡପ ଜ୍ୟୋତିରେ କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟା ଜ୍ୟୋତି,
ଆହା, ସେ କି ଜ୍ୟୋତିସ୍ପର୍ଦ୍ଧା, ଲଗିଅଛୁ କିବା
ଜ୍ୟୋତିରେ ଜ୍ୟୋତିରେ ତହିଁ ବିବାହ-ଉତ୍ସବ !

ଦେବଦେବ ପଦପ୍ରାନ୍ତେ ବସିଲେ ସେ ଦେବୀ,
କି ଶୋଭା ସେ, ବସିଛୁ କି ସିନ୍ଧୁପଦତଳେ
ବେଳା—ସିନ୍ଧୁରାଣୀ; ଗଲା ମହାଧ୍ୟାନ ଭାଙ୍ଗି,
ଭାଷିଲେ ସସ୍ମିତେ କୃଷ୍ଣ, ମଧୁର ବଚନେ—
'ଅସମୟେ କିପାଁ ପ୍ରିୟେ ?' ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ
"ସେବକୀ ପକ୍ଷେ ନାହିଁ ସମୟାସମୟ,
ସବୁବେଳେ ପ୍ରଭୁସେବା କର୍ମ, ଧର୍ମ ତାର,
ନବସେ କି ଛାୟା କେବେ କାୟା ପାଶୁଁ ଦୂରେ ?"
ଶୁଣି ଏହା ବାସୁଦେବ, କୃଷ୍ଣ ପୀତାମ୍ବର,
ଭାଷିଲେ ଆଦରଭୋଳା ସ୍ନେହଗିରେ, "ଦେବି !
ତୁମ୍ଭ ମୁଖେ ଏହା ସିନା ସମ୍ଭବ ଏଭଳି
ଜ୍ଞାନଗର୍ଭ ସତ୍ୟ ବାଣୀ—ଧର୍ମାନୁପ୍ରାଣିତ,
ସାରୀ ସିନା ହରିନାମ କରେ ଉଚ୍ଚାରଣ,
ସମ୍ଭବେ କାହୁଁ ତାହା ବାୟସୀ ତୁଣ୍ଡରେ ?
ଥାଏ ମୂଲ୍ୟବାନ ମଣି ସର୍ପିଣୀ ମସ୍ତକେ,
ନୁହେଁ ମହୀଲତାଶିରେ ।" ହସି ହସି ତହୁଁ
ଭାଷିଲେ ପ୍ରଣୟଭାଷେ କେଶବବାସନା—
"ତେବେ ମୁଁ କାମୁଣୀ, ହେଉ ସତ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ବାଣୀ,
ହେଲେ ନାଗ ଜାତି, ପ୍ରଭୁ ତବ ଆଶୀର୍ବାଦ,
ହୁଏଁ ଯେତେକେ ବହୁଫଣ ଅନନ୍ତ ନାଗ ମୁଁ,
ତାହା ହେଲେ ହେବ ଧନ୍ୟ, ଲଭି ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗର
ପୁଣ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶସୁଧାମୃତ, ନିସ୍ତରିବ ନାଥ,
କି ସୌଭାଗ୍ୟ ଅଛୁ ଭଲ ଏଥୁ ବଳି ଭବେ ?
ଦେବ, ତବ ପୁଣ୍ୟପଦେ—ଅଭୀଷ୍ଟଦ ପଦେ
ପୁରସ୍କାରପ୍ରାର୍ଥିନୀ ଏ ସେବାଦାସୀ ଆଜି ।"
"କି ପୁରସ୍କାର ସେ ସତ୍ୟ !" ପୁଚ୍ଛନ୍ତେ କଂସାରି,
"ବୀରତ୍ୱର ପୁରସ୍କାର", ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ ।
ଉଚ୍ଚ ହାସ୍ୟ କୃଷ୍ଣ ତହୁଁ କହିଲେ କୌତୁକେ,
"କି ବୀରତ୍ୱ ସତ୍ୟଭାମା—ଅବଳା ବୀରତ୍ୱ ?
କହ କହ କି ବୀରତ୍ୱ ପ୍ରକାଶି ବା କାହିଁ
ଆଣିଛ ବିଜୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାନ୍ଧି,
ଶ୍ରବଣେ ମାନସ ମୋର ଉତ୍ସୁକ ସେ କଥା ।"

ଭାଷିଲେ ଭାରତୀରୂପୀ ମହିଷୀ ଭାରତୀ—
"ତୁମ୍ଭେ ଅବଗତ ଦେବ, ଅବଳାବୀରତ୍ୱ,
ଅସାଧ୍ୟ ଯା ରୁଦ୍ରେନ୍ଦ୍ରାଦି ଅମର ଶକ୍ତିର,
ଅବଳା ଶକ୍ତିରେ ତାହା ସୁସାଧ୍ୟ ସର୍ବଥା ।
ଯେ କାଳେ ମହିଷାସୁର, ସୁନ୍ଦ, ଉପସୁନ୍ଦ,
ଅମର-ଅବଧ୍ୟ, କଲେ ସ୍ୱର୍ଗେ ଅତ୍ୟାଚାର,
ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ପ୍ରତାପେ ତାଙ୍କ କମ୍ପିଲା ତ୍ରିପୁର,
କେ ରଖିଲା ସୃଷ୍ଟି, ପ୍ରଭୋ ସେକାଳେ ତୁମ୍ଭର ?
ମୃଣାଳ-କୋମଳ, ସତୀ ଅବଳାର ଭୁଜ,
ମାତ୍ର ତହିଁ ନ୍ୟସ୍ତ ଦନୁଜଭଞ୍ଜିନୀ ଶକ୍ତି ।"
କହିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହସି, "ସତ ସତ୍ୟଭାମା,
ଅବଳା ନରସ୍ତ୍ର ବୀର, ପାରନ୍ତି ସେ ଭେଦି
କଦା ଅସ୍ତ୍ରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଜିହ୍ବା, ତୀକ୍ଷ୍ଣ ନେତ୍ର
ଅମୋଘ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର ଯାର, କେଉଁ ଯୋଦ୍ଧା ତାର
ପ୍ରାକୃତ ଧାତବ ଅସ୍ତ୍ରେ, ଛାର ସେ ତା କତ,
ନଖେ ତ ଅବଳା ଅସ୍ତ୍ର, ତୀକ୍ଷ୍ଣ କ୍ଷୁରଧାର,
କି ଯୋଦ୍ଧା ଅସ୍ତ୍ରର ଅସ୍ତ୍ର, ବିଫଳ ଭାର ସେ ?"
"ହୋଇଥିଲା ସତ, ଏବେ ଅସ୍ତ୍ର ହେଲା ସ୍ମୃତି ।"
ଭାଷିଲେ ଲଳିତ ସ୍ୱରେ ଲଳିତଲବଙ୍ଗୀ—
"ହେଲେ ହେବ ସୁଦର୍ଶନ ଅସ୍ତ୍ର—ବିଶ୍ୱଧର୍ଷୀ,
ଘଟିବ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତବ, ଘଟିବ ଆଦେଶେ ।
ନାରୀ, ଅସ୍ତ୍ର, ଦୁଇଟି ମୋ ନବୀନ ଉପାଧି,
ପାଇଥିଲି ଶୁଭ ଯୋଗେ ନଶି, ଲଭି ତେଣୁ
ନବୋପାଧି ସ୍ମରଣୀୟ ଶୁଭ ଦିନ ଆଜି ।
ନତ୍ୟ ଯେ ଉପାଧିବନ୍ତ ନବ ଉପାଧିରେ,
କୋଟି ବିଶ୍ୱ, କୋଟି ଗ୍ରହ, କୋଟି ଧୂମକେତୁ,
ଉପାଧିର ମାଳାରୂପେ ଲମ୍ବିତ ଯା ବକ୍ଷେ,
ନିରୁପାଧି ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଯେ ଉପାଧିବନ୍ତ,
ଏ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଯାହାଙ୍କର ଅନନ୍ତ ଉପାଧି,
କି ସ୍ଥାବର କି ଜଙ୍ଗମ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରନ୍ଧ୍ରେରେ
ହେଉଛି ଉପାଧି ଯାଙ୍କ ନୀରବେ ଧ୍ୱନିତ,
ଉପାଧିର ଉପାଧି ଯେ, ମହାମହୋପାଧି,
ଏତେ ପ୍ରିୟ ଯାହାଙ୍କର ଉପାଧି ଶୟ୍ୟକେ,
ନ ମଣ୍ଡିବେ କିପାଁ ବା ସେ ଉପାଧିରେ ଆନେ ?"
"ପରସ୍ତ ମୁଁ ପ୍ରିୟେ, ତବ ବାକ୍ୟଚାତୁର୍ଯ୍ୟରେ,
କହ ତେବେ କି ବୀରତ୍ୱ ପ୍ରକାଶିଲ କାହିଁ ?"
ଭାଷିଲେ ମହିଷୀ, "ନାଥ, କି ବୀରତ୍ୱ ଆଉ,
ସ୍ୱାମୀ ପାଶେ ରମଣୀର ଅଛିହିଁ ବୀରତ୍ୱ,
ଆସିଛୁ ଯେ କାର୍ଯ୍ୟେ, ତାର ସଫଳ ଆଦେଶ
ନ ଲଭିବା ଯାଏଁ, କେବେ ନ ହେବ ନିରସ୍ତ
ଦାମ୍ପତ୍ୟ-ପ୍ରଣୟ-ରଣେ, କରୁଥିବ ସଦେ
ଅବଳାଅଭ୍ୟସ୍ତ ଅସ୍ତ୍ର—ଯୌତକ ପ୍ରୟୋଗ,
ଏହାହିଁ ବୀରତ୍ୱ, ପ୍ରଭୋ!, ଦୀନା ଅବଳାର,
ଶୁଣ ଏବେ ନିବେଦିବି ଅଭୀଷ୍ଟ ଶ୍ରୀପଦେ ।
ଦୁଗ୍ଧ ଦେଇ କାକୋଦରେ କଲେ ସମାଦର
ସେ ଯଥା ଦଂଶନ କରେ ଆଦରକର୍ତ୍ତାକୁ,
ତଥା ଯେବେ ପାପମତି ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ଦାନବ
ବିଶ୍ୱାସଘାତକ, ଆସି ଯଜ୍ଞନିମନ୍ତ୍ରଣେ,
ନିକ୍ଷେପି ଅନଳକୁଣ୍ଡେ ସାଗ୍ରଜ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ,
(ଯଜ୍ଞରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେତୁ ନିରେଖି ନିରସ୍ତ୍ର)
ପଳାଉଥିଲା ଦୁଷ୍ଟ ରଥେ ଘେନି ମୋତେ,
ସେ ପୋଡ଼ା ଦିନର ନାଥ, ଭୀଷଣ ଦୁଃସ୍ମୃତି
ନ ଯିବ ପାସୋର ମନୁଁ, ଆଜୀବନ କେବେ ।
ସ୍ୱଳ୍ପାୟୁ ସୁଖର ସ୍ମୃତି, ସ୍ୱଳ୍ପାୟୁ ଯେସନ
ତୁମ୍ଭ ଶତ୍ରୁ, ଜନ୍ମ ମରୁସ୍ଥଳେ ବାରିବିନ୍ଦୁ,
ମାତ୍ର ଦୁଃଖସ୍ମୃତି, ପ୍ରଭୋ, ଚିର ଅପାସୋର ।
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବିଧ୍ୱଂସେ ଦକ୍ଷ ଯଦୁ-ଅନୀକିନୀ
ନ ପାରିଲା ଗତି ରୋଧି ସେ ଉଗ୍ର ଦୈତ୍ୟର,
ରୋଧିଲା କେବଳ ପାର୍ଥ, ଶରପୀଡ଼ା କରି,
ଶୁଣି ମୋ କ୍ରନ୍ଦନଧ୍ୱନି ବୀରଚୂଡ଼ାମଣି,
ଧାଇଁ ଆସି ଶର-ଦୁର୍ଗେ ବନ୍ଦୀ କରି ଦୈତ୍ୟେ
ପ୍ରେରିଲା ଶମନପୁରେ, ଇଷତ ସମରେ ।
କି ଅଦ୍ଭୁତ ଶିକ୍ଷା ତାର, ବାନ୍ଧିଲା ଚୌପାଶେ
ଶରରେ ପ୍ରାଚୀର, ଶିର ଲଗିଲା ତାହାର

ତୁଙ୍ଗ ଚନ୍ଦ୍ରାପୀଡେ, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଚାହୁଁଥା ଆକାଶେର
ରହିଲ ଶୂନ୍ୟରେ ଶର ଲଗାଇଲେ ହୋଇ
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖ ନମ୍ରମୁଖ ଭାବେ, ନ ରହିଲ
ରନ୍ଧ୍ର ତହିଁ, ଥାଉ ଆନ ନ ପାରିଲ ଭେଦି
ବାୟୁ ବା ଆଲୋକ ସେଥି ଶର-ଚନ୍ଦ୍ରାତପେ ।
ହେଲ ଶରଦୁର୍ଗେ ବନ୍ଦୀ, ବନ୍ଦୀ ଯଥା ଝୋପେ
ମତ୍ତ ମାତଙ୍ଗଜ, ବଧି ଶୂରସିଂହ ତାକୁ
ଉଦ୍ଧାରିଲା ମୋତେ, କଲା ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଦାନ ।
ନ ପାରଣ ଶୁଝି ଏହି ମହୋପକାରର
ମହାଋଣ ଲଜ୍ଜିତ ମୁଁ ଧନଞ୍ଜୟ କଣ୍ଠ,
ଅର୍ଜୁନ ସହିତ ଦେଇ ଭଦ୍ରାର ବିବାହ
ଶୁଝିବି ସେ ଋଣ, ମାଗେ ଅନୁମତି ଦାସୀ ।"
ଶୁଣି ଏହା ଉଚ୍ଚହାସ୍ୟେ ଭାଷିଲେ କେଶବ—
"କାହାର ବିବାହ ସତ୍ୟଭାମା ସୁଭଦ୍ରାର ?
ଯେ ଆବାଲ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ, ଚିର ଉଦାସୀନା,
ତାହାର ବିବାହ ! ସେବା, ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଯାର
ଜୀବନର ଚିରବ୍ରତ, ଚିର ଅଟଳ ଯେ,
ବୁଝିବ କି, ସତ୍ୟଭାମା, ବିବାହ ମୂଲ୍ୟ ସେ ?"
'କିପାଁ ନ ବୁଝିବ', ଦେବୀ ଭାଷିଲେ ଉଦ୍‌ବେଗେ—
"ନୁହେଁ ତ ସାମାନ୍ୟ ନାରୀ ଭଦ୍ରା—ଯଦୁଜେମା,
ମହାବଂଶେ ଜନ୍ମ ଯାର, ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣ
ଯାର ଭ୍ରାତାରୂପୀ ଗୁରୁ, ପଣ୍ଡିତା ସେ, ହରି !
କିପାଁ ବା ସେ ନ ବୁଝିବ ବିବାହର ମୂଲ୍ୟ ?
ବିବାହେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲଭେ ନାରୀର ଜୀବନ,
ନାରୀଜୀବନର ମହା ସଂସ୍କାର ବିବାହ,
ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏହା ବିନା ସେ ମହା ସଂସ୍କାର
ନାରୀଜୀବନର, ଦେବ, ତୁମ୍ଭ ଶିଷ୍ୟା ଭଦ୍ରା,
ନୁହେଁ ଅବିଦିତା ଏହା, ନାରୀଧର୍ମାଭିଜ୍ଞା ।
ତପସ୍ୱିନୀ ସତ ଭଦ୍ରା ମାତ୍ର ତା ତପସ୍ୟା
ବିବାହବର୍ଜିତେ ବୃଥା, ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାହା,
ତପସ୍ୱିନୀକୁଳଟିକା ସୀତା— ଜନକଜା,
ଅନସୂୟା, ଅରୁନ୍ଧତୀ, ଅହଲ୍ୟା, ଗୌତମୀ,
କେ ହୋଇଛନ୍ତି ପରିଣୟେ ବୀତସ୍ପୃହ କାହିଁ ?
ତେବେ ହୁଏ କୁମୁଦିନୀ ବିଧୁପ୍ରୟାସିନୀ,
ଥାଏ ନାହିଁ ଚିତ୍ତେ ତାର ନକ୍ଷତ୍ରପ୍ରୟାସ,
ମିଳେ ଯଦି ଯୋଗ୍ୟ ପତି, କିପାଁ ତେବେ ଭଦ୍ରା
ପ୍ରକାଶିବ ଅସମ୍ମତି ମଙ୍ଗଳ ଉଦ୍‌ବାହେ ?
ମୋ ମତରେ ଯୋଗ୍ୟ ସ୍ୱାମୀ ଅର୍ଜୁନ ତାହାର
ଦୁହେଁ ଦୁହିଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ, ପାର୍ଥ—ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ,
ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ—ସୁଭଦ୍ରା, ପାର୍ଥ—ଅସ୍ତ୍ରଜ୍ଞେୟ,
ସୁଭଦ୍ରା—ଗୌରବ ଚିର ତ୍ୟାଗ ମହିମାର,
କୃଷ୍ଣ, ତବ ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟ, ଭଦ୍ରା ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟା,
ସବ୍ୟସାଚୀ—ଦୃଷ୍ଟନର, ପୂର୍ଣ୍ଣନାରୀ ଭଦ୍ରା,
ସେ ବେନି ମିଳନ, ରାଜଯୋଟକ ନିଶ୍ଚୟ ।"
ନୀରବନ୍ତେ ସତ୍ୟଭାମା ଭାଷିଲେ ଭବେଶ—
"ସତ, ସତ୍ୟ ! ଯା କହିଲ ଉପଯୁକ୍ତ ବର
ସୁଭଦ୍ରାର ବାସବେୟ, ମହା ଉପକାରୀ,
ଆବର ପରମାତ୍ମୀୟ ଯଦୁକୁଳର ସେ,
ଅର୍ଜୁନ ଆଦର୍ଶ ନର ହୋଇ କାଳାଧୀନ
ରହିଛନ୍ତି ଅଧୀନ କରି କାଳକୁ ସ୍ୱଗୁଣେ,
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଭାସ୍କର ପାର୍ଥ, ଅତିରଥିକୁଳେ,
ଭଦ୍ରା ଫୁଲ୍ଲପଙ୍କଜିନୀ—ସୁଷମା ସାମ୍ରାଜ୍ୟ,
ସର୍ବାଂଶରେ ଉପଯୁକ୍ତ ବେନିଙ୍କ ମିଳନ ।
କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟ ! ଅଛି ଦୃଢ଼ ଅନ୍ତରାୟ ତହିଁ
ହେବେ କି ସମ୍ମତ ଆର୍ଯ୍ୟ ବଳରାମ ଏଥି ?
ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ତ ବୀତଶ୍ରଦ୍ଧ ସଦା ।"
'ଜାଣେ ମୁହିଁ ଦେବ', ଦେବୀ ଭାଷିଲେ ଚଞ୍ଚଳେ—
"ବଡ଼ ଏକଗୁଣ୍ଡା ବଡ଼ ଠାକୁରେ ସତତ,
ଛୁଇଁଯା ରେ ପାପ କାହ୍ନା, କହୁ ଗୁରୁନନ୍ଦା,
ମାନ ଯଥା କ୍ଷଣରୁଷ୍ଟ, ଆଶୁତୁଷ୍ଟ ତଥା,
ସ୍ତୁତି ମହାଗୁଣଗ୍ରାହୀ, କରି ଯେ ଉଦ୍ଧାର
ଭ୍ରାତୃବଧୂଙ୍କୁ ତାଙ୍କର, ଦାନବ କବଳୁ
ରକ୍ଷାକଲେ କୁଳ ମାନ ମୋହର ବିଶ୍ୱାସ,
କରିବେ ସେ ନିଶ୍ଚେ ତାର ସଦ୍‌ଗୁଣ ଗ୍ରହଣ --

ବୀରତ୍ୱର ଯୋଗ୍ୟ ପୂଜା, ଅର୍ପି ପୁରସ୍କାର,
ବୀର୍ ନେନେ ବୀରବୀର୍ଯ୍ୟ ମହାମୂଲ୍ୟବାନ,
ବୀରର ଗୌରବ ତୀର୍ଥ ବୀର ହୃଦ ଏକା ।
ବଡ଼ ଠାକୁରଙ୍କ ସ୍ନେହ ମୋ ପ୍ରତି ଅତୁଳ,
ମଣନ୍ତି ସେ ମୋତେ ସଦା ଅନୁଜା ସମାନ
ପ୍ରକାଶନ୍ତି ତେଣୁ, ଦେବ, ମଧୁର ବାତ୍ସଲ୍ୟ,
ତାଙ୍କର କରୁଣାମୃତ ଲଭି ସତ୍ୟଭାମା
ସତତ ଗର୍ବିତା ପ୍ରିୟା, ଜାଣିଲେ ସେ ମୋର
ଏହି ଶୁଭ ଅଭିଳାଷ, ଦେବେ ନାହିଁ ବାଧା ।
ଅଭାଗୀର ଭାଗ୍ୟଦୋଷେ ତଥାପି ଯଦ୍ୟପି
ନ ହେବେ ସମ୍ମତ, ତେବେ ମଣାଇବ ତୁମ୍ଭେ,
ରହିବ ଅଟଳ ଯହିଁ ଏ ସେବକୀପଣ
କର ସେ ଉପାୟ, ପ୍ରଭୁ, ଏତିକି ମାଗୁଣି ।
କହୁ ନାହିଁ ଗର୍ବ କରି, କହୁଛି କେବଳ
ତୁମ୍ଭ ବଳେ, ତୁମ୍ଭ ଦୟା ଉପରେ ନିର୍ଭରି,
ଟଳିବ ପଛକେ ଗିରି, ଆକାଶ, ପାତାଳ,
ମାତ୍ର ନ ଟଳିବ, ପ୍ରଭୋ, ସତ୍ୟଭାମା ପଣ ।
ସାଧିବ ତୁମ୍ଭରି ହାତ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ।
ଜାଣେ ପ୍ରଭୁ, ଭବେ ତୁମ୍ଭେ ଜ୍ଞାନର ଅସାଧ୍ୟ,
ଧ୍ୟାନର ଅସାଧ୍ୟ, ସ୍ମୃତି ଧାରଣା—ଅସାଧ୍ୟ,
ମାତ୍ର ନୁହଁ, ହେ ସଦୟ ! ଅସାଧ୍ୟ ଭକ୍ତିର;
କାୟମନୋବାକ୍ୟେ ଯେବେ ଥିବ ଏ ଦାସୀର
ସେ ଅପାପଙ୍କ ପଦେ ଭକ୍ତି ଐକାନ୍ତିକୀ,
ଆଣି ଦେବ ତେବେ ସେହି ଭକ୍ତି ମୋର ମୋତେ
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାଫଲ୍ୟ, ଧ୍ରୁବ ଏ ଧାରଣା ମୋର ।
ତୁମ୍ଭେ ମୋ ସର୍ବସ୍ୱ, ନାଥ, ତୁମ୍ଭ ଯୋଗେ ସିନା
ସତ୍ୟଭାମା ମାନ୍ୟ, ଗଣ୍ୟ, ଧନ୍ୟ ଏ ମହୀରେ,
କାମନା, ବାସନା, ଇଚ୍ଛା, ସବୁ ତୁମ୍ଭେ ମୋର,
ଅନେକ ଅଛନ୍ତି, ଦେବ, ମୋ ପରି ତୁମ୍ଭର,
ମାତ୍ର ତୁମ୍ଭ ପରି ମୋର ନାହିଁ କେହି ଆନ ।"
ଏହା ଭାଷି ଦେବୀ କଲେ ନେତ୍ର ଛଳଛଳ,
ଶଶବ୍ୟସ୍ତେ ତହୁଁ କୃଷ୍ଣ ଦେବୀଙ୍କ ନୟନୁ
ପୋଛି ଦେଇ ସେ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ, (ପୋଛିଦିଏ ଯଥା
ପଙ୍କଜନୀ ନେତ୍ରୁ ରବି ହିମାଶ୍ରୁ କଣିକା
ଦିବସ ଶୈଶବ କାଳେ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକର-କରେ)
ଭାଷିଲେ ସସ୍ନେହ ଗିରେ—"ସ୍ଥିର ହୁଅ ସତ୍ୟେ !
କର ଧୈର୍ଯ୍ୟାବଲମ୍ବନ, ତେଜ ବୃଥା ଚିନ୍ତା,
ଯଥାକାଳେ ହେବ କାର୍ଯ୍ୟ, ନ ହୁଅ ଚଞ୍ଚଳ ।
ଯାଉଥାନ୍ତା ହୋଇ ଯେବେ ଚିନ୍ତା ମାତ୍ରେ କାର୍ଯ୍ୟ,
ତେବେ ତ ବିଫଳ ଆଉ ନୁହନ୍ତା ଗୋଟିଏ
ଭବେ ନର ଜୀବନର ଅନନ୍ତ କଳ୍ପନା ।
ସମ୍ପ୍ରତି ପ୍ରଭାସ ତୀର୍ଥେ ଅଛନ୍ତି ବାସବ,
ଅଦ୍ୟ ଯାଇ ଆଣିବି ମୁଁ ଆମନ୍ତ୍ରି ତାହାଙ୍କୁ,
ଆସୁ ପାର୍ଥ, କାଲି ହେବ ବିବାହପ୍ରସ୍ତାବ
ଯଦୁସ୍ୱଜସଭା ମଧ୍ୟେ, ନ କର ଭାବନା,
ହେବ ନିଶ୍ଚେ ପ୍ରିୟେ, ତବ ବାସନା ସଫଳ ।
ସ୍ୟନ୍ଦନସଙ୍କେତ ଶବ୍ଦ ଶୁଭନ୍ତେ ଏକାଳେ
ସିଂହଦ୍ୱାରେ ଘନଘନ, ଭାଷିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—
"ଶୁଣ ଦେବି ! ଶୁଣ ଏହି ଶୁଭୁଛି ଶବଦ,
ଆଣିଲାଣି ରଥ ମୋର ସାରଥି ଦାରୁକ,
ଯିବି ମୁଁ ପ୍ରଭାସେ, ତୁମ୍ଭେ ଯାଅ ଅନ୍ତଃପୁରେ ।"
ଏହା ଭାଷି ଯଦୁନାଥ, ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ହସି
ଉଠିଲେ ଆସନୁ, ତହୁଁ ଦେବୀ ସତ୍ୟଭାମା
କରି ସେହି ହାସ୍ୟ-ସୁଧା ନେତ୍ର-ଭୃଙ୍ଗେ ପାନ,
ନମି ପାଦପଦ୍ମେ, ଗଲେ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତାଭିମୁଖେ ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ମହୋତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷେ ଧନୀ—ଇନ୍ଦ୍ରଲକ୍ଷ୍ମୀ,
ପିନ୍ଧି ଯାଥା ବହୁମୂଲ୍ୟ ପାଟ, ପୀତାମ୍ବର,
ମଣ୍ଡିହୁଏ ଅଲଙ୍କାରେ— ଥାଏ ଗୃହେ ଯେତେ,
ଶୂନ୍ୟ କରି ମଣିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂଷଣ-ମଞ୍ଜୁଷା,
ତଥା ଆଜ ଦ୍ୱାରବତୀ ହୋଇ ସୁଅର୍ଚ୍ଚିତ,
ମହେଷ୍ୱାସ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଆଶେ
ଉଦ୍‌ବେଗ ପ୍ରତୀକ୍ଷା ନେତ୍ରେ ରହିଅଛି ଚାହିଁ ।
ପ୍ରତିଦ୍ୱାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭ, ଥୁଆ ତହିଁପରେ
ରସାଳ ପଲ୍ଲବ ସହ ପୂଗ, ପୁଷ୍ପପେଟୀ,
ହୋଇଛି ସ୍ଥାପିତ ପ୍ରତିଦ୍ୱାର ଦୁଇ ପାଶେ
ଫଳବାନ ରମ୍ଭାତରୁ, ଠଙ୍ଗା ଦ୍ୱାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ
ସପଲ୍ଲବ ସକୁସୁମ ସୁନ୍ଦର ତୋରଣ ।
ଦେହଳୀ, ଅଳିନ୍ଦ—ପୂର୍ଣ୍ଣ ମଙ୍ଗଳ ଝୋଟିରେ,
ଶନା ବକ୍ଷ ବଲ୍ଲରୀରେ ଫୁଟିଛି କି ଆହା
ଭୂମିରେ ଶତଧ ଫୁଲ, ଅଥବା ଅଙ୍କିତ
ଶୁକ୍ଳାକ୍ଷରେ ନଗରୀର ପବିତ୍ର ହୃଦୟେ
ସମୃଦ୍ଧର ଭାବରାଶି—ବନ୍ଧୁ ମିଳନର ।
ବାହାରୁଛି ପ୍ରତିଘରୁ ଧୂପ ପୁଷ୍ପ ଗନ୍ଧ,
ଅବଗାହି ସେ ସୁଗନ୍ଧ-ଅମୃତ-ସାଗରେ
ଗନ୍ଧବହ, ରାଜପଥେ କରୁଛି ପ୍ରଚାର—
ସଜ୍ଜନ ସଙ୍ଗର ଦିବ୍ୟ ଅଦ୍ଭୁତ ମହିମା ।
ପଥ ଘାଟ ପରିଷ୍କୃତ, ଶିଶୁବୃନ୍ଦ ଯଥା,
ଝୁଲେ ପଥ ଦେଇ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଚାରୁ ଓରମାଳ
ପୁଷ୍ପମାଳ ସହ, କେତେ ବିଶାଳ ତୋରଣ
ହୋଇଛି ନିର୍ମିତ ପଥେ ପ୍ରତିଶୃଙ୍ଗାଟରେ,
ସ୍ତମ୍ଭ ତାର ବହୁବର୍ଣ୍ଣୀ ବସନେ ମଣ୍ଡିତ,
ସାଜଖାଇ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଯନ୍ତ୍ରକୌଶଳରେ
ତହିଁ ବା ତୋରଣ ସ୍ତମ୍ଭ ହୋଇଛି ରଚିତ ।
କେବଳ ତୋରଣେ ଲେଖା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷରେ
ଅର୍ଜ୍ଜୁନର ନାମାବଳୀ, ତାହିଁରେ ଅଙ୍କିତ—
"ସ୍ୱାଗତ ଭାରତରତ୍ନ ପାର୍ଥ ଯଦୁବନ୍ଧୁ,
ବୀରତ୍ୱ-ଗୌରବ-ଗିରି-ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚୂଡ଼ା"
ତାହିଁବା ଲିଖିତ—"ଜୟ ଧନଞ୍ଜୟ ଜୟ ।"
ଉଠୁଅଛି ବାଦ୍ୟରୋଳ ସିନ୍ଧୁନାଦ ପ୍ରାୟ,
ହେଉଛି ତା ରୈବତକ କନ୍ଦରେ କନ୍ଦରେ
ସୁପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ, ଯେଣୁ ରସିକ ରୈବତ
କରୁଛି କୌତୁକେ ବ୍ୟଙ୍ଗ ଅନୁରୂପ ସେ ଶବ୍ଦେ ।
ମହାପ୍ରାଣ, ମହାବୀର ପାର୍ଥଦର୍ଶନାଶେ
ବହୁଅଛି ଜନସ୍ରୋତ ସହସ୍ରମୁଖରେ,
ପଥ, ଘାଟ, ଗୃହପିଣ୍ଡା, ପ୍ରାଙ୍ଗଣ, ପ୍ରାନ୍ତର
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜନରବେ, ବହୁ ରଥ, ଗଜ
ସନ୍ତରି ସେ ଜନ-ସିନ୍ଧୁ କରେ ଯାତାୟାତ ।
ମଣି-ମାଣିକ୍ୟ ରଥ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଅମାରି,
ଦିଶେ ଯଥା ଚଳସୌଧ ରତ୍ନପତାକିତ ।
ଘଟିଅଛି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଆମୋଦ କୌତୁକ,
କାହିଁ ନୃତ୍ୟ, କାହିଁ ବାଦ୍ୟ, କାହିଁ ବା ସଙ୍ଗୀତ,
କାହିଁ ଅବା ଏକାଧାରେ ତିନିଙ୍କ ମିଳନ,
କାହିଁ ମଲ୍ଲକ୍ରୀଡ଼ା କାହିଁ ଅବା ବାଣପୋଡ଼ା
ଲଗିଛି ସାଟୋପେ ଅହୋ କି ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ
ଅଗ୍ନିଚୂର୍ଣ୍ଣ * ମହାକ୍ରୀଡ଼ା, କେତେ କମନୀୟ,
ବିସ୍ମୟେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହେବ ଦର୍ଶକନିକର ।
ଦିବସରେ ବାଣକ୍ରୀଡ଼ା ଚମତ୍କାରପ୍ରଦ,
ଶତ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲକାର ପ୍ରାୟ ବାଣକାର
ଦେଖାଉଛି ନବ ନବ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ନଭେ,
ପ୍ରଥମେ ମୟୂର ବାଣେ ଲଗାଇଲା ଅଗ୍ନି,
ଉଠିଯାଇ ଶୂନ୍ୟେ ବାଣ ହାତେକୀ ଆକାରେ
ଗଲା ଫାଟି, ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ତହୁଁ
ବାହାରି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଶିଖୀ, ଉଡ଼ିଲେ ବିସ୍ତାରି
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଗ୍ନେୟ ପକ୍ଷ, ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ପୁଣି
ଗଲେ ସେ ଲୁଚେଇ କାହିଁ । ଆଉ ଏକ ବାଣେ

* ତାଲୁକ

ଦେଖାଗଲା ଶୂନ୍ୟେ ମତ୍ତ ମତଙ୍ଗଜବୃନ୍ଦ
ରତ ଘୋରଯୁଦ୍ଧେ, ଦନ୍ତେ ଦନ୍ତେ ଶୁଣ୍ଡେ ଶୁଣ୍ଡେ
ମୁଣ୍ଡେ ମୁଣ୍ଡେ ହୋଇ ଦୃଢ଼ ଜଡ଼ାଜଡ଼ି କ୍ରୋଧେ,
କରୁ କରୁ ଯୁଦ୍ଧ ଦୁହେଁ ଗଲେ ଖରେ ଟୋଳି ।
ଅନ୍ୟ ବାଣେ କୋଟି କୋଟି ଜନ୍ମି କାଳ ନାଗ,
ଗର୍ଜି ସଇଁ ସଇଁ ସ୍ୱରେ, ତୋଳି ରୁଦ୍ର ଫଣା
ଖେଳିଲେ ଆକାଶେ, ବ୍ୟସ୍ତେ ଶୃଙ୍ଖଳଭାବେ,
ଉଲ୍କାପିଣ୍ଡ ପ୍ରାୟ, ତହୁଁ ଉଠିଲା ସଘନେ
ଦର୍ଶକମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟୁଁ ହର୍ଷ କରତାଳି,
କ୍ଷଣକ ଉତ୍ତାରେ ହେଲା ଅନ୍ତର ସେ ଦୃଶ୍ୟ ।
ଅନନ୍ତର ଅନ୍ୟ ବାଣେ ହେଲା ଅକସ୍ମାତ
ଶୂନ୍ୟେ ଉପବନ ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବୃକ୍ଷେ ତହିଁ
ଫୁଟିଅଛି ଫଳିଅଛି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଫୁଲଫଳ,
ଦେଖୁ ଦେଖୁ ତାହା ପୁଣି ଗଲାକ ଉଭେଇ ।
ଦିଶିଲା ଅପର ବାଣେ ଗଗନେ ଏସନ—
ଐରାବତ ପୃଷ୍ଠେ ବିଜେ ଇନ୍ଦ୍ର ସୁନାସୀର,
ସୁନାର ମୁକୁଟ ଶିରେ, କରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବଜ୍ର,
ଚତୁର୍ଦ୍ଦନ୍ତ ଐରାବତ—ଅନଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ସତେ ଯେସନେ ଦେବରାଜ ଆରୋହି ବାରଣେ
ଆସୁଛନ୍ତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଖସି ଭୀଷଣ ଗତିରେ,
ମାତ୍ର ଆସି ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଗଲେ ସେ ମିଳାଇ ।
କାହିଁ ବା ଉଦ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଜନେ ପ୍ରଦୀପପଞ୍ଜରେ
ହସ୍ତୀ, ଅଶ୍ୱ, ବ୍ୟାଘ୍ର, ସିଂହ ଷଣ୍ଢାକୃତିର,
କ୍ଷୁଦ୍ର ମାତ୍ର ଯେସନେ ଏହି ପ୍ରବଳ ପଶୁଏ
ବିନା ପକ୍ଷେ ଉଡୁଛନ୍ତି ଅଦ୍ଭୁତ କୌଶଳେ ।
ଆଶାପ୍ରତ୍ୟେ ପଥଭ୍ରାନ୍ତ ପଥିକ ସମାନ
ବୁଲି ବୁଲି ବହୁସ୍ଥାନେ ଦର୍ଶକମଣ୍ଡଳୀ
ଦେଖୁଛନ୍ତି ହର୍ଷେ ଏହି ଲୋଭନୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ।

ଦିଶିଲା ଅଦୂରେ ନଭେ ଗରୁଡ଼-କେତନ,
ଶୁଭିଲା ଘର୍ଘର ଶବ୍ଦ ସ୍ୟନ୍ଦନପାଦର,
କୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ବିଜେ ଜାଣି ଧାଇଁଲେ ସକଳେ,
ଦିଶିଲା କ୍ରମଶଃ ରଥ, ସାରଥି, ତୁରଙ୍ଗ,
ଚୋବାଇ ମୁଖସ୍ଥ ଅଶ୍ମେ, ଗ୍ରୀବା ଭାଙ୍ଗି ଗର୍ବେ,
ଚାଲିଛନ୍ତି ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ନର୍ତ୍ତନ ଗତିରେ *
ଚାଲିଛନ୍ତି ବହୁବରେ ଘେରଣ ଯାବିକେ,
ଊର୍ମିଶିଶୁବୃନ୍ଦ ଯଥା ଊର୍ମି ତଟପାଶେ ।
କୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ବିଜେ ରଥେ, ଦେଖିଣ ବନ୍ଦୀଏ
ଗାଇଲେ ମଧୁରେ ସ୍ତୁତି, ଉଠିଲା ଉଚ୍ଛୁଳ
କୁଳବାଳାକୁଳ-ଶଙ୍ଖ ହୁଳହୁଳୀ ଧ୍ୱନି,
ଚୌପାଶୁ କୁସୁମବୃଷ୍ଟି ହେଲା ରଥ ପରେ
ସେ କୁସୁମେ ରଥ, ପଥ ହେଲା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ।
ଦୁଇ କୃଷ୍ଣ କିବା ଆଜି ବିଜେ ଏକାସନେ,
କିବା ଦୁଇ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦେ ଏକଇ ମଣ୍ଡଳେ,
ଦେହପ୍ରଭା ରଥ ପୂରି ପଡୁଛି ଉଛୁଳି,
ଉଚ୍ଛଳ କୁମ୍ଭ ଯଥା ପାତ୍ର ଚଉପାଶେ ।
ଯେସନେ ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି, ଆନ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ତାର,
କିମ୍ବା ଯଥା ଏକ ଛାଞ୍ଚେ ଢଳା ଦୁଇ ମୂର୍ତ୍ତି,
ନ ଥିଲେ ଗୈରିକ ବାସ—ସନ୍ନ୍ୟାସସଙ୍କେତ
ଧନଞ୍ଜୟ କଳେବରେ, ବୀରେଶ-ଗୌରବ,
କିଏ କୃଷ୍ଣ, କିଏ ପାର୍ଥ, ନ ହୁଅନ୍ତା ଚିହ୍ନି ।
ବିଜେ ଯଥା ଏକାସନେ ସାହସ ବିକ୍ରମ,
କିମ୍ବା କର୍ମ ଅପବର୍ଗ, ତନୁ ପ୍ରାଣ ଆତ୍ମା ।
ନିଖିଳ ପ୍ରତିଭା-ତେଜ ଖେଳେ ଏକମୁଖେ,
ଆନ ମୁଖେ—ମାଧ୍ୟନ୍ଦିନ ରବିରଶ୍ମି ସହ
ଖେଳୁଛି ଶାରଦ-ପର୍ବଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମଧୁରିମା,
କରିଅଛି ଆଲିଙ୍ଗନ ରୌଦ୍ରେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଯଥା ।
ଅର୍ଜୁନ ପୁରୁଷ ମୂର୍ତ୍ତି—କ୍ଷତ୍ରିୟ ଶକ୍ତିର,
ଶାନ୍ତିର ମୋହନ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେବକୀ-ନନ୍ଦନ,
ଭାବ-ଉତ୍ସ ଉପତ୍ୟକା—ଜଣକର ବକ୍ଷ,
ଶୌର୍ଯ୍ୟର ବିଳାସ-କ୍ଷେତ୍ର—ବକ୍ଷ ଅପରର,
କର୍ମେ ଦୁହେଁ ସୁଖୀ, ସଦା ସୁଖ-ଶ୍ରମ-ଶ୍ରାନ୍ତ,
ଅଧିକନ୍ତୁ ବେନିଙ୍କର ପ୍ରସନ୍ନ ନୟନୁ
ବହେ ସଦା ବିଶ୍ୱପ୍ରେମ-ସଞ୍ଜୀବନୀ ସୁଧା ।

* କଦମ

ଏକେତ ଦ୍ୱାରକା ପୁରୀ ଦେବଲୋଭନୀୟ,
ତୁଯେ ତହିଁ ଫୁଟିଅଛି ଉତ୍ସବ ଲାବଣ୍ୟ,
ସ୍ୱଭାବସୁନ୍ଦର ଫୁଲ, ହୁଏ ସେ ଯଦ୍ୟପି
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୃତେ ସଂମାର୍ଜିତ, କି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାହାକୁ !
ଦେଖିଲେ ସେ ପୁରୀ ପାର୍ଥ ନିର୍ନିମେଷ ନେତ୍ରେ ।
ଚାଲନ୍ତି ରଥ୍ୟାରେ ରଥ, ଅ ଖରଗତିରେ,
ପ୍ରଶସ୍ତ ସେ ରମ୍ୟ ପଥ, ପ୍ରଶସ୍ତ ଯେସନ
ଉଦାରଚେତନଙ୍କ ହୃଦ, ଆବର ସୁଦୃଢ଼
ମିତ୍ରର ବିଶ୍ୱାସ ଯଥା, ନିର୍ମିତ ସେ ପଥ
ରାଜପୁରୀ ପଦ ମୂଳୁ, ଦେଖି ତାହା କୁଣ୍ଠ
ହତେ ହୁଏ ଦର୍ପକର ମାନସେ ଏସନ
ଚଳୁଛି କି ତନ୍ତ୍ରବତ ବ୍ୟବସ୍ଥାପନ୍ନରେ
ନୀତି, ଲମ୍ବା ତରଙ୍ଗିଣୀ ଚାରୁ ବେଳାପଦେ ।
କୂଳ ପାର୍ଶ୍ୱେ ହର୍ମ୍ୟାବଳୀ—ତୁଙ୍ଗ ସୁଚଟୁଳ,
ହସେ ଚାହିଁ ପରସ୍ପରେ, ପ୍ରତି ସୌଧ ଆଗେ
ସ୍ୱଳେ ରମ୍ୟ ଉପବନ—ପୁଷ୍ପ-ଭାରନତ,
ସମ୍ମୁଖେ ଝଙ୍କାଳୀ ଯେସନ୍ତେ ଥୋଇ କି ଚଟାଇ
ପଡ଼ୁଛି ତଳସ୍ରୋତେ, ନୀଳ ଜାବତଖଣ୍ଡରେ
ଲିଖିତ ସେ ବିଶୃଙ୍ଖଳ କୁସୁମ-ଅକ୍ଷରେ ।
ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଏକ ସ୍ଥାନେ ଦେଖିଲେ ଅର୍ଜୁନ
ଶଙ୍ଖ ସୌଧ, ଲାଗିଅଛି ଅବେଷ୍ଟଣୀ ୧ ତହିଁ
ଲୋହିତ ମର୍ମରେ, ଶିରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଫଳକ
'ବସୁଦେବ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର' ଲିଖିତ ଯହିଁରେ ।
ଭିତ୍ତିରେ ସୁରମ୍ୟ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ତାହାର,
କାହିଁ ଚଣ୍ଡୀସୁଦ୍ଧ କାହିଁ ରାମାୟଣ-ଗଣ,
କାହିଁ ବୃତ୍ର ବାସବର ଅଦ୍ଭୁତ ସମର,
ଏହିପରି କେତେ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କା କେତେ ସ୍ଥାନେ,
ସତେ ଯେସନ୍ତେ ସେ ସୌଧଟି ଜୀବନ୍ତ ମୂରତି—
ଇତିହାସ, ପୁରାଣର, ଧରି ଶୋଭା ସେହୁ
ଅତୀତର ସଭ୍ୟସୃଷ୍ଟି, ଉଠୁଅଛି ଫୁଟି
ପ୍ରତି ଚିତ୍ର ସୁଶିଳ୍ପୀର ଅନନ୍ତ ପ୍ରତିଭା ।
ନିରେଖି ସେ ସୌମ୍ୟ ହର୍ମ୍ୟ, ଜିଜ୍ଞାସୁ ନୟନେ

ଚାହିଁଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୁଖ ତୃତୀୟ କୌନ୍ତେୟ,
ଭାଷିଲେ କଂସାରି, "ସଖେ, ଏ ଗ୍ରନ୍ଥଭଣ୍ଡାର
ସ୍ଥାପିତ ପବିତ୍ର ନାମେ ପିତୃଦେବଙ୍କର,
ସଭ୍ୟତାର ଆଦିପୀଠ ଏ ପୁଣ୍ୟ ଭାରତେ—
ଜ୍ଞାନର ବୈକୁଣ୍ଠଧାମ ବସ୍ତୁତ ଭାରତେ,
ଅଛି ଯେତେ କାବ୍ୟ, ଶାସ୍ତ୍ର, ପୁରାଣ, ନାଟକ,
ଜ୍ୟୋତିର୍ବେଦ, ଆୟୁର୍ବେଦ, ଧନୁର୍ବେଦ ଆଦି,
ସକଳ ରକ୍ଷିତ ଏଥି, ସ୍ଥୂଳତଃ ଏଥିରେ
ନାହିଁ ଯାହା, ନାହିଁ ତାହା ନିଖିଳ ଭାରତେ ।
କେତେ ଗ୍ରନ୍ଥ ତାଳପତ୍ରେ ଲେଖନେ ଲିଖିତ,
କେତେ ଭୂର୍ଜପତ୍ରେ ଲେଖା—ଅଳଙ୍କୃତଭାବେ,
ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନନ୍ତ ସିନ୍ଧୁ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର,
ଅଛି ଏଥି ଯେତେ ଗ୍ରନ୍ଥ, ନାହିଁ ସଂଖ୍ୟା ତାର
ସଂଖ୍ୟାଶାସ୍ତ୍ରେ, ପ୍ରତିଦିନ ନାଗରିକେ ଏଥି
କରନ୍ତି ପୁସ୍ତକ ପାଠ ସମବେତ ହୋଇ ।
ଏଣେ ଦେଖ, 'ଉଗ୍ରସେନ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ' ଏହି,
ଉପର୍ବତେ ଶିଳ୍ପନିର୍ମିତ ଆପାଦମସ୍ତକ,
ଅନନ୍ତ ସମୃଦ୍ଧିପୂର୍ଣ୍ଣ, ଏ ହର୍ମ୍ୟ ସମ୍ପଦ
ଭାରତ ସୀମାରେ ନୁହେଁ ଆବଦ୍ଧ କେବଳ,
ଆସମୁଦ୍ର ମହୀ ମଧ୍ୟେ ମିଳେ ଯାହା ଯହିଁ
କୃଷିଜାତ, ଶିଳ୍ପଜାତ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ,
ସଂଗୃହୀତ ଏଥି ସର୍ବ, ପ୍ରତିଦ୍ରବ୍ୟ ସହ
ରହିଛି ଲିଖିତ ତାର ପ୍ରସ୍ତୁତପ୍ରଣାଳୀ ।
ଚିର ଅବାରିତ ଏହି ପ୍ରଦର୍ଶନୀଦ୍ୱାର,
ପ୍ରଜାଏ ଆଦର୍ଶ ଦେଖି କରନ୍ତି ତାହାର
ଅନୁକୃତି, ଧନାଗମ ଶୁଭ୍ର ପନ୍ଥା ଏହା ।
ନୁହେଁ ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ, ସଖେ ସକ୍ଷମ ସର୍ବଥା
ନିତ୍ୟ ନବ ଉଦ୍ଭାବନେ, ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧିହୀନ ସେ,
ନ ପଡ଼େ ତା ନାମେ ଗାରୁ ଉନ୍ନତି-ଖାତାରେ ।
ଏହି ଯେ ଦିଶୁଛି ସୌଧ କୌମୁଦୀଧବଳ,
'ସାନ୍ଦୀପନି ୨ ଆଶ୍ରମ' ସେ, ଗଜଦନ୍ତେ ଗଢ଼ା,
ଆମ୍ଭ ଦେନି ସୋଦରଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ ଋଷି,

୧—ଜଗୁଣୀ । ୨—କୃଷ୍ଣ, ବଳରାମଙ୍କର ଗୁରୁ ।

(ନିୟୁତ ନିବେଦମଗ୍ନ ତରୁ ତପଃପ୍ରାଣ)
ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତିରକ୍ଷାକଳ୍ପେ ନିର୍ମିତ ଏ ହର୍ମ୍ୟ ।
ହୁଅନ୍ତି ପାଳିତ ପୁଣି ଶିକ୍ଷିତ ଦୀକ୍ଷିତ
ଅନାଥ ବାଳକେ ଏଥି ଅନ୍ତ୍ୟଜଜାତୀୟ,
କରୁଛିଏ ଏ ପାବନ ଆଶ୍ରମ ତାଙ୍କର
ଜୀବନ ଗଠନ, ଗମ୍ୟ ସରଣୀ ସରଳ,
ଗଢ଼ୁଛିଏ ଭାବୀ ଭାଗ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଗଠନେ ।
ତହିଁ ପାଶେ ଉମିଙ୍ଗିଲ ତଙ୍କାଲେ ନିର୍ମିତ
ତୁଙ୍ଗ ହର୍ମ୍ୟରାଜି, ଯାର ପୃଥୁ ସ୍ତମ୍ଭାବଳୀ
ସଂଗଠିତ ସାମୁଦ୍ରିକ ଚନ୍ଦ ଶୁକ୍ତିକାରେ,
ସମ୍ମୁଖ ତୋରଣ ଶିରେ ଶୋଭେ ଲୁଣ୍ଠିଲତା
ସୁବର୍ଣ୍ଣଖଣ୍ଡିକା ମଝେ, ପୁଞ୍ଜ ପୁଞ୍ଜ ଫୁଲେ,
କି ସୁନ୍ଦର ରକ୍ତପୁଷ୍ପ, ନୀଳ ଲତାଗୁଚ୍ଛେ,
ଫୁଟିଛି କି ରକ୍ତୋଦ୍ଭବ ତାମସ ହୃଦୟେ ।
ଅନୁଷ୍ଠବ ସେ ଅଷ୍ଟାଳୀ ମାତୃଦେବୀଙ୍କର,
ଚିହ୍ନିତ 'ଦେବକୀ ଛତ୍ର' ଅଭିଧାରେ ସେହୁ ।
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଦୀନଦୁଃଖୀ ନିରାଶ୍ରୟ ଜନେ
ବିତରିତ ହୁଏ ତହିଁ ଅନ୍ନ ପ୍ରତିଦିନ ।
ଶ୍ରୀମାତାଙ୍କ ସଂସ୍ଥାପିତ ଦେଖ ତହିଁ ପାଶେ—
'ରୋହିଣୀ ଚିକିତ୍ସାଳୟ', ପରିଚାଳିତ ସେ
ବହୁ ସୁପ୍ରବୀଣ ଶିଷ୍ଟ ଚିକିତ୍ସକ-ବୃନ୍ଦେ,
ପ୍ରତି ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କା ପ୍ରିତା, ଥୁଆ ତହିଁ ପରେ
ମୂଲ୍ୟାନେ ଔଷଧ ଘୃତ, ତୈଳ, ଚୂର୍ଣ୍ଣ, ବଟୀ,
ମୋଦକ, ଆସବ, ଲେହ, ବର୍ତ୍ତିକା, ଅରିଷ୍ଟ,
ଅବଲେପ, ରସାୟନ, ବାଜୀକରଣାଦି
କେତେ ମହୌଷଧ, ପାତ୍ର ପଲମେ ଆବୃତ ।
ଅଛନ୍ତି ସହସ୍ରେ ଧାତ୍ରୀ, ରୋଗିଚର୍ଯ୍ୟା ପାଇଁ
ପଥ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତାର୍ଥେ ଛନ୍ତି ପାଚକ ନିଯୁକ୍ତ,
ବହୁ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନୁ ଯାତ୍ରୀଦଳ ପ୍ରାୟ
ଆସିଣ ହତାଶ ରୋଗୀ, ଅନାଥ, ଅକ୍ଷମ,
ହୁଅନ୍ତି ସାଦରେ ଏଥି ନିତ୍ୟ ଚିକିତ୍ସିତ ।
ପୀତବର୍ଣ୍ଣ ହର୍ମ୍ୟରାଜି ଦିଶୁଛି ଯେ ଏଣେ,
ଶାନ୍ତି-ନିବାସ ସେ, ଶୀତ ମର୍ମରେ ନିର୍ମିତ ।
ପାର୍ଶ୍ୱେ ତାର ରଙ୍ଗାଳୟ, ହୁଏ ଅଭିନୀତ
ନିତ୍ୟ ନବ ନାଟ୍ୟ ତହିଁ, ଲାଗିଛି ତାହାକୁ
ସଙ୍ଗୀତ-ମନ୍ଦିର, ବହୁ ସ୍ୱରଶିଳ୍ପୀ ଆସି
ଭାରତ ବିଖ୍ୟାତ କେନ୍ଦ୍ରୁ ଉଚ୍ଚପ୍ରଶଂସିତ,
ନିଯୁକ୍ତ ସଙ୍ଗୀତବିଦ୍ୟା ଉନ୍ନତିରେ ଏଥି ।
ଶୋଭେ ଯାହା ଶିରେ ଚାରୁ ପ୍ରବାଳ କଳସ,
ଚିତ୍ରଶାଳା ସେହୁ, ହୁଏ ଅଙ୍କିତ ସେଠାରେ
ସୁରୁଚିସଙ୍ଗତ ଚିତ୍ରପଟ, ବିନା ଯତ୍ନେ—
ସାମାନ୍ୟ ତୁଳିକା, ପୁଣି ହସ୍ତସାହାଯ୍ୟରେ ।
ସ୍ୱଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ଦେଖ ଏ ପାଖରେ,
ସାଧାରଣ ସଭା, ଏଣୁ ଭିତ୍ତିହୀନ ଗୃହ,
ଉଭା ବହୁ ସ୍ତମ୍ଭ-ପାଦେ, ବାମଭାଗେ ତାର
ବ୍ୟବସ୍ଥାମଣ୍ଡପ, ହୁଏ ପ୍ରଣୟନ ଏଥି
ସମୁନ୍ନତ ସ୍ୱଜାତୀୟ ବିଧିବ୍ୟବସ୍ଥାଦି ।
ଦକ୍ଷିଣେ ମନ୍ତ୍ରଣାଗାର, ପ୍ରଣିଧି-ଆବାସ,
ମାନଚିତ୍ରଗୃହ, ଅଛି ଏ ଭାରତେ ଯେତେ
ରାଜ୍ୟ, ଉପରାଜ୍ୟ, ତାର ମାନଚିତ୍ରାବଳୀ
ରକ୍ଷିତ ଏ ଗୃହେ, ତହିଁ ପରେ ଚତୁଷ୍ପାଠୀ,
ଉଚ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଶିଳ୍ପଶାଳା, ଶସ୍ୟାଗାର,
ସୈନ୍ୟାବାସ, ବନ୍ଦିବାସ, ଶାନ୍ତିରକ୍ଷାଗାର,
ନଗରପାଳଙ୍କ ନିତ୍ୟ ବିଚାର-ଆଳୟ,
ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକରଣ, ତହିଁ ପରେ ଅସ୍ତ୍ରାଗାର
କୁମାରଗଣର । ଚାଲ ଅନ୍ୟ ପଥେ ଏବେ,
ଦେଖ ଏ ବିପଣିମାଳା, ବହୁ ଦେଶୁ ଆସି
ବହୁ ପଣ୍ୟକାର, ଏଥି କରନ୍ତି ସର୍ବଦା
ପଣ୍ୟ ବିନିମୟ, କ୍ରୟ, ଆବର ବିକ୍ରୟ ।
ନାନା ମଣି ମାଣିକ୍ୟରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବିପଣି,
ନିରେଖି ତା ସବ୍ୟସାଚୀ ଲଭିଲେ ସଂପ୍ରୀତି,
ତାହିଁ ବନ୍ଧା ମନ୍ଦୁରାରେ ନାନା ଜାତି ହୟ,
ବାଗରେ * ବାରଣଯୂଥ, ଶାଳେ ଦାସେରକ,
ତାହିଁ ରଥଶାଳେ ଶୋଭେ ବିଚିତ୍ର ସ୍ୟନ୍ଦନ ।

* ହସ୍ତିଶାଳ ।

ଅନନ୍ତର ଦେଖି ପାର୍ଥ ବିଶାଳ ଭୂଖଣ୍ଡ
କଣ୍ଟ ପ୍ରାଚୀରବୃତ, ପୁଚ୍ଛିଲେ କେଶବେ—
"ସଖେ, ଏ କେବଣ ସ୍ଥଳୀ" ଉତ୍ତରିଲେ କୃଷ୍ଣ—
"ବିଶ୍ୱକୃଷିଶାଳା ଏହି, ଭାରତର ଆଦର୍ଶ,
ସୃଷ୍ଟି ଯାହା ଏ ଅବଧି ଉଦ୍ଭିଦଜଗତେ,
ଅଛି ସବୁ ତାହା ଏଥି, ଏ ଆଦର୍ଶ କ୍ଷେତ୍ର
ହସ୍ତସେନ ପ୍ରଜାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଛି।"
କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଦେଶ ଲଭି ଦାରୁକ ସାରଥି
ଚଳାଇଲା ଅନ୍ୟ ପଥେ ରଥ, ଧୀରେ ଧୀରେ,
ପ୍ରଥମେ ଦେଖିଲେ ଜିଷ୍ଣୁ ଉନ୍ନତ ମନ୍ଦିର
ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କର, ଶୋଭିତ ତା ଗାତ୍ରେ
ଧର୍ମଭାବ-ଉଦ୍ଦୀପକ ବିବିଧ ସୂଚକ।
ମିଳି ତହିଁ ଭକ୍ତଦଳେ—ଭକ୍ତିସମାପ୍ଲୁତ,
ମତ୍ତ ବିଭୁପ୍ରେମେ, କେହେ ସ୍ତବ ପାଠ କେହି,
କେହି ବା ସହସ୍ର ନାମ କରୁଛି ଆବୃତ୍ତି,
ଲାଗିଅଛି ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ସାଟୋପେ, ତନ୍ମଧ୍ୟେ
କାହିଁ ବା ଲାଗିଛି ପୂତ ପ୍ରସାଦ ବଣ୍ଟନ।
ସମ୍ବୋଧି ଅର୍ଜୁନେ କୃଷ୍ଣ ଭାଷିଲେ ସହର୍ଷେ—
"ଦେଖ ଭାଇ, ଦିଶୁଅଛି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁରୀ ଦୂରେ,
ମଠେ, ଦେବାଳୟେ ହୋଇ ନୀରନ୍ଧ୍ରେ ବେଷ୍ଟିତ,
ଉଡୁଙ୍କ ପରିଧି ମଧ୍ୟେ ଶୋଭେ ଯେସନ୍ତେ ଶଶୀ।
ଲାଗି ନାହିଁ ପ୍ରିୟବର, ସେ ପୁରୀ ନିର୍ମାଣେ
ଚନ୍ଦନ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କାଷ୍ଠ, ଅନ୍ୟ ଧାତୁ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟତୀତ, ତାହା ଦେଖିବ ପଶ୍ଚାତେ।
ଚାଲିଲା ସ୍ୟନ୍ଦନ, ସିନ୍ଧୁ ତୀରେ ତୀରେ ଏବେ,
ଭାସୁଛି ଆନ୍ଦୋଳି କେତେ ପଣ୍ୟତରୀ ସହ
ରଣତରୀ ସିନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟେ, ଲଙ୍ଘି କେତେ ତରୀ
ଅନନ୍ତ ବାରିଧି ବକ୍ଷ, କ୍ଷୁଦ୍ର ତରଙ୍ଗିତ,
ଲାଗୁଛି କୂଳରେ, ଯଥା ଭାଗ୍ୟବାନ ଭକ୍ତ,
କାମନା-ତରଙ୍ଗକ୍ଷୁବ୍ଧ ଭବସିନ୍ଧୁ ଲଙ୍ଘି
ଲଭେ ପ୍ରାଣାରାମ ପଦ ଅବଶେଷେ ଆସି।
କେତେ ସ୍ରୋତ କୂଳ ଛାଡ଼ି ଯାଉଛି କ୍ରମଶଃ
ଅଗାଧୁ ଅଗାଧ ଜଳେ, ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଗର୍ଭ
ବହୁ ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟେ, ଯଥା ପ୍ରଥମ ପ୍ରବେଶୀ
ବରଜ ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥଳ—ବିଭୁପାଦପଦ୍ମ,
ସେଜଣ ବାସନା-ପଣ୍ୟ, ଭାସେ ଭବାର୍ଣ୍ଣବେ
ଅନନ୍ତର ନାନା ପଥେ, ନାନା ଉପପଥେ
ବୁଲି ବୁଲି ରଥବର ମିଳିଲା ଆସିଣ
ପରିଶେଷେ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ସେବାଶ୍ରମ ପାଶେ।

ଭାଷିଲେ ଦ୍ୱାରକାନାଥ ବୃକୋଦରାନୁଜେ—
"ଦେଖ ସଖେ! ସେବାଶ୍ରମ ଭଗ୍ନୀ ସୁଭଦ୍ରାର,
ବାଳିକା ସୁଭଦ୍ରା, ମାତ୍ର ଜ୍ଞାନେ ବର୍ଷୀୟସୀ,
ଆବିର୍ଭୂତା ଯଦୁକୁଳ-ଭାଗ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପେ।
ହୃଦୟ ତାହାର ଯଥା ଦେବୀର ହୃଦୟ,
ନାହିଁ ସେ ହୃଦୟେ କ୍ରୋଧ, ଦ୍ୱେଷ, ହିଂସା କଷ୍ଟ,
ଅଛି ଖାଲି ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ, କରୁଣା, ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ
ପରଦୁଃଖକାତରତା, ଆତ୍ମତ୍ୟାଗିନୀ ସେ,
କି କହିବ ପ୍ରିୟବର, ଅଧିକ ତା କଥା,
ଆଦର୍ଶ ସଂଯମବତୀ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ ସେ।
କି ଦୟା! କି ସେବା! ପଶୁପକ୍ଷୀ ସୁଦ୍ଧା ଆହା,
ନୁହନ୍ତି ବଞ୍ଚିତ ତହୁଁ, ଏ ଆଶ୍ରମ ତାର,
ଚାଲ ସଖେ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଖିବ ତାହାର।"
ଅବତରି ଦୁହେଁ ରଥୁ ପଶିଲେ ଆଶ୍ରମେ,
ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ଧାଇଁ ଆସି ଆଶ୍ରମ ମଧ୍ୟରୁ
ସପ୍ତମବର୍ଷୀୟ ଶିଶୁ ବାଳିକା ଗୋଟିଏ,
ଆନନ୍ଦେ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇ କୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନଗଳେ
ସୁରଭି କୁସୁମମାଳା, ପ୍ରଣମି ଭୂମିରେ
ନେଇଗଲା ଆଶ୍ରମକୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରି।
ପଥେ ଦେଖି ସୁପ୍ତା ସିଂହୀ, କହିଲା ବାଳିକା—
"ସୁକାନ୍ତ! ଘୁଞ୍ଚି ଯା ପଥୁ", ତହୁଁ କେଶରିଣୀ,
ଉଠି ବସି ହାଇ ମାରି, ଆଳସ୍ୟ ଗତିରେ
ଘୁଞ୍ଚି ଯାଇ ପ୍ରତିହନ୍ତ ନିଦ୍ରା ଗଲା ସୁଖେ।
ଦେଖି ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ ପୁଚ୍ଛିଲେ ବାସବି—

"କିଏ ଏ ବାଳିକା, ସଖେ ? କୁସୁମଭୂଷଣା,
କୋମଳ କୁସୁମେ ଗଢ଼ା, ସିଂହୀ ବଶ ଯାର !"
ଉତ୍ତରିଲେ ଚକ୍ରଧର ମଧୁରେ ସସ୍ମିତେ—
"ସଖେ, ଏ ଅରଣ୍ୟଫୁଲ, ନ ଫୁଟେ ଏ ଫୁଲ
ନଗର-ଉଦ୍ୟାନ ମଧ୍ୟେ—ସଯତ୍ନପାଳିତ,
ଅନାର୍ଯ୍ୟା ବାଳିକା ଏହି, ଏକାନ୍ତ ଅନାଥା
ଶାର୍ଦ୍ଦୁଳ କବଳେ ପଡ଼ି ପିତାମାତା ତାର
ତେଜିଲେ ସଂସାର, ଭୟେ ବନ ମଧ୍ୟେ ହାୟ
ପଡ଼ିଥିଲା ବାଳିକାଟି ମୂର୍ଚ୍ଛିତାବସ୍ଥାରେ,
ଯାଉଥିଲେ ସତ୍ୟଭାମା ଦଇବେ ସେଦିନ
କାନନ ଭ୍ରମଣେ ରଥେ, ରଥୀ—ସତ୍ୟଭାମା,
ସାରଥି—ସୁଭଦ୍ରା, ଭ୍ରମୁ ଭ୍ରମୁ ସେ ବେନିଏ
ଦେଖିଲେ ଶିଶୁକୁ, ତହୁଁ ଦୟାବତୀ ଭଦ୍ରା,
ତୋଳି ଧରି କୋଳେ ତାକୁ, ଆଣି ଏ ଆଶ୍ରମେ
କରିଅଛି ସଯତନେ ଲାଳନପାଳନ,
ଅର୍ପିଅଛି ତାକୁ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ନାନାବିଧ,
ଶିକ୍ଷାରେ ଅସଭ୍ୟ ଶିଶୁ ହୋଇଛି ସୁସଭ୍ୟ।
ଶୁଣ ଏବେ ଏ ସୁଶୀଳା ସିଂହୀ ବିବରଣ
ଜନ୍ମ କରି ଅଭାଗୀକୁ ଜନନୀ ଏହାର
ଦାରୁଣ ପ୍ରସବ କଷ୍ଟେ ଲଭିଲା ପଞ୍ଚତ୍ୱ,
ତୁରନ୍ତ ବାୟସକୁଳ ଘେରି ଚଉପାଶୁ
ହାଣୁଥାନ୍ତି ଅଣ୍ଟ ସଦ୍ୟ ଶାବକ ଶରୀରେ,
ଏହି କାଳେ ଦେଖି ତାକୁ ଭଗିନୀ ସୁଭଦ୍ରା,
ପାଳିଛି ଅଗାଧ ସ୍ନେହେ ଆଣି ଏ ଆଶ୍ରମେ,
ସୁଆଦରେ ସୁକାନ୍ତା ନାମ ରଖିଛି ତାହାର ।
ସୁଭଦ୍ରାର ସ୍ନେହ, ସେବା, ସହବାସ ଗୁଣେ
ହିଂସ୍ର ପଶୁ ସୁଦ୍ଧା ସଖେ ଭୁଲିଅଛି ହିଂସା;
ଏଣେ ଦେଖ ବାଛୁରିଙ୍କୁ ଚାଟୁଛି ମୃଗୁଣୀ
ଅପୂର୍ବ ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହେ, ଦେଖ ଦେଖ ପୁଣି
ପିଉଛି ଗାଭୀର ଦୁଗ୍ଧ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳଶାବକ।"
ଏହିପରି ନାନା କଥା କହି ପରସ୍ପରେ
ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି ଆଶ୍ରମରେ, ନବ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି।
କି ପାବନ ସେବାଶ୍ରମ, ପୁଣ୍ୟସୁରଭିତ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଦା ମାତୃରବେ—ପୂର୍ଣ୍ଣ ହରିନାମେ,
ଚିର ଶାନ୍ତିମୟ ତାହା ନବ ଶାନ୍ତିସ୍ୱର୍ଗ,
ବହେ ତହିଁ ଶାନ୍ତ ପ୍ରୀତି ଆଦର ମୈତ୍ରୀର
ତରଳ ତ୍ରିବେଣୀ ଧାରା, ଉଚ୍ଛୁଳିତ ଗତିରେ,
ବିରଳ ସେ ମହାଧାରା ମହର୍ଷି ଆଶ୍ରମେ।
ଶୋଭେ ନାନା ଜାତି ତରୁ ଚିର ଫଳବାନ,
ବହୁ ଶ୍ୟାମଳାଙ୍ଗୀ ଲତା—ଚିର ପୁଷ୍ପବତୀ,
ପ୍ରତି ପତ୍ରେ, ପ୍ରତି ପୁଷ୍ପେ, ବିହଙ୍ଗମ କଣ୍ଠେ
ଝରିପଡ଼େ କି ଅମୃତ—ମାଦକତାମୟ,
ତରୁଡ଼ାଳେ ବସି ପକ୍ଷୀ ଗାଉଛନ୍ତି ହର୍ଷେ
"ନାରାୟଣ ହରି" ଶବ୍ଦ, ଭୁଲି ନିଜ ବୋଲି,
ଅବିରତ ଶୁଣି ଶୁଣି ସେ ପରମ ଶବ୍ଦ—
ସବୁବେଳେ ସେହି ଶବ୍ଦ ଉଚାରି ଉଚାରି
ହୋଇଛନ୍ତି ଖଗେ ତହିଁ ଆସକ୍ତ, ଅଭ୍ୟସ୍ତ,
ଯାଇଛି ପ୍ରକୃତି ହୋଇ ଅଭ୍ୟାସ ତାଙ୍କର।
କେତେ ଅନ୍ଧ, କେତେ ଖଞ୍ଜ, ଆତୁର, ଅନାଥ
ଲଭିଛନ୍ତି ସେବାଶ୍ରମେ ଅନ୍ତିମ ଆଶ୍ରୟ,
ଗୁନ୍ଥୁଅଛି କେହି ଫୁଲ, କେ କରେ ଭଜନ,
କେହି ରତ ଶାସ୍ତ୍ରପାଠେ, କେହି ଅଧ୍ୟୟନେ,
ଲାଗିଅଛି କାହିଁ ରୋଗିସେବା, ଧାତ୍ରୀଗଣ
ଘେନି ପଥ୍ୟୌଷଧ, ବୁଲି ବୁଲି ରୋଗୀବୃନ୍ଦେ
କରନ୍ତି ସେବନ, କରି ଆଦର ବିଶେଷ।
ଲାଗିଅଛି ଅଭ୍ୟାଗତ ସଙ୍ଗତ କାହିଁବା,
ଚର୍ବ୍ୟ, ଚୂଷ୍ୟ, ଲେହ୍ୟ, ପେୟ ଚତୁର୍ବିଧ ଖାଦ୍ୟ
ଦର୍ବୀରେ ପରଶୁଛନ୍ତି ପ୍ରବୀଣ ପାଚକେ।
ଦେଖି ପାର୍ଥ ଏହିପରି ନାନା ଅନୁଷ୍ଠାନ
ନାନା ସ୍ଥାନେ, ଲଭି ବୀର ପୁଲକ ବିସ୍ମୟ,
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି କୃଷ୍ଣେ—"ବୟସ୍ୟପ୍ରବର !
କି ଆନନ୍ଦ-ସ୍ୱର୍ଗ ଭଦ୍ରା କରିଛି ସୃଜନ,
ଆଣିଛି ଓହ୍ଲାଇ ସଖେ, ଭୂତଳେ ସେ ଏକା
ତ୍ରିଦିବ ପୁଣ୍ୟର ଜ୍ୟୋତି, ଆଣିଛି ଅବର

ଅନନ୍ତ ପ୍ରେମର ଉତ୍ସ, ଭକ୍ତି-ମନ୍ଦାକିନୀ ।
ଆହା, କି ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା-ମୋହ-ମାଦକିନୀ,
ଯା ଦେଖି ପୀଡିତ ନୁହେଁ ଦର୍ଶକ ଅନ୍ତର,
ପ୍ରତ୍ୟୁତ ପୀଡିତ ଚିତ୍ତ ହୁଏ ସୁସ୍ଥୀକୃତ,
ସେହି ଶୋଭା ସିନା ଏକା ଶୋଭାବରଭୂଷା ।
ଏତେ ଗୁଣ ବାଳିକାର ! କହିବ ବା କିପାଁ,
ଭ୍ରାତା ଯାର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ବିଶ୍ୱ ସଦ୍‌ଗୁଣର,
କିପାଁ ସେ ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ନ ହେବ ହେ ଭଲ
ଜଗତରେ ଗୁଣଧନ୍ୟା, କାହ୍ନୁ ସେ ସୁଭଦ୍ରା ?"
ଭାଷିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, "ସଖେ ! ରହିଲା ସୁଭଦ୍ରା,
କେତେବେଳେ କାହିଁଥାଏ କେ କହିବ ତାହା,
ଦେଖିବ ଯେଠାରେ ଆର୍ତ୍ତଆତୁର କ୍ରନ୍ଦନ,
ସୁଭଦ୍ରା ସେଠାରେ, ଯହିଁ ଦୀନ ବିପନ୍ନର
ବହେ ତୀବ୍ର ତପ୍ତଶ୍ୱାସ, ସୁଭଦ୍ରା ସେଠାରେ,
ଯେଉଁଠାରେ ପୀଡିତର କରୁଣ ଚିତ୍କାର,
ସୁଭଦ୍ରା ସେଠାରେ, ନାହିଁ ଭେଦଭାବ ତାର,
କି ଆର୍ଯ୍ୟ, ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଅବା ବିଧର୍ମୀ, ସ୍ୱଧର୍ମୀ,
ସମସ୍ତେ ସମାନ, ସର୍ବେ ସମାନ ଭାବରେ
ନିବସନ୍ତି ନିର୍ବିବାଦେ ତାହା ସେବାଶ୍ରମେ,
ତା ଆଶ୍ରମେ ନାନା ଫୁଲ ଏକସୂତ୍ରେ ଗୁନ୍ଥା ।
କରୁଣାର ସମୁଚ୍ଛୁଳା ତରଙ୍ଗିଣୀ ପ୍ରାୟ
ଘୂରିବୁଲେ ସେବାଶ୍ରମେ ସତତ ସୁଭଦ୍ରା,
ନାହିଁ ତିଳେ ଅଭିମାନ ରାଜକନ୍ୟା ବୋଲି,
ଦେବପୂଜା, ଗୁରୁସେବା, ଗୋମାତାର ସେବା,
ଅତିଥିସତ୍କାର, ରୋଗିଚର୍ଯ୍ୟା, ଶାସ୍ତ୍ରପାଠ
ନିତ୍ୟକର୍ମ ତାର, ସଖେ, କି କହିବ ଆଉ,
ପୀଡିତା ଦାସୀର ସେବା କରେ ସୁଜା ଭଦ୍ରା ।
କେତେ ଅଶ୍ରୁ ଅଛି ତାର ବାଳିକାନୟନେ,
ଦେଖିଲେ ଯଦ୍ୟପି ରୋଗୀ ଅଥବା ଭିକ୍ଷୁକ,
ଉଠିଲେ ତକ୍ଷଣେ ଭାସି ଅଶ୍ରୁ-ମୁକ୍ତା ନେତ୍ରେ,
ବ୍ରତ ତାର—ସେବା, ଦାନ, ଅଶ୍ରୁ ଏହା ତାର
ଜୀବନସମ୍ବଳ, ତେଣୁ ଉଦାସୀନା ଭଦ୍ରା ।
ପିନ୍ଧେ ନାହିଁ ଅଳଙ୍କାର, ବଳତ୍କାରେ ଯେବେ
ଦିଅନ୍ତି ପିନ୍ଧାଇ କେବେ ଭ୍ରାତୃଜାୟାଗଣ,
ଦଣ୍ଡକେ ଦେଖିବ ଶୂନ୍ୟ, ବିତରି ସେ ସର୍ବ
ଦୀନଦୁଃଖିଗଣେ, ଗୃହେ ଆସିବ ବାହୁଡି,
ପୁଚ୍ଛିଲେ ଉତ୍ତର ନାହିଁ, ଖାଲି ଦୀନ ଦୃଷ୍ଟି ।
ସଦା କର୍ମରତା ଭଦ୍ରା, ଯାଇ ରୋଗିଗୃହେ
ଖୁଆଇ ଦେଉଛି କେବେ ରୋଗୀକୁ ଔଷଧ,
କେବେ ଦେଉଅଛି ବାନ୍ଧି ସ୍ୱହସ୍ତରେ ପଟି
ପଶୁପକ୍ଷୀ ଭଗ୍ନପଦେ, କେବେ ଅବା ବସି
କରୁଅଛି ଶାସ୍ତ୍ରପାଠ ସେବାଶ୍ରମ ମଧ୍ୟେ,
ଚାହିଁଛି ପଛରୁ ତାକୁ ମୃଗଶିଶୁଟିଏ,
ଉଡି ଆସି ପକ୍ଷୀଟିଏ ବସି ତା ହାତରେ
ଆତୁର ପ୍ରାର୍ଥନା କେତେ ଚାହିଁଲା ବଦନେ,
ଶାସ୍ତ୍ରପାଠ ଛାଡି ଭଦ୍ରା, ଉଠିଯାଇ ଖରେ
ଖୁଆଇଲା ତାକୁ ସର ଲବଣୀ ଆଦରେ,
କି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ତାହା, ଯେ ଦେଖେ ସେ ଧନ୍ୟ,
କେବଳ ଏତିକି ନୁହେ, ସାହିତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ,
ଚାରୁକଳା, ଧନୁର୍ବେଦ ଆଦି ବହୁଶାସ୍ତ୍ରେ
ସୁପ୍ରବୀଣା ଭଦ୍ରା; ଦେଖି ଦକ୍ଷତା ତାହାର
ଆର୍ଯ୍ୟ ବଳଭଦ୍ର ଶସ୍ତ୍ରେ, ଶାସ୍ତ୍ରେ, କରିଛନ୍ତି
ନ୍ୟସ୍ତ ତାହା କରେ ସର୍ବ କୁମାରଗଣର
ଧନୁର୍ବେଦ ଶିକ୍ଷା ସହ ନୀତିଶିକ୍ଷା ଭାର ।
ଦ୍ୱାରକା ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାର—ରୈବତକ ଘାଟି,
ହୋଇଛି ସେ ସୁରକ୍ଷିତ ଅପୂର୍ବ କୌଶଳେ,
ଏକାକିନୀ ଭଦ୍ରା ତହିଁ ଧନୁର୍ବାଣ ଧରି
କରିପାରେ କୋଟି ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣ ବ୍ୟର୍ଥ ।
ଅସାମାନ୍ୟ ଶକ୍ତିମତୀ, ବୁଦ୍ଧିମତୀ ଭଦ୍ରା,
ଗୁରୁ କାର୍ଯ୍ୟେ ସଦା ମୋର ପରାମର୍ଶଦାତ୍ରୀ ।
ଚାଲ ଯିବା ରୈବତକେ, ବୁଡିଲଣି ବେଳ,
ଥିବାଯାଏ ଦ୍ୱାରକାରେ ଦେଖିବ ସକଳ ।"
ଅନନ୍ତର ରଥେ ବସି ଉଭୟ ବୟସ୍ୟ
ଗମିଲେ ରୈବତମୁଖେ, ଦେଖି ଦେଖି ପାର୍ଥ

ଦ୍ୱାରକା ନଗରୀ ସଜ୍ଜା, ଭାଷିଲେ ଏସନ—
"ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ପ୍ରଭାବୃତ ଏ ମହାନଗରୀ
ଜଗ ସଭ୍ୟତାର, ପୁଣି ଧର୍ମମହିମାର,
ଜ୍ଞାନର ଅନନ୍ତ କୋଷ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଏଥି ।
ଏ ମିଳନ ପୁଣ୍ୟପୀଠ, ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନର
ଅବା ପାରିଜାତ ଫୁଲ—ବିଶ୍ୱ ପ୍ରତିଭାର
କିମ୍ବା ଏ ନଗରୀ—ଧର୍ମ-ବ୍ୟୋମ ପୁଣ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର
ଅଥବା ସରଳ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସୁନୀତି-ଶ୍ଳୋକର,
ଫୁଟୁଛି ଏଠାରେ ଯେଉଁ କୈବଲ୍ୟନିଶାଣ—
ଜ୍ଞାନ କର୍ମ ପ୍ରେମ ପୁଣି ନିଷ୍କାମ ଭକ୍ତିର,
ଦେଖାଇବ ଭାରତକୁ ନିତ୍ୟ ସୁପଥ ସେ ।
ଭାଗ୍ୟବାନ ଏ ପୁରୀର ତପଧନ୍ୟ ପ୍ରଜା,
କରନ୍ତି ଗାହନ ସର୍ବେ ପବିତ୍ର ସତୀର
ନିର୍ମଳ ଜାହ୍ନବୀ ଜଳେ, ଇନ୍ଦ୍ରର ଇନ୍ଦ୍ରତ୍ୱ
ନ ଗଣେ ଉପରେ ତାଙ୍କ, ଆଦର୍ଶ ସକଳେ
ତେଜସ୍ୱିତା, ମନସ୍ୱିତା, ଯଶସ୍ୱିତା ଆଦି
ମାନବଦୁର୍ଲଭ ଗୁଣେ, ଅମର-ସୁଲଭ,
ସଦେହେ ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ ସୁଧା ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ।
ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ଯେ ନଗରୀ,
ସ୍ୱର୍ଗ ତାହା ପାଶେ ତୁଚ୍ଛ, ତୁଚ୍ଛାଦପି ତୁଚ୍ଛ ।"
କହିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହସି, "କ୍ଷୁଦ୍ର ନର ମୁହିଁ,
କୀଟାଣୁ ମୁଁ ଏ ଅନନ୍ତ ବିଶ୍ୱ ତୁଳନାରେ ।"
ଭାଷିଲେ ଅର୍ଜୁନ ଶୁଣି, ଭାବଗଦଗଦେ,
"ସତ୍ୟ ପ୍ରଭୋ ! ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ କୀଟାଣୁ ଆପଣ,
କିନ୍ତୁ ଏହି କୀଟାଣୁରୁ ଜାତ ଏ ଅନନ୍ତ,
ମହାମହୀରୁହ ଯଥା କ୍ଷୁଦ୍ର ବଟବୀଜୁ ।
ନର ତୁମ୍ଭେ ! କିପାଁ ପ୍ରଭୁ, ଏ ଅସତ୍ୟଛଳ !
ନର ଯଦି ତୁମ୍ଭେ ହୁଅ, ତେବେ ନର ନିଶ୍ଚେ
ଦେବତାଙ୍କ ଗୁରୁ ପୁଣି ଦେବତାଙ୍କ ସ୍ରଷ୍ଟା—
ନର ନିଶ୍ଚେ ଚରାଚର କର୍ତ୍ତା ଭର୍ତ୍ତା ହର୍ତ୍ତା ।"
ହେଉଁ ହେଉଁ ଏହିପରି କଥୋପକଥନ
ଭକ୍ତ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟେ, ଉପସ୍ଥିତ ରଥ
ରୈବତକ ପଦମୂଳେ, ତହୁଁ କୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ
ଓହ୍ଲାଇଲେ ପଦ ନିହି ସ୍ଫଟିକ ପାବଚ୍ଛେ ।
ଯଦୁ ବୃଷ୍ଣୀ ଭୋଜବଂଶୀ ବୀରଗଣ ତହିଁ
ଥିଲେ ଉପସ୍ଥିତ, ପାର୍ଥ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ପାଇଁ,
ଦେଖି କୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନେ ସର୍ବେ ମହାମହୋଲ୍ଲାସେ
ଉଚ୍ଚାରିଲେ ଉଚ୍ଚେ, "ଜୟ କୃଷ୍ଣ, ଜିଷ୍ଣୁ, ଜୟ ।"
ଫୁଟିଲି ବହ୍ନିକେ ବାଣ ଶରଭାଣ୍ଡ ପ୍ରାୟ,
ଫଣୀ ଖଣ୍ଡା ଚହଟାଇ ଆରଣ୍ୟ ପାଇକେ
କରି ବୀରନୃତ୍ୟ ତାଳେ ତାଳେ ପ୍ରଦର୍ଶିଲେ
କୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନେ, ବୀର-ଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ମତ ସମ୍ମାନ,
ବୀରଙ୍କୁହିଁ ବୀରପୂଜା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାଦାନ ।
ଲାଗିଗଲା ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ମାନ୍ୟ ଶିଷ୍ଟାଚାର—
ଆଲିଙ୍ଗନ, ନମସ୍କାର, ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ,
ଆଶୀର୍ବାଦ ଆଦି, ପାର୍ଥ ପ୍ରଣମି ସଭକ୍ତିରେ
ଉଗ୍ରସେନ, ବସୁଦେବ, ବଳଭଦ୍ର ଆଦି
ଗୁରୁଜନେ, ବନ୍ଧୁଗଣେ କଲେ ନମସ୍କାର,
କହିଲେ କୁମାରବୃନ୍ଦେ ସ୍ନେହ ଆଶୀର୍ବାଦ ।
ଯାଉଛି ଆଚ୍ଛାଦି ଆଜ ରୈବତକପୃଷ୍ଠେ
ସ୍ୱଭାବ ଅରଣ୍ୟଶ୍ରେଣୀ ଘନ ଜନାରଣ୍ୟ,
ହୋଇଛି ଅନ୍ଧାର ଆଜ ଯାହିଁ ନିର୍ବାସିତ
ବିଜନତା ସହ, ତେଜ ଚିର ପ୍ରିୟାବାସ
ରୈବତ କନ୍ଦର, ଆହା, ରୈବତକ ଆଜ
ଧରିଅଛି ରଜନୀରେ ଦିବସର ଛବି ।
କରି ସମସ୍ତଙ୍କ ସହ ଶିଷ୍ଟ ସମ୍ଭାଷଣ
କୃଷ୍ଣ ଦେଇଯାଏ ପାର୍ଥ ସନ୍ତୋଷି ସକଳେ,
ଚଢେ କଲେ କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରମୋଦଭବନେ ।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ଶୋଭାର ନନ୍ଦନବନ ସ୍ୱଭାବ-ସୁନ୍ଦର,
ତୁଷେ ତହିଁ ମିଶେ ଯେବେ ବସନ୍ତ ସୁଷମା,
କି ଉପମା ଦେବେ ତାର ? କି ଅଛି ବା ବିଶ୍ୱେ
ନିରୁପମାର ଉପମା, ନିଜ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ?
ଏବେ ତ ରୈବତ ଗିରି ପ୍ରକୃତିର ଶିଶୁ,
(ଅନନ୍ତ ଜୀବନ ତାର, ଅନନ୍ତ ଶିଶୁତ୍ୱ)
ଶିଖାଉଛି ସଦା ସ୍ନେହେ, ଆଦରେ ତାହାକୁ
ବହୁ ରମ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର—ତା ପ୍ରକୃତି-ମାତା,
ତହିଁ ପରେ ମଣ୍ଡିତ ସେ ଆଜି ନବ ସାଜେ
ନବାଗତ ପାର୍ଥ ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନକଳ୍ପେ,
ଗାଉଛି ବରଷି ଜବା ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ ଅମୃତ !
ଶୂନ୍ୟ ଦ୍ୱାରବତୀ ପୁରୀ, ସର୍ବ ନାଗରିକେ
ହୋଇଛନ୍ତି ସମବେତ ରୈବତଶିଖରେ,
ନେଇଛନ୍ତି ଛଡ଼ାଇ ଆଜି ଦ୍ୱାରକାର ଶିରୀ
ରୈବତକ, ସର୍ବେ ତହିଁ ମତ୍ତ ନବୋତ୍ସବେ,
ଦେଖୁଛି ସେ ମହୋତ୍ସବ ମହୋଲ୍ଲାସ ମନେ—
ବସି ଗିରିଚୂଡ଼େ ଘନ, ତରୁ ଗିରିବନ୍ଧୁ,
ଝରଇ ବିକାଶ ଛଳେ ହସି ଥରେ ଥରେ ।
ଦେଖୁଛନ୍ତି ତରୁଲତା, ତାଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ-ନେତ୍ରେ,
ଦେଖୁଛନ୍ତି ପକ୍ଷିକୁଳ ଶାଖେ ଶାଖେ ବସି,
ଦେଖୁଛନ୍ତି ଗିରି-ଦେବୀ, ବନଦେବୀ ସହ
ନରନେତ୍ର ଅନ୍ତରାଳେ ଲୁଚାଇ ଶରୀର ।

ପ୍ରତ୍ୟୁଷେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମିତ୍ର ଅର୍ଜୁନ ଆବାସେ
ଦେଖିଲେ ସମାପି ପାର୍ଥ ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ, ପୂଜା,
ଉପବିଷ୍ଟ ଇଷ୍ଟଧ୍ୟାନେ, ପାଶେ ବସି ହସି
ପୁଚ୍ଛିଲେ ସସ୍ମିତେ, "ସଖେ ! ମଙ୍ଗଳ ତ ସବୁ ?"
ମୃଦୁ ହସି ଧନଞ୍ଜୟ ଉତ୍ତରିଲେ ଧୀରେ
"ମଙ୍ଗଳମୟଙ୍କ ଚିର ଚରଣାଶ୍ରିତର
କିସ ଅମଙ୍ଗଳ ପ୍ରଭୁ, ତୁମ୍ଭେ ଯାର ସଖା,
ତୁମ୍ଭେ ଯାର ଗୁରୁ, ତୁମ୍ଭେ ଯାର ପ୍ରଭୁ, ତାରେ
ଅମଙ୍ଗଳ ତାଲୁ, ଆଜି ସୁପ୍ରଭାତ ମୋର,
ସୌଭାଗ୍ୟର ଶୁଭଦିନ, ଦେଖିଲି ସେ ପାଦ-
ନିଖିଳ-ଭକ୍ତସନ୍ତାପ ପତିତପାବନ,
ଧନ୍ୟ ହେଲି, ପୁଣ୍ୟ ହେଲି, ନିସ୍ତରିଲି ପ୍ରଭୋ-"
ଏବାକେ ଶୁଭିଲା ଦୂରେ ମଧୁର ଗୁଞ୍ଜନ,
ଆସୁଛନ୍ତି ସତ୍ୟଭାମା ରୁକ୍ମିଣୀ ପ୍ରଭୃତି
ଯଦୁବଧୂ, ଧରି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ କରେ,
ତାଙ୍କଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧୀରେ କୁମାରୀ ସୁଭଦ୍ରା,
ଚାଲିଛନ୍ତି ସର୍ବେ ମୋଦେ ବଜାଇ ପାହୁଡ଼ ।
ସମସ୍ତଙ୍କ ଅଙ୍ଗେ ଶୋଭେ ମଣିମୁକ୍ତାଦିର
ସୁରଞ୍ଜିତ ପରିପାଟୀ, କିବା ଆଭାମୟ,
ଚାଲିଛି କି ଆହା, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସ୍ଥଳପଦ୍ମବନ,
ସଭଙ୍କର ପରିଧେୟ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣର,
ଫୁଟିଅଛି କିବା ସୌମ୍ୟ ମଧୁମାଳତୀର
ଏକଇ ସ୍ତବକେ ବହୁ ବର୍ଣ୍ଣର କୁସୁମ ।
ପ୍ରବେଶି ସକଳେ ପୁରେ, ସୁଭଦ୍ରା ବ୍ୟତୀତ,
ଦେଲେ ଅର୍ଘ୍ୟ ବନ୍ଦାପନା କୃଷ୍ଣ ଧନଞ୍ଜୟେ,
ବନ୍ଦାନ୍ତି ଯେ ଯାହା ଶକ୍ତି ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ପୌରୁଷକୁ ।
ନମିଲେ କପଟୀ ବେଶ କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟାପଦେ,
ଆଶିଷିଲେ ତହୁଁ ଦେବୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ଏସନ
"କର ବୀର ! ବୀରକୀର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ ଭାରତେ
ଅମ୍ଳାନ ଅକ୍ଷୟ", ହସି ସତ୍ୟଭାମା ଦେବୀ
ଭାଷିଲେ, "ସନ୍ନ୍ୟାସି ! ଘେନ ଆଶୀର୍ବାଦ ମୋର
ଲଭ ଅନ୍ୟ ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦା, ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଲୁପୀ !"
ହସିଲେ ଲଜ୍ଜିତ ପାର୍ଥ, ତହୁଁ ସତ୍ୟଭାମା
ଦେବର ସମ୍ପର୍କ ଧରି ପରିହାସ ଛଳେ
ଭାଷିଲେ ଏସନ ତାଙ୍କୁ—"ଶୁଣିଥିଲି ମୁହିଁ,
ଜାଣନ୍ତି ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ବହୁ ମହୌଷଧି,
ଅବ୍ୟର୍ଥ ସେ ମହୌଷଧି, ହୁଏ ତାହା ବଳେ

ମଣିପୁର ମଣି ସହ ନାଗମଣି ବଶ ।
ସତ୍ୟ କି ହେ ଏ ପ୍ରବାଦ ? ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଗୋସାଇଁ !
ଉତ୍ତରିଲେ ପାର୍ଥ—"ଦେବ ! ତୁମ୍ଭଠାରୁ ବଳି
କେ ଅଛି ଜଗତେ ଭଲ ଭୈଷଜ୍ୟନିପୁଣ,
ଯେ ଔଷଧ ଗୁଣେ ତୁମ୍ଭେ କରିଅଛ ବଶ
ବିଶ୍ବର ଅବଶ ଏହି ବିଶ୍ବପ୍ରାଣୀସମେ,
ଅଗୋଚର ସେ ଔଷଧ ଅମରକୁଳର ।"
ନ ସରୁଣୁ ପାର୍ଥ କଥା, ହସି ହସି ସତୀ
ଭାଷିଲେ—"ଆଉ ହେ ଆଉ ହେଲାଣି ଯଥେଷ୍ଟ,
ଜାଣିଲୁଣି ପଟୁ, ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରଶସ୍ତିବିଦ୍ୟାରେ,
ପୁରସ୍କାରଯୋଗ୍ୟ ତବ ସେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ବିଦ୍ୟା,
ଲଭିବ ହେ ଯୋଗି ! ତୁମ୍ଭେ ଅଦ୍ଭୁତ ଉତ୍ସବେ
ସେ ବିଦ୍ୟାର ଉପଯୁକ୍ତ ଉଚ୍ଚ ପୁରସ୍କାର ।

ଅନନ୍ତର ଉତ୍ଥାପନ ଅପର ପ୍ରସଙ୍ଗ
କହିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, "କାହିଁ ଆସି ନାହିଁ ଭଦ୍ରା ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ମୃଦୁଭାଷେ ମହିଷୀ ରୁକ୍ମିଣୀ—
"ନ ଜାଣ କି ପ୍ରଭୁ, ତାର ଲଜ୍ଜାଶୀଳୀପଣ,
ତୁମ୍ଭେ ଭ୍ରାତା, ତୁମ୍ଭେ ଗୁରୁ, ତୁମ୍ଭ ଆଗେ ସୁଦ୍ଧା
ଆସିବାକୁ ଏଣିକି ସେ ପ୍ରକାଶେ ସଙ୍କୋଚ,
ଆସିଥିଲା ଆମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ, ଦୁଆର ସେ ପାଖେ
ରହିଅଛି ଉଭା ହୋଇ, ନ ଆସି ଭିତରେ ।"
ହସି ହସି କୃଷ୍ଣ ତହୁଁ ଡାକିଲେ କୋମଳେ—
"ସୁଭଦ୍ରା ! କାହାକୁ ଲଜ୍ଜା କରୁଛୁ ପାଗଳି
ପାର୍ଥ ମୋର ପ୍ରିୟ ସଖା, ପାର୍ଥ ମୋର ଭ୍ରାତା,
କରିଯା ପ୍ରଣାମ ଆସି ତାହାଙ୍କୁ ସତ୍ବର ।"
ଶୁଣି ଦେବ ଭ୍ରାତାଦେଶେ, ଆସିଲା ସୁଭଦ୍ରା,
ଅପରୂପ ରୂପବତୀ, ଦେବୀ ବା ମାନବୀ
କିଏ ଏ ନବୀନା ବାଳା, ଶୋଭାସୃଷ୍ଟିଭୂଷା,
ଆସନ୍ନ ଯୌବନ-ଜ୍ୟୋତି ଖେଳୁଛି ସର୍ବାଙ୍ଗେ,
ଯଥା ପ୍ରାତଃରବିକର ସଦ୍ୟସ୍ଫୁଟ ପଦ୍ମେ ।
ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଣମି କୃଷ୍ଣେ, ତହିଁ ପରେ ଭଦ୍ରା
ପ୍ରଣମିଲା ପାର୍ଥ-ପଦେ, ଶଶବ୍ୟସ୍ତେ ପାର୍ଥ
କରେ ଧରି ଶିର ତାର ଟେକିଲେ ଭୂମିରୁ,
ଆହା ସେ କି ଶୋଭା, ଥୁଆ କମଳ ପରେ କି
ସୁବର୍ଣ୍ଣ କମଳ—ସଦ୍ୟ ବିକାଶ-ଉନ୍ମୁଖ !
ସେ ପରଶେ ଦେନି ତନୁ ହେଲା ରୋମାଞ୍ଚିତ
କେବଣ ଅଜ୍ଞାତ ଭାବେ, ଦେନି ଧମନୀରେ
ଦେଲାକ ଚଳାଇ ଯେହ୍ନେ କିଏ ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ
ଶୀତଳ ଚନ୍ଦନାସବେ କିମ୍ବା ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଜଳେ
ଅମୃତ ପିଚକା, ତହୁଁ ହେଲାକ ଆରମ୍ଭ
ଦେନିପ୍ରାଣେ ପ୍ରଣୟର ବୈଦ୍ୟୁତିକ କ୍ରିୟା ।
ରଙ୍ଗପ୍ରିୟା ସତ୍ୟଭାମା କହିଲେ ଏକାଳେ—
"ସୁଭଦ୍ରେ ! ସେ ଦିନ ଶୁଣି ଅର୍ଜୁନ ପ୍ରଶସ୍ତି,
ଦେଖିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ତତ୍ ହେଉଥିଲୁ ବ୍ୟଗ୍ର ?
ଦେଖିଲୁ ତ ? ଚାଲ୍ ଏବେ" ଏହା ଭାଷି ଦେବୀ
ଧରି ସୁଭଦ୍ରାର କର, ସପତ୍ନୀ ଗହଣେ
ଗଲେ ଚଳି କକ୍ଷାନ୍ତରେ ଧୀରପଦକ୍ଷେପେ ।
ଏଥୁଅନ୍ତେ ବାସୁଦେବ ପୁଛିଲେ ସାଗ୍ରହେ
କନିଷ୍ଠ କୌନ୍ତେୟେ, "ସଖେ ! ଦଶ ବର୍ଷକାଳ
ଭ୍ରମିଲ ଏ ଭାରତର କେଉଁ କେଉଁ ତୀର୍ଥେ,
କହ ତାହା, ଶ୍ରବଣେ ମୋ ବଳୁଛି ମାନସ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଦୀନ ଭାଷେ ପାର୍ଥ-ମହେଷ୍ବାସ—
କେଉଁ ତୀର୍ଥ ଅଗୋଚର, ପ୍ରଭୋ ! ତୁମ୍ଭର ବା,
ସ୍ୱୟଂ ତୀର୍ଥସ୍ରଷ୍ଟା, ପଦ ତବ କୋଟିତୀର୍ଥ,
ତଥାପି ଯଦି ଭୃତ୍ୟମୁଖୁ ଶୁଣିବାକୁ ହରି,
ଇଚ୍ଛା ତବ, ଇଚ୍ଛାମୟ ! ଶୁଣ ତେବେ କହେଁ—
ପ୍ରଥମେ ପ୍ରୟାଗ ତୀର୍ଥେ ହେଲି ଉପନୀତ,
ଯମୁନା ଜାହ୍ନବୀ ଯୋଗ, ଅହା କି ସୁନ୍ଦର !
ଯେହ୍ନେ ହରିହର ମୂର୍ତ୍ତି କିମ୍ବା ଅର୍ଦ୍ଧରବି
ଅର୍ଦ୍ଧବିଧୁ, କିମ୍ବା ଅର୍ଦ୍ଧଛାୟା ଅର୍ଦ୍ଧକାୟା
ଏକତ୍ର ମିଶ୍ରିତ ଅବା ଯଥା ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ସାଧକ ହୃଦୟ-କ୍ଷେତ୍ର, ଅର୍ଦ୍ଧ-ଅନ୍ଧାରିତ
ଅର୍ଦ୍ଧ-ଆଲୋକିତ । ସ୍ନାନି ସେ ସଙ୍ଗମ ତୀର୍ଥେ

ମଣିଲି ଆତ୍ମାକୁ ଧନ୍ୟ, ପବିତ୍ର, ନିର୍ମଳ ।
ହେଲା ତହିଁ ଭେଟ ମୋର ନାଗସ୍ୱଭଳେମା
ଫୁଲ୍ଲାଙ୍ଗୀ ଉଲ୍ଲସି ସତ୍ୱ, ବରିଲେ ସେ ମୋତେ
ଇଚ୍ଛାବଶେ, ଶୋନଗଲି ପିତୃଦେହେ ତାର,
କିଛି ମାତ୍ର ନାଗପୁରେ କରି ଅବସ୍ଥାନ,
ଜାମାତୃଗୌରବ ଲଭି ଆସିଲି ବାହୁଡି ।
ଅନନ୍ତର ଚଲି ଯାତ୍ରା ହିମାଳୟମୁଖେ,
ଅହୋ, କି ଜଗତ ଶିରି, ଗର୍ବେ ଉଭା ଯଥା
ଭାରତସୌଭାଗ୍ୟ-ଶକ୍ତି-ଶ୍ରିୟ-ପାଟହାତୀ
ଶ୍ୱେତକାନ୍ତ ଐରାବତ, ଅନନ୍ତ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ।
ମସ୍ତକେ କାଞ୍ଚନଚୂଡ଼ା, ଶୋଭେ ଆହା ଯଥା
କଷିତ କାଞ୍ଚନଚୂଡ଼ା, ନବରତ୍ନଖଚୀ,
ସନ୍ନର୍ଭର ତନୁ ତାର ବୀରତନୁ ପ୍ରାୟ
ବୀରତ୍ୱେ କର୍କଶ୍ୟ ମାତ୍ର ଦୟାରେ ସଜଳ,
ହୋଇ ଚିରବର ଚର ହିମାନୀଆବୃତ
ଦୂରୁ ଦିଶେ ଭସ୍ମ ବୋଳା ଶଙ୍କରସଙ୍କାଶ ।
ତେବେ ବା ଗମ୍ଭୀର ଶାନ୍ତ ନଟବର ମୂର୍ତ୍ତି
ଧରେ ମେଘ ଅନ୍ତରାଳୁ ହୋଇ ବିନିର୍ମୁକ୍ତ ।
କରଭ୍ ପସ୍ୱଏ ଘନ ଖେଳନ୍ତି ତା ଦେହେ
ଲୁଚକାଲି ଖେଳ, ଧାଇଁ ଧାଇଁ କେହି
ଘନବନ ଉହାଡ଼ରେ ଯାଉଅଛି ଲୁଚି,
ଗୋଡ଼ାଇ ପଛରେ କେହି, ପଡ଼େ ପଡ଼େ ଗଲ
ଖୋଜି ବୁଲୁଅଛି ତାକୁ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ଉଦ୍‌ବେଗେ,
କାହିଁ ପରସ୍ପରେ କରି ପ୍ରେମ-ଆଲିଙ୍ଗନ
ଯାଉଛନ୍ତି ମିଶି ଦୁହେଁ, ଅବାରିତ ଭାବେ ।
ହିମାଦ୍ରି, ଅନନ୍ତ କୋଟି ଜୀବର ବସତି,
ଆବର ଅନନ୍ତ କୋଟି ଜୀବ ଭାଗ୍ୟଭୂମି,
କର୍ମଭୂମି, ଧର୍ମଭୂମି, ସମନ୍ୱୟ ସ୍ୱର୍ଗ ।
ଅନନ୍ତ ମହିମାମୟୀ ଭାରତ-ମାତାର
ଅନନ୍ତ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ତେଜ, ମହତ୍ତ୍ୱ, ଦେବତ୍ୱ,
ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟର ଏହା ଅକ୍ଷୟ ଭଣ୍ଡାର,
କଳ୍ପତରୁ ଏ ଗିରୀନ୍ଦ୍ର—ଭାରତ-ସ୍ୱର୍ଗର ।

ଆରୋହିଲି ଶୈଳେ, ଉଠି ବହୁଦୂର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ
ପ୍ରବେଶିଲି ଋଷି-ସ୍ଥଳୀ, ଗୁହାମୟ ସ୍ଥାନେ,
ଉପବିଷ୍ଟ ଧ୍ୟାନେ ତହିଁ ଗୁମ୍ଫାରେ ଋଷିଏ,
ଆଲୋକିତ ଗିରିଗୁହା ଶରୀରପ୍ରଭାରେ,
ତମୋମୟ ଖଣିଗର୍ଭେ ମଣିତେଜେ ଯଥା,
ବସି ବସି ବନ୍ଧିପାଶେ ଜଟା, ଲୋମାବଳୀ
ଭଜନ୍ତି ପିଙ୍ଗଳ ବର୍ଣ୍ଣ, ଶୂନ୍ୟ ବରବସ୍ତ୍ର,
ସମ୍ବଳ କେବଳ ମାତ୍ର କାଷ୍ଠର କୌପୀନ ।
ଶ୍ୱାପଦେ ନିର୍ଭୟ ତହିଁ, ତପସ୍ୟା ପ୍ରଭାବେ,
ସର୍ବେ ଫଳମୂଳାହାରୀ, ତପୋବ୍ରତ ପ୍ରାୟ ।
ତତ୍ପରେ ଗନ୍ଧର୍ବସ୍ଥଳୀ, ଚିର-ମୁଖର ସେ
ଗୀତବାଦ୍ୟେ, କେତେ ନବ ସ୍ୱର ନବ ତାଳ
କର୍ଣ୍ଣରସାୟନ, ଉଠେ ହୃଦଘଣ୍ଡ ତହୁଁ ।
ଗନ୍ଧର୍ବେ ବିଳାସପ୍ରିୟ, ଅଙ୍ଗ ନୃପପ୍ରାୟ,
ବିଳାସ-ନିଶାରେ ଭୋଳ ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷ ବେନି ।
କେତେ ରତ୍ନ ଇତସ୍ତତଃ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ସେ ସ୍ଥାନେ,
କାହିଁ ହୀରା ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ରହିଛି ପର୍ବତେ,
କାହିଁ ଅବା ପଦ୍ମରାଗ ମାଣିକ୍ୟ ପ୍ରଭାରେ
ତରୁଲତା ପଶୁପକ୍ଷୀ ଦିଶେ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ।
ଅନନ୍ତର ପ୍ରବେଶିଲି ମହୌଷଧି-ସ୍ଥଳୀ,
କାହିଁ କୋଶକୋଶବ୍ୟାପୀ ଚନ୍ଦନକାନନ,
କାହିଁ ନାରେଙ୍ଗର ବନ ଅତଳ ବିସ୍ତୃତ,
କାହିଁ ଜ୍ୱଳେ ଜ୍ୟୋତିଲତା ସ୍ୱଚ୍ଛାଲୋକେ ତାର
କରନ୍ତି ପୁସ୍ତକ ପାଠ ସ୍ୱନେ ବନଦେବୀ ।
କି କହିବି ହୃଷୀକେଶ, ଔଷଧମହିମା,
ହୁଏ ତହିଁ କ୍ଷୁଧା ତୃଷା ଆଜୀବନ ଦୂର,
ବୃଦ୍ଧ ହୁଏ ଯୁବା, ଅଛି ଗୁଳ୍ମ ଏକ ଜାତି,
ଯେ ଭକ୍ଷେ ତା ମୂଳ, ହୁଏ ଅଜର ଅମର ।
ବୁଡ଼ାଇଲେ ଲୌହ ତାହା ପତ୍ରନିର୍ଯ୍ୟାସରେ,
ହୁଏ ଲବେ ପରିଣତ ବିଶୁଦ୍ଧ କାଞ୍ଚନେ,
ମୃତ୍ୟୁସଞ୍ଜୀବନୀ ନାମେ ଅଛି ଏକ ଲତା,
ଛୁଆଇଁଲେ ଦେହେ ତାହା ଜୀଇ ଉଠେ ମୃତ ।

ତହିଁ ପରେ ଜୀବସଙ୍ଘ, ନାନା ଜାତି ଜୀବ
ବିଚରନ୍ତି ସଦା ତହିଁ, ଅଭୂତଦର୍ଶନ,
ଦେଖି ନ ହିଁ କେଉଁ କାଳେ ନରନେତ୍ର ତାହା,
କେହ୍ନୁ ଅର୍ଦ୍ଧ ନରାକାର, ଅର୍ଦ୍ଧ ପଶ୍ୱାକାର,
କେହ୍ନୁ ବା ବାନରାକୃତି, ମାନବ ଭାଷାବନ୍ତ ।
କେଉଁ ଅଂଶ ଆମୋଦିତ କସ୍ତୁରୀସୌରଭେ,
ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି ଦଳେ ଦଳେ କସ୍ତୁରିକା ମୃଗ,
କେଉଁ ଅଂଶ ଦଗ୍ଧୀଭୂତ ଭୁଜଗକୁଳର
ଅଗ୍ନିବର୍ଷୀ—ଆୟୁଶୋଷୀ—ବିଷନିଃଶ୍ୱାସରେ ।
କେଉଁ ଖଣ୍ଡେ ଗଜମୁକ୍ତା ବିକ୍ଷିପ୍ତ ରହିଲେ,
ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ଜାଣେ ତହିଁ ଅଣ୍ଡ ମାରି ଶୁଣ୍ଡ
ହେଉଅଛୁ ପ୍ରତାଡ଼ିତ ବାରମ୍ବାର କେତେ,
କମ୍ପୁଅଛୁ କେଉଁ ଅଂଶ ହରି କରୀ ଯୁଦ୍ଧେ,
ମୁମୂର୍ଷୁ ମାତଙ୍ଗ ଉଚ୍ଚ କରୁଣ ଚିତ୍କାରେ —
ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ ଗର୍ଜନେ, ନଭ ପଡ଼ୁଅଛୁ ଭାଙ୍ଗି,
ହେଉଅଛୁ ଟଳଟଳ ଗିରି, ଫାଟିଯାଏ
ଚୂଡ଼ା, ବନବାସୀ ପଶୁପକ୍ଷୀ ଆଦି ସର୍ବେ
ମହାଭୟେ ଲୁଚୁଛନ୍ତି ପଳାଇ ତେ ବାହିଁ ।
ଅବସ୍ଥିତ ମେରୁସଙ୍ଘ ଜୀବସଙ୍ଘ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ,
ଦୁର୍ବିଷହ ଶୀତ ତହିଁ, ପଶିଲେ ସେ ରାଜ୍ୟ
ପ୍ରତେ ହୁଏ ବସିଯାଉ ଧମନୀର ରକ୍ତ,
ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଗଲା ଯେସନେ ସଞ୍ଚାଳନକ୍ରିୟା ।
ଦିବସରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଭଳି କରେ ସ୍ୱକପଣ,
ଧବଳିତ ସେ ପ୍ରଦେଶ—ହସ୍ତୀ ସିଂହ ବ୍ୟାଘ୍ର
ବହୁ ସାମୁଦ୍ରିକ ଜୀବ ଅସ୍ଥିକଙ୍କାଳରେ,
ନିକଟେ ସେଠାରେ ଗଣ୍ଡଭେରୁଣ୍ଡ ବିହଙ୍ଗ
ଭୀଷଣ ବପୁଟବାଯ୍ୟ, ଆଣି ସେ ଉଠାଇ
ନିମ୍ନ ରାଜ୍ୟୁ ଚଞ୍ଚୁନଖେ ବ୍ୟାଘ୍ର ବାରଣାଦି
ଭୁଞ୍ଜେ ତହିଁ ନିରାପଦେ, ଆଉ ଏକ ପକ୍ଷୀ,
ନାମ ତାର ତିମିଙ୍ଗିଳଭୋଜୀ, ଝମ୍ପ ମାରି
ମଧ୍ୟ-ସମୁଦ୍ରରେ, ଧରି ଆଣି ତିମିଙ୍ଗିଳେ,
ଭୁଞ୍ଜେ ସୁଖେ ସୁବିଶାଳ ଅଧିତ୍ୟକା ପରେ ।

ଅନନ୍ତର ପ୍ରବେଶିଲୁ ତାପରାଜ୍ୟେ ଯାଇ,
ଭ୍ରମନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ କୋଟି ଗ୍ରହତାରା ତହିଁ
ବେଢ଼ି ଘେରି ଚଉପାଶେ, ଉଡ଼ନ୍ତି ଯେସନ
ଜ୍ୟୋତିରିଙ୍ଗପୁଞ୍ଜ ରାତେ, ଘେରି ଭୃଙ୍ଗ ବୃକ୍ଷେ ।
ଦେଖି ସେ ଲୋଭନ ଦୃଶ୍ୟ, ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେସନେ
ପିନ୍ଧିଛି ଗଳାରେ ଗିରି ବହୁ ଫେରପ୍ରଭ
ଆଗ୍ନେୟ ଗୋଲକମାଳ—ଅସୂତ୍ରଗ୍ରଥିତ ।
ଶେଷ ଚୂଡ଼ା-ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟ, ମିଳିଲୁ ସେଠାରେ,
କି ପବିତ୍ର, କି ଉଦାର, କିବା ଶାନ୍ତିମୟ,
ଅମର, କିନ୍ନର, ଯକ୍ଷ ଭ୍ରମନ୍ତି ସତତ,
ବହେ ତହିଁ ମଧୁମତୀ, ଦୁଗ୍ଧବତୀ ନଦୀ
ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଗର୍ଭ ମଧୁ ଦୁଗ୍ଧ ଧାରେ ।
ଧୀରେ ବହେ ସମୀରଣ ଅମୃତେ ଗାହନ,
ନୁହେଁ ଦୁଷ୍ଟ ସେ ସମୀର ପାର୍ଥିବ ନିଃଶ୍ୱାସେ,
ଅବିଶ୍ୱାସ-ବିଷବାଷ୍ପ ମିଶି ନାହିଁ ତହିଁ ।
କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ସେ ଶିଖରେ ବିଶ୍ୱର ସୁଷମା,
କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଇତିହାସେ ଯଥା ଅତୀତର
ସଭ୍ୟତା-ସମ୍ପଦ, ଜାତି ଜନ୍ମ ସମାଜର,
ପ୍ରକୃତିର ଲୀଳାଖେଳା ପ୍ରବୃତ୍ତି ତହିଁ
ହେଉଛି ଶୋଭାର ସୃଷ୍ଟି, ଭାଷାସୃଷ୍ଟି ଯଥା
ମନୋଗତ ଭାବସ୍ପର୍ଶ ଲୀଳାକ୍ରୀଡ଼ାବିନ୍ଦୁ ।
ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ହିମାଦ୍ରିର ଶିଖରେ ଶିଖରେ,
ସ୍ନାନ କରି ବହୁ ତୀର୍ଥେ—ଅମରବାଞ୍ଛିତ,
ହେଲୁ ଉପସ୍ଥିତ ଶେଷେ ମାନସପ୍ରତୀରେ ।
ଅଶାନ୍ତ ଉତ୍ସବମୟୀ ସେ ଦେବଦୀର୍ଘିକା—
ନାନାଜାତି ପଶୁପକ୍ଷୀ ବୃନ୍ଦ କୋଳାହଳେ,
କିନ୍ତୁ ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ, ତୃପ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଶ୍ୟ ତାର,
ଅବସ୍ଥାତ ତାକୁ ଆସି ବେଢ଼ିଲେ ମାନସେ
ଅଗାଧ ସାହସ, ଭକ୍ତି, ଅଗାଧ ଆନନ୍ଦ,
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ଯଥା ସରେ ରାଜହଂସାବଳୀ ।
ହେଲୁ ଉପଲବ୍ଧ ଯେସନେ, ସେ ସବୁ ଦର୍ଶନେ
କି ଏକ ନବୀନ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଜୀବନ,

ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ଶୁଣିଲି ମୁଁ ମାତୃଙ୍କ ଆହ୍ୱାନ
ସ୍ନେହ-ସୁଧାବୋଳା, ପ୍ରାଣ ଉଠିଲା ପୂରି
ପରମ ପୁଲକେ, ହେଲା ଆତ୍ମା ସୁଶୀତଳ ।
ସନ୍ତରନ୍ତି ସେ ଜାସାରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଝଷାରେ, ୧
ଫୁଟିଛି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପଦ୍ମ, ଉଡ଼ୁଛନ୍ତି ଅଳି,
ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରଭାତେ ତହିଁ ସ୍ନାନ ସପ୍ତର୍ଷିଏ
ସତୀ ଅରୁନ୍ଧତୀ ସହ, ତୋଳି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଦ୍ମ
ଘେନିଯାନ୍ତି ଧ୍ରୁବଲୋକେ, ବ୍ରହ୍ମପୂଜା ଅର୍ଥେ ।
ଜଳେ ପଶି କଲି ସ୍ନାନ, ଖେଳିଲି ଖଣ୍ଡିଏ
ମାତୃକୋଳେ ଶିଶୁ ପ୍ରାୟେ, ସନ୍ତରି, ସନ୍ତରି,
ସେ ଶୀତଳ ସୁଧା-ବାରି, ତାରେ ସେହି ଏକା
ଭବ-ହୁତାଶନ-ଦଗ୍ଧ ଆତ୍ମାକୁ ଶୀତଳି ।
ଅତଃପର ଅଙ୍ଗେ, ବଙ୍ଗେ, ବହୁସ୍ଥାନେ ଭ୍ରମି
ଦେଖି ବହୁ ତପୋବନ, ସ୍ନାନ ବହୁତୀର୍ଥେ,
ମିଳିଲି ଆସି ମୁଁ ପୂର୍ବ ପାରାବାର ତୀରେ ।
ମାହେନ୍ଦ୍ର ନଗର ନାମେ ଅଛି ତହିଁ ରାଜ୍ୟ,
କରନ୍ତି ପାଳନ ତାହା ଚିତ୍ରଭାନୁ ରାଜା,
ମହାଧର୍ମୀ, ବୀରଗୁରୁ ପ୍ରବଳପ୍ରତାପ,
ତାହାଙ୍କ ଲକ୍ଷିତ ଶର ଅବ୍ୟର୍ଥ ସର୍ବଥା ।
ଅପୁତ୍ରକ ସେ ନୃପତି ପରମ ଧାର୍ମିକ,
ଅଛି କନ୍ୟାଟିଏ ମାତ୍ର ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦା ନାମେ,
ଦେଖି ମୋତେ ଚିତ୍ରଭାନୁ, ଘେନିଯାଇ ଗୃହେ,
ବହୁ ସମାରୋହେ କଲେ କନ୍ୟକା ପ୍ରଦାନ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ବତ୍ସର ପରେ ଘେନିଣ ତଦାତ୍ମ୍ୟ
ନବ ବୈବାହିକ ପାଶୁଁ, କେତେ ଦିନ ଅନ୍ତେ
ହେଲି ଉପସ୍ଥିତ ଗଙ୍ଗାସାଗର ସଙ୍ଗମେ ।
କି ଭୈରବ ମହୋତ୍ସବ, କି ରୁଦ୍ର ତାଣ୍ଡବ
ସୃଜୁଛି ବାରୀନ୍ଦ୍ରବର, ଧାଉଁଛି ସବେଗେ
ଅନନ୍ତ ତରଙ୍ଗାବଳୀ, ଅନୁଦୃଷ୍ଟିହୀନ, ୨
ତରୀ, ତୃଣ, କାଷ୍ଠ ଆଦି ଯାହା ପାଏ ଆଗେ,
ସ୍ଥାନ ଦତ୍ତ ନିର୍ବିଶେଷେ, ଆଲିଙ୍ଗି ତାହାକୁ
ଟାଣିଯାଏ ବେଳାମୁଖେ, ସେ ପ୍ରେମ ଆଶ୍ଳେଷେ
କିଏ ସୁଖୀ, କେ ଅସୁଖୀ, ନ ଦେଖେ ସେ ତାହା
ଲେଉଟି ପଛକୁ ଚାହିଁ, ଧାଏଁ ଏକଲକ୍ଷ୍ୟେ ।
ସିନ୍ଧୁ ଭାଗୀରଥୀ ଯୋଗ, କଣ୍ଠଲ ସୁନ୍ଦର,
କରି ସିନ୍ଧୁ ଜାହ୍ନବୀର ତଟ ବିମର୍ଦ୍ଦନ
ଯାଉଛନ୍ତି ପାଛୋଟି ଘେନି, କିଛି ଦୂର ଯାଇ
ରତ ପରସ୍ପରେ ପ୍ରେମପୂତ ଆଲିଙ୍ଗନେ,
ତହୁଁ ପରେ ଦୁହେଁ ମିଶି ଲଭିଲେ ଏକତ୍ୱ,
ସେ ମହାମିଳନ ଦେଖି, ମଜ୍ଜି ସେ ସଙ୍ଗମେ,
ସାର୍ଥ କଲି ନେତ୍ର, କଲି ନରତନୁ ଶୁଦ୍ଧ ।
ତହୁଁ ଯାଇ ପ୍ରବେଶିଲି ଉତ୍କଳମଣ୍ଡଳେ,
କି ଅଜ୍ଞାତ ଭାବାବେଗେ ଉଚ୍ଛଳିତ ହୋଇ
ସହସା ବିଭୋର ପ୍ରାଣ, ଯେସନ୍ତେ ଅନ୍ଧାରୀରେ
ମାଜିଦେଲା କିଏ ମୋର ବିକୃତ ନୟନ
ପୁଣ୍ୟର ଶୀତଳ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଅମୃତ ଅଞ୍ଜନେ ।
ଢାଳିଦେଲା ଆନନ୍ଦରେ ସଞ୍ଜୀବନୀ ସୁଧା
ଅନ୍ତରର ଅନ୍ତସ୍ତଳେ, ଆନନ୍ଦ-ସାଗରେ
ଉଠିଲା ଜୁଆର ଯେସନ୍ତେ, ଉଦ୍‌ବେଳ ପ୍ଲାବନେ ।
ଗୌରବମୟୀ ଭୂମି—ଜନନୀ-ଉତ୍କଳା,
କିବା ସେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର ଭାରତମାତାର,
କେତେ ତୀର୍ଥ ତହିଁ, ପ୍ରତି ପ୍ରେମକୂପେ ତାର
ସ୍ଥଳେ ତୀର୍ଥ—ମହାତୀର୍ଥ, କୋଟି ତୀର୍ଥବତୀ ।
ବହେ ତହିଁ ହୈମବତୀ ମହାନଦୀ ନାମେ,
ବିପୁଳ ବିସ୍ତାରମୟୀ, ସ୍ନାନ କଲେ ତହିଁ
ଶରୀରୁ, ମାନସୁ ହୁଏ କଳୁଷ ବିଧୌତ ।
ଛୁଇଁଲେ ସେ ପୁଣ୍ୟସ୍ଥଳୀ ହୁଏ ଦୂରୀଭୂତ
ଇତର ପ୍ରାକୃତ ଭାବ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ମନ
ଧର୍ମଭାବେ, ରେଣୁ ତାର କୈବଲ୍ୟଦାୟିକା,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ବୈକୁଣ୍ଠଧାମ ନିଶ୍ଚେ ସେ ଜଗତେ ।
କରନ୍ତି ନିବାସ ତହିଁ ଏକଜାଣ ବୀର,
ଅଭୂତ, ଅଦ୍ଭୁତ ତାଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ ମହିମା,

୧—ମତ୍ସ୍ୟ । ୨—ପଶ୍ଚାତ୍ ଦୃଷ୍ଟିହୀନ ।

ପାର୍ବତ୍ୟ ପହାଡ଼ ଘଞ୍ଚ ଅରଣ୍ୟାନୀ ସ୍ତରେ
ଅବହେଳେ ସ୍ଥୂଳ ଲୌହ ଶାବଳ ମଧ୍ୟରେ,
ଦୃଢ଼ ମୁଷ୍ଟି ନିଷ୍ପେଷଣେ କରନ୍ତି ଯାହାର
ତୈଳ ଶ୍ୱେତସର୍ଷପରୁ, ମାତ୍ର ବାହୁସ୍ଫୋଟ
ପକାନ୍ତି ଉପାଡ଼ି ତାଳ, ଶାଳ ତରୁଚୟେ ।
ସେ ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତ ଅତୀବ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଏହା, ତାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖି ।
ପ୍ରସ୍ତର, ମୃତ୍ତିକା, କାଷ୍ଠ, ଧାତୁ ଆଦି ଶିଳ୍ପେ
କୁଶଳ ଉତ୍କଳବାସୀ, ଶିଳ୍ପରେ ଉତ୍କଳ
ରଖିଛି, ରଖିବ ସଦା ଭାରତ-ଗୌରବ,
ସଙ୍ଗୀତେ, ସାହିତ୍ୟେ ତାର ଓଟକ ନୁହେଁ ଊଣା ।
ନୀଳାଦ୍ରି ମଣ୍ଡଳ ନାମେ ଅଛି ଏକ ସ୍ଥଳୀ
ମହୋଦଧି ତୀରେ,ସଖେ ! ବୁଲେ ତହିଁ ଖେଳି
କି ଏକ ଦାରୁପିଣ୍ଡରୁ ଜୀବନ୍ତ ମହିମା,
ହେଲେ କେତେ ମହାକବି ନ ପାରିବ ବର୍ଣ୍ଣି
ସେ ମହିମା, ଯିବ ତୁମ୍ଭେ ଜାଣି ମାତ୍ର ତାର,
ଦେଖିଲୁ ସାଗର ତୀରେ ରହିଛି ସଜ୍ଜିତ
ପଣ ପଣ ପଣ୍ୟତରୀ, ଦୂରେ ହେଲା ଯେସନ୍ତେ
କମଳାଭଣ୍ଡାର ସ୍ଥିତ ରତ୍ନାକର ଗର୍ଭେ ।
ପଟାନ୍ତରହୀନ - ସିନ୍ଧୁ ଗହ୍ୱର ଦୃଶ୍ୟ,
କେତେ ଉନ୍ନତତା, କେତେ ଗଭୀର ଗର୍ଜନ,
ଉଠନ୍ତି କି କୋଟି ବଜ୍ର ଏକକାଳେ ଅବା
ଭୈରବେ ହୁଙ୍କାରି, ଯନ୍ତି ସେ ଉନ୍ମାଦ ଦୃଶ୍ୟ
ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା, ଦୁର୍ବଳତା ହରି ନରଙ୍କର ,
ଦେଇଯାଏ ଉଦାରତା ବିଶାଳତା ଆହେ,
ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ସେ ହୃଦୟେ ଅସ୍ମିତା ନରର ।
ଅନନ୍ତର ଅବଗାହି ଋଷିକୁଲ୍ୟା ତୀର୍ଥେ,
ପଶିଲୁ ଦେବେନ୍ଦ୍ରାବାସ ମହେନ୍ଦ୍ର କାନ୍ତାରେ,
ମହେନ୍ଦ୍ର ନାମରେ ଗିରି ଅବସ୍ଥିତ ତହିଁ,
ପର୍ଶୁରାମସ୍ପର୍ଶପୂତ, ଝରେ ତା ଶରୀରୁ
ମହେନ୍ଦ୍ରତନୟା ନାମେ ପୁଣ୍ୟ ତରଙ୍ଗିଣୀ,
ସ୍ନାନ କରି ହର୍ଷେ ତହିଁ, କରିଲୁ ଦର୍ଶନ
ଦେବ, ପିତୃଗଣଙ୍କର, ଭ୍ରମିଲୁ ପର୍ବତେ ।
ସହସା ଘଟିଲା ଏକ ବିଷମ ସଙ୍କଟ,
ଗଣ୍ଡା ଭ୍ରମେ କଲୁ ହାୟ, ଗୋବଧ ଅଜ୍ଞାନେ,
କି କରିବି ନ ଦିଶିଲା ଯୁକ୍ତି ବାଟ କିଛି,
ହୋଇଗଲା ଯେସନ୍ତେ ଅହୋ, ସଦ୍ୟର ରହିତ
ହୃତ୍‌ପିଣ୍ଡର କ୍ରିୟା, ହେଲୁ ଅନୁତାପେ ଘାରି,
ଭାବିଲୁ ବିସର୍ଜି ପ୍ରାଣ ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ
କରିବି ମୁଁ ଏ ପାପର, ଏମନ୍ତ ସମୟେ
ହେଲା ଅଶରୀରୀ ବାଣୀ ଶୂନ୍ୟମଣ୍ଡଳରୁ—
"ପହାଅ ଅର୍ଜୁନ, ନେଇ ଏ ମୃତ ଗୋଧନେ
ମହେନ୍ଦ୍ରତନୟା ସିନ୍ଧୁ ପବିତ୍ର ସଙ୍ଗମେ,
କର ତହିଁ ସ୍ନାନ, ହେବ ପାପମୁକ୍ତ ।" ଶୁଣି
ଏ ଆଦେଶ, ହେଲୁ ସଖେ, ଆଶ୍ୱସ୍ତ, ସଜୀବ,
ପାଳିଲୁ ତକ୍ଷଣେ ତାହା ଯଥାତଥରୂପେ ।
ନେବାବେଳେ ଧନୁ ଛୁଇଁ ସେ ଦୂଷିତ ଶବେ,
ପଡ଼ିଲା ପଥରେ ଚିହ୍ନ ଦାଗ ସୃଷ୍ଟି ତାର,
ସବଳେ ଫିଙ୍ଗିଲା ବାଣେ ସେ ସଙ୍ଗମ ତୀର୍ଥେ,
ବାହାରିଲା କୋଟି କୋଟି ରୁଧିରକଣିକା,
ସଂସ୍ଥାପି ସେ ତିନି ସ୍ଥାନେ ତିନି ଶିବଲିଙ୍ଗ—
ପ୍ରଥମେ ଗୋକର୍ଣ୍ଣେଶ୍ୱର, ଦ୍ୱୟେ ପୁଟେଶ୍ୱର,
କୋଟିଲିଙ୍ଗେଶ୍ୱର ନାମେ ତୃତୀୟ ସ୍ଥାନରେ,
ଦକ୍ଷିଣ ସାଗରମୁଖେ କଲୁ ତହୁଁ ଯାତ୍ରା ।
ଲଙ୍ଘି ପଥେ ଗୋଦାବରୀ, କୃଷ୍ଣା—କୃଷ୍ଣବେଣୀ,
ବହୁ ଗିରି, ବହୁ ଗ୍ରାମ, କାନ୍ତାର, ପ୍ରାନ୍ତର,
ହେଲୁ ଉପସ୍ଥିତ ଶେଷେ ରାମେଶ୍ୱରଧାମେ,
ଦେଖିଲୁ ଶ୍ରୀରାମକୃତ ଦୀର୍ଘ ଶିଳାସେତୁ
ବିସ୍ତୃତେ ବାରିଧିବକ୍ଷେ, ବହି ନେତ୍ରାମୃତ ।
ପୂଜି ରାମେଶ୍ୱର ଦେବେ ଭକ୍ତି ଉପଚାରେ,
ପିଇଣ ଚରଣାମୃତ—ଦୁଃଖ-ତାପହର,
ବାହାରିଲୁ ତହୁଁ ମୁହିଁ ପଶ୍ଚିମାବ୍ଧିମୁଖେ,
କେତେ ଦିନେ ଉପସ୍ଥିତ ପ୍ରଭାସ ତୀର୍ଥରେ,
ସୌଭାଗ୍ୟତଃ ହେଲା ତହିଁ ତୁମ୍ଭ ସହ ଭେଟ ।"

ନୀରବନ୍ତେ ପାର୍ଥ ହସି ଭାଷିଲେ କେଶବ—
"ଭାଗ୍ୟବାନ ଭାଇ ତୁମ୍ଭେ, ଭ୍ରମି ବହୁ ତୀର୍ଥେ
ଅର୍ଜିଲ ଅକ୍ଷୟ ପୁଣ୍ୟ ଅକ୍ଷୟ ପୌରୁଷ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ କୃଷ୍ଣସଖା, ହସନ୍ତେ ମଧୁରେ—
"ସତ୍ୟ ସଖେ, ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ ଭାଗ୍ୟଧର ମୁହିଁ,
ଦର୍ଶନେ ଶ୍ରୀପଦ ଯାଙ୍କ ମିଳଇ ଅବହେଳେ
କୋଟି ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନର କୋଟିଗୁଣ ଫଳ,
କିଏ ଭାଗ୍ୟବାନ ତାଙ୍କ ଭୃତ୍ୟଠାରୁ ବଳି ?"

ସଗବାକ୍ଷ କକ୍ଷେ ବସି ପୁରଲକ୍ଷ୍ମୀକୁଳ
ଶୁଣୁଥିଲେ ପାର୍ଥ ଉକ୍ତ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ,
ଶୁଣୁଥିଲା ଭଦ୍ରା ବସି ଉତ୍କଣ୍ଠେ ଉଦ୍‌ବେଗେ,
ଚାହୁଁଥିଲା ଥରେ ଥରେ ତୋଳି ଚାହାଣିରେ
ପାର୍ଥ ମୁଖେ, ପାର୍ଥ ସୁଦ୍ଧା ଆଗ୍ରହ କଟାକ୍ଷେ
ଶୁହିଁ ଦେଉଥିଲେ ସେହି ଉଣ ବାରମ୍ବାର ।
ନିକ୍ଷେପି ଉଭୟ ପ୍ରତି ଉଭୟେ ସେକାଳେ
ହୃଦୟୋଦ୍‌ଭୂତା ଦୃଷ୍ଟି, ଲୁଚିଲେ ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ
ପରସ୍ପର ହୃଦ, ଦୁହେଁ ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
ଚହଲିଲା ନୂତନତ୍ୱ ଦେଖି ପ୍ରଣୟର
ଭଲେ ଆହା ତନ୍ମୟ ନୟନେ ନୟନେ ।
ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ଆରବ୍ଧ ହେଲା ପ୍ରଣୟର କାର୍ଯ୍ୟ ।
ଶୁଣି ବୀରବାକ୍ୟ ପାର୍ଥ ବୀରତ୍ୱ କାହାଣୀ
ବୈନୀଭକ୍ତିଭୋଳା, ହୋଇ ଉଠିଲା ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ,
ମିଶିଲା ଶୋଣିତେ ଯେହ୍ନେ କେବଣ ଅଦ୍ଭୁତ
ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଶକ୍ତି, ମୁଖ ଦିଶିଲା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ମଧ୍ୟାହ୍ନ କମଳ ପ୍ରାୟ, ଫୁଲ୍ଲକୁଳେଶ୍ୱରୀ ।
ସେ କାଳର ଭାବ ବାଳା ରଖିଲା ଗୋପାଇ
ଗୂଢ଼ ଆବରଣେ, ଏବେ ସତ୍ୟଭାମା ଜନା
ନ ପାରିଲେ ଆଜ ଦେଖି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ତାହା ।

ରତ ହେଲେ କୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ଅନ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ,
ବାହୁଡ଼ିଲେ ମହିଷୀଏ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତାଭିମୁଖେ,
ଉଠିଗଲେ ଭଦ୍ରା, ମାତ୍ର ଅର୍ଜୁନ ହୃଦୟେ
ରଖିଗଲେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ, ଦେଇଗଲେ ସୃଷ୍ଟି
କି ଏକ ଅଜ୍ଞାତ ତୃଷା, ଅନିର୍ବଚନୀୟ ।
ପାର୍ଥହୃଦ-ମୂର୍ତ୍ତିଯନ୍ତ୍ର ୧, ରହିଗଲା ତହିଁ
ସୁଭଦ୍ରା ପ୍ରତିମା ଦୃଢ଼େ ହୋଇ ସମାଙ୍କିତ,
ତଥା ପୁଣି ଭଦ୍ରାହୃଦ, ଘେନିଗଲେ ସେହୁ
ପାର୍ଥମୂର୍ତ୍ତି, ରଞ୍ଜନ ଗଣ୍ଡିରନ୍ଧ୍ର ପ୍ରାୟ ।
ବାରମ୍ବାର ଚାହିଁ ଚାହିଁ ପଛକୁ ସୁଭଦ୍ରା
ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରେ ରହିଗଲେ ପଛେ,
ଡାକଦେଲେ ସତ୍ୟଭାମା, "ଆସ ଲେମାମଣି,
ରହିଲଣି ଏତେ ପଛେ, ବୃଦ୍ଧା ନାରୀ ପ୍ରାୟ,
ନାହିଁ କି ଗୋ ପାଦେ ବଳ, କେ ହରିଲା ତାହା !"
ଭାଷିଲେ ସୁଭଦ୍ରା ତହୁଁ ହୋଇ ଅପ୍ରତିଭ—
"ଯାଉଛି ଯାଉଛି ଦେଖ ! ଝୁଣ୍ଟିଲି ପଥରେ ।"
"ଜାଣିଥିଲି ଝୁଣ୍ଟିବୁ ତୁ ଝୁଣ୍ଟୁ ଆଶୋଭନ,"
ପ୍ରତିବାକ୍ୟେ ସତ୍ୟଭାମା କହିଲେ ସହାସ୍ୟେ,
"ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଣୟ ପଥେ ଝୁଣ୍ଟିବା ମଙ୍ଗଳ,
କିନ୍ତୁ ହୋଇ ନାହିଁ ତ ଗୋ କ୍ଷତ ଲେମାମଣି,
ପାଦେ କିମ୍ବା ହୃଦେ, ଯଦି ହୋଇଥାଏ ପାଦେ
ଶୁଖିଯିବ ତେବେ ତାହା ବଳେ ବଳେ ଆପେ,
ମାତ୍ର ହୃଦକ୍ଷତ, ସଖି, ହେବ ନାହିଁ ଶୁଷ୍କ
ନ ଲଭିଲେ ଯୋଗ୍ୟୌଷଧ ଅର୍ଜୁନରସ ସେ ।" ୨
ଶୁଣି ଏ ଛଳୋକ୍ତି ଭଦ୍ରା, ସାହିତ୍ୟପ୍ରବୀଣା,
ନ ଦେଲେ ଉତ୍ତର କିଛି, ରହିଲେ ମଉନେ,
ଘେରିଦେଲା କଣ୍ଠ ତାର ସ୍ତ୍ରୀସୁଲଭ ଲଜ୍ଜା ।
ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟେ ବହି ଏକ ନୂତନ ଅଭାବ,
ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଅକାଙ୍କ୍ଷା, ବାଳା ପ୍ରବେଶିଲେ ଯାଇ
ଭ୍ରାତୃଜାୟା ସହିତରେ ଅନ୍ତଃପୁର ମଧ୍ୟେ ।

୧—ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ । ୨—ଅର୍ଜୁନଗଛର ଛାଲି ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି ପ୍ରୟୋଗ କଲେ କ୍ଷତ ଆରୋଗ୍ୟ ହୁଏ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ

ଉଡ଼ିଯାଇ ପୋଷା ପକ୍ଷୀ ପଞ୍ଜୁରିରୁ ଯଥା
ବସେ ତରୁଶାଖେ, ତଥା ଭଦ୍ରାମନ-ପକ୍ଷୀ
ଉଡ଼ିଯାଇ ବସିଲାକ ଅର୍ଜୁନ-ପାଦପେ,
ନ ଫେରିଲା ଦେହେ ଆଉ, ଦେଖି ବାଳା ତାର
ମାନସ ଦେବତା ପାର୍ଥେ, ସେ ଦେବତା ପାଦେ
ଦେଲାକ ସମର୍ପି ନିଜ ଆତ୍ମା, ପ୍ରାଣ, ଚିତ୍ତ,
ସେ ତାହାର ପ୍ରତି କାର୍ଯ୍ୟେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚିନ୍ତାରେ,
ପ୍ରତି ପ୍ରାକୃତିକ ଦ୍ରବ୍ୟେ ଦେଖିଲା ଅର୍ଜୁନେ,
ସଂସାର ଅର୍ଜୁନମୟ ପ୍ରତେ ହେଲା ତାକୁ ।
ଘୂରୁଛି ସୁଭଦ୍ରା ଫୁଲ, ମାତ୍ର ମନ ତାର
କଳ୍ପନା-ସ୍ୟନ୍ଦନେ ବସି ବୁଲୁଅଛି ଦୂର
ଦେବଣ ଅଜ୍ଞାତ ରାଜ୍ୟେ, କେବେ ଅବା ଯାଇ
ଭେଟି ଆସୁଅଛି ପାର୍ଥେ, ପୂର୍ବଦୃଷ୍ଟ ସ୍ଥାନେ ।
ସଂଭୋଗ ସେ ଯେତେ ଥିବା ମହାଭାବନାରେ,
ତା ଏକ ସଂସାରଛଡ଼ା ପଦାର୍ଥ ସକାଶେ
ଚଞ୍ଚଳ ମାନସ ତାର, ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ବାଳା,
ଏ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜାହ୍ନବୀ ଜଳେ କାହିଁ ଆସି ଆହା
ପଶିଲା ଏ ଭୂମି, କିମ୍ବା ଦୁରନ୍ତ ବଲ୍ମୀକ —
ଭାଗବତ ଗାଦିଗର୍ଭେ, ପବିତ୍ର, ପୂଜିତ ।
ଚିନ୍ତାରେ ମଳିନ ଚିରହାସ୍ୟମୟ ଆସ୍ୟ,
ପଡ଼ିଛି ଝାଉଁଳି ଯଥା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଗୋଲାପ
ସ୍ଥଳକମଳ, ଦୁଷ୍ଟ କୀଟବିଦଂଶନେ ।
ଘୂରୁଅଛି ବସି ଫୁଲ ଅଯତ୍ନ ବିନ୍ୟାସେ,
ଯାଉଅଛି କେତେ ଫୁଲ ବନ୍ଧେ ଗୁନ୍ଥି ହୋଇ,
କେଉଁ ବା ଓଲଟା, କାହିଁ ତହିଁ ପ୍ରତି ନିଘା ।
ଗୁନ୍ଥିବା ସମୟେ ଧରି ଚମ୍ପକକଳିକା,
କେ ଅଙ୍ଗୁଳି, କେ କଳିକା, ହେଉ ନାହିଁ ବାରି,
କି ସୁନ୍ଦର ସେ ଅଙ୍ଗୁଳି, ସ୍ୱପ୍ନରେଣୁ ମଖା,
ଚନ୍ଦନେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଯଥା ସୁବର୍ଣ୍ଣଶଲାକା ।
କି ସୁନ୍ଦର, ଆହା, ବାଳା ଚିନ୍ତାକ୍ଷୀଣା ମୂର୍ତ୍ତି,
ଇଷ୍ଟଧ୍ୟାନରତା ଯଥା ନବୀନା ତାପସୀ,
କିମ୍ବା ଫୁଲ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ—ଅବାତସ୍ପନ୍ଦିତା ।
ଭାବୁଛି ଏସନ ବାଳା—ଲାବଣ୍ୟପିଣ୍ଡିକା—
"ଶୁଣିଥିଲି ଯାହା ପାର୍ଥ ପୃଷ୍ଠେ ନର ବୋଲି,
ସତ୍ୟ ସେ ବଚନ, କେତେ ପ୍ରେକ୍ଷାବାନ ସେହୁ
କଥାକେ କଥାକେ ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ ତାଙ୍କ
ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ଔଦାର୍ଯ୍ୟ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, କେତେ ପ୍ରୀତିମୟ
ପ୍ରେମମୟ ସେ ବଚନ, ସତ୍ୟ-ସୁଧାବୋଳା ।
ଉଦାର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବେଶ—ସ୍ୱପ୍ନଶୋଭାମୟ,
ଭାଗବତୀ ତନୁ ଢଙ୍କା ଗୈରିକ ବସନେ,
ଦିଶୁଛି ଆବୃତ ଯଥା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣେ ପଦ୍ମଜିତା,
ସୁବିଶାଳ ବକ୍ଷସ୍ଥଳ—ଭକ୍ତି ପ୍ରସ୍ରବଣ,
ପ୍ରେମର ଅନନ୍ତ ସ୍ରୋତ ନିଃସରେ ନିୟତ,
ସତ୍ୟ ସେ ଦ୍ୱିତୀୟ କୃଷ୍ଣ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ ନର ।
ଅଛନ୍ତି ଏଭଳି ଭକ୍ତ ଭ୍ରାତୃଦେବଙ୍କର,
ଏ ସଂସାରେ, ଏହା ମୋର ନ ଥିଲା ବିଶ୍ୱାସ,
ଏହିଭଳି ସ୍ୱାମୀ, ଧର୍ମସାଧନେ ସହାୟ
ଅବଳାର, ଧନ୍ୟ କୃଷ୍ଣା—କୃଷ୍ଣପରାୟଣା,
କେଉଁ ତପେ ଭାରତର ଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରତନେ
ଲଭିଥିଲା ବକ୍ଷେ, ଧନ୍ୟ ତପସ୍ୟା ତାହାର,
ସାର୍ଥକ ତା' ନାରୀଜନ୍ମ—ସଧର୍ମିଣୀ ଆଖ୍ୟା ।
କିଅବା ଶିଖାଇ ଯଦି କେହି ଦୟା କରି
ମୋତେ ସେ ତପସ୍ୟା, ହେଉ ଅସାଧ୍ୟ ପଛକେ
କ୍ଷୟ କରି ପ୍ରାଣ ତାହା କରନ୍ତି ସାଧନ ।
ଦାସୀ ହୋଇ ପାର୍ଥପଦେ, ସେ ପଦ ସହାୟେ
କରନ୍ତି ମୁଁ କୃଷ୍ଣନାମ ଭାରତେ ପ୍ରଚାର,
ଧର୍ମର ବିପ୍ଲବକାଳେ ଏପରି ସଜ୍ଜନେ
ହୁଅନ୍ତି ପ୍ରେରିତ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ବିଧାତୃବିଧାନେ,
ଅର୍ଜୁନ ସହାୟେ ନିଶ୍ଚେ ହେବ ଏ ଭାରତେ
ଧର୍ମରାଜ୍ୟ ସଂସ୍ଥାପିତ ଭ୍ରାତୃଦେବଙ୍କର ।

ଅଧର୍ମର ନିପାତନ ଘଟିବ ନିଚର,
କି ଆର୍ଯ୍ୟ, ଅନାର୍ଯ୍ୟ, ହୋଇ ହାତ ଧରାଧରି
ହେବେ ଧର୍ମକର୍ମେ ରତ, ବାଜିବ ସଘନେ
ଏ ଭାରତ-ଦେବାଳୟେ ଧର୍ମଘଣ୍ଟାସ୍ୱନ ।
ଅହୋ ! ଏ କି ଧର୍ମଗ୍ଲାନି ଏବେ ଏ ଭାରତେ,
ସର୍ବେ ସ୍ୱାର୍ଥପର, ପ୍ରଶ୍ରୀହିଂସାପରାୟଣ,
ହୋଇଅଛି କ୍ଷାତ୍ର ଶକ୍ତି ପ୍ରତୀପମୁଖିନୀ,
ନୀତିରେ ଶାସନ ନାହିଁ, ଶାସନ ଅସିରେ ।
ଧର୍ମରାଜ୍ୟ—ହାୟ, ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମରାଜ୍ୟ ଏବେ
ଭୀଷଣ ବିଷାଦମୟ, ଭ୍ରମେ ତହିଁ ଉଗ୍ର
ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଉନ୍ମାଦନା, ନାହିଁ ପାପେ ଭୟ,
ନାହିଁ ଆଉ ତ୍ୟାଗେ କ୍ଷମା ସେବାରେ ପୌରୁଷ,
ରହିଅଛି ତାହା ଭୋଗେ, ପରପୀଡ଼ନରେ ।
ବିଶ୍ୱବନ୍ଦ୍ୟ ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ—ସନାତନ ନୀତି—
ଲୋକପ୍ରୀତି, ଲୋକସେବା, ବିସୋରି ଏ ସତ୍ୟ,
ରତ ଆର୍ଯ୍ୟେ ଅନାଚାର ଅଧର୍ମାଚରଣେ—
ପ୍ରଧାବିତ ଦୁରାକାଙ୍କ୍ଷା-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୃଗ ପଛେ ।
"ଜ୍ଞାନରତ୍ନେ ସମସ୍ତଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ଅଧିକାର",
ନାହିଁ ଏ ଉଦାର ନୀତି, ଏକା ବ୍ରାହ୍ମଣର
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଧିପତ୍ୟ ବେଦେ, ଏ କି ଅତ୍ୟାଚାର !
ହୋଇପାରେ ନିଷେଧ ତା ଅଯୋଗ୍ୟ ପକ୍ଷରେ,
ବର୍ଣ୍ଣନିର୍ବିଶେଷେ, ମାତ୍ର ନୁହେଁ ଯୋଗ୍ୟପକ୍ଷେ,
ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଯୋଗ୍ୟ ହେଲେ ତାହା ପ୍ରତି ମୁକ୍ତ
ନିଷିଦ୍ଧ ପଠନ ବେଦ, ସମୀଚୀନ ଏହା,
ଯେ ବୁଝିବ, ସେ ପଢ଼ିବ, ନ ବୁଝି ପଢ଼ିବା
ଖାଲି ଶବ୍ଦମୁଖା ସିନା, ବିଫଳ ଯାତନା ।
ବଢ଼ୁଛି ବିରୋଧ ଆର୍ଯ୍ୟ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ,
ମଣନ୍ତି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଆର୍ଯ୍ୟେ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଜାତିକୁ,
ଅନାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ହୃଦେ ରହି ଘୃଣା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି,
ଏହା ଘୋର କୃତଘ୍ନତା ନୁହେଁ କି ଆର୍ଯ୍ୟର ?
ଦୁହେଁଯାକ ସନ୍ତାନ ତ ଭାରତମାତାର,
ସମ୍ପର୍କରେ ଭାଇ, ତେବେ କିପାଁ ଏ ଲଘୁତା—
କିପାଁ ଏ ପ୍ରଭେଦ, କିପାଁ ହୃଦୟହୀନତା !
ଅନାର୍ଯ୍ୟ ତ ନର, ପୁଣି ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁଦ୍ଧା ନର,
ଚକ୍ଷୁ, କର୍ଣ୍ଣ, ଅବୟବ ସମାନ ବେନିର,
ତେବେ କିପାଁ ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ସ୍ୱାର୍ଥପର ନୀତି,
ପରଶ୍ରୀକାତର ଭାବ, ହେଲେ ଏହା ଦୂର,
ତେବେ ହେବ ଧର୍ମରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ଭାରତେ ।
ହୋଇଛି ଭୀଷଣ କେଡ଼େ ହାୟ ଧର୍ମରାଜ୍ୟ,
ଭୀଷଣ ଯେସନ ଦୁଷ୍ଟ ମଦ୍ୟପବନ୍ଧୁତା,
ଯଥେଚ୍ଛାଚାରିତାପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଠଶାଳା ଯଥା,
ଚାଟଙ୍କର ମଗ୍ନମଣି ଗାଲଗୋଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ—
ଶାସୟିତା ଅବଧାନ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ।
ଧର୍ମ ମାନବର ଗୁରୁ, ସେ ଗୁରୁକୁ ଆଣି
ସଂସ୍ଥାପିବ ଯେ ଅଶାନ୍ତ ବିଶ୍ୱପାଠଶାଳେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତି, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ନମସ୍ୟ ଜଗତ୍ ।"
ସହସା ଉଠିଲା ସ୍ଫୁରି ଘନେ ବାମନେତ୍ର,
ବାମବାହୁ ସୁଭଦ୍ରାର, ମଙ୍ଗଳସୂଚକ,
ଏକାଳେ ମିଳନ୍ତେ ତହିଁ ସତ୍ୟଭାମା ଦେବୀ,
ନମିଲା ସୁଭଦ୍ରା ତାଙ୍କୁ ଉଠି ସସମ୍ଭ୍ରମେ,
ନମେ ଯଥା ପୁଷ୍ପପାଦେ କଳିକା-ବାଳିକା ।
ତହୁଁ ସତ୍ୟଭାମା ଫିଙ୍ଗି ଉଦ୍ରାଣିରେ ଫୁଲ
କହିଲେ ଏ ଆଶୀର୍ବାଦ, ମୃଦୁହାସ୍ୟମୁଖେ—
"ଲଭ ସନ୍ନ୍ୟାସିନ, ଯୋଗ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସତ୍ୱର ।"
ଭାଷିଲା ସୁଭଦ୍ରା, "ଦେବି, ନୁହେଁ ତ ସାମାନ୍ୟ
ସୁବୋଧାଚାତୁରୀ, ତବେ ଆଶୀର୍ବାଦ ସେହୁ
ଯଜମାନସଂଗୃହୀତ ଫୁଲେ ଯଜମାନେ ।"
"ହେବ ଗୋ ସୁବୋଧା ସତ୍ୟ ସେ ଭାବବାହେ
ସେଦିନ ଆସନ୍ନବର୍ତ୍ତୀ ।"—ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ,
"ଥାଉ ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଆଗେ କହ ଜେମାଦେଈ,
ଭାବୁଥିଲୁ କିସ ବସି ଏ ବିଜନ ସ୍ଥାନେ ?"
ଉତ୍ତରିଲା ଭଦ୍ରା, ଉଠି ଉଦ୍‌ବେଗେ ଚମକି—
"ଭାବି ନାହିଁ କିଛି ଦେବି ! ଗୁନ୍ଥୁଥିଲି ଫୁଲ ।"
'ନ କହ ମିଛରେ ଭଦ୍ରେ !' ଭାଷିଲେ ବୈଷ୍ଣବୀ

"ଚକ୍ଷୁକୋଣେ, ଗୁଳ୍ମାନ୍ତରେ ଦେଉଅଛୁ ଦେଖା
ମନକଥା ତୋର, ବୁଝା ସରିଲଣି ତାହା ।
ଆସିଛୁ ଦେବାକୁ ତୋତେ ମଙ୍ଗଳସମ୍ବାଦ,
ଦେବୁ ତୁ କି ପୁରସ୍କାର ? କହ ଭଦ୍ରା ତୂର୍ଣ୍ଣ ।"
କହିଲେ ସୁଭଦ୍ରା ତହୁଁ ଉଭେ ହସି ହସି —
"ଜଗତ ଯାହାର ସୃଷ୍ଟି, ଅର୍ପିବି ମୁଁ ତାକୁ
କେଉଁଠାରୁ ଆଣି ଅବା କେଉଁ ଉପହାର ?
ବାଣୀବନ୍ଧା ବ୍ୟବସାୟୀ କେବେ ହେଲ ସତ ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ସତ୍ୟଭାମା, "ଥାଉ ପୁରସ୍କାର,
ଯଥାକାଳେ ସକୁସୀଦ କରିବ ଆଦାୟ,
ଶୁଣ ଏବେ ଶୁଭବାର୍ତ୍ତା, ତବ ଭ୍ରାତ୍ ଇଚ୍ଛା—
ଅର୍ପିବେ ସେ ପାର୍ଥ କରେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସୁଭଦ୍ରା ।
ମଜ୍ଜିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପରା ଥିଲ ପାର୍ଥ-ତୀର୍ଥେ,
ମଜ୍ଜ ଏବେ ଆଜୀବନ, ଆକଣ୍ଠ, ଅଶେଷ,
ଜାଣୁ ପାରିବୁ ତ ସଖି, ପ୍ରଣୟୋଦ୍ଗତାରେ—
ଦ୍ରୁପଦନନ୍ଦିନୀସହ—ସାପତ୍ନ୍ୟ ସମରେ ?"
ଏହା ଭାଷି ସତ୍ୟଭାମା—ରଙ୍ଗରସମୟୀ,
ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଅବକାଶ ନ ଦେଇ ଭଦ୍ରାକୁ
ଚାଲିଗଲେ ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟେ ହସି ହସି ଧୀରେ ।
ଶୁଣି ଏ ସମ୍ବାଦ ଭଦ୍ରା ହେଲା ଆଶ୍ୱସ୍ତ,
ଆଶ୍ୱସ୍ତ ଯଥା ସୀତା—ବୈଦେହୀ-ବିମଳା,
ଶୁଣି ଧନୁର୍ଭଙ୍ଗବାର୍ତ୍ତା ଦାଶରଥିଙ୍କର ।
ହେଲା ତନୁ ରୋମାଞ୍ଚିତ, ବହିଲା ଶିରରେ
ପ୍ରତିଲୋମେ ରକ୍ତଧାର, ବିପୁଳ ପୁଲକେ ,
ଭାବିଲା ଏସନ ବାଳା, "ଅହୋ, କି ସୌଭାଗ୍ୟ
ଚନ୍ତାମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧ, ସ୍ୱପ୍ନ ହେଲା ସତ୍ୟ !
ଜୀବନର କଳ୍ପନା ମାନେ ହେଲା ହସ୍ତଗତ
ଅକସ୍ମାତ ରତ୍ନନିଧି, ନ ବୁଣୁଣୁ ବୀଜ,
ହେଲା ପକ୍ୱଫଳ ଲାଭ, ସରସ ମଧୁର,
କି ଲୀଳା ଏ ନିୟନ୍ତାର, ଅଦ୍ଭୁତ, ଅଶ୍ରୁତ,
ଜାଣିଲି, ସନ୍ଦିଗ୍ଧା ନୁହେଁ ବ୍ୟର୍ଥ କଦାଚନ ।
ଭାବ ମୋର ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଜାଣି ମୋ ଅନ୍ତର
କହିଲେ ସୌଭାଗ୍ୟ ଏହି ମଙ୍ଗଳ ବିଧାନ,
ଏବେ ଦୟା, ଦୟାମୟ ! ଦୀନା ଭଗ୍ନୀ ପ୍ରତି,
ମଙ୍ଗଳମୟ ହେ, ତୁମ୍ଭ ମଙ୍ଗଳ ଆକାଙ୍କ୍ଷା
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ମଙ୍ଗଳରେ, ଗାଇ ତବ ନାମ
ଭୁଞ୍ଜେ ସଦା, ପ୍ରଚାରି ସେ ପୁଣ୍ୟ ନାମ ଭବେ,
ହେଉ ଏ ଜୀବନ ସାର୍ଥ, ଏତିକି ମାଗୁଣି,
କର ଆଶୀର୍ବାଦ ଯେସନ୍ତେ ପୂରୁ ମନୋରଥ ।"
ଭାବି ଏହିପରି ଭଦ୍ରା, ଆନନ୍ଦ-ଅଧୀରେ,
ଧରି କରେ ପୁଷ୍ପପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁବର୍ଣ୍ଣଚାଙ୍ଗୁଡ଼ି
ନାରାୟଣ ପୂଜା ଅର୍ଥେ ଉଠିଗଲା ତହୁଁ ।

ସୁଭଦ୍ରା ଦର୍ଶନ ବେଳୁ ଏଣେ ପାର୍ଥ ଚିତ୍ତ
ଉଠିଲା ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ପ୍ରଣୟ-ହିଲ୍ଲୋଳେ,
ଭାଳିଲ ଏସନ ବୀର, "ଏ କି ମହିମିତା—
ନାରୀ, ଅବା ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତି ଜନ୍ମା ତପୋଽଧିକ ।
କି ଲାବଣ୍ୟ ସୁଭଦ୍ରାର, ତେଜେ ଢଳଢଳ,
ସେ ଶୋଭା-ଗଙ୍ଗାରେ ବ୍ୟାକା ବସୁଇଣ ଗଲା
ସ୍ନାନ ମୋ ମାନସ, ଫୁଟାଇ ସେ ପୁଣି
ଆଶାର-କାସାରେ ମୋର ଶତ ଶତଦଳ ।
କେତେ ଶକ୍ତି ବାଳିକାର, କି ନିଷ୍କାମ ଭକ୍ତି,
କି ମହିମା, କି ଯୋଗ୍ୟତା, କି ଦିବ୍ୟ ସୁଷମା,
କୋଟି ଗୁଣେ ବଳେ ତହୁଁ ଅନ୍ତର ସୁଷମା,
ଯେସନ୍ତେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ , ସୁଷମାର ବରଣେ ଅଦ୍ଭୁତ ।
ସଂଯମେ ବୈରାଗ୍ୟେ, ତ୍ୟାଗେ ଏରୂପ ଅବଳା
ଅନେକ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଦୁର୍ଲଭ ଏକାନ୍ତ,
କହେ ହୃଦେ କୃଷ୍ଣପ୍ରେମ-ପବିତ୍ରପ୍ରବାହ,
ରୂପ, ଗୁଣ ଏକାଧାରେ ଅଭାବ ସଂସାରେ,
କିନ୍ତୁ ବାଳା ଏ ଉକ୍ତିର ପ୍ରତୀପ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।
ଏଭଳି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନାରୀ ଯୋଗ୍ୟ ଏକା ସିନା
ସଧର୍ମିଣୀ ଅଭିଖ୍ୟାର, ପୁରୁଷକୁଳର
ଧର୍ମସଂସାଧନେ ନାରୀ ଉତ୍ତରସାଧିକା,
କରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ନ ସିନା ଦ୍ୟୁଲୋକ ଭୂଲୋକ

ଚନ୍ଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ରପାଟସ୍ୱଣୀ-ଚନ୍ଦ୍ରିକା ସହାୟେ,
କୋଟି କୋଟି ତାରା ଗାଇ ଆକାଶର ଶୋଭା
ବାଷ୍ପୀଭୂତ ଜଳକଣା ଘେନି ସମୀରଣ
ସୃଜେ ନଭେ ମେଘ, କରେ ସୃଷ୍ଟି ପାଳନ ସେ
ସୁଭଦ୍ରା ରମଣୀରତ୍ନ, ଚଉଦର ଦେବୀ,
ଏ ରତ୍ନ ନିକଟେ ତୁଚ୍ଛ—ତୁଚ୍ଛାଦପି ତୁଚ୍ଛ
କୋଟି ସୌର ଜଗତର ଅଧିକାର ଲାଭ,
ମଣ୍ଡିବ ଯେ ଗୃହ ଭଦ୍ରା, କରିବ ସେ ସ୍ୱର୍ଗ ।
ନିରେଖିଲି ଦେଖି ତାକୁ ହୃଦୟ ମୋହର
ହୋଇଛି ଅଜ୍ଞାତ ଭାବେ ବ୍ୟାକୁଳ, ଅଥୟ,
କି ମୁଗ୍ଧ ମାଦକତା ସେ ଦେଇଗଲା ପ୍ରାଣେ,
କି ଏକ ଅଶାନ୍ତ ତୃଷ୍ଣା ଅର୍ପିଲା ଆତ୍ମାରେ,
ସେ ତୃଷ୍ଣାର ସେହି ଏକା ଉପଯୁକ୍ତ ବାରି,
ନ ମେଣ୍ଟିବ ତାହା ଅନ୍ୟ ତୁଷାରକଣାରେ,
ଔଷଧ କେବଳ ସେ ମୋ ପୀଡ଼ିତ ଶରୀର ।
ଏହାପରେ ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ନିର୍ଜନେ ଅର୍ଜୁନ,
ମିଳିଲେ ଏକାକୀ ଆସି ସେଠାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ।
ନମିଲେ ଉଠିଣ ତହୁଁ ପାର୍ଥ ଶଶବ୍ୟସ୍ତେ
କୃଷ୍ଣପଦେ, ବାସୁଦେବ ଉଠାଇ ତାହାଙ୍କୁ
ଆଲିଙ୍ଗିଲେ ସମାଦରେ, ବେନି କୃଷ୍ଣ ମିଳି
ହୋଇଲେ ଏକମୂର୍ତ୍ତି, ଆହା, ଅପରୂପ ରୂପ,
ମିଶିଗଲେ ପ୍ରେମଡୋରେ ଭକ୍ତ, ଭଗବାନ,
ମିଶିଲା ଅରୂପ ରୂପେ କିଅବା ସ୍ୱରୂପ,
ଅଥବା ତନ୍ମୟ ମିଶେ ସିନ୍ଧୁ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱନ ।
ଅନନ୍ତର ବେନି ସଖା ବସିଲେ ଆସନେ,
ଭାଷିଲେ ଶ୍ରୀହରି, ଚାରୁହାସ୍ୟୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୁଖେ,—
"ଆସିଛି ମୁଁ ଏବେ ସଖେ ! ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କର
ଦୌତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟେ, ଦେବୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା, ତୁମ୍ଭ କରେ
ସମର୍ପିବେ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ଧର୍ମପତ୍ନୀରୂପେ,
ଉଦ୍ଧାରି ତାହାଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭେ ରୋଗୁଁ ଜୀବନକୁ
ସାଧିଛ ଯେ ଉପକାର, ତାହାର ହି ଏହା
ଉପଯୁକ୍ତ ପୁରସ୍କାର," କହିଲେ କୃଷ୍ଣ ।

ଉତ୍ତରିଲେ ପାର୍ଥ, "ସଖେ ! ତୁମ୍ଭେ ମୋର ପ୍ରଭୁ,
ପ୍ରଭୁପତ୍ନୀ ଦେବୀ, ନିତ୍ୟ ଆରାଧ୍ୟା, ନମସ୍ୟା,
ଅତୁଳ ତାଙ୍କର ଦୟା ଏ ସେବକ ପ୍ରତି,
ତାଙ୍କ ଦତ୍ତ ନୈବେଦ୍ୟଟି ଗ୍ରହିବ ମସ୍ତକେ,
କେ ଲଙ୍ଘିବ ଆଜ୍ଞା ତାଙ୍କ ବିଶ୍ୱ ଚରାଚରେ,
କିନ୍ତୁ ସଖେ, ଯଥାର୍ଥ ମୁଁ କହୁଛି ନିଜର,
ସୁଭଦ୍ରାର ଯୋଗ୍ୟବର ନୁହେଁ ଏ ଅଧମ ।"
"ଯୋଗ୍ୟବର ସୁଭଦ୍ରାର ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରିୟବର"
ଭାଷିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ତୁମ୍ଭେ ଆଦର୍ଶ ମାନବ,
ଆଦର୍ଶ ମାନବୀ ଭଦ୍ରା, ଉଭୟ ମିଳନ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣେ ମଣିଯୋଗ ପ୍ରାୟ, ଶୁଭଯୋଟକ ସେ,
ସେ ମିଳନ ପୁଣ୍ୟ ସହ ପ୍ରେମର ମିଳନ ।
ଅର୍ଥମୋହେ, ରୂପମୋହେ ହୁଏ ଯେ ବିବାହ,
ଅବୈଧ ମିଳନ ତାହା, ଶଶୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯୋଗ,
ପବିତ୍ର ଉଦ୍ବାହ ନୀତି, ନୁହେଁ ତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
ଭୋଗ କ୍ରୀଡ଼ା ବିଳାସାଦି ବ୍ୟସନସାଧନ,
ଧର୍ମପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନ ସଧର୍ମିଣୀ ଭବେ ।
ପତିର ଦ୍ୱିତୀୟ ଶକ୍ତି ନାରୀ ଏ ସଂସାରେ,
ପତି ଅର୍ଦ୍ଧ, ପତ୍ନୀ ଅର୍ଦ୍ଧ, ଦୁହେଁ ମିଶି ଏକ,
ସାଧନେ ସଂସାର ଧର୍ମ ଯୋଡ଼ା ବେନି ଶକ୍ତି ।
ଜୀବନ ମରଣ ମଧ୍ୟେ ସିନା, ପ୍ରିୟବର,
ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବ୍ୟବଧାନ, ଜୀବନ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ
ଏହି ଅଛି, ଏହି ନାହିଁ, କି ଭରସା ତାକୁ,
ଅଛି ତାର ଚିର ଗତି, ମାତ୍ର ନାହିଁ ସ୍ଥିତି ।
କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଦେହ, ସେହି କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ
ହେବ ସାଧିବାକୁ ଭବେ ମହତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ,
ଧର୍ମର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ପ୍ରେରିତ ମାନବ,
ମାନବଜନ୍ମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଧର୍ମ ହିଁ କେବଳ ।
ଧର୍ମର ଉନ୍ନତିକଲେ ପ୍ରତି ମାନବର
ଅଛି ଅଧିକାର, ମାତ୍ର କଠିନ ତା ପଥ,
ଯୋଗ୍ୟ ସାହା ସେ ପଥରେ ନାରୀ ମାନବର,
କିନ୍ତୁ ଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ମିଳନ ବାଞ୍ଛିତ ସର୍ବଥା,

ନହୁବା ତୋଳକା ସହ ଯୋଖିଲେ ବାୟସେ,
ଝମ୍ପା ବକ ସଙ୍ଗେ ହଂସୀ ଫଳେ ବିପରୀତ ।
ମିଶେ ନାହିଁ ବେନି ମନ, କଳ ଠେଲି ଥାୟ,
ହୁଏ ସେ ଦମ୍ପତିଗଣ ପଶୁଙ୍କୁ ପାତାଳେ ।
ମନମୂଳେ ଏ ଜଗତ, ନ ମିଶିଲେ ତାହା,
ସ୍ୱଭାବେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରମୁଖୀ ହେବ ସେ ଦମ୍ପତି,
ଗୃହ ହେବ କାରାଗାର, ସ୍ୱର୍ଗ ହେବ ନର୍କ,
ଏ ଦାରୁଣ ଅଧୋଗତି ନିଜର ଯାହାର,
ସେ କାହିଁ ନିରତ ହେବ ପରର ଉଦ୍ଧାରେ ?
ଦେଖ ସଖେ, କି ଅଧର୍ମ ଗ୍ରାସୁଛି ଭାରତେ,
ନାହିଁ ଆର୍ଯ୍ୟ ଉଦାରତା, ବିଶ୍ୱବନ୍ଦିତ,
ଲଙ୍ଘି ସବେ କ୍ଷାତ୍ରଧର୍ମ, ମଜ୍ଜି ପାପେ ଅତେ,
ମତ୍ତାନ୍ତି ଅପରେ ପୁଣି ପ୍ରଦାନି ପ୍ରଶ୍ରୟ ।
କୁଟୁଣୀ ହାତୁଣୀ ଯଥା ନିଜେ ପିନ୍ଧି ବେଢ଼ି,
ସେହି ବେଢ଼ି ବାନ୍ଧେ ନେଇ ଅନ୍ୟର ପାଦରେ ।
ଜରାସନ୍ଧ, ଶିଶୁପାଳ—ନୃପକୁଳକାଳୀ,
କି ଭୀଷଣ ଅତ୍ୟାଚାରେ ପ୍ରମତ୍ତ ଉଭୟେ,
ପ୍ରଥମ ପାମର କରି ନୃପବୃନ୍ଦେ ବନ୍ଦୀ,
ମନାସିଛି ଆରମ୍ଭିବ ନରମେଧ ଯଜ୍ଞ,
ଦ୍ୱିତୀୟ ପାମର ତହିଁ ସହାୟ ତାହାର ।
ଏଣେ ଦେଖ ପ୍ରାତସ୍ମୃତ ଭରଦ୍ୱାଜ ସୁତ
ଦ୍ରୋଣେ, ପରିହରି ଋଷିଧର୍ମ, ପିତୃଧର୍ମ—
ବ୍ରହ୍ମପୂଜା ଆଦି ପୁଣ୍ୟ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ସାଧନେ,
ଧନୁର୍ବେଦ ବ୍ୟବସାୟେ ନିରତ ସପୁତ୍ର,
କି ଲଜ୍ଜା ଏ ସର୍ବନାଶ ! କି ବିଷମ କ୍ଷୋଭ,
ମରିବ ଲଜ୍ଜାରେ ଲଜ୍ଜା, ଶୁଣିଲେ ଏ କଥା
ଝାସି ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡେ, ହାୟ ଅସମ୍ଭବ ସଖେ,
ଧର୍ମର ବିପ୍ଳବ କାଳେ, ପୁଣି ଭୀଷ୍ମଦେବ,
ଅମର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଯାଙ୍କ କୁଳିଶୁ କଠିନ,
ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଧର୍ମବୀର, ଚିର ଧର୍ମପ୍ରାଣ,
ଛାଡ଼ିଲେ ସେ ଦୁରାଚାରୀ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନପକ୍ଷ,
ସେ ଦେଶକ ସାହସରେ କଟୀ କୁରୁଗ୍ଳାନି

ମଣ୍ଡିଛ ଧରିକୁ ସର୍ବ, ପିନ୍ଧିଛି କଳଙ୍କ ।”
ଉତ୍ତରିଲେ ଧନଞ୍ଜୟ ସଙ୍କୋଚେ ଅନତେ—
“କି ଚାରା ତାଙ୍କର ଦେବ, ପାଳିତ ଉଭୟେ
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଅନ୍ନେ, ଅତଃ ସହାୟ ତାହାର ।”
ଶୁଣି ଅର୍ଜୁନର ଏହି ଗୁରୁଭକ୍ତି ବାଣୀ,
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମିଶ୍ରିତ ସ୍ୱରେ ଭାଷିଲେ କେଶବ—
“ପେଟପାଇଁ ହେବ କି ହେ ପାପରେ ପ୍ରଶ୍ରୟ !
ହାୟ, ଛାର ପେଟପାଇଁ ଏତେ କ୍ଳୀବବୃତ୍ତି !
ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦିଅନ୍ତି ମନୁଷ୍ୟତା ପଦେ,
ଯେଉଁ ଭୀଷ୍ମ ପିତୃଦୁଃଖେ ଦୟାର ଦଧୀଚି
ସୁନ୍ଦର କି ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଏ ଘୃଣ୍ୟ ହୀନତା !
ରହିଛି ବିସ୍ତୃତ ଅଗ୍ରେ ବିଶାଳ ପ୍ରକୃତି,
ସୁବିଶାଳ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ମାନବ ମାତ୍ରର,
ରହିଛି ବିକ୍ଷିପ୍ତ ତାହା ଅନନ୍ତ ବକ୍ଷରେ
ଅନନ୍ତ ମାଣିକ୍ୟ ମୁକ୍ତା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହୀରକାଦି,
(ନାହିଁ ଯାହା କୁରୁନାଥ-କୁବେର ଭଣ୍ଡାରେ)
ନ ସଂଗ୍ରହି ତାହା ଛାର ଦଗ୍ଧୋଦରବଶେ
ବିସର୍ଜିବା ଉଚିତ କି ନୈତିକ ସାହସ ?
ଏଣେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଅନାର୍ଯ୍ୟର ଭୀଷଣ ବୈରତା,
କରି ପ୍ରଧୂମିତ ସେହି ଅନଳେ ଦୁର୍ବାସା,
ହୋଇଅଛି ଅନାର୍ଯ୍ୟର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ।
ଅହୋ ! କେତେ ତୀବ୍ର କ୍ରୋଧୀ, ଖଳ ସ୍ୱାର୍ଥପର,
ମୂର୍ତ୍ତି ଯଥା, ରୂପବନ୍ତ ଉଗ୍ର ଅଭିଶାପ,
ଅନଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାର ହେବେ ଭସ୍ମୀଭୂତ
ସ୍ୱୟଂ ହୁତାଶନ ଦେବ ବିଶ୍ୱଭସ୍ମକାରୀ,
ଉଡ଼ିଯିବ ଦିବାକର ବିଷନିଃଶ୍ୱାସରେ ।
ତେଜି ତପ ଜପ,ରତ ଭେଦସର୍ଜନାରେ ।
ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ଛାରଖାର ଘୃଣା-ଈର୍ଷାନଳେ,
ମଣନ୍ତି ଅନାର୍ଯ୍ୟେ ଆର୍ଯ୍ୟ ପଶୁଠାରୁ ହୀନ,
ରଖିଛନ୍ତି କରି ଧର୍ମସାଧନୁ ବଞ୍ଚିତ,
ଅପବିତ୍ର ଅନାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସ୍ପୃଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟ ଦ୍ରବ୍ୟ,
ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଅନାର୍ଯ୍ୟେ, ଆଉ ଆନ କଥା ସଖେ,

ମାଣ୍ଡରେ ଅନାର୍ଯ୍ୟଛାୟା ଘାଧୋଇବ ଆର୍ଯ୍ୟ !
ମାନବସମାଜ ମଧ୍ୟେ ଏହି ଭେଦନୀତି
ଉପାଡ଼ି ସମୂଳେ, ହେବ ସ୍ଥାପିବାକୁ ତହିଁ
ସମୁଦାର ସାମ୍ୟନୀତି, ଏହି ନବଧର୍ମ
ପ୍ରଚାରିବ ତୁମ୍ଭେ ସଖେ, ସ୍ଥାପିବ ଭାରତେ
ନବ ଧର୍ମରାଜ୍ୟ; ତୁମ୍ଭେ ଭାଜନ ତହିଁର,
ସୁଭଦ୍ରା ସେ କାର୍ଯ୍ୟେ ତବ ଉଦ୍ଦୀପନା ଶକ୍ତି ।
ନୀରବନ୍ତେ ବାସୁଦେବ, ଭାଷିଲେ କିରୀଟୀ—
କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଇଚ୍ଛାମୟ ! ଅସାଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ?
ଇଚ୍ଛା କଲେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ନମିପାର ପ୍ରଭୋ;
ଧର୍ମର ବିପ୍ଳବ, ପୁଣି ଇଚ୍ଛାମାତ୍ରେ ତବ
ହୋଇ ପାରେ ସଂସ୍ଥାପିତ କୋଟି ଧର୍ମରାଜ୍ୟ,
ସତ୍ୟରାଜ୍ୟ, ଶାନ୍ତରାଜ୍ୟ, ସର୍ବକର୍ତ୍ତା ତୁମ୍ଭେ,
ଭର ଉପଲକ୍ଷ ମୋତେ ପ୍ରଦାନିବ ଯଶ,
ମୁଁ ପର ତୁମ୍ଭର, ହରି ? ଯାହା କିଛି ମୋର,
ତାହା ତ ତୁମ୍ଭର, ତେବେ ତବଦତ୍ତ ଯଶ
ନୁହେ କି ତୁମ୍ଭର, ତାହା ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ତୁମ୍ଭେ,
ନିଜକୁ ନିଜର ଦାନ ସୁନ୍ଦର ରହସ୍ୟ !
ନ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ପାର୍ଥ କଥା କହିଲେ କଂସାରି—
ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହୁଏ ମନେ, ସଖେ ! ଦେଖି ଦେଖି
ସଂସାର ବେଭାର, ଦେଖ ଏହି ରତ୍ନାକର,
ଅନନ୍ତ ଭୂମାଙ୍କ ଶକ୍ତି, ଅନନ୍ତ, ଅତଳ,
ଇଚ୍ଛିଲେ ବୁଡ଼ାଇ ପାରେ ଲବେ ସେ ସଂସାରେ,
ଇଚ୍ଛିଲେ ଘୋଡ଼ାଇ ପାରେ ମହାରନ୍ଧ୍ରେ ସୃଷ୍ଟି,
ପୁଣି ଦେଖ ରୈବତକେ, ପ୍ରକୃତିଭଣ୍ଡାର,
ପାଳୁଛି ଅନନ୍ତ କୋଟି ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ସ୍ୱଦେହେ,
ପ୍ରଦାନନ୍ତି ମହୌଷଧି ଧନ୍ୱନ୍ତରି ପ୍ରାୟ,
ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଏ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ମହାଶକ୍ତି ଅଗ୍ରେ,
ନ ବୁଝ ଏହାକୁ ଜନେ, କିଆଁ ବା ଧାଆନ୍ତି
ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶକ୍ତି ଆଶେ, ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଥେ !
ତପସ୍ୱୀ ସରଳ ସ୍ପୃହା, ଆସକ୍ତ ରହିଲେ ।
ଏହିପରି ନାନା କଥା କହି ଯଦୁନାଥ,
ତୋଷି ପାର୍ଥଙ୍କୁ ଧର୍ମ, ନୀତି ଉପଦେଶେ,
ବାହୁଡ଼ିଲେ ଅନ୍ତଃପୁରେ, ଯଥାସମୟରେ ।

ଏକାକୀ ଅର୍ଜୁନ ବସି ନିର୍ଜନ କକ୍ଷରେ
ଭାବୁଛନ୍ତି କେତେ କଥା, ଅଙ୍କୁଛନ୍ତି କେତେ
ଭାବୀ ସୌଭାଗ୍ୟର ଚିତ୍ର, କଳ୍ପ-ଚିତ୍ରପଟେ,
ଉଚ୍ଛୁଳୁଛି ହର୍ଷେ ହୃଦ, ମଣିଲେ ସେ ଯେତେ
କେବଳ ଆନନ୍ଦ-ସ୍ୱର୍ଗେ କରନ୍ତି ପ୍ରବେଶ ।
ଭାବିଲେ ଏସନ—ଶୁଭ ସୁପ୍ରଭାତ ଆଜି,
କେତେ ଚାହେଁ ଆଶା-ବନେ ଉଠିଛି ଫୁଟି
ମନୋମତ ଆଶା-ଫୁଲ, କିବା ଶୁଭଯୋଗେ
ଆସିଥିଲି ମୁକ୍ତିତୀର୍ଥ ଏ ଦ୍ୱାରକାପୁରେ—
ଶୁଭମୟ ଅଦୃଷ୍ଟର ଅବ୍ୟର୍ଥ ଆହ୍ୱାନେ ।
ମୋ ଭାଗ୍ୟେ ସୁଭଦ୍ରାଲାଭ, ଅନ୍ୟ ଭାଗ୍ୟେ କେବ,
ହେବି ତା ସଂସର୍ଗେ ମୁହିଁ ପବିତ୍ର, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ;
ଭଦ୍ରା କୃଷ୍ଣଶିଷ୍ୟା, ନୁହେ ସାମାନ୍ୟ ବନିତା,
ଶୁଣି ତା ପବିତ୍ର ମୁଖୁ ସତ୍ୟଧର୍ମ ବ୍ୟାଖ୍ୟା
ମୁକ୍ତ ହେବ ବଦ୍ଧ ଆତ୍ମା, ଯୋଗ୍ୟ ସଙ୍ଗିନୀ ସେ ।
ଏହିରୂପେ ଜୀବନର ସୁଖପ୍ରତିବିମ୍ବ
ଦେଖୁଛନ୍ତି ପାର୍ଥ ବସି ଭବିଷ୍ୟ ଦର୍ପଣେ,
ଏ ସମୟେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଦୌବାରିକ,
ନିବେଦିଲା ସ୍ତିମିତରେ ବିନୟ ବଚନେ—
ଜୟେ ଜୟ ବୀରମଣି, ଅଛନ୍ତି ଅପ୍ରୀତ
ଅପେକ୍ଷାରେ ତବ, ଆର୍ଯ୍ୟ ବଳରାମ ସହ,
ଭଲେ ତୁମ୍ଭେ ଏକତ୍ରରେ ବସିବ ମଣୋହି ।
ଶୁଣି ବୀର ଏ ବଚନ, ଉଠିଣ ଆସନୁ,
ବିଜେ କଲେ ଅନ୍ତଃପୁରେ ପ୍ରତିହାରୀ ସହ ।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

ଆସ ହେ ଅତୀତ, ବାରେ ଫେରି ବର୍ତ୍ତମାନେ,
ଫେଡ଼ ଦ୍ୱାର, ବନ୍ଦ ଯାହା ଶତାବ୍ଦ-ତାଲରେ,
ଦେଖାଅ ଦ୍ୱାରକା ରାଜସଭା, ଥିଲା ଯେବେ
କେନ୍ଦ୍ରତୀର୍ଥ—ଧର୍ମ, ନ୍ୟାୟ, ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନର
ବିଶ୍ୱର ଆଦର୍ଶ ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତେ ।
ଉଦ୍ଭବ ଯା ପୁଣ୍ୟଗର୍ଭୁ ନବ ରାଜନୀତି—
ଉଦାର ସମାଜନୀତି, ଧର୍ମନୀତିସାର,
ବଢ଼ାଇଲା କୋଟିଗୁଣେ ଆର୍ଯ୍ୟର ଗୌରବ,
ସେ ଗୌରବେ ପ୍ରାଣବତୀ, ପୁଣି ଶକ୍ତିମତୀ
ରହିଛି ଅବଧି, ପୂଜ୍ୟା ଭାରତଜନନୀ ।
ବିଶାଳ, ବିସ୍ତୃତ ସଭା ବିଶାଳ ଯେସନ
ମାନବର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ବିଶ୍ୱଚରାଚରେ
ରମ୍ୟା ଯଥା ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତ, ପୁଣ୍ୟ-ସତ୍ୟ-ପୂତ,
ନିର୍ମିତ ଦ୍ୱିରଦରଦେ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ ସଭା,
ଜିଣି ଥାଏ ସେ ସଭା ତଥି ଇନ୍ଦ୍ରର ସୁଧର୍ମା,
(ଅମରଗୌରବ ଯାହା, ଅମରବନ୍ଦିତ)
ଶୋଭେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଛବି ବହୁ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତମ୍ଭଶିରେ,
ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଯବା ସୃଷ୍ଟି ଧର୍ମ ନ୍ୟାୟ ସତ୍ୟ—
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଚିତ୍ରେ, ପ୍ରତି ସ୍ତମ୍ଭେ ହୋଇଛି ଲିଖିତ
ନୀତିଶ୍ଳୋକାବଳୀ ଦୀପ୍ତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷରେ ।
ତଳେ ବିଛା ସବଳିତ ମସୃଣ ଗାଲିଚା,
ତହିଁ ପରେ ରକ୍ତ ପୀତ ଶ୍ୱେତ ଚନ୍ଦନର
କାଷ୍ଠାସନ, ଭୂଜାଭର ଗଢ଼ିରେ କୋମଳ,
କାହିଁ ସ୍ଥିତ ବେଦାସନ—ଜମ୍ବୁରୁ ଆବୃତ,
ଚିତ୍ରା ତହିଁ ଚଉତନା * ଜରି-କାରୁ-ଚାରୁ ।
ବହୁଦ୍ୱାରମୁଖୀ ସଭା, ଗବାକ୍ଷନନ୍ଦନା,
ପ୍ରତି ଦ୍ୱାରେ ଦୌବାରିକ, ରତ ପହରାରେ,
ବିଶାଳ ଉଷ୍ଣୀଷ ଶିରେ, ବଦନେ ଦୃଢ଼ତା,
ସାରସନେ କରବାଳ ଲମ୍ବିତ କଟିରେ,
ହସ୍ତେ ଶର, ଶରାସନ, ଆମଣ୍ଡିତ ତୂଣେ ।
ମଧ୍ୟରେ ମର୍ମରନିର୍ମୀ ମଞ୍ଜୁଳ ମଣ୍ଡପ,
ବସ୍ତେଇ ତା ମଧ୍ୟସ୍ଥଳେ ରତ୍ନସିଂହାସନ,
ଯେସନ କେଶରକୁଣ୍ଡ ପୁଷ୍ପଦଳ ମଧ୍ୟେ,
ଉପବିଷ୍ଟ ବୃଦ୍ଧ ରାଜା ଉଗ୍ରସେନ ତହିଁ,
ପ୍ରଶାନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ମୂର୍ତ୍ତି, ଆବୃତ ସୁଭଦ୍ର
ଶୁକ୍ଳ ପରିଚ୍ଛଦେ, ଶିରେ ଶୁକ୍ଳ ଉଠାଙ୍କୁଟେ,
ବନ୍ଧା ଯଥା ଭାସ୍ୱତୀନ ହୀରକଖଚିତ ।
ଘନ ଲମ୍ବ ଶୁକ୍ଳ ଶ୍ମଶ୍ରୁ ଆବକ୍ଷଲମ୍ବିତ,
ଶିରେ ଟେକା ଶୁକ୍ଳ ଛତ୍ର, ମୁକ୍ତାଝାଲରିତ,
ଉଭା ହୋଇ ବେନି ପାର୍ଶ୍ୱେ ବେନି ପରିଚର
ଢାଳନ୍ତି ସୁଧୀରେ ଶୁକ୍ଳ ଚାମର ସତତ ।
ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱିପାଶେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆସନ,
ଉପବିଷ୍ଟ ଉଭେ, ଜଣେ ତୁଷାରଶୀତଳ,
ଅନ ଭୀମ ଉଦ୍ଦୀପନା-ଆଗ୍ନେୟପର୍ବତ,
ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି ଶାନ୍ତ ତୁଷ୍ଟ, ଆନ ଦର୍ପଦୃପ୍ତ,
ଆଲୋକିତ ରାଜସଭା ବେନଙ୍କ ଜ୍ୟୋତିରେ ।
ପାତ୍ର, ମିତ୍ର, ସେନାପତି, ସାନ୍ଧିବିଗ୍ରହିକ,
ପାଞ୍ଜିଆ, ନଗରପାଳ, ଧର୍ମାଧୀଶ ଆଦି
କର୍ମଚାରୀ ଉପବିଷ୍ଟ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନେ,
ବସିଛନ୍ତି ବସୁଦେବ, ଅକ୍ରୂର, ଉଦ୍ଧବ,
ସାତ୍ୟକି ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ଜନେ
ରାଜାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖାସନେ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଧାନେ ।
ସିଂହାସନେ ସ୍ଥିତ ରାଜା, ମାତ୍ର ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ
ସମ୍ପାଦନ-ଭାର ନ୍ୟସ୍ତ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରତି,
ଉପବିଷ୍ଟ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଦୃଢ଼ ବୀରବପୁ
ସୁଗଠିତ, ସୁନ୍ଦରତର, ଉନ୍ନତ ନାସିକା,
ଝରିପଡ଼େ ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତି ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗୁ ତାଙ୍କର,
ଝରେ ଯଥା ଶୁଭ୍ରାଲୋକ ପ୍ରଭାତଶଶୀରୁ ।

* ରୁମାଲ

ଏ ମହାବାର୍ଯ୍ୟର ଭାବୀ ମହାଭାବନାରେ
ଲୁଣ୍ଠିତ ଲଲାଟେ, ନେତ୍ର ସ୍ଥିର, ଅଚଞ୍ଚଳ ।
ପ୍ରଥମେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ପ୍ରଜାଙ୍କର ଭେଟି,
କୃଷିଜାତ, ଶିଳ୍ପଜାତ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ
ଅର୍ପି ଭେଟି ରାଜପଦେ, ଲଭି ଯୋଗ୍ୟାଗ୍ରହ
ସହ ଯୋଗ୍ୟ ପୁରସ୍କାର, ବାହୁଡ଼ିଲେ ପ୍ରଜା ।
ଅନନ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଯନ୍ତ୍ରୀ ଜଣେ,
ଥୋଇ ପିତ୍ତଳର ଯନ୍ତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମ୍ମୁଖରେ,
ପ୍ରଣମି ନୃପଙ୍କ-ପଦେ, ଭାଷିଲା ଏସନ
ଉଭା ହୋଇ ଯୁକ୍ତକରେ—ଏ ଯନ୍ତ୍ରର ନାମ
"କାଳଘୋଷୀ", ଆଘାତରେ ଅଙ୍ଗୁଳି ଏଥିରେ
ଲକ୍ଷିଦେବ ଯନ୍ତ୍ର ଦଣ୍ଡ, ଲତା ଫଳଭାଷି
ମାନବ-ବାଣୀରେ, ହେଉ ପରୀକ୍ଷା ସାକ୍ଷାତେ ।
ସକୌତୁକେ କୃଷ୍ଣ ତହିଁ କରନ୍ତେ ଆଘାତ,
ବାହାରିଲା ଶବ୍ଦ—"ସାତ ଦଣ୍ଡ ପାଞ୍ଚ ଲିତା,"
କହିଲା କି ଯେସନ୍ତେ ଏହା ଅନ୍ତରାଳେ ରହି
ବୀଣାଜିଣା ମଧୁରଭି ସୁକୋମଳ କଣ୍ଠେ ।
ଉଠିଲା ସଭାରୁ ଉଚ୍ଚେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ସ୍ୱର
ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ପ୍ରଭୁଭାବନ୍ତ ଶିଳ୍ପୀ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ,
ଲଭି ସେ ଆଶାତିରିକ୍ତ ଗୁଣପୁରସ୍କାର—
କୁଣ୍ଡଳ, କଟକ, ପଟ୍ଟ, ସୁବର୍ଣ୍ଣପଦକ,
ବାହୁଡ଼ିଲା ମହାନନ୍ଦେ ପ୍ରଣମି ସଂସଦେ ।
ଅନନ୍ତର ଅନ୍ୟ ଶିଳ୍ପୀ ଆଣି କାଷ୍ଠାଧାର
ଦେଖାଇଲା ସଭାମଧ୍ୟେ, କହଇ ଏସନ—
ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଛାୟାଯନ୍ତ୍ର ମୋର ଉଦ୍ଭାବିତ,
ଅନ୍ଧକାରମୟ କକ୍ଷେ ରଖିଲେ ଏହାକୁ,
ଯେ ପଡ଼ିବ ସେ ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ, ହେଉ ସେ ପଛକେ
ଯେତେ ଛଦ୍ମବେଶୀ, ତାର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ
ହୋଇଯିବ ଅବିକଳ ଏ ଯନ୍ତ୍ରେ ଅଙ୍କିତ ।
ଆଉ ଏକ ଗୁଣ ପୁଣି ଅଛି ଏ ଯନ୍ତ୍ରର,
ମୋଡ଼ିଲେ ଏହାର ପେଞ୍ଚ ଗାଇବ ସଙ୍ଗୀତ ।
ଏହା କହି ମୋଡ଼ନ୍ତେ ସେ ପେଞ୍ଚ ଅଳ୍ପମାତ୍ର,
ବର୍ଷିଲା ସଙ୍ଗୀତସୁଧା, ଉଠିଲା ମୂର୍ଚ୍ଛନା,
ସତେ ଯେସନ୍ତେ ଅପ୍ସରୀଏ ରହି ତା ମଧ୍ୟରେ
କରନ୍ତି ସଙ୍ଗୀତାଳାପ—କର୍ଣ୍ଣରସାୟନ ।
ଦେଖି କୃଷ୍ଣ ହୋଇ ତୁଷ୍ଟ ଦେଲେ ପୁରସ୍କାର
ବହୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ସହ ବସନ ଭୂଷଣ,
ଘେନି ତାହା ହୃଷ୍ଟଚିତ୍ତେ ଫେରିଲା ବିଜ୍ଞାନୀ ।
ତହୁଁପରେ ଆସି ପୂର୍ବଭାଗୀୟ ବାର୍ଯ୍ୟୀ,
ଦେଖାଇ ପିଙ୍ଗଳବର୍ଣ୍ଣ ମୃତ୍ତିକାର ଚୂର୍ଣ୍ଣ,
ନିବେଦିଲା ସବିନୟେ, ଦେବ, ଏ ମୃତ୍ତିକା
ବାହାରିଛି ନବଜାତ କୂପଗର୍ଭୁ, ଏବେ
ପ୍ରତେ ହୁଏ ସଂମିଶ୍ରିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଣୁ ଏଥି,
ହୁଏ ଯଦି ଜ୍ଞଙ୍କର ସତ୍ୟ ଅନୁମାନ,
ନିଶ୍ଚେ ତେବେ ଆବିଷ୍କୃତ ସୁବର୍ଣ୍ଣର ଖଣି ।
ଘେନି ସେ ମୃତ୍ତିକା କୃଷ୍ଣ, ଦେଖି ଅବହିତେ,
ଆଦେଶିଲେ ପ୍ରେରଣେ ତା ପରୀକ୍ଷା-ଆଗାରେ ।
ଏ ଅନ୍ତେ ନଗରପାଳ କଲା ଆଣି ପାଠ
ଦୈନିକ ଟିପ୍ପଣୀପତ୍ର ଉଚ୍ଚେ ନଗରର,
ଜାତ କରି ସଭାକୁ ସେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟସୁଖାଦିର
ତାବତୀୟ ବିବରଣ, ଘେନିଲା ବିଦାୟ ।
ବନଭାଗୀୟ କର୍ତ୍ତା ଜଣାଇଲା ଆସି—
ନାହିଁ ବନେ ଉପଦ୍ରବ ଶ୍ୱାପଦକୁଳର,
ସାଧନ୍ତି ଯୋଗୀଏ ଯୋଗ ନିଃଶଙ୍କେ, କୁଶଳେ,
ବାଞ୍ଛନ୍ତି କଲ୍ୟାଣ ସଦା ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର,
ନାହିଁ କଷ୍ଟ ବନଚାରୀ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଜାତିର,
ଫଳଭାରେ ଅବନତ ବନ-ଗିରିଦ୍ରୁମେ,
ସ୍ୱଚ୍ଛ ନୀରେ ତରଙ୍ଗିତ ପାର୍ବତୀ-ତଟିନୀ ।
ଆସି ଆର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍ରବରେ ଅସଭ୍ୟ ଅନାର୍ଯ୍ୟେ
ହେଉଛନ୍ତି କ୍ରମେ ଆର୍ଯ୍ୟଭାବାନୁପ୍ରାଣିତ,
ବିଶେଷେ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ ସାମ୍ୟ ଦୀକ୍ଷା
ଆଣିଅଛି ତାହାଙ୍କର ଅନ୍ତରର ପ୍ରାଣେ
ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଅଦମ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ।
ସ୍ୱଜନନ୍ଦିନୀଙ୍କ ଧର୍ମ-ଉପଦେଶାବଳୀ

ପତିତପାବନୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଗଙ୍ଗାଧାର ପ୍ରାୟ
ଧୋଉଅଛି ସେମାନଙ୍କ ଚରଣ ଅଞ୍ଚଳତା,
ମନ୍ତ୍ର ସର୍ବେ ହରିନାମେ, ଆବାଳ ସ୍ଥବିର।
ଏ ଆନନ୍ଦ ନବସ୍ୱର୍ଗ ସୃଜିଛନ୍ତି ଯେମା,
ସେ ମହାନ, କି ଉଦାର ନବଧର୍ମସୂତ୍ର
କରିଛନ୍ତି ସଂସ୍ଥାପନ ଅଗମ୍ୟ କାନ୍ତାରେ,
ସେ ଜନପଦ ତାହା, ଦେବ, ଦେବଦୁର୍ଲଭ ସେ,
ସେ ଅନନ୍ତ ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ ଖେଳୁଛି ସେ ସ୍ୱର୍ଗେ,
ପଶିଲେ ସେ ପୁଣ୍ୟସ୍ୱର୍ଗେ ନ ବଳେ ମାନସ
ଫେରିବାକୁ ଆଉ ଦଗ୍ଧ ଦାରୁଣ ସଂସାରେ।
ଏ ଅନ୍ତେ ମଗଧ ରାଜ୍ୟୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ଦୂତ
ଉଭା ହେଲା ଆସି ଅଗ୍ରେ ପ୍ରଣମି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେ,
ଯୋଗ୍ୟାସନେ ବସିବାକୁ ଅର୍ପି ଅନୁମତି
ପଚାରିଲେ କୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ, କହ ଦୂତବର!
ମଗଧର ସମାଚାର, କି ଦେଖିଲ ତହିଁ?
ଉତ୍ତରିଲା ଦୂତ, ଦେବ! ଅତୀବ ଦୁର୍ଗମ
ଜରାସନ୍ଧ ଗିରିଦୁର୍ଗ, ଚୌପାଶେ ତାହାର
ଅଭେଦୀ ବଜ୍ରଦୃଢ଼ ମହୀଧରମାଳା।
ରହିଛି ଆବୃତ ଲୌହପ୍ରାଚୀର ପରାୟେ,
ଅଭେଦ୍ୟ ସେ ବୈରୀବଳେ, ସ୍ୱଭାବେ ଅଜେୟ
ଚାରି ଦିଗେ ଚାରି ଘାଟୀ, ପ୍ରଥମ ଗୋଟିକ
ଦୁର୍ଗର ପ୍ରବେଶ-ପଥ, ସତର୍କରକ୍ଷିତ,
ଗିରିଗାତେ ଲଗି ଲଗି ସଜ୍ଜିତ କମାଣ,
ତାହିଁ ଭୀମକାନ୍ତ ଅସ୍ଥି, ଭୀଷଣ ପ୍ରହରୀ *
ଦେଉଛନ୍ତି ପହରା, ତାହିଁ ମତ୍ତ ଦନ୍ତାବଳ
ଉଭା ଦ୍ୱାରରକ୍ଷୀରୂପେ, ଗର୍ବେ ବକ୍ରଗ୍ରୀବ,
ତାହିଁ ବା ବିକଟଦନ୍ତ ରକ୍ତାକ୍ଷ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ
ନିରେଖି ଅନଳ-ନେତ୍ରେ ଟହଲୁଛି ଦ୍ୱାରେ।
ଅନ୍ୟ ଘାଟୀତ୍ରୟ ଉଠି ଶର୍ଯ୍ୟଟେ ଉପରେ
ଯାଉଛି ଆକାଶେ ମିଶି, ଅତି ପିଚ୍ଛିଳ ସେ,
ରକ୍ଷିଲେ ତା ଶିରେ ମ୍ଳେଚ୍ଛ, ଗଣ୍ଡ ଆସି ତାହା
ନ ଛୁଇଁ ପର୍ବତପଦ ହେବ ନାହିଁ ସ୍ଥିର।
ଭୀଷଣ ଅରଣ୍ୟମୟ ସେ ଗିରିସଙ୍କଟ,
କଣ୍ଟକପାଦପ ଛଡ଼ା ନାହିଁ ସେ ଅରଣ୍ୟେ
ଆନ ତରୁ, ସେ କଣ୍ଟକ ଲୌହଶୂଳ ପ୍ରାୟ
ଦୃଢ଼, ତୀକ୍ଷ୍ଣ, ଭୟେ ତହିଁ ନ ପାରନ୍ତି ପଶି
ପଶୁପକ୍ଷୀକୁଳ, ଚିର ତମସ୍ୱିନୀବାସ।
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ଘାଟୀଦ୍ୱୟ ଶତ୍ରୁ ଅନାରୋହ,
ତଥାପି ତା ପ୍ରତି ଅଛି ରାଜଦୃଷ୍ଟି ସଦା,
ମହାବୈଜ୍ଞାନିକ ରାଜା ଜରାସନ୍ଧ ବୀର,
କରିଛି ସୁରକ୍ଷା ଘାଟୀ ବିଜ୍ଞାନକୌଶଳେ,
ପ୍ରଥମ ଘାଟୀରେ ଭେରୀ, ଦ୍ୱିତୀୟେ ଦୁନ୍ଦୁଭି
ତୃତୀୟେ ସ୍ଥାପିତ ଅଛି ଧାତବ ଗର୍ଦ୍ଦଭ,
କି ଗୁପ୍ତ କୌଶଳେ ତାହା ହୋଇଛି ସଂଯୁକ୍ତ
ସୂକ୍ଷ୍ମ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ତାରେ, ଉଠିଲେ ସେ ପଥେ
କେହି, ଉଠିବ ସେ ଭେରୀ ଭୈରବେ ଗରଜି,
ବାଜିବ ଦୁନ୍ଦୁଭି କର୍ଣ୍ଣଶୂଳ କୋଳାହଳେ,
ଛାଡ଼ିବ ଗର୍ଦ୍ଦଭ ରଡ଼ି, ଗଡ଼ଗଡ଼ ପ୍ରାୟ,
ସୂଚିବ ସେ ବିସଙ୍କେତ ଶତ୍ରୁ-ଆଗମନ।
ମିଶି ଶୋଭାଯାତ୍ରୀଦଳେ ପଶିଲି ନଗରେ,
କି ବର୍ଣ୍ଣିବ ମଗଧର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମହିମା,
ଅଳକାପୁରୀ ସେ, ମାତ୍ର ନାଗରିକ ଗଣେ
ରତ ସଦା ଗ୍ରାମ୍ୟସୁଖେ, ଇତର ଲୁଣ୍ଠିତ,
ଯଥା ରାଜା, ତଥା ପ୍ରଜା ଅଧର୍ମସର୍ବସ୍ୱ,
ସେ ଦୃଶ୍ୟ ମନ୍ଥିଲା ନେତ୍ର ବ୍ୟଥାରେ ସର୍ବଥା।
ପରରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ, ପରସ୍ୱ ଲୁଣ୍ଠନ,
ରାଜା ପ୍ରଜା ଉଭୟର ସ୍ୱଭାବଜ ଧର୍ମ,
କ୍ଷାନ୍ତଜ୍ଞାନ ଜରାସନ୍ଧ, ନାରକୀ ପିଶାଚ,
ବିସର୍ଜି ନୃପତିଧର୍ମ, ପଶୁଧର୍ମେ ରତ,
କୃପା ତେଜି ନୃପଗଣଙ୍କୁ କରୁଛି ଆଶ୍ରୟ।
ସଜୀବ ଶୋଷଣନୀତି, ନିର୍ଜୀବ ପୋଷଣ।
ଏ ପ୍ରକାର ଦୁରାକାଂକ୍ଷା ଦୁର୍ବାର ଜଗୀଷା,

* ଭୀମକାନ୍ତ ଅସ୍ଥି—ଭୟାନକ ଅସ୍ଥିଧାରୀ।

ମିଶିଛି ସେ କୃଷ୍ଣ ସହ କୃଷ୍ଣ ଶିଶୁପାଳ
ଶିଶୁ-ପଶୁମତ୍ତ, ହୀନ, ମିଶିଛି ଅନଳ
ତେଜସ୍ୱୀ ବାସୁଦେବ, ତାର କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସେଚନେ
ସାର୍ବଭୌମ ପଦଲାଭ ଇଚ୍ଛେ ଜରାସନ୍ଧ ।
ରଖିଛି ସେ ବନ୍ଦୀ କରି ବହୁ ନରବରେ,
ମନାସିଛି ପାପୀ, ତାଙ୍କ ଶିର ଶତଦଳେ
ଭଜସ୍ୱ-କମଳା ପଦ ପୂଜିବ ସତ୍ୱର;
ଏ ଭୀଷଣ ଅତ୍ୟାଚାର, ଭାବ ଗୁଣ ପ୍ରଭୋ !
ଏହା ଭାଷି ବାର୍ତ୍ତାହର, ଅର୍ପି କୃଷ୍ଣକରେ
ମଗଧର ବିବରଣ ବର୍ଣ୍ଣନାପତ୍ରିକା
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭୂର୍ଜପତ୍ରାଙ୍କିତ ହୋଇ ସୁରକ୍ଷିତ,
ଗମିଲା ମେଳଣି ମାଗି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଛାମୁରୁ ।
ତହୁଁ ପରେ ଆସି ଚେଦିପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ଦୂତ
ନିବେଦିଲା ସାନୁନୟେ ସଭାକୁ ଅନାଇଁ—
ଚେଦିପୁରେ ବହୁଦିନ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ମୁହିଁ
ଅର୍ଜିଛି ଯେ ଅଭିଜ୍ଞତା ସେ ରାଜ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧେ,
କହୁଛି ସଂକ୍ଷେପେ ତାହା ଶୁଣନ୍ତୁ ସକଳେ—
କମଳାଙ୍କ ରତ୍ନବେଦୀ ଚେଦି, ମହାମାନୀ
ଶିଶୁପାଳ, ଶାସେ ତାହା ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ ପ୍ରତାପେ ।
ପରନ୍ତପ ଚେଦିପତି, ଅତୁଳ ବୀର୍ଯ୍ୟାଢ୍ୟ,
କ୍ରୋଧିତ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷବନ୍ତ ପାରେ ସେ ହସାଇ
ଶତ୍ରୁ ହସ୍ତେ, ନୁହେ ଖାଲି ବୀର୍ଯ୍ୟେ ବୀର ସେହୁ,
ମହାବଳ, ମହାବୀର—ଆଭିଜାତ୍ୟେ ସୁଦ୍ଧା
ମଣେ ସେ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନ ଶ୍ରେଷ୍ଠରୁ ହୁଥିଲ ।
ବହୁ ଭୂପ ରାଜାଙ୍କର ନେତା ଶିଶୁପାଳ
କରନ୍ତି ଆଶ୍ରୟ ଯଥା ଦୂଷିତ ବାସରେ
ବହୁ ତସ୍କୀଟ, ପୁଣି ବିଷାକ୍ତ ଶୈବାଳ,
ତଥା ଚେଦୀଶୁ ସୃଷ୍ଟିତ କୃଷ୍ଣ ନରପାଳେ ।
ସାଜନ୍ତି ସେ ମନ୍ଦସ୍ୱରୁ ସମଧର୍ମୀ ମଧ୍ୟେ,
ମଦ୍ୟପର ମନ୍ଦସ୍ୱରୁ ମଦ୍ୟପ ଯେସନ,
ମଣ୍ଡୁଛି ଧର୍ମକୁ ସର୍ପ, ସିନ୍ଧୁ କୁଞ୍ଜ ଅଙ୍ଗ
ବଢ଼ିଛି ମ୍ଲେଚ୍ଛଙ୍କୁ ଭୁଲି ବୀର୍ଥ ତର୍ପ ମୋହେ,
ଭୁଲିଛି ଧର୍ମକୁ ତଥା ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ-ଅମଦେ ।
ସବୁବେଳେ କୃଷ୍ଣ ନିନ୍ଦା ତେତେ ଉପହାସ,
କରେ ତେତେ ଅନୁଜସ୍ୱ ବନ୍ଧୁଗଣ ଆଗେ,
ଯେବେ ଧରୁ ବଂଶୀଟାଏ, ଫୁଙ୍କାରୁ ରନ୍ଧ୍ରରେ
କହେ ମୁଁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର, ବିଷ୍ଣୁ-ଅବତାର,
କରୁ ମୋତେ ପୂଜା, ଯେବେ ଇଚ୍ଛ ଚତୁର୍ବର୍ଗ ।
କେବେ ବା ବିଦଳ ପତ୍ରେ କୃତ୍ରିମ ଭୁଜଙ୍ଗେ
କରେ ବ୍ୟଙ୍ଗ ଅନୁଜସ୍ୱ ତାଳିସ୍ୱଦଳନ,
ହସି ହସି ଗଡ଼ିଯାନ୍ତି କୃଷ୍ଣ ମିତ୍ରେ ତାର ।
ବାଧା ଦେଇ ବନମାଳୀ ଭାଷିଲେ ସହାସ୍ୟେ —
ଥାଉ ଦୂତ, ସେ କଥାରେ ନେଉଁ ପ୍ରୟୋଜନ,
କି ଯାଉ ନିନ୍ଦାରେ ତାର, ପରନିନ୍ଦାବାଦେ
ହୁଏ ଜିହ୍ୱା କଳୁଷିତ, ନ ଜାଣେ ଯେ ଏହା,
ସେ ପରମ ଅଜ୍ଞ—କ୍ଷମା-କରୁଣା-ଭାଜନ ।
ସର୍ପମୁଖୁ କି ସମ୍ଭବ ହଳାହଳ ଭିନ୍ନ ?
ନିନ୍ଦେ ଯେଉଁ ସେ ନିନ୍ଦକ, ଏହି ଉପାଧିଟି
ତାହା ଶିରେ କଳଙ୍କର ମଣ୍ଡିବା ମୁକୁଟେ,
ତିଷ୍ଠାଏ ସେ ତାକୁ ଲୋକେ, ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶି ।
ବିଫଳ ପୋଷିବା କ୍ରୋଧ-ନିନ୍ଦକ ନିନ୍ଦାରେ,
ନିଜର ଅନିଷ୍ଟ ତହିଁ, ମହାଶତ୍ରୁ କ୍ରୋଧ,
ଚୋର ଉପଦ୍ରବୁ, ଦୂତ, କାହିଁଲାଭ ଆଶେ
ଜାଳିବ କି ଘରେ ଆଣି ମହାବଳ ବ୍ୟାଘ୍ରେ,
ଅଥବା ମୂଷିକ ଭୟେ ପୋଷିବ ଭୁଜଙ୍ଗେ,
ନିଜେ ନିଜ ପଡ଼ିବ ତା କବଳେ ଦଂଶନେ ?
ଛାଡ଼ ନିନ୍ଦକର ନିନ୍ଦା, ଅଶ୍ରାବ୍ୟ ସେ କଥା,
କହ କିଛି ଆୟୋଜନ ଦେଖିଛ କି ତହିଁ ?
ହୋଇ ଅପ୍ରତିଭ ଦୂତ, ଲଜ୍ଜା ନମ୍ରମୁଖେ
କହିଲା—ହଁ, ଆୟୋଜନ ଲାଗିଛି ବିପୁଳ,
ହେଉଛି ଅସଂଖ୍ୟ ରଥ, ଶକଟ ନିର୍ମିତ,
କର୍ମିଗଣ ଗଢ଼ୁଛନ୍ତି ବାଣ ବିବାନଶି,
ଘନ ଘନ ବେଢ଼ି ନାଥ ଧାଉଁତ ମଗଧେ,
ବହୁଲକ୍ଷ ନଗରେ ଏବେ ଜୀବନ୍ତ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ

ଧୀର, ପ୍ରତେ ହୁଏ ଦେବ, ଦେଖି ଆୟୋଜନ,
ପଡ଼ୁଛି ଲୋଲୁପ ଦୃଷ୍ଟି ତେଣୁ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତି ।
ଏହା ଭାଷି ଚାର, ଲଭି ନୃପଙ୍କ ପ୍ରସାଦ,
ଗଲା ଚାଲି ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟେ, ପ୍ରଣମି କେଶବେ ।
ଏହିରୂପେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗ
କରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆଲୋଚନା, ସାଙ୍ଗ କରି କୃଷ୍ଣ
ସେଦିନର କାର୍ଯ୍ୟ, ଉଭା ହୋଇ ସଭାମୁଖେ
କହିଲେ ଏସନ, ସର୍ବ ଯଦୁବଂଶୀ ବୀରେ
ମଣ୍ଡିତ ଏ ରାଜସଭା, ଅଛନ୍ତି ଜନକ,
ଅଛନ୍ତି ପିତୃବ୍ୟ, ଏବେ ସ୍ୱୟଂ ଉଗ୍ରସେନ-
ଯଦୁକୁଳ-ନରମଣି, ପୂଜ୍ୟ ମାତାମହ,
ସକଳ ସମକ୍ଷେ ମୁହିଁ କରୁଛି ପ୍ରସ୍ତାବ—
ବିବାହର ଉପଯୁକ୍ତା ଭଗିନୀ ସୁଭଦ୍ରା,
ଆଶୁ ତାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ରେ ଅର୍ପିବା ଉଚିତ ।
ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ଉପସ୍ଥିତ ଦ୍ୱାରକାରେ ପାର୍ଥ,
ଅର୍ଜୁନ ଯୌବନେ ଯୋଗୀ, ଯୌବନେ ଯୋଗିନୀ
ଭଦ୍ରା, ନରାଦର୍ଶ ପାର୍ଥ, ସୁଭଦ୍ରା ଆଦର୍ଶ
ନାରୀ, ଉଭୟର ବ୍ରତ— ନିଷ୍ଠା ଭୁକ୍ତି ପ୍ରତି
ସମାନ ଉପେକ୍ଷା, ଯେଣୁ ଉଭୟେ ପ୍ରେରିତ
ମୃତବତ ଆର୍ଯ୍ୟପ୍ରାଣେ— ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମପ୍ରାଣେ
ସଞ୍ଜୀବନୀ ନବଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାରଣ ଅର୍ଥେ,
ମୋ ବିଚାରେ ବୀରଗୁରୁ ଅର୍ଜୁନ ସର୍ବାଂଶେ
ସୁଭଦ୍ରାର ଉପଯୁକ୍ତ, ମହାତ୍ମା ଜଗତୀ
ବୀରତ୍ୱେ, ବିନୟେ, ତ୍ୟାଗେ,
ସୌଜନ୍ୟେ, ସ୍ୱଧର୍ମେ,
ଦୟାଗୁଣେ, କ୍ଷମାଗୁଣେ, ଭକ୍ତିସାଧନାରେ
ଭାରତେ ଅତୁଳନୀୟ, କ୍ଷତ୍ରିୟକୁଳରେ ।
ଏହା ଭାଷି ନୀରବନ୍ତେ କୃଷ୍ଣ ବୃଷ୍ଣି-ରବି,
କହିଲେ ଅକ୍ରୂର, ବତ୍ସ ! ସୁପ୍ରସ୍ତାବ ତବ
କାହାର ଅଶ୍ଳାଘ୍ୟ ? ପାର୍ଥ ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର ସତ,
ହେଲେ ସଂସାଧିତ ତବ ମଙ୍ଗଳ ସଙ୍କଳ୍ପ,
ହେବ ଦୁଇ ମହାବଂଶେ ସଖ୍ୟତା ସ୍ଥାପନ,
ହେବ ତହିଁ ଦୁଇ ମହାଶକ୍ତିର ସଂଯୋଗ,
ଏ ସୁଯୋଗ ଉପେକ୍ଷିତ ନୁହେ ମୋ ବିଚାରେ ।
ଯଥାର୍ଥ ପିତୃବ୍ୟ ଦେବ ଭାଷିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ,
ପଞ୍ଚ ପାଣ୍ଡବ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ପଞ୍ଚ ରତ୍ନଦୀପ,
ତାଙ୍କ ତେଜେ ଆଲୋକିତ ହେବ ଏ ଭାରତ,
ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୁଯଶ ପ୍ରଭାରେ
ନଷ୍ଟପ୍ରଭ ରାଜନ୍ୟବୃନ୍ଦ ଭାରତମଣ୍ଡଳେ,
ନଷ୍ଟପ୍ରଭ ଯେସନ ଦୀପ ଖର ସୌରକରେ ।
ଅତଃପର ଉଭା ହୋଇ କହିଲେ ସାତ୍ୟକି—
ମହାବୀରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ତୃତୀୟ ପାଣ୍ଡବ,
ନିଖିଳ ସଦ୍‌ଗୁଣାଧାର, ହେଲେ ସେ ଜାମାତା,
ବଢ଼ିବ ଗୌରବ ନିଶ୍ଚେ ଏ ଯଦୁବଂଶର ।
ଶୁଣୁଥିଲେ ବଳଭଦ୍ର, ସଭାମଧ୍ୟେ ବସି,
ଉଦାସ ନୟନେ ଚାହିଁ ଅନ୍ୟମନା ପ୍ରାୟ,
କି ନିଦ୍ରାତନ୍ଦ୍ରାରେ ଯେସନେ ନିମଗ୍ନ ସେ ଏବେ,
ସାତ୍ୟକିର ଶେଷ କଥା ଶୁଣି କାମପାଳ
ଚାହିଁଲେ ଆଶଙ୍କାବହ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ,
ଯେସନେ ତାଙ୍କ ଶରୀରର ପ୍ରତି ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ
ଉଠୁଅଛି ସମସ୍ୱରେ କରି ପ୍ରତିବାଦ ।
ନ ପାରି ସେ ସହି, ଉଠି କହିଲେ ଗରଜି—
କି କହିଲ, କି କହିଲ, କହ ହେ ସାତ୍ୟକି,
ଆଉ ଥରେ, ତୁମ୍ଭ ଗୁରୁ ପାର୍ଥ ଲାଗି ତର
ବଢ଼ିବ ଗୌରବ ନିଶ୍ଚେ ଏ ଯଦୁକୁଳର ?
କି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ହାୟ ଯଦୁ ପବିତ୍ରବଂଶର,
ତୁମ୍ଭ ମୁଖେ ଏ ବାକ୍ୟ, ନିତାନ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ !
ଏତେ କି ହେ ହୀନ ଯଦୁକୁଳ, ଆନ ସ୍ପର୍ଶେ
ହେବ ଗୌରବିତ ? ଧନ୍ୟ ଗୁରୁଭକ୍ତି ତବ !
ଧନଞ୍ଜୟ ବୀରବର, ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ସର୍ବଥା,
ମାତ୍ର ସେ ଯେ ଯଦୁବଂଶ-ଗୌରବ-ବର୍ଦ୍ଧକ,
ମଲେ ସୁଦ୍ଧା କେ କରିବ ବିଶ୍ୱାସ ଏ କଥା,
ହେଉ ପଛେ ପାର୍ଥ ଗୁଣୀ, ମାତ୍ର ନୁହେ ରାଜା,
ରାଜା ଭିନ୍ନ ଅଧିକାର ନାହିଁ ଅନ୍ୟ କାର

ବିଶ୍ରୁତ ଯଦୁବଂଶେ ଜାମାତୃପଦର ।
ନୁହେ ପାର୍ଥ ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର ସ୍ୱସା ସୁଭଦ୍ରାର
ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ
ଭୁବନବିଶ୍ରୁତ-କୀର୍ତ୍ତି, କୁରୁକୁଳମଣି,
ଗଦାଯୁଦ୍ଧେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ତଥା ଦାନେ, ମାନେ,
ଭାରତରାଜନ୍ୟବୃନ୍ଦ ମୁକୁଟମଣିରେ
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ପାଦ ତାର, ବସି ତାର ବାମେ
ଭାରତସମ୍ରାଜ୍ଞୀରୂପେ ଶୋଭିବ ସୁଭଦ୍ରା ।
ନ ଦେଉଣୁ ଯଥୋତ୍ତର ସାତ୍ୟକି ଏହାର,
କହିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ପାର୍ଥ ନୋହୁ ପଛେ ରାଜା,
ମାତ୍ର ବଡ଼ ରାଜାଠାରୁ, ମଣ୍ଡିତ ସେ ସଦା
ଭକ୍ତି, ପ୍ରୀତି, ସତ୍ୟ, ତ୍ୟାଗ, ବୀରତ୍ୱ, ସଞ୍ଜମ,
ବିନୟ, ସୌଜନ୍ୟ, ଦୟା, କ୍ଷମା—ମହାରତ୍ନେ,
ଏତେ ଅପାର୍ଥିବ ରତ୍ନ, ଏତେ ରାଜଭୂଷା
ଅଛି କେଉଁ ନୃପତିର—ଅମରଦୁର୍ଲଭ ।
କିଏ ଆର୍ଯ୍ୟ, ଉପଯୁକ୍ତ ବର ସୁଭଦ୍ରାର ?
କରେ ନାହିଁ ପ୍ରଣାମ ଯେ ପିତୃମାତୃ-ପଦେ
ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଅଭିମାନେ, ସେହି ନରାଧମ—
ସେହି ଦର୍ପୀ ଗଜମୂର୍ଖ, ଯୋଗ୍ୟ କି ଭଦ୍ରାର ?
ଭାଇ କି ଯେ ବିଷ ଦେଇ କରୁଥିଲା ହତ୍ୟା,
ସେହି ପାପୀ ପିଶାଚ କି ଉପଯୁକ୍ତ ବର
ଦେବୀ ସୁଭଦ୍ରାର ? ପୁଣି ଦେଖ ଜତୁଗୃହ,
ଇଚ୍ଛିଥିଲା ନାଶିବାକୁ ପିତୃବ୍ୟପତ୍ନୀଙ୍କ
ପିତୃବ୍ୟପୁତ୍ରଙ୍କ ସହ, ସେହି ଆତତାୟୀ
ତପସ୍ୱିନୀ ସୁଭଦ୍ରାର ନୁହେ ଯୋଗ୍ୟ ପତି,
ଶୋଭା ବଢ଼େ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଚନ୍ଦ୍ରମୌଳି ଶିରେ,
ନୁହେଁ ସ୍ଥାଣୁ ଶିରେ ଦେବ, କି ଅଜ୍ଞାତ ତବ ।
ଶଶୀ ଲାଗି ସୃଷ୍ଟ ଶଶିରାଣୀ କୁମୁଦିନୀ,
ନୁହେ ଜ୍ୟୋତିରିଙ୍ଗପାଇଁ, କ୍ଷୀଣଜ୍ୟୋତିଯୁକ୍ତ ।
ତପଃକ୍ଷେତ୍ର, କ୍ରୀଡ଼ାକ୍ଷେତ୍ର—ରଣକ୍ଷେତ୍ର ଯାର,
ଜିଣିଲା ଯେ ଲକ୍ଷ ରାଜା ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦ ପଣେ,
କେଉଁ ରାଜା ସରି ତାକୁ ? ରାଜାର ରାଜା ସେ ।

ଭଦ୍ରାର୍ଜ୍ଜୁନ ପରିଣୟ ବିଧାତା ନିର୍ବନ୍ଧ,
ବେନିଙ୍କ ସକାଶେ ସୃଷ୍ଟ ବେନିଏ କେବଳ
ଉତ୍ତରିଲେ ହଳପାଣି କମ୍ପିତ ଅଧରେ—
କି ଅଦ୍ଭୁତ ରୀତି, କୃଷ୍ଣ, ତୁମ୍ଭର ଏ ଭଲ,
କଲ ଯେଉଁ ସଗୌରବେ ଦୁହିତା-ପ୍ରଦାନ
ତବ ସ୍ତୁତ ଶାସ୍ତ୍ରେ, ସେହି ନବୀନ ବାନ୍ଧବ
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ପ୍ରତି ତବେ ନ ହୁଏ ମମତା !
ହେଉ ପଛେ ପାର୍ଥ ରାଜା କିମ୍ବା ମହାରାଜା;
କିବା ଲାଭ କିବା କ୍ଷତି ଆମ୍ଭର ତହିଁରେ,
ମାତ୍ର ତାହିଁ ଅଛି ଭୟ ଜଳ ପାର୍ଥବନ୍ଧୁ,
ଏକପତ୍ନୀ ପଞ୍ଚପତି, ସୃଷ୍ଟିଛଡ଼ା ନୀତି ?
ଏରୂପ ଉଚ୍ଛନ୍ୟାଚାରୀ ସହ ବନ୍ଧୁପଣେ
ନଷ୍ଟ ହେବ ମାନ, କୁଳେ ଘୋଟିବ କଳଙ୍କ,
ବିଶେଷେ ମରିବ ଭଦ୍ରା ଦାରୁଣ ଲଜ୍ଜାରେ ।
କହିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆର୍ଯ୍ୟ କେଉଁ ଫଳ ଭଲ
ମହତ ନିନ୍ଦାରେ ? ହୁଏ କଳୁଷିତ ତହିଁ
ବକ୍ତାଜିହ୍ୱା, ଶ୍ରୋତାକର୍ଣ୍ଣ, ନିନ୍ଦାବାଦସ୍ଥାନ,
ଯାଉ, ବୃଥା ସେ କଥାରେ କେଉ ପ୍ରୟୋଜନ,
ଉପସ୍ଥିତ ପ୍ରସ୍ତାବର ହେଉ ସମାଧାନ ।
କ୍ରମଶଃ ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଲା ଜଟିଳ, ପୃଥୁଳ ।
ଦେଖି ଏହା ବସୁଦେବ ଭାଷିଲେ ଏସନ—
ଚିନ୍ତିତ କଳହପ୍ରାୟ ହେଲା ଏ ଘଟଣା;
ସନ୍ଧିସୂତ୍ର ଭେଦ ହୁଏ ବିଚାର ପ୍ରଥମେ,
କ୍ରମେ ଉଠେ ଯୁକ୍ତି ବେଦବେଦାନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ,
ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ହୁଏ ନାହିଁ ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ମୀମାଂସା
କେବଳ ବିତଣ୍ଡା, କ୍ରୋଧ ହୁଏ ମାତ୍ର ସାର ।
ଥାଉ ସୁଭଦ୍ରାର ଶୁଭବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗ,
କାହିଁ ମହତର ନିନ୍ଦା, ଶାସ୍ତ୍ରର ବିଚାର,
ବୃଥା କଳହରେ ବସ୍ତୁ ! କେଉଁ ପ୍ରୟୋଜନ,
ହେଉ ସ୍ୱୟମ୍ବର-ସଭା ଆସୁ ଧନଞ୍ଜୟ,
ଆସୁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ପୁଣି ଆସନ୍ତୁ ସତ୍ୱର
ଯେତେ ନୃପରାଜନ୍ୟବୃନ୍ଦ ସମସ୍ତ ଭାରତୁ,

ବାନ୍ଧୁ ନେବ ଭଦ୍ରା ତାର ମନୋମତ ସାଙ୍ଗ ।
ଶୁଣି ଏହା ବଳଭଦ୍ର କହିଲେ ତକ୍ଷଣେ—
ସମସ୍ତ ଧୃଷ୍ଟତା, ଦେବ, ଏ ଆଜ୍ଞାଧୀନର,
ଅଟୁ ମୁହିଁ ସତ୍ୟବଦ୍ଧ, ପିତଃ, ଏ ବିଷୟେ
ପ୍ରେମ ଶିଷ୍ୟ, ଲୁବ୍ଧସ୍ନେହେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ପାଶେ,
ଯେମନ୍ତେ ଲଙ୍ଘିବ ସତ୍ୟ, ଛେଦିବ ଯେମନ୍ତେ
ନିଜ କରେ ନିଜ ଶିର, ଯାଇ ଏହିକ୍ଷଣି,
ସେହି ଶୀଘ୍ରଗାମୀ ଦୂତେ ହସ୍ତିନା ନଗରେ,
ଆଣିବ ଆମନ୍ତ୍ରି କନ୍ୟା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ନୃପେ,
ପ୍ରଦାନ ତା କରେ ଭଦ୍ରା, ଲଭିବ ଆଶ୍ୱାସ ।"
ଏହା କହି ପ୍ରତିବାକ୍ୟ ନ କରି ପ୍ରତୀକ୍ଷା,
ଉଠିଗଲେ ସଭାମଧ୍ୟୁ ତ୍ୱରିତ ଗମନେ ।
ଦେଖି ସଭାସଦେ, ହେଲେ ବିସ୍ମୟେ ସ୍ତବଧ,
ମାତ୍ର କେହି ନ କହିଲେ ଭଲ ମନ୍ଦ କଥା,
କେବଳ ଗଣିଲେ ସର୍ବେ ଭବିଷ୍ୟ ଆଶଙ୍କା,
ଯଥାକାଳେ ସଭା ଭାଙ୍ଗି ରାଜା ଉଗ୍ରସେନ,
ଉଠିଗଲେ ସଭ୍ୟବୃନ୍ଦେ ପ୍ରଦାନ ମେଲଣି ।

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗ

ସୁରମ୍ୟ ଜଗତୀମେଢ଼େ ବସି ଜେମାମଣି,
ଗଣ୍ଡେ କର ନ୍ୟସ୍ତ, ରତ ମହାଭାବନିରେ,
ଶୋଭେ ଚନ୍ଦ୍ରାପାଣ୍ଡୁରିମା ବଦନମଣ୍ଡଳେ,
ଶୋଭେ କି ମଳିନ ପଦ୍ମ ମନ୍ଥରପକ୍ଷ୍ମେ ।
ନୈରାଶ୍ୟ-ଚକିତ ନେତ୍ରେ ଭାବୁଛନ୍ତି ଏସନ—
'କଠୋର ସଙ୍କଳ୍ପ-ବଜ୍ର ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତଙ୍କର,
କଲା ମୋର ଆଶା-ଶୈଳ ଚୂର୍ଣ୍ଣ, ଧୂଳିସାତ,
ଏଡ଼େ ସୁଖେ ଏଡ଼େ ଦୁଃଖେ ଆସେ ଏଡ଼େ ବେଗେ,
ଆଶା—ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ, ହାୟ ଯାଏ କି ମିଳାଇ
ଏଡ଼େ ଚାଣ୍ଡେ, ବର୍ଷେ ପୁଣି ଆଶା-କାଦମ୍ବିନୀ
ଏଭଳି ଗରଜି, ଗଲ ଛାଡ଼ି ଆହା ମୋର
ପ୍ରାଣର ସକଳ ତନ୍ତ୍ରୀ, ଉଡ଼ିଗଲା ବେଗେ
ଆଶା—ପକ୍ଷୀ ଶୂନ୍ୟ କରି ହୃଦୟ-ପିଞ୍ଜର ।
ନିଭିଗଲା ଜାଳ ଭାବେ ଆକାଙ୍କ୍ଷା-ଆଲୋକ,
ବୁଡ଼ିଗଲା ଅନ୍ଧକାରେ ହୃଦୟ-ମନ୍ଦିର ।
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ସୁଖଶ୍ଳୋକ ଲେଖା ଆରମ୍ଭରେ
ଦୈବାତ ଲେଖନୀଦଣ୍ଡ, କେଡ଼େ ଦୁର୍ବିପାକ !
ଏ କି ଲୀଳା, ହରି ତବ, ମୋ ଅଦୃଷ୍ଟ ଛଡ଼ା
ନାହିଁ କି ତୁମ୍ଭର ଅନ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ାଦ୍ରବ୍ୟ ଭବେ ?
କିପାଁ ମନ ଦେଲ ପ୍ରଭୋ, ମନରେ ଆକାଙ୍କ୍ଷା,
କିପାଁ ଦେଲ ଆକାଙ୍କ୍ଷାରେ ନୈରାଶ୍ୟ-ପାଉଁଶ ?
ଏ ତ ପ୍ରଭୋ, ନୁହେଁ ମୋର କାମନା ଅବାଧ,
ଅବଳାର ଧର୍ମବୃତ୍ତିଚରିତାର୍ଥ ପାଇଁ
ତେଜସ୍ୱୀ, ଧାର୍ମିକ ପତି ଲୋଡ଼ା ଏ ସଂସାରେ,
ଧର୍ମ ସଂସାଧନେ ପତି ପରମ ସହାୟ,
ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସୁଗନ୍ଧ ଫୁଲ ପବନସାହାଯ୍ୟେ ।
ଯେ ମୋର ମାନସ ସ୍ୱାମୀ, ମାନସଦେବତା,
ବସାଇଛି ଯାହାଙ୍କୁ ମୁଁ ହୃଦ-ସିଂହାସନେ,
ଉଠାଇ ସେ ଦେବତାଙ୍କୁ, ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନେ ଆଣି
ବସାଇବି କେଉଁ ମୁଖେ ଦୁରନ୍ତ ଚଣ୍ଡାଳେ,
ଅର୍ପି ଜଳାଞ୍ଜଳି ନାରୀଧର୍ମେ, ସତୀ ଧର୍ମେ,
ପୁଣି ସତ୍ୟଧର୍ମେ, ବରଂ ଶତଗୁଣେ ଶ୍ରେୟ
ଏ ଦୁଃଖୀ ଜନଙ୍କୁ ତର କୌମାର୍ଯ୍ୟାବଲମ୍ବନ,
ଯଦି ପ୍ରଭୁ ଚାତକିନୀ ଅନୁରକ୍ତ ପିବା,
ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ତୃଷାରେ ଆଶା କରେ ନାହିଁ କେବେ
ଜଳଲୁ ହୃଦୟ ଅର୍ପି ଆଣିବ ସେ ସ୍ୱର,
ଏ ଦଣ୍ଡାପହାର ପାପ କି ପାରିବ ସହି,
କି ଇଚ୍ଛନ୍ତି ପଶୁପକ୍ଷୀ ଇତର ପ୍ରାଣୀଏ
ଏ ମହାପାତକେ ଲିପ୍ତ ହେବାକୁ ଭ୍ରମରେ,
ଶୁଣିଲେ ଅବଳାଭୁକ ମୋର ଏ ଅନୀତ

ହେଥିବେ ଲଙ୍କାରେ ବନ୍ଦୀ, ବର୍ଷି ଅଭିଶାପ;
ଏ ପାପ ଅପେକ୍ଷା ବରଂ ମୃତ୍ୟୁ ହିଁ ମଙ୍ଗଳ ।
ବୃଥା ଚିନ୍ତା, ହେ ଅନନ୍ତ ମଙ୍ଗଳବିଧାତା,
ତୁମ୍ଭେ ଏବେ ଉଦ୍ଧାରନ୍ତା * ଏ ସଙ୍କଟୁ ହରି,
ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ଇଚ୍ଛା ହେଉ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ,
ଧୌତ କର ଅମଙ୍ଗଳ କରୁଣା-ସଲିଳେ ।

ଏ ସମୟେ ସତ୍ୟଭାମା ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ
କହିଲେ, "କି ଚିନ୍ତା ବସି କରୁଛ ସୁଭଦ୍ରା ?"
ଶଶବ୍ୟସ୍ତେ ଭଦ୍ରା ତହୁଁ ହାସ୍ୟଆବରଣେ
ଆବରି ହୃଦୟାବେଗ, ଭାଷିଲେ ମଧୁରେ—
'କାହିଁ ଦେବି ! କିଛି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ ତ ମୋହର ।'
ଉତ୍ତରିଲେ କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟା—"ନ କହ ପଛକେ,
କହୁଅଛି ଓଷ୍ଠ, ତପ୍ତପ୍ରଶ୍ୱାସ-ପାଣ୍ଡୁର,
ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ୱାସେ ଭଦ୍ରା ହେଇଛେ ବ୍ୟକ୍ତ
ପ୍ରାଣର ଗୋଟିଏ କଥା, ଗୋଟିଏ ବିଷାଦ ।
ଯେଉଁ ମଧୁମକ୍ଷୀ ଦିଏ ମଧୁ, ସୁଧା ତୁଲ,
ସେହି ପୁଣି କରେ ସଖି, ନିକଟେ ଦଂଶନ,
ସହି ସହି କ୍ଷଣେ ଜ୍ୱାଳା, ପ୍ରେମସ୍ୱର୍ଗେ ପଶି
ପ୍ରଥମ ପ୍ରବେଶ ତୋର, ବୁଝୁ ତା ମହିମା,
ଉତ୍ସୁକ ପ୍ରତ୍ୟାଶାରେ ସହେ ଶୀତକ୍ଲେଶ
ଧରି, ତଥା ସହିଛନ୍ତି ଯେତେ ବ୍ୟଥା ତୁହି,
ଯୋଗ୍ୟ ପୁରସ୍କାର ତାର ଲଭିବୁ ନିକଟେ ।
ଥାଅ ତୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ, ଥାଉଁ ସତ୍ୟଭାମା ପ୍ରାଣେ,
କେ ସମର୍ଥ, ବ୍ୟର୍ଥିବ ତୋ ପୁଣ୍ୟ ମନୋରଥ ?"
ଏହା ଭାଷି ମହାସତୀ ସହାସ୍ୟମୁଖା,
ନ କରି ଅପେକ୍ଷା, ଗଲେ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ଚାଲି ।

ଏଣେ କୃଷ୍ଣ ଅନ୍ତଃପୁର ବିଶ୍ରାମ-ଆବାସେ,
ଏକାକୀ ନୀରବ ଧ୍ୟାନେ ସ୍ୱଜନଙ୍କ କଥାର
ଭାବୁଛନ୍ତି ହୃଦଗତେ, ଏହି କାଳେ ଆସି
ଉପସ୍ଥିତ ସତ୍ୟଭାମା—ସତୀଶିରୋଭୂଷା
ପ୍ରବୀଣ-ସଙ୍ଗିନୀ ସହ—ଚରଣଧାରିଣୀ ।
କହିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚାହିଁ ପ୍ରେୟସୀବଦନ—
"ଶୁଣିଲ କି ସତ୍ୟଭାମା, ବିବାହପ୍ରସଙ୍ଗ,
ସତ୍ୟ ହେଲା ମୋର ପୂର୍ବପୋଷିତ ଆଶଙ୍କା,
ଅର୍ଜୁନେ ସୁଭଦ୍ରାଦାନେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମତ,
କେବଳ ଅମତ ତହିଁ ବଳଭଦ୍ରଙ୍କର,
ବହୁ ବାଦପ୍ରତିବାଦ ପରେ, ଅବଶେଷେ
ଉଠିଗଲେ ସଭାରୁ ସେ ମହାକ୍ରୋଧେ ଚାଲି ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ସତ୍ୟଭାମା—"ଜାଣିଛି ମୁଁ ଦେବ,
ବଡ଼ଠାକୁରଙ୍କ କଥା ବଡ଼ ଅଖାଡ଼ୁଆ,
ଆବର ଅଡ଼ୁଆଳିଆ, ମାତ୍ର ଥାଏ ନାହିଁ
ସବୁବେଳେ ତାହାଙ୍କର ସେ ଭାବ କଦାପି,
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅନଳମୂର୍ତ୍ତି ଧରନ୍ତି କ୍ଷଣକେ,
ପର କ୍ଷଣେ ହୋଇଯାନ୍ତି ତୁଷାର-ଶୀତଳ ।
କେତେ କ୍ଷଣ ସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରଭୋ, କ୍ରୋଧ ତାହାଙ୍କର,
ସ୍ଥାୟୀ କେତେ କ୍ଷଣ ଭଲା ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳରେ
ଦୂରନ୍ତ ରାହୁର ଛାୟା, କ୍ଷଣକୋପୀ ସେହି,
କହିଲେ ବୁଝାଇ ତୁମ୍ଭେ, ମାନିବେ ନିଶ୍ଚୟ ।"
ଭାଷିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହସି—ଭ୍ରମ ପ୍ରିୟେ, ତବ,
ସ୍ୱୟଂ ପିତୃଦେବ ଯହିଁ ନିରସ୍ତ—ନୀରବ,
ବୁଝାଇବ ଅନ୍ୟ କିଏ ? ଶାଳୁ କି ଏତକ
ସରିଲଣି ଦୂତପଠା ହସ୍ତିନା ନଗରେ,
ପ୍ରିୟଶିଷ୍ୟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଉପସ୍ଥିତ ମାତ୍ରେ
ହେବ ସମାହିତ ଶୁଭ ପରିଣୟକ୍ରିୟା ।"
ଭାଷିଲେ ମହିଷୀ ହସି କପଟ ଭାଷାରେ—
"ସୁଭଦ୍ରାର ଯୋଗ୍ୟ ବର କେବେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ !
ପଦ୍ମର ସୁଗନ୍ଧ କେବେ ପାଞ୍ଚିବେଙ୍ଗ ପାଇଁ,
ମରିବ ସୁଭଦ୍ରା ନିଶ୍ଚେ ।" "ମରିବ ସୁଭଦ୍ରା"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିସ୍ମୟେ କୃଷ୍ଣ—"ଦେଖିଛ କି ପ୍ରିୟେ,
ସୁଭଦ୍ରାର ଭାବାନ୍ତର ?" ଉତ୍ତରିଲେ ସତୀ—
"କଅଣ ଦେଖିବ ଦେବ, ନାସ୍ତିକାଳ କେବେ

* ଉଦ୍ଧାରକର୍ତ୍ତ୍ରୀ

ନହନ୍ତି ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଏତେ, ଏତେ ହୀନମନା,
ନ କରନ୍ତି ପ୍ରକାଶ ସେ ଅନ୍ତରବେଦନା
ପ୍ରାଣାନ୍ତରେ ସୁଦ୍ଧା ଥରେ, କର୍ପୂର ପରାୟେ
ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଆପେ ଯାଆନ୍ତି ମିଳାଇ,
ତଥାପି ନ ପାରେ ଜାଣି ପ୍ରାଣବ୍ୟଥା କେହି ।
କି ଶୁଣେ ନକୃଷ୍ଟ ପାର୍ଥ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦୁର୍ଯୋଧନ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଶୋଭା ହୋଇ ବଣ୍ଠାକୁରେ ଆମ୍ଭର
ତହିଁ ବଳେ ବର୍ତ୍ତମାନେ ସମ୍ଭ୍ରଳ କେବଳ,
ନ ଭାବ ଉତ୍କଣ୍ଠେ, ବୃଥା ମନ୍ଥିଲେ ଅରଣୀ,
ଉଠିବ ଯେ ଅଗ୍ନି ଜଳି ରଣ-ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡେ,
କେତେ ବୀରରକ୍ତ ହେବ ଆହୁତି ତହିଁରେ,
ନ ଭାବିଲେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଏହା, ମଣେ ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ !
ଯା ହେଉ, ବନ୍ଦୁଛି ତବ ପାଦ-ପଦ୍ମେ ଚାହିଁ,
କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ସଙ୍କଳ୍ପ ମୋର କରିବ ପୂରଣ,
ବସାଇବ ସୁଭଦ୍ରାକୁ ଧନଞ୍ଜୟ ବାମେ,
ଏହା ମୋର ସତ୍ୟ, ସତ୍ୟ-ସତ୍ୟ ସତ୍ତ ବାର ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହସି ରହସ୍ୟ ବାକ୍ୟରେ—
"ଆସି ଦୁର୍ଯୋଧନ ଯଦି ଆରମ୍ଭେ ସଂଗ୍ରାମ,
ପାଣ୍ଡବ କ ପରାଜୟି ତାହାକୁ ପ୍ରେୟସି !"
ନ ଦେଉଣୁ ସତ୍ୟଭାମା ଏ ପ୍ରଶ୍ନେ ଉତ୍ତର,
କହିଲା ପ୍ରବୀଣ ସଖୀ, "ଥାଉଁ ଭୂଭୃତ୍ୟା ପ୍ରାଣେ
ଭଦ୍ରୀ କିପାଁ ଯିବେ ଯୁଦ୍ଧେ, ଆସୁ ଦୁର୍ଯୋଧନ,
ଆସୁ କର୍ଣ୍ଣ, ଆସୁ ଦୁଃଶୋ, କରିବ ସମର,
ପ୍ରବୀଣ ମୋହର ନାମ, କିଏ ସରି ମୋତେ ?
ସେମାନଙ୍କ ଅସ୍ତ୍ର-ବାଣ, ମୋର ଅସ୍ତ୍ର-ବାଣୀ,
ଅସର ଅବ୍ୟର୍ଥ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ମୋର ଶସ୍ତ୍ରବଳୀ,
ହୋଇପାରେ ଶରଶୂନ୍ୟ ତାହାଙ୍କ ତୂଣୀର,
ମୋ ତୁଣ୍ଡ-ତୂଣୀର ମାତ୍ର ଚିର ଅସ୍ତ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣ ।
ନ ଭେଦିବ ଅସ୍ତ୍ର ମୋର ଯଦି ତାଙ୍କ ଦେହେ,
(ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଶରୀରେ ଏବା ବ୍ୟର୍ଥ ସେ ବିଶିଖ)
ତେବେ ଅଛି ଆନ ଅସ୍ତ୍ର ଖର୍ଜୁରିକା ନାମେ,
ସେ ଯଦି ବିଫଳ ହେବ କର୍ମଦୋଷେ ମୋର,
ଅଛି ତେବେ ବାମପାଦ, ଏହି ପଦାଘାତେ
ଚୂର୍ଣ୍ଣିବ ମସ୍ତକ ଦୁଷ୍ଟ କୁରୁକୁଳପତିର ।"
ଶୁଣି ଏ ବଚନଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରାଣସଙ୍ଗିନୀର,
ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟେ ସତ୍ୟଭାମା ପକାଇଲେ ହସି,
ହସିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ନିଜେ ହସିଲା ପ୍ରବୀଣ;
କହିଲେ ସଙ୍ଗିନୀ ପ୍ରତି ଦେବୀ ସତ୍ୟଭାମା—
"ସତ ସଖି, ପ୍ରବୀଣ ତୁ, ସାର୍ଥକ ତୋ ଆଖ୍ୟା,
ଯଥା ପାଟରାଣୀ ଆଖ୍ୟା ପାଟରପନ୍ନୀର
ଲମ୍ଭା ଯଥା ବୃଦ୍ଧ ଆଖ୍ୟା ପ୍ରାସାଦଶୈଳୀର,
ଅଥବା ପାଣର ଯଥା ଭେଦାମଣି ଆଖ୍ୟା *
ରଖ ହଖି, ପରିହାସ, ଚିନ୍ତା ଉପସ୍ଥିତ ।
ଅନନ୍ତର ସତ୍ୟଭାମା କହିଲେ ପ୍ରାଣେଶେ—
"ଶୁଣ ଦେବ ନିବେଦିବି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୋହର,
ଆଜି ପ୍ରବେ ଶୁଭଲଗ୍ନେ ଦେବି ମୁଁ ବିବାହ
ଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ନ ଉଭୟର ଗନ୍ଧର୍ବ ବିଧାନେ,
ଘଟେ ଯଦି ବିସମ୍ବାଦ ପଶ୍ଚାତେ ଏ ଘଟେ,
ସମ୍ଭାଳିବ ତୁମ୍ଭେ ତାହା, ଏତିକି ମିନତି ।
ତୁମ୍ଭ କରୁଣାରେ କରି ନିର୍ଭର କେବଳ
କରୁଛି ମୁଁ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଏ ଦୁରୂହ କାର୍ଯ୍ୟେ,
ରଖିବ ଦାସୀର ମାନ, ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରାଣନାଥ,
ଧ୍ରୁବ ଏ ବିଶ୍ୱାସ ତାର, ତେଣୁ ସେ ନିଃଶଙ୍କ ।"
ଏହା କହି ସତ୍ୟଭାମା ଗଲେ ତହୁଁ ଚଳି
ଅନ୍ତଃପୁର ଅଭିମୁଖେ ସଙ୍ଗିନୀ ସହିତେ ।

ଶୁଣିଣ ମୃଣାଳୀଟଣ ପାର୍ଥ ପରନ୍ତପ,
ଲଭିଲେ ଅଘାତ ହୃଦେ, ମାତ୍ର ବୀରହୃତ
ହେଲା ନାହିଁ ବିଚଳିତ ତହିଁ, ଉଠେ ସିନା
ସାମାନ୍ୟ ସମୀରଘାତେ ଅଚିର ତରଙ୍ଗ; ମାତ୍ର
କି ହୁଏ ମେରୁର ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ବେଗେ ?
ହସିଉଠି ବୀରମଣି ଭାଳିଲେ ଏସନ—

* ରାଜସୂୟ

ସ୍ୱପ୍ନରେ ହୋଇଛୁ ସୃଜା କିଏ ଅବା କାହିଁ,
କେତେ ଚିରଭ୍ରାନ୍ତ ମୋର, କଳ୍ପୁଥିଲି ବସି
କେତେ କଳ୍ପନାର ରଙ୍ଗ ଭାବୀ ଆଶା-ପଟେ,
କଳ୍ପନା ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଦୀନ ଜନ ପ୍ରାୟ,
ତାହିଁ ଭଦ୍ରା ସାହାଯ୍ୟରେ କରିବି ସାଧନ
ଧର୍ମର ପୂର୍ଣ୍ଣତା, ପୁଣି ପ୍ରାଣର ପୂର୍ଣ୍ଣତା,
କାହିଁ ଏ ନିରାଶବାର୍ତ୍ତା, ସ୍ମରିଲେ ଏ କଥା,
ବଢ଼େ ଅବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମେ ନିଜ ପ୍ରତି ମୋର,
ନିଜ ଆତ୍ମା ହସି କରେ ତୀବ୍ର ପରିହାସ ।
ନ ଭାବିଲି ଘଟେ ଏହା—ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ଇଚ୍ଛା,
ଜାତ ମାତ୍ରେ ଭଜେ ଲକ୍ଷ୍ୟ—ସାଧୁ ବୋଧ ପ୍ରାପ୍ତ ।
ଉପେକ୍ଷି ନିନ୍ଦାମେ କଲି ସଜାମେ ସର୍ବସ୍ୱ,
କ୍ଷୀର ତେଜି ଆହରିଲି ସଯତନେ ନୀରେ;
ମାତ୍ର ସରଳର ଆଶା ହେଲାଣି ନିଷ୍ଫଳ ।
ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ କୃଷ୍ଣ ଆସି ଏ ସମୟେ,
ଉଠି ପାର୍ଥ ପ୍ରଣମିଲେ ପଦ୍ମରେ ତାଙ୍କର,
ପ୍ରଣମେ ସାଧକ ଯଥା ସାଫଲ୍ୟ ଚରଣେ,
ଆରାଧ୍ୟପଦ୍ମରେ ସ୍ପର୍ଶି ଆରାଧକ ଶିର,
ବେଦନାଏ ବେଦନାଙ୍କ ଯୋଗେ ମଣିଲେ କୃତାର୍ଥ ।
ଉଠାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ, ସଖ୍ୟର ଆଗ୍ରହେ,
ଆଘ୍ରାଣି ବାତ୍ସଲ୍ୟେ ଶିର, ବସାଇ ଆସନେ,
ବସିଣ ଆପଣେ ତାଙ୍କ ଆସନ ଦକ୍ଷିଣେ,
ଭାଷିଲେ ଅଚ୍ୟୁତେ, "ସଖେ ! ଶୁଣିଲ କି ପଣ
ଆର୍ଯ୍ୟବଳଭଦ୍ରଙ୍କର, ଯହିଁ ଏକମତ
ସର୍ବ ଯଦୁବୀରେ, ତହିଁ ସମ୍ମତ ସେ ଏକା,
କିଏ ଦେବ ବାଧା ତାଙ୍କ ନିଷ୍ଠୁର ସଙ୍କଳ୍ପେ,
ରହିଲେ ନୀରବ ସର୍ବେ ଗଣିଣ ଆଶଙ୍କା ।
ପେଷିଛନ୍ତି ଦୂତ ସ୍ୱୟଂ ହସ୍ତିନା ନଗରେ
ଶିଷ୍ୟବର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ କଣ୍ଠ, ଆସିଲେ ସେ
ଅର୍ପିବେ ସୁଭଦ୍ରା ତାଙ୍କୁ, କରିଛନ୍ତି ସ୍ଥିର ।
ଚିନ୍ତି ସଖେ, ଜାଣ ତୁମ୍ଭେ ସତ୍ୟଭାମା ସ୍ୱତ୍ତ,
ବଡ ଅଭିମାନିନୀ ସେ, କେ ସମର୍ଥ ହେବେ
ରୋଧିବ ତା ଇଚ୍ଛାପଥ, ଚିରମୁକ୍ତ ତାହା,
ମହାସତୀ ସତ୍ୟଭାମା, ସତୀତ୍ୱ ତେଜରେ
କରିବ ସେ ତାର ସାଧୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୂରଣ
ନିର୍ବିଘ୍ନେ, ନ ହେବ ଏହା ଅନ୍ୟଥା କେବେହେଁ
ଇଚ୍ଛା ତାର—ଅଛି ସ୍ୱପ୍ନେ କହିଥିବ ତର୍କ ।
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସୁଭଦ୍ରା ସଙ୍ଗେ ଗନ୍ଧର୍ବବିଧାନେ,
ଭାବି ସଖେ ! ହେବ ନାହିଁ ଅସମ୍ଭବ ତୁମ୍ଭେ,
ଦେବ ନାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟେ ତାର ବାଧା ବଳରାମ ।"
ନୀରବନ୍ତେ ପୀତାମ୍ବର କହିଲେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ—
"ତବ ଉପଦେଶ, ପ୍ରଭୋ, କଲା ମୋ ହୃଦୟେ
ସୁଗଭୀର ରେଖାଙ୍କିତ, ନ ଭୁଲିବ ତାହା,
ନୀରବ ଉତ୍ତପ୍ତ ଆଶା-ଦେବାଳୟ ମୋର
ମୁଖରିତ ଏବେ କୋଟି ପୁଣ୍ୟଘଣ୍ଟାସ୍ୱନେ,
ତୁମ୍ଭେ ମୋ ପରମଗୁରୁ, ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା,
ତବାଦେଶ ମୋହୋ ପକ୍ଷେ ଅବାର୍ଥ ଆଶିଷ,
ଲଙ୍ଘିପାରେ ପ୍ରଭୁ ଆଜ୍ଞା କେବେ କି କିଙ୍କର ?
ମହାପାପ ତାହା, ନାହିଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ତାର ।
ହେବ ପଛେ ଅସଦ୍ଭାବ ବଳଭଦ୍ର ସହ,
ତଥା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ସଙ୍ଗେ, ପ୍ରିୟଶିଷ୍ୟ ତାଙ୍କ,
ପାଳିବି ଆଦେଶ ତବ ଅବଶ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ,
ତୁମ୍ଭର ଅଭୟ ପଦ୍ମ ଚରଣ ପ୍ରସାଦେ
ଗଣେ ନାହିଁ ଏ ସେବକ ଶତ ବଳରାମେ
କିମ୍ବା କୋଟି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ—କୌରବକଳଙ୍କ ।
ପାଣ୍ଡବେ ଅପ୍ରୀତ ହଳୀ, ବିଦିତ ମୁଁ ଏହା,
ପଞ୍ଚଶିଷ୍ୟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ପ୍ରିୟ ତାହାଙ୍କର,
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦୋଷକୁ ସେ ମଣନ୍ତି ସୁଗୁଣ
ଦୁଃସ୍ନେହ ମହିମା ତାହା, ଦୁରାସକ୍ତି ଫଳ ।
ସ୍ନେହ ଦେଖେ ନାହିଁଦୋଷ, ସ୍ନେହଦେଖେସ୍ନେହ
ଅବିଚାର ସ୍ନେହ କିନ୍ତୁ ହୁଏ ପ୍ରତିଭାତ
ଗୁଣ ତୁଲ୍ୟ ଦୋଷ; ସ୍ନେହ ଖୋଜିଏ ଦୋଷରେ
ଦେଖେ ଦୀପ୍ତ ପ୍ରତିବିମ୍ବ କୋଟିଏ ଗୁଣର ।
ସ୍ନେହ ଅନ୍ଧ, ଅନ୍ଧ ପ୍ରାୟ ନିଜ ମଧ୍ୟେ ସଦା

ଦେଖେ ଯେ ନିଜକୁ, କେବେ ନ ଦେଖେ ଅପରେ
ଜାଣେଁ ଦେବ, ମହାସତୀ ସତ୍ୟଭାମା ଦେବୀ,
କୃଷ୍ଣସୁତା, କୃଷ୍ଣମାତା, ତାଙ୍କର ଆଦେଶ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ତୁମ୍ଭ ଆଦେଶର,
ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ମୋର ତାହା, ମଙ୍ଗଳ ମନ୍ତ୍ର ସେ।
ଏହି କାଳେ ସୂପକାର ଜଣାଇଲା ଆସି—
"ଅପରାହ୍ଣ ଫଳାହାର ପ୍ରସ୍ତୁତ ମଣିମା !"
ଶୁଣି କୃଷ୍ଣ ଧନଞ୍ଜୟେ ଘେନି ସହିତରେ,
ଚଳି ଗଲେ ଯଥାସ୍ଥାନେ, ଉଠି ତହୁଁ ଦୁହେଁ।

ଆସିଲା ରଜନୀ, କ୍ରମେ ଫୁଟିଲା ଗହଳ,
ଜଳିଲେ ଦୀପସ୍ତମ୍ଭ ପ୍ରତି ଅନାବୃତା ସ୍ଥାନ
ବର୍ହିଧର୍ମେ କ୍ଷମ୍ୟା ଆହ୍ୱାନେ, ଛୁଟିଯାଏ
ମନୋହାରିଣୀ କାମନାର କୋଳାହଳ ଯଥା।
କ୍ରମଶଃ ଦ୍ୱିତୀୟ ଯାମେ ତ୍ରିଯାମା ସୁନ୍ଦରୀ
କଲେ ପଦାର୍ପଣ, ହେଲା ନଗରୀ ନୀରବ,
ଏ ସମୟେ ସତ୍ୟଭାମା ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ଘେନି
ପ୍ରବେଶିଲେ ପାର୍ଥ କକ୍ଷେ। ଫୁଲନାସୀ ଭଦ୍ରା,
ଶୋଭେ କରେ ନବରତ୍ନ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣର ବଳୟ,
କଣ୍ଠେ ମୁକ୍ତାହାର, ଶିରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣର ମୁକୁଟ,
କଟୀରେ ଶେଫାଳୀଶରୀ-ଚାରୁଚନ୍ଦ୍ରହାର,
ପଦେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବିରଚିତ ପାହୁଡ଼, ପଞ୍ଝମ,
କି ସୁନ୍ଦର, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଅଙ୍ଗେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣର ଭୂଷଣ,
ସତେ ଯେସନେ ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ଫୁଲକୁଳରାଣୀ।
ଭାଷିଲେ ସସ୍ମିତେ ସତୀ ଚାହିଁ ପାର୍ଥ ପ୍ରତି—
"ଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କମଳଟି ଫୁଟିଥିଲା, ବୀର,
ଯଦୁବଂଶ-ପୁଣ୍ୟସରେ, ଶୂର-ସୂର୍ଯ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ,
ତୁମ୍ଭର ଏ ଉପଯୁକ୍ତ, ସମର୍ପିଲି ତେଣୁ।
ଏ ବରେଣ୍ୟା, ଗୁଣଧନ୍ୟା, ଯଦୁକୁଳ କନ୍ୟା,
ଦ୍ୱାରକାର ଶୋଭା-ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ରୂପେ ଗୁଣେ ଶୀଳେ
ନାହିଁ ପଟାନ୍ତର କାହିଁ, କି କହିବି ତାହା,
ପ୍ରତି ପାଖୁଡ଼ାଟି ସୁଦ୍ଧା ସୁନ୍ଦର— ସତ୍ୱର।

ଆଜି ଏ ଜୀବନାଧିକ ହୃଦୟମଣିଟି
ସମର୍ପିଲି ତୁମ୍ଭ କରେ, ଅଛି ବଡ଼ ଆଶା
ରଖିବ ଗୌରବ ତୁମ୍ଭେ ନିଶ୍ଚେ ଏ ରତ୍ନର,
ଖାଲି ଆଶା ନୁହେଁ, ପାର୍ଥ ! ମୋର ଏ ଧାରଣା।
ପୋଷିଛି ମୁଁ ଅନ୍ତସ୍ତଳେ ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ଜାଣେ।
କର ନାହିଁ ଦ୍ୱିଧା କିଛି, ଏହା ଭାଷି ଦେବୀ
ଚାହିଁ ଦର୍ପ-ଦୃପ୍ତନେନେ, କହିଲେ ପୁନଶ୍ଚ—
ଜାଣ ତୁମ୍ଭେ "ବୀରମଣି—ଜାଣେ ଏ ଜଗତ—
ଏ ଅନନ୍ତ ମହାବିଶ୍ୱ ଯାହାଙ୍କ ସର୍ଜନା,
ତାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳୀ ମୂର୍ତ୍ତି, ତାଙ୍କର ପ୍ରସାଦେ
ଅଛି ମୋର ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର।"
ଏହା କହି ଭଦ୍ରାକର ନିଜ ପାର୍ଥ କରେ
କଲେ ଦେବୀ କନ୍ୟାଦାନ, ବଜାଇଲେ ଶଙ୍ଖ
ତହୁଁ ପାର୍ଥ ମହାନନ୍ଦେ ପ୍ରତିଦାନ ରୂପେ
ପ୍ରଣମି ଦେବୀଙ୍କ ପଦେ, ଭାଷିଲେ ବଚନେ—
"କି ଅଛି ତାହାର, ଦେବି, ପ୍ରସନ୍ନ ଯା ପ୍ରତି
ତୁମ୍ଭର ଅଭୟଦାୟୀ ସ୍ୱୟଂ କେଶବେଶ୍ୱରୀ।
ଦୟାରେ ମୁଁ ଶରଣୀତ ଶ୍ରୀଚରଣେ ତବ,
କୋଟି ଜନ୍ମେ ତବ ଋଣ ଅଶୋଧ୍ୟ ମୋ ପକ୍ଷେ,
ଆଶାର ବୈକୁଣ୍ଠ ଧାମ ସୁଭଦ୍ରା ମୋହର,
ଭାଗ୍ୟବତୀ ଭଦ୍ରା, ତାର ପୁଣ୍ୟ ପରଶରେ
ଲଭିବ ମୁଁ ଭାଗ୍ୟ-ସ୍ୱର୍ଗେ ସାର୍ବଭୌମପଦ।
ଅଧମ ମୁଁ, ତବ ଦତ୍ତ ମହାର୍ଘ ରତ୍ନର
କେମନ୍ତେ ବୁଝିବି ମୂଲ୍ୟ, ତଥାପି ସେ ରତ୍ନେ
ବହିବି ମସ୍ତକେ, ଦେବୀପ୍ରସାଦଜ୍ଞାନରେ,
ସତ୍ୟ ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମୋର ତବ ପଦତୀର୍ଥେ।"
'ସତ, ପାର୍ଥ ! ଭାଗ୍ୟବତୀ ସୁଭଦ୍ରା ମୋହର,'
ଉତ୍ତରିଲେ ସତ୍ୟଭାମା—ଉପେନ୍ଦ୍ର ମୋହିନୀ—
"ଭାରତ-ଗୌରବ-ରବି, ବୀରଚୂଡ଼ାମଣି
ବନ୍ଧ ଯାର ପ୍ରେମ-ଡୋରେ, ତାହାଠାରୁ କହ
କିଏ ବା ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ଭବେ ଧନଞ୍ଜୟ ?"
ଏହା କହି ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ କଲେକ ଇଙ୍ଗିତ

ଅର୍ପିବାକୁ ପୁଷ୍ପମାଳା ସବ୍ୟସାଚୀ ଗଳେ,
ପାଳିଲ ଆଦେଶ ଭଦ୍ରା, ଲଭି ପୁଷ୍ପହାର
କହିଲେ ଅର୍ଜୁନ—ଭଦ୍ରେ ! କପାଁ ଏତେ ଶ୍ରମ !
ସୁଭଦ୍ରା—ସୁନ୍ଦରୀବର ଯାବତର ହାର,
ଏହି ଫୁଲହାରେ ତାର କେଉଁ ପ୍ରୟୋଜନ ?
କ୍ଷଣସଙ୍ଗିନୀ ଏ ମାଳା, ମଉଳିବ କ୍ଷଣେ,
ମାତ୍ର ପ୍ରିୟେ, ତୁମ୍ଭେ ମୋର ଜୀବନସଙ୍ଗିନୀ,
ଆଜଠାରୁ ନେତ୍ର ମୁହିଁ, ତୁମ୍ଭେ ତାର ଜ୍ୟୋତି ।"
ଏହା ଭାଷି ସେହି ପାର୍ଥ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ପୁଷ୍ପମାଳା
ଲମ୍ବାଇଲେ ଭଦ୍ରାକଣ୍ଠେ, ଲଜ୍ଜାନମ୍ର ଭଦ୍ରା,
କଲ ତା ପ୍ରଣାମ ଶୌର୍ଯ୍ୟପଦେ ଯାଜ୍ଞଶକ୍ତି,
ବରିଲ ବର୍ମକୁ ଚନ୍ଦ୍ରା, ଚନ୍ଦ୍ରାକୁ ସେ ବର୍ମ ।
ଅନନ୍ତର ସତ୍ୟଭାମା କହିଲେ ଅର୍ଜୁନେ—
"ଗନ୍ଧର୍ବବିବାହ ଆଜ ହେଲ ବେନଙ୍କର,
ହେବ ପୁଣି ଯଥାକାଳେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ବିବାହ,
ପୁରୋଧା ଦକ୍ଷିଣା ମୋର କିଏ ଦେବ ଜନେ
ଶୁଣ ପାର୍ଥ, ଦକ୍ଷିଣାର ପରିମାଣ ମୋର—
ଆସୁଅଛି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ବରନିମନ୍ତ୍ରଣେ
ମହାଦର୍ପଭରେ, ସାଜ କୁରୁପରିବାର,
ସାଧେ ଯଦି ବାଦ ଦର୍ପୀ ସ୍ୱୀୟ କର୍ମଦୋଷେ
ନ କର ଉପେକ୍ଷା ତେବେ ଦେବ ଯଥାଶିକ୍ଷା ।
କୌରବ-ସାଗର ତୁମ୍ଭେ ମନ୍ଥ ବୀରବର,
ସବଳେ ଉଠାଇ ନେବ ସୁଭଦ୍ରା ଅମୃତ,
ଅପମାନ ହଳାହଳ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଭାଗେ ।
ଆଜଠୁଁ ତୃତୀୟ ଦିନେ ସୁଭଦ୍ରା ବିବାହ
ହୋଇଅଛି ସ୍ଥିର ତାଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଗ୍ରଜ ହାତେ,
ସେଦିନ ପ୍ରଭାତେ ରଥ ଆଣିବ ଦାରୁକ,
ଯିବ ତୁମ୍ଭେ ତହିଁ ବସି ମୃଗୟାବେଶରେ
ରୈବତକ ପାଦମୂଳେ ଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରେ,
ସ୍ନାନ ସାରି ଯିବ ଭଦ୍ରା ଦେବୀପୂଜା ଅର୍ଥେ
ସଙ୍ଗିନୀ ସହିତେ, ତୁମ୍ଭେ ବୁଝିଣ ସୁଯୋଗ
ଘେନିଯିବ ସୁଭଦ୍ରାକୁ ରଥରେ ବସାଇ ।
ଯଦି ସାବଧାନ ତାହା, ଅଛ ଦୂରାପର,
ନ କରିବ ଭୀତ ତୁମ୍ଭେ ଏହା ଭାଷି ଦେବୀ,
ଚାଲିଗଲେ ବେଗେ ତହୁଁ ନ ଚାହିଁ ଉତ୍ତରେ—
ବଜାଇ ଚରଣ ଶଙ୍ଖ—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହଂସସ୍ୱରେ ।
ନୀରବ, ନିସ୍ତବ୍ଧ ସବି, ନିସ୍ତବ୍ଧ ସୁଭଦ୍ରା,
ନିସ୍ତବ୍ଧ ଫାଲ୍ଗୁନି ବୀର, ନିର୍ନିମେଷ ନେତ୍ରେ
ଚକିତା ମୃଗୁଣୀ ପ୍ରାୟ ଚାହିଁଛି ସୁଭଦ୍ରା
ପାର୍ଥମୁଖେ, ଚାହେଁ ଯଥା ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଚନ୍ଦ୍ରେ ।
ଆସିଲ ନୟନ ହୋଇ ଅଶ୍ରୁ ଛଳଛଳ,
ବର୍ଷିଲ ସେ ମୁକ୍ତାବିନ୍ଦୁ ସୁଭଦ୍ରା ଅଜାଣତେ,
ଝରେ କି ଶିଶିରକଣା ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ାରୁ,
ଅଥବା କୁଞ୍ଜୀରୁ ଖସେ ତୀର୍ଥବାରିବିନ୍ଦୁ ।
ଉଠି ପାର୍ଥ, ଉତ୍ତରୀୟେ ପୋଛି ଦେଇ ଲୁହ,
ସୁଭଦ୍ରାର ହସ୍ତ ଧରି ବସାଇ ପାର୍ଶ୍ୱେ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ମଧୁରେ 'ପ୍ରିୟେ ! କପାଁ ଏତେ ଶୋକ ?
ଭାଷିଲେ ସୁଭଦ୍ରା, ବାଷ୍ପଗଦଗଦ ସ୍ୱରେ —
"ମୋ ପାଇଁ ଘଟିବ ଯେବେ ଏତେକ ଅନର୍ଥ,
ବାହୁଁ ତ ସୃଜିଲେ ତେବେ ଅଭାଗୀକି ଧାତା,
ସତ୍ୟ ଯଦି ଘଟେ ଯୁଦ୍ଧ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ସହ,
ଗ୍ରହିବେ ତା ପକ୍ଷ ତେବେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଗ୍ରଜ ମୋର,
ଯୋଗ ଦେବେ ଯଦୁବୀରେ ତାହାଙ୍କ ଆଦେଶେ
ହେବ କେତେ ଲୋକକ୍ଷୟ ସପିଣ୍ଡକୁଳେ,
କାନ୍ଦିବେ ବିଧବା କେତେ କର ଦେଇ ଶିରେ,
ଦଗ୍ଧ ହେବ ଅଭାଗିନୀ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଶାପାନଳେ,
ହେବ ଅଭିଷିକ୍ତ ଉଷ୍ଣ ଅଶ୍ରୁରେ ତାଙ୍କର,
ଭାବି ଏହା ପାରୁ ନାହିଁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ନାଥ ।"
ଭାଷିଲେ ଅର୍ଜୁନ ହସି—"ଏଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତା !
କରୁଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମୁହିଁ ଛୁଇଁ ଧନୁର୍ବାଣ
ତବ ସାକ୍ଷାତରେ ପ୍ରିୟେ, ଆସୁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
ହେଉ ତା ସହାୟ ପଛେ ସମସ୍ତ ଜଗତ,
ତଥାପି କରିବି ଯୁଦ୍ଧ, ମାତ୍ର ହେବ ନାହିଁ
ଏକ ବିନ୍ଦୁ ବୀରରକ୍ତେ ଧରଣୀ ରଞ୍ଜିତ,
କଲି ସତ୍ୟ, କରିବି ମୁଁ ଅରକ୍ତ ସମର,

ଦେଖିବ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ପ୍ରିୟେ ରହ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର ।
କାଟି ଅସ୍ତ୍ର, ଶସ୍ତ୍ର, ଧ୍ୱଜ, ତୂଣୀର, ଉଷ୍ଣୀଷ,
ଅବସନ୍ନ କରି ବୀରେ ଛାଡ଼ିଦେବ କ୍ଷଣକେ,
ଆଉ କି ଉଦ୍‌ବେଗ ତବ ? କହ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟେ !"
ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ବୀରବାଳା ଏ ବୀରବାଣୀରେ
ଭାବିଲା, ଏ ବୀରେଶ୍ୱରର କଠୋର ଶପଥ,
ଧନୁର୍ବାଣ ସ୍ପର୍ଶଠାରୁ ବଳି ଗୁରୁତର
ନାହିଁ ତ ଶପଥ କିଛି ବୀର ପକ୍ଷେ ଆନ ।
କହିଲା ସୁଭଦ୍ରା—"ପ୍ରଭୋ ! କି ଉଦ୍‌ବେଗ ଆଉ,
ପଦତୀର୍ଥେ ଦିଅ ସ୍ଥାନ ଦାସୀକି ତୁମ୍ଭର ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ପାର୍ଥ—"ଦେବି ! କହେ ତବ ସ୍ଥାନ
ପଦେ, ହୃଦ-ସିଂହାସନ ଆସନ ତୁମ୍ଭର,
ରଖିବ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ତହିଁ ରଙ୍କରତ୍ନ ପ୍ରାୟ,
ଅର୍ଜୁନ ତୁମ୍ଭର ପ୍ରିୟେ, ତୁମ୍ଭେ ଅର୍ଜୁନର ।"
ଏତିକେ ପାହିଲା ରାତି, ଶୁଣି ଦ୍ୱାରଦେଶେ
ସଖୀଙ୍କ ସଙ୍କେତ, ଭଦ୍ରା ଉଠିଗଲା ଘରେ,
ଉଠିଗଲେ ଧନଞ୍ଜୟ ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ଅର୍ଥେ ।

ଅନନ୍ତର ସବ୍ୟସାଚୀ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭୂର୍ଜପତ୍ରେ
ଲେଖିଲେ ବିନୟ ଲେଖ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପାଶେ—
"ପୂଜ୍ୟପାଦ ଆର୍ଯ୍ୟଦେବ, ପାଣ୍ଡବଭରସା,
କୋଟି ହେଉ ସେବକର ସଭକ୍ତି ପ୍ରଣତ,
କରି ତାହିଁ ନିବେଦନ ଆତ୍ମ-ବିବରଣ
ବହୁକାଳୁ ଶ୍ରୀଚରଣେ, ଆଜ୍ଞା ହେଉ କ୍ଷମା ।
ଜାଣନ୍ତି ଦେବ, ସେ ମଙ୍ଗଳ ପଦ୍ମର ପ୍ରସାଦେ
ସର୍ବବିଧ ମଙ୍ଗଳ ମୋର, ସର୍ବବିଧ ବିଜୟ,
ତୁମ୍ଭ ପଦ ସ୍ୱଜନଶ୍ରୀ, ମାନବ ଦେବତା,
ନିରନ୍ତର ଯାର ଚରମଙ୍ଗଳ ବାଞ୍ଛକ,
ତାହିଁ ପୁଣି, ମହାତ୍ମନ୍ ! ଅମଙ୍ଗଳ ତାର,
ତବ ଆଶୀର୍ବାଦ ମୋର କୁଳିଶକବଚ,
କରନ୍ତୁ ସୁରକ୍ଷା ମୋତେ ସକଳ ସଙ୍କଟେ ।
ଭ୍ରମି ବହୁ ଦେଶ, ବନ, ସେବି ବହୁ ତୀର୍ଥ,
ଦର୍ଶି ବହୁ ତପୋବନ ଶ୍ୱାପଦ-ବିହୀନ,
ମିଳିଲି ପ୍ରଭାସ ତୀର୍ଥେ ଦଶ ବର୍ଷ ପରେ ।
ତହୁଁ ଯାଇ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ବୃଷ୍ଣିବଂଶଚୂଡ଼ା,
ଆଣିଲେ ଆମନ୍ତ୍ରି ମୋତେ ଦ୍ୱାରକା ନଗରେ,
ଘଟିଲା ଉତ୍ସବ ଘୋର ମନସ୍ତୁଷ୍ଟି ପାଇଁ,
ଯାଦବଙ୍କ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କହିଲେ ନ ସରେ,
ତହୁଁ ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସସ୍ନେହ ସମ୍ମାନ,
ରଖିଛି ସତତ ମୋତେ ଲଜ୍ଜାସଙ୍କୁଚିତ,
ସେ ଆଦର ଅପ୍ୟାୟନ, ସେ ସ୍ୱଜନସମାନ,
ଛାଡ଼ିଅଛି ବଳି ମୋର ଆତ୍ମଗୌରବକୁ ।
କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଏକାନ୍ତ ଇଚ୍ଛା, କରିବାକୁ ମୋତେ
ସୁଭଦ୍ରା ପ୍ରଦାନ, ଏଥି ସାନନ୍ଦ ସମ୍ମତ
ଯଦୁକୁଳ ନରନାରୀ ସର୍ବେ, ରାମ ଭିନ୍ନ,
ଜାଣ ଭ୍ରାତୃଦେବ, ତୁମ୍ଭେ ରାମଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ,
ସର୍ବଦା ସେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ପ୍ରତି,
ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ଅର୍ପିବେ ସୁଭଦ୍ରା,
ପ୍ରେରିଛନ୍ତି ଦୂତ ସେଥୁ ହସ୍ତିନା ନଗରେ,
କରିଛନ୍ତି ଆଜ୍ଞାଦାନ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ନୃପେ
ଆସିବାକୁ ବରବେଶେ ତ୍ୱରା ଦ୍ୱାରାବତୀ,
ଏଣେ ସତ୍ୟଭାମା ଦେବୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଇଙ୍ଗିତେ
ଗତ ରାତ୍ରେ କଲେ ମୋତେ ସୁଭଦ୍ରା ପ୍ରଦାନ,
ଗାନ୍ଧର୍ବବିଧାନେ ହେଲା ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ ।
ଘେନିଯିବା ପାଇଁ ବଳେ ଦେବାଳୟୁ କନ୍ୟା
ଅଛି ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କର ମୋ ପ୍ରତି ଆଦେଶ,
ତୁମ୍ଭେ ମୋର ଭ୍ରାତା, ଗୁରୁ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେବତା,
ତୁମ୍ଭ ଆଜ୍ଞା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଭାଗ୍ୟ ଆଶୀର୍ବାଦ,
ଉପସ୍ଥିତ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଦେବ,
ତବ ଏ ଭୃତ୍ୟର, ହେଉ ବିହିତ ଆଦେଶ ।
ମାତୃଦେବୀ ପୁଣ୍ୟପଦେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣତି
ଜଣାଇବେ କୃପା କରି ଏ ଦୀନ ଦାସର,
ଏ ପତ୍ରେ ପ୍ରଣାମ ମୋର ମଧ୍ୟମ ଅଗ୍ରଜେ,
ଆଶୀର୍ବାଦ ସହଦେବ, ନକୁଳ ଉଭୟେ ।
କୃପାବାଞ୍ଛୀ ପ୍ରତିଲେଖ ସଂପ୍ରାପ୍ତି ଆଶାରେ
ରହିଲି ଉଦଗ୍ରୀବ, ଇତି, ସେବକ ଅର୍ଜୁନ ।"

ନବମ ସର୍ଗ

ଚାଲ ମା କଳ୍ପନାଦେବୀ—ଅରୂପରୂପିଣୀ,
(ମାନସ-ନନ୍ଦିନୀ, ସତୀ, ମାନସ-ଭରସା)
ଯେମନ୍ତ ଏ ସେବକ ସଙ୍ଗେ, ଗୁରୁ ଯଥା ଶିଷ୍ୟ
ସଙ୍ଗେ ଦେଶୁ ଦେଶାନ୍ତରେ ଭ୍ରମେ ଭୂତଳେ,
ଚାଲ ଏବେ ଯିବା ଦ୍ୱାପର ହସ୍ତିନା ନଗରେ,
ବସି ଯହିଁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ବ୍ୟର୍ଥ ବରବେଶେ—
ଲଜ୍ଜାଶ୍ରିତ ଅପମାନ ଅର୍ଦ୍ଧଅପ୍ରଶ୍ନରେ
କୁରୁସଭା ମଧ୍ୟେ, ରତ—ଯାତ୍ରା ଆୟୋଜନେ।
କିଅ ତବ କଳ୍ପ-ନେତ୍ର, କିଅ କଳ୍ପ-ଶ୍ରୋତ୍ର,
ସେ ଦେବ ପ୍ରସାଦେ, ଦେବି ! ରହି ଅନ୍ତରାଳେ
ଦେଖିବ ଶୁଣିବ ତହିଁ ଭାବୀ ବୃତ୍ତାନ୍ତ।

ଆହା, କି ସୁନ୍ଦର ସଭା, ସୁଅଯ୍ୟାମମୟୀ, *
କେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ଶୋଭା ତାର, ସ୍ୱୟଂ ଶୋଭା-ଦେବୀ
ଦେଖିଲେ ତା ଦ୍ୱିବାରବେ ନିଜକୁ ଅପାର,
ଅର୍ପିବେ ନିଜକୁ ପୁଣି ନଜେ ଅଭିଶାପ।
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେଉଁ—ଅମୃତ କଳ୍ପନା,
ଲକ୍ଷଣ ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି ଭଭା କୁରୁସ୍ୱର୍ଗେ,
ଯାହାର ମଙ୍ଗଳଘଟ ସ୍ୱତେ ପଦ୍ମ ପତ୍ର
ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥବାରିପୂର୍ଣ୍ଣ, ସିନ୍ଦୂରେ ମଣ୍ଡିତ।
ଅଛିନ୍ତି ଚଉଦିଗ ସଭା ଅନନ୍ତଗଭୂଷ,
ବସନ୍ତି ତହିଁ ଭୀଷ୍ମ—ଶୌର୍ଯ୍ୟ-ପ୍ରଚଣ୍ଡମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ,
ଶିଳା-ଲୌହ-ବଜ୍ରଜାତ ସୁଦୃଢ଼ସ୍ତମ୍ଭ,
କର୍ଣ୍ଣ, ଦ୍ରୋଣ, କୃପ ଆଦି ଚନ୍ଦ୍ର, ନକ୍ଷତ୍ରେ
ମଣ୍ଡିତ ସେ ମହାସଭା, ମଣ୍ଡିତ ଆବର
ଦୁଃଶାସନ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଶକୁନି ପ୍ରଭୃତି
ଦୁଷ୍ଟ ଧୂମକେତୁପୁଞ୍ଜେ—ଭାରତକଳଙ୍କ।
ବସି ତହିଁ କୁରୁନାଥ, ଅନ୍ଧପିତା-ଅନ୍ଧ,
(ସୁଖଦେବ ଲଭେ ଯାକୁ ନ ଓହ୍ଲାନ୍ତି ତୋଳି)

ଆଶାର ମାଧୁରୀ ପଛେ ହୁଏ ଧାବମାନ,
ବହେ ହୃଦେ ଉତ୍ସାହର ସଞ୍ଜୀବନୀ ଧାର।
ବିପୁଳ ପୁଲକ ଉତ୍ସ ବଦନମଣ୍ଡଳ
ମଣ୍ଡନାରେ ମହୋଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଦେଖେ ସ୍ୱପ୍ନସୌଧ
ନିର୍ମାଣରତ ମହାଶୂନ୍ୟେ, ପ୍ରାଣ ଆସ୍ଥା ତାର,
ଅନ୍ତରେ ମୋଦ-ମଦେ ହୋଇଛି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ।
ତାଙ୍କୁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ହର୍ଷେ ଭାଷିଲା ଶକୁନି-
"ଆଜ ଶୁଭଦିନ, ବତ୍ସ, କୌରବକୁଳର,
ବସ୍ତ୍ରଭୂଷା ପୂଷାପାଣି ଉଷାଦେବୀ ଆଜ
ଶୁଭେ ଉଇ ଶୁଭମୟ ମୟୂଖବର୍ଷଣେ
ସୃଜନ୍ତି ମଙ୍ଗଳର ଅମୃତ ଉତ୍ସବ।
ଶୋଭିବ ସୁଭଦ୍ରା, ତାତ, ତକ୍ଷେତରେ ତବ,
କୁରୁକୁଳ-ସୌଭାଗ୍ୟର ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପେ,
ଗୁରୁଯଶା ଯଦୁ କୁରୁ ଦେନ ମହାବଂଶ,
ବନ୍ଧ ହେବେ ବନ୍ଧୁତାର ଅଚ୍ଛିନ୍ନ ବନ୍ଧନେ,
ଯଦୁକୁଳ ବୀର୍ଯ୍ୟ-ଉତ୍ସ ତେଜସ୍ୱୀ ଶୋଣିତେ
ସଂମିଶ୍ରିବ ସମତୀବ୍ର କୌରବ ରୁଧିର,
ଅଗ୍ନିରେ ମିଶିବ ଅଗ୍ନି—ଭୁବନଦୁର୍ବାର।
ଧନ୍ୟ ହେବ କୁରୁକୁଳ ଯଦୁକୁଳ ସ୍ପର୍ଶେ,
ବିପକ୍ଷ ବର୍ଣ୍ଣେ କବୀର ସ୍ୱମଙ୍କ ସହାୟେ
ହେବ ବାରୁ, କୁରୁକୁଳ ନିର୍ଭୟ ଜଗତେ,
ସ୍ୱମ ଯାର ସାହା ସେହୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଅମର।
ଫୁଲାଇଣ ବୀରବକ୍ଷ ନୋଧିମିଶା ହାସ୍ୟେ
ଉତ୍ତରିଲା ଦୁଃଶାସନ—ଦୁରନ୍ତ, ଦୁର୍ମୁଖ
ମାତୁଳ ! ବାତୁଳ ଆଜ ହେଲ କି ହେ ତେବେ
ଜାଣେ ମୁଁ, ଭାରତେ ସ୍ୱମ ଅଦ୍ୱିତ ସାମର୍ଥ୍ୟ,
କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ସହାୟରେ ହେବ କି ନିର୍ଭୟ
କୁରୁକୁଳ ? ଏତେ କି ସେ ହୀନସତ୍ତ୍ୱ ସତେ ?
ନ ଜାଣନ୍ତି କୁରୁବଂଶେ ଛାଗ, ମେଷ, ଗଧ,

* ବସ୍ତୁଳ ବସ୍ତାବତୀ

ଉନ୍ମତ୍ତ ଶାର୍ଦ୍ଦୁଳ, ସିଂହ, ଗଣିବ ନଗର ।
ତାହାକୁ ବା କୌରବର ଭୟ ଏ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ,
ମଧୁଚକ୍ର ସଂରକ୍ଷକ ମଧୁମକ୍ଷିପୁଞ୍ଜେ,
ଡରନ୍ତି କି ମଧୁଲୋଭୀ ଭଲ୍ଲୁକେ କଦାଚ ?
ବରଂ ଦଂଶ କଷଣରେ କିଅନ୍ତି ଫୁଲାଇ
ଥୁମ୍ପିଣି ତାହାର, ତହୁ ତୀବ୍ର ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ
ପଳାଏ ସେ ପ୍ରାଣ ଘେନି, ନ ଚାହିଁ ପଛକୁ ।
ଉଚାରିଲ ଏଭଳି ଯା ହୀନ କ୍ଲୀବ ଭାଷା
ବୀରକୀର୍ତ୍ତି ତବ, ମାମୁ, ଏହା ହିଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ,
କି ଚାରି ଭୂମିର ଭଲ, ନବୁଝୁ ମୁଁ ବୃଥା,
ଏ ନୀଚତା ଭୂମିର ତ ପୈତୃକ-ବିଭବ ।
ନତୁ ଏହି ଭୀରୁ ବାଣୀ ଉଚାରଣମାତ୍ରେ
ଖଣ୍ଡଥାନ୍ତା ଛିଣ୍ଡି ତବ ଦୂଷିତ ରସନା ।”
ଏଣେ ଭୀଷ୍ମ ଦ୍ରୋଣ ହୋଇ ଆଖି ଠସ୍ଠର
କର୍ଣ୍ଣେ କର୍ଣ୍ଣେ କଥା କହିଲେ ହସିଲେ,
କ୍ରମେ ସେ ନୀରବ ବାଣୀ ହେଲା ପରିଣତ
ସବାକ ଅନୁଚ୍ଚ ସ୍ୱରେ—ଅଧୀର ଅସ୍ଫୁଟ ।
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ଭୀଷ୍ମେ ବୃଦ୍ଧ ଭାରଦ୍ୱାଜ—
“ଦେଖିଲ ତ ଭୀଷ୍ମଦେବ, କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭରେ
ଲାଗିଲାଣି ଗଣ୍ଡଗୋଳ, ବାଦ ପ୍ରତିବାଦ !”
ଉତ୍ତରିଲେ ଜାହ୍ନବେୟ ମୃଦୁହାସ୍ୟ ଆସ୍ୟେ
“ଯହିଁରେ ଆରମ୍ଭ ଯାର, ତହିଁ ତା ସମାପ୍ତି,
ଆରମ୍ଭ କଳହେ ହେଲେ, ସମାପ୍ତି କଳହେ,
ନ ହୁଅ ଅସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଆପଣେ ।”
“ସତ୍ୟ—ମହାସତ୍ୟ, ଯାହା କହିଲେ ମହିମା”
ଭାଷିଲେ ସୁଲଭେ ଦ୍ରୋଣ, “ଦେଖୁଛି ମୁଁ ଆର୍ଯ୍ୟ
ଭଦ୍ର ନାହିଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ, ନିଶ୍ଚୟ ଏହାର
ପରିଣାମ ଲଜ୍ଜାବହ, ଲାଞ୍ଛନା ହିଁ ସାର ।
କହୁଛି ଏକାନ୍ତେ ଦୂତ ଚତୁର ଅନ୍ତରେ—
ଏକା ବଳରାମ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଯାଦବର
ନାହିଁ ଏ ବିବାହେ ମତ, ଶୁଣିଛି ଅପର,
ଦ୍ୱାରକାରେ ଅଛି ପାର୍ଥ—କୃଷ୍ଣପ୍ରାଣସଖା,
ତାହା ସହ ସୁଭଦ୍ରାର ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ
ହୋଇଥିଲା ଯଥାକାଳେ ଯଦୁସଭାମଧ୍ୟେ,
ଯଦୁକୁଳ ନରନାରୀ ସର୍ବେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବେ
ଏକମତ, ଭିନ୍ନମତ ବଳରାମ ଏକା,
ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ଅର୍ପିବେ ସୁଭଦ୍ରା,
ତେଣୁ ପେଷିଛନ୍ତି ଦୂତ କୁରୁନାହା କତି ।”
“ନ କର ପ୍ରକାଶ, ଗୁରୁ !” ଭାଷିଲେ ଗାଙ୍ଗେୟ
ଅତୀବ ଅନୁଚ୍ଚ ସ୍ୱରେ—ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟମିଶ୍ରିତ,
“କହିଲେ କହିବ ଦୁଷ୍ଟ ଖୁଣ୍ଟା ଦେଇ ଆଗେ—
“କୌରବଙ୍କ ଅନ୍ନ ଖାଇ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଚିନ୍ତା ।”
ବଜ୍ରାଘାତ, ପୃଷ୍ଠଘାତ, ଘଟିବାର ଯାହା
ଘଟୁ ଭାଗ୍ୟେ ତାର, ଆମ୍ଭେ ବରଯାତ୍ରୀ ମାନ,
ଦେଖିବା ଅକୂତେ, ଲଭ ଏହାହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ,
ଦେଖି ନାହିଁ ତାହାକୁ ମୁଁ ଦଶବର୍ଷ ହେଲା,
କେତେ ସେବା କରେ ମୋର, ହାସ୍ୟ, ବସ୍ତ୍ରମଣି
ସେ ସେବାସ୍ମୃତିର ଶୂନ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ମୁଁ ଏବେ
ଅଭିଷେକ ଅଶ୍ରୁଜଳେ, ଲଭେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରାଣେ
ଆବର ଆରତି ଅର୍ପି ଉତ୍ତପ୍ତ ପ୍ରଶ୍ୱାସେ
ଲଭେ ମୁଁ ସାନ୍ତ୍ୱନା, ଆହା, କି ମଧୁର ତାର
ପିତାମହ ସମ୍ବୋଧନ, କିଣିନଏ ପ୍ରାଣ ।
ବସି ମୋର ପଦପ୍ରାନ୍ତେ ଶୁଣାଏ ଯେବେ ସେ
ନିଷ୍କାମ ଧର୍ମର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଅମୃତ ଭାଷଣେ
ସଶରୀରେ ସ୍ୱର୍ଗଲାଭ ମଣେ ମୁଁ ସେକାଳେ ।”
ନୀରବନ୍ତେ କୁରୁବୃଦ୍ଧ, ଉଦେ ପାର୍ଥସ୍ମୃତି
ଗୁରୁମନେ, ହେଲା ନେତ୍ର ଅଶ୍ରୁ ଛଳଛଳ,
ପ୍ରବାସୀ ପୁତ୍ରର ସ୍ମୃତି ପିତୃହୃଦେ ଯଥା,
କମ୍ପନ-ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠେ କହିଲେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ—
“ସତ, ଯା ବୋଇଲ ଭୀଷ୍ମ—ରଥୀନ୍ଦ୍ରପ୍ରବର,
ଗୁଣର ଗରିମା ପାର୍ଥ, କି ଭକ୍ତି, କି ସେବା,
କେତେ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା, ତାହା ସତ୍ୟ, ତାହା ଧର୍ମ
କୁଳିଶ-କଞ୍ଚୁକ ପ୍ରାୟ ଆବରି ତାହାକୁ
କରୁଛି ଗରିଷ୍ଠ କ୍ରମେ, ସେ ସୌମ୍ୟବଦନ,

ସେ ମୋହନ ମୂର୍ତ୍ତି ସଦା ନାଚୁଛି ସମକ୍ଷେ।
ଧନ୍ୟ ଗୁରୁଭକ୍ତି ତାର, ମଣେ ଶ୍ଳାଘ୍ୟତମ
ନିଜକୁ ମୁଁ ବୀରମଣି, ତାହା ଗୁରୁ ବୋଲି
ଲକ୍ଷ ରାଜା ମଧ୍ୟସ୍ଥଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦ କାଳେ
ପ୍ରଥମେ ବନ୍ଦିଲା ମୋତେ, ସେପରି ସକଳାସ୍ତ୍ର
ଥୋଇ ଦେଇ ପଦ ମୋର, ଅପର ଅସ୍ତ୍ରତ
ପ୍ରଣମିଲା ପଦ ଧରି, ତହୁଁ ମୁଁ ସେପରି
ପ୍ରକାଶରେ, ଆଶିଷିଲି ଶିର ଚୁମ୍ବି ତାର।
ପ୍ରବାହିତ ସ୍ନେହ ସଦା ତା ପ୍ରତି ମୋହର,
କରି ନାହିଁ, ନ କରିବ ତାହା ପରି ଶିଷ୍ୟ,
ବଞ୍ଚିଥାଉ ବତ୍ସ, ସେକି ମୋର ପରମାୟୁ।
ଯାବତ ମାନବ ଜାତି ଥିବ ଏ ମହୀରେ,
ଯାବତ ରହିବ ପୁଣି ଗିରି-କଣ୍ଠିନୀ
କୋଟିତୀର୍ଥମାଳିନୀ ଏ ଭାରତଜନନୀ,
ତାବତ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଯଶ ରହିବ ଅକ୍ଷତ,
ସଲିଳେ, ଅନିଳେ, ପୁଣି ପୁଷ୍ପଗନ୍ଧେ ମିଶି,
ସେ ଅନନ୍ତ ଯଶ-ପ୍ରଭା, ଅନନ୍ତ ଗଗନେ
ରବି, ଶଶୀ, ତାରକାଦି ଜ୍ୟୋତିଷ୍କମଣ୍ଡଳେ
ଅର୍ପିବ ଅନନ୍ତ କାଳ ଅନନ୍ତ ବୈଭବ।
ଗୀତ ହେବ ପକ୍ଷିକଣ୍ଠେ ସେ ସୁଯଶଗାଥା,
ବୀଣାତାରେ, ଘନସ୍ୱନେ, ପବନ ମର୍ମରେ
କରିବ ସେ ପୁଣ୍ୟ ଖ୍ୟାତି ଆତ୍ମପରକାଶ,
ଘୋଷିବ ସେ ଯଶୋବେଦ ନବେନ୍ଦୁ ନିଶୀଥ,
ଗଭୀର ନୀରବ ଛନ୍ଦେ, ଅନୁଷ୍ଟୁପ ବୃନ୍ଦେ,
ହେବ ପୁଣ୍ୟ, ଧନ୍ୟଂମନ୍ୟ ଶୁଣି ତା ଭାରତ।"
ଏକାଳେ ଶକୁନି ମିଳି କୁରୁସଭାମଧ୍ୟେ,
କୁରୁନାହା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ କହିଲେ ଏସନ—
"କିପାଇଁ ଏ ଆୟୋଜନ ? ଯାନ୍ତି କୁଅ ବତ୍ସ,
କହିଲା ବଣ୍ଟାସୀ ଦୂତ, ସୁଭଦ୍ରା ବିବାହ
ହୋଇଗଲା ପାର୍ଥ ସହ ଗତ ରଜନୀରେ।"
ଉଠିଲା ଅଟ୍ଟ ହାସ୍ୟ ଶୁଣି ଏ ବଚନ
କୁରୁରାଜନନ୍ଦନ, ଓଷ୍ଠେ ପରିଲେ ତାଟକା,

ଉଠିଲା ସୌବଳ ତୁଷି ଉଠେ ଖଳଖଳେ,
ହସିଲେ କୁଃଶା, ତୁଷି ନିଜେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
କହିଲା, ନିର୍ମମ ସ୍ୱରେ—ବ୍ୟଙ୍ଗ ଉଦ୍ଦୀପିତ
"ଦେଖିଥିବ, ଗୁରୁଦେବ ! ବୃଦ୍ଧ ତବ ସ୍ୱପ୍ନ,
ଆଜନ୍ମହିତୈଷୀ ତୁମ୍ଭେ, ଜାଣେ ମୁଁ ମୋହର;
ଜନ୍ମକାଳେ ଦେଇଥିଲ ତାତେ ଉପଦେଶ
ବର୍ଜିବାକୁ ମୋତେ ତେଣୁ, ସେ ଋଣ ଅଶୋଧ୍ୟ,
ତହିଁ ପରେ କୃପାଁ ପୁଣି ଏତେ ଦୟା ଆଜ,
ବୁଝିନ୍ତି ପିତୃବ୍ୟ ତବ ବଙ୍ଗଳ ଚାତୁରୀ।"
କହିଲେ ଗମ୍ଭୀରେ କୁଃଶା, "ପିତୃବ୍ୟଙ୍କ ମୁଖେ
ରହିଥାଏ ଲାଗି ସଦା ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଖ୍ୟାତି
ଭକ୍ତମୁଖେ ଭାଗବତ ପ୍ରାୟ, ଗୁରୁଦେବ,
ହୋଇଥାଏ ଯେବେ ତବ ଅସହ୍ୟ ସର୍ବଥା
କୌରବଙ୍କ ଏ ସମ୍ପଦ, ତେବେ ତୁମ୍ଭ ପକ୍ଷେ
ନ ଯିବା ଉଚିତ ଏକା ବନଯାତ୍ରୀରୂପେ।"
"ଯିବ ନାହିଁ ବତ୍ସ ମୁହିଁ, କୃତ୍ୟ ବାଞ୍ଛନୀୟ"
ଉତ୍ତରିଲେ କ୍ରୋଧଭରେ ଧାର୍ମିକ ଶକୁନି,
"ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ଯାଇ, ତୁମ୍ଭ ଶିଶୁପାଳ ଦଶା
ଦେଖିବା କି ମୋହୋ ପକ୍ଷେ ଅସହ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ,
ଭାନ୍ତି ବତ୍ସ, ପରିଣାମେ ସୁନ୍ଦର ଯେ କଥା,"
ଏହା ଭାଷି ଧର୍ମବୀର ଗଲେ ଚାଲି ଘରେ।
ଅନନ୍ତର ରାଜଆଜ୍ଞା ହେଲା ପ୍ରଚାରିତ
କରିବାକୁ ଭବ୍ୟ ଯାତ୍ରା ଦ୍ୱାରକାବତୀ ମୁଖେ,
ଲାଗିଗଲା ତହୁଁ ବେଗେ ସଜ୍ଜ ସଜ୍ଜ,
ଉଠିଲା ମୁଖର ସଭା କୋଟି କୋଳାହଳେ,
ଚଳେ ଭାଟ ସ୍ତୁତିପାଠ, ଛନ୍ଦବନ୍ଧେ ମିଳି
ଗାଇଲେ ମଙ୍ଗଳାଷ୍ଟକ, ଉଚ୍ଚାରିଲେ ସ୍ୱସ୍ତି
ସୁମେଧାମଣ୍ଡଳୀ, ବିପ୍ରେ କଲେ ବେଦଧ୍ୱନି।
ବୁଲିଲା ହସ୍ତିନାପୁରେ ଜୀବନ୍ତ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ
ଖେଳି, ଗଜ ମତ୍ତ ଉଚ୍ଚେ ଚଞ୍ଚଳ ସଲ୍ଲଙ୍କ,
ପୁଚ୍ଛ ଦିଗ—ଝଟ ଝଟ, ତାଳ ତାଳ ସ୍ୱରେ।
ପ୍ରଥମେ ଚାଲିଲେ ନାଚ ବାଦ୍ୟକାରଦଳ,

ତଣ୍ଡ ନଭ ସୁବାଦ୍ୟର ଉନ୍ମାଦନ ଶବ୍ଦ
ଉଠିଗଲା ମହାଶୂନ୍ୟେ, ଥରିଲା ଆକାଶ,
ଥରିଲା ପାତାଳ, ପୁଣି ଥରିଲା ଧରଣୀ
ସେ ବିକଟ ଶବ୍ଦେ, ଚିରମୁଖରିତ ସିନ୍ଧୁ
ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଭାବ ଭଜିଲା ବିସ୍ମୟେ ।
ତହିଁ ପଛେ ଧ୍ୱଜଧାରୀ, ଛନ୍ଦାଇଣ ବଳେ
ଶୋଭାକାନ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ସୁଷମାବିଭବେ,
ଚାଲିଛନ୍ତି ଦଳେ ଦଳେ ବହୁସ୍ଥାନ ବ୍ୟାପି ।
ତା ପଛେ ଚାଲିଛି ରଥ ସହସ୍ର ସହସ୍ର,
ଚାରୁଶିଳ୍ପ-ଆଭରଣେ ଆବୃତ, ସୁନ୍ଦର,
ମନ୍ଦରସଙ୍କାଶ କେହି, ମନ୍ଦିର ସଦୃଶ ।
ତହୁଁପରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଚାଲିଛି ମନ୍ଥରେ
ଗଜାରୋହୀ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ପଦାତି ବାହିନୀ,
ମଧ୍ୟେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ରାଜା, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଚୌଦୋଳେ
ଚାଲିଅଛି ବୀରବେଶେ, ଚାଲିଛି ଚୌପାଶେ
ତମ୍ବୁ, ଆଢ଼ୁଣୀ, ଛତ୍ର, ଚାମର ଅସଂଖ୍ୟ,
ସ୍ଥଳେ ହୁଏ ଚାଲିଛି କି ଘୋର ଘନଘଟା
ନୈଋତ୍ୟେ, ଅଦ୍ୟ ଆଷାଢ଼େ ମହାସମାରୋହେ ।
ଅଥବା ସେ ସୀମାଶୂନ୍ୟ ସଚଳ ସାଗର,
ପତାକା—ତରଙ୍ଗ ତହିଁ, ସ୍ୟନ୍ଦନ—ବହିତ୍ର,
କୁମ୍ଭୀଏ—କୁମ୍ଭୀର, ଅଶ୍ୱେ—ମହାମୀନ ସମ;
ଆଉର ପଦାତିପନ୍ତି—ଶଙ୍ଖ ଶମ୍ବୁକାଦି,
ବାହିନୀ ଉଷ୍ଣୀଷ—ସ୍ୱକେ ଫେନପୁଞ୍ଜ ପ୍ରାୟ ।
କାନ୍ତାର ପ୍ରାନ୍ତର ଗିରି ତରୁ ବନ୍ଧୁତର,
ହେଲା ଅଗ୍ରସର କ୍ରମେ କୁରୁଅନୀକିନୀ,
ହରିନେଲା ପଥକ୍ଳେଶ ପ୍ରକୃତିବିଭବ,
କାହିଁ ଫୁଲିଅଛି କ୍ଷେତ୍ରେ ଶସ୍ୟ—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଚୂଡ଼,
ତା ଦେଖି ଉଠିଲା ଫୁଲି ଆନନ୍ଦେ ହୃଦୟ ।
କାହିଁ ବା କାନନ ତୋଳୁ ଆସୁଅଛି ଭାସି
ବିଷାଦକାତର ସ୍ୱର ଲୁବଧ ପକ୍ଷୀର,
କଣ୍ଠବୀଣାଯନ୍ତ୍ରେ ତାର କି କରୁଣ ସ୍ୱର
କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଉଠୁଅଛି ବାଜି ଘନ ଘନ ।
କାହିଁ ବା ନର୍ତ୍ତକ ବ୍ୟାଜେ ପ୍ରେମ-ଅଶ୍ରୁଧାର
ଦେଉଛି ସଜାଇ ଶିର, ପ୍ରେମିକପ୍ରବର,
ଗାଇ ଗାଇ ଗୃହାମୁଖେ କୃଷ୍ଣପ୍ରେମଗୀତ ।
କାହିଁ ବା ଯାଜିକେ ହେରି ବିକଟ ଶ୍ମଶାନ
ଉଠିଲେ ଚମକି ଭୟେ, ଆତ୍ମଜୀବନର
ସ୍ମରି ପରିଣାମ, ଗଲା ମୋହ ନିଶା ଛୁଟି,
ଅନୁତାପେ କାହା ଆସି କଲା କଣ୍ଠକ୍ଷଣ
ନିର୍ଜଳ ଉଦାସ, ଭକ୍ତ ସାଧକଗଣର
ଉଠିଲା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ବଦନେ ଆନନ୍ଦ ।
ତେତେବେଳର ହୃଦୟରେ ହେଲା କାହିଁ କଷ୍ଟ
ଭାବାନ୍ତର କାତ, କ୍ଷମ୍ୟା ଚନ୍ଦ୍ରରେଖାପାତ,
ରହିଲେ ସେମାନେ ସ୍ଥିର, ନିବାତ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ—
ସିନ୍ଧୁ ଯଥା, ଅଜ୍ଞାନ ସେ ସର୍ବେ, ମଣିଛନ୍ତି
ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି ଲୌହେ ପ୍ରାଣ, ନାହିଁ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ;
ଯାଉଛନ୍ତି ଭୁଲି ମୂଢ଼େ ମୃତ୍ୟୁକୁ ସମ୍ମୁଖେ,
କିନ୍ତୁ ଭୁଲି ନାହିଁ ମୃତ୍ୟୁ ତାଙ୍କୁ, ଅଜ୍ଞାତ ସେ
ଏହା, ତେଣୁ ସର୍ବେ ଯଥା ଅରଣ୍ୟଗୋପାଳ ।
ତେବେ ଭାବ ଘେନି ମନେ ଶ୍ମଶାନ ଦର୍ଶନେ,
କେତେ ମହାପ୍ରାଣୀ ଲୁପ୍ତ ନିର୍ମମ କାଳର
ଅବ୍ୟର୍ଥ ଆହ୍ୱାନେ ତହିଁ, ସମାହିତ ଏବେ
ବିପୁଳ ଗୌରବସ୍ତୂପ, ଅତୀତ 'ବିଭବ,
(ବର୍ତ୍ତମାନସର୍ବସ୍ୱ ସେ, ଭବିଷ୍ୟ ସଙ୍କାଶ)
ଜେ ବିଭବ ତାହା, କିଏ ଗଣିବ ନକ୍ଷତ୍ର !
କେତେ ଯେ ପ୍ରଭାତବିଭା—ଅମର କୀର୍ତ୍ତିର
ରହିଛି ସେ ଶ୍ମଶାନର ରେଣୁରେ ମିଶ୍ରିତ,
ସ୍ମରିଲେ ତା ହୁଏ ଚିତ୍ତ କ୍ଷୁବ୍ଧ ମୁଗ୍ଧ ସ୍ତବ୍ଧ—
ମହା ଅନୁତାପେ, ମୋହେ, ବିପୁଳ ବିସ୍ମୟେ ।
କାହିଁବା ଶାଦ୍ୱଳେ ୧ ବସି ଗୋପବାଳକୁଳ,
କଳସ ୨ ନିର୍ମାଣେ ରତ, ରନ୍ଧନ ସମୟେ
ହେବ ତାହା ବ୍ୟବହୃତ ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କର

୧ ତୃଣାଚ୍ଛନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତର । ୨—ଉପି ।

ମଣୋହି ଚକୁଳି ୧ ରୂପେ, ପ୍ରିୟ ଭୋଜ୍ୟ ତାଙ୍କ ।
ତାହିଁ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସରୋବର—ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳ ତାର
ଶିଶୁହୃଦ ଜିଣି ପୂତ, ମଧୁର, ଶୀତଳ,
ସରୋଜ ଅଙ୍କେ ବସି ସରୋଜଭେମା
ସରୋଜିନୀ ହସେ ହେରି ଗଗନେ ତପନେ,
ପିତୃକୋଳେ ଶିଶୁକନ୍ୟା ଯଥା ସ୍ନେହିତାଳେ
ହସେ ଅସମ୍ଭାଳେ ଦେଖି ଜନ୍ମଦାତୃ ରୂପ ।
ତୀରେ ଶୋଭାଞ୍ଜନ କୁଞ୍ଜେ ବସି ଫୁଲଚୁଲ,
କୁସୁମ-କୃତ୍ତିକାପୁଞ୍ଜେ ଲୁଚାଇ ଶରୀର,
ମୋହନ ମାଧୁରୀ ସ୍ୱରେ ବାଏ କଣ୍ଠ-ବଂଶୀ,
କେବେ ବା କୃତ୍ରିମ କୋପେ ମତ୍ତ ଆଡ଼ମ୍ବରେ
ଲଗାଏ ତାମ୍ରଚୀବକ ପ୍ରେୟସୀ ସହିତେ,
ମାତ୍ର ତାହା ଲଘୁକ୍ରିୟ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟାନ୍ନ ପ୍ରାୟ ।
କେତେ ମାନ, ଅଭିମାନ, ସାଧ୍ୟସାଧନାର
ଲାଗେ ମତ୍ତ ଅଭିନୟ, ବହିଯାଏ କେତେ
ଅଭାସ, ଇଙ୍ଗିତ-ସ୍ରୋତ ସହସ୍ରଧାରରେ,
ମାତ୍ର ସବୁ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ, କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଯଥା
ପ୍ରାତସ୍ତନ କୁଜ୍ଝଟିକା, ଘଣ୍ଟକ ମଧ୍ୟରେ
କେଜାଣି ମିଳାଇଯାଏ କାହିଁ ସେ ସକଳ,
ହୋଇଯାନ୍ତି ସେ ଦମ୍ପତି ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କର,
ତରେ ଆସି କୁମ୍ଭସ୍ଥାନ ପ୍ରେମ ଅଧିକାର ।
କି ମହାମାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରେମ, ସ୍ପର୍ଶମାତ୍ରେ ତାର
ଭାଙ୍ଗିପଡ଼େ ଅଭିମାନ-ହିମାଦ୍ରି ଶିଖରୀ,
ହୋଇଯାଏ ଲୌହ ପାଣି, ତିକ୍ତ ହୁଏ ମଧୁ,
ଅଦ୍ଭୁତ କରଣୀ ତାର, ଅଦ୍ଭୁତ କୌଶଳ ।
ପ୍ରେମରେ ଯମୁନାସ୍ରୋତ ବହେ ପ୍ରତିଲୋମେ,
ଅକାଳେ ବସନ୍ତ ଆସେ, ଶୁଭେ ପିକବାଣୀ,
ଶିଶିରେ ବିକଶେ ପଦ୍ମ, ମତ୍ତ-ଗୋପାଳୁଣୀ
ହୁଏ ଉନ୍ମାଦିନୀ—ପ୍ରେମ ବଂଶୀଧ୍ୱନି ଶୁଣି ।
ପ୍ରେମରେ ସୃଷ୍ଟ ଏ ବିଶ୍ୱ, ପ୍ରେମେ ପରିପୁଷ୍ଟ,
ପ୍ରେମରେ ଚାଳିତ, ପୁଣି ପ୍ରେମେ ସଂଜୀବିତ,
ଲଭିବ ବିଲୟ ପ୍ରେମେ ବିଶ୍ୱପ୍ରେମୀ ପଦେ,
ପ୍ରେମ ହିଁ କୁଇକୁ ଏକକଥନେ ଭାଜନ ।

ଏହିରୂପେ ନାନା ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଦେଖି ପଥେ
ବଦାହ୍ନଯାନକେ, ଶେଷେ ଯଥାସମୟରେ
ଦ୍ୱାରକାର ଉପକଣ୍ଠେ ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ରାମଙ୍କ ଆଦେଶେ ତହିଁ ହୋଇଥିଲା ପୂର୍ବୁ
ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଆୟୋଜନ, ସ୍ୱୟଂ ବଳରାମ
ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ବର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ପାଇଁ ।
ଦୂରୁ ଦେଖି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଓହ୍ଲାଇ ଚୌଦୋଳୁ,
ନମିଲେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ ଆସି ରାମ-ପାଦତଳେ,
ଉଠାଇ ସାଦରେ ତାଙ୍କୁ ଦେବ ହଳପାଣି
ତୋଷିଲେ ଅଧୀର ହର୍ଷେ ଆଲିଙ୍ଗନ ଦାନେ
ନିବେଦିଲେ ଦୀନଭାବେ କୌରବଭରସା,
"ଗୁରୁଦେବ ! ପୂତ ହେଲି ସେ ପଦଦର୍ଶନେ,
ଏ ଅଧମ ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରତି ପ୍ରକାଶିଲେ ଦେବ,
ଯେ ଅତୁଳ କୃପା, ନାହିଁ ପ୍ରତିଦାନ ତାର,
ଆଜଠାରୁ ପ୍ରାଣ, ଆତ୍ମା, ଏ ଛାର ଶରୀର,
ବାସନା, କାମନା ଦେଲି ଅର୍ଘ୍ୟ ତବ ପଦେ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ହଳାୟୁଧ ହର୍ଷଗଦଗଦେ—
ମଣିବ ଏଣିକି ବତ୍ସ, ହସ୍ତିନା ଦ୍ୱାରକା
ଏକ, ଏକ—କୁରୁ ଯଦୁବଂଶ, ନିଜ ଗୁଣେ ।
ହେଲେ ହେଁ ଦ୍ୱାରକା ଦୂର, ଆସି ଥରେ ଥରେ
କରୁଥିବ ପଦାର୍ପଣ ଏ ସ୍ଥଳେ ନୃବର,
କରୁଥିବ ଆନନ୍ଦିତ ସାକ୍ଷାତ ପ୍ରଦାନେ ।"
ପ୍ରତିବାକ୍ୟ କୁରୁମଣି କହିଲେ ଏସନ—
"ଦୂରତୀର୍ଥ ଗମନରେ, ପ୍ରଭୁ ଦରଶନେ
ହୁଏ କି କୁଣ୍ଠିତ ଭକ୍ତ ? ବାଞ୍ଛିତ ତାର ତା ।"
ତହୁଁ ସର୍ବେ କଲେ ଯାତ୍ରା ଦ୍ୱାରକାଭିମୁଖେ,
ହୋଇଥିଲା ସୁସଜ୍ଜିତ ଶୂରସୂନୁଙ୍କ ସୌଧ ୨
ରାଜଯୋଗ୍ୟ ଉପଚାରେ, ରହିଲେ ସେଠାରେ
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱୀୟ ପାରିଷଦ ସହ,
ରହିଲେ ଅପର ସର୍ବେ ମାରିଷା ମନ୍ଦିରେ ୩
ପ୍ରଭାତେ ବିବାହଲଗ୍ନ, ରହିଲେ ସକଳେ
ସମୁତ୍ସୁକେ ପ୍ରଭାତର ଶୁଭ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ।

୧—ପିଷ୍ଟକ ବିଶେଷ । ୨—ଶୂର = କୃଷ୍ଣଙ୍କର ପିତାମହ । ୩—ମାରିଷା = କୃଷ୍ଣଙ୍କର ପିତାମହୀ ।

ଦଶମ ସର୍ଗ

ପ୍ରଭାତର ତମସ୍ୱିନୀ, ଶଶୀମ୍ଳାନଶୋଭା
ହେଲା ପୁଣି ପ୍ରତିଭାତ, ତାହାଁର ପ୍ରକୃତ
ଏକଚକ୍ଷୁଷ୍ମତୀ, ଫେଣ୍ଟ ଉଷା କେଶପଟ
ପଙ୍କଜ-ପାଟଳ, ନୀଳ ଅମ୍ବରପ୍ରଦେଶେ
ଜଳିଲା ଅନଳଲୋଳା-ରବି ଧକଧକେ ।
ବୋଲି ହୋଇ ବହୁଙ୍ଗମେ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୌରକର,
ବାଇଲେ ଝଙ୍କାର ହର୍ଷେ କଣ୍ଠ- ବୀଣାତାର
ମଧୁରେ, ସ୍ଫୁଟରେ, ଶ୍ରୁତି-ସୁଖାସ୍ୱନ ତାନେ,
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ପ୍ରକୃତିର ଶାଶ୍ୱତ ମୌନତା,
ଛୁଟିଗଲା ଘୋର ନିଦ୍ରା, ଉଠି ସେ ସତ୍ୱର
ହେଲା ସଂଧାବିତ—କର୍ମ-ଜୀବନମାର୍ଗରେ—
ନବପ୍ରାଣେ, ନବବଳେ, ନବୀନ ଉତ୍ସାହେ ।
କର୍ମରୂପୀ ପୁରୋଧାର ପବନ ଆହ୍ୱାନେ
ଲୁବ୍ଧ ହୋଇ କର୍ମ ଯାଗେ ପ୍ରାଣି-ଯଜମାନେ,
ଅର୍ପିଲେ ଆହୁତି ସର୍ବେ ଶକ୍ତି ଅନୁରୂପେ,
ଉଦ୍ଭିଦେ ଜାଳିଲା ଅଗ୍ନି କର୍ମଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡେ ।
ସାରି ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ପାର୍ଥ— ମହାମତିମନ୍ତ,
ଉପବିଷ୍ଟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାସନେ ବିନୋଦପ୍ରକୋଷ୍ଠେ
ଏକାଳେ ବାହୁଡ଼ି ଦୂତ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥପୁରୁଁ
ଅର୍ପିଲା ଛାମୁରେ ଆଣି ଉତ୍ତର ଚିଠାଉ ।
ଦେଖି ପତ୍ରପୃଷ୍ଠେ ବୀର, ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଗ୍ରଜଙ୍କର
ନାମାଙ୍କିତ ମୁଦ୍ରା, ନେଇ ଉଠାଇ ତା ଶରେ,
ଲଗାଇ ମସ୍ତକେ ଅଗ୍ରେ, ମୁଢ଼େ ଫେଇ ମୁଦ,
ପଢ଼ିଲେ ନିବିଷ୍ଟଚିତ୍ତେ, ପରମ ଆଗ୍ରହେ,
ଦେବତାପ୍ରସାଦ ଫୁଲ ଲଭି ଭକ୍ତ ଯଥା,
ଛୁଆଇଁ ମଥାରେ ପଛେ ଦେଖେ ତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ।
ଥିଲା ସେହି ପତ୍ରଲେଖେ ଲିଖିତ ଏସନ—
"ପ୍ରାଣାଧିକ ସ୍ନେହାନୁଜ ! ଘେନ ଆଶୀର୍ବାଦ,
ଦଶ ବର୍ଷେ ପାଇ ତବ କୁଶଳସମ୍ବାଦ
ଲଭିଲି ପରମ ପ୍ରୀତ, ହେଲି ମୁଁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ।
ଏଠାରେ କୁଶଳ ସର୍ବ, ଜାଣିବ ବାସ୍ତବେ,
କେବଳ ଦୁଃଖିତ ସର୍ବେ ତୁମ୍ଭ ଅଦର୍ଶନେ ।
ତୁମ୍ଭର ସୁଭଦ୍ରାଲାଭ ଶୁଣିବା ସମସ୍ତୁ
କି ପୁଣ୍ୟ ଆନନ୍ଦେ ସିକ୍ତ ହେଉଛୁ ଏ ଅସ୍ଥା,
ନାହିଁ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣିବାକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାଷା,
ଏତେକାଳେ ପାଣ୍ଡୁକୁଳେ ମିଳିଲା ସୌଭାଗ୍ୟ
ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଗୁଣବତୀ, ପୁଣ୍ୟବତୀ ବଧୂ,
କରୁଛି ମୁଁ ଆଶୀର୍ବାଦ, ଦମ୍ପତି ଦେନିଏ
ହୋଇ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ କର ସ୍ୱଧର୍ମ ସାଧନ ।
ପଚାରିଛ ମତ, କୃଷ୍ଣମତେ କେ ଅମତ ?
ମହାସତୀ ସତ୍ୟଭାମା ପ୍ରକୃତିରୂପିଣୀ,
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୁରୁଷରୂପୀ, ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷେ
ନାହିଁ ଭେଦାଭେଦ ଭାଇ, ସେ ଉଭୟେ ଏକ ।
ଯାହା ସତ୍ୟଭାମା ଆଜ୍ଞା, ତାହା କୃଷ୍ଣ ଆଜ୍ଞା,
କେ ଲଙ୍ଘିବ କୃଷ୍ଣାଦେଶ ବିଶ୍ୱ ଚରାଚରେ,
ପ୍ରଦାନନ୍ତି ଯା ଆଦେଶେ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କେ ଆଲୋକ,
ଶ୍ୱସରେ ଜଗତପ୍ରାଣ ପ୍ରାଣ ଅବିରାମେ,
ବେଳାବନ୍ଧି ମହାବ୍ଧିର ଅଜେୟ କ୍ଷମତା,
ସେ ଅନନ୍ତଭୂମା ଦେବ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଦେଶ
ସକଳର ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ, ମଙ୍ଗଳନିଦାନ ।
ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଆଶା କୃଷ୍ଣ—ପାଣ୍ଡବଜୀବନ,
ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଇଷ୍ଟବର,
ନ ହେଲେବି ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଭ୍ରମେ ତୁମ୍ଭେ କେବେ,
ଯହିଁ କୃଷ୍ଣ, ତହିଁ ଧର୍ମ, ସତ୍ୟ, ଶୁଭ, ଜୟ,
କି ଚିନ୍ତା ତାହାର ?—କୃଷ୍ଣ ସହାୟ ଯାହାର,
ଯଥା କୃଷ୍ଣ ଆଜ୍ଞା, ତଥା କର ତୁମ୍ଭେ କାର୍ଯ୍ୟ ।
କିନ୍ତୁ ଭାଇ, ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଷଳୀ ବିପକ୍ଷ,
ଘଟିପାରେ ତାଙ୍କ ସହ ସମର ତୁମ୍ଭର,

* ବୈଠକଖାନା

ଥିବ ସଦା ଅବହିତ, ପୁଣ୍ୟ ଯତ୍ନରକ୍ଷେ
ନ ହୁଏ ଯହିଁରେ କେବେ ଧରଣୀରଞ୍ଜିତ,
ଜନର ସେଥିର ତୁମ୍ଭେ କରିବ ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
ବୀର ତୁମ୍ଭେ, ବୀରଶାସ୍ତ୍ର ସୁଶିକ୍ଷିତ ତବ,
କି କହିବ ଅଧିକ ମୁଁ ବଳେ କ୍ଷମାମୂଲ୍ୟ
ପ୍ରଶଂସାଠାରୁ କୋଟି ଅର୍ବୁଦ ଗୁଣରେ ।
କର୍କଶ ବୀରର ହୃଦ – ବହିରାବରଣ,
ଅନ୍ତର ସରସ ମାତ୍ର ମଧୁର କୋମଳ,
ସୁପକ୍ୱ ମାଳୁର ଯଥା କମ୍ବୁ ତାଳମଞ୍ଜି,
ରଖିବ ମୋ ଉପଦେଶ ସତତ ସ୍ମରଣ ।
ସାଧନ୍ତୁ ମଙ୍ଗଳମୟ ମଙ୍ଗଳ ତୁମ୍ଭର,
ଇଷ୍ଟ, ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ତବ ଚିର ଶୁଭାକାଙ୍କ୍ଷୀ ।"

ପତ୍ର ପାଠ ପରେ ଫୁଲି ଉଠିଲା ପାର୍ଥର
ବୀରହୃଦ, ମହାନନ୍ଦେ, ଫୁଲ୍ଲିଲ ବକ୍ଷ—
ଶୌର୍ଯ୍ୟର ଲୀଳାନିକେତନ, ବୀରର ସ୍ୱଭାବ—
ଶୌର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ସ୍ଥଳ ଲଭିଲେ ଫୁଲେ ସେ ।
ଉତ୍ସାହର ଜ୍ୟୋତିରେଖା ଖେଳିଲା ବଦନେ,
ଚନ୍ଦ୍ରାର ସହସ୍ର ତେଜ ହେଲା ପ୍ରତିହତ
ହୃଦ-ସିନ୍ଧୁ ତଟେ, ତହୁଁ କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ
କି ଅନନ୍ତ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆଣିଲା ତା ପ୍ରାଣେ
କି ଅତୃପ୍ତ ମହାତୃଷା, ଉଠି ଖରେ ବୀର
ସୁନ୍ଦର ମୃଗୟୁ ବେଶେ ହେଲେ ସୁସଜ୍ଜିତ ।
ବନପଶୁ ବଧ ଆଶେ ନୁହେଁ ଏ ମୃଗୟା,
ପ୍ରେମର ପାରଧି ଏହା, ବାନ୍ଧି ପ୍ରେମ ପାଶେ
ସୁଭଦ୍ରା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୃଗୀ ଆଣିବେ ବାସବ ।
ଶୋଭିଲା ରଥୀନ୍ଦ୍ର ତନୁ କାଞ୍ଚନ କଞ୍ଚୁକେ,
କଟୀରେ କୃପାଣ, ପୃଷ୍ଠେ ସୁଚାରୁ ତୂଣୀର,
ଧାତବ ଶିରସ୍ତ୍ରେ ଶିର ଦିଶିଲା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ଗୋଧା, ଅଙ୍ଗୁଳିତ୍ର ଆଦି ବୀର ଆଭରଣେ
ହୋଇ ଅଳଙ୍କୃତ ବୀର, ସ୍କନ୍ଧେ ବହି ଧନୁ
ହେଲେ ବହିର୍ଗତ ଧୀରେ ଆବାସ ପ୍ରାସାଦୁଁ,
ରଖିଥିଲା ଦ୍ୱାରେ ରଥ ଦାରୁକ ସାରଥି,
ବସି ତହିଁ ଶୀଘ୍ରେ ଗଲେ ରୈବତକମୁଖେ,
କିଛିକ୍ଷଣେ ଉପସ୍ଥିତ ଦେବୀପୀଠପାଶେ ।
ସୁଭଦ୍ରାର ଆଗମନ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ତହିଁ
ରହିଲେ ନୀରବ ହର୍ଷେ ଅନ୍ତରାଳେ ଚାହିଁ ।
ଚାହିଁଥାଏ ପ୍ରାତେ ଯଥା ପୁଷ୍ପବନ୍ଧୁ ଅଳି
ପୁଷ୍ପର ଉନ୍ମେଷେ, ବ୍ୟସ୍ତ, ବ୍ୟାକୁଳ ନୟନେ ।
ଏ ସମୟେ ଶୀଘ୍ରେ ହେଲେ ବସୁଦେବଜେମା
ସଙ୍ଗିନୀଗହଣେ ଦୂରେ, ଦେବୀପୂଜା ଅର୍ଥେ,
ସର୍ବେ ପୀତଦୁକୂଳିନୀ, କୁସୁମଭୂଷଣା,
ଆନିତମ୍ବ ବିଲମ୍ବିତ କୁଞ୍ଚିତ କୁନ୍ତଳ,
ଶୋଭେ ଅନାବୃତ ଶିରେ କୁସୁମପରିଧି—
ଖଚିତ ଚାରୁକାନ୍ତ କୁସୁମେ ରଚିତ ।
ବାହୁରେ କୁସୁମ ତାଡ଼, ବାଜୁ, ବାଜୁବନ୍ଧ,
(ହୋଇଛି କୁସୁମବର୍ତ୍ତି ରତ୍ନଭର୍ତ୍ତି ଯାର)
ମଣିବନ୍ଧେ କୁସୁମର କଙ୍କଣ, ବଳୟ,
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ତାର ଶୋଭିତ ଚୂଡ଼ୀ—ପୁଷ୍ପଗଢ଼ୀ,
ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ଶୋଭେ ସୁମନମୁଦ୍ରିକା ।
ଶ୍ରୁତିପୁଟେ ଝଟଝଟ କୁସୁମ-ତାଟଙ୍କ,
ନାସାରେ କୁସୁମଦଣ୍ଡୀ, କୁସୁମବେସଣୀ,
ବକ୍ଷରେ କୁସୁମହାର—ଚାରୁଚାରୁବନ୍ତ ।
ସୂକ୍ଷ୍ମ କଟୀତଟେ ଲମ୍ବି କୁସୁମମେଖଳା
ପ୍ରକାଶେ ଅତୁଳ ଶୋଭା, ତଥା ପଦଯୁଗେ
ଶୋଭେ କୁସୁମଗଢ଼ୀ ପଞ୍ଝିମ, ପାହୁଡ଼ ।
ଚାଲିଛନ୍ତି ହର୍ଷେ ସର୍ବେ ମୃଦୁପଦକ୍ଷେପେ,
ମଧ୍ୟରେ ସୁଭଦ୍ରା, ଯଥା ଅମୃତଆଧାର,
ସଚଳ କୁସୁମ-ସିନ୍ଧୁ ମନ୍ଥନସମ୍ଭୂତ ।
ପ୍ରବେଶିଲେ ଯାଇ ସର୍ବେ ଦେବୀଦେବାଳୟେ
ତଳେ ଅବସ୍ଥିତ ଦୂରେ ପ୍ରହରିନିକର,
ଉଠିଲା ମଙ୍ଗଳଧ୍ୱନି ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରୁ,
ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟା, ତୂରୀ, ଭେରୀ, ବାଦ୍ୟଚହଳରେ
ଉଠିଲାକ ପ୍ରତିନାଦି ସେ ଦେବୀଦେଉଳ,

ମିଶି ତହିଁ କୁଳାକୁଳ ସ୍ୱରର ତରଙ୍ଗ,
(ଲଳନା-ଲଳିତକଣ୍ଠ-ବାଦନସଞ୍ଜାତ)
ଢାଳି ତାହା ମଧୁମୟ, ପ୍ରତେ ହେଲା ଯଥା—
ବହନ୍ତି କି ଶତଶାଖେ କୁଳୁକୁଳୁ ସ୍ୱରେ
ମଧୁମୟୀ ମନ୍ଦାକିନୀ, ମଧୁରଗତିରେ ।
ଦଗ୍ଧାର ବର୍ଦ୍ଧିତ ପ୍ରାପ୍ତ ଧୂପ, ପୋଡ଼ି ମନ୍ତ୍ର
ଜାଳେ ଆନେ ପ୍ରଦାନଙ୍କ ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁରଭି,
ମହତର ଚର ଧର୍ମ—ନିଜେ ସହି କ୍ଲେଶ,
ସାଧୁଯାନ୍ତି ଅପରର ମହା ଉପକାର ।
ପୂଜାଶେଷେ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଅର୍ପି ଦେବୀପଦେ,
ବାହାରିଲା ଦେବାଳୟୁ ପୂଜକା ସୁଭଦ୍ରା—
ଅସଂଖ୍ୟ ସଙ୍ଗିନୀମେଳେ, ହେରି ଏହା ପାର୍ଥ,
ଓହ୍ଲାଇ ରଥରୁ ଧୀର ଉଦାସଗତିରେ
ରକ୍ଷିବେଷ୍ଟି ସଖୀବ୍ୟୂହ ଭେଦି ଅବହେଳେ,
ହାତ ଧରି ସୁଭଦ୍ରାର ଘେନିଗଲେ ତହୁଁ,
ଘେନିଯାଏ ଯଥା ଉଗ୍ର ତେଜସ୍ୱୀ କେଶରୀ
ସୁନ୍ଦରୀ କେଶରିଣୀକୁ ବାସଗୁମ୍ଫାମୁଖେ,
ଭେଦି ଅଖଣ୍ଡକେ * ଅରି ଖଣ୍ଡିତପରିଧି ।
ସଖୀଏ ନିସ୍ତବ୍ଧଭାବେ ରହିଲେ ଅନାଇ—
ତ୍ରସ୍ତ କୁରଙ୍ଗୀର ବ୍ୟସ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ।
ଉଠିଲେ ସ୍ୟନ୍ଦନେ ପାର୍ଥ ସୁଭଦ୍ରାକୁ ଘେନି,
ଅସିଲା ବହଳ ହୋଇ ଲଜ୍ଜାପାଣ୍ଡୁରିମା
ସୁଭଦ୍ରାର ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳେ—ଅନ୍ତରେ ଆନନ୍ଦ,
ଚାହିଁଲା ସୁଭଦ୍ରା ପାର୍ଥେ, ପାର୍ଥ ପ୍ରିୟା ମୁଖେ ।
ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଝରିଲା ସୁଧା, ପ୍ରୀତି, ଅନୁରାଗ,
କି କହିଲା ପରସ୍ପରେ ଉଭୟର ଚକ୍ଷୁ,
ଅନ୍ୟର ଅବୋଧ୍ୟ ତାହା ହେଲେହେଁ ସର୍ବଥା,
ବୁଝିଲେ ସେ ବେନି, ବୀର ଭାଷିଲେ ସୋହାଗେ
"ଘେନ ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରି, ନିଖିଳ ଜଗତ
ସକଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ପୁଣି ସକଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ,
ପ୍ରବେଶିଲ ହୃଦେ ମୋର ଆଜିଠାରୁ ଦେବି !
ଜୀବନସଙ୍ଗିନୀ ମୋର ତୁମ୍ଭେ ଏ ଜନମେ"
ଉତ୍ତରିଲେ ଭଦ୍ରା—ମୃଦୁ ବିନମ୍ରବଦନେ—
"ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର ! ଯେତେ ଏବା ସତୀର ଏ ଭବେ
ସକଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଶକ୍ତି, ସକଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ,
ଜନ୍ମେ ଜନ୍ମେ ଲଭେ ଯେବେ ପ୍ରାଣପତିରୂପେ
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ହେ ପ୍ରିୟତମ, ଏ ଭିକ୍ଷା ଶ୍ରୀପଦେ,
ପଦପ୍ରାନ୍ତେ ଅର୍ପି ଠାବ ଏ ଦାସୀକି ତବ,
ପ୍ରକାଶିଲ ଯେ କରୁଣା, ସ୍ୱପ୍ନେ ଆଶାତୀତ,
କି ଦେଇ ଶୁଝିବ ତାହା କି ଅଛି ମୋହର,
ଯାହା ଥିଲା ଶ୍ରୀଚରଣେ ଅର୍ପିଛି ତା ପୂର୍ବୁ"
ଏ ସମୟେ ପ୍ରହରୀଏ କଲେ କୋଳାହଳ
ଦୂରେ ଥାଇ, ପଶିବାକୁ ନ ଭରସି ପାଶେ,
ମିଳିଲା ଅନଳ ସହ ସ୍ୱାହା ତେଜସ୍ୱିନୀ
ବଜ୍ର ସଙ୍ଗେ ବିଦ୍ୟୁଲ୍ଲତା—ଉଗ୍ରପାବକିନୀ,
ଶୌର୍ଯ୍ୟରେ ମିଳିଲା ଶକ୍ତି, ଚେଷ୍ଟା ଉତ୍ସାହରେ
କିଏ ଏତେ ଦୁଃସାହସୀ ? ପଶିବ ତା ପାଶେ ।
କହିଲା ନଗରପାଳେ ଦୂତ ଏ ବେଭାର,
ଧାଇଁ ଯାଇ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସେ, ତହୁଁ ସେ ସତ୍ୱର
ସମରସଙ୍କେତ ଭେରୀ ବଜାଇଲା ଘନେ ।
ଶୁଣି ସେ ଉନ୍ମାଦ ବାଦ୍ୟ ସର୍ବଯଦୁବୀରେ,
ଧାଇଁଲେ ସମରସଭା ଅଭିମୁଖେ ଖରେ,
ଧାଏ ଗ୍ରାମଦେବୀପୀଠେ ବାଳସୀ ଯେସନ
ଦେବତା ମାଗଣା ବାଦ୍ୟ ଶୁଣି ସ୍ଫୀତରାବେ ।
ଥିଲେ କେହି ଧନୁର୍ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନେ ରତ,
କେହି ସ୍ନାନେ, କେହି ଅବା ଦେବତା ଅର୍ଚ୍ଚନେ,
କେହି କୃଷିକର୍ମେ, ଶୁଣି ସଙ୍କେତ ଭେରିକା
ଧାଇଁଲେ ସକଳେ ତେଜି ସକଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ,
ଧରି ଅସ୍ତ୍ର ସୁଶାଣିତ, ସାଜି ବୀର ସାଜେ ।
କେତେକ ତୁମୁଳ ଧ୍ୱନି ଶୁଣି ଅଶ୍ୱପଣ
ରହେ କି ବଳ୍ମୀକ ହର୍ମ୍ୟେ ସ୍ଥିର ହୋଇ କେବେ,
ଦଣ୍ଡକ ମଧ୍ୟରେ ତୁଣ୍ଡ ସର୍ବେ ଯଥାସ୍ଥାନେ ।

* ଅକ୍ଳେଶରେ

ଏତିକେ ମିଳନ୍ତେ ରାମ, ନିବେଦିଲ ଦୂତ
ଯୁକ୍ତକରେ, ସବିନୟେ, ଚଞ୍ଚଳ ଭାଷାରେ—
"ଘେନିଗଲେ ପାର୍ଥ, ଦେବ ! ସୁଭଦ୍ରାଦେବୀଙ୍କି
ଦେବୀଦେବାଳୟୁ ପାଶୁ ।" ଶୁଣି ଏହା ରାମ
ଉଠିଲେ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ, କ୍ରୋଧେ ଥରିଲା ଶରୀର,
ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଝରିଲା ବହ୍ନି ଆଉ ନିଃଶ୍ୱାସୁ,
ଭାଷିଲେ କଠୋର ସ୍ୱରେ ବୀର ଏ ଭାରତୀ—
"ଏଡ଼େ ଦର୍ପ ପାଣ୍ଡବାର ! ଦେଖ ହୋଇ ଦୃଷ୍ଟ,
ବଢ଼ିଛି ଭୁଜଙ୍ଗଟିରେ ନୃତ୍ୟ ଦୁରାକାଙ୍କ୍ଷା,
କି ବୀର ପାଷଣ୍ଡ ପାର୍ଥ ଜାଣୁ ଜାଣୁ ନିଜେ
ଅର୍ପିଲା ନିଜକୁ ଶାପ, ଜୀବନ୍ତ ସର୍ପର
(ତୀବ୍ରବିଷାକର) ଛାଲ ଉଖାରିବା ଚେଷ୍ଟା,
ନୁହେଁ ତ ସାମାନ୍ୟ କଥା,ସାମାନ୍ୟ ସାହସ !
ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା କୋଟିପ୍ରାଣ ନାହିଁ ତା ନିସ୍ତାର,
ଯାଅ ଯଦୁବୀରେ ଦ୍ରୁତ, ଯାଅ ହେ ସାତ୍ୟକି,
ଯାଅ ବତ୍ସ ଶାମ୍ବ, ଯାଅ ସାରଣ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ,
ଅ-ଶିର କର ହେ ପାର୍ଥେ ଅସିର ଆଘାତେ ।"
ସଭା ମଧ୍ୟୁ ଉଠିଲା ଏ ଉତ୍ତର ପୃଥୁଳେ—
ପୂଜ୍ୟ ମହାରଥୀ ପାର୍ଥ ରଥୀନ୍ଦ୍ରଗୌରବ,
କୌଶଳେ,ଚାତୁର୍ଯ୍ୟେ, ବୀର୍ଯ୍ୟେ ଅଛି କିଏ ଅନ୍ୟ
ବିଶ୍ୱେ ତାର ସମକକ୍ଷ, ଅପରାଜିତ ସେ,
ଆସନ ତାହାର ଦେଉଁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଧ୍ରୁବଲୋକେ
ବୀର-ତ୍ରିଦିବର, ତାହା ନ ଜାଣନ୍ତି କେହି;
ତା ସହ କରିବା ଯୁଦ୍ଧ ଅସାଧ୍ୟ ସର୍ବଥା ।
ଏବେ ତ ଅନଳଶେଯେ ରାମଙ୍କର ଆସ୍ଥା
ହୋଇଥିଲା ଦଗ୍ଧ, ଦୃଢେ ଶୁଣି ଏ ଉତ୍ତର
ଭାଷିଲେ ଏସନ, ଦନ୍ତେ ସଂଘର୍ଷି ଦନ୍ତ—
"ଅସାଧ୍ୟ, ଏ ଶବ୍ଦ ନାହିଁ ବୀର ଅଭିଧାନେ,
ନୁହେଁ ଏହା ବିଶ୍ୱ ରକ୍ଷୀ କ୍ଷତ୍ରିୟର ବାଣୀ,
ଅଳସର ଭାଷା ଏହା କିମ୍ବା ଅଧମର
ଆତ୍ମପ୍ରବୋଧନା, ତୁମ୍ଭେ ଉଚ୍ଚାରି ସେ ଶବ୍ଦ,
କଲ ସିନା କଳଙ୍କିତ ନିଜ ଜନ୍ମ । ସହ
ପୂର୍ବପୁରୁଷର ଯଶ, ପ୍ରାଧାନ୍ୟ, ଗୌରବ ।
ଯେଉଁ ଯଦୁବାହୁ ସଦା ଅଜେୟ ଜଗତେ,
ସତେ କି ସେ ବାହୁ ହାୟ, ଅସାର ହେ ଏବେ ?
ଉଚ୍ଚ କି ହେ ବୀରେ ତୁମ୍ଭେ, କାଟିବ କପାଳେ
ଅରି-ପଦରଜେ ଟିକା— ଦାସତ୍ୱ ବ୍ୟଞ୍ଜିକା,
କରିବ ଅଶ୍ରୁରେ ଶୋକ, ମାତ୍ର ବୀରଶୋକ
ହୁଏ କି ଅଶ୍ରୁରେ ଶାନ୍ତ, ଶମେ ସେ ଅସିରେ,
ବୀରପକ୍ଷେ ମୃତ୍ୟୁ ନୁହେଁ ଦୁଃଖାବହ କେବେ,
ବଞ୍ଚିବା ହିଁ ଦୁଃଖାବହ ମୁଣ୍ଡାଇ ଲାଞ୍ଛନା ।
ବୀରରକ୍ତ ସ୍ୱଜାତିର ଉପାଦେୟ ସାର,
କରେ ସେ ଜାତୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ପବିତ୍ର, ଉର୍ବର,
ବୀରମାତା ଦୁଗ୍ଧପାନ କରି ଯେଉଁ ବୀର
ସମରବିମୁଖ, ଘୃଣ୍ୟ ଆସନ ତାହାର
ରମଣୀପଶ୍ଚାତେ, ଆପେ ରମଣୀ ସେ ନିଶ୍ଚେ,
ରମଣୀଭୂଷଣ ତାର ବୀରପ୍ରହରଣ ।
ତୁମ୍ଭର ଏ ଭୀରୁତାର ପୂତିଦୁର୍ଗନ୍ଧରେ
ସଙ୍କୋଚିବେ ନାସା ତବ ଭାବୀ ବଂଶଧରେ,
କାହିଁ ବହୁ ଶସ୍ତ୍ରସନ ମହୋଚ୍ଛ୍ୱାସରୂପେ,
ପ୍ରାବୃଟେ ଉତ୍ସବ ପାଇଁ ରଖ ତା ସାଇତି
ଘରେ ସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟେ ନେଇ, ଅଥବା ଭାଣ୍ଡରେ ।
ଲୁଚ ଯାଇ ତେବେ ସର୍ବେ ଗୃହିଣୀକୋଣରେ,
ଏକାକୀ କରିବି ରଣ, ବଧିବି ଅର୍ଜୁନେ,
ହୁଏ ଯଦି ତ୍ରିଜଗତ ସହାୟ ତାହାର,
ତଥାପି କେହି ତା ଶିର ନ ପାରିବେ ରଖି,
ଅରାମ ବା ଅପାର୍ଥ ଏ ଧରା ହେବ ଆଜି,
ସତ୍ୟ ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମୋର, ପାଳିବ ନିଶ୍ଚୟ ।"
ରାମଙ୍କର ବଜ୍ରଦାହୀ ଏ କଟୁ ଭର୍ତ୍ସନା
ନ ପାରିଣ ଜୀର୍ଣ୍ଣ କରି ଯଦୁବୀର ସର୍ବେ,
ବାହାରିଲେ ଯୁଝିବାକୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ।
ଧାଇଁଲା ଅସଂଖ୍ୟ ରଥ ଘର୍ଘର ନିର୍ଘୋଷେ,
ସମୁଦ୍ରାରି ଦାବାନଳ, ଧାଇଁଲେ ବାରଣେ
ଦୀର୍ଘଦନ୍ତ, ଅସ୍ଫାଳନ ସୁପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶୁଣ୍ଢ,

ଧାଇଁଲେ ସଦର୍ପେ ବାଜସ୍ୱଜ ଦ୍ରୁତପଦେ,
ଧାଇଁଲେ ପାଇକେ ଧରି ଢାଲ, ତଜ, ଛୁରି,
ଧୂଳିପଟଳରେ ହେଲା ଅଦୃଶ୍ୟ ଆକାଶ ;
ଛୁଟେ ମହାରଥବୃନ୍ଦ ରଥେ, ଅଶ୍ୱେ, ଗଜେ-
ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଅତିରଥ ପାର୍ଥେ ବଧସ୍ୱାର୍ଥେ,
ଧାଇଁଲା ସାତ୍ୟକି ଖରେ, ଅସ୍ତ୍ରଘାତକୀ,
ଗର୍ଜି ମହାବେଗବେଗେ, ମୁହୁଃ ଟଙ୍କାରି କାର୍ମୁକ ।
ଧାଇଁଲା ଅକ୍ରୂର, କ୍ରୂର ଅରି ପ୍ରତି ସଦା,
ଧାଇଁଲା ମନ୍ମଥ ବୀର—ବିପକ୍ଷପ୍ରମଥୀ,
ଛୁଟିଲା ସୁବୀର ଶାମ୍ବ—ଜାମ୍ବବତୀସୁତ,
(ପାଇଲେ ସମର ଯାର ପରମ ଆନନ୍ଦ)
ଧାଇଁଲା କୁଞ୍ଜରପୃଷ୍ଠେ ସେ ବୀରକୁଞ୍ଜର,
ବଳ ସେ ପ୍ରଚଣ୍ଡବାହୁ, କହିଲା ଗରଜି,
କେ ହରିବ ଯଦୁ-ଯଶ, ଥାଉଁ ଶ୍ୱାସ ପ୍ରାଣେ,
ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ତା ଭାଗ୍ୟଲିପି ଦେବି ବଦଳାଇ ।
ହେଲେ ସଂଧାବିତ ଶେଷେ ନାରାୟଣୀ ସେନା,
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ କୋଟି, ରଣେ ଦୁର୍ବାର ସର୍ବଥା,
ପାରନ୍ତି ସେ ବଜ୍ରେ ଜିଣି, ତ୍ରୈଲୋକେ ଆକର୍ଷି,
ଜଣେ ଏକା ଇଚ୍ଛା କଲେ ଜିଣିବ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ।
ଦେଖି ପାର୍ଥ ଯଦୁସୈନ୍ୟ ପଶ୍ଚାତ୍‌ପ୍ରଧାବିତ,
କହିଲେ ଦାରୁକେ, "ରଥ ଫେରାଅ ସତ୍ୱର,"
ନିବେଦିଲା ଯୁକ୍ତକରେ କେଶବ ସାରଥି—
"ବୀରବର, ପ୍ରତ୍ୟାହାର କର ଏ ଆଦେଶ,
କୃଷ୍ଣରଥେ ବସି ତୁମ୍ଭେ କରିବ ସମର
ମୋ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପୁତ୍ର, ପୌତ୍ର, ଜ୍ଞାତିଗଣ ସହ,
ଏ କାର୍ଯ୍ୟେ ସାରଥ୍ୟ ତବ ନ ପାରିବି କରି ।"
ଭାଷିଲେ ଅର୍ଜୁନ ହସି, ଛାଡି ଅଶ୍ୱରଜ୍ଜୁ,
"ତେବେ ଧର ଖଳୀନ ମୁଁ ପ୍ରବେଶିବି ରଣେ ।"
ଉତ୍ତରିଲା ରଥବାହ, "ହେଲେ ମୁଁ ଏଭାବେ
ହେବ ବୀରମଣି, ମୋର ଦୁର୍ନାମ ରଟନା,
ଜାଣ ତ ସମସ୍ତ କଥା, କହିବେ ସେ ନଷ୍ଟେ—
ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦାରୁକର ଅଛି ସହାୟତା,

ଆଗେ ମୋତେ ରଥସ୍ତମ୍ଭେ କରିଣ ବନ୍ଧନ
ପଛେ କର ରଣ, ମୋର ନାହିଁ ତ ଆପତ୍ତି ।"
ଭାଷିଲେ କିରୀଟୀ, "ତୁମ୍ଭେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସାରଥି,
ସର୍ବଥା ସଂପୂଜ୍ୟ ମୋର, ନ ପାରିବି ପାଳି
ତବ ଏହି ଅନୁରୋଧ, କ୍ଷମିବ ଏ ଦୀନେ ।"
କହିଲା ଦାରୁକ, "ବୀର, କି ଦୋଷ ତୁମ୍ଭର,
ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଲଭୁଛି ମୁହିଁ ଏ ବ୍ୟାଜବନ୍ଧନ,
ହେବ ତୁମ୍ଭେ ଉପଲକ୍ଷ, ଏତିକି ମାଗୁଛି ।"
ଶୁଣି ଏହା ପାର୍ଥ, ବାନ୍ଧି ଦାରୁକେ ପାଶାସ୍ତ୍ରେ
ରଥସ୍ତମ୍ଭେ, ଧରି ପଦେ ଅଶ୍ୱକଣ୍ଠଆଳ,
ଚଳାଇଲେ ରଥବର ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ବେଗେ ।
ଡାକିଲେ ପଛରୁ ପାର୍ଥେ ଯଦୁସୈନ୍ୟ ଉଚ୍ଚେ—
ନ ପଳାଅ ବୀରବର, ଚୋରବର ପରେ
ଛପି ଏତେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ତବ, ବାହୁଡ଼ ସତ୍ୱର,
ମରଣ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ତବ ସନ୍ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ।
ଏହି ତବ ଦୀକ୍ଷା ତବ, ସନ୍ନ୍ୟାସିକଳଙ୍କ,
ଯେଉଁ ପାତେ ଭୁଞ୍ଜି ଅନ୍ନ, ଭାଙ୍ଗ ସେହି ପାତ୍ର,
ଧିକ ତୋ ସାଧୁଭାଜନ, ପାମର, ବର୍ବର,
ଭାଙ୍ଗିଯିବ ଆଜ ତୋର ଭଣ୍ଡତା, ଚାତୁରୀ ।
ମର୍ମଦହନା ବ୍ୟଙ୍ଗ ବାଣୀ ଶୁଣି ଧନଞ୍ଜୟ
ଗର୍ଜିଲେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ କ୍ରୋଧେ, ଗରଜେ ଯେସନ
ନବୀନ ନୀରଦବର ପ୍ରଥମ ଆଷାଢ଼େ,
ବଜ୍ରନାଦେ ସିଂହ ଯିବା ଅର୍ଗେ ପ୍ରଚଣ୍ଡନାଦେ,
ମାନି ଭୟେ ଭୀରୁ ଫେରୁ ସଭୟେ ଗହ୍ୱରେ ।
ଟଙ୍କାରିଲେ ଧନୁ ବୀର, ଫେରାଇଲେ ରଥ
ପ୍ରତି ଧମନୀରେ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଉଠିଲା ଉଚ୍ଛୁଳି,
ବଢ଼ିଗଲା ବହୁଗୁଣ ପରାକ୍ରମ ଖରେ,
ଗର୍ଜିଲେ ପର୍ଜନ୍ୟ ଯଥା ସେ ଶୂରଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ,
ଗର୍ଜିଲା ସେ ମହାଧନୁ, ଘନ ଆକର୍ଷଣେ,
ଗର୍ଜିଲା ସ୍ୟନ୍ଦନବର ଭୀଷଣ ଶବ୍ଦେ,
ଏକକାଳେ ହେଲା ଯେସନେ କୋଟିବଜ୍ରନାଦ ।
ପତ୍ତିକି ସାରଥି, ରଥୀ, ସେନାକାର୍ଯ୍ୟେ ରତ

ନିରେଖି ସୁଭଦ୍ରା, ଜାଣି ଅସୁବିଧା ତାଙ୍କ,
ଉଠି ଶରେ ଅଶ୍ୱରଶ୍ମି ଧରି ମୁଷ୍ଟିତଳେ,
ବସି ସନ୍ଧି-ପଦପ୍ରାନ୍ତେ ସାରଥି ଆସନେ—
ଭୁଜସୀମନ୍ତିନୀ ଯଥା ଦେବ ପଦତଳେ,
ଚଳାଇଲେ ଚକ୍ରପାଦେ ଅପୂର୍ବ କୌଶଳେ ।
ବଜାଇଲେ ଶଙ୍ଖ ପାର୍ଥ ଗମ୍ଭୀରେ, ସଘନେ,
ଶୁଣି ସେହି ଶକ୍ତିଶୋଷୀ ରୁଦ୍ର ଶଙ୍ଖସ୍ୱନ
ଗଲା ଅଧେ ବଳ ଛୁଟି ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାରୁ ।
ଡାକିଲେ ହୁଙ୍କାରି ବୀର, "କେଉଁ ଫଳଲାଭ
ବାତୁଳ-ବାଚାଳୀବାଣୀ ବାଦୀ ଆସ୍ଫାଳନେ,
ଅଛି ଯାର ଶକ୍ତି, ବେଗେ ହୁଅ ଅଗ୍ରସର
ସମରେ ତାହାର ଇଚ୍ଛା ଶମନଭୁବନେ,
ଅସ ତ୍ୱରା, ଆସ ଆସ, ନ ସହେ ବିଳମ୍ବ,
ଶାରଦ-ନୀରଦ ପ୍ରାୟ ଶୂନ୍ୟାସ୍ଫୁଟିତ ଗର୍ଭ
ଦେଖା ମର ବୀର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ପେ, ଗର୍ଜନେ, ତର୍ଜନେ !"
ସରିଲା ତୁମୁଳ ଶବ୍ଦ, ବରଷିଲେ ବାଣ
ଶ୍ରାବଣର ବୃଷ୍ଟିଧାର ପ୍ରାୟ ଯଦୁବୀରେ
ଅର୍ଜୁନ ଉପରେ, ତର୍ଜି ସେ ପରମେଷ୍ୱାସ
କାଟି ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରଚଣ୍ଡଅସ୍ତ୍ରେ, ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି,
ପେଷିଲେ ବିପକ୍ଷ ପକ୍ଷେ ସଂଖ୍ୟାତୀତ ଶର,
ଧାଇଁଲା ସେ ବାଣାବଳୀ ବକ୍ରେ ଫଣୀ ପ୍ରାୟ
ମନୋବେଗେ, ଧାଏ ଯଥା ଅମ୍ବର ପ୍ରଦେଶେ
ହାବେଳୀଆବଳୀ, ଅଗ୍ନି ସଂଯୋଗ ସମୟେ
ବାଜି ବୃକ୍ଷେ, ସନସନ ନିସ୍ୱନେ ଗରଜି ।
ତାହାର କାଟିଲେ ଶର, ଶରାସନ ତାର,
ଧାତୁମସ୍ତ ତା ହସ୍ତୀପେ ଯାନ୍ତେ ଶର ଗଣ
ଛଇଛାଡେ଼, ଗଲା ତାହା ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ ହୋଇ
ଛିନ୍ନ ହେଲା ତା ତୂଣୀର ଶରପୁଙ୍ଖ ସହ ।
ଅଛି ବିଷଦନ୍ତେ ଅହିତୁଣ୍ଡିକ ଯେସନ
ଭାଙ୍ଗି ତାକୁ କରେ ବଳହୀନ, ଦର୍ପହୀନ,
ତେସନ ଅର୍ଜୁନ କରି ନିରସ୍ତ୍ର ସେନାବେ,
କଲେ ତାଙ୍କ ବଳ କ୍ଷୟ, ଗୁରୁ ଗର୍ବ ଧ୍ୱଂସ ।

ନିରସ୍ତ୍ର, ନିତୂଣ ସର୍ବେ, ନ ପଳାଇ ରଣୁ
ରହିଲେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇ, କି ଅଦ୍ଭୁତ ଶିକ୍ଷା,
ଅସ୍ତ୍ର, ବସ୍ତ୍ର, ଆଭରଣ, କଟା ହେଲା ସବୁ;
ମାତ୍ର ନ ଭେଦିଲା କାହା ଶରୀରେ ବିଶିଖ,
ହେଲା ନାହିଁ ବିନ୍ଦୁମାତ୍ର ରକ୍ତପାତ ସୁଦ୍ଧା ।
ହେରି ଏ ଅଦ୍ଭୁତପୂର୍ବ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ସମର,
ହେଲେ ସର୍ବେ ସ୍ତବ୍ଧ, ମୁଗ୍ଧ, ଚାଟକା-ଅବଶ ।
କୃପାଜଳଧର ପାର୍ଥ, ମୁଖରେ ହୁଙ୍କାର,
ଅନ୍ତର କରୁଣାପୂର୍ଣ୍ଣ—ଅମୃତ ଆଧାର
ଅସ୍ତ୍ରହୀନ ଜନେ ବୀର କ୍ଷମିଲେ ସ୍ୱଗୁଣେ,
କ୍ଷମାରେ ବୀରତ୍ୱ ସିନା ହୁଏ ଅଳଙ୍କୃତ ।
ପଦାହତ ସର୍ପଜନ୍ମ ହେରି ସିନିସୁତ,
ହେଲା ଅଗ୍ରସର ରଣେ, ପ୍ରଥମେ ବାର୍ଷ୍ଣକ,
ଦ୍ୱିତୀୟେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଭୀଷଣ ସମର,
ପ୍ରହାରିଲା ଅଗ୍ନିଅସ୍ତ୍ର ରଥୀନ୍ଦ୍ର ସାତ୍ୟକି,
ଗରୁଡ଼ବାଣେ ତା ପାର୍ଥ କଲେକ ସଂହାର,
ତହୁଁ ରୋଷେ ପର୍ବତାସ୍ତ୍ର ବର୍ଷିଲା ଯାଦବ,
ବଜ୍ରବାଣେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କଲେ ତା ପାଣ୍ଡବ ।
ଭୀତିପ୍ରଦର୍ଶନେ ଆଶେ ଅନନ୍ତର ପାର୍ଥ
ପେଷିଲେ କୌତୁକବଶେ ଅବୀର୍ଯ୍ୟ ବିଶିଖ,
ଧାଇଁଲା ସେ ମହାଅସ୍ତ୍ର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳି ଗଗନ
ଭୀମପୁଚ୍ଛ ଉଲ୍କାପ୍ରାୟ, ଅମଙ୍ଗଳ ଶଂସୀ,
ଜଳିଲା ସେ ଶରମୁଖେ ରୁଦ୍ର କାଳାନଳ,
ସତେ ଯେସନ୍ତେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେକେ ଦହିବ ଜଗତ
ପଣ୍ଡ ତହୁଁ ପୋଡ଼ିଗଲା ସାତ୍ୟକିର ବାଣ ।
ନ ପାରି ନିବାରି ତାହା ନିରସ୍ତ୍ର ସାତ୍ୟକି
ଗଣିଲା ଅକାଳମୃତ୍ୟୁ ଅସନ୍ଦେହ ସତ୍ୟେ;
ହନ୍ତି କି ଅଦ୍ଭୁତ କାଣ୍ଡ, ଅଦ୍ଭୁତ କୌତୁକ,
ପଡ଼ୁ ପଡ଼ୁ ଲକ୍ଷ୍ୟୀ ବକ୍ଷେ ଶର, ଭୁସ୍ କରେ
ନେଲେ ଲେଉଟାଇ ପାର୍ଥ ପେଷି ପ୍ରଚଣ୍ଡଶର ।
ଆଶୁ ମୃତ୍ୟୁକବଳରୁ ଉଦ୍ଧରି ସାତ୍ୟକି,
ଅସମ୍ଭାଳ ମହାନନ୍ଦେ, ହୃଦୟ ଚେତନା

ପକ୍ଷଗଣ ରଥେ, ଯଥେ ବସ୍ତୁ ଯଥା ତଳେ
ସୁଙ୍ଘି ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ସହ, ହୋଇ ଛିନ୍ନପତ୍ର-
ଭଗ୍ନଶାଖ । ସେତେ ହୁଏ ଯୁଦ୍ଧ ନୁହେଁ ତାହା,
ଦେଖାଉଛୁ ସତେ ଯେସନ୍ତେ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ କ୍ରୀଡ଼ା
ଦକ୍ଷ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲକର, ରଣାଙ୍ଗନ ଆଜ
ମାୟାମୟେ ପରିଣତ ହେବା ଆଚମ୍ବିତେ ।
ସାତ୍ୟକି ଦୁର୍ଗତି ଦେଖି ସୁରେଶ ଦର୍ପହ
ହେଲେ ରଣେ ଅଗ୍ରଗାମୀ ଗୁରୁଦର୍ପଭରେ,
ମାତ୍ର ନ ଚଢ଼ାଉଁ ଗୁଣ, କାଟିଲେ ତା ଧନୁ
ଧନଞ୍ଜୟ—ରଥୀଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦ୍ୱୈରଥ ସମରେ,
ହୋଇ ଅପ୍ରତିଭ ମାର, ନେଲା ଅନ୍ୟ ଧନୁ,
ସେ ଧନୁ ଛେଦିଲେ ପାର୍ଥ ହସି ହସି ହାତେ ।
ଏହିରୂପେ ଯେତେ ଧନୁ ଧରିଲା ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ,
କାଟିଲେ ସକଳ ପାର୍ଥ—ସୁରେନ୍ଦ୍ରନନ୍ଦନ ।
ଭାଷିଲେ ଏସନ ବୀର କୁମାର ମନ୍ମଥେ
"ଯାଅ ରଣଭୋଳ ବତ୍ସ ! ତେଜି ଧୂଳିଖେଳ,
ସ୍ୱଭାବେ ବାଳକ ତୁମ୍ଭେ, ଶିକ୍ଷାରେ ଅପକ୍ୱ,
ହୋଇ ନାହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର—ମୁଷ୍ଟି ଶିଥିଳିତ,
ଶିକ୍ଷାଳୟ ତେଜ ବତ୍ସ, ଯହିଁ ରଣସ୍ଥଳେ,
ଏ ଯେ ଯମାଳୟ, ଯାଅ ଗୃହେ ଫେରି ଏବେ ।"
ଶୁଣି ଏହି ପରିହାସମଧୁର ଧିକ୍କାର,
ଲଜ୍ଜାବଶେ ମଥା ପୋତି ରହିଲା ମଦନ
ମୌନେ, ନ ପାଇଲା ଭାଷା କହିବାକୁ କିଛି ।
କୁମାରଙ୍କ ଅପମାନେ ସଂସପ୍ତକ ବୀରେ
ଘେରିଲେ ଅର୍ଜୁନରଥ ସହସ୍ର ବେଷ୍ଟନେ,
ବେଢ଼ନ୍ତି ଶବରେ ଯେସନ୍ତେ ବହ୍ନି ପରିଧିରେ
ଜଡ଼ିଅ ଶରଭେ ହଂସେ ଟଳିବାଗରଭେ ।
ସଂଖ୍ୟାତୀତ ସଂସପ୍ତକ, ଏକା ପାର୍ଥବୀର,
ଲାଗିଲା ଭୀଷଣ ଯୁଦ୍ଧ, ଧାଇଁଲା ଚୌଦିଗୁ
ପାର୍ଥ ପ୍ରତି କୋଟି କୋଟି ଜ୍ୱାଳାବଳୀବାଣ,
ଚଳାଇଲେ ରଥ ଭଦ୍ରା ଅବାଧ ଛନ୍ଦରେ,
ଘର୍ଷି ଉଠି ମହାରଥ ଧାଇଁଲା ଘର୍ଘରେ,
କେବେ ବଳେ, ମଧ୍ୟାକାଶେ,
କେବେ ମହାଶୂନ୍ୟେ,
କେବେ ବାମ, କେବେ ବକ୍ର, ତୀର୍ଯ୍ୟକ ଗତିରେ,
କେବେ ପଶି ମେଘରନ୍ଧ୍ରେ ଖେଳେ ଲୁଚକାଳି,
ଏହିପରି ଘୂରି, ଫେରି, ବକ୍ରୀତ ଗତିରେ,
ଭଙ୍ଗି ବ୍ୟର୍ଥ ଶରଲକ୍ଷ୍ୟ ବିପକ୍ଷକୁଳର ।
ଉଡ଼ୁଥାଏ ରଥବେଗେ ସୁଭଦ୍ରାର କେଶ
ନଷ୍ଟକକ୍ଷ ବଜ୍ରସ୍ତବକପ୍ରାୟ, ଦୃଷ୍ଟ ତେଜ ।
ଏଣେ ପାର୍ଥ ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ବଜ୍ରପାତ ପ୍ରାୟ
ଟଙ୍କାରି କାର୍ମୁକ, ବାଣ ବର୍ଷିଲେ ଅସଂଖ୍ୟ,
ଛେଦିଲେ ନିମେଷମାତ୍ରେ ସଂସପ୍ତକ ଅସ୍ତ୍ର ।
ଶଙ୍ଖନାଦେ, ବୀରନାଦେ ଧନୁର ଟଙ୍କାରେ,
ଦାରୁଣ ଗର୍ଜନେ ଯୁଝି ଅଶ୍ୱେ ଖୁରରବେ,
କମ୍ପିଲା ଗଗନ, ଯେସନ୍ତେ ଯିବ ତଳ ଫାଟି,
ବୀରପଦକ୍ଷେପେ ଧରା ଥରିଲା ଥର୍ଥରେ ।
ଦିଶିଲା ମଣ୍ଡଳାକାର ପାର୍ଥଧନୁ ସଦା,
ମାତ୍ର କେବେ ଆକର୍ଷନ୍ତି, ଯୋଖନ୍ତି ବା ତୀର,
ନ ଦିଶିଲା କିଛି, ରୁଦ୍ଧ ହେଲା ଦେବମାର୍ଗ
ପାର୍ଥ-କ୍ଷିପ୍ତ ବାଣେ, ପ୍ରତି ସଂସପ୍ତକେ ବୀର
ବନ୍ଦୀ କଲେ ଖରଶାଣ ବାଣ-କାରାଗାରେ,
କି ଅପୂର୍ବ ଧନୁର୍ବିଦ୍ୟା, କି ଦେବକୌଶଳ ।
ସଂସପ୍ତକ ବୀରଙ୍କର ପ୍ରତି ରୋମକୂପେ
ଯୋଖି ତୀକ୍ଷ୍ଣମୁଖ ବାଣ, ରହିଲା ଶୂନ୍ୟରେ,
ମାତ୍ର ନ ଫୁଟିଲା ଦେହେ, ଦେଲା ନାହିଁ ପୀଡ଼ା,
କେବଳ କଲାକ ବନ୍ଦୀ, ଯୁଦ୍ଧ କାରାଗାର ।
ସେ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ କାର ମଧ୍ୟେ ଶତ୍ରୁ ସୈନ୍ୟଙ୍କର
ନ ଚଳିଲା ହସ୍ତପଦ, ରହିଲେ ବର୍ତ୍ତିଏ
ଅଚଳ,ଅସାଡ଼ ହୋଇ,ସର୍ବେ ଅନାୟାସେ,
ନିବାରୁଣ ଲଜ୍ଜାବଶେ ଭଜିଲେ ମୌନତା ।
ଅପର ସୈନ୍ୟଙ୍କ ରଣେ ହେଲ ନାହିଁ ଲେଖା,
ପାର୍ଥଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଅସ୍ତ୍ରାଳ ଫଳକ
ନିବାରିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କ ବାଣାବଳୀ ହାତେ,

ନ ଭେଦିଲା ତାହା ଶର ଅର୍ଜୁନାଙ୍ଗରେ,
ଦେଖି ଏହା ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇ ଭାବିଲେ ଅସ୍ତ୍ର
ନିବାରଣୀ ମନ୍ତ୍ର ଜାଣେ ଏ ଅର୍ଜୁନ,
ପଳାଇଲେ ତାପେ ସର୍ବେ ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ ହୋଇ।
ଯଥା ଉଚ୍ଚତରଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି ସ୍ରୋତ ସହ
ଖେଳେ ତହିଁ ତାଳଦେଇ ଉନ୍ମୂଳିତ ତରୁ
ଭାସିଯାଏ ଢେଉଁଆଡ଼େ ନିରୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଭାବେ।
ନିବର୍ତ୍ତିଲା ରଣ, ପାର୍ଥ ଦିଶିଲେ ପ୍ରୋଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ଝଟିକା ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ, ଭୀମ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଉତ୍ତାପେ
ଫୁଟିଉଠେ ଶାନ୍ତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ହସି ହସି ଯଥା।
ଦେଖି ଏହି ଅମାନୁଷୀ ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରକାଶ
କିବା ଦେବେ ସାଧୁ, ସାଧୁ, ହୃଦର ଆନନ୍ଦେ,
ଆଶୀର୍ବାଦ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ ପାର୍ଥଶିରେ,
ଉଠିଲା ସ୍ୱପକ୍ଷ ପକ୍ଷୁ କୋଟି ଧନ୍ୟବାଦ।
ସାରଥି ଆସନୁ ଉଠି ଭଦ୍ରା—ବୀରବାଳା,
କହିଲେ ପ୍ରଣମି ପାର୍ଥେ ଅଧୀର ହରଷେ—
"ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ଧନୁର୍ବେଦ ଦେଖି ପ୍ରଭୁ ଆଜ
ସାର୍ଥ କଲି ଚର୍ମଚକ୍ଷୁ, ହେଲି ଧନ୍ୟବତୀ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ହସି ହସି ପାର୍ଥ—ବୀରମଣି—
"ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଦେଖିଲି ଆଜ, ଅୟି ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରି,
ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ କ୍ଷାତ୍ରଶକ୍ତି ଏତେ କାଳ ପରେ,
ଜାଣିଲି ମୁଁ ଏତେଦିନେ କିପାଁ ଏ ଭାରତ
ପୂଜିତ, ନମସ୍ୟ ବିଶ୍ୱେ, ନିହିତ ବିଧାତା
ଭାରତଲଲନାଦେହେ ଯେ ଅମର ଶକ୍ତି,
ସେ ଶକ୍ତିରେ ଶକ୍ତିମତୀ ଏ ଭାରତମାତା,
ଚିରକାଳ ରହିବ ତା ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ମହୀରେ।
ଖ୍ୟାତ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପ୍ରିୟେ, ନଳଙ୍କ ସାରଥୀ,
ମାତ୍ର ସେହି ଖ୍ୟାତି ଆସି ପଶିଲା ଦ୍ୱାପରେ
ଶରଣବତ୍ସଳେ, ତବ ଚରଣେ ଶରଣ,
ଗଣ୍ୟ ମୁହିଁ ଭାଗ୍ୟଧରେ ତବ ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି।"

ଏଣେ ବଳଭଦ୍ର ବସି ବିଷଣ୍ଣ ବଦନେ,
ଚିନ୍ତାରେ ଚଞ୍ଚଳଚକ୍ଷୁ, ଭାବୁଛନ୍ତି ବୀର—
ନ ଆସିଲା ରଣବ୍ରତ ଏତେବେଳଯାଏଁ
ସେନା ରଣବାର୍ତ୍ତା, ବିଶ୍ୱେ ଦୁର୍ଜୟ ଅର୍ଜୁନ,
ନାହିଁ ତାର ସମକକ୍ଷ ଯୋଦ୍ଧା ଶିବ ବିନା,
ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ଏହା, ଯାହା ପେଷିଲି ସମରେ
ତରୁଣ କୁମାରବର୍ଗେ—ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳମତି,
ନ ଯାଇ ମୁଁ ନିଜେ, ଏହା ମହାଭ୍ରାନ୍ତି ମୋର।
ଏହିକାଳେ ତହିଁ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରବେଶନ୍ତେ ଆସି,
କ୍ରୋଧେ ଜଳି ତାମସ୍ୱର କହିଲେ କର୍କଶେ—
"ଦେଖ ଦେଖ କୃଷ୍ଣ, ତବ ପ୍ରିୟ ସଖାରୂପୀ
କାଳଭୁଜଙ୍ଗର କାର୍ଯ୍ୟ, ତା ତୀବ୍ର ଗରଳେ
ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ଯଦୁକୁଳ, ହରିଲା କୃତଘ୍ନ
ଯଦୁକୁଳଭାଗ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ—ଭଗ୍ନୀଧନ ସହ
ମାନ, ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳ ନ ଦେଇ ସେ ଚୋରେ
ବହିବ କି ଶିରେ ଏହି କଳଙ୍କପସର ?
ଭକ୍ତିର କାଙ୍ଗାଳୀ ତୁମ୍ଭେ, ଅନ୍ଧ ଭକ୍ତିରସ,
ଭକ୍ତିଭାବେ ପଦେ କଥା କହେ ଯେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ,
ମଣ ତାକୁ ଆପଣାର ସରଳବିଶ୍ୱାସେ,
ସେ ବିଶ୍ୱାସ—ବିଷଫଳ ଭୁଞ୍ଜି ଏବେ ତୁମ୍ଭେ
ଭୁଞ୍ଜାଇଲ ଯଦୁକୁଳେ, ଅହୋ କି ଲଜ୍ଜା ଏ !
ହେଲା ତ ହେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବେ ମନୋରଥ ତବ ?"
"କିପାଁ ଆର୍ଯ୍ୟ, ଏତେ କ୍ରୋଧ ?" କହିଲେ କେଶବ
"ମନ୍ମଥ, ମଣିନ୍ଦ୍ର, ପୁଣି ମତ୍ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଯେ,
ସେହି ଭକ୍ତ ପ୍ରାଣୋପମ ଏ ସଂସାରେ ମୋର,
ବୀରକୁଳେ ସାର୍ବଭୌମ ପାର୍ଥ, ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ,
ଅଦ୍ୱିତୀୟ ହିତାକାଙ୍କ୍ଷୀ ଯଦୁବଂଶର ସେ,
କି ଦୋଷ ତାହାର, କିପାଁ ଆକ୍ରୋଶ ତା ପ୍ରତି ?
ସ୍ୱକେ ମନୋମତ କନ୍ୟା ହରିନେବା ଯଦି
ଦୋଷାବହ, ତେବେ ନିଶ୍ଚେ ସେ ଦୋଷ ତାହାର,
ଯେ ସୃଜିଲା ଏ ଅବସ୍ଥା, ଚିରକାଳ ଯାହା
ଆସୁଛି ଅବାଧେ ଚଳି କ୍ଷତ୍ରିୟ ସମାଜେ,
ଅର୍ଜୁନ କରିଲୁ ତାହା କିପାଁ ଦୋଷାବହ,

ଏହା ଭୟ କେଉଁ ନ୍ୟାୟଶାସ୍ତ୍ରର ବିଚାର ?"
ଏକାଳେ ସାତ୍ୟକି ଆସି କହିଲା ସକ୍ରୋଧେ,
"ହେଲା ରଣସ୍ଥଳୀ ଆଜ ଯାଦବ ଶୌର୍ଯ୍ୟର
ଭୀଷଣ ପରୀକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ର, କି ଅଦ୍ଭୁତ ରଣ,
କି ଶସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା, ଅତି ଅମାନୁଷୀ,
ବୀରଗୁରୁ ଅର୍ଜୁନର, ଅବେଦବର୍ଣ୍ଣିତ ।
ଦେଖ କି ଅଦ୍ଭୁତ ରଣ, ନ ଶୁଣିଲି କେବେ
ଧନୁର୍ଦ୍ଧରଙ୍କ କଥା, ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବାଣାବଳୀ
ଗଗନେ ସ୍ତମ୍ଭିତ କରି ଧାଇଁଲା ପ୍ରଚଣ୍ଡେ,
ଯେତେ ଯେ ବର୍ଷିଲେ ବାଣ କି କହିବି ତାହା,
ବରଷିବ ନାହିଁ ଯେତେ ଜଳଧାର ଘନ,
ଯାଦବେ ନିରସ୍ତ୍ର କରି ଜିଣିଲା ସେ ରଣ,
ବଜାଉଛନ୍ତି ଜୟଶଙ୍ଖ ରଥେ ବସି ମୋଦେ ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ମୁଷଳୀ କ୍ରୋଧ-କମ୍ପିତ ବଚନେ—
'କାହୁଁ ସେ ପାଇଲା ରଥ ? କହିଲା ସାତ୍ୟକି—
"କୃଷ୍ଣ ରଥେ ବସି ବୀର ନିରତ ଆହବେ ।"
ସ୍ୱଭାବେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅଗ୍ନି, ପାଇଲେ ଆହୁତି
ଜ୍ୱଳେ ସେ ଦ୍ୱିଗୁଣ, ତଥା ସାତ୍ୟକି ବଚନେ
ମହାକ୍ରୋଧେ ଜଳି ରାମ କହିଲେ ଏସନ—
"ତେବେ ଏହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଅଟଇ ପରାମର୍ଶ,
ରଥ ଦେଇ ସହାୟତା କରିଛି ସଖାର,
କରିବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ବିଫଳ ସର୍ବଥା,
ଏ କୌଶଳ ପୁଣି କୃଷ୍ଣ କରିଛୁ ଭିଆଣ ?"
କହିଲେ ଶ୍ରୀହରି ହସି, "କେ ସମର୍ଥ ଦେବ,
କରିବ ବିଫଳ ଇଚ୍ଛା ତବ, ଏ ଜଗତେ,
ପ୍ରାଣାଧିକ ପ୍ରିୟସଖା ଧନଞ୍ଜୟ ମୋର,
ରହିବେ ମୋ ରଥେ ସଦା, ସେଥିପାଇଁ ତାର
ହୁଏ ନାହିଁ ଲୋଡ଼ା ମୋର ଆଦେଶ ଗ୍ରହଣ ।
କହ କହ ହେ ସାତ୍ୟକି, କ ହିଁଛ କାରୁଣ ?"
କହିଲା ବିନୟ, "ଦେବ, ସାନ୍ତ୍ୟ ଥି ତୁମ୍ଭର
ଅବସ୍ଥିତ ରଥସ୍ତମ୍ଭେ ବନ୍ଧନଦଶାରେ,
ଧୃତ ରଥସଞ୍ଚାଳକେ ଭଗିନୀ ତୁମ୍ଭର ।"

ଶୁଣି ଏହା ବାସୁଦେବ କହିଲେ ଅଗ୍ରଜେ—
"ଶୁଣିଲେ ତ ଆର୍ଯ୍ୟ, ଥିଲେ ସମ୍ମୁଖ ମୋହର
ଦାରୁକ ବନ୍ଧନଦଶା ଲଭନ୍ତା କାହିଁକି ?
ସୁଭଦ୍ରା ବାହୁଛି ରଥ, କି ବୁଝିବେ ଏଥି,
କି ଦୋଷ ବା ସୁଭଦ୍ରାର, ବରିଛି ସେ ସ୍ୱୀୟ
ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ରେ, ଧୂରେଶ୍ୱର ଅର୍ଜୁନ ବ୍ୟତୀତ
କିଏ ଭଲ ଯୋଗ୍ୟ ବର ସୁଭଦ୍ରାର ହେବେ ?
ରବି ବିନା ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର କିଏ ପଦ୍ମିନୀର ?
କହ ହେ ସାତ୍ୟକି ପୁଣି ଯୁଦ୍ଧ ସମାଚାର ।"
ଭାଷିଲା ସାତ୍ୟକି, "ଦେବ, କି ବର୍ଣ୍ଣିବି ତାହା,
ନ ଦେଖିଲେ ସମକ୍ଷେ ତା କେ କରିବ ପ୍ରତେ,
କପୋଳକଳ୍ପିତ ଉକ୍ତି ମଣିବେ ଅନେକେ,
ସମର ନୁହେଁ ସେ, ଯେସନେ ସ୍ୱପ୍ନକ୍ରୀଡ଼ାରଙ୍ଗ,
ଲାଗିଲା ସମର ଘୋର, ଯଦୁପକ୍ଷ ବୀରେ
ପ୍ରାଣପଣେ ନିକ୍ଷେପିଲେ ସଂଖ୍ୟାତୀତ ଅସ୍ତ୍ର,
ସେ ସକଳ କାଟି ପାର୍ଥ ହେଲେ ଲଘୁହସ୍ତେ,
ନିକ୍ଷେପିଲା ବାଣଶ୍ରେଣୀ ବିପକ୍ଷ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ,
କି କ୍ଷିପ୍ର ନିକ୍ଷେପ, ଅହୋ, ବାଣ ପରେ ବାଣ,
ତହିଁପରେ ବାଣ ଯୁଞ୍ଜିଦେଲା କୁନ୍ତୀ-ସୁତ,
ନିମେଷକେ କୋଟି କୋଟି କ୍ଷୁରଧାର ଶର ।
ଯେସନେ ଏକା ନୁହେଁ ପାର୍ଥ, କୋଟି ପାର୍ଥ ଅବା
ଘୋଟିକେ କୋଟିଏ କରେ ବର୍ଷୁଛନ୍ତି ବାଣ,
ନିରସ୍ତ୍ର, ନିତୂଣ କରି ସକଳ ସୈନିକେ
କଲା ତାଙ୍କ ଶକ୍ତି କ୍ଷୟ, କାହାକୁ ବା କଲା
ଶର-କାରାଗାରେ ବନ୍ଦୀ, ସର୍ବ ଯଦୁବୀରେ
ରହିଛନ୍ତି ଲଜ୍ଜାବଶେ ହେଟବଦନରେ ।
ହୋଇଛନ୍ତି ଶକ୍ତିହୀନ, ମାତ୍ର କାହା ଦେହୁ
ହୋଇ ନାହିଁ ରକ୍ତପାତ ଅର୍ଦ୍ଧବିନ୍ଦୁ ସୁଦ୍ଧା,
ଅଲୌକିକ ଦେବ, ସେହି ଅରକ୍ତ ସମର
ଧନଞ୍ଜୟ ଉଦ୍ଭାବିତ, ନାହିଁ ଧନୁର୍ବେଦେ ।
ଆଉ ଏକ ମହାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ—ସ୍ୟନ୍ଦନଚାଳନ
ସୁଭଦ୍ରା ଦେବୀଙ୍କ ଅହୋ, କି ନବ କୌଶଳ,

ଫଳରେ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗେ ରୁଦ୍ର, ଫଳରେ ଶୂଦ୍ରୀରେ,
କି ପ୍ରଖର ଗତି, ଯେତେକେ ଯନ୍ତ୍ରଶକ୍ତି ବଳେ
ଚଳୁଛି ସ୍ୟନ୍ଦନ ବେଗେ ଅଲଙ୍ଘିତ ଭାବେ,
ଜମ୍ଭା ଯଥା ମନ୍ତ୍ରବଳେ ଦକ୍ଷ ମାନ୍ତ୍ରିକର।"
ଶୁଣି ଏହି ବୀରବାଣୀ, ବୀର ସ୍ୱମଙ୍କର
ଉଠିଲାତ ଫୁଲି ବୀରହୃଦ ମହୋଲ୍ଲାସେ,
ଗୁଣରେ ମୋହିତ ହୋଇ ଜଣେ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ,
ତୋଷିବଲେ ହୋଇ, ଶାନ୍ତି ଲଭିଲେ ଅନ୍ତରେ।
ଧରିଲେ ଶୀତଳ ମୂର୍ତ୍ତି, ଯଥା ତପ୍ତସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ
ସଲିଳ ପରଶେ, ବୀର କହିଲେ ଗଦ୍‌ଗଦେ—
"ସତୀ କି ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଏହା ? ସୁଭଦ୍ରା ମୋହର
ଧରେ ଏତେ ଗୁଣ, ଧନ୍ୟ ଯଦୁବଂଶ ଆଜି
ସୁଭଦ୍ରା ସୁଯଶେ, ଧନ୍ୟ ରୁକ୍ମିମତୀ ସେହୁ,
କରିଛନ୍ତି ସେ ଯୋଗ୍ୟ ପାଳନେ ଅସ୍ତ୍ରବିନମସ୍ତୁ।
କି ଅଦ୍ଭୁତ, ଭଲ ପାର୍ଥ ଅରକ୍ତ ସମର,
ନ ପ୍ରହାରି ଅଙ୍ଗେ ବାଣ, ନେତ୍ରେ ଜଳ ସେଚନ୍ୟ,
ଏତେ ସ୍ନେହ, ଏତେ ଦୟା, ଏତେ ଉଦାରତା
ସମ୍ଭବେ କେବଳ ସିନା ଅମର ହୃଦୟେ,
ଜାଣିଲି ସେ ଯାଦବଙ୍କ ହିତାକାଙ୍କ୍ଷୀ ନିଶ୍ଚେ,
ଉପଯୁକ୍ତ ଜାମାତା ସେ ଯାଦବବଂଶର।
କୃଷ୍ଣ, ନାହିଁ ଅନ୍ତରସ୍ଥ ଇଚ୍ଛାରେ ତୁମ୍ଭର,
ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ଏ କଥା ମୁଁ ପଡ଼ିଥିଲି ଭୟେ,
ନ ବହିବ ଦୁଃଖ ଭାଇ, ତହିଁ ପାଇଁ ମନେ
ଯାହା ଭବ ସାଧୁ ଇଚ୍ଛା କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାହା।
ଯାଅ ହେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ଘରେ ଆଣ ଭଦ୍ରାର୍ଜ୍ଜୁନେ,
ପ୍ରବୋଧି ଉଭୟେ, ଯଥାସାନ୍ତ୍ୱନା ବଚନେ,
ଆଶୀର୍ବାଦ-ଆଲିଙ୍ଗନ ଅର୍ପିବ ଅର୍ଜ୍ଜୁନେ।"

ଏଣେ ଶୁଣି ଦୂତମୁଖେ ସୁଭଦ୍ରା ହରଣ,
ହେଲା ମାନଗୋବିନ୍ଦର ହୃତ୍କମ୍ପ ସଘନେ
କଲା ରେଖାପାତ ତାହା ବଦନମଣ୍ଡଳେ
ବିଷାଦ-କାଳିମାଚ୍ଛାୟା, ମରିଗଲା ଆଶା,
ମରିଯାଏ ଯଥା ନବପଲ୍ଲବିତା ଲତା
ବଲ୍ମୀକଦଂଶନେ, ଗଲା ଚିନ୍ତା-ସ୍ନୁନ ସ୍ତବ୍ଧ।
ସ୍ୱପ୍ନ-ସିନ୍ଧୁ, ମନୋମୁଗ୍ଧ—ଶତବନ୍ଧନାରେ
ନ ପାରିଲା ମନକୁ ସେ ପ୍ରଦାନ ସାନ୍ତ୍ୱନା,
ଅହଁଷିଣ ବୀରବେଶ ଭାଷିଲା ସକ୍ରୋଧେ—
"ଅହୋ, କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ଏତେ ସାହସ ପାର୍ଥର,
ନାରୁକୀ, ବର୍ବର, ଆଜି ଲଭିବ ନିଶ୍ଚୟ
ସ୍ୱକୃତ କର୍ମର ଦୁଷ୍ଟ କୋଟି ପ୍ରତିଫଳ।
ତାତ ପିତାମହ ଭୀଷ୍ମ, ତାତ ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ,
ଭାଇ ଶୀଘ୍ର ଦୁଃଶାସନେ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଶୂରେ,
ଖର୍ବିବ ନିଶ୍ଚୟ ଆଜି ଗର୍ବ ପାଣ୍ଡବର,
ନ ହେବ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମମ ଅନ୍ୟଥା କଦାପି।"
ଏହା କହି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ତେଜି ବରବେଶ,
ହେଲା ସୁସଜ୍ଜିତ ବେଗେ ସମରସାଜରେ,
ଆଜ୍ଞାମାତ୍ରେ ଉପସ୍ଥିତ ସ୍ୱଜପାରିଷଦେ,
ଆସିଲେ ସାମନ୍ତ, ମିତ୍ର, ପ୍ରଜା, ସେନାପତି,
ଆସିଲେ ସ୍ଥବୀର ଭୀଷ୍ମ, ଶସ୍ତ୍ରଗୁରୁ କୃପ,
ଆସିଲ ଶକୁନି, ଦୁଃଶା, ଜୟଦ୍ରଥ ରଥୀ,
ସର୍ବଶେଷେ ଉପସ୍ଥିତ ଆଚାର୍ଯ୍ୟର୍ଷଭ।
ଉପବେଶି ଯୋଗ୍ୟାସନେ ଦ୍ରୋଣ- କୁରୁଗୁରୁ
ପଚାରିଲେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଭାବରେ—
"କିପାଁ ବତ୍ସ, ବୀରବେଶ ତେଜି ବରବେଶ ?"
ଉତ୍ତରିଲା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ନମିତବଦନେ—
"ଦେଖନ୍ତୁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଦେବ, ପାର୍ଥ ଅତ୍ୟାଚାର,
ଏତେ ଦୁରାକାଙ୍କ୍ଷା ତାର, ହରିଲା ସୁଭଦ୍ରା—
ମୋର ବରଣୀୟ କନ୍ୟା, ଲେପି ମୋର ଗଣ୍ଡେ
ଚୂନ କାଳି, ବୀର କିଆ ସହିବ କି ଏହା ?
କି ଦାରୁଣ ଲଜ୍ଜା, କେଡ଼େ ତୀବ୍ର ଅପମାନ,
କରିବ ମୁଁ ଆଜି ତାହା ସଦ୍ୟ ପ୍ରତିଶୋଧ
ଛେଦିବି ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଶିର, ଏହା ମୋ ପ୍ରତିଜ୍ଞା
କରନ୍ତି ଆପଣ ସଦା ପାଣ୍ଡବେ ପ୍ରଶଂସା,
ଧରନ୍ତି ମୋହର ଦୋଷ ସର୍ବକାର୍ଯ୍ୟେ ପର ?
ଦେଖନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କ ଦୋଷ, କରନ୍ତୁ ବିଚାର,

ସାଧିଲ ଯେ ମହାନନ୍ଦ, ତା ପ୍ରତି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ,
ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳ ଦାନେ କି ଦୋଷ ମୋହର ?"
ଶ୍ଲେଷମିଶା ହାସ୍ୟେ ତହୁଁ ଉତ୍ତରିଲେ ଦ୍ରୋଣ
"କି ଦୋଷ ତୁମ୍ଭର ବତ୍ସ, ଦୋଷ ତ ତାହାର
ଯେ ସୃଜିଲା କ୍ଷତ୍ରଜାତି ମାନବ ସମାଜେ,
ଏତେ କ୍ରୋଧୀ, ଏତେ ବଡ଼ ଅଭିମାନୀ ଜାତି,
ଅଛି କି ଦ୍ୱିତୀୟ ଆଉ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ !
କଥାକେ କଥାକେ କ୍ରୋଧ, ଅସ୍ତ୍ରପ୍ରଦର୍ଶନ,
ଇଚ୍ଛନ୍ତି ସେ ସର୍ବକାର୍ଯ୍ୟ ସୁସାଧ୍ୟ ଅସିରେ ।
ଆସ୍ଥାହୀନ ଶାସ୍ତ୍ରେ, ମାତ୍ର ଶସ୍ତ୍ରେ ଆସ୍ଥାବାନ ।
ଶୁଣିଲ ଯେପରି ପାର୍ଥ ହରିଲେ ସୁଭଦ୍ରା,
ଧରିଲ ସେପରି ତୁମ୍ଭେ ଖରଧାର ଅସି,
ପିନ୍ଧିଲ ଶରୀରେ ସାଞ୍ଜୁ, ବାହାରିଲ ଯୁଦ୍ଧେ,
ଏହା ହିଁ କି ଲୋକରକ୍ଷୀ କ୍ଷତ୍ରିୟର ଧର୍ମ ?
କି ଦୋଷ ବା ଅର୍ଜୁନର ଧର୍ମପତ୍ନୀଙ୍କି ସେ
ନେଇଗଲେ ସଙ୍ଗେ, ଏଥି ସମ୍ଭବେ କି ଦୋଷ ?"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିସ୍ମୟେ ବୀରେ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ—
"ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଗୁରୁଦେବ ?" "ଧର୍ମପତ୍ନୀ ବତ୍ସ—"
ଉତ୍ତରିଲେ ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ—"ବୀରଧର୍ମୀ ଦ୍ୱିଜ,
ପାର୍ଥ ସହ ସୁଭଦ୍ରାର ଗାନ୍ଧର୍ବବିବାହ
ହୋଇ ଯାଇଅଛି ବତ୍ସ, କେତେ ଦିନ ପୂର୍ବେ
କନ୍ୟାଦାନକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱୟଂ ସତ୍ୟଭାମା ଦେବୀ ।
ଏଥିରେ ସମ୍ମତ ସର୍ବେ—ଯଦୁ ନରନାରୀ,
ଅସମ୍ମତ ଏକା ରାମ, ଯାଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣେ
ଉପସ୍ଥିତ ତୁମ୍ଭେ ଏଥି ବିବାହ ମାନସେ,
ବୀରଶ୍ରେଷ୍ଠ ବଳରାମ, ଦେବତଜାବନ୍ତ,
ମାତ୍ର ସେ ଏକାକୀ କେବେ ନୁହନ୍ତି ଅଗ୍ରଣୀ
ଯାଦବକୁଳର, ଏହା ନ ବିଚାରି ତୁମ୍ଭେ
ଆସିଲ କିପାଇ ବତ୍ସ, ବରନିମନ୍ତ୍ରଣେ ?
ଏକା ରାମ ମତ, ନୁହେଁ ଯଦୁକୁଳ ମତ ।"
ଶୁଣି ଏହା କୁରୁନାଥ କହିଲେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟେ—
"ବିଦିତ ଆପଣ ଯେବେ ଏ ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ,
ନ କଲେ କାରଣ କେବେ କହି ତା କିପାଇଁ,
କିପାଁ ଡୁବାଇଲେ ମୋତେ ଏ ଘୋର ଲଜ୍ଜାରେ ?
ଉତ୍ତରିଲେ ଭାରଦ୍ୱାଜ ସଜୀବ ବଚନେ—
କିଏ ନିବାରିବ ବତ୍ସ, କେ ହେବ ନିବୃତ୍ତ ?"
"କିଏ କେବେ ଲୋଡ଼ିଥିଲା ତାହା ପରାମର୍ଶ ?
କଲେ ପଣି କଥା କହି ସୁମତି ବିଦୁର
ଲଭିଲେ ଯେ ପରିଭବ ଦୁଃଶାସନ ଦୁଷ୍ଟେ,
ନ ଜାଣ କି ତାହା ତୁମ୍ଭେ, ଦେଇଥିଲ ପରା
ନିଜେ ଯୋଗ ସେ ଶିକ୍ଷିତ ବୀରଙ୍କ ବିଦ୍ରୂପେ ?
ଏଥିରେ କେ କହିବାକୁ ହେବ ବା ସାହସୀ !
ବିଶେଷତଃ କହୁ ତୁମ୍ଭେ ଶୁଣ୍ଟା ଦେଇ ସଦା—
ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୋଣ ଆଦି ସର୍ବେ କୁରୁଅନ୍ନ ଭୁଞ୍ଜି
ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ହିତକାଙ୍କ୍ଷା କରନ୍ତି ସତତ,
ଦେବେ ହିତଉପଦେଶ, ନିତି ସେହି କଥା
କରନ୍ତି ଆବୃତ୍ତି ପୁଣି, ସେହୁ ଏକା ଇଷ୍ଟ ।
ତୁମ୍ଭେ ତ କୁମନ୍ତ୍ରିପ୍ରିୟ, ଚଳ ତାଙ୍କମତେ,
ଯଥା କ୍ରୀଡ଼ାପୁତ୍ତଳିକା କ୍ରୀଡ଼କ ହସ୍ତରେ,
କେ ଦେବ ସଦୁପଦେଶ ବୃଥାରେ ତାହିଁକି ?
କିପାଇ ଢାଳିବ କିଏ ଭସ୍ମସ୍ତୂପେ ଘୃତ !
କିପାଁ ବା ଅର୍ଜ୍ଜୁନେ କ୍ରୋଧ, କି କରିବ ତାର ?
ଦର୍ପ ସର୍ପ ତବ—କୁରୁସାଗର ସକାଶେ,
ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଅଗସ୍ତ୍ୟ କଳ୍ପ, ସାଗରବିଶୋଷୀ,
କିପାଁ ହରାଇବ ପ୍ରାଣ ଯୁଦ୍ଧେ ତାହା ସହ,
ତୁମ୍ଭ ଅବାଞ୍ଛିତା କନ୍ୟା ହରି ନାହିଁ ପାର୍ଥ,
ପ୍ରତ୍ୟୁତ ଆସିଛ ତୁମ୍ଭେ ତା ଜାୟା ଲଭାଶେ,
ପରିହର ସେ ଦୁରାଶା ଫେରି ଚାଲ ଏବେ ।
ଏଥିରେ ତୁମ୍ଭର ମାନ ହେବ ନାହିଁ ଖର୍ବ,
ବରଞ୍ଚ ବଢ଼ିବ ମାନ ଉଦାରତା ହେତୁ,
ହିଂସାରେ ନ ମିଳେ ମାନ, ମିଳେ ତା ଔଦାର୍ଯ୍ୟେ !
ଶୁଣି ଏହି ହିତବାଣୀ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
ହୋଇ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ, ଗଲେ ଅନ୍ୟମାନେ ଫେରି
ହସ୍ତିନାନଗରେ, ଶୀଘ୍ର ଦଳବଳ ସହ,

କୀର୍ତ୍ତେ ଆନତ ଶିରେ ଅଶ୍ୱେନ୍ଦ୍ର ସ୍ୟନ୍ଦନ ।
ଅନନ୍ତର ସଙ୍ଗେ ଘେନି ସୁଭଦ୍ରା ଅର୍ଜୁନେ
ଉପସ୍ଥିତ ସିନ୍ଧୁକୂଳ , ଦୂରୁ ଦେଖି ସ୍ୱୟେ
ଭଦ୍ରାର୍ଜୁନ, ସସମ୍ଭ୍ରମେ ଓହ୍ଲାଇ ସ୍ୟନ୍ଦନୁ
ହେଲେ ଅଗ୍ରସର ଧୀରେ, ନମ୍ରେ, ପଦବ୍ରଜେ ।
ଶିହରେ ଏ ଘନସ୍ୱର, ସ୍ୱପଞ୍ଚମଞ୍ଜରୀ
ବହ୍ନୀଷ୍ଠତା ସହ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ, ତେଜି ଅନମ୍ବର !
ଏ ସମୟେ ସତ୍ୟଭାମା ଆସି ଅକସ୍ମାତ
ବିପୁଳ-ରତ୍ନାଳଙ୍କାର-ପଟ୍ଟପାଟୀ-ବେଶେ
ସଙ୍ଗିନୀସଙ୍ଗମେ, ଧରି ସୁଭଦ୍ରାର ହାତ,
ଘେନିଗଲେ ଅନ୍ତଃପୁରେ ପଥମଧ୍ୟୁ ତ୍ୱରି ।
ପ୍ରଣମିଲେ ପାର୍ଥ ଆସି ରାମ-ପଦତଳେ,
ଉଠାଇ ସାଗ୍ରହେ ତାଙ୍କୁ ରେବତୀବଲ୍ଲଭ,
ଆଲିଙ୍ଗି ସପ୍ରେମେ, କଲେ ବହୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ।
ଆନନ୍ଦ ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠେ ଭାଷିଲେ ମୂଷଳୀ—
"ଆସ ଭାଇ, ବକ୍ଷେ ଆସ ହୃଦ-ସିଂହାସନେ,
ଶୁଣି ମୁଁ ତୁମର ଭାଇ, ଅଦ୍ଭୁତ ବୀରତ୍ୱ,
ହୋଇଛି ବିମୁଗ୍ଧ ସ୍ତବ୍ଧ, ମଣିଛି ଆବର
ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ—ଲଭି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ହେ ବୀର,
ଉପଯୁକ୍ତ ଭଗ୍ନୀପତିରୂପେ, ଭଦ୍ରା ପରି
ଗୁଣବତୀ ଭଗ୍ନୀ, ତୁମ୍ଭ ପରି ଭଗ୍ନୀପତି,
ମୋହୋ ଭାଗ୍ୟେ ବିଧାତାଙ୍କ କରୁଣାର ଦାନ ।
କରିଛି ଘୋଷଣା ମୁହିଁ ତୁମ୍ଭ ବିରୁଦ୍ଧରେ
ଯୁଦ୍ଧ, ତାହା ମୋର ଭ୍ରମ, ସେ ଲାଗି ମୁଁ ଏବେ
ଅନୁତପ୍ତ । ସ୍ନେହ-ସ୍ନିଗ୍ଧ କୋଟି ସାନ୍ତ୍ୱନାରେ
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପ୍ରବୋଧିବାକେ ଅକ୍ଷମ ମୁଁ ଭାଇ !
ତୁମ୍ଭେ ଏ ଭାରତେ ବୀରବାଞ୍ଛିତ ନକ୍ଷତ୍ର,
ସୁଭଦ୍ରା ସୁଷମାମଣି, ଉଭୟ ସଂଯୋଗେ
ଗଢ଼ିବି ମୁଁ ଅଳଙ୍କାର, ବଳନ୍ତ ଶରଧା,
ଶୋଭିବ ସେ ଅଳଙ୍କାର ଭାରତମାତାର
କାନ୍ତକଣ୍ଠେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ, ଅମର ଜ୍ୟୋତିରେ ।
ରହିବ ଅନନ୍ତକାଳ ପୂତକୀର୍ତ୍ତି ତବ
କାଳ-ଇତିବୃତ୍ତପୃଷ୍ଠେ, ଅଙ୍କିତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳେ,
ସେ ଅକ୍ଷୟ ମହାକୀର୍ତ୍ତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିବ ପୁଣି
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନକ୍ଷତ୍ରରୂପେ ଅନନ୍ତ ଗଗନେ,
ଗାଇବ ସେ କୀର୍ତ୍ତିଗୀତ ଭବିଷ୍ୟ ପୁରୁଷ ।
ଏ ଅମୃତମୟ, ମହା ଶୁଭଦିନ ଆଜ,
ସଲିଳ, ଅନିଳ, ନଭ, ଧରଣୀ ପ୍ରଭୃତି
ସବଳ ଅମୃତବୋଳା ଅମର ଏ ଦିନ,
ଆୟୁଷ ଅନନ୍ତ କୋଟି ଯୁଗ ଏ ଦିନର ।
ଘେନିଯାଅ କୃଷ୍ଣ, ତୁମ୍ଭ ସଖାଙ୍କୁ ନଗରେ,
କରନ୍ତୁ ବିଶ୍ରାମ ଏଥି, ସମରକ୍ଳାନ୍ତ ସେ ।"
ଅଗ୍ରଜ ଉଦେଶେ କୃଷ୍ଣ ଧରି ପାର୍ଥ କର,
ଘେନିଗଲେ ସ୍ୱମନ୍ଦିରେ ପ୍ରହୃଷ୍ଟ ଅନ୍ତରେ,
ମିଶିଯାଏ ଯଥା ସୌମ୍ୟ ଚୁରୀଅନାଫୁଲେ
ସମରୂପ, ସମଗନ୍ଧ—ପୁନ୍ନାଗପ୍ରସୂନ । *

* ପୁନ୍ନାଗ ଏବଂ ଚୁରୀଅନା ଫୁଲ ଏକାଠି କଲେ କିଏ ପୁନ୍ନାଗ, କିଏ ଚୁରୀଅନା ସହଜରେ ବାରି ହୁଏ ନାହିଁ

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ

ପାର୍ଥ ସୁଭଦ୍ରାର ଆଜ ଶୁଭ-ପରିଣୟ,
ପିନ୍ଧିଣ ଉତ୍ସବ ସାଜ ଦ୍ୱାରକା ନଗରୀ
ବିସ୍ତାରନ୍ତି ମଧୁହାସ୍ୟ—ବିପୁଳ ସୁଷମା,
ଏବେ ତ ନନ୍ଦନବନ ସ୍ୱଭାବ-ସୁନ୍ଦର,
ଭୂଷେ ତହିଁ ଶତେକ ହେଲେ ନବ ଉରୁସ୍ୱତ
(ପୁଷ୍ପାକର, ପୁଷ୍ପକାନ୍ତ, କୁଶଳସୁବେଶ)
ଚୌଦିଗେ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ପଟେ ସୁଷମା-ମାଧୁରୀ ।
ବିଚକ୍ଷଣ ଶିଳ୍ପୀ ଏ ରଚନ୍ତି ରମ୍ୟ
ବିବାହବେଦିକା—ଛାୟାମଣ୍ଡପ ବିତତ,
ନବରତ୍ନଖଚୀ ସ୍ତମ୍ଭ ଉଭା ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି
ସଉଧାବୃତର, ଗାତ୍ରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ତାର
ଜଡ଼ିତ ଦର୍ପଣ, ଯେତେ ବସ୍ତୁ ଚକ୍ଷୁ ଫେଡ଼ି
ନିର୍ନିମେଷେ ସ୍ତମ୍ଭାବଳୀ ରହିଛନ୍ତି ଅନାଇଁ
ଭଦ୍ରାର୍ଜୁନ-ପରିଣୟ ଦର୍ଶନ ମାନସେ ।
ଧରେ ଏକ ପଦାର୍ଥର ବହୁ ପ୍ରତିବିମ୍ବ
ସେ ଦର୍ପଣ, ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଯଥା ଗୁଣିଜନ
ଗୋଟିଏ ଗୁଣରେ କରେ କୋଟିଏ ପ୍ରଶଂସା ।
ଶୋଭେ ସ୍ତମ୍ଭାବଳୀ ଶିରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପତ୍ରଛଦୀ,
କର୍ମରୂପ ବସ୍ତୁ ବାସ୍ତୁ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ କର୍ମୀ,
ଆଣିଛନ୍ତି କି ସ୍ୱର୍ଗଶ୍ରୀ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ଓହ୍ଲାଇ ।
ମଧ୍ୟରେ ବିବାହବେଦୀ, ପ୍ରତି କୋଣେ ତାର
ଉଭା ରମ୍ଭା—ରମ୍ଭାପୁର ଚତୁସଂସ୍କରଣ,
ସୁନ୍ଦରୀ ଲଳନା ସହ ରମ୍ଭାର ଉପମା
ଚଳି ଆସୁଥିଲା ଚିର ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ,
ମାତ୍ର ସେ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଥା, ଭଦ୍ରା ଜନ୍ମଦିନୁ
ଉପେକ୍ଷି କବିଏ, ସେହି ଉପମା ଆସନେ
ବସ୍ତେହ୍ୱା ସୁଭଦ୍ରାକୁ ଅଛନ୍ତି ବସାଇ;
ସେହି ହେତୁ ଅବା ରମ୍ଭା, ଧରି ଚତୁର୍ମୂର୍ତ୍ତି,
ଛଳନ୍ତି ଧରିବ ବୋଲି ଶୀର୍ଷ-ତୋରଣୀକି ।
ତୋଳେ ବେଦୀ ଚଉପାଶେ ମୃଦୁଳେ ମୃଦୁଳେ

ସୁପୁଷ୍ପ, ସଫଳ—ଚାରୁ ପଲ୍ଲବତୋରଣା,
ଶ୍ୱେତରକ୍ତ ପୁଷ୍ପେ ଗୁନ୍ଥା ମାଲ୍ୟାବଳୀ ସହ ।
କି ସୁନ୍ଦର ମାଳତୀ ସେ, ଫୁଟିଛି କି ଅହା
ମୁକ୍ତା ପ୍ରବାଳମିଶା ଫଟିକ ଝାଲରୀ,
ଲମ୍ବା ସଳଖ, ରଙ୍ଗ ଅଗ୍ରା ଗୁଚ୍ଛା ଜମାଟୁଣ୍ଡେ ।
ଉପବିଷ୍ଟ ବେଦୀ ପରେ ପୂତ କୁଶାସନେ
ପୁରୋହିତ କୁଶପାଣି, ବନ୍ଧୁ ବରଣୀୟ,
ଉଭା ତଳେ ଗ୍ରହବିପ୍ର ପାଞ୍ଜି ଯାକ ଦାଗେ,
ନାପିତମଣ୍ଡଳୀ ରତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଆହରଣେ ।
ଶୁଭଲଗ୍ନେ ପାର୍ଥ ଆସି ମଣ୍ଡିଲେ ବେଦିକା
ବରବେଶେ, ଉପସ୍ଥିତ ଜାନଦେବ ଯଥା
ପ୍ରତିଭା ବରଣେ ଯଥା ଆସିଲା ପ୍ରଭାତ
ଦିବ୍ୟପ୍ରଭାବନ୍ତ, ପ୍ରଭାବତୀ ଦାବ୍ୟଭାସ୍—
ବିବାହ ମାନସେ, ନରୁ ସମାଗତ ଅବା
ଉଭଭାବ—ଶୋଭାବତୀ କନ୍ୟା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।
ରଚିଲେ କବିତା ଭାଟେ ଉଦାତ୍ତ ଭାଷାରେ,
ବିପ୍ରେ କଲେ ବେଦ ଧ୍ୱନି, ମିଶିଲା ତହିଁରେ
ଜ୍ୟୋତିଷମଙ୍ଗଳାଷ୍ଟକ ଆବୃତ୍ତି ସଘନେ ।
ବାଜିଲା ମଙ୍ଗଳବାଦ୍ୟ, ନାନାବିଧ ଯନ୍ତ୍ର
ଅମ୍ବୁପ୍ରତ ସ୍ୱରେ, ବସ୍ତ୍ର ଭୂମି ଭେଦି ରବେ
କମ୍ପିଲା ଗଗନ, ହେଲା ଶ୍ରବଣ ବଧିର,
ପଶିଲା ଉତ୍କୂଳ ଉଭ ହୁଳହୁଳି ଶବ୍ଦ,
ଅଙ୍ଗାଳୀ ପଟହନାଦେ କଲା ପ୍ରତିଧ୍ୱନି,
ବାଜିଲା ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଦ୍ୟ ଦୁଲୁକାଇ ମହୀ ।
କନକ କଟମ୍ବାସନେ ବସି ବୀର ପାର୍ଥ,
ପଠାଇଲେ ଉପବୀତ ପ୍ରତିନିଧିରୂପେ
କନ୍ୟା ନିମନ୍ତଣେ, ତହୁଁ ମୃଦୁସୁଲ୍ଲଗଣ
ସାଜବାସ୍ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ଆଣି ଅନ୍ତଃପୁରୁ
ବସାଇଲେ ବର ବାମେ, ଜ୍ୟୋତିର୍ବେଦୀ ପ୍ରାୟ
ଶୋଭିଲେ ସୁଭଦ୍ରା, ରୂପେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳି ଚୌଦିଗ ।

ଢଳେ ସୁସେଚ୍ଛିତ ହୋମ ସ୍ରୁବ୍ୟ ବେଦମନ୍ତ୍ରେ,
ସାକ୍ଷୀ କରି ବରକନ୍ୟା ଉଭେ ମନେ ମନେ
ସର୍ବଦେବପ୍ରତିନିଧି ଅନଳଦେବଙ୍କୁ,
ଅର୍ପି ହେଲେ ପରସ୍ପରେ କାୟମନୋପ୍ରାଣେ ।
ବାନ୍ଧିଲେ ପୁରୋଧା କୁଶେ ବରବଧୂ ହସ୍ତ,
ଏ ନୁହେଁ ସାମାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥି, ଆଜୀବନ ଏହା
ନ ଫିଟିବ, ନ ତୁଟିବ, ନ ଯିବ ହୁଗୁଳି,
ଏ ବନ୍ଧନ—ଈଶ୍ୱରର ଧର୍ମର ବନ୍ଧନ,
ଏ ଗ୍ରନ୍ଥି—ପ୍ରଣୟଗ୍ରନ୍ଥି—ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ଗ୍ରନ୍ଥି,
ଆତ୍ମାରେ ଆତ୍ମାର ଗଣ୍ଠି, ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଗଣ୍ଠି,
ଏ ଗଣ୍ଠି, ଦୁଇକୁ ଏକ କରେ ପୂତ ପ୍ରେମେ ।
ପରସ୍ପର ସାହାଯ୍ୟରେ ଧର୍ମସଂସାଧନ
କରିବେ ସଂସାରେ ଦେହେ, ଚଳେ ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା,
ପାଳିବେ ପ୍ରାଣେ ଏ ସତ୍ୟ, ସତ୍ୟର ନିମିତ୍ତ ।
ବହୁ ଯଉତୁକ ଶ୍ୟାମ ଅର୍ପିଲେ ସାଦରେ
ଭଗ୍ନୀ, ଭଗ୍ନୀପତି ଉଭେ, ଦେଲେ ବହୁ ରଥ—
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରତ୍ନକାରୁମୟ ପାଟଛତ୍ରେ ମଣ୍ଡି,
ହାତୀକ ହାଉଦା ସହ ହସ୍ତୀ ଶତ ଶତ,
ମଣିମୁକ୍ତାଶୋଭୀ ହୟ, ଦୁଗ୍ଧବତୀ ଗାଭୀ,
ଅସଂଖ୍ୟ ମହିଷ, ଉଷ୍ଟ୍ର, କେତେ ପକ୍ଷୀ-ଶୁକ,
ସୌଖିନ ପାଳିତ ଜନ୍ତୁ, ବହୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ।
ଅମୂଲ୍ୟ ଦୁର୍ଲଭ ରତ୍ନ ଅର୍ପିଲେ ବସ୍ତ୍ରର,
ବସନ, ଭୂଷଣ ସଂଖ୍ୟା ହେବ ନାହିଁ କଳି,
କେତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ଆଉ ଦାନର ମହିମା,
ଜଣେ ନୃପତିର ଯାହା ଲୋଡ଼ା ଏ ସଂସାରେ,
ତହୁଁ ଶତଗୁଣ ଶ୍ୟାମ ଅର୍ପିଲେ ଯୌତୁକ ।
କୁବେର ଭଣ୍ଡାର ଦେଇ ନୋହି ସୁଖୀ ତୃପ୍ତ,
ପୁଣି ସମର୍ପିଲେ ନେଇ ଅର୍ଜୁନେ ସ୍ୱକରେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଧନୁ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅସି, ତୂଣୀର କଞ୍ଚୁକ,
ଏହା ସିନା କ୍ଷତ୍ରିୟର ବାଞ୍ଛିତ ଭୂଷଣ ।
ଢଳେ ଶ୍ୟାମ ଧନଞ୍ଜୟେ ସ୍ନେହେ ବିହ୍ୱଳିତ,
ଦେଖି ଏହା ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଉଚ୍ଚାରିଲେ ସର୍ବେ,
ଶତ୍ରୁର ଯେ ସୁଦ୍ଧା ଗୁଣ କରନ୍ତି ସ୍ତବନ,
ଅତନ୍ତ୍ର ଗୁଣାନୁରୂପ ପୁରସ୍କାର ପୁଣି,
ସେହି ଏବା ଗୁଣଗ୍ରାହୀ, ବୀର, ମତିମାନ,
ଯୋଗ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର ସେହି କ୍ଷତ୍ରିୟକୁଳର ।
ଏ ଅନ୍ତେ ଉଦ୍‌ବାହ କ୍ରିୟା ସମାପି ବ୍ରାହ୍ମଣେ,
ନବ୍ୟ ଦୁର୍ବାକ୍ଷତ ନବଦମ୍ପତି ମସ୍ତକେ
ଢଳେ ଆଶୀର୍ବାଦ—ହୁଅ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ଉଭେ,
ହେଉ ତବ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭବିଷ୍ୟ ତୁମ୍ଭର,
ଜଗତର ହିତ ସହ କର ତୁମ୍ଭେ ସଦା
ସ୍ୱାର୍ଥ ବିନିମୟ, ସ୍ୱାର୍ଥ ହେଉ ପରହିତ,
ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ ତବ ନୋହୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ
ହେଉ ତାହା ଭାରତର ଜାତୀୟ ଜୀବନ—
ଆଦର୍ଶ ଜୀବନ, ନବ ଜାଗ୍ରତ ଜୀବନ,
ଘୋଷୁ ଏ ଭାରତ, ତବ ଗୀତ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ।
ଏ ସମୟେ ମିଳି ତହିଁ ରେବତୀ, ରୁକ୍ମିଣୀ,
ସତ୍ୟଭାମା ଆଦି ଯଦୁବଧୂ, କନ୍ୟାବରେ
କରି ବନ୍ଦାପନା, ଗଲେ ଅନ୍ତଃପୁରେ ଘେନି,
ଖେଳାଇଲେ ଜୁଆ ତହିଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କପର୍ଦ୍ଦକେ ।
କେତେ ହାସ ପରିହାସ ଚଳିଲା କୌତୁକେ,
କେ କହିଲା ଏତେ ବଡ଼ ମହାରଥୀ ପାର୍ଥ
ହାରିଗଲେ ଜୁଆରଣେ, କି ବିଷମ ଲଜ୍ଜା,
କେ ବୋଲେ ହେଲେହେଁ ଭୃଙ୍ଗ

ତାଳୁଭେଦେ ଦକ୍ଷ

ସାରେ କି ଫିଟାଇ ଦେବେ କମଳିନୀ ମୁଖ,
କେ ବୋଲେ ଦୁର୍ଜୟ ସିନା ଆନର ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ,
ମାତ୍ର ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷିଣୀ ପାଶେ ମୂଷିକ ନିଶ୍ଚୟ ।
ଏରୂପରେ ନାନା ହାସ୍ୟ କଉତୁକ ପରେ
ଛକେ ଢଳେ ଧନଞ୍ଜୟ ବହିଃସ୍ଥ ମନ୍ଦିରେ
ନିତ ବଢ଼ାଇବା ଆଶେ, ସୁଭଦ୍ରା ଶ୍ରୀକାନ୍ତେ ।

ଏଣେ ବଳରାମ ଏହି ବିବାହୋପଲକ୍ଷେ
ସ୍ଥାପିଲେ ବସନ୍ତ ଦାନସାଗର ସାଟୋପେ,

ଅନ୍ନ, ବସ୍ତ୍ର, ଧନ ଦାନେ ଦୀନେ କଲେ ଧନୀ,
ଯେବେ ବ୍ୟୟ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ହେଲ ନାହିଁ ଶୂନ୍ୟ
ଦାନର ଭଣ୍ଡାର, କୂପ ଯଥା । ଯହିଁ ଶୁଣ
ଉଠେ ଏହି ନଅ ନଅ ଖାଅ ଖାଅ ସ୍ୱର,
ମାତ୍ର ଦିଅ ଦିଅ ଶବ୍ଦ ନାହିଁ କେଉଁଠାରେ ।
ବିବାହର ଶୁଭସ୍ମୃତି ଚିହ୍ନରୂପେ ସ୍ୱାମ
ସ୍ଥାପିଲେ ନଗରେ ଏକ ନାରୀବିଦ୍ୟାଳୟ,
ଅନାଥା ବିଧବାଙ୍କର ସୁବୃତ୍ତି ଶିକ୍ଷାର,
ହେଲ ଯହିଁ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ସୁଶିକ୍ଷିତ ହସ୍ତେ,
ବହିଲା ସେ "ଭଦ୍ରାର୍ଜ୍ଜୁନ ଶିକ୍ଷାଗାର" ଆଖ୍ୟା ।
ଉତ୍ସବ-ଆନନ୍ଦନୀରେ ମଗ୍ନ ନାଗରିକେ,
ନ ପାଇଲେ ଅବସର କଳିବାକୁ ବେଳ,
ଦିନକ ମଣିଲେ ସର୍ବେ ପଳଏ ସମାନ,
ହ୍ଲାଦ୍ୟ ସୁଖର ଦିନ, ଚାଲିଯାଏ ଖରେ,
ମାତ୍ର ଦୁଃଖଦିନ ଦୀର୍ଘ, ମନ୍ଥର ତା ଗତି,
ଦିନକ ପ୍ରତୀୟ ହୁଏ ସାତଦିନ ସରି ।

ଅସ୍ତ ହେଲେ ଶ୍ରାନ୍ତକାନ୍ତ ଦେବ ଦିବାକର,
ଆସିଲା ରଜନୀଦୂତୀ ସନ୍ଧ୍ୟା, ଧରଣୀଙ୍କ
ଦେବାକୁ ସମ୍ବାଦ, ପିନ୍ଧି ଅସିତ ଦୁକୂଳ,
ତାହା ପରେ ବିଜେ ସ୍ୱୟଂ, କୋଟିତାରାନେତ୍ରୀ ।
ଏ ସମୟେ ବରକନ୍ୟା କଲେ ଶୋଭାଯାତ୍ରା,
ବାଜଇ ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ, ଚାଲିଲା ଅସଂଖ୍ୟ
ଆହ୍ୱେଣୀ, ତରୁସ, ଛୁଚ, ଧ୍ୱଜ, ଫୁଲହାଡ଼,
ଉଡ଼ିଲା ସଧୀରେ ବହୁ ପ୍ରଦୀପ-ପଞ୍ଜିରୀ
ଚଳତାରା ପ୍ରାୟ, ଦୀପି ଅନମ୍ବରଗର୍ଭ,
ଫୁଟିଲା ବହ୍ନିରେ ବାଣ, ଖଇଭାଣ୍ଡ ପ୍ରାୟ,
କ୍ଷଣେ ମାତ୍ର ଉଇଁ ହୁଇ ନବ ତାରାରୂପେ,
ଯାଉଛି ମିଳାଇ ନଭେ, ମିଳାଏ ଯେସନ
ସାଧୁର ସଦୁପଦେଶ ପାଷଣ୍ଡ ହୃଦୟେ;
ଅଥବା ମିଳାଏ ଯେହ୍ନେ ଦୀନ ମନୋରଥ
ଜନ୍ମର ଅବ୍ୟବଧାନେ, କ୍ଷୟଣ ନିଃଶ୍ୱାସେ ।

ଚନ୍ଦ୍ର-ଉଦିଆର ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୁଭ୍ର ସ୍ୱଚ୍ଛାଲୋକେ
ପ୍ରତେ ଦିନ ପ୍ରାୟ ସ୍ପଷ୍ଟ, ମାତ୍ର ତା ନିସ୍ପଷ୍ଟ
ଶୋଷିନେଲା ପ୍ରାଣ ତାର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ,
ଶୋଷେ ଜଳଧାର ଯଥା ସୈକତ ପ୍ରଦେଶ ।
ମହାଟୋପେ ପଡ଼ୁଆର ଚାଲିଲା ଦାଣ୍ଡରେ
ସୁସଜ୍ଜିତ ରଥ, ଗଜ, ବାଜିରାଜି ସହ,
ମଧ୍ୟରେ ଚୌଦୋଳେ ବିଜେ ସୁଭଦ୍ରା ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ।
ନାଚି ନାଚି ଚାଲୁଛନ୍ତି ଅଗ୍ରେ ନର୍ତ୍ତକ,
ନାଚି ଚାଲେ ଆଶାପନ୍ଥେ ମନ ଆଗେ ଯଥା,
ଗାଉଛନ୍ତି ସୁଗାୟକେ ମଧୁ ତାନେ, ସ୍ୱରେ ।
ବସି ଅଟ୍ଟାଳିକାଚୂଳେ କୁଳବାଳାକୁଳ
ଦେଖୁଛନ୍ତି ଶୋଭାଯାତ୍ରା, ବଜାଏ କେ ଶଙ୍ଖ,
କେ ଦେଉଛି ହୁଳହୁଳି, କେହି କେହି ଅବା
କରୁଛନ୍ତି ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି ବରକନ୍ୟା ଶିରେ ।
ଶେଷ ହେଲା ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରେ ନଗରଭ୍ରମଣ,
ବାହୁଡ଼ିଲେ ବରକନ୍ୟା ବସୁଦେବପୁରେ ।

ଅନନ୍ତର ଯୋଗଶାନ୍ତେ କନିଷ୍ଠ କୌନ୍ତେୟ
ବିଜେ ହେଲେ ସୁସଜ୍ଜିତ ମଧୁଶଯ୍ୟାଗୃହେ,
କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ତହିଁ ମିଳିଲେ ଆସିଣ
ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ଘେନି ସଙ୍ଗିନୀନିକର ।
ଦେହଳୀ ବଳାଇ ଦେଇ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ସର୍ବେ,
ଗୃହର କବାଟ ଖରେ ଆଣି ଆଉଜାଇ
ହୋଇଗଲେ ଅନ୍ତର୍ହିତ, ତହୁଁ ଧନଞ୍ଜୟ,
ସୁଭଦ୍ରାର ହସ୍ତ ଧରି ବସାଇଲେ ନେଇ
ଗଜଦନ୍ତ ପଲ୍ୟଙ୍କରେ, ବସିଲେ ଆପଣେ ।
ଲଜ୍ଜାରେ ନୀରବ ଭଦ୍ରା, ଫେଣ୍ଟି କେଶପାଶ
କେତକୀପାଖୁଡ଼ା, ତହିଁ ଲେଖିଲେ ଏ ଲିପି—
ଶେଫାଳିକାବୃନ୍ତରସେ, ଗୁଞ୍ଜକାଠିମୁନେ —
"ତୁମ୍ଭେ ମୋର ଦିବସରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ରାତ୍ରେ ଚନ୍ଦ୍ର,
ଅନ୍ଧର ନୟନ, ରତ୍ନଧନ ହୃଦୟର ।"
ଲେଖି ସାରି ଲେଖ ନେଇ ଛୁଆଇଁ ମସ୍ତକେ,

ଶୋଇଥିଲେ ଭକ୍ତିଭରେ ପାର୍ଥ ପଦତଳେ ।
ସତ୍ୱର ଉଠାଇ ତାହା, ପଚ୍ଛି ଧନଞ୍ଜୟ,
କହିଲେ, "ପ୍ରେୟସି, ତୁମ୍ଭେ ତତୋଽଧିକ ମୋର,
ଏ ବନ୍ଧୁ ବଚନ କିଆଁ ପର ବ୍ୟବହାର ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ଭଦ୍ରା, "ନାଥ ଆସିବା ସମୟେ
କହିଥିଲେ ଭ୍ରାତୃଜାୟା ସତ୍ୟଭାମା ଦେବୀ—
ନ କହିବୁ କେମାପଣି, କାନ୍ତେ ଆଗେ କଥା,
କହିଲେ ଚଳିଲେ ନାରୀ ମଧୁଶଯ୍ୟା ସ୍ୱନେ
କାନ୍ତେ କଥା, ଆଜୀବନ ହୁଏ ସେ ଦୁର୍ଭାଗୀ ।"
ଶୁଣି ପାର୍ଥ ହସି ହସି ପୁଚ୍ଛିଲେ ଆବର
'କିପା ତେବେ ପ୍ରିୟେ,ନେତ୍ରେ ଅଶ୍ରୁଧାର ତବ ?
"ଆନନ୍ଦରେ" ଉତ୍ତରିଲେ ସୁଭଦ୍ରା ସୁନ୍ଦରୀ ।
ତହୁଁ ପାର୍ଥ ଉତ୍ତରୀୟେ ପୋଛି ଦେଲେ ଅଶ୍ରୁ,
ମାତ୍ର ସେ ଅବାଧ୍ୟ ଅଶ୍ରୁ, ହେଲା ନାହିଁ ରୁଦ୍ଧ,
ଦୁଃଖେ ହେଉ, ସୁଖେ ହେଉ, ଫିଟିଗଲେ ଥରେ
ଅଶ୍ରୁଝର, ହୁଏ ନାହିଁ ସହଜେ ସମ୍ଭାଳି,
ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ନଦୀବନ୍ଧ ସ୍ରୋତବେଗ ଯଥା ।
ଇଷ୍ଟସମ୍ଭାଷଣ ପରେ ସେ ନବଦମ୍ପତି
ରତ ପ୍ରେମ-ପରିହାସେ—ଦାମ୍ପତ୍ୟ ସୁଲଭ ।
ଏଥିଅନ୍ତେ ପ୍ରାଣକାନ୍ତେ କହିଲେ ସୁଭଦ୍ରା
ବିନମ୍ର ମଧୁର ଗୀରେ, ଯାଚଞ୍ଚାଦୀପ୍ତିତ—
"ମାଗିବି ଗୋଟିଏ ଭିକ୍ଷା ଆଜି ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର,
କରିବ ମୋ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୟା କରି ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ମାଧବ, "ଦେବି, କି ଭିକ୍ଷା ତୁମ୍ଭର ?
ଭିକ୍ଷା ନୁହେଁ—ଆଦେଶ ତା, କରିବି ପାଳନ,
ଯାହା ଲୋଡ଼ା ଆଣିଦେବି ତ୍ରିଭୁବନେ ଖୋଜି ।"
ଭାଷିଲେ ସୁଭଦ୍ରା, "କିବା ଲୋଡ଼ା ଆନ ଦ୍ରବ୍ୟ,
ମୋ ବାଞ୍ଛିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଏକା ପାଦପଦ୍ମ ତବ,
ପୋଷିଛି ଆକାଂକ୍ଷୀ ଆଶା, କରିବ ପ୍ରଚାର
ସମାଜେ ନିଷ୍କାମ ଧର୍ମ, ଦେଖୁଛ ତ ନାଥ,
ଧର୍ମର ବିପ୍ଳବ, ଧର୍ମନାମେ ଅନାଚାର—
ଧର୍ମ ନାମେ ଜୀବହିଂସା, ହତ୍ୟା, ଭେଦନୀତି,
ଦେଖି ଦେଖି ସଦା ଦୁଃଖେ ଫାଟିଯାଏ ହିଆ ।
ଦେଖୁଛନ୍ତି ଅନାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଆର୍ଯ୍ୟେ ଘୃଣାନେତ୍ରେ,
ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଶାସ୍ତ୍ରପାଠ ନିଷିଦ୍ଧ ଛଳରେ
ହୋଇଛି ନିଷିଦ୍ଧ ଧର୍ମଚର୍ଚ୍ଚା, ପୁଣି ଆର୍ଯ୍ୟ
ଛୁଇଁଲେ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଛାଇ, ହେବ ଅପବିତ୍ର,
ପଶୁଛାୟା ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ନୁହେଁ ତ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ,
ତେବେ କି ଅନାର୍ଯ୍ୟ, ହାୟ, ପଶୁଠାରୁ ହୀନ
ଏହା ଯଦି ଧର୍ମ, ତେବେ ଅଧର୍ମ କେ ଆଉ !
ଏହା ସିନା ଧର୍ମନାମେ ଧର୍ମର ଅବଜ୍ଞା —
ଧର୍ମର ଦାରୁଣ ଗ୍ଳାନି, ଧର୍ମାଖ୍ୟାତ ପାପ ।
ଭାରତର ବେନି ବାହୁ—ଆର୍ଯ୍ୟ, ଆର୍ଯ୍ୟେତର,
ନ କଲେ ସାହାଯ୍ୟ ଦାନ ଏକ ଅପରକୁ,
ନ ମିଶିଲେ ଏକ ଶକ୍ତି ଅପର ଶକ୍ତିରେ,
ହେବ ନାହିଁ କର୍ମକ୍ଷମ ତାହା କେଉଁ କାଳେ ।
ଏହି ଭେଦନୀତିଫଳେ କେତେ ଉପଧର୍ମ
ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ସମାଜକୁ କରୁଛି ଦୁର୍ବଳ,
ଏହି ଭେଦନୀତି କାଟି ଗୋଟି ଗୋଟି ଶାଖା
ସମାଜ ବୃକ୍ଷର, ତାକୁ କରୁଅଛି ସ୍ଥାଣୁ ।
ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଚାଳିତ ସର୍ବେ, ନାହିଁ ଧର୍ମଭୟ,
ଉଣା ହେଲା ଧର୍ମବଳ, ଟେକିଲା ମସ୍ତକ
ପାପ, ସୁପ୍ତ ହେଲେ ସିଂହ ମାତନ୍ତି ଫେରବେ,
ନଥିବା କି ଶିଶୁପାଳ, ଜରାସନ୍ଧ ଆଦି
ଦୁଷ୍ଟ ନୃପ ଶ୍ୱାନବୃତ୍ତି, ହୁଅନ୍ତେ ନିରତ
ଅତ୍ୟାଚାରେ, ଖଣ୍ଡବୃତ୍ତି—ଲୁଣ୍ଠନେ, ଶୋଷଣେ !
ବଂଶୀୟ ସୁଖ୍ୟାତିବଳେ ମହାଦର୍ପଭରେ
ବୋଲାଉଅଛି ବା କେହି ଆପଣାକୁ ବଡ଼,
ଚଢ଼ିଲେ ଅପର ସ୍କନ୍ଧେ, ଦିଶନ୍ତି ସକଳେ
ବଡ଼, ଏହା ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ, ମାତ୍ର ନାହିଁ ତହିଁ
ଆପଣାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରଭାବ,
ନ ବୁଝନ୍ତି ଏହା ମୂଢ଼େ, ଅହମିକାମତେ ।
ଭାରତର ଏକମାତ୍ର ଯୁଦ୍ଧବୀର ତୁମ୍ଭେ,
ଶୁଣିଥିଲି ଏହା, ନାଥ, ପୂର୍ବେ ଜନରବେ,

ଚାକ୍ଷୁଷ ପ୍ରମାଣ ତାର ଲଭିଲି ମୁଁ ତାଇ
ଯଦୁସିଂହେ, ଜାଣନ୍ତି ପ୍ରଭୁ, ଏହା ଯୁଦ୍ଧବୀରେ
ହେବ ନାହିଁ କର୍ମୋଦ୍ଧାର, ଧର୍ମବୀର ବିନା,
ହୋଇ ଏବେ ଧର୍ମବୀର, ହେ ମହିମାଧର,
ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରଚାରିବ—ସତ୍ୟ ନିଷ୍କାମ ଧର୍ମର,
ତୁମ୍ଭେ ମୋର ଅନୁଷ୍ଠିତ ବ୍ରତର ସହାୟ,
ଏହି ଭିକ୍ଷା ଏ ଦାସୀର ତବ ପଦେ ଦେବ !"
ସୁଭଦ୍ରା-ବଦନ-ସୁବାଣୀ ଶୁଣି ସବ୍ୟସାଚୀ,
ଉଚ୍ଚରିଲେ ସ୍ମିତହାସ୍ୟେ ବିସ୍ମୟସ୍ତୁଲଭେ—
"ଭିକ୍ଷା ନୁହେଁ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରି, ମହାଶିକ୍ଷା ଏହା,
ଭ୍ରାତା ଯାର ବିଶ୍ୱଗୁରୁ, ତାଙ୍କ ଭଗିନୀର
ଏତିକି ସୁଗୁଣ ସିନା ବାସ୍ତବ ସମ୍ଭବ,
କରିଦେଲ ତୁମ୍ଭେ ମୋର ଭାବୀ ଜୀବନର
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଆଜ, ଏତେଦିନ ପରେ
ଲଭିଲି ମୁଁ ମାନବର ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା,
ସତୀ ନାରୀ ପୁରୁଷର ଗୁରୁ ସତ୍ୟ ଏହା,
ପୁରୁଷ ସଂସାରେ ସଦା ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳମତି,
ରମଣୀ ଶୃଙ୍ଖଳା ତାର, ଏହା ମହାସତ୍ୟ ।
ବହୁ ଭାଗ୍ୟଫଳେ ପ୍ରିୟେ, ମିଳେ ପାରତ୍ରିକ-
ପଥପ୍ରଦର୍ଶିକା ନାରୀ, ସୌଭାଗ୍ୟ ମୋହର
ନ ପାରିଣ କହି ଆଜ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ମୁଁ ।
ଆଜଠାରୁ ହେବ ମୋର ଜୀବନର ବ୍ରତ
ରୁଗ୍‌ଣସେବା—ଜାତିଧର୍ମ ଶତ୍ରୁ ନିର୍ବିଶେଷେ ।
ବିପନ୍ନର ସହାୟତା, ସତ୍ୟର ପାଳନ,
ଶାସ୍ତ୍ର ଉପଦେଶଦାନ, ସର୍ବଜୀବେ ଦୟା,
ସ୍ନେହ, ସାମ୍ୟ, ପ୍ରୀତି, ମୈତ୍ରୀ, ନିରଭିମାନିତା
ଏହାହିଁ ତ ସତ୍ୟଧର୍ମ, ପାଳିବ ଜଗତ ।
ପ୍ରଚାରିବି କୃଷ୍ଣନାମ —ଭକ୍ତି-ମୁକ୍ତି-ମନ୍ତ୍ର,
ଏ କାର୍ଯ୍ୟେ ମୋ ହେବେ ସାହା ଭ୍ରାତୃଦେବ ତବ,
ସତତ ସେ ସାଧୁକାର୍ଯ୍ୟେ ପରମ ସହାୟ,
ସ୍ଥାପିବେ ସେ ଧର୍ମ ସ୍ୱର୍ଗ ଏ ପୁଣ୍ୟ ଭାରତେ
ଧର୍ମରାଜ୍ୟ, ସତ୍ୟରାଜ୍ୟ, ଶାନ୍ତିରାଜ୍ୟ ଭବେ,
ସନାତନ ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ ହେବ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ଧର୍ମର ରକ୍ଷକ ଯେହୁ, ରକ୍ଷିବେ ସେ ଧର୍ମେ
ମୁଁ କେବଳ ଉପଲକ୍ଷ ହେବି ସେ କାର୍ଯ୍ୟର ।
ପ୍ରଚାରିବ କୁରୁପୁରେ ମହିଳା-ସମାଜେ
ପବିତ୍ର ନିଷ୍କାମ ଧର୍ମ ତୁମ୍ଭେ ବରାନନେ,
ବଢ଼ିବ ମୋ ଭାଗେ ସଦା ପୁରୁଷସମାଜ,
ପ୍ରଥମତଃ କୁରୁପୁର ହେବ କର୍ମକେନ୍ଦ୍ର,
ଉଠି ତହୁଁ ହେଉ କ୍ରମେ ବ୍ୟାପିବ ଭାରତେ,
ଉଠି ଯଥା ସରଗର୍ଭେ ଲୋଷ୍ଟ୍ରକ୍ଷେପେ ବୀଚି;
କ୍ରମଶଃ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ସ୍ପର୍ଶେ ଅବସୀମା ।"
ଏହିପରି ଧର୍ମନୀତି କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ
ପାହିଲା ରଜନୀ, ତହୁଁ ସୁଭଦ୍ରା, ଅର୍ଜୁନ
ଉଠିଗଲେ ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ସମାପନ ଆଶେ ।

ଘେନନ୍ତୁ ମେଲାଣି ଏବେ ତାପସୀ ସୁଭଦ୍ରେ,
ବର୍ଣ୍ଣିବ କି ଶକ୍ତି ମୋର, ତବ ପୁଣ୍ୟଚରିତ,
ଭବିଷ୍ୟ କରଣୀ ତବ ଅତୁଳ, ଅଦ୍ଭୁତ,
ଯାଇ କୁରୁପୁରେ ତୁମ୍ଭେ ବଳି ସମସ୍ତଙ୍କୁ
ଗୁଣେ ବଶ, କରିନେଲ ସକଳେ ନିଜର,
ରାଜଯୋଗୀ ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ସର୍ବଗୁଣଧର,
ହୋଇ ତବ ଗୁଣେ ମୁଗ୍ଧ, କିବା ରାଜନୀତି,
ଧର୍ମନୀତି, ବ୍ୟବହାରନୀତି, ସର୍ବକାର୍ଯ୍ୟେ
ନ ପଚାରି ମତ ତବ, ନ କରନ୍ତି କିଛି ।
ପତି-ବନବାସ କାଳେ ନିବସିଲ ଆସି
ପିତୃଗୃହେ, ଉଦାସିନୀ—ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ବେଶେ
ହେଲ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତୁମ୍ଭର, ଦେବି ! ନାରାୟଣ-ପୂଜା,
ଶସ୍ତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷାଦାନ କୁମାରଗଣର ।
ଯହିଁରୁ ସୁଶିକ୍ଷା ଲଭି ତୁମ୍ଭଠାରୁ ସିନା
ଅତିରଥ ଅଭିମନ୍ୟୁ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଅର୍ଜୁନ,
ହୋଇଥିଲା ସକ୍ଷମ ଦୃଢ଼ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହଭେଦେ
ସପ୍ତ ରଥୀ ଅଜେୟ ଯେ, ଭୁବନବିଦିତ ।
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଯୁଦ୍ଧେ ଯେବେ ମଲେ ବହୁ ସୈନ୍ୟ

ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ରଣକ୍ଷେତ୍ର ମୃତ, ମୁମୂର୍ଷୁରେ;
ସେକାଳେ ମୂର୍ତ୍ତେ ତୁମ୍ଭେ ଭ୍ରମି ଶିବିରରୁ
କଲ ଆହତର ସେବା କ୍ଷୁଧାତୃଷା ଭୁଲି,
ସ୍ନେହମୟୀ, କୃପାମୟୀ ମାତୃମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ।
ପ୍ରକାଶିଲ ଯେ କରୁଣା, ବାଳାରୁଣାଧର !
ନାହିଁ ତାର ସମକକ୍ଷ ତୁଳନା ମହୀରେ ।
ତୁମ୍ଭ ଶୁଶ୍ରୂଷାରେ ଭୀଷ୍ମ—ଶରଶଯ୍ୟାଶାୟୀ,
ଭୁଲିଥିଲେ ଶରପୀଡ଼ା, ଜାଣ ତୁମ୍ଭେ ସତ !
ଗୀତାମୃତ ତାଙ୍କ କଣ୍ଠେ, ମୁକ୍ତିମାର୍ଗଦର୍ଶୀ
ରଖିଥିଲ କରି ତାଙ୍କୁ ଭାବରେ ବିଭୋର,
ତେଣୁ ବୀର ମୃତ୍ୟୁକଷ୍ଟ ନ ପାଇଲେ ଜାଣି ।
ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ସ୍ଥିର ତୁମ୍ଭେ ଗିରିଚୂଡ଼ା ସମ,
ପ୍ରାଣପୁତ୍ର ଅଭିମନ୍ୟୁ ମୃତ୍ୟୁସମ୍ବାଦରେ
ନ ହେଲ ଅଧୀର, ଶୋକ ନ ପାରିଲା ଟାଳି
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ସମ ବଳେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଯାଦବ !
ବୀରପତ୍ନୀ, ବୀରମାତା, ବୀରବାଳା ତୁମ୍ଭେ,
ମନବଳେ ବଳୀ, ଶୋକ କି କରିବ ତବ,
ମନର ବଳରୁ ଦେବ, ପାରେ ନାହିଁ କେବେ
କୋଟି ମତ୍ତ ଐରାବତ ପ୍ରତିହତ କରି ।
ପ୍ରଚାରି ଭଗବଦ୍ଗୀତା ଅଦ୍ଭୁତ ଆବାସେ,
ରଣକ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟେ, କୋଟି ମୁମୂର୍ଷୁ ପ୍ରାଣରେ
ସମର୍ପିଲ ଶାନ୍ତି, କୋଟି ମୁମୂର୍ଷୁ ଅସ୍ଥାର
କରିଦେଲ ଗତ, ସୁଖେ ଗଲେ ସେ ତ୍ରିଦିବେ ।
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ସମରାନ୍ତେ ସୁଧୀ ଧର୍ମରାଜ
ହେଲେ ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଭାରତମଣ୍ଡଳେ,
ମାତ୍ର ସେ ଶୋଣିତପ୍ଲାବୀ ଶୋକ-ସିଂହାସନ

ନ ଲଗିଲା ସୁଖ ତାଙ୍କୁ, ତହୁଁ ପରୀକ୍ଷିତେ
ସମର୍ପି ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-ଭାର, ଶୈଶବେ ତାହାର
ନିୟୋଗି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଭଦ୍ରେ, ପ୍ରତିନିଧିରୂପେ,
ଆଚରିଲେ ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଭ୍ରାତୃ, ପତ୍ନୀ ସହ ।
ପାଳିଲ ପ୍ରକୃତ ତୁମ୍ଭେ ପୁତ୍ରନିର୍ବିଶେଷେ
ଅଦ୍ଭୁତ ଯୋଗ୍ୟତା ସହ, ତବ ସୁପାଳନ
ବଳିଗଲା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସୁପାଳନୁ ସତ !
ଯଥାକାଳେ ପୌତ୍ରକରେ ଅର୍ପି ଏ ଭାରତେ
ଗଲ ଚାଲି ସ୍ୱର୍ଗଧାମେ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରଥେ ବସି ।
ଗଲ ତୁମ୍ଭେ ଦେଖାଇ ଯେ ନାରୀଜୀବନର
ଅପୂର୍ବ ଆଦର୍ଶ ଚିତ୍ର, ଭୁଲିଛି ତା ଏବେ,
ଏ ଭାରତଗଣି ଏବେ ପ୍ରସରୁ ତ ନାହିଁ
ତୁମ୍ଭ ଭଲ ହାସ୍ୟ ଦେବ, କିବା ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ-
ରମଣୀ-ଭୂଷଣ-ମଣି, ଯାଇଛ ପ୍ରତ୍ୟୁଷେ
ଆଦର୍ଶ ରମଣୀରତ୍ନେ ତୁମ୍ଭେ ଗୁଣବତି
ଯେଉଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସିଂହାସନ, ବସିବାକୁ ତହିଁ
ଉପଯୁକ୍ତ ନାରୀ ଏବେ ଏକାନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ।
ଏକାଳ ରମଣୀଙ୍କର ନାହିଁ ଉଚ୍ଚ ବ୍ରତ,
ଉଚ୍ଚ ଦୀକ୍ଷା, ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତା,—ଅଛି ଏକା ଖାଲି
ଆଜୀବନ ନୀଚ ଚିନ୍ତା—ସ୍ୱଭାବଗ୍ରାସିଣୀ,
ନ ପଡ଼ିବ କାହିଁ ନାମେ ଭାବୀ ଇତିହାସେ
କୃଷ୍ଣ ମଳିନ ରେଖା, କରି ଆଶୀର୍ବାଦ,
ଘୁଞ୍ଚିଯାଉ ଏ କୁତ୍ସିତ ଆର୍ଯ୍ୟବାଳାଙ୍କର,
ହେଉନ୍ତୁ ସେ, ଦେବ ! ତବ ସଦ୍ଗୁଣଦାୟାଦ ।
ସୌଭାଗ୍ୟର ସୁପ୍ରଭାତ ଅଭାଗିନୀଙ୍କର
ହେଉ ସନ୍ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ, ହେଉନ୍ତୁ ସେ ଧନ୍ୟ ।

ସୁରଙ୍ଗୀ କାବ୍ୟ

ଉପହାର

ପରମ ମାନନୀୟ,

ଉତ୍କଳ-ପ୍ରସୂତଯଶା, ଉତ୍କଳମାତାର-ସର୍ବ-ଗର୍ବିତ ରତ୍ନ, ସୁରଙ୍ଗୀ-ଅଧୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀଲ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି ରାଜା ହରିଚନ୍ଦନ ଜଗଦେବ ମହୋଦୟ—ଶ୍ରୀକରକମଳେଷୁ ।

ଶ୍ରୀମନ୍ମହାଭାଗ,

ଶ୍ରୀଛାମୁ ମୋର ଅଗ୍ରଜ ମହୋଦୟଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ-ସେବାର ସୁବିଧା ପ୍ରଦାନ କରି ଅସ୍ମମାନଙ୍କର ମହୋପକାର ସାଧନ କରିଅଛନ୍ତି । ସେହି ଅଯାଚିତ ଅନୁଗ୍ରହର କଥଞ୍ଚିତ୍ ପ୍ରତିଦାନ ସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀଛାମୁରେ କିଛି ଭେଟି ଦେବାର ବାସନା ମୋ ହୃଦୟରେ ଜାଗରୁକ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ରୁଚି-ପ୍ରଣାଳୀ ଏବଂ ସେଥିର ଉପାଦାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ସାରସ୍ୱତ ପଦାର୍ଥ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ପ୍ରୀତିସମ୍ପାଦନରେ ଅକ୍ଷମ, ଏହା ମୁଁ ଅପରିଜ୍ଞାତ ନୁହେଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରରେ ଭାରତୀଙ୍କ କଳ୍ପନା-ଉପବନରୁ ସୁରଭିତ କାବ୍ୟକୁସୁମ ଚୟନ କରି ତାହା ଶ୍ରୀଛାମୁରେ ଉପହାର ଅର୍ପଣ କରିବି, ସେଭଳି ବିଦ୍ୟାବୁଦ୍ଧି ବା କ୍ଷମତା ମୋର ଆଦୌ ନାହିଁ । ଯାହା ହେଉ, ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ସୁବିଧାରେ ମୋର ଅଗ୍ରଜ ମହୋଦୟ ସୁରଙ୍ଗୀରାଜ୍ୟର ବହୁ ଗ୍ରାମ, କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର ଗିରିମାଳା ଏବଂ ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟରେ ମାସାଧିକକାଳ ଭ୍ରମଣ କରି ଯେଉଁ ପ୍ରାକୃତିକ, ଐତିହାସିକ, ଭୌଗୋଳିକ, କିମ୍ବଦନ୍ତୀକ ଏବଂ ଲୋକଚରିତ ତଥ୍ୟମାନ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ, ତାହା ପୁସ୍ତକାକାରରେ ଶ୍ରୀଛାମୁରେ ସାନନ୍ଦରେ ସମର୍ପଣ କଲି । ଏହି କାବ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ରାଜ୍ୟ ଏବଂ ପୂଜନୀୟ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପବିତ୍ର ଆଖ୍ୟାନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଥିବାରୁ ଏହା ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ସମଧିକ ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ହେବ ବୋଲି ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ।

ଇଛାପୁର
୨୫।୧୨।୧୨

ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର
ଅନୁଗତ ସେବକ
ଶ୍ରୀ ସୋମନାଥ ମହାନ୍ତି

ସୁରଙ୍ଗୀ କାବ୍ୟ

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

—ନଟବାଣୀ—

ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀ ତବ ପ୍ରିୟଧାମ,
ଶାଶ୍ୱତୀ-କୀରତି- ମାଳତୀ ଗଞ୍ଜାମ ।
ସ୍ୱକେ ତାହା ବକ୍ଷେ ସୁରଙ୍ଗୀ ନଗରୀ,
ମାନସେ ମନୋଜ୍ଞ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଦ୍ମ ସମ ।
ଗିରି-ଶୋଭାମୟୀ କାନନ-କୁନ୍ତଳା,
ସୁଷମାର ସୀମା ଶସ୍ୟ-ସୁଶ୍ୟାମଳା ।
ନିତ୍ୟ ନବରଙ୍ଗ— କୁଶଳା ପ୍ରକୃତି,
ଅବର କୀର୍ତ୍ତିକି ସ୍ୱଭାବ ବ୍ରତୀ,
ଉଭେ ତାର ବେଶ— କାନ୍ତି, ବେଶକାର,
ତେଣୁ ଶୋଭାସ୍ତୋକ୍ୟ ଏକ ଛତ୍ର ତାର ।
ଗିରି, ଉପତ୍ୟକା, ନଦ, ନଦୀ, ବନ,
ଦୀର୍ଘୀ, ଦେବାଳୟ ଉଦ୍ୟାନ ଭବନ,
କ୍ରୀଡ଼ାଗାର, ବେଦୀ ଉପବନ, ସେତୁ,
ଏ ସକଳ ତାର ମଧୁରିମା ହେତୁ ।
ନିସର୍ଗ, କୃତ୍ରିମ ଦୃଶ୍ୟ ଏକାଧାରେ,
ଦୁର୍ଲଭ ଏସନ ସିନା ଅନ୍ୟଠାରେ ।
ଉଦ୍ଧବ ଶ୍ରୀ ନୃପ ପାଳନେ ସଜ୍ଜନ,
ସର୍ବାଂଶେ ନଗରୀ ଗଞ୍ଜାମେ ସୁତୀର୍ଥ ।
ସୁରଙ୍ଗୀ ସୁଷମା ନାହିଁ ପଟାନ୍ତର,
ମାତ୍ର ଜଳବାୟୁ ନୁହଁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ।

କେତକୀ କୁସୁମେ କେ ଜାଣି କିପାଇଁ,
ରଚିଲେ ବିଧାତା କଣ୍ଟକେ ଜଡ଼ାଇ ।
ତାଙ୍କର କରଣୀ ଜଣା ତାଙ୍କୁ ଏକା,
ଛାର ନର ତାହା ଭାବି ହୁଏ ବୋକା ।
ସଂସାରେ କାହାକୁ ସର୍ବଗୁଣାନ୍ୱିତ,
କରିବାକୁ ସେହି ପ୍ରାୟଶଃ କୁଣ୍ଠିତ ।
ଉତ୍ତରେ ବାହୁଡ଼ା ତଟିନୀ ସୁନ୍ଦରୀ,
ବହିଯାଏ "ବଡ଼ — ନଦୀ" ଆଖ୍ୟା ଧରି ।
ମାର୍ଜ୍ଜିତ ହୀରକ ତାପସୀ ପ୍ରାୟେ,
କୌବେରୀଂ କଣ୍ଠେ ସେ ବୃତ୍ତ ଶୋଭାପାଏ ।
ନିବସନ୍ତି ତୀରେ ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦିକେଶ୍ୱର,
ନୃସିଂହଧ୍ୱଜଙ୍କ ସଂସ୍ଥାପିତ ହର[2] ।
ମହିମା ତାଙ୍କର ଚୌଦିଗେ ବିସ୍ତୃତ,
ପାଦୋଦକ ଯଥା ସାକ୍ଷାତ ଅମୃତ ।
ହତାଶ ରୋଗୀଏ ରୋଗମୁକ୍ତି ଆଶେ,
ଦିଅନ୍ତି ଧାରଣା ଆସି ତାଙ୍କ ପାଶେ ।
କଲେ ତାଙ୍କଠାରେ ମାନସ ବୃଷଭ,
ପଳାଏ ପ୍ରମାଦ ହୋଇଣ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ।
ନାନା ବନହ୍ରଦ— ସୁମଞ୍ଜୁଳ କୁଞ୍ଜେ,
ବସନ୍ତ ଶଙ୍କର ସେବନ୍ତି ବୃଷପୁଞ୍ଜେ ।

୧—ଉତ୍ତର ଦିଗ । ୨—ନୃସିଂହଧ୍ୱଜ ନାମକ ଯୁବରାଜୀର ଜନୈକ ସଭାସଦଦ୍ୱାରା ଏହି ଶିବଲିଙ୍ଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ

ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ତହିଁ ଫୁଟି ପ୍ରଶଡହାସ,୧
ଶୁଭ୍ର ସ୍ପଷ୍ଟବର୍ଣ୍ଣେ କରେ ପ୍ରଶଡହାସ ।
ଧରିଛି ସ୍ତବଣହସ୍ତା ୨ ଅଳ୍ପ ଦୂରେ,
ପୁଷ୍ପରୂପ ରୌପ୍ୟ— ଅଲଟ ଛାମୁରେ ।
ପିତ୍ତଜନମଁତ ମହାପକ୍ଷିଗଣ,
ଅବସ୍ଥିତ ପାର୍ଶ୍ୱେ ସତତ ଦୂଷଣ ।
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ନାନା ଛନ୍ଦେ ରଚି ଜଟାଜୁଟ,
ସୃଜିଅଛି ଶିରେ ଶଶାଙ୍କ-ମୁକୁଟ ।
ମନ୍ଦିର ପଶ୍ଚାତେ ଛାଇ ବେଦୀବକ୍ଷ,
ଖଣ୍ଡିତ ଶିଳା— ବୃକ୍ଷରୁ ଅସଂଖ୍ୟ ।
ପ୍ରାଚୀନ ସେ ବେଦୀ କହନ୍ତି ନୂଆ ଦିଶେ,
ଈଶାନ ବାହନ ଗବାଳୟ କି ସେ ?
ହରିଚନ୍ଦନାଖ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର,
ସୁରଙ୍ଗୀ-ଭୈରବ— ପ୍ରକାଶକ ଚନ୍ଦ୍ର,
ସ୍ଥାପି ଯାଇଛନ୍ତି ଏଥି ଶସ୍ତ ଗ୍ରାମ,
ଧରେ ସେ "ଚୈତନ୍ୟ— ଚନ୍ଦ୍ରପୁର" ନାମ ।
ଗୋଦାବରୀ ତଟେ ପଞ୍ଚବଟୀ ପରି,
ବାହୁଡ଼ା ପ୍ରାନ୍ତରେ ଶୋଭେ ସେ ନଗରୀ ।
ଚିତ୍ର ରେଖାବତ ତହୁଁ ନନ୍ଦିଗ୍ରାମ,
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଆଭାସ ଦିଶେ ଅଭିରାମ ।
ଦରିଦ୍ରର ଆଶା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଯେସନ,
କ୍ଷଣେ ଦିଶେ, କ୍ଷଣେ ହୁଏ ଅଦର୍ଶନ ।
ପୂର୍ବରେ "ଶୁଖୁଆ— ଖାଇ" ଖଣ୍ଡିତ ୩
ବହୁ ବନ୍ଧନଗ— ଶ୍ରେଣୀରେ ପୂରିତ ।
ବସନ୍ତ ଗୋପନେ ସେ ଶୈଳେ ସର୍ବଦା,
ଦେବୀ ବିଶ୍ୱମ୍ଭରୀ ଅଭୟ ବରଦା ।
ମୃଗୟାର୍ଥେ ତହିଁ ଯେ କରେ ଗମନ,
ଦେବୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବେ ହୁଏ ସେ ବିପନ୍ନ ।

ନଖେଳି ପାରିଧି ଏଣୁ ସେ ପର୍ବତେ,
ନିର୍ଭୟେ ଜନ୍ତୁଏ ଭ୍ରମନ୍ତି ନିରତେ ।
ବହୁ ତରୁଲତା ବହୁ ଶୃଙ୍ଗେ ପୂରି,
ଧରେ ଗିରି ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମାଧୁରୀ ।
ଦେଖ ଚୂଡ଼ା ବନ୍ଧ ଫଣିଫଣାବୃତ,
ଧରେ କେ ଭୈରବ ୪ ସୌରିଭର ମୂର୍ତ୍ତି
ଅର୍ପିଛି କା ଅଙ୍ଗେ ଉପବୀତ ଝର,
କେ ଶୁଭ୍ର-ଜଟିଳ ଦେଖ କା ଝାଙ୍ଗର ।
ମାଳ ଶ୍ୱେତ ଦୂର୍ବା ଝାଙ୍ଗରେ ଖରଳେ,
ଓଷ୍ଠାରେ ଦର୍ଶିତ— କିଦୃକ୍ଷା ପ୍ରବଳେ ।
ଆହା ସେ ସୁଷମା ଶୋଭା-ଛତ୍ରଟୀକା,
ଶିବ-ଶିରେ କି ସେ ଚନ୍ଦନ ଛୁଣ୍ଡକା ।
ପ୍ରାତେ କୀଶେଽ ତହୁଁ ଶବଦ କୁହାଟ
ସହ ଶରଚନ୍ତ ସମର ବସ୍ତ ।
ଭେଦି ସେ ଚହଳ ହୁଏ ସମୁଦ୍ଭୂତ,
ବେଳେ ବେଳେ ପିକ— ବଧୂ-ମଧୁଗୀତ ।
କାଠିନ୍ୟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ କରିଣ ଆହ୍ୱାନ,
କରୁଛି କି ଶାନ୍ତ ଉପଦେଶ ଦାନ ।
ଏଥି ଏ ଧାରଣା ଜାତ ହୁଏ ମନେ,
ଥାଏ ମଧୁରତା କାଠିନ୍ୟ ବେଷ୍ଟନେ ।
ଥାଆନ୍ତା କି କହୁ ମଧୁ-ସୁଧାଞ୍ଚିତ,
ଭୀମଦଂଶୀ ଉଗ୍ର ସରଘା ବେଷ୍ଟିତ ?
ଅବା ନାରିକେଳ ଶସ୍ୟେ ସୁକୋମଳ,
ଥାନ୍ତା କି ଆଚ୍ଛାଦି କର୍କଶ ବଲ୍କଳ ।

ଶୋଭେ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରେ ନନ୍ଦନ କାନନ,
ଗିରି-ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କ କେଳି ଉପବନ ।
ପିଆଳ, ହିନ୍ତାଳ, ରସାଳ, ବକୁଳ,
ନାରିକେଳ, ତାଳ, ପୁନ୍ନାଗ, ନିଚୁଳ୬

୧—ଢଳଅର । ୨—ସପ୍ତପେଣୀ । ୩—ଛଞ୍ଚାଣମାନେ ପଥିକ କେଉଟମାନଙ୍କ ଭାରରୁ ଶୁଖୁଆ ନେଇଯାଇ ପର୍ବତରେ ବସି ଖାଆନ୍ତି । ଏଣୁ ପର୍ବତର ନାମ ଶୁଖୁଆଖାଇ ହୋଇଅଛି । ୪—ମହୁଷ । ୫—ବାଇଲଗଣ । ୬—ହିଜଳ ଗଛ ।

ଅଛି ବହୁଶାଖ ଶାଖୀ ବହୁତର,
ପାଶେ ପାଶେ ଲଭା ଛନ୍ଦି ବଦେ ବର ।
ମଧ୍ୟେ ସ୍ୱଜମାର୍ଗ ଗଇଛନ୍ତି ଅଛ
ବନ ଭେଦି ଜବା ବହେ ସରସ୍ୱତୀ ।
କିଶେ ତହୁଁ ପନ୍ଥ ଅନ୍ତସ୍ଥଳ ଭେଦି,
ଡାଳଗୁଞ୍ଜ ଠକେ ସୀତାଦେଈ ୧ ବେଦୀ ।
ନୀଳ ସମତଳ ବିଶାଳ ପାଷାଣ,
ଅସ୍ତ୍ରବ୍ରଣ ପର ଅଙ୍କ ଚିହ୍ନମାନ ।
କୃଷ୍ଣ କିଶେ ତାହା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବର୍ତ୍ତେ,
ଶୁଦ୍ଧେଶ ବାଜନ— ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନୀଳପାଟେ ।
ସୈନ୍ୟ ଠଣାକୃତ ଠଣା ଗ୍ରାମଠାରେ,
ସ୍ଥିତ ସ୍ୱଲ୍ପାଙ୍ଗୁଣୀ ରସାଳ ଛାୟାରେ ।
ସ୍ୱଜ୍ୟ ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଅଟନ୍ତି ଏ ଦେବୀ,
ଲଭନ୍ତି ଅଭୀଷ୍ଟ ଯେତେବେ ତାଙ୍କୁ ସେବି ।
ପୂର୍ବକାଳେ ଦେବୀ ସ୍ୱଜ୍ଜ ସମସ୍ତରେ,
ରକ୍ଷୁଥିଲେ ସ୍ୱଜ୍ୟ ଚଢ଼ି ହୃଦୟରେ ।
ସେହେତୁ ଅବଧି ଦେବୀ ବରଭୁଜା
ପାଉଛନ୍ତି ସ୍ୱଜ— କୁଳେ ଅଗ୍ରପୂଜା ।
ରଖି ପ୍ରଶନାଧି ନୃପତି ସଦନେ,
ଭଜେ ଏବେ ଦେବୀ ରମ୍ୟ ନୌବିହାରେ ୨ ।
ଲଭା ଡାଳଗୁଞ୍ଜ ଘନତମ୍ବୀ ତୃଣ,
ଧରେ ଶରେ ଦୀପ୍ତ ୩ କୃଷ୍ଣାଭ୍ର ମହୁଡ଼ ।
ଅନନ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ସେ ମନ୍ଦରବର,
ଦ୍ୱିତୀୟ ମହେନ୍ଦ୍ର— ଗିରି ଗଣ୍ଡାମର ।
ଧରେ ଗିରି ଶିଖି ଯଥା ମତଙ୍ଗଜ,
ମହୀ ଭେଦି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉଠେ ଜ ବିଗ୍ରହ ?
ତାହିଁ ମୋର ଶକ୍ତି ଅତି ଅକିଞ୍ଚିତ,
ଗାଇବ ସେ ଗିରି ମହାଶକ୍ତି ଗୀତ ।

ସେ ଶକ୍ତି ସନ୍ମୁଖେ ମୋ ଶକ୍ତି ଭୁଜଙ୍ଗ
ବାସ୍ନଧି ସହ ଯଥା କୁଶଜଣା ୪ ।
ସୁରଙ୍ଗୀ ଶକ୍ତିର ସେହୁ ମାନଦଣ୍ଡ,
ତା ଯୋଗୁଁ ସୁରଙ୍ଗୀ— ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ୟ ଅଖଣ୍ଡ—
ଥିଲା ପୂର୍ବକାଳେ, ଅଟେ ତାହା ଚିହ୍ନ,
ସୁରଙ୍ଗୀର ଭକ୍ତ— ବଟ କାମଧେନୁ ।
ବୃକ୍ଷ ଲୋମକୂପେ କୋଟି ଶଙ୍ଖ ପତ୍ର,
ଧରେ ଗଣ୍ଡଶୈଳ ଶସ୍ୟରେ ଶିଖସ୍ତ ।
ବିଘୋର ସାଗନ୍ୟ ସୁଷମା, ସମ୍ପତ୍ତି,
ମୈତ୍ରୀ ଭାବେ ନଗେ କରନ୍ତି ବସତି ।
ରସାଳ, ପନସେ ଅପାଡ଼ ଶିଖର,
ମଣ୍ଡି ଗିରିବର ଦିଶେ ଚାରୁତର ।
ଚୂଡ଼ା ପରେ ଚୂଡ଼ା ଶୋଭେ ଅଗଣନ,
ସ୍ତରେ ତହୁଁ ପରେ ଉପଚୂଡ଼ା ଘନ ।
ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଶ୍ୱେତ— ଘଞ୍ଚ ନୀଳ ପଲ୍ଲବେ,
ଚଢ଼ିଯାଏ ଯେବେ ପର୍ବତ କଟକେ,
ତଦ୍ଦର୍ଶନେ ଆସେ ଏ ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା ଅସେ,
ତାମସ ହୃଦେ କି ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ବ୍ୟାପେ ।
ଘନେ ଦେଖି ନାଚେ ଘନବର୍ଣ୍ଣ ଦେବୀ,
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଗଞ୍ଜି ଚାରୁପୁଚ୍ଛ ଟେକି ।
ଫୁଅନ୍ତି ଉଦେ ସେ ଗିରିଶୃଙ୍ଗେ ରବି,
ପ୍ରକାଶି ଅତୁଳ ନିତ୍ୟ ନବ ଛବି ।
ଉଦୟ—ଅଚଳ ସେହୁ ସୁରଙ୍ଗୀର,
ପ୍ରାତଃଛବି ତାର କଣେ କଟ ଗୀର ।
ଅର୍ଦ୍ଧ ଶୁକ୍ଳ, ଅର୍ଦ୍ଧ ଶ୍ୟାମଳେ ବିଚିତ୍ର,
ଧରେ ହରହର ମିଳନ ମାଧୁରୀ ।
ମୁକ୍ତ ହୋଇ କ୍ରମେ ଗିରି ଅନ୍ତରାଳୁ,
ଚୁଏ ଯେତେବେଳେ ରବି ଗିରିଭାଳୁ,

୧—ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ସୀତାଦେଈ ବାଉଁଜା । ଏଠାରେ ସ୍ୱଜପରିବାରମାନଙ୍କର ବାର୍ଷିକ ଭୋଜି ହୁଏ । ୨—ଏହା ଗୋଟିଏ ରମ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନ । ୩—ତାଳକୁଣ୍ଡି ସୁରଙ୍ଗୀର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ପୂର୍ବକାଳରେ ଏହି ପର୍ବତରୁ ସଙ୍ଗୀତ ତାଳ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଯାଉଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ତାଳଗୌଡି ହୋଇଥିଲା; ସଂପ୍ରତି ଅପଭ୍ରଂଶ ହୋଇ "ତାଳକୁଣ୍ଡି" ହୋଇଅଛି । ୪ ପର୍ବତରେ କୃଷ୍ଣାଭ୍ର ଖଣି ଅଛି । ୪—ଜଳକଣା ।

ପୁଷ୍ପ ପଲ୍ଲବାସୁ   ମୁକ୍ତ ହେଲା ପର,
ଅଭ୍ୟାସର ବାଳ—   ଶୃଙ୍ଖଳିତ ହର ।
ଯବା ପ୍ରାଣୀଭାବେ   ଦିଶେ ହେଇମିଳ,
ସନ୍ତୁସ୍ୱର ରଚୀ   ଚଟୁଳ ଝିଙ୍କଲ ।
ତଳ ସନଛାୟା   ଖସ୍ ଝଲ୍‌ମଳ,
ସଟେ ଗୈଣ୍ଡବେତେ   ଭଟକ ସମର ।
ଅଚମ୍ଭିତେ ରୌଦ୍ରେ   ଘାସ ଜଳେ ଛାଇ,
ପରକ୍ଷଣେ ଖସ୍   ଦିଏ ଡାଳୁ ଖାଇ ।
ଘାସମାନେ ଜାତ   ହୋଇ ପରସ୍ପରେ,
ସୃଷ୍ଟି ଘାସେ ବଢ   ଲୁପ୍ତ ସଭ୍ୟରେ ।
ହେବ ହେବ ଏଥୁ   ମହାଦୃଶ୍ୟ ତଳ
ଦୁଏ ଦୃଢ ମଧ୍ୟେ   ଏ ଭାବ ଉଦିତ—
ମୃତ୍ୟୁ ପାଇ ଜୀବ   ଜନ୍ମି ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ,
ଜନ୍ମଲଭ ଅର୍ଥେ   ସୃଷ୍ଟି ଏଥି ମରେ ।
ମରଣର ଯଥା   ଜନମ କାରଣ,
ତଥା ଜନମର   ନିଦାନ ମରଣ ।
ଧରେ ବନ୍ଧୁ ଦଲୀ ୧   ଗର୍ଭେ ଧସ୍ୱଧର,
ପ୍ରକୃତି-ସୃଣୀଙ୍କ   ଗୁପ୍ତ ଗନ୍ତାଘର ।
ବାହାରିଲ ପ୍ରାୟ   ବଲ୍ମୀକରୁ ବ୍ୟାଳ
ବଳୁଆ ସେ ନିମ୍ନେ   ବନ୍ଧୁ ଝରମାଳ ।
ପ୍ରଭ ସୁହା, ପ୍ରଭ   ବୃନ୍ଦା, ପ୍ରଭ ଝର
ମହାଶିକ୍ଷା, ମହା   ଦୃଶ୍ୟର ଆକର ।
ଅଧିବନ୍ତ ମହା—   ଭାବ ଉନ୍ମେଷକ,
ଏଣୁ ମହୀଧର   ନୀରବ ଶିକ୍ଷକ ।
ଅଚଳ କଟିରେ   ସ୍ଥିତ ଶିଳାଗଡ଼ୀ,
ଧରେ ଆଖ୍ୟା "ସାତ   ବଖରିଆ" ଦଲୀ ।
ଅପ୍ରଶସ୍ତ ଗର୍ଭ   ଗଭୀର ବିଶେଷ,
ଭୀଷଣ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ   ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଦେଶ ।
ଯାହିଁ ଗହ୍ୱଳର   କନ୍ଦର୍ପ ସଂସର୍ଗ,
ସେ ଶାନ୍ତ ସ୍ଥାନ   ସ୍ୱରଗର ସ୍ୱର୍ଗ ।

ଯବା ବନଦେବୀ   ଶୟନ କୁଟୀର,
କମ୍ପା ଗିରି ପୁତ୍ର—   ସୁଲଭା ମନ୍ଦିର ।
ମାଳତୀ ନିଅଛ   ଗାଟଳୀ ଲତିକା
ଆବର ଅସ୍ପୋଟା ୨   ଲତାକୁଳ-ଟୀକା,
ପ୍ରିୟସଖି ପ୍ରାୟ   ମଣି ପରସ୍ପରେ,
ଆଲିଙ୍ଗି ଅତନ୍ତ୍ର   ଏକକୁ ଅପରେ ।
ବଣ, ଯୋଗିଯୋଗ୍ୟ   ସେ ସ୍ଥାନ ସୁନ୍ଦର,
ଆନ ପକ୍ଷେ ସିନା   ବକ୍ଷ୍ମୀ, ଭୟଙ୍କର ।
ଆଦର୍ଶେ ସେ ଦୃଢ଼େ   ସାଧକର ମନ,
ଓଷ୍ଠାରେ କଳ୍ପନା   ଭାବକୁ ଯେସନ ।
ଗୁହା ପରେ ଗୁହା,   ଗୁହା ତାହା ପରେ,
ଭୟ ସୁଙ୍କା ତହିଁ   ନ ପଶେ ଭୟରେ ।
ଅନ୍ଧାର ଅନ୍ଧାର—   ପ୍ରେୟ ଚମତ୍କା,
ବେନକର ଭାହା   ଚିରସ୍ଥାୟୀ ଘଟା ।
ଭେଦ ଶୋଭାର୍ଣ୍ଣେଷ୍ୟ   ଚାକଚକ୍ୟ-ଭକ୍ତି,
ନ ହେବ ଏ ସ୍ଥାନ   ପ୍ରଭ ଅନୁରକ୍ତ ।
ଏ ଦେବ-ବାଞ୍ଛିତ   ଧାମ ଯେଉଁ ଜନ,
ନ ଦେଖିଛନ୍ତି ସାର୍ଥ ନୁହେଁ ତା ନୟନ ।
ସମ୍ପଲେ ସେ ସ୍ଥଳୁ   ଝରେ ଯେ ଅମିୟ,
ଲେଖନୀୟ ନୁହେଁ   ନିଷ୍ପେ ତା ପାଠୀୟ ।
ସାତ ବଖରିଆ   ଦଲୀ ବାମେଭରେ,
ସ୍ଥିତ ଆନ ଗୁମ୍ଫା   ଅଚଳ କଣ୍ଠରେ ।
ପ୍ରସ୍ତର କାତାନ   ନାମେ ଶୈଳାଙ୍ଗଣା,
ସୁଷ୍ଠୁ ତହିଁ ସଦା   ଦ୍ରବମୟୀ ଗଙ୍ଗା ।
ତାହୁଁ ଅସି ଜଳ   ରହିଛି ସଞ୍ଚିତ,
ଭାଳିଲେ ସେ ତଥ୍ୟ   ଶୁଦ୍ଧେ ଭ୍ରମେ ଚିତ୍ତ ।
ଧନ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ତବ   ଅଜ୍ଞେୟ କୌଶଳ,
ପର୍ବତ ଶିଖରେ   ରଖିଅଛ ଜଳ !
ନିଷ୍ପେ ଏହା ତବ   ମହିମା ମହତ୍ତ୍ୱ,
ନରର କି ସାଧ୍ୟ   ବୁଝିବ ସେ ତତ୍ତ୍ୱ ।

୧—ଦରୀ ଗହ୍ୱର । ୨—ବଣମଲ୍ଲୀ ।

ହୁସ୍ୱେଶ୍ୱ ଶିଳା— ବନ୍ଧୁର ଅସ୍ତନେ,
ବସି ବସି ଧର ଧର ଯାନ୍ତି ଜନେ ।
ମାନ ସହସ୍ରଏ ଅବଲୀଳାକ୍ରମେ
ଡେଇଁ ଡେଇଁ ଯାନ୍ତି କପି ଯଥା ଗମେ ।
ବୃଦ୍ଧ ପ୍ରୌଢ଼ ଯୁବା ବାଳକ ସକଳ,
କରନ୍ତି ପଥ ଅଭ୍ୟାସେ ସରଳ ।
ଜୀବର ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକୃତି ଅଭ୍ୟାସ,
ଇଚ୍ଛାଏ ସେ କର୍ମ— ପଥ ପ୍ରାସ ହାସ ।
 କଲ ପ୍ରାୟ କହ ବଦନ ବ୍ୟାଦାନ
ଅଦୂରେ "କୁମ୍ଭୀର— ଗୁମ୍ଫା" ବିଦ୍ୟମାନ ।
ବହୁ ଋଷି ତହିଁ କରୁଥିଲେ ତପ,
ନାହାନ୍ତି ସେ ଋଷି ଅଛି ମାତ୍ର ଗପ ।
ଉଠୁଥିଲ ଯହିଁ ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ର ଗାନ,
ହୋଇଅଛି ଏବେ ଅହା ସେ ଶ୍ମଶାନ !
ଦେଖୁଅଛି ସାକ୍ଷୀ ଏବେ ସେ ପର୍ବତ,
କାଳର କୁଟିଳ ଗତି ଏହା ସତ ।
ଯେଉଁ କାଳ ଆଣେ ସୌଭାଗ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତି
କିଏ ପୁଣି ସେହି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଦୁର୍ଗତି ।
କ୍ରୂର କାଳର ଏ ମହା ପ୍ରତାରଣା,
ଜାଣେ ଅବହେଳେ ମାନବ କଳ୍ପନା ।
 ଅଦୂରେ "ମାର୍କଣ୍ଡ— ଝର" ବସ୍ୱଜଇ,
ଗିରିପାଦ ଧୋଇ ନମ୍ରେ ଆସେ ବହି ।
ମର୍କଟ ଆବୃତ ଶିଳା ତଳୁ ଜଳ,
ବହେ କଳ କଳ କଲେ ଅନର୍ଗଳ ।
ଅଗ୍ରେ ଶିଳାବେଦି ଦିଶଇ ସୁସଷ୍ଟ,
କି ସେ ନର୍ତ୍ତକୀ— ଦେବୀ ସଭାମଞ୍ଚ ।
ବହୁ ତରୁଲତା ନତ ପୁଷ୍ପଭାରେ,
ସୃଜିଛନ୍ତି ଛାୟା— ମଣ୍ଡପ ସେଠାରେ ।
ଶାଖାମୃଗଦଳ ତୀବ୍ର ଉପଦ୍ରବେ,
ଥାଏ ନାହିଁ ଶାନ୍ତି ସେ ସ୍ଥାନରେ ଲଭେ ।

ଛାଞ୍ଚ ଉଠେ ରୁଦ୍ର କଳକଳା ନାଦ,
କରନ୍ତି ସତତ ଆମୋଦ ଆହ୍ଲାଦ ।
ବାହାପ୍ରଣ ତଳେ ଭୟ ଭ୍ରାନ୍ତି ନାହିଁ,
ମନୁଷ୍ୟ ଦେଖିଲେ ହୁଅନ୍ତି ଖିଭାଇ ।
ନ କଲେ ହେଁ ଭେଟ କଣ୍ଠ ଅପକାର,
ତେବେ ନ ଛାଡ଼ନ୍ତି ଜାତୀୟ ବେଭାର ।
ଖଳର ସ୍ୱଭାବ ସିନା ଏହିଭଳି,
କଲେ ଦଳେ ଅର୍ଥେ ଅନର୍ଥକ କଳି ।
କ୍ଷେତ୍ରପାଳଙ୍କର ଅଥବା ମନ୍ଦିର
ଚତୁର୍ଦ୍ୱାରଶୋଭୀ ଛବିକ ରୁଚିର ।
ଶିଳା-ପୀଠ ପୃଷ୍ଠେ ସ୍ତମ୍ଭ, ତଦୁପରେ—
ଖର୍ବ ଦେବାଳୟ ଦିବ୍ୟ ଶୋଭା ଧରେ !
ଫଣା ପରେ ମହୀ ମହାଭାର ବହି,
କୂର୍ମପୃଷ୍ଠେ କଳେ ଅବା ଶେଷ ଅହି ।
ଚତୁର୍ଭୁଜ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେବ କ୍ଷେତ୍ରପାଳ,
ଜଗିଛନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ର ବସି ଚିରକାଳ ।
 ତାଳକୁଞ୍ଜ ତଳେ ସ୍ଥଳେ ବୃନ୍ଦାବନ ୧
ବାସ୍ତବରେ ତାହା ଉପ-ବୃନ୍ଦାବନ ।
ଅଥବା ନଗେନ୍ଦ୍ର ନଗେନ୍ଦ୍ରାଣୀଙ୍କର,
ପ୍ରମୋଦ-କାନନ ପ୍ରମୋଦ ଆକର ।
ଘନଛାୟାଯୁକ୍ତ ଚିର ସୁଶୀତଳ,
ପରିମଳମୟ ସୁନିର୍ମଳ ସ୍ଥଳ ।
କାନନତା ଦେବୀ ଅରୂପଧାରିଣୀ,
ମହାଯୋଗେ ରତ ତହିଁ ଏକାକିନୀ ।
ମନ ଶୋକ ହନ୍ତା କରେ ସଂହରନ,
ନିତ୍ୟେ ସେହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ନନ୍ଦନ କାନନ ।
ନାରିକେଳ, ଅମ୍ବ ପନସ, ବଞ୍ଜୁଳ ୨,
ପ୍ରିୟକ ୩, ପୀତନ ୪ ନିଚୁଳ ୫, ପିଚୁଳ ୬
ଚମ୍ପକ, ଚାମ୍ପେୟ ୭ ଶମୀ, ଶେଫାଳିକା,
ତିନ୍ଦୁକ, ସମ୍ପାକ ୮, ଗାୟତ୍ରୀ ୯, କ୍ଷୀରିକା ୧୦

୧—ଏହା ଗୋଟିଏ ରମଣୀୟ ଉଦ୍ୟାନ । ୨—ଅଶୋକବୃକ୍ଷ । ୩—କଦମ୍ବଗଛ । ୪—ଆମ୍ବଡାଗଛ । ୫—ହିଞ୍ଜଳ ଗଛ । ୬—ଝାଉଁଗଛ । ୭—ନାଗେଶ୍ୱରଗଛ । ୮—ସୁନାରୀଗଛ । ୯—ଖଇରଗଛ । ୧୦—କ୍ଷୀରକୋଳିଗଛ ।

ନାଗେଶ୍ୱର, ଜମ୍ବୁ, ଲେମ୍ବୁ, କୋବିଦାର ୧,
କକୁଭ ୨, କର୍କନ୍ଧୁ ୩ ଶାଲ, କର୍ଣ୍ଣିକାର ।
ଛୁଆଁଅନା, ନିମ୍ବ, ନ୍ୟଗ୍ରୋଧ ୪, ଗୁବାକ,
ତମାଳ, ଲକୁଚ ୫ ଖର୍ଜ୍ଜୁର—ବିଶାଖ ୬
ତାଳ ତମାଳାଦି ବହୁ ପାଦପରେ,
ବୃନ୍ଦାବନ ଶୋଭା ସୌମ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଧରେ,
ଆଚ୍ଛାଦିଛି ତାହିଁ ନନ୍ଦନେ ଅଟବୀ
ମଧୁଗନ୍ଧା-ମଧୁ— ବାନ୍ଧବୀ-ମାଧବୀ ।
ଦୋହଲେ ସମୀରେ ଧୀରେ ଟିରୁ ଟାଳି,
ଅଳି-ପାଳି-ପ୍ରିୟା— ଅଲକା-ନଅଳି ।
ଜକ୍ଷ୍ଣ ଲକ୍ଷ ଜିଣ ତାହିଁ ବା ମାଳତୀ,
ନାଗସ୍ୱ-ବ୍ରତତୀ— କୁଳ-ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ।
ମେଲିଛି ବନ୍ଧୁଲୀ ସୁଷମା-ଦୀପଣୀ,
ସୁନ୍ଦରୀ-ଅଧର— ରକ୍ତିମା ଚୋରଣୀ ।
ପ୍ରକାଶିଛି କାନ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରାହୃଙ୍ଗ ଭାଙ୍ଗୀ
ମଣିବକ ୭-କୁଳ- ପାଂଶୁଳା ବାସଙ୍ଗୀ ।
ଦିବସ ଭାଗର ଚତୁର୍ଯ୍ୟାମ ଯାକ,
ଶୁଭୁଥାଏ ବନେ ନାନା ପକ୍ଷୀ ଡାକ ।
କରନ୍ତି କାନନେ ନିତ୍ୟ ମୁଖରିତ,
ଷଡ୍ଜ ସ୍ୱରେ ଗାଇ ମୟୂରେ ସଙ୍ଗୀତ ।
ବନବଇଁଶିଆ କଜ୍ଜଳପାଣିଆ,
ବାଏ କଣ୍ଠ-ବଂଶୀ ସ୍ୱଚ୍ଛ ପାହାନ୍ତିଆ ।
ପିଟିକିଏ ଥରେ ଥରେ ଡ଼ମ୍ବକାଉ ୮,
ପ୍ରଭାତୀ ନାଗରୀ ହୋଇ ଠାଉ ଠାଉ ।
ଶର ହୃଦ୍ଭେଦିଆ ଶଳ ସାତଭାୟା,
ଦୋକୁଳ୍ୟ-କୁଳୟ— କୋଳବାସୀ ବାୟା,
ଜାଳୁଥାନ୍ତି କଣ୍ଠେ— କୁଞ୍ଜେ ଦିନ ସାରା,
ହଳାହଳମୟ କୋଳାହଳ ଧାରା ।
ଡିଙ୍ଗପଟ ଫେଙ୍ଗ ଉଡ଼େ ଭରଦ୍ୱାଜ ୯
କରେ ପଣ୍ଡିବେଣ୍ଟ ୧୦ ଛକ୍କ ଛକ୍କ ବାଜ ୧୧
ଟଙ୍କାରଇ ଫୁଲ ଚୁଇଁ ଏକତାର,
ଗୁମୁରେ ଗଭୀରେ ଭଲୁଶୋଲେ ପାର ।
ହଳଦୀବସନ୍ତ କୂଜନ୍ତି ପ୍ରଚୁର,
ରୂପ ପୁଣି ସ୍ୱର ଉଭେ ଯା ମଧୁର ।
ହୁରନ୍ତି କାକୋଳ ୧୨ କଠୋରେ ବୋବାଇ,
କିଏ ସେ ସୁ ଶ୍ରାବ୍ୟ— ବାବଲ ବୁଝାଇ ।
କାଠଖୁମ୍ପା କାଠ ହାଣେ ଥଣ୍ଟ ପିଟି,
ବଂଶବନ ଚୁଲ ମାରୁଥାନ୍ତି ସିଟି ।
କପୋତ ହୁଙ୍କାରେ କମ୍ପେ ବନବକ୍ଷ,
ଝିଲ୍ଲି, ଝିଙ୍କି ଭି ସ୍ୱନନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ ।
ଷଡ଼ଋତୁ ସହ ବସନ୍ତ ସେ ବନେ,
ବିଳସେ ସର୍ବଦା ନନ୍ଦା ହୃଷ୍ଟ ମନେ ।
ଧନ୍ୟ ହେବ ନଷ୍ଟେ ନିରେଖି ସେ ବନ,
ଶାଶ୍ୱତ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ— ପିପାସୁ-ନୟନ ।
ଉଦ୍ୟାନ ମଧ୍ୟରେ "ଶତକ ମଣ୍ଡପ",
ଅବସ୍ଥିତ ବହୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ-ଶିଳ୍ପ-ଦର୍ପ ।
ଆବର ବିଶ୍ରାମ— ମଣ୍ଡପ ଅନେକ,
ବଢ଼ାଇଅଛନ୍ତି ଉଦ୍ୟାନର ଟେକ ।
ଶୋଭା ଉପକଣ୍ଠେ ତାଳଗୁଞ୍ଜ ପାଦେ,
ବହେ "ଭଆଁଣ୍ଡର" ଝର ଝର ନାଦେ ।
ଉତ୍କର୍ଷ ତାର "କୁଞ୍ଜ— ବିହାରୀ" ୧୩ ମନ୍ଦିର
ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହି ଦିଶଇ ସୁନ୍ଦର ।

୧—କାଞ୍ଚନଗଛ । ୨—ଅର୍ଜ୍ଜୁନଗଛ । ୩—ବରକୋଳିଗଛ । ୪—ବଟବୃକ୍ଷ । ୫—କେଉଟଗଛ । ୬—ଶାଖାହୀନ । ୭—ସୁସ୍ଥ । ୮—କୁମ୍ଭାଟୁଆ । ୯—ଭଦଭଦଳିଆ । ୧୦—ପକ୍ଷୀ ଶିକାର । ୧୧—ଛଞ୍ଚାଣ ପକ୍ଷୀ । ୧୨—ଡାମରକାଉ । ୧୩ ରାଜା ନୀଳାଦ୍ରି ହରିଚନ୍ଦନ ଏହି ଝର ଉପରେ ପଞ୍ଚ ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣ କରାଇ ତହିଁରେ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦେବଙ୍କୁ ସ୍ଥାପନ କରିବାର ଅଭିଳାଷ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ରାଜାଙ୍କର ଆକସ୍ମିକ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିବାରୁ ଉକ୍ତ ପଞ୍ଚ ଦେବାଳୟ ଅର୍ଦ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଭାବରେ ଅବଧି ରହିଅଛି ।

ଦେଖିଲେ ତାହାର ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ ଅଭୁତ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯଥା ବିଶ୍ୱକର୍ମା କୃତ ।
ନିର୍ମଳ, ଶୀତଳ ପୂତ ଝର ପୟ,
ତୁଳନା ତାହାର ସଂଯତ ହୃଦୟ ।
ଝର ଶିରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗୁମ୍ଫା ବିଦ୍ୟମାନ,
ଧରେ ସେ "ପଲାଶ— ତଲୀ" ଅଭିଧାନ ।
ଚୌପାଶେ ପଲାଶ ଛନ୍ଦି ଶାଖାପୁଞ୍ଜ,
ସୃଜଛନ୍ତି ତହିଁ ସାରସ୍ୱତ କୁଞ୍ଜ
ବିଷ୍ଣୁପାଦ ତଳୁ ମନ୍ଦାକିନୀ ପ୍ରାଏ,
ଅଂଶୁବ ମୂଳରୁ ଝର ବହିଯାଏ ।
ଧର୍ମପଥେ ଭଗ୍ନ ପ୍ରାୟ କଣ୍ଟାବନ,
ଭରିଅଛି ଗୁମ୍ଫା— ମୁଖ ସମାଛନ୍ନ ।
କୁସୁମ ଚନ୍ଦନ ତୁଳସୀ ସୌରଭେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ଗୁମ୍ଫା ଗରଭ ପୁରବେ ।
ଝର୍ଝର ନାଦେ ପୁର୍ବେ ପ୍ରସ୍ରବଣ,
କରୁଥିଲା ଯହିଁ— ତାଳେ ସମ୍ଭାଷଣ
ମାତ୍ର ଏବେ ଅହା ନୀରବ ନୀରସ,
ଭେଦିବ କେ ଭଲା ନିଭୃତ ରହସ୍ୟ ।
କାନନ ଏକାଂଶେ ପର୍ବତ ଗହ୍ୱରେ,
ନିବସନ୍ତି "ବନ— ଦୁର୍ଗା" ନିର୍ଜନରେ ।
ଦେବୀଙ୍କ ଦୁର୍ଗସ୍ଥ ବାହନ କେଶରୀ,
ଦ୍ୱାରେ ଅଙ୍କିତ ଅମଙ୍ଗଳ-ହରୀ ।
କନକ ଚମ୍ପକେ କୁସୁମ ପସରେ,
ଦେବୀ ପାଦପଦ୍ମ ମଣ୍ଡନ୍ତି ସସ୍ୱରେ ।
ନିଯୋଗୀ ସେବକ ପଣ୍ଡା ବଳିଅର,
ଧରୁ ଜଣା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ— ମନ୍ଦୁରା ନିକର ।
ତସ୍ୱଟ ଝେଗର ଧରଣ ବୋରକ,
ବାଏ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ— ଜାୟା-ଜୟଶଙ୍କ ।
କନକ-ବରଣୀ ସତୀ ସହଚରୀ *
ବସିଅଛି ବହୁ ଏକମୂଳା ଧରି ।

ଅସିଲେ କୁସୁମ— ଲମ୍ପଟ ଷଟ୍‌ପଦ,
ରକ୍ଷିବ ସତୀତ୍ୱ ସୃଜି ତା ବିପଦ ।
ଆସ୍ଥାନ ମଣ୍ଡପ ଭେଦି ଏକ ଝର,
ବହିଅସେ ଧୋଇ ଦେବୀଙ୍କ ପୟର ।
ପାରିବ ସେ ସ୍ଥାନ ମୋହି ମୁନି ମନ,
ବିରୁଧ ବାଞ୍ଛିତ ପ୍ରଶାନ୍ତ ପାବନ ।
ଅପରାଂଶେ ସ୍ଥିତ ତଡ଼ାଗ ସୁନ୍ଦର,
ମାନସ ସଦୃଶ ମାନ-ସରୋବର ।
ବନ-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ହୀରକ ଦର୍ପଣ,—
ସ୍ୱରୂପ ସେ ସର ଦିଶେ ଶୋଭାବନ ।
"ମଦର ମଣ୍ଡପ" ତୀରେ ମନୋରମ,
ବିନ୍ଦୁସରତୀରେ କୈବାଲ ସ୍ତୋପମ ।
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପ ତାର ହରିନାଏ ଚିତ୍ତ,
ସୁଭିତ୍ତିରେ କି ସେ ହୋଇଛି ଖୋଦିତ ।
ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପ-ଚାତୁରୀର,
ମୂକସାକ୍ଷୀ ସେହି ସ୍ମୃତିର ମନ୍ଦିର ।
ମଣ୍ଡପର ବାଉ — ଚର୍ବିତ-କଙ୍କାଳ,
ହୋଇଅଛି ଏବେ କପି-କ୍ରୀଡ଼ାଶାଳ ।
ତହୁଁ ଗଲେ ଦୂର ହେଲେ ଅଗ୍ରସର,
ଘଣ୍ଟପଥେ ପଡ଼େ "ବଦମ ନିର୍ଝର" ।
ପର୍ବତ ଅତଟ୍ଟ ଝର ଆସି ନୀର,
ବଂଶବନ ଭେଦି କୁଣ୍ଡେ ହୁଏ ସ୍ଥିର ।
ବଦମ ଉଦ୍ଭବ ହେବାରୁ ସତତ,
ଦିଶେ କୁଣ୍ଡଜଳ ଘନ ସିନ୍ଦୂରିତ ।
ଫଗୁ ଜଳ ଅବା ସଞ୍ଚିଛି ଲଳିତା,
ଭେଟିଲେ ବସନ୍ତେ ମାଧବ ପିରତା ।
ଜମ୍ବା ବନ-କାଳୀ କପାଳ ନୟନ,
କରିଛନ୍ତି ଯହିଁ— କ୍ରୋଧେ ଉନ୍ମୀଳନ ।
ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ ଭଣ୍ଡ ବୈଷ୍ଣବର ଶିରା,—
ଫଳ ପାଲେ ମଣ୍ଡି ଧରିଛି ରୁଧିର ।

* କୁ ଭୁବକ

ଝଡ଼୍‌ମର ବନ୍ଧୁ ଘଣ୍ଟା ୧ ବାନ୍ଧି ଗଳେ,
ଲମ୍ବା ଫଳବନ୍ତ ଖର୍ଜ୍ଜୁରେ ଅଟଳେ ।
ପିଚୁମର୍ଦ୍ଦେ ଫଳ ପାଚନ୍ତି ବିସ୍ତର,
ମଧୁର ଭର୍ତ୍ସନା ପ୍ରାପ୍ତ ବଟୁଭର ।
ସିନ୍ଦୂରମଣ୍ଡିତ ସମଯୁକ୍ତାପଦ,
ଘଣ୍ଟ-ଘଣ୍ଟା ତର୍ଜେ ବାଜେ ଠନ ଠନ ।
ପାପଭାଣ୍ଡ ଶୃଙ୍ଗ ପାପଭାଣ୍ଡ ପରି,
ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ ତାର ସୁବିଶାଳ ଦରି ।
ଘଁଟାନ୍ତି ଯେ କାଳେ ବାରୁଣୀ କପାଟେ,
ପାଞ୍ଚୋଟି ନେବାକୁ ବିବସ୍ତ୍ର—ସମ୍ରାଟେ ।
ଅସ୍ତଗାମୀ ରବି କନକ କିରଣେ,
ବୋଲି ହୋଇ ବନ୍ୟ ପାପବକଗଣେ,
ବିଶ ବିଗନ୍ତରୁ ନଭେ ଭାସି ଭାସି,
ପଶନ୍ତି ସେ ଶୃଙ୍ଗେ ଦଳେ ଦଳେ ଆସି ।
ଯଥା କୋଟି କୋଟି ଜୀବେ ଏକାଧାରେ,
ପଶନ୍ତି ପ୍ରତୀହ ଭବ-କାରାଗାରେ ।
ଶୃଙ୍ଗଶିରେ ବର ଅଛି ଛଡ଼ା ଧରି,
ନୀଳଗିରି ଚୂଳେ କଳ୍ପବଟ ପରି ।
ଅଦୂରେ ତାହାର ସପ୍ତଚୂଳ ଶୃଙ୍ଗ,
ଘନ ନୀଳିମାରେ ଜଣେ କୃଷ୍ଣଭୃଙ୍ଗ ।
ବୃକ୍ଷ ସପ୍ତଶାଖ ମୁକୁଟ ପ୍ରକାର,
ଗିରି ଶିରେ ତାହା ଦିଶଇ ଉଦାର ।
ଅବା ଶମ୍ଭୁ ଶିରେ ଫଣି-ସପ୍ତଫଣ,
ଟେକି ଶିରମୁଣ୍ଡି ନିରେଖେ ଗଗନ ।
ତନ୍ମୂଳଭାଗୁଳେ ସେ ଚୂଡ଼ା ଗହଳ,
ଋକ୍ଷବଧୂ ଦିବା— ଅଭିସାର ସ୍ଥଳ ।
ବୃନ୍ଦାବନ ବନ ବାମେତର ପାର୍ଶ୍ୱେ,
ବେତ୍ରବଣ ବେଢ଼ି କୀର୍ତ୍ତିତା ପ୍ରକାଶେ ।

ଶେଷ ପ୍ରାପ୍ତ ଏବେ ମଣ୍ଡପର ସଭା,
ଦେଖାଏ ସଙ୍କେତେ ଭାଗ୍ୟ ନଶ୍ୱରତା ।
ଥିଲା ପୂର୍ବେ ଯିହା ସ୍ୱଜବେତ୍ରବଣ,
ହୋଇଛି ଏବେ ସେ ବଲ୍ମୀକ ସଦନ । ୩
ସୋପାନଶୋଭିତ କୂର୍ମ ମଣ୍ଡପର, ୪
ଚାରୁ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ ପଟାନ୍ତର ।
ବିଶାଳ ବର୍ତ୍ତୁଳ ଗଣ୍ଡଶୈଳ ଶିରେ,
ଆସନ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମିତ ରୁଚିରେ ।
ମହାଶୂନ୍ୟାସ୍ଥିତ ଏବେ ସେ ମଣ୍ଡପ,
ଆସ୍ଥାପରିଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥୂଳ ପିଣ୍ଡବତ ।
କୃତ୍ରିମ କଚ୍ଛପ ପୃଷ୍ଠେ ବିନିର୍ମିତ ୫
ବିଶେ ଅଥବା କୂର୍ମ— ମଣ୍ଡପ ରୁଚିତ ।
ତାର ଶିଳ୍ପ-କଳା— କୌଶଳ ଦର୍ଶନେ,
କଳ୍ପନା କଳ୍ପିତ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ମନେ ।
ଲୁଟୁଛନ୍ତି ଏବେ ସେ ଶୋଭା ରମଣି,
କୁରଙ୍ଗ ବାନର, କୁରଙ୍ଗ ରମଣୀ ।
ବନ୍ୟବାସିନୀଙ୍କ ଶ୍ୟାମଳ ମନ୍ଦିର,
ମାଳତୀ ନିକୁଞ୍ଜେ ଟେକିଅଛି ଶିର ।
ତହିଁ ଶବରଣୀ ବଣବଣୀ ତୁଳେ,
ପୂଜନ୍ତି ଦେବୀଙ୍କୁ ପର୍ଯ୍ୟୁଷିତ ଫୁଲେ ।
ଅର୍କଚନ୍ଦ୍ରାକୃତି "ଅର୍କଚନ୍ଦ୍ର ଭଅଁ", ୬
ପାଷାଣେ ଗଠିତ ଅତି ଗହ୍ୱରିଆ ।
ବିଂଶହସ୍ତ ଉଚ୍ଚୁ ହୁଏ ଜଳପାତ,
ଅତି ରମଣୀୟ କୃତ୍ରିମ ପ୍ରପାତ ।
ନିମ୍ନରେ ନିର୍ମିତ କାଳିୟ ଆକୃତି,
ଫଣାପରେ ସ୍ଥିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ।
ପ୍ରାବୃଟେ ପର୍ବତୁ ବହିଆସି ଜଳ,
ସ୍ରୋତାବାରେ ଗର୍ଜି ଗର୍ଜି ଅବିରଳ,

୧—ହାର । ୨—ନିମ୍ବବୃକ୍ଷ । ୩—ଉଇହୁଙ୍କା । ୪—ଏହି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମଣ୍ଡପର ଆକାର ଅବିକଳ କୂର୍ମ ସଦୃଶ । ୫—କୃତ୍ରିମ ବିଶାଳ କୂର୍ମପୃଷ୍ଠରେ "କୂର୍ମମଣ୍ଡପ ନିର୍ମିତ" ହୋଇଅଛି । ୬—ମନ୍ଦ୍ର ସେତୁ ।

ତଥିଁ ପଥେ ବଢ଼ି   ସ୍ୱର୍ଗ ମସ୍ତକରେ,
ପଞ୍ଚ ଗତେ "ସ୍ୱର୍ଗ— ଖମାରେ" ପ୍ରଖରେ । ୧
"ସିଂହଡିଅଁ," ଆଉ   "ମନ୍ତ୍ରୀଡିଅଁ" ତେନ,
ବସ୍ୱଜାତ ସିଂହ,   ମନ୍ତ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ର ସେନ ।
ସ୍ୱର୍ଗ-ଖମାରର   ଦେଖି ପରିପାଟୀ,
ଶୋଭା-ସୁଧା ପାନେ   ଯତେ ଆଖି ଫାଟି ।
ଜଳ ଯାତାୟାତ   ସୁବିଧା ନିମିତ୍ତ,
ଅଛି ଗଙ୍ଗ ପ୍ରଣ   ଭେଦାରେ ନିର୍ମିତ ।
ତଆଗ୍ନି-ସୁନ୍ଦରୀ   ପିନ୍ଧି ବଣ୍ଡିଗୁଣା ,
ପ୍ରକାଶନ୍ତି ଛବି   ଅତୁଳ ଫୁରୁଣା ।
ଝରିତୋଟା ନାମେ   ଅପର ଉଦ୍ୟାନ,
ପର୍ବତ ତଟୀରେ   ବିଶେ ଶୋଭମାନ ।
ନବଜ ସେ ଅଛି   ରସାଳ, ପନସେ,
ବିସ୍ତାର ପସର   ଶୋଭା ତହିଁ ବସେ ।
ମଧ୍ୟସ୍ଥଳ ଝରେ   "ପରିମଳ ଝର",
ଯା ତୀରେ ବିହାର   ଇଚ୍ଛନ୍ତି ଅମର ।
ଝର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଦେଶେ   ପରିମଳ ଗୁମ୍ଫା,
ଆବୃତ ତାହାର   ଯଥା ମାଟି ଗୁମ୍ଫା ।
ତହିଁ ପରେ ଶିଳା   ରହି ବିଦ୍ୟମାନ,
ସୃଜଅଛି ନୀଳ—   ନିସର୍ଗ-ବିତାନ ।
ପରିମଳ ଗୁମ୍ଫା   ପରେ ରତ୍ନବଲୀ,
ଜଳୀଖିବା-ବାସ   ତମୋମୟ ଗଳି ।
ଯୁଦ୍ଧକାଳେ ସୁନା,   ହୀରା, ନୀଳା, ମୋତି,
ରତ୍ନରାଜି ଏଥି   ରଖୁଥିଲେ ପୋତି ।
ଏଣୁ ରତ୍ନବଲୀ   ନାମ ଧରେ ଦରୀ,
ରଖିଅଛି ତାକୁ   କଣ୍ଟକ ଆବରି ।
ଥିଲା ଯେଉଁ କାଳେ   ନୃପତି ଭଣ୍ଡାର,
କାଳବଶେ ଏବେ   ସେ ପଶୁ ଆଗାର ।
ବାହା ଭାଗ୍ୟ କାଳ   ତାକୁ କିଏ ଦେବେ,
ଥାଇ ଥାନ, ତାହା   ଅବହିତ ହେବେ ।

ଗିରିଗର୍ଭେ ଗୁପ୍ତ   ଦାସ୍ୱଗାର ଭିତ,
ନବାଙ୍ଗନ ସ୍ଥାନେ   ଜଗନ୍ନାଥ ବଳୀ ।
ପ୍ରବେଶ-ସରଣି   ଅପ୍ରଶସ୍ତ ଅତି,
କୁଏ ନାହିଁ କର   ତହିଁ ଉଭା ଗତି ।
ହେବାପାଇଁ ପାର   ସେହି ବାବରକୁ,
ଯତେ ସରୀସୃପ   ହେବାକୁ ନରକୁ ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ନମେ   ଗଲେ ଗଲ ଗଣ,
ଯତେ ଦୃଷ୍ଟିପଥେ   ସେ ବିଶାଳ ତଳୀ ।
ବାହ୍ୟ ବୋଲାହୁଳ   ତହିଁ ଶୁଭେ ନାହିଁ,
ରର୍କେ ନିସ୍ତବ୍ଧତା   ସଦା ସାଇଁ ସାଇଁ ।
ବଲୀ ଲଗ୍ନ ପକ୍ଷୀ   "ଟ୍ରୁ" "ଟ୍ରୁ" ସ୍ୱର,
ଥରେ ଥରେ କରେ   ଗହ୍ୱରେ ମୁଖର
ପରିଶେ ସେ ସ୍ଥାନ   ପ୍ରଦାନେ ସର୍ବଥା,
ପାର୍ଥିବ ଭାବନା—   ରଳାରେ ଗଳଥା ।
ଅନାସ୍ୱାଦ ଶୋଭା—   ସୁଧାଃଧାର ଆସି,
କ୍ଷୁଧା, ତୃଷା, କ୍ଲାନ୍ତି   ଦିଏ ଖରେ ନାଶ ।
କିବସେ ମୃଗଯୁ—   ଭୀତ ମୃଗମାନେ,
ଲୁଚ ରହିଥାନ୍ତି   ଆସିଣ ଏ ସ୍ଥାନେ ।
ନିସ୍ପନ୍ଦ ମଣି   ଗହ୍ୱରେ ସତତ,
ଥାଆନ୍ତି ଶାନ୍ତିରେ   ପ୍ରେମନ୍ତୁରେ ରତ ।
ସାଧୁ ହୃଦ ଜଣି   ବଲୀ ଅନ୍ତସ୍ତଳ,
ପ୍ରଶାନ୍ତ ପବିତ୍ର   ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଶୀତଳ ।
ଅଧିବନ୍ତି ସେହି   ବନ୍ଦର-ବଦର,
ଯଥା ମନୋହର   ତଥା ଭୟଙ୍କର ।
ଭୀଷଣତା ଯିବା   ଶୋଭାର ଭୂଷଣ,
ଦେଣୁ ବରେ ସେହୁ   ତା ସହ ଭ୍ରମଣ ।
ଦୋହୁଥିଲେ ସିନ୍ଧୁ—   ବୀଚ ଭୟଙ୍କର,
କିଶୋରୀ କୁ ଦେବେ   ପରମ ସୁନ୍ଦର ।
ଗୁମ୍ଫା ଶିରେ ଲାଗେ   ଅଛି ଲମ୍ଭପାଦ,
ହିମତଳ ପ୍ରାସାଦ   ସଦୃଶ ବଟାଣ ।

୧—ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ରାଜା ନୀଳାଦ୍ରି ହରିଚନ୍ଦନ ଜଗଦେବଙ୍କର ଏହା ସୌଖୀନ ଭୂମି ଥିଲା ।

ଶିର ସୃଷ୍ଟି କାଳୁ ତହିଁ ଏତାବତ,
ହୋଇ ନାହିଁ ରବି ରଶ୍ମି ଅଭ୍ୟାଗତ ।
ସେ ସ୍ଥାନ ନିସର୍ଗ ଦୃଶ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ,
ପାରେ ନାହିଁ କଲେ ସ୍ତବ୍ଧ କବି ମନ ।
ନ ଛୁଟେ ସହିତେ ଦିଦୃକ୍ଷାର ସ୍ପୃହ,
ଫେରେ ନାହିଁ ମନ, ଫେରେ ମାତ୍ର ଦେହ ।
ଲତାକୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟେ ପଲ୍ଲବ ଆସ୍ଥାନେ,
ସାତଭଗ୍ନୀ ଦେବୀ ଶାୟିତା ଉଦ୍ୟାନେ ୧ ।
ଛାୟା ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଶୋଭାନୁକରଣ
କରେ କୁଞ୍ଜେ ଫୁଟି ପିଞ୍ଛଳି ସୁମନ ୨ ।
ମଣ୍ଡିଛି ଅପର୍ଣ୍ଣା ୩ ଦେବୀ ଶିରୋଭାଗେ,
ନୀଳମଣିମୟ ମୁକୁଟ ସୁହାଗେ ୪ ।
ପ୍ରକୃତି କୃପାରୁ ଅଛି ସଦା ଠଣା,
ମାଳତୀ ୫ ମସ୍ତକେ ମାଳତୀ ଓଢ଼ଣା ।
ଦିଶେ ତା ପାତାଳ ସରଣି ସ୍ୱରୂପ,
ଅବା ସୁଗଭୀର ଗିରି ନାଭିକୂପ ।
ସମୀପେ ଫଳୁଆ ଦଲୀ ଅବସ୍ଥିତ ୬,
ଅର୍ଦ୍ଧ ମୃତ୍ତ, ଅର୍ଦ୍ଧ ନବତ୍ତ ମୁକ୍ତିତ ।
ଯାମିନୀ ଯାପନ କରନ୍ତି ଆହ୍ଲାଦେ,
ନିର୍ଭୟେ ତା ମଧ୍ୟେ ହରିଣ କଅଦେ ୭
ଅହା କେତେ କୂଟ ଧରେ ହାତୀମୁଣ୍ଡ ୮,
ବସ୍ତାର କୁଟିଳେ ସୁପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶୁଣ୍ଡ ।
ଗଜ ଶିର ପରି ଦିଶେ ସେ ଶିଖର,
ଛଉଳ ୯ ଖାଣ୍ଡୁର ଆକର ଠାଣର ।

ପଶ୍ଚିମେ କଲ୍ପନା ତା ଶୋଭା ପ୍ରଶସ୍ତି,
ସୁରଙ୍ଗୀ—କମଳା ପ୍ରିୟ ପାଟହସ୍ତୀ ।
ତଦନ୍ତେ "ହଳଦୀ— ବନ" ୧୦ ଶୈଳତଟେ,
ଚୈତ୍ରରଥ ୧୧ ପ୍ରାୟ ସୁଷମା ପ୍ରକଟେ ।
ବାସର-ଯୌବନେ ତହିଁ ତରୁତଳେ,
ଅରଣ୍ୟ ଲୁକ୍କାଟେ ବସିଣ ଝରଳେ ।
ରଟନ୍ତି ଝଲାଟେ— ସ୍ୱରେ ଘନ ଘନ,
ହୃଦେ ତହୁଁ ଶାନ୍ତି କରେ ପଳାୟନ ।
ମିଶାନ୍ତି ସେ ସ୍ୱରେ ଭାଲୁକଣ୍ଟବାର ୧୨,
ଶୋକ-ଭୟଦାୟୀ କରୁଣ ଚିତ୍କାର ।
ସେ ଶବଦେ ତଣ୍ଡ— ଶାୟୀ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି
ଜାଗି ଉଠି କିଏ ଉତ୍ତର ସେକ୍ଷଣି ।
ଅଦୂରେ "ବ୍ରାହ୍ମଣ— ଦେଉ" ଠାକୁରାଣୀ,
ତୁଙ୍ଗ ଶିଳା ତଳେ ବସନ୍ତି ସବାଣୀ ।
ସ୍ଥୂଳ ଦେବୀ ଦେହୁଁ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରଭାଚୟ,
କରିଅଛି ବନ— ଭୂମେ ପ୍ରଭାମୟ ।
ପୁଣ ତାଙ୍କୁ ଡରେ ଅରଣ୍ୟେ ଭ୍ରମଣ
ନ ଥାଏ ଶ୍ୱାପଦ— ଭୀତ କଦାଚନ ।
ଦ୍ରୁମ-ଅନ୍ଧାରିତ ଉପତ୍ୟକା ଭେଦି,
ବହିଯାଏ ଝର ଧୋଇ ଦେବୀ ବେଦି ୧୩
ବସିଥାଏ ଖାଟେ ହଳଦୀବସନ୍ତ,
ବ୍ୟବହାର ତାର ଉଦାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ।
ମଧୁରେ ସ୍ୱାଗତ ପୁଛି ବାରମ୍ବାର,
କରେ ଅଗନ୍ତୁକ ଅତିଥି ସତ୍କାର ।

୧—ହରବଜିର ନାମ ସାତଭଉଣୀ । ୨—କୀରକିଚ ବା କଣ୍ଟାକୁସୁମ । ୩—ନାସପାନ ଗଛ । ଏହାର ପତ୍ର ବକ୍ର ଛୁରାକୃତି । ୪—ସ୍ନେହରେ । ୫—ମାଳତୀଗୁମ୍ଫା । ୬—ଏହାର ଆକାର ଫଳୁଆ ସଦୃଶ । ୭—କୃଷ୍ଣମୃଗ । ୮—ଏହାର ଆକୃତି କରିକୁମ୍ଭ ସଦୃଶ । ୯—ଛଉଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଛତିଛିଟିକା । ୧୦—ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ତୋଦ୍ୟାନ । ୧୧—କୁବେରଙ୍କ ଉଦ୍ୟାନ । ୧୨— ଭାଲୁକସମୂହ । ୧୩—ବ୍ରାହ୍ମଣଦେଉ ଝର ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

— ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ —

ଅତସୀ-ନୀଳିମା— ନନ୍ଦୀ ନୀଳଶୈଳ
ଦକ୍ଷିଣେ କଇଁ ଫୁଲିଆ ୧
ବଜ୍ର-ଦୃଢ଼ ଲୌହ— ପ୍ରାଚୀର ପରିଏ
ହୋଇଅଛୁ ସଦା ଠିଆ ।
ବିଶାଳ ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟ-ସଙ୍କୁଳ
ଭୀଷଣ ଶ୍ୱାପଦ ସ୍ଥଳ,
ସୁଖେ ଯହିଁ ନିଦ୍ରା ଭୁଞ୍ଜେ ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ
ମହାବଳୀ ମହାବଳ ।
ଅଚଳର ନାସା କର୍ଣ୍ଣ ରନ୍ଧ୍ର ସମ
ଗହ୍ୱରେ ପ୍ରସ୍ତର ଦଳୀ,
ଶିର ଉପଶିର ପ୍ରାୟ ଝରସଂଖ୍ୟା
ନୋକ୍ଷିବ ସହଜେ ଜଳ ।
ସେ ଗିରିଶିଖରେ କାନନ-ବେଷ୍ଟିତ
ଶୋଭିତ କ୍ଷୁଦ୍ର ସର,
କୈରବ କୁସୁମେ ଭାରକ୍ଷିତ ହୋଇ
ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ବିଶେ ଚାରୁତର ।
ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱରେ ଭ୍ରମଇ ଭ୍ରମର
ଉଡ଼ି ବୁଲେ ପ୍ରଜାପତି,
କରୁଛନ୍ତି ଯେ ସେ ସୁମନ-ସୁନ୍ଦରୀ
ମୁଖପାଶେ ପ୍ରେମାଳାପ ।
ତୀର-ତରୁଶାଖେ ବିବିଧ ବିହଙ୍ଗେ
ରତ ଥାନ୍ତି ଦୋଳାହ୍ୱଳେ,
ଥରେ ଥରେ ଯାହିଁ ମାଛରଙ୍କା ମାଛ
ନେଇଯାଏ ବୁଡ଼ି ଜଳେ ।

ସର-ମଞ୍ଜୁରୀ ଚଲ ଚଞ୍ଚଳ ମାରି
ଉଡ଼ି ବୁଲେ ଘୂରି ଘୂରି,
ଦଣ୍ଡେ ଦଣ୍ଡେ କେବେ କେବେ ଥରେ
ବଜାଇ କଣ୍ଠ-ମଞ୍ଜୁରୀ ।
ବାଚାଳ ନବୋଧ ସଭା ମଧ୍ୟେ ଥାଇ
ମିତଭାଷୀ ଜନ ଯଥା,
କେବେ କେବେ ଥରେ ଥରେ କହୁଛିଏ
ପଦେ ପଦେ ସାର କଥା ।
କୁଣ୍ଡ ତଟପାଶେ ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗିତ ଦିଶେ
ବହୁବିଧ ତରୁଲତା,
ଉପବାସୀ ବୋଲି ସରଃ ଶିରେ ଅବା
ଧରିଛନ୍ତି ପତ୍ର-ଛତା ।
ଯାହିଁ ପତ୍ରଶୂନ୍ୟା ସ୍ପୃଷ୍ଟିତା ପଳାଶ—
ଲତା ଛନ୍ଦିଛନ୍ତି ତମାଳେ
ଜଣନ୍ତି ଯେ ଅହା ରଙ୍ଗ ସୌଦାମିନୀ
ଘନ-ନୀଳ ଖଣ୍ଡମାଳେ ।
ଯାହିଁ ଅବା ଉଭା ପାରିଭଦ୍ର ଧରି
ସୁରଙ୍ଗ ଫୁଲସ୍ତବକେ,
ବାନ୍ଧିଦେଇଛୁ କି ପାଟଶାଢୀ ମଧୁ
ଆଦରେ ତାହା ମସ୍ତକେ ।
ଯାହିଁ ବା ଗ୍ରଥିତ - ବାନ୍ଦବୀ ଶିଆଳୀ ୨
ମାଞ୍ଜୁଛି ବୃକ୍ଷ ଗହ୍ୱଳେ,
ଖଲ୍ଲି ୩ ପାଇଁ ଭଲ୍ଲୁ ସଂଗ୍ରହନ୍ତି ସବ
ବନ୍ୟ ବାମା ଦଳେ ଦଳେ ।

୧—ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତ । ଏହି ପର୍ବତ ଶିଖରରେ "କଇଁଫୁଲିଆ" ନାମରେ ଗୋଟିଏ ସର ବିଦ୍ୟମାନ ।
୨—ଲତାବିଶେଷ । ଏହାକୁ କାଟିଦେଲେ ନିର୍ମଳ ଜଳ ନିର୍ଗତ ହୁଏ । ଅନ୍ୟ ଜଳ ଅଭାବରେ ପର୍ବତାରୋହୀ ଲୋକମାନେ ଏହି ଜଳ ପାନ କରି ତୃଷା ନିବାରଣ କରନ୍ତି । ୩—ଶଲାକା ପ୍ରସ୍ତୁତ ଶିଆଳୀ ପତ୍ର ।

ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ପର୍ବତ— ନିବାସୀ ପଶୁଏ
ପିଅନ୍ତି ସଲିଳ ତହିଁ,
ଆବର ନିଭୃତ ଗିରିଖୋଲବାସୀ
ଅଜଗରେ ସ୍ୱପମ ଅଛି ।
ତୀକ୍ଷ୍ଣଶଠ ଭୀମ— ଦଶନ ଦର୍ଶନେ
ବଣ୍ୟ ଘୋର ଘୋଣା ଘୋଷ,
ଜଳ ପିଇ ସାରି ସରତୀର ତଳେ
ବିଦାରନ୍ତି ବହୁ ଶ୍ଳେଷ ।
ଗଲେ ସେ ସକଳେ ଆସନ୍ତି ତଦନ୍ତେ
ମୃଗ ଏକ ପରେ ଏକ,
ଥରେ ଥରେ ଚାହିଁ ଦେଉଥାନ୍ତି ନାସେ
ପଛ ଆଡ଼େ ଭାଙ୍ଗି ଦେକ ।
ପୃଥିବୀରୁ ବହୁ ଦୂରେ ଥାଇ ସୁଖା
ଲଭି ନାହିଁ ଶାନ୍ତି ସର,
ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କର ତୀବ୍ର କୋଳାହଳେ
ସତତ ଥାଏ ମୁଖର ।
ସତୀ ସନାତନ ଶାନ୍ତି-ନିକେତନ
ହରିପଦ ସେବା ଯାହିଁ,
ବିଶୁଦ୍ଧ ଶାନ୍ତିର ସୁଧା ସ୍ନିଗ୍ଧଧାର
ଆନ ଭୁବନରେ ନାହିଁ ।
ଅଚଳ ଚରଣ ଭେଦି ନିଃସ୍ରବଇ
ଭାଲୁପାଣି ନାମେ ଝର,
ଭାଲୁଦଳେ ତହିଁ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବିହାର
କରିଥାନ୍ତି ନିରନ୍ତର ।
ନୀରନ୍ଧ୍ର କନ୍ଦର କାନନ ମଧ୍ୟରୁ
ବହିଆସେ ନିର୍ଝରଣୀ,
ସଲିଳ ତାହାର କାଚଧାର ସ୍ୱଚ୍ଛ
ଶୀତଳ କରିବା ଜାଣି ।

କଇଁଫୁଲୁଥାର ଭର ଧରି ଉଭା
ଝାଙ୍ଗଣୀବେଣ୍ଡା ପର୍ବତ [୧]
ସ୍ନିଗ୍ଧ ବନ୍ଧୁ ବୋଲି ପରସ୍ପରେ ଜ ସେ
ଭର-ସମର୍ପଣେ ରତ ।
ସେ ଅଚଳତୁଲେ ଅପେକ୍ଷି ଚାହିଁଲେ
ଦୂରୁ ଦିଶେ ଦାରୁବଟା,
ରହିଛି କି ଗିରି— ପଦେ ବିସ୍ତାରିତ
ସୁଚିକ୍କଣ ଜଳାପଠା ।
ବଟା ହେଉଥିଲା ପୂର୍ବେ ତହିଁ ଦାରୁ [୨]
ସମର କାଳେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ,
ସାଧାରଣ ସଭା ରୂପେ ସେ ଗଠୁଛି
ଏବେ ବନ୍ୟ ପଶୁଗଣେ ।
ବସ୍ତୁତର ବହୁ ଇତିହାସ ସେହୁ
ରଖିଛି କରି ଗୋପନ,
ତା ଦର୍ଶନେ ମନ ଭାବ ପ୍ରବଳେମେ
କରେ କେତେ ସନ୍ତରଣ ।
ଦେଖିଲିଣି ସେହୁ କାଳ-ସମୁଦ୍ରର
ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ବହୁ ତରଙ୍ଗ,
ତେଣିକି ଦେଖୁଛି କାଳ ତାରି ଯେତେ
ଚର୍ବଣ କରୁଛି ଅଙ୍ଗ ।
ଗିରି ଉପତ୍ୟକା ମଧ୍ୟେ ବିଭ୍ରାଜିତ
ବିଶାଳ କମଳାବନ,
ସୁନ୍ଦରୀ ପ୍ରକୃତି— କମଳା ଦେବୀଙ୍କ
ଚିରପ୍ରିୟ ନିକେତନ ।
ଆଲବାଲ ମଧ୍ୟେ ପଙ୍କ୍ତି କ୍ରମେ ଉଭା
ଶ୍ୟାମଳ ତରୁପଙ୍କତ,
ପବନ ସୁରମ୍ୟ ବେଢ଼ି ପରେ ଯଥା
ଉଭା ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁ ଯତ ।

୧—ଏହି ପର୍ବତରେ ଅନେକ ଝାଙ୍ଗନୀ ଗଛ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ୨—ବାରୁଦ ।

କେତେ ତରୁଶାଖେ ମୁନିଆଁ ଝୁଲନ୍ତି
ଶୋଭନ୍ତି ତାତେ ଫୁଲି ଫୁଲି,
ଜପନ୍ତି ଯକ୍ଷଏ ଅବା ହରିନାମ
କରେ ଧରି ମାଳଫୁଲି ।
ସୁପକ୍ୱ କମଳା ସରସ ମଧୁର,
ତୃପ୍ତିପ୍ରଦ ନିର୍ବିକାର,
ସ୍ୱଳତର ଚନ୍ଦ୍ର— ଚୂଡ଼ାମଣି ତୃଦ
ଉପମା ଏକା ତାହାର ।
ନାରଙ୍ଗ, ସୁରଙ୍ଗ ୧ କରୁଣା, ପନସ
ଆମ୍ବ, ଲେମ୍ବୁ, ଜାମ୍ବୁ, ଡେଲା,
ସୁରମ୍ୟ କମଳା— ଜାନନ ଚୌପାଶେ
ବସିଛନ୍ତି କରି ସଭା ।
କମଳା-କୁସୁମ— ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ-ସୁଗନ୍ଧ
ସହ ବାୟୁ ମନ୍ଦେ ମନ୍ଦେ,
ବହଇ ନିଦାଘ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ସେଠାରେ
ବୁଲାଏ ମନେ ଆନନ୍ଦେ ।
ସେ ସୌରଭେ ମିଶି ଖଜିଗ ପ୍ରସୂନ
ମଧୁର ଆମୋଦ ଆସି,
ସୁବାସୋପଚାରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ଅନ୍ତରେ
ପାନ୍ଥ-ଶ୍ରାନ୍ତି ଦିଏ ନାଶି ।
ଉପକଣ୍ଠ ବନେ ରହିଲେ ଉଠୁଲେ
ବହୁ ବିହଙ୍ଗମ ସ୍ୱର,
ଏକକେ ଧ୍ୱନିତ ବହୁ ବାଦ୍ୟ ପ୍ରାୟ
ବଦାରେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ-ବିବର ।
ଘନ ଛାୟାଛନ୍ନ ସୁନ୍ଦର ଶୀତଳ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଚୈତ୍ରାଳ ୨ ସଙ୍କାଶ,
ଅଥବା ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ ନନ୍ଦନ ଅବା ସେ
ବସନ୍ତର ଗ୍ରୀଷ୍ମାବାସ ।

କିଅନ୍ତି ପହସ୍ତ ବ୍ୟାଘ୍ରଭୟ ଛାଡ଼ି
ସ୍ୱଚ୍ଛେ ସେ ବନ ଅନ୍ତରେ ୩,
ଯାମିନୀ-କାମିନୀ— ଝିଙ୍କିଣୀ ନକ୍ୱଣ
ପସ୍ୱଏ ସ୍ୱପନ୍ତି ଝିଁକେ ।
ଅସ୍ୱର ଅଛେଦ୍ୟ ଅଭେଦ୍ୟ ନିସର୍ଗ—
କବରୀ ବନ୍ଧନବତ,
ଖୋଜି ଖୋଜି ଖାଏ ବଳବନ୍ତୁ ଖୋଲ
ବଣଅଛୁ ଅଦା ବତ ।
ଭୀଷଣ ସୁନ୍ଦର ଦୃଶ୍ୟ ସେ ବନର
ଆଣେ ମନେ ଭୟ ଭକ୍ତି,
ଏକାକୀ ତକ୍ଷଁରେ ପଶିବାକୁ ନର—
ମଧ୍ୟେ ନାହିଁ ତାର ଶକ୍ତି ।
ବନ ଉପକଣ୍ଠେ କଇଁଫୁଲ ହାର
ପ୍ରାୟ ଶୋଭେ ବଡ଼ନାଳ,
ଭେଦି ନ ପାରଇ ଦୃଷ୍ଟିରେଖା ଯାର
ତୀରସ୍ଥ ବନ କଶାଳ ।
ନାରିକେଳ ତରୁ ଭ୍ରମ ଉପୁଜାଏ
ଦର୍ଶନେ ବନ୍ୟ ସଲପ ୪
ଜନ୍ମାନେ ଦୀନ— ଉଦର ପୂରଏ
ଧନ୍ୟ ସେ ସାଧୁ ପାଦପ ।
ଶାଳମ୍ଭ ୫ ତେନ୍ତୁଳୀ ପ୍ରଭୃତି ପାଦପେ
ହୋଇଛି ନିବିଡ଼ତର,
ଆହୁ ଆନ ତାହା ଭେଦି ନ ପାରଇ
ସହସ୍ର-ଦୀଧିତି କର ।
ଠାବେ ଠାବେ ବନେ ମାଡ଼ିଅଛି ଘନେ
ମଖମଲ ଗୁଞ୍ଜିଲତା,
ଘର ବାନ୍ଧେ ପ୍ରାଣ ଦେବ ବୀର ଥୋଇ
ଲମ୍ବିଛି ତାହିଁ ନେପଥା ୬ ।

୧—ଲେମ୍ବୁ ଜାତୀୟ ଘନ ଲୋହିତ ବର୍ଣ୍ଣର ଫଳ । ୨—କୁବେରଙ୍କ ଉଦ୍ୟାନ । ୩—ନିର୍ଭୟରେ ।
୪—ସଲପ ଗଛ ସହ ନାରିକେଳ ଗଛର ଉପରେ ସୌସାଦୃଶ୍ୟ ଅଛି । ଏହାର ମଞ୍ଜର, ଫଳ, ରସ ଅଭାବ ଲୋକେ ଖାଆନ୍ତି । ୫—ଏକ ଜାତୀୟ ବାଉଁଶ । ୬—ନିର୍ମୂଳୀ ଲତା ।

ଖରତେଜ ଯେ କାଳେ ରହି ଅନ୍ତରୀକ୍ଷେ
ବନ ମଧ୍ୟେ ମହାବଳ,
କମ୍ପି ଉଠେ ସେହି ଭୀଷଣ ଶବଦେ
ଶାନ୍ତ-ହ୍ରଦ, ବନସ୍ଥଳ ।
ଗିରି-କନ୍ଦରରୁ ଶତ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି
ଉଠି ତାର ହୁଏ ପ୍ରତେ,
ମହାଭୟେ ଝପା ଡାଳ ଛାଡ଼ୁଛନ୍ତି
ପର୍ବତକୁ ପରବତେ ।
ବନ-ଗିରିବାସୀ ପଶୁଏ ଆତଙ୍କେ
ଛୁଟନ୍ତି କେ କାହିଁ ଯାଇ,
ଘୋର କୋଳାହଳ ରଚନ୍ତି ପକ୍ଷୀଏ
ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ନଭେ ଥାଇ ।
ବଡ଼ନାଇ ବେନ— କୂଳେ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର
ଶସ୍ୟେ ଫଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଦା,
ତାଙ୍କ ପ୍ରସାଦରୁ କୃଷୀବଳ ଭାଗ୍ୟେ
ସେ ଭୂମି ଶରବରଦା ।
କୋଳଥ, କାନ୍ଦୁଲ,[1] କାର୍ପାସ, ଚଣା
କାକୁଡ଼ି, କଲରା, ଲାଉ,
ଯଥାତଥା କାଳେ ଏ ସକଳ ତହିଁ
ହେଉଥାଏ ହାଉଯାଉ [2] ।
କାକୁଡ଼ି-କ୍ଷେତ ବାଟାଳ ପଶ୍ଚିମେ
ହେଉଥାଏ 'ହୋଇ ହୋଇ'
ଦିବସେ ବାନର ସନ୍ଧ୍ୟେ ଶିବା, ଶଶ
ନ ଦିଅନ୍ତି କ୍ଷଣେ ଶୋଇ ।
ଉଭୟ ବ୍ରତତୀ— କୁଞ୍ଜେ ଅଙ୍କୁରିତ
ଉଭୟ ସ୍ପୃଷ୍ଟେ ମଞ୍ଜୁଳ,
ଭାରତୀ-କମଳା ବିନୋଦ ବିହାର
ସ୍ଥଳ ତେଣୁ ନାଳକୂଳ ।
ବାମେତର ଭାଗେ 'ଉଭା ଶିର ତୋଳି
ବିଶାଳ 'ଚାଉଳକଲା'

ସୁନ୍ଦର ସୁନୀଳ ନିର୍ଝର-ଶୀକର
ଶିଖରସମାନେ ରଞ୍ଜା ।
ପଞ୍ଚଶିଖ ତାର ପଞ୍ଚ କୃଷ୍ଣ ତନୁ,
ପଶ୍ଚିମେ ଦିଶେ ରୁଚିର,
ଯୋଗ ସାଧନାର୍ଥେ ଯୋଗୀ ମହୀଧର
ରଚନ୍ତି ପତ୍ର କୁଟୀର ।
'ନାଡ଼େଇଲୁ' ତାହିଁ ରହନ୍ତି ସେ ସ୍ମୃତି
ତାହିଁରୁ ପ୍ରକଟାହାଣୀ,
କମ୍ପା ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଏବେ ଆଶାଦୃଷ୍ଟି
ହୁଏ ତା ପାଠକ ଜାଣି ।
ସିଦ୍ଧୁଆ, ଗର୍ଜୁଆ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳକୁଳର
ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ-ଦୁର୍ଗ ସେ ଗିରି,
ସୁରଙ୍ଗୀ ଦୁର୍ଗର ପୁଷ୍ପବୃକ୍ଷୀ ଚରୁ
ନିସର୍ଗ ଉଭ ପାଚେରି ।
ଗିରିନାସାବୃତ ନାସିରେ ମଣ୍ଡଳ
ବେଷ୍ଟିତ 'ମଣ୍ଡଳଥଳୀ,'
ବିଶାଳ ପ୍ରଶସ୍ତ ଆଗାର ସଦୃଶ
ଅଛି ତାହା ଗର୍ଭେ ଦଳୀ ।
ଏକାଧାରେ ତହିଁ ବାସସ୍ଥାନ, ଖାଦ୍ୟ
ଜଳ ଲଭୁ ଭଲ୍ଲବର୍ଗ,
ନ ଇଚ୍ଛନ୍ତି କେବେ ଅନ୍ୟତ୍ର ଗମନେ
ଛାଡ଼ି ସେ ସ୍ଥାନ ସଂସର୍ଗ ।
'ଚାଉଳକଲାର' ପାଦେ ଶୋଭେ ବାଳ—
ଖଦିର ବିଶାଳ ବଣ,
ପଶୁମାନଙ୍କର ଅଗମ୍ୟ ସେ ସ୍ଥାନ
ତୀକ୍ଷ୍ଣ କଣ୍ଟକପ୍ରବଣ ।
ଅର୍କଶୁକ୍ଳ, ଅର୍କ— ପୀତ ପୁଷ୍ପଶିଖା
ପ୍ରକାଶେ ଶୋଭା ବୃକ୍ଷରେ,
ଅର୍କ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ଆଲୋକବତୀ ସେ
ତେଜ ଜାଣେ କପାଳ ଧରେ ।

୧—ହରଡ଼ । ୨—"କେଶଳ" ବହୁତ ପରିମାଣ ।

ମାଣ୍ଡି ତରୁଶାଖେ ଚଉପାଖେ ଢଙ୍କ
ମେଲିଛି ଲତା ପଲାଶ,
ବଲ୍ଲୀ-ବାଳାଙ୍କର ବଢ଼ାଇ କରେ ତ
କୁସୁମ ଚୟନେ ଆଶ ।
ସୌମ୍ୟ ତାଳଗୁଣ୍ଡ ମାଲ୍ୟବନ୍ତ ମଧ୍ୟେ ୧
ଗିରିବରଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଘାଟି,
କୂଳ ପାଖେ ଉଭା ତୁଙ୍ଗ ସାନୁମାନ
ଦେଖ ପ୍ରାୟ ଲଙ୍ଘୁଁ କାଟି ।
ନାମେ ସିନା ସାନ, ମାନ ମହିମାରେ
ଅଟେ ଘାଟି ମହୀୟାନ,
ସାନ ସର୍ପ ସିନା ଗୋକ୍ଷୁର ମାନ ତା
ଗରଳ ନୁହେଁ ସାମାନ୍ୟ ।
କର୍କଶ କର୍କଶ, ଶ୍ୱାପଦ-ଆବାସ
ଅନ୍ଧାରି ଅଙ୍ଗେ କଣ୍ଟକ,
ମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ବସୁ ସଙ୍କଟେ, ସଙ୍କଟ
ନାମେ କରିଛି ସାର୍ଥକ ।
ଚଢ଼ିବା କଠିନ ମାନ ଓହ୍ଲାଇବା
ସହଜ ସେ ଘାଟି ପଥେ,
ଏଣୁ ତାହା ସ୍ପଣ୍ୟ— ପାପ ପଥ ପ୍ରାୟ
ଲୁଅଇ ମାନସେ ପ୍ରତେ ।
'ଟାଉଲଭଜାର୍' ପାଦତଳେ ସ୍ଥିତ
'ଡେଉଡ଼ିମିର୍' ଶିଖରୀ,
ଦୂରୁଁ ଦିଶେ ତାହା ଜଗତୀ ଜନଣୀ
ସମୀପେ ଜଗଇ ପରି ।
ସେ ପର୍ବତ-ଶିରେ ସମାଧି-ନିରତ
ଥିଲେ ଦେବ ଯତିବର,
ସୁରଙ୍ଗୀ ନୃପତି— କୁଳ-କ୍ଷୀରସିନ୍ଧୁ-
ସମ୍ଭବ କଳାକର ।
ସ୍ତର ପରେ ସ୍ତର ତା ଉପରେ ସ୍ତର
ସ୍ତରମୟ ସାନୁମାନ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯଥା ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଲଗିଛି
ମର୍ତ୍ତ୍ୟରୁ ରମ୍ୟ ସୋପାନ ।

ପାଦପ୍ରାନ୍ତେ ତାର ଶୋଭା-ଗନ୍ଧାଗାର
ରଚିତ ଅଶୋକବନ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କାପୁରେ ସୁବେଳସ୍ଥ ତଳେ
ଅଶୋକବନ ଯେସନ ।
ହରେ ବନଭୂମି ମନୁ ଶୋକଭାର
ବିସ୍ତାରି ଶୋଭା-ଶାମ୍ବରୀ ୨,
ଶୋଭା ସ୍ୱରୂପିଣୀ — ଅମରାବତୀର
ତିଲୋତ୍ତମା ଅପସରୀ ।
ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରେ ସେ ଜୁଡ଼ାଏ ମାନସେ
ଅସ୍ୱସ୍ତ୍ୟନ୍ତର ରୂପେ,
ଥାଉ ଆନ, ମୋହି ପାରେ ଦେବ ମନ
ମୁନି-ସମ୍ମୋହନ-ରୂପେ ।
ପ୍ରତୀଚୀ ଦିଗରେ ବହେ ବଶୀ ନାମେ
ତଟିନୀ ଅଚର-ନୀର,
ଯା ଯୋଗୁ ସୁରଙ୍ଗୀ ମୃତ୍ତିକା ସତତ
ପ୍ରସବେ ହିରଣ୍ୟ ହୀର ।
ମାଣ୍ଡଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ତଳେ ଶୁଭ୍ର ଲତା
ଶାଖାପ୍ରଶାଖା ବିସ୍ତାରି,
ବହେ ତରଙ୍ଗିଣୀ ଜନ୍ୟା ପୌଷୀ ଯେନ
ବିଭରି ବିଶଦ ବାରି ।
ନିଦାଘ ସମୟେ ନଗ୍ନଦେହା ହୋଇ
ଦିଶଇ ସିକତାମୟୀ,
ମାତ୍ର ପ୍ରାବୃଟରେ ବହିଯାଏ ତାର
ଗର୍ଭୁ ଅସମ୍ଭାଳେ ପୟ ।
କାନନ, ପ୍ରାନ୍ତର ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଭେଦି
ଚାଲେ ତଟିନୀ ପ୍ରଖର,
ନଦୀ ରୂପେ ଅବା ଆପଣେ କମଳା
ପାଳନ୍ତି ସୁରଙ୍ଗୀ ଧର ।
କାହିଁ ବହେ ଖରେ କାହିଁ ଅବା ଧୀରେ
ଭାଙ୍ଗିବା ପ୍ରକାଶେ ରେଖ,
ବନଭୂମି ସହ କୁଟିଳ ଗତିରେ
ଖେଳେ ଲୁଚକାଳି ଖେଳ ।

୧—ତାଉଲଭଜା ପର୍ବତର ଅନ୍ୟ ନାମ "ମାଲ୍ୟବନ୍ତ ।" ୨—ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ୍ ବିଦ୍ୟା ।

ଧାନ୍ୟ, ମୁଗ, ବ୍ରୀହି, ଚୋଲଥ, କାନ୍ଦୁଲ
ବାଇଲ, କନା, ମାଣ୍ଡିଆ,
ଗଙ୍ଗା ୧ ସୁଆଁ, କଙ୍ଗୁ, ଅଗ୍, କାଉଁରିଆ
ଚୋବୁଅ, ଡାଙ୍ଗୁ, ଖାଣ୍ଟିଆ—
ଏ ସକଳ ଶସ୍ୟେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ତାର
ତୀରସ୍ଥ ଶସ୍ୟ କେଦାର,
କେଦାର ନୁହେଁ ସେ ଧନଦଙ୍କର ୨
ଅଫୁରନ୍ତ ଗନ୍ତାଘର ।
ପିନ୍ଧାଇଛି ନଦୀ ସୁରଙ୍ଗୀ ନଗରୀ
ପୟରେ ରୁପା ପଞ୍ଝମ ୩,
ବନ୍ଧୁ କାହିଁ ତାର ବୟସ କଳଣି
ସଂଖ୍ୟାସୀମା ଅତିକ୍ରମ ।
ତାହାର ସଲିଳ— ବୁଦ୍‌ବୁଦ ଛଳନ୍ତେ
ମିଶିଲା ବନ୍ଧୁ ସଟଣା—
ଦାଗ-ପାରିବାରେ, ଦେଖିଛି ସେ ତାହା
ସଂଖ୍ୟା ତାର ତାକୁ ଜଣା ।
ସଂସାରର ଗୀତ— ଭକ୍ତି ସମଭାବେ
ସହିବାର ସଦୁପାୟ,
ଶିଖାଇ ପାରେ ସେ ଅବାର ଇଙ୍ଗିତେ
ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ଗୁରୁ ପ୍ରାୟ ।
ଧରେ 'ମଧୁବନ' ବକ୍ଷରେ ବହୁଳ
କଣ୍ଟା ଲତା ଗୁଳ୍ମ ବୃକ୍ଷ,
ପୂର୍ବେ ଥିଲା ତାହା ଶୋଭା-ପ୍ରସ୍ରବଣ
ଏବେ ବନ୍ୟୋଧର୍ମେ ରୁକ୍ଷ ।
ଜନ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ କୀଟକ ଅରଣ୍ୟେ
ଅଦ୍ଭୁତ ବନ 'ଖାଣ୍ଡବ' ୪,
ନିଦାଘେ ତଳେଁରେ ପ୍ରକାଶେ ଅନଳ
ଭୀଷଣ ନୃତ୍ୟ ତାଣ୍ଡବ ।
କରନ୍ତି ସେକାଳେ ବନ୍ୟ ଜୀବକୁଳେ
କରୁଣ ରସ ଆବୃତ୍ତି,
କେହୁ ଖଦଳାଗ କେହୁ ହୁଏ ଖଞ୍ଜ
କେହୁ ବା ହୁଏ ଅନ୍ଧ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ବଟ ୫ ଶିରେ ପ୍ରସେଦ—
ଜଟିଳ ମସ୍ତକ ଟେକି,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମୀ
ସ୍ଥବିର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସେ କି ?
ଖୋଲଦ୍ୱାର ପେଣ୍ଠେ ୬ କ୍ଷୁଦ୍ର ଶୈଳଚୂଳେ
ପ୍ରଭୁ ଭୁବନ-ଈଶ୍ୱର,
ଛଳଳ ଦେଉଳେ ଶୋଭନ୍ତି ଯଥା
କୈଳାସେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ।
ମନ୍ଦିର ଭିତର ଆପାଦମସ୍ତକ
ଚାରୁ-କାରୁ ଶିଳ୍ପମୟ,
ଶିଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବ ଦେଖି ତା
ଦାନବ-ଭକ୍ଷଣୀ ମୟ ।
କାହିଁ ଖଟଖୋଳିତ ଦୁର୍ଗାରୂପ, କାହିଁ
ଗଣେଶ, କାର୍ତ୍ତିକରୂପ,
ଗଠନ-କୌଶଳେ ଦିଶେ ମୂର୍ତ୍ତିସବୁ
ଜୀବନ୍ତ ଜୀବ ସ୍ୱରୂପ ।
ଧ୍ରୁବ ମଣ୍ଡଳକୁ ଘେରିଛି ଯେସନେ
ସପ୍ତର୍ଷିବୃନ୍ଦ ଆକାଶେ,
ସତେ ଶୋଭିତ ବନ୍ଧୁ ଧ୍ୟାନଶୀଳ ମୁନି—
ମୂର୍ତ୍ତି ମନ୍ଦିର ଚୌପାଶେ ।

୧—ଏହା ଗୋଟିଏ ଲଘୁପାକ ଅଥଚ ପୁଷ୍ଟିକର ଶସ୍ୟ । ମାଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ସାଗୁ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏହାକୁ ରୋଗୀର ପଥ୍ୟରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ୨—କୁବେର । ୩—ବକ୍ରାକୃତି ପାଦଭୂଷଣ । ୪—ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ କାନନ । ଏହା ଚାଉଳଭଞ୍ଜ ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ । ୫—ଏହା ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ବଟବୃକ୍ଷ । ପୁରାକାଳରେ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଏଠାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲେ । ୬—ପେଣ୍ଠ-"ଦେଶଜ"—କ୍ରୟବିକ୍ରୟର କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥାନ । ଖୋଲଦ୍ୱାରପେଣ୍ଠର ଉପକଣ୍ଠରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ ।

ଘୃଣିତ ଉତ୍କଟ ଅଶ୍ଳୀଳଭାବ୍ୟଞ୍ଜୀ
ଛନ୍ଦ ସ୍ଥିତ ସ୍ୱଣି ସ୍ୱଣି,
ମିଶିଅଛି ଅହୋ ମହାପ୍ରସାଦରେ
କାହିଁ ଏ ଆମିଷ ଆସି ?
ପବିତ୍ର ସ୍ୱର୍ଗେ ଏ ନାରକୀୟ ଦୃଶ୍ୟ
ଅସହ୍ୟ ନିଶ୍ଚେ ଚକ୍ଷୁର,
ଝୁଙ୍ଗୁ ସହ୍ଯବାସେ ଖଚିତ ଏଠାରେ
ହୋଇଛି ସିନା କର୍ପୂର !
ମନ୍ଦିର ଚୌପାଖେ ବହୁକୋଣାକୃତ
ବେଢ଼ା ରହିଛି ଆବର,
ପ୍ରହରୀ ସକାଶ ଜଗି ବସିଛନ୍ତି
ବୃଷବୃନ୍ଦ ଚତୁପର !
ଅଗ୍ରେ ବିଳମ୍ବିତ ରହିଛି ପିଚ୍ଛିଳ
ପ୍ରସ୍ତର ଦୀର୍ଘାୟିତନ,
ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ପଦ୍ମଙ୍କ ପାଇଁ ବା
ବିସ୍ତୃତ ନୀଳାସ୍ତରଣ ।
ଅହର୍ନିଶ ତାକୁ ମଣ୍ଡନ୍ତି ଧବଳ
ଭସ୍ମ ଓ କୁସୁମସ୍ରଜ,
ସେ ଶୋଭା ଶାରଦ— ତାରକିତ-ନଭ
ସୁଷମା ଦିଏ ଓହ୍ଳାଇ !
ବାହିଁଲେ ସେଠାରୁ ମୟୂର-ମେଦୁର
କିଶଇ ମୟୂରନଗା ୧,
ପ୍ରାବୃଟେ ବାରିଦ— ଲୁଳ ବଣ୍ଣାମର
ନୀଳମଣିମୟ ମଞ୍ଚ ।
ଦୂରସ୍ଥ ବନ୍ଧୁକୁ ନବଙ୍କେ ନିରେଖି
ନାଚନ୍ତି ସେବାଳେ କେକୀ,
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁବର୍ଣ୍ଣେ ଶତବାର ଧୌତ
ରଙ୍ଗିଣୀ ପୁଚ୍ଛ ଟେକି !
ସେକାଳ ମାଧୁରୀ ଦେଖି ଜାତ ହୁଏ
ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା ମନେ ଏରୂପ,

ବହୁବେକ ଫେଣ ନିରେଖେ ଖ ଗେହ
ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ବସ୍ୱ ରୂପ ।
ପଛୁଁ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ବନେ ଉଭା ହୋଇ
'ସୁନାଇଗଇ' ପର୍ବତ,
ତାଳ-ଶତ୍ରୁଳତ- ଭକ୍ତ-ବର ଯୋଡ଼
କରେ ହରେ ୨ ଦଣ୍ଡବତ ।
ମଧୁର ଦର୍ଶନ ରମ୍ୟ 'ମଧୁବନ'
ରହି ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟେ,
ନୀରବରେ ମହା ବସନ୍ତ-ସ୍ତବନ
ଗାଉଅଛି ଅଧ୍ୟେ ଅଧ୍ୟେ ।
ବୃକ୍ଷଚ୍ଛାୟାତଳେ ଶତାବଳୀ ଲତା
ଲୁଟିଛି ଭୂମେ ଗହଳେ,
ପଣ୍ଡିତ ଏ ସତୀ ଜଟିଳା ତାପସୀ
ଯଜ୍ଞ-ପଣ-ପଦତଳେ ।
ଯେତେବେଳେ ସୁଖ ଖୋଜିଲେ ସେ ବନ୍ଦୁ
ମିଳେ ବହୁବିଧ ଫଳ,
ସୁପକ୍ୱ ରସାଳ ସୁମଧୁର ଯଥା
ହୋଇଛି ଅମୃତ ତୋଳ !
ସ୍ୱରୁଥାନ୍ତି ତରୁ ଶିରେ ମୃଦୁମନ୍ଦ
ଅସଂଖ୍ୟ କୋଇଲା ଗାଇ,
ପୂର୍ଣ୍ଣଳନ୍ତି ସେହି ମହାକୋଳାହଳେ
ଉଡ଼େ ସ୍ୱର୍ଗ କଳାଗାଇ ୩ ।
ସ୍ୱର୍ଗେ କେବେ କେବେ ବସ୍ୟେ ସେ ଭୂମେ
କଷ୍ଣ ଦନ୍ତେ କର୍ଷଣ,
ମୁସ୍ତା ଖାଇ ସ୍ପନ୍ଦ— ଉପକାରେ ତାର
କରନ୍ତି ବଳବର୍ଦ୍ଧନ ।
ତଡ଼ାଗେ କୁମୁଦ— କମଳ-ଶୋଭିତ
ରମଣୀୟ ଜଳାଧାର,
ସାଗର ସଦୃଶ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇବାରୁ
ସାଗର ନାମ ତାହାର ।

୧—ପର୍ବତ ବିଶେଷ । ଏହି ପର୍ବତରେ ଅନେକ ମୟୂର ଦୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ୨— ମହାଦେବଙ୍କୁ ।
୩—ପକ୍ଷି ବିଶେଷ ।

ବହୁ ପର୍ବତରୁ ବହି ଆସି ଜଳ
ସାଗରେ ହୁଏ ସଞ୍ଚିତ,
ଅବସ୍ଥିତ ତାହା— ଯୋଗୁଁ ବୃଷ୍ଟିବଳେ
ରଖନ୍ତି ଶସ୍ୟ ଜୀବିତ ।
ନିରତେ ସେ ଜଳୀ ନାନା ଜଳଚର
ବିହଙ୍ଗ ରବେ ମୁଖର,
ଜଳୀ ନୁହେଁ ତାହା ଶ୍ୱାପଦ-ବାନ୍ଧବ
ସୁରଙ୍ଗୀ ସରଜାଙ୍କର ।
ମୃଗାମାଟି ପରି କ୍ଷୁଦ୍ର କର୍ଦ୍ଦମରେ
ଦେହ ମଣ୍ଡି ମୃଗାବଟା ୧,
ହୋଇଅଛି ଲୁଭା ସାଗର ପ୍ରତୀରେ
ଶିରେ ଧରି ଗୁଳ୍ମଜଟା ।
ପଦପ୍ରାନ୍ତ ତାରି ଝର୍ଝର ଆରବେ
ବହୁଛି 'ନିର୍ମଳଝର',
ଜଳ ପିଇ ତହିଁ କ୍ରୀଡନ୍ତି କାନନେ
ଆରଣ୍ୟ ପଶୁନିକର ।
ନିର୍ମଳଝରର ଜଳ ସୁନିର୍ମଳ
ନିର୍ମଳ ଦୃଶ୍ୟ ପାବନ,
ତଦ୍ଦର୍ଶନେ ସୁଦ୍ଧା ହୁଏ ସୁନିର୍ମଳ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-କଳୁଷିତ ମନ ।
ଧରେ 'ମଣ୍ଡାତରୁ' ପଦ୍ମରାଗ ମଣି—
ସ୍ତବକ ସଦୃଶ ଫଳ,
ଆରକ୍ତ ପ୍ରଭାରେ ଦିଶୁଥାଏ ତାର
ବନଭୂମି ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ଶଷଡିଗନ୍ଧ ଫଳ— ଭାରେ ଭାସ୍ୱନ୍ତି
ହୋଇ ଲୁଭା ଲୁଣ୍ଠାବତ,
ନବବଧୂ ପ୍ରାୟ କମଳା ସୁନ୍ଦରୀ
ବସିଛି ଘୋଷ ମସ୍ତକ ।
ନିଶୀଥ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ସତତ ନିସ୍ତବ୍ଧ
ସେ ମହାନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନ,

କାଠଖୁମ୍ପି ପକ୍ଷୀ କାଠହଣା ଶବ୍ଦେ
କ୍ୱଚିତ ଶବ୍ଦାୟମାନ ।
ମଣି ସେ ଶବଦେ କାଠୁରିଆଙ୍କର
ଭୀମ କୁଠାର ଶବଦ,
ଜଳ ପିଇଁ ପିଇଁ ବନ୍ୟଜନ୍ତୁକୁଳ
ପଳାନ୍ତି ଗଣି ଆପଦ ।
ଝର ପାଶେ ଉଚ୍ଚେ ମୃଣ୍ମୟ ମନ୍ଦିରେ
ଶବର-ଅର୍ଚ୍ଚିତା ଦେବୀ, ୨
ଶ୍ୱାପଦ ଆପଦୁଁ ଲଭନ୍ତି ନିସ୍ତାର
ଶବରେ ତାହାଙ୍କୁ ସେବି ।
ନାକେଇ ଅଚଳ ଦିଶଇ ଓଲଟ
ନୀଳ ମେଘର ତୁଲ୍ୟ,
ଟେକି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଦେଶେ ଚଟୁଳ ଚରଣ
ବହୁ ଠାବେ ବହୁ ଚୂଳ ।
ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିଖର ନାସିକାକୃତିରେ
ହୋଇଛି ନିମ୍ନେ ଲମ୍ବିତ,
ତେଣୁ ହୋଇଅଛି ନାକେଇ ନାମରେ
ଗିରି ନାମ ଅଭିହିତ ।
ସେ ବିଶାଳ ଶୃଙ୍ଗ— ତଳେ ବିସ୍ତାରିତ
ପ୍ରସ୍ତର ଶଯ୍ୟା ବିଶାଳ, ୩
ସମକୃଷ ପଲ୍ ନବସେ ତହିଁରେ
ବର୍ଷାକାଳେ ମହୁଗାଳ ।
ବଭୀତଳ ମନ୍ଦୁଁ ବହେ ସଦା ତହିଁ
ଖଣ୍ଡି ଶୀତଳ ପୟ,
ପାନ କରି ତାହା ଗିରିଚାରୀ ଜୀବେ
ଖଣ୍ଡନ୍ତି ତୃଷା ଆମୟ ।
ଆଷାଢ଼େ ନାକେଇ ମାଳତୀ ସୁମନେ
ସର୍ବାଙ୍ଗେ ହୋଇ ମଣ୍ଡିତ,
ରସା-ଯୋଷା ଶିରେ ଫୁଲଭୂଷା ଖୋଷା
ସଦୃଶ୍ୟେ ଦିଶେ ଶୋଭିତ ।

୧—ପର୍ବତ ବିଶେଷ । ୨—ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେଇ । ୩—ଏହି ବିଶାଳକାୟ ଶିଳାଶଯ୍ୟାର ନାମ "ମହୁଗାଳ ଖଳ ।"

ଉତ୍କଳର ନାଟ୍ୟ ରଙ୍ଗଭୂମି
ସେ ଗିରିର ଅଧିତ୍ୟକା,
ରଚନ୍ତି ସେମାନେ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ କହି
ଅସଙ୍ଗି ବୃକ୍ଷସ୍ତୁଁ ଫଳା ।
ସେ ଶୈଳକାନନବାସୀ ଜନ୍ତୁର ବସ୍ତ୍ରେ
ଅଯାଚ୍ୟ ବନ୍ଧୁ ଚଷାର,
ଶସ୍ୟ-ଶବ୍ଦ ମୁଖା ଖାଇ କ୍ଷେତ ଚଷି
କରେ ପର ଉପକାର ।
'ବରୀ' ସିତନୀର ଅଭ୍ୟୁଷିତ୍ତ ତୁର
ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଆଖ୍ୟାତ,
ରଟେ କମ୍ବଦନ୍ତୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ନୃପ *
ସମାଧିରୁ ସେ ସଂଜାତ ।
ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ମନ୍ଦିରେ ନବସନ୍ତ ଦେବ
ଭୂତୀ ପରିବାର ସେନ,
ଏକପାର୍ଶ୍ୱେ ସ୍ଥିତ ଦୁର୍ଗା, ଦେନ ପାଶେ
କାର୍ତ୍ତିକ ଗଣେଶ ଦେନ ।
କାଦମ୍ବିନୀ-ବର୍ଣ୍ଣ କଦମ୍ବ ସୁସିଗ୍ଧ—
ସୌରଭ ଆହୁଥାବର,
ନନ୍ଦୀ ଭୃଙ୍ଗୀ ପରି ମନ୍ଦିରର ଦ୍ୱାର
ଜଗିଛନ୍ତି ନିରନ୍ତର ।

ଦେଉଳ ଚୌପାଶେ ଅଙ୍କନରମିତ
ବେଢ଼ାର କଳାଚାତୁସ୍ଥି,
ନୀରବେ କହଇ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ
ଶିଳ୍ପ-ଗୌରବ-ମଞ୍ଜୁଷା ।
ତାହିଁ ସୁଖୋଦିତ ଦଶ ଅବତାର
ତାହିଁ ଛନ୍ତି ମୁନି ଋଷି,
ତାହିଁ ବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଜାଉଅଛନ୍ତି
କଦମ୍ବ ମୂଳରେ ବଂଶୀ ।
ଲଗିଅଛି ତାହିଁ ରାମାୟଣ ଯୁଦ୍ଧ
ତାହିଁ ଭାରତ ସମର,
ତାହିଁ ହସ୍ତ ହସ୍ତୀ ଗୁଳ୍ମ, ତରୁଲତା
ଖୋଦିତ ଅନ୍ତ ବସ୍ତୁର ।
ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି ପ୍ରାଚୀନ ଶିଳ୍ପୀଏ
ତାହିଁ ଶିଳ୍ପ ଶେଷସୀମା,
ଏକାଳେ ବୁଝିବୁ ହୋଇଅଛି ଆହା
ସେକାଳ ଖ୍ୟାତ ଗରିମା ।
ହେରି ସେ ମାଧୁରୀ ହୁଏ ସ୍ୱତଃ ଯଥା
ହୃଦୟେ ଅନନ୍ଦ ଜାତ
ତଥା ଆଧୁନିକ ଶିଳ୍ପଦଶା ଚିନ୍ତି
ହୁଏ ନେତ୍ରେ ଅଶ୍ରୁପାତ !

* ଏଥିର ଐତିହାସିକ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

—ମଙ୍ଗଳ ମୂର୍ଚ୍ଛନା—

ଶୁଭ୍ର ନୀପ ବଗୀଚାରେ ଉଭା ଜାମତୋଟା ୧
ଧରି ଅନେକ ଶଙ୍କାପ୍ରଦ ଶଙ୍କୁ ୨ ଗୋଟା ଗୋଟା ।
ଶ୍ମଶାନ-କାଳୀଙ୍କ ଚରଣେ କଣ୍ଟକ ଜାଣି,
ମଣ୍ଡିଛନ୍ତି ରୁଦ୍ରବେଶେ ତାହା ସୃଷ୍ଟି-ସ୍ୱାମୀ ।
ଶାଖା ଛନ୍ଦି ବୃକ୍ଷେ ଉଭା ବଙ୍କିମ ଠାଣିରେ,
ବାହୁ ଛନ୍ଦି ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧେ ରତ ଯଥା ବୀରେ ।
ମାଡିଅଛି ତାହିଁ ପାଞ୍ଚ-ଅଙ୍ଗୁଳିଆ ଲତା ୩
ଲମ୍ବିଛି ତା ଫଳମାନ ପ୍ରବାଳ ସମତା ।
ଶିବ ଉପାସିକା ସେହୁ ବ୍ରତତୀ ସୃଷ୍ଟିରେ,
ଫଳେ ଭରି ଶିବଲିଙ୍ଗ ଧରିଛି ଶରୀରେ ।
ସୁଆଁଳି ଶରୀରେ ତାହିଁ ଜଡ଼ିଛି ସାରିବା ୪
ଛମାସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଛନ୍ତି ନାସ୍ତି ନାସ୍ତି ଉଭା ।
ତନ୍ତୁବାୟ ନାରୀ ପ୍ରାୟେ ଗୁଳଞ୍ଚ ବଲ୍ଲରୀ,
ତାପଣ କାରଣେ ଅଛି ସତ୍ତ୍ୱ ସୂତା ଧରି ।
ଗୁଳ୍ମଗହ୍ୱରରେ ତାହିଁ ଭୂତ ଘଣ୍ଟକୁଳୀ,
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ପଡ଼ୁଅଛି ଲମ୍ଫାରେ ଝାଉଁଳି ।
ନିର୍ଜ୍ଜନ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଯଥା ନିଛାଟିଆ ପଦା,
ଶ୍ମଶାନପ୍ରହରୀ ଶିବା ବୁଲୁଥାନ୍ତି ସଦା ।
ରାଜପରିବାରର ସେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶ୍ମଶାନ,
ବହୁ ନରପତିଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ଆସ୍ଥାନ ।
ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶୀ ବହୁଚନ୍ଦ୍ର ଯଥାସମୟରେ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଅସ୍ତ ସେହି ଶ୍ମଶାନ-ଅମ୍ବରେ ।
କେତେ ରାଜଋଷି ରଖି ନିଜେ ନିଜ ସ୍ମୃତି,
ଅର୍ପିଲେ ଜୀବନ-ଯାଗେ ତହିଁ ଶେଷାହୁତି ।

କେତେ ରାଜଭକ୍ତ, କେତେ ରାଜସଂସ୍କାରକ,
ବସିଛନ୍ତି ଟେକି ତହିଁ ସ୍ତମ୍ଭନେ ମସ୍ତକ ।
ଅଧୀନେ ସେ ସ୍ଥାନେ ରଖି ନୃପେ ଉଚ୍ଛବିନ,
ହୋଇଗଲେ ପରିଶେଷେ ପୁଣି ତା ଅଧୀନ ।
ମାଟି କଳଙ୍କିତ ପ୍ରାଣ-ସୁବର୍ଣ୍ଣେ ସେ ସ୍ଥଳ,
ଦଗ୍ଧ କରି ବାରମ୍ବାର କରେ ସୁନିର୍ମଳ ।
କର୍ମ-କ୍ଳାନ୍ତ ରାଜଗଣେ ତେଜି ରାଜ୍ୟଭାରେ,
ଆଶ୍ରିଛନ୍ତି ଯାଇ ଚିର-ବିଶ୍ରାମ ସେଠାରେ ।
ନରଶକ୍ତି ଅଗୋଚର ଶ୍ମଶାନ ମହିମା,
ଜନ୍ମମରଣର ସିନା ସେହୁ ସନ୍ଧିସୀମା ।
ମାନବଜୀବନ-ତରୀ ସେ ଗଣ୍ଡ-ଶଇଳେ,
ଅତର୍କେ ହୋଇବାଜି ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ଛଳେ ଛଳେ ।
ମାତୃଗର୍ଭୁ ହୁଏ ଜୀବ ଯାହା ପଦେ ଜବା,
କରେ ସେ ଦର୍ପୀର ଭସ୍ମ ଦମ୍ଭ ଅହମିକା ୫ ।
କରନ୍ତି ଜୀବନେ ନର ଭ୍ରମେ ତାକୁ ଭୟ,
ମାତ୍ର ଜୀବନାନ୍ତେ ସେହୁ ପରମ ଆଶ୍ରୟ ।
ଜୀର୍ଣ୍ଣତନୁ ନବଭାବେ ପୁନର୍ଗଠନର—
ସହାୟ ଶ୍ମଶାନ, ଏହା ସୁନୃତ ୬ ନବର ୭ ।
ଜୀବର ପରମବନ୍ଧୁ ସିନା ସେ ଶ୍ମଶାନ,
ହୃଦୟ ତାହାର ଅତି ଉଦାର ମହାନ ।
ତେଜନ୍ତି ଅନ୍ତିମ କାଳେ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନ,
ମାତ୍ର ସେ ନ ତେଜେ ଧରେ କରି ଆଲିଙ୍ଗନ ।
ରାଜ-ଶ୍ମଶାନ ସୌଭାଗ୍ୟ କେ ପାରିବ କହି,
କେତେ ରାଜା ଶୂନ୍ୟ ଦେହେଁ ନିବସନ୍ତି ତହିଁ ।

୧—ରାଜଶ୍ମଶାନ । ୨—ଲମ୍ବାଗଛ । ୩—ଏହାର ପତ୍ର ପଞ୍ଚାଙ୍ଗୁଳିବିଶିଷ୍ଟ କରତଳାକୃତି । ଫଳ-ମଧ୍ୟସ୍ଥ ବୀଜ ଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଶିବଲିଙ୍ଗ ସଦୃଶ ଦେଖାଯାଏ । ୪—ଅନନ୍ତ ଲତା । ୫—"ମୁଁ ବଡ" ଏହି ଭାବ । ୬—ସତ୍ୟ । ୭—ନଶ୍ୱର ।

ଉଦେ ବୁଦେ ଜାଠବଂଶ ଆଦିମ ପୁରୁଷ *,
ବେନି ଭ୍ରାତା ହୋଇଗଲେ ଏଠାରେ ପାଉଁଶ ।
ବିସର୍ଜି ପାର୍ଥିବଧନ ପରିବାର ରାଜ୍ୟ,
ନିବସନ୍ତି ଏ ଶ୍ମଶାନେ ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କର ରାଜ ।
ଆବର ବସନ୍ତି ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିଶ୍ୱନାଥ,
ଧନୁର୍ବେଦେ ଥିଲେ ସେହୁ କଳିଯୁଗ-ପାର୍ଥ ।
ଅଛନ୍ତି ଶ୍ରୀରାମ ରାଜା ବସି ଶୂନ୍ୟାସନେ,
ମରୁଧାମେ ଥିଲେ ସେହୁ ଧନୀ କୀର୍ତ୍ତି-ଧନେ ।
ବସାଇ ଶ୍ରୀରାମପୁର ଗ୍ରାମ ରମଣୀୟ,
କରିଗଲେ ନିଜ ନାମେ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ ।
ଅଛନ୍ତି ନୃସିଂହ ରାଜା ରାଜର୍ଷିପ୍ରତିମ,
ସମୃଦ୍ଧ ସମାନ ତାଙ୍କ ମହିମା ଅସୀମ ।
ନ ଥିଲେ ମଣ୍ଡି ସେ ଖାଲି ରାଜସିଂହାସନ,
ଯଶଃ-ସିଂହାସନେ ସୁଦ୍ଧା ଥିଲେକ ରାଜନ ।
ମଣ୍ଡୁଥିଲେ ସଦା ରାଜମୁକୁଟେ ସେ ଭୂପ,
ପ୍ରଜାରଣରଶ୍ମିପୁଞ୍ଜ ପେଟିକା ସ୍ୱରୂପ ।
ଖୋଳାଇଲେ ରାଣୀ ବହୁ କୂପ ସରୋବର,
ସ୍ୱଭାବେ ଦେବତା ମାତ୍ର ଦେହେ ଥିଲେ ନର ।
ପ୍ରାତଃସ୍ମୃତ ସେ ମହାତ୍ମା ଏ ମହାଶ୍ମଶାନେ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଶିଳେ ଆହା ଭସ୍ମୃତ-ଭସ୍ମାନେ ।
ପରସ୍ପରସ୍ନେହୀ ବୀର ସୁଧୀର ମୁକୁନ୍ଦ,
ସୁରଙ୍ଗୀ ରାଜ-ଉଦ୍ୟାନ ସୌମ୍ୟ ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ।
ଗୁଣେ ଲଭିଥିଲେ ଖ୍ୟାତି ସ୍ୱଦେଶେ ବିଦେଶେ,
ପାଳୁଥିଲେ ପ୍ରଜା ରାଜ୍ୟ ପୁତ୍ର ନିର୍ବିଶେଷେ ।
ନିଜ ଦୁଃଖେ କେବେ ସେହୁ ନୁହନ୍ତି କାତର,
କାନ୍ଦୁଥିଲା ପରଦୁଃଖେ ତାହାଙ୍କ ଅନ୍ତର ।
ଦୀନ ଦୁର୍ବଳର ଭୟ ବିପନ୍ମୁକ୍ତି ପାଇଁ,
ସତତ ସଚେଷ୍ଟ ଥିଲେ ସେହି ନରସାଇଁ ।
ସେ ଭୂପ-ସନ୍ତତି ହୋଇ କାଳ-ରାହୁ ଗ୍ରସ୍ତ,
ହୋଇଗଲେ ଏ ଶ୍ମଶାନ ଅସ୍ତାଚଳେ ଅସ୍ତ ।

ଜମ୍ମା କାଳ-ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ନିମନ୍ତ୍ରଣେ,
ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଯେତେ ନୃପତି ଗହଣେ,
ଶାସୁଥିଲେ ବାହୁବଳେ ଯେ ନିତି ଦୁର୍ଜନେ,
ରହିଲେ ଶ୍ମଶାନେ ସେହୁ ନିସ୍ପନ୍ଦଶାସନେ ।
ପ୍ରକୃତ ଉପରେ ଯିନା ରାଜା ଅଧିପତି,
ମାତ୍ର ରାଜା ପରେ ରାଜା ନିଶ୍ଚୟ ନିୟତି ।
ଆହା ଦାମୋଦର ରାଜ ଆଜନ୍ମ ଅରୋଗୀ,
ପିତୃପ୍ରେମ ଧୈର୍ଯ୍ୟଶୀଳ ତଥା କର୍ମଯୋଗୀ ।
କର୍ମ ସାର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ ସେ ନୃପକେଶରୀ,
ଆଶ୍ରିଲେ ଏ ସ୍ଥାନ ଆସି ସବୁ ପରିହରି ।
କଳି-ଭୀଷ୍ମ ହରିହର ଗୋପାଳ ତନୟ,
ସତ୍ୟସନ୍ଧ ତ୍ୟାଗଶୀଳ କ୍ଷମା ଦୟାମୟ ।
ନୈତିକ ଚରିତ୍ରବଳ ମହତ ଆଦର୍ଶ,
ଦେଖାଇଣ କ୍ଷତ୍ରକୁଳେ ଛେଦାଇଲେ ଯଶ ।
ନିବସନ୍ତି ଶାନ୍ତି-ମୈତ୍ରୀ ଧାମ ଏ ଶ୍ମଶାନେ
ଅଖଣ୍ଡ ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ନିତ୍ୟ ବିଧାତା ବିଧାନେ ।
ସୁରରାଜ ନାମେ ଖ୍ୟାତ ରାଜା ପୁରନ୍ଦର,
ମାନବ-ଦୁର୍ଲଭ ବହୁ ଗୁଣ ଧୁରନ୍ଧର ।
ସ୍ମରଣୀୟ ବରଣୀୟ ସେହି ନୃପଶଶୀ,
ଅଛନ୍ତି ଗୋପନେ ଏହି ଶ୍ମଶାନରେ ବସି ।
ଆବର ଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ରାଣୀ ଇନ୍ଦୁମତୀ,
ପତି ଧ୍ୟାନପରାୟଣା ସତୀ-ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ।
ବୈଧବ୍ୟବଧୂର ହୋଇ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ନିଧନେ,
ସହମୃତା ହେବା ପାଇଁ ମନାସିଲେ ମନେ ।
ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନେ ତହୁଁ କଲେକ ନିଷେଧ,
ବୋଇଲେ ତେଜ ଗୋ ଦେବି ! ମାନସୁଁ ନିର୍ବେଦ ।
ତୁମ୍ଭ ଅଭାବରେ ତବ ବାଳୁତ କୁମର,
ହେବେ ସଦା ଦୁର୍ନିବାର ଶୋକରେ କାତର ।
ତୁମ୍ଭ ବିନା କେ କରିବ ତାହାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା,
ଦାରୁଣ ସଙ୍କଳ୍ପ ତେଜ ଏତିକି ପ୍ରାର୍ଥନା ।

* ଏହି ଦୁଇ ସହୋଦରଙ୍କଠାରୁ ସୁରଙ୍ଗୀରେ ଜାଠବଂଶୀୟ ରାଜତ୍ୱ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି ।

ବୋଇଲେ ଏତେକ ଶୁଣି ତହୁଁ ନୃପତାପ୍ତ,
"ହୋଇଗଲେ ଚନ୍ଦ୍ର ଅସ୍ତ ରହଇ କି ଭାସ ?
ତେଜିଣ ଶରୀର ସର୍ପ ପ୍ରାଚୀନ କଞ୍ଚୁକ,
ନୂତନ ତ୍ୱଚରେ ତାହା ହୁଏ କି ଉତ୍ସୁକ ?"
ବଚନ ଭଙ୍ଗୀରୁ ବୁଝି ସଂକଳ୍ପ ଦୃଢ଼ତା,
ଭାବି ମନେ ପରିଜନେ ଭାବୀ ଚିନ୍ତା କଥା;
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣୀଙ୍କ ଗୃହରେ ରଖି କାଞ୍ଚନ କପାଟ,
ରୋଧିଦେଲେ ତାହାଙ୍କର ମନୋରଥ ବାଟ ।
ମାତ୍ର ଭବିତବ୍ୟ ବାଟ କେ ରୋଧିବ କାହିଁ,
ଅଗ୍ନି ସଙ୍ଗେ ନ ଥିଲେହେଁ ପଶେ ସେ ଝସାଇ ।
ନିସ୍ତବ୍ଧ ଅଦ୍ଭୁତ ଚୋର ଆସି ଅଦର୍ଶନେ,
ଅତର୍କିତେ ସିଦ୍ଧ କରେ ସ୍ୱାଭୀଷ୍ଟ ବହନେ ।
ପଶିପାରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ସେ ଜଉମୁଦ୍ରା ଘରେ,
ତାହାର ଅଭେଦ୍ୟ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ଚରାଚରେ ।
ବନ୍ଧୁଗଣ କେତେକ୍ଷଣ ପରେ ଦ୍ୱାର ଫେଇ,
ଦେଖିଲେ ଶାୟିତା ତଳେ ମୃତା ମହାଦେଈ ।
ଭାବିଲେ ବାଞ୍ଛିତ ଯାର ଅନାମୟ ସ୍ଥଳ,
ରୋଧିବା ପ୍ରୟାସ ତାକୁ ବିଫଳ କେବଳ ।
ଧନ୍ୟ ଏ ଦମ୍ପତିଙ୍କ ପ୍ରେମ ପବିତ୍ର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ,
ନରରୂପେ ଭୁଞ୍ଜିଥିଲେ ପ୍ରକୃତ ଅମିୟ ।
ଥିଲେ ସିନା ଦେହ ଭିନ୍ନ ଉଭେ ଦେହଙ୍କର ତୁଲ,
ଏକ ବୃନ୍ତେ ଫୁଟିଥିଲା ଆତ୍ମା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଫୁଲ !
ନିଶ୍ଚେ ଏ ଦମ୍ପତି ଏ ସ୍ୱର୍ଗ ଅମର ଅମରୀ;
ଶାପ ହେତୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟପୁରେ ଥିଲେ ଅବତରି ।
ଏଥିଅନ୍ତେ ପରିଜନେ ଦେହ ଶବ ବହି,
ଯଜ୍ଞ-ଉପଚାରେ ଦେଲେ ଶ୍ମଶାନରେ ଦହି ।
ଶ୍ମଶାନ ମଧ୍ୟରେ ଅଛି କୁଣ୍ଡ କ୍ଷୁଦ୍ରାକାର,
ସେହିଠାରେ ଦେହ ତନୁ ହୋଇଲା ଭସ୍ମସାର ।
ବନ୍ଧୁଚନ୍ଦ୍ର କୁହେଁ ତହିଁ ଅଖଣ୍ଡ ବିଶ୍ରାମ,
ଅବଧି ଧରେ ସେ ଖ୍ୟାତ ସତୀକୁଣ୍ଡ ନାମ ।
ଧାର୍ମିକ ଗୁଣଜ୍ଞ ଧୀର ମହାତ୍ମା କେଶବ,
ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶୀ ବିଚକ୍ଷଣ ପରମ ବୈଷ୍ଣବ

ଏତଦ୍ଭିନ୍ନ ରତ ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନେ,
ଅତି ନିର୍ଲୋଭିତ ଥିଲେ ଧନ ବିତରଣେ ।
ନିଜେ ବଡ଼ ଥାଇ ବଡ଼ ଗଢ଼ୁଥିଲେ ନିତ,
ବଡ଼ପଣର ଏ ସିନା ଶାଶ୍ୱତୀ ସୁରୀତ ।
ଦରିଦ୍ର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦାନେ କରୁଥିଲେ ଲଘୁ,
ନିତ୍ୟଦାନବ୍ରତ ଯଥା ପୂର୍ବେ ଥିଲେ ରଘୁ ।
ସେ ନୃପ-ମୌଳି-କିରୀଟ-କୋହିନୂର-ହୀର,
ଚନ୍ଦ୍ର ଏ ଶ୍ମଶାନେ ତେଜି ଅଚିର ଶରୀର ।
ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ସ୍ୱଜନସ୍ତ ବୀରବନ୍ଧୁ,
ସୁରଙ୍ଗୀ-ଗୌରବ-ରତ୍ନ ସଦ୍‌ଗୁଣ ବନ୍ଧୁ ।
ମନସ୍ୱୀ, ତେଜସ୍ୱୀ, ବିଜ୍ଞ, ଅତୁଳ ଯଶସ୍ୱୀ,
ଆଜୀବନ ସାରସ୍ୱତ-ଆଶ୍ରମ ତପସ୍ୱୀ ।
ଉଦାସୀନ ଭାବେ କରି ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୂଜା,
ପ୍ରାଣମଧ୍ୟେ ପୂଜୁଥିଲେ ଦେବୀ ଶ୍ୱେତଭୁଜା ।
ନ ବସି ସେ ରାଜାସନେ ମହାର୍ହ ତଳପେ,
ଉପବିଷ୍ଟ ଥାନ୍ତି ସଦା ବାଗ୍‌ଦେବୀ ମଣ୍ଡପେ ।
ଭକ୍ତବତ୍ସ ଭକ୍ତିରସେ ରଚିଛନ୍ତି ଗ୍ରନ୍ଥ,
ସେହି ଭକ୍ତିଠାରୁ ସିନା ଖୋଲେ ଶୁଭ ପନ୍ଥ ।
ମିଶିଗଲେ ଏ ଶ୍ମଶାନେ ତାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟତନୁ,
ମିଶିଯାଏ ରଶ୍ମିକରେ ଯଥା ଶକ୍ରଧନୁ ।

ଚାହିଁଗଲ ହେ ସୁରଙ୍ଗୀ-ଗୌରବ-କେତନ,
ଉତ୍କଳ ଭାରତୀଙ୍କର ସ୍ନେହାସ୍ପଦ ଧନ ।
ହଠ୍ ନାହିଁ କାହିଁ ଆଉ ତୁମ୍ଭ ବଂଶୀସ୍ୱନ,
କବିକର୍ଣ୍ଣ-ରସାୟନ ହୃଦ-ସମ୍ମୋହନ ।
ରହିବାରୁ କୀଟଦଷ୍ଟ ହୋଇ ଗ୍ରନ୍ଥ ସବ,
ସ୍ତବ୍ଧ ମନେ ବେଣୁ କି ହେ ରହିଛି ନୀରବ ?
ନ କର ନ କର କଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା ସେଥିପାଇଁ,
ହିନ୍ଦୁତର ଶୁଭଦିନ ଆସୁଅଛି ଧାଇଁ ।
ତୁମ୍ଭ କୁଳେ ଚନ୍ଦ୍ରରୂପେ ଚନ୍ଦ୍ର ଚୂଡ଼ାମଣି,
ଉଇଁ ଲେଣି ମହାମନା ନୃମଣି ଅଗ୍ରଣୀ ।
ତାଙ୍କ ହେତୁ ଜ୍ଞାନ-ରଶ୍ମି ହୋଇ ବିସ୍ତାରିତ,
କରୁଛି ଅଜ୍ଞାନ-ତମେ ଦେଶୁ ବିତାଡ଼ିତ ।

ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ଖ୍ୟାତ ସମଜ୍ଞା ୧ ବର୍ଦ୍ଧନେ,
ନିଯୁକ୍ତ ସେ ଅହରହ କାର୍ଯ୍ୟବାର୍ଯ୍ୟମନେ ।
କରିବେ ନିଶ୍ଚୟ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରଚାର,
ଆସୁଛି ସେଦିନ, ନାହିଁ ବିଳମ୍ବ ତାହାର ।
ଧନ୍ୟ ଗୁଣବନ୍ତ ତବ ଲେଖନୀ କ୍ଷମତା,
ନିବୁରି ଲେଖନୀ ତାହା କାବ୍ୟ-କଳ୍ପଲତା ।
ତାହା ବଳେ ବଶିଗଲ ହେ ନୃପ ସଞ୍ଚୟ,
ବିପୁଳ ଅକ୍ଷରକୀର୍ତ୍ତି ଭୂତଳେ ଅକ୍ଷୟ ।
ଅଦ୍ଭୁତ କ୍ଷମତା କାବ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରେ ପ୍ରଦର୍ଶାଇ,
ଯାଇଅଛ ତୁମ୍ଭେ ଲୋକେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଚହଲାଇ ।
ତୁମ୍ଭ ଚର୍ମ-ତନୁ ସିନା ହରିଅଛି ବିଧି,
ମାତ୍ର କାବ୍ୟମାଳା ଅଛି ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରତିନିଧି ।
କରିବ ତା'ଯୋଗ୍ୟ ଦେଶ ଗୌରବାନୁକୂଳ,
ଘରେ ଘରେ ହେବ ତବ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନୁକୂଳ ।
ଆସିବ ସେ ଶୁଭଦିନ ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟେ,
ପୂରିବ ଉଲ୍ଲାସ ତବ ଶିଷ୍ୟ ଉପଶିଷ୍ୟେ ।
ବୁଡ଼ାଇ ଅକ୍ଷୟ ପ୍ରୀତି—ରଙ୍ଗେ ଭକ୍ତି-ତୂଳୀ,
ଅଙ୍କି ହୃଦ-ପଟେ ତବ ପବିତ୍ର ପୁତୁଳି,
ପୂଜିବେ ସ୍ୱଦେଶବାସୀ ସୁରୁଷାନନ୍ଦେ,
ମଣିବେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ନିଜେ ତୁମ୍ଭର ସମ୍ଭ୍ରମେ ।
ତୁଟିଥିଲ ତୁମ୍ଭେ ଯବ ଏ ଦେହ ପିଞ୍ଜର,
ସତତ ପତନ ପ୍ରାପ୍ୟ ରୋଗଶୋକ ଘର ।
କାସ୍ଥଳଙ୍କ ତହୁଁ ଆତ୍ମାରୂପୀ ଧୃବ' ପକ୍ଷୀ,
ଛୁଟି ପାଇ ଉଡ଼ିଗଲ ପୂର୍ବାବାସ ଲକ୍ଷି ।
ତେଣୁ ତୁମ୍ଭେ ଉପେକ୍ଷିଣ ପ୍ରାକୃତ ବିଷୟ,
ଭୋଗୁଥିଲ ଅପ୍ରାକୃତ କୀର୍ତ୍ତି-ଦେବାଳୟ ।
ରାଜା ତୁମ୍ଭେ, ମାତ୍ର ତବ ହୃଦୟେ ସତତ,
କରୁଥିଲେ ଅନତ୍ୟା ବୈରାଗୀ ରାଜତ୍ୱ ।
ଶ୍ୟାମଳଶୋଭଙ୍କ ନାମେ ଖଣ୍ଡିଇ ପ୍ରମାଦ,
ପିତୃ ସତ୍ତ୍ୱର ସେତୁ ସୁଯୋଗ୍ୟ ଦାୟାଦ ।

ପିତୃସମ ସୁବୈଷ୍ଣବ ସୁଭକ୍ତ ଭେସନ,
ପରକୁଂଶେ ଠେଲିଥିଲ ତାଙ୍କ ସିଂହାସନ ।
ବିଷୟ-ସୁଖରେ ସ୍ୱଏ ଅର୍ପି ଜଳାଞ୍ଜଳି,
ବୈରାଗ୍ୟ-ପ୍ରବାହେ ସଦା ପଡ଼ିଥିଲେ ଢଳି ।
ଅଛନ୍ତି ସେ କର୍ମବୀର ଏହି ଶ୍ମଶାନରେ,
ଭସ୍ମମୟ ରୂପେ ମହା ଭସ୍ମ-ଆସନରେ ।
ଚନ୍ଦ୍ର ଜାତ ଅଂଶୁପ୍ରାପ୍ୟ ତାହାଙ୍କ କୁମର,
ଶ୍ରୀ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଚନ୍ଦ୍ର ରାଜ ସୁଭଗୁଣାକର ।
ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ବହୁ ତୀର୍ଥ କରି ପର୍ଯ୍ୟଟନ,
ନିପଢ ତୀର୍ଥରେ କଲେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ ।
ହୋଇଲା ଆନୀତ ତାଙ୍କ ପୂତ ଶବ ସତ୍ତ୍ୱ,
ସେ ସତ୍ତ୍ୱ ଏଠାରେ ସୁଦ୍ଧା ଲଭିଲା ପଞ୍ଚତ୍ୱ ।
ତାହାଙ୍କର ଖୁଲ୍ଲତାତ ଦେବ ଯଦିବର,
ସୁକଠୋର ହଠଯୋଗ ସାଧନ ତତ୍ପର ।
ଯାଙ୍କ ଭ୍ରାତୃଭକ୍ତି ସିନ୍ଧୁ ସମାନ ଅଗାଧ,
ଭ୍ରାତାଦେଶେ କଲେ ମହାନାଟକାନୁବାଦ ।
କବି, ଯୋଗୀ, ଅସ୍ତଦର୍ଶୀ, ସେ ମହାପୁରୁଷ,
ଆଶ୍ରିଲେ ଏ ସ୍ଥାନ, ଶେଷ ହୁଅନ୍ତେ ଆୟୁଷ ।
ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର ରାଜା ନୃପତି ଅଗ୍ରଣୀ,
ସୁରଙ୍ଗୀ ବଂଶର ଚିର ପ୍ରଗୌରବ-ମଣି ।
ସେ ନୃପତି ହୋଇ ଆହା କାଳର ଅଧୀନ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଏ ଶ୍ମଶାନ ଧୂଳିରେ ବିଲୀନ ।
ପୁଣ୍ୟଶ୍ଲୋକ ଶ୍ରୀନୀଳାଦ୍ରିଚନ୍ଦ୍ର ମହାରାଜ,
ଯାହାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ବାନ୍ଧି ବସିଛି ସମାଜ ।
ଯହିଁ ଦେଶ ସୁରଙ୍ଗୀରେ ତାହାଙ୍କ କୀରତ,
ଥିଲେ ସେହୁ ଶରକୀର୍ତ୍ତି ଉପାସକ ଯତ ।
ଜାଣୁଥିଲେ ନାହିଁ ସେହୁ ଦ୍ୱେଷ ହିଂସା ଦୋପ,
ହୋଇଅଛି ତାଙ୍କ ତନୁ ଏ ଶ୍ମଶାନେ ଲୋପ ।
ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ୍ୟ ପ୍ରଭାଗୀ ଏହି ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ସ୍ଥଳୀ,
ଦିଅନ୍ତି ସବଳେ ଏହା ପଦେ ଆତ୍ମବଳି ।

୧ କୀର୍ତ୍ତି ।

ଭୂପତି ଯଶୋବନ୍ତ ନୀଳାଦ୍ରି ତନୟ,
ଉଦ୍ଯୋଗୀ ପୁରୁଷ ଧୀର ଉଦାର ହୃଦୟ ।
ସ୍ନେହେ ଶୋକେ ତାପେ ମୁଖ ନ କରନ୍ତି ହେଟ,
ପ୍ରିୟକାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ଯାଙ୍କ ଜୀବନେ ଆଖେଟ ୧ ।
କେବେ ଆଗ୍ନେୟାସ୍ତ୍ର କେବେ ଅଧିଜ୍ୟ ୨ ଧରଣ
ବନେ ବୁଲି କରୁଥିଲେ ଶମ୍ବର ହରଣ ।

ଏକପତ୍ନୀବ୍ରତ ସେହୁ ଗୃହସ୍ଥ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ,
ଅକାଳେ ବିଲୀନ ହେଲେ ଏ ଶ୍ମଶାନେ ଆସି ।
ମାତ୍ର ପୂର୍ବୁଁ ଆସିଥିଲେ ତାଙ୍କ ଧର୍ମଜାୟା,
ଉପେକ୍ଷି ଭଙ୍ଗୁର ଭବେ ସେ ଭବର ମାୟା ।
ଚାହିଁ ବସିଥିଲେ ସତୀ ପତି-ଆଗମନେ,
ରହିଲେ ଉଭୟେ ଏଥି ଅଖଣ୍ଡ ମିଳନେ ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

—ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ—

ସୁରଙ୍ଗୀ ପଶ୍ଚିମେ ନୂଆଗଡ଼ ନାମେ
ବିଦିତ ପ୍ରାଚୀନ ଦୁର୍ଗ,
ଉଦ୍ଭାବନ ଥିଲା ସମଗ୍ରା-ଚେତନ
ଯାହାର ଅତୀତ ଯୁଗ ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସମ୍ପଦ ସୌଭାଗ୍ୟ ସମୟେ
ଥିଲା ସେହୁ ରାଜଧାନୀ,
ଅନନ୍ତ ସେ ସବୁ, ଲୁଟିଯାନ୍ତେ ଏବେ
ହୋଇଅଛି ଅରଣ୍ୟାନୀ ।
ଏ ସଂସାର ମଧ୍ୟେ ଭବିତବ୍ୟାଧୀନ
ନୁହନ୍ତି ଜୀବେ କେବଳ,
ଥାଉ ଆନ କଥା ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥର
ଅଛି ସୁଦ୍ଧା ଭାଗ୍ୟବଳ ।
ନିତ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତ ଘଟୁଛି ଯା ଭବେ
ଭାଗ୍ୟ ସିନା ତାର ମୂଳ,
ଆଣିଦିଏ ସେହୁ ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ହୋଇ
ଅନୁକୂଳ ପ୍ରତିକୂଳ ।
କରିଥିଲା ଯେଉଁ ଭାଗ୍ୟ, ଦୁର୍ଗେ କରି
ସୁନ୍ଦରଠାରୁ ସୁନ୍ଦର,

ଉତ୍କର୍ଷ ଲାଭ ପ୍ରାପ୍ତ ହରିଲା ତା ଶୋଭା
ପୁଣି ସେ ଭାଗ୍ୟ-ତସ୍କର ।
ପ୍ରଭବ ବନର ଚିହ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣ ଏବେ
କିନ୍ତୁ ନାହିଁ କିଛି ଚାହିଁ,
ସୌଭାଗ୍ୟ ସଙ୍ଗତେ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ତାହାର
ନେଇଛି କାଳ ଉଡ଼ାଇ ।
ଏହିପରି ପଥ ଘାଟ, ଦେବାଳୟ
ମଣ୍ଡପ ଆଗାର ସ୍ତୂପ,
ହୋଇଅଛି କ୍ଷତ— ବିକ୍ଷତ ଶରୀର
ମହାକାଳ-ବାତ୍ୟା ବାଜ ।
ଯେଉଁ କାଳ ଗଢ଼େ ସେହିକାଳ ଭାଙ୍ଗେ
ଭଙ୍ଗା ଗଢ଼ା ତାର ଖେଳ.
ଯେତେ ଭାଙ୍ଗିଅଛି ତେତିକି ପୁଣି ସେ
ଗଢ଼ିଅଛି ନିତ ନିତ ।
କଟିଯାଉଅଛି ତାହା କାର୍ଯ୍ୟ ସେହୁ
ନ ରଖି ବାଧା ପ୍ରତୀକ୍ଷା,
ଘଟଣା ବ୍ୟାଜରେ ଗୋପନେ ପ୍ରଚାରୁ
ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମହାଦୀକ୍ଷା ।

୧—ମୃଗୟା । ୨—ଗୁଣଯୁକ୍ତ ଧନୁ ।

ଜୁଆଗଡ଼ ପୂର୍ବେ — ମହାରଣ୍ୟ ଭେଦି
ଚାଲନ୍ତି ଯାଉଁଳୀ ନଦୀ,
ଗମନ୍ତି କି ଅହା — ସନ୍ନିଧି ଲକ୍ଷଣ
କଳନ୍ଦକା ୧ ବନ୍ଧୁ ପଦୀ ୨ ।
କମ୍ପା ଧଗ୍‌କଣ୍ଠେ — ରଜତନିର୍ମିତ
ଦୋହର ଦୋହୁଳ ମାଳ,
ଅବା ଖେଳ ଖେଳ — ଚାଲନ୍ତି କି ଅହା
ବ୍ୟାଳ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟାଳ ।
ନାହିଁ ତାହାଙ୍କର — ତର୍ଜ୍ଜନ ଗର୍ଜ୍ଜନ
ନର୍ତ୍ତନ ବା ଉଲ୍ଲମ୍ଫନ,
ଅବା ତଟପ୍ଲାବୀ — ଭଙ୍ଗୁର ତରଙ୍ଗ
ଉର୍ମ୍ମି ଭୀମ ଘୂର୍ଣ୍ଣନ ।
କରନ୍ତି ଉଲ୍ଲାସ— ଉଦ୍ୟମବିହୀନ
ପସ୍ଏ ମନ୍ଥର ଗତି,
ଭୋଳନ୍ତି ଇଙ୍ଗୁଦୀ — ଫଳ ତୀରବର୍ତ୍ତ
ବୃକ୍ଷେ ବନ୍ୟ ସୁବଶ ।
ଠାବେ ଠାବେ ତୀରେ — ଖର୍ଜ୍ଜୁର ପାଦପେ
ଝୁଲଇ ବାବୁଇ କୁଳାୟ,
ଭିକ୍ଷା ଝୁଲି ତାହେ — ଧରି ଉଭା ଭବା
ଭିକ୍ଷାଜୀବୀ ଶୀର୍ଣ୍ଣକାୟ ।
ବେନି ତଟିନୀର — ସଙ୍ଗମ ପ୍ରଦେଶ
ନିର୍ଜ୍ଜନ ମହାନିସ୍ତବ୍ଧ,
ବେଳେ ବେଳେ ଶୁଭେ — ନଦୀପଠାଚାରୀ
ମହୁଷର ଟିପାଶବ୍ଦ ।
ସଙ୍ଗମ ସ୍ଥାନରେ — ତ୍ରିକୋଣାକୃତରେ
ଅବସ୍ଥିତ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦ୍ୱୀପ,
ତହିଁ ପରେ ଶୋଭେ — ଦକ୍ଷିଣ କବାଟ ୩
ଶାଳ୍ମଳୀ, ଇଙ୍ଗୁଦୀ, ନୀପ ।
ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରେ ତା' — ସୁବର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣିତ
ଶାଳ୍ମଳୀ ଦ୍ୱୀପର କଥା,

ଅଯାଚିତ ଭାବେ — ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ
ଉଦିତ ହୁଏ ସର୍ବଥା ।
ଉତ୍ତର ଦିଗରେ — ସମାଧିସ୍ଥ ଋଷି
ପସ୍ଏ ଋଷିପର୍ବତ,
ଭେଦିଣ ବିଶାଳ — ନୀଳ ନଭସ୍ତଳ
ତୋଳନ୍ତି ଶିର ଉନ୍ନତ ।
ସର୍ବତ୍ୟାଗୀ ଭାବ — ଫୁଟିଲ ହାସ୍ୟକୁ
ନ କରି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ଟିକି,
ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରୁ — ରହି ପ୍ରକାଶନ୍ତି
ଅବଧୂତ ଭାବ ଶିଖି ।
ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ରହି — ପ୍ରକାଶେ କାନନ-
ମାଧୁରୀ ଶ୍ୟାମାୟମାନ,
ଦୂରୁ ଦିଶେ ଯଥା — ରହିଛି ବିସ୍ତୃତ
ଓଢ଼ଣୀ ନୀଳ ବିତାନ ।
ପ୍ରତୀଚୀ ଦିଗରେ — ରହି ବିଲମ୍ବିତ
କାଙ୍ଗୁଦେଇ ଗିରିମାଳ,
ବିସ୍ତାରି ଅସଂଖ୍ୟ — ଶାଖା ଉପଶାଖା
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଅଛି ତଟପାଳ ।
ଅସ୍ତାଦ୍ରି ଜିଗ୍ମିଷୁ ୪ — ଦେବ ବିଭାବସୁ
ବସି ଏ ପର୍ବତ ଶିରେ,
କମଳିନୀ ଧୈର୍ଯ୍ୟ — ସହ ଓଟାରନ୍ତି
ବିକ୍ଷିପ୍ତ ମୟୂଖେ ଧୀରେ ।
ଅଦ୍ଭୁତ ମହିମା— ମୟୀ କାଙ୍ଗୁଦେଇ
ସେ ଅଚଳ ଅଧିଦେବୀ,
ଘୋର ଅବସାଦେ — ଲଭନ୍ତି ସକଳ
ଦୃଷଦେ ତାହାଙ୍କୁ ସେବି ।
କାଠୁରି ଅକୁଳ — କୁଠାର ଶବଦ
ଅନୁକାରୀ କାଠଛାପି ୫,
ଝଟେ କଟରେ ଶବ୍ଦ — ଗୈରିବନେ ଘନ
ପକ୍ଷ-ଅନ୍ତରାଳେ ଛାପି ।

୧—ଯମୁନା ନଦୀ । ୨—ଗଙ୍ଗା । ୩—ବୃକ୍ଷବିଶେଷ । ୪—ଗମନେଚ୍ଛୁକ । ୫—କପୋତାକାର ପକ୍ଷୀବିଶେଷ ।

କାଷ୍ଠଜୀବୀଙ୍କର କୁଠାର ଶବଦ
ମଣି ତାଲୁ ମହାବଳ,
ଅଶାନ୍ତ ମନେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ
ହୁଏ ସେଠାରେ ଚଞ୍ଚଳ ।
ତହୁଁ ଧୂର୍ତ୍ତ ଖଗ ଅନ୍ୟକୁ ଯାଇଣ
କରେ ଶବ୍ଦ କାଠହଣା,
ଏହିରୂପେ ସଦା କରି ବୁଲୁଥାଏ
ମହାବଳେ ପ୍ରତାରଣା ।
ବୁଦ୍ଧିବଳ ସିନା ବାହୁବଳ ଅତି
ସବଳ ବଳକୁ ବଳେ,
ସେ ବଳେ ନଗଣ୍ୟ କ୍ଷୁଦ୍ର ପକ୍ଷୀ କରେ
ପରାଜୟ ମହାବଳେ ।
ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ବହେ ତେଲ୍ ନଦୀ ୧
ବିଷମ ଶିଳା-ଶେଯରେ,
ତାହିଁ ଦ୍ୟୋସ୍ତେ ଗୌଣେ ତାହିଁ ବା ସନ୍ନଟେ
ତାହିଁ ବନଗଣ ଧରେ ।
ଗୋପନେ ଗୋପନେ ବହେ ତାହିଁ ଭେଦି
ନୀରନ୍ଧ୍ର ବଂଶ ଅଟବୀ,
ସ୍ମର-ହର ହର ଜଟାଜୁଟେ ଯଥା
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ ବହେ ଜାହ୍ନବୀ ।
ଭୁଙ୍ଗ ବଡ଼ଗଭା ଏଲଗଲ ଗିରି ୨
ମଧ୍ୟେ ଏଲଗଲ ଗଣ୍ଡ,
ଛୁଇଁ ନାହାନ୍ତି ସେ ସ୍ଥାନକୁ ଅବଶ୍ୟ
କିରଣ-ଦଣ୍ଡେ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ।
ତେନ ତୀରେ ତେନ କୁସ୍ଥେହ ଗିରି
ଟେକିଛନ୍ତି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଶିର,
ମଧ୍ୟେ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ତରଙ୍ଗିଣୀ ଶଯ୍ୟା
ପାତାଳ ପ୍ରାୟ ଗଭୀର ।
ଗହନ ଭୀଷଣ ଚିର ଅନ୍ଧାରିତ
ତେଲ୍ ନଦୀର ସେ ଖଣ୍ଡ,
ଚନ୍ଦ୍ରୋପଳାଗର୍ଭେ ଶରଜିତ ଯଥା
କ୍ଷୁଦ୍ର ସପ୍ତକୋଶୀ ଗଣ୍ଡ ।
ଦେଖି ସେ ସ୍ଥାନର ଭୀମକାନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ
ଅପୂର୍ବ ତରଙ୍ଗାୟିତ,
ଅପ୍ରତ୍ୟାଶପୂର୍ବ ଭାବାବେଶେ ହୁଏ
ହୃଦ-ସିନ୍ଧୁ ଉଦ୍‌ବେଳିତ ।
ପରଶ ମାତ୍ରେ ସେ ଅମର-ବାଞ୍ଛିତ
ପୂତ ଅପାର୍ଥିବ ସ୍ଥାନ,
ସଂସାରର ସଙ୍ଗ ମାନବ ଅସ୍ମିତା
ଭୁଲେ ଖଣେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ।
ସ୍ୱର୍ଗେ ବା ବୈକୁଣ୍ଠେ କାମ୍ୟ ସୁଖମୟ
ଅଜ୍ଞାତ ଧାମେ ଆସିଛୁ,
ସେ ଶାଶ୍ୱତ ସ୍ଥାନେ ବସିଥିବା ଯାଏ
ବାରି ହୁଏ ନାହିଁ କିଛୁ ।
ଶୋକତାପ-ଦଗ୍ଧ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ-କଳୁଷିତ
ସଂସାର ଘୋର ଗହନ—
ମଧ୍ୟରେ ସେ ସ୍ଥାନ ଶୁଭ୍ର, ସୁଶୀତଳ
ଶାନ୍ତିସୁଖ-ନିକେତନ ।
ରଜତମ ନାଶି ସତ୍ତ୍ୱ ପରକାଶେ
ଧନ୍ୟ ସେ ସ୍ଥାନ ପ୍ରଭାବ,
ଅତନ୍ଦ୍ର ନାସ୍ତିକ ହୃଦେ ଆଣିପାରେ
ପଲକେ ଆସ୍ତିକ ଭାବ ।
ଭୀଷଣ ପ୍ରଦେଶ, ସେ ଭୀଷଣତାକୁ
ନିସର୍ଗ ଶୋଭା ସର୍ବଥା,
ଆଚ୍ଛାଦି ରଖିଛି ଗୂଢ଼ ଆବରଣେ
ତମସେ କମଳ ଯଥା ।
ଅଦୃଷ୍ଟ ଅଶ୍ରୁତ ସେ ମହା ସୁଷମା
ଉପମା ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷାହୀନ,
ବଡ଼ଶୀ ପ୍ରାୟେ ସେ ଅତର୍କିତ ଭାବେ
ଟାଣି ଧରେ ମନ-ମୀନ ।

୧—ଏହି ଅଂଶରେ ବାହୁଦା ନଦୀ ତେଲ ନଦୀ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ୨—ବଡ଼ଗଭା ଏବଂ ଏଲଗଲ ସୁନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତଦ୍ୱୟ ।

ଖର ଦୁଃଖୀ ନର— ନସ୍ତ-ସଙ୍ଗୀତ
ସେ ଦୁଃଖପାପୋଷ ସ୍ଥଳ,
ଦୁଃଖୀ ଲୋକେ ଯିବା ନକାଞ୍ଚନ, ତେଜ
ସଂସାର ଘୋର ଗହଳ ।
ବଡ ପକ୍ଷେ ତାହା ସାରସ୍ୱତ କୁଞ୍ଜ
ଯୋଗୀ ଜନଙ୍କ ନିପିଷ୍ଟପ,
ରସିକ ପକ୍ଷରେ ବିଳାସ ଭଣ୍ଡାର
ଭାବୁକ କଳ୍ପପାଦପ ।
ବନ୍ଧୁର ଉପଳ — ଶେଯେ ଜଳସ୍ରୋତ
ବହିଯାଏ ଚଳଚଳ,
ପୂଥିଲେ ତାହାକୁ ବହୁ ଚଳଚଣ୍ଡ
ବିହଗକୁଳ ଚାବଳ ।
ଉଠୁଥାଏ ସଦା ସେ ବିପୁଳ ସ୍ୱର
ପ୍ରଭାତେ କିବା ପ୍ରଦୋଷେ
ହେଉଛୁ ସେ ନାନା ବାଦିତ୍ର ବାଦିତ
ଗମ୍ଭୀର ସ୍ନିଗ୍ଧ ନିର୍ଘୋଷେ ।
ଠାବେ ଠାବେ ରହି ସ୍ରୋତମୁଖେ ଶିଳା
ସୃଜନ୍ତି ବହୁ ପ୍ରବାହ,
ଗଣ୍ଡ ମଧ୍ୟେ ଅବା ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଛନ୍ତି
ବଡଠେ ଭୀଷଣ ଗ୍ରାହ ।
କାହିଁ ସ୍ରୋତ ଛିନ୍ନ କାହିଁ ବା ସଂଯୁକ୍ତ
ସଙ୍କୁଳ କାହିଁ ତ୍ରିବେଣୀ,
କାହିଁ ପଞ୍ଚନଦ କାହିଁ ଉପନଦୀ
କାହିଁ ଶାଖାନଦୀଶ୍ରେଣୀ ।
କାହିଁ ଅବା ଶିଳା— ସଂରୁଦ୍ଧ ପ୍ରବାହ
ଅପ୍ରଶସ୍ତ ଛିଦ୍ର ଦେଇ,
ପ୍ରପାତ ଆକାରେ ଘର୍ଘର ଆରବେ
ପଡ଼ୁଛି ତଳକୁ ଡେଇଁ ।
ଜଳଦେବୀଙ୍କର ସଦା ସେଚାସ୍ପିତ
ରଜତ ରସନା ପରି,
ଦିଶୁଥାନ୍ତି ଶେଷ ତଳେ ଇତସ୍ତତଃ
ଚଇଁଲେ ବହୁ ଶଫରୀ ।

ସୁନ୍ଦର ବର୍ତ୍ତୁଳ ଚିକ୍କଣ ଦର୍ପଣ
ଯାଏ ସ୍ରୋତେ ଗଡ଼ି ଗଡ଼ି,
ଶାଳଗ୍ରାମକୁଳ ରଚନ୍ତି ଯେ ଜଳ—
ତେଳ ହୋଇ ଜଡ଼ାଜଡ଼ି ।
ସ୍ରୋତ ଧାରେ ଧାରେ ମାଡ଼ିଛି ଗହଳେ
ଧବଳ ଶୈବାଳ ଲଟା,
ତରଣୀ ତଟିନୀ ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳ ଓ
ପଦତେଶରଚୀ ଛଟା ।
ଇଙ୍ଗୁଳ, କରଞ୍ଜ, ଉଡୁମ୍ବର, ଜାମ,
ବକୁଳ, ହରିଡ଼ା, ବେଲ,
ଯଜାଙ୍ଗ ସଙ୍ଗତେ ପାଣି ଜନ୍ମଅର
ହୋଇଛନ୍ତି ତହିଁ ମେଳ ।
ଶାଖେ ଶାଖେ ଛନ୍ଦି ଗଣ୍ଡ ପରେ ଝାସି—
ଅଛନ୍ତି ଉଚ୍ଚ-ଚାନ୍ଦୁଆ,
ନିର୍ଭୟରେ ତହିଁ ସବୁଥାନ୍ତି ବସି
ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ଶୁକ ଶୁଆ ।
ବକ, ମୟୂରଙ୍କ ଆଦି ଖଗବର୍ଗ
ତହିଁରେ ଚର ଅତୃପ୍ତ,
ଡାହୁକ, ଟିଟ୍ଟିଭ, ଡମ୍ବାଳୁ, ପାଖ,
ବିହରନ୍ତି ବୀଥି ବୀଥି ।
ଏବେ ତ ସ୍ୱଭାବ— ଶୀତଳ ସେ ସ୍ଥାନ
ଦୂରେ ତହିଁ ଗନ୍ଧବହ,
ବହେ ମନ୍ଦେ ମନ୍ଦେ ଦୂର ବନସ୍ଥଳୁଁ
ଚମ୍ପା ପରିମଳ ସହ ।
ଅଗାଧ ଗଭୀର ସେ ଗଣ୍ଡଦର୍ଶନେ
ଏ ଭାବ ହୁଏ ଉଦ୍ରେକ,
ଏଣୁପରି ଯିବା ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି
ନୃପଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ବିବେକ ।
ହେ ନୃପ ଅଗ୍ରଣି, ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି
ମହାଯଶା ସଦାଶୟ,
ଗଣ୍ଡଜଳ ସମ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସୁନିର୍ମଳ
ଶୀତଳ, ତବ ହୃଦୟ ।

ତବ ସ୍ୱର୍ଗୀ ଏହି ମହାରଣ୍ୟ, ଯତ୍ନେ
ରଖିପାରେ ମହୀୟାନ,
ନ ହେବ ତୁମ୍ଭର ହୃଦୟ ମହତ
ଯେପାଇଁ ହେ ମତିମାନ !
ଭାଗ୍ୟଧର ତୁମ୍ଭେ, ପ୍ରକୃତି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
କରିବା ପାଇଁ ଉଜ୍ଜଳ ୧
ଦେଖାଉଛନ୍ତି ସିନା ତବ ନେତ୍ରେ ବୃନ୍ତ
ଏ ଶୋଭା ନିତି ନବୀନ ।
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୁମନ ଦୋହୁଲ୍ୟ ସ୍ତବକ
ଗଣ୍ଡକଳେ ପ୍ରସ୍ଫୁଟ,
ସିନ୍ଦୂରବର୍ଣ୍ଣ ଖଚିତ ପ୍ରବାଳ ଲତିକା
ଶୋଭାକୁ ଦିଅଇ ଦଳ ।
ଅବା ସିନ୍ଦୂରବର୍ଣ୍ଣେ ଗୁଚ୍ଛେ ବନ୍ଧୁଳି
ବାଡ଼ବ ଅନଳଧାର,
ଅଥବା ଚହଟେ ଘନ ଅନ୍ତରିକ୍ଷ
ରଙ୍ଗ ଶମ୍ପା ଘନଦାର ।
ନୀଳିମା ବର୍ଜିତ କରିଅଛି ବାର୍ଦ୍ଧ
ହସ୍ତିତଳୀ ପଞ୍ଚ ପତ୍ରେ,
ତାରକିତ ଦାହିଁ ଦରିଛନ୍ତି ଇଲେ
ଅରଣୀ କୁସୁମଚୟେ ।
ତାହିଁ ଅବା କଳେ ଭାସେ ଅଗଣିତ
କୁମ୍ଭାକୃତ କୁମ୍ଭୀଫଳ,
ଫଳାହାର ବୃତୀ ଅଜନପକର ୨
ଅଟେ ଯା ପ୍ରିୟ ସମ୍ବଳ ।
ସ୍ୱଭାବ-ନିଃଶଙ୍କ ବରବଟରଙ୍କ
ଶବର ଜାତ ଶିଶୁଏ,
ଗଣ୍ଡ ଖୋଲେ ପଶି ଖଦିମ ପ୍ରକାଶି
ଚପନ୍ତି ବସି ତାକୁ ଏ ।

ଶିବାର ଆଶାରେ ବୁଲୁଥାନ୍ତି ତହିଁ
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବନ୍ୟ ଜାତ,
ଧରୁ କରେ ରୌପ୍ୟ ସନ୍ଧି ଭାସୁର
ତୀକ୍ଷ୍ଣ ପଶୁଘାତୀ ବାଣ ।
ଶୁଷ୍କ ଗମ୍ଭନା— କାଷ୍ଠ ସଂଘର୍ଷଣେ ୩
ଉତ୍ପାଦି ଅଗ୍ନି କଣିକା,
ଟାଣି ନେଉଥାନ୍ତି ବେଳେ ବେଳେ ତହିଁ
ସଂଯୋଗି ଶଗଳ ଶିଖା ।
ତରୁ ଛାୟାଯୁକ୍ତ ଭବ ମାୟାମୁକ୍ତ
ସେ ସ୍ଥାନ ବୈକୁଣ୍ଠୋପମ,
ନିଦାଘ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଦର୍ଶକର ତହିଁ
ଉପୁଜେ ପ୍ରଭାତ-ଭ୍ରମ ।
ଏଲଗଲ ଗିରି ନିବାସୀ ଅନ୍ତ୍ୟଜ—
ଶବର ଜନ୍ମ ଭାଜର,
ଶଯ୍ୟାରେ ସଖାରେ ସେ ଗଣ୍ଡ ସହିତ
ବଶ୍ୟକାଧାର କୁଧର !
ବନ୍ୟ ଫଳମୂଳ ଗଣ୍ଡ ଜଳ ଜଡ଼ା
ଆରଣ୍ୟ ବର୍ବରଗଣେ,
ନ ଚାହାନ୍ତି ଖଣ୍ଡ ସୁଣି ସ୍ୱର୍ଗ ଭୋଗ
ତାହାକୁ ମର ଭୁବନେ ।
ପର୍ବତ ଉପରେ କରୁଣ କର୍ଷଣ
କରନ୍ତି ଶବର ଚାଷ,
ପରିଶ୍ରମ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ବ୍ରତ
ପରିଶ୍ରମର ସେ ଦାସ ।
ମୋଟା ଭାତ, ମୋଟା ଲୁଗାରେ ତାଙ୍କର
କଟିଯାଏ ସୁଖେ ଦିନ,
ନ ଧରନ୍ତି ଭ୍ରମେ ବାହ୍ୟ ପରିପାଟୀ
ଜଟୀ ସଭ୍ୟତାର ଚିହ୍ନ ।

୧—ନବ, ତାମ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ; ୨—ବାଦୁଡ଼ି । ୩—ଏହା ଅଗସ୍ତ୍ୟବଧୂ ବୃକ୍ଷ । ତେଲଙ୍ଗୀୟମାନେ ଏହାର ଶାଗ ଭକ୍ଷଣ କରନ୍ତି । ଶୁଷ୍କ ଗମ୍ଭନା କାଷ୍ଠ ଘର୍ଷଣରେ ଅଗ୍ନି ଉତ୍ପାଦିତ ହେଉଥିବାର ଲେଖକଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷୀଭୂତ ହୋଇଅଛି ।

ସୁଖ ନାମେ ଯାହା ଅନୁଭୂତ ତାହା
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ସେହୁ ମହୀରେ,
ଦୁର୍ଲଭ ଯେ ସୁଖ ସ୍ୱର୍ଗହର୍ମ୍ୟେ ତାହା
ସୁଲଭ ତାଙ୍କ କୁଟୀରେ ।
ବର୍ଣ୍ଣିବ ରେ ଗଣ୍ଡ କି ଭାଷାରେ ତୋତେ
ଖୋଜି ଖୋଜି ପାଉ ନାହିଁ,
ତୋ ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ଉପଯୁକ୍ତ ଶବ୍ଦ
ମାତୃଭାଷାରେ ବା କାହିଁ ?
ନଗଣ୍ୟ ଲେଖନୀ— କ୍ଷମତା ଅବର
ନ ଗଣ୍ୟ କର କ୍ଷମତା,
ତୋ ମହିମା ସହ ତୁଳନାରେ ତାଳ
ସହ ସେ ତଳ ସର୍ବଥା ।
ତୋ ଦର୍ଶନେ ନୀଚ ହୃଦୟହୀନର
ତୁଟଇ ମୋହ ତୃଷା,
ତୁଟିଯାଏ ଯଥା ପତନ ଆଘାତେ
ମୃଗଜୀ ମହାପିପାସା ୧ ।
କି ବର୍ଣ୍ଣିବ ତୋର ଗୁଣ, ସାରସ୍ୱତ
ରସନାକୁ ତାହା ବଳେ,
ତୋ ଦର୍ଶନ ପାଏ ନର ମମତାର ୨
ଧୁଆଯାଏ ତୋର ଜଳେ ।
ମହାତୀର୍ଥ ହୋଇ ରହିଥିଲୁ ଆସି
ନର-ନେତ୍ର ଅଗୋଚରେ,
ତେ ବହୁତ ବର୍ଷ ବହିଲୁ ଉପାଇଁ
ଏ ଶାପ ତୋହ ଭାଗ୍ୟରେ ।
ତୋ ଗର୍ଭ ବିସ୍ତୃତ ପ୍ରସ୍ତର ବିତାନ
ସଙ୍ଗତେ ରହୁଗରତ—
ଦନ୍ତାବଳ ଦନ୍ତ ଉଦ୍ଭାସିତ ନୃତ୍ୟେ
ସହସ୍ର ଅଂଶେ ତୁଳିତ ।
ପ୍ରସ୍ତର ନୃତ୍ୟେ ସେ ସୁଖାମୃତମୟ
ଶାଶ୍ୱତ ଶାନ୍ତ ମଣ୍ଡପ,

ଶାନ୍ତଦେବୀ ତହିଁ ବସି ନର୍ତ୍ତନରେ
ଆଚରନ୍ତି ତୀବ୍ର ତପ ।
ନୂଆଗଡ଼ ମଧ୍ୟେ ଠାବେ ଠାବେ ସ୍ଥିତ
ଅଦ୍ୟାପି ଦେବମନ୍ଦିର,
କେହୁ ଭଗ୍ନୋନ୍ମୁଖ କେହୁ ଅର୍ଦ୍ଧଭଗ୍ନ
କେ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥବିର ।
ମହାକାଳ ମୂକ- ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟ ଠିଆ
ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟ,
କପାଟ ଦେହଳୀ ଯାହାର ଅଦ୍ଭୁତ
ଚାରୁ ଚାରୁକଳାମୟ ।
ପ୍ରବେଶ ମାର୍ଗରେ ଦ୍ୱାରସ୍ଥଣୀ ଦେବୀ
ବସିଛନ୍ତି ଦ୍ୱାର ଜଗି,
ରଚନ୍ତି ବଂଶ— ତୁମ୍ଭେ ତାଙ୍କ ତୁଷ୍ଟି
ଦୃଢେ ହୋଇ ଲଗାଇଛି ।
ଅଦୂରେ ତାହାର ଛତ୍ରିତ ଦେଉଳେ
ନବସନ୍ତ ବୃଷ ହର,
ବରାଭୟଦାତା ଦୁଃଖି-ଦୁଃଖତ୍ରାତା
ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ବାଲୁକେଶ୍ୱର ।
ଦୂରପୂର୍ବ ସ୍ଥଳ— ନଅର ସମ୍ମୁଖେ—
ଜଗଦମ୍ବା ଫୁଲ୍ଲଗିଣୀ,
ବସନ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଗ, ଦେବପ୍ରଭା
ପ୍ରଭମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ୱରୂପିଣୀ ।
ନର-ନୟନର ଅସହ୍ୟ ତାଙ୍କର
ବଦନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପ୍ରଭା,
ତେଣୁ ପୃଷ୍ଠଭାଗେ ପାଇଅନ୍ତି ପୂଜା
ଦେବୀଙ୍କ ମସ୍ତକ ଶୋଭା ।
ଦେବୀଙ୍କ ଚୌପାଶେ ଦନଅର ତୁଙ୍ଗେ
ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପୁଷ୍ପେ ମଣ୍ଡି,
ଗୁଞ୍ଜୁ ଗୁଞ୍ଜୁ ସ୍ୱରେ ଗୁଣନ୍ତି ଭ୍ରମରେ
ଦେବୀ ତୁଷ୍ଟି ପାଇଁ ଚଣ୍ଡୀ ।

୧—ଝିଟିପିଟି । ଏହାକୁ ତୃଷା କଲା ସମୟରେ ଏ ଉପରୁ ଖସିପଡେ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଏହାର ତୃଷା ଦୂର ହୁଏ ।
୨—‘ମୋର ଧନ’, ‘ମୋର ପୁତ୍ର’ ଇତ୍ୟାଦି ଭାବ ।

ମସ୍ତକେ ବଲ୍ଲଭ- ଯାଙ୍କି ଦିଶେ ଯଥା
ମେକର ମୁକ୍ତାବରିଷ୍ଟ,
ତାର ତାର ଦିଶେ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ-ଚିହ୍ନିତ
ସମ୍ମୁଖେ ନୀଳ ଷ୍ଟୁପ ।
ସ୍ୱର୍ଗୀ ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ସଦା ବରଦାତ୍ରୀ
ଅଟନ୍ତି ସେ ଦେବୀ ଯେଣୁ,
ତେଣୁ ତାଙ୍କଠାରେ ଯାଚନ୍ତି ସତତ
ସକଳେ କରୁଣାରେଣୁ ।
କୃଷ୍ଣେଣୀ ନାମ ସ୍ମରଣ ମାତ୍ରକେ
ପଳାଏ ଶତ୍ରୁର ଭୟ,
ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶୀ ନୃପେ ଅଜେୟ, ଲକ୍ଷଣ
ତାଙ୍କ ବାହୁଛାୟାଶ୍ରୟ ।
ଆଶ୍ୱିନେ ତାଙ୍କର ପୂଜା ପୀଠେ ବସେ
ମେଳା ପ୍ରଚଣ୍ଡ ସମ୍ଭାର,
ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଭୂତ ଆସି
ହୁଅନ୍ତି ଯାତ୍ରୀନରର ।
ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରୀପଣୀବୀଥିକା
ବସେ ଆସି ତହିଁ କେତେ,
ସ୍ୱର୍ଗୀ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ବାଣିଜ୍ୟ ବାରତା
ଜଣାଇଦିଏ ସଙ୍କେତେ ।
ସିଂହଦ୍ୱାର, ଯହିଁ ଉଠୁଥିଲା ବନ୍ଦି-
ମୁଖ ଶତ୍ରୁଃସ୍ତୁତ ଗୀତ,
ଏବେ ସେ ହେଉଛି ଶଭ୍ୟାବସ୍ତି ସାର୍
ଶିବାରବେ ମୁଖରିତ ।
ଯେ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ପୂର୍ବେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସୁନିର୍ମଳ
ଥିଲା କମଳା ଆବାସ,
ତାଳବଣେ ଅଦ୍ୟ ମାଉଅଛି ଏବେ
ଗହ୍ୱରେ ତହିଁରେ ବାସ ।
ଯହିଁ ଦ୍ୱାରଦେଶେ ଝୁଲୁଥିଲ ସଦା
ହୀରା ନୀଳା ମୋତି ଝାଲ,
ବୃକ୍ଷ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରେ ଟାଣିଛନ୍ତି ତହିଁ
ଊର୍ଣ୍ଣନାଭ ତନ୍ତୁଜାଲ ।

ଥିଲ ନାହିଁ ଯହିଁ ଅନ୍ଧାରର ଭୟେ
ପ୍ରବେଶର ଅଧିକାର,
ସେ ସ୍ଥଳଅବ ହୋଇଅଛି ଏବେ
ଅନ୍ଧାରମୟ କାନ୍ତାର ।
ଗଡ଼ ଚଉପାଶେ ଗଭୀର ପରିଖା
ବିଭାଗ ହୋଇ ପ୍ରୋଥିତ,
ଆରମ୍ଭିଛି ଏବେ ନୀରବ ଭାଷାରେ
ଜୀବନ ଶେଷ ସଙ୍ଗୀତ ।
ପରିଖା ପ୍ରାଚୀରେ ନଗର ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ
ବସ୍ତୁତ ଶାଳସ୍ୱବନ,
ଚଭୀଶିବା ସଖୀ— ଅମା ରଜନୀର
ତର-ପ୍ରିୟ ନକେତନ ।
ସେହି ବନଭୂମି ସେହି ଗିରିନଦୀ
ପୂର୍ବ ପରି ଅଛି ସର୍ବ,
ମାତ୍ର ସେ ସ୍ଥାନର ପୂର୍ବ ଗଉରବ
ହୋଇଛି ସମୂଳେ ଖର୍ବ ।
ନାହିଁ ସେ ଗୌରବ ନାହିଁ ସେ ବଇଭବ
ଅଛି ମାତ୍ର ନାମ ଖାଲି,
ନାଗରକେ ବଳ ଭାଙ୍ଗି ସେ ନାମକୁ
ଖାଉଛନ୍ତି ଅଙ୍କବାଲି ।
ଲଗିଛି ଉତ୍ଥାନ ପତନର ଭବେ
ତର ଘୋର ସଂଘର୍ଷଣ,
ଆଜ ଯେ ଉଠୁଛି କାଲି ସେ ପଡ଼ୁଛି
ମାନ ଅଦୃଷ୍ଟ ଲିଖନ ।
ଏ ଭବେ ସକଳ ଭଙ୍ଗୁର ଅନିତ୍ୟ
ଅନିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ଏ ଭବ,
ଅନିତ୍ୟତା ମଧ୍ୟେ ନିତ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସତ୍ତା
ନୁହଇ ତ ଅସମ୍ଭବ ।
ଏତତ୍ପର ଭବେ ତୋଟି ସ୍ୱର୍ଗଧାରୀ
ଲଭି ନିତ ଅଭ୍ୟୁଦୟ,
ହୁଇ ଦିନେ ଜଳ— ବୁଦ୍‌ବୁଦ ପରାୟେ
ଲଭୁଛି ସୃଷ୍ଟି ବିଲୟ ।

ଯେବେ ସ୍ୱଚ୍ଛା ଦେବେ   ଭାଗୀଧର ଗଳେ
କାଳ-ତରଙ୍ଗରେ ଭାସି,
ବର୍ଷଣ-ସଂଘାତ   ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ସମାନ
କ୍ଷଣେ ପ୍ରଭା ପରକାଶି ।
ଯେତେ ହୋଇଅଛି   ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ମୂର୍ତ୍ତି
ହୋଇଛନ୍ତି ତେଜହୀନ ଜାତ,
ଏପରି ଘଟିଛି   ଘଟିଥିବ ଭବେ
ଚିରକାଳ ଯାତାୟାତ ।
ଡାଙ୍ଗୁରେଇ ଶିର   ଭଟ୍ଟରୁ ବାହାର
ଇନ୍ଦ୍ରପୁଷ୍ପା ନାମେ ଝର,
ଶିର ଉପକଣ୍ଠେ   ନଦୀରୂପେ ବହେ
ପ୍ରାବୃଟେ ହୋଇ ପ୍ରଖର ।
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସେଠୁ   ନିମ୍ନରୁ ଗଭୀର
ତିର୍ଯ୍ୟକ ସୁଡ଼ଙ୍ଗମଣ୍ଡ,
ଦେଖି ପ୍ରତେ ହୁଏ   ପାତାଳେ ପ୍ରବେଶ
କରନ୍ତି କି ଭୋଗବତୀ ୧ ।
କଦାଚ ସେଠାରେ   ଇନ୍ଦ୍ରପୁଷ୍ପା ବଳେ
ଝରି ଆସୁଥିଲା ଜଳ,
ମାତ୍ର ସେ ଘଟଣା   ରହିଛି ଏକାଳେ
କିମ୍ବଦନ୍ତୀରେ କେବଳ ।
ଜମ୍ବୁକୂଟେ ତାର   ଯନ୍ତ୍ରଗଡ଼ ନାମେ
ଅତି ରମଣୀୟ ସ୍ଥାନ,
ତରୁଲତା ଗୁଳ୍ମ   ଗହଳେ ଦିଶଇ
ଦୂରୁ ଶ୍ୟାମାୟମାନ ।
ସୁପ୍ତକାଳେ ତହିଁ   ସମର ମନ୍ତ୍ରଣା
ହେଉଥିଲା ସଂଗୋପନେ,
ଅହର୍ନିଶ ଏବେ   ପକ୍ଷୀଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରଣା
ଚାଲିଅଛି ସେ ବିଜନେ ।
ଗଡ଼ ନିବର୍ତ୍ତନ   କାହିଁ ଭଲ୍ଲୁ ମାତ
କେବଳ ବନ ଶୃଗାଳ,
ବହୁକାଳୁଁ ତାର   ଅସ୍ଥି, ମାଂସ, ମଜ୍ଜା
ଗର୍ଭସ୍ଥ କରନ୍ତି କାଳ ।

ଗଡ଼ ଉଚ୍ଚ ପରେ   ଦୀର୍ଘ ତରୁବରେ
ଅଟଳେ ବନ୍ଦାସ୍ତ୍ରମାନ,
କହୁଛନ୍ତି କି ସେ   ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ଗିରି
ଉନ୍ନତାର ପରିମାଣ ?
ସ୍ୱସ୍ତିରୂପ ବୀର—   ବଉଳ ସ୍ତବକେ
ପିନ୍ଧିଣ କେଳିକଦମ୍ବ,
ବରବେଶ ଧରି   ହୋଇଅଛି ଶୁଭ
ପ୍ରକାଶି ମାନସେ ଦମ୍ଭ ।
କାହିଁ ବା ସୁନାରି   ଅଳଙ୍କାର ଭାରେ
ନମ୍ରରୁ ପଡ଼ନ୍ତି ଝୁଲି,
ଦୋହଲୁଛି ପୃଷ୍ଠେ   ଫୁଲଖୋପାରୁଣୀ
ପୀତ ପାଟ ଝୁମ୍ପାଫୁଲ ।
ନିସ୍ତବ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତିତ   ପଳାଶ ଲତିକା
ମାଣ୍ଡିଅଛି ଶାଖାପରେ,
ଚିହ୍ନିଛି କି ଅହା   ସୁନାରି-ସୁନ୍ଦରୀ
ଝାଙ୍ଗୁଳିତ ଶଙ୍କା କରେ ।
କାହିଁ ବା ବଂଶୁଣି   କୀଚକ ରନ୍ଧ୍ରରେ
ପ୍ରବେଶି ଧୀର ପବନ,
ଉଠାଏ ସଙ୍ଗତେ   ମଧୁ ନିନାଦନେ
ଶତ ଶତ ବଂଶୀସ୍ୱନ ।
ବଂଶବନେ ଥାଇ   କ୍ଷୁଦ୍ର ଚଟକ ସ୍ୱରେ
ରଟୁଥାନ୍ତି ଲୁଣ୍ଡାଖାଇ ୨
ଚୈତ ଅଭାବରେ   ଦେଏଁ ଦେଏଁ ସ୍ୱରେ
ରଟେ ଯଥା କପାଶାଇ ୩ ।
କାହିଁ ବା ପଥିକ—   ବନ୍ଧୁ ତାରବୋଲ
କାହିଁ ବା କଷାଇ କୋଳ,
ତୃଷାର୍ତ୍ତ ପଥିକେ   ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତି
ତାଳେ ବସି ଧୀରେ ଦୋଳ ।
ଗଡ଼ ଚଉପାଶେ   ବେଢ଼ିଛି ସଜଳ
ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଗଭୀର ଖାଇ,
ଢାଙ୍କୁରି ଉଠଇ   ହୃଦେ ଶୋଭାକର
ଦେଲେ ତା' ତଳକୁ ଚାହିଁ ।

୧—ପାତାଳ ଗଙ୍ଗା । ୨—ପକ୍ଷୀ ବିଶେଷ । ୩—କପାଳୁ ମାଗୁଁ ଜଳ, ବର୍ଷାର ସଙ୍କେତ ।

ବହୁସ୍ଥାନେ ତାର ଆବୃତ, ବିସ୍ତୃତ—
ନୀରନ୍ଧ୍ର ନୀଳବନେ,
ପଶିଲେ ସେ ବନେ ବାହୁଡ଼ିବା ଆଶା
ସ୍ଥାନ ପାଏ ନାହିଁ ମନେ ।
ମାନବ-ଅଗମ୍ୟ— ସ୍ଥଳ ଜାଣି ତାକୁ
ରଖିଥା' କୁଟୁମ୍ବ ତହିଁ,
ବଂଶାନୁକ୍ରମରେ ସକୁଟୁମ୍ବେ ସର୍ବେ
ନିର୍ଭୟେ ଅଛନ୍ତି ରହି ।
କିଶଇ ସେଠାକୁ ଜୟସନ୍ଧ ଗିର—
ଅସୁରଙ୍କ ରୁଦ୍ରକାୟା,
ଦୂରରୁ ଆଭାସେ ଯଥା ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ
ବିଭୀଷିକା ପ୍ରେତଛାୟା ।

ବେନି ଫାଳେ ଚର ଯୋଜନେକ ପ୍ରାୟ
ହେବାରୁ ସେ ସ୍ଥାନମାନ,
ଧରିଅଛି ତେଣୁ ସୁଦୂର ଅତୀତୁଁ
ଜୟସନ୍ଧ ଅଭିଧାନ ।
ସୁଇଗଡ଼ ପୁଣି ବୋଡ଼ାଗଡ଼ ଆଦି
ସୁଦୃଶ୍ୟ ଦୁର୍ଗ ଅନେକ,
ସୁରଙ୍ଗୀ ରାଜ୍ୟର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ରହି
ବଢ଼ାଉଥିଲେ ତା' ତେଜ ।
ମାତ୍ର କାଳଚକ୍ର ସମ୍ମୁଖେ ତେଜର
ଲଏ ଯେବେ ତାର ମର୍ଯ୍ୟା,
ଲଭୁଛନ୍ତି ଏବେ ସେ ସକଳ ପୂର୍ବ—
ବର୍ଣ୍ଣିତ ଦୁର୍ଗ ଅବସ୍ଥା ।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

—ରାମକେରୀ—

ଅତଳତ ସିନ୍ଧୁ ସମାନ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଯେ ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶ,
ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରାୟ ଅଛି ବିସ୍ତାରି
ସଦା ବିମଳ ଯଶ;
ଗୋକୁଳ-ଗଗନ-ଚନ୍ଦ୍ରମା
କୃଷ୍ଣ ଯେଉଁ ବଂଶରେ
ଅବତରି ନର ରୂପରେ
ଲୀଳା କଲେ ଦ୍ୱାପରେ,
ସୁରଙ୍ଗୀ ରାଜନ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ
ସେହି ବଂଶେ ଜନତ,
ରାଜବଂଶାବଳୀ ଏଠାରୁ
ହେବ ସ୍ଥୂଳେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।
ପୁରାଣ ଉକ୍ତି ଏ, ଚନ୍ଦ୍ରର
ବୁଧ ବଧୂ-ନନ୍ଦନ,
ବୈବସ୍ୱତ ମନୁ-ତନୟା—
ଇଳା ପାଣିଗ୍ରହଣ ।

ପୁରୁରବା ନାମେ ଖ୍ୟାତ
ବୁଧଙ୍କର କୁମାର,
ଅଷ୍ଟାଦଶ ଦ୍ୱୀପେ କଲେ ସେ
ଅଧିକାର ବିସ୍ତାର ।
ଅପ୍ସର-ଅଳକ-ତାରକା
ରମ୍ଭା-ଉରୁ ଉର୍ବଶୀ,
ଥିଲେ ତାହାଙ୍କର ସୁହାଗୀ
ଅଙ୍କ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରେୟସୀ ।
ତାଙ୍କ ସୁତ ଆୟୁ, ନହୁଷ
ଆୟୁଙ୍କର ନନ୍ଦନ,
ଲଭିଥିଲେ ପୁଣ୍ୟବଳେ ସେ
ସ୍ୱର୍ଗେ ଇନ୍ଦ୍ର ଆସନ ।
ନହୁଷ ଅଙ୍ଗଜ ଯଯାତି
ଯଦୁ ତାଙ୍କ କୁମର,
ହେଲା ତାଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି
ଯଦୁ ମହାବଂଶର ।

ଯଦୁଙ୍କ ତୃତୀୟ ତନୟ
କ୍ରୋଷ୍ଟା ବୀର ହୃଦୟ,
ପୁଣ୍ୟଶ୍ଲୋକ ବଂଶପ୍ରବର
କୃପା-କରୁଣାଳୟ ।
ଭୂଭାର ହରଣ ମାନସେ
ଜନ୍ମି ସେ କ୍ରୋଷ୍ଟାବଂଶେ,
ଲୀଳାରେ ଦେବେ, ଦେବେଶ
ହେଲେ ଜନାଶି ବଂଶେ ।
ବୋପେ ତହୁଁ କଂସ ଶ୍ୱଶୁର
ଜରାସନ୍ଧ ମଗଧେଶ,
ଆକ୍ରମିଲ ଆସି ଅଠର—
ଥର ମଥୁରା ନଗରୀ ୧ ।
ଆକ୍ରମଣ ତାର ବିଫଳ
କରି ଭଗବସାଇଁ,
ରତ୍ନାକର ମଧ୍ୟେ ରଚିଲେ
ଦିବ୍ୟ ପୁରେକ ଯାଇ ।
ଦ୍ୱାରକାବତୀ ନାମେ ଲଭିଲ
ସେହି ନଗରୀ ଖ୍ୟାତ,
ସଙ୍ଗେ ଘେନି କୃଷ୍ଣ ରହିଲେ
ତହିଁ କୁଟୁମ୍ବ ଜାତ ।
ଭୂଭାର ଉଣ୍ଣାସି ଗୋବିନ୍ଦ
ସଙ୍ଗେ ଘେନିଣ ସ୍ୱମେ,
ଯଥାକାଳେ ଗଲେ ବୈକୁଣ୍ଠ
ସ୍ୱୀୟ ଶାଶ୍ୱତ ଧାମେ ।
ସେକାଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭବନ
ଛାଡ଼ି ସର୍ବ ଦ୍ୱାରକା,
ବିପ୍ଲାବିତ କଲା ଅର୍ଣ୍ଣବ
ତୋଳି ବୀଚିମାଳିକା ।
ଶଙ୍ଖ-ଶୈଳ-ବଜ୍ର ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ
ପୌତ୍ର ଶ୍ରୀ ବଜ୍ରନାଭ ୨,
ଅନ୍ୟତ୍ର ରହିଲେ ଯାଦବେ-
ଘେନି ତେଣୁ ସେ ଠାବ ।

ସେମାନଙ୍କ ବଂଶ ସମ୍ଭୂତ
ହୋଇ ହେଲ ବିବିଧ
ଜାତି, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମେ ସେ
ତହୁଁ ହେଲେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ
ସୁରସ୍ଥର କର୍ମୀ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ
ସେହି ଯାଦବ ଶୂରେ,
ଅଧିକାର ସ୍ଥାପି ରହିଲେ
ପୁଣି ମଥୁରାପୁରେ ।
ସାଦୀ ସେନା ଦେଇ ଅଦ୍ଭୁତ
କରି ସେ ଆୟୋଜନ,
ଆକ୍ରମି ହସ୍ତିନା ଯବନ—
ଦୁର୍ଗ କଲେ ଲୁଣ୍ଠନ ।
ଯଦୁ-ବାହିନୀର ଚାଳକ
ହେଲେ ତାଲମ ସିଂହ,
ରଣେ ଅପ୍ରଧୃଷ୍ୟ ସତତ
ଅରି-କରୀନ୍ଦ୍ର-ସିଂହ ।
ପ୍ରକାଶି ଅତୁଳ ବୀରତ୍ୱ
କରି ଶତ୍ରୁ ସଂହାର,
କଲେ ସେ ଭୂମ୍ୟେର ପ୍ରଭୁତ
ମ୍ଳେଚ୍ଛ ଦୁର୍ଗାଧିକାର ।
ହେଲେ ସେ ତାଲମ ସିଂହଙ୍କ
ତିନି କୁମାର ଜାତ,
ପ୍ରଥମ ଦୌଲତ, ଦ୍ୱିତୀୟ
ମୋହରମ ଆଖ୍ୟାତ ।
ତୃତୀୟ ଖଦୀକ, ତିନହେଁ
ଧନୁର୍ବେଦ କୁଶଳ,
ହରୁଥିଲେ ଦୃଷ୍ଟି ମାତ୍ରେ ସେ
ବୈରି-ଶସ୍ତ୍ର ବଳ ।
ଦୌଲତ ସିଂହଙ୍କ ଆତ୍ମଜ
ମହାମୋହନ ସିଂହ,
ଯାଙ୍କ ଯଶୋଗାନେ ବନ୍ଦୀଏ
ହେଲେ ସହସ୍ରଜିହ୍ୱ ।

୧—ମଥୁରାପୁରୀ । ୨—ବଜ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରପୌତ୍ର ଥିଲେ ।

ଶମ୍ଭୁ ଫତେ ନାମେ ସୁଗଳ
ସୁତ ହେଲେ ତାଙ୍କର,
ଚାନ୍ଦସିଂହ ନାମ ବହିଲେ
ଫତେସିଂହ କୁମର ।
ଚାନ୍ଦଙ୍କର ବହୁ ସନ୍ତାନ
ହେଲେ ବାଲ୍ୟେ ନିଧନ,
ତହୁଁ ଚାନ୍ଦସିଂହ ତୈସ୍ୱଣୀ
ଭଜେ ସତୀ ଏସନ—
ଏଥିର ଜନ୍ମିଲେ କୁମର
ଦେବ ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତ,
ମହାକୂଶେ ଶତ୍ରେ ରହିଲେ
ଦୃଢ ବ୍ରତ ଆଚରି ।
ତେତେ ତାଙ୍କ ଜାତ କୁମର
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସନନ୍ଦଲାଲ,
ଦ୍ୱିତୀୟ ଧୋହାଲ, ତୃତୀୟ
ନାମ ହେଲା ନହାଲ ।
ଏଥିଅନ୍ତେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ କୁମରେ
ଭଣିବାକୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ,
ପୁତ୍ରବତ ସତୀ ସୁମର
ଚାନ୍ଦ ହେଲେ ପ୍ରସ୍ୱାସୀ ।
ମାତ୍ର ଦିନେ ତାଙ୍କ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗୀ
ତାଙ୍କ ଅଭାବସାରେ,
କରିଥିଲେ ଏକ ଶପଥ
ନିଜ ଭାଉଜଠାରେ ।
ତୁମ୍ଭ କୁମାରୀକୁ ମୋ ସୁତ
ସହ ଦେବା ବିବାହ,
ମନେ ରଖ ତାକେ
ଏ ଉତ୍ସବ ନିବାହ ।
ସୁତକୁ ବୈରାଗ୍ୟେ ଦୀକ୍ଷିତ
କରାଇବା ସମୟେ,
ଚାନ୍ଦପତ୍ନୀ ତାହେ ଭାଷିଲେ
ସ୍ୱ ଶପଥ ବିଷୟେ ।

ସତଙ୍କ ମଣାଇ ବିବାହ
ଦେଲେ ଶପଥମତେ,
ସ୍ୱପୁତ୍ର ସନନ୍ଦଲାଲଙ୍କ
ମାତୁଳେୟୀ ସଙ୍ଗତେ ।
ଅନନ୍ତର ଚାନ୍ଦ ପାଣ୍ଡବା—
ପାଇଁ ସ୍ୱକୀୟ ପଣ,
ପୁତ୍ର, ପୁତ୍ରବଧୂ ସାଗର—
ଦାସେ * କଲେ ଅର୍ପଣ ।
ସନନ୍ଦଲାଲ ସପତ୍ନୀକ
ହୋଇ ମନ୍ତ୍ରେ ଦୀକ୍ଷିତ,
ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମାଟନେ ବାହାରି
ହେଲେ ବଳାଇ ଚିତ୍ତ ।
ତୀର୍ଥାଟନ ଅନ୍ତେ ବାହୁଡି
ଜନ୍ମ ଦାଳେ ହୃଦୟେ,
କ୍ଷେପିଲେ ସମସ୍ତ ରହିଣ
ଭାଗୀରଥ ନିଳୟେ ।
ସନନ୍ଦଲାଲଙ୍କ ଶ୍ୱଶୁର
ବାରଣସୀ ନୃପତି,
କନ୍ୟା ଜାମାତାଙ୍କୁ ଲଭି ସେ
ହେଲେ ପ୍ରହୃଷ୍ଟମତି ।
ଲଭିଲେ ସନନ୍ଦଲାଲଙ୍କ
ଔରସରେ ଜନମ,
ଜଦେ ବୁଦେ ନାମେ ଲକ୍ଷଣ—
ଦନ୍ତ ପୁତ୍ର ଉତ୍ତମ ।
ଧୋହାଲ, ନହାଲ ରହିଲେ
ଯାଇ ଭରତପୁରେ,
ବାହୁବଳେ ପ୍ରଜା ବିସ୍ତାରି
ବଣ ଉଭୟ ପୁରେ ।
ତେଜିଲେ ଶରୀର ସନନ୍ଦ—
ଲାଲ ଯଥାସମୟେ,
ଜଦେ ବୁଦେ ହେଲେ ବହିଲେ
ଦୁଃଖେ ମାତୁଳାଳୟେ ।

* ସାଗରଦାସ ନାମକ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଜନୈକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ।

କାଶୀଶ୍ବର ବିଶ୍ବନାଥଙ୍କୁ
ପୂଜ ଚନ୍ଦ୍ରସୂତ ହେ,
ଯାପିଲେ ସମସ୍ତ ସେ ଦିନ—
ଶିଶୁମାତା ସହିତେ ।
ତାହାଙ୍କ ସେବାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ
ହୋଇ ଶ୍ରୀବ୍ୟୋମକେଶ,
କେତେ ଦିନ ପରେ ସ୍ୱପନେ
ଦେଲେ ଏ ଶୁଭାଦେଶ—
"ବତ୍ସ ତୁମେ ତୁମେ ସେବାରେ
ତବ ହେଲି ମୁଁ ପ୍ରୀତ,
ମୋ ବରେ ଲଭିବ ତୁମ୍ଭେ
ରାଜ୍ୟ ଶୀଘ୍ର ନିଶ୍ଚିତ ।
ଯାମ୍ୟଦିଗେ ସ୍ଥିତ ସୁରଙ୍ଗୀ
ନାମେ ବସ୍ତୁ ତ ରାଜ୍ୟ,
କୃଷ୍ଣବେଣୀ କୂଳେ କରନ୍ତି
ଦୁର୍ଗା ତହିଁ ବସତି ।
ଶୃଙ୍ଗୀନାମେ ଋଷି ତପସ୍ୟା
ସାଧୁଥିଲେ ପୂର୍ବରେ,
ସେହେତୁ ସେ ରମ୍ୟ ନଗରୀ
ନାମ ସୁରଙ୍ଗୀ ଧରେ ।
ଅପୁତ୍ରକ * ରାଜା ତହିଁର
ହୋଇଛନ୍ତି ଗତାସୁ,
ରାଜା ହୁଅ ତୁମ୍ଭେ ଦିନଏ
ଯାଇ ସେ ରାଜ୍ୟ ଅଶୁ ।
ମୁଁ ସ୍ବର୍ଗ ଗୋପନେ ରହିବି
ତାରୁ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗତେ,
ନିର୍ମାଣି ଦେଉଳ ସ୍ଥାପିତ
ମୋତେ କରିବ ମତେ ।"
ଏ ବାକ୍ୟ ଅଦ୍ଭୁତ ଦେଖିଲେ
ଭୂତେଁ ଏକା ସ୍ୱପନ,
ଚନ୍ଦ୍ରଭେଦେ ଭିନ୍ନ ଦିନଏ
ମାତ୍ର ଏକଜୀବନ ।

ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗେ ଦିନ ସୋଦରେ
ମୋଦେ ଭାବ-ଗଦ୍‌ଗଦେ,
ନମିଲେ ଜଳେଶେ ଆରାଧ୍ୟ
ବିଶ୍ବନାଥ ଶ୍ରୀପଦେ ।
ଶିରେ ଧରି ଦେବ ଆଦେଶ
ଯାତ୍ରା କଲେ ସେ ସୁଖେ,
ଏକ ଦାସନାମା ବ୍ରାହ୍ମଣ
ସହ ଦକ୍ଷିଣ ମୁଖେ ।
କେତେ ଦୂରେ ତରୁତଳରେ
ବସି ଅବଶ ଅଙ୍ଗେ,
ଶ୍ରମ ମେଣ୍ଟାଇଲେ ଅନ୍ୟୋନ୍ୟେ
ବହୁ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗେ ।
ଭାଷିଲେ ଅନୁଜେ ଶ୍ରୀଭଦ୍ରେ
"ଶୁଣ ଶୁଣ ରେ ଭାଇ,
ପ୍ରସେଭକେ ପଣ୍ଡ ହେଲେ ତ
ଆମ୍ଭେ ବିଫଳେ ଯାଇ ।
ସୌଭାଗ୍ୟଦାତା ଯେ ଆମ୍ଭର
ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଉପରି,
ରହିବା ସୁଦୂର ପ୍ରବାସେ
ଭାଇ ଜୀବନ ଧରି ।
ଚାଲ ଫେରିଯିବା ଏଠାରୁ
ନାହିଁ ରାଜତ୍ୱ ଲୋଡ଼ା,
ବହୁ ନାହିଁ ମନ, ସଂସାର—
ତାଦେ ହେବାକୁ ଯୋଡ଼ା ।"
ଫେରିଯାଇ ତହୁଁ ଦିନଏ
ବିଶ୍ବନାଥ ଚରଣେ,
ଜଣାଇଲେ କରସଂଯୋଗେ
ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବଚନେ—
"ହେ ପ୍ରଭୁ ସେବକବତ୍ସଳ,
ଦେବ କେଉଁ ଦୋଷରେ,
କରୁଛ ବର୍ଜ୍ଜିନ ଚରଣ—
ତବ ଜଣା-ଜନରେ ।

"ରାଜପଦ" ଠାରୁ ତୁମ୍ଭର
"ପଦ-ସେବକ ପଦ"
କୋଟି ଗୁଣେ ବଳ ଅଟଇ
ପିତା ଗୌରବାସ୍ପଦ ।
ସେ ପଦ ଉପେକ୍ଷି ଆପରେ
ତାହିଁ ମୋ ପ୍ରୟୋଜନ,
ପିଠା ତେଜି କେହି କରେ କି
କେବେ ଇଠା ଭୋଜନ ?"
ସେ ସ୍ୱପ୍ନେ ଶଙ୍କର ଧରିଣ
ବୃଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣବେଶ,
ଭାବ ସୁରଙ୍ଗୀଶ ଉଦ୍ଦେଶେ
ସ୍ପଷ୍ଟି କଲେ ଆଦେଶ—
"କାଲି ପ୍ରଭାତେ ତୁ ଗଙ୍ଗାରେ
ବୁଡ଼ ପାଇବୁ ଯାହା,
ମୋର ପ୍ରସ୍ତରରୂପ ତୋଳିଣ
ଇଷ୍ଟେ ମଣିବୁ ତାହା ।
ସଙ୍ଗରେ ତାହାକୁ ନେଇଣ
କର ନିର୍ଭୟେ ଗତ,
ଜାଣିବୁ ନିଶ୍ଚୟ ଅଛି ମୁଁ
ସଦା ତୋହର କତ ।"
ଦେବାଦେଶମତେ ପ୍ରଭାତେ
ଉଠେ ବୁଡ଼ ଗଙ୍ଗାରେ,
ପାଇଲେ ଶମ୍ଭୁ ଏ ଇଷ୍ଟକ
ଚତୁଷ୍କୋଣ ଆକାରେ ।
ବିଶ୍ୱନାଥ ମଣି ତାହାକୁ
ଘେନି ଦକ୍ଷିଣ ପଥେ,
ଶୁଭଯାତ୍ରା କଲେ ହରଷେ
ଭ୍ରାତୃ ବନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗତେ ।
ଆଗେ ବନ୍ଧୁ, ପଛେ ଚାଲିଲେ
ଉଭେ ବୈଷ୍ଣବ ବେଶେ,

କେତେ ଦିନେ ଆସି ପ୍ରବେଶ
ହେଲେ ମଗଧ ଦେଶେ ।
ପାର ହୋଇ ଶୋଣ ସରିତ
ଆସି ଗୟାଭିମୁଖେ,
କଲେ ତହିଁ ଫଲ୍ଗୁ ସଲିଳେ
ସ୍ନାନ ତର୍ପଣ ସୁଖେ ।
ତହୁଁ ଆସି ଲଙ୍ଘି ପଥରେ
ବହୁ ବନ କାନ୍ତାର
ପୁଣ ଦାମୋଦରେ ୧ ତରଣୀ
ଯୋଗେ ହେଲେକ ପାର ।
କପିସା ୨ ଉତ୍ତୁରି ଛୁଇଁଲେ
ଆସି ଉତ୍କଳ ସୀମା,
ଶୁଣିଥିଲେ ପୂର୍ବେ ପୁରାଣେ
ଯେଉଁ ଦେଶ ମହିମା ।
କାଂସ୍ୟଶିଳ୍ପୀ ଗଣେ ମୁଖର
ରମ୍ୟ ରେମୁଣାଗ୍ରାମେ ୩
ଗୋପୀନାଥ ଦେବେ ଦର୍ଶନ
କରି ରମିଲେ ଯାମେ ।
ସିତ-ସ୍ରୁତଜଳା ବଳାଙ୍ଗୀ
ଲଙ୍ଘି ଉଦନ୍ତେ ଯାଇ,
ବାଂଶବାଂଶ କୂଳେ ଦେଖିଲେ
ସୋରେ ଦେବୀ ଖେଳାଇ ୪ ।
ଭାବେ ଭଦ୍ରକାଳୀ ୫ ଚରଣେ
ନମି ସାଳନ୍ଦୀ ତୀରେ,
ଚାଲିଲେ ଯାତ୍ରିକେ ପ୍ରହୃଷ୍ଟେ—
ଚଢ଼ି ଖର ଶକଟରେ ।
ନାଭିଗୟା କ୍ଷେତ୍ରେ ୬ ଏ ଅନ୍ତେ
ପୂଜି ବିରଜା ଦେବୀ,
ସ୍ନାନ ବୈତରଣୀ ସୁତୀର୍ଥେ
ଦେବ ବସ୍ତେ ସେବି ।

୧—ଦାମୋଦର ନଦ । ୨—ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ନଦୀ । ୩—ରେମୁଣା ଗ୍ରାମରେ କ୍ଷୀରଚୋରା ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ୪—ସୋର ନାମକ ଗ୍ରାମ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ସେଠାରେ ଖେଳାଇ ଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଅଛି । ୫—ଭଦ୍ରକର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ । ୬—ଯାଜପୁର ।

ପତିତପାବନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ
ଘରେ ରତ୍ନ-ଉତ୍ପଳା,
ଉତ୍କଳ-ଜାହ୍ନବୀ, ଉତ୍କଳ—
ଚାରୁ କଟି-ମେଖଳା ।
କ୍ରମେ ପାର ହୋଇ ବନ୍ଦିଲେ
ଯାଇ କଟକଚଣ୍ଡୀ,
ସତ୍ୟ ଜାତ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଫୁଲେ ଯେ
ଆନ୍ତ୍ର ନବଶ ମଣ୍ଡି ।
ତହୁଁ ଯାଇ ପାଞ୍ଚେ ଭେଟିଲେ
ପଥେ ଏକାମ୍ରବନେ ୧
ଗୌରୀ ସଙ୍ଗେ ତହିଁ ଦର୍ଶନ
କଲେ ବୃଷଭାସନେ ।
ନାରିକେଳ ତାଳ ପୁନ୍ନାଗ-
ଶ୍ୟାମ ସାକ୍ଷିଗୋପାଳେ,
ଗୋପାଳ-ଚରଣ-ରେଣୁରେ
ଚିତା କାଟି କପାଳେ,
ମିଳିଲେ ତଦନ୍ତେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ବୈକୁଣ୍ଠ ପୁରେ,
ବନ୍ଦିଲେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ ପ୍ରଣାମ
ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଠାକୁରେ ।
ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆରତି, ସିଂହାର—
ବେଶ କଲ୍ପ ଦର୍ଶନ,
ମଣିଲେ ସାର୍ଥକ ସବତେ
ସ୍ୱୀୟ ଚର୍ମନୟନ ।
ସ୍ୱାଦରେ ସେବଣ ପ୍ରଭୁଙ୍କ
ପୂତ ମହାପ୍ରସାଦ,
ଖଣ୍ଡିଲେ ମାନସୁଁ ଅଜ୍ଞାନ
ପାପ ତାପ ପ୍ରମାଦ ।
ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନାଦି
ପଞ୍ଚ ସୁତୀର୍ଥ ସେବି,
କଲେ ଅଷ୍ଟ ଶମ୍ଭୁ ଦର୍ଶନ
ଅଷ୍ଟ ଶକ୍ତି ଦେବୀ ।

ପତିତପାବନ, ପାବନି ୨
କୃଷ୍ଣ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ମାଧବ,
ଅନନ୍ତ, ନୃସିଂହ, ଗଣେଶ,
ଉମା, ଉମାବଲ୍ଲଭ ।
ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସରସ୍ୱତୀ, ବସ୍ୱ
କଳ୍ପବଟ, ବାମନ,
ବହୁ ଦେବଦେବୀ କଲେ ସେ
ନୀଳାଚଳେ ଦର୍ଶନ ।
ମଠ ଦେବାଳୟେ ଦେଖିଲେ
ନାନା ଶିଳ୍ପଚାତୁରୀ,
ତଦନ୍ତେ ଦକ୍ଷିଣେ ଗମିଲେ
ତେଜି ନୀଳାଦ୍ରି ପୁରୀ ।
ମାଡ଼ ପଥ ହୁଲ ମିଳିଲେ
ଆସି କ୍ଷେମ ଅଳୁକେ,
ତଟ-କଲ୍ଲୋଳିନୀ ମଧ୍ୟଳ—
ମଗ୍ନ ଚିଲିକା କୂଳେ ।
ତା' ରୁଦ୍ର ସୁନ୍ଦର ତାଣ୍ଡବେ
ଫୁଲି ଉଠିଲା ମନ,
ମହାଶୋଭାରାଶି ଦର୍ଶନେ
ମହାଜନ ଭାଜନ ।
ଅନନ୍ତର ବତ୍ର ସହିତେ
ଉଦେ ବୁଦେ ଲହରେ,
ଅନ୍ୱେଷଣ କଲେ ଆନନ୍ଦେ
ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ବୋଇତେ ।
ବେଳାଭୂମି ଛାଡ଼ି ମଧ୍ୟରୁ
ଯେବେ ତାଙ୍କ ତରୀ,
ଆଖି ଦେଉଥିଲା ଚେତଇ
ଚଲ୍‌ତା ଭାବ-ଲହରୀ ।
ପାର୍ଶ୍ୱଭାଗେ ରଖି ଅଦୂରେ
କାଳିଜୟୀ ଅଚଳେ,
ଅନୁକୂଳ ବାତେ ଚଳିଲା
ତରୀ ଅତି ଚପଳେ ।

୧—ଭୁବନେଶ୍ୱର କ୍ଷେତ୍ର । ୨—ହନୁମାନ ।

ଅନଘ ଚରଣା ଚିଲିକା
ବକ୍ଷେ ଯେ ଗଣ୍ଡରେଖା,
ଲିଭିଗଲା ତାହା ପଲକେ
ଆଉ ନ ଗଲା ଦେଖା ।
ଅପେକ୍ଷ-ହୃଦୟେ ଉଭବ
ତଥା ଭାବନାଚୟ,
ଭୁଞ୍ଜଣ ତସ୍କ-ସନ୍ନିକେ
ଭଞ୍ଜିଥିଲ ବିଲମ୍ବ ।
କଟିଅ, ଭାଲେରି ୧ ରୁଷିଣ
ସବୋତର ପାର୍ଶ୍ୱରେ,
ଘଣ୍ଟଶିଳା ଶୈଳ, ଚଢ଼ାଇ—
ଗୁହା ୨ ଦକ୍ଷିଣେତରେ ।
ପୂର୍ବେ ଶୋଭାରେ ଲକ୍ଷ ନଗରୀ
ରମ୍ଭା ସୁଷମା-ଖଣି,
ମାହେନ୍ଦ୍ର ମୃଦୁଳେଁ ଲଗାଇ
ଆସି ତୀରେ ତରଣୀ ।
ଅଗ୍ରେ ଅଗ୍ରେ ତୁଙ୍ଗ ଚାଲିଲେ
ପଛେ ଭାଇ ଦ୍ୱିଜଣ,
ପାଧେୟ ସଙ୍ଗରେ ଚାଲନ୍ତି
ସୀତା ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ।
ଅତିକ୍ରମି ବହୁ ପ୍ରାନ୍ତର
ଗ୍ରାମ ଗିରି କାନନ,
ଋଷିକୁଲ୍ୟା କୂଳେ ଯାତ୍ରୀଏ
ରାତ୍ରି କଲେ ଯାପନ ।
ଉପସ୍ଥିତ ପର ଦିବସେ
ଇଚ୍ଛାପୁର ନଗରେ,
ମହୋଦଧି ସହ ଚିଲିକା
ଯାର ଚରଣ ଧରେ ।

ନବ ଆଗନ୍ତୁକ ସ୍ୱଭାବେ
ବାଟେ ଘାଟେ ଅଜଣା,
ସିନ୍ଧୁ ତୀରେ ତୀରେ ଚାଲିଲେ
ପଥ ହୋଇଣ ବଣା ।
ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡରେ ମିଳିଲେ
ଯାଇ ସେ ତିନି ଜଣ,
ଉତ୍ପଳ-କମଳା ଦେବୀଙ୍କ
ମଧୁବନ ଯେ ବନ ।
ରସାଳ, କଦଳୀ, ପନସେ
ବନ ଅତି ଘଞ୍ଚାଳ,
ଧରିଛନ୍ତି ଫଳ ଅକାଳେ
ତହିଁ ପାଦପଜାଳ ।
ଦେଖି ଅଘଟନ ଘଟନ
ହୋଇ ବିସ୍ମୟାନ୍ତର,
ଭୁଞ୍ଜିଲେ ସକଳେ ବିଶ୍ରାମେ
ତହିଁ ଦଣ୍ଡେ ମାତର ।
ସିକତିଳ ପଥେ ଶିଖିଲେ
ଚାଲି ଚାଲି ସେଠାରୁ
ଦକ୍ଷିଣ ସମୁଦ୍ର ତୀରରେ
ଯାଇ ଭେଟିଲେ ବାଲୁ ୩ ।
ବନମାଳୀ ଦେବଙ୍କର ସେ
ସ୍ଥାନ ପ୍ରିୟାଧିଷ୍ଠାନ,
ଶୁଣି ସେ ଠାବରେ ଅଛନ୍ତି—
ବଟେ ଭଗବାନ ।
ଦେବଭୂମି ମଣି ତାହାକୁ
ତହିଁ କରିଣ ବାସ,
କଟାଇଲେ କେତେ ଦିବସ
ହୋଇ ଅତି ଉଦାସ ।

୧—ଚିଲିକା ତୀରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବତଦ୍ୱୟ । ୨—ଚିଲିକା ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପର୍ବତଦ୍ୱୟ । ୩—ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରାମ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ

—ମଙ୍ଗଳ ଗୁର୍ଜ୍ଜରୀ—

ଶିବନାଥ ନାମେ ବୃଦ୍ଧ   ସୁରଙ୍ଗୀ ଈଶ୍ୱର,
ଅନପତ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ   ପ୍ରାପ୍ତ ଲୋକାନ୍ତର ।
ସୁଖ୍ୟାତୀ ସୁରଙ୍ଗୀ ତହୁଁ   ହେଲା ଅରାଜକ,
ଗଣିଲେ ପ୍ରଜାଏ ମନେ   ଉପଦ୍ରବ ଦଢ ।
ରାଜ୍ୟ ସେନାପତି ଥାନ୍ତି— ଯଶୋଇ ନାମରେ,
ଡକାଇ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ନେଇ   ଧେଣ୍ଡୁର ଗ୍ରାମରେ,
ହୋଇଲେ ସକଳେ ଠାଳ ଦେବୀଙ୍କ ଆବାସେ,
ରାଜା ପାଇଁ ଜଣାଇବା   ହୂରଣିନୀ ପାଶେ ।
ସେନାପତି ଆଶାବାକ୍ୟ   ହୋଇଣ ଉନ୍ମନା,
କଲେ ସର୍ବେ ସମାରୋହେ ଦେବୀ-ଆରାଧନା ।
ବଳି ପୂଜାବିଧିରେ ହୋଇ   ସୁପ୍ରସନ୍ନା ମତି,
କହିଲେ ଆଦେଶ ଦେବୀ   ସେନାପତି ପ୍ରତି—
"କାଶୀଠାରୁ ଆସୁଛନ୍ତି   ତୁମ୍ଭ ରାଜେଶ୍ୱର,
କର ରେ ପ୍ରତୀକ୍ଷା ସର୍ବେ   ମାଜ ସମ୍ବତ୍ସର ।
ଭଦ୍ରବଧୂ ସ୍ତ୍ରୀଜାସବେ   ତୁମ୍ବିକା ସ୍ଥାପନ—
କରି କରୁଥିବୁ ତୁମ୍ଭେ   ପରଜା ପାଳନ ।
ପାଇବୁ ନଦୀରୁ ପ୍ରାତେ   ସେ ତୁମ୍ବିକା କାଳି,
ରାଜାରୂପେ ସ୍ଥାପିବୁ ତା ମୋ ଆଦେଶ ପାଳି ।"
ଶୁଣି ସେନାପତି ଲଭି   ଅନନ୍ଦ ଅପାର,
ହୂରଣିନୀ ପଦେ କଲେ   ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଜୁହାର ।
ପରଦିନ ପ୍ରାତଃକାଳେ   ସଜାଇ ଶିବିକା,
ସାଡ଼ମ୍ବରେ ନଦୀଗର୍ଭୁ   ଆଣିଲେ ତୁମ୍ବିକା ।
ସ୍ଥାପିଲେ ତାହାକୁ ରାଜା   ପଦେ ଯଥାବିଧି,
ପାଳିଲେ ଯଶୋଇ ରାଜ୍ୟ   ହୋଇ ପ୍ରତିନିଧି ।
ଅନନ୍ତର ଶତ୍ରୁଜାଳ   ଅନ୍ତେ ନିଜସ୍ଥନା,
ସ୍ୱପୁତ୍ରକ ପତ୍ନୀ ପ୍ରତି   ହୋଇ ସୁପ୍ରସନ୍ନା ;
କହିଲେ "ଏ ଅସ୍ଥିରଜ ରାଜ୍ୟ ଦୁଃଖ-ସ୍ରୋତ,
ଏତେ କାଳ ପରେ ଏବେ ଯିବ ମୋ ପ୍ରସାଦ ।"

ଦେବୀଙ୍କ ଏ ଆଜ୍ଞା-ବାଣୀ   ଶୁଣିଣ ସେବକ,
କଲ ବହୁ ସ୍ତୁତି ଲଭି   ଅତୀବ ପୁଲକ ।
ସ୍ତବେ ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଦେବୀ   ଦେଇ ଦରଶନ,
ଭାଷିଲେ ମଧୁର ବାକ୍ୟ   ପୁଲକେ ଏସନ,—
"ଆସିଛି କାଶୀରୁ ମୁହିଁ   ରାଜା ତୁମ୍ଭପାଇଁ,
ନିଶ୍ଚୟ ସେ ସୁରଙ୍ଗୀର   ଯୋଗ୍ୟ ନରସାଇଁ ।
ଆସିଲେଣି ଦୁଇ ଭାଇ   ଉଦେ ବୁଦେ ନାମେ,
ବସା କରିଛନ୍ତି ସିନ୍ଧୁ-   ତୀରେ ବାଲୁଗ୍ରାମେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶ ଅନ୍ତର୍ଗତ   ଗାଠବଂଶେ ଜନ୍ମ,
ପରଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ର ତନୟ   ରାଜବଳା ସେନ ।
ପରମ ବୈଷ୍ଣବ ଉଭେ   ମହାତ୍ମା ଅଶେଷ,
ଧରିଛନ୍ତି ଜଟା ସଦା   ସୁବୈଷ୍ଣବ ବେଶ ।
ଯଶୋଇଙ୍କ କହ ତାଙ୍କୁ   ଆଣି ସେ ବହନେ,
ବସାଉ ରାଜଭବନେ   ରାଜସିଂହାସନେ ।"
ଏହା ଭାଷି ଅନ୍ତର୍ହିତ   ହେଲେ ହୈମବତୀ,
କହିଲ ପୂଜକ ସବୁ   କଥା ଯାହା ସତ ।
ଲଭିଲେ ଯଶୋଇ ଶୁଣି   ବିପୁଳ ଆହ୍ଲାଦ,
ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ମେଘନାଦ * ଯଥା   ଶୁଣି ମେଘନାଦ ।
ସେହିକ୍ଷଣି ବହୁ ସୈନ୍ୟ   ଲଭାଇ ସମ୍ଭାର,
ନାଗରିକ ସହ ତାଙ୍କୁ   ହୋଇଲେ ବାହାର ।
ଯଥାକାଳେ ପ୍ରବେଶିଲେ   ବାଲୁଗ୍ରାମେ ଯାଇଁ,
ପୂର୍ବ ଯହିଁ ଥିଲେ ଉଦେ   ବୁଦେ ଦୁଇ ଭାଇ ।
କର ଯୋଡ଼ି ଉଭା ହୋଇ ଯଶୋଇ ଅଗ୍ରରେ,
ନିବେଦିଲେ ସବିନୟେ   ଦେବଙ୍କ ଛାମୁରେ—
"ହେ ଦେବ ! ସୁରଙ୍ଗୀ ରାଜ୍ୟ ଅଛି ଅରାଜକ,
ହୋଇଛନ୍ତି ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜ   ଦୀନ ଅରକ୍ଷକ ।
କରନ୍ତୁ ଭଜନ୍ତେ ତହିଁ   ହେବେ ଦଣ୍ଡଧର,
ଶ୍ରୀମୁଖ ଆଦେଶ ଏହା   ହୂରଣିନୀଙ୍କର ।"

* — ମୟୂର ।

ଏହା ଭାଷି ସେନ ତାଙ୍କୁ ଯାନ ବାହନରେ,
ସମାଦରେ ସେନ ଗଲେ ସୁରଙ୍ଗୀ ନଗରେ ।
ତୁମ୍ବିକା ଦେଖିଣ ଝଟେ ବୁଦେ ହେଲେ ଭୀତ,
ଉଦ୍ଧାର କଲେ ଏ ନଷ୍ଟେ ପ୍ରଭୁ ବିଶ୍ୱନାଥ ।
ସଂସ୍ଥାପି ତାହାଙ୍କୁ ଅଗ୍ରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ନାମେ,
ଦ୍ୱିତୀୟ ଦେବାଳୟ ରଚି ସେ ସୁହୁଣ୍ଡୀ ଗ୍ରାମେ ।
ପଛେ କଲେ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ଦ୍ରୁତେ,
ମହାପାତ୍ର ପଦେ ହେଲେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବୁଦେ ।
ଦ୍ରୁତେ ରାଜ ରାଜତ୍ୱରେ ରାଜ୍ୟର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି—
ହେଲା ସଂସାଧିତ, ପ୍ରଜା ଲଭିଲେ ସମୃଦ୍ଧି ।
ବାର ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ଭୁଞ୍ଜି ସେ ରାଜ ଉଦାସୀ,
ଅକାଳେ ଭୂତଳ ତେଜି ହେଲେ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ।
ଅନନ୍ତର ରାଜା ହେଲେ ବୁଦେ ମହାମତି,
ଦେବୀଙ୍କ କରୁଣା ଥିଲା ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ।
ଯୁଧିଷ୍ଠିର ତୁଲ୍ୟ ସେହୁ ଥିଲେ ନରପାଳ,
ତ୍ରିଂଶ ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ପାଳି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ କାଳ ।
ତଦନ୍ତେ ଶଙ୍କର ରାଜ ବୁଦେଙ୍କ କୁମର,
ଚତୁସ୍ତ୍ରିଂଶ ସମ୍ବତ୍ସର ହେଲେ ଦଣ୍ଡଧର ।
ତାଙ୍କ ସୁତ ବିଶ୍ୱନାଥ ନୃପତି ଆଦର୍ଶ,
ପାଳିଲେ ସୁରଙ୍ଗୀ ରାଜ୍ୟ ବୟାଳିଶ ବର୍ଷ ।
ପରେ ରାଜା ହେଲେ ତାଙ୍କ କୁମାର ଶ୍ରୀରାମ,
ଶ୍ରୀରାମ ସଦୃଶ ସର୍ବ ଶୁଭ-ଗୁଣଧାମ ।
ଶ୍ରୀ ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବ ଖେମଣ୍ଡି ନୃବର,
ଲଢ଼ିଲେ ଶ୍ରୀରାମ ରାଜ ସହିତେ ସମର ।
ଓଡ଼ର ସିଂହରେ ତର୍କି ଶ୍ରୀରାମ ରାଜନ,
ରଚିଲେ ଅଭେଦ୍ୟ ଦୁର୍ଗ କରି ସଂସ୍ଥାପନ ।
ସେ ସ୍ଥାନେ ନିବସି କଲେ ସୁନଷ୍ଟ ଆହବ,
ଅରିକୁଳ-ଧୂମକେତୁ ସେ ମହାନୁଭବ ।
ତେୟାଳିଶ ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ କରି ଧରା ପରେ,
ପ୍ରାକ୍ତନ ଶାସନେ ଗଲେ ବୈକୁଣ୍ଠ ନଗରେ ।
ଏ ଅନ୍ତେ ନୃସିଂହରାଜ ଶ୍ରୀରାମ ଆତ୍ମଜ,
ରାଜା ହୋଇ ଉପାର୍ଜିଲେ ବହୁଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ।

ଏକାଧିକ ଶତବର୍ଷ ହେଲା ତାହାଙ୍କର,
ରାଣୀଙ୍କର ହେଲା ଅପି ସତାଶୀ ବତ୍ସର ;
ତଥାପି ନ ହେଲା ସୁତ, ତେଣୁ ନରପତି,
ବୃଦ୍ଧ କାଳେ ଥିଲେ ଆହା ସଦା ଦୁଃଖମତି ।
କାଶୀକ୍ଷେତ୍ରୁ ଶିବଲିଙ୍ଗ କରି ଆନୟନ,
ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ନନ୍ଦୀଗ୍ରାମେ କଲେ ସଂସ୍ଥାପନ ।
ପୁତ୍ରପ୍ରାପ୍ତି ଆଶେ ରାଏ ସେ ଶିବଙ୍କ ପାଶେ,
ପଡ଼ିଲେ ଧାରଣା ଦିନେ ରହି ଉପବାସେ ।
ନିଶୀଥେ ଶଙ୍କର ତାଙ୍କୁ ଦେଇ ଦରଶନ,
ଆଦେଶିଲେ—"ଉଠ ଉଠ ହେ ନୃପ ବହନ ।
ଭକ୍ତି-ଡୋରେ ତୁମ୍ଭେ ମୋର ବାନ୍ଧିଛ ହୃଦୟ,
ସେ ଫଳେ ମୁଁ ହେବି ନଷ୍ଟେ ତୁମ୍ଭର ତନୟ ।
ଚତୁର୍ବିଂଶ ବର୍ଷ ମାତ୍ର ରହି ତୁମ୍ଭ ଘରେ,
ବାହୁଡ଼ି ଆସିବ ନିଜ ଧାମକୁ ସତ୍ୱରେ ।"
ଏହା ଭାଷି ଆଶୁତୋଷ ହେଲେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ,
ଆଶା ବାନ୍ଧି ନୃପ ଗଲେ ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ପ୍ରସ୍ଥାନ ।
ଅନନ୍ତର ରାଜସୁତ ରୂପେ ବ୍ୟୋମକେଶ,
ଜନ୍ମ ଲଭି ବଢ଼ାଇଲେ ଆନନ୍ଦ ବିଶେଷ ।
ହେଲେ ସେହୁ ରାଜା, ଧରି ନନ୍ଦରାଜ ନାମ,
ନନ୍ଦରାଜ ପୁର ନାମେ ବସାଇଲେ ଗ୍ରାମ ।
ଯୋଗୀଶ୍ୱର ଅବତାର ହେତୁ ସେ ସତତ,
ସଂସାରରେ ବାହ୍ୟେ ମିଶି ଯୋଗେ ଥିଲେ ରତ ।
ନ ରଖି ପ୍ରତ୍ୟାଶା କିଛି କର୍ମଫଳ ପ୍ରତି,
କରୁଥିଲେ କର୍ମ, ଯଥା ଜନକ ନୃପତି ।
ଚତୁର୍ବିଂଶତି ବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମ କାଳେ,
ଦେହ ତେଜି ଗଲେ ନୃପ ନିଜ ଘର ଅନ୍ତେ ।
ମୃତ ଦେହେ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବ ପ୍ରଦତ୍ତ ଆଜ୍ଞାରେ,
କରାଗଲା ସମାଧିସ୍ଥ ରାଜ-ଦୀବହାରେ ।
ସେ ସମାଧି ଭେଦି ଶିବ ହୋଇ ସମୁତ୍ଥିତ,
ନନ୍ଦନାଥ ନାମେ ହେଲେ ଲୋକେ ଅଭିହିତ ।
ତାଙ୍କ ସୁତ ସୁରରାଜ ରାଜ୍ୟେ ହେଲେ ରାଜା,
ବଢ଼ାଇଲେ ସେହୁ ଅତି ପିତୃଭକ୍ତି-ବାଜା ।

ନିର୍ମାଣି ବିଶ୍ୱନାଥ ଶିବଙ୍କ ଦେଉଳ,
ସଂସ୍ଥାପିଲେ ପିତୃ-ସ୍ମୃତି ସେ ନୃପଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ।
ବିଶ୍ୱନାଥ ଦେବାଳୟ ନାମେ ସେ ମନ୍ଦିର,
ଅଦ୍ୟାପି ମଣ୍ଡିଛୁ ବଂଶୀ—ନଦୀ ଚାରୁ ତୀର ।
ସୁରସୁନ୍ଦର ନାମେ ସ୍ଥାପି ଶିବାଳୟ,
କରିଯାଇଛନ୍ତି ସ୍ଥାୟୀ ସମଜ୍ଞା ସଞ୍ଚୟ ।
ବୟାଳିଶ ବର୍ଷକାଳ ଭୁଞ୍ଜି ସେ ରାଜତ୍ୱ,
ଅନନ୍ତ୍ୟ ଶଯ୍ୟାର ତେଜି ଲଭିଲେ ପଞ୍ଚତ୍ୱ ।
ସହଗତା ହେଲେ ତାଙ୍କ ଧାର୍ମିକା ରମଣୀ,
ଚରିତ୍ର ସତୀତ୍ୱ-ଖଣି— ବିଶୋଧିତ ମଣି ।
ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବର୍ଷ ଏକାବନ,
ଧର୍ମେ ରାଜ୍ୟ ପାଳି କଲେ ସ୍ୱର୍ଗ-ଆରୋହଣ ।
ଅତଃପର ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦ ରାଜ ମହାଜନ,
ମଣ୍ଡିଲେ ସୁରଙ୍ଗୀ ରାଜ୍ୟ— ରାଜସିଂହାସନ ।
ଖୋଳାଇଣ ଜଳାଧାର- ମୁକୁନ୍ଦସାଗର,
ଧାମ ସହ କରିଛନ୍ତି ନାମକୁ ଅମର ।
ଅବର ମୁକୁନ୍ଦରାଜ— ପୁର ଗ୍ରାମ ସ୍ଥାପି,
ଖୋଳାଇଲେ ବହୁ ସର ବହୁ କୂପ ବାପୀ ।
ସଙ୍ଗୀତେ ସେ ଥିଲେ ସର୍ବ ସାଙ୍ଗୀତିକ ଗୁରୁ,
ଭ୍ରମୁଥିଲେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅବା ଅପଣେ ତୁମ୍ବୁରୁ ।
ଉଠି ତାଙ୍କ ମଧୁ କଣ୍ଠୁ ସୁଧାମୟ ଗାନ,
ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ହରିନିଏ ଶ୍ରୋତା-ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ।
ବିଶେଷେ ସେ ବୀଣାବାଦ୍ୟ ବାଦନପ୍ରବୀଣ,
ବାଦ୍ୟ ଶୁଣି ଯିବ ନଷ୍ଟେ ପାଷାଣ ଦ୍ରବଣ ।
ଭାବୁଥିଲେ ଦେଖି ତାଙ୍କ ବାଦନପଦ୍ଧତି,
ଧରିଛନ୍ତି ଭାରତୀ କି ପୁରୁଷ ମୂରତି ?
ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି ଅବା ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣ୍ଡଳେ ନାରଦ
ସଙ୍ଗୀତ-ନିପୁଣ ବୀଣା— ବାଦ୍ୟ-ବିଶାରଦ ।
ଶୋଭିଲା ତାଙ୍କର ଯଶ ଦିଗେ ଏ ସୁଖ୍ୟାତ,
ଉତ୍କଳସମ୍ରାଟ ହେଲେ ଗୁଣ ପକ୍ଷପାତୀ ।

କେଶରୀ ନୃସିଂହଦେବ ସେ କାଳ ସମ୍ରାଟ,
ସରସ୍ୱେ ଗର୍ବିଣୀ ଗାଭ୍ରୀ ଛାଡ଼େ ତାଙ୍କୁ ବାଟ ।
ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦ ଦର୍ଶନାର୍ଥୀ ହୋଇ ଦେବଯାତ,
ନୀଳାଚଳେ ଯାଇ କଲେ ସମ୍ରାଟେ ସାକ୍ଷାତ ।
ସଙ୍ଗୀତ ଆଳାପ କରୁଁ ହେଲେ ପରସ୍ପରେ,
ବାଜିଲା ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ସୁମଧୁର ସ୍ୱରେ ।
ସଙ୍ଗୀତେ ଉତ୍କଳପତି ଥିଲେହେଁ ପଣ୍ଡିତ,
ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କ ଗୁଣେ ହେଲେ ତଥାପି ମୋହିତ ।
ରଖାଇଲେ କରୁଁ ତାଙ୍କୁ ମହାସମାଦରେ,
ବଢ଼ିଲା ଦିନକୁ ଦିନ ପ୍ରୀତି ପରସ୍ପରେ ।
ଇତିମଧ୍ୟେ କି କାରଣୁ ଉତ୍କଳନରେଶ,
ବାଣପୁର ନୃପେ ଦେଲେ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡାଦେଶ ।
ଶୁଣି ସୁରଙ୍ଗୀଶ ଏହା ଦୟା ବହି ମନେ,
କହିଲେ ସମ୍ରାଟ ପାଶେ ବିନୟ ବଚନେ—
"ଯଦ୍ୟପେ ସିନା ଅହେ କୃପାମହାଦାରୁ,
ବଳେ ପଦଚ୍ଛେଦ ଦଣ୍ଡ ଶିରଚ୍ଛେଦଠାରୁ ।
କାଢ଼ିନେଇ ତାଙ୍କଠାରୁ ଭୂଇଁଅ ପଦବୀ,
ଦିଆଯାଉ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡୁ ମୁକ୍ତି ନୃପ-ରବି ।"
ଉତ୍କଳ ମୁକୁଟମଣି ନୃପେନ୍ଦ୍ର କେଶରୀ,
ତଥାସ୍ତୁ ଉଚାରି ଦଣ୍ଡ କହିଲେ ସେପରି ।
ପୂର୍ବୁ ହୋଇଥିଲେ ସେ ସୁରଙ୍ଗୀଶେ ପ୍ରୀତ,
ସୁନୀତି ଶ୍ରବଣେ ହେଲେ ଅଧିକେ ମୋହିତ ।
ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଶଂସା ତାଙ୍କୁ କଲେ ବାରମ୍ବାର,
ପୁଣି ଇଚ୍ଛା କଲେ ଦେବେ ଯୋଗ୍ୟ ପୁରସ୍କାର ।
ବୁଝନ୍ତି ଗୁଣିକେ ସିନା ଗୁଣିର ସମ୍ମାନ,
କରନ୍ତି ଗୁଣାନୁରୂପ ପୁରସ୍କାର ଦାନ ।
ତାକ୍ଷଣ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ଗୁଣ ଅନୁଭବ,
ପ୍ରଦାନିଲେ ତାଙ୍କୁ "ହରିଚନ୍ଦନ" ପଦବୀ ।
ଲଭି ରାଜଦତ୍ତ ପଦ ମୁକୁନ୍ଦ ନୃବର,
ସେହି ନାମେ ବସାଇଲେ ଗ୍ରାମ ମନୋହର * ।

* —ହରିଚନ୍ଦନପୁର ।

ହାକିମ ଖାଁ ନାମେ ଏକ ଯବନ ନବାବ,
ସେକାଳେ ବିସ୍ତାରିଥିଲା ଅତୁଳ ପ୍ରଭାବ ।
ତାହାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାପୁରେ ସର୍ବ ନରପତେ
ଆସିଲେ ସକଳେ ତହୁଁ ତା ପାଶେ ସଭୂରେ ।
ସବୋପର ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କୁ କଲେ ସେ ସତ୍କାର,
ପ୍ରଦାନିଲେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଦ୍ରବ୍ୟ ଉପହାର ୧ ।
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ପାଳି ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦ,
ଅନାମୟ ଧାମେ ଯାଇ ଲଭିଲେ ମୁକୁନ୍ଦ ।
ପରେ ରାଜା ହେଲେ ତାଙ୍କ ସୁତ ଦାମୋଦର,
ଦୟାଶୀଳ କ୍ଷମାଶୀଳ ବୈଷ୍ଣବପ୍ରବର ।
ଶ୍ରୀଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବ ଖେମଣ୍ଡୀ ନୃପତି,
ଲଭି ତାଙ୍କ ରୂପେ ଗୁଣେ ବିଶେଷ ପ୍ରୀତି,
ରାଜବଂଶମତେ ଦେଇ କରିଣ ସମ୍ମାନ,
ଜାମାତୃ ପଦରେ ବରି କଲେ କନ୍ୟାଦାନ ।
ବାରବର୍ଷ ମାତ୍ର ପ୍ରଜା ପାଳି ଦାମୋଦର,
ନରଦେହ ତେଜି ଗଲେ ଅମର ନଗର ।
ଅନନ୍ତର ବିମଣ୍ଡିଲେ ରାଜସିଂହାସନ,
ଶ୍ରୀଗୋପାଳରାଜନାମେ ତାହାଙ୍କ ନନ୍ଦନ ।
ଜଳନ୍ତର-ଜେମା ତାଙ୍କ ପାଟ ମହାଦେବୀ,
ମଣୁଥିଲେ କୃତାର୍ଥ ସେ ସ୍ୱାମିପଦ ସେବି ।
ଜାତ ହେଲେ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭେ ସୁନ୍ଦର କୁମାର,
ମାହେଶ୍ୱରୀ ଗର୍ଭୁ ଜାତ ଯେସନ କୁମାର ।
ମନ୍ତ୍ରୀ ନରେନ୍ଦ୍ରକନ୍ୟା ରୂପଗୁଣବତୀ,
ଇଚ୍ଛିଲେ ଗୋପାଳରାଜ ହେବେ ତାଙ୍କ ପତି ।
ଯଥାକାଳେ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ମନ୍ତ୍ରୀଶଙ୍କର,
କର୍ଣ୍ଣଗତ ହୁଅନ୍ତେ ସେ ଦେଲେ ଏ ଉତ୍ତର—
"ମୋହର ତନୟା ଗର୍ଭୁ ଜନ୍ମିବ ଯେ ସୁତ,
ହେବ ସେ ସୁରଙ୍ଗୀ ସ୍ୱର୍ଗ ଧାମେ ପୁରୁହୂତ ।
ଏହି ସର୍ତ୍ତ କଲେ ଦେବି ତନୁଜା ଅବଶ୍ୟ,
ଅନ୍ୟଥା ନୋହିବ ତୁଷ୍ଟ ମୋହର ମାନସ ।"

ଶୁଣିଣ ଏ ବକ୍ରବାଣୀ ଶ୍ରୀଗୋପାଳରାଜ,
ବୁଝିଲେ ଶ୍ୱଶୁର ମଣି କୁରଭୀଷ୍ଟ ବ୍ୟାଜ,
ବୋଇଲେ—"ମୋ ବଂଶଦୀପ ସୁତ ହରିହର,
ଥାଉଁ କେଉଁ ଲୋଡ଼ା ମୋର ସହସ୍ର କୁମର ।
ଇଚ୍ଛେ କି ଦିବସ କେବେ ଉପେକ୍ଷି ଭାସ୍କରେ,
ସୁଧାଧାର ଶଶୀ କିମ୍ବା ତାରକାନିକରେ ?"
ଏ ସକଳ ସମାଚାର ଶୁଣି ହରିହର,
ଜନକ ସକାଶେ ଆସି ମିଳିଲେ ସତ୍ୱର ।
ବୋଇଲେ—"ପିତର ଯଶ ଭୁଲେ ଏ କଳଙ୍କ,
ଜୀବନ ବିନାଶଠାରୁ ବଳି ଭୟାନକ ।
ହେବି ନାହିଁ ରାଜା ସତ୍ୟ କରୁଛି ବିଚାର,
କରନ୍ତୁ ମନ୍ତ୍ରୀପତି ପ୍ରସ୍ତାବ ସ୍ୱୀକାର ।"
ଯଥାକାଳେ ହେଲା ତହୁଁ ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ,
ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ହରିହର ନାମେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ।
ମନ୍ତ୍ରୀ-ଜେମାଙ୍କ ଗର୍ଭୁ ହୋଇଲେ ସମ୍ଭୂତ,
କେଶବ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନାମେ ଦୁଇ ସୁତ ।
ବାର ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ଶାସି ପରିହରି ପ୍ରାଣ,
କଲେକ ଗୋପାଳରାଜ ଦିବିରେ ପ୍ରୟାଣ ।
ଅନନ୍ତର ହରିହର ବିଚାରିଲେ ମନେ,
ବସାଇବେ କେଶବଙ୍କୁ ରାଜସିଂହାସନେ ।
ମାତ୍ର ତହିଁ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଣ କେଶବ,
ବୋଇଲେ "କି ଲୋଡ଼ା ମୋର ବିଷୟ ବୈଭବ ।
ନ୍ୟାୟଧର୍ମମତେ ତୁମ୍ଭେ ରାଜ୍ୟ ଅଧିକାରୀ,
ମୁଁ ସିନା ସେବକ ତବ ଆଜ୍ଞା ଅନୁସାରୀ ।"
ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ହରିହର କେଶବ ବଚନେ,
ବସାଇଲେ ତଦନୁଜେ ରାଜସିଂହାସନେ ।
ତହୁଁ କିଛୁକାଳ ପରେ ଜଳନ୍ତରେ ଯାଇ ୨
ରହିଲେ ଶ୍ରୀ ହରିହର ରାଧାକାନ୍ତେ ୩ ଧ୍ୟାୟି ।
ହୋଇଲେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସୁରଙ୍ଗୀ ନୃପତି,
ପାଳିଲେ ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜ ଧର୍ମେ ରଖି ମତି ।

୧—ହସ୍ତ, ହସ୍ତୀ, ତାମ୍ବୁ ପ୍ରଭୃତି । ୨—ଜଳନ୍ତରରେ ତାଙ୍କର ମାତୁଳାଳୟ ଥିଲା ।
୩—ହରିହରଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବ ।

ଚିର-କୌମାରବ୍ରତ ସେ କଲେକ ଧାରଣ,
ଦାରପରିଗ୍ରହ ତେଣୁ ନ କଲେ ରାଜନ ।
ସାଢ଼େ ଦୁଇ ବର୍ଷ ମାତ୍ର ହେଲେ ସେ ରାଜନ,
ମଣ୍ଡିଲେ କେଶବ ତହୁଁ ରାଜସିଂହାସନ ।
ମାତ୍ର ଏକ ବର୍ଷେ ତାଙ୍କୁ ହରିଲା ଅନ୍ତକ,
ସୁରାଜ୍ୟ ସୁରଙ୍ଗୀ ଆହା ହେଲା ଅରାଜକ !
ଅନାଥ ହୋଇଲେ ପ୍ରଜା, ଅନାଥା ଧରଣୀ,
ଝୁରିଲା ନଗରୀ ଯଥା ମଣିହରା ଫଣୀ ।
ମନ୍ତ୍ରୀ ପାରିଷଦେ ସାରି ରାଜାଙ୍କ ସତ୍କାର,
ବସି ଏକାସନେ ସର୍ବେ କଲେକ ବିଚାର ।
ଅରାଜକ ରାଜ୍ୟେ ବାସ କରିବା କପରି
ରାଜା କର୍ଣ୍ଣଧାର ବିନା କେ ବାହିବ ତରି ?
ରାଜା ବିନା ପ୍ରଜା-ପକ୍ଷୀ ମହାଶ୍ରୟ ତରୁ
ରଖିବ କେ ଉପୁଡ଼ି ସେ ପଡ଼ିଲେ ମୂଳରୁ ।
ଅରାଜକ ରାଜ୍ୟେ ଘଟେ ମହା ଉପଦ୍ରବ,
ସବୁ ଅସମ୍ଭବ ହୁଏ ସେଠାରେ ସମ୍ଭବ ।
ଅରାଜକ ରାଜ୍ୟେ ନାଶ ହୁଏ ପ୍ରଜାଧର୍ମ,
ସୁକର୍ମେ ଉପେକ୍ଷି ପ୍ରଜା ସେବନ୍ତି ଅକର୍ମ ।
ଏସନ ବିଚାରି ସ୍ଥିର କଲେ ସେ ମନରେ,
ବସାଇବେ ସିଂହାସନେ ଆଣି ହରିହରେ ।
ତହୁଁ ରାଜ-ଉପଚାର ଧରି ନାଗରିକେ,
ମିଳିଲେ ସକଳେ ହରିହରଙ୍କ ଅନ୍ତିକେ ।
ବୋଇଲେ "ଶୁଣିବା ହେଉ ହେ ମହାତ୍ମା ଆର୍ଯ୍ୟ,
ରାଜଶୂନ୍ୟ ହୋଇଅଛି ତବ ପିତୃରାଜ୍ୟ ।
ବେଗେ ଯାଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ଶୂନ୍ୟ ସିଂହାସନ,
କରୁଅଛୁଁ ବିନୟେ ସର୍ବେ ଏହି ନିବେଦନ ।"
ବୋଇଲେ ସେ ତହୁଁ ଭାବେ ହୋଇ ଗଦଗଦ,
"ରାଜତ୍ୱ ସମ୍ପଦ ମୋର ରାଧାକାନ୍ତ ପଦ ।
ସେହି ମୋର ଧ୍ୟାନ ଜ୍ଞାନ ଗତି ମୁକ୍ତି ଧନ,
ତାହା ବିନା ରାଜ୍ୟେ ମୋର ନାହିଁ ପ୍ରୟୋଜନ ।
ନରକୁଳେ ମୂର୍ଖ କି ହେ ଏତେ ଅଭାଜନ,
କରିବ ଶର୍କରା ତେଜି କର୍କରା ଭୋଜନ ।"

ଏହା ଶୁଣି ରାଜ ମିତ୍ର ଆଗନ୍ତୁକ ସର୍ବେ,
ବାକ୍ୟରୋଧୀ ମହାଦୁଃଖେ ରହିଲେ ନୀରବେ ।
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଅସ୍ତ ହେଲେ ଦିନମଣି,
ଆଚ୍ଛାଦିଲା ଅସ୍ତରାଗ ଆକାଶ ଧରଣୀ !
ମୟୂରକଣ୍ଠିଆ ଛବି ଧଇଲେ ଗଗନେ,
ହସିଲେ କୁସୁମକୁଳ ଝୁଲି ମନ୍ଦାନିଳେ ।
ଚକୋରୀ ଚକ୍ରିଣୀ ସ୍କନ୍ଧେ ଥୋଇ ଦୁଃଖଭାରେ,
ହସିଲା ବିଧୁ-ବାନ୍ଧବୀ କୁମୁଦ ତାହାରେ ।
ବାହାରି ଗିରି କନ୍ଦରୁଁ ଅସଂଖ୍ୟ ବାଦୁଡ଼ି,
ଦଳେ ଦଳେ ଚଉଦିଗେ ଗଲେ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ।
କଉଶିକ-ବଧୂ ସହ ସମ୍ଭାଷି କୌଶିକ,
ଯୋଡ଼ି ଯୋଡ଼ି ଉଡ଼ିଗଲେ ହୋଇଣ ନିର୍ଭୀକ ।
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ମେଘ ପ୍ରାନ୍ତ ପଶ୍ଚିମାଶା ହାସେ,
ଜଳଜଳ ସାନ୍ଧ୍ୟତାରା ସୁଷମା ପ୍ରକାଶେ ।
ବନ ଶୈଳ ସୀମା ବାର ନ ହେଲା ଅନ୍ଧାରେ,
ରଜନୀ-ଘଣ୍ଟିଆ-ଶିବା ଡାକେ ବାରେ ବାରେ
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବୃଦ୍ଧି ଲଭି ଗଭୀର ରଜନୀ,
ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଭାବ ଧଇଲା ଅବନୀ ।
ସାରି ଦେବସେବା ହରିହର ଦୃଢ଼ବ୍ରତ,
ଅହୋରାତ୍ରେ ମୃଗ ଛାଲେ ହେଲେ ନିଦ୍ରାଗତ ।
ଆଦେଶିଲେ ରାଧାକାନ୍ତ ତାହାଙ୍କୁ ସଦୟେ,
ସ୍ୱପନେ ମଧୁର ବାକ୍ୟ ନିଶୀଥ ସମୟେ—
"ଯାଅ ହରିହର ବସ ପିତୃ-ସିଂହାସନେ,
ଭୟ ନାହିଁ ଯିବ ମୁହିଁ ତୁମ୍ଭରି ଗହଣେ ।"
ଏହା କହି ଭକ୍ତ ବନ୍ଧୁ, ପ୍ରଭୁ ଭାବଗ୍ରାହୀ,
ଆଚମ୍ବିତେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଗଲେ ତହିଁ ।
ଉଠି ବସି ହରିହର ଚେତି ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ,
ରାଧାକାନ୍ତ ପଦେ ହେଲେ କୃତଜ୍ଞ ବିଶେଷ ।
ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ତତକ୍ଷଣେ ଆଦେଶିକେ * ରାଇ,
ରାଜଧାନୀ ସୁରଙ୍ଗୀକୁ ବେଗେ ଯିବା ପାଇଁ ।
ଶୁଣି ଆଗନ୍ତୁକେ ହେଲେ ଆନନ୍ଦ ଅପାର,
ବୈଦ୍ୟ ତ କହିଲା ରୋଗୀ ବାଞ୍ଛିତ ଆହାର ।

*—ଅଗ୍ରଦୂତ ।

ଅଥବା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବଣ୍ଟ— ଚାତକ କଣ୍ଠରେ,
ଶୁଭିଲା କି ଆଶାପ୍ରଦ ଘନଘୋଷ ଖରେ।
କି ଅବା ଚିରପ୍ରବାସୀ ହତାଶ ଶ୍ରବଣେ,
ସୁଧାସ୍ରାବୀ ମାତୃଭାଷା ଶୁଭିଲା ବଦନେ।
ତତ୍ପରେ ଜମ୍ମୁ ହରିହର ଉଭାର ସକଳେ,
ଚଳିଲେ ଭାବୀ ନୃପତି ସଙ୍ଗେ ଦଳବଳେ।
ଆଗେ ସୁଧାକାନ୍ତେ କରି ଦୁର୍ଗେ ସଂସ୍ଥାପନ,
ବିମଣ୍ଡିଲେ ହରିହର ପଛେ ସିଂହାସନ।
ପ୍ରିବାଦୋଲେ ହୋସେନ୍ ଖାଁ କରି ଘୋର ଯୁଦ୍ଧ,
ସବଳ କ୍ଷତ୍ରିୟ ନୃପେ କଲା ଅବରୁଦ୍ଧ।
ରହିଲେ ତାହାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱଜା ହରିହର,
ବେଣୁ ବାଦନେ ସେ ଥିଲେ ଯଥା ବେଣୁଧର।
ବାଉଥିଲେ ବଂଶୀ ଦିନେ ନୃପ ମଧ୍ୟେ ବସି,
ତଇବେ ଶୁଣିଲେ ତାହା ଯବନ-ପ୍ରେୟସୀ।
ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ମଧୁସ୍ୱରେ ଯାଇ ସ୍ୱାମୀ ତଟ,
ଜଣାଇଲେ ସବିନୟେ ଯବନ ଯୁବତୀ—
"ବଜାଉଛି ନୃପମଧ୍ୟେ କେ ଜଣେ ମୁରଲୀ,
ସେ ସ୍ୱର ଶୁଣିଲେ ଯିବ ଉପଳ ତରଳି।"
ଶୁଣି ଯବନେଶ ବହି କୌତୁକ ଅନ୍ତରେ,
ଆହ୍ୱାନିଲେ ସମୀପକୁ ନୃପ ହରିହରେ।
ପରଖି ତାଙ୍କର ବାଦ୍ୟ ଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବ,
ଲଭିଲେ ପରମ ପ୍ରୀତି ଯବନ ନବାବ।
ଉପହାର ଦାନେ କରି ବହୁ ସମାଦର,
ବୋଇଲେ, "ହେ ନରନାଥ କି ଇଚ୍ଛା ତୁମ୍ଭର ?"
ଭାଷିଲେ ଶ୍ରୀ ହରିହର ଶୁଣି ତା ସେକାଳେ,
"ଦିଅଯାଉ ମୁକ୍ତି ଏହି ସକଳ ଭୂପାଳେ।"
ଯବନ ନରେଶ ତହିଁ ନ କଲେ ଦ୍ୱିରୁକ୍ତି,
ଲଭିଲେ ସ୍ୱଜନେ ତାଙ୍କ ଅନୁଜ୍ଞାରେ ମୁକ୍ତି।
କଲେ ହରିହର ସର୍ବ ନୃବରେ ଉଦ୍ଧାର,
ଗାଇଲେ ତାଙ୍କର ଏହି ଯଶ ବନ୍ଦୀବାର।
ଧାର୍ମିକ ପଣ୍ଡିତ ସେହି ନୃପ ହରିହର,
ଚତୁସ୍ତ୍ରିଂଶ ସମ୍ବତ୍ସର ହେଲେ ଦଣ୍ଡଧର।

ସୁରସିଂହ ନାମେ ଥିଲେ ତାହାଙ୍କର ସୁତ,
ହେଲେ ସେ ନୃପତି ସର୍ବ— ସୁଲକ୍ଷଣଯୁତ।
ଯେମନ୍ତି ଚଳନ୍ତି ସତ୍ୟ ଯୁଗେ ବସୁପାଳ,
ଆତ୍ମନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ ସେ ଭୂପାଳ।
ସୁଧାକାନ୍ତ ପ୍ରସାଦରୁ ମାନ୍ୟ ବଦାତତ,
ହେଉ ନ ଥିଲେ ସେ ସ୍ୱୟଂ ରଣେ ପରାଜିତ।
ଚତୁର୍ବିଂଶ ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ଶାସି ବାହୁବଳେ,
ଅନାୟତ୍ତେ ପଡ଼ିଲେ ସେ କାଳର କବଳେ।
କେଶବ ତାହାଙ୍କ ସୁତ ହେଲେ ନରବର,
କଳ୍ପନା-କମଳବନ— ମତ୍ତ ମଧୁକର।
ଯେପରି କୋବିଦ ଥିଲେ ସେହିପରି କବି,
ସ୍ମୃତି ବେଦ ପାରଦର୍ଶୀ ଅଙ୍କନରେ ଛବି।
ତାଙ୍କ କୃତ କାବ୍ୟ "ରସ-ସିନ୍ଧୁ ସୁଲକ୍ଷଣା"
ସୁବିମଳ କବି-କୀର୍ତ୍ତି କରୁଛି ଘୋଷଣା।
ଦେବଦତ୍ତ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି କେଶପୁର ଗ୍ରାମ,
ଅବଧି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିଅଛି ତାଙ୍କ ନାମ।
ବହି ରାଜ୍ୟଭାର ସେହୁ ଅଠର ବରଷ,
ଭେଟିଲେ ମାନବଲୀଳା ହୋଇ କାଳବଶ।
ରାଜା ହେଲେ ଦୀନବନ୍ଧୁ କେଶବ କୁମାର,
ଦେବୋପମ ଶୁଦ୍ଧମନା ସର୍ବଗୁଣାଧାର।
ତତ୍ପୁତ୍ର କବି ସେହୁ ଦୀପ୍ତି ଜାତ ଦୀପ,
ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ରାଜ୍ୟ ସୁଦକ୍ଷ ଅଧିପ।
ରଚିଲେ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ସେ ନୃପ ଉଦାର,
ସୁକାବ୍ୟ "ସୁଧାବିଳାସ" "ମଥୁରାବିହାର"
"ମଥୁରା ମାହାତ୍ମ୍ୟ" ଗ୍ରନ୍ଥ "ଚୈତନ୍ୟ-ଚରିତ",
ଆଉର ବିବିଧଛନ୍ଦ ଔଷଧ ସଙ୍ଗୀତ।
ବଙ୍ଗଗୁରୁ-କୁଳୋଦ୍ଭବ ନରସିଂହ ଦାସ,
ସୁରଙ୍ଗୀ ନଗରେ କରି କିଛୁ କାଳ ବାସ,
ଚୈତନ୍ୟ ମତରେ କଲେ ତାହାଙ୍କୁ ଦୀକ୍ଷିତ,
କ୍ରମେ ସେହି ମତ ରାଜ୍ୟେ ହେଲା ବିସ୍ତାରିତ।
ବହୁଧ ବୈଷ୍ଣବ ଶାସ୍ତ୍ର କରିଣ ମନ୍ଥନ,
ରଚିଲେ "ବୈଷ୍ଣବ ସାରୋଦ୍ଧାର" ଗ୍ରନ୍ଥ।

ଉପଦେଶମାନ ତାର   ମାଣିବା କାରଣ,
ବୈଷ୍ଣବକୁଳର ତାହା   ଗର୍ବ-ଗଣ୍ଠିଧନ ।
ରଚି "ନବ ବୃନ୍ଦାବନ—   ବିହାର" ପୁସ୍ତକ,
କରିଯାଇଛନ୍ତି ସେ ଏ   ଜୀବନେ ସାର୍ଥକ ।
ଆଉର "ବୈଷ୍ଣବାମୃତ   ସାରୋଦ୍ଧାର" ରଚି,
କୀର୍ତ୍ତି-କୋଷେ ନାମ-ରତ୍ନ   ଯାଇଛନ୍ତି ସଞ୍ଚି ।
"ସଙ୍ଗୀତମାଳାର" ଦିବ୍ୟ   ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ,
ସମଭାବେ ମୋହୁଅଛି   ସମସ୍ତଙ୍କ ଚିତ୍ତ ।
ଶେଷେ ଲେଖୁଥିଲେ କବି   ଭାଗବତାନୁବାଦ,
ମାତ୍ର କ୍ରୂର କାଳ ତହିଁ   ସାଧିଲା ବାଦ ।
ଘେନିଗଲା କବିଙ୍କୁ ସେ   ଧରାଧାମୁ ତୂର୍ଣ୍ଣ,
ସେହେତୁ ଭାଗବତ ଗ୍ରନ୍ଥ ରହିଲା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ।
ତୋଳାଇଲେ ଦୀନବନ୍ଧୁ   ବାଲିଜ ମନ୍ଦିର,
ଅବଧି ସେ ଉଭା ଧରି   ସ୍ଥାବର ଶରୀର ।
ତାହାଙ୍କ ଶାସନେ ଲୋକେ   ପାଇ ସୁଖ-ଶଯ୍ୟା,
ମଣୁଥିଲେ ଆପଣାକୁ   ରାମରାଜ୍ୟ ପ୍ରଜା ।
କଠୋର ସଂଯମୀ ରଜା   ମହାଜ୍ଞାନବନ୍ତ,
ଶେଷ ଜୀବନରେ ହେଲେ   ମଠରେ ମହନ୍ତ ।
ଦେଖାଇ ତ୍ୟାଗଶୀଳତା   ଲୋକେ ଅଲୌକିକ,
ହୋଇଲେ ଦୟାଳୁ ଦାସ   ନାମେ ଅଭିହିତ ।
ଜଳ ମାତ୍ର ପାନ କରି   କୃଚ୍ଛ୍ର ତପସ୍ୟା,
ସାଧନରେ ରତ ହେଲେ   ନୃପ ମହାଯଶା ।
ଜପି ଜପି ହରିନାମ   ଅନ୍ତିମ ସମୟେ
ସଜ୍ଞାନେ ଶରୀର ତେଜି   ଗଲେ ସୁରାଳୟେ ।
ଚାଳନ କଲେ ସେ ରାଜ୍ୟ   ବିଂଶ ସମ୍ବତ୍ସର,
ଅନନ୍ତର ରଜା ହେଲେ   ତାହାଙ୍କ କୁମର ।
ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମକିଶୋର ନାମେ ହେଲେ ସେ ଆଖ୍ୟାତ,
ତାଙ୍କ ତହୁଁ ହେଲା ରାଜ୍ୟ   ସମୁନ୍ନତ ଜାତ ।
ପର ଉପକାରୀ ଦାତା   ଆଶ୍ରିତବତ୍ସଳ,
ସାହସାନୁରୂପ ତାଙ୍କ   ଥିଲା ବାହୁବଳ ।

ରଚିତ ସେ ବଙ୍ଗୋତ୍କଳ   ଉଭୟ ଭାଷାରେ—
ହରିବଂଶ ଗ୍ରନ୍ଥ, କୀର୍ତ୍ତି   ସ୍ଥାପିଲେ ସଂସାରେ ।
"ଦ୍ରୌପଦୀ ଚନ୍ଦ୍ରିକା" ପୁଣି   "ମହିମା ସାଗର"
ଗାଇଛନ୍ତି ଭକ୍ତିରସେ   ବୈଷ୍ଣବପ୍ରବର ।
ବିବିଧ ବୈଷ୍ଣବ ଗୂଢ଼   ମତର ମୀମାଂସା,
କରୁଥିଲେ ସୁବୈଷ୍ଣବେ   ତାଙ୍କଠାରେ ଆଶା ।
ବ୍ୟାପିଲା ଏ ଖ୍ୟାତି ତାଙ୍କ   ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତରେ,
କ୍ରମେ ପ୍ରବେଶିଲା ତାହା   ସମ୍ରାଟ କର୍ଣ୍ଣରେ ।
ପ୍ରତାପୀ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର   ବୈଷ୍ଣବପ୍ରବର,
ଅଖିଳ ଉତ୍କଳେ ଥିଲେ   ରାଜରାଜେଶ୍ୱର ।
ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ପ୍ରଚାର   ତାଙ୍କର ସତତ,
ଜୀବନରେ ଏକମାତ୍ର   ଥିଲା ଦୃଢ଼ବ୍ରତ ।
ତାହାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳେ   ମହାତ୍ମା ଚୈତନ୍ୟ,
ପ୍ରଚାରି ଉତ୍କଳେ ଧର୍ମ   କଲେ ତାକୁ ଧନ୍ୟ ।
ଭକ୍ତବର ଜଗନ୍ନାଥ   ସେହି ସମୟରେ,
ପ୍ରଚାରୁଥିଲେ ଧର୍ମ   ନୀଳାଦ୍ରି ନଗରେ ।
ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଗୁଣ୍ଡିଚାଯାତ୍ରା   ଦେଖିବା କାରଣ,
ଶ୍ରୀଶ୍ୟାମକିଶୋର କଲେ   ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ ଗମନ ।
ସମ୍ରାଟ ନିୟୋଗକ୍ରମେ   ଆଠଗଡ଼ ରାଜ,
କରୁଥିଲେ ପରମ୍ପର   ଜଗଦେବ କାର୍ଯ୍ୟ ।
ନ ଥିଲେ ସେ କାଳେ ସେଠି   ଦୈବେ ଉପସ୍ଥିତ,
ହେଲା ତହୁଁ ସୁରଙ୍ଗୀଶେ   ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ପିତ ।
ସେହି କାଳୁଁ ସୁରଙ୍ଗୀରେ   ଜଗଦେବପଦ,
ହୋଇଅଛି ରାଜବଂଶେ   କୌଳିକ ସମ୍ପଦ ।
ଗୌରବ ପଦବୀ ଲଭେ   ହୋଇ ହୃଷ୍ଟମନ,
କଲେ ଜଗଦେବପୁର   ଗ୍ରାମ ସଂସ୍ଥାପନ ।
ଶେଷ ଜୀବନରେ ରଜା   ଶ୍ରୀଶ୍ୟାମକିଶୋର,
ଧରିଲେ ଭଜନ ସମ   ସାଧନ କଠୋର ।
ପୁତ୍ରେ ରାଜ୍ୟ ଅର୍ପି ହୋଇ   ମଠରେ ମହନ୍ତ,*
ଅନନ୍ତେ ସୁମରି ହେଲେ   ଯଥାକାଳେ ଅନ୍ତ ।

* ଶ୍ୟାମକିଶୋର ରାଜ-ମହନ୍ତ ହୋଇ ସନ୍ତଚରଣ ଦାସ ନାମ ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ନାମରେ ରଚିତ କେତେକ ଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ଅଛି ।

ଶାସିଲେ ସେ ରାଜ୍ୟ   ଚତୁର୍ବିଂଶ ସମ୍ବତ୍ସର,
ଆଠବର୍ଷ ହେଲେ ପୁଣି   ମହାନ୍ତ ମଠର ।
ପରେ ରାଜା ହେଲେ ତାଙ୍କ   ନନ୍ଦନ ଗୋବିନ୍ଦ,
ସୁରଙ୍ଗୀ ଭାଗ୍ୟ-ବାସର—   ଭୂଷା-ଅରବିନ୍ଦ ।
ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ପ୍ରସାଦୁଁ ଲଭି   ଅମୋଘ ଆୟୁଧ,
ଜିଣୁଥିଲେ ତାହା ବଳେ   ସେଏ ସର୍ବ ଯୁଦ୍ଧ ।
ଗଞ୍ଜାମର ବହୁ ରାଜ—   ବଂଶୀୟ ସମାଜେ,
ସ୍ଥାନ ଦାନ କରିଥିଲେ   ସାଦରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟେ ।
ସ୍ଥାପିଲେ ଗୋବିନ୍ଦରାଜ—   ସ୍ୱର ନାମେ ଗ୍ରାମ,
ନ ଥିଲା ତାଙ୍କର କର୍ମେ   ନିମେଷେ ବିଶ୍ରାମ ।
ଉଣିଶ ଶତକେ ଦେଶେ   ତାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି-କେତୁ,
ଖୋଳାଇଲେ ବହୁ ସର   ନିର୍ମାଣିଲେ ସେତୁ ।
ଯଥାକାଳେ ଅର୍ପି ରାଜା   ସୁତେ ରାଜ୍ୟଭାର,
ତୀର୍ଥ ପରିଭ୍ରମଣରେ   ହେଲେକ ବାହାର ।
ଭାରତର ବହୁ ସ୍ଥାନ   କରି ପର୍ଯ୍ୟଟନ,
ହିପଣ୍ଡତୀର୍ଥରେ କଲେ   ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ ।
ଶାସିଲେ ସୁରଙ୍ଗୀ ସେହୁ   ତେକିଶ ବତ୍ସର,
ତଦନ୍ତେ ଚୈତନ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର   ତାହାଙ୍କ କୁମର,
ପାଇଲେ ନୃପତି ହୋଇ   ସୁରଙ୍ଗୀ ଧରଣୀ,
ରାଜନ୍ୟେ ସେ ଧନ୍ୟ, ଧନ୍ୟ   ତାହାଙ୍କ କରଣୀ ।
ସ୍ୱରାଜ୍ୟର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ   ଉନ୍ନତି କାମନା,
କରି ପାଳୁଥିଲେ ପ୍ରଜା   ନୃପ ମହାମନା
ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟେ ତୋଳାଇଲେ   ପ୍ରାସାଦ ବିତତ,
ଭାସ୍ୱର ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟମୟ   ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ସୁଦୃଢ଼ ।
ନୂଆଗଡ଼େ ଦେବାଳୟ   ତୋଳିଲେ ଆବର,
ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର   ଶିଳ୍ପର ଆକର ।
କରିଯାଇଛନ୍ତି ସେଣୁ   ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା
କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଥିଲା ତାଙ୍କ   ଅସାମାନ୍ୟ ନିଷ୍ଠା ।
ବୃନ୍ଦାବନ ଆଦି ବହୁ   ରମ୍ୟ ଉପବନ,
ସେପରି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କଲେ   ତଡ଼ାଗ ଖନନ ।
ଅନାଥ ଆତୁରେ କରି   ଉପଜୀବ୍ୟ ଦାନ,
କରିଦେଉଥିଲେ ଅନ୍ନ—   ବସ୍ତ୍ର ସଂସ୍ଥାନ ।

ରାଜନୀତି ତୁଲ୍ୟ ଅର୍ଥ—   ନୀତି ସୁଗଣ୍ଠିତ,
କଲେ ବହୁ ଲକ୍ଷ ମୁଦ୍ରା   ଭଣ୍ଡାରେ ସଞ୍ଚିତ ।
ସର୍ବଗୁଣେ ବିଚକ୍ଷଣ   ସେ ନୃପ ସର୍ବଥା,
ଜାଣିପାରୁଥିଲେ ପଶୁ-   ପକ୍ଷୀ ପେଟବ୍ୟଥା ।
ନ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଅତିଥିର   ଆଶଥା ନ କରି,
ମଣନ୍ତି ଅତିଥି ପାଇ   ନିଧି ପ୍ରାପ୍ତି ପରି ।
ପ୍ରଜାଙ୍କ ସହିତ ମିଶି   ପ୍ରଜା ମନୋଭାବ,
ହେଉଥିଲେ ଅବଗତ   ସେ ମହାନୁଭାବ ।
ନ ହୁଅନ୍ତି କ୍ଷାନ୍ତ ଖାଲି   ନେଇ ରାଜକର,
ଗୁଣେ ଆକର୍ଷନ୍ତି ଭକ୍ତି   ପ୍ରୀତି ପ୍ରଜାଙ୍କର ।
ଜାଣୁଥିଲେ ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶୀ   ସେ ନୃପପ୍ରବର,
ଦଣ୍ଡଦାନଠାରୁ କ୍ଷମା   ମୂଲ୍ୟ ମହତ୍ତର ।
କୃଷ୍ଣପ୍ରେମ ଭକ୍ତିରସେ   ସେହୁ ସୁରସିକ,
ରାଜନ୍ୟ-କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ଯଜ୍ଞ—   ପ୍ରବୀଣ ଯାଜ୍ଞିକ ।
ବଡ଼ ଥାଇ ଆପଣାକୁ   ମଣୁଥିଲେ ସାନ,
ନ ଥିଲା ରାଜ-ସୁଲଭ   ଗର୍ବର ଗୁମାନ ।
ତାହାଙ୍କ ଚଳାଇ କଲେ   ବାଣିଜ୍ୟ ଉନ୍ନତି,
ସର୍ବାଂଶେ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶେ   ଆଦର୍ଶ ନୃପତି ।
ସୁନାପୁର ଅଧିଷ୍ଠାତା   ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର,
ଭୋଗ ପାଇଁ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି   ଗଚ୍ଛିଲେ ନୃବର ।
ଆବର ସୁରୁଙ୍ଗା ଗ୍ରାମେ   ବୀର ହନୁମାନେ,
ସନ୍ତୋଷିଲେ ସୁବିସ୍ତର   ଦେବୋତ୍ତର ଦାନେ ।
ବୟାଳିଶ ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ   ପାଳି ସେହୁ କୃତୀ,
କାଳ ଯଜ୍ଞେ ସମର୍ପିଲେ   ସ୍ୱତନୁ ଆହୁତି ।
ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ   କଲେ ଅତଃପର,
ଶ୍ରୀ ନୀଳାଦ୍ରି ଚନ୍ଦ୍ର ରାଜ   ତାହାଙ୍କ କୁମର ।
ରାଜଭଣ୍ଡାର ସଞ୍ଚିତ   ସମୁଦାୟ ଧନ
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସମୟେ ସେହୁ   କଲେ ବିତରଣ ।
ନିର୍ମାଣି ଦେଉଳ ତହିଁ   ଶ୍ରୀରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
ଚନ୍ଦ୍ରକଲେଶ୍ୱର ଶିବେ   କଲେ ସଂସ୍ଥାପନ ।
ବସାଇଲେ ବହୁ ଗ୍ରାମ   ବିପଣିବୀଥିକା,
ଖୋଳାଇଲେ ତୋଳାଇଲେ   ସର ଅଟ୍ଟାଳିକା ।

ପୂର୍ବ ବିବର୍ଣ୍ଣିତ ଛଅଁ ମଣ୍ଡପ ସକଳ,
ପ୍ରକାଶୁଛି ନୀଳାଦ୍ରିଙ୍କ ଯଶ ସୁବିମଳ ।
କାଟେଇ ପର୍ବତପାଦେ "ନୀଳାଦ୍ରି ସାଗର"
ବାନ୍ଧି ମହା ଉପକାର କଲେ ପ୍ରଜାଙ୍କର ।
ଆଉର "ନୀଳାଦ୍ରିଚନ୍ଦ୍ର ପୁର" ନାମେ ଗ୍ରାମ
ସ୍ଥାପି, ଚଉସରଣୀସ୍ଥ କଲେ ନିଜ ନାମ ।
ଶାସନ ବସାଇ ବିପ୍ରେ ଦେଲେ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି,
ଭ୍ରମୁଥିଲା ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଦା ତାଙ୍କ ମତି ।
ଅତିରିକ୍ତ ଭୋଗ ଖଞ୍ଜି ପ୍ରତି ଦେବାଳୟେ,
ନିତ୍ୟ ତା ବାଣ୍ଟୁଥିଲେ ଦୀନଦୁଃଖିଠାୟେ ।
ତାହାଙ୍କର ଖଞ୍ଜାଭୋଗ ନୀଳାଦ୍ରି ବଲ୍ଲଭ,
ଚହ୍ଲାଇ ଦେଉଛି ତାଙ୍କ ସୁକୃତ-ଗୌରବ ।
କୃଷି ଶିଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟରେ ସମାନଭାବରେ
ରତ ଥାଇ ଶୁଭାଦର୍ଶ ଦେଖାଇଲେ ନରେ ।
କବରସେ ସେ ମହାତ୍ମା ଥିଲେ ସୁପଣ୍ଡିତ,
ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି ନାନା ଭାବେ ନାନା ଗୀତ ।
ନୈସର୍ଗିକ କବି ସେହୁ ଚୋରାବୃତ୍ତି-ଦ୍ରୋହୀ,
ନିର୍ଜନେ ରଚନ୍ତି ଗୀତ ଏକୁଟିଆ ହୋଇ ।
ଘୋର ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ଯେବେ ଗିରିବାସୀ ଜନ୍ତୁକୁଳ,
ଜଳ ବିନା ହେଉଥାନ୍ତି ତୃଷାରେ ଆକୁଳ,
ସେକାଳେ ନୀଳାଦ୍ରିଚନ୍ଦ୍ର ରାଜାଙ୍କ ଆଦେଶେ,
ସଲିଳ ରକ୍ଷିତ ହୁଏ ଗିରି ଶିରୋଦେଶେ ।
କ୍ଷମା ଅବତାର ସେହୁ କରୁଣା-ବାରିଧି,
ତାହାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱେ ଥିଲା ନଷ୍ଟିଙ୍କ ପାରିଧି ।
ତବ ମତ୍ସ୍ୟମାଂସଦ୍ୱେଷୀ ପରମ ବୈଷ୍ଣବ,
ତୁଚ୍ଛଜ୍ଞାନେ ଦେଖୁଥିଲେ ବିଷୟ-ବୈଭବ ।
ଅଷ୍ଟାବିଂଶ ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ପାଳି ସେ ନୃବର,
ହୋଇଗଲେ ଯଥାକାଳେ ପ୍ରପଞ୍ଚ ଅନ୍ତର ।
ଅନନ୍ତର ତାହାଙ୍କର ସୁଯୋଗ୍ୟ କୁମର,
ଶ୍ରୀ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ର ରାଜ ହେଲେ ଦଣ୍ଡଧର ।
ଶର ନିରପେକ୍ଷ ସେହୁ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ସମ,
ଶିଷ୍ଟପକ୍ଷେ ଶିଷ୍ଟ ପୁଣି ଦୁଷ୍ଟ ପକ୍ଷେ ଯମ ।

ପର୍ବତ ଉପରେ ଆମ୍ବ ପଣସ ଉଦ୍ୟାନ,
ଲଗାଇଣ କଲେ ସେହୁ ଅସ୍ଥାନେ ସୁସ୍ଥାନ ।
ଥିଲେ ସୁଧି କାଳୋଚିତ ଯୋଗ୍ୟ ସଂସ୍କାରକ,
ନାଶୁଥିଲେ ସମାଜରୁ କୁରୀତି-କଣ୍ଟକ ।
କରୁଥିଲେ ଘୃଣା ଦେଖି ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ,
ଚେଷ୍ଟୁ ଯଥାଶକ୍ତି ରତ ତାର ନିରୋଧନେ ।
ଢାଳନ୍ତି କାହିଁ ସେ ତେଲ ତେଲିଆ ମଥାରେ,
ନ କରନ୍ତି କର୍ଣ୍ଣପାତ ସ୍ତାବକ କଥାରେ ।
ପର୍ବତେ ପର୍ବତେ ବୁଲି ରମ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଖୋଜି,
ଭୃତ୍ୟ ପାରିଷଦେ ଘେନି କରୁଥିଲେ ଭୋଜି ।
ରାଜା, ମାତ୍ର ଥିଲା କାହିଁ ରାଜ-ଆଡ଼ମ୍ବର,
ଜୁଏ ନାହିଁ ତାଙ୍କ ଦେହ ପାଟ ପୀତାମ୍ବର ।
ପରିହିତ ବସ୍ତ୍ର ତାଙ୍କ ଗେରୁଆ ଗାମୁଛା,
ପରିଚ୍ଛଦଶୂନ୍ୟ ଦେହ ଥାଏ ସଦା ଲୁଚ୍ଛା ।
ଅଶୋକ କାନନ ତାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ଅନ୍ୟତମ,
ସେ ସୁରମ୍ୟ ଉପବନ— ଶୋଭା ଅନୁପମ ।
ସାହିତ୍ୟ-ବଜାରେ ଥିଲେ ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରାହକ,
ରଚିଛନ୍ତି ନବଭାବେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନାଟକ ।
ପାଞ୍ଚିଥିଲେ ମନେ ରାଏ ତେଜି ରାଜ୍ୟଭାର,
ସାଧିବେ ବିଜନେ ବସି ମହାଯୋଗସାର ।
ସେଥିଲାଗି ତାଳଗୁଣ୍ଡ ନିର୍ଜନ କଟକେ,
ହେଉଥିଲା ନିରମିତ ଆଗାର ଇଷ୍ଟକେ ।
ମାତ୍ର କାଳ ସେ ସଦିଚ୍ଛା ନାଶିଲା ସମୂଳେ,
ଗଲେ ସିନା କାଳ, ନର-ଇଚ୍ଛା ପ୍ରତିକୂଳେ ।
କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରାଣୀ ଦେବୀ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି,
ସୁରଙ୍ଗୀରାଜ-ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତ— ଖଣି-ଦୀପ୍ତମଣି ।
ମଲ୍ଲିକା-ମୁକୁଟ-ଫୁଲ ସତୀକୁଳେ ଧନ୍ୟା,
ବଘେଲବଂଶୀୟ ଜବ— ଦୁର୍ଗ ରାଜକନ୍ୟା ।
ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ଧର୍ମ ସଦା ପାଳୁଥିଲେ ଦେବୀ,
କୃତାର୍ଥ ସେ ମଣୁଥିଲେ ପତି-ପଦ ସେବି ।
ପତି ଧର୍ମ, ପତି ଗୁରୁ ପତି ହିଁ ଦେବତା,
ପତି ଏକା ସିନା ନାରୀ— ମସ୍ତକର ଛତା ।

ଏହା ଭାବି ପତିପ୍ରାଣା ପତି ଆରାଧନେ,
ରତ ଥିଲେ ସଦା ପ୍ରୀତିଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ମନେ ।
ଅନନ୍ତର କାଳବଶେ ପତି ଆଗେ ସତୀ,
ଉପେକ୍ଷି ଭଙ୍ଗୁର ଭବ କଲେ ସ୍ୱର୍ଗେ ଗତି ।
ଚିତାନଳେ ହେଲା ତନୁ ଭସ୍ମେ ପରିଣତ,
କେବଳ ରହିଲା ଗାଥା ରହିଲା ଅକ୍ଷତ ।
ଆଣି ତାହା ନୃପବର ରଖି ସଯତନେ,
ପୂଜୁଥିଲେ ନିତି ଅର୍ପି କୁସୁମ ଚନ୍ଦନେ ।
ନ କଲେ ବିବାହ ପୁଣି ନବୀନ ଯୌବନେ,
କାଟୁଥିଲେ କାଳ ଅହୋ ଉଦାସୀନ ମନେ ।
ମାତ୍ର ଅପୁତ୍ରକ ହେତୁ ହୋଇ କ୍ଷୁଣ୍ଣମନା,
କରୁଥିଲେ ସବୁବେଳେ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଭାବନା ।
ଜାଣିଣ ଚରିତ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁ ଗଦାଧାନ୍ତେ,
କହିଲେ ଆଦେଶ ଦିନେ ସ୍ୱପନେ ନିଶାନ୍ତେ—
"ନ କର, ନ କର ଚିନ୍ତା ନୃପ ଗୁଣାଳୟ,
ଆଶୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ତବ ମାନସ ନିଶ୍ଚୟ ।
ଖ୍ୟାତ ଧରାକୋଟ ପୁରେ ଅଛନ୍ତି କୁମାର,
ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶେ ଅବତଂସ ରୂପେ ଯଥା ମାର ।
ମୋହର ଆଦେଶେ ତାଙ୍କୁ ଆଣିଣ ତ୍ୱରିତ,
ଯୁବରାଜ ପଦେ କର ରାଜ୍ୟେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ।"

ଦେବାଦେଶେ ନରେଶ୍ୱର ଆଣି ଯୁବରାଜେ,
ଅଭିଷିକ୍ତ କଲେ ଭାବୀ ରାଜାରୂପେ ରାଜ୍ୟେ ।
ଧାରଣ କଲେ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି ନାମ,
ଅର୍ଜିଲେ ତାହାଙ୍କୁ କ୍ରମେ ଶୁଭଗୁଣଗ୍ରାମ ।
ଶ୍ରୀ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ର ରାଜା ଆଠ ବର୍ଷ ଶାସି,
ଅକାଳେ ସମ୍ବରି ଲୀଳା ହେଲେ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ।
ଏଥୁଅନ୍ତେ ସିଂହାସନେ ବସିଲେ ମଣ୍ଡଣି,
ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଦେବ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି ।
ଅପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କ ହେତୁ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟଧନ,
ଅଭିଭାବକ ସ୍ୱରୂପେ ଇଂରାଜ ସୁଜନ;
ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ କଲେ ଶୃଙ୍ଖଳା ବିଧାନେ,
ପଢ଼ାଇଲେ ପାଠ ନେଇ ଶିଶୁ ନରଗଣେ ।
ବ୍ରହ୍ମପୁରେ ଛତ୍ରପୁରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜେ ତଦନ୍ତେ,
ପଢ଼ିଲେ ନୃମଣି ପାଞ୍ଚ ବରଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ।
ସ୍ୱଦେଶୀ ବିଦେଶୀ ଭାଷା ସହ ରାଜନୀତି,
ଶିଖିଲେ ନରେଶ ବସି ମାନସେ ସଂପ୍ରୀତି ।
ଯୋଗ୍ୟ ଜାଣି ଯଥାକାଳେ ରାଜପ୍ରତିନିଧି
ସମର୍ପଣ କଲେ ତାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ଯଥାବିଧି ।
ତଦବଧି କରୁଛନ୍ତି ସେ ପ୍ରଜାପାଳନ,
ପର ସର୍ଗେ ହେବ ତାଙ୍କ ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନ ।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

—ନଟବାଣୀ—

ନଗରୀସମାଜେ ସୁରଙ୍ଗୀ ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ,
ସୁରଙ୍ଗୀ ତାହାର ସ୍ଥାୟୀ ରାଜଧାନୀ ।
ନିସର୍ଗ ପର୍ବତ— ପ୍ରାଚୀର ମଧ୍ୟରେ,
ଭୃଙ୍ଗ ରାଜହର୍ମ୍ୟ କିବା ଶୋଭା ଧରେ ।
ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଚୂର୍ଣ୍ଣ— ଚହଟି ୧ ସ୍ତରରେ,
ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅଗ୍ରେ ଶିଖା ପ୍ରାୟ ହୁଏ ପ୍ରଭେ ।
ଶାଣୋତ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ୨ ମଣି ସଙ୍କାଶ ଭାସ୍ୱର,
କିଏ ପୁଞ୍ଜି ପୁଞ୍ଜି ରମ୍ୟ ରାଜପୁର ।
ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶୀ ନୃପ ସୁକୀର୍ତ୍ତି ଧବଳ,
ବସିଯାଇ ଅବା ହୋଇଛନ୍ତି ବହଳ ।
ଅଥବା ଅମର ସ୍ୱର୍ଗମୌଳିମଣି,
ଉଠି ଆସି କିଏଁ ମଣ୍ଡିଛନ୍ତି ଧରଣୀ ।
ତୀର୍ଥ ସମ ଯେଣୁ ପ୍ରସନ୍ନ ପାବନ,
ସ୍ୱଚ୍ଛି ଶେଷଯାମେ ମାନସ ଯେସନ ।
ପ୍ରକୃତ କୃପାରୁ ନୀଳ ମହୀଧର,
ହୋଇଅଛି ତାର ପୃଷ୍ଠେ ଅପସର ୩ ।
ଉଚ୍ଚସ୍ଥ ପ୍ରବାହେ ନିର୍ଝରିଣୀଗଣ,
ଦେଉଛନ୍ତି କର ପଦ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ ।
ଦୀନଜନଧାରିଣୀ ପ୍ରାୟ ଚାଲିଅଛ,
ବଶେଁ ନଭ ବାହୁ— ବାହୁଙ୍ଗା ସନ୍ଧାନ ।
ନଗରୀରାଣୀଙ୍କ ପଶୁପକ୍ଷିଶାଳା—
ରୂପେ ରଙ୍ଗେ ପୃଷ୍ଠେ ଗିରିବନମାଳା ।
ପଞ୍ଚ ଅଙ୍କାବୃତ ନିଭୃତ ପ୍ରାସାଦ,
ଶୋଭେ ଶିରୋଦେଶେ ଧରି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଛାଦ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛାବ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳା ତାର ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳା,
କିଏ ତେଜସ୍ୱିନୀ ଯଥା ଦେବବାଳା ।

ଇଷ୍ଟଦେବୀ ୪ ଇଷ୍ଟ— ଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିର,
ପାଶେ ପାଶେ ରହି କିଏ ସୁରୁଚିର ।
ଭରିଛି ପ୍ରାଚୀର ନବରେ ବେଷ୍ଟନ,
ଚନ୍ଦ୍ର ଚଉପାଶେ ମଣ୍ଡଳ ଯେସନ ।
ସିଂହଦ୍ୱାର ପାର୍ଶ୍ୱେ ପହରା ବସନ୍ତ,
ବସିଛି ଦ୍ୱିପାଶେ ବିସ୍ତାର ସଙ୍କଳ ।
ମଧ୍ୟେ ସୁନିର୍ମଳ ଗଇରିକ ପଥ,
ରହିଛି ବିସ୍ତୃତ ଯଥା ମନୋରଥ ।
ଅଥବା ନଗରୀ ସୀମନ୍ତ ପ୍ରଦେଶେ,
ବସ୍ୱକେ ସିନ୍ଦୂର— ଦାତ୍ରୀ ସବଦେଶେ ।
ଠାବେ ଠାବେ ମଠ ରହି ବଦ୍ୟମାନ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଗ୍ରାମର ଶୋଭା ଉପାଦାନ ।
ଗ୍ରାମ ପଛେ ଗ୍ରାମ, ଗ୍ରାମ ତାହା ପଛେ,
ସ୍ତର ସ୍ତର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ନିକଟେ ।
ଅତି ମନୋରମ ଗ୍ରାମର ଝଟେକ,
ମଧ୍ୟରେ ବିସ୍ତୃତ ବହୁ ଶୃଙ୍ଗାଟକ ।
ନଗରୀ-ସୁନ୍ଦରୀ ଖେଳିବାକୁ ଇଚ୍ଛି,
ଚଉପାର ପାଲି ଅବା ବିସ୍ତାରିଛି ।
ନଗରୀ-ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ବହୁ ଦେଶ ପରି,
ବହୁଠାବେ ସ୍ଥିତ ଅଚ୍ଛୋଦ ପୁଷ୍କରୀ ।
ବ୍ୟାପ୍ତ କରି ସ୍ୱୀୟ ସୁସଞ୍ଚିତ ଧନ,
ଯୋଗାନ୍ତି ସକଳେ ନଗରେ ଜୀବନ ।
ସାଧୁ ସମ ସଦା ବଦାନ୍ୟ-ସମ୍ରାଟ,
ସାଧୁ, ସର ଏକ ଚାଟଶାଳୀ ଚାଟ ।
ଫୁଟିଅଛି ତହିଁ କୁମୁଦ କହ୍ଲାର,
କମଳେ ଢୁଲର ଦେବଣ ଦାସର ।

୧—ଏକତାଲା ଚୂନଘର । ୨—ଶାଣଦ୍ୱାରା ଶାଣିତ । ୩—ସ୍ୱର୍ଗବାସର ଚଳିଆ । ୪—କୁସଣିନୀ ।
୫—ଉଧାବାକ୍ସ ।

କଣ୍ଟକ ପତ୍ରଏ ଜଳଧୌତେ ୧ ମଣି,
କେଶରେ ଭ୍ରମର ଖଟିକ୍ଷ ଖଟଣୀ ।
ମଧୁ ପିଇ ସାରି ଚରଣ ପ୍ରହାର,
ଉଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି ଅଳି ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ।
ମାତ୍ର ଫୁଲେଶ୍ୱରୀ କ୍ଷମେ ଦୋଷ ତାର,
ସତୀ ଯଥା କୁନ୍ତୀ— ପତି ଅତ୍ୟାଚାର ।
ଦେବୀ ଦ୍ୱାରଶୁଣୀ ଗ୍ରାମ ପ୍ରାନ୍ତଭାଗେ,
କରବୀର-କୁଞ୍ଜେ ବସନ୍ତି ସରାଗେ ।
ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣୁ ପୂର୍ବେ ଦୁର୍ଗ ରକ୍ଷା—
କରୁଥିଲେ ଦେବୀ ରକ୍ଷଃ-ରଣଦକ୍ଷା ।
ଦ୍ୱାରଶୁଣୀଙ୍କର ପୁରତରେ ବାମେ,
ବିସ୍ତୃତ ଭୂଖଣ୍ଡ ଫୁଲତୋଟା ନାମେ ।
କାଳଗର୍ଭେ ଲୀନ ଏବେ ଉପବନ,
ନାମ ରହି କରେ ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ବୋଧନ ।
ଅଦୂରେ ରସାଳ ଉଦ୍ୟାନ ମଧ୍ୟରେ,
ବସେ ହାଟ ପ୍ରତି ସପ୍ତାହରେ ଥରେ ।
ବସେ ପଣ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପଣିବୀଥିକା,
ଲାଗେ ବହୁବିଧ ଦ୍ରବ୍ୟ କଣାକଣା ।
ଲୋକେ ସିନା ସେଥୁ ହାଟ ନାମ ଧରେ,
ମାତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ।
କୃଷିଶିଳ୍ପଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଗଣିତ,
ପ୍ରତି ପାଳି ତହିଁ ହୁଏ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ।
ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୁଏ ସେ ହାଟେ ଅବର,
ଆରଣ୍ୟ ପାର୍ବତ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ନିକର ।
ଖାଣ୍ଡିଆ, ମାଣ୍ଡିଆ ଗଙ୍ଗା, କାଙ୍ଗୁ, ସୁଆଁ,
ଗୁଣି ଗୁଣି ଗୁଣି ଆସି ହୁଏ ଥୁଆ ।
ଅମ୍ବୁଲ, କେନ୍ଦୁଖ ବିବିଧ ଆଚାର,
ରହିଥାଏ ହାଟେ ତାହିଁ ଭାର ଭାର ।
କେଉଁଠାରେ ଅବା ବେଲ ନାସବାଳୀ,
ଶିଳ୍ପକାରେ ବସି କରୁଥାନ୍ତି ଅଣି ।

ନ ଥାଉ ପଇସେ ଲୋଡ଼ା ପ୍ରୟୋଜନ,
କମ ଦେଖି ହୁଏ କିଣିବାକୁ ମନ ।
ତାଳଗୁଡ଼ ନେଇ କୃଷ୍ଣଅଙ୍ଗ ଆଣି,
ବିକୁଥାନ୍ତି ହାଟେ ବସି ଶଉଗୁଣୀ ।
ମଣ୍ଡିଥାନ୍ତି ଭାଲେ କୃଷ୍ଣାଭ୍ର ଟିକଲି,
ସୌର କରେ ତାହା ଦିଶେ ଝିଲିମିଲି ।
ନେତ୍ର-ରସାୟନ ସେ ମିଶ୍ରିତ କୋଷ୍ଠ,
ନୀଳମଣି ସହ ଗୁନ୍ଥା ଜବା ମୋତି ।
କେ ବିକେ ହଳଦୀ କେହି ବିକେ ଅଦା,
କେହି ବଣଫଳ ଭରିଅଛି ଗଦା ।
ବଂଶମୂଳନର୍ମୀ ୨ ସୁଦୃଶ୍ୟ ପେଟିକା,
ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ହୁଏ ହାଟେ ବିକା ।
ସୁରଙ୍ଗୀ ସ୍ୱକ୍ଷ୍ୟରେ ସେ ହାଟ ନିର୍ମିତ,
ରଖିଅଛି ସଦା ବାଣିଜ୍ୟ ଜୀବିତ ।
ବହୁ ଦୂରୁ ହୁଏ ଜନ ସମାଗମ,
ଗଞ୍ଜାମେ ସେ ପଣ୍ୟ— କେନ୍ଦ୍ର ଅନ୍ୟତମ ।
ପ୍ରତି ସୋମବାର ଦିବସେ ସେ ହାଟ,
ଧରେ ଜନସଙ୍ଘେ ଆକାର ବିରାଟ ।
ସ୍ୱଳ୍ପ କୃଷି ଶିଳ୍ପ ବାଣିଜ୍ୟ ଅବସ୍ଥା,
ସଙ୍କେତେ ସେ ହାଟ ଜଣାଏ ସର୍ବଥା ।
କୁରଙ୍ଗୀ-ସେବିତ ସୁରଙ୍ଗୀ ନଗରୀ,
ଶୋଭାବତୀ ପଟଣ ଶୋଭା-ସ୍ୱର୍ଗାପସରୀ ।
ସମସ୍ତ ଜାଲକା ମହୁଡ଼-ମାଣିକ,
ଭାଗ୍ୟବତୀ ପଟେ କେ ଜାଲୁ ଅଧିକ ।
ଅଜନ୍ମ ବୈଷ୍ଣବ— ନୃପତି-ଆଳତା,
ପ୍ରଶସ୍ତି ମାଳନୀ ଅସ୍ପୃଷ୍ଟ-ଅଳତା ।
ଅଶନ୍ତ ଅଭେଦ୍ୟ କ୍ଷମ ଗିରି-ପ୍ରାଚୀରେ,
ଭେଦି ନ ପାରନ୍ତି ପୂର୍ବେ ବୈରୀ-ବୀରେ,
ଜଲେ ବହୁ ବାଧ ଶିର ଅବନତ,
ଜୟଶ୍ରୀ କ୍ଲୀବଦ୍ୱେ ହେଲା ପରିଣତ ।

୧—ସ୍ୱଚ୍ଛରେ । ୨—ବାଉଁଶ ମୂଳରେ ସୁନ୍ଦର କ୍ଷୁଦ୍ର ବାକ୍ସ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଏ । ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳରେ କବିରାଜମାନେ ଉକ୍ତ ବାକ୍ସରେ ଔଷଧ ରଖି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ।

ସେ ନଗଣ୍ୟ-ନଭେ ନବ ଦିନମଣି—
ଥିଲେ ଉଦେ ଏବେ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି । ୧
ବହୁଦର୍ଶୀ ଶାନ୍ତ ଧୀର ବିଚକ୍ଷଣ,
ଉତ୍କଳ-ଜନନୀ ଗର୍ବ-ଗଣ୍ଠିଧନ ।
ବହୁ ଭାଷା ଦକ୍ଷ ଦକ୍ଷ, ଭାବ୍ୟଭାର,
ଗୁଣୀ, ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ନୀତିଜ୍ଞ ଉଦାର ।
ଦେଶୋନ୍ନତି-ଯଜ୍ଞ— ଶାନ୍ତ ପୁରୋହିତ,
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସତତ ଥାନ୍ତି ଅବହିତ ।
ରାଜନ୍ୟ-ସୁଲଭ ବ୍ୟସନ, ବିଳାସ,
ପାରେ ନାହିଁ ପଶି ଭୟେ ତାଙ୍କ ପାଶ ।
ବାହ୍ୟ ଶତ୍ରୁ ତେଣି ମଧ୍ୟରିପୁ ୨ ସହ,
ଲଢନ୍ତି ସେ ନିତ୍ୟ ସମର ଦୁଃସହ ।
ନାଶ ଶୀତ ଉଷ୍ଣ ତାହାଙ୍କ ଶାସନ,
ସୁଖଦ ମଳୟ ମାରୁତ ଯେସନ ।
ଦୀନ ଧନୀ ସର୍ବ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ସମାନ—
ଦେଖେ ନରେଶନ୍ତ ନୃପ ମତିମାନ ।
ମହାସିନ୍ଧୁ ଯିବା କ୍ଷୁଦ୍ର, ବୃହତ୍ତର—
ନଦୀବର୍ଗେ ଅର୍ପେ ସମାନ ଆଦର ।
ଜାଣନ୍ତି ସେ ଚିର— ଚପଳା କମଳା,
ଅର୍ପିଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ସୁଦୃଢ଼ ଶୃଙ୍ଖଳା ।
ଅର୍ଥାଗମ ନୀତି— ଶାସ୍ତ୍ରେ ସୁପଣ୍ଡିତ,
କରିଛନ୍ତି ରାଜ୍ୟ— ଆୟ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ।
ରସା ରସ ଶୋଷି ଯଥା ଦିବାକର,
କରେ ବହୁଗୁଣେ ତାହାକୁ ଉର୍ବର,
ତଥା ନେଇ ନୃପ ପ୍ରଜାଠାରୁ ଧନ,
କରନ୍ତି ତା ସୁଖ— ସୁବିଧା ବର୍ଦ୍ଧନ,
ପ୍ରକୃତିକୁ ସେହୁ ପାଳନ୍ତି ଯେସନ,
ତେସନ ପ୍ରକୃତି ଅର୍ପେ ତାଙ୍କୁ ଧନ ।
ଅରଣ୍ୟେ ଔଷଧି କ୍ଷେତ୍ରେ ଦେଇ ଶସ୍ୟ,
କରେ ପରିତୁଷ୍ଟ ନରେଶ ମାନସ ।

କରନ୍ତି ସେ ସଦା କର୍ମ ପ୍ରଶଂସିତ,
ମାତ୍ର ପ୍ରଶଂସାରେ ହୁଅନ୍ତି କୁଣ୍ଠିତ ।
ତଥାପି ପ୍ରଶଂସା ତାଙ୍କୁ ବଳେ ବଳେ,
ଆସନ୍ତି, ସାଗରେ ଯଥା ନଦୀଦଳେ ।
ନିନ୍ଦା ସ୍ତୁତି ଉଭେ ମଣନ୍ତି ସେ ଏକ,
ଶତ୍ରୁ ମିତ୍ର ତାଙ୍କ ସଦୟ ବିବେକ ।
ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତି ତଥାପି ଦୋଷର,
କରନ୍ତି ବିଧାନ ନ୍ୟାୟେ ନରବର ।
ଶୀତଳ ସଲିଳ ସ୍ପର୍ଶି ଇରମ୍ମଦ,
ଧରେ ଯିବା ଗର୍ଭେ ଉଭୟେ ନୀରଦ ।
ବିବିଧ ସଦ୍‌ଗୁଣେ ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଭୂଷଣ,
କରିଛନ୍ତି ତହିଁ ଟଙ୍କାର ମଣ୍ଡନ ।
ସମସ୍ତ-ବିହଙ୍ଗେ ବାନ୍ଧି କର୍ମ-ଫାଶେ,
ରଖିଛନ୍ତି ସଦା ସ୍ୱବଶେ ସ୍ୱପାଶେ ।
ଗମନେ "ନଅର— ଶୋଧା" ତେବାଗଦ,
ନୁହେଁ ତାଙ୍କ ରାଜ— ନୀତିର ଲକ୍ଷଣ ।
ରାଜପଦ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଜାରକ୍ଷା ପାଇଁ,
ବୁଝନ୍ତି ଏ ଉକ୍ତି ଅର୍ଥ ନରସାଇଁ
ବୁଝନ୍ତି ପୁଣି ସେ ଗୃହସ୍ଥ-ବୈରାଗୀ,
ନୁହେଁ ତାଙ୍କ ଜନ୍ମ କେବେ ତାଙ୍କ ଲାଗି ।
କରେ ଯିବା ଦୀପ ଅପରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ଅନ୍ଧକାରଚ୍ଛନ୍ନ ମାତ୍ର ତାହା ତଳ ।
ଜନ୍ମଭୂମିର ସେ ଯୋଗ୍ୟତମ ସୁତ,
ମାନବ-ଦୁର୍ଲଭ ଶୁଭ ଗୁଣେ ଯୁତ ।
ତେଣୁ ଜନ୍ମଭୂମି ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ନୟନେ,
ଚାହିଁ ଅଛି ତାଙ୍କୁ ଆଶାଯୁକ୍ତ ମନେ ।
ଚାହେଁ ଯଥା ଧ୍ରୁବେ ଶାରଦ ରଜନୀ,
ଅଗସ୍ତ୍ୟ-ନୟନେ ଏକଦୃଷ୍ଟେ ଧନୀ ।
ଯଥାକାଳେ ରାଏ ସାଧି ଯଥା କାମ,
କରୁଛନ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତୃ ମନସ୍କାମ ।

୧—ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି ରାଜା ହରିଚନ୍ଦନ ଜଗଦେବ ମହୋଦୟ ସୁରଙ୍ଗୀର ବର୍ତ୍ତମାନ ନରପତି ।
୨—କାମ, କ୍ରୋଧ ଆଦି ।

ରାଜଦ୍ୱାରେ ମାତୃ— ବେଦନା ଜଣାଇ,
କରୁଛନ୍ତି ଚେଷ୍ଟା ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ।
କୀର୍ତ୍ତି-କଳାପେ ନୃପ କୀର୍ତ୍ତିମାନ,
ବାନ୍ଧି ରଖିଛନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗକୁ ସୋପାନ ।
ରାଜକବି ଦେବ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି,
ଲେଖନୀ ତାଙ୍କର ସହୃଦତା ଶକ୍ତି ୧ ।
ଜଣାଣ ପୁସ୍ତକେ ୨ ଯମକ ଝଙ୍କାର,
ଅନୁପ୍ରାସ କ୍ରୀଡ଼ା ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅଳଙ୍କାର,
ଦେଖାଇଲେ କବି କାବ୍ୟ-ବନ-ପିକ,
ସାହିତ୍ୟ-ସୁମନ— ଆଘ୍ରାଣ-ରସିକ ।
ରୁକ୍ମିଣୀ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନାଟକର ଛଟା,
ଲବକୁଶ ନାଟକ— ଯେବେ ସ୍ଥାୟୀ ପଟ୍ଟା ।
"ପ୍ରାର୍ଥନାବଳୀ"ର ପ୍ରାର୍ଥନାନିକର,
ତୁଳସୀମାଳା ସେ ଭକ୍ତ ହୃଦୟର ।
ଶତବାର ପାଠେ "ଭ୍ରମର ଚୌତିଶା",
ତେବେ ନ ତୁଟଇ ପଠନର ନିଶା ।
"ସ୍ୱରଷୋଡ଼ଶୀ"ର କବିତା-ମାଧୁରୀ,
ଆସ୍ୱାଦନେ ହୃଦ ଉଠେ ମୁଦେ ପୁରି ।
"ଦଶ-ମହାବିଦ୍ୟା" ସ୍ତୁତି "ପଦ୍ୟମାଳା",
ଭକ୍ତି-କଣ୍ଠ-ଭୂଷା— ପାରିଜାତମାଳା ।
ରଚି ଦେଲେ ଗ୍ରନ୍ଥ ୩ ଉତ୍କଳ ଭାଷାରେ
ସଞ୍ଚୁଛନ୍ତି ଯଶ ସାହିତ୍ୟ-ଭଣ୍ଡାରେ ।
ସ୍ୱୟଂ ସୁପଣ୍ଡିତ ହୋଇ ନରବର,
କରନ୍ତି ଅନ୍ୟର ପ୍ରତିଭା ଆଦର ।
କବିକ୍ଳେଶଜାତ ନିଜେ ଯେଣୁ ଜ୍ଞାତ,
ମୃତକଙ୍କ ପାଇଁ ଗଲା ହୃଦ ଦ୍ରୁତ ।
ସଂରକ୍ଷଣ ଆଶେ ତାଙ୍କ ପୂତ ସ୍ମୃତି,
ଖଞ୍ଜିଥିଲେ ସେଏ ରାଧାନାଥ ବୃତ୍ତି ୪ ।
ଦୀନ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ମହତ ଆଶ୍ରୟ,
ଅଟନ୍ତି ସେ ନୃପ ଦାତା ଦୟାମୟ ।
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ସହ ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀ,
ମଧୁର ମିଳନେ ଛନ୍ତି ତାଙ୍କ କଣ୍ଠେ ।
ହୋଇ ସଭାପତି ସାହିତ୍ୟ ସମାଜେ, ୫
ଅପୂର୍ବ ନୈପୁଣ୍ୟ ଦେଖାଇଲେ କାର୍ଯ୍ୟେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି ନାମେ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର,
ସ୍ଥାପି ପ୍ରଚାରିଲେ ଦେଶୋନ୍ନତି ମନ୍ତ୍ର ।
ପ୍ରକାଶି "ଉତ୍କଳ- ବାସୀ" ଦେଶଚାର,
ଘରେ ଘରେ କଲେ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରଚାର ।
ଶିକ୍ଷାଦାନ କାର୍ଯ୍ୟେ ସଦା ମୁକ୍ତହସ୍ତ,
ଥାଏ ମନ୍ତ୍ର ପୁଣି ହୃଦୟ ପ୍ରଶସ୍ତ ।
ଇଚ୍ଛାପୁରେ ସ୍ଥାପି ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାଗାର,
ସାଧନ୍ତି ସ୍ୱଦେଶେ ବହୁ ଉପକାର ।
ଦରିଦ୍ର ବାଳକ ପକ୍ଷରେ ସର୍ବଥା,
ଅଛି ରାଜଦତ୍ତ ସାହାଯ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
ପୁଣି ଇଚ୍ଛାପୁରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପାଇଁ,
ନିମ୍ନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପି ନରସାଇଁ,
ବିନା ବେତନରେ ପଠନ ଆଦେଶ,
ପ୍ରଚାରିଲେ ତହିଁ ବଦାନ୍ୟ ନରେଶ ।
ଦୀନ ଛାତ୍ର କେତେ ଘେନି ଅର୍ଥଭିକ୍ଷା,
ଲଭୁଛନ୍ତି, ଲଭୁ— ଛନ୍ତି ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ।

୧—ରାଜକବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି ରାଜା ହରିଚନ୍ଦନ ଜଗଦେବ ମହୋଦୟଙ୍କର ତ୍ରୟୋଦଶ ବର୍ଷ ସମୟରେ କବିତା ସ୍ଫୁରଣ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ୨—କୃଷ୍ଣସଙ୍ଗିନୀ ଜଣାଣ, ରାଧାକାନ୍ତ ଜଣାଣ ଓ ବିଶ୍ୱନାଥ ଜଣାଣ । ୩—ଭଜନମାଳା ଓ ଉଷାହରଣ ନାଟକ ପ୍ରଭୃତି ଆହୁରି ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରାଜକବିଙ୍କଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୋଇ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛି । ୪—ଏହି ବୃତ୍ତି ଘେନି ଜଣେ ଉତ୍କଳୀୟ କାଶୀରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ୫—ମାନନୀୟ ରାଜା ମହୋଦୟ କଟକସ୍ଥ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ସପ୍ତମ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ ।

ଉତ୍କଳ ଜାତୀୟ ମହାସମ୍ମିଳନୀ-
ନେତୃପଦେ ବୃତ ହୋଇ ନରମଣି, ୧
ଶତକ୍ଷଣଭାର ଦେଲେ ପରିଚୟ,
ବ୍ୟାପିଲା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ତହୁଁ ଦେଶମୟ ।
ସ୍ୱଦେଶର ପ୍ରତି— ମଙ୍ଗଳାନୁଷ୍ଠାନେ,
ଭିଅନ୍ତି ସେ ଯୋଗ ଅଗ୍ରଭାଗୀଙ୍କ ଭାବେ ।
ଦେଶହିତୈଷିଣୀ ସ୍ଥାୟୀ ସଭାମାନ,
ହୋଇଅଛି ପୁଷ୍ଟ ଲଭି ତାଙ୍କ ଦାନ ।
ବେହ୍ମାପଡ଼ା ବନ୍ୟା ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ କାଳରେ,
ଦଲେ ବହୁଧନ ଦାନ ଅକାତରେ ।
ନୀଳାଚଳ ଧାମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମିତି,
ସ୍ୱର୍ଗତ୍ରନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ୨ ସୁମହତୀ କୀର୍ତ୍ତି ।
ହୋଇ ସେ ସମିତି ସୁପରିଚାଳିତ,
ବ୍ରାହ୍ମଣସମାଜେ ସାଧୁଅଛି ହିତ ।
ତହିଁ ସଭାପତି ହେଲେ ଯଶୋଧନ ୩,
ଯୋଗ ହେଲା ଅହା ମଣିରେ କାଞ୍ଚନ ।
ଗୋରକ୍ଷିଣୀ ସଭା ଅନାଥ ଆଶ୍ରମେ,
ଲକ୍ଷାକ୍ଷମେ ଅର୍ଥ ଅର୍ପିଲେ ସମ୍ଭ୍ରମେ ।
ଚରିତ୍ର ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ବିଶୁଦ୍ଧ,
ନ ହେଁ ଖ୍ୟାତି ଖାଲି ଦେଶେ ଅବରୁଦ୍ଧ ।
ଅତିକ୍ରମି ତାହା ସ୍ୱଦେଶର ସୀମା,
ସୁଦୂର ବିଦେଶେ ପ୍ରକାଶେ ମହିମା ।
ଜାତି ପ୍ରତି ଅଛି ପ୍ରଭୂତ ମମତା,
ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କ ନିଷ୍ଠା ଧନ୍ୟ ଜାତୀୟତା ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀନ୍ତି ଯେ ଥରେ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ,
ଜାଣେ ସେ ସୌଜନ୍ୟ କିପରି ପଦାର୍ଥ ।
ସୁଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ଶାସନ ପଦ୍ଧତି,
ଦୃଢ଼େ ଧରି ରାଜ୍ୟ ପାଳନ୍ତି ନୃପତି ।
ନ ରଖି ସେ ପାଶେ ଲମ୍ବା ସହକାରୀ,
ଉଚ୍ଚ ବର୍ତ୍ତନରେ ଉଚ୍ଚପଦଧାରୀ,
କରନ୍ତି ସ୍ୱହସ୍ତେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ସବ,
ନ ଧରି ମାନସେ ରାଜା ବୋଲି ଗର୍ବ ।
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ ଧର୍ମ ନୁହେଁ ଭିନ୍ନ,
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ ଗୌରବର ଚିହ୍ନ ।
ଯୋଗ୍ୟ କର୍ମଚାରୀ ଆବଶ୍ୟକମତେ,
ରଖି ରାଜ୍ୟ-ତନ୍ତ୍ରୀ ଚଳାନ୍ତି ସଂଯତେ ।
ଅଛି ରାଜକାର୍ଯ୍ୟେ ରତ ଏକ ହସ୍ତ,
ଆନ ଅଛି ସଦା ଦେଶକାର୍ଯ୍ୟେ ନ୍ୟସ୍ତ ।
ରାଜ୍ୟ ତନ୍ତ୍ରବାୟେ ଯୋଗାଇ ଜୀବିକା,
ତୋଳିଛନ୍ତି ସ୍ୱଏ କୀର୍ତ୍ତି-ପତାକା
ସଂସ୍ଥାପି କିଶୋର— ଚନ୍ଦ୍ରପୁର ଗ୍ରାମ,
ପିତୃ-ସ୍ମୃତି ରକ୍ଷା କଲେ ଗୁଣଧାମ ।
ଇଚ୍ଛାପୁରଠାରୁ ନିଜ ରାଜ୍ୟ ଯାଏଁ,
ବସାଇଅଛନ୍ତି ଟେଲିଫୋନ ସ୍ୱଏ ।
କ୍ଷଣମାତ୍ରେ ତହିଁ ଆସେ ଯାଏ କଥା,
ହୋଇଅଛି ଲଘୁ ରାଜ୍ୟର ଦୂରତା ।
ରାଜ୍ୟରେ ସଞ୍ଚିତ ପୁଣି ଶାକଘର
ଅଭାବ ପୂରଣ କଲେ ନରବର ।

୧—ଉତ୍କଳ ଜାତୀୟ ମହାସମ୍ମିଳନୀର ୬ଷ୍ଠ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତି କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିଥିଲେ । ପରେ ଆଉ ଥରେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ୨—ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦାସଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ଏହି ସମିତି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ୩—ପ୍ରଶଂସିତ ରାଜା ମହୋଦୟ ପୁରୀର ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମିତିର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ଥରେ ସଭାପତି କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିଥିଲେ । ୪—ଗତ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସମୟରେ ରାଜ୍ୟସ୍ଥ ତନ୍ତୀମାନେ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହର ଉପାୟାନ୍ତର ନ ଦେଖି କଲିକତା, ରେଙ୍ଗୁନ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନକୁ ବାହାରିଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବାରୁ ରାଜା ମହୋଦୟ ସେମାନଙ୍କୁ ସୂତା କିଣି ଦେଇ ଜାତୀୟ ଜୀବିକାରେ ନିଯୁକ୍ତ ରଖିଲେ । ତହୁଁ କ୍ରମଶଃ ସେମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଉନ୍ନତ ହେଲା ।

ଅନାଥା ବିଧବା ପାଳନାର୍ଥପ୍ରାୟେ,
ସାହାଯ୍ୟ ଭଣ୍ଡାର ସ୍ଥାପିଛନ୍ତି ସ୍ୱୟେ
ଦ୍ୱିଶତ ବିଧବା ପାଉଛନ୍ତି ବୃତ୍ତି,
ଧନ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱଧର୍ମ ପ୍ରବୃତ୍ତି ।
ସାର୍ଥକ ତାଙ୍କର ପଦ ପ୍ରଜା ପିତା,
ସ୍ୱଧର୍ମ-ସଚେତ— ସୁହୃଦ-ସଙ୍ଗତା
ବୁଝନ୍ତି ସେ ତାଙ୍କ ଧୃତ ରାଜଦଣ୍ଡ
ନୁହେଁ ଦୁର୍ବଳକୁ ଦେବା ପାଇଁ ଦଣ୍ଡ ।
ଦୀନ ଦୁର୍ବଳର ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ,
ହେତୁ ପିନା ଶଙ୍କ କଲେ ତା ସୃଜନ ।
କଷ୍ଟସହିଷ୍ଣୁତା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର,
ଦେଖି ତୁଷ୍ଟ ହୁଏ ବିସ୍ମୟେ ଅନ୍ତର ।
ଶୀତଳ ସମୟେ ପୀଡ଼ାର ଯାତନା,
ଭୁଲିଯାନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟେ ଲଗି ମହାମନା ।
ନୈତିକ ସାହସେ ସ୍ପଷ୍ଟବାଦୀ ପଣେ,
ସହସ୍ରେ ଦୁର୍ଲଭ ତାଙ୍କ ପରି ଜଣେ ।
ମହାସହ୍ୟଶୀଳ ଚତୁର ଅଗ୍ରଣୀ,
ପାରନ୍ତି ଉଡ଼ନ୍ତା— ପକ୍ଷୀ ପକ୍ଷ ଗଣି ।
ହୁଏ ନାହିଁ ଚଳ ହୃଦୟ ତାଙ୍କର,
ସଦା ଅଚଳିତ ଯଥା ରତ୍ନାକର ।
ତୀବ୍ର ତିରସ୍କାର ସ୍ତାବକର ସ୍ତବ,
ମଣନ୍ତି ସତତ ସେ ମହାନୁଭବ ।
ତେଣୁ ସ୍ତବେ ତାଙ୍କ ନାହିଁ ତିଳେ ପ୍ରୀତି,
ନୀରବେ ସ୍ତାବକେ ଥାନ୍ତି ଗଣି ଭୀତି ।
ଆନ ପରାମର୍ଶେ ନ ହୋଇ ଚାଳିତ,
କରନ୍ତି ତାହା ଯା ବୁଝନ୍ତି ବିହିତ ।
ଅନାଥ ଆତୁର ଅକର୍ମଣ୍ୟ ଜନେ,
ପାଳନ୍ତି ନରେଶ ଭାତେ ବରତନେ ।
ଜନନୀ ଅପେକ୍ଷା କରୁଣା ତାଙ୍କର,
ବଳଇ ନିଶ୍ଚୟ ଗୁଣେ ବହୁତର ।
ନିଖିଳ-ସୁଗୁଣ— ଖଣି ସେ ସୁମତି,
ଗଞ୍ଜାମ-ମଣ୍ଡଳେ ଆଦର୍ଶ ଭୂପତି ।
ଚନ୍ଦ୍ର ଚୂଡ଼ାମଣି ନିସର୍ଗ ଭକତ,
ସାହିତ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତେ ସମାନ ପ୍ରବୀଣ ।
ଯାହା ସଂସ୍କାରାର୍ଥେ ସେ ନର-ନାୟକ,
ନବ୍ୟ ରୁଚି ସିଦ୍ଧ ରଚିଲେ ନାଟକ ।
ସଂସ୍କାରକ କରି ସୃଷ୍ଟି ରଙ୍ଗାଳୟ,
କରାଉଅଛନ୍ତି ନାଟ୍ୟ ଅଭିନୟ ।
ସମାଜର ପୁଣି ମୁଖ୍ୟ ସଂସ୍କାରକ,
କରୁଛନ୍ତି ନାଶ କୁତ୍ସିତ-କଣ୍ଟକ ।
ତାଙ୍କ ଦରବାରେ ନାହିଁ କୁଧାରଣା,
ଲୁଣ୍ଠେଇବା ଜଙ୍ଘା ବସିବାକୁ ମନା ।
ଦେଖିଛୁ ଯେ ଥରେ ତାଙ୍କ ଦରବାର,
ଜଣା ତାକୁ ଏହା ଉପର ସଂସ୍କାର ।
ଶିକ୍ଷେଚ୍ଛା ତାଙ୍କର ଅନିର୍ବଚନୀୟ,
ଅଟନ୍ତି ସେ ତେଣୁ ପର୍ଯ୍ୟଟନପ୍ରିୟ ।
ଅନ୍ତମାକ୍ରି କନ୍ୟା— କୁମାରୀ ପ୍ରଦେଶ,
କରିଛନ୍ତି ସିଏ ପର୍ଯ୍ୟଟନ ଶେଷ ।
ଭ୍ରମିଲେ ତତ୍ପରେ ଜାନାର୍ଜ୍ଜିନ ଧାମେ
ବାରିଧି-ମେଖଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କାଧାମେ ।
ନ ତୁଟିଲା ତେବେ ଦୁର୍ବାରାଭିଳାଷ,
ନ ତୁଟିଲା ଦେଶ— ପର୍ଯ୍ୟଟନ ଆଶ ।
ପୁଣି ପର୍ଯ୍ୟଟନେ ବାହାରି ନରେଶ,
ଭ୍ରମିଲେ ସୁଦୂର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ।
ସଭ୍ୟଦେଶ ଟିକା ଇଉରୋପ ଆଫ୍ରିକା,
ଅଦ୍ଭୁତ-ବିଜ୍ଞାନ— ମଧ୍ୟ ଆମେରିକା ।
ଭ୍ରମି ବହୁ ଦେଶ ସହି ବହୁ କ୍ଲେଶ,
କଲେ ଉପାର୍ଜନ ସୁଜ୍ଞାନ ବିଶେଷ ।
ସେ ନିର୍ମଳ ଜ୍ଞାନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କିରଣ,
କରୁଛନ୍ତି ସିଏ ଦେଶେ ବିତରଣ ।
ଉତ୍କଳ ଜାତୀୟ ମହାସମ୍ମିଳନୀ*,
ମୁମୂର୍ଷୁ ଅବସ୍ଥା ଲକ୍ଷ୍ୟଥିଲ ଧନୀ ।

* ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ନବମ ଅଧିବେଶନ ହୋଇ ପାରିବାର ଆଶା ନ ଥିଲା । ରାଜା ମହୋଦୟଙ୍କ ଅକ୍ଲାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମରୁ ଉକ୍ତ ଅଧିବେଶନ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ମଧ୍ୟ ରାଜା ମହୋଦୟ ସଭାପତି ପଦରେ ବୃତ ହୋଇଥିଲେ ।

ମନୋଭେଦେ ବେଣ୍ଟ ନ ନେଲେ ତା ତତ୍ତ୍ୱ,
ଲଭୁଥିଲା ତେଣୁ ଅକାଳେ ପଞ୍ଚତ୍ୱ ।
ଆହା ସେ ଦୁର୍ଗର ଅସନ୍ନ ଦଶାକୁ,
ସଞ୍ଜୀବନୀ ମନ୍ତ୍ରେ ବଞ୍ଚାଇଲେ ତାକୁ ।
ଇଚ୍ଛାପୁରେ ନୃପ କରିଣ ଉଆସ,
କରୁଛନ୍ତି ତହିଁ ସକୁଟୁମ୍ବେ ବାସ ।
ଏ ଉତ୍ତରପଥେ ଏ ଦକ୍ଷିଣାପଥେ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳକାନ୍ତି ଯଥା ଭ୍ରମି ରବି-ରଥେ ।
ତଥା ବେନି ଦୁର୍ଗେ ୧ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି,
କରନ୍ତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନରେନ୍ଦ୍ର ଅଗ୍ରଣୀ ।
ଶୋଭେ ନବଦୁର୍ଗ ବାହୁଦା ପ୍ରତୀରେ,
ଚାରୁ ବୈଜୟନ୍ତୀ ବନ୍ଧି ତୁଙ୍ଗ ଶିରେ ।
ଧରି ଅଙ୍କେ ନୃପେ ପ୍ରକାଶେ, ସେ ଜ୍ୟୋତି
ମୁକ୍ତା ଶୁକ୍ତି ଯଥା ଗର୍ଭେ ବହି ମୋତି ।
ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ସ୍ୱଜୋଚିତ ସାଜେ,
ଶୋଭାର ସୁଷମା ପସ୍ୱଏ ବସ୍ୱଜେ ।
ନଅର ନିପାଶେ ରମ୍ୟ ଉପବନ,
ବସାଇଛି ନାନା ଶୋଭାର ଆପଣ ।
ପଥ ବେନି ପାର୍ଶ୍ୱେ ପିଚୁଳ ୨ କଳାପ,
କରନ୍ତି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସଙ୍ଗୀତ ଅଳାପ ।
ଶାଖା ସଞ୍ଚାଳନେ ଢାଳନ୍ତି ଚାମର,
ଯଥା ଅନୁରକ୍ତ ସ୍ୱଜନକିଙ୍କର ।
ବସନ୍ତ ସମୟେ ଉଦ୍ୟାନ ମାଧୁରୀ,
ବଢ଼ଯାଏ ବହୁ କବିତା-ଚାତୁରୀ ।
ଛାମୁରେ ଅଇଠ ଧରଇ ସେବତୀ,
ଧରୁଥାଏ ସୂର୍ଯ୍ୟ— ମୁଖୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଛବି ।
ରଜତ ବରଣ ଶତଦଳ ମଲ୍ଲୀ,
ଧରୁଥାଏ ପାର୍ଶ୍ୱେ ପବନେ ଦୋହଲି ।
ରଙ୍ଗ କରବୀର ଆନ୍ଦୋଳି ପବନେ,
ଚାହୁଥାଏ ପାଟେ— ଗଢ଼ିବା ସପନେ ।

ପ୍ରକୃତି ଆଦେଶେ ଥାଆନ୍ତି ସତତ—
ପ୍ରାକୃତଜେ, ସ୍ୱଜ— ସେବାରେ ନିରତ ।
ବିସ୍ତାରନ୍ତି ଶାଖା କାହିଁ ଏକାଲତା,
ଶୁକ୍ଳରଙ୍ଗଯୁକ୍ତ ପ୍ରସୂନେ ଅନତା ।
ଫୁଟିଛି ବସ୍ୱନ୍ଧୁ— କାଢ଼ ମଣିବନ୍ଧ,
ବନ୍ଧୁ ଦଶନ ପ୍ରାୟ ଲସ୍ୱାନକ ।
କାହିଁ ବଂଶଦଣ୍ଡେ ଛନ୍ଦି ନାଗବଲ୍ଲୀ,
ଝଟେଁ ପନ-ପଙ୍କା ମନ୍ଦ ବାତେ ହଲି ।
ବସନ୍ତ ସ୍ୱଜାର ଯେନ ଅନୁକମ୍ପା,
ବିକଶିତ କାହିଁ ଶମ୍ପା—ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଚମ୍ପା ।
ଗୁଞ୍ଜିଲତା ସହ କାହିଁ କୁଞ୍ଜଲତା,
ନାମେ ମେଳ ହେତୁ ବଢ଼ନ୍ତି ମିତତା ।
ଅନୁରୂପ ବର୍ଣ୍ଣେ ଧରି ଫଳଫୁଲ,
ପ୍ରେମେ ମଗ୍ନ ପିନ୍ଧି ଶ୍ୟାମଳ ଦୁକୂଳ ।
ଗୁଞ୍ଜ, ପଦ୍ମସ୍ୱଗ ପେଟିକା ଉପରେ,
ମର୍କତ ଢାଙ୍କୁଣି ପ୍ରାୟ ଶୋଭା ଧରେ ।
କୁଞ୍ଜଲତା ଫୁଲ ରକ୍ତିମା ଫୁଟେବେ,
ଜଣେ ବସନ୍ତର ପ୍ରବାଳ ଚଷକେ ।
କାହିଁ ଶ୍ୱେତରକ୍ତ ପାଟଳ ଗୋଲପେ,
ରତ ପରସ୍ପର ନୀରବ ଆଳାପେ ।
ଅଳଙ୍କାରଶୂନ୍ୟ ହେଲୁ ଶେଫାଳିକା,
ମନୋଦୁଃଖେ ରୂପ କରୁଅଛି ଫିକା ।
ନିରେଖି ମାଳତୀ ଆନେ ପୁଷ୍ପବତୀ,
ଭାଗ୍ୟକୁ ଧିକ୍କାରି ଶୋଚେ ଝୁରି ଅତି ।
ବୋଧେ ଇଚ୍ଛା ତାକୁ ନୀରବ ଭାଷାରେ,
କାହା ଭାଗ୍ୟ ଥିର ନୁହେ ଏ ସଂସାରେ ।
ପ୍ରାବୃଟ ବାହିତ ! ଆସିଲେ ପ୍ରାବୃଟ,
ତୋ ଭୂଷଣଗଣ ହେବ ପରିସ୍ଫୁଟ !
ଦେଖି ତୋ ସମ୍ପଦ ଝୁରିବେ ଅପରେ,
ଏକାଳେ ଯେ ସ୍ଫୀତ ସୌଭାଗ୍ୟ ଦର୍ପରେ ।

୧—ସୁରଙ୍ଗୀ ଏବଂ ଇଚ୍ଛାପୁର ଏହି ଦୁଇ ଦୁର୍ଗ ।

୨—ଝାଉଁଗଛ ।

ଚାରି ମାସ ପରେ ହେବୁ ତୁ ମାନଆଁ,
ଏଥିକୁ କପାଇ ହେଉ ଲୋ ଛାନିଆଁ ?
ଯୁଈ ଜାଈ କୁନ୍ଦ ମାଧବୀ କାମିନୀ,
କୁରୁବେଲୀ ଭୂମି— ଚମ୍ପକ ରଙ୍ଗିଣୀ,
ଇତ୍ୟାଦି ପାଦପ ଲତା ଉପବନେ
ବସିଛନ୍ତି ସର୍ବେ ଯେ ଯାହା ଆସନେ ।
କାହିଁ ବା ଖର୍ଜ୍ଜୁର ୧ ତାଳ ନାରିକେଳ,
ଧନୁର୍ଦ୍ଧର ହୋଇ ହେଉଛନ୍ତି ମେଳ ।
କାହିଁ ବସି ଆମ୍ର— ଶାଖାଳ ପାଦପ ୨
ସହୁଅଛି ସମ— ଭାବେ ଶୀତାତପ ।
ଧରେ ଯଥାକାଳେ ସସ୍ୱାଦୁ ପନସ,
ମୁଣ୍ଡେ ସପଲ୍ଲବ ଶୋଭିତ କଳସ ।
ଜାମୁ ନଚୁ ରମ୍ଭା କରଜ ମାଲୂର,
ଆବର ଔଷଧ ପାଦପ ପ୍ରଚୁର,
ମଣ୍ଡିଛନ୍ତି ସେହି ସୁରମ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନେ,
ମହାଦାତା ସର୍ବେ ଫଳ ଆସ୍ୱାଦାନେ ।
ଅଗସ୍ତି କୁସୁମ ଧରଇ ଉପମା,
ବଳକ୍ଷ ପକ୍ଷର ଦ୍ୱିତୀୟା ଚନ୍ଦ୍ରମା ।
କୁସୁମ ସୁବେଶ ପାଇଁ ବହୁ ତୋଷ,
ରହିଅଛି ଅଳି ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳେ ଦୋଷ ।
ଫୁଟେ ଯଥାକାଳେ ଧବଳ କାଞ୍ଚନ,
ତ୍ରୋଟୀ ଚିନାବୃତ୍ତ ଯାହାର ଗଠନ ।
ନଗୁଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ମନ୍ଦାର ନାଗର,
ଦେଖାଉଛି ବାହ୍ୟ ରୂପ ଆଡ଼ମ୍ବର ।
ଶ୍ରାବଣେ ବର୍ଷମ୍ମୀ ୩ ଟେଗର ସୁମନ,
ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ସୌରଭେ ତୋଷେ ପ୍ରାଣ ମନ ।
କୁସୁମ ବିକାଶ ପାଇ ଟେକି ମୁଣ୍ଡ,
ବାହୁଛି ଇଟଲା କେତେ ପର୍ଣ୍ଣକୁଣ୍ଡ ।
ସଦାବହାର ୪ ସବୁ ସଖୀ କରି,
ବସିଅଛି "ସନ୍ଧ୍ୟା— ମାଳତୀ" ସୁନ୍ଦରୀ ୫
ଅମରି-ଲତା— ଅଳଙ୍କାର ଦିବା,
ବିସ୍ତାରୁଛି ବପୁ ଲବଙ୍ଗଲତିକା ।
କାହିଁ ବା ସୁଗନ୍ଧା, ସୁଗନ୍ଧା ନାଗେଣୀ ୬
ବସିଛନ୍ତି ଯଥା ଉଭୟ ସଙ୍ଗିନୀ ।
କାହିଁ ମଧୁରସା ୭ ଉଇବଂଶ ମଞ୍ଚେ,
ମାଡ଼ିଛି ବିସ୍ତାରି ବହୁଶାଖା ସଞ୍ଚେ ।
ଫୁଟିଛି ବା କାହିଁ କୃଷ୍ଣ ଅଙ୍ଗସ୍ତି,
ଧିକ୍କାରି ଅତସୀ ପୁଷ୍ପ ନୀଳକାନ୍ତି ।
ରସା-ଯୋଷା ଅବା ଆନନ୍ଦେ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲି,
ପିନ୍ଧିଅଛି ନାସେ ନୀଳରତ୍ନଫୁଲି ୮ ।
କାହିଁ ଅବା ବୃନ୍ଦା ବୈଷ୍ଣବୀ ୯ ଉହାଡ଼େ,
ବହୁ ବିଷ୍ଣୁକ୍ରାନ୍ତା ୧୦ ମାଡ଼ିଅଛି ବାଡ଼େ ।
କୁଦା କୁଦା କାହିଁ ବିସ୍ତରେ ବରୁଣ ୧୧,
ଶୋଇଛି ବା କାହିଁ ଭୂତଳେ କାଞ୍ଚଣ ।
ମାଡ଼ିଅଛି କାହିଁ ପାଦପେ ଅଙ୍ଗୁର,
ରୂପ ରସ ଗନ୍ଧ ଯାର ସୁମଧୁର !
ତାଳ ଶାଳ ତାଳ ପନସ ଅଗ୍ରଁଶା,
ଲେମ୍ବୁ, ମାତୁଲଙ୍ଗ ଜମ୍ବୀର କରୁଣା ।
ଲଙ୍କା ଆମ୍ବ, ନିମ୍ବ ସୀତାଫଳ ଆଦି,
ଅଛନ୍ତି ଉଦ୍ୟାନେ ଗହନେ ଆଚ୍ଛାଦି ।
ନେତ୍ର ବିନୋଦନ ଦିଶଇ ଆବର,
ବିଦେଶୀ ବାମନ ପାଦପ ନିକର ।
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଗନ୍ଧେ ସଦା ବନ ସୁବାସିତ,
ବହୁ ବିହଙ୍ଗମ ଶବଦେ ଶବ୍ଦିତ ।
ଗାଆନ୍ତି କି ପକ୍ଷୀ ବନ୍ଦୀ ଜଣ ଜଣ,
ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି ନୃପ ଯଶୋଗୀତ ।
ତାଳଦିଏ ତହିଁ କାହୁଦା ତଟିନୀ,
କଳ କଳ ସ୍ୱରେ କଳ-ନିନାଦିନୀ ।

୧—ଗୁଆଗଛ । ୨—କଲମଗଛ । ୩—ବର୍ଷାକାଳପ୍ରଶସ୍ତୀ । ୪—ପୁଷ୍ପବିଶେଷ । ୫—ବଦୁଲୀ ପୁଷ୍ପ । ୬—ପୁଷ୍ପବିଶେଷ । ୭—ଦ୍ରାକ୍ଷା । ୮—ଅଳଙ୍କାରବିଶେଷ । ୯—ତୁଳସୀ । ୧୦—ଅପରାଜିତା । ୧୧—ବେଣାଗଛ

ତା ତୀରେ ସେ ବନ ବିଶେଷ ଶୋଭାବନ,
ମନ୍ଦାକିନୀ କୂଳେ ମିଶ୍ରକା ୧ ଯେସନ ।
ଉଦ୍ୟାନ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଚୌରୁବ ମଣ୍ଡପେ,
ମୂର୍ତ୍ତାନ୍ତେ ଆସୀନ ପୌଗଣ୍ଡ ପାଦପେ ।
ପ୍ରୋଥିତ ଅନେକ ସ୍ତମ୍ଭ ବେଦୀ ଶିରେ,
ଧରେ ଅପରୂପ ଶୋଭା ରଜନୀରେ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛ କାଚପାତ୍ର ସ୍ତମ୍ଭଶିର ସ୍ଥିତ,
ବୈଦ୍ୟୁତିକାଲୋକେ ହୁଏ ଆଲୋକିତ ।
ବଂଶ ଚନ୍ଦ୍ରମାଙ୍କ ଦେଖିବା ସକାଶେ,
ଖସି ଆସିଛନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ର ଅବା ପାଶେ ।
ସେ ଆଲୋକେ ସ୍ନାନ ତରୁଲତାଗଣ,
କରନ୍ତି ଦିବ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଶରୀରେ ଧାରଣ ।
ପିଅନ୍ତି ନିତ୍ୟ ସେ ସୁଷମା-ପୀୟୂଷ,
ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି ଆଦର୍ଶ ପୁରୁଷ ।
ସ୍ୱଦେଶୀ ବିଦେଶୀ ଶାକ ଫଳମୂଳ,
ସେ ଉଦ୍ୟାନବର ପ୍ରସବେ ବହୁଳ ।
ସ୍ଥୂଳତଃ ଆଦର୍ଶ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର ସେହୁ,
ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ତହିଁ ଖେଳେ କୃଷି କେଳୁ ।
କୃଷି ଶିଳ୍ପ ଶିକ୍ଷା ବାଣିଜ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ,
ଉନ୍ନତିରେ ରତ ସୁରଙ୍ଗୀଶ ନିତ୍ୟ ।
ସ୍ୱତୋଚିତ ସ୍ମୃତି ଦେବୋଚିତ ଗୁଣ—
ଭରମାରେ ନୃପ ବିଶେଷ ନିପୁଣ ।
ଲକ୍ଷାଧିକ ଟଙ୍କା ପିତୃଋଣ ଶୋଧ,
କରି ନରବର ଲଭିଲେ ପ୍ରମୋଦ ।
ମଣ୍ଡପ, ପ୍ରାଚୀର ଦେଉଳ, ନଅର ୨
ନିର୍ମାଣିଲେ ବହୁ ବ୍ୟୟେ ନରବର ।
ଓଡ଼ିଆ ସିରସ୍ତା ଓଡ଼ିଆ ଗୁମାସ୍ତା,
ରଖି ପ୍ରଦର୍ଶିଲେ ଜାତୀୟତା ଆସ୍ଥା ।

ଧନ୍ୟ ହେ ନୃପତି ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି,
ଉତ୍କଳ-କଣ୍ଠେ— ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ମଣି ।
ଧନ୍ୟ ସୁସାଧକ ମହାଭାଗ୍ୟବାନ,
ଧନ୍ୟ ମୁଁ ଗାଇଲି ତବ ପୁଣ୍ୟଗାନ ।
କମଳାରୂପିଣୀ ତବ ସଧର୍ମିଣୀ,
ପୁଣ୍ୟଶୀଳା ସତୀ ସ୍ୱଧର୍ମଚାରିଣୀ ।
ତାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟବ୍ରତ କାନ୍ଦେ ପରଦୁଃଖେ
ନୁହନ୍ତି ସେ ତୃପ୍ତ କେବେ ଆତ୍ମସୁଖେ ।
କରିଲ ପାରିଲେ ସୁଖୀ ହୀନ ଜନେ,
ମଣନ୍ତି ସାର୍ଥକ ଆପଣା ଜୀବନେ ।
ଉତ୍କଳ ଜାତୀୟ ସମ୍ମିଳନୀ ପ୍ରତି,
ଦେଖାଇଲେ ସେହୁ ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକତି ।
ବହୁ ଅଯାଚିତେ ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ,
କଲେ ବହୁଗୁଣ ସ୍ୱଜାତୀୟ ସମ୍ମାନ ।
ଦେଖାଇଲେ ରାଣୀ ସମାଜେ ଆଦର୍ଶ,
ବିତରିଲେ ମାତୃ— ଭୂମେ ନବହର୍ଷ ।
ଗୁପ୍ତ ଦାନବତ ବିଦୁଷୀପ୍ରବରା,
ଖଞ୍ଜିଅଛି ବିଧି ଯୋଗ୍ୟେ ଯୋଗ୍ୟତର ।
ଲେଖାଇ "ସମୃଦ୍ଧ ଯାବା" ସ୍ୱଭାଷାରେ,
କଲେ ସହାୟତା ସମାଜସଂସ୍କାରେ ।
ଜନକ ଜନନୀ ଶୁଭଗୁଣଖଣି,
ଯୋଗ୍ୟ ଜାଣି ତାଙ୍କୁ ଆଣିଛନ୍ତି ଆସି ।
ପିତା ନାରାୟଣ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବ,
ଖଲ୍ଲିକୋଟପତି ରୂପରୂପୀ ଦେବ ।
ମହାପୁଣ୍ୟଶୀଳ ମହାକୀର୍ତ୍ତିମନ୍ତ,
କଲେ ଅଷ୍ଟକରେ ଅଧିକାରବନ୍ତ ।
ଯୋଗେ ଯାଗେ ତାଙ୍କ ବଡ଼ ଅନୁରାଗ,
ଲକ୍ଷାଧିକ ମୁଦ୍ରା ବ୍ୟୟେ କଲେ ଯାଗ ।

୧—ନନ୍ଦନ କାନନ । ୨—ସୁରଙ୍ଗୀ ରାଜ-ଅନ୍ତଃପୁର, ଦେବସ୍ଥାନ ମଣ୍ଡପ, ପ୍ରାଚୀର ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରବାସିନୀ ଦେଉଳ ପ୍ରଭୃତି ବର୍ତ୍ତମାନ ନରପତିଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ।

ନୀଳାଚଳ ଧାମେ   ପୁଣି ବହୁବ୍ୟୟେ,
ମଣ୍ଡିଲେ ଚାନ୍ଦୁଆ   ପ୍ରଭୁ ଦେବାଳୟେ ।
ତାଙ୍କ ମହାଦେଈ   ବୌଦ୍ଧ-ରାଜସୁତା,
ଧର୍ମପରାୟଣା   ପାତିବ୍ରତ୍ୟ-ଯୁତା ।
ତୋଳାଇ ଏକାମ୍ରେ   ମେଘେଶ୍ୱର,
ସଞ୍ଚିଛନ୍ତି ସତୀ   ସୁକୀର୍ତ୍ତି ଅମର ।
ଅନେକ ବର୍ଷକ—   ହୁବ ମହାଦାନ,
ଦେଇ ଦୀନ ଦ୍ୱିଜେ   କଲେ ଧନବାନ ।
ଦେବୀ ହରିପ୍ରିୟା   ତାଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା କନ୍ୟା,
ନ ହେବେ କିପାଇଁ   କୀର୍ତ୍ତି-ଧନେ ଧନ୍ୟା ?
ଜାତ ହେଲ ପ୍ରାୟ   ବତ୍ସ୍ୟାରୁ ତନୟ,
ତାଙ୍କ ଗର୍ଭୁ ଜାତ   ଯୁଗଳ ତନୟ ।
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଯୁବରାଜ   ଶାନ୍ତ ଶିଷ୍ଟ ଧୀର,
ବିଦ୍ୟା-ଅନୁରାଗୀ   କନିଷ୍ଠ ପ୍ରବୀର ।
ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଔଦାର୍ଯ୍ୟ   ଉଠୁଛି ବିକଶି,
ଦୁଇ ପତ୍ରୁଁ ସିନା   ବାସଇ ତୁଳସୀ ।
ଅଳପରେ ବୟସେ   ହେଲେ ହେଁ ସେ ସାନ,
ମାତ୍ର ପ୍ରତିଭାରେ   ମହା ଗରୀୟାନ ।
ଆଦର୍ଶ ପିତାଙ୍କ   ଶୁଭ ଗୁଣାବଳି,
ଆସୁଅଛି ତାଙ୍କ   ହୃଦେ ପ୍ରତିଫଳି ।
ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତ ରତ୍ନେ   ଯଥା ସୂର୍ଯ୍ୟକର,
ପ୍ରତିଫଳି ତାକୁ   କରେ ତେଜସ୍କର ।
ପ୍ରଜା ସୁତ ସହ   ବସି ଏକାସନେ,
ଲଭୁଛନ୍ତି ଶିକ୍ଷା   ନିର୍ବିକାର ମନେ ।
ଦେଶେ ଅଭିନବ   ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଉଦାର,
ଜାତି-ଉନ୍ନତିର   ମୂର୍ତ୍ତ ଆଶାଦ୍ୱାର ।
ରାଜା ପ୍ରଜାଙ୍କର   ନିସର୍ଗ ସମ୍ବନ୍ଧ,
ହେଉଅଛି ତାତ—   ତାହୁଁ ଦୃଢ଼ବନ୍ଧ ।
ମନ ଜାଣି ସବୁ   ଦେଉଛନ୍ତି ହରି,
ଭବେ ଷୋଳ କଳା   ସୁଖ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ।

କହିବ ଅଧିକ   କିସ ନରନାହା,
କହନ୍ତି ଯା', ତୁମ୍ଭେ   କରୁଅଛ ତାହା ।
ଦେଖୁଛି ତ ଦେଶ—   କାର୍ଯ୍ୟେ ଛାମୁଙ୍କର,
ରଜନୀ ଦିବସେ   ନାହିଁ ଅବସର ।
ନ ଚାହିଁଣ ସୁଖେ   ନ ଚାହିଁ ଶରୀରେ,
ରତ ମାତୃହିତେ   ଦିବା ରଜନୀରେ ,
ନୀଳାଦ୍ରି, ଚୈତନ୍ୟ,   ଦୀନବନ୍ଧୁ ଆଦି,
ଗଲେକ ପଡନ୍ତି   ଯେଉଁ ରାଜଗାଦି,
ଉପବିଷ୍ଟ ତୁମ୍ଭେ   ସେହି ସିଂହାସନେ,
ନ ହେବ କିପାଇଁ   ଧନୀ ମନ ଧନେ ?
ତୁମ୍ଭ ପରି ରାଜା   ଥିଲେ ଦଶ ଜଣ,
ନ ଥାନ୍ତା ଅବଧି   ଜନନୀ-ଦୂଷଣ ।
ଦେଶକାର୍ଯ୍ୟେ ଏକା   ତୁମ୍ଭେ ଗୁଣାଧାର,
ଭୁଲିଯାଅ ନିଦ୍ରା, ପିପାସା, ଆହାର ।
ସଂଯୋଗ କରଣେ   ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଉତ୍କଳ,
କରୁଅଛ ତୁମ୍ଭେ   ଯତ୍ନ ଅନର୍ଗଳ ।
ସାଧୁଅଛ କାର୍ଯ୍ୟ   ଧନେ ମନେ ଜ୍ଞାନେ,
ନିଜେ କରି ପୁଣି   କରାଉଛ ଆନେ ।
ଇତିହାସେ ଏହା   ରହିବ ଅଙ୍କିତ,
ଗାଇବ ଉତ୍କଳ   ତୁମ୍ଭ ଯଶୋଗୀତ ।
ପୂଜିବେ ଉତ୍କଳ—   ବାସୀ ଘରେ ଘରେ,
ହୃଦୟେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ   ଦେବତା ରୂପରେ ।
ବାହୁ ତୋଳି ତେଣୁ   ନାମେ ବାରମ୍ବାର,
କରିବେ ଘୋଷଣା   ଜୟ ଜୟକାର ।

* ମହାଦାନ ବିଶେଷ

ଆତ୍ମ-ଚିନ୍ତା

ନିମନ୍ତ୍ରଣ

ଆସ ଦେବ, ଖାଦ୍ୟପ୍ରିୟ ଖଞ୍ଜିଗଡ଼ନାଥ,
ମଣି-ଖଣି-ନାଗବଂଶ-କରକାନ୍ତ-ମଣି,
ଉତ୍କଳ-କ୍ଷମାଦ୍ରି-ଶିର ନସ୍ୟାମବାସୀ,୧
ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ମାହେଶ୍ୱରୀପ୍ରସାଦ ରାଜର୍ଷି,
ଜାତୀୟ ଗୌରବଚୂଡ଼ା ଜାତୀୟ ଜୀବନ,
ବସ ସାରସ୍ୱତ ପୀଠେ,—ପାବନ ସୁତୀର୍ଥ ।
ଉପଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୋତା ତୁମ୍ଭେ ମାତୃ ସାହିତ୍ୟର,
ତେଣୁ ନିମନ୍ତ୍ରିଲି ସ୍ୱଭକ୍ତରେ, ସାନନ୍ଦେ—
ଶ୍ରବଣାର୍ଥେ ଏ ନୀରସ ପ୍ରଣସ୍ତ-ଚଟାଳ ।
ଏ ଫଳଟି, ନୃପ ! ତବ ଉଦ୍ୟାନ-ବୃକ୍ଷର,
ହେଲେ ହେଁ ବିସ୍ୱାଦ, ତାହା ଗ୍ରହିବ ସାଗ୍ରହେ,
ଏହି ଆଶା ଅଗ୍ରବର୍ତ୍ତୀ କରୁଛି ମୋ ପ୍ରାଣେ ।
ଜାଣ ତୁମ୍ଭେ, ଦୈନ୍ୟ-ଧନେ ମହାଧନୀ ମୁହିଁ,
କାହୁଁ ବା ପାଇବି ରାଜଯୋଗ୍ୟ ସୁ-ଆସନ,
ଭାବୁଛି ଏସନ ମନେ, ଏମନ୍ତ ସମୟେ
ହୋଇ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣା ଦେବୀ କଳ୍ପନା-ସୁନ୍ଦରୀ,
କହିଲେ ମଧୁରେ, "ବତ୍ସ, କିପାଁ ତୁ ଅଧୀର,
ଚିରସହାୟ ମୁଁ ତୋର, ନ କର ଭାବନା,
କି ରତ୍ନ ଅଭାବ ମୋର ଅକ୍ଷୟ ଭଣ୍ଡାରେ ?
ଇଚ୍ଛିଲେ ମୁଁ ସୃଜିପାରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ
କୋଟି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସିଂହାସନ, କୋଟି ରାଜହର୍ମ୍ୟ,—
ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱକୀୟ ରମ୍ୟ ମଣି-ମୁକ୍ତା-ଖଚି ।"

ତଥା ଅନୁରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ସୁଜ୍ଞା ଦେବୀ,
ତହୁଁ ମୁଁ ସାହସ ଲଭି କଲି ଆମନ୍ତ୍ରଣ,
କି ଅଛି ସମ୍ବଳ ମୋର କଳ୍ପନା ବ୍ୟତୀତ ।
ହେ ସାହିତ୍ୟରସଗ୍ରାହି, ସାରସ୍ୱତ ଯୋଗି !
ଉନ୍ନତ ତୁମ୍ଭର ହୃଦ, ଉନ୍ନତ ଯେସନ
ତୁମ୍ଭ ତୁଙ୍ଗ ଯୋଗବେଦୀ-ନସ୍ୟାମଶିଖର,
କମଳାବିଳାସକୁଞ୍ଜ—କମଳା-କୁନ୍ତଳ ୨ ।
ତୁମ୍ଭ ଦେବ ବ୍ୟବହାର, ନିର୍ମଳ ଶୀତଳ,
ଯେସନ ତୁମ୍ଭର ନଦୀ ସ୍ନାନ ତରଙ୍ଗିଣୀ
ଅନନ୍ତ କଲ୍ମଷହର—ବଂଶଧାରା ନୀର ୩ ।
ନରମଣି, ସତ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ ନରଦେହଧାରୀ
ମାତ୍ର ତବ ଶିର, ନିତ୍ୟେ ଦେବଶିର ଦେବ ।
କହିଦେଲି ପଦେ, ମାତ୍ର ହୁଏ ଭସ୍ମ ଜାତ,
ନିଜର ପ୍ରଶସ୍ତି ବାଣୀ ହୁଏ କର୍ଣ୍ଣକଟୁ
ମହାଜନ କର୍ଣ୍ଣେ, ତାଙ୍କ ଶାଶ୍ୱତୀ ଧାରା ଏ,
ହୁଅନ୍ତି ବିରକ୍ତ ନିଜେ ହେ ନୃପ ଶ୍ରୀଚାମ୍ପ,
ଆପଣା ସୁଗନ୍ଧ ଆପେ ନ ଘ୍ରାଣେ ସୁମନ ।
ତେଣୁ ମୁଁ ଗାଇ ତ ନାହିଁ ଶ୍ରଫଳ ପ୍ରଶଂସା,
ଅଥବା ବାଇ ତ ନାହିଁ ବ୍ୟର୍ଥ-ସ୍ତୁତି-ବୀଣା,
ତଥାପି ନିରସ୍ତ ହେଲି, ଗଣିଣ ଆଶଙ୍କା,
ବିଜେ ହୁଅ ଏବେ ଦେବ, କଳ୍ପ-ସିଂହାସନେ
ମହାର୍ଘ-ମାଣିକ୍ୟମଣ୍ଡୀ, ଶୁଣ ଏ ପତ୍ରିକା ।

ନବପୁର, ଭଦ୍ରଖ
୧୬।୫।୨୩

ଶ୍ରୀ ଛାମୁଙ୍କର
ଚିରସ୍ନେହାନୁଗତ
ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମହାନ୍ତି

୧—ଲାଞ୍ଜିଗଡସ୍ଥ ନସ୍ୟାମ ଗିରି ରାଜନୈତିକ ଉତ୍କଳର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୪୯୭୨ଫୁଟ । ୨—ନସ୍ୟାମ ଗିରିରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କମଳା ତୋଟା ଅଛି । ୩—ବଂଶଧାରା ନଦୀ ନସ୍ୟାମ ଶିଖରୁ ବାହାରି ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଅଛି ।

ସୂଚୀ

୧—ବସନ୍ତ ପ୍ରତି ବସୁମତୀ

୨—ଭ୍ରମର ପ୍ରତି କୁସୁମସୁନ୍ଦରୀ

୩—ଘନ ପ୍ରତି ଚାତକିନୀ

୪—ନିଶାନାଥ ପ୍ରତି ନିଶୀଥିନୀ

୫—ଅଗସ୍ତି ପ୍ରତି ଦକ୍ଷିଣାଶା

୬—ମୃଗ ପ୍ରତି ମୃଗତୃଷ୍ଣା

୭—କୋକିଳ ପ୍ରତି ରସାଳବଳତା

ପ୍ରଣୟ-ବଲ୍ଲରୀ

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

—ବସନ୍ତ ପ୍ରତି ବସୁମତୀ—

ଘେନା ହେଉ ଋତୁରାଜ ଦୀନା ପ୍ରକୃତର
ପ୍ରାଣର ପ୍ରଣୟ ଅର୍ଘ୍ୟ, ପ୍ରୀତି ଆମନ୍ତ୍ରଣ,
ଷଡ଼୍‌ଋତୁ-ପ୍ରେମା ମୁହିଁ ଅନନ୍ତ ବୈଭବା,
ମାତ୍ର ତବ ପଦମୂଳେ ବିକା ବିନା ପଣେ।
ତବ ବିନା ପ୍ରିୟବର, ମୋ ନୟନେ ହାୟ,
ଶ୍ମଶାନର ଭସ୍ମ ପ୍ରାୟ ସେ ମହାବୈଭବ,
ଭାବେଁ ବସି ବିବାଗୀ, କାହିଁକି ବିଧାତା
ସୃଜିଲ ଅପର ଋତୁ, ନ କଲ କାହିଁକି
ଚିରବସନ୍ତିନୀ ମୋତେ, କି ପାପେ ବା ଶାପେ।
ଯେଉଁ ସୃଷ୍ଟିଧର ଅବା ଦୈବଣ ମନ୍ତ୍ରରେ
ତୁଲାଇ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ରଖେ ଦଶ ମାସ କାଳ
ସାଧିବାକୁ ମୋ ସଙ୍ଗତ ସପତ୍ନୀ-ବିବାଦ,
ଅସପତ୍ନ ଅଭ୍ୟୁଧା ମୋ ହର ମାସ୍ତାବକେ।
ତୁଲ ଏ ଦାସୀକି ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରିୟ ଋତୁବର,
ଯେଉଁ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ସ୍ୱର୍ଗୀ ବର ଉଦ୍ଭବିତ।
ମୋ ପ୍ରାଣ-ବଲ୍ଲଭାଧୀନ—ଅତୁଳତାବୋଳା,
ନ ଶୁଣେ କି ତହିଁ, ସେ କି ନିର୍ବାତ ପ୍ରଦେଶ ?
କି ବନ୍ଧନ ପ୍ରାଣାଧିପ, ଅଧିକ ମୁଁ ଅବା,
ତୁମ୍ଭ ବିନା ଯେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୁଞ୍ଜୁଛି ମୋ ଆତ୍ମା,
ଦେଖନ୍ତ ସମୀପେ ଥିଲେ ଫେଡ଼ି ହୃଦୟର
ନିଭୃତ ନିକେତନର ବୀଥୀବନ୍ଧ ଦ୍ୱାର,
ଦେଖନ୍ତ ତହିଁରେ ତୁମ୍ଭେ କେତେ ଭାବ, ଚିନ୍ତା,
ଅଛି ଅନୁସ୍ୟୁତ, ଯଥା ଚନ୍ଦ୍ରାତପେ ମୂର୍ତ୍ତି।
ତୁମ୍ଭ ବିନା ମୋର ମନ ହେଉ ନାହିଁ ଥୋର,
ବଡ଼ ଅବାଧ୍ୟ ସେ, କେବେ ନ ଘେନେ ସାନ୍ତ୍ୱନା,
ଉଡ଼ି ବୁଲେ ମହାଶୂନ୍ୟେ ଅଜ୍ଞାତ ରାଜ୍ୟରେ।
ବାନ୍ଧେ ବହୁ ଆଶା ମନେ, ମାତ୍ର ପ୍ରତିଦିନ
ନୂତନ ଭାବରେ ହୁଏ ନିରାଶ ସର୍ବଥା,
ନ ଧରେ ଆଶାର ରଙ୍ଗ ହତାଶ ହୃଦୟେ।
ଦୂଃଖେ ତାପ ଅଶ୍ରୁ, ଶୋକ ଚିରସଖା ମୋର !
ଧରଣୀ ନୟନମଣି ତୁମ୍ଭେ ଋତୁମଣି,
ଧରଣୀ-ହୃଦୟ-ସରଃ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ସରସିଜ,
ଧରଣୀର ଆଶା-ନଭେ ଶରତ୍‌ପର୍ବଶଶୀ,
କି ଅଦ୍ଭୁତ ଚୋର ତୁମ୍ଭେ, ଚୋରାଇ ମୋ ମନ
ସ୍ୱଳ୍ପକ୍ଷଣେ, ଲୁଚ ଯାଇ ନନ୍ଦନକାନନେ,
ସାର୍ଥକ କରୁଣ "ଚୋର ବସନ୍ତ" ଉପାଧି।
ଯେଉଁ ଗୁଣେ ବଡ଼ ଭଲ ମୋ ତହୁଁ ନନ୍ଦନ,
ବିଶେଷତଃ ପାରିଜାତ ଭାବ, କିନ୍ତୁ ତାହା
ମୋ ସକାଶେ ତୁଚ୍ଛ। ଦେବ ନ ଜାଣ କି ତୁମ୍ଭେ
କୋଟି ରତ୍ନ-ପାରିଜାତ ରହିଛି ବିକ୍ଷିପ୍ତ
ତଦାଶ୍ରିତା ଏ ଧରାର ପ୍ରତି ରୋମକୂପେ।
ନାମ ମୋର ଗନ୍ଧବତୀ, ବଳେ କି ମୋ ଗନ୍ଧ,
ହେ ନନ୍ଦନବନ୍ଧୁ, ସ୍ୱର୍ଗ ପାରିଜାତ ଗନ୍ଧ ?
ବାସ୍ତବ ମୁଁ, ପାରିଜାତ ଆକାଶକୁସୁମ,
ନ ଧରେ ସେ ଫଳ ମୂଳ, ନୁହେଁ ତାହା ସତ୍ୟ,
ଫୁଟେ କି ବାସ୍ତବ-ବୃକ୍ଷେ ଆକାଶକୁସୁମ ?

ମୁଁ ଅନନ୍ତ; ମାତ୍ର ସାନ୍ତ ସେ ନନ୍ଦନବନ,
ଲଭିବ ସସୀମ ତାହିଁ ଅସୀମ ତୁଳନା,
ତେବେ କେଉଁ ଗୁଣେ ଅବା ରୂପେ ସେ ଭୁଲାଇ
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ? ବୁଝିଲି ଏବେ, ନୁହେଁ ସେ ମୋଠାରୁ
ଗୁଣେ ବଡ଼; ମାତ୍ର ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟେ, ଯେଣୁ ସେହୁ
ନେଇଛି ଛଡ଼ାଇ ବଳେ ସୌଭାଗ୍ୟ ମୋହର,
ହୋଇଛି ସେ ଭାଗ୍ୟବତୀ ମୋହ ଭାଗ୍ୟଯୋଗୁଁ ।

ତୁମ୍ଭ ଗଲା ପରେ ଖରେ ଆସିଲା ନିଦାଘ
ଋତୁରାଜ, ଦେଖି ତାକୁ ତୁମ୍ଭ ସଖା ସଖୀ
ଗଲେ ଛାଡ଼ି ମୋତେ ସର୍ବେ, ତବ ପ୍ରିୟ ପିକ —
ବିପଞ୍ଚୀ ପଞ୍ଚମ ସ୍ୱରେ ଝରେ ଯେଉଁ ଧ୍ୱନି,
ମଳୟ ଅନିଳ ପୂର୍ବେ ବହୁଥିଲା ଯେଉଁ
ସୁରଭି ପ୍ରଶ୍ୱାସ ତବ, ରସାଳମଞ୍ଜରୀ —
ଦର୍ଶିତ ନୟନମନ-ବିହଙ୍ଗ-ପଞ୍ଜରୀ,
ତବ ସହଚରୀ, ଶୋଭାଲକ୍ଷ୍ମୀ, ପୁଷ୍ପଲକ୍ଷ୍ମୀ,
ପଳାଇଲେ କିଏ ତାହିଁ ଛନ୍ନଭଙ୍ଗ ଦେଇ,
ପଳାନ୍ତି ଯେସନ ଦେଖି ଅରଣ୍ୟବାସୀଏ
ମହାବଳୀ ମହାବଳେ—ଜୀବକୁଳ-କାଳ,
ଜିମ୍ଭା ଯଥା ବ୍ୟାଘ୍ରେ ହେରି ତ୍ରାସେ ମୃଗଯୂଥ
ବନ-ସର-ଖଗଦଳ, ସଂଯତ ସରଳ,
ଛୁଟନ୍ତି କାନନକୁଞ୍ଜେ ପଳାଇ ସତ୍ୱର ।
ସେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମଣିବନ୍ଧ, ସେ ଲତା ମୁକୁଟ,
ପଲ୍ଲବ-ପ୍ରବାଳ-ମାଳ, ଯେ ମହାଭୂଷଣେ
ସଜାଇଥିଲ ମୋତେ ସାଦରେ ସ୍ୱକରେ,
ଛଡ଼ାଇ ନେଲା ତା କ୍ରୂର ନିଦାଘ-ପିଶାଚ,
ସେ ମହିମା ସେ ବିଭବ ହରିଲା ସେ ଖଣ୍ଡ ।
ପେଣ୍ଡୁବାଳେ ଶୋଷି ଫୁଲ ନାଗର ପତ୍ରଏ
ହସୁଥିଲା ଯେ ପାଦପ—ଲତାନାଥ, ହାୟ,
ନିଦାଘର କ୍ରୋଧାନଳେ ଗଳିତ ସେ ଜଣ,
ହରନେତ୍ରାନଳେ ଯଥା ପୁଷ୍ପଧନୁ ସ୍ୱାମୀ
ପୁଷ୍ପଧନ୍ୱା, ବିଶ୍ୱଶୋଭା-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-ସମ୍ରାଟ,
ତରୁଣ-ତରୁଣୀ-ହୃଦ-ଅବାଧ-ସନ୍ଧାନୀ ।
ବୃଷ୍ଟି ରୂପେ ବୃଷ୍ଟିନାଥ ଭ୍ରମିଲେ ଗଗନେ
ହୁଙ୍କସ୍ତ ଗର୍ଜନେ, ଅହୋ, କି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତେଜ,
ମନେ ହୁଏ ଜ୍ୟୋତିର୍ମତୀ ଜନନୀ ତାଙ୍କର
ବଢ଼ାଇଥିଲେ ବା ତାଙ୍କୁ ସିଂହୀ ଦୁଗ୍ଧପାନେ ।
ଅନଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରବି ଚାହିଁଲେ ସରୋଷେ,
ଜନ୍ମିଲ ସେ ଦୃଷ୍ଟି ମୋର ଦେହେ ମୃତ୍ୟୁବାଣ,
ପ୍ରତେ ହେଲା ଯେସନ୍ତେ, ମୁଠା ମୁଠା ଅଗ୍ନି ଗୁଣ୍ଡି
ଦେଉଛନ୍ତି କେହି ବା ଛାଟି ଚୌଦିଗେ ସତତ ।
ଧୂଳିକଣା ଗଲା ଜଣା ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ସଦୃଶେ
ନ ପାରି ସହନ୍ତେ ପକ୍ଷୀ—ବନବୈତାଳିକେ
ବୃଷ୍ଟି-ସାଗରର ରୁଦ୍ର ଅନଳ ତରଙ୍ଗେ
ଲୁଚିଲେ ପାଦପ-କୋଡ଼େ, ପତ୍ର-ଅନ୍ତରାଳେ ।
ଅନନ୍ତଯୌବନା ମୁହିଁ, ତଥି ଦେଲା ଦୃଷ୍ଟି
ଅଭାଗ ଜରତୀ ମୋତେ, ଶୋଷି ରକ୍ତ ଦେହୁଁ,
ଯଥା ଉତ୍ତମର୍ଣ୍ଣ ଶୋଷେ କଳନ୍ତର-ରକ୍ତ
ଅଧମର୍ଣ୍ଣ ପିଣ୍ଡୁ, ଚିରଶୋଷଣ-ନିପୁଣ ।
ତେତେ ବଖାଣିବ ପୋଡ଼ା ଦୁଃଖର କାହାଣୀ,
କିଏନେ ଦହେ ରବି, ସ୍ୱୟେ ଦାବାନଳ ଦହେ
ମୋ ବନ-କୁନ୍ତଳ, ଖେଳେ ଅବହେଳେ ଅବା
ଦନ୍ଦେ ମଣିକୁଣ୍ଡଳିନୀ ଅନଳଫଣିନୀ,
ଜିମ୍ଭା ଖେଳେ ଘନକୋଳେ ଘନ-ବିନୋଦିନୀ
ସୌଦାମିନୀ ଘନକାଳେ, ତନ୍ତ୍ର ହେମହାସୀ ।

ଦେଖିଲି ସ୍ୱପନେ କିଏ ପୁରୁଷରତନ,
ସୁନ୍ଦର ପିରୁଳୀ, ପୁଷ୍ପ-ଭୂଷଣେ ଭୂଷିତ,
ପୁଷ୍ପ ଶରଛଦ, ପୁଷ୍ପ-ପ୍ରହରଣଧାରୀ,
ରସାଳ-ବକୁଳ-ଚୂଡ଼ା ଶୋଭେ ମସ୍ତକେ,
ଧନୁର ତାହାର ଫୁଲଗୁଣ, ପୁଷ୍ପ ତାହା
କେଶର-କୁସୁମ-ଶରେ, ଅଗସ୍ତି କୁସୁମ
ଫୁଲଧନୁ, ଗୁଣ ତହିଁ ଶିଳୀମୁଖପନ୍ତି ।
ସେ ପୁରୁଷ କର୍ଣ୍ଣମୂଳେ ଦେଉଛି ପିନ୍ଧାଇ

ନାସାଗ୍ର ପ୍ରବାଳଖଚୀ ହୀରକ କୁଣ୍ଡଳ,
ସୁନାସି ସୁବର୍ଣ୍ଣହାର ଲମ୍ବାଇଛନ୍ତି ବକ୍ଷେ ।
ଫୁଟିଅଛି କେତେ ଫୁଲ ତଳପାଶେ ତାର,
ଫୁଟିଛି ସେବତୀ, ଗଢ଼ି ପ୍ରଶ୍ନରୂପ ଯାର
ସୁବର୍ଣ୍ଣେ ସ୍ପନ୍ଦନଶୀଳ ଶୋଭନ୍ତି ଶୋଭାରେ ।
ତାହିଁ କର୍ଣ୍ଣିକାର କେତ ବନଶ୍ରୀ କର୍ଣ୍ଣେ
ପିନ୍ଧାଇଛି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଚମ୍ପା, ତାହିଁ ବା ମନ୍ଦାର
ଅମନ୍ଦ ସୁନ୍ଦର ତନୁ ସିନ୍ଦୂରନିନ୍ଦିତ—
ଦେଖାଇ ଦୋଳୁଛି ଗର୍ବେ ଗୌରବିତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ତାହିଁ ତୁରିଅନା ହୋଇ କୁସୁମେ ତୁରିତ
ସମରୂପ ପୁନ୍ନାଗକୁ କରେ ପରିହାସ, *
ଧାଇଁଛନ୍ତି ତଳପାଶୁ ଅଳିଏ ସତ୍ୱରେ
ସ୍ପୃଷ୍ଟ ପ୍ରଭ, ପ୍ରତେ ହୁଏ ସ୍ୱଜନ୍ୟସମାଜ
ଧାବିତ କି ସ୍ୱୟମ୍ବରେ କନ୍ୟାଲାଭ-ଆଶେ ।
ଏହିପରି କେତେ ଫୁଲ ଫୁଟିଛି ଗହଳେ
ସେ ପୁରୁଷ କେନ ପାର୍ଶ୍ୱେ, ପୁରତେ, ପଶ୍ଚାତେ,
ତାହା ପୁଷ୍ପହାସେ ମିଶି କୁସୁମର ହାସ,
ଦିଶନ୍ତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କେନ କେନଙ୍କ ପ୍ରଭାରେ ।
କିଏ ସେ ପୁରୁଷମଣି ଚରାଚର-ସ୍ଥିତ,
ପାରିବ କି କହି ? ତୁମ୍ଭ କହିବା ଆଗରୁ
କହୁଛି ମୁଁ, ସେ ପୁରୁଷ ଦୀନା ଧରଣୀର
ହୃଦୟଚନ୍ଦନ, ତାର ଧ୍ୟାନର ଦେବତା,
ଏଥିରେ ଯଦ୍ୟପି ତୁମ୍ଭେ ନ ପାରିବ ଚିହ୍ନି,
ଚିହ୍ନା ଦେବେ ଚିହ୍ନାଇଛି, ତୁମ୍ଭେ ସେ ପୁରୁଷ ।
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ସ୍ୱପ୍ନ, ହାୟ, ତାହିଙ୍କି ବା କହି
ସୃଜିଲେ ସ୍ୱପନେ କରି ଅଳ୍ପାୟୁ ସଂସାରେ,
ସତ୍ୟହୀନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସୁଖ-ସ୍ୱପ୍ନ ମିଠା,
ମଧୁର, ବ୍ୟର୍ଥତା ସୁଦ୍ଧା ଶୁଭ ସମ୍ବାଦର ।
କେତେ ଯେ ଦୁଃଖିତା ମୁହିଁ ତୁମ୍ଭର ଅଭାବେ,
କି ଲେଖିବ ପ୍ରାଣାଧିକ ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପତ୍ରୀରେ,
ଅସ୍ତୋନ୍ମୁଖ ରକ୍ତ ରବି ଅସ୍ତାଚଳଚୂଳେ
ଚାହାନ୍ତି ସେ କାଳେ ଫେରି କମଳିନୀ ପ୍ରତି,
ଫୁଲକୁଳ-ସୁନ୍ଦରୀ, ସଙ୍ଗିନୀ ତାଙ୍କର,
ସେହିକାଳେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସ୍ମରି, ହୁଏ ମୁଁ ବ୍ୟଥିତ ।
ଅଳ୍ପକ୍ଷଣେ ଦେଖି ପୁଣି ପ୍ରେମିକ ଚକୋର ,
ଉଡ଼ିଯାଏ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ପ୍ରେୟସୀ ବଦନ
ବୃକ୍ଷାନ୍ତରେ, ଯାପିବାକୁ ବିଚ୍ଛେଦ-ରଜନୀ,
ଭାବେ ହାୟ, ଯିବାବେଳେ ତୁମ୍ଭେ ଏହିପରି
ବାଟେ ଫେରି ଚାହି ଚାହିଁ ଯାଉଥିବ ମୋତେ,
ନ ଥିଲା ଦେଖଣେ ମୋ ଦୃଷ୍ଟି ଅଶ୍ରୁବଶଲୋଳେ,
ତୁମ୍ଭ ଦର୍ଶ ଲଭିବାରେ ହୋଇ ଅଭାଗିନୀ,
ଭୁଲିଲି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ, ଧିକ ଅକୃତଜ୍ଞା ମୁହିଁ !

ଆସିଲା ନିଦାଘ ଶେଷେ ଶୀତଳ ପ୍ରାବୃଟ,
ଦିଗନ୍ତ ମହିମାବନ୍ତ, ବାରିଦ-ବାହନେ ।
ଆଷାଢ଼ ପ୍ରଥମ ଦିନେ ମେଘ-ଦୂତହାତ
ପେଷିଲା ବାରତା ଯକ୍ଷ ବିରହବ୍ୟାକୁଳେ
ପ୍ରିୟା ପାଶେ, ଦେଖି ତାହା ଇଚ୍ଛିଲି ପ୍ରେରିବି
ଭବ ଭଳି ଦୂତ; ମାତ୍ର ବୃଥା ଆଶା, ହାୟ,
ସେ ଦୁର୍ଯୋଗେ ତାହାକୁ ବା ପେଷିବ,କେ ଯିବ,
କେବଣ ଅଜ୍ଞାତ ଦେଶେ ଖୋଜିବ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ,
ଭାବି ଭାବି ଅବଶେଷେ ହେଲି ମୁଁ ହତାଶ ।
ଧାଇଁଲେ ବାରିଦେ ସଦା ଗହନ ଗଗନେ
ତରଙ୍ଗ ଭୈରବ ରବେ, ଗର୍ଜନ୍ତି ଯେସନ
ସିନ୍ଧୁରେ ପ୍ରଳୟକାଳେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ କମ୍ପାଇ ।
ସେ ଶବ୍ଦେ ବଧିର ହୋଇ ଥରିଲା ଗଗନ,
ଥରିଲି ମୁଁ, ବାତେ ଯଥା ଚଳଦଳ-ଦଳ,
ବିଦାରି ବାରିଦ ବକ୍ଷ ଉଠିଲା ପ୍ରଜ୍ୱଳ
ମୁହୁର୍ମୁହୁ ସୌଦାମିନୀ, ଘନ-ପ୍ରଣୟିନୀ,
ବହେ କି ଅନଳ-ନଦୀ, ଆଶୁଗା, ଅସ୍ଥାୟୀ ?

* ତୁରିଅନା ଓ ପୁନ୍ନାଗ ପୁଷ୍ପର ବର୍ଣ୍ଣ, ଗଠନ ଏବଂ ସୁବାସ ଏକା ଭଳି ।

ହେଲା ସୃଷ୍ଟି ବିଦ୍ୟୁଚ୍ଛଟା, ହେଲା ଦିନ ଯେଣ—
ବିଦ୍ୟୁଦ୍ଦୀପ୍ତ, ବିଦ୍ୟୁତ୍ସ୍ୱନ, ବିଭୀଷିକାମୟ ।
ବଜ୍ରରେ ହେଲା ମୋ ମୁଣ୍ଡେ କୋଟି ବଜ୍ରପାତ,
ହେରି ମୋ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଖେଦେ କାନ୍ଦିଲା ଗଗନ,
କାନ୍ଦିଲେ ମୋ ଗିରି, ନଦୀ, କାନ୍ଦିଲି ମୁଁ ଆର୍ତ୍ତେ ।
କେତେ ଯେ ଲୋତକ ଫୁଲ ଆକାଶ-ନୟନେ,
ହେବ ନାହିଁ କଳି, ଦେଇ ଅନର୍ଗଳ ଢାଳି
ତାହା, କଲା ଅଭିଷିକ୍ତ ମୋତେ ଅନୁକ୍ଷଣ ।
ଶ୍ରାବଣର ଧାର ସହ ବର୍ଷିଲା ମୋ ଶିରେ
ବହୁ ଦୁଃଖ—ବହୁ ବ୍ୟଥା ବେଦନାର ଧାର,
ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ମୋ ନୟନୁ ବର୍ଷି ଅଶ୍ରୁଧାର
ବହି ଶୈବଳିନୀରୂପେ, ହୋଇ ପୂର୍ଣ୍ଣଗର୍ଭା—
କୂଳଙ୍କଷା, ବୁଡ଼ାଏ ସେ ମୋତେ, ତହିଁ ଖେଦେ
କହେଁ ମୁଁ ଅଶ୍ରୁକୁ, କଏ ଗୋଷ୍ପଦ ରେ ତୋତେ
ଦୀନ ଭାଗ୍ୟହୀନ, ହାୟ, ଏ ନବୋଧ ଭୁଲି,
ଯେ ଗୋଷ୍ପଦ, ସେ ତ ଯାଇ ଦୂରେ—ବହୁ ଦୂରେ ।
ବଜ୍ର ସହ ବିଦ୍ୟୁତର ଏ ବିବାହୋତ୍ସବ,
ଶୌର୍ଯ୍ୟ ସହ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଏ ମହାମିଳନ,
ବଡ଼ ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ଦୃଶ୍ୟ ଭାବୁକ ନୟନେ,
ଶୌର୍ଯ୍ୟ ସିନା ସୁଷମାର ଉପଯୁକ୍ତ ବର,
ମାତ୍ର ମୋ ନୟନେ ବିଷ, ଯେଣୁ ତୁମ୍ଭ ସହ
ମୋ ମିଳନ, ଶୋଭା ସହ ଶୋଭାର ମିଳନ ।
କେବେ ବା ପ୍ରବଳେ ବହି ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ
କରେ ମୋତେ ବ୍ୟସ୍ତ, ଭୀତ, ତରୁବର୍ଗ ମୋର
ଭୟେ ହୋଇ ନତଶିର, ନମନ୍ତି ତା ପଦେ
ଯୁକ୍ତକରେ, ମହାଭୟେ ମୁଦେ ମୁଁ ନୟନ ।
ଦିଶେ ଯଥା ଊର୍ମିହୀନ ତମଃସିନ୍ଧୁ-ଛବି,
ବୁଡ଼ାଏ ସେ ଚରାଚରେ, ଗ୍ରାସେ ଅନନ୍ତରେ,
ନ ଥାଏ ତାହାର ଶିରେ ନବସ୍ତ୍ରବେଷ୍ଟନେ
ତାରା-ମୋତିମାଳା, ସ୍ନିଗ୍ଧ ତରଳା ମଞ୍ଜୁଳା ।
ନ ଶୋଭେ ଯାମିନୀ ଭାଲେ ଯାମିନୀମୋହନ
ଇନ୍ଦୁ, କ୍ଷୀରସିନ୍ଧୁନିଧି, ଶିରୋମଣିରୂପେ,
ଇନ୍ଦୁପକ୍ଷ ସ୍ୱନେ ଦିଶେ ନିରିନ୍ଦୁ ଗଗନ ।
ମୋ ବନ-ମୟୂରପୁଞ୍ଜ, ପ୍ରକାଶଇ ପକ୍ଷ
ଚୋରି କରି ବର୍ଣ୍ଣଶୋଭା, କେବେ ବା ଦିବସେ
ଉଦେ ହୁଏ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ, ପ୍ରଭେ ହୁଏ ଯେତେ
ବିଶ୍ୱକର୍ମା କର୍ମଶାଳା ଉଠି ରଙ୍ଗରେଣୁ
ଯାଉଛି ଗଗନ-ଗର୍ଭେ ବନାବାରେ ଉଡ଼ି !
ମୋ ବର୍ଣ୍ଣଚୋର ସେତୁ, ଦେଖିଲେ ତାହାକୁ
ଦଗ୍ଧି ଉଠେ ଅସ୍ଥି ମୋର ଅସମ୍ଭାଳ କ୍ରୋଧେ ।
ନିଦାଘ-ସନ୍ତପ୍ତ ଦେହ କରେ ସୁଶୀତଳ
ଅମୃତ-ସଲିଳ ସେତେ ବର୍ଷାଦାନ; ମାତ୍ର
ଅତି ଅନୁଗ୍ରହ ହୁଏ ଅନର୍ଥର ହେତୁ ।

ତଦନ୍ତେ ଶରତ ଆସି କଲା ସ୍ୱାଗତ
ଲମ୍ବାଇ ମାନସଗାମୀ ରାଜହଂସାବଳୀ—
ଜୟମାଲ୍ୟ କଣ୍ଠେ, ଜହ୍ନିଲତା ହେମଛତ୍ର
ଟେକିଲା ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ, ଦେଲା ହର୍ଷେ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି
ଶରତବାନ୍ଧବୀ ସ୍ନିଗ୍ଧଗନ୍ଧା ଶେଫାଳିକା
ଶରତ ପଦ୍ମରେ, ଭକ୍ତିପ୍ରୀତି ଭେଟିରୂପେ ।
ରଚିଲା ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଛନ୍ଦେ ନିର୍ଝରା ଗାତକୀ
ଏ ଅଜ୍ଞାତ ମର୍ମବ୍ୟଥା—କରୁଣଗୀତିକା,
ମୁଖ ତାର ଅତି ମ୍ଳାନ, ହାୟ, ମ୍ଳାନ ଯଥା
ଜନ୍ମଭୂମି ନିର୍ବାସିତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ମୁଖ ।
ନିଜର ସ୍ୱଚ୍ଛେଦ-ଅଶ୍ରୁ ଅର୍ପି ମୋ ନୟନେ
ତାପାରେ ହସିଲା ବସି ଗବାକ୍ଷମୁଖେ
ଶ୍ୱେତଗାତ୍ରୀ କୁମୁଦିନୀ, ହେରି ଚନ୍ଦ୍ରେ ନଭେ
ଘନ-ବନ୍ଧମୁକ୍ତ, ଫୁଟି ଉଠେ ମୁଖେ ତାର
ଆନନ୍ଦ-ଆଲୋକ, କେତେ ଅନୁରାଗ ବୋଳା
ସେ ଚାରୁ ଚାହାଣି ଠାଣି, ହସେ କେଣେ ଇନ୍ଦୁ
ପ୍ରିୟା ମୁଖ ଚାହିଁ, ଲଗେ ହାସ୍ୟାନନମୟ ।
ମଧୁର ମିଳନଗୀତ ହୃଦୟ ତନ୍ତ୍ରୀରେ
ଗୀତ ହୁଏ ଝଙ୍କର, ସେ ଶୁଭ ଗୀତର
ନୀରବ ପ୍ରେମର ମୌନ ମଧୁର ରାଗିଣୀ,

ସେ ରହସ୍ୟ ଭାଷା, ବେନି ବୁଝନ୍ତି ବେନିର ।
ଶରଦ-ଶାସନେ କ୍ରମେ ଶୁଖି ଆସେ ମୋର
ପ୍ଳାବିତ ପଙ୍କିଳ ବକ୍ଷ, ସୁଖଦ ଶାସନ
ତାର; ମାତ୍ର ତହିଁ ଥାଏ ବର୍ଷା ଉପସର୍ଗ,
ନୁହେଁ ତା ଶାସନ ତୁମ୍ଭ ଶାସନସଙ୍କାଶ
ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର, ପୂର୍ଣ୍ଣ, ତୁମ୍ଭର ଶାସନ
ନାହିଁ ଉଷ୍ଣ ନାହିଁ ଶୀତ, ଯଥା ତବ ସଖା
ମଳୟ ଅନିଳ, ପ୍ରାଣମନତୃପ୍ତିକର,
ବସନ୍ତର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ସେ ଅର୍ପେ ମୋ ଆତ୍ମାକୁ ।
ଶାରଦ ଶାସନନୀତି ଶୀତଳ, ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ,
ନାହିଁ ତହିଁ ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ଅତଃ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାହା,
କେବଳ ମଧୁର ନୀତି ନୁହେଁ ବାଞ୍ଛନୀୟ,
ଶୌର୍ଯ୍ୟଶୂନ୍ୟ ରାଜନୀତି ମେରୁଦଣ୍ଡହୀନ,
ନୁହେଁ ତହିଁ ଜୀବନର ନବତ୍ୱ ସତେଜ,
ତେଣୁ ଉପାଦେୟ ଅମ୍ଳମିଶ୍ରିତ ମଧୁର,
ଥିବାରୁ ଅମ୍ଳତା ସିନା ପକ୍ୱ ରମ୍ଭା ଫଳେ
ହୁଏ ତାହା ରୁଚିକର, ପୁଷ୍ଟି ତୁଷ୍ଟିପ୍ରଦ ।

ଶରଦନ୍ତେ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁଣ୍ୟ-ଆମନ୍ତ୍ରଣେ
ଆସେ ହେମନ୍ତ ଋତୁ, ନବଅଧିରାଜରୂପେ ।
ସ୍ୱସ୍ତ୍ରାବୃତ ଅଶାନ୍ତ ସେ, ଶୀତଳ ପରଶେ
ପୋଡିଦିଏ ପଦ୍ମବନ—ମୋର ବରଭୂଷା,
ତଥି ଶ୍ଳେଷଚ୍ଛଳେ ତାକୁ କରେଁ ମୁଁ ଭର୍ତ୍ସନା—
"ନୋହୁରେ ତୁଷାର ଅଟୁ ତୁ ହୀନ ବର୍ବର ।"
ବର୍ଷିଲି କାକର ଦ୍ରବେ, ବର୍ଷିଲି ତା ସହ
କାଶ ଜ୍ୱର ଇତ୍ୟାଦି ବହୁବିଧ ବ୍ୟାଧି,
ହୁଲହୁଲିଆ ପବନେ ନ ବାଟିଲା ଶସ୍ୟ,
କ୍ରମ ବୃଷ୍ଟି, ତହିଁ ପରେ ପାହାନ୍ତିଆ ଶୀତେ
ସିକ୍ତଦେହେ, ଯାପେ ମୁହିଁ ରଜନୀ ଥରି ଥରି,
ଥରେ ଯଥା ଚାଟ ରୁଷ୍ଟ ଅବଧାନ ଦଣ୍ଡେ ।
ପ୍ରଭାତେ କାର୍ତ୍ତିକବ୍ରତୀ ପୁଣ୍ୟ ଶଙ୍ଖ ସ୍ୱନେ
ଛୁଟିଯାଏ ନିଦ୍ରା ମୋର, ମଣେ ମୁଁ ତାହାକୁ
ତବ ଆଗମନୀ ବାଦ୍ୟ; ମାତ୍ର ବୃଥା ଆଶା,
ଆଶା ସିନା ଖାଲି ଶୂନ୍ୟ ପାଦପର ଛାୟା,
ଛାୟାବୃକ୍ଷେ ସମ୍ଭବେ କି କେଉଁ କାଳେ ଫଳ ?
ଦେଖେଁ ଚକ୍ଷୁ ଫେଡି, ଅଗ୍ରେ ରହିଛି ଉନ୍ମୁକ୍ତ
ହେମନ୍ତ ରଚିତ କାବ୍ୟ, ପଢେଁ ତାହା; ମାତ୍ର
ହୁଏ ନାହିଁ ଆତ୍ମା ଆର୍ଦ୍ର ତହିଁ, ନାହିଁ ତହିଁ
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ତରଙ୍ଗ ଆବେଗ,
ନାହିଁ କୋକିଳର କୁହୁ କମ୍ପା ଡେଣା-ଡେବା,
ହେ ନୀରବ କବିମଣି, ତବ କାବ୍ୟ ସହ
କି ଗୁଣେ ଯୋଖିବି ଭଲା ସେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟକୁ,
ଅଙ୍କିତା—ମହତ ସହ ଅଧମ ଉପମା,
ବାସ୍ତବିକ କଣ୍ଠେ କରେଁ ସାଙ୍ଗ କାବ୍ୟ ପାଠ ।

ଅନନ୍ତର ଆସେ ଶୀତ, ଅହୋ, ସେ କଷ୍ଟର
କି ଭୀଷଣ ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ, ପରଶେ ତାହାର
ଅଚଳ ସଚଳ ହୁଏ, ସଚଳ ଅଚଳ ।
ଦିଶିଲା ଶରୀର ମୋର ଶ୍ରୀହୀନ ପାଣ୍ଡୁର,
ଦଳିତ କଜ୍ଜଳନିଭ ଦିଶିଲା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
କାବକାନ୍ତି, ଆନକାନ୍ତି ମଳିନ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ।
ତରୁ ଅବିଧବା ହୋଇ ଭୂଷଣ ବିହୀନେ
ଧରିଲି ବିଧବା ବେଶ ହାୟ ମୁଁ ଅଭାଗୀ ।
ଘୋର ଶୀତେ ବସିଗଲା ରକ୍ତ ଘନ ହୋଇ,
ପ୍ରତେ ହେଲା ଲିପ୍ତ ଯଥା ତୁଷାର ପ୍ରଲେପ,
ଫାଟିଗଲା ଅସ୍ଥିଚର୍ମ ହୋଇ ପିଣି ପିଣି,
ଝିଲିମାରି ହସ୍ତପଦ ହେଲାକ ଅସାଡ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ସୃଷ୍ଟି, ପ୍ରାତେ ଘନ କୁଜ୍ଝଟୀରେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯଥା କ୍ରୋଧୀ ହୃଦ କ୍ରୋଧାନଳ ଧୂମେ,
ସେ ଧୂମ୍ର-ସାଗରଗର୍ଭେ ବୁଡି ତରୁତତି
ଜୀବନ୍ତେ ଦିଶିଲେ ସର୍ବେ ପ୍ରେତମୂର୍ତ୍ତି ଯଥା,
ଲୁଚିଗଲା କୁହୁଡିରେ ଅନନ୍ତ ଆକାଶ,
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ଦିଗମ୍ବର, ଦିଗମ୍ବର ପ୍ରାୟ
ଦୋଳି ହୋଇ କଳେବରେ ରଜତ ବଲ୍କଳ

ଧଶ୍ୱର ଛ ଯଉଭୂଷ, ସାର୍ଥକ ସ୍ୱନାମ ।
ଶୀତେ ହୋଇ ଜୀବନ୍ମୃତ ଅଛିଲି ନୈରାଶ୍ୟେ,
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଆସି ତୁମ୍ଭ ପ୍ରିୟଦୂତୀ
ଫୁଲରୁଇଁ କଲା ମୋତେ ଆଶ୍ୱାସ ପ୍ରଦାନ,
ଆଶ୍ୱାସେ ଯେସନ ପ୍ରାତେ ପୂଷାଦୂତୀ ଉଷା
ପୂଷାପ୍ରିୟା ପଦ୍ମିନୀକୁ, ଦିଶେ ତହୁଁ ଧନୀ
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ହାସ୍ୟମୁଖୀ, ପାଟଳବରଣା ।
ଦେଖିଲି ଆବର ଏକ ମଙ୍ଗଳ ସଙ୍କେତ-
ଚୂତରାଜ ଅଙ୍କେ ବସି ଚୂତରାଜଜେମା
ମଞ୍ଜରୀ ସୁନ୍ଦରୀ, ଚାରୁ ହୈମ-କଣ୍ଠିନୀ,
ଆଚରନ୍ତି ସ୍ୱୟମ୍ବର-ବ୍ରତ । ଅଳିରାଜ,
ବାୟୁରାଜ, ପିକରାଜ ଆଦି କେତେ କେତେ
ଖ୍ୟାତନାମା ଖ୍ୟାତଯଶା ରାଜା ମହାରାଜା,
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ଚଉପାଶେ ତାର, କଇରବେ,
ହଳଦୀବସନ୍ତବଧୂ, କାଞ୍ଚନ-କୁତୁଳା—
ବୀଣା ବାଣୀ ସୁପ୍ରବୀଣା କନ୍ୟା ସଖୀ ପ୍ରାୟ
ଉଭା ହୋଇ କନ୍ୟା ପାଶେ ଅର୍ପୁଛି ତାହାକୁ
ରାଜନ୍ୟମଣ୍ଡଳ କୁଳଶୀଳ ପରିଚୟ—
ଲଳିତ ମଧୁର ସ୍ୱରେ—ପୁଲକବାଞ୍ଛିତ ।
ମଧୁ, ତୁମ୍ଭେ ଆସିବ ଏ ମହାସ୍ୱୟମ୍ବରେ
ନିଶ୍ଚେ, ବାନ୍ଧି ଏ ଭରସା, ଅଛି ପଥ ଚାହିଁ,
ଚାହିଁ ଥାଏ ତାର-କେକେ ନିଶୀଥିନୀ ଯଥା
ନିଶାନାଥ ପଥ, ବ୍ୟଗ୍ର ବ୍ୟାକୁଳ ନୟନେ,
ପ୍ରବେଶିଲେ ଆସି ତୁମ୍ଭେ ଋତୁକୁଳନାହା,
ଧୋଇଦେବ ପଦ ତବ ଆନନ୍ଦ-ଲୋତକେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

—ଭ୍ରମର ପ୍ରତି କୁସୁମସୁନ୍ଦରୀ—

ପ୍ରଣମେ ପୟରେ ତବ ଅଳିକୁଳରାଜା,
ଋତୁରାଜ ଏ କୁସୁମ—ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ତାରକା,
ପ୍ରଣମେ ପାଦପ-ପଦେ ନତଶିରେ ଯଥା
ମୋର ଲତା-ମାତା, ଧୀର ସମୀରେ ଦୋହଲି ।
ଶୁଣ ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ, ଦୀନା ବନବାସିନୀର
ଲୋତକ-ଲିଖିତ ଲେଖ—ବିରହବାଞ୍ଛିତ,
ପେଷିଲି ମୁଁ କୃଷ୍ଣକାନ୍ତ, ମନ୍ଦ-ଦୂତୀ ହାତେ,
ପେଷିଲା ଯେସନ କୃଷ୍ଣ-ବିରହ-ବିଧୁରା
କୃଷ୍ଣପ୍ରାଣାଧିକା ସଖୀ ରାଧିକା ଗୋପିକା
ଲେଖହସ୍ତେ ଲଳିତାକୁ, ଅପ୍ସରଦଲତା,
(ଜମ୍ବୁ ରୂପ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦୀପେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଶଳକା)
କୃଷ୍ଣ ପାଶେ, ବୃଷ୍ଣିବଂଶ-ସିନ୍ଧୁ-ସୁଧାନିଧି ।
ଶୁଣିଥାଇ ବେଳୁଁ ନାଥ, ଅନ୍ଧାର ଅକ୍ରୂର
ବସାଇ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ହାୟ ସମୀରଣ-ରଥେ,
ବଂଶରନ୍ଧ୍ର ଭଂସସ୍ତୁରେ, ଆତୁର ମୁ ଅଛି,
ହେ ବଂଶୀବାଦକ, ବାଇ ମୋହନ ମୁରଲୀ,
ରଖ ତବ ଏ କୁସୁମ ରାଧିକା ଜୀବନ ।
ପାଦପର ନେତ୍ର ମୁହିଁ ହେ ନୀଳମାଣିକ୍ୟ,
ତୁମ୍ଭେ ସେ ନେତ୍ରର ଡୋଳା, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୁନ୍ଦର ।
ଭୁଞ୍ଜୁଛି ମୁଁ ଯେ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ପ୍ରଶନିଃଶ୍ୱାସରେ
ଯେ କହିବ ତାହା, ଦୁଷ୍ଟ ପାପିଷ୍ଠ ପବନ
ଲଗାଇଛି ହଠ ସଦା, ଢାଳୁଛି ବିରକ୍ତ
ମୋତେ, ମଧୁପ୍ରତ୍ୟାଶାରେ କେତେ କଷ୍ଟେ ଅଛି,
କେବେ ଚଳ ଦିଏ ଗାଲ, ମରମର ସ୍ୱରେ,
କେବେ ବା ପ୍ରହାରି ପଦେ କରେ ମୋତେ ହାୟ
କ୍ଷତବିକ୍ଷତାଙ୍ଗ, ମାତ୍ର ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ
ନ ଦିଏ ମୁଁ ମକରନ୍ଦ, ଯା ତୁମ୍ଭର ପ୍ରାପ୍ୟ,
କି ଗୁଣେ ଲଭିବ ତାହା ପାଷଣ୍ଡ ବର୍ବର ?

ନାସ୍ତିକ ଚଣ୍ଡାଳ ପକ୍ଷେ ଦେବଭୋଗ୍ୟ ସୁଧା
ନ ପରଶି, ଫିଙ୍ଗି ଦେବା ବରଂ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।
ତୁଇଁ କ ନାରବୀ ବର୍ଣ୍ଣ ମହାମନ୍ତ୍ର ତାହିଁ ?
ସ୍ୱଭାବେ ଅବଳା ମୁହିଁ ସଲିଳ-କୋମଳା,
କି କରିବ ବଳେ ଦୁଷ୍ଟ ହରିବା ମୋ ବାସ,
ହରିଲା ଯେସନ କ୍ରୂର ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଃଶାସନ
ପାଣ୍ଡବ-ମହିଷୀ କୃଷ୍ଣା ଯାଜ୍ଞସେନୀ ବାସ
କୁରୁସଭା ମଧ୍ୟେ, ହାୟ ଗୁରୁଜନ ଆଗେ ।
କେତେ ବଡ ମହାବଳ, ଭୀଷ୍ମ ଦ୍ରୋଣ ପ୍ରାୟ
(ମହାରଥୀକୁଳପତି ଶୂରେଶ-ଶାସନ)
ଦେଖି ମୋର ଅପମାନ ନ କହିଲେ କିଛି,
ଟସକି ତୁଷାର-ଅଶ୍ରୁ ବାନ୍ଧେ ମୁଁ ନୀରବେ ।
ହସଇ ହସଇ ମୋତେ, ଖସ୍ତ କରେ ଦୁଷ୍ଟ
ସ୍ଖଳନ ଗୁରୁତ୍ୱ ମୋର, ଚାଲୁଣୀ ଯେସନ
ଚଳଇ ଚଳଇ ଜାଣେ ଶସ୍ୟର ବାତୁଳ୍ୟ ।
ନାହାକୁ କହିବ ଦୁଃଖ, ଅଦୃଷ୍ଟେ ଧିକ୍କାର
ହୃଦୟର ବ୍ୟଥା ରଖେଁ ହୃଦୟେ ଗୋପନେ,
ସେ ନିର୍ବାଣୀ ବ୍ୟାକୁଳତା ଦହେ ମୋ ଅନ୍ତର,
ଦହେ ଯଥା ଦାବାନଳ ମୋ ପିତା ପାଦପେ ।
ପ୍ରକାଶଣ ଆଉ ଏତ ଦୁର୍ବନ୍ତ ମସ୍ତରୀ,
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ବର୍ଣ୍ଣଭା ଚୋରଇ କୌଶଳେ,
ଲୁଚାଇ ରଖିଁରେ ତନୁ, ଆସେ ସେ ନିର୍ଲଜ୍ଜ,
ଜିବ୍ୟରୂପେ ଭୁଲଇବା ଆଶା ବାନ୍ଧି ମନେ ।
କିନ୍ତୁ ମୂଢ଼ ଜାଣେ ନାହିଁ—ନ ଚାହେଁ ପ୍ରଣୟ
ଚହଟେଶବ୍ଦଣ ରୂପ, ବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସେବା,
ଚାହେଁ ସେ ଅନ୍ତରତମ ମିଳନ-ଅମୃତ ।
ପ୍ରଣୟର ଧର୍ମ ଏହା, କରିପାରେ ସେତୁ
ମହତ୍ତ୍ୱରେ ପରିଣତ ଅସାର କ୍ଷୁଦ୍ରତ୍ୱେ,
ଯେ ପ୍ରଣୟ ରୂପଜ, ସେ ଇତର ପ୍ରଣୟ ।
ଆପାତ ସରଳ ତାହା ଅନ୍ତିମେ ଗରଳ,
ଅଧର୍ମ ସେ, କହେ, କିନ୍ତୁ ଧାମ ଧର୍ମଆଖ୍ୟା ।
ଆରେ ମଧୁ ପ୍ରଭାଷଣ ନ ପାଇଲେ ବୋଲେ
ଭଙ୍ଗିଯାଏ ଶିରେ ମୋର ଚରଣ ପ୍ରହାର ।
କିନ୍ତୁ ଏ ପାପର ଦୁଷ୍ଟ ସମୁଚିତ ଦଣ୍ଡ
ଭୁଞ୍ଜେ ସେହି ଦଣ୍ଡେ, ଯାଏ ହାତେ ହାତେ
ଅବଳା-ଧର୍ଷଣ ଫଳ, ରାସି ତାଲୁ ପକ୍ଷୀ,
କରେ ମୋତେ ଭସ୍ମ ନାହିଁ, ରଖେ ମୋର ମାନ,
ମହତର ମାନ ସିନା ରଖନ୍ତି ମହତେ ।

ଚତୁରଙ୍ଗ ତେଜା ମୁହିଁ, ମହାମାନବତୀ,
ଉଚ୍ଚବଂଶେ ଅବତଂସ, ଜନକ ମୋହର
ବାଲକଜୟୀ, ଆସ୍ତଭ୍ୟାଗୀ, ବହୁପ୍ରାଣିସ୍ରଷ୍ଟା,
ଆବର ଅକ୍ଷୟଦାତା, ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ ତାଙ୍କ
ଦ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ଯାଗେ, ଦେବତା ଗଠନେ ।
କେତେ ବା କହିବ ଆଉ, କହେ ଏହା ମୋର
ସୌଭାଗ୍ୟ-ଗର୍ବିତ ଭାଷା—ଅମର ସତ୍ୟ ଏ ।
ବନ-ସ୍ୱର୍ଗ ଉଲୋଉମା ମୁହିଁ, ଅଣି ବହୁ
ସକଳ ସାରରୁ ସାର, ଗଢ଼ିଲା ମୋ ତନୁ,
ଚନ୍ଦ୍ରିକାରୁ ଶୀତଳତା, ବହ୍ନିତରୁ ଦୀପ୍ତି,
ଅମୃତରୁ ମଧୁରିମା, ସ୍ନେହ ଶିଶୁହାସ୍ୟ,
ଶୁଭ୍ରତା ସ୍ୱର୍ଗଙ୍ଗା ନୀରୁ, ସତୀତ୍ୱ ଗୌରବ,
ସୁବାସ ମଳୟ ଶ୍ୱାସୁଁ, ତାରରୁ ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟ,
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁଠାରୁ ଦିବ୍ୟ କାନ୍ତି, କୋମଳତା
କାମଧେନୁ ଦୁଗ୍ଧଜାତ ନବ ନବନୀରୁ,
ଏତେ ଉପାଦାନ କାହିଁ ନିହିତ ମୋ ଦେହେ ।
ଚାନ୍ଦ୍ର ସିନ୍ଧୁ ସିନ୍ଧୁ ମୁହିଁ ଖ୍ୟାତରେ ଜଗତେ,
ଶାରଦ ସୁନ୍ଦର ଇନ୍ଦୁ ନହେ ମୋତେ ସରି
ଶୋଭାପଣେ, ଥାଉ ଆନ, ଦେବାଦୃତା ମୁହିଁ,
ମୋ ବାହୀକେ ଅସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦରୀ କବରୀ ।
ସବାସ୍ତେ ବରଣ ମୋର ମଙ୍ଗଳକାର୍ଯ୍ୟରେ,
ମଧୁମକ୍ଷୀ ମୋ ଗର୍ଭରୁ ସଂଗ୍ରହଣ ମଧୁ,
ପ୍ରଦାନେ ଜଗତ ହିତେ, ଧରି ମୋ ସୁଗନ୍ଧ,
ବହନ୍ତି ଅତର ନାମେ ବିଳାସ-ଶିଳ୍ପୀଏ,
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱିତ—ତପସ୍ୱୀବନ୍ୟା ମୁହିଁ ତପସ୍ୱିନୀ,

ସେବା ମୋର ଧର୍ମ, ପ୍ରାଣ ଉତ୍ସର୍ଗିଛି ତହିଁ !
ଆଦର ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଅକ୍ଷୟ ସମ୍ବଳ,
ମୋ ଘେନ ସେମାନେ ସଦା ରଚନ୍ତି ଉପମା ।
ଏତେ ଗୁଣ ସତ୍ତ୍ୱେ ହାୟ ଇତର ହସ୍ତରେ
ଲଭେ ମୁଁ ଦୁସ୍ତର ଶାସ୍ତି, କି କହିବି ତାହା !
କରି ମୋତେ ସ୍ଥାନଚ୍ୟୁତ ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ
ପକାଏ କଣ୍ଟକାସ୍ତୃତ କଦର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ,
ପଞ୍ଚବଟୀ ବନୁ ହରି ରାବଣ ଯେସନ
ଜାନକୀ ଯୋଜନଗନ୍ଧା, ରକ୍ଷୋରାଜ୍ୟେ ନେଇ
ରଖିଲ ବେଢ଼ାଇ ଚେଡ଼ୀ କୁରୂପା କୁମୁଖା,
ବୈଦେହୀବିଳାସୀ ରାମ ଅନୁପସ୍ଥିତରେ ।
ଡାକେ ମୁଁ ଆରତେ ତହୁଁ—ହେ ମଧୁପରାଜ,
ତବ ଏ ଯୋଜନଗନ୍ଧା ଆବଦ୍ଧା ଅସ୍ଥାନେ,
ଦେଖ ଆସି ପ୍ରାଣନାଥ ଦୁଃଖିନୀ-ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ।
ହେ ମଧୁଗୁଞ୍ଜନ, ମଞ୍ଜୁନିକୁଞ୍ଜବିହାରୀ—
ରସିକ-କୁଞ୍ଜରବର, ହେ ନୀଳସୁନ୍ଦର,
ଆସି ଖରେ ଉଦ୍ଧାର ଏ ଦୁଷ୍ଟ କାରାଗାରୁ ।
ଅସୀମ ତୁମ୍ଭର ଋଣ, ଅଶୋଧ୍ୟ ଆଦର,
କେତେ ସ୍ଥାନେ ଅବା ମଧୁ ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ,
ଅଛି ତାହା ଇକ୍ଷୁଦଣ୍ଡେ, ପରିପକ୍ୱ ଫଳେ,
ପିକଭାଷେ, ଶିଶୁହାସେ, ସଜ୍ଜନ ଅନ୍ତରେ,
ମାତୃସ୍ନେହେ, ହରି-ନାମେ,ପ୍ରକୃତି ଶୋଭାରେ,
ଏତେ ମଧୁସତ୍ତ୍ୱେ, ତୁମ୍ଭେ ଆସକ୍ତ ମଧୁପ
ମୋ ମଧୁବିନ୍ଦୁରେ ଯାହା,ସୌଭାଗ୍ୟ ସେ ମୋର ।
ସ୍ୱପ୍ନେ ଏଥି ଦୁଷ୍ଟା ସୃଷ୍ଟି-ଉତ୍ଫଣା ନାଗୁଣୀ
ଦଂଶେ ଶୀଘ୍ରେ ବାରମ୍ବାର, ଆତ୍ମା ଅନ୍ତସ୍ତଳେ,
ଭାବେ ତହୁଁ ଶୋକେ,ହାୟ,ମୋ ଭାଗ୍ୟଦେବତା
ଲେଖିଛି ମୋ ଭାଗ୍ୟପଟେ ଅମଙ୍ଗଳ ଶ୍ଳୋକ
ଅଙ୍ଗାର ଲେଖନୀ ମୁନେ, ଅମଙ୍ଗଳ ବେଳେ ।
ବିଚ୍ଛେଦ ସନ୍ତାପ ପୁଣି ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସନ୍ତାପ,
ବେନି ତାପ ମଧ୍ୟେ ପଡ଼ି ଫାଟିଯାଏ ହୃଦ,
ଫାଟିଯାଏ ଶସ୍ୟ ଯଥା ପୋଷାଢ଼ୀ ତାପେ ।

ଛୁଇଁ ମୁଁ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ତହୁଁ ; ମାତ୍ର ଅପରାହ୍ଣେ
ଚେଇଁ ଉଠେଁ, ପ୍ରିୟ, ତବ ଅମୃତ ପରଶେ,
ନନ୍ଦନ ବସନ୍ତ ସ୍ପର୍ଶେ ମୃତଧରା ଯଥା ।
ଉଚ୍ଛ୍ୱସି ଉଠେ ମୋ ହିଆ ସେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ପରଶେ,
ଆତ୍ମା ହୁଏ ହର୍ଷାଞ୍ଚିତ, ଆହା, ସେ ସମସ୍ତ
କି ଆନନ୍ଦମୟ, ଭାବମୟ, ପ୍ରୀତିମୟ,
ପୁଣ୍ୟମୟ ସଜୀବ ସେ ମଧୁର ମିଳନେ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଥାଇ ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଧା କରେଁ ମୁହିଁ ପାନ ।
କେତେରୂପେ କେତେଭାବେ ସେବେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
ନିଦାଘଯୌବନେ, ଯେବେ ହୋଇ ତୁମ୍ଭେ କ୍ଳାନ୍ତ,
ଘର୍ମସିକ୍ତ, ପିପାସାର୍ତ୍ତ, କର ହେ ଶୟନ,
ମୋ ମନ୍ଦାରକୋଳେ, ବନ୍ଧୁ (କାବ୍ୟତାପ ଯଥା
ଉଷାକୋଳେ) ଯୁକ୍ତା ପ୍ରାୟ ରଙ୍ଗପାଟ ଶେଯେ,
ଲୋଡ଼ି ହୋଇ ରଙ୍ଗପାଟ ଓଢ଼ଣୀ ଗାତ୍ରରେ,
ଢାଳିଦିଏଁ ସେବାକେ ମୁଁ କେଶର ଚାମରେ ।
ଘେରି ମୋତେ ଚଉପାଶେଁ କ୍ରୁଦ୍ଧ ରୌଦ୍ରରେଖା,
ସପ୍ତ ମହାରଥୀ ଯଥା ଅର୍ଜୁନ-ନନ୍ଦନେ,
ବିନ୍ଧୁଥାଏ ଶତ ଶତ ଉତ୍ତପ୍ତ ଶଳାକା
ଅଗ୍ନିମୟ; ମାତ୍ର ତାହା ନ ମଣେ ମୁଁ ବ୍ୟଥା—
ତୁମ୍ଭ ସୁଖସ୍ପର୍ଶଲୋଭେ, ଜାଣ ତା ସକଳ ।
ଅଳିରାଜ, ବୋଲି ହୋଇ ମୋ ପୁଣ୍ୟ-ପରାଗେ
ଉଡ଼ିଯାଅ ତଳ ତଳ ମୋ ଅଙ୍କରୁ ଯେବେ
ମୋ ମଧୁ-ମକ୍ଷିକାପାନେ, ପ୍ରାତଃସମୀରଣେ,
କି ଦୃଶ୍ୟ ସେ ଆହା, ନେତ୍ରମନ ବିମୋହନ,
ସେହିକାଳେ ସୁନ୍ଦରବର, ଦିଶ ତୁମ୍ଭେ ଯଥା
ପ୍ରେମର ବିଭୂତିବୋଳା ପ୍ରେମର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ,
ମଧୁର ଝଙ୍କାର ତବ ପ୍ରଣବ ଓଁ କାର ।
ନିରେଖି ତା, ଫୁଟିଉଠେ ଆନନ୍ଦ-ଆଲୋକ
ହୃଦେ ମୋର, ପଡ଼େ ମୁଖେ ଗୌରବ ଉଚ୍ଛୁଳ ।

ସ୍ୱପ୍ନେ ଲଭେ ନଭ ସଙ୍ଗେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାର ବିବାହ,
ମନୋତ୍ସବମୟ, ବନ୍ଦ୍ୟାପିତାରୂପେ ଶଶୀ—

ତାପକ୍ଳାନ୍ତ, ଉପବିଷ୍ଟ ପ୍ରଭା-ବେଦୀ ପୃଷ୍ଠେ,
ଚୌପାଶେ ଅସଂଖ୍ୟ ତାମ୍ର, ଯୌତୁକରତ୍ନ ସେ,
ଉଚ୍ଚାରେ ଧରଣୀ ବେଦମନ୍ତ୍ର, ସୁଗମ୍ଭୀରେ ।
ନବପଣ୍ଡ ଅଙ୍କେ ବସି ଚନ୍ଦ୍ରିକା-ସୁନ୍ଦରୀ
ହସି ହସି ହେଉଥାଏ ସୁଲଜ୍ଜେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ।
ହେରି ଏ ଉତ୍ସବ ଲୀଳା—ସୁଖାମୃତ ବେଳା,
ପଡ଼ିଯାଏ ମନେ ମୋର ବିବାହ ସମସ୍ତ,
ପ୍ରାତେ ମୋର ପିତା ହାୟ, ତୁମ୍ଭ ସୁଶୀଳରେ
ସମର୍ପିଲେ ବାନ୍ଧି ବାନ୍ଧି, ପଞ୍ଚଜନପଣ୍ଡିତ
ଶିଶିର କଣିକାଚ୍ଛଳେ ଜନନୀ ମୋହର
ଲଭାସ୍ତୁଣୀ, କଳସ୍ୱନ ସମୀରଣ-ମୁଖେ
କହନ୍ତି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କେତେ ବୁଝାଇ ମଧୁରେ,
କ୍ଷମିବାକୁ ଶତ ତ୍ରୁଟି ଶତ ଅପରାଧ,
ତାଙ୍କର ଏ ପ୍ରାଣସମା ମାନିନୀ କନ୍ୟାର ।
ବରୁଣୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବ୍ରହ୍ମା, ପୁରୋହିତରୂପେ
ଉଚ୍ଚାରନ୍ତି ବିହଙ୍ଗମେ ବିବାହର ମନ୍ତ୍ର ।
ସେହି ସ୍ମୃତି,—କୀଟରୂପେ କାଟେ ମୋ ହୃଦୟ,
ତୁମ୍ଭର ବିରହ ଶୋକ ହରିନିଏ ପ୍ରାଣ;
ମାତ ମରି ସୁଦ୍ଧା ମୁହିଁ ନ ପାରେ ପାସୋରି
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ, କି ମୋହ ତୁମ୍ଭେ ଲଗାଇଛ ବନ୍ଧୁ,
ପୁଣି ଜନ୍ମ ଲଭେ ତୁମ୍ଭ ପଦସେବା ପାଇଁ,
ତୁମ୍ଭ ଲାଗି ନିତି ମରି ନିତି ହୁଏ ଜାତ ।
ଭାବେଁ ମନ-ଯାନେ ଚଢ଼ି ଯିବି ତୁମ୍ଭ ପାଶେ,
ମାତ୍ର ସେ ନ ପାରେ ବହି ଏ ପୋଡ଼ା ଶରୀରେ,
ବିନୟେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ ପକ୍ଷୀଙ୍କି ଅଶେଷ,
ଡାକେଁ ହେ ବିହଙ୍ଗରାଜ, ଦୟା କରି ତୁମ୍ଭେ
ପ୍ରଦାନ ତୁମ୍ଭର ପକ୍ଷ ମୋତେ, ଯାଏ ମୁହିଁ
ଉଡ଼ି ବନ୍ଧୁ କତି; କିନ୍ତୁ ବୃଥା ଏ ଯାଚଞ୍ଚା
ନ କରନ୍ତି କର୍ଣ୍ଣଦାନ କେହି ମୋ କଥାରେ ।
ଏକମାତ୍ର ଚକ୍ରବାକୀ, ସମଦୁଃଖୀ ମୋର,
ପ୍ରଦାନେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ମୋର ଅଶାନ୍ତ ଜୀବନେ,
ଦୁଃଖୀ ସିନା ଜାଣେ କରେ ଦୁଃଖିଦୁଃଖହାର ।

ଭାଷେ ସେ କୋମଳେ—"ଭଗ୍ନି, ନ ହ କ୍ଷୁଣ୍ଣମନା
ଏ ପୋଡ଼ାକପାଳୀ ସୁଦ୍ଧା ସମଦଶାପନ୍ନ
ତୋର, କେନାଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ଗଢ଼ିଛି ବିଧାତା
ଏକ ଉପାଦାନେ, କିବା ପ୍ରବୋଧିବି ତୋତେ ?
ନ କର ଦୁଃଖକୁ ଭୟ, ନୁହେଁ ସେ ଅଶିବ,
ଦୁଃଖଭୋଗେ ହୁଏ ଆତ୍ମା ସ୍ୱଚ୍ଛ ପରିଶୁଦ୍ଧ,
ଅଗ୍ନି ସିନା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣେ କରେ ନିର୍ମଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ଦୁଃଖଦ୍ୱାର କରି ହୁଏ ସୁଖ ଉପାର୍ଜନ,
ନ ବୁଡ଼ିଲେ ସିନ୍ଧୁଗର୍ଭେ ଶ୍ୱାସଜିଘ୍ୟା ସେଥି,
କେ କରିବ ଉପଲବ୍ଧି ମୁକୁତା ପ୍ରବାଳ,
ନ ସହିଲେ କଣ୍ଟାଘାତ ନୁହେଁ ତୋଳା ଲାଭ,
ଦୁଃଖ ପଛେ ଥାଏ ସୁଖ, ନିୟତି ନିୟମେ,
ରଜନୀ ପଛେ ଦିବା ଯଥା ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶୀତ ପଛେ
ଥାଏ ଯଥା ମଧୁମୟ ସୁଖଦ ବସନ୍ତ ।
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି କିଛିକ୍ଷଣ ରହ ଲୋ ଭଉଣି,
ନିଶା ଅବସାନ ସହ ହେବ ଅବସାନ
ଦୁଃଖ ଆମ୍ଭ ଦେନଙ୍କର, ଆଣି ଦେବ ଉଷା,
ନବୀନ ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ଜୀବନ-ବାନ୍ଧବେ ।"
ଏଣୁ କାଳେ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ଁ ହୁଁ ହୁଁଆ* ଘରଣୀ,
ହୁଁ ହୁଁ ଶବ୍ଦେ ସମର୍ଥିଲା ରଥାଙ୍ଗୀ ବଚନେ,
ତହୁଁ ମୁଁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ଉତ୍କଣ୍ଠ ନୟନେ
ଚାହିଁ ଅଛି ଉଷାପଥ, କରିବ ସେ ଉଦ୍ଧ
ତପନଦେବଙ୍କ ସହ ମୋ ପ୍ରାଣ-ତପନେ ।
ବିଭାବରୀ ଦେବୀ ପଦେ ଅବନତ ଶିରେ
କରୁଛି ଜଣାଣ, ଶୀଘ୍ର ପ୍ରଭାତିବା ପାଇଁ,
ଦୁଃଖଭୋଗୀ ଠାକୁରାଣୀ, ଅଛି ତାଙ୍କୁ ଜଣା
ବିରହ-ଯନ୍ତ୍ରଣା, ଦିନେ ଭୋଗନ୍ତି ସେ ତାହା,
ବାନ୍ଧିଛି ମୁଁ ଆଶା, ସ୍ୱୟଂ ବିରହିଣୀ ହେତୁ
ବିହିବେ ସେ କୃପା ନିଶ୍ଚେ ସମଦୁଃଖୀ ପ୍ରତି ।
କଳାହେତୁ ମସ୍ତ୍ରାଏ ନିନ୍ଦନ୍ତି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ,
କୋଟି ତୁଣ୍ଡ କୋଟି ଜିହ୍ୱା ଜନାପବାଦର,
କେ ରୋଧିବ ତାହା, ଯାଏ ଜାହିଁ ରୂପେ ତଥା

* ଧୂତୁକୂଷ୍ମା ପକ୍ଷୀ

ବିଶେଷତ୍ୱ ତା'ର, ମାତ୍ର ଚକ୍ଷୁଯାଏ ସ୍ପର୍ଶେ,
ଗୁଣ ଯାର ଶୁଭ୍ର, ହେଉ ପଛେ କଦାକାର
ସୁନ୍ଦର ସେ—ସୁନ୍ଦରର ସୁନ୍ଦର ଭୂଷଣ ।
ଅନାଦରେ କେବେ କି ହେ କଳା ବୋଲି ଦେଇ
ମଣିବର ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳେ, ବରଂ ତାହାକୁ
ବହନ୍ତି ପୂଜନୀୟବୃନ୍ଦ ବକ୍ଷେ, ଶିରୋଦେଶେ ।
ଗୁଣିଗଣ-ଶିରୋମଣି ତୁମ୍ଭେ ଗୁଣମଣି,
ଅନନ୍ୟ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ନିରେଖି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
ଫୁଟି ଉଠେ କବିଙ୍କର କଳ୍ପନା-ସୁମନ—
ହେ ସୁମନ ମନୋହର ବାସ୍ତବ ବୃନ୍ତରେ ।
କଳା ରୂପ ନୁହେଁ ନିନ୍ଦ୍ୟ, କେ ନିନ୍ଦେ ଲୋକେ?
ମହତର ବର୍ଣ୍ଣ ସିନା କୃଷ୍ଣ ଏ ଜଗତେ,
ଅନନ୍ତ ଆକାଶ କୃଷ୍ଣ, କୃଷ୍ଣ ମହାସିନ୍ଧୁ,
(ସ୍ଥିତ ଯା ଉଦରେ କୋଟି କୁବେରର ନିଧି)
ଘନ କୃଷ୍ଣ, ଗିରି କୃଷ୍ଣ, ଥାଉ ଆନ କଥା,
ଲୁହାବେ ଜଗତ ଯାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ପଦମୂଳେ,
ଜଗତ ଭରସା ସେହି ଦେବ ଜଗନ୍ନାଥ
ନୀଳାଦ୍ରି କେଶରୀ, ସତେ କୃଷ୍ଣରୂପ ଧରି ।
ପରମା ପ୍ରକୃତିରୂପା ଦକ୍ଷିଣୀ କାଳିକା
ଆଦ୍ୟା ଶକ୍ତି, ମହାବିଦ୍ୟା, ଦେବାରାଧ୍ୟା ଦେବୀ
ଆସକ୍ତ ଅସିତରୂପେ ଅତସୀ-ରଞ୍ଜିତ ।
ନୁହେଁ କଳା ଅସୁନ୍ଦର, କି ସୁନ୍ଦର ଆହା
କେଶକଣ୍ଠ, କୁରଙ୍ଗୀର ଢଳ ଢଳ ଡୋଳା,
କେତେ ରମ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀର କୁଞ୍ଚିତକୁନ୍ତଳ,
କେତେ ବା କଜ୍ଜଳ ଆଉ, ହେ ସୁନ୍ଦରମଣି,
ଯାହା ସବୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ସୃଷ୍ଟିରେ,
କୃଷ୍ଣକାନ୍ତ, ତାହା ତୁମ୍ଭ କାନ୍ତିରେ ଗଠିତ ।
କି ମଧୁର ସ୍ୱର ତବ ହେ ଗାୟକବର,
ମଧୁର ଯେସନ ଋଷି ଉପଦେଶ ରମ୍ୟ
ସଜ୍ଜନ ଦେଉଥାର, କେତେ ଶ୍ରୁତିବିନୋଦନ
ସା ରି ଗ ମ ପ ଧ ନି ସା ସ୍ୱରର ଆଳାପ ।
ହେ ସଙ୍ଗୀତବିଶାରଦ, ମଣେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
ସାଙ୍ଗୀତିକ ପ୍ରତିଭାର ନିସର୍ଗ ମୁକୁର ।
ସରଳ ସଙ୍ଗୀତ ତବ ରସଭାବମୟ,
ପ୍ରେମେ ଢଳ ଢଳ, ଯଥା ଭକ୍ତର ଜଣାଣ;
ହେଉ ପଛେ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ସେ ଅଥବା ଅସ୍ପଷ୍ଟ;
ମାତ୍ର ତାହା ନବବାଣୀ ନବଜୀବନର ।
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ସେ ବାଣୀ ମଧ୍ୟେ ଯେ ପରମ ବାଣୀ,
ଅବାଣୀର ବାଣୀ ତାହା, ଭାଷାର ସେ ଭାଷା ।
ସେବାଦାସୀପଣେ ଶିଖି ବୀଣାପାଣି ପାଦେ
ଶୁଣିଛୁ ବୀଣାର ସ୍ୱର, କିନ୍ତୁ ଶିଳୀମୁଖ,
ନାହିଁ ତହିଁ ତବ କଣ୍ଠ ବୀଣାମଧୁରିମା,
ତବ ସ୍ୱର ତୁଳନାରେ ତୁଚ୍ଛ ମଣେ ତାହା ।
ହେ ଗନ୍ଧର୍ବରାଜ*, ଖରେ ବାହୁଡ଼ ପ୍ରବାସୁ,
ଝଙ୍କାରି ଅମୃତ ତନ୍ତ୍ରୀ, ଅଳାଉ ଅମୃତ
ତୁମ୍ଭର କିଙ୍କରୀ ଏହି ବନାପ୍ସରୀ କଣ୍ଠେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ପ୍ରଭୁ, ତାର ଅତୃପ୍ତ ଲାଳସା ।

* ଗାୟକଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

—ଘନ ପ୍ରତି ଚାତକିନୀ—

କି ଦୋଷେ ବିମୁଖ ତୁମ୍ଭେ ହେ ଜୀମୂତରାଜ,
ଜୀମୂତ-ଜୀବନା ଦୀନା ଚାତକିନୀ ପ୍ରତି —
ଚିର-ତୃଷା-ଆତଙ୍କିନୀ, ତବ ପଦାଶ୍ରିତା ।
ବିଷମ ପିପାସା ମୋର, ମେଣ୍ଟେ ନାହିଁ ତାହା—
ପାପ-ଭ୍ରଷ୍ଟ ଧରା-ନୀରେ, ଅପୂତ, ଦୂଷିତ,
ହେ ବାରିଦ, ତୁମ୍ଭ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରେମ-ବାରି ବିନା ।
ତୁମ୍ଭ ପଥ ଚାହିଁଥିଲେ ଆଶା କରି ହାୟ,
ପୂରାଏଁ ଉଦର ମୁହିଁ ଆଶାରେ କେବଳ,
ଆଶା ସିନା ଶୂନ୍ୟଫଳ ବ୍ୟର୍ଥ ତପସ୍ୟାର,
ଛାୟା ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ-ସ୍ୱପ୍ନ, ସତ୍ୟସତ୍ତାଶୂନ୍ୟ ।
ପ୍ରତିପାଳ ତୁମ୍ଭେ, ଦେବ, ବିଶ୍ୱଚରାଚରେ,
ପ୍ରଜାରୂପେ ଅର୍ପି ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରଭାତୀ ବାସରେ
ବାରି-କର, ଆଜି ସେତେ ଜଳାଶୟ, ସର୍ବେ
ତୁମ୍ଭ ଯୋଗେ ଧନୀ, ଏକା ଏ ହତଭାଗିନୀ,
ଦୁଷ୍ଟ ରୁଷ୍ଟ ଭାଗ୍ୟଦେବ ତୀବ୍ର ଅଭିଶାପେ
ବଞ୍ଚିତ କେବଳ ତବ କୃପା-କଣିକାରୁ ।
କୃପଣ, ପ୍ରତିଷ୍ଠାକାମୀ ନୃପ ଆମନ୍ତ୍ରଣେ
ବର୍ଷିଯାଏ ତୈଳ ସ୍ନିଗ୍ଧେ ତୈଳାକ୍ତ ମସ୍ତକେ,
ମାତ୍ର ପଦାଶ୍ରିତ ଭୃତ୍ୟ ମରେ ଉପବାସେ,
ତାହା ତାର ଭାଗ୍ୟଦୋଷ, କହିବ କାହାକୁ !
ଏହା ଭିନ୍ନ ନାଇ ପ୍ରତି ନଇର ସାନ୍ତ୍ୱନା
ଏ ଅଛି ତାହାର, ହାୟ, ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପାରଦୋଷେ ।
ନ ଜାଣ କି ପ୍ରଭୁ ତୁମ୍ଭ କୃପାକଣ ବିନା
ଅମୃତ ମୋ ବିଷ ତୁଲ୍ୟ, ଆମନ୍ତ୍ରେ ତଟିନୀ
ମୋତେ, ମୃଦୁ କଳସ୍ୱରେ, ବନେ, ସାଗ୍ରହେ,
ପାନାର୍ଥେ ସଲିଳ ତାର; କିନ୍ତୁ ଘନବର,
ରହେ ଏ ଉତ୍ତର ଚିତ୍ତ ହରିସଂକୀର୍ତ୍ତନ—
ବିନା ସ୍ୱାମୀଗୀତରସେ, କହେଁ ମୁଁ ତାହାକୁ, —
ନଗେନ୍ଦ୍ରନନ୍ଦିନ ! ଧନ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱ ଟେକ ତୋର,
ତୋ ଆଦରେ, ଶିଷ୍ଟାଚାରେ ଋଣୀ ମୁଁ ସତତ,
ମହତର କନ୍ୟା ତୁହି, ସ୍ୱଭାବେ ମହତ,
ବଢ଼ିତ ମହତ ସିନା ମହତର ମାନ ।
କିନ୍ତୁ ସଖି, ଜାଣୁ ତୁ ତ ମହାବ୍ରତ ମୋର,
ନ ଛୁଏ ମୁଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟନୀର, ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାଣ
କଣ୍ଠାଗ୍ରତ, ସ୍ୱତଃଶୁଦ୍ଧ ଅଳ୍ପ ତୋର ଜଳ
ଆସିବା ସମୟେ; ମାତ୍ର କଳୁଷିତ ଏବେ,
ପାର୍ଥିବ ପ୍ରାକୃତ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଦକ୍ଷ ରୂପକରେ
ନ ହେଲେ ସେ ପରିଶୁଦ୍ଧ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହାୟ,
ହେବ ନାହିଁ ଭୋଗ୍ୟ ମୋର କମ୍ବା ସ୍ପର୍ଶନୀୟ ।
ସେହିପରି ସରସୀଙ୍କ ପ୍ରବୋଧେ ଆଦର,
କମଳପ୍ରସୂତେ, ବୃଥା ଆହ୍ୱାନ ତୋହର,
ବିଶ୍ୱଙ୍କ ଗୋହିରିଧପାୟୀ ଶାରିକା ବିହଗୀ
କରେ ଏ ମଦିରାପାନ, ଅଛା, ବହୁ ଭଲ
ପଚାରେଁ ତୋ କଥା ତୋତେ, ତୋ ବକ୍ଷରୁ କେହୁ
ତୋତେଇ କି ଶୈବାଳ, ପଦ୍ମ, କୁମୁଦ ଉପେକ୍ଷି ?
ଡାକେ ପୁଣି ମହାସିନ୍ଧୁ, ଗରଜି ଗମ୍ଭୀରେ,
କହେ ମୁଁ ତାହାକୁ, ଅତି ସମ୍ପଦରେ ମତ୍ତ,
ତୁହି ବାରିପତି, ଅତି ସମ୍ପଦେ ଯେସନେ
ଦୂଷିତ ଧନିକ ଜନ, ଧନଗର୍ବମତ୍ତ ।
ସିନ୍ଧୁରେ କି କାର୍ଯ୍ୟ ମୋର, କେତେ ମାତ୍ର ବିନ୍ଦୁ,
ତାହାର ବା ତୃପ୍ତିପ୍ରଦ ଲବଣାକ୍ତ ଜଳ ?
ହେ ନୀଳନୀରଦବର, ଚାତକିନୀ-ବାଞ୍ଛା,
ପ୍ରଦାନ ଦର୍ଶନ, ରଖ ଏ ଦାସୀ ଜୀବନ
ବିନ୍ଦୁଏ ଜୀବନ ଦାନେ, ବୋଲିବ ବା ତୁମ୍ଭେ-
"ଦୂରସ୍ଥ ଜନର ନାହିଁ ସାକ୍ଷାତ ସୁଲଭ ।"
କିନ୍ତୁ ଭାବ ଦେଖ ନାଥ, ତୁମ୍ଭ ଭକ୍ତ ବଳ

ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଦିବାକର,—କମଳବାନ୍ଧବ,
ତଥାପି ସେ ନିତ୍ୟ ଆସି, ନ ଡ଼ର କ୍ଲାନ୍ତିକି
ଅମ୍ଭୋଜିନୀ-ବିମ୍ବାଧର ଚୁମ୍ବନ୍ତି ଆଦରେ ।
ତୁମ୍ଭଠାରୁ ବହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ନିବସନ୍ତି ଶଶୀ,
ଶୋଭା-ଖଣି ଶ୍ରେଷ୍ଠମଣି ଚନ୍ଦ୍ରିକାବହିତ୍,
ଶୁଣନ୍ତି ସେ କୁମୁଦିନୀ ନୀରବ ଆହ୍ୱାନ ।
ପ୍ରୀତିର ସରଣୀ, ନାଥ, ନୁହଇ ତ ଦୂର,
ଅଛି କି ହେ ଦୂର ଶବ୍ଦ ପ୍ରୀତି-ଅଭିଧାନେ ?
ଅଥବା ଘନେଶ, ତୁମ୍ଭେ ବୋଲିବ ଏମନ୍ତ,—
ଆଜ୍ଞାବହ ସେବକର କାହିଁ ସ୍ୱାଧୀନତା,
ଯନ୍ତ୍ରପିତୁଳୀ ସେ, ଚଳେ ଯନ୍ତ୍ରୀର ସଙ୍କେତେ ।
କିନ୍ତୁ ଦେବ, ପଚାରେଁ ମୁଁ କଥାଏ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ,
କାହାର ଅଧୀନ ତୁମ୍ଭେ, କିଏ ତବ ପ୍ରଭୁ,
ତୁମ୍ଭେ ହିଁ ତୁମ୍ଭର ପ୍ରଭୁ, ତୁମ୍ଭର ଅଧୀନ,
ଯଦି ବା ପ୍ରକୃତିର ଆଜ୍ଞାଧୀନ ତୁମ୍ଭେ,
ସେ ତ ତୁମ୍ଭ ମାତା, ଖେଳିବାକୁ ମାତା କୋଳେ
ଯାଚେ କି ସନ୍ତାନ କେବେ ଜନନୀ ଆଦେଶ ?
ଦିଅନ୍ତା ବିଧାତା ଯେବେ ନବଦୃଷ୍ଟି ମୋତେ,
ଥୁଅନ୍ତି ତେବେ ମୁଁ ତୁଷ୍ଟ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନିରେଖି,
ନତୁ ଶକ୍ତି ଥିଲେ, ଯାନ୍ତି ଉଡ଼ି ତବ ପାଶେ,
ହେଉ ପଛେ ଯେତେ ଦୂର, ନ ଥିଲା ମୋ ଭୀତି,
ଶତଦଳ ତୋଳି ଯାଇ ଦେଉରେ ବଣ୍ଟନ୍ତେ,
କି କରିବ କ୍ଷୁଦ୍ରପ୍ରାଣେ ଦୁର୍ବଳ ମୋ ଡେଣା ।
ତାହିଁ ସେହି ଯୋଗବିଦ୍ୟା, ଯେ ବିଦ୍ୟାପ୍ରଭାବେ
ଥିଲା ମୋ ଭାରତମାତା ଜୀବନ୍ତ ଜଗତେ,
ଯେ ବିଦ୍ୟା ପ୍ରଭାବେ ନମେ ସର୍ବ ଦେଶ, ଜାଣ
ତଳିତଳୁ ଭାରତର ପୁଣ୍ୟ ପଦମୂଳେ,
ଯେ ବିଦ୍ୟା ପ୍ରସାଦେ ନର ହୁଏ କାମଗତି,
ସେ ବିଦ୍ୟା ଯଦ୍ୟପି କେହି ଦିଅନ୍ତା ଶିଖାଇ
ମୋତେ ଯନ୍ତି ଏହି ଦଣ୍ଡେ ଉଡ଼ି ତବ ତଟ ।
କଠିନ ହୃଦୟ ତବ, କିମ୍ପା ବା ନ ହେବ,
କହେ ଯେ କଠୋର ବଜ୍ରେ, ସ୍ୱତଃ କଠୋର ସେ,

ମାତ୍ର ସେହି କଠୋରତା ମଧ୍ୟେ ଅବସ୍ଥିତ
ଅମୃତର ମଧୁଚକ୍ର, ତାହା ଏକା ବନ୍ଧୁ,
ତବ ବିଶେଷତ୍ୱ, ମୋର ଗର୍ବର କାରଣ ।
ଡାକେଁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସଦା ଆତୁର କଣ୍ଠରେ,
ଶୁଣ ନାହିଁ ତୁମ୍ଭେ ତାହା, ଶୁଣେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି—
ଆକାଶନନ୍ଦିନୀ, ଯାଏ ନିଦ୍ରା ଭାଙ୍ଗି ତାର
ମୋ କାତର କୋଳାହଳେ, ଉଠି ବସେ ଖରେ ।
ବଡ଼ ହୁଟିଅଣୀ ଦୁଷ୍ଟା, ଲଗାଏ ସେ ହଠେ,
"ବନ ଦିଅ, ବନ ଦିଅ" ଶୁଣି ମୋ ତୁଣ୍ଡରୁ,
ନିଷେଧେ ପାପିଷ୍ଠା ତହିଁ "ନ ଦିଅ, ନ ଦିଅ,"
ଅମଙ୍ଗଳ-ଧୂମକେତୁ ମୋ ଭାଗ୍ୟ-ନଭେ ସେ ।
ଦେଖି ନଷ୍ଟା ପିଶାଚୀର ଏ ବ୍ୟର୍ଥ ବୈରିତା
ଧିକ୍କାରେ ମୁଁ ଦୁରଦୃଷ୍ଟେ, ଦୁଃଖେ ତାପେ ଶୋକେ,
ହୋଇ ତହୁଁ ବାତୁଳିତ, ଚହେଁ ମୁଁ ଆକାଶେ
ଅନନ୍ୟେ କାତରେ, ହାୟ, ପୂର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରୁ ନୟନେ,—
ଗନ୍ଧବହ ! ତୁମ୍ଭ ଦୋଳେ ଶବ୍ଦର ଉତ୍ପତ୍ତି,
ସ୍ଥିତି, ଲୟ, ବହ ତୁମ୍ଭେ ଭକ୍ତର ପ୍ରାର୍ଥନା
ଭକ୍ତଭାବଗ୍ରାହୀ ପ୍ରଭୁ ଆସ୍ୱାଗ୍ରମ ପଦେ,
ବହିନିଅ ଅନମ୍ବର, ମୋ କ୍ରନ୍ଦନ ଧ୍ୱନି
ମୋ ପ୍ରାଣେଶ ପାଶେ, ଦୟା ବହି ଦୀନା ପ୍ରତି ।
କିନ୍ତୁ ବୃଥା ଏ ଯାଚଞ୍ଜା, ବିଫଳ ମିନତି,
ଚିର ମହାଶୂନ୍ୟାସ୍ଥିତ ହୃଦୟ ଯାହାର,
କାହିଁ ବା ସେ ତରଳିବ ଅବଳା ବିଳାପେ ?
ତହୁଁ ତାଙ୍କ କଳ୍ପନାକୁ କହେ ହାତ ଧରି,—
ଶୂନ୍ୟସୂତେ ! ଅବାରିତ ଗତି ତୋର ଭବେ,
ନ ପଶେ ଅନଳ ଯହିଁ ନ ପଶେ ମୟୂଖ,
ଅବହେଳେ ତହିଁ ତୁହି ପଶି ପାରୁ ସଖି,
କିସ ବା ଅସାଧ୍ୟ ତୋର, ସୃଜି ପାରୁ ତୁହି
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ କୋଟି ବିଶ୍ୱ, କୋଟି ରବି ଶଶୀ,
ନଭେ ସୃଜ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ସର, ଫୁଟାଉ ତହିଁରେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଶତଦଳ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କୁମୁଦ, କହ୍ଲାର,
ଭୂତଳେ ଉଦୟ ତାର ତୋହରି ପ୍ରସାଦେ ।

ନମେଷେ ତୁ ଭ୍ରମିପାରୁ ଅସଂଖ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ,
ଯା ଲୋ ସଖି, ଦୂତୀରୂପେ ଜଳଧର ପାଶେ,
ନ ଗଣୁ ତୁ ଶ୍ରମ କ୍ଲାନ୍ତି, କି ଦୁଃଖ ତୋହର,
ତଥାପି ଯଦ୍ୟପି ହୁଏ ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ ଦୁଃଖ,
ସହିବୁ ତୁ ତେବେ ତାହା ମୋ ଦୁଃଖ ସୁମରି,
ମହତ ଯେ, ପରଦୁଃଖ ଫେଡ଼ିବାକୁ ଯାଇ,
ନିଜେ ଦୁଃଖ ସହିବାକୁ ନୁହେଁ ସେ କାତର ।
ବିଶ୍ୱ-ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କର ଉଚ୍ଚକର୍ମଚାରୀ
କାନ୍ତ ମୋର, ନ ବସିବେ ନୀଚ ସ୍ଥାନେ କେବେ,
ବିଶେଷତଃ ଦେବତା ସେ, ନ ଛୁଅନ୍ତ ଧରା,
(ବାସନା-କଷାୟ-ବଶେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ପାପାତ୍ମା)
ମାଟିର ଏ ଧରା ସିନା ମାଟିଦେହୀ ପାଇଁ !
ଥିବେ ସେ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ୱର୍ଗ ହିମାଦ୍ରି ଶିଖରେ,—
ଭାରତ-ମହିମା-ଶକ୍ତି ମହା ମାନଦଣ୍ଡ,
ଯହିଁ ଯକ୍ଷବାଳାକୁଳ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ହରଷେ
ଭୂଷିତ-କାଞ୍ଚନ-କାନ୍ତ କାଞ୍ଚନ ଶୃଙ୍ଗରେ,
ଅର୍ଚ୍ଚନ୍ତି ଅମରୀବୃନ୍ଦ ଗଉରୀଶଙ୍କରେ—
ଗଉରୀଶଙ୍କର ଚୂଳେ, ଅର୍ପି ଶିରଫୁଲ,
ରଜତତୁଷାରବୃନ୍ଦ ଧବଳ ଶିଖରୁ
ଆସି ଗିରିରାଣୀ, ତାଙ୍କୁ କରନ୍ତି ସତ୍କାର,
ତହିଁଯାଇ ମୋ ସନ୍ଦେଶ ଅର୍ପିବୁ ଜୀବେଶେ ।
ଯା ଲୋ ଚାଲି, କେ ରୋଧିବ ଗତିପଥ ତୋର,
ମହାପ୍ରବଳା ତୁ ଦେବି ! ଜଗତେ ଅଜେୟା,
କାମଗତି, କାମଗତି ଯଥା ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ।
ତଥାପି ରୋଧିବ ଯଦି ଗତି ଅରଣ୍ୟାନୀ
କଣ୍ଟକ ଆୟୁଧବତୀ, କହିବୁ ତାହାକୁ,—
ଘନରାଜମହିଷୀର ପ୍ରେମ ଦୂତୀ ମୁହିଁ,
ଯେଉଁ ଘନ ତୋହର ଲୋ ଶ୍ରୀ-ସମ୍ପଦଦାତା,
ପ୍ରାଣଦାତା ପରିପୁଷ୍ଟି, ଯାହାର ପ୍ରସାଦେ
ଧରଣୀ-କୁନ୍ତଳମଣି କୁସୁମ ସୁନ୍ଦରୀ
ହସେ ତୋର କୋଳେ ବସି, ଯାହାର ପ୍ରସାଦେ
ଧନବତୀ, ପୁତ୍ରବତୀ, ଭାଗ୍ୟବତୀ ତୁହି,
ତାହା କାର୍ଯ୍ୟେ ବାଧାଦାନ ଉଚିତ କି ତୋର ?
ହେବୁ କି ତୁ ଅପରାଧୀ ଉପକାରୀ ପାଶେ,
ନୁହେଁ ତାହା ଧର୍ମ, କିପାଁ ଆଚରୁ ଅଧର୍ମ
ଛେଦିବୁ ଆପଣା ହାତେ ଆପଣାର ଗଳା,
କିପା ଏ କୁବୁଦ୍ଧି ତୋର, ପାଦପ-ପ୍ରସୂତେ,
ଜଳର ବିରୋଧୀ ହେଲେ ବଞ୍ଚିବ କି ମୀନ,
କୃତଘ୍ନତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କୃତଘ୍ନର ବୃତ୍ତି ।
କହିଲେ ତୁ ଏହା, ନିଶ୍ଚେ ଛାଡ଼ିବ ସେ ପଥ ।
ରୋଧିଲେ ଶିଖରୀକୁଳ ଗତିପଥ ତୋର,
ପ୍ରକାଶିବୁ ପରାକ୍ରମ, କେ ପାରିବ ସହି
ବିଶ୍ୱ-ବିଜୟିନୀ ଶକ୍ତି ଆଗେ ତୋର, ଦେବି !
ଦହିବୁ ତା କଳେବର ସୃଜି ଦାବାନଳ,
ସୃଜି ବଜ୍ର ବିଚୂର୍ଣ୍ଣିବୁ ମସ୍ତକ ତାହାର,
ସୃଜିବୁ ଅନନ୍ତ ସେନା, ସୃଜିବୁ ଆୟୁଧ,
କରିବୁ ସମର, ସୃଜି ରୁଦ୍ର ପ୍ରଭଞ୍ଜନ,
ସମୂଳେ ଉପାଡ଼ି ତାକୁ ଫିଙ୍ଗିବୁ ସୁଦୂରେ ।
ମଣିବୁ ତୁ ଅନୁଚିତ ଯଦି ଶୁଭକାର୍ଯ୍ୟେ
ଅନର୍ଥ ଘଟଣା, ତେବେ ସାଧିବୁ କୌଶଳେ
କର୍ମ,—ନ ଭାଙ୍ଗିବ ଯଷ୍ଟି, ନ ମରିବ ସର୍ପ ।
କହିବୁ ଦେଖାଇ ଭୟ, ଘନଦୂତୀ ମୁହିଁ,
ଯେଉଁ ଘନ ସୁରେଶ୍ୱର ମଘବା ବାହନ,
କି ବର୍ଣ୍ଣିବ ଅଧିକ ମୁଁ ମହେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭାବ,
ଭୁକ୍ତଭୋଗୀ ସ୍ୱୟଂ ତୁହି, ଭୁଲିଥାଉ ଯଦି,
ସ୍ମର ପକ୍ଷଚ୍ଛେଦ ଦଶା, ଅଦ୍ୟାପି ସେ କ୍ଷତ
ଅଶୁଷ୍କ ଶରୀରେ ତୋର, ଝରେ ରକ୍ତ ସଦା
ଝରରୂପେ ଅସମ୍ଭାଳେ କୀଲାଳ ପ୍ରବାହ ।
ଜାଣିଲେ ଶଚୀଶ ଏହା, ନାହିଁ ତୋ ନିସ୍ତାର,
ବଜ୍ରବାଣେ ଶିରଚ୍ୟୁତ ହେବ ତୋର ସ୍କନ୍ଧ ।
ସେ ନ ଡରେ ଇନ୍ଦ୍ରେ, ପୁଣି ସେ ନ ଡରେ ବଜ୍ରେ
କଲ୍ପନେ, ଶୁଣିଲେ ଦୁଷ୍ଟେ ଭର୍ତ୍ସନା ତୋହର
ଉପୁଜିବ ତ୍ରାସ ଚିତ୍ତେ, ହେବ ସେ ଅନ୍ତର ।
ଚଳିଯିବୁ ବହୁଁ ଖରେ, ଦେଖିବୁ ଦୂରରୁ

ଯୋଗିବର ହିମାଳୟେ, ସାର୍ଥକିବୁ ନେତ୍ର,
ହସି ଉଠୁଥିବ ଯେବେ କୁସୁମର ହାସ,
ଶୋଭୁଥିବ ତାହା ଭକ୍ତ ବୈଷ୍ଣବ ଶଙ୍ଖରେ
ଉଜ୍ଜଳର ମୁଦ୍ରା ଯଥା, ହରିନାମାଙ୍କିତ ।
ଥିବେ ତା' ଚୂଡ଼ାରେ ଘନ, ପ୍ରାଣଧନ ମୋର,
ଶୋଭୁଥିବେ ଶୈଳଶିରେ ଶୁକ୍ଳରୂପ ଧରି,
ଦିଶୁଥିବେ ଯଥା, ଅହା, ଧୂର୍ଜଟି ଜଟାରେ
ରହିଛି ବହଳେ ଲଗି ସୁରଧୁନୀ ଫେନ ।
ନ ଦେଖିବୁ ଦୃଷ୍ଟି ଯେବେ ତହିଁ ଧୂମକାୟେ ୧
ନ କରିବୁ ବ୍ୟର୍ଥ ଶ୍ରମ ଗିରି-ଆରୋହଣେ,
ଉଠିବୁ ଆକାଶେ ତହୁଁ, ନ ଛାଡ଼ିଲେ ପଥ
ବାୟୁ, ମହାବଳୀ ଶୂର, କହିବୁ ତାହାକୁ
ନୀରଦବାହନ ତୁହି, ମୁଁ ତା ପ୍ରିୟାଦୂତୀ
ବାତୁଳ କି ଅନଳ ତୁ, ପ୍ରଭୁପତ୍ନୀ କାର୍ଯ୍ୟେ
ବାଧା ଦେଇ ହେବୁ କି ରେ ପ୍ରଭୁ-ପଦେ ଦ୍ରୋହୀ?
ଶୁଣିଲେ ଏ କଥା, ବାୟୁ ହୋଇଯିବ ଆଡ଼,
ଉଠିବୁ ତୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱନଭେ, ତା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ, ତା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ,
ଅନ୍ୱେଷିବୁ ଶୂନ୍ୟେ ଶୂନ୍ୟେ ମହାଶୂନ୍ୟେ ଉଡ଼ି ।
ଭେଟିଲେ ନୀରଦବରେ, କହିବୁ ବୁଝାଇ,—
ତାପସୀ-ରକ୍ଷଣୀ-ଧନ ହେ ସୁନ୍ଦର ଘନ,
ରଖିବାକୁ ବିରହିଣୀ ଯକ୍ଷିଣୀକୁ ଯାଇ
ନାଶିବ କି ପରତାପୀ ପକ୍ଷିଣୀ ଜୀବନ,
ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ରନୀତି ଭଣେ, ଆତ୍ରିତେ ସଂହାର
ପର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା, ତାହୁଁ ଶିଖିଲ ଏ କଥା,
ମରିବ ସେ ଯଦି ତେବେ କାହାକୁଟି ଲଜ୍ଜା,
ତୁମ୍ଭ ଅଭାବରେ ହାସ୍ୟ ହୋଇଛି ତାହାର
ପରମ ସଙ୍ଗାତୀ ତୁମ୍ଭ ସ୍ମୃତି ଅଶ୍ରୁ ବେନ,
ସ୍ମୃତି ଅଶ୍ରୁ ହୋଇଯାଇ ବହୁଛି ନୟନୁ
ତାର ଅବିରଳ ଧାରେ କି ଦିବା କି ଯାମୀ ।
ହରିଛି ନୟନ ସବୁ ସୁଖ ତାର, ମାତ୍ର
ହରି ନାହିଁ ସ୍ମୃତି ଚିରସଙ୍ଗିନୀ ସେ ତାର,
ଛାଡ଼ିଯାନ୍ତି ମହୀରୁହେ ରକ୍ଷକ, କୁସୁମ
ଫଳ, ଜନ୍ତୁ ନାଡ଼େ ନାହିଁ ଛାୟା ଯେଉଁ କାଳେ,
ଛାଡ଼ିଗଲ ତୁମ୍ଭେ ଯଦି ଛାଡ଼ିଯାନ୍ତା ସ୍ମୃତି,
କେମନ୍ତେ ବଞ୍ଚନ୍ତା ତେବେ ଅସହା ଅବଳା ।
ହେ ଜୀବନବନ୍ଧୁ, ତୁମ୍ଭେ ଜଗତ ଜୀବନେ
ଜୀଆଅ ଜୀବନ ଦାନେ, ମଲେ ତୁମ୍ଭ ଲାଗି
ତୁମ୍ଭ ପ୍ରିୟା, ଏ କୁଖ୍ୟାତି ରହିବଟି ଏବେ ?
ତପ୍ତ ଅଶ୍ରୁ, ତପ୍ତ ଶ୍ୱାସ, ତପ୍ତ ହାହାକାର
ହୋଇଛି ସମ୍ବଳ ତାର, କି କରିବ ହାୟ,
ଦୁଃଖ-ଦେବତାର କ୍ରୋଧଦଗ୍ଧ ଦାନ ତାହା,
ସହୁଛି ନୀରବେ ସବୁ ଅଦୃଷ୍ଟେ ଆଦରି ।
ପଣ କରି ବିରହିଣୀ ବସିଥିଲା ଦିନେ,—
ଆଣିଦେଲେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ତେ, ପୁରସ୍କାରରୂପେ
ଅର୍ପିବ ଜୀବନ ତାକୁ, ଭାବିଲା ପଶ୍ଚାତେ
ତୁମ୍ଭେ ତ ଜୀବନ ତାର, ଦେବ କି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ,
ଭାଙ୍ଗିଲା ପ୍ରତିଜ୍ଞା ତହୁଁ, ବିଦଂଶି ରସନା ।
କି କହିବ ବାହୁଲ୍ୟେ ମୁଁ ମଦନବାହନ,
ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ସବୁ ଚିନ୍ତା ତାର
ଅର୍ପିଛି ସେ ତୁମ୍ଭ ପଦେ, ତା' ଚିନ୍ତା-ମୁକୁରେ
ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଭିନ୍ନ ପଡ଼େ ନାହିଁ କିଛି ।
ମନ-ମୂର୍ତ୍ତିଯନ୍ତ୍ରେ ୨ ସଦା ଉଠେ ତବ ମୂର୍ତ୍ତି ।
ଘନ, ତୁମ୍ଭ ପ୍ରଣୟିନୀ ବସି ଜନ ବନେ,
କେତେ ଯେ ରୋଦନେ କାନ୍ଦେ, ଜାଣେ ତାହା ମୁହିଁ,
ଆଉର ଜାଣନ୍ତି ଯେହୁ ବିଷ୍ଣୁ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ।
ଶୁଣି ମତ୍ତ ମାତଙ୍ଗର ଗଭୀର ଗର୍ଜନ,
ଚମକି ଚୌଦିଗେ ଚାହେଁ, ତୁମ୍ଭ ଧ୍ୱନି ମଣି,
ଜନ୍ମାଏ ମୟୂରପୁଚ୍ଛ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଭ୍ରାନ୍ତି,
ବାନ୍ଧି ପ୍ରାଣେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଶା, ଖୋଜିବୁଲେ ତହୁଁ
ଅନନ୍ତ ଅନନ୍ତ ଗର୍ଭେ, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଇତସ୍ତତଃ,

୧— ମେଘ । ୨— ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ ।

ଅବଶେଷେ କ୍ଲାନ୍ତିବଶେ ହୁଏ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା,
ନ ପାରନ୍ତି କହି ଆଉ ଅଭାଗୀ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା,
ସହିଲେ ତା ହୁଏ କକ୍ଷ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ଶତଧା,
ତୁମ୍ଭ ରୁଦ୍ର ବଜ୍ରାଘାତେ ଗିରିଚୂଡ଼ା ଯଥା,
ତାଙ୍କ ସେ କରୁଣ ଭାବ ଦେଖିବ ସ୍ୱପନେ ।
ଏସନ ଶଅର, ନାଥ, ପେଶେ କଳ୍ପନାକୁ,
କିନ୍ତୁ ହାୟ, କି କହିବ ସ୍ପୃ, ତୁ ନାହିଁ ଭାଷା,
ନ ପାଇ ସେ ତୁମ୍ଭ ଭେଟ ଫେରି ଆସେ ଦୁଃଖେ ।

ଲାଗିରହିଅଛି ତବ ଶୋଭା ମୋ ନୟନେ,
ଲାଗିରହେ ଗନ୍ଧ ଯଥା ହସ୍ତେ, ହେଲେ ଫୁଲ
ହସ୍ତଚ୍ୟୁତ । ହସେ ଯେବେ ଚପଳା ସୁନ୍ଦରୀ
ତୁମ୍ଭ କୋଳେ, ତରୁକୋଳେ ଯଥା କୁସୁମିତା
ଲତା, ଲମ୍ବି ଥାଏ ବକ୍ଷେ ବିପୁଳ ଗୌରବେ
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ବରମାଲ୍ୟ,—ଦିଗ୍‌ବଧୂପ୍ରଦତ୍ତ,
କି ସୁନ୍ଦର ସେ ଲାବଣ୍ୟ, ସେ ଦୃପ୍ତ ଗରିମା,
ବିସ୍ମିତ ପ୍ରାଣେ ମୋର ଅଦ୍ୟାପି ହେ ଦେବ,
ଅକ୍ଷୟ ମହିମା ଧରି, ଚାହିଁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
ଅତୃପ୍ତ ଦିଦୃକ୍ଷାଭରେ ଅନିମେଷ ନେତ୍ରେ
ଆକୁଳ ଅନ୍ତରେ, ସେହି ଶୋଭାସ୍ମୃତି ହେତୁ
ଏତେ ଦୁଃଖ, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଗ୍ଧ ଏ ଜୀବନ ।
ଆଷାଢ଼ ମାସରେ ଲଗେ ମହାପୂଜା ତବ,
ପ୍ରାବୃଟ-ପ୍ରଭାତେ, ଦରେ ବିଦ୍ୟୁତେ ଅଜସ୍ର,
ବଜାଏ ମୃଦଙ୍ଗ ବଜ୍ର, ଦେଖେ ମୁଁ କୌତୁକେ,
ଦେଖେ ଯଥା କମଳିନୀ ମୁଗ୍ଧ ନେତ୍ରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ
ଅଥବା ଶାରଦଲକ୍ଷ୍ମୀ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ।
ଚପଳା ସପତ୍ନୀଦ୍ୱେଷ ବହି ମୋ ଉପରେ
ଢାଳୁଥାଏ କଟାକ୍ଷର ଅନଳପ୍ରବାହ,
କିନ୍ତୁ ମୁଁ ନ ଗଣେ ତାହା, ନ ଡରେଁ ଜ୍ୱଳନେ,
କରକାପାତକୁ ମଣି ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି ପ୍ରାୟ,
ତୁଚ୍ଛ ମଣି କୋଟି କଷ୍ଟେ, କୋଟି ମୃତ୍ୟୁଭୟେ
ବୁଲୁଥାଏଁ ଉଣ୍ଡି ତବ ଛାୟା ତଳେ ତଳେ
ଠୋପାଏ ସଲିଳ ଆଶେ, ଦିଅ ତୁମ୍ଭେ ତାହା
ଅଯାଚତେ, ପ୍ରିୟବର, ମଣେ ମୁଁ ତାହାକୁ
ସୁଧାଭାର କୃପାମୃତ ମହାଦାନ ପ୍ରାୟ ।
ସେହି ମହୋତ୍ସବ ସ୍ମୃତି ଦହୁଛି ଅନ୍ତର
ଏବେ, କୋଟରାଗ୍ନି ତରୁବରେ ଯଥା, ତହୁଁ
ଆସ୍ତାର ରୋଦନ ବ୍ୟଥା ନ ପାରି ସମ୍ଭାଳି,
ଲେଖିଲି ଏ ଲେଖ ଅଶ୍ରୁଜଳେ ତୁମ୍ଭପ୍ରାନ୍ତରେ
ଚନ୍ଦନ ପଙ୍କେ, ହୁଏ ନାହିଁ ପଢ଼ି ଏହା
ନେତ୍ରେ, ପଢ଼ି ହୁଏ ମାତ୍ର ହୃଦୟ-ନେତ୍ରରେ
ହୃଦୟବାନଙ୍କ ମଧ୍ୟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତୁମ୍ଭେ ଯେଣୁ,
ତେଣୁ ମୋ ଭରସା— ପତ୍ର ପଢ଼ିବ ନିଶ୍ଚୟ ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

—ନିଶାନାଥ ପ୍ରତି ନିଶୀଥିନୀ—

ପଡ଼େ କି ଏ ଦାସୀ ମନେ, ହେ କୁମୁଦକାନ୍ତ,
ମହାକାଳ ଦେବକନ୍ୟା ଦୀନା ନିଶୀଥିନୀ,
ଭୁଲିଥାଅ ଯଦି, ଶେନ ପ୍ରଣୟଚଟାଉ,
ତବ ପ୍ରିୟ ପ୍ରଣୟିନୀ କୁମୁଦିନୀ ଦେହୁ
ଶେନ ପାଖୁଡ଼ାଏ, ତହିଁ ଲେଖିଲି ପତ୍ରିକା
ଚନ୍ଦନ ଆସବେ, ତବ ସ୍ମରଣ ନିମନ୍ତେ ।
ଗୁହାଇଛି ସେ ପତ୍ରେ ସପ୍ତଫେସ୍ୱ ଭରି
ପ୍ରଣୟ-କୁସୁମହାର, ସ୍ନେହ ପ୍ରୀତି-ସୂତେ ।
ଫୁଟିଥିଲା ସେ କୁସୁମ ପ୍ରଣୟ-କାନନେ,
ଅତଏ ତା ପ୍ରଣୟର ଉପହାରରୂପେ ।

ପିତା ମୋର ତାଳଧ୍ୱଜ, ସ୍ୱଭାବେ ଅସୀମ,
ଅମର, ଅମର ଯଥା ଅନନ୍ତ ଅମ୍ବର,
ଆଉର ଅଜେୟ, ଯଥା ମହାବୀର ସତ୍ୟ,
ଅତୁଳ ପ୍ରତାପୀ, ତାର ଅଙ୍ଗୁଳି ସଙ୍କେତେ
ଚଳେ ବିଶ୍ୱ, ସର୍ବେ ନତ ତାହା ପଦେ ସଦା,
ମାତ୍ର ମୁଁ ତା ତନୟା, ପିତୃ ଗୌରବ-ଗର୍ବିତା,
ନତା ତବ କାନ୍ତପଦେ । କାନ୍ତକାନ୍ତ, ଯେଣୁ
ସଦୟେ ମିଳନ୍ତି ମୋର, ତଳେ ହୁଅ ଘରେ,
ରଖିଛୁ ମୁଁ,—ତବପ୍ରାଣା ତବ ପ୍ରେମାଧୀନା,
ସଜାଣ୍ଡି ଯତନେ ବହୁ ପୁଷ୍ପ, ତାମ୍ର-ଦୀପ,
ଧୂପରୁ ସେ ସ୍ୱପ୍ନଗନ୍ଧ, ପୂଜନ ପସର,
ହୃଦୟର ପ୍ରେମସୁଧା ଅର୍ପିବ ନୈବେଦ୍ୟ,
ହୋଇଛି ଦେବତାଶୂନ୍ୟ ହୃଦ-ସିଂହାସନ,
ହେ ଦେବତା, ଘରେ ତହିଁ କର ଅଧିଷ୍ଠାନ ।
ସଜାଇବି ମନୋମତ କୁସୁମଭୂଷଣେ
ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ତୁମ୍ଭର, ଦେବ, ପିନ୍ଧାଇବି ଶିରେ
କୁସୁମ କିରୀଟ, କରେ କୁସୁମ ବଳୟ,
କୁସୁମ ଅଙ୍ଗଦ, କର୍ଣ୍ଣେ କୁସୁମ କୁଣ୍ଡଳ,
ଲମ୍ବାଇବି ବକ୍ଷେ ଗୋଟି କୁସୁମର ହାର
କୁସୁମକେଶରେ ଗ୍ରନ୍ଥା, ଲମ୍ବାଅ ଯେସନ
ଚନ୍ଦ୍ରିକା ହୀରକହାର ତୁମ୍ଭେ ମୋ ଉରସେ,
ଆଉର ମୁଁ ନିଜେ ହୋଇ କୁସୁମ ନୂପୁର
ଖଟିବି ପୟରେ, ମୋର ଚିରସାଧ ଏହା ।
ତୁମ୍ଭ ସେବାଦାସୀ ମୁହିଁ, ଭାଗ୍ୟଦୋଷେ ଏବେ
ହୋଇଛି ମନର ଦାସୀ, ପାଳେ ତାର ଆଜ୍ଞା ।
ଭାଗ୍ୟ ଯଦି ହୋଇଥାନ୍ତା ପଦାର୍ଥବିଶେଷ,
ତେବେ ତାକୁ ଦଗ୍ଧ କରି ଶ୍ମଶାନ ଅନଳେ,
ନିକ୍ଷେପନ୍ତି ଭସ୍ମ ତାର ଚଣ୍ଡାଳ ଆଳୟେ ।
କିପାଇଁ ପ୍ରଭାତେ ଆସେ, ଅର୍ପିବାକୁ ପଦ
ଦୁଃଖ ଏ ଦୁଃଖିନୀ ପ୍ରାଣେ, କର୍ପା ତୁଏ, ହାସ୍ୟ,
ମିଳନ ସ୍ୱଳ୍ପାୟୁ, ଯଥା ଅଭ୍ରଶତ୍ରୁ ଜଳ,
ଅଧର ଶତକ ବର୍ଷ ତେ ଭୁଞ୍ଜିବ ତାହା,

ବର୍ଷ ଯେ କାନନ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ କୁସୁମେ କ୍ଷୀଣାୟୁ,
ସୁନ୍ଦର ଆଉର ବଜ୍ରବନ୍ଧୁ ବଜ୍ରଲତା
(କାନ୍ତକୁଳଠାକୁରାଣୀ) କ୍ଷଣପ୍ରଭା କର,
ସବୁ ସୁସମ୍ଭବ ସେହି ବିଧି ବିଧାନର,
ସୁଖମା ସ୍ୱଳ୍ପାୟୁଷ୍ମତୀ ସୃଷ୍ଟିରେ ତାହାର ।
ଅଣିକିଏ ଦଶା ନିତ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭାଗ୍ୟେ
ନବ ଆୟୁ, ନବ ମୃତ୍ୟୁ ଦଗ୍ଧ ଭାଗ୍ୟେ ମୋର,
ହର ସେ ମୋ ହର୍ଷ, ଯାଏ ହାହାକାର ଦେଇ ।
ନବ ପ୍ରଭାତର ନବ ମଙ୍ଗଳ ମୟୂଖେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସକଳ ମୁଖ, ମଳିନ କେବଳ
ମୁଁ, ମୋ ପ୍ରାଣସଖୀ—ଦୀପଶିଖା, କୁମୁଦିନୀ,
ମଳିନ ଯେସନ ତୁମ୍ଭେ ରବିହାସ ବାଳେ ।
ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା କୁମୁଦିନୀ ସପତ୍ନୀ ମୋହର,
ସେବେ ମୋତେ ଭକ୍ତିଭରେ ଅସ୍ତାଭାସକାଶ,
ହେମନ୍ତେ ଶୁଣିବି ଉଣ ତାର, ଗୁଣବତୀ
ଚର ହିତୈଷିଣୀ ମୋର, ମୋ ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖିନୀ,
ମିଶାଏ ମୋ ତପ୍ତାଶ୍ରୁରେ ତପ୍ତ ଅଶ୍ରୁଧାର,
ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ, ସମ ଦୁଃଖିନୀ ସେ
ମୋର, ମାତ୍ର ଭୁଲି ନିଜ ଦୁଃଖ—ଦୁର୍ବିଷହ
ନିଏ ମୋର ଦୁଃଖ ନିଜ ଶରୀର ମଧ୍ୟକୁ,
ନେଇ ଯଥା ନିଜ ଦେହେ ପିତୃଜରା ପୁରୁ,
ସୁଖବେଳେ ମୋ ହାସରେ ମିଶାଏ ସେ ହାସ ।
ଏବେ ମୁଁ କୁରୂପା ବୁଝେ ସବୁଗୁଣୀ ତାର,
ତଥାପି ସେ ବହେ ନାହିଁ ଈର୍ଷା କିମ୍ବା ଘୃଣା,
ପ୍ରଣୟ ନ ଖୋଜେ ରୂପ, ଖୋଜେ ସେ ହୃଦୟ,
ଯେ ପ୍ରଣୟ ରୂପଜ, ସେ ସାରଶୂନ୍ୟ, ମୋହ,
କୁତ୍ସିତ ସେ, ଗ୍ରାମ୍ୟପ୍ରୀତି ନାମାନ୍ତର ତାର,
ନାହିଁ ଯହିଁ ଆସ୍ୱାଦନ ନୁହେଁ ସେ ପ୍ରଣୟ ।

ଆସ ବନ୍ଧୁ, ତୁମ୍ଭ ବିନା ଏ ଦଗ୍ଧ ହୃଦୟ
ଅନ୍ଧକାର ମୋର, ଦୃଷ୍ଟି ଅନ୍ଧକାର କରେ
ତୁମ୍ଭ ବରେ ଚିତ୍ତଖୋଲେ ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ତରେ

ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳରେ ତବ ହାସେ ଆସି ମୋତେ ।
ଉଚ୍ଚାରେ ତା ହାସ୍ୟ ମୋତେ, ଉଚ୍ଚାରିଲେ ଯଥା
ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ନାରାୟଣ ହାହୁତାଶୁଁ ଶତେ ।
ଦେଖି ମୋ ଦୁର୍ଗତି ଚମତ୍କୃତ, କାନ୍ଦେ ବାୟୁ
ହାୟ ହାୟ ରବେ, କାନ୍ଦେ ଶିବା— ମୋ ହୃଦୟ
ଛାଡ଼ି ଉଠେ ଭୋ ଭୋ ରଡ଼ି, କାନ୍ଦେ ବନସ୍ଥଳ
ତୁଷାର କଣିକା ବ୍ୟାଜେ, ବର୍ଷି ପତ୍ର-ନେତ୍ରୁ
ସମବେଦନାର ଅଶ୍ରୁ, ମହାମୂଲ୍ୟବାନ,
ଅମରବାଞ୍ଛିତ ତାହା ତୀର୍ଥ କଲ୍ପ ପୂତ ।
କେତେ-ଦଣ୍ଡ କେତେ ଦୂର ଚରେଁ ମୁଁ ଅନ୍ଧାରେ,
ଜନ୍ମେ ନାହିଁ ଦୟା କେବେ ମନସ୍ୱୀ ହୃଦୟେ,
ଲେପିଲେ ଛୁରନ୍ତ । ତେବେଁ କର୍ପୂର ଚନ୍ଦନ,
ହୁଏ ସିନା ପ୍ରକାଶିତ ଅସ୍ତନବୋଧତା,
ପ୍ରଣୟମଳୟ ଯାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁଷ୍ପଗନ୍ଧେ,
କର୍ପୂରେ ବା ପ୍ରବେଶିବ ସୁବାସ ତହିଁରେ ?
ଆସ ପ୍ରଭୁ, ଅର୍ପି ଭୃତ୍ୟେ ସମୁଚିତ ଦଣ୍ଡ,
କୋଟିମୁନା ମୟୂଖାସ୍ତ୍ରେ ବିଦାର ତା ପିଣ୍ଡ,
ଢାଳଦିଅ ସବୁ ହିମ, ଯା ଅଛି ଭଣ୍ଡାରେ
ସେ ପାଷଣ୍ଡ ମୁଣ୍ଡେ, ମରୁ କୃତଘ୍ନ ପିଶାଚ ।
ରଣଜୟୀ ବୀର ପ୍ରାୟେ ଆସ ନାଥ ଶତର,
ଲମ୍ବାଇ ବିଜୟମାଲ୍ୟ—ତାରାବଳୀ ଛଳେ
ବିଜୟଗୌରବ-ସ୍ଫୀତ ବକ୍ଷୋଦେଶେ ତବ,
ବନ୍ଦାଇବ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ ଖଦ୍ୟୋତ-ପ୍ରଦୀପେ,
ଜଳ କରି ରଖିଅଛି ପ୍ରାଣେ ତରକାଇ,
ଧୋଇଦେବି ତହିଁ ତବ ଦେହୁଁ ଅସ୍ତ୍ରକ୍ଷତ,
ଅଙ୍ଗଲିପ୍ତ ଶୁଷ୍କରକ୍ତ—ପାଣ୍ଡୁର କୃଷ୍ଣାଭ,
ଆଭାସେ ଯା ଅଙ୍କେ ତବ କଳଙ୍କସଙ୍କାଶ,
ବାସୀର ଶୀତଳ କର ପରଶେ ପ୍ରାଣେଶ,
ଦୂର ହେବ ରଣଶ୍ରାନ୍ତ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଆୟାସ ।
ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଗଗନପଥ ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ
ହୁଏ ଚକ୍ଷୁତାରା ମ୍ଳାନ, ଶୁଖେ ନେତ୍ରନୀର,
କେତେ ଯେ ଆଶଙ୍କା ଗଣେ, କି କହିବ ତାହା,
ହାୟ, ପୋଡ଼ା ମନେ ଆସେ ଆସେ ପାପଚିନ୍ତା,
ଭାବେଁ ଅବା ଆକ୍ରମଣ କଲ ଦୁଷ୍ଟ ରାହୁ,
ପ୍ରେମର ସ୍ୱଭାବ, ତାହା ଯେତେ ହୁଏ ଗାଢ଼,
ତେତେ ସେ ଆଶଙ୍କା ଆଣେ ଅନ୍ତସ୍ଥଳରେ
ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା ମନେ, କେ ନ ଜାଣେ ଏହା ?
ଉଙ୍କି ଚାହିଁ ବ୍ୟୋମପଟେ ଦେଖେଁ ତବ ଲିପି,
ଲଭେଁ ତହୁଁ ସ୍ୱତଃ ହୃଦେ କ୍ଷଣିକ ଆଶ୍ୱାସ,
କି ସୁନ୍ଦର ଆହା ତବ ଚାରୁ-ହେମଲିପି,
ଢଳ ଢଳ ତାହା ପ୍ରେମେ, ଭାବ ଗୌରବରେ,
ଉଠି ଆସେ ଭାଷା ତହୁଁ ରୂପ ପ୍ରାଣ ଧରି,
କିନ୍ତୁ ନାଥ ଯେବେ ହେଲେ ଲିପିମାତ୍ର ତାହା,
ଲିପିରେ କି ଦବେ ଆସ୍ଥା ଦର୍ଶନ ବ୍ୟତୀତ ।
ଶେଷେ ପ୍ରାଚୀ ପ୍ରତୀଚୀଙ୍କ କହେ ମୁଁ ସମ୍ବୋଧି —
"ଫେଡ଼ ଫେଡ଼ ହେମଦ୍ୱାର ଲୋ ଦିଗସୁନ୍ଦରି,
ଦେଖିବି ମୁଁ ପ୍ରାଣନାଥେ, କଲେ ତୁମ୍ଭେ ଦୟା ।"
ଏହିରୂପେ ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଦୁରାଶା ପଶ୍ଚାତେ,
ଛାୟା ପଛେ ଶିଶୁ ପ୍ରାୟେ, ହୁଏଁ ଅବସନ୍ନ,
କିନ୍ତୁ ହାୟ, କି କହିବି, ଯାଏ ବକ୍ଷ ଫାଟି,
ଆଶା ହୁଏ ଆଶୀବିଷ ଭାଗ୍ୟଦୋଷେ ମୋର,
ଯେଉଁ ଆଶା ଆଣିଦିଏ ସଙ୍କଳ୍ପ-ଅମୃତ,
ସେହି ଶେଷେ ଢାଳିଦିଏ ପ୍ରାଣେ ତୀବ୍ର ବିଷ,
ଅନନ୍ତର ଆସେ ଉଷା, ବିଶ୍ୱବିନୋଦିନୀ,
ଭାଙ୍ଗି ଯାଏ ଶତର ମୋର ଜାଗ୍ରତ ସ୍ୱପନ,
ରହେ ନିଜ ସ୍ଥାନେ ତହୁଁ ତେଜି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ।
କେମନ୍ତେ ପାସୋରି ଭୁଲି ରହି ଶଶଧରେ,
ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା ପାଶୁ ନବସେ କି ଦୂରେ,
ହୁଏ ନାହିଁ କ୍ଷଣେ ମାତ୍ର ଅନ୍ତର ଗଗନ
ଧରଣୀ ସକାଶୁ, ବରଂ ଧରି ସଦା ବୋଳେ,
ଟାଙ୍ଗିଥାଏ ଶିରେ ତାର ନୀଳ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ,
ନୀରବ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମ ନୀରବ ମିଳନ ।
କେଉଁ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟେ ଚନ୍ଦ୍ର କାରୁପସୀ
ନେଲି ତବ ମନ ଧରି, କିଅନ୍ତା ଶିଖାଇ

ଯଦି ଦେଇଛୁ ମୋତେ ଥରେ ସେ ମଙ୍ଗଳବିଦ୍ୟା,
ତେବେ ମୁଁ ଆତ୍ମାରେ ଆତ୍ମା ମିଶାଇ ଅଭେଦେ,
ନିଅନ୍ତି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କରି ପର-ଆପଣାର ।
ବୃଦ୍ଧ ସୁଦ୍ଧା ତୁମ୍ଭେ ବନ୍ଧୁ, ଆଦର୍ଶ ପ୍ରେମିକ
ଶିଖଣିରେ, ନ ଶିଖିଲ ପ୍ରେମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ,
ହରଗୌରୀଙ୍କର ପ୍ରେମ, ଆଦର୍ଶ ପାବନ,
ଅବିଚ୍ଛେଦ ଯାହା, ନାହିଁ ଯହିଁ ତିଳେ ଫାଙ୍କ,
ବିଚ୍ଛେଦର ସୂକ୍ଷ୍ମସୂଚି ନ ପ୍ରବେଶେ ଯହିଁ,
ଅର୍ଦ୍ଧହର, ଅର୍ଦ୍ଧଗୌରୀ, ଦେନି ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି ।

ଯାଚିଲେ ଦୁରନ୍ତ ସ୍ୱପ୍ନ, ହେ ବିଶ୍ୱସୁନ୍ଦର,
ତୁମ୍ଭର ସୁନ୍ଦର ତନୁ, କାନ୍ଦେ ମୁଁ ନୀରବେ,
ମାତ୍ର ଆଉ ଢିଲେ ଘନ, ଆସେ ନାହିଁ ଅଶ୍ରୁ
ଦେବାକୁ ପ୍ରବୋଧ ମୋତେ, ଝରି ଦଗ୍ଧ ନେତ୍ରୁ
ଶୋଷିନିଏ ଯାହା ଘନ ଶୋଷଣ-ନିପୁଣ,
ଶୋଷି ପାରେ ଯେ ବିରାଟ ସୀମାଶୂନ୍ୟ ସିନ୍ଧୁ,
ମୋର ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁ ଛାର କେତେ ମାତ୍ର ତାକୁ ।
ଜିଣିର ସମ୍ପଦ ମୋର, ସେହି ମୋର ଅଶ୍ରୁ,
ନ ଥାଏ ସେ କେବେ ମୋର ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନ ସ୍ୱନେ ।
ସେଦିନ ମୁଁ ପିନ୍ଧେ ନାହିଁ ତାସ୍-ଅଳଙ୍କାର,
କି ଶୋଭା ବା ଅଳଙ୍କାରେ, କି ଶୋଭା ସୁବେଶେ,
ତୁମ୍ଭେ ଏକା ଜୀବନର ସ୍ପର୍ଶମଣି ମୋର,
ତବ ସ୍ପର୍ଶେ ହୋଇଅଛି ମୁଁ ବାରବାନୀ ସୁନା,
ପଣ କି ମହାର୍ଘ ରତ୍ନ ମୃଣ୍ମୟ ବିଶ୍ୱରେ
ଜାଣେ ତାହା ଏକା ସିନା ସତୀ—ପତିପ୍ରାଣା,
ପତି ଯାର ଦେବଦତ୍ତ ଗୌରବଭୂଷଣ
ଧାତବ ଭୂଷଣ ସିନା ଭାର ତାହା ପକ୍ଷେ ।
ଯାନ, ସ୍ମୃତି ଘନସ୍ୱଣୀ ଅନଳରୂପିଣୀ,
ବିଜୁଳି ଉଭସ୍ମେ ମୋତେ କରନ୍ତି ଭୀଷଣ,
ପ୍ରାଣସଖୀ କୁମୁଦିନୀ ହେଉ ମୋ ଦୂର୍ଗତି,
ମହାଭସ୍ମେ ମହାଦୁଃଖେ ନମୀଳେ ନୟନ ।
କହଁ ନାଥ, ନିରୁଦ୍ୟମ ତୁମ୍ଭେ ହେ ଏସବାଏଲ,
ଭୀରୁ କ୍ଳୀବ ସୁଖୀ ପ୍ରାୟ, କହଁ ବା ନୀରବେ
ଜୀର୍ଣ୍ଣ କର ଦୟସ୍ୱାର ଦୁଃସହ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ,
କହଁ କର କ୍ଷମା ତାଙ୍କୁ, ଶାସ୍ତିଭାଜନ ସେ,
କ୍ଷମା ମହାଜନ ଧର୍ମ, ସତ୍ୟ ଏ ବଚନ,
ମାତ୍ର ଅପାତ୍ରରେ କ୍ଷମା ଭାବୀ ଦୁଃଖ ହେତୁ ।
ଲକ୍ଷ ତୁମ୍ଭ ଦୟା ବଢେ ଦୁସ୍କାଣ୍ଡା ଭାର,
ଗତ ବର୍ଷ ଚାରି ମାସ ଆକସ୍ମେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ,
ଭାସିବୁଲେ ତବ ସ୍ୱପ୍ନ ଆକାଶରେ ନାଥ,
ଦେବେ ଅବା ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି କହେ ମୌନେ କଥା,
କଳଗତ ସେ କଥାରେ କେତେ ସୁଖଦୁଃଖ,
କେତେ ହସ କାନ୍ଦ, କେତେ ଅତୀତ ମଧୁର—
ବ୍ୟଥା, କେତେ ଆଶା, କେତେ ଦୁରାଶା ନିରାଶା,
ସେହି କଥା ସେ ପ୍ରାଣର କଥା ପ୍ରାଣଧନ,
କେନିଯାଏ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅତୀତକୁ ମୋତେ,
ହେଉଛି ମୁଁ ନିତ୍ୟ ଦଗ୍ଧ ସେ ସ୍ମୃତି-ଅନଳେ
ସେ ଦହନ ସୁଖ ମୋର, ସେହି ମୋ ଭରସା,
ନ ହେଲେ ବଦଳି ଆତ୍ମା ତୀବ୍ର ଦୁଃଖାନଳେ,
ନ ହୁଏ କଞ୍ଚନ ଯେବେ ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷାରେ
ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସିନା ନିର୍ମଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ଖେଳ ଯେବେ ଲୁଚକାଳି ଘନଢୋଳେ ଶଶୀ,
ତବ ଏ ପ୍ରେୟସୀ ସହ, ଖେଳନ୍ତି ଯେସନ
ବନମାଳୀ ରସରାଜ ରସିକଶେଖର
ରାଧା ସଙ୍ଗେ—ମଞ୍ଜୁ କାନ୍ତ କୁଞ୍ଜବିଳାସିନୀ,
ବୃନ୍ଦାବନକୁଞ୍ଜେ କମ୍ପା କୁଞ୍ଜର ଯେସନ
ଖେଳେ ବନେ କୁତୂହଳେ କୁଞ୍ଜରୀଣୀ ସହ,
ସେ କାଳର ଭାଗ୍ୟଗର୍ବ କେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ପାର ?
ନ ଥାଏଁ ସେକାଳେ ଦେବେ ମୁହିଁ ମୋ ଦେହରେ ।
ମଣେ ଯେକ୍ଷେ ଦେଖ ନବ ସ୍ୱପ୍ନ-ସୃଷ୍ଟ ସ୍ୱର୍ଗେ
ଦେଖୁଛି ଅଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ସୁଷମା ଜଗତି—
ମହୋତ୍ସବମୟ ଛାଡ଼ି ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଶରୀର ।
ସ୍ମରି ତାହା ଏବେ ବସି କାନ୍ଦୁଛି ସତତ,
ନନ୍ଦନରେ ସୁଖ ଲଭେ ତଦବଧି ହୃଦୟ ।

ସ୍ମରୁଛି ମୁଁ ଏବେ, ଭାଗ୍ୟେ କେବେ ବା ଆସିବ
ଫେରି ସେ ଅତୃପ୍ତ ସୁଖ, ସେ ମଙ୍ଗଳ ଦିନ,
ହାୟ, ସୁଖ ଯେବେ ଭବେ ଏଭଳି ଚଞ୍ଚଳ,
ବସନ୍ତମାଧୁରୀ କିମ୍ବା ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ପ୍ରାୟ,
ଏବେ ଦୁଃଖାବହ ଯେବେ ପରିଣାମ ତାର,
କିପାଇଁ ଲୋକଙ୍କ ଚେତେ କେଡ଼େ ଭ୍ରାନ୍ତି ଜନେ ତାହା,
ବାଳବୃନ୍ଦେ ସ୍ୱପ୍ନମାଳ ମଣନ୍ତି ଭୁଲାଇ ।

ମାସକେ ବାରେକ ଆସେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ସୁନ୍ଦରୀ
ଅନନ୍ତ ଆନନ୍ଦେ ଧରି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଶଶାଙ୍କ,
ପ୍ରଦାନେ ଜଗତଜନେ ନବୀନ ଆନନ୍ଦ,
ଫେରି ଆସେ ଯଥା ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀ ତୀର୍ଥୁ , ଧରି
ଦେବତା ନିର୍ମାଲ୍ୟ ଫୁଲ ଚନ୍ଦନ ତୁଳସୀ,
ପୁଣ୍ୟ ଗୌରବରେ ହୋଇ ସ୍ଫୀତ, ଗ୍ରାମଜନେ
ବିତରି ପ୍ରସାଦ, ମଣେ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ସେ ।
ପାଇ ତବ ଦୃଷ୍ଟିକଳା, ହସେ ଅସମ୍ଭାଳେ
ଦ୍ୟୁଲୋକ, ଭୂଲୋକ, ହସେ ଲତାକୋଳେ ଫୁଲ,
ମିଶି ତହିଁ ତବ ହାସ, ଉଦାର, ପ୍ରସନ୍ନ,
ଲାଗେ ହାସ୍ୟ-ମହୋତ୍ସବ, ବହିଯାଏ ଭବେ
ହାସ୍ୟରାଶି ପରେ ହାସ୍ୟ-ପୀୟୂଷ-ପ୍ରବାହ ।
ପ୍ରଥମେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ହେରି ଚନ୍ଦ୍ରବାଳ ମୁଖେ
ବାରିଧି, ଆନନ୍ଦେ ଉଠେ ଉଚ୍ଛୁଳେ ଉଚ୍ଛ୍ୱସି,
ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ଫୁଲି ଉଠେ ମୋ ହୃଦୟ-ସିନ୍ଧୁ,
ଲମ୍ଫାଅ ଆଦରେ ତୁମ୍ଭେ ପାରିବାର ବକ୍ଷେ,
ଲହରୀ-ହୀରକ ହାର, କୋଟିଶତବେଣୀ ।
ହେ ଦେବ, ତୁମ୍ଭର ପୁଣ୍ୟ ମଙ୍ଗଳ ମୟୂଖ
ଚୁମ୍ବେ ଅଗ୍ରେ ଗିରିଚୂଡ଼ା, ସ୍ୱଓଜ ସେ ଯେସନ
ଢଳନାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରଥ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଧ୍ୱଜଶୋଭୀ ।
ଆଲିଙ୍ଗନ୍ତେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ, ନିରେଖି ସେ ଦୃଶ୍ୟ
ସମ୍ଭାବନା ଅଳଙ୍କାର*ଶିଖାଇ କୋବିଦେ,
କହନ୍ତି—"ଭ୍ରମର କୋଳେ ଶୋଭେ କି କୁସୁମ,
ସ୍ୱଭାବେ କୁସୁମ କୋଳେ ବସେ ସିନା ଅଳି ।"
ତୁମ୍ଭ ଗୁଣେ ମୋ ହୃଦୟ ଦୀପ୍ତ, ନିଶାମଣି,
ଯାଇଛ କି ଭୁଲି ଏହା, ଭୋଳାଶମ୍ଭୁଚୂଡ଼ା,
ବସ୍ତୁତ ମହତ ବ୍ୟକ୍ତି ସଦା ଆତ୍ମଗୁଣ,
ଏହା ତ ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ଧର୍ମ ମହତର ।
ତୁମ୍ଭ ସୌମ୍ୟ ରୂପ ଏକା କହିଅଛି ଧନ୍ୟ
ବିଶ୍ୱର ଉପମାସୃଷ୍ଟି, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଖଣିରେ
ତାହିଁ ତୁମ୍ଭ ତୁଲ୍ୟ ମଣି, ତୁମ୍ଭ ରୂପ-ତୀର୍ଥେ
ଅବଗାହି ନେତ୍ର ମୋର ହୁଏ ପୁଣ୍ୟ, ଧନ୍ୟ ।
କୃଷ୍ଣପକ୍ଷେ, ଶଶଧର, ହୁଏ ହେ ତୁମ୍ଭର
ଅନୁଦିନ ତନୁ କ୍ଷୀଣ, ଶୁକ୍ଳେ ବିପରୀତ,
ତଥା ଲଭେ କ୍ଷୟବୃଦ୍ଧି ଦୁଃଖ ସୁଖ ମୋର
ହୁଅ ତୁମ୍ଭେ ଜନ୍ମ ଯେବେ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ଗର୍ଭୁ,
ମଙ୍ଗଳୁ ମଙ୍ଗଳ ପ୍ରାୟ ବହି ପୂର୍ଣ୍ଣକଳା,
ଧରି ବିଶ୍ୱବିମୋହନ ନବୀନ ମାଧୁରୀ,
ସେହିପାଇଁ ମୁଁ ଧନ୍ୟ ହୁଏଁ, ଯେଣୁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ।
ପ୍ରତିବିମ୍ବ ରୂପେ ଆସି ଲୁଚି ଲୁଚି ଚନ୍ଦ୍ର
ଆହ୍ଲାଦ ରହସ୍ୟେ ତୁମ୍ଭେ କୁମୁଦିନୀନେତ୍ର,
ପ୍ରତିବିମ୍ବ କରେ, ଲଭି ସ୍ପର୍ଶସୁଖ ତବ
ସାଉଁତେ ଚମକି ଉଠି, ହସେ ସେ ମଧୁରେ,
ଦେଖି ତାର ସୁଖ, ଦେବ, ଲଭେ ମୁଁ ଆନନ୍ଦ ।
ହେଉ ପଛେ ସପତ୍ନୀ ସେ, ଜଗତ ନେତ୍ରରେ,
ମାତ୍ର ମୋର ପ୍ରାଣାଧିକା, ତେଜନଙ୍କ ଜୀବନ
ସହି ଏକା ଉପାଦାନେ, ତେଣୁ ତାହା ସୁଖେ
ଆତ୍ମା ମୋର ହର୍ଷପ୍ଳୁତ ବିମୁଗ୍ଧ ସତତ ।
କୁମାରପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନେ କୁମାରୀନିଚୟ
ପୂଜନ୍ତି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ, ରଚି ତବ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି
ଦେଇ ନବ କୁସୁମେ, ଦିବ୍ୟ ବରଲାଭ ଆଶେ ।
ଅର୍ପନ୍ତି କୋମଳ କରେ ଅର୍ଘ୍ୟ ତବ ପଦେ,
ବନ୍ଧାନ୍ତ ପ୍ରଦୀପେ ଲଜ୍ଜା ବରଟତ ଚାନ୍ଦେ,
ଶଙ୍ଖ ହୁଳହୁଳି ଶବ୍ଦେ ଉଚ୍ଛୁଳେ ଅବନୀ,

* ସାଦୃଶ୍ୟ ହେତୁ ଅବାସ୍ତବ ଧର୍ମର ଆରୋପକୁ ସମ୍ଭାବନା ଅଳଙ୍କାର ବୋଲାଯାଏ ।

ହେଉ ସେ ଗୌରବ ତବ, ଅମରବୃନ୍ଦାର୍ଚ୍ଚିତ,
ନିଜକୁ ଗର୍ବିତା ମଣେ ଏ ଦାସୀ ତୁମର,
ତୁମ୍ଭେ ଆତ୍ମା, ମୁଁ ଶରୀର, ତୁମର ଗୌରବେ
ଗୌରବାନୁଭୂତି ମୋର ସତ୍ୟ, ସ୍ୱାଭାବିକ ।
ତୁମ୍ଭ ଯୋଗେ ସୁନ୍ଦର ମୁଁ, ହେ ସୁନ୍ଦରଚୂଡ଼ା,
ମୋ ଯୋଗେ ସୁନ୍ଦର ତୁମ୍ଭେ, ସୁନ୍ଦର ଯେସନ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରତ୍ନପୃଷ୍ଠେ ବେନି ପରସ୍ପର ହେତୁ,
ଡାକୁଛ ତୁମର ପାଇଁ ତୁମଙ୍କୁ ମୁଁ ବନ୍ଧୁ,
ଆସି ପଦପାତ ମାତ୍ରେ, ଏ ତରୁଣୀକୁ
କରୁ ହେ ଗୌରବାନ୍ୱିତା ମିଳନ-ଗୌରବେ ।
କୃପଣ ଧନଦ କର୍ଣ୍ଣେ ଦୀନର ପ୍ରାର୍ଥନା
ନ ପଶେ ମିଳାଇଯାଏ କର୍ଣ୍ଣମୂଳେ ଯଥା,
ଆଶା ଅଛି ମୋ ପ୍ରାର୍ଥନା ନ ହେବ ସେଭଳି,
ଶୁଭେ ତବ କରଗତ ହେଉ ଏ ଚଟାଳି ।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

—ଅଗସ୍ତ୍ୟ ପ୍ରତି ଦକ୍ଷିଣାଶା—

ନମେ ତବ ଋଷିପଦେ, ହେ ଋଷିପୁଙ୍ଗବ,
ଦକ୍ଷିଣାଶା,— ଯୋଗିବର ଅନମ୍ବର-କନ୍ୟା,
କରୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଯେହ୍ନେ ଲଭୁ ସେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ।
କେତେ ଦିନ ଆଉ ଦାସୀ କାନ୍ଦିବ ଏକାନ୍ତେ
ବିସର୍ଜି ବେଦନାତପ୍ତ ଘନ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ,
କେତେ ଦିନେ ଦୁଷ୍ଟଗ୍ରହ ଘୁଞ୍ଚିବ ତାହାର,
ଲଭିବ ସେ ତବ ପଦ ଅର୍ଚ୍ଚନା ସୌଭାଗ୍ୟ,
କେତେ ଦିନେ ଯୋଗି, ହେବ ଯୋଗଭଙ୍ଗ ତବ,
ପଣ୍ଡବ ଏ ଦାସୀ ମନେ, କହ ତା ଦାସୀଙ୍କୁ ।
ଶୁଣ ତୁମ୍ଭେ, ଆସ ତୀରେ, ଅର୍ପିବ ଏ ଶିଷ୍ୟା
ପ୍ରେମ-ହେମହାର ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣାସ୍ୱରୂପେ
ରଖିଛୁ ତା ବହୁଦିନୁ ଗୁନ୍ଥି ତୁମ୍ଭ ପାଇଁ
ପ୍ରଣୟର ପାଟଡୋରେ, ଅରୂପ ସୁନ୍ଦର ।
ତଥାସ୍ତୁ, ତଥାସ୍ତୁ ତବ ସହଜ ସମ୍ମତି
ବଂଶଗତ, ଅପି ତାହା ଜଗତକୁ ଯାଚ,
ଦାନବ୍ରତ, ଖୋଜୁ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ଦାନ ମୁହିଁ,
ପ୍ରଦାନ ଦର୍ଶନ ଥରେ କର ହେ କୃତାର୍ଥ ।
ଅବଳା ମୁଁ ମନୋବ୍ୟଥା କହିବ କେମନ୍ତେ
ତୁଣ୍ଡ ଖୋଲି, କରାଞ୍ଜଳି ସମର୍ପି ଲଜ୍ଜାରୁ,
ତୁମ୍ଭେ ତ ସର୍ବଜ୍ଞ ଯୋଗୀ ବୁଝ ଯୋଗବଳେ ।
କାମୀଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ଏହା—ଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାଣ
ନ କରନ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତ ଗୁପ୍ତ ଅନ୍ତରବେଦନା,
ସେଥି ବ୍ୟଥା କୋଟରସ୍ଥ ଜ୍ୱାଳାବଳୀ ପ୍ରାୟ
ଦହେ ମର୍ମସ୍ଥଳ, ମାତ୍ର ବାହ୍ୟେ ସେ ଶୀତଳ ।
କୁସୁମ-କୋମଳ ତନୁ କାଟେ ଦୁଷ୍ଟ କୀଟ,
କହେ କି ସେ ପ୍ରାଣାଧିକ ଅଳିସଙ୍ଗେ ତାହା,
ସେହି ହାସ ସେହି ଖେଳ ତାହାରେ ତାହାର,
କାହା ଜନେ ନୁହେଁ ବାରି ପୀଡ଼ିତା ବୋଲି ସେ ।
ରଚି ଶଯ୍ୟା ତାମ୍ର-ରତ୍ନେ, ପିନ୍ଧି ତାମ୍ର-ହାର,
ଆବର ଚନ୍ଦ୍ରିକାରୂପ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପାଟେ ବେଢ଼ି,
ବସିଛି ମୁଁ ଚାହିଁ ତବ ଆଗମନ ପଥ
ବ୍ୟଗ୍ରନେତ୍ରେ, ଆସ ପ୍ରଭୁ, ପଦପାତ ମାତ୍ରେ ।
ତପୋଧନ, ଦେଖିଥିଲ ଯାହା ଉପଦ୍ରବେ
ତପୋବନ ତୁମ୍ଭେ, ସେହି ରକ୍ଷ-ଘନେଶ୍ୱର
ହାରି ନିର୍ବଳସ୍ତ, ଫେରିଗଲାଣି ସ୍ୱପୁରେ,
ନିରୁପଦ୍ରବ ମୋ ବକ୍ଷ, ତବ ତପୋବନ,
ଆସ ତର୍ହି କର ଦେବ, ଯୋଗ ଅନୁଷ୍ଠାନ ।
ଘନସ୍ୱନ ସ୍ତନ୍ୟାବାରେ ବାଜୁ ନାହିଁ ଆଉ
ବିଜୟ ବାଜଣା, ଏବେ ନୀରବ ସେ, ପୁଣି
ନିଭିଲାଣି ରୁଷ୍ଟ ସିଂହ କ୍ରୋଧାଗ୍ନି ଜଳନ୍ତ,

ହେଲଣି ନବୃତ୍ତ ତାର ରୁଦ୍ର ହୁହୁଙ୍କାର,
ନାହିଁ ଆଉ ଗର୍ଜ୍ଜୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ, ଆସ ନୟନରେ।
କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧି ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଗଲଣି ବାହୁଡ଼ି,
ପିତା ତାର ରୌଦ୍ର, ମାତା ସଲିଳକଣିକା,
କୋମଳ କର୍କଶ ଜାତ ମହା ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସେ,
ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ଯେସନ କୁରୁଚମୂତ୍ରା ଅଭିମନ୍ୟୁ
ଉଦ୍ଭାବନ-ଶୋଭା-ଶୌର୍ଯ୍ୟ-ମିଳନ-ସମ୍ଭୂତ ;
ଶୋଭା ଶୌର୍ଯ୍ୟ ମିଳନ ହିଁ ଚରମ ଉତ୍କର୍ଷ
ଜାଗତିକ ଉନ୍ନତିର, ସୃଷ୍ଟିନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏ।
ସେହି ଧାନଞ୍ଜୟ୍ୟଗୁରୁ ପୀ ସୁନାସୀର ଚାପ
ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ-କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରୁ ହେଲଣି ଖଣ୍ଡିତ
ଘନ-ସପ୍ତରଥୀକୁଳେ, ଦେଖୁଛି ମୁଁ ତାହା
ମେଘାବଗୁଣ୍ଠନ ମଧ୍ୟୁ, ତୋର ଚାହାଣିରେ।
ଆସିବ ଶରଦ ଉତେ, ବରଦଭୁଜ୍ଞ,
କିଶିଲଣି ଚଉପାଶେ ସୂଚନା ତାହାର,
ବର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଭେକରବ ୧ ତେଜିଲଣି ଭେକ,
ହୋଇ ଉଠିଲଣି ଶୁଷ୍କ, ଶିଖିନୀ ନିଃଶ୍ୱାସେ
ବାୟୁ, ପୁଣି ବର୍ଷାବନ୍ଧୁ ଡାହୁକ ନୀରବ।
ଅଜ୍ଞାତେ ମୃତକଳ୍ପା ସରୋଜିନୀ ଧନୀ,
କରିବ ନିବ୍ୟାଧି ତାକୁ ଶରତ-ସୁବୈଦ୍ୟ,
ପିଆଇ ଭାସ୍କର-କର-ଅମୃତ-ଔଷଧ,
ଯଥା ପାର୍ଥ ମହାରଥୀ—କୃଷ୍ଣ-ଅନୁଗାମୀ,
(ଅନୁଗାମୀ, ଉତ୍ସାହର ଉଦ୍ୟମ ଯେସନ)
ଦହିଣ ଖାଣ୍ଡବ ବନ, ତଲେ ବେଗମୁକ୍ତ
ସର୍ବଗ୍ରାସେ ଶସ୍ତ୍ର, ତର ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ଅନଳେ।
ହସିବ ପଦ୍ମିନୀ ସରେ, ହେବ ସେହୁ ନତେ
ପଶ୍ଚିମୂର୍ତ୍ତି, ସେ ହାସ୍ୟର ଜୀବନ୍ତ ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟ।
ହେଲଣି ଉଦ୍ୟାନେ ଉଭା ସୌମ୍ୟା ଶେଫାଳିକା
ଧରି ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି, ନୃପ ଶରତ ଉଦ୍ଦେଶେ,
ମଣ୍ଡି ତଣ୍ଣୀ ନଦୀତୀର, ଦୋଳାଏ ମୃଦୁଳେ
ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପ ତୀର୍ଥ୍ୟାନ୍ତର ଚାରୁସ୍କନ୍ଧୋପମ ୨
କୁସୁମ ଚାମର। ଶୁକ୍ଳ ସ୍ୱଚ୍ଛ ହଂସକୁଳ
ଧାଇତ ମାନସମୁଖେ, ଲମ୍ବାଇ ନଭମ୍ଭେ
ମୋର ନବଭୂଷାରୁପେ ହୀରକ ମେଖଳା।
ଝୀଙ୍କରେ ହରଷେ ଉହୁଁ ପ୍ରଣୟବନୋଦେ,
ତଦାଶ୍ରୁ ପୁଷ୍କର ତୋଷ, ପରସ୍ପର ମୁଖେ
ହେବେ ବିଆଦେଇ ତାହା, ମସ୍ତକ ପିଥୁନ
ଆସିବେ ମା ଦଶଭୁଜା ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷବାହନୀ
ହରପ୍ରିୟା, ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧାମେ ପୂଜାଗ୍ରହଣାର୍ଥେ,
ସମ୍ବତ୍ସର ପରେ ଦେବୀ ହେବେ ଶୁଭେ ବଜେ
ଭକ୍ତସୁତ ଗୃହେ, ଅର୍ପି ପଦଧୂଳି ତାଙ୍କୁ
କାଟିବେ ଅଶିବ ତାର ଶିବଶବୋହିନୀ।
ହାୟ ରେ, କେ ଅଛି ଏହି ଭବ-ମରୁଦେଶେ
ଜନନୀ ସମାନ ଶୀତ ସ୍ୱଚ୍ଛ ତରଙ୍ଗିଣୀ
ସନ୍ତାନ ପକ୍ଷରେ, ସ୍ନିଗ୍ଧ ପୀୟୂଷସଲିଳା,
କେ ଅଛି କୈବଲ୍ୟ ଭେଳୀ ଭରସା ତାହାର ?
ଆସ ମା, ଉଦ୍ଧାର ଭବ ଏ ମୂଢ଼ ସନ୍ତାନେ
ଅର୍ପି ତା ମସ୍ତକେ ପଦ, ଯେ ପଦ ପରଶେ
ହୁଏ ପୂତ ଦେବଶିର, ଧନ୍ୟ ଦେବଜନ୍ମ।
ମୂଢ଼ ଯେ, ମା, ଏ ସଂସାରେ, ମୁକ୍ତି ଧନ ତାର,
ତେଣୁ ମୁଁ ହୋଇଛି ମୂଢ଼, ଆଶା ବାନ୍ଧି ପ୍ରାଣେ,
ଦୁରନ୍ତ ମହୀଷ— ସୁନ୍ଦ ଉପସୁନ୍ଦ ବଳ
ଛଏ ମା ଜଗତେ ମୂଢ଼, ମୁକ୍ତ ସେ ମୂଢ଼ତ୍ୱେ।
ପଠା ନା, ମା, ଖେଳିବାକୁ ଏ ଦୁର୍ବଳ ସୁତେ
ବାରମ୍ବାର ଦୂର ଦେଶେ, ହୁଏ ମୁଁ ତହିଁରେ
ବଡ଼ କ୍ଳାନ୍ତ, ନ ଦେଖିଲେ ଦୀର୍ଘ ଖେଳ ମୋର
କି ଯଶ ତୁମ୍ଭର ହେବ, ରଖ ପଦେ ସଦା।
ଅମୃତର ପୁତ୍ର ମୁହିଁ, କି କାର୍ଯ୍ୟ ମୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ
କେ ଲତେ ହେଁଳିକ ବହି ଚର ମୃତ୍ୟୁଦୁଃଖ।
ହେ ତୋଷଦେ, କାବ୍ୟୋଦ୍ୟାନବିହାରୀ ରସିକେ
ଭାସିଯାଇ ହୃଦୟର ଆବେଗ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ
ହେଲି ମୁଁ ପ୍ରସଙ୍ଗଚ୍ୟୁତ, ଶଣ୍ଠଆସୁରରେ,
କ୍ଷମିବ ଏ ରସଭଙ୍ଗ ଦୋଷ କ୍ଷମାଗୁଣେ।

୧—ଭେକ। ୨—ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶୀୟ ବସନ୍ତ।

ହେ ବଶେଷ ଭକ୍ତନାମା, ଭକ୍ତିକୁଳଧନ,
କେମନ୍ତେ ଧରନ୍ତି ନାମ ଭବ, କେମନ୍ତେ ବା
ଲଙ୍ଘିବି ମୁଁ ଆର୍ଯ୍ୟକୁଳନୀତି, ଜଗନ୍ମାନ୍ୟ
ଗୁରୁଜନ ପୁଣ୍ୟନାମ, ଏ ଅପୁଣ୍ୟ ମୁଖେ
ଉଚ୍ଚାରି ଅକ୍ଷମ୍ୟ ପାପେ ନ ହେବି ଲିପ୍ତ ।
ଦେଖ ପ୍ରଭୁ, ଜଗନ୍ମାତା ଆଗମନ ଲାଗି
ହୋଇଛି ସୁବର୍ଣ୍ଣସେତୁ ମହାକାଶେ ବନ୍ଧା
ଛାୟାପଥବ୍ୟାଜେ—ହୀର, ନୀଳା, ପ୍ରବାଳାଦି
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶବଳିତ ମଣି ମାଣିକ୍ୟରେ,
ଆସ ନାଥ ଖରେ, ପୁଣ୍ୟ ଶୁଭଦୃଷ୍ଟିପାତେ
ହେଉ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ପଥ ଘାଟ ନିର୍ମଳ ପାବନ ।
ପର ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖୀ ତୁମ୍ଭେ, ପୋଛିଦିଅ ଆସି
ଧରଣୀଦେବୀର ଅଶ୍ରୁ ପଙ୍କିଳ କପୋଳ,
ଭୁଞ୍ଜିଛି ସେ ବହୁ କ୍ଳେଶ—ପ୍ରାବୃଟ-ପ୍ରଦତ୍ତ ।
ଅତି କଳୁଷ ଅଧିକ ମୁଁ—ଅଜ୍ଞାନା ରମଣୀ,
ତୁମ୍ଭେ ଶାସ୍ତ୍ରବେତ୍ତା, ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାତା, ଜାଣ ସବୁ,
ପୋଛିଦିଏ ଯେଉଁ ହସ୍ତ ଅଶ୍ରୁ ଦୁଃଖିନେତ୍ରୁ,
ଦେବ-ହସ୍ତ ତାହା, ଦିବ୍ୟ ମହିମା-ମଣ୍ଡିତ,
ସେ ହସ୍ତର ଅଧିକାରୀ ଯେଉଁ ମହାଜନ,
ବରଷେ ତା ପୁଣ୍ୟଶିରେ, ଭଗ୍ନ ଆଶୀର୍ବାଦ
ନଶିକ୍ତ ଅମୃତେ, ଲଭେ ନରଦେହେ ସେହୁ
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଗୌରବମୟ ଅମର ଉପାଧି ।
ଭଜିଛି କଳୁଷ ଭାବ କଲ୍ଲୋଳିନୀ ଜଳ,
ତୁମ୍ଭ ପୁଣ୍ୟଜ୍ୟୋତି, ନାଥ, ହେବ ତାହା ପକ୍ଷେ
ସ୍ଫଟିକ ସମାନ, ତହୁଁ ହେବ ସେ ନିର୍ମଳ,
ଚାହିଁଛି ସେ, ଚାହିଁଅଛି ଏକାନ୍ତେ ପୋଷ୍ଟୁବେ
କମଳ-କମଳ-ନେତ୍ରେ କମଳ ଆଦର,
ଆଦର ଚାହିଁଛି ଦେବ, ଏ କଣା ଲଙ୍କାଣ
କଳସ୍ୱ ସରଣୀ ଭବ, ହେ ହୃଦୟଜ୍ୟୋତି,
ପ୍ରକାଶିତ ହୁଅ ଆସି ଅଭାଗୀ ହୃଦୟେ ।
ଗାଉ ମୋ ଅନ୍ତର, ହର୍ଷେ ପ୍ରାଣର ସଙ୍ଗୀତ,
ନାଚ ଉଠୁ ଆତ୍ମା ସୁଖ-ମିଳନ-ପୁଲକେ,
ହସୁ କୁମୁଦିନୀ, ମିଶୁ ହାସ୍ୟଜ୍ୟୋତି ତାର
ଜ୍ୟୋତିରେ ତୁମ୍ଭର, ତେଜ କୁଞ୍ଚିତ କୁବେଶ
କଷୋଗ୍ରି ବେଶରେ ଧରୁ ହେଉ ସୁସଜ୍ଜିତ ।
ଉକ୍ଷିପ୍ତଳ, ଶୋଷି ତୁମ୍ଭେ ମହାସିନ୍ଧୁ ନୀର,
ଖର୍ବ ଦଳ ଗର୍ବ ତାର, ଶାସି ବନ୍ୟାଶୈଳେ,
ଚନ୍ଦନ-ବନ୍ଦିତ, ଦଳ ଚର ନିଷ୍କଣ୍ଟକ
ଗଗନେ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ପଥ, ଏତେ ଲୋକ ତୁମ୍ଭେ,
ଚର ଅଭାଜନ ମୁହିଁ, ରୂପ-ଗୁଣ-ହୀନ,
ତଥାପି ହେ ନାଥ, ତୁମ୍ଭ ସଧର୍ମିଣୀ ହୋଇ
ଅତୁଳ ଗୌରବାନ୍ୱିତା ମଣେ ମୁଁ ନିଜକୁ ।
ନାହିଁ ରୂପ, ନାହିଁ ଗନ୍ଧ ଧୂ ଭୂସ୍ ଫୁଲର,
ମାତ୍ର ସେ ଗୌରବାନ୍ୱିତା ଶିବସେବାଫଳେ,
କର୍ପୂର ସଂସର୍ଗ ହେତୁ ବାସେ ସମ୍ପୁଟକ ।
ଭବ ଯୋଗେ ଗୌରବିନୀ ଏ ପରିଚାରିଣୀ,
ଲଭିଲେ ତୁମ୍ଭର ପଦ-ସେବାର ସୌଭାଗ୍ୟ
ଆଦର କୈବଲ୍ୟପ୍ରଦ ଚରଣ ଦର୍ଶନ,
କୋଟି ଗୁଣେ ହେବ ସେହି ଗୌରବ ସଫଳ ।
ବାଞ୍ଛିଛି ମୁଁ ଆଶା, ବସି ପଦପ୍ରାନ୍ତେ ଭବ,
ଶୁଣିବି ତାପସ, ପୁଣ୍ୟ ବେଦ ମଧୁ ଧ୍ୱନି
ଅନୁଷ୍ଟୁପ ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧ, କୋମଳ ଗଭୀର,
ଶୁଣିବି ଆଦର ବହୁ ଆର୍ଯ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ବ୍ୟାଖ୍ୟା,
ଧର୍ମ ଉପଦେଶ, ଶୁଦ୍ଧ ସୁନୀତି-ବଚନ,
ହେ ଜୀବନ-ଗୁରୁ, ଏବେ ଧର୍ମଗୁରୁରୂପେ
ଦିଅ ଦୀକ୍ଷା ଏ ଦାସୀକି ଯାଉ ସେ ନିସ୍ତରି,
ମାଗୁଅଛି ଏହି ଭିକ୍ଷା, ପୂରୁ ଅ ବାସନା ।
ହେ ଯୋଗ-ପ୍ରଜ୍ଞଦ-ଯୋଗି-ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର-ପୂଜିତ,
କେତେ ସ୍ମୃତି ସ୍ମୃତି ଆଜ ଉଠୁଛି ଉଭାସି
ଅସ୍ଥିର ହୃଦୟେ ମୋର କ୍ଷିପ୍ତଭାବ ସହ ।
ଭାଦ୍ରପଦ-ବେଦୀପୃଷ୍ଠେ ବସି ଯେବେ ତୁମ୍ଭେ
ନର-କୃଷ୍ଣାଜିନାସନେ ରତ ହୁଅ ଯୋଗେ,
ପୁଣ୍ୟର ଅମୃତ ଜ୍ୟୋତି ସ୍ଫୁରି ଅପସନ୍ନ
ଲୁହାଏ ତାରକାକୁଳ କ୍ଷୀଣତର ଜ୍ୟୋତି,

ଲୁଚାଏ ଯେସନ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଖଦ୍ୟୋତ ଆଲୋକେ,
ସେ କାଳେ ମୁଁ ଚାହିଁ ଥାଏଁ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ତୁମ୍ଭର
ନିର୍ନିମେଷ ନେତ୍ରେ, ବଳି ଅତୃପ୍ତ ଲାଳସା,
ଯଥା ଘନେ ଚାତକିନୀ, ସୂର୍ଯ୍ୟେ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ ।
ଭାବେଁ ମନେ, ହୋଇଥାନ୍ତା ଭାଗ୍ୟମୋର ଯେବେ
ଲୋପାମୁଦ୍ରା ଭାଗ୍ୟ ଭଳି, ପିଅନ୍ତି ମୁଁ ତେବେ
ଏ ରୂପମାଧୁରୀ, ରହି ସ୍ୱାମୀ ପାଶେ ସଦା ।
ଶୋକେ ନାହିଁ ଭାଗ୍ୟ ତାର ସପତ୍ନୀ ଈର୍ଷାରେ,
ସତୀ ସେ, ହିଂସିଲେ ତାକୁ କାହିଁକି ନିସ୍ତାର,
କେବଳ ମୁଁ କରୁଥାଏଁ ଭାଗ୍ୟର ତୁଳନା ।
ଏ ତପେ ତାପସୀ ହେଲି ତାପସମୋହିନୀ,
ଭୁଞ୍ଜିଲି ସେ ଅବିଚ୍ଛେଦ ସୁଖ, ଜାଣିଲେ ମୁଁ,
କରନ୍ତି ସେ ତପ, ହେଉ ପଛେ ସୁକଠୋର,
ଅନଶନେ, ଅଶୟନେ, ଏକନିଷ୍ଠ ମନେ,
କରନ୍ତି ସେ ତପେ ତନୁକ୍ଷୟ, ଆୟୁକ୍ଷୟ,
ନ ହୁଅନ୍ତି ନୋହିବାଯାଏ କ୍ଷାନ୍ତ ଇଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ।
କିନ୍ତୁ ହାୟ ଆଶା, ଧିକ ବଚନସର୍ବସ୍ୱା,
କାହିଁ ଲୋ ନିବସୁ ତୁହି ବିରହିଣୀହୃଦେ,
କିପାଇଁ ଦେଉ ଲୋ ଆଶା, ଦାବାନଳରୂପେ
ମୋର ମନୋବନ, ବଡ଼ ନିର୍ଦ୍ଦୟା ତୁ ଦୁଷ୍ଟା !
ଦେଖେଁ ନିତ୍ୟ ପ୍ରୀତିକେଳି ପ୍ରଭାନାଥଙ୍କର
ପ୍ରଭା ସହ, ନଭେ ତାରା ସହ ତାରେଶର,
ମରତେ ପୂଜୁଥାନ୍ତି ପାଦ ପଦ୍ମିନୀ କୈରବୀ,
ଚକ୍ରବାକ ଚକ୍ରବାକୀ ବସି ଏକଶାଖେ
ରତ ପ୍ରେମାଳାପେ, ଚାହିଁ ପରସ୍ପର ମୁଖ,
ଅଳିମାନେ ଉଡ଼ିଯାଏ ପୁଷ୍ପକୋଳୁଁ ଅଳି,
ବାତେ ଦୋଳି ତହୁଁ ଫୁଲ-ସୁନ୍ଦରୀ ସମ୍ରାଜ୍ଞୀ
ଶିର ସଞ୍ଚାଳନ ଛଳେ ଡାକେ ପ୍ରାଣନାଥେ,
କେବେ ଅବା ମାନ କରି ବସେ ଯୌବନେ ଫୁଲ,
ଛଳ ଛଳ ନୟନରୁ ତେଜି ଶିଶିରାଶ୍ରୁ,
ତେଜି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ବାୟୁ ସନସନ ବ୍ୟାଜେ,
ରସିକଶେଖର ଅଳି ତହୁଁ ମହାବ୍ୟସ୍ତେ
କରି ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱରେ କେତେ ଚାଟୁକଥା,
ଭାଙ୍ଗେ ଆସି ମହାମାନ ମାନିନୀ ପ୍ରିୟାର ।
ହସି ଉଠେ ଫୁଲ, ହସି ଉଠେ କାନ୍ତ ତାର,
ଗାଏ ମହାନନ୍ଦେ ଭୃଙ୍ଗ ମିଳନସଙ୍ଗୀତ,
ମଧୁର ସେ ଅଭିମାନ, ମଧୁର ମିଳନ,
ସୁଆରେ ନାୟକ ଚୁମ୍ବେ ନାୟିକା ବଦନ,
ନାଗର ନାଗରୀଙ୍କର, ହେ ନାଗରବର,
ଦେଖି ସେ ଦାମ୍ପତ୍ୟପ୍ରୀତି, ମଧୁର ପାବନ,
କି ହୁଏ ମୋ ମନ, ତାହା ଜାଣେ ମୁହିଁ ଏକା ।
ବନ ପୋଡ଼ିଗଲେ ନାଥ, ଜାଣନ୍ତି ସକଳେ,
ମନ ପୋଡ଼ିଗଲେ, ହାୟ, କେ ଜାଣିବ କାହିଁ !
କେବେ ତୁମ୍ଭ ସ୍ନେହଧାର ବହିବ ଦାସୀର
ଅଦୃଷ୍ଟ-ସାଗର ମୁଖେ, କେବେ ଅବା ଆସି
ପାଳିବ ଏ ସେବକୀକୁ ପ୍ରୀତି-କ୍ଷୀର ଦାନେ,
ପାଳେ ଯଥା ହୋମବହ୍ନି ସ୍ୱଳ୍ପମାତ୍ର ଫୁଲେ
ଢାଳି କାମଧେନୁ କ୍ଷୀର ବଦନେ ତାହାର ।
ଉଠିଲାଣି ତପୋବନୁ ପୁଣ୍ୟ ଯଜ୍ଞଧୂମ,
ଉଠୁଛି କି ଆହା, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଶିଳ୍ପୀ ଶିଳ୍ପଶାଳୁଁ
ଧାତୁଧୂମ, ତରଳାଏ ଶିଳ୍ପୀ ନାନା ଧାତୁ,
କରିବ ସଂସ୍କାର ତହୁଁ ବର୍ଣ୍ଣାଭଗ୍ନ ମହୀ ।
ଚଳିଣି ଶରତ ଋତେ, ନିଦାଘ ବାରିଦ—
ଶୁକ୍ଳରଥେ, ଦେବାକୁ ଏ ସମ୍ବାଦ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ।
କହିଲି ମଧୁପେ ଡାକି ବନସ୍ଥେ, ଆତୁରେ—
ଅଳିବର, ଅଚଳ ମୁଁ; ମାନ ଅଛୁ ତୋର
ଯଦୃଚ୍ଛା ଗମନଶକ୍ତି, ଆବର ତୁହି ତୁ
ପ୍ରେମର ମହିମା, ଯେଣୁ ପ୍ରେମିକ, ରସିକ,
"ରସିକଭ୍ରମର" ବୋଲି ଅଛୁ ଜନବାଦ,
କହ ଯାଇ କାନ୍ତେ ଏହି ପ୍ରେମିକା ସମ୍ବାଦ ।
କହିବୁ— ହେ ଋଷି, ବହୁଦିବାହୁ ମୋହର,
ଜାଣୁ ମୁଁ ସକଳଙ୍କ ମନ ତୋଷେ ହରଗଣ—
କାହାକୁ ଦର୍ଶନ ଦାନେ, କାହାକୁ ସ୍ପର୍ଶନେ,
ଦକ୍ଷିଣାଶା, ଲୋପାମୁଦ୍ରା, ତୁଲ କାନ୍ତା ତବ,

ତେମନ୍ତେ ହେ ଋଷିବର ସମଦର୍ଶୀ ତୁମ୍ଭେ,
ଶୋଟିଲୁ ନିକଟେ ରଖ, ଆନେ ଦେଶାନ୍ତରେ ?
ଶୁଣ ମୋ ପ୍ରାର୍ଥନା ଅଳ୍ପ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଗୁଞ୍ଜନେ
ଭଞ୍ଜିଯାଏ ଦଳ ଦଳ ତୁମ୍ଭ ଉଦ୍‌ବେଗରେ ।
ଯାକ କି ବହିବ ପ୍ରଭୁ, ଆସେ ନେନେ ଅଶ୍ରୁ,
ସ୍ୱଭାବେ ମଧୁର ସେତୁ, ନଷ୍ଟ ଶିରୋମଣି,
ମଣ୍ଡି ସଦା ନିଶାଭୋଳେ, ପାସୋରେ ମୋ କଥା
ଛବା ଚାପ ମତ୍ତଛନ୍ଦ ଅମଳୀ ଲେବର,
ସଦା ପରବଶ, ପରଚାଳିତ ସଦା ସେ,
ତଥାପି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭାବ ନୀରେ ତାର ପ୍ରାପ୍ତି ।
ସତୀ ସଙ୍ଗେ ତାର ଅଶ୍ରୁ ମଣ୍ଡିତ ସମ୍ବନ୍ଧ,
ତରମ୍ଭ ସ୍ମୃତି ସେତୁ ନୈଶିବ ଜୀବନେ,
ଏ ହାତର ଭାର୍ଯ୍ୟା ଭାର ନ ଜାଣେ ସେ ହାତ ।
ଚଞ୍ଚଳ ହିଁ ମାନବର ସତର୍କ ପ୍ରବୃତ୍ତି,
ସେ ଯାହାର ବଳ୍ପରିତ, ଗୌରବ କୀର୍ତ୍ତି ସେ,
ମହାଦୁର୍ଭାଗୀ ସେ ସତୀ; ମାତ୍ର କୃପାପାତ୍ର !
ଯାଉ ସେ ଦୃଷ୍ଟିତ କଥା, ପାପର ପସରା,
ଖାଣ୍ଟିଲେ କୁସୁମ, ହାତେ ଲଗିରହେ ବାସ,
ଆମିଷ ଖାଣ୍ଟିଲେ ଲଭ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ କେବଳ ।
ସର୍ବସ୍ୱ ଯାହାର ସ୍ୱାର୍ଥ, ତାହାର ଜୀବନ
ନିଜ ପାଇଁ, ଦେଶର ସେ ଶତ୍ରୁ ଗଳଗଣ୍ଡ,
ସ୍ୱଜାତି ଶୋଷଣ ପ୍ରଜାକୁଳ ହିତ ପାଇ,
ଖଣ୍ଡିର ଶୋଷଣ ମାତ୍ର ନିଜ ପେଟଲାଗି,
ଆତ୍ମସୁଖ, ଆତ୍ମହିତ ଯାର ଚରଲକ୍ଷ୍ୟ,
ତରକେ କି ପରଦୁଃଖେ ବଜ୍ରହୃଦ ତାର ।
ତୁମ୍ଭ ଆଗମନ ପାଇଁ, ହେ ପ୍ରାଣଦେବତା,
କରେଁ କେତେ ଦେବତାଙ୍କୁ କେତେ ମାନସିକ,
ପୂଜା, ଭୋଗ, ଅଳଙ୍କାର ବାହନ ପ୍ରଭୃତି;
ମାତ୍ର କିଛି ମିଳେ ନାହିଁ ଫଳ, ଭାଗ୍ୟ ଯାର
ସୁପ୍ରସନ୍ନ, ଦେବେ ତାର ଅନୁକୂଳ ସଦା,
ଆୟୁଷ୍ମନ୍ତ ରୋଗି-ପକ୍ଷେ ମହୌଷଧି ସିନା
ହୁଏ କାର୍ଯ୍ୟକର, ନାଥ, କି ଲେଖିବି ଆଉ,
ସ୍ମୃତି, ଅଶ୍ରୁ, ଉଭେ ମୋତେ
ନ ଦେଲେ ଲେଖାଇ,
କହିବି ସାକ୍ଷାତେ ସବୁ ହୃଦୟର ବ୍ୟଥା,
ଆସ ଶୀଘ୍ରେ, ପ୍ରକାଶିବେ ନାହିଁ ପ୍ରୟୋଜନ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ

—ମୃଗ ପ୍ରତି ମୃଗତୃଷ୍ଣା—

ପାରିବ କି ଚିହ୍ନି ଏବେ; ହେ ପଶୁତାପସ,
କମଳନୟନ, ବନ-ସରସୀ-କମଳ,
ରୌଦ୍ରରାଜକନ୍ୟା ଦୀନା ଏ ମୃଗତୃଷ୍ଣାକୁ
ସମ୍ବତ୍ସର ଅନ୍ତେ, ଶୁଣ ପ୍ରଣତି ମୋହର ।
ହେ କୁରଙ୍ଗ, ପଶୁକୁଳ-ମହର୍ଷିପ୍ରବର,
ଦେବଶକ୍ତି ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ତୁମ୍ଭ ଲାଗି ମୁହିଁ,
ସ୍ୱଭାବେ ମୁଁ ଦେବକନ୍ୟା, କୃପେ ରାଜତେଜା;
ମାତ୍ର ମୋ ହୃଦୟ ତୁମ୍ଭ ଚର-ସ୍ୱତ୍ୱଧାରୀ ।
ଖଣ୍ଡିଲା ଅମରେ ଧନ୍ୟ, ଅପକାର ହେତୁ,
ତେଣୁ ନ ଛୁଅଁନ୍ତି ତାହା, ହୋଇ ସୁଖୀ ମୁହିଁ
ବିଶ୍ୱବାସିନୀ, ଆସେଁ ତୁମ୍ଭପାଇଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ,
ତବ ଅବସ୍ଥାନ ହେତୁ ଏ ମହୀମଣ୍ଡଳେ
ମଣେ ମୁଁ ପାବନ ତୀର୍ଥ—ସ୍ୱର୍ଗ ଉଦ୍ୟାନ ।
ବଡ଼ ଦୁଃଖିନୀ ମୁଁ, ଦୁଃଖେ ହୋଇଛି ମୋ ହୃଦ
ଭୀଷଣ ସମାଧିକ୍ଷେତ୍ର—ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷାର ।
କି ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖିତ ମୁହିଁ, ଶୁଣିବ କି ତାହା ?
ଶୁଣ ତେବେ, ଲଙ୍ଘି ଧୈର୍ଯ୍ୟ-ପ୍ରାଚୀର ମୋହର
ଦେବଶ ଅଦ୍ଭୁତ ଚୋର, ପଶି ହୃଦ-ଦୁର୍ଗେ

ଅଲକ୍ଷିତେ, ଲୋକଙ୍କ ମନ-ଧନେ ହାୟ !
ନୁହେ ସେ ସାମାନ୍ୟ ଚୋର, କି କହିବି ବନ୍ଧୁ,
ତା ଦେହେ ସହସ୍ର ଆଖି, ସହସ୍ରାକ୍ଷ ଯଥା,
ବାୟୁ ପ୍ରାୟ ଗତି ତାର, ନ ରହେ ସେ ସ୍ଥାନେ
ନିବସେ ଗହନ ବନେ, ଉଟଃପ୍ରାଣଙ୍କ ପ୍ରାୟ ।
କି ସୁନ୍ଦର ତନୁ ତାର, କି ସୁନ୍ଦର ମୁଖ,
ବଦନ ତାଦିତ ପ୍ରାୟ ଚଟୁଳ ଲଲିତ,
ନୟନ-ଘବଣୀଲୀଳା, ରୂପମାଧୁ ଧନ,
ଶିରେ ବେଣୀ ତାରୁ ଜଟା, ଯଥା ବଟଶାଖ—
ଶତାବଗ୍ନି ଲଟା, ଶୋଭେ ଲଗାଡେ ସଦୃଶ ।
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ଋଷି, ପୁଣି ବହେ ଋଷୀ ନାମ,
ଲୁଣ୍ଠେ ତୃଣ,ଜାଣେ ନାହିଁ ହିଂସା ଦ୍ୱେଷ କ୍ରୋଧ,
ହେଲେ ହେଁ ଉଦ୍ଧେ ତସ୍କର ସେ; ମାତ୍ର ମହାପ୍ରାଣ,
ପର ପାଇଁ ଆତ୍ମଦାନେ ନୁହେଁ ସେ କୁଣ୍ଠିତ,
ଆଚରନ୍ତି ମାଂସେ ତାର କରେ ପିତୃଶ୍ରାଦ୍ଧ,
ଦେଖି ବା ଉଦରଶ୍ରାଦ୍ଧ, ପୁଣ୍ୟାଜନେ ତାର
ରଚନ୍ତି ତାପସକୁଳ ଆସନ, ବସନ ।
ଏତେ ବଡ଼ଲୋକ ହୋଇ ହରିଲ ମୋ ଚିତ୍ତ,
ଦେଖିଲେ ତାହାକୁ, ତୃତେ ପବାନ୍ତ ମୁଁ ବାନ୍ଧି
ପ୍ରେମ-ଡୋରେ, ଶତଷିଏ ବଳା, ଶତପେରେ,
ଏହି ଶାସ୍ତି, ପ୍ରେମସ୍ୱଭ୍ୟ-ଶାସ୍ତି, ଶାସ୍ତ୍ର-ସିଦ୍ଧ,
ମଧୁର କଠୋର ଶାସ୍ତି ପ୍ରେମିକର ପ୍ରାପ୍ୟ ।
ଏଥକରେ ନୋହି କ୍ଷାନ୍ତ, ପ୍ରଭୁଷ୍ଟମନ୍ଦେପ
ହାଣିଣ କଟାକ୍ଷ-ଶର, ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଅସିଧାର,
କରି ତାକୁ ଅବସନ୍ନ, ଟଳି ଏ ହୃଦୟ,
ରଖି ତହିଁ ମନଚୋରେ, ଦିଅନ୍ତି ତା ସିଇଁ,
ଚୌରଭୀଷ୍ଣ ଭଙ୍ଗ ଆଶେ କୃପଣ ଯେସନ
ରଖି ମୁଦ୍ରା ଉପାଧାନେ, ସିଇଁକିଏ ମୁଖ ।
ସେହି ଚୋର ମୋ ଆତ୍ମାର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା,
ସେହି ମୋ ମନର ମନ, ଜୀବନର ଧ୍ୟାନ,
ଏ ପୋଡ଼ା-ନେତ୍ରର ନେତ୍ର, ଧମନୀର ରକ୍ତ,
ସେହି ମୋ ଆଶାର ଆଶା, ପିଣ୍ଡ ଏ ଛାୟାର ।
ସେହି ମୋ ହୃଦୟ-ବନ-ବିହାରୀ କୁରଙ୍ଗ,
ହେ କୁରଙ୍ଗ, ମଣ ନାହିଁ ଏ ଉକ୍ତି ମୋ ବ୍ୟଙ୍ଗ,
ସୁନ୍ଦର ସୁମନ ସେହି ମୋ ଆଶା-ଲତାର,
ଚନ୍ଦ୍ରା-ରତ୍ନାକର ରତ୍ନ, ସଯତ୍ନରକ୍ଷିତ ।
ଶୂନ୍ୟ ଏ ହୃଦୟ ମୋର ସେ ଚୋର ବ୍ୟତୀତ,
ନୀରବ ଜୀବନ-ଯନ୍ତ୍ର, ଆଶା ଅଚେତନ,
ହୋଇଅଛି ନିର୍ବାସିତ ଅଧରରୁ ହାସ,
ନଷ୍ଟପ୍ରଭ ସତତ ଆତ୍ମା, ବିଚ୍ଛେଦ ଛାୟାରେ ।
କିଏ ସେହି ଚୋର, ମୃଗ, ପାରିବ କି କହି,
ନ କହିଲେ ଜାଣିବି ମୁଁ ତୁମ୍ଭେ ସେହି ଚୋର ।
ବରହର ତପ୍ତଶ୍ୱାସେ ନିର୍ମାଣିଛି ମୋତେ
ଧାତା, ବାଷ୍ପମୟୀ କରି, ଜଡ଼ାଇ ଅଭାବେ,
ଅଜ୍ଞାତ ଅଭାବ, ପ୍ରାଣେ କରେଁ ଅନୁଭବ,
ଦେଖୁଛି ସଂସାରେ ସବୁ ଅଛି ସୁବିପର,
ମାତ୍ର ଏବା ନାହିଁ ମୋର ଖୋଜିବା ପଦାର୍ଥ,
ନାହିଁ ମୋର ଚନ୍ଦ୍ରାଶକ୍ତି, ନାହିଁ ଆଉ ଆସ୍ଥା,
କେବଳ ହୃଦୟ ଘେନି ଅଛି ମୁଁ ସଂସାରେ,
ଖୋଜୁଛି ସେ ହୃଦୟରେ ହୃତ ଧନ ମୋର;
କିନ୍ତୁ କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ,ଯାହା ନ ଖୋଜେଁ, ତା' ପାଏଁ,
ଆଉ ଯାହା ଖୋଜେ, ତାହା ପାଏ ନାହିଁ ସ୍ୱପ୍ନେ ।
ନ ଫୁଟେ ନନ୍ଦନବନେ ମୋ ବାଞ୍ଛିତ ଫୁଲ,
ନାହିଁ ମୋ ଇପ୍ସିତ ରତ୍ନ କୁବେର ଭଣ୍ଡାରେ,
ମୋ ବାଞ୍ଛିତ ସୁଖ ନାହିଁ ସ୍ୱପ୍ନେ—କଳ୍ପନାରେ,
ଲୋଡ଼ୁଛି ମୁଁ ଯେ ଆଲୋକ,ନାହିଁ ତା' ଜ୍ୟୋତିଷ୍କେ
ସଞ୍ଜୀବନ୍ତ ହୃଦେ କିମ୍ବା ସୁକର୍ମ-କର୍ମରେ ।
କେତେ ବା କହିବି ଆଉ, ବୁଝିଲ କି, ଏଣ,
କି ଦ୍ରବ୍ୟ ଖୋଜେ ମୁଁ ସଦା, ନ ପାରିଲେ ବୁଝି
କହେଁ ଶୁଣ, ତୁମ୍ଭେ ଏବା ସେ ଦୁର୍ଲଭ ଧନ ।
ଅଥବା ବୋଲିବ ତୁମ୍ଭେ—ଭାବୁଛି ଏସନ,
"କଥାରେ କି ଲଜ୍ଜେ ତୃଷା, ତୃଷ୍ଣା ପଶ୍ଚାତେ
ଧାଇଁଲେ କେବଳ ଲଭି ଦୁଃଖ ଅବସାଦ,
ଜଳ ବିନା ଧୂ ମ୍ରପାନେ ମେଣ୍ଟେ କି ପିପାସା ?"

କ୍ଷମନ୍ତୁ ନାଥ, କି କହିବ ଅଜ୍ଞା ଅବଳା ମୁଁ,
ତୁମ୍ଭେ ବିଜ୍ଞ, ଜ୍ଞାନଯୋଗୀ, କି ଅଜ୍ଞାତ ତବ,
କୁହ ଭାବି ପ୍ରେମ-ତୃଷ୍ଣା ମେଣ୍ଟେ କି ସଲିଳେ,
ମେଣ୍ଟେ ସିନା ପ୍ରେମ-ତୃଷ୍ଣା ଅନ୍ତରର ଭାବ,
ଆଉର ପ୍ରାଣର ଭାଷା, ସ୍ନେହସିକ୍ତବୋଲ,
ନୁହନ୍ତି ଦେବତା ତୁଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟେ ଅବା ଧନେ,
ତୁଷ୍ଟ ସେ ଭକ୍ତିରେ ସିନା, ଅଦ୍ରବ୍ୟବିଶେଷ ।
ଭାଷା ଭାବଠାରୁ ବଳି କି ଅଛି ବା ପ୍ରେମ,
ପ୍ରେମକୁ ଯେ ଜନ ମଣେ ବିଳାସସାମଗ୍ରୀ
କାମ୍ୟ ପାପ ଉପାଦାନ—ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତୃପ୍ତିର,
ଗଜମୂର୍ଖ ସେହୁ, ନାହିଁ କାଣ୍ଡଜ୍ଞାନ ତାର,
ପ୍ରେମସ୍ୱର୍ଗୀ ପ୍ରଜାପତେଣ ନୁହେଁ ସେ ଭାଜନ ।
ପ୍ରଣୟ ପବିତ୍ର ସୁଧା ପ୍ରଣୟ ଦେବତ୍ୱ,
ନୁହେଁ ତାହା କେଉଁ କାଳେ ସ୍ୱାର୍ଥ-କଳୁଷିତ,
ଆଶା ପଛେ ଧାଇଁ ମନ ଲଭେ ଯେଉଁ ସୁଖ,
ଜାଣେ ତାହା ଭୁକ୍ତଭୋଗୀ, ଦେଖ ଭାବି ତୁମ୍ଭେ
ସାଫଲ୍ୟେ ନ ଥାଏ ସୁଖ, ଥାଏ ସେ ଆଶାରେ,
ସହ୍ୟ ହୁଏ, ପ୍ରିୟବର, ଆଶାର ଯନ୍ତ୍ରଣା,
ହୃଦୟଶୂନ୍ୟତା, ନାଥ, ଅସହ୍ୟ ସର୍ବଥା ।
ବାଞ୍ଛା ମୋର ଚିରଦିନ ସେବିବି ସେ ପଦ,
କ୍ଷମନ୍ତୁ ନାଥ, କି କରିବି କି ଦୋଷ ବା ମୋର,
ରହିବାକୁ ଦୁଇ ମାସ ସମ୍ବତ୍ସର ମଧ୍ୟେ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟପୁରେ, ମୋହୋ ପ୍ରତି ବିଧିର ଆଦେଶ,
ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ବିଧିର ବିଧି, କେ ଲଙ୍ଘିବ କାଳେ ?
ଅଟନ୍ତ୍ର ବିଧାନ ତାର, ଦିନକେ ମଉଳେ
ଫୁଲ—ବନସ୍ଥଳ-କନ୍ୟା—ବନ-ଖଣି-ମଣି,
ସୁଷମା-ମୁକୁଟ-ହୀର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସୌଦାମିନୀ
ଜାତ ମାତ୍ରେ ଲଭେ ମୃତ୍ୟୁ, ଚାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ,
ବର୍ଣ୍ଣକୁଳ-ଅଧିପତି, ମିଳାଏ କ୍ଷଣକେ ।
କରନ୍ତି ଚନ୍ଦନ ଫୁଲେ ଗନ୍ଧହୀନ ଯେହୁ,
ଇକ୍ଷୁଦଣ୍ଡେ ଫଳହୀନ, ନିର୍ଗନ୍ଧ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାକୁ,
କେଉଁ କଥା ଅସମ୍ଭବ ସେ ବିଧି ପକ୍ଷରେ ?

ସ୍ୱଳ୍ପାୟୁ ସୁନ୍ଦର ମାନେ ସୃଷ୍ଟିରେ ତାହାର,
ସ୍ୱଳ୍ପାୟୁ ଯେସନ ଦୁଷ୍ଟ ମନେ ଧର୍ମଭାବ,
ଆଉର ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ସବୁ—ସୁଖ ଆଶା ଆଦି,
କେବଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ, ତାହା ଅକ୍ଷୟ ବିଧାନ ।
ଦିବାଯାମୀ ତୁମ୍ଭ ପାଇଁ ହୃଦରେ ଏ ନୟନ,
ହୃଦରେ ଯଥା ଶ୍ରାବଣର କାଦମ୍ବିନୀ ସଦା,
ସ୍ମୃତି ଆଣି ପାଠ କରେ ଉତ୍କଣ୍ଠ ତାଲିକା
ଅତୀତ ସୁଖର, କାନ୍ତ, କଣ୍ଠ ଅନାଥିନୀ,
ଏକାକିନୀ ଏ ଦାସୀକି ଛାଡିଗଲ ତୁମ୍ଭେ,
ମାତ୍ର ଗଲ ନାହିଁ ସ୍ମୃତି, ସେହି ମୋ ସଙ୍ଗିନୀ ।
ଆଜ୍ଞା କର ମୋତେ, ପୁଣି ଦହୁଛି ମୋ ପ୍ରାଣ,
ଦୁର୍ଜନ ପଥିକ ଯଥା ଆସ୍ତି ପାନ୍ଥଶାଳେ,
ଜାଳେ ତାକୁ ଲାଗି ପୁଣି ରନ୍ଧନ ସମୟେ,
ଯଥାର୍ଥ, ଯନ୍ତ୍ରଣାପ୍ରଦ ଇତରବନ୍ଧୁତା,
ମାତ୍ର ସେହି ରଖିଅଛି ବଞ୍ଚାଇ ମୋ ପ୍ରାଣ ।
ଇଚ୍ଛା କରେ ମରିବାକୁ, ମାତ୍ର ମରେ ନାହିଁ,
ମଲେ ଆଉ ନ ଦେଖିବି ତୁମ୍ଭ ସୌମ୍ୟ ମୁଖ,
ନ ସେବିବି ପଦ, ତେଣୁ ତେଜେ ସେ ବାସନା ।
କି କହିବି ଦୁଃଖ କଥା, ହେ କୁରଙ୍ଗବର,
ଶୁଣି ତା କାନ୍ଦିବ ନିଶ୍ଚେ କୁରଙ୍ଗୀ ତୁମ୍ଭର,
ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ମହାଶତ୍ରୁ ସପତ୍ନୀ ମୁଁ ତାର,
କାନ୍ଦେ ସେ କପଟ ଦୁଃଖେ, ଯେ ହୃଦୟବାନ,
ରାବଣ ପରମ ଅରି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର,
ଯାହା ପାଇଁ ଦାଶରଥି ହେଲେ ହୃତପତ୍ନୀ,
ମରିଲେ କର୍ବୁରବୃନ୍ଦ ଅର୍ବୁଦ ଅର୍ବୁଦ,
ବୀରପ୍ରସୂ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କା ହେଲା ଛାରଖାର,
କାନ୍ଦିଲେ ମୃତ୍ୟୁରେ ତାର ରଘୁକୁଳ-ଚୂଡ଼ା ।
କି ନ କଲା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, କୁରୁକୁଳ-ଗ୍ଲାନି,
ଅତ୍ୟାଚାର ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ପ୍ରତି, କଲା ପଣ
କରିବାକୁ ଅପାଣ୍ଡବ ଧରଣୀମଣ୍ଡଳେ,
କୁଳଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସତୀଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦ୍ରୌପଦୀକୁ ଆଣି
(ହାୟରେ କି ଲଜ୍ଜା, ଦୁଃଖେ ନେତ୍ରେ ଆସେ ଅଶ୍ରୁ)

ସ୍ୱଜନସଭା ମଧ୍ୟେ, କଳ୍ପ ବିବସନା କୃଷ୍ଣା,
ସେ ଦାରୁଣ ଅପମାନ ପ୍ରତିଶୋଧ ବେଳେ
ପ୍ରହାରିଲେ ଗଦ ଯେବେ ଭୀମ ମହେଷ୍ୱାସ
ଦର୍ପୋନ୍ନତ ଶିରେ ତାର, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ରଣେ,
କାନ୍ଦିଲେ ତା ଦେଖି ତେବେ ସୁଧୀ ଯୁଧିଷ୍ଠିର,
ଧର୍ମବୀର, ଦୟାବୀର, ଶାନ୍ତ, ସତ୍ୟବୀର ।
ଯେ ପ୍ରେମ ହସାଏ, ନାଥ, କନ୍ଦାଏ ସେ ପ୍ରେମ,
ଯେ ଯାହାକୁ ପ୍ରେମ କରେ, କାନ୍ଦେ ତା ଅଭାବେ,
ମାତ୍ର ଯେ ପ୍ରେମିକ କରେ ଜଗତକୁ ପ୍ରେମ,
କାନ୍ଦେ କି ସେ, ଅଭାବରେ-ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷର ?
ପ୍ରେମ ହେଲେ ସୀମାବଦ୍ଧ, ହୁଏ ଦୁଃଖପ୍ରଦ,
ସୀମାବଦ୍ଧ ମୋର ପ୍ରେମ, ଏବା ତୁମ୍ଭ ଭଳି
ନ ହୁଏ ସେ ପ୍ରଧାବିତ ବାହ୍ୟା ପ୍ରତି ଭବେ,
ତେଣୁ ମୁହିଁ କାନ୍ଦେ ଦୁଃଖେ ତୁମ୍ଭର ଅଭାବେ,
ହସି ଜାଣେ ପ୍ରଣୟ ଯେ, କାନ୍ଦି ଜାଣେ ସେହି,
ପ୍ରେମ-ସ୍ୱର୍ଗେ ଅଶକ୍ତିର କାନ୍ଦିବ କା ଲାଗି ?

ବସନ୍ତ-ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ-କାଳୁଁ ଆସି, ଚାରୁନେତ୍ର,
ଖୋଜୁଛି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁହିଁ ପ୍ରାନ୍ତରେ ପ୍ରାନ୍ତରେ,
ମାତ୍ର କାହିଁ ନ ମିଳିଲ ଭେଟ, ଅଦ୍ୟାଏଁ ।
ଆଜ ପ୍ରଣୟିନୀ ତବ—ସାଗରସଙ୍ଗିନୀ,
ଥିବ ପସି ଅଙ୍କେ ତାର, ଭାବି ଏହା ମନେ
ଗଲି ତାହା କୂଳ, ରହି ବାଲୁକା ପୁଳିନେ
ଚାହିଁଲି ତାହାର ସ୍ୱଚ୍ଛ ସଲିଳ-ଦର୍ପଣେ,
ନ ଦେଖିଲି କାହିଁ ତବ ମୂର୍ତ୍ତି-ପ୍ରତିବିମ୍ବ,
କେବଳ ନିଜକୁ ଦେଖି ସେ ମୁକୁର ମଧ୍ୟେ
କ୍ଷୁଣ୍ଣ ମନେ ତହୁଁ ନାଥ, ଆସିଲି ମୁଁ ଫେରି ।
ଶେଷେ ଉଠି ଗିରିଚୂଡ଼େ—ଅମ୍ବରଚୁମ୍ବୀ,
ଚାହିଁଲି ଚୌଦିଗେ ବ୍ୟଗ୍ରେ, ଦିଶିଲା ନିମ୍ନରେ
ଅନନ୍ତ ସୁଷମାସ୍ତୃତ ଅନନ୍ତ କାନନ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାହା ବିହଗାଳି-ଗୀତେ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯଥା
ଧନିକ ବିଳାସସଭା—ରତ୍ନ-ଅଳଙ୍କୃତା,
ପିକବାଣୀ-ବାମାକଣ୍ଠ ସମ୍ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ଗାନେ ।
ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି କେତେ ପଶୁ ବନେ ଇତସ୍ତତଃ,
ଗର୍ଜେ କାହିଁ ଜନ୍ତୁ-ଯମ ଭୀଷଣ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ
ଫୁଲାଇ ଶରୀର କ୍ରୋଧେ, ବୁଲାଇ ଲାଙ୍ଗୁଳ,
ମହା ଅମଙ୍ଗଳହେତୁ ଧୂମକେତୁ ପ୍ରାୟ ।
ଶୁଣି ସେ ଗର୍ଜନ, କ୍ଷୁଦ୍ର ବିହଙ୍ଗ ନିକର,
ଥରି ଉଠେ ଗିରିବନ ହୋଇ ଥର ଥର ।
କାହିଁ ବା ଗହ୍ୱରେ ସୁପ୍ତ ସିଂହ—ଗଜାନ୍ତକ,
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ବନରାଜ, ଯାଏ ସୁଖନିଦ୍ରା
ସତର୍କ, କ୍ଷଣିକ, ଯେବେ ଚାହିଁଦିଏ ଥରେ
ରକ୍ତାକ୍ତ ଅଳସ ନେତ୍ରେ—ଅର୍ଦ୍ଧନିମୀଳିତ,
ଲୁଚନ୍ତି କେ କାହିଁ ତେବେ ଅସ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବେ ।
ନାହିଁ ତାର ଲୋକେ ମାତ୍ର ଭୟ ବା ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ,
ଉଦାର ନିର୍ଭୀକଚେତା, ନୃପତି ଯେସନ,
ନାହିଁ ତା' ଇତର ଦୃଷ୍ଟି, ଦେଖିଲେ ତା ମୂର୍ତ୍ତି,
ପିଣ୍ଡରୁ ପରାଣ ଯାଏ ତକ୍ଷଣେ କାହାର ।
କାହିଁ ଅବା ଯୂଥନାଥ—ଭୀମ ଦନ୍ତାବଳ
ବିମନ୍ଥେ କାନନ-ସିନ୍ଧୁ, ମନ୍ଦରାଦ୍ରି ପ୍ରାୟ
କାହିଁ ବା ବିବରରେ ଠେଲି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ସଟା,
ରତ ଦର ଆହବରେ, ଦଶନ ଘର୍ଷଣେ
ଫୁଟିପଡ଼େ ଅଗ୍ନିକଣା, ଦେଖି ମାଡ଼େ ଭୟ ।
କମ୍ପୁଛି ଭଲ୍ଲୁକ କ୍ରୋଧେ,—ତୀକ୍ଷ୍ଣଦୀର୍ଘନଖ,
କଣ୍ଟ ଭାବେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ, କପଟଯୋଗୀ ପ୍ରାୟ ।
ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି ଗଣ୍ଡା, ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା, ଗଣ୍ଡାଧାରୀ,
ଏହିପରି କେତେ ଜନ୍ତୁ ଭ୍ରମନ୍ତି କାନ୍ତାରେ,
କେ ପାରିବ କଳି ତାହା; କିନ୍ତୁ କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ,
ହେ ବନ୍ଧୁ, ତୁମ୍ଭର ଏହି ପ୍ରଣୟ-ରଙ୍କୁଣୀ
ନ ଦେଖିଲା କାହିଁ ତୁମ୍ଭ ପଙ୍କଜ-ଆନନେ ।
ପଚାରିଲି ତହୁଁ ଦ୍ରୁମେ, ହେ ଲତାବଲ୍ଲଭ,
ବହ ତୁମ୍ଭେ କଷ୍ଟହେତେ ପ୍ରାଣ, କଳେବର,
ପୁଣି ସମଦର୍ଶୀ, କର ଛେଦକକୁ ସୁଖା
ଛାୟାଦାନେ ତୃପ୍ତ, ସୁପ୍ତ, ଯାଏ ବହୁଦୂର

ଦୃଷ୍ଟି ଭବ, ଯେଣେ ମୋର ମିନତି ଆବୃତ,
ହେ ପରସେବାବ୍ରତ, କୃପା-ସ୍ୱର୍ଗ ଦେବ,
ମୋ କାନ୍ତ ସନ୍ଦେଶ ବହି ସାର୍ଥକ ସେ ବ୍ରତ ।
ଚିହ୍ନ ତ ମୋ କାନ୍ତେ ତୁମ୍ଭେ, ବନବ୍ରାହ୍ମଣ ସେ,
ନିବାସ ତାଙ୍କର ତୁମ୍ଭ ପୁଣ୍ୟ ଛାୟା ତଳେ,
ଦେଖିଥିବ ନିଶ୍ଚେ ତାଙ୍କୁ, କହ ଦୟା କରି ।
ଶୁଣି ମୋ ଗୁହାରି ତରୁ, କହିଲ କି କଥା,
ଶାଖା-ହସ୍ତ ଠାରି, ତାହା ନ ପାରିଲି ବୁଝି,
ସ୍ୱଭାବେ ମୁଁ ଦେବବାଳା, ଚିର ଅମାର୍ଜିତା,
କେମନ୍ତେ ବୁଝିବି ନରସୁରର ସଙ୍କେତ,
ନରସୁର କୂଟମାୟା ଦେବେ ଅଗୋଚର ।
ଏଥୁଅନ୍ତେ ଧୀରେ ଗୀତେ ପୁଚ୍ଛିଲି କୁସୁମେ—
ଅଳିପ୍ରିୟେ, ଚିହ୍ନିଛୁ ତୁ ମୋ ହୃଦୟନାଥେ,
କସ୍ତୂରୀନାଭି ସେ, ଲାଗି ସେ କସ୍ତୂରୀଗନ୍ଧ
ତୋ ଶରୀରେ, ବଢ଼ାଇଛୁ ଗୌରବ ତୋହର,
କହ, କାହିଁଛନ୍ତି ତୋର ସେ ସୌଭାଗ୍ୟଦାତା ।
ହା ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ, କି ଲେଖିବି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପ୍ରାଣେଶ,
ଶୁଣି ମୋ ଭାରତୀ ଭ୍ରଷ୍ଟା ଉଠିଲକ ହସି
ଖର ଖର ହୋଇ ପତ୍ର ମରମର ଛଳେ,
ହସି ହସି ଗଲା ଗଡ଼ି, ହାସ୍ୟ ପଛେ ହାସ୍ୟ,
ତାହା ପଛେ ହାସ୍ୟ ପୁଣି ହାସ୍ୟ, ପୁଣି ହାସ୍ୟ,
ହସିଲା ମରିବା ଯାଏଁ ଏକ ନିଃଶ୍ୱାସରେ ।
କି ନିର୍ବାକ୍ ବ୍ୟଙ୍ଗ, କେତେ ନିଷ୍ଠୁର ବିଦ୍ରୂପ
କୁଷ୍ମାର, ସ୍ୱଭାବେ ସେ ତ ଦାରୁବନବାସିନୀ,
ସହଜେ ନିର୍ଲଜ୍ଜା, ତାର ହାସ୍ୟ ହିଁ ଜୀବିକା,
କେବେ ବାସ ବିଷ୍ଣୁବକ୍ଷେ, କେବେ ଶମ୍ଭୁଶିରେ
କେବେ ବା ଗଣେଶ ପଦେ, କି ଲଜ୍ଜା ତାହାର ?
ଯେଉଁ ନଷ୍ଟା, ଅବଦ୍ୟାରେ ମହାବିଦ୍ୟାବତୀ,
ଘୃଣିତ କୁକୁରୁ ପୁଣି ପାପ ଲୁବ୍ଧଦ୍ୟାର,
ତାହିଁ ଗଣ୍ଡି ତାର, ଧିକ୍ ଧିକ୍ ତା ଜୀବନେ ।
ହୋଇ ମୁଁ ବିରକ୍ତ ତାର ହୀନ ବ୍ୟବହାରେ
ବାହୁଣି ତା ପାର୍ଶ୍ୱ ପୁଣି ପୁଚ୍ଛିଲି ଅନିଳେ,
ମୃଗରଥ[୧], ମହାସତ୍ତ୍ୱ, ମହାଦାତା ତୁମ୍ଭେ,
ନ ଯାଉ ପଛକେ କେହି ଗନ୍ଧ ଗ୍ରହଣାଏ
ପୁଷ୍ପ ପାଶେ, ବଳେ ବଳେ ନେଇ ତୁମ୍ଭେ ଗନ୍ଧ
ଦେଇ ଆସ ଗୃହେ ତାର, ଖୋଜି ଖୋଜି ତାକୁ
ଦିଅ ମୋତେ ସ୍ୱାମିଦାନ, ଏହି ମୋ ଯାଚଞ୍ଜା,
ସ୍ୱାମୀ ମୋର ତୁମ୍ଭ ଦାସ, ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଦାସୀ,
କର ଅନୁଗ୍ରହ ଦୀନେ, ସେବକ-ବତ୍ସଳ!
ଭାଷିଲେ ଜଗତପ୍ରାଣ, ପାଗଳନୀ ତୁହି
ମଣିଚକେ, ବୃଥା ଖୋଜୁ ଏଣେ ତେଣେ କାନ୍ତେ,
ଖୋଜ ନିଜ ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟେ, ପାଇବୁ ନିଶ୍ଚୟ ।
କହିଲି ହାୟ, କାହିଁ ପ୍ରାଣ, ଖୋଜିବ କାହିଁରେ,
ସେ ତ ଅଛି ତୁମ୍ଭ ପାଶେ, ନ ଆସେ ଡାକିଲେ,
ଆସ ତୁମ୍ଭେ, ଆସ ପ୍ରଭୁ, ପ୍ରାଣ ଯେଣେ ମୋର ।

ଦେଖିଲି କୁସ୍ୱପ୍ନ କିଳେ, ହାୟ କି କହିବି,
ସକଳ ଆପଦ ତବ ଯାଉ ମୋ ଉପରେ,
କେମନ୍ତେ କହିବି ସେହି ଅମଙ୍ଗଳ କଥା,
ସ୍ମରିଲେ ତା ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଶୁଖିଯାଏ ଆତ୍ମା,
ଦେଖିଲି ସ୍ୱପନେ ଏକ ଦୁରନ୍ତ ଜଙ୍ଗଲେ,
ଯମଦୂତ ପ୍ରାୟ ଉଭା ଧନୁର୍ବାଣ କରେ,
ହତାସୁ, ଗତାସୁ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛ ତୁମ୍ଭେ,
ବହୁଛି ରୁଧିର-ଧାର ଅସ୍ତ୍ରକ୍ଷତ ଅଙ୍ଗୁ,
ସୁଖ-ସ୍ମିତ-ମୁଖ ତବ ହୋଇଛି ବିବର୍ଣ୍ଣ,
ଦେଖି ତାହା ପଡ଼ିଲି ମୁଁ ମୂର୍ଚ୍ଛା ଯାଇ ତହିଁ,
ତହୁଁ ପରଦିନ ଦେବ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ
ଜୁଆଇଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣକର ଉଠାଇଲେ ମୋତେ ।
ବ୍ୟାକୁଳ ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ପାଇଁ ସତତ ହେ ରାମ—
ଜାନକ-ଅଯୋଧ୍ୟାପୁର-ନେତ୍ର ଅଭିରାମ,
ପ୍ରଦାନ ଦର୍ଶନ, ପ୍ରଭୁ, ଚିରରାମପ୍ରାଣା—
ଅଗର୍ଭଜା[୨], ଏ ଦାସୀକି କର ଭାଗ୍ୟବତୀ ।

୧—ମୃଗବାହନ—ବାୟୁ । ୨— ସୀତା ।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

—ଦୋଳକଳ ପ୍ରତି ରସାଳବଲ୍ଲରୀ—

ଦର୍ଶନପ୍ରାର୍ଥିନୀ ଆଜ, ପିକକୁଳ-ପତି,
ତୁମ୍ଭର ଏ ଦାସୀ—ଚିର ସମାଧାନମଗ୍ନ—
ଯୋଗିବର-ସହକାର-ବାଲିକା ଲତିକା ।
ପେଷିଲି ପ୍ରଣୟ-ପତ୍ର, ତବ ଦର୍ଶନର
ଅସୀମ ମୂଲ୍ୟ ଏ, ମଧୁବ୍ରତ, ଜାଣେ ମୁହିଁ,
ଉଚ୍ଚ ସ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ହୁଏ ସମଧିକ,
ଜାଣେ ସୁଙ୍କା ମୋର ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଲିପିମୂଲ୍ୟ
ଅତି ଊଣା, ମୋ ବାଞ୍ଛିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ତୁଳନାରେ,
ହିମାଳୟ ତୁଳନାରେ ରେଣୁକଣା ଯଥା,
କିନ୍ତୁ ପ୍ରଣୟ ତ ନିତ୍ୟେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସମ୍ପଦ,
ତାହାରି ପରଶ ହେତୁ, ମୋର ଏ ବିଶ୍ୱାସ—
ହେବ ଏହା ତବ ପାଶେ ଆଦୃତ, ଗୃହୀତ ।
ହେ ଦେବତା, ତୁମ୍ଭ ବିନା ମୋ ହୃଦ-ମନ୍ଦିର
ହୋଇଛି ଦେବତାଶୂନ୍ୟ, ନ ଜାଣ କି ନାଥ
ତୁମ୍ଭେ ଯେ ମୋ ମୃତ ପ୍ରାଣେ ଅମୃତର ଦାନ ।
ପକ୍ଷୀ ତୁମ୍ଭେ, ଏଥିରୁ ପାଇଲେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
ରଖିବି ମୁଁ ପକ୍ଷୀ ଭାବେ ହୃଦୟ-ପିଞ୍ଜରେ
ବନ୍ଦୀ କରି ଚିରକାଳ. ଭୁଞ୍ଜାଇବି ନିତ୍ୟ
ସୁପକ୍ୱ ପ୍ରଣୟ-ଫଳ, ଅମୃତରୁ ମଧୁର,
ପିଆଇବି ସୁଶୀତଳ ଭକ୍ତି-ଗଙ୍ଗାଜଳ ।
ବସିଛି ମୁଁ ସୁକୁନ୍ତଳା, ତୃଷ୍ଣା-ଦୂଷିତା,
ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ଦଣ୍ଡେ, ଶକୁନ୍ତଳା ପ୍ରାୟ—
ଧର୍ମଧନ୍ୟା, ବରବର୍ଣ୍ଣା, କନ୍ଦର୍ପ-ଦନ୍ୟତା,
ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ପ୍ରିୟ ସହଚରୀଦ୍ୱୟ—
ପ୍ରିୟମ୍ବଦା ମଧୁକଣ୍ଠ ୧, ସ୍ମୃତି ହରିଦ୍ରାଙ୍ଗୀ ୨
ଚିର ଅନସୂୟା, ଦେନ ପ୍ରାଣାଧିକା ମୋର,
ଆସ ଏବେ ତୁମ୍ଭେ ତୃପ୍ତ, ଦୁଷ୍ମନ୍ତ ପରାୟେ
ଅମୂଲ୍ୟ ଭୂଷଣ-ମଣି ଭାରତମାତାର,
ହେ ଗନ୍ଧର୍ବବର, କର ପରିଣୟ ମୋତେ
ଗାନ୍ଧର୍ବ ବିବାହେ ତବ ପୈତୃକ ନିୟମେ ।
ନୁହଁ ତୁମ୍ଭେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟବାସୀ, ଦେବୋଦ୍ୟାନ ଛନ୍ଦ
ସମ୍ଭବେ କି ଦେବସୃଷ୍ଟ ଅଦେବ-ସୃଷ୍ଟିରେ,
ହେ ବସନ୍ତପ୍ରିୟ, ଆସି ବସନ୍ତ ସଙ୍ଗତେ
ଚାଲିଯାଅ ତାହା ପଛେ—ଅଜ୍ଞାତପାବନ
ଦେବଗଣ ସୁନ୍ଦର ସୃଷ୍ଟି, ସେ ସୃଷ୍ଟି କି ପ୍ରଭୁ,
ସେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରୀତି ଶୁଦ୍ଧା ମୈତ୍ରୀ ସକଳ ସୁନ୍ଦର ?
ତଳ ସ୍ଥଳ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ସକଳ ସୁନ୍ଦର ?
ନାଗରିକ ହୃଦ, ଆହା ସକଳ ମଧୁର ?
ସୃଜା ପ୍ରାୟ ହୋଇ ତୁମ୍ଭେ ସୁଖରେ ବିଚର,
ଆସି ବନଭ୍ରମଣରେ ପଥ ଭୁଲି ଯଦି
ଅତର୍କିତେ ଏ ପ୍ରବାସେ ହୁଅ ଉପସ୍ଥିତ,
ପାରନ୍ତି ସକଳେ ହୋଇ ହୃଷ୍ଟରେ ବିଭୋର,
ସୁଖେ ଯେ ଜାଗର ହୁଏ, ସୁଖୀ ସେ ଜଗତେ ।
ତୁମ୍ଭ ପଥଭ୍ରମ, ହୁଏ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଶୁଭ,
ଭେଟନ୍ତି ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଆଜି, ଜାଣନ୍ତି କି ଲଳିତ,
ଭାଗ୍ୟ ତ ହୃଦବଳୀ ଦାଣ, ଉଠିବାବେଳେ ସେ
ଉଠେ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ-ବକ୍ଷ ଛିଦାରି ପ୍ରଖରେ,
ପତନ ସମୟେ ତଥା କରି ଶତଛିନ୍ନ
ବାୟୁ-ଜାଲ, ପଡ଼ି ତଳେ କ୍ଷିପ୍ରଣ ବଳେ ହେବ
ହୋଇଯାଏ ଚୂର୍ଣ୍ଣିତ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ,
ପାଇ ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଆଜ, କଳାନିଧିରୂପେ,
ହିଁକିନେ ହରାଇ ପାଶେ କ୍ଷୁଦ୍ରେ ବନ୍ଧାଇନେ ।
ହାୟ, ସେହି ଭୂତପୂର୍ବ, ନ ହୁଏ ସମ୍ଭାଳ
କରୁଛି ସେ ହୃଦୟରେ କୋଟି ଭଙ୍ଗ ଭେଦ ।
କି ନିଷ୍ଠୁର ତୁମ୍ଭେ, ପ୍ରିୟ, ଅସୁର ହୃଦୟେ,
ମାଳ ଆସୁ ନାହିଁ ଭଙ୍ଗା ସମ୍ମୁଖରୁ ଥରେ ।

୧—ଭ୍ରମର । ୨—ହଳଦିବସନ୍ତ ।

କେତେ ଦୀର୍ଘ କାଳରୁଦ୍ଧ ହୋଇଛୁ ହୃଦୟେ,
କେତେ ଯେ କହିଛୁ ଦଗ୍ଧ ଏ ପାଗଳ ପ୍ରାଣ,
କହିବ ତା' ଆଗେ ତାହା, ଶୁଣିବ ବା କିଏ,
ତୁମ୍ଭ ଭଳି ଅଭାଗୀର କେ ଅଛି ସମ୍ବଳ !
ନାହିଁ ଯେଉଁ ଦେଶେ ଚିର ବସନ୍ତ ସୁଷମା,
ନାହିଁ ଚିର ମଳୟର ଅମୃତ ହିଲ୍ଲୋଳ,
ଯା ସଂସର୍ଗେ ପରିଣତ ତରୁଏ ଚନ୍ଦନେ,
ପରଶ-ପରଶେ ଯଥା ଲୌହ ବାରବାନୀ,
ନାହିଁ ଯହିଁ ପ୍ରତିଭାର ଆଦର ଗୌରବ,
ନାହିଁ ସତ୍ୟ-ପୂଜା, ନାହିଁ ସ୍ୱାର୍ଥବଳିଦାନ,
ଜାଣେ ମୁଁ ସେ ଦେଶେ ନୁହେଁ ତବ ଚିରବାସ,
ତଥାପି ଯା ଥରେ ଥରେ ପ୍ରଦାନ ଦର୍ଶନ,
ସେ ତୁମ୍ଭର କୃପା—ମୋର ପ୍ରାକ୍ତନର ବର ।
ଜଳକଣ୍ଠ, ମୌନ ତୁମ୍ଭେ ଜମ୍ବୁରସ ପାନେ,
ରୁଦ୍ଧକଣ୍ଠ, ରୁଦ୍ଧକଣ୍ଠ ଦଧିପାନେ ଯଥା,
ଆସ ନାଥ, ପିଅ ମୋର ପୁଣ୍ୟାମୃତ ରସ,
ଜଡ଼ତା-ବ୍ୟାଧିର ତାହା ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ,
ତକ୍ଷଣେ ଫିଟିବ କଣ୍ଠ, ବଚ ପାନେ ଯଥା
ଶୁକକଣ୍ଠ—ଝୁଣାଗନ୍ଧ-ଅଘ୍ରାଣେ ନୀରବ ।
ଦିକେ ମଧୁଋତୁ ଏବେ ବସୁନ୍ଧରା କୂରେ,
ପଦ୍ମିନୀ ମିଶାଇଲଣି ମଳୟ ନିଃଶ୍ୱାସେ
ନିଜର ନିଃଶ୍ୱାସ ଧାର—ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁରଭିତ,
ଫୁଟିଲଣି ବନେ ଫୁଲ, ଆହା, ତନୁ ତାର,
ହୋଇଛୁ ରଚିତ ଯେତେ ଚନ୍ଦ୍ରିକା-ସୁହାସେ ।
ଟୌଢ଼ିର ମଧୁର ଏବେ, ମଧୁର ଯେସନ
ସୁଖ-ସ୍ୱପ୍ନ-ସ୍ମୃତି, କିମ୍ବା ମାତୃ-ଉରସ୍ଥାର,
ଯାଉଛୁ ବରଷି କେତେ ମଧୁ ପରେ ମଧୁ—
ଶୋଭାଶିରେ ଶୋଭା, ମାତ୍ର ପିକ, ତୁମ୍ଭ ବି·।
ସେ ଶୋଭା ଅଶୋଭା, ପ୍ରାଣହୀନ, ଅସ୍ଥାଶୂନ୍ୟ,
ପ୍ରଭମାତହୀନେ ଯଥା ମଣିମୟ ମେଢ଼ ।
ମାନ୍ ନାହିଁ ଧରଣୀର ସେ ନୀରସ ଶୋଭା,
ନ ମାନେ ଅଡ଼ିକ ଫୁଲ ପାଦପେ ଯେସନ ।

ଶୁଣେ ବହୁ ପକ୍ଷୀସ୍ୱର, ମାତ୍ର ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର,
ତାହା ଶାଇ କଣ୍ଠଦାହୀ ଭାଷା, ନାହିଁ ତହିଁ
ମଧୁରତା, କୋମଳତା, ମୋହମାଦକତା
ତୁମ୍ଭ ସ୍ୱର ଭଳି, କିମ୍ବା ନାହିଁ ଦେବଭାବ
ଅଥବା କମନୀୟତା, ଶୁଶ୍ରୂଷା ଆବେଗ ।
କି ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱର ତବ ହେ ଗାୟକଶ୍ରେଷ୍ଠ,
ଅଛି ତହିଁ ଏକାଧାରେ ସହସ୍ର ବୀଣାର
ମଧୁର ଝଙ୍କାର, ଦେବ, ଶୁଣିଲେ ସେ ସ୍ୱର
ହୃଦୟ ଅସାଢ଼ ଯନ୍ତ୍ର ହୁଏ ସଞ୍ଚାଳିତ
ସବେଗେ ସଶବ୍ଦେ, କେତେ ମଧୁର ସ୍ମୃତି ସେ,
ନାହିଁ ସେ ମାଧୁରୀ, ଆହା, ବଂଶୁକ ଗୋକୁଳଧେ,
କିମ୍ବା କାବ୍ୟରସେ, ଅବା ଶିଶୁର ସଙ୍ଗୀତେ,
ଏ ଭଳି ମଧୁର ସ୍ୱର ଥିଲେ କ୍ୱଚିତ୍ପେ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଥାନ୍ତା କାହିଁ ସୁଧାର ଆଦର ।
"ଗନ୍ଧର୍ବ" ଅଭିଧା ତବ ସାର୍ଥ ହେ ଗାୟକ
ସ୍ୱରଶିଳ୍ପୀ, ସ୍ୱର ତବ ଉପମାରେ ଗଢ଼ା,
ମଧୁର ରଚନା, ଛନ୍ଦ, ମଧୁର ମୂର୍ଚ୍ଛନା—
ହେ କାନନ-କବିବର, ସଙ୍ଗୀତେ ତୁମ୍ଭର ।
ନାହିଁ ତହିଁ ଅଳଙ୍କାର ପାରିପାଟ୍ୟଛଟା,
ନାହିଁ ଶବ୍ଦ ଆଡ଼ମ୍ବର, ଭାଷାର ଚାତୁରୀ,
କିମ୍ବା ଅର୍ଥଜଟିଳତା ଶିରେବ୍ୟଥାମୟୀ,
ଅଛି ଯାହା ଶୁଣିବ କି, ଶୁଣ, ଅଛି ତହିଁ—
ସହଜ ସରଳ ଭାବ, ଅପୂର୍ବ ମାଧୁରୀ,
ସଜୀବା ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି, ଆଉ ଯାହା ଅଛି,
ନାହିଁ ତା କାହିଁରେ, ସେ ଯେ କେବଣ ପଦାର୍ଥ,
କହିବ କେମନ୍ତେ ତାହା, ନାହିଁ ତାର ସଂଜ୍ଞା
ସଂଜ୍ଞାକୋଷେ, ଅସାଧ୍ୟ ସେ ଶବ୍ଦ ରଚକର ।
ହୁଏ ତହିଁ ପ୍ରାଣ ହୁ ହୁ, ବହେ ହୃଦ-ବନେ
ଉଲାଟ-ଝଟିକା, ପୁଣି ଜାତ ହୁଏ ଦେହେ
ନିତ୍ତମ୍ବ ସ୍ପନ୍ଦନ, ଦେବ, କି ପଦାର୍ଥ ତାହା
ବୁଝି ଏଣିକିଛୁ ତୁମ୍ଭେ—ଅନନ୍ତ ଶାର୍ଦ୍ଦିକ ।
ସବୁ ନୁହେଁ ଜଳେ ହେଲେ ସେ ଗୀତ ପଦକୁ

ବଙ୍ଗର ସଙ୍ଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ର—ଉଦ୍ଧୃତ, ଅତଳ,
ଗୋଟିଏ ବର୍ଣ୍ଣର ମାତ୍ର ମାଧୁରୀ ତାହାର
ନାହିଁ ନାହିଁ କୋଟି କୋଟି ସୁଧା-ପାରାବାରେ,
ସେ ଗୀତର ଉଚ୍ଚାରଣ-ତ୍ରୁଟିବିଚ୍ୟୁତିକୁ
ଝରେ ସୁଦ୍ଧା ସୁଧା-ଉତ୍ସ, ସହସ୍ର ଧାରରେ ।
କେତେ ଥର ଇଚ୍ଛା କରେ ପଚାରିବି ବୋଲି,
ମାତ୍ର ପୋଡ଼ା ଭୁଲା ମନ ଭୁଲିଯାଏ ତାହା,
ହେ ପ୍ରାଣେଶ,କିପାଁ କହ 'କୁ' 'କୁ' ବୋଲି ସଦା,
ଜଗତେ କି ସକଳ 'କୁ' ତୁମ୍ଭର ବିଚାରେ ?
ନାହିଁ ନାହିଁ, ଅଛୁ ସୁ କୁ ଏକାଧାରେ,
ଯେଉଁ ଅଗ୍ନି ଦହେ ଗୃହ, ସେହି ଅଗ୍ନି ପୁଣି
କରେ ଗୃହ ଆଲୋକିତ—ପାକ କରେ ଅନ୍ନ;
ଜଳର ଜୀବନ ନାମ, ରଖେ ସେ ଜୀବନ,
ବରଞ୍ଚ ମରଣେ ଜୀବେ ସେହି ଜଳେ ବୁଡ଼ି;
ସୁଖାଦ୍ୟରେ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୁଏ କଳେବର,
ମାତ୍ର ମାତ୍ରାଧିକ୍ୟେ ଆଣେ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣରୋଗେ ସେ;
ତେମନ୍ତେ ସୁଗନ୍ଧ ସହ ନବସେ ଉକ୍ତତା,
ଫଣୀ ମଣିଭୂତ, କିନ୍ତୁ ତୀବ୍ର ବିଷାଧର ।
'କୁ' ସୁଦ୍ଧା ତ ଆବଶ୍ୟକ ସଂସାର ବିଧାନେ,
'କୁ' ନ ଥିଲେ ଆଆନ୍ତା କି ସୁ ର ଗୌରବ ?
'ସୁ' ହେଉ 'କୁ' ହେଉ ଅବା, ଉଭେ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ
କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଯୁବତୀର ଯୌବନଶ୍ରୀର ଯଥା,
କିମ୍ବା ଯଥା କାନନ୍ତେ ସନ୍ଦେହର ଛାୟା,
କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଭବ, ହାୟ, କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ମଧ୍ୟେ
କି ଫଳ ବା ସୁ କୁ ବାଛି, ବିଫଳ ସେ ଚର୍ଚ୍ଚା ।
ଆଉ ଏକ କଥା ହେଲ ତୁଏଁ ମୁଁ ଚାହେଁଣା,
ରଖ ନାହିଁ ନାଥ, ତୁମ୍ଭେ ହ୍ରସ୍ୱଦୀର୍ଘ ଭେଦ—
ବ୍ୟାକରଣ ଶାସ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧ, ବାକ୍ୟ ଉଚ୍ଚାରଣେ,
ଦୀର୍ଘ ଉଚ୍ଚାରଣ କର ହ୍ରସ୍ୱ "କୁ" ବର୍ଣ୍ଣର ।
ବୁଝିଲି ବୁଝିଲି, ତୁମ୍ଭେ ମହାଭାଷାବିତ୍,
ହ୍ରସ୍ୱ ଦୀର୍ଘ ଭେଦରକ୍ଷା ଉଚିତ ସର୍ବଥା,
ମାତ୍ର ତାହା ଅସୁନ୍ଦର କଥିତ ଭାଷାରେ,
ଭାଷାବାସ୍ପକନ୍ୟା, ଅତଃ ଶୂନ୍ୟକଳେବର,
ବିସ୍ତୃତ ତାହାର ମାତ୍ର ଅନନ୍ତ ଅପାର,
ଅଗାଧ ମହିମା ତାର ସବମାନ ପ୍ରାୟ,
କେ ବୋଧିବ ଆଶୁଗତି ଗତି, କେ ରଖିବ
ଅସୀମେ ସସୀମ କରି, ଜାଣି ଏହା ତୁମ୍ଭେ,
ପ୍ରଦାନିଛ ତାକୁ ଚରମୁକ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତା,
ଭ୍ରମି ସେ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ସ୍ଥାନେ, ସେବି ମୁକ୍ତ ବାୟୁ,
ହେଉଅଛି ପରିପୁଷ୍ଟ, ପ୍ରବଳ, ବର୍ମିଷ୍ଠ ।
ବ୍ୟାକରଣ ଲୌହକାରେ ଦୃଢ଼େ ଚାପି ତାକୁ
କରିବାକୁ ଖର୍ବକାଙ୍ଗ, ନୁହେଁ ତୁମ୍ଭ ମତ,
ସୁନ୍ଦରୀ ପ୍ରସୂତ ଆଶେ ନଷ୍ଟୁର ଚୈନିକେ *
ବାନ୍ଧିଣ ବାଉଁଟା ପଦ, ଅର୍ପି ତାକୁ ହାୟ,
ପ୍ରାଣାନ୍ତକ କଷ୍ଟ, ଶେଷେ ଗଢ଼ ଗଢ଼ ହିଅଁ,
ପଦାନ୍ତ ବାନର ଗଢ଼ି, ତଜୁଁ ଅଭାଗିନୀ
ଆଜନ୍ମ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଦେ ଭୁଞ୍ଜେ ଶୋଭାସୁଖ,
ଯେ ଶୋଭା ଯନ୍ତ୍ରଣାମୟୀ, କୁହାର ତା ପାଦେ ।
ପିତ, ତୁମ୍ଭେ ଜାଣିସ୍ମର, ଜନ୍ମି ମାତୃଗର୍ଭେ,
ବାୟୁସୀ କୋଳରେ ହୋଇ ଲାଳିତ ପାଳିତ,
ସ୍ୱଗୋତ୍ର ସୁମର ଶେଷେ ମିଶ ସ୍ୱସମାଜେ,
ଦ୍ୱାପରେ ଯେସନ କୃଷ୍ଣ—ବୃଷ୍ଣିକୁଳୋଷ୍ଣୀଷ,
ଚଟୁଳଚକ୍ରକତୁଳ ଗୋକୁଳଚନ୍ଦ୍ରମା,
ଜନ୍ମି ବସୁଦେବ ଗୃହେ, ବଢ଼ି ନନ୍ଦ ଗୃହେ,
ଲଗାଇ ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ମାୟା ଗୋପଗୋପୀପ୍ରାଣେ,
ପ୍ରକାଶି ଅନନ୍ତ ଲୀଳା, ହାୟ, ଲୀଳାମୟ,
ଗମିଲେ ମଥୁରାପୁରେ ଅକ୍ରୁର ସହିତେ,
କରି ନଷ୍ଟ ନନ୍ଦ ନନ୍ଦଗୃହ, ଲକି ଦେଇ
ଶୋକ-ଶେଳ ଯଶସ୍ୱିନୀ ଯଶୋଦାହୃଦୟେ,
ରାଧାପ୍ରାଣ ତୀବ୍ର ବାଧା କହିଲେ ନ ସହେ ।

* ଚୀନବାସୀ ।

ଆସୁଅଛି ଦୋଳପର୍ବ, ଆସ ନାଥ ତ୍ୱରି,
ଖେଳିବା ଅବିର ଖେଳ ସୁଧାବୃଷ୍ଟି ପ୍ରାୟ,
ରଚିଛି ମୁଁ କୁଞ୍ଜକୁଟୀ, ବସ ଆସି ତହିଁ,
ଦୋଳାଇବ ସମୀରଣ ମଧୁରେ ମଧୁରେ,
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାକୁ କରିବା ଫଗୁ, ହେବା ଫିଙ୍ଗାଫିଙ୍ଗି,
ଧରି ତୁମ୍ଭେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୁଠେ, ବୋଳିଦେବ ଆଣି
ସୁଆଗେ ମୋ ମୁଖେ, ହସି ହସି ତହୁଁ ମୁହିଁ
ନେବି ତାର ପ୍ରତିଶୋଧ, ଫିଙ୍ଗି ନେନେ ଫଗୁ,
ଆଚ୍ଛାଦିବ ପଦ୍ମ-କରେ ନିଜ ନେତ୍ର ପୁଣି,
ମତ୍ତ ହେବା ଇଚ୍ଛାସୁଖେ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବେ ।
ପ୍ରାଣକାନ୍ତ, କି ସୁନ୍ଦର ଚାରୁକାନ୍ତି ତବ,
ନୀଳକାନ୍ତେ ଗଢ଼ା, ନେତ୍ର ପଦ୍ମସୁଗନ୍ଧ,
କହେ ସେହୁ କେତେ ନବଭାଷା—ସୁଧାମଖା
ମୌନଗିରେ, ଗାଏ ପୁଣି ନୀରବେ ସେ କେତେ
ପ୍ରାଣର କବିତା ମୋର—ବସନ୍ତ ସ୍ୱରରେ ।
କହେ ତାର ଅନ୍ତସ୍ତଳେ ସ୍ନେହ-ମନ୍ଦାକିନୀ,
ପ୍ରଣୟ-ଯମୁନା, ପୁଣି ଶ୍ରଦ୍ଧା ସରସ୍ୱତୀ,
ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥ ମୋ ପକ୍ଷେ ତା, ତ୍ରିବେଣୀସଙ୍ଗମ,
ସ୍ନାନ ତହିଁ ନେତ୍ର ହୁଏ ପବିତ୍ର, ସାର୍ଥକ ।
କି ସୁନ୍ଦର ଲାସ୍ୟ ହାସ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ବଦନେ,
ପିଏଁ ସେହି ହାସ୍ୟ ସୁଧା ନେତ୍ର-ଭୃଙ୍ଗେ ମୁହିଁ,
ବଢ଼ ତୃଷ୍ଣା କୁଜ୍‌ଝଟିକା, ଭରଷୀକାତର,
ବେଳେବେଳେ ଆଚ୍ଛାଦି ସେ ସେ ଶୋଭା ସମ୍ପଦେ
ସାଧେ ମୋ ସଙ୍କଟେ ହାୟ, ନିରର୍ଥକ ତାଇ,
ଦୁର୍ଜନ ସ୍ୱଭାବ—କରେ ବଳେ ପଣି ତଳ ।
କେତେ ବ୍ୟଥା କେତେ ବ୍ୟଙ୍ଗ ସହେ ଏ ପରାଣ
ମୋର, ଶୁଣିଲେ ତା' ତୁମ୍ଭେ ପାରିବ କି ପ୍ରଭୁ
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି, ଯେଣୁ ତୁମ୍ଭେ ମୋ ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖୀ ।
କୁସୁମ-ସୁରଭି-ସ୍ନାତ କାନନେ ନିବସି
ସମୀରଣ, ବାଇ ମୁକ୍ତଛନ୍ଦ ବଂଶ ବଂଶୀ
ଚମକାଏ ହିଆ ମୋର, ତହୁଁ ମଧୁକର
କହେ ଆସି କାନେ ତବ ଆଗମନ ବାର୍ତ୍ତା,

କିନ୍ତୁ ନାଥ, ସବୁ ମିଥ୍ୟା, ସବୁ ପ୍ରତାରଣା,
ସେ ସ୍ୱର ତ ନୁହେଁ କେବେ ତବ ସ୍ୱର ଭଳି,
ହୁଏ କି ହେ ଉଚ୍ଚାରିତ ଚଣ୍ଡାଳ ମୁଖରେ
ପବିତ୍ର ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକ, ଅମର-ଗୌରବ ।
ଆଶା ଆସି ଗଢ଼ିଦିଏ ତହୁଁ ଅଳ୍ପ ଖରେ
କଳ୍ପନାର ସିଂହାସନ ବୈଫଲ୍ୟ-ଶ୍ମଶାନେ,
କିନ୍ତୁ ବନ୍ଧୁ, କି କହିବ, ନ ପୂରୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତ,
ନୈରାଶ୍ୟ ଆଘାତେ ତାହା ହୁଏ ଧୂଳିସାତ ।
ମୋହର ସମ୍ପଦ ଆଶା, ନାଶେ ଶେଷେ ମୋତେ,
ବନ୍ୟାବତୀ ତରଙ୍ଗିଣୀ ନିଜ ସମ୍ପଦରେ
ନିଜେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ସିନା ହରଏ ନିଜକୁ !
କି କରିବ, ଅବଳା ମୁଁ, ଅସ୍ତ୍ର ମୋର ଅଶ୍ରୁ,
ଅକ୍ଷମ ସେ ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗେ ଶତ୍ରୁତା ସାଧନେ,
ନୀରବେ ସକଳ ସହେଁ କପାଳେ ଆଦରି ।
ହସିବ ଏ କଥା ଶୁଣି ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରାଣନାଥ,
ମଣିବ ବାତୁଳୀ ମୋତେ, କିନ୍ତୁ କି କରିବ,
କରିଅଛି ଆଶା ମୋତେ, ଜାତପାଗଳିନୀ,
ଆଶା ଯାର କେବେ ହେଲେ ହୁଏ ନାହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ,
ସ୍ୱଭାବେ ପାଗଳ ସେହି, ଆଉର ଯାହାର
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ଅଳ୍ପ ଆଶା, ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକ,
ତତୋଽଧିକ ପାଗଳ ସେ, ବଡ଼ ହତଭାଗ୍ୟ,
ଅନୁକ୍ଷଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ଆଶାବଳି ଯାର,
ତାଠାରୁ ପାଗଳ ବଳି ନାହିଁ ଏ ପ୍ରପଞ୍ଚେ
ଏହି ତିନି ପାଗଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏ ଧରଣୀ ।
ତୁମ୍ଭର ପ୍ରଣୟସ୍ୱପ୍ନ ମୋ କରିଛି ପାଗଳ,
ତା ସଙ୍ଗେ ମିଶିଛି ଆଶା, ଉତ୍କଟ ଆକାଂକ୍ଷା,
ଗୋଟିକୁ ତ ବଳ ନାହିଁ, ତିନି ଶତ୍ରୁ ମୋର,
"ଏକ ରାମେ ରକ୍ଷା ନାହିଁ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଦୋସର",
କାହାକୁ ମୁଁ ସମ୍ଭାଳିବ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣୀ ନାରୀ,
ଅନାୟତ୍ତେ ତାଙ୍କର ମୁଁ ହୋଇଛି ପାରିଷ ।
ଏତିକି ଯଥେଷ୍ଟ, ପ୍ରଭୁ, କି କାର୍ଯ୍ୟ ବାକ୍ୟରେ,
ଜାଣିବ ମୋ ଦୁଃଖ ତୁମ୍ଭେ, ଯେଣୁ ଦେବ ହ ଓ

ସେତା ଏକ କୃପାବଳେ, ଦେଖୁ ମୋ ସାଧନା
ହେବ ହେ ବିମ୍ବିତ ତବ ହୃଦୟ-ଦର୍ପଣେ ।
ବସନ୍ତ ତୋରଣ୍ଣ ଦେଇ ପ୍ରଭାଶୀରେ ଏବେ
କରୁଅଛୁ ସ୍ୱାଗତ ଦେବ ବିଜୟରେ
ସୃଷ୍ଟି ସ୍ୱର୍ଗେ, ମଣ୍ଡିଲଣି ସ୍ୱଜଧାନୀ ତାର
ଅନନ୍ତ ଶୋଭରେ, ବର୍ଷେ ଯହିଁ ଦେଶ ଉନ୍ତି
ଶୋଭବ ବାଭବ ତରେ, ଅଙ୍ଗସ୍ୱଧାସ୍ୱରେ ।
ଲଭିଅଛୁ ସୁଷମାର କୋଟି ମହୋତ୍ସବ—
ଚାରିଦିଗେ, ଚାରିକୋଣେ, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଅଧୋଦେଶେ
ଖେଳୁଛୁ ସୁଷମା କାହିଁ, ନାଚୁଛୁ ବା କାହିଁ,
କାହିଁ ବା ହସୁଛୁ ବସି ମଧୁରେ ମଧୁରେ;
ଆସ ନାଥ ଯୋଗ ଦେବା ତୁହେଁ ସେ ଉତ୍ସବେ !

କୁମଦଗନ୍ଧା କମଳିନୀ, ବସନ୍ତ ଦର୍ଶନେ
ଉଠନ୍ତୁ ଅଙ୍କୁର ସରେ, ସରୋବର-ଲକ୍ଷ୍ମୀ,
ମୋ ପ୍ରାଣ ବସନ୍ତ ତୁମ୍ଭେ, କାଳେ କୁଅଁ ଗରେ
ନିରେଖି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ, ନାଥ, ଦଗ୍‌ଧ ପ୍ରାଣ ମୋର
ଉଠିବ ଜଗେଇ ତଥା, ଧର ଏହି ଆଶା,
ପ୍ରେରିଲି ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପତ୍ର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭର,
ନ ଧରିବ ଲିପିଦୋଷ—ଅଜ୍ଞା ଅବଳାର,
ଅଯୋଗ୍ୟ, ହୃଦୟହୀନ ସମାଲୋଚୀ ପ୍ରାୟ,
ବିଜାତଧର୍ମୀ ସେ, ଖୋଜେ ଅମିଶ୍ର ରନ୍ଧ୍ର,
ମାତ୍ର କେବେ ପଶେ ନାହିଁ ଗର୍ଭସ୍ଥ ସମୀପେ ।
ଅସ ନାଥ, ଆସ ବେଗେ, ସେହି ମୋ ମିନତି,
ଅନନ୍ତ-ମିଳନାକାଙ୍କ୍ଷାରେ ଧୋଇଦେବ ପ୍ରାଣ ।

ଦୁଶ୍ଚରିତ୍ର

ଅଭିନନ୍ଦନ

ପରମମାନନୀୟ,

ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ-ସୁହୃଦ, ନିଖିଳଗୁଣ-ବିଚକ୍ଷଣ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ହିନ୍ଦୋଳ
ରାଜେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀଲ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ନବକିଶୋରଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହଦେବ
ମହୋଦୟ ମହନୀୟ ସନ୍ନିଧାନେଷୁ

ସ୍ୱଦେଶ-ଗୌରବ ଶ୍ରୀମନ୍ ମହାରାଜ,

ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ଜୈବିକ ମଙ୍ଗଳ ଆଦର୍ଶ ଅତୀବ ପବିତ୍ର ଏବଂ ଶିକ୍ଷଣୀୟ । ଶ୍ରୀଛାମୁ ପ୍ରଭାବର ଯେଉଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଦୀପ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହାର ସ୍ନିଗ୍ଧ ମଧୁର ଆଲୋକ ଉତ୍କଳକୁ ଆଭାମୟ କରିଅଛି । ବିଶେଷତଃ ଶ୍ରୀଛାମୁ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶକ୍ତି, ଭକ୍ତି ଏବଂ ଅନୁରକ୍ତିର ଯେଉଁ ଭରଭର ତ୍ରିବେଣୀ ଧାର ପ୍ରବାହିତ କରିଅଛନ୍ତି, ସେଥିର ସମ୍ମୋହନ କଳବୀଣାସ୍ୱର ଉତ୍କଳ କର୍ଣ୍ଣରେ ଅଶାର ଅମୃତ-ବାରି ସେଚନ କରୁଅଛି । ଶ୍ରୀଛାମୁ ମାତୃସାହିତ୍ୟ ପ୍ରାଣରେ ନବୀନ ସ୍ପନ୍ଦନ ଏବଂ ନବ ଜାଗରଣ ଆନୟନ କରିଅଛନ୍ତି, ଏହା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର । ସେହି କାରଣ ଆଜି ମୋତେ ଅଣି ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ କାଞ୍ଚନକାନ୍ତ ସିଂହାସନ ତଳେ ଛିଡ଼ା କରାଇଅଛି । ଆଜ ମୋର ସୌଭାଗ୍ୟର ଶୁଭଦିନ । ଏହି ମଙ୍ଗଳ ମାହେନ୍ଦ୍ର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏହି ଅକିଞ୍ଚିତ୍କର ପୁସ୍ତକ "ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନ" ଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କୁ ମୁଁ ଅଭିନନ୍ଦିତ କରୁଅଛି । ଦୀନ ପ୍ରଜାର ଭକ୍ତି-ଭେଟି ତୁଲ୍ୟ ମୋର ଏହି ଅଭିନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀଛାମୁରେ ଗୃହୀତ ହେଉ, ଏତିକି ମାତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥନା ।

ଇଚ୍ଛାପୁର; ଗଞ୍ଜାମ
ତା ୭ । ୯ । ୧୯

ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର
ଏକାନ୍ତ ଅନୁଗ୍ରହପ୍ରାର୍ଥୀ
ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି

ସୂଚୀ

ଉପକ୍ରମଣିକା

ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ

ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ

ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡ

ଚତୁର୍ଥ ଖଣ୍ଡ

ପଞ୍ଚମ ଖଣ୍ଡ

ବିଚିତ୍ର

ଉପକ୍ରମଣିକା

[ବଙ୍ଗଳା ଶ୍ରୀ]

ଲଙ୍ଘିବା ଅସାଧ୍ୟ ବିଷମ ସଂସାରେ
କର୍ପୂର ନ ତାହା କସ୍ୟ,
ସାରସ୍ୱତୀ ବିଦ୍ୟା ଭେଦନେ ଅକ୍ଷମ
ସଂସାର ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ ।

ଦିଶେ ଯଥା ତାହା ସୁଷମା ପ୍ରତିମା
ଲାବଣ୍ୟ-କୁସୁମ ତଲ୍ପ,
ମାତ୍ର ପ୍ରତାରଣା— ଛାଟେଁ ଢଳା ସେହୁ
କେବଳ ଶିଳ୍ପ କଳ୍ପ ।

ନବୀନ ପ୍ରବେଶୀ ହେବ ତା ଚାକ୍‌ଚକ୍ୟ
ଆଶାରେ ଉଠେ ପୁଲକି,
ମଣୁଥାଏ ଯାକୁ ରୌପ୍ୟମୁଦ୍ରା ତାହା
ପାପ୍‌ଲିପ୍ତ ତମ୍ବାଟଙ୍କା ।

ସକଳ ସମ୍ପଦେ ସେ ସଂସାର ପକ୍ଷେ
ଅସାଧ୍ୟ ନାହିଁ ତାହାର,
ମୃତ୍ୟୁ ନ ହେଉଣୁ ଘଟେ ମୁକ୍ତି ତହିଁ
ଜନ୍ମାନ୍ତର ବାରମ୍ବାର ।

ଅବର ବିରୋଧୀ ଭବେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ
ବନ୍ଧୁରେ ମିଶିଛି ଲୁଣ୍ଠା,
ଏକ ପକ୍ଷେ ତାହା ଶୀତଳ ତରଳ
ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷେ ଅଗ୍ନିମୁଣ୍ଡା ।

ସକଳ ତାହାର ସ୍ୱଳ୍ପକ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ
ଯଥା ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନର ସ୍ମୃତି,
କ୍ଷଣ ପରିବର୍ତ୍ତ— ଶୀଘ୍ର ପୁଣି ତାର
ଆବୃତ୍ତି ହେବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ।

ଆଣିଦିଏ କେବେ ଲୁବ୍ଧ ମୁଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟି
ଅପାର କରଣୀ ତାର,
ମାତ୍ର ହୃଦସ୍ଥାରେ ଲଗାଇଥାଏ ସେ
ଚିରଜୀବୀ ହାହାକାର ।

ସଂସାରର ବଡ଼ ନିର୍ମମ କୌତୁକ
ନିଦାରୁଣ ପରିହାସ,
ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ରଖି ସୁଖ ସେହୁ
ଆଣିଦିଏ ଉପହାସ ।

ପୁଣ୍ୟ ହୋମାନଳ ଭୀଷଣ ଶିଖାରେ
ହୁଏ ତହିଁ ପରିଣତ,
ଦୀନ ଦରିଦ୍ରର ଧଂଶବୃଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ
ସତେ କ୍ଳେଶ ଅବିରତ ।

ହର୍ଷ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ବାଦ୍ୟଗୀତ ନୃତ୍ୟ
ଅଛି ତହିଁ ଏକାଧାରେ,
ପ୍ରତ୍ୟହ ସଂସାର ନବୀନ ଭାଷାରେ
ନବୀନ ଆଶା ଉଭାରେ ।

ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଚାଳିତ ସ୍ୱାର୍ଥ-ପରିଷିକ୍ତ
ପ୍ରତ୍ୟେକ ରେଣୁ ତାହାର,
ସୁଲଭ ସତତ ପ୍ରବଳର ତହିଁ
ହୃଦୟହୀନ ବେଭାର ।

ଭ୍ରାତୃସ୍ନେହ ବନ୍ଧୁ କେହି ନ ଆସିବେ
ଦୁଃଖ ଭାଗ ନେବା ପାଇ ,
ମାତ୍ର ସୁଖବେଳେ ବିନା ଆହ୍ୱାନରେ
ପଶିବେ ପାଶେ ଧସାଇ ।

ମୃତଦେହେ ନବ ଆଭରଣ ପ୍ରାୟ
ଶୋଭା ବଢ଼େ ତହିଁ ସୁଖ,
ଦୁଃଖ-ଦର୍ପଣରେ ପ୍ରତିଫଳେ ପୁଣି
ସେ ସୁଖ-ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୁଖ ।

ଧନ୍ୟ ହାସ୍ୟମୟୀ ତାର ହାସ୍ୟମୟୀ
ହାସ୍ୟମୟ ଫୁଲବନ;
ସୃଷ୍ଟି ହାସ୍ୟ ଆସ୍ୟ; ସେ ହାସ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ
ଗୋପନେ ବସେ କ୍ରନ୍ଦନ ।

ବୋଲୁଥାନ୍ତି ଲୋକେ ସୁପ୍ରିୟବାଦିନୀ
ଜାୟା ଯାହା ଘରେ ଅଛି,
ସେ ପୁରୁଷ ଏକା ତୁଳନାରେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ
ତ୍ରିଦିବ ସନ୍ତୋଷେ ରହି ।

କଥାର ଛଟା ଏ ମାତ୍ର କାହିଁ କେବେ
କେଉଁ ଭାଗ୍ୟଧର ଠାରେ,
ଲଭିନ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାଫଲ୍ୟ ଏ ଉକ୍ତି
ଶୁଣା ନାହିଁ ସୁଦ୍ଧା ବାରେ ।

ଜାୟା ପ୍ରାୟ ଭବ— ମାୟା ବିଭେଦନ
ଅମର ଶକ୍ତି ଅସାଧ୍ୟ,
ବୈରାଗୀ ପଥରେ ଆପେ ସେତୁ ବାଧ୍ୟ
ଆସକ୍ତିର ଚରିବଧ୍ୟ ।

ମାନବ ସେ ମାୟା କାହୁଁ ମୁଁ କଳିବ
ଅତି ଦୁର୍ବଳ ମୋ ମଥା,
ପଞ୍ଚ ଅନୁଭୂତୀ ତହି ଅଙ୍କିଦେଇ
ଭଜିବଇଁ ନୀରବତା ।

ପ୍ରଥମ ଚିତ୍ର

ଭଞ୍ଜପାଟଣାରେ ଦୁଃଖିରାମ ନାମେ
ଥିଲେ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଜନ,
ଅମର ସ୍ୱଭାବ ମାନବ-ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ
ସକଳ ଗୁଣେ ଭାଜନ ।
ତପସ୍ୱିନୀ ନାରୀ ଭାର୍ଯ୍ୟା ତାହାଙ୍କର
ଖଞ୍ଜି ଦେଇଥିଲେ ବିଧି,
ତରୁଣ ତରୁଣୀ ସତୀ-ଧର୍ମପ୍ରାଣ
ସଂଯମର ବାରିନିଧି ।
ସ୍ୱପ୍ନ ଯଦି ଲତା ହୁଅନ୍ତା, ତହିଁରେ
ଏକ ବୃନ୍ତେ ଯୁଗ୍ମ ଫୁଲ—
ଫୁଟନ୍ତା, ତେବେ ସେ ହୋଇପାରନ୍ତା ବା
ସେ ବେନଙ୍କ ସମତୁଲ ।
ଭଞ୍ଜ ଚାରୁଭୂଷା ସେ ଭଞ୍ଜପାଟଣା
ତା ଭୂଷା ଦମ୍ପତି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ,
ସରସୀ-ଭୂଷଣ କମଳ ଯେସନ
କମଳ-ଭୂଷଣ ଗନ୍ଧ ।
ଗୁଣବାନ ଯଥା ପୁଂସ, ତଥା ନାରୀ
ପୁଣ୍ୟବତୀ ଗୁଣବତୀ,
ଯୋଗ୍ୟ ସହକାରେ ଛନ୍ଦିଥିଲା ଲତା
ସୁଯୋଗ୍ୟା ମଧୁମାଳତୀ ।
ନୈତିକ ଚରିତେ ନ ଥିଲେ ବେନିଏ
କେହି କାହାରଠୁ ଊଣା,
ମିଥ୍ୟା ଶଠତାକୁ ପୂତିଗନ୍ଧ ବତ
ମଣୁଥିଲେ ଘ୍ରାଣେ ଘୃଣା ।
"ଏ ସଂସାର ତନ୍ତ୍ର— ଝଟାହ୍ୟ", ତାଙ୍କର
ନ ଥିଲା ଏଥି ସନ୍ଦେହ,
ତେଣୁ ତା' ସନ୍ତାପ ସହ୍ୟ ହେଲା ଭଳି
ଗଢ଼ିନେଇଥିଲେ ଦେହ ।
ବସନ୍ତ ନିଦାଘ ସମ ସହୁଥିଲେ
ସଂସାରର ସୁଖଦୁଃଖ,
ଦୁଃଖଦାତାଙ୍କ ଦୁଃଖେ ଆଲିଙ୍ଗନେ ତେବେ
ହେଉ ନ ଥିଲେ ବିମୁଖ ।
ହୃଦ୍‌ଯୋଗ ଆଶାର ସଞ୍ଜୀବନୀ ଶକ୍ତି
ଅନନ୍ତ ସୁଖର ଖଣି,
ତେଣୁ ତା ପୟର ପୂଜୁଥିଲେ ତାକୁ
ଜୀବନ-ଦେବତା ମଣି ।
ପ୍ରଣୟର ପାଠ— ଡୋରେ ବନ୍ଧା ବେନି
ଯଥା ମୃଗପତ୍ନୀ ମୃଗ,
ବହୁଥିଲା ହୃଦେ ପ୍ରେମାନୁରାଗର
ପୁଣ୍ୟ ପୂତ ସୁରଧୁନୀ ।
ଯୁଝୁଥିଲେ ବେନି ଅଧର୍ମ ସଙ୍ଗତେ
ଧରି ଧର୍ମ-ଧନୁତୀର,
ଜାହ୍ନବୀ ଭକ୍ତି— ମଙ୍ଗଳ ସଲିଳେ
ଆଚ୍ଛାଦି ନିଜ ଶରୀର ।
ପତିବତା ରୂପ ବିଶୁଦ୍ଧ ନିର୍ମାଲ୍ୟ
ସଂଶୋଧି ଦୂଷିତ ଆଶା,
ବିହଙ୍ଗ ଲଳିତ କାକଳୀ ମଧ୍ୟରେ
ଶୁଣନ୍ତି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଭାଷା ।
ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ସହ ପ୍ରତିଦିନ ତାଙ୍କ
ଜୀବନେ ନବ ପ୍ରଭାତ,-
ନବୀନ ଦିବସ ନବୀନ ଅଧ୍ୟାୟ
ହେଉଥିଲା ପ୍ରତିଭାତ ।
ପୂତ-ଅର୍ଘ୍ୟଦାନେ ତୋଷୁଥିଲେ ବେନି
ପ୍ରାଣପଣେ ପ୍ରାଣାରାମେ,
ତ୍ରିଦିବ ଜ୍ୟୋତିର ଯୁଗ୍ମ ବର୍ତ୍ତିକା ସେ
ଜଳୁଥିଲା ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧାମେ ।
ଧନ୍ୟ ଶୁଭଚନ୍ଦ୍ରା— ସୁନେ ବୁଣି ଜାଲ
ଆଚ୍ଛାଦିଥିଲେ ହୃଦୟ,
ଆଚ୍ଛାଦନ୍ତି ଯଥା ଗବାକ୍ଷର ବକ୍ଷ
ଲୂତା-ତନ୍ତୁବାୟଚୟ ।

ନିଦ୍ରାରେ ନୀରବ ରହୁଥାଏ ତାଙ୍କ
କଣ୍ଠ-ବୀଣା ଦୁର୍ବିପାକେ,
ମାଙ୍କ ହୃଦ-ପ୍ରାଣ — ମଧୁମୟୀ ତନ୍ତ୍ରୀ
ବାଜୁଥାଏ ନିର୍ବାକେ ।
ଆଦର୍ଶ ନୀରବ — ସହିଷ୍ଣୁତା ଗୁଣ
ସ୍ୱାର୍ଥଶୂନ୍ୟ ଆତ୍ମଦାନ,
ଆକାଂକ୍ଷାବିହୀନ ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷାରେ
ବେନିଏ ଥିଲେ ପ୍ରଧାନ ।
ସାଧୁସଙ୍ଗ ଦୟା ହରିନାମ ଜପ
ଦୈନ୍ୟ ପରଉପକାର,
ଏହି ପଞ୍ଚରତ୍ନ ଥିଲା ତାହାଙ୍କର
ଆଦରର ଅଳଙ୍କାର ।
ସୁଖ ପାଇଁ ସୁଖ ଲୋଡ଼ୁ ନ ଥିଲେ ସେ
ସୁଖେ ମଣୁଥିଲେ ଦୁଃଖ,
ପର ପାଇଁ ଦୁଃଖ ଭୁଞ୍ଜୁଥିଲେ ସଦା
ସେହି ତ ସ୍ୱର୍ଗର ସୁଖ ।
ତୋଷଦ-ଦଳିତ ମୁକ୍ତାଲତା ପ୍ରାୟ
ସୁଖ ଏ ସଂସାରେ ମିଛ,
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଖାଲି ଶୂନ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ ସିନା
ନୁହେଁ ତା ମୟୂରପିଚ୍ଛ ।
ସୁଖ ସୁଖ ବୋଲି ଭଜ ହେଉଥାନ୍ତି
ବାସନା-ସେବକଗଣ,
ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ସେ ସୁଖ ଶବ୍ଦ ଯଥା
ସ୍ୱମଶୂନ୍ୟ ସ୍ୱମାୟଣ ।
ତେବେହେଁ ଭ୍ରାନ୍ତ ନର ସୁଖ-ମରୀଚିକା
ପଛେ ଧାଏଁ ମୃଗପ୍ରାୟ,
ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଶେଷେ ଅବସନ୍ନ ହୁଏ
ଲଭେ ନାହିଁ ସୁଖ ହାୟ ।
ତଥାପି ନିବୃତ୍ତ ନୋହି ଦୁରାଶାରୁ
ପ୍ରଧାବେ ହୋଇ ଉନ୍ମୁଖ,
ଦୁଃଖର ଜୀବନ୍ତ ହାହାକାରକୁ ସେ
ଭ୍ରମେ ମଣେ ମହାସୁଖ ।

ହୁଏ ଯା ଜଗତେ ସାର ସୁଖ ନାମେ
ଜନମୁଖେ ଅଭିହିତ,
ହଳାହଳଗର୍ଭ ସେ ଅପତ୍ୟ ସୁଖ
ବେନିଏ ଥିଲେ ବଞ୍ଚିତ ।
ଅପତ୍ୟ ଆଶାର ଭି ମହିମା ଭବେ
ବିସ୍ତୃତ ତା ଅଧିପତୀ,
ଦେଖି କା'ର ନୁହେଁ ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ଏହା
ଲୋଡ଼ନ୍ତି ଲୋକେ ଅପତ୍ୟ ।
ନିଃସନ୍ତାନ ଜନ ଆନ ଜନଠାରୁ
ପୋଷେ ପୁତ୍ରକନ୍ୟା ଆଣି,
ମାତ୍ର ତହିଁ ଯେତେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ତାହା ସେ
ପରିଣାମେ ପାରେ ଜାଣି ।
ଆନ ଗଛୁ ଫଳ ଆଣି ଲଗାଇଲେ
ଅଫଳନ୍ତ ଗଛ ଡାଳେ,
ଲାଗେ କି ସେ ଫଳ ହୋଇ ଚେଷ୍ଟା ବଳେ
ସେ ଡ଼ାଳରେ କେଉଁ କାଳେ ?
ବରଞ୍ଚ ସେ ଫଳ — ଭାରେ ନମ୍ର ହୋଇ
ଲୁଚେ ଶାଖା ଦୁର୍ବଳତା,
ଭବିଷ୍ୟତ ହୁଏ ସାଂଘାତିକ ସିନା
ଅକଥାକୁ ତଳେ ତଥା ।
ଆଶା-ଦାସ ନର ଥାଏ ଆଜୀବନ
ଆଶା ଉପାସନା ରତ,
ବଢାଇ ଆଶାକୁ ଆଶା, ଶେଷେ କରେ
ଆପଣାକୁ ଆପେ ହତ ।
ଆଶା ସିନା ଖାଲି ଆଶାର ଛଳନା
ଚଳାଏ ଶୂନ୍ୟେ ସେ ଯାନ,
ଶାରଦ-ନୀରଦ ପ୍ରାୟ ଦେଇ ଦେଖା
ହୋଇଯାଏ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ।
କହେ ଆଶା ହୃଦ ଆସକ୍ତିର ରୁଦ୍ର
ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୁତାଶନେ,
ନୈରାଶ୍ୟ ରୂପେ ସେ ଅଦୀପ୍ତ ଦୃଷ୍ଟା
ଆଣେ ପୁଣି ପରୀକ୍ଷଣେ ।

ହେଉ ପଚ୍ଛେ ଆଶା   ଅପାଭ ମଧୁର
ଯନ୍ତ୍ରଣାମେ ବିପର୍ଯ୍ୟତ,
ମାତ୍ର ସେ ରଖିଛି   ଅପୂର୍ବ କୁହୁକେ
ଜଗତକୁ ସଂଜୀବିତ ।
ଆଶାରେ ମାନବ   ନେଉଛି ନିଃଶ୍ୱାସ
ଆଶାରେ ଚାଲିଛି ବାଟେ,
ଆଶାରେ ସଉଦା   କରେ କଣାକଣା
ଆଶା–ଗୁରୁର ସେ ହାଟେ ।
ଆଶା–ନିଶା ଘୋଳେ   ବାଉଳ ସର୍ବଥା
ଏକମାତ୍ର ତାହାର ଆଶା,
ଆଶା ତାହା ମୁଖେ   ନିତ୍ୟ ନବସ୍ୱରେ
ଜୁହାଉଛି ନବ ଭାଷା ।
କୋଟିଏ କୁବେର—   ଧନ ସହ ଆଶା
ଲଭିଲେ ଖଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ,
ତଥାପି ଅତୃପ୍ତ,   ତାର ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଆଶାର ବିରାଟ ଭାଣ୍ଡ ।

ଘୋର ଅବସାଦେ   ଦାରୁଣ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ
ଆକମିଲା ଆସି ମହୀ,
ଭୀଷଣ ନର୍ତ୍ତନ   ଆରମ୍ଭିଲା ତହୁଁ
ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ-ଉତ୍ପୀଡ଼ଣ ଅହି ।
ଭକ୍ଷ୍ୟାଭାବେ ଜନେ   ଅଭକ୍ଷ୍ୟ ଭକ୍ଷିଲେ
ବିଚାର ମନେ ନ ଗଣି,
କ୍ଷୟକାଶ ରୋଗୀ—   ପ୍ରାୟେ ଅନେକର
ପଞ୍ଜରାସ୍ଥି ହେଲା ଗଣି ।
ଅଭାବ-ଅସୁର   ଦୀନ ଦରିଦ୍ରଙ୍କ
ପକାଇଲା ବେକ ମୋଡ଼ି,
ଆଉ ଆନ କଥା   କଖାରୁ ପତର
ଦର ହେଲା ବାରବୋଡ଼ି । ୧
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ-ପୀଡ଼ିତ   ମାନବେ ଧରିଲେ
ଆହା ବଡ଼ କଦାକାର,
ପ୍ରେତେ ହେଲା ଯେସନ୍ତେ   ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ନରର
ବିକୃତ ବ୍ୟଙ୍ଗ ସଂସ୍କାର
ମୃତ ମୃତକଳ୍ପ   ଜୀବନ୍ମୃତ କେତେ
କେତେ ଏଥୁ ବଳ ହୀନ,
କେତେ ଅଭାଗ୍ୟର   ଭାଗ୍ୟରେ ହୁଅନ୍ତ
କଡ଼ନ୍ତ ଜମ୍ମା କୌପୀନ ।
ଘର ଛାଡ଼ି କେତେ   ବୁଲନ୍ତ ବିକଳେ
ଜଗତ୍ରୋଦର ତାଡ଼ନାରେ,
କରୁଣ ରସର   ଉତ୍ସ ଆହା ଧର୍ମ
ପୃଷ୍ଟି ଝୁଧା ହାହାକାରେ ।
ଶକ୍ତି ବିକଳାଙ୍ଗ   ଦିଶୁଅଛି ଆହା
ଧର୍ମ ତର ରୁଚକଙ୍ଗୀ,
ଅପଙ୍ଗଲ ସ୍ପର୍ଶେ   ଯାଉଅଛି ସତେ
ସୃଷ୍ଟିର ଶୃଙ୍ଖଳା ଭାଙ୍ଗି ।
କ୍ଷୁଧାତୁର ଏତ   ଅନାଥା ଅବଳା
ଆସି ଦିନେ ଦିନଶେଷେ,
ଉପସ୍ଥିତ ପୂର୍ବ—   ବର୍ଣ୍ଣିତ ଦମ୍ପତି—
ଭଣ୍ଡ ଦୀନହୀନ ବେଶେ ।
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ତନୁ   ଅତୀବ ଦୁର୍ବଳ
ଯେସନ ପିମ୍ପେଇ ଖାଡ଼ି ୨,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଅବେ   ଫୁଙ୍କିଦେଲା ମାତ୍ରେ
ପଡ଼ିବ ନଷ୍ଟେ ଉଡ଼ାଣି ।
ଦେଖି ତା ଦୁର୍ଗତି   ପଣ୍ଡପତ୍ନୀଙ୍କର
ତରଳିଗଲା ହୃଦୟ,
ଖାଦ୍ୟପାନେ ତୋଷି   ରଖିବାକୁ ତାକୁ
ଅଲକ୍ଷେ ଦେଲେ ଆଶ୍ରୟ ।
ଦୈବଯୋଗେ ସେହି   ଅନାଥ ଜନନୀ
ହୋଇଥିଲା ଗର୍ଭବତୀ,
ଅର୍ଦ୍ଧସ୍ୱବେ ସୁତ   ପ୍ରସବ ଅଭାଗୀ
ଚେତିଲା ଏ ବସୁମତୀ ।

୧—ପୂର୍ବକାଳରେ ଏକ ଭୀଷଣ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ଗୋଟାଏ କଖାରୁ ପତର ବାରବୋଡ଼ି କଉଡ଼ି ମୂଲ୍ୟରେ ବିକ୍ରୀତ ହେବାର କଥିତ ହୁଏ । ୨—ନଳିତା କାଠି ।

ତବ ପାଦେ ନଭ୍ୱାଇ ବିଧାତା ଲିଖିତ
ଅଦୃଷ୍ଟ ଲିଖନ ପଙ୍‌କ୍ତି,
ବିଧାତା ବିଧାନ ଅନ୍ୟଥାକରଣେ
ବିଧାତାର ନାହିଁ ଶକ୍ତି !
ଦେବଶିଶୁ ପ୍ରାୟ ସୁନ୍ଦର ଥିଲା ସେ
ସଦ୍ୟ ମାତୃହୀନ ସୁତ,
ପଙ୍କରୁ ପଙ୍କଜ, ଅବା ହୋଇଥିଲା
ଶୁକ୍ତିରୁ ମୁକ୍ତା ସମ୍ଭୂତ ।
ସଦ୍ୟ ଜାତ ଶିଶୁ ଜ୍ୱଳଲକ୍ଷ୍ମ ଦେହରୁ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପଡ଼େ ଝରୁର,
ଚନ୍ଦ୍ରର କଳଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ର ଶରୀରର
ବଢ଼ାଏ ଯିବା ମାଧୁରୀ ।
ମୃତ ମାତା କୋଳେ ନବଜାତ ଶିଶୁ
କାନ୍ଦିଲା ହୋଇ ଆକୁଳ,
ଶୁଷ୍କ ବୃକ୍ଷେ ଥିଲା ଲଗି ରହିଛୁ ତ
ବାତେ ଉଡ଼ିଆସି ଫୁଲ ।
କ୍ରନ୍ଦନ ଛଳେ ସେ କରେ କି ଆବୃତ୍ତି
ଜୀବନ ଆଦ୍ୟ କବିତା,
କିମ୍ବା ଶୁଣୁଅଛୁ ସ୍ୱର୍ଗର ଭାଷାରେ
ପୁଣ୍ୟ ଭଗବତ ଗୀତା ।
ଅବୋଧ୍ୟ ସେ ଭାଷା, ମାତ୍ର ପରଶିକ୍ତ
ବାସ୍ତବ ଅମୃତ ରସେ,
ସେ ଭାଷା ଯାହାର କଣ୍ଠ ଆଜି ଭାଷା
ଏ ଭବେ ଭାଗ୍ୟଧର ସେ ।
ଅରକ୍ଷ ଶିଶୁଟି ଦେଖି ସେ ଦମ୍ପତି
ଆନନ୍ଦିତ ମନେ ମନେ,
ସୁପ୍ତ ଶତ୍ରୁପୁରୀ ଆଶା-ପକ୍ଷୀ ତାଙ୍କ
ଉଡ଼ିଲା ମହାଗଗନେ ।
ଅଙ୍କୁ ଅଧିବେ ପାଳିଲେ ଯତନେ
କରି ହୃଦୟରେ ହାର,
ସଦସ୍ନେ ସସ୍ନେହେ ପିତାମାତା ସ୍ଥାନ
ପୂରଣ କଲେ ତାହାର ।

ବାଲ୍ୟତ ଲୀଳାର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କୁହୁକେ
ଆତ୍ମହରା ଗଲେ ହୁଡ଼ି,
ଅତିଥି ସତ୍କାର, ଦେବଭକ୍ତି ଗଲା
ବାତ୍ସଲ୍ୟ ରସରେ ବୁଡ଼ି ।
ଧନ୍ୟ ରେ ସଂସାର ଖଣ୍ଡଗଣ ତୋର
ପଡ଼ି ଲୁବ୍ଧ ଶାଠ୍ୟ ଖେଳେ,
ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଯୋଗୀଙ୍କ ଗୃହସ୍ଥ
କରିପାରୁ ଅବହେଳେ ।
ଭାବି ଭାବି କୁହେଁ କୁମରମଣିର
କହିଲେ ନାମକରଣ,
ହରିଙ୍କ ପ୍ରସାଦେ ଲଭି ହେବୁ ନାମ
ରଖିଲେ ହରିଚରଣ ।
ଶିଶୁ ବୟୋବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ଦମ୍ପତିର
ବଢ଼ିଲା ସ୍ନେହ-ବାରିଧି,
ମଣିଲେ ସ୍ମନେ ସେ ମହାଦରିଦ୍ରର
ଅସ୍ୱପ୍ନ-କଳ୍ପିତ ନିଧି ।
ପଞ୍ଚମ ବର୍ଷରେ ହାତେ ଖଡ଼ି ଦେଇ
ନିୟୋଜିଲେ ଅଧ୍ୟୟନେ,
ଅଦୂରଦର୍ଶିତା ଫଳେ କେତେ କେତେ
ଭାବୀ ଆଶା ବାନ୍ଧି ମନେ ।
ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରି ଗାଇବ କୁମର
ଭାଗବତ ରାମାୟଣ,
ଅବର ଚାଙ୍କରି କରି ପୋଷିବ ସେ
ଅର୍ଜିଣ ପଣ ପଣ ।
ବୃଦ୍ଧକାଳେ ପୁନେ ଅର୍ପି ଗୃହଭାର
ବରଜବେ ତକ ଛବ,
ପର ଗୋଡ଼ୁ ପୁଚ୍ଛ ଧରି ପାରିହେବେ
ସୁନ୍ଦାମ ମହା ନରବ ।
ଆଶାରେ ଆଶାୟୀ, ମାତ୍ର ଜାଣିଥିଲା
କିଏ ଭବିଷ୍ୟତ କଥା,
ଆମ୍ର-କରଣୀରୁ ହେବ ସେ ଆଶାର
ଲଗାଲୁଣୀ ବଙ୍ଗଳତା ।

ମୋହବଶେ ଅଜ୍ଞ ମଣୁଛନ୍ତି ଯାକୁ
ପ୍ରାକୃତିକ ଫୁଲମାଳ,
ନ ଭାବନ୍ତି ତାହା ତାଲ ସୃଷ୍ଟି ହେବ
ତୀବ୍ର ବିଷଦନ୍ତ ବ୍ୟାଳ ।
ନ ପଢ଼ିଣ ପାଠ ସେ ଗେହ୍ଲା ବୃଷଭ
ମାତଇ କ୍ରୀଡ଼ା ଭ୍ରମଣେ,
ତାହା ଯୋଗୁ ବୃଦ୍ଧେ ନିତ ନିତ ନବ
ଚିନ୍ତା ହେଲ ବଡ଼ା ମନେ ।
ବୃଦ୍ଧପୁତ୍ର ପାଇଁ ପ୍ରଭଦେଣ୍ଟୀଠାରୁ
ଲଭିଣ ଘୋର ଗଞ୍ଜଣା,
ତଥାପି ବତ୍ସଳ ପ୍ରାଣ-ପ୍ରତିମାକୁ
କରନ୍ତି ନାହିଁ ତାଡ଼ନା ।
ପିତୃମାତୃସ୍ନେହ ସହ ବଢ଼ୁଥିଲ
ପୁତ୍ରମଣି ଅବାଧୀତା,
ସେହି ସ୍ନେହ ପିନା ବାଲ୍ୟକାଳୁ ତାର
ଛାପିଲ କୋମଳ ମଥା ।
ବିନାଶିଲ ତାର ଚରିତ୍ରେ ସର୍ବଥା
ସେହି ସ୍ନେହ ଗରିପାଠୀ,
ସେହି ସ୍ନେହ ତାର ଶୈଶବକାଳରୁ
ଜୀବନକୁ ଦେଲ ମାଟି ।
ସ୍ନେହର କ୍ଷମତା ଅଗାଧ ଅପାର
ମହିମା ତା' ଅକଥନ,
ସ୍ନେହ ପ୍ରଭାବରେ ନିର୍ବିକଲ୍ପେ ନର
ରୋମନ୍ତେ ମଣେ ଚନ୍ଦନ ।
ସୀମାବଦ୍ଧ ସ୍ନେହ ପ୍ରସବେ ଅନନ୍ତ
ମଙ୍ଗଳ ଅମୃତ ଫଳ,
ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କଲେ ସେ ଉଦ୍ଗାରେ
ଅନର୍ଗଳ ହଳାହଳ ।
ବାଳୀ ପ୍ରକୃଣାମେ ପୁତ୍ର ହୃଦ-ବନେ
ପଶିଲ ଯୌବନ-ବାଘ,
ପଶେ ଯଥା ବନ୍ଦ୍ରେ ମଧୁ ବାଦ୍ଧହାନ୍ତେ
ନିର୍ଦ୍ଦୟ ରତୁ ନିଦାଘ ।

ଗୁରୁଗୁଣ-ମୃଗେ ଲୁଚରେ କେ ବାହିଁ
ପଳାଇ ଭୀତ ବିହ୍ବଳେ,
ଦୁଷ୍ଟ-ଦୁଷ୍ଟଲୁଳ ଢେଉଁ ଉଠି ଘରେ
ଗର୍ଜିଲେ ଉଭେ ପ୍ରବଳେ ।
ବିନୟ ସନ୍ତୋଷ କ୍ଷମା ଭକ୍ତି ଦୟା
ସମାଜି ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବ,
ଯୌବନ ପରଶେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସର୍ବେ
ଲଭିଲେକ ତିରୋଭାବ ।
ଜୀବନ ଜୀଡ଼ତା ହେଲ ପାପବୃତ୍ତି—
ଅଭିମାନ ଅସନ୍ତୋଷ,
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଲାଳସା ବିଳାସ ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ
ମିଥ୍ୟା ଦମ୍ଭ ଦଳ ଦ୍ୱେଷ ।
କଥାକେ କଥାକେ ମହାପାନହାଣ୍ଡି
କଥାକେ କଥାକେ ତୃଷା,
ରୁପଗୀତ ସହ ନିଶାପଣା ହେଲ
ପ୍ରାଣର ପ୍ରିୟ ବେଭସା ।
କୁସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ି "ପଞ୍ଚମକାର"ର
ହେଲ ସେ ଶିଷ୍ୟ ସେବକ,
ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଆଘାତ ଲାଗିଲେ ଉଚ୍ଚିତ
ଜଳେ ସେ ଯଥା ପାବକ ।
ଅଭୀପ୍ସିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ନ ଦେଲେ ନାହିଁ ବା
ପିତାମାତାଙ୍କର ତ୍ରାଣ,
ଗୁଣଧର ପୁତ୍ର ମଧୁର ପ୍ରହାରେ
ହୁଅନ୍ତି ଲକ୍ଷୁଦ୍ରାଣ ।
କି କହିବେ କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ନେହ-ନାଗପାଶେ
ହୋଇଛନ୍ତି ବନ୍ଧା ଆପେ,
ସହନ୍ତି ନୀରବେ ସକଳ ଉତ୍ପାତ
ପୁତ୍ରର ଅସ୍କୃତ ପାପେ ।
କଦାଚିତ ହସି ଦେଲେ ପଦେ ଅଧେ
ସ୍ନେହ-ସୁଧା-ବୋଳା ଗାଳି,
ଲୁଚି ତାହା ହରି ଛଳନା ପଟକ
ଦେଖନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧ କିଏ ବାଳ ।

ସ୍ନେହମିଶା ଗାଢ଼ ସାଫଲ୍ୟ ଶଲୁନ
ଉତ୍କର୍ଷ ମଙ୍ଗଳକର,
ଅଧର ସେ ପିତା ସ୍ନେହଠାରୁ ବଳି
ଅଧିକେ ମଧୁରତର ।
ହୃଦଯାଏ ବୁଝି ପିତାମାତାଙ୍କର
ବୁଝିଲେ ସୁହୃଦରତନ,
ବାଞ୍ଛିତ ପ୍ରଦାନ ତୋଷନ୍ତି ତା ମନ
ପ୍ରଦର୍ଶାଇ ପ୍ରଲୋଭନ ।
ପିତାମାତାଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ରୟ ପାଇ ସେ
ହେଲାକ ଉଦ୍ଧତ ଅତି,
ଅନୁକୂଳ ପାଇଲେ କ୍ଷୀଣ ଅଗ୍ନିଶିଖା
ନ କରେ କି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଗତି ।
ସ୍ୱଭାବ କଣ୍ଟକ ଯାକୁ ସେଗ, ତହିଁ
ତଇବେ ସଣ୍ଡଲେ ହାତ,
କାହିଁ ଅଛି ରକ୍ଷା ଶାନ୍ତି ନୁହେଁ କଣ୍ଟ
କରୁ ସୁଖା ରକ୍ତପାତ ।
ରସିକମଣିର ଷୋଳଗଣ୍ଡକୁ ତ
ହେଲା ଷୋଳବେଶ ଲେଖା,
ଯୋଗାଇଲେ ତାହା ଜନକଜନନୀ
ତାଙ୍କର କପାଳ ପୋଡ଼ା ।
ଲଗାଇଲା ହଟ ତାହା ନାମେ ଲେଖି
ଦେବାକୁ ସର୍ବ ସମ୍ପତ୍ତି,
ପ୍ରତିପାଳିଲେ ତା ସେ ବୃଦ୍ଧ ଦମ୍ପତି
ନ କରୁ କଳେ ଆପତ୍ତି ।
ସମ୍ଭବକ ଖୋଜେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ, ସମ୍ପଦ,
ବିଳାସିତା, ଅଧିକାର,
ପାଇଲେ ସେ ସର୍ବ ଅବହେଳେ ଅହୋ
ବାହିଁରୁ ଆଉ ନସ୍ତାର ।
ରସିକଶେଖର ଗ୍ରାମ୍ୟ-ଲୀଳାରସେ
ଢାଳିଦେଲା ପ୍ରାଣ ମନ,
ବଢ଼ାଇ ଦେଲା ସେ ଅମଳର ମାତ୍ରା
ବ୍ୟୟ କଲା ବହୁ ଧନ ।

ଅତି ବ୍ୟୟେ ଗଲା ସବୁଧନ ସରି
ନ ଛାଡ଼ିଲା ନିଶା-ଦ୍ୟୁତା,
କେତେ ଦିନ ଆଉ ରହିବ ଲଦିଲେ
ଧାନ କଇଁଚରେ ମୁଷା ।
ସରଞ୍ଜାମ ସବୁ ବନ୍ଧାଦେଇ ଘର
ଶେଷରେ ଗଲା ପଳାଇ,
ପିତାମାତାଙ୍କର ସାଧ୍ୟ ସାଧନାରେ
ପଛକୁ ଅରେ ନ ଚାହିଁ ।
କା ଆଗେ ଗୁହାରି କରିବେ ସେ କେନ
ଅକୃତଜ୍ଞ ସୁତ କଥା,
କପାଳକୁ ଠୁକି ସହିଲେ ହୃଦୟେ
ନରଶା-ନବାଣୀ-ବ୍ୟଥା ।
ଗୃହଶୂନ୍ୟ ପୁଣି ଧନଶୂନ୍ୟ ହୋଇ
ଦୁଃଖେ ବୃଦ୍ଧବୃଦ୍ଧାଦ୍ୱୟ,
ଅନାଥ ହୋଇଣ ପଡ଼ଶା ଗୁହାରେ
ଘେନିଲେ ମାଗି ଆଶ୍ରୟ ।
ହୃଦାର ଶୋକର ଦାରୁଣ ଆଘାତେ
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ତାଙ୍କ ଅଣ୍ଟା,
ଆଶା-ସୁଖ-ସ୍ୱପ୍ନ ଭୁଟିଯାନ୍ତେ କେନ
ଝୁରି ଝୁରି ହେଲେ କଣ୍ଟା ।
ଭିକ୍ଷା ମାଗି ଦଗ୍ଧ ଉଦରେ ତୋଷିଲେ
କ୍ଷଣେ ପ୍ରାଣେ ଶାନ୍ତି ନାହିଁ,
ଉତ୍କର୍ଷ ଅଭାବ ମୃତ୍ୟୁ ଦିବସକୁ
ରହିଲେ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବେ ଚାହିଁ ।
ଧିକ ରେ ସଂସାର, ଅତଥି ନ ସେବ
ଶାନ୍ତି ନ ଥିଲେ ଯେ ଭାତ,
ତୋହର ପ୍ରଭାବେ ପରକୁଅରେ ସେ
ବନସ୍ଥେ ପାତଲେ ହାତ ।
କି ଅସାଧ୍ୟ ତୋର, ଦୂରେ କରୁ ତାକୁ
ତାକୁଲୁ ଅବର ଦୂର,
କାହା ଭାଗ୍ୟେ ଅଛି ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ, କାହା
ଭାଗ୍ୟେ ଚର୍ମନାସା ଡୁବ ।

ଅନ୍ତ ଦିନାନ୍ତରେ ମହାମାୟା ଦ୍ୱାରେ
ଯୋନଗଣ ଉପାନ୍ତରେ,
ତାହା ଘରେ ଦେଖି ଶୋକ କରିବାକୁ
ରହିଲା ନାହିଁ ସଂସାରେ ।
ଚିରଦିନ ପାଇଁ ନରଦେବଙ୍କ ମୁକ୍ତି
ଦୁଃଖ ଦାରିଦ୍ର୍ୟରୁ ବାହି,
ନଭ୍ୟାଇଲା ପ୍ରାଣେ ଢାଳି ଶାନ୍ତି-ସୁଧା
ଯାତନା-ଅନଳ ତାହି ।
ମୁକ୍ତି ଉପାନ୍ତର ବନ୍ଧୁ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ
ପ୍ରାଣୀ ହିତକାମ୍ୟପଣେ,
ଜନା ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ସକଳ ଚନ୍ତାରୁ
ମୁକ୍ତ କରିଦିଏ ଜନେ ।
ଏଣେ ରହି ଦୂର ଅଶଢ଼ାଶାଳାରେ
ଜରୁଣ ବାୟୁ ଅମିତ,
ସ୍ୱଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟେ ହେଲା ସେ କୃତଘ୍ନ
ଥାଗ୍ରୀବ ଭଣେ ମଜ୍ଜୁତ ।

ତଥାପି ତାହାର ନାହିଁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ
ନାହିଁ ଶଙ୍କେମାତ୍ର ଭୟ,
ମିଥ୍ୟା ସାକ୍ଷ ଦେଇ ପୋଷିଲା ଉଦର
ବଚନ କରି ବହୟ ।
ପରେ ଚୋରି ଦାୟେ ଅଶ୍ରାବର ମୁଢ଼
ବନ୍ଦୀ ହେଲା କାରାଗାରେ,
ଅସ୍ୱକୃତ ପାପ ଭୁଲିଯାଇ କୃଷ୍ଣ
ଅଦୃଷ୍ଟେ ବୃଥା ଧିକ୍କାରେ ।
ନିଶା ଅଭାବରେ ହୋଇଣ ବିବଶ
ଜଟିଳ ରୋଗେ ଆଛନ୍ନ,
ଭୁଞ୍ଜି ବହୁକ୍ଳେଶ ଜଳ ହତଭାଗ୍ୟ
ଜୀବ ଯଣ୍ଡ ଉଦ୍ଯାପନ ।
ଲଭିଲା ପାମର ଅସ୍ୱଦରଣୀୟ
ଅବାର୍ଥ ଅନୁସମ୍ପାତ,
ଅବାଳେ ନବୋଧ ପୋଡି ହେଲା ହାୟ
ନଜ ହାତେ ଖୋଳି ଗାତ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଚିତ୍ର

ସାରସ୍ୱତ ପୁରେ ସାରସ୍ୱତ ବ୍ରତୀ
ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ନାମେ ଦ୍ୱିଜ—
ନବସନ୍ତ, ତାଙ୍କ ରୂପେ ପରାଜିତ
ରୂପରାଜ ମନସିଜ ।
ବହୁ ଶୁଭଗୁଣେ ଥିଲା ଅଳଙ୍କୃତ
ସେ ସୌମ୍ୟରୂପ ସର୍ବଥା,
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣତା— ଯୋଗେ ଅଳଙ୍କୃତା
ମାତୃଭାଷା ଅଙ୍ଗ ଯଥା ।
ଏକାଧାରେ ଦ୍ୱିଜ ତତ୍ତ୍ୱ ସୁପଣ୍ଡିତ
ବିପୁଳ ପ୍ରଜ୍ଞାଭାବନ୍ତ;
ସର୍ବଜ୍ଞ, ତାଙ୍କ ବ୍ୟାକରଣଠାରୁ
ବେଦ ବେଦାନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।
ତାମସଭାବହୀନ ବାଣୀପୂଜାରତ
କଳ୍ପନାରେ ଶବ୍ଦ ଶୋଧି,
ନୀରବ ସାଧକ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶର
ସ୍ୱଭାବେ ଚିର ବିରୋଧୀ ।
ରତ୍ନ ଘଟେ ଖଣୀ ଯେତେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନରେ
ମାତ୍ର ସେ ଲୁଚଇ ନାହିଁ,
କିଏ ତାଙ୍କୁ ଗୁଣ— ପୁରସ୍କାରଦାତା—
ପ୍ରକୃତ ଦେବ ଦେଖାଇ ।
ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ଯେହୁ ନ ଲୋଡ଼େ, ପ୍ରତିଷ୍ଠା
ତାର ପଛେ ତାହା ଦାସୀ,
ସ୍ୱାର୍ଥସେବୀ ଯିଏ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପ୍ରୟାସୀ—
ପ୍ରତିଷ୍ଠା-ବେଦୀର ଚାଷୀ ।
କଳ୍ପନା-ଦୋଳରୁ ନ ଓହ୍ଲାନ୍ତି ଦ୍ୱିଜ
ଶୋଷନ୍ତି ସ୍ତନ୍ୟ ଅମୃତ,
ବାତେ ପୁଷ୍ପଗନ୍ଧ ପ୍ରାୟ ଖ୍ୟାତି ତାଙ୍କ
ଚୌଦିଗେ ହେଲା ବିସ୍ତୃତ ।
ବିଦ୍ୟା-ବିଚକ୍ଷଣ ହେତୁ ଲଭିଥିଲେ
ବିଦ୍ୟାବିଶାରଦ ଆଖ୍ୟା,

ତୁଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀ
ଶୁଣି ତାଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ।
ତାଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟ ତାଙ୍କ— ଶୁଦ୍ଧ ବାଣୀତିଏ
ହୋଇଥିଲା ପରିଣତ,
ବାଣୀ-ଉଦ୍ଧରଣ ଗୁରୁ ପ୍ରାୟ ତାଙ୍କୁ
ଅର୍ଚ୍ଚୁଥାନ୍ତି ସତତ ।
ପରିମିତ ଭବେ ମାନବ ଜୀବନ
ମାନବ ଶକ୍ତି ଅବର,
ମାତ୍ର ତା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅସୀମ, ଏ ତତ୍ତ୍ୱ
ଜ୍ଞାତ ସେ ଭୂସୁରବର ।
ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରର ପରମେ ଜପନ୍ତି
ସଦା ମାତୃମହୀ ନାମ,
ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଦେଶ— ସେବାକୁ ମଣନ୍ତି
ପୁଣ୍ୟାମୃତ ସ୍ୱର୍ଗଧାମ ।
ଦେଶପ୍ରୀତି ପୂତ— ଜାହ୍ନବୀ ପ୍ରବାହେ
ପଶିଥିଲେ ଦ୍ୱିଜ ବର,
ସର୍ବୋନ୍ନତି ମୂଳ ମାତୃଭାଷା-ପୀଠେ
ଅର୍ପିଥିଲେ ଆତ୍ମବଳ ।
ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଜାତି ମେରୁଦଣ୍ଡ
ଜାତୀୟ ଶକ୍ତି ସମ୍ବଳ,
ଜାତୀୟ ଜାଗ୍ରତ— ଜୀବନ ଆଣେ ସେ
ମୃତପ୍ରାଣେ ନବବଳ ।
ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ସୁପ୍ତ ପ୍ରାଣର
ହାସ୍ୟ ଦୀପ୍ତିମୟୀ ଉଷା,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ହୃଦେ ବଢ଼ିଆଣେ ଉଦେ
ଉନ୍ନତି-ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପୂଷା ।
ସାହିତ୍ୟ ମହିମା ଅସୀମ, ତା ସମ
ହିତକାରୀ ବନ୍ଧୁ ନାହିଁ,
ଭାଷା ଆଶା ବେନି ଜଗତକୁ ସିନା
ଅଛନ୍ତି ଏବେ ଶିଖାଇ ।

ଉଦ୍ୟମରେ ନିପୁଣ   ହେଲେ ଭୃତ୍ୟ ହେବ
ନ ଥିଲେ ସେ ଧନବାନ,
ସର୍ବଗୁଣାଧାର   ନିର୍ଦ୍ଧନ ସକାଶେ
ନାହିଁ’ଟି ସମାଜେ ସ୍ଥାନ ।
ଥାଉ ଥାଉ, ହେଲେ   ଅର୍ଥହୀନ ନର
ପରିବାରେ ଅନାଦୃତ,
ନିର୍ଦ୍ଧନ ମାନବ   ଜୀବନରେ ହାସ୍ୟ
ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ଜୀବନ୍ମୃତ ।
ବାଣୀସୁତ ପକ୍ଷେ   ଅପ୍ରବେଶ୍ୟ ସିନା
ପ୍ରାକୃତ ଧନ ଭବନ,
ଅବାରିତ ଦ୍ୱାର   ସେ ଘର ଯହିଁରେ
ସଞ୍ଚିତ ନିସର୍ଗ ଧନ ।
ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପ୍ରତି   ନାହିଁ ଏ କାଳରେ
ପୂର୍ବପର ଆନୁକୂଲ୍ୟ,
ଚତୁଷ୍ପାଠୀ–ହାଟେ   ଦଶମୁଦ୍ରା ଏବେ
ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଭାଗ୍ୟମୂଲ୍ୟ ।
ଯେ ଦିନ ଘଟିଲା   ଓଡ୍ରଭାଷା–ମାତା
ସଂସ୍କୃତର ଅବନତି,
ସେଦିନୁ ନଇଲା   ପଣ୍ଡିତକୁଳର
ଗୌରବର ଭାଗ୍ୟବତୀ ।
ଓଗାଡ଼ାଭୁଣ ଥିଲା   ଯା ପଛେ ଉନ୍ନତ
ସୂର୍ଯ୍ୟ ପଛେ ଯଥା ଦିନ,
ଏକାଳେ ସେ ଦେଶ   ଅତୀବ ନଗଣ୍ୟ
ଉପହସିତ ଶ୍ରୀହୀନ ।
ଆଜି ମାତୃଭାଷା   ପୂଜା ବର୍ଜି ଆର୍ଯ୍ୟେ
ଲଭିଲେ ତା ଅଭିଶାପ,
ଭୁଲିଲେ ଅଜ୍ଞାନେ   ହୁଡ଼ିଲେ ସ୍ୱଧର୍ମ
ଜାତୀୟ ନିଷ୍ପାବକାଶ ।
ବୀରହାର୍ଯ୍ୟ ଭାଷା—   ପ୍ରଭେ ଲଭି ସୁଦ୍ଧା
ବହୁବିଧ ଅବର୍ଜନା,
ଭରିଅଛି ଏକ   ଉପାଦାନ ମିଶ୍ର
ଅନୁରୂପ ଭାଷା ସର୍ଜନା ।

ଖାଣ୍ଟି ଭାଷା–ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣେ   ମିଶି ଯାଉଅଛି
କ୍ରମେ ଖଣି ଖଣି ଖାଦ,
କସ୍ତୁରି ଘୋଷୀରେ   ମିଶାଇଲେ ନୀର
ନଷ୍ଟ ହୁଏ ସିନା ସ୍ୱାଦ ।
ନୂତନ ସ୍ୱଭାବ   ନୂତନତା ଦିଏ
ପୁରାତନ ଦେବ ମୋଡ଼,
ନୂତନତ୍ୱ ମୋହେ   ଅଲକ୍ଷେ ନିଜର
ନିଜସ୍ୱ ଯାଉଛି ପୋଡ଼ ।
ଶାସ୍ତ୍ରୀ ହେଉଅଛି   ଜନନୀ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗେ
ଅଳଙ୍କାର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ,
ଅଳଙ୍କାର ଭାରେ   ତ ଯନ୍ତ୍ରଣା ତାର
ସେ ଅଙ୍ଗକୁ ନାହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।
ସ୍ୱଭାବ ସୁନ୍ଦର   ଅଙ୍ଗ ବଢ଼ି ରୁଚ
ଅଳଙ୍କାରର ମହିମା,
ଜାଣିଦିଏ ସିନା   ଅଳଙ୍କାର ଗୁଣି
ସୁନ୍ଦରର ସୁନ୍ଦରିମା ।
ପୈତୃକ ସାମାନ୍ୟ   ଭୂ-ସମ୍ପତ୍ତି ପରେ
ନିର୍ଭର ଜୀବନ ଦ୍ୱୈତ,
ସୁଖ ଦୁଃଖ ସହି   ଚଳାଉଥିଲେ
ସନ୍ତୋଷେ ପ୍ରାଣ-ବଣିକ ।
ଶାନ୍ତିରେ ଜୀବନ   ଯାପିବାକୁ ଇଚ୍ଛା
କଲେହେଁ ନ ମିଳେ ଶାନ୍ତି,
ଆଧୁନିକ କଷ୍ଟକାଳେ   ଘରେ ଜଳନ୍ତ
ପ୍ରବଳ ମୋହନ ଭ୍ରାନ୍ତି ।
ଉଷାଭାଷ୍ ନାମେ   ତାହାଙ୍କ ଗୃହିଣୀ
ସୁଷମା-ଉଦ୍ୟାନ ଫୁଲ,
ସୁନ୍ଦରୀ-ସୃଷ୍ଟିରେ   ଅନୁପମା ବାଳା
ନାହିଁ ତା ସମତୁଲ ।
ଦେଖନ୍ତି ସକଳେ   ଗୋଟିଏ ଚାହୁଁଲେ
ରହନ୍ତି ତାକୁ ଚାହିଁ,
ସୁନ୍ଦରୀ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ   ରାଣୀ ତାକୁ ଗଣି
ଅପ୍ସରା ସ୍ୱର୍ଗର ଶଚୀ ।

ଗୁଣାଭାବେ ମାତ୍ର   ସେ ରୂପ ସମ୍ପଦ
ଦିଶେ ନାହିଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାଇ,
ଫୁଲ ନ ଲଗାଇ   ପ୍ରତିମା ଶରୀରେ
ଖାଲି ରଙ୍ଗେ ତେଉଁ ଲାଭ ।
ଉର୍ବଶୀ-ମୂରତି—   ଦୁର୍ଗା ଉତ୍ସବାସ୍
ଗାଲ ଚଇତ୍ରରେ ପଟୁ,
ରୂପଟି ମଧୁର   ମାତ୍ର ରସନାଟି
ତୁଳାହକ୍ତ ବଳ କଟୁ ।
ଶିକ୍ଷିତ ଭାଗ୍ୟରେ   ଅଶିକ୍ଷିତା ପତ୍ନୀ
ଅଦୃଷ୍ଟର ଦୃଢ଼ଦୃଢା,
ଅଥବା ଉଷର   ପରିହାସ ଛଳ
ଅନ୍ତର୍ଦାହୀ ମର୍ମପଟା ।
ଭିନ୍ନଙ୍କ ପ୍ରକୃତି   ହେତୁ ସେ ଦମ୍ପତି-
ମନ ସଦା ଅପ୍ରସନ୍ନ,
ମିଶୁଥିଲ ନାହିଁ   ପରସ୍ପର ପ୍ରାଣ
ସଲିଳେ ତୈଳ ଯେସନ ।
ଉଭୟର ଭାଗ୍ୟେ   ନ ପାଏ ଏ ଶାନ୍ତି
ବନ୍ଧେ ଉଷ୍ଣତରତା,
ତେଉଁ ବୃଷ୍ଟିଛନ୍ଦ   ସରଳ ରସାଳେ
ଛନ୍ଦିଲ କଣ୍ଟକୀ ଲତା ।
ଅନନ୍ତରୂପିଣୀ   ବକୁଳ ଭାଗ୍ୟରେ
ବଜ୍ରଗର୍ଭ ଦଳାବୃତ,
ଏ ସଂଯୋଗ ସିନା   ଉପଯୁକ୍ତ ନୀତି
ଏହାହିଁ ସୁଭଯୋଟକ ।
ତେବେହେ ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ   ତେବେହେ ମଧୁମୟ
ମିଳନ ହେବନ ସୁଗାଟେ,
ଏ କଲ୍ୟାଣ ବଧୂ   ନାହିଁ କି ଜନକ
ବିଧାତା ବିଧାନ-ଶାସ୍ତ୍ରେ ।
କପାଳଁ ବଧାତା   ସୁପାତ୍ରେ ଅପାତ୍ରୀ
ଖଣ୍ଡି ବା ସାଧନ୍ତି ତାଉ,
ତୋଳକ ସ୍ୱହସ୍ତ   ମିଶାଇଲେ ଅଣି
ମିଶିବ କି ଦୁଷ୍ଟ ଭାଉ ।

ଅସଙ୍ଗତ ଏହି   ସଂଯୋଗ ଦୋଷରୁ
ଉତ୍ପନ୍ନ ଅଶାନ୍ତି-ଧୂଳି,
ଦମ୍ପତିର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ   ଶବାହ ବନ୍ଧନ
ଯାଉଛି କ୍ରମେ ହୁଗୁଳି ।
ଚୂନା ହେଉଅଛି   ଏହି ଦୋଷେ ସିନା
ବେତେ ତେତେ ସୁନାଘର,
ତେତେ ଯୌବନର   ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ
ହେଉଛି ବ୍ୟର୍ଥ ଅସାର ।
ତେତେ ଗୃହ-ସ୍ୱର୍ଗ   ଭୈରବ ରୌରବେ
ହେଉଅଛି ପରିଣତ,
ଅନ୍ଧାରୀ କୋଷ୍ଟିରେ   ପଞ୍ଚମ ଶନି ସେ
ଅଶୁଭ ଅର୍ପେ ନିଯୁକ୍ତ ।
ତେବେ ହେବେ ହାୟ   ନାରୀଏ ଶିକ୍ଷିତା
ଲୁଟିଯିବ ଉପସର୍ଗ,
ଯେବେ ହେବେ, ତେବେ   ହେବ ଯୋଗ୍ୟମେଳ
ଧରା ହେବ ତେବେ ସ୍ୱର୍ଗ ।
ଯେ ଦେଶ ବିଦୁଷୀ—   ସୀତାସାବିତ୍ରୀଙ୍କ
ଭରେ ଭକ୍ତି ଅସ୍ୱଧନା,
କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଅହୋ !   ସେ ଦେଶେ କି ପାପେ
ଏବେ ନାରୀଶିକ୍ଷା ମନା ।
ତୋଳିବେ ନାରୀଏ   ସୀତାସାବିତ୍ରୀଙ୍କ
ସର ଯେବେ ଯଶ-ଦୁର୍ଗ,
ବାହୁଡ଼ି ଆସିବ   ତେବେ ଏ ଭାରତେ
ସୀତାସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଯୁଗ ।
ନାରୀଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି   ରହିବ ସମାଜ
ଯେତେ କାଳ ଉଦାସୀନ,
ତେତେ କାଳଯାଏ   ଥିବ ସେ ଦୁର୍ବଳ
ହୋଇ ବାମହସ୍ତହୀନ ।
ବାମପାଦହୀନ   ବାମକର୍ଣ୍ଣହୀନ
ବାମଚକ୍ଷୁହୀନ ହୋଇ,
ତେତେ କାଳ ଥିବ   ନଷ୍ଟେତ ନସ୍ତନ
ଦୁର୍ଗତି-ଶେଯରେ ଶୋଇ ।

ଅସାଢ଼ ସମାଜ ଦେଖି ଦେଖି ନାହିଁ
ହୋଇ ଅବନତ ଯୁକ୍ତ,
କି କରିବ ସେ ତ ଶତ୍ରୁଙ୍କ ପଶ୍ଚେ
ଆଖି ବୁଜି ପିଏ ଦୁଧ ।
ପୂଜ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରତିଭାଷା ନାହିଁ
ଯେ ଦେଶ ନାରୀଙ୍କ ତୁଣ୍ଡେ,
ଓଟେବନ୍ତି ତାଙ୍କର ବଂଶଧାରିଣୀଏ
ଖଣ୍ଡା ଏବେ ପୂଜ୍ୟ ମୁଣ୍ଡେ ।
ଗୁରୁଜନଙ୍କର ଆଜ୍ଞାବହା ଆହା
ଥିଲେ ଯେଉଁ ଅହରହ,
ଇଚ୍ଛନ୍ତି ସେ ନାରୀ କରିବାକୁ ଏବେ
ଗୁରୁଜନେ ଆଜ୍ଞାବହ ।
ଫୁଟୁଥିଲ ଯେଉଁ ସରେ ସୁରଭିତ
କମଳ ଫୁଲମଣ୍ଡଳ,
ସେହି ସରେ ଏବେ ଫୁଟୁଅଛି ହାୟ
ନିର୍ଗନ୍ଧ ପାଣିଶିଉଳ ।
ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜ୍ଜନେ ନାରୀ ପୁରୁଷଙ୍କ
ଅଛି ସମ ଅଧିକାର,
ନ ପାରେ ଏ ସତ୍ୟ ଯେ ସମାଜ, ତାକୁ
ଦୂରୁ କୋଟି ନମସ୍କାର ।
ବାଧା ଦେଇ ନାରୀ- ଶିକ୍ଷାରେ ସମାଜ
ଆମନ୍ତି ଆଣି ଅର୍ଣ୍ଣବ,
ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ପରତନ୍ତ୍ର ଦିଏ
ନଭେ ଦୀପ୍ତି ନଭ କଭୁ ।
ଅଳଙ୍କାର ପାଇଁ ଉପବାସ ସଦା
କରେ ପଣ କଣ ଅଳି,
ଇଚ୍ଛା ପ୍ରତିକୂଳେ ଗଣ କଲେ ପଣ
ଗାଲି ସଙ୍ଗେ କରେ କଳି ।
ଯାହାର ଯା ଦେଖେ ବିଳାସ ସାମଗ୍ରୀ
ବଳାଏ ତହିଁକି ମନ,

ମାତ୍ର ପାଏ ବାଧା ମନୋରଥ ପଥେ
ହାତେ ନାହିଁ ଯେଣୁ ଧନ ।
ଘନ ନିଃଶ୍ୱାସରେ କରୁଥାଏ ବାମା
ଅଭାବର ଅନୁଭୂତି,
ଯେତେକ ଅଭାବ ମଣେ ସେ, ତେତେକ
ଅଭାବ ଲଭେ ବସ୍ତୁତ ।
କୃଷ୍ଣ ସୁପ୍ତ ଶିଶୁ ସର୍ବନାଶ ଅଭାବ
ତାହାକୁ ଦେଲେ ଚେତାଇ,
ଲଗାଏ ଭଣ୍ଡାର, ଅଗ୍ନିଚୂର୍ଣ୍ଣେ ଅଗ୍ନି *
ଲଗାଇଲେ ରକ୍ଷା କାହିଁ ।
ଶାନ୍ତପକ୍ଷ ଯୁଦ୍ଧେ ତର୍ଜନ ଗର୍ଜନ—
ଅସ୍ତ୍ର ଆଚ୍ଛାଦେ ଅପାର,
ମୌନ ଅସ୍ତ୍ରେ ଜିତ କରନ୍ତି ସତତ
ସେ ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରତିସଂହାର ।
ଅଧିକ ଅସହ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣଦାହୀ ହେଲେ
ଅବଳାର ବାଣୀ-ବାଣ,
ହତାଶ-ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ହୃଦମଣି
ତେଜନ୍ତି ଶରେ ସେ ସ୍ଥାନ ।
ବାହାରେ ଶୀତଳ ଥାନ୍ତି ବଶମ୍ଭର
ଗୃହେ ଗଲେ ବଡ଼ାନଳ,
ନିସ୍ତବ୍ଧତା-ସିନ୍ଧୁ ମନ୍ଥି ଜାଗି ଉଠେ
ରମଣୀକଣ୍ଠ ଗର୍ଜନ ।
ବୃଦ୍ଧ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ପଶିବାକୁ ଭୟେ
ଥରିଯାଏ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗ,
ବାଘୁଣୀ ଗୁମ୍ଫାରେ ପଶିବାକୁ ଯେସନେ
ଆଶଙ୍କା କରେ କୁରଙ୍ଗ ।
ନିଭୃତେ ଭାବନ୍ତି ମହତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ମାନ
କଥା ଏ ତ କଷ୍ଟ ନାହିଁ,
ଏହାଙ୍କରି ଲାଜେ ସମାଜରେ ମୁଖ
ପାରୁ ନାହିଁ ମୁଁ ଦେଖାଇ ।

* ଅଗ୍ନିଚୂର୍ଣ୍ଣ=ବାରୁଦ ।

ଅନୁଶୋଚନାରେ ନ ଫଳ, ନ ଫଳ
ନିଷ୍ଫଳ ସେ ସ୍ମୃତି ଧାର,
ନିଜ ଭାଗ୍ୟଲିପି ନିଜ ହାତେ ମୁହିଁ
ଦେଇଛି ତ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ନଷ୍ଟ, ଭାବୀ ଅନିଶ୍ଚିତ—
ସନ୍ଦେହେ ହେଲି ଚାଳିତ,
କିଏ ବା ଶୁଣିବ ଜୀବନର ଗୁପ୍ତ
କରୁଣ-କଷଣ-ଗୀତ ।
ହୋଇଥିଲେ ଚିର— କୁମାର, ହୋନ୍ତି ମୁଁ
ବିବାହ-ବନ୍ଧନେ ବନ୍ଧା,
ଅଛି ଥାନ୍ତା ଶାନ୍ତି— ନିବିଡ଼ର ପୁଣ୍ୟ-
ପୀୟୂଷା ଅଳକାନନ୍ଦା ।
ଭ୍ରାନ୍ତମୋହେ ପଡ଼ି ନର-ଜୀବନର
ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଗଲି ଭୁଲି
ଲାଳସା-ସାଗର— ଭୀମ ଲହରୀରେ
ଘୂରି ଘୂରି ଗଲି ବୁଡ଼ି ।
ଦେଖୁଁ ପାପେ ଯଦି ବଞ୍ଚିଲେ ମୋ ଭାଗ୍ୟେ
ଏତେ ଅକଲ୍ୟାଣ ସୃଷ୍ଟି,
ତାଙ୍କୁ ଜଣା ଥିଲା ଛନ୍ଦିଲେ ଚନ୍ଦନେ
ଉଗ୍ରା କାଳ ନାଗୁଣୀ ।
ଦରିଦ୍ରର ଘର ପତ୍ନୀପ୍ରୀତି ସିନା
ପତ୍ନୀହିଁ ଉପଦେ ମନ୍ତ୍ରୀ,
ମାତ୍ର ଏ ମୁଖର ଲଳାଟପଟର
ହେଲା ମୋ ଜୀବନହନ୍ତ୍ରୀ ।
ତାହା ଭଲ ପତ୍ନୀ ମୋ ଭାଗ୍ୟେ, ମୋ ଭଲ—
ହୀନପଣ ଭାଗ୍ୟ ତାର,
ଦେଉଁ ପୁଣ୍ୟ ଫଳେ ଲଭିଥିଲେ ଲଭି
ଏ ଦାରୁଣ ପୁରସ୍କାର ।
ଭାବିପାରୁ ନାହିଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀତାର ଭାଗ୍ୟ
କି ହେବ ଅନ୍ତିମ ଗତି,
ଶତ ଉପଦେଶ ଶତ ଶାସ୍ତ୍ରବାଣୀ
ପଣ୍ଡିତା ଲଭେ ତା ଗତି ।

ସହସ୍ର ବର୍ଷଣେ ସୌଦାମିନୀ ରେଖା
ହେବ ନ ଉର୍ବରଶୀଳା,
ନ ହୁଏ କୋମଳ ସଲିଳ ସିଞ୍ଚନେ
ସ୍ୱଭାବ-କଠିନ ଶିଳା ।
ଭୁଅସୁଣୀ ହୋଇ ସ୍ୱାଧୀନା ସତ୍ତ୍ୱେ
ଭୁଲିବ ହୋଇ ଅବାଧ୍ୟ,
କହିଲେ ଏ କଥା ବସିବ ସେ ବାନ୍ଧି
ସପ୍ତପୁରୁଷଙ୍କ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ।
ସବୁ ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗି ପାପୀୟସୀ ଭୁଲ
କଲା ମୋ ସର୍ବନାଶ,
ଏ ଲଜ୍ଜାରେ ଆଉ ଅଛି କି ଦୁର୍ଗତି
ଭୁବନବ୍ୟାପୀ ତା' ଜଣା ।
ଦୁଇଦିନ ଲାଗି ଆସି ଲଭେ ମୂର୍ଖ
ବାନ୍ଧୁଛି କେତେ ଭରସା,
କୁବେର ସମ୍ପତ୍ତି ଲଭି ନ ମେଣ୍ଟିବ
ଦୁର୍ନିବାର ଦୁଷ୍ଟ ପିପାସା ।
ଦୁଇଦିନ ଯାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସେ ତହିଁ
କିଏ ଅପରକୁ ପୀଡ଼ା,
ଶେଷ ଶଯ୍ୟା ଯାର ଅନଳ-କୋମଳ-
ଶେଯେ ତହିଁ ତାର କ୍ରୀଡ଼ା ।
ରକ୍ତମାଂସେ ଗଢ଼ା ଦେହ ହୋଇଯିବ
ହୁଡ଼ିଲେ ପଞ୍ଚ ଭୂତ,
ହା ଭ୍ରାନ୍ତ ମାନବ, ଇଚ୍ଛେ ତାକୁ ରଖେ
କରିବାକୁ ଅଳଙ୍କୃତ ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ରଜତ, ମଣି, ମୁକ୍ତା ମାଟି
ମାନବ ଶରୀର-ମାଟି,
ମାଟିକୁ ମାଟିରେ ଉମଣ୍ଡିଲେ ତହୁଁ
ଦେଉଁ ଶୋଭା ପରିପାଟୀ ।
ଧନ୍ୟ ଏ ସଂସାର ଧନ୍ୟ ତାର ମୋହ
କରିଦିଏ ବୁଦ୍ଧି କଣା,
ଧୂଳି ମାଟି ପାଇଁ ଲଢ଼ିଅଛି କେତେ
ଦ୍ୱେଷ ହିଂସା କଟା ହଣା ।

ଜନ୍ମଲଭି କ୍ଷଣି ଧାଇଁଛନ୍ତି ମାନବ
ମୃତ୍ୟୁମୁଖେ ହୋଇ ଭୋଳ,
ଶ୍ମଶାନ-ପଥରେ ଚାଲୁଁ ଚାଲୁଁ କିପାଁ
ପଥ ମଧ୍ୟେ ଏତେ ଗୋଳ ।
ପରିଣାମେ ଯାକୁ ମିଶିବାକୁ ହେବ
ମାଟିରେ ଅବଶ୍ୟ ଦିନେ,
ଭବ-ହାଟେ କିପାଁ ଏତେ ଅଭିମାନ
ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ-ପାପ ସେ କ୍ଷଣେ ।
ମରିବା ସକାଶେ ଆସିଅଛି ଯେତେ
ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ଏ ସଂସାରେ,
କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସେହୁ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୁଲିଛି
ଭେଉଁ ବ୍ୟର୍ଥ କୁତୃଷାରେ ।
ସତୀ ରମଣୀଏ ନ ବହନ୍ତି ଦେହେ
ପାର୍ଥିବ ଭୂଷଣ ଭାର,
ଶାନ୍ତ ପ୍ରୀତି ମୈତ୍ରୀ ଦୟାକୁ ମଣନ୍ତି
ଅପାର୍ଥିବ ଅଳଙ୍କାର ।
ସତୀ ଅଳଙ୍କାର ପତି, ରତ୍ନରଶ୍ମି
ତମଲତୀ ବରଭୂଷା,
ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ ଭୂଷା ଆବର୍ତ୍ତ ପ୍ରବାହ
ଅମର ଭୂଷଣ ତୃଷା ।
ଆପଣା ସକାଶେ ଭାବ କି ଅଭାବ
ପର ପାଇଁ ଏକା ଚିନ୍ତା,
ଯାହା ଲାଗି ଚିନ୍ତା ଭାଳ ଦେଉଛନ୍ତି ସେ
ଜୀବନେ ଦାରୁଣ ଚିନ୍ତା ।
ହେ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରାଣର ବ୍ୟାକୁଳ ଭାଷାରେ
ଜଣାଉଛନ୍ତି ବାରମ୍ବାର,
ଭାବଜନେ ଭାସେ ଶବାରେ ନ ଛନ୍ଦି
ଜଣ୍ଟକ ଚରକୁମାର ।
ନ ଥିବ ଅସାର ସଂସାର ଜଞ୍ଜାଳ
ନ ଥିବ ଭାବନା ଅନ୍ୟ,
ଦେଶସେବା ବ୍ରତେ ନିର୍ବିଘ୍ନେ ସତତ
ରତ ହୋଇ ହେବ ଧନ୍ୟ ।

ପଠାଇଲ ବେଳେ ପଠାଅ ଏକାକୀ
ନେବା ବେଳେ ଏକା ନିଅ,
ମଝିରେ ବେଳେଟା କିଷ ପାଇଁ କିପାଁ
ଲଗାଅ ଆଣି ଦ୍ୱିତୀୟ ।
ଏକାକିତା ସିନା ମନୋରଥ-ପଥେ
ପରମ ସାହା ସମ୍ବଳ,
ଏକାକୀର ନାହିଁ ବନ୍ଧନ, ସୃଷ୍ଟିରେ
ସ୍ୱାଧୀନ ସେହୁ କେବଳ ।
ଶାନ୍ତି-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଗଙ୍ଗା— ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରବାହ
ବହେ ଏକାକୀର ପ୍ରାଣେ,
ଏକାକୀ ଯେ ଶୁଭ ସୁଖ ଭୁଞ୍ଜେ ତାହା—
ମୂଲ୍ୟ ସେହୁ ଏକା ଜାଣେ ।
କିନେ ଉପଚାର ବାସର-ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ
ସ୍ୱାମୀ ସନ୍ନିଧାନେ ଯାଇ,
ଜଣାଇଲ ସେହୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଯାମାକ୍ତେ
ଯାତ୍ରା ଦେଖିଯିବା ପାଇଁ ।
ଉଲ୍ଲରିଲେ ଦ୍ୱିଜ ଦର୍ଶ ବଚନେ
ଅବଜ୍ଞା ପ୍ରକାଶି ତଳ,
ବ୍ୟଙ୍ଗ ଅପବାଦ ପରିହାସ ଯେବେ
ଦେଲୁ କି ତୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ।
ଇତର ନାରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗ ମେଳେ ପଞ୍ଚ
ହେଉଛି ଭୁଛ ଇତର,
ଗୃହିଣୀ ଲକ୍ଷଣ ଲେଖ ନନ୍ଦା ଭସ୍ମ
ନାହିଁ ତ ଭଲେ ତୋହର ।
ଭଲୁ ମାନ୍ୟ ପ୍ରଭୁ— ବାଣୀ ନ ଉଭାରି
ଉପଚାର ଦୋପତରେ,
ଗର ପଦକ୍ଷେପେ ଗୃହନ୍ତୁ ବାହାର
ଭୁଷିତସ ବାସରରେ ।
ଡହୁଁ କପବର ଗୃହକାର୍ଯ୍ୟ ଭାର
ବହିଲେ ନଲେ ସବଳ,
ଭାବିଲେ ମୋ ତନା ତେ ଭୁଞ୍ଜିବ ଏହା
ମୋର ଉପାର୍ଜିତ ଫଳ ।

ଜାଣୁ ଜାଣୁ ମୁହିଁ ଟାଳି ଦେଲି ଟିପି
ପ୍ରଚଣ୍ଡା ପନ୍ନଗୀ ପୁଚ୍ଛ,
ଫିଟାଇ ଦେଲି ମୁଁ ନିଜ ହାତେ ନିଜ
ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ବନ୍ଧ ଉତ୍ସ ।
ବାହାରେ ଶୀତଳ ସୌମ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଯଥା
କୁସୁମମାଳା ଲଳିତା,
ଗୁପ୍ତ ପ୍ରେମ-କୂପେ ଲୁକ୍କାୟିତ ମାତ୍ର
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ ପାବକଶିଖା ।
ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ପ୍ରିୟ— ଶିଷ୍ୟା, ଅଗ୍ନିଗର୍ଭା
ଯଥା ଚକମକି ଶିଳା,
ସାମାନ୍ୟ ଘର୍ଷଣେ କୋଟି ଅଗ୍ନିକଣା
ଉଗାରେ ଏ ରୁକ୍ଷଶୀଳା ।
ଯାଉ ପଛେ ରୁଷି ହେଉ ମୋର କଷ୍ଟ
ଧରୁ ପଛେ କ୍ରୋଧଭାବ,
ଅଶାନ୍ତ ଗୃହେ ମୋ ଶାନ୍ତି ବିରାଜିବ
ଏତିକି ଯଥେଷ୍ଟ ଲାଭ ।
ଘର ଅନ୍ଧକାରେ ନାଚିବ ଚନ୍ଦ୍ରିକା
ହସିବ ସୁଷମାକର,
ଘର ହାହାପୂର୍ଣ୍ଣ ନର୍କ ହେବ ସ୍ୱର୍ଗ,
ଅସୁନ୍ଦର ସୁସୁନ୍ଦର ।
ଅତିରିକ୍ତ ଶ୍ରମେ ବିଶ୍ୱମ୍ଭରଙ୍କର
ହେଲା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଭଙ୍ଗ କ୍ରମେ,
ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହେଲେ
ଦାରୁଣ ଜ୍ୱର ଆକ୍ରମେ ।
ଚିକିତ୍ସା ଅଭାବେ ବୃଦ୍ଧି ଲଭି ବ୍ୟାଧି
ଚେତନା ଦେଲା ଘୋଡ଼ି,
ଶେଷ ଦିନ ଆସି ଶରୀର ପିଞ୍ଜରୁ
ପ୍ରାଣ-ପକ୍ଷୀ ଗଲା ଉଡ଼ି ।
କଳେବର-ଯନ୍ତ୍ର ପ୍ରାଣ ତାର ମୃତ୍ୟୁ
ଦଣ୍ଡକେ ଦେଲା ଛିଣ୍ଡାଇ,
ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଭରିଦେଲା ବକ୍ଷେ
ସଂସାର-ଜ୍ୱାଳାରୁ ଛାଡ଼ି ।

ଯଥାକାଳେ ମିଳି ଜ୍ଞାତି-ପରିଜନେ
ବହିଲେ ଶବ-ସତ୍କାରେ,
ବହୁବର୍ଷ ପୁଷ୍ଟ ଦେହ ହୋଇଗଲା
ଯାମମାନଙ୍କେ ଛାରଖାର ।
ପିତୃଗୃହେ ବାର୍ତ୍ତା ପାଇ ଭ୍ରାତାଦ୍ୱୟ
ହେଲେ ଆସି ଉପନୀତ,
କାରୁଣ୍ୟବିହ୍ୱଳ ନିରସ୍ତ ବିଳାପେ
ଚୌଦିଗେ କଲେ ଧ୍ୱନିତ ।
ସ୍ୱାମୀଶୋକେ ସ୍ତବ୍ଧ— ମୁଖେ ଶୁଖିଯାଏ
ନେତ୍ର-ଉତ୍ସ ଅଶ୍ରୁ ଧାର,
ଇଙ୍ଗିତେ ଅଭ୍ୟାସେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରାଟି
ଅଙ୍କିଥିଲା ଉତ୍ତରଭାର ।
ମୁଖେ ନେତ୍ରେ ତାର ଶୋକ ଚିହ୍ନ କିଛି
ଯାଉଥିଲା ନାହିଁ ଦେଖା,
ବନ୍ଧୁଲୀ ଅଧରେ ଭାସି ଉଠୁଥିଲା
ସନ୍ତୋଷର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା ।
ବାହ୍ୟେ ଛଦ୍ମଶୋକ ଅନ୍ତର୍ଗତେ ତୁଷ୍ଟା
ଭାବୁଥିବ ଏହା ସିନା —
ବୈଧବ୍ୟ ମୋହର ସୌଭାଗ୍ୟ ବିଧାତା
କରି ଯା’ ଦେଲା ସ୍ୱାଧୀନା ।
ତୀର୍ଥ ବ୍ରତ କରି ବୁଲିବ ଏଣିକି
ନାହିଁ ଆଉ ଦକଛକ,
ଯାହାସବୁ ଦେଖି ହୀନ ନାରୀ ଜନ୍ମ
କରିବ ସଦା ସାର୍ଥକ ।
ସମାଧି ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି— ଶ୍ରାଦ୍ଧ, ବ୍ରତପାଳ—
ପାଳିଣ ଶାସ୍ତ୍ର-ବିଧାନ,
ସ୍ୱର୍ଗତ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
କଲା ଯଥାଶକ୍ତି ଦାନ ।
କଥା ପଦକରୁ ଦେହୁବେ ବଞ୍ଚିତ
ଦେହାନ୍ତେ ଚରଣାର୍ଚ୍ଚନା,
ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ ସିନା ଏ ଭକ୍ତି ସମ୍ମାନ
ଖାଲି ମିଥ୍ୟା ପ୍ରବଞ୍ଚନା ।

ଏଥିଅନ୍ତେ ସୁଖ— ଦୁଃଖ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ
ଗଲା କ୍ରମେ ଦିନ କେତେ,
ପ୍ରଭାତସ୍ୱପ୍ନେ ଦେଖି ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ସଧବା
ଗଣିଲେ ବିଷମ ଭୀତି ।
ପଞ୍ଚବକ୍ତ୍ର ପାପ ରୁଦ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି
କଲ୍ପ ଆସ୍ତ୍ରବାଣ,
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତାଣ୍ଡବ ସହ ଆରମ୍ଭିଲେ
ବିକଟାଳ ଅଟ୍ଟହାସ ।
ଦେଖିଲେ ଥରେ ସେ ସ୍ୱପନ ଏସନ,—
ଅକସ୍ମାତ ଏକ ସୁଦା,
କେତେଣ ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରକାର ଜୀବ ସେ
ଶଯ୍ୟା ପାଶେ ହେଲା ଉଭା ।
ତାଳବୃକ୍ଷ ଜିଣି ବପୁଟି ଅଦ୍ଭୁତ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କଜ୍ଜଳ କାନ୍ତି,
ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନେ ଉପୁଜେ ମାନସେ
ତୁଙ୍ଗ ଗିରିଚୂଡ଼ା ଭ୍ରାନ୍ତି ।
ରକ୍ତ ପରିଚ୍ଛଦ ରକ୍ତ ଶିରସ୍ତ୍ରାଣ
ରକ୍ତବସ୍ତ୍ର-ପରିହିତ,
ଅର୍ଦ୍ଧମୁଣ୍ଡା ପ୍ରାୟ ନେତ୍ର-କୁଣ୍ଡେ ନେତ୍ର—
ଗୋଲକ ଦିଶେ ଜ୍ୱଳିତ ।
ଘନ ଦୃଷ୍ଟି ଶୁଷ୍କ, ଅନ୍ତରିକ୍ଷ ମୃଗ
କିଞ୍ଚିତ ଅସ୍ପଷ୍ଟତର,
ନିବିଡ଼ ଶୈବାଳ— ଜାଲ ମଧ୍ୟେ ଯେବେ
ଲୁକ୍କାୟିତ ଇନ୍ଦୀବର ।
ଉଗ୍ରତାକୁ ସେ ଘେନି ଉତ୍ତରଙ୍ଗ
ବଚନ ଏକ ନ ଭାଷି,
ଅମାବାସ୍ୟା ପ୍ରତ୍ୟୂଷେ ଆସେ ଯେସନ୍ତ ପଛେ
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାହାସୀ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ।
କ୍ରମେ ଉଠି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ତା' ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ତା' ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ
ହେଲା ତାରାଲୋକେ ଯାଇ,
ବସିଲେ ତାହାଏ ଉଦ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ
ଉଗ୍ରତାର ମୁଖ ଚାହିଁ ।

ଅପରକୁ ଦେଖି ଦେଖାଇଲା ହସି
ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶେ ଠାରି,
ଦେଖ ଦେଖ ଏହି ଆସେ ଅଧୋଦେଶୁ
ସ୍ୱାମି-ବିଘାତିନୀ ନାରୀ ।
କେହି ଅବା ଭାଷା ନ ପାଇ ଶୋଚନ
ନୀରବେ ବସି ଉସୁଁନା,
ଭାଷାଶୂନ୍ୟ ଗଲ କିଏ ସିନା ପ୍ରାଣେ
ଅସହ୍ୟ ତୀବ୍ର ଯାତନା !
ବୈଶାଖୀ ଖର୍ପରୁ ବଳି ବାଧେ ସିନା
ଆଷାଢ଼ର ଗୁମୁଗୁଳ,
ବଜ୍ରଠାରୁ ବଳି ନୁହେଁ କି ଭୀଷଣ
ଆଗ୍ନେୟ ମୌନ ଜଳଦ ।
ତହୁଁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉଠି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା
ଯାଇଁ ସତୀସ୍ୱର୍ଗ ଦେଶ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ସିଂହାସନେ ଅଧିଷ୍ଠିତା ତହିଁ
ଦେବୀରୂପା ବହୁ ସତୀ ।
ଭର୍ତ୍ତୃଦ୍ରୋହିଣୀକି ଦେଖି ସତୀବୃନ୍ଦ
କୋପ ଲଜ୍ଜା ଘୃଣାଭରେ,
ଅବନତମୁଖୀ ହୋଇ ଆଚ୍ଛାଦିଲେ
ନେତ୍ରଦ୍ୱୟ ବେନି କରେ ।
ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ତେଜି ହେଲେ ଲୁହାଲୁହି
ଦାରୁଣ ଖେଦେ ବ୍ୟାକୁଳେ,
ଜନ୍ମିଲେ ଏଭଳି କଳଙ୍କିଣୀ ହାୟ
ଅମ୍ବର ପବିତ୍ର କୁଳେ ।
ତାହା ଅଭିଶାପେ ରାଜହଂସୀ ବଂଶେ
ଜନମିଲେ କାକଘେରା,
ନିର୍ମଳ ପାବନ ଜାହ୍ନବୀ ସଲିଳେ
କୀଟ ହେଲେ ମେଣ୍ଟା ମେଣ୍ଟା ।
ଏହାଙ୍କ ପ୍ରଭାବେ କୁଳ କଳଙ୍କିତ,
ଧର୍ମ ହେଲା ସଙ୍କୁଚିତ,
"ସତୀପ୍ରସୂ" ପୁଣ୍ୟ ଅଦ୍ୟଠାରୁ ଦେଶ
ଅପୂଜ୍ୟ ହୋଇ ରହିବ ।

କହୁଁ କହୁଁ ତାଙ୍କ   କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହେଲା
ଶୋକବାଷ୍ପ ପ୍ରବାହରେ,
ଅବଶିଷ୍ଟ କଥା   କହିଲା ଲେଖକ
ନୀରବ କରୁଣସ୍ୱରେ ।
ଅନନ୍ତର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ   ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଶେନ ଯାଇ
ହେଲା ଅବଶେଷେ କ୍ଳାନ୍ତ,
ଶୂନ୍ୟେ ଘୂରି ଘୂରି   ଜସ୍ତଭାସ୍ୱ ତଳେ
ପଡ଼ିଗଲା ମୂର୍ଚ୍ଛି ମାଡ଼ି ।
ସେହି ଆଘାତରେ   ଭାଙ୍ଗିଗଲା ନିଦ୍ରା
ଭୟେ ହୃକ୍ଳକଲ କ୍ଳାନ୍ତ,
ଉଠି ବସି ଖରେ   ଚାହିଁଲା ଚଉଦେ
ଯାଇଅଛି ପାହି ସ୍ୱପ୍ନ ।
ଆଉ ଥରେ ତନ୍ଦ୍ରା   ଦେଖିଲା ସ୍ୱପନ —
ଯାଇଛି ସେ ନଦେ ମରି,
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶ୍ୱାନ   ଶୃଗାଳେ ତାହାର
ପିଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ।
କେ ଓଠାରେ ଅନ୍ତ   କେ ଓଠାରେ ପାଦ
ଓଠାରୁଛି କେଶ ହାତ,
ନିବାରିଲା ତାଙ୍କୁ   ବର୍ଷୀୟସୀ ଜଣେ
ତାହୁ ଆସି ଅକସ୍ମାତ ।
ଶ୍ୱେତ ଲମ୍ବ କୃଷ୍ଣ   କେଶାବଳୀରେ ସେ
ଆବୃତ ଆପାଦଶିର,
ଅଶ୍ରୁମୁଖାବୃତ   ମୁଖ ତାର ମାତ୍ର
ଉତ୍ସୁକୀ ପ୍ରାୟ ଶରୀର ।
ଭୀଷଣ ସେ ମୁଖ   ନିରେଖିଲେ ଭୟେ
ଛାତି ହୁଏ ଦମ ଦମ,
ଅସଂଲଗ୍ନ ଦୀର୍ଘ   ଦନ୍ତପନ୍ତି ତାକୁ
କରିଛି ଭୀଷଣତମ ।
କହେ ସେ ଜରତୀ   ନିସ୍ପୃହ ଅଭାଗୀ
ମାବ ଫଳେ ଯମଦୂତୀ,
ଥାଉ ଆନ କଥା   ସ୍ୱୟଂ ଭସ୍ମ-ରକ୍ଷ
କରେ ତାକୁ ଭୟେ ଭୂତ ।

ତନ୍ଦ୍ରା ଜସ୍ତଭାସ୍ୱ   ଜୀବନ୍ତ ଶବକୁ
ତୋଳି ନେଇ ସେ କୋଳରେ,
ଫିଙ୍ଗିଦେଲା ଯାଇ   କାନନ ମଧ୍ୟସ୍ଥ
ବିକଟ ଅଗାଧ ସରେ ।
ଆଉଟା ଶିଉଳ   ପ୍ରାୟ ତାର ଜଳ
ଘୋଡ଼ିଗଲା ଦେହ ତହିଁ,
ତାକୁ ଆସି ଶେୟନ   ଚକ୍ଷୁ ଗୋଲ ନେଲା
ଦଂଶିଲା ଅନନ୍ତ ଅହି ।
ଶମନ-କିଙ୍କର   ଅଗ୍ନେୟ ମୁଦ୍ଗର
ମସ୍ତକେ କଲେ ପ୍ରହାର,
ସହି ନ ପାରିଣ   ଜସ୍ତଭାସ୍ୱ କଲା
କାତରେ ଘୋର ଚିତ୍କାର ।
ଏହି କାଳେ ତାର   ଦେବକାନ୍ତ ପଣ
ହୋଇ ତହିଁ ଉପସ୍ଥିତ,
ଉଙ୍କାରିଲେ ତାକୁ   କୋମଳ ପରଶେ
ନିଦ୍ରା ହେଲା ଅନ୍ତର୍ହିତ ।
ସ୍ୱପ୍ନ ଚେତା ସହ   ଜ୍ଞାନର ଚୈତନ୍ୟ
ଲଭିଲା ସେ ଜସ୍ତଭାସ୍ୱ,
ସ୍ତବ୍ଧ ସ୍ତମ୍ଭ ଉଠି   ଅଣିଲା ତା' ନେତ୍ରେ
ଅନୁତାପ-ଅଶ୍ରୁଧାର ।
ଭାବିଲା ନୁହେଁ ଏ   କୁସ୍ୱପ୍ନ, ପ୍ରକୃତ
ମୋହର ବରଧ କୃଷ୍ଣ,
ଭାବୀ ଭାଗ୍ୟଫଳ   ଦେଖାଉଛି ମୋତେ
ପରଗଞ୍ଜ ରୁଦ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ।
ସ୍ୱପ୍ନେ ଯା ଦେଖିଲି   ମୋ ନିମନ୍ତେ ତାହା
ରହିଛି ହୋଇ ବ୍ୟବସ୍ଥା,
ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର   ବଡ଼ ଅମଙ୍ଗଳ
ମୋହୋର ଅନ୍ତିମାବସ୍ଥା ।
କି କଲି ମୁଁ ହାୟ   କାଳମନ୍ଦ ମୋହେ
ଭୁଲିଥିଲି ଏତେ କାଳ,
ଆସ୍ତବୃତ ପାପେ   ଦମ୍ଭ ଅହଂଶାପେ
ପରିଣାମେ ଏ ଜଞ୍ଜାଳ ।

ଯେ ପଦ ନାଥଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଦେବତା
ଯା ପଦ ତୀର୍ଥ-ସରସୀ,
ସେ ପଦ ପାବନ ପଦ୍ମରେ ଦ୍ରୋହିଣୀ
ହୋଇଲି ମୁହିଁ ପାପୀୟସୀ ।
ପଦସେବା ଆଉ କରୁ ନାହିଁ କେବେ
କୋମଳ ବଚନ ପଦେ,
ବରଷି ବରଷ ଭାଷିଲି ମାତ୍ର ମୁଁ
ଖରବଚନ ଅଜ୍ଞାତ ମଦେ ।
ଯେତେକ ମୋ ପ୍ରାଣେ ଶୀତଳୁଥିଲେ ସେ
କରୁଣା-ସୁଧାସେଚନେ,
ତେତେକ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଦହୁଥିଲି ଦଗ୍ଧ
କଟୁବାକ୍ୟ-ହୁତାଶନେ ।
ହାୟ ମୁଁ ପାପିନୀ ନିଜ ଭାଗ୍ୟର ଯା
ନିଜେ ପ୍ରତିକୂଳା ହୋଇ,
ବିଧାତା-ଲିଖିତ ଭାଗ୍ୟଲିପି ଦେଲି
ଅକର୍ମ ସଲିଳେ ଧୋଇ ।
ଆଶ୍ରୟ ପାଦପ— ଶାଖେ ବସି ଦେଲି
ସେ ପାଦପ-ମୂଳ କାଟି,
ବର୍ତ୍ତମାନ ନଷ୍ଟ କରି ସୁଖୀ ମୁହିଁ
ଭବିଷ୍ୟତ କଲି ମାଟି ।
ନାରୀଧର୍ମ ତେଜି ଆଚରିଲି ହାୟ
ଅସୁରୁଣୀ ପାପବ୍ରତ,
ନାରୀଗଣ ମଧ୍ୟେ ବୀଭତ୍ସ ଚିତ୍ର ମୁଁ
ପରିହାସ ମୂର୍ତ୍ତି ସତ ।
ବୋଲନ୍ତି ସମସ୍ତେ ପତ୍ନୀ ଏ ଜଗତେ
ପତିପ୍ରାଣ ସଞ୍ଚାରୁଣୀ,
ମାତ୍ର ଏ ଉକ୍ତିର ବିପରୀତ ମୁହିଁ
ପତିପ୍ରାଣ ସଂହାରୁଣୀ ।
ତରୁଲତାଶୂନ୍ୟ ତପ୍ତ ମରୁସ୍ଥଳେ
ଜାୟା ହିଁ ଶୀତଳ ଛାୟା,
ପତ୍ନୀ ନୁହେଁ ମୁହିଁ ଭୀଷଣା ପେତୁଣୀ
ଖାଇଲି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କାୟା ।

ହେ ପ୍ରଭୁ ମୋହର ଦେଖି ନାହିଁ ସାହା
ଫେଡ଼ିବାକୁ ଏ ଯାତନା,
ପତିତ ତାରଣ ନାମଟି ତୁମ୍ଭର
କେବଳ ମୋର ସାନ୍ତ୍ୱନା ।
ଆଉର ସାନ୍ତ୍ୱନା,— ହେଲେ ସୁଖୀ ମୁହିଁ
ତାପିନୀକୁଳେ ଅଙ୍ଗାର,
ମୃତ-ପତ୍ନୀ ହେତୁ ମିଳିବ ତ ମୋତେ
କଷ୍ଟହେଲେ ସୁରସ୍ଥାନ ।
ବଡ଼ଲୋକ ନାମ ଧରି ରିକ୍ତ ହସ୍ତେ
ପାର ହୁଏ ନାବେ ଦୀନ,
ସୁମନ ସହବାସେ ଘୃଣ୍ୟ କୀଟ ହୁଏ
ଦେବତା-ଶିରେ ଆସୀନ ।
ହେ ସ୍ୱର୍ଗତ ସ୍ୱାମି, ମୋ ପ୍ରାଣଦେବତା,
ସ୍ୱଗୁଣେ ବାସିତ କର,
ମୁହିଁ ସିନା ହେବ ଅଭାଜନ ମାତ୍ର
ତୁମ୍ଭେ କ୍ଷମା-ପାରାବାର ।
ଶତ ଅପରାଧେ ଅପରାଧିନୀ ମୁଁ
ଶ୍ରୀପଦେ ତବ ନିଶ୍ଚୟ,
ସେ ସକଳ ଘେନା ନ ଧରି ହେ ନାଥ
ମୋ ପ୍ରତି ହୁଅ ସଦୟ ।
ଘନ କଳେବର ଦହେ ବୋଲି ଶିଖୀ
ତେବେ କି ତାହାକୁ ଘନ,
ଧୂପର ସ୍ୱଭାବ ପୋଡ଼ିଲେ ତାକୁ ସେ
ଗନ୍ଧ କରେ ବିତରଣ ।
କ୍ଷମା-ସୀମା ବଳି ଯାଇଛି ମୋ ଦୋଷ
ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ବିଶ୍ୱସାଇଁ,
ବସ୍ତ୍ରା ବନ୍ଧୁ ନାଥ ପାଦ-ପଦ୍ମେ ତାଙ୍କ
ଜଣାଇବ ଦାସୀ ପାଇଁ ।
ତୁମ୍ଭେ ଜଣାଇଲେ କ୍ଷମିବେ ମୋ ଦୋଷ
ନିଶ୍ଚେ ପ୍ରଭୁ ବନମାଳୀ,
ଭକ୍ତପ୍ରାଣ ହରି ଭକ୍ତର ଜଣାଣ
ନ ପାରନ୍ତି ଦେବେ ଟାଳି ।

ଭବ ଭକ୍ତ ଦେବ ମାତୃଭୂ ସେବକୀ
ଏକାନ୍ତ ମାତ୍ର କଲ୍ୟାଣ,
ଦେହାନ୍ତରେ ଯେତେ ଲଭିବ ତୁମ୍ଭର
ପୂଣ୍ୟ ପାଦମୂଳେ ସ୍ଥାନ ।
ତେଣୁ ସୁଖ ମୋର ତୁମ୍ଭ ବିନା ଭବେ
ବଞ୍ଚି ରହୁ ଏକାକିନୀ,
ତବ ନାମେ ତବ ଭାବର ମନ୍ତ୍ରର
ହେବି ଶୋକ-ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ।

ଏ ମଣିଷ ଆଉ ସୁଖ ଉପଭାସ
ଭସ୍ମ ଭସ୍ମ ହୋଇଗଲେ,
ଶିକ୍ଷାର୍ଥେ ପ୍ରଦାନ ସମ୍ପତ୍ତି ସକଳ
ଦାସ କଲ ନୀଳାଚଳେ ।
ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କଥାରୁ ଦେବଜାଣେ ପୁଣ୍ୟ
ଜପି ସ୍ୱାମୀ ପୁଣ୍ୟ ନାମ,
ଶେଷେ ଜଗତ୍ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ପଦେ
ଲଭିଲ ଚିର ବିଶ୍ରାମ ।

ତୃତୀୟ ଚିତ୍ର

ଅଧର-ନିର୍ମିତ   ଅରଙ୍ଗ-ରଞ୍ଜିତ
କଳ୍ପନା କାମରେ ସୃଷ୍ଟ,
ପ୍ରକାଶେ ସତତ   ଅରୁପ ସୁନ୍ଦର
ଅପୂର୍ବ ଶିଳ୍ପଚାତୁରୀ ।
ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟବାସୀ   ନଶ୍ୱର ଦାସ
ସଭ୍ୟଶୀଳ ସାଧୁଜନ,
କେବଳ ସ୍ମୃତିରେ ରଖି   ବଲେ ଯଥାକାଳେ
ଭବଲୀଳା ସମ୍ବରଣ ।
ଛାଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ   ପୂର୍ବରୁ ଜନନୀ—
ଜୀବନର ଧ୍ରୁବତାରା,
ପିତୃହୀନ ହୋଇ   ଦେଖିଲେ ଉଭୟେ
ଅନ୍ଧାର ଜଗତସାରା ।
ପିତୃ ମାତୃ-ସ୍ନେହ—   ବେଢ଼ାଘାତେ ହେଲେ
ଅତୃପ୍ତ କେବଳ ବାଳୁତ,
ଘୋର ଅବସାଦ—   ତୀବ୍ରଭାବରେ ହେଲା
ବାଲ୍ୟପ୍ରାଣ ଭାରଭୂତ ।
ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା   ତପ୍ତ ନିଃଶ୍ୱାସରେ
ନୀରବ ବ୍ୟାକୁଳ ବ୍ୟଥା,
ନିର୍ମାୟ ନୈରାଶ୍ୟ   କାନେ କାନେ ତାଙ୍କ
କହୁ ରହୁଥିଲା କଥା ।
ଭଗ୍ନ ଅଟ୍ଟାଳିରେ   ବଟବୃକ୍ଷ ପ୍ରାୟ
ଦଳମୂଳ ହୃଦେ ଚିନ୍ତା,
ଜାଳିଦେଲା ଶୋକ   ପ୍ରଖରେ ଅନ୍ତର—
ଅନ୍ତସ୍ତଳେ ଭସ୍ମ ଚିତା ।
ମଳିନ ନମ୍ରଭୂ   ଉଜଳ ଅନନ୍ତ
ଭାବହୀନ ବାକ୍ୟ ପ୍ରାୟ,
ଅଗ୍ନିତାପେ ଯେବା   ପଦ୍ମପତ୍ର ସମ
ହେଲେ ସେ ଶରସଦାୟ ।
ଉଜଳ ମ୍ଳାନିମା   କେବଳ ଭାଲାଙ୍କର
ବାଲ୍ୟରୂପ ଅସ୍ତକୂଳ,
ଦିଶେ ଯଥା ମ୍ଳାନ   ପ୍ରଦୀପର ଶିଖା
ଫୁଟିଲେ ବତୀରେ ଫୁଲ ।
ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତିର   ଦୁଇ ପ୍ରତିବିମ୍ବ
ପ୍ରାୟ ସେ ଦେବନ ସୋଦର,
ଅଥବା ସ୍ୱଜନ୍ମ   ଦୁଇ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ
ଦେବନେ ଏକ ଶବ୍ଦର ।
ଅନୁଜ ଅପେକ୍ଷା   ଅଗ୍ରଜ ଅଧିକେ
ଶୋକେ ହେଉଥିଲା ଘାର,
ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନେତ୍ରେ   ବିଶ୍ୱପତି ପଦେ
କରୁଥିଲା ଏ ଗୁହାର ।
ହେ ପ୍ରଭୁ କି ଦୋଷେ   ଦେଲ ଏ ଦଣ୍ଡ
ନ ବିଚାରି କାଳବେଳ,
କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଶା   ଭେଙ୍ଗେ ଦେଲେ ମୋର
ଭାଙ୍ଗିଦେଲ ବାଳଖେଳ ।
କି କଠୋର ତବ   ଦୟାହୀନ ହୃଦ
ସାରିଦେଲ ସବୁ କଥା,
କଠୋର ପଦାର୍ଥ   ନୁହେଁ ତ ହେ ପ୍ରଭୁ
ଅସୁରଭ କୋମଳତା ।
ସୁକୋମଳ ଲତା   ଜନ୍ମେ ଶୈଳାଦ୍ରିର
ପାଷାଣ-କଠିନ ଅଙ୍ଗେ,
ଅଭ୍ୟନ୍ତରେ ସୁଜା   ଖେଳେ ମନ୍ଦାକିନୀ
ମଧୁର ସ୍ନିଗ୍ଧ ତରଙ୍ଗେ ।
ଅକାଳ-ପ୍ରବେଶୀ   ପାରିବତି ସହ୍ୟ
ବାଲ୍ୟପ୍ରାଣେ ସଂସାରର,—
ବନ୍ଧୁ-ବର୍ଗ-କ୍ଲେଶ—   କଟାକ୍ଷର ତୀକ୍ଷ୍ଣ
ଅକଳ ଭାଷଣ ଶର ।
ଶେଷ ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ   ପୁତ ପିତୃସ୍ନେହ-
ଶୀତଳ ତରଳଧାର,
ସୁଖର ସଂସାର   ହେଲା ମୋ ଜୀବନେ
ହାହାକାରମୟ କାର ।

ଧୂଳିଖେଳ ସ୍ୱପ୍ନ ଶିଶୁ   ମୂର୍ଚ୍ଛାହୀନ ଶୋକ
ଆଣେ ମନେ ଆନମନ,
ନିର୍ବସ୍ତ୍ର ନିର୍ମାସ୍ତ୍ର   ମୂର୍ଚ୍ଛାହୀନ ଶୋକ
ମରଣୁ ବଳି ଭୀଷଣ ।
ଲୁଣ୍ଠି ପଠାଇ   ଅକାଳ ସଂସାରେ
କରିଦେଲ ପ୍ରଭୁ ମୋତେ,
ଅକୂଳ ସାଗରେ   ପେଲିଦେଲ ହାୟ
ବସାଇ ଦଦରା ପୋତେ ।
ସୁଖ-ଶର୍ବରୀ ୧ ମୋ'   ପାହିଲା ନିଶୀଥେ
ନ ମେଣ୍ଟୁଣୁ ସୁଖ ତୃଷା,
ଭାବି-ଜୀବନର   ସଙ୍କଟ ବାରତା
ବହି ଆସିଲାଣି ଉଷା ।
କାଳୀ କବରଣୀ—   ଖାତାରେ ମୋହର
ରହିଗଲା ଶାଦା ପତ୍ର,
ରହିଗଲା ହାୟ   ଅଣଉଦ୍ଯାପିତ
ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୀଳା-ସତ୍ର ।
ଅଲୀଅଳିଆ ୨   ସରିଗଲା ମୋର
ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଜୀବନ ସତ୍ତ୍ୱ,
ଦୁର୍ବଳ ମସ୍ତକେ   ବହିବ ଏଣିକି
ସଂସାର ଭାର ଦୁର୍ବହ ।
ଯା' ଅଛି ମୋ ଭାଗ୍ୟେ   ମାତ୍ର ତବ ଇଚ୍ଛା
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ବିଶ୍ୱପତି,
ଅଛି କାହା ଶକ୍ତି   କରିବାକୁ ସେହି
ଇଚ୍ଛା ପ୍ରତିକୂଳେ ଗତି ।
ସଂସାର ତୁମ୍ଭର   ମାୟା ଖେଳଘର
ମାନବେ ନୃତ୍ୟ ପୁତ୍ତଳି
ଯାହାକୁ ଯେ ଭାବେ   ନଚାଉଛ ତୁମ୍ଭେ
ନାଚୁଛନ୍ତି ସେ ସେହିଭଳି ।
କର ଆଶୀର୍ବାଦ   କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନେ
ନିନ୍ଦାକୁ ନ କରେ ଭୟ,
ତବ ପଦେ ମତି   ରଖି ଲଭେ ଯେମନ୍ତେ
ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମେ ଜୟ ।

ପ୍ରାଣେ ଦିଅ ଭକ୍ତି   ତବ ଦୃଢ଼ ଭକ୍ତି
ଅର୍ପିବି ତବ ଚରଣେ,
ଦିଅ ଶକ୍ତି ବଳ   ପୁଣ୍ୟାଦେଶ ତବ
ପାଳିବି ମୁଁ ପ୍ରାଣପଣେ ।
କର୍ମେ ଲାଗି ସଦା   ରହିବି ଅଲଗା
କର୍ମଫଳ ଅନ୍ତରାଳେ,
ତୁମ୍ଭ ମୋହ ମଧ୍ୟେ   ପାର୍ଥିବ ଭାବନା
ନ କରିବ କେଉଁ କାଳେ ।
ଏ ଅଭାଜନର   ସର୍ବ ଅନୁଷ୍ଠାନେ
ଲଭୁ ତବ ପୁଣ୍ୟବର,
ମଙ୍ଗଳ ଭାଷଣେ   ରହୁ ମୋ ରସନା
ନିୟୋଜିତ ନିରନ୍ତର ।
ବିଶ୍ୱର ସତ୍ୟର   ବାସ୍ତବ ମୂରତି
ଖେଳି ବୁଲୁ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ,
କୃତାର୍ଥ ହେଉ ମୋ   କଳୁଷିତ ଆତ୍ମା
ତବ ସ୍ତୁତିଗୀତ ଗାନେ ।
ଆଉର ଏ ଇଚ୍ଛା,—   ହିଂସା ଦ୍ୱେଷ ମୋହ
ନ ପରଶୁ ମୋର କାୟା,
ନ ପଡ଼ୁ ଜୀବନ—   ପ୍ରଶାନ୍ତ-ପ୍ରସୂନେ
କଲୁଷ କାମନା-ଛାୟା ।

ଦୈବସ୍ତୁ ଦୁଷ୍ପ୍ରକାନ୍ତ   ସଂଗୋପନ କରୁ
ଅନ୍ତର ବ୍ୟଥା ବେଦନା,
କନିଷ୍ଠ ଭଗୋରେ   ବିଶେଷ ଭାବରେ
ପ୍ରଦାନୁଥିଲି ସାନ୍ତ୍ୱନା ।
ବୋଇଲି ଭାଇ ରେ   ହେଲେ ଆମ୍ଭେ ଏବେ
ଅନାଥ ଜନକହୀନ,
ଚିରଦିନ ପାଇଁ   ଅସ୍ତଗତ ଆମ୍ଭ
ସୌଭାଗ୍ୟ-ସୁଖ-ସୁଦିନ ।
ଝଟିକା ଆବର୍ତ୍ତେ   ବିଘୂର୍ଣ୍ଣିତ ତରୀ—
ତୁଲ୍ୟ ଭାଗ୍ୟ ଅନିଶ୍ଚିତ,

୧—ଶର୍ବରୀ—ରାତ୍ରି । ୨—ଅଲୀଅଳ—ଗେହ୍ଲା

ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ଏହା ନିରଙ୍କୁଶ ଆଶା
ସୁଖାର୍ଥେ ଛୁଟଏ ଧାବିତ ।
ସୁଖଦୁଃଖ ଦେନ୍ନ ପ୍ରକୃତି-ପ୍ରେରିତ
ଶୀତ ଉଷ୍ଣ ବାୟୁ ଗାଲି,
ଅଲକ୍ଷିତେ ଆସି ସ୍ପର୍ଶି କଳେବର
ଅଲକ୍ଷିତେ ଯାଏ ଚାଲି ।
ସୁଖ ନାମେ କିଛି ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଛି ବୋଲି
ହେଉ ତ ନାହିଁ ପ୍ରତୀତ,
ଥାଏ ଯଦି ତେବେ ନିଶ୍ଚୟ ତାହାର
ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟେ ଅବସ୍ଥିତ ।
ଦୁଃଖମୟ ଭବେ ଆସିଛି ମାନବ
ଦୁଃଖର ସାଧନା ପାଇଁ,
ଦୁଃଖସେବା ବ୍ରତେ ଉତ୍ତମ ଜୀବନ
ସଂଯାପିବା ଦେନ୍ନ ଭାଇ ।
ଲକ୍ଷ ହେଲା ମୋର ଦୃଢବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା
ଧରିବି ସଂସାର ବାଟେ,
ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ-ସ୍କୁଲର ଚତୁଷ୍ପାଠୀରେ ମୁଁ
ପଢ଼ିବି ନୂତନ ପାଠ ।
ଅଣୁ-ନିର୍ବିଶେଷେ ପାଇବି ତୋତେ ମୁଁ
ଅଣ୍ଟି ଭୁଲି ଶୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧି,
ବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟୟନେ ରତ ହୋଇ କର
ବଂଶୀୟ ଗୌରବ ବୃଦ୍ଧି ।
ମାନବ ଜୀବନେ ଦେବଶକ୍ତି ବିଦ୍ୟା
ଅସାଧ୍ୟ-ସାଧିକା ହୁଏ,
ବିଦ୍ୟାବଳେ ସିନା ପକ୍ଷହୀନ ନର
ଉଡ଼ୁଅଛି ମହାକାଶେ ।
ଏହିପରି ନାନା ଅନୁଜ ସୋଦରେ
ଅଗ୍ରଜ କହେ ବୁଝାଇ,
ଅବହିତ ଚିତ୍ତେ ଉଲ୍ଲାସେ ଅଗ୍ରହେ
ଶୁଣୁଥାଏ ସାନଭାଇ ।
ବାରମ୍ବାର ଶୁଣି ଏକ କଥା, ତାକୁ
ନ ମଣେ ଅସାର ସିଠା,

ମଣ୍ଡାପିଠା ଖାଦ୍ୟ ହେଉଥା ସୁଦ୍ଧା
ବାସି ହେଲେ ଲାଗେ ମିଠା ।
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଉଣା ହେଲା ପିତୃଶୋକ
କାଳର ଧନ୍ୟ ଛଳନା,
ଯେଉଁ କାଳ ଦିଏ ଶୋକ, ସେହି କାଳ
ଜୀବନେ ଆଣେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ।
ସ୍ୱକୀୟ ବିଷୟ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣେ
ସ୍ୱସ୍ଥକାନ୍ତ ହୋଇ ରତ,
ଅନୁଜ କିଶୋରେ ବିଦ୍ୟାଳୟେ ପ୍ରେଷି
ଧରିଲା ଶିକ୍ଷା-ବ୍ରତ ।
ଶୟନେ ସ୍ୱପନେ ସଜନେ ବିଜନେ
ଭ୍ରାତୃସ୍ନେହ ହେଲା ସାର,
ସବୁବେଳେ କଲା ଭାବୁଥିଲା ତାହା
ଚିନ୍ତା-ପଥ ଅଧିକାର ।
ଯେତେ ବଢୁଥିଲା କନିଷ୍ଠର ଶିକ୍ଷା
ବୟସ ଆଉର ଦେହ,
ଫୁଲି ଉଠୁଥିଲା ତେତିକି ମାତ୍ରାରେ
ଅଗ୍ରଜ ହୃଦୟେ ସ୍ନେହ ।
ବହୁକଷ୍ଟାର୍ଜିତ ବହୁମିତ ଅର୍ଥ
ନ ରଖି କିଛି ଗଚ୍ଛିତ,
ସୋଦର ଶିକ୍ଷାର୍ଥେ ଅକାତରେ ସବୁ
କରୁଥିଲା ଉତ୍ସର୍ଗିତ ।
ଧନ୍ୟ ତା ଅନ୍ତର ଅନନ୍ତ ଉଦାର
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଶୋଭାର କ୍ଷେତ୍ର,
ଶୋଭା ଦେଖିବାକୁ ନ ଥିଲା ସେଠାରେ
ଶୋଭା-ତୃଷାତୁର ନେତ୍ର ।
ଈର୍ଷା ଲେଶେ ତାର ଏ ଭାବ ନିରେଖି
କହନ୍ତି ହିତୈଷୀ ପର,
ଯାହା ଉନ୍ନତରେ ବଳିବ୍ରତ ତୁ, ସେ
ହେବଟି ଶେଷେ ତୋହର ।
ଏ ବଚନ ଶୁଣି କ୍ରୋଧାନଳେ ତାର
ଜଳିଯାଉଥିଲା ସଂଜ୍ଞା,

ଝରି ପଡ଼ୁଥିଲା   ବେନ ନୟନରୁ
ବିରକ୍ତି, ଘୃଣା, ଅବଜ୍ଞା ।
ସ୍ନେହବଚନରେ   କହେ ସୁସ୍ମିତାନ୍ତ
ଏକବୃନ୍ତେ ପୁଷ୍ପଦ୍ୱୟ
ଫୁଟି ତ ଗୋଟିଏ   ହୁଏ ସୁଗନ୍ଧିତ
ଆନଟି ଦୁର୍ଗନ୍ଧମୟ ।
ଘରଣୀବାଡରେ   ଦୋଳୁଥାନ୍ତି ଯାହା
ନ ହେଲା ଫଳବେ ନାହିଁ,
ମାନ ଏକବୃନ୍ତେ   ଯୁଗ୍ମ ଶତବର୍ଣ୍ଣ*
ଫୁଟିଛନ୍ତି କେବେ କାହିଁ ।
ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବା   ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଭଳି
ନୁହନ୍ତି ଏବାଇ ଭାଇ,
ଏ ଯୁଗର ଭାଇ   ଗଜ କୂର୍ମ ପରି
କରନ୍ତି ନିତି ଲଢ଼ାଇ ।
ଦୁଇ କଣ୍ଠେ ଘୋଷେ   ବାଲ୍ମୀକି ପୁରାଣ
ବାଲି ସୁଗ୍ରୀ ଭ୍ରାତୃଭାବ,
ଅଖଣ୍ଡ ସ୍ୱାର୍ଥର   ଉତ୍କଟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ
ନୁହେଁ ଏ ଭବେ ଅଭାବ ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖି   ଭବିଷ୍ୟତ ଆଶା
ବାନ୍ଧିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ,
ଭବିଷ୍ୟତ ବଡ଼   ଗୁ ପ୍ରିଆ, ରଖେ ସେ
ବହୁତ କଥା ଲୁଚାଇ ।
ଭାବୁଛୁ ଯାହାକୁ   ବିଶୁଦ୍ଧ ଅମୃତ
ଖାଇ ତୀବ୍ର ମୋହ ନିଶା,
ଜାଣିଥା ନିକର   ବୁଝିବୁ ପଶ୍ଚାତେ
ସେ ଅମୃତ ବିଷମିଶା ।
ନ ଦେଇ ଉତ୍ତର   କନ୍ଥ ସୁସ୍ମିତାନ୍ତ
ଶୁଣି ଏ କୁଟିଳ କଥା,
ନୀରବେ ଉତ୍ଥିତା   କରି ଚାଲିଯାଏ
ପୋତଣ ତଳକୁ ମଥା ।
ନୀରବ ଉତ୍ଥିତା   ମାଡ଼ଠାରୁ ବଳେ
ହୃଦୟେ ଜାଳେ ଅନଳ,

ମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିଲକ୍ଷ   ଲୁଚକୀ ଲୁଚନ
ନ ବରେ ଜହ୍ନିଙ୍କ ଛଳ ।
ଆତ୍ମ-ଉପାର୍ଜିତ   ଅନଟନ ହେତୁ
ପଣେ ବୋଝୁ ପଶ୍ଚାତ୍ମୁଖ,
ଋଣଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ   ସୋଦରେ ପଢ଼ାଇ
ମଣିଲା ପରମ ସୁଖ ।
ଅନ୍ତର-ପୋଷିତ   ଆକାଙ୍କ୍ଷା ତାହାର
ନ ଭଜିଲା ବିଫଳତା,
ପ୍ରସନ୍ନ ମାନସେ   ବର୍ଷିଲେ ତା ପ୍ରତି
ଆଶିଷ ଭାଗ୍ୟ—ଦେବତା ।
ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟ   ଉଚ୍ଚ ଉପାଧିରେ
ବିଭୋର ହୋଇ ମଣ୍ଡିତ,
ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ   ବହୁ ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟେ
ହେଲାକ ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ।
ଯଥାକାଳେ ହେଲା   ଉଚ୍ଚ ବେତନରେ
ଉଚ୍ଚପଦେ ଅଭିଷିକ୍ତ,
ସେହି ଦିନୁ ତାକୁ   ଜାତୀୟ ଆଚାର
ଘଟିଲା କ୍ରମଶଃ ରିକ୍ତ ।
ଅନନ୍ତର ହେଲେ   ବିବାହ-ବନ୍ଧନେ
ଆବଦ୍ଧ ବେନ ସୋଦର,
ନବୀନ ଗୃହିଣୀ   ଲକ୍ଷଣ ଉଠିଲା
ପୂର୍ବ ଭାବ ଶୂନ୍ୟ ଘର ।
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଜାୟା ହୀରା   କନିଷ୍ଠ ଭାମିନୀ
ବୋଲାଏ ନାମରେ ଧୀରା,
ପ୍ରକୃତରେ ମାତ୍ର   ଧୀରା ନୁହେଁ—ବୀରା
ହୀରାଟି ପ୍ରକୃତ ହୀରା ।
ଗୋଟିଏ ଶୀତଳ   ଜାହ୍ନବୀ, ଅନ୍ୟଟି
ବୈତରଣୀ ତରତସ୍ତା,
ଗୋଟିଏ ପବିତ୍ର   ସୁଗନ୍ଧ ତୁଳସୀ
ଅନ୍ୟଟି କଣ୍ଟକ ଲତା ।
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଜାୟା ସ୍ନିଗ୍ଧ   ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରତନ
ବହ୍ନିଶିଖା ଜ୍ୟେଷ୍ଠେତର,

*ଶେଣ୍ଡୁ ଫୁଲ

ଗୋଟିଏ ସୁକାନ୍ତ— ବାସନ୍ତ-ଚନ୍ଦ୍ରିକା
ଅପର ବୈଶାଖୀ ଖର ।
ଅଥବା ପ୍ରଥମା ସୁରସ ରସାଳ
ଦ୍ୱିତୀୟାଟି କଟୁ ଲଙ୍କା,
ପ୍ରଥମା ବସନ୍ତ— ମଧୁର-ମୂର୍ଚ୍ଛନା
ଦ୍ୱିତୀୟା କର୍କଶ ଢକ୍କା ।
ଧୀର ପ୍ରଶାନ୍ତ ହୀର ଅନୁରକ୍ତା ସଦା
ଭଉଣୀ ସମାନ ମଣି,
ଭଗାରୁଣୀଠାରୁ ବଳପାଉଥିଲା
ଧୀରର କୂଟ କରଣୀ ।
ସ୍ନେହ ପ୍ରଣଦାନ ରୂପେ ସେ ହୀରର
ସାଧୁଥିଲା ଅପକାର,
କାଗୁଣୀକି ଦୁଗ୍ଧ କରାଇଲେ ପାନ
କରେ ସେ ବିଷ ଉଦ୍ଗାର ।
ଅନ୍ତର ଅନ୍ତରେ ଖୋଜୁଥାଏ ଧୀର
ସତତ ନଜର ସୁନା,
ନଜର ତାହାର ପ୍ରିୟ ଅଳଙ୍କାର
ସୁଖ, ବଣ୍ଡ, ପଣ, ସୁନା ।
ସ୍ୱଭାବ-ମୁଖର କଣ୍ଠୁ ରସିଦୀ
ଯଥା କୃଷ୍ଣା ସରସ୍ୱତୀ,
ନଜର ଅଭାବେ ସ୍ୱାମେ ଭୋଜନେ ସେ
ହୁଏ ତାଙ୍କ ଅସ୍ଥାବତୀ ।
ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀସବସ୍ଥା, ପର ସୁଖ ଦେଖି
ପକାଏ ଖେଦେ ସେ କାନ୍ଦି,
ନଜର-ଅଛାଇ ତୋଳୁଥାଏ ମିଥ୍ୟା
ପ୍ରତାରଣା ଛନ୍ଦିଛାନ୍ଦି ।
କଳା ଅଗ୍ନି ଜଳେ କଳା ଭଣ୍ଡୁଳରେ
ପାରେ ଅନ୍ନ ପାକ କରି,
ଚଳାଇ ପାରେ ସେ ଅନାୟାସେ ଶୂନ୍ୟ—
ମଗ୍ନିତଳା ସ୍ରୋତେ ତରି ।
ଏକାନ୍ତବର୍ତ୍ତିତା ପର-ଅଧୀନତା
ଲାଗେ ତାକୁ ବିଷ ପ୍ରାୟ,

ଲଢୁଥାଏ ତେଣୁ ଜଣ-ସୁବର୍ଣ୍ଣର
ନିତ ନିତ ଦବାଧ୍ୟାୟ ।
ପୃଥକାନ୍ନ ହେବା ପାଇଁ ସେ ଉପାୟ
ଖୋଜୁଥିଲା ହରଘଡ଼ି,
ଗଣାଉଥିଲା ସ୍ୱ ଅଦୃଷ୍ଟ, ପକାଇ—
ଘଡ଼ଘଡ଼ି ହାର ଖଡ଼ି ।
ଜଣେ ଦିନାନ୍ତରେ ମିଳିଗଲା ଆପେ
ଦଇବେ ଆସି ସୁଯୋଗ,
ଆକମିଳ ଗାତେ ସ୍ୱସ୍ଥକାନ୍ତ ତନ,
ଦାରୁଣ ସଙ୍କଟ ରୋଗ ।
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ରୋଗ ବୃଦ୍ଧି ଲଭି ଅଖ୍ୟା
ବହୁକ ବୈଦ୍ୟବଳୟୀ,
ନୈରାଶ୍ୟ-ଜବଳେ ପଡ଼ି ସ୍ୱସ୍ଥକାନ୍ତ
ହେଲେ ଶେଷେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ।
ଗୃହର ଭାରତ ବ୍ୟୟଭାର ଏବା
ପଡ଼ିଲା କିଶୋର ପରେ,
ମାଜ ତାହା ହେଲା ଧୀର ନେଜଶୃଳ
ଅସହ୍ୟ ହେଲା ପ୍ରାଣରେ ।
ଦିନେ ଧୂର୍ତ୍ତା ଧୀର ବୋଇଲା ସ୍ୱାମୀଙ୍କି
କହିବ ଗୋଟିଏ କଥା,
ଅବହେଳା ଯେବେ ନ କରିବ କହୁଁ
ଖାଅଟି ମୋହର ମଥା ।
ଭାଇ ବନ୍ଧୁ ସର୍ବେ ସମ୍ପଦର ସାଥୀ
ପ୍ରାଣର ସିନା ଉପାସ୍ତି,
ତାଙ୍କଲାଗି ତୁମ୍ଭେ ଋଣଗ୍ରସ୍ତ ହେବ
ଭବିଷ୍ୟତ ନ ବିଚାରି ।
ଏ ରୋଗ ତାହାର ପେଖନା ଖାଲି ସେ
ଗତର ଖଟେଣୀ ଭୟ,
ଭୋଜନ ସମୟେ ପୋଡ଼ା ରୋଗ ଭଲ
ହେଉଁଠି ଜକେ ବଲୟ ।
ଝୁକେ ହୋଇ ଏବେ ରହନ୍ତୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର
ଭୁଲନ୍ତୁ ସେ ତାଙ୍କ କଥା,

ତାଙ୍କର ତ ନାହିଁ ଶତେ ସ୍ନେହ, କପଟୀ
ତୁମ୍ଭର ଏତେ ମମତା ।
ବୁଝିବ ତ ନାହିଁ ଭାଇଙ୍କ ଗୁଣ
ଗଞ୍ଜଣା କ୍ରୋଧ ଛାଡୁଲ,
ପୋଡ଼ା ଭାଗ୍ୟ ଦୋଷେ ପୋଡ଼ା ଘରେ ପଶି
କେତେ ମୁଁ ହେବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ।
ଯାହା ହେଉ ତୁମ୍ଭେ ଏଥିର ବ୍ୟବସ୍ଥା
ନ କଲେ ଯଥାବିଧାନେ
ତେଜିବ ମୋ ଆଶା, ସତ୍ୟ ଏ ବଚନ
ମରିବ ଗରଳପାନେ ।
ବୋଇଲା କିଶୋର କହୁଛୁ ଯା ଧୀରେ !
ବର୍ଣ୍ଣେ ବର୍ଣ୍ଣେ ତାହା ସତ,
କପଟ ପାଶବ ଘୋର ଅନ୍ତସ୍ଥ
ହୀନ ଦେଶାଚାର ମତ ।
ସହି ହେଉ ନାହିଁ ହୃଦୟର ବ୍ୟଥା
କହି ହେଉ ନାହିଁ କଥା,
ଅସଭ୍ୟ ଦେଶକୁ ଶୋଭା ପାଏ ଏତା
ସକଳ ଅସଭ୍ୟ ପ୍ରଥା ।
ଉନ୍ନତ ଦେଶର ମାର୍ଜିତ ସମାଜେ
ନାହିଁ ଏ ବର୍ବର ଧାର୍ଯ୍ୟ,
ଜଣକ ସ୍କନ୍ଧରେ ଦଶ ଜଣ ଚଢ଼ି
ନ ଦିଅନ୍ତି ତାକୁ ଭାର୍ଯ୍ୟା ।
ସେ ଦେଶ ଆଚାର ଆଦର୍ଶ ଦେଖାର
ସେ ଦେଶ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର,
ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା ସେ ଦେଶବାସୀଙ୍କ
ଜୀବନର ମୂଳ ମନ୍ତ୍ର ।
ଏ ଦେଶର ନୀତି ଶତକ ପଙ୍କଜ
ସୃଷ୍ଟିକୁ ସିନା ବାହାର,
ଏ ଦେଶ ସମାଜେ ଗଳବସ୍ତ୍ର ହୋଇ
କ୍ରୂରକୁ ଦୋଷି ଜୁହାର ।
ଏ ଦେଶର ଭେକ ପରଗଳଗ୍ରହ
ସ୍ୱଗଣର ଅଜାବନ୍ଧ,

ଉପବୃକ୍ଷ ପ୍ରାୟ ବୃକ୍ଷ ରସ ଶୋଷି
ବିନାଶ ଲଭେ ତା' ସହ ।
ଅଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ କାହୁଁ ନ ବୁଝନ୍ତି
ପ୍ରିୟ ତାଙ୍କ କୁସଂସ୍କାର,
ସମାଜେ କର୍ଷିତ ନବତ୍ୱ ଦେଖିଲେ
ଛାଡ଼ନ୍ତି ହତେ ଚିତ୍କାର ।
ଧୈର୍ଯ୍ୟବ ସାହସ ଧରି କେହୁ ହେଲେ
ସମାଜର ସଂସ୍କାରକ,
ମରୁପନ୍ଥୀ ହୋଇ ସମସ୍ତେ ତାହାର
ରଟନ୍ତି ନିନ୍ଦା କଳଙ୍କ ।
ସମାଜର ଏହି ଘୃଣ୍ୟ ଦଶା ଦେଖି
ଉଠେ ମନେ ଘୋର କ୍ଲେଶ,
ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ଯାଇ ଲୁଟିବାକୁ ବନେ
ତେଜି ଏ ଅଧମ ଦେଶ ।

ଅନନ୍ତର ଦିନେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରୁଁ ଫେରି
କିଶୋର ପ୍ରବେଶି ଘରେ,
ଦେଖିଲା ଚକିତେ ଦେବମାତା ଧୀର
ଜ୍ଞାନହାରୀ କ୍ରୋଧଭରେ ।
ଭୂମି-ଶଯ୍ୟା ପରେ ଶୋଇଅଛି ଭର
ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ * ଶିର ନିବେଶ,
ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ ଲୋଟୁଛି ଧୂଳିରେ
ଅଯତ୍ନବିନ୍ୟସ୍ତ କେଶ ।
ଲୋଚନ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ଆନନେ ଝାଙ୍କିଛି
ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଳକାଜାଳ,
ଶ୍ରମ-ସିକ୍ତ ମ୍ଳାନ ଛନ୍ନ କମଳେ କି
ପଡ଼ିଛି ଉଡ଼ି ଶୈବାଳ ।
ଘୂର୍ଣ୍ଣିତ ବିହ୍ୱଳ ଜାଳନ ପ୍ରାୟ
ରୋଷଦୀପ୍ତ ରକ୍ତ ନେତ୍ର,
ହୃଦୟ ତାହାର ହୋଇଅଛି କ୍ରୋଧ–
ଅଭିମାନ କୁଣ୍ଡକ୍ଷେତ୍ର ।

* କହୁଣି ତଳକୁ ମଣିବନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାହୁଅଙ୍ଗ ।

ସ୍ୱାମୀ ଅପେକ୍ଷାରେ   ଗଣ ରହିଅଛି
ଶୋକେ ହୋଇ ତନ୍ମୟ,
ମଧୁ ଆଗମନ   ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ଯଥା
ଶିଶିର-ପାଣ୍ଡୁର ଧରା ।
ସହସା ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ   ଉପସ୍ଥିତ ଦେଖି
ଦଳିତା ଡମ୍ବୁଣୀ ସମ,
ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ   ବହାଇଲା ତପ୍ତ
ଅନଳ ଉତ୍କଟତମ ।
କ୍ଷଣସୁପ୍ତ ମୌନ   କ୍ରୋଧ-ମହାବଳ
ଉଠିଲା ଗଳଗାଜି,
ଉଠିଲା ଅଧର   ନିର୍ବାକ ରସନା—
ଭୀଷଣ ମର୍ମଭ ବାକ୍ୟ ।
ସ୍ୱାମୀ ପଦମୂଳେ   ମୁଣ୍ଡ ତୋଳି ହୋଇ
କହିଲ ଗଦ୍ଗଦ ସ୍ୱରେ,
ବୋଇଲା ସକ୍ରୋଧେ   ଏକ୍ଷଣି ପଠାଇ-
ଦିଅ ମୋତେ ବାପଘରେ ।
ଅଖଣ୍ଡ ସୁଖରେ   ଘର କର ତୁମ୍ଭେ
ଭାଇ ଭାଉଜଙ୍କୁ ଘେନି,
ସୁଖ-ସ୍ୱପନର   ସୁବର୍ଣ୍ଣ ନିଶୁଣି
ତୁମ୍ଭର ପଥ ସେ ଦେନି ।
ଲୁଣେ ଲୌହ ପ୍ରାୟ   କଟୁ ଗଞ୍ଜଣାରେ
ଗଲଣି ରସି ମୋ ହାଡ,
ନ ପାରିବ ଆଉ   ପର ହାତୁ ଏତେ
ଖାଇ ମୁଁ ଛାଞ୍ଚୁଣୀମାଡ଼ ।
ପ୍ରଣୟିନୀ ଖେଦେ   ଅଧୀର କିଶୋର
କ୍ରୋଧେ ଦୀର୍ଘ ଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି,
ବିଚାରିଲ ଦେହୁ   ହୃଦୟ ମନକୁ
ଉପାଡ଼ି ଦେବ ଫୋପାଡ଼ି ।
ନିଜର ସୁନ୍ଦର   ମୁଖ ଭଙ୍ଗୀକର
ଦଳି ନାଗ କ୍ରୋଧବଶ,
ଅବସ୍ଥା ବିଶେଷେ   ମାନବ ସଂସାରେ
ହୁଏ ସିନା ହଂସ ବଶ ।

ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସଗର୍ବେ   କାହାର ସାହସ—
କାହାର ଏତେ କ୍ଷମତା,
ଛାଞ୍ଚୁଣୀ ମାରିବ   କହି ସେ, ଉଠିଲ
କାହା ସ୍କନ୍ଧେ ଦୁଇ ମଥା ।
ନୀରବରେ ସବୁ   ସହିବାକୁ ପଣ
ବଢ଼ୁଅଛି ଆଧିପତ୍ୟ,
ସତୀ ସତୀ ଆଜି   ହେବ ମୁଁ ପୃଥକ
କରିବାର ମୋର ଏ ସତୀ ।
ଏସନ ବଚନେ   ପ୍ରିୟାକୁ ପ୍ରବୋଧି
ମିଳିଲ ଯାଇ ସଦ୍ମରେ,
ହେମ-ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ   ଅନାହାର-ଶୀର୍ଣ୍ଣ
ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଗ୍ରଜ ସମୀପରେ ।
ଅନୁଜ ଆଗମେ   ଅଗ୍ରଜ ବଦନେ
ଗଲା ମୃଦୁ ମୃଦୁ ଦେଖା,
ଦୁଃଖର ମ୍ଳାନିମା—   ଆବରଣ ଭେଦି
କ୍ଷୀଣ ଶୁଷ୍କ ହାସ୍ୟରେଖା ।
ଭାବିଲ ମୋ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ   ଜିଜ୍ଞାସା ଅଶେଷେ
ଆସିଛି ପର ଜନଙ୍କୁ,
କିନ୍ତୁ ବୃଥା ଆଶା,   କଳନ୍ତୁ ନୂଆଁ ସେ
ଅଦୃଷ୍ଟବନ୍ତ ଅନନ୍ତ ।
ମାୟାବିନୀ ଆଶା   ଉତ୍ତେଜିତ ସଦା
କରୁଥାଏ ମନୋରଥେ,
ମାନ ମାନବେଚ୍ଛା,   ବାଧୁଲିପି, ଦେନ
ଗମନ୍ତି ଅନ୍ୟ ପଥେ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଅନୁଜ   ସ୍ନେହ-ରୁକ୍ଷସ୍ୱରେ
ନତ ହେଲ ଶିରେ ବଳ,
ବଡ଼ ବନ୍ଧୁଙ୍କର   ଛୁଟିଲ ଦେଖାର
ଗଲଣି ସୀମାକୁ ବଳ ।
ସ୍ୱଭାବେ ଦୃଷ୍ଟା ସେ   ଲଜ୍ଜିତା ହୃଦୟେ
ପ୍ରଶ୍ନମୁ ଖାଇ ତୁମ୍ଭର,
ଆମ୍ଭ ଦୁହିଙ୍କ ସେ   ମାଟିଗୋଡ଼ଠାରୁ
ମଣୁଅଛି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭର ।

ତୁମ୍ଭଲାଗି ମୁହିଁ   ଉଣସ୍ତ ହୋଇ
ହେଲିଣି ବିପନ୍ନ ପ୍ରାଣେ,
ସମ୍ଭାଳ ଏଥିକି   ତୁମ୍ଭ ଘର ତୁମ୍ଭେ
ଆମ୍ଭ କଥା ମୁହିଁ ଜାଣେ ।
କହୁଛି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ   ଆଜିଠାରୁ ନିଶ୍ଚେ
ହେବ ମୋ ପାଦ ପୃଥକ,
ଏହା କହି ତହୁଁ   ଚାଲିଗଲେ ଘରେ
କୋପେ ଜଳ ଧକଧକ ।
ଦେଖି ପୁଷ୍ପଦାନ୍ତ   ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣା
ବିସ୍ମୟେ ହେଲ ସ୍ତମ୍ଭିତ,
ସ୍ୱପନ କି ଏହା   ବାସ୍ତବ ବ୍ୟାପାର
ନ ହେଲ କିଛି ଚକିତ ।
ଆପଣା ମନକୁ   ପଚାରି ବୁଝିଲ
ଲୋତକ ନେତ୍ରୁ ନ ବହେ,
ଯେଉଁ ଅଗ୍ନି ଗୃହ   କରେ ଆଲୋକିତ
ସେହି ଅଗ୍ନି ଗୃହ ଦହେ ।
ମହାଶୂନ୍ୟେ ଚାହିଁ   ତାହାକୁ ଦେଖାନ୍ତି
ପଚାରିଲେ ଏ କି କଥା ?
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ପ୍ରାୟ   ହେଲ ଏ ଉତ୍ତର
କଥା ନୁହେ ଏହା ବ୍ୟଥା ।
ଭାଳିଲ ଅହୋ କି   ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା
କରିଦେଲ ମୋତେ ଭେଟା,
ମଣୁଥିଲି ଯାକୁ   ଅବିଶ୍ୱାସ ସେହି
ଜନବାଦ ସତ୍ୟ ଏବା ।
କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ   ଅଶ୍ରୁଧାରା ଆସି
ଅର୍ପିଲ ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା,
ଅଶ୍ରୁ ସିନା ଏକା   ଦୁଃଖୀର ଭରସା
ହରେ ତା ହୃଦ ବେଦନା ।
କେହି ନାହିଁ ଯାର   ନୁହେଁ ସେ ଅସାହା
ସ୍ୱୟଂ ହରି ତାର ସାହା,
ବିପଦ ସମୟେ   ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି
ସରଳ ଉଦ୍ଧାର ରାହା ।

ଈଶ୍ୱରେ ନିର୍ଭର   ପୁଷ୍ପଦାନ୍ତ କଲ
ଦୁଃଖଭାର ପରିହାର,
ଏକାନ୍ତ ଈଶ୍ୱର   ନିର୍ଭରତା, ଦୁଃଖ—
ଶୋଚନାର ପ୍ରତିକାର ।
ଧର୍ମ ଏକା ସିନା   ଭବସାଗରର
ସୁଦୃଢ଼ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସେତୁ,
ଭୋଗ ଲାଳସା କି   ଅତୀବ ଭୟଦ
ମହା ଅମଙ୍ଗଳ ହେତୁ ।
ଧର୍ମେ ଆସ୍ଥା କରି   ହେଲେ ସେ ପୃଥକ
ଅନ୍ୟେକେ ନ କହି କିଛି,
ମାତ୍ର ଯଶୋଭର   ହୀନ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧିଙ୍କ
ଗ୍ରାମଯାକ କଲେ ଛି—ଛି ।
ଏହିପରି ଗଲ   କେତେ କାଳ ଖଣ୍ଡ
ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖେ ଦମ୍ପତିର,
କ୍ଷୟ କଲା ହୀରା   ପୀଡ଼ିତ ପତିର
ସେବାରେ ନିଜ ଶରୀର ।
ହରି ପଦେ ନିତ   ଜଣାଉଥିଲେ ସେ
ସ୍ୱାମି-ପୀଡ଼ା ମୁକ୍ତି ପାଇଁ,
ସତୀର ପ୍ରାର୍ଥନା   ପରମ ଆଗ୍ରହେ
ଶୁଣିଲେ ଜଗତସାଇଁ ।
ସ୍ୱଭାବ-ବତ୍ସଳ   ଶୁଣନ୍ତି ତା ଡାକ
ଡାକେ ଯେଉଁ ଅକପଟେ,
ସ୍ୱର୍ଗଠାରୁ ପ୍ରଭୁ   ବହୁଦୂରେ ଥାନ୍ତି
ଦୁଃଖୀର ଅତି ନିକଟେ ।
ସତୀ ଦୁଃଖିନୀର   ଆତୁର ଆହ୍ୱାନେ
କୃପା କଲେ କୃପାମୟ,
ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟେ   ପୁଷ୍ପଦାନ୍ତ ହୋଇ
ଉଠିଲେକ ନିରାମୟ ।
ପୁଷ୍ପଦାନ୍ତ ହୀରା   ଉଭୟ ମିଳନ
ବାଣ୍ଟିଲେ ପୁଣି ସଂଯୋଗ,
ଔଷଧ ସୁପଥ୍ୟ   ଶୁଶ୍ରୂଷାରେ ତାଙ୍କ
ଛଡ଼ାଇଲେ ପତି-ରୋଗ ।

ମୃଣାଳ-କଣ୍ଟକ— ବାଧକ ଭ୍ରମରେ
ସନ୍ତ୍ୱେକର ଯେମା ଯଥା,
ସୁରଭି-ଔଷଧେ ମକରନ୍ଦ-ପଥ୍ୟ
ଅପେକ୍ଷା କରେ ସର୍ବଥା ।
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଶକ୍ତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱପ୍ନକାନ୍ତ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନଦେଖି ମଣ,
କରୋତ୍ସାହେ ମାତ୍ର ସାଧୁ ବ୍ୟବସାୟେ
ସାଧିଲା ଅର୍ଥ-ଉନ୍ନତ ।
ଅଖଣ୍ଡ ଅକର୍ମ୍ୟ ଅଧ୍ୟବସାୟରେ
ବୃଦ୍ଧି କଲା ଧନ, ମାନ,
ସ୍ୱଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟେ କଲ୍ପନା ନଗରେ
ହେଲା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାଗ୍ୟବାନ ।
ଏଣେ କିଶୋରର ମସ୍ତକେ ପଡ଼ିଲା
ବିପଦ-ବଜ୍ର ପ୍ରଚଣ୍ଡ,
ଉତ୍କୋଚ-ଗ୍ରହଣ ଦୋଷେ ଲଭିଲା ସେ
ସୁକଠିନ କାରାଦଣ୍ଡ ।
ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଶୁଣି ସ୍ୱପ୍ନକାନ୍ତ ହେଲା
ଦାରୁଣ ବ୍ୟଥାବିହ୍ୱଳ,
ବିଷାଦେ ଲଜ୍ଜାରେ ଭରିଲା ତାହାର
ପାଣ୍ଡୁରିତା ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ ।
ଭାବିଲା ବିପଦେ ଶତ୍ରୁକୁ ସହାୟ
ନୁହେଁ କେବେ ଅନୁଚିତ,
କିଶୋର ତ ମୋର ଭାଇ, ଉଭୟର
ଶରୀରେ ଏକ ଶୋଣିତ ।
ଅକୃତଜ୍ଞ ହେଲେ ହେଉ ସେ ପଛକେ
ମୁଁ କିପାଁ ହେବି ପାମର,
ଯେତେ ହେଲେ ହେଁ ସେ ଅନ୍ୟ କେହି ନୁହେଁ
ମୋହରି ତ ସହୋଦର ।
ଏହା ଭାବି ଶେଷେ ଉଚ୍ଚାଧିକରଣେ
ଦର୍ଶାଇ ଯୋଗ୍ୟ କାରଣ,
ବହୁବ୍ୟୟେ ବହୁ— କ୍ଳେଶେ ଅନୁଜକୁ
କଲା ସେ କାରାମୋଚନ ।

ଲଜ୍ଜାରେ କିଶୋର ହୋଇ ହେଟମୁଖ
ଦେଖାଇ ଦେଖି ଭାଇର,
ନିଜ ଅସ୍ତ୍ର ତାକୁ ନବାତ ବାଣୀରେ
କଲା ତୀବ୍ର ତିରସ୍କାର ।
ଅଶ୍ରୁ-ଧୂସରଣୀ ହୃଦୟ-କବାଟେ
କଲା ବୃଥେ କରାଘାତ,
ଧରିଲା କିଶୋର ସାନ୍ତ୍ୱ, ନେଇ ସେ ଭାଇ
ଭାତୃପଦେ ପ୍ରଣିପାତ ।
ଶତ ଅପରାଧେ ଅପରାଧୀ ମୁହିଁ
ଅଗ୍ରଜ ତବ ଚରଣେ,
ଅନୁଗତ ଭୃତ୍ୟ ଜାଣେ କ୍ଷମାକର
ଏ ପାମର ଅଭାଜନେ ।
ଏତେକାଳ ଯାଏଁ ପଢ଼ିଥିଲି ଯାହା
ତାହା ଖାଲି ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା,
ଲଭିଲି ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ଆଜ ମୁହିଁ
ପ୍ରଥମେ ଦେଇ ପରୀକ୍ଷା ।
ନନ୍ଦୁଥିଲି ମୁହିଁ ଅନଭିଜ୍ଞ ପଣେ
ଏକାନ୍ନବର୍ତ୍ତୀ ସମାଜେ,
ବୁଝି ପାରି ତାର ଶୁଭଗର୍ଭ ଫଳ
ଅବନତ ଏବେ ଲାଜେ ।
ଦେଇଁ ମୁଖେ ମୁହିଁ ଶିକ୍ଷିତ ବୋଲାଏଁ
ନାସ୍ତିକ ଅଧମ ଛାର,
ଅଜ୍ଞାନେ ସିନା ମୁଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମଣିଷ
ମଣୁଥିଲି ମୃଦଗାର ।
ତୁମ୍ଭ ପରି ନର— ଉପକାରୀ ଦେବ
ଯେ ସମାଜ ଆଭରଣ,
ସମାଜ ମଧ୍ୟେ ସେ ସୁଖ ସ୍ୱର୍ଗୋପମ
ସୁଗଣ୍ୟ ବରେଣ୍ୟ ଧନ୍ୟ ।
ଏଥୁ ଅନ୍ତେ ଧୀର ଧୀରେ ଧୀରେ ଆସି
ଧରି ଦୃଢ଼େ ହୀର ପାଦ,
ବୋଇଲା ଉଜଣି ! ଅର୍ପିଛି ତୁମ୍ଭକୁ
ବହୁ ବ୍ୟର୍ଥ ଅପବାଦ ।

ଦାସୀଙ୍କାରେ ତାହା   କ୍ଷମା କରି ମୋତେ
        ପ୍ରଦାନ କଲେ ଆଶ୍ରୟ,
ତୁମ୍ଭପରି ଦେବୀ—   ପ୍ରଣମାକୁ ସେବା
        କରିବ ମୁଁ ପାପ କ୍ଷୟ ।
ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତି ମୋର   ମନ୍ଦ ବ୍ୟବହାର
        ହେଉଛି କୁସୁମ ବତ,
ଗୌରବବାସକୁ   କରିଦିଏ ସେହୁ
        କଣ୍ଟକେ କ୍ଷତ ବିକ୍ଷତ ।

ନିତ ନିତ ତବ   ପୁଣ୍ୟ ପାଦୋଦକ
        ସେବନ ମୋର ବାଞ୍ଛିତ,
ତାହା ହନ୍ତ ମୋର   ଉତ୍କଟ ପାପର
        ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ।
ଏତେମେଳେ ସର୍ବେ   ରହିଲେ ଆବଦ୍ଧ
        ସ୍ନେହ ମାୟା ରସେ ଦୃଢ଼,
ସାମ୍ୟ-ମୈତ୍ରୀ-ପ୍ରୀତି   ସୁଧା-ସ୍ରୋତେ ସୃଷ୍ଟ
        ବନ୍ଧନ ଛିଡ଼ିବ ଛଡ଼ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ଚିତ୍ର

ଅସ୍ତଗାମୀ ରବି ବାରୁଣୀ କୋଳରୁ
ଢାଳିଲେ କନକଧାର,
ସିକ୍ତ ହୋଇ ତହିଁ ଝଟକି ଉଠିଲା
କମଳିନୀ ଭାଳଭାଗ ।
ଦିଶିଲା ପାଟଳ ଗୋଧୂଳି ମସ୍ତକ—
ପ୍ରବାଳ ମୁକୁଟ ପ୍ରଭା,
ବଛା ହେଲା ରଙ୍ଗ— ବନାଇ ତହିଁ ବା
ବସିବ ମଗଧା ସଭା ।
ବକାକାରେ ତର୍ଣ୍ଣେ ପ୍ରବେଶାଇ ନେଲା
ଜାବ ବର୍ଣ୍ଣନ୍ତର ଧ୍ୟାନେ,
ଆତ୍ମଶ୍ଳାଘୀ ଯଥା ଆତ୍ମପ୍ରଶଂସାକୁ
ପ୍ରବେଶାଏ ପର କାନେ ।
ଅସୂତ-ଛନ୍ଦିତ ସୁସ୍ୱପ୍ନମାଳା ପ୍ରାୟ
ଉଡ଼ିଯାନ୍ତି ବକାବଳୀ,
ବସନ୍ତ-ବଂଶୀ ପଞ୍ଚମେ ବଜାଇ
ସବୁ ଉଡ଼ିଯାଏ ଅଳି ।
ରବି ଅସ୍ତ ହେଲେ ଦିଶିଲା ମଳିନ
ଚୌଦିଗ ନଭ ପୃଥିବୀ,
ସମସ୍ତ ଭବର ଏକମାତ୍ର ଦୀପ
ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଗଲା ନିଭି ।
ସନ୍ଧ୍ୟାଗମ ବାର୍ତ୍ତା ମଧୁରେ ଗମ୍ଭୀରେ
ପ୍ରଚାରିଲା ସନ୍ଧ୍ୟାଦୂତ,*
ଚକୋର ଦମ୍ପତି ସର ବେନି ତୀରେ
ଗଲେ ହୋଇ ସଙ୍ଗଚ୍ୟୁତ ।
ଅବନୀ ବଦନ କ୍ରମେ ଆଚ୍ଛାଦିଲା
ଅନ୍ଧାର ବସ୍ତ୍ରର କାୟା,
ଲୁବ୍ଧକ ମାନସ ଆଚ୍ଛାଦିଲା ଯଥା
କପଟ ଭାବନା ଛାୟା ।
ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଅସଂଖ୍ୟ ତାରକା
ନଭ ଗର୍ଭେ ଗଲେ ଦେଖା,
ପ୍ରକୃତି-ପୁସ୍ତକ ଶୂନ୍ୟପତ୍ରେ ହେଲା
ସ୍ପଷ୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣାବଳୀ ଲେଖା ।
ଛିନ୍ନ ପୁଷ୍ପମାଳ ପ୍ରାୟ ଉଡୁଗଣ—
ସୁଷମା ଦର୍ପେ ଦେଖାଇ,
ନିମେଷ ବିହୀନ ଅଦ୍ଭୁତ ନୟନେ
ରହିଲେ ଧରାକୁ ଚାହିଁ ।
ଅନନ୍ତ ଅଗାଧ ବ୍ୟୋମ ସମୁଦ୍ରରେ
ବୁଲିଗଲେ ତସ୍କର,
ମେଘେ ବଦ୍ଧ୍ୟପ୍ରାୟ ଖଦ୍ୟୋତେ ସେ ସିନ୍ଧୁ
ଆଲୋକିଲେ ନିରନ୍ତର ।
ବୃକ୍ଷ-ପରିବାରେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ ପ୍ରାୟ
ଭାସି ଉଠି କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ,
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ବୁଡ଼ି ମିଶିଯାଉଛନ୍ତି
ସେ ସାଗର ଅଗଣନେ ।
ତମ ଭୀମ ରୂପେ ଭୀତ ହୋଇ ଅବା
ଅଥବା ପ୍ରକୃତି-ରାଣୀ,
ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ଚକ୍ଷୁ ମୁଦି ଦେଉଛନ୍ତି
ଚାହିଁଣ ଚୋର ଚାହାଣି ।
ନଭଃ-ଅଗ୍ନିଶିଖା ଅନ୍ଧକାର-ଲୌହ
ବେନି ସଂଘର୍ଷଣେ ଅବା,
କୋଟି ବହ୍ନିଚୂର୍ଣ୍ଣ ଝଡ଼ ନିର୍ବାପିତ
ଦେଖାଇ କ୍ଷଣିକ ପ୍ରଭା ।
ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ, ଅନ୍ଧ
ସମଦଶା ଉଭୟର,
ଗୃହିଣୀନିକର ଦୀପାବଳୀ ଜାଳି
ଦୀପ୍ତ କଲେ ପ୍ରତିଘର ।
ଭିତରେ ଆଲୋକ ମାତ୍ର ସ୍ତୂପୀକୃତ
ବାହାରେ ଅନ୍ଧାରଗଣେ,
ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇଛନ୍ତି ଯଥା
ଅମାବାସ୍ୟା ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ।

* ଶଙ୍ଖ

କ୍ରମେ ରଜନୀର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ବଢ଼ିଲା
ହେଲା ସେ ଭୀଷଣା ଅତି,
ଶବ୍ଦହୀନ ସ୍ତବ୍ଧ ମହିମା ନଶୀଥେ
ପ୍ରକାଶିଲା ବସୁମତୀ ।
ଅରେ ଅରେ ସୁପ୍ତ ଜନ୍ତୁ ବୋଲ୍ପ ହୋଇ
ପେଚକ ସ୍ୱନ ଉର୍ଚ୍ଚିତ,
ନିସ୍ତରଙ୍ଗ ସେହି ନଶୀଥ-ସିନ୍ଧୁକୁ
କରୁଥିଲା ତରଙ୍ଗିତ ।
ସାଇଁ ସାଇଁ ସ୍ୱରେ ପ୍ରଚାରୁଥିଲା ଆଣି
କିଏ କେଉଁ ନବବାଣୀ,
କାହୁଁ ତାହା ଜାତ କି ତାହାର ଅର୍ଥ
ଅଜ୍ଞାତ ତାହା କାହାଣୀ ।
କାନନ ଭୂଷଣ ତରୁ ବରୁ ୧ ସର୍ବେ
ଅନ୍ଧକାରେ ସ୍ନାନ କରି,
ଦିଶିଲେ ଯେସନ ମୌନ ସୁପ୍ତିମଗ୍ନ
ଅସିତ-ବସ୍ତ୍ର ଜରଗ୍ନି ୨ ।
ଯାମିନୀ-ଯୌବନ ଉଦ୍ଘୋଷିଲା ଉଠେ
ଯାମିନୀ ଉଗ୍ରଥା ଶିବା,
ମଧ୍ୟାକାଶେ ଉଠି କ୍ଷଣିକା ସୁନ୍ଦରୀ
ପ୍ରକାଶିଲା କ୍ଷୀଣ ବିଭା ।
ଏସନ ସମୟେ ସ୍ୱପ୍ନସୁପ୍ତ ଗ୍ରାମେ
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବଣିକ ଘରେ,
ପ୍ରାଚୀର ଉଲ୍ଲଙ୍ଘି ଅତି ଗୋପନରେ
ପଶିଲେ ଆସି ତସ୍କରେ ।
କାଇବେ ସେ ଦିନ ଗୃହରେ ବଣିକ
ଥିଲେ ନାହିଁ ଉପସ୍ଥିତ,
ଦ୍ୱାର ଭଗ୍ନ ଆଶେ କପାଟେ ଆଘାତ
କଲେ ଦସ୍ୟୁ ନୋହି ଭୀତ ।
ସେ ଶବଦେ ଜାଗି ବଣିକ ଗୃହିଣୀ
ବସିଲା ଉଠି ସତ୍ୱରେ,
ଭିତ୍ତି-ବିଲମ୍ବିତ କରବାଳ ଅସି
ଧରିଲା ସୁଦୃଢ଼େ କରେ ।

ଝଟକେ ଉଠିଲା ଗୃହ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ
ଦୀପାଲୋକେ ଚନ୍ଦ୍ରହାସ,
ଅନୁକରୁଥିଲା ସେ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ଦାମିନୀ
ଅନଳ ଭୀଷଣ ହାସ ।
ଦ୍ୱାର ଭଗ୍ନ ପରେ ଗୃହ ଅଭ୍ୟନ୍ତରେ
ଚାହିଁଦେଇ ଦସ୍ୟୁପତି,
ଦେଖିଲା ସମ୍ମୁଖେ ବସିଛି ପଲଙ୍କେ
ଭୈରବୀ ନାରୀମୂରତି ।
ସୁଦୃଢ଼ ମୁଷ୍ଟିରେ ଧରିଅଛି କରେ
କମ୍ପିତ ଉଲଙ୍ଗ ଅସି,
କ୍ରୋଧ-କଷାୟିତ ନୟନଯୁଗଳୁ
ପଡ଼ୁଛି ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ଖସି ।
କୃଷ୍ଣ ଘନଜାତ ବୀର-ବିଲୁଣ୍ଠିତ
ନିଦ୍ରା-ମୁକୁଳିତ କେଶ,
ବିଲମ୍ବିତ ହୋଇ ଗହଳେ ଚଟୁଳେ
ଆଚ୍ଛାଦିଛି ପୃଷ୍ଠଦେଶ ।
ଆପାତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବାରି ହେଉ ନାହିଁ
ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ କିମ୍ବା ମାନବୀ,
ମରକତ ଶିଳେ ହୋଇଛି କି ଅଙ୍କା
କନକ ରଙ୍ଗରେ ଛବି ।
ଉଲ୍ଲମ୍ଫିତ ଗାତ୍ରେ ଗର୍ଜିଉଠି କ୍ରୋଧେ
କହିଲା ବଣିକ-ବାମା,
ମୁଖରିତ ହୋଇ ଉଠିଲା ସେ ରବେ
ନୀରବ ସୁପ୍ତ ତ୍ରିଯାମା ।
ସାବଧାନ, ଦୁଷ୍ଟ ମାନବ-ପିଶାଚ
ନାରକୀ ନରଘାତକ,
ଦେହଲି ଲଙ୍ଘିଲେ ସ୍କନ୍ଧରେ ତୋହର
ରହିବ ନାହିଁ ମସ୍ତକ ।
ଭାବନ୍ତୁ ପରା ତୁ ନାହିଁ ବଳେ ହେଲେ
ଅବଳା ବାହୁରେ ବଳ,
ଦୁର୍ବଳ ସେ ସତ୍ୟ ମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟକାଳେ
ଉଠଇ ହୋଇ ପ୍ରବଳ ।

୧—ଲତା । ୨—ତମ୍ଭୁମଗ୍ନ ସଙ୍ଘ

ଦୂର ଦୂର ଗଣ୍ଡ ଯା ଯା ପ୍ରାଣ ନେଇ
ପଳାଇ ଯା’ ରେ ଶଠରେ ତୁ,
ନତୁ ଏହି ଅସ୍ତ୍ରେ ହେବୁ ତୁ କାଳର
ରସନା ପ୍ରତୃପ୍ତି ହେତୁ ।
ଏହାଠାରୁ ବଳି ଭୀଷ୍ମତର ଅସ୍ତ୍ର
ଅଛି ମୋର ଅସ୍ତ୍ରାଗାରେ,
ସ୍ୱନିର୍ମିତ ତାହା ଦୁର୍ବାର ପ୍ରଖର
ସତୀତ୍ୱ-ଅଗ୍ନିଶିଖାରେ ।
ଅବଳାକୁ ଏହି ଅମୋଘ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର
କରିଛନ୍ତି ବିଧି ଦାନ,
ତାହାରି ବଳେ ସେ ରଖେ ଆତ୍ମପ୍ରାଣ
ଧନ, ଧର୍ମ, ଯଶ, ମାନ ।
ପାଷଣ୍ଡ ପାମର ଅବଳା ଧର୍ଷି
ନେଇପାରୁ-ଅଳଙ୍କାର,
ମାତ୍ର ସେ ଦୂଷଣ ନ ମେଣ୍ଟିବ, ହେବ
ଦୁର୍ବାର ଲାଳସା ସାର ।
ମହାରଥୀକୁଳ ମହାସ୍ତ୍ରୁ ପ୍ରବଳ
ଅବଳା ସତୀତ୍ୱ-ଅସ୍ତ୍ର,
ସ୍ପର୍ଶମାତ୍ରେ ତେହ୍ନ ଭସ୍ମସାତ କରେ
ଅଗ୍ନି ଯଥା ରଙ୍ଗବସ୍ତ୍ର । *
ଅର୍ଥ ପ୍ରାଣ ନେଇ ଟଣାଟଣି ତୋର
ଲଗିଅଛି ଏହିକ୍ଷଣି,
ଅଯୋଗ୍ୟ ସାହିତ୍ୟେ ଭାଷାଭାବ ମଧ୍ୟେ
ଲଗେ ଯଥା ଟଣାଟଣି ।
ସମ୍ମୁଖରୁ ମୋର ହୋଇଯା ଅନ୍ତର
ଦୁରନ୍ତ ଦସ୍ୟୁ ପାଷଣ୍ଡ,
ଅନ୍ୟଥା ଭୁଞ୍ଜିବୁ ଏହି ଦଣ୍ଡେ ଦୁଷ୍ଟ
ଦୁଷ୍କାର୍ଯ୍ୟର ଯୋଗ୍ୟ ଦଣ୍ଡ ।
ଦେଖି ଏ ବ୍ୟାପାର ପ୍ରଦେଶୀ ଦସ୍ୟୁର
ତନୁ ହେଲା ରୋମାଞ୍ଚିତ,
ରୁନ୍ଧିଗଲା ବୁଦ୍ଧି ଟୁଟିଗଲା ବଳ
ରହିଲା ହୋଇ ସ୍ତମ୍ଭିତ ।

କୋଳାହଳ ଶୁଣି ଉଠିଲେ ଏକାଳେ
ଅନ୍ତଃପୁର ଜନସଙ୍ଘ,
ଭୟେ ଦସ୍ୟୁଗଣ ପଳାଇଲେ ତହୁଁ
ରଣେ ଦେଇ ପୃଷ୍ଠଭଙ୍ଗ ।
ଆନ ଘରେ ପଶି ଏଥିପୂର୍ବୁଁ ତାର
ଧୂର୍ତ୍ତ ଅନୁଚର କେତେ,
ବଣିକର ପୁତ୍ର ଅଷ୍ଟମବର୍ଷୀୟ
ଗୁପ୍ତେ ଯାଇଥିଲେ ନେଇ ।
ଦସ୍ୟୁପତି ଆସି ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ମିଳିଲେ ଗ୍ରାମ ବାହାରେ,
ସର୍ବେ ଚାଲି ତହୁଁ ଦ୍ରୁତ ପଦକ୍ଷେପେ
ମିଶିଗଲେ ଅନ୍ଧକାରେ ।
ଗ୍ରାମ ଉପକଣ୍ଠେ ନଦୀ ତୀରେ ଥିଲା
ତରଣୀ ହୋଇ ସଜ୍ଜିତ,
ଆରୋହଣ କରି ସକଳେ ତହିଁରେ
ଚଳାଇ ଦେଲେ ବୋଇତ ।
କ୍ଷେପଣୀ ବଳରେ ଧାଇଁଲା ତରଣୀ
ପବନୁ ଅଧିକ ଗତେ,
ବହୁ ଦୂର ଯାଇ ସ୍ଥଗିତ ହେଲା ସେ
ଘୋର ବନ ସମୀପରେ ।
ଓହ୍ଲାଇ ଦସ୍ୟୁଏ ପଶିଲେ ଅରଣ୍ୟେ
ବଣିକ ପୁତ୍ରକୁ ନେଇ,
ସତ୍ୱର ଗମନେ ଗଲେ ଅତିକ୍ରମି
ବନ ପରେ ବନଶ୍ରେଣୀ ।
ଶେଷେ ଏକ ସ୍ଥାନେ ପୁତ୍ର ଶିଶୁ ଅଙ୍ଗୁ
ଅଳଙ୍କାର ନେଇ କାଢ଼ି,
ଚାଲିଗଲେ ସର୍ବେ ଅରକ୍ଷ ଶିଶୁକୁ
କାନନେ ଦେଇ ଫୋପାଡ଼ି ।
ଅନ୍ତିମ ଜୀବନେ କାଟିଲା ଯାମିନୀ
ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସର ଧାର,
ସ୍ୱର୍ଗ ଜାଗରଣ ଦଶାନ୍ତ ତ ନେନେ
କାନ୍ଦିଲେ ଜୀବନେ ଭାସି ।

* ଶାଦା ବସ୍ତ୍ର ଅପେକ୍ଷା ରଙ୍ଗବସ୍ତ୍ରରେ ନିଆଁ ଶୀଘ୍ର ଲାଗିଯାଏ ।

ଶୁଭିଲ ନିସ୍ୱନ   ଚଞ୍ଚଳପକ୍ଷୀର
ଦୂର ବୀଣାସ୍ୱର ପ୍ରାୟ,
ଲୁଚିଲ ତାରକା   ଗୌରବଶ୍ରୀ ଧରି
ବିଶିଲ ପାଟଳକାୟ ।
ଚନ୍ଦ୍ରିକ-ଅଧର   ମୁଦ୍ରିତ-ନୟନା—
ସରୋଜେମା ପାଶେ ଯାଇ, ୧
କର୍ଣ୍ଣମୂଳେ ଅତି   ପ୍ରାତଃ ଆଗମନ
ଗୁଞ୍ଜନେ ଦେଲା ଜଣାଇ ।
ଯଥାକାଳେ ରବି—   ଦିବସ କୌସ୍ତୁଭ
ପ୍ରାଚୀମୂଳେ ଦେଲେ ଦେଖା,
ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ   ଅପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖେ
ଖେଳିଗଲା ହାସ୍ୟରେଖା ।
ପରେ ବନ୍ଧୁପଥେ   ବାଳ ରବିକର
କ୍ରମଶଃ ହୋଇ ପତିତ,
କୁସୁମ କୁନ୍ତଳା   ଧରଣୀଙ୍କ ବକ୍ଷ
ମଣିମୁକ୍ତା ବିଭୂଷିତ ।
ଛାୟାଲୋକ ସନେ   ଅପୂର୍ବ ମାଧୁରୀ
ଧରିଲା ପାଦପ ତଳ
ବନ୍ଧା ହୋଇଛି କି   ଚିତ୍ର ମୃଗଚର୍ମ,
ସିଞ୍ଚା କି କିରଣ ଜଳ ।
ନବ ଜୀବନର   ଆଲୋକ ଧାରରେ
ଭରିଗଲା ଚରାଚର,
ନବୀନ ଆଲୋକ—   ମଧୁର ତରଙ୍ଗେ
ସନ୍ତରିଲେ ନଭସ୍ଥର ୨ ।
ରବିକର ସ୍ପର୍ଶେ   ବିହଙ୍ଗ ନିନାଦେ
ଭାଙ୍ଗିଲା ବାଳକ ନିଦ,
ଚାହିଁ ଦେଖେ ଯେଣି   ସୁକୁମାର ହୃଦେ
ଭୀତି-ଅସ୍ତ୍ର ହେଲା ବିଦ୍ଧ ।
କ୍ଷଣକେ ନିଶ୍ଚେତ   କ୍ଷଣକେ ସଚେତ
ହେଲା ଶିଶୁ ବାରମ୍ବାର,
ମୂର୍ଚ୍ଛା ଚୈତନ୍ୟର   ଦ୍ୱୈରଥ ସମର
ଲାଗିଗଲା ପ୍ରାଣେ ତାର ।

କାହିଁ ମାତେ; ମାତ   କାହିଁପାରେ ନାହିଁ
ବାମ୍ପେ ଫୁଲି ଉଠେ ତନୁ,
ଭୀତି-ଉଚ୍ଛ୍ୱାସରେ   ଶୁଖିଗଲା ଆହା
ଲୋହିତ-ଝର ନୟନୁ ।
ଏ ସମୟେ ଏକ   ବୃଦ୍ଧା ଶବରୁଣୀ
ତୋଳି ଆହରଣ ଆଶେ,
ଭ୍ରମୁ ଭ୍ରମୁ ବନେ   ମିଳିଗଲା ଦୈବେ
କ୍ରନ୍ଦନ୍ତ ବାଳକ ପାଶେ ।
ବାଳକ ଦୁଃଖରେ   ବିଗଳିତ ହୋଇ
ସ୍ୱୟଂ ଅବା ଦେବୀ ଦୟା,
ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ହୋଇ   ଉଭାହେଲେ ଆଗେ
କରୁଣାସିକ୍ତ ହୃଦୟା ।
ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ଶିଶୁ   ଆତୁରେ ସତ୍ୱରେ
ଧରିଲା ଆବୋରି ଯାଇ,
ଜଳମଗ୍ନ ଜୀବ   ବର୍ତ୍ତିଗଲା ଯଥା
କେବଳ ଆଶ୍ରୟ ପାଇ ।
କୋଳେ ତୋଳି ନେଇ   ସ୍ନେହେ ବନ୍ୟ ନାରୀ
ଝାଡ଼ି ଦେଇଁ ଦେହୁଁ ଧୂଳି,
ମୂର୍ଚ୍ଛାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ   ପଡ଼ିଲା ଝାଉଁଳି
ଆହା ସେ ସ୍ୱପ୍ନପିତୁଳୀ ।
ଭାବିଲା ଶବରୀ   ବାଳକ ଶରୀରେ
ସଦୟେ ବୁଲାଇ ହସ୍ତ,
କିଏ କଲା ଏହୁ   ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନଟି
ଅସ୍ଥାନରେ ଆହା ନ୍ୟସ୍ତ ।
କେ ଅଣିଲା ଏହୁ   ଦେବଶିଶୁ, କିବା
ତେଜିଁ ଚନ୍ଦ୍ର-ସ୍ୱର୍ଗ ଶୂନ୍ୟ,
ତେଜିଁ ଲତା କୋଳୁ   କୁଣ୍ଡାଇ ଅଣିଲା
କିଏ ଏ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସୂନ ।
ଏ ମଣିଟି ପାଇଁ   ବଂଶୁ ନ ଝୁରନ୍ତି
କେତେ ହୃଦେ ଶୋକ-ଫଣୀ
କେତେ ହୃଦୟରୁ   ଉଠୁଥିବ ହାୟ
ଆର୍ତ୍ତ ହାହାକାର ଧ୍ୱନି ।

୧—ପଦ୍ମ ଫୁଲ । ୨—ପକ୍ଷୀ

ତେଣୁ ଅଭାଗ୍ୟର ଶିରେ ଛୁଏ ବଜ୍ର
ନିର୍ଘାତ ବଜ୍ର ପତନ,
ତେତେ ଜଗତର ହେଉଥିବ ସେଥୁ
ହ୍ରସ୍ୱ ଏ ଗଣ୍ଠିଧନ ।
ତେଉଁ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ଧରିଥିଲା ଗର୍ଭେ
ଏ ଲାବଣ୍ୟ ସୁଧାନିଧି,
କି ଖତାରେ ଆହା ଅଜ୍ଞାନ ବାଳକେ
ଶାସ୍ତିଲେ ଏ ଦଣ୍ଡ ବିଧି !
ବୃଥା ଏ ଭାବନା ଅର୍ପନ୍ତି ତନେ, ଯେ
ସ୍ରଷ୍ଟୁ ହସ୍ତେ ସମ୍ଭବ,
ସେ ବାଳକ ପକ୍ଷେ ଏ ବିଧାନ ତେବେ
ନୁହଇ ତ ଅସମ୍ଭବ ।
ସୁକୁମାର ଫୁଲ କୁଷ୍ଟ ବୀଠ ହସ୍ତେ
ଲୁଞ୍ଚନ୍ତି ବୃନ୍ତ ଅଯଥା,
ବିଚିତ୍ର ସଂସାର— ବିଚିତ୍ର ବିଧାନେ
ବିଚିତ୍ର ବା କେଉଁ କଥା ?
କେଉଁ ଗୁପ୍ତ ଦେଶେ କେଉଁ ଗୁପ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ
ନର ଭାଗ୍ୟ ହୁଏ ଗଢ଼ା,
ଆନ କେ ଭେଦିବ ସେ ଗୁପ୍ତ ରହସ୍ୟ
ସେ ଭାଗ୍ୟବିଧାତା ଛଡ଼ା ।
କର୍ମେ ଯେବେ ଭାଗ୍ୟ ଗଢ଼ା ହୁଏ ତେବେ
ବାଳକର କିସ କର୍ମ,
ଅଜ୍ଞାନ ବାଳକ ଜାଣି ନାହିଁ କିଛି
କର୍ମାକର୍ମ ଧର୍ମାଧର୍ମ ।
କର୍ମ ଜ୍ଞାନ ଅତି ଦୁରୂହ, ତହିଁରେ
ବୃଦ୍ଧ ସୁଜ୍ଞା ହୁଏ କଣା,
ସ୍ୱଭାବେ ଯେ ଶିଶୁ ସଂସାର ସମସ୍ୟା
ସବୁ ତ ତାକୁ ଅଜଣା ।
ପଲ୍ଲବ-ବ୍ୟଜନେ ତହିଁ ବୃଦ୍ଧା ଦଳ
ବାଳକକୁ ସଚେତନ,
ଧୀରେ ଧୀରେ ତହୁଁ ବଣିକ ନନ୍ଦନ
ଚାହିଁଲା ମେଲି ନୟନ ।

ବୋଇଲା କାହିଁ ମା କାହିଁ ମୋର ବାବା
କାହିଁ ମୋ ଚମକା ଅଗା,
କାହିଁ ଆମ୍ଭ ଘର ଛୁଏ ନେଇ ମୋର
ବଳା, ଗୋଠ, ମାଳ, ଚମ୍ପା ।
ଶୁଣିଲା ଶବର ଅଳଙ୍କାର ଲୋଭେ
ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଦସ୍ୟୁନିଚୟ,
ଶିଶୁକୁ ଚୋରାଇ, ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି
ଅରଣ୍ୟେ ଫାନ୍ଦେ ନିଶ୍ଚୟ
ଭାବିଲା ଶବର ଏତେ ମହାପାପ
ଛାର ଉଦରପୋଷଣ ପାଇଁ,
କରନ୍ତି ପିଶୁନେ, ନର ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା
ସବେ ନରରକ୍ତପାୟୀ ।
ଭବ-ବନ୍ଧଘର— ଲୁଣିଆ ମାନବ
ଦୁଇ ଦିନ ତା ରହଣୀ,
ଏଥିଲାଗି ପୁଣି ଏତେ ଆଶା ଭୋଷା,
ଏତେ ବଡ଼ ଅକରଣୀ ।
ଜଳୌକା ସମାନ ପର ରକ୍ତ ଶୋଷି
ହେଉଛନ୍ତି ଖଣ୍ଡେ ସୁଖେ,
ମାତ୍ର କାଲ ଦିନେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ କ୍ଷେପିବ
ଲବଣ-ଜଳର ମୁଖେ ।
ଶବପାଳ ତେବେ ସମାଜେ ନ ଥିବ
ସୁଖ ତ ସ୍ୱଲ୍ପାୟୁ ଭବେ,
ଦିବସ ଶେଷରେ ସାମ୍ୟାଙ୍କ ଆସିବ
କାଳମ୍ଭ ନ ଦଣ୍ଡ ଲଭେ ।
ଆସନ୍ନ ଭବିଷ୍ୟ ଗର୍ଭେ ଲୁଚି ଲୁଚି
ଆସୁଛି ଅଜ୍ଞାତ ଦିନ,
ଶେଷ ଦିନ ତାହା, ଜୀବନର ଛବି
କରିଦେବ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ।
ନାହିଁ ପଣ ପୁନ ଧନ ପରିଜନ
ନିଃସାହା ମୁହିଁ ସଂସାରେ
ତଥାପି ମୁଁ ଦେବେ ଦିନଟିଏ ମୋର
କଟି ନାହିଁ ଅନାହାରେ ।

ଅନାୟାସଲବ୍ଧ ଫଳେ ମୂଳେ ଶାକେ
ଧରି ତ ହୁଏ ଜୀବନ,
ତ୍ରିବିଧର କ୍ଷୁଧା ନିବାରଣ ଲାଗି
କାହିଁ ଏତେ ପାପାର୍ଜନ ।
ଅନନ୍ତର ବକ୍ଷା ମଣ୍ଡନ ପଣତେ
ବଣିକ ସୁତ ନୟନ,
ପୋଛିଦେଇ ଅଶ୍ରୁ ମଧୁର ବଚନେ
ହରିଲି ଦୁଃଖ ତା ମନ ।
ବିପନ୍ନ ନୟନ ପୋଛିଦେଲେ ଦୁଃଖ—
ବେଦନାର ଅଶ୍ରୁରେଖା,
ଯେ ସୁଖ ତହିଁରେ ସେ ସୁଖ ମାଧୁରୀ
ଜାଣେ ଅନୁଭବୀ ଏକା ।
ଦେଖିଲି ରେ ବନ୍ଧୁ ଗତ ରଜନୀରେ
ଅନ୍ଧକାର ଲୋଭେ ଚୋର,
ସବୁ ଆଣି ତୋତେ ଏ ଭଜନ ବନେ
ଫିଙ୍ଗେ ଦେଇଗଲା ଚୋର ।
ବାନ୍ଧବା ବାନ୍ଧବା ଚାଲ ମୋ କୁଟୀରେ
ଭୁଲ ହୁଅ ମୋ ସଙ୍ଗାତ,
ଖଜା କିଣି ଦେବ ଭୋଜି ଭୋଜଦେବ
ଗୁନ୍ଥିଦେବ ଫୁଲମାଳୀ ।
ଖୋଜିବାକୁ ତେବେ ଆସିଲେ ତୋହର
ପଠାଇଦେବ ତା ସାଥେ,
ଏହା କହି ରତ ଲତାରେ ବଳସ୍ତ
ପିନ୍ଧାଇଦେଲି ତା ହାତେ ।
ଅଧାତୁ-ନିର୍ମିତ ସେ ଚାରୁ ବଳୟେ
ଶୋଭିଲା ବାଳକ କର,
ସ୍ୱଭାବ-ସୁନ୍ଦର ଅଙ୍ଗରୁ ହିଁ ଏକା
ସରଳ ଦିଶେ ସୁନ୍ଦର ।
ବୃଥା ଖଣ୍ଡି ଚୂଲ ଶବରୁଣୀ ସିନା
ଭୂଷଣ ବାଳକ ଦେହେ,
ଅନ୍ତର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନ ଦେଖିଲା ମାତ୍ର
ଅନ୍ଧ ହୋଇ ମୋହେ ସ୍ନେହେ ।

ନିସର୍ଗ ଭୂଷଣ— ସରଳତା ତାର
ତେଣେ ମନୋମୁଗ୍ଧକର,
ଦେହେଁ ଭୂଷଣ ବା ତା ସମ ସୁନ୍ଦର
ଭୂଷଣ ସେ ଭୂଷଣର ।
ଲଳିତ ମଧୁର ବଚନ ଅବଳୀ
ଅରୂପ-ରୂପର ଭୂଷା,
ବାଳକେ ଅପୂର୍ବ— ସ୍ୱପନ-ସଙ୍ଗୀର
ଅପୂର୍ବ ମଣି-ମଞ୍ଜୁଷା ।
ରହିଲା ବାଳକ ଧରି ଆଲୋକିତ
ଶବରୀର ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀ,
ଶୈବାଳ ସଙ୍କୁଳ କୁତ୍ସିତ ପଲ୍ୱଲେ
ଉଠିଲା କମଳ ଫୁଟି ।
ଭୋଜ ତତ୍ସ୍ୱାର୍ଥେ ଯାଏ ଭଗବତୀ
ନିତ ନିତ ଗ୍ରାମାନ୍ତରେ,
ପୋଷା ଶିଶୁଟିକୁ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ଭଣ୍ଡେଇ
ଆଣିଦିଏ ସ୍ନେହଭରେ ।
ମାତୃ-ମୂର୍ତ୍ତି ନାରୀ ଆସ୍ୟ ପର ଭେଦ
ନ ରଖନ୍ତି ଶିଶୁ ପ୍ରତି,
ମାତୃସ୍ନେହଠାରୁ ଶବରୀର ସ୍ନେହ
ବଳିଗଲା କ୍ରମେ ଅତି ।
ସ୍ନେହ ଭୋଜନର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ଶିଶୁ
ନ ଧାରେ ଅନ୍ୟର ଧାର,
ଯାହାଠାରୁ ପାଏ ଅଯାଚିତେ ତାହା
ହୁଏ ସେ ଆପେ ତାହାର ।
ତଇବେ ଦରିଦ୍ର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ
ଲଭେ ଯଥା ମହୋଲ୍ଲାସ,
ତଥା ସେ ଜରତୀ ହେଉଥିଲା ମୁଗ୍ଧ
ଦେଖି ଶିଶୁ ମୁଖେ ହାସ ।
ମାତୃସ୍ନେହ ପାଇ ବୃଦ୍ଧାକୁ ବାଳକ
କରେ ମାତୃ ସମ୍ବୋଧନ,
ଲଭିଲା ବେନିଙ୍କ ପ୍ରୀତି ବେନିଙ୍କର
ମମତା କ୍ରମେ ବର୍ଦ୍ଧନ ।

ପାଉଲ ଶିଶୁକୁ ସଯତନେ ବୃଦ୍ଧା
ବାଙ୍କିତୀ ସନ୍ତତ ଯୁକ୍ତି,
ମଧୁର ବଚନେ ତାହାର ସେ ଋଣ
ଦେଉଥାଏ ଶିଶୁ ଶୁଝି ।
ଏହିପରି ଭାବେ ତ୍ରିବର୍ଷ ଅତୀତ
ହୋଇଗଲା ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ,
ମୃତ ବାଳକର ଅନୁସନ୍ଧାନାର୍ଥେ
ନ ଆସିଲେ କେହି ତାହୁଁ ।
ସମୟର ଗତି ନିରଙ୍କୁଶା, ସେତୁ
ନ କରେ କାହା ପ୍ରତୀକ୍ଷା,
ତାଲେ ସମଭାବେ ମାନବ ଜୀବନେ
ଘଟାଇ ଦେଉତେ ପରୀକ୍ଷା ।
କତିପୟ ଦିନେ ବୃଦ୍ଧା ଦାରୁଣ ପୀଡ଼ାରେ
ଉଠିବାକୁ ହେଲା ଅକ୍ଷମ,
ଦରିଦ୍ର ପକ୍ଷରେ ରୋଗ ପିଡ଼ା ନିଶ୍ଚେ
ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୁରନ୍ତ ଯମ ।
ନଷ୍ଟିଲା ତାହାକୁ ଇହ ଜୀବନରେ
ଦେଖିବାକୁ ସୁଖ ମୁଖ,
ଦରିଦ୍ରର ଭାଗ୍ୟ ଚିର ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ
ଅଶ୍ରୁ ହିଁ ତାହାର ସୁଖ ।
ପକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟ ଯାର ସଦ୍ୟ ଆୟ ବ୍ୟୟ
ହେଲେ ସେ ପୀଡ଼ାରେ ଘାରି,
ଅଙ୍ଗଭାତ ରୋଗ ପ୍ରାୟ ନିଜ ପେଟ
ତାହାର ହୁଏ ଉପାଗ୍ନି ।
କି ଅତୃପ୍ତ ତୁମ୍ଭେ ଉଦର ଦେବତା
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡଗ୍ରାସୀ ମୂରତି,
ତୁମ୍ଭ ତୋଷିରେ କି ଲେଖି ନାହିଁ ତହିଁ
ବିରକ୍ତି କ୍ଲାନ୍ତି ବିରତି ।
ଅଗ୍ନି ହୋତ୍ରୀ ତୁମ୍ଭେ ଆଜନ୍ମ ମରଣ
ନ ନିଭେ ତୁମ୍ଭର ଅଗ୍ନି,
ତୁମ୍ଭେ ଯାଗଭୁକ୍ତ କନ୍ୟା କ୍ଷୁଧା କ୍ଷୁତ
ତବ ପ୍ରିୟତମା ଭଗ୍ନୀ ।

ଦଣ୍ଡେ ମାତ୍ର ହେଲେ ପୁଜାରେ ବିଳମ୍ବ
ଅସହ୍ୟ ହୁଏ ତୁମ୍ଭର,
ଅବହେଳରେ ତୁମ୍ଭେ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା
ଅନନ୍ତ-ଶିଖ ଗହ୍ୱର ।
ବୃଦ୍ଧାର ପୀଡ଼ାରେ ବାଳକ ଉପରେ
ପଡ଼ିଲା ସଂସାର ଭାର,
ତହୁଁ ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଗ୍ରାମାନ୍ତରେ ଯାଏ
ତାଳେ ବକ୍ଷ ବୋଲି ଭାରି ।
ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ବୁଲି ପଣ୍ୟ ବିକ୍ରୟାନ୍ତେ
ଆନ ବିତାଳିଙ୍କ ସହ,
ଫେରି ଆସେ ଘରେ ବୃଦ୍ଧା ପାଇଁ ଧରି
ଔଷଧ ପଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ।

ଜଗତୀ ଉପରେ ବୀତାସ୍ୱନ ପାଶେ
ବସିଛି ଧନବ ବଧୂ,
ବଦନ-ବିଧୁ ରୁ ଝରି ପଡ଼ୁଅଛି
ତରଳ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ମଧୁ ।
ବେଶଭୂଷା ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ତାହାର
ଅଧିକେ ନାହିଁ ପିପାସା,
ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଯେସନ ଉନ୍ନତ ଆଦର୍ଶ
ଜଗି ମାନବର ଭାଷା ।
ବକ୍ଷର ଭାସ୍ୱତୀ — ମାଳା କୌଶଳ ସଙ୍ଗେ
ମିଶୁଛି ଆନନ ପ୍ରଭା,
ବରଷିଯାଉଛି ସ୍ମିତହାସ୍ୟ ପରେ
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ହାସ୍ୟ ଧାରି ଅବା ।
ଚାହିଁଦେଲା ବାଳା ଗବାକ୍ଷ ପଥରେ
ଦୃଷ୍ଟିରେ ପୀୟୂଷ ବୋଳି,
ଦେଖିଲା ସେ ପୁର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବାଳକ
ଡାକୁଅଛି ତଳେ ବୋଲି ।
ବେଭାଣି ବେତଣ ଅଜ୍ଞାତ ଆନନ୍ଦ
ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା ମନେ,

ହଜାଇ ଅଣିଲ   ଦୀନ ବାଳକେ ସେ
ସେବକୀ ସେଣି ତକ୍ଷଣେ ।
ସ୍ନେହେ ଶିରେ ହସ୍ତ   ବୁଲାଇ ଆଦରେ
ବସାଇ ତାହାକୁ ପାଖେ,
ଅନ୍ନ-ପରିଚୟ   ପଚାରିଲ ପରେ
ସ୍ନେହସିକ୍ତ ମଧୁଭାଷେ ।
କହିଲ ବାଳକ   କମ୍ପିତ ଗାତ୍ର ମୁଁ
ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ମୋ ଘର,
ବାପା ମାତା ଭିନ୍ନ   କେହି ନାହିଁ ମୋର
ସଂସାରେ ସଖା ସୋଦର ।
କାଲିଦିନ ହେଲା   ଜନନୀ ମୋହର
ପଡିଛି ଜରେ ବାଧିକ
ସେଥିହେତୁ ମୁହିଁ   ଅସୁଛି ଏଣିକି
ଏ ଗ୍ରାମକୁ ତୋଳି ବକ୍ଷ ।
ମାତ୍ର ଏ ଉତ୍ତରେ   ଜିଜ୍ଞାସୁ ମାନସ
ନ ଲଭିଲ ପରିତୁଷ୍ଟି,
ଅବିଶ୍ୱାସ ମିଶି   ଭାବନା ନବେଶି
ବାଳକ ବଦନେ ଦୃଷ୍ଟି ।
ଏଭଳି ଫଳ କି   କାନ୍ତାରେ ଫୁଟିବ
ଉଦ୍ୟାନ ବାଟିକା ବିନା,
ସମ୍ଭବେ ଆହା ଏ   କମନୀୟ ରୂପ
ଉତଲୁଟେ ଏତା ସିନା ।
ମତଙ୍ଗଜ ଭିନ୍ନ   ଗଜମୁକ୍ତା କେବେ
ଜନ୍ମେ କି ଶୂକର ଶିରେ,
ପ୍ରବାଳ ମାଣିକ୍ୟ   ସାଗରେ ସୁଲଭ
ମିଳେ ନାହିଁ ସରସୀରେ ।
ଅଙ୍ଗାର ଆକରୁ   ପଦ୍ମରାଗ ମଣି
ସଂଜାତ ବ୍ୟର୍ଥ ପ୍ରତ୍ୟାଶା,
ଅସଭ୍ୟ ତୁଣ୍ଡରେ   ଉଚ୍ଚାରିତ କାହିଁ
ହେବ କା ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ।
ଏହା ଭାଳି ବାଳା   ପୁଣି ପଚାରିଲ
ବାଳକକୁ ପରିଚୟ,

କହିଲ ବାଳୁ ରେ   ସତ କଥା କହ
ନ କର ସଂଶୟ ଭୟ ।
ଅପରିଚିତାର   ଦୃଢ଼ ଅନୁରୋଧେ
ବିରତ ହୋଇ କେତିକୁ,
ବଣିକ କୁମର   ଆତ୍ମ ପରିଚୟ
କହିଲା ଖବର ସବୁ ।
ତହୁଁ ଧନବଧୂ   ପଲ୍ୟଙ୍କରୁ ଉଠି
ହୋଇ ଉଦ୍ଦୀପନା ଭୋଳ,
"ମୋ ଭାଇ, ମୋ ଭାଇ" ବୋଲି ମହାନନ୍ଦେ
ବାଳକକୁ କଲ କୋଳ ।
ବୋଇଲ ସୁକ୍ଷଣେ   ଆସିଥିଲ ଆଜ
ସୌଭାଗ୍ୟ-ଶୁଭ ପ୍ରଭାତ,
କାହା ମୁହଁ ମୁହିଁ   ଚାହିଁ ଥିଲି ଭାଇ
ଲଭିଲି ତୋହ ସାକ୍ଷାତ ।
ସମୁଦ୍ର-ନିମଗ୍ନ   ପଣ୍ୟ-ପୋତ ସ୍ୱତଃ
ଉଠିଅଛି ଭାସି ଆଜ,
ହତାଶ ହୃଦୟେ   ଉଠୁଅଛି ଆହା
ମଧୁର ମୁରଲୀ ବାଜ ।
ବାସ୍ତବ କି ଏହା   କିମ୍ବା ମୁଁ ଦେଖୁଛି
ମୋହନ ସ୍ୱପ୍ନ ଅତୁଳ,
ସ୍ୱପନ ରାଜ୍ୟରେ   ଫୁଟେ କି ଏଭଳି
ରମ୍ୟ ମନଲୁଭା ଫୁଲ ।
ନାହିଁ ନାହିଁ ସ୍ୱପ୍ନ—   ନୁହଁ ଏହା ସତ୍ୟ
ସେହି ଚକ୍ଷୁ ସେହି ନାସା,
ସେହି ମୁଖ-କାନ୍ତି   ସେହି କଳେବର
ସେହି ଦେବଶିଶୁ ଭାଷା ।
ଯାହା ଦୁଃଖ-ସ୍ମୃତି   ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା
ହୋଇଥିଲା ମୋର ଅହା,
ସେହି ମୂର୍ତ୍ତି ଏ ତ   ଯାହା ଲାଗି ପ୍ରାଣ
କରୁଥିଲା ସଦା ହା-ହା ।
ଏତେ ଦିନେ ଶେଷ   ଜୀବନ-କାବ୍ୟର
ବିଷାଦ ସର୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା,

ଅଙ୍କଠାରୁ ହେବ ମଧୁର ଛନ୍ଦରେ
ନବ ସର୍ଗ ଅବତାରଣା ।
ସ୍ମରିଲି ବାଳକେ ଡାକିଲୁ ତୁ ମୋତେ
ଅବଳା ଅଳକ-ରମ୍ଭା,
ତହୁଁ ସେ ବାଳକ ବୀଆଡୋଳା ସ୍ୱରେ
ଡାକିଲା, "କମଳା ଅପା" ।
ସୁପ୍ତ ଶତସ୍କନ୍ଦ ଖରେ ଉଠି ଦେଲି
ଫିଟାଇ ରୁଦ୍ଧାଶ୍ରୁ-ଝର,
ପରସ୍ପର ମୁଖ ଚାହିଁ ଦଣ୍ଡେ ଯାଏ
ହେଲେ ଦୁହେଁ ନିରୁତ୍ତର ।
ଅନନ୍ତର ସ୍ୱସା ଭଣିଲ ଅନ୍ତେ
କମ୍ପିତ ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠେ,
ନିଦ୍ରିତାବସ୍ଥାରେ ଘେନିଗଲେ ତୋତେ
ମାନବ ଦାନବ ଗଣ୍ଡେ ।
ହରାଇଣ ତୋତେ ପିତାମାତା ଦେନି
ଯେ ଦୁଃଖେ ଗଲେ ସନ୍ତାପି,
ସେ ଦୁଃଖ ବର୍ଣ୍ଣିନେ ସାରସ୍ୱତ ଜିହ୍ୱା
ସମର୍ଥ ନୁହେଁ କଦାପି ।
ଦେହ-କଷ୍ଟ-ପୀଡା ହରିଲେ ଗୋପନେ
ଡକେଇତୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ-ଧନ,
ଛଟପଟ ହୋଇ ଦରୁଣେ ଅନ୍ତରେ
କାଳାପେ ଅସ୍ଥି ଯେସନ ।
ଅଥବା ଯେସନ କୁଲମ୍ବୁ ଶାବକେ
ଘେନିଗଲେ କ୍ରୂର ବ୍ୟାଧ,
ଝୁରନ୍ତି ଜନକେ ବିହଙ୍ଗ ବିହଙ୍ଗୀ
ନିରବେ ଗଣି ପ୍ରମାଦ ।
କ୍ଷତ ସ୍ଥଳ ସମ ତାଙ୍କୁ ନ ଶୁଣଇ
କଦାପି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱରେ,
ବାରମ୍ବାର ଭଣି ବାରମ୍ବାର ଫେରି
ଅସନ୍ତି ନୀଡେ ସତ୍ୱରେ ।
ସେସନ ଆମ୍ଭର ଜନକ ଜନନୀ
ଲକ୍ଷଣ ଶୋକ ଜର୍ଜିତ,

କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଘରେ କ୍ଷଣକେ ବାହାରେ
କରୁଥାନ୍ତି ଯାତାୟାତ ।
ଝୁରି ଝୁରି ହେଲେ ମୃତକଳ୍ପ ଦେହ
ବିସର୍ଜି ନିଦ୍ରା ଭୋଜନ,
ଦେଶେ ଦେଶେ ଲୋକ ପେଷି ଖୋଜାଇଲେ
ବ୍ୟୟ କରି ବହୁ ଧନ ।
ମାତ୍ର କେଉଁ ଠାରୁ ନ ପାଇଲେ ତୋତେ
ବୁଲି ବୁଲି ହେଲେ ଶ୍ରାନ୍ତ,
ଏହିପରି ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖେ ହୋଇଗଲା
ଗତ ବର୍ଷ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ।
ବର୍ଷ ବୃଦ୍ଧି ସହ ଶୋକ-ସିନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ
ବଢିଲା ହୋଇ ଉଚ୍ଛୁଳ,
ବୁଢାମଲା ତହୁଁ ବୈରାଗ୍ୟ ବଇଷ୍ଣ—
ବାସନା ହୋଇ ଆକୁଳ ।
ବର୍ଦ୍ଧିତ ଶୋକ କରି ଅବଶେଷେ
ନିଜ ସୀମା ଅତିକ୍ରମ,
ତଳେ ତଳେ ଆଣି ଦେଲା ତାଙ୍କ ମନେ
ବୈରାଗ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ସଂଯମ ।
ତହୁଁ ମୋତେ ଅର୍ପି ସୁପାତ୍ର ହସ୍ତରେ
ପ୍ରଦାନ ସର୍ବ ବିଷୟ,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ମୁକ୍ତି ତୀର୍ଥ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ ଦେଲେ ଏ
ଗ୍ରହଣନ୍ତି ଶେଷାଶ୍ରୟ ।
ଜଣାଇବି ତାଙ୍କୁ ତୋ ସମ୍ବାଦ ଆଜ
ସତ୍ୱରେ ପେଷି ପ୍ରଣିଧି,
ଲଭିବେ ଅସି ସେ ତାଙ୍କ ଅପହୃତ
କୋଟି କୁବେରର ନିଧି ।
ବନ୍ୟ-ନାରୀ କଥା ନ ଭାଳ ତୁ ଜମା
ଭାଗ୍ୟ ତାର ପରିସ୍ଫୁଟ,
ମଣ୍ଡିବ ସେ ଶିରେ ଅମୃତ ସୁତାର
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣର ହେମ-ମୁକୁଟ ।
ସେ ମୁକୁଟେ ହେବ ଜ୍ୟୋତିଧାମ୍ନ ବୃଷ୍ଟି
ଅମୃତର ଆଶୀର୍ବାଦ,

ଅଙ୍କଠାରୁ ମୁହିଁ ଇଷ୍ଟଦେବୀ ଜାଣେ
ପୂଜନ୍ତ ତା ପୂତ ପାଦ ।
ଏହା ଭଣି ଧନୀ— ବଧୂ ଅନୁଜଙ୍କୁ
ଘେନଗଲା କକ୍ଷାନ୍ତରେ,
ପରମ ଆନନ୍ଦେ ବଣିକ ନନ୍ଦନ
ରହିଲା ଭଉଣୀ ଘରେ ।
ଏଣେ ନୀଳାଚଳେ ସୁସମ୍ବାଦ ପାଇ
ସସ୍ତ୍ରୀକ ବଣିକବର,
ଉତ୍କଣ୍ଠା ଆନନ୍ଦ ଆଶଙ୍କାଯୋଗେ ହେଲେ
କଣ୍ଟକିତ କଳେବର ।
ଭାବିଲେ ପ୍ରାନ୍ତର ରହସ୍ୟ ଭେଦନେ
ଶବରୀ ସିନା ଏକା ସେତୁ,
ପ୍ରାନ୍ତର-ମନ୍ଦିର ଦ୍ୱାର ଅବରୁଦ୍ଧ
ଫେଡ଼ି ନ ପାରନ୍ତି କେହୁ ।
ଦେଖୁ ଦେଖୁ ବୁଝି ଲଭିଲା ଉତ୍କଣ୍ଠା
ନ ପାରି ଆଉ ଅପେକ୍ଷି,
ମନ-ଯାନେ ଆସି ବାରମ୍ବାର ଗଲେ
କଳ୍ପ-ନେତ୍ରେ ପୁତ୍ରେ ଦେଖି ।
କେତେ ଦିନ ଅନ୍ତେ ମିଳିଲେ ଆସିଣ
ଜାମାତୃ ଆଳୟେ ବେନି,
ଅସମ୍ଭାଳ ଅଶ୍ରୁ, ଆକୁଳ ନିଃଶ୍ୱାସ—
ସମ୍ଭାଳ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ।
ଆଲିଙ୍ଗି ଆତ୍ମଜେ ଅଭିଷିକ୍ତ କଲେ
ଶୀତଳ ବାରି ନୟନୁଁ,
ନିବାତ ସ୍ନେହର ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ପରଶେ
ପ୍ରେମାଙ୍କିତ ମୁଖ ତନୁ ।
ସୁଷୁପ୍ତ ବତ୍ସଟ ସ୍ନେହ-ତୃଷା ତାଙ୍କ
ଉଠିଲା ପ୍ରଖରେ ଜାଗି,
ବହୁପାରେ ସ୍ନେହ ତ୍ୟାଗୀଙ୍କୁ ଆସକ୍ତ
ଆସକ୍ତଙ୍କୁ ବଇରାଗୀ ।
ପ୍ରାଣ-ମଣି ଲଭେ ଦମ୍ପତି ପିଣ୍ଡରେ
ପଶିଲା ନବ ଜୀବନ,

ବିଷାଦ-ମଳିନ ମୁଖଶ୍ରୀ ତାଙ୍କର
ଦିଶିଲା ହର୍ଷ-ପ୍ରସନ୍ନ ।
ପ୍ରସନ୍ନ ଯେସନ ମେଘମୁକ୍ତ ଦେଖି
ପ୍ରଦୀପ୍ତ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ତାରା,
ଶାରଦ ଗଗନ ସଙ୍ଗେ ଦକ୍ଷିଣାଶା
ମୌକ୍ତିକ ନୀହାର-ହାର ।
ଜନନୀ ପସ୍ତରେ ନମିଲା କମଳା
ସର ପଦେ ପଦ୍ମ ଯଥା,
ପରେ ପିତୃପଦ ଅଶ୍ରୁନୀରେ ଧୋଇ
ଲଗାଇଲା ତହିଁ ମଥା ।
ତନୁଜା ମସ୍ତକେ ହସ୍ତ ନିହି ଦୁହେଁ
ଆଶୀର୍ବାଦି ପୁଣ ପୁଣ,
ବୋଇଲେ ମାଆ ଲୋ ଭୁଲି ନ ପାରୁଁ
କୋଟି ଜନ୍ମେ ତୋର ଗୁଣ ।
ଏ ସମୟେ ଆସି ଜରତୀ ଶବରୀ
ଉପସ୍ଥିତ ତହିଁ ଘରେ,
ପୂର୍ବୁଁ ଆଣି ତାଙ୍କୁ କମଳା ଆଶ୍ରୟେ
ଦେଇଥିଲା ନିଜ ଘରେ ।
ନିରେଖି ତାହାଙ୍କୁ ଦମ୍ପତି ହୃଦୟେ
ଉଠିଲା ଭକ୍ତି ଉଚ୍ଛୁଳି,
ବାରମ୍ବାର ଦୁହେଁ ବୋଳିହେଲେ ଶିରେ
ତାହାର ଚରଣ ଧୂଳି ।
ବୋଇଲେ ମାଆ ଗୋ ପ୍ରତେ ହେଉ ନାହିଁ
ସତେ ତୁ ଶବରସୁତା,
ସ୍ୱୟଂ ଦୟାଦେବୀ କପଟିନୀ ବେଶେ
ହୋଇଅଛୁ ଆବିର୍ଭୂତା ।
ଦେବୀଙ୍କ ଆରାଧ୍ୟା ମହାଦେବୀ ତୁହି
ଅମୃତର ପ୍ରିୟ କନ୍ୟା,
ମଙ୍ଗଳର ମାତା ପୁଣ୍ୟ ମହିମିତା
ତପସ୍ୱିନୀ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟା ।
ଶୁଣି ଦୁହେଁ ଜଣ ପୂଜିଲେ ଆନନ୍ଦ
ସଂସ୍ଥାପି ତୋ ନାମେ ଘଟ,

ଅଥବା ତୋହର   ତଡା ଭସ୍ମ ପରେ
ତୋଳିଲେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମଠ ।
ଏହା ଭାଷି ତାଙ୍କୁ   ତୋଷିଲେ ବସନ୍ତ
ସାଦରେ ପ୍ରେମାଲିଙ୍ଗନେ,
ଧନ୍ୟ ଭୁବନ   ପରିଣତ ହେଲ
ପ୍ରେମାନନ୍ଦ-ବୃନ୍ଦାବନେ ।

ଏ ।ତ୍ରେ କହିବେ ସେ   ବଣିକ ବସାଇ
ତନୟା ତନୟେ ପାଖେ,
ପ୍ରକାଶିଲ ସ୍ୱୀୟ   ମନୋଗତ ଭାବ
ସଧୀରେ ମଧୁର ଭାଷେ ।
କୋଳାହଳପୂର୍ଣ୍ଣ   ସଂସାରେ ଆମ୍ଭର
ମନ ଆଉ ଲାଗୁ ନାହିଁ,
ସଦା ଏ ଭାବନା   ତତ୍ତ୍ୱ ଆକାଙ୍କ୍ଷାରୁ
ରହିବୁଁ ଉପର ଛାଡ଼ି ।
ବାସନା-ନାଗୁଣୀ   ସମ୍ମୋହନ ମନ୍ତ୍ରି
ବଡ଼ ଲୋଭନୀୟ ଭବେ,
ତାହାର ମୋହରେ   ପଡ଼ି ପରିବାର
ହସନ୍ତି ବୃଥା ମାନବେ ।
ଇଚ୍ଛା-ନଦୀ ଆମ୍ଭ   ଭବ-ଶୈଳ ଭେଦି
ଧାଏଁ ମୁକ୍ତି-ସିନ୍ଧୁ ମୁଖେ,
ପ୍ରେୟ ଭୂମି ଭେଦି   ଶ୍ରେୟ ଭୂମି ପରେ
ବହିବୁଁ ଏବେ ସୁଖେ ।
ବିଶ୍ୱ ଉଦ୍ୟାନରେ   ଅଛୁ ଜୀବ-ଯାତ୍ରୀ
ତବ ମହୋତ୍ସବମୟ,
ସେ ସଙ୍ଗୀର ପୁଣି   ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଶୁଣି
ହେଉଛୁ ଚଞ୍ଚଳ ଅଥୟ ।
ପୁଣ୍ୟଶ୍ରମେ ଆଉ   ଭଣ୍ଡ ଭାଗବତ
ପଢ଼ିବାକୁ ନାହିଁ ଇଚ୍ଛା,
ପ୍ରାଣେ ମନେ ହୃଦେ   ଦଂଶୁଅଛି ସଦା
କୃଷ୍ଣ ଅନୁଭାଗ-ବାଞ୍ଛା ।

ତେଣୁ ସଂସାର   ଫେରିବାକୁ ପୁଣି
ଲାଗୁଅଛି ହୃଦେ ବ୍ୟଥା,
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ନଷ୍ଟୀବନ   ପୁନଶ୍ଚ ତୋଳିବା
ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୀଭତ୍ସ କଥା ।
ଫେରିଥିଲେ ଯେବେ   ସଂସାରେ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ
ଫେରସିବୁଁ ତାଙ୍କ ବଳ,
ସେହି ଏବା ଆମ୍ଭ   ପ୍ରାଣର ଠାକୁର
ସେ ଏବା ଅନ୍ତିମ ଗତି ।
ତନୟାକୁ ସମ୍ବୋଧି   କହିଲ, "ମାଆ ଲୋ
ଲାଗିଲି ତୋତେ ତୋ ଭ୍ରାତା,
ଆମ୍ଭ ଅଭାବରେ   ତୁହି ତାର ସାହା
ତୁହି ତାର ପିତାମାତା ।"
ଭାଷିଲି କମଳା,   'ତବ ଆଜ୍ଞା ପିତଃ
ମୋହ ପକ୍ଷେ ଆଶୀର୍ବାଦ,
ପ୍ରାଣପଣେ ତାହା   ପାଳିବ ବହୁଲୁ
ତୁମ୍ଭ ତୁମ୍ଭ ପୁଣ୍ୟପାଦ ।
ଯାଅ ଧନ୍ୟ ତେଜି   ପରମାର୍ଥ ଧାମେ
ଧାଇଁବ ତୁମ୍ଭର ମନ,
ତାହାର ଶବଦ   ଚପଳତ ଦିଶେ
ଫେଣ୍ଟୁଇବ ବାୟୁ ଗତି ।
କଳାଶସ୍ତ୍ରଗାମୀ   ଉଷାର୍ ଦୁର୍ଯୀକ୍ଷ
ଗତି ନ ରୋଧିବ କଏ,
ଭ୍ରମର ମାତଙ୍ଗେ   ବାନ୍ଧି ଦେ ପାରିବ
ଉର୍ଣ୍ଣନାଭ ସୂତାଖିଏ ।
ଯାଅ ଦେବ ସୁଖେ,   ଦୁଃଖିନୀ ତନୟାକୁ
ରଖିଥିବ ସଦା ମନେ,
ଜନ୍ମେ ଜନ୍ମେ ମୁହିଁ   ତବ ପଦେ ରଣୀ
ବନ୍ଦୀ ତବ ଚରଣେ ।
ନ ଦେଖିବ ତୁମ୍ଭ   ଦେବଙ୍କ ପାଶ୍ୱରେ
ଆଉର ଗୋଟିଏ କଥା,
କ୍ଷମାପାତ୍ରୀ ଜାଣେ   ନିଜ ଗୁଣେ ଜନେ
କ୍ଷମିବ ମୋ ଅପରାଧୀତା ।

ସର୍ବସ୍ୱ ସମର୍ପି   ତୁମ୍ଭେମାନେ ମୋତେ
ହୋଇଥିଲ ତୀର୍ଥବାସୀ,
ଧର୍ମତଃ ନ୍ୟାୟତଃ   ସେ ଶବର ପିତା
ଥାଇ ମୋର ଅଧିକାରୀ ।
ତାହାର ସମ୍ପତ୍ତି   ଏବେ ଯେଣି ତାକୁ
କରନ୍ତୁ ସ୍ୱତ୍ୱପ୍ରଦାନ,
ତାହା ଛଡ଼ା କୋଟି   ସମ୍ପଦ ମୋ ନେତ୍ରେ
ବିଶେଷ ନାହିଁ ମୂଲ୍ୟବାନ ।
ସେହି ତ ମୋହର   ପ୍ରାଣ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମଣି
ଲବେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଏକ,
ଏହା ଭାଷି ଆଣି   ଦେଲି ଭ୍ରାତୃକରେ
ସ୍ୱଦାନ-ପ୍ରମାଣ-ଲେଖ । *
ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ   ନିରେଖି ଦମ୍ପତି
ରହିଲେ ହୋଇ ଚାଟକା,
ଭାବିଲେ ଅହୋ କି   ଦେବଦୃଶ୍ୟ ଆଜ
ହେଲା ନେତ୍ରପଥେ ଅଙ୍କା ।

ବୋଇଲେ ମାଆ ତୁ   ନୋହୁଁ ତ ମାନବୀ
ସାକ୍ଷାତ ଦେବୀ-ପ୍ରତିମା,
ନାରୀପ୍ରାଣେ ତୋର   ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ସିନା
ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁ ଦେବୀ ମହିମା ।
ଅଭାଜନ ଆମ୍ଭେ   ଧନ୍ୟ ହୋଇଲୁ
ତୋହ ମାତାପିତା ହେଲୁ,
ସତେ ତୁ ମାଆ ଲୋ   ଗୁଣେ ବାନ୍ଧିଲୁଣି
ଭବ-ପାରାବାରେ ସେତୁ ।
କରନ୍ତୁଁ କଲ୍ୟାଣ   ହୁଅ ଆୟୁଷ୍ମତୀ—
ନିଶ୍ଚିତ ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ
ନିର୍ବିଘ୍ନ ହେଉ ତୋ   ଜୀବନ-ସରଣୀ
ଧର୍ମପଥେ ରହୁ ମତି ।
ମାତୃପ୍ରାୟ ସେବ   ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ନିତ
ରତ ଥିବୁ ତାର ସୁଖେ,
ଏହା କହି ବୃଦ୍ଧେ   ଯୋଜଣ ଉଠାନ୍ତୁ
ଗମିଲେ ନୀଳାଦ୍ରି ମୁଖେ ।

* ଦଲିଲ

ପ୍ରଥମ ଚିତ୍ର

ପବିତ୍ର ଉତ୍କଳେ   ନୀଳାଚଳ ଧାମ
ନଗରୀ ମହୋତ୍ସବମୟୀ,
ବୈଚିତ୍ର୍ୟର ସ୍ୱର୍ଗ   ଶାନ୍ତିର ବୈକୁଣ୍ଠ
ଭକ୍ତର ଚରମାଶ୍ରୟୀ ।
ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱନାଥ,   ବିଶ୍ୱପ୍ରାଣୋତ୍ତମ
ନିଖିଳ ବିଶ୍ୱର ଭୂପ
ବିଜେ ତହିଁ, ନିଜ   ଲୀଳାରେ ଉଲ୍ଲାସି
ଧରି ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ରୂପ ।
ନିଜ ଗୌରବରେ   ନିଜେ ନମ୍ର ହୋଇ
ମହାସିନ୍ଧୁ, ଇନ୍ଦୁପିତା,
ଉଲ୍ଲାସ ପ୍ରେମରେ   ଢଳ ଢଳ ହୋଇ
ପଢେ ଯାହା ସ୍ତୁତିଗୀତା ।
ସେତେ ତହିଁ ବଡ଼—   ଦେଉଳ, ନିଖିଳ—
ଧର୍ମର ମହାମନ୍ଦିର,
ନଗରୀ ତାହା ଦେବେ   ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରି
ଲଗାନ୍ତି ତା ଅଙ୍ଗେ ଶିର ।
ଦେବ ମହିମାରେ   ମହିମିତ କ୍ଷେତ୍ର
ନାହିଁ ତୀର୍ଥ ତାହା ତୁଲେ,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଦେଖି ଛାର   ବିଶ୍ୱଶୀର୍ଷ ସ୍ୱର୍ଗ
ଲୁହାରେ ତା ପଦମୂଳେ ।
ଉତ୍ସବ-ମୁଖର   ସେ କ୍ଷେତ୍ରଃ ନଗରେ
ଲାଗିଛି ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା
ଜାଗରିତ ହୃଦେ   ଆମୋଦ ଆହ୍ଲାଦ
ଭରିଅଛି ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରା ।
ଲାଗିଛି ଆକାଶେ   ନବଘନୋତ୍ସବ
ସ୍ୱଭାବେ ଆଷାଢ଼ ମାସ,
ବର୍ଷାଧାର ସହ   ବରଷି ଯାଉଛି
ଉଲ୍ଲାସ ପରେ ଉଲ୍ଲାସ ।
ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ଆଜ   ଜନ ପାରାବାରେ
ହୋଇଅଛି ପରିଣତ,
ଯେଣେ ଦେଖ ତେଣେ   ନରଶିର-ଊର୍ମି
ଖେଳୁଅଛି ଇତସ୍ତତଃ ।
ଭେଦି ସେ ଜନତା   ଧୀରେ ଗୌଣେ ଖରେ
ଚାଲୁଅଛି ରଥ ତିନି,
ନବରତ୍ନଖଚୀ   ସଚଳ ଦେଉଳ
ସୁଷମା ଯାଏ ସେ ଜିଣି ।
ରଥ ପରେ ବିଜେ   ବିଶ୍ୱ ଅଧି-ପତି
ଧରି କମନୀୟ ବେଶ,
ରୂପକ ଛଳରେ   ରଚୁଛନ୍ତି ମୌନେ
ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉପଦେଶ ।
ହେର ତାଙ୍କୁ ପାପୀ   ବିନା ସାଧନାରେ
ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହେବ ପାର,
ମହିମା-ସାଗରେ   ଅଦ୍ଭୁତ ରସ ଏ
ବିଭାବନା ଅଳଙ୍କାର ।
ରଥଚୂଳେ ଶୋହେ   ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭ ତ ସେ
କିରଣ ଚୂର୍ଣ୍ଣରେ ମତା,
ସିନ୍ଧୁ-ବୀଚି-ଚୁମ୍ବୀ—   ବାତେ ଉଡୁଅଛି
ପତିତ ପାବନ ଧ୍ୱଜା ।
ଆଗେ ବଳଭଦ୍ର   ପଛେ ଜଗନ୍ନାଥ
ସୁଭଦ୍ରା-ରଥ ମଧ୍ୟରେ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବେତ୍ର ହସ୍ତ   ଖୁଣ୍ଟିଆ ଡାକୁଛି
ମଣିମା ମଣିମା ସ୍ୱରେ ।
ସେ ସ୍ୱରେ ମିଶୁଛି   ଭକ୍ତକଣ୍ଠୋଦ୍ଭୂତ
ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଧ୍ୱନି,
ସେ ମହା ଶବଦେ   ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ କମ୍ପି
ଉଠୁଛି ନଭ ଅବନୀ ।
ଉଠେ ପୁଣି ବହୁ   ବାଦ୍ୟର ଚହଳ
ନ ଭଳ ଶୁଭେ ବଚନ,
ପ୍ରାଣର ସମ୍ବାଦ   ପାଇ ତହିଁ ଭକ୍ତ
ମଣେ ମୁକ୍ତିସ୍ୱତ୍ତ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ।

ମହିମାମୟଙ୍କ ମହିମାର ଲୀଳା
ହେରି ସେ ହୁଏ ଉଦାସୀ,
ଉତ୍ସବ-ଯଜ୍ଞରେ ମୁଁ ହେଲୁ ବଳି ଦେଇ
ପ୍ରେମାଶ୍ରୁରେ ଯାଏ ଭାସି ।
ପରମାର୍ଥ ପ୍ରେମ ତରଙ୍ଗିଣୀ ତହିଁ
ବହୁଛି ହୋଇ ଉଚ୍ଛୁଳ,
ଶରଧା ବାଲିରେ ବୋଳା ପ୍ରେମ-ସୁଧା
ଅନାଳ ପ୍ରେମସଙ୍କୁଳ ।
ନଗର ବେଷ୍ଟନେ ଚନ୍ଦାପେ ବେଢ଼ି
ଚାଲିଛି ମହାଜନତା,
ବେଢ଼ିଥାଏ ସଦା ମାନସେ କାମନା
ଦାନକୁ ଯାଚଞ୍ଜା ଯଥା ।
ଭକ୍ତିର ପୀୟୂଷ ପ୍ରେମର ପୀୟୂଷ
ଭାବର ପୀୟୂଷ ବହି,
ତ୍ରିପୀୟୂଷ ମିଶି ପୀୟୂଷର ପୁଣ୍ୟ—
ପ୍ରୟାଗ ସୃଜଛି ତହିଁ ।
ଚଉ ପାଖେ କେତେ ଯାତ୍ରୀ ଅଗଣନ
ଲାଗିଅଛି ନିରନ୍ତର,
ଚାଲିଛନ୍ତି ମଧ୍ୟେ ମହା ଅଭିନେତା
ଭକ୍ତ-ହୃଦ-ପ୍ରକୋଷ୍ଠର ।
ଲୀଳାମୟଙ୍କର ଲୀଳା ମହୋତ୍ସବ
ଦେଖୁଛି ବଡ଼ଦେଉଳ,
ଦେଖୁଛନ୍ତି ହର୍ଷେ ଜଗତୀ ଉପରେ
ବସି ସୁରଙ୍ଗନାକୁଳ ।
ମେଘ-ବିମାନରେ ବସି ସୁରଙ୍ଗନା
ଦେଖନ୍ତି ମହାଗଗନୁଁ,
ଦେଖିଅଛି ଶୂନ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ * କମ୍ପାଇ
ଚାଞ୍ଚଳ ଲମ୍ବନ ତନୁ ।
ଛଡ଼ାଇ ଅଣିଛି ତ୍ରିଦିବ ମହିମା
ନୀଳାଚଳ ନନ୍ଦବନେ,
ତେଣୁ ଆଜ ସ୍ୱର୍ଗ ତାହେ ଅପମାନେ
ବୃଷ୍ଟି ବାରିଧାର ଛଳେ ।

ଯଥାସ୍ଥାନେ ପ୍ରଭୁ ରଥୁଁ ଅବତରି
ଚଳେ ହୋଇ ଧୀରେ ଧୀରେ,
ମିଳିଲେ ମୁଦିତ ଭ୍ରାତା ଭଗ୍ନୀ ସହ
ମାଉସୀ ଦେବୀ ମନ୍ଦିରେ ।
କେଉଁ ରହସ୍ୟ ଏ ହେ ରହସ୍ୟମୟ
ବିଶ୍ୱ-ତପୋବନ ଋଷି,
ହେ ସ୍ୱୟମ୍ଭୁ ଅଜ ତୁମ୍ଭର କି ପୁଣି
ଅଛନ୍ତି ମାଆ ମାଉସୀ ।
ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମ ପିତାମାତା ତୁମ୍ଭେ
ନିଖିଳ ସୃଷ୍ଟି କରତା,
କେଉଁ ଭାଗ୍ୟବତୀ ମାଉସୀ ତୁମ୍ଭର
ଏ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ କଥା ।
ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭ ପିତା ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭ ମାତା
ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭ ପରିଜନ,
ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭ ସ୍ରଷ୍ଟା ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭ ସୃଷ୍ଟ
ତୁମ୍ଭେ ହିଁ ତୁମ୍ଭ ନନ୍ଦନ ।
କାହିଁ ଯାର ଜନ୍ମ ତାର ପିତାମାତା
ଅସମ୍ଭବୁ ଅସମ୍ଭବ,
ଅବେଦଗୋଚର ମହିମା ତୁମ୍ଭର
ବୁଝିବ କଦା ମାନବ ।
ନବମ ଦିବସେ ବାହୁଡ଼ ଅଚ୍ୟୁତ
ଭଗିନୀ ଭ୍ରାତା ସହିତେ,
ବିଜେ ହେଲେ ଆସି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର କୋଳେ
ନବରତ୍ନ ସିଂହାସନେ ।
ସାଙ୍ଗ ହେଲା ଯାତ୍ରା ଗୃହେ ଫେରିବାକୁ
ଉତ୍କଣ୍ଠି ଦେଶବାସୀ,
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଲାଗିଲା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ
ବିଭୀଷଣ ମହାମାରୀ ।
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ରୋଗ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇ
ବ୍ୟାପିଗଲା ସାହି ସାହି,
ସମସ୍ତ ନଗରେ ରୋଗିହୀନ ଗୃହ
ଗୋଟିଏ ରହିଲା ନାହିଁ ।

* ବକୁଳ

ଉତ୍ସବ ଆନନ୍ଦେ ହସୁଥିଲା ମୁଖ
ମଳିନ ଏବେ ତା'ମୁଖ,
ଦିବସ ପଛରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ପ୍ରାୟ ସୁଖ
ପଛେ ଛୁଟଥାଏ ଦୁଃଖ ।
ମୃତ ମୁମୂର୍ଷୁରେ ପୂରି ରହିଅଛି
ବାଟ ଘାଟ ତରୁମୂଳ,
ସ୍ୱରଭଙ୍ଗ କଣ୍ଠେ ଜଳ ଜଳ କହି
ହେଉଛି ରୋଗୀ ଆକୁଳ ।
ଶାନ୍ତିଦାୟୀ ମୂର୍ଚ୍ଛା ଅନୁଗ୍ରହେ କେହି
ଭୁଲିଛି ଉତ୍କଟ ପିପାସା,
କହୁଛି ତାହାର କୋଟରଗତ ନେତ୍ର
ଅବାକ କାତର ଭାଷା ।
ମୃତ୍ୟୁ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ କମ୍ପି କମ୍ପି କେହି
ତେଜୁଛି ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ,
କେହି ବା କ୍ଷେତରେ ଉପାଡୁଛି ବକ୍ଷ
ଜୀବନେ ହୋଇ ହତାଶ ।
କିଏ ବା କାହାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ
ସର୍ବେ ସମଦଶାପନ୍ନ,
ଏକ ସମୟରେ ଏକ ବିପଦରେ
ସମସ୍ତେ ଆହା ବିପନ୍ନ ।
ଦେବପଦପୂତ ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର ଏବେ
ହୋଇଅଛି ଶବଗ୍ରାମ,
ଶବାହାରୀଙ୍କର ଲାଗିଅଛି ତହିଁ
ବିପୁଳ ଭୋଜ ସଂଗ୍ରାମ ।
ହାୟ କି ଅସାର ମାନବ ଶରୀର
ଚିର ବିପଦର ଖଣି,
ଜୀବନେ ମରଣେ ଲୋଭୀ ତାର ସଦା
ଲାଗିଅଛି ଟଣାଟଣି ।
ଜୀବନ୍ତେ ତାହାକୁ ଓଟାରି ଖାଆନ୍ତି
ଷଡ଼ରିପୁ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟ,
ଜୀବନାନ୍ତେ କିବା ଶ୍ୱାନ ଟାଣି ଛୁଣ୍ଡେ
ମଣି ଉପାଦେୟ ଖାଦ୍ୟ ।

ଶବସେବୀଙ୍କର କ୍ରୋଧ ଆନନ୍ଦର
ଲାଗିଛି ମହା ଉତ୍ସବ,
ଶବ ଖାଇ ଖାଇ ଅତିଗ୍ରାସ ହେତୁ
ନଷ୍ଟ ହେଉଛନ୍ତି ଶବ ।
କୋଟି ବିଭୀଷିକା ନାଚୁଛି ଭୈରବେ
ଶ୍ମଶାନରେ ଅହରହ,
ତାଳ ଦେଉଅଛି ମହୋଦଧି ବଜାଇ
ଭୈରବ କଣ୍ଠ-ପଟହ ।
ସେ ବିଭୀଷିକାକୁ କରୁଛି ପୃଥୁଳ
ଭୈରବେ ଗର୍ଜି ରୋମାୟୁ,
ବହୁଅଛି ତହିଁ ଭୈରବେ ସତତ
ବିଭୀଷିକାମିଶା ବାୟୁ ।
ଜଳେ ଠାବେ ଠାବେ ଚିତାସ୍ତୂପ ଟେକି
ପ୍ରବଳେ ଶିଖାପଟଳ,
ବିଭୀଷିକାର ସେ ଅନଳ ରସନା
ହେଉଅଛି ହଳାହଳ ।
ଶିବ ଧ୍ୱଂସପ୍ରିୟ ଶ୍ମଶାନ ବାଳକା
କରୁଛନ୍ତି ଧ୍ୱଂସ-ଯାଗ,
ଶେଷଦିନେ ଆସି ହେଉଛି ମାନବ
ସେ ଯାଗର ମେଧ୍ୟ ଭାଗ ।
ସେହି ଯଜ୍ଞାନଳେ ଚିରଦିନ ପାଇଁ
ମିଳାଇ ଯାଉଛି ଆହା,
ମିଳାଇ ଯାଉଛି ତାହା ସଙ୍ଗେ ତାର
ଭବ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ହା-ହା ।
ବାହ୍ୟ ମନୋହର— ଏ ସଂସାର ସିନା
ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଅନ୍ଧକୂପ,
ସୁଖ ବୋଲି ଯାହା ଅନୁଭୂତ ତାହା
ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଉପରୂପ ।
ସୁଖ ଛଳେ ସର୍ବେ ମୁଣ୍ଡାଇ ଅଛନ୍ତି
ଯନ୍ତ୍ରଣାର ମହାଭାର
ସାର ବୋଲି ଯାକୁ ବୋଲନ୍ତି ମାନବେ
ସାର ନୁହେଁ ତାହା ଛାର ।

ସୁକମ୍ବୁ କଣ୍ଠରେ ମଣିରୂପେ ଯାହା
ଦିଶୁଥାଏ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ମଣି ନୁହେଁ ତାହା, ମର୍ମଦାହକାରୀ
ଯନ୍ତ୍ରଣାର ତୀବ୍ରାନଳ ।
ମଧୁର,—ଚୋରକା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାନ୍ତି ଶୋଭା
ମାନ ସ୍ୱାକୁ ମହାଶକ୍ତି,
ବକ୍ର-ବଙ୍କିଗର୍ଭେ ସୌଦାମିନୀ କିରଣେ
ଶୋଭାମୃତେ ଅଭିଷିକ୍ତ ।
ହେଉ ମହୋଜ୍ଜ୍ୱଳ କୋହିନୂର ପଛେ
ହେଉ ଯେତେ ମୂଲ୍ୟବାନ,
ବିଶ୍ଲେଷି ଦେଖିଲେ ପ୍ରସ୍ତର ବ୍ୟତୀତ
ନୁହେଁ ତାହା କିଛି ଆନ ।

ବାସର ଶୈଶବେ ସିନ୍ଧୁସ୍ନାନ ସାରି
ତରୁଣ ଏକ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ,
ଅକ୍ଷମାଳା ଜପି ଜପି ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାରେ
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଆସି ।
ତପ୍ତ ତାମ୍ରକାନ୍ତି ସୁଡୌଲ ଶରୀରେ
ବେଷ୍ଟିତ ଗୈରିକ ମଠା,
ମୁକୁଟ ଭଙ୍ଗୀରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଅଛି
ମସ୍ତକେ ପିଙ୍ଗଳ ଜଟା ।
ସୁବିଶାଳ ବକ୍ଷ ମହାଭାବର ତ
ପ୍ରଶସ୍ତ ବିଳାସ କ୍ଷେତ୍ର,
ମହିମାର ଜ୍ୟୋତିଃ ପ୍ରକାଶି ଅମୃତ—
ଭାଷା ବଖାଣୁଛି ନେତ୍ର ।
ପ୍ରଶାନ୍ତ ପାବନ ବଦନେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ
ସାଫଲ୍ୟର ପୁଣ୍ୟପ୍ରଭା,
ଲଲାଟେ ନିବସି ଔଦାର୍ଯ୍ୟ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ
ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଚିତ୍ରରେଖା ଅବା ।
ସତ୍ୟ ସନ୍ଧିମର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକେ
ଦିଶେ ଦେହ ଦୀପ୍ତିମାନ,

ନରଦେହୀ ସେହୁ ମାତ୍ର ତାହାଙ୍କର
ପ୍ରାଣ ଯେହ୍ନେ ଦେବପ୍ରାଣ ।
ଦେଖିଲେ ତାପସ ପଥ ବେନପାର୍ଶ୍ୱ
ହୋଇଅଛି ଶବାରଣ୍ୟ,
ଧରିଛି ଶ୍ମଶାନ ସଂହାର ମୂରତି
ବିକଟ ବର୍ତ୍ତୀ ଜଘନ୍ୟ ।
ଶବମେଳେ ଏକ ଜୀବିତ ସବତ
ପଡ଼ିଅଛି ଅଣାଯତ୍ନେ,
ଲୋତକ ସଜଳ ନୟନ ତାହାର
ମାଗୁଛି ଆଶ୍ରା ଆରତେ ।
ରୋଗ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଅର୍ଦ୍ଧ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ସେ
ତୃଷ୍ଣାରୁ ନାହିଁ ତୁଣ୍ଡ କଥା,
ମୁଖ ଚଉପାଶେ ମାଛି ବୁଲୁଅଛି
ସକରୁଣ ବ୍ୟାକୁଳତା ।
ପଡ଼ନ୍ତେ ଦଇବେ ଦୃଷ୍ଟି ତାହା ପ୍ରତ
ହେଲେ ଯତି ଅସ୍ଥିର,
ଅଲକ୍ଷିତେ ହୃଦୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା
ତରଳ ଦୟାର ଧାର ।
ଧାଇଁ ଯାଇ ତହୁଁ ତୋଳି ଧରି ତାକୁ
କୋଳ କଲେ ସ୍ନେହଭୋଳେ,
ସୁସ୍ତକୁ ସ୍ୱପଳ ଧରେ ଯାଇ ଯେତେ
ବଳେ ବଳେ ତୋଳି ତୋଳେ ।
ଲୋଭନୀୟ ଧନ ଶୁଶ୍ରୂସେବାରେ ଯେ
କରୁଛି ପ୍ରାଣ ଉତ୍ସର୍ଗ,
ରୋଗିସେବା-ସ୍ୱର୍ଗ ପାଇଲେ ତଦାତ
ନ ଖୋଜେ ସେ ଅନ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗ ।
ଓହ୍ଲାଇ ଆଣନ୍ତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ତ୍ରିଦିବ
ସ୍ୱଗୁଣେ ମହାପୁରୁଷେ,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ଆବର ଉଠାଇ ପାରନ୍ତି
ଜ୍ୟୋତିସ୍ୱର୍ଗେ ନରକ୍ଲେଶେ ।
ଗ୍ରୀଷ୍ମ-ଦଗ୍ଧ ଦ୍ରୁମେ ବର୍ଷା ଋତୁ ପ୍ରାୟ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ତାକୁ କରି ଦେବା,

ପିକଯୋଗବନେ ଶଯ୍ୟାରେ ତାହାର
କଲେକ ସଞ୍ଚାର ଚେତା ।
ଅର୍ଦ୍ଧ ବସନରେ ପୋଛୁଦେଲେ ଦେହ
ପୋଛୁଦେଲେ ନେତ୍ର ଲୁହ,
ମନେକଲେ ତାହା ସୁଖ-ସର ଶୁକ୍ତୀ
କରନ୍ତି ଏ ସତେ ସ୍ନେହ ।
ଥିଲ ଏ ତାହାର ଭାବ-ଭଣ୍ଡାରର
କୌସ୍ତୁଭମ ମହାମଣି,
ଏହା ଲାଗି କେତେ ମଣୁଥିବେ ହାୟ
ମସ୍ତକେ ଘାତ ଅଶନି ।
ତାଙ୍କର ସୁବଦ ତାପସ-ବଦନେ
ନ ପାରିଲ କହି କଥା,
ମୌନ ଦୀନ ନେତ୍ରେ ପ୍ରକାଶିଲ ବହୁ
ଅନ୍ତରର କୃତଜ୍ଞତା ।
ତହୁଁ ସେ ତାପସ ମୀଳିତ ସ୍ୱରରେ
ଘେନଯାଇ ନିଜାଶ୍ରମେ,
ପ୍ରାଣପଣ ଯତ୍ନ ଚିକିତ୍ସାରେ ସୁସ୍ଥ
କଲେ ତାଙ୍କୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ।
କତିଦିନେ ପ୍ରେମୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଲଭି
ଉଠିଲ ଜାଗି ଆଶାରେ,
ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପ୍ରସାଦୁଁ ଶ୍ମଶାନୁଁ ପୁଣି ସେ
ଆସିଲ ଫେରି ସଂସାରେ ।
ପ୍ରେମୀ ସେବାରେ ଯେ ଯତ୍ନ କରେ ଅଛୁ
ମଣି ତା ଇଷ୍ଟଦେବତା,
ଅର୍ପନ୍ତି ତାହାର ସୁଶେଷ୍ୟକୁ ଭାଲେ
ଦେବତାଏ ଜୟଟିକା ।
ଅସ୍ଥ-ପରିଚୟ ପୁଛନ୍ତେ ତାପସ
କହିଲ ଯୁବା ପ୍ରକାଶି,
ଅତୀତର ସ୍ମୃତି ବର୍ତ୍ତମାନ-ସୁଖେ
ଲୁପ୍ତ ହୋଇଗଲ ଆସି ।
କହିଲ ସୁବଦ ସଜଳ ନୟନେ
ଆଶା-ସ୍ରୋତୀ ଅନ୍ଧ ଥାଇ,

ଶୁଣ୍ଡିଚା ଉତ୍ସବେ ପଣ୍ୟ ବିକ୍ରୟାର୍ଥେ
ଆସିଥିଲୁଁ କ୍ଷେତ୍ରୋଦର ।
ସାଙ୍ଗ ହେଲ ଯାତ୍ରା କରୁଥିଲୁ ହେଳ
ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ,
ଏମନ୍ତ ସମୟେ କଲ ମୋତେ ଆସି
ମହାମାରୀ ଆକ୍ରମଣ ।
ଦେଖି ଆକସ୍ମିକ ବିପଦ ମୋହର
ଅଗ୍ରଜ ହେଲେ କାତର,
ଦୁଃଖ ଭୟ ଚିନ୍ତା ଶୋକ ହେଁ ତାଙ୍କର
ମଣ୍ଟିଲେ ହୃଦ-ସାଗର ।
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ରୋଗ ପ୍ରବଳେ ମୋ ପ୍ରାଣେ
ପ୍ରକାଶିଲ ପରାକ୍ରମ,
ଦାରୁଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହି ନ ପାରି ମୁଁ
ହେଲି ଶେଷେ ଅସାସ୍ତୁମ
ତହୁଁ ପରେ ଆଉ ଜାଣେ ନାହିଁ କିଛି
ଥିଲି ଯେଣୁ ମୂର୍ଚ୍ଛା ଘୋରେ,
ଛୁଟିଯାନ୍ତେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ଦେଖିଲି ଶ୍ମଶାନେ
ଶୋଇଅଛି ତୁମ୍ଭ କୋଳେ ।
ଚିହ୍ନିବି କେସନେ ପାପ ନେତ୍ରେ ତୁମ୍ଭେ
କେବଣ ମହାପୁରୁଷ,
ଅବା ଦେଉଁ କ୍ଷେତ୍ର ସ୍ୱର୍ଗ କ୍ଷେତ୍ର ଦେବ
ପ୍ରଦାନ ମୃତେ ଆୟୁଷ ।
ବିଶ୍ୱର କଲ୍ୟାଣ କାମୀ ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରଭୁ
ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ,
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ-ପରାର୍ଥ- ପରତା ତୁମ୍ଭର
ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟପ୍ରିୟ ।
କୃପା କରି ମୋତେ ସୁବର୍ଜିଲ ଦାନ
କଲ ହେ କୃପା-ଅମ୍ଭୋଧି,
କୋଟି ଜନ୍ମେ ତୁମ୍ଭ ମହାଋଣ ମୁହିଁ
ନ ପାରିବି ପରିଶୋଧି ।
କିସ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇବି ପ୍ରଭୋ
କି ଅଛି ଦାତା ସେବକ,

ବିଶେଷେ ତୁମ୍ଭର ବାତ୍ସଲ୍ୟ ଯାଇଛି
କୃତଜ୍ଞତା ସୀମା ବଳି ।
ଅନ୍ତରର ଭାବ ତୁଅନ୍ତା ଯଦ୍ୟପି
ରୂପବନ୍ତ ବାକ୍ୟବନ୍ତ,
ତେବେ ତାହା କଥା କହି ପାରନ୍ତା ସେ
ମାତ୍ର ମୁଁ ଜଡ଼-ଭରତ ।
ଜନ୍ମେ ଜନ୍ମେ ତୁମ୍ଭେ ହେବ ମୋର ପ୍ରଭୁ
ହେବି ମୁଁ ଭୃତ୍ୟ ତୋହର,
ଏହି ଆଶା ମୋର, ଦେହେ ମନେ ପ୍ରାଣେ
ସେବିବି ତବ ପୟର ।
ଭାଷିଲେ ତାପସ ନ ବାନ୍ଧ ରେ ବତ୍ସ
ମୋର ଏ ବୃଥା ପ୍ରଶଂସା,
ସର୍ବ-ଶିବଦାତା ଏକା ସିନା ହରି
ଅନନ୍ତ-ବିଶ୍ୱ ଭରସା ।
ନିବସନ୍ତି ସେହି ନିଖିଳ ଜଗତେ
ପ୍ରତି ପ୍ରାଣେ ପ୍ରତି କାର୍ଯ୍ୟେ,
ତାଙ୍କ ବ୍ୟତିରେକେ କରି ନ ପାରନ୍ତି
କେହି କିଛି ତାଙ୍କ ସ୍ୱୈର୍ଯ୍ୟେ ।
ସେହି ନିଜେ କର୍ତ୍ତା ସେହି ନିଜେ କର୍ମ
ସେହି କର୍ମ ଫଳଦାତା,
ସେହି ଫଳ ଭୋକ୍ତା, ବିଧାନ, ବିଧାତା
ସେହି ତ୍ରାଣ ସୃଷ୍ଟି ହର୍ତ୍ତା ।
ପ୍ରପନ୍ନବତ୍ସଳ ୧ ପ୍ରଭୁ ସେ ବିଶ୍ୱେଶ
ବିଶ୍ୱ ତାଙ୍କ ପଦାଶ୍ରିତ,
କରନ୍ତୁ କଲ୍ୟାଣ ତାଙ୍କ ପଦେ ବତ୍ସ
ନିଶ୍ଚଳ ହେଉ ତୋ ଚିତ୍ତ ।
ତାଙ୍କର ଅମୃତ ଆଶୀର୍ବାଦ ଧାର
ବୃଷ୍ଟି ହେଉ ତୋ ଭାଗ୍ୟରେ,
ହୋଇଅଛୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିସ୍ୱମସ୍ତ ଏବେ
ଯାଅ ସୁଖେ ନିଜ ଘରେ ।

ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସକାଶୁଁ ଘେନିଣ ମେଲାଣି
ପ୍ରଣମି ପଦେ ଯୁବକ,
ଯାତ୍ରା କଲା ନିଜ ଗ୍ରାମ ଅଭିମୁଖେ
ମାନସେ ବହି ପୁଲକ ।
ଯାଉଁ ଯାଉଁ ବାଟେ କଲ୍ପନା ପାଞ୍ଚିଲା
ବାନ୍ଧିଣ ଭବିଷ୍ୟ ଆଶା,
ଆଶା ହିଁ ତାହାର ପଥ କ୍ଳେଶ ସହ
ହରିଲା କ୍ଷୁଧା ପିପାସା ।
ଭାବଇ ମାନସେ ଦେଖି ମୋତେ ଆଜ
ପ୍ରତିବେଶୀ, ପରିଜନେ,
ଲଭିବେ ନିଶ୍ଚୟ ଅପାର ବିସ୍ମୟ
ଅଦ୍ଭୁତ ଆନନ୍ଦ ମନେ ।
ସ୍ମରି ମୋତେ ଭ୍ରାତା ଝୁରୁଥିବ ବସି
ଶୋକେ ହୋଇ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ,
ଏହି ସମୟରେ ଅକସ୍ମାତ ମୁହିଁ
ହେବିଯାଇ ଉପସ୍ଥିତ ।
ଦେଖି ମୋତେ ହେବେ ଅଗାଧ ଅସୀମ
ହର୍ଷ-ନୀରେ ମଗ୍ନମାନ,
ଅଶୁଭ ସ୍ୱପ୍ନାନ୍ତେ ସହସା ଯେସନ
ଲଭିଲେ ସୁଖୋପାଦାନ ।
ଭ୍ରାତୃ ଜାୟା ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ମୋହର
ଭୁଜଙ୍ଗ ନକୁଳ ଭଳି,
ଗନ୍ଧତୈଳେ ୨ ଅଗ୍ନି— ସଂଯୋଗ ପ୍ରାୟ ସେ
ଦେଖି ମୋତେ ଉଠେ ଜଳି ।
କୁଷ୍ଣା ସରସ୍ୱତୀ ଅଭିଧାନୁ ବାଛି
ଅକଥ୍ୟ ଶବ୍ଦ ଅଶ୍ରାବ୍ୟ,
ଅଳଙ୍କାରଯୁକ୍ତ କରି ମୋ ଉଦ୍ଦେଶେ
ବର୍ଷିବ କଳହ-ବାଦ୍ୟ ।
ତଥାପି ସେ ପ୍ରାଣେ ଅନୁଭବ ନିଶ୍ଚେ
କରୁଥିବ ମୋ ଅଭାବ,
ଅତର୍କିତେ ମୋତେ ଦେଖି ସେ କରିବ
କ୍ଷଣିକ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ ।
ତେବେ ଦେବତାଙ୍କ ବନ୍ଦନା, ଅର୍ଚ୍ଚନା
ଲାଗିବ ଆଜ ମୋ ଭାଗେ,

୧—ଆଶ୍ରିତବତ୍ସଳ । ୨—କେରୋସାଇନ ତେଲ

ଅକ୍ଷମ ଦରିଦ୍ର ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ର ପାଇ
ହେବେ ଆନନ୍ଦର ଭାଗୀ ।
ଏହିପରି କୋଟି— ଆଶା ଆକାଙ୍କ୍ଷାର
ଭାର ବହି ଜାନେ ଶିରେ,
ଯଥାକାଳେ ଯାଇ ଆଶା ସ୍ୱପ୍ନ ମଧ୍ୟେ
ମିଳିଲା ନିଜ ମନ୍ଦିରେ ।
ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଆଗମନ-ବାର୍ତ୍ତା
ଗ୍ରାମସାରା ସେହିକ୍ଷଣି,
ଦେଖିବାକୁ ତାକୁ ଧାଇଁଲେ ସକଳେ
ଅଦ୍ଭୁତ ବ୍ୟାପାର ମଣି ।
ଶ୍ମଶାନ ଭୂମିରୁ ନବ ପ୍ରାଣ ଲଭି
ଉଠି ଆସିଅଛି ଶବ,
ଅଦୃଷ୍ଟ ଅଶ୍ରୁତ ସୃଷ୍ଟି ଛଡ଼ା କଥା
ଅସମ୍ଭବୁ ଅସମ୍ଭବ ।
ସୁମନେ ଭ୍ରମର ପ୍ରାୟ ଚଉପାଶେଁ
ଘେରିଲା ତାକୁ ଜନତା,
ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୋଇ ଦେଖି ଦେଖି ତାକୁ
ପଚାରିଲେ ତାହା କଥା ।
ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରାତା ଭ୍ରାତୃଜାୟା
ଉଭୟେ ହେରି ଯୁବକ,
ପ୍ରଣମିଲା ତାଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ନେତ୍ରେ
ଲଗାଇ ତଳେ ମସ୍ତକ ।
ଜନତାକୁ ଚାହିଁ କହିଲା ଏସନ—
ମୃତ ଜାଣି ମୋତେ ଭାଇ,
ମୂର୍ଚ୍ଛିତାବସ୍ଥାରେ ଆସିଥିଲେ ସିନା
ଶ୍ମଶାନେ ଦେଇ ଗଡ଼ାଇ ।
ଯୋଗୀ ଜଣେ ମୋତେ ସାଷ୍ଟମ କରାଇ
ଘେନିଯାଇ ନିଜାଶ୍ରମେ,
ବହୁ ଚିକିତ୍ସାରେ ନିରାମୟ କଲେ
ପ୍ରାଣପଣ ପରିଶ୍ରମେ ।
ଘଣ୍ଟାନ୍ତରେ ଆଜ ଗୃହେ ଫେରିବାକୁ
ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ତପଃପ୍ରାଣ,

ତେଣୁଁ ମୁଁ ସାନନ୍ଦେ ବାହୁଡ଼ି ଆସିଲି
ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖୁଁ ଲଭି ତ୍ରାଣ ।

ଅନନ୍ତର ତହିଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା-ସମିତି
ବସିଗଲା ସେହି ଦଣ୍ଡେ,
ମିଳିଗଲେ ଆସି ଗ୍ରାମର ମୁଖିଆ
ପ୍ରାଚୀନ ବ୍ୟବସ୍ଥା-ଖଣ୍ଡେ ।
ଲଗିଲା ବିଚାର ମଶାଣି-ବାହୁଡ଼ା—
ପକ୍ଷେ କିସ ପ୍ରତିକାର,
ତର୍କବିତର୍କରେ କ୍ରମଶଃ ସମସ୍ୟା
ଧରିଲା ଜଟିଳାକାର ।
କେହି କହେ ଏ ତ ବଡ଼ ଅମଙ୍ଗଳ
ମୃତ ଜୀଇଅଛି କାହିଁ,
ମଶାଣି ଫେରିଲୁ ରଖିଛୁ କେ ଘରେ
କେଉଁ କାଳେ ଶୁଣା ନାହିଁ ।
ଆନ କହେ ତାହା ମୁଖ ନିରେଖିଲେ
ଲେଖେ ଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ,
ଗୃହେ ସ୍ଥାନ ଦାନ ଅନୁଚିତ ତାକୁ
ଶବ ସମ ସେ ବର୍ଜିତ ।
ଜଣେ ଅବା ରଖି ବିପଦ ବରିବ
ଶାସ୍ତ୍ରାଦେଶ ପଦେ ଦଳି,
ଜାଣୁ ଜାଣୁ କିଏ ଯମ ପଦେ ଦେବ
ଆତ୍ମପ୍ରାଣ ଉପାବଳୀ ।
ଅମଙ୍ଗଳ ଏବା ଜଣକୁ ନୁହଇ
ଗ୍ରାମକୁ ଏ ଅମଙ୍ଗଳ
ମୃତ୍ୟୁ ପାପ ଦୁଃଖ ଜନ ହେଁ ଗ୍ରାମକୁ
କରିବେ ନିଶ୍ଚେଁ କବଳ ।
ମନେ ପଡ଼ୁ ନାହିଁ କେଉଁ ଗ୍ରାମେ ପୂର୍ବେ
ଘଟିଥିଲା ଏ ବ୍ୟାପାର,
ଅବଧ ଉପଦେ ଅଲଭିବେ ଗ୍ରାମ
ହୋଇଗଲା ଛାରଖାର ।
ପ୍ରତିବାଦ କରି କହେ କେହି ସେ ତ
ନୁହେଁ ରୋଗ ସଂକ୍ରାମକ,

ତାହା ଯୋଗୁଁ ହେବ ଗ୍ରାମନାଶ ପୁଣି
ଘଟିବ ମହା ମଡ଼କ ।
ମୃତ୍ୟୁ-ଶଯ୍ୟା ବାସ୍ତୁ କଳେବରୁ ତାର
ନିଃସନ୍ଦ ତ ନାହିଁ ବାହିଁ,
କପିଳ ମହର୍ଷି ପ୍ରାୟ ଜାଣେବେଦ
ଦେଇମାନେ ନେଲେ ଚାହିଁ ।
ଜୀବନ୍ତଙ୍କୁ ଯେହୁ ମୃତ ଜ୍ଞାନ କରେ
ନୁହେଁ ସେ ନର କଦାଚ,
କୋଟିଏ ସୃଷ୍ଟିରେ ଦୁର୍ଲଭ ତା’ଭଳି
ପାତକୀ ପ୍ରେତ ପିଶାଚ ।
ନର ପ୍ରାଣ ବନ୍ଧୁ ନର ପ୍ରାଣଙ୍କୁ ଯେ
ଖଣ୍ଡିତ ମଣେ ଅଜ୍ଞାନେ,
ବ୍ୟାକରଣ ଶାସ୍ତ୍ର ଅକ୍ଷମ ତାହାର
ଯୋଗ୍ୟ ବିଶେଷଣ ଦାନେ ।
ଯେଉଁ ଦୁଷ୍ଟ ଶାସ୍ତ୍ରେ ପୁନର୍ଜୀବିତର
ଅଛି ବିସର୍ଜନ ବିଧି,
ନିର୍ଲଜ୍ଜ ପଣରେ ମଣ ନାହିଁ ମୁହିଁ
ତାକୁ ଶାସ୍ତ୍ର-ବାରିଧି ।
ପରିହାସବ୍ୟଞ୍ଜୀ କ୍ରୂର ହାସ୍ୟ କରେ
ବିଧିଦାତା ତୋହଭରେ,
କହି ପାରୁ ନାହିଁ ଶାସ୍ତ୍ର ନାମ ମାତ୍ର
ଅଛି ତା ନଷ୍ଟେ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ।
ସପକ୍ଷେ ବିପକ୍ଷେ ଏହିପରି ହେଲେ
ଲାଗିଲା ଯୁକ୍ତି ପ୍ରବଳ,
ବଳସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ହେତୁ ରହିଲା ଶେଷରେ
ବିପକ୍ଷ ମତ ଅଟଳ ।
ତର୍ଜନ ଗର୍ଜନ ବିତଣ୍ଡାରେ ମୂର୍ଖେ
ରଖିଲେ ଆପଣା * ଆଣି,
ନୀରବିଲେ ଶେଷେ ଭୟରେ ସୁବୀଜ
ବପନ ବିଫଳ ଜାଣି ।
ସମ୍ବୋଧି ଅନୁଜେ କହିଲା ଅଗ୍ରଜ
ଶୁଣିଲୁ ତ ସବୁ କଥା,
କି କରିବ ମୋତେ ଛାଡିବାକୁ ହେବ
ଅଗତ୍ୟା ତୋର ମମତା ।
ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି ଶେଷରେ ପୁନର୍ଜୀବିତଙ୍କୁ
ଦେଖିବା ଭଲୁଛି ଦୋଷ,
ତହିଁ ପରେ ତୋତେ ଠାବ ଦେଲେ ଗୃହେ
କରିବେ ସକଳେ ରୋଷ ।
ଅତଏବ ମୋର ଭରସା ତେଜି ତୁ
କର ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା,
ନାହିଁ ଏ ଗ୍ରାମରେ ତୋହ ପାଇଁ ସ୍ଥାନ
ଧର ଏବେ ଅନ୍ୟ ରାହା ।
ଶୁଣି ଏହି ବଜ୍ର- ବାଣୀ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର
ସ୍ତବ୍ଧ ହେଲା ହୃଦାକାଶ,
ମହା ମନସ୍ତାପେ କଲା ତାର ଆସ୍ଥା
ନଷ୍ଟଦଶ ଉପବାସ ।
ଗଭୀର ଯାତନା ଓଷ୍ଠେ ଚାପିବାକୁ
କଲା ଚେଷ୍ଟା ପ୍ରାଣପଣେ,
ମାତ୍ର ନ ପାରି ତା ବେଗ ସହି ଓଷ୍ଠ
ଉଠିଲା କମ୍ପି ସଘନେ ।
କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ ଶୋକଭଗ୍ନ କଣ୍ଠେ
କହିଲା ହୋଇ କାତର,
ଯେଉଁ ହୃଦ ଥିଲା ସ୍ନେହର ନିର୍ଝର
ହେଲା ସେ ଆହା ପଥର ।
ଯାଉଅଛି ମୁହିଁ ଦୂରଦୃଷ୍ଟ ଘେନି
ତଳେ ମୋର ଖଡମ୍ବନା,
ତୁମ୍ଭ ସ୍ନେହ-ସ୍ମୃତି ସିନା ଏତା ମୋର
ଏ ଶୋକର ସୁସାନ୍ତ୍ୱନା ।
ଆସିଥିଲି ମୁହିଁ ଆପାଦ ମସ୍ତକ
ଛନ୍ଦିହୋଇ ଆଶା-ଲତା,
ଯାଉଅଛି ଏବେ ଘେନିଣ ସମ୍ବଳ
ସୁବିସ୍ତୃତ ବିଫଳତା ।
ଥାଅ ତୁମ୍ଭେ ସୁଖେ ରହିବାକୁ ମୁହିଁ
ଚରୁ ନାହିଁ କୃପା ଭିକ୍ଷା,

* ଶବ

ଉପସ୍ଥିତ ଏବେ ଜୀବନେ ମୋହର
କଠୋର ଅଗ୍ନି ପରୀକ୍ଷା ।
ଭାଗ୍ୟ, ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ଅଧୀରା ନୟନେ
ହେଉଛି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସିନା,
ନର କୃପା ତାହା ଘଟନେ ଅକ୍ଷମ
ଦେବ-ଆଶୀର୍ବାଦ ବିନା ।
ଏ ଗ୍ରାମେ ବା ଭବ ବୃନ୍ଦେ ମୋହ ପାଇଁ
ନ ଥାଉ ପଙ୍କଜେ ସ୍ଥାନ,
ପ୍ରବାହନ୍ତୁ ଯେ ଦେହ ପ୍ରାଣ ନଷ୍ଟେ
ଭରିବେ ସେ ସ୍ଥାନ ତାତ ।
ଯାହାଙ୍କ ଅନନ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ଭିତରନ୍ତି
ଶରୀରୀ ଅନନ୍ତ କୋଟି,
ତାଙ୍କ ଏ ଭଣ୍ଡାରେ ନଷ୍ଟବାକୁ ଠାବ
ମୋ କ୍ଷୁଦ୍ର ଶରୀରୀ ଗୋଟି ।
ଜଗତ ଯାହାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରେ
ଧରନ୍ତି ସେ ତାକୁ ଅଙ୍କେ,
ଲଭେ ଯେ ତାହାଙ୍କ ଅଭୟ ଆଶ୍ରୟ
ବିପଦ ତାହାକୁ ଶଙ୍କେ ।
ସେହି ମୋ ଆତ୍ମାର ପରମାତ୍ମା ଏବା
ପ୍ରାଣର ପରମ ପ୍ରାଣ,
ଏହା କହି ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସୋଦରେ ଜୁହାର
କଲେ ତହୁଁ ପ୍ରସ୍ଥାନ ।

ସେ ଗ୍ରାମନିବାସୀ ଦୀନବନ୍ଧୁ ମିଶ୍ର
ଯୁବକର ବାଲ୍ୟ ମିତ୍ର,
ଦୁହିଁଙ୍କର ଏକ ବୟସ, ବିଦ୍ୟା, ପ୍ରାଣ
ଅଟର ଏକ ଚରିତ୍ର ।
କୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ପ୍ରାୟ ଏକ ଆତ୍ମା ଦେନି
ଉଭୟର ଏକ କଥା,
ଜଣକ ଶରୀରେ ଆଘାତ ଲାଗିଲେ
ଆନ ଅନୁଭବେ ବ୍ୟଥା ।

ଜଣକ ପାରିଲା ସଦ୍ଭାବ ସାଧୁତା
ପ୍ରତିଫଳେ ଆନ ପ୍ରାଣେ,
ଜଣକ କଳ୍ପନା ଚନ୍ଦ୍ରା ଆନ ପ୍ରାଣେ
ଅଦ୍ଭୁତ ସ୍ପନ୍ଦନ ଆଣେ ।
ଦୁହିଁଙ୍କର ପ୍ରୀତି— ଯୁକ୍ତ ଗଣ୍ଠିହୀନ
ଅଯତ୍ନ ଦୃଢ଼ ସରଳ,
ଦେନ ସ୍ନେହୀ ଯଥା ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକର
ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବ ଯୁଗଳ ।
ହୃଦୟ-ବନ୍ଧୁକୁ ଦେଖି ଦୀନବନ୍ଧୁ
ଦାରୁଣ ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ,
ପୀଡ଼ା ଲଭି ଚିତ୍ତେ ଗଲେ ପଦେ ଯାଇ
ଧରିଲେ ଯୁବକ ହସ୍ତ ।
କହିଲେ କୋମଳେ ତାହିଁ ପ୍ରିୟ ସଖା
ଦେଖି ଏ ଅଭାଗୀ ଜନେ,
ଚାଲ ଯିବା ଦ୍ୱିଧା ନ ରଖି ମାନସେ
ରହିବ ମୋର ସଦନେ ।
ଆସ୍ଥା ଦେଖାଇଲେ ସୋଦର ତୁମ୍ଭର
ସୋଦରତା ତବ ପ୍ରଣ,
କିନ୍ତୁ ସାମାଜିକ କୁତର୍କ-କୁହୁକେ
ହେଲେ ଏବେ ଛନ୍ନମତ ।
କେତେ କାଳ ହାୟ ଥିବ ଏ ସମାଜ
କୁସଂସ୍କାର ଦୋଷ-ଦୁଷ୍ଟ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଖାଦ୍ୟ ପାଇ କୁସଂସ୍କାର ସିନା
ନ ମର ହେଉଛି ପୁଷ୍ଟ ।
ଥିଲା ଯେ ଦେଶର ଅତୀତ ସମୟ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗରିମାମୟ,
ଘଟିଲା ସେ ଦେଶ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାଗ୍ୟେ
ଶୋଚନୀୟ ଅପଯାୟ ।
ଦେବି ପାଖେ ଆହା ଗ୍ରାସିଲା ସମାଜେ
ଯଥେଚ୍ଛାଚାରିତା-ବ୍ୟାଧି,
ତ ଅସାଧ୍ୟ ତାର, ଦେଇପାରେ ସେହୁ
ଜୀବନ୍ତ ଜନେ ସମାଧି ।

ଜଳା ଅପସ୍ୱଧେ   ନବ୍ୟାସନ ଦଣ୍ଡ
ପ୍ରଦାନେ ଯେଉଁ ସମାଜ,
ପଞ୍ଚାନ୍ତର ତାର   ଏ ଅନ୍ତ ମହୀରେ
ସୁନ୍ଦର ତାକୁ ତା କାର୍ଯ୍ୟ ।
ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର   ନ ବୁଝି ବ୍ୟବସ୍ଥା
କରେ ଯେ ସମାଜ ଦାନ,
ସମାଜ ନୁହେଁ ସେ   ମହାଭୟଙ୍କର
ଜୀବନ୍ତ-ଶବ ଶ୍ମଶାନ ।
ଦୟା ମାୟା ଶୂନ୍ୟ   ଯେ ସମାଜ ତାର
ଜୀବନ ବା ଆସ୍ଥା କାହିଁ,
ତାର ପ୍ରାଣଦାତୀ   ନରକ ବନ୍ଧନ
ପାରେ ମୁଁ ହେଲେ ଛିଣ୍ଡାଇ ।
ଏହା କହି ମିନେ   ଆଲିଙ୍ଗନ କରି
ଘେନଗଲ ନିଜ ଘରେ,
ଗ୍ରାମ ସମାଜର   ଭାବୀ ଦଣ୍ଡାଘାତେ
ନ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପି ଦର୍ପଭରେ ।
ଏଣେ ସମାଜର   ଆକ୍ରୋଶ ତା ପ୍ରତି
ବୃଦ୍ଧି ହେଲା ଅନୁଦିନ,
ଅବାଧ୍ୟତା ପୁଣି   ଅଦରଣୀ ହେତୁ
ସମାଜୁଁ ହେଲା ବହିଷ୍କୃତ ।
ଜାତିଚ୍ୟୁତ ହେଲା,   ଗ୍ରାମରେ ତାହାକୁ
ମନା ହେଲା ନିଅଁ ପାଣି,
ଅବର ଭଣ୍ଡାରୀ   ଧୋବା ମନା ହେଲେ
ନ କହିଲେ କେହି ବାଣୀ ।
ଏତେ ଦଣ୍ଡେ ମୁଖ   ଦଣ୍ଡିତ ଯୁଗଳେ
ନ ଟଳିଲା ତାର ମନ,
ବହ୍ନିଶିଖା ପ୍ରାୟ   ଦୃଢ଼ ମନ ଦେବେ
ଉଭେ ନାହିଁ ନମ୍ରଗଣ ।
ଦେଖି ତାର ଏହି   ଅଦ୍ଭୁତ ବୀରତା
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ସ୍ୱବଶ,
ଅସମ୍ଭାଳ ବେଗେ   ବହିଲା ଜମ୍ବୁଁ
ଆନନ୍ଦପୂତ ସ୍ରୋତ ।
ଜନ୍ମିଲା ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ   ଏ ଭାଷାରେ ଭାଇ
ପ୍ରକାଶିଲ ଦୃଢତା,
ତୁମ୍ଭେ ଏ ଉତ୍କଳ—   ପୁଣ୍ୟ ଦେଶଭର
ମାନବରୂପୀ ଦେବତା ।

ସତଧ୍ୟଧ୍ୟ ।

ନିବେଦନ

ଉତ୍କଳର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସ୍ୱର୍ଗ ସୁଷ୍ମଣ-ପ୍ରଶୀତ ମହେନ୍ଦ୍ର ଦର୍ଶନ ଇଚ୍ଛା ମୁଁ ବହୁଦିନରୁ ପୋଷଣ କରୁଥିଲି, ମାତ୍ର ସୁବିଧା ଅଭାବରୁ ମୋର ସେ ଇଚ୍ଛା ସଫଳ ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲା । ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଦିନେ ଏ ବିଷୟ ଦେଶପୂଜ୍ୟ ମଞ୍ଜୁଷାଧୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀନିବାସ ରାଜମଣି ରାଜଦେବ ମହୋଦୟଙ୍କୁ ମୁଁ ଜଣାଇଥିଲି । ରାଜା ମହୋଦୟ ବିଶେଷ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ ମୋତେ ଆହ୍ୱାନ କରିବାରୁ ମୁଁ ମଞ୍ଜୁଷା ଯାଇ ରାଜ-ଅତିଥି ଗ୍ରହଣ କଲି । ମୋ ଭଳି ସାମାନ୍ୟ ଲୋକ ପ୍ରତି ରାଜା ମହୋଦୟ ଯେଉଁରୂପ ଆଦର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ, ତାହା କେବଳ ତାଙ୍କ ଭଳି ହୃଦୟବାନ୍ ନୃପତିଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ । ତହିଁ ପରଦିନ ମୋର ମହେନ୍ଦ୍ର ଯିବାର ସୁବିଧା କରି ଦିଆଗଲା । ଦୁରାରୋହ ଗିରି, ପ୍ରତି ପଦବିକ୍ଷେପରେ ଭଲୀପିବାର ଆକ୍ରମଣ, ଏହା ବିବେଚନା କରି ରାଜା ମହୋଦୟ ମୋ ସଙ୍ଗରେ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ, ବାହକ, ପାଚକ, ବାଣୁଆ ପ୍ରଭୃତି ୩୦ ଜଣ ଲୋକ ପଠାଇଥିଲେ । ମହେନ୍ଦ୍ର ଚୂଡ଼ାରେ ଚାରି ରାତ୍ରି ଅବସ୍ଥାନ ପରେ ମୁଁ ଫେରି ଆସିଲି । ରାଜା ମହୋଦୟ ମହେନ୍ଦ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ କାବ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଏବଂ ପୁସ୍ତକ ମୁଦ୍ରଣର ବ୍ୟୟ ବହନରେ ସ୍ୱତଃ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ଆନୁକୂଲ୍ୟ ଲାଭ କରି ନ ଥିଲେ ମହେନ୍ଦ୍ରର ମହାଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନ ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟି ନ ଥାନ୍ତା ଏବଂ ମୋ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଆକାଂକ୍ଷା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଯାଇଥାନ୍ତା । ଏହି ମହୋପକାର ସକାଶେ ରାଜା ମହୋଦୟଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ ଚିରଋଣୀ ।

ମଞ୍ଜୁଷା ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ସ୍ଥାନୀୟ ସେକେଣ୍ଡାରି ସ୍କୁଲର ହେଡ୍ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର କାବ୍ୟତୀର୍ଥ ଏବଂ ସହକାରୀ ଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ମୋ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ଅନୁଗ୍ରହ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । କୌଣସି ଅଭାବ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋର ଅଭାବ ଅସୁବିଧାର ତତ୍ତ୍ୱ ସେମାନେ ବାରମ୍ବାର ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ଗୋବିନ୍ଦ ବାବୁ ମୋ ସଙ୍ଗରେ ମହେନ୍ଦ୍ରକୁ ଯାଇ ମୋତେ ଅନେକ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଦେଖାଇଥିଲେ । ସେ ଉଭୟଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ ଚିରକୃତଜ୍ଞ ।

ଭଦ୍ରକ
୭।୬।୧୯୧୮ } ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି

ମହେନ୍ଦ୍ର

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

ଭାଗ୍ୟଦେବି, ତବ ଆଜ ଧନ୍ୟବାଦ ମୋତେ
କୃତାର୍ଥ ପଥିକ, ଯାର ମହା ଶୋଭା-ତୀର୍ଥେ
କରୁଥିଲି ସନ୍ତରଣ ଏତେ ଦିନଯାଏଁ
ପ୍ରାଣଭରି ଅନ୍ତରରେ କଳ୍ପନା ବଳରେ,
ଗିରିକୁଳେ ନଗେଶ୍ୱର ସେହି ଗିରୀଶ୍ୱର
ମହେନ୍ଦ୍ର-ବାଞ୍ଛିତ-ଗିରି ମହେନ୍ଦ୍ର ସମ୍ମୁଖେ
ଭେଟାଇ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ, ପୁଣ୍ୟ-ସ୍ୱପ୍ନ-ପ୍ରସୂତ ।
ବହୁ ଦିନୁଁ ଇଚ୍ଛା ହୋଇ ଆଶା-ସିଂହଦ୍ୱାରେ
ବସୁଥିଲି ତୁମ୍ଭ ପଦେ ଅଳି ସମାକୁଳେ,
ମାତ୍ର ତୁମ୍ଭେ ଥିଲ ଦେବି, ଏକାନ୍ତ ବଧିର
ମୋର ସେ ପ୍ରାର୍ଥନା ପ୍ରତି, କି ଦୋଷ ତୁମ୍ଭର,
ଚାତକ ସନ୍ତାନ ମାଗିବା ମାତ୍ରକେ
କରେ କି ନୀରଦ ତାର ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂରଣ ?
ଯଥାକାଳେ ଏ ଯାଚକେ ପ୍ରଦାନି ପ୍ରସାଦ
ଦେଖାଇଲ ଆଜ ଆହା ସାଫଲ୍ୟ-ମନ୍ଦିର ।
କି ଦ୍ରବ୍ୟେ ପୂଜିବ ପାଦ ଦୀନହୀନ ମୂର୍ଖ,
ଅର୍ପିଅଛି ସେ ଆନନ୍ଦ, ଦିବ୍ୟ, ଅନବଦ୍ୟ
ଯେଉଁ ସେ ଆନନ୍ଦେ ତୁମ୍ଭେ ପୂଜାଦ୍ରବ୍ୟରୂପେ ।

ପ୍ରଣମେ ମହେନ୍ଦ୍ର ଗିରି, ଅକିଞ୍ଚନ ଜନ
ପୁଣ୍ୟ ଦେବପାଦେ ତବ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଲୋଟାଇ,
ଆସିଛୁ ଦର୍ଶନ ଆଶେ, ମାତ୍ର ଆସି ତାହ
ବର୍ଣ୍ଣିବ ମାନସେ—ତବ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ମହାନ,
ବ୍ୟର୍ଥ ବୃଥାକାଂକ୍ଷା-ସ୍ୱପ୍ନ ଦୀପ୍ତ ପ୍ରେରଣାରେ ।
ବର୍ଣ୍ଣିଛନ୍ତି ଯେ ମାହାତ୍ମ୍ୟ କବୀନ୍ଦ୍ର-ବନ୍ଦିତ
କାଳିଦାସ, ସାରସ୍ୱତ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-ସମ୍ରାଟ,
ସଂସ୍କୃତ-ସାହିତ୍ୟ-ସୌଧ-ସ୍ଥପତିପ୍ରବର,
(ଅମର ରସନା ଯାଙ୍କ କରିଛି ଅମୃତେ,
କଳ୍ପନା-ଚତୁଷ୍ପାଠୀର ଆଜୀବନ ଶିଷ୍ୟ)
କହିବାକୁ ସେ ମହିମା କାହିଁ ମୋ ଯୋଗ୍ୟତା,
କାହିଁ ସେ ଅନନ୍ତ ସିନ୍ଧୁ, କାହିଁ ମୁଁ ଗୋଷ୍ପଦ ?
କାହିଁ ସେ ପ୍ରତିଭା, ଯାହା ଦୀପ୍ତ ଯଜ୍ଞାନଳ,
କାହିଁ ମୁଁ ଅସାର ହେୟ ଖଦ୍ୟୋତ-କଣିକା !
ତଥାପି କହିବ ଯଦି ଏଣୁ ତେଣୁ କଣ
ଅମଳି ପ୍ରକାଶ ଭଲ, ତୋ ଶୋଭା-ମହିମ—
ନିଶାଭୋଳେ, ହେଲେହେଁ ତା ଅର୍ଥହୀନ ଭାଷା,
ଶୁଣିବେ କୋବିଦେ—କାବ୍ୟରସ-ସୁଧାପାୟୀ ।
ମଧୁର ରସାଳ ଫଳଭୋଗୀ ଶୁକପକ୍ଷୀ
ଭୁଞ୍ଜେ ଯେବେ ତୃଣକଣ ଅସ୍ୱାଦବିହୀନ,
କେବଳ କି ରସେ ଏଇ ସୁରଭି ସୁମନେ,
ଅଘ୍ରାଣେ ତ ଭୁଲୁଥିବେ—ସୁଗନ୍ଧହୀନ,
ନହେ କି ଖାଲି ଧୂପ ଦୀପ ଚନ୍ଦନ ତୁଳସୀ
ଦେବପୂଜା ଉପାଦାନ, ଏଣୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜନ
ତୁଚ୍ଛ ବୃନ୍ଦାବନ ପୂଜା ଲଭେ ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ ।

ଅହୋ ତୁ ଉତ୍କଟ ଗିରି, ରୁଦ୍ର ଚାରୁକାନ୍ତ,
ଚାହିଁଲେ ନୟନ ହୁଏ ନିସ୍ପନ୍ଦ ଅବଶ,
ଶୃଙ୍ଗ ପରେ ଶୃଙ୍ଗ ପୁଣି ଶୃଙ୍ଗ ତଦୁପରି,
ଶୃଙ୍ଗେ ଶୃଙ୍ଗେ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇ ଯାଉଛି ପ୍ରକାରେ
ଯାଇଛୁ ଆକାଶେ ମିଶି, ମିଶାଇ ନୀଳିମା
ଅନନ୍ତ ନୀଳିମାମୟ ମହାକାଶ ସହ ।
କେତେ କାଳୁ ପ୍ରକୃତିର ଏ ଅମର ଯୋଗୀ
ଜଗତର ଭକ୍ତି ପ୍ରୀତି ଗ୍ରହଣ ମାନସେ
ସମାଧିସ୍ଥ, ସୁଗମ୍ଭୀର ବରଦ ମୂର୍ତ୍ତିରେ,
କେ କହିବ ତାହା, ସେହି କାଳ ହିଁ ଜାଣ ।
ସ୍ରଷ୍ଟା ପିତା ସୃଜିତର ପ୍ରମାଣୁ ପ୍ରହରୀ ।
ସମ୍ମୁଖେ ଅନନ ଗିରି ୧ ଯଥା ଗନ୍ଧଗାଦି,
ଦକ୍ଷ ଦିଗେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ୨—ସୁଣୀବମଣ୍ଡଳ ।
ଦେଖିଥିଲୁ କୁ କୁ ଯାକୁ ନୀଳ ନଭଃତଳେ
ସୁପ୍ତ ଜନ ପ୍ରାୟ, ଏବେ ସେ ଦିଶିଲା ଯଥା
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ-କର୍ପୂରକର ମଣ୍ଡିତ ମସ୍ତକ,
ଉଦ୍ଧତ, ଗୌରବର ଯୋଗ୍ୟ ପୁରସ୍କାର—
ଆର୍ଦ୍ର ଦେବ ମହିମାର ମଧୁର-ମୟୂଖେ ।
ଉତ୍କଟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଗିରି ବିଶ୍ୱ-ଇତିହାସେ ।
ତୁମ୍ଭ ଏ ଦିଗନ୍ତବ୍ୟାପୀ ଅକ୍ଷୟ ଭଣ୍ଡାର
ଭାରତୀ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟକର, ମଣିମୁକ୍ତାଖଚୀ
ଜାତୀୟ ବିଭବପୂର୍ଣ୍ଣ, ଅଥବା ଏ ଶୈଳ
ସାରସ୍ୱତ ପାଠାଗାର ତୁମ୍ଭ ପ୍ରକୃତିର
ନିର୍ଜନ ପବିତ୍ରତମ ଉପାସନାଗାର ।
ନିରୁପମ ତୁ ମହେନ୍ଦ୍ର, ଯୋଗିଲେ ଉପମା
ବସ୍ତୁରୁ ସେ ଉପମାର ଅଳଙ୍କାର ହୋଇ,
ଭାରତ-ମହାକାବ୍ୟର ଟୀକା ଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ତୁହି ସେ ଟୀକାର ଭାବ—ସରଳ ସୁନ୍ଦର ।
ଦୂରୁ ଯା ଅଭାସୁଥିଲା ଛବି ଅଙ୍କା ପରି
ଧନୁଷ ଦେଖିଲ ଉଷ୍ଣ ଉଦ୍ଧାକୃତିର,
ହେଲା ତାହା ପରିଣତ ଅଭ୍ରଂକଷଚୂଡ଼େ

ତୃଣ ହେଲା ମହାତରୁ, ରେଖା ହେଲା ନଦୀ,
ଉପର୍ଜି ବାମନ ରୂପ ଧରିଲେ ସକଳେ
ସ୍ୱାଭାବିକ ନିଜ ରୂପ ଲୁହୁକାଅ ପ୍ରାୟ ।
ଅଦ୍ଭୁତ ସ୍ୱଭାବ-କବି ତୁହି ରେ ମହେନ୍ଦ୍ର,
କୋଟି ମୁଖେ କୋଟି ଛନ୍ଦେ ଗାଉ ଯେ ସଙ୍ଗୀତ,
ତାର ମହାଭାଷା ହୃଦେ ଧରି ଆସି ଦେବ
ନାଚ ଖେଳ ବୁଲେ ସଦା ନୟନ ଅଗ୍ରତେ,
କେ ବୁଝିବ ସେହି କର୍ମ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ବାଣୀ,
କ ହେଲେ ରେ ଗିରିବର ତୋ ଭାବେ ତନ୍ମୟ,
ତୋ ପରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ଶାନ୍ତ ଅସୀମ ଧୈର୍ଯ୍ୟାନ୍ତ,
ନିଜେ ରଚ ଗୀତ, ନିଜେ ଗାଉ, ନିଜେ ଶୁଣୁ,
ହେଉ ନିଜେ ତହିଁ ମୁଗ୍ଧ, ବାଳକ ସମାନ,
ରଚକ, ଗାୟକ, ଶ୍ରୋତା ତୁହି ଏକାଧାରେ ।
ନଗରାଜ, ତୁ ଉତ୍କଟ, ଉତ୍କଟ କ୍ଷମତା
ତୋର, କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ପୁଣି ଅତୀବ ଉତ୍କଟ,
ସେହି ଉତ୍କଟତା ଯୋଗଦିଏ ଯୁଗପତ
ମାନବର—କ୍ଷୁଦ୍ରାଦପି ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ରତର
ମାନବର, ଅଭିମାନ ଆତ୍ମବଞ୍ଚମାକି,
ଯୋଗଦିଏ ଦାବାନଳ ଯଥା ତୋ ଶରୀରୁ
ଆବର୍ଜନାପୁଞ୍ଜ, ହେଉ ନିର୍ମଳ ତୁ ତହିଁ ।
ତୋ ମହିମା—ଅତଳତ ଅଗାଧ ବାରିଧି,
ବିଶ୍ୱରେଣୁ—ମାନବର ତୁଚ୍ଛ ଅହମିକା
ନ ପାଇ ଆଶ୍ରୟ ଖରେ ବୁଡି ମରେ ତହିଁ ।
ମହା ସ୍ୱାର୍ଥପର ତୁହି; ମାତ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥ ତୋର
କେବଳ ପରାର୍ଥ ପାଇଁ, ଧରିଛୁ ଜୀବନେ
ଜଗତର ସେବା-ବ୍ରତ, ଅଣଉଦ୍‌ଯାପିତ,
ଦାନପଟୁ ହସ୍ତ ତୋର ସଦା ଦାନେ ରତ,
ଗ୍ରହଣେ ବିରତ ମାତ୍ର, ଯଥାର୍ଥ ଏ ନୀତି,
ନ ଜାଣନ୍ତି ମହାଜନେ ଉପକାର-ମୂଲ୍ୟ
ପ୍ରତି-ଉପକାର, ନୁହେ ତାଙ୍କର ତା ଧର୍ମ ।
ଆଧାର ତୁହି ରେ ଗିରି ଅନନ୍ତ ଜୀବନର,

୧—ମଞ୍ଜୁଷାର ଅନାମସିଦ୍ଧ ଶୈଳ । ୨—ମହେନ୍ଦ୍ରର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ଶିଖର ।

ଅନନ୍ତ ପ୍ରେମର, ଝରେ ଏକ ନେତ୍ରୁ ତୋର
ସ୍ନେହାଶ୍ରୁ, ଅପର ନେତ୍ରୁ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ପାବନ,
ସେହି ଅଶ୍ରୁଧାର ବେନି ତରଙ୍ଗିଣୀରୂପେ
ପ୍ରବାହିତ—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା, ମହେନ୍ଦ୍ରତନୟା । *
କଠୋର ତୁ ସତ୍ୟ, ଯେଣୁ ପାଷାଣ ଶରୀର,
ମାତ୍ର ସେହି କଠୋରତା ଅନ୍ତରାଳେ ନିତ୍ୟ
ଅନନ୍ତ କରୁଣାଧାର ଅଛି ଲୁକ୍କାୟିତ,
ନାରିକେଳ ଆବରଣ ହେଲେ ହେଁ କଠିନ
ଅନ୍ତର କୋମଳ ସ୍ନିଗ୍ଧ ସରସ ମଧୁର ।
ଧନ୍ୟ ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି, ଦୃଷ୍ଟିପାତ ମାତ୍ରେ
ହରେ ନେତ୍ର ଆଜୀବନ-ସଞ୍ଚିତ ତୃଷଣ
ହୃଦୟୁଁ ହୃଦୟ ସହ, ହରିନିଏ ଯଥା
ମରାଳ, ଅମୃତ ସହ ଅମ୍ବୁ ସରୋବରୁ ।

ଶିରମଣି, ଜନ୍ମ ତୋର ସ୍ୱପ୍ନରେ ଗଠିତ,
ଗୋଟିଏ ଅଣୁରେ ତୋର ସୁପ୍ତ କୋଟି କୋଟି
ସୁସ୍ୱପ୍ନ—ପୁଣ୍ୟମୟୀ, ଗୌରବଭାସ୍ୱର,
ବେଦନା-ଶୋଷଣ-ଶୀଳ ହୁଏ ସେ ହୃଦୟୁଁ
ନୈରାଶ୍ୟର ହା ହା ଧ୍ୱନି ସହ, ଆଣିବିଏ
ଅଜସ୍ର ଅବଶ ସୁପ୍ତ ବିଶ୍ୱହୃଦ୍ ଜୀବନେ
ନବୀନ ସ୍ପନ୍ଦନ, ନବ ବଳ, ନବ ଆଶା;
ଅତୀତ ଜାତୀୟ ଗେ—ମହିମାମଣ୍ଡିତ,
କରିବିଏ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେ ଅମର ସ୍ୱପ୍ନ ।
ଦେଖାଅ ସରଣୀ ଏବେ ହେ ନଗାଧିରାଜ,
ଖେଳିବ ତୋ କୋଳେ ପିତୃକୋଳେ ଶିଶୁପ୍ରାୟ
ତୋ ସନ୍ତାନଗଣ ସହ, ପୂରିଅ ବାସନା ।

* ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ଏବଂ ମହେନ୍ଦ୍ର ତନୟା ନଦୀଦ୍ୱୟ ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତରୁ ନିଃସୃତ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

ଧନ୍ୟ ସାବା[1] ତୋ ତପସ୍ୟା, ଶୋଭା-ଆଭାମୟୀ
ଉର୍ବରଭୂଇଁ, ମହେନ୍ଦ୍ରର ପାଦମୂଳେ ବସି,
ଦେବପାଦ ମୂଳେ ଯଥା କୁସୁମସୁନ୍ଦରୀ,
ଲଭିଛୁ ତୁ ତୀର୍ଥପକ୍ଷୀ ସୌଭାଗ୍ୟ-ଦୁର୍ଲଭ ।
ପଥିକ-ବାନ୍ଧବୀ ତୁହି, ପଥିକସେବିତା
ମହେନ୍ଦ୍ର-ବୈକୁଣ୍ଠ-ଯାତ୍ରି-ଗମନ ପଥରେ,
ସେବେ ତୋତେ ଗିରିବାୟୁ ବହି ଆଣି ସଦା
ଗିରି-ପୁଷ୍ପ-ବିସର୍ଜିତ ସୁରଭି ପ୍ରଶ୍ୱାସ,
ଗିରିପୁଷ୍ପେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତୁ, ଚିର ପୁଷ୍ପହାସୀ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଯଥା କବୀନ୍ଦ୍ରବାଣୀରେ ।
ବାନ୍ଧି ରଖୁ ଲତା-ପାଶେ ପାନ୍ଥ ଦେନି ପାଦ,
ସ୍ନିଗ୍ଧ-ପାଶେ ନେତ୍ରଦ୍ୱୟ, ହୁଏ ସେ ଅଚଳ,
ତୋଳି ଦେଉ ନୟନେ ତୁ ଅସ୍ତ୍ରହ-ଅଞ୍ଜନ
ତଥା ମନେ ଉତ୍କଣ୍ଠାର ଅମୃତ ପ୍ରଲେପ ।
ଗିରିଦୁର୍ଗା, କୁହାଟୁଛି ପତ୍ରରେ ଡୁମ୍ବର,
ଦୂର ଦେଶ, ପଥେ ସାହା, ପ୍ରଦାନ ଅଭୟ ।
ଦୈରିକ ପଥରେ କରି ଗିରି ଆରୋହଣ
ବନ୍ଧୁର ଦୋଳାଯାନେ[2] ଜନ୍ତୁ ବାହନେ,
ସେ ପଥ ଗୋମୂତ୍ର ଛନ୍ଦେ ହୋଇ ଖରତର
ମିଶିଛି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିଖରେ ।
ଗିରିସୁନ୍ଦରୀଙ୍କ ଗଳେ ଅଳତା ପତ୍ରସ୍ତ୍ରେ
ଶୋଭେ ତାହା ନିମ୍ନଭାଗେ, ମଧ୍ୟଭାଗେ ଯଥା
ପ୍ରବାଳର ସପ୍ତସରୀ ମଞ୍ଜୁଳ ମେଖଳା,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଦିଶେ ଗିରିବର ବକ୍ଷ ବିଲମ୍ବିତ
ଆରକ୍ତ ମନ୍ଦାରମାଳା ପରିଏ ସୁନ୍ଦର,
ଅଥବା କଜ୍ଜଳ ନୀଳ ଘନେ ରଙ୍ଗ ଚକ୍ରୀ,
ନଭୁଦା ସାଗରେ ଭାସେ ପ୍ରବାଳଲତିକା ।
ନିର୍ମିତ ସେ ପଥ ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ କୌଶଳେ,
କରିଛି ସେ ଦୁସ୍ରୋହ ପର୍ବତେ ସୁଗମ୍ୟ,
ନିର୍ମାତା ତାହାର ଧନ୍ୟ, ଧନ୍ୟ ତା ପ୍ରତିଭା,[3]
ଅଶିକ୍ଷିତ ସ୍ଥପତିର ଏ ପ୍ରତିଭା ଦେଖି
ନ ହେବ ଚକିତ କେଉଁ ପ୍ରବୀଣ ସ୍ଥପତି,
ଅଶିକ୍ଷିତ ହୃଦୟର ଏଭଳି କଳ୍ପନା
ସୁଶିକ୍ଷିତ କଳ୍ପନାରୁ ବଳେ ବହୁଗୁଣେ,
ବଳିଯାଏ ଯିବା ବନଫୁଲର ସୌରଭ
ଉଦ୍ୟାନ ଫୁଲରୁ, ହେଉ ପଛେ ଅନାଦୃତ ।
ନୁହେଁ ଅନୁର୍ବର କେବେଁ ଉତ୍କଳୀୟ ମଥା,
କେବଳ ସେ ଉପଯୁକ୍ତ କର୍ଷଣ ଅଭାବେ
ହେଉ ନାହିଁ ଫଳପ୍ରସୂ, ଆଶା ଅନୁରୂପ ।
ମା ଉତ୍କଳ, କେଉଁ ଗୁଣେ ଋଣୀ ତୋ ସନ୍ତାନେ

୧—ଗ୍ରାମବିଶେଷ । ଏହି ଗ୍ରାମଠାରୁ ମହେନ୍ଦ୍ରମାଳ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି । ଏଠାର ସ୍ଥାନୀୟ ଜଳବାୟୁ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର । ଗ୍ରାମଟି ବୃକ୍ଷବହୁଳ । ୨—ଏହା ଏକ ପ୍ରକାର ଜାତୀୟ ଯାନ । ଏହାକୁ ଦେଶୀୟ ଆସ୍ତିମ ଚୌକି ବୋଲିଯାଇପାରେ । ଏହାକୁ ଶବରମାନେ ବହନ କରନ୍ତି । ୩—ମଞ୍ଜୁଷାନ୍ତର୍ଗତ ସାବାଗ୍ରାମନିବାସୀ ଶ୍ରୀବଗ ବଶୋଇ ଖୁବ୍ ଦକ୍ଷତାର ସହିତ ପାବଚ୍ଛାକାରରେ ଏହି ପଥ ନିର୍ମାଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ପଥରେ ହାତୀ, ଘୋଡ଼ା, ତିନି ଜଣ ପଥିକ ଏକ ଧାଡ଼ିରେ ଅକ୍ଳେଶରେ ଗମନାଗମନ କରି ପାରନ୍ତି । ମହେନ୍ଦ୍ରର ପାଦଦେଶରୁ ଉପର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୧୦ ମାଇଲ ମଧ୍ୟରେ ୨୦ ଗୋଟି ପାବଚ୍ଛ ଅଛି । ଏହି ପଥ ନିର୍ମାଣରେ ୧୮୦୦ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟିତ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରକାଶ । ଉକ୍ତ ପଥ ନିର୍ମାଣ ସକାଶେ ବଶୋଇ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟରୁ ଘଡି ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିଲେ ।

ସ୍ତୁପି ଅଙ୍କ ଅବା ଦେଖୁଁ ଖଦ୍ୟାରେ, କନ୍ଦରେ,
କେତେ ଠାବେ କେତେ ରତ୍ନ—ମହାର୍ଘ ଦ୍ରବ୍ୟ
ରଖିଛି ସଞ୍ଚାରି ଗର୍ଭେ, କେ କହୁଛି ତାହା,
ଏହା ଭାଗ୍ୟଦୋଷ କିମ୍ବା ଦେବ ଅଭିଶାପ ?
ହେଉ ପଛେ କଣ୍ଟକିତ କନ୍ଦର ସେ ପଥ
କର୍ଦ୍ଦମ-ପିଚ୍ଛିଳ, ମାତ୍ର ନୁହେଁ କ୍ଲାନ୍ତିକର,
ପ୍ରତୀତ ସେ କ୍ଲାନ୍ତିହର, ଶାନ୍ତିର ଆଧାର ।
ଦେଖ ପାଶେ ମହାରଣ୍ୟ—କାନ୍ତାର ଅଗମ୍ୟ,
ବସିଛି ବିସ୍ତାରି ତହିଁ ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ
କି ଅନନ୍ତ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ବିଶୃଙ୍ଖଳ ଶୋଭା,
କି ଦେଖିବ ନର ତହୁଁ—ବିଚିତ୍ର ସଲୀଳ.
କଳ୍ପନା ଯଦ୍ୟପି ଦେନ୍ତି ଯେନ ଦୀର୍ଘ ଆୟୁ
ସୃଷ୍ଟି ଶେଷ ଦିନଯାଏଁ, ବହି ବହୁ ନେତ୍ର,
ସେ ଅଦ୍ଭୁତ ଭାଗ୍ୟଧର ଦେଖନ୍ତା କହିତ
ହୋଇଥିଲେ ଶୋଭାଦାସ, ଶୋଭାର କାଙ୍ଗାଳୀ ।
ଦୃଷ୍ଟି ମାତ୍ରେ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ସେ ଶୋଭା-ସାଗରେ
ପିଇବାକୁ ଏକା ଢୋକେ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ପରାଏ,
କେବଳ ସେ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ଇଚ୍ଛାରେ ହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ
ନ ଦେଖେ କାର୍ଯ୍ୟର ମୁଖ ସ୍ୱପେ କେଉଁ କାଳେ ।

ନାଚ ନାଚ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଖୀ ୧ କରି ଉଚ୍ଚ ହାସ୍ୟ,
ପ୍ରଦର୍ଶାଇ କବିତାର ଜୀବନ୍ତ ଆକୃତି
ଆସୁଛି ଉଚ୍ଛୁଳାଇ ନମ୍ରେ ଅଶାନ୍ତ ଉଦ୍ବେଗେ,
କାହିଁ କଳକଳ ଶବ୍ଦ, କାହିଁ ଧୁଧୁ,
କାହିଁ ଅବା ହୁହୁ, ଆହା, ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯଥା
ଉଠୁଛି ଏକଇ ତାନେ ସା ରି ଗା ମା ସ୍ୱର ।
ନୁହେଁ ସେ ଅଳସ କିମ୍ବା ଅକର୍ମସର୍ବସ୍ୱ,
ବିଷୟବ୍ୟାପୃତ ସଦା ମାନସ ଯେସନ ;
ଠାବେ ଠାବେ ହୋଇ ସ୍ରୋତ ଶିଳାପ୍ରସ୍ତହତ
ଘଡ଼ୁଛି ତଳକୁ ଡେଇଁ ଘୋର ଗଳଗାଜି ୨

ଢାଳି ଦେଇ ଦୁଇ ତୀରେ ଫେନ-ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି,
ମୁକ୍ତାଗର୍ଭ ସୁଶାଣିତ ସ୍ଫଟିକର ସ୍ତମ୍ଭ
ଛେଚି ହୋଇ ପାଷାଣେ ବା ଦେଉଛି ବିସ୍ତୃତି
ମୁକ୍ତାବୃଷ୍ଟି ଚଉପାଶେ, ଝଳଝଳ ଦ୍ୟୁତେ !
ବହୁଛି ପ୍ରବଳେ ସ୍ରୋତ, ଫୁଟି ଉଠି ତହିଁ
ପ୍ରବାହ କୁସୁମ ପ୍ରାୟ ଅସଂଖ୍ୟ ଭଉଁରି
ଫେନରାଶି, ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଭାସିଯାଇ ସ୍ରୋତେ
ଯାଉଛି ମିଳାଇ, ଚିନ୍ତା-ସ୍ରୋତୁ ଜନ୍ମ ଯଥା
କଳ୍ପନା-ଆବର୍ତ୍ତ, ଯାଏ ତହିଁରେ ମିଳାଇ ।
ପତ୍ର ମରମର ଛଳେ କରୁଛି ସମୀର
ଶମ୍ଭୁ ସ୍ତବ ଶ୍ଳୋକାବଳୀ, ଅନୁଷ୍ଟୁପ ଛନ୍ଦେ,
ଯାଉଛି ସେ ସ୍ୱର ମିଶି ନିର୍ଝର-ଝର୍ଝରେ ।
ବିତୁଳିତ ପତ୍ର ରନ୍ଧ୍ରେ ଆସି ଟୋପି ଖସି
ପିଇଯାଏ ଥରେ ଥରେ ଛୁଟି ସ୍ରୋତଜଳ,
ପରଶେ ତାହାର ଜନ୍ମି ଶତ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ,
କ୍ଷଣେ ବୁଡ଼େ କ୍ଷଣେ ଭାସେ, କରେ ଜଳକେଳି
ଦେଖି ଦେଖି ସେ ସୁଷମା ଅତୃପ୍ତ ନୟନେ,
ନବୀନ ବିସ୍ମୟେ, ହେଲି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଅଗ୍ରସର,
କ୍ଷଣେ ଦେଇ ଦେଖା କ୍ଷଣେ ଶୈଳେ ଲୁଚିଯାଇ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଖୀ, ଗଳଗଳ ନିନାଦେ ଦେବଳ
କରେ ଆତ୍ମପରିଚୟ, ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯଥା
ପଶୁଛି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ପଥେ ପାତାଳ ବିବରେ ।
ଜଳ ପିଇ ମୃଗଯୂଥ ଯାଉଛନ୍ତି ଫେରି
ଚୌପାଶେ ଶାବକେ ଘେରି, ଆହା କି ଶୋଭା ସେ
ଘେରିଛନ୍ତି ପଛେ ପଛ ପଙ୍କ୍ତିପଙ୍କ୍ତିଛ,
ଯୂଥପତି ଆଗେ ଆଗେ ଚଳାଉଛି ବାଟ,
ଚାଲିଛନ୍ତି ପଶ୍ଚାତେ ଯୂଥ, ଚାଲୁଥିଲେ ଯଥା
ଜଗତର ଜ୍ଞାନଗୁରୁ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତ
ପଥ-ପ୍ରଦର୍ଶକ ରୂପେ ଆଗେ, ତହିଁ ପଛେ
ଚାଲୁଥିଲେ ବିଶ୍ୱ, ଗତ-ଗୌରବ-ଯୁଗରେ ।
କେତେ ବୃକ୍ଷ ବଲ୍କଳରେ ଲାଗି ରହି ଜଟା ୩

୧—ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ସୁନାମୁହଁଅ ନଦୀ । ୨—ଗର୍ଜନ କରି । ୩—ବସ୍ତ୍ରହର କ୍ରୀଡ଼ା ଲୋମା

ଚଳ୍ପାଉଛନ୍ତି ବସ୍ୱହୃଦ ଗଣ୍ଡ ବନ୍ତୁ ସ୍ୱନ,
ଦନ୍ତଘାତେ କେହି ଅବା କ୍ଷତ, କ୍ଷୀର ବ୍ୟାଜେ
ଗଡ଼ାଇଦେଉଛନ୍ତି ଅଶ୍ରୁ, ନୀରବ ବ୍ୟଥାରେ ।
ପଞ୍ଚଲ ନିବିଡ଼ ବନ, ଦୃଷ୍ଟିରେଖାରୋଧୀ,
ନ ପାରି ତାହାକୁ ଭେଦି ରବିରଶ୍ମି ଜାଲ
ରହିଛନ୍ତି ଚାନ୍ଦୁଆ ହୋଇ ଉପରେ ତାହାର ।
ଫୁଟିଛି ବିବିଧ ପୁଷ୍ପ ବିଶୃଙ୍ଖଳ ଭାବେ,
କେବେ ବା ଶୃଙ୍ଖଳେ, ଯଥା ସୂତ୍ରଶୂନ୍ୟମାଳା,
ଫଳନ୍ତି ଅଶେଷ ଫଳ, ବସିଛନ୍ତି କି ଏଥି
ଫଳ ଫୁଲ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ, ବିସ୍ତୃତ ବିଶାଳ ।
ପ୍ରକୃତି-ସାଧ୍ୱୀ ଅବା ସଜାଡ଼ି ଚାଙ୍ଗୁଡ଼ି
ଫୁଲେ ଫଳେ କୌଶଳରେ, ରଖିଛନ୍ତି ସମ୍ପାଦି
ପୂଜିବା ଆଶାରେ ତାର ପ୍ରାଣର ଦେବତା ।
କେତେ ଲତା ପ୍ରାଣଭରି ସୋହାଗେ ଆଗ୍ରହେ,
ରହିଛନ୍ତି ବଲମ୍ବି ପଞ୍ଚଲହରୀ ପ୍ରକାରେ ୧
ତରୁଗଳେ, ତାହିଁ ସୁ ପ୍ରା ଶ୍ୟାମା ଶତାବରୀ
ଗୁଚ୍ଛିତୋଳେ, ମୁକୁଳିତ ଶ୍ୟାମ କେଶରାଶି
କମ୍ପୁଛି ସଧୀରେ ବାତେ, ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ ।
ତାହିଁ ବା ବଣିଆଫୁଟା ୨ ବସି ପାଦତଳେ
ସୁବିଶାଳ ଶାଲ୍ମଳୀର, ଗୁଚ୍ଛ ପାଦତଳେ
ଟେକି ପ୍ରାୟ, ତୋଳାଉଛି ମୌକ୍ତିକ କଳସ ।
ଅଳଙ୍କୃତ ଲତାଜାମ୍ବୁ ୩ ପାଟଳ ପଲ୍ଲବେ,
ସାରଲ୍ୟ ଚରିତ ଯଥା କାମ୍ୟା ଦାତା ତାନେ ।
ତାହିଁ ବା ଅତଣ୍ଡୀଲତା ୪ ମାଉଛି ବହୁଳେ,
ଚନ୍ଦନପାଟୀ କି ତାହା ବନଦେବୀଙ୍କର,
ଅଥବା ନୀରବ ହାସ୍ୟ ଶୋଭାସ୍ୱିନୀଙ୍କର ।
ମଞ୍ଜୁଳ ନିକୁଞ୍ଜେ କେତେ ଫୁଟିଛି ଶଙ୍ଖିନୀ, ୫
ଶରତ ନୃପଙ୍କର କି ସେ ରୌପ୍ୟଭୂଷା,
ମଧୁପ ବାଦକ ତାର, ସ୍ୱଭାବେ ମଧୁପ ୬
ଯେଣୁ, ଫୁଲେ ନଶାଭୋଳେ ବିପର୍ଯ୍ୟତ ଅଙ୍ଗ ।
ବସିଛନ୍ତି ସେ କୁଞ୍ଜ-ଶିରେ ପକ୍ଷୀ ନିବିଡ଼,
ପାଦପ ଶାଖାରେ ବସି ହୃଷ୍ଟଚିତ୍ତ ସନ୍ତ
ହେମବାନ୍ତ, ମନ ମଧ୍ୟେ ମନୋରଥ ଯଥା,
ଗାଉଛି ଉଦାସସ୍ୱରେ ଆନନ୍ଦ ସଙ୍ଗୀତ,
ମିଳୁଛି ସେ ଗୀତେ ଆସି ଦୂରବନସ୍ୱବୀ
ସିନ୍ଦୂରମୁଣ୍ଡିର ଉଇ ଅଲେଇବା ନାଦ । ୭
ନନ୍ଦନ କାନନୋପମ ଏ ରମ୍ୟ କାନନ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବାସ୍ତାର, ନଭୁ ପାସ୍ତାର,
ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି ବିହଗେ,
ବୁଝନ୍ତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୂଲ୍ୟ, ଆଦର ମହିମା,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର କଦ୍ଧବାର ଉଚ୍ଚାରନ୍ତି ଉଚ୍ଚେ ।
ଗିରିତଟେ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ହରେ ନେତ୍ର ମନ,
ତାହିଁ ଉଦା ୮ ତାଲେ ଧରି ମୁକୁତା-ଚାମର
ଗିରି ଅଙ୍ଗେ, ତାହିଁ ଅବା ଟେକିଛି ଗାଣ୍ଡିଆ ୯
ଦୀପଶିଖାକୃତି ଶୀର୍ଷ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭ, ରୁଚିର,
ଗିରିସ୍ୱର ମହେନ୍ଦ୍ରର ନୀରାଜନା ପାଇଁ ।
ଲୁଣ୍ଡ ହୋଇ ନାନା ପକ୍ଷୀ ଲୁଟୁଛନ୍ତି ଶସ୍ୟ
ଘୋର କୋଳାହଳେ, କି ସେ ପକ୍ଷି-ପାଠଶାଳା,
କରୁଛି ଶାସନ ତାଙ୍କୁ ଅବଧାନ ରୂପେ
ମଳିନ ଚୀବରଧାରୀ ଶବର-ବାଳକ
ଲୁହାଟି ବିକଟ ସ୍ୱରେ, କେବେ ଲୋଷ୍ଟ୍ରାଘାତେ,
ନିର୍ଭୟ ସେ ବୀର ଶିଶୁ, ଡରେ ତାକୁ ଭୟ,
ଭୟର କାରଣ ସତ୍ତ୍ୱେ ନ ହୁଏ ଯେ ଭୀତ,
ସେହି ଏକା ବୀର, ସେହି ଅସୀମ ସାହସୀ ।
ନିରସ୍ତ୍ରର ଅସ୍ତ୍ର ସିନା କେବଳ ସାହସ,
ସେ ଯାହାର ଚିରସଙ୍ଗୀ କି ଭୟ ତାହାର,

୧—ଅଳଙ୍କାର ବିଶେଷ । ୨—ଏକଜାତୀୟ ଗୁଳ୍ମ । ଏହାର ଫୁଲ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟଖଚିତ ମୁକୁଟାକୃତି । ୩—ଏହା ଲତାପରି ମାତେ । ପତ୍ର ଫଳର ଆକୃତି, ସ୍ୱାଦ ଓ ସୁଗନ୍ଧ ଜାମୁର ଅନୁରୂପ । ୪—ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ ଲତା ବିଶେଷ । ୫—ବନାଫୁଲ । କେହି କେହି ଏହାକୁ ଭାଆଣିଆ ଫୁଲ କହନ୍ତି । ଏହାର ସଂସ୍କୃତ ନାମ ଶଙ୍ଖପୁଷ୍ପୀ । ୬—ମହୁଆ । ୭—କୁଲହୁଲୀ । ୮—ବାଜରା ଜାତୀୟ ଶସ୍ୟ । ଏହାର ଫଳ ମୁକ୍ତାସଦୃଶ ୯ — ଶସ୍ୟବିଶେଷ ।

ବାଲକାଳୁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନରେ,
ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା ଯାର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ପ୍ରାଣେ,
ସହାୟ ଈଶ୍ୱର ତାର, ସର୍ବସ୍ୱ ସର୍ବଥା ।
ଦୂରେ ଶୋଭେ ଛାୟାଚ୍ଛନ୍ନ ସବରୀଗୁଡ଼ା ୧
ପର୍ଣ୍ଣପତ୍ରଛଦମୟୀ, ଶାନ୍ତ ନୀଡ଼ ପ୍ରାୟ,
ଉଠି ତହୁଁ ପାକଧୂମ ଉଡୁଥାଏ ମନେ
ଋଷ୍ୟାଶ୍ରମସମୁତ୍ଥିତ ଯଜ୍ଞ ଧୂମ ଭ୍ରମ ।
ଲଙ୍ଘି ଘାଟୀ ପରେ ଘାଟୀ, ପଲ୍ଲୀ ପରେ ପଲ୍ଲୀ,
ଭୀଷଣ ମହୁଲଘାଟୀ କଲି ଅନ୍ୱେଷଣ,
ଦକ୍ଷିଣରେ ଗିରିଚୂଡ଼ା ଉଠିଛି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ
କାଟି ଦେଇ ପ୍ରାୟ, ବାମେ ନୀରନ୍ଧ୍ର କାନନ
ଯାଇଛି ଓହ୍ଲାଇ ଯେସନ୍ତେ ପାତାଳକୁ ଭେଦି ।
ଅନ୍ୱେଷଣ କାଳେ ସେହି ଉକଟ ସଙ୍କଟେ,
ପଦେ ପଦେ ହେଉଥାଏ ଭୀତି, କ୍ଲାନ୍ତି, ବାଧା,
ମାତ୍ର କୃଶ ପ୍ରଲୋଭନ ନ ମାନି ତାହାକୁ
ନେଉଥାଏ ଟାଣି ଯେସନ୍ତେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ହାତ ଧରି,
ମୃତ୍ୟୁଭୟ ତୁଚ୍ଛ ସିନା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିକଟେ,
ନୋହିଲେ ପତଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗ ଦିଅନ୍ତା କି ଢାଳି
ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡେ, ନେତ୍ର-ପ୍ରୀତି ସମ୍ପାଦନ ଆଶେ ।
ତାହିଁ ବା ପ୍ରକାଣ୍ଡ-କାଣ୍ଡ ମହୁଲ କାନନ,
କାହିଁ ଶାଳବନ, କାହିଁ ବିଶାଳ ଅସନ ୨
ଶୋଭେ ମହେନ୍ଦ୍ର ର ବକ୍ଷ ଉଚ୍ଚ ବାହୁ ପ୍ରାୟ,
ତାହିଁବା କମେରୁ ୩ ଲେମ୍ବୁ, ତମାଳ ଲତାରେ
ଅନ୍ଧକାରାଚ୍ଛନ୍ନ, ଯଥା ମସ୍କରୀ ମାନସ ।
ତାହିଁ ପୀତ ଶେଫାଳିକା ଫେରି ଅଙ୍ଗଭୂଷା
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁମନେ, ଦିଏ ଚୌପାଶେ ନିକ୍ଷେପି,
ଫୁଟି ନୀଳ କୋରଡାର ୪ ବନନୀଳିମାରେ
ଦେଇଛି ମିଶାଇ ଚାରୁ ନୀଳିମା ନିକର,
କେତେ ଗିରିଗୁଣ୍ଡିକଙ୍କ ୫ ଦୋହଲେ ସମୀରେ
ବନଦେବୀଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ା କନ୍ଦୁକ ସଦୃଶେ ।
ଜଗାଏ ଉଆଉ ଭ୍ରମ, ଦୀର୍ଘପନ୍ତ ସୁଇ, ୬
ତଳେ ଶୋଭେ ଗିରିଗୁଲ୍ମ-ବାର୍ତ୍ତାକୁ, ହରଡ଼,
ଫଳପୁଷ୍ପ ଭାରେ, ବାଳ ସାଲୁର ୭ ଗହଳେ ।
ଶୁଣିଲି କେବଳ ପକ୍ଷୀ ପକ୍ଷ ଅନ୍ତସ୍ୱରେ,
ଆହା କି ମଧୁର ସ୍ୱର—ଅତୀତ ଅଶ୍ରୁତ,
ନାହିଁ ସେ ଅମୃତ ସ୍ୱର ପାର୍ଥିବ ଯନ୍ତ୍ରରେ,
ପୃଚ୍ଛିଲି ବିହଗ ନାମ ବାହକେ ସୋତ୍ସୁକେ,
ଲଭିଲି ଉତ୍ତର ତାର, ସେ "ଦଣବାକୋଇ",
ସୀସକ ଲେଖନୀ ୮ ମୁନେ ଲେଖିଲି ସେ ନାମ
ସଚଳ ଦୋଳାରେ ବସି, ମାତ୍ର ବୃଥା ଚେଷ୍ଟା,
ହୋଇଗଲା ଦେବାକ୍ଷରେ ପରିଣତ ଲେଖା,
କ୍ଷାନ୍ତ ହେଲି ତହୁଁ ସେହି ବ୍ୟର୍ଥ ଦୁଃସାହସୁ ।

ଦିବସର ଶେଷରଶ୍ମି ଉଜଳି ମ୍ଳାନିମା,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ହୋଇ ଲୀନ ବନ୍ୟ, ବୃକ୍ଷଚୂଡ଼,
କଲବ ସାନୁରେ ଯାଇ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ,
କାଙ୍କ୍ଷିତ ବିଶ୍ରାମ ତହୁଁ ଲୁଟିଗଲା ଖରେ,
ଲକ୍ଷିତ ବନତକାନ୍ତ ହଳଦୀ-ବସନ୍ତ
ଉଡ଼ି ଆସି କ୍ଲାନ୍ତ ଦେହେ, ବସି କ୍ଷଣେମାତ୍ର
ନିବାସପାଦପଚୂଳେ, ତଦନ୍ତେ ତୁରନ୍ତ
ଲୁଚିଯାଏ ପର୍ଣ୍ଣାଚ୍ଛନ୍ନ କୁଳାୟେ ଯେସନ ।
ଆସିଲେ ଗୋଧୂଳି ଶୋଷି ସୁବର୍ଣ୍ଣ କୁନ୍ତଳେ
ହୀରାକାରୀତାସ୍-ଫୁଲ—ଝୁଟବ, ଭାସ୍ୱର,
ଗିରିଚୂଡ଼େ ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ବସିଗଲେ ଘନ,
ଧରିଲା ତାଙ୍କର ଛଟା ମେଦର ସୁଷମା
ସୁନେଲି ରଙ୍ଗତା ୯ ଛୁଆ ଅତି ବାହାରିଆ ।
ଦେ ଖଞ୍ଜିଲି ଶିଖି-ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୟାମ ଶୈଳ ଶିରେ
ଏ ମୁକୁଟ, ଦଳ ଦଳ ରହସ୍ୟ-ରତୀ,

୧—ଶବରପଲ୍ଲୀସମୂହ । ୨—ଏକଜାତୀୟ ବିଶାଳ ବୃକ୍ଷ । ୩—ସୁରସୁଲାଗ । ୪—ନୀଳକଣ୍ଠକ । ୫—ତୃଣପୁଷ୍ପ ବିଶେଷ । ଏହାର ପୁଷ୍ପ ଜେଜିବଦାମ୍ଭ ସଦୃଶ । ୬—ଏକଜାତୀୟ ବୃକ୍ଷ । ୭—ଶଲ୍ । ୮—ପେନ୍‌ସିଲ୍ । ୯—ପଜି ।

ଏ ଧୈର୍ଯ୍ୟ-ଦୃଢ଼ତା ଶୋଭା, ରୂପ-ପ୍ରାଣବତୀ,
ପ୍ରସୃତ ତା ପଦେ ଭାଷା, ପ୍ରସୂତ କଳ୍ପନା ।
ହାୟ, ସେହି ସ୍ୱପ୍ନ ଶୋଭା, ଦୀର୍ଘ ଅଭିନୟ
ଭବ ନଶ୍ୱରତା ନାଟ୍ୟ, ଗଲ୍ପ ମିଳାଇ
ସାନ୍ଧ୍ୟ ଅନ୍ଧକାର ଗର୍ଭେ, ମିଳାଏ ଯେସନ,
ମୃଣ୍ମୟୀ ପ୍ରତିମା ଜଳେ ବିସର୍ଜନ ଅନ୍ତେ,
ମିଳାଇଗଲେ ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ମୋ ଉଦ୍ଦାମ ଆଶା ।
ହେଲା ଅନ୍ଧକାର ଘନ, ସନ୍ଧ୍ୟାଦେବୀ କବା
ଘନ କୃଷ୍ଣ କେଶପାଶ ଦେଲେ ମୁକୁଳାଇ,
ହସିଲେ ଓଢ଼ଣୀ ଟେକି କୁସୁମ-ଅପ୍ସରୀ
କୁପେଶଳୀ ଚହଟାଇ ମଧୁର ଆମୋଦ ।
ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗେ ଖଚିତ ମଣି ତାରକା ରଜନୀ
ଆସିଲେ ତଦନ୍ତେ, ଗଲା ଫୁଲସଞ୍ଜ ଗଡ଼ି ।
ବହୁଳ ଅନ୍ଧାରେ ଲୁଣ୍ଠ ପର୍ବତ ପାଦପ
ଛାୟାମୟ ପ୍ରେତରୂପ କଲେକ ଧାରଣ,
ନ ଦିଶିଲା ପଥ ଆଉ, ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ ଲୁକ୍ଷା
ଅନ୍ଧକାରେ ହୁଏ ଅନ୍ଧ ସ୍ୱାଭାବିକ ଏହା ।
ଅହୋ, କି ଦାରୁଣ ଶୀତ, ସତେ କି ଶିଶିର,
ଭ୍ରମର ଭଣ୍ଡାର ଦେଲା ଅଜାଣ୍ଡ ଏ ବନେ,
ପ୍ରତେ ହେଲା ଯେସନ୍ତେ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର ଖଞ୍ଜା,
ହୋଇଗଲା ଅବସ୍ତ୍ରାତ ଅସାଢ଼ ଅବଶ
ସନ୍ନିବାତେ, ତହୁଁ ଆଉ ନୋହି ଅଗ୍ରସର
ଯାପିଲୁ ଯାମିନୀ ସର୍ବେ ରାଜବସାଠାରେ । *

* ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ପଥିକନିବାସ ଅଛି । ଏହା ବ୍ରିଟିଶ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ । ଏ ସ୍ଥାନକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପାନ୍ଥୀ ସ୍ଥଳ ଜାଣି ରାଜାମାନେ ଏଠାରେ ବାସକରି ରହୁଥିଲେ ବୋଲି ଏହା ରାଜବସା ନାମରେ ଅଭିହିତ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

ଅହୋ କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ଯେବେ ବନଗର୍ଭେ ଲୁଚି,
ଯେମନ୍ତ ସଶୋକା ସୀତା ଅଶୋକ କାନନେ
ଉପବିଷ୍ଟା, ବେଷ୍ଟିଛନ୍ତି ଚଉଦିଗେ ହାୟ
ଦୁରନ୍ତା ଦାନବୀ ଚେଡ଼ୀ—ଭୁଜଙ୍ଗତୁଲ୍ୟାଏ।
ସେ ଭଳି ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ବନ-ସିନ୍ଧୁ ବକ୍ଷେ
ଅଶ୍ରାନ୍ତ ଆଶ୍ରମ, ହେଉ ପଛେ ଭୀଷଣ ସେ,
ମାତ୍ର ଶାନ୍ତି ଆନନ୍ଦର ମାଧୁରୀ ମଣ୍ଡିତ;
ବ୍ରିଟିଶ-କେଶରୀ ଧନ୍ୟ, ଆଦର୍ଶ ତାଙ୍କର
ସୁଶାସନ ସୁପାଳନ ସୁରକ୍ଷଣ ନୀତି;
ତାହାଙ୍କର ସମୁଦାର ଧର୍ମନୀତି ସିନା
ଆଣିଅଛି ବର୍ତ୍ତମାନେ ଫେରାଇ ଅତୀତେ,
ଆଣିଅଛି ରାମରାଜ୍ୟ ଏ ଭାରତେ ପୁଣି,
ନୁହନ୍ତି ସେ ଖାଲି ରାଜା, ଭାରତ ଭାଗ୍ୟରେ
ବିଧିଦତ୍ତ ଅକୃତ୍ରିମ କୃପା ମହାଦାନ,
ଲଭି ସେହି କଳ୍ପଦ୍ରୁମ-ସ୍ନିଗ୍ଧ-ସୁଧା-ଛାୟା
କରୁଛି ଶୀତଳ ତନୁ ସନ୍ତପ୍ତ ଭାରତ।
ଧର୍ମ ସିନା ମରୁସ୍ଥଳେ ପାଦପ ରୋପଣ,
ଧର୍ମ ସିନା,—ନିର୍ଭରସେ ଭରସା ପ୍ରଦାନ,
ନିର୍ମାଣି ପାନ୍ଥାବାସ ଏ ହୁତାଶ ଦେଶେ
ଅର୍ଜ୍ଜୁଛନ୍ତି ମହାପୁଣ୍ୟ, ଅକ୍ଷୟ ସୁକୀର୍ତ୍ତି,
ତାଙ୍କର ସୁକୃତ ତାଙ୍କୁ ଅର୍ପିଛି ଦେବତ୍ୱ।

ମହେନ୍ଦ୍ର, ତୃତୀୟ ଶୃଙ୍ଗେ ଶୋଭେ ରାଜବସା,
ନାହିଁ ଉପଦ୍ରବ ତହିଁ, ଚିରଶୀତଳ ସେ,
ଏକମାସୀ ସ୍ଥଳୀ, ଖାଲି ମାଘ ମାସ ଛଡ଼ା
ନାହିଁ ତହିଁ ଅଧିବାସ ଅପର ମାସର।
ହେଲା ନାହିଁ ଯେବେ ନିଦ୍ରା, ନିଦାରୁଣ ଶୀତ
ଭେଦି ଲୁଗା, ଚର୍ମ, ମାଂସ କମ୍ପାଉଛି ଅସ୍ଥି,
ବସିଲି ଅଗ୍ନିରେ ଆସି ପରହର ଶେଷ
ଯାମିନୀ-ଯୌବନେ, ସ୍ତବ୍ଧ ନିଃଶବ୍ଦ ଚୌଦିଗ,
କେବଳ ଉଠୁଛି ଥରେ ମହା ଅରଣ୍ୟାନୀ
ଥରେ ଥରେ କୃଷୀବଳ ଡକଠ ଲୁହାଟେ,
ଅହୋ, କି ଶ୍ରବଣ-ଶୂଳ କଠୋର ଚିତ୍କାର,
ଶୁଣିଣ ଚମକି ଉଠେ ନୀରନ୍ଧ୍ର ପାଷାଣ,
ଆଉ ଆନ, ସେ ଲୁହାଟେ ଦୁଷ୍ଟ ଶ୍ୱାପଦର
ହୋଇଯିବ ପ୍ଲୀହା ପାଣି—ଚିର ଭୟହୀନ।
କେବେ କେବେ ଠକଠକ ଠକା ୧ ଦିଏ ଭୀତ
ଶସ୍ୟଚୋର ମୃଗ ଶଶା ବରାହ ସମୂହେ,
ଅସଭ୍ୟ ବର୍ବର ହେୟ ସମାଜେ ଯେମାନେ,
ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଉଦ୍ଭାବନ ତାଙ୍କରି କରଣୀ,
କେତେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୁକୌଶଳ, କେତେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ମେଧା,
ଲତା-ତନ୍ତୁ ଆକର୍ଷଣେ ସୁଦୂର କେଦାରୁ
ଘଉଡାନ୍ତି ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ପର୍ଣ୍ଣଶାଳେ ଶୋଇ।
ଏତେ ଉଚ୍ଚ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବୁଦ୍ଧି ଯେ ଜାତିର,
ସେ ଯଦ୍ୟପି ହୀନ, ତେବେ ନିଶ୍ଚେ ହୀନତାୟ
ହେଉଛି ସାଧିତ ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟ ଏ ଜଗତେ।
ହୀନ ଜଳବିନ୍ଦୁ ଭରେ ପାଷାଣକୁ କ୍ଷୟ,
ହୀନ ଅଗ୍ନିକଣା ପାରେ ଜଗତେ ସଂହରି,
ହୀନ କୃମିକୁଳ ନାଶେ ମତ୍ତ ମତଙ୍ଗଜେ। ୨
ଉଠୁଛି ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ଧୂମ—ଶବର-ସଙ୍କେତ,

୧—କୃଷକ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱେ ବାଉଁଶ ଖୁଣ୍ଟରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଢାଲଣାବାଉଁଶ ବାନ୍ଧି ତାହା ତଳେ ତେର୍ଚ୍ଛାଭାବରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଲମ୍ବା ବାଉଁଶ ପୋତି ତାହା ଅଗରୁ ଲତା ବାନ୍ଧିନେଇ ଶବରମାନେ ଘରଠାରେ ବାନ୍ଧିଥାନ୍ତି। ରାତିରେ ଘରେ ଶୋଇ ସେହି ଲତାକୁ ଟାଣିଲେ ବାଉଁଶରେ ବାଉଁଶ ବାଜି ଠକ୍ ଠକ୍ ଶବ୍ଦ ହୁଏ। ସେହି ଶବ୍ଦରେ ବନ୍ୟ ଜନ୍ତୁମାନେ ପଳାଇଯାନ୍ତି। ଏହି ଯନ୍ତ୍ରକୁ 'ଠକା' କହନ୍ତି। ୨—ଏଣ୍ଟୁକା ହାତୀ ଥୋଡ ଭିତରେ ମୁଣ୍ଡକୁ ଉଠିଗଲେ ହାତୀ ପାଗଳ ହୋଇ ମରିଯିବାର ପ୍ରବାଦ ଅଛି।

କ୍ଷୀଣ ହେଲେ, ଧୀରେ, ଯଥା ଦରିଦ୍ର ପ୍ରତିଭା,
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଅନ୍ଧକାର ଢାଙ୍କି ତା ଉପରେ
ବୃଷ୍ଟ କରି, ବୁଝାଉଛନ୍ତି ଆଲୋକର ମୂଲ୍ୟ,
ଆଲୋକର ମୂଲ୍ୟ ସିନା ବୁଝାଏ ଅନ୍ଧାର,
ନ ଥାନ୍ତା ଯଦ୍ୟପି ଦୁଃଖ, ଥାଆନ୍ତା କି ତେବେ
ସୁଖର ଗୌରବ ? ତେବେ ଜଳି ଉଠି ଧୂନୀ
ଅନ୍ଧାରେ ଆଲୋଇ ଦେଇ କରୁଛନ୍ତି ବହଳ
ଅନ୍ଧାରେ ଆଲୋକ ନାଶେ, ଆଲୋକେ ଅନ୍ଧାର
ଘଟିଛି କେମନ୍ତ ଖେଳ ରହସ୍ୟ ବିଷମ ।
ତୁହେଁ କୁହୁକର ଯେହ୍ନେ କ୍ରୀଡ଼ାପୁତ୍ତଳିକା ।
ଉଡ଼ୁଛନ୍ତି ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗପୁଞ୍ଜ, ଆଲୋକ-ସ୍ୱପ୍ନ କି
ଫୁଟିବା ମାତ୍ରକେ ଝଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି ମିଳାଇ,
ଯେସନ ମିଳାଇଯାଏ ଜୀବନ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ
ଲହମାକ[୧] ମଧ୍ୟେ ଉଇଁ, ଚାଣ୍ଡେ କେଉଁଆଡ଼େ,
ହେଉପଛେ ଜାତମୃତ[୨] ସେ ଆଲୋକ ଫୁଲ,
ମାତ୍ର ତାର ମହାଶୋଭା ମହାର୍ଘ ସମ୍ପତ୍ତି,
ବଳେ ତ ସେ ଶୋଭାର ମୂଲ୍ୟ କୋଟି କୋହିନୂରୁ ।
ଏକାଳେ ନୀରବ ସର୍ବେ, ଉଠୁଛି କେବଳ
ସାଏଁ ସାଏଁ ସ୍ୱନ, ଏ କି ନିଶାର ଗର୍ଜନ ?
ପ୍ରବୃଦ୍ଧ ତାପସୀ ଅବା ବସି ନିକାଞ୍ଚନେ
ଉଚ୍ଚାରେ ଅନୁଚ୍ଚ ସ୍ୱରେ ପ୍ରଣବ ମନ୍ତ୍ରର,
ସେ ଅମୃତ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ୱର ଉଠି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଦେଶେ
ଖେଳବୁଲେ ମହେନ୍ଦ୍ରର ଶୃଙ୍ଗେ ଶୃଙ୍ଗେ ଯାଇ ।
କେତେ ଜ୍ଞାନୀ, ଭକ୍ତ, ଯୋଗୀ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ବୈରାଗୀ,
ପୂଜୁଥିଲେ ଏ ପର୍ବତେ ମହାତୀର୍ଥ ମଣି,
ହୋଇଣ ବର୍ଜିତ ସେହି ସାଧୁ ସହବାସୁ
ସ୍ମରି ଗତ ଗୌରବର ଶ୍ଳାଘ୍ୟତର ସ୍ମୃତି
କାଢ଼ୁଛନ୍ତି କି ଖେଦେ ଗିରି ହତାଶ ପ୍ରଶ୍ୱାସ !
ଧନ୍ୟ ଏ ମହେନ୍ଦ୍ର, ଯେଣୁ ଉତ୍କଳନନ୍ଦନ,
ଭେଣ୍ଟ ମାତ-ବେଦନାରେ ଲଭି ଗୁରୁବ୍ୟଥା—
ନିଦାରୁଣ ମନକ୍ଷତ, ଦାଷ୍ଟନ୍ତିକ ବଣେ

କରୁଛନ୍ତି କି ହାହା ଧ୍ୱନି ଅସ୍ଫୁଟେ, କରୁଣେ,
ବିସର୍ଜି ଶୋକାଶ୍ରୁ, ଯୋଡ଼େ, ହିମବିନ୍ଦୁ ଛଳେ ।
ସର୍ବଶେଷ ଉନ୍ନତିର ସମନ୍ୱୟ କେନ୍ଦ୍ର
ଥିଲ ଯେ ଉତ୍କଳ, ଏବେ ନଗଣ୍ୟ ସେ ହାୟ !
ସଂଗଠିତ ପିଣ୍ଡ, ପ୍ରାଣ ଯାର ଅନ୍ତଗଲେ,
ମାତୃମାତା ମହାମାତା ସେ ମାତୃମହୀର
ଦୁଃଖେ ନ ଝରଏ ଅଶ୍ରୁ, ଯେ ଅଦ୍ଭୁତ ସୁତ,
ନାହିଁ ତାର କେହ, ନୁହେଁ ଜନନୀ ତାହାର
ପୁତ୍ରବତୀ, ଭାଗ୍ୟହୀନା ଚିରବନ୍ଧ୍ୟା ସେହୁ ।
ମହେନ୍ଦ୍ର, ନିର୍ଜନ ଭେଟ ଲଭୁଛି ଏକ୍ଷଣି,
ଆଶ୍ରିଲେଣି ନିଦ୍ରା ଅଙ୍କ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଏ,
ଆନ ପ୍ରାଣୀ—ସଂସାରର ଚିନ୍ତା ଦୂରିଲଣି
ତଳେ, ନୁହେଁ ସାଧ୍ୟ ତାର ଏତେ ଉଚ୍ଚେ ଉଠି
କଳୁଷିତ କରିବ ତୋ ଦେବପୂତ ଦେହ,
ବନ୍ଧୁର ପିଚ୍ଛିଳ ତୋର ବର୍ତ୍ତୁଳ ପଥେ
ହାବୁଡ଼ି, ପଡ଼ିଲ ଦୃଷ୍ଟ ନିର୍ଘାତେ ଚଟାଣ,
ପଙ୍ଗୁ ହୋଇ ସେହିଠାରେ ରହିଗଲା ଚହୁଁ ।
ନାହାନ୍ତି ତ ଅବ କେହି, ପଚାରିବ କିଛି
କହିବୁ କରୁଣା କରି ଶୁଣି ମୋ ବିନୟ,
ତୁ ସର୍ବଜ୍ଞ, ସର୍ବଦର୍ଶୀ, ଘନଦୂତେ ତୋର
କାମରଣ, ନାହିଁ ସ୍ଥାନ ଅଗମ୍ୟ ତାଙ୍କର
ତ୍ରିଭୁବନେ, ଯେଉଁ ଲୁପ୍ତ ଅଜ୍ଞାତ ପ୍ରଦେଶେ
ହୁଏ ଭାଗ୍ୟ ଭଙ୍ଗାଗଢ଼ା, ସେ ଦେଶ ସମ୍ବାଦ
ଦିଅନ୍ତି ସେମାନେ ଆଣି ତୋତେ ପ୍ରତିଦିନ,
ଏଣୁ ତୁ ରେ ଗିରିମଣି ଭାଜନ ସର୍ବଥା
ମୋର ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଯଥା ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନେ ।
କହ କେବେ କଳି ହେବ ସତ୍ୟ, ଧରା ହେବ
ସ୍ୱର୍ଗ, ନରେ ହେବେ ଦେବ, ସେ ଶୁଭ ଦିନର
ଶୁଭ ଆଗମନ ଆଉ ଅଛି କେତେ ଦୂରେ ?
ସ୍ମୃତି-ମୌନା ମାତୃମହୀ ଲଭିବ ଚେତନା
କେତେ କାଳେ, ମହାସତ୍ତ୍ୱ ମହାପ୍ରାଣ ଲଭି,

୧—ମୁହୂର୍ତ୍ତ । ୨—ଜାତ ମାତ୍ରେ ଯେ ମୃତ ହୁଏ ।

ଆବର ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ତବୁ ତେବେ କାଳ ପରେ
ତୋହ ଗୁଣଧାରୀ, ପୂର୍ଣ୍ଣ, କଳାବନ୍ତ ନରେ
ମଣ୍ଡିବେ ଉତ୍କଳ-ଅଙ୍କ, ଉଠିବ ସେ ହସି ।
ଉତ୍କଳ-ବାଲ୍ମୀକି ବ୍ୟାସ—ଦାସ ବଳରାମ,
ଜଗନ୍ନାଥ, ଶ୍ରୀ ଦ୍ରୁମୁନ ସାରଳା ପ୍ରଭୃତି
ତେବେ ଫେର ଆସି ପୁଣି ଜାଳିବେ ଉତ୍କଳେ
ଧର୍ମର ଅଦ୍ଭୁତ ବର୍ତ୍ତି, ଦେଖାଇବେ ପଥ
ଶଷ୍ପ-ଅନ୍ଧାରବଣା ମାନବ ସମାଜେ ?
ଉତ୍କଳର କାଳିଦାସ—ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଭବଭୂତି—
ଦୀନକୃଷ୍ଣ—ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରତିଭା-ପ୍ରସୂତି,
ତେବେ ଆସି ବଜାଇବେ କାବ୍ୟ-କୁଞ୍ଜବନେ
ଉଦାତ୍ତ ମୁରଲୀ, ଶୁଣି ସେ ମୋହନ ଧ୍ୱନି
ଧାଇଁବେ ଭାରତୀଭକ୍ତ-ଗୋପାଳ ଗୋପିକା
ଜାତୀୟ-ସାହିତ୍ୟରୂପ ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମେ,
କଳ୍ପନା-ଯମୁନା ସ୍ରୋତ ବହିବ ଉଜାଣି,
ଯାଇଥିଲେ ନିର୍ମାଣି ସେ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ
ଯେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମହାସୌଧ, ଜୀର୍ଣ୍ଣ ତାହା ଏବେ,
ସେହି ଉପାଦାନେ ଘେନି ଗଢ଼ିବେ ଅବର
ଉତ୍କଳ-ବାଣୀଙ୍କ ରମ୍ୟ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦିର ।
ତେବେ ତାଲେ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେବେ ପୁନରପି
ଉତ୍କଳେ ମିହିରବଳ୍ଲ ପଠାଣି ସାମନ୍ତ,
ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରତିଭା-ଶିଖା ଉଠିବ ପ୍ରଜ୍ୱଳି,
ଚାହିଁବ ଚାହାଁ ତେବେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡ
ସଭ୍ୟ, ସମୁନ୍ନତ, ସେହି ମହାଶିଖା ପ୍ରତି,
ନିରେଖନ୍ତି ଯଥା ହର୍ଷେ ଦର୍ଶକ ନିକର
ଆକାଶେ ଉତ୍କ୍ଷିପ୍ୟମାନ ପ୍ରଦୀପପଙ୍କ୍ତିର ।୧
ତେବେ ଖ୍ୟାତି-ବିହଙ୍ଗମ ଉତ୍କଳ ମାତାର
ଉଡ଼ିବ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପକ୍ଷ ବିସ୍ତାରି ଚୌଦିଗେ,
ଜଗତ ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ପୁଣି ଗତ ଗୌରବର
ନିର୍ବାଣ ପ୍ରଦୀପ, ତେବେ ଏ ଅସ୍ଫୁଟ
ଉତ୍କଳ ଜାତିର ଯିବ ଜୀବନ୍ତ ଆଶା,
ତେବେ ବହି ସମୁନ୍ନତି-ବସନ୍ତ-ପବନ
ଉଡ଼ାଇବ ପ୍ରାଣାଗ୍ନିରୁ ନିରୁଦ୍ୟମ ଭସ୍ମ—
ଆବରଣ, ହେବେ କର୍ମେ ନିରତ ସରବେ ।
ଶ୍ରବଣେ ବ୍ୟାକୁଳ ମୁହିଁ, କହି ଧାତବାନେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ମହେନ୍ଦ୍ର, ମୋ ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ ବାସନା ।
କି କହିଲୁ—"ଚଞ୍ଚଳ ଭାଗ୍ୟ ସଦା ଭବେ,
ଯେସନ ବେତସ ଲତା ଅସ୍ଥିର ମୋ ଦେହେ,
ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତେ ସର୍ବେ ଅବର୍ତ୍ତନଶୀଳ—
ଅହୋରାତ୍ର ରବିଶଶୀ ଦିବାରାତ୍ରି ଅଛି,
ଖାଲି କି ଉତ୍କଳ ଭାଗ୍ୟ ସ୍ଥାଣୁ ନିଷ୍ପନ୍ଦନ ।
ଉତ୍ଥାନ ପତନ ପୁଣି ଧ୍ୱଂସ ଉପୁଜନ
ଘୂରୁଛି କ୍ରମେ ମାଳାକାରେ, ନିୟତି-ସୂତ୍ରରେ,
ଘୂରୁଛି ସଂସାର ରଙ୍ଗ ରଥପାଦ ୨ ପ୍ରାୟ,
ସେହି ଘୂର୍ଣ୍ଣାବର୍ତ୍ତ, ଦିନେ ଆଣିବ ନିଶ୍ଚୟ
ଉତ୍କଳ ଅତୀତ ଭାଗ୍ୟ—ଅତୀତ ଗୌରବ,
ପ୍ରସବିବ ଏ ଉତ୍କଳ ଶତ ଶତ ଉପେନ୍ଦ୍ର,
ସହସ୍ର ସାରଳା, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ କୋଟି କୋଟି,
ହେବ ସେ ଉନ୍ନତ ଗର୍ବେ ପୁଣି ଗରବିଣୀ ।"

ପାହିଲା ରଜନୀ, ଡୁବିଲେ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ତାରାଏ,
ନିଷ୍ପ୍ରଭ ଯେସନ ଶୋକ-ବିକାରର-ହାସ,
ଅଥବା ବିଧବା ମୁଖ କାନ୍ତି ବୃଦ୍ଧ ଦେହ ।
ପୂର୍ବର ବାୟସ ଉଠେ, ଶୁଣି ସେ ଆରବ
ଛୁଟିଗଲେ ନିଶାଚର ଲୁଚିଏ କେ ଚାହିଁ,
ଅବଧାନ ଛୁଣ୍ଡ ଶୁଣି ଚାଟଶିଷ୍ୟ ପ୍ରାୟ,
ଅଥବା ଶାବକ ଯଥା ସାହୁକାର ଡାକେ ।
ଗୁଞ୍ଜିଲ ଭେତର-ଦ୍ୱାର ବନସ୍ତମ୍ଭ କେମା—
କୁସୁମ-ସୁନ୍ଦରୀ, ସୌମ୍ୟ ସୁକୁମାରଅଙ୍ଗୀ
ମୋତତେଜ୍ୟୋତିଃ ଭ୍ରମଣରୁଦ୍ୟାନେ, ଉଦେ ହେଲେ
ଦିନମଣି, ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶୀ ସପ୍ତର୍ଷି ମଣ୍ଡଳୀ
ସମାପି ମାନସ ସ୍ନାନ, ତୋଳି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଦ୍ମ,

୧—ଉଲ୍କା ପାତର   ୨—ଚକ

କରନ୍ତି ଏ ବ୍ରହ୍ମପୂଜା, ପ୍ରାଚୀନ୍ତକ ବ୍ରତୀ ।
ହିରଣ୍ମୟ-କର-ହାର ଫେଇ କଣ୍ଟ ରବି,
ଓଦେଲେ ସ୍ନେହେ ଲମ୍ବାଇ ଧରଣୀ ବକ୍ଷରେ,
ସେ ଶୋଭା ରଙ୍ଗାଇଦେଲା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରଙ୍ଗରେ
ଦର୍ଶକ-ଚିତ୍ତକୁ, କର ପ୍ରାଣମୟୀ ତାକୁ ।
ତରୁ ଶୋଭଶିଖା ଶ୍ରେଣୀ ଗାଇଲା ସଘନେ
ଜବା ଅନ୍ତର୍ବେଦନାର କରୁଣ ସଙ୍ଗୀତ
ଆକୁଳ ଉଦାସ ସ୍ୱରେ, ଅଶ୍ରୁହୀନ ଶୋକେ,
ସେ ଅନନ୍ତ ଆର୍ତ୍ତନାଦେ ବ୍ୟଥିତ ପ୍ରାଣର
କି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଇତିହାସ କହ ପରିବ୍ୟକ୍ତ
ତାହା ଅଗେ, କି ଆଶାରେ, କେ ବୁଝିବ ତାହା,
ନାହିଁ ହାସ୍ୟ ନେତ୍ରେ ଅଶ୍ରୁ, ଆସିବ ବା କାହିଁ;
ମହା ଦୁଃଖେ ଯାଇଛି ତା ବସି ଘନ ହୋଇ,
ଅଶ୍ରୁଶୂନ୍ୟ ଶୋକ ବଡ଼ ଅସହ୍ୟ, କଠୋର,
ଶୋକ ନୁହେଁ—ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ଯମଦୂତ ତାହା ।
ବନ ମଧ୍ୟେ ଛୁଟିଚାଲି ଶେଷ ଖତମାତ
କଲା ଗିରି ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ ଧୂମାକାରେ ଉଡ଼ି,
କରତ ପଦତଳେ ଏ ସେ ପଦ୍ମକେଶ,
ଜମ୍ବା ଧୂମ୍ର ନଦୀ ବହେ ଧୂମ୍ରସ୍ରୋତେ ପୁରି ।
ଶେଷେ ଶେଷେ କ୍ଷୁଦ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ରହିଲା ଶିଖରେ,
କେଶିଁ ତାହା ପ୍ରତେ ହେଲା ମାନସେ ଏସନ,
ଚାମ୍ପୁଛନ୍ତି ବାମନ ବା ବଳିଙ୍କ ପାତାଳେ !
କିବା ସେବେ ଗ୍ରହବସା ଦିଶିଲା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ,
ଅହୋ, କି ନିବିଡ଼ ବନ, ଗଭୀର ଶ୍ୟାମଳ,
ଭୀମକାନ୍ତ, ଶାନ୍ତିଦେବୀ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନା ଯହିଁ,
ମୁଚୁକୁନ୍ଦ, ଉକ୍ଷାତକ, ଶଠା, ମେଷଶୃଙ୍ଗୀ,
ସୁନାରି, ଚନ୍ଦନ, ଆମ୍ର, ସଲପ, ତମାଳ,
କୁଟଜ, କରଞ୍ଜ, ଧଉ, ନଶୀ ୧, ବଂଶୀଧାରି ୨
ନିର୍ମଳା, ହାଙ୍ଗଶୀଚମ୍ପା, ଶିଆଳୀ, ପିପ୍ପଳୀ,
ଗିରିମଲ୍ଲିକା, ପାଣ, କୁରୁବକ ଆଦି
ତରୁ ଲତା ଗୁଳ୍ମଜାଳେ ହୋଇ ଖୁନ୍ଦାଖୁନ୍ଦି
ରେଧୁଅଛି ଦୃଷ୍ଟିରେଖା, ଥାଉ ଅନ କଥା,
ନ ପାଇ ନିର୍ଗମ ପଥ ସମୀରଣ ତହିଁ
ଦୂରିବୁଲେ ଇତସ୍ତତଃ ସନସନ ସ୍ୱନେ,
ଘୂରିବୁଲେ ମଶା ଯଥା ମଶାରି ମଧ୍ୟରେ
ଘୁଣ୍ଡି ଘୁଣ୍ଡି ସ୍ୱରେ, ଖରେ ଜୀବନ ବ୍ୟାକୁଳେ ।
ଗିରିରାଜ ମହେନ୍ଦ୍ରର ରାଜଧାନୀ ଏ ସେ,
ନିର୍ଝର ସାରବ୍ୟ ତରେ ଝର୍ଝରି ନିନାଦେ,
ଶ୍ୱାପଦ ପିଆଦା ତହିଁ, ସ୍ୱଭାବେ ସେ ଖଳ,
ପୀଡ଼େ ସେଣୁ ହରିଣାଦି ନିରୀହ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ
ତଥା ଦୋଷେ, କ୍ଷମେ ତାକୁ ଯଥାମନ୍ତ୍ରୀ ଗିରି,
ମାତ୍ର ନ କ୍ଷମନ୍ତି କେବେ ଗିରି-ଅଧିବାସୀ
ଶ୍ରୀନିବାସ ରାଜମଣି, ବୀର ଭଗଜେଠୀ,
ଅମୋଘ ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଅର୍ପନ୍ତି ସେ ଦଣ୍ଡ ।
ନ୍ୟାଯ୍ୟାନ୍ୟାଯ୍ୟ-ଭେଦଶୂନ୍ୟ କ୍ଷମାର ସ୍ୱଭାବ,
ମାତ୍ର ନୁହେଁ ଧର୍ମର ସେ ଧାରା, ଧର୍ମ ସେତୁ
ନ୍ୟାଯ୍ୟ-ନିତ୍ତି, ଅର୍ଥେ ଯୋଗ୍ୟ ଶାସ୍ତି ଦୋଷୀ ପ୍ରତି ।

ବାହାରିଲି ସମ୍ମୁଖେ କାନନ ଭ୍ରମଣେ,
ପାନକୁମ୍ଭା ୩ ଆଗେ ଆଗେ ଚଳାଇଲା ବାଟ,
ଭୋଲି ଚକବାକୁ ଯାଇ ସ୍ୱଜନ ୪ ଯେସନ
ଦେଖି ଆସେ ରଥଯାତ୍ରା, ଦେଖିଲି ତେସନ
ମହାଦୃଶ୍ୟ—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ବଟକ ନର୍ତ୍ତନ ।
ଶିଳାସ୍ତୂପ ରନ୍ଧ୍ର, ଝର ବହୁ ଜଳଧାର
ଆସୁଅଛି ନିମନିମ୍ନ ସୋପାନେ ଓହ୍ଲାଇ
ମଧୁର ଭୈରବ ରବେ, ବହୁଛି କି ଆହା
ଧୂର୍ଜଟି ଜଟିଳ ଜଟା ଭେଦି ଭାଗୀରଥୀ
ସହସ୍ର ପ୍ରବାହେ, ବେଗେ ଭୂତଳ ଗର୍ଭରେ ।

୧—ଏକ ପ୍ରକାର ବୃକ୍ଷ । ଏହି ବୃକ୍ଷର କାଠ ତେଲରେ ପକାଇ ସିଦ୍ଧ କଲେ ତେଲର ସ୍ୱାଭାବିକ ଗନ୍ଧ ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ୨—ବାଉଁଶବିଶେଷ । ଏହାର ଫଳ ବଂଶୀପ୍ରାୟ । ୩—ରାଜବସାର ରକ୍ଷକ ଜନୈକ ଶବର । ହୁଏ। ସମ୍ଭବତଃ ଭୂୟାଁ ଶବର । ୪—ଶବର ।

ସ୍ୱଚ୍ଛ ଶୁଭ୍ର ଜଳ , ଯଥା ତରଳ ହୀରକ,
ଅବଣ୍ଣ ସଲିଳ ଭେଦି ଦିଶେ ଉଜ୍ଜଳ
ନିମ୍ନସ୍ଥ ଶୁକ୍ତି ବା, ଶଙ୍ଖ, ଲୋହିତ କର୍କଟ,
ଖେଳୁଛନ୍ତି କ୍ଷୁଦ୍ର ମୀନେ ସୁଧୀରେ ସନ୍ତରି—
କେହି ଶୁକ୍ଳ କେହି କୃଷ୍ଣ କେହି ବା ଲୋହିତ,
ଅଙ୍ଗୁଳି ତାଡ଼ନେ ଯାହିଁ ଭୀତ ହୁଏ ଦ୍ରୁ କ୍ଷେପ,
ନିର୍ଜନ ଅଗମ୍ୟ ସ୍ଥଳୀ, ଅଜ୍ଞାତ ଏଠାରେ
ମାନବ ପ୍ରଭାବ, ତେଣୁ ଏ ଗରିମା ସିନା ।
ଆସ୍ତେ ବ୍ୟାକୁଳ ନେତ୍ରେ ଦେଖ ସେ ମାଧୁରୀ
ଜଳ ନିମ୍ନେ ଗଣ୍ଡ ମୂର୍ତ୍ତି ନିମଗ୍ନା ସହିତେ
କୂର୍ମବର୍ମୀ ସର୍ପ ଏ ବସିଛନ୍ତି କି ବେନ ତୀରେ
ଶାନ୍ତିଦୋଳା ହୃଦହ୍ରଦ ସୁଷମା-ଭୂଷଣୀ,
ତାଙ୍କ ରୁଙ୍ଗ ଉଡ଼ୁମ୍ବର ଉଭା ଦୈତ୍ୟପ୍ରାୟ,
ବୀଜ ତା ସର୍ଷପ କ୍ଷୁଦ୍ର, ଦେଖି ମନେ ହସ,
ଜରୁଛି କି ହିମାଳୟ ମୂଷିକ ପ୍ରସବ ।
ମଣ୍ଡିଛି ଦୋଳକା ଅଙ୍ଗେ ପ୍ରବାଳ ପଲ୍ଲବ,
ଲେଖିଛି ବା ଋଷି-ଦତ୍ତ ଲୋହିତ ଅକ୍ଷରେ
ବାଲ୍ମି ବନ-ମହାଦେବୀ ଅଳଙ୍କାର ମାଳା,
ମାଣ୍ଡୁଛି ତମାଳ ଲତା—ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗୀ ତହିଁରେ,
ଦେଉଛି କି ସଖୀ ନାଗ୍ନୀ ଅଗ୍ରେ କୁଣ୍ଡେ ବାସ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ରକ୍ତପଦ୍ମ ତରଙ୍ଗିଣୀ ବକ୍ଷେ
ଆଭାସେ ଏସନ, ଆହା ତଟିନୀ ସୁନ୍ଦରୀ,
ଖୋସିଛି ବେଣୀରେ ଅବା ମନ୍ଦାର କୁସୁମ ।
ପଡ଼ିଛି ବାଙ୍କୁଡ଼ି ହୋଇ ଦେଖେ ଏକପକ୍ଷ
ସୁଚାରୁତା କୃଷ୍ଣ ଲୌହ ତାଲୁଡ଼ୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ । ୧

କୁଟୁଛନ୍ତି ତଳେ ଦଳେ ପଥର କଇଁଛ ୨
ରକ୍ତକାନ୍ତ, କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ପାଷାଣ ପୃଷ୍ଠରେ,
ଦିଶନ୍ତି ପ୍ରାବୃଟେ ଯଥା ଇନ୍ଦ୍ରଗୋପପୁଞ୍ଜ
ସୁଶ୍ୟାମଳ ଦୂର୍ବାକୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରାନ୍ତରେ ।
ଶୋଇଅଛି ଗଡ଼ଶାଳୁ ୩ ତାହିଁ ବା ସୁଅଳ
ବଣାଇ ପିଆଳ ୪ ତଳେ, ପଡ଼ ପଡ଼ ପ୍ରାନ୍ତେ
ସତୀରୂପେ । ତାହିଁ ଅବା ପଲାଶ ବ୍ରତତୀ
ମଣ୍ଡିହୋଇ ଅଭ୍ର ଜ୍ୟୋତି ଦିଶେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ, ୫
ଖେଳୁଛି କି ଦେବୀମଲ୍ଲିକା ୬ ବନଲତା ସହ ?
ନ ଚଳଇ ପତ୍ର ଆଉ, ନ ଚଳଇ ଦୃଷ୍ଟି,
ଅନ୍ଧକାରମୟ ସ୍ଥଳ, ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯଥା
ଅରଣ୍ୟର ଅନ୍ତଃପୁର କମ୍ବା ସନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ୱର୍ଗୀ ।
ଝରୁଛି ତଡ଼ାଗାଦାର ଶିଳାଲୁଣ୍ଠି ସ୍ରୋତ,
ନିର୍ମଳ ସଲିଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ, ତାତଚକ୍ଷୁ ଯଥା,
ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ତହିଁ ଉଦ୍‌ବେଳ ଆକାଙ୍କ୍ଷା
ପଡ଼ଇ ଉଛୁଳି, ଯେହ୍ନେ ମାତୃକୋଳେ ଶିଶୁ,
ପାଇଲେ ଏ ଭଳି ମାତୃକୋଡ଼ ପ୍ରକୃତିର,
କ୍ଲାନ୍ତିହର, ଶାନ୍ତିକର, ଶୀତଳ, କୋମଳ,
କେ ନ ଇଚ୍ଛେ ଅଶେଷରେ ହେବା ପାଇଁ ଶିଶୁ ?
ଅଟଇ ଶବରୀ ବନ, କୁଯେ ସେ ନିପାନ ୭
ଆର୍ଦ୍ର ପଥେ ପଡ଼ିଅଛି ପଶୁପଦ ଚିହ୍ନ,
ମୃଗୟାର ଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଜାଣି ମୃଗୟୁଏ
ଜଗନ୍ତି ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ତହିଁ ପ୍ରସ୍ତର ଉହାଡ଼େ,
ଧରି ହସ୍ତେ ମୃତ୍ୟୁବାଣ—ମୃତ୍ୟୁଉପରୁଢ଼ୀ ।

୧—ଅରଟ ଯନ୍ତ୍ରର ଅଙ୍ଗବିଶେଷ । ୨—ସ୍ଥଳକଚ୍ଛପ । ୩—ବଡ଼େଇ ହୋଇ । ୪—ପିଅଶାଳ
୫—ଶ୍ରବଣସ୍ଥା ନିକଟରେ ଅଭ୍ର ଖଣି ଅଛି । ଅଭ୍ରପ୍ରଭାରେ ଲତାପଲାଶମାନ ଅଗ୍ନିଲତା ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ।
୬—ବନଜୁଇ । ୭—ପଶୁମାନଙ୍କ ଜଳ ପିଇବା ଘାଟ ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ଛାୟା ଆସି ପାଦତଳେ ପଶିଣ ଶରଣ
ଜଣାଇଲା ମଧ୍ୟାହ୍ନର ଆଗମ ସଙ୍କେତ,
ହେଲା ରୌଦ୍ର ରୁଦ୍ରଦନ୍ତ ତୀକ୍ଷ୍ଣ, ତୀବ୍ରତର,
ଡ଼ାକଦେଲା ଉଚ୍ଚ,—"ଇଲପିଇପି" ଉଚ୍ଚାରି
ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ପକ୍ଷୀ ଉଚ୍ଚାଟ ଭାଷାରେ । ୧
ପାଦପୁ ଗଳିତ ପତ୍ର ଖସାଇ ପବନ
ଉଡ଼ାଇଲା ସୂକ୍ଷ୍ମଶୂନ୍ୟ ଘୂଣ୍ଡ, ଶିଶୁ ଯଥା
ଖରଚ କାଗଜେ ଟେକି ଉଡ଼ାଏ କୌତୁକେ ।
ଝିଙ୍କାରି ନିଃସ୍ୱନ ଘନେ ଶୁଭିଲା ଚୌଦିଗେ,
ଆହା କି ଲଳିତ ସ୍ୱର, ବାଜେ କି ମଧୁରେ
ମଧ୍ୟାହ୍ନ-ନୃପଙ୍କର ନର୍ତ୍ତକୀ ଘୁଙ୍ଗୁର ।
ଦରବୁଜା କରି ଆଖି ଶୋଇଲା ଶିଅଳୀ ୨
ବୀରନାରୀ, ଅସ୍ତ୍ରଫଳା-ଫଳେ ଚମନ୍ତ୍ରିତା ।
ଏ ସମୟେ ତଳି ଯାବା ସହଯାତୀ ସହ
ଗିରିପଥେ, କଷ୍ଟ ଦୂର ହୋଇ ଅଗ୍ରସର
ଚାଲନ୍ତି ଚାଲୁଣାବଣେ, ବୁଣ୍ଡ ତା ଉରଭେ,
ମାଣ୍ଡନ୍ତି ମସ୍ତକେ ବେତେ ବନ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚିତା ୩
ଧରି ତୋଳେ ଫୁଲ ଫଳ, ଦେଖି ଫଳ ଭାରି
ଝୁରିବ ରସନା, ମାତ୍ର ବଡ଼ ପିତା, ଯଥା
ଖଳ ଆଶୀର୍ବାଦ କିମ୍ବା ଅଧମ ବନ୍ଦନା ।
"ଗୁଲୁଙ୍ଗୀ" ଖବରପଟ୍ଟୀ ରଖିଣ ଅଦୂରେ
ପଶିଲୁ ସବଳେ ଯାଇ ଗହନ ବିପିନେ,
ଅତୀବ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ପଥ କୂଜେ କୁହୁରେହ,
ବେନ ପାଶେ ଦୃଷ୍ଟିରୋଧୀ ନିବିଡ଼ କାନ୍ତାର,
ନୀରବ, ନିସ୍ତବ୍ଧ, କିବା ତାହା ଯୋଗାଶ୍ରମ—
ଇରଣୀ ଯୋଗିନୀବସ୍ତ ନୀରବତାକର ।
ଶୁଭିଲା ଭୀଷଣ ଶବ୍ଦ, ସ୍ତବେ ହେଲା ଯଥା
ମୃତ୍ୟୁର ନିଷ୍ଠୁର ରୁଦ୍ର ଅଭିଶାପ ବାଣୀ,
ଶୁଣି ସେ ବିକଟ ଶବ୍ଦ ଉଠିଲୁ ଚେଇଁ
ଚକ୍ଷୁ-ଗୃହ-ସ୍ୱପ୍ନ ଭୟ, ମିଶିଗଲା ତାହା
ପ୍ରଭ ରକ୍ତବଣିବାରେ । ହେଲା ଶତ ଛିନ୍ନ
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନର ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ତାର ଖରେ ।
ଭୁଲିଲା ଉଲଗ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ଅଭୀଷିତା,
ହେଲା ବୁଦ୍ଧି ଅସାଷ୍ଟମ, ହେଲି ଅସମ୍ବୃତ
ଆହା, ଶୁଣି ଏ କି ଶୋଭା, ପଳାଇଲା ଭୟ,
(ଯେଉଁ ଶୋଭା ପଦେ ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଖଟେ ଦାସପଣେ)
ଭୟ ତ ଶୌର୍ଯ୍ୟକୁ ଡ଼ରେ ଜୀବନ ସବନେ,
କି ସାହସେ ରହିବ ସେ ସେଠି ଶୋଭା ଆଗେ ।
ଯୋଡ଼ିଛି ତମାଳ ଲତା ବନେ ଅନର୍ଯ୍ୟାସ ୪
ବୃତ୍ତାଭ ଲୁଠ୍ୟଳ—ବତୀ, ୫ ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗୀ ସୁନ୍ଦରୀ,
ଲେଖି ରଖିଅଛି ପତ୍ରେ ଏ ଅଭିନନ୍ଦନ
ସୂଚନ୍ତୁ ବସନ୍ତ ପାଇଁ ଧନୀ ଏ କାନନେ ।
ଆଗେ ତଳା ଦାଗେ କରି ଅକ୍ଷର ଚିହ୍ନିତ,
ମଡ଼ାଉଛି ତା ଉପରେ ଦଳିତ ଭୃଙ୍ଗୁଳ,
ଆସିଲେ ବସନ୍ତ-ନୃପ, ଭେଟିବ ଛାମୁରେ ।
ସେ ଅଦ୍ଭୁତ ଦେବଲିପି ଅନ୍ୟର ଅପାଠ୍ୟ,
ଯେ ଲେଖିଛି, ତାହାର ସେ ହୃଦୟର ଭାଷା,
ପଠନେ ଭାଜନ ସେହି, ଆବର ଭାଜନ
ଯା ପାଇଁ ଲିଖିତ ସେହି ଛନ୍ଦ ରତ୍ନସ୍ତୁଟ ।
ପ୍ରେମଲିପି, ପ୍ରେମଭାଷା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଜଗତେ,
ପଠନେ ସକ୍ଷମ ତାହା ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା ।
କସ୍ତୁରି ଉଦ୍ଧାମ ହାସ ବେଦଣ ସୁମନ
ବସି ବୃନ୍ତ-ସିଂହାସନେ, କଣ୍ଠିକ୍ ୬ ଚାଳନେ
କରୁଅଛି ଆମନ୍ତ୍ରଣ ଅଳିକ ସଙ୍ଗେ,

୧—ପକ୍ଷିବିଶେଷ । ଏ ପକ୍ଷୀ "ଇଲପିଇପି","ଇଲପିଇପି" ବୋଲି ଶବ୍ଦ କରେ । ୨—ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟରେ ଶିଅଳୀ ଲତାର ପତ୍ର ଯୋଡ଼ିଯାଏ । ଏହାର ଫଳ ଅସ୍ତ୍ରର ଫଳା ତୁଲ୍ୟ । ୩—ବଣତାଲୁଡ଼ । ୪—ଅସୀମ । ୫—ଫଳ ଧରିଥିବା ଲତା । ୬—ଫୁଲ ପାଖୁଡ଼ା ।

ସଖୀର ଏ ସ୍ନେହ ହେରି ସଜନୀ ତାହାର ।
ଦେଉଛନ୍ତି ମୃଦୁହସା, ତାତେ ଫୁଲି ଫୁଲି
ସେ ନବୀନ ପତ୍ରହାସ ପ୍ରଥମା ବଦନେ
ଦେଉଅଛି ତୋଳି ଅହା ଲଜ୍ଜା-ପାଟଳିମା
ରଙ୍ଗ ବ୍ୟାଜେ, ତହିଁ ଶୋଭା ଦ୍ୱିଗୁଣ ଫୁଟେଇ ।
ଏ ଅନ୍ତେ "ହରିଡ଼ା ଘାଟୀ" ଉତ୍ତରି ସତ୍ୱରେ
ଗମିଲୁଁ ହରିଡ଼ାବଣେ ହିମନମ୍ର ପଥେ,
ହେଲା ବାହକଙ୍କ ଗତି ଚୌଗୁଣ ଚଞ୍ଚଳ,
ପ୍ରତେ ହେଲା ତରଙ୍ଗ ଗତିଶୀଳ ପ୍ରାୟ,
ଦେଖାଉଛନ୍ତି କିଏ ଯେସନ୍ତେ ବାୟସ୍କୋପ କ୍ରୀଡ଼ା
(ନବଯୁଗ-ଉଦ୍ଭାବିତ ଅଦ୍ଭୁତ କୌତୁକ)
ନେତ୍ର ଆଗେ କେତେ ଦୃଶ୍ୟ ଗଲା ଖେଳେ ଭାସି ।
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଚୂଡ଼ା ମଧ୍ୟଦେଶ ଆବରିଛି ଘନ,
ଜଳଦ ଲହଙ୍ଗା ଅବା ରୂପାଜରିବୁଣା—
ଚାନ୍ଦନ-କମଳା ଅଙ୍ଗେ, ଅଥବା ବେଷ୍ଟିତ
ଶୁଭ୍ର ବସ୍ତ୍ରବାସ— ଗିରି-ଦେବତାର କଟୀରେ ।
କେତେ ଦୂରାନ୍ତରେ ପୁଣି ହେଲା ବୁଢ଼ୀଘାଟୀ
ଦୁର୍ଗମ, ଦୁର୍ଲଙ୍ଘ୍ୟ, ଅଛି ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରବାଦ—
ବୃଦ୍ଧା ଶବରୁଣୀ ଏକ ଉଠୁ ଉଠୁ ଏଥି
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଅଣ୍ଟା ତାର, ହେଲା ସେ ଗତାୟୁ,
ସେହି ଦିନୁ ବୁଢ଼ୀ ସ୍ମୃତି ଧରି ଏ ବକ୍ଷରେ
ବହିଅଛି ବୁଢ଼ୀଘାଟୀ ଆଖ୍ୟାତ ଅଭିଖ୍ୟା,
ଶଶେ ଜାଣି ଶଶୀ ଯଥା ହେଲା ଶଶଧର ।
ଏଥିକି ବାରିଦବୃନ୍ଦ, ବସିଥାଏ ସଦା
ବାରିଦ ସମିତି, ନାଦ ଛଳେ କେତେ କେତେ
ହେଉଥାଏ ସମର୍ଥିତ ଆଗତ ପ୍ରସ୍ତାବ ।
ଆସିଲା ପବନ ଘନ ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ତୂର୍ଣ୍ଣ,
ହେଲା ଶୀତ, ଥରିଗଲା ଦେହ, ସୁ-ସୁ ସ୍ୱର
ଶୁଭିଲା ସୁଦୂରେ, କ୍ରମେ ସେ ଶବ୍ଦଲହରୀ
ଆସିଲା ସନ୍ମୁଖେ ଧାଇଁ ଭେଦି ବନସ୍ଥଳ,
ବାଜିଲା କି ଏକାବେଳେ ଶତ ଗ୍ରାମଫୋନ,
ବୈଜ୍ଞାନିକ ଗାନଯନ୍ତ୍ର—ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭବ ।
ମିଶିଲା ତା ସଙ୍ଗେ ପର୍ଣ୍ଣ-ମର୍ମର ଝଙ୍କାର
ଉଠିଲା ସେ ସ୍ଥାନ ହୋଇ ଅତୀବ ମୁଖର,
ଯେସନ ପଣ୍ଡିତ ସଭା କିମ୍ବା ପାଠଶାଳା ।
ହେଲା ବୃଷ୍ଟି ଅଦୃଷ୍ଟରେ, ନ ପଡ଼ିଲା ଦେହେ,
କେବଳ ସଞ୍ଚିତ ହେଲା ପତ୍ରେ ଜଳକଣା,
କାନ୍ଦିଲେ କି ବୃକ୍ଷେ, ଝରେ ପତ୍ର-ନେତ୍ର ନୀର ।
ଅହୋ, କି ଅଦ୍ଭୁତ, ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଆସି ବାହୁଁ
ତୀବ୍ର ଖର, ପୋଛିଦେଲା ସେ ଲୋତକ ବିନ୍ଦୁ;
ପୋଛିଦିଏ ଆଶା ଯଥା ଦୁଃଖୀ ନେତ୍ର ଅଶ୍ରୁ ।
ସେହିକ୍ଷଣି ବର୍ଷା, ଶୀତ, ସେହିକ୍ଷଣି ଖର,
ତିନି ଋତୁ ଭୋଗ ତହିଁ ଏକଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ।
ଦେଖି ଦେଖି ନାନା ଦୃଶ୍ୟ ହେଲୁଁ ଅଗ୍ରସର,
ପଡ଼ିଲା ଧୂଳିଆ ଘାଟୀ ଧୂଳି-ଧୂସରିତ,
ବାୟୁର ପ୍ରବାହ ତହିଁ ସୃଜଣ ଭଉଁରୀ
କରିଦେଲା ଯାତ୍ରୀକୁଳେ ଧୂଳି-ଜଳେ ସ୍ନାନ ।
ମହେନ୍ଦ୍ର ପରମ ଯୋଗୀ, ବିଭୂତି-ବିଭୂଷ
ତାର, ଅବା ସେହି ଦୀକ୍ଷା ଦେଲା ଅଯାଚତେ ।
ସହସା ଉଠିଲା ଥରି ମହା ଅରଣ୍ୟାନୀ
କ୍ଷିପ୍ତ ମତ୍ତଗଜକୁଳର କ୍ରୁଦ୍ଧ ଉପଦ୍ରବେ,
ଧାଇଁଲେ ସେ ଦ୍ରୁତଗତେ ଗଜ ଇତସ୍ତତଃ
ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ଧୂମକେତୁ ପ୍ରାୟ, ଧାଇଁ ଧାଇଁ
କେହୁ ବା ପଡ଼ିଲେ ଛନ୍ଦି ଲତାଜାଲ ପାଶେ,
ପଡ଼ିଲେ ହାବୁଡ଼ି କେହୁ ଝୁଣ୍ଟି ଗଣ୍ଡୋପଲେ,
ଭୀତିମିଶା ବୀର ରସ ହେଲା ଅଭିନୀତ ।
ଏଥିଅନ୍ତେ ଉତ୍ତରିଲୁଁ ପଞ୍ଚମ ଶିଖରେ,
ନବସନ୍ତ ଏଥି ଦିବ୍ୟ ନିକୁଞ୍ଜ ଦେଉଳେ
ଗୋକର୍ଣ୍ଣ-ଈଶ୍ୱର ଶିବ, ବନ୍ଧୁ ପାର୍ଥ ସ୍ମୃତି । *
ସ୍ମରି ସେ ଦେଉଳସ୍ଥିତ ଅତୀତ ଯୁଗର

* ମହାଦେବଙ୍କର ଅପର ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ସଂଜ୍ଞା ।

ଅତ୍ୟାଚାର—କଳାବ୍ରେଣୀ କଳାପାହାଡର,
କଶାଣୁଛି ଅଦୃଷ୍ଟର କରୁଣ କାହାଣୀ
ନିର୍ବାକ ବାଣୀରେ, ତେବେ ଯାଉ ନାହିଁ ବ୍ୟଥା ।
ବୀରତ୍ୱର ଇତିହାସେ ଯାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ନାମ
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରେ ସର୍ବାଗ୍ରେ ଅଙ୍କିତ,
ସେହି ମହାମହେଷ୍ୱାସ ପାର୍ଥ ପୃଥ୍ୱୀଶ୍ରେଷ୍ଠ,
ଗଣ୍ଡୀଭୂମେ ଏ କାନ୍ତାରେ ବଧି ଗୋଟି ଏକ,
ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଧନୁହୂଳେ ବନ୍ଧି ତାର ଶବ
ସାଗରେ ନିକ୍ଷେପ ଅର୍ଥେ, ପଞ୍ଚଲି ଏଠାରେ
ଛିଣ୍ଡି ବର୍ଣ୍ଣ, ତହୁଁ ଧନଞ୍ଜୟ ସ୍ଥାପି ଏଥି
ଗୋବର୍ଣ୍ଣ-ଈଶ୍ୱର ଶିବେ, ଅନନ୍ତ ପ୍ରତାପୀ,
ଖଣ୍ଡିଲେ ଅଜ୍ଞାନକୃତ ପାପ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ।
ପଞ୍ଚଲି ଶବର ସୃଷ୍ଟି, ଗଞ୍ଚଲି ଅବର
ବୋଟି ବୋଟି ରକ୍ତବନ୍ଧ, କାରୁଆଁ ଗ୍ରାମରେ,
ବେନି ନାମେ ସଂସ୍ଥାପିତ ଶିବ ବେନି ସ୍ଥାନେ
ଯଥାକ୍ରମେ ସୁରେଶ୍ୱର, କୋଟିଲିଙ୍ଗେଶ୍ୱର ।
ଫୁଟିଛି ଅଜ୍ଞାତ ଫୁଲ ଦେଉଳ ଚୌପାଶେ,
ପଡ଼ିଛି ବିସ୍ମୃତି ଛବି ପୁଣ୍ୟ ପବିତ୍ରତା !
ମଧ୍ୟେ ବିରାଜିତ ଶମ୍ଭୁ, ଦେଉଳ ଭିତ୍ତିରେ
ନବସନ୍ତ ତାହାଙ୍କର ସୁବି ପରିବାର,
ଦ୍ୱାରଦେଶେ ସୁଖୋଦିତ ନବଗ୍ରହ ମୂର୍ତ୍ତି,
ସମ୍ମୁଖେ ବିଶାଳକାୟ ବାସୁଆ ବଳଦ
ରହିଛି ଉନ୍ମୁଖେ ପ୍ରଭୁ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ।
ପୂର୍ବେ ଭାଗେ ଖର୍ବକାୟ କୁନ୍ତୀ ଦେବାଳୟ
ଉଡ଼ାଇ ଶୈବାଳଗୁଚ୍ଛ—ପତିତ କୁନ୍ତଳ,
ସ୍ଖଳିତ ଇଷ୍ଟକ ଦନ୍ତ ଦେଖାଇ ଅଧର
ପ୍ରଦାନୁଛି ପାନ୍ଥେ ସ୍ୱୀୟ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ସୂଚନା ।
କି ସୁନ୍ଦର କୁନ୍ତୀମୂର୍ତ୍ତି, ତେଜୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ତାହା—
ମାତୃତ୍ୱର—ଦେବୀତ୍ୱର ମହିମା-ମୟୂଖେ,
ଅଧରେ କରୁଣା ହାସ୍ୟ ହୋଇଛି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ।

ନିର୍ମାଣ-ନୈପୁଣ୍ୟ ପୁଣି ଭାବବ୍ୟଞ୍ଜନାରେ
ଦେଖାଇଛି କଳାବିତ [୧] ଅଦ୍ଭୁତ କଳ୍ପନା ।
ନାହିଁ ଯେତେ କୃତ୍ରିମତା, ନୁହେଁ ତା ପ୍ରଖରା,
ସ୍ୱାଭାବିକ ମାନବ ସେ, କାହା ଅଭିଶାପେ
ଯାଇଅଛି କ୍ଷଣପୂର୍ବେ ପାଷାଣ ପାଲଟି ।
କୁନ୍ତୀ ବାମେ ବସ୍ତୁମୂର୍ତ୍ତି, ଭକ୍ତିଶ୍ରୀଣତୋସ—
"ଶ୍ରୀମହେନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ" ଗିରି ଅଧିଷ୍ଠାତା,
ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା, ପଦ୍ମ ଶୋଭେ ଚତୁର୍ଭୁଜରେ;
ଯୋଡ଼ହସ୍ତେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ସମ୍ମୁଖେ ସୁପର୍ଣ୍ଣ । [୨]
ପାଷାଣ ଦେହଳୀ ଦେହେ ଲତା ଫୁଲ, ପକ୍ଷୀ
ସୂଚୀରେ ଖୋଦିତ ପ୍ରାୟ ବିଶେଷ ସୂକ୍ଷ୍ମତମ,
ଅଜ୍ଞାତ ରଚ ଶିଳ୍ପୀ, କରିଛି ନିର୍ଜୀବ,
ଜନ୍ତୁ ସେହି ନିର୍ଜୀବତା ପ୍ରଦାନିଛି ତାଙ୍କୁ
ଅନନ୍ତ ଅକ୍ଷୟ ନିତ୍ୟ ଜାଗ୍ରତ ଜୀବନ ।
ଅଦୂରେ ପାବନ [୩] ପାର୍ଶ୍ୱେ ଭଗ୍ନମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ତୂପ,
ହାୟ, କାଳ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ଭକ୍ଷି ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ି
ଯାଇଛି ଅବଶିଷ୍ଟ ଭକ୍ଷ୍ୟ ସତାଶେ ।
ଅଛି ଶିଳ୍ପ, କାହାନ୍ତି ସେ ଶିଳ୍ପୀ, ପଚାରିଲେ
ଶିଳ୍ପ ଏହା, ତେବେ ସେଥୁ ନୀରବେ ଉତ୍ତର
କାହିଁ ସେ ସୁକାଳ, ଗୁଣ-ଗରିମା ପ୍ରଦୀପ୍ତ !
କୁନ୍ତୀ ନାମେ ଗ୍ରନ୍ଥ କେତେ ଇତିହାସ ସ୍ମୃତ,
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଯୁଦ୍ଧ, ମହାଭାରତ ଆଖ୍ୟାନ,
ସବୁର କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ମହାଶକ୍ତି କୁନ୍ତୀ ।
ତାଙ୍କ ପରି ଭାଗ୍ୟବତୀ ସୁବୀର-ପ୍ରସୂତ
ଦୁର୍ଲଭ ଭାରତେ ଏବେ, ଦୁର୍ଲଭ ଜଗତେ ।
କୁନ୍ତୀସ୍ନାନେ ପୂତା ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଚମ୍ପାଝର, [୪]
ବରଣୀୟ ତୀର୍ଥ, ସ୍ରୋତ ପୃଷ୍ଠରେ ତାର [୫]
ମିଶିଅଛି କୁନ୍ତୀଦେବୀ ଶିବ ଆଶୀର୍ବାଦ ।
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଏଣୁ ଦୃଶ୍ୟ ପଡ଼ିଲେଣି ଗଡ଼
କେତେବେଳୁ ବିଭାବସୁ ମହେନ୍ଦ୍ର ଶିଖରୁ,

୧—ଶିଳ୍ପୀ । ୨—ଗରୁଡ଼ । ୩—ହ[illegible] । ୪—ଗୋଟିଏ ଚମ୍ପା ଗଛ ମୂଳରୁ ଏହି ଝରଣା ବାହାରିଛି । ୫—ଜଳଧାରା ।

ନ ପାରିଲୁ ଜାଣି ତାହା, ବିବଶ ଚଞ୍ଚଳ,
ଚାଲିଯାଏ ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ କରି ଅନ୍ୟ ପାନ,
ବିସ୍ମୟ-ବ୍ୟାପୃତ ନର ନ ପାରେ ତା ଜାଣି ।
ଲୁଟିଗଲା ଦୃଶ୍ୟନଶା, ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଲୟ,
ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥାନ ଅଭିମୁଖେ ଚଳି ଚକ୍ଷୁ ଗତି,
ହେବାରୁ ଅଦୃଶ୍ୟ ରବି ତେଜ ଥାଉଁ ଥାଉଁ,
ପ୍ରତେ ହେଲା କାଉଁଲଅ ଡାକିଲା ପଶ୍ଚାତେ ।
ନାହିଁ ଆଉ ଅରଣ୍ୟାନୀ, ଏଣିକି ଚାହିଁଥା,
ମହାପୁରାତନ ଗିରି, ବକ୍ଷୋଧର୍ମେ ଅବା
ଯାଇଛି ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ତାର ଶିରୁ କେଶରାଶି ।
ମାତ୍ର ତହିଁ କିଛି ନାହିଁ ଗିରି ଅସୁନ୍ଦର,
ପ୍ରତ୍ୟୁତ ସେ ଶୋଭାବନ, ନ ଥାଉ ପତ୍ରବେ
ସେ ଶୋଭାରେ ପ୍ରାଣମୟୀ ଚାରୁ ତରଳତା,
ମାତ୍ର ନୁହେଁ କୋମଳତା—ଶୀତଳତାଶୂନ୍ୟ ।
ସୂକ୍ଷ୍ମ ସଂସ୍କରଣ ତାହା ସୁଷମା-ସାଗର ।
ପଥ କେନ୍ଦ୍ର ପାର୍ଶ୍ୱେ କେତେ ସୁନ୍ଦରୀ ଅଏଲା ୧
ଧରି ତରେ ସୁମଣ୍ଡିତ ପଦ୍ମରାଗମାଳା
ହୋଇଅଛି ଉଭା, ତହିଁ ଉଲ୍ଲୁଖ ଆକାଙ୍କ୍ଷା,
ଆସିଲେ ତାହାର ପ୍ରିୟ ଅର୍ପିବ ତା କଣ୍ଠେ ।
ହୋଇ ବର ଛନ୍ଦାଛନ୍ଦି ତାହିଁ ଭୂତବେଣୀ ୨
ଅବଲମ୍ବୁମାଳୀ ୩ ସହ, ରତ ନୃତ୍ୟାମୋଦେ
ଦେଖାଉଣ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ ସମୀର ହିଲ୍ଲୋଳେ
ଜାଙ୍ଗଲ କୁରଙ୍ଗଣୀଳେ ୪ ବସି କୁତୂହଳେ
ଖେଳୁଛନ୍ତି ଦୋଳି କେତେ ଯନ୍ତ୍ର ବାଦ୍ୟାଦଳ ।
ବାହ୍ୟ ବା ଭୂମିଖଣ୍ଡୀ ମୁକ୍ତକେଶୀ କେତେ
ସାଧୁଛନ୍ତି ଗଭୀର ଯୋଗ ତନ୍ମୟ ମାନସେ ।
ଉତ୍ପଅଛି ଭୀମବାଳ ୫ ତାହିଁ ଫରଫର
ଗିରିଚୂଡ଼ା ଡାହେ, ଶୈଳ ଉଷ୍ଣୀଷ ପଶ୍ଚାତ୍ୟେ ।
ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତର ପ୍ରାନ୍ତେ ମଣ୍ଡପ ମାହାରୁ,
ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଛନ୍ତି ତହିଁ ବସ୍ତ୍ରର ମଣ୍ଡପ,
କେହୁ ଉଭା, କେହୁ ସୁପ୍ତ, ସବସ୍ତ୍ର, ନିବସ୍ତ୍ର,
ନିରତ ପ୍ରେମକ୍ଷେତ୍ରେ ସର୍ବେ, ତପ୍ତଜନ୍ତ ଯେତେକ
ପଞ୍ଚତ୍ତ ବାୟୁଙ୍କ ବୃନ୍ତ ଖଣ୍ଡୋପଳସ୍ରଜ ।
ବା ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ କଟୂଦୃଷ୍ଟି, ନତେ ଭୀତ, ଅବା
ଅପରେ ଦେଖାନ୍ତି ଭୟ କାମ୍ୟା ଏ ଉଭୟ
ତହିଁ ହୁଏ ସମ୍ପାଦିତ, ଜାଣେ ତା ଦର୍ଶକ ।
ବସିଛି ବିପଣୀ ତାହିଁ ଅଭୀରନନ୍ଦନ ୬
ଦଧି ଦୁଗ୍ଧ ନବନୀତ ଆମିଷା ୭ ପ୍ରଭୃତି ।
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ଏ ଜୀବଜାତ, ମାତ୍ର ପରୋକ୍ଷରେ
ମହେନ୍ଦ୍ରର ଅନ୍ତଃସାର, କେତେ ଭାବେ ଗିରି
ଯୋଗାଏ ଆହାର ଜୀବେ, ତାହିଁ ତା ସୁମାତ୍ର !
କ୍ରମସାରସ୍ୱଶ୍ୟ ସବୁ ବସ୍ତୁଙ୍କେ ଅଦୂରେ
ଯଥା ଶୈଳ କପାଳୀର କପାଳ-ନୟନ ।
ଅଥବା ଏ କେଉଁ ସର ଶିବଦମଣ୍ଡର,
କେଉଁ କାଳେ ଧୌତ ହୋଇ ଗିରିସ୍ୱର୍ଣୀଙ୍କର
ବସ୍ତୁସ୍ୱୀ-ଅଙ୍କିତ-ଗଣ୍ଡ—ପତ୍ରାବଳି ଚନ୍ଦ,
ମିଶେ ଏହା ଜଳେ, ଏଣୁ କିଶେ ତାହା ନୀଳ ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଉଠି ତହୁଁ ସାସ୍ୟାନ୍ତ ସମୟେ
ମିଳିଲୁ ସଦଳେ ଯାଇ ଷଷ୍ଠ ସାନୁଶିରେ,
ଜନମ, ଜୀବନ, ଆଶା ଭିନ୍ନ ହେଁ ମୋହର
ଏଠି ଦିନେ ଉପସ୍ଥିତ ସାଙ୍ଗଲ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗର
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ ସିଂହଦ୍ୱାରେ, ଭାଗ୍ୟ ଆଶୀର୍ବାଦେ ।
ସ୍ୱକୀୟ ପାନ୍ଥଶାଳା ଅବସ୍ଥିତ ଏଥି
ସୁଧା-ଧବଳିତ ଦେହେ, ଶୋଭେ ସେ ଯେସନ
ମହେନ୍ଦ୍ର ବକ୍ଷରେ ବୃହ୍ମ-ହୀରକ-ପଦକ ।
ଯାହା ଥାଉ ସେ ଗୃହର ପ୍ରଚଳିତ ନାମ,
ମାତ୍ର ମୁଁ ଅର୍ପିଲି ଆଖ୍ୟା "ମହେନ୍ଦ୍ର ଆଶ୍ରମ" । ୮
ଦେଲି ପୂର୍ବ, ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ଅନ୍ଧାରେ ପ୍ରଳୟ.
ସେ ଆଶ୍ରମ ଗର୍ଭେ ସର୍ବେ ଲଭିଲୁଁ ଆଶ୍ରୟ ।

୧—ଲାଲ ବର୍ଣ୍ଣର ଧାନ୍ଦୀ ଅର୍ଣ୍ଣିକା । ୨—ଗୁଳ୍ମବିଶେଷ । ୩—ଛତ୍ରପୋକା ଗଛ । ୪—ବଣ ହରଡ ।
୫—ଏକଜାତୀୟ ଲମ୍ବାକୃତି ତୃଣ । ଭୂତ ପ୍ରେତର ଉପଦ୍ରବରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ସକାଶେ ଶବରମାନେ ଏହାକୁ କଣ୍ଠରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ଏହା ମହାବୀର ଭୀମସେନଙ୍କ ମସ୍ତକର ବାଳ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ । ୬—ଗୋପାଳ ବାଳକ ।
୭—ଛେଳି । ୮—ମହେନ୍ଦ୍ରର ଷଷ୍ଠ ଚୂଡ଼ା ଉପରେ ମଞ୍ଜୁଷା/ ରାଜା ମହୋଦୟଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ବଙ୍ଗଳା ଅଛି ।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ଧୂଳନୀରୂପିଣୀ କୃଷ୍ଣା ସର୍ପିଣୀ ଦଂଶନେ
ଥିଲି ଧନ୍ୟ ଅଚେତନ, ବଣବୈଦ୍ୟ-ରତ୍ନ
ଚେଇଁଇଲେ ତାକୁ ଆସି ଛୁଆଇଁ ତା ଦେହେ
ସଞ୍ଜୀବନୀ-ସୁଧାସିକ୍ତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଶଳାକା ।
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗୌରବର, ତୁଷାର ମୌକ୍ତିକେ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳାଏ ଯଥା, ନ୍ୟାୟେ ସତୀର ଭୂଷଣ ।
ଅହୋ, କି ଅନନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ, ଶୋଭା-ସାନ୍ଦ୍ରତାର
ସୁବିଶାଳ ପାଠାଗାର ରହିଛି କି ମୁକ୍ତ,
ନରୁର୍ମି ସୈକତ ସିନ୍ଧୁ ଅଗ୍ରେ, ତହିଁ ପଛେ
ତଟବାଲିଚୁମ୍ବୀ ନୀଳ ଊର୍ମିଳ ସାଗର ।
ମହାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ଉଡିଗଲା ମନ,
ମାତ୍ର ତାହିଁ ନ ପାଇଣ ସ୍ଥଳକୂଳ କିଛି
ଆସିଲି ହତାଶେ ଫେରି ଗଣ୍ଡକ ଉଆଡୁ,
ଯଥା ପୋଷା ପକ୍ଷୀ ଉଡିଯାଇ ପିଞ୍ଜରୁ
ବାହୁଡ଼େ ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ହୋଇ ଅତୀବ ବ୍ୟଥିତ ।
ଆନନ୍ଦ ପ୍ରବାସଭୂମି ହେଲା ଏବେ ମନ,
ସ୍ୱଭାବଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ମୋର ଭଜିଲା ବିଦ୍ରାବ, ୧
ଶବେତର ଝିଂଗାସରେ ୨ ହୋଇଣ ଲଙ୍ଘିତ,
କାମନାର ତୀବ୍ର ସ୍ରୋତ ଶୁଖିଗଲା ତହୁଁ ।
କେବଣ ନୂତନ ସ୍ୱର୍ଗେ ପ୍ରବେଶିଲି ଆସି,
ଶୁଣିଥିଲି ସ୍ୱର୍ଗଭୋଗ ଦେହାନ୍ତେ କଳ୍ପିତ,
ମାତ୍ର ଏ ନୂତନ ସ୍ୱର୍ଗେ ମିଳେ ତା ଦେହସ୍ଥେ ।
ଏହା ତୁଳନାରେ ଧନ୍ୟ ନରକର ସ୍ୱର୍ଗ,
ଧନ୍ୟ ତୁଳନାରେ ଏହୁ ବୈକୁଣ୍ଠ ସୋପାନ ।
ପୋଡ଼ିଦେଇ ଅଭିମାନ କୁଶ-ପୁତ୍ତଳିକା,
ଜାଳିଦିଏ ଏ ସୁସ୍ଥାନ ଜ୍ଞାନ-ଦୀପ ହୃଦେ ।
ନାହିଁ ଏଥି ନାଗରିକ-ଜୀବନ-ସୁଲଭ
ଆଶା ବା ଦୁରାଶା କିମ୍ବା ଗର୍ବ ପଉରୁଷ
ହିଂସା ଆଭିଜାତ୍ୟ ଆଦି, ନିର୍ମଳ ଏ ସ୍ଥଳୀ ।
ଯାରେ ନାହିଁ ପଶି ଏଥି ପ୍ରାକୃତ ଲାଳସା,
ମାନବ ଜୀବନ-ସୁଖ ଶିର ଉଲ୍ଲାସର
ନାହିଁ ଏଥି ଅଧିକାର, ଅଭାବ ଅବର—
ସ୍ୱାର୍ଥ-ବିରୁଦ୍ଧର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସନ୍ଦଂଶନ ଜ୍ୱାଳା ।
ଶିକ୍ଷାମୟ ସ୍ଥଳ, ମାତ୍ର ସୁନ୍ଦର, ମଧୁର
ପ୍ରେମର ଅମୃତ ଉତ୍ସ, ପୁଣି ସ୍ୱାଭାବିକ,
ବିଶ୍ୱରେ ଯା କିଛି ସତ୍ୟ, ଧ୍ରୁବ ବା ସୁନ୍ଦର,
ମିଶିଅଛି ସେ ସକଳ ତନ୍ତୁରେ ଏହାର ।
ପୁଣି ଏହା ସ୍ମୃତିସ୍ଥଳୀ, ଇତିହାସମୟ,
ଏ ସ୍ଥାନର ବାୟୁ, ନଭଃ, ଝର, ଦେବାଳୟ
ସର୍ବେ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛନ୍ତି ଇତିହାସ-ଗାଥା ।
ଏ ସ୍ଥାନ ଦର୍ଶନମାତ୍ରେ ହୃଦୟ-ମୁକୁରେ
ପ୍ରତିଫଳି ଫୁଟି ଉଠେ ଶତ ପୂର୍ବଚିତ୍ର,
ଆଣିଦିଏ ତାହା ନବ ଜୀବନ ପ୍ରେରଣା ।

ନମ୍ରେ ଉପତ୍ୟକା ମଧ୍ୟେ ସ୍ୱଚ୍ଛେ ବର୍ଦ୍ଧାବଣ,
ପଡ଼ିଅଛି ଯେତେକି ତହୁଁ ନୀଳିମା ନଗେନ୍ଦ୍ର,
ତମାଳ, ଆବନ୍ଦ, ଶାଳ, ଅସନ, ପିଆଳ,
ଗଜଦନ୍ତ ଅଧଃକାଣ୍ଡ ଧବଳ ଅଠେଳ, ୩
ତୈଳବଶୋଧିନୀ ଜଣୀ, ରସାଳ, ଗୁଗ୍ଗୁଳ,
ଇତ୍ୟାଦି ପାଦପେ ଅତି ଗହଳ ସେ ବନ,
ନାହିଁ ତହିଁ ଶୁଷ୍କ କାଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ପ୍ରମାଣ,
ଚିର କଞ୍ଚା ହେତୁ ନାମ ହୋଇଛି ସାର୍ଥକ,
ଚିର ତରୁଣ ସେ ବନ, ରୋଗ-ଭୟ-ହୀନ ।
ସୂତିକା-ଆଗାର ତାହା ସୁନାମୁଦିଆର । ୪
କୁମାର ବାମନ ସିଂହ, ଚନ୍ଦ୍ର, ବଂଶଧର,
ଅସି ପଞ୍ଚନବବର୍ଷ ସୁଦୂର ଅତୀତେ
ସାଧିଥିଲେ ତପ ତହିଁ ଶଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ,
ତୋଷ ଲଭି ଆଶୁତୋଷ କେତେ କାଳ ପରେ
ଦେଲେ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ, "ବତ୍ସ, ପ୍ରଭାତରେ ଚାଲି
ତୋ ବସିବା ଶିଳାଖଣ୍ଡ କରିବୁ ଅନ୍ତର,

୧—ପଳାୟନ । ୨—ଭର୍ତ୍ସନା । ୩—ବୃକ୍ଷବିଶେଷ । ଏହାର କାଠ ଅତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ । ହସ୍ତିଦନ୍ତ ପରି ଚକ୍କଣ ଏବଂ ଶୁକ୍ଳ । ୪—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ନଦୀ ଏଠାରୁ ଜାତ ହୋଇଅଛି ।

ତହିଁରୁ ଉଦମି ନଦୀ ମିଶିବ ସାଗରେ,
ସେ ନଦୀକୁ ସୀମା କରି ଏ ଶିଳନ ସ୍ଥଳେ
କରିବୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ରାଜ୍ୟ, ହେବୁ ତହିଁ ରାଜା ।"
ଯଥାକାଳେ ଶିବାଦେଶ ପାଳିଲେ ବାମନ,
ଶିଳା ଉତ୍ତୋଳନ ହେଲେ ପଣ୍ଡସର ଖସି
ଅଙ୍ଗୁଳିରୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ସେ ଶିଳା ଉଦରେ,
ତେଣୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ଆଖ୍ୟା ବହିଲା ତଟିନୀ ।

ବାହାରି ମହେନ୍ଦ୍ର ଶିରୁ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ମେଘ
ଯାଉଛନ୍ତି ସମୁଦ୍ରକୁ ବାର୍ତ୍ତା ନେବା ପାଇଁ,
କେତେ ଅବା ଫେରୁଛନ୍ତି ପ୍ରତିବାର୍ତ୍ତା ଘେନି,
ଉଡୁଛନ୍ତି ଛାୟାସ୍ୱର୍ଗ କେତେ ସିନ୍ଧୁ ପରେ,
ଭସିଯାଇ କେତେ ଖଣ୍ଡ ସାଗରନେମୀରେ
ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ, ସୃଜି ତୁଙ୍ଗ ଗିରି ବହୁତୁଙ୍ଗ,
କରୁଛନ୍ତି ମହେନ୍ଦ୍ରକୁ ତୀବ୍ର ପରିହାସ
ନିର୍ଦ୍ଦୟ ନିର୍ମମ ଭାବେ, ମାୟା ପର୍ବତର
ଏହି ବ୍ୟଙ୍ଗ, ଏ ଧୃଷ୍ଟତା ନିରେଖି ବାରିଧି
ହସୁଛି ବିସ୍ତାରି ଶୁଭ୍ର ଫେନଦନ୍ତପନ୍ତି ।
କେଡ଼େ ଅକରଣୀ ଭଳି କୃତଘ୍ନ ଘନର,
କି ଅନ୍ୟାୟ ଆଚରଣ, ଯେ ଆଶ୍ରୟଦାତା
ତାହା ସଙ୍ଗେ ପରିହାସ, କି ସୀମାଲଙ୍ଘନ !
କି ନ କରି ପାରେ ହାଏ ହେଲେ ଭ୍ରଷ୍ଟମତି ।
ମହାମନା ଗିରିବର, ଚରିତ୍ର ତାର
ବୈରାଗ୍ୟ ସଂଯମ, ତାଙ୍କ ଆଗେ ହେଁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ
ମାନ ଅପମାନ ପ୍ରତି, ମହାଜନେ କେବେ
ନ ହୁଅନ୍ତି ବିଚଳିତ ନୀଚ ବ୍ୟବହାରେ,
ପ୍ରଭୃତ ଯେମନ୍ତ ନୀତେ କ୍ଷମା-ସାର ଜାଣି ।
ମିଳାଇଲା ମାୟାଶୈଳ ଖର ସୌର କରେ,
ସରିଲା ବଡ଼ପ୍ପ ତାର, ଶେଷ ଅବନୟ,
ନିଦାରୁଣ ହଟହଟା କଲା ତାକୁ ଭାଗ୍ୟ ।

ଡାକିବାକୁ ଇଚ୍ଛେ ଯେତେ ମହାଜନ ଖ୍ୟାତ,
ନିଜେ ଡାକିଯାଏ ସେତେ ନିସ୍ୱନ ଉଦ୍ଧାତେ ।
ଦେଖୁଥିଲି ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଅଳନ୍ଦେ ବସିଣ,
ଅକସ୍ମାତ ତାହୁଁ ଆସି ଆକମିଲା ଶୀତ,
ଥରିଲା ଶରୀର, ତହୁଁ ଗୃହ ମଧ୍ୟେ ଯାଇ
ଲୁଗା ଘୋଡ଼ି ଧୂନି ପାଶେ ବସିଲି ନିଶ୍ଚଳେ ।
ତାହିଁ ଏଥି ଚୌରଭୟ, ମହାଚୋର ଏକା
ବାରିବାହ, ସେ ତ ଧୂମ୍ରରୂପୀ, କେ ରୋଧିବ
ପଥ ତାକୁ, ପଶି ଆସି ଗବାକ୍ଷ ଫାଙ୍କରେ
ଚୋରାଇ ଶୁଷ୍କତା ଗୃହ, ବସ୍ତ୍ର ପ୍ରଭୃତିର
ପଳାଇଲା ଅର୍ଦ୍ଧମୁକ୍ତ ଦ୍ୱାରପଥେ ଖରେ,
ଧରୁଁ ଧରୁଁ ଚାଲିଗଲା, କି କୌତୁକ ଆହା !
ତାହିଁ ନଭଶ୍ଚାରୀ ଘନ, ତାହିଁ ମୁଁ ପତଙ୍ଗ
ପୃଥିବୀର, ଦେଖୁଥିଲି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ନେତ୍ରେ ଯାକୁ
ପାଇ ତାକୁ ହାତେ ଆଜ ଖେଳୁଛି ତା ସହ,
ଏହା କି ମୋ ଦୀନ ଭାଗ୍ୟେ କୁବେର ସମ୍ପତ୍ତି ।
ଧନ୍ୟ ନାଟ୍ୟକାର ଗିରି, କେତେ ଦୃଶ୍ୟପଟ
କରୁ ତୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ,
ସହସା ଉଭେଇଯାନ୍ତେ ଧୂମ୍ରରୂପୀ ଘନ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆକାଶେ ସୂତା, ଲୂତା-ସୂତା ଯଥା,
ଅଙ୍କିଲେ କି ଜ୍ୟୋତିରେଖା ଦିବସେ ଖଦ୍ୟୋତେ,
ଅବା ନଭ-ତନ୍ତୁବାୟ ବିସ୍ତାରି ବହନ
ଶୁଭ୍ର, ଘନ-ସୂକ୍ଷ୍ମଗୁଚ୍ଛ କରୁଛି ଭାଷଣ,
ଛୁଡ଼ାଇ ବଳକାସୂତା କେବଏ କେବଏ
ଦେଉଛି ଫୋପାଡ଼ି, ତାହା ଉଡ଼ୁଛି ପବନେ,
କ୍ରମେକ୍ରମେ ତାହିଁ ପୁଣି ଯାଉଛି ମିଳାଇ । *
ହେଲା ଠାଣ ଖରା, କ୍ଷଣେ ବର୍ଷା କ୍ଷଣେ ଖରା,
କି ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟମୟ ଭାବ ପ୍ରକୃତି-ସତୀର,
କି ଆନନ୍ଦ ମହୋତ୍ସବ ଆନନ୍ଦମୟୀର ।

* ମହେନ୍ଦ୍ର ଉପରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂତାଖଣ୍ଡ ଆକୃତିରେ ବରଫପାତ ହୁଏ ।

ତାହାରି ଅପସ୍ୱଳ୍ପେ ପର୍ବତ ଭ୍ରମଣେ,
ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଅଧିତ୍ୟକା, ମାସପର୍ଣ୍ଣୀ ୧ ପୂର୍ଣ୍ଣ,
ମଧ୍ୟେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଉପବନ, ମାନବ-ରଚିତ,
କମଳା, ବାତାପୀ, ଲେମ୍ବୁ, ପିଜୁଳି ପ୍ରଭୃତି
ଫଳବୃକ୍ଷମାନ ତହିଁ ଉଭା ଶ୍ରେଣୀରେ।
ଚିକ୍‌କଣ ପ୍ରସ୍ତର ପୃଷ୍ଠେ ରଙ୍ଗ ଗୋଳିଣ୍ଡିଏ,
ଅହା କି ସୁନ୍ଦର କବା ଗିରି ବାଲିକାଏ
ଲେଖିଛନ୍ତି କୌତୁକରେ ଅବର-ମସ୍ତକେ
ଅଷ୍ଟଦଳ ପଦ୍ମ। ଯୌବନ ବସିଛି ଗୋଲାପ
ଉଦ୍ୟାନର କୋଣେ, ଯେହ୍ନେ ସ୍ଥଳ ଫୁଲେ ରାଣୀ
(ଜଳ ଫୁଲେ ଫୁଲ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କମଳିନୀ ଯଥା)
କାମିନୀର କାନ୍ତି ଶୋଭା ଯାର ସିଂହାସନ,
କେ ବୁଝିବ ମୂଲ୍ୟ ତାର ଏ ବିଜନ ସ୍ଥଳେ,
କରିବ ଆଦର କିଏ, ସଦା ଏ ଚନ୍ତାରେ
ହେଉଛି ସେ ଝୁରି ଝୁରି ଅସ୍ଥିଚର୍ମସାର।
ସୁବର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣିତ କାମା ତହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରମଲ୍ଲୀ,
ପିନ୍ଧାଇଛି ବସଣୀ ସେ ବନଲକ୍ଷ୍ମୀ କାଏସ,
ମାତ୍ର ତାହା ମାନୁ ନାହିଁ ତାଙ୍କୁ, ଲୁଚ୍ଛ ସିନା
ନିସର୍ଗ ସୁନ୍ଦର ଅଙ୍ଗେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଆଭରଣ।
ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଦେବାଳୟ୍ କିଣିଲି ଅଗ୍ରତେ ୨
ଆକଣ୍ଠୀ କାନନେ ମଗ୍ନ, ଇନ୍ଦୀବର ଭୋଳେ
ପୁସ୍ତ କି ଚନ୍ଦ୍ରିକା କମ୍ପା ଅଳି ଡୋଳେ ଲୁଦ୍ଧ।
ଭଗ୍ନଚୂଡ଼ ଦେବାଳୟ, ଥିଲା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଚୂଡ଼,
ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ଯବନ କଳା ୩ ଅପହରି ତାହା
ଅର୍ଜିଛି ଅଧମ କୀର୍ତ୍ତି, ରଖିଛି ଉଡ଼ାଇ
ତହିଁ କଳଙ୍କିତ ନାମ କେବଳ ତାହାର।
ଦେବନ୍ଦ ହସ୍ତ ଥିଲା ନାହିଁ କୀର୍ତ୍ତି ନାଶେ ଯଉ,
ପାମର ଆଶାରେ ହାୟ କୋଟି କୋଟି ହସ୍ତ
ସାଧୁଥିଲି ସର୍ବନାଶ ଖୋଳି ହିନ୍ଦୁକୀର୍ତ୍ତି।

କରିଛି ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡ ସେ କଳାପାହାଡ଼
ଦେଉଳର, ମାତ୍ର କାଳ-କଳାପାହାଡର
ବାଜ ନାହିଁ ହସ୍ତ ତହିଁ ଅତୀତ୍ର ଅବଧି।
କେତେ କନଶ୍ରୁତି, ଥିଲା ଦେଉଳ ଅଦୂରେ
ରତ୍ନଖଣି, କୀଲାଗର୍ଭା, ଶୈଳଗର୍ଭା ଏବେ।
କ୍ଷୁଦ୍ର ଉପବନ ମଧ୍ୟେ ଚିପ୍ତଳ ଦେଉଳ,
ବୋଧ ହୋଇ ପୁଣ୍ୟସ୍ମୃତି ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତରୁ।
ପ୍ରକୃତି, ପ୍ରକୃତିଦତ୍ତ ମାନବ କ୍ଷମତା
ଉଭେ ମିଳ ମଣ୍ଡିଛନ୍ତି ସେ ସ୍ଥାନକୁ ଉଲେ
ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ପୁଣି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଣ୍ଡନେ।
ଶିଳ୍ପ-ଅଳଙ୍କାର କିଛି ନାହିଁ ଦେଉଳର,
ସରଳ ସୁନ୍ଦର ବେଶ ଆଡ଼ମ୍ବରହୀନ,
ଯଥା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ସ୍ୱଭାବ।
ଅଦ୍ଭୁତ କୌଶଳ ବଳେ ନିର୍ମିତ ମନ୍ଦିର,
ଉର୍ଦ୍ଧି ଶିଳା ଯୋଡା ନୁହେଁ ଚୂନ ମସଲାରେ,
ଘର୍ଷଣେ ସଂଯୁକ୍ତ ତାହା, ବାରି ନୁହେଁ ଯୋଡ଼ ୪
ସ୍ଥପତି ପ୍ରତିଭା ଧନ୍ୟ, ଧନ୍ୟ ତା ଚାତୁରୀ!
ରଚିଛି ମନ୍ଦିର ଯେଉଁକି ମାୟାମନ୍ତ୍ର ବଳେ।
ପଶିଲି ଦେଉଳେ ମୁହିଁ, ପଶିଲା ମାନସ
ସୁଦୂର ଅତୀତ ସ୍ୱର୍ଗେ, ମାତ୍ର ଅଲକ୍ଷଣେ
ଆସିଲା ବାତ୍ୟା ଯେସନ ଅଶ୍ରୁଭରା ସ୍ମୃତି,
ସ୍ମୃତିର ଅକ୍ଷୟ ମଠ ଏ ମହା ଦେଉଳ।
ଲୌହ ଦେହଳୀରେ ଥିଲା ଯାଉଁଲି କବାଟ
ଶିଳାରଚୀ, ଏବେ କେଣେ ନିର୍ବାସିତ ତାହା
ଦ୍ୱାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ବସିଅଛି ଗଣପତି ଗୋଟିଏ,
ତହିଁ ତଳେ ପାଲି ଲିପି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅତୀବ।
ମଧ୍ୟସ୍ଥଳେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଭଗ୍ନ ଲିଙ୍ଗ,
ବାହାର ନିର୍ଝର ତହିଁ, କରି ପରିକ୍ରମା
ଶିବେ, ଘୂରି ଫେରି ଶିଳା-ଶେଯେ, ବହେ ଛନ୍ଦେ

୧—ବଣତୀର। ୨—ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଦେଉଳର ନାନ୍ଦୁ ଶୁଳ ପର୍ବତ ପଥରରେ ନିର୍ମିତ। ଉକ୍ତ ନାନ୍ଦର ବହଳତା ଚାରି ହାତ। ୩—କଳାପାହାଡ଼। ୪—ପଥର ଉପରେ ପଥର ଘଷା ହୋଇ ଯୋଡା ଯାଇଅଛି।

ଗାଇଣ ମନ୍ଥମ୍ନ ସ୍ତବ ଲଘୁ କଳସ୍ୱରେ,
ଯାଉଛନ୍ତି ଜଳକୁ ବହି କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀରୂପେ,
ମିଶାଉଛନ୍ତି ପୂତ ନୀର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ନୀରେ ।
ଦେଖିଲି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଚାହିଁ, ମନ୍ଦିର ଭିତ୍ତିରେ
ସଂଯୋଜିତ ଶିଳାଲିପି ଏକାଣୋଇ ପଙ୍କ୍ତି ୧
ଦେଉଳ , ନା ଇତିହାସ ଘଟନାଦି ଏହା ।
ଖୋଦିତ ନାଗରାକ୍ଷରେ ସେ ପ୍ରାଚୀନ ଲିପି,
ଚୂଳ ରୂପେ ପୋଡ଼ିଯାଇ ହୋଇଛନ୍ତି ଅପାଠ୍ୟ,
ବହୁ କଷ୍ଟେ ପଢ଼ି ହେଲା ଏତିକି କେବଳ—
'ଶ୍ରୀମଦ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଚୋଳାଃ,' ଆଲୋକସହାୟେ୨
କାଂସ୍ୟଶିଳା ୩ ବିନିର୍ମିତ ଦେଉଳବେଷ୍ଟନୀ,
ପଡ଼ିଅଛି ଇତସ୍ତତଃ ଭଗ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତି କେତେ,
ପ୍ରେତେ ଥୁଏ ଯେସନ୍ତେ ତାହା ପ୍ରଶମ-ଶ୍ମଶାନ ।
ବହିର୍ଭାଗେ ଶିଳାସ୍ତମ୍ଭ ହୋଇଛନ୍ତି ପ୍ରୋଥିତ,
ଧରି ଅଛି ବକ୍ଷ ବ୍ୟାଘ୍ର ବୀର-ବ୍ୟାଘ୍ର ଭୀମ
ରଖିଥିଲେ ବାନ୍ଧି ତହିଁ ପରମ କୌତୁକେ,
ଗଉଡ଼ଙ୍କ ମୁଖବାଣୀ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦିଏ ତାର ।
ଅନନ୍ତର ବସିଲି ମୁଁ ଆସି ଝରତୀରେ
ପ୍ରକୃତି-ରଚିତ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଗାଲିଚା ଆସନେ, ୪
ମିଶିଗଲା ଝର ସ୍ରୋତେ ମୋ ଆନନ୍ଦ-ସ୍ରୋତ,
ମାନ ସ୍ପନ୍ଦ-ସ୍ରୋତ ଖରେ ବହିଲା ଉଜାଣି ।
ଏଥି ଜଳେ ଧର୍ମରାଜ ମହାପ୍ରେକ୍ଷାବାନ
ଭାରତ-ଆକାଶ-ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା, ଭାରତ-ଜୀବନ,
ଯାହାଙ୍କ ପଣବ ନାମ କରେ ସମୁଦ୍ରର
ନୈରାଶ୍ୟ-ପାବକ-ଦଗ୍ଧ ଜାତୀୟ ଜୀବନେ,
ସେ ରାଜର୍ଷି ଯୁଧିଷ୍ଠିର କୌରବ-ଗୌରବ
କରିଣ ତର୍ପଣ ସ୍ନାନ ମଣୁଥିଲେ ସୁଖ ।

ସତୀରାଣୀ ଯାଜ୍ଞସେନୀ କାନ୍ତ-ଶକ୍ତି-ମଣି,
ଯାହାଙ୍କର ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅନଳେ
ଦଗ୍ଧ ହେଲା କୁରୁକୁଳ, ସେହି ତପସ୍ୱିନୀ
ଅବଗାହି ଏ ସଲିଳେ, କରିଥିଲେ ଝରେ
କୃପା କରି ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥ ସୌଭାଗ୍ୟ ପ୍ରଦାନ ।
ଶ୍ୱାପଦେ ସଂହାରି ଭୀମ, ରକ୍ତ-ଲିପ୍ତ-ଗଦା
ଧୋଇଥିଲେ ଏ ସଲିଳେ ଗତ ପୁଣ୍ୟ ଯୁଗେ ।
ଏହିରୂପେ କେତେ ସ୍ୱପ୍ନ ଭାସି ସ୍ରୋତଜଳେ
ବୁଲୁଅଛି ଖେଳି, ସେହି ସ୍ୱପ୍ନ ଉପରେ ଅର୍ପି
ଅର୍ଘ୍ୟ ତପ୍ତ ଶ୍ୱାସ, ତହୁଁ ଉଠିଲି ବହନେ ।
ଏ ମଧ୍ୟେ ଗଲାଣି ଚାଲି କେତେକେତେ ଦିନ
ନ ପାରିଲି ଜାଣି ତାହା ସୁଖ ଦୃଶ୍ୟେ ମାତି,
ସୁଖ ଦିନ ବଡ଼ ଲଘୁ ଶୀଘ୍ର ଦିନୁ ବଳ
ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଚାଲିଯାଏ କେଉଁ ବେଗେ କାହିଁ ।
ଏଣେ ପ୍ରକୃତିର ଏ କି ଅଶାନ୍ତ ଉଦ୍‌ବେଗ,
ନିଭିଯାନ୍ତେ ରବିରୂପ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦିହୁଡ଼ି
ତୈଳାଭାବେ, ବୁଡ଼ିଗଲା ବିଶ୍ୱ ଅନ୍ଧକାରେ,
ତହୁଁ ଭରତରେ ଧନୀ ପ୍ରକୃତି-ସୁନ୍ଦରୀ
ଜାଳିଦେଲା କୋଟି କୋଟି ତାରକା-ପ୍ରଦୀପ,
ମାତ୍ର ତହିଁ ହେଲା ନାହିଁ ସୃଷ୍ଟି ଆଲୋକିତ ।
ତେବେହେଁ ବିରତ ନୋହି ପ୍ରଦୀପଜ୍ୱାଳକା
ଜାଳିଦେଲା ଆଣି ପୁଣି ବହୁ ଦୀପାବଳୀ,
ତଥାପି ଦିବସ ପରି ନ ହେଲା ଆଲୋକ;
ଶତେ ହେଲେ ସ୍ୱଜିସ୍ୱିଣୀ ତିମିର-ବାହୁନେ,
ପ୍ରକୃତି-ନଅର ଶୋଭା ଜଣାଇଲା ତାଙ୍କ
ଦୌଶିକ-ଜାଳୁଆ, ଝର-ତୀର-ତରୁଶିରୁ,
ହେଲାତ ସୃଷ୍ଟିରେ କୃଷ୍ଣ ଯବନିକା ପାତ,
ଆସିଲି ବାହୁଡ଼ି ତହୁଁ "ମହେନ୍ଦ୍ର ଆଶ୍ରମେ" ।

୧—ତେର ଖଣ୍ଡ ପଥରରେ ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ସାତ ଧାଡ଼ି ଲେଖାଏଁ ଅକ୍ଷର ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି । ୨—ଏକାଦଶ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଚୋଳରାଜା ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ତାହାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏହି ଦେଉଳ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ୩—ଦେଉଳର ବେଢ଼ା ୬ ଖଣ୍ଡ ବିଶାଳ ପ୍ରସ୍ତରରେ ନିର୍ମିତ । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ପଥର କଂସା ପରି ବାଜେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରସ୍ତରର ଦୀର୍ଘତା ୧୦ ହାତ ଓ ଉଚ୍ଚତା ୫ ହାତ । ୪—ଏକପ୍ରକାର ରଙ୍ଗ ଶୈବାଳ । ଏହା ଗାଲିଚା ତୁଲ୍ୟ କୋମଳ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ

ଯାମିନୀ ଚତୁର୍ଥ ଯାମେ ବସିଛୁ ଅଳନ୍ଦେ,
ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ ସୃଷ୍ଟି, ଶୈତ୍ୟ ସମୀରଣ
ବହି ଆସି ଥରେ ଥରେ ଝିର୍‌ଝିର୍ ସ୍ୱରେ
ଯାଉଅଛି ଚୁମ୍ବି ମୋର ରସିକପଣରେ
ଅସ୍ଫୁଟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୁପ୍ତା ସୁମନାବଦନ ।
କୃଷ୍ଣାଷ୍ଟମୀ ଚନ୍ଦ୍ର, ଅଛୁ କେତେ ତଳେ ଯାଇ,
ଆକାଶରୁ ଆସୁଅଛି ଦେଖି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖେ
ଚନ୍ଦ୍ରେ, ମାତ୍ର କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ଦେଖିଲୁଁ ଅଜ
ହେଟବଦନରେ, ତେବେ କି ମହେନ୍ଦ୍ର ସାନୁ
ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକ ଭେଦି କରି ଉଠିଛି ଉପରେ ?
ଲୋକାଲୋକ ଗିରି ୧ ଶୋଭା ଧରିଲା ମହେନ୍ଦ୍ର,
ପୂର୍ବପାର୍ଶ୍ୱ ଚନ୍ଦ୍ରିତ, ପଶ୍ଚିମ ଅନ୍ଧାର ।
ଚନ୍ଦ୍ର ଆସି ଗିରି ଶିର ମଣ୍ଡନ୍ତା ଯଦ୍ୟପି,
ହୁଅନ୍ତା ସାର୍ଥକ ହରପାର୍ବତୀ ଉପମା,
ମାତ୍ର ଅସୁ ନାହିଁ ଶଶୀ, ରହୁ ମଣି କବା
ନ ଆସି ମହେନ୍ଦ୍ର କଣ୍ଠ, ଛୁଟି ମେଘ ପଛେ
ଥରେ ଥରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଚାହୁଁଛି ସଭୟେ ।
ବଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖି ହୁଏ ଏ ଭାବ ଉଦିତ—
କିବା ଏହା ବିଳାସିନୀ ସୁରବାଳାଙ୍କର
ଗଜଦନ୍ତବିନିର୍ମିତ ଦ୍ୱାର-ଚୌକାଠ
ଭାସେ ନଭ-ପାରାବାରେ ? ରଚି ନାହିଁ ଶିଳ୍ପୀ
ହସ୍ତରେ ଏ ତଖି ଖଣ୍ଡି ଶସ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ,
ଅଦ୍ଭୁତ କ୍ଷମତାବନ୍ତ ସେ ମହାଶିଳ୍ପୀର
କଳ୍ପନା ବହୁଳ ହୋଇ ଯାଇଅଛି ବସି,
ଖେଳୁଅଛି ତା ଉପରେ ଅମର ମହିମା ।
ଜଳେ ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ତାରା, ଯଥା ମୁମୂର୍ଷୁର
ଆସନ୍ନ ନିର୍ବାଣ କ୍ଷୀଣ ପ୍ରାଣ-ଦୀପଶିଖା ।
କେହି ଅବା ସଭା ଘେନି ଯାଉଅଛି ବୁଡ଼ି,
କେହି ବାରମ୍ବାର ବୁଡ଼ି ଉଠେ ବାରମ୍ବାର,
ଧାର୍ମିକର ମୃତ୍ୟୁ ଥରେ, ମାତ୍ର ପାତକୀର
ମରଣ ଅନେକ ଥର, ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏହାର
ଦେଖାନ୍ତି କି ମାନବକୁ ମହାଶୂନ୍ୟେ ଥାଇ ?
ମହେନ୍ଦ୍ରରୁ ଧାଡ଼ି ବାନ୍ଧି ବାହାରି ବାରିଦ
ରଚନ୍ତି ସଚଳ ରଥ୍ୟା ସ୍ଫଟିକ ପାଷାଣେ,
ମହେନ୍ଦ୍ର-ଶୃଙ୍ଗାନ୍ତ-ଭୂଷା ମହେନ୍ଦ୍ର-ମଣ୍ଡଣୀ
ଏହି ପଥେ ଯିବେ କେବେ ମହୋଦଧି ସ୍ନାନେ
ସଜନୀ ଗହଣେ ପ୍ରାତେ, ବିପୁଳ ପ୍ରମୋଦେ ।
ପାରଦ ଆକର ପ୍ରାୟ ଦିଶୁଛି ସାଗର,
ଖେଳୁଛି ସନ୍ତରି ତହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ସୁନ୍ଦରୀ,
ଜଳୁଛି ଆଲୋକମାଳା ମତ୍ସ୍ୟବାହୀ ନାବେ,
ଭାସେ କି ଅନଳ ଫେନ ପୁଞ୍ଜି ପୁଞ୍ଜି ହୋଇ,
ଅଥବା ମହୀରେ ଉଭେ ସହସ୍ର କଳିକା ?
ଆସିଛି ସମୁଦ୍ର ଘୁଞ୍ଚି ମହେନ୍ଦ୍ର ପାଶକୁ, ୨
ଶ୍ୱଶୁର ଜାମାତା ମଧ୍ୟେ କି ଗୂଢ଼ ମନ୍ତ୍ରଣା
ଲାଗିଛି ରଜନୀ ସାରା, ଜଣକର ଭାଷା
କୁଳିଶ-ଗମ୍ଭୀର ଉଚ୍ଚ କୋଳାହଳମୟ,
ଅପରର ମୌନ ଭାଷା, ଏ ଦେନି ମିଶ୍ରଣେ
ଉତ୍ପଳ ବିରାଟ ଭାବ, ନ ଧରି ଧରାରେ
ଯାଉଛି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠି ମିଶୁଛି ଶୂନ୍ୟରେ,
ସେ ଅନନ୍ତ ମହାଭାବ, ନୁହେଁ ଅଧିଗତ—
ଜଗତର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି କଳ୍ପନାର ।
ଦିଶୁଅଛି ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଆଲୋକ ସୁଦୂରେ, ୩

୧—ଦୃଷ୍ଟିର ସୀମାନ୍ତପର୍ବତ । ଏହି ପର୍ବତର ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଚିରଦିବସ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଚିରରଜନୀ । ୨—ଏ ଦୃଶ୍ୟ ବଡ ବିସ୍ମୟୋତ୍ପାଦକ । ରାତିରେ ସମୁଦ୍ରକୁ ମହେନ୍ଦ୍ରର ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ଦେଖାଯାଏ । ମାତ୍ର ରାତି ପାହିବା ସମୟରେ ଅନ୍ଧାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମୁଦ୍ର ଦୂରକୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ୩—ମଞ୍ଜୁଷା ନଗରର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଗ୍ୟାସ ଆଲୋକ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଭାତୀ ତାସ ହୃଦେ ହେଲ ପ୍ରାୟ ।
ଶୋଭେ ରୌପ୍ୟରେଖାଙ୍କର ମହେନ୍ଦ୍ର ତନୟ ,
ତଥା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୃଦ୍ରା, ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ସଖୀ ତାର,
ସର୍ବଙ୍କୁ ଓହ୍ଲାଇ ଛଡା ଭୁଜଙ୍ଗୀଯୁଗଳ
ଧାବନ୍ତି ଜଳଧିମୁଖେ ଜଳପାନ ଆଶେ ।
ଅଥବା ପ୍ରକୃତରୂପା ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶିନୀର
ଚରଣ ନଖରୁ ଝରେ ସାଙ୍ଗଲ୍ୟ ଲେଖକ ।

ତଳେ ଉଷାଦେବୀ ଏବେ, ଦିବସ-ଦୂତକା
ଦୂର ତଟବାଳ-କୋଳେ, ଖେଳନ୍ତି ଚଞ୍ଚଳେ
ସିନ୍ଦୂର ତରଙ୍ଗମାଳା ପ୍ରାଚୀପୃଷ୍ଠେ ରଙ୍ଗେ,
ଖେଳନ୍ତି କି ଅହୋ, ରସକାବ୍ୟ-ସାଗରରେ
ନବ ଅଳଙ୍କାର-ବୀଚି, ଉଠି ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ,
ଅଥବା ପିନ୍ଧାଇଦେଲେ ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଚରମା
ସିନ୍ଧୁଶିରେ ପ୍ରଶସ୍ତିର ପ୍ରବାଳ ମକୁଟ ।
ଅସିଲକ ଦିଶି କ୍ରମେ ମୁକ୍ତ ପ୍ରକୃତର
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶବଳିତ ଛବି, ଘୁଞ୍ଚିଗଲ ସିନ୍ଧୁ
ଧୀରେ ଧୀରେ ଯଥାସ୍ଥାନେ ଅନ୍ଧକାର ସହ ।
ଏ ସମୟେ ତଲ୍ଲ ଯାହା ସଙ୍କେତଲେ ଦେଖ
ମହେନ୍ଦ୍ର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଚୂଡା ଦାରୁବ୍ରହ୍ମମୁଖେ,
ଅଣିଲ ସମୀର ବହି ଅତୁଫୁଲ୍ଲ ବାସ,
ଚାହିଁଲି ଚୌଦିଗେ, ଅଗ୍ରେ ଦିଶିଲ ପାଦପ,
ଉଭା ସେ ଓଷାରେ ଖୋଷି ରଜତ ସୁମନ,
ପାରିଜାତ ସୁଗନ୍ଧକୁ କରି ଘନୀଭୂତ,
ଗଢ଼ିଛି କି ବିଧି, ଅହୋ, ସେ କୁସୁମ ତନୁ !
ତଳାକ ପାଷାଣ-ଶେଯେ ଦିଶିଲ ଅଦୂରେ
ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଅସଂଖ୍ୟ କ୍ଷୁଦ୍ର ଶୁଭ୍ର ଗଣ୍ଡଶିଳା,
ଶିର-ଚାଳତାଏ ସାରୁ ପ୍ରାତଃସ୍ନାନ ଅବା
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୃଦ୍ରା ସ୍ୱଚ୍ଛ କଲେ, ଯାଇଛନ୍ତି ସ୍ଥାପି
ଏ ସ୍ଥଳେ ବାଲୁକା ମୂର୍ତ୍ତି କ୍ରୀଡ଼ାରସେ ମାତି ।
ଅଥବା ଏ ଗିରିତଟୀ ଆଶ୍ରମେ ପାଳିତ
ଶିଶୁ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀକୁଳ ବସି ଏ ମଣ୍ଡପେ
ଅଛନ୍ତି ନୀରବ-ବେଦ-ଅଧ୍ୟୟନେ ରତ ।
ସମ୍ମୁଖରେ କୁନ୍ଦଗିରି, ଚକ୍ରତଦର୍ଶନ, ୧
ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଦର୍ଶିତ ଯଥା ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଋଷି,
ମହେନ୍ଦ୍ରର ନାସୀ ତାର ପୃଷ୍ଠ ଅପସର ।
ଉଠିଲି ମୁଁ ସେହି ପଥେ, ଅହୋ କି ସଙ୍କଟ,
ପିଚ୍ଛିଳ ଦୁର୍ଗମ ପଥ ଉଠିଛି ତିର୍ଯ୍ୟକେ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ତୁଙ୍ଗଚୂଡା, ନିମ୍ନେ ଗଭୀର ପାତାଳ,
ଯାଉଥାଏ ଖସି ପ୍ରତି ପଦଖଣ୍ଡ ନିକ୍ଷେପେ
ଭୀତ-ଥରଥର ପାଦ ବାଳୁକାକଣର,
ହେଉଥାଏ ପ୍ରତେ ଯେତେବେଳେ ପଡ଼ିଲି ବା ଝଡ଼ି
ଦେହ-ବୃନ୍ତୁ ପ୍ରାଣ-ପୁଷ୍ପ, ଡାକୁଛି ଉପରୁ
ଭୀମ ଦେବାଳୟ ମୌନ ଉଚ୍ଚାଟ ଆହ୍ୱାନେ,
ଶତ ବାଧା ଲଙ୍ଘି ଆଶା ଧାଉଁଛି ତା ପାଶେ,
ଏଣେ ବେଳ ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ବଢ଼ୁଛି ଉଦ୍‌ବେଗ,
ଉଠାଉଛି ହାହାକାର ହୃଦୟ-ମନ୍ଦିରୁ
ଅଦମ୍ୟ ଅତୃପ୍ତି, ହେଲି ଛଟପଟ ଖାଲି ।
ନ ଚଳିଲି ଯାନ ଆଉ, ଅତି କଷ୍ଟେ ତହୁଁ
ଉଠାଇଲେ ସର୍ବେ ମୋତେ ବାନ୍ଧି ବସ୍ତ୍ରପାଶେ ୨
ଛନା ଦୋଷେ ଚୋର ପ୍ରାୟ, କରୁଛି ମୁଁ ଚୋରି
ଗିରିଗୃହ ଗହ୍ୱରରୁ ଅମୂଲ୍ୟ ରତନ,
ସେହି ଅପରାଧେ ପରା ଏ ବନ୍ଧନ ମୋର,
ଗିରିର ତପସ୍ୱୀ ଚର-ବାହକ ହସ୍ତରେ ।

୧—ଏହି ପର୍ବତ ମହେନ୍ଦ୍ରର ଉତ୍ତରରେ ନାସୀ ତୁଲ୍ୟ ଲମ୍ବିତ । ୨—ବାଟି ହେଲା ତୁଲ୍ୟ ଦୁରାରୋହ ସ୍ଥାନରେ ଉଠି ନ ହେବାରୁ ଶବରମାନେ ଲେଖକର କଟୀ ଦେଶରେ ଗାମୁଛା ବାନ୍ଧି ଆଗେ ଆଗେ ଟାଣିଲେ । ପିଠିଆଡୁ ଦୁଇଜଣ ଉପରକୁ ଠେଲିଲେ । ଆଉ ଦୁଇ ଜଣ ବାହୁ ଧରିଲେ । ଏହିପରି ପ୍ରାଣାନ୍ତକ କଷ୍ଟରେ ଶିଖରକୁ ଉଠିବାକୁ ହେଲା ।

ମାତ୍ର ସାନ୍ତ୍ୱନା, ତୋର ବୃଥା ଏ ଧାରଣା,
ସେକାଳ ତୋରର ଭାଗ୍ୟ ନାହିଁ'ଟି ମୋହର,
ଚକ୍ଷି ଜାଣେ ନାହିଁ ରତ୍ନ, ଚୋପ୍ରଇବ ରସ,
ଭ୍ରମୁଛି ମୁଁ ଶିଶୁପ୍ରାୟ, ଦେଖୁଛି ଯା ଯାହା
ଲଗୁଛି ତାହା ସବୁ ମାରିନାଏ ଭେଲକା,
ମାତ୍ର ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ ତା ମର୍ମ ବାହାର ।
ଗିରିମଣି, ତ ମଧୁର ତୋହ ଦନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରି,
ହୋଇଥାନ୍ତି ଖଣ୍ଡଦେହ ଯଦି ତୋ ବନ୍ଧନେ,
ମଣନ୍ତି ସେ ଦଣ୍ଡକୁ ମୁଁ ଅଧିକେ ମଧୁର,
ଦହନ୍ତି ସାଗ୍ରହେ ତାକୁ ତୋହ ସ୍ନେହରୂପେ,
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଏ ମର ଭାଗ୍ୟେ ଅମର ସୌଭାଗ୍ୟ !
ଦେଖି ଦେଖି ତୋ ମାଧୁରୀ ମନ ତୋହ କୋଳେ
ଜନମିଲେ ପଶୁ ହୋଇ ତୋହ କନ୍ଦରରେ,
ତାହା ସୁଦ୍ଧା ନରଭାଗ୍ୟେ ପରମ କଲ୍ୟାଣ !
ଉଠିଲି ଶିଖରେ, ଅହୋ, ମହେନ୍ଦ୍ରର ଏ ତ
ବିପୁଳ ବିସ୍ତୃତି, କବା ରୁଦ୍ରକାନ୍ତ ବେଶ,
ସେ ଅନନ୍ତ ରୁଦ୍ରତାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ତାରେ
ହେଲି ଅଭିଭୂତ ମୁଁ କ୍ଷଣେ, ତାହାର ଏ
ସମ୍ଭ୍ରମ ଛବିଛନ୍ନ ଶାଶ୍ୱତ ପ୍ରସାଦ,
ସଂସାରର ଝଞ୍ଜାବାତେ ତାଡ଼ଦେଇ ଦେହ
କରୁଛି ତାକୁ ତୀବ୍ର ତପ୍ତ ଉପହାସ ।
ପୁଣି ନମ୍ରେ ଏ ତ ଦୃଶ୍ୟ, ଦକ୍ଷିଣୋତ୍କଳର
ତ ସଜୀବ ମାନଚିତ୍ର ରହିଛି ବିସ୍ତୃତ,
କରିଛି ପୃଷ୍ଠା ଏ ସୃଷ୍ଟି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟ ।
ତନ୍ନ ଦିଗେ ଗିରିମାଳା, ପୂର୍ବରେ ସାଗର,
ମଣ୍ଡିତ ବଳୟମୁଖ ଦର୍ପଣ ମୁକୁଳା
ରଖିଛି କି ବିଶ୍ୱଶିଳ୍ପୀ ସୃଷ୍ଟିଦେବୀ ପାଇଁ !

ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ଗିରିମାଳା ରହି ପଟ୍ଟେ ପଟ୍ଟେ
ମିଶାଇଛି ଦୂରେ ନଭ ମେଦିନୀର ସୀମା,
ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗମୟ ନୀଳ ସମୁଦ୍ରର
ଦାନ୍ତ ୧ ମାୟାଚିତ୍ର କିବା ରହିଛି ବିସ୍ତୃତ,
ଅଥବା ସେ ଭ୍ରଦିବର ମାର୍ଗର ସୋପାନ
ଲମ୍ବା ବ୍ୟୋମ-ଯୋଗୀ ଭସ୍ମ-ଧୂସରିତ ଭାଲେ
ଝିବଳ ଶଳବ ଗଙ୍ଗା ମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କିତ,
ନତୁବା ଦିଶୁଛି ଫୁଟି କୃଶୀ ହୃଦୟର
ବେଦନାର ଶତ ଦାଗ, କୃଷ୍ଣରେଖା ପ୍ରାୟ ।
ସ୍ପଷ୍ଟ ଦିଶେ କେତେ ଗିରି, କେହି କ୍ଷୀଣପ୍ରଭ,
କ୍ଷୀଣପ୍ରଭ ଯଥା, ହାୟ, ଭଗ୍ନ ହୃଦେ ଆଶା ।
ଦିଶୁଛି ତରଳା ସ୍ୱଚ୍ଛ ଶୋଭା-ଉଜ୍ଜ୍ୱଳା
ଗିରି-ଗଭାବତୀ, ଶୈଳ ପାଦ-ଭୂଷଣୀଅ
ଶୋଭେ ତାର ନୈସର୍ଗିକ ସୀମାବାହରୂପେ,
ଶତଦଳ-ପଦ୍ମମାଳା ଟେକଲୀ ତା ପାଶେ । ୨
ଦିଶିଲା ପାରଳା, ଗଙ୍ଗବଂଶ ରାଜଧାନୀ,
ଚନ୍ଦନଶୀତଳା ମହୀ, ୩ ଶୋଭେ ଶିରେ ତାର
ତୈଳଙ୍ଗୀୟ ବଙ୍ଗ ଖୋଷା ପ୍ରାୟେକ ଅଜୟ । ୪
ଦୂରେ ଦିଶେ ସୂମଗିରି ଉଦେଗିରି ବେନି, ୫
ଯଥା ବୃତ୍ର ଦାନବର ରୂପବତୀ ଶକ୍ତି,
ଆକୃତିରେ ପ୍ରତିଫଳେ ଆତ୍ମନଭ ରୀତା ।
କେତେ ସ୍ତର ଭେଦି ଦିଶେ ତୁଙ୍ଗ ସିଂହଗିରି ୬
ନଶିଳ ଉଚ୍ଚତ ମଧ୍ୟେ ଗିରିକୁଳ-ଗୁରୁ,
ଦିନାନ୍ତେ ବାରୁଣୀ ଯାକୁ ନଉଛାଏ ନଭ
ଅସ୍ତୋନ୍ମୁଖ ରବିରୂପ ମାଣିକ୍ୟ ଥାଳୀରେ,
ଯହିଁ ତପ୍ତ ପାଣିକୁଣ୍ଡେ ୭ ଶୀତେ ଅମସ୍ରଏ
ରଚନ୍ତି ପରମାନନ୍ଦେ ସଲିଳ-ବିହାର,

୧—କମନୀୟ । ୨—ଟେକଲୀରେ ଶ୍ୱେତ ଶତଦଳପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶାଳ ସରୋବର ଅଛି । ୩—ପାରଳାର ଚନ୍ଦନ ଗିରିରେ ଚନ୍ଦନ ଗଛ ଥିବାର ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ୪—ଅଜୟଗିରି ପାରଳାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ୫—ଖେମୁଣ୍ଡୀ ମାଳର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ପର୍ବତଦ୍ୱୟ । ୬—ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପର୍ବତ । ଏହା ସାନଖେମୁଣ୍ଡୀ ମାଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ୭—ସିଂହଗିରି ପର୍ବତର ଅଧିତ୍ୟକାରେ 'ତପ୍ତପାଣି' ନାମରେ ଗନ୍ଧକ ଗନ୍ଧବିଶିଷ୍ଟ ଉଷ୍ଣ ପ୍ରସ୍ରବଣ ଅଛି ।

ଅଙ୍ଗଧୌତ ଚତୁଃସମ ୧ ପଡ଼ କୁଣ୍ଡତଳେ
କରନ୍ତି ଅମୃତ ତାଙ୍କୁ ଗନ୍ଧେ ରୂପେ ସ୍ୱାଦେ,
ଗିରିଚନ୍ଦ୍ରବଂଶୀ ଯେଣୁ ତେଣୁ ପୁରାକାଳେ
ଲଭିଥିଲ ସମ୍ମାନର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନ,
ସୌମ୍ୟ କୁଞ୍ଜ, ରମ୍ୟ ବନ, ଉଦ୍ୟେ ତାହାର
କୂର୍ଦ୍ଦନା ପ୍ରଦାନେ ଦକ୍ଷ ବାରସ୍ୱତୀ ପୁରେ ।
ସୁବଳୟ ୨ ଶୁଭ୍ରମଥା ତୋଳିଛି ସୁଦୂରେ
ଅର୍ଦ୍ଧ ନିମଜ୍ଜିତ ପୋତ ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ ଯଥା,
ବାରଣ ମୂରଳୀ ଯହିଁ ଋଷିକୂଲ୍ୟାକୂଳେ
କୃଷ୍ଣରୂପୀ କୃଷ୍ଣସିଂହ ମୋହିଲେ ଅତୀତେ
ଏ ଗଞ୍ଜାମ-ବ୍ରଜଧାମେ, ମହାମହୋଲ୍ଲାସେ !
ତାହିଁଅଛି ଋଷିମାଳ ଋଷିକୂଲ୍ୟାଭାତ
(ଋଷି ପ୍ରାୟ ସୁଗମ୍ଭୀର, ଜଟିଳ ଶ୍ମଶ୍ରୁକ)
ଚକିତ ଚାହାଣି ତାଳ ଉମୁର୍ଦ୍ଧ ନୟନେ ।
ଝୁଙ୍କ ବୀର ଶିର ଝୁଣି ଚାହିଁଲ ପରଏ
ଏଣେ ଉଭା କୂଧସର ୪, ଭଞ୍ଜ-ଦେଉଳ-ଶୈଳ,
ଜଳି ଯହିଁ ଉତ୍କଳର ଜାତୀୟ ବୈଭବ
କବୀନ୍ଦ୍ର ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ବାନ୍ଧିଥିଲେ ଆହା
ଭାରତୀ-ଦେଉଳେ ସଦା ଅମୃତ ମଣୋହି ।
ପାର୍ଶ୍ୱେ ତାର ଅଷ୍ଟକୂର୍ଗ, ଯହିଁ ଶାଳବନ
ସଂଗ୍ରହନ୍ତି ଜତୁ, ଧୂନା, ମଧୁ, ଶୁକ ଶଶ୍ୟ
କୁରଙ୍ଗ ରସ୍ତକୁଳ, ଆନନ୍ଦ ନିର୍ଭୟ ।
ଆବର୍ତ୍ତିତ ସେ ତାନ୍ତ୍ରାରୁ ଚକ୍ରପଦ୍ମ ଯଥା
ବନ୍ଧ-ରଥ ବଳଦେବ ବସ୍ତାରିଲେ ପ୍ରଭା
ଅନଶ୍ୱର, ଅମଳନ, ସାହିତ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ,
ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀ-କୁଞ୍ଜେ ଅମର ପିକ ସେ ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଫଲ୍ଗୁଆବୃତ ଶିଖରୀ 'ମାଲ୍ଲିଆ'

ଦିଶେ ଯଥା ଭାସୁଅଛି ମାନସେ ସାରସ,
ନମ୍ନେ ତାର ଶଙ୍ଖିତୋଠ, ମର୍ଦ୍ଦସ୍ୱକ ରାଜ୍ୟ,
କୁଆଁତାସ ରୂପେ ଉଇଁ ଯା ଭାଗ୍ୟ କମଳା,
କରନ୍ତି ଦୀପ୍ତ ଯାକୁ ହିରଣ୍ମୟ କରେ,
ଉତ୍କଳ-ଅଳକା-ଠୀକା ଦିଶୁଛି ଚିଲିକା,
ଭୋଟିଷ୍ଟ ବିଜ୍ଞୁମ୍ଭିତ ଯାର ପୁଣ୍ୟ ନାମେ,
ବଣିକବର୍ମା ତୋହି ପ୍ରାୟ ଆଭାସେ ଦୀର୍ଘିକା
ତରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ତାଳ ଛାଞ୍ଚେ ତାହା
ଗଢ଼ିବ ବନ୍ଧାଣୀ ଭୂଷା—ପ୍ରକୃତ ସବାଶେ ।
ଅଥବା ସେ ଦଧିଭାଣ୍ଡ, କୁହିଁ କାମଧେନୁ
ବସାଇଛି ଶଧି ଦଧି, ସମୀର ମନ୍ଥନେ
ଚୌପାଶେ ଆଉଟେ ଫେନ—ସିନ୍ଧୁ ନବନୀତ,
ପାକ ଦୋଷେ ତୀବ୍ର ଲୁଣୀ ଅମୃତ ବସ୍ୱାଦ ।
ଗର୍ଭେ ଠାବେ ଠାବେ ଶୈଳ, ନୀଳ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ
ସରୋବରେ ଗଜଯୂଥ କରନ୍ତି କି ସ୍ନାନ !
ଉଭା ଶିର ଶତଶୃଙ୍ଗ ୫ ତୋଳି ଗର୍ବ ଶିର,
ଆପାଦମସ୍ତକ ହୋଇ କୁଜ୍ଝଟିକାବୃତ
ଆଭାସୁଛି ତୁଳା ଶୈଳ ପ୍ରାୟ, ଅଥବା ସେ
ସ୍ଫଟିକ-ନିର୍ମିତ ଶିବ, ଅଭିଷିକ୍ତ ସଦା
ଚିଲିକାର ଲୀଳାମୟ ମହାତୀର୍ଥ ନୀରେ ।
ଗଞ୍ଜାମ ସୌଭାଗ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ବର ଆଶୀର୍ବାଦ
ବହୁଅଛି ନଦୀରୂପେ ଋଷିକୂଲ୍ୟା ନାମେ
ଦିଶେ ତା ଉତ୍ତର ତୀରେ ତାରିଣୀ ଶିଖରୀ ୬
ଅତି ଦୂର ହେଉ ହୁଏ ପ୍ରତୀତ ଏସନ,
ବନ-ବାରିଧିରୁ ନୀର ଶୋଷୁଛି କି ଘନ ?
ଜଉଗଡ଼ ୭ ଭଗ୍ନସ୍ତୂପ ସ୍ଥିତ ଦକ୍ଷ ତୀରେ,
ସେହି ଭଗ୍ନସ୍ତୂପ ମଧ୍ୟେ ଅଛି ସମାଧିସ୍ଥ

୧—ଚନ୍ଦନ, ଅଗୁରୁ, କସ୍ତୁରୀ, କୁଙ୍କୁମ । ୨—ଧରାକୋଟ ଗଡର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବତ । ୩—ଋଷିମାଳ ପର୍ବତ ବଡଗଡ ରାଜ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ୪—ଘୁମୁସରସ୍ଥ ପର୍ବତ । ୫—କଲ୍ଲିକୋଟ ରାଜ୍ୟସ୍ଥ ପର୍ବତ । ୬—ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ତାରାତାରିଣୀ ପର୍ବତ । ସେଠାରେ ତାରା ଏବଂ ତାରିଣୀଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଅଛି । ୭—ଜଉଗଡରେ ମହାରାଜା ଅଶୋକଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତର ଖୋଦିତ ଅନୁଶାସନ ଅଛି ।

ଗୌରବ ଯୁଗର ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ସ୍ମୃତି—
ସଂଖ୍ୟାତୀତ ଇତିବୃତ୍ତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଉପାଦାନ ।
ଜୟସନ୍ଧ, ତାଳଗୁଣ୍ଡି, ଲେହ୍ଳଡ, ନମାଇ ୧
ଶୋଭାପାଉଛନ୍ତି ଦୃପ୍ତ ପର୍ବତ ଦେହୁ ।
ପୂର୍ବରେ ମଞ୍ଜୁଷା ନଦୀ—କେତକୀ କୁନ୍ତଳା,
ସୂକ୍ଷ୍ମ-ଶିଳ୍ପକଳାମୟୀ, ଦେଖିଲେ ଯାହାର
ଗଜଦନ୍ତ, କାଷ୍ଠ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ, ମୃତ୍ତିକାଶିଳ୍ପ,
ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ହୋଇ ଲଜ୍ଜା-ସଙ୍କୁଚିତ
ଧିକ୍କାରିବେ ନିଜେ ନିଜ ଅମର ପ୍ରତିଭା ।
ଶୋଭେ ଯାର ସଂମାର୍ଜିତ ମୁକୁର ସଂକାଶ
ଶମୀ-ସମାକୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଗୋପାଳ-ସାଗର । ୨
ଧନ୍ୟବତୀ ମହୀ, ପୁଣ୍ୟବତୀ, ଯଶୋବତୀ,
ବକ୍ଷମଣି ମହାତୀର୍ଥ ମହେନ୍ଦ୍ର ଯାହାର
କିଏ ତୁଳନୀୟ ତାର ସୌଭାଗ୍ୟ ସମ୍ଭବେ ?
ରାଜଭକ୍ତି ସୁଧାସ୍ୱାଦ ତାର ନୃପକୁଳ,
ଜଗନ୍ନାଥ ରାଜମଣି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ତହିଁର,
ଦେଖାଇ ସୁଗୁଣ ରାଶି, ସେହି ଗୁଣ ମୂଲ୍ୟେ
କିଣିଥିଲେ ରାଜଦ୍ୱାରୁ ଗୌରବ ଉପାଧି
ଗଞ୍ଜାମ ରାଜନ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ସର୍ବ ପ୍ରଥମରେ ।
ମଞ୍ଜୁଷାର ସିଂହାସନ ସ୍ୱଭାବ ପବିତ୍ର,
ରାଜର୍ଷି ବାସୁଦେବ ପୁଣ୍ୟ ପରଶରେ
ହୋଇଛି ସେ ଦେବାଳୟ, ନବ ଯାଗବେଦୀ,
ପବିତ୍ର ଜାହ୍ନବୀ ଜଳେ ମିଶିଛି ତୁଳସୀ । ୪
କୁସୁମ ସୌରଭ ପ୍ରାୟ ଜନ୍ମି ତାଙ୍କ ବଂଶେ
ଶ୍ରୀନିବାସ ରାଜମଣି, ମଣ୍ଡିଛନ୍ତି ପୁଏ
ସେହି ପୁଣ୍ୟ ଦେବାଳୟ, ସେହି ପୁଣ୍ୟ ବେଦୀ
ବେନି ଶାସ୍ତ୍ରେ ପଣ୍ଡିତ ସେ, ବେଦେ, ଧନୁର୍ବେଦେ,
ମଣନ୍ତି ସେ ମହାବଳେ ମାର୍ଜାର-ଶାବକ ।

ଦିଶୁଛି ପୁରତେ ଏହି ଭାଣ୍ଡଗଡ଼ା ଗିରି
ଭୀମସେନ ଶାସ୍ତି ଦଣ୍ଡ ବଜ୍ର କଳେବରେ । ୫
ତଳେ ବୁଢ଼ାସିଂହ ରାଜ୍ୟ, ସ୍ମରଣେ ଯା ନାମ
ବାଜଇଉଠେ ସ୍ମୃତି-ତାରେ ମର୍ମଭେଦୀ ତାନେ
ଦୂର ଅତୀତର ସେହି ବିଷାଦ ସଙ୍ଗୀତ,
ଭୀଷଣ ଚକ୍ରାନ୍ତେ ଯେବେ ପାଷଣ୍ଡ ଅରିଏ
ନାଶିଲେ ନିଃଶଙ୍କେ, ଘୃଣ୍ୟ ପୈଶାଚିକ ଭାବେ ୬
କିଏ ଖର୍ବ "ରାଠୀ", ସୁପ୍ତ ଅଜଗର ପ୍ରାୟ,
ତାଙ୍କି ଜୈନ ଯାତ୍ରାଡାକେ ଉଜ୍ଜଳବାହିନୀ,
ବାନ୍ଧିଥିଲେ କଳା ଧଳା ଅଶ୍ୱ ତାହା ତଟେ
କଳା ଧଳା ଭାଇ ବେନି - କୃଷ୍ଣ ବଳରାମ ।
ଚଢ଼ିଲେ ବାରୁଆ ରାଜ୍ୟ, ନାରିକେଳ-ନୀଳ,
ବୋଇତ ଅଷ୍ଟଯୁଷ୍ଟଳୀ, ସିନ୍ଧୁଗାମୀ ପୋତେ

୧—ନମାଇସ୍ଥିରେ ଜରଡା, ସୁରଙ୍ଗୀ, ଟିକ୍କଟି ଓ ଜଳନ୍ତରସ୍ଥ ପର୍ବତ । ୨—ମଞ୍ଜୁଷା ଗଡର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପୁଷ୍କରିଣୀ । ଏହା କୂଳରେ ଶମୀ ବୃକ୍ଷ ଅଛି । ୩—ମଞ୍ଜୁଷାର ଭୂତପୂର୍ବ ରାଜା ଜଗନ୍ନାଥ ରାଜମଣି ଦେବ ଗଞ୍ଜାମ ନରପତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟରୁ ସି ଆଇ. ଇ ସମ୍ମାନସୂଚକ ଉପାଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଅବଧି ଉକ୍ତ ଉପାଧି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ନରପତିଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟି ନାହିଁ । ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ରାଜମଣି ଦେବ ସି. ଆଇ ଇ ଉପାଧି ସହ 'ରାଜା' ଉପାଧି ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ୪—ମହାତ୍ମା ବାସୁଦେବ ରାଜମଣି ଦେବ ବର୍ତ୍ତମାନ ନରପତିଙ୍କର ପିତା ଅଟନ୍ତି । ସେ ବହୁ ଭାଷାରେ, ବିଶେଷତଃ ସଂସ୍କୃତରେ ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ୫—ଭୀମ ଭାଣ୍ଡ ମାରି ଏହି ପର୍ବତକୁ ଫୁଟାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଅଦ୍ୟାପି ସେ ଛିଦ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ୬—ଏଠାରେ ବାର ଭାଇଁଆ ନିଃଶଙ୍କ ନାମରେ ଜଣେ ଅମାନୁଷୀ ବଳଶାଳୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଥିଲେ । ପର୍ବତର ଆପାଦ-ମସ୍ତକ ଲମ୍ବି ଗୋଟିଏ ଲତା ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ପର୍ବତ ଉପରିସ୍ଥ ଦେବଦର୍ଶନକୁ ଗମନ କରନ୍ତି । ଦିନେ ସେ ଲତାର ଅଧ ଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଠିଅଛନ୍ତି, ଏହି ସମୟରେ ଶତ୍ରୁମାନେ ଲତା ଉପରୁ କାଟିଦେବାରୁ ସେ ନିମ୍ନରେ ପତିତ ହୋଇ ପଞ୍ଚତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ।

ଶ୍ରାନ୍ତ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ତହିଁ ଲଭନ୍ତି ବିଶ୍ରାମ ।
ତା ପଛେ ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ—ପାଦପବାରିଧି,
ନୀଲିମା ପ୍ରବାହ ପ୍ରାୟ ଯାଇଛି ସେ ବାହିଁ
ନୀଳ ଚକ୍ରବାଳ ଭେଦି ଦୂରରେ ଦୂରରେ,
ଶୀତ ପ୍ରାତେ ହଂସଯୂଥେ ଉଡ଼ିଆସି ଯହିଁ
ସମସ୍ତ ଉଲ୍ଲାସମୁଖେ ନୃତ୍ୟ କଲରବେ,
ସ୍ୱଚ୍ଛ ନଭେ ସୁବିଶୃଙ୍ଖଳ ନକ୍ଷତ୍ର ତୋରଣ ।
ଉଦ୍ୟାନର ପୃଷ୍ଠଭାଗେ ବିସ୍ତୃତ ସାଗର
ଚାହିଁଲେ ଦର୍ଶନ-ଯନ୍ତ୍ର ସଂଯୋଗେ ନୟନେ,୧
ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗାକୁଳ ଗର୍ଜି ସଦା ତାର,
ଅହୋ,କି ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ, କିବା କର୍ମପ୍ରବଣତା—
କିବା ଅବସାଦଶୂନ୍ୟ ଉଗ୍ର ଉତ୍ତେଜନା—
କି ବିକଟ ଅନାବୃତ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ହାସ୍ୟ,
ହସି ହସି ଅବିରତ ଫେନୋଦ୍ଗାର ଛଳେ
ଯାଉଛି ବେଳାରେ ଗଡ଼ି ହର୍ଷ ଅସମ୍ଭାଳେ,
ବିସ୍ତାରି ଲହରୀ-କର ବୁଣି ବୁଣି ମୋତି,
ଢାଳି ଢାଳି ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି, ଆସେ ସିନ୍ଧୁ ଧାଇଁ
ଦେଲା ଆଲିଙ୍ଗନ ଆଶେ,ମାତ୍ର ବେଳା ତାକୁ
ଦେଉଛି ପଛକୁ ଠେଲି ,ତଥାପି ସାଗର
ପଣ ଉଠି ପ୍ରଧାବିତ ବେଳା ଅଭିମୁଖେ ।
ଏତର ଉନ୍ମୁଖ ସ୍ନେହ, ଅବିରତ ଆଶା,
ପ୍ରାଣର ପ୍ରଣୟସେବା ଆକୁଳ ଆହ୍ୱାନ,
ସକଳ କରୁଛି ବ୍ୟର୍ଥ—ଅବଜ୍ଞା ଆଦର ।
ସିନ୍ଧୁକୂଳ ନୁଆଁଏ ଜଳର ମାନବ—
ବାହୁଛନ୍ତି ଭାଲ ବସି ଟିପାକାଠ ପୃଷ୍ଠେ,୨
ବିଶ୍ୱଛନ୍ତି ଦ୍ରୁ ଦ୍ରୁ ଭୁ ପାଣିରୁଅ ପ୍ରାୟ,
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ମଗ୍ନ ପୁଣି କ୍ଷଣେ ଭାସମାନ ,
ଆତ୍ମା ଯଥା ଭବସିନ୍ଧୁ ନୀରେ ଜନ୍ମି ଯଥା
ମାନବ ଭଙ୍ଗର ଭାଗୀ ଭାଗ-ପାପ୍ରବାହେ ।
ମନ୍ଦିରର ମଣ୍ଡଳେ ରମ୍ୟ ରଞ୍ଜନ-ଉଦ୍ୟାନ ୩
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଭୀର, ବସନ୍ତ—ନିବାସ,
ଚୁଲିଆଲା,ନାଗେଶ୍ୱର, ଚମ୍ପକ, ବକୁଳ
ଭରନ୍ତି ଆକୁଳ ଭୃଙ୍ଗେ—ସୌରଭ-ବାତୁଳ ।
ଏହାପରେ କେତେ ଗ୍ରାମ, ନଗର, ନଦର,
କାନ୍ତାର, ପ୍ରାନ୍ତର, ନଦୀ,ତଡ଼ାଗ, ପର୍ବତ,
ବିଶ୍ୱଛି ମହେନ୍ଦ୍ର ଶିରୁ, ନାହିଁ ତା ଗଣନା,
ଅବହେଳେ କ୍ଷଣେ ତାହା ଦର୍ଶନ-ବିଭୂଷା ।

୧—ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର । ୨—ଉପର ବନ୍ଧାବାନ୍ଧବିଶିଷ୍ଟ ଶାଳଧୂଆ କାଠର ଗଣ୍ଡି । ୩—ରକ୍ତଚନ୍ଦନ କୋଠା । ଏହି କୋଠାରେ ପୂର୍ବେ ରକ୍ତଚନ୍ଦନ ଥିବାରୁ ପ୍ରବାଦ ଅଛି ।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

୧

ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ମାଘ ଆସି ନିବିଡ଼ କୁହୁଡ଼ି
ଘୋଡ଼ାଇଲା ସୃଷ୍ଟି-ଶୋଭା, ଘୋଡ଼ାଏ ଯେସନ
ସୁଖଦ ଶରଦ କାଳ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ କାନ୍ତି,
ଛାୟା ଯଥା ଆତ୍ମଶ୍ଳାଘା ଘୋଡ଼ାଏ ପ୍ରତିଭା ।
ଜଳ ସ୍ଥଳ ଗିରି ବନ ଆକାଶ ପୃଥିବୀ
ହେଲା ସବୁ ଏକାକାର, ଭଗ୍ନୁର ମିଳନେ,
ପାରଦ-ସଲିଳେ ସୃଷ୍ଟି ଭଜିଲା ପ୍ରଳୟ ।
ଆସିଲା କୁହୁଡ଼ି ପଛେ ଅନ୍ତଥିର ଶୀତ,
କୁଟକର୍ମର ଅନୁଗାମୀ ଦୁର୍ଜନ ଯେସନ,
ବାଜିଲା ଦନ୍ତରେ ଦନ୍ତ, ଶଷ୍କୁ ଉପଶଷ୍କୁ
ଫାଟିଗଲା ଶୀତେ ଚର୍ମ ପିଣ୍ଡି ପିଣ୍ଡି ହୋଇ,
ନେଲୁ ମୁଁ ସବଳେ ଆଶ୍ରା ଭୀମ ଦେବାଳୟେ ।
ଗନ୍ଧନା ଇନ୍ଧନ ଯୋଗେ ୧ ଉଦ୍ଦୀପି ଅନଳ
ଜାଳିଲେ ଶବରେ ଧୁନୀ, ସେକ ହୋଇ ସର୍ବେ
ପ୍ରକୃତିର ଅତ୍ୟାଚାରୁ ଲଭିଲୁଁ ନିସ୍ତାର ।
ମଗ୍ନ ହେଲେ ବସୁନ୍ଧରା ପାପ-ଅନ୍ଧକାରେ,
ଧରି ହରି ଅବତାର ଦେଖାନ୍ତି ଯେସନ
ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥିତ ଅଭିନବ ଧର୍ମର ଅଲୋକ,
ତେସନ କୁହେଳୀ ଭେଦି ପ୍ରଭୁ ପ୍ରଭା-ଶକ୍ତି
ତଳକୁ ଖସାଇଦେଇ ଜ୍ୟୋତିର ପ୍ରପାତ
ପ୍ରଦାନିଲେ ସାମାନ୍ତରେ ଭୂଲୋକେ ସୁରୁଚି,
ଦଳ ତଳୁଁ ସୃଷ୍ଟି ସ୍ନାନ କନକ-କିରଣେ ।
କି ଅଦ୍ଭୁତ କି ଅଶ୍ରୁତ ମାୟାକାଣ୍ଡ ଏହା,
ପ୍ରଭାତ ହଉଣୁ ସନ୍ଧ୍ୟା, ତା ପଛେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ,
ଶୀତ ପରେ ବର୍ଷା, ପୁଣି ବର୍ଷାନ୍ତେ ନିଦାଘ,
ସୀମାତୀତ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାର ଏ କି ପ୍ରକୃତିର,
ଛାୟା ବିପରୀତ ଉଗ୍ର ବିଶୃଙ୍ଖଳ ସ୍ରୋତ,
କ୍ଷାନ୍ତ ବଚନ ଏ ଦୃଶ୍ୟ, ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ସିନା
କରିଅଛି ପ୍ରାଣମୟ କିବସେ ଏ ସ୍ଥାନେ
ସେ ଦିନ ମାନବ ଭାଗ୍ୟେ ଦେବତାର ଦାନ ।
ବାହାରି ଦେଉଳ ମଧ୍ୟୁ ଆସିଲି ବାହାରେ,
ସଗର୍ବେ ଭୀମଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭ ଧରି ସେ ଦେଉଳ
ଚୌଥାକୀ ଥାକୁଲ ବସୁ, ଉଭା ମୌନଭାବେ,
ବିରାଟ ପ୍ରସ୍ତର ପରେ ବିରାଟ ପ୍ରସ୍ତର
ଥୁଆ ହୋଇ ସେ ଦେଉଳ ହୋଇଅଛି ନିର୍ମିତ, ୨
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେଉଁକି ବହୁ ତୁଙ୍ଗ ଗିରିଚୂଡ଼ା
ରହିଛି ସଙ୍ଗୁଳି ହୋଇ ଉପରେ ଉପରେ,
ବିପୁଳ ଆକୃତି ତାର ଦିଏ ପରିଚୟ
ଭୀମସେନ ଅମାନୁଷୀ ଶକ୍ତି, ବିକ୍ରମର ।
କାଳରୂପୀ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ବଜ୍ର ଆଲିଙ୍ଗନେ
ସେ ଦେଉଳ-ଲୌହଭୀମ ନୋହୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ
ରହିଛି ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ, ବିଚିତ୍ର ଭାବରେ । ୩
ଥିଲା ତାହା ଚୂଳେ ପୂର୍ବେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କୃପାଣ,
ସାକ୍ଷୀ ତାର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ମାନ ଦେଉଁ ତାକୁ
ହୃତ ତାହା ତାହାଠାରୁ, ଅଜ୍ଞାତ ସେ କଥା ।
ଜିଜ୍ଞାସି ଦେଉଳ, ତାର ପଶ୍ଚିମ ଦୁଆର
ଧର୍ମାଧର୍ମ ପରୀକ୍ଷାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଗଳୀ ।୪
ନିବସନ୍ତି ସେ ମନ୍ଦିରେ ଭୀମେଶ୍ୱର ହର

୧—ଅଗ୍ୟାବଥୁ ଗଛ । ଏହି ଗଛର ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଶୁଖିଲା କାଠକୁ ଘର୍ଷଣ କଲେ ଅଗ୍ନି ଜାତ ହୁଏ ।

୨—ଚାରି ପରସ୍ତ ପଥର ଉପରେ ଖଣ୍ଡିଏ ବିଶାଳ ଆରେଣୀ ପଥର ରକ୍ଷିତ ହୋଇ ଏହି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରତି ପଥରର ଲମ୍ବା ୭ ହାତ, ଓସାର ୪ ହାତ ଓ ବହଳ ୩ ହାତ । ସର୍ବୋପରିସ୍ଥ ପଥରର ଲମ୍ବା ୭ ହାତ, ଓସାର ୭ ହାତ ଏବଂ ବହଳ ପ୍ରାୟ ୫ ହାତ । ୩—ମନ୍ଦିରର ଉପରିସ୍ଥ ପ୍ରସ୍ତର ବଜ୍ରପତନରେ ଚଟକି ଯାଇଅଛି । ୪—ଭୀମ ମନ୍ଦିରର ପଶ୍ଚିମ ଦ୍ୱାର ପ୍ରାୟ ଏକ ଫୁଟ ଓସାର । ଏଥିରେ ମନୁଷ୍ୟ ଗଳିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ତଥାପି ଶଉଶମାନେ ବସି ବସି କୌଶଳରେ ପାର ହୋଇଯାନ୍ତି । ପାପୀ ଏହି ଦ୍ୱାରରେ ଗଳି ପାରେ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ପ୍ରବାଦ ସତ୍ୟ ହେଲେ ସ୍ଥୂଳକାୟ ମାନେ ପାପୀ ହେବେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଶବର-ଅର୍ଚ୍ଚିତ, ନିତ୍ୟ ଶବର-ବାମାଏ
ପୂଜନ୍ତି ତାହାଙ୍କୁ ଅର୍ପି ବନ୍ୟ ଫୁଲଫଳ ।
ଏକନିଷ୍ଠ ଭୀମଭକ୍ତ ଶବରସମାଜ,
ଭୀମନାମେ ଶ୍ରଦ୍ଧାବନ୍ତ, ସ୍ମରଣେ ସେ ନାମ
ଲଭେ ସେ ଶରୀରେ ଯେଉଁ ଭୀମ ପରାକ୍ରମ ।
ବୀର ଜାତି, ବୁଝେ ସେହୁ ବୀରର ମହିମା,
ତେଣୁ ବୀରପୂଜା ତାର ଜୀବନ ସମ୍ବଳ,
ବୀର ନାମେ ମଣେ ଯଥା ତାରକ ମନ୍ତ୍ରର ।

ରାମକ୍ଷେତ୍ର ୧ ଅଭିମୁଖେ ଗଲି ଅନନ୍ତର,
ଦେଖାଇଲା ଆଗେ ଚାଲି ଉଗ୍ରାଣୀ ୨ ସରଣୀ,
ଉପଳବନ୍ଧୁର ପଥେ ଯାଇ ଖଣ୍ଡେ ଦୂର
ହେଲା ପଥ ପ୍ରଶସ୍ତ, ଉଠି ଠାବେ ଠାବେ
ସମୁନ୍ନତ ଖଣ୍ଡୋପଳ ଓଗାଳନ୍ତି ପଥ
ଦୌବାରିକ ପ୍ରାୟ, ଯେଉଁ ନୀରବେ ତରଜି
ନିଷେଧନ୍ତି ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ପଥିକେ ।
ସହ୍ୟ କରି ତାର ଏହି ମୌନ ତିରସ୍କାର
ଗଲୁଁ ସବେ ବାଟ ଭାଙ୍ଗି, ଦୁର୍ଜନ ଦର୍ଶନେ
ସାଧୁ ଯଥା, ଅବା ଦେଖି କୁଟିଳ ପ୍ରବତେ ।
ଏ ଯେ ଇତିବୃତ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ, ଏହି ଶିଳାସ୍ତୂପ
ଇତିବୃତ୍ତ ପୋଥିଗାଡ଼ି, ଇତିହାସ ଏଥି
ଲୁଚିଅଛି କଥା କହି, ଶରୀର ଦେଖାଇ ।
ଯାପିଥିଲେ ଏହି ସ୍ଥାନେ ପଶ୍ଚିମ ଜୀବନ
କ୍ଷତ୍ରିୟ-ନିର୍ମୂଳ-କେତୁ ଜମଦଗ୍ନିସୂନୁ
ପରିହରି କ୍ଷାତ୍ରଧର୍ମ, ଦ୍ୱିଜଧର୍ମ ଛାଡ଼ି,
କ୍ଷତ୍ରିୟ-ଶୋଣିତଲେହୀ ଭୀଷଣ କୁଠାରେ
ଭାଙ୍ଗି ଗଢ଼ାଇଲେ ଏଥି ବୀରେନ୍ଦ୍ରେ, ତମ୍ବୁଟା ।
ଅଦ୍ୟାପି ଲିଖିତ କୁଣ୍ଡ ତାଙ୍କ ନାମ ବହି,
ଏହି ଶିଳା ପରେ ଦେବୀ ଭୃଗୁପଦକୁଳଜା
ବାଟିଥିଲେ ଗୋଳ ଏଥି ଅରଣ୍ୟହଳଦୀ,
ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତିରୂପେ ଶିଳା ବହିଛନ୍ତି ସେ ଚିହ୍ନ ୩
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯେଉଁ ତାହା ସୁବର୍ଣ୍ଣର ଶିଳ ।
ଏହି କୁଣ୍ଡ, ପ୍ରବାହିତ ମହେନ୍ଦ୍ରତନୟା
ମହର୍ଷି-ତର୍ପଣ-ପୂତା, ଶିର ଅର ପାଶୁ
ଧଇଯାଏ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା, ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱଚ୍ଛନୀର,
ଏହି ତରଙ୍ଗିଣୀ ବେନି ଗିରି ସାଧକର
ସଫଳ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁଧାର, ଇଷ୍ଟଲାଭଶଂସୀ,
କିମ୍ବା ସ୍ନେହ କରୁଣାର ପବିତ୍ର ପ୍ରବାହ,
ଅଥବା ସେ ଶାନ୍ତ ପ୍ରୀତ ଅମରାସ୍ତବଗଳ
ବହୁଛନ୍ତି ନଦୀରୂପେ ଦୟାରେ ବଗଳ ।
ନିବସି ଏ ନଦୀତୀରେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଆଶ୍ରମେ
ଦ୍ରୋଣ, କର୍ଣ୍ଣ, ଗାଙ୍ଗେୟାଦି ୪ ମହାରଥିକୁଳ
କରୁଥିଲେ ପରପନ୍ଥ ଧନୁର୍ବେଦ ଶିକ୍ଷା
ଧନୁର୍ବେଦ ଉଦ୍ଦମୂର୍ତ୍ତି ଭାର୍ଗବ ସକାଶୁ ।
ନିମ୍ନଦେଶେ ଗିରିସଭା, ୫ ବସି ଗିରି ସଭ୍ୟ
ଅଛନ୍ତି ନିରତ କେଉଁ ଗୁପ୍ତ ମନ୍ତ୍ରଣାରେ,
ପ୍ରସ୍ତାବ, ଅନୁମୋଦନ, ସମର୍ଥନ ଆଦି
ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ ନୀରବେ ସମ୍ପନ୍ନ ।
ଅଥବା ସେ ଗିରିରାଜ ମହେନ୍ଦ୍ରଗିରିର
ସୁଦକ୍ଷ ସୈନ୍ୟଶାଳା, ମଲ୍ଲବୀରେ ତହିଁ
ହୋଇଛନ୍ତି ଠୁଳ ଜବା ପରୀକ୍ଷା ଆଶୟେ ।

ଅନନ୍ତର ଅରୋହିଲୁ ବାସ୍ତୁବନ୍ଧୁରତ୍ନେ,
ପରିଚିତ ଯାହା ଗୁପ୍ତ ମହେନ୍ଦ୍ର ଆଖ୍ୟାରେ,
ଅନାବୃଷ୍ଟି କାଳେ ତହିଁ କଲେ ମନ୍ତ୍ର ଜପ
ଆଦର ମହେନ୍ଦ୍ର ପୂଜା, ହୁଅଇ ସୁବୃଷ୍ଟି ।
ନିଷ୍ଠିଲ ପାରିଧି ଏଥି, ଦୈବେ ବେଣ୍ଟଦ୍ୱାର
ଆସିଲେ ଏଠାକୁ ହୁଏ ସୁପ୍ତିମଗ୍ନ ଖରେ,

୧—ପର୍ଶୁରାମ କ୍ଷେତ୍ର । ୨—ଶବରମାନଙ୍କର ଦଳପତି । ସମ୍ଭବତଃ ଏହା ଅଗ୍ରଣୀ ଶବ୍ଦ । ୩—ଏଠାରେ ହେତେକ ଖଣ୍ଡ ହଳଦିଆ ପଥର ଅଛି । ୪—ଭୀଷ୍ମ । ୫—ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡୋପଳର ସମଷ୍ଟି ।

ଦେଖେ ବିଭୀଷଣ ସ୍ୱପ୍ନ, ଶୁଣେ ନିର୍ଘୋଷ,
ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗେ ଫେରିଯାଏ ଥରିଥରି ଭୟେ ।
ଏ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଜୀବହିଂସା, ଏହି ଯୋଗମଠେ
ହତ୍ୟା, ସମ୍ଭବ କି କେବେ ପ୍ରକୃତି-ତାପସୀ,
ସମ୍ଭବ କି ସେ ପାପର ଛାୟା ଏ ଶିଖରେ,
ଏଣୁ ଏ ବିଚାର ସବୁ ବିଧାତା ହାତର ।
ବିଭକ୍ତ ସେ ମହାସାନୁ ମଞ୍ଜୁଷା ଶାରଳା ୧
ବେନି ସ୍ୱର୍ଗୀ ସନ୍ଧି-ବନ୍ଧେ, ଶୋଭେ ତାହା ଶିରେ
ଗୁଳ୍ମଉଠା, ତହିଁ ପରେ ଲତାର ଉଷ୍ଣୀଷ,
ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ଜାଣ ଯଥା ନର ଅବୟବ
ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଶାଦ୍ୟ, ତଥା ଏ ପାଦପେ
ଶୋଷି ଏ ଭୂଭାଗ୍ୟ ରସ, ହୁଅନ୍ତି ବର୍ଦ୍ଧିତ ।
ଶୃଙ୍ଗ ନିମ୍ନେ ଅବସ୍ଥିତ ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗ ବସ୍ତି
ନିର୍ମିତ ପ୍ରାସାଦ ପ୍ରାୟ, ଗହ୍ୱର ଅନ୍ତଃପୁର,
ମଣ୍ଡିତ ପ୍ରଥମ ତଳ କୋମଳ ଗରଢେ, ୨
ମସୃଣ ବର୍ଣ୍ଣିଆ ରଙ୍ଗେ ରଙ୍ଗାଇ ପ୍ରକୃତି
ମସୃଣ ଶୈବାଳଦଳ, ବୁଣିଛି ତହିଁରେ
ଏହି ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁଚିକ୍କଣ ଅପୂର୍ବ ଆସନ ।
ଅନ୍ଧାର ଅପର ତଳ, ଜନନୀ ଯେସନ
ରଖେ ଭୀତ ସନ୍ତାନଙ୍କୁ କୋଳରେ ଲୁଚାଇ,
ତେସନ ଏ ଗିରିବକ୍ଷ, ଅତି ନିରାପଦେ
ଉଦ୍‌ଭୀତ-ଅନ୍ଧକାରେ ଲୁଚାଇଛି ଅଙ୍କେ ।
ସ୍ୱଭାବେ ଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ, ତୁମେ ଅନ୍ଧକାର
ଅର୍ପିଛି ସେ ବିଭୀଷିକା କୃଷ୍ଣା ପିଶାଚୀର
ଦେହ-ପ୍ରାଣ-ଶକ୍ତି, ତେଣୁ ଅଗମ୍ୟ ସେ ସଦା ।
କହିଲେ ସେଠାରେ କଥା, ସେହି କଥା କହି
ଦରିବଦ୍ୟା-ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ହୁଏ ଚଳିଲଇ ।
ସୁନୀଳ-ସୂତ୍ରଭାଣ୍ଡାର ଏ ଗିରିକନ୍ଦର
ପ୍ରସୂତ—ହିତାନୁଦର୍ଶୀ ଋଷିଙ୍କ ଲେଖନୀ,
ଜନ୍ମ ଏଥି ନୀତିଦୀପ କରୁଅଛି ଧ୍ୱଂସ
ଜଗତର ଅନ୍ଧକାର, ମାତ୍ର ଏହା ଗର୍ଭ
ଚିରଅନ୍ଧକାରଛନ୍ନ, ଖଣି ମଧ୍ୟେ ଯାଇ
ମଣି, କରେ ଆଲୋକିତ ଅପରର ଗୃହ,
ମାତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଖଣିଗର୍ଭ ଅନନ୍ତ ଅନ୍ଧାରେ ।
ଉଠୁଥିଲା ପୂର୍ବେ ଏଥି ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଧ୍ୱନି
ପ୍ରଭାତେ, ସାୟାହ୍ନେ, ଲୁପ୍ତ ଏ କାଳରେ ତାହା ।
ଏ ସ୍ଥାନ ସ୍ୱର୍ଗର ସାର, ଭବଚକ୍ରାତୀତ,
ନାହିଁ ଏଥି ସଂସାରର ଜ୍ୱଳନ୍ତ କଟାହ,
ନାହିଁ କାମନାର ତୀବ୍ର ତରଳ ପ୍ରବାହ,
ନାହିଁ ହାହାମୟ ଭାଷା, କୁହୁକିନୀ ଆଶା,
ଅଛି ଏକ ମୌନଧ୍ୱନି ସୁପ୍ତ ଏ କନ୍ଦରେ,
ଅଛି ତହିଁ ଛନ୍ଦ, ଭାବ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ,
ସେ ଧ୍ୱନି ଶ୍ରବଣମାତ୍ରେ ଦେଇ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର
ହୃଦୟର ଅନ୍ତସ୍ତଳ ଧ୍ୱନି, ମିଶେ ତହିଁ ।

ଏହି ଚୂଡ଼େ ବସି ରଘୁ ରବିକୁଳ-ରବି,
(ଯା ଯଶେ ଗୌରବଦୀପ୍ତ ଅତୀତେତିହାସ)
ଇନ୍ଦ୍ର ଯଥା ଐରାବତ ପୃଷ୍ଠେ, ମିଶାଇଲେ
ରଣରଙ୍ଗ ନିଜ ସୈନ୍ୟେ, ଏହି ଗିରିପଦେ
ସାହସୀ କଳିଙ୍ଗରାଜ ଗଜ ସୈନ୍ୟ ସହ । ୩
ଅବର୍ଷି ଆଶୁଗ ଘନ ଯଥା ଏ ମହେନ୍ଦ୍ର,
ରଖେ ନିଜ ଦେହେ, ତଥା ବୀରମଣି ରଘୁ
ଅବର୍ଷିଣ ଶର ଯକ୍ଷ ଦଳେ ଅବସାଦ ।
ଅଶ୍ରାନ୍ତେ କଳିଙ୍ଗପତି ଦୀନ ଲତାବୃତ୍ତି, ୪
ଅର୍ପିଲେ ବିଜେତା ତାଙ୍କୁ ପୂର୍ବ ଅଧିକାର ।
ଭେଟିଲେ ଶବରେ ଆଣି ପକ୍ୱ ହରିତକୀ
ଇନ୍ଦ୍ରଶୀଳ ରଘୁପ୍ରତେ, ଗୁଳବର ରୂପେ ।
ଗାହିଲେ ସାମନ୍ତ ସ୍ତୁତି, ମହାଜନ ନେଲେ
ଦରିଦ୍ରର ହୀନ ଭେଟି କୋଟି କୋହିନୁର ।
ଏ ଶିଖରେ ବସି ସ୍ୱୟଂ ଜାନକୀ ସହିତ
ସେବିଥିଲେ ସିନ୍ଧୁବାୟୁ, ପୁଣି ଏହି ସ୍ଥାନେ

୧—ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ପଥରବନ୍ଧ ଅଛି । ତାହା ଶାରଳା ଏବଂ ମଞ୍ଜୁଷାର ସୀମାବନ୍ଧ । ୨—ଗାଲିଚା ।
୩—ତାଙ୍କ ସାହସିକ ବୋଲି ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ୪—ବେତସ ।

ହୋଇଥିଲା ବେନ ପ୍ରେମ ଭେଟ, ମାତ୍ର ତାହା
ନୁହେଁ ବୈରିଭାବେ, ଦାସ୍ୟମିଶା ଭକ୍ତି ଭାବେ,
ବନ୍ଦିଥିଲେ ପର୍ଶୁରାମ ଶ୍ରୀରାମ ଚରଣେ ।
ଗେଣ୍ଡୁଫୁଲ ଗଭାମସ୍ତୀ ଶବରବାଳାଏ
ଉଶୀର ଚନ୍ଦନ ଭେଟି ଜାନକୀ ଛାମୁରେ
ଅର୍ପିଥିଲେ ତାଙ୍କ ପଦେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା,
ସକୌତୁକେ କୁରୁବିନ୍ଦ ୧ ହାର ବକ୍ଷମଧ୍ୟେ
ଲଭିଥିଲେ ଗୁଞ୍ଜମାଳ ସୀତା ତାଙ୍କଠାରୁ ।
ଏଣୁ ଯେ ବହୁଛ ତଳେ ମହେନ୍ଦ୍ର-ତନୟା,
ପୂତ ସୀତା ସତୀ ସ୍ନାନେ, ଗାଉଛ ଅବଧି
ମଧୁ ମଧୁ କଳ ନାଦେ ସତୀର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ।
ରଘୁବଧୂ ପଦରେଣୁ ଦୈବଲ୍ୟ କଣିକା
ଶିରେ ଧରି ଏ ମହେନ୍ଦ୍ର ହୋଇଛୁ କୃତାର୍ଥ ।
ଶୌର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟ-ସୂର୍ଯ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତି କଳ୍ପତରୁ
ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ବୁଦ୍ଧଶିଷ୍ୟ ରାଜର୍ଷି ଅଶୋକ
ଭିନ୍ନ ବର୍ଷ କାଳ ଯୁଝି କଳିଙ୍ଗ ସହିତେ
ବିଜୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଶେଷେ କରି କରଗତ
ଆସିଥିଲେ ଏ ପର୍ବତେ, ବିହାର ଆଶୟେ,
ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ଏଥି ତାଙ୍କ ରଣଦନ୍ତାବଳେ
ଦେଇଥିଲେ ଶିରଶିଙ୍ଗ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି କରି ।
ଯୁଦ୍ଧ ନ ଥିଲେ ସେ ବୀର ରକ୍ତ ଲାଳସାରେ,
ରତ ଥିଲେ ଧର୍ମ ଯୁଦ୍ଧେ—ଧର୍ମ ସଂସ୍ଥାପନେ,
ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ, ପ୍ରଚାରି ଏ ଦୀକ୍ଷା
ଚାହୁଁଥିଲେ କୀର୍ତ୍ତି-ପଥେ ସତ୍ୟ-ଦୀପ ଧରି
ପିନ୍ଧି ଶିରେ ସାମ୍ୟ-ମୈତ୍ରୀ-ଗୌରବ-କିରୀଟ ।
ରାଜା, ମାତ୍ର ନ ଥିଲେ ସେ ରାଜନୀ-ସୁଲଭ
ପ୍ରାକୃତ ପାର୍ଥିବ ପ୍ରିୟ—ଜନ୍ତୁହନ୍ତା-ଯମ,
ଗୌଣ ଅସ୍ତ୍ର ଥିଲା ସିନା କୃପାଣ ତାଙ୍କର,
ମୁଖ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ର କୃପା, ସେହି ଅମୋଘାସ୍ତ୍ର ଧରି
ବୁଲି ବୁଲି ଭବ-ବନେ କରୁଥିଲେ ନଷ୍ଟ
ମୋହ ମଦ ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟାଦି ଶ୍ୱାପଦ ଶିକାର ।
ହୋଇଥିଲେ କେତେ ଏଥି ଉତ୍କଳ-ସମ୍ରାଟ
ଗଙ୍ଗେଶ୍ୱର, ଗଙ୍ଗବଂଶ ପ୍ରଖର ଭାସ୍କର
ଦିଗ୍‌ବିଜୟ କାଳେ, ଯାଙ୍କ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗୀ ମାତ୍ରକେ
ଆକାଙ୍କ୍ଷଟୀ ଗୋଦାବରୀ ଥରୁଥିଲା ଭୟେ ।
ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଅଭିଯାନେ ଆସି କପିଳେନ୍ଦ୍ର ୨
ସ୍ଥାପିଥିଲେ ଏଥି ବୀର ସଂଗ୍ରାମ ଶିବିର,
ବୃଦ୍ଧି କରି ରାଜ୍ୟସୀମା ଆକୁମାରୀ ଗଙ୍ଗା,
ଉତ୍କଳର ବାହୁବଳ, ଉତ୍କଳ ପ୍ରଭାବ
ଦେଖାଇ ଚକିତ କଲେ ଭାରତର ନୃପେ ।
ଉତ୍କଳ-ମୁକୁଟମଣି ମୁକୁଟ ପ୍ରଭାରେ
ହେଉଥିଲା ଆଲୋକିତ ଯେବେ ଏହି ଚୂଡ଼ା,
ମିଶୁଥିଲା ତାହା ସଙ୍ଗେ ଅଗ୍ନିଲତା ପ୍ରଭା । ୩
ବାହୁଡ଼ି କର୍ଣ୍ଣାଟ ରଣୁ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ
ସୈନ୍ୟ ସହ ହୋଇଥିଲେ ଏ ଶୈଳେ ଲୁଣ୍ଠିଅ,
ମୃଗୟା ବ୍ୟସନେ ଏଥି ଯାପି ଦିନକୟ,
ଲଭିଥିଲେ ବୀରଶ୍ରେଷ୍ଠ ପରମ ପ୍ରମୋଦ ।
ଉତ୍କଳ-ସୌଭାଗ୍ୟ ରମା କାଞ୍ଚି ରାଜଜେମା
ମିଶାଇଲେ ତପ୍ତ ଅଶ୍ରୁ ଏହି ଝର ନୀରେ ।
ଦେଖି ନରଦେବୀ ରୂପ ବନଦେବୀକୁଳ
ଲଭିଲେ ମାନସେ ଲଜ୍ଜା, ଅପାର ବିସ୍ମୟ,
ଭାବିଲେ ଏସନ—ଅହା,କି ରୂପମାଧୁରୀ
ଲାବଣ୍ୟ-ସଲିଳ ସିଞ୍ଚି କଳ୍ପନା-ଲତାରେ
ଫୁଟାଇଲା କିଏ ଏହି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁମନ,
ପାରିଜାତ ବର୍ଣ୍ଣେ ବୋଳି କଳୁଷ ବୃନ୍ତକ,
ରଚିତ ଏ ରମ୍ୟ ସୌମ୍ୟ ତନୁ, ଅଥବା ଏ
ଉପମାନସିଦ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତି, ଶର୍ବାଣୀ କଳ୍ପନା
ଧରି ଯାଇଅଛୁ କିବା ବାସ୍ତବ ଆକୃତି !

୧—ପଦ୍ମରାଗମଣି । ୨—ଉତ୍କଳ ସମ୍ରାଟ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ଉତ୍କଳର ସୀମା ସେତୁବନ୍ଧ ରାମେଶ୍ୱର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା । ୩— ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ମହେନ୍ଦ୍ରରେ ଏକପ୍ରକାର ଲତା ଥିଲା, ତାହା ରାତ୍ରିରେ ଅଗ୍ନିପରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶେ ।

ଏବେ ରୂପ, ଏବେ ଠାଣି, ଏବେ ଅପୂର୍ବତା
ସମ୍ଭବେ କି ନରଲୋକେ, ସମ୍ଭବେ ଯଦ୍ୟପି
ତେବେ ନଷ୍ଟେ ନରଦେହ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆଦର୍ଶ
କଳିକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପତିତତାରଣ,
ଚଳିଥିଲେ ଏହି ପଥେ ଯାତ୍ରା ରାମନାଥେ । ୧
ବୈଷ୍ଣବମଣ୍ଡଳୀ ସହ, ଦେଖିଛୁ ଏ ଗିରି
ପ୍ରେମନୃତ୍ୟ ତାହାଙ୍କର, ଶୁଣିଅଛୁ ପୁଣି
ହରିନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଶୈଳାନ୍ତରବାସୀ;
ତାଙ୍କ ଖୋଳ କରତାଳ ବାଦ୍ୟ ଘୋର ରୋଳେ
ହୋଇଥିଲା ଏ କନ୍ଦର ସୁପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ,
ତହୁଁ ଶୈଳମଣି ହୋଇ ସାତ୍ତ୍ୱିକେ ତନ୍ମୟ
କୋଟି ତୁଣ୍ଡେ କୋଟି ଭାଷା ଉଚ୍ଚାରି ଗମ୍ଭୀରେ
ଗାଇଲା ଚୈତନ୍ୟ ସ୍ତୋତ୍ର, ଅଶ୍ରୁତ ପ୍ରାୟ,
ସେ ଭାଷା ଭାବକୁ କଲା ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡିତ ।
ସେହି ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଧୂଳି ସାଗର ସମୀର
ବହି ଆଣି କରାଇଲା ମହେନ୍ଦ୍ରକୁ ସ୍ନାନ,
ସ୍ୱଭାବେ ମହେନ୍ଦ୍ର ତୀର୍ଥ ହୁଏ ମିଶି ତହିଁ
ତୀର୍ଥରେଣୁ, କଲା ତାକୁ ମହା ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥ ।
ଏଥି ଋଷିଶୃଙ୍ଗ ଶୋଭେ ସାଧୁଥିଲେ ଯୋଗ
ଯୋଗିବର ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗ, ବିଭାଣ୍ଡକ ସୁତ,
ଶାନ୍ତରୂପା କାନ୍ତଦେବୀ ଶାନ୍ତା ପତ୍ନୀ ସହ;
ଜଳୁଥିଲା ଏ କନ୍ଦରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳେ ଉତ୍ତଶିଖ
ଶତ ଜ୍ଞାନ-ବର୍ତ୍ତୀ, ଏବେ ନିର୍ବାପିତ ତାହା ।
ଏହିପରି କେତେ ସାଧୁ ସଜ୍ଜନ ସାଧକେ
ସେବନ୍ତି ଏ ମହୀଧର, କେ କହିବ ତାହା,
ମହା ପୁରାତନ ଗିରି, କୋଷ୍ଠୀ ଧରଣୀର,
ଗଣି ଏ ପ୍ରାଚୀନ କୋଷ୍ଠୀ ଭୂମିତତ୍ତ୍ୱବିତେ
କରନ୍ତି ମୀମାଂସା ମହୀ ଜୀବନସମସ୍ୟା । ୨

ବୁଲି ବୁଲି ହୋଇ କ୍ଳାନ୍ତ କ୍ଷୁଧିତ ତୃଷିତ
ଆସିଛୁ ଓହ୍ଲାଇ ସର୍ବେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଶର୍ମ୍ମ,
ଓହ୍ଲାଇବା ବେଳେ ପଛୁ ପ୍ରଦାନ୍ତ ଗଳଥା
ଦେଇ ଘଉଡ଼ାଇ ଗିରି, ଘୋର ଘୃଣାଭରେ
ଏ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଆସି ଯେହୁ ଇଚ୍ଛେ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତି,
ଏ ଅମୃତ ଶୋଭା ପାନେ ନ ମେଣ୍ଟେ ଯାହାର
ପାର୍ଥିବ ବୁଭୁକ୍ଷା, ତୃଷ୍ଣା, ଏଥି ନବ ସ୍ୱର୍ଗେ
ନାହିଁ ତାହାପାଇଁ ସ୍ଥାନ ରହିବାକୁ ଭଲେ,
ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ର ଶାସ୍ତି ତାର ପ୍ରାପ୍ୟହିଁ ସର୍ବଥା ।

ଗତପଥେ ଖଡ଼ୀ ଗୁମ୍ଫା, କର୍ପୂରଧବଳ,
ନହେଁ ଶବାକୃତ ଲମ୍ବା ସ୍ଥୂଳ, ହେବ ପସ୍ତ
ସ୍ଫଟିକ ପାଷାଣ ୩ ମେଲି ଗିରି ଅଧିପର,
ତୁଟୁ କିଶେ ମହେନ୍ଦ୍ରର ନାସାରନ୍ଧ୍ର ପ୍ରାୟ ।
ଶବର ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହ କହି ନାନା କଥା
ଚଳି ପଥ ଅତିକ୍ରମ, ସାରିଲୁ ସମସ୍ତ,
କି ସରଳ, କି ନିର୍ମାୟ ସ୍ୱଭାବ ତାଙ୍କର,
ପଚାରିଲେ କଥା, କରି ତାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି
ଦିଅନ୍ତି ଉତ୍ତର ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାଷାରେ,
ଗିରି ମାନେ ଗିରି, ପୁଣି ତରୁ ମାନେ ତରୁ,
ନାହିଁ ଭେଦାଭେଦ ଜ୍ଞାନ, କେତେ ସାମ୍ୟ ନୀତି
ବର୍ବର ଶବର ପ୍ରାଣେ ନହିଛି ବାଧିତା,
ଯେ କଥିବ ଏ ବଧାନ, ସେହି ବର୍ଷ ସିନା
ରଖିଛି ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ପଙ୍କେ ସୁଗନ୍ଧି କମଳ,
ଆବର ରଖିଛି ମୁକ୍ତା ହେୟ ଶୁକ୍ତି ତାରେ ।
ନ ପାରନ୍ତି କହି ସ୍ୱୀୟ ବୟଃକ୍ରମ ଗଣି, ୪
କି ଉଦାସ ଭାବ, ନିଜ ଉଦର ବ୍ୟତୀତ
ନ ଚିନ୍ତନ୍ତି ସଂସାରର ଅପର କାହାକୁ,

୧—ସେତୁବନ୍ଧ ରାମେଶ୍ୱର । ୨—ଭୂତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍‌ମାନେ ପର୍ବତରୁ ପୃଥିବୀର ଜୀବନସମସ୍ୟା ଅବଗତ ହୁଅନ୍ତି । ୩—ସାଧାରଣଶବଳ । ୪—ଜଣେକ ଅଶିତମ ବର୍ଷୀୟ ବୃଦ୍ଧକୁ ତାହାର ବୟସ ପଚାରିବାରୁ ସେ କହିଥିଲା, "କେଜାଣି, ମି ପାଠ ପଢିଛି କି, ୨୦ କି ୨୫ ବର୍ଷ ହେବ ପରା ।" ଆଉ ଜଣକୁ ଗୋଟିଏ ପର୍ବତ ଦେଖାଇ ନାମ ପଚାରିବାରୁ ସେ କହିଲା, "ଯେତେ ଅଛି ସବୁ ତ ପର୍ବତ, ଆଉ ନାଁ କଣ ଅଛି ?"

ମହେନ୍ଦ୍ର, ଆକାଶ ତୁଲ୍ୟ ନିର୍ଲିପ୍ତ ଯେସନ
ସଦା ସେ ଆକାଶ ସହ, ତେସନ ଶବରେ
ସଂସାରରେ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ନିର୍ଲିପ୍ତ ସଂସାରେ ।
ଯେଣୁ ଅଳ୍ପଭାଷୀ, ତେଣୁ ଦୃଢ଼ ସତ୍ୟଶୀଳ,
ମିଥ୍ୟାରେ ରଞ୍ଜିତ ସିନା ବାଚାଳର ଭାଷା ।
ଏକଭାବରେ ଗଢ଼ା ତାଙ୍କ ଜାତୀୟ ଜୀବନ,
ଜାତୀୟ ସଙ୍କେତ ଭାଷା—ସ୍ପଷ୍ଟ କୁହାଟ,
ସେ କୁହାଟେ କହୁ କଥା, ପ୍ରତି କୁହାଟରୁ
ଲୁଟନ୍ତି ଲହରି ତାର ଦୂରୁ ଅବହେଳେ ।

ମହେନ୍ଦ୍ର, ତୁ ନବରଙ୍ଗର ନିତ୍ୟ ଲୀଳାସ୍ୱର୍ଗ,
ଶତ ସୁରତନ ମଧ୍ୟେ ମହା ସୁରତନ ।
ଅଦ୍ଭୁତ କରଣୀ ତୋର ଅଦ୍ଭୁତ କରୁଣା,
ଆଧି ତୁ ଶତ୍ରୁର ସୁଦ୍ଧା ଶିବ, ଉପକାର,
କରେ ଯେ ତୋ ଦେହେ ଘାତ, ପ୍ରଦାନୁ ତୁ ତାକୁ
ମାଣିକ୍ୟ ରତନ, କିମ୍ବା ମହୌଷଧିରୂପ
ଦ୍ୱିତୀୟ ଜୀବନ, ଫୁଲ ଯଥା, କଲେ ତାକୁ
ଛିନ୍ନ, ବୋଲି ଦିଏ ହସ୍ତେ ଅମୃତ ସୁବାସ,
ଘର୍ଷଣେ ସୁଗନ୍ଧ ଦାନ ଚନ୍ଦନର ଧର୍ମ ।
ଉନ୍ନତ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟେ ସଜ୍ଜନ ହୃଦୟ
ବୃତ ଏ ଜଗତେ, ମାତ୍ର ତୁହି ତାହାଠାରୁ
ଯାଇଅଛୁ ଉଚ୍ଚଭାବରେ ବଳି ବହୁଗୁଣ ।
ଦେବପୂତ ଗିରିବର, ଏ ଜ୍ୟୋତିଃ ତୋହର,
ଧାରଣେ ଅକ୍ଷମ ତାହା ମାନବ ନୟନ,
ସେ ପରମ ଦିବ୍ୟ ଶୋଭା, କରେ ଭସ୍ମସାତ
ପାର୍ଥିବ ଭବାରେ ସୃଷ୍ଟି ଅଣ୍ଡ ବାସନାକୁ ।
ସୁଷମା-ସୃଷ୍ଟିର ସୀମା ତୁହି ମହୀଧର,
ସୋହାଗ ଭାଜନ ଫୁଲ ଶୋଭାଦେବୀଙ୍କର,
ଅସିଥିଲି ମୁହିଁ କେତେ କଳ୍ପନା ମୁଣ୍ଡାଇ
ସେ ସୁଷମା ଭୋଗ ଆଶେ, ନ ପାରି ସନ୍ତରି
ମହିମା-ସାଗରେ ତାର, ଅତଳ, ଅକୂଳ,
ଉତ୍ସର୍ଗିଲି ସେ କଳ୍ପନା ତାହାର ଚରଣେ,

ଶୋଭା ଭକ୍ଷିବାକୁ ଆସି ସେହି ଶୋଭାପଦେ
ହେଲି ବନ୍ଦୀ ପଣେ ଶତ, ହାୟ କି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ,
ଅଯୋଗ୍ୟ ହେତାର ଏହା ଯୋଗ୍ୟ ପୁରସ୍କାର ।
ଜ ଦେଖିବ, ମୋଦ ଭସ୍ମ—ସୁସ୍ୱର ବେନ
ମନ୍ଥିଲେ ହୃଦୟ-ସିନ୍ଧୁ, ବସ୍ତୁତ ମନରେ,
ତହୁଁ ଜାତ ଭାବାମୃତେ ପିଇଲି ଅକଣ୍ଠ,
ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନେ ଗିରି, ଆଣୁ ମନେ ସୁଖ,
ବଳି ସେହି ସୁଖ ଆଣେ ଅକ୍ଷୟ ଅତୃପ୍ତି,
କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିତ ସୁଖ ଅତୃପ୍ତି ଆକର,
ଆଣିଦେଉ ସୁଖ ତୁହି, ନୁହେ ତା ଅନ୍ୟଥା,
ଅତୃପ୍ତିଜନିତ ଦୁଃଖ ଦାତବ୍ୟ ତୋହର,
ଯେଉଁ ବାୟୁ ଅଦ୍ୟ କରେ ଅଗ୍ନିର ସାହାଯ୍ୟ,
ସେହି ବାୟୁ ଶେଷେ ତାକୁ ଦିଏ ତ ନିଭାଇ ।
ନ୍ୟସ୍ତ ତୋ ଅନନ୍ତ ଗର୍ଭେ କାହିଁ କେତେ ରତ୍ନ,
କେ କଳନ ତାହା ତୁହି କମଳାଭଣ୍ଡାର,
ସୁପକ୍ୱ ଶ୍ରୀଫଳ ପ୍ରାୟ ତୋହର ଅନ୍ତର
ଧନେ,ମାନେ,ଦାନେ,ଜ୍ଞାନେ ତୁହି ତୋ ଉପମ
କେତେ ରୂପେ ବହୁଛୁ ତୁ ତୋହ କଳେବରେ,
ଫୁଲେ ବାସ, ଫଳେ ରସ, ନିର୍ଝର ଜୀବନେ
ଜୀବନ ରୂପରେ ତୋର ଶକ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ ।
ଅଛୁ ତୋର ନେତ୍ରେ ଅଶ୍ରୁ ପର ଦୁଃଖଶଂସୀ,
ହୃଦୟେ କରୁଣା, ଦେହେ ଶକ୍ତି ସହିଷ୍ଣୁତା,
ତୁହି ସମଦର୍ଶୀ, ଦୁଷ୍ଟ, ଶିଷ୍ଟ ସକଳର
ଘେନ ସବୁ ଆବେଦନ କରୁଣ, କଠୋର
କରୁ ଦୀନ ଆଶ୍ରିତର ପ୍ରାର୍ଥନା ସଫଳ,
ତୁ ଆଦର୍ଶ ଗୃହୀ, ପୁଣି ଆଦର୍ଶ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ।
ପଚାରିବ ଶିରୋମଣି କଥାଟିଏ ତୋତେ,
କାହିଁକି ତୁ ଦିଶୁ ସଦା ଯଥା ଶୋକମଗ୍ନ,
ବାହାରୁଛି ପ୍ରାଣ ଫାଟି ନୀରବ କ୍ରନ୍ଦନ,
କି ଗଭୀର ଗୁପ୍ତ ବ୍ୟଥା ବହୁଛୁ ଅନ୍ତରେ
ଅଖଣ୍ଡ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସହ, କହିବୁ କି ତାହା ?
ନ କହ ପଛକେ, ମାତ୍ର ଆକାର ଇଙ୍ଗିତୁ

ପଡ଼ୁଛୁ ତା ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ, ସୁମେରୁ ପରି ତୁ
ଅତୁଲ ଗୌରବମୟ ଅତୀତ ସୌଭାଗ୍ୟ
ହୋଇଛୁ ବିଖଣ୍ଡ, କ୍ଷୁଣ୍ଣ, ହତାଶ, ଉଦାସ ?
ଛାଡ଼ ନା, ଛାଡ଼ ନା ଗିରି, ଆଶାର ସଳିତ,
ନ ଜାଣୁ କି ନଗସ୍ଥିତ ମହିମା ତାହାର,
ଭବିଷ୍ୟ ଅନ୍ଧାରେ ସୁଦ୍ଧା ଜଳେ ତାର ଦୀପ ।
ଆସିବ ଅଦୃଷ୍ଟ ଫେରି, ନ ହୁଅ ଚକିତ
ଫେରି ଆସେ ଯଥା ଘନ ତୋ ଶୃଙ୍ଗୁ ବାହାରି
ଯଥାକାଳେ ସେହି ଶୃଙ୍ଗେ, କି ସନ୍ଦେହ ଏଥି ।

ଅନୁଷ୍ଠିତ ତୋହ ବକ୍ଷେ କେତେ ମହୋତ୍ସବ,
ଫାଲ୍ଗୁନ ଦ୍ୱାଦଶୀ ପୁଣି ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ
ମାହେନ୍ଦ୍ର ଯୋଗରେ ପଡ଼େ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ନାନଯୋଗ
ପଞ୍ଚତୀର୍ଥ କୁଣ୍ଡେ, ହୁଏ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ତର୍ପଣାଦି ।
ସେ ଦିନ ନିର୍ଜନ ଅଗମ୍ୟ ନିଷ୍ଫଳ ତୋହର,
ବହୁଯାତ୍ରୀ ସମାଗମେ ଏ ତବ ଅରଣ୍ୟ
ନଗରରେ ପରିଣତ ହୁଏ ସେହି ଦିନ ।
ଆଉର ଜାଗର ଯାତ୍ରା ଗୋକର୍ଣ୍ଣ-ଈଶ୍ୱରେ,
ହର ହର ସ୍ୱରେ ହୁଏ ତୋ ଦିଶ ଧ୍ୱନିତ,
ଉଠେ ମହାନିଶାକାଳେ ଆକାଶପ୍ରଦୀପ,
ଉଠେ ଭକ୍ତକଣ୍ଠୁ ସ୍ତବ ମନ୍ତ୍ର ଆବୃତ୍ତି,
ବାଜେ ନାନା ବାଦ୍ୟ,ପୁଷ୍ପ-ବିଲ୍ୱଦଳଗନ୍ଧେ
ହୁଏ ସୁରଭିତ ସ୍ଥଳୀ, ଓହ୍ଲାଇ ଅମରେ
ବାରିଦ-ବିମାନେ ତହିଁ, ସ୍ୱର୍ଗଙ୍ଗାସଲିଳେ
ପୁଣି ପାରିଜାତ ଫୁଲେ, ତ୍ରିଦିବ ବିଭବ,
ପାର୍ବତୀ ଶଙ୍କରେ ପୂଜା ଅର୍ପନ୍ତି ସାଗ୍ରହେ ।
ସ୍ୱର୍ଗର ଗରିମା ଆସି ସେ ଦିନ ମହୀରେ
ବହେରେ ତୋ ଦେହେ ପ୍ରାଣେ, ପବିତ୍ରହି କାନ୍ତି ।

ବାସନ୍ତୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ତୋର ଅଭିଷେକ ତିଥି,
ଗିରିଛତ୍ରପତି ତୁହି, ସମସ୍ତ ଉତ୍କଳ
ଆସି ଗିରି-ପ୍ରଜା ତୋର ଭେଟନ୍ତି ଛାମୁରେ ।
ମେଘ-ମଞ୍ଚ ମେଘାସନ ୧ ଯୋଗାଏ ଦନ୍ତାଳ
ପାଟହସ୍ତୀ, ଭେଟେ ଆଣି ଶାଳପର୍ଣ୍ଣପୁଟେ
ପବିତ୍ର ବିଶଦ ବାରି ବୈତରଣୀ ତୀର୍ଥୁ
ଗୋନାସାଶିଖର ୨ ତୋଳି ନାଗେଶ୍ୱର ଫୁଲ
ସ୍ୱ ଉଦ୍ୟାନୁ ମାଲ୍ୟଗିରି ୩ ଅର୍ପେ ଉପହାର;
ଅଲତି ୪ ଚନ୍ଦନ ଭେଟେ, ଗିରି କପିଳାସ ୫
ଧରେ ତୋ ସମ୍ମୁଖେ ଆଣି ସ୍ୱଚ୍ଛାଭ୍ର-ମୁକୁର ।
ଖଟଣିଆ ଶୈଳେ ତୋର ଆସି ନାନା ଦେଶୁ
ଖଟନ୍ତି ସେବାରେ, କେହି ଧରେ ଛତ୍ର ଶିରେ,
କେ ଧରେ ଆଲଟ, କେହି ତରପ, ଆଡ଼ାଣୀ,
କେହି ଟାଳେ ଖଦୀ, କେବା ଢାଳେ ଶ୍ରୀଚାମର ।
ଏହିପରି ଦେଖାଉ ତୁ କେତେ ମହୋତ୍ସବ,
ପର୍ବ ଉତ୍ସବର ତୁହି ନିତ୍ୟ ଲୀଳାଗାର,
ଦେଖୁଛୁ ଯେତିକି ପୁଣି ଦେଖାଉଛୁ ତେତେ,
କିଏ ପଟାନ୍ତର ତୋତେ ମହୀରେ ମହେନ୍ଦ୍ର ?

ଗିରି, ତୋ ପାଷାଣପୁଞ୍ଜ ଆହା କି ମଞ୍ଜୁଳ,
ନୀରବ, ମଧୁର, ଶାନ୍ତ, ଯଥା ଚାରୁ ଛବି,
ନାଗରିକ କୋଲାହଳେ ହୋଇ ବିରକ୍ତିତ
ଆସିଛନ୍ତି ଏ କୁଟୀରେ ତୋ ଦେହେ କି ଋଷି,
ତୋ ଗୂଢ଼ ଗମ୍ଭୀର ବେଦ ଶୁଣିବା ଆଶରେ ?
ଶବରସୁନ୍ଦରୀକୁଳ ଦେଖି ବୈଦେଶିକେ
ଛତ ବନେ ଭୀରୁ ନାମ କରନ୍ତି ସାର୍ଥକ ।
ପୁଷ୍ପ-ଆଭରଣା, ଯେତେକେ ପୁଷ୍ପର ପିତୁଳା,
ବନଲକ୍ଷ୍ମୀ ଝୁଲି ମଧ୍ୟେ ଦୋଳେ ନବଶିଶୁ,
"ଡାଙ୍ଗୁଲୁଣୀ ଝୁଲାଝୁଲି ମଧ୍ୟେ ବସ୍ତ୍ରସାରି

୧ ମୟୂରଭଞ୍ଜସ୍ଥ ପର୍ବତ । ଏହି ପର୍ବତରେ ହାତୀ ଅଛନ୍ତି । ୨—କେନ୍ଦୁଝରସ୍ଥ ପର୍ବତ । ଏହା ବୈତରଣୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥାନ । ୩—ମାଲ୍ୟଗିରି ପାଲଲହଡା ରାଜ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଥିରେ ବହୁତ ନାଗେଶ୍ୱର ତୋଟା ଅଛି । ୪—କଟକ ଜିଲ୍ଲାସ୍ଥ ପର୍ବତ, ଏଥିରେ ଚନ୍ଦନ ବୃକ୍ଷ ଅଛି । ୫—ଢେଙ୍କାନାଳ ଅନ୍ତର୍ଗତ କପିଳାସ ପର୍ବତରେ ବହୁତ ଅଭ୍ରଖଣି ଅଛି ।

ହେଉଛନ୍ତି ଏ ରତ୍ନଟି," ଏହି ଭାବ ଯହିଁ
ଜଣାଉଛି ପ୍ରତିବେଶୀ ଉତ୍କଳଭାଗଣେ ।
କଣ୍ଠେ ଶୋଭେ ବକ୍ଷ ସର ସୂକ୍ତିମାଳା ସହ
ବହୁବର୍ଣ୍ଣୀ ସୂତ୍ର, [୧] କର୍ଣ୍ଣେ ସୁସ୍ପର ବେଣ୍ଟୁଲ । [୨]
ମାଣ୍ଡନ୍ତି କୁଟୀର ଚାଳେ ଲାଉ ବୋଇତାଳୁ,
ଚଉପାଶେ ବୁଲୁଛନ୍ତି ପାଳିତ ପଶୁଏ,
ଦୂରରୁ ମାଣ୍ଡିଆ ଜନା ଘାଣ୍ଟିଆ କ୍ଷେତରୁ
ଅଣୁଛି ସମୀର ବହି ପକ୍ୱ ଶସ୍ୟାମୋଦ ।
ବନ୍ୟ ଜାତଙ୍କର ବେଶ, ପରିପାଟୀଶୂନ୍ୟ
ନୁହନ୍ତି ସେମାନେ କେବେ କୃତ୍ରିମତାରତ,
ଭୂମା ସ୍ୱାମୀଭାବ ପ୍ରିୟ ଉପାସକ, ବନେ
ଜନ୍ମ ତାଙ୍କ, ବନଭାବେ ଗଠିତ ଶରୀର,
ସଂଗ୍ରହନ୍ତି ବନ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ।
କଥା କାର୍ଯ୍ୟେ ନାହିଁ ଭେଦ, ସର୍ବେ ନତୋଦ୍ୟୋଗୀ
ନ ଟଳନ୍ତି ଧର୍ମେ ପଥେ, ମାନ ପ୍ରକାଶନ୍ତି
ଘାତେ ଘୃଣା, ଘୃଣାସ୍ପଦ ପ୍ରାଣ୍ୟ, ଆନ୍ତରିକ ।
ସ୍ୱଜାତଗଣେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ, ଏକବୃନ୍ତ ଜାତ,
ପାଇଲେ ଲଙ୍ଘିତ ବାଧା ମନୋରଥ ପଥେ,
ମନ୍ତ୍ରବଳେ ରୁଦ୍ଧବୀର୍ଯ୍ୟ ଭୁଜଙ୍ଗମ ପ୍ରାୟ
ଗର୍ଜନ୍ତି ଗମ୍ଭୀରେ, ସଦା ତୋମଜଭାବଣ ।
ଋଷିଗଣ-ପୂଜିତ, ସ୍ତୁତ ଭୂମି ହେ ମହେନ୍ଦ୍ର,
ଉତ୍କଳର ଗିରିଗୋଷ୍ଠି ଧନ୍ୟ ତୋହ ଯୋଗୁଁ ।
ବଂଶେ ଜଣେ ହେଲେ ଯୋଗୀ, ତାହାର ଯୋଗୀତା
ସମସ୍ତ ବଂଶକୁ କରେ ଖ୍ୟାତଜ [୩] ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
କିନ୍ତୁ ଆଜି ଅମ୍ଭ ଦୀନ ଜନ ତୋ ସୁଷମା
କରେ ଅବର୍ଣ୍ଣିତ; ତେଣୁ ନ ମେଣ୍ଟେ ଅଳ୍ପେ ସେ,
ନିର୍ବଳ କି ଦାବାନଳ ଗଣ୍ଡୂଷ ଜଳରେ !

ହେ ମଞ୍ଜୁଷା-ମଞ୍ଜୁଭୂଷା ମହେନ୍ଦ୍ରବିହାରୀ
ଶ୍ରୀ-ନିବାସ ଶ୍ରୀନିବାସ ରାଜମଣିଦେବ,
ଦେଖିଲି ଏ ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥ ତୁମ୍ଭର ପ୍ରସାଦେ,
ତୁମ୍ଭର ପ୍ରସାଦେ ନୃପ, କଳ୍ପନାର ସ୍ୱପ୍ନ
ବାସ୍ତବରେ ପରିଣତ ହେଲା ସିନା ଆଜ,
ଜଳିଲା ମୋ ଆଶା-ସ୍ୱର୍ଗେ ସାଫଲ୍ୟ-ଦିହୁଡ଼ି ।
ମହୀରେ କୁବେର ତୁମ୍ଭେ, ମହେନ୍ଦ୍ର ତୁମ୍ଭର
ଅକ୍ଷୟ ଅମର ମହାରତ୍ନର ଭଣ୍ଡାର ।
ଚିରସ୍ୱଚ୍ଛ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରଜା-ହୃଦୟ ଉପମା,
ସାଧି ମୋର ଉପକାର ଅପରିଶୋଧିତ,
କଲ ମୋତେ କୃତଜ୍ଞତା-ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ-ବନ୍ଧନେ
ଆଜନ୍ମ ଆବଦ୍ଧ, ଧନ୍ୟ ସହୃଦତା ତବ ।
ନୁହେଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱ ଏ, ନୃପଜୀବନ,
ଜାତୀୟ ଜୀବନ ତାହା, ଜାତିର ସମ୍ବଳ,
ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସେଥିର ନୃପ, ତବ ସୁଚରଣୀ ।
ଦୀନ ଛାତ୍ରଙ୍କର ସ୍ୱାମୁ ପରମ ଆଶ୍ରୟ,
କରି ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି ଦାନ ଦେଇଅଛ ଯେଉଁ [୪]
କୀର୍ତ୍ତି-ଶେଫାଳିକା ତରୁ, ଏବେ ପୁଷ୍ପିତ ସେ,
ତାହାର ସୁବାସ ସ୍ରୋତ, ନାସାରସାୟନ,
ଧାଉଁଛି ପ୍ରବଳେ ଲଙ୍ଘି ସ୍ୱଦେଶର ସୀମା,
ଧାଏଁ ଯଥା ତୁମ୍ଭ କରୁ ସଂସ୍କୃତ ଶାସ୍ତ୍ରଜ
ପାରଧି ସମୟେ ଶରେ, ଭେଦି ବନଦେଶ ।
ସହାନୁଭୂତିର ତବ ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରତିଦାନ
ନାହିଁ ଏ ଦୀନର, ଯଦି ଏ ହୃଦୟ ମୋର
ହୋଇଥାନ୍ତା ବାସଫୁଲ ଅଥବା ଚନ୍ଦନ,
ପୂଜନ୍ତି ତହିଁରେ ନୃପ, ଛାମୁଙ୍କ ପୟର,
କିନ୍ତୁ ନାହିଁ, 'ନାହିଁ' ଶବ୍ଦ କେବଳ ସୁଲଭ
ଦରିଦ୍ର କୁଟୀରେ, ଦୀନ ମହାଧନୀ ତହିଁ,
ରାଜଯୋଗ୍ୟ ଉପାୟନ ନୁହେଁ କିନ୍ତୁ ତାହା,
ହୃଦୟର ଭକ୍ତି ନୁହେଁ ପଦାର୍ଥ ବିଶେଷ,
ତାହା ଖାଲି ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ ଶବ୍ଦର ସମ୍ଭାର,

୧—ପଥରମାଳ । ୨—ମଲ୍ଲିକଡ଼ୀ ନାମକ ଅଳଙ୍କାର । ୩—ଖ୍ୟାତିଯୁକ୍ତ । ୪—ମଞ୍ଜୁଷାର ବର୍ତ୍ତମାନ ନରପତି ମହୋଦୟ ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳର ନାନାବର୍ଗୀୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ବାର୍ଷିକ ବାରହଜାର ଟଙ୍କା ବୃତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।

ତ ଶ୍ରାବଣ ଝଡ଼ରୁ ଆଜ ଅର୍ପିଛୁ ନିଜକୁ,
ଯେବା ହେଲୁ ମହାମନା, ଏତିକି ମାଗୁଣି ।
ଓ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଭାଗ୍ୟଧର, ପ୍ରଶସ୍ତି ତୁମ୍ଭର,
ତୋଳୁଛି ସ୍ୱହସ୍ତେ ତୁମ୍ଭେ ସ୍ମୃତି-ଅଟ୍ଟାଳିକା,
ଗୋଟି ଗୋଟି କର୍ମ ତବ କୋଟି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସ୍ମୃତି ।
ସ୍ମରିବ ନୃମଣି, ମନେ ସତତ ଏତିକି—
ସମୁନ୍ନତ ମହେନ୍ଦ୍ରର ଅଧିପତି ତୁମ୍ଭେ,
ଯାହା ନାହିଁ ସ୍ୱର୍ଗେ, ତାହା ଅଛି ତବ ରାଜ୍ୟେ,
ନିବସନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗେ ଇନ୍ଦ୍ର ଦେବକୁଳନାଥ,
ମାତ୍ର ତୁମ୍ଭ ରାଜ୍ୟେ ସଦା ନିବସେ ମହେନ୍ଦ୍ର,
ଜାଣିବ ନୃମଣି, ଏଥୁ ନିଜର ଗୌରବ,
ମହତ୍ତ୍ୱର ମାନଦଣ୍ଡ ତୁମ୍ଭର ଏ ଗିରି,
ଜଣାଉଛି ତୁମ୍ଭ ମୂଲ୍ୟ ତୁମ୍ଭକୁ ଜଗତେ ।

ଏ ଅପୂର୍ବ ଅସ୍ଥିସ୍ତୂପ ମହେନ୍ଦ୍ର, ତୋହର,
ଚାରି ଦିନ ମଧ୍ୟେ ମୋତେ କରିଦେଲୁ ତୋର,
କିନ୍ତୁ ଗିରି ଅଭାଗୀ ମୁଁ ନ ପାରିଲି କରି
ତୋତେ ଯାହା ମୋର, ମନେ ରହିଲା ଏ ଦୁଃଖ ।
ଏ ଜନମ, ଆଜୀବନ ପରାଧୀନ ମୁହିଁ,
ଚାଲେଁ ପର ଗୋଡ଼େ ବାଟ, ଦେଖେଁ ପର ନେତେ
କୃଶୀ, କହେଁ ପର ତୁଣ୍ଡେ କଥା, ଗାଏଁ ଗୀତ,
ନିଶ୍ଚିତ ଆଜ୍ଞାର ଦାସ ଜନ ସିନା ହେବେ,
ପ୍ରଭୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସିନା ତାର ନିଶ୍ଚିତ ଆଜ୍ଞାର
ରୂପବନ୍ତ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି, ଏ ଚାପ ତାହାର !
ତୋହ ବସ୍ତ୍ରା, ତୋ କାହାଣୀ, ଶୁଣି ତୋ ସ୍ନେହର
ସୁମଧୁର ଅତ୍ୟାଚାର, (ସାଧୁ ଯେବେ ଦୁଷ୍ଟ
ଜନଙ୍କୁ ଲଗାଇ ଦେଇ କୌତୁକ ଅନ୍ତରେ)
ସ୍ମୃତି-ଶିଳା-ଫଳକରେ ରହସ୍ୟ ଅଙ୍କିତ,
ଅଙ୍କିତ ତୋ ବକ୍ଷେ ଯଥା ଧର୍ମାନୁଶାସନ ।
ତୋ ଦୁଃଖପାଶୋରିଅଙ୍କେ ନିବସି ନୀରବେ
ଦୁଃଖଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ହୃଦ କରୁଥାନ୍ତି ଲଘୁ,
ହାୟ, କି ଦୁରାଶା ସ୍ୱପ୍ନ, ଅପ୍ରାପ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟାଶା,
ଯୋଗୀ ସିନା ସିଦ୍ଧ ଋଷି ତୋ ଅଙ୍କ-ଗହ୍ୱରେ,
ଜାଣ୍ଟି ସେ ସୁକୃତବନ୍ତ, ଜାଣେଁ ମୁହିଁ ପୁଣି,
ଯେତେ କି ଶେମିଳୀ ଫୁଲ ଦେବତା ପୂଜାରେ ।
ଯେଣୁଛୁ ମହେନ୍ଦ୍ର, ଏବେ ବଦାନ୍ୟ ତୋ ପାଶ୍ୱେ,
ଲଗାଇଛୁ କି ମାୟା ତୁ, ଦଣ୍ଡ ନାହିଁ ମନ
ତେଜିବାକୁ ଯେତେ ତୋର ପବିତ୍ର ସଂସର୍ଗ,
ମନ ମଧ୍ୟେ ଦେବ ଯଦି ପାରନ୍ତା ପ୍ରବେଶି,
କହନ୍ତୁ ଶପଥ କରି ଛୁଇଁ ତୋ ଚରଣ,
ନିତି ଆସି ପାଦପଦ୍ମ ପୂଜନ୍ତି ତୋହର
ସଂଗ୍ରହି ତୋ ଦେହୁ ମୃଦେ ଫୁଲ ଫଳ ଜଳ ।
ଅଥବା ଆସନ୍ତା ଯଦି ଘୃଣି ମୋ କୁଟୀର
ତୋହ ସନ୍ନିଧାନେ, ତେବେ ତୋହ ପାଦମୂଳେ
ବସି ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ, ସାନ ସିଂହଗିରି ପ୍ରାୟ ୧
ପିଅନ୍ତି ତୋ ଶୋଭା-ସୁଧା, ପୂରାଇ ଉଦର,
ହାୟ ଏ କଳ୍ପନା ସିନା ଦୁରାଶାର ସ୍ୱପ୍ନ !
ଯେନ ଅର୍ଘ୍ୟ ଗିରିବର, ହୃଦୟର ବ୍ୟଥା,
ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆକାଂକ୍ଷାର ଅସମ୍ଭାବ ଅଶ୍ରୁ,
ଆଦର ଯେଉ ଦେ ଗିରି ଶେଷ ଉପହାର,
ନୀରସ ହତାଶ କ୍ଳାନ୍ତ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନର
ମର୍ମଦାହୀ ହାହାଧ୍ୱନି, ବିଷାଦ ନିଃଶ୍ୱାସ,
ଯେନ ଏହି ନେତ୍ର-ନୀର-ସିଞ୍ଚିତ-ଅଞ୍ଜଳି ।

୧—ମହେନ୍ଦ୍ରର ପଶ୍ଚିମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ମହେନ୍ଦ୍ରର ପାଦଦେଶରେ ସାନ ସିଂହଗିରି ପର୍ବତ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା ପାରଳା ଏଷ୍ଟେଟସି ମାହାଲର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ସିଂହରାଜ

ଭୂମିକା

ସିଂହରାଜ ପର୍ବତ ଗଞ୍ଜାମଜିଲ୍ଲାସ୍ଥ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡୀର ଦୁର୍ଗମ ମାଳ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା ଗଞ୍ଜାମର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୪୯୬୨ ଫୁଟ । ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ଗୋପୀନାଥ ରାଜଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ପର୍ବତସ୍ଥ ଭଡପସ୍ୟ ଲୋଭନୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ଏବଂ "ଭସ୍ମପାଣି" ପ୍ରସ୍ରବଣର କଥା ଶୁଣି ମୋର ସିଂହରାଜ ଦର୍ଶନାଶା ବଳବତୀ ହେଲା । ସୁରଙ୍ଗୀର ରାଜବଂଶ ମହୋଦୟ ଗତି-ବିଧିର ସୁବିଧା କରିଦେଲେ । ଗତ ବସନ୍ତକାଳରେ ମୁଁ ସିଂହରାଜ ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କଲି । ଅସ୍ତରଙ୍ଗସ୍ଥାନୀୟ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ ମହୋଦୟ ମୋ ପ୍ରତି ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ନେହ ପରି-ଚାଳିତ ହୋଇ ମୋର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସୁବିଧାର ଅନୁକୂଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ସହିତ ମୋର ସହଯାତ୍ରୀ ହୋଇଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ମୁଁ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ସୁତରାଂ ମୁଁ ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ଚିରକୃତଜ୍ଞ ।

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡୀ ନିବାସୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ରାଜଗୁରୁ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବନମାଳୀ ପାଠୀ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ବାବାଜି, ସ୍ଥାନୀୟ ଯୁବକସମିତିର ସଭ୍ୟବୃନ୍ଦ ଏବଂ କେତେ ଜଣ ସ୍କୁଲଛାତ୍ର ମୋହୋ ସଙ୍ଗତରେ ଗିରି ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ-କରି ନ ଥିଲେ କର୍କଶକର୍କଶ ବନ୍ଧୁର ପଥରେ ଦୁରାରୋହ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ସିଂହରାଜ ଆରୋହଣ ମୋ ପରି ଦୁର୍ବଳ ପକ୍ଷରେ କେବଳ ଆଶାର ଅସାର ସ୍ୱପ୍ନରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇଥାନ୍ତା । ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମାନ ଏବଂ ଶିଷ୍ଟାଚାରରେ ମୁଁ ଆଜୀବନ ଋଣୀ ।

ଗ୍ରନ୍ଥକାର

ଭକ୍ତ୍ୟୁପହାର

ଉତ୍କଳ ନାଟକାଚାର୍ଯ୍ୟ ଚିରକର୍ମପ୍ରାଣ,
ଉତ୍କଳ-ରଙ୍ଗଷିଧନ ହେ ରାମଶଙ୍କର,
ବାଗ୍ଦେବୀ ପଦ୍ମବାକ୍ଷମ- ପ୍ରବୀଣ-ତାପସ;
ମାହେନ୍ଦ୍ର ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ତୁମ୍ଭେ ଜନ୍ମି ସୁଧୀବର
କରିଅଛ ଉତ୍କଳର ଅଙ୍କ ଉମଣ୍ଡନ,
କରି ଶୁଭକ୍ଷଣେ ପୁଣି ଲେଖନୀ ଧାରଣ
ଫୁଟାଇଅଛ ଭାବମୟୀ— ଭାରତୀ ପଦ୍ମର
ଅବାଧ୍ୟ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ, ଅହୋ, କଠୋର ସାଧନେ
ପୃଥ୍ବୀରେ ଅପାର୍ଥିବ ଯେ ଯଶଃ-ମନ୍ଦିର
ତୋଳିଲ ଅତୁଳନୀୟ, ହୋଇ ସେ ଅମର
ରହିବ ଅମର କରି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଯାବତ,
ସ୍ୱଦେଶ ସ୍ୱଜାତି ହିତ ସଦା ଲକ୍ଷ୍ୟ ତବ ।
ମାତୃଭାଷା-ସୁଧାଶ୍ରିତ ହେ ସାହିତ୍ୟରଥି,
ଉତ୍କଳେ ତୁମ୍ଭେ ନୀରବ ସଂସ୍କାରକ ଏକା;
ସାଧିଲ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ ତବ ସୁନାଟକାବଳୀ
ବହୁଶ୍ରେୟଃ ସମାଜର, ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନରେ ଯଥା
ଯୋଗୀ ଦେହେ ମହୌଷଧି, ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ ବୃତ
ହେ ଉତ୍କଳ-ଦେବଧାମ- ନବ-ଆର୍ଯ୍ୟଋଷି,
ପ୍ରଚାରି ଜଗତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ନିଗୂଢ଼
ବେଦ ଉପନିଷଦର, ଦେଲ ପ୍ରଦର୍ଶାଇ
ଧର୍ମର ସରଳ ପଥ, ଜଗତ ଯାଚିବେ ।
ତେବେ ବଖାଣିବ ଆଉ ତବ କର୍ମଗାଥା,
ନାନାଭାବେ ଏ ଉତ୍କଳ ଋଣୀ ତୁମ୍ଭଠାରେ ।
ନାହିଁ ମୋର ତବ ସହ ସମ୍ପର୍କ କିଛିହିଁ
ବ୍ୟକ୍ତିଗତ, ତଥାପି ହେ ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ
ଦେଖାଣି ବାହ୍ନି ଧାଏଁ ଭକ୍ତି ତବ ଆଡ଼େ,
ଯେ ଭଳି ଝରଣା ଧାଏଁ ସିନ୍ଧୁଦିଗେ ଝର ?
ସେହି ଭକ୍ତି ସ୍ରୋତେ ଭାସି ଏହି 'ସିଂହସ୍ୱନ'
ଲଗିଅଛି ଯାଇ ବାଣୀ- ବୀଣା-ଝଙ୍କାରିତ
ପବିତ୍ର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ତବ,- ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥ ସମ;
ଅନୁକୂଳ ଦୃଷ୍ଟିପାତେ ଏହାକୁ ସାଗ୍ରହେ
ଗ୍ରହିଲେ ମୁଁ କୃତକୃତ୍ୟ ମଣିବ ନିଜକୁ ।

ସିଂହଦ୍ୱାର

(ଦଷ୍ଟବାଣୀ)

ଚକ୍ଷୁ ଚଣ୍ଡ ଅନ୍ଧ ହେଲି ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ,
ହେରି ସିଂହଦ୍ୱାର ଚାରୁ ସାବଧାନ ।
ଗମ୍ଭୀରେ ଏ ଗିରି ତୁଙ୍ଗ ଅଭଙ୍ଗସ୍ଥ,
ଉପବନ୍ଧୀ ଜମ୍ବା ବାଳ ହିମାଳସ୍ତ ।
ଧରି ଉଭା ସ୍ୱଭ- ମୂର୍ତ୍ତି ଅବନତ,
ଜଗାଇଚା ତଳେ ତୁରନ୍ତ ଏ ଧୃତ ।
ସ୍ଥିର ଦେହ ମହା- ନବଜ ନୀଳିମା,
ଅଭାବିଣ ଦୂର ହୃଦଭାଗୀ ସୀମା,
ଅନନ୍ତ ଅନନ୍ତ ନୀଳିମାରେ ମିଶି,
ବାଷ୍ପ ହେଉ ନାହିଁ ଏଭାବାର ଭିଶି ।
ନିରେଖିବା କ୍ଷଣି ଗିରି ମହାନତା,
ଠେଲିଦିଏ ଦୃଷ୍ଟି- ରେଖାକୁ ସର୍ବଥା ।
ଅନାୟତେ ଅସେ ନୟନ ନମୀଳି,
ପଡ଼ାଏ ବୟସ୍ତ ହୃତପାଟ ଜଳି ।
ପର୍ବତପ୍ରମଦେ ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ,
ଅସ୍ତୁଳନା ମୁଁ କଲି ତା ସମ୍ଭବ ।
ଲୁଟିଗଲି ଖରେ ଭ୍ରାନ୍ତିର ଝଟିକା,
ମଣିଲି ସେ ଗଡ, ମୂର୍ଚ୍ଛି ପିପୀଲିକା ।
କ୍ଷୁଦ୍ର ମୁହିଁ, କ୍ଷୁଦ୍ର ମୋର ଜ୍ଞାନସୀମା,
କଳିବ ବା କିମ୍ପା ମହତ ମହିମା ।
ସେ ମହିମା ମହା- ସାଗର ସକାଶ,
ନର ମନଦାର ଭିଏ ତହିଁ ସାସ ।
ଭଲ୍ଲାଳ ତରଙ୍ଗ- ତାଣ୍ଡବ ନର୍ତ୍ତନ,
ସହିବାକୁ ତାର ଭବେ ବେ ଭାଜନ ?
ଭୂକ୍ଷ ଭୂସ୍ୱରେହ ଯେମନ୍ତ ଶିଖରୀ,
ଦୂରବରେହ ସେ ସୁଦ୍ଧା ସେହିପରି ।

ଦେବୀଙ୍କଲୀ ଭିତ୍ତୀକ୍ଷା ଘେରି ଅବେହନେ,
ସଞ୍ଚାରିଲେ ଦ୍ୱିଧା- ଭାବ ମୋର ମନେ ।
ଦେବୀଙ୍କଲୀ ତଳକୁ ବିଦୃକ୍ଷା ଉପରେ,
ଉଠାଇଲେ କ୍ଷଣେ ଭୀଷଣ ବଳରେ ।
ଦଣ୍ଡ ହେଲା ଶେଷେ ଭିତ୍ତୀକ୍ଷାର ଜୟ,
ଅଣିଦେଲା ସେତୁ ସାହସ ଅଭୟ ।
ଅବେହିଲି ଗିରି ଦେଲ ଅବହେଳା,
ବସିଛନ୍ତି ପର୍ବତେ ଶୋଭା-ମହାମେଳା ।
ସଞ୍ଚାର ଦେଲା ସେ ଦେବୀଦତ୍ତ ଶକ୍ତି,
ବୃଦ୍ଧିହେଲା ହମେ ଗମନାନୁରକ୍ତି ।
ସରିଗଲ ତହୁଁ ପଥକ୍ଳେଶ ହ୍ରସ୍ୱ,
ସରେ ହ୍ରସ୍ୱ ଯଥା ଉତ୍ସବଦିବସ ।
ଉଲ୍ଲେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସାର ଏ ଗମ୍ଭୀର,
ସିଂହଦ୍ୱାର ତହୁଁ ଶୋଭା-ଶାଳଗ୍ରାମ ।
ଉଲ୍ଲେ ଗମ୍ଭୀର ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ଜହ୍ନ,
ସିଂହଦ୍ୱାର ପୂର୍ଣ୍ଣ- ତୁଷାର-ଦୀପ୍ତିତ ।
ମଞ୍ଜୁଳା ଗମ୍ଭୀର ଶୋଭା-ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରସରୀ,
ସିଂହଦ୍ୱାର ତାର ସୁନ୍ଦର ଦବରୀ ।
ଉଲ୍ଲେ ଗମ୍ଭୀର ମିଶ୍ରିବା ପ୍ରଭୁର,
ଏ ଶିଖରୀ ତହୁଁ ପାରିଜାତ ଫୁଲ ।
ଶୋଭା-ସନ୍ଦେଶ ଘେରି ସୁବୋଧିନୀ ଟୀକା,
ଶାଶ୍ୱତ ବସନ୍ତ- ବହାର-ବାଟିକା ।
ଭାବୁକ-କଳ୍ପନା- ଦମଳ-ଭାସ୍କର,
ସୁନ୍ଦରପଣେ ସେ ତାକୁ ପଟାନ୍ତର ।
ଦୂରନ୍ତର ସାଗର ସ୍ଥାୟୀ ଗିରିବର,
ଜଳଜଳା ତହୁଁ ନୀଳ-ଶୈଳସ୍ତର ।

ମାଧୁରୀ ଦେଖାଇ   ହରେ ତୃଷ୍ଣା କ୍ଷୁଧା,
ତୋଳଇ ଏ ନେତ୍ରେ   ଅନୁରାଗ-ସୁଧା ।
ପ୍ରକୃତି-ସୁନ୍ଦରୀ   ରତ୍ନ-ଭଣ୍ଡାଗାର,
କହେ ତାନେ ଅସ୍ପ-   ଷ୍ଟ ମନ୍ତ୍ର ।
ଜଳ-ନେତ୍ରାତୀତ   ଲାବଣ୍ୟ ତା ଅଙ୍ଗେ,
ଅବାଧ ଭଙ୍ଗୀରେ   ନାଚେ ନାନାରଙ୍ଗେ ।
ଚିର ଅନାହତ   ସେ ଅମୃତ ଧ୍ୱଣୀ,
ସ୍ପଷ୍ଟ ଶକ୍ତିରେ   ଅତେଜ୍ୟ ଅଧୃଷ୍ୟ ।
ଧରେ ଶିବ ବଟ   ମୂର୍ତ୍ତି-ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କିତା,
ରନ୍ଧ୍ରେ ରନ୍ଧ୍ରେ ତାର   ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁବଷିତା ।
ବନଚର-ପକ୍ଷୀ   ଗାଆନ୍ତି ସଙ୍ଗୀତ,
ଗାଏ ନିର୍ଝରିଣୀ   ହୋଇ ପୁଲକିତ ।
ମହାଭାବମଗ୍ନ   ନୀରବ ଶ୍ରୋତାର,
ଆବୃତ୍ତିରେ ନତେ   ରତ ଧରାଧର ।
ଦେଖେ ଅରୁଣିମା   ଚିରପଥ ଧରେ,
ଭାସେ କି ଚନ୍ଦ୍ରମ—   ବୃଭତୀ ସାଗରେ ।
ଅବା ନଗ-ଯୋଗୀ   ଭାଲେ ସୁଶୋଭିତା,
ରକ୍ତଚନ୍ଦନର   ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପୁଣ୍ଡ୍ର ଟିକା ।
ପଥ ଦେଖି ପାନ୍ଥେ   ଲଗିବ ଛାନିଆ,
ଯଥା ଉଠାଣିଆ   ତଥା ଗଡ଼ାଣିଆ ।
ଅତଏବ ମୋତେ   ନବଅଭ୍ୟାଗତ,
ରବନ୍ତିଲେ ଖଗେ   ପୁଚ୍ଛିଲେ ସ୍ୱାଗତ ।
ଚହିଁ ପଣ୍ଡ୍ରାଷ୍ଟକ   ସମ୍ଭାଷଣ ଛଳେ,
ହରନେଲେ ଘର୍ମ—   ତାର ତରୁତଳେ ।
ଯୋଗାଇଲ ଦେହୁ   ସୁଧା-ସ୍ୱାଦୁ-ଫଳ,
ନଷ୍ଟେ ସେ ଆଦର୍ଶ   ଅତିଥିବତ୍ସଳ ।
ସ୍ନିଗ୍ଧ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଗନ୍ଧ   ବହ ସମୀରଣ,
ଶ୍ରାନ୍ତି ସହ ମଳ   କଲ ତେ ହରଣ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛୋଦ ନିର୍ଝର   ପଥ ବେନିପାଶେ,
ଶୁଭ୍ରରସାସ୍ୱନ   ସ୍ୱନେ ଝରିଆସେ ।

ଅଚଳ-ଦିଗ୍ଗଜ-   ଗଣ୍ଡୁ ମଦଧାର,
ପ୍ରବାହିତ ପ୍ରାୟ   ଦିଶେ ସେ ଉଦାର ।
ଅବା ତ୍ୟାଗୀ ହୃଦୁ   ଶାନ୍ତ ପ୍ରୀତି ଝରେ,
ଯଥା ଭକ୍ତନେତ୍ରୁ   ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ପ୍ରସରେ ।
ଗଣ୍ଡୋପଲେ ସ୍ରୋତ   ହୋଇ ପ୍ରତିହତ,
ସ୍ୱଚ୍ଛଅଙ୍ଗୁ ବାହିଁ   ପ୍ରପାତ ଉଦ୍ଭୂତ ।
ଧାଇଁବାରେ ତାହିଁ   ନମ୍ରେ ତରେ ଗଣ୍ଡ,
ନମ୍ରତା ଯେସନ   କୁସ୍ତିତର ମଣ୍ଡ ।
ହେଲେହେଁ ଶିଖରୀ   ତାହାରେ କର୍କଶ,
ମାତ୍ର ତା ଅନ୍ତର   ସ୍ୱଭାବ ସରସ ।
ସତରନ୍ତି ଯାର   କନ୍ୟାଏ ଜୀବନ,
ଜୀବନ ଦାନେ ସେ   ହେବ କି କୃପଣ ?
ପଥ ବେନି ଦିଗେ   ନିସ୍ତବ୍ଧ ଅଟବୀ,
ଥାଉ ଆନ ଭେଦି   ନ ପାରିବ ପଶି ।
ଭୀଷଣ ସେ, ମାତ୍ର   ସୁଷମା ନିଧାନ,
ଭୀଷଣତା ସିନା   ଶୋଭା ଉପାଦାନ ।
ନୋହୁଥିଲେ ବନ୍ୟ   ବନ୍ତାଗ୍ନି ସଙ୍କୁଳ,
ଦିଶନ୍ତା କି ଦେବେ   ଏ ରୂପେ ଚଞ୍ଚଳ ।
କାଳ-ଭୁଜଙ୍ଗମ   ଫଣା ଭୟଙ୍କର,
ନ ଦିଶେ କି ମଣି-   ପ୍ରଭାରେ ସୁନ୍ଦର ?
ଅଗଣିତ ତରୁ   ହୋଇଛନ୍ତି ଠିଆ,
କେହୁ ଦୀର୍ଘବପୁ   କେହୁ ବା ବୁଢିଆ ।
ପ୍ରଣମେ ତାହାକୁ   କେହୁ ଶୋଇ ନମ୍ରେ,
କେହୁ ଅବା ରତ   ପ୍ରେମପରିରମ୍ଭେ * ।
ପ୍ରବୀଣ ଏମାନେ   ପ୍ରେମ-ପ୍ରବଣରେ,
ଦେଖୁ ପୂତପ୍ରେମେ   ମଜ୍ଜି ନିରନ୍ତରେ ।
ଅପାର୍ଥିବ ପ୍ରେମ-   ରସ ଆସ୍ୱାଦନ,
କରିବାକୁ ଏବା   ଏମାନେ ଭାଜନ ।
ପ୍ରେମରତ୍ନ ମୂଲ୍ୟ   ପ୍ରେମର ମହତ୍ତ୍ୱ,
ବୁଝନ୍ତି ଏମାନେ   ପ୍ରେମ ପୁଣ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ।

* ଆଲିଙ୍ଗନ ।

ଏ ପ୍ରେମ ସମ୍ଭୂତ ନାଗରିକ ପ୍ରେମ,
ଉପମିତ ଯଥା ଲୌହ ସହ ହେମ।
ପ୍ରେମ ନୁହେଁ ତାହା ଯେ ପ୍ରେମ ଅଙ୍କୁର,
ଅମର ସଂଗେ କି ତୁଳିତ ଅସୁର ?
ଆଶା-କୁସୁମ ଯେ ନ ପାରେ ଫୁଟାଇ,
ପ୍ରେମ ନାମେ ତାର ଅଧିକାର କାହିଁ ?
ନର ପ୍ରାଣେ ଯେତେ ଅଣେ ଅମରତା,
ପ୍ରେମ ନାମ ତାର ସାର୍ଥକ ସର୍ବଥା।
ଦେଖ ତରୁ ଅଣ୍ଡା ଦେଖ ବା ଝାଙ୍କଡ଼ା,
ଦେଖ ଲଗାଲଗି ଦେଖ ଅବା ଛଡ଼ା।
ସ୍ଥୂଳପାଦେ ଶିଖୀ ଖଟିଲ ପଡ଼ଏ,
ଉଚ୍ଚଶାଖିମୂଳେ ସ୍ଥଳ୍ପ ଶୋଭାପାଏ।
ହୋଟଗ୍ରସ୍ତ କାର ଅନ୍ତସ୍ଥଳ ଦହେ,
ତୃଣ୍ଡାନଳ ଯଥା ବନସ୍ତୀ ହୃଦୟେ।
କାହିଁ ବା ବଣିଆ ଫୁଟାଇ କୁସୁମିତ,
ଭାସ୍ଵର୍ଯ୍ୟ ଭାସ୍ଵର ମୁକୁଟ ମଣ୍ଡିତ।
ଫୁଣ୍ଡଯାଏ ତାର ସ୍ଵପ୍ନ ଅକାରଣ,
ନ କରନ୍ତି କେହି ସୁରଭି ସେବନ।
ଅଜ୍ଞାହତ ବୃକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଥା,
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିଭା ଅନାଦୃତା ଯଥା।
କୁହେ ପିତା ପୁଣ ଗୁଣର ଗ୍ରାହକ,
ଅନ ଉଦ୍ୟେ ତାହା ତୁଚ୍ଛା ନିରର୍ଥକ।
  ଶୋଭା ବୃକ୍ଷ-ଶ୍ରେଣୀ ଅବଧ ବ୍ରତତୀ
ବସିଛନ୍ତି ହେଉ ଶୋଭା-ପାଠଛନ୍ଦ।
ଧରେ କେହୁ ବସ୍ତ୍ର କାଞ୍ଚନ-ଖଚିତ,
ସ୍ରୁତେ ଦୁଏ କେହୁ ପ୍ରବାଳ-ନିର୍ମିତ।
ପିନ୍ଧାଇଛନ୍ତି କେହୁ ପାଦପେ କଟକ,
ମଣିଚନ୍ଦ୍ର [1] ଜିଣି ଜିଣେ ଜକଜକ।
କୋଟି କୋଟି ଫୁଲେ ବନ୍ଧନ୍ତି କେ ଲଟା,
ତାପ-କୁଷ୍ଠଳନୀ କିଯାମାର ଛଟା।

ଟାଣିଛନ୍ତି ତୋରଣ କେହୁ ପଥୋପର,
କାହାର ଅକୃତ ଦେବାଲୟ ସର।
ପଥେ ରମ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ,
ଉପନୀତ ହେଲୁ ପ୍ରଥମ ଶିଖରେ।
ଶିର ଉପଶେଷ ପ୍ରାପ୍ତ ତହିଁ ଝର,
ଝର୍ଝର ନିନାଦେ ଝରେ ନିରନ୍ତର।
ପକ୍ଷୀ କୋଳାହଳ ତହିଁ ତାଳ ଦିଏ,
ପୃଥୁଲ କରନ୍ତି ବେଣୁକ ବେଣଏ।
ସଂସାର ଅଦୂରେ ସ୍ଥିତ ଏହି ଠାବ,
ଛାଡ଼ି ନାହିଁ ତେଣୁ ସାଂସାରିକ ଭାବ।
ନ ହେଉ ପଛେ ସେ ନିର୍ଜିତ ତୁଳନା,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଭେ ମାତ୍ର ନୁହେଁ ଊଣା।
ଏ ଶୋଭା ସମ୍ଭୂତ ଯୋଗ୍ୟ ଉପମିତ,
ହେବାକୁ ଉପମା— କୁଳ ପ୍ରଶଂସିତ।
ନାହିଁ ପାର୍ଥିବତା— ଅସ୍ଥାୟୀ ସୁନ୍ଦର,
ତେଣୁ ସେ ପତନ ସ୍ୱଭାବ ସୁନ୍ଦର।
ପ୍ରକୃତି ଝର ଶୋଭା ନବବଧୂ,
ବହିଯାଏ ତହିଁ ଶୋଭା-ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣନଦୀ।
ସେ ନଦୀରେ ଥରେ ମାତ୍ର ଅବଗାହି,
ତୃପ୍ତ ହେବ କେହିଁ ଶୋଭା-ସୁଧାପାୟୀ ?
ହେଉ ଏ ମାଧୁରୀ ଭାବୁକ ଭବୀନେ,
ନ ପାରିବେ ରଖି ମନକୁ ସ୍ଵାଧୀନେ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱଭାବ- ଅଠାକାଙ୍ଗା ପଥ, [2]
ମନୋନେତ୍ର-ଖଗେ ଦୃଢ଼େ ନିଏ ଧରି।
ଉଭୟର ସେହି ସୁଖ-କାରାଗାର,
ଭୁଲଏ ଯେସନ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲକାର।
ଘେନି ସଙ୍ଗେ କେହୁ ଚଳୀଚଳୀ ସଖୀ,
ବସିଛି ଶିଖରେ ରମ୍ୟ ହରିତଟୀ।
ପଣ୍ଡିତ ଉର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରାପ୍ତ ତାର ଫଳ,
ଆଦ୍ୟ ଦଶା, ଶେଷେ ସାଧିଲ ମଙ୍ଗଳ।

୧—ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତମଣି। ୨—ପକ୍ଷୀ ଧରିବା ଯନ୍ତ୍ର।

ସୁନ୍ଦରୀ ୧ ସନ୍ନିଧ୍ୟ ତନ୍ୱୀ ରୂପ ଧରି,
ଉଭା ତାହିଁ ଅବା ଶୋଭାଙ୍ଗୀ ସୁନ୍ଦରୀ । ୨
ପରସ୍ପରେ ସ୍ପର୍ଶି ଲମ୍ବିଛି ତମାଳ, ୩
ବରବଧୂ ସ୍କନ୍ଧେ କି ସେ ଗଣ୍ଠି ଅଳ ?
ହେମଫଳେ ଧାତ୍ରୀ ଜିଣେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ,
ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଯଥା ସାତ୍ତ୍ୱିକ ହୃଦୟ ।
ଶାଖେ ବସି କେକୀ ବର୍ହ ଶୋଭା-ଯୁତ,
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଲୀଳା ତରେ ଅନୁକୃତ ।
ଯାତେ ଇତସ୍ତତଃ ହୁଏ ଚଞ୍ଚୁପୁଚ୍ଛ,
ତଥାପି ବଢ଼ାଏ ସୁଷମାର ଉଚ୍ଚ ।
ସ୍ୱଭାବ ସୁନ୍ଦର ପଦାର୍ଥନିକର,
ଯେ ଭାବରେ ଥିଲେ ସେ ଭାବେ ସୁନ୍ଦର ।
କାହିଁ ତା କର୍କନ୍ଧୁ ୪ ଦାନରେ ଉଦ୍ଭୋଗ,
ବାଣ୍ଟେ ଅକାତରେ ଫଳ ଝଙ୍କାଟୋର ୫ ।
ଜିଣଇ କୋଟଲା ବାହାରେ ସୁନ୍ଦର
ଯାକ ଅନ୍ତର୍ଗତେ ତକ୍ତ ତକ୍ତତର ।
ଲୁଚନା ତାହାର ସ୍ତାବକ ପ୍ରଶଂସା,
ପ୍ରଶଂସା କୁହେଁ ସେ କଣ୍ଟୁ ଲୋକହସା ।
ସ୍ୱଭାବେ ସେ ଗିରି ବସନ୍ତ-ନିଳୟ,
ତୁଯେ ବଡ଼େ ତର୍କ ବସନ୍ତ ସମୟ ।
ସୁଷମା ଉପରେ ବର୍ଷୁଛି ସୁଷମା,
ଏ ଉଷାନ୍ତ ତାକୁ ଅନ୍ୟ କି ଉପମା ।
ହେରି ସେ ଅପୂର୍ବ ଚାରୁ ନବଠାଣି,
ସଲଜ୍ଜିତା ହେବେ ସ୍ୱୟଂ ଶୋଭାରାଣୀ ।
ଭାଗ୍ୟବାନ୍ତ ହୋଇ ଭୂଷଣେ ଶାଳ୍ମଳୀ,
ବସନ୍ତ ଚରଣେ ଅର୍ପେ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ।
ପ୍ରକୃତି ଦେବୀଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକଣ୍ଠଢୋଲ ୬
ଧରି କର୍ଣ୍ଣିକାର ଝୁମାନ୍ତେ ବିଭୋଳ ।
ସୁନ୍ଦରୀ ଧାତକୀ କରି ପରିପାଟୀ,
ଅବରିଛି ଅଙ୍ଗେ ରଙ୍ଗ ପାଟଶାଢ଼ୀ ।

ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳ ସମ ଗୁଚ୍ଛି ପଦ୍ମରାଗ,
ପିନ୍ଧିଛି ଜମ୍ବିରି ବସ୍ତ୍ର ଅନୁରାଗ ।
ଦନ୍ତୁରିତପତ୍ରା ଧବଳ ଦନ୍ତାଗ୍ରୀ,
ଉଭା ରୂପ ସଙ୍ଗେ ସୁହାସୀ ବିସ୍ତାରି ।
କରବାଳ କରେ ଠିଆ ଫଣଫଣା,
କାହା ସହ ଯୁଦ୍ଧ ଇଚ୍ଛେ ତାକୁ ଜଣା ।
ବଢ଼େ ବକ୍ର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ- ଗର୍ବେ ଧନ୍ୱୀଧର,
ଦେଖି ସୁବିଶାଳ ଦେଖି କ୍ଷୁଦ୍ରତର ।
ଅନ୍ଧକାରେ ଦେଖି ଆଣେ ମନେ ତ୍ରାସ,
ଯଥା ଅମାନିଶି ସୂଚିକା ନିବାସ ।
ଅଜଗରେ ଅବା ଦାହାକୁ ସତତ
କରିଥାନ୍ତି ଯମ- ପୁରେ ପରିଣତ ।
ଦେଖି ନିବାଞ୍ଚନ ମହାଶୂନ୍ୟମୟ,
ଦେଖି ବା ଶ୍ୱାପଦ- ସୁଖ-ନିଦ୍ରାଳୟ ।
ଅତର୍କିତେ ତହିଁ ପଶିଲେ ସହସା,
ଛାଡ଼ିଯାଏ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଉଡ଼ିଯାଏ ହଂସା ।
ଶିଳା ପାଦପାଡ଼ି ଯାହା ତହିଁ ସ୍ଥିତ,
ଭୀତି ଉପାଦାନେ ସକଳେ କଳ୍ପିତ ।
ମାତ୍ର ହେଉ ପଛେ ଆନେ ଭୟଙ୍କର,
ଚିରବାଞ୍ଛିତ ସେ ଯୋଗିଋଷିଙ୍କର ।
ଅପର ଭାବୁକ ବର୍ଣ୍ଣକର ପ୍ରିୟ,
ତାଳେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣେ ଶୀତଳ ଅମିୟ ।
ସେ ରୁଦ୍ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୂଲ୍ୟ ବଳ,
ମଣନ୍ତି ଯେ ପ୍ରାଣେ ଅଙ୍କିତ ଅଣ ।
ପ୍ରକୃତିର ଯେଉଁ ଚିର ପରିଚିତ,
ନ ଚଳନ୍ତି କେବେ ଆନେ ତା ବ୍ୟତୀତ ।
ପ୍ରକୃତି ପାଖରୁ ସେବନ ନିତ୍ୟ ସନ୍ତୁ,
ସହନ୍ତି ପ୍ରକୃତି ସୁବିଶାଳ ଯନ୍ତ୍ର ।
ଖେଳନ୍ତି ନିତି ଯେ ପ୍ରକୃତିର ସହ,
ପ୍ରକୃତି ସେବାରେ ରତ ଅହରହ ।

୧—ସୁନ୍ଦରବୃକ୍ଷ ଗଛ । ୨—ଝୁଲାମସିଜ ବୃକ୍ଷ । ୩—ଲତାବିଶେଷ । ୪—ବରକୋଳି ।
୫—ପଳ୍ପୁ । ୬—ସିଦ୍ଧାଳୀ ।

ଦୁରନ୍ତ ପ୍ରକୃତି   ମୂର୍ତ୍ତି ସଦା ଗାଇ,
ସଂସାରେ ଚକ୍ଷୁ ଯେ   ଦିଅନ୍ତି ଚହଲାଇ ।
ପ୍ରକୃତିର ସେହି   ପଞ୍ଚଶିଷ୍ୟମାନେ,
ଭେଟିଲେ ସଂସାର   ନିରେଖି ଏ ସ୍ଥାନେ ।
ହୋଇ ଏହି ଦଶା   ଓଁକାର ଆବୃତ,
ଥିଲା ଦିନେ ଗତି   ସନ୍ନ୍ୟାସେ ପୂତ ।
ଉଠୁଥିଲା ଯହୁଁ   କୋମଳ ଓଁକାର,
ଉଠେ ତହୁଁ ଏବେ   ଶବଦ ହୁଙ୍କାର ।
ହୋମଧୂମେ ଯେହୁ   ଥିଲା ସୁବାସିତ,
ଏ କାଳେ ସେ ପଶୁ—   ମଳେ କଳୁଷିତ ।
ଥିଲ ନୃପକାଳ—   କୁଟିଳ ବିଧାନ,
ତାହା ଭାରୀ କରେ   ତାହାକୁ ପ୍ରଦାନ ।
ବଡ ବଳୀୟାର   କାଳର ଏ ଧାର୍ଯ୍ୟ,
ଲଙ୍ଘିବ ତାହାର   ଅଛି ଏତେ ଚାର୍ଯ୍ୟ ।
ଅନାୟାସେ ସେହୁ   କରିପାରଇ ତ,
ମହତେ ଇତର   ସୁନ୍ଦରେ କୁତ୍ସିତ ।
ରଖିଛୁ ସେ ସଦା   ସଯତନେ ସଞ୍ଚି,
ଅଖିଳ ଅନନ୍ତ-   ଭବ-ଭାଗ୍ୟ-ପଞ୍ଜି ।
କାଳ ଏତା ତତ୍ତ୍ୱେ   ମହାଶକ୍ତିବନ୍ତ,
ଉପାଡ଼ିପାରେ ସେ   ଶେଷ-ବିଷଦନ୍ତ ।
କରିପାରେ କାଳ   ସିଂହକୁ ଶୃଗାଳ,
ଅସାଧୁ କୁ ସାଧୁ   ବ୍ରାହ୍ମଣେ ଚଣ୍ଡାଳ ।
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଯେତେ ଯେ   କ୍ଷମତା ବଢ଼ାଇ,
ଦେବ ସବୁ କାଳ   ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଛଡ଼ାଇ ।
କାଳ ସ୍ରଷ୍ଟା ପାତା   କାଳହିଁ ନିୟନ୍ତା,
ଅମ୍ବୁ-ମୁଷ୍ଟିକର   କାଳ ମହାଯନ୍ତା ।
କାଳ ତସ୍କର   ଭଗ୍ନ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ,
ଉପସଂହା ତାର   ଅଟଇ ନିୟୁକ୍ତ ।
ବହୁଚୂଡ଼ ଗିରି   ପୃଥୁଳ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ,
ଧରିଅଛି ତୋଳି   ଶୃଙ୍ଗ ପରେ ଶୃଙ୍ଗ ।
ଇଂରାଜ ଶାସନ   ପ୍ରଭାତକାଳରେ,
ଲଭିଥିଲା ଖ୍ୟାତି   ଦୁର୍ଗମ ମାଳରେ ।
ବ୍ରିଟିଶ-ଭାସ୍କର   ଉଦୟ ସହିତ,
ହେଲା ତା ସୌଭାଗ୍ୟ   ରବି ସମୁଦିତ ।
ସମୁଦ୍ର ବୋଇତେ   ସେ କାଳେ ଶେଖରୀ,
ଖଟିଥିଲା ସ୍ୱନେ   ଦୀପସ୍ତମ୍ଭ ପରି ।
ଗଞ୍ଜାମେ ସକଳ   ଭୂଧର ସମାଜ,
ମଧ୍ୟେ ଉଚ୍ଚତାରେ   ବଡ଼ ସିଂହରାଜ ।
ସେହି ଦିନ୍ ଏହା   ହୋଇ ସପ୍ରମାଣ,
ଶିରେ ଦେଶେ ହେଲା   ପ୍ରୋଥିତ ନିଶାଣ । ୧
ବହିଲା ସେ ଦିନ୍   "ଧଣ୍ଡାମର" ନାମ,
ସିଂହରାଜ ଅଖ୍ୟା   ଭଜିଲା ବିଶ୍ରାମ ।
ଛାଡ଼ି ଦୂର ପଥ   କରନ୍ତେ ପ୍ରୟାଣ,
ଦିଶେଲା ଶୈଳର   ଆନ ଚୂଡ଼ାମାନ ।
ଲତା ଗୁଳ୍ମେ ଢାଙ୍କି   ନିପତ୍ର ତାଳିଆ,
ଦିଶେ ଖଉରିଆ   ଦେବଣ ମୁଣ୍ଡିଆ ।
ତାହାର ଆକାର   କଚ୍ଛପ ସମାନ,
ନିର୍ଝିଙ୍କ ବେ ଚୂଡ଼ା   ଯେସନ ଉତ୍ତାନ । ୨
ତାହିଁରେ ଅତଣ୍ଡୀ   ମାଡ଼ିଅଛି ବହୁ,
ଶୁଣ୍ଡୀ ଗୁଣ୍ଡେ ମୁଣ୍ଡେ   ଯଥା ଫୁଲ ଛଡ଼ ।
ତାହା ପାଶେ ଘୂରି   ଘନ ଧରି ବାଗ,
ବାନ୍ଧିଦିଏ ଶିରେ   ରୁପାଲିର ପାଗ ।

୧—ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ ପ୍ରାରମ୍ଭ ସମୟରେ ସିଂହରାଜ ଗଞ୍ଜାମ ସମୁଦ୍ର ଜାହାଜମାନଙ୍କର ବତୀଘର ସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିଲା । ସିଂହରାଜ ଯେ ଗଞ୍ଜାମର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ, ଏହା ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଅଛି । ଗଞ୍ଜାମ ମେନୁଏଲରେ ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୪୯୭୬ ଫୁଟ ବୋଲି ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତର ଉଚ୍ଚତା ୪୯୨୮ ଫୁଟ ମାତ୍ର । ବର୍ତ୍ତମାନ ସିଂହରାଜ "ଧଣ୍ଡାମର" ନାମରେ ପରିଚିତ । ୨—ଚୂଳି ।

ଦେଖ ବନବୀର— ବାନର ହୁଙ୍କାରେ,
ଉହୁଳି ଡେଉଁଛି ଘନେ ବାରେ ବାରେ ।
କାହିଁ ବା ସୁସ୍ୱରେ ଶିସାରେ ମହୁଆ ୧
ପଳାନ୍ତି ଯା ଶୁଣି ଅର୍ଦ୍ଧେ ମୃଗଛୁଆ ।
ବାଦ୍ୟ ମାଧୁରୀରେ ମୋହେ ସେ ଅରାତି,
ମାତ୍ର ବୀରହ୍ୱାରେ ଦନ୍ତ ଦାଉଘାତୀ ।
ସ୍ୱରଲୋଭେ ମୃଗ— ଶାବକେ ବ୍ୟାଘ୍ରର
ଆସନ୍ତେ ଖାଏ ସେ ଆଖି ଖୋଲି ମାରି ।
ଦେଉଛି ବରାହ କାହିଁ ଅଗ୍ନି ଜାଳି ୨
କାହିଁ ଅବା ଗଜ ଓଖଳେ ଲୁଚବାଳି ।
ଉଡ଼ା ଦ୍ୱୀପପ୍ରାୟ ବାହୁବାହୁଲେ,
ଖେଳୁଛନ୍ତି ଚଣ୍ଡ— ମାରି ଦେଉଁ ଗୁଳେ ।
ଦେଖ ଉପଚୂଡ଼ା ପ୍ରାସ୍ତ ପ୍ରଢ଼ ୩ ଦେଖ,
ଗଣ୍ଡ ଆସୁଛନ୍ତି ଜନ୍ମେ ଭାଠ ଘେନ ।
ଉପଯମ ପ୍ରାୟେ କ୍ରୂର ଦୃଷ୍ଟିପାତେ,
ଅର୍ସୁ ଥାନ୍ତି ଭୀତି ଗଣ୍ଡପଥେ ପାନ୍ଥେ ।
ସପ୍ତଶୃଙ୍ଗୋପରି ବିଶାଳ ପ୍ରାନ୍ତର,
ଝରେ ତହିଁ ନିତ “ତପ୍ତପାଣି ଝର” ।
ଗନ୍ଧକ ଗନ୍ଧରେ ସେ ସ୍ଥାନର ବାୟୁ,
ଚିର ସୁନିର୍ମଳ ବୃଦ୍ଧି କରେ ଆୟୁ ।
କଲି ନୁହେଁ ବଳ ବିପୁଳ ବିସ୍ତାର,
ପ୍ରକୃତି-ସମ୍ରାଜ୍ଞୀ ମହା ଦରବାର ।
ମାଘ ମାସରୁ ସେ ଚିର ପ୍ରିୟସ୍ଥଳ,
ଘୋଡ଼ା ତହିଁ ସୁଦ୍ଧା ନବାଘେ କମ୍ବଳ ।
ସଂସାର ସେ ସ୍ଥାନେ ଦୂରରୁ ଦୂରାରେ,
ତେଣୁ ତା ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ ନ ଖଟେ ସେଠାରେ

ନାହିଁ ତହିଁ ଭବ- ସମ୍ବନ୍ଧିନୀ ମାୟା,
ଅଥବା ପାପର ବିଭୀଷଣ ଛାୟା ।
ନାହିଁ ସଂସାରର ଅତୃପ୍ତ ପିପାସା,
ନାହିଁ ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭା ଲୁବ୍ଧକୀ-ଆଶା ।
କାମନା-ଅନଳ ଉତ୍ତାପ ପ୍ରଖର,
ଛୁଇଁ ପାରେ ନାହିଁ ସୀମା ସେ ସ୍ଥାନର ।
ବିଷାଦ-ତରଙ୍ଗ ଭୀଷଣ ବିଳାସ,
ପଶିପାରେ ନାହିଁ ଭୟେ ତାହା ପାଶ ।
ବାସନା-ଭୁଜଙ୍ଗୀ- ଲୋଭ-ମହାମଣି,
ନାହିଁ ତହିଁ, ଯେଣୁ ନୁହେଁ ସେ ଧରଣୀ ।
ସେ ସ୍ଥାନ ନିର୍ଜନ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଅତି
ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ତହିଁ ହୁଏ କ୍ଷିପ୍ତ ମତି ।
ଅନ୍ଧାର ଦେଉଳ ପ୍ରାୟ ପୁଞ୍ଜି ପୁଞ୍ଜି,
ବନ ମଧ୍ୟେ ଯେତେ ରମ୍ୟ ଲତାକୁଞ୍ଜ ।
ଲତା କାନ୍ଥ ଲତା ଚାଳେ ସେ ନିର୍ମିତ,
ସରି ନୁହେଁ ମଣି- ହର୍ମ୍ୟ ତା ସହିତ ।
ଦୁର୍ଲଭ ଯେ ରତ୍ନ ନୃପତି ଭଣ୍ଡାରର
ସୁଲଭ ସେ ଶାନ୍ତି ଏକା ସେହିଠାରେ ।
ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବୀ ମୁକ୍ତଭାବେ ତହିଁ,
କରୁଛନ୍ତି କ୍ରୀଡ଼ା ନିବାଞ୍ଛନେ ରହି ।
ସାରସ୍ୱତ ଉତ୍ସ— ବାଞ୍ଛିତ ସେ କୁଞ୍ଜ,
ମାତିଅଛି ତହିଁ ନାନାଛନ୍ଦେ ଗୁଞ୍ଜି ।
ଭବେ ମର୍ମଭେଦୀ ମହା ହାହାକାର,
ମଧ୍ୟରେ ସେ କୁଞ୍ଜ ଶାନ୍ତିର ଆଗାର ।
ସଂସାର ଗହଳେ ସେହି ସୁଖସ୍ୱର୍ଗ,
ତାହା ପାଶେ ସିନା ତୁଚ୍ଛ ଅପବର୍ଗ ।

୧—ବୃହତ୍ ପକ୍ଷୀବିଶେଷ । ସ୍ୱର ଅତି ମଧୁର । ଏହାର ମସ୍ତକରେ ଚୂଡ଼ା ଅଛି । ୨—ଦନ୍ତାଳ ବରାହମାନଙ୍କ ଦନ୍ତ ଶୁଳେଇ ହେଲେ ସେମାନେ ଦନ୍ତଦ୍ୱାରା ବୃହତ୍ ପ୍ରସ୍ତରଖଣ୍ଡ ଉପରକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ତାହା ପଡ଼ି ଆସିବା ସମୟରେ ପୁନଶ୍ଚ ଦନ୍ତରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ପ୍ରସ୍ତର ଏବଂ ଦନ୍ତର ସଂଘର୍ଷଣରେ ଅଗ୍ନି କଣା ଉତ୍ପାଦିତ ହୁଏ । ସେହି ଅଗ୍ନି ଶୁଷ୍କ ପତ୍ରରେ ଲାଗି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଦାବାନଳରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ୩—ଅଣ୍ଡିରା ମହିଷ ।

ଦେଖ କୁଞ୍ଜ ଅବା ଲଇ ବାହାଡ଼ାରେ ୧
ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରବାଳ ଆଭାକୁ ଧିକ୍କାରେ ।
ତାହା ଶରେ ଅବା ଅଛ ଘଞ୍ଚାଇଅ,
ବନ୍ଧା ହୋଇଅଛୁ ଲତା ଛାମୁଣ୍ଡିଆ ।
ଇନ୍ଦୀବରଶ୍ୟାମା କାନ୍ତି ଗିରିକର୍ଣ୍ଣୀ ୨,
ସହ ଏକାସନେ ଶୋଭେ ମୁଦ୍ଗପର୍ଣ୍ଣୀ ୩ ।
ଇରବତୀ ଜଟିଳା— ଦଦସ୍ତ୍ୱା ତାପସୀ,
ଆଚରେ ତପସ୍ୟା ଦେଖ କୁଞ୍ଜେ ବସି ।
ମୃଗ ମୃଗୀର ଏ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଆଗାର,
ତା ମଧ୍ୟେ ପ୍ରେମନ୍ତେ ରତ କୃଷ୍ଣସାର ।
ଶାବକନିକର କରୁଛନ୍ତି ଲସ୍ୟ,
କେବେ ଲୁଟେ,କେବେ ଦୂରେ ମାରି ଅସ୍ୟ ।
ଉଠେ ଦେଖ କୁଞ୍ଜୁ ବିହଗ କାକଳି,
ଲାଳିତ୍ୟରେ ଯିବ ପାଷାଣ ତରଳି ।
କୁର୍ମୁଖ ବାୟସ କଣ୍ଠଗୀତ ଗାଇ,
ସେ ଲାଳିତ୍ୟେ ଦିଏ କାର୍କଶ୍ୟ ମିଶାଇ ।
ବାଚଂଯମ୪ ଭୃଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ମଧୁବ୍ରତ,
ବେଳେ ବେଳେ କେବେ କରେ ମଧୁରତ ।
ଅଦୂରେ ବଞ୍ଜୁଳ- ପକ୍ଷୀ ଧରି ଧ୍ୟାନ,
ଝଙ୍କାରି ବଜାଏ କଣ୍ଠ—ଏକତାନ ।
ବିଷାଦ-ନୈରାଶ୍ୟ- ବିଜଡ଼ିତ ସ୍ୱରେ,
କାହିଁ ବା କୁରରୀ ଉଠେ ନାଦକରେ ।
ଗିରିଦେବୀ ସହ ବନଦେବୀଗଣେ,
ବସି ଏହି କୁଞ୍ଜେ ଲତା-ଦୋଳାସନେ,
ଥାଆନ୍ତି ନିଭୃତେ ଦୋଳଖେଳେ ରତ,
ଲଭି ପରସ୍ପରେ ଆଲାପେ ଉନ୍ମତ ।
ଦୃଢ଼େ ବାନ୍ଧୁଅଛି ବେଢ଼ିଛି ତୁଳସୀ,
ତାପସୀକୁ ଆହା ଗ୍ରାସେ କି ରାକ୍ଷସୀ ।

ଫଳପତ୍ର ଉଭେ ଶାଖାବିରୁଦ୍ଧ ଭାର,
ଯଥା କୁବ୍ୟବହାର ବାକ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ।
ଉଚ୍ଚ ବୃକ୍ଷଚୂଳେ ବସି ଶାଖୀ ଶୁକ,
କେ ଜାଣି କିପାଇଁ ହୋଇଛନ୍ତି ମୂକ ।
ନ ମନ୍ତି ସୁଖ ସେ ଆପଣା କଥା,
ଆତ୍ମଦର୍ଶୀ ସାଧୁ ଆତ୍ମଶ୍ଲାଘା ଯଥା ।
ତପ୍ତପାଣିକୁଣ୍ଡେ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ତପ୍ତଜଳ,
ପର୍ବତର କି ସେ ନୟନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ଅଥବା ଉନ୍ନତ ଏହି ସାନୁମାନ
ନ ପାଇ ଉନ୍ନତ- ଆସନରେ ସ୍ଥାନ,
ଖେଦେ ତପ୍ତ ଅଶ୍ରୁ ଦେଉଅଛୁ ଢାଳି,
ଆତ୍ମ ଅପମାନ ନ ପାରି ସମ୍ଭାଳି ।
ଉଠୁଛି ବୁଦ୍ବୁଦ ଯଥା ଗୁନ୍ଥାମାଳ,
ଅବା ଗିରିନେତ୍ର ବହ୍ନିଗର୍ଭ କ୍ରୋଧଜ୍ୱାଳ ।
ଜଳିବ ସେ ଜଳ ସ୍ପର୍ଶିଲେ ନିର୍ବନ୍ଧେ,
ମାତ୍ର ସମାଯୁକ୍ତ ଗନ୍ଧଶାଳା ଗନ୍ଧେ ।
ସଂସାର ପ୍ରାୟ ସେ ତାହାରେ ଉତ୍ତପ୍ତ,
ମାତ୍ର ସୁଶୀତଳ କୁଣ୍ଡ ଅନ୍ତସ୍ଥଳ ୫ ।
ମାତୃଭୂମି କୋଳ ପ୍ରାୟ ହୁଏ ପ୍ରତେ,
ଶଙ୍ଖରେ ତା ଜଳ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ରବତେ ।
କ୍ଷେତ୍ରେ ସିଞ୍ଚି ତାହା କୃଷୀବଳଚୟ,
କୀଟ ଉପଦ୍ରବୁ ରହନ୍ତି ନିର୍ଭୟ ।
ଆରୋଗ୍ୟ ସଲିଳ ବୋଲି ନାମ ଖ୍ୟାତ,
ଜଳ ନୁହେଁ ଏହା ବନୌଷଧି କ୍ୱାଥ ।
ବନବାସ କାଳେ ରାମ ମହାଯଶା,
ସଙ୍ଗତ ଭ୍ରାତୃ- ଗୌରବ-ଭରସା,
କରିଥିଲେ ଏଥି କି ସ୍ନାନ ଅତୀତ,
ସେବକ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଜାନକୀ ସହିତ ।

୧—ଲତାବେଷ୍ଟନ । ଏହି ଲତା ହରିତ ଏବଂ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ପତ୍ରରେ ଅତୁଳରୂପ ମଣ୍ଡିତ ।୨—ଅପରାଜିତା ।
୩—ବନମୁଗଲତା । ୪—ମିତଭାଷୀ । ୫—କୁଣ୍ଡରେ ପଶିଲାକ୍ଷଣି ଜଳ ଗରମ ବୋଧହୁଏ । ମାତ୍ର ଦେହ ମଗ୍ନକରି କିଛିକ୍ଷଣ ବସିଲେ ଆଉ ସେରୂପ ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ପଥକ୍ଲେଶ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଉପଶମିତ ହୁଏ ।

ଶଙ୍କର ପୂଜାରେ ରାମଙ୍କର ପ୍ରୀତ,
ବନେ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପି ପୂଜୁଥାନ୍ତି ନିତ ।
ଲଙ୍କାଜୟ ଶିବ- ମୂର୍ତ୍ତି ଅନ୍ୱେଷଣେ,
ପଠାଇଲେ ରାମ ଅନୁଜ ଲକ୍ଷ୍ମଣେ ।
ମାତ୍ର ଖୋଜି ଖୋଜି ବାର୍ତ୍ତା ସେ ନ ପାଇ,
ବସିଲେ ଏଠାରେ ଶ୍ରାନ୍ତିନାଶ ପାଇଁ ।
ଭୂତ-ଅଧିଦେବୀ ଜାହ୍ନବୀଙ୍କ ତୀର,
ସୁମରିଲେ ବୀର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ସ୍ଥିର ।
ସ୍ତୁତି ସତ୍ତ ଅତି ଅତର୍କିତ ଭାବେ,
ଧନୁର୍ଦ୍ଧରେ ଦେଲେ ଲେଉଟାଇ ଛାବେ ।
ଆଚମ୍ବିତେ ତହିଁ ହୋଇଲେ ଆବିର୍ଭୂତା,
ଧରି ଦିବ୍ୟରୂପ ଜହ୍ନୁଋଷି-ସୁତା ।
ପ୍ରଣମନ୍ତେ ବୀର, ଉଠାଇ ସତ୍ୱରେ
ଆଶିଷି ଭାଷିଲେ ଦେବୀ ସୁଧାସ୍ୱରେ ।
ଆସିଲି ମୁଁ ବତ୍ସ ତୋହର ସ୍ମରଣେ,
ଦର୍ଶ-କାଙ୍କ୍ଷ ଏଥି ଶୈଳାରଣ୍ୟେ ।
ଆଜଠାରୁ ଏଥି ମୋର ଏକ ଶକ୍ତି,
ତୋହ ସ୍ମୃତି କୁଣ୍ଡେ କରିବେ ବସତି ।
ଜନକଜା ସ୍ନାନେ ପୂତ ହେବ କୁଣ୍ଡ,
ତୀର୍ଥମଣି ଏଥି ହେବେ ଲୋକେ ରୁଣ୍ଡ ।
ଏ ସଲିଳ ପାନେ ଏ ସଲିଳ ସ୍ନାନେ,
ହେବେ ନିରାମୟ ଚିର ରୋଗୀମାନେ ।
ଏ ପର୍ବତେ ବାରୁ ନାହାନ୍ତି ଗୀର୍ବାଣ,
ଶରେ ଶିବମୂର୍ତ୍ତି କର ତୁ ନିର୍ମାଣ ।
ଏହା ଭାଷି ଦେବୀ ହୋଇଲେ ଅନ୍ତର୍ହିତ,
କୁଣ୍ଡ, ଉଷ୍ଣଜଳ ହୋଇଲା ସମ୍ଭୃତ ।
ରଚି ଶକ୍ତି ଲିଙ୍ଗ ସୌମିତ୍ରି ତକ୍ଷଣେ,
ଜଣାମଣା କଲେ ଅଗ୍ରଜ ଚରଣେ ।
ଗଙ୍ଗା ଆବିର୍ଭାବ ଶୁଣି ଦାଶରଥି,
ମହାନନ୍ଦେ ଯାଇ ସ୍ନାନ କଲେ ତଥି ।
ଅନୁଜ ବିଶିଖ- ଶୋଧିତ ମହେଶେ,
ସଂସ୍ଥାପିଲେ ତହିଁ ଜାହ୍ନବୀ ଆଦେଶେ ।

ଧରନ୍ତି ସେ ଶିବ ନାମ ଲୁଢେଶ୍ୱର,
ମହିମା ତାଙ୍କର ସର୍ବଜନ ଗୋଚର ।
ସେକାଳେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲଭିଥିଲା ଉତ୍ସ,
ଭାଗ୍ୟଦୋଷେ ଏବେ ହୋଇଅଛି ତୁଚ୍ଛ ।
ଦୂର ଦୂରାନ୍ତରୁ ଆସି ଯାତ୍ରୀମାନ,
ପୂଜୁଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଦେବତା ସମାନ ।
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସମ ସୁଖ ନାହିଁ ଜଗତେ,
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟହିଁ ପରମ ପୁଣ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରମତେ ।
କରିପାରେ ଯେହୁ ସେ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଦାନ,
ଦେବତାଠାରୁ ସେ ବଳି ମହୀୟାନ ।
ଜଗତେ ଯା କିଛି ଦେହୀ ବା ଅଦେହୀ,
ନୁହନ୍ତି ଈଶ୍ୱର- ସତ୍ତାଶୂନ୍ୟ କେହି ।
ଯହିଁ ଦୃଶ୍ୟମାନ ବିଶ୍ୱଦେବ ସତ୍ତା,
ସେହି ପୂଜାସ୍ପଦ ସେହି ତ ଦେବତା ।
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ଆସିଣ ଏ ସ୍ଥାନେ,
କରୁଥିଲେ ଆତ୍ମା ତୃପ୍ତ ଏଥି ସ୍ନାନେ ।
ଗଣ୍ଡାମେ ଏ ଝର ଧନ୍ୱନ୍ତରୀ ପ୍ରାୟ,
ନ ବୁଝେ କେ ଗୁଣ ଏ କାଳରେ ହାୟ !
ବୁଝିଛନ୍ତି ମାତ୍ର ବିଦେଶୀ ନିକର,
କରୁଛନ୍ତି ଝର ଜଳେ ସମାଦର ।
ମାତ୍ର ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଝର ନିଜ ଘରେ,
ନ ଚିହ୍ନନ୍ତି କେହି ଅଯୋଗ୍ୟ ପଣରେ ।
ଥିଲେହେଁ କସ୍ତୁରୀ ମୃଗ ନାଭିଦେଶେ,
ଭ୍ରମେ ଇତସ୍ତତଃ ସେ ଗନ୍ଧ ଅନ୍ୱେଷେ ।
ଘଟିଛି ସେ ଦଶା ଏ ଦେଶେ କେବଳ,
ଲୁପ୍ତ କମ୍ପା ଏ ଅଭିଶାପ ଫଳ ।
ଥିଲେ ରେ ନିର୍ଝର ରୁଦ୍ର ସଭ୍ୟଦେଶେ,
ପାଉଥାନ୍ତି ପୂଜା ତୀର୍ଥ ନିର୍ବିଶେଷେ ।
ହୋଇଥାନ୍ତା ଆହା ମହା ମୂଲ୍ୟବାନ,
ତୋ ସଲିଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ- ସଲିଳ ସମାନ ।
ଭରିଥାନ୍ତି ଦେତେ ତରିବେ କୁବେର,
ମଣା ହୋଇଥାନ୍ତା ଜଳ ସେର ସେର ।

କୋଟି କୋଟି ମଣି ହୀରା ମୁକ୍ତା ଚୁଣି,
ଯଦୁପ୍ରାନ୍ତେ ତୋର ହେଉଥାନ୍ତା ଗୁଣି ।
ସ୍ୱଦେଶେ ବିଦେଶେ ତୋହ ନାମେ ରାଜା,
ବଜାଉଥାନ୍ତେ ଜ ପ୍ରଜା ଜ ରାଜା ।
ମାତ୍ର ରହି ଏଥି ଭାଗ୍ୟହୀନ ଦେଶେ,
ସମଦଶାପନ୍ନ ହେଲୁ ତୁହି ଶେଷେ ।
ଶ୍ମଶାନ ତୁଳସୀ ପରି ଏ ପର୍ବତେ,
ଅରଣ୍ୟାନୀ ମଧ୍ୟେ ରହିଛୁ ଗୁପତେ ।
ତୋହ ପରି ଏତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ପ୍ରବଣ,
ଦେଉଳ ଝର୍ର[୧] ଅତ୍ରି ପ୍ରସ୍ରବଣ ।[୨]
ଜନକର ଏତ ଦାରୁଣ ଅଦୃଷ୍ଟ,
ଏତ ମୃତ୍ତିକାରେ ହୋଇଅଛି ସୃଷ୍ଟ ।
କେତେ ଦିନେ ଭାଗ୍ୟ ଫେରିବ ତୁମ୍ଭର,
ତାହା ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟା- ଠାକୁରେ ଗୋଚର ।
କୁଣ୍ଡମଧ୍ୟେ ସ୍ଥିତା ଝର ଅଧିଦେବୀ,
ତନ୍ତ୍ରମନ୍ତ୍ର ନିତ୍ୟେ ଜନେ ତାଙ୍କୁ ସେବ ।
ସ୍ୱଳ୍ପ ବେତନାଂଶେ ସେମାନେ ବିହ୍ୱଳ,
ଦେବୀଙ୍କ ଛାମୁରେ ସମର୍ପନ୍ତି ବଳି ।
ହୋଇଛି ସେ ତୀର୍ଥ ବଳି ଲୋହେ ପୂର୍ଣ୍ଣ,
ଛାଗ କୁକ୍କୁଟର ରୁଦ୍ର ଯମପୁରୀ ।
ଶୁଭ୍ରସଲିଳ ତହିଁ ମିଶିଛି ଅପଦ,
ଯୁତ ସୁଧା ସଙ୍ଗେ ମିଶିଅଛି ମଦ ।
ତୋଳି ହେଲା ଜଣା ଦର୍ପୁରି ଗୋମସ୍ତେ,
ପଶିଲା ଶୁପତ ପୁଣ୍ୟ ଦେବାଳୟେ ।
ଏଥି ପ୍ରଶ୍ନ ତହିଁ ପଚାରିଲେ ଆହା,
ଜହ୍ନେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଲେଉଟାଇ ତାହା ।
ମହାତୀର୍ଥ ଏଥୁ ପଶୁଙ୍କ ଗୋକ୍ଷୀର,
ମିଶିଲା ତହିଁରେ ବୀଭତ୍ସ ରୁଧିର ।
ଦେଲେ କେଉଁ ଦେବ ଏ ଦାରୁଣ ଶାପ,
ମିଶଗଲା ଆହା ପୁଣ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ପାପ ।

ପର ଅପକାରୁ ନିଜ ଉପକାର,
ବାହାରେ କରିବା ଜୀବଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର ।
ପ୍ରାଣ ବଳି ପ୍ରାଣ ମୂଲ୍ୟ ଯେ ନ ଜାଣେ,
ତା ଯୋଗ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ ଅନୁଧାନେ ।
ବଳିଦାନ ତାଙ୍କ ଦେଖି ଏ ପ୍ରକାରେ,
କହୁଥାଏ ତାଳ ନୀରବ ଭାଷାରେ—
"ରଖିଥାଅ ମନେ ଦିନେ ଏହି ଭୁଲ,
ଅର୍ପିବ ମୋ ପଦେ ସର୍ବେ ଆତ୍ମବଳି ।
ରଖି ନ ପାରିବେ ତେତେବେଳେ କେହି,
ନ ଲଭିବ କାହି କୋଟି ବଳି ଦେଇ ।
ଅପରଙ୍କୁ ମାରି ନିଜେ ବଞ୍ଚିବାର,
ଅଟଇ କଦର୍ଯ୍ୟ ପିଶାଚ ବେଭାର ।
ପର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା ଆତ୍ମପ୍ରାଣଦାନେ,
ସାର ଅମରତ୍ୱ ସିଦ୍ଧା ନର ପ୍ରାଣେ ।
ନଶ୍ୱର ମୃତ୍ୟୁ ତର ଅନୁକୂଳ,
ଦିନେ ଏ ପାପର ଦେବ ପ୍ରତିଫଳ ।
ମୋହର ଅଜ୍ଞାତ— ସ୍ଥଳ ଏ ସଂସାରେ,
ଅଣଅଧିକାର ନାହିଁ କେଉଁ ଠାରେ ।
ଅବାର୍ଯ୍ୟ ଅବାଧ୍ୟ ମୋ ମହା ଆଦେଶେ,
ମୋ ନିଯୁକ୍ତ-ଦୂତୀ ଭ୍ରମେ ଦେଶେ ଦେଶେ ।
ଯହିଁ ତୁଚ୍ଛ ତହୁଁ ଆଣିବ ସେ ଧରି,
କୃତ ପାପ ଫଳ ଭୁଞ୍ଜିବ ମସ୍ତରି !"
ବାଜିଲା ଚୌଦିଗେ ମାଧ୍ୟାହ୍ନିକ ଶଂସୀ,
ଲଳିତ ସୁସ୍ୱରେ ତୁଳ[୩] ବଣ୍ଟବଂଶୀ ।
ମୁଣ୍ଡ ପରେ ଉଠି ଚଣ୍ଡ ସପ୍ତସପ୍ତି,[୪]
ଚତ୍ୱରରେ ଖରେ ଅଜାଡିଲେ ତପ୍ତି ।
ନାଚଇ ବିସ୍ତାରି ଦୂରେ ମରୀଚିକା,
ଧୂମ-ଧୂସରିତ— ବେଣୀ-ବିଭୀଷିକା ।
ଗିରି-ପରିବାର ପଶୁପକ୍ଷୀକୁଳ,
ହେଲେ ରୁଦ୍ର ରୌଦ୍ରେ ଉତ୍ତପ ବ୍ୟାକୁଳ ।

୧—ଅଠମଲ୍ଲିକର ପଞ୍ଚଧାର ପର୍ବତ ପାଦଦେଶରେ "ଦେଉଳ ଝର" ନାମକ ଉଷ୍ଣପ୍ରସ୍ରବଣ ଅଛି ।
୨—ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ଅତ୍ରି ଗ୍ରାମସ୍ଥ ଉଷ୍ଣପ୍ରସ୍ରବଣ । ୩—କ୍ଷୁଦ୍ରାକାର ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ପକ୍ଷୀ ବିଶେଷ । ୪—ସୂର୍ଯ୍ୟ ।

ଦେଖୁ ଲତାକୁଞ୍ଜେ, ଦେଖୁ ଭୀତମନେ,
ଛୁଟିଲେ ନରନ୍ତୁ- ମସ୍କର କାନନେ ୧
ରଇତମୋନାଶୀ ବୈଶ୍ୱଶୀ ଉଦୟେ,
ଛୁଟିଯାନ୍ତି ଯଥା ଜୂର ଝସ୍ପୁଚୟେ ।
ଶୋଷେ ଶୁଷ୍କକଣ୍ଠ ଚଞ୍ଚୁ ମେଲି ବାୟସା,
ଆସି ବସିଲେ ତରୁ- ଡାଳପତ୍ର ଛାୟା ।
ଅମଳୀ ୨ ପତ୍ରଚୟେ ମାରି ଘନ ହାଇ ,
ଶାଖେ ଶାଖାମୃଗ ବସିଲେ ଘୁମାଇ ।
ଛେମ ଚଡ଼ାର ଦେ ଖୁଣ୍ଟିଣ ଛଟିରେ ୩,
ଚାଟି ଦେଉଥାଏ ଥରେ ଥରେ ଜିଭେ ।
ହେଲ ନାହିଁ ଶ୍ରୁତ କାହାରି ଶବଦ,
ବନଭୂମି ହେଲା ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ ।
ଗ୍ରୀଷ୍ମ ସନ୍ତାପରେ ଘର୍ମ-କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ,
ସହସା ପ୍ରକୃତି ପଡ଼ିଲା କି ଶୋଇ ?
ଜଣାଯାଏ ବନ ମହାଶୂନ୍ୟାୟିତ,
ଉଠେ ମହାଶୂନ୍ୟ ୪ ମହାଶୂନ୍ୟ ଗୀତ ।
କୋଳାହଳ ଗଲା କାନନେ ଉଭାଇ,
ଆସିଲା କି ସ୍ୱର୍ଗ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ଓହ୍ଲାଇ ?
ପାର୍ଥିବ ପ୍ରକୃତି ମନରୁ ମୋହର,
ନେଇଗଲା କିଏ ଦେଉଁ ଆଡ଼େ ହରି ।
ହୃଦୟ-ସରସୀ ହୋଇଗଲା ସ୍ଥିର
ନ ଖେଳିଲା ତହିଁ କଳ୍ପନା-ଡିଣ୍ଡୀର ।
ରୋଧିଦେଲା କିଏ ଚକ୍ଷୁକର୍ଣ୍ଣପଥ,
ଅଲକ୍ଷରେ ବାବୀ ବୁଲି ମନୋରଥ ।
ବୁଡ଼ିଲା ବସ୍ତୁତ— ସାଗରେ ଚେତେକ,
ମୋଡ଼ିଲା ଅଚେତା ଆତ୍ମସତ୍ତା ଦେକ ।
ମାତ୍ର ସେ ସକଳ ହେଲା କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ,
ଈଶ୍ୱର ଇଚ୍ଛେ ବା ତର କିଏ କାହିଁ ।
ଭାଙ୍ଗିଲା ଅଯତ୍ନ ସୁଲଭ ଉଦାସୀ,
କ୍ଷଣ ବସ୍ତୁତର ଭଙ୍ଗୁର ବିଳାସ ।

ଏ ଦୃଷ୍ଟ ସଂସାର ବଡ଼ ଦଗାଦାର,
ଭଲେ ମାତ୍ର ସୀମା ଲଙ୍ଘିଲେ ତାହାର,
ଧରିଥାଏ ଖରେ ସ୍ୱଦାନ୍ତ ଗଳଥା,
ପଳାୟିତ ଚୋରେ ପ୍ରତିହାରୀ ଯଥା ।
ସେ ସୁଖର ଧ୍ୟାନ ଭାଙ୍ଗିଲା ମୋହର,
ହେଲେହେଁ ଅସ୍ଥାୟୀ ତାହା ସୁଖକର ।
ହେଉ ପଛେ ତାହା ଆକାଶ-କୁସୁମ,
ମାତ୍ର ମୋହ ପକ୍ଷେ ତପ-ପ୍ରାପ୍ତ-ଧନ ।
ସଂସାର ହସ୍ତରୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ,
ଲଭିଥିଲି ତାହା ପ୍ରସାଦରୁ ଯାହି ।
ମାତ୍ର ଏତା ଭାଗ୍ୟ ଅଟେ ମୋ ଭଗାଶି,
ଆଣିଲା ସେ ପୁଣି ସଂସାରେ ଓଟାରି ।
ବନ୍ୟ କୁକ୍କୁଟର କର୍କଶ ନିଃସ୍ୱନ,
କଲା କର୍ଣ୍ଣେ ତୀବ୍ର- ଲୁଣ୍ଠନ ବର୍ଷଣ ।
ଝିଁଝିଁ ସ୍ୱନେ ସନେ ଘୁଞ୍ଚିଲେ ଝିଙ୍କାରି,
ଉଚାଟେ ତାଳୁକେ ରଚିଲେ ଚଳାର ।
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ତହିଁ ପ୍ରକୃତିର ଧ୍ୟାନ,
ପଳାଇଲା ଯେଣେ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ପ୍ରାଣ ।
ନିଜ ଅଧିକାର ନଷ୍ଟ ହେବା ଜାଣି,
ଦେଖିଲେ ଆସନ ଖରେ ଶାନ୍ତ-ରାଣୀ ।
ନଦେଖିବା ମାନେ ଦୁର୍ଜନ ପ୍ରଭାବ,
ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ ପିନା ସଜ୍ଜନ ସ୍ୱଭାବ ।
ବାୟାଣୀତେ ସର୍ପ ପଶି ଗ୍ରାସି ଛୁଆ,
ବାୟା ବାୟାଣୀଙ୍କ କଲା ଲୁଅଲୁଅ ୫ ।
ହୋଇ କୁହେଁ ଅତି ଉହୁଇ ବଚନ ୬,
ଦଲେ ଆର୍ତ୍ତସ୍ୱରେ ଘୋର କୋଳାହଳ ।
ସେ ଶବ୍ଦେ ଆହୂତ ହୋଇ ଆନ ଖଗେ
ଉପସ୍ଥିତ ଆସି ହେଲେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ।
ଦଳେ ଦଳେ ଉଡ଼ି ଆସିଲେ ବାୟସେ,
ରବେ ମୁଖରିତ କରି ବିହାୟସେ ।

୧—ବାଉଁଶ ବନରେ । ୨—ମାଡ଼କସେଜା । ୩—ଉଲୁଣି । ୪—ଆକାଶରୁ । ୫—ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ । ୬—ଶୋକବାଚକ ।

ବଣି, ଘାଗୁ, ଚଳ ଭଦଭଦଳିଆ,
ଶାଳୀ, ଲମ୍ବଲଞ୍ଜି ସାତଭାୟା, ଟିଆ ।
ଲୁଣ୍ଠାଟିଆ, ବଗ ବୁଲଦୀବସନ୍ତ,
ଏ ଆଦି ବିହଙ୍ଗ କରୁ ନାଦେ ଅନ୍ତ ।
ଏକତ୍ର ଆରବ କରୁ ଘନଘନ,
ଘୂର ଘୂର ବଲେ ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣ ।
ସେ ରବେ କାନନ ପଶିଲ ଉଲୁକ,
ସଂଗ୍ରାମ-ଅନଳ ଉଠିଲ ଜୁଳୁଳ ।
ନଖେ ଥଣ୍ଟେ କରୁ ଦାରୁଣ ଆଘାତ,
କଲେ କୃଷ୍ଣ-କାକ- ସର୍ପକୁ ପରାସ୍ତ ।
କ୍ଷତ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଗର୍ଜି ସାଇଁ ସାଇଁ
ପଳାଇଲା ଖଳ ପଛକୁ ନ ଚାହିଁ ।
ଜମ୍ବୁ ଜମ୍ବୁ ନାଦ କରି ଯୁଦ୍ଧ ଜିଣି,
ଚଳିଲ ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ବିହଙ୍ଗ-ବାହିନୀ ।
ଜାତିପ୍ରୀତି ଯା'ଟା ସହାନୁଭୂତିର,
ଦେଖାଇଲେ ସର୍ବେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଗଭୀର ।
ବୁଝିବ କି ତା ଏ ଭାରତ ପ୍ରଦେଶ,
ଅଯାବରେ ସିନା ବୃଥା ଉପଦେଶ ।
ଅନନ୍ତର ତେଜି ଚକ୍ରପାଣିଙ୍କର,
ସିଂହଦ୍ୱାର ଆଡ଼େ ହେଲୁ ଅଗ୍ରସର ।
ବେନି ପାଶେ ବନ ନବତ ପ୍ରକାଣ୍ଡ,
ହେବ ବେନି ଖଣ୍ଡ ବାଛ ତହିଁ କାଣ୍ଡ ।
ମୁଚ୍ଛାମଣ୍ଡା ୧ ଧବ, ଶାଳ, ପିଆଶାଳ,
କଣ୍ଟାନାଗେଶ୍ୱର, କୁଟଜ, ମାହାଳ ୨ ।
ବେଲ, ବଣଅଉ, ଜାମୁ, ମାଲୁଇଙ୍ଗ,
ଗମ୍ଭାରି, କନ୍ଦୁକ, ରସାଳ, ବାସଙ୍ଗ ।
କେଲୁଠ, କିପଣ୍ଡି ୩ ଚାର ପାନ୍ଥବନ୍ଧୁ,
ଆଚୁ, ଚୁରୁଅଳା, ଭୂମି କରୁବନ୍ଧୁ ।

ଓଡ଼ୁଳ-ଶୃଙ୍ଖଳ ବଟ, ମୁଣ୍ଡମୁଣ୍ଡୀ ୪,
କସେଇ, ପିଚୁଳି— କଳୁକ, ଭୃକୁଣ୍ଡୀ ।
ନାନା ଗୁଳ୍ମ, ଲତା ପାଦପ ବହୁଶ,
ବଢ଼ାଇ ଅଛନ୍ତି ଅରଣ୍ୟର ଦୃଶ୍ୟ ।
ସ୍ତମ୍ଭ ଘନେ ତରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିବାସ,
ତରେ ଘନେ ପନେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ବିଳାସ ।
ସେ ଶୋଭା-ପାସୋରି ସୁଷମା ବର୍ଣ୍ଣନ,
କରି ନହେଁ ହେଲେ ସହସ୍ର ବଦନ ।
ପାରସ୍ପଭ ଗିରୁ ପତ୍ରଳତ ଯହିଁ,
ସେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ନର ସ୍ୱଳ୍ପ ଜ୍ଞାନ ବହି ।
ସମୀର ହିଲ୍ଲୋଳେ ଦୋଳି ଫୁଲଗଛ ୫
ଧବଳ ଚାମର ଢାଳେ ହରିଘଞ୍ଚ ୬ ।
ବହୁଅଙ୍କ ନିଷ୍ଠା ଉଭ ଦ ପଦ୍ମଣେ,
ଦା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଢାଳେ ମାନ ତା' ନ ଜାଣେ ।
ତେଣୁ ଅଂଶେ କୁଶ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଗରିମା,
ଦେଖାଏ ବିସ୍ତାର ଘନ ହରିତିମା ।
ମୃଗନୃଥେ ସ୍ୱନେ ଉପବାସ ସହି,
ତରନ୍ତି ପାରଣା ପ୍ରାତେ ଆସି ତହିଁ ।
ବାହ୍ୟ ବା ପ୍ରକୃତି- ସ୍ୱରୂପିଣୀ ରମା,
ଲୁଚାଇ ଦେଇଛି ବନେ ସ୍ୱ-ସୁଷମା ।
ଆରଣ୍ୟ-ସର୍ଷପ ତାହିଁ ପ୍ରକଟିତ,
ପ୍ରସ୍ଫୁଟେ ପ୍ରସୂନେ,- ସୁରଟ-ସୁଟିତ ।
ଶିରୀବର ଲଗି ଫୁଲ-ଶେଯ ଧରି,
ଲଭି ଅବା ଆଭା କାନନ ସୁନ୍ଦରୀ ।
ତମୋମଣି ୭ ପ୍ରାୟ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରମରେ ୮,
ଉଡ଼ୁଛନ୍ତି ତହିଁ ଗୁଣୁଗୁଣୁ ସ୍ୱରେ ।
ଖଞ୍ଜିତ ବକ୍ଷରେ ବଳାକା ସମାନ,
ବସି ଭଗ୍ନତରୁ ୯ ପ୍ରକାଶେ ଗୁମାନ ।

୧—ରଠାଗଛ । ୨—ମହାନିମ୍ବ ଗଛ । ୩—ପଳାଶ । ୪—ବନ୍ୟବୃକ୍ଷବିଶେଷ । ୫—ଚଣ୍ଡିଜାତୀୟ ବୃକ୍ଷ । ଏହାର ଫୁଲ ଫୁଲଚାମ୍ପୁଣୀ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ୬—ସର୍ବଦା । ୭— ଜୁଳୁଜୁଳିଆ ପୋକ । ୮—ସୁନାଗୁଣ୍ଡୀ ପୋକ । ୯—ବୃକ୍ଷଉପରେ ଜାତ ବୃକ୍ଷ ।

ଅଟେ ସିନା ସେଥୁ   ନିପଟ ୧ ନଗଣ୍ୟ ୨
ସିଦା ପରପ୍ରାଣ—   ଶୋଷଣ-ସୁପଟୁ ।
ଗିରିଦେହେ ଶସ୍ୟ—   ବେଦାରିପଙ୍କତି,
ଛେଳି ହୋଇ କିଶେ   ପରିଷ୍କୃତ ଅତି ।
ବୋଠ କାଟି କ୍ଷୌର,   ନବ୍ୟ ରୁଚି ମତେ
ହୋଇଛନ୍ତି କି ସଦ୍ୟ   ଧରାଧର ସତେ ?
କ୍ରୀଡ଼ା ଅବସନ୍ନ   ମହିଷାଳବାଳେ,
ବୃଢ଼େ ସିଙ୍ଗ ଠୁଳ   ବଗାଳ ଲୁଦାଲେ ୩,
ମାହାଗନ୍ତୁ ୪ ବୁରଧି   କୁହିଁ ଆଣି ତହିଁ,
ପିଅନ୍ତି ବୌଲୁବେ   ନାନା କଥା କହି ।
ଲଳିତ ସରଳ   ତାଙ୍କ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାଷା,
ବଢ଼ାଏ ପଥିକେ   ଶ୍ରବଣ ପିପାସା ।
ବଉଗୀନଧାରି   ବନ୍ୟ ଜାଣ ବନ୍ଧୁ,
ଶାଳପତ୍ର ତାହିଁ   ସଂଗ୍ରହନ୍ତି ଜଉ ।
ବୁଲନ୍ତି ସବଂଶ   ଭସ୍ମ ପରିହରି,
ଶ୍ୱାପଦେ ମଣନ୍ତି   ପୋଷା ଶ୍ୱାନ ପରି ।
ଗିରିଗୁହା ତାଙ୍କ   ନିସର୍ଗ ଆଳୟ,
ବାଞ୍ଛା ଫଳ ଫୁଲ—   ବନ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟଚୟ ।
ଉପାର୍ଜନ୍ତି ବଳେ   ଶୈଳ ଗ୍ରାସ ବାସ,
ନ ହୁଅନ୍ତି କେବେ   ଅଭାବର ଦାସ ।
ମାତ୍ର ନ ଜାଣନ୍ତି   ଜୀବନେ ସଞ୍ଚୟ,
ଉଦ୍‌ବୃତ ସଦ୍ୟ-   ଆୟ, ସଦ୍ୟ ବ୍ୟୟ ।
ଗିରି ଯେ ଜାତର   ଅକ୍ଷୟ-ଭଣ୍ଡାର,
ଜସ ଲେଡ଼ା ଭଳି   ସଞ୍ଚୟେ ତାହାର ।
ସଂଗ୍ରହଇ ମଧୁ   କେବଣ ସାହସୀ,
ଅନ୍ଧକାରମୟ   ଗିରିଖୋଲେ ପଶି ।
ଖୋଜି ଖୋଜି ମଧୁ   ବୁଲି ବୁଢ଼େ ବୁଢ଼େ
ପଡ଼େ କେବେ କେବେ   ଭଲ୍ଲୁକ ହାତୁଡ଼େ ।
ମାତ୍ର ମରିଲେହେଁ   ଭୁଜଗ ଦଂଶନେ,
ନ କରେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ   କଦାଚ ସେ ମନେ ।

ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥିତ   ପର୍ବତେ ପଲ୍ୱଳ,
ଯେବେ ବୃଷ୍ଟି ହେଲେ   ପୂରେ ନାହିଁ ଜଳ ।
ଲୋଭୀ ଆଶା ପ୍ରାୟ   ସଦା ସେ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ,
ଭାସମାନ ତହିଁ   ସୂକ୍ଷ୍ମ ଗେରୁଚୂର୍ଣ୍ଣ ।
ପିଇଲେ ସେ ଜଳ   ଗଣ୍ଡୂଷ ମାତର,
ମାଣ୍ଡବସେ ଖରେ   ଉଗ୍ର ମାଳଜ୍ୱର ।
ଶୃଙ୍ଗ ପରେ ଶୃଙ୍ଗ   ଲଙ୍ଘି ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ,
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲି   ପର୍ବତ-ଶିଖରେ ।
ନ ହୁଏ ବାଳର   ଅଛାୟାସେ ଲଭେ,
ଅବସ୍ଥିତ ଗିରି   ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଗୌରବେ ।
ଯାଉଥିଲୁ ଉଡେ   ବହ୍ନାୟସେ ଭେଦି,
କି ସେ ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟା—   ଯୋଗୀ ଯୋଗବେଦି
ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରାକୃତ   ପାର୍ଥିବତା ଯହିଁ,
ଶତ ଉପଚାରେ   ପାରେ ନାହିଁ ରହି ।
ନୈରଶ୍ୟତୁ-ହେଳୀ   ଏ ସ୍ଥାନ-ଗଗନେ,
କରିପାରେ ନାହିଁ   କଳୁଷିତ କ୍ଷଣେ ।
ନିସ୍ତବ୍ଧତା ସହ   ପବିତ୍ରତା ଶାନ୍ତି,
ଅହରହ ଏଥି   ଯୋଗେ ରତ ଥାନ୍ତି ।
କୁଣ୍ଠିତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ   ନୀଚ ସ୍ୱାର୍ଥ ଭାବ,
ଏ ସ୍ଥାନ ପରଶେ   ଭୁଲେ ସ୍ୱଭାବ ।
ଦେହାନ୍ତରେ ସ୍ୱର୍ଗ—   ଭୋଗ ଘଟିପାରେ,
ମାତ୍ର ସେ ସୁଯୋଗ   ଦେହବେ ଏଠାରେ ।
ଏଣୁ ଶୃଙ୍ଗ ପଥେ   ଦେବକନ୍ୟାମାନେ,
ଅବତରି ସ୍ୱର୍ଗୁ   ଯାନ୍ତି ସିନ୍ଧୁ ସ୍ନାନେ ।
ବାସ୍ତୁଜବା ବାଳେ   ବନପୁଷ୍ପ ତୋଳି,
ବନଦେବୀବର୍ଗେ   ଯାଆନ୍ତି ସଙ୍ଗୋଳି ।
ଅର୍ପନ୍ତି ତାହାଙ୍କୁ   ନିବିଡ ବାରତା,
ପ୍ରଭବାନେ ଘେନି—   ଯାନ୍ତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-କଥା ।
ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବାର୍ତ୍ତା   ବହି ପ୍ରସ୍ରବଣ,
ଧରିତଳେ ନିତ୍ୟ   କରେ ବିତରଣ ।

୧—ନିତାନ୍ତ । ୨—ଅଯୋଗ୍ୟ । ୩—ବୃହତ୍‌ପଦ ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଠହସ୍ତ । ୪ । ମହିଷଗୋଠରୁ ।

କାଦମ୍ବିନୀକୁଳ ଏ ଶୃଙ୍ଗ-ଉରସେ,
ଖେଳୁଥାନ୍ତି ଗୁଡ଼ା— ବାସୁକି ହରଷେ ।
ପୃଥିବୀକୁ ଚାହିଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଉଦାସ—
ଥିଲେ ପ୍ରକାଶନ୍ତି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ହାସ୍ୟ ।
ଶୈଳ-ସମୀରଣେ ପିଆଶାଳ ଫୁଲ,
ଗନ୍ଧ ବୁହୁଥାଏ ଚୌପାଖେ ବହୁଳ ।
ଝଗ ମାରି ତଣ୍ଡି ଲଟାସ ୧ ଖାବନେ,
ତେଇଁ ତେଇଁ କ୍ରୀଡ଼ା କରନ୍ତି ପୁଲକେ ।
ନୂଆ ଶିଶୁଏ ଯଥା ଗୃହଚକେ,
ଶୋଭାନ୍ତି ପିତଭା— ସିକ୍ତ ଦେଲା ଅଙ୍କେ ।
ବାଳୀ ଭୟେ ଏଥି କପୀଶ ସୁଗ୍ରୀବ,
ଲୁଚିଥିଲେ ଜନ୍ଦୁ ଦଳ ସସଚିବ ।
"ସୁଗ୍ରୀଖୋଲ୍" ବଖି ବିଶାଳ ଗୁହର ୨
କିଏ ମୂକସାକ୍ଷୀ ଏ କମ୍ବଳଗ୍ରୀର ।
ସୁସ୍ୱଚ୍ଛ ପୁଣ୍ୟ— ସ୍ନିଗ୍ଧ-ଜ୍ୟୋତିପୂତ,
ପାଇଥନ୍ତି ଶୈଳ ଶୀର୍ଷରେ ବସ୍ତୁତ ।
କରୁଥିଲେ ଏଥି କେତେ ଦିନ ବାସ,
ହନୁମାନ ସହିତ ଭୀମ ମହେଷ୍ୱାସ ।
ମତସ୍ତୁ ଲୁଳର ଧୈର୍ଯ୍ୟ-ମୃଗ ସଙ୍ଗେ,
ବନମୃଗଯୂଥେ ବନ୍ଧୁଥିଲେ ରଙ୍ଗେ ।
"ଭଦ୍ରପାଣି" କୁଣ୍ଡେ କରୁଣ ତର୍ପଣ,
ମଣିଥିଲେ ବୀର ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ ।
ଚାହିଁଲେ ତଳକୁ ଗିରିଶିଖରକୁ,
ସବେ ଖଣ୍ଡାଙ୍କିତ ଗ୍ରାମ, ଗୁଳ୍ମ, ତରୁ ।
ଚୌଦିଗେ ବିସ୍ତୃତ ଅନନ୍ତ ପ୍ରକୃତି,
ତଳ ନୁହେଁ ତାର ବିପୁଳ ବିସ୍ତୃତି ।
କିଞ୍ଚିତ୍ ଦଳସ୍ପ ଯାଏ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଆଭାସେ,
ଯାଉଛି ଦେଖିକ ମିଶି ଆକାଶେ ।
ମହାନ ପୃଥିବୀ ମହାନ ଅମ୍ବର,
ମହାନ ମହାନ ମିଶି ପୃଥୁତର ।

ମହା ମହାନତା— ପାରାବାରେ ଲୁଚି,
ମାନବର ଚର— ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯାଏ ଛୁଟି ।
ବିସ୍ମୟ-ଦୋଳରେ ଦୋଳି ଖେଳେ ମନ,
ଅଜ୍ଞାନ ତହିଁ କରେ ପଳାୟନ ।
ଧାରଣା ଅତୀତ ସେହି ମହାନତା,
ଅଙ୍କିବିଏ ମନେ ବିଶ୍ୱପତି ସତ୍ତା ।
ପ୍ରସାରେ ଜାନର ଅପ୍ରଶସ୍ତ ସୀମା,
କର୍ମ୍ମ କଣା ସିନା କର୍ତ୍ତାର ମହିମା ।
ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ନାସ୍ତିକ ହୃଦୟ,
ହେବ ନଷ୍ଟେ ପୁଣ୍ୟ ଆସ୍ତିକ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ ।
ଖସି ରୂପ କିବା ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବାସ,
ପିନ୍ଧେଣ ପ୍ରକୃତି ପ୍ରକାଶେନ୍ତି ହାସ ।
ପବନ ହିଲ୍ଲୋଳେ ରଶ୍ମିରେଖା ହଲି,
କିଶେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସିନ୍ଧୁ ବାଳବୀଚିଭଙ୍ଗ ।
ଧୂମ-ଧୂସରିତ ଛାୟାରୂପ ଧରି,
କିଶେ ଦୂରଗିରି ପ୍ରେତମୂର୍ତ୍ତି ପରି ।
ଗୋଲ୍ଲବୃତ୍ତ ଖଚିତ, ଗଗନ ଉଭୟ,
ତର୍କର୍ଣ୍ଣନେ ହୁଏ ଏ ଭାବ ଉଦୟ—
ଧରି ନୀଳରତ୍ନ ପେଟିକା ପ୍ରକାଶ,
ଢାଙ୍କୁଣି ତାହାର ନୀଳ-ମହାକାଶ ।
ଗର୍ଭେ ସୁରକ୍ଷିତ ରତ୍ନ-ମହାମଣି,
ଅସୀମ ଅକ୍ଷୟ ରୂପ ପ୍ରଭାଖଣି ।
ସ୍ୱଭାବେ ଏ ମହୀ ଶିକ୍ଷା-ପାଠଶାଳା,
ଗୁରୁ ଏଥୁ, ଶିଷ୍ୟ ଆନ ଶୈଳମାଳା ।
ଅବା ସିଂହଧ୍ୱଜ ଶିଖରି ସମାଜେ,
ସଭାପତି ରୂପେ ମଧ୍ୟରେ ବିରାଜେ ।
ଏ ଯେ ପ୍ରକୃତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେନାପତି,
ଅଗ୍ରେ ତାହାର ସୈନିକ ପଂକ୍ତି ।
ଆଚରନ୍ତି ତାଙ୍କ ସହିତେ ସଂଗ୍ରାମ,
ଜୀବନରେ କେବେଁ ନ ଜାଣେ ବିଶ୍ରାମ ।

୧—ଉନ୍ୟବକାଳ । ୨—"ସୁଗ୍ରୀଖୋଲ୍" ନାମକ ବିଶାଳ ଗୁମ୍ଫା ।

ବାସର ତୃତୀୟ- ଯାମ ହେଲା ଗତ,
ପ୍ରୌଢ଼ ଦିନ ହେଲା ବୃଦ୍ଧେ ପରିଣତ ।
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଶସ୍ୟ ଦିଶିଲାକ ଫିକା,
ଫିଟିଲା ପାଣ୍ଡୁର ଦିଗ-ଯବନିକା ।
ରୁକ୍ଷ ଆସନରେ ବସନ୍ତେ ରୁଚିର,
ଅର୍ପିଲା ସେ ଯାଇ କୃପଣ ଶରୀର ।
ଶୀତଳର ସ୍ପର୍ଶେ ପକ୍ୱ ପିଙ୍ଗଳିମା,
ଝରିଲା ପ୍ରକାଶି ବିଶେଷ ମହିମା ।
ବଢ଼ାଇଲା ତହୁଁ କୁରଙ୍ଗୀ ସହସା,
ବନ୍ଧୁଣରସର ନଦୀ କୂଳକଷା ।
ତରୁ ଶୋଭଣଶଷ୍ୟା ଶୋଭେ ମୁହ୍ୟମାଣ,
ଶୋକ ଉପାସ୍ୟନେ ଗଠିତ ତା ପ୍ରାଣ ।
କରୁଛୁ ସତତ ଶୋକ ଉପାସନା,
ଶୋକେ ମଣ୍ଡି ଏବା ଶୋକର ସାନ୍ତ୍ୱନା ।
ଏହା ଜନା ଶୋକ- ବେଗର ନିଦାନ,
ତରୁର ସୁଶ୍ରୁତେ ପାଇ ନାହିଁ ସ୍ଥାନ ।
ଦିଶଲେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଗଇଲେ,
ରୁକ୍ଷ ରୂପ ହେଲା ପର୍ବତ ନୀଳେ ।
ଦିଶିଲା ମହେନ୍ଦ୍ର ମହେନ୍ଦ୍ର-ବାଞ୍ଛିତ,
ଅସିତ ଅତସୀ ଯା' ରୂପେ ଲାଞ୍ଛିତ ।
ଉପକଣ୍ଠ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ କାନ୍ତାର,
ଅଚ୍ଛାଦିଛୁ କଟି- ଦେଶ ଯାଏଁ ତାର ।
ସମୁଦ୍ର ସଲିଳେ ପ୍ଲାବି ଅଙ୍ଗଅଙ୍ଗ,
କରୁଛୁ କି ସ୍ନାନ ବରିଷ୍ଠ ମାତଙ୍ଗ ?
ପାଦେ ଯେବେ ଶୋଭା- ପଲ୍ଲବୀ ମଞ୍ଜୁଷା,
ମହୀ-ମଣ୍ଡଳର ମଞ୍ଜୁ ଶୋଭା-ଭୂଷା ।
ବନ୍ଧୁ ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥେ ମହେନ୍ଦ୍ର, ସଙ୍କୁଳ,
ଶିର ନୁହେଁ ତାହା, ତୀର୍ଥର ଦେଉଳ ।

କୁନ୍ତୀ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ପବିତ୍ର ମନ୍ଦିର,
ଶୋଭେ ଶିରେ ଯଥା ମୁକୁଟ ରୁଚିର ।
ମହେନ୍ଦ୍ର-ତନୟା ୧ ବଂଶଧାରା ୨ ବହୁ
ଯାଏ ଗର୍ଭେ ଯଥା ଶିଶୁ-ଭୀତ-ଅଶ୍ରୁ ।
ଦିଶୁଛୁ "ଅଜୟ ଗଡ଼" ଧରାଧର ୩
ଶୟାନ କି ଅହୋ ମହାଅଜଗର !
ଚାହିଁଛୁ ତାହାକୁ ଦୂରୁ ଦେବଗିରି ୪
ପ୍ରକାଶି ମାତ୍ସର- ମଣି ପ୍ରାୟ ଶିରୀ ।
ଦେବଶିଖରେ ଖ୍ୟାତ ଯା ପ୍ରଶସ୍ତି,
କି ସେ ଗଙ୍ଗବଂଶୀ ନୃପ ପାଟହସ୍ତୀ ?
ତୋଳିଛୁ ଉଚ୍ଚତର ଶିର ଦୁଧସର ୫
ଶାଳବନଭେଦୀ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଶେଖର ।
ଶୁଣିଅଛୁ ପୂର୍ବେ ଉତ୍କଳବରଗୀତ,
ଶିର ମଧ୍ୟେ ସେହୁ କାବ୍ୟ ସୁପଣ୍ଡିତ ।
ରତ୍ନଗର୍ଭା ମହୀ ଦିଶେ ଧୂମୁଷର,
ତବ ପ୍ରଭାତରେ ନିତ୍ୟେ ଭାସ୍ୱର ।
ନିର୍ମଳ ଉତ୍କଳେ ତୀର୍ଥ ସାରସ୍ୱତ,
ଟେକ ତାହା ଯୋଗେ ଉଚ୍ଚଳ ମହତ୍ତ୍ୱ ।
ବିସ୍ତୃତ ବେଷ୍ଟନ୍ତି-ମାଳ ମହାଚଳ ୬,
ଗାଢ଼ କୁନ୍ତଳର ଛାୟାବାସସ୍ଥଳ ।
ଦିଶଇ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଦୂରୁ ତାହା କାନ୍ତି,
ଯାଉଛି ବା ଲାଗି ମେଘ-ସ୍ତର ବାନ୍ଧି ।
ପଞ୍ଚୁ ତାଳସୁଣ୍ଡ ୭ ଟେକିଅଛୁ ମଥା,
ଶିଷ୍ୟବାନେ ଗୁରୁ ମନ୍ତ୍ର ଦିଏ ଯଥା ।
ବସି ଯାହା ପଦେ ଦୀନବନ୍ଧୁ କବି,
ଅର୍ଚ୍ଚୁଥିଲେ ସୁଖେ ପ୍ରାକୃତିକ ଛବି ।
ଉପେକ୍ଷି ସେ ସ୍ୱୀୟ ରତ୍ନ ସିଂହାସନ,
ପୂଜୁଥିଲେ ସଦା ଭାରତୀ ଚରଣ ।

୧—୨—ମହେନ୍ଦ୍ରତନୟା ଏବଂ ବଂଶଧାରା ନଦୀ ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତରୁ ନିର୍ଗତ ହୋଇଅଛି । ୩—ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ୪—ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଅନ୍ୟତମ ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ୫—ଧୂମୁଷର ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ପର୍ବତ । ୬—ପୂର୍ବଘାଟ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ । ୭—ସୁରଙ୍ଗୀର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶୈଳ ।

ତାରିଣୀଙ୍କ ପୀଠ   ତାରିଣୀ ଶୈଳରୁ ୧
ଉଭା ଆହା ଶୋଭା   ଚଳପଟ ଧରି ।
ଗୁଳ୍ମଜଟାଧରି   ଅଙ୍କରେ ଖର୍ବ,
ମାଡି ସୁଷମାରେ   ବଢ଼େ ସୁ ଗୁରୁଗର୍ବ ।
ବାରୁଦ-ମେଦୁର   ମାଡୁଥା ପର୍ବତ ୨
କିଶେ ଯୋଗଧ୍ୟାନେ   ଉପବିଷ୍ଟବତ ।
ପବିତ୍ର ନିର୍ମଳ   "ନିର୍ମଳନିର୍ଝର" ୩
ଗାଉଅଛି ତାରି   ସ୍ତୁତି ନିରନ୍ତର ।
ନାଗେଶ୍ୱର କୁଞ୍ଜେ   ହୁଲଦୀବସନ୍ତେ,
ରଚୁଥାନ୍ତି ଯହିଁ   ସଙ୍ଗୀତ ବସନ୍ତେ ।
ଧସ୍ତୁଡୋଟ ସ୍କନ୍ଧୀ   ଶରଳ ଶାଳିଆ,
ବିଶୁଅଛି ଧାମେ   ଟାଙ୍ଗରମୁଣ୍ଡିଆ ।
ନବ ବୃନ୍ତସିଂହ   ସ୍ପର୍ଶେ ସେତୁ ପୂତ,
ଏଣୁ ତା ଚରଣେ   ପ୍ରଣତ ପ୍ରଭୂତ ।
ଗେଲି ଋଷିମାନ   ଋଷିଙ୍କ ବସତ,
ଋଷିକୁଲ୍ୟା ଯାର   କନ୍ୟା ଗୁଣବତୀ ।
ଶୋଇଛି ଦୁର୍ଗମ-   କାନ୍ତାର ମଧ୍ୟରେ
ଭାସୁଛି କି ମହା   ମଗର ସାଗରେ ?
କମ୍ପା ଭେଦି କାଲ—   ଜଳଧି ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ,
ଉଠିଛି ଭୀଷଣ   ଘଟଣା-ତରଙ୍ଗ ।
ଖେମଣ୍ଡି ସ୍ୱକୀୟ   ନିଃସର୍ଗ ପାଚୀର,
କଷ୍ଟେ ଉଦୟ—   ଗିରି ସ୍ୱମଗିରି ୪ ।
ଦେବେ ଯା ମମତା   ନ ଭେଜନ୍ତି ତନ୍ତ୍ରେ
ସେ ସୁବର୍ଣ୍ଣଗିରି   ଶୋଭେ ଅନ୍ୟଖଣ୍ଡେ ୫ ।
ପଶ୍ଚିମେ ବିସ୍ତୃତ   ଜସ୍ପୁର ମାଳ,
ନିସ୍ପୃଟ ବିକଟ   ବିପୁଳ ବିଶାଳ ।
ପୂର୍ବେ ପୟୋନିଧି   କ୍ରୋଧରେ ଅଧୀର,
ପିଟି ଦେଉଅଛି   ବେଳା ପଦେ ଶିର ।

ଗର୍ଜୁ ଅଛି ରୁଦ୍ର   ନାଦେ ଅନିମେଷ,
ସହସ୍ର ବଦନେ   ଫୁତ୍କାରେ କି ଶେଷ ?
ଅବା ଶିବସୃଷ୍ଟି   ସଂହାରି ଈଶାଣ,
ବଜାନ୍ତି ସଘନେ   ପ୍ରଳୟ ବିଷାଣ ।
ନାଚ ନାଚ ବୀର   ଶିର ଦୋହଲାଇ,
ମାନସ ଗଣ୍ଡରେ   ଆସୁଅଛି ଧାଇଁ ।
କାହିଁ କା ସଙ୍କେତେ   କାହିଁ ଅଙ୍ଗ ମୋଡି,
ଏତସଙ୍ଗେ ଆଜ   ଯାଉଅଛି ଯୋଡି ।
ଶ୍ୱଶୁର ହେଉ ବା   ହୋଇ ଭକ୍ତିନତ,
କରୁଛି ଏ ଶୈଳେ   ସିନ୍ଧୁ ଦଣ୍ଡବତ ।
ତରୁ ଫଳଦାନ   ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡର,
ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ନୀଳିମା   କିଶେ ପ୍ରୀତବର ।
ଉଦ୍ୟାନ ମହିମା   ବୁଝିଛି ଜଳଧି,
ଧୋଉଅଛି ତାରି   ପାଦ ନିରବଧି ।
ଢାଳୁଛି ଚାମର   ସଦା ପବମାନ,
ଗୁଞ୍ଜନ୍ତି ମଧୁପେ   ମହତ ସମ୍ମାନ ।
କିଣୁଛି ତଳିକା   ଭେଟେ ଶୋଭାବନ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ-କନକା   ବିଶାଳ ଦର୍ପଣ ।
ଗର୍ଭେ ଘଣ୍ଟଶିଳା ୬,   ହେବାପାଇଁ ମୂର୍ତ୍ତା,
ଦହିଦେବଦେଉଳରେ   ଗଡନ୍ତି କି ଖୁଆ ?
ସ୍ଫଟିକ-ମେଖଳେ   କଦା ଶାଳଗ୍ରାମ,
ବସି ପ୍ରଭାକର   ଶୋଭା ଅଭିରାମ ।
କୂରେ ଋଷିକୁଲ୍ୟା   ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ମୁହାଣ,
ନିରେଖି ପୁଲକେ   ଫୁଲଉଠେ ପ୍ରାଣ ।
ଭଳିଛି ବିଲେପ   ସାଗରେ ସୁନସା,
ବିଶ୍ୱାସୀ ଶାସ୍ତ୍ରରେ   ମୁକ୍ତ ଆସ୍ଥା ପରି ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଘନ-ଯାନୁ   ଅବତରି ଯହିଁ,
କରନ୍ତି ଅପରେ   ସ୍ନାନ ମୃଦ ବହି ।

୧—ପ୍ରକୃତ ନାମ ତାମ୍ରତାରିଣୀ ପର୍ବତ । ୨—ଖଲ୍ଲିକୋଟଗଡର ସନ୍ନିହିତ ଶୈଳ । ୩—ଖଲ୍ଲିକୋଟ ଗଡର ଉପକଣ୍ଠବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ଝରଣା । ଏହା ଗୋଟିଏ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦର୍ଶନୀୟ ସ୍ଥାନ । ୪—ବଡଖେମୁଣ୍ଡି ମାଳରୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗ । ୫—ସାନଖେମୁଣ୍ଡିରେ । ୬—ଚିଲିକା ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପର୍ବତ ।

ଉଠୁଁ ସିନ୍ଧୁଘୋଷ   ପ୍ରଚଣ୍ଡଧ୍ୱନି ବ୍ୟାପେ,
ଜରଜୀର୍ଣ୍ଣ ଦୁର୍ଗ   ଜାଗେ ବଜ୍ରସ୍ୱନେ * ।
ଯୌବନ ସମ୍ଭବେ   ତାର ଭାଗ୍ୟ-ଭାନୁ,
ଅସ୍ତ ଗଲେଣି ବହୁ   ଦିନୁ ଅସ୍ତଯାନୁ ।
କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ସେ   ହୋଇ କାଳ-ରଣେ,
ବସିଅଛି ଭଗ୍ନ   ପ୍ରତୀକ୍ଷା ମରଣେ ।
ଭାଗ୍ୟ ଲୁଟିଯାନ୍ତେ   ଯଥା ଭାଗ୍ୟବନ୍ତେ,
ବାଞ୍ଛନ୍ତି ମରଣ   ପଲକେ ପଲକେ ।
ବାରୁଣୀ-ତୋରଣେ   ଦେବ ବିବର୍ତ୍ତନ,
ସଧୀରେ ସଧୀରେ   କଲେ ଉନ୍ମୋଚନ ।
ଉଠିଲା ଆକାଶେ   ମହାସିନ୍ଧୁରମା,
ଭାଙ୍ଗିଲା ତରଙ୍ଗର   ପ୍ରବାଳ ଗରିମା ।
ଭେଦି ଚକ୍ରବାଳ   ତରଳ କୁହୁଡ଼ି,
ଖସି ଖସି ରବି   ତଳେ ଗଲେ ବୁଡ଼ି ।
ପ୍ରାଚୀ-ତାପସୀ କି   ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳ ଲୁଚି,
ଅଙ୍କିତ ସ୍ୱକାଶେ   ଦେଲେ ଆଖି ବୁଜି ?
ପ୍ରଦୋଷ-ଭୁଜଙ୍ଗ   କରିଲା ଦଂଶନ,
କଳା ଚଉଦେଶ   ସୃଷ୍ଟି ଅପଘନ ।
ଶୁଭିଲା ଚୌଦିଗୁ   ପକ୍ଷୀ-କଣ୍ଠ-ବାଦ୍ୟ,
ସାନ୍ଧ୍ୟାନ୍ତ-ଶଙ୍ଖୁଆ—   ଶିବା ଶଙ୍ଖନାଦ ।
ଓପଚଳ ସହିତ   ଭାଗ୍ୟ ବନମୟ,
ଜଳ ନୀରବରେ   ଚକ୍ରବାକରୟ ।
ସହାସେ ଆଲୋକ   ଜଗ ପଳାୟନ,
ନିଯୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେଶେ   ପଶିଲା ଶରଣ ।
ଝଟକେ ଜଳ ଜନ୍ତୁ   ତାରକେଶୀ ସ୍ୱଜି,
ଦଳିତ-ଅଞ୍ଜନ—   ଜଟ କୃଷ୍ଣରାଶି ।
ତମିସ୍ରା-ମିଳଣୀ   ଶମଣିନକର,
ଘଞ୍ଚ ଅନ୍ଧକାରେ   କଲେ ଗାଢ଼ତର ।
କୌଶିକ କୌଶିକୀ   ଉଲ୍ଲାସେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲି
ଓଡ଼ଲେ ଅରେ ଅରେ   ଉଡେ ହୁଳାହୁଳୀ ।

ଗଭୀର ଷଡ଼ଟ   ଉତ୍କଟ ନିସ୍ୱନ,
ନିଶା ତରୀଶିଖା   କଲା ତବର୍ଜନ ।
ଅନ୍ଧକାରେ ଦେହରି   ଗିରି-ବିକୁଞ୍ଚଆ,
ଦାବାନଳ ଜାଳ   ଦେଲା ଖରେ ନିଆଁ ।
ବନଦେବୀଙ୍କର   ଅଗ୍ନେୟ ମନ୍ଦିର,
ପ୍ରାୟ ଅଗ୍ନିସ୍ତୂପ   ଦିଶେ ସୁରୁଚିର ।
ଲମ୍ଫି ଆସେ ତାହୁଁ   ବହ୍ନି ଲତାଗୁଚ୍ଛ,
ନଭେ ଧୂମକେତୁ   ସଞ୍ଚାଳେ କି ପୁଚ୍ଛ ?
ଅଥବା ନିକଷେ   ଲୁହନର ରେଖା,
କମ୍ପା ନୀଳଘନେ   ତଡ଼ିତ୍ କିଏ ଦେଖା ।
କାହୁଁ ବା ପ୍ରଚଣ୍ଡେ   ଜଳେ ଭୃଙ୍ଗକୂଟ,
ଶିରଶିରେ କି ସେ   ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୁକୁଟ ?
ଧାଇଁ ଧାଇଁ ହୋଇ   ଦିଶେ କେଉଁଠାରେ,
ଅସଂଖ୍ୟ ଲୁଣ୍ଠନ   ନିଶୁଣୀ ପ୍ରକାରେ ।
ପର୍ବତର ସେ କି   ପୁଣ୍ୟପୁଞ୍ଜ ପ୍ରଭା,
ଆଶାର ଝଟକ   ନିରାଶାରେ ଅବା ।
ଧନ୍ୟ ସିଂହଦ୍ୱାର !   ଧନ୍ୟ ତୋ ମହିମା,
ଭାବୁକ ନୟନ   ଆନନ୍ଦ ପ୍ରତିମା ।
ପ୍ରସ୍ତର ତୋହରୁ ତୁ   ରତ୍ନ ରୂପାନ୍ତର,
ଅନନ୍ତ ମଣିରେ   ତୋ ଗର୍ଭ ଭାସ୍ୱର ।
ତୁହି ସତ୍ୟ ଶିବ   ସୁନ୍ଦର ରେ ଚିର,
ଶୋକ-ତାପ-ଦୁଃଖ—   ପାସୋରୁ ତୋ ତୀର !
ଯନ୍ତ୍ରଣା-ଜର୍ଜରିତ   ଅବସନ୍ନ ପ୍ରାଣ,
ହୁଏ ଯେତେବେଳେ   ଭାରଭୂତ ଜ୍ଞାନ,
ତୋ ଦର୍ଶନେ ଆହା   ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ପରାଏ,
ସେ କ୍ଳେଶ ମାନସ   କ୍ଷଣେ ଭୁଲିଯାଏ ।
ମହାଦାନେ ତୋର   ବଡ଼ ଅନୁରାଗ,
ରଡ଼ୁଅଛୁ ନିତି   ଅନ୍ୟର ସୌଭାଗ୍ୟ ।
କି ଲୁଣିଆ ଜଳ   ଆଶ୍ରିତ ନିକର
ସବୁରେ ସମର୍ପୁ   ସମ ସମାଦର ।

*—ପ୍ରାଚୀନ ଗଙ୍ଗା ଦୁର୍ଗ । ଏହା ଋଷିକୁଲ୍ୟାର ସଙ୍ଗମସ୍ଥଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଜନ୍ମ ଶିର, ଖଣ୍ଡ— ତପସ୍ୱୀ ନଷ୍ଟେ ଲୁ,
ଜନ୍ମା ତୋର ତୋମ୍ବୀ ରକ୍ତେ ସ୍ଥିତ ଦେଲୁ ।
ଅଭାରେ ମହେନ୍ଦ୍ର, ତୋହଠାରୁ ସାନ,
ମାଳ ଲଭିଅଛି ସ୍ମରଣରେ ସ୍ଥାନ ।
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ହୋଇ ତୁହି ସୌଭାଗ୍ୟ-ବର୍ଜିତ,
ରହିଛୁ ଅଦ୍ୟାପି ଲୋକେ ଅପରିଚିତ ।
ଅପରିଚିତ ଆହା ଅଛେ ରେ ଯେସନ,
ତୋହର ଉଦ୍ୟାନ ସୁରଭି ସୁମନ ।
ତେଣୁ ବା ନରେଖି ଅଜସ୍ର * ମୁଖ,
ନୀରବେ ପ୍ରକାଶୁ ତାହା ପାଶେ ଦୁଃଖ ।
ସମଦଶାପନ୍ନ ଅଟେ ସେ ତୋହର,
ଅଦୃଷ୍ଟେ ଦୁହିଙ୍କୁ ଦୁହେଁ ପଟାନ୍ତର ।
ଦୁଃଖୀର ବେଦନା ନିବେଦନ ସ୍ଥାନ,
ନାହିଁ ଏ ସଂସାରେ ଦୁଃଖୀ ଛଡ଼ା ଆନ ।
ଦୁଃଖୀ ସହବାସ ଲୋଡ଼େ ଦୁଃଖୀ ଖାଲି,
ଦୁଃଖୀକୁ ଘେଣେ ସେ ଦୁଃଖର ସଙ୍ଗାଳି ।
ଦୁଃଖାଶ୍ରୁରେ କିଏ ପଖାଳି ତା ମୁଖ,
ମଣି ତାକୁ ପ୍ରାଣେ ଶାନ୍ତି, ତୃପ୍ତି, ସୁଖ ।
ଛି ଛି ଏ କଳ୍ପନା ବୃଥା ସିନା ମୋର,
କଳ୍ପନା-ସୁତାରେ ବନ୍ଧିଅଛି ଡୋର ।
ମହଜ୍ଜନ ହୃଦେ ସ୍ୱନାମ ପ୍ରୟାସ,
ପରପାରେ ନାହିଁ ଦେଉଁ ଭାବେ ବାସ ।
ତରୁଙ୍କ ପରାର୍ଥେ ଯେଉଁ ଆତ୍ମଦାନ,
ତାର ପ୍ରଶଂସା କ ଶୁଣିବ ତା ପ୍ରାଣ ।
ଯାଉଛୁ ରେ ଗିରି ଦେଇ ନମସ୍କାର,
ଜାଣସିଣି ସବୁ ହଟିଆ ସଂସାର ।
ଆସୁଛି ମୁଁ ଯେତେ ତାହା ପାଶୁଁ ହଟି,
ଡାକୁଛି ମୋତେ ସେ ଧରୁଛି ଅଟକି ।
ନଭ ଛୁଆ ତନା ଜାଣେ ନାହିଁ ଆନ,
ସେବାରେ ଖଟାଇ କରେ ଆତ୍ମଦାନ ।

ବନ୍ଧୁ ଠକ ସେହୁ ବୃନ୍ଦେ ଧରି ବୃତ୍ତି,
ଗଇଁଠା ବୋଲିଣ ଗିଳାଏ ଗେଙ୍ଗୁଟି ।
ଭାଗ୍ୟ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ- ଏ ମହୀମଣ୍ଡଳେ,
ମୋର ଅଭିନୟ ତଳେ ନାହିଁ ଭଲେ ।
ମନୋରଥ-ସ୍ରୋତ ପ୍ରତିରୋଧେ ମୋର,
ଧାଏଁ ଭାଗ୍ୟ-ତଟୀ ଛାଡ଼ି ସୋଷ ଘୋର ।
ବନ୍ଧନେ ସତତ ଯାପିଲି ଜୀବନ,
ସ୍ୱାଧୀନତା ହେଲା ସୌଭାଗ୍ୟ ସ୍ୱପନ ।
ଯାତନା-ମସୀରେ ମୋହୋ ଭାଗ୍ୟଲିପି,
ଦେଇଛି ଦେଖାଣି ଜଣାଁ ଧାତା ଲିପି ।
ଉଇଁ ଲକ୍ଷ୍ୟପ୍ରାପ୍ତ ହୃଦେ ନାନା ଆଶା,
ସଂକଳ୍ପ-ସଲିଳେ ମେଣ୍ଟୁନି ପିପାସା ।
ଜୀବନ-ସରଣୀ ବିପଦ-ପିଚ୍ଛଳ,
ଚାଲୁଅଛି ତହିଁ ହୋଇ ଟଳମଳ ।
ଜୀବନ ମରଣ ସନ୍ଧିସ୍ଥଳେ ମତେ,
କରୁଅଛି ଠିଆ ଭାଗ୍ୟ ଅବିରତେ ।
ନରବେ ଆଶଙ୍କା— ପ୍ରବଣ ମୋ ପ୍ରାଣ,
ଦୁଃଖ-ଧନେ ମୁହିଁ ମହା ଧନବାନ ।
ଚିରବୈରୀ ମୋର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଶାନ୍ତି ସୁଖ,
ଦେଖିବାକୁ ମୋତେ ମନା ତାଙ୍କ ମୁଖ ।
ଜପି ହାହାକାର— ଭୈରବ ମନ୍ତର,
ସଂସାରକୁ ଡର ଥାଏଁ ସ୍ୱତନ୍ତର ।
ତଥାପି ସେ ଦୃଶ୍ୟ କି ଅତୀତ ବୋଧେ,
ମାନସ-ସାଗରେ ଉଠାଏ ସ୍ୱଟୋପେ ।
ପ୍ରକୃତି-ମାତାର ତୁହି ମହାଶକ୍ତି,
ଏଣୁ ତୋ ଦର୍ଶନେ ବଢଇ ଆସକ୍ତି ।
ପୁଲକେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲି ଆସିଥିଲି ଧାଇଁ,
ଚକ୍ଷୁ କ ଦେଖିବ ଦେଖିଜାଣେ ନାହିଁ ।
ତୋ ମହା ମହିମା— ପାରିବାରେ ବୁଝି,
ଅବଶ ହୋଇ ମୁଁ ଯାଉଛି ବାହୁଡ଼ି ।

*—ଜୁର୍ଗୀଳ ପକ୍ଷଜ ଉର୍ବ୍ଭ ।

ରହିଲା ମାନସେ   ଖୋଦିତ ତୋ କଥା,
ବୌଦ୍ଧାନୁଶାସନ   ଶିଳାଗତେ ଯଥା ।
ଜୀବନ-ପଞ୍ଜିକା   ପ୍ରତ୍ୟେକ ପତ୍ରର,
ରହିବ ତୋ ସ୍ମୃତି   ଅକ୍ଷୟ ଅକ୍ଷରେ ।
ବନ୍ଧା ହେଇ ତୋତେ   ମନୋଲେନ ଦେନ,
ପ୍ରଣବାରେ ସ୍ମୃତି   ଯାଉଅଛି ଘେନ ।
ରଙ୍ଗ ଗଣ୍ଡି ରହୁ   ପ୍ରାନ୍ତେ ସେ କେବଳ,
ହେବ ମୋ ଜୀବନେ   ଭବିଷ୍ୟ-ସମ୍ବଳ ।
ହୃଦୟ-ମନ୍ଦିରେ   ସ୍ଥାପି ତୋ ମୂରତି,
ଅର୍ପୁଥିବ ପୂଜା   ସଭକ୍ତି-ଆରତି ।
ପ୍ରୀତି ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି   ଢାଳି ତୋ ଚରଣେ,
ଶମିବ ସନ୍ତାପ   ସନ୍ତପ୍ତ ଜୀବନେ ।
ବର୍ଣ୍ଣିଛନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗ   ଯେତେ ଶାସ୍ତ୍ରକାରେ,
ମାନ୍ଦ ସେ ଗୌରବ   ତୁଚ୍ଛ ତୋହଠାରେ ।
ଥାଆନ୍ତା ଯଦ୍ୟପି   ସ୍ୱର୍ଗ ସ୍ୱରଗର,
ଖଟନ୍ତା ସିନା ସେ   ତୋତେ ପଟାନ୍ତର ।

ତୀର୍ଥଠାରୁ ବଳି   ମହାତୀର୍ଥ ତୁହି,
ମହାଭାବେ ପୂତ   ମନ ତୋତେ ଛୁଇଁ ।
ନିଦାଘ-ବିଦଗ୍ଧ-   ହୃଦୟ କାନନେ,
ଫୁଟେ ଚାରୁରମ୍ୟା   ତୋ ରୂପ ଦର୍ଶନେ ।
ମଧୁ ମନ୍ଦାକିନୀ   ତପ୍ତ ମରୁସ୍ଥଳେ,
ତରଙ୍ଗ ବିସ୍ତାରି   ଖେଳେ କଳକଳେ ।
ତେଜିବାକୁ ତୋତେ   ବଳୁ ନାହିଁ ମତି,
ହେଉଛି ହୃଦୟ   ଆରତେ ଭରତି ।
ଛାଡ଼ି ନ କରିବ   ଝିଙ୍କୁ ଏ ସଂସାର,
ପରାଧୀନ ଯେହ୍ନୁ   ଏ ଚାପ ତାହାର ।
ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟ   ନିଶ୍ଚୟ ନିଶ୍ଚିତ,
ନହେବ ତୋ ଭାଗ୍ୟ   ଅତୀତ ସଦୃଶ ।
ସୁଭାଗ୍ୟର ସେତୁ   ଆସେଣ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ,
ଚିର ସୁଖ ଦୁଃଖ   ନାହିଁ ଜଗତରେ ।
ଫଳିବ ଅବଶ୍ୟ   ମୋ ଭବିଷ୍ୟବାଣୀ,
ଥାଅ ସିଂହସ୍ଥ   ଶୋଭନ୍ତୁ ସେମଣି ।

ଉତ୍କଳ-କମଳା

ଭକ୍ତ୍ୟୁପହାର

ଅତୁଳ ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ, ଗଙ୍ଗବଂଶ-ଗୌରବମଣି, ସତ୍ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗୀ, ନିଖିଳଗୁଣ-ବିଚକ୍ଷଣ ପାରଳାଧୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ ଗଜପତି ଦେବ ମହୋଦୟ

ସମୁଦାର ଚରଣେଷୁ ।

ଭକ୍ତିଭାଜନ ଶ୍ରୀମନ୍ମହାରାଜ,

ଶ୍ରୀଚ୍ଛାମୁ ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ସ୍ୱକୀୟ ଭାର ଗ୍ରହଣ କରି ଯେଉଁ ଅସାଧାରଣ ଧୈର୍ଯ୍ୟବତ୍ତା, ଦକ୍ଷତା, ସ୍ୱଦେଶ ଓ ସ୍ୱଜାତି ପ୍ରୀତି, ନୈତିକ ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ । ସମ୍ପ୍ରତି ଭବଦୀୟ ଶୁଭଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନରେ ଦେଶ ମୁଖରିତ । ଶ୍ରୀଚ୍ଛାମୁ ସ୍ୱକୀୟ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀଦ୍ୱାରା "ତୁଳସୀ ଦୁଇ ପତ୍ରରୁ ବାସେ" ଏହି ନୀତିବାଣୀର ସାର୍ଥକତା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସମ୍ପାଦନ କରିଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଶ୍ରୀଚ୍ଛାମୁଙ୍କ ଶୁଭାବିର୍ଭାବକୁ ଉତ୍କଳପ୍ରତି ବିଧାତାଙ୍କର ସୌଭାଗ୍ୟର ମହାଦାନ ବୋଇଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଶ୍ରୀଚ୍ଛାମୁଙ୍କର ଅନନ୍ୟାନୁପମ-ସୁଲଭ ଗୁଣାବଳୀରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଏହି "ଉତ୍କଳ କମଳା" ଭକ୍ତିଭେଟି ସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀଚ୍ଛାମୁରେ ଅର୍ପଣ କଲି । ଶ୍ରୀଚ୍ଛାମୁ ଉତ୍କଳ-କମଳାଙ୍କର କୃତୀପୁତ୍ର ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ ଉତ୍କଳର ପନ୍ଥ-ପ୍ରଦେଷ୍ଟା । ଅତଃ ସ୍ୱୀୟ ମାତୃନାମିତ ପୁସ୍ତକ ଶ୍ରୀଚ୍ଛାମୁଙ୍କର ସମଧିକ ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ହେବ ବୋଲି ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭରସା ଅଛି ।

ଇଚ୍ଛାପୁର, ଗଞ୍ଜାମ
୨।୧।୧୪

ଶ୍ରୀଚ୍ଛାମୁଙ୍କର
ଏକାନ୍ତ ବଶମ୍ବଦ
ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି

ଉତ୍କଳ-କମଳା

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

ଅରୂପଧାରିଣୀ ଦେବୀ ଚାରୁ-ତନମୟୀ
କଳ୍ପନେ, କରୁଣା କରି ତୁଅ ମାତଃ ଆସି
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣା, ମୋର ଶବ୍ଦ-ତୋରଣଦାସନେ,
ବର୍ଣ୍ଣିବି ମୁଁ ଗୀତେ ଭାବୀ ଭୂତ ବର୍ତ୍ତମାନ
ତ୍ରିକାଳ ବିଭବ ପୂଜ୍ୟା ଉତ୍କଳ ମାତାର,
(କହାଣିରେ ଯାହା ଦେବୀ ଉତ୍କଳ-କମଳା)
ଜଗର ସମ୍ମୁଖ କର ତୁମ୍ଭେ ଏହା ଦେବ !
ତବ ବଳେ ବଳୀୟାନ ହୋଇ କେତେ କୃତୀ,
ଅବହେଳେ ଅତିକ୍ରମି ସାହିତ୍ୟ-ଅର୍ଣ୍ଣବ,
(ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ, ଅକୂଳ, ରତ୍ନ-ବୀଚି-ବିକ୍ଷୋଭିତ)
ଲଭିଲେ ଗୌରବମୟ କବି-ସିଂହାସନ,
ତାଙ୍କର ନଶ୍ବର ଦେହ ହୋଇଅଛି ନାଶ,
କିନ୍ତୁ କୀର୍ତ୍ତି-ଦେହ ତାଙ୍କ ଅଜର ଅମର
ସଦା, ଭ୍ରମେ ତାହା ଦେଇ ଲୋକେ ଉପଦେଶ ।
ସେମାନଙ୍କ ପଦଚିହ୍ନ ଅନୁସରିବାକୁ
ବଳିଲା ମାନସ ମୋର, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଅକ୍ଷମ
ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନେ ଦେବ, ତଥାପି କେ ଜାଣି
ବାହୁଡ଼ି ଧାଉଁଛି ଆଶା ସଦା ସେହି ଦିଗେ,
ଭାବମାତା, ନ କଲେ ତୁ କରୁଣା ପ୍ରକାଶ,
ସେ ଆଶା ମୋ, ହେବ ପଣ୍ଡ, ବାମନମୂର୍ତ୍ତିର
ଶଶାଙ୍କ ପରଶ ତୀବ୍ର ଦୁରାକାଙ୍କ୍ଷା ପ୍ରାୟେ;
କେଣୁ ଦେବ ! ପ୍ରସାଦାର୍ଥୀ ହୋଇ ମୁ ତୁମର,
ମାଗୁଅଛି ଚରଣିରେ ଏ ଭିକ୍ଷା ଶ୍ରୀପଦେ,—
ପବିତ୍ରିତ ହୃଦପଟେ ଅଙ୍କିତ ଛବି ।

ଦେଖିଲି ଏକଦା ଅହୋ ! ଶିଶୁ ଦୁଇଗୋଟି
ଅନଶନେ ଶୀର୍ଣ୍ଣକାୟ, ମହାଦୁର୍ଭିକ୍ଷର
ପ୍ରବଳ ପୀଡ଼ନେ ହୋଇ ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ପ୍ରାଣ,
ଅହରନ୍ତି ବନ୍ୟପତ୍ର ଆହାର ସଦାଶେ,
ଅସ୍ଥାନ, କୁସ୍ଥାନ କଦ୍ରା ନ ବାରିଲ ପ୍ରାୟ
ଅଖାଦ୍ୟ କୁଖାଦ୍ୟ କଣ୍ଟ ବାରେ ନାହିଁ କ୍ଷୁଧା,
ଉପଯୁକ୍ତ ଖାଦ୍ୟାଭାବେ ଯାଇଅଛି ଶୁଖି
ରକ୍ତମାଂସ ଦେନଙ୍କର କୋମଳ ଶରୀରୁ,
ଦେହସ୍ଥ ପଞ୍ଜର, ଅସ୍ଥି ସୂକ୍ଷ୍ମ ସ୍ନାୟୁ ସର୍ବ
ଫୁଟିଦିଶେ ବହିର୍ଭାଗେ, ଅହୋ ! ଦେନଶିଶୁ
କିଶୁଛନ୍ତି ବହୁଦିନ ଉଦରକ୍ଳିଷ୍ଟ ପ୍ରାୟ;
ଶୁଷ୍କ ନାହିଁ ବାକ୍ୟ ମୁଖ, ଚାଲିବା ସମୟେ
ଏଣେ ତେଣେ ଖସିଯାଏ ଦୁର୍ବଳ ଚରଣ,
ସ୍ୱଭାବ ସହାସ୍ୟ ଶିଶୁ ବଦନେ ତାଙ୍କର
ବାଜୁଛି ନିବିଡ଼ ଘୋର ବିଷାଦ-କାଳିମା,
ହାୟ ! ସରଳ ହୃଦୟ-କୁସୁମ କୋରକେ
ଦେନଙ୍କର, ପଶି କୃଷ୍ଣ ପେଟଚିନ୍ତା— କୀଟ
କୋରେ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତଃସାର, ବଧାତଃ, କି କଥା
ଅସମ୍ଭବ ତବ ସୃଜ୍ୟେ ? ଯେ ବାଲ୍ୟ ବୟସେ
ନ ଜାଣନ୍ତି କଷ୍ଟ ଲୋକେ ଧୂଳିଖେଳ ବିନା,
ନର ଜୀବନର ସେହି ପ୍ରଥମ ସମୟେ
ଶାନ୍ତି ସୁଖମୟ, ହାୟ ! ଶିଶୁ ଦୁଇଜଣ
ଲଭୁଛନ୍ତି ପେଟପାଇଁ ଦୁର୍ବାର ଯନ୍ତ୍ରଣା !
ଅସହ୍ୟ ଉଦର ଜ୍ବାଳା, ସ୍ୱର୍ଗ ଜଗନ୍ନାଥ

ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ଜନ୍ତୁ, ଅତୀବ ଅଳ୍ପରେ
ଭକ୍ଷିଲେ ଧାନୁଆ ମୋଟା ଅଧୁଆ ଚାଉଳ ୧
(ଲକ୍ଷ୍ମୀଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଯେବେ ବଳଦେବ ସହ
ଭ୍ରମୁଥିଲେ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ଦେଶଦେଶାନ୍ତରେ)
ଯେ ସର୍ବଗ୍ରାସିନୀ କ୍ଷୁଧା, ଭବ-କ୍ଷୁଧା-ହର
ମାଧବେ କହିଲ ଏଡ଼େ ଦାରୁଣ ଭୀଷଣ,
କେଉଁ ଛାର ପାଶେ ତାର ଅଳ୍ପଗତ ପ୍ରାଣ
କ୍ଷୁଦ୍ର ମାନବର ଗତି ? ଜଗତେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ
ସେହୁ, ଶୋଷେ ଅନୁକ୍ଷଣ ଜଗତର ବଳ ।
ଦେଖି ଏ କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ, ଅସହ୍ୟ ବେଦନ
ଦହିହେଲା ହୃଦ ମୋର ଘୋର ଦୁଃଖାନଳେ
ଘନ ଘନ, ରକ୍ତମାଂସ ଦେହ ଧରି ଆହା,
ଦେଖିଣ ଶୋଣିତମାଂସ ଦେହୀର ଦୁର୍ଗତି,
ନ ହୁଏ ତରଳ କେଉଁ ପାଷାଣ ହୃଦୟ ?
ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ୨ କଥା ଲୋକମୁଖୁ ଶୁଣି
ହେଉଥିଲି ସନ୍ତ କ୍ଷୁବ୍ଧ, ଦେଖିଣ ଦେହରେ
ସେହି ବିଭୀଷଣ ଚିହ୍ନ, ହେଲି ମୁଁ ଚକିତ;
ମଣୁଥିଲି ଯାହା ମୁହିଁ କଳ୍ପନା କଳ୍ପନା
ଅଥବା ଅତିରଞ୍ଜିତ, ଉପଲବ୍ଧି କରି
ଏବେ ସାର ସତ୍ୟ ତାର, ହେଲି ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ
ବିସ୍ମୟ ଅବଶେ, ଆଜ ଯାହା ଅସମ୍ଭବ,
ହୁଅଇ ସମ୍ଭବ ତାହା କାଲି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ,
ବିଶ୍ବସଂସାରର ଏହା ବିଧି ଚିରନ୍ତନ ।
କଳ୍ପନା-ତୁଳିକାବଳେ ଚିତ୍ର-ପଟେ ଯେତେ
ଅଙ୍କିଲି ସେ ଗତଚିହ୍ନ, ହାୟ ! ସେ କାଳର
ସ୍ମୃତି ମହାପ୍ରାଣିକ୍ଷୟ ହେଲି ମୂର୍ଚ୍ଛାଗତ ।
ସଂଜ୍ଞା ଲଭି ସଚକିତେ ଚାହିଁଲି ଅଗ୍ରତେ
ଲଭା ଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତି, ସପ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଶବଳିତ
ଦୀପ୍ତବାସ-ପରିହିତା, ଦକ୍ଷକରେ ଦେବୀ
ଧରିଛନ୍ତି ଖଡ଼ଗଛୁ ଚକ୍ର, ଦକ୍ଷେତରେ
ଫୁଲ୍ଲ ଶତଦଳ, ଶିରେ ଭାସ୍ୱର କିରୀଟ
ଅଭ୍ରାମୟ, ସ୍ଫୁରି ତହୁଁ ରଶ୍ମି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ କରୁଅଛି ସ୍ନିଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟିରେଖା ।
ବକ୍ଷୋଲମ୍ବୀ ଦେବପୁଷ୍ପ ଚାରୁ ପାରିଜାତ
ସ୍ବର୍ଗୀୟ ସୌରଭେ ଶରେ ଉଠିଲା ମହକି
ସେ ସ୍ଥାନ, (ଚଣ୍ଡୀମଣ୍ଡପ, ଦୁର୍ଗୋତ୍ସବେ ଯଥା
ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ଧୂପ ହୋମଧୂମେ ହୁଏ ସୁରଭିତ)
ଦେବୀଙ୍କି ଦେଖି ମୁଁ ହେଲି ବିସ୍ମିତ, ସ୍ତମ୍ଭିତ ।
ପରବାକ୍ଷ ଏହିମତେ ଅର୍ଦ୍ଧ ଯାମ କାଳ,
ମାତୃଙ୍କାରେ ଶ୍ରୀପଦ୍ମରେ ପ୍ରଣମି ବିନୟେ
ନିବେଦିଲି ଯୁକ୍ତକରେ ଏସନ ଭାରତୀ,
"ଲକ୍ଷଣୁ ଜାଣିଲି ମାତଃ ତ୍ରିଦିବ ଦେବତା
ତୁମ୍ଭେ, ତବ ପୂତପାଦ ଦର୍ଶନେ ମୋହର
ଖଣ୍ଡିଲା ଅଶେଷ ପାପ, ହେଲି ପୂତ ପୁଣି
ଚର୍ମନେତ୍ର, ଦେବି ! କିପାଁ ଆବିର୍ଭାବ ତବ
ମୋହମାୟା-କଳୁଷିତ ଏ ନର ଭୁବନେ ?
କରୁଣା ପ୍ରକାଶି ଦାସେ ପରିଚୟ ଦାନେ
କରନ୍ତୁ କୃତାର୍ଥ, ଏହି ଭିକ୍ଷା ସେବକର ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ,-"ବତ୍ସ ! ଉତ୍କଳ-କମଳା
ମୁହିଁ ପ୍ରକୃତି ରୂପିଣୀ, ଏ ଉତ୍କଳ ଭୂମି,
ସୁଜଳା, ସୁଫଳା ପୁଣି ଶସ୍ୟ-ସୁଶ୍ୟାମଳା
ମୋହ ଯୋଗୁଁ ସଦା, ବତ୍ସ ! ମୋ କଳ୍ପ-ତୁଳିକା
ଚିତ୍ରିଅଛି ନାନା ଶୋଭା ସଦା ଏ ଉତ୍କଳେ,—
କାନନ-ଶୈଳସ୍ୱ ଚିରହରିତ ପ୍ରସବିନୀ ।
ଉତ୍କଳୀୟ ଜନେ ଦେଖି ଆଳସ୍ୟ, ଜଡ଼ତା,
ପରମୁଖାପେକ୍ଷିତାର ଏବେ ଅକାଶ୍ରସ୍ତି,
ଯାଇଥିଲି ଛାଡ଼ି କାଳ କେତେ ଏ ମହୀକୁ
ମୁହିଁ, କିନ୍ତୁ ମୋ ବିହୁନେ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ତାହାର

୧—ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଧୁଆ ଚାଉଳ ଭକ୍ଷଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ । ୨—ସନ ୧୮୬୬ ସାଲର ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ

ପଞ୍ଚସଖି ବନ୍ଧ, ବତ୍ସ ! ଦେଖିବାକୁ ତାହା
ହୋଇଛି ମୁଁ ଅଶକ୍ତା ଅଛ ଏଣୁଠାରେ ।
କି ବର୍ଣ୍ଣିବ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ରେ ଉତ୍କଳର ଦଶା
ନାନାବିଭୀଷିକାମୟୀ ନବାଙ୍କ ଅଙ୍କାରେ
ରହିଛି ଅଭାଗୀ ଏବେ ଭାଙ୍ଗିହୋଇ ଦେହ,
ଧନଧାନ୍ୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହି ମୋର ଯେ ଭଣ୍ଡାର
ସଦାକାଳ, ହରୁଥିଲା ଜଗତର କ୍ଷୁଧା,
ହାୟ ସେ ଭଣ୍ଡାର ମୋର ଶୂନ୍ୟମୟ ଅଛି !
ନ ଦଉ ଅନ୍ନଥିଲେବା ମୋର ଯେଉଁ ସୁତେ
ଭରୁ ନ ଥିଲେ ଆହାର, ସେହି ସୁତେ ଏବେ
ଅନ୍ନମୁଷ୍ଟି ପାଇଁ ଆହା ଅନ୍ତୁଳନ୍ତି ପେଟ !
କି ରହୁ ଅଭାବ ମୋର ଅକ୍ଷୟ ଭଣ୍ଡାରେ ?
ଶିକ୍ଷିବା ଦୋଷରେ କିବା ମୋର ପୁତ୍ରଗଣେ
ଭୁଞ୍ଜାଲୁ ମଣନ୍ତି ଭେଣ୍ଡି ଅହୋ ! କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା !
ଚରସ୍ରୋତା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଣୁମୟୀ ୧
ଉତରେ ମୋର ପଦ ଧୌତ ଯାମ୍ୟେତରେ ରହି,
ପୂର୍ବେ ବାରିନିଧି—ନାନା ରତ୍ନର ଆକର
ଗର୍ଜ୍ଜଇ ଲହରି ଛଳେ ତୁଙ୍ଗ ଶିର ଟେକି,
ଉଦ୍ଗାରିଣ ଫେନରାଶି ଯଥା ଫଣିବର ୨
ବିସ୍ତାରି ସହସ୍ର ଫଣା ଉଗାରେ ଗରଳ ।
ଋଷିମାଳ ଶୈଳସୁତା ଋଷିକୁଲ୍ୟା ନଦୀ ୩
ବହେ ଯାମ୍ୟେ,ଯଥା ମୋର କଣ୍ଠେ ହୀରହାର ।
ପଶ୍ଚିମେ ମେଘ-ମେଦୁର ମହେନ୍ଦ୍ର ଶିଖରୀ
ନାନା ରତ୍ନ ମହୌଷଧି ଯୋଗାଏ ଜଗତେ ।
ଚଳ-ଉର୍ମ୍ମିଳ- କଲ୍ଲୋଳ-ମାଳିନୀ ଚିଲିକା,
ଚାରୁ ମତ୍ସ୍ୟମୟୀ ବସୁଗର୍ଭା, ଶୋଭିତ
ବକ୍ଷୋଦେଶେ ମୋର ଯଥା ମାଣିକ-ପଦକ ।
ସୁବିଶାଳ କଳେବର ଚାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରୋଜ୍ଜ୍ୱଳା,
(ଉତ୍କଳେ ପିୟୂଷଲଭ୍ୟା ଜାହ୍ନବୀରୂପିଣୀ)
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡପାଳିନୀ ବ୍ରାହ୍ମୀ, ଗୋନାସା ଶୈଳଜା
ସ୍ନିଗ୍ଧତୋୟା ବୈତରଣୀ, (ସ୍ନାନ କରି ଯହିଁ
ଲଭନ୍ତି ପରମ ଗତି ଜନା ତତ୍କ୍ଷଣାତେ
ନରେ) ଦେବ ଯନଃ ପ୍ରାୟ ପୂତ ସ୍ୱଚ୍ଛତୋୟା
ସାଲନ୍ଦୀ, ଖାରୁଣୀ ଶୈଳତନୁଜା ୪ ସୁନ୍ଦରୀ
ବଳାଙ୍ଗୀ, ଏ ପଞ୍ଚନଦୀ ପଞ୍ଚରତ୍ନ ହାର
ପ୍ରାୟ, ବିଲମ୍ବିତ ମୋର ଉରୋଦେଶେ ସଦା ।
ଏହି ପଞ୍ଚ ତଟିନୀଏ ଭୂମି ନାନା ସ୍ଥାନେ
ଢାଳିଦେଉଛନ୍ତି ସଦା ଉତ୍କଳ ଶରୀରେ
ବିବିଧ ରତନରାଜି, ମୋର ଆଜ୍ଞାମତେ,
ନବ-ନିକୁଞ୍ଜ-ଗୁଞ୍ଜିତେ-ମଞ୍ଜୁ ମଞ୍ଜୁଷାରେ ୫
ତୋଳଣ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ମହେନ୍ଦ୍ର ଶିଖରୀ
ମହେନ୍ଦ୍ର ବାଞ୍ଛିତ, ରାଜେ ମୋ ମସ୍ତକେ ଯଥା
ମାଣିକ-ନୀଳମାଣିକ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ ମୁକୁଟ,
ଗିରିରାଜ ମାଲ୍ୟଗିରି ୬ ଭୂଷି ମେଘାସନ
ଆକର୍ଷିଣ ନଭୁଁ ଘନେ ସିଞ୍ଚନ୍ତି ଶରୀରେ,
ସେହି ମେଘମାନେ ଦେଇ ଯଥାକାଳେ ଜଳ
ସାଧନ୍ତି ଏ ଉତ୍କଳର ମହାଉପକାର,
ବତ୍ସ ! ଏ ଉତ୍କଳ ଭୂମି ନୁହଇ ମୃତ୍ତିକା—
ଅଟେ ରତ୍ନପାତ୍ରର, ପ୍ରକାଶେ ଗର୍ଭରେ
ଅଛି ନାନାବିଧ ରତ୍ନ,—ଅମୂଲ୍ୟ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ
ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା, ପଦ୍ମ ଚାରି କ୍ଷେତ୍ରବର ୭
ଶୋଭିତ ବକ୍ଷେ ତାର ମହାତୀର୍ଥ ରୂପେ,

୧—ଓଡ଼ିଶାର ଉତ୍ତରରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ନଦୀ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ବାଲିରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଣୁ ମିଶ୍ରିତ ଥାଏ । ୨—ଶେଷ ଅହି । ୩—ଋଷିକୁଲ୍ୟା ନଦୀ ଗଞ୍ଜାମର ଋଷିମାଳ ପର୍ବତରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛି । ୪—ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ଶିମୁଳପାଳ ପର୍ବତ । ଏହା ବଳାଙ୍ଗୀ ନଦୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥାନ । ୫—ମଞ୍ଜୁଷା ରାଜ୍ୟ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ପୁରାଣପ୍ରଖ୍ୟାତ ମହେନ୍ଦ୍ର ଗିରି ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ୬—ଓଡ଼ିଶାର ଉଚ୍ଚତମ ପର୍ବତ । ଏହା ପାଲଲହଡ଼ାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ୭—ପୁରୀ—ଶଙ୍ଖକ୍ଷେତ୍ର, ଭୁବନେଶ୍ୱର—ଚକ୍ରକ୍ଷେତ୍ର, ଯାଜପୁର—ଗଦାକ୍ଷେତ୍ର, କୋଣାର୍କ—ପଦ୍ମକ୍ଷେତ୍ର ।

ଯେ ତୀର୍ଥ ପରଶେ ନର ମହାପାପରାଶି
ହୁଏ ଭସ୍ମୀଭୂତ, ଯଥା ଅନଳେ କାର୍ପାସ;
ଆର୍ଯ୍ୟର ଗୌରବଭୂମି କଲୁଷହାରିଣୀ
ଏ ଉତ୍କଳ ମହୀ, ତେଣୁ ସମସ୍ତ ଭାରତୁ
ଆସି ସଦା ଯାତ୍ରିଦଳ, ଏ ତୀର୍ଥ ସେବନେ
ଛଡ଼ାଇ କଲୁଷ-ମଳ ହୁଅନ୍ତି ନିର୍ମଳ ।
ଗତ ଶିଳ୍ପଗୌରବର ସ୍ମୃତି-ସ୍ତମ୍ଭ ପ୍ରାୟ
ବିସ୍ତାରିତ ଠାବେ ଠାବେ ଛତିଶ ଦେଉଳ,
ନବସନ୍ତି ତହିଁ ନାନା ଦେବଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତେ ।
ବୈଷ୍ଣବପ୍ରବର ବୀର ଶ୍ରୀ ଅନଙ୍ଗଭୀମ
ଗଙ୍ଗାବଂଶ ଖ୍ୟାତ ନୃପ, ପ୍ରଚାରିଲେ ଯେହୁ
ଉଠାଇଣ ଶାକ୍ତ ଧର୍ମେ ବୈଷ୍ଣବ ଧରମ
ଉତ୍କଳେ, ତୋଳିଲେ ସେହୁ ନୀଳାଚଳଧାମେ
ତୁଙ୍ଗ ଚଟୁଳ ଦେଉଳ, ଅନନ୍ୟ ସୁନ୍ଦର;
ଆହା ସେ ମନ୍ଦିର ଶୋଭା ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅତୁଳିତ ।
ନବସନ୍ତି ତହିଁ ଭ୍ରାତୃଭଗ୍ନୀ ସଙ୍ଗେ ଘେନି
ସାକ୍ଷାତ କୈବଲ୍ୟଦାୟୀ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମରୂପୀ
ଜଗନ୍ନାଥ, ଜଗତର ଅଭୟ ଆଶ୍ରୟ ।
ଏକାମ୍ରେ ୧ ପଲ୍ଲବଗୁଞ୍ଜି ଲଲିତକେଶରୀ,
(କେ ସରି ତାଙ୍କର ନୃପ କେଶରୀ ବଂଶେ)
ନିର୍ମାଣିଲେ ଯେଉଁ ଚାରୁ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ
ମନ୍ଦର ସମାନ ତୁଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦର ମନ୍ଦିର,
ଦେଖି ତା ଶିଳ୍ପଚାତୁରୀ ମହାସ୍ଥପତିର
ହୋଇଯିବ ବୁଦ୍ଧି ହତା, ନବସନ୍ତି ତହିଁ
ହର ଯେଣୁ, ତେଣୁ ତାହା କୈଳାସ ସମାନ ।
କୋଣାର୍କେ ଅର୍କ ମନ୍ଦିର ନରସିଂହ କୃତ ୨
ଯାହାର ସୂକ୍ଷ୍ମଶିଳ୍ପର କୌଶଳ ବର୍ଣ୍ଣନେ
ମାତୃଭାଷା ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ହେବ ଅକଟନ ।
ପୂତ ପରିମଳ-ମଳୟଜ-ସୁଶୀତଳ
ଅଳକ ଶିଖରୀ ୩ ବହୁ ତାପସାଧ୍ୟାସିତ
ଖଣ୍ଡଗିରି ୪, ସୁକୀର୍ତ୍ତି-ଧବଳ ଧଉଳି ୫,
ଏ ଆଦି ପର୍ବତ ଦେହେ କୌଶଳେ ଅଙ୍କିତ
ହସ୍ତିଗୁମ୍ଫା, ବ୍ୟାଘ୍ରଗୁମ୍ଫା, ତପସ୍ୱିକୁଳର
ଧ୍ୟାନ, ଧାରଣା ସାଧନା ଯୋଗ୍ୟ ଗୁମ୍ଫାମାନ,
ଅତୀତ ଗଉରବର ମୂକସାକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟ
ରହିଛନ୍ତି ଅଦ୍ୟମାନ ଅକଳିତ ଭାବେ ।
ଉତ୍କଳର ଯଜ୍ଞପୁରୀ ଯଯାତି ସ୍ଥାପିତ
ନାଭିଗୟା କ୍ଷେତ୍ରେ ୬, ଯହିଁ ଅସଂଖ୍ୟ ଦେଉଳ
ଉତ୍କଳର ପୂତ, ଶୁଭ୍ର, ପୂର୍ବ ଯଶୋରାଶି
ଠିଆ ହୋଇ ପ୍ରାୟ, ସେହୁ ମହାପୁଣ୍ୟସ୍ଥଳୀ
ମେଖଳା ପାପହା ନଦୀ ବୈତରଣୀ ତୀର,
ନବସନ୍ତି ତହିଁ ଦେବ-ଯଜ୍ଞ-ସମୁଦ୍ଭୂତା ୭
ବିରଜା ସୁନ୍ଦରୀ, ଘେନି ନାନା ଦେବଦେବୀ,
ପୁଣ୍ୟ ତୀର୍ଥ ହେତୁ ତହିଁ ସ୍ୱୟଂ ପିତାମହ,
କରିଥିଲେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦଶ ଅଶ୍ୱମେଧ ୮,
"ଦଶାଶ୍ୱମେଧ ଘାଟ" ନାମେ ସେହି ଯଜ୍ଞଭୂମି
ଅଦ୍ୟାପି ପ୍ରଥିତ ଲୋକେ, ବାରୁଣୀ ଯୋଗରେ
କଲେ ସେ ଘାଟରେ ସ୍ନାନ, ପଳାଏ ଛାଡ଼ିଣ
ପୂର୍ବକୃତ ପାପରାଶି, ପ୍ରଭାତ ଦର୍ଶନେ
ପଳାଏ ଯେସନେ ଖରେ ତାମସୀ ରଜନୀ ।
ବିରଜେ ଅଦୂରେ ତାର ଦିବ୍ୟଶୋଭାମୟୀ
ସପ୍ତମାତୃକା ମୂରତି, ୯ ଝଲେଝଲେ ତାର

୧—ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ । ୨—ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ୩—ଓଡ଼ିଶାର ଅଳକଗିରିରେ ଚନ୍ଦନର ବନ ଅଛି । ୪—ଭୁବନେଶ୍ୱରର ପାଞ୍ଚକୋଶ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ପଶ୍ଚିମ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ପର୍ବତ ବିଶେଷ । ୫—ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତ । ୬—ଯାଜପୁର । ୭—ବିରଜାଦେବୀ ଦେବଯଜ୍ଞରୁ ଜାତ ହୋଇଥିବା ପୁରାଣପ୍ରସିଦ୍ଧ । ୮—ଦଶାଶ୍ୱମେଧ ଘାଟରେ ବ୍ରହ୍ମା ଦଶ ଗୋଟି ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲେ । ୯—ସାଧାରଣତଃ ଏହାଙ୍କୁ ସପ୍ତ ମା' ସାତଭଉଣୀ ବୋଲି କହନ୍ତି ।

ସୂକ୍ଷ୍ମକଳା, ନରନେତ୍ର ହୁଏ ଅପଲକ ।
ଚଉଦ୍ୱାର, ବାରବାଟୀ, ରାଇବଣିଆଦି , ୧
ଦୁର୍ଗସମୂହର ଦେଖି ନିର୍ମାଣ-କୌଶଳ,
ଉନ୍ନତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଖଣ୍ଡ ୨ ହୁଅଇ ଚକିତ !
(ଧରଣୀରେ ଧନ୍ୟ ଯେତେ ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନରେ)
ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟଶିଳ୍ପେ ମୋର ସୁତଗଣ
ଥିଲେ ଅତି ଅଗ୍ରସର, ନବ ହୁନରିଆ,
ମୋହର ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଶିଳ୍ପ ଦେଶ ବିଦେଶରେ
ଲଭୁଥିଲା ସୁପ୍ରଶଂସା, ଏବେ ଲୁପ୍ତ ତାହା ।
ଏକଦା ଏ ଦେଶ ଥିଲା ଅତୀବ ବିସ୍ତୃତ ୩
ଆଭାଗୀରଥୀ ଗୋଦାବରୀ, କଳିଯୁଗେ ଯଥା
ସଙ୍କୁଚିତ ଧର୍ମ, ତଥା କାଳକ୍ରମେ ଆହା
ହୋଇଗଲା ସଙ୍କୁଚିତ ଏ ଦେଶର ବକ୍ଷ ।
ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱର୍ଗ ଥିଲା ଉତ୍କଳର
ସୁଦୂର-ବିସ୍ତୃତ, ଯାଭା, ବାଲିଦ୍ୱୀପ ଯାଏଁ,
ଅଦ୍ୟାପି ସେ ସ୍ଥାନେ ପୁଣି ତାମ୍ରଲିପ୍ତ ପୁରେ ୪
ନିବସନ୍ତି ଉତ୍କଳୀୟେ, କିଏ ସାକ୍ଷ୍ୟ ତାର

ଇତିହାସ, ପୁଣି ତହିଁ ବିସ୍ମୃତ ବସ୍ତୁ
ଉତ୍କଳୀୟ ହସ୍ତ ଦେବଦେବୀ ପ୍ରତିରୂପ ।
ଏ ସକଳ ଦେଶେ ଅଛି ସାଗର ମେଖଳ
ସିଂହଳେ, ସୁଦୂରେ ଚଢ଼ି ଉତ୍କଳତରଣୀରେ
ଗତାୟାତ କରୁଥିଲେ ବାଣିଜ୍ୟ ସକାଶେ,
ଅହୋ ! କ୍ରୂର ଦେଶାଚାର ଏବେ ସେ ସୁଖ୍ୟାତି
ରଖିଅଛି ଢାଙ୍କି, ଯଥା ପାଉଁଶ ଅନଳେ;
ଜ୍ଞାନାର୍ଜନପାଇଁ ସୁଦ୍ଧା ବିଦେଶନିବାସ
କଲେ ଏ କାଳରେ, ହୁଏ ହେବାକୁ ଅବାଧେ
ଜାତିଚ୍ୟୁତ, ସମାଜର କଠୋର ଶାସନେ ।
ପରାଶର ୫ କୃଷିଶାସ୍ତ୍ରେ ହୋଇ ସୁପଣ୍ଡିତ
ଉତ୍କଳ କୃଷକକୁଳ, ଉତ୍ତମାର୍ଦ୍ଧ ଥିଲେ
ମୃତ୍ତିକାରୁ ସୁନା, ହାୟ ! ତାଙ୍କ ବଂଶଧରେ
ପାସୋରିଣ ଏବେ ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତାମୟୀ
କୃଷିବିଦ୍ୟା, ଦୁଃଖସ୍ୱପ୍ନ ପରି, ଏଣେ ତେଣେ
ଭ୍ରମି ଅନ୍ୱେଷନ୍ତି ପେଟ ସକାଶେ ଆତୁରେ
ଦୁଃସହ ପରାଧୀନତା-ନିଗଡ଼ଶୃଙ୍ଖଳ ୬ ।

୧—ଏହା ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠାରେ ପ୍ରାଚୀନ ଦୁର୍ଗର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଅଛି । ୨—ଇଉରୋପ । ୩—ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ସୀମା ଗଙ୍ଗାଠାରୁ ଗୋଦାବରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା । ୪—ଆଧୁନିକ ନାମ ତମଲୁକ । ୫—ପରାଶର ଋଷି କୃଷିବିଷୟକ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଥିଲେ । ୬—ଚାକରୀ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

ସଙ୍ଗୀତ ସାହିତ୍ୟ-ଶାସ୍ତ୍ରେ ଉତ୍କଳନନ୍ଦନେ
ଥିଲେ ବାଣୀ ବରପୁତ୍ର କବି ମହାକବି;
ଏ ଉତ୍କଳ ଦେବଧାମ, ଥିଲା ବାଣୀଙ୍କର
ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମୟ ପ୍ରମୋଦ କାନନ;
ଉଠୁଥିଲା ଏଠୁଁ ଯେଉଁ ବୀଣାର ଝଙ୍କାର
କର୍ଣ୍ଣରସାୟନ, ତାହା କରୁଥିଲା
ଜାଗ୍ରତ, ସୁଷୁପ୍ତ ଜନେ, ଜଗାଏ ଯେସନ
ସୁପ୍ତ ସର୍ପେ ତାଙ୍ଗଳିକ ତୁମ୍ବୁଣ୍ଡି ନିସ୍ୱନ ।
ଉତ୍କଳ-ମଞ୍ଜୁକଞ୍ଜ ଗହନବାସୀ
ବୀରବର ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଗାଇଲେ ଯେ ଗୀତ
ବସି ରତିକ୍ରୀଡ଼ାକୁଞ୍ଜେ, କି ତୁଳନା ତାହା
ସଙ୍ଗେ ପଦାବଳୀ ଆନ ? ସେ ମହାଗୀତର
(ପଦ ପଦକେ ଯାହାର କବିତା ଅଖ୍ୟାତ)
ଚାତୁରୀ, ମାଧୁରୀ, ଭଙ୍ଗୀ, ଭାବ ବୈଚିତ୍ର୍ୟାଦି
କାବ୍ୟଯୋଗ୍ୟ ଉପାଦାନ, ଏ ମହୀମଣ୍ଡଳେ
କାହିଁ ଆନ ଦେଶ, ଆନ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟରେ ।
କାବ୍ୟମୂଲ୍ୟେ ଏକମାତ୍ର ଉକ୍ତ ବୀରବର
ନେଇଅଛି ଜିଣି ଏହି ଉତ୍କଳ ଭୁବନେ
ମହାକବି ସିଂହାସନ, ଲଭିଅଛି ତେଣୁ
ନର ଅମରତା, ତାର ମୃତ୍ତିକା ଶରୀରେ
ହୋଇଅଛି ବହୁକାଳୁଁ କାଳ ସଂହାର,
କିନ୍ତୁ ତାର ଯଶୋଦେହ ଅଜର ଅମର
ସଦା, ଯେତେଦିନଯାଏ ଏ ଉତ୍କଳ ଭାଷା
ଥିବ ଧରାଧାମେ, ବସ୍ତୁ । ତେତେଦିନ ଯାଏଁ
ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ହେବ ଉକ୍ତ ମହାକବି,
ଗୁଣ ସିନା ପ୍ରଦାନଇ ନରେ ଅମରତା ।
ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ରାଜ୍ୟେ ଥାଇ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ରଥେ ୧
ଧାର୍ମିକ, ପଣ୍ଡିତ ନବରସେ ସୁରସିକ
ଗାଇଗଲେ ଚମ୍ପୂ, ଚୌପଦୀ ଆଦି ଯେଉଁ ଗୀତ
ଗଭୀର ଭାବବ୍ୟଞ୍ଜକ ସରଳ, ମଧୁର,
ତାର ମଧୁମୟୀ ଭାଷା ଉତ୍କଳ କର୍ଣ୍ଣରେ
ଢାଳି ଦେଉଅଛି ସଦା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପୀୟୂଷ ।
ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ୨, ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ୩
ବଳରାମ ୪, ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତ ସିଂହାର ୫
ଆଦର ସାରଳା ଦାସ ୬ ସାରଳା-ସେବକ,
ତେତେ କୃତୀ ସୁତେ ଆହା, ଜନମି ମୋ କୋଳେ
ପଖାଳିଲେ ଅଙ୍ଗ ମୋର ଭକ୍ତିରସ ଢାଳି ।
ତାହାଙ୍କ ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଧର୍ମଗୁରୁରୂପେ
ପ୍ରଦାନଇ ଧର୍ମ ସତ୍ତ୍ୱ ଅଦ୍ୟାପି ଉତ୍କଳେ ।
ଅତୁଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ରାଜା କୃଷ୍ଣସିଂହ, ୭
ତେଜି ଧନଦ-ସୁଲଭ ଆଳସ୍ୟ, ବିଳାସ
ପୁଣି ମଣିରତ୍ନଖଚି ରାଜ-ସିଂହାସନ,
ଉପବିଷ୍ଟ ଥିଲେ ସଦା ବାଗ୍‌ଦେବୀ ମଣ୍ଡପେ,
ନାମେ ମାତ୍ର ସିନା ରାଜା, କିନ୍ତୁ ବ୍ୟବହାରେ
ରାଜର୍ଷିପ୍ରବର ଯୋଗୀ ଯଥା ସୀତା-ପିତା, ୮
ପଦାଙ୍କାନୁସାରୀ ସେହି ଦ୍ୱୈପାୟନଙ୍କର,
ଗାଇଲେ ପଞ୍ଚମ ବେଦପ୍ରବର ଭାରତ ୯
ନବଛନ୍ଦେ, ସୁମଧୁର ଉତ୍କଳ ଭାଷାରେ ।

୧—ବଳଭଦ୍ର ରଥ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ । ୨—ଭାଗବତ ରଚୟିତା । ୩—ରସକଲ୍ଲୋଳ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚୟିତା । ୪—ରାମାୟଣ ରଚୟିତା । ୫—ବିଦଗ୍ଧ ଚିନ୍ତାମଣି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚୟିତା । ୬—ଉତ୍କଳ ମହାଭାରତ ରଚୟିତା । ୭—ଧରାକୋଟର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ରାଜା । ୮—ଜନକ । ୯—ରାଜା କୃଷ୍ଣସିଂହ ଉତ୍କଳ ପଦ୍ୟରେ ମହାଭାରତ ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି ।

ଦାନବୀର ଥିଲା ମୋର ପୁତ୍ର ରାଧାଶ୍ୟାମ ୧
(ନରେନ୍ଦ୍ର ଆଖ୍ୟାତ ଦାତା ନରରୂପୀ ଦେବ)
ପବିତ୍ର ତୁଳସୀକ୍ଷେତ୍ରେ, ୨ ହଳାୟୁଧପୀଠେ
ମେଲି ବସିଥିଲା ସେହୁ ଦାନର ପସରା
ମୁକ୍ତେ, ଦାନ-ବାରି ଚକ୍ର ଧାରଣେ ସତତ
ଆର୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଥିଲା ତାର ଦକ୍ଷିଣ ଗଣ୍ଡୂଷ ।
  ଦରିଦ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀ ପ୍ୟାରୀମୋହନ,
ଥିଲା ଉଚ୍ଚ ଅପାର୍ଥିବ ମନ ଧନେ ଧନୀ,
ତାହା ପରି ଆଉ ବିଧି-ପ୍ରେରିତ ସୁପୁରୁଷ
ଖୋଜିଲେ ମିଳିବ ନାହିଁ କୋଟିକେ ଗୋଟିଏ,
ସ୍ଥାପି ଶିକ୍ଷାଗାର ପ୍ୟାରୀ, କଲା ଉନ୍ମୋଚନ
ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଜନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ସୁପଥ;
ବିତରି ପୁଣି ସୁଗ୍ରନ୍ଥ-ରତ୍ନରୂପକ
ମୂକ୍ତିକ ଉପନିଷଦେ, ରଖିଲା ଶାଶ୍ୱତ —
କୀର୍ତ୍ତି, ତାହା ତୁଲେ ଆଉ ଅନାଥ ରୋଗୀର
ଅଯାଚିତ ସାହା, ଆହା ଦେଖୁ ନାହିଁ ଏବେ,
ପୀଡିତ-ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରେ ପୀଡିତ-ଶଯ୍ୟାରେ
ପାହୁଥିଲା ରାତି ତାର, ଦେଇ ନିଜ ପ୍ରାଣ,
ରକ୍ଷଣେ ପର ପ୍ରାଣ ସେ ନ ଥିଲା କୁଣ୍ଠିତ ।
ଉତ୍କଳର ଇତିହାସ ବିରଚି ସେ କୃତୀ,
ଧରିଲା ସ୍ୱଦେଶବାସୀ ନୟନ ଅଗ୍ରତେ
ପୂର୍ବ ପୁରୁଷର କୀର୍ତ୍ତି, ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ତେଜ,
ରୀତି, ନୀତି ପ୍ରଭୃତିର ଆଲେଖ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ;
ସତତ ଅଷ୍ଟାବଧାନୀ ହୋଇ ଦ୍ୱିଜମଣି
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ସ୍ୱଦେଶ ସେବା-ବ୍ରତ ଥିଲା ଧରି,
ବେଢ଼ିଥିଲେ ତାହା ମନେ ନିବିଡ଼ ବେଷ୍ଟନେ
ଶବଧି ସ୍ୱଦେଶ ହିତ-ଚିକୀର୍ଷା ସତତ,
ବେଢ଼ନ୍ତି ଚୌଦିଗୁଁ ଯଥା ନଳିନେ ଅଳିଏ ।
  ବୀରବର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତାଳଚେର-ପତି,
ଉଇଁଥିଲା ଦୀପ୍ତିଶାଳୀ ସାନ୍ଧ୍ୟତାରାରୂପେ
ପ୍ରଭାତୀ ଗଗନ-ଭାଲେ, ପ୍ରକାଶିଣ ସେହୁ
ଭାଗବତ ମନୁ ଆଦି ମହାଗ୍ରନ୍ଥରୂପୀ
ପ୍ରଭାପୁଞ୍ଜେ, ବିତାଡ଼ିଲା ଧର୍ମପ୍ରାଣ ପ୍ରାଣୁଁ
ଅଜ୍ଞାନ-ତିମିରେ, ପୁଣି ବ୍ୟବସ୍ଥା ସୁପଥ
ଦେଖାଇଲା ଧର୍ମ-କର୍ମ-ସୁବ୍ୟବସ୍ଥାପକେ ।
ତାହାର ରାଜତ୍ୱକାଳେ ତାର ରାଜଧାନୀ,
ପବିତ୍ର ସଂସ୍କୃତଶାସ୍ତ୍ର-ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ
ଉତ୍କଳରେ ବାରାଣସୀ ଆଖ୍ୟା ଥିଲା ଧରି ।
  ଆଉ ଏକ ଦୀପ୍ତ ତାରା ଶ୍ରୀମହେନ୍ଦ୍ର ଦେବ
ଅଷ୍ଟମଲ୍ଲିକ ମହୀନ୍ଦ୍ର, ଅସ୍ତ ଏବେ ସେହୁ,
ମାତ୍ର ତାର ଯଶଃପ୍ରଭା, ଉତ୍କଳ-ଆକାଶେ
ରହିଛି ଭାସ୍ୱର, ପୁଣି ଥିବ ଚିରକାଳ;
ଯେଉଁ "ପଣ୍ଡିତସର୍ବସ୍ୱ" ଗ୍ରନ୍ଥ ସେ ବିତରି,
ପଣ୍ଡିତ-ସର୍ବସ୍ୱ ତାହା ଆର୍ଯ୍ୟଭୂମଣ୍ଡଳେ ।
  ଶମ୍ଭୁପ୍ରୀତ କପିଳାସ-ଶିଖର-ବିଳାସୀ
ଭଗୀରଥ, କୀର୍ତ୍ତିମାନ ଭଗୀରଥୋପମ,
ମହୀନ୍ଦ୍ର ଆଖ୍ୟାତ; ମାତ୍ର ପ୍ରଜାପାଳନରେ
ଥିଲା ମହେନ୍ଦ୍ର ସମାନ ମହୀରେ ଭୂପତି;
ସ୍ଥାୟୀ ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି ଗଢ଼ି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟେ
ସେହୁ, ଦୀନ ଉତ୍କଳୀୟ ପାଠାର୍ଥୀଗଣର
ହୋଇଅଛି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ।
ଦେଶୀୟ ରାଜନ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ସର୍ବପ୍ରଥମରେ
କରି ହସ୍ତକ୍ଷେପ ସିଏ ସ୍ୱଦେଶ ସ୍ୱଜାତି —
ହିତ ଅନୁଷ୍ଠାନବ୍ରତେ, ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ
ହେଲା ଆନ ସମଧର୍ମୀ ନୃପତିସମାଜେ ।
  ନୃମଣି-ମହୁଡ଼ମଣି ରବିକୁଳ-ରବି
ଭକ୍ତାଖ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, ଭକ୍ତିଭୂମି-ପତି,
ଉତ୍କଳ-କଳ୍ପବୃକ୍ଷର ମଞ୍ଜି ନଷ୍ଟେଁ ସେହୁ,
ମହାକ୍ଷତ୍ରକୁଳେ ଜନ୍ମ ଯେଣୁ, ତେଣୁ ଥିଲା
ମହାମନା, ମହାଜ୍ଞାନୀ ପୁଣି ମହାରାଜା,

୧—କେନ୍ଦ୍ରାପଡାନିବାସୀ ରାଧାଶ୍ୟାମ ନରେନ୍ଦ୍ର । "ସ୍ୱର୍ଗରେ ଇନ୍ଦ୍ର, ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ରାଧାଶ୍ୟାମ ନରେନ୍ଦ୍ର" ବୋଲି ଅଦ୍ୟାପି ଜନରବ ଘୋଷଣା କରେ । ୨—କେନ୍ଦ୍ରାପଡା ।

ବିଂଶତି ସହସ୍ର ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଦାନ ସେ ନୃପ,
କରିଯାଇଅଛନ୍ତି ସ୍ଥାୟୀ କଟକ କଲେଜେ ।
ସୁପାଳନେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, ପାଳୁଥିଲେ ପ୍ରଜା,
ଯଥା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର — ବୃଷ୍ଣିକୁଳ ସୁପାବନ
ପାଳୁଥିଲେ ପୁଣ୍ୟବତୀ ମଥୁରାନଗରୀ ।
ଅହୋ ତାହା ନାମ ପୁଣି ପଡ଼ିଗଲା ମନେ !
କ୍ଷତ୍ରିୟ ରାଜନ୍ୟୋଚିତ-ଗୁଣ ବିଚକ୍ଷଣ
ନୃପ ଧନୁର୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ, ଧନଞ୍ଜୟୋପମ,
ପ୍ୟାରୀ ଏକାଡେମୀ ଗୃହ, ତାର ଛାତ୍ରାବାସ,
ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଆଗାର, ତିନହେଁ କଟକେ
ଧରିଛନ୍ତି ସେ କୃତୀର କୀର୍ତ୍ତିର ନିଶାଣ ।
କ୍ଷତ୍ରିୟ ତେଜେ ତେଜସ୍ୱୀ ନ ଥିଲେ କେବଳ
ସିଏ, ଜାତୀୟ ତେଜରେ ସୁଦ୍ଧା ଥିଲେ ସେହୁ
ସତତ ତେଜସ୍ୱୀ, ତେଣୁ ସ୍ୱଦେଶୀୟଙ୍କର
ଥିଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପକ୍ଷପାତୀ, କରୁଥିଲେ ପୁଣି
ସ୍ୱଦେଶୀ ଗୁଣି-ଗୁଣର ସମ୍ୟକ ଆଦର ।
ମୁନିକଳ୍ପ ମୁନିପାଲ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ମଘବା
ଉତ୍କଳ-ମାନମନ୍ଦିର — ମାଲ୍ୟଗିରି-ପତି,
ଥିଲେ ମୋର ଯୋଗ୍ୟ ପୁତ୍ର, ଥିଲେହେଁ ତାହାର
ବହୁରାଜମନ୍ତ୍ରୀ, ନୀତିମନ୍ତ୍ରଣା-କୁଶଳ,
ମାତ୍ର ସେହୁ ଥିଲେ ଆପେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଆପଣାର ।
ରଖିଥିଲେ ଜଗୁଆଳି ଦୁର୍ଗରକ୍ଷା ଲାଗି,
ମାତ୍ର ନିଜ ହୃଦ-ଦୁର୍ଗ-ଦ୍ୱାରେ, ଥିଲେ ସିଏ
ନିଜେ ନିଜର ପ୍ରହରୀ, ବିବେକାସ୍ତ୍ରଧାରୀ,
ରାଜଶକ୍ତି, ପ୍ରଜାଶକ୍ତି ସମବାୟେ ଗଢ଼ା,
ଜାଣୁଥିଲେ ଏହା ସେହୁ, ତେଣୁ ଅହରହ
ଥିଲେ ରତ ପ୍ରଜାକୁଳ ଶକ୍ତି ବିବର୍ଦ୍ଧନେ ।
ଯେତେବେଳେ ରତନା ଭୂୟାଁ, ଭୂୟାଁଦଳପତି
ଗିରିଦୁର୍ଗବାସୀ, ଧରି ଦୁରାକାଙ୍କ୍ଷା ମନେ
ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତି ଆଶେ, ଦେଲେ ବେଗେ ଜାଳି
ଅଶାନ୍ତି-ବିପ୍ଳବ-ବହ୍ନି ପ୍ରତିଭୂୟାଁ ହୃଦେ,
ଉଠନ୍ତେ ପ୍ରଜ୍ୱଳି ତାହା ହୋଇ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶିଖ
ଉତ୍ସାହ-ଆହୁତି ପାଇ, ଥରି ଥରେ ତହୁଁ
ଥରିଲେ ଭୀତବ୍ୟାକୁଳେ କେନ୍ଦୁଝର ମହୀ ।
ବିଚିତ୍ର କୌଶଳେ ଧରି ସେ ଭୂୟାଁ-ଗାଂଗୁଳେ
ସମର୍ପିଲେ ମୁନିପାଳ ସମ୍ରାଟ ଅଧୀନେ,
ବରଷିଲେ ଶାନ୍ତିସୁଧା କେନ୍ଦୁଝର ପ୍ରାଣେ ।
ଲଭିଲେ ସେ ତହୁଁ ରାଜାବାହାଦୁର ପଦ
ବିପୁଳ ସମ୍ମାନ ସହ, ସମ୍ରାଟ ଛାମୁରୁ,
କ୍ଷତ୍ରିୟ ମହତ୍ତ୍ୱମଣି ସେହି ନରମଣି,
ଅଭାଗୀର ଭାଗ୍ୟଦୋଷୁଁ ହେଲେ ତିରୋହିତ
ଅକାଳେ, କୋଳରୁ ମୋର, ସେ ଦିନୁ ହୃଦୟୁ
ଛୁଟିଲା ଉତ୍ସାହ, ବଳ, ଛୁଟିଲା ଭରସା ।
ଲୁଚିଲେ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଭବ-ଯବନିକା —
ଅନ୍ତରାଳେ, ଘନମଧ୍ୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଶୀ ଯଥା;
କର୍ମଯୁଦ୍ଧେ ମହାରଥୀ ସେହୁ, କର୍ମ ତାର
ରଖିଛି ତୋ ମାତୃକଳ୍ପା ଭାଷାକୁ ଜୀବିତ ।
ଯେତେବେଳେ ଉତ୍କଳଭାଷା ହୋଇ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ତନୁ,
ପଡ଼ି ସୁପ୍ତ ଥିଲା ବଙ୍ଗଭାଷାର କବଳେ,
ହରାଉଥିଲା ସ୍ୱସତ୍ତା, କର୍ଣ୍ଣଧାରହୀନ
ତରୀପ୍ରାୟେ, ବାତ୍ୟାବଳେ ତରଙ୍ଗତାଡ଼ନେ,
ସେତେବେଳେ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଯୋଗ୍ୟ ଭ୍ରାତା ସହ
ସଯତ୍ନେ ରାଜଦ୍ୱାରେ ଦର୍ଶାଇ ପ୍ରମାଣ, —
ଦର୍ଶାଇ ପୁଣି ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଟେକ,
ଉଦ୍ଧାରିଲେ ଚିରସେବ୍ୟା ଚିରସ୍ନେହମୟୀ
ପବିତ୍ର ମାତୃଭାଷାକୁ ସେ ଘୋର ସଙ୍କଟୁ ।
ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ସେହି ପୁନର୍ଜନ୍ମଦାତା,
ଅଟେ ତୋର ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତା, ବତ୍ସ, ଯାଉ ଉଠି
କରିବୁ ତୁ ନିତ୍ୟ ତାକୁ ସଭକ୍ତି ପ୍ରଣାମ ।
ତାହୁଁ ସେ ବିଚ୍ଛେଦ ହାୟ ! ଧୀର ଅମାୟିକ,
ଉତ୍କଳ ରଙ୍କୁଣୀ ଧନ, ପୁଅ ପରି ପୁଅ
ଯେହୁ ଥିଲା ତୋ ମାତାର, ବତ୍ସ ! କି ବର୍ଣ୍ଣିବି
ପ୍ରଶସ୍ତି ତାହାର, ଥିଲା ଯେତେବେଳେ ଅଭାବ
ଉତ୍କଳେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ, ସେତେବେଳେ ସେ କୃତୀ,

ପ୍ରକାଶି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଉତ୍କଳାନୁବାଦ,
ଧରାଇଲା ସ୍ୱଦେଶର ଭାବୀ ଆଶାସ୍ଥଳ
ଛାତ୍ରଗଣେ ତାହା, ନବ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରକାରେ;
ଗଲାଣି ସେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯେଉଁ ଅନୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦେଶେ
ବହୁଦିନୁ, ମାତ୍ର ତାର ଅନୂଦିତ ପୋଥି
ଅଛି ସ୍ମୃତିସ୍ତମ୍ଭ ପ୍ରାୟ, ମହାଜନେ ସିନା
ନିଜ ସ୍ଥାୟୀ ସ୍ମୃତିସ୍ତମ୍ଭ ଗଢ଼ିଯାନ୍ତି ନିଜେ;
ସେ ସ୍ତମ୍ଭ ଗଠନେ କିନ୍ତୁ, ହୁଏ ନାହିଁ ଲୋଡ଼ା
ଆନ ଶିଳ୍ପୀ ବା ନଶ୍ୱର ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଉପାଦାନ,
ଶିଳ୍ପୀ ତହିଁ ମହାଜନ, କୃତ କୀର୍ତ୍ତି ତାର
ଅକ୍ଷୟ ଉପକରଣ, ଅମୂଲ୍ୟ, ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ।
  ସର୍ବ ସୁଲକ୍ଷଣବତୀ ସତୀ ସୁଲକ୍ଷଣା,
ଲଭି ସାରସ୍ୱତ କୃପା ପୂର୍ବ ପୁଣ୍ୟଫଳେ,
ଗାଇଲା ବିଭୁବନ୍ଦନା "ପାରିଜାତମାଳା"
ମଧୁରେ, ସୁସ୍ୱରେ, ପୂତକଣ୍ଠେ; ଦେଖାଇଲା
କବିତ୍ୱେ, ଧର୍ମରେ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଚାଦର୍ଶ ସେହୁ,
ଉତ୍କଳ-ଲଳନାକୁଳ-ଗର୍ବ-ଗଣ୍ଠିଧନ,
ପଥାନ୍ତର ତାହା ସିନା ତାଙ୍କୁହିଁ କେବଳ;
ଧନ୍ୟ ସେହୁ ସୁସାଧିକା ସୁକଳ୍ପନାବତୀ,
ପୁଣ୍ୟ ସାରସ୍ୱତାଶ୍ରମ ପ୍ରବୀଣା ତାପସୀ,
ସଂସ୍ଥାପି ଆକ୍ଷୟୀ କୀର୍ତ୍ତି ପବିତ୍ର ମନ୍ଦିର,
କରିଯାଇଅଛି ଧନ୍ୟ ମାତୃଭୂମିସହ
ଉତ୍କଳ କରଣକୁଳେ, ଭବିଷ୍ୟବଂଶଜା
ଭକ୍ତ ନାରୀକବିଙ୍କର ନିଶ୍ଚେଁ ବନ୍ଦ୍ୟ ସେହୁ,
ଚିରବରଣୀୟା ପୁଣି ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟା ।
  ବନ୍ଧୁ ପାଣ୍ଡୁଷିର କଥା ଉଦେ ହେଲେ ମନେ,
ଫିଟିଯାଏ ଅଶ୍ରୁଝର ନୟନଯୁଗଳୁଁ
ଦୁର୍ନିବାର, ଦୁର୍ନିବାର ଯଥା ନଦୀସ୍ରୋତ;
ନ୍ୟାୟ-ତର୍କ-ଯୁକ୍ତି-ବଳେ ଜିଣି ଅବହେଳେ
ପୁନା ମହାସଭା, (ଦିବ୍ୟ ପ୍ରତିଭା-ଦୀପ୍ତିତ-
ବହୁଦେଶାଗତ ବହୁ ପଣ୍ଡିତେ ପୂରିତ)
ରଖିଲା ସେ ମାତୃସମା ମାତୃଭୂମି ଟେକ
ସୁଦୂର ପ୍ରବାସେ, ଧନ୍ୟ ଶିକ୍ଷାବଳ ତାର !
ଏହିପରି କେତେ କେତେ ମାତୃ-ହିତବ୍ରତୀ
କର୍ମବୀର, ଧର୍ମବୀର, ଦାନବୀର ଆଦି
କୃତିସୁତେ, ମଣ୍ଡିଥିଲେ ଅଙ୍କ ମୋର, କେତେ
ବର୍ଣ୍ଣିବି ତା ବାକ୍ୟତ ରେ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ?
ରଖିଥିଲେ ସେହି ସୁତେ ନିଖିଳ ଭାରତେ
ତୋର ମାତୃଭୂମି ଟେକ, ତହୁଁ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ
ଦିଶୁଥିଲା ଅଭାଗୀର ଶ୍ରୀମୁଖମଣ୍ଡଳ;
ମାତୃଭୂମି ହିତେ ପୁଣି ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷାରେ
ସମର୍ପେ ଯେ ମନଃପ୍ରାଣ, ତାହାର ଜୀବନ
ଅଟେ ଏକା ଜଗତରେ ଜୀବନ-ଆଖ୍ୟାତ
ଆନର ଜୀବନ ସିନା ଜୀବନ୍ତ ମରଣ !"
  ଏହା ଭାଷି ନୀରବନ୍ତେ ଉତ୍କଳ-କମଳା,
ପୁଚ୍ଛିଲି ମୁଁ ସବିନୟେ,—"ମାତଃ, ଶୁଣି ମୁହିଁ
ତବ ମୁଖୁ ଉତ୍କଳର ଅତୀତ ଗୌରବ
ଗାଥା, ହେଲି କୃତକୃତ୍ୟ, ପୂତ ହେଲା ପୁଣି
ଭବ-କୋଳାହଳ-ସ୍ତବ୍ଧ ଜଡ଼ କର୍ଣ୍ଣ ବେନି,
ମହାଦେବି, କୃପା କରି ବଖାଣନ୍ତୁ ଭଲା
ଉତ୍କଳମାତାର ଏବେ ଉପସ୍ଥିତ ଦଶା,
ବଳବତୀ ଇଚ୍ଛା ମୋର ଶୁଣିବାକୁ ତାହା ।"
  ବିଷାଦ-ନୈରାଶ୍ୟବୋଳା ନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇ
ଭାଷିଲେ ଏସନ ଦେବୀ—"ହାୟ କି ବର୍ଣ୍ଣିବି
ଉତ୍କଳର ଉପସ୍ଥିତ ଦଶା, ବତ୍ସ ! ଦେଖି
ତାହା, ଫାଟିଯାଏ ଛାତି,—ଶତସହସ୍ରଧା;
କି ନୁହେଁ ବିଧି ସନ୍ତୋଷେ ! କି ନୁହେଁ ତା ରୋଷେ
ହାୟ ! ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଅଭାଗୀ ମୁକୁଟୁ
ଝଡ଼ିପଡ଼ୁଅଛି କେତେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ମଣି !
  କାହିଁ ଗଲା ହାୟ, ବୀର ଗଙ୍ଗବଂଶପତି
ଉତ୍କଳ ବାଣୀ—କମଳା ମିଳନ ମନ୍ଦିର
ବାମଣ୍ଡା ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ସୁଢ଼ଳ ଭୂପାଳ !
ଥିଲା ସେହୁ ଯୋଗଜନ୍ମା ରାଜା, ଏକହାତେ
କରୁଥିଲା ସାଂସାରିକ କାର୍ଯ୍ୟ, ଆନ ହାତ

ରଖିଥିଲ ମାତୃସମା ମାତୃଭୂମି ହୃଦେ
ନିଯୁକ୍ତ ସତତ, ଥିଲ ପୁଣି ସୁସାଧକ
ଜଣେ, ଜାଣୁଥିଲ ଯେଣୁ ସାଧନାର ଧାର,
ତେଣୁ ହେଉଥିଲ ସିଦ୍ଧି ତାର ଅନୁଗତା
ପଦେ ପଦେ ସଦା, ରାଜପଦ ଯୋଗେ ତୁଏ
ନ ଥିଲ ଗୌରବାନ୍ୱିତ, ବରଂ ରାଜପଦ
ଆଶ୍ରି ତାକୁ ହୋଇଥିଲ ଗୌରବସଙ୍କୁଳ ।
ସତତ ବିବିଧ ଦେବ-ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ସୁଗୁଣେ
ଅଳଙ୍କୃତ ଦେଖି ତାକୁ, ଉତ୍କଳୀୟ ଜନେ
ବୋଲୁଥାନ୍ତି ଶାପଭ୍ରଷ୍ଟ ଦେବତା ବୋଲିଣ,
ଆହା, ସେହି ସୁପୁରୁଷ ତେଜି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧାମ
ଗଲ ଯେବେ ଅନାମୟ ନିତ୍ୟଧାମେ ଚଳି,
ସେହି ଦିନୁ ଛିଣ୍ଡିଗଲ ଉତ୍କଳଭୂମିର
ଦକ୍ଷହସ୍ତ, ହେଲ ସେହୁ ହାୟ ଅନାଥିନୀ !

ଉତ୍କଳ-ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ରାଜା ବ୍ରଜରାଜ
ଖଣ୍ଡିଆଳ ଧରାଧିପ, ସ୍ୱୀୟ ରାଜକୋଷେ
ମଣୁଥିଲ ପ୍ରଜାଙ୍କର ଗର୍ଚ୍ଛିତ ସମ୍ପଦ,
ସ୍ୱକୀୟ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାବଳରେ
ସାଧିଲ ସ୍ୱରାଜ୍ୟୋନ୍ନତି ଯଶୋଧର୍ମ ଆଦି
ଯଥାତଥା, ଢାଳିଦେଇ ତହିଁ ପ୍ରାଣମନ,
ସାରିଥିଲ ତୁଏ ପୁଣି ସାହିତ୍ୟ-ଅମଳେ
ଆବାଲ୍ୟବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ; ମନ୍ଥି ସୁଜ୍ଞାନ-ଖୁଆରେ
ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟରୂପୀ ଦଧିଭାଣ୍ଡେ, ତହୁଁ
ଜାତ କଲ ଯେଉଁ ସ୍ୱାଦୁ ସୁଗନ୍ଧ ନବନୀ,
ଅମରବାଞ୍ଛିତ ତାହା, ସ୍ୱଧର୍ମ-ନିରତ
ସେହି ଧ୍ୱଜଧର୍ମୀ ଧ୍ୱଜା, ଜାହାଁରେ ବାନ୍ଧିତ
ଆଜି ଏ ରିପୁ-ପିଚ୍ଛିଳ ମର ନରଲୋକେ !

ପାରଳା ରାଜ-ଉଦ୍ୟାନେ ପାରିଜାତରୂପେ
ଫୁଟିଥିଲ ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଦେବ,
ସୁଗୁଣ-ସଦ୍‌ଗନ୍ଧେ ତାର ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳ
ଥିଲ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ, ମାତ୍ର କାଳରୂପୀ କୀଟ
ଦୁରନ୍ତ ନିର୍ମ୍ମମ, ପଶି ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ସେ ଫୁଲେ
କଲ ତାକୁ ଛିନ୍ନ ହାୟ, ଅକାଳେ ନିର୍ଦ୍ଦୟେ ।

ତାହା ପରେ ଗଲ ତାର ଆରାଧ୍ୟ ଅଗ୍ରଜ
ଭାଗୀରଥୀ ବଂଶ ଖଣି ଦୀପ୍ତ ମହାମଣି
ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବ
ପାରଳା ନୃବର, ହାୟ, ସ୍ମରିଲେ ତା କଥା
ହୁଏ ନେତ୍ର ଅବାରିତ ଅଶ୍ରୁ ଦ୍ରବୀଭୂତ ।
ଅନୁଜ ବାତ୍ସଲ୍ୟେ ପୁଣି ପ୍ରଜାପ୍ରାଣତାରେ
ଉପମିତ ତାକୁ ଏବେ ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ
ଚିର-ଭାରତ-ଭରସା ବୀର ଦାଶରଥି ।
ଯାଇଛି ସେ ରାଜ୍ୟେ ସ୍ଥାପି ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାଳୟ,
ଯାଇଛି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଛାତ୍ରାବାସରୂପ
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ, କେତେ ବାଳ-ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ,
ଲାଳିତ ପାଳିତ ତହିଁ ହୋଇ ବିଧିମତେ
ଲଭୁଛନ୍ତି ଶିକ୍ଷା, ଭୁଞ୍ଜି ବାଞ୍ଛିତ ସୁବିଧା ।
କର୍ମପ୍ରାଣ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର, ଶିବକର୍ମବଳେ
ନରପ୍ରାଣେ ଅମରତା ଆଣିଲ ଉଦ୍ଧାରି ।
ରାଜା ପାଇଁ ପ୍ରଜାସୃଷ୍ଟି ବିଧି ନାହିଁ ବିଧି,
ସୃଜିଛି ସେ ପ୍ରଜାପାଇଁ ରାଜା, ଜାଣି ଏହା
ଅବିରତ ରତ ଥିଲ ପ୍ରଜାଋଣ ଶୋଧେ ।

ଉତ୍କଳ-ଆକାଶେ ଉଇଁ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କରୂପେ, ଦେଖାଇ ସ୍ୱପ୍ରଭା
ଅସ୍ତ ହେଲ ଯଥାକାଳେ, ମାତ୍ର ତାର ପ୍ରଭା
ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅନଶ୍ୱର, ରହି ଉତ୍କଳ ଆକାଶେ
ଉଦ୍ଭାସିତ କରୁଅଛି ଦିଗ ଦିଗନ୍ତରେ,
ନିତ୍ୟେ ତାହା ଉତ୍କଳର ନବ ଧ୍ରୁବତାରା ।
ଅଦ୍ଭୁତ ଦଇବୀଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବରେ ସେହୁ
ସାଧିଣ ଅଦ୍ଭୁତ କାର୍ଯ୍ୟ, କଲ ଜଗତକୁ
ଚକିତ ସ୍ତମ୍ଭିତ; ବଂଶନଳ ସାହାଯ୍ୟରେ
ଅନନ୍ତ ଅନନ୍ତେ ରହିଁ କଲ ନିରୂପଣ
ଗ୍ରହଗଣ ଗତି, ପୁଣି ସୃଜି ନୂଆ ନୂଆ
ଦୁରୂହ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ୍ୟାର ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂତ୍ରଚୟ

ରଚିଲ ଜ୍ୟୋତିଷଗ୍ରନ୍ଥ "ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦର୍ପଣ।"
କରଣକୁଳଚନ୍ଦ୍ରମା ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକିଶୋର
ଦେଶୀୟ ରାଜନ୍ୟଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ସମ୍ବଳ,
ଯାହାଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ ଅଙ୍ଗୁଳି ସଙ୍କେତେ
ହେଉଥିଲ ନ୍ୟାୟେ ଧର୍ମେ ସୁପରିଚାଳିତ
ସମସ୍ତ ଗଡ଼ମଣ୍ଡଳ, ପୁଣି ଗୁପ୍ତଦାନେ
ମହାଦାତା, କର୍ମବୀର ଉତ୍କଳ ଭୂଖଣ୍ଡେ,
କର୍ମମୟ ଜୀବନକୁ ନ ଦେଇ ବିଶ୍ରାମ
ଲଭେ ମାନ୍ୟ, କରୁଥିଲେ କର୍ମର ସାଧନା
ଅନୁବ୍ରତ, ତାହାଙ୍କର ବିଶାଳ ହୃଦୟ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲ ଜାତିଦେଶ ହିତକାମନାରେ,
ଓହୋ ! କି କଠୋର ବଜ୍ର ! ମହାଶୋକେ ମୁଖୁ
ସ୍ଫୁରୁ ନାହିଁ ବାକ୍ୟ, ପୁଣି କ୍ରୂର ଶତସ୍ମୃତି
ବ୍ୟଥା ଦିଏ ହୃଦୟର ଅନ୍ତସ୍ତଳ ଚିରି,
ଅକାଳରେ ସେ ମହାତ୍ମା ହୋଇଣ ବିଚ୍ୟୁତ
ମାତୃକୋଳୁଁ, ଗଲ ଯେଉଁ ଅନୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦେଶେ
ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଥେ ଚାଲି, ବିସୋରିଲେ ମନୁ
ନ ଯାଏ ବିସୋରି ନନ୍ଦକିଶୋରର ଗୁଣ।
ସାମନ୍ତ ବଂଶଭୂଷଣ ରାଜନାରାୟଣ
ଅତିଥିବତ୍ସଳ ଦାତା ସ୍ୱଦେଶାଭିମାନୀ,
ଖୋଜି ଖୋଜି ନିରାଶ୍ରୟ ଅକ୍ଷମ ମାନବେ
କରଇ ସତ୍କାର ଆଣି, ଉପଜୀବ୍ୟ ଦେଇ।
ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କର ଅନ୍ନଭଣ୍ଡାର ସଦୃଶ
ସ୍ଥାପିଲ ସେ ଅନ୍ନଛତ୍ର, ଅକ୍ଷୟ ଅବ୍ୟୟ।
କେତେ ପ୍ରାଣୀ ମହାପ୍ରାଣୀ ପାଉଥାନ୍ତି ତହୁଁ
ଅନ୍ନ, ଧନ୍ୟ ଶତଧନ୍ୟ ହୃଦୟ ତାହାର,
"ଅନ୍ନଦାନ ମହାପୁଣ୍ୟ" ହୋଇଥିଲ ବ୍ରତ।
ସଜ୍ଜନ ସ୍ୱଳ୍ପାୟୁ ହେବେ ଦୀର୍ଘାୟୁ ଦୁର୍ଜନ,
ଅଟେ ଏହା ଯୁଗଧର୍ମ, ତେଣୁ ସେହି କୃତୀ,
ଲଭିଲ ସକଳ ତେଜି ଅକାଳେ ବିଲୟ।
ଦେଶଭକ୍ତ ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସମ
ବହାଇ ଶୋକାଶ୍ରୁ, ବାରି ଉତ୍କଳ-କୋଶଳେ
ଲୁଚିଲ ଯୌବନେ ଭବ-ଯବନିକା ପାରେ,
ଉତ୍ସର୍ଗିଣ ସେହୁ ଆତ୍ମପ୍ରାଣ ଆତ୍ମମନ,
ସ୍ୱଦେଶ ସ୍ୱଜାତି ପୁଣି ସ୍ୱଧର୍ମୋନ୍ନତିରେ,
ସମାଜର କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ଦ୍ୱିଜାତିକୁଳର
ଉଦ୍ଧାରାର୍ଥେ, ସ୍ଥାପିଲ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମିତି
ବହୁଶ୍ରମେ ଶଙ୍ଖତୀର୍ଥେ, ତାହା ସମକକ୍ଷ
ନୀରବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ବୀର ନାହିଁ ଜଣେ ଆଉ
କରିବାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାର ସ୍ଥାନ ଏ ଉତ୍କଳେ।
ଥିଲ ରାମଚନ୍ଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ବ୍ୟବହାରାଜୀବ,
ମାତ୍ର ଦେଶ-ହିତ-ପ୍ଲୁତ ହୃଦୟ ନିକଟେ
ତାର, ପରାଜୟ ସଦା ମାନୁଥିଲ ରାଜା—
ମହାରାଜାଗଣଙ୍କର ବଦାନ୍ୟ ହୃଦୟ,
ନ ରହିଁ ସେ ସ୍ୱୀୟ ଶିଶୁ ସନ୍ତାନଗଣର
ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନର ସୁଖଦୁଃଖ ଆଡ଼େ,
ସମ୍ପତ୍ତି-ଆବଦ୍ଧ-ଲବ୍ଧ ଧନରାଶି ଦେଇ
ପୂଜିଗଲ ନାନାଭାବେ ଜନ୍ମଭୂମି ପାଦ।
ଉତ୍କଳ-ସରସୀ-ମଞ୍ଜୁକଞ୍ଜ ବିପ୍ରବର
ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱଦେଶଜନ-ନୟନାଭିରାମ
ଅଭିରାମ, କରାଇଣ ଆହା ସ୍ୱଜୀବନ—
ପୂର୍ବାହ୍ନରେ ସନ୍ଧ୍ୟା, ଶେଷେ ପଡ଼ିଲ ମଉଳି !
ଥିଲ ସେହୁ ଜନ୍ମଭୂମି ସୁପୂଜକ ଜଣେ,
ସମ୍ପାଦିଣ ପୂଜାଦ୍ରବ୍ୟ ସ୍ୱଭୃତ୍ୟମେଳେ, ଯାଇ
ମାତୃମନ୍ଦିର ସମୀପେ, ବଜାଇବା ବେଳେ
ପ୍ରଭାତୀ ମଙ୍ଗଳ ଘଣ୍ଟା ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ପାଇଁ
ମାତୃଦେବୀଙ୍କର, ହାୟ ହେଲ ସେ ଗତାୟୁ !
ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟେ ତାର ସ୍ଥାନ ଏ ଉତ୍କଳେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ବୋଲି ହେଉ ନାହିଁ ମୋ ପ୍ରତୀତ।
ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ଓଜସ୍ୱିନୀ ବକ୍ତୃତା ତାହାର
ଅଗ୍ନିମୟୀ, ତେଜୋମୟୀ, କରୁଥିଲ ତାହା
ମୁମୂର୍ଷୁ ହୃଦେ ଆଶାର ବିଦ୍ୟୁତ ସଞ୍ଚାର।
ପଣ୍ଡିତ ବିହାରୀଲାଲ କାଶ୍ମୀର-ନିବାସୀ
ମାନବ-କୁବେର, ତୋର ଉତ୍କଳ-ମାତାର

ସମ୍ବନ୍ଧେ ସୁହୃଦ୍ ହେତୁ, ମାନ ତାହା ପ୍ରତି
ପ୍ରକାଶୁଣ ଥିଲ ଭକ୍ତି ସଦା ମାତୃବତ,
ସତର୍ ଭଗବଦ୍ଗୀତା (ମୁମୁକ୍ଷୁ-ବାଞ୍ଛିତ)
ଆବର ଟୀକାସ୍ତ୍ରାଗ୍ରନ୍ଥ, ବହୁ ଅର୍ଥବ୍ୟୟେ,
ହୋଇଅଛି ଉତ୍କଳର ଚିରସ୍ମରଣୀୟ ।
ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟେ ଯେ ମୁକ୍ତହସ୍ତ, ସାର୍ଥ ସିନା ତାର
ଧନ-ଆଖ୍ୟା, ଦାତାନାମ, ମାନବ ଜନମ,
ମାତ୍ର ଆନ ଧନୀ ଖାଲି ଧନ ଜଗୁଆଳ ।
କେତେ ବଖାଣିବ ଆଉ ବନ୍ଧୁ ! ଉତ୍କଳର
ଗତଜୀବ ମାତୃଭକ୍ତ ନନ୍ଦନଙ୍କ କଥା,
ଏହିପରି କେତେ କେତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତାରକା
ହୋଇ ସ୍ଥାନଚ୍ୟୁତ, ଗଲେ ଆକାଶେ ଉଭେଇ ।
ଏ ସର୍ବ ସୁତେ ହରାଇ ତୋ ଉତ୍କଳ-ମାତା,
ଅତି କଷ୍ଟେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ଥିଲା ମାତ୍ର ପ୍ରାଣେ,
କିନ୍ତୁ ବନ୍ଧୁ ! ଯେଉଁ ଦିନୁ ଗଲେ ରାଧାନାଥ,
ସେହି ଦିନୁ ଆଉ ତାର ମିଳୁ ନାହିଁ ନାଡ଼ୀ,
ହାୟ, ସେହି ମର୍ମଭେଦୀ ଗୁରୁ ଶୋକାଘାତେ
ଯାଇଅଛି ଅଭାଗୀର ଅଣ୍ଟା ଭାଙ୍ଗି, ତେଣୁ
ହୋଇଛି ଅଶ୍ରୁପଙ୍କିଳ ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ ତାର !
ଏକମୁଖେ କି ଗାଇବ ରାଧାନାଥ ଗୁଣ,
ଥିଲେ ସେହି ଉତ୍କଳର କାବ୍ୟ-ଧ୍ରୁବତାରା,
ମାତୃଭାଷା ପୂତଅଙ୍ଗ ସୌଷ୍ଠବ-ସାଧନେ
ଥିଲେ ସେ ନିଯୁକ୍ତ, କାୟମନୋବାକ୍ୟେ ଆହା,
ଆବାଲ୍ୟବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟେ, ତାର ସୁଆରାଧନାରେ
ପରିତୁଷ୍ଟି ଲଭି ଦେବୀ ଉତ୍କଳ ଭାରତୀ
ସମର୍ପିଲେ ତାହା କରେ ବୀଣାଯନ୍ତ୍ର ସହ
ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ରତ୍ନଭଣ୍ଡାର କୁଞ୍ଚିକା—
ତହୁଁ ଫେଇ ସେ ଭଣ୍ଡାର ଅବହେଳେ କବି
ଘେନି ମନୋମତ ରତ୍ନ, ବିରଚିଲେ ତହିଁ
ଗୁଚ୍ଛ ଚାରୁକଳାଯୁକ୍ତ ନବ ଅଳଙ୍କାର,
ତାର ରମଣୀୟ ପ୍ରଭା ବିପ୍ଲାବି ଉତ୍କଳେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳାଏ ପୁଣି ତାର ସୀମାତୀତ ଦେଶେ ।
ବାଉଥିଲେ ବାଣୀ ବୀଣା ଚଢ଼ାଇ ପଞ୍ଚମେ,
ଯେତେ ଶୁଣିଲେ ତା, କର୍ଣ୍ଣେ ଶୁଭୁଥିଲା ସଦା
ନୂଆ ନୂଆ ପରି, ଅହୋ ସେହି ରାଧାନାଥ
ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ନବ-ମନ୍ଦିର-ବନ୍ଧାଣୀ
ନାହାନ୍ତି ରେ ବାନ୍ଧବ ଆଉ ନଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱରେ ।

ଯଶୋନିଧି ହରିହର ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବ
ଖଲ୍ଲିକୋଟ ଅଷ୍ଟାଦୁର୍ଗପତି, ଥିଲେ ଜଣେ
ଉର୍ବରମସ୍ତିଷ୍କ ନୃପ, ହୃଦୟ ତାହାର
ପ୍ରଶସ୍ତ, ପ୍ରଶସ୍ତ ଯଥା ତାହା ସ୍ୱକୀୟାଙ୍କିତ
ଅମର-ଗୀତମୁଖର ବିରାଟ ଚିଲିକା ।
ତା ଜୀବନ-ପଞ୍ଜିକାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପତ୍ରର
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଭଶ୍ଳୋକେ, ଯେଣୁଥିଲେ ସେହୁ
ପ୍ରଜାଠାରୁ କର ଦାନ ପାଇଁ, ଯଥା ଧରା,
ଗୁଣେ ଶସ୍ୟ ବିନିମୟେ ଅର୍ପେ ବହୁଗୁଣ ।
ଲକ୍ଷାଧିକ ମୁଦ୍ରାବ୍ୟୟେ ସଂସ୍ଥାପି ସେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟେ
ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାଶାଳା, କଲେ ଅମରତ୍ୱ ଲାଭ,
ସାଧକ ବାଳକେ ସେହି ସାଧନା-ଆଶ୍ରମେ
କରୁଛନ୍ତି ସ୍ୱୀୟ ଭାବୀ ଅଦୃଷ୍ଟ ଗଠନ,
ଗାଇ ତା ଅମର ସ୍ମୃତି ପବିତ୍ର ଗୀତିକା ।
ଜନହିତାକାଙ୍କ୍ଷୀ ଜନେ ସ୍ୱଳ୍ପାୟୁ ଜଗତେ,
ସାକ୍ଷୀ ତାର ଗ୍ରୀଷ୍ମ ରବି, ଶିଶିର ଦିବସ ।
ନିୟତ ନିୟମେ ହାୟ, ସେ ମହାନୁଭବ
ହୋଇଗଲେ ଅକାଳରେ କାଳ-କବଳିତ ।
ତା କରୁଣ ମହାସ୍ମୃତି ନ ଲଭି ବିସ୍ମୃତି
ଦେଖାଏ ଅଦ୍ୟାପି ମହା ନୈରାଶ୍ୟର ଛାୟା ।

ଗଲେ ଆହା, ମାତୃଭକ୍ତ ଶ୍ରୀ ବୀରବିକ୍ରମ
ଖଣ୍ଡିଆର ଧରାଧିପ, ଅକାଳେ ସ୍ୱରଗେ,
ଥିଲେ ସେ ଉତ୍ସର୍ଗି ପ୍ରାଣ ସମାଜ ସଂସ୍କାରେ,
ପୁଣି ସାହିତ୍ୟ-ସେବାରେ, ଯାଇଛି ସେ ଲେଖି
ସୁକାବ୍ୟ ନାଟକ କେତେ, ଅତି ଉପାଦେୟ,
ସାହିତ୍ୟ-ଭଣ୍ଡାରେ ତାହା ଦୀପ୍ତ ରତ୍ନରେଣୁ ।
ନିଜେ ଲେଖି ଯାତ୍ରା ଯୋଜ୍ଞ ଲେଖାଇ ଅପରେ,

ପ୍ରଦାନ୍ତ ପାରିତୋଷିକ, ଉତ୍ସାହ ତାହାର
କରୁଥିଲା କ୍ରମେ ବୃଦ୍ଧି, ଗ୍ରାହକତା-ହାଟେ
ଥିଲା ବୀରମଣି ଜଣେ ରତ୍ନର ଗ୍ରାହକ।
ତାର ରାଜସଭା (କାବ୍ୟକୋଳାହଳମୟୀ)
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ସଦା ସୁକବି ପଣ୍ଡିତେ।
ବନ୍ଦିଶାଳେ ଦେହ ନହି ବନ୍ଦିଜନ ଯଥା
ରଖିଥାଏ ଧ୍ୟାନଜ୍ଞାନ ମାତୃଭୂମି କଥ,
ତଥା ସେ ସୁଧୀରବର ରହି ଚିରକାଳ
ହିନ୍ଦୀଭାଷା ଆବରଣ ମଧ୍ୟେ, ଅର୍ପିଥିଲା
ପ୍ରାଣମନ ପ୍ରାଣାଧିକା ମାତୃଭାଷା ପଦେ।
ହାୟ, କି ଦାରୁଣ ସ୍ମୃତି ଉଇଁଲା ମାନସେ
ଆସି ବନ୍ଧୁ ! କେମନ୍ତେ ବା କହିବି ମୁଁ ତାହା ?
କହିବାର ଥାଉ ଦୂରେ, ସ୍ମରଣେ ଯେ କଥା
ହୁଏ ନେତ୍ର ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ, ବାକ୍‌ଶକ୍ତି ଶିଥିଳ;
ଉତ୍କଳ ମହୁଡ଼ମଣି ଭଞ୍ଜଭୂମିପତି
ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରବିକୁଳ-ସ୍ୱଗୌରବ-ରବି
ହେଲା ଅସ୍ତ ଜନ୍ମଭୂମି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟେ ଅକାଳେ।
ଉତ୍କଳ ଜାତୀୟ ମହା ସମ୍ମିଳନୀ-ଯାଗେ
ହୋଇ ପଞ୍ଚପୁରୋହିତ ବୀର ଜାଳିଥିଲା
ଆଶା-ଦୀପ ଉଚ୍ଚ ତେତେ ସ୍ୱଦେଶ ସମ୍ମୁଖେ,
ମାତ୍ର କ୍ରୂର କାଳ-ବାୟୁ ସେ ଦୀପ ସହିତେ
ନିଭାଇଲା ଶୀରେ ଆହା ତାହା ପ୍ରାଣ-ଦୀପ !
ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳୀୟ ରାଜନ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ
ଥିଲା ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ସେ କ୍ଷଣଜନ୍ମା ରାଜା,
ଉନ୍ନତ ଉଦାର ଧୀର, ତା ହୃଦୟ ସହ
ତୁଳିତ କେବଳ ତାର ରାଜ୍ୟ ଅନ୍ତଃପାତୀ
ଉତ୍କଳର-ହିମାଳୟ ମେଘାସନ ଗିରି।
ବହୁବିଦ୍ୟା ବହୁଗୁଣ ବହୁକୀର୍ତ୍ତିଯୁତ
ଦେଖି ତାକୁ, ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ରାଜରାଜେଶ୍ୱର
ଅର୍ପିଥିଲେ ଅଯାଚିତେ ମହାରାଜା ପଦ,
ରାଜର୍ଷିପ୍ରତିମ ସେହି ନରରୂପୀ ଦେବ
ଭ୍ରମି ସସାଗର ଧରା କଲା ଉପାର୍ଜନ
ବିପୁଳ ସୁଜ୍ଞାନ-ରତ୍ନ, ସ୍ୱଦେଶରେ ତାହା
ବିତରିବା ବେଳେ ଅହୋ ! ହେଲା ସେ ଗତାୟୁ।
ରାଧାନାଥ ଶୋକକ୍ଷତ ନ ଶୁଖୁଣୁ ତହିଁ
ମିଶି ପୁଣି ଆନ ଶୋକ ଲବଣ ପରାୟେ
କଲା ତାକୁ ବିସର୍ପିତ, ବନ୍ଧୁ ! ଆସେ ନାହିଁ
ବିପଦ-ଭୁଜଙ୍ଗ ଏକ ଫଣା ବହି, ଆସେ
ସେହୁ ହୋଇ ଶତଫଣ, ଦଂଶେ ଶତ ସ୍ଥାନେ !
ଏଥୁଅନ୍ତେ ଭକ୍ତକବି ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ
(ଆଜୀବନ ସାରସ୍ୱତତୀର୍ଥ-ତାର୍ପଣିକ)
ହେଲେକ ଗତାୟୁ, ହାୟ, ନାମ ପରି ତାର
ମଧୁର ଚରିତ, ବାକ୍ୟ, ବ୍ୟବହାର ପୁଣି ।
ଋଷିପ୍ରକୃତିକ ସେହୁ ଧର୍ମଗତପ୍ରାଣ,
ତୋ ଜନ୍ମଭୂମିର ଥିଲା ଗୌରବ-ପଦକ;
ସର୍ବବିଧ ଶିକ୍ଷୋନ୍ନତି ସାପେକ୍ଷ ଶିକ୍ଷାର,
ବୁଝିଥିଲା ଏହା ସେହୁ, ତେଣୁ ଶିକ୍ଷାଦାନେ
ଉତ୍ସର୍ଗିଥିଲା ଜୀବନ, ତେଜି ଆତ୍ମସୁଖ,
କେତେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଗଣର କରିଗଲା ସେହୁ
ଅଦୃଷ୍ଟ ଗଠନ, ତାହା ହେବ ନାହିଁ ଗଣି;
ଏତିକିରେ ନୋହି କ୍ଷାନ୍ତ ସେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୀର,
ଭାବୀ ବଂଶଧର ପାଇଁ ସହି କେତେ କ୍ଲେଶ
ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷୀଣଦେହେ ବୁଲି ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ,
ସଂଗ୍ରହଣ ଅର୍ଥ, ସ୍ଥାପି ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାଗାର,
କରିଗଲା ଚିରସ୍ଥାୟୀ କାମ ସହ ନାମେ।
ଅହୋ ପୁଣି ବିନା ମେଘେ ହେଲା ବଜ୍ରପାତ,
ବିନା ଅଣସରେ ହେଲା ଘୋର ଗୁଳୁଗୁଳି,*
ଚାଲିଲେ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ବୈକୁଣ୍ଠ ଭୁବନେ
ତେଜି କର୍ମ ଉପାସନା, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ଦେବାଳୟୁଁ,
ଅର୍ପି ଶୋକ ଅରୁନ୍ତୁଦ, ଉତ୍କଳ-ଜୀବନେ,

* ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅନବସର ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥାନ ସମୟରେ ଅସହ୍ୟ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ହୁଏ।

କରି ତାକୁ ମ୍ରିୟମାଣ,ଉଦ୍‌ଯାପିଲା ଆହା
ପୂତପ୍ରାଣ–ଯଜ୍ଞାନଳ ମହାକାଳ–ନୀରେ ।
ବତ୍ସ, ସେହି ଶୋକରୂପା ଅଦୃଶ୍ୟ ତଟିନୀ
ବୃଦ୍ଧି ଲଭି ହେଉଅଛି କ୍ରମେ କୂଳଙ୍କଷା ।
ଖୋଲାଇ କାସାର କୂପ ତୋଳାଇ ଦେଉଳ,
ଦୁଃସ୍ଥ ରୋଗୀ ପାଇଁ ସ୍ଥାପି ଚିକିତ୍ସା ଆଗାର
ଯଶୋ–ରତ୍ନ–ଖଚୀ ଚୂଡ଼ା ମଣ୍ଡିଥିଲା ମାଥେ ।
ଥିଲେକ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ରାଜଭକ୍ତି ଗୁଣେ
ରାଜଭକ୍ତି ଉପମୂର୍ତ୍ତି, ସମ୍ପାଦି ସେ କୃତୀ
ବିପୁଳ ଯୋଗ୍ୟତା ସହ ବିଶ୍ୱାସ ଭାବରେ
ଦେଶକାର୍ଯ୍ୟ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ସହ, ଲଭିଥିଲା
ରାଜାଙ୍କୁ ମହାରାଜା ପଦ, ସସମ୍ମାନେ;
କିନ୍ତୁ ହାୟ ସେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଗୌରବଭୂଷଣ
ନ ପାରିଲା ପିନ୍ଧି ସେତୁ ଅଧିକ ଦିବସ ।
ନୁହଇ ଏ ଭବେ ସ୍ଥିର କାହାରି ଜୀବନ,
ତପ୍ତ–ସିକତିଲ–ସ୍ଥଳେ ପାନ୍ଥ ପଦ ଯଥା,
ମରିବେ ସକଳେ ଯଥାକାଳେ, ମାତ୍ର ତଥା
ବୈକୁଣ୍ଠର ମୂର୍ତ୍ତି, ମାନ ତା ଅମର ସ୍ମୃତି,
ଜନାଇବ ବହୁକାଳ ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନେ ।

ତେବେ ଆଉ ବଖାଣିବି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର କଥା,
ସ୍ମରଣେ ଯାହାର ହୁଏ ଶତଧା ବିଭକ୍ତ
ହୃଦ–ଖଣ୍ଡ, ବଖାଣିଲେ ତାହା, କି ଯାତନା
ଆହା, ହୁଏ କରିବାକୁ ଉପଭୋଗ, ତାହା
ଅନୁଭବୀ ବିନା ଆନ କେ ବୁଝିବ ଏହି
ଜଗତରେ ? ଆସୁଅଛି ରୁନ୍ଧି ହୋଇ କ୍ରମେ
ଶ୍ରୋତ–ବାଷ୍ପପୂରେ ଶର୍କ୍କି, * ନ ପାରିବି ଆଉ
କହି, ଯଦି ଦେଖିବୁ ରେ ବତ୍ସ, ତୋ ମାତାର
ଉପସ୍ଥିତ ଦଶା ନେତ୍ରେ, ତେବେ ମୋ ସହିତ
ଚାଲ, ଦେଖାଇବି ତାହା ତୋତେ ମାୟାବଳେ ।
କିନ୍ତୁ ବତ୍ସ ! ସେ ଅଦ୍ଭୁତ ବିକଟ କରୁଣ–
ମହାଦୃଶ୍ୟ, ନ ସହିବ ଚର୍ମଚକ୍ଷୁ ତୋର,
ଏଣୁ ଘେନ ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ଷୁ, ତାହାରି ପ୍ରସାଦେ
ଦେଖିବୁ ତୁ ସ୍ୱମାତାର ମର୍ମ୍ମନ୍ତୁଦ ଛବି !"
ଏହା ଭାଷି ଦେବୀ ମୃଦୁ ମଧୁର ଭାଷାରେ,
ପ୍ରଦାନିଣ ମୋତେ ଦିବ୍ୟନେତ୍ର, କୃପା ବହି,
ପାଟଳ କମଳ କରେ ମାରନ୍ତେ ବିତାଳି,
ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହେଲା ତହୁଁ ରମ୍ୟଗୁପ୍ତଦ୍ୱାର ।
ପଶିଲି ନିଃଶଙ୍କେ ତହୁଁ ଦେବୀଙ୍କ ସଙ୍ଗତେ,
କି ଭୟ ମୋହର, ଯେଣୁ ଦେବୀ ମୋ ରକ୍ଷିକା ।

* ଚକ୍ଷି

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

ଦେଖିଲି, ବିଶାଳ ରାଜ୍ୟ ରହିଛି ବିସ୍ତୃତ
ଅଗ୍ରଭାଗେ,—ରତ୍ନରେଣୁମୟ, ଯହିଁ ରାଜେ
କେତେ ତୀର୍ଥ, ନଦୀ, ବନ, ଗ୍ରାମ, ରାଜଧାନୀ,
(ଅଚଳ ପ୍ରାଚୀର ପୁଣି ସାଗର-ମେଖଳା)
ତାହା ହେବ ନାହିଁ ଗଣି, ମହାପୁଣ୍ୟଭୂମି
ସେହୁ, ତେଣୁ ହୋଇଅଛି ଦେବଦେବୀଙ୍କର
ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ଉପନିବେଶ ପବିତ୍ର ଆବାସ ।
ଶୋଭା-ଗନ୍ଧାଧର ପ୍ରାୟ ଆଭାସେ ସେ ଦେଶ,
କିନ୍ତୁ ଦିଶେ ବିଷକୃଶ ଶ୍ରୀହୀନ ଏବାଳେ,
ଶିଶିରେ ସରୋଜ ବନ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଯଥା ।
ଅଙ୍ଗୁଳି ସଙ୍କେତେ ମୋତେ ଉତ୍କଳ-କମଳା
ବୋଇଲେ ଦେଖାଇଦେଇ ରେ ବତ୍ସ, ଦେଖ ଏ
ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ତୋର ପ୍ରିୟ ମାତୃଭୂମି,
ଯୋଜନ ଯୋଜନବ୍ୟାପୀ ବିସ୍ତାର ଏହାର
ନେତ୍ର ଅଗୋଚର, ତେଣୁ ମୁହିଁ ସଙ୍କୋଚିଇ
ସେ ଦେଶର ବପୁ ଦିବ୍ୟ ଯୋଗମାୟା ବଳେ,
ଦେଖାଇଲି ତୋତେ, ଯେଣୁ ଦିବ୍ୟ ନେତ୍ରଧାରୀ
ତୁହି, ତେଣୁ ତୋତେ ହେବ ସକଳ ଗୋଚର ।
ଯେଉଁ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନତା ନିର୍ମଳ ଅନିଳେ
କେଶରୀ, ଗାଙ୍ଗେୟବଂଶ-ଅବତଂସ ଭୂପେ
କରୁଥିଲେ ଉପଭୋଗ, ନିଖିଳ ଭାରତେ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯେହୁ, ସ୍ୱର୍ଗେ ଯଥା ବୈକୁଣ୍ଠ ଭୁବନ,
ସେହି ବସୁପ୍ରସୂ ପୂତ ଉତ୍କଳ ଦେଶର
କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଏବେ ହାୟ ! ଅସହ୍ୟ ଦାରୁଣ,
ଏହା ଭାଷି ହେଲେ ଦେବୀ ଅଗ୍ରସର, ସେହି
ମାୟାନଗରୀର ମଧ୍ୟେ, ତହୁଁ ଅନୁଗାମୀ
ହେଲି ମୁଁ ତାଙ୍କର, ଯଥା ଗୁରୁ ପଛେ ଚେଲା,
ଦେଖି ଦେଖି ଶୋଚନୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ଅଗଣନ ।
  କେଉଁ ଅଂଶେ ଅତିବୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଅନର୍ଗଳ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ବାରିଗର୍ଭ ଘନେ ଆଚ୍ଛାଦିଣ ଘନେ
ନଭୋଦେଶେ, ବରଷନ୍ତି ମୂଷଳ ଧାରରେ
ଗମ୍ଭୀର ହୁଙ୍କାରେ ଗର୍ଜି ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ, ସତେ
ଗଲା କି ଆକାଶ ଫାଟି ଚଡ଼ ଚଡ଼ ହୋଇ
ଶତଖଣ୍ଡେ, ପ୍ରତେ ହୁଏ ମାନସେ ଏସନ,
ଖେଳଇ ସେ ଘନକୋଳେ ଚପଳେ ଚପଳା,
ହିରଣ୍ୟ-କିରଣମୟୀ, ବିଶ୍ୱ-ଶୋଭାସ୍ୱଣୀ,
ହରିକୋଳେ ଯଥା ରମା କ୍ଷୀରୋଦ-କନ୍ୟକା ।
ରୁଦ୍ର ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ବହିଣ ପ୍ରଖରେ
କରେ ସୃଷ୍ଟି ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ, ପ୍ରଳୟେ ଯେସନ
ବହେ ଅଣଚାଶ ବାୟୁ ହୋଇ ଏକଯୋଗ ।
ଘନ ଘନ ଘନ ଘୋଷେ, ବତାସ ଗର୍ଜନେ
ସତତ ବାରି ବର୍ଷଣ ଝଙ୍କାର ନିନାଦେ
ଥରିଲା ଧରଣୀ; ସତେ ବା ଯେସନ ସେହୁ
ପଡ଼ିବ ଲେଉଟି କମ୍ପି ଯିବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ !
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ଜଳେ ନଦୀ ତଡ଼ାଗ ପ୍ରାନ୍ତର,
ଚଳେ ସ୍ରୋତ ଭୟଙ୍କର ଖେଳାଇ ଭଉଁରୀ
କୂଳ କଳେ, ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ସୃଜି ନବାର୍ଣ୍ଣବ,
ଭାସିଯାଉଅଛି କେତେ ନର ପଶୁ ପକ୍ଷୀ
କାଠ ପତଙ୍ଗାଦି— କେହି ମୁମୂର୍ଷୁ, କେ ମୃତ,
ପ୍ରାଣଭୟେ ଆହା କେହି ଚଢ଼ିଥିଲା ଗଛେ,
କେହି ଅବା ଗୃହଛାତେ; କିନ୍ତୁ ହାୟ ତହିଁ
ନ ପାରିଲେ ହତଭାଗ୍ୟେ ବର୍ତ୍ତି, ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ
ସେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଜଳସ୍ରୋତ ଉତ୍ପାଟି ପାଦପେ,
ପୁଣି ଉପାଡ଼ିଣ ଛାତେ ଘେନିଗଲା ବେଗେ-
ଜୀବନ-ଆତୁର ସେହି ଆରୋହୀ ସହିତେ,
ଭୀଷଣ ଆବର୍ତ୍ତେ ସବୁ ଦେଲାକ ବୁଡ଼ାଇ !
  କେଉଁ ଖଣ୍ଡେ ଅନାବୃଷ୍ଟି ବସି ଦୃଢ଼ାସନେ
ବିସ୍ତାରିଛି ରାଜପଣ, କଠୋର ଶାସନେ
ତାର, ଦିଶେ ସୃଷ୍ଟି ବିଶ୍ରୀ, ପୁଣି ଭୟଙ୍କର,
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ କରେ କେଦାର, ପ୍ରାନ୍ତର

ଫାଟି ହୋଇଅଛି ଭୀମ ଭୁଆଁ ରାଢ଼ମୟ ।
ଶୁଷ୍କ ଜଳାଶୟ, ତହିଁ ଜଳଜନ୍ତୁଚୟ
ଜୀବନ ବିସର୍ଜି ଛନ୍ତି ଜୀବନ ଅଭାବେ,
ବହେ ତପ୍ତବାୟୁ ଖରେ ବାସର-ଯୌବନେ
ସନ ସନେ (ସୌରକର-ତପ୍ତା ଧରଣୀର
ନୈରାଶ୍ୟବ୍ୟଞ୍ଜିକ ଉଷ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ୱାସ କି ସେହୁ)
ଘୋର ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ଜଳଯାଏ ତନୁ, ଶୁଷ୍କ ହୁଏ
କଣ୍ଠ, ଏଣୁ ଜୀବକୁଳ ଜୀବନ୍ମୃତ ପ୍ରାୟ
ଲଭନ୍ତି ଯନ୍ତ୍ରଣା ବହୁ, ଅସହ୍ୟ ଦାରୁଣ
ହୁଏ ନାହିଁ ଗୃହୁଁ ରୌଦ୍ରେ, ଦିଗ ବିଦିଗରେ
ଜଣାଯାଏ ଅଗ୍ନିଗୁଣ୍ଡି ବୃଷ୍ଟି ହେଲା ପ୍ରାୟ,
ଶିଳ୍ପି-ଗୁରୁ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ କି ଅବା
ବସାଇଅଛନ୍ତି ଶାଣେ, ରବିଙ୍କ ଶରୀରୁଁ
ବହୁ ଦିନୁ ଘନୀଭୂତ ସିନ୍ଧୁସ୍ନାନ ମଳ
ଅପନୋଦନ ମାନସେ ? ଛିଟିକି ତହିଁରୁ
ଅଗ୍ନି କଣା ଆସଇ କି ଅନମ୍ବରେ ଉଡ଼ି ?
ତରୁଲତାକୁଳେ ରସ ନ ପାଇ ନୀରସ,
ମୃତକଳ୍ପ, କେହ୍ବା ମୃତ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହାୟ !
ମେଲିଥାନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ଶୋଭାର ପସରା
ସଦା ଧରା-ଅଲଙ୍କାରରୂପେ, ସେହୁ ଏବେ
ଦେଖାନ୍ତି ନୀରସ ରୁକ୍ଷ ଶୋଭା-ଶ୍ମଶାନର
କୁତ୍ସିତ ଆଲେଖ୍ୟ, ତାହା ଅସହ୍ୟ ନେତ୍ରର
ନାହିଁ ଶସ୍ୟ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରେ, ଜଳାଶୟେ ଜଳ,
ଅନ୍ନ ଜଳ ଅଭାବରେ ସର୍ବ ନାଗରିକେ
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ-ରାଜାର ଦ୍ରୋହୀ ତ୍ୟକ୍ତ ପ୍ରଜା ପ୍ରାୟ
ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି ଦଳେ ଦଳେ ଯଦୃଚ୍ଛାକ୍ରମରେ ।
ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି କେହ୍ବା ଉଦରର ଜ୍ୱାଳା
ଭକ୍ଷନ୍ତି ଅଖାଦ୍ୟ ନାନା, ପିଅନ୍ତି ଅପେୟ,
ସଂଗ୍ରହି କେ ବନ୍ୟମୂଳ ବନ୍ୟପତ୍ର ଆଦି
ସିଦ୍ଧ କରୁଁ କରୁଁ ତାକୁ, ନ ପାରିଣ ସହି
ଦୁର୍ବାର କ୍ଷୁଧାର ବାଧା, ଅଲ୍ପ ସିଦ୍ଧ ସେହି
ଅଭୀଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥେ, ଦିଏ ଗର୍ଭକୁ ନିକ୍ଷେପି
ବେକନି ହାତେ,— ତରତରେ; ଖାଏ କେହି ଅବା
ବୃକ୍ଷର ବକଳ କାଢ଼ି କଣ୍ଟା ସେହିପରି ।
ଅଖାଦ୍ୟ ଖାଦନେ ପୁଣି ଅପେୟ ପାନରେ,
ନାନା ସଂକ୍ରାମକ ରୋଗେ ନାଗରିକ ଲୋକେ
ହୋଇଣ ଆକ୍ରାନ୍ତ, ହାୟ ଲଭୁଛନ୍ତି କ୍ଳେଶ,
କେହି ଥରେ ଥରଥରେ ଜ୍ୱରେ, ବାତେ ଯଥା
ରମ୍ଭାପତ୍ର, ବାଜୁଅଛି ଦନ୍ତେ ଦନ୍ତ ଶୀତେ,
ନାହିଁ ବସ୍ତ୍ର ତାର, ଯେଣୁ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ସହ
ବସ୍ତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ଆଦି ସକଳ ସମ୍ବଳେ
ବିକି ପୂର୍ବୁଁ ଲଗାଇଛି ଉଦର ପୂଜାରେ
ତେଣୁ ବିଲୁଣ୍ଠି ସେ ରୌଦ୍ରେ, କରଇ ପ୍ରଳାପ;
କେବେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରେ କେବେ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ
ଗାଏ କେତେ ଗୀତ, ଯଥା ଉପସ୍ଥିତ କବି ।
କାହିଁ ବା କ୍ରନ୍ଦନେ ରତ ଆମାଶୟ ରୋଗୀ,
ମର୍ଦ୍ଦି ବଳେ ଉଦରକୁ ମୁହୁଃ ବେଦନେ କରେ,
କ୍ଷଣେ ଉଠେ, କ୍ଷଣେ ବସେ, କ୍ଷଣେ ନଇଁପଡ଼ି
କୁନ୍ଥାଏ କଷ୍ଟରେ ସ୍ତମ୍ଭେ ଟାଣି ଧରି ହାତେ ।
କାହିଁ ଅତିସାରଗ୍ରସ୍ତ ପଞ୍ଜରାସ୍ଥିସାର
ଭୁଞ୍ଜେ ଗରିଷ୍ଠ ଭୋଜନ ଫଳ, ଯାଉଁ ଯାଉଁ
ବହିର୍ଭୂମେ, ଅସମ୍ଭାଳେ ତାର ପାଦ ଦେଇ
ବହି ଆସେ ମଳ, ଯଥା ବରଷା ସମୟେ
ବହିଆସେ ଜଳଧାର ବୃକ୍ଷକାଣ୍ଡ ଦେଇ ।
କାହା ଦେହୁଁ ଶୋଷେ ଲହୁ କସ୍ତୁରୀ-ପିଶାଚୀ
ନର ଶୋଣିତ-ଲୋଲୁପା, ଶୋଷଣନିପୁଣା,
ସେ ତୀବ୍ର ଶୋଷଣେ ଖରେ ହୋଇଯାଏ ଶୂପା
ରୋଗୀ ଦେହ, ସଙ୍କୋଚଇ ଯଥା ରସମୟ
ସୁପକ୍ୱ ରସାଳ ଫଳ, ଖାଦକ ଶୋଷଣେ ।
ମୁଖ, ମଳଦ୍ୱାର ବାଟେ ଜଳ ଅନର୍ଗଳ
ହୁଏ ବହିର୍ଗତ, ତହୁଁ ଗୁରୁ ପିପାସାରେ
ହୋଇ ରୋଗୀ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ଖୋଜେ ସଦା ଜଳ,
କିନ୍ତୁ ଅହୋ ! ନାହିଁ ଜଳ ଘରେ ତାର, ରୋଗୀ
ହୋଇ ଶୁଷ୍କକଣ୍ଠ, କରେ ପ୍ରଳାପ ବହୁତ—

ଗମ୍ଭୀର, ଭୀତିଦ କ୍ଷୀଣ ଅର୍ଦ୍ଧଭଙ୍ଗସ୍ୱରେ;
ଶିରମସ୍ତ ଶରୀରରୁ ଉଠେ ଶିରମସ୍ତୀ,
ସେ ତୀବ୍ର ଯନ୍ତ୍ରଣା ରୋଗୀ ନ ପାରଣ ସହି
ପ୍ରହାରଇ ହସ୍ତପଦ ଧରଣୀ ଉପରେ
ପୁନଃ ପୁନଃ, ସନ୍ତରଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଯେପରି
ଜଳେ ପଡ଼ି ହାତଗୋଡ଼ ଉଲେ ଶିକ୍ଷାକାଳେ ।
କୋଟରସ୍ଥ ଚକ୍ଷୁ, ଦନ୍ତପନ୍ତି ବାହାରକୁ
ପଡ଼ିଛି ବାହାରି ଛାଡ଼ି ଦଶନବସନ, *
ମୁଖେ ନାସାରନ୍ଧ୍ରେ ପଶି ମକ୍ଷିକାମଣ୍ଡଳୀ
ହେଉଛନ୍ତି ଘଣ ଘଣ, ହାୟ ସେହି ରୋଗୀ
ଜୀବନ୍ତେ ନରକଭୋଗ ଭୋଗେ ରୋଗେ ପଡ଼ି ।
ମେଲୁଛି ବସନ୍ତ ଜାହାଁ ଅନନ୍ତ କ୍ଷମତା,
ତାର ଦେହ ଯାଇଅଛି ଫଳି ଘଟେ ଅତି
ଆପାଦମସ୍ତକ, ନାହିଁ ସ୍ଥାନ ଥୋଇବାକୁ
ତିଳ ତହିଁ, ଅଠା ସହ ମସୁର ମିଶାଇ
ବୋଳହେଲା ପ୍ରାୟ ଦିଶେ ସର୍ବାଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁର;
ଅସ୍ଥିଭାବକରୁ ପରେ ଫୁଲିଯାଇ ଦେହ
କିଏ ମୁଣ୍ଡ କିଏ ଗୋଡ଼ ହେଉ ନାହିଁ ବାରି ।
ଏହିପରି କୁତ୍ସିତ ଦାରୁଣ ଆମୟେ
ହୋଇଣ ଆକ୍ରାନ୍ତ କେତେ ଶିଶୁ ବୃଦ୍ଧ ଯୁବା
ହୁଅନ୍ତି ଗତାସୁ, ତାଙ୍କ ଶବଦେହ ବହି
ଆତ୍ମୀୟେ, କୁଣପରଥେ ନିଅନ୍ତି ଶ୍ମଶାନେ
ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ହୋଇ, ହାୟ ! ନରଜୀବନର
ମହାଯାତ୍ରା ସେହି, ଯେଣୁ ସେ ଯାତ୍ରାର ଗତି
ହୁଏ ନାହିଁ ପଶ୍ଚାନ୍ମୁଖୀ ଜାହିଁ କେଉଁକାଳେ ।
ପୋତା ପୋତା ଘଟେ ନାହିଁ ଖ୍ରେଗେ ସଜ୍ଜର,
କେତେ ଶବଦାହୀ ଜନେ, ମଡ଼ା ପରେ ମଡ଼ା
ଦେଇ ଆସୁଛନ୍ତି ନେଇ ଗଡ଼ାଇ ଶ୍ମଶାନେ,
ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ମଶାନ ଗୋଟା ଯାଇଅଛି ପୂରି
ଚଣ୍ଡ ରୁଦ୍ର ଦୃଶ୍ୟେ, ତାହା ଦେଖିଲେ ନୟନେ,
(ଅକ୍ଷମ ଯେ ଜୀବ ଦୃଶ୍ୟ ଧାରଣେ ଇକ୍ଷଣ)
ଫାଟିଯାଇ ଚକ୍ଷୁ ନିଶ୍ଚେ ହେବ ରକ୍ତପାତ !
ପଡ଼ିଛି ଅସଂଖ୍ୟ ଶବ ବିକୃତ ଆକୃତି,
ପଡ଼ିଛି କି ଆହା କାଳ-କୁଠାର କୃନ୍ତନେ
ସୁବିସ୍ତୃତ ଉଦ୍ୟାନର ସର୍ବ ତରୁରାଜି
ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇ, ତହିଁ ଲଗିଅଛି ଶିବା-
ଗୃଧ୍ର, ଶ୍ୱାନ ଆଦି ସର୍ବ ମାଂସାଶୀ ଜୀବର
ମହାଭୋଜୀ, ପାଇଣ ସେ ଚିରଅଭିଲଷିତ
ସୁଖ-ଖାଦ୍ୟ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ, ରତ ଅବିରତ
ଗ୍ରାସେ, ଗ୍ରାସ ପରେ ଗ୍ରାସ ପୁଣି ମହାଗ୍ରାସ
ତା ଉପରେ, ଏହିପରି ବାରମ୍ବାର ଅତି--
ଭୋଜନରେ ପଡ଼ି ଆହା ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ କବଳେ
ଲଭନ୍ତି ପଞ୍ଚତ୍ୱ କେତେ, କେତେ ଅବା ରତ
ହର୍ଷ କଳରବେ, ସେହି କରାଳ ତୁମୁଳ
କୋଳାହଳେ ମୁଖରିତ ଦିଗ ଦିଗନ୍ତର ।
ସେମାନେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ରକ୍ଷ ପ୍ରସାଦ ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ,
ମିଳୁଛି ତା ଯୋଗୁଁ ମହାଭୋଜୀର ସମ୍ଭାର,
ତେଣୁ କରନ୍ତି କି ସେହି କୋଳାହଳ ଛଳେ
କୃତଜ୍ଞତାବ୍ୟଞ୍ଜୀ ତାର ଜୟ ଜୟକାର ।
ଅହୋ ! କି ଭୀଷଣ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିଛି ଶ୍ମଶାନ
ନିଜ ଦେହେ, ଅସ୍ଥିମାଳେ ଭସ୍ମଜାଳେ ହୋଇ
ସମଣ୍ଡିତ, ଧରିଛି ସେ ଶିବଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ।
ଗଡ଼ୁଅଛି ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା ନରମୁଣ୍ଡ ତହିଁ,
ବିଜନ ଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ, ହୋଇ ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ
ନାନା ବିଭୀଷିକା ତହିଁ, ରତ କି ସରବେ
ବିକଟ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟେ ? ଆଗ୍ନେୟ ମନ୍ଦିର—
ପ୍ରାୟ ତାହାଙ୍କର, ଜଳେ କେତେ ଚିତାଗଦା
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ, ଲହଲହ ଜିହ୍ୱା; ତାହିଁ ଅବା
ଶିବାଗଣ ହର୍ଷେ ଫାଡ଼ି ଶବର ଉଦର
ଓଟାରି ଆଣନ୍ତି ଖରେ ଅନ୍ତ ସହ ନାଡ଼ ।

କାହିଁ ବା ନରକପାଳେ ରକ୍ତ, ବସା, ମେଦ
ଘୋଳିଯାଇ ରହିଅଛି, ଶ୍ମଶାନ-କାଳୀର
ଭୋଗଯୋଗ୍ୟ ସୁପେୟପାଗି ସୁରା ଅବା ଯେହ୍ନେ !
କାହିଁ ବା ଶବ ଉପରେ ଗୃଧ୍ର ପକ୍ଷୀ ବସି,
ଡେଣା ଝାଡ଼ି ଝାଡ଼ି, ବଜ୍ରସମ ଥଣ୍ଟେ ତାର
ଟାଣିଆଣି ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ଖାଉଛି କଲିଜା,
ହାଡଗୋଡ଼ ଖଣ୍ଡା ଟାଣି ଗିଳେ ହାଡ଼ଗିଲା,
ପଡ଼ିଅଛି କେତେ ସ୍ଥାନେ ଗୋଟା ଗୋଟା ହୋଇ
ଶୁଷ୍କ ଶବ, ଶୁଖିଯାଇ ମାଂସଚର୍ମ ସବୁ
ଦିଶେ ଭୟଙ୍କର, ସେହି ଦେଶଦ୍ରୋହୀ ପାପୀ,
ଯେଣୁ ନ ଛୁଅନ୍ତି ତାକୁ କୁଆ କି କୁକୁର !
ବସେ କରିଛନ୍ତି କାହିଁ ଚାମୁଣ୍ଡା ଭୈରବୀ,
ହସ୍ତରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡା; ନରମୁଣ୍ଡମାଳ
ଲମ୍ବିଅଛି ବକ୍ଷସ୍ଥଳେ, ଚର୍ବାଙ୍ଗ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ—
ଚର୍ମ ହୋଇ ପରିହିତା ଉପବିଷ୍ଟା ଦେବୀ
ନରାସ୍ଥି ନରକଙ୍କାଳ ସ୍ତୂପ-ସିଂହାସନେ;
ସଙ୍ଗରେ ଡାକିନୀଦଳ ଉଲଗ୍ନ ମୂରତି,
କଜ୍ଜଳ-କୃଷ୍ଣାଙ୍ଗୀ ସର୍ବେ ମୁକୁଳିତ କେଶେ
ଢାଙ୍କିହୋଇ ଦିଶୁଛନ୍ତି ଉଲଙ୍ଗୀ ପଣ୍ୟେ ।
ଭାଲପଟେ ସୁବିଶାଳ ସିନ୍ଦୁର ମୁଣ୍ଡିଳା
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅନଳ ପ୍ରାୟ ଦିଶେ ଦାଉଦାଉ;
ନର ରକ୍ତ ମାଂସ ଗନ୍ଧେ ଉନ୍ମତ୍ତା ସର୍ବେ,
ନାଚୁଛନ୍ତି ଘନଘନ କରତାଳି ମାରି,
କେବେ ବା ହୁଳହୁଳୀ ଉଚ୍ଚ ହୁଳାହୁଳି ନାଦେ;
ନାଚୁ ନାଚୁ କେହି ନରକପାଳ-ପାତ୍ରରେ
ପାନ କରେ ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ରୁଧିର-ପ୍ରପାନ;
ଚୋବାଏ ଦନ୍ତରେ କେହି ନରହସ୍ତ, ପଦ,
ଯଥା ଇକ୍ଷୁଦଣ୍ଡ, ପଡ଼େ ରକ୍ତ ବହି ମୁହଁ;
ଦିଶେ ସେ ବୀଭତ୍ସ ମୁଖ ହାସ୍ୟରେ ଭୀଷଣ ।
କେହି ବା ଚୋବାଏ ମୁଣ୍ଡେ ମଣ୍ଡାପିଠା ପରି,
କାହିଁ ଅବା ଭୟଙ୍କରୀ ଡାକିନୀମଣ୍ଡଳୀ
ନୃମୁଣ୍ଡ-କୁଣ୍ଡଳା ଭୀମା ଦୁରନ୍ତା ଦୁର୍ମୁଖା,
ଘେନି ନରମୁଣ୍ଡ କରେ ସଦ୍ୟ ଛିନ୍ନ, ରତ
କନ୍ଦୁକ କ୍ରୀଡ଼ାରେ, ତହୁଁ ଶୋଣିତର ଛଟା,
ପଡ଼ୁ ପଡ଼ୁ ତଳେ ତାକୁ ଦେଉଛନ୍ତି ଲେହି
ବିସ୍ତାରି ଆରକ୍ତ ଲୋଲ କରାଳ ରସନା !
କାହିଁ ବା ପଡ଼ିଣ ଶବ ଯାଉଅଛି ପଚି,
ଫୁଟାଇ ଚର୍ମକୁ ତାର ଲଙ୍ଗୁଳିଆ କୀଟେ
ହେଉଛନ୍ତି ହଳ ହଳ ତହିଁ, ବର୍ଷାକାଳେ
ଫୁଟାଇଣ ଚିଁସା-ସ୍ତୂପ ଯଥା ମହୀଲତା ।
ହାୟ ! ଯେ ଶରୀର ଥିଲା ଶୋଭାର ଆଧାର,
ଯତନର ରତ୍ନ, ତାର କି ପରିଣାମ ଏବେ !
କଣ୍ଟକ ଆଘାତେ ଯେହୁ ମଣୁଥିଲା କ୍ଲେଶ,
କୃମିକୀଟ ଭକ୍ଷ୍ୟ ହାୟ ଶେଷେ ସେ ଶରୀର !
ଶ୍ମଶାନ ସାମ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡ, ନାହିଁ ତହିଁ ରଜା,
ପ୍ରଜା, ଧନୀ, ଦୀନ, ମୂର୍ଖ, ପଣ୍ଡିତର ଭେଦ
କାହିଁ, ତହିଁ ସକଳର ଅନ୍ତିମ ଆସନ,
ସେହି ଏକା ଭସ୍ମେ, ସେହି ସର୍ବସ୍ଥାୟୀ ସ୍ଥଳୀ;
ମାନବର ସତ୍ତା ତହିଁ ଉଭାଇ ବିଲୟ ।
ନିରେଖି ଏସନ ଦୃଶ୍ୟ ବିକଟ କରୁଣ
ପୁଣି ବୀଭତ୍ସ ଅଦ୍ଭୁତ ଆଲୋଡ଼ିଲା ହୃଦ—
ମୋର ଶୋକେ ଭୟେ କ୍ଷୋଭେ, ତହୁଁ କର ଯୋଡ଼ି
କହିଲି କାତର ସ୍ୱରେ ଦେବୀଙ୍କୁ ଏସନ,—
"ମାତଃ ! କେତେ ମୁଁ ଦେଖିବି ନରଦେହ ବହି
ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଆଉ ? ଅସହ୍ୟ ଜୀବିତ ଜନର
ତାହା, ଦେଖି ଦେଖି ସିନା ହେବ ଖାଲି ଦହି
ଦୁର୍ବାର ଯାତନାନଳେ; କି ଫଳ ତହିଁରେ ?
ଚାଲ ଏବେ ଅନ୍ୟ ଦିଗେ" । ତଥାସ୍ତୁ ଉଚ୍ଚାରି
ଚାଲିଲେ ଅଗ୍ରତେ ଦେବୀ ଅନ୍ୟ ଦିଗମୁଖେ,
ତହୁଁ ଏକବାର ପଲ୍ଲେ ଗୋଡ଼ାଇଲି ପ୍ରାୟ
ସସମ୍ଭ୍ରମ, ଗମିଲି ମୁହିଁ ଦେବୀଙ୍କ ପଶ୍ଚାତେ ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଏକସ୍ଥାନେ ଦେଖିଣ ଗୋଟିଏ
ବଟତରୁ, ଶତଶାଖ, ହେଲୀ ବସିଗଲେ
ତହିଁ, ବସିବାକୁ ମୋତେ ଦେଇ ଅନୁମତି ।
ମରକତ ଛତ୍ର ପ୍ରାୟ ସେହି ମହୀରୁହ
ସୁନ୍ଦର, ବିଶାଳ, ଉଚ୍ଚ ବହୁଦୂର ବ୍ୟାପି,
ବିଲମ୍ବିତ ଅବରୋହ ଆପାଦମସ୍ତକ,
ଆହା ! କିବା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁ ଜଟିଳ ତାପସ
ହୋଇଛନ୍ତି ଧ୍ୟାନେ ମଗ୍ନ, ମୋକ୍ଷଲାଭ ଆଶେ ?
ସେ ତରୁକୁ ଆଉଜିଣ ନାରୀମୂର୍ତ୍ତି ଏକ
(ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ନଳିନ ପ୍ରାୟ ମଳିନବଦନା)
ଉପବିଷ୍ଟା, ଚାରୁଦେହା ମଳିନବସନା,
ବଙ୍କିମ ଠାଣିରେ ଭଙ୍ଗି ଗ୍ରୀବା, ଅଛନ୍ତି ସେ
ନିବେଶିଣ ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ-ଗଣ୍ଡଦେଶେ କର,
ଆହା, ଶିଶିରସମ୍ପୃକ୍ତ ସରୋଜିନୀଟିଏ
ପଡ଼ିଛି କି ଆନ ପଦ୍ମ ପାଖୁଡ଼ାରେ ଢଳି ?
ବିଲୁଳିତ କେଶବ୍ୟାଜେ ସେ ପୁଷ୍ପକୁ କିବା
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ଚଉପାଶୁଁ ଭ୍ରମରନିକର ।
କି ଅଜ୍ଞାତ ଗୁରୁ ଶୋକେ ହୋଇଛି ତାଙ୍କର
ନେତ୍ର ଅପଲକ, ଅଙ୍ଗ, ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଅବଶ,
ଦିଶୁଛନ୍ତି ସେହୁ ଯଥା କରୁଣ ରସର
ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରତିମା । ସ୍ଫୁରୁ ନାହିଁ ବାକ୍ୟ ମୁଖୁଁ,
କେବଳ ସେ ଛାଡ଼ୁଛନ୍ତି ଦଣ୍ଡକେ ଘଡ଼ିକେ
ନୈରାଶ୍ୟ-ସୂଚକ ଦୀର୍ଘ ତପ୍ତ ଖରଶ୍ୱାସ ।
ଆକଣ୍ଠ ଶୋକଗ୍ରସ୍ତା ସେ ନାରୀଶିରୋମଣି,
ନୁହନ୍ତି ଚିହ୍ନିତା ମୋର; ତଥାପି କେଜାଣି
କାହିଁକି ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ହୃଦୁଁ ଭକ୍ତି ମୋର
ହେଲା ପ୍ରଧାବିତ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି, ତାଙ୍କ ଶୋକ
(ହେଲେହେଁ ଅଜ୍ଞାତ ମୋର) ଦେଲା ହୃଦେ ପ୍ରାଣେ
ମହାବ୍ୟଥା, ସ୍ପର୍ଶି ମୋତେ ବିଦ୍ୟୁତ ବେଗରେ ।
ନ ଜାଣିଣ ତଥ୍ୟ କିଛି ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗର,
ଦୋଳି ହେଲା ହୃଦ ମୋର ସଂଶୟ-ଦୋଳାରେ
ସଘନେ, ଜିଜ୍ଞାସା ହେଲା ଅତୀବ ପ୍ରବଳ,
କମଳମୁଖୀ ଉତ୍କଳ-କମଳାଙ୍କୁ ତହୁଁ
ପଚାରିଲି ଯୁକ୍ତକରେ ବିନୀତ ବଚନେ –
"ଦେବି ? ଦେବୀ କି ମାନବୀ ଉପବିଷ୍ଟାଧୁନା
କାହିଁକି ବା ଧରିଛନ୍ତି ଅନାଥିନୀ ବେଶ ?
କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ମୋର ନାହିଁ ତାଙ୍କ ସହ,
ତେବେ କାହିଁ ତାଙ୍କ ଶୋକ ତୀବ୍ର ପ୍ରତିଘାତେ
କମ୍ପୁଅଛି ଅନ୍ତରର ଅନ୍ତସ୍ତଳ ମୋର ?
ବଖାଣନ୍ତୁ କୃପା କରି ଏଥିର କାରଣ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ, "ଏହି ଅନିନ୍ଦ୍ୟା ସୁନ୍ଦରୀ
ତୋର ମହା ମହୀୟସୀ ଉତ୍କଳ-ଜନନୀ,
ପାଦପ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ ଫଳର ଯେପରି
ସେହିପରି ତୋ ସମ୍ପର୍କ ଦେବୀଙ୍କ ସଙ୍ଗତେ,
ତାଙ୍କରି ପରମାଣୁରେ ଗଠିତ ତୋ ଦେହ
ଯେଣୁ, ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଶୋକଛାୟା, ପ୍ରତିଫଳେ
ତୋ ହୃଦ-ମୁକୁରେ । ବତ୍ସ ! ମୋର ପ୍ରତିକୃତି
ଅଟନ୍ତି ଏ ଦେବୀ, ତେଣୁ ନାହିଁ ଭେଦାଭେଦ
ତାଙ୍କର ଓ ମୋହର କିଛି, ଜୀବାତ୍ମା ସେ ଦେବୀ,
ପରମାତ୍ମା ବୋଲି ମୋତେ ଘେନ ତୁ ତାଙ୍କର,
ଭୁଞ୍ଜିବ ଜୀବାତ୍ମା ଦୁଃଖ ଏ ମର ଶରୀରେ
କିନ୍ତୁ ନୁହେଁ ତହିଁପାଇଁ ପରମାତ୍ମା ଦାୟୀ,
ଖର ବର୍ଷା ଖାଏ ସିନା କୁଲାୟ କେବଳ;
କିନ୍ତୁ ବାୟ୍ସ ବିହଙ୍ଗର କି ଯାଏ ତହିଁରେ ?
ଏହି ହେତୁ ଏକା ଦେବୀ ଭୁଞ୍ଜୁଛନ୍ତି କ୍ଲେଶ,
ନିର୍ଲିପ୍ତା ହେଉ ମୁଁ ଭବଜଞ୍ଜାଳରହିତା ।
ଦେବୀଙ୍କ ଏ ଉପସ୍ଥିତ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ନିଦାନ
ଅଟେ ତେତେ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଷ୍ଟା, ସେମାନେ ସତତ
ଘେରିଣ ଚୌପାଶୁ ତାଙ୍କୁ କରନ୍ତି ଧର୍ଷଣ,
ଜାନକୀଙ୍କି ଯଥା (ମୃଗ-ବିରହ ବଧୂର

ଶୋକକ୍ଷୀଣଦେହା) ଘେରି ଦୁର୍ମୁଖୀ ଚେଡ଼ିଏ
ଧର୍ଷିଲେ ପୂର୍ବେ ଲଙ୍କାର ଅଶୋକ କାନନେ ।
ସେ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଷ୍ଟାଏ ଏବେ ଆସି ଏତେ ଏତେ
ଆଚରିବେ ନିଜ ନିଜ କ୍ରୂର ଅଭିନୟ,
ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଅପେକ୍ଷା କର ଦେଖିବୁ ସକଳ ।
ରୋଧୁଛି ମୁଁ ମାୟାବଳେ ଚକ୍ଷୁକର୍ଣ୍ଣ ପଥ
ଅନ୍ୟର ଏ ସ୍ଥଳେ; ସେହି ମାୟାପ୍ରଭାବରେ
ଦେଖିବୁ ତୁ ସକଳର ସର୍ବକାର୍ଯ୍ୟ, ପୁଣି
ଶୁଣିବୁ ସକଳ କଥା; କିନ୍ତୁ ତୋର ରୂପ
ହେବ ନାହିଁ ଅନ୍ୟେ ଦୃଷ୍ଟ, ବଚନ ତୋହର
ମୋ ଭିନ୍ନ ନୋହିବ କାର ଶ୍ରବଣ-ଅନ୍ତସ୍ଥ ।"
ନୀରବନ୍ତେ ଏହା ଭଣି ଇନ୍ଦିରା ସୁନ୍ଦରୀ,
ରହିଲି ମୁଁ ଭାବି ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନ ଆଶୟେ
ସମୁତ୍ସୁକେ, ସମୁତ୍ସୁକେ ଯଥା ବସିଥାଏ
ଯାତ୍ରାସଭା ମଧ୍ୟେ ଯାତ୍ରା ପୂର୍ବରୁ ଦର୍ଶକ ।
କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ ଦୂରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ଚୌଦିଗେ
ନାନାବାଦ୍ୟ କୋଳାହଳ, ଗହଳ ପ୍ରଥୁଳ,
ବାଜିଲା ମୃଦଙ୍ଗ ସହ ଝାଞ୍ଜ କରତାଳ
ମନ୍ଦିରା, ମହୁରୀ, ବୀଣା, ବେଣୁ, ଘଣ୍ଟା, ଘଣ୍ଟ
ଶଙ୍ଖ, ଶିଙ୍ଗା, ତୁରୀ, ଭେରୀ, ବେହେଲା, ସେତାର,
ମଧ୍ୟ ନାଦି ଐକ୍ୟ ତାନେ ସିନ୍ଧୁନାଦ ପ୍ରାୟ
କ୍ଷୁଭିଲା ଚହଳ ଘୋର, କମ୍ପିଲା ଶରୀର ।
ସେହି ଭୀମ ବାଦ୍ୟ ସ୍ୱନେ ଭାଙ୍ଗିଯାନ୍ତେ ଶରେ
ଉତ୍କଳ ମାତାଙ୍କ ମୂର୍ଚ୍ଛା, ବସିଲେ ସଳଖି
ଆହ୍ଲକ ପାଦପେ ଦେବୀ, ନିବର୍ତ୍ତିଲି ତହୁଁ
ବାଦ୍ୟସ୍ୱନ ଅକସ୍ମାତ, ନିବର୍ତ୍ତଇ ଯଥା
ବଜ୍ରଧ୍ୱନି-ଦକ୍ଷିଣାଶେ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ଉଦୟେ ।
ସଂଜ୍ଞା ଲଭି ମହାଦେବୀ ଉତ୍କଳ-ଜନନୀ
ଛାଡ଼ିଲେ ଏହିରୂପେ କ୍ଲାନ୍ତ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ,—
"କେତେ ମୁଁ ସହିବ କଷ୍ଟ ଆଉ ଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣେ,
କେତେ ମୁଁ ସହିବ ହାୟ ତୀବ୍ର ଆକ୍ରମଣ
ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଷ୍ଟାଙ୍କର ? ସର୍ବେ ମହାମୂଢ଼
ମହାଗର୍ବେ ଆସୁଛନ୍ତି ବଜାଇ ବାଜଣା
ଘୋଷିବାକୁ ହୃଦେ ମୋର ବିଜୟ ନିଶାଣ ।
ଦୁଷ୍ଟର ଏ ଗର୍ବ ଖର୍ବ କରିବାକୁ କେହି
ନାହିଁ କି ମୋ ପୁତ୍ର ମଧ୍ୟେ ଜଣେ ହେଁ ସକ୍ଷମ !
ହା ପୁତ୍ରେ ! ସକଳେ ତୁମ୍ଭେ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ପ୍ରାଣେ
ଭୁଞ୍ଜିଥିବି କେତେ କାଳ ଏ ଯନ୍ତ୍ରଣା ମୁହିଁ
ଆଣ୍ଟୁକୁଢ଼ୀ ପ୍ରାୟ, ଖଳେ କି ରେ ନୁହଁ ଦୁଃଖୀ
ମାତୃଦୁଃଖେ ? କି କହିବି ମନ୍ଦ ମୋ କପାଳ !"
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଏକ ବିକଟ ପୁରୁଷ
ଦୀର୍ଘନଖ, ଉପଗତ ତହିଁ ଆଚମ୍ବିତେ,
ତାର ଦନ୍ତଶ୍ରେଣୀ, କେଶ, ହସ୍ତପଦାଙ୍ଗୁଳି
ପରସ୍ପର ଅସଂଲଗ୍ନ, ଯାକିଣ କାଖରେ
ଦୁଷ୍ଟ ଦୃଣବଡ଼ାଟାଏ, ଦୃଢ଼ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ନଖେ
ଛଡ଼ାଉଛି ତାକୁ ସଦା ଟିକି ଟିକି କରି,
ମସ୍ତକେ ରକ୍ତ ଉଷ୍ଣୀଷ, ଆଭାସଇ ଯଥା
ଧ୍ରୁବ କିଂଶୁକ ମସ୍ତକେ କୁସୁମ ସ୍ତବକ ।
ଲେଖା ତହିଁ ଅତ୍ୟୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଗ୍ନେୟ ଅକ୍ଷରେ—
"ଅନୈକ୍ୟ" ବୋଲିଣ; ତାର ଆକାରୁଁ ଆଭାସେ
ମହାଦୁଷ୍ଟମତି ଦୁଷ୍ଟ, ଗରଜି ଗମ୍ଭୀରେ
ଦେବୀଙ୍କୁ ନିରେଖି ସେହୁ ବୋଇଲା ଏସନ-
କେ ଉତ୍କଳ ! କି କହିଲୁ କହ ଆଉ ଥରେ,
ଡାକୁଛୁ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ପର ସାହା ହେବାପାଇଁ ?
କାହିଁ ପୋଷୁ ଭାଙ୍ଗାଳୁଣି, ଏ ଦୁରାଶା ମନେ ?
ଦେଖ ଯାଇ ପୁତ୍ରେ ତୋର ସୁଖେ ଛନ୍ତି ଶୋଇ,
ଘୋର ଅଧଃପତନର ଗଭୀର ଗହ୍ୱରେ ।
ଥିଲା ତୋ ସୁଦିନ ଯେବେ ଆ ଲେ ଗରବିଣି !
ପ୍ରକାଶି ମୋ ପ୍ରଭ ପଦ୍ମ ବିଜାତୀୟ ଘୃଣା
ଦେଉ ନ ଥିଲୁ ଟିକିଏ ପାଖରେ ପୂରିଇ ?
ପୁତ୍ରବଳେ ବଳୀୟାର ଥିଲୁ ତୁ ସେକାଳେ;
ତାହାନ୍ତି ସେ ପୁତ୍ରେ ତୋର, କାହିଁ ସେ ଗରବ,
ସେ ସୁଖ-ରଜନୀ ତୋର ବେଗେ ଯାନ୍ତେ ପାହି
ପଡ଼ିଲୁ ହାବୁଡ଼େ ମୋର, ନାହିଁ ଆଉ ସ୍ଥିତି,

ହେବୁ ଶରତ୍କାଳ ମୋର ପଦ-ବନ୍ଦନା,
ଉତ୍ଫଣା ଫଣିନୀ ଯଥା ଫଣିଭୁକ ପଦେ ।
ଅନୈକ୍ୟ ଏସନ କହି ହୁଅନ୍ତେ ନୀରବ
ଆସିଲା ଅପର ଏକ ସ୍ଥୂଳକାୟ ବପୁ,
ପକାଏ ପହଣ୍ଡ ସେହୁ ଦଣ୍ଡକେ ଘଡ଼ିକେ,
ମଠଗଢ଼ ଦେଖି ତାର ହୁଏ ଅନୁମିତ
ଘଡ଼ିକ ବାଟକୁ ସେହୁ ଚାଲିବ ଦିନକେ ।
ଘନ ଘନ ଅଙ୍ଗ ମୋଡ଼ି ମାରୁ ଦୀର୍ଘ ହାଇ
ଢୁଳାଇ ପଡ଼ୁଛି ଦୃଷ୍ଟି ଗୁଳୁ ଗୁଳୁ ପଥେ;
ଅଯତ୍ନରୁ ମସ୍ତକସ୍ଥ କେଶରାଶି ତାର
ଯାଇଅଛି ଜଟା ବାନ୍ଧି, ଅତି କଷ୍ଟେ ତହିଁ
ଗଳାଇଣ ଦୀର୍ଘନଖ କୁଣ୍ଡାଇବା ବେଳେ,
ପଡ଼ନ୍ତି ଉକୁଣୀ ଝଡ଼ି ପଣ ପଣ ହୋଇ !
ଦୋହଲେ ବକ୍ଷରେ ଲୌହନିର୍ମିତ ପଦକ
ଅତି ବିଶ୍ରୀ କଳଙ୍କିତ, ଖୋଦିତ ତହିଁରେ
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅକ୍ଷରଚୟ "ଆଳସ୍ୟ" ବୋଲିଣ ।
ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖିଣ ସେଠାରେ
ଅନୈକ୍ୟେ, ସ୍ୱହୃଦରେ ଯାଏ ହସିଲା ଆହ୍ଲାଦେ,
ଦୁର୍ଜନ-ସଙ୍ଗଲାଳସୀ ସତତ ଦୁର୍ଜନ;
ହେବେ ଯଦି ଭେଟେ ସେହୁ ସମଧର୍ମୀଜନେ
ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ ତେବେ କରେ ଉପଭୋଗ;
ଅମାବାସ୍ୟେ ଚୋର ଯଥା, ତିମିର-ପ୍ରଣୟୀ ।
ଅନନ୍ତର ଯାଇ ଦୃଷ୍ଟି ଅନୈକ୍ୟ ସମୀପେ,
ମହାପ୍ରେମଭରେ ତାକୁ ଆଲିଙ୍ଗି ଆଦରେ
(ପାଦପେ ବଲ୍ଲରୀ ପ୍ରାୟ) ବୋଇଲା ସମ୍ବୋଧି
"ସଖେ ! ସୌଭାଗ୍ୟ ସୁଦିନ ଆଜ, ହେବ ବନ୍ଧୁ
ବନ୍ଧୁ ସମ୍ମିଳନ, ଅହୋ ! କି ଶୁଭ ଘଟନା !
ଆସୁଛନ୍ତି ଆନ ମିତ୍ରେ ପଶ୍ଚାତେ ସତ୍ୱରେଁ,
ସକଳେ ମିଳିଣ ଆଜ ଏହି ଉତ୍କଳୀକି
ଧରଷି ଚୌପାଶୁଁ ନେବା ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଶୋଧ ।
ନୋହୁଛନ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ଯାବତ ବନ୍ଧୁଏ,
ତାବତ କରିବା ଆସ ଅନ୍ୟ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ ।

ଏ କାଳେ ଶୁଣିଲା ପୁଣି ହାଟଶବ୍ଦ ପ୍ରାୟ
ଘୋର ଘୋ ଘୋ ରବ ଦୂରେ ଦେଖିଲା ନିରେଖି
ଆସୁଛି ପୁରୁଷ ଚଢ଼ି ଦିବ୍ୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦୋଳେ;
(ନାନାବର୍ଣ୍ଣ ନାନା ଜାତି ରତନେ ଖଚିତ)
ପ୍ରତିଫଳି ସେ ରତନେ କରମାଳକର
ବଢ଼ାଏ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁନିଭ,
ମଣି-ରତ୍ନ-ବିମଣ୍ଡିତ ବସନ-ଭୂଷଣେ
ଆବୃତ ଆରୋହୀ ଦେହ-ଅଲଙ୍କାର ଭରେ
ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ସଦା ସେହୁ, ତଥାପି ସେବକେ
ଖଞ୍ଜୁଛନ୍ତି ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ନାନା ଆଭରଣ—
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ଆରୋହୀର ଚୌପାଶେ ଚକ୍ରରେ,
କେହି ଧରିଛନ୍ତି ଟେକି ପିନ୍ଧାଲୁଞ୍ଚି, କେହି
ବକ୍ଷଲମ୍ବୀ ରତ୍ନ-ପୁଷ୍ପହାର, କେହି ଅବା
ଧରିଅଛି ଟେକି କାନ୍ଧ ଉତ୍ତରୀୟାଞ୍ଚଳ ।
ସିଞ୍ଚଇ ଅତର କେହୁ, ବଞ୍ଚେ କେ ଚାମରେ,
ସ୍ତାବକେ ଛାମୁରେ ଉଭା, ରତ ସ୍ତୁତିପାଠେ ।
ଅଗ୍ରେ ଅଗ୍ରେ ଚାଲିଛନ୍ତି ବାରଙ୍ଗନାଦଳ
ମତ୍ତ ତୈର୍ଯ୍ୟତ୍ରିକେ ସର୍ବେ, ବିବିଧ ଭଙ୍ଗୀରେ,
କାହିଁ ବା ଗୁଣ୍ଡୁପ ନାଚ ଲାଗିଛି ଆଟୋପେ ।
କୁଟିଳେ ଖେଳାଇ ପୁଚ୍ଛ ଉଡ଼ଇ ପତାକା
ଫର ଫରେ ଅଗଣିତ, ଚନ୍ଦ୍ର-ଚେଲଖଚୀ,
"ଜୟ ବିଳାସର ଜୟ" ଲିଖିତ ତହିଁରେ ।
ପଶ୍ଚାତେ ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗିଦଳ
ଚାଲିଛନ୍ତି ନାନା ଯାନବାହନେ ଆରୋହି,
କେହି ଅବା ପଦବ୍ରଜେ, ଉଚ୍ଚାରି ଉଚ୍ଚେ
"ଜୟ ବିଳାସର ଜୟ" ପୃଥୁଳ ନିନାଦେ;
ଅନୁଯାତ୍ରୀ ଚାଲିଛନ୍ତି କହି ନାନା କଥା ।
କେହି କହେ ଜଳ ନାହିଁ ଘରେ ଚୁଲ୍ଲି ମୋର
ସପ୍ତ ଦିବାନିଶି, କାଲି ଡାକିଲା ଡାକୁଆ,—
"ସତେ ହେବେ ନୃପମଣି ଉତ୍କଳ ବିଜୟେ,
ସଜ ହୋଇ ସର୍ବେ ବେଳ ଛଅ ଘଡ଼ିଟାରେ
ରାଜସିଂହଦ୍ୱାରେ ଯାଇ ହେବ ଉପସ୍ଥିତ ।"

ଶୁଣି ଏ ଘୋଷଣାବାଣୀ ପଡ଼ିଲି ଭାବୁଣି,
ନାହିଁ ମୋର ଉପାନହି, ଯିବି ମୁଁ କପରି
ନଗ୍ନପାଦେ ଚାଲି ଭଲା ନୃପତି ସଦନେ ?
ସୌଭାଗ୍ୟବଶରୁ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱଦେଶସ୍ଥ ଭାଇ
ପଠାଇଲେ ଦଶ ଟଙ୍କା ହୁଣ୍ଡିଆ ହାତରେ,
ସେତିକ ନେଇଣ ପୁଣି ଚାଲି ରଖି କଷ୍ଟ
ତକ୍ଷଣେ କିଣିଲି ଏହି ପାଦୁକାଯୁଗଳ ।
କେହି କହେ ଥିଲା ନାହିଁ ଘୋଟକେ ମୋହର,
ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା ଚାଲିବାକୁ ବାଟ,
ପରିଶୋଧ ଅଭିପ୍ରାୟେ ଉତ୍ତମର୍ଣ୍ଣ ଋଣ
ଜମି ବନ୍ଧ ରଖିଥିଲି ମୁଦ୍ରା ଦୁଇ ଶତ,
ଏକାଳେ ନୃପ-ନଗରୁ ଆସିଲା ହୁକୁମ
ଅଶ୍ୱ ଉପ୍‌ରେ ସଙ୍ଗ ହୋଇ ଯିବାକୁ ତାହାର,
ଦେଇଣ ଅଗତ୍ୟା ତହୁଁ ସେହି ମୁଦ୍ରାଗତ
ଦିନକପାଇଁ ଏ ଘୋଡ଼ା ଆଣିଲି ଭଡ଼ାରେ ।
ଏହିରୂପେ ନାନାମତେ କହି କହି କଥା
ମିଳିଲେ ଆସି ଉତ୍କଳ-ଜନନୀ ସମୀପେ,
ଦେଖି ତହିଁ ପୂର୍ବାଗତ ବନ୍ଧୁଦ୍ୱୟେ, ହେଲେ
ଅତୀବ ହରଷ, ଯଥା ନିଧି ପାଇ ଦୀନ ।
ପୁଚ୍ଛାପୁଚ୍ଛି ହୋଇ ସର୍ବେ ସ୍ୱାଗତ ସମ୍ବାଦ,
ବସିଲେ ଅପର ବନ୍ଧୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ତହିଁ ।
ଏଥିଅନ୍ତେ ପ୍ରବେଶିଲା କୁରୂପା ରମଣୀ —
ଏକ, ଦନ୍ତୁର ଭୀଷଣା, ସ୍ୱୟଂ ବିଭୀଷିକା
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ଅବା ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହି;
ପରିଧାନ ଜୀର୍ଣ୍ଣ କନ୍ଥା ଅତୀବ ମଳିନ,
ଶତ ଗ୍ରନ୍ଥିଯୁକ୍ତ, ତୈଳ ବିନା ତନୁ ତାର
ଦିଶଇ ପାଣ୍ଡୁର ବର୍ଣ୍ଣ ଶରଦଭ୍ର ଯଥା;
ଭମଣ୍ଡିତ ବକ୍ଷତଳ ଅସ୍ଥିକଙ୍କଣରେ,
କିନ୍ତୁ ବକ୍ଷୋପରି ହସ୍ତ ବର୍ଜିତ ଭୂଷଣ ।
ଅତୀବ ଦୁର୍ବଳା ସେହୁ, ଯଷ୍ଟି ଭରଦେଇ
ଗୁଲୁ ଗୁଲୁ ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ବସୁଅଛି ପଥେ ।
ସଙ୍ଗେ ଉପାସିତାଦଳ କଙ୍କାଳାସ୍ଥି ସାର,

ଶୁଷ୍କତନୁ ଅଗଣିତ, ବିଶୀର୍ଣ୍ଣ ସକଳେ
କୁକ୍ଷୀ ବିଭୀଷଣା ଯଥା ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ-ପୀଡ଼ିତା ।
ତାହାର ସମ୍ବଳ ଝୁଣ୍ଡା ତାହାର ବା ଗୃହ;
ପୂରାଇ ଅଞ୍ଜଳିରେ ତାହା ଖୁଣ୍ଟି ଖୁଣ୍ଟି କେହୁ
ଦେଉଅଛି ମୁଠା ମୁଠା ତୁଣ୍ଡରେ ନିକ୍ଷେପି;
ଆରମ୍ଭିଛି କେହୁ ଗଳ୍ପ, ହସୁଅଛି କେହୁ,
କେହି ବା ଶୁଣିଛି କହି ସୁଖଦୁଃଖ କଥା;
କେହୁ କହେ ଆଗୁଁ ବଳ ଖାଇଥିଲୁ ସବୁ
ବାକୀ ଥିଲା କଂସା ତଳାପଟେ, ଦେଇ ତାହା
ଆଣିଲି ଗୃହଳମାଣେ ଚାଲି ସଞ୍ଜବେଳେ,
କିନ୍ତୁ ଥିଲା ନାହିଁ ଲୁଣ, କି ରାନ୍ଧିବି ଆଉ
ପିଇଦେଇ ପାଣି ପେଟେ ପଡ଼ିଲି ମୁଁ ଶୋଇ ।
କେହି କହେ, କଙ୍କାଳିଆ ପିଲାଟା ମୋହର
କଲା ଅଳି ଦୁଧ ପାଇଁ କାଲି, କି କରିବ,
କାହୁଁ ବା ପାଇବି ଅର୍ଥ ଦେବି ଦୁଧ କିଣି,
ଭାବି ଭାବି ତହୁଁ, ଗୋଳ ପାଣିରେ ପିଠଉ,
ଦୁଧ ବୋଲି କହି ତାକୁ ଦେଲି ବହଲାଇ ।
ଏହିରୂପେ କହି କହି ସର୍ବେ ନାନା କଥା,
ମିଳିଲେ ଆସି ଉତ୍କଳ-ଜନନୀ ଛାମୁରେ ।
ଉପବିଷ୍ଟ ପୂର୍ବାଗତ ଦୁଷ୍ଟଗଣେ ତହିଁ
ଉଠି ଶଶବ୍ୟସ୍ତେ, ସର୍ବେ ପ୍ରସାରିଣ କର,
"ଆସ ଗୋ ଦୀନତା ଭଗ୍ନି, ଆସ ଆସ" କହି
ଆଲିଙ୍ଗି ଆଦରେ ତାଙ୍କୁ, ବସାଇ ସଦନେ
ଶିଷ୍ଟ ସମ୍ଭାଷଣେ ଦୁଷ୍ଟେ ରତ ପରସ୍ପରେ ।
ଅନନ୍ତର ନାରୀ ଏକ ଆରୋହି ଶିବିକା
ଉତ୍ତରିଲା ତ୍ୱରା ତହିଁ, ଅତି ଅଲକ୍ଷଣୀ
ନାରୀଏ ତାହାର ପୁଣି ଶିବିକା ବାହକା —
ଧରିଅଛି ସେହୁ ଏକ ହସ୍ତେ ପଶାପାଲି,
ଆନେ ଲୁଆପେଣ୍ଡି, ଭଙ୍ଗୀମଣ୍ଡଳୀ ତାହାର
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ଚଉପାଶେ ଶତ ପ୍ରହରଣେ;
ବସାଇଛି ବକ୍ଷୋପରି ତର୍ଜନୀରେ କେହୁ
ଗୋଟବସ୍ତ ଚଢ଼ାଇ, କେହି ପିନ୍ଧି ରଙ୍ଗଧଡ଼ି-

ଛଟା, ଲୁଣ୍ଠି ଲେଉଟାଇ ଖୋସିଛି କଟିରେ,
ଭଙ୍ଗୀରେ କୁସୁମ ଦନ୍ତେ କରିଛି ରଚନା;
ଚଉଡ଼ା ଇ ଦେଉ ଅଛି ପାଟଲ ଗାମୁଛା
ତ୍ରିକୋଣେ, ମଣ୍ଡିଛି ତାହା ସ୍କନ୍ଧ ପୃଷ୍ଠଦେଶେ;
କେହ୍ବା ଗାଏ ଗ୍ରାମ୍ୟଗୀତ, କେହ୍ବା ରସଗୀତ
(ପୁଟପୂର୍ଣ୍ଣ ଯାହା ହୁଙ୍କା ଆଦିରସ ପୁଟେ)
କେହ୍ବା ବା ଉଚ୍ଚରେ ଗାଏ ଦକ୍ଷିଣୀ ଚୌପଦୀ ।
କେନ୍ଦ୍ର ବସ୍ତ୍ରେ ପେଣ୍ଡାବାଲେ ଖୋସିଛି କେ ଫୁଲ,
ଢୋଲକ କଟିରେ କାର ରଙ୍ଗ ଦାନମୁଣା
ମୃଦୁଳେ, କେହ୍ବା ବା ବର ନାଗରପଣରେ
ବସାଇଛି ସୁନାଗୃନ୍ଧି ତାମ୍ରପାତ୍ରଦ୍ୱୟେ ।
କାହୁଁ ବା ମାଦକସେବୀ କରଇ ବକ୍ତୃତା–
ହେ ମାନବେ ! ମହାଭାଗ୍ୟେ ଲଭିଛ ସକଳେ
ଦୁର୍ଲଭ ମାନବଜନ୍ମ, କିନ୍ତୁ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ
ତାହା, ଏହା ଜାଣି ତେଜ ପାପପୁଣ୍ୟ ଭ୍ରମ
କରିଯାଅ ସୁଖଭୋଗ, ପାପପୁଣ୍ୟ ସିନା
ଲୁଚ୍ଚା ଶାସ୍ତ୍ରର ରଚନା, ନୋହୁ ତହୁଁ ଭୀତ
କରିଯାଅ କରିଯାଅ ଯଦୃଚ୍ଛାଚରଣ ।
ଦେଖି ଏ ବ୍ୟାପାର ଲଭି ଡାଟଙ୍କା ଅପାର
ପୁଚ୍ଛିଲି ମୁଁ ସାନୁନୟେ କମଳାକୁ ଡାକି,
ମାତଃ, କିଏ ଏ ରମଣୀ ଶିବକାରୋହିଣୀ ।
ଉତ୍ତରିଲେ ମୃଦୁସ୍ୱରେ ଉତ୍କଳକମଳା –
ବତ୍ସ ! ଏ "ଅବିଦ୍ୟା", ଦୁଷ୍ଟା ସରସ୍ୱତୀ ବୋଲି
ଧରେ ଅନ୍ୟ ନାମ ଏକ, କାର୍ଯ୍ୟାକାର୍ଯ୍ୟଭେଦ
ନାହିଁ ଏ ଦୁଷ୍ଟାର କିଛି, ଚରନବାସିନୀ
ଏହୁ, ପଡିଲେ କୁହୁକେ ତାର, ମାନବର
ମାନବତା ବିବେକତା ଲୁପ୍ତ ହୁଏ ସବୁ ।
ଅନନ୍ତର ଦୋଲାରୋହୀ ଆନ ନାରୀ ଏକ
ଅତିବୃଦ୍ଧା ପ୍ରବେଶିଲା ଖରେ ଆସି ତହିଁ,
ବସିଛି ସେ ଶିର ନତ ଦେଇ ଆଣ୍ଠୁପରେ
ଦୋଳା ମଧ୍ୟେ, ଛନ୍ଦିଦେଇ ହସ୍ତପଦଦ୍ୱୟେ,
ହୋଇଯାଇଅଛି ଅଙ୍ଗ ଅସାଡ଼ ତାହାର
ପକ୍ଷାଘାତ ରୋଗୀ ପ୍ରାୟେ, ମୂର୍ଚ୍ଛିରୁ ଆଳସେ,
ଯାଇଛି ଅବଶ ହୋଇ ବୁଦ୍ଧି ସୁଦ୍ଧା ତାର ।
ସୁପ୍ତ କି ସଚେତ ସେହୁ ହେଉ ନାହିଁ ବାରି,
ନାହିଁ ଲୁଣ୍ଠେ ଭାଷା, ମାତ୍ର ଥରେ ଥରେ କେବେ
ଉଠୁଛି ବଲବଲାଇ ସୁପ୍ତ ଶିଶୁ ପ୍ରାୟେ,
ପ୍ରଳାପୁ ପ୍ରଳାପୁ ପାଟି ଯାଏ ଖନ ବାଜ ।
ଦେଖି ତାକୁ ଉପବିଷ୍ଟ ଦୁଷ୍ଟଦୁଷ୍ଟାଗଣ,
ଉଠିଆସି ଖରେ, ନେଲେ କରି ଧଇଁଧରି
ବସାଇଲେ ପୁଣି ନେଇ ସ୍ୱକାୟ ସମାଜେ ।
ନିରେଖି ଉତ୍କଳଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏ ସବୁ ବ୍ୟାପାର,
ହସିଉଠି ମୋତେ ଚାହିଁ ବୋଇଲେ ଏସନ,–
ରେ ପୁତ୍ର, ଚହ୍ନିଲୁଟି କି ଏ ମହାଦୁଷ୍ଟାକୁ ?
ଜଡ଼ତା ଏହାର ନାମ, ସ୍ପର୍ଶମାତ୍ରେ ଏହୁ
କରିଦିଏ ମାନବକୁ ହୁଣ୍ଡା, ପଶୁପ୍ରାୟେ,
ତେଣୁ ବଳବୁଦ୍ଧି ନର ପାରେ ନାହିଁ ଲୁଚି
ବଜ୍ରାଘାତ, ପୁଷ୍ପଘାତ କିଛି, ସୁଖ ମଣେ
ଆହାରେ ବିହାରେ ଆଉ ଶୟନେ ଆଳସେ,
ତହୁଁ ଲଭେ ଅଧୋଗତି, ଜନ୍ମ, ମୃତ୍ୟୁ ଭୟ –
ଏ ତିନ ଲକ୍ଷଣ ସୁଦ୍ଧା ଲୁଚେଞ୍ଚି ବାରମ୍ବାର ।
ଅତଃପର ନୀରବନ୍ତେ ଉତ୍କଳ-କମଳା,
ଦେଖିଲି ପୁରୁଷ ଏକ ଆସୁଛି ଅଦୂରେ
ପିନ୍ଧି ଗେରୁଆ ଗାମୁଛା, ଯାକିଅଛି ତାଣେ
ମୋଡ଼ି ଧୋବଲୁଗା ଖଣ୍ଡେ, ଅଧୋବଦନରେ
ଢେଉଁ ଢେଉଁ ଚାଲୁଅଛି ଅତି ସାବଧାନେ,
ଢେିକେ ଯେବେ ମାଡ଼ିବ ସେ ବାଇଜ * ଖପର
ପଥେ, ହୋଇଯିବ ତେବେ ଲୁଗାଖଣ୍ଡି ମାଟି,
ବାନ୍ଧିଅଛି ଢେଉଁ ରଥା ଗଳାରେ ବାହୁରେ
ହାତେ ହାତେ, ତହିଁ ପୁଣି ବନ୍ଧାଅଛି ବୁଢେ
ଛାଞ୍ଚୁଣୀ କେଶଏ, ସେହୁ ରଖିବ ତାହାକୁ
ଭୂତ ପ୍ରେତ ଆକ୍ରମଣ – ଡାହାଣୀ କବଳୁ,

* ବର୍ଜିତ ଖଣ୍ଡଳ

ପ୍ରମାଦୁ, ସଙ୍କଟୁ ପୁଣି ସକଳ ପୀଡ଼ାରୁ ।
ପଶ୍ଚାତେ ବେନି ପାରୁଶେ ସ୍ତ୍ରୀବର୍ଗମଣ୍ଡଳୀ,
ଚାଲିଛନ୍ତି ହର୍ଷଭରେ କହି ନାନାକଥା ।
କେହି କହେ ଗତକାଲି ଭାଇବୋହୂ, ମୋର
ବସିଥିଲା ଅଗଣାରେ, ନ ଜାଣି ମୁଁ ତାହା
ଚାଲିଯାନ୍ତେ ସେହି ପଥେ, ପଡ଼ିଗଲା ଛାୟା
ମୋର ତା ଉପରେ, ସର୍ବେ ଶୁଣିଣ ଏ କଥା
ଗଣିଲେ ପ୍ରବୀଣଗଣ ମହା ଅମଙ୍ଗଳ,
ତହୁଁ ଏ ମହା ଅଶୁଭ ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ
ବୁଡ଼ି ଗାଧି ଗଙ୍ଗୋଦକ ପିଇ ତଦନ୍ତରେ
କଲି ବୁଲି ବୁଲି ଅଷ୍ଟଶମ୍ଭୁ ଦରଶନ ।
କେହି କହେ ପାଠପଢ଼ା ନାହିଁ ଆମ୍ଭ କୁଳେ,
ବାଳକାଳୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଦେଖିଣ ପୁଅକୁ
ଇଚ୍ଛିଥିଲୁ ପଢ଼ାଇବା ତାକୁ ପାଠ କିଛି
କିନ୍ତୁ କି କହିବା ଭାଇ ଅମଙ୍ଗଳ କଥା,
ଦିନେମାତ୍ର ଯାଇଅଛି ସେହୁ ବିଦ୍ୟାଳୟେ,
ପରଦିନ ସଂଘଟିଲା ବିବିଧ ବିପଦ,
ହେଲା ତାକୁ ଘୋର ଜ୍ୱର, ବୃଦ୍ଧ ପିତା ମୋର
ଯାଉଁ ଯାଉ ଛୁଞ୍ଚାଟାରେ ପଡ଼ିଲା ବିଛୁଡ଼ି,
ମୁହଁ ମାଡ଼ି, ଗଲା ଝଡ଼ି ଦନ୍ତଧାଡ଼ି ତାର,
ତିନି ଦିନ ଯାଏଁ ପୁଣି ହଜିଲା ବଳଦ ।
ତହୁଁ ଲଭି ମହାଭୟ, ଉଠାଇଣ ଦୂରୁଁ
ପାଠେ, ନିଷେଧିଲୁ ପୁଣି ପଢ଼ିବାକୁ ଆଉ ।
ସମର୍ଥି ଏ କଥା କେହୁ ବୋଲଇ ଏସନ,—
ଯଦୁ ପଦୁ ନାତି ମୋର କୁସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ି
ଯୋଡ଼ା ମାଡ଼ି ଖାଉଥିଲା ପାନ, ଦେଖି ତାହା
ଦିନେ ମୁହିଁ, ଜାତିଧର୍ମ ଯିବା ଭୟେ, କିଛି
ନ କହି ତାହାକୁ, ତାଙ୍କ ଗୋପନେ ତାହାକୁ
କରାଇଲି ସୁପବିତ୍ର ପଞ୍ଚଗବ୍ୟ ପାନେ,
ସେହି ଦିନୁ ପାଠପଢ଼ା ଛଡ଼ାଇଲି ତାର ।
କେହି କହେ ଏ କାଳେ ତ ପଢ଼ିଲେ ନାରୀଏ,
ଏ ହେତୁରୁ ଘଟୁଛି ସଦା ନାନା ଦୁର୍ଘଟଣା,
ଲକ୍ଷ୍ମୀଅଂଶ ନାରୀଙ୍କର ଜନ୍ମ ଯେଣୁ, ତେଣୁ
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆରାଧନା ସଦା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାଙ୍କର,
କିନ୍ତୁ ଏବେ ଛାଡ଼ି ତାଙ୍କୁ, ପୂଜନ୍ତି ସେମାନେ
ତାର—ବିଦ୍ୱେଷିଣୀ ତାଙ୍କ ସପତଣୀ ପଦେ ।
ତହୁଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବହି କୋପ, ହରିଲେ ଧରାରୁ
ଶସ୍ୟ, ତାଙ୍କ ଅଭିଶାପୁଁ ଲୁଟିଲା ଧରଣୀ—
ଶିରୀ, ହୋଇଗଲେ ନରେ ଦିନୁ ଦିନୁ ଦୀନ ।
କେ ବୋଲେ ଶୁଣ ମୁଁ କହେଁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଗୋଟିଏ,
ଶ୍ରୁତ—ଶ୍ରୁତ ନୁହେଁ ତାହା ଦୃଷ୍ଟି—ଦୃଷ୍ଟ କଥା,—
ଆମ୍ଭ ଗ୍ରାମେ ଥିଲେ ଏକ ଧନୀ ମହାଜନ,
କୁବେରପ୍ରତିମ, ମହାପ୍ରବଳପ୍ରତାପୀ
ଭୟେ ବାଟ ଛାଡ଼େ ତାଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣଗର୍ଭ ଗାଭୀ,
ଦ୍ୱାରେ ଲାଗିଥିଲା ତାଙ୍କ କଂସାର କବାଟ;
କିନ୍ତୁ ସେ ପଢ଼ାନ୍ତେ ତାଙ୍କ ନାତୁଣୀକୁ ପାଠ,
ଖଇଲୁଲରେ ପତନ ଘଟିଲା ପରାଏ
ଗଲା ସବୁ ଧନରତ୍ନ କେଉଁଆଡ଼େ ଚାଲି,
ଅବଶେଷେ ବଂଶ ତାର ହୋଇଲା ନିର୍ମୂଳ ।
କେହି କହେ ଆମ୍ଭ ଘରେ ନ କରନ୍ତି କେହି
କ୍ଷୁଦ୍ରବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ, ପିତାମହଙ୍କର—
ପିତାମହୀ ମୋର, ପିନ୍ଧି ଦିନେ କଳାଶାଢ଼ୀ
ଯାଇଥିଲେ ଧୋଇବାକୁ ତଡ଼ାଗେ ଚାଉଳ,
କିନ୍ତୁ ତହୁଁ ପଡ଼ନ୍ତେ ସେ କୁମ୍ଭୀର କବଳେ,
ସେହି ଦିନୁ କଳାଲୁଗା ଆମ୍ଭ ଘରେ ମନା ।
ଏହିରୂପେ କହି କହି ସର୍ବେ ନାନା କଥା
ମିଳନ୍ତେ ପୂର୍ବାଗତ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପୁରତେ,
କଲେ ସେ ସକଳେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମେ ଆଲିଙ୍ଗନ,
ପ୍ରେମ ସମ୍ଭାଷଣ, ହୋଇ ଆନନ୍ଦେ ମଗନ,
ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନେ ଯାଇ ବସିଲେ ସକଳେ ।
ଲଭିଣ ବିସ୍ମୟ ମୁହିଁ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ
ପୁଚ୍ଛିଲି ଜିଜ୍ଞାସୁ ନେତ୍ରେ ଦେବୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ।
ବୁଝିପାରି ଅଶେଷ ସେ ଆକାର ଇଙ୍ଗିତୁଁ
ମୋର, ହୋଇ ସୁପ୍ରସନ୍ନ ଭାଷିଲେ ଏ ଗୀର,

"କୁସଂସ୍କାର" ଏ ଦୁଷ୍ଟର ନାମ, ଅଟେ ଏହୁ
ଅତୀବ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ, ଦୁଷ୍ଟ ବାନ୍ଧି ସମାଜର
ହସ୍ତପଦ ଦୃଢ଼ପାଶେ, କରିଦିଏ ତାକୁ
ନୈତିକ ବଳଶ୍ରୀହୀନ, ଛନ୍ଦି ପୁଣି ନାନା—
ଦେଶାଚାରରୂପୀ ଲୌହ ନିଗଡ଼ ଶୃଙ୍ଖଳେ
ନିକ୍ଷେପେ ନେଇଣ ଘୋର ଅବନତି-କୂପେ ।
ଅନନ୍ତର ଉଚ୍ଚ ହୋଇ ଅନୈକ୍ୟ ସେକାଳେ,
ବୋଇଲା ସକଳ ମିଳେ ସମ୍ବୋଧି ଏସନ,—
ଶୁଣ ହେ ଭ୍ରାତୃଭଗ୍ନୀଗଣେ ମୋହର ପ୍ରସ୍ତାବ,
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେଣି ତ ସକଳ ବନ୍ଧୁଏ,
କିପାଇଁ ବିଳମ୍ବ ତେବେ ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନେ ?
ଉଠ ସର୍ବେ ଉଠ ଏହି ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ।
ଚକ୍ଷୁଁ ଉଠିଣ ସକଳେ, ଗର୍ଜି ଘୋର ରବେ,
ଧାଇଁ ଯାଇ ଆକ୍ରମିଲେ ତତ୍ପାଶୁଁ ଖରେ
ଉତ୍କଳମାତାଙ୍କୁ, କେହି ଚଢ଼ିଲା ମସ୍ତକେ
କେହି କନ୍ଧପରେ, କେହି ବିମର୍ଦ୍ଦିଲା ଅବା
ବକ୍ଷେ ଚଢ଼ି ଛାଣ୍ଡି ରଣ୍ଡି ରଗଣ୍ଡି ଦଶନ ।
ସେ ଗୁରୁ ଯାତନେ ଦେବୀ ତାକି ପରିତ୍ରାହି,
ଡାକିଲେ ସନ୍ତାନଗଣେ ମର୍ମଭେଦୀ ସ୍ୱରେ,—
"ହା ପୁତ୍ରେ ! ଦେଖ ରେ ଭଲା ମୋର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ଅସହ୍ୟ, ଦାରୁଣ, ସ୍ମର ଭଲା ମନେ ଥରେ
ମାତୃ-ଉପକାର, ସର୍ବେ ମୋହଯୋଗୁଁ ସିନା
ଧରିଣ ସ୍ଥୂଳ ଶରୀର ରହିଛ ଜୀବନେ ?
ପୋଷୁଛି ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ତନୁ ନିଜ ତନୁ ବ୍ୟୟେ,
ହାଣୁଛ ପିଟୁଛ ପୁଣି ପୋଡ଼ୁଛ ସତତ
ମୋତେ,କ୍ଷେପୁଛ ଅମେଧ୍ୟ କେତେ ମୋ ଉପରେ
ପୁଣି, କେତେ ବା ବକ୍ଷରେ ମୋର କରୁଅଛ
ମଳମୂତ୍ର ତ୍ୟାଗ, ମାତ୍ର ସେ ସକଳ ମୁହିଁ
ସହୁଅଛି ଅକାତରେ, ଆଚରିଣ କ୍ଷମା
ପୁତ୍ର ବୋଲି, କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ପାଷାଣେ କି ଗଢ଼ା
ତୁମ୍ଭ ହିଆ, ନ ଦେଖ ରେ ମୋ ଯାତନା ବାରେ
ନେତ୍ରସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ଧପ୍ରାୟ, ହା ! କି ଦୁର୍ବିପାକ !
କେଉଁ ପାପେ ଲେଖିଥିଲା ବିଧି ମୋ କପାଳେ
ଏହା, ହୋଇ ଆର୍ଯ୍ୟମାତା ମୁହିଁ, ହେବି ହାୟ,
ଆର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱହୀନା ! ପୁଣି ଭୁଞ୍ଜିବି ଲାଞ୍ଛନା
ମହାଦୁରାଚାରୀ ଏହି ପାପୀଙ୍କ ହସ୍ତରେ !
ହାୟ ପୁତ୍ରେ ! ଶତୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ବଦନ ମୋହର
କଳଙ୍କକାଳିମାଯୁକ୍ତ ଏବେ ତୁମ୍ଭ ଦୋଷେ !
ତୁମ୍ଭ ଦୋଷେ ସିନା, ହାୟ ଜୀବନ୍ମୃତା ମୁହିଁ !
ମୋହୋ ପୁତ୍ର ହୋଇ ହେଲ ଏତେ ଅଭାଜନ—
ସର୍ବେ ତୁମ୍ଭେ, ଜାତ ହୋଇ ଶୁଭବଂଶେ, ଅହୋ
ଆଚରିଲ ଅମାନୁଷ ଉଲୂକ ବେଭାର !
ହିତୈଷିଣୀ ଜନନୀର ନିରେଖି ଦୁର୍ଗତି,
ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ସକଳେ ଅଛ, ହାୟ, ଏହି କି ରେ
ଅଟେ ତୁମ୍ଭ କୃତଜ୍ଞତା, ମାତୃବତ୍ସଳତା !"
ଏସନ ବିଳପି ଦେବୀ ହେଲେ ଅଚେତନ ।
ଦେଖିଣ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ତାଙ୍କୁ ପରମ ଉଲ୍ଲାସେ
ବଜାଇ ବିଜୟ-ବାଦ୍ୟ ଦୁଷ୍ଟ ରିପୁଚୟେ,
ଯେ ଯାହା ଗନ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥାନେ ହେଲେ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ଦେଖି ଦେଖି ଏ ସକଳ ଅଦ୍ଭୁତ ଅଶ୍ରୁତ
ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଦୃଶ୍ୟ, ହୋଇ ଅତୀବ କାତର
ନିବେଦିଲି ମୁଁ ଭକତେ ଦେବୀଙ୍କ ଛାମୁରେ,—
"ମାତଃ ! ହେଉ ଏବେ ଏହି ମହାନାଟକର
ମହା ଅଭିନୟେ ଶେଷେ ଯବନିକାପାତ,
ଦେଖି ନେନେ ମାତୃକ୍ଲେଶ, ଦମନେ ତାହାର
ନ ହୋଇ ସକ୍ଷମ, ହେବ ସିନା ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ
ଛଟପଟ ଖାଲି ? ଧରି ମାନବ ଶରୀର,
ଜନ୍ମଦାତ୍ରୀ ଜନନୀର ଭୀଷଣ ଲାଞ୍ଛନା
ନୀରବ ହସ୍ତେ, ଦେଖିବ କି ବସି କେହ୍ବା କେବେ
ସ୍ୱନୟନେ, ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା କୁପୁତ୍ର ତାହାର ?
ଦେବି ! ଏହି ଶୋକ-କାବ୍ୟ-ଗୀତ କଣ୍ଟୁଲିବ
ହୃଦ୍‌ବଦ୍ଧ ମୋ ହୃଦପକ୍ଷେ, ଏଣୁ ମୋ ମିନତି
ସମ୍ବର ସମ୍ବର ମାତଃ ଏ ମାୟା ସତ୍ୱର ।"
ଅମଳ-କମଳାନନା ଉତ୍କଳ-କମଳା
ଉତ୍ତରିଲେ ଈଷଦ୍ଧାସ୍ୟେ ତହୁଁ, "ବତ୍ସ ! କାହିଁ
ହେଉ ବ୍ୟାକୁଳ ଏସନ, ଗଲେଣି ତ ଚାଲି
ଦୁରନ୍ତ ଋତୁଏ, ଆଉ ନ ଆସିବେ ଆଜି,
ଏହାପରେ ପ୍ରତିଦିନ ଆସି ଦୁଷ୍ଟଗଣ,
ଧର୍ଷନ୍ତି ସବଳେ ତାର ସଂଜ୍ଞାଲୋପ ଯାଏଁ,
ହେଲେ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା, ଶେଷେ ହୁଅନ୍ତି ଅନ୍ତର ।"
ଦେବୀଙ୍କ ଏ ସୁଧା-ସିକ୍ତ ମଞ୍ଜୁ ମଧୁବାଣୀ
ପ୍ରଦାନି ଆଶ୍ୱାସ ମୋତେ ହରନ୍ତେ ଅଧୃତ,
ପୁଚ୍ଛିଲି ମୁଁ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ଜୁହାରି ବିନୟେ,—
"ମାତଃ ! କେତେ କାଳେ ଆଉ ଉତ୍କଳ ମାତାର
ଖଣ୍ଡିବ ଏ ମହାରିଷ୍ଟ ? କେତେ କାଳ ଆଉ
କୋଷ୍ଠିରେ ତା ଅଧିଷ୍ଠିତ ଥିବେ ଦୁଷ୍ଟଗ୍ରହେ ?
କଷ୍ଟ-ପ୍ରଦାୟକ, ଅହୋ ! ଏ ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ
କେହି କି ନୋହିବେ ସାହା ପୁନର୍ଗଠନେ ତାର ?
ଦୀନା କ୍ଷୀଣା ଜନନୀର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ପାଇଁ
କେହି କି ଗୋ ହେବେ ନାହିଁ ଉତ୍କଳେ ତତ୍ପର ?
ମାତୃସେବା ଥିଲା ଯାଙ୍କ ଜୀବନର ବ୍ରତ,
ସେହି ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ
ଉଦ୍‌ଯାପି ସେ ପୂତବ୍ରତେ, କେତେ କାଳ ଆଉ
ପଡ଼ିଥିବେ ଅଧୋଗତି-କୂପେ ଅଧୋମୁଖେ
ଅଭିଶପ୍ତ ପ୍ରାୟ ?—ହୋଇ ଜଗତ ନୟନେ
ଲାଞ୍ଛିତ, ଅବଜ୍ଞାତ, ଅହୋ ! କି ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ !
"କି ଅଛି ଏ ଅଭାଗୀର ଭାବୀ ଅଦୃଷ୍ଟରେ,
କହ ମାତଃ କୃପା କରି ଶୁଣିବି ମୁଁ ତାହା ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ, "ବତ୍ସ ! ସୁଖ ଅନ୍ତେ ଦୁଃଖ
ପୁଣି ଦୁଃଖ ଅନ୍ତେ ସୁଖ ଲାଗିଅଛି ଭବେ
ସଦା ସମସ୍ତଙ୍କ ଭାଗ୍ୟେ, ଅଟେ ଏହା ବିଧି—
ବିଧି, ଘୂରୁଛି ନିୟତି-ଚକ୍ର ଅବିରାମ
ସମସ୍ତଙ୍କ ଶିରୋଦେଶେ, ସୁଖଦୁଃଖ ଦେଇ
ବସି ଅଧଃ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ତାର ଘୂରନ୍ତି ତା ସହ,
ଘୂରୁ ଘୂରୁ ଯେତେବେଳେ ଯେ ଆସେ ନିକଟେ,
ବାଜିଯାଏ ସେତେବେଳେ ତାହାରି ଆଘାତ ।
ନ ଘଟେ କାହାରି ଭାଗ୍ୟେ ଉଭେ ଚିରଦୁଃଖ
କିମ୍ବା ଚିରସୁଖ, ଘଟେ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତାହା ।
ଆସିବ ନିଶ୍ଚୟ, ସେହି ପ୍ରକୃତି-ପର୍ଯ୍ୟାୟ
ଦିନେ ଏ ଉତ୍କଳଭାଗ୍ୟେ ସୌଭାଗ୍ୟ ସୁଦିନ
ଲାଗିଛି ଭବେ ଉତ୍ଥାନ ପତନ ଦେଶର
ଘୋର ସଂଘର୍ଷଣ ସଦା, ତେଣୁ ଆଜି ଯହିଁ
ବହୁଅଛି ବିଷାଦର ବିଷ-ତରଙ୍ଗିଣୀ
ଭୀମ ବଜ୍ର, ଉଚ୍ଚନାଦେ, ଖେଳିବ ନିଶ୍ଚୟ
କାଲି ତହିଁ ଆନନ୍ଦର ମଞ୍ଜୁ ମନ୍ଦାକିନୀ
କଳକଳ କଳନାଦେ, ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଏସନ,
ନୁହେଁ ଅନୁମିତ,—ଅଟେ ଅନୁଭୂତ କଥା ।
ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଅବନତିରେ ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ,
ଭୁଞ୍ଜୁଛନ୍ତି କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସ୍ୱକୀୟ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା

ସ୍ୱପ୍ନ-ଦର୍ଶନେ ତୋର, ଯଥା ରୋଗେ ଭୋଗି ରୋଗୀ
ବୁଝିପାରେ ସେ ରୋଗର ସୁତୀବ୍ର ଯନ୍ତ୍ରଣା ।
ତେବେଁ ଯେଉଁ ଅବନତି ମାନବକୁ ହୀନ,
ଛୁଇଁଲେ ଚରମ ସୀମା ସେହି ଅବନତି,
ଖୋଜିଆଣି ଦିଏ ପୁଣି ଉଦ୍ଧାରର ପଥ ।
ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଶେଷସୀମା ଛୁଇଁଲେ ଉନ୍ନତି,
ପୁଣି ଘଟେ ଅବନତି, ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ପରେ
କଳା କଳା କ୍ଷୟ ଯଥା କଳାଧର କଳା,
କି ଗତ ଦୈନ୍ୟର ଶେଷେ ଉନ୍ନତି ଆଶ୍ରୟ ?
ଏହି ନିୟତ ନିୟମେ, ଯିବ ନଷ୍ଟେ ଫେରି
ଜନନୀ ଜୀବନ ତୋର, ଦିଶିଲଣି ଶୁଭ—
ସୂଚନା ତାହାର, ଯଥା ଉଷାଁ ସ ତାମସୀ—
ଘୋର ତମିସ୍ରକୁ ଭେଦି ଦିଶଇ ସୁନ୍ଦର
ଉଷାର ସୀମନ୍ତ ରେଖା, କ୍ଷୀଣ ପାଟଳାଭ,
ସୁଖମୟ ପ୍ରଭାତର ଆଗମସୂଚକ;
ହେବେ ସମୁଦିତ ଏବେ ଭାଗ୍ୟ-ନଭେ ତାର
ବହୁଦିନ-ଅସ୍ତମିତ-ଉନ୍ନତି-ତପନ ।
ଖେଳିବ ଏକତା-ତେଜ ସମସ୍ତ ଉତ୍କଳେ
ପୂର୍ବ ପର, ପୂର୍ବ ପର ଉଠିବ ବାଜିଣ
ମୃତସଞ୍ଜୀବନୀ ସେହି ସାରସ୍ୱତ ବୀଣା
ସୁତାନେ, ଉନ୍ନତି-ମନ୍ତ୍ର ଉଠାଇ ଉଚ୍ଚରେ,
ଆସିଲଣି ମୁହିଁ, ବତ୍ସ ! ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗନ୍ତାଘର
ତୋ ମାତାର, ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ଧନଧାନ୍ୟେ ଏବେ ।
ଭାଙ୍ଗିଅଛି ଗାଢ଼ନିଦ୍ରା ତୋ ଭ୍ରାତାଗଣର,
ମାତ୍ର ଭାଙ୍ଗି ନାହିଁ ନିଦ୍ରା-ଆଳସ୍ୟ କେବଳ,
ଯାବତ ନ ଭାଙ୍ଗେ ତାହା, ତାବତ ରେ ସୁତ !
ରହିବ ତୋ ମାତୃନ୍ନତି ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ।"
ଶୁଣି ଏହି ଆଶା-ବାଣୀ ଦେବୀଙ୍କ ବଦନୁ
ପ୍ରାଣ ଉନ୍ମାଦିନୀ, ପୁଣି ପୁଚ୍ଛିଲି ଏସନ,—
"ଦେବି ! କି ଶକୁନ ଦେଖି ତୁମ୍ଭେ କହ ଏହି
ଭାବୀ ସୌଭାଗ୍ୟ ଗଣନା ଉତ୍କଳ ମାତାର,
ଶ୍ରବଣେ ତା ସମୁତ୍ସୁକ ମୋହର ମାନସ,
କହ ମାତଃ ସେହି କଥା ଦାସେ ଦୟା ବହି ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ, "ବତ୍ସ ! ପୁଚ୍ଛିଲୁ ତୁ ଯାହା,
କହୁଛି ସେ ତଥ୍ୟ ଶୁଣ ଅବହିତ ମନେ,—
ସମ୍ପ୍ରତି କେତେକ ଜଣ ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନ
ମାତୃପ୍ରାଣ, ଲଗିଛନ୍ତି ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ
ମାତାର ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ଏକତ୍ରୀକରଣେ,
ତାହାଙ୍କ ଅଦମ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା ଅଧ୍ୟବସାୟରେ
ହେଲଣି ସଂଯୁକ୍ତ ଆସି ପଶ୍ଚିମ ଭୂଭାଗ, *
ଉତ୍କଳର ଦକ୍ଷହସ୍ତ ସେହୁ, ବହୁଦିନୁଁ
ପଡ଼ିଥିଲା ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇ, ଅଛି ଆଉ
ଶିରଃ ପାଦ, ଯୁକ୍ତ ହେଲେ ତାହା, ଉଠିବ ସେ
ଶିର ଟେକି, ପିଣ୍ଡେ ତାର ପଶିବ ଚେତନା,
ତଦନ୍ତେ ଜାଗ୍ରତ ହେବେ ସୁପ୍ତସୁତେ ତାର,
ଧରିବ ଉତ୍କଳ-ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମାଧୁରୀ ।
ଝଙ୍କାରିବେ ସେ ସମୟେ ଝଙ୍କୃତବାସିନୀ
ବୀଣାପାଣି ବାଣୀ ଦେବୀ ବୀଣା ନବତାନେ,
ଶୁଣି ସେ ମହାଝଙ୍କାର ଦ୍ୱିଜାତି ଭୁଜଙ୍ଗ
ଛୁଟିବ ସର୍ବାଙ୍ଗେ ମୋହ, ଅବିଦ୍ୟା ତେଜିଣ
ପଢ଼ିବେ ସେମାନେ ବିଦ୍ୟା, ଖୋଜିବେ ଉନ୍ନତି,
ବିଦ୍ୟା ସ୍ୱଦେଶତା ବଳେ ଛିଣ୍ଡାଇଣ ସେହୁ
ଅନ୍ତରାୟୀ ସମାଜର ଲୌହ-ଦୃଢ଼ କୂଟ—
ଗ୍ରନ୍ଥି, ହେବେ ନିଜେ ମୁକ୍ତ, ଉଦ୍ଧାରି ସମାଜ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣ ସାକ୍ଷାତ ଅଗ୍ନି, କାଳବଶେ ସେହୁ
ଯାଇଛି ଆଚ୍ଛାଦି ସିନା ଦୁର୍ନୀତି-ପାଉଁଶେ ?
ଉଡ଼ିଗଲେ ସେ ପାଉଁଶ ସଂସ୍କାର-ପବନେ,
ଉଠିବ ସେ ଅଗ୍ନି ପୁଣି ଦାଉ ଦାଉ ହୋଇ ।
ଦ୍ୱିଜାତିର ଉନ୍ନତିରେ ନାହିଁ ବତ୍ସ ଆଉ
ବିଳମ୍ବ ଅଧିକ, ସ୍ପଷ୍ଟ ଆଭାସେ ଲକ୍ଷଣ
ତାହାର, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ । ଉଇଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଣେ
ଦ୍ୱିଜକୁଳେ ଦ୍ୱିଜରାଜରୂପେ, ଆରମ୍ଭିଲ

* ସମ୍ବଲପୁର ପ୍ରଭୃତି କାଳବଶେ ଓଡ଼ିଶାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଥିଲା; ମାତ୍ର ସମ୍ପ୍ରତି ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି ।

ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମିତିରୂପୀ ମହାଯାଗେ
ନୀଳାଚଳେ, ସ୍ୱର୍ଗେ ପୂତ ଉତ୍ଥଧୂମ ତାର
ପଳାଇବ ଛାଡ଼ି ଖରେ ଅଜ୍ଞତା-ପେଚୁଣୀ
ଉତ୍କଳ ଦ୍ୱିଜାତି ଦେହୁଁ, ହେବେ ସେ ଜାଗ୍ରତ ।
ସମାଜର କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ଦ୍ୱିଜାତି ଉତ୍ଥାନେ
ଉଠିବ ସକଳ ଜାତି ନିଖିଳ ଉତ୍କଳେ ।
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ସମାଜର ଚାଳକ ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ଚାଲିବ ସେ ଯେଉଁ ପଥେ, ଚାଲିବ ସମାଜ
ସେହି ପଥେ, ହିନ୍ଦୁର ଏ ଚିରନ୍ତନ ଧାରା ।
ମନୁ ପରାଶର ବଂଶେ ଯାହାଙ୍କ ଉଦ୍ଭବ,
ସେହି ଦ୍ୱିଜେ ଭୁଲି ସିନା କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଲୁ
ସ୍ୱୀୟ ବଂଶୀୟ ମହିମା, ଆଚାର, ବେଭାର—
ଆଦି ପୂତ ଦ୍ୱିଜ ଧର୍ମେ, ହୋଇଛନ୍ତି ହୀନ ?
ଯୁଗଧର୍ମେ ଏବେ ତାଙ୍କୁ ପରଶିବ ଖରେ
ବିଦ୍ୟୁତ ବେଗରେ ପୂର୍ବ ଜାତୀୟ ପ୍ରତିଭା,
ସେହି ପୁଣ୍ୟଜ୍ୟୋତି ସ୍ପର୍ଶେ, (ଅନ୍ତର୍ହିତ ଯେହୁ
ବ୍ରହ୍ମତେଜ ଅନ୍ତର୍ଧାନେ) ଜଳିଯିବ ଖରେ
ଉତ୍କଳ ଦ୍ୱିଜାତି ଦେହୁଁ ଦୁଷ୍କୃତି କଳୁଷ,
କନକ କଳଙ୍କ ରାଶି ଅନଳେ ଯେସନ ।
ତହୁଁ ହେବେ ଦ୍ୱିଜାତିଏ ଷଟ୍‌କର୍ମ-ନିରତ,
ନ କରି ଯା ଦ୍ୱିଜାତିଏ, ଯାଇଥିଲେ ଭୁଲି
ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଗୌରବ ଖ୍ୟାତି ପଦବୃକ୍ଷ
ଏତେ କାଳଯାଏଁ, ଏବେ ପରିଗ୍ରହି ତାହା
ହେବେ ପୁଣି ପୂର୍ବ ପରି ସଦ୍‌ଗୁଣ-ମଣ୍ଡିତ ।
କର୍ମଭୂମି ବସୁନ୍ଧରା, କର୍ମ ପାଇଁ ସିନା
ହୋଇଛନ୍ତି ଜୀବଗଣେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ଏଥି ?
କର୍ମଯୋଗେ ଲଭେ ଜୀବ ଉନ୍ନତପଦବୀ,
କର୍ମାଭାବେ ଅଧୋଗତି, ଏହା ସୁନିଶ୍ଚୟ ।
ଛାଡ଼ି ସେହି କର୍ମ ଦ୍ୱିଜେ, ଦ୍ୱିଜସଙ୍ଗେ ପୁଣି
ଅପର ଜାତିଏ, ହେଲେ ସିନା ଏତେ ପରି,
ଛତିଶ ବର୍ଣ୍ଣର ଗୁରୁ ସେହି ଦ୍ୱିଜାତିର
ଉନ୍ନତି ଦେଖି ଉଠିବେ ଅପର ଜାତିଏ,
ଖେଳିବ ସେତିକେ ଦେଶେ ଉନ୍ନତିର ଢେଉ
ନାନାରଙ୍ଗେ, ନାନାଭାବେ । ଉତ୍କଳ ନନ୍ଦନେ
ଶିଖିବେ ବିଦେଶେ ଯାଇ ବିଦ୍ୟା ନାନାବିଧ,
କେହି କୃଷି, କେହି ଶିଳ୍ପ ବାଣିଜ୍ୟରେ କେହି,
କେହି ବା ବିଜ୍ଞାନେ, କେହି ସାହିତ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତେ
ନିବେଶିବେ ମନ, ଦେଶ ଲଭିବ ଉନ୍ନତି ।
ଆଚରିବେ ସାମ୍ୟନୀତି ସେତିକେ ସକଳେ,
ତୁଟିଯିବ ଦ୍ୱିଜାତିର ସ୍ୱାର୍ଥର ଶୃଙ୍ଖଳ,
ନ ରହିବ ଆଉ ବେଦ ପୁରାଣ ପାଠରେ
ଏକାଧିପତ୍ୟ ତାଙ୍କର, ପ୍ରେତାତ୍ମା ତର୍ପଣେ
ନ ମଣିବେ ସୁଖ ସେହୁ ଜାମ୍ବା ବୈଶ୍ୟବ୍ରତେ,
ନ ମଣିବେ କେହି ପୁଣି ଯାହାର ପରଶେ
ନିଜକୁ ଅଶୁଚି, ସେହି ଭାବୀ ଶୁଭକାଳେ ।
"ଏହି ଯେ ବିରାଟ ବନ୍ଧୁ ! ବଟତରୁବର
ପୁରତରେ, ବହୁଶାଖ ବହୁଦୂରବ୍ୟାପୀ,
ଉତ୍କଳ ଜାତୀୟ ମହାସମ୍ମିଳନୀ ଏହା,
(କଳ୍ପପାଦପ ସଦୃଶ ଉତ୍କଳ-ତ୍ରିଦିବେ)
ଘୁଞ୍ଚାଇବ ନିଷ୍ଠେ ସେହୁ ଉତ୍କଳ-ଦୁର୍ଗତି
ଦୁର୍ଦୈନ୍ୟ । ଚୌଦିଗବ୍ୟାପୀ ଚେରରୁ ତାହାର
ବାହାରି ଅସଂଖ୍ୟ ଗଛ, ପ୍ରାକୃତ ଉତ୍କଳେ
ବଢ଼ିଛନ୍ତି ସର୍ବେ ଗ୍ରାମ୍ୟସମିତି ଅଭିଧା,
ବଢ଼ିଣ ସକଳେ ସେହୁ ଦେବେ ସମାଚ୍ଛାଦି
ଉତ୍କଳମଣ୍ଡଳେ, ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୀତଳ ଛାୟାରେ,
ଭୁଞ୍ଜିବ ସୁଶାନ୍ତି ତହୁଁ ତାର ଦୁଃଖଦାହ ।
ଗ୍ରାମ୍ୟ ଐକ୍ୟ-ସୁରସାଳ ଫଳଦାନେ ପୁଣି
ମେଣ୍ଟାଇବେ ତାର ଆଶା-ତୃଷ୍ଣା, ଯଥାକାଳେ
ବନ୍ଧୁ ! ଏହି ମୂଳ ମହାତରୁ, ଫେଡ଼ିବ ତୋ
ମ୍ରିୟମାଣା ଜନନୀର ଦୁଃସହ କଷଣ,
ତେଣୁ ସେ ଦୁଃଖିନୀ ତାକୁ ବସିଛି ଆଉଜି
ନିଭୃତେ ତା ପ୍ରତି ଆଶା, ଆଣିଦେବ ସେହୁ
ଅତୀତ ଗୌରବ ପୁଣି ସମ୍ପଦ ତାହାକୁ ।
ଉତ୍କଳ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଙ୍ଗେ ନିବସନ୍ତି ଯେଉଁ

ଉତ୍କଳୀୟ ଯେତେ, ସର୍ବେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମେ,
ମାତ୍ର ନାହିଁ ଶୋଣିତରେ ଭେଦାଭେଦ କିଛି,
ନଦୀ, କୂପ, ତଡ଼ାଗାଦି ବିଭିନ୍ନ ଆଧାରେ
ରହି ଜଳ, ଧରେ ଯଥା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମ,
ମାତ୍ର ପଦାର୍ଥରେ ଏକ, ଅଟେ ଧ୍ରୁବ ଏହା ।
ଏହି ମହା ବୀଜମନ୍ତ୍ରେ ଦେବ ଜୀବନ୍ୟାସ
ଉତ୍କଳ-ଜାତୀୟ-ମହାସମିତି ଉତ୍କଳେ ।
ବତ୍ସ ! ଏ ମହାତରୁର ମୂଳ ଏକା ସେହି
ଜଗତଜନକ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ କୃପା,
ଶାଖା,—ତୋର କତିପୟ ଯୋଗ୍ୟତମ ଭ୍ରାତା,
ଉପଶାଖା, ପତ୍ର ତାର ଆନ ଉତ୍କଳୀୟେ ।
ପ୍ରତିବର୍ଷ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇ ଏ ମାତୃମଣ୍ଡପେ
ଉତ୍କଳର ଯୋଗ୍ୟ ସୁତେ, ମହା ସମାରୋହେ
ଆଚରନ୍ତି ମାତୃଯଜ୍ଞ, ଦୀନା ଜନନୀର
ଭାବୀ ଶୁଭ ଅଭିପ୍ରାୟେ, ପୂଜି ନାନାଭାବେ
ମାତୃଭୂମି ପାଦପଦ୍ମେ ଦୁଇଦିନ ଯାଏଁ,
ସାଙ୍ଗ କରି ଯାଗ ସର୍ବେ ଗମନ୍ତି ନିଳୟେ ।
ସେ ପୁଣ୍ୟ ଦିବସଦ୍ୱୟ ପର୍ବତିଥି ପ୍ରାୟ
ଉତ୍କଳେ ପାଳିତ ହେବ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହରେ,
ଆସିବ ସେ ଶୁଭଦିନ ଅଦୂର-ଭବିଷ୍ୟେ ।
ସେ ଦିନ ଆବାଳବୃଦ୍ଧ ଉତ୍କଳବାସୀଏ,
ହୋଇଣ ସକଳେ ମାତୃବ୍ରତପରାୟଣ
ବାନ୍ଧିବେ ଭକ୍ତିରେ ବାହେ ମହାବ୍ରତ-ଡୋର
ମନ୍ତ୍ରି ତାକୁ ମାତୃ-ମହାମନ୍ତ୍ରେ, ପୁଣି ତହିଁ
ପକାଇ ପ୍ରତିଜ୍ଞା-ଗଣ୍ଠି ଏକତା ନାମରେ ।
ଖେଳିବ ମାତୃମମତା ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦେ
ନାନାରଙ୍ଗେ, ସିନ୍ଧୁବକ୍ଷେ ବୀଚିମାଳାପ୍ରାୟ,
ଜାଗିବ ଜାତୀୟ ଭାବ, ଉତ୍ସାହ ଉଦ୍ୟମ,
ନୈତିକ ବଳରେ ସର୍ବେ ହେବେ ବଳବାନ,
ଛାଡ଼ିଯିବ ଦେହୁଁ ତହୁଁ କାପୁରୁଷ ଭାବ ।
ଭାବୀ ଶୁଭଦାୟୀ ଏହି ମହାସମ୍ମିଳନୀ
ସମ୍ପ୍ରତି ପୌଗଣ୍ଡ ଶିଶୁ, ନବମ ବରଷେ
କରିଛି ସେ ପଦାର୍ପଣ ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ।
ହୋଇ ନାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ, ଭାଷୁଛି କେବଳ
ମଧୁର କୋମଳ ବାଣୀ, ଆଶା ଉଦ୍ଦୀପନୀ,
ଶୁଣୁଛି ତା ଅବହିତେ ଉତ୍କଳେ ଉତ୍କଳ,
ଅବ୍ୟର୍ଥ ସେ ବାଣୀ, ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଚଳନ ସମୟେ—
ଉଇଁଲା ମେଘର ଘୋଷ ଅବ୍ୟର୍ଥ ଯେସନ ।
ସୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟେ ଫଳ ଆଶା ପ୍ରାୟ, ଦେଖି ତାର
କୈଶୋର ପ୍ରତିଭା ଦୀପ୍ତି ପ୍ରତେ ହୁଏ ମନେ,—
ପାଇଲେ ମୁକ୍ତିକୁ ହାତ ଏ ଶିଶୁର, ହେବ
ଧର୍ମବୀର, ପୁଣି ଧର୍ମ ଶିଖାଇବ ଆନେ,
ପ୍ରଚାରିବ ମହାଦୀକ୍ଷା, ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା
ସମସ୍ତ ଉତ୍କଳେ, ବାଇ ଚୈତନ୍ୟ-ଧେଣ୍ଡୁରା ।
ଏହାରୁ ସେ ସର୍ବମତେ ଗୁରୁରୂପେ ସେହୁ
ଦେବ ଉନ୍ନତିର ମନ୍ତ୍ର, ଅଭ୍ୟାସିଣ ତାହା
ମୁକ୍ତ ହେବେ ଉତ୍କଳୀୟେ ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ରାଭାବୁଁ ।
ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଅଭାବ ମଧ୍ୟେ ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ରାଭାବ
ଅଟଇ ପ୍ରଧାନ ଯିନା, ମୁକ୍ତ ହୋଇ ତହୁଁ,
ରତ ହେବେ ଜାତିଦେଶ ସ୍ୱଧର୍ମ ଚିନ୍ତାରେ
ଉତ୍କଳୀୟେ, ଲୁପ୍ତରତ୍ନ କରିବେ ଉଦ୍ଧାର ।
"ସକଳ ଉନ୍ନତି ମୂଳ ସ୍ୱଧର୍ମ ଉନ୍ନତି,
ଅସାର ସଂସାର ମଧ୍ୟେ ଧର୍ମ ହିଁ କେବଳ
ସତ୍ୟ ନିତ୍ୟବସ୍ତୁ, ପୁଣି ସେହୁ ଦାନ, ଦୟା,
କ୍ଷମା, ସତ୍ୟ, ସରଳତା, ସ୍ନେହ, ଭକ୍ତି, ପ୍ରୀତି,
ନତି, କୃତଜ୍ଞତା, ଆଉ ପରୋପକାରାଦି—
ଅପାର୍ଥିବ ଉପାଦାନେ ଅତି ଉପାଦେୟ,
ପରମେଷ୍ଠି ସୃଷ୍ଟିମଧ୍ୟେ ଧର୍ମଛଡ଼ା ହୋଇ
ନାହିଁ ରେ ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା କେହି ଚରାଚରେ,
ଧର୍ମବଳେ ମହାଶୂନ୍ୟେ ରହିଛି ଧରଣୀ,
ଧର୍ମଯୋଗେ ବେଳା ମଧ୍ୟେ ମହା ପାରାବାର
ରହିଛି ଆବଦ୍ଧ ସଦା, ସମ୍ବରି ନିଜର
ଚରାଚରଗ୍ରାସୀ ରୁଦ୍ର ବିରାଟ ପ୍ରଭାବ ।
ଧର୍ମେ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେନି ଯଥାକ୍ରମରେ

ହେଉଛନ୍ତି ଆତଯାତ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ,
ବହୁଛି ପବନ ଦେଇ ଜୀବେ ଜୀବଦାନ ।
ଦୃଶ୍ୟମାନ ଏହି ଜଗତ ମଧ୍ୟରେ
ହୋଇଛନ୍ତି ଯେମାନେ ବଡ଼, ତାଙ୍କ ବଡ଼ପଣ
ଏକା ସିନା ଧର୍ମ ଯୋଗୁଁ ! ଦେହାନ୍ତେ ଦେହୀର
ମୁକ୍ତିଲାଭ, ଅଟେ ସିନା ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଉପାର୍ଜିତ—
ଧର୍ମର ପରମ ଫଳ ! ମଧୁର, ରସାଳ ।
ଧର୍ମ ଇହପରକାଳେ ବନ୍ଧୁ ମାନବର,
ପୁଣି ତାହା ସମାଜର ବନ୍ଧନୀସ୍ୱରୂପ,
ସେ ବନ୍ଧନୀ ଯେତେ ଦୃଢ଼ ଯେଉଁ ସମାଜର,
ସେ ସମାଜ ଧରଣୀରେ ତେତିକି ଉନ୍ନତ ।
ଅତଃ ଧର୍ମହୀନ ନର ପଶୁର ସମାନ,
ଶରୀରର ଭାରମାତ୍ର ଧର୍ମହୀନ ପ୍ରାଣ ।
ସର୍ବୋନ୍ନତ ଅଗ୍ରଦୂତ ସେହି ଧର୍ମୋନ୍ନତି
ଛୁଇଁବ ଉତ୍କଳେ ଯେବେ, ନିଶ୍ଚେ ସେହି ଦିନ,
ଜାଣିବୁ ତୋ ଜନନୀର ଘୁଞ୍ଚିବ କୁଗ୍ରହ,
ସେହି ଦିନ ଘୁଞ୍ଚିବ ତା ଅଭାଗୀ ଅଖ୍ୟା ।
"ସମ୍ପର୍କିତ ସର୍ବୋନ୍ନତ ମାତୃଭାଷା ସହ,
ଶିର ସଙ୍ଗେ ଯଥା ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗନିଚୟ,
ଏ ବିରାଟ ନରସୃଷ୍ଟି-ଶୃଙ୍ଖଳା ଭିତ୍ତିକା,
ଅଛି ସିନା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମାତୃଭାଷା ପୃଷ୍ଠେ ।
ଏକା ତାହା ଯୋଗେ ଏହି ମାନବ ଜଗତ
ସୁପରିଚାଳିତ ସଦା, ପୁଣି ନିୟନ୍ତ୍ରିତ,
ଯନ୍ତ୍ରୀ ଯୋଗେ ଯନ୍ତ୍ର ଯଥା । ଦୁର୍ବଳ ମାନବ
ଭାଷାବଳେ ବଳୀୟାନ, ମେଧାବୀ, କର୍ମଠ,
ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ସର୍ବ ଜାତିର ସମ୍ବଳ,
ଜନନୀ ତାହାର ଭାଷା, ପ୍ରତିପାଳେ ସେହି
ଆମରଣ ନରକୁଳେ, ଅଭାବେ ତାହାର
ହୋଇଯିବ ସୃଷ୍ଟି-ସିନ୍ଧୁ ତର ନିର୍ଲହର,
ବତ୍ସ ! ମାତୃସମା ତୋର ସେହି ମାତୃଭାଷା
ଲଭିବ ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ଯୋଗେ ।
ଏ ମହା ଜାତୀୟ ସଭା ଅଟେ ଉତ୍କଳର
କାମଧେନୁ, ପିଆଇ ସେ ଉନ୍ନତିସ୍ୱରୂପ
ଦୁଗ୍ଧଧାରେ, ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳ ମଣ୍ଡଳେ,
ଗଢ଼ିବ ତା ଭବିଷ୍ୟତ ଜାତୀୟ ଜୀବନ
ନବ ଭାବେ, ତହୁଁ ଲଭି ସେହୁ ନବପ୍ରାଣ—
ନବବଳ, ନିତ୍ୟୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ମନପ୍ରାଣ ଦେହ
ସୁଶିକ୍ଷାରେ ଦିବାସ୍ୱପ୍ନ, ଶିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିପ୍ରାୟ
ମଣିବ ସେ ସଦା ଶିକ୍ଷା ଜ୍ଞାନ, ଶିକ୍ଷା ଧ୍ୟାନ,
ଶିକ୍ଷା ହିଁ ସମ୍ବଳ, ପୁଣି ବଳ ଦୁର୍ବଳର ।
ଇଷ୍ଟାତ୍ମା ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଭକ୍ତ ଆତ୍ମା ଯଥା
ସତତ ଆତୁର, ତଥା ଉନ୍ନତି ସକାଶେ
ହୋଇ ସେ ବ୍ୟାକୁଳଚିତ୍ତ, ଅନ୍ୱେଷିବ ତାକୁ
ବଜ୍ରଦୃଢ଼ ନିଷ୍ଠାଯତ୍ନ ଏକାଗ୍ରତା ସହ ।
ଦେଖିଣ ଏ ସୁକଠୋର ସାଧନା ତାହାର,
ପରିତୁଷ୍ଟି ଲଭି ଦେବ ନୀଳାଚଳପତି,
ବରଷିବେ ତେବେ ଏହି ଉତ୍କଳ ଭୁବନେ
ଉନ୍ନତି ଦେବୀଙ୍କି, ତହୁଁ ଆସିଣ ସେ ଦେବୀ
ସ୍ୱୀୟ ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତି-ଜଳେ, (ଶୀତ, ସ୍ୱଚ୍ଛ, ପୂତ)
କରିବେ ବିଧୌତ ତୋର ଜନନୀ ଶରୀରୁ
ବହୁ ଦିବସ-ନିବଦ୍ଧ ଅବନତି-ମଳ,
ପୂର୍ବ ପରି ଦାଉ ଦାଉ ଦିଶିବ ତା ତେଜ,
ଗଣା ହେବ ଧନୀ ତେବେ ଦଶଜଣ ସହ ।
ଉତ୍କଳ-ଆଶା-ଆକାଶ-ନବଧ୍ରୁବ ତାରା
ଏହି ବାଳ ସମ୍ମିଳନୀ, ଛୁଇଁଲେ ଯୌବନ
ପ୍ରକାଶିବ ସ୍ୱମହିମା ଦିଗନ୍ତବ୍ୟାପିନୀ ।
କହ ବତ୍ସ ! ଯାଇ ଏବେ ଭ୍ରାତୃଗଣେ ତୋର,
କରି ନାହିଁ ଅତିକ୍ରମ ଯାବତ ସେ ଶିଶୁ
ପୌଗଣ୍ଡ, କରନ୍ତୁ ତାକୁ ତାବତ ସକଳେ
ଆଦରେ ସସ୍ନେହ ମନେ ଲାଳନପାଳନ ।
ତା ଯୋଗୁଁ ତୋ ଜନନୀର ଘଟିବ ସତ୍ୱର
ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ବିଷମ ବ୍ୟାଧିରୁ
ଦୈବେ ମୁକ୍ତ ହେଲେ ରୋଗୀ ଘଟେ ଯଥା ତାର
ରୋଗକ୍ଷୀଣ ଶରୀରର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଉନ୍ନତି,

ଆସିବ ସେ ଶୁଭଦିନ ସ୍ୱଳ୍ପ ଭବିଷ୍ୟତେ ।
ଅବନତି-ଫଣିନୀର ସୁତୀବ୍ର ଗରଳେ
ଘାରିଛି ଉତ୍କଳ, ଏହି ଜାତୀୟ ସମାଜ,
ହୋଇ ଗାରୁଡ଼ିଆ ପ୍ରାୟ, ଉଡ଼ାଇ ସେ ବିଷେ
ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତରୂପୀ ଗାରୁଡ଼ି ମନ୍ତ୍ରରେ,
କରିବ ନିର୍ବିଷ ତାକୁ, ଉଠିବ ସେ ତହୁଁ
ଚେତା ଲଭି, ପୂର୍ବ ପରି ହେବ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ।
ସେହି ଭାବୀ ଶୁଭକାଳେ ବର୍ଷିବ ତା ଭାଗ୍ୟେ
ରାଜକୃପା, ମହିମିତ ଦେବ-କୃପା ସମ,
ହେବ ତାହା ବତ୍ସ ! ମଣିକାଞ୍ଚନ ସଂଯୋଗ ।
ରାଜାଦେଶେ ଲଭିବ ତୋ ଜନନୀ ଶରୀରେ
ଛିନ୍ନ ଉତ୍ତମାଙ୍ଗ ଆସି ଦକ୍ଷିଣ ପ୍ରଦେଶୁ,
ହସିବ ସେ ମଥା ଲଭି ଭୁଲି ସବୁ ବ୍ୟଥା,
ଉତ୍କଳର ଚୋଟିଦଣ୍ଡ ଉଠିବ ସେକାଳେ—
ଜୟ ଭାରତର ଭାଗ୍ୟ ଭାରତ-ସମ୍ରାଟ !
"ବତ୍ସ ! ତୋ ବିନତିକ୍ରମେ ବଖାଣିଲି ସବୁ
ଉତ୍କଳର ଭାବୀ, ଭୂତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଦଶା,
ଶୁଣିଲୁ ସକଳ, ପୁଣି ଦେଖିଲୁ ନୟନେ
ନାନା ଚିତ୍ର, (ବିଷମୟ ତଭୀଷିକାମୟ)
ଯିବି ଏବେ ମୁହିଁ ବତ୍ସ ! ଉତ୍କଳଙ୍କ ପାଶେ,
ନୀଳାଚଳପତିଙ୍କର ପବିତ୍ର ଆଦେଶେ
ଆଣି ସେ ଦେବୀଙ୍କି, ଶରେ ସ୍ଥାପିବ ଉତ୍କଳେ,
ଲଭିବ ସେ ପୂର୍ବ ପରି ସୁଖ ଷୋଳକଳା,
ଘେନୁଛି ବିଦାୟ ଏବେ ଥାଅ ରେ ବାଳକ ।"

ଏହା ଭଣି ଦେବୀ ଉଭା ହୁଅନ୍ତେ ଚଞ୍ଚଳେ,
ହଲିଲ ମୁକୁଟ ପୁଣି ଉଡ଼ିଲ ପଣତ
ଝଟକାଇ ମହାବଳୀ, ସେହି ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତିଃ
ନ ପାରି ସହି ମୋ ଆଖି ଗଲା ବୁଜି ହୋଇ,
ପଲକାନ୍ତେ ନେତ୍ର ଫେଡ଼ି ଦେଖିଲି ବିସ୍ମୟେ,
ନାହାନ୍ତି ସେ ସ୍ଥାନେ ଆଉ ଉତ୍କଳ-କମଳା
କିମ୍ବା ଉତ୍କଳଜନନୀ—ବିଷାଦ-ବିବଶା !
ନାହିଁ ସେହି ମାୟାତରୁ, ମାୟାଦୃଶ୍ୟ ଆଦି,
ବସିଛି ମୁଁ ପୂର୍ବସ୍ଥାନେ ଏକୁଟିଆ ଭାବେ
ପୂର୍ବ ପରି, ଅନ୍ୟ ସବୁ ହୋଇଛି ଅନ୍ତର
ଛାୟାବାଜି ପ୍ରାୟ, ଦେଖି ହେଲି ମୁଁ ସ୍ତମ୍ଭିତ,
ଅଦୃଷ୍ଟ ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ ସେ ମାୟା ଘଟଣା,
ସଞ୍ଚାରିଲା ଆଶା ମୋର ମୁମୂର୍ଷୁ ଜୀବନେ,
ତହୁଁ ରହିଛି ମୁଁ ସଦା ଉତ୍କଣ୍ଠ ନେତ୍ରରେ
ସ୍ୱଦେଶର ଭାବୀ ଭାଗ୍ୟ ଦର୍ଶନ ଆଶାୟେ ।

ଉପଧାନଖଣ୍ଡ

ପ୍ରୀତ୍ୟୁପହାର

ପାରଳା ରାଜନଗରର ସୁଦକ୍ଷ ସୁପରିଣ୍ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ, ଉତ୍କଳବନ୍ଧୁ

ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ସାହଦାତା

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ ବି. ଏ. ମହୋଦୟଙ୍କ

କର-କମଳରେ

ହୃଦୟର ଗଭୀର ପ୍ରୀତିର ନିଦର୍ଶନସ୍ୱରୂପ

"ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ" ପୁସ୍ତକ

ଉପହାର

ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

ଭଦ୍ରଖ
୧୫ । ୭ । ୧୯୧୮ } ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମହାନ୍ତି

ନିବେଦନ

କଣବର୍ ସୁଧାନାଥ ମୋ ହୃଦୟରେ ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ ଦର୍ଶନଲିପ୍ସା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯାଇ-ଥିଲେ । ଆକାଶ-କୁସୁମ ଏବଂ ଦରିଦ୍ରର ଆଶା, ଏ ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସୁବିଧା ଅଭାବରୁ ମୋର ସେ ଇଚ୍ଛା ଅବଧି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲା । ଦୈବାତ୍ ମୁଁ ଦିନେ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏ ବିଷୟ ମାନନୀୟ ରାଜକବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁରଙ୍ଗୀ-ଅଧୀଶ୍ୱର ମହୋଦୟଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର କଲି । ସେ ଅବିଳମ୍ବେ ମୋର ଉଦ୍ୟାନ ଦର୍ଶନର ସୁବିଧା କରିଦେଲେ; ଅଧିକନ୍ତୁ ଇଚ୍ଛାପୁରରେ ରହି ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଖଣ୍ଡିଏ ପୁସ୍ତକ ଲେଖିବା ସକାଶେ ଆଦେଶ ଦେଲେ ଏବଂ ଇଚ୍ଛାପୁରରେ ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ରହିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ସୁବିଧା ମଧ୍ୟ କରିଦେଲେ । କେବଳ ତାଙ୍କରି ପ୍ରେରଣା, ସହାନୁଭୂତି ଏବଂ ସାହାଯ୍ୟରେ ମୁଁ ମୋର ବହୁଦିନପୋଷିତ ଚିତ୍ତତୃଷା ମେଣ୍ଟାଇ ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତକଖଣ୍ଡି ଲେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ଏଣୁ ମୁଁ ରାଜାମହୋଦୟଙ୍କ ନିକଟରେ ଚିରକୃତଜ୍ଞ ଏବଂ ଚିରଋଣୀ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର "ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ" ଭ୍ରମଣ ସମୟରେ ଇଚ୍ଛାପୁର ରେଞ୍ଜର ସ୍କୁଲ ସବ୍-ଏସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଇନ୍‌ସ୍ପେକ୍ଟର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ବି. ଏ. ମହାଶୟ ମୋତେ ଯଥେଷ୍ଟ ସହାୟତା କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ହେତୁ ମୁଁ କେତେକ ନୂତନ ସ୍ଥାନ ଦେଖିବାକୁ ସୁବିଧା ପାଇଅଛି । ଏ ହେତୁ ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ କୃତଜ୍ଞ ।

ଲେଖିକା

ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ

ସ୍ୱର୍ଗେ ଯେ ସୁନ୍ଦର ନନ୍ଦନ ସମାନ,
ସିନ୍ଧୁତୀରେ ଶୋଭେ ସୁରମ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନ ।
ଗଞ୍ଜାମ ମଣ୍ଡଳେ ସେହି କାମଧେନୁ,
ବାଲୁକା ତାହାର ରମ୍ୟ ରତ୍ନରେଣୁ ।
ନାଚନ୍ତି ଛଳେ ତହିଁ ବାରୁଣୀ-ସୁନ୍ଦରୀ
ଯୌବନ ସହିତେ ଚିଲ୍କା ସହଚରୀ *
ବନଦେବୀ ସଙ୍ଗେ କରନ୍ତି ସମ୍ଭାଷ,
ରଚନ୍ତି ହରଷେ ରୁଚିର ବିଳାସ ।
ସୁନୀଳ ସାଗର ସୁନୀଳ ଉଦ୍ୟାନ,
ମଧ୍ୟେ ସିକତିଳ ସେତୁ ବିଦ୍ୟମାନ ।
ପ୍ରକୃତି-ସୁନ୍ଦରୀ ସୀମନ୍ତ ଉପରେ,
ହୀରକ ଚନ୍ଦ୍ରହାର ପ୍ରାୟ ଶୋଭା ଧରେ ।
ଦିଗନ୍ତବିସ୍ତାରୀ ବିପୁଳ ଉଦ୍ୟାନ,
କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ପ୍ରାୟ ସଦା ଫଳବାନ ।
ବିସ୍ତାରି ଅନନ୍ତ ଶାଶ୍ୱତ ନୀଳିମା,
ପ୍ରକାଶେ ଅନନ୍ତ-ଅନନ୍ତ ମହିମା ।
ଶୋଭା-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁଣି ଶସ୍ୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର,
ସେ ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ ଚିରଗନ୍ତାଘର ।
ସିନ୍ଧୁ ନୀଳିମାରେ ମିଶି ତା ନୀଳିମା,
ହୁଏ ନାହିଁ ବାରି କେଉଁ କାହା ସୀମା ।
ଏହିପରି ସାଧୁ ହୃଦୟ ବିବେକ,
ଅଭେଦ୍ୟ ମିଶ୍ରଣେ ମିଶି ହୁଏ ଏକ ।
ସିନ୍ଧୁଠାରୁ ଶିଖି ମହତ ଆଦର୍ଶ,
କରିଛି ଉଦ୍ୟାନ ହୃଦୟ ଉତ୍କର୍ଷ ।

ସେହିପରି ଦାତା ସେପରି ଉଦାର,
ସେପରି ବିଶୁଦ୍ଧ ସାମ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ।
ଆଦର୍ଶ ଅଟଇ ମହାଗୁରୁ ଭବେ,
ଆଦର୍ଶୁ ଦେବତା ହୁଅନ୍ତି ମାନବେ ।
ଦେଖୁଅଛୁ ଯାହା ଭବେ ଉଚ୍ଚ ନ୍ୟୂନ,
ସେ ସକଳ ସିନା ଆଦର୍ଶର ଗୁଣ ।
ମହାଜନ କାଳେ ଉଦ୍ୟାନେ ବ୍ୟଜନ—
କରଇ ସତତ ସିନ୍ଧୁ ସମୀରଣ ।
ମହାଜନେ ପୂଜା କରେ ମହାଜନ,
ମହାଜନର ଏ ନିସର୍ଗ ଲକ୍ଷଣ ।

ତୁହି ରେ ଉଦ୍ୟାନ ଗୁରୁ ଶୋଭାବନ,
ଉତ୍କଳ-କମଳା-ବିହାରୋପବନ ।
ଦାନର ପସରା କରିଛୁ ବିସ୍ତାର,
ମୃତ୍ତିକା ତୋହର ତୁ ରତ୍ନର ବିକାର ।
ତୋହର ମହତ୍ତ୍ୱ ହୃଦେ ଅନୁଭବି,
ବର୍ଣ୍ଣିଛନ୍ତି ତୋତେ କାଳିଦାସ କବି ।
ମହାଜନେ ସିନା ଚିହ୍ନେ ମହାମନା,
ଇତର ପକ୍ଷେ ତା ଘୋର ବିଡ଼ମ୍ବନା ।
ଅଟୁ ତୁ ଅକ୍ଷୟ ନବରତ୍ନ ଗଦା,
ଫଳଫୁଲଶସ୍ୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥାଉ ସଦା ।
ରେ ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ, ଖଣ୍ଡଇ ସର୍ବଥା
ତୋ ଦର୍ଶନେ ନର ହୃଦ-ଦୁର୍ବଳତା ।

* ସମୁଦ୍ର ଉପକଣ୍ଠସ୍ଥ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଜଳାଧାର ଚିଲିକା ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୁଏ ।

ବିଫଳ ବଡିମା, ଆତ୍ମଶ୍ଲାଘା ବେନି,
ମାଗନ୍ତି ମେଲାଣି ସୁଜ୍ଞିତେଷ୍ଠା ଘେନି ।
ବସ୍ତୁ ଜନପଦେ ପ୍ରଦାନୁ ଆହାର,
ଧନ୍ୟ ତୋ ହୃଦୟ ବଦାନ୍ୟ ଉଦାର ।
ରତ୍ନଗର୍ଭ ତୋତେ ଜାଣି ରତ୍ନାକର,
ଈର୍ଷାବଶେ ରଚେ ତୋ ସଙ୍ଗେ ସମର ।
ପର୍ଜନ୍ୟ ଗର୍ଜନେ ଧାଏଁ ତୋହ୍ର କତି,
କ୍ଷୁଧିତ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ଯଥା ମୃଗପ୍ରତି ।
ସେ ଗର୍ଜନେ ଜାଗେ ଚିଲିକା ଚଞ୍ଚଳ,
ମହାବଳ ନାଦେ ଯଥା ମହାବଳ ।
ମାତ୍ର ତୁମ୍ଭ ହିତ ନ ହୋଇଣ ତହିଁ,
ଧୈର୍ଯ୍ୟବଳେ ଯାଉ ତାହା ସବୁ ସହି ।
ପରାଜୟ ମାନି ଶେଷେ ଅମ୍ବୁପତି,
ବାହୁଡ଼େ ତୋ ପଦେ ବନ୍ଦିଣ ପ୍ରଣତି ।
ଧୈର୍ଯ୍ୟବଳ ସିନା ବଳ ମଧ୍ୟେ ସାର,
ଦୁର୍ବାର ବିପଦ ତାହାଠାରେ ଛାର ।
ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ସିନ୍ଧୁ ଦର୍ପ ଅହମିକା,
କୃଷାଣ କର୍ଷଣେ ଯଥା ତୋ ମୃତ୍ତିକା ।
ବୁଝିପାରି ସେତୁ ଆପଣା କ୍ଲୀବତା,
ପୋତେ ଲଜ୍ଜାବଶେ ନୀରବରେ ମଥା ।

ଧନ୍ୟ ରେ ଉଦ୍ୟାନ, ତୋ ଶୋଭା-ବିଭବ,
ନିତ୍ୟ ନୂତନତ୍ୱ ତୋଠାରେ ସମ୍ଭବ ।
ଏହି ଏକା ସିନା ସୁନ୍ଦର ଲକ୍ଷଣ—
ସେହି ସେ ସୁନ୍ଦର ଯେ ନିତ୍ୟ ନୂତନ ।
ଦିଦୃକ୍ଷାର ଯହିଁ ନ ଥାଏ ବିଶ୍ରାମ,
ସେ ନିଶ୍ଚେ ପ୍ରକୃତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୁଧାମ ।
କରେ ଯେ ବିକାଶ ମନ ଆତ୍ମା ଦେହ,
ଚିର ସୁନ୍ଦର ସେ ନାହିଁକ ସନ୍ଦେହ ।

ଅପୂର୍ବ ନିସର୍ଗ ରୂପ ଶୋଭା ତୋର,
ମନୋନେତ୍ର ଦୃଢ଼ ଆକର୍ଷଣ-ଡୋର ।
ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସେ ତୀବ୍ର ଆକର୍ଷଣେ
ଗମିଲୁ ଉଦ୍ୟାନ, ତୋ ଅଙ୍କ ଭ୍ରମଣେ ।
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରାନ୍ତର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଇକତେ,
ଅତିକ୍ରମି କଷ୍ଟେ ଗଲୁ ଗନ୍ତପଥେ ।
ହେଲେହେଁ କୋମଳ ସେ ବାଲିପ୍ରାନ୍ତର,
ମାତ୍ର କଠୋରତାଠାରୁ ଭୟଙ୍କର ।
କୋମଳତା ମଧ୍ୟେ ଗୁପ୍ତ କଠୋରତା,
ପକ୍ୱ ଫଳ ଗର୍ଭେ ବୀଜକୋଷ ଯଥା ।
ସେ ପ୍ରାନ୍ତର ଦେହେ ଆଣେ ଅବସାଦ,
ପ୍ରତି ପଦକ୍ଷେପେ ଫାଟି ପଡ଼େ ପାଦ ।
ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ହୃଦେ ଉପଦେଶ ପ୍ରାୟେ,
ପାନ୍ଥ ପାଦଚିହ୍ନ ତହିଁ ନିଭିଯାଏ ।
ତାତିଯାଇ ରୌଦ୍ରେ ଘଟାଏ ପ୍ରମାଦ,
ନଗ୍ନଏ ନାଚୁଆ ପ୍ରାୟେ ପାନ୍ଥପାଦ ।
ତରୁଲତାଶୂନ୍ୟ ଶାଶ୍ୱତ ଧବଳ,
ନୀରସ ଯେସନ ମହାମରୁସ୍ଥଳ;
କାମ୍ୟା ଯଥା ଖଣ୍ଡ ପିଶାଚ ହୃଦୟ,
ଅବା କଟୁଭାଷୀ ବଚନନିଚୟ ।
ନିସ୍ତବ୍ଧତା ସହ ତହିଁ ମରୀଚିକା
ବିସ୍ତାରି ବସିଛି ଘୋର ବହ୍ନିଶିକା ।
ମାନବ ସାହସ ମାନବ କ୍ଷମତା,
ପରାଜୟ ମାନେ ସେଠାରେ ସର୍ବଥା ।
ଅତିକ୍ରମି କଷ୍ଟେ ସେ ଭୀଷଣ ସ୍ଥାନ
ତୋ ରୁଚିର ସୀମା ଛୁଇଁଲୁ ଉଦ୍ୟାନ ।
ହେରି ହର୍ଷେ ହୃଦ ଉଠିଲକ ପୂରି
ତୋ ଦୁଃଖ-ପାସୋରା ମଧୁର ମାଧୁରୀ ।
ବିଲୋକନ କଲେ ଇଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ମୁଖ,
ଭୁଲିଯାଏ ଯଥା ସାଧନାର ଦୁଃଖ ।
ତଥା ତୋ ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରକେ ଉଦ୍ୟାନ,
ହେଲା ପଥଶ୍ରମ ଖଣେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ।
ଅମରବାଞ୍ଛିତ ପ୍ରଶାନ୍ତ ପାବନ,
କଲୁ ତୁ ନିର୍ମଳ କଳୁଷିତ ମନ ।

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ସମ୍ପଦେ ତୁ ମହାକୁବେର,
ଅଦ୍ଭୁତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ ଫଣ୍ଟି ତୋର ବେର ।
ନିଖିଳ ସୁଷମା କରିଅଛୁ ଠୁଳ,
ସୁଷମା-ସୃଷ୍ଟିରେ ତୋ ଶୋଭା ଅତୁଳ ।
ପଞ୍ଚତ୍ବୁ ତୁ ଛାଡ଼ି ସ୍ୱର୍ଗ ହୁଏ ପ୍ରତେ,
ନତୁ ଏତେ ଶୋଭା ସମ୍ଭବେ କି ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ?

ଉଦ୍ୟାନ, ତୋ ଅଙ୍ଗେ ଗଜେ ଗୋଟା ଗୋଟା,
ସୁନ୍ଦର ବିସ୍ତୃତ ଫଳବୃକ୍ଷ ତୋଟା ।
ରମ୍ଭା, ନାରିକେଳ, ପନସ, ରସାଳ,
ଜାମ୍ବୁ, ସୀତାଫଳ ୧, ମାତୁଳଙ୍ଗ, ତାଳ ।
ଏ ଆଦି ପାଦପ ତୋଟା ଅଗଣନ,
ଅସମୟେ ଫଳ କରନ୍ତି ଧାରଣ ।
ପାଦପେ ସେ ତୋଟା ଅତି ଘଞ୍ଚତର,
ଥାଉ ଆନ, ତହିଁ ନ ଗଳିବ ଶର ।
ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ତମ୍ବୁ ପ୍ରାୟ ଯାଏ ଦେଖା,
ପାରେ ନାହିଁ ପଶି ତହିଁ ରଶ୍ମିରେଖା ।
ସୁକଣ୍ଠ-ବିହଙ୍ଗ କୂଜନେ କୂଜିତ,
ସାଗର ସମୀରେ ତରୁ ବିଧୂନିତ ।
ସୁଶୀତଳ ଛାୟା ସୁମଧୁର ଫଳ—
ବିତରଣ ତାଙ୍କ ସୁବ୍ରତ କେବଳ ।
ବରକନ୍ୟାରୂପେ ଚୂତବୃକ୍ଷପନ୍ତି,
ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି ଲତା-ଡୋରେ ହସ୍ତଗ୍ରନ୍ଥି ।
ପୁରୋଧା ତହିଁରେ ଧୀର ସମୀରଣ
ସ୍ୱନ ଛଳେ କରେ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ ।
ବିବାହବେଦିକା ଅଟେ ଆଲବାଳ,
ବରକନ୍ୟା ଯାତ୍ରୀ ଆନ ତରୁଜାଳ ।
ତାହା ଶାଖେ ମାଡ଼ି ଲତା ପୁଞ୍ଜ ପୁଞ୍ଜ,
ସୃଜିଛନ୍ତି ରମ୍ୟ ସାରସ୍ୱତ କୁଞ୍ଜ ।
ଫୁଟିଅଛି ତହିଁ ନାନାବିଧ ଫୁଲ,
ପ୍ରକାଶି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଷମା ଅତୁଳ ।

ତାହାକୁ ଯାଚକେ ଘେରିଲେ ପତ୍‌ଏ,
ଘେରୁଛନ୍ତି ଫୁଲେ ଅଳିପାଳକାଏ ।
ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱରେ ଗାଇ ତା ବନ୍ଦନା,
କରୁଛନ୍ତି ମଧୁ ଟୋପାଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ।
କେତେ ତରୁ ଛନ୍ଦି ପଲ୍ଲବେ ପଲ୍ଲବେ,
କର ବିମର୍ଦ୍ଦନେ ନିଯୁକ୍ତ ନୀରବେ ।
କେବଣ ପାଦପ ମହାପ୍ରେମଭରେ
ଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ ଅର୍ପିଛି ଅପରେ ।
ପ୍ରେମର ମହତ୍ତ୍ୱ ମୂଲ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଜଣା,
ନ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ପ୍ରାଣେ ବିଚ୍ଛେଦ ଯନ୍ତ୍ରଣା ।
କାହିଁ ଲଙ୍କା ଆମ୍ର ମଣ୍ଡି ବାଲସ୍ତୂପ
ପ୍ରକାଶିଛି କେଡ଼େ ଶୋଭା ଅପରୂପ ।
ବଟେ ବାଲଖିଲ୍ୟ ୨ ଓହଳଙ୍କ ପରି,
ଝୁଲେ ଶାଖେ ଫଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଧରି ।
କରନ୍ତି ସେଠାରେ ଚର ରାଜପଣ,
ଦୁର୍ଦ୍ଦଣ୍ଡପ୍ରତାପ କ୍ରୂର ଭଲ୍ଲୁଗଣ !
ମାନବ ରସନା ସଂତୃପ୍ତିକ ଫଳେ,
ଭୁଞ୍ଜୁଛନ୍ତି ଅହୋ ବନ୍ୟ ପଶୁଦଳେ !
କେ କହିବ ବହି କପାଁ ଦେବଯୋଗ୍ୟ—
କୁସୁମକୁ କଲେ କୀଟ ଉପଭୋଗ୍ୟ ।
ବେଳାଶୋଭି-ତାଳ-ବିପିନ-ବିଳାସୀ
ଭୀଷଣ ଦ୍ୱିପୀନ ବେଳେ ବେଳେ ଆସି
ହୁଏ ସେ ସ୍ଥାନରେ ଅତୃପ୍ତ ଅତିଥି,
ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ଗ୍ରାମେ ଘୋଟେ ମହାଭୀତି ।
ନିଶୀଥେ ଶୁଣି ତା ଶବ୍ଦ ଭୟଙ୍କର,
ଫାଟିଯାଏ ଶ୍ରୋତା ଶ୍ରବଣବିବର ।
ସେ ଗର୍ଜ୍ଜନେ ମିଶି ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଜ୍ଜନ
କରେ ବିନା ମେଘେ ଅଶନି ସୃଜନ ।
ଅନୁଭବବୋଧ୍ୟ ସେ ରୁଦ୍ର ଘଟନା—
ବର୍ଣ୍ଣନ ତା ସିନା ବଳଇ କଳ୍ପନା ।

୧—ଆତ ଫଳକୁ ଗଞ୍ଜାମରେ ସୀତାଫଳ କହନ୍ତି । ୨—କଳ୍ପବଟ ଶାଖାରେ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ପରିମିତ ବାଲଖିଲ୍ୟ ଋଷିଙ୍କ ଓହଳିବା ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପୁରାଣପ୍ରସିଦ୍ଧ ।

ସିନ୍ଧୁତୀରେ ଶୋଭେ ହରିତାୟମାନ
ଘନ-ସନ୍ନିବେଶ-ନାରିକେଳୋଦ୍ୟାନ ।
ଫଳଭରେ ବୃକ୍ଷେ ସଦା ଆନମିତ,
ବାତେ ଶାଖା-କର ହୁଏ ସଂଯୋଜିତ ।
ପାଏଣ୍ଡା ପାଣ୍ଡଣ ବନଦେବୀ ନଟେ,
ସାଗର ତରଙ୍ଗେ କର୍ନ୍ତ କି ତଟେ !
ସାନ ବୃକ୍ଷ ରହି ବଡ଼ ବୃକ୍ଷ ପାଶେ,
ଗୁରୁ ପଦେ ଶିଷ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟେ ଆଭାସେ ।
ଧରି ଭରେ, କକ୍ଷେ ମର୍କଟ କଳସ,
ଉଭା ମାଳ ମାଳ ବିଶାଳ ପଣସ ।
ପ୍ରବଳେ ଦୁର୍ବଳ ଆଶ୍ରା କଲି ଭଳି,
ମାଉଛି ଅଗସ୍ତି-ଷଣ୍ଡେ ନାଗବଲ୍ଲୀ ।
କଦଳୀକ୍ଷେତ୍ରର ବିପୁଳ ବିସ୍ତାର,
ଦେଖି ହୁଏ ପ୍ରତେ ଯଥା ପାରାବାର ।
ନବସରି ରମ୍ଭା ସ୍ୱର୍ଗେ ଏକ ଗୋଟି,
ମାତ୍ର ଉଦ୍ୟାନରେ ଅଛି କୋଟି କୋଟି ।
ଏଣୁ ବଳେ ସ୍ୱର୍ଗୁଁ ଉଦ୍ୟାନ ଗୌରବ,
ତୁଚ୍ଛ ତାହାଠାରେ ମଘବା-ବିଭବ ।
ବହୁବିଧ ଶସ୍ୟ, ଶାକ, ଫଳ, ମୂଳ,
ରେ ଉଦ୍ୟାନ ! ତୁହି ପ୍ରସବୁ ବହୁଳ ।
ଧାନ୍ୟ, ମୁଗ, ବ୍ରୀହି, କୋଳଥ, ମାଣ୍ଡିଆ,
ଜନା, ସୁଆଁ, କାଙ୍ଗୁ, * କାନ୍ଦୁଲ, ଘାଣ୍ଟିଆ,
ଜଡ଼ା, ଘିଶି, କପା, ସର୍ଷପ, ପାଳୁଅ,
ଆଳୁ, ଟେରଡଣା, କାସାଭା, ଓଳୁଅ,
ଲାଉ, ବୋଇତାଳୁ, କନ୍ଦମୂଳ, ସାରୁ,
ଜହ୍ନି, ଭେଣ୍ଡି, ଶିମ୍ବ, କାକୁଡ଼ି, କଖାରୁ,
ପଲାଣ୍ଡୁ, ଲସୁନ, ହରିଦ୍ରା, ଆଦ୍ରକ,
ମାରିଷ, କୋଶିଳା, ପାଳଙ୍ଗ, ମୂଳକ,
ଏହିପରି ଯେତେ ମାନବର ଖାଦ୍ୟ,
ହୁଏ ତୋହଠାରୁ ସକଳ ଉତ୍ପାଦ୍ୟ ।

ଅନ୍ନ, ବସ୍ତ୍ର ପୁଣି ଔଷଧାଦିକର,
ଲଭେ ଅନାୟାସେ ତୋହଠାରୁ ନର ।
ସ୍ଥୂଳତଃ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଅଭାବ ଯା ଭବେ,
ପାଉଛନ୍ତି ତାହା ତୋଠାରୁ ମାନବେ ।
ରେ ଉଦ୍ୟାନବର ! ତୋର ସୁପ୍ରସନ୍ନେ,
ଦରିଦ୍ର ବସଇ କୁବେର ଆସନେ ।
ଅକଳ୍ପିତ କାଳୁଁ ରହି ତୁ ବିଦିତ
ରଖିଛୁ ଗଞ୍ଜାମେ ବାଣିଜ୍ୟ ଜୀବିତ ।
କୃଷିବାଣିଜ୍ୟର ଶୁଭାଦର୍ଶ ଦେଶେ,
ଦେଖାଉଛୁ ତୁହି ସଦା ଈଶାଦେଶେ ।
ଚିରଶୁଷ୍କ ତୁହି ସିକତିଳ ସ୍ଥଳ,
ଶତହସ୍ତ ନିମ୍ନେ ମିଳେ ନାହିଁ ଜଳ ।
ଦେଖି ଜନେ ମନେ ଅପୂର୍ବ ବିସ୍ମୟ,
ନୀରସରୁ ଜାତ ଫଳ ରସମୟ ।
ଅବିଦ୍ୟା-ଊଷର-ହୃଦୟେ ଏପରି,
ଫଳେ ଜ୍ଞାନ-ଫଳ କୃପା କଲେ ହରି ।

ଉଦ୍ୟାନ, ତୋହର ବସନ୍ତ ସୁଷମା—
ସଙ୍ଗେ ଯୋଖିବାକୁ ନ ମିଳେ ଉପମା ।
ହେରି ତା ବସନ୍ତ ହୋଇବ ଲଜ୍ଜିତ
ଶୋଭା-କ୍ଷୀରସିନ୍ଧୁ-ସାର ନବନୀତ ।
ବକୁଳିତ ହୋଇ ରସାଳ କାନନ,
ଧରେ ସୁନ୍ଦରିମା ନେତ୍ର-ରସାୟନ ।
ହେମକିରୀଟିନୀ କାନନ-ସୁନ୍ଦରୀ,
ଉପବିଷ୍ଟ ସର୍ବେ ଅବା ସଭା କରି ।
ଆମ୍ର ବକୁଳର ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ଆମୋଦେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ମନ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପ୍ରମୋଦେ ।
ସେ ଆମୋଦେ ମତ୍ତ ହୋଇ ପରଭୃତ,
ହୁଏ ଖାଦ୍ୟ ପାନ ଶୟନ ବିସ୍ମୃତ ।

* ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳରେ ହରଡକୁ କାନ୍ଦୁଲ କହନ୍ତି ।

ଭାଳ ମାନ ଧରି ହୋଇ ଏକଲୟ,
ମଧୁ ସ୍ୱରେ ଗାଏ ମଧୁଋତୁ ଜୟ ।
ଧରେ ତାର ତାଳ ହଳଦୀବସନ୍ତ,
ହୁଏ ମଧୁରିତ ସେ ଗୀତେ ଦିଗନ୍ତ ।
ସମୀର ପରଶେ ଦୋହଲି ବଉଳ,
ଭ୍ରମରଙ୍କୁ କରେ ନୈରାଶ୍ୟେ ଆକୁଳ ।
ସହକାର ଯେତେବେ ମସ୍ତକ ହଲାଇ,
ମନା କରେ ଭୃଙ୍ଗେ ମଧୁ ଦେବାପାଇଁ ।
ନୀରବେ କହେ, ତା ପ୍ରାପ୍ୟ କୋକିଳର,
ହରିବୁ ପରସ୍ୱ, ନାହିଁ କି ରେ ଡର !
ଶୁକ୍ଳ ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛେ ମଣ୍ଡି ସର୍ବ ଅଙ୍ଗ,
ଶୋଭେ କେତେ ସ୍ଥାନେ ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗ ବାସଙ୍ଗ ।
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ବର୍ଣ୍ଣ-ବଇଭବେ ହରି,
ପ୍ରଜାପତି ତହିଁ ଉଡ଼ନ୍ତି ବିହରି ।
ଉଷ୍ମା କାହିଁ ଧରି ବସନ୍ତମାଳତୀ,
ବସନ୍ତସ୍ୱଜାର ଆସ୍ୱାଦିକ ବତୀ ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ମଞ୍ଜରୀ-କରେ କର୍ଣ୍ଣିକାର
ଶୋଭେ କାହିଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ନିଯୋଗୀ ପ୍ରକାର ।
କାହିଁ ଶତବର୍ଗ ଫୁଟିଛି ପ୍ରଚୁର,
ରୂପ ସଉରଭ ଉଭେ ଯା ମଧୁର ।
ବଲ୍ଲୀ-ଶ୍ୟାମ ବାଡ଼େ ଜଡ଼ିଛି ଅଭଣ୍ଡି,
ବିଦ୍ୟୁଲ୍ଲତା ଯଥା ଘନେ ଥାଏ ମଣ୍ଡି ।
ବସନ୍ତମାଧୁରୀ ତୋର ରେ ଉଦ୍ୟାନ,
ବର୍ଣ୍ଣୁଥିଲେ ହେବ ନାହିଁ ଅବସାନ ।
ଉଦ୍ୟାନ ତୋ ଅଙ୍କେ ଦିଶେ ଅଭିରାମ,
ସ୍ୱଭାବ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମ ।
ରଙ୍ଗ ମୃତ୍ତିକାରେ ଲିପା ହୋଇ ଘର,
ଦିଶେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ନିର୍ମଳ ସୁନ୍ଦର ।
ବିବିଧ ଚିତ୍ରରେ ଭିତ୍ତି ଶବଳିତ,
ଲଖି ରହେ ତହିଁ ଦର୍ଶକର ଚିତ୍ତ ।
ନାମାବଳୀ ବସ୍ତ୍ରେ ଢାଙ୍କି ଅପଘନ,
ଶୋଭେ ଯୋଗିଗଣ ଅବା ଜନଗଣ ।
କି ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ର ଗେରୁ ଖଡ଼ୀ ରଙ୍ଗେ,
ଧାନଉଷୁଁଆ ହାଣ୍ଡି କଳାରଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ ।
ରମଣୀ-କଳ୍ପିତ ଏ ସକଳ ଚିତ୍ର,
ଆହା କି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ, ଆହା କି ପବିତ୍ର !
ଯେ ଦେଶ ନାରୀଏ କୁଶଳା କଳାରେ,
ସେ ଦେଶ ପୁରୁଷେ କେହି ନ ପଟୁରେ ।
ଭୁଲିଲେଣି ଶିଳ୍ପବିଦ୍ୟା ସେ ସକଳ,
ବଞ୍ଚାଇଛନ୍ତି ତା ନାରୀଏ କେବଳ ।
ଲଉ ବୋଇତାଳୁ ମାଡ଼ିଅଛି ଚୁଲେ
ଫଳ ଫୁଲ କଢ଼ ଧରି ଡାଳେ ଡାଳେ ।
ବାଡ଼ିମାନଙ୍କରେ ପୂରିଅଛି ଗନ୍ଧ,
ମାଡ଼ିଛି ବଢ଼ିଲେ ତଳେ ସିମକନ୍ଦ ।
ପଲ୍ଲୀବାସୀ ପ୍ରାଣ ନିର୍ମଳ ପବିତ୍ର,
ସ୍ୱଭାବେ ସେମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମିତ୍ର ।
ଛୁଇଁ ନାହିଁ ତାଙ୍କୁ ଛନ୍ଦମନ୍ଦ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ,
ଚିରସହଚର ତାଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ।
ସାରଲ୍ୟେ ସାରଲ୍ୟ ଉପମୂର୍ତ୍ତି ସେହୁ,
ପୋଷନ୍ତି ସ୍ୱଦେହ ବଳ କାଢ଼ି ଦେହୁ ।
ପୋଷନ୍ତି ଅପରେ ପୁଣି ନିର୍ବିକାରେ,
ଜଗତେ ସକଳେ ଋଣୀ ତାଙ୍କଠାରେ ।
କରନ୍ତି ସେ ବ୍ୟୟ ଜଗିଣ ଭବିଷ୍ୟ,
ଶାନ୍ତିପ୍ରୀତିର ସେ ପ୍ରିୟତମ ଶିଷ୍ୟ ।
ନ ଥାଉ ପଛକେ ବର୍ଣ୍ଣପରିଚୟ,
ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ଗୁରୁ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ।
ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟେ ସହାୟତା କରି,
କ୍ଷେପନ୍ତି ସମୟ ସ୍ୱଧର୍ମ ଆଚରି ।
ସାହାଯ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରି ବିନିମୟ,
ସକଳ ଆପଦୁଁ ହୁଅନ୍ତି ନିର୍ଭୟ ।
ସଂସାର ତାଙ୍କର କୁଞ୍ଜ ରେ ଉଦ୍ୟାନ,
ତୋ ବିନୁ ସେମାନେ ନ ଜାଣନ୍ତି ଆନ ।
ତୁ ତାହାଙ୍କୁ ଚାହିଁ, ସେ ତୋତେ ଚାହାନ୍ତି,
ହୃଦୟର ତୁମ୍ଭ ସମ୍ପର୍କର ଗଣ୍ଠି ।

ପଲ୍ଲୀ-ଦୃଶ୍ୟ କେଡ଼େ ନିର୍ମଳ ମଧୁର,
ପାର୍ଥିବ ଭାବନା ମନୁ କରେ ଦୂର ।
କର୍ମମୟ ପ୍ରାଣେ କର୍ମ ଆରାଧନା,
ପଲ୍ଲିବାସୀଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ସାଧନା ।
ତେଣୁ ସେ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରାୟ କର୍ମେ ରତ,
କାୟମନଃପ୍ରାଣେ ଥାଆନ୍ତି ସତତ ।
ତଲ୍ଲି * ମୁଣ୍ଡାଇ କରୁଛି କେ ହଳ,
ଗାଇ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଗୀତ ଆନନ୍ଦେ ବିହ୍ୱଳ ।
ଦାନ୍ତି କରେ ଶସ୍ୟ କେ କରେ କର୍ତ୍ତନ,
କରୁଛି କେ କ୍ଷେତ୍ରୁ ତୃଣ ଉତ୍ପାଟନ ।
ଶିଶୁଗଣେ ଦାଣ୍ଡେ ହେଉଛନ୍ତି ମେଳ,
ଖେଳୁଛନ୍ତି କେହି କେହି ଧୂଳିଖେଳ ।
ବିରଚି ଧୂଳିରେ ମନୋମତ ଘର,
ମଣ୍ଡନ୍ତି ତାହାକୁ ଧୂଳିରେ ଆବର ।
ଧୂଳିରେ ହିଁ ଅନ୍ନ ଧୂଳିରେ ବ୍ୟଞ୍ଜନ,
ସଙ୍କଳ୍ପରେ ତାହା କରନ୍ତି ଭୋଜନ ।
କୁଣ୍ଢାଇରେ କେହୁ ରଚି କନ୍ୟା ବର,
କରଏ ବିବାହ ହୋଇ ହର୍ଷଭର ।
କନ୍ୟା ମାତା କେତେ ବିଳପି ବିଳପି,
କୋଇଁ କରେ ଦିଏ ଝିଅକୁ ସମର୍ପି ।
ଏହିପରି ଚିତ୍ତ-ବିନୋଦନ ଖେଳ
ଖେଳୁଥାନ୍ତି ବାଳକୁଳେ ହୋଇ ମେଳ ।
କେଡ଼େ ସୁଖକର ଆହା ବାଳକାଳ,
ଛୁଏଁ ନାହିଁ ମନେ ସଂସାର ଜଞ୍ଜାଳ ।
ଦଂଶେ ନାହିଁ ହୃଦ-ଫୁଲେ ଚିନ୍ତା-କୀଟ,
ହରେ ନାହିଁ ମଧୁ ଦୁଃଖ-ମଧୁଲିଟ ।
ଆନନ୍ଦରେ ସଦା କଟଇ ସମୟ,
ଭବେ ବାଲ୍ୟ ପ୍ରାଣ ମହାସୁଖମୟ ।

ସମ୍ମୁଖରେ ବସେ ତୋହ ଗର୍ଭେ ହାଟ,
ଧରେ ଜନସଙ୍ଘ ଆକାର ବିରାଟ ।

ନଦନଦୀ ନଉଆ ପର୍ବତ ପ୍ରମାଣେ
ଗଦା ହୁଏ ଆସି ହାଟେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ।
ଅହୋ କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ଘଡିକ ମଧ୍ୟରେ
ସେ ବିରାଟ ସ୍ତୂପ ସବୁ ବିକା ସରେ ।
ବାଣିଜ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ପୀଠ ସେହି ହାଟ,
ହାଟ ନୁହେଁ ତାହା, ଧନାଗମ ବାଟ ।
ଶାଖା ଉପଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ତାହାର
ପ୍ରାକୃତ ଉତ୍କଳେ ବ୍ୟାପିଛି ଅପାର ।

ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତର ଶୋଭା ମହେନ୍ଦ୍ର ଶିଖରେ
ଦେଖୁଛୁ ଉଦ୍ୟାନ, ନାଚ ମୋଦଭରେ ।
ଦାରୁବ୍ରହ୍ମରୂପେ ଦେବ ଦିକର୍ତ୍ତନ
ଦିଅନ୍ତି ବିସ୍ତାରି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଆସନ ।
ସେ ଆସନ ପ୍ରଭା ପଦ୍ମେ ପ୍ରତିଫଳେ,
ଗଳିତ କାଞ୍ଚନ-ଧାରା ତହୁଁ ଗଳେ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦୀପ ଗର୍ଭେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ବର୍ତ୍ତିକା,
ଜଳେ କି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳେ ଟେକି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଶିଖା ।
ଆହା କି ଅଦ୍ଭୁତ, କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ,
ଦାଇଗଣୀ ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସାନୁ ଧରେ ।
ଯାଏ ପୁଣି କ୍ରମେ ସେ ରଙ୍ଗ ମିଳାଇ,
ପଡ଼ ତହିଁ ସାନ୍ଧ୍ୟ ଅନ୍ଧକାର ଛାଇ ।
ହୁଏ ସୁପ୍ତିମୌନା ସୃଷ୍ଟି-ଠାକୁରାଣୀ,
ଭକେ ମଳିନମା ଟେକି ଦିବ୍ୟ ଠାଣି ।
ଘନ କୃଷ୍ଣ ବାସେ ତହୁଁ ଅନ୍ଧକାର,
ଘୋଡ଼ାଇଣ ଦିଏ ଶରୀର ତାହାର ।
ବନେ ନିଶାଚର ଜୀବ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ,
ଚୌପାଶୁ ଆସିଣ ଘେରନ୍ତି ତୋ ବକ୍ଷ ।
ବୃକ୍ଷସାର ଫଳ ମୂଳ ଖାଇ ଖାଇ,
ତ୍ୱେର ପ୍ରାନ୍ତେ ପ୍ରାତେ ଯାଆନ୍ତି ପଳାଇ ।
ଝିଙ୍କ କୀଟ ପରି ବୁଲୁଥାନ୍ତି ଉଡ଼ି,
ତୋ ଆକାଶ ଛାଇ ଅସଂଖ୍ୟ ବାଦୁଡ଼ି ।

* ବାଉଁଶପାତିଆ ବା ସତସରେ ନିର୍ମିତ ଟୋକେଇ ।

ଘୋର ଘୋଣା ଘୋଷେ ଭ୍ରମନ୍ତି ଭଲ୍ଲୁକେ,
ଫେରୁ କଣ୍ଠ-ଭେରୀ ବାଜେ ହୁକେ ହୁକେ ।
ଘୁତ୍କୁ ଘୁଘୁମାର ଶବଦ ଶୁଣନ
କାଢ଼ିନିଏ ପିଣ୍ଡୁ ଦଣ୍ଡକେ ଜୀବନ ।
ସିନ୍ଧୁଗର୍ଭୁ ମତ୍ସ୍ୟ ଧରି କୁଟୁବଳ
ଉଚ୍ଚ ବୃକ୍ଷେ ବସି କରଇ କବଳ ।
ଗାବନ୍ତି ଝିଲ୍ଲିକା ଝୁଣୁ ଝୁଣୁ ସ୍ୱରେ,
ବାଜେ କି ଘୁଙ୍ଗୁର ଯାମିନୀ ପାଦରେ ।
କେତେ ବଡ଼ ପକ୍ଷୀ ଛାଡ଼ି ମହାରଙ୍ଗ
ନିଶି ନୀରବତା ଦେଉଥାନ୍ତି ଭଙ୍ଗ ।
କା ସ୍ୱର ଗମ୍ଭୀର, କାହାର ଉଚାଟ,
ବସାନ୍ତି ସକଳେ କୋଳାହଳ-ହାଟ ।
ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କର ତୀବ୍ର ଉପଦ୍ରବେ,
ପାରେ ନାହିଁ ଶୋଇ କୃଷୀବଳ ଲବେ,
ଛକାକାରେ କରି କୁଡ଼ିଆ ନିର୍ମାଣ,
ଜଗିଥାଏ ତହିଁ ହୋଇ ସାବଧାନ ।
ଶବଦ କୁହାଟେ, କେବେ ବାଦ୍ୟ ବାଇ,
କ୍ଷେତ୍ରୁ ଶସ୍ୟଗୃଧ୍ନୁରେ ଦିଏ ଘଉଡ଼ାଇ ।
ତହୁଁ ଦୁଷ୍ଟେ ହୋନ୍ତି ଶାନ୍ତ, ମାତ୍ର କ୍ଷଣେ,
ପାପବୁଦ୍ଧି ଯଥା ବିବେକ ତାଡ଼ନେ ।
ହୁଅନ୍ତି ଦଣ୍ଡକେ ପୁଣି ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ,
ପାରଇ କି ଭୁଲି ଖଳବୁଦ୍ଧି ଖଳ ।

ରେ ଉଦ୍ୟାନ, ତୋର ମହିମା ଅପାର,
ଜୀବ ଶୁଦ୍ଧ ହୁଏ ଉନ୍ନତ ଉଦାର ।
ଗୁଜପୁରପାରୁ କାଶୀବୁଗା ଯାଏ,
ବିସ୍ତୃତ ତୁ ସିନ୍ଧୁ ଉପକୂଳେ ପ୍ରାଏ ।
ନ ହେଲେ ହେଁ ତୁହି ଅନନ୍ତ ଅପାର,
ତଥାପି ଦୁର୍ଗମ ଯେସନ କାନ୍ତାର ।
ଜଟିଳ କୁଟିଳ ତୋର ଅଙ୍କ-ପଥ,
ଯଥା ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରୀ ବାକ୍ୟ, ମନୋରଥ ।

ଉଦ୍ୟାନେ ହଜିଲେ ଅଧ୍ୟାନ ୧ ହୁଅନ୍ତି,
ଶବିତ ଗଞ୍ଜାମେ ଏହି କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ।
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତୁହି ଅଛୁ ବିଦ୍ୟମାନ,
ବିଖ୍ୟାତ ତୁ ଏକା ତୋହର ଆଖ୍ୟାନ ।
ନର, ପଶୁ, କୀଟ, ବିହଙ୍ଗ, ପତଙ୍ଗ,
ଶୋଷୁଛନ୍ତି ସଦା ତୋ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ।
ସେ ତୀବ୍ର ଶୋଷଣେ ନ ହୋଇ ତୁ କ୍ଷୟ,
ପ୍ରତ୍ୟୁତ ଅଧିକେ ହେଉ ରସମୟ ।
ଦାନେ ତୋ ଭଣ୍ଡାର ଲଭେ କ୍ରମେ ବୃଦ୍ଧି,
ବ୍ୟୟେ ବଢ଼େ ଯଥା ଦାତାର ସମୃଦ୍ଧି ।
ନ ଖାଇ ଯେ ପରେ ଯୋଗାଏ ଆହାର,
ଦାତା ଆଖ୍ୟା ଧନ୍ୟ ସାର୍ଥକ ତାହାର ।
ଉଦ୍ୟାନ, ତୁ ବଡ଼, ବଡ଼ ତୋ ହୃଦୟ,
ଯଥା ସୁଯଶସ୍ୱୀ ତଥା ଦୟାମୟ ।
ମଣି-ମୁକ୍ତାଖଚୀ ହର୍ମ୍ମ୍ୟେ କରି ବାସ,
ବାନ୍ଧି ଅଶ୍ୱ ଗଜ, ରଖି ଦାସୀ ଦାସ,
ହୁଏ ନାହିଁ କେହି ବଡ଼ ଲୋକ କାହିଁ,
ବଡ଼ଲୋକପଣ ନୁହେଁ ନିଜପାଇଁ ।
ଅପରକୁ ବଡ଼ ଯେହୁ କରିପାରେ,
ସେହି ବଡ଼ଲୋକ ଏକା ଏ ସଂସାରେ ।

ଶଦୁଳ-ଜଟିଳ ବାଲୁସ୍ତୂପାବଳୀ ୨
ଉପକଣ୍ଠେ ଶୋଭେ ଶ୍ରୌତ୍ୟଶୈଳଭଳି ।
ନୁଲିଆ ବାଳକା ଚୂଆ ଖୋଳି ତଳେ
ପୂରଉଛି କୁମ୍ଭ ଢ଼ଙ୍କା ଢ଼ଙ୍କା ଜଳେ ।
ନୀରସରୁ ରସ ହେଉଛି ସମ୍ଭୂତ,
ପ୍ରକୃତି ସ୍ତନରୁ ଝରେ କି ଅମୃତ ।
ପୂର୍ବରେ ଜଳେନ୍ଦ୍ର, ପଶ୍ଚିମେ ମହେନ୍ଦ୍ର,
ଦୋହିଙ୍କର ତୁହି ସୀମାଶଂସୀ କେନ୍ଦ୍ର ।
ସାଗର ଅନନ୍ତ, ମହେନ୍ଦ୍ର ଅନନ୍ତ,
ଦୋହି ମଧ୍ୟେ ତୁହି କ୍ଷୁଦ୍ର ସୀମାବନ୍ତ ।

୧—ଅଧ୍ୟାନ ସମ୍ଭବତଃ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ଶବ୍ଦ । ୨—ଶଦୁଳ—ପାଣିବେତ

ଦୂଷ୍ଟିଙ୍କ ନୀଳିମା ନ୍ଵିପାଶେ ତୋହର,
ପ୍ରତିଫଳି ତୋତେ କରେ ନୀଳତର ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ବେ ନୀଳାକାଶ ବିସ୍ତାରି ମହିମା,
ଢାଳୁଛନ୍ତି ତୋ ଶିରେ ଅନନ୍ତ ନୀଳିମା ।
ପଦତଳେ ରହି ଦୂର୍ବାନୀଳ ବେଳା
ନୀଳିମା ପ୍ରଦାନେ କରୁ ନାହିଁ ହେଳା ।
ଗୁରୁ ଦିଗେ ରହି ଗୁରୁ ମହାଶକ୍ତି,
କରୁଛନ୍ତି କେତେ ଭାବ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ।
ବାଲୁଶୈଳ ଶିରୁ ତୋ ଦେହ ଲାବଣ୍ୟ,
ଯେ ଦେଖିଛି, ନେତ୍ରେ ମଣିଛି ସେ ଧନ୍ୟ ।
ଭାଷାରେ ସେ ଶୋଭା କରିବା ପ୍ରକାଶ,
ବୀଚିସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ବିଫଳପ୍ରୟାସ ।
ନ କଳି କଳ୍ପନା ଯାଏ ତାକୁ ହାରି,
ଭାଷାର ରସନା ଜାଡ୍ୟ ଯାଏ ଧାରି ।
ଉଦ୍ୟାନ, ତୋ ପଦେ ନିତ୍ୟ ବୀଚିମାଳୀ, ୧
ଦିଏ ଫେନ-ପୁଷ୍ପ ଶୁକ୍ତି-ରତ୍ନ ଢାଳି ।

ଉଦ୍ୟାନ, ତୋ ବକ୍ଷେ ବହୁ ଭୁଜଙ୍ଗ କାଅ,
ଠିଆହୋଇ ହୁରୁ ଦିଶେ ପ୍ରୀୟସିଆ ।
ସୁଆଁଳ ବଲ୍ଲରୀ ଭୁଞ୍ଜି ଅପଘାତ,
ଅର୍ପିଅଛି ପ୍ରାଣପଣେ ଆଲିଙ୍ଗନ ।
ଅହୋ, କି ନିର୍ମମ କଠୋର ଆଶ୍ଳେଷ,
କାଅ ଅଙ୍ଗେ କ୍ଷତ ବହୁଛି ବିଶେଷ ।
ମଧୁର ପ୍ରଣୟ ହୋଇ ଅସଂଯତ,
ଯନ୍ତ୍ରଣା-ଗରଳେ ଶେଷେ ପରିଣତ ।
ବହୁ ସ୍ୱମଫଳ ୨ ବହି ରକ୍ତକାନ୍ତ,
ଜନ୍ମାଉଛି ଦୂରୁ ପଦ୍ମସ୍ରଗ ଭ୍ରାନ୍ତ ।

ନିବସି କୁଟୀରେ ତାଳପତ୍ରାଚ୍ଛନ୍ନ,
କରେ କୃଷୀବଳ ତଥ୍ୟ ଉଦ୍ଭାବନ ।

ବହୁ ପୁରୁଷର ବହୁ ସ୍ମୃତି-ଭାର,
ଏହି ବରଢାରେ ରହିଛି ଜଡ଼ିତ ।
ଏହି ପତ୍ରେ ତାର ଜୀବନର କଥା,
ରହିଛି ଲିଖିତ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ ସର୍ବଥା ।
ପାଠପୋଥି ତାର ଏ ବରଢ଼ା ଚାଳ,
ଶିଖାଉଛି ତାକୁ ପାଠ ଚିରକାଳ ।
ଗୃହୀ ଯୋଗୀ ସେହୁ, ଗୃହବେଦିକାରେ,
ସାଧଇ ଆନନ୍ଦ ଯୋଗ ନିର୍ବିକାରେ ।
ସେ ମହାଯୋଗୀଙ୍କ ପଙ୍କଜ ପଦ୍ମରେ
ସମ୍ଭ୍ରମେ ସମାଜ ନମସ୍କାର କରେ ।

ହୁର ଶୋଭା ତୋର ଦର୍ଶନ ଆକୁଳେ,
ଚଢ଼ିଲି ଉଦ୍ୟାନ ! ସ୍ପୂର୍ଚୀ ଶୈଳ ଚୂଳେ । ୩
ନଗ୍ନ ହୁସ୍ତେହ କର୍କଶ-କର୍କଶ,
ଶିଖର ତାହାର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅଭ୍ରଂକଷ ।
ହୋଇଛି ସେ ଚୂଡ଼ା ହୁର୍ଲଭରେ ୪ ମଣ୍ଡି,
ତହିଁ ପରେ କେତେ ମାଣ୍ଡିଛି ଅବଣ୍ଡି ।
ପ୍ରୌଢ଼ ଗିରି ମାଥେ ଠାବେ ଠାବେ ଅବା,
ପ୍ରକାଶିଛି ପକ୍ୱ କେଶ ରୌପ୍ୟ ପ୍ରଭା ।
ହେରିଲି ତହୁଁ ତୋ ଚିର ନିରୁପମା,
ଜଗଜ୍ଜନ-ମନୋମୋହିନୀ ସୁଷମା ।
ବଞ୍ଜୁଳ-ନିକୁଞ୍ଜ-ମଞ୍ଜୁଳ-ମଞ୍ଜୁଷା—
ଯୋଷା-ଶିରଶୋଷା ନୈସର୍ଗିକ ଭୂଷା,
ଗଞ୍ଜାମ ମଣ୍ଡଳେ ଗିରିଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ,
ମହେନ୍ଦ୍ର ଅଚଳ ମହେନ୍ଦ୍ର-ବସତି ।
ରହି ରେ ଉଦ୍ୟାନ, ତୋର ପୃଷ୍ଠଦେଶେ,
ଦେଖୁଛି ତୋ ଶୋଭା ସଦା ନିର୍ନିମେଷେ ।
କୁରଙ୍ଗୀ-ସେବିତ ସୁରଙ୍ଗୀ ଧରିର
ବକ୍ଷ-କନ୍ଦୁରୂ କୁଷ୍ମାଣ୍ଡ ଆଧାର,

୧—ସମୁଦ୍ର । ୨ ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳୀନ ସମୁଦ୍ର ପବନକୁ ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳରେ ସ୍ୱମଫଳ କହନ୍ତି । ୩ ଉଚ୍ଚାସ୍ତବକ ଛୁଞ୍ଚ ପର୍ବତ । ୪ ଲଣ୍ଡାବାଟୁଲି ଚୂଳ ।

ମହେନ୍ଦ୍ର ସଙ୍କାଶ ତୁଙ୍ଗ ତାଳଗୁଣ୍ଡ, ୧
ଯାଏ ତୋ ଶୋଭାରେ ଆମ୍ଭଜ୍ଞାନ ହୁଣ୍ଡ ।
ନାଗେଶ୍ୱର ପର୍ବତ ରୁହି ସନ୍ନିଧାନେ, ୨
କ ଗୁ ପ୍ତ ଉଦନ୍ତ ଜଣାଏ ତା କାନେ ।
ଛିନ୍ନବାହୁ ମୁନି-ସୁତେ ବାହୁ ଦାନ—
ଦେଉ ଦେଲ ଯାର ବିପୁଳ ସମ୍ମାନ । ୩
ସେହି ତରଙ୍ଗୀର ବାହୁଦା ଭଙ୍ଗିମା,
ହୋଇଅଛି ତୋର କଣ୍ଠବିଶୋଭିମା ।
ବୈନତେୟଗ୍ରୀବ ଭୁଜଙ୍ଗିନୀ ପରି,
କୁଟିଳେ ପ୍ରଖରେ ପ୍ରଧାବେ ସୁନ୍ଦରୀ ।
ଶାଖା ଉପଶାଖା ବିସ୍ତାରି ବିଶେଷ
ରଖିଅଛି ରୁନ୍ଧି ଦୃଢ଼େ ବହୁ ଦେଶ ।
ରୁନ୍ଧିଥାଏ ଯଥା ବହୁ ଆଶାଲତା,
ବିଷୟ-ବାଉଳ ହୃଦୟେ ସର୍ବଥା ।
କି ଅବା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ-କମଳା କଣ୍ଠରେ,
ଶତଦଳ ହାର ରୁଚିର ଶୋଭା ଧରେ ।
ହେ ଉଦ୍ୟାନ, ସିନ୍ଧୁ ଅଙ୍ଗେ ତୋ ସମ୍ମୁଖେ
ମିଶାଏ ବାହୁଦା ତନୁ ମହାସୁଖେ ।
ବିସ୍ତାରି ସ୍ୱକର ତରଙ୍ଗ ଛଳରେ
ମହାସିନ୍ଧୁ ତାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରେ ।
ସେ ସଙ୍ଗମସ୍ଥଳ ଭବ-ତମୋନାଶୀ,
ପରଶେ ପଳାଏ ଦେହୁ ପାପରାଶି ।

ଅପହରି ବେଦ ସତ୍ୟେ ଶଙ୍ଖାସୁର ,
ସିନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟେ ଯାଇ ଲୁଚଇଲା କ୍ରୂର ।
ବେଦ ଉଦ୍ଧାରର୍ଥେ ପ୍ରଭୁ ବିଶ୍ୱଭୂପ,
ଧରିଲେ ବିରାଟ ରୋହି ମତ୍ସ୍ୟ ରୂପ ।
ଖେଳିଲେ ଚହଟି ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭରେ,
ଖୋଜିଲେ ଦୈତ୍ୟାରି ସେ ଦୈତ୍ୟ ପାମରେ ।
ସେ କାଳେ ସେ ମତ୍ସ୍ୟ ପୁଚ୍ଛ ଆନ୍ଦୋଳନେ,
ଘୋରରବେ ବାରି ଆବର୍ତ୍ତିଲା ଘନେ ।
ରତ୍ନାକର ଗର୍ଭ ରତନନିକର
ଆଉଜି ଆସିଲା ବେଳାକୁ ସତ୍ୱର ।
ବହୁଦୂର ଯାଏ ପୋତିଗଲା ବେଳା,
ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତର ରତ୍ନେ ସୃଷ୍ଟ ହେଲା ।

ଏଥୁ ଅନ୍ତେ ମିଳି ଅସୁର ଅମରେ
ସୁଧା-ଲଭ ଆଶେ ମନ୍ଥିଲେ ସାଗରେ ।
ସଘନେ କ୍ଷୀରବ୍ଧି ହେଲା ଆନ୍ଦୋଳିତ,
ଭାସିଣ ଉଠିଲା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ନବନୀତ ।
ତରଙ୍ଗ ତାହାକୁ ବହି ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ,
ପକାଇଲା ପୂର୍ବବର୍ଣ୍ଣିତ ପ୍ରାନ୍ତରେ ।
ପାରିଧୌତ ପ୍ରାୟ ଦିଶିଲା ସେ ସ୍ଥଳ,
ଦିବ୍ୟ ମନୋହର ନିର୍ମଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ଭ୍ରମୁ ଭ୍ରମୁ ଦିନେ ବାରୁଣୀ ସହିତ,
ବରୁଣ ସେ ସ୍ଥାନେ ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ।
କହିଲେ ପାଶୀ ଜଳେଶ୍ୱରୀ ପାଶ,
ସେ ରମ୍ୟ ସ୍ଥାନର ଜନ୍ମ-ଇତିହାସ ।
ଶୁଣି ତା ବାରୁଣୀ ବୋଇଲେ ଏସନ,
ରଚ ଏ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରମୋଦକାନନ ।
ହେଉ ସେ ହରିଙ୍କ ଅବତାର ସ୍ମୃତି,
ଏତିକି ମାଗୁଣି ତବ ପଦେ କୃତି ।
ତହୁଁ ଜଳପତି ଦେବଶିଳ୍ପିବରେ,
ଆହ୍ୱାନି ଆଦେଶ ଦେଲେକ ସତ୍ୱରେ ।

୧—ଘୁମୁସର ରାଜ୍ୟସ୍ଥ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ପ୍ରାୟ ମହେନ୍ଦ୍ରର ସମକକ୍ଷ । ଏହି ପର୍ବତରେ କୃଷ୍ଣାଭ ମିଳେ । ୨—ତାଳଗୁଣ୍ଡର ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବତ । ଏହାର ଶିଖର ନାଗାକୃତି । ୩—ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ଜଣେକ ରାଜଦଣ୍ଡପ୍ରାପ୍ତ ଛିନ୍ନହସ୍ତ ମୁନିକୁମାର ଏହି ନଦୀ ମଧ୍ୟରେ ତପସ୍ୟା କରୁ କରୁ ତାଙ୍କର ବାହୁ ଜାତ ହୋଇ ଉଠିବାରୁ ନଦୀର ନାମ ବାହୁଦା ହୋଇଅଛି ।

ବିଶ୍ୱକର୍ମା ତୁମ୍ଭେ ବାଗ୍‌ଦ୍ରାଣୀଙ୍କର,
ପ୍ରମୋଦକାନନ ବିରଚ ସତ୍ୱର ।
ଅଛି ଯେତେ ଯହିଁ ଉଦ୍ଭିଦ ସଂସାରେ,
ରୋପିବ ଏଠାରେ ଆଣି ଏକାଧାରେ ।
ଶୁଣି ବିଶ୍ୱକର୍ମା ରଚିଲେ ଉଦ୍ୟାନ,
ସେହି କାଳୁ ତାହା ଅଛି ବିଦ୍ୟମାନ ।
ବହିଅଛି ନାମ ସେ ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡ,
ପାଳୁଛି ସେ ହିନ୍ଦୁ ସୁବ୍ରତ ଅଖଣ୍ଡ ।
ପ୍ରତିଯୋଗୀ ତୋର ନାହିଁ ରେ ଉଦ୍ୟାନ,
ଅଟୁ ଯେଣୁ ତୁହି ମହାନୁ ମହାନ ।
ଚାହିଁ ଦେଲେ ତୋତେ ଚାହିଁ ନିଜ ଦେହ,
ସ୍ୱତଃ ଉଠେ ମନେ ଅସ୍ମିତା ସନ୍ଦେହ ।
ତୋ କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ ତୁଳନା,
କରିବାର ସିନା କେବଳ ଅଲଣା ।
ତୁହି ନିତ୍ୟ ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ସୌମ୍ୟ ଶିବ,
ବରୁଣ ରାଜାର ପ୍ରଧାନ ସଚିବ ।
ନିବାକ ମନ୍ତ୍ରଣା ଅପୂର୍ବ ନିତି ନିତି,
ଜଟିଳ କୁଟିଳ ଗୂଢ଼ ରାଜନୀତି ।
ପ୍ରକୃତି, ପ୍ରକୃତିଦତ୍ତ ନରଶକ୍ତି,
ବେନିଏ ତୋ ପ୍ରତି ବହି ଅନୁରକ୍ତି ।
ମଣ୍ଡନ୍ତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ ତୋହର କଳେବର,
ସୁନ୍ଦର ମଧ୍ୟେ ତୁ ଅନନ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ।
ସ୍ୱଭାବ କୃତ୍ରିମ ମଧୁର ମିଳନେ,
ମିଳି ହସୁଛନ୍ତି ତୋହର ଅଙ୍ଗନେ ।
ପରସ୍ପର ଶୋଭା ମିଶାଇ ଉଭୟ,
ଉପମା ସୃଷ୍ଟିକୁ କରୁଛନ୍ତି ଜୟ ।
ବିତରୁ ସତତ ଜୀବ-ରାଜ୍ୟେ ଶୁଭ,
ଦେଲା ବକ୍ଷେ ତୁହି ମର୍କତ କୌସ୍ତୁଭ ।
ଉତ୍ତରେ ହିମାଦ୍ରି, ଯାମ୍ୟେ ସିନ୍ଧୁ ସୀମା,
ବନ୍ଦିତ ସର୍ବଦା ତୋ ମହାମହିମା । *

ତୋହର ପରିପୁଷ୍ଟ ସ୍ୱାଦୁ ଫଳେ ମୋହି,
ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଦେବତା କରନ୍ତି ମଣୋହି ।
ଶୋଭା-ରଙ୍ଗର ତୁ ନୂତନ ସଙ୍ଗାଳି,
ଅନନ୍ତ ଶିକ୍ଷାର ବିଶାଳ ଗୃହାଳୀ ।
ଅର୍ପେ କୃଷୀବଳ ଗୁରୁରୂପେ ଯତ୍ନ,
ତରୁ ଲତା ଗୁଳ୍ମ ସାର ଜ୍ଞାନ-ଗ୍ରନ୍ଥ ।
ଦର୍ଶକନିକର ବିଦ୍ୟାଳୟସ୍ତୁ ଗୃହେ,
ଶିଖନ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରାଣପୋଷା ପାଠ ।
ଅଥବା ତୁ ବିଶ୍ୱ-କୃଷି-ପ୍ରଦର୍ଶନୀ,
ନତୁବା ଆଦର୍ଶ ନବ ରତ୍ନଖଣି ।
ତୋ ଭଣ୍ଡାରେ ସବୁ ଦୁର୍ଲଭ ସର୍ବଥା,
ଅଭାବ ନୈରାଶ୍ୟ, ନାହିଁ ବିଫଳତା ।
ଉଦ୍ୟାନରେ କେହି କରି ଦେଉଁ ଚାଷ
ଶୁଣା ନାହିଁ କେବେ ହୋଇଛି ନିରାଶ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁତଃ ଚଷିଛି, ଯେହୁ ଭୂମି ମାଣେ,
ସୁଖସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତା ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାହା ପ୍ରାଣେ ।
ଯେଉଁ ଶାନ୍ତି-ସୁଧା ବହେ ତା କୁଟୀରେ,
ଅସୁଲଭ ତାହା ନୃପତି ମନ୍ଦିରେ ।
କୃଷକ ଆସନ ସହ ରାଜାସନ,
ବିନିମୟେ ତାର ନ ବଳଇ ମନ ।
ମିଳନ ଉଷ୍ଣୀଷ ତାର ତୃପ୍ତି ଉତ୍ସ
ନୃମଣିମଣ୍ଡିତ ତା ନୟନେ ତୁଚ୍ଛ ।
ହେଉ ପଛେ ଚିର ନୃପାଧୀନ ପ୍ରଜା,
ମାତ୍ର ସେ କୁଟୀରବାସୀ ମହାରାଜା ।

ଉଦ୍ୟାନ, ତୋ ଅଙ୍କ-ସ୍ୱର୍ଗ ପରିହରି,
ବାହୁଡ଼ୁଛି ଦଗ୍ଧ ଅଦୃଷ୍ଟ ଆଦରି ।
ଆସିଥିଲି ମନେ ବାନ୍ଧି କେତେ ଆଶା,
ମାତ୍ର ନ ମେଣ୍ଟିଲା ଦୁରନ୍ତ ପିପାସା ।

* ଉଦ୍ୟାନଖଣ୍ଡର ଫଳ ହିମାଳୟଠାରୁ କୁମାରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଏ ।

ବହୁବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ତୋ ଅଙ୍କ ଭ୍ରମଣ—
ସୁଖ ଲଭିଥିଲେ ହୋଇଥାନ୍ତି ଧନ୍ୟ ।
ମାତ୍ର ଏ କଳ୍ପନା ସର୍ବଥା ଅବଧି,
ସ୍ୱପ୍ନ ସିନା ଦୀନ ଭାଗ୍ୟେ ଇଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧି ।
ରହିଲ ହୃଦୟେ ଭେଦି ଦୁଃଖ-ଶଲ୍ୟ,
ଯାଉଅଛୁ ଘେନି ଶପ୍ତ ବୈଫଲ୍ୟ ।
ସହିବ ସିନା ମୁଁ ଜୀବନଟା ସାରା,
ଅତୃପ୍ତ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ବଜ୍ର ଦୃଷ୍ଟିଧାରା ।
ନ ଦେଖିବା ଥିଲା ଶତଗୁଣେ ଭଲ,
ଦେଖି ସିନା ଖାଲି ହେଲି ଜଳବଳ ।

ନ ଲଭିବ ଜନ୍ମୁ ଶଶାଙ୍କର ଗାର,
ହେବ ମୋ ସମ୍ବଳ ବ୍ୟର୍ଥ ହାହାକାର ।
କରିବାକୁ ପୂର୍ତ୍ତି ନାହିଁ ମୋ ତପସ୍ୟା,
ତୋ ଶୋଭା-ଶ୍ଳୋକର ପଞ୍ଚକ ସମସ୍ୟା ।
କାହିଁ ହିମାଳୟ, କାହିଁ ପିପୀଲିକା,
କାହିଁ ଜୀର୍ଣ୍ଣତରୀ, ବିଶାଳ ଚିଲିକା,
କାହିଁ ମହାକାଶ, କାହିଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ମଶା,
ଲଙ୍ଘିବା ଦୁରାଶା ସିନା ଲୋକହସା ।
ହେଉଛି ଯାହା ତୋ ଶୋଭା ଆଉ ଥରେ,
ଦେବ ବର ନଷ୍ଟେ ତାହା ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ।

ଶିଶୁପାଳ-ବଧ

❋ ଭକ୍ତ୍ୟୁପହାର ❋

ପରମ ମାନନୀୟ,

ଶ୍ରୀଲ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଖଡ଼ିଆଳ-ଅଧୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀ ବୀରବିକ୍ରମ ସିଂହ ଦେବ ମହୋଦୟ

ଶ୍ରୀଚରଣକମଳେଷୁ

ଶ୍ରୀମନ୍ମହାରାଜ,

ଶ୍ରୀଛାମୁ ଦୁର୍ବହ ରାଜ୍ୟଭାରର ବହନ କରି ଯୁକ୍ତ ସତତ ବାଗ୍‌ଦେବୀଙ୍କ ପବିତ୍ର ଚରଣାରାଧନାରେ ନିଯୁକ୍ତ । ବିଶେଷତଃ ଶ୍ରୀଛାମୁ ବିବିଧ ନାଟକ ପ୍ରଣୟନଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳର ସମାଜମଣ୍ଡଳକୁ ସୁରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ ପଦବୀରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କରାଇବା ସକାଶେ ଅହରହ ଯତ୍ନଶୀଳ । ଏହା ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏବଂ ଉତ୍କଳ ପକ୍ଷରେ ସାମାନ୍ୟ ଗୌରବାବହ ନୁହେଁ । ମୋର ବନ୍ଦନୀୟ ଜ୍ୟେଷ୍ଠତାତ ମହୋଦୟ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କଦ୍ୱାରା ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ଏହି ପୁସ୍ତକଖଣ୍ଡି ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏହା ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ଉପାୟନ ନ ହେଲେ ହେଁ ଉଦାରହୃଦ ସାହିତ୍ୟସେବୀ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ନିକଟରେ ନିତାନ୍ତ ଉପେକ୍ଷଣୀୟ ହେବ ନାହିଁ, ଏହି ବିଶ୍ୱାସର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ମୁଁ ଏହା ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ସୁପବିତ୍ର କରକମଳରେ ଭକ୍ତ୍ୟୁପହାର ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ସାହସୀ ହେଲି । ଗ୍ରହଣାନୁମତ ହେଲେ ଚରିତାର୍ଥ ହେବି ।

ଧରାକୋଟ
୩ । ୨ । ୦୯

ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର
ବିନୟାବନତ, ଆଶ୍ରିତ
ସେବକ
ଶ୍ରୀ ସୋମନାଥ ମହାନ୍ତି

ଶିଶୁପାଳ-ବଧ

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

କୁନ୍ଦେନ୍ଦୁ-ନୀହାର-ହୀର-ଗୋକ୍ଷୀର ଧବଳା
ଜଗଜ୍ଜାଡ୍ୟାପହା ଦେବୀ ମହାଭାବମୟୀ
ଭାରତି ! ଆରତ୍ତ ୧ ଘେନି ଦିଅ ପଦଛାୟା,
(ଯେ ପଦ ପ୍ରସାଦେ ମୂଢ଼ ହୁଏ ମହାଜ୍ଞାନୀ)
ଗାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା ମୋର—"ଶିଶୁପାଳ-ବଧ,"
ଜାଣି ତେଣୁ ତବ ପଦେ ଅଳି କରେ, ଯଥା
ମାତାର ପଣତ ଧରି ଶିଶୁ ଜନ୍ତାଳୟା,
ମାଗି ସ୍ୱୀୟ ଅଭୀପ୍‌ସିତ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଦୟାମୟି !
ଦୟା ବହି ଖୋଲିଦିଅ ଭାବ-ପ୍ରସ୍ରବଣ,
ସେ ସଲିଳେ ଫୁଟିଉଠୁ କବିତା-କମଳ,
ଶତ ଶତ, ସଂଗ୍ରହି ତା, ଗୁନ୍ଥି ତହିଁ ହାର,
ଅର୍ପିବି ଉତ୍କଳମାତା ଗୁରୁ-ଦର-ଗଳେ । ୨
ଧନ୍ୟ ଦେବି ତୋ ମହିମା ! ଅଚିନ୍ତ୍ୟ, ମହାନ,
ଅବ୍ୟକ୍ତ, ଅଶ୍ରୁତ ପୁଣି ଅଧ୍ୟେୟ, ଅଜ୍ଞେୟ,
କରିବାକୁ ଉପଲବ୍ଧି ଯାଇ ସେ ମହିମା,
ଆଶା-ଦାଣ୍ଡେ ଶିଶୁ ପରି କରେଁ ଧାଁ ଦଉଡ଼ ।
ଚଢ଼ି ଶୂନ୍ୟ-ବିମାନରେ ଆଶା ମାୟାବିନୀ
ଆସି, ଧରି ହାତ ମୋର, କେତେ କେତେ ଥର
ଘେନିଯାଏ ସାଥେ,—ଗୁରୁ ଗୌରବ ପ୍ରକାଶି,
ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଦେଖାଏ ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, ରସାତଳ ।
ମାତ୍ର ମୁହିଁ ଆଶା-ମତେ, ଉଠାଏଁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ
ମନଃ କାଣ୍ଡେ, ବାଜଣ ସେ ହତାଶା-ଚକ୍ରରେ,
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ପଡ଼େ ଶୂନ୍ୟେ ପୂର୍ବସ୍ଥାନେ,
ଅନନ୍ତ ଅନନ୍ତେ ପୁଣି ଯାଏ ସେ ମିଳାଇ ।
ଦୁସ୍ତର ସାଗରେ ସାହା ସିନା ମୋର ଦେବି !
ତୋ କୃପା-ତରଣୀ, ତେଣୁ ବାନ୍ଧିଅଛି ଆଶା—
ତୋହୋଦତ୍ତ ଜ୍ଞାନ-ଫୁଲେ ପୂଜିବି ମା ତୋତେ,
ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ପୂଜନ୍ତି ଯଥା ସେହି ଗଙ୍ଗାଜଳେ ।
   ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ଅନ୍ତେ ପୌରବ-ଗୌରବ,
ରାଜେନ୍ଦ୍ର-ମୁକୁଟଭୂଷା-କୋହିନୂର-ହୀର
ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ବିଜେ କଲେ ଅମାତ୍ୟ ଗହଣେ
ମୟବିରଚିତ ୩ ଗୁରୁ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ-ଭାସ୍ୱର
ଦିବ୍ୟ ସଭାମଧ୍ୟେ, ଆହା ସେ ସଭାର ଶୋଭା
ଭୂବେ ଅପ୍ରତିମ, ଯଥା କଳ୍ପନା-କଳ୍ପିତ ।
କମନୀୟକାନ୍ତ କାନ୍ଥ ରଚିତ କାଞ୍ଚନେ,
ଲେଖା ତହିଁ ନାନା ଚିତ୍ର—ଅମର, କିନ୍ନର,
ଯକ୍ଷ, ରକ୍ଷଃ, ନାଗ, ନର, ପଶୁ, ବୃକ୍ଷ, ଲତା,
ବିହଙ୍ଗ, ପତଙ୍ଗ, ଯଥା ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରତିମା;
ଗବାକ୍ଷେ, ଅଳିନ୍ଦେ, ଦ୍ୱାରେ ଝଟକେ ଝାଲର,
ନୀଳ, ପୀତ, ହରିତାଦି ନାନା ଆଭାମୟ—

୧—ଆରତ୍ତ [ଆର୍ତ୍ତ]—କାତରତା, ବିନୟ । ୨—ଦର—ଶଙ୍ଖ । ୩—"ମୟ" ନାମକ ଦାନବଶିଳ୍ପୀଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ।

ବସନେ ଗଠିତ, ଆହା ! ସେ ଶୋଭା ନିକଟେ
କେଉଁ ଛାର କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଶୋଭା ।
ଶୋଭେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ମନ୍ଦାନିଳେ ସଘନେ ଆନ୍ଦୋଳି
ଅତସୀ-ନୀଳିମା-ନିନ୍ଦୀ-ନୀଳଚନ୍ଦ୍ରାତପ,
ଝୁଲେ ତହିଁ ହୀରା, ନୀଳା, ବୈଦୁର୍ଯ୍ୟ, ମାଣିକ୍ୟ,
ପ୍ରବାଳ ମୁକ୍ତାଆଦି ରତ୍ନ ଥୋପା ଥୋପା,
ରାଜେ ତାରାରାଜି ଯଥା ନୀଳ-ନଭସ୍ତଳେ;
କିମ୍ବା ବିକଶିତ ଯଥା ସରେ ନାନାଫୁଲ ।
ବିରାଜଇ ଠାବେ ଠାବେ ସ୍ଫଟିକ ବେଦିକା,
ଅପୂର୍ବ କୌଶଳେ ତାହା ହୋଇ ସୁଗଠିତ
ଉପୁଜାଏ ସରଃପୂର୍ଣ୍ଣ ସରୋବର ଭ୍ରମ,
କାହିଁ ବା ସଜଳ-ଜଳୀ ଦିଶେ ଦେଖି ପରି ।
ମଣିବିରଚିତ ସେହି ମନୋରମା ସଭା
ରତ୍ନ ପ୍ରାଚୀର-ବେଷ୍ଟିତ, ମେଖଳା ତାହାର
ପଞ୍ଚସହସ୍ରକ ହସ୍ତ, ଉଚ୍ଚେ ଅଛେ ତଥା ।
ରତ୍ନ-ରଶ୍ମି-ଜଣା ଦୀପ୍ତି ପ୍ରକାଶି ଅତୁଳ
ତୋଳନ୍ତି ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ-ଶୃଙ୍ଗ ନଭେ ଘନପଥେ,
ସୁସ୍ପଷ୍ଟ-ସୁଷମାମୟୀ ପ୍ରକୃତିର ସୀମା
ଲଙ୍ଘିବାକୁ, ଟେକିଛି କି ଉନ୍ନତ ମସ୍ତକ ?
ବହୁ ତଳଯୁକ୍ତ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ସଭାରେ
ସ୍ଥିତ, ଯଥା ମାୟାପୁରୀ ! ସର୍ବୋପରି ତାର
ଶୋହେ ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳାପୁରୀ ହିରଣ୍ମୟପ୍ରଭ,
ଚୂଡ଼େ ଉଡ଼େ ସ୍ଫୁରୁ-ଚମ୍ପପତାକା-ନିଚୟ ।
ସୁବାସିତ ତୈଳପୂର୍ଣ୍ଣ ରତ୍ନଦୀପାବଳୀ
ଜ୍ୱଳଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳେ ପ୍ରତିଗୃହେ, ଉଠି ତହୁଁ
ଧୂପ, ପୁଷ୍ପଗନ୍ଧ, କରେ ଦିଗ ଆମୋଦିତ ।
ନୃତ୍ୟଶାଳେ ନାଚୁଛନ୍ତି କାହିଁ ନଟ ନଟୀ
ହୋଇ ହାବ ଧରିଧରି ଭାବାବେଶେ, ଆହା !
ବୀଣାଜଣା କଣ୍ଠ-ତନ୍ତ୍ରୀ କମ୍ପାଇ ସଘନେ ,
ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକୁ ଅବତରି କୁମୁଦବାନ୍ଧବ
ନାଚନ୍ତି କି ନଟରୂପେ, ରୋହିଣୀ ସହିତେ
ସେ ସଭାରେ, ଅବା ନାଚେ କାମ ସଙ୍ଗେ ରତି ।
କଳାଦକ୍ଷ ଶିଳ୍ପିଗୁରୁ ଦେବଶିଳ୍ପିବର
ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କର ହସ୍ତ-ସୁକୌଶଳ ଯହିଁ
ହେବ ପରିଜିତ, ତାର କି ଅଛି ତୁଳନା ?
ନୁହଇ ସୁଧର୍ମା * ତୁଲେ ସେ ସଭାକୁ ସରି ।
ଏସନ ସଭାରେ ବସେ କୁରୁ-ଧୁରନ୍ଧର
ଧର୍ମରୂପୀ ଧର୍ମସୁତ, ଭ୍ରାତୃ ମିତ୍ର ସହ;
ଚାମର, ଆଲଟ, ଛତ୍ର, ଆଢ଼େଣୀ, ତସର,
ଖଡ଼ିଆଦି ଉପଚାର ଧରି ପରିଚରେ,
ଉଭା ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନେ, ଯଥାକର୍ମେ ରତ ।
ଯଜ୍ଞ-ଆମନ୍ତ୍ରିତ ଶତ-ସହସ୍ର ଭୂପାଳ,
(ସର୍ବେ କ୍ଷାତ୍ରଶକ୍ତିରୂପୀ, କ୍ଷତ୍ରିୟଗୌରବ)
କେୟୂର, କିରୀଟ, ହାର କୁଣ୍ଡଳାଦି ସର୍ବ
ରାଜ-ଆଭରଣେ ମଣ୍ଡି, କୁରୁକୁଳର୍ଷଭେ
ବେଢ଼ି, ଉପବିଷ୍ଟ ସର୍ବେ ଯୋଗ୍ୟ ସିଂହାସନେ,
ସୁନାସୀର ପାଶେ ଯଥା ଅମରମଣ୍ଡଳୀ ।
ଯଜ୍ଞଯାଜୀ ଜଗନ୍ନାଥ, ହୋଇ ଆମନ୍ତ୍ରିତ
ଯଜ୍ଞେ ଆସିଥିଲେ ତହିଁ, ଯେଣୁ ଭକ୍ତିଡୋରେ
ବାନ୍ଧିଥିଲେ ଆଗୁଁ ତାଙ୍କୁ ନିବିଡ଼ ବନ୍ଧନେ
ଦ୍ରୁପଦ ଦୁଲାଳୀ ସହ ପାଣ୍ଡୁ ପଞ୍ଚସୁତେ,
ମାୟା-ଡୋରେ ଜୀବଗଣେ ପ୍ରକୃତି ଯେସନ ।
ଭକ୍ତିବଶ ଭାବଗ୍ରାହୀ, ଭକ୍ତିଭାବେ ଯେହୁ
କରେ ତାଙ୍କୁ ଆରାଧନା, ହୋଇଣ ତନ୍ମୟ,
ହୁଅନ୍ତି ତାହାର ସେହୁ ଚିର-ସହଚର,
କାୟା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯଥା ବିଦ୍ୟମାନ ଛାୟା,
ରଖନ୍ତି ତାହାକୁ ହରି, ସର୍ବ ସଙ୍କଟରୁ,
ଶୀତାତପୁଁ ରଖେ ଗୃହ ଗୃହୀକୁ ଯେସନ ।
ଚିତ୍ରାଙ୍ଗ କୁରଙ୍ଗଚର୍ମ ପବିତ୍ର ଆସନେ
ପଦ୍ମାସନେ ଉପବିଷ୍ଟ ମହାତପା ତପୀ,

* — ସୁଧର୍ମା-ଦେବସଭା

ତପୋତେଜେ ତେଜୋବନ୍ତ ଯଥା ବଶିଷ୍ଠ।
ଯଜ୍ଞସ୍ଥଳରେ ସ୍ତବେ ରତ ଦ୍ରୋଣାଦିଙ୍କର।
ଏସନ ସମୟେ ଶାନ୍ତ ଶାନ୍ତନୁ–ତନୟ
ପରମାର୍ଥପରାୟଣ, ମହାତ୍ୟାଗଶୀଳ
ସତ୍ୟ–ବ୍ରତ ସତ୍ୟବ୍ରତ, ଗମ୍ଭୀରେ ସୁଧୀରେ
ସୁଧୀମଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିରେ କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି,
"ହେ ତାତଃ ! ପାଣ୍ଡବ–ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ନୃପ-ବରଲକ୍ଷଣ
ଧର୍ମରାଜ ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ, ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ମାତା
କୁରୁ–କୁଳବଧୂ କୁନ୍ତୀ, ରତ୍ନପ୍ରସବିନୀ,
ଗର୍ଭେ ଧରି ତୁମ୍ଭ ପରି ସୁପୁତ୍ର–ରତନେ,
ଶୁକ୍ତି ଯଥା ମୋତି, ଆହା ! ପୁତ୍ରବତୀ ନାମେ
ସାର୍ଥକିଲେ ଭବେ ଦେବୀ, ପବିତ୍ରିଲେ ପୁଣି
ପତିପିତୃ ବେନି କୁଳେ। ରାଜଧର୍ମି–ରାଜା
ତୁମ୍ଭ ପରି, ଭବେ ନାହିଁ ନ ଥିଲେ ନୋହିବେ।
ପୂରିଲା ସୁଯଶ ତବ ଧରଣୀମଣ୍ଡଳେ,
ପୂତ କଲ ଜନ୍ମି ତୁମ୍ଭେ କୁରୁବଂଶେ, ଯଥା
ରଘୁକୁଳ–ଦୀପ୍ତରବି ଦଶରଥାଙ୍ଗଜ
ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ପବିତ୍ରିଲେ ରଘୁ ମହାକୁଳେ।
ପୃଥିବୀର ରାଜାଗଣେ ଶାସି ବାହୁବଳେ
ସାଙ୍ଗ କଲ ମହାକ୍ରତୁ, ପ୍ରକାଶି ପୌରୁଷ,
ଯେତେ ଦିନ ଯାଏଁ ରବି ଶଶୀ, ଗତାୟାତ
ହେଉଥିବେ ନଭୋଦେଶେ, ଯେତେ ଦିନଯାଏଁ
ଧରିଥିବ ଶେଷ ଅହି ଶିରେ ଏହି ମହୀ,
ତେତେ ଦିନଯାଏଁ ବତ୍ସ ! କୀର୍ତ୍ତି ଶାଶ୍ୱତୀ
ତୁମ୍ଭର, ଥିବ ଏ ଭବେ ହୋଇଣ ଅକ୍ଷୟ,
ନ ପାରିବ ହରି ତାକୁ କାଳ ସର୍ବହର।
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ। ତୁମ୍ଭ ପରି ସୁପୁତ୍ରେ ଧରି !
ଦାନେ ଦୀନେ, ଯଜ୍ଞେ ଦେବେ, ଶ୍ରାଦ୍ଧେ ପିତୃଗଣେ
ଭକ୍ତିଭାବେ ଗୁରୁ, ବନ୍ଧୁ, ପୁରୋହିତେ, ପୁଣି
ବ୍ୟବହାରେ ଜ୍ଞାତିଗଣେ, ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟେ ଆଶ୍ରିତେ
ତୋଷି, ରାଜଋଷି ! କଲ ବସୁମତୀ ବଶ।
ବର୍ଷାଧିକ କାଳ ହେଲା ନିମନ୍ତ୍ରିତ ନୃପେ—
ଛାଡ଼ି ସ୍ୱୀୟ ରାଜଧାନୀ, ନିବସନ୍ତି ଏଥି,
ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ତାଙ୍କ, ନାନା ବିଶୃଙ୍ଖଳା
ଘଟିପାରେ ରାଜ୍ୟେ, ଯେଣୁ ରାଜା କର୍ଣ୍ଣଧାର
ରାଜ୍ୟ–ତରଣୀର, ତେଣୁ ତାହାଙ୍କ ବିହୁନେ
ଅଧର୍ମ–ତରଙ୍ଗଘାତେ ହୋଇଯିବ ଚୂନା
ରାଜ୍ୟ–ତରୀ, ପ୍ରାଣାଭାବେ ଯଥା ପ୍ରାଣୀ ଦେହ।
ସାଙ୍ଗ ଏବେ ଯଜ୍ଞ ତବ, ନୃପମହେଷ୍ୱାସ !
ପ୍ରଦାନ ଅନୁଜ୍ଞା ସର୍ବ ଆଗନ୍ତୁକ ନୃପେ,
ହେଉନ୍ତୁ ସେମାନେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ରାଜ୍ୟେ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ।
ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଋତ୍ୱିକ [1], ମିତ୍ର, ସମ୍ବନ୍ଧୀ, ସ୍ନାତକ [2],
ନୃପତି, ଏ ଛଅ ଜଣ ଅର୍ଘ୍ୟ ଅଧିକାରୀ,
ସମ୍ବତ୍ସର ସହବାସୀ ହୋଇଲେ ଏମାନେ
ହୁଅନ୍ତି ଅର୍ଘ୍ୟଭାଜନ, ବୋଲନ୍ତି ପଣ୍ଡିତେ।
ଅତଃ ପ୍ରଧାନାନୁକ୍ରମେ ଅର୍ଘ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାନ,
ନୃପତେ ! ମେଲଣି ଦିଅ ନୃପତିକଳାପେ।"
ଭୀଷ୍ମ ବାଣୀ ଶୁଣି ସର୍ବ ଆଗନ୍ତୁକ ନୃପେ,
ଏକେ ଏକେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ ଏସନ,—
"ମୁହିଁ ଏକା ଏ ସଭାରେ ଅଟେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ,
ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରଥମ ପୂଜା ଅଛି ମୋ କପାଳେ।"
ଏହା ଭାବି ନିଜ ନିଜ ବିଦ୍ୟା, ବୁଦ୍ଧି, ବଳ,
ଜାତି, କୁଳ, ରୂପ, ଧନ, ମାନ, ଦାନ, ପଦ,
ଯାହାର ଯେଉଁଟି ଥିଲା ଗର୍ବର କାରଣ,
ଗୁଣି ହେଲେ ତାହା ବସି ସକଳ ଭୂପତି;
ଆପଣାକୁ ବଡ଼ ମଣି ସର୍ବେ ଏହିରୂପେ
ବଖାଣି ସ୍ୱଗୁଣ ମନେ ମନେ, ବସାଇଲେ
ଆପଣାକୁ କଳ୍ପନାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଆସନେ।
ଏ ଆତ୍ମବଡ଼ିମାମୟ ଜଗତରେ ସିନା
ନିଜକୁ ମଣନ୍ତି ସାନ ଅତି ଅଳ୍ପ ଲୋକେ,
ନୋହିଲେ ଦେଖନ୍ତି ସର୍ବେ ଆପଣାକୁ ବଡ଼,
ଶତେଶତେ ଲକ୍ଷିନ୍ୟେ ଏହି ମୀତି ପକ୍ଷପାତୀ।

[1]—ଯଜ୍ଞର ମୁଖ୍ୟ ପୁରୋହିତ ଚାରି ଜଣ। [2]—ଅସ୍ମ୍ରତ୍ରବାତୀ ବ୍ରହ୍ମ।

ଗାଙ୍ଗେୟଙ୍କ ବଚନେ ତହୁଁ କୌନ୍ତେୟ ସୁମତି
ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ଧୀରେ ନମ୍ରେ କୋଇଲେ ଏସନ,—
"ହେ ପ୍ରଣମ୍ୟ କୁରୁ-ଗୁରୁ ପିତାମହ ଦେବ !
ପୂତ ଉପଦେଶ ତବ ମହା ଶିବପ୍ରଦ,
ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ତା ଧର୍ମତଳେ, ପାରଇ କି କେବେ
ଲଙ୍ଘି ତାହା ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ତବ ଆଜ୍ଞାବହ ?
ପାରଇ କି ଅବହେଳି ଗୁରୁ ଆଜ୍ଞା ଗୂଢ଼,
କିମ୍ବା ସୁରଗୁର୍ବାଦେଶ ❋ ସୁରେଶ ବାସବ,
ତବ କୃପା-ତରୀ ଏକା ପାରିକଲା ଦାସେ
ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞରୂପୀ ଅପାର ସାଗରୁ
ନିର୍ବିଘ୍ନେ, ଯେସନ ପ୍ରଭୁ ଭକତବତ୍ସଳ
ହରି କୃପା, ପାରିକରେ ପଞ୍ଚଭୂତମୟ
ଭୂତେ, ପ୍ରପଞ୍ଚ-ସାଗରୁ ! ଦୟା ବହି ଏବେ
ପ୍ରଦାନ ଅନୁଜ୍ଞା ଦେବ ! ଏ ମହାସଭାରେ
କିଏ ଆଦ୍ୟ ଅର୍ଘ୍ୟଯୋଗ୍ୟ, ଅଛନ୍ତି ଆପଣେ
ମହାପ୍ରାଜ୍ଞ ଯେଣୁ, ତେଣୁ ଏହି ବିଷୟର
ବିହିବେ ଅବଶ୍ୟ ମୋତେ ବିହିତ ଆଦେଶ,
ତବ ସୁମଙ୍ଗଳାଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ମମ ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଭୀଷ୍ମ, "ଆହେ ପ୍ରକୃତିରଞ୍ଜନ
ବତ୍ସ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ତୁମ୍ଭେ ସର୍ବଧର୍ମଜ୍ଞାତା,
ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ର-ବିଶାରଦ, ତଥାପି କିପାଇଁ
ଅଜ୍ଞ ପ୍ରାୟେ ମୋତେ ଏହା କରୁଛ ଜିଜ୍ଞାସା ?
ପୂଜନ୍ତି ଯାହାଙ୍କ ପାଦ ମହେନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବେ
ମାନସେ, (ଯେ ପଦୁଁ ଦେବୀ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣମୟୀ
ଉତ୍ତୁଙ୍ଗତରଙ୍ଗା ଗଙ୍ଗା ହୋଇ ସମୁଦ୍ଭୂତା
ହରନ୍ତି ଧରଣୀ ପାପ, ପତିତପାବନୀ,
ଯେ ପଦ ପରଶେ ଶିଳା ହୋଇଛି ମହିଳା,
କୀର୍ତ୍ତି ଶୀର୍ଷ୍ଣ କାଷ୍ଠନାବ ହୋଇଅଛି ସୁନା ।)
ସର୍ବରାଜଗଣ ମଧ୍ୟେ ସମୁଦ୍ଭାସମାନ
ଯେହ୍ନୁ, ତେଜେ, ବୀର୍ଯ୍ୟେ, ଶୌର୍ଯ୍ୟେ
ପୁଣି ପରାକ୍ରମେ,
ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥା ଦେବ ଅଂଶୁମାଳୀ,
ଉପସ୍ଥିତ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଯଜ୍ଞେ ସ୍ୱୟଂ ସେହି
ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଚକ୍ରଧର କୃଷ୍ଣ ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର,
କିଏ ହେବ ଆଉ ଅଗ୍ରପୂଜାର ଭାଜନ ?
ଶ୍ରୀହରି ପଦ୍ମରେ ଅର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଦାନ,
ପରେ ଦିଅ ଆନ ଆନ ନରବର ଶିରେ ।"
କଠୋର ଅଶନିସମ ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ଏ ବାଣୀ
ଶୁଣିଲେ ସକଳ ନୃପେ, ଅଗ୍ରପୂଜା ପାଇଁ
ବାନ୍ଧିଥିଲେ ଆଶା ଯେଣୁ, ହାୟ, ତାହାଙ୍କର
ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ଥିଲା ଯେଉଁ ଦୁରାଶା-ବାରିଧି,
ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ତହିଁ ପଡ଼ିଗଲା ଭଟ୍ଟା !
ଆକାଶ-କୁସୁମେ ଆଶା ହେଲା ପରିଣତ ।
ତୋଳିଥିଲେ ଶୂନ୍ୟେ ଯେଉଁ ଆଶା-ଅଟ୍ଟାଳିକା
ମନୋମତ, ନିରାଶାର ଭୀମ ବଜ୍ରାଘାତେ
ଖଳ ଖଳ ହୋଇ ତାହା ହୋଇଗଲା ଚୂନା,
ହସ୍ତୁ ଖସି କାଚପାତ୍ର ଯଥା ବିଚୂର୍ଣ୍ଣିତ ।
ସହଦେବେ ଚାହିଁ ତହୁଁ ପାଣ୍ଡବ-ଅଗ୍ରଣୀ,
ଆଦେଶିଲେ କରିବାକୁ ଭୀଷ୍ମଙ୍କର କଥା—
ଅନୁଯାୟୀ ଯଥାକାର୍ଯ୍ୟ, ବୀର ମାଦ୍ରୀସୁତ,
ତହୁଁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ନିୟୋଜନେ ସମ୍ପାଦି ସକଳ
ପୂଜାଦ୍ରବ୍ୟ ଯଥାବିଧି କଲେ କୃଷ୍ଣେ ପୂଜା,
ଭକ୍ତି-ପାରିଜାତେ ଗୋଳି ଆନନ୍ଦ-ଚନ୍ଦନ ।
ସଭାର ଅନତିଦୂରେ ପୁରନାରୀବ୍ରାତେ,
ବସି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପଟ୍ଟଗୃହେ, ଦେଖୁଥିଲେ ଯାଗ,
ପାଣ୍ଡବ-ପ୍ରସୂତି କୁନ୍ତୀ, ଭଦ୍ରା, ସତ୍ୟଭାମା,
ଭୀଷ୍ମକ-ଦୁହିତା ଦେବୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଯୋଷିତା
ରୁକ୍ମିଣୀ, ପରମସାଧ୍ୱୀ ପାଣ୍ଡବ-ମହିଷୀ
କୃଷ୍ଣା ଯାଜ୍ଞସେନୀ ଆଦି ପୁରାଙ୍ଗନାଗଣ
ଉପବିଷ୍ଟ ଯୋଗ୍ୟାସନେ ବାତାୟନ ପାଶେ;
ଏକ ଏକ ବରାସନେ ବସି ଠାବେ ଠାବେ
ପାଞ୍ଚ, ସାତ, ଆଠ, ଦଶ ଅଙ୍ଗନା ସୁନ୍ଦରୀ,

ପରସ୍ପର ପ୍ରେମାଳାପେ ହୋଇଛନ୍ତି ରତ,
ଫୁଟିଛି କି ଆହା ! ପଞ୍ଚଗୃହ-ସରୋବରେ
ଏକ ଏକ ମୃଣାଳରେ ଅନେକ କମଳ ?

ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଅଗ୍ରପୂଜା ଦେଖିଣ ରୁକ୍ମିଣୀ
ଲକ୍ଷ ରାଜା ମଧ୍ୟେ ହେଲେ ପରମ ହର୍ଷିତା,
ତତୋଽଧିକ ଆନନ୍ଦିତା ହେଲେ ପୁଣି ତହିଁ
କୃଷ୍ଣ-ସଖୀ କୃଷ୍ଣା, ଆହା ! ସୁରୁହାସ୍ୟମୟ—
ବଦନ-ମଣ୍ଡଳେ ତାଙ୍କ, ନାଚଣ ଉଠିଲା—
ଆନନ୍ଦ-ଲହରୀ ଖେରେ, ନାଚଇ ଯେସନ
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶାନ୍ତେ ସିନ୍ଧୁବକ୍ଷେ ଉର୍ମିମାଳା ।
ଯଦୁକନ୍ୟା କୁରୁବଧୂ ସୁଭଦ୍ରା ସୁନ୍ଦରୀ,
କେତେ ଯେ ହର୍ଷିତା ହେଲେ ଅଗ୍ରଜ ଗୌରବେ,
ପାରିବ କିଏ ତା ବର୍ଣ୍ଣି ? ସ୍ୱଭାବତଃ ସିନା
ପତିକୁଳଠାରୁ ପିତୃକୁଳ ସମ୍ମାନର
ହୁଅନ୍ତି ପକ୍ଷପାତିନୀ ଅଧିକେ ନାରୀଏ ।
ବୋଇଲେ ସହର୍ଷେ ଦେବୀ ମୃଦୁ ମଧୁସ୍ୱରେ;—
"ଧନ୍ୟ ମୋର ପିତୃକୁଳ ! କେଉଁ କୁଳ ଭବେ
ସମକକ୍ଷ ତାର, ଅଗ୍ରସମ୍ମାନ ଲଭିରେ ?"
ବୋଇଲେ ଦ୍ରୌପଦୀ ତହୁଁ ହର୍ଷଗଦଗଦେ,
"ସତ ଲୋ ଭଉଣୀ ଭଦ୍ରେ ! କହିଲୁ ତୁ ଯାହା-
ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ, ଯେଉଁ ମହାକୁଳେ
ମଣ୍ଡିଛନ୍ତି ହୃଷୀକେଶ ହୃଦସଖା ମୋର,
କେଉଁ କୁଳ ସେ କୁଳର ପଟାନ୍ତର ଭବେ ?
କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୌରବ ଦେଖି ସାମାନ୍ୟ ସଭାରେ
ମଣୁଛୁ ନିଜକୁ ତୁମ୍ଭେ ସମ୍ମାନିତା, ପୁଣି
ଆନନ୍ଦିତା, କିନ୍ତୁ, ଦେବୀ ଯାଦବ-ଯୁବତି !
ନ ଜାଣ କି ତୁମ୍ଭେ—ଦେବ, ଯକ୍ଷ, ରକ୍ଷଃ, ନର,
ନାଗ ଆଦି କେ ନ କରେ ସେ ପଦ ଅର୍ଚ୍ଚନା ?
ଇନ୍ଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ର, ଯମ, ବାୟୁ, କୁବେର, ବରୁଣ,
ଏମନ୍ତ କି ସ୍ୱୟମ୍ଭୂବ ସ୍ୱୟଂ, ସେ ଶ୍ରୀପଦେ
ନ ପୂଜି ରହନ୍ତି ନାହିଁ ଦଣ୍ଡେ ମାତ୍ର ସ୍ଥିର ।
ଚରାଚରପୂଜ୍ୟ ସେହି ଚରଣ ନିକଟେ,
ସାମାନ୍ୟ ବାଲୁକାକଣା ଏ ବରିଷ୍ଠ ସଭା ।"

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

ପ୍ରଣମେ ଶ୍ରୀପଦେ ତବ ହେ ଅମର-କବି
ମହାତପା ତପୋନିଧି ସତ୍ୟବତୀ-ସୁତ—
ବେଦ-ବ୍ୟାସ ବେଦବ୍ୟାସ, ଅଟ ତୁମ୍ଭେ ଦେବ !
ତତ୍ତ୍ୱ-ବୈରାଗ୍ୟ-ମହାମିଳନ ମନ୍ଦିର ।
ମନ୍ଥି ବେଦ-ବାରିନିଧି, ସଂଗ୍ରହିଣ ତହୁଁ
ଯେ ବିବିଧ ରତ୍ନ ତୁମ୍ଭେ, ଗଚ୍ଛି ଅଛ ତବ
କାବ୍ୟ-କୋଷେ, ତହୁଁ ଯେନ ଜାଣିପାଏ ମୁହିଁ,
ରଚ ତହିଁ ସ୍ୱଳ୍ପ ଭୂଷା ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ
ମାତୃସମା ମାତୃଭାଷା ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ମଣ୍ଡନେ
ଇଚ୍ଛା ମୋର, ତେଣୁ ଦେବ ! ତୁମ୍ଭାର ଶ୍ରୀପଦେ
ମାଗୁଅଛି ଯୁକ୍ତକରେ ଏହି ଇଷ୍ଟ ବର,—
ଆଶୀର୍ବାଦ କର ଯେମନ୍ତେ ପୂରୁ ମନୋରଥ ।
ଏଥୁଅନ୍ତେ ଉପସ୍ଥିତ ଶିଷ୍ଟ ଧର୍ମପ୍ରାଣ—
ଦ୍ୱିଜବୃନ୍ଦ, ନନ୍ଦସୁତ କୃଷ୍ଣ ଅଗ୍ରାର୍ଘେ
ହେଲେ ମହା ଆନନ୍ଦିତ, ବିପରୀତାକୃତି
ରାଜାଙ୍କର ଈର୍ଷାନଳ ଉଠିଲା କୁହୁଳି,
ତୁଷାନଳ ପ୍ରାୟ ଧୀରେ ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ,
ନ ଫୁଟି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ । ମହାଭୟେ, ମହାକ୍ଲେଶେ
ଈର୍ଷାଜାତ-ଚିନ୍ତାବେଗେ ରୋଧିଲେ ସକଳେ ।
ସ୍ୱଭାବତଃ ଈର୍ଷାଳୁର ହୃଦୟ କୁଟିଳ,
ଭିତରେ ଅନଳ ତାହା ବାହାରେ ଶୀତଳ,
ଚକମକି ଶିଳା ତାର ସାର୍ଥକ ଉପମା ।
ବସିଥିଲା ସଭା ମଧ୍ୟେ ଦମଘୋଷ-ସୁତ
ଚେଦି-ରାଜ ଶିଶୁପାଳ, ଦେଖିଣ ସେ ତହିଁ
କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଗ୍ରପୂଜା, ଦାବେ ବନପ୍ରାୟ
ଅନିବାର ଈର୍ଷାନଳେ ହେଲା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ,
ପରଶ୍ରୀକାତର ଯଥା ଦେଖି ପରଶିରୀ ।
ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ଈର୍ଷା, କମ୍ପି କମ୍ପି କ୍ରୋଧେ,
କମ୍ପଜ୍ୱର ରୋଗୀ ଯଥା, ପର୍ଜନ୍ୟ-ଗର୍ଜନେ
ଗର୍ଜି, କହିଗଲା ଯାହା ଆସିଲା ମନକୁ,
ଯେସନେ ତ୍ରିଦୋଷରୋଗୀ କରଇ ପ୍ରଳାପ ।
କେତେ କ୍ଷଣେ କଥଞ୍ଚିତ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ହୋଇ
ଶିଶୁପାଳ, ଫଁ ଫଁ ସ୍ୱନେ ପକାଇ ନିଃଶ୍ୱାସ
ଉତ୍‌ଫଣ ଭୁଜଙ୍ଗ ପ୍ରାୟ, କହିଲା ସମ୍ବୋଧି
ଭୀଷ୍ମେ, 'ହେ ଗାଙ୍ଗେୟ ! ଭଲ କହ ଶୁଣେବାରେ,
ଏ କେଉଁ ବିବେକସିଦ୍ଧ ବ୍ୟବସ୍ଥା ତୁମ୍ଭର ?
ତୁମ୍ଭେ ବୃଦ୍ଧ,—ଅତିବୃଦ୍ଧ ବିଚଳିତ-ମତି,
ନାହିଁ ତବ ଧର୍ମାଧର୍ମ ଭେଦ, ଧର୍ମ ଅଟେ
ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦ୍ରବ୍ୟ, ମର୍ମ କି ବୁଝିବ ତାର,
ବାଳକ ପାଣ୍ଡବେ ତବ କ୍ରୂର କୁମନ୍ତ୍ରଣା-
ହେତୁ, ହରାଇବେ ପ୍ରାଣ, ଏ ଧ୍ରୁବ ବଚନ,
ଯେସନ ଦାତ୍ୟୂହକୁଳ ଦାତ୍ୟୂହ ଆହ୍ୱାନେ,
କିମ୍ବା ଯଥା ଶୂର୍ପଣଖା ବାକ୍ୟେ ଦଶାନନ
ଅପାତ୍ରତା ଧରି ନଷ୍ଟ ହେବ ତୁମ୍ଭ ଯୋଗେ ।
କେଉଁ ଗୁଣେ ବଡ଼ କୃଷ୍ଣ, ଗୋପର ଗୋପାଳ ?
ନନ୍ଦଘରେ ଥିଲା ଗୋରୁ ରଖୁଆଳପଣେ,
ହୋଇପାରେ ତୁମ୍ଭ ପରି କ୍ଲୀବ ପକ୍ଷେ ସେହୁ
ବଡ଼, ମାତ୍ର ଏ ସକଳ ସର୍ବଗୁଣାଧାର
ନୃପ ତୁଳନାରେ ସେହୁ ହେୟ, ଅତି ହେୟ ।
ଏତେ ରାଜା (ରାଜୋଚିତଗୁଣେ ବିଭୂଷିତ)
ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଏଥି, କହ କିପରି ହେ ଭଲ
ରାଜୋପାଧିଶୂନ୍ୟ ଏହି କଂସାରି କେଶବ,
ହେଲା ଅଗ୍ରପୂଜା-ଯୋଗ୍ୟ ବିବେଚ୍ୟ ତୁମ୍ଭର
ପ୍ରସବିଣ ଥିଲା ଯେଉଁ ସୁକୀର୍ତ୍ତି ମହତୀ,
ଧାର୍ମିକତା, ବିବେକତା, ସୁଶୀଳତା ଆଦି
ପାଣ୍ଡବଗଣର, ତୁମ୍ଭ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧିରୁ ତାହା
ଖର୍ବ ହେଲା ଆଜଠାରୁ, ନିଶ୍ଚୟ ନିଶ୍ଚୟ,
ପାଣ୍ଡବ-ସୌଭାଗ୍ୟ-ରବି ହେଲା ଅସ୍ତମିତ ।
ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭାବେ ଯଦି ଥିଲା ପୂଜିବାର
ଇଚ୍ଛା ତବ, ତେବେ କାହିଁ ଉପେକ୍ଷି ଦ୍ରୁପଦେ

(ସକଳ ନୃପତି ମଧ୍ୟେ ବୟସେ ସ୍ଥବିର)
ପୂଜା କଲ ଚକ୍ରଧରେ ଚକ୍ରୀ ଚୂଡ଼ାମଣି !
ବିଶେଷେ ଅଛନ୍ତି ପୁଣି ବୃଦ୍ଧ ବସୁଦେବ,
ପିତା ସତ୍ତ୍ୱେ ପୁତ୍ରେ ପୂଜା କେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ରମତ ?
ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ପୂଜନେ ଯଦି ଥିଲା ଅଭିଳାଷ
ତୁମ୍ଭର ଏକାନ୍ତ, ତେବେ ଉପବିଷ୍ଟ ଏହି
ଶୁକ୍ଳ ଉତ୍ତରୀୟଧାରୀ ଧବଳ ଶ୍ମଶ୍ରୁଳ
କୁରୁଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆଦ୍ୟମାନେ, ଆନ
କିଏ ଅଗ୍ରପୂଜ୍ୟ ? କିମ୍ବା ଋତ୍ୱିକ ନାମରେ
ପୂଜାର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଯେବେ ପୋଷିଥିଲ ମନେ,
ତେବେ ଛାଡ଼ି ସର୍ବଗୁଣୀ ଦ୍ୱୈପାୟନ ବ୍ୟାସେ,
ପୂଜ କିପାଁ ଜନାର୍ଦ୍ଦନେ ? ଯଦି ରାଜନ୍ୟେ
ପୂଜିବାର ଇଚ୍ଛା ତବ, ହେ ନନ୍ଦୀନନ୍ଦନ !
ତେବେ ଲକ୍ଷସଂଖ୍ୟ-ନୃପ-ମଣ୍ଡଳର ମଣି
କୁରୁକ୍ଷତ୍ରବର କୁରୁବୀର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ
(ଯା ପ୍ରତି ପଦ-ବିକ୍ଷେପେ ଫୁଟେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ
ପଦ୍ମ ଫୁଲ) ଛାଡ଼ି ଏହି ନିପଟ୍ଟ କାଳିଆ
ଜଳାପଡ଼ୁଲିଆ କୃଷ୍ଣେ, ପୂଜିଲ କିପରି ?
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯୋଦ୍ଧା ପୂଜିବାର ଇଚ୍ଛା ଯେବେ ମନେ
ଥିଲା ତବ, ତେବେ ଯାର ଶୌର୍ଯ୍ୟ,ବୀର୍ଯ୍ୟ ତେଜେ
ଭୀତ ଦେବେ, ଥରଥରେ ସସାଗର ଧରା,
ଯେହୁ ଯାମଦଗ୍ନ୍ୟ ଶିଷ୍ୟ, ଅଙ୍କ ମହାରଥୀ
ଧରଣୀର, ସେହି ବୀରବର ଚୂଡ଼ାମଣି
ସୂର୍ଯ୍ୟ-ସୂନୁ କର୍ଣ୍ଣ ସଙ୍ଗେ, କେଉଁ ଗୁଣ ସର
ନନ୍ଦଗୃହେ ? ହେଲ ଅଗ୍ରପୂଜାର ଭାଜନ !
ଅନନ୍ତର ସର୍ବ ଶସ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରବିଶାରଦ
ମହେଷ୍ୱାସ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, ମାତୁଳ ତାଙ୍କର
କୃପ, (ଯେ ଥିଲେ ସଶସ୍ତ୍ର, ଜଗତରେ କେହି
ନ ପାରଇ ଅତିକ୍ରମି ତାଙ୍କୁ) ବୀରବର
ଭୀଷ୍ମ, ରୁଷାଚାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ରୁମ, (ଦୁର୍ମଦ ସମରେ)
ସୁଲକ୍ଷଣବନ୍ତ ପାଣ୍ଡ୍ୟ, ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ଜିଷ୍ଣୁକ,
ଏକଲବ୍ୟ, ଭଗଦତ୍ତ, ରୁକ୍ମୀ, କ୍ଷୁପସେନ,
ମଦ୍ରରାଜ ଶଲ୍ୟ, ଆଉ ମୁହିଁ ଆଦିକରି
ଗୁଣବାନ ରୂପବାନ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଭୂପାଳେ
ତେଜି, କି ବୁଝିଣ ତୁମ୍ଭେ ପୂଜିଲ କହାଇ ?
ଯଦି ଅନୁଗତ ଜାଣେ ପୂଜିଥାଅ ତାକୁ,
ତେବେ କାହିଁପାଇଁ ଏହି ଜ୍ଞାନୀ, ମହାମାନୀ
ରାଜଗଣେ, ଅର୍ପିବାକୁ ଅପମାନ ଗାଳି
ଆଣିଲ ନିମନ୍ତ୍ରି ? ଧିକ୍ ତୁମ୍ଭ ଅବିଚାରେ !
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ-ବାତୁଳ ଆହେ ଅବମୃଷ୍ୟକାରୀ
ଭୀଷ୍ମ, ଏହି ଉପସ୍ଥିତ ନୃପତି ସକଳେ
ବାହୁବଳେ ଶାସି ତୁମ୍ଭେ ଆଣିଛ ଏଠାକୁ,
କର ନାହିଁ ସ୍ୱପ୍ନେ ସୁଦ୍ଧା ଏରୂପ କଳ୍ପନା !
କରୁଅଛ ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ ଆୟୋଜନ,
ଘଟାଇବା ବିଘ୍ନ ତହିଁ ନୁହେଁ ଇଚ୍ଛା କାର,
ଏଣୁ ସିନା ସମସ୍ତଙ୍କ ସମାଗମ ଏଥି ?
କିନ୍ତୁ ହୋଇ ବୟୋବୃଦ୍ଧ ତୁମ୍ଭେ, ଆଚରିଲ
ଯେଉଁ ବାଳୋଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ, ହାୟ, ସେଥିପାଇଁ
ଅଚିରେ ନିର୍ମୂଳ ହେବ ନିଶ୍ଚେ ପଣ୍ଡୁକୁଳ !
ପଣ୍ଡ ହେବ ତୁମ୍ଭ ପାପୁ ରାଜସୂୟ କ୍ରତୁ ।”
ସମଧର୍ମୀ ବାକ୍ୟେ ସିନା ସମଧର୍ମୀ ଜନ
ପ୍ରକାଶେ ସହାନୁଭୂତି, ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ ।
ଶିଶୁପାଳ କଟୁବାକ୍ୟେ କଲେ ସମର୍ଥନ
ଦୁର୍ଜ୍ଜନ ଭୂପାଳେ, କିନ୍ତୁ ସଜ୍ଜନେ ତାହାକୁ
ମଣିଲେ ବିକୃତ ତିକ୍ତ, ଅସହ୍ୟ ଅତୀବ,
କାଂସ୍ୟପାତ୍ରେ ଅମ୍ଳରସ ବିକୃତ ଯେସନ ।
ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ ବା କଥା ବିରଳ ସଂସାରେ,
ହୋଇପାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଯାହା ମନୋମତ,
ବିରୋଧୀ ଭାବରେ ସଦା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏ ଜଗତ,
ନିବସନ୍ତି ଦୁଇ ଗୋଟି ବିଭିନ୍ନ ଦଳର
ଜୀବ ଏଥି, ଏକ ଦଳ ମଣେ ଯାକୁ ସୁଖ,
ଆନ ତହିଁ ଦେଖେ, ଦୁଃଖ-ଅମା-ରଜନୀର
ବିକଟ କାଳିମାମୟ ନିବିଡ଼ ତାମସ ।
ପଞ୍ଚଗୃହ-ନିବାସିନୀ ଲଳନାମଣ୍ଡଳୀ,
ଶୁଣି ଚେଦୀଶ୍ୱର ଗିର, କ୍ଷୁବ୍ଧ ହେଲେ କେହି,

ଦେଖ ବା ବସୁଗଧ, ଉଚ୍ଚେଁ ବାଡାସନ ପାଶେ
ଥିଲେକ ରୁକ୍ମଣୀ ବସି ବ୍ୟଥିତ ନୟନେ,
ଗୁହୁଁଲେ ସେ ଜୀବେଶ୍ୱରେ, ସୂର୍ଯ୍ୟେ ପଦ୍ମ ଯଥା ।
କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସୁଦ୍ଧା ପଡ଼ଲା ସେକାଳେ
ରୁକ୍ମଣୀ ବଦନ-ପଦ୍ମେ, ନୟନେ ନୟନେ
ହେଲା ଦୁହିଁଙ୍କର କଥା, ଆହା ! ରୁକ୍ମଣୀର
ନୀଳ-ଇନ୍ଦୀବର-ନିନ୍ଦୀ ନୟନଯୁଗଳ
କହିଲା ଯେସନେ କୃଷ୍ଣେ ସଙ୍କେତେ ଏସନ;—
"ଦୁଃଖିନୀ ରୁକ୍ମଣୀ-ନାହା ଆହେ ଚକ୍ରଧାହା !
ତବ ପାଦ-ପଦ୍ମେ ସଦା ବନ୍ଧା ଏ କଙ୍କଣ୍ଠ,
ତେଣୁ ତୁମ୍ଭ ନିନ୍ଦାବାଣୀ ଦିଏ ହୃଦେ ବ୍ୟଥା
କୁଳଶ ସମାନ, ହାୟ ଏ ସଭାରେ ମୁହିଁ
ପାଇଲି ଯେ ନିଦାରୁଣ ମନୋବ୍ୟଥା ଆଜ,
ଜୀବ ଥିବାଯାଏଁ ତାହା ନ ଯିବ ବସୋର ।
ଧିକ ଏ ପାପ ସଭାକୁ ! ନାଥ, ହୁଏ ଯହିଁ
ତୁମ୍ଭ ନିନ୍ଦା, ହେଉ ପଛେ ତାହା ସ୍ୱର୍ଗସ୍ଥଳୀ,
ମୋ ନେତ୍ରେ ଆଭାସେ କିନ୍ତୁ ଭୀଷଣ ନରକ ।
ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ଆଜ ବୀର ଧନଞ୍ଜୟ,
ପ୍ରିୟସଖା ତବ ଏଥି, ଶୁଣନ୍ତେ କି ବସି
ତୁମ୍ଭ ନିନ୍ଦାବାଣୀ ? ତାହା ଅସହ୍ୟ ତାଙ୍କର,
ଶିଷ୍ୟପକ୍ଷେ ଗୁରୁନିନ୍ଦା ଅସହ୍ୟ ଯେସନ,
ଛେଦି ଚେଦୀଶ୍ୱର ମୁଣ୍ଡ ଗାଣ୍ଡୀବେ ଗାଣ୍ଡୀବୀ,
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡ ତାର କରନ୍ତେ ଦଣ୍ଡରେ ।
ଅଭାଗିନୀ ଭାଗ୍ୟଦୋଷେ, ରହିଲେ ସେ ଯାଇ
ଅତଳ ପାତାଳ-ପୁରେ, ଶିରେ ଧରି ଧରା,
ସାତଦିନ ହେଲା ସଖା ଅଛନ୍ତି ଉପାସେ ।"
ଏଣିକେନୀ ରୁକ୍ମଣୀଙ୍କ ନେତ୍ର ଆକୁଳତା
ଦେଖି ବାସୁଦେବ, ତହୁଁ ନୟନ ଇଙ୍ଗିତେ
ମୃଦୁ ମନ୍ଦହାସ୍ୟେ ଯେହ୍ନେ ବୋଇଲେ ଏସନ,—
"ଦେବୀ, ମୁରୁ ହାସ୍ୟମୟ ଆସ୍ୟେ ତବ, କାହିଁ
ଦେଖାଯାଏ ବିଷାଦର କରୁଣ କାଳିମା ?
ନଳିନୀ-ବଦନ ଅହା ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ ଯେସନ !

ସଭ୍ୟପାଶେ ଆବଦ୍ଧ ମୁଁ ହୋଇଅଛି ଦେବୀ,
ଶିଶୁପାଳ ମାତାପାଶେ, ଶତ ଅପରାଧ
କ୍ଷମିବ ପୁତର ତାର, ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାହା ଆଜ,
ମରଣ ନିକଟ ଯେଣୁ, ତେଣୁ ସେ ଦୁର୍ମ୍ମତି
କରୁଅଛି ଆସ୍ଫାଳନ, ନିର୍ବାଣ ପୂର୍ବରୁ
ଜଳିଉଠେ ଦୀପଶିଖା ପ୍ରଖରେ ଯେସନ,
ଦେଖିବ ଅପେକ୍ଷା କର ଅଳକ୍ଷଣେ ସବୁ ।"
ରୁକ୍ମିଣୀ ମାଧବଙ୍କର ଏ ନୟନ-ବାଣୀ,
ହେଲା ନୟନେ ନୟନେ, ନ ଶୁଣିଲେ ଆନେ ।
କୃଷ୍ଣଙ୍କର ମୃଦୁହାସ୍ୟ ଦେଖି ଶିଶୁପାଳ,
ତାରଣ ନ ପାରି ବୁଝି ଭାଳିଲା ଏସନ,—
"ନ ହେବାରୁ ମନୋମତ କୃଷ୍ଣର ମୋ କଥା,
ହସୁଅଛି ସେହୁ ମୋତେ ଅବଜ୍ଞା ଦେଖାଇ ।"
ଏହା ଭାବି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୁତାଶନେ ଘୃତ
ଢାଳିଲା ପରାୟେ ହୋଇ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା କ୍ରୋଧେ,
ଇଚ୍ଛିଲା ସେ କହିବାକୁ କିଛି, ମାତ୍ର ତାର
କଣ୍ଠନଳୀ, ଦୁର୍ନ୍ନିବାର କ୍ରୋଧ ଆବେଗରେ
ହେବାରୁ ସଂରୁଦ୍ଧ, କିଛି ନ ପାରିଲା କହି,
ଦହୁଁ ଦହୁଁ ତୁଣ୍ଡ ତାର ଗଲା ଜନ୍ତ ବାଜି ।
କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ ପୁଣି ଧରଣୀ ସମ୍ଭାଳି
ବୋଇଲା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେ ଗୁହିଁ ଗମ୍ଭୀରେ ହୁଙ୍କାରି,—
(ହୁଙ୍କାରେ ଗମ୍ଭୀରେ ଯେହ୍ନେ ନଭେ ବଳାହକ)
"ହେ ଗୋପାଳ-ଚୂଡ଼ାମଣି କୃଷ୍ଣ ବନମାଳୀ !
କୌଶଳେ କୁକୁର ଯଥା ଖାଏ ଲୁଚାଇଣ
ଯଜ୍ଞହବି, ସେହିପରି ତୁମ୍ଭର ଏ ପୂଜା,
କେଉଁ ମୁଖେ କର ଭଲା ହର୍ଷ ଉପଭୋଗ ?
ଶ୍ରେଷ୍ଠଙ୍କାନେ ଅଗ୍ରପୂଜା ଅର୍ପିଲେ କୌରବେ
ଭୀଷ୍ମଙ୍କୁ, ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପାଇଁ ନ ମଣ ଏପରି,
ପଣ୍ଡିତେ ଛଳୋକ୍ତି ଛଳେ ମର୍ମ୍ମନ୍ତୁଦ କଥା
କହିଲା ପରାଏ, ଏହି ମହତୀ ସଭାରେ
କରାଇବାକୁ ତୁମ୍ଭକୁ ଉପହାସ୍ୟ ସିନା
ଅର୍ପିଛନ୍ତି ଅଗ୍ରପୂଜା ରସିକ ପାଣ୍ଡବେ !

ତୁମ୍ଭ ଯୋଗୁଁ ଆଜି ଏହି ରାଷ୍ଟ୍ରସଭାରେ,
ଅପୂର୍ବ କୌତୁକମୟ ହାସ୍ୟରସ ଏକ
ହେଲା ଅଭିନୀତ, ପୂର୍ବେ ଯଥା ଦେଖାଇଲ
ତୁମ୍ଭେ ହୋଇ ସଭାପତି ଗୋଚର-ପ୍ରାନ୍ତରେ ।
କ୍ଳୀବର ବିବାହ ପୁଣି ସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ
ଅନ୍ଧର, ଏ ଦୁଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଯଥା ଅସଙ୍ଗତ,
ରାଜା କାହ୍ନା ରାଜପୁତ୍ର ନ ହୋଇ, ତୁମ୍ଭର
ଏ ରାଜପୂଜା ତେସନ ଉପହାସମୟ ।
ବିବାହେ କ୍ଳୀବର ଯଥା ଲାଭାଲାଭ କିଛି
ନ ଥାଏ, କେବଳ ସେହି ବିବାହିତା ବାଳା
ଲଭେ ସୁଦାରୁଣ କ୍ଳେଶ, ତଥା ଏ ପୂଜାରେ
ନାହିଁ କିଛି କ୍ଷତିବୃଦ୍ଧି ତୁମ୍ଭର, କେବଳ
ତୁମ୍ଭ ପୂଜକ ପାଣ୍ଡବଗଣର ଘଟିବ
ଅଚିରେ ବିପଦ ଘୋର, ଭୁଞ୍ଜିବେ ସେମାନେ
ସ୍ୱକୀୟ କୃତକର୍ମର ସମୁଚିତ ଫଳ ।
ହେ ମାନ୍ୟ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବୃନ୍ଦ, ସହିବ କି ହାୟ !
ନୀରବରେ ବସି ତୁମ୍ଭେ ଏ ଘୋର ଲାଞ୍ଛନା ?
ମାନ ଏକା ଅଟେ ସିନା କ୍ଷତ୍ରିୟ ଜୀବନ,
ନାହିଁ ଯହିଁ ଭେଦାଭେଦ ମାନାପମାନର,
ସେଠାରେ ବସିବା କ୍ଷଣେ ନୁହଇ ଉଚିତ,
ଉଠ ସର୍ବେ ତ୍ୟାଗ କରି ଏହି ପାପ-ସଭା ।”
ଏହା କହି ଶିଶୁପାଳ ଉଠିଣ ଆସନୁ
ବାହାରିଲା ସଙ୍ଗେ ଘେନି ଦୁଷ୍ଟ ରାଜଗଣେ ।
ରାଜଗଣ ଭଙ୍ଗ ଦେଖି ଯଜ୍ଞଭଙ୍ଗ ଭୟେ
କହିଲେ ବିନୟେ ନୃପ ବିନୟ-ଭୂଷଣ
ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ଚେଦୀଶ୍ୱରେ ପ୍ରବୋଧି ଏସନ—
“ଶିଶୁପାଳ ! ଏ କଠୋର ବ୍ୟବହାର ତବ
ନୁହେଁ ତୁମ୍ଭ ଉପଯୁକ୍ତ, ନୁହଇ ଶୋଭନ
ଉଚ୍ଚମୁଖେ ନୀଚ କଥା, ଜାହ୍ନବୀ-ତନୟ
ଯୋଗାଧ୍ୟାୟୀ ଇଚ୍ଛାମୃତ୍ୟୁ ଭୀଷ୍ମଦେବ ପରି
ନୁହନ୍ତି ଧର୍ମଜ୍ଞ, ଯାହା ବୋଇଲେ ଆପଣେ,
ତାହା ଭ୍ରମ, ମହାଭ୍ରମ ନିଶ୍ଚୟ ତୁମ୍ଭର ।
ମହାତ୍ୟାଗୀ ପିତାମହ, ସମ୍ୟକ ବିଦିତ
କୃଷ୍ଣ ମହିମାର ଗୂଢ଼ତତ୍ତ୍ୱ, ଅଗ୍ରେ ତେଣୁ
ପୂଜିବାକୁ କୃଷ୍ଣପାଦ ଦେଲେ ଉପଦେଶ,
ନୀରବ ସଙ୍କେତେ ସର୍ବ ରାଜଗଣ ତହିଁ
ପ୍ରକାଶିଲେ ସୁସମ୍ମତି, ମନୋମତ ଯାହା
ସାଧାରଣଙ୍କର, ତହିଁ କିପାଇଁ ଅରୁଚି
ତୁମ୍ଭର ? ଘୃଷ୍ଟିର ଯଥା ପକ୍ୱରମ୍ଭା ଫଳେ ।
ମହାବୀର ସୁଧାର୍ମିକ ତୁମ୍ଭେ, ଅକାରଣ
କରି କୃଷ୍ଣନିନ୍ଦା, କପାଁ ନାସ୍ତିକ ବେଶର
ଆଚର ନୃମଣି ! ଘେନିଗଲେ ନୃପଗଣେ
ତୁମ୍ଭେ ସାଥେ, ମହାବିଘ୍ନ ଘଟିବ ମୋହର
ଯଜ୍ଞେ, ଯେଣୁ ସମୁଦାୟ ଧରଣୀର ରାଜା
ନ ଥିଲେ ସମୁପସ୍ଥିତ, ରାଜସୂୟ ଯାଗ
ହୁଏ ନାହିଁ ସାଙ୍ଗ, ଏଣୁ କହୁଛି ବିନୟେ,
ପ୍ରଦାନ ମୋ ପ୍ରତି କ୍ଷମା, ସମ୍ବରଣ କ୍ରୋଧ,
ଫେରିଆସି ସଭା ମଧ୍ୟେ ନୃପତି ଗହଣେ
କରନ୍ତୁ ଉପବେଶନ, ଦୀନେ ଦୟା ବହି ।”
ଧର୍ମରାଜ କାକୁ ବାଣୀ ଶୁଣି ଗଙ୍ଗାସୁତ,
ବରାସନୁ ଉଠି ଉଚ୍ଚେ ଭାଷିଲେ ଏ ଗିର,
“ହେ ଶାନ୍ତିପ୍ରୟାସୀ ନୃପ ସୁଧୀ ଯୁଧିଷ୍ଠିର !
ସଦା ଶାନ୍ତଭାବ ତାତ ! ନୁହେଁ ଶୋଭନୀୟ ।
ଶାସିବ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଧର୍ମ ତେଜେ, ବୀର୍ଯ୍ୟେ, ବଳେ,
ଏହା ସିନା ରାଜନୀତି ବିଶେଷତଃ ପୁଣି
ଦୁର୍ଜ୍ଜନ ନିକଟେ ହେଲେ ଶାନ୍ତିପରାୟଣ,
ବଢ଼େ ତହିଁ ଦୁର୍ଜ୍ଜନର ଦୁର୍ନୀତି ପ୍ରଶ୍ରୟ ।
କପାଁ ସ୍ତବ, ଆତ୍ମଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ଶିଶୁପାଳେ ?
ଉଠିଗଲେ ସଭା ମଧ୍ୟୁ ସେହୁ ପଣ୍ଡ ହେବ
ଯଜ୍ଞ ତବ, ଏ ଆଶଙ୍କା କିପାଇଁ ନୃମଣି ?
ଯାଙ୍କ ପ୍ରତି ଲୋମକୂପେ ରାଜଇ ତୁଚ୍ଛରେ
ଅସଂଖ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ, କୋଟି ରାଜା ମହାରାଜା
ନୁହନ୍ତି ଯାହାଙ୍କ ଅଣୁ ପରମାଣୁ ସରି,
ସେହି ଯଜ୍ଞରୂପୀ ହରି, ଥାଉଁ ଉପସ୍ଥିତ

ଯଜ୍ଞେ, ଛାର୍—ଅତି ଛାର୍ ଏହି ଚେଦୀଶ୍ୱର
ଶିଶୁପାଳ ଅଗ୍ରବରେ, ବାକଲାଗ ହେବ
ଯାଗ ଭବ୍, ଲଗେ ଏହା ଅସମ୍ଭବ ବଡ଼ !
ଉଠିଗଲେ ସଭାମଧ୍ୟୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିନ୍ଦକ,
ହେବ ସର୍ବ ନିଷ୍ଫଳଙ୍କ, ଚୋଳାଳ ସମାଜ
ଉଠିଗଲେ ଯଥା ଦୁଷ୍ଟ କଣ୍ଟୁକୀ କାକ,
ଯାଉ ଉଠି ଶିଶୁପାଳ, ଦୁଷ୍ଟ, କୃଷ୍ଣଦ୍ରୋହୀ,
କେ ଇଚ୍ଛେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ନିନ୍ଦା ଶୁଣିବାକୁ କାନେ,
ଜୀବନ୍ତ ନରକ ଭୋଗ କାର୍ ଅଭିପ୍ରେତ ?
ହୁଅ ତୁମ୍ଭେ ସ୍ଥିର, ବସ ଧୀର୍ ଯୁଧିଷ୍ଠିର !
ଦୁଷ୍ଟ ଶିଶୁପାଳ ଦେହେଁ ଅଛି କୃଷ୍ଣକଳା,
ଯାବତ ସ୍ୱକଳା ହରି ନାହାନ୍ତି ଶ୍ରୀହରି,
ତାବତ କରିବ ସେହୁ ତର୍ଜନ ଗର୍ଜନ ।
ସମାଗତ ସାଧୁନୃପେ ଜାଣନ୍ତି କ୍ଷମତା
ତାର୍, ସେହି ପଶୁବୁଦ୍ଧି ନୃର୍ ଶିଶୁପାଳେ
କରି ତୁମ୍ଭେ ସ୍ତୁତି ନତି, କର୍ମିଇଲ୍ ସିନା
ହଠହଠା ତାକୁ, ସର୍ବ ନୃପତି-ସମାଜେ ।
ଯାହାଙ୍କୁ ପୂଜନ୍ତି ବିଧି ବିବିଧୋପଚାରେ
ଯଥାବିଧି, ଆଶ୍ରୟ ଯେ ନିଖିଳ ଗୁଣର,
ପୂଜନ୍ତି ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ଜନେ ଯାହାଙ୍କୁ ମାନସେ,
ପ୍ରକୃତି-ପୁରୁଷରୂପୀ ସେହି ସନାତନେ
ନ ପୂଜି ପୂଜନ୍ତି ଆଉ କାହାକୁ ପ୍ରଥମେ ?
ଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ଦ୍ୱିଜମଧ୍ୟେ ବୃଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନୀ,
କ୍ଷତ୍ରିମଧ୍ୟେ ବଳବାନ, ବୈଶ୍ୟେ ଧନଜନ,
ଆଉ ଶୂଦ୍ରେ ବୟୋବୃଦ୍ଧ ଅଗ୍ରେ ପୂଜନୀୟ,
ଏ ନୃପସମାଜେ କିଏ କୁଳେ, ଶୀଳେ, ବଳେ,
ମାନେ କୃଷ୍ଣଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ? ଦାନ, ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ,
କରୁଣା, ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ଲଜ୍ଜା, କୀର୍ତ୍ତି, ଧୃତି,
ଉତ୍ତମା ବୁଦ୍ଧି, ବିନତି, ତୁଷ୍ଟି, ପୁଷ୍ଟି ଆଦି
ସର୍ବଗୁଣାବଳୀ କୃଷ୍ଣେ ବିଦ୍ୟମାନ, ଏହା
ଜାଣି ମୁହିଁ, ଅର୍ପିଅଛି ତାଙ୍କୁ ଅଗ୍ରପୂଜା ।
ଏ ପୂଜା ଅନ୍ୟାୟ ଯଦି ମଣେ ଶିଶୁପାଳ,

ତେବେ ଯାହା ନ୍ୟାୟ ତାହା ଆଚରୁ ପାମର,
କିଏ ଅବା ଭୀତ ତାର୍ ତର୍ଜନ ଗର୍ଜନେ,
ଡରଇ କି ମହାବଳ କେଶରୀ ଚିତ୍କାରେ ?"
ନୀରବନ୍ତେ ଭୀଷ୍ମ, ତହୁଁ ବୀର ସହଦେବ,
କହିଲେ ଗମ୍ଭୀରେ ଧୀରେ ଅଗ୍ରଜେ ସମ୍ବୋଧି,
"ଆର୍ଯ୍ୟ ! କୃଷ୍ଣ-ବିଦ୍ୱେଷୀକୁ କରୁଛନ୍ତି କିପାଁ
ସ୍ତବ ସ୍ତୁତି ? କୃଷ୍ଣଦାସ—କୃଷ୍ଣଗତପ୍ରାଣ
ଅଟନ୍ତି ଆପଣେ ଯେଣୁ, ତେଣୁ କୃଷ୍ଣାରିକୁ
କରିବା ସାଧନା, ଦେବ ! ନୁହଇ ଉଚିତ ।
ଅପ୍ରମେୟ ପରାକ୍ରମୀ ପ୍ରଭୁ ନାରାୟଣେ
ନିନ୍ଦେ ଯେ ପାମର, ତାର୍ ମସ୍ତକେ ନିକ୍ଷେପି
ବାମପାଦ, କରିଅଛି ମୁହିଁ କୃଷ୍ଣେ ପୂଜା,
କହୁଅଛି ସଭବେ ମୁଁ ନିଃଶଙ୍କେ ଏହି କଥା ।"
କଠୋ ଘାଆରେ ବେଶର୍ ବୋଳିଲ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ
ସହଦେବ କଟୁବାକ୍ୟ ମଣି ଶିଶୁପାଳ
ଅସହ୍ୟ, ଭୈରବ ରବେ ଉଠିଲା ହୁଙ୍କାରି,
ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତି ଯାଗେ ପାଇ ଅପମାନ
ହୁଙ୍କାରିଲେ ମହାକୋପେ ମହାରୁଦ୍ର ଯଥା ।
ଦଳପତି ଶୃଗାଳକୁ ଭୁକିବାର ଦେଖି
ଭୁକନ୍ତି ଯେସନ ତାର୍ ଦଳସ୍ଥ ଶିଆଳେ
ସ୍ୱନିକାଳେ, ଶିଶୁପାଳ ସମଧର୍ମୀ ନୃପେ,
ଉଠିଲେ ତେସନ ଗର୍ଜି ଦନ୍ତ କଡ଼ମଡ଼ି,
ମାର୍ ମାର୍ ରବେ ସଭା ଉଠିଲା ମୁଖରି,
କେହି କହେ ମାର୍ ଆଜ ଅନ୍ୟାୟୀ ପାଣ୍ଡବେ
ବୃଷ୍ଣିବଂଶୀ କୃଷ୍ଣସହ, କେହି କହେ ପୁଣି,
ନିକ୍ଷେପି ଅମେଧ୍ୟ ହୋମକୁଣ୍ଡେ, ପଣ୍ଡ କରି
ଯାଗ, କେହି ଅବା କହେ ସହିଷ୍ଣୁପାଣ୍ଡବେ
ବାନ୍ଧି, କ୍ଷେପ ଯଜ୍ଞାନଳେ, ଆହୁତି ପ୍ରକାରେ,
ଘୁଞ୍ଚିଯାଉ ମହୀପୃଷ୍ଠୁ ଯଦୁକୁଳ ପାପ ।
ଧନୁର ଟଙ୍କାରି କେହି, ଆସ୍ଫାଳଣ ଅସି
ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଧାର୍ — ତେଜସ୍କର କେହି, କେହି ଅବା
ଆଉଁଷିଣ ବୀରକେଶ, ସଦର୍ପେ ସକ୍ରୋଧେ

ଦୁର୍ଦ୍ଦମୀ ତର୍ଜ୍ଜନେ ଗର୍ଜ୍ଜି ବଖାଣେ ବହୁତ
ପ୍ରତିଜ୍ଞା ନାଗର, ସର୍ବେ ହେଲେ ହୁଡ଼ାହୁଡ଼ି,
ବୀରପଦଭରେ ସଭା କମ୍ପେ ଥରଥରେ ।
ଥରିଲା ହସ୍ତିନା ପୁରୀ, ଜାହ୍ନବୀ-ମେଖଳା
ଘନଘନ, ଜଣାଯାଏ ଭୂମିକମ୍ପ ପ୍ରାୟେ ।
ଶଙ୍ଖନାଦେ, ବୀରନାଦେ ଧନୁକ-ଟଙ୍କାରେ
ପଡ଼ିଲା ଆକାଶ ଭାଙ୍ଗି, ସେ ବିକଟ ନାଦେ
କର୍ଣ୍ଣର ପଟହ ଗଲା ଛିଡ଼ି, ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଚୂର୍ଣ୍ଣ,
ଚରାଚର ଚମକିତ ସେହି ମହାନାଦେ ।
ମହାପ୍ରଳୟ ଆଶଙ୍କା କଲେ ତହିଁ ଜନେ,
ଯେଣୁ ସେ ସମୟେ ହୋଇ ନଭେ ଏକତ୍ରିତ,
ଆବର୍ତ୍ତ-ସମ୍ବର୍ତ୍ତ-ଦ୍ରୋଣ-ପୁଷ୍କରାଖ୍ୟ ଘୋର
ବାରିବାହ, ଭୀମନାଦେ ନାଦନ୍ତି ସଘନେ ।
ପଞ୍ଚଗୃହ-ଉପବିଷ୍ଟା ପୁରସ୍ତ୍ରୀ ନାରୀଏ,
ଶୁଣି ସେ ଭୀଷଣ ଶବ୍ଦ ହୋଇଲେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା,
କେତେ କ୍ଷଣେ ସଂଜ୍ଞା-ଲଭି ରୁକ୍ମିଣୀ ସୁନ୍ଦରୀ,
(ମହା ପତିବ୍ରତା ସତୀ ଭୀଷ୍ମକ-ଦୁହିତା)
କାନ୍ଦିଲେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଦେଖି ବିପଦ-ସଙ୍କୁଳ,
କାନ୍ଦେ ଯଥା କୁମୁଦିନୀ, କୁମୁଦ-ବାନ୍ଧବେ
ଦେଖି ରାହୁଗ୍ରସ୍ତ ହାୟ ! ନେତ୍ରୁ ଦେବୀଙ୍କର
ଝରେ ଖରେ ଅଶ୍ରୁ ବାରି ହୋଇ ଟୋପା ଟୋପା,
ପୂର୍ଣ୍ଣଗର୍ଭା ଶୁକ୍ତିକା କି ପ୍ରସବୁଛି ମୋତି ?
ପକ୍ଷ୍ମ ଦେଶ ଦେଇ ଅଶ୍ରୁ ଗଡ଼ିଲା ସମୟେ
ଉପୁଜେ ଏସନ ଆହା, ଅଦ୍ଭୁତ ଉପମା !—
ଦେବୀଙ୍କ ନେତ୍ର-ପିଞ୍ଜୁଳା ନେତ୍ର ମଧ୍ୟେ ଥାଇ
ଗୁନ୍ଥେ କି ମୁକୁତା କଳା ରେଶମ ସୂତ୍ରରେ ?
ଏଥିଅନ୍ତେ ପୋଛି ଦେବୀ ଶୁଭ୍ର ଚେଲାଞ୍ଚଳେ
ଅଶ୍ରୁ ବାରି, ଅବଲୋକି ଦ୍ରୌପଦୀ ବଦନ,
କହିଲେ କରୁଣ ବାଣୀ ଅର୍ଦ୍ଧଭଗ୍ନ ସ୍ୱରେ,—
"କୃଷ୍ଣ-ସଖୀ କୃଷ୍ଣେ ! ଦେଖ ସମୁଦ୍ର ସମାନ
ଉଚ୍ଛୁଳିଲେ ନରବରେ କ୍ରୋଧେ, ହେବ ଏଥେ
କେଉଁ ଗତି ନାଥଙ୍କର ? ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରାନଳ,
ଦାବଦାହ ପ୍ରାୟେ ଦହେ ହୃଦୟ ସଘନେ ।"

ଉତ୍ତରିଲେ କୃଷ୍ଣା, "ଦେବୀ ଜଗତଜନନି !
ନରଲୋକେ ନରଦେହେ ତୁମ୍ଭେ ଅବତରି
ହୋଇଅଛ କି ମାତଃ ! ନିଜେ ନିଜକୁ ବିସ୍ମୃତ ?
ତୁମ୍ଭେ କିଏ ପୁଣି ତୁମ୍ଭ ସ୍ୱାମୀ ଅବା କିଏ,
ବିସୋରିଛ ସବୁ, ସ୍ୱକି-ଦୃଷ୍ଟ ସ୍ୱପ୍ନ ପରି ।
ଜଗତ୍ପତି—ପ୍ରାଣପ୍ରିୟେ ! ଏହି ମୁଷ୍ଟିମେୟ
ନଗଣ୍ୟ ନୃପତିଗଣ ଗର୍ଜୁଛନ୍ତି ବୃଥା,
ଯଥା ଶରତ୍କାଳ ମେଘ କିମ୍ବା ଶୂନ୍ୟଘଟ,
କି କରିପାରିବେ ସେହି ତୁମ୍ଭ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର,
ପାରନ୍ତି କି ଶଶାପଲ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେ ଧରି ?
ଦେବ, ଯକ୍ଷ, ରକ୍ଷଃ, ନାଗ, ଦାନବ, ମାନବ,
ଖେଚର, ଭୂଚର, ବନ, ସାଗର, ପର୍ବତ,
ନଦ, ନଦୀ, ବୃକ୍ଷ, ଲତା, ଦେଖୁଛ ଯା କିଛି
ଜଗତେ, ସକଳ ସୃଷ୍ଟି ତୁମ୍ଭ ସ୍ୱାମୀଠାରୁ,
ତାଙ୍କର ଶରୀରେ ହେବେ ବିଲୀନ ଅନ୍ତମେ ।
ଇଚ୍ଛା କଲେ ତୁମ୍ଭ ସ୍ୱାମୀ, ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ
ପାରନ୍ତି ଜଗତେ କରି ଧୂମେ ପରିଣତ,
ଏ ସଂସାର ତାହାଙ୍କର ସିନା ଖେଳଘର,
ଇଚ୍ଛାମତ ଭାଙ୍ଗି ଗଢ଼ି ପାରନ୍ତି ସେ ତାକୁ ।
ଧର୍ମ, ଜ୍ଞାନ, ପ୍ରେମ, ଭକ୍ତି, କର୍ମ, ଏ ସକଳ
ସାଧୁବିଷୟର ହୋଇ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକ
ତୁମ୍ଭ ସ୍ୱାମୀ ଲୀଳାମୟ, ମାନବ ସମାଜେ
ଦର୍ଶନ ପ୍ରଦାନ ସିନା କରୁଛନ୍ତି, ଦେବି !
ମୋର ପ୍ରିୟସଖା କୃଷ୍ଣେ କରିବ ଧର୍ଷଣ,
ଏସନେକ ଶକ୍ତିଧର ନାହିଁ ତ୍ରିଭୁବନେ,
ତେବେ ଯାହା ଦେଖୁଅଛ ଦେବୀ ଜଗନ୍ମାତା !
ଉପସ୍ଥିତ କ୍ଷେତ୍ରେ, ଅଛି ତହିଁ ବହୁଠାଣି
ଚକ୍ରଧରଙ୍କର କିଛି ବକ୍ରଚକ୍ର, ସେହି
ମହାଚକ୍ରୀଙ୍କର ଚକ୍ର କରିବାକୁ ଭେଦ
କେ ହେବ ସମର୍ଥ ଏହି ବିଶ୍ୱ ଚରାଚରେ ?
ଅଟେ ତାହାଙ୍କର ବ୍ରତ, ଦୁର୍ଜ୍ଜନ-ଦଳନ,
ସଜ୍ଜନ-ପାଳନ ପୁଣି ଭୂଭାର ବିନାଶ,
ସେଥିର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏକ ହେବ ପ୍ରଦର୍ଶିତ
ଆଜ ଏ ସଭାରେ, ତାହା ଦେଖିବେ ସକଳେ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

ଅନନ୍ତର ରାଜଗଣେ ଦେଖି ପ୍ରକୁପିତ
ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ଦେବଗୁରୁ ଜୀବେ *
ପୁଚ୍ଛିଲା ପରାଏ ଇନ୍ଦ୍ର ପରାମର୍ଶ, ହୋଇ
ଅତିବ୍ୟଗ୍ର, ଭୀଷ୍ମ ଦେବେ ପୁଚ୍ଛିଲେ କାତରେ,
"ପିତାମହ ! ରାଜାଗଣ ପ୍ରଳୟାଗ୍ନି ପରି
ଦୁର୍ନିବାର କ୍ରୋଧାନଳେ ଉଠିଲେ ପ୍ରଜ୍ୱଳି,
ପୃଥିବୀର ରାଜାଗଣ ମୋହୋ ବିରୁଦ୍ଧରେ
ଠିଆ ହେଲେ ଅସ୍ତ୍ର ଧରି, କେ ରକ୍ଷିବ ମୋତେ ?
ବୋଲନ୍ତୁ ଏଥିର ଦେବ ! ପ୍ରତିକାରୋପାୟ,
ଭବିଷ୍ୟତ ଭାବି ମୁହିଁ ନିତାନ୍ତ ଆକୁଳ ।"
ଈଷଦ୍ଧାସ୍ୟେ ଭୀଷ୍ମ ତାହୁଁ ବୋଇଲେ ଏସନ,
"ହେ ପାର୍ଥ ପୃଥିବୀପତି ବତ୍ସ ଯୁଧିଷ୍ଠିର !
ସ୍ୱଭାବତଃ ଧର୍ମପ୍ରିୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାନ
ସ୍ୱଭାବ ତୁମ୍ଭର, ତେଣୁ କହୁଛ ଏପରି ।
ସ୍ରଷ୍ଟା, ପାତା, ନିୟନ୍ତା ଯେ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର,
ମୀନରୂପେ ଉଦ୍ଧାରିଲେ ଯେହୁ ଚତୁର୍ବେଦେ,
କୂର୍ମରୂପେ ପୁଣି ପୃଷ୍ଠେ ଧରିଲେ ଧରଣୀ,
ବରାହାବତାରେ ଦୀର୍ଘ ଦଶନାଗ୍ରେ ଧରି
ଉଦ୍ଧାରିଲେ ଜଳମଗ୍ନା ରସା ରସାତଳୁ,
ଧରି ନରସିଂହ ମୂର୍ତ୍ତି ବିଦାରିଲେ ନଖେ
ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ବପୁ, ବାମନାବତାରେ
ଛଳି ମହାବଳୀ ବଳି, ଚାପିଲେ ପାତାଳେ,
ପର୍ଶୁଧରରୂପେ ଧରି କୁଠାର ପରଶୁ,
ନିର୍ମୂଳିଲେ କ୍ଷତ୍ରକୁଳ ଏକବିଂଶ ବାର,
ତ୍ରେତାଯୁଗେ ରାମରୂପେ ମଣ୍ଡି ରଘୁକୁଳ,
ସବଂଶେ ନାଶିଲେ ଯେହୁ ପୌଲସ୍ତ୍ୟ ରାବଣେ,
ସେହି ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ହରି, ଏବେ କୃଷ୍ଣରୂପେ
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ଧରାଧାମେ ଭୂଭାର ହରଣେ ।
ଅନ୍ତିମ ଅୟନ ସେହି ନାରାୟଣେ ପୂଜି,
କରୁଛ ବିପଦାଶଙ୍କା କିପାଇଁ ପୋଷଣ ?
ଭୁଲିଅଛ ଶିଶୁପାଳ ଖଳ ମହୀପାଳେ
ଖଳବାକ୍ୟେ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ଘେନି ଯେଣୁ
ଯିବ ଯମାଳୟେ, ଯଥା ଶନିବାରେ ଶବ,
ପୁଷ୍କର ଦୋଷରେ ଜ୍ଞାତି, ବନ୍ଧୁ, ପରିବାର,
ପ୍ରତିବେଶୀ ଜନେ ଖୋଜି ନିଏ ସଙ୍ଗୀ କରି ।
ପ୍ରସୁପ୍ତ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ ପାଶେ ଯଥା ଶ୍ୱାନଦଳ
କରନ୍ତି ଗର୍ଜନ, ମାତ୍ର ହେଲେ ଜାଗରିତ
ପଶୁରାଜ, ଇତସ୍ତତଃ ପଳାନ୍ତି ତରାସେ,
ଦ୍ୱେଷ-କଷାୟିତ ନେତ୍ରେ ସେପରି ଯାବତ
ନାହାନ୍ତି ନୃସିଂହ ଚାହିଁ, ତାବତ ଚିତ୍କାର
କରିବେ ନୃପତି-ଶ୍ୱାନେ, କାଣ୍ଡଜ୍ଞାନହୀନ ।
ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନି ଦେଖି ପତଙ୍ଗ ଯେସନ,
ପ୍ରକାଶିଣ ଲମ୍ଫ ଝମ୍ପ ଅତୁଳ ବିକ୍ରମେ,
ଅବଶେଷେ ପଡି ତହିଁ ହୁଏ ଭସ୍ମୀଭୂତ,
ତେସନ ଏ ମହୀପାଳେ ଶିଶୁପାଳ ସହ
କେଶବଙ୍କ କୋପାନଳେ ଯିବେ ଖରେ ନାଶ ।"
ଗଙ୍ଗା-ସୂନୁ ଗିର-ଶରେ ହୋଇ ଜର୍ଜରିତ
ଚେଦୀଶ୍ୱର, ଗ୍ରୀବା ଭଙ୍ଗି ସଗର୍ବ ଠାଣିରେ,
ଚାହିଁଲା ତର୍ଜି ଭୀଷ୍ମେ, ବିକଟ ଚାହାଣି,
ଘୂରେ ଘୋର ଆବର୍ତ୍ତରେ ଡୋଳା, ଘୂରେ ଯଥା
କୁମ୍ଭକାର ଚକ୍ର କୁମ୍ଭ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସମୟେ ।
ସ୍ତୋକମାନ ଗଲା ଏହି ମତେ, ତହୁଁ ବୀର,
ସଜଳ-ଜଳଦ ସ୍ୱରେ ବୀରତ୍ୱବ୍ୟଞ୍ଜକ
ହୁଙ୍କାର ହୁଙ୍କାରି, ଉଚ୍ଚେ ଭାଷିଲା ଏସନ,—
"ଧିକ୍ କୁରୁକୁଳଗ୍ଲାନି ରେ ବୃଦ୍ଧବାତୁଳ
ଭୀଷ୍ମ ! କି କହିବି ତୋତେ ? କହୁଛି ଆଗରୁ,
ବୃଦ୍ଧତ୍ୱ ହେତୁ ହରାଇ ତୁ ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ,
ହୋଇଛୁ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ମୂଢ଼ ! ଅଧଃପତନର

* ବୃହସ୍ପତି

ତାମସ ବଚନରେ, ଧିକ୍ ଧିକ୍ ତୁ ପାମର !
ଅଜାଣିତ ଅଛେ କହ କୃଷ୍ଣର ବଡ଼ିମା,
ସମସ୍ତ ଭୂପାଳ ମଧ୍ୟେ ନ ଜାଣେ କିଏ ସେ
କୃଷ୍ଣ କୀର୍ତ୍ତିଚନ୍ଦ୍ର କାର୍ତ୍ତି ? ସେହି ନରାଧମ
ବଧିଲା ଅବଳାଜାତି ପୂତନା ରାକ୍ଷସୀ,
ଭାଙ୍ଗିଲା ଶଗଡ଼ ଖଣ୍ଡେ—ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଅତି,
ଟେକିଲା ବଲ୍ମୀକ ସମ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଗିରି,
ତୁ ବୃଦ୍ଧ, ଅଶକ୍ତ, ତେଣୁ ଏ ସକଳ କଥା
ହୋଇପାରେ ତୋହ ପକ୍ଷେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଅଦ୍ଭୁତ,
କିନ୍ତୁ ପ୍ରବାହିତ ଉଷ୍ଣ ଶୋଣିତ ଯା ଦେହେ,
ତୁଚ୍ଛ, ଅତି ତୁଚ୍ଛ ତାହା ନିକଟରେ ଏହା ।
କହୁ ପରା ତୁହି କୃଷ୍ଣ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ?
ଆଚ୍ଛା, ମୁଁ ପଚାରେ ତୋତେ, ଗୋପାଳ ନିକଟେ
ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱଚିହ୍ନ କି ଦେଖିଛୁ ତୁହି ?
ମାନବ-ସମାଜେ ଯାହା ଗର୍ହିତ ଆଚାର,
ଯାହା ସର୍ବ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଅନନୁମୋଦିତ,
ସେହି କାର୍ଯ୍ୟେ ଲିପ୍ତ ଥାଏ ତୋର କୃଷ୍ଣ ସଦା ।
ରମଣୀ, ଗୋଜାତି, ଦ୍ୱିଜ ଆଉ ଅନ୍ନଦାତା,
ଏମାନେ ଅବଧ୍ୟ, ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରର ନିୟମ,
ପାପାତ୍ମା କୃଷ୍ଣର ମାନ ଅକାର୍ଯ୍ୟ କି ଅଛେ ?
କରିଛି ସେ ନାରୀବଧ ପୂତନା ନିପାତେ,
ବଧିଛି ମାତୁଳେ ପୁଣି ଅନ୍ନଦାତା କଂସେ,
ଏହି କି ଲକ୍ଷଣ ଭୀଷ୍ମ ! ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମତ୍ୱର ?
ଯଦି କୃଷ୍ଣ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ, ତେବେ ସେ କପାଇଁ
ଜରାସନ୍ଧ ଭୟେ ଲୁଚିଲେ ସାଗର ଗରଭେ ?
ଶେଷେ ଦୁଷ୍ଟ ଧରି ଛଦ୍ମ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମୂରତି,
ମରାଇଲା କୂଟେ ଯୁଦ୍ଧେ ଭୀମ ହାତେ ତାକୁ ।
ତୁମ୍ଭେ ଯଥା ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, ଭଣ୍ଡ ଭୀଷ୍ମ, ତଥା
ତୁମ୍ଭ କୃଷ୍ଣ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ, ଆହା ଗୁଣମଣି !
ତୁମ୍ଭର ତ ସୁଦ୍ଧା ବହୁ ଗୁଣ ବିଦ୍ୟମାନ ।
କାଶୀରାଜକନ୍ୟା ଅମ୍ବା, ଶାଲ୍ୱ ନରବରେ
ଥିଲା ବରି, ହୃଦମଧ୍ୟେ ଧରି ସ୍ୱାମିପଣେ,
ତୁ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ହରି ଆଣି ତାକୁ, କି ଅଜ୍ଞାତ
କାରଣରୁ ପୁଣି କଲୁ ତାକୁ ବିବର୍ଜ୍ଜନ,
ଗଲେ ନାହିଁ ଶାଲ୍ୱ ତାକୁ ପୁନଶ୍ଚ ଗ୍ରହଣ,
ତେଣୁ ସେ ଅନଳେ ଝାସି ତେଜିଲା ଜୀବନ ।
ସ୍ତ୍ରୀଘାତୀ ପାତକୀ, ଖଳ, ଆରେ କୁଳଗ୍ଳାନି !
ସମ୍ଭାଳ ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ରହ ତୁନି ହୋଇ,
ନୋହିଲେ ଏ ରାଜଗଣ ସମକ୍ଷେ ଏକ୍ଷଣି,
ଲଭିବୁ ଲାଞ୍ଛନା, ଲଜ୍ଜା, ଘୋର ଅପମାନ ।"
କନକ ଆସନୋପରି ଭୀମକର୍ମା ଭୀମ,
ଥିଲେ ଉପବିଷ୍ଟ, ଶୁଣି ସେହି ପିତାମହ
ଭୀଷ୍ମଙ୍କର ନିନ୍ଦା, ତାହା ନ ପାରିଲେ ସହି,
ନ ପାରଇ ସହି ଯଥା ସୁକୃତ ନନ୍ଦନ,
ପିତୃପିତାମହ ନିନ୍ଦା ! ଉଠିଣ ତଡ଼ିତ
ବୀର, ଏକ ଉଲ୍ଲମ୍ଫନେ ଲୁଦି ସିଂହାସନୁ
ପଡ଼ିଲେ ଭୂତଳେ, ମହାଭୟଙ୍କର ନାଦେ ।
ଆରକ୍ତ-କମଳ ପ୍ରାୟ ନୟନଯୁଗଳୁଁ
ତାହାଙ୍କର, ନିଃସରିଲା ଖରେ ଅଗ୍ନିକଣା,
ମଦନ-ଦହନକାଳେ ହରନେତ୍ରୁ ଯଥା ।
ବିଶାଳ ଲଲାଟପଟେ ଭୟଙ୍କରରୂପେ
ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲି ତ୍ରିବଳୀ-ରେଖା, ଶୋଭିଲା ରୁଚିରେ
ତ୍ରିକୂଟ ଶିଖରେ ଯଥା ତ୍ରିପଥଗାମିନୀ
ଗଙ୍ଗା, ସଂଘର୍ଷିଣ ଦନ୍ତେ ଦନ୍ତ ବଜ୍ରପ୍ରାୟ,
ମୁଖ ବିକଟାଳ ବୀର ବୋଇଲେ ଏସନ,—
"ଜୀଇ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଭୀମ, ଅଛି ସାଧ୍ୟ କାର
କରିପାରେ ପିତାମହେ କିମ୍ବା ବାସୁଦେବେ
ନିନ୍ଦା, ଏକ ମୁଷ୍ଟ୍ୟାଘାତେ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ
ଚୂର୍ଣ୍ଣିବ ମସ୍ତକ ତାର, କରି ଛଳ ଛଳ ।"
ଏହା କହି ଭୀମସେନ ମାରି ଭୀମକୁଦା
ଉତ୍ତୋଳିଣ ବଜ୍ରମୁଷ୍ଟି, ରେରେକାର ରବେ
ହେଲେ ପ୍ରଧାବିତ ଦୁଷ୍ଟ ଶିଶୁପାଳ ପ୍ରତି,
ବୁଭୁକ୍ଷୁ କେଶରୀ ଯଥା ସଞ୍ଚାଳି କେଶର,
ଧାଏଁ ଖାଦ୍ୟ ମୃଗେ ଦେଖି ପବନୁ ପ୍ରଖରେ ।

ମୂର୍ତ୍ତିମାନ କ୍ରୋଧସମ ଧାଇଁବାର ଦେଖି
ଭୀମେ, କୁରୁବୃଦ୍ଧ ଭୀଷ୍ମ, ଧାଇଁ ଯାଇଁ ତହୁଁ
ଧରିଣ ପାବନ ହସ୍ତ କଲେ ନିବାରଣ,
ନିବାରନ୍ତି ଯଥା ଦେବଦେବ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼,
କ୍ରୁଦ୍ଧ-ବାହ୍ନମୀ-ଷଣ୍ଡ-ସ୍କନ୍ଧ * କର ଧରି ।
ମଧୁରେ କୋମଳେ ଭୀଷ୍ମ ଭାଷିଲେ ଭାରତୀ—
"କ୍ଷାନ୍ତ ହୁଅ, କ୍ଷାନ୍ତ ହୁଅ, ବତ୍ସ ବୃକୋଦର !
ଚେଦୀଶ୍ୱରେ ସଂହାରିବା, ହେ ଶୂର-ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ,
ନୁହେଁ ତବ କାର୍ଯ୍ୟ, ସେହୁ ଅବଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ।
ବଖାଣୁଛୁ ମୁହିଁ ସେହି ଗଭୀର ରହସ୍ୟ,
ଶୁଣ ବାବୁ ! ତୁମ୍ଭେ ତାହା ହୋଇ ଅବହିତ ।"
ଉଦ୍‌ବେଳ ସାଗର ଯଥା ଶକ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ ତଟେ
ନ କରଇ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ, ତଥା ଭୀମବାହୁ
ଭୀମ ନ ପାରିଲେ ଭୀଷ୍ମବାକ୍ୟେ ଅତିକ୍ରମି ।
ଏହିକାଳେ ସତ୍ୟବ୍ରତେ ଡାକି ଶିଶୁପାଳ,
ବୋଇଲା ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରେ—"ହେ ଶାନ୍ତନୁ-ସୁତ !
ଛାଡ଼ ଛାଡ଼ ବୃକୋଦରେ, ଧର ନାହିଁ ତାକୁ,
ଖରେ ଆସି ମୋ ସହିତେ ଯୁଝୁ ସେ ପାମର,
ସଭାସ୍ଥ ନୃପତିବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଭାବରେ
ଦେଖନ୍ତୁ ତାହାର ଅଛି କେତେ ବୀରପଣ ।
ଛାଡ଼ ଛାଡ଼ ବେଗେ ଛାଡ଼ ବିଳମ୍ବ ନ କର,
ଛିଣ୍ଡାଏ ତା ମୁଣ୍ଡ ଏବେ ବ୍ରହ୍ମଗୃପୁଡ଼ାରେ ।"
ଚେଦିର ଗଗନଭେଦୀ ଚିତ୍କାରେ ଏସନ,
ନ କରିଣ କର୍ଣ୍ଣପାତ ଅଟଳେ ସତ୍ୟବ୍ରତ,
ସୁଧୀରେ ସମ୍ବୋଧି ଭୀମେ ବୋଇଲେ, "ହେ ତାତ,
ଶୁଣ ଶିଶୁପାଳ ଜନ୍ମ କୌତୁକ କାହାଣୀ,
ଯେତେବେଳେ ଏ ପାପାତ୍ମା ଚେଦିରାଜଗୃହେ
ଜନମିଲା ଚତୁର୍ଭୁଜ ତ୍ରିନେତ୍ର ରୂପରେ,
ତେତେବେଳେ ଚେଦିରାଜ୍ୟେ ଘୋର ଦୁର୍ଲକ୍ଷଣ
ହେଲା ସଂଘଟିତ, ଘୋର ନାଦେ ଘନ ଘନ
ହେଲା ଉଲ୍‌କାପାତ, ଧରା ଥରିଲା ସଘନେ,
ଜଣାଗଲା ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ଭୂମିକମ୍ପ ପ୍ରାୟେ,
ଦିବସେ ରଜନୀ ପ୍ରାୟ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର
ଘୋଟିଲା ଚୌଦିଗେ, ସର୍ବେ ଗଣିଲେ ପ୍ରମାଦ,
ଭୂମିଷ୍ଠ ହୋଇବା ମାତ୍ରେ ଜନନୀ-ଜଠରୁ
ଶିଶୁପାଳ, ଖର ପ୍ରାୟ ବିଭୀଷଣ ରଡ଼
ଛାଡ଼ିଲା ଗମ୍ଭୀରେ, ଶୁଣି ସେ ଭୈରବ ରବ,
ସୂତିକା ଗୃହର ସର୍ବ ରମଣୀ-ମଣ୍ଡଳୀ
ହେଲେ ମୂର୍ଚ୍ଛାଗତ, ତାର ଜନନୀ ସହିତେ ।
ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଆକୃତି ଦେଖିଣ ପୁତ୍ରର
ଦମଘୋଷ ହୋଇ ଅତି ଭୀତ, ତେଜିବାକୁ
ଇଚ୍ଛିଲେ ତାହାକୁ, ଭାବି ମାନସେ ଏସନ—
ହାୟ ବିଧି ! ନଥିଲୁ ଏହା କି କପାଳେ
ମୋର, ହେବି ମୁହିଁ ହାୟ କୁପୁତ୍ରର ପିତା !
ଶୁଣି ପୁତ୍ରଲାଭ ବାର୍ତ୍ତା ଉଦ୍‌ବେଳିଣ ଥିଲା
ମୋର ଯେଉଁ ହର୍ଷ-ବୀଚି ହୃଦୟ-ସାଗରେ,
କିଏ ଜାଣିଥିଲା ଅବା ତାହା ପର କ୍ଷଣେ
ପରିଣତ ହେବ ହାୟ ନିରାନନ୍ଦ-ତଟେ !
କିଏ ଜାଣିଥିଲା, ସୁଖ-ସହସ୍ରଦୀଧିତି
ଉଇଁବା ପୂର୍ବରୁ, ତାକୁ ଗରାସିବ ଖରେ
ଦୁଃଖ-ରାହୁ, ମଣୁଥିଲା ହାୟ ମୁହିଁ ଯାକୁ
ଆଶାର ଆଲୋକ, ତାହା ସିନା ନୈରାଶ୍ୟର
ଉଆଁସ ତିମିର ! ଶତପୁତ୍ର ଏହିଭଳି
ଜାତ ହେଲେ ମୋର, କିଏ ବା କହିବ ମୋତେ
ପୁତ୍ରବାନ ? ବରଂ ଏକ ସୁନନ୍ଦନ, କୁଳେ
ଜନମିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର, ଏକ ଚନ୍ଦ୍ର ସିନା
ହରେ ତମଃ, କି କରନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ ତାରକା ?
ହାୟ ମୋର ଦୁରଦୃଷ୍ଟ ! ବିଶୁଦ୍ଧ କାଞ୍ଚନ
ହେଲା ବେଙ୍ଗି ପିତ୍ତଳ ସେ ମୋର ଭାଗ୍ୟଦୋଷେ,
ପିତୃଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦାନେ ପୁତ୍ର, ପୁତ ନରକରୁ
ଉଦ୍ଧାରେ ପିତାକୁ, ହାୟ ! ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଖ
ନାହିଁ ମୋର ମନ୍ଦ ଭାଗ୍ୟେ, ତେବେ ବା କପାଳ

* ସ୍କନ୍ଧ—କାର୍ତ୍ତିକେୟ

ଭାଳୁଅଛୁ ବୃଥା ମୁହିଁ, କି ଫଳ ତହିଁରେ ?
ଚନ୍ଦ୍ରା-ଭର୍ତ୍ତା ଆଶ୍ରା କରି କେହ୍ନେ କି ତରେ କେବେ
ଭରିଅଛି ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପାର ସାଗର ?
ନିୟତି ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ, ଏହା ଶାଶ୍ୱତ ନିୟମ,
କେ ଲଙ୍ଘିବ ତାକୁ ବଳେ, ଛଳେ ବା କୌଶଳେ ?
ବରଂ ନିଃସନ୍ତାନ ହେବା ଶତଗୁଣେ ଶ୍ରେୟଃ,
ଏଭଳି ସନ୍ତାନେ କିଛି ନାହିଁ ପ୍ରୟୋଜନ ।
ଲୋକରକ୍ଷୀ କ୍ଷତ୍ରକୁଳେ ଦୁର୍ଲକ୍ଷଣଶୀଳ
ପୁତ୍ର କରେ କୁଳନାଶ, ବିଶେଷତଃ ମୋର
ଚେଦିମହାକୁଳେ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଚ୍ଚୈଃଶ୍ରବାକୁଳେ
ଶୋଭେ କି ଗର୍ଦ୍ଦଭ ? କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷଣେ
କୁପୁତ୍ର ବର୍ଜ୍ଜନ ନୁହେଁ ଅଧର୍ମ ଆଚାର,
ଅତଃ ଏ କୁପୁତ୍ରେ ତ୍ୟାଗ ସର୍ବଥା ବିହିତ ।
ଏକାଳେ ଆକାଶୁ ହେଲା ଅଶରୀରୀ ବାଣୀ—
ନ କର ବର୍ଜ୍ଜନ ଏହି ବାଳକେ ନୃବର !
ଶ୍ରୀମନ୍ତ ବଳିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ହେବ ଏହି ଶିଶୁ
ତୁମ୍ଭର, ଜଗତେ ହେବ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ, ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ,
ଅତିରିକ୍ତ ବାହୁଦ୍ୱୟ ଯାହାର ପରଶେ
ଛିନ୍ନ ହେବ, ଲୀନ ହେବ ତୃତୀୟ ନୟନ
କପାଳେ, ଏହାର ସେହି ଘାତକ ନିଶ୍ଚୟ ।"
ନିଦାଘେ ଚାତକ କର୍ଣ୍ଣେ ଘନ ଗରଜନ
ପରାୟେ ମଣିଲେ ନୃପ ଏ ଆକାଶ-ବାଣୀ,
ପାଳିଲେ ଶିଶୁପାଳକୁ ତେଜି ମନୁ କ୍ଷୋଭ ।
ଶିଶୁର ଏ ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଚୌଦିଗେ
ବ୍ୟାପିଲା, ବ୍ୟାପଇ ଯଥା କରମାଳ-କର ।
ଚୌଦିଗୁ ଆସିଲେ ନୃପେ ଦେଖିବାକୁ ଶିଶୁ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ଦମଘୋଷପୁରେ, ଆହା ! ଯଥା
ମହାବାରୁଣୀଯୋଗରେ ମହାଜନ-ସ୍ରୋତ,
ପୂର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ ପୁତତୋୟା ବୈତରଣୀ ତୀରେ ।
ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯଥାବିଧି ଅର୍ଚ୍ଚି ଚେଦୀଶ୍ୱର,
ଦେଲେ ପୁତ୍ରେ ଏକେ ଏକେ ସମସ୍ତଙ୍କ କୋଳେ,
ପୁତ୍ରର ଘାତକ କିଏ ଜାଣିବା ଇଚ୍ଛାରେ ।

ଜାହାର ପରଶେ କିନ୍ତୁ ହେଲା ନାହିଁ ଛିନ୍ନ
ଉପବାହୁ, ନେତ୍ରଲୋପ, ଅଦ୍ଭୁତ ଶିଶୁର ।
କୃଷ୍ଣଙ୍କର ପିତୃଷ୍ୱସା ଶିଶୁପାଳମାତା,
ଦିନେ ରାମ, କୃଷ୍ଣ ବେନି ଦେଖିବାକୁ ଶିଶୁ,
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଆସି ପିତୃଷ୍ୱସା ପୁରେ,
ଶିଶୁପାଳ ମାତା ସ୍ନେହେ ଭ୍ରାତୃଷ୍ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟେ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ସ୍ୱାଗତ, ପାଇ ସଦୁତ୍ତର ତାର
କୃଷ୍ଣକୋଳେ ସମର୍ପିଲେ ନବଜାତ ଶିଶୁ,
କୃଷ୍ଣଅଙ୍ଗ ସ୍ପର୍ଶ ମାତ୍ରେ ଅତିରିକ୍ତ କର
ଅଦ୍ଭୁତ ଶିଶୁର, ଖସିପଡିଲା ଭୂତଳେ,
(ପଞ୍ଚଫଣ-ଫଣୀ ଯଥା ସେ ବାହୁଯୁଗଳ)
ଅତିରିକ୍ତ ନେତ୍ର ହେଲା କପାଳେ ବିଲୀନ ।
ତଦ୍ଦର୍ଶନେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ପିତୃଷ୍ୱସା ଦେବୀ,
ହୋଇଣ ଶଙ୍କିତା, ଭୀତ-ବିହ୍ୱଳ-କଣ୍ଠରେ
ବୋଇଲେ, ରେ ବାପ କୃଷ୍ଣ ! ଦୀନା ପିତୃଷ୍ୱସା
ତୋର, ତୋହୋ ପାଶେ ଆଜ ମାଗୁଅଛି ଏକ
ଇଷ୍ଟବର, ନିଦାରୁଣ ଭୟେ ତାର ତନୁ
ହେଉଛି ଅସ୍ଥିର, ବାପ ! ଆଶ୍ୱାସିଲେ ତୁହି
ହେବ ସେ ଆଶ୍ୱସ୍ତା । ଶୁଣି ପିତୃଷ୍ୱସା-ବାଣୀ
ହାସିଲେ ଭବେଶ, ମାତଃ ! କି ଆଜ୍ଞା ତୁମ୍ଭର ?
ପାଳିବି ଆଦେଶ ମୋତେ, ହେଉ ପଛେ ତାହା
ଅସାଧ୍ୟ, ସାଧିବି ତାହା ନିଶ୍ଚେ ପ୍ରାଣପଣେ ।
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ—ବାପ ! ମୋର ଏ ନନ୍ଦନ
ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭାଇ ତୋର, ଅନୁଦାସ ସମ,
କ୍ଷମିବୁ ତୁ ଶତ ଦୋଷ ତାର, ଯଦୁମଣି !
ଏହା ହିଁ ମାଗୁଣି ତୋର ଦୀନା ପିଉସୀର ।
ମୃଦୁ-ହାସ୍ୟେ କୃଷ୍ଣ ତହୁଁ ବୋଇଲେ ଏସନ,
ମାତଃ ! ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ମୋର ବାକ୍ୟ ତବ, ତାହା
ପାଳିବି ଅବଶ୍ୟ, ହେଲି ସତ୍ୟବଦ୍ଧ ଦେବି !
ଶତ ଦୋଷ କ୍ଷମିବି ମୁଁ ପୁତ୍ରର ତୁମ୍ଭର ।
ଅତଏବ ହେ ମାତୁଶ୍ରୀ ! ଶିଶୁପାଳ-ବଧ
ନୁହଇ ତୁମ୍ଭର ସାଧ୍ୟ, ଶାନ୍ତ ହୁଅ ବାରୁ !

ଶିଶୁପାଳର ଭର୍ତ୍ସନା ଶୁଣିଣ ତ ଭାବେ,
ହୀନବୀର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସହନ୍ତା କି କେହି
ତାହା ? ସହୁଛି ମୁ ଯହିଁ ପାଇଁ, କହେ ଶୁଣ,
ଦର୍ପୀ ଶିଶୁପାଳ ଦେହେଁ ଅଛି କୃଷ୍ଣକଳା
ଲିଛ, ନ ହରିବା ଯାଏଁ ତାହା ନରହରି,
କାହାରିକୁ ଗ୍ରାହ୍ୟ ସେହୁ ନ କରିବ ଭବେ ।"
ସୁଶାଣିତ ବାଣ ପ୍ରାଏ ଭୀମର କଠୋର
ବାଣୀ, ଜାଳ ଦେଉଥିଲା ଚେଦୀଶ୍ୱର ଦେହ,
ଭୀଷ୍ମବାଣୀ ହେଲା ତହିଁ ଅନଳେ ଆହୁତି ।
ଘୂର୍ଣ୍ଣିତର ଘେରେ ବୀର ହୋଇ ଗରଗର,
ବୋଇଲା ଅବଜ୍ଞାବ୍ୟଞ୍ଜୀ ବିକଟ ହାସ୍ୟରେ—
"ରେ ବୃଦ୍ଧ ମର୍କଟ ଭୀଷ୍ମ ! ବନ୍ଦୀ ପରି ତୁହି
ଉଠି ବାରମ୍ବାର, ସ୍ତୁତି ଗାଉଛୁ ଯାହାର,
ସେ କୃଷ୍ଣେ, ମୁଁ କରେ ନାହିଁ ରେଣୁ ସମ ଜ୍ଞାନ ।
ରେ ପରସ୍ତାବକ ମୂର୍ଖ ! ପର ସ୍ତବେ ଯଦି
ଦୁରାଶା ଗୌରବ-ଲିପ୍‌ସା ପୋଷିଥାଉ, ତେବେ
ଛାଡି ରାଜଗଣେ, ସ୍ତବୁ ଗୋପାଳେ କିପାଇଁ ?
ଏହି ଦେଖ ଦକ୍ଷେତରେ ଉପବିଷ୍ଟ ମୋର,
ବାହ୍ଲୀକେଶ ବୀରବର ଦରଦ ଦରଦ ।
ଜାତ ମାତ୍ର କଲେ ଯେହୁ ପୃଥ୍ୱୀବିଦାରଣ,
କରିଥିଲେ ସ୍ତବ ତାଙ୍କୁ, ଦେଇଥାନ୍ତେ ସେହୁ
ମନୋମତ ଇଷ୍ଟବର,—ଶାଢ଼ୀ, ସୁନାବଳା ।
ଏହି ଦେଖ, ନବସନ୍ତ ସମ୍ମୁଖ ଭାଗରେ
ଦ୍ୱିତୀୟ ମିହିର ତୁଲ୍ୟ ମିହିର-ନନ୍ଦନ
କର୍ଣ୍ଣ ଅରିନ୍ଦମ, ଜନ୍ମେ ରାଜଇ ଶ୍ରୁତିରେ
କାଞ୍ଚନ କୁଣ୍ଡଳ, ଅଙ୍ଗେ ଅକ୍ଷୟ କବଚ
ସ୍ୱତଃ ସିଦ୍ଧ, ବାହାରଇ ତହୁଁ ଜ୍ୟୋତିରେଖା,
ପ୍ରଭାକର କରସ୍ପର୍ଶେ ରତ୍ନପିଣ୍ଡୁ ଯଥା,
ପରାଜିଲେ ଯେହୁ ବାହୁଯୁଦ୍ଧେ, ଇନ୍ଦ୍ରସମ
ପରାକ୍ରମୀ ଜରାସନ୍ଧେ, ମହାଦାତାପଣେ
ହୋଇଛି ଯାହାଙ୍କ ନାମ ପ୍ରବାଦେ ପ୍ରଥିତ, ୧
ସେହି କର୍ଣ୍ଣେ କରିଥିଲେ ସ୍ତବ, ରେ ସ୍ତାବକ !
ଇଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା ଷୋଳପଣ ।
ଦ୍ରୋଣ, ଦ୍ରୌଣି ଦେଖ ଏହି ବେନି ମହାରଥ
ଅବଶ୍ୟ ସେ ସ୍ତୁତ, ଯେଣୁ ଅଟନ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ନିଷ୍ଠାବନ୍ତ ବେଦଜ୍ଞଙ୍କ ବ୍ରାହ୍ମଣର ପୂତ—
ଆଶୀର୍ବାଦେ, ନ ହେବାର କଥା, ନାହିଁ ଭବେ ।
କନ୍ଦର୍ପର ଦର୍ପହର ମହାଅଭିମାନୀ,
ସସାଗରା ଧରାପତି ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
ବିରାଜିତ ଦେଖ ଏହି ରତ୍ନସିଂହାସନେ ।
ଆଉର, ୨ କୃତାସ୍ତ୍ର ଦେଖ ଜୟଦ୍ରଥ ବୀର,
ମହାବଳୀ ଦ୍ରୁମ, କୃପ,—ଶରଦ୍ୱାନସୁତ,
ଶୂର-ଗୁରୁ ରୁକ୍ମୀ, ଜ୍ଞାନୀ ଭୀଷ୍ମକ, ବିରାଟ,
ଦନ୍ତବକ୍ର, ଯୂପଧ୍ୱଜ ଭଗଦତ୍ତ ରଥୀ,
ମଗଧେଶ, ଜୟତ୍‌ସେନ, ଦ୍ରୁପଦ, ଶକୁନି,
ବୃହଦ୍ବଳ, ଅନୁବିନ୍ଦ, ବିନ୍ଦ, ଶ୍ୱେତରାଜ,
ପାଣ୍ଡ୍ୟ, ଶଙ୍ଖ, ବୃଷସେନ, କଳିଙ୍ଗ, ଉଲୂକ,
ଏ ସକଳ କୁଳଶୀଳ ଗୁଣଶୀଳ ଦାମୀ
ନୃପେ ତେଜି, କୃଷ୍ଣେ କିପାଁ ସ୍ତବୁ ରେ ପାମର !
ଆର୍ଯ୍ୟର ଆଗ୍ରହସିଦ୍ଧ ନୁହେଁ ଆତ୍ମଶ୍ଲାଘା
କିମ୍ବା ଆତ୍ମଗ୍ଳାନି, ତଥା ପରର ଅଯଥା
ପ୍ରଶଂସା ବା ନିନ୍ଦା ଭଣ୍ଡ ! ତୋର ପଣ୍ଡସ୍ତୁତି,
ତୋର ଗାଲଗଲ୍ପ ସିନା, ନୁହଇ କଦାଚ
ତାହା ଅନୁମୋଦନୀୟ କାହାର, ଗାଙ୍ଗେୟ !
ସ୍ୱେଚ୍ଛାକ୍ରମେ କରୁ ତୁହି କି ସହା କେଶବେ
ସର୍ବ ଜଗତ୍‌ସମାବେଶ, ଧର୍ମ ଉପଦେଶ
ଦେଇ ମୁଖେ, ତୁ ପାଷଣ୍ଡ ଅଧର୍ମ ଆଗାର
କରୁ କାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟେ, ଧିକ୍ ନିନ୍ଦିତ କୁଟିଳ !
ଭୁଲିଙ୍ଗ ଖେଚର ସମ ଅଟେ ତୋର ନୀତି ।
ଭାରତ-ମସ୍ତକ-ଭୂଷା-ମାନସ-ମହତ୍ତ୍ୱ,
ହିମଶୋଭି ହିମାଳୟ ପଥ ପ୍ରାନ୍ତେ ବାସ
କରିଥାଏ ସେ ବିହଙ୍ଗ, ଅତୀବ ଚତୁର,

୧—"ଦାତାକର୍ଣ୍ଣ" ବୋଲି ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ୨—କୃତାସ୍ତ୍ର—ଯେ ଅସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା କରିଅଛି ।

ଆନ ପକ୍ଷିଗଣେ ତାଙ୍କ ଦିଏ ଉପଦେଶ
ଉଚ୍ଚେ,—"ଶୁଣ ଭ୍ରାତୃଗଣ ! ଅତିସାହସିକ
କର୍ମେ ନ ହୁଅ ପ୍ରବୃତ୍ତ," ମୁଖେ କହି ଏହା
ଆଚରେ କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜେ ବିପରୀତ ପଥ,
ଭୋଜନାନ୍ତେ ସିଂହ ଯେବେ କରଇ ଶୟନ
ଗୁହାମୁଖେ, ବସିଥାଏ ମୁଖପାଖେ ତାର
ଜଗି ସେ ବିହଙ୍ଗ, ଘୋର ନିଦ୍ରା ଅଳସରେ
ସିଂହ, ମାରେ ଯେତେବେଳେ ହାଇ,
ସେତେବେଳେ
ଦନ୍ତସନ୍ଧିଲଗ୍ନ ମାଂସଖଣ୍ଡେ ସିଂହମୁଖୁ
କାଢ଼ିନିଏ ଖରେ ଥଣ୍ଟେ ଚତୁର ଖେଚର ।
ସ୍ୱାଭାବିକ ଉଦାରତା ଗୁଣେ କ୍ଷମେ ତାକୁ
ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ, ସେପରି ତୋତେ କ୍ଷମିଲେ ଭୂପାଳେ,
ଯେଣୁ ତୁ ଅଶକ୍ତ, ବୃଦ୍ଧ, ନତୁବା ମସ୍ତକ
ତୋର, ହୋଇଥାନ୍ତା ଆଜି ବିଭକ୍ତ ଶତଧା ।"
ସସ୍ମିତେ ବୋଇଲେ ଭୀଷ୍ମ ଚାହିଁ ଶିଶୁପାଳେ—
"ଆରେ ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧ ପଶୁ ! ଜାଣିବୁ ତୁ କାହୁଁ
ମୂଢ଼ ! କୃଷ୍ଣ ପୂଜାଫଳ ? ଯେଉଁ ନାରାୟଣ
ମୋକ୍ଷ-ଅପବର୍ଗଦାତା, ଯାହାଙ୍କ ମହିମା
ଗାଏ ଶତମୁଖେ ବେଦ, ମହାଯୋଗିବର
ପଞ୍ଚମୁଖ, ପଞ୍ଚମୁଖେ ବଖାଣନ୍ତି ସ୍ତବ
ଯାହାଙ୍କର ନିରନ୍ତର, ସେ ଚୌବର୍ଗଦାତା
ଭକ୍ତି-ମୁକ୍ତି-ଭୁକ୍ତି କୃଷ୍ଣେ, ଆରେ ମନ୍ଦମତି !
ଚିହ୍ନିବୁ କିପରି ତୁହି ? ଜ୍ଞାନଚକ୍ଷୁହୀନ !
ସଜ୍ଜନେ ସଜ୍ଜନ ଚିହ୍ନେ, ଚିହ୍ନିବ ବା କାହୁଁ
ମୂଢ଼ ? ବୁଝଇ କି କେବେ ପୂତିଗନ୍ଧସେବୀ
ମକ୍ଷିକା, ଅମରଭୋଗ୍ୟ ଚନ୍ଦନ-ସୁବାସ ?
ରାଜଗଣ ଭୟ ପରି ଦେଖାଉ ଦୁର୍ମତି !
(ଲୁଚିବ ସର୍ଷପ ଖୋଳ ଭୟେ ହାୟ ! ତହିଁ)
ତୋ ପରି ନିର୍ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଭୀରୁ, କାପୁରୁଷ ଯେହ୍ନ,
ଡରିବ ସେ ରାଜଗଣେ ତୋର, କିନ୍ତୁ ମୁହିଁ
ଜିତିଛି ସହସ୍ର ବାର ସର୍ବ ପରବାସି,

ଅଟଳପ୍ରତିଜ୍ଞ ଭୀଷ୍ମ, ଥାଉ ରାଜଗଣେ
ଡରେ ନାହିଁ ତୃଣଜ୍ଞାନ, ମହାସର୍ପହାରୀ
ଗରୁଡ଼ କି ଡରେ କେବେ ମହୀଲତାଦଳେ ?"
ସଗର୍ବ ପରୁଷ ବାଣୀ ଭାଗୀରଥୀ-ସୁତ
ବୋଲନ୍ତେ, ସକଳ ସାଧୁ ବିବେଚକ ନୃପେ,
ଗାଙ୍ଗେୟ ପ୍ରଭାବ ସ୍ମରି ହେଲେ ନିସ୍ତବଧ,
ଖଳନୃପଦଳେ ଖରେ ଉଠିଣ ଗରଜି
(ଗର୍ଜେ ସପ୍ତସିନ୍ଧୁ ମହାପ୍ରଳୟେ ଯେସନ)
ବୋଇଲେ,"ମାର ହେ ଖରେ ଏ ବୃଦ୍ଧ ବାନରେ
ପଶୁ-ବ୍ୟବହାରେ,ନୁହେଁ କ୍ଷମାର ଭାଜନ,
ଦୁର୍ଜ୍ଜନକୁ କ୍ଷମାଦାନ ନୁହେଁ ଶାସ୍ତ୍ରମିତ ।"
ଜଗଜ୍ଜୟୀ ଭୀଷ୍ମବୀର ତହୁଁ ହସି ହସି
ଭାଷିଲେ ଏସନ ବାଣୀ, (ଯେ କଠୋର ବାଣୀ,
ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶାୟକ ପ୍ରାୟେ ରାଜନ୍ୟବୃନ୍ଦର
ବର୍ମ-ଚର୍ମ ଭେଦି ମର୍ମେ ଜାଳିଲା ଅନଳ)
"ରେ ଶୃଗାଳଧର୍ମୀ ଦୁଷ୍ଟ ନୃପଣ୍ଡ-କଳାପ ,
ବୃଥା ବାକ୍ୟବ୍ୟୟେ ସାଧ କେଉଁ ପ୍ରୟୋଜନ ?
ଯାବତ ନାହାନ୍ତି ଚେଦି କୃଷ୍ଣ ଚେଦୀଶ୍ୱରେ,
ତାବତ ସଜ୍ଜିତ ସର୍ବ ଅବନତ ଶିରେ,
ନତୁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ମସ୍ତକେ ଚରଣ
ନିକ୍ଷେପି, କହୁଛି ନିଷ୍ଠେ ସଗର୍ବ ବଚନେ—
କରନ୍ତି ପଲକେ ସର୍ବ ନୃପେ ବିମର୍ଦ୍ଦନ,
ପ୍ରମତ୍ତ ମାତଙ୍ଗ ଯଥା କମଳ-କାନନେ ।"
ପଞ୍ଚବାସ-ଉପବିଷ୍ଟା ସୁଭଦ୍ରା ସୁନ୍ଦରୀ,
ଦ୍ରୌପଦୀ ବଦନେ ଚାହିଁ ବୋଇଲେ,"ଭଉଣି !
ନାହିଁ କି ଗୋ ବିନ୍ଦୁମାତ୍ର ତେଜ ଭ୍ରାତାଦେହେ
ମୋର, ଏ ଲାଞ୍ଛନା ସହି ମୂକ ପ୍ରାୟ କିମ୍ବା
ବଧିର ସମାନ ନାହିଁ କାହିଁରେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ !"
ଶୁଣି ଏହା ଧୀର ଗିରେ ବୋଇଲେ ରୁକ୍ମିଣୀ,
"ସତ ଗୋ ନଣନ୍ଦେ ! ତୁମ୍ଭେ ଯା କହିଲ ସତ,
କିନ୍ତୁ ମୋ ବିଶ୍ୱରେ ନାଥ ରହିଣ ନୀରବ,
କରିଛନ୍ତି କାଳୋଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଚାରଣେ !

ମୋହର ବିବାହକାଳେ ପାଷଣ୍ଡ ଗୁଣ୍ଡାଏ,
ଦେଇଛନ୍ତି ଶ୍ରୀପତିଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଘୋର କ୍ଲେଶ,
ଅଦ୍ୟାପି ସ୍ମରିଲେ ତାହା, ହୁଏ ରୋମାଞ୍ଚିତ
ଗାତ୍ର ମୋର, ତେତେବେଳେ ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ଦେବ
ହଳାୟୁଧପାଣି ରାମ, ଯାଇଣ ସେଠାକୁ
କରିଥିଲେ ରକ୍ଷା ସେହି ଦୁରନ୍ତ ସଙ୍କଟୁ ।
ହେଉଅଛି ଭୟ ମୋର ସେହି ହେତୁ ଦେବ,
କାଳେ ପୂର୍ବକଥା ସ୍ମରି ଦୁର୍ଜ୍ଜନ ଭୂପାଳେ,
ଘଟାନ୍ତି ବିପଦ ଆଜ ପାଇ ଅବସର ।"
କହିଲେ ଦ୍ରୌପଦୀ ଦେବୀ ମୃଦୁ ମଧୁସ୍ୱରେ—

"ହେଉଅଛ ତୁମ୍ଭେମାନେ କିପାଁ ଆଶଙ୍କିତା ?
ନ ହୁଅନ୍ତି ରୁଷ୍ଟ କୃଷ୍ଣ, ଇତର ସମାନ
କଥାକେ କଥାକେ କେବେ, ରହିଣ ନୀରବ
ଦେଖାଉଅଛନ୍ତି ହରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦାରତା,
ଉଦାରତା ପ୍ରଦର୍ଶନଠାରୁ ଦେବି ! ଆଉ
କି ଅଛି ଉଚ୍ଚାଶୟର ଉଚ୍ଚ ନିଦର୍ଶନ ?
ଅଳ୍ପତାପେ ଶୁଖେ ସିନା କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଳାଶୟ,
ମାତ୍ର ମହାସାଗରର କି ହୁଏ ତହୁଁରେ ?
ନନ୍ଦ-ଗୃହେ ସନ୍ନିକଟେ ସମ ନନ୍ଦାସୁତ
ସମସ୍ତ ବୁଝିଣ କୃଷ୍ଣ, ବାଳଙ୍କ, ମିତଙ୍କ,
ଆଚରିବେ ଯଥାକାର୍ଯ୍ୟ, ଦେଖ ସ୍ଥିର ହୋଇ ।"

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ସର୍ବଦେବ ଅଗ୍ରପୂଜ୍ୟ ଶୈଳଜା-ଅଙ୍ଗଜ
ହେ ସିଦ୍ଧି-ନିଧି ହେରମ୍ବ ! ଘେନ ମୋ ପ୍ରଣତି,
ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମସ୍ତକମଣି ଅଟ ତୁମ୍ଭେ ଦେବ !
ପୁଣି ଅଟ ବିଘ୍ନହାରୀ, ଏଣୁ ଯୁକ୍ତକରେ
ଯାଚେ ଦାସ ଏହି ବର ତବ ସନ୍ନିଧାନେ—
ହୋଇ ଦେବ ! ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ, ଦାସେ କୃପା ବହି
ପ୍ରଦାନ ଅଭୟ ପଦ, ବିଘ୍ନ ନାଶ ପୁଣି,
ସିଦ୍ଧିଲଭ ଅର୍ଥେ, ମୁହିଁ ପୂଜିବି ସେ ପାଦ,
ଭକ୍ତି-ବିଲ୍ୱଦଳେ ଆଉ ଆନନ୍ଦ-ମନ୍ଦାରେ ।
ଚାହିଁଲି ଲେଖନୀ ଧରି ଯେ ମହାଗ୍ରନ୍ଥର
ତୁମ୍ଭେ, ମହାସିନ୍ଧୁ ସମ ବେଳାପ୍ରଦେଶରୁ
ତାର, ଘେନି ପେଣ୍ଡୁଳାଏ ମୃତ୍ତିକା, ତହିଁରେ
ନିର୍ମାଣିବି ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ମୁହିଁ,
କିନ୍ତୁ ଦେବ, ଉପଯୁକ୍ତ ସାଧନା ଅଭାବେ
ଦରିଦ୍ରର ସୁଖଲଭ ଅଭିଳାଷ ପ୍ରାୟ
ହେଉଛି ସେ ଆଶା ମୋର ଆଶା ମାତ୍ରେ ସାର,
ତହୁଁ ଦେବ ! ତବ ପଦେ ମାଗୁଅଛି ମୁହିଁ
ସାଧନାର ଉପଯୁକ୍ତ ଶକ୍ତି, ନ ଦେଲେ ତା
ତୁମ୍ଭେ, ପଙ୍ଗୁ ହୋଇ ଗିରି ଲଙ୍ଘିବି କିପରି ?
କର ପ୍ରଭୁ, କୃପାମୟ କୃପା, ଅକିଞ୍ଚନେ ।
ଶିଶୁପାଳ ଆଦେଶରେ ହସ୍ତିନା ନଗରୁ
କଞ୍ଚୁକୀ ପ୍ରଣିଧି ଏକ, ଅନ୍ତଃପୁରଚରୀ,
ଆସିଥିଲା ଚେଦିରାଜ୍ୟେ ପ୍ରଚୁରକରଣେ
ରାଜ-ଆଗମନ ବାର୍ତ୍ତା ପୂରେ, ବହୁ ଦେଶ,
ନଗର, ନବର, ନଦ, ନଦୀ, ବନ, ଗିରି,
ଅତିକ୍ରମି ପଥେ, ଆସି ମିଳିଲା ତ୍ୱରିତେ
ଚେଦିପୁରେ ଦୂତ, ଯହିଁ ହୈମ ସିଂହାସନେ
ବସିଥିଲେ ଚେଦୀଶ୍ୱରୀ ସଙ୍ଗିନୀ ଗହଣେ,
ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ ତହିଁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ ପ୍ରଣମି
ଚେଦୀଶ୍ୱରୀ ପଦପ୍ରାନ୍ତେ, ନିବେଦିଲା ଦୂତ
ଉଭା ହୋଇ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରେ, ବିନୀତ ବଚନେ
ଯୁକ୍ତକରେ,—"ମହାଦେବି ! କ୍ରୀତଦାସ ମୁହିଁ
ତୁମ୍ଭର, ତୁମ୍ଭରି ଦତ୍ତ ଅନ୍ନରେ ପାଳିତ,
ଆସିଲି ମୁଁ ରାଜାଦେଶେ ହସ୍ତିନା ନଗରୁ
ରାଜ-ଆଗମନ ବାର୍ତ୍ତା ଦେବାକୁ ସତ୍ୱରେ
ସମ୍ବତ୍ସର ଅନ୍ତେ ଦେବି, ଦୁଇ ଦିନ ପରେ
ବିଜେ ହେବେ ନୃପମଣି ପୁରେ ସର୍ବଶୁଭେ,
ଆସିଲି ମୁଁ ଆଗେ ଦେବି ! ଦେବାକୁ ସମ୍ବାଦ,
ଆସୁଛନ୍ତି ପଛେ ନୃପ ଘେନି ଯଜ୍ଞପୂଜା ।"
ଚେଦୀଶ୍ୱରୀ ଭଦ୍ରା, ସ୍ୱାମି-ବିରହ-ବିଧୁରା
ଶୁଣି ପତି-ଆଗମନ-ବାର୍ତ୍ତା ବାର୍ତ୍ତାହର
ମୁଖୁଁ, ସଖୀସହ ହେଲେ ପରମହର୍ଷିତା,
ଯଥା ତ୍ୱିଷାମ୍ପତି-ଦୂତୀ ଉଷା ମୁଖୁଁ ଶୁଣି
ପତି-ଆଗମନ-ବାର୍ତ୍ତା ଫୁଲ୍ଲ-କୁଳେଶ୍ୱରୀ
କମଳିନୀ, ହୁଏ ହୃଷ୍ଟା ପ୍ରଭାତ ସମୟେ ।
ଦୂତେ ଚାହିଁ ଭଦ୍ରା ତହୁଁ ଆନନ୍ଦ-ବିହ୍ୱଳେ
ବୋଇଲେ, "ରେ ଦୂତ ! ତୁହି ଢାଳିଲୁ ଯେ ସୁଧା
କର୍ଣ୍ଣେ, କର୍ଣ୍ଣ-ରସାୟନ, କି ଦେଇ ତୋଷିବି
ତୋତେ ? ଘେନ ଏହି ସକୁଣ୍ଡଳ ପାଟଯଥା ।"
ସଂପ୍ରଦାନି ପୁରସ୍କାର ଦୂତେ ଭଦ୍ରା ସତୀ,
ଉଠି ଖରେ ସିଂହାସନୁ ସଙ୍ଗିନୀ ଗହଣେ,
ଆଦେଶିଲେ ଦାସଦାସୀଗଣେ ମଣ୍ଡିବାକୁ
ନଗର, ଚତ୍ୱର, ପୁର, ରାଜପଥ ଆଦି ।
ମହାଦେବୀ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ସର୍ବ ପରିଜନେ,
ବିମଣ୍ଡିଲେ ରାଜପୁରୀ ମନୋମତ କରି,
ପର୍ବ ଉପଲକ୍ଷେ ଯଥା ଦେବ-ପରିକରେ
ବିମଣ୍ଡନ୍ତି ଦେବଗୃହ ନାନା ଉପଚାରେ ।
ଆଶାତୀତ ପୁରସ୍କାର ପାଇ ଅଯାଚତେ

ହୁଭବର, ଶତ ଶତ ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମେ
ଜଣାଇଣ କୃତଜ୍ଞତା, ଘେନିଣ ମେଲାଣି
ଚେଦୀଶ୍ୱରୀ ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତୁ, ଗଲା ନିଜ ଗୃହେ
ଦେଖି ଦେଖି ବାଟେ ବାଟେ ମାତୃଭୂମି-ଶୋଭା ।
ସମ୍ବତ୍ସର ପରେ ଦେଖି ଜନ୍ମଭୂମି ମୁଖ
ଲଭିଲା ଯେ ସୁଖ, ତାହା ହେବ ନାହିଁ କହି,
ପରବାସୁଁ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ହୋଇ ବହୁଦିନେ
ନିରେଖିଲେ ସ୍ନେହମୟୀ ଜନନୀ ବଦନ,
କେ ନ କରେ ହର୍ଷ ଲାଭ ? ହେଉ ପଛେ ଆହା !
ମାତୃଭୂମି ପଙ୍କିଳା ବା ଆବର୍ଜ୍ଜନାମୟୀ,
କିନ୍ତୁ ତାହା ମାତୃଭକ୍ତ ସନ୍ତାନ ନୟନେ
ଆଭାସଇ ଆଭାମୟୀ ଅମରା ୧ ସମାନ ।
ଅତୀବ କୁରୂପା ସୁଦ୍ଧା ହେଲେ ନିଜ ମାତା,
ପୁତ୍ର କି ନ କରେ ତାକୁ ମାତୃ ସମ୍ବୋଧନ,
ଅଥବା ଗୌରବ ଭକ୍ତି ? ନୁହେଁ କଦାଚନ
ସମ୍ଭବ ଏ କଥା, ସାଧୁ ସୁପୁତ୍ର ପକ୍ଷରେ
ସେହୁ ମହାପୂଜନୀୟା, ସ୍ୱର୍ଗୁ ଗରୀୟସୀ ।
ହେଉ ପଛେ କୀଟପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁଣ୍ୟ ତୀର୍ଥଜଳ,
କିଏ ନ କରଇ ତାର ଉଚିତ ସମ୍ମାନ ?
ଜନ୍ମଦାତ୍ରୀ ମାତା, ମାତୃଭୂମି, ମାତୃଭାଷା
ଏ ତିନିଙ୍କ ତହୁଁ ବଳି ଗୁରୁ, ତ୍ରିଭୁବନେ
ନାହିଁ, ଅଟେ ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧ ମହାବାଣୀ,
ବିଜାତୀୟ-ଭାଷା-ଗ୍ଳାନି ବିଦେଶେ ନିବସି
ବହୁଦିନ, ମାତୃଭାଷା ଶୁଣିଲେ ଶ୍ରବଣେ
ଅକସ୍ମାତ, ଶାନ୍ତିତୃପ୍ତିଦାତ୍ରୀ, ସେ ସମୟେ
ଆହା, ଉଠେ ଯେ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ-ଲହରୀ
ହୃଦୟ-ସାଗରେ, ତାହା ଭୁକ୍ତଭୋଗୀ ବିନା
ଜାଣିବ କେ ଆନ ! ଆହା ! ସେହି ସୁଧାବାଣୀ,
ବିଦେଶୀୟ ଭାଷାନଳ-ବିଦଗ୍ଧ-ଶ୍ରବଣେ
ଶମଇ, ବର୍ଣ୍ଣିବ କିବା ତାର ମଧୁରତା ?
ବିଜୟା ୨ ଭକ୍ଷଣ ଶେଷେ ସଲିଳ ପାନର
ମଧୁରତା, ନୁହେଁ ତାକୁ ତିଳେ ତୁଳନୀୟ ।
ମହାମହୋତ୍ସବେ ଆଜ ଚନ୍ଦେକ ନଗରୀ ୩
ନାଚୁଅଛି ହର୍ଷଭରେ ହୋଇ ସୁମଣ୍ଡିତା,
ମନୋମତ ଗୃହୁ ନବ ଅଳଙ୍କାର ଘେନି
ସହର୍ଷେ ନାଚଇ ଯଥା ଅବଳା ବାଳିକା,
କିମ୍ବା ଯଥା ବାତାଘାତେ କାନନ-ସୁନ୍ଦରୀ,
ଅବା ପୁଷ୍ପସ୍ତବକିନୀ ନବୀନା ଲତିକା ।
ମହାବାହୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସଂହାରି ରାବଣେ
ସୀତା ସଙ୍ଗେ କଲେ ଯେବେ ବାହୁଡ଼ାବିଜୟ
ଆରୋହି ପୁଷ୍ପକ ଯାନେ ଅଯୋଧ୍ୟା ନଗରେ,
ସେ କାଳେ ଅଯୋଧ୍ୟା ଯଥା ଦିବ୍ୟ ଆଭରଣେ
ମଣ୍ଡି, ନିନ୍ଦୁଥିଲା ଧନୀ ସ୍ୱର୍ଗର ଅଳକା,
ଶିଶୁପାଳ ପ୍ରତ୍ୟାଗମ ବାର୍ତ୍ତା ପାଇ ଆଜି
ଖେଳୁଛି ବିବିଧ ଶୋଭା-ତରଙ୍ଗେ ତେସନ
ଚେଦି ରାଜଧାନୀ, ପୂରି ହର୍ଷ କୋଲାହଳେ ।
ସପଲ୍ଲବ ପୁଷ୍ପମାଳା ଝୁଲେ ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ,
ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭ, ମଙ୍ଗଳସୂଚକ,
ଶୋଭେ ପ୍ରତି ୪ ଅଳିନ୍ଦରେ, ସିନ୍ଦୂରେ ମଣ୍ଡିତ
କଟା ତହିଁ, ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦେଶେ ଶୋଭଇ ତାହାର
ସମୂଳ ଆମ୍ରଡ଼ାଳ ସହ ନାରିକେଳ,
ନିମ୍ନଦେଶେ ଶୁକ୍ଳଧାନ୍ୟ ହୋଇଅଛି କୁଢ଼ା ।
ଦ୍ୱାର ଦେହଳିପାର୍ଶ୍ୱେ ପୋତା ହୋଇ ରମ୍ଭାତରୁ
ଦେବଦାରୁଦଳେ ମଣ୍ଡି ସୃଜନ୍ତି ତୋରଣ
ମନୋହର, ଝଙ୍ଗା ତହିଁ ବିବିଧ କୁସୁମ ।
ଉଡ଼ଇ କେତନଶ୍ରେଣୀ ନିକେତନ ଚୂଡ଼େ,
ପଥ ଦେହଳିପାର୍ଶ୍ୱେ, କମ୍ପି ପବନ-ଲହରେ,
ଚମକେ ସଘନେ ଯଥା ନଭେ ବିଦ୍ୟୁରାଜି
ବର୍ଷାକାଳେ, ଧୀରେ ପୁଚ୍ଛ ସଞ୍ଚାଳନ ଛଳେ
ଡାକଇ କି ଯାତ୍ରୀ ସେହୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ସଙ୍କେତେ,
ଦେଖାଇବ ବୋଲି ସ୍ୱୀୟ ଶୋଭାର ବଡିମା ।
ବିବିଧ ସୁବାସ ପୁଷ୍ପ ପ୍ରତି-ରାଜପଥେ

୧—ଇନ୍ଦ୍ରପୁରୀ । ୨—ଛୁବତା । ୩—ଚେଦିରାଜ୍ୟ । ୪—ଅଳିନ୍ଦ—ପିଣ୍ଡା

ହୋଇଅଛୁ ବନ୍ଧା, ସିଞ୍ଚା ତହିଁ ବାସଚୁଆ
ଚନ୍ଦନର ଜଳ, ଗୁଣା କର୍ପୂରକଣିକା,
ହୋଇଛି ରଚନା କେତେ ପ୍ରଶସ୍ତ ଶୃଙ୍ଗାଟକେ *
ବଚିତ୍ର ତୋରଣା, ତହିଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷରେ
ହୋଇଛି ଅଙ୍କିତ କେତେ ରାଜସ୍ତୁତି-ଗୀତ ।
ଦେବାଳୟୁ ଉଠି ଧୂଣା ଗୁଗ୍ଗୁଳ ସୁବାସ
କରେ ଦିଗ ଆମୋଦିତ, ବାଜେ ବାଦ୍ୟ ନାନା,
ତୂରୀ, ଭେରୀ, ଝାମ୍ପ, ଢୋଲ, ଶଙ୍ଖ, ବୀଣା, ବେଣୁ,
ବାଜଇ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଦ୍ୟ ପୃଥ୍ୱୀ ଦୁଲୁକାଇ ।
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ଶିଶୁପାଳ ବୀର,
ବସ୍ତୁ ଅଂଶୁ ଜନ୍ମ ଡାର, ବସ୍ତୁ ପରାକ୍ରମ,
ବାହୁବଳେ ଶାସି ଧରା, ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ଭାବେ
କରେ ରାଜ୍ୟଭୋଗ, ରମ୍ୟ ନଗର ତାହାର
ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ, ସୁକୌଶଳେ ନିର୍ମିତ ସେ ପୁରୀ ।
ସୁଧା-ଶୁଭ୍ର ସୌଧମାଳା ମଣ୍ଡଳ ଆକାରେ
ବିରାଜେ, ବେଢ଼ିଛି ତାକୁ ଉନ୍ନତ ପ୍ରାଚୀର,
ପ୍ରାଚୀରର ବହିର୍ଭାଗେ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପରିଖା,
ଆହା ! ସେ ନଗରୀ ଶୋଭେ ନୀଳ ନଭସ୍ଥଳେ
ଚନ୍ଦ୍ରର ପରିଧି ମଧ୍ୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଯଥା ।
କେଉଁ ଗୃହ ଚତୁସ୍ତଳ, ପଞ୍ଚତଳ କେହୁ,
କେହୁ ସପ୍ତତଳ, ଶିର ତୋଳିଛି ଆକାଶେ
ମେଘମାର୍ଗେ, ମେଘମାନେ ଝୁଣ୍ଟନ୍ତି ତାହାକୁ
ଗତିପଥେ, ଶିରେ ଶୋଭେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଳଶ ।
ନାଟ୍ୟଶାଳା, କ୍ରୀଡ଼ାଶାଳା, ସଭା, ବାସଗୃହ,
ସୁଗଠିତ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନେ, ସୁମଣ୍ଡିତ
ନାନାରତ୍ନେ, ରତ୍ନହାଣ୍ଡି ମଧ୍ୟେ ରତ୍ନବତି
ଜଳୁଛି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଘରେ ଘରେ, ଗଜମୋତି—
ଝାମ୍ପି ଝୁଲେ ଗୁଚ୍ଛା ହୋଇ ରଙ୍ଗ ପାଟଡୋରେ ।
ରତ୍ନବେଦି ମଧ୍ୟେ ଶୋଭେ ରତ୍ନସିଂହାସନ,
ଦିବ୍ୟ ଆଭାମୟ, ଆହା ! ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁପ୍ରଭ ।
ପାଚ୍ଛୋଟି ଆଣିବେ ଯାଇ ପ୍ରଧାନ ସଚିବ
ନୃପବରେ, ଥୋକେ ବୁଝୁଁ, ସେଥିପାଇଁ ଆଜ
ଲାଗିଅଛି ସାଜସଜ୍ଜା ମହା ଆଡ଼ମ୍ବରେ,
ଗଜ, ବାଜୀ, ସ୍ୟନ୍ଦନାଦି ଅଗଣିତ ଯାନ
ହେଉଅଛି ଠୁଳ, ସେନାଦଳ ସୁସଜ୍ଜିତ
ହୋଇ ବହୁ ଅସ୍ତ୍ରେ ଶସ୍ତ୍ରେ ଭଗ୍ନ ପଂକ୍ତି ଧରି,
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସେନାପତି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମୂରତି,
ଧରି ଗଦାବର କରେ, (ଦଣ୍ଡ ହସ୍ତେ ଯଥା
ବିଭୀଷଣ ଯମରାଜ) ସୈନ୍ୟର ଶୃଙ୍ଖଳା
ଦେଉଛନ୍ତି ବାନ୍ଧି, କାହିଁ ଅବା ଖେଳବାଡ଼େ
ଖେଳୁଛନ୍ତି ଅସ୍ତ୍ରଖେଳ, ଚମକାଇ ଅସି
ବିଦ୍ୟୁଲ୍ଲତା ପ୍ରାୟେ, କାହିଁ ଭୀମକାୟ ମାଲେ
ଧରି ଭୀମଗଦା କରେ, ଆସ୍ଫାଳି ଭୀଷଣେ
ଛାଡ଼ନ୍ତି ଗର୍ଜନ ଘୋର ଯଥା ଗିରିବର—
ସମ କରିବର ଦଳ ମାତି ମହାସୁଖେ
ଆସ୍ଫାଳି ଭୀଷଣ ଶୁଣ୍ଡ ଗର୍ଜନ୍ତି ଗମ୍ଭୀରେ ।
ଏହିପରି କେତେ ସ୍ଥାନେ କେତେ ଆୟୋଜନ
ଲାଗିଛି ନଗରେ, ନାହିଁ କଳନା ତାହାର,
ଉତ୍ସବରେ ଉଚ୍ଛୁଳୁଛି ଚେଦି-ରାଜଧାନୀ ।
ଅସ୍ତ ହେଲେ ଦିନମଣି ପ୍ରତୀଚୀ-ଅଚଳେ,
ଦିଶିଲା ପଶ୍ଚିମ ଦିଗ ଲୋହିତେ ଲୁରିତ,
ସୁନ୍ଦରୀ ବାରୁଣୀ-ରାଣୀ ରକ୍ତ ଓଷ୍ଠାଧର
ବିସ୍ତାରି ହସିଲା ଯେହ୍ନେ ପୂର୍ବଦିଗେ ଗୃହିଁ,
ଭାଷିଣ ଏସନ ବାଣୀ, "ଲୋ ପ୍ରାଚୀ-ସୁନ୍ଦରି,
ହସୁଥିଲୁ ପରା ତୁହି ପ୍ରାତେ ମୋତେ ଗୃହିଁ
ହୋଇ ପତି-ସୁହାଗିନୀ ? କି ଦଶା ତୋହର
ଏବେ ? ଲୁଗୁଇଲୁ କାହିଁ ଆଲୋ ଗରବିଣି !
ଉପହାସ-ବ୍ୟଞ୍ଜୀ ହାସ୍ୟେ, କାନ୍ଦିବୁ ତୁ ଏବେ
ଶିଶିର-ଶୋକାଶ୍ରୁ-ସିକ୍ତା ସରୋଜନୀ ସହ ।
ଅଖଣ୍ଡ ସୁଖ ଏ ଭବେ ନାହିଁ ଲୋ ଭବଣି,
ଚିରକାଳ ଭାଗ୍ୟ କାର, ଯହିଁ ଦେଖ ତହିଁ
ସୁଖ ସଙ୍ଗେ ଅଛି ଦୁଃଖ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଛାୟା ପରି ।

*—ଶୃଙ୍ଗାଟକ—ଚଉବାଟ

ସୁଖ ବୋଲି ଯାକୁ ଭବେ ମଣନ୍ତି ସକଳେ,
ସେ କିନା ଦୁଃଖର ଅଗ୍ରଦୂତ ? ଆସି ସୁଖ
ନିମେଷକ ପାଇଁ ହାତେ, ଦେଇଯାଏ ସେହୁ
ଆଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଦୁଃଖ, ଭାଗ୍ୟ ଘୂରେ ସଦା
ଚକ୍ରନେମୀକ୍ରମେ,କେବେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ,କେବେ ତଳେ,
ମୁଁ ତ ସ୍ୱାମି-ବିରହରେ କାନ୍ଦିବି ତୋପରି
ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପରେ, ଆଉ, ଏହିପରି ଭବେ
ଲାଗିଅଛି ସଂଘର୍ଷଣ ହାସ୍ୟ କ୍ରନ୍ଦନର,
ଚିରକାଳ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭାଗ୍ୟେ, ଜାଣୁ ଜାଣୁ
ଏହା, କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ସୁଖେ ହୋଇଣ ବିଭୋଳ
କିପରି କରୁ ତୁ ଭଲା ପରେ ପରିହାସ ?"
ଅନ୍ଧକାର ଆଗମନ ଦେଖିଣ ପକ୍ଷୀଏ,
ଫେରି ଆସି ଦିଗନ୍ତରୁ, ବସିଲେ କୁଳାୟେ
ନୀରବେ, ନିସ୍ତବ୍ଧେ, ଯଥା ଘୋଟିଲେ କଳଙ୍କ
କୁଳେ, ପୋତି ଲଜ୍ଜାବଶେ ମସ୍ତକ ତଳକୁ,
ହୋଇ ନିରୁପାୟ, ଧୀର ଧାର୍ମିକ ସୁଜନେ
ରୁହନ୍ତି ନୀରବ, ମଣି ମର୍ମେ ମହାକ୍ଳେଶ ।
ସନ୍ଧ୍ୟାଦୂତ ଶିବାଧ୍ୱନି ଶୁଭିଲା ଚୌଦିଗେ
ଆସିଲେ ରଜନୀ-ରାଣୀ ତାରାହାରାବଳୀ
ପିନ୍ଧି ଗଳେ,ହେଲା କ୍ରମେ ଅନ୍ଧକାର ଘନ,
ଘୋଳାଇଲେ ତୈଳେ କାଳୀ ହୁଏ ଯଥା ଘନ ।
ଆରତିକ ଶଙ୍ଖ-ଘଣ୍ଟା ବାଜେ ଦେବାଳୟେ,
ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗୃହିଣୀଏ ଜାଳି ସନ୍ଧ୍ୟାବତୀ
ତୁଳସୀ-ଚଉଁରା ପାଶେ କଲେ ସମର୍ପଣ ।
ଭୂ-ସୁରେ * ଗାୟତ୍ରି ଜପ ଜପି ଶୁଦ୍ଧମନେ
କଲେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଉପାସନା, ଆନ ଧର୍ମପ୍ରାଣ
ଜନେ, କଲେ ଯଥାବିଧି ସନ୍ଧ୍ୟାର ବନ୍ଦନା ।
କେହି କରେ ଗୀତାପାଠ, କେହି ଭାଗବତ
ଅଧ୍ୟାୟକ, ପଢେ କେହି ଟୀକା-ରାମାୟଣ,
ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ସହସ୍ର ନାମ ପାଠ କରେ କେହୁ,
କେହୁ ଗୁଣେ ଚଣ୍ଡୀ, କେହି ଅବା ମାଳ ଧରି
ଜପେ ଇଷ୍ଟ ଦେବନାମ,: ତନ୍ମୟ ଚିତ୍ତରେ ।
ଭୂତଧାତ୍ରୀ ଧରିତ୍ରୀର ସ୍ୱପ୍ନିଳ ଚକ୍ଷରେ,
ଅନ୍ଧାରକୁ ଲୁପ୍ତହର ଅଧିଷ୍ଠାନ ମଣି,
ଶାନ୍ତ ଅର୍ଥେ ତାର, ସବୁ ନାଗରିକଗଣେ
ସନ୍ଧ୍ୟାଚ୍ଛଳେ କରନ୍ତି କି ଦେବଦେବୀ ସ୍ତୁତି ?
ଅନ୍ଧାର-କାଲିମା ରାଶି ଘୋଟି ଚଉଦିଗେ
କଲା ସୃଷ୍ଟି ଏକାକାର, କିନ୍ତୁ ରାଜପୁରେ
ପ୍ରବେଶର ଅଧିକାର ନାହିଁ ଆଜି ତାର
ଭାବୀ ରାଜ-ଆଗମନ ମହୋତ୍ସବେ ଆଜି
ଭାସୁଛି ଆଲୋକମାଳେ ଚନ୍ଦ୍ରେକ ନଗରୀ,
(ଭାସଇ ଆଲୋକେ ଯଥା ସୃଷ୍ଟି ମହାଲୟେ)
ଅବହେଳେ ଅନ୍ଧକାରେ ଦେଇ ଦୂରେ ତଡି ।
ଫୁଟିଅଛି ଗୁଳହୀନ ନଳୀ, ବସୁଲ୍କୁ ସ୍ଥ
ବିନା ମେଘେ ନଭୋଦେଶେ ବିଜୁଳି,ହାବେଳୀ।
କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ନିଶି, କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ ନଭେ
ଉଇଁଲେ କୈରବ-ଶତ୍ରୁ କୈରବ-ବାନ୍ଧବ,
ବଧୂ-ବଧୂ କୁମୁଦିନୀ ହସିଲା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳେ—
(ଦୁଃଖ ପରେ ସୁଖ ହାସ୍ୟ ଅତୁଳିତ ଭବେ)
ମୁହିଁ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ରୂପ ଶିଶିର-କଣିକା ।
କେବଳ ଦୁଃଖର ଚିହ୍ନ ନୁହେଁ ଅଶ୍ରୁ-କଣା,
ମହାଦୁଃଖେ ଫାଟିଯାଏ ଯଥା ହୃଦ ତାର,
ଫାଟେ ତଥା ମହାସୁଖେ, ପ୍ରକୃତି ନିୟମେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରିକା-ପୀୟୂଷ ପାୟୀ ଚକୋର ଦମ୍ପତି,
ଦେଖି ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ନଭେ ରଚିଲେ ହରଷେ,
ଭୁଲିଯାଇ ସୁଧାପାନେ ବିରହ ଯାତନା ।
ସୁଧାକର-କର-ନୀରେ ଅବଗାହି ସୌଧେ
ଦିଶିଲେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ତେଜେ ସୌଧତେଜ
ହୋଇ ମିଶାମିଶି ବଢେ ରମଣୀୟ ଶୋଭା,
ସୌଧତେଜେଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାକମ୍ୟାଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାତେଜେସୌଧ

*—ଭୂସୁର—ବ୍ରାହ୍ମଣ

ତାହାକୁ କେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳାଏ, ହେଲ ନାହିଁ ତାର୍,
ଯେସନ ସୁନ୍ଦରୀ ନାରୀ ଅଙ୍ଗ ଅଳଙ୍କାର୍,
ତାହା ଯୋଗେ କିଏ ଶୋଭେ ହୁଏ ନାହିଁ ଜାଣି ।
ଅନ୍ତଃପୁରେ ଭଦ୍ରାଦେବୀ ରତ୍ନପଲଙ୍କରେ
ଉପବିଷ୍ଟା, ଆଶମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତା ଆଭରଣେ,
ଭାସ୍ୱର ବସନେ, (ଗଢ଼ା ଦିବ୍ୟ ଉପାଦାନେ)
ଶୋଭେ ବର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ତାଙ୍କର, ପ୍ରଭା-ପୂରେ ଗୃହ
ଉଦ୍ଭାସିତ, ଦେବୀ କନ୍ୟା ମାନବୀ ସେ ଧନୀ
ନ ଥିଲେ ପଲକ ଛାୟା ନ ହୁଅନ୍ତା ତାର୍ । ୧
ପ୍ରିୟମ୍ବଦା ସଖୀବୃନ୍ଦ, କମଳା, ବିମଳା,
ସୁଶୀଳା, ପ୍ରମୀଳା ଆଦି ଅନିନ୍ଦ୍ୟା ସୁନ୍ଦରୀ
ବସିଛନ୍ତି ଯୋଗ୍ୟାସନେ, ଚଉବାହିଦଳେ
ଧରି ବୀଣା, କରତାଳି ହୋଇଛନ୍ତି ଉଭା,
କେହି ରତ ନୃତ୍ୟର ବା ବ୍ୟଜନୀ ବ୍ୟଜନେ ।
ବ୍ୟଜନୀ-ବ୍ୟଜନ ଛଳେ ସଙ୍ଗୀନିକରେ
ଉଡ଼ାନ୍ତି କି ଇସ୍ତଧ୍ୱଜା ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ପଣେ
ସୁନ୍ଦରୀସମାଜେ ? ଆହା ସେ କାଳେ ତାଙ୍କର
ସହାସ୍ୟ ରୁଚିର ମୁଖ ହୁଏ ଆନ୍ଦୋଳିତ,
ମୃଦୁ ବାତାଘାତେ ଯଥା ସରୋଜିନୀକୁଳ ।
ବାଜୁଛି ମଧୁର ବାଦ୍ୟ, ବୀଣାଜଣା ସ୍ୱରେ
କରନ୍ତି ସଙ୍ଗୀତାଳାପ ସଖୀଏ, ଯେସନ
ବାସବ-ମୋହିନୀ ଦେବୀ ବାସବୀ ସମ୍ମୁଖେ
ନୃତ୍ୟଗୀତେ ରତ ଥାନ୍ତି ଅପ୍ସରାନିକର ।
ଶୁଣୁଛନ୍ତି ଗୀତ ରାଣୀ, ତଦ୍ଗତମାନସେ
ହୋଇ ଭାବେ ଭୋଳ, ଧନ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ ମହିମା !
ନୁହେଁ ବଶୀଭୂତ କିଏ ତହିଁ ? ଜାଙ୍ଗଳକେ ୨
ଗାଇ ପଦ୍ମଭୋଳା ଗୀତ କରନ୍ତି ବାହାର
ବାଲ୍ମୁ ସର୍ପେ ଅବହେଳେ, ମୃଗଯୂଥମଣ୍ଡଳୀ,
ଆକର୍ଷନ୍ତି ମୃଗ ମନ ମୁରଲୀ ସୁସ୍ୱରେ ।
ଏରୂପରି ଆମୋଦରେ ହୋଇଲା ବସ୍ତର
ଯବନି, ରାଣୀ ଶରେ ଉଠି ବଢ଼ାଇ ମଣୋହି
ପହୁଞ୍ଚିଲେ ରତ୍ନ-ଖଟୀ ଗଜଦନ୍ତ ଖଟେ ।
କିନ୍ତୁ ହେଲ ନାହିଁ ନିଦ୍ରା, ଗୁରୁ ଦୁଃଖେ ଅତି
କିମ୍ବା ଗୁରୁ ସୁଖେ ଅତି ହୁଏ ନାହିଁ ନିଦ ।
ଶଯ୍ୟାରେ ପଶିଣ ରାଣୀ କେତେବେଳ ଯାଏଁ
ଦେଖିଲେ ଭବିଷ୍ୟ ସୁଖ ଜାଗ୍ରତ ସ୍ୱପନ
କେତେ, ଅଙ୍କିଗଲେ କେତେ ଶୂନ୍ୟ କଳ୍ପନାର—
ଗୃହ୍ଣଚିତ୍ର, ସମ୍ବତ୍ସର ବିରହାନ୍ତେ କାଲି
ଅଥବା ପରଶ୍ୱ ହେବ ପୁନଃ ସମ୍ମିଳନ
ସ୍ୱାମିସହ—ଏ ଆନନ୍ଦ ଦେଇଅଛି ଆଜି
ଘଉଡ଼ାଇ ରାଣୀଙ୍କର ନେତ୍ରୁ ନିଦ୍ରା ଆହା !
ବିଚ୍ଛେଦାନ୍ତେ ମିଳନର ସୁଖ କି ମଧୁର ।
ସୁନ୍ଦରୀକିରୀଟ-ଭୂଷା ଶିଶୁପାଳ-ଯୋଷା
ଭଦ୍ରା, ନିଦ୍ରା ଅଭାବରୁ ଏକ ରଜନୀକୁ
ମଣିଲେ ସୁଦୀର୍ଘ ସାତ ରଜନୀ ସମାନ,
ସୁଖରାଶି ଦୁଃଖରାଶି ଦୁହେଁ ଅତି ବଡ଼,
ଦୁଃଖଠାରୁ ଗୁରୁତର ସୁଖର ଯନ୍ତ୍ରଣା ।
ହୋଇଲା ରଜନୀ ଆସି ତୃତୀୟ ପ୍ରହର,
କୃତ୍ତିକା-ତାରକାପୁଞ୍ଜ ପଡ଼ିଲେଣି ଗଡ଼ି
ମୁଣ୍ଡପରୁ, ସପ୍ତର୍ଷିଏ ଅରୁନ୍ଧତୀ ସହ
ହେଲେଣି ଉତ୍ତରମୁଖୀ, ଗାଢ଼ୁ ଗାଢ଼ତର
ହେଲା ନିଶି-ନୀରବତା, ଏମନ୍ତ ସମୟେ
ଘାରିଲା ରାଣୀଙ୍କ ନେତ୍ରେ, ବିରାମଦାୟିନୀ
ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନବିଲୋପିନୀ ନିଦ୍ରା, ସଙ୍ଗେ ଘେନି
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ—ଚିରପ୍ରିୟ ସହଚରୀ ତାର,
ଦେଖିଲେ ସ୍ୱପନ ରାଣୀ, ଅଦ୍ଭୁତ ଏସନ,
ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ରାଜା, ହୋଇଛନ୍ତି ବିଜେ
ରମ୍ୟ ରତ୍ନସିଂହାସନେ, ରାଣୀଙ୍କ ସହିତେ,
ପରସ୍ପର ସମ୍ଭାଷଣେ ପରସ୍ପର ହୃଦୁ
ବିଚ୍ଛେଦ-ଅନଳ ଶାନ୍ତ ଲଭିଲା ବହନ,

୧—ଦେବତାମାନଙ୍କର ଛାୟା ନାହିଁ ଏବଂ ଚକ୍ଷୁର ପଲକ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ୨—ସାପୁଆ କେଳା

ଶମେ ଯଥା ଘନଜଳେ ବନେ ଦାବାନଳ ।
ଲାଗିଅଛି ବେଦନଙ୍କର ନାନାବିଧ କଥା,
ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ପରିହାସ, ନବ ପ୍ରସ୍ତାବନ
କଥା, ଯାର ଯେତେ ଥିଲା ବର୍ଣ୍ଣନାକର ।
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଏକ କୃଷ୍ଣାଙ୍ଗ ପୁରୁଷ
ଦୀର୍ଘକାୟ, ଭୟଙ୍କରବେଶୀ ଚଢ଼ି ଏକ
ଗିରିଚୂଡ଼ାସମ ଦୀର୍ଘ-ବିଷାଣ ମହିଷେ,
ଆସୁଅଛି ଦ୍ରୁତ, ରାଜାରାଣୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ।
ଏକ ହସ୍ତେ ଭୀମ ଗଦା, ତାଳତରୁ ସମ,
ଭୀଷଣ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଅସି ଧୃତ ଆନ କରେ ।
ବିଶାଳ ମସ୍ତକୋପରି ବିଶାଳ ଉଷ୍ଣୀଷ
ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ, ରକ୍ତଚକ୍ଷୁ ଦ୍ୱୟ ଗାତ ପ୍ରାୟେ,
କୋଟରସ୍ଥ ତୋଳା ତହୁଁ ଖରେ ଘୂରେ, ଯଥା
ଘୂରଇ ଗୁଳନୀ, ଗସ୍ୟ ଗୁଳନ ସମୟେ ।
ଗହ୍ୱର ସଦୃଶ ମୁଖେ ବିକଟ ଦଶନ
ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଲୌହବିଦା ପରି, ବହେ ଖରଶ୍ୱାସ
ନାସାରନ୍ଧ୍ର ପଥେ, ଯଥା ପ୍ରଖର ପବନ,
ସେ ପବନେ, ତାର ଗତିପଥବର୍ତ୍ତୀ ତରୁ—
ରାଜି, ଭାଙ୍ଗି ମଡ଼ମଡ଼େ, ଉଡ଼େ ନଭୋଦେଶେ,
ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ ଯଥା । ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ
ଶ୍ମଶ୍ରୁ, ଘନକୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ, ମୁଖ ମେଲି ଯେବେ
ମାରେ ହାଇ, ଦିଶେ ଯଥା ଘନ ଅରଣ୍ୟାନୀ
ମଧ୍ୟେ କାରକୁଣ୍ଡ, ଜିହ୍ୱା କପାଟ ସମାନ ।
ଧାଇଁ ଆସି ସେ ବିକଳ କୁତ୍ସିତ ପୁରୁଷ
ପବନୁ ପ୍ରଖରେ, ମିଳି ସିଂହାସନ ପାଶେ,
କରସ୍ଥ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡା ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଆଘାତେ
କାଟି ଶିଶୁପାଳ ମୁଣ୍ଡ, ଗୃଧ୍ରେ ଗଲା ଘେନି,
ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ କାହିଁ ଗଲା ସେ ଉଭେଇ ।
ମେଘାସନ-ଅଧିତ୍ୟକାସ୍ଥିତ * ମୃଗମୃଗୀ
ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟୁଁ, ଅକସ୍ମାତ୍ ଦୂର ଘୋର ବନୁ
କୁଦି ଆସି ମହାବଳ, ଘେନିଗଲେ ମୃଗେ,
ସେ କାଳେ ମୃଗୁଣୀ ଯଥା ଚିତ୍କାରେ କରୁଣେ,
ସେହିପରି ଚେଦୀଶ୍ୱରୀ ଉଠିଲେ ଚିତ୍କାରି
ଅସ୍ୱାଭାବୀ ସ୍ୱରେ ଭୟେ ଉଚେ, ଏହିକାଳେ
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ନିଦ୍ରା, ରାଣୀ ଉଠିଣ ପ୍ରଖରେ
ବସିଗଲେ ତେକା ହୋଇ କେତେ ବେଳଯାଏଁ,
ଘେରିଲେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବେ ତାଙ୍କୁ ଚାରିଆଡ଼ୁ,
ଥରିଲା ଶରୀର, ଗଲା ଶ୍ରମଜାଳ ବହି,
ଉଠିଲା ଝାଙ୍କୁରି ଲୋମ, ହଜିଗଲା ଜ୍ଞାନ,
କେତେ କ୍ଷଣେ ଭାଙ୍ଗିଯାନ୍ତେ ମୋହ, ସ୍ୱପ୍ନ ଜାଣି
ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ତେଜି, ରାଣୀ ବଞ୍ଚିଗଲେ ପ୍ରାଣେ ।
କାନ୍ତ ଦେଖି ଅମଙ୍ଗଳ ସ୍ୱପ୍ନ, ସନ୍ତରିଲେ
ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ନାନାବିଧ ଆଶଙ୍କା-ସଲିଳେ,
ସ୍ନେହର ଲକ୍ଷଣ ତାହା, ଯାହା ପ୍ରତି ଯାର
ଯେତେ ସ୍ନେହ, ତାହା ପକ୍ଷେ ସେତୁ
                    ପୋଷେ ତେତେ
ଆଶଙ୍କା ମନରେ, ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ କଥା ।
ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନର ଶାନ୍ତି ହୁଏ ଗୋବିନ୍ଦ ସ୍ମରଣେ,
ତେଣୁ ରାଣୀ ସେହି ନାମ ଜପ କଲେ ବସି,
ଶ୍ରୀପଦେ ଦେବତା-ଭକ୍ତି ହୁଅନ୍ତ ସକଳେ ।
ଦୁଗ୍ଧ-ଫେନନିଭ ଶଯ୍ୟା ଧବଳ କୋମଳ
ପ୍ରତେ ହେଲା ତାଙ୍କୁ ଯେହ୍ନେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ କଣ୍ଟକିତ ।

* ମୟୂରଭଞ୍ଜର ମେଘାସନ ପର୍ବତୋପରିସ୍ଥ ସମଭୂମିତାସ୍ଥ

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

ଖଡ଼ିଆଳ ମହୀପାଳ ହେ ବୀର ବିକ୍ରମ !
ଅଟ ତୁମ୍ଭେ ଯେଣୁ ଦେବ ସାହିତ୍ୟ-ରସିକ,
ତେଣୁ ଆମନ୍ତ୍ରିଲି ଅଗ୍ରେ ସାଦରେ ବିନୟେ
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ, ହେ କାବ୍ୟ-ବନ-କଳକଣ୍ଠ-ପିକ !
ଶୁଣ ଏ ଗୀତିକା ମୋର ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନେ ।
ତବ ଯୋଗ୍ୟ ଉପାୟନ ଏ ନଗଣ୍ୟ ଗୀତ
ନୁହେଁ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଦେବ ! ଶୁଣିଅଛୁ ମୁହିଁ,
ଦୀନ-ଭକ୍ତି-ଦତ୍ତ-ଦ୍ରବ୍ୟ, ଅକିଞ୍ଚିତକର
ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା, ମହାଜନେ ଗ୍ରହନ୍ତି ସାଦରେ
ତାହା, ଭକ୍ତିଦତ୍ତ ବୋଲି ସିନା ବନମାଳୀ,
ଭୁଞ୍ଜିଲେ ବିଦୁର ଗୃହେ ଶାକାନ୍ନ ସାଗ୍ରହେ !
କି ନ ମିଳେ ତ୍ରିଲୋଚନେ ?—ତ୍ରିଲୋକ ଈଶ୍ୱର,
କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତ-ଭକ୍ତି-ଦତ୍ତ ଧୁତୁରା, ଗଇଛେ
ଗ୍ରହନ୍ତି ସନ୍ତୋଷେ ସେହୁ, ରୂପଗନ୍ଧହୀନ ।
ଏଣୁ ତେଜି ମନୁ ଭୀତି ଆହ୍ୱାନିଲି ନୃପ !
ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କୁ, ଆଜ୍ଞା ହେଉ ଶୁଣିବାକୁ ଏବେ ।
ଲାଗିଅଛ ଶତହସ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟେ, ଅଟ ବ୍ୟସ୍ତେ !
ଯୋଗଜନ୍ମା ରାଜା ତୁମ୍ଭେ, ରମା, ବୀଣାପାଣି,
ବରିଛନ୍ତି ସମଭାବେ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କୁ, ତେଜି
ସପତ୍ନୀ-ବିଦ୍ୱେଷ ସଦା ! ପ୍ରଜାପାଳନର
ଗୁରୁଭାର ଅଛି ଶିରେ, ନାଟକ-ଲେଖକ-
ରୂପେ, ଲିପ୍ତ ଅଛ ସଦା ସମାଜ-ସଂସ୍କାରେ,
ହିନ୍ଦୀଭାଷାପ୍ଲାବୀ ରାଜ୍ୟେ କରି ସୁଦ୍ଧା ବାସ,
ଆବାଲ୍ୟରୁ ମନପ୍ରାଣ ଦେଇଅଛ ଢାଳି
ମାତୃଭାଷା ସେବାବ୍ରତେ, ଯେଣୁ କର୍ମବୀର
ତୁମ୍ଭେ, ତେଣୁ ଚାହାଁନ୍ତି ଉତ୍କଳ ଜନନୀ
ତୁମ୍ଭର ଆଡ଼କୁ, ଆହା ! ଆତୁର ନୟନରେ,
ଅର୍ପେ ସିନା କର୍ମ ମାତା କର୍ମକ୍ଷମ ସୁତେ ।

ପ୍ରତିଷ୍ଠା-ପ୍ରୟାସୀ ତୁମ୍ଭେ ନୁହଁ ନରଦେବ !
କିନ୍ତୁ ଚଳେ ଚଳେ ଆସି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
ଧରୁଅଛି ଦୃଢ଼େ, ଯଥା ପାଦପେ ଲତିକା ।
ପାଷଣ୍ଡ-ଦଳନ ଲୀଳା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର
ମଧୁର, ପବିତ୍ର, ଯଥା ପୀୟୂଷ ପ୍ରପାନ,
ଶୁଣ ନରନାଥ ! ତାହା ଅବହିତ ମନେ ।
ତୁମ୍ଭେ ସୁଦ୍ଧା ଶୁଣ ଆହେ ରାଜଧର୍ମୀ-ରାଜା,
ସୁରଙ୍ଗୀ-ଧରଣୀପାଳ ଗୁଣ-ବିଚକ୍ଷଣ,
ସ୍ୱଚ୍ଛ-ଶୁଭ୍ର ସୁଶୀତଳ ପବିତ୍ର ସଲିଳା-
ବାହୁଦା ୧ ପ୍ରତୀରବାସୀ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ ସମ
ଦେବ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି ! ଆମନ୍ତ୍ରିଲି ମୁହିଁ
କରଯୋଡ଼େ, ଯେଣୁ ତୁମ୍ଭେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୋତା ।
ରୂପ-ରସ-ଗନ୍ଧହୀନ କଦଳୀ ପଟୁଆ,
କୁସୁମ ପରଶେ ଯଥା ଲମ୍ବେ ଦେବଗଳେ,
ତଥା ଏ ଗୀତିକା ମୋର କବିତା ବିଭୂତି,-
ରସଭାବ-ହୀନ ଶୁଷ୍କ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା, ତହିଁ
ରସିକ ରସେଶ୍ୱର ହରିଙ୍କର ରସ
ଥିବାରୁ ବର୍ଣ୍ଣିତ, ତାହା ଶୁଣିବା ଉଚିତ ।
ମୁନୀନ୍ଦ୍ର-ବାଦରାୟଣି-ବେଦ-ପୂତ-ମୁଖ-
ବିନିଃସୃତ, ମୋକ୍ଷପ୍ରଦ ମହାଭାରତର
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଏହା, ଏଣୁ ପୂତ, ଶ୍ରବଣୀୟ ୨
ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମିକ ତୁମ୍ଭେ, ମତ୍ତ ସଦା ପୁଣି
ସାହିତ୍ୟ ଆଲାପେ, ଧରି ସମସ୍ତ-ଭରଣୀ-
ମଙ୍ଗେ, ଆଣ୍ଟେ, ଯଥାକାର୍ଯ୍ୟ କର ଯଥାକାଳେ,
ତେଣୁ ଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ବିଳାସିତା- ଚରିତ୍ରନାଶିନୀ,
ପଶେ ନାହିଁ ପାଖ ତବ ଡରେ, ଡରେ ଯଥା
ନିପୁର-ବିଜୟୀ ସ୍ମର, ସ୍ମରହର-ହରେ ।
କର୍ମବୀର, କିନ୍ତୁ ନାମପ୍ରୟାସ-ବିରୋଧୀ,

୧—ବାହୁଦା—ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଇଚ୍ଛାପୁରସ୍ଥ ନଦୀ । ୨—ଶିଶୁପାଳବଧ ବ୍ୟାସ-ବିରଚିତ ମହାଭାରତର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ସଦା କର୍ମ-କଣ୍ଟକରେ ଥିବାରୁ ଆବୃତ
ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ତୁମ୍ଭର, ନୃପ ! ଷଡ଼ରିପୁ-ବାଣ
ବାଜି ତହିଁ ହୋଇଗଲା ବ୍ୟର୍ଥ, (ଯେ ଅମୋଘ
ଆୟୁଧେ, ଚରିତ୍ର-ଭିତ୍ତି ଫାଟିଯାଇ ଆହା !
ହୁଏ ନିମଜ୍ଜିତ ପାପ-ଅତଳ-ସାଗରେ)
ତହୁଁ ଦୁଷ୍ଟେ ଯୁଦ୍ଧଭଙ୍ଗ ଦେଇ ମହାଭୟେ
ଲୁଚିଲେ କେ କାହିଁ, ଆଉ ନ ଦିଅନ୍ତି ଦେଖା,
କି ବର୍ଣ୍ଣିବି ନରବର ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସୁଗୁଣ ?
ନବ-ହର୍ମ୍ୟ ଉପକଣ୍ଠେ ବହଇ ବାହୁଦା,
ଦେଖି ତାହା ଭାବେ ମୁହିଁ ମାନସେ ଏସନ,—
"ବହୁଛି କି ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଶୁଭ୍ର ଯଶୋରାଶି
ସ୍ରୋତରୂପେ ? ଗାଇ ତବ ବିଜୟ-ଗୀତିକା
ହର୍ଷ କଳକଳ ସ୍ୱରେ ।" ଗୀତେ ଅବଧାନ
ହେଉ ନରମଣି ! ମୋର ଏତିକି ମାଗୁଣି ।
ଅଧିକ ବିଳମ୍ବ ନାହିଁ ପାହିବାକୁ ରାତି,
ଦିଶିଲେଣି ଚନ୍ଦ୍ରସହ ତାରାଗଣେ ଫିକା,
ଯଥା ପର୍ଯ୍ୟୁଷିତ ପୁଷ୍ପ, ଫିକା ଦୀପଶିଖା,
ବହେ ଶୀତ ସମୀରଣ ରଣରଣ ସ୍ୱନେ ।
ଉଠିଲା ପ୍ରଭାତୀ-ପୂତ ସଙ୍ଗୀତର ଧ୍ୱନି
ଭକ୍ତକଣ୍ଠୁ—"ଉଠ ଉଠ ପାହିଲା ରଜନୀ
ହେ ରଘୁମଣି," ଆହା, କି ଲଳିତ ମଧୁର !
କୋମଳ କାକଳି ଛଳେ ଗାଇଲେ ପକ୍ଷୀଏ
ଉଷାର ବନ୍ଦନା, ଧୀରେ ଦିଶିଲା ଧବଳ
କ୍ରମେ କ୍ରମେ, ପ୍ରାଚୀନଭେ ଦେଖାଦେଲେ ରବି,
ଗୁରୁ ହିଙ୍ଗୁଳିତ ଛବି, ଆହା ! ସେ କି ଶୋଭା
ପ୍ରାଚୀ-ଦିଗ୍‌ବାରଣ-ବଧୂ କରିଛି ପ୍ରସବ
ଆରକ୍ତ ପେଣ୍ଡୁଳି କିଏ ? ବଞ୍ଚିଇ କି କାନେ
ଶାବକ ଲାଭାର୍ଥେ ତାକୁ ? ସେହି ବାୟୁସ୍ରୋତ
ଦିଗ୍‌ଦନ୍ତୀ କପୋଳୁ ହରି ପରିମଳ ମଦ
ଆସଇ କି ପ୍ରାତେ ବହି ଧୀରେ ଗୁରୁଆଡ଼େ ?
ପୌରନ୍ଦରୀ ତଟେ ଗଜା-କଉଦ ଉପରେ
ପଡ଼ି ବାଳରବି-କର, ସୂଚଇ ରୁଚିର—
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବିମାନର ଶୋଭା, ଯଥା ରବିଙ୍କର
ହିରଣ୍ମୟ ରଥ, ମାଘ ଶୁକ୍ଳ ସପ୍ତମୀରେ
ରାଜେ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ତୀର୍ଥେ—ମହୋଦଧି କୂଳେ ।
ଯଥାକାଳେ ଶଯ୍ୟା ତେଜି ଭଦ୍ରା ସୁକୁମାରୀ,
ସାରି ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ଅତି ସଂକ୍ଷେପେ ସତ୍ୱର
ବିଜେ କଲେ ଭଦ୍ରାସନେ, ଏମନ୍ତ ସମୟେ
ଅମଳ-କମଳନେତ୍ରୀ ସଙ୍ଗିନୀ କମଳା,
ବିମଳା ବିମଳ-ଦେହା, ସୁ-ଶୀଳା ସୁଶୀଳା,
ପ୍ରିୟମ୍ବଦା ପ୍ରମୀଳାଦି ଉପସ୍ଥିତ ଆସି,
ସେମାନଙ୍କ ମୁଖେ ଆଜି ଧରୁ ନାହିଁ ହାସ,
ଉଛୁଳଇ ତାହା ଆହା ! ଦେଉଛି ବୁଡ଼ାଇ
ଓଷ୍ଠାଧର ବେନି, ଯେଣୁ ଆସିଥିଲେ କେତେ
ଫନ୍ଦା ଫାନ୍ଦି, ରାଣୀଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ସହିତେ
ଯିବେ ମିଶି କ୍ଷୀରେ ନୀର ପରି, ଦୀନଜନେ
ବାଣ୍ଟିବେ ବଧାଇ, ବସ୍ତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ଆଦି,
ଛଳିବେ ରାଣୀଙ୍କୁ ପରିହାସେ, ଆସିଥିଲେ
ଏହିପରି ନାନାଭାବ ମନାସି ମାନସେ ।
କିନ୍ତୁ ଯାହା କଳ୍ପିଯାଏ ମନ, ତାହା ସବୁ
ହୁଏ ନାହିଁ ପରିଣତ କାର୍ଯ୍ୟେ, ସବୁବେଳେ,
ଆଶା ମନୁଷ୍ୟର, କିନ୍ତୁ ତାର ସଫଳତା
ବିଶ୍ୱ-ବିଧାତାଙ୍କ ହସ୍ତେ, ଏହା ସତ୍ୟ, ଧ୍ରୁବ ।
ଦୃଢ଼ ବନ୍ଧ ଲଭି ଯଥା ନିମ୍ନଗାମୀ ସ୍ରୋତ
ହୁଅଇ ସଂରୁଦ୍ଧ, ତଥା ରାଣୀଙ୍କୁ ବିମନା
ଦେଖି, ସଖୀଙ୍କର ହର୍ଷ ପଡ଼ିଲା ମଉଳି ।
କିନ୍ତୁ ନ ପାରିଣ ଜାଣି ଦୁଃଖର କାରଣ
ରାଣୀଙ୍କର କିଛି, ସବେ ସଂଶୟ-ଦୋଳାରେ
ପଡ଼ି ହେଲେ ଭୋଳ, ତାହା ପଚାରିବା ପାଇଁ
ନ ହେଲା ସାହସ କାର ରାଣୀଙ୍କୁ, ସକଳେ
ନୀରବେ ବସିଲେ ଯାଇ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନେ ।
କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ ତହୁଁ କୋମଳଭାଷିଣୀ
କମଳା, କହିଲା ଧୀରେ ରାଣୀଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧି,—
"ମହାଦେବି ! କ୍ଷମା ଆଜ୍ଞା ହେଉ, ଏ ଅଧୀନା

ପସ୍ଥୁରିବ କଥା ଏକ, ଖଞ୍ଜନ-ନୟନେ !
କପାଇଁ ବିମର୍ଷ ଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀମୁଖ-ମଣ୍ଡଳେ ?"
ଉତ୍ତରିଲେ ଭଦ୍ରାରାଣୀ-"କି କହିବି ସଖି !
ରଜନୀର ଶେଷଯାମେ କାଲି, ଦେଖି ଏକ
କୁସ୍ୱପ୍ନ, ହେଉଛି ଘାର୍ଣ୍ଣି ହୃଦୟ ମୋହର ।"
ଏହା ଭାଷି ସେ ସ୍ୱପ୍ନର ଆମୂଳ ଘଟନା
ବର୍ଣ୍ଣିଗଲେ ସବୁ, ଯଥା ଶିଷ୍ଟ ଚାଟପିଲା
ସ୍ୱୀୟ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ବିଦ୍ୟା କହେ ଗୁରୁଆଗେ ।
ରାଣୀଙ୍କର ରାତ୍ରି-ଦୃଷ୍ଟ ସ୍ୱପନ ବିଷୟ
ବରାଙ୍ଗୀ କମଳା, ଶୁଣି ବୋଇଲା ସସ୍ମିତେ,—
"କି ନ ଜାଣ ଦେବି ! ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ର-ସୁପ୍ରବୀଣା,
ଏ ଛାର କଥାକୁ ଏତେ ଭାବନା କପାଇଁ ?
ଛାୟାରେ ଆରୋପ ରୂପ ଯଥା ଅସମ୍ଭବ,
ସ୍ୱପ୍ନରେ ସତ୍ୟତାରୋପ ସୁଦ୍ଧା ସେହିପରି
ବୃଥା, ସ୍ୱପ୍ନ ଅଟେ ଖାଲି ଭ୍ରାନ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ।"
ବୋଇଲା ବିମଳା ସଖୀ ବିମଳସ୍ୱଭାବା,—
"ଚେଦୀଶ୍ୱର ! ଜାଣୁ ଜାଣୁ ତୁମ୍ଭେ ଚେଦୀଶ୍ୱର
ପରାକ୍ରମ, ଭାବ କିପାଁ ଅନ୍ୟଥା ତାହାର
ବାତୁଳାଣୀ ପ୍ରାୟ ? ପଡି ଅକାରଣ ଭ୍ରମେ,
କେ ଅଛି ଏମନ୍ତ ଭବେ, ଧର୍ଷିବ ଯେହୁ
ନୃପସିଂହ ଚେଦୀଶ୍ୱରେ ? ଦେବି ! ଛାଡ଼ ବୃଥା
ଚିନ୍ତା ।" ତହୁଁ ଗୁରୁଶୀଳା ସୁଶୀଳା ସୁନ୍ଦରୀ,
ଭାଷିଲା ମଧୁରେ ଯଥା କଳକଣ୍ଠୀ ସାରୀ,
"ଶୁଣିଛି ମୁଁ ଲୋକମୁଖେ, ସ୍ୱପନର ଫଳ
ହୁଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ, ଦେଖିଲେ ଘରକୁ,
ଘଟଇ ପରକୁ ତାହା, ଅତଏବ ରାଣି !
ତୁମ୍ଭ ସ୍ୱପ୍ନଫଳେ ଯିବ ଶତ୍ରୁ ତବ ନାଶ ।"
ବୋଇଲା ପ୍ରମୀଳା ଶେଷେ, ପ୍ରଲମ୍ବକୁନ୍ତଳା,—
"ସୁଶୀଳା ସଜନୀ କଥା ଅଟେ ନିଶ୍ଚେ ସତ,
ଭୋଗିଛି ଦେହରେ ମୁହିଁ, ଥରେ ଏହିପରି,—

ଦିନେ ନିଶିଯୋଗେ ମୁହିଁ ଦେଖିଲି ସ୍ୱପନେ,
ଯାଇଛି ମୁଁ ମରି, ମୋର ମୃତଦେହେ, ଘେନି-
ଗଲେ ଯମରାଜା ପାଶେ ଯମଦୂତମାନେ,
କେତେ ଯେ ଦଣ୍ଡିଲା ଯମ କି କହିବି ତାହା ?
ଉପବିଷ୍ଟ ଯମରାଜା କୃଷ୍ଣକାନ୍ତି ପୁରୀ
ମଧ୍ୟେ କୃଷ୍ଣ ମଣ୍ଡପରେ, କୃଷ୍ଣପରିଚ୍ଛଦ-
କୃଷ୍ଣବସ୍ତ୍ରଧାରୀ, ତାର ଦେହଯାକ କଳା,
ଧାନସିଝା ହାଣ୍ଡି ପରି, ବଡ଼ମୁଣ୍ଡେ ତାର
କୃଷ୍ଣ ଶିରସ୍ତ୍ରାଣ, କରେ ଅତି ତ୍ରାସପ୍ରଦ
ସ୍ଥୂଳ-ଦୀର୍ଘ-କୃଷ୍ଣଦଣ୍ଡ, ଯଥା କେନ୍ଦୁଡାଙ୍ଗ,
ପାର୍ଶ୍ୱଦେଶେ ଚିତ୍ରଗୁପ୍ତ ପ୍ରଧାନ-ପାଞ୍ଜିଆ,
ବସିଅଛି ପିଣ୍ଡି ୧ ପରେ, ଅଗ୍ରେ ଥୁଆ ତାର
ପାଞ୍ଜିବିଡ଼ା, କାଠପୀଢ଼ା ପୃଷ୍ଠେ, ଅତି ବୁଢ଼ା
ସେହୁ, ପାଚି ମୁଣ୍ଡେ ବାଳ, ଦିଶେ ଝୋଟ ପରି,
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଲଗାଇ ବୁଢ଼ା ଲେଖିଯାଏ ଖରେ
ତାଳପତ୍ରେ, ଫାଳସମ ଲୌହ ଲେଖନୀରେ ।
ରୋଗ, ପାପ, ମୃତ୍ୟୁ ତିନି ବଡ଼ ସେନାପତି
ଉଭା ଅନୁଚର ସହ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ।
ଗୁମାସ୍ତା, ଛାମୁକରଣ, ବେବର୍ତ୍ତା ପ୍ରଭୃତି
କର୍ମଚାରିବୃନ୍ଦ ବସି ଯଥାସ୍ଥାନେ, ରତ
ନିଜ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟେ, ଯଥା ପାଠାର୍ଥୀ ବାଳକେ,
ବେନହସ୍ତ ଅବଧାନ ତହୁଁ ଦଣ୍ଡଧର,
ଚିତ୍ରଗୁପ୍ତ ବଡ଼ଗୃହ । ମହାଦରବାର
ଲାଗିଅଛି ତହିଁ, ଯମ କରନ୍ତି ବିଚାର,
ଗୋଟାଏ ମାମଲା ସୁଦ୍ଧା ରହେ ନାହିଁ ବାସି,
ସଦ୍ୟ ସଦ୍ୟ ଛିଣ୍ଡିଯାଏ ଯେ ଦିନର ଯେତେ ।
ନାହିଁ ତହିଁ ମୁଦ୍ରା ବନ୍ଦି, ୨ ବ୍ୟବହାରଜୀବୀ ୩
(ଅର୍ଥ ଉପାସକ ଯେହୁ, ଯୁକ୍ତିତର୍କ ବଳେ
କରିପାରେ କଳା ଧଳା ପୁଣି ଧଳା କଳା)
ଟାଣିଆଳ ୪ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ, ପ୍ରବଞ୍ଚକ, ଅବା

୧—ପିଣ୍ଡି ମୃତ୍ତିକା ମଣ୍ଡପ । ୨—କୋର୍ଟଫିସ ବନ୍ଦି । ୩—ଓକିଲ । ୪—ଯେ ଓକିଲ ମୋକ୍ତାରଙ୍କୁ ମାମଲା ଯୋଗାଏ ।

ସାହାସିଆ ବାହାପିଆ କାନଲୁହା ଆଦି,
କିମ୍ବା ଠକା କଉଡ଼ିର ବ୍ୟବହାର ଯାହା ।
ସେଠାରେ ତାହାର ସାକ୍ଷ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ ଲୋଡ଼ା,
ସମସ୍ତଙ୍କ ସାକ୍ଷୀ ଏକା ଚିତ୍ରଗୁପ୍ତ ଥାନ୍ତି ।
ନୟନ ଫେରାଇ ମୁହିଁ ଚାହିଁଲି ଚୌଦିଗେ,
ଦେଖିଲି ଅସଂଖ୍ୟ ପୁରୀ, ଧୂମମୟୀ କେହି,
କେହି ଅନ୍ଧକାରମୟୀ, ଯଥା ଅମାନିଶା ।
ତାହିଁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶବ ହେଉଅଛି ଦାହ,
ତାହାରେ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଉଠୁ, ଅସହ୍ୟ ଅତୀବ,
ସେ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଆଘ୍ରାଣରେ ଅନ୍ନପ୍ରାଶନର
ଅନ୍ନ ସୁଦ୍ଧା ହୋଇଯିବ ଶରେ ଉଦ୍ଗାରିତ ।
ପ୍ରସ୍ରାବ ପୁରୀଷ କୁଣ୍ଡେ ତାହିଁ ବା ପାପୀଏ
ରହିଛନ୍ତି ବୁଡ଼ି, ଥରେ ଟେକିଲେ ମସ୍ତକ,
ଝାମ୍ପି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱୁ ଶ୍ୟେନପକ୍ଷୀ, ଲୌହ ସଣ୍ଡାଶୀ–
ସମ ଥଣ୍ଟେ, ଟାଣିନିଏ ତାହାଙ୍କର ଆଖି,
ତାହିଁ ମିଳି ଶିବାଶ୍ୱାନେ ପାରିଦେହୁଁ ଆହା !
ଖଭଟେ ଓଠାରୁ ମାଂସ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ହରଷେ ।
ନାହାନ୍ତି ସେ ନଭେ ଚନ୍ଦ୍ର କିମ୍ବା ଦିବାକର,
ଧୂମକେତୁ ଭୀମପୁଚ୍ଛ ଆନ୍ଦୋଳି ସଘନେ
ବୁଣେ ସଦା ଅଗ୍ନିକଣା, ଅଗ୍ନିବୃଷ୍ଟି କରେ
ସଘନେ ଜନାଦି ଘନ ପାତକୀ ମସ୍ତକେ,
ତାହିଁ ଭୀମ ଯମଦୂତେ ଉତଯମ ସମ
ରତ ଅବିରତ ପ୍ରେତ ପାପୀ ନିର୍ଯାତନେ,
ମହାଉଗ୍ର ବେଶୁ, ଧରି ଜ୍ୱଳନ୍ତ ସଣ୍ଡାଶୀ
ଟାଣେ ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ଜିହ୍ୱା, କେଉଁ ଦୂତ ଅବା
ଝଟପି ବଟପେ ଘେନି, ଶୁଆଉଛି ନେଇ
ଅଗ୍ନିତପ୍ତ ତାମ୍ରପଦେ, ଅଧୋମୁଖେ, ହାୟ !
ପୋଡ଼େ ଚର୍ମ ଚଡ଼ଚଡ଼େ, ପୁଣି ତା ଉପରେ
ଢାଳୁଏ ଘଡ଼ା ଘଡ଼ା ତେଲ, ତାହାରଣ
ଉଠୁ ତୀବ୍ର ଗନ୍ଧ, ରୁନ୍ଧିଦିଏ ନାସାପଥ,
ଯେହ୍ନେ ଦେଶଦ୍ରୋହୀ ଧାମୀ, ଶୋଷିଣ ଦେଶର
ଅସ୍ଥିମଜ୍ଜା, ଦେଇଅଛି ମହାକ୍ଲେଶ, ପୁଣି
ମହାଘୋର, ଯମଦୂତେ ଶୁଆଇ ତାହାକୁ
ଉତ୍ତାନେ, ଦିଅନ୍ତି ଥୁପି ସେ ପାପୀ ଉପରେ
ସୁବିଶାଳ ଲୌହଶୈଳ, ସେ ଗୁରୁ ଗୁପନେ
ପରିବାହି ଡାକେ ପାପୀ କରୁଣ ଚିତ୍କାରେ,
ପରସ୍ୱାପହାରୀ ଦୁଷ୍ଟ ଆତତାୟୀ ଜନେ
ଅର୍ପନ୍ତି ଦାରୁଣ ଦଣ୍ଡ ଚଣ୍ଡ ଯମଦୂତେ,
ତାହାଙ୍କର ହସ୍ତ ପଦ ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣ ଆଦି
ଉପାଡ଼ନ୍ତି ଗୁଣ୍ଡ୍ରେ, ମୁଣ୍ଡ୍ରେ ପ୍ରହାରି ମୁଦ୍ଗର;
ଯେହ୍ନେ ରାଜଦ୍ରୋହୀ ମୂଢ଼, ଗୁଡ଼ାଇ ତା ଦେହେଁ
ଚୂଳା, ଝୋଟ ଆଦି ଯେତେ
ଦାହ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ,—ଦୂତେ,
ଲଗାନ୍ତି ତହିଁରେ ଅଗ୍ନି, ପିତୃମାତୃ ଆଦି
ଗୁରୁଦ୍ରୋହୀ ଜନେ ଦୂତେ କଚାଡ଼ନ୍ତି ନେଇ
ବିଶାଳ ପାଷାଣେ, ଯଥା କଟଡ଼ା ଖଣ୍ଡରେ
କଚାଡ଼ନ୍ତି କୃଷୀବଳେ କଟଡ଼ା ବଡ଼ାକୁ,
କିମ୍ବା ଯଥା ଧୋବା ଲୁଗା ପିଟଇ ଗଣ୍ଡିରେ,
ଅବଶେଷେ, ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ ପାତକୀ କଷଣ,
ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ କରତେ ଦୂତେ ଚିରି ଫାଳ ଫାଳ
ଦେହ ତାର, ଦେଉଛନ୍ତି ତହିଁ ମଖାଇଣ
କଟୁ ଦ୍ରବ୍ୟ—ଚୂନ, ଲୁଣ ବେଶରାଦି କରି,
ଜୀବହିଂସାପରାୟଣ ଯେଉଁ ନରପଶୁ,
ଘେରି ତାକୁ ଚଉପାଶେ, ସିଂହ ବ୍ୟାଘ୍ର ଶ୍ୱାନେ
ଖାଉଛନ୍ତି ଦେହୁଁ ତାର କଲ କଲ ପଲ,
ତାହିଁ ଦୂତେ ଢାଳୁଛନ୍ତି ସୁରାପାୟୀ ମୁଖେ,
ଆଉଟା ପିତଳ ଧାର, ଢୋକି ନ ପାରିଣ
ହୁଅଇ ଆକୁଳ ଦୁଷ୍ଟ, ସେହି ଦ୍ରବ ଧାତୁ
ବାହାରି ପଡ଼ଇ ନାସା କର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ଷୁପଥେ,
ଦ୍ୱିତୀୟ ମରଣ ଯେଣୁ ନାହିଁ ମରଣର
ତେଣୁ ତହିଁ ଭୁଞ୍ଜେ ପାପୀ କେବଳ କଷଣ ।
ଅସ୍ୱାଭାବୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି, ଉତଯମ ସମ
ବୁଲୁଛନ୍ତି ଦୂତେ, କାର ଦେହ ନରାକୃତି,
କାହା ମୁଣ୍ଡ ଘୋଡ଼ାମୁଣ୍ଡ ଭଳି, କାହାର ବା

ମର୍କଟ ମସ୍ତକ, ଦେହ ଗର୍ଦ୍ଦଭ ସମାନ,
କାହାର ବା ଦେହ ସିଂହ ପରି, କିନ୍ତୁ ମଥା
ବକ୍ରଚଞ୍ଚୁ ଶ୍ୟେନ ମୁଣ୍ଡ ପ୍ରାୟ, ସେ ମଧ୍ୟରୁ
ଦୁଇଟାକୁ ଆଦେଶିଲା ଦଣ୍ଡଧର, (ମୋତେ
ଦେଖାଇ ଅଙ୍ଗୁଳି ଦ୍ୱାରା) "ଯାଅ ରେ ! ଏହାକୁ
ଘେନ, ଭୁଞ୍ଜ ତପ୍ତ ତୈଳେ, ପ୍ରହାର ମୁଦ୍ଗରେ ।"
ଆଜ୍ଞାମାତ୍ରେ ବାନ୍ଧି ମୋତେ ଚର୍ମ୍ମରଜ୍ଜୁ ଯୋଗେ,
ଘେନିଗଲେ ଯଥାସ୍ଥାନେ ଯମଦୂତେ, ତହିଁ
ଦେଖିଲି ମୁଁ ଅଗ୍ନିମୟ ପୁର ଏକ,ତାର
କାନ୍ଥ, ବାଡ଼, ଗୃହ, ସବୁ ଅଗ୍ନି ଉପାଦାନେ
ବିନିର୍ମିତ, ତହିଁ ମଧ୍ୟେ ଅଛି ପୁଣି ଏକ
ଅଗ୍ନିମୟ ହ୍ରଦ, ଜଳେ ଜଳ ସଦା ତାର
ଦୀପ୍ତ ହୁତାଶନ ସମ ହୋଇ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶିଖ,
ସନ୍ତରନ୍ତି ତହିଁ କେତେ କେତେ ମହାପାପୀ
ପରିତ୍ରାହି ନାଦେ, ମୋତେ ନେଇ ଦୂତେ, ତହିଁ
ନିକ୍ଷେପିବାବେଳେ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ମୋ ସ୍ୱପନ ।
ଦେଖିଲି ସକାଳୁ ଉଠି ଜାଣିଛି ପଞ୍ଜିକା,—
ମରିଅଛି ସ୍ତ୍ରୀ ତାହାର, ଅତଏବ ଗଣି !
ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ୱପ୍ନର ଅଟେ ବିପରୀତ ଫଳ ।"
ବୋଇଲା କମଳା, "ଶୁଣ ସଙ୍ଗିନୀ ପ୍ରମୀଳେ !
ବର୍ଣ୍ଣିଲୁ ଯେତେକ, ତାହା ପାତକୀର କଥା,
କହିଲୁ ତ ନାହିଁ କିଛି ଧାର୍ମିକ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ।
କିପରି ସୁଖରେ ତହିଁ ଧାର୍ମିକ ମାନବେ
ନିବସନ୍ତି, କହ ସଖି ! ଦେଖିଛୁ ଯଦ୍ୟପି ।"
ଖଞ୍ଜନଗଞ୍ଜନନେତ୍ରୀ ପ୍ରମୀଳା ଯୁବତୀ
ଉତ୍ତରିଲା ମୃଦୁସ୍ୱରେ—"ରେ ପ୍ରାଣମିତଣି
କମଳେ ! ମୁଁ ଯାଇଥିଲି ପାତକୀ ସ୍ୱରୂପେ
ପାତକୀ ପୁରକୁ, ତେଣୁ ଦେଖିଛି ନୟନେ
ପାପୀର ଦୁର୍ଗତି, ଯହିଁ ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ ନରେ
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ପରମ ସୁଖ, ସେ ଦେଶକୁ ମୁହିଁ,
ଯାଆନ୍ତି କିପରି ? ତେଣୁ ସେ ମୋର ଅଜ୍ଞାତ ।"
ଚେଦି-ପାଟମହାଦେଈ ଭଦ୍ରା ମହାସତୀ,
ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରବିଚକ୍ଷଣା, ଜାଣନ୍ତି ସକଳ,
କମଳାକୁ ଦୁଃଖସ୍ୱରେ କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି—
"କମଳେ ! କମଳମୁଖି, ସ୍ୱପନ ଅସାର,
ସଂସାର ଅସାର—ଏହା ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସଖି !
ଜାଣି ଶୁଣି ସୁଦ୍ଧା ତାହା, ନ ମାନେ ପ୍ରବୋଧ
ଏ ଅବୋଧ ପ୍ରାଣ, କାନ୍ଦେ ସ୍ମରି ନାନାବିଧ
କାଲ୍ପନିକ ଦୁଃଖ, ତାହା ମାୟାର ଛଳନା,
ହେଲାଣି ସମୟ ଏବେ ଯାଅ ତୁମ୍ଭେମାନେ
କରିବ ଆହାର ପାନ, ଯିବି ମୁଁ ଭିତରେ ।"
ମେଲାଣି ପାଇଣ ତହୁଁ ଗଲେ ସର୍ବ ସଖୀ,
ବିଜେ କଲେ ରାଣୀ ଏକା ଶୟନ କୁଠିରେ ।
ରହୁଁ ରହୁଁ ଉପସ୍ଥିତ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟ,
ପ୍ରତାପୀ ପ୍ରତାପ ଯଥା ଯୌବନ ସମୟେ
ହୁଏ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ, ତଥା ଚଣ୍ଡ ରବିକର
ହେଲା ଦୁର୍ବିଷହ ଅତି, ମାଧ୍ୟନ୍ଦିନ ରବି,
ଦିବସ-ହୃଦୟ ମଣି ପ୍ରାୟ ବିରାଜିଲେ
ମଧ୍ୟାକାଶେ, ବର୍ଷୁଥିଲେ ଅନଳ-କଣିକା
ମେଦିନୀ-ମଣ୍ଡଳେ, ଅଗ୍ନିଗୁଣ୍ଡି ବାୟୁସହ
ଉଡ଼ିଲା ଚୌଦିଗେ, ହାଁ ହାଁ ଡାକିଲା ଆକାଶ,
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା ଯେସନ ।
ଲୁଚିଲେ ପକ୍ଷୀଏ ଭୟେ ରବି-ରଶ୍ମି-ରୋଧୀ—
ପତ୍ର ଅନ୍ତରାଳେ, ଆଉ ଚରିଲେ ବା କେହି ।
ଛାୟାରେ ଆଶ୍ରୟ ଘେନି ପିପାସା ଆକୁଳେ
କୁକୁରେ ଧକାଇ ହେଲେ କାଢ଼ିଣ ରସନା ।
ତେଜିଲା ସୁରୂପା ରାମା ଅଧରୁ ରକ୍ତିମା
ଫୁଟିଲେ ବଧୁଲୀ ଫୁଲେ, ସୁସାଧିକା ପରି,
ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ, ନେତ୍ର ନିହି ରବି-ବିମ୍ବେ, ବସି
ଅଗ୍ନି ସମ ରୌଦ୍ରେ କରେ ପଞ୍ଚାଗ୍ନି ସାଧନା ।
ହାଉଁଳିଲେ ତରୁଲତା ପ୍ରତପ୍ତ ପବନେ,
ବାଳୁତ-କୋମଳ-ସ୍ୱରେ ପିଞ୍ଜରୁ ଶାରିକା,
ଡାକ ଦେଇ "ଜଳ ଦିଅ" "ଜଳ ଦିଅ" ବୋଲି
ତୃଷାର୍ତ୍ତେ, ଯେସନ ଉଦୟାତନା-ଅନଳେ

ସନ୍ତାପିତ ପ୍ରାଣ-ପକ୍ଷୀ ଖୋଜେ ଶାନ୍ତି-ଜଳ ।
ଲଭିଲା କମଳ ମନେ ବିମଳ ଆହ୍ଲାଦ,
ଜାନୁ କରି ମଥା ପୋତି ପଡ଼ିଲା ଝାଉଁଳି
ଦୁଃଖ-ଲଜ୍ଜା ଅନ୍ତରେକେ, ଝାଉଁଳଇ ଯଥା
ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ନାରୀ ପର-ପୁରୁଷ ପରଶେ,
କମ୍ପା ଯଥା କରସ୍ପର୍ଶେ ଲଜ୍ଜାବତୀ ଲତା
ଲଜ୍ଜାରେ ସଂକୋଚି ବପୁ ହୁଏ ନତମୁଖୀ ।
ବିଜନ କୁଟୀରେ ରାଣୀ ବସି ଏକାକିନୀ
ଭାବୁଛନ୍ତି ନାନାକଥା, ଜନଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥାନ
ନାନା ଭାବ-ପ୍ରସ୍ରବଣ, କେତେ ଭାବ ତହିଁ
ମାନବ-ମାନସେ ଘେରେ, ଯଥା ଅଳିପାଳି
ଘେରନ୍ତି ଚୌଦିଗୁଁ ଆସି ଫୁଲ୍ଲ ଶତଦଳେ ।
ଦେଖାଏ ସେ କେତେ ଚିତ୍ର ନେତ୍ର ଆଗେ ଆଣି,
ଭାବୀ, ଭୂତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତ୍ରିକାଳଯାକର
ଚିତ୍ରରାଶି, ଗୋଟି ଗୋଟି ତା ଦେହେ ଅଙ୍କିତ ।
ଭାବୁଛନ୍ତି ମହାଦେଈ ମାନସେ ଏସନ,—
"ଫେରିଲେ ତ ନାହିଁ ତାହିଁ ଆଜଯାଏ ରାଜା,
ଘଟିଲା କି ପଥମଧ୍ୟେ ଅମଙ୍ଗଳ କଷ୍ଟ !
କହିଲା ଉଦନ୍ତ ଦୂତ—ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟା କାଳୁ
ଭେଟେ ହେବେ ନୃପମଣି, ହେଲା ଆସି ଦିନ
ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରହର, କାହିଁ ରାଜ-ଆଗମର
ସୂଚନା ତ କିଛିମାତ୍ର ଯାଉ ନାହିଁ ଦେଖା ।
ହାୟ ! ପ୍ରଭୁ ଆଶୁତୋଷ ! କିପାଁ ଅସନ୍ତୋଷ
ଦାସୀ ପ୍ରତି ଦେବ ? ଦେବ ମୁହିଁ ଗଡ଼ାଇଣ
ଲକ୍ଷସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଚମ୍ପା, କହି ଅନୁକମ୍ପା ଦେବ !
ଦିଅ ଏହି ବର, ଯେହ୍ନେ ଚେଦି-ନୃପବର,
ସର୍ବଶୁଭେ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେଉନ୍ତୁ ଚଞ୍ଚଳେ ।
ଶୁଭଙ୍କରୀ ମା ଶଙ୍କରି ! କିଙ୍କରୀ ମୁଁ ତବ,
ମାଗୁଛି ଶ୍ରୀପଦେ ସ୍ୱାମି-ଭିକ୍ଷା, ମାନସିକ
ରହିଲା ମୋହର, ନୃପ ଭେଟେ ହେଲେ ପୁରେ
ପୂଜିବି ତୋ ପାଦ, ଦେବି ! ଷୋଡ଼ଶୋପଚାରେ,
ସଙ୍କଟତାରିଣି ! ତାର ଦୁର୍ଗ୍ରହ ସଙ୍କଟୁ !
ଅହୋ ! କିପାଁ ସ୍ଫୁରେ ପୁଣି ଦକ୍ଷିଣ ନୟନ !
ପୋଡ଼ିଯା ରେ ପୋଡ଼ା ଆଖି ! ଆଉ କି ଲକ୍ଷଣ
ଦେଖୁ ତୁହି ? ଥିଲା ପରା ବାକି ତୋର ପାଳି ?
ଦୁଃଖବେଳେ ଘଟେ ହାୟ ! ସବୁ ଦୁଃଖ ଆସି,
ଭଙ୍ଗାଘର ଖଣ୍ଡ ପିନା ଭାଙ୍ଗନ୍ତି ସକଳେ ।"
ଉପର୍ଯ୍ୟୁପରି ବିବିଧ ଅମଙ୍ଗଳାଘାତେ
ରାଣୀଙ୍କ ଆଶଙ୍କା କ୍ରମେ ଲଭିଲା ବର୍ଦ୍ଧନ,
ଅନିଳ ଆଘାତେ ଯଥା ମହୋଦଧି-ବୀଚି,
କ୍ରମେ ସ୍ଥୂଳ, ସ୍ଥୂଳତର, ସ୍ଥୂଳତମ ହୋଇ
ଶେଷେ କରେ ଉପକ୍ରମ ଦେବାକୁ ବୁଡ଼ାଇ
ତରଣୀ, ତେସନ ଏହି ଆଶଙ୍କା-ଲହରୀ,
ରାଣୀଙ୍କର ଚେତା-ତରୀ ବୁଡ଼ାଇଦେବାକୁ
ବସିଲାକ ପ୍ରତିକ୍ଷଣ, ଆହାରେ, ବିହାରେ,
ଶୟନେ, ଗମନେ, ସଦା ସକଳ ବିଷୟେ
ମଣିଲେ ଅରୁଚି ରାଣୀ, ହେଲେ ଖାଲି ଆହା !
ନବଧୃତ ପକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟ ଇତସ୍ତତଃମନା ।
ଏ ସମୟେ ସଖୀମାନେ ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ
ଅବଲୋକି ରାଣୀଙ୍କର ବିକୁଳିତ ଭାବ,
ଘେନିଗଲେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ରମ୍ୟ ଉପବନେ,
ପରିବର୍ତ୍ତନ ମାନସେ ମାନସ ତାଙ୍କର,
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ସର୍ବେ ପୁଷ୍ପବାଟିକାରେ ।
ରମ୍ୟ ଉପବନ ମଧ୍ୟେ ରତନ-ମଣ୍ଡପେ
ବିଜେ କଲେ ଚେଦୀଶ୍ୱରୀ ସଙ୍ଗିନୀ ଗହଣେ,
ହାୟ ! ଯଥା ରାମଚନ୍ଦ୍ର-ହୃଦୟ-ଚନ୍ଦ୍ରିକା
ସଶୋକା ଜାନକୀ ଦେବୀ, ଅଶୋକ କାନନେ
ସରମାଦି * ସଖୀସହ ହୋଇଛନ୍ତି ବିଜେ ।
ଶୋଭାର ମନ୍ଦିର ସେହି ସୁରମ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନ
ହସୁଅଛି ପୁଷ୍ପ-ହାସେ, ପୁଷ୍ପିତ ପାଦପେ
ଆନ୍ଦୋଳି ପବନେ, ନାନାଭୂଷଣେ ଭୂଷିତ—
ନାଚୁଥା ପ୍ରାୟ, ଦେଖାନ୍ତି ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ ନାନା;
ଫୁଲଫଳା ସମାବୃତ ଘନ ପତ୍ରଦଳେ
ଧରି ଭରା ଫୁଲଅନା, ବିରହୀ ହୃଦୟେ

* ବିଭୀଷଣର ସ୍ତ୍ରୀ

ହାଣିଦିଏ ଛୁରୀ ସେହ୍ନୁ, ବଡ଼ ନିର୍ମମ ସେ ।
କାହିଁ ବା ପୁନ୍ନାଗ ଉଭା ପୁଂ-ନାଗ ସମାନ
ରୂପେଶ୍ୱରୀ-ହୃଦକମ୍ପା ଚମ୍ପା, ଶେଫାଳିକା;
ରସିକା-ରସିକ-କୁଳ-ଆକୁଳ ବକୁଳ,
ନାଗରୀ ନାଗର ବର-ଭୂଷା ନାଗେଶ୍ୱର,
(କେ ସରି ବେଶରେ ତାର?) ଶରତ-ଡଗର—
ତଗର, କାନନ-ଆଲୀ ନଆଲୀ ମାଧବୀ,
ଏ ଆଦି ତରୁ, କାନନ-ସୁନ୍ଦରୀ ଲତାଏ
ଉଭା; ଧରି ମୁନି-ମନ-ବିମୋହନ ବେଶ ।
ପୁଷ୍ପ-ପରିମଳ ଘେନି ମଳୟ ଅନିଳ
ପ୍ରସରେ ମୃଦୁଳେ, ଆହା ! ଋତୁପତି ମଧୁ,
ସବଂଶରୁ ସହ ତହିଁ କରନ୍ତି କି ବାସ ?
ସୁରେନ୍ଦ୍ର-ଲୋଚନ-ତାରା ନନ୍ଦନକାନନ
କିମ୍ବା ଚୈତ୍ରରଥ ୧ ନୁହେଁ ସେ ଉଦ୍ୟାନେ ସରି,
ମୁକୁଳେ ଆନତ ଆମ୍ରତରୁ, ଉଭା ଯଥା
ଅବଗୁଣ୍ଠନା କାମିନୀ, ଶିରେ ଦୋଳେ ତାର
କନକ-କିରୀଟ, ଯଥା ବିବାହ ସମୟେ
କନ୍ୟାଶିରେ, ବସନ୍ତକୁ ବରି ବରପଦେ
କରନ୍ତି କି ବଶୀ ତାକୁ ? ଦେଖ ବିବାହର
ଲୋଳମୁକୁଟ ୨ କି ଶୋଭେ ତାର ଶିରୋଦେଶେ ?
ଆନନ୍ଦେ ନଣନ୍ଦ ଯଥା ବୁଲଇ ପ୍ରଶରେ
ପାରିତୋଷିକସ୍ୱରୂପେ ପାଇ ହଳଦିଆ—
ହାରମଣ୍ଡା ଶାଢ଼ୀ ୩ ତଥା ଉଡ଼େ ଫରଫର
ହଳଦୀବସନ୍ତ ପକ୍ଷୀ, ବୃକ୍ଷୁ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରେ ।
ପଞ୍ଚମେ ସଙ୍ଗୀତାଳାପ କରେ ପିକବଧୂ,
ଶିସାରଇ ଫୁଲଚୁସି ୪ ତାହିଁ ତାର ସ୍ୱରେ ।
କମଳ-କହ୍ଲାରଶୋଭୀ କମଳା-ସରସୀ,
ଶୋଭେ ଉପବନେ, ଯଥା ବିଶାଳ ଦର୍ପଣ;
ତାହାର ସୋପାନାବଳୀ ସ୍ଫଟିକେ ଗଠିତ ।
ତୀରସ୍ଥ ପାଦପଚ୍ଛାୟା ଜଳେ ପ୍ରତିଫଳି
ବିରାଜଇ, ଯଥା ସ୍ୱଚ୍ଛ ସ୍ଫଟିକ ପାତ୍ରରେ
ହରିଦ୍ରଙ୍ଗେ ଲେଖା ନାନା ତରୁଲତା ଛବି ।
ଫୁଟିଛି କମଳସହ କୁମୁଦ କହ୍ଲାର
ଜଳେ, ପୁଣି ବହୁବିଧ ସୁକାନ୍ତ-ସୁମନ,
ମାରକତ ବୃନ୍ତରେ ହୋଇଛି କି ଥୁଆ
ବିବିଧ ରତନ—ମଣି ହୀରା, ନୀଳା ଆଦି ?
କମଳାଳଙ୍କୃତ ସେହି ସ୍ୱଚ୍ଛ ସରୋବରୁ
ସଖୀଏ ତୋଳିବା ବେଳେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କମଳ,
କିଏ କର କେ କମଳ ହେଲା ନାହିଁ ବାରି,
ସ୍ୱଭାବେ ରମଣୀଜାତି ଅଟନ୍ତି ଅବଳା,
କୁସୁମଚୟନ ବେଳେ କିନ୍ତୁ ସେହିମାନେ
ହୁଅନ୍ତି ପ୍ରବଳା ଅତି, ହୁଡ଼ଯାନ୍ତି ପୁଣି
ନିଜର ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ଦୟା, ସ୍ନେହ, ପ୍ରୀତି,
ଡାଳ ଭାଙ୍ଗି ଛଡ଼ାଇଣ ପତ୍ର, କଢ଼, ଆହା !
ତୋଳନ୍ତି ନିଷ୍ଠୁରଭାବେ ପାଦପୁ କୁସୁମ,
ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ପରେ ଦିଅନ୍ତି କଷଣ ।
ସରଳା ଅବଳାକୁଳ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ
ଫୁଲ ତୋଳି ଉପବନେ ପକାଇଲେ ଦଳି,
ଦଳେ ଇକ୍ଷୁବନ ଯଥା ପ୍ରମତ୍ତା କରିଣୀ ।
କିନ୍ତୁ ଆଜି ରାଣୀଙ୍କର ମାନସ ତାହିଁରେ
ନୁହଇ ସଂଲଗ୍ନ, ଧାଏଁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଦିଗେ ତାହା,
କୁଟିଳ ଚିନ୍ତା ମାନସକୁ କରେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗାମୀ ।
ପାର୍ଶ୍ୱଦେଶେ ଉପବିଷ୍ଟା କମଳାକୁ ରାଣୀ
ବୋଇଲେ ସମ୍ବୋଧି, "ସଖି, ଦେଖୁଛୁ ଯେ ଏହି
ଫୁଲ୍ଲ-ଫୁଲଦଳେ, ବସି ବୃନ୍ତାସନେ ଆଜି
ପ୍ରକାଶନ୍ତି ସ୍ମିତହାସ୍ୟ, କେତେ କ୍ଷଣ ସ୍ଥାୟୀ

୧—କୁବେରଙ୍କର ଉପବନ । ୨—ବରକନ୍ୟାର ମୁକୁଟ ସର୍ବଦା ଲୋଳିତ ହେଉଥିବାରୁ ତାହାକୁ ଲୋଳମୁକୁଟ କହନ୍ତି । ୩—ବିବାହ ସମୟରେ ବରର ଭଗିନୀ ଶାଢ଼ୀ ପାଇବାର ପ୍ରଥା ଏ ଦେଶରେ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ୪—ମଧୁରକଣ୍ଠ ପକ୍ଷିବିଶେଷ । ବସନ୍ତ କାଳରେ ଏହାର ସ୍ୱର ଅଧିକ ଶୁଣାଯାଏ ।

ଏ ଆନନ୍ଦ ତାହାଙ୍କର ? ସ୍ଥାୟୀ କେବେ କ୍ଷଣ
ବିଜୁଳି ଚମକ ନହେ ? ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଏମାନେ,
ନଶ୍ୱରତା ପ୍ରତିଚ୍ଛବି ଦେଖାଇ ମାନବେ
ହୁଅନ୍ତି ନିକ୍ଷିପ୍ତ କାଳଗର୍ଭେ, ଅଳ୍ପକ୍ଷଣେ,
ହାୟ ! ମୂଢ଼ ମନ, ଜାଣି ଶୁଣି ସୁଦ୍ଧା ଏହା,
ବୁଝେ ନାହିଁ ସହଜରେ । ଅସ୍ଥାୟୀ ଜଗତ,
ଅଛି ତହିଁ ଯାହା କିଛି ସମସ୍ତ ଅସ୍ଥାୟୀ,
ଅସ୍ଥାୟୀ ମଧ୍ୟରେ କାହିଁ ସତ୍ତା ସ୍ଥାୟିତ୍ୱର ?
ସମ୍ଭବେ କି ମିଥ୍ୟା ମଧ୍ୟେ ସତ୍ୟର ପ୍ରକାଶ ?
ମୋର ଏହି ଦୁଃଖ ସୁଦ୍ଧା ନୁହେଁ ଚିରସ୍ଥାୟୀ,
ତେବେ ବୃଥା କିପାଁ ମୁହିଁ ଝୁରୁଅଛି ଦୁଃଖେ ?
କ୍ଷତ୍ରିୟ ରମଣୀ ମୁହିଁ, ମହାକ୍ଷତ୍ରିକୁଳେ
ଜନ୍ମ ମୋର, ବୀରପତ୍ନୀ ପୁଣି ବୀରମାତା
ହୋଇ, କାଳ୍ପନିକ ଦୁଃଖେ ହେବା ଛନ୍ନମତି
ନୁହଇ ଉଚିତ ମୋର କେବେ, ଛିଦ୍ରଦୋଷ,
ମସ୍ତିଷ୍କ ବିକାର ଆଦି ନାନା କାରଣରୁ
ହୁଏ ସ୍ୱପ୍ନ ଜାତ, କିପାଁ ମୁହିଁ ଏତେ ଭୀତ,
ଅହୋ ! ସେଥିଲାଗି ? କ୍ଷୁଦ୍ରମନା ଲୋକ ପରି ।”
ଏହିପରି କହି ରାଣୀ ପ୍ରବୋଧି ମାନସେ
ନିଜର, ବାନ୍ଧିଲେ କ୍ରମେ ଧଇର୍ଯ୍ୟ ହୃଦୟେ,
ରକ୍ଷା କରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସିନା ସକଳ ଆପଦୁ
ମାନବେ, ଉଦ୍ଧାରପଥ ଦେଖାଇ ବିବିଧ,
ଅଙ୍କୁଶ ସମାନ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବିପଦ-କରୀର ।

ବୁଡ଼ି ଆସୁଅଛି ବେଳ, ପଡ଼ିଲେଣି ଢଳି
ଲୋହିତବରଣ ରବି, ଦିଗ୍‌ବଳୟୋପରି
ପଶ୍ଚିମେ, ପ୍ରତୀଚୀ ନଭ ଦିଶେ ହିଙ୍ଗୁଳିତ,
ତହିଁ ମଧ୍ୟେ ରକ୍ତରବି ଆହା କି ସୁନ୍ଦର !
ଫୁଟିଛି କି ରକ୍ତପଦ୍ମ ସରସ୍ୱତୀ ଜଳେ ?
ମଣ୍ଡପୁ ଉଠିଣ ରାଣୀ ସଖୀଗଣେ ଚାହିଁ
ଭାଷିଲେ, “ସଜନି ! ଚାଲ ଯିବା ଅନ୍ତଃପୁରେ,
ଆସିଲାଣି ସାୟଂ ସନ୍ଧ୍ୟା ଉପାସନା ବେଳ ।”
ଏହା କହି ଗଲେ ରାଣୀ ସଖୀଙ୍କେ ଘେନି,
ଭାଗ୍ୟପୁଞ୍ଜି ଗଗନରେ ରୋହିଣୀ ସମାନ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ

ସ୍ୱାଗତ ହେ ବାଣୀପୁତ୍ର ସାହିତ୍ୟ-କଲ୍ୟାଣୀ
କବିବର ରାଧାନାଥ ! ମହାଯାତ୍ରା-କବି,
ତ୍ରିଦିବ-ଦେବତା ତୁମ୍ଭେ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅବତରି
ଯେ ଅପୂର୍ବ କୀର୍ତ୍ତି-ଧ୍ୱଜା କରିଛ ଉଡ୍ଡୀନ,
ଅତୁଳିତ ତାହା, ବୀଣା କି ମଧୁର ତବ !
ରଚନା-କୌଶଳ ତବ ନବୀନ ସୁନ୍ଦର ।
ରତ୍ନାର୍ଥୀ ନୁଳିଆ ୧ ଯଥା ବୁଡ଼ି ରତ୍ନାକରେ
ବାଛି ବାଛି ସଂଗ୍ରହଇ ମୌକ୍ତିକ ୨ ପ୍ରବାଳ,
ତେସନ ନିମଜ୍ଜି ତୁମ୍ଭେ ସାହିତ୍ୟ-ସାଗରେ
ସଂଗ୍ରହିଛ ଯେ ମୁକୁତା, ସୁରଙ୍ଗ ପ୍ରବାଳ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳାଉଅଛି ଆହା ! ତାର ଦିବ୍ୟ ପ୍ରଭା,
ମାତୃଭୂମି, ମାତୃଭାଷା—ସାହିତ୍ୟ-ମନ୍ଦିରେ ।
ଯେଉଁ "ମହାଯାତ୍ରା", "ଉଷା",
"ଯଯାତି-କେଶରୀ",
"ପାର୍ବତୀ", "ନନ୍ଦିକେଶ୍ୱରୀ", "ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା" ଆଦି
ହୋଇଛି ନିର୍ଗତ ତବ ସୁଧା-ଲେଖନୀରୁ,
ମହାଦୀପ୍ତିଶୀଳ ତାହା, ପଦ୍ମରାଗ ସମ ।
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ତୁମ୍ଭେ ଏ ଉତ୍କଳ-ଭୂମି—
ସାହିତ୍ୟ-ଗଗନେ, ସୁଧି ! ରଚନା ତୁମ୍ଭର
ମଣିମୟୀ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ ପୁଣି ସୁଧାମୟୀ,
ହେ ଉତ୍କଳ କବିଗୁରୁ ! ବାଲ୍ମୀକିର ପରି
ଦଣ୍ଡକେ ଦେଖାଇପାର ତ୍ରିଦିବ-ବିଭବ
ନନ୍ଦନକାନନ ଆଦି, ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ ରଥି !
କାବ୍ୟ-କୁଞ୍ଜବନଚାରି-ମତ୍ତ-ପିକବର !
ଯେ ଗୀତ ଗାଇଛ ଆହା ମଧୁରେ ପଞ୍ଚମେ,
କି ଅଛି ତୁଳନା ତାର, ଅଭୂତପୂର୍ବ ସେ ।
ବଦ୍ଧ ଜଳାଶୟ ପରି ଥିଲା ମାତୃଭାଷା,
ସଞ୍ଚାରିଣ ସ୍ରୋତ ତୁମ୍ଭେ ନେଲ ତାକୁ ଟାଣି
ବିଶ୍ୱର ଜନତା ମଧ୍ୟେ, ଦେଖିଲେ ସର୍ବେ ।

ଦୀନା ମାତୃଭାଷା-କଣ୍ଠେ ଯେଉଁ ରତ୍ନହାର
ପିନ୍ଧାଇଲ କବିବର ! ଯତନେ ସଜାଡ଼ି,
ଅପୂର୍ବ ଦୁର୍ଲଭ ସେହି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଭୂଷା ।
କି ବର୍ଣ୍ଣିବି ତବ ଗୁଣ ? କବି-କୋହିନୁର !
ତୁମ୍ଭ କାବ୍ୟ-ଦର୍ପଣରେ ତବ ହୃଦୟର
ଦେବଭାବ, ହୋଉଅଛି ସୁପ୍ରତିଫଳିତ,
ଅନ୍ତରେ ବାହାରେ ତୁମ୍ଭେ ଏକଭାବମୟ ।
ଶୁଣ ଆର୍ଯ୍ୟ ! ଏ ନୀରସ ଗୀତିକା ମୋହର
କୃପା କରି, ଯେଣୁ ମୁହିଁ ପଦାଙ୍କାନୁସାରୀ
ତୁମ୍ଭର, ଉଚିତ ତେଣୁ ଶୁଣିବା ମୋ ଗୀତ,
କବିଗୁରୁ ! ଜାଣେ ମୁହିଁ, ଲାଗେ ନାହିଁ ଭଲ
ରସାବଳୀ-ପିଆ ତୁଣ୍ଡେ କାଞ୍ଜି-ଅମ୍ଳସ୍ୱାଦ,
କିନ୍ତୁ ଦେବ ! ଅବିରତ ସୁଧାପାନେ ଜନେ
ମୁଖର ଅରୁଚ ଯେବେ, ହୁଏ ତେବେ ଲୋଡ଼ା
ଅତୀବ ଆମ୍ବିଳା କାଞ୍ଜି, ହେ ଗୌରବମଣି !
ଶୁଣ ଏ ନଗଣ୍ୟ ଗୀତ ମୋର ଏହି ଭାବେ ।
ଏଥୁଅନ୍ତେ କୃଷ୍ଣଦ୍ରୋହୀ ରାଜନ୍ୟକଳାପ
ଶୁଣି ସତ୍ୟବ୍ରତ ମୁଖୁ ମର୍ମନ୍ତୁଦ କଥା,
ତରଙ୍ଗ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ କ୍ଷୁଦ୍ରସାଗର ପରାଏ
ଉଠିଲେ ଗରଜି, କେହି ପ୍ରଚଣ୍ଡ କାର୍ମୁକେ
ଶିଞ୍ଜିନୀ ସଂଯୋଗ ପରେ ଆକର୍ଣ୍ଣ ଓଟାରି
ଟଙ୍କାରଇ ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ, ଧରି ଅଷ୍ଟାଶିରି
ଗୁରୁ ଗଦା କେହି, କରେ ବେଗେ ଆସ୍ଫାଳନ
ମଣ୍ଡଳ ଆକାରେ, ଘୂରି ଗଦାବର ଖରେ
ସନ ସନ ସ୍ୱନେ ସ୍ତକେ ମହାହବ, ଯଥା
ଘୂର୍ଣ୍ଣିବାୟୁ, ସେ ଭୀଷଣ ଝଡ଼େ ଉଡ଼ିଗଲା
ଅନେକର ଶିରସ୍ତ୍ରାଣ ଉଷ୍ଣୀଷ ଆଦି ।
ବିଘୂର୍ଣ୍ଣିତ କରେ କେହି କରାଳ କୃପାଣ,
ସୌରକର ସ୍ପର୍ଶେ ସେହି ଦୀପ୍ତ ଅସି-ଲତା

୧—ରତ୍ନସଂଗ୍ରାହକ ଜାତିବିଶେଷ । ୨—ମୁକ୍ତା

ଯଥା ମେଘେ ବସୁଇର ସୌଦାମିନୀ ଛଟା ।
ବକ୍ରେ ବଜ୍ର ପ୍ରାୟ କେହ୍ନି ଦଶନେ ଦଶନ
ସଂଘର୍ଷି, ସବେଗେ ଧାଏଁ ହୁହୁଙ୍କାର ନାଦେ,—
ଯଥା ଦଳପତି ହନୁ, ମାରି ମାଲକଛା
କାମୋଡ଼ି ଅଧର କେହ୍ନି ମାରେ ବାହୁସ୍ଫୋଟ,
କେହ୍ନି ବା ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ରଣମଦେ ଅତି,
ଭୁଲିଯାଇ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ନିଜ ଛାୟାପରେ
ଶତ୍ରୁଜ୍ଞାନେ ବାରମ୍ବାର ହାଣେ ଅସି ଟେକି ।
କେହ୍ନି ବା ନ ପାଇ ଭେଟ ଶତ୍ରୁର, ଦୁର୍ବାର—
କ୍ରୋଧେ ହୋଇ ଅସମ୍ଭାଳ, ନିଜର ବାହୁକୁ
ନିଜେ କାମୋଡ଼ିଣ ଦନ୍ତେ ପକାଉଛି ଚିରି ।
ଏହିରୂପେ ରାଜଗଣେ ବିବିଧ ଆୟୁଧ
ଧରିଣ ଉଠିଲେ ଗର୍ଜି, ତହୁଁ ଶିଶୁପାଳ
ବୋଇଲା ସମସ୍ତଙ୍କର ହୋଇଣ ଅଗ୍ରଣୀ,
"ଗୋପାଳ-ପ୍ରତିପାଳିତ ଆରେ ରେ ଗୋପାଳ
କୃଷ୍ଣ ! ଆଜି ତୋତେ ପେଶି ଶମନ ସଦନେ
କରିବି ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଆବାଲ୍ୟ-ପୋଷିତ,
ଅର୍ପି ତୋତେ ଅଗ୍ରପୂଜା ଜାରଜ ପାଣ୍ଡବେ,
ପ୍ରଦର୍ଶିଲେ ରାଜଗଣେ ଅବଜ୍ଞା ଯେପରି,
ସେପରି ତୋତେ ରେ ତୋର ପୂଜକ ସହିତେ
ସଂହାରିଣ, ପରିଶୋଧ କରିବୁଁ ସେ ଋଣ
ଆଜି କଳନ୍ତର ସହ, ରେ ଭଣ୍ଡ ଲମ୍ପଟ !
ଏକାକୀ ତୁ କିପାଁ ଯିବୁ କୃତାନ୍ତ ଭବନେ ?
ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେବ ତହିଁ ପୂଜକ ଅଭାବେ
ତୋର, ତେଣୁ ଦୟା ବହି ଚଳେ ତୋହପ୍ରତି,
କରିଦେବୁଁ ସହଚର ତୋ ପ୍ରିୟ ପୂଜକେ,
କରିବେ ସେ ପରଲୋକେ ତୋର ପଦସେବା ।
ରେ ଦୁଷ୍ଟ ! ନ କର ଆଉ ଧୂର୍ତ୍ତତ ପ୍ରକାଶ
ଶିଶୁପାଳଠାରେ କିମ୍ବା ରାଜଗଣଠାରେ,
ରହିବ ନାହିଁ ଧୂର୍ତ୍ତତା ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ ତୋର,
ଅତଏବ ରେ ପାମର ! ନ କରିଣ ମଠ
ହୁଅ ରଣେ ଅଗ୍ରସର ଉଠି ଆସି ବେଗେ ।
ବୈରଶେଷ ,ଋଣଶେଷ ଆଉ ଶତ୍ରୁଶେଷ
ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଶାସ୍ତ୍ରାଦେଶ ଏହା,
ଏଣୁ ମୋର ନାହିଁ ଶାନ୍ତି ଥାଉଁ ତୁ ଜୀବିତ ।"
ସୁଷୁପ୍ତ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ ହେଲା ପ୍ରାୟ ଜାଗରିତ
କରି ଗାତ୍ରୋତ୍ଥାନ କୃଷ୍ଣ, ଈଷଦ୍ଧାସ୍ୟ ମୁଖେ
ବୋଇଲେ—"ରେ ଶିଶୁପାଳ ଶିଶୁମତି ମୂଢ଼ !
ହେଲାଣି ନିକଟ ମୃତ୍ୟୁ ତୋର, ଆଭାସଇ
ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଲକ୍ଷଣ ତାର, ହେଉଛୁ ପ୍ରଳାପୀ
ତେଣୁ, ପକ୍ଷୋଦୟ ସିନା ମୃତ୍ୟୁର ଲକ୍ଷଣ
ବଲ୍ମୀକର ? ଏ କୁବୁଦ୍ଧି ତେସନ ତୋହର
ଆସନ୍ନ ମୃତ୍ୟୁର ଏକା ଅଟଇ କାରଣ,
ଅଳ୍ପକ୍ଷଣେ ଯମ ତୋର ଦେବ ପାଞ୍ଜି ପୋଛି,
ନ ଆଚରୁ କିପାଁ ଦୁଷ୍ଟ ! ଯଥାସମୟରେ
ଯଥାକାର୍ଯ୍ୟ ? ଏ କାଳରେ ତୋର ଅତି ଲୋଡ଼ା
ଇଷ୍ଟଦେବ ସୁମରଣା, ଏତେ ଦିନେ ମୋର
ଘୁଞ୍ଚିଲା ପିଉସୀଙ୍କର "କୁପୁତ୍ର ଜନନୀ"—
ଅପବାଦ, ଏ ହେତୁ ମୁଁ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦିତ,
ତୋପରି ପ୍ରତାପୀ ପୁଣି ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାତା
ରାଜାଟିଏ, କୁବୁଦ୍ଧିରୁ ଲଭିବ ବିନାଶ,
ଏଣୁ ଦୁଃଖ ଜାତ ସୁଦ୍ଧା ହୁଅଇ ମାନସେ,
ଦୂଜେ ଭ୍ରାତୃ-ଶୋକ ନୁହେଁ ଅଳ୍ପ କଷ୍ଟପ୍ରଦ ।
ତୋହୋ କର୍ମଫଳ ତୁହି ଭୁଞ୍ଜିବୁ ରେ ଖଳ,
ହେତୁମାତ୍ର ହେବ ମୁହିଁ ତାର, ମୃତ୍ୟୁପରେ
ପରଲୋକେ ଫଳେ ସିନା କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ଫଳ,
ଏହା ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ, ତୋହୋ କର୍ମ-ବୃକ୍ଷ-ଫଳ—
ସଂଖ୍ୟା ଲେଖି ଚିତ୍ରଗୁପ୍ତ ଖଡ଼ିଗୋଟାଳରେ
ମିଶାଉଛି ପଙ୍‌କ୍ତିକ୍ରମେ, ଦେଖି ପାଞ୍ଜି ତାର,
ମିଶାଣ କଦାପି ତାର ହୁଏ ନାହିଁ ହୁଡ଼ ।
ବିଶେଷ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ ତୋହର ମୋହର,
ତୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟେ ବ୍ୟବଧାନ କେବଳ ଅଜ୍ଞାନ,
ତୁ ତ ମୁଁର ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର, ଜଗତର
ତୁ ଯାକ ହେଉଛୁ ମୁଁର ସତତ ନିକଟ

କ୍ରମେ କ୍ରମେ, ଯଥାକାଳେ ମିଶିଯାଇ ପୁଣି
'ମୁଁ' ରେ ଯାଉଛି ହୋଇ ମୁଁ, ନିୟତି ନିୟମ
ଏହା,— ଅଖଣ୍ଡ, ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ, ନିୟତି କାହାର
ନୁହେଁ ଅନୁଗାମୀ, ବରଂ ସର୍ବେ ଅନୁଗାମୀ
ତାର, ତୋର ନିୟତିର ଫଳ ପୂର୍ଣ୍ଣତର
ଫଳଦ, ଅପେକ୍ଷା କର ଭୁଞ୍ଜିବୁ ସକଳ।"
ଏସନ ମଧୁରେ ଭର୍ତ୍ସି କୃଷ୍ଣ ଶିଶୁପାଳେ,
କୋଇଲେ ସମ୍ବୋଧି ସର୍ବ ଶିଷ୍ଟରାଜଗଣେ—
"ହେ ଭଦ୍ର ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ! ଶୁଣନ୍ତୁ ମୋ କଥା,
ଏ ଦୁଷ୍ଟ ପିତୃସ୍ୱସ୍ରେୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର,
ଏହା ଜନନୀ ଆଉ ମୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା କାହାଣୀ,
ହୋଇଅଛି ଇତିପୂର୍ବେ ଉକ୍ତ ଭୀଷ୍ମମୁଖେ,
ତାହା ଶୁଣିଛନ୍ତି ସର୍ବେ; ଏହି ଦୁର୍ମତିର
କ୍ଷମିବାକୁ ଅପରାଧ ଶତସଂଖ୍ୟ, ମୁହିଁ
ହୋଇଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ, କିନ୍ତୁ ପାପିଷ୍ଠର
ଅପରାଧ, ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସଂଖ୍ୟାରୁ ଅନେକ
ପଡିଲାଣି ବଳି, ଯଥା ପାଦପର ଶାଖା
କୁଠାରେ ସଂଲଗ୍ନ ହୋଇ ନାଶେ ସେ ପାଦପେ,
ତଥା ଏ ଦୁଷ୍ଟ, ଜନମି ଯାଦବୀ ଗର୍ଭରୁ
ଯାଦବଗଣର କଲା ବହୁ ଅପକାର,
ସହିଛି ମୁଁ ତାହା ସବୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସ୍ମରଣେ,
ନଚୁ ଶିଶୁପାଳ ନାମ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧାମରୁ
ହୋଇଥାନ୍ତା ଅନ୍ତର୍ହିତ ନଷ୍ଟେ ବହୁକାଳୁ।
ଯାଇଥିଲି ଏକଦା ମୁଁ ପ୍ରାଗ୍‌ଜ୍ୟୋତିଷପୁରେ
କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷେ, ଦୁଷ୍ଟ ଏହି ଅବସରେ
ଜ୍ୱାଳି ଦ୍ୱାରବତୀ ପୁରୀ ପଳାଇଲା ଭୟେ,
ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞାରମ୍ଭ କରି ମୋର ପିତା,
ଛାଡିଥିଲେ ଛାଡି ମେଧ୍ୟ ତୁରଙ୍ଗେ, ତାହାକୁ
ରଖିଥିଲା ଏ ପାପାତ୍ମା ଧରଣ ଲୁଚାଇ,
ଯଦୁ-ବଧୂ, ବଭ୍ରୁ ପତ୍ନୀ ସୌବୀର ମଣ୍ଡଳେ
ଯାଇଥିଲେ ଦେଖିବାକୁ ମହୋତ୍ସବ, ତହୁଁ

ଏ ଦୁଷ୍ଟ ତାହାଙ୍କୁ ହରି ଯାଇଥିଲା ଘେନ,
ବସୁରାଜପତ୍ନୀ ଭଦ୍ରା ଯାଦବ-ଦୁହିତା,
ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଟଇ ସେ ଭଉଣୀ ଏହାର,
(ସ୍ମରଣେ ଯେ କଥା ହାୟ, ଘୋଟେ ମହାପାପ
ମନରେ, ଯେ ପାମର ତାହାଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କାହିଁ)
ଏ ନାରକୀ ହରି ତାକୁ ଘେନଗଲା ବଳେ,
ବର୍ତ୍ତୁଥିଲେ ବିବାହଣି, ନ ସରିବ ଏହି
ଉପହାସ୍ୟ ରସିକର ରସ, ପୁଣି ଥରେ
ପୋଷି ଦୁରାକାଙ୍କ୍ଷା ଦୁଷ୍ଟ, (ଚନ୍ଦ୍ର ଧରିବାକେ
ବାମନ ପରାଏ) ଯାଇଥିଲା ଲକ୍ଷ୍ମୀସମା—
ମହାସତୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ବିବାହ ମାନସେ
ଭୀଷ୍ମକ-ପୁରକୁ, କିନ୍ତୁ ତହିଁ ଅପାତ୍ରର
ବେଦାର୍ଥବୋଧିନୀ ଆଶାପ୍ରାୟ ତାର ଆଶା
ହୋଇଥିଲା ପଣ୍ଡ, ଆଉ କେତେ ବା କହିବ
ରାଜ୍ଞବର ଗୁଣଧର ପୁରୁଷଙ୍କ ଗୁଣ,
ଏତିକି କହିଲି ମାତ୍ର, ଆଉ ଶୁଣିଛ ତ
ସାକ୍ଷାତ ଦୋଷର କଥା ସର୍ବେ, ଏ ନଷ୍ଟର
ଅପରାଧ ଯାଇଅଛି ସୀମା ଲଙ୍ଘି, ଦୈବେ
ପାଇଛି ସାକ୍ଷାତ ଆଜ ଯେଣୁ, ତେଣୁ ତାକୁ
ବଧିବି ନିଶ୍ଚୟ, ନୁହେଁ କ୍ଷମାପାତ୍ର ସେହୁ।"
ଶୁଣି କୃଷ୍ଣବାଣୀ ସର୍ବ ଧାର୍ମିକ ନୃପତି,
ନିନ୍ଦିଲେ ବିସ୍ତର ମୂଢବୁଦ୍ଧି ଶିଶୁପାଳେ,
କିନ୍ତୁ ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ, ପାପୀ, ଈର୍ଷୀ ନରବରେ
ଆଖି ଠାରି ଶିଶୁପାଳେ ଦେଉଥାନ୍ତି ଟେଇ *
କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧେ, ବୃଦ୍ଧ ସୁବିବେକ ନୃପେ,
ବୁଝାଇଲେ ଶିଶୁପାଳେ ବିବିଧ ବିଧାନେ
ସାର ଉପଦେଶ ବାକ୍ୟେ, କିନ୍ତୁ ଯଥା ରୋଗୀ
ପ୍ରକାଶେ ବିଷମ ଘୃଣା ଔଷଧ ସେବନେ
ମୃତ୍ୟୁପୂର୍ବେ, ତଥା ଦୁଷ୍ଟ ତହିଁ ନ କରିଣ
କର୍ଣ୍ଣପାତ, ଅଟ୍ଟହାସ୍ୟେ କୋଇଲା ଏସନ,—
"ଧିକ୍ ରେ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ରେ ମୂର କୃଷ୍ଣିକୁଳାଧମ!

* ଟେଇ—ଉତ୍ତେଜ, ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ

ଯେଉଁ ମୁଖେ ଭଲ ତୁହି ନିଜର ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ
ପରପୁରୁଷ ଅଭିଧାନେ କରୁ ଅଭିହିତ ?
ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ ପର ତୁହି ଏହି ବୁଦ୍ଧି ଘେନି !
କାହୁଁ ବା ଆସିବ ନୀଚମୁଖେ ଉଚ୍ଚ କଥା ?
ଦୟା ବହି ସେ ସମୟେ ଦେଇଥିଲି ଛାଡ଼ି
ରୁକ୍ମୀକୁ, କିନ୍ତୁ ଆଜି ସଂହାରିଣ ତୋତେ,
କରିବି ନିଯୁକ୍ତ ତାକୁ କରଙ୍କଧାରିଣୀ ୧—
କାର୍ଯ୍ୟେ, ରେ ଦୁରାତ୍ମା ! ଆଉ କଥାରେ କି ଫଳ?
କର ବୀର କାର୍ଯ୍ୟ, ହୁଅ ପ୍ରବୃତ୍ତ ସମରେ ।”
ଅନନ୍ତର ଦୁଷ୍ଟ ନୃପେ ବେଢ଼ିଣ ଚୌପାଶୁ
ଦାମୋଦରେ, ନିକ୍ଷେପିଲେ ଅସ୍ତ୍ର କ୍ଷୁରଧାର
ବହୁ, ଦେଖୁ ଦେଖୁ ହେଲା ମାଧବଙ୍କ ଦେହେ
ଘନ ଘନ ଅସ୍ତ୍ରବୃଷ୍ଟି, ଶ୍ରାବଣେ ଯେସନ
ଗିରି ଅଙ୍ଗେ ପଡ଼େ ବୃଷ୍ଟି ମୂଷଳଧାରରେ ।
ତଦ୍ଦର୍ଶନେ ଭୀମ ବୀର ଭୀମପରାକ୍ରମ,
(ସମର ପାଇଲେ ଯେହ୍ନୁ ଲଭେ ମହାହ୍ଲାଦ,
ଆହାରେ, ସମରେ ପୁଣି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପାଳନେ
ଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟେ ନାହିଁ ଯାର ଭବେ ପରିଚୟ)
ରୋଷେ ଜଳି ବୈଶ୍ୱାନର ପ୍ରାୟ, ଭୀମଗଦା
ପକାଇଣ କାନ୍ଧେ, ହେଲେ ଶରେ ପ୍ରଧାବିତ
ରାଜଗଣ ପ୍ରତି । କପିବର ଆଞ୍ଜନେୟ,
ଉତ୍ପାଟି ସ୍ଥୂଳ ବୃକ୍ଷେ, ଘେନି ସ୍କନ୍ଧେ ତାହା
ଧାଏଁ କି ସରୋଷେ ବେଗେ ରକ୍ଷଃସେନା ପ୍ରତି,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କାପୁରେ, ରାମ ରାବଣ ସମରେ ?
କିମ୍ବା ଦେବ ଶକ୍ତିଧର ୨ ଶକ୍ତି ଧରି କରେ
ଧାଆନ୍ତି କି ବାୟୁବେଗେ ତାରକା ଆହବେ ? ୩
ଏ ସମୟେ ଧରି ଭୀଷ୍ମ ବଜ୍ରମୁଷ୍ଟି ରୂପେ
ଭୀମହସ୍ତ, ବୋଇଲେ, “ହେ ବତ୍ସ ! ହୁଅ ସ୍ଥିର,
ଆଣିଛ ଆମନ୍ତ୍ରି ତୁମ୍ଭେ ଏହି ରାଜଗଣେ,
ସେମାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗେ ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରହାରିବ ଯେବେ,
ହେବ ବାପୁ ! ଧର୍ମ ନଷ୍ଟ ତୁମ୍ଭର ପାବନି ।”
ଆରକ୍ତ ନୟନେ ତହୁଁ ଭାଷିଲେ ମାରୁତି—
“ପିତାମହ ! ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଗୋବିନ୍ଦେ ହରାଇ
କି କରିବୁଁ ଧର୍ମ ଘେନି ଆମ୍ଭେମାନେ ଭଲା ?
ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ଧର୍ମେ, ଯିବେ ଗୋବିନ୍ଦ ଯେ ପଥେ
ଯିବି ମୁହିଁ ସେହି ପଥେ, ଧର୍ମ ସୁଦ୍ଧା ମୋର
ଯିବ ସେହି ପଥେ, ଏହି ଦେଖ ପିତାମହ !
ଏତେ ରଥୀ ମହାରଥୀ ହୋଇ ଏକତ୍ରିତ,
ଏକେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଉପରେ ଅବାଧ
ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର କରୁଛନ୍ତି ବୃଷ୍ଟି, କ୍ଷତ୍ର ହୋଇ
କ୍ଷତ୍ରିୟ ଧର୍ମର ଏହି ଘୋର ବ୍ୟଭିଚାର
କେ ଦେଖିବ କେବେ ? ଭୁଲି ଜାତୀୟ ମହତ୍ତ୍ୱ ।
ଅତ୍ୟାଚାର, ଉପଦ୍ରବ ଦମନେ ଯେ ବାହୁ
ନୁହଇ ସମର୍ଥ, ବାହୁ ନୁହେଁ ତାହା, ଅଟେ
ରନ୍ଧନ-ଇନ୍ଧନ, ଶୁଷ୍କ, ନିର୍ଜୀବ, ଅସାଡ଼ ।
ଛାଡ଼ ଦେବ ! ହସ୍ତ, ଏହି ମୁଷ୍ଟିମେୟ ନୃପେ,
ବାମପାଦେ ମର୍ଦ୍ଦିବି ମୁଁ ହୀରାପନ୍ତି ୪ ପରି
ଧରାରେ, ଯାବତ ଥିବ ଭୀମ ଧମନୀରେ
ଶୋଣିତ ବିନ୍ଦୁଏ ମାତ୍ର ସଞ୍ଚିତ, ତାବତ
କରିପାରେ କିଏ କୃଷ୍ଣ ଅଙ୍ଗେ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତ ?
ଗଦାଘାତେ ବିଚୂର୍ଣ୍ଣିବି ମସ୍ତକ ତାହାର,
ଏହା ମୋର ଦୃଢ଼ପଣ ନିଶ୍ଚେ ପିତାମହ !”
ଭାଷିଲେ ଗାଙ୍ଗେୟ ତହୁଁ ମଧୁରେ ଏସନ—
“ଯା କହିଲ ସତ ବତ୍ସ ! ସମ୍ଭବେ ସକଳ
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ, ତଥାପି କ୍ଷାନ୍ତ ହେବାର ଉଚିତ,
ହୀନବୀର୍ଯ୍ୟ ଚକ୍ରଧର ନୁହନ୍ତି କଦାଚ
ଏହି ରାଜଗଣଠାରୁ, ସନ୍ଦେହ ପୋଷଣ
ନୁହଇ ଉଚିତ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ, ଜାଣି ଶୁଣି
ତୁମ୍ଭେ, କହ କିପାଁ କଥା ନିର୍ବୋଧ ପରାୟେ ?
ସ୍ରଷ୍ଟା, ପାତା, ନିୟନ୍ତା ଯେ ଅଖିଳ ବିଶ୍ୱର,

୧—କରଙ୍କ—ପାନଡବା । ୨—କାର୍ତ୍ତିକେୟ । ୩— ତାରକାସୁର ଯୁଦ୍ଧରେ । ୪--ହୀରାପନ୍ତି—ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଯୂଥ

କି କରିପାରନ୍ତି ଏହି ନଗଣ୍ୟ ଭୂପାଳେ
ତାହାଙ୍କର, କି କରନ୍ତି ପ୍ଳବଙ୍ଗମଯୂଥ
କାଳଭୁଜଙ୍ଗର ? ତୀବ୍ରକାଳକୂଟୋଦ୍‌ଗାରୀ ।
ତଥାପି ଅଶକ୍ତ ଯଦି ହୁଅନ୍ତି ସମରେ
ଦୈତ୍ୟାରି, ତେବେ ମୁଁ ଅଛି, ତୁମ୍ଭେ ଅଛ ପୁଣି,
ଯାର ବାଣେ ତ୍ରିଭୁବନ ହୁଏ ପ୍ରକମ୍ପିତ,
ଖାଣ୍ଡବେ ଦହଣ ଯେହୁ ସନ୍ତୋଷି ଅନଳେ
ଲଭିଲେ ଗାଣ୍ଡୀବ ଧନୁ, ମହା ଆଗ୍ନେୟସ୍ତ୍ର,
ଶତ୍ରୁ-ବିଧ୍ୱଂସନ-ଦକ୍ଷ, ଯେହୁ କୃଷ୍ଣସଖା,
ଅଛନ୍ତି ସେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ଅଜେୟ ଅର୍ଜୁନ,
ଅତଏବ ତେଜ ବତ୍ସ ! ମନୁ ବୃଥା ଭୀତି ।
ଏହି ଦେଖ ବୃକୋଦର ! ଶିଶୁପାଳ ସହ
ହୋଇଅଛି ଯୁଦ୍ଧାରମ୍ଭ ବନମାଳୀଙ୍କର,
ଦିଶୁଛନ୍ତି କ୍ରୋଧେ ଦୁହେଁ କାଳାନଳ ପ୍ରାୟ
ମହାତେଜସ୍କର, ଯଥା ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ରବି,
ପୁଣି ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଅଗ୍ନି ଉଭା ପରସ୍ପରେ
ମୁଖାମୁଖିଭାବେ । ଦେଖ ଦୁହିଁଙ୍କର ରଣ
ବଢ଼ୁଛି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର କିରୂପ ଭୀଷଣେ,
ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ଆକର୍ଷଣେ ଦୁହିଙ୍କର ଧନୁ
ମଣ୍ଡଳ ଆକାର ଦିଶେ ସଦା, କେତେବେଳେ
କାଏ ନାଏ ଶରଧିରୁ ଶର, କେତେବେଳେ
ଯୋଖେ ଗୁଣେ, କିଛି ମାତ୍ର ହେଉ ନାହିଁ ଜାଣି,
ଦୁହେଁ ଅତି ଶୀଘ୍ରହସ୍ତ, ଛିନ୍ନୁଛନ୍ତି ବାଣେ
ପରସ୍ପରେ, ଦୁହିଙ୍କର ବାଣେ ଘୋଟେ ନଭଃ,
ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନି ୧ ଦିନେ ଯଥା ଚଲେ ଶରତୀୟା
ମେଘ, ଦୁହେଁ ମଧ୍ୟ ଗଲେ ଢାଙ୍କି ଦୁହିଁଙ୍କର
ଶରଜାଲେ, କୁଜ୍ଝଟିରେ ଯେସନ ଶିଖରୀ ।
ଶଙ୍ଖନାଦ, ବୀରନାଦ, ଧନୁର ଟଙ୍କାର,
ତିନି ଶବ୍ଦ ମିଶି ହୋଇ ଅତୀବ ପୃଥୁଳ
ପୂରିଲା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ, ସେହି ମହାଶବ୍ଦ ଶୁଣି
ହେଲେ ତ୍ରାସିତ ସର୍ବ ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ଜୀବେ,
ଅକାଳେ ପ୍ରଳୟାଶଙ୍କା କଲେ ଅବା କେହି ।
ତ୍ରିଶୂଳ, ଗଦା, ଚକ୍ର, କୁନ୍ତ, ପରଶୁ, ଶକ୍ତି
ନାନାଅସ୍ତ୍ରେ ନାନାରଙ୍ଗେ ଲାଗିଛି ସମର,
ଅସ୍ତ୍ରେ ଅସ୍ତ୍ର ବାଜି ସ୍ଫୁରେ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ଆକାଶେ,
ଲୌହଦଣ୍ଡ ଆଘାତରେ ଅଗ୍ନିଶିଳା ଯଥା ୨
ଝାଡ଼ିଦିଏ ଅଗ୍ନିକଣା, ଖଦ୍ୟୋତ ୩ ସମାନ ।
ଲାଗିଲା ବିଷମ ଯୁଦ୍ଧ ମହାଭୟଙ୍କର,
ଯୁଝୁଛନ୍ତି ନାରାୟଣ ଶିଶୁପାଳ ସହ,
ଦେବବୈରୀ ବୃତ୍ର ୪ ସହ ଯଥା ସୁନାସୀର,
ଲଙ୍କା ଦଶାନନ ସଙ୍ଗେ ଦାଶରଥି ଯଥା,
ଅତସୀ-କୁସୁମ-ଶ୍ୟାମ ଅଙ୍ଗୁ, ବାଣାଘାତେ
ବହିଯାଏ ରକ୍ତଧାର ଝର ଝର ହୋଇ,
ହିମାଳୟ ଦେହୁଁ ଯଥା ଗୈରିକ ପ୍ରବାହ
ବହିଆସେ ବର୍ଷାକାଳେ ହୋଇ ଶତଧାର ।
ଏହି ଶୁଣ ଭୀମସେନ ! ସମରେ ମୁରାରି
ହେବାରୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ, ସ୍ୱର୍ଗେ ବାଜଇ ଦୁନ୍ଦୁଭି ।
ଦେଖ ଦେଖ ବତ୍ସ ! ଏହି ଦେବସଭା ନଭେ,
ବସେ ତହିଁ ଦେବଗଣ ଦେଖିବାକୁ ରଣ ।
"ମେଘ-ମଞ୍ଚେ ଦେବସଭା ଆହା କି ସୁନ୍ଦର !
କନକ-କିଙ୍କିଣୀଯୁକ୍ତ ରାଜହଂସ-ରଥେ
ଦେଖ ବତ୍ସ, ଚତୁର୍ମୁଖ ବ୍ରହ୍ମା; ଅଷ୍ଟକର
ଯୋଡ଼ି କୃଷ୍ଣେ କରୁଛନ୍ତି ସ୍ତବ, ତାଙ୍କ ପାଶେ
ଅମର-ଗୌରବ ଇନ୍ଦ୍ର, ତ୍ରିଦିବ-ସୁନ୍ଦରୀ
ପୌଲୋମୀ ୫ ସହିତେ ବସେ ଐରାବତ ପୃଷ୍ଠେ,
ବକ୍ଷେ ଶୋଭେ ପାରିଜାତ ହାର, ହସ୍ତେ ପବି,—
ଋଷି ଅସ୍ଥି-ବିନିର୍ମିତ ଅମୋଘ ଆୟୁଧ ।
ବୃଷାସନେ ବିରାଜିତ ଦେଖ ଶୂଳପାଣି,
ବିଭୂତି-ଭୂଷଣ ତନୁ, ଶିରେ ଦୀର୍ଘଜଟା,
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ଫଣା ତହିଁ କାଳ-ବ୍ୟାଳ-ଜାଳେ,

୧—ମେଘାବରଣ ଦିନ । ୨—ଚକମକି ପଥର । ୩— ଜୁଳୁଜୁଳିଆ ପୋକ । ୪— ଅସୁରବିଶେଷ । ୫— ଶଚୀ

ଅର୍ଦ୍ଧନିମୀଳିତ ନେତ୍ର ହୋଇ ସିଦ୍ଧିପାନେ,
କରନ୍ତି ଡମ୍ବରୁ ଧ୍ୱନି ଭବ ଭବ ସ୍ୱରେ ।
ତାଙ୍କ ବାମେ ଉପବିଷ୍ଟା କେଶରୀ-ବାହନେ
ମହିଷ-ମର୍ଦ୍ଦିନୀ ଦେବୀ ଦୁର୍ଗତି-ନାଶିନୀ
ଦୁର୍ଗା ଦଶଭୁଜା, ମହାପ୍ରକୃତିସ୍ୱରୂପା,
ସଙ୍କଟ ସମୟେ ଦେବୀ ଟେକି ଦଶଭୁଜ
କରନ୍ତି ସନ୍ତାନେ ରକ୍ଷା, ସନ୍ତାନବତ୍ସଳା ।
ବସି ମାତୃ ଅଙ୍କେ ଗଜ-ବଦନ ଗଣେଶ
ସ୍ଥୂଳୋଦର, ଥୋଡ଼େ ଧରି ଭୁଞ୍ଜୁଛନ୍ତି ଲଡ଼ୁ ।
ବର୍ହଶୋଭୀ ନୃତ୍ୟଶୀଳ ବର୍ହିପୃଷ୍ଠେ ବସେ
ତାରକାରି ଦେବ, ଶିରେ ଦୋଦୁଲ୍ୟ-କିରୀଟ ।
ବସିଛନ୍ତି ଦିବାକର ଗ୍ରହଗଣ ମେଳେ,
ବାହାରଇ ଅଙ୍ଗୁ ତାଙ୍କ ଦୀପ୍ତ ଜ୍ୟୋତିଃରେଖା
ଅଗ୍ନିଶିଖା ପ୍ରାୟେ, ତେଣୁ ହେଉ ନାହିଁ ଚାହିଁ ।
ଗଳିତ-କାଞ୍ଚନ-କାନ୍ତି ଗୁରୁ ବୃହସ୍ପତି,
ଉପବିଷ୍ଟ ଦେଖ ଯାଙ୍କ ବେଦ ପୋଥି କାଖେ,
ସ୍କନ୍ଧେ ଶୁଭ୍ର ଉପବୀତ ହୋଇ ବିଲମ୍ବିତ,
ଶୋଭେ ଯଥା ମନ୍ଦାକିନୀ ମେରୁ ହେମକୂଟେ ।
କୁମୁଦ-ଧବଳକାନ୍ତି ଦେବ ସୁଧାଧାର,
ବିରାଜିତ ଦେଖ ପ୍ରିୟା ରୋହିଣୀ ସହିତେ,
ଯେହ୍ନେ ବସୁନ୍ଧରା ସହ ଋତୁ କୁସୁମାକର ୧
ଅତୀବ ଶୀତଳ ଯେଣୁ ହିମକର ଦେବ,
(ସନ୍ନିପାତେ ରୋଗୀ ଦେହ ଯଥା) ତେଣୁ ଦେବେ
ନ ବସନ୍ତି ତାଙ୍କ ପାଶେ, ଘୋର ଶୀତେ ଦେହ
କୁଙ୍କୁରିବା ୨ ଭୟେ, ଯଥା ଶୀତ-ଭୀତ ଜନେ,
କରନ୍ତି ଉପେକ୍ଷା, ନେତ୍ର-ସୁଶୀତଳକାରୀ
ପଦ୍ମପତ୍ର-ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ଶୀତଳ ସରସୀ,
ଶ୍ୱେତହଂସ ପୃଷ୍ଠେ ବସେ ଦେଖ ବୀଣାପାଣି,
ବେଦ,ଶାସ୍ତ୍ର-ପ୍ରସବିନୀ ଶ୍ୱେତବସନା,
ନିରତେ ମୁଖରି ଦେବୀ ସାହିତ୍ୟସଙ୍ଗୀତ—
ପାଠେ, ବଜାଇଣ ମୃତ୍ୟୁସଞ୍ଜୀବନୀ ବୀଣା ।

କନକ-କମଳାସନେ କମଳା ସୁନ୍ଦରୀ
ବସି, କୁଣ୍ଡୁଛନ୍ତି ଦେଖ ଏକହସ୍ତେ ନାନା-
ଶସ୍ୟବୀଜ, ବୃଷ୍ଟି ଆନେ ବିବିଧ ରତନ
ବସୁଧା ଉପରେ ସଦା, ଚଳେ ଦୟା ବଳେ ।
କୁବେର, ବରୁଣ, ଯମ, ବାୟୁ ଆଦି ଯେତେ
ତ୍ରିଦିବନିବାସୀ, ସର୍ବେ ଠୁଳ ହୋଇ ନଭେ,
କୃଷ୍ଣ-ଶିଶୁପାଳ ରଣ ଦେଖନ୍ତି କୌତୁକେ ।”
ଏହିପରି ଦେଖାଇଣ କ୍ରମେ ଭୀଷ୍ମଦେବ
ଦେବସଭା, ଯୋଗବଳେ, ହେବାକୁ ନୀରବ
କ୍ଷଣେ ଦେଇ ଉପଦେଶ, ନୀରବିଲେ ନିଜେ ।
ପଞ୍ଚବାସନିବାସିନୀ ପୁରନାରୀ-ବ୍ରାତ
ଦେଖି କୃଷ୍ଣ-ଶିଶୁପାଳ ରଣ, ହେଲେ କେହି
ଭୀତା, କେହି ଆନନ୍ଦିତା, କୁତରି କୁକ୍ମିଣୀ
ବୋଇଲେ କୃଷ୍ଣାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ସଭୟେ ବିସ୍ମୟେ—
“ସହସା କିପାଇଁ ସଖି ଧରିଲା ଆକାଶ
ପିଙ୍ଗଳ ବର୍ଣ୍ଣ ? ଚପଳା ଚମକେ ଚୌଦିଗେ
ଘନ ଘନ, ବିନା ମେଘେ, ଏ କି ଦୁର୍ଲକ୍ଷଣ ?
ବ୍ୟାକୁଳ ଏ ପ୍ରାଣ ସଖି ! ପ୍ରାଣସଖା ପାଇଁ,
ଏକେଶ୍ୱର ସମ୍ମୁଖେ ଯେ ପ୍ରାଣନାଥ ମୋର ।”
ବୋଇଲେ ଦ୍ରୌପଦୀ, “ଦେବି ! ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର
ଗୂଢ଼ ଆବରଣେ ତୁମ୍ଭେ ହୋଇ ଆଚ୍ଛାଦିତା,
ସାର୍ଥକିଲ ସିନା ଆହା ! ରୁକ୍ମିଣୀ ନାମେ,
ଏବର ମହିମା ତୁମ୍ଭେ ନ ଜାଣ କି ଦେବି ?
ଏକଚନ୍ଦ୍ର ଆଶ୍ରମସ୍ଥ କରନ୍ତି ଜଗତେ
ନଭେ ଉଇଁ, ମୁଣ୍ଡାଇଛି ଏକା ଶେଷ ଅହି
ଏ ନିଖିଳ ମହୀ, ପୁଣି ଏକା ହନୁମାନ
ଲଙ୍ଘିଥିଲ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘି ସାଗର ।
ଏକ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯଥା ବହୁ ସ୍ଫଟିକ ପାଷାଣେ
ହୁଅନ୍ତି ବିମ୍ବିତ, ତଥା ଦେବସ୍ୱାମୀ ତବ,
ସର୍ବଜୀବେ ବିଦ୍ୟମାନ ଏ ନିଖିଳ ଭବେ;
ଅତଏବ ବରାରୋହେ ! ନୁହନ୍ତି ଏକାକୀ

ସ୍ୱାମୀ ତବ, ତେଜ ମନୁ ଅକାରଣ ଭୟ ।
ଦାମଘୋଷିର ଶ୍ରୀହରି ଜିଗୀଷା—କେବଳ
ଧୃଷ୍ଟତା ମାତ୍ର, ଯେସନ ଟେଣାଫୁଟିକର ୧
ଆକାଶ ଧାରଣ ଆଶା ଦୁର୍ବଳ ଚରଣେ,
ଟେଣାଫୁଟିକି ନାମରେ ବିହଙ୍ଗମ ଏକ
କ୍ଷୁଦ୍ରାଦପି ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର, ନିବସଇ ସଦା
ବେଣାପାଟେ, ରଜନୀରେ ଶୁଅଇ ସେ ଖଗ
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱାନନ ଭାବରେ, ଟେକି ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂତ୍ରସମ
ଅତି କ୍ଷୀଣ ପାଦଦ୍ୱୟ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ, ଯେ ହେତୁରୁ
ଦୈବେ ଯଦି କେବେ ଭାଙ୍ଗିପଡିବ ଆକାଶ,
ତେବେ ସେ ଧରିବ ତାକୁ ଦୁଇ ଗୋଡେ ଟେକି,
ନଗଣ୍ୟ ପକ୍ଷୀର ଏହି ଦୁରୁହ କଳ୍ପନା
ଯଥା ବିଡମ୍ବନା, ତଥା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ—ଧର୍ଷଣ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେ, ଶିଶୁପାଳର ବିଜୟାକାଂକ୍ଷା
ଅଟେ ସିନା ଦେବ ! ଖାଲି ଉପହାସନୀୟ ।
ଆକାଶର କଥା ଯାହା ପଚାରିଲ ଦେବି !
ପାରୁ ନାହିଁ ବୁଝି ମୁହିଁ କାହିଁ ତାହା, ଓହୋ !
ଉନ୍ମୀଲିଲେ କପାଳସ୍ଥ ନେତ୍ର କି କପାଳୀ,
ପୁଣି ଅବା କାମ ପରି ଦହିବେ କାହାକୁ,
କେଉଁ ଅଭାଗ୍ୟର ହାୟ ଫାଟିଲା କପାଳ !
ଶୁଣିଛି ମୁଁ ବିଶ୍ୱକର୍ମା—ଅମର ବଳାଣୀ,
ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଘର୍ଷଣ ଶାଣେ କରିବା ସମୟେ
ସୃଷ୍ଟି ଆଦ୍ୟେ, ହୋଇଥିଲା ଚଣ୍ଡାଂଶୁ କାରଣ
ଏଭଳି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅତି, ଦୃଷ୍ଟିରୋଧକାରୀ ।
ନାହିଁ ନାହିଁ ବୁଝିଅଛି, ଦୁରାତ୍ମା ଚେଦିପ,
ନିକ୍ଷେପିଛି ଆଗ୍ନେୟାସ୍ତ୍ର ଏକ, ଏ ତାହାର
ପ୍ରଭା ।" କେତେ କ୍ଷଣ ଅନ୍ତେ ପୁନଶ୍ଚ ରୁକ୍ମିଣୀ,
ପଚାରିଲେ ନଭେ ଚାହିଁ ଦ୍ରୌପଦୀକୁ ଏହା,—
"ଏହି ଦେଖ ସଖି ! କେଉଁକଣ୍ଠ ବର୍ଣ୍ଣଶୋଭୀ
ମେଘମାଳେ, କାହୁଁ ଆସି ଛାଇଲେ ସହସା
ବିସ୍ତୃତ ବେ, ମୂର୍ତ୍ତି ତହୁଁ ଦୀପ୍ତି ଦ୍ୟୁଲୋକ,
ଇତସ୍ତତଃ ଧାବମାନ ହେଉଛନ୍ତି ମେଘେ
ଗିରିବେଗେ ନଭସ୍ତଳେ, ଯଥା ନବଧୃତ
ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ କୁଞ୍ଜରପୁଞ୍ଜ ଖେଦା ୨ ମଧ୍ୟରେ
ତୀବ୍ର ବେଗେ ଦଉଡନ୍ତି ଗର୍ଜିରେ ଚିତ୍କାର ।
ଦେଖି ବିଭୀଷିକାମୟୀ ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟନା,
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ପଶୁଅଛି ଛନକା ଛାତିରେ
ମୋର, ସଖି ! ଏ ଯାତନା ଅସହ୍ୟ ଅତୀବ ।"
ସସ୍ମିତେ ସଧୀରେ ତହୁଁ ଭାଷିଲେ ପାଞ୍ଚାଳୀ,—
"ଶ୍ରୀନାଥ—ବକ୍ଷରେ ! ତୁମ୍ଭ ସ୍ୱାମିକୃତ ଏହା,
ପ୍ରତିସଂହାରିବା ପାଇଁ ଶିଶୁପାଳ ବାଣ,
କରିଛନ୍ତି ବରୁଣାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରୀହରି ନିକ୍ଷେପ,
ତାହାରି ଏ ମହାପ୍ରଭା ବ୍ୟାପିଛି ଆକାଶେ,
ଏହି ଦେଖ ମହାଦେବ ! ବାରି ବରଷଣେ
ହୋଇଗଲା ଦୁରାତ୍ମାର ଅଗ୍ନି ବାଣ ବୃଥା ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ରୁକ୍ମିଣୀ ପୁଣି ଭବେଶ-ଭାମିନୀ,— ୩
"ଏ ପୁଣି କି ହେଲା ସଖି ! ବୃଷ୍ଟିବାରିଧାର
କିପାଁ ହୁଏ ଆଲୋକିତ ଅକଥିତରୂପେ ?"
ଉତ୍ତରିଲେ କୃଷ୍ଣା—"ସତି ! ଚନ୍ଦ୍ରେଲାଧିପତି
ନୁହଇ ସାମାନ୍ୟ ବୀର,—ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରତାପୀ,
ମହାବଳବନ୍ତ ସେହୁ ମହାବନ୍ତୁ ତେଣେ,
ତ୍ୟାଗ କରି ବାୟବ୍ୟାସ୍ତ୍ର, ବୀର, ନିବାରିଲା
ସଖାଙ୍କର ବରୁଣାସ୍ତ୍ର—ପ୍ରସୂତ ବାରିଦେ ।

୧—କ୍ଷୁଦ୍ର ପକ୍ଷିବିଶେଷ । ୨—ହାତୀଖେଦା—ହାତୀ ଧରିବା ନିମିତ୍ତ ବାଡ ଅଥବା ସୁରକ୍ଷିତ ସ୍ଥାନ । ୩—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

ଭୀଷଣ-ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ-ମର୍ଦ୍ଦୀ ହେ ନୃପ-ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ
ଧନ୍ୱୀକୋଟି-ଧୁରନ୍ଧର ମଦନମୋହନ,
ଧାର୍ମିକପ୍ରବର ତୁମ୍ଭେ, ନବୀନ ବୟସେ
ଆଚରୁଥିଲ ତେଣୁ କେତେ ବ୍ରତ ଉପବାସ !
ଦୁଷ୍ଟ ନିଦଳନ ପୁଣି ସଜ୍ଜନପାଳନ,
ନ୍ୟାୟେ କୋଷ ସମ୍ବୃଦ୍ଧି, ଅପକ୍ଷପାତିତା,
ମନେ ପ୍ରାଣେ ଧର୍ମରକ୍ଷା, ଏ ପଞ୍ଚଯଜ୍ଞର
ଅଟ ତୁମ୍ଭେ ସୁଯାଜ୍ଞିକ, ନୃପ ବ୍ରତ-ପୂତ,
ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ତୁମ୍ଭର ଗଢ଼ା ଭକ୍ତି-ଉପାଦାନେ,
ବୀରତ୍ୱ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପୁଣି ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଏ ତିନି,
ପୋତନ୍ତି ପତାକା ଅଙ୍କ ନୃପତି ହୃଦୟେ,
ମାନି ଦେବ ! ବାନ୍ଧି ତୁମ୍ଭେ ସେ ତିନିଙ୍କୁ ଦୃଢେ
ସମସ୍ତ ନିର୍ଘଣ୍ଟେ, କରିଅଛ ଆତ୍ମବଶ,
ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷେ କାକୋଦର ସିନା ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଫଣ,
ମାତ୍ର ନତଶିର ସେହୁ ବୈନତେୟ ପଦେ ।
ବୈଷ୍ଣବପ୍ରବର ତୁମ୍ଭେ, ବିଷ୍ଣୁପ୍ରେମରସେ
ଅଛି ପ୍ରୀତି ଅଭିରୁଚି ସତତ ତୁମ୍ଭର,
ତେଣୁ ଆହ୍ୱାନିଲି ନୃପ ଛାମୁଙ୍କୁ ସାହସେ,
ବସ ଆସି କଳ୍ପନାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ସିଂହାସନେ ।
ନାହିଁ ଏଥି କାବ୍ୟରସ—ଅଛି ହରିରସ,
ଏଣୁ ନୁହେଁ ଦୂଷିତ ଏ ଗୀତ, ହୁଏ ଯଦି
ପଙ୍କିଲ ଆବିଲ ତୀର୍ଥଜଳ, ହୁଏ ନାହିଁ—
ତେବେ ତାହା ଅପାବନ କେବେ, ନୃପବର !
ଶୁଣ ଏବେ କଥାଶ୍ରିତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା ।
    ବେଳୁ ବେଳ ହେଲା ବୃଦ୍ଧି ବିଷମ ସମର,
ଦିନକର ତେଜ ଯଥା ବଢ଼ଇ ପ୍ରଭାତୁ,
ପ୍ରତାପୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୀର ରାଜା ଶିଶୁପାଳ
ବହୁଯୁଦ୍ଧେ ସୁପ୍ରବୀଣ, ପରାକ୍ରାନ୍ତ ପୁଣି
ନାନା ଅସ୍ତ୍ରସନ୍ଧି, ବହେ ଅଦ୍ଭୁତ ସିଂହର
ବଳ ଦେହେ, ଯୁଝିଲା ସେ ବହୁ ବେଳଯାଏଁ
ନିର୍ଭୟେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗେ, ଧରି ଦୃଢ଼ବ୍ରତେ
ଯୁଦ୍ଧେ, ଯେସନ୍ତେ ରାମାନୁଜ ସହିତେ ଲଙ୍କାରେ
ଯୁଝିଲା ରାବଣାତ୍ମଜ ମେଘନାଦ ରଥୀ
ଦେବବଳେ । ଦାମୋଦର, ଦେଖି ଶିଶୁପାଳେ
ଅଟଳ ଅଥର ରଣେ ଯଥା ମହୀଧର,
ଭାବିଲେ ଏସନ ମନେ ମନେ—"ଏ ଦୁର୍ଜ୍ଜନେ
ହେବ ନାହିଁ ପରାଜୟ ସାମାନ୍ୟରେ କେବେ,
ଯାବତ ଅଛି ମୋ ଅଂଶ ତା ଦେହେ, ତାବତ
ଅବଧ୍ୟ ମୋହର ସେହୁ, ବ୍ୟଷ୍ଟି ବଳ ସିନା
ପ୍ରବଳ ସମଷ୍ଟି ବଳୁ, ରାମ ଅବତାରେ
ତେଣୁ ମୁଁ ପରାସ୍ତ ହେଲି କୁଶଲବଠାରେ,
ଇତରାସ୍ତ୍ରେ ନ ମରିବ ପାମର କଦାପି ।"
ଏହା ଭାବି ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ, ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ
ସୁମରିଲେ ଅସ୍ତ୍ରବର ଚକ୍ର ସୁଦର୍ଶନେ ।
    ଘୋରନାଦେ ଆସେ ଚକ୍ର ଗଗନ ଉଭାସି
ବାୟୁବେଗେ, କୋଟି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଜିଣି ତେଜ ତାର,
ସେ ତେଜରେ ବର୍ଣ୍ଣଚ୍ୟୁତ ହେବ ଦିନମଣି
ହେଲେ ହୀନପ୍ରଭ, ଶୁକ୍ଳ ଚନ୍ଦ୍ରମୀ ରାତିରେ
ଯଥା ଜ୍ୟୋତିଷ୍ପୁଚ୍ଛଧାରୀ ଜ୍ୟୋତିରିଙ୍ଗ କାଛେ ।
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଦହନକ୍ଷମ ସେ ମହାଚକ୍ର
ମହାପ୍ରଭାପୁରେ, ଗଲା ବୁଜି ହୋଇ ଆଖି
ସକଳ ଜୀବର, ଆଉ ନ ଫିଟିଲା ତାହା
ଫିଟାଇଲେ ବଳେ, କିନ୍ତୁ ତଥାପି ସେ ପ୍ରଭା,
ଅକ୍ଷିରକ୍ଷୀ ଚର୍ମ ଭେଦି ପଶିଲା ନୟନେ
ଅନ୍ତରେ ତେ ଅଗ୍ନି ଜାଳି, ଜଣାଗଲା ଯଥା
ଚକ୍ରାଙ୍ଗୁ କିରଣ-ରେଖା ସ୍ଫୁରି, ତପ୍ତଲୌହ-
ଚମୁଟା ପରାଏ, ଟାଣି ନେଲା ଅବା
ସମସ୍ତଙ୍କ ତୋଳା, ଅକ୍ଷିକୋଟର ମଧ୍ୟରୁ ।
ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥେ ଯେ ମୂଢ଼ ନୃପେ ହୋଇଥିଲେ ଉଭା
ସଭାମଧ୍ୟେ, ସେ ଦୁର୍ଜ୍ଜନେ, ଭୟେ ଦୃଷ୍ଟିରୋଧୀ-

ଚକ୍ରର ଆଲୋକେ ନେତ୍ର ବୁଜି, ସ୍ତବ୍ଧଭାବେ
ବସିଗଲେ ଜଲେ ଯଥା ଯୋଗମଗ୍ନ ଯୋଗୀ,
ଭରୁଛରେ କେଶ୍ବ ଜଲେ ବସନେ ଅଙ୍ଗର୍ମ ।
ଏହ୍ନପରେ ଚକ୍ରତରେ ନାସି ଚକ୍ରବର
ସୁଦର୍ଶନ, ବିଭୁବନ-ବିନାଶ-ସକ୍ଷମ,
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ଆସି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମୀପେ ।
ସୁଦର୍ଶନଧାରୀଙ୍କର ସୁ-ଦର୍ଶନ କରେ
ବିରାଜିଲା ମହାଚକ୍ର, ବିରାଜୁଥିଲା ସେ
ପୂର୍ବେ ଯଥା ବିଷ୍ଣୁ କରେ ବୈକୁଣ୍ଠ ଭୁବନେ ।
ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଶଙ୍ଖନାଦ କଲେ ତହୁଁ ହରି,
ଘୋଷିଲା ସେ କମ୍ବୁବର ଅମ୍ବୁଧର ରବେ
ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ,ପ୍ରଭୁ ଶଙ୍ଖ ଶବ୍ଦେ ଉତ୍ତରିଲା
ଶିଶୁପାଳ ବିକଟାଳ ଚକ୍ରାର ସହିତେ,
ଦୋହନଙ୍କର ଶଙ୍ଖଶବ୍ଦେ ଥରିଲା ଧରଣୀ,
(ରୁଦ୍ର ଭୀମ ଶିଙ୍ଗା ଶବ୍ଦେ ପ୍ରଳୟେ ଯେସନ)
ହସ୍ତ ହେଲେ ମର୍ମମରେ, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ-ଖଣ୍ଡ କି
ଗଲା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ, ପରତେ ଏସନ,
ଜଣାଗଲା ପିଣ୍ଡୁ ଆତ୍ମା ଉଡ଼ିଗଲା ପ୍ରାୟେ ।
ଶୁଣି ସେ ଭୀଷଣ ଶବ୍ଦ ଚର ବଧିରର
ଛୁଟିଗଲା ସେହିକ୍ଷଣି କର୍ଣ୍ଣର ଜଡ଼ତା,
ଚରମୂକ ଜନେ ଭୟେ ଉଠିଲେ ଚକ୍ରାରି,
ଘୁଞ୍ଚିଲା ତାଙ୍କର ସୁଦ୍ଧା କଣ୍ଠ-ସଂରୁଦ୍ଧତା,
ନବଜାତ ସୁପ୍ତ ବାଳେ ଉଠିଣ ଚମକି
କାନ୍ଦିଲେ ଚିହ୍ନିତ୍ତା ୧ ଛାଡ଼ି ଲୁଆଁ ଲୁଆଁ ରବେ ।
ପକ୍ଷୀଏ କୁଳାୟ ତେଜି ଉଡ଼ିଲେ ଆକାଶେ
ପ୍ରାଣାତଙ୍କେ, ପୂରି ନଭେ ଭୟେ କୋଳାହଳେ,
ମହାଭୟେ ଶିଶୁଗଣ ଛାଡ଼ି ଧୂଳିଖେଳ,
ପଡ଼ି ଉଠି ଧାଇଁ ଯାଇ ଜନନୀକୋଳରେ
ଲୁଚିଲେ ଆଚ୍ଛାଦି ଦେହେ ପଣତ ତାହାର ।
ବିସ୍ମୃତନେତ୍ର ଅଭିଷେକ ଚକ୍ରେ ଚକ୍ରଧର,
ବିଘୂର୍ଣ୍ଣି କର୍ଷକେ, ଘୋର ହୁହୁଙ୍କାର ନାଦେ
ନିକ୍ଷେପିଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଶିଶୁପାଳ ଗଳା,
ଗଲା ଚକ୍ରବର ଖରେ, ଘୁରି ଘୁରି ଘୋର
ଘର୍ଘର ନିନାଦେ, (ଯଥା ଆବର୍ତ୍ତ ମାରୁତ)
ପକାଇଲା ଯାଇ ଛେଦି ଚେଦୀଶ୍ୱର ଶିର,
ସ୍କନ୍ଧୁ ଚ୍ୟୁତ ମୁଣ୍ଡ ତାର ଲୋଟିଲା ଭୂତଳେ,
ବଜ୍ରାଘାତେ ଗିରିଶୃଙ୍ଗ ପଡ଼େ ଯଥା ଚ୍ୟୁତ,
କିମ୍ବା ଯଥା ବିବେକର ଜ୍ଞାନାସ୍ତ୍ର ଆଘାତେ
ଛିଡ଼ିଯାଏ ସଂସାରର ଦୁର୍ବିଜୟ ମୋହ ।
ଶିଶୁପାଳ ଗଳୁ ଉଠେ ଶୋଣିତ ପିଚକା
ସବେଗେ, ଭିଜିଲେ ତହୁଁ ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ନୃପେ,
ଯଥା ଦୋଳଯାତ୍ରା କାଳେ ଫଗୁରଙ୍ଗ ଜଳେ
ଭିଜନ୍ତି ଯାତ୍ରୀଏ ପାଗ-ପରିଚ୍ଛଦ ସହ ।
କବନ୍ଧ ୨ ମୂର୍ଚ୍ଛି ତାର ନାଚିଲା ବିକଟେ,
ମହାବିଦ୍ୟା ଛିନ୍ନମସ୍ତା ମହାଦେବୀ ଯଥା
କରନ୍ତି ଶ୍ମଶାନବକ୍ଷେ ବିକଟ ତାଣ୍ଡବ,
ନାଚ ନାଚ ସେ କବନ୍ଧ କେତେ କ୍ଷଣ ପରେ
ପଡ଼ିଗଲା ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ଜନସଙ୍ଘେ ଚାପି,
ଓହୋ ! ସେ ପ୍ରବଳ ଚାପେ ଗଲା କେତେଜଣର
ହସ୍ତପଦ ଭାଙ୍ଗି, କାର ଅବା ମଚକିଲା
ବେକଗଣ୍ଠି, ଭାଙ୍ଗିଗଲା କଙ୍କାଳ କାହାର,
ଛିନ୍ନମୂଳ ତରୁ ଯଥା ନାଶେ ମାଡ଼ିପଡ଼ି
ଅଗ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ପାଦପର ଡାଳପତ୍ର ଆଦି ।
ବାହାରିଲା ଶିଶୁପାଳ ଦେହୁଁ ବିସ୍ତୃତେଜ
ମହା ଆତ୍ମଜ୍ୟୋତି, ମିଶି ଚକ୍ରତେଜେ ତାହା
ଧରିଲା ପ୍ରକାଣ୍ଡ ରୁଦ୍ର ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ରୂପ,
ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ଯଥା ଅଗ୍ନି, ସତେ ବା ଦହିବ
ଚକ୍ରରେ ସେହ୍ନୁ, ଉଠି ପଲକେ ସେ ତେଜ
ନଭେ, ଆସି ତହୁଁ ଲୀନ ହେଲା କୃଷ୍ଣପଦେ,
ଯଥା ମାୟାମୃଗରୂପୀ ମାରୀଚ ଶରୀରୁ
ବାହାରିଣ ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତିଃ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଙ୍ମୁଖେ
ମିଶିଗଲା ରାମଅଙ୍ଗେ ଦଣ୍ଡକ କାନନେ ।

୧—ଚିହ୍ନିତା ଚିତ୍କାର ଶବ୍ଦ । ୨—ମସ୍ତକଶୂନ୍ୟ ଦେହ ।

ସମ୍ମୁଖ ସମରେ ମଲା ବୀରଧର୍ମାନୁସାରି
ଶିଶୁପାଳ ଯେଣୁ, ତେଣୁ ସ୍ୱର୍ଗୁ ତାହା ପାଇଁ
ଆସିଲା ବିମାନ ଏକ, ବିମାନେ ଆରୋହି,
ଚଢ଼ି ପ୍ରେତଆତ୍ମା ତାର ସେ ଦିବ୍ୟ ବିମାନେ,
ଗଲା ସୁଖେ ଅନାମୟ ନିତ୍ୟଧାମେ ଚଳି,
ଶିଶୁପାଳ ନିଧନରେ ସଙ୍ଗୀ ରାଜଗଣେ
ତାର, ହେଲେ ନତଶିର, ତୁଟିଲେ ଯୌବନ
ନିଜେ ନିଜେ ଦମିଯାନ୍ତି ଯେସନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟେ ।
ଦ୍ୱେଷ ତେଜି ଦୁଷ୍ଟ ନୃପେ କଲେ କୃଷ୍ଣେ ସ୍ତୁତି
ବହୁବିଧ, ଯୁକ୍ତକରେ ପ୍ରଣମି ପୟରେ,
ଶକ୍ତି ଦେଖି ଭକ୍ତ ସିନା ହୁଅନ୍ତି ସକଳେ
ଏ ଭବେ, ଅଟଇ ଏହା ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ କଥା,
ନୁହେଁ ଭକ୍ତିରସସିକ୍ତ ଏହି ପଣ୍ଡ-ସ୍ତବ
ଭଣ୍ଡଙ୍କର, ଅଟେ ତାହା ଭୟର ଛଟାଣ, *
ଜାଣି ପ୍ରାଣରଙ୍କ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ,
ବହିଲେ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି କ୍ଷମା କୃପା ବହି ।
ଏକା ଗଲା ଶିଶୁପାଳ, ରହିଲେ ସକଳ
ପ୍ରରୋଚକ ବନ୍ଧୁ ତାର, ସମ୍ପଦରେ ସିନା
ହୁଅନ୍ତି ସକଳେ ସଖା, କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ଯେବେ
ଘାସଇ ବିପଦ, ତେବେ ହୁଅନ୍ତି ଅଲଗା ।
ଅନନ୍ତର ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଭ୍ରାତୃଗଣେ ସହ
ଆଦେଶିଲେ ଦହିବାକୁ ଶିଶୁପାଳ ଦେହ
ରାଜ-ବ୍ୟବହାରେ, ଲଭି ରାଜାନୁଜ୍ଞା ତହୁଁ
ପଣ୍ଡୁସୁତେ, ସଜାଇଣ କୁସୁମ-ଚୌଦୋଳ,
ଶୁଆଇଲେ ଶବେ ତହିଁ ଉତ୍ତର ଶିରରେ ।
ଏକା ଭୀମ ଦୁଇ ହାତେ ଟେକିଲେ ଦ୍ୱିଗୁଣ
ସେହି ଶବ-ଶିବିକାର, ଆନ ଯୁଗ୍ମଦ୍ୱୟ
ଧରିଲେ ଛ ଜଣ ବୀର ମାଦ୍ରୀ-ସୁତ ଆଦି,
ଅବିଳମ୍ବେ ପ୍ରବେଶିଲେ ଭୀଷଣ ଶ୍ମଶାନେ ।
ଶାନ୍ତିର ଆଶ୍ରମ ତାହା, ଚିରଶାନ୍ତି ତହିଁ
ମିଳେ ଭବ-ଦାବାନଳ ଦଗ୍ଧ ଜୀବକୁଳେ,
କର୍ମକ୍ଲାନ୍ତ ଜୀବ ସାରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିକର
ଭବ-କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ, ଲଭେ ଅନ୍ତିମ ବିଶ୍ରାମ
ଏଥି, ପଞ୍ଚମହାଭୂତ-ଗଠିତ ଶରୀର
ମିଶେ ଏଥି ପଞ୍ଚଭୂତେ ପ୍ରପଞ୍ଚନିୟମେ ।
ମହାତତ୍ତ୍ୱ-ଦୀକ୍ଷାଦାୟୀ ସ୍ଥଳୀ ସେ ଶ୍ମଶାନ,
ତଦ୍ଦର୍ଶନେ ଜ୍ଞାନିଜନେ ଲଭନ୍ତି ବିଶେଷେ
ମହାତତ୍ତ୍ୱ ଦୀକ୍ଷା, ଭବ-ଭଙ୍ଗୁରତାମୟୀ,
ଅଜ୍ଞାନ-ଚକ୍ଷୁରେ ତାହା ଭୟର ଆଗାର ।
ଶ୍ମଶାନ-ଶଙ୍କରୀଙ୍କର ଦୌବାରିକ ପ୍ରାୟ
ବୁଲୁଛନ୍ତି ଶିବା ଶ୍ୱାନେ ଦେଇଣ ପହରା,
ପଡ଼ିଅଛି ସଦ୍ୟ ଶବ ଏକ ସେ ଶ୍ମଶାନେ,
ବେଢ଼ି ତାର ଚଉପାଶେ ମାଂସାଶୀ ଜନ୍ତୁଏ
ଟାଣି ଆଣି ଖାଉଛନ୍ତି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ମାଂସ,
ବଳବନ୍ତ ଶ୍ୱାନେ, ଦେଇ ଦୁର୍ବଳେ ଘଉଡ଼ି
ଖାଉଛନ୍ତି ତରତରେ ଈର୍ଷା ଗରଗରେ,
କେହି ବା ଶାଗୁଣାଗଣେ ନେଇଯାଏ ଖେଦି
ଭୁକି ଭୁକି ଭୋ ଭୋ ରବେ, ତହୁଁ ସେ ପକ୍ଷୀଏ
ଡେଣା ମେଲି ଡେଇଁ ଡେଇଁ ଯାଆନ୍ତି ପଳାଇ
ଖଣ୍ଡେ ଦୂରେ, ରୋଷଭୟମିଶା ଚେଁ ଚେଁ ସ୍ୱରେ
ଡାକି ଅବା ଆଠ ଦଶ ମାଂସାଶୀ ପ୍ରାଣୀଏ
ଘେନି ଖଣ୍ଡେ ମାଂସପିଣ୍ଡ, କରି ଘୋର ନାଦ
ହେଉଛନ୍ତି ଟଣାଟଣି, ଲାଗିଅଛି କାହିଁ
ଶିବା ଶ୍ୱାନ ଶକୁନର ବିଷମ ସମର ।
ଏହିପରି ସ୍ୱାର୍ଥଦ୍ୱେଷ ଘୋର ସଂଘର୍ଷଣ,
ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପ ପୁଣି ଦୁର୍ବଳ ଦୁର୍ଗତି
ଲାଗିଅଛି ନିରନ୍ତର ବିଶ୍ୱଚରାଚରେ,
ଯହିଁ ଦେଖ ତହିଁ ଏହା ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ କଳି ।
ପଡ଼ିଅଛି ଶବ ଯେଣୁ, ତେଣୁ ପାନ୍ଥକୁଳେ
ସେ ବାଟେ ଯିବାକୁ ଭୟ ମାନସେ ମଣାସି
ବାଟ ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଛନ୍ତି ଅନ୍ୟ ଦିଗ ଦେଇ ।
ଧରିବାକୁ ଶବରୂପ ଦେବ ନିଷ୍ଠେ ଜିନେ

*—ଛଟାଣ—ଛଳଣା

ଶରୀରୀଙ୍କୁ, ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା କୁହେ ଏହା ନରେ
କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! ଶବ ଦେଖି ଡରନ୍ତି ତଥାପି ! !
ଆଜ ଯେହ୍ନ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଗଭାସ୍ଥୁ ଦର୍ଶନେ,
ତାଙ୍କୁ ସେ ହୋଇବ ଶବ, ଡରିବେ ଅପରେ
ତାଙ୍କୁ, ଅହୋ ! ମାନବର କି ବିଷମ ଭ୍ରମ !
ମାୟା-ମୋହେ ପଡ଼ି ନର ଭୁଲିଯାଏ ସବୁ,
ଧନ୍ୟ ସଂସାରର ମାୟା ! ପଡ଼ିଲେ ଲୁହୁକେ
ତାର, ରକ୍ଷା ନାହିଁ ଆଉ, ବାନ୍ଧିଅଛି ସେହୁ
ଅଦୃଶ୍ୟ, ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଫାଶ ସମସ୍ତଙ୍କ ଗୋଡ଼େ,
ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ତା ପାଶୁଁ ହେଲେ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବ,
ଓଟାରି ସେ ଫାଶ ତାଙ୍କୁ ଆଣଇ ନିକଟ ।
ପଦ-ରଜ୍ଜୁ ଧରି ହସ୍ତେ, ମଧ୍ୟେ ବସି ମାୟା,
ଘୂରୁଅଛନ୍ତି ଜୀବଗଣେ ଆପଣା ଚୌପାଶେ,
ଧ୍ରୁବ ଯଥା ସପ୍ତର୍ଷିଙ୍କୁ, ଅବା ବେଙ୍ଗଳାର
ମଇଦାନ୍ତ୍ରି, ନିଜ ପାଶେ ବୁଲାଏ ଯେସନ
ବଳଦେ ଦାଉଣୀ ୧ ବନ୍ଧ, ମଣ୍ଡଳ ଆକାରେ ।
ପାରେ ନାହିଁ ବାନ୍ଧି ଦୁଷ୍ଟା ନିଷ୍କାମ ମାନବେ,
ବାନ୍ଧିଲେ କଦାପି ହେବେ ଜ୍ଞାନାସ୍ତ୍ରେ ସେମାନେ
କାଟି ସେ ଅମୋଘ ଫାଶ, ହୁଅନ୍ତି ମୁକତ ।

ଭୀମ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ସର୍ବ ସ୍ୱଜ-ଅନୁଚରେ
ଜାଳିଲେ ଶ୍ମଶାନେ ଚିତା, ଚନ୍ଦନ-ଇନ୍ଧନେ,
କରାଇଣ ସ୍ନାନ ତହୁଁ ପବିତ୍ର ସୁବାସ—
ଜଳେ ଶବେ, ମଣ୍ଡି ଅଙ୍ଗ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଆଭରଣେ
ଶୁଆଇଲେ ନେଇ ଦୀପ୍ତ ଚିତା-ଶେଯ ବକ୍ଷେ,
ଘନ ଘନ ହରିଧ୍ୱନି ଉଠାଇ ତୁଣ୍ଡରେ ।
ସ୍ଥାପି ସଙ୍ଗାଡ଼ିଏ କାଠ ଶବଦେହ ପରେ,
ଢାଳିଦେଲେ ଗବ୍ୟଘୃତ ତହିଁ ଘଡ଼ା ଘଡ଼ା,
ଘୃତ ପାଇ ଖରବେଗେ ଜଳିଲା ଦ୍ୱିଗୁଣେ
ରଇ ୨, ହୋଇ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶିଖ, ନିକ୍ଷେପିଲେ ତହିଁ
କର୍ପୂର, କସ୍ତୁରୀ, ପୁଷ୍ପ, ଝୁଣା, ଗୁଗ୍‌ଗୁଳାଦି
ଗନ୍ଧଦ୍ରବ୍ୟ ନାନା, ଯଥା ମାଘ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ
ନିକ୍ଷେପନ୍ତି ନାଗରିକେ ଅଗିସ୍ୱରଦାଙ୍କୁ ୩
ଦାର୍ଭାଙ୍କୁ, ସର୍ଷପ, ଯବ, ପଞ୍ଚରମ୍ଭା ଆଦି ।
ଶ୍ମଶାନ ଶାନ୍ତିର ସ୍ଥାନ— ଏହି ବିନଶ୍ୱର
ଚିର ହାହାକାରମୟ ଭବେ, ତେଣୁ ତହିଁ
ସ୍ଥାନ ପ୍ରଭାବରେ, ହେଲା ଭୀମସେନ ମନ
ଔଦାସ୍ୟ ଆଳୟ, ଯଥା ଉଦାସୀ ମାନସ,
ତେଜି ସ୍ୱାର୍ଥଦ୍ୱେଷ, କ୍ରୋଧ-କଳୁଷିତ ଭାବ
ବୋଇଲେ ଏସନ ବୀର, ଗୁହିଁ ଚିତାବାସୀ—
ଶିଶୁପାଳେ—"ବୀରବର ! ଶତ ସାଧୁବାଦ
ସାଧୁବାଦ୍ୟେ ତବ ! ପାଳି କ୍ଷତ୍ରଧର୍ମ ନୃପ !
କ୍ଷତ୍ରିୟ-ବାଞ୍ଛିତ ବୀରବେଶେ, ବାହାରିଲ
ଚିର ନିଜ ଧାମେ, ତେଜି ଭବ-ପାନ୍ଥଶାଳେ,
ଭୁଞ୍ଜିବ ସେଠାରେ ତୁମ୍ଭେ ସୁଖଶାନ୍ତି-ସୁଧା ।
କବଚ, ତୂଣୀର, ଅସି, ଧନୁ, ଗଦା, ଶର,
ଗୋଧା ୪, ଅଙ୍ଗୁଳିତ୍ର ୫ ଆଦି ବୀରପ୍ରହରଣ
ଶୋଭଇ ଶରୀରେ, ଥିଲ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରତାପୀ
ବୀର ତୁମ୍ଭେ, ଧରାଧାମେ, ଯାଉଛ କି ନୃପ !
ଏବେ ଜିଣିବାକୁ ସ୍ୱର୍ଗ ?—ମହାବୀର ବେଶେ
ଚଢ଼ି ଏହି ଚିତାସ୍ତୂପ-ରଥେ, କହ ସ୍ୱଏ !
ସୈନ୍ୟ ସେନାପତି କାହିଁ ନାହାନ୍ତି ସଙ୍ଗରେ ?
ବୁଝିଅଛ ଏବେ, ତୁମ୍ଭେ ଯାଉଛ ଯେ ଦେଶେ,
ସେ ଦେଶକୁ ଯିବାବେଳେ ନ ହୁଅନ୍ତି କେହି
ସଙ୍ଗୀ, ପ୍ରଦାନିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅତୁଳ ସମ୍ପଦ,
ସେ ଦେଶୁଁ ଆସିବା ବେଳେ ଆସେ ଏକୁଟିଆ
ଜୀବ, ଯିବାବେଳେ ପୁଣି ଗମଇ ଏକାକୀ,
କେବଳ ପ୍ରବାସ ଭବେ ରହେ ଯେତେ ଦିନ,
ତେତେ ଦିନ ମାତ୍ର ଲଭେ ଅକୃତଜ୍ଞ ସାଥୀ ।

୧—ଅନେକ ବଳଦର ଏକତ୍ର ବନ୍ଧନବନ୍ଧ । ୨—ରଇ—ଶିଖାନଳ । ଏ ଶବ୍ଦ ଗଞ୍ଜାମରେ ଅଧିକ ପ୍ରଚଳିତ । ୩ । ସର୍ଜିତ ଅଗ୍ନିସ୍ତୂପ । ୪—ଧନୁର୍ଗୁଣାଘାତ ନିବାରଣ ସକାଶେ ବାମ କହୁଣୀ ତଳଠାରୁ ମଣିବନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାନ୍ଧିଥିବା ଚର୍ମମୟ ଆବରଣ । ୫—ଜ୍ୟାକର୍ଷଣ ନିମିତ୍ତ ଧାନୁଷ୍କର ଚର୍ମନିର୍ମିତ ଅଙ୍ଗୁଳି ଆବରଣ ।

ସରିଲ ନୃପତି ! ତବ ଭବ-ଅଭିନୟ,
ଲୁଚିଯିବ ଶରେ ମାୟା--ଯବନିକା ପାରେ
ଚିରଦିନ ପାଇଁ, ଆହା ଯଥା ବାଲ୍ୟସୁଖ ।
ମଣୁଥିଲ ଯାକୁ ତୁମ୍ଭେ ଜୀବନ-ତୋଷର
ପ୍ରିୟାଦପି ଅତିପ୍ରିୟ, ସଙ୍କଟେ ପ୍ରମାଦେ—
ରଖୁଥିଲ ଯାକୁ ତାର ମୃତ୍ୟୁ ଢାଲ ହୋଇ,
ଯାହା ସୁଖ ବର୍ଦ୍ଧନରେ ଥିଲ ରତ ସଦା
ନ ଖାଇ ନ ପିଇ, ସେହି ଅନୁଜଙ୍କ ଏବେ
ତୁମ୍ଭ ଆତ୍ମମଣ୍ଡୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପ୍ରକାଶେ,
ଛିନ୍ନ ହେବ ଦେହ ତାର ଗୁଳିଆ ଅଣାଇ !
ତୁମ୍ଭର ପରଶେ ମୁଣି ମଣିବ ଅଶୁଚି
ଆପଣାକୁ ! ନୃପ ! ତବେ ସଙ୍ଗୀ ଏହିପରି ।
ଏକମାତ୍ର ସଙ୍ଗୀ ଧର୍ମ ଜୀବନେ ମରଣେ,
ଯାଏ ସଙ୍ଗେ ସେହି, ଆନ ଭଣ୍ଡ ସଙ୍ଗିଦଳ,
ବନ୍ଧୁତାର ପ୍ରତିଦାନସ୍ୱରୂପ, ଦେହରୁ
କାଢ଼ି ନେଇ ଭଲ ବସ୍ତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ଆଦି,
ବନ୍ଧୁତାରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଅର୍ପନ୍ତି ଏ ସ୍ଥାନେ ।
ଅର୍ଜ୍ଜିଲ ଯେ ଧର୍ମ ତୁମ୍ଭେ ବୀରଧର୍ମ ପାଳି,
ଦେଖାଇବ ସ୍ୱର୍ଗମାର୍ଗ ସେହି, ବୀରମଣି !
ଘେନି ସେହି ଚିରସଖା ଧର୍ମେ ସଙ୍ଗେ, ଗମ
ମହାସୁଖେ ବୀରକୁଳ-ବାଞ୍ଛିତ ସ୍ୱଦେଶେ ।"

ଧୂ ଧୂ ହୋଇ ଚିତାନଳ ଉଠିଲା ପ୍ରଜ୍ୱଳି
ପ୍ରଚଣ୍ଡେ, ଅସଂଖ୍ୟ ଜିହ୍ୱା ତାର ଲହଲହ
ସୃଜିଲା ଆକାଶେ, ଯଥା [illegible] ଭୁଜଗ
ଚସ୍ତାର ରସନାସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଗୁଟାଇ ମହାଜ ।
ଲୋଲ ଅନଳେ ସେହି ଅନଳର ଶିଖା
ଛାଡ଼ିଲ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ସଣି ସଣି, ଚଡ଼ଚଡ଼,
କ୍ରମେ ଗାଢ଼ ଧୂମ୍ରକୁଣ୍ଡ ହେଲା ଚିତାନଳ,
ଶିଖାଚୂଡ଼େ ମୃଗତୃଷ୍ଣା ଖେଳାଇ ଲୁଟିଲେ,
ଖେଳାଏ ତଟିନୀ ଯଥା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଜଳବେଣୀ ,
ମାରୁତ ଆଘାତେ ଯେବେ ପ୍ରତ୍ୟୁଷ ସମୟେ
ସ୍ତୂପଶାଏ ଗହ୍ୱରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଗର୍ଭ ହୋଇ,
ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଶିଶୁପାଳ ହେଲା ଭସ୍ମୀଭୂତ ।
ତହୁଁ ସର୍ବ ଶବବାହକେ, ପୁରତେ
ନଭୂଇଣ ଯଉ, * ଗଲେ ଫେରି ନିଜାବାସେ ।
ମହାବଳୀ, ଅଭିମାନୀ ଶିଶୁପାଳ ଦେହ,
ପରିଣତ ହେଲା ଆହା ! ମୁଠାଏ ପାଉଁଶେ !
କାଲି ଦିନେ ତାହା ସୁଦ୍ଧା ମିଶିବ ମାଟିରେ !
ଶିଶୁପାଳ ପୁତ୍ରେ ତହୁଁ ବୀର ଯୁଧିଷ୍ଠିର,
ଯଥାବିଧାନରେ ବାନ୍ଧି ମୁଣ୍ଡେ ତାର ଗାଦୀ,
ବସାଇଲେ ତାକୁ ଚେଦି-ମହୀପାଳ-ପଦେ ।

* ଚିତାନଳ